MUHTASAR
HAK DÎNİ KUR'ÂN DİLİ

MEÂL TEFSÎR

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR

hazırlayan ve sadeleştiren
ertuğrul özalp

işaret

Bu çalışmamı, anamla babama
ithaf ediyorum

Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş
3. baskı

MUHTASAR HAK DÎNİ KUR'ÂN DİLİ

MEÂL-TEFSÎR

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR

Hazırlayan ve Notlandıran
ERTUĞRUL ÖZALP

işaret

İŞARET YAYINLARI: 109
Kur'ân Kitâbhığı

Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR
Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Hazırlayan ve Notlandıran
© Ertuğrul Özalp

İşaret Yayınları

Dizgi-İndeks-Mizanpaj
Ertuğrul Özalp

Baskı-Cilt
Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik cad., no: 26 Haramidere, Beylikdüzü/İST.
Tel: (0 212) 422 18 00, Fax: (0 212) 422 18 04
Sertifika no: 11957

Kapak
Talat Alkan

3. bsk. İstanbul 2013

Mushafsız 12.5x17 cm.

ISBN: 978-975-350-247-4

Sertifika no: 15826

Kur'ân Kitâbhığı
Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır; *Hazırlayan ve Notlandıran:* Ertuğrul Özalp.—3. bsk.—İstanbul 2013.
s. 126+1290=1416; 12.5x17 cm.—(İşaret Yayınları, no: 109)
İndeks, Açıklanan lafızlar ve Sûre dizilişleri: s. 1275-1416.
ISBN: 975-350-236-8
Sertifika no: 15826
I. Yapıt adı. II. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. III. Özalp, Ertuğrul. IV. Dizi.

İşaret Yayınları
Ankara Cad. No: 31/63 34410 Cağaloğlu–İst.
Tel: (0 212) 519 17 28—528 30 61-62-63
Faks: (0 212) 528 30 59
isaret@isaretyayinlari.com.tr
www.isaretyayinlari.com.tr

tefekkür eden bir kavm için...

İÇİNDEKİLER

İthaf 2
Sunuş (N. Ahmet Özalp) 13
Eserin Hazırlanışı Hakkında (Ertuğrul Özalp) 17
Matbu Nüsha'da Atlanıp Tercüme Edilmeyen Kelime, İbâre ve Cümlelerin Listesi 25
Matbu Nüsha İle Osmanlıca Yazma Nüsha Arasındaki Farkları Gösteren Liste 31
Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: Hayâtı-Eserleri 73
Mukaddime (Elmalılı M. Hamdi Yazır) 75
Kur'ân ve Kur'ân Târihi (Ertuğrul Özalp) 95

SÛRELER

1 Fâtiha 127
2 Bakara 133
3 Âl-i 'İmrân 232
4 Nisâ 277
5 Mâide 323
6 En'âm 359
7 A'râf 405
8 Enfâl 451
9 Tevbe [Berâe] 468
10 Yûnus 497
11 Hûd 518
12 Yûsuf 544
13 Ra'd 567
14 İbrâhîm 577
15 Hicr 587

16 Nahl 598
17 İsrâ 618
18 Kehf 637
19 Meryem 656
20 Tâ-Hâ 668
21 Enbiyâ 683
22 Hacc 698
23 Mü'minûn 714
24 Nûr 726
25 Furkân 743
26 Şu'arâ 757
27 Neml 773
28 Kasas 789
29 'Ankebût 805
30 Rûm 817
31 Lokmân 826
32 Secde 833
33 Ahzâb 838
34 Sebe 857
35 Fâtır 869
36 Yâ-Sîn 879
37 Sâffât 889
38 Sâd 902
39 Zümer 913
40 Mü'min [Ğâfir] 927
41 Fussılet 941
42 Şûrâ 951
43 Zuhruf 962
44 Duhân 974

45 Câsiye 980
46 Ahkâf 986
47 Muhammed 993
48 Fetih 1002
49 Hucurât 1010
50 Kâf 1015
51 Zâriyât 1020
52 Tûr 1027
53 Necm 1033
54 Kamer 1040
55 Rahmân 1047
56 Vâkı'a 1056
57 Hadîd 1064
58 Mücâdele 1072
59 Haşr 1077
60 Mümtehine 1084
61 Saff 1090
62 Cum'a 1093
63 Münâfıkûn 1096
64 Teğâbün 1099
65 Talâk 1103
66 Tahrîm 1107
67 Mülk 1113
68 Kalem [Nûn] 1120
69 Hâkka 1128
70 Me'âric 1133
71 Nûh 1137
72 Cinn 1141
73 Müzzemmil 1146

74 Müddessir 1149
75 Kıyâmet 1154
76 İnsân [Dehr] 1160
77 Mürselât 1166
78 Nebe' 1170
79 Nâzi'ât 1175
80 'Abese 1179
81 Tekvîr 1184
82 İnfitâr 1189
83 Mutaffifîn 1191
84 İnşikâk 1196
85 Burûc 1199
86 Târık 1203
87 A'lâ 1205
88 Ğâşiye 1207
89 Fecr 1211
90 Beled 1217
91 Şems 1222
92 Leyl 1226
93 Duhâ 1228
94 İnşirâh [Şerh] 1230
95 Tîn 1232
96 'Alâk 1235
97 Kadr 1238
98 Beyyine 1240
99 Zilzâl [Zelzele] 1243
100 'Âdiyât 1245
101 Kâri'a 1247
102 Tekâsür 1249

103 'Asr 1251
104 Hümeze 1254
105 Fîl 1256
106 Kureyş 1258
107 Mâ'ûn 1260
108 Kevser 1262
109 Kâfirûn 1263
110 Nasr 1264
111 Tebbet [Mesed] 1265
112 İhlâs 1267
113 Felâk 1269
114 Nâs 1271

Muhtasar Kur'ân İndeksi 1275
Tefsîr'de Açıklanan Kelime, Kavram ve İbârelerin Alfabetik Fihristi 1375
Sûrelerin Mushaf Tertibine Göre Dizilişi 1413
Sûrelerin Alfabetik Dizilişi 1414
Sûrelerin Nüzûl Sırasına Göre Dizilişi 1415

SUNUŞ

Yıllar önce, bir yayınevi yöneticisine, beş yıl sonra te'lif hakklarının sona ereceğini hatırlatarak gerekli donanıma sâhib bir ekip oluşturulmasını ve Elmalılı merhumun büyük eserinin titiz bir çalışmayla yeniden baskıya hazırlanmasını önermiş; bunun yapılmaması durumunda, yağmalanarak harcanacağı uyarısında bulunmuştuk. Tahmin edilebileceği gibi, aldığımız yanıt olumsuz olmuştu. Süre dolunca, yağma başladı. Sonuç ortada: Bugün, "Elmalılı" adını taşıyan tefsîr ve meâllerin sayısını saptayabilmek bile çok zor. Buna karşılık, Elmalılı'dan yararlanma gereği duyanlar, bunlardan birine değil, bütün zorluklarını göğüsleyerek yine kırık-dökük ilk baskıya başvurmak zorunda.

Bu sonuçta temel etken, hiç kuşkusuz, kazanma hırsı. Ama iki önemli neden daha var: Donanımsızlık ve kolaycılık. Oysa bilimsel nitelikli çalışmalar, ne kazanma hırslarına âlet olabilir insânların, ne de donanımsızlık ve kolaycılıkla birlikte yürüyebilir.

Bu açıdan, Ertuğrul Özalp'in *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR* başlıklı çalışması, Elmalılı'ya ilişkin sıradan çalışmalardan biri değil. Bunu, yakınlığımız nedeniyle değil, ama bu yakınlığın sağladığı kesin bilgiyle, çalışmanın tüm sürecini yakından bilmenin verdiği güvenle söylüyoruz.

Ertuğrul Özalp, yaşamının yaklaşık onbeş yılını neredeyse tümüyle Kur'ân araştırmalarına, çalışmalarına adamış bir bilgi tutkunu, bir bilgi gönüllüsü. Bu inanılmaz öğrenme merakının sağladığı birikim, tüm uzmanlık ölçütlerini önemsiz kılacak denli büyük. Böyle bir birikimle desteklenen Elmalılı çalışması, kimsenin kolayca gözden çıkaramayacağı bir sürede tamâmlandı: Tam yedi yılını aldı. Bu onun, işini nasıl ciddiye aldığının, en küçük bir ayrıntıyı bile nasıl kılı kırk yararcasına bir titizlikle değerlendirmeye

çalıştığının bir kanıtı. Bunlar, çalışmanın görülemeyen, ancak özel yakınlıkla, tanıklıkla bilinebilecek yönü kuşkusuz.

Sözkonusu birikim ve emeğin, titiz ve özverili çalışmanın sonucu ise, her isteyenin görebileceği, inceleyebileceği, dolayısıyla değerlendirebileceği, bir yargıya ulaşabileceği bir ürün olarak ortada. Bu konuda fazla söze gerek olmamasına karşın, yalnızca meraklısının dikkatini çekmek için şunlar hatırlatılabilir: Bu çalışmada, *yazma* ve *basılı* metinler baştan sona karşılaştırılarak tüm farklılıklar gösterilmiş, yanlışlıkla çevrilmeyen her sözcük ve sözcük kümesi saptanarak tamâmlanmış, kişisel yorumu yansıtan ve metinde karşılığı bulunmayan her ekleme ve fazlalık belirlenmiş, aynı sözcüğe verilen farklı karşılıklar saptanmış, çeviri yanlışlarına açıklık getirilmiş, yorumla âyet çevirileri arasında zamân zamân gözlenen çelişkiler konusunda okur uyarılmış, kimi âyetler için yorumdan özetlenen açıklamalar eklenmiştir.

Kolayca sıralayıp geçtiğimiz bu konuların irili-ufaklı 5.000'den fazla not düşülmesini gerektirdiğini söylersek, sanırız işin boyutu daha iyi kavranır.

Notlarla ilgili bir konunun daha altı çizilmelidir: Kimi notlarda, okura alternatif düşünme imkânları sunulmaktadır. Çoğu tartışmalı, belirsiz ya da işlevsiz gibi görünen kimi âyetler hakkında târihsel süreç içinde verilen farklı anlamların, yapılan farklı yorumların, Kur'ân üzerinde düşünen, onu anlamaya çalışan kimseler için taşıdığı önem açıktır. Ancak özel bir dikkat ve uzun çalışmalar sonunda ulaşılabilecek olması, bu katkıyı, ilgilileri için daha da değerli kılmaktadır.

Bütün bu olumlu yönlerine karşın bizce bu çalışma, iki de küçük kusur içeriyor. İlki, çeviri metnini daha kolay okunur, anlaşılır kılmak amacıyla cümlelere ayraç içinde yapılan eklemeler. Sözcükler arasında bağlantı kurmaya, dolayısıyla cümle kurgusunu sağlamlaştırmaya yönelik bu eklemeler, zorunlu olarak okumayı tekilleştiriyor, sınırlandırıyor; diğer bir deyişle, çoğul okuma

imkânını yok ediyor. Oysa metnin farklı her okunuşu, ayrı bir anlama götürür okuru.[1] İkincisi de, metinde sunulan alternatif anlam ve yorumların kaynağının belirtilmemesi. Bu da meraklılarını, yeni okuma ve izler sürme serüveninden yoksun bırakıyor.

Yine de gönül rahatlığıyla şunu söyleyebiliriz son söz olarak: Elinizdeki çalışma, benzerleriyle karşılaştırılamayacak ölçüde güvenilir, yararlı ve zenginleştirici. Özenli bir okumayla, hiç ummadığınız ufuklar açılacaktır önünüzde.

N. Ahmet ÖZALP

1 Zâten bizim amacımız da, mümkün olduğunca okumayı tekilleştirmek, sınırlandırmak, çoğul okumaya meydan vermemek idi; zîrâ aslolan, murâd-ı ilâhîyi –ki tektir– tesbite çalışmaktır. Ayrıca bu, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın –ki bu onun meâlidir– görüşlerini netleştirmek için de gereklidir. Dolayısıyla bu, bir kusur değil, meziyet addedilmelidir. Burada ayraç [parantez] içinde yapılan eklemelerle alâkalı olarak sorgulanması gereken husûs, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tercihlerinin/görüşlerinin doğru yansıtılıp yansıtılmadığı ve murâd-ı ilâhînin tesbitinde isâbet kaydedilip kaydedilmediğidir. (E.Ö)

ESERİN HAZIRLANIŞI HAKKINDA

Öncelikle, "Neden yeni bir Elmalılı Meâli?" sorusuna, açıklık getirmek istiyoruz:

Yıllarca *Türkçe Meâl* ve tefsîrler ile ilgilenmem neticesinde, bende şu kanaat hâsıl oldu: Türkçe'de özgün meâl çalışması –ne yazık ki– çok azdır;[1] bunların en başında da –eksik ve kusurlarına rağmen– Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl'i (daha doğrusu, Tefsîri'nin Meâl kısmı) gelmektedir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Meâl-Tefsîri*'nden önce hazırlanmış Meâllerin büyük çoğunluğu, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da *Mukaddime*'de işâret ettiği üzere– sırf ticârî kaygılarla ehliyetsiz birtakım kimselere hazırlatılmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Meâl-Tefsîri*'nden sonra hazırlanan Meâller ise, –genellikle Elmalılı Hamdi Yazır'm Meâli'ni taklid ettiklerinden– onun Meâli'nin kalitesine ulaşamamışlardır.[2]

---

1 Burada, hakîkaten büyük bir ilm ve emek mahsulü olan Muhammed Esed'in, *KUR'ÂN MESAJI: Meâl-Tefsîr* ismiyle Türkçe'ye kazandırılan *The Message of THE QUR'ÂN* adlı çalışmasını zikretmeden geçemeyeceğim.

2 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl-Tefsîri'nden önce ve sonra hazırlanan meâller hakkında bkz. Dücane Cündioğlu: *Kur'ân Çevirilerinin Dünyâsı* (İstanbul 1999); *Kur'ân Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler* (İstanbul 1998); *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Tarihi* (İstanbul 1997); *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet* (İstanbul 1999); *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul 1998); Ömer Rıza (Doğrul): *Kur'ân Nedir?* (İstanbul 1345 H., 1927 M.); Osman Nuri Ergin: *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul 1943, 2. bsk., 1977); Doç. Dr. Salih Akdemir: *Cumhuriyet Dönemi Kur'ân Tercümeleri –Eleştirel Bir Yaklaşım–* (Ankara 1989); Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri: *Kur'ân Tercümesi Meselesi* (İstanbul 1993); Dr. Halil Altuntaş: *Kur'ân'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Meselesi* (Ankara 1998).

Ancak Elmalılı Meâli'nin orijinalinden; –atlamalar, tekrarlar, tercüme bozuklukları, dilinin ağırlığı, cümlelerinin mübhemliği, cümle düşüklükleri; âyetler, ifâde ve bölümler arasındaki kopukluklar nedeniyle– yeterli istifâde sağlanamamaktadır; (Elmalılı Meâli'nin sâdeleştirmeleri ise, zâten Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a âit olmaktan çıkmışlardır).

Bunlara bir de, *Meâl-Tefsîr*'in *Osmanlıca Yazma nüsha*'sının ortaya çıkmasıyla, *Matbu nüsha*'sının birtakım müdâhalelere mârûz kaldığı/budandığı yolundaki iddiâlar eklenince, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl ve Tefsîri'nin yeniden yayıma hazırlanması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkar.

İşte bu sebeblerden ötürü "Elmalılı Meâli'ni" –*Osmanlıca Yazma nüsha* ile *Matbu nüsha*'yı, *Meâl* ile *Mushaf*ı karşılaştırarak, anlaşılmadığı veyâ anlamada zorluk çekildiği yolundaki şikâyetleri de dikkate alarak– yeniden hazırladık.

Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Meâl-Tefsîr*'nin Osmanlıca Yazma nüshası'nı fotokopi yoluyla çoğaltıp ciltleyen ve bir nüshasını da bize verme lütfunda bulunan sayın Yusuf Subaşı'na teşekkür borçluyum.

Eserin bir kısmını kontrol eden üstad Hikmet Zeyveli ile –özellikle imlâ konusundaki uyarı ve tavsiyelerinden ötürü– amcam N. Ahmet Özalp'e de teşekkür etmem gerekir.

İlgi ve teşvikleriyle beni dâimâ gayretlendiren dost ve kardeşlerim Ercüment Koçoğlu'na ve Kudret Büyükcoçkun'a minnettârım.

Yine; ilgileri, gayretleri, samimiyyet ve heyecanları ile bana şevk veren ve 3. baskı için *Meâl-Tefsîr*'i tekrâr gözden geçirip yüzlerce yeni not ilâve etmeme vesîle olan dost ve kardeşlerim Numan Demirbaş'a, Murat Çelik'e, Emre Karabulut'a, Sadullah Yaşar'a, Onur-Reyhan Obalı'ya, Sait Kızılkaya'ya, Eser Öztürk'e, Abdullah İnal'a, Kale Saat'e, Hidayet Saat'e, Ramazan Kadir Dut'a, Serkan Meydanoğlu'na, Ahmet Görkem Görk'e, Alaattin Tosun'a,

Muaz Yanılmaz'a, Erhan Orkin'e ve Ali Hakan Özbek'e medyûn-ı şükrânım.

Ve yine; bana her türlü desteği veren, ilâve edilen yeni notlar husûsunda da büyük yardımları dokunan dostum ve kardeşim Prof. Dr. Ömer Aydın'a minnet borçluyum.

Son olarak, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Meâl-Tefsîr*'nin *Osmanlıca Yazma nüshası*'nın *Meâl kısmı* ile *Matbu nüshası*'nın *Meâl kısmı*'nı ve *Mushaf*'ı ile *Meâl*'i baştan sona benimle birlikte karşılaştıran ve Meâl'deki atlamaların ve eksikliklerin tesbitinde büyük yardımı dokunan, ayrıca hazırladığımız *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR*'in bilgisayar çıkışını okuyup tashih ve redaktesini yapan kardeşim Ömer Hakan Özalp'in hakkını nasıl ödeyeceğimi bilemiyorum; Allâh çabasını mükâfâtlandırsın ve dâim etsin.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dîni Kur'ân Dili* isimli Meâl-Tefsîri ile ilgili olan bu çalışmamızın mâhiyetini ve özelliklerini şöylece sıralayabiliriz:

1) Bu çalışmada, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Meâl-Tefsîri"nin *Osmanlıca Yazma nüsha*'sını esâs almayı düşünüyorduk, ancak *Osmanlıca Yazma nüsha* ile *Matbu nüsha*'yı karşılaştırdığımızda, bunun mümkün olmadığını-olamayacağını; zira *Osmanlıca Yazma nüsha*'da bulunan hatâ ve eksiklerin, *–Meâl* kısmı için söylüyorum– *Matbu nüsha*'dakinden kat kat fazla olduğunu, *Osmanlıca Yazma nüsha*'daki hatâ ve eksiklerin bir çoğunun *Matbu nüsha*'da düzeltilip tamâmlandığını gördük ve bu düzeltmelerin de bizzat Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından yapıldığını öğrendik.

Bununla birlikte, *Matbu nüsha*'nın budandığı/tahrif edildiği yolundaki iddiâlardan ötürü, her iki nüshayı birlikte kullandık; *Osmanlıca Yazma nüsha* ile Eser Neşriyat'ın neşrettiği *Matbu nüsha*'yı karşılaştırıp aralarındaki bütün farklılıkları dibnot kısmında tek tek göstermek durumunda kaldık.

Ayrıca, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Matbu Meâl-Tefsîri'nin matbaa tashihlerinin de işbilir eller tarafından yapıldığını kaydetmek gerekir. Bu husûsta Abdullah Âtıf Tüzüner'in Meâli'nin girişindeki "Müellifin Hâl Tercümesi" kısmında şu bilgiler verilmektedir:

> Abdullah Âtıf Tüzüner, Ömer Nasuhi Bilmen ile birlikte altı sene Üstad Hamdi Yazır Hoca'nın (Meâl)-Tefsîri'nin matbaa tashihlerinde çalıştı. (*Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, A. Âtıf Tüzüner, İstanbul 1970)

2) *Matbu nüsha*'da atlanıp tercüme edilmeyen kelimeleri, ibâreleri ve cümleleri (ki bunlar –birkaç tânesi hâriç– *Osmanlıca Yazma nüsha*'da da atlanmıştır) Mushaf'la karşılaştırarak mümkün mertebe tesbit edip –parantez içine almadan– yerlerine koyduk ve durumu dibnotta açıkladık.

Ayrıca, *Matbu nüsha*'da atlanıp tercüme edilmeyen kelimeleri, ibâre ve cümleleri (ki, sayısı 200 küsurdür) aşağıda liste hâlinde de sunduk.

3) *Osmanlıca Yazma nüsha*'da ise, *Matbu nüsha*'da atlananların –bir kaçı hâriç– tümü atlandığı gibi, *Matbu nüsha*'da bulunan kelimelerin, ibâre ve cümlelerin bir kısmı da atlanmıştır. Bunların yanısıra bir de *Matbu nüsha*'da doğru olan yâhud düzeltilen birçok kelime *Osmanlıca Yazma nüsha*'da yanlış yazılmıştır. Bunların tümünü, –yeri geldikçe– *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili: MEÂL-TEFSÎR*'in dibnot kısmında teker teker gösterdik ve ayrıca da iki nüsha arasındaki bütün farklılıkları (ki, bunların sayısı 1.000 küsurdur) aşağıda liste hâlinde sunduk.

4) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, *Meâl*'de yanlış tercüme ettiği kelimelerin, ibâre ve cümlelerin doğru çevirisini –varsa *Tefsîr*'den alarak– verdik ve keyfiyeti dibnotta izah ettik. Fakat bunları, burada liste hâlinde vermeye gerek duymadık.

5) Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, aynı kelimeleri veyâ ibâreleri farklı tercüme ettiği yerleri dibnotta göstermeye çalıştık.

6) Âyette karşılığı bulunmayan; parantez içinde olması gereken kelimelere, ibâre ve cümlelere mümkün olduğunca dikkat çektik.

7) Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın bir yerde yanlış, eksik/yetersiz, kusurlu bulduğu hâlde, bir başka yerde aynı şekilde yaptığı tercümeleri tesbit edip dibnotta göstermeye gayret ettik.

8) Metinden –keyfiyeti izah ederek dibnota indirmek dışında– hiçbir kelime çıkarmadığımız gibi, metne –parantez içine alarak koyduklarımız hâricinde– hiçbir kelime de eklemedik.

9) Metinde sâdeleştirme yapmadık ve metne –ilmen kaynak olma vasfına halel getirecek– hiçbir müdâhalede bulunmadık.

10) Meâl metninde yaptığımız tek tasarruf, birtakım kelimelerin yazılışıyla ilgilidir; şöyle ki: *hıssa* yerine *hisse, iremeyen* yerine *eremeyen, bedter* yerine *beter, sırr* yerine *sır, vakıtmı* yerine *vakitmi, fâide* yerine *fayda, afvi* yerine *affi, masharalığı* yerine *maskaralığı, bakare* yerine *bakara, mütteki* yerine *muttakî, netekim* yerine *nitekim, bağçe* yerine *bahçe*... şeklinde yazmaktan ibârettir.

11) Meâl metninde Arab harfleriyle yazılan kelime ve terkiblerin ba'zılarını Latinize edip yanına köşeli parantez içinde karşılığını koyduk, ba'zılarını da –yanında tercümesi olduğu için– dibnota indirdik. Bu türden olup da yanında tercümesi bulunmayanların karşılıklarını, mümkün-mertebe Meâl-Tefsîr'den istifâdeyle yerine koyarak durumu dibnotta izah ettik.

12) Metinde üç tür parantez kullandık. Bunlardan yuvarlak ( ) parantezler ile köşeli [ ] parantezler bize, diğeri { } ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a âittir.

Niçin üç tür parantez kullandığımıza gelince:

I. Yuvarlak ( ) parantezler, cümledeki düşüklüğü, mübhemliği, kopukluğu gidermek ve cümlenin akıcılığını sağlamak için kullanılmıştır.

ÖRNEKLER:

a) (Özellikleri) nedir o(nun) bize beyân etsin. (Bakara: 68)

b) Bir de (yehûdiler,) "Yehûd(i olun ki hidâyet bulasınız" dediler) ve (hristiyanlar da aynı iddiâ)ya (kalkışarak,) "Nasârâ [hristiyan] olun ki hidâyet bulasınız" dediler. (Bakara: 135)

c) O diri (diri) gömü(lerek öldürü)len (kız çocuklarına), hangi günâhla öldürüldü(kleri) sorulduğu vakit... (Tekvîr: 8-9)

II. Köşeli [ ] parantezler, Arabca-Osmanlıca kelime ve terkiblerin karşılıklarını göstermek üzere kullanılmıştır.

ÖRNEKLER:

a) Allâh her hâlde [gerçekten] semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir. (Enfâl: 42)

b) Onlardır bütün şerru'l-beriyye [halkın en şerrlileri]. (Beyyine: 6)

c) Hem, nâsa [insânlara] avurdunu şişirme [böbürlenip kibirlenme]. (Lokmân: 18)

III. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından konulan parantezler –ki bunlan { } şeklinde gösterdik– ise, ba'zan kelime veyâ terkibin aslını göstermek, ba'zan cümledeki mübhemliği veyâ kopukluğu gidermek için, ba'zan da tefsîrî bir izah olarak kullanılmıştır.

ÖRNEKLER:

a) ...onlar ki mürâîlik ederler ve yardımlığı sakınır {zekâtı vermezler}. (Mâ'ûn: 6-7)

b) ...her hâlde sonu da Bizim, önü de {âhiret de, dünyâ da}. (Leyl: 13)

c) İki de tepe gösterdik, fakat o göğüs veremedi o {*akabeye*}/ sarp yokuşa, bildinmi o sarp yokuş ne? {*Fekk-i rakabe*}/esîr bir boyun kurtarmak... (Beled: 10-15)

13) Gerektiğinde, âyetler arasındaki boşluğu doldurup ma'nâyı açığa çıkarmak için *Tefsîr* metninden de istifâde ederek –yine yuvarlak parantez içinde– izah edici uzun ibâre ve cümleler koymaktan da çekinmedik.

ÖRNEKLER:

a) (Yehûdilere, "Eğer siz beldenizden çıkarılırsanız biz de sizinle çıkarız, sizin aleyhinize kimseye itaat etmeyiz, şâyet sizinle savaşılırsa size yardım ederiz" diyen münâfıkların meseli ise,) tıpkı şeytânın meseli gibi, ki hani (o), insâna "Küfret" dedi de, küfredince, "Ben" dedi, "senden berîyim; çünkü ben âlemlerin rabbi olan Allâh'tan korkarım". (Haşr: 16)

b) İşte Âd (kavminin harâbeleri gözünüzün önünde duruyor. Peki o korkunç azâba neden uğradıklarını biliyormusunuz: Onlar) Rabb'lerinin âyâtını [âyetlerini] inkâr ettiler ve peygamberlerine isyân eylediler ve her bir inadçı cebbârın [zorbanın] emri ardın(c)a gittiler; (o yüzden de) hem bu dünyâda bir la'netle tâkib edildiler, hem Kıyâmet Günü'nde... (Hûd: 59-60)

c) Nihâyet peygamberler (nasihatlerinin tutulmasından) ümidlerini kesecek hâle geldikleri ve o (isyâ)n(kâr)lar (da, peygamberler) yalana çıkarıldılar zannettikleri vakit... (Yûsuf: 110)

14) Metne, –yuvarlak veyâ köşeli paranteze alarak– koyduğumuz açıklayıcı kelimeleri, ibâre ve cümleleri, –bulabildiğimiz ölçüde– benzer âyetlerin tercümelerinde geçen daha açık kelimelerden, ibâre ve cümlelerden veyâ *Tefsîr*'in konuyla ilgili izahlarından aldık.

15) Daha fazla izaha muhtaç olan terkibleri, kavramları, terim ve deyimleri, *Tefsîr* metninden alarak dibnotta açıkladık. Ancak bu izahları, –eserin hacmini gereksiz yere artırmamak için– motamot iktibas etmek yerine, genellikle özetleyerek kendi ifâdelerimizle yapmayı uygun bulduk.

Koyduğumuz dibnotların *Tefsîr*'deki [*Hak Dîni Kur'ân Dili*'ndeki] yerlerini, cild ve sayfa numarası vererek (örnek: IV/2350 şeklinde) gösterdik. (Bu cild ve sayfa numaraları, Eser Neşriyat'ın yayımladığı 10 cildlik nüshaya âittir.)

16) Hazırladığımız *Meâl-Tefsîr*'in, –mümkün olduğunca Tefsîr'den alıp koyduğumuz parantez içi kelimeler, ibâreler, cümleler ve dibnotlarla– bir *Muhtasar Hak Dîni Kur'ân Dili* olmasını hedefledik.

17) Bize âit olan dibnotları; ibârenin, cümlenin ve paragrafın başına • işâreti ve sonuna (E.Ö) harfleri koyarak gösterdik.

18) Metnin imlâsını –asıl metnin imlâsını da dikkate alarak– yeniden yaptık.

> Rabbimiz! Eğer unutur veyâ kasdımız olmayarak (hatâ) yaparsak bizi mes'ul tutma! (Bakara: 286)
>
> Ben sâdece gücümün yettiği ölçüde ıslâh etmek istiyorum; fakat muvaffak olmam tamâmen Allâh(ın yardımın)a bağlıdır. (Hûd: 88)

ERTUĞRUL ÖZALP

MATBU NÜSHADA ATLANIP TERCÜME EDİLMEYEN KELİMELERİN, İBÂRELERİN ve CÜMLELERİN LİSTESİ

BAKARA: **27**, not: 33 [*O'nun*]; **76**, not: 95 [*onunla*]; **91**, not: 116 [*daha önce*]; **102**, not: 130 [*ve*]; **106**, not: 137 [*onun*]; **139**, not: 189 [*Rabbiniz*]; **161**, not: 216b [*cümlesinin*]; **194**, not: 257 [*size*]; **215**, not: 289 [*maldan*]; **224**, not: 302 [*Allâh semîdir, alîmdir*]; **231**, not: 310 [*kendisiyle*]; **246**, not: 335a [*savaş*]; **246**, not: 336 [*Allâh yolunda*]; **273**, not: 380 [*yeryüzünde*]; **275**, not: 384a [*sersemleyen*]; **285**, not: 405 [*kendisine*].

ÂL-İ 'İMRÂN: **7**, not: 10b [*ona*] ve [*indin(den)*]; **11**, not: 13 [*ve onlardan öncekilerin*]; **61**, not: 63 [*bu husûsta*]; **127**, not: 118 [*onları*]; **133**, not: 123 [*Onun*]; **135**, not: 126 [*onlar*]; **152**, not: 145 [*O'nun izniyle*].

NİSÂ: **4**, not: 5 [*size*]; **14**, not: 21 [*O'nun*]; **34**, not: 52 [*sizi*]; **46**, not: 62 [*ve*]; **64**, not: 77c [*Allâh'a*]; **74**, not: 86 [*Allâh yolunda*]; **77**, not: 91 [*onlardan bir kısmı*]; **92**, not: 115a [*mü'min*]; **101**, not: 125 [*Yeryüzünde*]; **109**, not: 135 [*Allâh ile*]; **173**, not: 207 [*onları*].

MÂİDE: **36**, not: 64 [*onunla birlikte*]; **45**, not: 80 [*kulağa kulak*]; **49**, not: 87b [*sana*]; **56**, not: 99 [*ve*]; **64**, not: 107 [*Kıyâmet'e* yerine *Kıyâmet Günü'ne*]; **72**, not: 122 [*muhakkak ki O*]; **106**, not: 165 [*yeryüzünde*].

EN'ÂM: **8**, not: 11 [*sonra*]; **10**, not: 13 [*içlerinden*]; **25**, not: 27 [*ona*]; **37**, not: 37a [*Rabbinden*]; **65**, not: 61a [*altınızdan* yerine *ayaklarınızın altından*]; **70**, not: 71 [*Allâh'tan*]; **70**, not:

72 [*ondan*]; **70**, not: 73 [*yaptıkları yüzünden*]; **81**, not: 82 [*hakkında size*]; **97**, not: 100 [*karada ve denizde* yerine *kara ve denizin karanlıklarında*]; **125**, not: 136 [*onun*]; **128**, not: 145 [*ecelimize*].

A'RÂF: **27**, not: 21 [*ikisinin de elbiselerini soyarak*]; **89**, not: 96 [*ondan*]; **102**, not: 110c [*onların*]; **124**, not: 115b [*sonra*].

ENFÂL: **2**, not: 3 [*O'nun*]; **17**, not, 17 [*Kendinden*]; **19**, not: 19 [*geldi*]; **36**, not: 39 [*sarfedenler* yerine *sarfeden kâfirler*].

TEVBE: **5**, not: 4 [*onlar için*]; **42**, not: 56 [*sizinle berâber*]; **42**, not: 57 [*Allâh'a*]; **65**, not: 77 [*O'nun*]; **79**, not: 94 [*Mü'minlerden*]; **109**, not: 138 [*cehenneme* yerine *cehennem ateşine*]; **118**, not: 150 [*sonra*]; **125**, not: 161 [*onları*].

YÛNUS: **2**, not: 6 [*apaçık*]; **22**, not: 31 [*onları*]; **22**, not: 32 [*O'na*]; **70**, not: 74 [*şiddetli*].

HÛD: **35**, not: 28 [*onu*]; **56**, not: 53 [*ben*]; **71**, not: 71 [*ayakta duran*]; **109**, not: 108 [*bundan evvel*]; **120**, not: 116 [*kendisiyle*].

YÛSUF: **4**, not: 4a [*Ey*]; **5**, not: 4b [*Ey*]; **9**, not: 14a [*o'nu*]; **12**, not: 17 [*o'nu*]; **13**, not: 18 [*o'ndan*]; **21**, not: 25 [*o'nu*]; **33**, not: 40 [*beni*]; **62**, not: 65 [*onu*]; **66**, not: 72 [*o'na*]; **84**, not: 89b [*o*]; **96**, not: 102 [*o'nun*].

RA'D: **13**, not: 21 [*O'na*]; **13**, not: 22 [*O'nun*]; **25**, not: 35 [*mîsâk* yerine *O'nun mîsâkı*]; **32**, not: 43 [*onları*]; **36**, not: 51 [*onun*].

İBRÂHÎM: **1**, not: 1 [*onu*]; **8**, not: 11 [*Ve Mûsâ dedi ki*]; **27**, not: 30 [*dünyâda* yerine *dünyâ hayâtta*]; **27**, not: 31b [*Allâh*].

HİCR: **7**, not: 9 [*bize*]; **93**, not: 54 [*bütün yaptıklarını*].

NAHL: **11**, not: 9 [*her*]; **29**, not: 17 [*sürekli*]; **88**, not: 70 [*onlara*]; **126**, not: 105 [*o*].

İSRÂ: **5**, not: 6a [*o ikisinden*]; **7**, not: 6b [*ona*]; **57**, not: 46 [*O'nun*]; **88**, not: 76 [*onun*]; **89**, not: 77 [*insânlar için*].

KEHF: **17**, not: 19 [*hidâyete*]; **27**, not: 39 [*Rabbinden* yerine *Rabbinin Kitâbı'ndan*]; **28**, not: 41 [*dünyâ* yerine *dünyâ hayâ-*

t'ın]; **31**, not: 49 [*orada*]; **43**, not: 55 [*kendisine*]; **55**, not: 69 [*Rabb'lerinden*]; **77**, not: 84 [*oranın halkından yiyecek istedikleri hâlde*].

MERYEM: **5**, not: 5 [*ledünnünden*]; **61**, not: 33 [*ğaybda/ğıyâben*]; **65**, not: 35 [*O'nun*]; **67**, not: 38 [*bundan evvel*]; **72**, not: 41 [*orada*]; **77**, not: 45 [*âyetlerimize*]; **82**, not: 49 [*onların*]; **90**, not: 51 [*yer yarılacak/çatlayacak*].

TÂ-HÂ: **10**, not: 6 [*ateşin*]; **63**, not: 30 [*sihirleriyle*]; **114**, not: 55 [*onun*]; **133**, not: 73a [*bize*].

ENBİYÂ: **11**, not: 11 [*onların*]; **16**, not: 13 [*ve o ikisi arasındakileri*]; **18**, not: 16 [*o onun*]; **24**, not: 19b [*bu*]; **51**, not: 45 [*ve Biz o'nu biliyorduk*]; **88**, not: 67c [*o'na*]; **90**, not: 70b [*o'na*] **102**, not: 83 [*onun hışıltısını bile duymazlar*].

HACC: **5**, not: 2 [*sonra bir nutfeden*]; **36**, not: 46 [*sizin için*]; **60**, not: 70 [*onun*]; **65**, not: 75 [*ve denizde emriyle yüzüp giden gemileri*].

MÜ'MİNÛN: **27**, not: 23 [*onlardan*]; **36**, not: 32 [*beyhaî*]; **113**, not: 58 [*kaldık*].

NÛR: **1**, not: 1 [*onu*]; **11**, not: 13b [*içlerinden, onun*]; **15**, not: 17 [*onu*]; **18**, not: 20b [*Allâh*]; **35**, not: 45 [*kendisine*]; **45**, not: 57a [*onlardan*]; **47**, not: 58b [*onlardan bir kısmı*]; **62**, not: 74 [*o'nunla birlikte*].

FURKÂN: **12**, not: 13 [*uzak bir mekândan*]; **15**, not: 18 [*De ki*].

ŞU'ARÂ: **32**, not: 17a [*o*]; **37**, not: 18b [*sana*]; **51**, not: 20 [*hatâlarımızı*]; **94**, not: 33 [*ve azgınlar*]; **152**, not: 53 [*haddi aşan... emrine*]; **166**, not: 58 [*Rabbinizin*]; **199**, not: 69 [*onu*]; **199**, not: 70 [*ona*]; **223**, not: 78 [*onların ...sî*]; **226**, not: 82 [*hem de onlar yapmayacakları şeyi söylerler*].

NEML: **49**, not: 43 [*ehlinin*].

KASAS: **11**, not: 8a [*Onun*]; **11**, not: 8b [*o'nu*]; **16**, not: 16b [*o'nu*]; **75**, not: 67 [*muhakkak*].

ANKEBÛT: **13**, not: 7 [*Kıyâmet Günü*]; **40**, not: 31a [*onlar*]; **46**, not: 41 [*içlerinden*]; **68**, not: 61 [*ona*].

RÛM: **7**, not: 5 [*Onlar*]; **23**, not: 18 [*O'nun*]; **28**, not: 23 [*onda*]; **30**, not: 25 [*sen*]; **33**, not: 29 [*O'na yönelir*]; **58**, not: 46 [*insânlar için*].

LÖKMÂN: **10**, not: 11 [*orada*]; **31**, not: 34 [*Allâh'ın*]; **32**, not: 36a [*Allâh'a*].

SECDE: **4**, not: 6 [*ve o ikisi arasındakileri*].

AHZÂB: **6**, not: 5 [*analarınızdır* yerine *onların analarıdır*]; **35**, not: 35 [*sabreden erkekler ve sabreden kadınlar*]; **38**, not: 46 [*kendisi için*]; **43**, not: 54 [*ve melekleri de*]; **50**, not: 60 [*halan kızlarından*]; **53**, not: 65 [*ebediyyen*].

SEBE: **23**, not: 30 [*O'nun*]; **23**, not: 31 [*kendisine*]; **44**, not: 53 [*kendisinden*].

FÂTIR: **13**, not: 20 [*ve gündüzü geceye sokuyor*]; **36**, not: 49 [*Hakklarında*]; **36**, not: 50 [*onun*]; **37**, not: 52 [*Orada*].

YÂ-SÎN: **28**, not: 13 [*Onun*]; **56**, not: 30 [*gölgeler altında*].

SÂFFÂT: **54**, not: 22 [*der*].

SÂD: **24**, not: 20 [*onu*]; **29**, not: 27 [*onu sana*].

ZÜMER: **8**, not: 17b [*O'nun*]; **9**, not: 19 [*De ki*]; **31**, not: 35 [*Kıyâmet Günü*]; **59**, not: 59 [*sen*]; **71**, not: 72 [*onun*]; **73**, not: 76 [*onun*].

MÜ'MİN: **15**, not: 18 [*emrinden*]; **44**, not: 41 [*size*].

FUSSILET: **44**, not: 34 [*Onun*].

ŞÛRÂ: **18**, not: 23 [*ona*]; **18**, not: 24 [*onun*]; **33**, not: 45 [*onun*].

ZUHRUF: **10**, not: 8 [*onda*]; **51**, not: 33 [*onun... i*]; **64**, not: 44 [*Muhakkak ki Allâh, O hem benim rabbim, hem de sizin rabbinizdir; öyle ise O'na ibâdet edin*].

DUHÂN: **56**, not: 23 [*orada*].

CÂSİYE: **26**, not: 24 [*bunda hiçbir şübhe ve tereddüte yer yoktur*].

AHKÂF: **3**, not: 3 [*ve o ikisi arasındakileri*]; **5**, not: 7 [*Kıyâmete* yerine *Kıyâmet Günü'ne*]; **8**, not: 10 [*onu*].

MUHAMMED: **4**, not: 5 [*onların*].

FETİH: **9**, not: 8 [*O'nu*]; **27**, not: 32 [*ve*].

HUCURÂT: **7**, not: 6 [*ve onu kalblerinize güzel gösterdi*]; **12**, not: 13 [*ondan*].

KÂF: **7**, not: 7 [*ona*]; **7**, not: 8 [*ona*]; **7**, not: 9a [*onda*].

ZÂRİYÂT: **25**, not: 12 [*o'nun*].

TÛR: **13**, not: 3 [*cehenneme* yerine *cehennem ateşine*]; **16**, not: 5 [*sizin için*].

NECM: **35**, not: 15b [*onu*]; **62**, not: 22 [*Allâh'a*].

VÂKIA: **65**, not: 23 [*dilesek*].

HADÎD: **7**, not: 7 [*kendisine*]; **19**, not: 24 [*Kâfredenlere ve*].

MÜMTEHİNE: **5**, not: 7 [*Rabbimiz*]; **12**, not: 22 [*Allâh'a*].

TEĞÂBÜN: **8**, not: 7 [*ve*]; **15**, not: 14b [*sâdece*].

TAHRÎM: **6**, not: 14a [*onun*]; **6**, not: 14b [*ve*].

MÜLK: **9**, not: 5 [*başka değil*].

KALEM: **16**, not: 15 [*yakında Biz onu o hortumunun üzerinden damgalayacağız*]; **28**, not: 22 [*dedi*].

MÜDDESSİR: **39**, not: 14 [*hâriç*].

KIYÂMET: **18**, not: 12 [*onu*].

MÜRSELÂT: **36**, not: 13 [*kendilerine*].

DUHÂ: **6**, not: 2a [*seçip*]; **7**, not: 2b [*seçip*]; **8**, not: 3b [*seçip*].

BEYYİNE: **8**, not: 7 [*cennetler* yerine *'adn cennetleri*].

NASR: **3**, not: 3 [*O'nun*].

MATBU NÜSHA İLE YAZMA NÜSHA ARASINDAKİ FARKLARI GÖSTEREN LİSTE

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Fâtiha: 6, not: 11	[—]	[o]
Bakara: 4, not: 10	[yakîni]	[yakîn]
Bakara: 7, not: 16	[inmiştir]	[indirmiştir]
Bakara: 23, not: 27c	[Eğer]	[Ve eğer]
Bakara: 30, not: 37	[şeyler]	[şeyleri]
Bakara: 31, not: 39	[haydin]	[haydi]
Bakara: 54, not: 64	[yanında]	[indinde]
Bakara: 54, not: 65	[Filhakîka]	[—]
Bakara: 55, not: 66	[bakınıp]	[bakıp]
Bakara: 59, not: 72a	[bir murdar]	[murdar bir]
Bakara: 61, not: 77	[peygamberleri]	[peygamberlerini]
Bakara: 65, not: 84	[içinizden]	[içinizde]
Bakara: 69, not: 88	[et]	[et de]
Bakara: 71, not: 89a	[Rabbim]	[Allâh]
Bakara: 73, not: 91	[böyle Allâh]	[Allâh böyle]
Bakara: 78, not: 99	[ardında]	[ardına]
Bakara: 84, not: 104	[diyârınızdan]	[diyârınız]
Bakara: 90, not: 114	[değdiler]	[uğradılar]
Bakara: 90, not: 115	[mühîn]	[mühim]
Bakara: 102, not: 130	[—]	[ve]
Bakara: 107, not: 138a	[Bilmezmisin]	[Bilmezmisiniz]
Bakara: 107, not: 138c	[Bilmezmisin]	[Bilmezmisiniz]
Bakara: 109, not: 139	[kendilerine]	[kendiler]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Bakara: 110, not: 141b	[hayr dâ]	[hayr]
Bakara: 111, not: 142	[aşlâ]	[—]
Bakara: 113, not: 143	[Nasar]	[Nasara]
Bakara: 118, not: 152	[ya]	[ye]
Bakara: 125, not: 165	[ibâdete kapananlar]	[ibâdet yapanlar]
Bakara: 127, not: 170	[işiten]	[—]
Bakara: 128, not: 171	[ümmet-i müslime]	[millet-i müslime]
Bakara: 139, not: 190	[ancak biz]	[biz ancak]
Bakara: 143, not: 198a	[numûnesi]	[ümniyesi/emniyesi]
Bakara: 161, not: 216c	[üstüne]	[üzerine]
Bakara: 163, not: 217	[rahmânı rahîm]	[rahmân-rahîm]
Bakara: 165, not: 221	[zulmü edenler]	[zulmedenler]
Bakara: 185, not: 242a	[yâhud]	[veyâhud]
Bakara: 213, not: 286	[gönderdi]	[gön]
Bakara: 224, not: 302	[—]	[Allâh semîdir, alîmdir]
Bakara: 243, not: 329	[kimseler]	[kimselere]
Bakara: 245, not: 331	[katlayıverirsin]	[katlayıversin]
Bakara: 245, not: 333	[hep]	[hem]
Bakara: 249, not: 340	[Derken Tâlût ve maiyyetinde îmân edenler nehri geçtiler]	[—]
Bakara: 249, not: 343	[çalmışlar]	[etmişler]
Bakara: 257, not: 359	[Onlar işte]	[İşte onlar]
Bakara: 258, not: 360	[kâdir-i kayyûmdur]	[kâdir ve kayyûmdur]
Bakara: 267, not: 374	[ğani]	[ğani ve]
Bakara: 278, not: 386	[bakayayı]	[bakiyyeyi]
Bakara: 279, not: 388	[ne]	[ne de]
Bakara: 282, not: 393	[Allâhı]	[Allâhu]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Bakara: 282, not: 396	[olamıyorsa]	[olmuyorsa]
Bakara: 282, not: 397	[adâlete]	[—]
Bakara: 282, not: 398	[ne]	[ne de]
Bakara: 282, not: 400a	[hem]	[hemen]
Bakara: 283, not: 403	[—]	[eğer]
Bakara: 285, not: 406	[peygamberlerinden]	[peygamberlerden]
Bakara: 285, not: 407	[hiç birinin]	[hiç birisinin]
Âl-i 'İmrân: 2, not: 1b	[O]	[—]
Âl-i 'İmrân: 5, not: 5	[ve]	[—]
Âl-i 'İmrân: 7, not: 9a	[fitne aramak, te'vîlini aramak için]	[fitne aramak, te'vîlini aramak, fitne aramak için]
Âl-i 'İmrân: 12, not: 14	[sürüleceksiniz]	[sürükleneceksiniz]
Âl-i 'İmrân: 20, not: 22	[kalkışanlara]	[kalkışırlarsa]
Âl-i 'İmrân: 29, not: 28	[sînelerinizdekini]	[sînelerinizde]
Âl-i 'İmrân: 33, not: 30	[Gerçek]	[Gerçi]
Âl-i 'İmrân: 33, not: 32	[üzerine]	[üzre/üzere]
Âl-i 'İmrân: 37, not: 37	[nereden]	[nerden]
Âl-i 'İmrân: 38, not: 38b	[işitensin]	[işitirsin]
Âl-i 'İmrân: 45, not: 44	[Îsâ]	[—]
Âl-i 'İmrân: 49, not: 51	[evlerinize]	[evlerinizde]
Âl-i 'İmrân: 49, not: 52	[biriktiriyorsanız]	[biriktiriyorsunuz]
Âl-i 'İmrân: 49, not: 53	[Elbette]	[—]
Âl-i 'İmrân: 61, not: 64	[yalancıların]	[zâlimlerin]
Âl-i 'İmrân: 65, not: 68	[ancak]	[—]
Âl-i 'İmrân: 75, not: 74	[gene]	[yine]
Âl-i 'İmrân: 81, not: 80a	[size]	[—]
Âl-i 'İmrân: 101, not: 92	[içinizde]	[içinde]
Âl-i 'İmrân: 107, not: 97	[ebednişinler]	[ebednişindirler]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Âl-i 'İmrân: 118, not: 111	[buğzları]	[boğazları]
Âl-i 'İmrân: 118, not: 113	[size âyetleri]	[âyetleri size]
Âl-i 'İmrân: 119, not: 115	[aleyhinizde]	[—]
Âl-i 'İmrân: 126, not: 117a	[Allâh size]	[size Allâh]
Âl-i 'İmrân: 135, not: 125	[hem]	[hep]
Âl-i 'İmrân: 146, not: 137	[rubûbiyyet]	[rubûbiyyete]
Âl-i 'İmrân: 148, not: 140	[yapan muhsinleri]	[yapanları]
Âl-i 'İmrân: 151, not: 142	[şerîk]	[şirk]
Âl-i 'İmrân: 154, not: 153	[açamadıkları]	[açmadıkları]
Âl-i 'İmrân: 154, not: 155	[üzerlerine]	[üzerine]
Âl-i 'İmrân: 159, not: 161	[Demeki]	[Demek]
Âl-i 'İmrân: 171, not: 173e	[Allâh]	[Allâh'ın]
Âl-i 'İmrân: 171, not: 178	[Daha]	[Daha bir]
Âl-i 'İmrân: 171, not: 179	[büyük bir]	[—]
Âl-i 'İmrân: 179, not: 187	[resûllerine]	[Resûlü'ne]
Âl-i 'İmrân: 181, not: 189	[bakalım]	[—]
Âl-i 'İmrân: 195, not: 202a	[du'âlarına]	[bunlara]
Âl-i 'İmrân: 195, not: 203	[uğrayanların]	[uğraşanların]
Âl-i 'İmrân: 195, not: 205a	[taraflarından]	[tarafından]
Âl-i 'İmrân: 199, not: 210a	[içinden]	[içinde]
Nisâ: 1, not: 2a	[üretti]	[türedi]
Nisâ: 4, not: 6	[içinize]	[içinir]
Nisâ: 6, not: 11	[olması]	[olduğu]
Nisâ: 8, not: 12	[bulunuyorlarsa]	[bulunurlarsa]
Nisâ: 10, not: 15	[karınlarında]	[karınlarda]
Nisâ: 15, not: 23	[evlerde]	[evlerinde]
Nisâ: 18, not: 25	[oldukları hâlde]	[olarak]
Nisâ: 23, not: 32	[zifafa girdiğiniz]	[zifaf ettiğiniz]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Nisâ: 24, not: 36	[isteyesiniz]	[isteyiniz]
Nisâ: 24, not: 37	[verin]	[veriniz]
Nisâ: 24, not: 38	[cünhâl	[cünâh]
Nisâ: 25, not: 39	[câriyelerinizden]	[câriyelerden]
Nisâ: 29, not: 44	[o]	[—]
Nisâ: 43, not: 54b	[o]	[—]
Nisâ: 46, not: 61	[dinlenilmesi]	[dinlenmesi]
Nisâ: 58, not: 70	[veresiniz]	[veriniz]
Nisâ: 58, not: 71	[hükmedesiniz]	[hükmediniz]
Nisâ: 64, not: 79	[bulacacaklardı]	[bulacaklardı]
Nisâ: 73, not: 85a	[büyük bir mu- râda ereydim]	[—]
Nisâ: 74, not: 85b	[O hâlde sefer- ber olun da]	[—]
Nisâ: 78, not: 96	[değdimi]	[geldimi]
Nisâ: 79, not: 97	[Sana]	[Sonra]
Nisâ: 83, not: 100	[onu]	[—]
Nisâ: 83, not: 104	[üzerinizde]	[üzerinde]
Nisâ: 87, not: 108	[celâli]	[celâl]
Nisâ: 89, not: 109	[küfre]	[—]
Nisâ: 89, not: 110	[bulduğunuz]	[bulunduğunuz]
Nisâ: 90, not: 113	[vermemiştir]	[vermiştir]
Nisâ: 93, not: 116b	[azîm]	[elîm]
Nisâ: 97, not: 121	[etsenizdi]	[etse idiniz]
Nisâ: 98, not: 122	[olanlar]	[onlar]
Nisâ: 99, not: 123	[aff buyurması]	[affetmesi]
Nisâ: 102, not: 127	[o]	[—]
Nisâ: 104, not: 130	[edemeyecekleri]	[edemeyeceği]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Nisâ: 112, not: 138	[bir]	[—]
Nisâ: 119, not: 142	[ve lâ-büdd onları sapıtacağım ve her hâlde onları ümniyyelere düşürüp olmayacak kuruntularla aldatacağım]	[—]
Nisâ: 127, not: 149	[istemediğiniz]	[istediğiniz]
Nisâ: 129, not: 152	[besleseniz]	[beslerseniz]
Nisâ: 135, not: 159	[uğraşır]	[uğraşırlar]
Nisâ: 135, not: 161	[çekinirseniz]	[çekerseniz]
Nisâ: 136, not: 162	[sapmış sapmış]	[sapmış]
Nisâ: 155, not: 182	[nakzetmeleri]	[nakzettikleri]
Nisâ: 157, not: 187	[şekk]	[şikâk]
Nisâ: 160, not: 190	[çevirmeleri]	[çevirmeleri ve]
Nisâ: 163, not: 192a	[Yûnus'a]	[—]
Nisâ: 165, not: 193	[îtizâr]	[itirâz]
Nisâ: 167, not: 197	[Şübhesiz ki]	[Şübhesiz]
Nisâ: 171, not: 201	[ibn]	[bin/b.]
Nisâ: 171, not: 203	[resûllerine]	[Resûlü'ne]
Nisâ: 175, not: 211	[sarılırlarsa]	[sarılırsa]
Mâide: 6, not: 17	[olursunuz]	[olursanız]
Mâide: 12, not: 29	[içinizden]	[—]
Mâide: 14, not: 33	[unuttular]	[tuttular]
Mâide: 18, not: 40	[oğulları]	[oğlu]
Mâide: 24, not: 48	[giremeyiz]	[girmeyiz]
Mâide: 27, not: 52	[Hani]	[Yâni]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Mâide: 31, not: 56	[ha]	[ah]
Mâide: 38, not: 65	[kelepçek]	[kelepçe]
Mâide: 40, not: 68	[Bilmezmisin]	[Bilmezsin]
Mâide: 43, not: 75	[sonra arkasından ne diye dönüyorlar]	[—]
Mâide: 45, not: 81	[birbirine]	[birbirlerine]
Mâide: 48, not: 86	[ediyor idiğinizi]	[ediverdiğinizi]
Mâide: 49, not: 88	[şaşırtmasınlar]	[şaşırmasınlar]
Mâide: 58, not: 101	[koyuyorlar]	[koyanlar]
Mâide: 70, not: 118	[bir takımına]	[bir takımlarına]
Mâide: 72, not: 123	[cennetini]	[cenneti]
Mâide: 76, not: 126b	[zarâra]	[zarâr]
Mâide: 83, not: 134	[görürsün ki]	[görürsün]
Mâide: 86, not: 139a	[ashâb-ı cahîmdirler]	[ashâb-ı cehennemdirler]
Mâide: 96, not: 154	[haşrolunacağınız]	[haşrolunacaksınız]
Mâide: 97, not: 157	[kurbanlıkları]	[kurbanları]
Mâide: 106, not: 163	[o vasiyet]	[ve vasiyet]
Mâide: 107, not: 168	[şehâdetinden]	[şehâdetlerinden]
Mâide: 112, not: 180	[ibn]	[bin/b.]
Maide: 113, not: 182	[bulsun]	[dolsun]
Mâide: 114, not: 183	[ibn]	[bin/b.]
Mâide: 118, not: 191	[şübhe yok]	[şübhesiz]
Mâide: 119, not: 192	[buyurur]	[buyurulur]
Mâide: 120, not: 193	[onlara]	[onları]
En'âm: 5, not: 8	[olduklarının]	[—]
En'âm: 14, not: 16	[—]	[ve]
En'âm: 14, not: 17	[de]	[—]
En'âm: 19, not: 20	[vahyolundu]	[vahyolunuyor]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
En'âm: 25, not: 25	[o]	[—]
En'âm: 28, not: 29	[döneceklerdi]	[düşeceklerdi]
En'âm: 41, not: 42	[ve o lahzâ siz o şirk koştuklarınızın hepsini unutursunuz]	[—]
En'âm: 50, not: 49	[ben ancak bana verilen vahye ittibâ ederim]	[—]
En'âm: 54, not: 52	[olanlar]	[onlar]
En'âm: 58, not: 55	[O]	[Eğer o]
En'âm: 62, not: 60a	[ve]	[—]
En'âm: 70, not: 69	[kimselere]	[kimseleri]
En'âm: 70, not: 74	[olunmuş]	[olmuş]
En'âm: 73, not: 76	[Ol]	[O]
En'âm: 81, not: 83	[şerîk]	[şirk]
En'âm: 87, not: 86	[kısmını]	[kısmı]
En'âm: 89, not: 88	[müekkel]	[müekkil]
En'âm: 91, not: 92	[—]	[bir]
En'âm: 96, not: 99	[attırıp sabah çıkaran]	[attıran]
En'âm: 110, not: 120c	[bocalar]	[bocalarlar]
En'âm: 116, not: 129	[saptırırlar]	[sapıtırlar]
En'âm: 128, not: 148	[hakîmdir, habîrdir]	[alîmdir, hakîmdir]
En'âm: 145, not: 174	[ğafûrdur]	[ğafûr]
En'âm: 147, not: 176	[be'si]	[be's]
En'âm: 151, not: 180	[kıldı]	[kıldığını]
En'âm: 151, not: 184	[işittiniz a]	[işittiniz e]
En'âm: 152, not: 187	[ölçeği]	[ölçüyü]
En'âm: 157, not: 194	[hidâyet de geldi, rahmet de geldi]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
A'râf: 4, not: 2	[yatarlarken]	[yatarken]
A'râf: 11, not: 6	[Sizi evvelâ halkettik]	[—]
A'râf: 12, not: 8	[Sana]	[Ona]
A'râf: 24, not: 15	[bir]	[—]
A'râf: 26, not: 19	[gerektir]	[gerek]
A'râf: 28, not: 23	[de]	[da]
A'râf: 31, not: 27	[tutunun]	[tutun]
A'râf: 33, not: 33	[şirk]	[şerîk]
A'râf: 33, not: 34a	[koşmanızı ve Allâh'a, bilmediğiniz şeyler isnâd etmenizi]	[—]
A'râf: 35, not: 35	[olacak olanlar]	[olacaklar]
A'râf: 37, not: 39	[alırlarken]	[alırken]
A'râf: 38, not: 41	[İşte]	[—]
A'râf: 38, not: 42a	[azâb]	[—]
A'râf: 50, not: 53	[ni'metlerden]	[ni'metlerinden]
A'râf: 51, not: 54a	[kâfirlere]	[kâfirler]
A'râf: 57, not: 62	[derken ona su indirmişizdir]	[—]
A'râf: 59, not: 66	[—]	[sizin]
A'râf: 63, not: 70	[ve korunmanız için]	[—]
A'râf: 63, not: 71	[edilirsiniz]	[edilesiniz]
A'râf: 68, not: 75	[risâletlerini]	[risâletini]
A'râf: 81, not: 89	[pek]	[çok]
A'râf: 92, not: 101	[Şu'ayb'ı tekzib edenler, hüsrâna düşenler onlar olmuşlardı]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
A'râf: 93, not: 102	[risâletlerini]	[risâletini]
A'râf: 95, not: 104	[batırıvermişlerdir]	[batırıvermişizdir]
A'râf: 127, not: 117a	[cemiyet]	[cemaat]
A'râf: 130, not: 118	[Âl-i Fir'avn]	[Âl-i Fir'avn'ı]
A'râf: 133, not: 121	[çekirge gönderdik]	[—]
A'râf: 146, not: 137	[görseler]	[gösterseler]
A'râf: 147, not: 138a	[amelleri]	[emelleri]
A'râf: 162, not: 159	[etmeleri]	[edinmeleri]
A'râf: 163, not: 161	[sebt'te]	[sebt'e]
A'râf: 163, not: 162	[yapmayacakları]	[yapamayacakları]
A'râf: 163, not: 163	[fâsıklıkları]	[fâsıkları]
A'râf: 164, not: 165	[Rabbinize]	[Rabbimize]
A'râf: 169, not: 172	[bir de]	[beride]
A'râf: 169, not: 173	[öyle]	[böyle]
A'râf: 172, not: 178	[demeyesiniz]	[demeyiniz]
A'râf: 173, not: 179	[şirk]	[şerîk]
A'râf: 179, not: 183	[doymazlar]	[duymazlar]
Enfâl: 2, not: 4	[karşılarında O'nun âyetleri okunduğu zamân îmânlarını artırır]	[—]
Enfâl: 15, not: 13	[artık]	[—]
Enfâl: 16, not: 14	[çarpışmak]	[çarpmak]
Enfâl: 19, not: 20	[askeriniz]	[ekseriniz]
Enfâl: 22, not: 23	[o]	[ve]
Enfâl: 26, not: 26	[düşünün]	[düşününüz]
Enfâl: 28, not: 27	[bilin]	[biliniz]
Enfâl: 28, not: 28	[—]	[ve]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Enfâl: 41, not: 43	[kalmışlaradır]	[kalmışlardır]
Enfâl: 43, not: 49	[sana onları]	[onları sana]
Enfâl: 58, not: 62	[reddettiğini]	[nakzettiğini]
Enfâl: 60, not: 65	[verseniz]	[verirseniz]
Enfâl: 61, not: 67	[selm'e]	[silm'e]
Enfâl: 66, not: 71	[sizden bin olursa –Allâh'ın izniyle– iki bine galebe ederler]	[—]
Enfâl: 70, not: 74b	[Allâh]	[—]
Enfâl: 72, not: 76	[barındırdılar]	[barındırıldılar]
Enfâl: 73, not: 79	[velîleridir]	[velîleridirler]
Tevbe: 6, not: 5	[aman]	[eman]
Tevbe: 16, not: 16	[bırakılıverecek-siniz de]	[bırakılacak-sınız da]
Tevbe: 16, not: 18	[—]	[bir]
Tevbe: 20, not: 21	[canlarıyla]	[canlarına]
Tevbe: 24, not: 25a	[kardeşleriniz]	[—]
Tevbe: 24, not: 26	[uğramasından]	[—]
Tevbe: 35, not: 44	[böğürleri]	[—]
Tevbe: 41, not: 55	[takımdan]	[takımından]
Tevbe: 45, not: 59	[etmezler, –ve Allâh o muttakîleri bilir– ancak o kimseler senden isti'zan]	[—]
Tevbe: 46, not: 60b	[elbet]	[elbette]
Tevbe: 47, not: 61	[içinizde]	[içinizden]
Tevbe: 52, not: 65	[Onun için gözetin, çünkü biz berâberinizde gözetiyoruz]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Tevbe: 57, not: 70	[ona]	[onu]
Tevbe: 58, not: 71	[sadakalar]	[sâdıklar]
Tevbe: 58, not: 72	[eden]	[edenler]
Tevbe: 63, not: 76	[ebedâ]	[ebedî]
Tevbe: 69, not: 81	[bakmışlardı]	[başlamışlardı]
Tevbe: 74, not: 86	[o]	[—]
Tevbe: 75, not: 88	[ederse]	[edersen]
Tevbe: 83, not: 98	[harbedemeyecek-siniz]	[harbetmeyecek-siniz]
Tevbe: 84, not: 99	[onlar]	[—]
Tevbe: 86, not: 102	[içlerinde]	[içlerinden]
Tevbe: 89, not: 106	[o]	[—]
Tevbe: 100, not: 121	[altlarında]	[altından]
Tevbe: 100, not: 122	[ebeden]	[—]
Tevbe: 100, not: 123	[olacaklar]	[kalacaklar]
Tevbe: 101, not: 124	[a'râbîlerden]	[arablardan]
Tevbe: 101, not: 126	[onları Biz biliriz]	[—]
Tevbe: 101, not: 127	[ta'zîb]	[tekzib]
Tevbe: 105, not: 130	[—]	[ve]
Tevbe: 108, not: 132	[ebedâ]	[ebeden]
Tevbe: 108, not: 135	[üzerine]	[üzre/üzere]
Tevbe: 114, not: 142	[uyanık]	[yanık]
Tevbe: 116, not: 145	[ve size]	[ve size ve size]
Tevbe: 117, not: 146	[o]	[—]
Tevbe: 118, not: 148	[derece]	[derecede]
Yûnus: 2, not: 4	[vahyedişimiz]	[vahyetmişiz]
Yûnus: 2, not: 7	[sâhir]	[sâhirdir]
Yûnus: 11, not: 17	[onların]	[olanlann]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Yûnus: 11, not: 18	[hayr]	[hayn]
Yûnus: 12, not: 20	[kendine]	[kendilerine]
Yûnus: 22, not: 34	[ederler]	[edenler]
Yûnus: 28, not: 39	[tapmıyordunuz]	[tapıyordunuz]
Yûnus: 34, not: 46	[De ki: "Allâh]	[Allâh de ki:]
Yûnus: 38, not: 51b	[ve Allâh'tan başka kime gücünüz yeterse çağırın]	[—]
Yûnus: 39, not: 52b	[böyle]	[öyle]
Yûnus: 51, not: 55	[kalamazlar]	[bırakılmazlar]
Yûnus: 52, not: 56	[huld]	[hulûd]
Yûnus: 54, not: 58	[hepsi içten içe nedâmet ederek kendini kurtarmak için onu fedâ ederdi, fakat]	[—]
Yûnus: 68, not: 72	[edemeyeceğiz]	[edemeyeceğiniz]
Yûnus: 74, not: 77b	[vardılar]	[varıldı]
Yûnus: 75, not: 79	[Hârûn'u]	[Hârûn]
Yûnus: 77, not: 82	[diyorsunuz]	[yapıyorsunuz]
Yûnus: 78, not: 84	[inanamayız]	[inanmayız]
Yûnus: 94, not: 94	[şu]	[su]
Yûnus: 94-95, not: 95	[indirdiğimiz şeyler de –bilfarz– şekk edecek olursan, senden evvel Kitâb okuyanlara sor; kasem olsun ki sana]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Yûnus: 97, not: 96	[âna]	[güne]
Hûd: 1, not: 1	[hakîm-i habîrin]	[hakîm habîrin]
Hûd: 14, not: 13b	[veremedilerse]	[vermedilerse]
Hûd: 20, not: 19	[hem de görmü-yorlardı]	[—]
Hûd: 23, not: 21	[yapanlar]	[yaparlar]
Hûd: 34, not: 27b	[helâk]	[—]
Hûd: 37, not: 32a	[altında]	[—]
Hûd: 38, not: 33	[eğleniyorsanız]	[eğleniyorsunuz]
Hûd: 38, not: 34	[sizi]	[—]
Hûd: 41, not: 39	[ğafûri rahîmdir]	[ğafûr, rahîmdir]
Hûd: 58, not: 57b	[tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, hem onları]	[—]
Hûd: 63, not: 61	[yapmayacaksınız]	[yapamayacaksınız]
Hûd: 64, not: 62	[Allâh'ın]	[Allâh]
Hûd: 66, not: 64	[kavî]	[raûf]
Hûd: 70, not: 70	[acâib]	[acîb]
Hûd: 78, not: 75	[âdem]	[adam]
Hûd: 82, not: 77	[siccîl]	[siccîn]
Hûd: 83, not: 78	[damgalanmışlar]	[damgalanmıştır]
Hûd: 88, not: 89	[tutanm]	[tuttum]
Hûd: 91, not: 90	[iyi]	[—]
Hûd: 116, not: 113	[erdirdiğimiz]	[erdirdiklerimiz]
Hûd: 120, not: 117	[de]	[—]
Yûsuf: 2, not: 2	[akıl erdiresiniz]	[akledersiniz]
Yûsuf: 5, not: 5	[insâna belli bir düşmandır]	[insânın belli bir düşmanıdır]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Yûsuf: 6, not: 8	[Rabbin]	[Rabbim]
Yûsuf: 8, not: 11	[—]	[daha]
Yûsuf: 8, not: 13	[babamız belli ki]	[belli ki babamız]
Yûsuf: 9, not: 14b	[babanızın]	[babamızın]
Yûsuf: 11, not: 15	[pederimiz]	[babamız]
Yûsuf: 14, not: 20	[çok]	[—]
Yûsuf: 17, not: 22	[baktık]	[bıraktık]
Yûsuf: 26, not: 36	[akrabasından]	[arkasından]
Yûsuf: 27, not: 37	[ve]	[—]
Yûsuf: 31, not: 38	[beriden]	[derken]
Yûsuf: 37, not: 42	[gelecek]	[gelecek a]
Yûsuf: 41, not: 47	[sunacak]	[sıkacak]
Yûsuf: 50, not: 55	[âdem]	[adam]
Yûsuf: 59, not: 64	[yararlısıyım]	[hayrlısıyım]
Yûsuf: 66, not: 69	[göndermem]	[gönderemem]
Yûsuf: 70, not: 76	[bağırdı]	[gönderdi]
Yûsuf: 80, not: 80	[babanızın]	[babamızın]
Yûsuf: 81, not: 83	[babanıza]	[babamıza]
Yûsuf: 88, not: 95	[bir]	[—]
Yûsuf: 107, not: 118	[emanda]	[amanda]
Yûsuf: 109, not: 120	[korunanlar]	[korkanlar]
Yûsuf: 109, not: 121	[akletmeyecek-misiniz]	[akletmeyecek-lermi]
Yûsuf: 110, not: 123	[dilediklerimiz]	[dilediğimiz]
Ra'd: 5, not: 11	[edilecek]	[edecek]
Ra'd: 8, not: 16	[olur]	[oluyor]
Ra'd: 16, not: 27	[zulumât]	[zulmet]
Ra'd: 17, not: 31	[üzerini]	[üzerine]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Ra'd: 22, not: 34	[onlara]	[bunlara]
Ra'd: 33, not: 45	[saptırırsa]	[saptırsa]
Ra'd: 34, not: 47	[elbet]	[elbette]
Ra'd: 36, not: 52	[şirk]	[şerîk]
Ra'd: 37, not: 57	[bu]	[—]
İbrâhîm: 1, not: 2	[çıkarasın]	[çıkarsın]
İbrâhîm: 7, not: 10	[elbette size artırırım ve eğer nankörlük ederseniz]	[—]
İbrâhîm: 18, not: 22	[o]	[—]
İbrâhîm: 22, not: 26	[eylediniz]	[ettiniz]
İbrâhîm: 22, not: 27	[kurtarmazsınız]	[kurtaramazsınız]
İbrâhîm: 24, not: 29	[Gördün a]	[Gördün ya]
İbrâhîm: 36, not: 38	[gelirse]	[giderse]
İbrâhîm: 43, not: 41	[heva]	[hava]
Hicr: 3, not: 3	[kendilerin]	[kendilerini]
Hicr: 4, not: 5	[yazısı]	[yazı]
Hicr: 10, not: 10	[açtırılmaz]	[açtırmayız]
Hicr: 21, not: 17	[Biz]	[Bizi]
Hicr: 22, not: 18	[onunla]	[onlarla]
Hicr: 49, not: 29a	[Hakîkat]	[Hakîkaten]
Hicr: 56, not: 30	[Rabbinin]	[Rabbimin]
Hicr: 64, not: 32a	[ve sana emr-i hakk ile geldik, emîn ol biz sâdıklarız]	[—]
Hicr: 82, not: 42	[emniyetli emniyetli]	[emniyetli]
Hicr: 85, not: 45	[ancak]	[—]
Hicr: 88, not: 48	[atma]	[etme]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Hicr: 89, not: 50	[nezîr-i mübînim]	[zikr-i mübînim]
Nahl: 2, not: 2	[emrinden]	[emreden]
Nahl: 5, not: 5	[—]	[ve]
Nahl: 20, not: 13	[yaratamazlar]	[yaratmazlar]
Nahl: 23, not: 14	[hep]	[—]
Nahl: 27, not: 16b	[üstünedir]	[üstündedir]
Nahl: 33, not: 21	[Allâh]	[Allâh'a]
Nahl: 39, not: 29	[hakkı]	[—]
Nahl: 40, not: 30	[dememizdir]	[demektir]
Nahl: 41, not: 31	[her hâlde]	[—]
Nahl: 44, not: 35	[edeler]	[ederler]
Nahl: 60, not: 42	[—]	[var]
Nahl: 60, not: 43	[ve]	[—]
Nahl: 63, not: 46b	[amellerini]	[emrlerini]
Nahl: 67, not: 49	[meyvalarından da]	[meyvelerinden de]
Nahl: 67, not: 50	[bir]	[—]
Nahl: 69, not: 52	[meyvaların]	[meyvelerin]
Nahl: 77, not: 59	[lemh-i basar]	[lemha-i basar]
Nahl: 80, not: 62	[serilecek]	[—]
Nahl: 89, not: 71a	[getirdiğimiz]	[getireceğimiz]
Nahl: 90, not: 73	[atâyı]	[îtâ'yı]
Nahl: 93, not: 76	[elbet]	[elbette]
Nahl: 100, not: 80	[onu]	[—]
Nahl: 100, not: 81	[koşanlaradır]	[koşanlardır]
Nahl: 112, not: 89	[o]	[—]
Nahl: 114, not: 93	[Allâh'ın ni'metine]	[—]
Nahl: 126, not: 104	[muâkabe]	[mukâbele]
İsrâ: 2, not: 4	[diye]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
İsrâ: 8, not: 8	[hisâr]	[hasîr]
İsrâ: 12, not: 10	[âyet]	[—]
İsrâ: 16, not: 15	[devletlilerine]	[devletlerine]
İsrâ: 16, not: 17	[orada]	[arada]
İsrâ: 16, not: 19	[artık]	[—]
İsrâ: 19, not: 21	[sa'y ile]	[sa'y'e]
İsrâ: 28, not: 27	[müstahakklardan]	[müstahakklarından]
İsrâ: 29, not: 28	[hem de]	[hem de hem de]
İsrâ: 33, not: 31	[sebeble]	[sebebiyle]
İsrâ: 33, not: 32	[vermişizdir]	[vermemişizdir]
İsrâ: 44, not: 38	[hamdiyle]	[hamd ile]
İsrâ: 53, not: 44a	[söylesinler]	[söylemesinler]
İsrâ: 56, not: 45	[ne]	[—]
İsrâ: 69, not: 58	[salıvererek]	[salıverecek]
İsrâ: 75, not: 62	[tattırırdık]	[tattırdık]
İsrâ: 76, not: 63	[de]	[—]
İsrâ: 78, not: 65a	[gecenin]	[gecesinin]
İsrâ: 80, not: 70a	[zavallıdır]	[zevâllidir]
İsrâ: 82, not: 71	[hasarın]	[hasarını]
İsrâ: 88, not: 75	[toplansalar]	[toplansınlar]
İsrâ: 94, not: 80	[beşeri]	[beşer]
İsrâ: 107, not: 93	[secdelere]	[secdeye]
İsrâ: 110, not: 96	[deseniz]	[derseniz]
Kehf: 2, not: 1	[beis]	[be's]
Kehf: 9, not: 5	[âyâtımızdan]	[âyetlerimizden]
Kehf: 17, not: 15	[görüyorsun a]	[görüyorsun ya]
Kehf: 17, not: 16	[makaslar]	[mikraslar]
Kehf: 17, not: 17	[âyâtmdandır]	[âyetlerindendir]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Kehf: 17, not: 20	[saptırırsa]	[saptırsa]
Kehf: 21, not: 29	[bunların]	[onların]
Kehf: 22, not: 30a ve 30b	[köpekleri]	[köpekleridir]
Kehf: 22, not: 32	[bir]	[—]
Kehf: 25, not: 35	[sene]	[—]
Kehf: 26, not: 37	[—]	[ve]
Kehf: 28, not: 40	[Sen]	[Ve o]
Kehf: 28, not: 42	[bırakmışız]	[kılmışız]
Kehf: 29, not: 44	[Rabbinizdendir]	[Rabbimizdendir]
Kehf: 29, not: 46	[sertakları]	[sirtakları]
Kehf: 29, not: 47	[eker]	[eğer]
Kehf: 32, not: 50	[ikisinin]	[ikincisinin]
Kehf: 36, not: 52	[bundan]	[—]
Kehf: 46, not: 57	[Rabbinin]	[Rabbin]
Kehf: 46, not: 58	[emelce]	[amelce]
Kehf: 47, not: 59	[günü]	[gün]
Kehf: 48, not: 62	[zulmetmiştiniz]	[zu'm etmiştiniz]
Kehf: 55, not: 71	[önüne]	[önce]
Kehf: 56, not: 72a	[bâtılla]	[bâtıla]
Kehf: 57, not: 73	[kimseden]	[kimselerden]
Kehf: 57, not: 74	[edilmiştir]	[edilmişler]
Kehf: 59, not: 75	[miâd]	[mev'ıd]
Kehf: 68, not: 81	[almadığı]	[almayacağı]
Kehf: 70, not: 82	[eğer]	[—]
Kehf: 71, not: 83	[birşey]	[bir iş]
Kehf: 84, not: 90	[müknet]	[hükûmet]
Kehf: 96, not: 101	[Körükleyin]	[Getirin bana]
Kehf: 110, not: 105	[vahyolunuyor]	[buyuruluyor]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Kehf: 110, not: 116	[şirk]	[şerîk]
Meryem: 3, not: 1b	[O vakit ki]	[Vaktâ ki]
Meryem: 16, not: 10	[tarafında]	[tarafındaki]
Meryem: 24, not: 14	[arkı]	[harkı]
Meryem: 26, not: 15	[Rahmân'a]	[Rabbime]
Meryem: 34, not: 17	[ibin]	[bin/b.]
Meryem: 49, not: 24	[Vaktâ ki]	[Vaktiyle]
Meryem: 58, not: 29	[İsrâîl]	[İsmâîl]
Meryem: 60, not: 32	[yenmeyerek]	[yenmeyecek]
Meryem: 63, not: 34	[O cennettir]	[O, o cennettir]
Meryem: 71, not: 40	[kazıyye-i mahkeme]	[kazıyye-i muhkeme]
Meryem: 73, not: 43	[mahfilce]	[mehâfilce]
Meryem: 77, not: 46	[veled]	[evlâd]
Meryem: 77, not: 47a	[herifi]	[kâfiri]
Meryem: 96, not: 52	[sevdirecektir]	[sevindirecektir]
Tâ-Hâ: 6, not: 4	[ve bütün arzdakiler]	[—]
Tâ-Hâ: 15, not: 8	[ezâlansın]	[cezâlansın]
Tâ-Hâ: 36, not: 14	[dileğine]	[dilediğine]
Tâ-Hâ: 39, not: 15	[yetiştirilesin]	[yetiştirilsin]
Tâ-Hâ: 42, not: 16	[âyetlerimle]	[âyetlerimizle]
Tâ-Hâ: 47, not: 19	[sana]	[—]
Tâ-Hâ: 52, not: 22	[Rabbim]	[Rabbimiz]
Tâ-Hâ: 61, not: 25	[Veyl]	[Evvel]
Tâ-Hâ: 61, not: 26	[yalanı]	[yalan]
Tâ-Hâ: 63, not: 31	[tarîkatinizi]	[tarîkatimizi]
Tâ-Hâ: 81, not: 37	[kim]	[kimin]
Tâ-Hâ: 84, not: 38	[üzerindeler]	[üzerindedirler]
Tâ-Hâ: 97, not: 47	[hulfedilmeyeceksin]	[hulfedemeyeceksin]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Tâ-Hâ: 97, not: 48	[O]	[Ve]
Tâ-Hâ: 98, not: 49	[Allâh'tır]	[hâlıktır]
Tâ-Hâ: 115, not: 58	[bulmadık]	[bulduk]
Tâ-Hâ: 120, not: 60	[huld]	[hulûd]
Tâ-Hâ: 128, not: 66	[âyetler]	[ibretler]
Tâ-Hâ: 129, not: 69	[lizâm]	[lâzım]
Enbiyâ: 5, not: 5	[edğâsu]	[doğrusu]
Enbiyâ: 5, not: 7	[gönderildikleri]	[gönderdikleri]
Enbiyâ: 5, not: 8	[getirsin]	[getirsen]
Enbiyâ: 13, not: 12b	[şımartıldığınız]	[şımardığınız]
Enbiyâ: 24, not: 20	[olanların]	[onların]
Enbiyâ: 26, not: 23a	[ikrâm]	[ekrem]
Enbiyâ: 33, not: 29	[hâlık]	[hâlıktır]
Enbiyâ: 34, not: 30	[huld]	[hulûd]
Enbiyâ: 35, not: 32	[şerr ve hayr]	[hayr ve şerr]
Enbiyâ: 44, not: 39	[onlar]	[olurlar]
Enbiyâ: 50, not: 44	[zikrdir]	[zikrimizdir]
Enbiyâ: 61, not: 49	[nâsın]	[nâsa]
Enbiyâ: 63, not: 51	[şu]	[—]
Enbiyâ: 66, not: 52	[veremeyecek]	[vermeyecek]
Enbiyâ: 66, not: 53	[nesnelere]	[nesneleri]
Enbiyâ: 81, not: 61	[içine]	[içinde]
Enbiyâ: 82, not: 62	[onları]	[bunları]
Enbiyâ: 84, not: 65b	[o'na]	[—]
Enbiyâ: 87, not: 66	[Zennûn'u]	[Zünnûn'u]
Enbiyâ: 89, not: 69	[nidâ]	[du'â]
Enbiyâ: 92, not: 73	[bu]	[—]
Enbiyâ: 100, not: 81	[zefîri]	[zaferi]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Enbiyâ: 109, not: 86	[düpedüz]	[düpdüz]
Hacc: 5, not: 2	[—]	[sonra bir nutfe'den]
Hacc: 5, not: 4	[da]	[—]
Hacc: 9, not: 6	[şaşırtmak]	[şaşırmak]
Hacc: 9, not: 7	[bükerek]	[büker]
Hacc: 11, not: 9	[hasire'd-dünyâ]	[hasirete'd-dünyâ]
Hacc: 25, not: 18	[o]	[—]
Hacc: 26, not: 21	[—]	[ve]
Hacc: 27, not: 23	[bir]	[—]
Hacc: 28, not: 26	[yoksulu]	[yoksul]
Hacc: 31, not: 35	[kapışıyor]	[parçalıyor]
Hacc: 31, not: 36	[ocara]	[ücrâ]
Hacc: 36, not: 44	[bedeneler]	[bedenelere]
Hacc: 36, not: 48	[kanaatliye]	[kanaatiyle]
Hacc: 37, not: 50	[muhsinleri]	[muhsinlere]
Hacc: 40, not: 52	[Rabbimiz]	[Rabbiniz]
Hacc: 51, not: 59	[muaccizlik]	[muâcizlik]
Hacc: 52, not: 63a	[hakîmdir]	[kadîrdir]
Hacc: 59, not: 68	[medhal'e]	[mahall'e]
Hacc: 60, not: 71	[bağyolunursa]	[bağyolursa]
Hacc: 61, not: 72	[basîrdir]	[alîmdir]
Hacc: 68, not: 80	[yapıyorsunuz]	[yapıyorsanız]
Hacc: 71, not: 81	[tapıyorlar]	[toplanıyorlar]
Mü'minûn: 10, not: 5	[onlardır]	[bunlardır]
Mü'minûn: 14, not: 9	[hilkat neş'eti]	[neş'et hilkati]
Mü'minûn: 20, not: 14	[katıkla]	[katıklık]
Mü'minûn: 21, not: 17	[sizi]	[size]
Mü'minûn: 27, not: 25	[o]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Mü'minûn: 33, not: 30	[ise]	[—]
Mü'minûn: 36, not: 31	[Heyhat]	[Hayât]
Mü'minûn: 43, not: 38	[geriletemezler]	[geriletilmezler]
Mü'minûn: 59, not: 42	[şirk]	[şerîk]
Mü'minûn: 65, not: 45	[kurtarılamazsınız]	[kurtulamazsınız]
Mü'minûn: 74, not: 48	[caddeden]	[cidden]
Mü'minûn: 85, not: 50	['Allâh'ın!' diyecekler. 'O hâlde düşünmez misiniz?' de!]	[—]
Mü'minûn: 89, not: 52a	[Allâh'ın]	[Allâh]
Mü'minûn: 103, not: 54	[kalanlardır]	[kalacaklardır]
Mü'minûn: 106, not: 55	[derler]	[dediler]
Mü'minûn: 116, not: 59	[o]	[—]
Nûr: 3, not: 5	[başkasını]	[başkasına]
Nûr: 6, not: 8	[şâhidleri]	[şehâdetleri]
Nûr: 9, not: 9	[üzerinedir]	[üzerindedir]
Nûr: 11, not: 12a	[içinizden]	[içinden]
Nûr: 12, not: 15	[ifk'tir]	[iftirâdır]
Nûr: 13, not: 16	[onlar]	[onlara]
Nûr: 16, not: 19	[desenizdi]	[deseydiniz]
Nûr: 17, not: 20a	[veriyor]	[ediyor]
Nûr: 22, not: 21	[ve affetsin]	[—]
Nûr: 25, not: 23b	[tamâmen]	[—]
Nûr: 29, not: 29	[olan]	[olan olan]
Nûr: 31, not: 31	[olanı]	[olan]
Nûr: 35, not: 43	[sırçada]	[siraçta]
Nûr: 39, not: 46	[—]	[ise]
Nûr: 39, not: 48	[serî hesâblıdır]	[serîu'l-hisâbdır]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Nûr: 40, not: 49	[zulumât]	[zulmet]
Nûr: 43, not: 53	[hakîkate]	[hakîkat]
Nûr: 43, not: 54	[yağmuru]	[yağmur]
Nûr: 44, not: 55	[taklîb]	[ta'kîb]
Nûr: 54, not: 63a	[erersiniz]	[eresiniz]
Nûr: 58, not: 64	[o]	[—]
Nûr: 58, not: 65a	[âyetleri]	[âyetlerini]
Nûr: 61, not: 70	[analarınızın]	[annelerinizin]
Nûr: 61, not: 73	[akıl erdiresiniz]	[akledersiniz]
Furkân: 4, not: 4	[o'na]	[—]
Furkân: 8, not: 9	[hem]	[hemen]
Furkân: 12, not: 14	[vakit]	[—]
Furkân: 12, not: 15	[hışımlanma]	[hışımlanması]
Furkân: 12, not: 16	[işitirler]	[işitilir]
Furkân: 15, not: 20	[huld]	[hulûd]
Furkân: 16, not: 21	[Onlar için orada ne isterlerse var, hem-ebedî kalacaklar; Rabbbinin uhdesinde bu, bir va'd-i mes'ûl bulunuyor]	[—]
Furkân: 19, not: 24	[ve içinizden herkim zulmederse ona büyük bir azâb tattıracağız]	[—]
Furkân: 29, not: 29	[beni]	[bizi]
Furkân: 37, not: 38a	[kavmini]	[kavmi]
Furkân: 40, not: 39	[etmiyorlar]	[etmeyenler]
Furkân: 41, not: 41	[diyorlar]	[diyor]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Furkân: 59, not: 59	[ne]	[—]
Furkân: 64, not: 64	[secdeler]	[secdeler ederler]
Furkân: 72, not: 69	[yalana şâhid olmazlar ve lağv'e rastgeldikleri vakit kerîmâne geçerler]	[—]
Furkân: 73, not: 70	[Ve onlar ki]	[—]
Furkân: 73, not: 71	[edildikleri]	[ettikleri]
Furkân: 74, not: 75	[bizi]	[bizleri]
Furkân: 74, not: 76	[pîşuvâ]	[pîşvâ]
Furkân: 75, not: 78	[mükâfâtlanacaklar]	[mükâfâtlandırılacaklar]
Şu'arâ: 52, not: 21	[çünkü]	[—]
Şu'arâ: 56, not: 22	[ise]	[—]
Şu'arâ: 62, not: 24	[benimledir]	[bizimledir]
Şu'arâ: 68, not: 25	[o]	[—]
Şu'arâ: 78, not: 27	[eder]	[verdi]
Şu'arâ: 93, not: 32b	[kurtarıyorlarmı]	[kurtarabiliyorlarmı]
Şu'arâ: 106, not: 37	[onlara]	[—]
Şu'arâ: 111, not: 40	[düşmüş]	[düşsün]
Şu'arâ: 148, not: 52	[sarkmış]	[sarmış]
Şu'arâ: 155, not: 54	[şirb]	[şurb]
Şu'arâ: 174, not: 63	[mutlak]	[—]
Şu'arâ: 194, not: 68	[olasın]	[olsun]
Şu'arâ: 199, not: 71	[etmeyeceklerdi]	[etmeyecekti]
Şu'arâ: 205, not: 73	[zevkettirsek]	[zevkettirdik]
Şu'arâ: 207, not: 75	[yaşatıldıkları]	[yaşadıkları]
Şu'arâ: 224, not: 80	[sapkınlar]	[—]
Neml: 8, not: 5	[havâlisindekiler]	[havlusundakiler]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Neml: 18, not: 15	[geçirmesin]	[geçirmesinler]
Neml: 30, not: 23	[o]	[—]
Neml: 31, not: 26	[bana]	[—]
Neml: 40, not: 30	[kırpmadan]	[kapamadan]
Neml: 51, not: 44	[Kendileri]	[Kendilerini]
Neml: 51, not: 45	[toptan]	[—]
Neml: 55, not: 49a	[mutlak]	[—]
Neml: 66, not: 61	[şekk]	[şirk]
Neml: 82, not: 72	[idiklerini]	[idikleri]
Neml: 87, not: 75a	[hor-hakîr]	[hor ve hakîr]
Neml: 89, not: 78a	[ondan]	[—]
Neml: 92, not: 79	[de]	[—]
Kasas: 4, not: 3	[ezmek]	[takmak]
Kasas: 17, not: 17	[artık]	[—]
Kasas: 21, not: 19	[Yâ Rabbî]	[Yâ Rabb]
Kasas: 26, not: 22	[ikinin]	[ikisinin]
Kasas: 27, not: 24	[sâlihînden]	[sâlihlerden]
Kasas: 31, not: 28	[—]	[dönüp]
Kasas: 38, not: 37	[—]	[Hâmân]
Kasas: 38, not: 38	[Maamâfih, ben o'nu her hâlde yalancılardan sanıyorum]	[—]
Kasas: 43, not: 40	[edeler]	[ederler]
Kasas: 46, not: 44	[edeler]	[ederler]
Kasas: 55, not: 54	[selâmun 'aleykum/ Allâh'a ısmarladık, biz câhillik edenleri aramayız]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Kasas: 60, not: 59	[akıl etmezmisiniz]	[akletmezmisiniz]
Kasas: 66, not: 64	[—]	[ve]
Kasas: 78, not: 71	[günâhlarından]	[gürûhundan]
Kasas: 79, not: 73	[Ne olurdu]	[—]
Kasas: 80, not: 74	[seriyor]	[veriyor]
'Ankebût: 6, not: 4	[âlemînden]	[âlemlerden]
'Ankebût: 8, not: 5	[sence]	[—]
'Ankebût: 18, not: 11	[ise]	[size]
'Ankebût: 27, not: 20	[o]	[—]
'Ankebût: 34, not: 27	[bir feci]	[feci bir]
'Ankebût: 52, not: 46	[—]	[ise]
'Ankebût: 58, not: 50	[altlarından]	[altından]
'Ankebût: 61, not: 52	[sorsan]	[sonra]
'Ankebût: 63, not: 54	[onunla]	[onlara]
'Ankebût: 63, not: 56	[aklı ermezlerdir]	[akletmezler]
Rûm: 5, not: 3	[Allâh'ın]	[Allâh]
Rûm: 9, not: 7	[gezip bir]	[bir gezip]
Rûm: 11, not: 9	[ilkin]	[yeniden]
Rûm: 27, not: 22	[hakîm]	[rahîm]
Rûm: 28, not: 24	[akledecek]	[anladıkça]
Rûm: 33, not: 30	[şirk]	[şerîk]
Rûm: 43, not: 36	[hiç]	[bir]
Rûm: 58, not: 47	[mubtilsiniz]	[mubtelisiniz]
Lokmân: 4, not: 2	[ve]	[—]
Lokmân: 11, not: 12	[bana]	[daha]
Lokmân: 11, not: 13	[apaçık]	[açık]
Lokmân: 14, not: 15	[onu]	[ona]
Lokmân: 14, not: 17	[anana]	[anaki]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Lokmân: 15, not: 19	[eyle]	[et]
Lokmân: 18, not: 23	[övüngen]	[övünen]
Lokmân: 25, not: 29	[elbet]	[elbette]
Lokmân: 32, not: 38	[olanlar]	[olan]
Lokmân: 34, not: 42	[kazanacağımı]	[kazanacağını]
Secde: 2, not: 1b	[İndirilişi]	[İndirilmiş]
Secde: 3, not: 3	[hakktır]	[hakîkattir]
Secde: 3, not: 5	[olan]	[—]
Secde: 4, not: 9	[velî]	[vekîl]
Secde: 5, not: 11	[urûc]	[rücû]
Secde: 9, not: 16	[o]	[ve]
Secde: 14, not: 20	[huld]	[hulûd]
Secde: 17, not: 22	[bilemez]	[bilmez]
Secde: 19, not: 23	[o]	[de]
Secde: 21, not: 25	[edeler]	[ederler]
Secde: 23, not: 27	[onu]	[onun]
Ahzâb: 2, not: 1	[yaparsanız]	[yapıyorsanız]
Ahzâb: 7, not: 8	[ibn]	[bin/b.]
Ahzâb: 9, not: 11	[gelmişti]	[göndermişti]
Ahzâb: 20, not: 17	[sanıyorlar]	[sanıyorlardı]
Ahzâb: 20, not: 18	[Urabâ'nın]	[Urbâ'nın]
Ahzâb: 34, not: 31b	[okunan]	[okuyun]
Ahzâb: 35, not: 40	[bir büyük]	[büyük bir]
Ahzâb: 37, not: 45	[ilişiği]	[ilişiğini]
Ahzâb: 50, not: 62	[ma'lûmumuz]	[ma'lûmunuz]
Ahzâb: 52, not: 63	[zevcelere]	[zevcelerle]
Ahzâb: 68, not: 78	[katlısını]	[katını]
Sebe: 6, not: 5	[sâhib hamdin]	[sâhib-i hamdin]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Sebe: 7, not: 7	[Böyle]	[Böyle böyle]
Sebe: 8, not: 11	[o]	[—]
Sebe: 16, not: 23	[dilber iki]	[iki dilber]
Sebe: 17, not: 25	[öyle]	[böyle]
Sebe: 22, not: 29	[miktârına]	[miktârı]
Sebe: 28, not: 33	[ancak]	[—]
Sebe: 30, not: 36	[kalamazsınız]	[kalmazsınız]
Sebe: 31, not: 38	[büyüklük]	[büyük]
Sebe: 33, not: 40a	[zebûn edilenler]	[zulmedenler]
Sebe: 33, not: 41	[tomrukları]	[tomruklar]
Sebe: 42, not: 48	[zulmedenlere]	[zu'm edenlere]
Sebe: 43, not: 50	[sizi]	[sizin]
Sebe: 43, not: 51	[taptığı]	[taptıkları]
Sebe: 43, not: 52	[Bu]	[O]
Sebe: 45, not: 55	[Onlardan evvelkiler de tekzib etmişlerdi, hem bunlar onlara]	[—]
Sebe: 45, not: 56	[ermediler]	[eremediler]
Sebe: 45, not: 57	[inkârım]	[inkârımız]
Sebe: 46, not: 59	[düşünürsünüz]	[düşünürseniz]
Sebe: 50, not: 64	[hidâyeti]	[hidâyet]
Fâtır: 3, not: 6	[üzerinizdeki]	[üzerindeki]
Fâtır: 6, not: 11	[ancak]	[—]
Fâtır: 7, not: 12	[onlar]	[—]
Fâtır: 8, not: 14	[dilediğini]	[dilediğinizi]
Fâtır: 10, not: 16	[târ-mâr]	[târ u mâr]
Fâtır: 11, not: 18	[eksiltmek]	[eksilmek]
Fâtır: 12, not: 19	[şükredesiniz]	[şükredersiniz]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Fâtır: 15, not: 25	[—]	[olan]
Fâtır: 16, not: 28	[—]	[ve]
Fâtır: 20, not: 31	[zulumât]	[zulmet]
Fâtır: 22, not: 32	[diriler de]	[dirilerle]
Fâtır: 22, not: 33	[işittirirse]	[işittirse]
Fâtır: 30, not: 39	[—]	[da]
Fâtır: 32, not: 44	[hayrlarda]	[hayrlardan]
Fâtır: 35, not: 46	[bizi]	[bizleri]
Fâtır: 35, not: 47	[yurda]	[yerde]
Yâ-Sîn: 12, not: 6	[Biziz]	[—]
Yâ-Sîn: 20, not: 12	[hemşerilerim]	[hemşehrîlerim]
Yâ-Sîn: 35, not: 16	[ve kendi ellerinin ma'mûlâtından]	[—]
Yâ-Sîn: 37, not: 19	[onlara gece: ondan gündüzü soyarız, bir del	[—]
Yâ-Sîn: 38, not: 22	[azîzi alîmin]	[azîz alîmin]
Yâ-Sîn: 62, not: 32	[aklınız]	[akıllarınız]
Yâ-Sîn: 72, not: 42	[zebun]	[—]
Yâ-Sîn: 79, not: 43	[O]	[—]
Yâ-Sîn: 80, not: 45	[şimdi]	[—]
Sâffât: 11, not: 5	[yoksa]	[yoksa yoksa]
Sâffât: 51, not: 21a	[söyleyen]	[söyleten]
Sâffât: 70, not: 28	[koşturuluyorlar]	[koşturuyorlar]
Sâffât: 85, not: 33	[tapıyorsunuz]	[tapınıyorsunuz]
Sâffât: 109, not: 40	[nâmına da bıraktık sonrakiler içinde: Selâm İbrâhîm'e]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Sâffât: 138, not: 45	[akıl edip]	[akledip]
Sâffât: 158, not: 49	[O'nunla]	[onlarla]
Sâffât: 176, not: 54	[iviyorlar]	[eviyorlar]
Sâd: 22, not: 15a	[sen]	[—]
Sâd: 23, not: 17	[böyle]	[öyle]
Sâd: 24, not: 21	[sanmıştı ki Dâvûd, onu kendisine sırf bir fitne yaptık; hemen]	[—]
Sâd: 28, not: 24	[gibi]	[—]
Sâd: 44, not: 38	[onunla]	[onlarla]
Sâd: 47, not: 42	[ahyârdan]	[ahyârdır]
Sâd: 49, not: 43	[her hâlde]	[her hâl]
Sâd: 49, not: 44	[güzel]	[güz]
Sâd: 60, not: 46b	[—]	[derler]
Sâd: 72, not: 52	[bir beşer yaratmaktayım, onu tesviye ettim de rûhumdan]	[—]
Zümer: 8, not: 18	[yolundan]	[yoldan]
Zümer: 21, not: 26	[akılları olanlar]	[akıllılar]
Zümer: 38, not: 41	[sorsan]	[sorun]
Zümer: 42, not: 43	[verdiklerini]	[verildiklerini]
Zümer: 43, not: 47	[erdiremezlerse de]	[erdiremezler de]
Zümer: 47, not: 48	[etmedikleri]	[etmediği]
Zümer: 49, not: 49	[üzerine]	[—]
Zümer: 52, not: 52	[—]	[ki]
Zümer: 57, not: 58	[muttakîlerden]	[küfredenlerden]
Zümer: 65, not: 64	[çalışman]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Zümer: 66, not: 65	[—]	[Allâh'ın]
Zümer: 68, not: 68a	[üflenmiştir]	[üfürülmüştür]
Zümer: 68, not: 68b	[üflenmiştir]	[üfürülmüştür]
Zümer: 71, not: 75	[Velâkin]	[Fakat]
Mü'min: 6, not: 7	[öyle]	[şöyle]
Mü'min: 7, not: 10	[o]	[ve]
Mü'min: 7, not: 11	[cahîm]	[cehennem]
Mü'min: 9, not: 12	[fenâlıklardan]	[fenâlıktan]
Mü'min: 15, not: 17	[gününün]	[gününü]
Mü'min: 19, not: 24	[—]	[bir]
Mü'min: 29, not: 30	[reyimden]	[rey eden]
Mü'min: 29, not: 31	[reşâd]	[rüşd]
Mü'min: 35, not: 35	[her]	[bir]
Mü'min: 35, not: 36	[öyle]	[böyle]
Mü'min: 46, not: 43	[ateş]	[ateşe]
Mü'min: 55, not: 52	[Rabbine]	[—]
Mü'min: 55, not: 53	[hamdiyle]	[hamd ile]
Mü'min: 60, not: 57	[ibâdetimden]	[ibâdetlerimden]
Mü'min: 67, not: 62	[akıl edesiniz]	[akledesiniz]
Mü'min: 77, not: 67	[va'îdin]	[va'din]
Mü'min: 82, not: 71	[kurtarmadı]	[kurtaramadı]
Mü'min: 84, not: 72b	[şirk koştuğumuz]	[şerîk koştuklarımız]
Fussılet: 10, not: 4	[düzeye]	[düziye]
Fussılet: 12, not: 8	[kandillerle]	[kendileriyle]
Fussılet: 25, not: 16	[yanaşıklar]	[arkadaşlar]
Fussılet: 27, not: 17	[etmişlerdir]	[etmiştir]
Fussılet: 32, not: 25b	[konuklu]	[konukluk]
Fussılet: 40, not: 31	[yaparsanız]	[yapıyorsanız]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Fussılet: 45, not: 38	[edildi]	[ettiler]
Şûrâ: 8, not: 7	[onlara]	[—]
Şûrâ: 9, not: 8	[velîleri]	[velîler]
Şûrâ: 14, not: 19	[bitirilirdi]	[—]
Şûrâ: 14, not: 19	[bitirilirdi]	[—]
Şûrâ: 23, not: 29	[buna]	[bana]
Şûrâ: 24, not: 36	[künhünü]	[küfrünü]
Şûrâ: 25, not: 37	[kabahatlerden]	[kabahatlerinden]
Şûrâ: 25, not: 38	[yaparsanız]	[yapıyorlarsa]
Şûrâ: 29, not: 42	[âyâtındandır]	[âyetlerindendir]
Şûrâ: 46, not: 52a	[saptırırsa]	[saptırsa]
Şûrâ: 52, not: 59	[çağırıyorsun]	[çeviriliyorsun]
Zuhruf: 3, not: 2	[akıl erdiresiniz]	[akledersiniz]
Zuhruf: 6, not: 5	[peygamber]	[peygamberler]
Zuhruf: 16, not: 17	[oğullarla]	[oğullara]
Zuhruf: 23, not: 19	[üzerinde]	[üzere]
Zuhruf: 28, not: 21	[edeler]	[ederler]
Zuhruf: 33, not: 25	[olacak olmasa idi]	[olacaklarsa idi]
Zuhruf: 39, not: 29b	[demek]	[demekte]
Zuhruf: 42, not: 30	[va'îdi]	[va'di]
Zuhruf: 52, not: 34	[hakîr]	[kâfir]
Zuhruf: 53, not: 35	[melâikeler]	[melekler]
Zuhruf: 55, not: 36	[—]	[da]
Zuhruf: 87, not: 55	[sorsan onlara, "Kendilerini kim yarattı?"]	[re'sen onlara, "Kendilerini kim yarattı?" diye sorsan]
Duhân: 10, not: 6	[duman]	[duhân]
Duhân: 16, not: 9	[intikâm alacağız]	[imtihân olacağız]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Duhân: 18, not: 10a	[emîn bir resûlüm]	[—]
Duhân: 19, not: 10b	[Ve Allâh'a karşı başkaldırmayın]	[—]
Duhân: 24, not: 13	[garkolunacaklar]	[garkolacaklar]
Duhân: 32, not: 15	[üzere]	[üzerine]
Duhân: 54, not: 22	[hûrilerle]	[hûriler]
Câsiye: 5, not: 6	[birçok]	[çok]
Câsiye: 6, not: 7	[sana]	[sonra]
Câsiye: 13, not: 11	[musahhar kıldı. Şüphesiz ki bunda düşünecek bir kavm için]	[—]
Câsiye: 18, not: 16	[emrden]	[emrinden]
Câsiye: 24, not: 23	[—]	[ve]
Ahkâf: 2, not: 2	[Allâh'tan]	[Allâh'ın]
Ahkâf: 4, not: 5	[ortaklıkları]	[ortakları]
Ahkâf: 11, not: 14	[Eğer]	[—]
Ahkâf: 15, not: 17	[anama-babama]	[anama ve babama]
Ahkâf: 17, not: 19	[eskilerin]	[evvelkilerin]
Ahkâf: 21, not: 23	[vakti ki]	[vakit ki]
Ahkâf: 24, not: 25	[ufukta]	[ufaktan]
Ahkâf: 35, not: 35	[edilecek]	[edecek]
Muhammed: 4, not: 2	[da]	[—]
Muhammed: 4, not: 3	[ya]	[veyâ]
Muhammed: 12, not: 8	[sâlih sâlih]	[sâlih]
Muhammed: 13, not: 9	[karyenden]	[karyeden]
Muhammed: 14, not: 10	[üzerinde]	[üzere]
Muhammed: 18, not: 15	[başlarına]	[başkalarına]
Muhammed: 18, not: 16	[verir]	[verdi]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Muhammed: 26, not: 24a	[bilip duruyor]	[duyuyor]
Muhammed: 33, not: 26	[ve Resûl'e itaat edin]	[—]
Fetih: 2, not: 2	[dosdoğru]	[doğru]
Fetih: 6, not: 4	[sû-i zann eden]	[sû-i zanndan]
Fetih: 13, not: 12	[Her]	[Hem]
Fetih: 15, not: 13	[diyecek]	[diyecekler]
Fetih: 19, not: 16	[Ve Allâh]	[—]
Fetih: 20, not: 18	[Şimdilik]	[Şimdi]
Fetih: 24, not: 21	[O'dur]	[O odur]
Fetih: 25, not: 24	[çekilebilselerdi]	[çekinebilselerdi]
Fetih: 27, not: 33	[bildi]	[diledi]
Hucurât: 14, not: 17	[eksiklemez]	[eksilmez]
Hucurât: 18, not: 19	[görür]	[ğafûr]
Zâriyât: 14, not: 7	[istediğiniz]	[ettiğiniz]
Zâriyât: 20, not: 10	[îmân ehli]	[îkân ehli]
Zâriyât: 25, not: 13	[girdiler]	[geldiler]
Zâriyât: 44, not: 20	[bakınıp duruyorlardı]	[—]
Zâriyât: 47, not: 22	[vüs'a]	[vâsi]
Zâriyât: 51, not: 26	[bir açık]	[açık bir]
Zâriyât: 54, not: 28	[onlardan]	[bunlardan]
Tûr: 18, not: 7	[cahîm]	[cehennem]
Tûr: 24, not: 10	[Bırıl bırıl]	[Pırıl pırıl]
Tûr: 28, not: 12	[hakîkat]	[hakîkaten]
Tûr: 43, not: 21	[şirkinden]	[şerrinden]
Tûr: 45, not: 22	[çarpılacakları]	[çırpınacakları]
Tûr: 47, not: 23	[de]	[—]
Necm: 4, not: 2	[ancak]	[—]
Necm: 5, not: 4	[kuvveleri]	[kuvvetli]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Necm: 16, not: 8	[ki cennetu'l-me'vâ onun yanında]	[—]
Necm: 28, not: 10	[tâbi oluyorlar]	[ittibâ ediyorlar]
Necm: 35, not: 15b	[görüyormu]	[güveniyormu]
Necm: 36, not: 16a	[habermi]	[haber]
Necm: 42, not: 18a	[gidilecek]	[gidecek]
Kamer: 29, not: 14	[çırptı]	[çarptı]
Kamer: 37, not: 16a	[ve o'nun misâfirlerinden kâm almaya kalkıştılar]	[—]
Kamer: 50, not: 25a	[lemh-i basar]	[lemha-i basar]
Rahmân: 24, not: 18	[alem]	[âlem]
Rahmân: 38, not: 26	[Şimdi]	[—]
Rahmân: 46, not: 30	[makâmından]	[makâmında]
Rahmân: 54, not: 34	[Şimdi Rabbinizin hangi eltâfına dersiniz yalan]	[—]
Rahmân: 66, not: 39	[şadravan]	[şadırvan]
Vâkı'a: 24, not: 10	[—]	[bir]
Vâkı'a: 46, not: 19	[cinâyete]	[cinâyette]
Vâkı'a: 50, not: 20b	[lâ-büdd cem' olunacaklar; mîkâtına ma'lûm günün]	[—]
Vâkı'a: 56, not: 21	[konuklukları]	[kovuldukları]
Vâkı'a: 62, not: 22c	[Her hâlde ilk neş'eti biliyorsunuz, o hâlde düşünsenize]	[—]
Vâkı'a: 65, not: 24	[çeviriverdik]	[çeviriverirdik]
Hadîd: 2, not: 3	[hem diriltir, hem öldürür]	[—]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Hadîd: 10, not: 10	[infâk]	[—]
Hadîd: 11, not: 11	[—]	[bir]
Hadîd: 14, not: 15	[gözettiniz]	[—]
Hadîd: 16, not: 18	[gelmedi]	[geldi]
Hadîd: 16, not: 20	[dalmış]	[düşmüş]
Hadîd: 21, not: 28	[resûllerine]	[Resûlü'ne]
Hadîd: 24, not: 30	[emrederler]	[emreylerler]
Hadîd: 24, not: 31	[Her]	[Hem]
Hadîd: 27, not: 38	[rikkat]	[firkat]
Mücâdele: 6, not: 4	[saymış]	[yazmış]
Mücâdele: 6, not: 5	[—]	[ise]
Mücâdele: 13, not: 9	[Allâh]	[—]
Mücâdele: 19, not: 12	[hizbi]	[hizy]
Mücâdele: 22, not: 16	[hemşerileri]	[hemşehrîleri]
Haşr: 9, not: 8	[duymazlar]	[bulmazlar]
Haşr: 9, not: 10	[nefsinin hırsından korunursa]	[nefsini hüsrândan korursa]
Haşr: 12, not: 15	[yapılırsa]	[yaparlarsa]
Haşr: 23, not: 25	[melik]	[mâlik]
Mümtehine: 4, not: 3	[taptıklarınızdan]	[taptıklarımızdan]
Mümtehine: 7, not: 10	[getire]	[getirir]
Mümtehine: 10, not: 13	[mü'mineler]	[mü'minler]
Mümtehine: 10, not: 15	[mü'minelere]	[mü'minlere]
Mümtehine: 10, not: 16	[etmenizide de]	[etmenizi de]
Mümtehine: 12, not: 19	[mü'mineler]	[mü'minler]
Mümtehine: 12, not: 21	[bu]	[şu]
Mümtehine: 12, not: 23	[ediver]	[ediyor]
Saff: 5, not: 2	[Allâh'ın]	[Allâh]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Saff: 6, not: 3	[ve benden sonra gelecek bir resûlün müjdecisi]	[—]
Saff: 6, not: 4	[apaçık]	[pek açık]
Saff: 10, not: 8	[mi]	[—]
Saff: 14, not: 12	[küfre gitti]	[küfretti]
Cum'a: 3, not: 8	[lâhık]	[ilhak]
Cum'a: 6, not: 11	[yehûdi]	[yehûd]
Cum'a: 10, not: 12b	[yeryüzünde]	[yeryüzüne]
Teğâbün: 1, not: 2	[O]	[—]
Teğâbün: 4, not: 4	[ve sizler her ne sırr tutar ve her ne açıklarsanız hepsini bilir]	[—]
Teğâbün: 12, not: 11	[Resûlümüze]	[Resûlünüze]
Teğâbün: 15, not: 14a	[mallarınız]	[belleriniz]
Talâk: 1, not: 3	[hudûduna]	[hudûdunu]
Tahrîm: 3, not: 5	[—]	[dedi]
Tahrîm: 5, not: 13	[seyyibler]	[seyyibeler]
Tahrîm: 8, not: 17	[o]	[bu]
Tahrîm: 10, not: 23	[O iki kadının ikisine de denildi ki: 'Girin ateşe girenlerle berâber!']	[—]
Kalem: 10, not: 8	[şunların]	[onların]
Kalem: 13, not: 13	[dakma]	[takma]
Kalem: 15, not: 14	[masalları]	[masalı]
Kalem: 22, not: 19	[—]	[kesiniz]
Kalem: 22, not: 20a	[harsınıza]	[—]
Kalem: 37, not: 24	[onda]	[ondan]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Kalem: 39, not: 25	[üzerimizde]	[üzerinizde]
Kalem: 40, not: 26	[kefil]	[kâfil]
Kalem: 42, not: 29	[güçleri]	[gözleri]
Kalem: 46, not: 33	[cereme]	[cerime]
Kalem: 49, not: 36	[elbette o fezâya fenâ bir hâlde atılacaktı. Fakat Rabbi]	[—]
Kalem: 50, not: 38	[buyurdu]	[buyurup]
Hâkka: 5, not: 2	[ediliverdiler]	[ediliverdi]
Hâkka: 7, not: 4	[bir de görürsün ki o kavmi o müddet zarfında yıkılakalmışlar]	[—]
Hâkka: 12, not: 7	[kulaklar]	[kullar]
Hâkka: 13, not: 8	[o]	[ve]
Hâkka: 40, not: 12	[bir]	[—]
Me'âric: 5, not: 2a	[bir]	[—]
Me'âric: 11, not: 3a	[o günün azâbından]	[o gün azâbdan]
Me'âric: 16, not: 4	[soyan]	[saran]
Me'âric: 17, not: 5b	[tersine]	[tepesine]
Me'âric: 30, not: 9	[bunda]	[bundan]
Me'âric: 38, not: 12	[mi]	[—]
Me'âric: 43, not: 14	[kabirlerden]	[—]
Nûh: 12, not: 4b	[mallar]	[mallarla]
Nûh: 15, not: 7	[—]	[size]
Nûh: 21, not: 9	[arttırmayan]	[artırmayan]
Nûh: 28, not: 13b	[anama]	[—]
Cinn: 1, not: 2	[acâib]	[acîb]
Cinn: 13, not: 10	[istilâ olunmak]	[istilâya uğramak]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Cinn: 24, not: 17	[en]	[ne]
Cinn: 28, not: 19	[O]	[—]
Müzzemmil: 18, not: 7b	[semâ]	[sonra]
Müddessir: 11, not: 5	[tem-tek]	[tam tek]
Müddessir: 45, not: 15	[dalar]	[batar]
Kıyâmet: 6, not: 4	[sorar]	[sonra]
Kıyâmet: 23, not: 16a	[Rabbine]	[Rabb'lerine]
İnsân: 1, not: 1b	[olmadı]	[değildi]
İnsân: 22, not: 12	[mükâfâtınızdı]	[mükâfâtınızdır]
Mürselât: 12, not: 5	[te'cil]	[ta'cil]
Nebe': 18, not: 6	[fevcâ fevc]	[fevc fevc]
Nebe': 38, not: 12a	[kimseden]	[kimselerden]
Nebe': 40, not: 13	[n'olaydı]	[n'olurdu]
Nâzi'ât: 39, not: 10	[cahîmdir]	[cehennemdir]
Tekvîr: 15, not: 7	[sinenlere]	[sînelere]
Tekvîr: 19, not: 8	[[Kur'ân]ı kerîm]	[[Kur'ân], kerîm]
Mutaffifîn: 11, not: 5	[o dîn gününü *tekzib edenlere*]	[—]
Mutaffifîn: 17, not: 7	[denecek]	[dönecek]
Mutaffifîn: 24, not: 10a	[revnâkını]	[revkını]
Mutaffifîn: 28, not: 13	[mukarrebûn onunla]	[mukerrebûn olanlar]
Mutaffifîn: 31, not: 14c	[zevk anarak]	[zevklenerek]
Burûc: 3, not: 2	[şâhide]	[şâhid]
Burûc: 9, not: 6	[mülkü]	[hükmü]
Burûc: 11, not: 7	[*kurtuluştur*]	[*kurtuluş odur*]
Beled: 3, not: 2	[vâlidle]	[vâlide]
Beled: 7, not: 5	[zannediyor]	[sanıyor]
Beled: 12, not: 7	[yokuş]	[tepe]

SÛRE ve ÂYET	MATBU NÜSHA	YAZMA NÜSHA
Beled: 17, not: 10	[vasiyetleşenlerden]	[vasiyetleşenenlerden]
Leyl: 7, not: 3	[en]	[ey]
'Alak: 2, not: 2	['alaktan]	['alekadan]
Kadr: 4, not: 4	[Rabb'lerinin]	[Rabbinin]
Kadr: 4, not: 5	[emrden]	[emrinden]
Beyyine: 7, not: 6	[yarar]	[hayr]
Beyyine: 8, not: 8	[olacaklar]	[kalacaklar]
'Âdiyât: 7, not: 3	[şâhiddir]	[şâhididir]
'Âdiyât: 9, not: 4	[kabirdekiler]	[kabirlerdekiler]
Kevser: 2, not: 2	[ve]	[—]
Kâfirûn: 5, not: 2	[tapıcılardan]	[tapıcı]
Nasr: 3, not: 2	[hamdiyle]	[hamdile/hamd ile]
Tebbet: 2, not: 4	[kazandığı]	[kazancı]
İhlâs: 3, not: 4	[Doğurmadı]	[Doğmadı]
Felâk: 4, not: 3	[neffâsların]	[nefeslerin/nefislerin]

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR: HAYATI-ESERLERİ

Küçük Hamdi olarak da bilinen Muhammed Hamdi Yazır (d. 1878, ö. 27 Mayıs 1942), Osmanlı'nın son döneminde yetişen en önemli İslâm âlimlerindendir.

İlk ve orta tahsilini, doğum yeri olan Elmalı'da yaptı. 1895'te İstanbul'a gelerek Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'nin derslerini ta'kîb etti, dönemin diğer âlimlerinden de yararlanarak icâzet aldı. Kadı yetiştiren Mekteb-i Nuvvâb'ı bitirdi. 1905-08 arasında Bayezid Câmii'nde dersler verdi. Bu vazifeyi yürütürken 1906'da Meşîhat Dâiresi Mektûbî Kalemi'ne ta'yîn olundu. Bir yandan da Mekteb-i Nuvvâb, Mekteb-i Mülkiye, Medresetü'l-Vâizîn ve Medrese-i Süleymâniye'de dersler verdi; Meclis-i Maarif azalığında bulundu.

II. Meşrûtiyet'in ilânından (1908) sonra Antalya mebusu oldu, II. Abdulhamid'in azli için gereken fetvanın metnini yazdı. 1918'de Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyeliğine, ertesi yıl da başkanlığına atandı. Dâmad Ferid Paşa'nın birinci ve ikinci kabinelerinde Evkaf Nâzırlığı yaptı. 1919'da Heyet-i A'yân üyeliğine getirildi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ilm şûbesinde görev aldı.

Cumhuriyetin ilânından sonra, Dâmad Ferid Paşa kabinelerinde görev aldığı için gıyâben idama mahkum edildiyse de Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde görülen da'vâda berat etti. İstanbul'a döndükten sonra, zamânını, Diyânet İşleri Başkanlığı'nın kendisinden istediği Kur'ân tefsîri çalışmalarına ayırdı. Son zamânlarda yazılmış en önemli Kur'ân tefsîri *Hak Dîni Kur'ân Dili,* Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın başyapıtıdır. Ayrıca *İrşâdu'l-Ahlâf fî-Ahkâmi'l-Evkâf*'ı (1914) yazmış, Paul Janet'le Gabriel Seailles'in *Fel-*

sefe Târihi'ni, geniş bir giriş ve notlar ilâvesiyle *Metâlib ve Mezâhib* (1925) adıyla çevirmiştir. Ayrıca *Beyânu'l-Hakk, Sırât-ı Mustakîm, Sebîlu'r-Reşâd* gibi dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır.

Bunlardan başka, Prens 'Abbâs Halim Paşa'nın teşvikiyle büyük çaplı bir hukûk kâmûsu hazırlamaya başlamışsa da tamâmlayamamıştır.

MUKADDİME[1]

İlâhî! Hamdini sözüme sertâc [baş tâcı] ettim, zikrini kalbime mirâc ettim, Kitâbını kendime minhâc [yol-usûl] ettim. Ben yoktum var ettin, varlığından haberdar ettin, aşkınla gönlümü bî-karar ettin. İnâyetine sığındım kapına geldim, hidâyetine sığındım lütfuna geldim, kulluk edemedim affına geldim. Şaşırtma beni, doğruyu söylet, neş'eni[2] duyur, hakîkati öğret. Sen duyurmazsan ben duyamam,[3] Sen söyletmezsen ben söyleyemem,[4] Sen sevdirmezsen ben sevdiremem. Sevdir bize hep sevdiklerini, yerdir bize hep yerdiklerini, yâr et bize erdirdiklerini! Sevdin Habîbini kâinâta sevdirdin, sevdin de hil'at-i risâleti [risâlet kaftanını] giydirdin, makâm-ı İbrâhîm'den makâm-ı mahmûda erdirdin, server-i asfiyâ [hâlislerin/seçilmişlerin önderi] kıldın, hâtem-i enbiyâ [nebîlerin mührü/sonuncusu] kıldın, Muhammed Mustafâ kıldın. Salât u selâm, tahiyyât u ikrâm, her türlü ihtirâm o'na, o'nun âl u ashâb u etbâına[5] [tâbilerine] yâ Rabb!

Bu duyguları yaşayan bu cigay[6] [fakîr], sâbık [eski] müderrislerden Elmalılı Hâfız Muhammed Hamdi, babası Nu'mân, babası Muhammed, babası Hacı[7] Bekir, babası Hasan, babası Bedreddîn [Allâh onları ve mü'-

---

1 •Bu *Mukaddime*'yi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hak Dîni Kur'ân Dili* isimli Meâl-Tefsîri'nin giriş kısmından (I/7-32), kısaltmak sûretiyle aldık. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *neş'eni* yerine *neşveni* yazılmıştır. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da burada, –Matbu nüsha'da bulunmayan– *Sen göstermezsen ben göremem, Sen bildirmezsen ben bilemem* ibâresi de vardır. (E.Ö)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, burada, –Matbu nüsha'da bulunmayan– *Sen istetmezsen ben isteyemem* ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âl u ashâb u etbâına* yerine *bütün âl u ashâb u etbâına* yazılmıştır. (E.Ö)

6 *Cigay, –Dîvân-ı Lügâti't-Türk*'te– "zengin" demek olan *bay*'ın mukâbili *fakîr* demektir. "Kırk yıla dek bay [zengin], cigay-düz [fakîr] olur" denirmiş. (I/7)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Bu duyguları yaşayan bu cigay* ibâresi yerine *Emmâ ba'd. Bu bende-i nâ-tüvân* ibâresi yazılıdır. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Hacı* kelimesi yoktur. (E.Ö)

minleri mağfiret etsin ve hepsini nebîler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihler ile berâber haşretsin].[8]

Gördüm ki: Gecesi-gündüzü ardı ardına[9] birbiriyle dövüşüp değişip giden[10] şu fânî hayâtta[11] bâki kalmak için bî-çâre beşeriyyetin elinde hiçbîr tutamak[12] yok.

Gördüm ki: O'nun yerle gök arasında mâziden istikbâle [geçmişten geleceğe] doğru kaynaşan, coşan, coşup coşup çarpışan dalgaları arasında her dem kendine çağırıp duran[13] ebedî hayâtın nidâ-ı da'veti [da'vet nidâsı/çağrısı] çınlıyor, her dem Hakk, "Bana gel!" diye çağırıyor.[14] İnsân kulak kısıyor, duymak istemiyor, sanki kaçınmak[15] için çırpınıyor,[16] fakat çırpınıp çırpınıp âkıbete teslîm olmaktan başka ne yapıyor?! Hâlbuki sevmediğine teslîm olmakla sevdiğine teslîm olmak arasında ne büyük fark vardır!

Demek ki insân için hakkı sevmek, hakka hizmet etmek, âkıbet [sonunda/neticede] cemâl-i hakka [hakkın güzelliğine/Hakk'ın cemâline] ermekten büyük bir hazz-ı saadet yoktur. Lâkin zevk-i hakkı duymayan [hakkın zevkini hissetmeyen/anlamayan] hayâline mahkûm, tahkiki bil-

---

8 •Meâl-Tefsîr'in orijinalinde, –parantez içinde tercümesini verdiğimiz bu ifâdenin aslı olan– غفرالله لهم وللمؤمنين وحشرهم مع النبيين والصديقين والشهداء واصالحين ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ardı ardına* yerine –aynı ma'nâya gelen– *mütevâliyen* kelimesi bulunmaktadır. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *giden* yerine *duran* yazılmıştır. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hayâtta* kelimesi yerine *hayâtın ne zevkinde, ne âlâmında [elemlerinde]* ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tutamak* yerine *senet* yazılmıştır. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kendine çağırıp duran* ifâdesi yerine *kendine doğru çağırmakta bulunan* ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çağırıyor* yerine *dâvet ediyor* yazılmıştır. (E.Ö)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kaçınmak* yerine *kaçmak* yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çırpınıyor* yerine *çırpıniyor çırpınıyor* yazılmıştır. (E.Ö)

meyen taklîde zebûndur. Allâh'ı bilmeyen dünyâya sarılır, dünyâyı bilmeyen hülyâya sarılır, hülyâya sarılan hakîkate darılır, yiğidi görmeyen ismine bayılır, dilberi görmeyen resmine bayılır, önünü görmeyen sonunda ayılır, qânûnu[17] tanımayan kânun'da[18] [ateş ocağında/cehennemde] ayılır, kitâbı tanımayan hesâbda uyanır,[19] Kur'ân'ı anlamayan da tercümesine dolanır.[20]

Bundan dolayı, memleketimizde *Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi* nâmıyla şöyle-böyle[21] ba'zı[22] neşriyât görüldü, öyle ki içlerinde, aslından değil de yabancı[23] tercümanlardan tercüme edilenler bulundu.[24] Gerçi[25] bunu yapanların maksadları(nın) ne olduğunu Allâh bilir, şu kadar ki zâhire[26] nazaran en büyük sâik, –hissedilen bir ihtiyacı vesîle edinerek– ba'zı kitâbcıların ticâret sevdâsına düşmüş olmaları görülüyor. Bu da, bilerek-bilmeyerek ...*Hem kendilerini ifnâ [helâk] etmek için, hem dînlerini berbat edip şaşır(t)mak için*... (En'âm: 137) vâdisinde yürümek oluyordu. Buna karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Diyânet İşleri Riyâseti'ne[27] bir vazife tahmil edilmişti [yüklenmişti]. Bunun üzerine bir teveccüh eseri[28] ola-

---

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *qânûnu* yerine *qânûn* yazılmıştır. (E.Ö)

18 •*Qânûn* [*gânûn*] kelimesinin *qaf* [ق] ile, *kânun* kelimesinin ise *kef* [ك] ile yazıldığına dikkat edilmelidir. *Kef* ile yazılan *kânun* kelimesi, *ocak/ateş yanan yer* anlamına gelir. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *uyanır* yerine *ayılır* yazılmıştır. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tercümesine dolanır* yerine *tercümesinden ayılır* yazılmıştır. (E.Ö)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şöyle-böyle* ibâresi yoktur. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ba'zı* yerine *birtakım* yazılmıştır. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yabancı* kelimesi yoktur. (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bulundu* yerine *var* yazılmıştır. (E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gerçi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zâhire* yerine *zâhir-i hâle* yazılmıştır. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *riyâsetine* yerine *makâmına* yazılmıştır. (E.Ö)

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *teveccüh eseri* yerine *eser-i teveccüh* yazılmıştır. (E.Ö)

rak benden bir *Tefsîr* ve *Tercüme* yazmam istendi. Ben evvel-emirde i'tizâr[29] ettim; çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir lisâna hakkıyla tercüme (edilme)si(nin) mümkün olmadığını bilmezlerden değildim. Fakat iktizâ-yı hâle binâen[30] mümkün olduğu kadar bir Tefsîr yazmaya çalışmam[31] ve buna hulâsa olarak bir[32] Meâl dercetmem için ısrar edildi. Bunu[33] reddetmek yaraşmazdı. Bilakis, *Vaktiyle Allâh kendilerine Kitâb verilen okur-yazarların şöyle mîsâkını [taahhüdünü] aldı: Celâlim hakkı için, onu insânlara anlatacaksınız [beyân edeceksiniz/bildireceksiniz/ilan edeceksiniz], ketmetmeyeceksiniz [gizlemeyeceksiniz]*![34] (Âl-i 'İmrân: 187) medlûlünce [delâleti gereği], bu bir vazifeydi; kalemim kırılmış, mürekkebim tükenmişken[35] avn-i Hüdâ'ya [Allâh'ın yardımına] sığınarak ve vesîle-i rahmet ve mağfiret olmasını ümid ederek Tefsîr'e[36] başladım, sonra[37] *mefhûm* tarzında bir *Meâl* yazmaya ibtidâr eyledim.[38] Hemen Cenâb-ı Hakk

---

29 • *İ'tizâr etmek:* Kusurunu, eksiğini bilerek özür beyân etmek, kusurunu beyân ederek aff istemek. (E.Ö)

30 • *İktizâ-yı hâle binâen:* Durum öyle gerektirdiği için. (E.Ö)

31 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yazmaya çalışmam* yerine *yazmam* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

32 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* yerine *bir de* yazılmıştır. (E.Ö)

33 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bunu* yerine *bunu ise* yazılmıştır. (E.Ö)

34 • Eserin aslında, *Vaktiyle Allâh kendilerine Kitâb verilen okur-yazarların şöyle mîsâkını [taahhüdünü] aldı: Celâlim hakkı için, onu insânlara anlatacaksınız [beyân edeceksiniz/bildireceksiniz/ilan edeceksiniz], ketmetmeyecek/[gizlemeyecek]siniz* cümlesi yerine, cümlenin orijinali bulunmaktadır. Ancak Matbu nüsha'da *le-tübeyyinennehû li'n-nâsi* şeklinde iken, Osmanlıca Yazma nüsha'da *ve iz abazallâhu mîsâqallezîne ûtü'l-kitâbe le-tübeyyinennehû li'n-nâsi ve lâ tektumûneh* şeklindedir. (E.Ö)

35 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tükenmişken* yerine *tükenmiş olduğu hâlde* yazılmıştır. (E.Ö)

36 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Tefsîr'e* yerine *evvelâ Tefsîr'e* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

37 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sonra* yerine *sonra da* yazılmıştır. (E.Ö)

38 • *İbtidâr eylemek:* Bir işe hızla girişmek. (E.Ö)

rızâsına karîn [yakın/nâil] ve hüsn-i hitâm [güzel son] ile mazhâr-ı tahsîn [şereflendirip beğeniyle kabûl] buyursun. Âmin.[39]

Kur'ân-ı Kerîm'in tercümesi(nin) mümkün olup olamayacağı hakkında, biraz sonra Fâtiha'nın âyetlerini sayarken Fâsıla bahsinde bir ifâde gelecek ve[40] Sûre-i Bakara'da, Âl-i 'İmrân'da, Hûd'da, bahusûs İbrâhîm'de[41] ve münâsebet geldikçe daha diğer yerlerde de[42] izahat verilecek[43] ise de, burada da *tercüme, tefsîr, te'vîl* kelimeleri üzerinde ta'rîf ve teşrih tarzında ba'zı izahatla Kur'ân'ın isimlerini ve isimlerinin ma'nâlarını beyân ile başlamak münâsib olacaktır.[44] Şöyle ki:

Tercüme, "bir kelâmın ma'nâsını, diğer bir lisânda dengi bir ta'bîrle aynen ifâde etmek"tir. Tercüme, aslın ma'nâsına tamâmen mutâbık olmak için sarâhatte-delâlette, icmâlde-tafsîlde, umûmda-husûsta, ıtlakta-takyidde, kuvvette-isâbette, hüsn-i edâda, uslûb-ı beyânda... hâsılı[45] ilmde, san-

---

39 Tefsîr'in, Sûre-i Furkân'a kadar geldiği sırada idi ki, Meâl'in tahririni deruhte etmiştim. Arzu ederdim ki bitmeden tab' olunmasın. (I/9)
•Bu dipnot, Yazma nüsha'da şöyledir: *Tefsîr, Sûre-i Furkân'a geldikten sonra idi ki, Meâl'in tahririni deruhte etmiştim. Arzu ederdim ki bitmeden tab'a [baskıya] verilmesin. Lâkin hitâma [sona] ermeden basılmasında isti'câl [acele] edildi.* (E.Ö)

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir ifâde gelecek ve* ibâresi yoktur. (E.Ö)

41 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Sûre-i Bakara'da, Âl-i İmrân'da, Hûd'da, bahusûs İbrâhîm'de* yerine *Sûre-i Bakara'da ve Âl-i İmrân'da, Hûd'da, İbrâhîm'de* yazılmıştır. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *diğer yerlerde de* yerine *diğerlerinde* yazılmıştır. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verilecek* yerine *gelecek* yazılmıştır. (E.Ö)

44 •Matbu nüsha'daki, *Tercüme, tefsîr, te'vîl kelimeleri üzerinde ta'rîf ve teşrih tarzında ba'zı izahatla Kur'ân'ın isimlerini ve isimlerinin ma'nâlarını beyân ile başlamak münâsib olacaktır* ifâdesi yerine, Osmanlıca Yazma nüsha'da şöyle yazılmıştır: *Ona dâir bir ifâde ve Kur'ân'ın isimleriyle tefsîr ve te'vîle mütealllık ba'zı ta'rîfât ile söze başlamak münâsib görülmüştür.* (E.Ö)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *isâbette, hüsn-i edâda, uslûb-ı beyânda... hâsılı* yerine *isâbette... hâsılı hüsn-i edâda, uslûb-ı beyânda* yazılmıştır. (E.Ö)

'atta[46] asıldaki ifâdeye müsavi [eşit/denk] olmak iktizâ eder. Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatış olmuş olur.[47] Hâlbuki, muhtelif lisânlar beyninde [diller arasında] hutut-ı müştereke [müşterek hatlar] ne kadar çok olursa olsun, her birini diğerinden ayıran birçok husûsiyetler de vardır.

Onun için lisânî husûsiyyeti olmayıp sırf akıl ve mantığa hitâb eden kuru ve fennî [bilimsel] eserlerin, kâbiliyyet-i ilmiyesi terakki etmiş olan lisânlara hakkıyla tercüme (edilme)si(nin) kâbil olduğu (husûsu)nda söz yoksa da; hem akla, hem kalbe, yâhud yalnız zevk ve hissiyâta hitâb eden ve lisân nokta-i nazarından edebî kıymeti ve zevk-i san'atı hâiz bulunan canlı ve bedîî eserlerin tercümelerinde muvaffakiyyet görüldüğü nâdirdir. Bunları tanzir etmek, tercüme etmekten daha kolay gelir. En basit bir misâl olarak[48] Türkçe'mizin şu beytini alalım:

Geh gözde geh gönülde hadengin mekân tutar
Her kanda olsa kanlıyı elbette kan tutar.

Şübhe yok ki, bu mazmunda [ma'nâda] buna benzer ve belki daha güzel nazîreler söylenmiştir. Lâkin bu beyit, aynı letâfetle acaba başka bir lisâna tercüme edilebilirmi?! Hattâ şimdiki lehçemizle, *Her nerde olsa kanlıyı elbette kan tutar* denilse, mısraın bir cinâsı[49] ve telmîhi acaba[50] zâyi edilmiş olmazmı?! Böyle, her nerede olursa olsun kanlıyı iki kan arasında yakalayıp tutturmak hissini verecek mütecânis[51] üç kelimeyi cem' edip [toplayıp/bir araya getirip] bir mısraa dercedivermek kaç lisânda mümkün olabilir?!

---

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *san'atta* yerine *san'at ve belâğatta da* yazılmıştır. (E.Ö)

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Yoksa tam bir tercüme değil, eksik bir anlatış olmuş olur* cümlesi yoktur. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olarak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cinâsı* yerine *cinâs* yazılmıştır. (E.Ö)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *acaba* kelimesi yoktur. (E.Ö)

51 •Matbu nüsha'da, *mütecânis* yerine *mütecânisı* şeklinde tashihli dizilmiştir. (E.Ö)

Meşhur Türk şâiri Fuzûlî merhum, güzel sözleri yanlış yazı ile berbat edenlere beddu'â ederek, *Divan*'ının dibâcesinde evvelâ şu Arabî kıtayı söylemiştir:

Tebbet yedâ kâtibin levlâhu mâ-haribet
Ma'mûratun ussiset bi'l-'ilmi ve'l-edeb
Erdâ mine'l-hamri fi-ifsâdi nushatihî
Testazhiru'l-'ayb'e tağyîran mine'l-'ıneb.

Bunun nesren meâli şu oluyor:

Elleri kurusun ol kâtibin ki o olmasa idi, ilm u edeb ile te'sis edilen hiçbir ma'mûre harâb olmazdı. Nüshasını ifsâd etmekte şarabdan daha kötüdür. عنب/['*ineb*]den[52] bir tağyir yaparak ortaya عيب ['*ayb*][52] çıkarmak ister.

Görülüyor ki bu meâl, ***harfiyyen tercüme*** gibi göründüğü hâlde, aslının dengi olamıyor. Âheng-i nazmı olmadığı için aslı gibi, makâmına göre bir mesel[53a] hâlinde îrâd olunabilmekten uzaktır. Onun için Fuzûlî bunu kendisi Türkçe'ye şu sûretle tercüme etmiş ve güzel bir yâdigâr bırakmıştır:

Kalem olsun eli ol kâtibi bed-tahrîrin
Ki fesâd-ı rakamı sûr'umuzu şûr[53b] eyler
Gâh bir harf sukûtiyle kılar نادر/[nâdir]i نار [nâr][54]
Gâh bir nokta kusûriyle كوز/[göz]ü كور [kör][55] eyler.

İşte bu kıta, evvelki kıta mazmûnunun aynı değil, lâkin dengi bir ta'bîrle ifâdesidir. Ve binâenaleyh [dolayısıyla] edebî bir tercümedir. Asıl

52 •Osmanlıca yazıma göre, عنب [*'ineb*] kelimesindeki ن [*nun*] harfinin, üstte olması gereken noktası, alta çift nokta olarak yazıldığında, عنب [*'ineb=üzüm*] kelimesi, عيب [*'ayb=ayıb/ayıp*] kelimesine dönüşür. (E.Ö)

53a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mesel* yerine *darb-ı mesel* yazılmıştır. (E.Ö)

53b •*Sûr:* Düğün. *Şûr:* Gavga, gürültü. (E.Ö)

54 •Osmanlıca yazıma göre, نادر [*nâdir*] kelimesindeki د [*dal*] harfi kaldırıldığında, نار [*nâr=ateş*] kelimesine dönüşür. (E.Ö)

55 •Osmanlıca yazıma göre, كوز [*göz*] kelimesindeki ز [*ze*] harfinin noktası kaldırıldığında, كور [*kör*] kelimesine dönüşür. (E.Ö)

mazmûn itibâriyle kıymet-i edebiyyece onun yerine konabilir. Evvelkinden bıraktığı cihetleri diğer cihetten itmâm eylemiştir [tamâmlamıştır]. *'Inebi* [üzümü] *'ayb* [ayıb/ayıp] yapmakla *sûr*'u [düğün'ü] *şûr* [gavga, gürültü], *nâdir*'i *nâr* [ateş], *göz*'ü *kör* etmek,[56] hepsi aynı ifsâd u tağyir [bozma ve değiştirme] mefhûmunun misâlleridir. Bununla berâber, *harfiyyen* değil, *tanziren* bir tercümedir ve tanzir olduğu içindir ki denk bir tercüme olabilmiştir. Edebî[57] eserlerin tercümesi için de[58] bundan başka yol[59] yoktur. Lâkin böyle edebî mâhiyette beliğ bir eser, şiirden ibâret olmayıp aynı zamânda ilmî, hukûkî ve sâir bir sûretle hükmü dahi hâvi bulunursa, o vakit bu yolda bir tercüme, tercüme değil, tahrif olur. Nitekim evvelki kıtada asıl maksud, şarabın haddini beyân etmek veyâ üzümü bozup şarab yapmanın şer'an cezâsını anlatmak olsaydı, *göz*'ü *kör* etmek cinâyeti, onun hiçbir zamân tercümesi olamazdı. Çünkü vesîka-i hükmiyye mâhiyetinde bulunan kelâmların, qânûn/[gânûn-kânûn]ların, mukâvelelerin, muâhadelerin, vazifeleri ta'yîn eden emirlerin, nehiylerin çerçeveleri nasslarıdır. Onun için hukûkî bir mukâvele veyâ muâhadenin hükmünde, ancak resmî metni mûteber olur; tercümesi, olsa olsa anlamak için bir vesîle olabilir, bir vesîka-i hukûkiyye[60] teşkil etmez.

Bir de herhangi lisânda olursa olsun bir kelâm, vâki'deki en basit bir hakîkati haber verirken,[61] yerine göre muhtelif tarzlarda ifâde eder. Meselâ, Zeyd kıyâm etmiş [kalkmış], bu bir hâdise olmuştur. Bunu anlatmak için Arabca'da birtakım husûsiyyetler vardır: Evvelâ, kıyâma [kalkışa/kalkmaya] ehemmiyyet vererek anlatacağı zamân *Qâme zeydun* der, Zeyd'e ehemmiyyet vererek anlatacağı zamân *Zeydun qâme* der. Bir müttereddide karşı tahkik mevki'inde anlatacağı zamân *Qad qâme zeydun,* yâhud *İnne zeyden qâme* der. Bir münkire karşı anlatacağı zamân da, –inkârın

56 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmek* diye doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *etmk* şeklinde tashihli dizilmiştir. (E.Ö)

57 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edebî* yerine *ve edebî* yazılmıştır. (E.Ö)

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi yoktur. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yol* yerine *yol da* yazılmıştır. (E.Ö)

60 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hukûkiyye* yerine *hükmiyye* yazılmıştır. (E.Ö)

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verirken* yerine *verirken bile* yazılmıştır. (E.Ö)

derecesine göre– *İnne zeyden qad qâme* yâhud *İnne zeyden le-qâme,*[62] yâhud *İnne zeyden le-qad qâme* yâhud *Vallâhi inne zeyden qâme* yâhud *Vallâhi inne zeyden le-qâme* yâhud *Vallâhi inne zeyden le-qad qâme* der. İlh.

Bu farkları, şerh [izah] ve tefsîr etmeksizin aynen her lisânda göstermek kâbil [mümkün] olmaz. Asıl vak'a ifâde edilirse de, sözün lâ-akal [en azından] nezâketi kaybolur ve[63] bundan da ma'kûs [ters-uğursuz] neticeler tahaddüs [zuhûr] edebilir. Meselâ, tercümeyi okuyan, hoşlanacağı bir noktada ürker, ürkeceği bir noktada hoşlanacak olur; sulh olacağı yerde ilân-ı harbe, harbedeceği yerde musâlehaya [sulh/barış yapmaya] kalkışır ve o vakit Fuzûlî'nin dediği gibi, *sûr* "şûr", *nâdir* "nâr", *göz* "kör" olur ve öyle mütercimlere *eli kurusun* denir. Hâlbuki Kur'ân'ın pek çok ulûm [ilimler] u ma'rife ve ahkâm [hükümler] u hikmete müteallik maksûd-i aslî olan me'ânisinden maada [ma'nâsından başka], bir de nazmının ehemmiyyet-i bediiyyesi vardır. Hem Kur'ân'a, "Kur'ân" isminin verilmesi, bilhassa nazmı itibâriyledir. Zîrâ kıraat olunan [okunan/tilâvet edilen] evvelen ve bizzat ma'nâ değil, ma'nâsını en beliğ sûrette ifâde eden nazmdır. Ve bundan dolayıdır ki, *Kur'ân Arabî*dir: *Biz onu bir kur'ân [hitâbe] olmak üzere Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has] olarak indirdik* (Yûsuf: 2) buyurulmuştur. "Şu Arabca'dır", "Şu Türkçe'dir" denilen ise elfaz/[lafızlar]dır. Çünkü ma'nânın bir lisâna ihtisâsı yoktur. Ma'nâsı[64] itibâriyle *Kur'ân,* daha ziyâde[65] *Furkân,*[66] *Hudâ, Nûr, Rûh* gibi diğer isimlerle tesmiye edilmiş/[isimlendirilmiş]tir ve bunlar, *Arabî* olmakla tavsif olunmamıştır. *el-Kitâb* ve *Kitâb-ı Mübîn* isimleri de hem nazm, hem ma'nâ itibâriyledir. Nitekim, *...Öz Arabca bir kur'ân [hitâbe] olmak üzere âyetleri ayırdedilmiş bir Kitâb...* (Fussılet: 3) buyurulmuştur. Bunda, fazla olarak bir de yazılması haysiyyetine işâret vardır. Bu cihetle Kur'ân'ın yazısında[67]

---

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *le-qâme* yerine *le-qâime* yazılmıştır. (E.Ö)

63 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* kelimesi yoktur. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ma'nâsı* yerine *ma'nâ* yazılmıştır. (E.Ö)

65 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *daha ziyâde* ibâresi yoktur. (E.Ö)

66 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *furkân* kelimesinden sonra, *zikr* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

da bir husûsiyyeti gözetile-gelmiştir. Sonra Kur'ân'ın bir ismi de *Hükm*'dür. Bu da hem nazm, hem ma'nâ itibâriyledir; onun için Sûre-i Hûd'da,[68] *(İşte Biz o Kur'ân'ı) Arabiyyen hâkim [bir hükm] olmak üzere (indirdik)*... (Ra'd: 37) buyurulmuştur. Çünkü Kur'ân'dan ahkâm istinbâtında [hükümler çıkarmada] nazmının da ma'nâsı gibi bir ehemmiyyet-i mahsûsası [ayrı bir önemi] vardır. Bilhassa *Kur'ân, Hükm, Kitâb* isimlerinde *Arabî* vasfı(nın) tasrih edilmesi, bu üç isimde nazmın ehemmiyyetini isbat eder. Kur'ân'ın *Arabî* olarak indirildiği mansus [nass ile sâbit] olduğu için, *tenzîl* isminin de hem ma'nâ, hem nazm itibâriyle olduğunda şübhe kalmaz. *ez-Zikr* de böyledir.[69] Bütün bu isimlerin içinde ise en mümtaz ism-i hass, *Kur'ân* ismidir ki, kıraat ve tilâvet bunun hükm-i hassıdır. "Kur'ân metluv'dur" denilmesi de bunun içindir ve bu Arabî'dir. Şübhesiz Arabî olan da nazmdır.[70] İşte bu Arabî nazmın diğer bir lisânda muâdilini [dengini] yapmak mümkün olsaydı, Kur'ân tercüme edilmiş olurdu; yalnız o tercüme, Arabî olmayacağı için "Kur'ân olmaz" da "Kur'ân'ın tercümesi olur"du.

Lâkin nazm-ı Kur'ân [Kur'ân'ın nazmı] nasıl bir nazmdır? Herkesin bildiği harflerin, seslerin en güzellerinden, yerine göre en güzel nağmelerinden, bütün Arab'ın bildiği ve dolayısıyla bütün insânların anlayabileceği kelimelerin en güzellerinden seçilerek, Allâh'tan başka kimsenin[71] yapamayacağı canlı bir nesc[72] ile dizilip dokunmuş; lafız ma'nânın, ma'nâ lafzın âyinesi hâlinde nâ-mütenâhî [sonsuz] iltimaat-ı beyân[73] ile parlatılmış, *Haydi bunun Allâh'tan indirildiğinde şübheniz varsa, Allâh'tan başka bütün güvendiklerinizi çağırarak ve hattâ ins(ânlar) ve cinn(ler) bir araya gelerek bunun, hattâ bir sûresinin mislini yapın, fakat imkânı yok*

67 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yazısında* yerine *yazısının* yazılmıştır. (E.Ö)

68 •*Sûre-i Ra'd'da* olmalıdır. (E.Ö)

69 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ez-Zikr de böyledir* cümlesi yoktur. (E.Ö)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nazmdır* yerine *nazmıdır* yazılmıştır. (E.Ö)

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kimsenin* yerine *hiç kimsenin* yazılmıştır. (E.Ö)

72 •*Nesc:* Örgü, doku. (E.Ö)

73 •*İltimaat-ı beyân:* Parlak beyânlar. (E.Ö)

yapamazsınız (bkz. İsrâ: 88 ve Bakara: 23-24) diye bütün cihâna meydan okuyan gâyet basit bir teklif ve gâibden kat'î bir ihbar ile sahâ-i şuhûda gelmiş, her âyeti bir sehl-i mümtenî[74] olan öyle *i'cazkâr*[75] nazmdır ki: Hiç Arabî[76] bilmeyen bir kimseye bile okunduğu zamân tatlı ve güzel bir kelâm olduğunu duyurur [hissettirir]. Biraz Arabca bilen bir kimse, bir âyeti işittiği zamân derhal bir ma'nâ anlar ve[77] anladım zanneder; ben de söyleyivereceğim gibi tevehhüm eder [vehme kapılır]; bir de bakar ki anlamamıştır. Çünkü nazmının her noktasından birçok ma'nâlar fışkırmaya başlar. Taklîdine özendikçe yükselir, derinleşir,[78] ölçüsü-mikyâsı bulunamaz. Âyetten âyete terkibine geçildikçe zevki[79] tezâuf eder [kat kat artar], sırr-ı hayât gibi nâ-mütenâhiye [sonsuza] giden esrârının ihatası [kuşatılması] beşerî kudretin fevkin/[üstün]de kalır. Eğer öyle olmasaydı bu basit teklife karşı paralar sarfederek, silâhlar çekerek, ordular toplayarak asırlardan beri Kur'ân'ı kaldırmak için harbedip duran münkir beşeriyet bu zahmetleri çekecek yerde, onun bir nazîrini [benzerini] yapıvermezmiydi?! Fakat yapamamıştır ve yapamaz; Kur'ân'ın verdiği haberleri kimse yalancı[80] çıkaramaz.

Ne kadar yüksek olursa olsun haysiyyet-i edebiyye kazanmış herhangi bir şahsiyetin uslûb-ı ifâdesi, meşk edile edile az-çok taklîd ve tanzir olunmuş[81] iken, Kur'ân'ın nüzûlü ânından beri bütün üdebâ [edibler] ve büleğâ-yı Arab [beliğ söz söyleyen Arablar], belâğat-ı Kur'ân'ı, lisânına

---

74 • *Sehl-i mümtenî:* Hem kolay, hem güç ma'nâsına bir tâbirdir. Kolay ve sâde göründüğü hâlde, bulunup söylenmesi, benzeri yapılması güç, taklidi imkânsız olan demektir. (E.Ö)

75 • *İ'caz:* Acze düşürmek, âciz bırakmak, şaşırtmak. Söz itibâriyle, benzerini yapmada herkesi acze düşürmek. (E.Ö)

76 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Arabî* yerine *Arabça* yazılmıştır. (E.Ö)

77 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* kelimesi yoktur. (E.Ö)

78 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *derinleştir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

79 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zevki* yerine *zevk* yazılmıştır. (E.Ö)

80 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yalancı* yerine *yalan* yazılmıştır. (E.Ö)

81 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olunmuş* yerine *edilmiş* yazılıdır. (E.Ö)

numûne ittihâz etmiş [örnek edinmiş] ve bu sâyede Arab, lisân ve edebiyât nokta-i nazarından yükselmiş olduğu hâlde, nazm-ı Kur'ân'ı taklîd ve tanzire yanaşabilen kimse zuhûr etmemiştir [çıkmamıştır]. O hâlde, kendi lisânında bile taklid ve tanziri kâbil olamamış olan Kur'ân'ın nazm ve uslûbunu diğer bir lisânda taklîd veyâ tanzir etmek elbette mümkün olamaz; olamayınca da *aynen tercüme edilemeyeceği*[82] gibi, *tanzir*[83] *sûretiyle hiç tercüme edilemez.* Çünkü tanzir edilemedikten başka, ilmî haysiyyetinden *tağyir* ve *tahrif* de edilmiş, Kur'ân'da olmayan şeyler Kur'ân'a katılmış olur.

Gerçi Kur'ân'da ma'nâsı bulunmayacak hiçbir[84] kelime yoktur. Fakat ma'nâsı pek derin olan kelimeler bulunduğu gibi, bir kelime etrâfında birçok ma'nâların tezâhum ettiği [toplandığı] ve ba'zı ifâdelerin[85] hepsi de sahîh olmak üzere müteaddid vecihlerin, ihtimallerin ictimâ ettiği [bir araya geldiği] yerler de çoktur, ki bunlar tefsîr ve te'vîle tevakkuf eder ve ba'zılarını doğrudan doğruya[86] tercüme (etmek) mümkün olsa bile, hepsini bütün vücûhu [yönleri] ile tercümeye sığdırmak mümkün olmaz. Bunları aynen almak veyâ ma'nâ-yı edebîsi fedâ edilerek te'vîl ve tefsîr tarzında ifâde etmek lâzım gelir ve bu cihetten Kur'ân'ı anlamakta, yalnız dirâyet-i lisâniyye kâfi gelmez, sâhibinden rivâyete veyâ hâdisâtın inkişâfına tevakkuf eder. Onun için ba'zan bir hâdise karşısında Kur'ân'ın âyetlerinden o vakte kadar hissetmediğiniz bir ma'nâ anlarsınız ve o anda o âyet o hâdise için nâzil olmuş sanırsınız ki bu da garâib-i Kur'ân'dandır [Kur'ân'ın hayret verici/şaşırtıcı özelliklerindendir]. Tercümede bunlar i-

82 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edilemeyeceği* yerine *edilemediği* yazılmıştır. (E.Ö)

83 • *Tanzir:* Benzetme. Bir manzumenin, anlamca, şekilce benzerini meydana getirme. (E.Ö)

84 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gerçi Kur'ân'da ma'nâsı bulunmayan hiçbir* ibâresi yerine, *Bir de şu noktaları tasrih etmeliyiz: Gerçi Kur'ân'da ma'nâsız* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

85 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ifâdelerin* yerine *ifâdelerde* yazılmıştır. (E.Ö)

86 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *doğrudan doğruya* yerine *doğrudan doğru* yazılmıştır. (E.Ö)

hata edilemeyeceğinden zâyi olur. Bu cümleden olmak üzere Sûre-i Âl-i 'İmrân'ın baş tarafında geleceği vechile âyetlerin bir *muhkemâtı*, bir de *müteşâbihâtı* vardır. Bir âyette hem muhkem, hem müteşâbih cihetlerin ictimâı [bir arada bulunduğu] da bulunur. Müteşâbihât ise, *Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allâh bilir* (Âl-i 'İmrân: 7) olduğundan bunda, tercüme ta'yîn edilemeyeceği gibi, tefsîr ve te'vîl de ta'yîn edilemez ve binâenaleyh bunlar için bir meâl de gösterilemez. Olsa olsa aynı lafızların muhâfazasıyla, duyulabildiği [hissedilebildiği] kadar mübhem bir mefhûma işâret olunabilir ki bu nokta çok tehlikelidir. Onun için, *Meâl* tâbirimiz bile mahzurdan sâlim denemez.

Şimdi insafla düşünelim. Bu şerâit [şartlar] altında, *Kur'ân'ı tercüme ettim* veyâ *ederim* diyenler, yalan söylemiş olmaz da ne olur?! Doğrusu Kur'ân'ı cidden anlamak, tedkik etmek isteyenlerin[87] onu usûliyle Arabî yolundan ve tefâsir-i merviyyesinden [rivâyet edilen tefsîrlerinden] anlamaya çalışmaları zarûrîdir. *Kur'ân'ın falan tercümesinde şöyle demiş* diyerek ahkâm istinbâtına [hükümler çıkarmaya], mesele münâkaşasına kalkışmamalıdır; bunu, îmânı olanlar yapmaz, kendini bilen ehl-i insaf da yapmaz. Kur'ân'dan bahsetmek isteyenler [Kur'ân hakkında konuşacak olanlar], onu, hiç olmazsa harekesiz olarak yüzünden okuyabilmelidir. Maamâfih [bununla berâber] öyle kimseler görüyoruz ki, Kur'ân'ı[88] harekesiz olarak[89] şöyle dursun, harekesiyle bile (doğru) dürüst okuyamadığı hâlde, onun ahkâm ve me'ânisinden ictihâda[90] kalkışıyor. Öylelerini görüyoruz ki, Kur'ân'ı anlamıyor ve *tefsîrlere, müfessirlerin te'vîlleri karışmıştır* diye onları da ka'le almak istemiyor da, eline geçirdiği *tercümeleri okumakla,* Kur'ân'ı tedkik etmiş olacağını iddiâ ediyor; düşünmüyor ki, okuduğu tercümeye âlim müfessirlerin te'vîli değilse, câhil mütercimin re'y'i ve te'vîli, hatâsı (ve) noksanı karışmıştır.[91] Ba'zılarını da duyuyoruz

87 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *isteyenlerin* yerine *isteyenler* yazılmıştır. (E.Ö)

88 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Kur'ân'ı* kelimesi yoktur. (E.Ö)

89 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olarak* yerine *okumak* yazılmıştır. (E.Ö)

90 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ictihâda* yerine *bahse* yazılmıştır. (E.Ö)

91 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *karışmıştır* kelimesinden sonra cümle, *Cehâleti ileri gidenlerden ba'zılarını...* şeklinde devâm etmektedir. (E.Ö)

ki, *Kur'ân tercümesi* demekle iktifâ[92] etmiyor da, *Türkçe Kur'ân* demeye kadar gidiyor.

Türkçe Kur'ân'mı var behey şaşkın?![93]

Kur'ân Arabî'dir.[94] Zîrâ, *Biz onu Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has] bir hitâbe olarak indirdik* (Yûsuf: 2) mansustur [nassı/âyeti ile sâbittir]. Düşünmeli ki, Kur'ân'ı tefsîr etmek üzere Peygamber'in îrâd buyurduğu Hadîs'e bile Kur'ân denemez, denirse küfr olur. Hâsılı, *tercüme*, Kur'ân'dan mütercimin anlayabildiği kadar ba'zı şeyleri anlatabilirse de hakkıyla anlatamaz, anlattığı şeylerde de Kur'ân hüküm ve kıymetini hâiz olamaz.

---

92 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *demekle iktifâ* yerine *demekle dahi iktifâ* yazılmıştır. (E.Ö)

93 •Osmanlıca Yazma nüsha'da bu kısım şöyledir: "Hattâ bundan dolayı mebuslardan birisi yazdığı bir manzumede, *Türkçe Kur'ân mı var behey şaşkın? Oynamaktır bu dîn u îmânla* demiştir. Filvâki öyledir". (E.Ö)

•Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın bahsettiği bu mebus, Mustafa Fehmi Gerçeker'dir. *Meydan Larousse*'nin *Gerçeker* maddesinde hakkında şu bilgileri buluyoruz: "Mustafa Fehmi Gerçeker, Türk dîn ve siyâset adamı (Bursa, Karacabey 1868, Ankara 1950). İlk ve orta öğrenimini Karacabey'de yaptıktan sonra yüksek öğrenimini İstanbul'da tamâmladı. Karacabey'de kaymakamlık ve hâkim vekilliği yaptı; kendi adına kurulan medresede ders verdi, sonra müftü oldu. İttihat ve Terakki Fırkası'nın kuruluşuna katıldığı için görevlerinden uzaklaştırıldı (1919). Karacabey'de Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin şûbesini kurdu ve başkanlığına seçildi. I. Büyük Millet Meclisi'ne Bursa milletvekili olarak girdi ve Meclis'te seçilen ilk İcrâ Vekilleri Heyeti'nde, sâdece bir devre devâm eden Umûr-ı Şer'iyye vekili oldu (13 Mayıs 1920). Bu arada 1921 yılında iki defâ ve 1922'de de bir defâ Vekiller Heyeti başkanlığına getirildi. Milletvekilliği ölümüne kadar devâm etti. Şark ilmlerinde, özellikle fıkıh, tefsîr ve kelâm alanlarında ihtisas sâhibiydi. *Hilye-i Fahr-i Âlem* (1944) adlı manzum bir eseri vardır". (E.Ö)

•Bu şiirin bulunduğu eseri ise; bir kısmı mensur, bir kısmı manzum olan mektub şeklindeki çeşitli yazılarından meydana gelmiş olup *Karacabey'den Ankara'ya* (Ankara 1982) adını taşımaktadır, ki oğlu –Diyânet İşleri eski başkanlarından– Mehmet Tevfik Gerçeker tarafından derlenerek Latin harflerine aktarılmış ve torunu Mustafa Gerçeker tarafından neşredilmiştir. (E.Ö)

94 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Kur'ân Arabî'dir* ibâresi yoktur. (E.Ö)

Maamâfih [bununla berâber], şunu da unutmamalıdır ki, Kur'ân anlaşılmaz bir kitâb değildir. Hattâ, *Doğrusu Biz Kur'ân'ı öğüd alınması için (Arab dîliyle indirmek sûretiyle) kolaylaştırdık; öğüd alan yokmudur?* (Kamer: 17) buyurulduğu üzere, ma'nâsını en kolay ve açık bir sûrette anlatan ve tekellüfsüz, tasannûsuz su gibi akan, nûr gibi parlayan bir Kitâb-ı mübîndir. O kendisini bütün insânlığa duyurmak ve anlatmak için nâzil olmuş ve duyurmuştur. Ancak onun me'ânisi[95] ihata olunup bitirilemez; bir ma'nâsı inkişâf ederken, arkasından bir ma'nâ daha, arkasından bir ma'nâ daha ilh... yüz gösterir. Nûrunun şâşaa-i vuzûhu içinde hafâ [gizlilik] zuhûr eder, mü'mine hitâb ederken kâfire bir inzâr fırlatır, kâfiri inzâr ederken mü'mine bir tebşir nüktesi uzatır, avama hitâb ederken havassı düşündürür, âlime söylerken câhile dinletir, câhile söylerken âlime dokundurur, geçmişten bahsederken geleceği gösterir, bugünü tasvir ederken yarını anlatır, en sâde müşâhedelerden en yüksek hakîkatlere götürür, mü'minlere gaybı anlatırken kâfirleri hâl'den bîzar eder ve bütün bunları hâle, makâma, mekâna, zamâna, mevzua göre en uygun, en ra'nâ [güzel, hoş, latif] kelimelerle ifâde eder. Meselâ, taşın çatlayıp su çıkardığını anlatırken, *yenşaqqu* veyâhud *yenşaqqaqu* demekle iktifâ etmez de, *le-mâ yeşşaqqaqu* diyerek çatlayışın, akışın bütün fışırtısını, şakırtısını, takırtısını duyurur.[96] Böyle tabii delâletlerle müterâfik olan elfâz-ı hassı, âmmı, müştereki, hakîkati, mecâzı, sarihi, kinâyesi, zâhiri, nassı, müfesseri, muhkemi, hâfisi, müşkili, mücmeli, müteşâbihi, ibâresi, işâreti, delâleti, iktizâsı, mutâbakatı, tazammunu, iltizâmı gibi birçok vücûh ile ayrı ayrı ma'nâları bir yere[97] toplayıp anlatıverir. Sonra bunları muhtelif haysiyyetlerden izah ve tafsil de eder. *Bir kitâb ki âyetleri ihkâm edilmiş, sonra da tafsil olunmuş* (Hûd: 1). Sonra[98] bunları, anlayanların anlamayanlara beyân etmesini de vazife kılmıştır. Bu beyân vazifesi, tebliğ ve

95 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *me'ânisi* yerine *ma'nâsı* yazılmıştır; ki aynı ma'nâyadır. (E.Ö)

96 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *takırtısını duyurur* yerine *takırtısını dahi duyurur* yazılmıştır. (E.Ö)

97 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yere* yerine *vecîzeye* yazılmıştır. (E.Ö)

98 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sonra* yerine *ve* yazılmıştır. (E.Ö)

tefsîr vazifesini teşkil eder. Güzel[99] Arabca bilenler dahi bu tefsîr ihtiyacından vâreste kalamazlar,[100] kalamadıklarındandır ki[101] ilk evvel tefsîr, Arabca bilenler için Arabî olarak[102] yapılmıştır. Ve bu tebliğ ve tefsîr vazifesini evvelâ bütün usûliyle ihtiyaca göre Peygamber îfâ etmiş ve ihtilâf-ı elsineye [farklı/çeşitli lisânlara] göre onun neşr ve tamimini ümmetine[103] emreylemiştir.

İşte[104] bu vazifenin teveccühü dolayısıyla ben de dilimin dönebildiği kadar bir Tefsîr ve Meâl tarzında bu eseri yazmaya çalıştım, *Meâl*'in mümkün olduğu[105] kadar sâde ve veciz olmasına gayret ettim. Bununla berâber, şimdiye kadar mukarrer olan, edebiyâtımızda kullanıla kullanıla lisânımızın öz malı olmuş kelimeleri, klişe hâline gelmiş ba'zı terkibleri veyâ cem'îleri [çoğulları] iktizâsına [yerine] göre kullanmakta taassuba sapmadım. Meselâ, *hamd*'e "hamd", *rahmet*'e "rahmet", *hidâyet*'e "hidâyet" dedim. *Zulmet*'e "karanlık" dedimse, *nûr* ve *ziyâ* yerine "aydınlık" ve "ışık" demek için ısrar etmedim. *Gök* yerine *semâ*'yı tercih ettiğim mevkîî[106] oldu. Ekseriyâ *gökler ve yer* dedimse, ba'zan da *semâvât u arz* demek daha hoşuma geldi. *Güneş ve ay* dedim, lâkin *güneşi ve ayı* diyemediğimden *şems u kameri* tercih ettim.[107] Bütün halk *rabbu'l-âlemîn*'i tanırken, *âlemlerin rabbi* demekte faydadan ziyâde zarâr gördüm.

---

99 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *güzel* yerine *ve güzel* yazılmıştır. (E.Ö)

100 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalamazlar* yerine *kalamaz* yazılmıştır. (E.Ö)

101 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalamadıklarındandır ki* ibâresi yoktur. (E.Ö)

102 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Arabî olarak* ibâresi yoktur. (E.Ö)

103 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tamimini ümmetine* yerine *tamimini de ümmetine de* yazılmıştır. (E.Ö)

104 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işte* yerine *ve işte* yazılmıştır. (E.Ö)

105 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olduğu* yerine *olabildiği* yazılmıştır. (E.Ö)

106 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mevkî* yerine *makâm* yazılmıştır. (E.Ö)

107 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, bu cümleden sonra şu bölüm de vardır: "İlmi, bilgiden ziyâde sevdiğim noktalar gördüm, pek mühim ve şâyi olan ilmî ıstılahları yenilemeye kalkışmadım. *İsm-i hass* gibi bir terkib kullanacağım zaman, *has isim* diyemedim". (E.Ö)

Sırât-ı mustakîm yerine, *mustakîm sırât* diyemedim. *Doğru yol* dediğim zamân da, *sırât*ın[108] nüktesiyle *istikâmet*in zevkinden birşey zâyi olduğunu hissettim.[109]

Edebiyâtımızın[110] yüksek ve cemiyetli numûne/[örnek]lerinden olan iktibâs, îrâd-ı mesel, mülemmâ gibi güzel san'atlarından, –pek az olmakla berâber– makâmına göre tek-tük istifâde etmekten de hâli [geri] kalmadım. Hâsılı, nassın asıl ma'nâsından mümkün mertebe uzaklaşmamak için, esâsı Arabî ve Fârisî'den alınmış olan kelimeler kullandım ve fakat bunları Arab'ın ve Fürs'ün [Fars'ın] isti'mâline [kullanışına] göre değil, Türkçe'mizin malı olarak ve bizim kullandığımız ma'nâ ve tarz ile kullandım. Lisânımızda mukâbilini bulamadığım[111] veyâ başka ma'nâ ifâde ettiğini gördüğüm[112] kelimeleri, tefsîrine mürâcaat edilmek üzere aynen iktibas eyledim.[113] Türkçe söylenen bir sözün şerh ü tefsîre değeri olmamak lâzım geleceği iddiâsında bulunmadım. Gökte bir yıldızı göstermek için, bütün içindekileri ortaya dökmek lâzım geleceği fikrini beslemedim.

---

108 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sırât'ın* yerine *sırât* yazılmıştır. (E.Ö)

109 •Osmanlıca Yazma nüsha'da bu paragraftan sonra şöyle bir paragraf daha vardır: "Mevlid dinlerken, *Yâ ilâhî! Kılma bizi dâllîn, bu du'âya cümleniz deyin âmîn* diye herkesin tanıdığı *dâllîn* cem'ini Tefsîr'de şerhetmek üzere Fâtiha'nın meâlinde aynen kullanmayıp da, nihâyetini *âmîn*'e yaraşmaz kısa bir hece ile kesmeyi dilimizin lehinde değil, aleyhinde buldum. Çünkü *dalâlete düşenler* veyâ *yanlış gidenler* yâhud *dâll olanlar* yâhud *şaşkınlar, sapkınlar, kendini bitirenler, bitikler* denildiği zaman, bunların ukalâdan [akıllı kimselerden] oldukları hâlde dalâlete düştükleri anlatılmamakla berâber, dalâlete düşenlerin, sonundaki medîd iniltileri de duyulmuyor. İmtidatlı bir sesle bitmesi lâzım gelen kelâm, tık-nefes oluveriyor. Mâhâza böyle cemîleri nâdir kullandım". (E.Ö)

110 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edebiyâtımızın* yerine *daha sonra edebiyâtımızın* yazılmıştır. (E.Ö)

111 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mukâbilini bulamadığım* yerine *mukâbili bulunmayan* yazılmıştır. (E.Ö)

112 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ettiğini gördüğüm* yerine *eden* yazılmıştır. (E.Ö)

113 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eyledim* yerine *ettim* yazılmıştır. (E.Ö)

Yerinde[114] "kurultay" dedim; yerinde de "ültimatom" demekten çekinmedim. Yazı lisânımızda pek şâyi olmayan bir takdim ve te'hir yaptımsa, muhakkak muhâvere [konuşma] lisânımızda mevcud olduğu için yapmışımdır. Eğer nâdir bir isti'mâl [kullanım] aldımsa, makâmın da nâdir olmasından dolayı almışımdır. Bir zamân olur *Şu kuşa bak!* deriz, diğer bir zamân da olur *Bak şu kuşa!* deriz. Sırası gelir *Bahar geldi* deriz, bir sırası da gelir *Geldi bahar* deriz. Fakat 'nesir yazılarımızda ekseriyâ evvelkileri yazarız' diye, lüzûmu hâlinde nazmda yaptığımız gibi[115] ikinciyi ihtiyâr [tercih] ettiğimizden dolayı şive-i lisâna muhâlif zannedilmemeli de nüktesi aranmalıdır. *Çamlıca'nın manzarasına bayıldım* demeyip de, *Bayıldım manzarasına şu*[116] *Çamlıca'nın* dediğimiz zamân, hatâ etmiş değil, bir nükte sarfetmiş oluruz. Bu, ba'zı yerde belki iyi olmamıştır, lâkin âyetleri alt-üst ederek karıştırmayıp her âyetin meâlini kendi mevkîinde göstermek için birçok yerde[117] zarûrî olmuştur. Ba'zı (âyet) meâllerin(in) manzum gibi rastgeldiği yerler vardır ki, iyi okunursa belki hoşa gider.[118] Bütün bunlardan maksad, Kur'ân'ı biraz (olsun) duyurma-

---

114 •Matbu nüsha'da, *Yerinde...* diye başlayan bu paragraf, Osmanlıca Yazma nüsha'da şöyle başlıyor: *"Dedi" diyecek yerde –ba'zı eski (Türkçe) tefsîrlerde görüldüğü üzere– "ayıttı" demeye kalkışmadım. Yerinde...* (E.Ö)

115 •Matbu nüsha'da, *lüzûmu hâlinde nazmda yaptığımız gibi* ifâdesi; Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nazmda yaptığımız gibi lüzûmu hâlinde* şeklindedir. (E.Ö)

116 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şu* kelimesi yoktur. (E.Ö)

117 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *birçok yerde* ibâresi yoktur. (E.Ö)

118 •Mâhir İz, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın manzum tarzda yaptığı meâl bölümleriyle ilgili şu hâtırasını anlatıyor: "Bir gün kendisini [Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ı] ziyârete gitmiştim. Zannederim Rahmân sûre-i celîlesinde bir kısmı, yarı-manzum şekilde secili, âdeta –hâşâ– nazîre telakki edilebilecek şekilde kaleme almış ve beğendiği için bana da okumuştu. Ben birden bire kendimi alamayarak ve huzûr-ı faziletinde olduğumu unutarak biraz tokça, 'Niçin böyle yaptınız?' dediğim zaman, güldü ve yüzüme baktı: 'Naîm Bey de böyle söyledi' dedi. O zaman ben yine Cenâb-ı Hakk'a şükrettim. Babanzâde Naîm Bey gibi üstâdın safında bulunduğum için iftihâr ettim. Hazretin cânı(nın) sıkılacağından endişe etmiştim. İnsafı hoşuma gitti". (Mâhir İz, *Yılların İzi*, s. 358, Kitabevi, İstanbul 1990, II. baskı). (E.Ö)

ya [hissettirmeye/anlatmaya] çalışmaktır. Bir-iki âyetin ma'nâsına âit bir mefhûm edindikten sonra Kur'ân'ı tekrar okuyan şuurlu bir kimse (için), kelâm-ı ilâhî ile kelâm-ı beşer arasındaki farkı duymamak [hissetmemek/anlamamak] kâbil değildir.

Ümid ederim ki, yanlış bir ma'nâ yazmamışımdır, fakat eksiği çoktur; bir kelimede bir veyâ iki ma'nâyı[119] anlatabildimse, duyduğum [hissettiğim/anladığım] veyâ duymadığım [hissetmediğim/anlamadığım] birtakım ma'nâlar da anlatılamadan kalmıştır. Binâenaleyh, okuyanlardan tekrar tekrar ricâ ederim ki: Kur'ân'ı, bu yazdıklarımdan[120] ölçmeye kalkmasınlar.

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR

---

119 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ma'nâyı* yerine *ma'nâ* yazılmıştır. (E.Ö)

120 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yazdıklarımdan* yerine *yazdıklarımla* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

KUR'ÂN ve KUR'ÂN TÂRİHİ

"KUR'ÂN" KELİMESİNİN MA'NÂSI

"Qırâet" [harfleri ve kelimeleri, tertibli olarak birbirine eklemek] gibi, "qarae qırâeten ve qur'ânen"den masdar olan *qur'ân* kelimesi, ba'zı âlimlere [İmâm Şâfii, Ferrâ, Eş'ârî] göre hemzeli, ba'zılarına [Zeccâc, Lihyânî] göre hemzesizdir.

İmâm Şâfii, *el-Qur'ân* lafzının, hemzesiz olup başka bir kelimeden türemediğini; Resûlullâh'a (s.a) indirilen kelâm için özel isim olduğunu ifâde eder.

Ferrâ'ya göre *qur'ân* kelimesi, *qarîne* kelimesinin çoğulu olan *el-qarâin* kelimesinden –çünkü Kur'ân'ın âyetlerinin bir kısmı diğerine benzer; ba'zısı ba'zısına karinedir, ki bu durumda *qarâin* kelimesinin sonundaki *nun* harfi, *qur'ân* kelimesinin kök harflerinden olur–; İmâm Eş'ârî'ye göre *qur'ân* lafzı, *qarane* [bir şeyi diğer şeye yaklaştırıp bitiştirmek] fiilinden; Zeccâc'a göre *qur'ân* lafzı, *el-qur'*dan [toplayıp bir araya getirmek]; Lihyânî'ye göre ise *qarae*den [toplamak ve eklemek] türemiştir.[1]

KUR'ÂN'IN TA'RÎFİ

Üzerinde ittifak edilen görüşe göre *Kur'ân*, "Allâh tarafından Muhammed'e (s.a) Arab diliyle indirilmiş-vahyedilmiş, mushaflarda yazılmış, mütevâtiren nakledilmiş olan ve tilâvetiyle ibâdet edilen Allâh'ın mu'ciz kelâmı"dır.[2] Dolayısıyla hiçbir tercüme Kur'ân olamaz, Kur'ân yerine konulamaz ve onunla ibâdet edilemez.[3]

---

1 Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri;* Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri.*

2 Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Qur'ân;* Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri;* Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Târihi.*

3 Bkz. Halil Altuntaş, *Kur'ân'ın Tercümesi ve Tercüme İle Namaz Mes'elesi;* Dücane Cündioğlu, *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbâdet I,* Dücane Cündioğlu, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi,* Dücane Cündioğlu, *Kur'ân Dil ve Siyâset Üzerine Söyleşiler;* Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri, *Kur'ân Tercümesi Mes'elesi.*

Resûlullâh'ın (s.a) vahiy karşısındaki konumu, bir alıcı olmaktan öteye gitmez; o kendisine vahyedileni ne eksik ne fazla olduğu gibi almak/karşılamak, aktarmak/tebliğ etmek ve ona ittibâ etmek durumundadır:

> O, hiç şübhesiz kerîm bir Resûl'ün sözüdür ve o bir şâir sözü değildir –siz pek az îmân ediyorsunuz–, bir kâhin sözü de değildir –siz pek az düşünüyorsunuz–, o, rabbu'l-âlemînden [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbinden] bir tenzîl/[indirme]dir. O (Resûl) Bize isnâden ba'zı laflar uydurmaya kalkışsaydı, elbette Biz o'nu –ondan dolayı– yemîniyle yakalardık [kuvvetle tutar hıncını alırdık], sonra da o'ndan şah/can damarını koparırdık, o vakit sizden hiç biriniz o'na siper de olamazdınız. (Hâkka: 40-47)
>
> Böyle iken âyetlerimiz birer beyyine [açık delîl] olarak karşılarında tilâvet edildiği zamân, likâmızı [Bizimle karşılaşmayı] ümid etmeyenler, "Bundan başka bir kur'ân [hitâbe] getir veyâ bunu değiştir!" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmekliğim, benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana ittibâ ederim, ben Rabbime isyân edersem, şübhesiz büyük bir günün azâbın(a ma'rûz kalmak)dan korkarım". (Yûnus: 15)

KUR'ÂN'IN NÜZÛLÜ ve NÜZÛL ZAMÂNI

Kur'ân-ı Kerîm, miladî 610 yılında, 40 yaşlarında bulunan Muhammed b. Abdullâh'a Mekke'de, Ramazan ayı'nda, mübârek bir gecede, kadr gecesi'nde indirilmeye başlanmış[4] ve yirmi küsur senede peyderpey tamâmlanmıştır:

> O Ramazan ayı ki, insânlar için bir hidâyet, hidâyet ve furkândan beyyineler olarak Kur'ân onda indirildi/indirilmeye başlandı. (Bakara: 185)
>
> Elhak Biz onu [vahyi/Kur'ân'ı], bir mübârek gecede indirdik/indirmeye başladık. (Duhân: 3)
>
> Doğrusu Biz onu [vahyi/Kur'ân'ı] kadr gecesinde indirdik/indirmeye başladık. (Kadr: 1)

---

4 Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri*.

İNEN İLK ve SON ÂYETLER

Âlimler, Kur'ân'ın inen ilk ve son âyetleri konusunda ihtilâf etmişlerdir. İlk olarak inen âyetler hakkındaki görüşler:

A) 'Alâk: 1-5 âyetleri,

B) Müddessir sûresi,

C) Fâtiha sûresi.

Âlimlerin ekseriyeti, Buhârî (*Bâbu Vahy, Kitâbu't-Ta'bîr*) ve Müslim'deki (*Kitâbu'l-Îmân*) rivâyetlere dayanarak birinci görüşü ['Alâk sûresi'nin 1-5 âyetlerinin inen ilk vahy olduğunu] kabûl ediyorlar ise de, bu husûsta bir kesinlik yoktur.

Son inen âyetler hakkındaki görüşler:

A) Bakara: 278 (*Ey îmân edenler! Allâh'a ittikâ edin ve ribâ hesâbından arta kalanı bırakın; eğer gerçekten mü'minlerseniz*) âyeti;

B) Bakara: 281 (*Hem, ittikâ edin de öyle bir güne hazırlanın ki, döndürülüp o gün Allâh'a götürüleceksiniz; sonra, herkese yapıp ettiklerinin karşılığı tamâmıyla ödenecek ve hiçbir zulme ma'rûz kalmayacaklar*) âyeti;

C) Bakara: 282 (*Ey îmân edenler! Muayyen bir vâde ile borçlaştığınız vakit onu yazın*) âyeti;

D) Nisâ: 176 (*Senden fetvâ istiyorlar. De ki: "Allâh size kelâle* [*babası ve çocuğu olmayan*] *hakkında şöyle fetvâ veriyor"*) âyeti;

E) Tevbe: 128-129 (*Şânım hakkı için, size bir Resûl geldi ki kendi (cinsi)nizden, gâyet izzetli, zorlanmanız o'na ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor, mü'minlere raûftur, rahîmdir. Eğer aldırmazlarsa de ki: "Bana Allâh yetişir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na güvenip dayanmaktayım ve O, o büyük arşın sâhibidir"*) âyeti;

F) Âl-i 'İmrân: 195 (*Rabb'leri de onlara icâbet buyurdu: "Şübhesiz Ben, içinizden gerek erkek ve gerek dişi hiçbir hayr işleyenin işlediğini boşa gidermem; –hep birbirinizdensiniz– Benim için hicret edenlerin, yurdlarından çıkarılanların, Benim yolumda işkenceye uğrayanların, cihâd edenlerin ve katledilenlerin kabahatlerini taraflarından örteceğim, onla-*

rı altından nehirler akan cennetlere koyacağım, tasavvur edemeyeceğiniz bir sevâb ile Allâh tarafından müsâb [mükâfâta nâil] olacaklar. Sevâbın [mükâfâtın] da en güzeli Allâh yanında") âyeti;

G) Mâide sûresi;

H) Nisâ: 93 (*Herkim de bir mü'mini kasden öldürürse, onun cezâsı cehennemde hulûddur [ebedî kalmaktır]. Allâh ona ğazab etmiş, la'net etmiş, azîm bir azâb hazırlamıştır*) âyeti;

I) Feth sûresi.

İlk inen âyet veyâ âyetler husûsunda olduğu gibi, son inen âyet veyâ âyetler husûsunda da bir kesinlik yoktur.

KUR'ÂN'IN TERTİBİ:
ÂYETLERİN ve SÛRELERİN TERTİBİ

İbâdet/namaz içinde ve ibâdet/namaz dışında tilâvet olunan [okunan] ve ezberlenen Kur'ân-ı Kerîm'in tertibsiz bir şekilde ezberlenip okunduğunu tasavvur etmek imkânsızdır. Kur'ân-ı Kerîm'in Resûlullâh (s.a) zamânında bütünüyle ezberlendiği de târihî bir hakîkattir. Yalnız bu hakîkat bile, Kur'ân-ı Kerîm'in tertibli olduğunu isbâta kâfidir. Sûrelerin sûre olabilmesi için âyetlerin sıralanmış olması icab eder ve bunlar ancak âyetleri sıralandıktan sonra ezberlenebilir. Ezberlendiğine ve tilâvet edildiğine göre, sıralanmış/tertib edilmiş olduklarını kabûl etmek gerekir. Aksi takdirde ortaya, her okuyanın âyetleri keyfine göre sıraladığı gibi abes bir durum çıkar. Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelere taksimi ve her sûreye âit âyetlerin tertibi bizzat Resûlullâh (s.a) tarafından –ilâhî vahye tevfikan– yapılmıştır.[5] Müslümanlar bu husûsta icmâ etmişlerdir.[6] Resûlullâh (s.a), inen her âyetin, hangi sûrenin neresine konulacağını vahiy kâtiblerine bildirir, ardından da –bir hatâ olup olmadığını kontrol için– kâtibden, yazdığını okumasını isterdi.[7] Kur'ân sûrelerinin Mushaf'taki sıralamasının

5 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı".

6 İbn Teymiyye, *Fetevâ;* İbn Kesîr, *Fedâilü'l-Qur'ân.*

7 Muhammed Hamidullâh, *Kur'ân-ı Kerîm Târihi ve Türkçe Tefsîrler Bibliyoğrafyası.* Şah Veliyyullâh Dehlevî de bu husûsta şöyle diyor: "Peygamber zamânın-

da tevkifi olduğu husûsunda görüşler varsa da, bu husûsta bir kesinlik yoktur. Zâten bu o kadar da önemli değildir:

İbn Cüreyc haber verip dedi: Yûsuf b. Mâhek bana haber verip dedi: Ben mü'minlerin annesi Âişe'nin yanında idim. Bir Iraklı geldi ve dedi ki:

— Kefenin hangisi hayrlıdır?

Âişe dedi:

— Yazık sana! Öldükten sonra hangi kefene sarılırsan sarıl, sana ne zarârı olacak?!

Bu sefer Iraklı şöyle dedi:

— Ey mü'minlerin annesi! Bana Mushafını gösterirmisin?

Âişe sordu:

— Niçin?

Adam cevâb verdi:

— Kur'ân'ı senin Mushafına göre te'lif etmek için. Çünkü Kur'ân te'lifsiz [sûreleri sıralı olmaksızın] okunuyor.

Âişe karşılık verdi:

— Hangi sûreyi önce okursan oku, sana ne zarârı olur ki?! Kur'ân'dan ilk nâzil olan Mufassal'dan, içinde cennet ve ateş zikrolunan bir sûredir. Nihâyet insânlar İslâm'a döndüklerinde, helâl ve harâma ilişkin âyet ve sûreler nâzil oldu. Eğer ilk başta "İçki içmeyin" denseydi, insânlar "Biz aslâ içkiyi bırakmayız" derlerdi. Şâyet ilk başta "Zinâ etmeyin" denseydi, insânlar "Hayır, zinâyı aslâ terketmeyiz" derlerdi. Yemînle söylüyorum ki, ben henüz oyun oynayan bir kız çocuğu iken Mekke'de Muhammed'e, *Daha doğrusu, onların asıl mev'idi [azâb vakitleri] o Sâ'at'tir [Kıyâmet'in kopma vaktidir] ve o Sâ'at daha acı ve daha belâ(lı) ve beterdir* (Kamer: 46) âyeti indi. Bakara ve Nisâ sûreleri, ancak ben o'nun yanındayken indi.[8]

---

da her sûre ezberlenmiş ve bütün sûreler bir yere getirilmeksizin her sûre teker teker zabdedilip yazılmıştı. Sonra Ebû Bekr ve Ömer zamânında bütün sûreler özel bir sıralayışla bir cild içinde toplanıp sıralandı ve sûreler toplamı mecmuaya, 'Mushaf' adı verildi". (*el-Fevzu'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*)

8 *Sahîh-i Buhârî* ("Kitâbu Fadâili'l-Qur'ân"); Abdurrezzâk, *el-Musannef*.

KUR'ÂN'IN RESÛLULLÂH DÖNEMİNDE CEM'İ ve YAZILIŞI

Resûlullâh (s.a), inen âyetleri kâtiblerine yazdırıyordu. Onlar da hurma dallarına, ince beyaz taşlara, derilere, tahtalara ve kürek kemiklerine yazıyorlardı. Böylece yazıyı hıfza ilâve ettiler. Vahiy henüz tamâmlanmadığı için yazılanlar, Hz. Peygamber (s.a) zamânında bir mushafta toplanmamıştı. O yüzden de birinde bulunan vahiy parçası, diğerinde bulunmuyordu. Resûlullâh (s.a) vefât ettiğinde Kur'ân sadırlarda mahfuz [göğüslerde/hâfızalarda hıfzedilmiş] ve âyetleri-sûreleri sayfalarda dağınık veyâ sâdece âyetleri düzenlenmiş ve her sûre ayrı şekilde yazılı hâlde idi.

KUR'ÂN'IN EBÛ BEKR DÖNEMİNDE CEM'İ ve YAZILIŞI

Resûlullâh'ın (s.a) vefâtını müteâkib halife olan Ebû Bekr (r.a), irtidad eden ve zekât vermeyi reddeden Arab kabileleriyle savaşma kararı aldı. Bu savaşlarda kurradan [Kur'ân okuyucularından] pek çok kişinin katledilmesi üzerine endişeye kapılan Ömer (r.a) Halife'ye mürâcaat etti. Bundan sonrasını Resûlullâh'ın vahiy kâtiblerinden olan Zeyd b. Sâbit'ten (r.a) dinleyelim:

> Ebû Bekr, Yemâme'de katledilenlerin ölümünü müteâkib haber gönderip beni çağırttı. Ömer b. el-Hattâb da onun yanında bulunuyordu. Ebû Bekr bana dedi ki:
>
> — Ömer bana gelerek, "Yemâme Günü'nün şiddetli hengâmında Kur'ân kurrâının bir çoğu katledildi, diğer harb sahalarında da Kur'ân kurrâının katledilmesinden ve bu sebeble de Kur'ân'ın bir çoğunun zâyi olmasından endişe ediyorum. Bu nedenle ben, Kur'ân'ın cem'ini emretmen gerektiği görüşündeyim" dedi. Ben Ömer'e, "Resûlullâh'ın yapmadığı bir işi nasıl yapayım?!" dedim. Ömer, "Vallâhi, bu hayrdır" dedi ve bana mürâcaatta devâm etti. Nihâyet Allâh benim göğsümü bu iş için açtı. Ben de Ömer'in fikrine iştirâk ettim.

(Zeyd anlatımını şöyle sürdürdü:) Bu sözlerden sonra Ebû Bekr bana hitâben dedi ki:

— Sen genç ve akıllı bir adamsın; seni kimse ithâm edemez. Sen Resûlullâh için vahyi yazıyordun. Binâenaleyh Kur'ân'ı tetebbu ederek cem' et!

Bana, bir dağı taşımayı teklif etseler, bundan daha ağır gelmezdi. Dedim ki:

— Siz Resûlullâh'ın yapmadığı bir işi nasıl yaparsınız?!

Ebû Bekr karşılık verdi:

— Allâh'a yemin ederim ki bu hayrlı bir iştir.

Ardından da bana mürâcaatta devâm etti. Nihâyet Allâh, Ebû Bekr ile Ömer'in akıllarını yatırdığı ve göğüslerini ferahlandırdığı gibi, benim de aklımı yatırdı ve göğsümü ferahlandırdı. Ben de Kur'ân'ı tetebbu ettim ve yazılı bulunduğu aseblerden [yaprakları kesilmiş ve enli tarafına yazı yazılmış olan hurma dallarından], luhfelerden [ince beyaz taşlardan] ve ricâlin sudurlarından [adamların göğüslerinden/ezberlerinden/hâfızalarından] cem' ettim. Cem' edilen bu sâhifeler –Allâh kendisini vefât ettirinceye kadar– Ebû Bekr'in yanında kaldı. Sonra hayâtı boyunca Ömer'in yanında kaldı. Sonra da Hafsa bt. Ömer'in yanında kaldı.[9]

Ömer'in (r.a) Kur'ân-ı Kerîm'in cem' edilmesi teklifine karşılık Ebû Bekr'in (r.a), "Resûlullâh'ın yapmadığı bir işi ben nasıl yapayım?!" cevâbını vermesi, Ömer'in (r.a) teklifinin, Kur'ân'ın sâde cem'ini değil, tahriren cem'ini ifâde etmesi sebebiyledir. Zîrâ Kur'ân'ın bütün âyetleri tertib olunmuş ve bu tertib üzere okunup ezberlenmişti. Fakat Kur'ân'ın ayrı ayrı yazılı parçaları, bu tertib üzere cem' edilip yazılmamıştı. Dâima ilâhî vahyi telakki ettiğinden Resûlullâh (s.a) hayâtta iken bunu yapmaya da imkân yoktu. Onun için Resûlullâh (s.a) tarafından Kur'ân-ı Kerîm'in cem' edilmesi emrolunmamıştı. Ömer (r.a) ise Ebû Bekr'den (r.a), Resûlullâh (s.a) zamânında yazılan âyetlerin cem'ini taleb ediyordu. Bu ise, Resûlullâh tarafından yapılmamış bir işti. Bu nedenle Ebû Bekr (r.a), ilk başta Ömer'in (r.a) teklifini kabûlden kaçınmıştı. Demek ki Zeyd b. Sâbit'in

9 *Sahîh-i Buhârî* ("Kitâbu Fedâili'l-Qur'ân" ve "Kitâbu'l-Menâkıb").

(r.a), Kur'ân'ın cem'iyle alâkalı olan bu beyânâtı bize, Resûlullâh (s.a) zamânında yazılan Kur'ân âyetlerinin ashâb tarafından tertibli olarak okunup ezberlendiğini, fakat bu tertibin sâdece hâfızalarda menkuş [nakşedilmiş] bulunduğunu ve aynı şekilde yazılmamış olmakla yazılmasının istendiğini anlatıyor.[10]

Zeyd b. Sâbit'in (r.a) bu işi çok müşkil görmesine ve bir dağı yerinden kaldırmanın bu işten daha kolay olduğunu söylemesine gelince: Maksad, Kur'ân'ı yalnız yazdırmak olsaydı, iş kolaylaşırdı; bir kaç hâfız bir araya gelir, onlar okur, Zeyd de yazardı. Hâlbuki böyle olmadı. Zeyd'den istenen, Resûlullâh'ın (s.a) huzûrunda yazılmış olan yazıları toplamak ve bunları Resûlullâh (s.a) ile ashâbın okuduğu tertib üzere sıralamaktı. Onun için yazılı olarak getirilen her âyet, huzûr-ı nebevîde yazılıp yazılmadığı tahkik edildikten sonra istinsah ediliyordu. Ebû Bekr'in (r.a) Zeyd b. Sâbit'e (r.a), "Kur'ân'ı tetebbu et ve topla!" demesinden maksad da buydu. Zeyd b. Sâbit'in, "Kur'ân'ı tetebbu ettim ve yazılı bulunduğu asheblerden [yaprakları kesilmiş ve enli tarafına yazı yazılmış olan hurma dallarından], luhfelerden [ince beyaz taşlardan] ve ricâlin sudurlarından [adamaların göğüslerinden/ezberlerinden/hâfızalarından] cem' ettim" demesi de bunu izah ediyor. Zeyd b. Sâbit'in beyânından, onun iki işle meşgul olduğu anlaşılıyor: A) Kur'ân'ın huzûr-ı nebevîde yazılan âyetlerini bulmak, B) Bunları bir cild hâlinde toplamak ve yerli yerine koymak. İşte bunun için Zeyd b. Sâbit, hâfızların hıfzına mürâcaat ediyordu. Zâten Ömer de, Kur'ân'ın cem'inde hâfızların hâfızasına mürâcaat edebilmek için bu işe bir an evvel başlanmasını teklif etmişti.

KUR'ÂN'IN OSMÂN DÖNEMİNDE CEM'İ ve YAZILIŞI

Zeyd b. Sâbit (r.a) tarafından cem' olunan Kur'ân-ı Kerîm nüshası, Ebû Bekr (r.a) tarafından muhâfaza olunmuş, onun vefâtını müteâkib Ömer'e (r.a) intikal etmiş, sonra da Hafsa bt. Ömer'e (r.a) geçmişti. Osmân (r.a) zamânında zuhûr eden ba'zı hâl ve hâdiseler, Kur'ân-ı Kerîm'in

10 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı".

resmen istinsâhım ve bu nüshaların merkezlere gönderilmesini, buna mukâbil kişisel nüshaların yakılarak ortadan kaldırılmasını icab ettirmiştir, ki şu rivâyet bunu icab ettiren şartları izah ediyor:

> Enes b. Mâlik şöyle tahdis etti: Ermenistan fethinde Sûriyeliler ile, Ezrebîcân [Azerbaycan] fethinde de Iraklılar ile birlikte harbeden ve Kur'ân'ı farklı farklı okumalarından müteessir olan Huzeyfe b. Yeman Osmân'a gelip dedi ki:
>
> — Ey mü'minlerin emiri! Bu ümmet, yehûdi ve hristiyanların kitâblarını okumakta düçar oldukları ihtilâfa benzer bir ihtilâfa düşmeden evvel yetiş!
>
> Bunun üzerine Osmân, Hafsa'ya haber gönderip dedi ki:
>
> — Bize Kur'ân'ın yazılı olduğu sâhifeleri gönder de, sûreleri mushaflara nakledelim/istinsah edelim. Sonra sâhifeleri sana iâde edelim.
>
> Bunun üzerine Hafsa, muhâfaza ettiği Kur'ân'ı Osmân'a gönderdi. Osmân da Zeyd b. Sâbit, Abdullâh b. Zübeyr, Sa'îd b. Âs ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'ı çağırtarak onlara Kur'ân'ı istinsah etmelerini emretti. Onlar da asıl nüshadaki sûreleri mushaflara istinsah edip naklettiler. Osmân, –Zeyd b. Sâbit'in Medîneli olması sebebiyle– Kureyşli olan diğer üç kişiye hitâben dedi ki:
>
> — Siz, Zeyd b. Sâbit ile Kur'ân'dan herhangi bir şeyde ihtilâf ettiğinizde, Kur'ân'ı Kureyş lisânı ile yazın. Çünkü o, Kureyş lisânı ile nâzil olmuştur.
>
> Onlar da böyle yaptılar. Nihâyet sâhifeleri mushaflara istinsah edip naklettiklerinde, Osmân asıl sâhifeleri Hafsa'ya iâde etti.
>
> Sonra her tarafa bu nüshalardan [istinsah heyetinin istinsah ettikleri Mushaflardan] birer tâne gönderdi. Bu gönderdiği Mushafların dışında kalan ve içinde Kur'ân yazılı bulunan her sâhifenin yâhud Mushafın da yakılmasını emretti.[11]

Görüldüğü gibi, Osmân'ın (r.a) istinsah ettirdiği Mushaflar, Ebû Bekr (r.a) döneminde cem' ve istinsah edilen Mushaf'ın tıpkısı idi. Osmân (r.a), Kur'ân-ı Kerîm nüshalarını istinsah ettirdikten sonra asıl nüshayı Hafsa'ya

11 *Sahîh-i Buhârî* ("Kitâbu Fedâili'l-Qur'ân").

(r.a) iâde etti. Şâyet bu nüsha ile diğer nüshalar arasında –bilerek veyâ bilmeyerek yapılmış– en küçük bir fark bulunsaydı, Osmân (r.a) devrinde –ki ashâbın çoğu hayâtta idi– veyâ en azından Ali (r.a) döneminde mutlaka itiraz ve tenkide sebeb olur, ortaya çıkarılırdı. Hâlbuki hiçbir itiraz sözkonusu olmamıştır, bilakis ashâb tarafından Osmân'ın (r.a) teşebbüsü gâyet olumlu karşılanmıştır.

Osmân (r.a) tarafından istinsah ettirilen Mushaf sayısına gelince, en kuvvetli ve çoğunluk tarafından kabûl edilen görüşe göre bunların sayısı dört idi; biri Medine'de bırakıldı, diğer üçü ise Kûfe, Basra ve Şam'a gönderildi.[12]

KUR'ÂN'DA HİÇBİR FAZLALIK ve EKSİKLİK YOKTUR

Birtakım zındıklar, Kur'ân-ı Kerîm hakkında kuşku uyandırmak için İbn Mes'ûd'un Mushafında Fâtiha sûresi'nin bulunmadığı ve yine onun Felâk ve Nâs sûrelerini Kur'ân'dan saymadığı yolunda rivâyetler uydurmuşlar[13] ve bu rivâyetler –ne yazık ki– önemli kabûl edilen birçok eserde de zikredilmiştir. Buna rağmen İslâm düşmanı Prof. Noldeke bile Osmân'ın (r.a) istinsah ettirdiği Mushafların en sahîh nüshalar olduğunu itirâf etmiştir:

> Osmân'ın istinsah ettirdiği nüshaya ciddiyetle muhâlefet eden yegâne zâtın İbn Mes'ûd olduğu anlaşılıyor. İbn Mes'ûd, ashâbın en eskilerinden olduğu gibi, Peygamber'in birçok husûsî hizmetlerini de görmüş,

---

12 Ebû Osman ed-Dânî, *el-Mukni fi Ma'rifeti Mersûmi'l-Mesâhifi'l-Emsâr.*

13 Nitekim İmâm Nevevî ve Fahruddîn er-Râzî, İbn Mes'ûd'un Fâtiha ve Felâk-Nâs sûrelerini Kur'ân'dan saymadığı yolundaki rivâyeti reddetmiş; bu haberin asılsız olduğunu söylemişlerdir (İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs* ve *Kur'âni'l-Mecîd;* Suyûtî, *el-İtqân*). İbn Hazm ve Zerkeşî de, "Bu [Abdullâh b. Mes'ûd'un mezkur sûrelerin Kur'ân'dan olduğunu inkâr ettiğine dâir vârid olan rivâyetler], İbn Mes'ûd'a isnâd edilmiş bir yalandır ve uydurmadır" demişlerdir (Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri;* Hüseyin Küçükkalay, *Abdullâh ibn Mes'ûd ve Tefsîr İlmindeki Yeri;* Zerkeşî, *el-Burhân*).

mütefekkir ve fakîh bir zâttı. Fakat onun muhâlefeti bir te'sir icrâ etmemişti. Osmân'ın aczi dolayısıyla vukûbulan birtakım hareketlerinin derhal bütün müslümanlar tarafından itirâz ile karşılandığını düşünecek, Osmân devrinde Kur'ân'ı doğrudan doğruya Muhammed'den öğrenen müslümanlar bulunduğunu dikkat gözünden uzak tutmayacak olursak, o zamân Osmân tarafından istinsah ettirilen Kur'ân nüshalarının en sahîh nüsha olduğunu kabûle mecbûr oluruz. Çünkü hiçbir fırka, hattâ Ali'nin fırkası bile Osmân'ın hareketinde bir hatâ bulamamış yâhud Osmân ile âilesinin en kuvvetli taraftarlarından biri olan Zeyd'in topladığı nüshayı reddetmemiştir.[14]

İbn Mes'ûd, Fâtihâ ve Muavvezeteyn'i [Felâk ve Nâs sûrelerini] Mushafında bulundurmamaktadır.[15]

Prof. Noldeke'nin, "Osmân'ın istinsah ettirdiği nüshaya ciddiyetle muhâlefet eden yegâne zâtın İbn Mes'ûd olduğu anlaşılıyor" ve "İbn Mes'ûd, Fatihâ ve Muavvezeteyn'i [Felâk ve Nâs sûrelerini] Mushafında bulundurmamaktadır" şeklindeki iddiâsının, ciddî hiçbir mesnedi yoktur. Yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere, bu husûstaki rivâyetler, zındıklar tarafından uydurulup İbn Mes'ûd'a (r.a) isnâd edilmiştir.[16] Nitekim İbn Nedîm *Fihrist*'inde, İbn Mes'ûd'a (r.a) âit olduğu iddiâ edilen bu Mushaflardan birkaçını gördüğünü, bunlar arasında birbirine mutâbık iki nüshanın bile mevcud olmadığını; diğer taraftan, İbn Mes'ûd'a (r.a) isnâd edilen ve kendisinin de tetkik ettiği 200 senelik bir nüshada da Fâtiha sûresi'nin –iddiâ edildiğinin aksine– mevcud olduğunu ifâde eder.[17] Aynı hakîkat, İbn İshâk tarafından da ortaya konur: İbn İshâk (zikreden, Dr. Jeffery) zikri geçen Mushaf'ın pek çok nüshaları arasında, birbirinin aynı olan iki nüsha

---

14 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı".

15 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı".

16 Bkz. İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs* ve *Kur'âni'l-Mecîd;* Suyûtî, *el-İtqân;* Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri;* Hüseyin Küçükkalay, *Abdullâh ibn Mes'ûd ve Tefsîr İlmindeki Yeri;* Zerkeşî, *el-Burhân.*

17 Tayyib Okiç, *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Ba'zı Mes'eleleri;* M. Abdullah Draz, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru.*

bile bulunmadığını bildirmektedir.[18] Yine, Zirr b. Hubeyş'ten (ö. 83 h.) gelen kırâ'atte İbn Mes'ûd Mushafında –iddiâ edildiğinin aksine– hem Fâtiha ve hem de Muavvazeteyn'in [Felâk ve Nâs sûrelerinin] mevcud olduğu görülmektedir.[19]

Hakkında birtakım rivâyetler bulunan Übey b. Ka'b'ın Mushafına gelince: Bu husûsta Prof. Noldeke şöyle diyor:

> Übey b. Ka'b mecmuası [nüshası], bugün elimizde bulunan nüshanın aynı idi. Übey b. Ka'b bu nüshayı, Zeyd b. Sâbit'in asıl nüshasından nakletmiş olmalıdır. İbn Mes'ûd'un sûreleri sıralamasına âit fihrist de mevcud olduğundan, onun mecmuası [nüshası] hakkında da aynı şeyi söyleyebiliriz. Anlaşılan uzun sûreleri başa geçirmek ve kısa sûrelere takdim etmek, Zeyd'den fazla İbn Mes'ûd'un eseridir. İbn Mes'ûd, Fatihâ ve Muavvezeteyn'i [Felâk ve Nâs sûrelerini] Mushafında bulundurmamaktadır. Übey ise Kur'ân mecmuasına [nüshasına], Muhammed tarafından söylenilen iki du'âyı [kunut du'alarını] ilâve etmiştir. Bu gibi du'âların Kur'ân'a nisbeti üzerinde ihtilâf hâsıl olduğu istihrâc edilebilir. Bu mecmualardaki kıraat ihtilâfları da pâyidâr kalmıştır. Bu kıraatlerin bir kısmı meşhur kıraatin mâdûnunda olduğu hâlde, ba'zıları onun seviyesindedir, az bir kısmı ise ona tercihe şâyandır.[20]

Prof. Noldeke'nin, "Übey ise Kur'ân mecmuasına, Muhammed tarafından söylenilen iki du'âyı ilâve etmiştir. Bu gibi du'âların Kur'ân'a nisbeti üzerinde ihtilâf hâsıl olduğu istihrac edilebilir [çıkarılabilir]" sözü de dayanaktan yoksundur. Evvelâ şunu belirtelim ki, Übey b. Ka'b'ın Mushafının –eğer böyle bir Mushaf varsa– diğer Mushaflardan ayrı bir husûsiyyetinin veyâ fazlalığının olduğuna dâir sahîh hiçbir rivâyet yoktur. Geç dönemlere âit ba'zı eserlerde birtakım zayıf rivâyetler varsa da, bunlar, Buhârî gibi mutemed muhaddislerin rivâyetleri tarafından nakzedilmektedir.

---

18 M. Abdullah Draz, *Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru*.

19 Hüseyin Küçükkalay, *Abdullâh ibn Mes'ûd ve Tefsîr İlmindeki Yeri;* Suyûtî, *el-İtqân;* Zerkeşî, *el-Burhân*.

20 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı" (Ansiklopediya Britanika'nın "Muhammedîlik" maddesinden naklen).

Aslında bu husûsta hiçbir delîle ihtiyaç olmadığı gibi, fazla söze de hâcet yoktur: Übey b. Ka'b'ın, ashâbın tümüne muhâlefet ederek Mushafına iki du'â [kunut du'âlarını] eklemesinin ve bunların Kur'ân'dan olduğunu iddiâ etmesinin mümkün olmadığı âşikârdır.

Şiîler'den [Ca'ferîler'den/İmâmiye'den] ba'zılarının Kur'ân-ı Kerîm'in tahrif edildiğini iddiâ etmelerine gelince: Şiîlerin ekserisi bu iddiâyı reddeder. Şiîlerin önemli âlimlerinden ikisinden; Ebû Câfer Muhammed b. Ali ibn Bâbeveyh el-Kummî [Şeyh Sâduk] (ö. 381 h.) ile Molla Muhsin'den birer alıntı yapmakla yetinelim:

> •İnancımız odur ki, Yüce Allâh'ın, Nebîsi Muhammed'e (s.a) indirdiği Kur'ân, iki kapak [deffeteyn] arasındadır; insânların ellerinde olandır ve bundan fazlası değildir. Bizim, Kur'ân'ın bundan [mevcud hâlinden] fazla olduğunu söylediğimizi ileri süren, bir yalancıdır.[21]
>
> •İçimizden ba'zı kimseler ve Haşvîler, Kur'ân'da tahrif ve noksan olduğunu söylüyorlar. Fakat dostlarımızın ve ekseriyetimizin itikâdı buna muhâliftir. Çünkü Kur'ân, Hz. Muhammed'in mu'cizesidir ve dîn ilmlerinin kaynağıdır. Müslümanlar bu kitâbı muhâfaza için hiçbir gayreti esirgememişler ve Kur'ân'ın herhangi bir tahrife uğramasına mâni olmuşlardır. Kur'ân, elimizde bulunan şekliyle Resûl-i Ekrem'in hayâtında toplanmış ve böylece sıralanmıştır.[22]

KUR'ÂN'IN İNDİRİLİŞ AMACI

Kur'ân-ı Kerîm, insânlar için bir hidâyet olması, âyetleri insânlar tarafından tedebbür ve tezekkür edilmesi, ittikâ edilmesi; îmân edenlerin îmânda sâbit kılınması ve müslümanlara, muttakîlere bir hidâyet ve müjde, ulü'l-elbâb için bir tezekkür olması için indirilmiştir:

> İnsânlar için bir hidâyet, hidâyetten ve furkândan [hakk ile bâtılı ayırahdan] beyyineler [apaçık delîller] olarak Kur'ân onda [Ramazan ayı'nda] indirildi/indirilmeye başlandı. (Bakara: 185)

---

21 Ebû Ca'fer Muhammed b. 'Alî ibn Bâbeveyh el-Kummî [Şeyh Sadûk], *Risâletu'l-İ'tikadâdi'l-İmâmiyye* [*Şîî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları*].

22 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş kısmı" (*Tefsîr-i Sâfî*'den naklen).

Söyle onlara: "Onu [Kur'ân'ı] Rabbinden hakk ile Rûhu'l-Kudüs [Cebrâîl] indirdi, ki îmân edenleri tesbit etmek [îmânda sâbit kılmak] ve müslümanlara [Allâh'a teslim olanlara/kendilerini Allâh'a teslîm edenlere] bir hidâyet, bir müjde olmak için". (Nahl: 102)

Elif-Lâm-Mîm. Şu kitâb –ki onda [o kitâbda] rayb yoktur– muttakîler için bir hidâyettir. (Bakara: 1-2)

Bir kitâb ki mübârek, âyetlerini tedebbür etsinler ve ulü'l-elbâb tezekkür etsin diye onu sana indirdik. (Sâd/29)

Andolsun ki bu Kur'ân'da insânlar için her türlüsünden mesel darbettik ki tezekkür etsinler; hiçbir eğriliği bulunmayan Arabî bir hitâbe ki ittikâ etsinler. (Zümer: 27-28)

Bu bakımdan, hastalar ve hastalıklar yâhud ölmek üzere olanlar ve ölüler için okuyarak indiriliş amacına aykırı biçimde kullanmak veyâ mistik ve bâtınî çıkarımlarda bulunmak veyâ cifr ve ebced hesâblarına konu yapmak veyâ bilimsel icadları, keşifleri, modern bakış açılarını, kabûlleri, anlayış ve sistemleri onaylatmak üzere –murâdı hilâfına– yorumlamak Kur'ân'ı işlevsiz kılar.[23]

KUR'ÂN'IN PARÇA PARÇA İNDİRİLMESİNİN HİKMETİ

Allâh Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i, Resûlullâh'ın (s.a) gönlüne iyice yerleştirmek ve müşriklerin getirdikleri mesellere karşılık hakkı ve tefsîrin/açıklamanın daha güzelini getirmek için yirmi küsur yılda peyderpey [lüzûm hâsıl oldukça parça parça] indirmiştir:

O küfredenler dediler ki: "O Kur'ân o'na [Muhammed'e], cümlesi birden [toptan] indirilseydi ya!"
Biz onu [o Kur'ân'ı] gönlüne iyi tesbit ed(ip yerleştir)elim diye böyle

---

23 Özellikle son dönemlerin modası hâline gelen "bilimsel/bilimci tefsîr" husûsunda ayrıntılı bilgi için bkz. Dücane Cündioğlu, *Tefsîr'de Helenizm: "Bilimsel Tefsîr" Zaafı ve Eleştirisi* ("Bilgi Hikmet" Dergisi, 1993, sayı: 4) ve *Kur'ân ve Dile Dair* ve *Kur'ân Çevirilerinin Dünyâsı*.

(ceste ceste/parça parça) indirdik ve fevkalâde bir tertîl ile tertîl eyledik. Hem, (Kur'ân'ın ceste ceste/parça parça indirilmesinin bir hikmeti de şudur ki) onlar [o küfredenler] sana herhangi bir mesel ile gelmezler ki, mutlaka Biz sana hakkı ve tefsîrin daha güzelini getirmiş olmayalım. (Furkân: 32-33)

KUR'ÂN'IN KIRAATİ: YEDİ-ON KIRAAT ve YEDİ HARF [EL-AHRUFU'S-SEB'A]

YEDİ-ON KIRAAT

Abdullâh b. Âmir (ö. 118 h.), Abdullâh b. Kesîr (ö. 120 h.), Âsım b. Behdele (ö. 127 h.), Ebû Amr b. el-A'lâ el-Basrî (ö. 154 h.), Hamza b. Habîb (ö. 156 h.), Nâfi b. Abdirrahmân (ö. 169 h.) ve el-Kisâî (ö. 189 h.) kıraatlerinin –ki İbn Mücâhid (ö. 324 h.) tarafından belirlenip seçilmiştir– ve ba'zılarına göre de bunlara ilâve olarak Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' (ö. 130/132 h.), Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî (ö. 205 h.) ve Halef ibn Hişâm (ö. 229 h.) kıraatlerinin –ki Ebû Bekr b. Mihran en-Neysabûrî (ö. 381 h.) tarafından belirlenip seçilmiştir–[24] mütevâtir olduğu iddiâ edilmiştir. Ancak bu iddiâ –hakklı olarak– kuşkuyla karşılanmış; kıraatlerin ahad, hattâ kısmen ictihadî oldukları ve şazlardan hâli olmadıkları ifâde edilmiş, kimi kurra, âlim ve gramerciler tarafından da bu kıraatlerden ba'zısı ve İbn Mücâhid'in kurra seçimi tenkid edilmiştir.[25] Öyleyse İbnu'l-Cezerî'nin

---

24 Mustafa Öztürk, *Tefsîr Târihi Araştırmaları:* İbn Mücâhid (ö. 324 h.), *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Qırâat* isimli eserinde kıraatleri ve kıraat imâmlarını yedi ile sınırlandırmış, bu da kabûl görmüştür. Oysa ki kıraatle ilgili ilk eserlerde "7 kıraat"ten hiç söz edilmemiş, aksine 20'den fazla kurranın kıraatlerine yer verilmiştir. Nitekim Ebû Muhammed Mekkî şöyle diyor: "Kıraat ilminde imâm vasfını hâiz müellifler, eserlerinde bu 7 imâmdan çok daha üstün mertebede olan 70 küsur kurranın ismini saydılar. Hattâ ba'zı âlimler eserlerinde bu 7 kurradan bir kısmını (meselâ, Ebû Hatim ve ba'zı müellifler; Hamza, Kisâî ve İbn Âmir'in isimlerini) hiç zikretmediler. (...) Kaldı ki Kisâî'nin 7 kıraat imâmının arasına katılması, İbn Mücâhid'in ma'rifetiyle Me'mun döneminde, yani daha dün gerçekleşti".

25 Zerkeşî, *el-Burhân;* Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü;* Tabatabaî, *İslâm'da Kur'ân;* Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tef-*

(ö. 833 h.) de belirttiği –ki İbn Miksem (ö. 354 h.), Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî (ö. 430 h.), Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437 h.), Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444 h.) ve Ebû Şâme (ö. 665 h.) de aynı görüştedir– gibi, Resm-i Osmânî'ye [Osmân tarafından cem' ettirilen Mushafın yazısına] ve Arab diline uygun olup güvenilir yollarla nakledilmiş her kıraat dikkate alınabilir.[26] Ama sâdece dikkate alınabilir; daha öteye gidip bunların –birtakım rivâyetlere, nakillere ve kabûllere dayanılarak– Allâh'a, Cebrâîl'e ve Peygamber'e âit kabûl edilmesi, Kur'ân'ın mevsûkiyetine halel getirir.[27]

YEDİ HARF [EL-AHRUFU'S-SEB'A]

Resûlullâh'ın (s.a), "Cebrâîl bana bir harf üzere okuttu da, ona mürâcaat ettim ve yedi harfe ulaşıncaya kadar mürâcaatımı tekrarladım"[28] ve "Kur'ân yedi harf üzere nâzil oldu, ondan kolayınıza geleni okuyun"[29] dediği rivâyet edilmektedir. "Yedi harf" ile alâkalı bu rivâyetler sahîh ol-

---

sîre Etkisi, Kur'ân'ın Farklı Yorumlarına Tesir Eden Kıraatlar; Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri;* Mustafa Öztürk, *Tefsîr Târihi Araştırmaları:* Nitekim Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665 h.) şöyle demektedir: "Biz, 'Sahîh kıraatler yedi kıraat imâmına nisbet edilen ve onlardan nakledilen kıraatlerdir' dediğimizde, 'Yedi kıraat imâmından rivâyet edilen kıraatlerin tümü sahîhtir' fikrini savunmuş olmuyoruz. Bilakis, söz konusu imâmlardan nakledilen kıraatlerden ba'zıları, üç temel sıhhat şartından birini taşımaması hasebiyle zayıf ve şazdır".

26 Abdurrahman Çetin, *Kıraatların Tefsîre Etkisi, Kur'ân'ın Farklı Yorumlarına Te'sir Eden Kıraatlar;* Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü;* Mustafa Öztürk, *Tefsir Târihi Araştırmaları.*

27 Bir örnekle yetinelim: Ebu'l-Leys es-Semerkandî diyor ki: "Eğer, 'Bir âyetin iki kıraat ile okunması durumunda, Allâh ikisiyle de mi buyurmuştur, yoksa sâdece biriylemi buyurmuştur?' diye sorulursa, şöyle cevâb verilir: Kıraatlerden her birinin diğerinden ayrı bir anlamı varsa, Allâh her ikisiyle de buyurmuş demektir, ki bu durumda her iki kıraat de ayrı âyet mesâbesinde olur. İki kıraatin anlamının bir olması durumunda ise, Allâh biri ile buyurmuş, fakat her iki şekilde de okunmasına ruhsat vermiş demektir". (*Bahru'l-Ulûm*)

28 *Sahîh-i Buhârî.*

29 *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim.*

sa bile kimseye bir faydası yoktur; zîrâ "yedi harf" ile ne kasdedildiği belli değildir; o kadar belli değildir ki, herkes keyfine göre bir yakıştırmada bulunmuş ve bu husûstaki görüşler altmışa ulaşmıştır.[30a] Nitekim Ebû Bekr ibnu'l-Arabî de bu husûsa, "yedi harf"in ne ma'nâya geldiğine dâir bir nass ve bir eser bulunmadığını, bu sebeble de herkesin kendince bir şeyler söylediğini belirterek işâret etmiştir.[30b] Kur'ân târihinin ilk dönemlerinde "el-Ahrufu's-Seb'a" [yedi harf] adı altında yapılan tartışma ve ihtilâflar, –büyük ihtimâlle– Kur'ân'ın "sözlü bir metin" oluşundan kaynaklanmıştır.[31]

KUR'ÂN'IN İ'CÂZI/EŞSİZLİĞİ

Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ etmeye başlamasıyla birlikte Mekkeli müşrikler Muhammed'i (s.a) mecnûn [cinnlenmiş], şâir, kâhin, sihirbaz telakki ettiler, fakat çok geçmeden işin ciddiyetini anlayarak îmân edenleri dînlerinden döndürmek için yapmadıklarını bırakmadılar; lâkin mü'minler Kur'ân sâyesinde öyle bir hâlet-i rûhiyeye bürünmüşlerdi ki her şeylerini fedâya hazırdılar. Kur'ân'ı, Muhammed (s.a) tarafından uydurulan, cinnler ve şeytânlar tarafından getirilen bir söz telakki edenlere Kur'ân meydan okudu:

> Eğer insânlar ve cinnler bu Kur'ân'ın mislini/benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine destek de olsalar yine onun benzerini getiremezler. (İsrâ: 88)
>
> Yine de, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar. "Öyle ise" de, "haydin onun gibi uydurma on sûre getirin, –Allâh'ın dûnundan gücünüzün yettiklerini de çağırın– eğer sâdıklarsanız". (Hûd: 13)
>
> Yine de, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar. De ki: "Eğer doğru iseniz haydi onun benzeri bir sûre getirin ve Allâh'ın dûnundan gücünüzün yettiklerini de çağırın". (Yûnus: 38)
>
> Eğer kulumuza indirdiğimiz [Kur'ân] husûsunda rayb içinde iseniz, hay-

30a Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri.*

30b Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar.*

31 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Târihi.*

di onun ayarından bir sûre getirin, –Allâh'ın dûnundan gücünüzün yettiklerini de çağırın– eğer sâdıksanız. (Bakara: 23)

Mü'minler, Kur'ân'ın irşâdı, aydınlatıcılığı, temizleyiciliği ve dönüştürücülüğü sâyesinde câhiliyye ve küfr pisliklerinden sıyrılıp tertemiz bir hayâta adım attılar. Öyle ki, yeryüzünde eşine az rastlanır fazilet timsâli bir cemaat vücûda geldi. Bu hakîkat, İslâm ve Kur'ân düşmanları tarafından da itirâf edilmiştir:

> •En eski zamânlardan beri Mekke ve Arabistan yarımadası, rûhânî bir gerilik içinde idi. Hristiyanlık ve Yehudilik'in basit ve muvakkat te'siri yâhud Arab kafasının felsefî düşünce taharrileri, sâkin bir gönlün sathı üzerindeki temevvaçler gibi idi. Fakat sathın altı sâkin ve hareketsizdi. Halk; cehâlet, zulm ve tecâvüz içinde yaşaya yaşaya ahlâksızlık gayyâlarına batmıştı. Onların dîni; en kaba putperestlik, îmânları; görülmeyen şeylere hurâfe-perestâne bir korku beslemekti... Hicretten 13 sene evvel Mekke bu müthiş gerilik içinde en sefil hayâtı sürdürüyordu. Fakat bu 10 sene ne muazzam bir inkılâba şâhid oldu!.. Yehûdilik, Medîne halkının kulaklarında mütemâdiyen çınlayan bir dîndi. Fakat Arablar, ancak Muhammed'in rûhları titreten sesini duyduktan sonra uykularından uyandılar ve yepyeni, samimi bir hayâta birdenbire kavuştular.[32]
>
> •Arablar derecesinde, birbirinden ayrı bir millet bulmak müşkildi. Fakat birdenbire bir mu'cize vukûbuldu. Şahsiyetine güvenen ve insânları Allâh yolunda irşâd da'vâsıyla ortaya çıkan bir adam [Muhammed], birdenbire imkânsız olan şeyi yaptı, yâni bu birbiriyle dövüşen, didişen insânları birleştirdi.[33]
>
> •İster büyük mürşidin [Muhammed'in], ister en güzide insânlardan olan ashâbının hayâtını yâhud ister onların fethettikleri muhtelif memleketlerde tatbik ettikleri hareket tarzını veyâ onların cesâret, fazilet ve hissiyâtını nazar-ı itibâra alalım: İlk müslümanların hayâtında karşılaşaca-

---

32 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş" kısmı (William Muir'in, *Muhammed'in Hayâtı* isimli eserinden naklen).

33 Mevlânâ Muhammed Ali, *İslâm Dîni;* Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* (*The İns and Outs of Mesopotamia*'dan naklen).

ğımız hâdiseler derecesinde târihin iftihâr edeceği hâdiselerin bir eşine tesâdüf edemeyiz.[34]

•O [Kur'ân], Muhammed'in iddiâ ettiği yegâne mu'cize, "Dâimî mu'cize" dediği bir kitâb idi ve hakîkaten de o bir mu'cizedir.[35]

•Kur'ân, iknâ gücüne, belâğâtine ve hattâ terkibine erişilmez bir kitâbdır.[36]

•Arabların İslâm sâyesinde medenîleştikleri kadar hızlı medenîleşen başka bir toplum yoktur.[37]

•En güzide Arab muharrirlerinin, Kur'ân değerinde birşey ortaya koymayı başaramamaları şaşılacak birşey değildir.[38]

Kur'ân'ın metni, ma'nâ yüklü lafızlardan, bu lafızlarla kâim ma'nâlardan ve lafızlarla ma'nâları bir araya getiren nazmdan meydana gelir. Kur'ân'ın lafızları, Kur'ân nâzil olmadan önce Arabların bildiği, konuştuğu lafızlar idi; bu lafızların ma'nâları da yine aynı şekilde onların bildikleri ma'nâlar idi. Allâh Teâlâ, onlara bilmedikleri lafız ve ma'nâlarla hitâb etmemiş, bilakis murâdını bu lafız ve ma'nâlar vâsıtasıyla onlara bildirmiştir. Ebû Süleymân el-Hattâbî (ö. 388 h.) ***Beyânu İ'câzi'l-Qur'ân*** adlı eserinde bu hakîkati şu şekilde dile getirmektedir:[39]

---

34 Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu* "Giriş" kısmı (Kont Boulainvelliers'in, *Muhammed'in Hayâtı* isimli eserinden naklen).

35 Mevlânâ Muhammed Ali, *İslâm Dîni* (Bosworth Bmith'in *Life of Mohammed* isimli eserinden naklen).

36 Mevlânâ Muhammed Ali, *İslâm Dîni* (Hirschfeld'in, *New Researches* isimli eserinden naklen).

37 Mevlânâ Muhammed Ali, *İslâm Dîni* (Hirschfeld'in, *New Researches* isimli eserinden naklen).

38 Mevlânâ Muhammed Ali, *İslâm Dîni* (Palmer'in, *to Translation of Qur'ân* isimli eserinden naklen).

39 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Târihi*. İbn Cerîr et-Taberî de aynı hakîkate başka bir açıdan dikkat çekmektedir: "Allâh Teâlâ Arablara hitâb ederken, onlara maksadını anlatmak ve Arabların kendi aralarında birbirlerine hitâb ederken kasdettikleri anlamı bildirmek için hitâb etmiştir" (İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Qur'âni'l-'Azîm*).

> Bir kelâm ancak şu üç unsurla kâim olur: Ma'nâyı taşıyan lafız, lafızla kâim bir ma'nâ ve bu ikisini birbirine bağlayan bir nazm.[40]

Hattâbî, bu üç unsurun da Kur'ân'da mükemmel bir sûrette bir araya geldiğini göreceklerini, Kur'ân'ın lafızlarından daha fasih, daha düzgün, daha hoş bir lafız, Kur'ân'ın ma'nâlarından, konuları itibâriyle daha önde, özellikleri itibâriyle daha üstün bir ma'nâ, Kur'ân'ın nazmından te'lif bakımından daha güzel, uyum ve şekil bakımından daha kuvvetli bir nazm bulamayacaklarını söyler. Ona göre bu üç unsur da diğer sözlerde ayrı ayrı bulunabilir; ancak hepsi bir arada alîm ve kadîr olan Allâh'ın Kelâmı'ndan başka bir kelâmda bulunamaz. Râğıb el-İsfehânî ise (ö. 425? h.) *–Câmîu't-Tefâsîr* adlı eserinin mukaddimesinde yazdığı üzere– lafız ve ma'nâ'nın Kur'ân'ın unsuru olduğu ve fakat nazm'ın Kur'ân'ın unsuru değil, sûreti olduğu kanaatindedir. O, Kur'ân'ın zâtına taalluk eden i'câzın, onun lafzıyla ve ma'nâsıyla alâkalı olmadığını düşünmektedir. Râğıb el-İsfehânî'nin bu görüşlerini şimdi kendi kaleminden okuyalım:[41]

> Kur'ân'ın i'câzı, "Kur'ân'ın fesâhetine taalluk eden i'câz" ve "insânları ona muâraza etmekten/benzerini getirmekten alıkoyan i'câz [*sarfe*]" olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Kur'ân'ın fesâhetine taalluk eden i'câz, Kur'ân'ın lafız ve ma'nâdan mürekkeb olan unsuruyla alâkalı değildir; zîrâ *Arabca bir metin olarak...* (Yûsuf: 2) veyâ *Arab diliyle...* (Şu'arâ: 195) âyetlerinde olduğu gibi, Kur'ân'ın lafızları, Arabların lafızlarıdır. Allâh Teâlâ, *Elif-Lâm-Mîm. Şu kitâb –ki...* (Bakara: 1-2) şeklinde bir ifâde kullanmakla, Kur'ân'ın da tıpkı bunlar gibi kelâmın maddesini teşkil eden harflerden mürekkeb bir söz olduğunu îmâ etmiştir. Kur'ân'ın fesâhetine taalluk eden i'câz, onun ma'nâlarıyla da alâkalı değildir; zîrâ, *Muhakkak ki bu [Kur'ân'ın anlattıkları] önceki Kitâblarda da vardır* (Şu'arâ: 196) veyâ *Onlara, önceki sâhifelerde olanların açıklaması gelmedimi?!* (Tâ-Hâ: 133) âyetlerinde olduğu gibi, Kur'ân'ın ma'nâlarından bir çoğu semâvî Kitâblarda mevcuddur; dolayısıyla Kur'ân'ın i'câzı "maarif-i ilâhiyye, mebde ve meâd'ın beyânı, ihbâr-ı ğayb" gibi ma'nâ cihetinden bir

---

40 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Târihi* (Hattâbî'den naklen).

41 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Târihi.*

mu'cize de değildir. Çünkü Kur'ân'ın i'câzı, Kur'ân'a, onun salt Kur'ân olması haysiyyetiyle râci değildir; bilakis bütün bunlar, önceden ta'lîm ve taallüm olmaksızın husûle gelmiştir. Meselâ ğaybî ihbar, ister bu nazmla veyâ bir başkasıyla, ister Arabca'yla, ister Farsça'yla veyâ başka bir dille, ister ibâreyle veyâ işâretle vârid olsun, en nihâyet muğayyeb'i ihbardan ibârettir. Kur'ân, kendisine mahsûs nazmı sebebiyle Kur'ân'dır; tıpkı şiir'in kendisine mahsûs nazmıyla şiir, hutbe'nin kendine mahsûs nazmıyla hutbe olması gibi. Nazmı, Kur'ân'ın sûreti, lafız ve ma'nâsı ise onun unsurudur. Sûretlerin değişmesiyle, bir şeyin sâdece hükmü ve ismi değişir, unsuru değişmez. Meselâ yüzük, küpe ve bilezik gibi zînet eşyâlarının sûretlerinin değişmesiyle isimleri değişir ve fakat altın veyâ gümüş olan unsuru değişmez. Nitekim altından, gümüşten veyâ demirden yapılan yüzüğe –unsuru farklı da olsa– yine "yüzük" adı verilir. Buna mukâbil sâdece altından yapılmış zînet eşyâlarının sûretleri değişirse –unsuru aynı olsa bile– isimleri de değişir. Bu husûs iyice anlaşıldığında, Kur'ân'a mahsûs olan i'câzın, yine Kur'ân'a mahsûs bir nazmla alâkalı olduğu hemen anlaşılır.[42]

Bütün zamânlarda kendi doğruluğunun yaşayan bir delîli olan; ferde, âilede, toplumda büyük bir dönüşüm; maddî-ma'nevî, aklî-rûhî bir uyanış meydana getiren Kur'ân-ı Kerîm eşsiz bir mu'cizedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın i'câzı/eşsizliği, taklid edilemezliği ve benzerinin getirilemezliği; onun fesâhet ve belâgatinden ziyâde hidâyetinde aranmalıdır.[43] Nitekim Allâh Teâlâ buyuruyor ki:

> Şimdi onlara indimizden o hakk [Kur'ân] gelince, "Niçin Mûsâ'ya verilenin misli verilmedi" dediler. Önceden Mûsâ'ya verilene de küfretmedilermi?! "İki sihir tezâhür etti" dediler ve "Doğrusu biz hepsine kâfirleriz" dediler. De ki: "O hâlde Allâh indinden bu ikisinden [Tevrât'la Kur'ân'dan] daha hidâyetkâr bir kitâb getirin de ben ona tâbi olayım, eğer sâdıksanız". (Kasas: 48-49)

---

42 Dücane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlam'ın Târihi* (Râğıb el-İsfehânî'den naklen).

43 Fahruddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*; W.M. Montgomery Watt, *Muhammed'in Mekkesi*.

MUSHAFLARIN HAREKELENMESİ ve NOKTALANMASI

Osmân'ın (r.a) istinsah ettirdiği mushaflarda nokta, hareke ve şekiller mevcud değildi. Arablar fıtrî melekeleriyle bunların arasını ayırabiliyor; doğru okuyabilmek için şekil, hareke ve noktalamaya ihtiyaç duymuyorlardı. Ebû Ahmed el-Askerî'nin (ö. 382 h.) de belirttiği gibi, halk, Abdulmelik b. Mervân'ın hilâfetine kadar 40 küsur sene Osmân (r.a) Mushaflarını bu şekilde okumaya devam etti.[44] Gayr-i Arablarla karışma nedeniyle Arab dilinde başgösteren bozulma, –doğru okunmasını sağlamak için– Kur'ân'ın noktalanmasını ve harekelenmesini gerekli kıldı. Başlangıçta hareke, noktalardan ibâret olup tedrîcen gelişerek hicrî 3. asırda zirveye ulaştı. Kur'ân'ı ilk noktalayanın, noktalamaya ilk başlayanın kim olduğu husûsu ihtilâflıdır. Bu konuda üç isim öne çıkmaktadır: Ebu'l-Esved ed-Düelî, Yahyâ b. Ya'mer (ö. 120 h.) ve Nasr b. Âsım el-Leysî (ö. 89 h.). Ba'zılarına göre Kur'ân-ı Kerîm'i –Ziyâd'ın veyâ Abdulmelik b. Mervân'ın emriyle– ilk defâ noktalayan kişi Ebû Esved ed-Düelî olup fetha/ üstün için harfin üzerine bir nokta, kesra/esre için harfin altına bir nokta, ötre için harfin kısımları arasına bir nokta ve sükûn için de iki nokta koydu.[45] Ba'zılarına göre de Kur'ân-ı Kerîm'i noktalayan ilk kişi Yahyâ b. Ya'mer'dir (ki, Ebû Esved ed-Düelî'nin öğrencisidir). İbn Hallikan'ın ifâdesine göre İbn Sîrin'in (ö. 110 h.) noktalanmış bir mushafı vardı; bunu da Yahyâ b. Ya'mer noktalamıştı.[46] Diğer ba'zılarına göre ise, Kur'ân'ı noktalayan ilk kimse Nasr b. Âsım el-Leysî'dir[47] (–ki hem Ebû Esved ed-Düelî'den, hem de Yahyâ b. Ya'mer'den ders almıştır–). Her ne kadar Kur'ân'ı ilk olarak noktalayanın kim olduğunu belirleyecek kesin bir delîl olmasa da, zikri geçen kimselerin bu konuda bir payları bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu alanda, Ubeydullâh b. Ziyâd'ın (ö. 67 h.), özellikle de Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî'nin (ö. 95 h.) büyük hizmetlerinin geçtiği de kesin-

44 Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri.*

45 ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân.*

46 İbn Hallikan, *Vefâyâtu'l-A'yân.*

47 Zerkeşî, *el-Burhân.*

dir.[48] Hattâ Haccâc b. Yûsuf için, "Onbir yerde Kur'ân yazısını ıslah etti. Onun yaptığı bu ıslahat ile Kur'ân yazısı en açık ve en kolay okunur yazı oldu"[49] denilir. Sonra Halîl (ö. 175 h.), fetha'yı harfin üzerine bir çizgi, kesra'yı harfin altına bir çizgi, ötreyi harfin üstünde küçük bir vav, tenvin'i de benzerlerini ziyâde ederek (yani, iki üstün, iki esre, iki ötre ile) gösterdi.[50] Ayrıca hemze'yi, şedde'yi, revm'i ve işmâm'ı da ilk vaz' eden odur.[51]

Hazfedilen ا [*elif*] ve ondan bedel kılınan harf yerine kırmızı işâret konuyor ve hazfedilen hemze de, harfsiz olarak kırmızı hemze ile yazılıyordu. ب [*be*] harfinden önceki tenvin ve ن [*nun*] üzerine kırmızı ıklâb işâreti ve boğaz harflerinden önce de sükûn konuyordu. Sükûn, idgâm ve ıhfâ'da okunurdu. Her sâkin harfe sükûn konulur, idgâm edilen harften ise sükûn kaldırılırdı. ت/[*te*]den önceki ط [*tı*] harfi hâriç, sonraki harf şeddelenirdi. فَرَطْت kelimesinde olduğu gibi, ت/[*te*]den önce ط [*tı*] gelirse, ط [*tı*] harfine sükûn konurdu.

Sonra hicrî 3. asırda Mushaf'ın yazısı daha da gelişip güzelleşti. İnsânlar güzel yazılar seçmek ve ayırd edici alâmetler icad etmekte birbirleriyle yarıştılar. Şeddeli harf için yay gibi bir işâret, vasl elif'i için de –kendisinden önceki harfin harekesinin üstün, esre ve ötre olmasına göre üstüne, altına, ortasına– bir cerre işâreti koydular.

Sonra insânlar, sûrelerin isimlerini ve âyetlerin sayısını, âyet başlarını belirten işâretleri/durakları; durulması lâzım olan yer için م [*mim*], durulmaması gereken yer için لا [*lam*], durulması ya da durulmaması câiz olan yer için ج [*cim*], vaslı evlâ olmakla berâber durulması câiz olan yer için صلى, durulması evlâ olmakla berâber geçilmesi câiz olan yer için قلى, iki yerden biri üzerinde durulduğu zamân diğeri üzerinde durulması câiz olmayan yer için .. .. alâmetleri; cüz, hizib ve bunlara benzer kolaylaştırma ve güzelleştirme vecihleri koymada derece derece ilerlediler.

---

48 Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri.*

49 İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbu'l-Mesâhif.*

50 Mennâ Halil el-Kattân, *Ulûmu'l-Qur'ân: Kur'ân İlimleri.*

51 Subhi es-Sâlih, *Kur'ân İlimleri;* Ebû 'Amr ed-Dânî, *Kitâbu'n-Nukat;* Suyûtî, *el-İtqân.*

KUR'ÂN'IN KORUNMUŞLUĞU

Âlimlerin çoğunluğu, *Doğrusu Biz, Biz indirdik o zikri [vahyi] ve doğrusu Biz onun için muhâfızız* (Hicr: 9) âyetine dayanarak, –üzerine aldığı taahhüd gereği– Allâh'ın Kur'ân'ı her türlü tahriften, eksiklik ve fazlalıktan Kıyâmet'e kadar koruyacağını ileri sürmüşlerdir. Kur'ân'ın günümüze kadar korunduğu doğrudur. Öyle ki, öküzün altında buzağı arayan İslâm ve Kur'ân düşmanı müsteşrikler dahi bu hakîkati itirâf ediyorlar:

> •Çağımızda Kur'ân araştırmaları, aslında, Kur'ân'ın sahîhliği konusunda ortaya hiçbir ciddî şübhe çıkarmamıştır. Bu çalışmalarda uslub değişir, ancak çoğunlukla şübheden âridir. Bütün olarak, yeknasaklık etiketi öylesine âşikârdır ki, Kur'ân'ın sahîhliği konusunda şübhelerin ortaya çıkması pek mümkün değildir.[52]
>
> •Şu husûsun da önemle belirtilmesi gerekir ki, farklı okuyuş [kıraat] şekillerinden hiç biri Kur'ân'ın ortaya attığı esasları –önemli denebilecek ölçüde– etkilememektedir. Arthur Jeffery'nin eserinde [*Materials for the History of the Text of the Qur'ân*] verilen listeye bir göz atılacak olursa, aynı durumun Osmân Mushafından önceki mushaflar için de doğru olduğu görülür.[53]

Kur'ân-ı Kerîm'in lafzen korunduğu doğru olmakla birlikte âlimlerin ekserisinin –vâkı'ayı da arkalarına alarak– Kur'ân'ı Allâh'ın koruduğuna, korumayı üzerine aldığına ve bu korumanın da Kıyâmet'e kadar süreceğine delîl olarak zikrettikleri âyet [Hicr: 9 âyeti], bu ma'nâyı ifâde etmez. Allâh'ın korumaya yönelik taahhüdü, Allâh ile O'nun Resûlü arasındaki süreç içindir.[54] Zîrâ müşrikler, vahyin Resûlullâh'a (s.a) şeytânlar ve cinnler tarafından indirildiğini iddiâ ediyorlardı. Buna mukâbil Allâh Teâlâ, *Onu şeytânlar indirmedi; bu onlara hem yaraşmaz, hem de (onların buna) güçleri yetmez. Onlar (vahyi) işitmekten kesinlikle azledilmişlerdir* (Şu'arâ: 210-212) ve *Doğrusu Biz, Biz indirdik o zikri [vahyi] ve doğrusu*

---

52 W.M. Montgomery Watt, *Kur'ân'a Giriş.*

53 W.M. Montgomery Watt, *Modern Dünyâda İslâm Vahyi.*

54 Hasan Elik, *Kur'ân'ın Korunmuşluğu Üzerine;* Dücane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur'ân.*

Biz onun için muhâfızız (Hicr: 9) buyurdu, ki bu ma'nâda koruma, aynıyla diğer ilâhî vahiyler/Kitâblar için de sözkonusudur. Resûller tarafından tebliğ edilmesinin ardından vahyi/Kitâbı koruma görevi, onun izleyicilerine âittir. Nitekim, *Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik; onda bir hidâyet ve bir nûr vardı. Teslim olan nebîler ile rabbânîler ve ahbâr da –Allâh'ın Kitâbından muhâfazasına me'mur edilmiş olmaları ve üzerine şâhid bulunmaları hasebiyle– yehûdilere onunla hükmederlerdi* (Mâide: 44) âyeti de buna işâret etmektedir.

Ancak şunu da belirtelim ki, yehûdi ve hristiyanların aksine müslümanların, Kur'ân'ı lafzen tahrif ve tebdilden korumak için gösterdikleri gayret –ki bu sâyede Kur'ân, lafzen tahrif ve tebdilden korunmuş olarak bize kadar gelebilmiştir– her türlü takdirin üstünde olmakla birlikte, aynı şeyi Kur'ân'ın ma'nâsı/tefsîri husûsunda ne yazık ki söyleyemiyoruz. Her ne kadar ekseriyeti iyi niyetli olsalar da, istisnâsız her grubdan, her fırka ve mezhebden âlimler –şu veyâ bu yolla, şu veyâ bu sebeble, bilerek veyâ bilmeyerek, az veyâ çok– Kur'ân'ın ma'nen tahrifinde pay sâhibidirler. Nitekim birçok âlim, Kur'ân'ın ma'nâ yönünden tahrifinden yakınmıştır:

> •Onlar mezheblerini asıl, Kur'ân-ı Kerîm'i de ona göre yorumlanan fer yaptılar.[55]
>
> •Daha sonra gelen müfessirlerden bir kısmı, önce bir şeye inandılar, sonra onun üzerine Kur'ân'ın lafızlarını hamlettiler.[56]
>
> •Yorum yolu ile yapılan tahriflerin örnekleri çoktur ve bu ümmetin birçok zümreleri bu hastalığın zebûnudur.[57]
>
> •Şu insânların çoğunun "Tefsîr" adını verdikleri kitâblarda, selef hakkında uydurulmuş ve tefsîr olarak ileri sürülmüş pekçok nakiller vardır. (...) Bilindiği gibi, Tefsîr kitâblarında İbn Abbas'tan (r.a) nakledildiği iddiâ edilen pek çok yalan vardır. Özellikle Kelbî, Ebû Sâlih ve başkalarının rivâyetlerinde bu tür yalanlar oldukça boldur.[58]

55 Reşid Rızâ, *el-Menar* (İbn Teymiyye'den naklen).

56 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü* (İbn Teymiyye'den naklen).

57 İbn Teymiyye, *Sırât-ı Mustakîm*.

58 İbn Teymiyye, *Risâle-i Tedmuriyye*.

•Çoğu zamân müfessirler, Kur'ân'ın kelimelerini hicrî ilk üç asırdan sonra meydana gelen terimlerle tefsîr etmektedirler.[59]

•Her türlü bidat ve hevânın aslı, ahad haberlerin Kur'ân ve meşhur Sünnet'e arzını terketmekten neş'et etmiştir. Ba'zıları, Resûlullâh'a (s.a) ulaşıp ulaşmadıkları şübheli olduklan hâlde ve kesin bilgi ifâde etmemelerine rağmen bu tür Hadîsleri asıl kabûl ettiler, sonra da Kur'ân ve meşhur Sünnet'i, bu asıllara göre yorumladılar. Böylece tâbi olması gerekeni metbû, kesinlik arzetmeyen bir şeyi de esâs kabûl ederek bidat ve hevâya düştüler.[60]

Mutezile'nin ileri gelenlerinden Nazzâm (ö. 231 h.) da, muâsırları olan müfessirlerin rivâyetlere dayanmadan, nefislerinin meylettiği şekilde Kur'ân'ı tefsîr etmelerine karşı çıkarak şöyle der:

> Müfessirlerin bir çoğu, kendilerini halka tefsîr yapmakla vazifeli saysalar bile, onlara güvenemeyiz. Çünkü onların çoğu ne bir esâsa ve ne de bir rivâyete dayanmaktadırlar. Müfessir ne kadar acâib ve garib şeyler söylerse, halkın o kadar hoşuna gider. İkrime, Kelbî, Süddî, Dahhâk, Mukâtil b. Süleymân, Ebû Bekr el-Esamm aynı yolda olan kimselerdir. Onların Tefsîrlerine nasıl güvenip doğruluğuna inanayım. Zîrâ onlar, *ve enne'l-mesâcide lillâhi* [*Ve hakîkat (şu ki), mescidler Allâh içindir*] (Cinn: 18) sözünün tefsîrinde, "Allâh bununla içinde namaz kıldığımız mescidleri kasdetmedi, onunla alınları ve üzerinde secde edilen el, ayak, burun, diz ve secde ettiği yeri kasdediyor" derler. Kezâ, *efelâ yanzurûne ile'l-ibili keyfe huliqat* [*Onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmıyorlarmı?*] (Ğâşiye: 17) ibâresinin tefsîrinde, Allâh'ın bu sözle [*ibil* kelimesiyle] "develer"i değil, "bulutlar"ı kasdettiğini söylerler. Vâkı'a: 29'daki *talh* kelimesiyle, "muz" kasdedildiğini ileri sürerler.[61]

Aynı durum, mâlesef Kur'ân tercümelerinin/meâllerinin çoğu için de aynıyla geçerlidir. Kur'ân-ı Kerîm Meâlleri'ndeki/Tercümeleri'ndeki tahrif-

---

59 Muhammed Abduh, *Fâtiha Tefsîri*.

60 Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Serahsî'nin, *Usûl*'ünden naklen).

61 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Târihi* (Câhız'ın *el-Hayavân* isimli eserinden naklen).

ler –her Kur'ân Meâli/Tercümesi de nihâyetinde bir tefsîr olmakla birlikte– Tefsîr'deki tahriflerden daha da tehlikelidir. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm Meâlleri'nde/Tercümeleri'nde –şu veyâ bu sebeble, bilerek veyâ bilmeyerek– yapılan tahrifler, doğrudan doğruya Kur'ân'ın kendisine âitmiş gibi görünmekte veyâ öyle algılanmaktadır. Özellikle Türkçe Kur'ân Meâlleri/Tercümeleri –birkaçı hâriç, ehliyetsiz kimselerce çalakalem hazırlanmış olmaları sebebiyle– diğerlerinden daha da problemlidir.

ERTUĞRUL ÖZALP

والحمدلله الذى لا إله الا هو
والصلاة وسلام على النبي
الأمي العربي الذى لا نبي بعده

Hamd, –Kendisi dışında ilâh bulunmayan– Allâh'a; salât ve selâm, –kendisi'nden sonra nebî gelmeyecek olan– Ümmî Arab Nebî'ye.

Bu Meâl-Tefsîr,
Osmânlıca el yazması ile *Matbu nüsha*
karşılaştırılarak hazırlanmıştır.

MUHTASAR HAK DÎNİ KUR'ÂN DİLİ

MEÂL-TEFSÎR

1. FÂTİHA SÛRESİ

MEKKÎ, 7 ÂYET

§

Ba'zı âlimlerce 'besmele' ile birlikte, ba'zılarınca ise 'besmele' hâriç 7 âyet olarak kabûl edilen ve ilk inen vahylerden biri olan, hattâ Ali'den (r.a), "indirilen ilk vahy/sûre" olduğu rivâyet edilen *–Ummu'l-Qur'ân, Ummu'l-Kitâb, Fâtihatu'l-Kitâb, Sûretu'l-Hamd, Esâsu'l-Qur'ân, es-Salât, Sûre-i Du'â, Sûre-i Şükr, Sûre-i Şifâ* gibi isimlerle de anılan– Fâtiha sûresi, Kur'ân'daki temel prensiblerin tümünü öz olarak ihtivâ etmektedir. Şöyle ki:

- Allâh'ın vahdâniyyetini [biricikliğini/eşsizliğini], zâtı ve sıfatları bakımından hamde müstehakk olduğunu, kâinâtın yaratıcısı ve idâme ettiricisi bulunduğunu, rahmetinin bolluk ve sürekliliğini, tek ilâh olduğunu ve O'ndan başka ilâh bulunmadığını; rubûbiyyet ve ulûhiyyette tekliğini, o nedenle de ibâdet ve isti'ânenin O'na tahsis edilmesi gerektiğini; ölümden sonra dirilişi, hesâbı, mükâfât ve cezâyı ikrâr:
- Allâh'ın tek ilâh olduğunu ikrâr [*Âlemlerin rabbi*];
- Allâh'ın –zât ve sıfatlarıyla– hamde [sevgi ve ta'zîm ile senâya] lâyık olduğunu ikrâr [*sadece Allâh her hâlukâra hamde lâyıktır*];
- Rahmetinin bolluk ve sürekliliğini ikrâr [*O rahmândır/rahmeti bol olandır, o rahîmdir/rahmeti dâimî olandır*];
- Âhiret Günü'nü; ölümden sonra dirilişi, hesâbı, iyi-kötü yapılan işlerin karşılığının [mükâfât veyâ cezâsının] verileceği günü ikrâr [*Dîn Günü'nün mâlikî*];
- İbâdetin yalnızca Allâh'a tahsis edilmesi gerektiğini ikrâr [*Sâdece ama sâdece Sana ibâdet ederiz*];
- Allâh'ın sınırsız kudretini, dolayısıyla da yardımın yalnızca O'ndan istenmesi gerektiğini ikrâr [*Sâdece ama sâdece Sana isti'âne ederiz*];
- Resûlleri-nebîleri ve onlara indirilen Kitâbları ikrâr –zîrâ, Allâh'ın murâd ettiği sırât-ı mustakîm, nebî ve resûllerin sırâtıdır–; [*Bizi dosdoğru yola, kendilerine ni'met verdiklerinin yoluna hidâyet eyle*].

§

1. BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM[1]

2-4. Hamd,[2] –o rabbi'l-âlemîn[3] [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbi/sâhibi], o rahmân-ra-

---

1 BESMELE'LERİN KUR'ÂN'DAN OLUP OLMADIĞI: Neml: 30 âyetindeki hâriç, sûre başlarındaki besmelelerin Kur'ân'dan birer cüz'/âyet olup olmadığı ihtilâflıdır. Hanefîlere göre sûre başlarındaki besmeleler, –sûrelerden birer âyet olmamakla berâber– Kur'ân'dandır, ancak münferid/müstakil birer âyettir. Şâfiîlere göre, Kur'ân'dan olup sûrelerden de birer âyettir. Mâlikîlere göre ise, ne Kur'ân'dan birer cüz'dür/âyettir, ne de sûrelerden birer âyettir; yalnızca sûrelerin aralarını ayırmak için ve teberrüken yazılmıştır. (I/15-17)

•Mâlikîlerin görüşü bizce de tercihe şâyân olmakla birlikte, Meâl'deki numaralandırmayı Tefsîr'e ve Mushaf'a uygun olarak yaptık. Bkz. I/150. (E.Ö)

•BESMELE'NİN TERCÜMESİ: Elmalılı M. Hamdi Yazır, *besmele*'nin muhtemel sekiz ayrı tercümesini zikrettikten sonra hepsinin de yetersiz olduğunu, hele hele *Esirgeyici [kıskanç/cimri], bağışlayıcı Tanrı adıyla* şeklindeki tercümesinin münker olup *muvahhidi müşrik yapacağını* ifâde etmiş, tercüme edilmeden aslının söylenmesinin, mefhûmunun da izah ve tefsîr yoluyla tasavvur ve mütâlaa edilmesinin zarûrî olduğunu belirtmiştir (I/40-41). Bununla birlikte, Muhammed Abduh'un *Rahmân, rahîm Allâh nâmına* şeklindeki meâlini ve bununla ilgili açıklamasını dikkate değer bulmuştur (I/43-44). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Besmele*'nin muhtemel tüm tercümelerini yetersiz bulmasına ve aslını söylemenin zarûrî olduğunu belirtmesine rağmen, –ne hikmetse– Neml: 30 âyetindeki *besmele*'yi, *Rahmân, rahîm Allâh'ın ismiyle* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

2 *Hamd* kelimesinin, Türkçe'de anlamdaşı yoktur. Dilimizdeki *övmek*, "medh" ve "senâ"nın karşılığıdır. *Medh* ise; canlıya-cansıza, hakk edene-etmeyene, menfaat ve korku sâikiyle, sahte ve yalan olabilirken, *hamd* ve *şükr* dâima vâkı'aya mutâbık bir hakîkat ifâde eder. (I/56-57)

Hamîd: Her güzelliği ve yüksekliği zâtında toplayan, her türlü hamd ve ta'zîme lâyık olan. (VII/5027)

3 *Rabbi'l-âlemîn:* Âlemlerin [canlı-cansız, akıllı-akılsız varlıkların] tümünün, özellikle akıl sâhibi âlemlerin rabbi. (I/62-63)

•Nitekim Fir'avn'ın, *Rabbu'l-âlemîn de kimdir/nedir?* (Şu'arâ: 23) sorusuna; Mûsâ (a.s), *Göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin rabbi* (Şu'arâ: 24); *Doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbi* (Şu'arâ: 28) diye cevâb vermiştir. (E.Ö)

hîm,[4] o Dîn Günü'nün[5] [iyi veyâ kötü yapılan her işin karşılığının tastamâm verileceği günün] mâliki [kâdiri-hükümrânı]– Allâh'ın (hakkıdır).[6]

Âyette *rabbi'l-avâlim* denmediğinden, *âlemlerin rabbi* şeklindeki ma'nâ, yeterince açık ve aslına uygun olmadığı gibi, mahzûrludur da. (I/62-63)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır böyle demesine rağmen *rabbi'l-âlemîn/rabbu'l-âlemîn* ibâresini yedi yerde *âlemlerin rabbi* şeklinde çevirmiştir: Bkz. Neml: 8, Sâffât: 182, Fussılet: 9, Zuhruf: 46, Haşr: 16, Tekvîr: 29 ve Şems: 14. (E.Ö)

Rabb kelimesi ise, sâdece "terbiye edici" değil, "sâhib" ve "mâlik" anlamına da gelir. (I/63-64)

4 Allâh'a mahsûs olan ve Allâh'tan başkası hakkında kullanılması câiz olmayan *rahmân* kelimesi, bir isim-sıfattır. Sıfat olması itibâriyle, "çok rahmet sâhibi", "pek çok merhametli" veyâ "sınırsız merhamet sâhibi" diye tefsîr edilebilse de, husûsiyyeti ve isim olması sebebiyle tercüme edilemez. Hele hele, *rahmân* kelimesine, *esirgeyici* karşılığını vermek, son derece mahzûrludur; zîrâ *esirgeyici*, aslında "kıskanç" [cimri] demektir. Bu nedenle, *rahmân*'ın anlamını tercümesiyle değil, tefsîriyle *rahmet* kavramından anlamaya çalışmalıyız (I/32-33). *Rahîm* ise, "çok merhamet edici" [rahmeti sürekli olan] anlamına gelir. (I/33)

5 *Dîn* kelimesi, Arab dilinde [lügatte] "hesâb/karşılık: mükâfât ve cezâ", "kazâ/kadâ", "siyâset", "tâat", "âdet", "hâl", "qahr", "millet" ve "şerî'at" ma'nâlarına gelir. *Dîn Günü*'nün bir adı da *rûz-i cezâ*'dır [Cezâ Günü'dür]. Ancak *cezâ* kelimesi, –bugün kullanıldığı gibi– yalnızca "eziyet ve azâb" anlamına gelmeyip, "yapılan iyi veyâ kötü işin acı veyâ tatlı karşılığını vermek" ma'nâsına masdardır. Bu bakımdan *Dîn Günü*, "her işin karşılığının verileceği son gün, mükâfât veyâ azâbın tevzî edileceği [dağıtılacağı] vakit" demektir, ki Şerî'at lisânında buna "Yevm-i Âhir" [son gün] de denilir. *Dîn* kelimesinin, doğrudan doğruya "Kıyâmet" ma'nâsı yoktur. Bu gün, Kıyâmet Günü'nün son ânıdır ve bu sûretle *Dîn Günü*, Kıyâmet'e işârettir. (I/81-83)

Ba'zı müfessirler âyette geçen *dîn* kelimesini, "millet" ve "şerî'at" anlamına hamletmişlerdir. Buna göre *yevmi'd-dîn*, "dînin ma'lûm olan mühim günü" demek olur ki, bu da, "Kıyâmet Günü ve âhiret"tir. (I/91)

•*Millet* kelimesi için bkz. Bakara: 120, not: 157a. (E.Ö)

Dîn, "ihtiyârî fiillerin iyiliğine veyâ kötülüğüne göre sonunda iyi veyâ kötü bir neticeye varacağına, mükâfât veyâ cezâ(dan) bir âkıbete sebeb olacağına inanarak Hakk Teâlâ indinde/yanında en güzel âkıbete ermek için tutulacak yol"dur. (VI/4228)

6 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, burada *Hamd Allâh'ın* diye çevirdiği *elhamdu lillâh* [Allâh'a hamdolsun/O hamd Allâh'a] lafzını, En'âm: 1'de *Hamd Allâh'ın hakkıdır* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

5-7. (Deyin ki:[7]) "Sâde(ce) Sana ederiz kulluğu/ibâdeti[8] ve sâde(ce) Senden dileriz avn'i/inâyeti [yardımı/ihsânı] yâ Rabb![9] Hidâyet[10] eyle

---

7 Sanki Allâh şöyle diyor: "Ey insânlar! Eğer mutlak kemâle ta'zîm edenlerdenseniz işte o Benim, *Allâh*'ım; kudret ve ihsâna ta'zîm edenlerdenseniz, Ben *rabbu'l-âlemîn*'im [canlı-cansız, akıllı-akılsız bütün varlıkların rabbiyim]; istikbâle tamâan ta'zîm edenlerdenseniz, Ben *rahmâni'r-rahîm*'im [rahmeti/lütfu bol ve sürekli olanım] ve eğer korku sâikiyle ta'zîm edenlerdenseniz, Ben *mâlik-i yevmi'd-dîn*'im. Ta'zîm sebeblerinin tümünü Kendinde toplayan hakk ma'bûdum".
Bunu duyan akıl sâhibi muhâtablar da, "Acaba Allâh Teâlâ'ya nasıl ve ne şekilde hamdedelim?" diye elbette kendi kendilerine soracaklardır. İşte buna cevâben, –bir iltifat uslûbu ile– *Sâde Sana ederiz kulluğu/ibâdeti ve sâde Senden dileriz avn'i/inâyeti...* buyurulmuş ki, *böyle deyiniz* ma'nâsını ifâde ettiği hâlde, ifâdenin belâğati bunu açıkça zikretmeye gerek bırakmamıştır.
İyyâke, "Sana" ma'nâsına zamîr-i munfasıldır ve akabindeki *na'budu* [*ibâdet ederiz*] fiilinin mef'ûl-i bihidir. Mef'ûlün böyle evvel gelmesi, kasr ve ihtisâs ifâde ettiğinden, *Başkasına değil, ancak Sana* demek olur. (I/95)

8 *İbâdet,* "rûhen ve bedenen, zâhiren ve bâtınen bütün mevcûdiyyet ile yalnız Allâh'a yapılan şu'ûrlu bir tâat ve kurbet"tir. Dilimizdeki kullanılışlarına nazaran *tapı, tapmak, tapınmak* kelimeleri *ibâdet*'in değil, alel-ıtlak [umûmiyyetle-mutlak olarak] *itaat*'in karşılığıdır. Hattâ, *tapmak* ve *tapınmak* kelimelerinde az-çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şu'ûrsuzluk ma'nâsı vardır. O nedenle bunları, *puta tapmak, haça tapmak* gibi yerlerde kullanınız. Binâenaleyh, *Sana ibâdet ederiz* yerine, –sâdece Türkçe olsun diye– *Sana taparız* veyâ *Sana tapınırız* demek, dilimizin nezâhetini zâyi etmek olur. *Kulluk etmek,* –şu'ûr nokta-i nazarından– *tapmak* kelimesinden daha uygun ise de, *ibâdet*'ten daha zayıf olan *ubûdiyet*'in karşılığıdır. (I/96-97)

9 •Âyette, *yâ Rabb* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
Nesta'în, "isti'âne ederiz" demektir. *İsti'âne,* "avn taleb etmek"; diğer bir ta'bîrle "ma'ûnet istemek", daha Türkçe'si "yardım dilemek"tir. "Talebli veyâ talebsiz onu verme"ye de, *i'âne* denir. Müfessirlerin beyân ettiği gibi ma'nâ şu olur: "Rabbimiz! Biz gerek Sana ibâdet ve itâ'atımızda ve gerek diğer işlerimizde, Senden başka kimseden yardım dilenmeyiz; Seni tanımayan kâfirler başkasından yardım dilerler. Biz ise, ibâdetimizde hâlis ve muhlis olarak bütün işlerimizde sâdece Senden yardım dileriz". (I/104-105)

10 *Hidâyet,* "matlûba [arzu/taleb edilen şeye, gâyeye] ulaştırmak için lütufla, nezâketle, incelikle, güzellik ve yumuşaklıkla rehberlik etmektir" ki; yolu, sâdece

[kılavuzla] bizi[11] (o) doğru yola; o (kendilerine) in'âm ettiğin[12] [ni'met verdiğin] mes'ûdların[13] [kimselerin] yoluna; ne o (kendilerine) ğazab[14]

göstermek veyâ yola götürmek ve hattâ nihâyete kadar götürmek şekillerinden biriyle tahakkuk edebilir.

Hidâyet, hayr talebine mahsûstur; bu bakımdan hırsıza rehberlik etmeye, *hidâyet* denmez.

Fahdûhum ilâ sırâti'l-cahîmi [*onları cahîmin/çok alevli ateşin yoluna hidâyet edin*] (Sâffât: 23) âyetinde olduğu gibi bir nükteye binâen mecâz olur.

Demek ki *hidâyet,* her taleb edilene mutlak olarak rehberlik etmek değil, "irşâd gibi gâyesinde hayr, keyfiyyetinde lütuf ve incelik bulunan bir rehberlik"tir. O hâlde, *ihdinâ*'nın meâlinde, en uygun ta'bîr –dilimizde ma'rûf olduğu gibi– *bize hidâyet et* demektir. *Göster* deyince, götürmek kalır; *götür* deyince, letâfet [incelik-lütuf] kalır ve hiç biri tam ma'nâyı ifâde etmez ve dilimizde böyle ma'rûf bir kelimenin [*hidâyet* kelimesinin] yerine mutlaka bir kelime koymaya çalışmak, beyânın maksadına aykırı kuru bir taassub olur. (I/119)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bizi* yerine *bizi o* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

12 Allâh'ın kendilerine ni'met verdiği kimselerin hey'et-i mecmuası, bize ahd-i hâricî ile gösteriliverecek sınırlı bir cemaat değildir. Beşeriyyetin başlangıcından bu âna kadar peyderpey gelmiş ve Hakk'ın terbiyesi ile devir devir olgunluk ve mükemmelliğini göstermiş, peşpeşe şuyû bulmuş olan ve sınırlı olmayan zevât ve cemaatlerdir. Biz bunları, sâdece ilâhî ni'metlere ermiş olanlar unvânıyla tanırız. (...) Kur'ân bize, bu cinsten birçok cemaatler göstermektedir ki, *Herkim Allâh'a ve Resûl'e itaat ederse, işte onlar Allâh'ın kendilerine ni'met verdiği nebiler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihler ile berâberdir. Bunlar ise ne güzel arkadaş!* (Nisâ: 69) âyeti, bu husûsta en kapsamlı âyetlerden biridir. Yâni, tam ma'nâsıyla kendilerine ni'met verilen kimseler, hakîkî sa'îdler/bahtiyârlar; nebîler-resûller, sıddîklar, şehîdler, sâlihler ve bunlara arkadaş-yoldaş olan ehl-i îmândır. (I/131-132)

13 •Âyette, *mes'ûdların* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *in'âm ettiğin* [*ni'met verdiğin/ni'metlendirdiğin*] *mes'ûdların* yerine, *in'âm ettiklerinin/in'am ettiğin kimselerin* [*ni'metlendirdiklerinin/ni'met verdiklerinin*] olmalıdır. (E.Ö)

14 *Ğazab/Ğadab,* "nefsin bir mekruh karşısında intikâm irâdesiyle heyecânı"dır ki *rızâ*'nın zıddıdır. Dilimizde "öfke, hiddet" ve "hışım" dahi denilir. Cenâb-ı Allâh'a nisbet edildiği zamân *ğazab,* nefsânî infi'âllerden tecrid ile müntehâ ve gâyesinde kullanılır da, "intikâm irâdesi veyâ ukûbet [cezâ] inzâli" ma'nâsı murâd olunur. Bu da, rubûbiyyet-i rahîmiyyenin lâzımıdır. Yâni *ğadab,* alel-ıtlak *rahmet*'in zıddı değildir. Meselâ, zâlime ğadab, mazlûma rahmetin gereğidir. *el-Mağdûbi 'aleyh* ta'bîrinde, bu unvân kendilerine âdetâ isim olmuş gibi bir

olunanların, ne de sapkınların[15] [dalâlete düşen/yoldan çıkan/yolu şaşıran/yol bulamayan kimselerin] (yoluna değil)".[16]

kuvvet vardır ki "ğadaba mahkûm, ğadab altında kalıp gitmiş" demek olur. Binâenaleyh, ba'zan "bir ukûbete [cezâya] uğramak", *mağdûbi 'aleyh olmak* değildir. Ve hele hakîkatte, gelecekte verilecek olan birtakım ni'metlerin öncesinde onlar için vesîle olan elemler [acılar] hiçbir zamân ukûbet [cezâ] ve ğadab [öfke/hiddet] değildir. Çünkü, her işte itibâr, âkıbetedir. (I/135)

15 *Dâllîn* (–Meâl'de, *sapkınlar* diye karşılık verilmiştir–): *Dalâl* ve *dalâlet*, "doğru yoldan kasden veyâ hatâen sapmaktır" ki *hudâ*'nın mukâbilidir. Dilimizde "sapmak, sapıklık" ve "sapkınlık" denilir. *Dalâl*, ba'zan ğafletten, şaşkınlıktan neş'et eder ve ekseriya da şaşkınlık onu ta'kib eder; sonra yitmeye/kaybolmaya, daha sonra da telef olmaya müncer olur. Bu münâsebetlerle *dalâl*; "ğaflet, hayret, ğaybûbet ve helâk" ma'nâlarında da kullanılır. Esâsında, "maddî yoldan sapmak"tır. Sonra, ma'neviyyât ve ma'kûlâtta da müte'âref olmuştur [ma'nevî ve aklî husûslarda da kullanılmıştır]. Ve biz genellikle *dalâlet ve sapkınlığı*, sâdece dînde; *dalâl ve sapıklığı* da âkilde ve sözde kullanırız. Binâenaleyh, *dâllîn*, tam ma'nâsıyla "sapkınlar" demektir. (I/135)

16 •Ba'zı müfessirler, Fâtiha: 6-7 âyetlerini, "Bizi, o dosdoğru yola; kendilerini ni'metlendirdiğin kimselerin [nebîlerin, sıddîkların, şehîdlerin, sâlihlerin] yoluna kılavuzla; ki onlar, ne ğazaba uğramışlar, ne de dalâlete düşmüşlerdir" (veyâ: ne onlara ğazab edilmiş, ne de onlar dalâlete düşmüşlerdir) şeklinde anlamışlardır, ki bizce de bu ma'nâ, lafza daha uygundur. (E.Ö)

2. BAKARA SÛRESİ

MEDENÎ, 286 ÂYET

§

Hicretten hemen sonra vahyedilen ilk sûre olup, ismi, 67-73. âyetlerinde anlatılan "Bakara kıssası"ndan alınmıştır, *Sûretu'l-Kürsî* diye de anılır. Bakara sûresi, Fâtiha'daki, *Hidâyet eyle bizi...* du'âsına icâbettir ve bu, bütün Kur'ân'a şâmildir.

Kur'ân'ın hudâ/hidâyet [rehberlik/kılavuzlama] olduğunun ilânıyla başlayan bu sûrede, Allâh'a/Allâh'tan ittikâ etmenin gereğinin dâima vurgulanmasının yanısıra, İsrâîloğulları'nın geçmişte işledikleri günâhlara da sık sık atıfta bulunulmaktadır.

Sûrede, Yehûdilik ve Hristiyanlık'ın da temelinde yatan tevhîd ilkesine [Allâh'tan başka ilâh olmadığı/tek ilâhın Allâh olduğu] ve bu ilkeyi vurgulaması sadedinde –hem Arabların, hem de İsrâîloğulları'nın ataları olarak kabûl ettikleri– İbrâhîm'e özel olarak dikkat çekilmiştir. Ve o'nun tarafından tevhîd sembolü olarak yapılan ma'bedin [Ka'be'nin] "Allâh'a teslîm olanlar" için kıble olarak seçilmesi, gerçek mü'minlerin kendilerini İbrâhîm'in akîdesiyle bilinçli bir şekilde özdeşleştirmelerinin tasdîki mâhiyetindedir.

Bu sûrede şu akîdeler işlenmektedir:

- Allâh, mevcûdâtın tümünün yegâne kaynağıdır ve kendi kendine yeterli tek varlıktır (*el-Kayyûm*);
- Gönderilen tüm resûller-nebîler vâsıtasıyla vurgulanan Allâh'ın vahdâniyyeti [biricikliği/eşsizliği, tek ilâh olduğu ve O'ndan başka ilâh bulunmadığı] hakîkati, insân tarafından idrâk edilebilir;
- Yalnızca (Allâh'a, meleklerine, resûllerine, kitâblarına ve Âhiret Günü'ne) îmân etmek değil, sâlih âmel işlemek de bu idrâkin zorunlu neticesidir;
- Dünyâdaki ölümün ardından dirilme [Kıyâme] vukûbulacak ve Âhirette herkes hesâba çekilecektir;
- Dünyâda Allâh'a ittikâ eden kimseler için Âhirette bir korku ve hüzün olmayacaktır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1] [*rayb*] yok–[2] ayn-ı hidâyet [hidâye-
2-4. İşte o Kitâb –(ki) bunda şübhe tin ta kendisi/bir rehberlik-kılavuz-

1 Bu harflerin [huruf-ı mukatta'a'nın/kesik-kopuk harflerin] ma'nâsının olup olmadığı husûsunda ihtilâf vardır. Ba'zıları bunlarla ne kasdedildiğinin bilinemeyeceğini ileri sürmüş, ba'zıları ise bilinebileceğini söylemekle birlikte bir görüş üzerinde birleşememişlerdir. (I/152-162)

•Anlaşılsın, tezekkür ve tefekkür edilsin, öğüd ve ibret alınsın diye indirilen; uyarmak, korkutmak, müjdelemek, rehberlik [hidâyet] etmek, hakk ile bâtılı ayırmak, kalblerdeki hastalıklara şifâ olmak üzere gönderilen bir Kitâb'da anlaşılmayan, anlaşılamayacak olan lafızlar bulunması, sırr-esrâr ve şifreler olması mümkün değildir; Allâh Teâlâ, muhâtabları tarafından anlaşılmayan-anlaşılamayan bir Kitâb göndermekten ve ondaki emirler-nehyler ile onları sorumlu tutmaktan münezzehtir. Nitekim, Kur'ân'ın ilk muhâtablarının, özellikle de Resûlullâh ve ashâbının böyle bir mes'elesi aslâ olmamıştır. O nedenle, "bu harfler [huruf-ı mukatta'a] ile ne kasdedildiğinin veyâ bu harflerin ne işlev gördüğünün veyâ neye delâlet ettiğinin bilinemeyeceği; bunlann Allâh ile O'nun Resûlü arasında bir sırr, bir şifre olduğu; her kitâbın bir sırrının bulunduğu gibi, bu harflerin de Kur'ân'ın sırrı olduğu" iddiâsı, Kur'ân'ın indiriliş amacına aykırı bâtıl bir iddiâdır. Kezâ, yehûdilerden mirâs alınan ebced [harflere sayısal değerler vermek], cummel ve sâbiîlerden mirâs alınan cifr gibi –bir nevi falcılık olan– yöntemlerle huruf-ı mukatta'a üzerinden ümmet-i Muhammed'in ömrü veyâ hükümranlık süresi yâhud es-Sâ'at [Kıyâmet'in kopma vakti] hakkında ğaybı taşlamak, kehânette bulunmak da bâtıl olup Kur'ân'ı oyun ve eğlence ittihâz etmektir. (E.Ö)

•Elbette bu harfler ilk muhâtabları için bir ma'nâya veyâ bir işleve veyâ bir delâlete sâhibdi; fakat zamân içinde bu uslûbun kullanımı azaldı ve insânlar bunların ne ifâde ettiğini anlamaz hâle geldiler; ardından da indî tahminler, keyfî yakıştırmalar, saçma-sapan iddiâlar başgösterdi. Huruf-ı mukatta'a'nın ma'nâsını veyâ işlevini veyâ delâletini belirleyecek bir kaynak, bir delîl, bir kâide ve bir kural olmadığı hâlde Allâh'ın Kitâbı, indî tahminler, keyfî yakıştırmalar, saçma-sapan iddiâlar için hedef tahtası hâline getirildi. Öyle ki, mûteber ve büyük kabûl edilen âlimlerin kitâbları bile bunlarla dolup taştı. (E.Ö)

2 Haddı-zâtında her türlü şübheden âri ve her töhmetten berîdir. Bunun kadar kat'iyyet ve yakîn ile ma'lûm olan ve sırât-ı mustakîmi bunun kadar gösteren hiçbir kitâb yoktur. Bunun, ne vahyediliş ve indiriliş keyfiyyetinde bir şübhe [şekk], ne de tebliğinde bir töhmet vardır.

lama][3] korunacaklar[4] için. O (koru- kalb ile yâhud kalbinin derinlik-
na)nlar ki, ğayba [*bi'l-ğayb:* hulûs-i lerinden] îmân edip[5] namazı dürüst

Rayb (–Meâl'de, *şübhe* karşılığı verilmiştir–), esâsında "nefse bir ıztırâb [kalbi tırmalamak/rahatsız etmek], bir kuşku vermek" ma'nâsına masdar iken, örf-i lügatte bu ıztırâba başlıca bir sebeb olan "şekk ü şübhe" ma'nâsında kullanımı yaygınlaşmıştır. Yâni *rayb,* "şekke/şübheye yakın ve fazla olarak sû-i zann gibi töhmet" ma'nâsını da mutazammındır. Fakat asıl ma'nâsı, "şübhe ve kuşku", yâni "kuşkulu şübhe"dir (krş. Tûr: 30, not: 13; Sebe: 54, not: 66). *Lâ raybe fîh* [*ki onda rayb yok*] ifâdesinin, *–zâlike*'nin [*şu Kitâb*'ın] ikinci haberi olabilirse de– müstakil bir cümle olması daha tercihe şâyân ve mukadder bir suâl mülâhazasıyla bir cümle-i istinâfiye olması ise daha beliğdir. (I/164-165)

3 *Ayn-ı hidâyet/hidâyetin ta kendisi:* Dalâletten kurtulup, Hakk'ın korumasına girmek kâbiliyyetine sâhib olanlara Hakk'ın hükümlerini, sırât-ı mustakîmi gösterecek açık bir delîldir. Başka bir deyişle, bu Kitâb'da büyük bir rabbânî hidâyet vardır. (I/166-167)

4 *İttikâ,* "vikâyeyi kabûl etmek, vikâyeye girmek"tir. *Vikâye* de "kişinin, elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice koruması"dır. Öyleyse, *ittikâ* ve onun ismi olan *takvâ,* –lügatte– "kuvvetli bir himâyeye girerek korunmak, kısacası kendini iyi sakınıp korumak"tır. Hakîkî korunma ise, ancak Allâh'ın vikâyesine girmekle gerçekleşebilir. (Allâh'ın vikâyesine giren kişiye de *muttakî* denir) (I/168-169). *Takvâ,* "Allâh'ın vikâyesine girmek: emrini tutup azâbından korunmak"tır. (VI/4434)

5 "O muttakîler ki ğayb-ı Hakk'a îmân ederler, yâhud ğıyâben dahi îmân ederler; diğer bir ta'bîrle, onlar gözle değil kalb ile îmân ederler". (I/172)
"Ğaybı tasdik ve itirâf ederler" veyâ "tasdik ettiklerini huzûrda da [mü'minlerle berâberken de] ğıyâbda da [mü'minlerin ğıyâbında, tek başına kaldıkları zamânda da] tasdik ve itirâf ederler". (I/177-178)
Diğer bir tefsîr ile, *ğayb* burada, "hakkı ve nübüvvetin delîllerini gözden ziyâde kalb ile görüp şirkten, maddiyyâtın pisliklerinden kurtaran bir îmâna ermek" ma'nâsını ifâde eder. (I/177 ve krş. Yâ-Sîn: 11, not: 5; Hadîd: 25, not: 34)
Âhirette olacağı gibi, henüz huzûruna varmayıp ğıyâbında bulunduğu hâlde; veyâ kendi ğaybında içinden, *yâni sâdece zâhirî değil, Allâh'tan başka kimsenin vâkıf olmayacağı kalbinin derinliklerinden* (îmân edip)... (VI/4011)
Rabb'lerine ğıyâbda [*bi'l-ğayb*] *haşyet duyanlar;* yâni, Allâh'ın azâbı gelip çatmadan, bilfiil müşâhede sahâsına çıkmadan evvel, henüz kendilerinden gâib iken yâhud mü'minlerin yanında mürâilik [riyâkârlık] ederek değil de, yalnızken, kalbinden gelen bir samimiyyetle korkup sakınarak Rabb'lerinin emir ve uyarılarına ta'zîm ve ihtirâm hissi besleyenler... (VII/5219)

kılarlar[6] ve kendilerine merzûk [nasîb] kıldığımız (maddî ve ma'nevî) şeylerden (Allâh yolunda/uğrunda) infâk eder/[harcar-sarfederler][7] ve onlar ki, hem sana indirilene[8] îmân ederler, hem senden evvel indirilen-

•Eski müfessirlerden ba'zısı, *yu'minûne bi'l-ğaybi* [*bi'l-ğayb/hulûs-i kalb ile îmân ederler*] ibâresini, "Ğayb'a, yâni Kur'ân ğaybına îmân ederler; –ki o, Yüce Allâh'tan Muhammed'e (s.a) indirilmiştir– onun helâlini helâl, harâmını harâm tanıyıp içindekilerle amel ederler" şeklinde tefsîr etmiştir. Bu izah, *O* [*Muhammed*], *ğaybdan* [*Kur'ân'dan* veyâ *vahy'den*] *dolayı itham altında tutulamaz*... (Tekvîr: 24) âyetiyle birlikte düşünülmelidir. (E.Ö)

Îmân, asl-ı lügatte *emn ü eman*'dan if'aldir. Hemzesi ta'diye ve ba'zan sayrûret ma'nâlarında kullanılır. Ta'diye olması durumunda "eman vermek, emîn kılmak" demektir ki Allâh'ın isimlerinden olan *mü'min* bu ma'nâdandır. Sayrûret olması durumunda da, "emîn olmak" demek olur ve "vüsuk-ı itimâd" [sağlam inanmak/güvenmek] ma'nâsını ifâde eder ki lisânımızda "inanmak" denilir. Örf-i lügatte ise, mutlak olarak "tasdîk etmek" ma'nâsınadır. Çünkü tasdîk eden, tasdîk ettiğini tekzîb'den [yalanlamadan] emîn kılmış veyâ kendisi kizb'den [yalandan] emîn olmuş olur. (...) *Îmân, bâ* ile ta'diye ettiği zaman "itirâf" ma'nâsını, *lâm* ile ta'diye ettiğinde ise "iz'an ve kabûl" ma'nâsını tazammun eder. (I/177-178)

•*Îmân*, lügatte –tam olarak– mutlak "tasdîk etmek" ma'nâsına gelmez. Çünkü *tasdîk*, her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için, haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. Ancak o zamân haberi veren için, "O kişiye îmân ettim" ve haber verilen şey için "O habere îmân ettim" denilir. Elbette tasdîk kaçınılmazdır, ancak bu tasdîk, ğayb'ın tasdîkidir. Yoksa tanık olunan şeye dâir verilen haberi tasdîk etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân, el-emn* [güven] kökünden olup bu ise, ancak hakkında rayb duyulabilen, duyulabilecek olan haberler hakkında olur, tanık olunan şeylerde ise rayb olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdîk etti" denilir, fakat "Biri diğerine îmân etti" denilmez. (E.Ö)

6 *Salâtı ikâme ederler* [*namazı dürüst kılarlar*]: "Namazı dosdoğru ve sürekli kılarlar". *Yusallûne* [*namazı kılarlar*] lafzına nazaran, *yuqîmûne's-salâte* [*namazı ikâme ederler*] ibâresinde daha fazla ma'nâ vardır; ki bu, en azından "doğru-dürüst, yâni tâdil-i erkân ve huşû ile güzelce kılmak ve hattâ kıldırmak" ma'nâlarını ifâde eder. (I/186)

7 Kendilerine nasîb ve kısmet ettiğimiz rızktan [imkânlardan], maddî ve hattâ ma'nevî şeylerden güçleri ölçüsünde infâk eder, Allâh yolunda harcarlar. (I/191)

8 "Bir cismi yukardan aşağıya indirmek" demek olan *inzâl*, şerî'at dilinde ma'nâ-

(ler)e...[9] Âhirete yakînî[10] de bunlar edinirler.

5. Bunlar işte, Rabb'lerinden[11] bir hidâyet üzerindedir (yânî, Rabb'lerinin hidâyetinde karar kılmışlardır/ hidâyetine sıkı sıkıya sarılmışlardır) ve (yine) bunlar işte, bunlar(dır) o murâda eren(ler-gâyeye ulaşanlar)/ müflihîn.[12]

6-7. Ammâ, o küfre[13a] saplananlar(a

---

ların ve Kur'ân hakkında nazm ve ma'nânın Allâh tarafından Resûlullâh'a vahyolunması anlamında şer'î bir hakîkattir. (I/195)

9 Hem sana indirilen ve indirilmekte olan Kitâb ve şerî'ate, hem de senden önce indirilen Tevrât, Zebûr, İncîl, Suhuf gibi Kitâblara îmân ederler. (I/195)

10 *Yakîn*, "vâkı'aya mutâbık ve şübheye düşürme teşebbüsüyle yok olmayacak şekilde şübheden uzak olan kesin îtikâd" demektir. Başka bir deyişle *yakîn*, "şekk bulunmayan, şübhe karışmayan, bozulmasına ihtimâl olmayan kesin ilm"dir. (I/201)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yakîni* yerine *yakîn* yazılmıştır. (E.Ö)

11 Hem *rabbihim*, hem de *erbâbihî* kelimesinin tercümesi olabileceğinden *Rabb'leri* ta'bîri kusurludur. (I/203)

•Böyle demesine rağmen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *rabbihim* lafzını, genellikle *Rabb'leri* diye çevirmiştir. Aslında *erbâbihî* kelimesi, *onun rabbleri* demek; *rabbihim* ise *onların/kendilerinin Rabbi* demektir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bir başka yerde bu durumu şöyle izah eder. (E.Ö):

Rabbihim kelimesindeki *Rabb* tekil, *hum* zamîri ise çoğuldur. Türkçe'ye *Rabb'lerinin* diye tercüme edildiğinde, *Rabb* çoğulmuş gibi görünüyor; yanlış anlaşılmasın, bu, *kendilerinin/onların Rabbi* demektir. (IX/5979)

12 *Müflih*, *iflâh*'tan "felâh bulan" demektir. *Felâh*, aslında "felâhat" gibi "yarmak" ma'nâsıyla alâkadardır ki, "o gündeki mâni'ayı/engelleri yarıp kendini kurtarmak ve matlûbuna ermek [taleb ettiği şeye/amacına ulaşmak], zafer bulmak/ kazanmak"tır. Mü'minler de dünyâ, tabiat ve şehvet mâni'alarını yarıp [engellerini aşıp] ğaybda gizlenen matlûblarına eren [taleb ettikleri şeye/gâyelerine ulaşan] ve âhirette ebedî felâh bulanlar olacaktır. (I/204)

Felâh, "murâda zafer bulmak"tır. "Hayr'da bekâ" diye de ta'rîf edilmiştir. *İflâh*, "felâha nâil kılmak" ma'nâsına geldiği gibi, "felâha girmek", yânî –bizim ta'bîrimizle– "felâh bulmak" ma'nâsına da gelir ki Kur'ân'da umûmiyetle bu ma'nâda vârid olmuştur. (V/3427-3428)

13a *Küfr*, lügatte *küfrân* gibi "setr-i ni'met" [ni'meti örtmek], yânî "nankörlük"tür. Bunun aslı, *kefr*'dir ki, mutlak olarak "setr" [örtmek] demektir. Bu ma'nâdan hareketle, "tohum eken ziraatçi/çiftçi"ye ve "gece"ye *kâfir*, "meyve tomurcuğu"na *kâfûr* ve "kalça etleri"ne *kâfire* denilmiştir. Binâenaleyh *kefr*, "mutlak

gelince); ha inzâr[13b] etmişin [uyarmışın] bunları ha (inzâr) etmemişin, onlarca müsavi/[eşit-bir]dir:[14] îmâna gelmezler; (zîrâ) Allâh kalblerini ve kulaklarını mühürlemiş ve (kalb) gözlerine[15] bir perde inmiştir[16] ve bunların hakkı, azîm [büyük] bir azâbdır.

8-10. İnsânlar içinden kimisi de vardır ki, "Allâh'a ve Son Gün'e [Âhiret Günü'ne, o Gün'deki diriliş ve hesâba: cezâ ve mükâfâta] îmân ettik" derler de mü'min değillerdir; Allâh'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar;[17] hâlbuki sırf kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar.

(Onların) kalblerinde bir maraz[18] [hastalık/kuşku-nifâk] vardır da (ondan böyle davranıyorlar). Allâh (da onların) marazlarını [hastalıklarını/kuşku ve nifâklarını] (büsbütün) artırmıştır.

Ve (ayrıca, îmân etmedikleri hâlde, "Îmân ettik" diyerek) yalancılık et-

---

setr" [örtmek] husûsunda umûmîdir, ***küfr*** ise, "setr-i ni'mete [ni'meti örtmeye] hass"dır. "Ni'meti örtmek", yâni "nankörlük" demek olan ***küfr,*** şer'an îmânın zıddı olan ***îmânsızlık***'tır. Yâni, bir kimsenin, îmân şânından olduğu hâlde îmân etmemesidir, ki tekzib [yalanlama] ve inkâra, tasdîki terke, mecbûriyyet ve mâni bulunmadığı zamân ikrârı terke de şâmildir. (I/207)

Küfr, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

13b ***İnzâr,*** "kendisinden korkulacak bir şeyi –tedbir alınması için– haber vermek; 'İleride şöyle bir tehlike var, aman dikkatli ol!' şeklinde uyarmak"tır. (I/209)

14 Âyette, ***sevâun 'aleyke*** [***sence müsavidir: eşittir/birdir***] denilmeyip, ***sevâun 'aleyhim*** [***onlarca müsavidir: eşittir/birdir***] denildiği ve ikisi arasında çok büyük farkın bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. (I/212)

15 •Âyette geçen ***ebsâr*** kelimesi, –gözden ziyâde– ***kalb gözü*** [***ma'nevî görme/sezgi/basîret***] anlamına gelir. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***inmiştir*** yerine ***indirmiştir*** yazılmıştır. (E.Ö)

17 ***Allâh'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar:*** Allâh'a ve mü'minlere hud'a [hîle] yapmaya kalkışırlar, onlara hud'a yarışına çıkarlar, Allâh'ı ve mü'minleri de hud'a yaparmış gibi farzederler. Esâsında bir gizlilik ma'nâsını tazammun eden ***hud'a,*** "başkasına karşı zâhiren selâmet ve sedat [doğruluk] vehmettiren birşey yapıp bâtında o kimseye zarar verecek bir şeyi gizlemek"tir. (I/223 ve krş. Nisâ: 142)

18 Bedenin aslî mîzâcını değiştirip dengesini bozan, görevini gerektiği şekilde yapmasına engel olan hâlet-i ârızaya [hastalığa], ***maraz*** denir. Burada ise ***maraz*** ile, "kalbde olan ma'nevî ve ahlâkî hastalık" kasdedilmiştir, ki bu da "nifâk, inkâr, kuşku ve şübhe"dir. (I/227)

tikleri için bunlara (hem bu dünyâda, hem de öteki dünyâda) elîm [acı] bir azâb (da) vardır.

11-12. Hem bunlara, "Yeryüzünü fesâda vermeyin!" denildiği zamân, "Biz ancak ıslâh (edip ara bulan barış)çılarız" derler.

Ha[19] [sakın aldanmayın/iyi bilin ki]! Doğrusu bunlar (var ya), ortalığı ifsâd edenlerdir bunlar, lâkin şu'ûrları yok/farkında değillerdir.

13. Yine bunlara, "(Siz de) nâsın [insânların] îmân ettiği gibi îmân edin!" denildiği zamân, "Yâ!.. Biz o süfehâ'nın[20] [budalaların] îmân ettikleri gibimi îmân ederiz?!" derler.

Ha [sakın aldanmayın]! Doğrusu süfehâ[20] [budala] kendileridir, velâkin bilmezler.

14. Bir de, îmân edenlerle karşılaştılarını, "Biz (de aynen sizin îmân ettiğiniz gibi) îmân ettik"[21] derler ve kendi şeytânlarıyla[22] halvet [başbaşa/yalnız] oldularını, "Emîn olun" derler, "biz sizinle berâberiz, biz ancak müstehzîyiz [alaycılarız/alay ediyoruz]".

15-16. (Asıl) Allâh onlarla istihzâ[23] [alay] ediyor da, tuğyân/[azgınlık]ları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor. Bunlar işte, öyle kimselerdir ki, hidâyet bedeline dalâleti satın almışlardır da, ticâretleri(nde) kâr etmemiştir(ler), (kâr) yolunu tutmuş da değillerdir.

17-18. Bu (hidâyeti verip dalâleti satın ala)nların (bir kısmının) meseli, şunun meseline benzer; ki bir ateş

---

19 *Ha:* Sakın aldanmayın, uyanık durun! (I/233)

20 *Süfehâ,* "ucu budalalığa varan hafiflik, fikirsizlik, temkinsizlik"tir. Bunun zıddı ise, "ağır başlılık, tam akıllılık"tır. Münâfıklar hasbe'l-lisân bunu, "budala" ma'nâsında kullanıyorlar. (I/234, II/1292)

•Meâl'in orijinalinde bu ibâre, *Ya biz o süfehânın îmân ettikleri gibimi îmân ederiz?* şeklinde, Tefsîr metninde (I/234) ise, *Biz o sefihlerin/budalaların îmân ettiği gibi îmân edermiyiz?* şeklinde tercüme edilmiş olup, bu sözün tam münâfıkça iki yüzlü, tevriyeli bir söz olduğu, dolayısıyla da kat'î bir küfr ilânı yapmış olmadıkları ifâde edilmiştir. (E.Ö)

21 •Meâl'in aslında, *Biz îmân ettik* cümlesi yerine, cümlenin orijinali [Arabca karşılığı] olan *âmennâ* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

22 Gizli mukâvelelerle, gizli meclislerde kendilerine gizli gizli fitne ve fesâd dersi veren inadcı, cıfıt, şeytânlık üstadlarıyla tenhâda buluştuklarında... (I/236-237)

23 *İstihzâ,* "bir kimseyi eğlenceye alarak maskara etmeye, şeref ve haysiyetini kırmaya, sezdirmeden hafife alıp küçük düşürmeye çalışmak ve bundan da hoşnudluk duymak"tır.

Halbuki Cenâb-ı Allâh, rızâsı hilâfına hareket edenler hakkında ilâhî adâletini

yakmak istedi, vaktâ ki (ateş) çevresindekileri aydınlattı, tam o sırada Allâh (gözlerinin) nûrlarını gideriverip kendilerini zulmet/[karanlık]-ler içinde bıraktı;[24] artık bunlar (hakkı) görmezler; (hakkın sesine) sağırdırlar, (hakkı itirâfta) dilsizdirler, (hakka karşı) kördürler, artık bunlar (bu hâlden) dön(üp evvelki nûrlu hâli bulamaz, kendilerine gele)mezler.[25]

19-20. (Hidâ)y(eti verip dal)â(leti satın alanların diğer kısmının) h(âl) u (gidişâ)t(ı ise), semâ/[gök-bulut]dan boşanan bir yağmur(a tutulmuş kimselerin) hâli gibidir,[26] ki onda ka-

---

ızhâr etmek için böyle bir tahkîr ve tezlîli murâd ettiği zamân onları bi-hakkın tezlîl ve terzîl eder. İşte Allâh'ın istihzâsı, ki bunu ancak Allâh yapabilir ve bu, bir ilâhî adâlettir ve her adâlette ilâhî rızâ vardır. Fakat Allâh'a *müstehzî* denemez, ancak *istihzâ eder* denilebilir. (I/241-242)

24 "Resûlullâh'ın da'vet ve hidâyeti karşısında münâfıkların hâlleri, tıpkı ateşin alevlerinin parlaklığı karşısında gözleri –Allâh tarafından– görmez edilenlerin hâline benzer". Arablarda etrâfı aydınlatmak amacıyla da ateş yakıldığından *ateş yakmak*, bu ma'nâlarda kullanılır. Yine, yangın çıkarmak gibi kötü niyetle de ateş yakılabileceğinden "fitne ve fesâd çıkarmak" ma'nâsına da gelir. Ateşin, yangın çıkarmak amacıyla yakıldığı *kabûl edildiğinde*, *nûrun giderilmesi* ifâdesinden, "ateşin söndürülmesi" anlaşılır, ki birçok müfessir de böyle izah etmişlerdir. Fakat ateş sönmeden, aydınlık devâm ederken Allâh'ın, onların *görme kâbiliyetlerini alması* daha zâhir ve daha bedîîdir. Zîrâ ışık dururken, şu'ûrun, görme kâbiliyetinin esâsından kayboluvermesi, ilâhî bir hârikadır ve meselin en bedîî noktasını teşkil eder. Bu ma'nâya göre hem ateş yakanın, hem de onun etrâfındaki akıl sâhiblerinin nûru sönmediği hâlde, *onun etrâfındakiler* ibâresine dâhil olmayan hayvânların nûrları sönmüş ve o ışıktan yalnızca bunlar mahrûm kalmış olurlar. Bu takdîrde *hum* zamîri, *mâ havlehû*'daki *mâ* içinde bulunan "hayvân gibi olan insânlar"a işâret eder. (I/246-247 ve ayrıca krş. Nûr: 39)

25 Bu hâlden dönüp evvelki nûrlu hâli bulamazlar. Daha vazıhı: Artık kendilerine gelemezler, tamâmen kendilerinden geçmiş, akıllarını kaybetmiş ve sersemdirler; o nedenle yolu nerede bulacaklarını! *Bu sûrette sönen yalnız göz nûrları* değil, bütün şu'ûr ve idrâk nûrları olduğu anlaşılıyor. (I/247)

26 •Hidâyet bedeline dalâleti satın alanların meselinin/hâlinin, gökten boşanan yağmura değil, berâberinde karanlıkların, gök gürlemesinin, gözleri kör edecek derecede şiddetli olan şimşeğin ve ölüm korkusu duyulan yıldırımların bulunduğu sağanak yağmura tutulan kimsenin hâline benzetildiğine dikkat edilmelidir. Ve krş. Nûr: 40. (E.Ö)

ranlıklar var, bir (gök) gürleme(si), bir şimşek var, yıldırımlardan ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar, –ve Allâh kâfirleri kuşatmıştır– şimşek (de) nerede ise gözlerini kapıver(ip kör ed)ecek, önlerini aydınlattımı ışığında yürüyorlar, karanlık üzerlerine çöktümü dikilip kalıyorlar.

Allâh dilemiş olsa idi, elbet(te) işitme (meleke)lerini (de), görme (meleke)lerini de alıverirdi. Şübhe yok ki Allâh her şeye kadîr, dâima kadîrdir.[27a]

21. Ey insânlar! O sizi ve sizden evvelkileri yaratmış olan Rabbinize kulluk ve ibâdet ediniz ki, korunur (kimselerden)/muttakîlerden olasınız.

22. O, öyle bir lütufkâr[27b] ki, sizin için yeri bir döşek yaptı, semâyı [göğü] bir binâ ve sizin için semâ/[gök-bulut]dan bir su indirdi de, onunla türlü mahsullerden size bir rızk çıkardı. Siz de artık bilecek hâlde iken, tutup da Allâh'a menend/[denkeşler koşmayın!

23-24. Eğer[27c] kulumuza ceste ceste [parça parça] indirdiğimiz(den)/Kur'ân'dan[28a] şübhede iseniz, haydi onun ayanından bir sûre meydana[28b] getirin ve Allâh'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer (iddiânızda) sâdık/[doğruy]sanız bunu yapın![29a] Yok yapamazsanız, –ki hiçbir zamân yapamayacaksınız– o hâlde (îmân edip sâlih ameller işleyerek) çırası insânlarla o taşlar[29b] olan o ateşten (korunup) sakının, (ki) o, kâfirler için hazırlandı.

25. Îmân edip sâlih ameller işleyenlere ise (şunu) müjdele: Kendileri için altından ırmaklar akar cennetler var; onlardan [o cennetlerdeki] (her)hangi bir semere/[ürün]den bir rızk rızklandıkça onlar, her defâsında, "Ha [bakın işte] bu, bizim önceden [dünyâdayken] (de) merzûk oldu/[rızklandı]ğumuz" diyecekler ve (çünkü,) on(lar)a öyle (birbirine) mü-

---

27a • Âyette, *dâîma kadîr* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

27b • Âyette, *öyle bir lütufkâr* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

27c • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eğer* kelimesinden önce, *ve* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

28a • *Kur'ân* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

28b • Âyette, *meydana* kelimesinin karşılığı yoktur. Krş. Yûnus: 38, Hûd: 13. (E.Ö)

29a • Âyette, *bunu yapın* ibâresinin karşılığı bulunmamaktadır. Krş. Yûnus: 38, Hûd: 13. (E.Ö)

29b Bu taşlardan maksad, –kendilerine tapılan– heykeller, putlardır. (I/273)

teşâbih[30] [benzer] olarak sunulacaklar.
Kendileri (yâni, îmân edip sâlih amel işleyen erkek ve kadınlar) için orada pak, çok pak zevce/[eşler[31] de var, hem onlar orada ebedî kalacaklar.
26-27. Bilmeli ki; Allâh bir sivrisineği, hattâ (küçüklük ve önemsizlikte ondan) daha üstününü[32] [değersizini] (bile) bir mesel yapmaktan sıkılmaz. Îmân edenler bilirler ki o, şübhesiz *hakktır*, Rabb'lerindendir. Ammâ, küfre saplananlar, "Allâh böyle bir mesel ile ne murâd etmiş?!" derler.
Evet... Allâh onunla bir çoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir. Hem, onunla ancak o fâsıkları [itaatten çıkmışları] şaşırtır; ki (onlar) Allâh'ın ahdini, O'nun mîsâkı[33] [taahhüdü] ile bağlandıktan sonra bozarlar, Allâh'ın vaslını [birleştirilmesini] emrettiğini kat' eder/[ko-

30 Dünyâ ve âhiretteki bu zevk ve semereler aynı nevi/[tür]den olmamakla berâber, birbirlerine mütekâbilen bir benzeyişleri vardır. Mü'minler o ni'metleri dünyâdakine benzetecekler; zîrâ onlar, îmân ve amellerinin ürünüdür; cennetteki o bahçeleri îmân ve amelleriyle yetiştirdiler ve bunların bir nevi semeresi dünyâda da az-çok görülür, hattâ tadılır. O zevkler, semereler dünyâdayken de mü'mine, âhirettekine benzer türde sunulmakla birlikte aralarında büyük farklar vardır. Bunların başlıcaları ise şöyle belirtilebilir: Dünyâdaki saff değil ğaybî bir zevk iken, âhiretteki hem saff, hem de tam ve hakîkî şuhûddur. Bu bakımdan dünyâdakiler gölgesiyle, yalnızca rûhânî ve aklî olarak tadılır/hissedilirken, âhirettekiler tam hakîkatiyle ayn-i vücûd olarak hakka'l-yakîn tadılır/hissedilir. (I/275-276)

31 Onlar [îmân edip sâlih amel işleyen erkek ve kadınlar] için o cennetlerde tertemiz, pampak eşler; yâni erkekler için hanımlar, kadınlar için de kocalar vardır, ve bu karı-kocaların hiç birinde dünyâdaki maddî ve ma'nevî pisliklerden eser yoktur. Bu zevcelerde [hanımlarda] ne maddî olan kir (hayız, nifas vesâire gibi tabiî-cismânî), ne de ma'nevî olan ahlâksızlık, geçimsizlik, biçimsizlik, münâsebetsizlik olmadığı gibi; zevcler de [kocalar da] öyle pampak, tertemizdirler. (I/276)

32 *Femâ fevqahâ [hattâ onun/o şeyin fevkini]* (–Meâl'de, *hattâ daha üstününü* diye çevirilmiştir–), "daha küçüğünü ve önemsizini bile" demektir. Fakat bizim, "aşağı-yukarı" dediğimiz gibi "daha yukarı, daha aşağı" da olabilir. (I/279)

33 •Matbu ve Osmanlıca Yazma nüsha'da yalnızca *mîsâk* diye eksik çevirilen *mîsâqihî* kelimesi, *O'nun [Allâh'ın] mîsâkı* anlamına geldiğinden, hem *O'nun* kelimesini metne koyduk, hem de *mîsâk* kelimesini, *mîsâkı* yaptık. (E.Ö)

parır/ayırır]ler[34a] ve yeryüzünde fesâd yaparlar. İşte bunlar, hep o hüsrâna düşenlerdir.

28. Allâh'a nasıl küfr [nankörlük] ediyorsunuz ki; ölü [yok] idiniz, sizleri diriltti [yoktan yarattı], sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek,[34b] sonra da döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

29. O, o hâlık/[yaratıcı]dır ki, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı, sonra semâya [göğe] inâyet buyurdu da, onları yedi semâ hâlinde nizâmına koydu. O her şeyi bilir/bir alîmdir.[35a]

30. Ve düşün ki Rabbin melâikeye [meleklere], "Ben yerde muhakkak bir halîfe yapacağım" dediği vakit, "Â!.. Orada fesâd(cılık) edecek ve kanlar dökecek bir mahlûk(u)mu (halîfe) yaratacaksın[35b] [yapacaksın/tâyin edeceksin], biz hamdinle tes-

---

34a "Sâlih amel yapmaz, salâhı te'min eden ilâhî emr ve hükümlerin aksine hareket eder, isyân ve günâhlarla yeryüzünde fesâd çıkarırlar". (I/282)

34b Hâlbuki siz mukeddemâ hep ölü idiniz, hayâtınız yoktu [–ki bu birinci ölüm/öldürmedir–], Allâh size hayât verdi [–ki bu birinci diriltmedir–]. (...) Bundan sonra sizi yine öldürür, öldürüyor ve öldürecek [–ki bu da ikinci öldürmedir–]. (...) Sonra sizi yine diriltir ve diriltecek [–ki bu da ikinci diriltmedir–]. (...) Buradaki, *summe yuhyîkum* [*sonra sizleri yine diriltecek/sonra size hayât verecek*], ifâdesi, "kabir hayâtı" ile de tefsîr edilmiştir. (I/285-288)

•Âyetin, "kabir hayâtı" ya da "kabir azâbı" ile hiçbir alâkası yoktur. Bu, mezhebî veyâ şahsî kabûllerin Kur'ân'a giydirilmesinden başka birşey değildir. Uydurma, zayıf ve ahad rivâyetlerden yâhud mezhebî ve indî kabûllerden hareketle ğaybı taşlamak ve itikâdî umdeler vaz' etmek, son derece mahzûrludur. Krş. Mü'min: 11, not: 14b. (E.Ö)

35a •Meâl'de, *O her şeyi bilir bir alîmdir* diye çevirilen *ve huve bi-külli şey'in 'alîmun* ibâresine, *Ve O her şeye alîmdir* [*her şeyi çok iyi bilir/bilendir*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

35b Burada, *innî câ'ilun* [*(Ben muhakkak) yapacağım*] demek, acaba *innî hâliqun* [*(Ben muhakkak) halqedeceğim*] demekmidir, değilmidir? Bu tefsîr yok değildir. *Ce'ale*, bir mef'ûle müteaddi olursa, "halq" [yaratmak] demek olur. Burada da *ce'ale*, "halq"dan daha umûmî/şümûllü ve daha mutlaktır ve ikisine de muhtemil bulunuyor. İşbu *câ'ilun* tebliği, *innî hâliqun* [*Ben muhakkak halqedeceğim*] takdîrinden sonra görünüyor. Arada takdîr-i zât ile takdîr-i sıfat farkı vardır. (...) *Hilâfet*, "vekâlet gibi asâletin mukâbili olarak başkasına niyâbet etmek, yâni az veyâ çok onun yerini tutarak onu temsîl etmek" demektir. Râğıb'ın, *Müfredât*ında beyânı vechile bu niyâbet de, ya aslın ğaybûbetinden [yokluğundan/bulunmamasından] veyâ bir meûnetten [zahmetten/meşakkat-

bîh [tenzih] ve Seni takdis edip dururken!?" dediler.
(Allâh,) "Her hâlde[36] [şübhesiz] Ben sizin bilemeyeceğiniz şeyler[37] bilirim" buyurdu.
31. Ve Âdem'e bütün esmâyı [isimleri] ta'lîm eyledi [öğretti], sonra o âlemîni[38] melâikeye [meleklere] gösterip, "Haydin,[39] da'vânızda sâdıksanız Bana şunları isimleriyle haber verin!" buyurdu.
32. (Melekler,) "Sübhânsın[40a] [Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz, Sen yüceler yücesisin] yâ Rabb![40b] Bizim için Senin bize bildirdiğinden başka ilm ne mümkün. O alîm [her şeyi bilen], hakîm [hikmet sâhibi] Sen, şübhesiz Sensin!" dediler.
33. "Ey Âdem! Bunlara [meleklere], onları isimleriyle haber ver!" buyurdu.
Bu emir üzerine Âdem[40c] onlara [me-

---

ten-sıkıntıdan] veyâ aczinden yâhud da bunların hiç biri olmadığı hâlde mahza asîlin nâibine bir şeref bahşederek tekrîm etmesinden [yüceltmesinden] neş'et eder. Ve işte Cenâb-ı Allâh'ın arzda/yerde *evliyâsını/velîlerini istihlâfı* [halîfe yapması] bu kabildendir. (I/300)

36 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, te'kid edatı olan *inne/enne*'yi; "her hâlde" (–ki günümüzdeki kullanılışının aksine, Osmanlıca'da kesinlik/mutlaklık ifâde eder ve *her hâlukârda* [*her hâl ve durumda*] *ma'nâsına* gelir–), "öyle ya", "elbette", "doğrusu", "filhakîka", "hakîkaten", "hakîkat", "hakîkat bu", "muhakkak", "muhakkak ki", "mutlak", "mutlaka", "şübhesiz", "şübhesiz ki", "şübhe yok", "şübhe yok ki", "emîn ol ki", "inan", "inan ki", "inan olsun", "elhakk", "ammâ", "haberiniz olsun" kelime veyâ ibârelerinden biriyle tercüme etmiştir. *İnne-enne* edatıyla ilgili açıklaması şöyledir (E.Ö):
Arab dilinde, dilimizde mukâbili bulunmayan ba'zı harfler vardır ki *inne-enne* de bunlardandır. Bu harf, fiile benzeyen altı harften biri olup yerine göre "elbette", "her hâlde" [her hâlukârda/her hâl ve durumda], "şübhesiz", lâ-cerem", "muhakkak" *gibi bir tahkik* ve te'kid *ma'nâsı* ifâde eder. (I/206)

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şeyler* yerine *şeyleri* yazılmıştır. (E.Ö)

38 Yâni, bu isimlerin delâlet ettikleri zevâtı meleklere arzetti. (I/311)
•Meâl'de, *o âlemîni* diye çevirilen *hum* zamîrinin karşılığı, *onları* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *haydin* yerine *haydi* yazılmıştır. (E.Ö)

40a *Sübhâneke* (–Meâl'de, *sübhânsın* diye karşılık verilmiştir–): En yüksek tesbîh ve tenzih Sana yâ Rabb! (I/313)

40b •Âyette, *yâ Rabb* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

40c •*Bu emir üzerine Âdem* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

leklere], isimleriyle onları haber veriverince de buyurdu ki: "Demedimmi size, Ben her hâlde [şübhesiz] semâvât u arzın [gökler ve yerin] ğaybını bilirim... ve (yine) biliyorum ne ızhâr ediyor/[açığa vuruyor]sunuz da, ne ketmeyliyor/[gizliyor]dunuz!?"

34. Ve o vakit melâikeye [meleklere] (ve İblîs'e), "Âdem için secde[41] [inkıyâd] edin!" dedik,[42] (melekler) derhal secde [inkıyâd] ettiler; ancak İblîs dayattı [kaçındı], kibrine yediremedi, zâten kâfirlerden idi.[43a]

35. Ve dedik ki: "Yâ Âdem! Sen ve zevcen [eşin], cenneti mesken edin(in), ikiniz de ondan, (onun) dilediğiniz yer(in)de(n) bol bol yeyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın ki haddi aşan[43b] zâlimlerden olmayasınız".

36. Bunun üzerine şeytân onları oradan kaydırdı, ikisini de (içinde) bulundukları (yerden veyâ) nâz u naîmden [ni'met hâlinden] çıkardı.[43c]

Biz de, "Haydi" dedik, "ba'zınız ba'zınıza düşman olarak inin! Ve size yerde, bir zamâna kadar bir karar [yerleşme/kalma] ve bir nasîb alma var".

37-39. Derken, Âdem Rabbinden birtakım kelimeler [sözler] telâkki[44a]

---

41 Lügatte ***secde***, "son derece tevâzuyla alçalıp boyun eğmek"tir ki, ***kibr'in/büyüklenme'nin*** tam zıddıdır. Dolayısıyla ***secde***, "Âdem'e ibâdet" anlamında değildir. (1/318)

42 • Aynı ibâre A'râf: 11'de, ***"Âdem'e secde edin!" dedik*** şeklinde çevirilmiştir. (E.Ö)

43a Allâh burada, İblîs'in büyüklenerek secdeden kaçınmasını haber verirken, özellikle onun benzeri olup ilâhî emre boyun eğme ve itâat husûsunda büyüklenip kibirlenenleri ve aralarındaki vâcib olan hukûka ri'âyet etmeyenleri azarlamıştır. Bu nassın, mâsikeleh'i [önceki âyetlerle alâkası] budur. Bunların bir kısmı, Medîne'nin etrâfında bulunan yehûdiler ve yehûdi bilginleridir ki, Hz. Peygamber'i ve sıfatlarını biliyor ve geleceğini ilân ediyorlardı. Geldiğinde ise, hased/çekememezlik sâikiyle, itirâf ve itâat etmekten kaçınıp büyüklendiler. Taberî şöyle diyor: "İşte Cenâb-ı Allâh, yehûdi kâfirlerinin bu hâllerine işâretle İblîs'i, kâfirler zümresine nisbet etti, cins ve nesebde farklı oldukları hâlde, dîn ve millette onlardan addetti". (I/319-320)

43b • Âyette, ***haddi aşan*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

43c Bunları [ikisini de/Âdem ve eşini], bulundukları yerden veyâ hâl-i na'îmden [ni'met hâlinden] çıkardı. (I/324)

44a Bu felâket üzerine Âdem derhal Rabbine yöneldi ve O'ndan kendisine ba'zı kelimelerin [yol gösterici sözlerin] telkin edilmekte olduğunu anladı ve o kelimeleri/sözleri karşılayıp aldı, kabûl ederek onlarla amel etti. (I/325)

etti, yalvardı.[44b] O da tevbesini kabûl buyurup o'na yine (lütufla) baktı. –Filhakîka [hakîkat şu ki], O'dur ancak öyle tevvâb [tevbeleri çok kabûl eden], öyle rahîm [rahmeti sürekli olan].–

Dedik (ki): "İnin oradan hepiniz;[45] sonra, Benden size ne zamân bir hidâyetçi[46a] [*hudâ:* kılavuzlama/rehberlik] gelir de, kim o hidâyetçimin[46b] izince giderse, onlara bir korku yoktur ve mahzûn olacak/[hüzünlenecek]lar onlar değildir.

"Küfre saplananlar ve âyetlerimize 'yalan' diyenler[47] ise, işte bunlar, ateş(in) arkadaşlarıdır, onlar onda muhalled [sürekli] kalacaklardır".

40. Ey İsrâîloğulları![48] Size in'âm [ihsân] ettiğim ni'met(ler)imi[49] hatırlayın ve ahdime vefâ edin ki, (Ben de sizin) ahdinize vefâ edeyim ve Benden korkun artık Benden!

41. Ve berâberinizdekini musaddık [tasdikleyici/doğrulayıcı] olarak indirdiğim(e)/Kur'ân'a[50a] îmân edin, ona inanmayan/[kâfir olan]ların bi-

---

44b •Âyette, *yalvardı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

45 *Hepiniz*, yâni "Âdem, eşi ve bunların zımnında tüm Âdemoğulları ve şeytân". Görülüyor ki, kıssanın sonunda beyânın siyâkı, bütün benî-Âdem'i [Âdemoğulları'nı] kasdetmekte ve Âdem ile Havvâ burada âdeta zürriyyetleriyle berâber bir cinsi temsîl etmektedirler. Sanki *bu'but*, yâni yeryüzünde beşer cinsinin zuhûru, bir kesret [çokluk] ile vâki olmuştur. (I/327-328)

46a *Hidâyetçi;* yâni, Peygamber veyâ Kitâb gibi bir delîl, bir hidâyet sebebi... (I/327)

46b •Meâl'de, *Benden size bir hidâyetçi gelir de, kim o hidâyetçimin izince giderse* diye çevirilen *ye'tiyennekum minnî huden fe-men tebi'a hudâye* ibâresine, *Benden size bir hudâ/hidâyet gelir de, kim Benim hudâma/hidâyetime ittibâ ederse/tâbi olursa* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

47 •Meâl'de, *yalan diyenler* şeklinde çevirilen *kezzebû* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (I/327) doğru olarak tercüme ettiği üzere, *tekzîb edenler* [*yalanlayanlar*] anlamına gelir. (E.Ö)

48 Hz. Ya'kûb'un lakabı olan *İsrâîl*'in, İbrânîce'de *safvetullâh* [*Allâh'ın saff/temiz kulu*] veyâ *Allâh'ın kulu* ma'nâsına geldiği beyân olunuyor. Bu unvanda, yehûdileri îmâna teşvik vardır, ki anlamı şöyle olur: "Ey Allâh'ın güzide bir kuluna evlâdlıkla eklenmiş/bağlanmış olan ehl-i Tevrât!" (I/334)

49 Bu ni'metlerin başlıcası Kitâb ve nübüvvet ni'metidir ki nihâyetinde Hz. Peygamber'in gönderilişine şâhid olmak ve o'nunla birlikte gelmiş olan ilâhî hidâyet [Kur'ân] vardır. Vaktiyle olduğu gibi, özellikle şimdi size gelen bu büyük ni'meti takdîr edin ve Benim ahdimi yerine getirin! (I/334)

50a •Âyette, *Kur'ân'a* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

rincisi olmayın,[50b] Benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin ve Benden sakının artık Benden![50c]

42-43. Hakkı bâtılla bulayıp [karıştırıp] da bile bile hakkı gizlemeyin! Hem, namazı dürüst kılın ve zekâtı verin, rükû' eden/[boyun eğen]lerle birlikte siz de rükû' edin [boyun eğin]!

44. Nâsa [insânlara] iyilik[51] emreder de, kendinizi unuturmusunuz!? Hâlbuki Kitâb(ı da) okuyorsunuz. Artık akletmezmisiniz!?

45-46. Bir de, sabr[52] ile, salât [namaz/du'â] ile yardım isteyin! Gerçi bu(nlar) ağır gelir, fakat saygılı kimselere[53] değil; onlar ki, kendilerini hakîkaten Rabb'lerine kavuşuyor ve hakîkaten O'na rücû ediyor [dönüyor] sayarlar,[54a] böyle bir huşû ile kılarlar.[54b]

47-48. Ey İsrâîloğulları! Size in'âm [ihsân] ettiğim ni'met(ler)i ve vaktiyle sizi âlem/[tüm insân]lerin üstüne geçirdiğimi hatırlayın ve öyle bir günden korunun ki, (o gün) kimse kimse(nin vereceğin)den birşey ödeyemez, kimseden şefâ'at de kabûl

---

50b •Meâl'de, *ona inanmayanların birincisi olmayın* diye çevirilen *lâ tekûnû evvele kâfirîn bihi* ibâresine, Tefsîr metninde (I/335), *buna ilk kâfir olan siz olmayın* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

50c *Fetteqûnî* (–Meâl'de, *ve Benden sakının artık Benden* diye tercüme edilmiştir–): Artık Bana, ancak Bana ittikâ edin, yalnız Benim vikâyeme girin, ehl-i takvâ olun! (I/335)

51 *Birr* (–Meâl'de, *iyilik* diye karşılık verilmiştir–), "geniş hayr" ma'nâsına isim, "hayrda genişlemek/ileri gitmek" ma'nâsına masdar olur ki, esâsı *vâsi* [*geniş*] demek olan *berr* kelimesindendir. Dolayısıyla, "geniş iyilik, bol bol iyilik etmek, ihsân, geniş hayr, kemâl-i hayr" demek olan *birr*, her türlü iyiliğe, her nevi hayra şâmildir. (I/339, II/1145-1146)

52 Buradaki *sabr*, "oruc" ile de tefsîr olunabilir ve olunmuştur da, fakat her iki hâlde de asıl maksad bizzat sabrdır, oruc ise bunun vâsıtasıdır. (I/341)

53 *Hâşi'îne* [*huşûlulara/huşû duyanlara*] (–Meâl'de, *saygılı kimselere* diye çevirilmiştir–); yâni, "başını eğip düşünen (alçak gönüllü ve) saygılı kimseler"e ağır gelmez. (I/342)

54a •Meâl'de, *Onlar ki, kendilerini hakîkaten Rabb'lerine kavuşuyor ve hakîkaten O'na rücû ediyor sayarlar* diye çevirilen *ellezîne yazunnûne ennehum mülâqû rabbihim ve ennehum ileyhi râci'ûn* ibâresine, "Onlar ki, mutlaka Rabb'lerine kavuşacaklarını ve hakîkaten O'na döneceklerini zannederler [kesin olarak bilirler-inanırlar]" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

54b •Âyette, *böyle bir huşû ile kılarlar* cümlesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

edilmez, kimseden fidye de alınmaz, hem onlar (herhangi bir kimse tarafından) kurtarılacak da değillerdir.

49. Hem hatırlayın ki, bir vakit sizi Âl-i Fir'avn'dan[55] kurtardık, sizi azâbın kötüsüne peyliyor/[sürüklüyor]lardı;[56] oğullarınızı boğazlıyorlar ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı.[57] Ve bunda size, Rabbiniz tarafından büyük bir imtihân[58] vardı.

50. Ve bir vakit sizin sebebinize denizi yardık, sizi necâta [selâmete] çıkardık da, Âl-i Fir'avn'ı (denizde) garkettik [boğduk], sizler bakıp duruyordunuz.

51-52. Ve bir vakit Mûsâ'ya, kırk (gün, kırk) geceye va'd verdik,[59] sonra siz o'nun arkasından dana/[buzağı]ya tutul(up tap)dunuz,[60] (böylece kendinize) zulmediyordunuz. Sonra bunun arkasından da sizden affettik; gerekti ki şükredecektiniz.

53. Ve bir vakit Mûsâ'ya o Kitâbı ve furkânı[61] verdik; gerekti ki doğru gi-

55 *Âl,* başlıca şân ve şöhret sâhiblerine muzâf olur. *Âl-i Fir'avn,* "Fir'avn'ın dindaşları, kavmi ve özellikle görevlileri ve hizmetindekiler" demektir. (I/347)

56 *Sevm,* "mal peylemek, zulm yüklemek, derde sokmak, salmak, dağlamak" ma'nâlarına gelir. Birçok müfessir *azâbın kötüsü* ibâresinin sonrasında atıf bulunmadığından, hemen ardından gelen, *Oğullarınızı boğazlıyor ve kızlarınızı diri tutmak istiyorlardı* cümlesinin, *azâbın kötüsü* ibâresini açıkladığı görüşündedir. (I/346)

57 "Kızlarınızı ve kadınlarınızı güya sağ bırakıyorlardı". Elbette bu, hayr için olmuyordu. O kızlar bu acılar içinde büyüseler bile, oğlanlar kalmayınca hepsi yabancıların elinde kalacak, nihâyet bütün nesil münkanz olacaktı. Diğer bir ma'nâ ile: "Kadınlarınızın rahimlerini yokluyorlar, çocuk alıyorlardı". Üçüncü bir ma'nâ ile: "Kadınlarınıza hayâ edilecek şeyler yapıyorlardı". (I/347)

58 *Belâ,* esâsen "tecrübe ve imtihân" demektir. Fakat bu imtihân, ba'zan hayr, ba'zan şerr ile olur. Genellikle önce "şerr ve mihnet" ma'nâsına gelir. Burada iki cihet de sözkonusudur. Azâb/işkence, keder ve felâket *şerr* ile, bunlardan kurtarma da *hayr* ile imtihândır. (I/347)

59 Yâni, Mûsâ'ya kırk (gün, kırk) gece Sînâ Dağı'nda münâcaat ve vahy için vakit ta'yîn ettik... (I/351)

60 Sâmiri'nin yaptığı buzağıya tapmıştınız. (I/351 ve krş. A'râf: 148, 152)

61 *Furkân,* aslında "iki şey arasını kesin olarak ayırmak" demektir; hakk ile bâtılı, küfr ile îmânı, helâl ile harâmı ayıran her şeye de *furkân* denir. Mûsâ'ya verilen *furkân*'ın, –Kur'ân'ın bir sıfatı olduğu gibi– Tevrât'ın da bir sıfatı olması, veyâ Tevrât'taki şer'î hükümler veyâ Tevrât'tan ayrıca elin beyazlaması ve asâ gibi mu'cizeler yâhud bir zafer ve ferâh olması da muhtemeldir. Fakat burada

decektiniz [hidâyete ermeniz için]. **54.** Ve bir vakit Mûsâ, kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Cidden siz o dana/[buzağı]ya tutul(up tap)manızla kendinize zulmettiniz. Gelin Bâri'nize[62] [eksiksiz, kusursuz yaratanınıza] dönün/tevbe edin de, nefslerinizi öldürün![63] Böyle yapmanız, Bâri'niz [eksiksiz, kusursuz yaratanınız] yanında[64] sizin için hayrlıdır". Bu sûretle tevbenizi kabûl buyurdu. Filhakîka[65] [hakîkaten] O öyle tevvâb

atıf hasebiyle *furkân*'ın, Hz. Mûsâ'ya Kitâb ile berâber bahşedilmiş olan bir "hâkimiyet kudreti" olması bizce daha öncelikli görünüyor. (I/352-353)

62 "Eksiksiz, kusursuz yaratan" anlamına gelen *bâri*, "hâlık"tan daha özeldir. (I/356)

63 *Fa'qtulû enfusekum* [*nefslerinizi katledin/öldürün*] ibâresi, üç ma'nâya muhtemeldir: A) Hakîkî ma'nâda olması: Herkes kendini öldürsün, yâni intihâr etsin; B) Örfî ma'nâda olması: Birbirinizi öldürün, yâni tevbe edenler etmeyenleri öldürsün; C) Mecâzî ma'nâda olması: Günâhınıza nedâmetle [pişmanlıkla/pişman olarak] gam ve kederden canınızı çıkarın, yâhud nefsinizi şehvetlerden menederek riyâzet edin; size bu fesâdları yaptıran, sizi şirke saptıran hep şehvetlerdir. Tevbe de bunların kınlmasıyla faydalı olur ve o zamân kabûl edilir. Ancak, kasdedilen, birinci ma'nâ değildir. Üçüncü ma'nâ ise, işarî bir ma'nâdır. (I/355-356)

•Bizce, birinci ve ikinci ma'nânın kasdedilme ihtimâli çok zayıftır. Zîrâ, *...Doğrusu siz o buzağıyı ittihâz etmekle nefslerinize zulmettiniz; Bâri'nize tevbe edin de nefslerinizi katledin (...) bu sûretle tevbenizi kabûl buyurdu. Hakîkaten O, tevvâbdır, rahîmdir* (Bakara: 54) ibâresiyle, onların kendilerini veyâ birbirlerini öldürmelerinin emredildiğini söylemek zordur; çünkü, bunun hemen üzerinde bulunan, *...o buzağıyı ittihâz ettiniz; zâlimlerdiniz. Sonra, bunun ardından şükretmeniz için sizi affettik* (Bakara: 51-52) ifâdesinden de anlaşıldığı üzere, Allâh, buzağıya tapanları –şükretmeleri için– affetmiştir. Ayrıca, *O buzağıyı ittihâz edenlere Rabb'lerinden bir ğazab ve dünyâ* [*süflî/yakın*] *hayâtta bir zillet erişecek. İşte müfterileri Biz böyle cezâlandırırız. Ancak o kötülükleri işleyen, sonra onun ardından tevbe eden ve îmân edenlere gelince; elbette Rabbin onun ardından ğafûr, rahîmdir* (A'râf: 152-153) âyetleri de bu durumu te'yid etmektedir. Bunlardan başka, bu âyetler, Allâh'ın İsrâîloğulları'na lütuflarını hatırlatması sadedinde/siyâkında sevkedilmiştir. Bu siyâkta, onlardan kendilerini veyâ birbirlerini öldürmelerinin istendiğini iddiâ etmek, pek mâkul olmaz. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yanında* yerine *indinde* yazılmıştır; ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

65 •*Filhakîka* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da yoktur. (E.Ö)

[tevbeleri kabûl edip günâhları bağışlayıcı], öyle rahîm/[merhametli]dir.

55. Ve bir vakit, "Yâ Mûsâ!" dediniz, "Biz Allâh'ı âşikâre [apaçık] görmedikçe senin sözünle aslâ inan/[îmân et]mayacağız".

Bunun üzerine, sizi o sâika [yıldırım] yakalayıverdi, bakınıp[66] duruyordunuz.[67]

56. Sonra sizi, şükredesiniz diye ba's ba'de'l-mevt'e mazhâr ettik[68a] [(âdetâ) ölümünüzden sonra/ölümünüzün ardından sizi dirilttik].

57. Ve üstünüze o bulutu gölgelik (olarak) çektik ve size kısmet ettiğimiz hoş rızklardan yeyin diye üzerinize hem kudret helvası, hem bıldırcın indirdik.

Zulmü Bize etmediler, lâkin kendilerine (zulm)ediyorlardı.

58. Ve bir vakit, "Şu şehre[68b] girin de, ni'metlerinden[68c] dilediğiniz vechile bol bol yeyin ve secdeler ederek kapıya girin[69] ve "Hıtta"[70] deyin ki, size hatîe/[hatâ-günâh]lerinizi mağfiret ediverelim, muhsin/[güzel hareket eden]lere ise, daha artıracağız" dedik.

59. Derken o zulmedenler, sözü değiştirdiler, kendilerine söylenildiğinden başka bir şekle koydular. Biz de o zâlimlere, fısk[71] işledikleri [ita-

66 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***bakınıp*** yerine ***bakıp*** yazılmıştır. (E.Ö)

67 Birçokları bunu, "yıldırım çarpmıştı da ölmüştünüz" şeklinde anlamışlardır. Fakat, ***bakıp/bakınıp duruyordunuz*** atfı veyâ hâli, özellikle böyle bir zehâba meydan vermemek içindir. Demek ki ölmemişler, sâdece ölüm hâline gelmişlerdi. (I/357)

68a "Âdetâ ölümünüzün ardından sizi dirilttik". Evvelki sâika [yıldırım] ölüm ise, (ondan kurtarmak da) yeni bir hayâttır. (I/357)

68b ***Hâzihi'l-qarye*** [***bu karye: kasaba/belde***], "Beyt-i Makdis" veyâ "Eriha beldesi"dir. (I/362)

68c •Meâl'de, ***ni'metlerinden*** diye çevirilen ***minhâ*** lafzı, ***ondan*** [o karye'den/o karye'de bulunanlardan] anlamına gelir. (E.Ö)
Fe-kulû minhâ haysu şi'tum rağaden, yâni, "onun neresinde isterseniz" yâhud "dilediğiniz vechile/şekilde bol bol yeyin [yiyebilirsiniz]". (I/362)

69 Kibirle, çalımla, azgınlık ve serkeşlik yaparak değil, tevâzu ve şükr secdesiyle girin! (I/362)

70 "Bir nevi indiriş" demek olan ***hıtta,*** "husûsî bir tarzda yükü yıkmak" veyâ "boyunlardaki vebâli indirmeye karâr verip bunun için du'â etmek" demektir. Umûm-ı mecâz sûretiyle çoğulu da mümkündür ki, "İnme/girme karârını verin ve günâhlarınıza istiğfâr edin!" demek olur. (I/362)

71 •***Fısk*** kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

atten çıkıp isyân ettikleri] için gökten bir murdar[72a] azâb indirdik.

60. Ve bir vakit Mûsâ, kavmi için su dilemişti. Biz de, "Asân ile taşa vur!" demiştik. Onun [Mûsâ'nın asâsı ile taşa vurması] üzerine ondan oniki pınar fışkırdı, her kısım insânlar kendi su alacağı menbaı [kaynağı/pınarı] bildi.

(Onlara,) "Allâh'ın nzkından yeyin-için de müfsid/[fesâdcı]lik ederek yeryüzünü fesâda vermeyin!"[72b] (denilmişti.)

61. Ve bir vakit, "Yâ Mûsâ! Biz bir türlü [menn ve selvâ'dan/kudret helvası ve bıldırcından ibâret tek çeşit] yemeğe, kâbil değil katlanamayacağız, artık bizim için Rabbine du'â et, bize arzın [yerin] yetiştirdiği şeylerden: sebzesinden, kabağından, sarmısağından, mercimeğinden, soğanından[73] çıkarsın!" dediniz.

(Mûsâ,) "Yâ!.. O hayrlı olanı, o daha aşağı olanla değişmekmi istiyorsunuz?! (Öyleyse, utanç ve zillet içinde) bir kasabaya[74] inin [Mısr'a dö-

---

72a Esâsen, "rics gibi tiksinilen pislik, murdar şey" demek olan *ricz;* "cezâ, işkence, azâb" ma'nâsına da kullanılmıştır. (I/363)

•Matbu nüsha'da ***bir murdar*** şeklinde dizilen bu ifâde, Osmanlıca Yazma nüsha'da ***murdar bir*** şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

72b •Burada, ***müfsidlik ederek yeryüzünü fesâda vermeyin*** diye çevirilen ***ve lâ ta'sev fi'l-ardı müfsidîn*** ibâresinin diğer iki çevirisi için bkz. A'râf: 74 ve Şu'arâ: 183. (E.Ö)

73 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'den farklı olarak Tefsîr'de; ***sebzelerinden, kabağından, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından*** (I/368) diyerek, Meâl'de zikredilen beş şeye, "hıyar"ı da ilâve ediyor. Âyette ise, beş şey zikredilmektedir. (E.Ö)

74 *Mısr* (–Meâl'de, ***kasaba*** diye çevirilmiştir–) kelimesi, özel isim olarak da, cins isim olarak da tefsîr edilmiştir. Cins isim olması hâlinde ***herhangi bir kasaba,*** özel isim olması hâlinde ise ***Mısr*** anlaşılır. Fakat, Benî-İsrâîl'in [İsrâîloğulları'nın] çıkışından sonra Mısr'a bir daha dönmediklerine nazaran müfessirler(in çoğu) bunu, Arz-ı Mukaddes kasabalarından birine hamletmişlerdir. Hâsılı, bu emir, sırf bir emr-i tevbîhîdir. Demek oluyor ki: Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları], böyle soğan, sarmısak... yemek için binnetice Mısr'daki hâllerini andırır bir zillet hâline taraftar olmuş oldular. (I/369)

•İsrâîloğullan'nın çıkışından sonra bir daha Mısr'a dönmemiş olmaları, *Mısr*'ın, "herhangi bir kasaba" olduğu, olması gerektiği anlamına gelmez. Zâten âyette de onların Mısr'a döndükleri ifâde edilmiyor, sâdece "Hayrlı olanla aşağı olanı değişmek istiyorsanız, Mısr'a dönün/dönebilirsiniz" deniliyor. (E.Ö)

nün], o vakit size istediğiniz (şeyler) var" dedi.
(Bu davranışlarından dolayı) üzerlerine de zillet ve meskenet binâsı kuruldu[75] ve nihâyet Allâh'tan bir ğazaba değdiler.[76] Evet öyle (oldu); çünkü Allâh'ın âyetlerine küfrediyorlar ve hakksızlıkla peygamberleri[77] [nebîleri] öldürüyorlardı. Evet öyle (oldu); çünkü isyâna daldılar ve aşırı gidiyorlardı.

62. Şübhe yok ki, îmân eden/[İslâm cemaatine mensûb olan]ler[78] ve yehûdiler, nasrânî/[hristiyan]ler,[79] sâ-

75 Başka bir deyişle, "Üzerlerine zillet ve meskenet damgası basıldı". Böylece hakâret altında ağır vergilere [zillete] ve fakîrliğe mahkûm oldular. (I/369)

76 Allâh'ın ğazabına müstahakk oldular [peşpeşe gelen ğazabı hakk ettiler] da devletleri yıkıldı, cemiyetleri perişan oldu. (I/369, I/417-418 ve krş. Bakara: 90, not: 114 ve *ğazab* kelimesi için bkz. Fâtiha: 7, not: 14)

77 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *peygamberleri* yerine *peygamberlerini* yazılmıştır. Ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

78 Zâhiren müslüman görünüp dilleriyle İslâm'ı kabûl etmelerinden dolayı müslüman sayılanlar. (I/371)
•*Âmenû*'dan [îmân edenler'den] kasdın, "münâfıklar" olduğu yolunda yaygın bir kanaat bulunsa da, herhangi bir delîl olmadığından bu husûsta bir kesinlik yoktur. (E.Ö)

79 *Hûde, yehûdû, hevden* esâsen Arabca'da, "tevbe etmek" ma'nâsına olduğu gibi, "yehûdi olmak/yehûdileşmek" ma'nâsına da gelir. Deniliyor ki: "Arab dilinde bunlara *yehûd* denilmesi, ya buzağıya tapma sonucunda vâki olan tevbeleri yâhud da Yahuda isminin Arabcalaşması dolayısıyladır".
Nasarâ [hristiyanlar] ise *nasrânî*'nin çoğuludur. *Keşşâf*'ın beyânına göre müfredi/tekili *nasran*'dır. *Yâ* ile *nasrânî*, –Ahmedî gibi– mübâlağa içindir. İsevîler kendilerine bu ismi vermişlerdir ki bunda üç isimlendirme şekli beyân ediliyor: A) Hz. İsâ'nın kasabası olan Nâsıre'ye nisbettir. B) Birbirlerine nusret/yardım etmeleri hasebiyle bu adı almışlardır. C) Hz. İsâ havârilere, *Kim Allâh'a benim ensârım/yardımcılarım* (Âl-i 'İmrân: 52) demiş, onlar da *Biziz Allâh'ın ensârı/yardımcıları* (Âl-i 'İmrân: 52) dedikleri için böyle isimlendirilmişlerdir. *Nasrânî*, Rûmca "hristiyan" diye tercüme edilmiştir ki 'hristos'a nisbettir. Frenkler "krist" diyorlar. *Hristos*, "halâskâr, kurtuluş fidyesi vererek kurtaran [*müncî*]" diye şerhedildiğine nazaran *nasrânî* bunun Arabcası ve binâenaleyh *nasrânî* "hristiyan", *nasarâ* da "hristiyanlar" demek olur. (I/374-375)
•Lafzî olarak âyete, "Şübhesiz ki îmân eden kimseler(den) ve yehûdi ve hristiyan ve sâbîî olan kimseler(den)... kim Allâh'a ve Son Gün'e îmân edip sâlih amel işlerse..." şeklinde karşılık verilebilir. Ve krş. Mâide: 69. (E.Ö)

biîler...[80] (Evet,) bunlardan[81a] herkim Allâh'a ve Âhiret Günü'ne hakîkaten[81b] îmân eder ve sâlih bir amel işlerse, elbette bunların Rabb'leri yanında ecr/[mükâfât]leri vardır, bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzûn olacak değillerdir.

63. Bir vakit de mîsâkı/[taahhüdü]nızı almıştık ve Tûr'u[82] [Sînâ Dağı'nı] üstünüze kaldırıp demiştik ki: "Verdiğimiz(i)/Kitâbı[83] kuvvetle tutun ve içindekinden ğâfil olmayın; gerek ki korunursunuz [ki korunasınız]".

64. Sonra onun arkasından yüzçevirdiniz. Eğer üzerinizde Allâh'ın fazl [lütf] u rahmeti olmasa idi, her hâlde [mutlaka] hüsrâna düş(üp kaybed)enlerden olurdunuz.

65-66. İçinizden[84] sebt/istirahat günü[85] tecâvüz edenleri elbette bilirsiniz. Biz onlara, "Sefil sefil maymunlar olun!" dedik,[86] ve bu ukûbeti [cezâyı], önündekilere ve arkasındaki-

80 *Sâbiîn* yâhud *sâbie* hakkında çeşitli tefsîrler vardır: Evvelâ lügat itibâriyle *sabe'e fulânun* denilir ki, "filân kimse dîninden çıkıp filân dîne girdi" demektir. Bu ma'nâ ile Arab müşrikleri Hz. Peygamber'e "sâbiî" derlerdi. Çünkü kendi dînlerine muhâlif bir dîn ızhâr ediyordu. Kezâlik, yıldızlar matla'larından çıktıkları zamân *sabe'eti'n-nücûm* denilir. Binâenaleyh, esâs-ı lügat itibâriyle ve tekâbül karinesiyle *sâbiîn*, izâfî bir ma'nâyı hâiz olup İslâm'ın, Yehûdilik ve Hristiyanlık'ın dışındaki tüm dînlerin mensublarını kapsar. Bununla birlikte, *sâbiîn*'in, "meleklere ibâdet eden bir tâife"; "yıldızlara tapan bir tâife" olduğu şeklinde daha husûsî ma'nâlarla da tefsîr edildiği vâridir. (I/375)

81a • Âyette, ***bunlardan*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

81b • *Hakîkaten* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

82 "Tûr'u; o mübârek dağı [Sînâ Dağı'nı], başınıza inîverecek gibi bir vaziyette üstünüze kaldırıp..."
Tûr, –Arab dilinde alel-ıtlak [herhangi bir]– "dağ" ma'nâsına gelir. Ba'zıları da, "nebâtâtı olan dağ" demek olduğunu söylemişlerdir. *Tûr-i Sînâ* da, Hz. Mûsâ'nın Allâh'ın kelâmına mazhâr olduğu dağın hass/özel ismidir. Ve buradaki *et-tûr*, her üç ma'nâ ile de tefsîr edilmiş ise de zâhir olan, *ahîd*'dir ki o da, *Tûr-i Sînâ*'dır. (I/377)

83 • Âyette, *kitâb'ı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

84 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinizden* yerine *içinizde* yazılmıştır. (E.Ö)

85 *Sebt*, "Cum'artesi günü" ma'nâsına isim olduğu gibi, "bu güne ta'zîm ile onu ibâdete hasredip o günde diğer işlerle meşgul olmaktan uzak durmak" anlamına masdar da olur ki burada öyledir. (I/378 ve krş. A'râf: 163)

86 Müfessirlerin çoğu, onların gerçekten maymun olduklarına kâil iken, Mücâhid

lere bir ders-i ibret ve (günâhlardan) korunacaklara bir va'z u nasihat olmak üzere yaptık.

67. Bir vakit de Mûsâ, kavmine (şöyle) demişti: "Allâh size bir bakara[87] [sığır] boğazlamanızı emrediyor!"

"Ay!" dediler, "Bizi eğlence yerinemi koyuyorsun?"

(Mûsâ) dedi (ki): "Allâh'a sığınırım öyle câhillere katılmaktan".

68. Dediler (ki): "Bizim için Rabbine du'â et, nedir o(nun özellikleri) bize beyân etsin".

(Mûsâ) dedi (ki): 'Rabbim şöyle buyuruyor': "Bir bakara [sığır] ki; ne fârımış [yaşlı], ne bâkir [genç], ikisi ortası bir dinç!" 'Haydi emrolunduğunuz işi yapın!'

69. "Bizim için" dediler, "Rabbine (yine) du'â et de,[88] rengi ne imiş bize beyân etsin!"

(Mûsâ,) 'Rabbim' dedi, 'şöyle buyuruyor': "Bir bakara [sığır] ki; sapsarı, rengi bakanlara sürûr [hazz/sevinç] verir".

70. Dediler (ki): "Bizim için Rabbine (tekrâr) du'â et, nedir o(nun özellikleri) bize (iyice) beyân etsin; çünkü o bakara [sığır] bize müteşâbih [diğerlerine benzer/diğerlerinden ayırdedilmez] geldi. Maamâfih [bununla birlikte] Allâh dilerse elbette buluruz".

71. (Mûsâ,) 'Rabbim'[89a] dedi, 'şöyle buyuruyor': "Bir bakara [sığır] ki; ne (çifte) koşulur arazi sürer, ne de ekin sular; salma[89b] [kusursuz], hiç alacası yok".

"İşte" dediler, "şimdi hakk ile geldin [tam bir ta'rîf yaptın]".

Bunun üzerine o bakarayı [sığırı] (bulup hemen) boğazladılar, (fakat sığırın ayrıntıları/özellikleri hakkın-

ve onun görüşünü benimseyenler bu hükmün temsîlî olduğuna, dolayısıyla da ma'nevî mesh'e [zâhiren ve sûreten insân, bâtınen ve ma'nen maymun olduklarına] delâlet ettiğine kâil olmuşlardır. (I/378-379)

87 *Bakara, bakar*'ın müennesi/dişili veyâ müfredidir/tekilidir. *Bakar*, "manda'yı da kapsamak üzere sığır cinsinin ismi"dir. Bu bakımdan *bakara;* "düve-inek, tosun-boğa-öküz veyâ (erkek ya da dişi) manda" olabilir. Erkeğine *bâkır, bakîr, beykur, bâkur* dahi denilir. *Bakr*, "yarmak" demek olduğundan, bu hayvân da toprağı sürüp yarmak için kullanılması itibâriyle bu isimle anılmıştır. (I/381)

88 •Matbu nüsha'da olmayan, fakat Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *de* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

89a •Matbu nüsha'da *rabbim,* Osmanlıca Yazma nüsha'da ise *Allâh* diye karşılık verilen *innehû* lafzı, *muhakkak ki O* veyâ *şübhesiz/doğrusu O* anlamına gelir. (E.Ö)

89b *Müsellemetun* [*salma*]: Başıboş, her ayıbdan sâlim. (I/384)

daki soruları sebebiyle mes'eleyi öylesine zorlaştırdılar) ki, az kaldı yap(a)mayacaklardı.[89c]

72-73. Ve o vakit, bir kimse katlet/[öldür]miştiniz de, hakkında birbirinizle atışmış, (suçu) üstünüzden atmıştınız. Hâlbuki Allâh sakladığınızı (ortaya) çıkaracaktı. Onun için dedik ki: "O bakaranın [sığırın] bir parçasıyla o maktûle[90] [öldürülene] vurun!"

İşte böyle, Allâh[91] ölüleri diriltir [ö-

89c Bu beyân üzerine (sığın) kestiler, hâlbuki kesmeye yanaşmıyorlardı; bu işi gözlerinde o kadar büyütmüşler ve bunun için de Mûsâ'yı (a.s) mütemâdiyen suâl ile tâciz ediyorlardı, hattâ ba'zıları bu işi 40 sene sürüklediklerini rivâyet etmişlerdir. Nihâyet ilca-i ilâhî ile emri yerine getirdiler, başlangıçta alelâde bir sığırı boğazlayarak işin içinden çıkabilecek idiler, fakat pek ziyâde istib'at ve i'zam ettiklerinden dolayı bu iş kendilerine pek pahalıya mâl oldu. (I/384)

•Müfessirlerin pek çoğu gibi Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da, yehûdilerin, taleb edilen sığırı boğazlamamak için bahane ürettiklerini, işi yokuşa sürdüklerini ve bu durumu da senelerce: 40 sene (!) uzattıklarını, nihâyetinde mecbûr kalıp kestiklerini iddiâ ediyorsa da, âyetin lafzı [*qâlû'l-âne ci'te bi'l-haqq fe-zebehûhâ: "Şimdi hakk ile geldin/hakkı getirdin" diyerek hemen onu zebhettiler/kestiler/boğazladılar*] bunun aksine delâlet etmektedir. Dolayısıyla, *ve mâ kâdû yef'alûn* [*neredeyse yapamayacaklardı*] ibâresi, –sığırı kesmemek için bahane ürettiklerini değil–, çok suâl sormaları sebebiyle işin zorlaştığını, neredeyse yapılamayacak duruma geldiğini ifâde etmektedir. Oysa ki, –ba'zı âlimlerin de ifâde ettikleri gibi– sığır boğazlama emrinin akabinde herhangi bir sığırı boğazlasalardı, görevlerini ifâ etmiş olacaklardı. Bu kıssayla müslümanlara da, emir ve nehiylerin detaylarına âit suâllerle mes'eleleri zorlaştırmamaları tenbih edilmektedir. Bu durum, şu âyetle birlikte düşünülebilir: *Ey îmân edenler! Öyle şeylerden suâl etmeyin ki, size açılı(p açıkları)rsa fenâlığınıza gidecektir. Hâlbuki Kur'ân indirilmekte iken sorarsanız, onlar size açılır, (cevâbı verilir de kederlenir, pişman olursunuz). Allâh (sizi) onlardan aff* [*muaflı buyurdu; Allâh ğafûr, halîmdir. Filvâki, öyle mes'eleleri sizden evvel bir kavm sordu da, sonra o yüzden kâfir oldular* (Mâide: 101-102). (E.Ö)

•Ayrıca, sözkonusu sığır ve sığır kıssası ile ilgili olarak Tefsîrlerde aktarılan tuhaf hikâyelerin tamâmı, İsrâîliyyât ve hurâfedir. (E.Ö)

90 •Meâl'de, *O bakaranın bir parçasıyla o maktûle vurun* diye çevirilen *idrubûhu bi-ba'dihâ* ibâresinin *–bakara* ve *maktûl* kelimelerinin âyette karşılığı bulunmadığından– lafzî tercümesi şöyle verilebilir: *Onun ba'zısıyla/bir kısmıyla ona/onu darbedin* [*vurun*]. (E.Ö)

91 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *böyle, Allâh* yerine *Allâh böyle* yazılmıştır. (E.Ö)

lülere hayât verir][92a] ve size âyet/ [alâmet]lerini gösterir, gerek ki akıllanasınız.[92b]

74. Sonra, bunun arkasından kalbleriniz katılaştı; şimdi onlar taşlar gibi, hattâ daha duygusuz. Çünkü taşların öylesi var ki içinden nehirler kaynıyor, öylesi var ki çatlıyor da bağrından sular fışkırıyor ve öylesi (de) var ki Allâh'ın (yüceliği karşısındaki) haşyetinden [saygı ve ürpertisinden] (ötürü) yerlerde yuvarlanıyor. Sizler ise neler yapıyorsunuz, Allâh ğâfil değil.

75. (Ey mü'minler!) Şimdi bunların, size (gelen hakîkate) îmân ediverecek lerini[93] ümidmi ediyorsunuz?! Hâlbuki bunlardan bir fırka vardı ki, Allâh'ın kelâmını işitirlerdi de, akılları aldıktan sonra onu bile bile tahrif ederlerdi.

76. Hem (onlar,) îmân edenlere rastgeldiklerinde, "Biz îmân ettik"[94] derler; birbirleriyle halvet yap(ıp baş-

---

92a Ölenlerin dirilmesini akla aykırı zannetmek, akıl noksanlığındandır. Zîrâ ilk hayâtı örneksiz yaratan kudretin, ikinci hayâtı inşâ edememesi için hiçbir sebeb yoktur. Aklın bunu öncelikle kabûl etmesi gerekir. Fakat bunu idrâk edemeyenler için de peygamberlere –bakara/sığır kıssası gibi– misâller gösterilmiştir. Bu bakımdan bakara/sığır kıssası'nı ölümden sonra dirilişin örneği olarak düşünmek gerekir.

Umûmiyetle Tefsîrlerde sığır kesme emrinin sebebi, katl [öldürme] *hâdisesi* olarak gösterilmiştir. Fakat âyette katl/öldürme hâdisesi ile sığır kesme emri *ve iz, ve iz* diye ayrı ayrı zikredilmiş olduğu gibi, katlin/öldürmenin, sığır kesme emrinden evvel vukû bulduğuna ve sığır kesme emrinin de sırf bu sebeble verildiğine delâlet edecek bir karine yoktur. Bu husûstaki rivâyetler de, Kur'ân'ın zâhirini te'vîl ettirecek kuvvetten yoksundur. Öyleyse –Ebû Hayyân'ın beyânı vechile– katl/öldürme hâdisesinin sığır kesme emrinden evvel vukû bulduğuna hükmetmek, Kur'ân'ın zâhirine muhâlif olur. O hâlde, sığır kesme emri, birçok hikmeti muhtevî olarak vârid olmuş ve katl [öldürme] hâdisesinin hâlli de bunun en mühim semerelerinden birini teşkil etmiştir. (I/387)

92b •Meâl'de, *gerek ki akıllanasınız* diye çevirilen *ve yurîkum âyâtihî le-'allekum ta'qılûn* ibâresine, "ve size âyetlerini gösteriyor ki akledesiniz" yâhud "akletmeniz için/akledesiniz diye size âyetlerini gösteriyor" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

93 Ey ehl-i îmân! Artık bu katı kalblilerin [yehûdilerin], sizin hayrhahâne temennilerinizden dolayı toptan îmâna geleceklerini; âhir zamân Peygamberi'ni ve o'nun getirdiği Kitâb'ı tasdîk edeceklerini ümidmi ediyorsunuz?! (I/391)

94 •Meâl'in aslında, *Biz îmân ettik* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *âmennâ* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

başa kal)dıklarında da, "Rabbinizin huzûrunda aleyhinize onunla[95] hüccet edinsinler diyemi tutup Allâh'ın size açtığı hakîkati[96] onlara söylüyorsunuz, aklınız yokmu be!?" dediler.

77. Ya bilmezlermi de ki, onlar ne sırr tut(up sakl)arlar ve ne (açıklayıp) ilân ederlerse Allâh hepsini bilir?!

78-79. Bunların bir de ümmî kısmı vardır; Kitâbı, kitâbeti[97] bilmezler; ancak birtakım kuruntu yığını ümniyye/[hayâller[98] kurar ve sırf zann ardında[99] dolaşırlar. Artık vay o kimselere ki, kendi elleriyle kitâb yazarlar da, sonra biraz para almak için, "Bu Allâh tarafındandır" derler. Artık vay ellerinin yazdıkları yüzünden onlara, vay o kazandıkları vebâl yüzünden onlara!..

80. Bir de dediler (ki): "Bize sayılı birkaç günden maada [başka] aslâ (cehennem) ateş(i) dokunmaz".

"Siz" de, "(bu husûsta) Allâh'tan bir ahid [söz] aldınızmı, –böyle (bir söz aldınız) ise, Allâh aslâ ahdine hulfetmez [sözünden dönmez]– yoksa Allâh'a karşı bilemeyeceğiniz şeylermi söylüyorsunuz?!"

81-82. (Hayır, mes'ele onların dediği gibi değil.) Evet, kim bir seyyie kesbetmiş [bir kötülük işlemiş] de hatîesi [günâhı] kendini her taraftan

---

95 • Meâl'in orijinalinde atlanan ***bihî*** zamîrine karşılık, ***onunla*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

96 Yâni, gerek Hz. Muhammed'in vasıflan, gerekse İsrâîloğulları'nın mâcerâları hakkında Allâh'ın Tevrât'ta biz yehûdilere haber verdiği ma'lûmâtı onlara/müslümanlara bildiriyor ve sizi/bizi mağlûb etmeleri için ellerine delîlmi veriyorsunuz?! Siz söylemeseniz, onlar bu sırları nereden bilecek, sizin aklınız yokmu, hiç düşünmüyormusunuz?! (I/392)

97 Bir de, bunların [yehûdilerin] ümmîleri vardır ki; okuma-yazma bilmez, Kitâbı [Tevrât'ı] anlamazlar; sâdece ham hayâller peşinde koşar, boş temennîlere dalarlar. (I/393, III/1472)

• *Ümmî* kelimesine, *okuma-yazma bilmemek* ma'nâsının verilmesi uygun değildir. Bkz. Âl-i 'İmrân: 20, not: 24, 75; A'râf: 157, not: 151. (E.Ö)

98 Çoğulu ***emânî*** olan ***ümniyye***, "insânın kendi hayâlinde varsayarak temennî edip durduğu" yâhud "vird-i zebân ettiği şey"dir. Kısacası, "insânın kendi gönlünden saplandığı ve dâima peşinden koştuğu hayâl, kuruntu" demektir. (I/393, III/1472 ve krş. Nisâ:119, not: 141)

• *Ümniyye* kelimesine, her bağlamda "hayâl, ham hayâl, kuruntu, boş temennî" anlamı vermek doğru olmaz. Bkz. Bakara: 94 ve Hacc: 52. (E.Ö)

99 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***ardında*** yerine ***ardına*** yazılmıştır. (E.Ö)

kuşatmış ise, işte öyleler(i) ateş ehli[100] (ve) hep onda muhalled/[sürekli kalıcı]dirler.[101]

Îmân edip sâlih sâlih ameller işleyenler(e gelince), öyleler(i) de işte, cennet ehli, hep onda muhalled/[sürekli kalıcı]ler.

83. Ve bir vakit İsrâîloğulları'nın şöyle mîsâkını [taahhüdünü] al(mış)dık: "Allâh'tan başkasına tapmayacak/[ibâdet etmeyecek]sınız;[102] ebeveyne [ana-babaya] ihsân (edecek: her vechile iyilikte bulunup en güzel şekilde davranacaksınız), yakınlığı olan/[akraba]lara da, öksüzlere de, bî-çârelere [miskîn ve fakîrlere] de (her vechile iyilikte bulunup en güzel şekilde muâmele edeceksiniz); nâsa [insânlara] güzellik söyleyin,[103] namazı kılın, zekâtı verin!"

Sonra, pek azınız müstesnâ [hâriç] sözünüzden döndünüz, hâlâ da dönüyorsunuz.

84-85. Yine bir vakit (de şöyle) mîsâkı/[taahhüdü]nızı al(mış)dık: "Birbirinizin kanlarını dökmeyeceksiniz ve nüfûsunuzu [birbirinizi] diyârınızdan[104] çıkarmayacaksınız".

Sonra, siz buna ikrâr da ver(miş)diniz [kabûl de etmiştiniz] ve ikrârınıza şâhid de ol(muş)dunuz.

Sonra da sizler ta şunlarsınız ki, kendileri/[birbiri]nizi öldürüyorsunuz ve kendinizden bir fırkayı diyârlarından çıkarıyorsunuz, aleyhlerinde ism u udvân [günâh ve düşmanlık] ile birleşiyor, tezâhürde bulunuyor/[yardımlaşıyor]sunuz[105] ve şâyet size esîr olarak gelirlerse, fidyeleşmeye kalkıyorsunuz.[106] Hâlbuki (o; yâni, onla-

100 Yâni; günâhın, kendisini her yandan kuşatıp zâhirini-bâtınını, kalbini-dilini ve diğer azalarını tamâmen kapladığı –suç işlemeyi, emir ve yasaklara uymamayı alışkanlık hâline getirip helâl sayan– kimseler ashâb-ı nârdır [ateşin arkadaşlarıdır/cehennem ateşine gireceklerdir]. (I/395)

101 İddiâ ettikleri gibi öyle yedi gün, kırk gün değil, ebedî olarak ateşte kalacak, aslâ çıkamayacaklar. (I/395)

102 •Allâh hakkında *tapma* kelimesinin kullanılmasının uygun olmadığına dâir bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

103 Sâir insânlara da güzel söz söyleyin! (I/398)

104 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***diyârınızdan*** yerine ***diyârınız*** şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

105 Bir kısmınız diğer kısmınızın aleyhinde günâh ve düşmanlıkla, yâni vicdânın kabûl edemeyeceği kötülük ve saldırganlıkla birleşiyorsunuz. (I/400)

106 "Onlar, düşman elinde size esîr olarak gelirlerse [düşmanlara esîr düşünce], fidyelerini verip kurtarmaya kalkışıyorsunuz". Bu cümleyi, "Onlar size esîr dü-

rın) çıkarılmaları, üzerinize harâm kılınmıştı.
Yâ!.. Siz (böyle yaparak) Kitâbın [Tevrât'ın] bir kısmına inanıp [îmân edip] da bir kısmına küfrmü ediyorsunuz?!
Şu hâlde içinizden böyle yapanlar, binnetice [neticede] dünyâ hayâtı'nda[107] [süflî/yakın hayât'ta] bir (rezillik ve) rüsva(y)lıktan başka ne kazanırlar?! Kıyâmet Günü de en şiddetli azâba [azâbın en şiddetlisine] kakılırlar; Allâh yaptıklarınızdan gâfil [habersiz] değildir.
86. Bunlar âhireti, dünyâ [süflî/yakın] hayât'a[108] satmış kimselerdir, onun için bunlardan azâb hafiflendirilmez ve kendilerine bir yardım da olunmaz.
87. Celâlim hakkı için, Mûsâ'ya o Kitâb'ı verdik, arkasından birtakım peygamberlerle de ta'kîb ettik.[109a] Hele Meryem'in oğlu Îsâ'ya beyyineler[109b] [açık delîller ve mu'cizeler]

şer gelirlerse [düştüklerinde serbest bırakmak için] fidye almaya kalkışıyorsunuz" diye anlamak daha zâhir görünüyor. Ve nitekim Ebû Müslim el-İsfehânî öyle anlamıştır. Lâkin İbn Kesîr, Ebû Âmir, İbn Âmir, Hamza, Halefi Âşir kıraâtlerinde sülâsî olarak *tâ*'nın fethi, *fâ*'nın sükûn ile ***tefdûhum*** kıraâti, buna müsâid değildir. Bunun için müfessirlerin cumhûru evvelki ma'nâyı göstermişlerdir. Gerçi, böyle fidye verip onları esâretten kurtarmak mezmûm [kötü/kötülenmiş] değildir, fakat böyle yapmaları, bunların yine kendilerinden olduğunu ikrâr ve bunları çıkarırken kendilerinden olduğunu bilerek kasden ve zikri geçen mîsâka muhâlefetle zulmen çıkarmış bulunduklarını itirâf demek olduğundan, âyetin siyâkı itibâriyle aleyhlerinde bir hüccet teşkil etmiştir. Bu noktayı tansıs için yukarıdaki ***tuhricûn*** [*çıkarıyorsunuz*] fiiline bağlı olan ***ve huve muharremun 'aleykum ihrâcuhum*** [***hâlbuki o/onların çıkarılmaları, size harâm kılınmıştı***] hâl cümlesi buraya te'hir olunmuştur. (I/400-401)

107 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ***hayât-ı dünyâ*** terkibinin, ***dünyâ hayâtı*** ma'nâsına gelmediğini ifâde etmişti. Bkz. Bir sonraki not. (E.Ö)

108 *Dünyâ*, "en yakın" yâhud "süflî/pek alçak" ma'nâsına bir sıfattır. ***Hayât-ı dünyâ*** [***hayâte'd-dunyâ***], "dünyâ hayâtı" değil, dünyâ denilen "süflî/alçak hayât" yâhud içinde bulunulması itibâriyle "en yakın hayât" demek olur. (I/403 ve krş. Mülk: 5, not: 1)

109a Arkasından birtakım peygamberlerle de ta'kîb ettik, yâni arkasından o'nun izinde ve aynı şerî'atle me'mûr nice peygamberler daha gönderdik. (I/405)

109b *Beyyine*, "gün gibi gâyet açık, vazıh ve celî" ma'nâsına vasfiyyetten ismiyyete menkul bir kelimedir, ki "gâyet açık ve âşikâr olan ve bir da'vâyı açık bir sûrette isbat eden, yâni kendi beyyin [açık], gayrı mübeyyin [açıklayıcı] olan vazıh delîl" demektir. Peygamberlerin mu'cizeleri de bu kabildendir. (I/405)

verdik ve o'nu Rûhu'l-Kudüs[109c] ile te'yid eyle/[destekle]dik. Yâ!.. Artık size, nefslerinizin hoşlanmayacağı (ilâhî) bir emirle bir peygamber geldikçe, her defâsında kafa tutarsınız, kibrinize dokunduğu için kimine 'yalan' der,[110] kimini (de yalanlamakla yetinmeyip) öldürürmüsünüz?!

88. "Bizim" dediler, "kalblerimiz kılıflıdır".[111]

109c *Rûhu'l-Kudüs,* kelime itibâriyle "fevkalâde temizlik, tahâret ve nezâhet" yâhud "bereket rûhu" yâhud "mukaddes rûh" demek ise de, bununla ne kasdedildiği husûsunda müfessirler farklı görüşler serdetmişlerdir: A) Rûhullâh. B) İncîl. C) Cebrâîl.

Rûhu'l-Kudüs, Cebrâîl'in, –"Rûh-ı Emîn" gibi– diğer bir ismidir. Cebrâîl'e, "Rûhullâh" dahi denilmesi, diğer bir ism-i ilâhî ile "Rûhu'l-Kudüs"ün de aynı ma'nâya olduğunu te'yid eder. Lisân-ı Kur'ân'a âit bu lüğavî nakiller karşısında, *Rûhu'l-Kudüs*'ün, "Cebrâîl" demek olduğu anlaşılır. Lâkin bu takdîrde şu suâl hatıra gelir: Cebrâîl, Hz. Îsâ'dan başka büyük nebilere de nâzil olduğu hâlde, *o'nu Rûhu'l-Kudüs ile te'yid eyledik* fıkrasında, zamîre, Hz. Mûsâ bile iştirâk ettirilmeyerek Hz. Îsâ'ya tahsîsinin ma'nâsı nedir? Bundan, Rûhu'l-Kudüs'ün, Cebrâîl'den başka bir rûh-ı mahsûs olduğu anlaşılmazmı? Müfessirlerin beyânına göre cevâb "Hayır"dır. Bu tahsîsin vechi şudur: Cebrâîl'in Hz. Îsâ'ya başka bir ihtisâsı vardır, ki diğer nebilerde bunun *misli yoktur.* (...) Bundan başka, ma'lûmdur ki İsrâîloğulları'nın Hz. Îsâ ve annesi hakkında ismet-i kudsiyyetlerine muhâlif sözler söylemiş olmaları ve burada hitâb dahi bilhassa onlara olduğu cihetle tahsîs için değil, bilhassa onlara karşı Hz. Îsâ'yı tenzîh için bu te'yidât husûsî sûrette zikredilmiş ve bundan dolayı tahârete/temizliğe delâlet eden "Rûhu'l-Kudüs" ismi tercih buyurulmuştur. Şunu da ihtar etmek lâzım gelir ki Îsâ, Rûhu'l-Kudüs ile te'yid edilmiştir, fakat Rûhu'l-Kudüs ile te'yid edilen yalnız Îsâ değildir. Resûlullâh'a Kur'ân'ı indiren de Rûhu'l-Kudüs'tür. Hâlbuki Kur'ân'ı indiren Cibrîl'dir [Cebrâîl'dir]. Demek ki Rûhu'l-Kudüs Cibrîl'dir, Cibrîl de Rûhu'l-Kudüs'tür. (Vahyi getiren melek,) kuvveti nokta-i nazarından Cibrîl, ismet ü nezâheti nokta-i nazarından Rûhu'l-Kudüs'tür. (I/411-413)

110 •Meâl'in orijinalinde *yalan der* diye çevirilen *kezzebtum* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr'de (I/414) *tekzîb(mi) edeceksiniz* şeklinde karşılanmıştır ki bu daha uygundur. (E.Ö)

111 *Ğulf, ağlef*'in çoğulu, *ağlef* ise *ğulfe* veyâ *ğılâf*'tan "kabuklu", yâni "sünnetsiz" veyâhud "kılıflı" demektir ki burada *kaşarlı/kaşarlanmış* anlamındadır. Hâsılı yehûdiler, "Bizim kalblerimiz kılıflıdır" yâni "kaşarlıdır, kabukludur" demekle, Muhammedî da'vete ve Kur'ânî irşâdlara karşı kalblerinin kapalı olduğunu, bunları dinlemeye/anlamaya yanaşmak niyetinde olmadıklarını alaylı bir dille

Öyle değil, kâfirlikleri sebebiyle Allâh onları la'netledi, onun için az, pek az îmâna gelirler.

89. Yanlarındakini [Tevrât'ı] tasdiklemek üzere onlara Allâh tarafından bir Kitâb [Kur'ân] gelince, –önceden küfredenlere[112] karşı istimdât [yardım taleb] edip dururlarken, o tanıdıkları (Kur'ân) kendilerine gelince– tuttular ona küfrettiler. İmdi, Allâh'ın la'neti kâfirlerin boynuna!

90. Ne çirkindir o kendilerini sattıkları, ki Allâh'ın, kullarından dilediğine Kendi fazlından [lütfundan] vahy indirmesine bağy [azgınlık-hased] ederek, (–kendilerine indirdiği hâriç–) Allâh ne indirdiyse hepsine küfrettiler[113] de ğazab üstüne ğazaba değdi/[müstehakk oldu]ler,[114] ve (ayrıca) o kâfirler için mühîn[115] [alçaltıcı] bir azâb var.

91. "Allâh ne indirdiyse îmân edin!"

söylemek ve ilâhî hidâyetten müstağnî bulunduklarını iddiâ etmek sûretiyle iftihâr etmek istediler. (I/415)

Kalblerimiz kılıflı ibâresinde iki ma'nâ vardır: A) Bizim kalblerimiz ilm mahfazalarıdır: ilmimiz sâyesinde artık peygamberlerden, falandan-filandan müstağnîyiz; B) Kalblerimiz kabuklu, kaşarlıdır: ne söylense te'sir etmez, yapılan da'vet ve telkinlerin hiç biri kulağımıza girmez. (III/1515 ve krş. Nisâ: 155)

112 • *Küfr* kelimesi için bkz. Bakara: 98, not: 124. (E.Ö)

113 • Bu ibârenin, *Allâh'ın inzâl ettiğini [Kur'ân'ı] inkâr ettiler* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. *Allâh ne indirdiyse hepsine küfrettiler* şeklindeki tercüme, yanlış anlamaya sebeb olabilir. Zîrâ bu ibâreden, Tevrât'ı da inkâr ettikleri ma'nâsı çıkabilir. Oysa bir sonraki âyette, *"Biz (yalnızca) kendimize indirilene îmân ederiz" derler* cümlesi yer almaktadır. (E.Ö)

114 Ğazab üstüne ğazabı hakk ettiler [peşpeşe gelen ğazaba müstehakk oldular]. Böylece ellerinden ni'metleri gitti, devletleri mahvoldu, kendileri de çeşitli milletlerin hükmü altında zillet ve meskenete düştüler. Nihâyet ellerindeki Kitâb'ın hükmü gereğince bir ümidleri kalmıştı ki o da, Hz. Mûsâ'ya benzeyen ve onları –eskisi gibi– bu ğazabdan kurtaracak olan son Peygamber'e îmân ve ittibâ etmeleriydi. Bu ümidle yaşarken ve müşriklere karşı o'nunla fetih isteyip iftihâr ederlerken, bekledikleri o Peygamber gelip aradıkları ellerine geçtiği ve yanlarındaki Kitâb'ın hükmü olan bu ümidlerini tahakkuk ettirmek için Kur'ân kendilerini Allâh'ın emirlerine da'vet ettiği zamân, sırf hased sâikiyle sözlerinden dönüp Hz. Muhammed'i inkâr ettiler. (I/417-418, I/369 ve krş. Bakara: 61, not: 76 ve *ğazab* kelimesi izin bkz. Fâtiha: 7, not: 14)

• Osmanlıca Yazma nüsha'da, *değdiler* yerine *uğradılar* yazılmıştır. (E.Ö)

115 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mühîn* yerine –yanlışlıkla– *mühim* yazılmıştır. (E.Ö)

denildiği zamân da onlara, "Biz (yalnızca) kendimize indirilene îmân ederiz" derler de, ötekine küfrederler; hâlbuki berâberlerindekini tasdik edecek hakk o.

"Ya" de, "(kendinize indirilene) îmân ediyordunuz da, niçin daha önce[116] Allâh'ın peygamber/[nebîlerini öldürüyordunuz?!"

92. Celâlim hakkı için, Mûsâ size beyyine/[apaçık delîl ve mu'cize]lerle gelmişti de, arkasından, tuttunuz dana/[buzağı]ya taptınız; (işte) siz o zâlimlersiniz.

93. Bir vakit, "Size verdiğimiz Kitâbı kuvvetle tutun ve dinleyin!" diye Tûr'u[117] [Sînâ Dağı'nı] tepenize kaldırıp mîsâkı/[taahhüdü]nızı al(mış)dık.

(Buna rağmen, hâl ve tavırlarıyla,) "Dinledik, isyân ettik" dediler ve küfrleriyle danayı [buzağıyı] kalblerinde iliklerine işlettiler.[118]

"Eğer" de, "sizler mü'minlerseniz, îmânınız size ne çirkin şeyler emrediyor!"

94. De ki: "Allâh yanında, âhiret evi[119] (cennet), başkalarının değil de, hasseten [sâdece] sizin ise, –eğer da'vânız/[iddiânız]da sâdık/[doğruyl]sanız– haydi ölümü ümniyye[120a] edinin/canınıza minnet bilin!"

Mühîn bir azâb: İhânetkâr, hakâretle karışık, alçaltıcı/küçük düşürücü, (hor ve hakîr kılıcı) bir azâb. (I/418)

116 • Meâl'in aslında atlanan *min-qablü* lafzına karşılık, *daha önce* (*önceden* de olabilir) ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

117 *Tûr'u:* Tûr Dağı'nı/Sînâ Dağı'nı. (I/422)
Tûr, –Arab dilinde "alel-ıtlak [genel veyâ mutlak olarak]– dağ" ma'nâsına gelir. Ba'zıları da *tûr*'un, "nebâtâtı [bitkileri] olan dağ" demek olduğunu söylemişlerdir. *Tûr-i Sînâ* da, Hz. Mûsâ'nın Allâh'ın kelâmına mazhâr olduğu dağın hass/özel ismidir. Ve buradaki *et-Tûr,* her üç ma'nâ ile de te'vîl edilmiş ise de, zâhir olan *ahîd*'dir, ki o da *Tûr-i Sînâ*'*dır* [Sînâ Dağı'dır]. (I/377 ve krş. Bakara: 63)

118 "Buzağı sevgisi iliklerine [kalblerine] işlemişti".
Âyetteki *işrâb* (–Meâl'de, *iliklerine işlettiler* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "içirmek" demektir ki burada, elbiseye boyayı içirmekten latif [hoş/ince] bir istiâre-i temsîliyye vardır. (I/422)

119 *Dâru'l-âhire* [*âhiret evi/yurdu*] lafzındaki *dâr,* lügatte "çepeçevre çevrilmiş, mükemmel ve korunmuş bir şekilde hayâta, yerleşmeye elverişli yer" demektir. Dilimizdeki "büyük konak, saray, şehir, memleket, yurd, vatan" ma'nâlarını içerir. (I/423)

120a • *Ümniyye* kelimesi için bkz. Bakara: 78, not: 98. (E.Ö)

95-96. Fakat ellerinden çıkan (çirkin) işler[120b] dururken, onu hiçbir zamân temenni edemezler. Allâh bilir o zâlimleri. Her hâlde [doğrusu] onları, insânların hayâta en harîsi [düşkünü], (hattâ) müşriklerden de harîs [düşkün] bulacaksın. Her biri arzu eder ki, bin sene muammer [yaşatılmış] olsa. Hâlbuki (çok) muammer olmak [onun çok yaşatılması], kendisini azâbdan uzaklaştıracak değil; Allâh görüyor[121] onlar neler yapıyorlar.

97-98. (Ey Muhammed, onlara şunu) söyle: "Herkim Cibrîl'e düşman ise bilsin ki, o [Cibrîl], o Kur'ân'ı[122a] senin kalbin(in) üzerine –Allâh'ın izniyle– indirdi; önündekileri tasdikleyici ve mü'minlere bir hidâyet ve beşâret [müjde] olmak için.

"Herkim Allâh'a ve Allâh'ın meleklerine[122b] ve (O'nun) resûllerine ve Cibrîl'e ve Mîkâl'e[123] düşman olur ise, bilsin ki Allâh (da) kâfirlerin[124] düşmanıdır".

99. Şânım hakkı için, (ey Muhammed) sana, (hem kendisi) çok açık, (hem de hakîkati açıkça ortaya koyan) âyetler/parlak mu'cizeler[125] indirdik. Öyle ki, îmân sahâsından u-

120b •Meâl'de, *ellerinden çıkan işler dururken* diye çevirilen *bi-mâ qaddemet eydîhim* ibâresine, *yaptıkları sebebiyle...* şeklinde karşılık verilebilir. Zîrâ, tağlib yoluyla tüm fiiller, eller tarafından işlenmiş gibi gösterilmiştir. Aynı durum, Âl-i 'Imrân: 182; Nisâ: 40, 62; Enfâl: 51; Kehf: 57; Hacc: 10; Kasas: 47; Rûm: 36, 41; Yâ-Sîn: 35, 71; Şûrâ: 30, 48; Cum'a: 7; Nebe': 40 âyetlerindeki *el* [*yed*] kelimeleri için de geçerlidir. (E.Ö)

121 *Basîr* [*gören/âşinâ*], *a'mâ*nın [*kör*'ün] zıddıdır. Bununla berâber, "basar" veyâ "basîret"ten sıfat-ı müşebbehe olduğu için *habîr*, "her vechile işlerin zâhir ve bâtınına *âşinâ*" ma'nâsına kullanılır. (I/425)

122a •Meâl'de, *o Kur'ân'ı* diye çevirilen *hu* zamîrinin karşılığı, *onu* [*vahyi, Kur'ân'ı*] olmalıdır. (E.Ö)

122b •Meâl'de, *Allâh'ın meleklerine* diye çevirilen *melâiketihî* lafzının tam karşılığı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (I/435) beyân ettiği üzere– *meleklerine* veyâ *O'nun meleklerine* şeklindedir. (E.Ö)

123 *Cibrîl:* Cebrâîl, *Mîkâl:* Mîkâîl. (I/435)

124 "Ni'meti örtmek", yâni "nankörlük" demek olan *küfr*, şer'an îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır. Yâni, bir kimsenin, îmân şânından olduğu hâlde îmân etmemesidir ki tekzîb ve inkâra, tasdîki terke, mecbûriyyet ve mâni bulunmadığı zamân ıkrârı terke de şâmildir (I/207). *Küfr*, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

125 •Âyette, *parlak mu'cizeler* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

zaklaş(ıp itaatten çık)mış (olanlardan)/fâsıklardan başkası onlara kâfirlik etmez.

100. Yâ!.. O fâsıklar [itaatten çıkmış kimseler] hem bunları (inkâr edip) tanımayacaklar, hem de ne zamân bir ahd üzerine muâhede [andlaşma] yapsalar, her defâsında mutlaka içlerinden bir gürûh onu bozup atıverecek öylemi!? Hattâ az bir gürûh değil, ekserisi [onların çoğu] ahid tanımaz îmânsızlar.[126a]

101-102. Hem, Allâh tarafından onlara, berâberlerindekini tasdikleyici bir peygamber gelince, eski(den kendilerine) Kitâb verilen/[yehûdi]lerden bir kısmı, Allâh'ın Kitâbı'nı omuzlarının arkasına attılar;[126b] sanki bilmiyorlarmış gibi de tuttular, Süleymân(ın) mülküne [hükümranlığına] dâir şeytânların uydurup ta'kîb ettikleri şeylerin ardına düştüler.[127]

Hâlbuki Süleymân küfretmedi,[128] velâkin o şeytânlar küfrettiler; (çünkü) nâsa [insânlara] sihr[129] ta'lîm e-

---

126a • Meâl'de, *Hattâ az bir gürûh değil, ekserisi ahid tanımaz îmânsızlar* diye çevirilen *bel ekseruhum lâ yu'minûn* ibâresine, *Bilakis, onların çoğu îmân etmemişlerdir/îmân etmiş değillerdir* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

126b • Lafzen, "sırtlarının arkasına/gerisine atmak" ma'nâsına gelse de, bu ifâde [*verâe zuhûrihim*], "kabûl etmemek, reddetmek, umursamamak, önemsememek, değersiz görmek, kulak ardı etmek, kulak asmamak" ma'nâsına bir meseldir/deyimsel bir ifâdedir. (E.Ö)

127 Yâni, Süleymân'ın hükûmet ve devleti aleyhine şeytânların ta'kîb ettiği şeytânlıklara, yine şeytânların okuyageldikleri sihr ve efsâne kitâblarına uydular. (I/438)

128 • *Küfr* kelimesi için bkz. Bakara: 98, not: 124; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

129 Lügatte *sihr*, "ne olursa olsun sebebi gizli olan ince şey" demektir. Şerî'at örfünde ise, "sebebi gizli olmakla hakîkatin hilâfına tahayyül olunan yaldızcılık, şarlatanlık, hilekârlık yolunda cereyân eden herhangi birşey" demektir. Ve alel-ıtlak söylendiği zamân mezmûm [kötü/zemmedilmiş] olur. Çünkü bunda, esrarengiz bir sûrette hakkı bâtıl, bâtılı hakk, hakîkati hayâl, hayâli hakîkat diye göstermek vardır. Nitekim, *...insânların gözlerini büyülediler* (A'râf: 116) ve *...onların ipleri ve sopaları sihrlerinden o'na öyle tahyîl olunuyor [görünüyor] ki, cidden bunlar koşuyorlar* (Tâ-Hâ: 66) buyurulmuştur. (...) Binâenaleyh, sihr, evvelâ nefsinde/aslında bir hârika değildir. (...) Sihrin bütün mâhiyeti, hayâli hakîkat zannettirecek bir vechile beşer rûhu üzerinde aldatıcı bir te'sir ilkâ etmekten ibârettir. (I/441-445)

diyor/[öğretiyor]lar ve Bâbil'de Hârût ve[130] Mârût (adındaki) iki melek üzerine indirilen[131] şeyleri öğretiyorlardı.[132] Hâlbuki o ikisi, "Biz ancak bir imtihân için gönderildik, sakın sihr yapmayı tecviz [câiz kabûl] edip de kâfir olma!"[133a] demedikçe (hiç)bir kimseye öğretmezlerdi.

130 •Matbu nüsha'da atlanan, âyette ve Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

131 Gerek öncekilerden, gerek sonrakilerden ba'zı müfessirler bu *mâ*'yı, *nâfiye* telakki edip âyetin, "Bâbil'de Hârût ve Mârût ismindeki iki meleğe birşey indirilmedi, Hârût ve Mârût hikâyesi de bu şeytânların uydurduğu yalan bir masaldır" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Âyetin siyâkı buna müsâid olsaydı, biz de bunu tercih ederdik; fakat siyâk buna müsâid görünmüyor. Bu bakımdan, biz müfessirlerin cumhûrunun beyânı vechile, buradaki *mâ*'yı, *mevsûl* addediyoruz. Bu, evvelâ Hârût ve Mârût kıssasının bir hakîkatini beyân ediyor ve bunun, haddi-zâtında bir sihr değil, ancak ta'lîm/öğretim tarzı ve sû-i isti'mâli cihetle bir sihr ve küfr olacağını ifham eyliyor. Nitekim, *iki meleğe indirilen şey* hakkında sarahaten "sihr" ta'bîr edilmemiş, ancak sihre atfedilmiştir; bununla berâber bu şeytânlar tarafından ta'lîm/öğretim tarzının küfr olduğuna ve bundan özel bir sihr yapıldığına işâret kılınmıştır. Demek ki, *iki meleğe indirilen şey,* haddi-zâtında bir sihr değil, fakat fesâd ehlinin elinde küfr vesîlesi olabilecek bir hakîkat iken, bu şeytânlar bunu sırf sihr için öğretmişlerdir. (...) Demek ki sihr, sırf şeytânî bir şeydir ve bu başlıca iki kısımdır: A) Şeytânların sırf kendilerinden uydurdukları erâcif. B) Bâbil'deki gibi esâsında melekî olan ba'zı ilmler ve sanayi-i garibenin kullanımı. (...) Artık burada, "Melekler sihr öğretirmi?" diye bir suâl ve cevâb ile münâkaşaya mahal yoktur. Melek, sihr öğretmez, lâkin meleklerin hayr için öğrettikleri hakîkatler, küfr ehli ve şeytânlar elinde şerrde kullanılmak için sihrde de kullanılabilir. (I/445-448)

132 •Matbu nüsha'daki, *Bâbil'de Hârût-Mârût iki melek üzerine indirilen şeyleri öğretiyorlardı* cümlesinden, "Hârût-Mârût'un, iki meleğin dışında ve kimlikleri belirsiz kimseler olduğu, iki melek üzerine indirilen şeyleri de Hârût-Mârût'un öğrettiği" gibi bir sonuç da çıkabilir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (I/445), *Hârût ve Mârût nâmında iki meleğe inzâl edileni...* şeklinde açıklama yaptığı için, cümleyi, yukarıdaki gibi düzenledik. (E.Ö)
•Ayrıca, Allâh, meleklere sihr indirmekten; melekler de insânlara sihr öğretmekten veyâ sihrde kullanılabilecek şeyler öğretmekten münezzehtir. (E.Ö)

133a •Meâl'in bu cümlesindeki *gönderildik* kelimesi ile *sihr yapmayı tecviz edip de* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (I/446), *"Biz bir fitneyiz;* yâni bizim belleteceğimiz şeyler fitneye mü-

İşte bunlardan,[133b] kişi ile zevcesi/ [eşilnin arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı, fakat Allâh'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilir değillerdi. (Yalnızca) kendilerine zarar verecek, menfaati olmayacak birşey öğreniyorlardı. Kasem [yemîn] olsun onu herkim satın alsa, her hâlde [elbette] onun âhirette bir nasîbi yok, bunu muhakkak bilmişlerdi; ama canlarını sattıkları o şey ne çirkin bir şeydi, (keşke) onu bilselerdi.

103. Evet, îmân edip de (sâlih ameller işleyerek) korunmuş olsa idiler, elbette Allâh tarafından bir mükâfât (kendileri için) çok hayrlı olacaktı, (keşke) bunu bilselerdi.

104. Ey îmân edenler! "Râ'inâ" demeyin, "Unzurnâ" [bizi gözet] deyin[134] ve (kulak verip) dinleyin, ki kâfirler için elîm [acı] bir azâb var.

---

sâiddir ve sû-i isti'mâli küfrdür; dolayısıyla *sakın* sen bunu belleyip de (sû-i isti'mâl ederek) *küfre girme!"* şeklinde tercüme ve tefsîr etmiştir. (E.Ö)

133b Allâh'ın Kitâbı'nı arkalarına atıp [umursamayıp] Süleymân'a karşı o şeytânların [ins şeytânlarının] ta'kib ettikleri şeylere ittibâ eden [tâbi olan/uyan] bu Ehl-i Kitâb fırkası, bu yehûdi zümresi, *işte bunlardan,* yâni bu kâfir şeytânların ta'kib ve ta'lîm ettiği bu iki nevi/tür sihr kitâblarından... (I/449)

134 *Râ'inâ,* "bize murâ'at et" demektir. *Murâ'ât,* müfâale bâbından "ra'y ü ri'âyette mübâlağa veyâ müşâreket" ifâde eder. *Ra'y ü ri'âyet,* "bir kimsenin başkasının işlerini düzenleyip maslahatına uygun hareketle muhâfazasına îtinâ etmesi"dir ki, hayvânlar hakkında "gütmek", insânlar hakkında "siyâset" ta'bîr olunur. *Murâ'ât* da, "ri'âyette mübâlağa veyâ karşılıklı ri'âyet" demek olur. Ve *bir insânın hâline murâ'ât etmek,* "ne yapacağını ve hâlinin nereye varacağını gözetmek, murâkabe etmek, ta'zîm ile nazar-ı dikkate almak" ma'nâsını ifâde eder ki lisânımızda *ri'âyet* bu ma'nâca kullanılır.

Önceleri, Hz. Peygamber birşey öğretir veyâ tebliğ ederken müslümanlar arasıra, *Râ'inâ yâ resûlallâh,* yâni "Bize ri'âyet et ey Allâh'ın Resûlü!" derler; bununla da, "bizi gözet, teenni buyur, müsâde et ki anlayalım" demek isterlerdi. Allâh, müslümanlara *râ'inâ* yerine *unzurnâ* demelerini emretti, ki "bize bak, bizi gözet" demektir.

Râ'inâ denilmesinin yasaklanma sebebi: A) Yehûdilerin sövgü için kullandıkları bir kelime vardı: *râ'înâ.* Bu kelime, Arabca'da "bizim çoban"; İbrânîce veyâ Süryânîce'de "dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif" gibi tezyif ve tahkir ma'nâsını ifâde edermiş. Yehûdiler, müslümanların *râ'inâ* kelimesini kullanmalarını fırsat bilip Hz. Peygamber'e hakâret kasdıyla –ağızlarını eğip bükerek– *râ'înâ* demeye başlamışlardı. O nedenle Allâh müslümanlara *râ'inâ* yerine *unzurnâ* demelerini emretti. B) *Râ'inâ* emri, "hamâkat ve ka-

105. Arzu etmez o küfredenler –ne Ehl-i Kitâb'dan ve ne müşriklerden– ki, size Rabbinizden bir hayr indirilsin. Allâh ise rahmetiyle imtiyâzı dilediğine bahşeder ve Allâh çok büyük fazl [lütuf] sâhibidir.

106-107. Biz bir âyet/[delîl-beyyine-mu'cize]ten her neyi nesh[135] veyâ insâ[136] [te'hir] edersek, ondan daha hayrlısını yâhud onun[137] mislini [benzerini] getiririz.
Bilmezmisin[138a] ki Allâh her şeye

balık" ma'nâsına *ru'ûnet* masdarından *râ'în* sıfatına benzer. Bu cihetten de bir sû-i îhâm vardır. Bu ise edebe aykırıdır. Bu iki sebebe göre *kelimenin* kullanımının yasaklanması, sû-i îhâmdan nâşi sırf lafzî bir edebe râcidir; *ri'âyet* ile *nazaret* arasındaki ma'nâ farkından değildir. C) *Murâ'ât, ri'âyet*'ten müfâale olduğu ve ikisi arasında müşâreket [ortaklık] ifâde ettiği için iki taraf arasında müsâvât [eşitlik] îhâm eder. Bunu söyleyenler, "Sen bize ri'âyet et, sözümüze kulak ver ki biz de sana ri'âyet edelim, sözünü dinleyelim" ma'nâsında karşılıklı bir ri'âyet ve murâkabe taleb etmiş oluyorlar. D) *Murâ'ât*'ın aslı olan *ra'y ü ri'âyet*'te, hayvânî bir murâkabe mefhûmu vardır. *Nazaret* ise, hâlis-muhlis insânî bir mefhûmdur. (I/452-455)

135 Lügatte; "değiştirmek, bir şeye başka bir şeyi halef yapmak" demek olan *nesh*, bir şeyin bizzât kendisi üzerinde gerçekleştiğinde buna "izâle, ilgâ, ibtâl" denir ki, "Güneş gölgeyi neshetti" demek, "onun yerine geçti" demek olup bu da, "izâle ve ibtal" ma'nâsınadır. Bir şeyin kendisi üzerinde değil de mekânında gerçekleşen *nesh*'e ise, "nakl ve tahvîl" denir. Nitekim, "Kitâbı istinsâh ettim" demek, "bir kitâbdakini diğerine naklettim" demektir. *Neşh*'in ıstılâhî anlamıysa, "şer'î bir hükmün hilâfına, sonradan diğer bir şer'î delîlin delâlet etmesi"dir. (I/459-461)

•Kur'ân'ın nüzûlü esnâsında *nesh*'in böyle bir ıstılâhî anlamı yoktu. Ayrıca, siyâktan da anlaşılacağı üzre, buradaki *nesh*'in, –zannedilenin aksine– Kur'ân âyetlerinin birbirini neshetmesiyle hiçbir alâkası yoktur. Nitekim, Elmalılı M. Hamdi Yazır da, biraz aşağıda 147. notta, "Her şeyi bilen Allâh önceden emrettiği bir kıbleyi [Beytu'l-Makdis'in kıble olmasını] neshederek onu, benzer veyâ daha hayrlı bir kıble [Mescid-i Harâm/Ka'be] ile değiştirebilir" (I/477) demek sûretiyle neshin kıble değişikliğiyle ilgili olduğuna işâret etmiştir. (E.Ö)

136 *İnsâ edersek:* "Onu unutturur, hâfızalardan silersek" veyâ –diğer kırâate göre– "O âyetin hükümlerinin uygulanmasını te'hir edersek". (I/462)

137 •Meâl'in orijinalinde atlanan *ha* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

138a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bilmezmisin* yerine *bilmezmisiniz* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

kadîr, (hem de) dâima kadîrdir.[138b] (Yine) bilmezmisin[138c] ki (hükümranlık) Allâh(ındır), hakîkat(en) göklerin ve yerin mülkü [egemenliği] hep O'nun. Size de Allâh'tan başka ne bir velî [dost ve hâmi] vardır, ne bir nasîr [yardımcı].

108. Yoksa siz Peygamberinizi, bundan evvel Mûsâ'ya sorulduğu gibi, sorguya çekmekmi istiyorsunuz? Hâlbuki herkim îmânı küfre değişirse, artık düz yolun ortasında sapıtmıştır.

109. Ehl-i Kitâb'dan bir çoğu arzu etmektedir ki, sizi îmânınızdan sonra çevirip kâfir etseler, (hem de) hakk kendilerine[139] tebeyyün ettikten [açıkça belli olduktan] sonra; sırf nefsâniyetlerinden, hased/[çekememezlik]den (dolayı).

Şimdi, siz aff [*afv*] ile safh[140] ile davranın; tâ Allâh emrini verinceye kadar. Şübhe yok ki Allâh her şeye kadîr, dâima kadîrdir.[141a]

110. Hem, namazı doğru kılın ve zekâtı verin, nefs/[kendi]leriniz için her ne hayr da[141b] takdim ederseniz, Allâh yanında onu bulursunuz; (çünkü) her hâlde [şübhesiz] Allâh bütün yaptıklarınızı görüyor.

111. Bir de (yehûdiler), "Yehûd(ilerden başkası aslâ cennete giremeyecek" diye iddiâ ettiler) ve (hristiyanlar da aynı iddiâ)ya (yeltenerek,) "Nasârâ'dan başkası aslâ[142] cennete giremeyecek" dediler.

Bu, onların kendi kuruntuları!

"Haydi" de, "(iddiânızda) doğru iseniz getirin burhânınızı [delîlinizi]!"

112. Hayır, (cennet ne yehûdilerin, ne de hristiyanların tekelindedir, aksine) kim özü muhsin [güzel hareket eden biri] olarak yüzünü [kendini] tertemiz (bir şekilde) Allâh'a teslîm ederse, işte onun, Rabbinin indinde [yanında] ecri [mükâfâtı] vardır, (böyle) o(la)nlara bir korku yoktur ve onlar mahzûn olacak değillerdir.

138b •Âyette, ***dâima kadîr*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

138c •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***bilmezmisin*** yerine ***bilmezmisiniz*** yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

139 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kendilerine*** yerine ***kendiler*** şeklinde –tashihli/ eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

140 Yâni, siz onları affedin [onlardan vazgeçin/onlara aldırmayın], dediklerine bakmayın, heyecâna kapılarak çekişip dövüşmeye kalkışmayın, tâ ki Allâh'ın emri gelsin, bulacaklarını bulsunlar; elbette birgün belâlarını bulacaklardır. (I/465)

141a •Âyette, ***dâima kadîr*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

141b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***da*** eki yoktur. (E.Ö)

142 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***aslâ*** kelimesi yoktur. (E.Ö)

113. Yehûd(iler) dedi ki: "Nasârâ [hristiyanlar], (sağlam ve tutarlı) hiçbir şey üzerinde değil".
Nasârâ[143] [hristiyanlar] da dedi ki: "Yehûd(iler, sağlam ve tutarlı) hiçbir şey üzerinde değil".[144]
Hâlbuki hepsi de, Kitâb(ı) okuyor; (sözde ona dayanıyor)lar.
(İlâhî bir Kitâb'ın) ilmi(ne sâhib) olmayan (müşrik Arab)lar[145a] da tıpkı öyle, onların dedikleri gibi dedi(ler). Onun için Allâh ihtilâf etmekte oldukları da'vâda, Kıyâmet Günü beyn/[ara]llerinde hükmünü verecektir.

114. Allâh'ın mescidlerini, içlerinde Allâh'ın ismi anılmaktan[145b] meneden ve (onların) harâb olmaları zımnında [için] çalışan kimselerden daha zâlim de kim olabilir?! Bunlar, oralara korka korka olmaktan başka sûretle girmek selâhiyetini hâiz değildirler.[146] Bunlara dünyâda bir zillet var, bunlara âhirette azîm [büyük] bir azâb var.

115. Maamâfih [bununla birlikte], meşrık [doğu] da Allâh'ın, mağrib [batı] da;[147] nerede yönelseniz orada Allâh'a durulacak cihet var. Şüb-

---

143 •Matbu nüsha'da *nasar* şeklinde eksik dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *nasârâ* [*hristiyanlar*] şeklinde tam yazılmıştır. (E.Ö)

144 Böyle diyerek yehûdiler hristiyanların, hristiyanlar da yehûdilerin da'vâlarını, dînlerini kökünden çürüttüler, birbirlerini tekfîr ettiler. (I/469)

145a (*Lâ ya'lemûn:* bilmeyenler:) *İlmi olmayanlar/ilmsiz-Kitâbsız câhiller* [*Allâh'tan gelen bir ilme/Kitâba sâhib olmayanlar*], yâni Arab müşrikleri de, Yehûdilik ve Hristiyanlık'ın hiçbir dayanak ve aslının olmadığını söylediler. (I/470)

145b •Bu tercüme, *mesâcidallâhi en yuzkere fîhâ'smuhu* lafzına uygun değildir. (E.Ö)

146 Âyetin kapsamına hristiyanlar, yehûdiler ve müşrikler dâhil olmakla birlikte, özellikle Rûm hristiyanları azarlanmaktadır. Çeşitli müşrik ve kâfir kavmlerin yaptığı –Kudüs ve Beyt-i Makdis'in tahrib edilmesi, halkının öldürülüp esîr alınması, Tevrât'ın yakılması gibi– zulümleri özetleyen bu âyet, bilhassa hristiyanların müşriklere iştirâk ettikleri zulme işâret ediyor. Yehûdiler de sebebiyet vermek ve Beyt-i Makdis'in hakkını yerine getirmemek sûretiyle mescidlerin harâbına çalışanlar zümresine dâhildir. Mekke müşriklerinin Resûlullâh'ı ve müslümanları Ka'be'den menetmeleri de tahrib kapsamındadır. Böyle zâlimler, tahribine çalıştıkları o mescidlere yanaşamamalı ve şâyet girecek olurlarsa, can korkusuyla titreye titreye girmelidirler. İşte onların hakkı budur. (I/472-476)

147 "Doğusuyla batısıyla bütün kürre-i arz Allâh'ındır". Bu bakımdan her nerede yönelirseniz orada Allâh'a durulacak bir cihet vardır. O, mekândan ve cihetten münezzehtir. Nerede Kendisine ibâdet yapılırsa onu bilir. Her şeyi bilen

he yok ki, Allâh vâsi/[[rahmet ve kudreti genişldir[148] alîm/[bilen]dir.

116-117. Hem, o zâlimler, (o yüceler yücesine çocuk isnâd ederek,) "Allâh veled ittihâz etti" [çocuk edindi] dediler.[149]

Hâşâ sübhâna[150] [O böyle şeylerden münezzehtir]!

Doğrusu göklerde ve yerde ne varsa hep O'nun, hepsi O'na râm.[151a] Göklerin, yerin mübdîi [örneksiz yaratanı] bir emri [bir işi(n)-şeyi(n olmasını)] murâd ettimi, ona yalnız "Ol!" der, (o da) oluverir.

118. İlmi olmayanlar[151b] [bilmeyenler] da, "Allâh bizimle konuşsa ya, yâhud bize bir mu'cize gelse ya!"[152] dediler.

Bunlardan evvelkiler de tıpkı böyle, bunların dedikleri gibi demişti, kalbleri birbirine benzedi. Cidden, (şübheden kurtulup) yakîn[153] edin(erek yürekten îmân ed)ecek bir ümmet için Biz mu'cizeleri [*âyâtı:* alâmet ve işâretleri] açık bir sûrette gösterdik.

119. Şekk (ve şübhe) yok, Biz seni hakk ile rahmetimizin[154] müjdecisi

---

Allâh önceden emrettiği bir kıbleyi [Beytu'l-Makdis'in kıble olmasını] neshederek onu, benzer veyâ daha hayrlı bir kıble [Mescid-i Harâm/Ka'be] ile değiştirebilir. (I/477)

148 *Vâsi:* Rahmet ve ihsânı çok fâil-i muhtâr (II/830). *Allâh vâsi'dir:* O'nun rahmet ve kudreti geniş, O her şeyi kuşatmış ve kullarına müsâdekârdır (I/477). *Allâh vâsi'dir:* O'nun lütufları/ni'metleri ve ihsânları çok, ihsânına mâni ve zorluk yoktur. O'nu hiçbir şey kayıt ve şart altına alamaz, en ümidsiz zamânda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder/yaratır. (III/1717-1718)

149 Yehûdiler "Üzeyr Allâh'ın oğlu!", hristiyanlar "Îsâ Allâh'ın oğlu!", Arab müşrikleri de "Melekler Allâh'ın kızları!" dediler. (I/479)

150 •Meâl'de, *hâşâ sûbhâna* diye çevirilen *sübhânehû* ibâresine, *O [Allâh] sübhândır [yüceler yücesidir, her türlü noksanlıktan münezzehtir]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

151a Göklerde ve yerde, aşağılarda ve yukarılarda her ne varsa hepsi O'nundur/O'nun milki ve mahlûkudur; her biri O'na boyun eğmiş ve O'nun emrine âmâdedir. (I/479)

151b *Lâ ya'lemûn [ilmi olmayanlar/bilmeyenler]*: İlâhiyâta ilmi olmayan veyâ olsa bile âlimâne hareket etmeyen câhiller... (I/480 ve krş. Bakara: 113, not: 145a)

152 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ya* yerine *ye* yazılmıştır. (E.Ö)

153 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

154 • *Rahmetimizin* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

ve azâbımızın[155] habercisi (olarak) gönderdik. Sen o cehennemliklerden [*ashâb-ı cahîm*'den: çok alevli ateşin ashâbından] mes'ûl [sorumlu] de değilsin.[156]

120. (Ey Muhammed!) Sen millet/ [yol-gidişât-dîn]lerine[157a] tâbi olmadıkça, ne yehûd(iler), ne nasârâ [hristiyanlar] senden aslâ hoşnud da olmazlar.

"Her hâlde [şübhesiz] yol, Allâh(ın) yolu" de![157b]

Şânım hakkı için, sana vahy ile[158] gelen bu kadar ilmden sonra –bilfarz– onların hevâlarına tâbi olacak olsan, Allâh'tan sana ne bir velî [hâmi] bulunur, ne bir nasîr [yardımcı].

121. Kendilerine (o) Kitâbı verdiğimiz ehliyetli kimseler onu,[159] tilâvetinin hakkını vererek okurlar.[160]

---

155 •Âyette, *azâbımızın* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

156 Bir başka kıraâte [okunuşa] göre ise ma'nâ şöyle olur: "Artık cehennemliklerden suâl etme, onlar hakkında Benden birşey dileme, onlara yapacağımı Ben bilirim". (I/482)

157a *Millet*'in asıl ma'nâsı, –Zemahşerî'nin *Esâs*'ta beyânına göre– "eğri veyâ doğru tutulmuş yol"dur. Bundan, "dîn ve şerî'at" ma'nâsına kullanılmıştır. Şehristânî'nin *Milel ü Nihâl*'de beyânına göre; *dîn, şerî'at, millet,* vâkide ve haddı-zâtında aynı olmakla birlikte, itibâren ve mefhûmen her biri bir haysiyyetle tefrik olunur. İtikâd haysiyyetiyle *dîn,* amel haysiyyetiyle *şerî'at,* ictimâ haysiyyetiyle *millet* denilir. Filvâki, itikâd edilen ne ise, amel edilen odur; amel edilen ne ise, ictimâ edilen de odur. Binâenaleyh *millet,* "bir heyet-i ictimâiyyenin etrâfında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü", diğer bir ta'bîrle "rûh-i ictimâîsinin tâbi olduğu ve cism-i ictimâîsinin bağlı bulunduğu hâkim ilkeler ve tutulan yol"dur. (I/483-484)

157b "Allâh'ın hidâyeti, işte uyulacak hidâyet ancak odur": Hidâyet diye ona denilir. Diğer bir ma'nâ ile: Allâh rehberi yok mu? İşte tâbi olunacak rehber ancak odur; Allâh'ın Resûlü, Kitâbı ve Dîni dururken başkasına tâbi olmak dalâlettir. (I/483)

158 •Âyette, *vahy ile* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

159 Bu âyet, Ehl-i Kitâb'ın [yehûdi ve hristiyanların] mü'minleri hakkında nâzil olmuştur ki bunlar, Tevrât ve İncîl'i okuyup amel eden ashâb-ı îmândan oldukları için Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e îmân etmişlerdir. (I/485)
•Âyette, *ehliyetli* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

160 •Meâl'de, *Kendilerine (o) Kitâbı verdiğimiz ehliyetli kimseler onu, tilâvetinin hakkını vererek okurlar* diye tercüme edilen *ellezîne âteynâhumu'l-kitâbe yetlûnehu haqqa tilâvetihi* ibâresindeki *kendilerine Kitâb verilenler*'in "mü'minlere", *hu* zamîrinin de "Kur'ân'a" işâret ettiğini söyleyen müfessirler de bulunmaktadır. (E.Ö)

İşte onlar ona îmân ederler, herkim de onu inkâr ederse, işte onlar da hüsrânda kalanlardır.

122-123. Ey İsrâîloğulları! Sizlere in'âm [ihsân] ettiğim ni'metimi ve sizi vaktiyle âlemdeki ümmetlerin[161a] üzerine geçirdiğimi hatırlayın ve sakının öyle bir günden ki, kimse kimse(nin vereceğin)den birşey ödeyemez, kimseden fidye kabûl edilmez ve ona şefâ'at de fayda vermez, hem de hiçbir taraftan yardım olunmazlar.

124. Şunu da hatırda tutun ki: Bir vakit İbrâhîm'i Rabbi birtakım kelimât [kelimeler/emirler-yükümlülükler] ile imtihân etti.

O onları itmâm edince [tamâmlayınca], "Ben (kuşkusuz) seni bütün insânlara imâm[161b] [öncü/önder] edeceğim" buyurdu.

(İbrâhîm,) "Yâ Rabbî![162] Zürriyyetimden de..." dedi.

(Bunun üzerine Allâh) buyurdu ki: "Benim ahdime zâlimler nâil olamaz".[163]

•Ayrıca, âyetteki *tilâvet* kelimesi, *uymak/tâbi olmak/izlemek* ma'nâsına da geldiğinden (bkz. Şems: 2), *ellezîne âteynâhumu'l-kitâbe yetlûnehu baqqa tilâvetihi* ibâresi, *Kendilerine o Kitâb'ı verdiğimiz kimseler* [*mü'minler* veyâ *Ehl-i Kitâb'dan ba'zıları*] *ona* [*Kur'ân'a* veyâ *Tevrât'a-İncîl'e*], *uyulması gerektiği gibi uyarlar* şeklinde de anlaşılabilir. (E.Ö)

161a •Âyette, *vaktiyle* ve *ümmetler* kelimelerinin karşılığı olmadığından ibâreye, *Sizi âlemlere* [*insânlara*] (*veyâ âlemler* [*insânlar*] *üzerine*) *tafdîl ettiğimi*... şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

161b *İmâm,* "önde olan, kendisine tâbi olunan [ittibâ edilen/uyulan], ön/öncül" demektir. Bu bakımdan, *imâmet-i kübrâ* [en büyük imâmet], "dîn ve dünyâ işlerinde insânlara riyâset [reislik/başkanlık] etmek"tir, bunun en yükseği de risâlet mertebesidir. Bu *imâmet* ise, amelde örnek/kânûn olacak birtakım hükümlere, dîn ve şerî'ate bağlı olduğundan bu hitâbdan kasıd, İbrâhîm'i (a.s), bir dîn ve şerî'ate sâhib kılmak ve bununla insânların önüne düşürmektir. (I/491)

•Âyette, *bütün* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

162 •Âyette, *yâ Rabbi* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

163 Bu âyet, zâlimin imâmete [devlet başkanlığına/hilâfete] ehil olmadığına, imâm [halîfe] olduktan sonra zulüm yapması hâlinde ise görevden alınmasının vâcib olduğuna delîldir. (I/492)

•İmâmetle/hilâfetle/devlet başkanlığıyla veyâ namaz imâmlığıyla hiçbir ilgisi bulunmayan bu âyetten böyle bir hüküm çıkarmak, –en azından usûl açısından– uygun olmaz. (E.Ö)

125. Ve o vakit, (o) Beyt-i Şerîf'i[164a] [Ka'be'yi] insânlar için dönüp varılacak bir sevâbgâh ve bir dâru'l-emân [güvenli bir yer] kıldık; (öyleyse) siz de Makâm-ı İbrâhîm'den kendinize bir namazgâh edinin![164b]

Ve (nitekim) İbrâhîm ile İsmâîl'e şöyle ahid [emir] verdik: "Beyti/[evi]mi, hem tavâf edenler için, hem ibâdete kapananlar[165] için, hem rükû' ve sücûda varanlar için tertemiz bulundurun!"[166]

126. Ve o vakit İbrâhîm, "Yâ Rabb![167] Burasını emîn bir belde kıl ve ahâlisini envâ-i semerâttan merzûk buyur[168] [halkını her türlü üründen-meyveden rızklandır]; Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân eyleyenlerini..." dedi.

(Allâh) buyurdu ki: "Küfredeni dahi merzûk eder [rızklandırır] de, az bir zamân hayâttan nasîb aldırırım ve sonra ateş azâbına muztarr [mecbûr] kılarım, ki o ne yaman bir inkılâbdır".

127-129. Ve o vakit ki İbrâhîm Beyt'ten [Ka'be'nin] temelleri(ni) yükseltiyordu, (oğlu) İsmâîl de (o'nunla) birlikte(ydi, ikisi-bir) şöyle du'â ettiler:[169a]

"Ey bizim Rabbimiz![169b] Kabûl buyur bizden, (kuşkusuz) dâima işi-

164a •Meâl'de, *Beyt-i şerîf'i* diye çevirilen *el-beyte* lafzı, *o Beyt'i [o Ev'i/Ka'be'yi]* demektir. (E.Ö)

164b Yâni, insânlar için sevâb kazanacak bir merci [*sevâbgâh*] ve onun hareminde bulunanlar için saldırıdan emîn, güvenli bir yer [*dâru'l-eman*] yapmıştık. *Makâm-ı İbrâhîm*, "İbrâhîm'in (a.s) Beyt'i/Ka'be'yi binâ ederken veyâhud insânları hacca da'vet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yer"dir. Nâfi ve İbn Âmir kırâatlerinde mâzî sîğasıyla *vettehazû* okunur; yâni, "Biz Ka'be'yi insânlara merci ve me'men [güven yeri] yapmıştık; insânlar da onu kıble edinmişlerdi". Binâenaleyh, burada da kıblenin değiştirilmesine teşvik vardır. (I/493)

165 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ibâdete kapananlar* yerine *ibâdet yapanlar* yazılmıştır. (E.Ö)

166 •Krş. Hacc: 26. (E.Ö)

167 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

168 Yâni, her türlü üründen, meyveden rızk ver! (I/494)

169a •Âyette, *şöyle du'â ettiler* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

169b •Bakara: 127, 128 ve 129 âyetlerinde *ey bizim Rabbimiz* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, *Rabbimiz* karşılığını vermek yeterlidir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da birçok yerde *Rabbimiz* şeklinde çevirmiş, birçok yerde de aslı üzere (*Rabbenâ* şeklinde) bırakmıştır. (E.Ö)

ten[170] (veyâ kabûl eden) dâima bilen Sensin ancak Sen.
"Ey bizim Rabbimiz! Hem, bizi yalnız Senin için boyun eğen [Sana teslîm olan] (iki kimse)/müslüman kıl ve zürriyyetimizden (de) yalnız Senin için boyun eğen (bir topluluk)/ bir ümmet-i müslime[171] vücûda [meydana] getir[172] ve bizlere ibâdetimizin yollarını göster ve tevbe ettikçe [Sana döndükçe] üzerimize rahmetinle bak! Öyle tevvâb [tevbeleri çokca kabûl edip kullarına rahmetle yönelen], öyle rahîm[173] [rahmeti sürekli olan] Sensin ancak Sen.
"Ey bizim Rabbimiz! Hem de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki, üzerlerine âyâtını tilâvet eylesin [âyetlerini okusun] ve kendilerine Kitâbı ve hikmeti[174] ta'lîm (edip öğr)etsin ve içlerini-dışlarını[175] temiz(leyip) paklasın! Öyle azîz,[176] öyle hakîm[177] [hikmet sâhibi] Sensin ancak Sen".

---

170 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işiten* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

171 • Bu ibâre Osmanlıca Yazma nüsha'da ***millet-i müslime*** şeklindedir, ancak lafzın orijinaline uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

172 • Meâl'de, ***Bizi yalnız Senin için boyun eğen müslüman kıl ve zürriyyetimizden yalnız Senin için boyun eğen bir ümmet-i müslime vücûda getir*** diye tercüme edilen ***vec'alnâ müslimeyni leke ve min-zürriyyetinâ ümmeten müslimeten leke*** ibâresine, "İkimizi, Sana teslîm olanlardan kıl (yâhud, "Bizi Sana teslîm olan iki kimse yap/Bizi Sana iki müslim yap"), zürriyyetimizden de Sana müslim/teslîm olan bir ümmet (yap/vücûda getir)" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)
İslâm fiili, böyle ***leke*** gibi ***lâm*** ile sılalandığı zamân ***istislâm,*** yâni "teslîm-i nefs [kendini/benliğini teslîm etmek], itaat ve inkıyâd-ı kâmil" ma'nâsına gelir veyâ onu tazammun eder. (I/495-496)

173 • ***Rahîm*** [rahmeti sürekli olan] kelimesi için bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

174 ***Hikmet***'in aslı, "ilm ve amelde itkân" [sağlamlık/emînlik], diğer bir ta'bîrle, "söz ve fiilde isâbet" demektir. (I/496 ve krş. Bakara: 152-153, not: 208)

175 • Âyette, ***içlerini-dışlarını*** ibâresinin karşılığı yoktur. Ve benzeri bir âyetin çevirisi için bkz. Bakara: 151. (E.Ö)

176 • ***Azîz,*** "kendisine üstün gelinemeyen güç ve kuvvet sâhibi, irâde ettiği hiçbir şey kendisi için imkânsız olmayan, cezâlandıracağı ve intikâm alacağı hiçbir kimsenin elinden kurtulamadığı zât" şeklinde ta'rîf edilmiştir. Bkz. 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

177 • ***Hakîm:*** "İlm, derin kavrayış, âdil yargı sâhibi, her şeyi yerli-yerinde yapan". Bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

130. İbrâhîm'in milletin/[yolun-dîninden kim yüz çevirir, ancak kendine kıyan sefih.[178]
Hakîkat(en), Biz o'nu dünyâda ıstıfâ ettik [süzüp seçtik], âhirette de o, hiç şübhe yok salâh ile seçilenlerdendir.
131. Rabbi o'na, "İslâm [Allâh'a teslîm ol!" emrini verince, "Teslîm oldum rabbi'l-âlemîne" [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbine/sâhibine] dedi.
132. (Onu)/bu dîni[179a] İbrâhîm kendi oğullarına vasiyet [tavsiye] ettiği gibi, Ya'kûb da vasiyet etti: "Ey oğullarım![179b] Allâh sizin için o dîni ıstıfâ buyurdu [seçip ihsân etti],[180] başka dînlerden sakının,[181a] yalnız müslim [Allâh'a teslîm olmuş kimseler] olarak can verin!" dedi.[181b]
133. (Ey İsrâîloğulları!) Yoksa siz şâhidlermiydiniz, Ya'kûb'a ölüm hâli geldiği vakit; oğullarına, "Benim arkamdan neye ibâdet edeceksiniz?" dediği vakit?![182]

178 Yâni, kendini zelîl ve tahkir etmek, esâret zilletinde ve mahkûmiyyette kalmak isteyen kimse hâriç, İbrâhîm'in câmiasından, dîninin rûhu olan islâmdan [Allâh'a teslîmiyyetten] kim yüzçevirir, hangi akıl sâhibi bundan kaçınır da o'nun zürriyyetine va'dedilen bu saadetten mahrûm kalmak ister?! (I/497 ve ayrıca *sefîh* kelimesi için bkz. Bakara: 13, not: 20)

179a •Meâl'de, *hâ [onu]* zamîrine, "bu dîni" diye karşılık verilmiştir. (E.Ö)

179b •Meâl'in orijinalinde *oğullarım* diye çevirilen *yâ benîyye* ibâresi, *ey oğullarım* ma'nâsına geldiğinden, *ey* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

180 Yâni, kendisine tâbi olunacak dîni sizin için bizzât beğenip seçti, size dînlerin en safını, en güzîdesini ihsân etti. (I/499)

181a •Âyette, *başka dînlerden sakının* cümlesinin karşılığı yoktur. Bu gibi ibâre ve cümleler, ya hiç konmamalı, ya da parantez içine alınmalıdır. (E.Ö)

181b •Âyette, *dedi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

182 Ey millet-i İbrâhîm'e [İbrâhîm'in dînine/yoluna] rağbet göstermeyen Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] ve benzerleri! Ya'kûb vefât edeceği sırada oğullarına, "Benden sonra neye ibâdet ve kulluk edeceksiniz?" diye sorduğu vakit, siz hazırmı idiniz? (Hayır) değildiniz, hâlbuki hakîkî Benî-İsrâîl olan Ya'kûb'un oğulları hazır idiler, o'na ne cevâb verdiler bilirmisiniz? (I/499)
•133. âyetin başındaki *em* bağlacının, her zamân *soru* anlamına (... *mıydınız?* veyâ ... *mıdır?* veyâ *yoksa* ... *mı/mu?*) gelmeyeceği, dolayısıyla bu âyetin şöyle de anlaşılabileceği ifâde edilmiştir: "Evet, siz (ey Ehl-i Kitâb,) Ya'kûb'a ölüm geldiği vakit oğullarına, 'Benim arkamdan neye ibâdet edeceksiniz?' diye sorduğuna, onların da 'Senin ilâhına; ataların İbrâhîm'in, İsmâîl ve İshâk'ın da ilâ-

Dediler ki (oğulları, Ya'kûb'a): "Senin Allâh'ın ve ataların İbrâhîm ve İsmâîl ve İshâk'ın Allâh'ı ilâh-ı vâhid'e [biricik/eşsiz ilâha] ibâdet ederiz; biz ancak O'na (teslîm olup) boyun eğen (kimseleriz)/müslimleriz".[183]

134. O(nlar) bir ümmetti geldi-geçti, on(lar)a kendi kazandığı (iyilik ve kötülüklerin karşılığı), size de kendi kazandığınız (iyilik ve kötülüklerin karşılığı vardır); siz onların amellerinden soru(mlu tutu)lacak değilsiniz.[184]

135. Bir de (yehûdiler), "Yehûd(i olun ki hidâyet bulasınız" dediler,) ve (hristiyanlar da aynı iddiâ)ya (kalkışarak,) "Nasârâ [hristiyan] olun ki hidâyet bulasınız" dediler.

De ki: "Hayır, hakk-perest hanîf[185] olarak (hep birlikte) İbrâhîm milleti(ne/yoluna-dînine) (tâbi olalım), ki o, hiçbir zamân müşriklerden olmadı".

136. Ve deyin ki: "Biz Allâh'a îmân ettiğimiz gibi, bize ne indirildiyse, İbrâhîm'e ve İsmâîl'e ve İshâk'a ve Ya'kûb'a ve esbât'a [onların soyun-

---

hı olan o tek ilâha ibâdet edeceğiz; çünkü biz O'na teslîm olanlarız' diye cevâb verdiklerine şâhidsiniz [atalarınız buna şâhiddi, siz de bunu biliyorsunuz]". (Ve krş. Yûnus: 38, not: 51; Hûd: 13, not: 13; Hûd: 35; Enbiyâ: 21 ve 24; Secde: 3, not: 2.) (E.Ö)

183 •Meâl'de, *Senin Allâh'ın ve ataların İbrâhîm ve İsmâîl ve İshâk'ın Allâh'ı ilâh-ı vâhide ibâdet ederiz, biz ancak O'na boyun eğen müslimleriz* diye çevirilen *na'budu ilâheke ve ilâhe âbâike ibrâhîme ve ismâîle ve ishâqa ilâhen vâhiden ve nahnu lehu müslimûne* ibâresine, "Senin ilâhına ibâdet edeceğiz; ataların İbrâhîm'in, İsmâîl ve İshâk'ın ilâhına; (o) tek ilâha; zîrâ biz O'na teslîm olan kimseleriz" veyâ "Senin ilâhına; ataların İbrâhîm'in, İsmâîl ve İshâk'ın da ilâhı olan o tek ilâha ibâdet edeceğiz; çünkü biz O'na teslîm olanlarız" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (I/500), *Biz senin ma'bûdun ve ataların İbrâhîm ve İsmâîl ve İshâk'ın ma'bûdu bir ilâha ibâdet ve kulluk edeceğiz ve biz ancak O'na müslim ü munkâdız [teslîm olan ve boyun eğen kimseleriz], başkasını tanımayız* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

184 •Lafızları aynı olan iki âyetin (Bakara: 134 ile Bakara: 141. âyetlerin) tercümelerini karşılaştırınız. (E.Ö)

185 *Hakk-perest hanîf*, yâni "küfr ve şirkten yüzçevirip uzaklaşan, hakka ve tevhîde yönelen" İbrâhîm milleti'nden [yolundan/dîninden] olup hep birlikte o'nun dînine-yoluna tâbi olalım [uyalım]. (I/514 ve krş. En'âm: 161, not: 198; Rûm: 30, not: 26)

dan gelenlere] ne indirildiyse, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya ne verildiyse ve bütün peygamberlere Rabb'lerinden olarak (her) ne verildiyse hepsine îmân ettik. O'nun resûllerinden[186] (hiç) birinin arasını (–kimine îmân edip kimini inkâr ederek–) ayırmayız ve biz, ancak O'nun için boyun eğen(leriz)/müslimleriz".

137. –Eğer böyle; sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederlerse, muhakkak doğru yolu buldular. Yok yüzçevirirlerse, onlar sırf bir şikâk [ihtilâf/ayrılık ve çekişme/düşmanlık] içindedirler. Allâh da sana, onların hakklarından geliverecektir [onlara/onların düşmanlıklarına karşı, Allâh sana kâfîdir][187] ve O, o işiten, o bilendir.–[188]

138. "(Siz) Allâh(ın) boyasına bak(ın), (–ki biz onunla boyandık; Allâh'ın boyası olan îmân-ı fıtrî ile îmân ettik–) {vaftiz n'olacak}, Allâh'tan güzel boya vuran kim!? Biz işte O'na ibâdet edenleriz".

139. (Yehûdi ve hristiyanlara) de ki: "Allâh hakkında bizimle mücâdelemi edeceksiniz? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz;[189] –ve bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz size– ancak biz[190] O'na muhlisleriz [bütün samimiyetimiz ve benliğimizle bağlananlarız]".

140. (Yehûdilere şunu sor:) "Yoksa, 'İbrâhîm de, İsmâîl de, İshâk da, Ya'kûb da, esbât [onların soyundan gelenler] da hep yehûd(i idiler'mi diyorsunuz)?"

Ve (aynı suâli hristi)ya(nlara da sor: "Yoksa, 'İbrâhîm de, İsmâîl de, İshâk da, Ya'kûb da, esbât da hep) nasârâ [hristiyan] idiler'mi diyorsunuz?"[191]

De ki: "Sizlermi daha iyi bileceksi-

186 •Meâl'de, *O'nun resûllerinden* diye çevirilen *minhum* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (I/514) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *bunlardan* (veyâ *onlardan*) anlamına gelir. (E.Ö)

187 Bundan böyle Ehl-i Kitâb'ın şerrine karşı Allâh sana kâfidir. (Cezâlandırmayı) biraz te'hir etse [ertelese] bile, onların hakkından mutlaka gelecektir. (I/515)

188 137. âyet, 136. âyetle 138. âyet arasına yerleştirilmiş/sıkıştırılmış bir ara-cümle niteliğindedir. (I/516-517)

189 •Meâl'in orijinalinde, *sizin de* şeklinde eksik çevirilen *rabbukum* lafzı, *sizin de Rabbiniz* anlamına geldiğinden, *Rabbiniz* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

190 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ancak biz* yerine *biz ancak* yazılmıştır. Ve ayrıca, *ancak* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

191 Muhâtabın Ehl-i Kitâb olması hâlinde ma'nâ şöyle olur: "Ey yehûdiler! Millet-i İbrâhîm'e [İbrâhîm'in dînine/yoluna] tâbi olmamak ve bizimle mücâdele et-

niz, yoksa Allâh'mı?! Allâh'ın şehâdet ettiği bir hakîkati bilerek ketmeden/[gizleyen]den daha zâlim kim olabilir?![192] Allâh, (yapıp) ettiklerinizden ğâfil değil".

141. O(nlar) bir ümmetti geldi-geçti, on(lar)a kendi kazandığı (iyilik ve kötülüklerin karşılığı), size de kendi kazandığınız (iyilik ve kötülüklerin karşılığı vardır) ve siz onların işlediklerinden mes'ûl [sorumlu tutulacak] değilsiniz.[193]

142. Nâs [insânlar] içinde süfehâ[194] [budala yehûdi] takımı, "Bunları, (üzerinde) bulundukları kıblelerinden[195] [Beytu'l-Makdis'ten] çeviren ne?!" diyecek.

De ki: "Meşrık [doğu] da, mağrib [ba-

---

mek için İbrâhîm'in, İsmâîl'in, İshâk'ın, Ya'kûb ve esbât'ın yehûdi olduğunumu iddiâ ediyorsunuz?" ve "Ey hristiyanlar! Millet-i İbrâhîm'e tâbi olmamak ve bizimle mücâdele etmek için İbrâhîm'in, İsmâîl'in, İshâk'ın, Ya'kûb ve esbât'ın hristiyan olduğunumu iddiâ ediyorsunuz?" Muhâtabın Hz. Peygamber olması durumunda ise ma'nâ şöyle olur: "Ey Muhammed! Yehûdi ve hristiyanlar İbrâhîm'in, İsmâîl'in, İshâk'ın, Ya'kûb ve esbât'ın kendilerinden olduğunumu iddiâ ediyorlar?!" (I/518)

•Âyetin bu kısmı şöyle de anlaşılabilir: *Yehûdiler; "İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbât yehûdi idiler" diye iddiâ ediyorlar. Hristiyanlar da; "İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbât hristiyan idiler" diye iddiâ ediyorlar.* (E.Ö)

192 •Meâl'de, *Allâh'ın şehâdet ettiği bir hakîkati bilerek ketmedenden daha zâlim kim olabilir?!* diye çevirilen *ve men ezlamu mimmen keteme şehâdeten 'ındehu min-allâhi* ibâresi, Tefsîr metninde, *Ve acaba nezdinde ma'lûm ve mintarafillâh sâbit bir şehâdeti ketmedenden daha zâlim kim vardır?!* (I/518) şeklinde tercüme edilmiştir, ki bu tercüme, Meâl'dekinden –nisbeten– daha uygundur. Bunun yanısıra ibâreye şu karşılıklardan biri de verilebilir: A) Yanındaki, Allâh'tan bir şehâdeti gizleyen kimseden, kim daha zâlimdir?! B) Yanındaki bir şehâdeti –Allâh'tan (bir şehâdeti–) gizleyen kimseden kim daha zâlim olabilir?! C) Allâh tarafından uhdesine tevdi edilen bir şehâdeti gizleyen kimseden kim daha zâlimdir?! (E.Ö)

193 •Lafızları aynı olan 141. ile 134. âyetlerin tercümelerini karşılaştırın. (E.Ö)

194 *Süfehâ takımı:* "Hafif akıllı, idrâksiz, çapkın gürûhu" (I/522). *Sûfehâ,* "ucu budalalığa varan hafiflik, fikirsizlik, temkinsizlik"tir. Bunun zıddı ise, "ağır başlılık, tam akıllılık"tır. (I/234, II/1292)

195 •Meâl'de, *kıbleden* diye tercüme edilen *kıbletihim* lafzı, *kıblelerinden* (lafzen: *kendilerinin kıblesinden*) anlamına geldiğinden, *kıbleden* kelimesini *kıblelerinden* yaptık. (E.Ö)

"Bunları, yâni Muhammed ve ümmetini bulundukları kıblelerinden: Beyt-i

tı] de Allâh'ındır.[196] O, kimi dilerse (onu) doğru bir caddeye çıkarır".

143. Ve işte böyle sizi doğru bir caddeye çıkarıp ortada yürüyen[197] [âdil ve hayrlı] bir ümmet kıldık ki; siz bütün insânlar üzerine adâlet numûnesi,[198a] hakk şâhidleri olasınız, Peygamber de sizin üzerinize şâhid olsun.

Kıbleyi, mukaddemâ[198b] durduğun [önceden yöneldiğin] Ka'be[198c] yapışımız da, sırf şunun içindir: Peygamber'in izince gidecekleri, iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden ayıralım.

O, elbette Allâh'ın hidâyet eylediği kimselerden maada/[başka]sına mutlak(a) ağır gelecekti. Allâh îmânınızı zâyi edecek değil. Her hâlde [hakîkaten] Allâh insânlara re'fet/[şefkat]li, (hem de) çok re'fetlidir, rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.[199a]

144. (Ey Muhammed!) Hakîkaten yüzünün semâda aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol, seni hoşnud olacağın bir kıbleye me'mûr edeceğiz; haydi yüzünü Mescid-i Harâm'a [Ka'be tarafına] doğru çevir![199b]

Siz de [ey mü'minler] nerede bulu-

Makdis'ten çeviren ne?" *Kıble,* esâsen "insânın herhangi bir tarafa teveccühü ve istikbâl-i hâli"dir ki Türkçe "yön" demektir. Örfen, namazda teveccüh olunan mekâna isim olmuştur. (I/522)

196 Yâni, bir tarafı doğu, bir tarafı batı olan bütün kürre-i arz Allâh'ındır. Bu bakımdan, her nerede yönelirseniz orada Allâh'a durulacak bir cihet vardır. O'nun bir mekânı yoktur, Allâh cihetten münezzehtir, bütün cihetler O'nundur. Nerede Kendisine ibâdet yapılırsa onu bilir. Her şeyi bilen Allâh, önceden (yönelmeyi) emrettiği bir kıbleyi neshederek, ona benzer veyâ ondan daha hayrlı başka bir kıbleyle değiştirebilir. (I/477 ve 522)

197 *Vasat* (–Meâl'de, *ortada yürüyen* diye çevirilmiştir–), "âdil" (ve "hayrlı") ma'nâsına gelir (VIII/5282 ve krş. Kalem: 28). Ey Muhammed ümmeti! İşte sırât-ı mustakîm'e hidâyet etmek sûretiyle sizi böyle vasat, merkez ve her tarafı denk, mu'tedil, hayrlı bir ümmet yaptık ki diğer insânlar üzerine kavlen, fiilen veyâ hâlen âdil şâhid ve numûne-i imtisâl olasınız. (I/523-524)

198a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *numûnesi* yerine *ümniyesi/emniyesi* (–iki türlü de okunabilir–) şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

198b •Âyette, *mukaddemâ* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

198c •Âyette, *Ka'be* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

199a •*Rahîm* kelimesi için bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

199b *Şatr,* "bir şeyin nısfı veyâ bir cüz'-i mütemâyizi veyâ bir cânibi" ma'nâsına gelir. (I/528)

n(ur)sanız (bulunun) yüzünüzü ona doğru çeviriniz!
Kendilerine Kitâb verilmiş olanlar da her hâlde [kesinlikle] bilirler ki, o [kıblenin değiştirilme emri],[200] Rabb'lerinden gelen hakktır. Ve Allâh onların yaptıklarından ve yapacaklarından gâfil değildir.
145. Celâlim hakkı için, sen o Kitâb verilmiş olanlara her burhânı [delîli] da getirsen, yine senin kıblene tâbi olmazlar, sen de onların kıblesine tâbi olmazsın, (onların) bir kısmı diğer kısmın(ın) kıblesine tâbi değil ki...
Celâlim hakkı için, sana gelen bunca ilmin arkasından, sen tutar da onların (keyif ve) hevâlarına uyacak olursan, o takdîrde sen de mutlak(a) zulmedenlerdensindir.
146-148. O kendilerine Kitâb verdiğimiz ümmetlerin ulemâsı,[201] o'nu (o Peygamber'i),[202] oğullarını tanır gibi tanırlar. Böyle iken, içlerinden birtakımı, hakkı, bile bile ketmeder/[gizler]ler.
O hakk(tır), Rabbinden(dir[203] ey Muhammed), artık şübheye düşenlerden olma sakın! (Çünkü) her birinin bir yöneti vardır; o, ona yönelir. Haydin hep hayrlara koşun, yarışın! Her nerede olsanız Allâh sizi

Binânaleyh, sen hemen yüzünü dosdoğru Mescid-i Harâm'ın şatrına, yâni "Ka'be tarafına" çevir. Bu sûretle eski kıble mensuh ve böyle istikbâl-i kıble farz oldu. *Yüzün dosdoğru çevirilmesi,* "bedenin ön tarafından tamâmen yönelmesi" demek olduğu âşikârdır. Binâenaleyh, yüzün ve bedenin Ka'be'den başka bir tarafa bükülmesi, namazı ifsâd eder. Lâkin uzakta bulunanlar için bizzat Ka'be'ye isâbet de şart değildir. Ve bunun için, bizzât "Ka'be" denilmeyip "Mescid-i Harâm şatrına" buyurulmuştur; *Mescid-i Harâm* ise, "Ka'be'nin kendisi değil, etrâfındaki harem-i şerîfi"dir. Ve burada kıtâl/savaş, taarruz/saldırı yasak bulunduğu ve emn-i kâmil [tam bir emniyet] matlûb olduğu için ona "harâm" veyâ "harem" denilmiştir. (I/527)

200 Şimdi, "Kıblenin böyle (Kudüs'teki) Beyt-i Makdis'ten, (Mekke'deki) Ka'be'ye değiştirilmesine diğer Ehl-i Kitâb ne diyeceklerdir?" derseniz, daha önce kendilerine Kitâb verilmiş olan yehûdi ve hristiyan tâifeleri de elbette bilirler ki, bu değiştirme emri, Rabb'leri tarafından bir emr-i hakktır. (...) Ve Ka'be'nin, vaktiyle İbrâhîm'in kıblesi olduğunu onlar da bilirler. (I/529)

201 • *Ümmetlerin ulemâsı* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

202 • Siyâka dikkat edildiğinde, buradaki zamîrin Resûlullâh'a (s.a) gitme ihtimâlinin zayıf olduğu anlaşılır. Zîrâ, hem 146. âyet, hem de ondan önceki ve sonraki âyetler aynı konuyla: kıble değişikliğiyle alâkalıdır. (E.Ö)

203 "O emr-i hakk, Rabbindendir". Başka bir deyişle, "Hakk/hakîkat, Allâh'tan gelendir". (I/533)

toplar, bir araya getirir; şübhesiz ki Allâh her şeye kadîr.

149-150. Hem, her nereden sefere[204a] çıkarsan, hemen Mescid-i Harâm'a doğru yüzünü çevir! Bu emir, şübhesiz hakk(tır), [204b] Rabbinden olduğu muhakkaktır. Allâh amellerinizden ğâfil de değildir. (Öyleyse) her nereden yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir ve (siz de ey mü'minler) her nerede ol(ur)sanız (olun) yüzünüzü ona doğru çevirin ki, nâs [insânlar] için aleyhinizde hüccet [delîl] olmaya; ancak, içlerinden hakksızlık edenler başka; siz de onlardan korkma/[haşyet duymalyın, Benden korkun [haşyet duyun], (ki) hem üzerinizdeki ni'metimi tamâmlayayım, hem gerek ki hidâyete eresiniz.

151-152. Nitekim içinizde[205] [İbrâhîm ve İsmâîl zürriyeti içinde] sizden[206] bir resûl gönderdik, size âyetlerimizi okuyor, sizi (şirkten, küfrden ve kötülüklerden) tezkiye ediyor[207] [arındırıyor], size Kitâb(ı ve) Hikmet(i)[208] öğretiyor, size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor. O hâlde a-

---

204a • Âyette, *sefere* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

204b • Meâl'de, ***Bu emir, şübhesiz hakk*** diye çevirilen ***innehu lelhaqqu*** ibâresine, ***–emir*** kelimesinin âyette karşılığı bulunmadığından– ***Şübhesiz o, hakktır*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

205 Yâni, İbrâhîm ve İsmâîl zürriyyeti içinden [Arablardan]. (I/538 ve krş. Âl-i 'İmrân: 164, Cum'a: 2)

206 Yâni, sizin gibi insân cinsinden güzîde bir resûl. Beşer nevinin/türünün, yine beşer olarak bir peygambere mazhâriyeti ne büyük ni'mettir! (I/538 ve krş. Âl-i 'İmrân: 164, Cum'a: 2)

207 Yâni, sizi her türlü şirkten, günâhtan, âsilik ve isyândan, insânlık şerefine halel getirecek maddî ve ma'nevî çirkinliklerden, pisliklerden temizleyecek/arındıracak, hakkın, ıslâh edilmiş paklanmış âdil bir şâhidi hâline getirecek, teksîr ü tanzim edecek bir sîrete [çoğaltıp nizâmına koyacak bir yola/ahlâka] sevkediyor. (I/539 ve krş. Bakara: 129)

208 Size Kitâb ve hikmet öğretiyor; her türlü hikmeti içeren hukûk ilmini ve şartlarını, şerî'atin hikmetini, yüksek ahlâkı, toplumların ayakta kalmasına ve çökmesine sebeb olan sırrları, insânlığın maslahatlarını, başlangıcın ve sonun ilmini, kâinâtta cereyân eden ve hâkim olan kânûnları ve ilâhî sünnetin özlerini ve bunların uygulanma tarzını kavlî ve fiilî sünnetle öğretiyor. (I/539 ve krş. Bakara: 129)

Hikmet'in aslı, "ilm ve amelde itkân" [sağlamlık/emînlik], diğer bir ta'bîrle "söz ve fiilde isâbet" demektir. (I/496

nın Beni (ki) anayım sizi ve şükredin de Bana nankörlük etmeyin!

153. Ey o bütün îmân edenler! Sabr ve salât [namaz-du'â] ile yardım isteyin! Şübhe yok ki Allâh sabredenlerle berâberdir.

154. Ve Allâh yolunda katlolunanlara [öldürülenlere], "Ölüler" demeyin! Hayır diridirler, velâkin siz sezmezsiniz [şu'ûrunda değilsiniz].

155-157. Çâresiz, sizleri biraz korku, biraz açlık, biraz maldan-candan ve hâsılât/[ürünler]tan eksiklikle imtihân edeceğiz. Müjdele o sabırlıları ki, başlarına bir musibet geldiği vakit, "Biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz"[209] derler. İşte onlar (var ya), Rabb'lerinden salâvât [mağfiret-bağışlanma] ve rahmet[210a] onlara ve işte hidâyete erenler (de) onlar.

158. Hakîkat(en) Safâ ile Merve[210b] (tepeleri) Allâh'ın şe'âirin/[alâmetlerin]dendir; onun için herkim hacc veyâ umre[211] niyetiyle Beyt'i [Ka'be'yi] ziyâret ederse, tavâfı, bunlarla yapmasında, ona bir günâh yoktur; (aksine) herkim (tavâfa, Safâ ile Mer-

209 •Meâl'in aslında, *Biz Allâh'ınız ve nihâyet O'na döneceğiz* cümlesinin orijinali de bulunmaktadır. (E.Ö)

210a *Allâh'ın salâvâtı,* "bütün günâhların mağfireti"dir. Allâh bunların günâhlarını tamâmen örter ve onlara, rahmetiyle öyle mükâfâtlar, öyle ni'metler verir ki bunlar dünyâda ne görülmüş, ne işitilmiş, ne de insânın hatır ve hayâline gelmiştir. (I/553)

210b Mescid-i Harâm etrâfında bulunan Safâ ve Merve tepeleri Allâh'ın şe'âirindendir: İbâdet ve kurbeti [yakınlığı] için belliklerden, alâim-i mahsûsasmdan, menâsikindendir. Esâsen *safâ,* "kaypak taş"; *merve* de "küçük ve yumuşakca taş" demek olup lâm-ı ta'rif ile *es-Safâ, el-Merve,* Mekke'de ma'lûm iki tepenin ism-i alemleridir. Harf-i ta'rifleri; *el-Beyt, en-Necm* gibi lâzımdır. *İlm* maddesinden *alem, alâmet* ve *alâim* gibi, *şu'ûr* maddesinden *şe'âir, şaîre*'nin veyâ *şi'are*'nin veyâ *meş'er*'in çoğuludur ki "alem-i mahsûs, alâmet-i müş'ire, bellik" ma'nâsındadır. Nitekim harbde iki tarafın tanışması [birbirini tanıması] için kullanılan "alâmet" ve "işâret"e de *şi'âr* [*parola*] denilir. *Şe'âir,* ba'zan ibâdetin kendisine, ba'zan da mevziine ıtlak olunur. Ezan, cemaat ile namaz, ezcümle Cum'a ve Bayram namazları ve hacc şe'âiri dîndendirler. Aynı şekilde câmiler, minâreler, haccdaki menâsik, mevâzı-i mahsûsa [özel mevziler/yerler], meşâ'ir ve şe'âirdendirler, ki işte Safâ ile Merve de bunlardandır. (I/554)

211 Lügatte, "kasd-ı mahsûs" anlamına gelen, "bir şeye çokça gidip gelmek" ma'nâsını da ifâde eden *hacc* ve "ziyâret" anlamına gelen *umre,* "şer'an Ka'be'yi –bilinen şekilde– ziyâret"tir. Aralarındaki fark, hacc'ın belirli bir vaktinin olması, umre'nin ise her zamân yapılabilmesidir. (I/554)

ve tepelerini) de (dâhil edip) gönlünden koparak bir hayr işlerse, şübhesiz Allâh, ecriyle meşkur kılar alîmdir.[212]

159-160. İndirdiğimiz beyyinâtı[213] [apaçık delîlleri/belgeleri] ve ayn-ı hidâyet[214] olan âyâtı[215] [âyetleri], insânlar için Biz Kitâbda beyân ettikten sonra ketmedenler [gizleyenler] (yokmu), muhakkak ki onlara Allâh la'net eder, la'net şânından olanlar da la'net eder, ancak, tevbe edip hâli(ni) düzeltip hakkı söyleyenler başka; Ben onlar(ın tevbelerini kabûl eder, günâhlarını çok da ols)a bağışlarım. Öyle rahîm-tevvâbım Ben.

161-162. Ammâ, âyâtı/[âyetleri]mızı[216a] inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlar(a gelince), işte Allâh'ın la'neti, meleklerin la'neti, insânların cümlesinin[216b] la'neti hep onların üstüne;[216c] ebediyyen onun altında kalırlar, ne azâbları hafifletilir, ne de kendilerine göz açtırılır.

163. Her hâlde [şübhe yok ki] hepinizin tanrısı bir tanrı, –(ki O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O– o rahmân-ı rahîm.[217]

164. Şübhesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insânlara yarar(lı) şeylerle denizde aka(r gibi yüzüp gide)n gemide, Allâh'ın yukarı/[semâ-bulut]dan bir su indirip de onunla arzı [yeri] ölmüşken diriltmesinde, diriltip de[218a] üzerinde [on-

212 Allâh şükredenleri ve onların şükrlerinin derecesini bilir; şükrlerini karşılıksız bırakmaz. (I/557)

213 *İndirdiğimiz beyyinâtı/Bizim inzâl ettiğimiz beyyineleri:* Allâh'ın emirlerine, hükümlerine, irşâdına ve bunlara îmân edip uymanın vâcib olduğuna delâlet eden ve hidâyetin ta kendisi olan delîlleri... (I/559)

214 • *Ayn-ı hidâyet* [*hidâyetin ta kendisi*]. Osmanlıca Yazma nüsha'da doğru yazılan bu terkib, Matbu nüsha'da *ayn-ı bidâyet* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)

215 • *Âyâtı* [*âyetleri*] lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

216a • Âyette, *âyâtımızı* [*âyetlerimizi*] kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

216b • Meâl'in orijinalinde atlanan *ecma'în* lafzına karşılık, *cümlesinin* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

216c • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üstüne* yerine *üzerine* yazılmıştır; ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

217 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *rahmân-ı rahîm* yerine *rahmân-rahîm* yazılmıştır. (E.Ö)

218a • Âyette, *diriltip de* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

da] deprenen hayvânâtı [her türlü canlıyı] yaymasında, rüzgârları değiştirmesinde, gök ile yer arasında musahhar bulutta... şübhesiz hep bunlarda akıllı olan bir ümmet için elbet Allâh'ın birliğine[218b] âyet/[delîl-alâmet]ler var.

165. (Allâh'ın birliğine ve kudretine delâlet eden bunca alâmete rağmen) insânlardan kimi de (tutup Allâh'a) –Allâh'tan beride–[219] birtakım sınarlar[220] [denkler/ortaklar] ediniyorlar da, onları Allâh sever gibi seviyorlar; îmân edenler ise Allâh için sevgice daha kuvvetlidirler.

(Şu hakîkati bir) gör(üp idrâk et)selerdi o zulmeden (kâfir)ler,[221] azâbı (fiilen) görecekleri vakit hakîkaten kuvvet, (hem de) bütün kuvvet Allâh'ındır ve hakîkaten Allâh çok

---

218b • *Allâh'ın birliğine* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

219 Allâh denildiğinde, O'ndan daha ilerisi-ötesi, yücesi-yükseği bulunmayan en mükemmel zât kasdedildiğinden, Allâh'ın üstünde ilâh iddiâsına kalkışmak hiçbir zamân sözkonusu olmamıştır. Allâh'a şirk/ortak koşanlar, hep Allâh'ın dûnundan [Allâh'tan beride/aşağıda] başka velîler, hâmiler/koruyucular edinirler. (VI/4117)

220 "İnsânlardan ba'zıları vardır ki, Allâh'a karşı denkler, nazîrler [benzerler] tutarlar ve onları Allâh sever gibi severler; onların emirlerine, nehiylerine, arzularına itâat ederler de, Allâh'a isyân eylerler". (I/572)

Âyetteki *yuhibbûnehum* lafzındaki *hum* [*onları*] zamîri, "Allâh gibi sevilenler"in, özellikle akıllı varlıklar olduklarına işârettir. İşte bu nedenle müfessirler, âyette geçen *endâd* kelimesini (–Meâl'de, *sınarlar* diye çevirilmiştir–), "Allâh'a isyânda kendilerine itâat ettikleri ileri gelenleri, reisleri, büyükleri" şeklinde açıklamışlardır. (I/573)

Evliyâyı [velîleri] ve enbiyâyı [nebîleri] ma'bûd/ilâh derecesine çıkaranlar da, âyetin kapsamına dâhildir. (I/573-574)

•Kur'ân'da-İslâm'da, –tasavvuf ve tarîkatlerdeki gibi– kerâmeti kendinden menkul bir velî-evliyâ sınıfı yoktur; dolayısıyla peygamberlerden aşağı, mü'minlerden yukarı özel bir sınıf [velî-evliyâ sınıfı] icad ve kabûl edilmesi, Kur'ân'a-İslâm'a aykırıdır. Zîrâ, Kur'ân'a göre îmân edenler, ittikâ edenler, mü'minler ve muttakîler Allâh'ın velîsidir/evliyâsıdır; Allâh da îmân edenlerin, ittikâ edenlerin, mü'minlerin ve muttakîlerin velîsidir (bkz. Bakara: 257, Âl-i 'İmrân: 68, Yûnus: 62-64, Câsiye: 19). (E.Ö)

221 •Matbu nüsha'da, *zulmü edenler* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *zulmedenler* şeklinde yazılmış, üstüne de çıkma yapılıp *zalemû* yazılmak, böylece de kelimenin aslı gösterilmek istenmiştir; fakat ne Arabca'nın, ne de Osmanlıca'nın kâidelerine uygun yazılmıştır. (E.Ö)

şedîd [çok şiddetli] azâblıdır.[222a]

166-167. O vakit, o metbû olanlar [kendilerine uyulanlar] –azâbı görerek– (kendilerine) tâbi olanlardan teberri etmiş/[yüzçevirip uzaklaşmış]lerdir, aralarındaki bütün râbıta/[bağ]lar didik didik kopmuştur.

(Onlara) tâbi olanlar da, şöyle demektedirler: "Ah! Bizim için dünyâya[222b] bir dönüş olsa idi de, onların bizden teberri ettikleri [yüzçevirip uzaklaştıkları] gibi, biz de onlardan teberri etse [yüzçevirip uzaklaşsa] idik".

İşte böyle, Allâh onlara bütün amellerini, üzerlerine yığılmış hasretler hâlinde gösterecektir ve onlar o ateşten çıkacak değillerdir.

168-169. Ey insânlar! Bütün arz/[yer]daki ni'metlerim/[şeyler]den[222c] helâl olmak, pak olmak şartıyla yeyin, fakat (onları keyfinize göre helâl-harâm kılarak) şeytânın adımlarına uymayın;[223] çünkü o size (açık ve) belli bir düşmandır; o size hep çirkin ve murdar[224] işleri emreder ve Allâh'a karşı bilmediğiniz şeyler söylemenizi ister.

170. "Allâh'ın indirdiğine uyun!" denildiği vakit de onlara, "Yok" dediler, "atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyarız".

Ya ataları bir şeye akıl erdiremez ve doğruyu seçemez idiyseler de mi (onlara uyacaklar)?

171. O kâfirlerin meseli, sâde(ce) bir

222a Allâh'tan başka varlıkları ma'bûd derecesine çıkararak zulmeden zâlimler, elbette Allâh'ın azâbını görecekler. İşte o azâbı bilfiil görecekleri vakit bu zâlimler, bütün kuvvet ve kudretin Allâh'a âit ve Allâh'ın azâbının ne kadar şiddetli olduğunu bir idrâk etseler... (I/580)

•Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

222b •Âyette, *dünyâya* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

222c •Meâl'de, *Bütün arzdaki ni'metlerimden* diye çevirilen *mimmâ fi'l-'arz* lafzına, *o arzdaki/yerdeki şeylerden* şeklinde karşılık verilmelidir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da, Tefsîr metninde, *şu arzda bulunan şeylerden* (I/583) karşılığını vermiştir. (E.Ö)

223 *Şeytânın adımlarına uymayın;* yâni, "şeytânın arkasından, izinden gitmeyin; sözünü dinleyip emrine uymayın!" (I/583)

224 *Sû'* (–Meâl'de, *çirkin* [*kötü*] diye çevirilmiştir–) kelimesi, "kötülük etmek", yâni "mahzûn edecek [hüzün verecek/üzecek], elem/acı verecek birşey yapmak" ma'nâsına masdar olup daha sonra buna sebeb olan "her türlü günâh"a isim olmuştur.

Fahşâ (–Meâl'de, *murdar* diye çevirilmiştir–) kelimesi ise, "bunların en fâhişi, en kötüsü, haddini aşmışı" demektir. (I/583)

çağırma veyâ bağırmadan başkasını duymaz bir kulakla haykıranın hâline benzer; sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, akıl da etmezler.

172. Ey o bütün îmân edenler! Size kısmet ettiğimiz rızkların (temiz ve) hoş (olan)larından yeyin ve Allâh'a şükreyleyin, eğer ancak O'na tapıyorsanız.[225]

173. O size yalnız şunları harâm kıldı: Meyte[226] [ölü/leş], (dökülen/akıtılan[227a]) kan, hınzır [domuz] eti, bir de Allâh'ın gayrisinin nâmına kesilen.[227b]

Sonra, kim bunlardan yemeye muztarr [mecbûr] kalırsa, –(aynı durumda olan bir) diğerin(in) hakkına tecâvüz etmemek ve zarûret miktârını geçmemek[228] şartıyla– ona da günâh yükletilmez, çünkü Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[merhametli]dir.

174-175. Allâh'ın indirdiği Kitâbdan bir şeyi ketmedip [gizleyip] de bununla biraz para alanlar[229] (yokmu), muhakkak ki onlar karınlarında ateşten başka birşey yemezler; (zîrâ o aldıkları bedeller, yedikleri şeyler içlerinde ateş olacak, kendi-

225 • *"Tapmak, tapınmak* kelimeleri *ibâdet*'in değil, 'her türlü itâat'in karşılığıdır. Bunlarda az-çok ne yaptığını bilmemek gibi bir şu'ûrsuzluk anlamı olduğundan bunları, 'puta tapmak, haça tapmak' gibi yerlerde kullanırız" (I/96-97 ve krş. Fâtiha: 5, not: 8) diyen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, burada *tapmak* kelimesini Allâh hakkında kullanmıştır. (E.Ö)

226 Boğazlanması gerektiği hâlde boğazlanmadan ölen veyâ boğazlama yerine geçmeyecek bir sebeble ölen hayvân, yâni leş. (I/590)

227a • *Dökülen/akıtılan* lafzını, En'âm: 145'te açıkça zikredilen *meşfûhan* [*dökülen/akıtılan*] lafzına binâen koyduk. (E.Ö)

227b Allâh'tan başkası nâmına/adına kesilen hayvânların etinin yenmesi harâmdır. Meselâ, herhangi bir türbede Allâh için kurban kesmek câiz ve onun etini yemek helâl olursa da, türbe için ve onun nâmına kesilen kurbanın eti yenmez, bunlar harâmdır. (I/590-591)

228 Mecbûr olan ve yemediği takdîrde helâk olacağı muhakkak bulunan, kendisi gibi diğer bir muztarr'ın ölümünü defedecek kadar elinde bulunana saldırarak kendini kurtarmak için onun helâkine sebebiyyet vermeyen; mütecâviz de olmayan, yâni ölmemek için gereken zarûret miktârını geçmeyen kimsenin bu harâm kılınanlardan yemesinde günâh yoktur. (I/591 krş. En'âm: 145, not: 172b)

229 Kitâb'dan bir şeyi gizleyerek dünyevî bir bedel; para, mal veyâ makâm-mevki' alanlar, kısacası dünyâ murâdına ermek için Allâh'ın Kitâbını veyâ o Kitâbın hükümlerini gizleyen, hakîkati tahrif edenler, karınları dolusu ateş yemiş olurlar. (I/592-593)

lerini yakıp kavuracak) ve Kıyâmet Günü Allâh onlara ne (birşey) söyler, ne de kendilerini tezkiye eder[230a] [temizler/temize çıkarır]. Onlara sâde(ce)[230b] bir azâb-ı elîm [acı bir azâb] vardır. Onlar işte, hidâyeti verip dalâleti, mağfireti bırakıp azâbı satın alan kimseler; bunlar ateşe ne sabırlı şeyler!

176. Zîrâ şübhesiz ki Allâh, Kitâbı, sebeb-i hakk ile indirdi. Kitâbda ihtilâf edenler[231] ise, şübhesiz hakktan uzak bir şikâk [ayrılık ve çekişme/düşmanlık] içindedirler.

177. (Hayra/birr'e) erginlik[232a] değil yüzlerinizi kâh gün-doğu tarafına çevirmeniz, kâh (gün)-batı; velâkin (hayra/birr'e) eren[232a] o kimsedir ki; Allâh'a, Âhiret Günü'ne, melâikeye [meleklere], Kitâb(lar)a ve bütün peygamberlere îmân edip karâbeti [yakınlığı/akrabalığı] olanlara, öksüzlere, bîçârelere [miskîn ve fakîrlere], yolda kalmış(lar)a, dilenenlere[232b] [isteyenlere/ihtiyacını arzedenlere] ve esîrler[232c] [köle ve câri-

230a Allâh, Kıyâmet Günü onlarla konuşmayacak [onlara yüz vermeyecek]; rahmetiyle iltifat etmeyecek, onları günâhlarından temizlemeyecek, mağfiretinden nasîbdâr etmeyecek, olanca kirleriyle haşredecektir. (I/593)

230b • Âyette, *sâde(ce)* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

231 Allâh'ın indirdiği Kitâbların hepsine [Suhuflara, Tevrât'a, Zebûr'a, İncîl ve Kur'ân'a] îmân etmeyip de; kimi Tevrât'a, kimi İncîl'e îmân edenler veyâ (ilâhî) bir Kitâbın bir kısmına îmân edip diğer kısmına îmân etmeyenler. (I/594)

232a • Meâl'de, ilkine *erginlik*, ikincisine ise *eren* diye karşılık verilen *birr* lafzı için bkz. Mâide; 2, not: 8. (E.Ö)

232b *Sâil:* "İsteyen, dilenen muhtaç". *Mahrum:* "İffetinden dolayı dilenmediği, dilenmeye tenezzül etmediği için ihtiyacı yok zannedilen, fakat kazançtan mahrûm bulunan yoksul". (VI/4531, VIII/5350 ve 5358)
• *Sâil*'e, "dilenci" yerine, "ihtiyacını arzeden/isteyen" karşılığının verilmesi daha uygun olur; zîrâ buradaki *sâil*, –günümüzde olduğu gibi– "dilenmeyi/dilenciliği meslek edinen, ihtiyacı olsa da olmasa da isteyen kimse" anlamına olmasa gerek. Bu *sâil* ve *mahrûm*'lar, müslümanlardan olabileceği gibi, gayr-i müslimlerden de olabilir. (E.Ö)

232c *Riqâb* (–Meâl'de, *esîrler* diye çevirilmiştir–), *raqabe*'nin çoğuludur. *Raqabe* ise, lügaten "boyun kökü/ense" demek olup mecâzen insânda ve şer'an hürriyyetini yitirmiş insânda kullanılır, ki burada bu ma'nâyadır. Yâni, *raqabeler uğrunda:* rıqqıyyete düşmüş insânların azad olması husûsunda: Azadlık anlaşması yapmış olanların anlaşma bedellerine yardım etmek veyâ onları satın alıp azad etmek veyâ esâretten kurtarmak üzere mal vermiş olan kimse... (I/598)

yeler] uğrunda seve seve mal vermekte,[232d] hem namazı kılmakta, hem zekâtı vermekte... bir de andlaş(ma yap)tıkları vakit ahidlerini yerine getirenler, hele sıkıntı ve hastalık hâllerinde ve harbin şiddet(l)i zamânında sabr ve sebât edenler-(dir hayra/birr'e erenler).

İşte bunlardır o sâdıklar ve işte bunlardır o korunan(lar)/muttakîler.

178-179. Ey o bütün îmân edenler! Maktuller [kasden ve suçsuz olarak öldürülenler] hakkında üzerinize kısâs[233] yazıl/[farz kılın]dı; hürre hürr, köleye köle, dişiye dişi.[234]

Bunun üzerine herkim kardeşinden cüz'î bir affa mazhâr olursa, o vakit (taraflara düşen) vazife; birinin [öl-

---

232d •Elmalılı Hamdi Yazır'ın burada [Bakara: 177] bir açıklama yapmadığı *'alâ hubbihi* ibâresi, zamîrin [*hi* zamîrinin] merciine göre iki ma'nâ ifâde eder: A) "Mala sevgileri, yâni kendi ihtiyaçları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla berâber mal verirler" demektir. Bu durumda ibâreye, *Mal verirler –ona/mala olan sevgilerine/arzularına rağmen– akrabalara, yetîmlere, miskînlere, yolda kalmışlara, isteyenlere/ihtiyacını arzedenlere ve kölelere-câriyelere* veyâ *Akrabalara, yetîmlere, miskînlere, yolda kalmışlara, isteyenlere/ihtiyacını arzedenlere ve kölelere-câriyelere –ona/mala olan sevgilerine* [*ihtiyaçlarına/arzularına*] *rağmen– mal verirler* şeklinde karşılık verilebilir. B) Malı kerhen/istemeyerek değil, bütün kalbleriyle isteye isteye, seve seve verirler" demektir. Elmalılı'lı Meâl'de bu ikinci ma'nâyı ["seve seve mal vermek" ma'nâsını] tercih etmiştir, ancak –bizce– doğru olan ma'nâ, birinci ma'nâdır ["ona/mala olan sevgilerine/arzularına rağmen mal vermek" ma'nâsıdır] krş. *Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe birr'e eremezsiniz* (Âl-i 'İmrân: 92). Elmalılı, *'alâ hubbihi* ibâresi hakkında İnsân: 8, not: 5f'de şu açıklamayı yapmaktadır (E.Ö):

Burada [İnsân: 8] *'alâ hubbihi* ibâresi, zamîrin merciine göre iki ma'nâ ifâde eder: A) "Ta'ama [yemeğe] sevgileri, yâni kendi ihtiyaçları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla berâber yemek yedirirler" demektir. (Bu durumda ibâreye, *Yemek yedirirler –ona/yemeğe olan sevgilerine/arzularına rağmen– miskîne, yetîme ve esîre* veyâ *Miskîne, yetîme ve esîre –ona/yemeğe olan ihtiyaçlarına/arzularına rağmen– yemek yedirirler* şeklinde karşılık verilebilir.) B) O it'amı [yedirmeyi/doyurmayı] kerhen/istemeyerek değil, bütün kalbleriyle isteye isteye, seve seve yaparlar" demektir. (VIII/5505)

233 Lügatte *kısâs*, "aynıyla karşılık vermek, herhangi bir hakkı misliyle takas etmek" demektir. (I/601)

234 Kasden ve mazlûm olarak öldürülen kimse ister hürr kadın, ister köle ve câriye, isterse de zımmî olsun, kâtil –hürr ve erkek bir müslüman olsa bile– kısâsen öldürülür. (I/601-603)

dürülenin velîsinin] o ma'rûfu ta'kîb etmesi, birinin [affedilen kâtilin] de ona borcunu güzellikle ödemesidir. Bu, Rabbinizden bir tahfif [hafifletme] ve bir rahmettir.

Herkim bunun arkasından yine tecâvüz ederse,[235] artık ona elîm [acı] bir azâb vardır. Hem, (eğer bilirseniz) kısasta size bir hayât vardır ey temiz aklı/temiz özü olanlar! Gerek ki korunursunuz.

180-181. Birinize ölüm (hâli) geldiği vakit, bir hayr [bir mal][236] bırakacaksa, babası ve anası ve en yakın akrabası için meşrû bir sûrette vasiyet etmek –muttakîler üzerine icrâsı vâcib [yerine getirilmesi zorunlu] bir hakk olarak– üzerinize yazıldı [farz kılındı].

İmdi, herkim bunu [yapılan vasiyeti] duyduktan sonra onu değiştirirse, her hâlde [elbette] vebâli, sırf o değiştirenlerin boynunadır.

Şübhe yok ki Allâh (her şeyi) işitir, bilir.

182. Herkim de vasiyet edenin bir hatâ etmesinden veyâ bir günâha girmesinden endişe eder de, tarafeynin [iki tarafın/tarafların] aralarını düzeltirse, ona vebâl yoktur.

Şübhesiz Allâh ğafûr, rahîmdir.

183-184. Ey o bütün îmân edenler! Üzerlerinize oruc yazıl/[farz kılın]dı; –nitekim sizden evvelkilere (de) yazılmış/[farz kılınmış]tı– gerek ki korunursunuz [korunmanız/ittikâ etmeniz için].

(Size farz kılınan o oruc, Ramazan

---

235 Bundan sonra kim bu hüküm ve emirlere uymayarak sınırı aşıp kâtil olmayanı veyâ –affettiği ya da diyeti aldığı hâlde– kâtili öldürürse... (I/606)

236 Burada *hayr* denilen "mal"dan, az olsun çok olsun her türlü malınmı, yoksa çok malınmı kasdedildiği ve bu maldan yapılması gereken vasiyetin vâcibmi mendubmu olduğu hususunda ihtilâf edilmiştir. Az olsun, çok olsun her türlü malın, âyetin kapsamına girdiğini ileri sürenler olduğu gibi, bu maldan yapılacak vasiyetin de mendub olduğunu söyleyenler bulunmuştur. Ancak âyetin kapsamına sâdece çok malın girdiği, vasiyetin de mendub değil vâcib olduğu daha tercihe şâyân olmakla birlikte, vârise vasiyet nesholunmuştur. Vâris olmayan akrabaya vasiyet ise, yabancılara vasiyet hükümlerine tâbi olarak –vâcib değil– câizdir. (I/613-617)

•Arabların, –eğer ediyorlarsa– vârise vasiyet etmeleri, mirâs âyetleri ile nesholunmuş olabilir. Ancak, Kur'ân'ın hiçbir âyeti diğer bir âyeti ile neshedilmemiştir. Bu, her şaşkın âlim ve müfessirin anlamadığı veyâ çatışma-çelişki bulunduğunu vehmettiği âyetler arasındaki çatışmayı-çelişkiyi (!) güya giderdiği zannıyla sarıldığı çıkmaz bir yoldur. Nitekim nesh hakkında Resûlullâh'tan, –zayıf dahi olsa– tek bir rivâyetin bulunmaması da buna delâlet eder. (E.Ö)

ayı ile sınırlı olan) sayılı günler(dedir).[237]
(Ancak) içinizden hasta olan veyâ seferde bulunan (ve bu nedenle de Ramazan'da oruc tutmaya tâkati yetmeyen kimse olur) ise, diğer günlerden, (Ramazan'da tutamadığı günlerin) sayısınca (oruc tutsun/kazâ etsin)!
Ona dayanıp kalacaklar[238] [oruca

237 Size farz kılınan oruc, sayılı günlerdedir [Ramazan ayıyla sınırlıdır]. Bugünlerde sizden kim oructan zarar görecek derecede hasta olur yâhud seferde bulunur da oruc tut(a)mazsa/tutmaya tâkat getiremezse, iyileştikten veyâ seferden döndükten sonra tut(a)madığı günlerin sayısınca oruc tutmalıdır. (I/628-629)

238 Edâsında olsun, kazâsında olsun oruca zor dayanan, orucu güçsünen, orucun güçlerini tüketeceği kimseler, meselâ çok yaşlanmış veyâ iyileşme ümidi kalmamış müzmin hastalar üzerine de, yedikleri [tutmadıkları/tutamadıkları] her oruc yerine bir fidye, yâni bir miskîni (veyâ fakîri) –sabah-akşam– doyurmak vardır. (I/624-641)

•Âyette ne çok yaşlılardan, ne de iyileşme ümidi kalmamış müzmin hastalardan (–ki tâkat getirememeleri, ilerde de getiremeyecek olmaları sebebiyle oruc da, fidye de bunlardan düşer–), ne de –birçok müfessirin zikrettiği gibi– hâmile ve emzikli kadınlardan bahis vardır. Bunlar, durumlarına [oruca tâkat getirip getirememelerine] göre âyetin kapsamına dâhil olurlar; ama âyetin muhâtabı/âyette kendilerine ruhsat verilenler, öncelikle iyileşecek hastalar ile yolcular olup bunlar da iki kısımdır: I) Oruca tâkat getiremeyecek olan hastalar ile seferîler/yolcular; ki bunlar, sâdece kazâ ile mükelleftir; II) Oruca tâkat getirebilecek (yâni, zorlukla da olsa oruc tutabilecek) olan hasta ve seferîler/yolcular; bunlar ise, oruc tutmadıkları/oruc tutmama ruhsatını kullandıkları takdîrde, kazânın yanısıra fidye ile de mükelleftirler. (E.Ö)

•Zîrâ, oruca tâkat getiremeyen ağır hastalara; iyileşme ümidi olmayıp oruca da tâkat getiremeyen ve getiremeyecek olan müzmin hastalara; oruca tâkat getiremeyen ve getiremeyecek olan yaşlılara, *Oruc tutmanız sizin için daha hayrlıdır* (Bakara: 184) demek mâkul olmaz. O nedenle –ba'zı âlimlerin de beyân ettiği üzere– âyetin şöyle anlaşılması gerekir: *Hastalık veyâ yolculuk sebebiyle oruca tâkat getiremeyenleriniz, iyileştikten ve seferden döndükten sonra, tutamadıkları günlerin sayısınca diğer günlerden oruc tutmakla/kazâ etmekle mükelleftirler! Hasta veyâ seferde olmakla birlikte, oruca tâkat getirebileceği* [zorlanarak da olsa oruc tutabileceği] *hâlde oruc tutmayanlara/orucu erteleyenlere/kazâya bırakanlara ise, tutmadıkları günleri, günü-gününe kazâ etme yükümlülüğünün yanısıra, her gün için bir miskîni (veyâ fakîri) doyuracak kadar fidye yükümlülüğü de vardır. Herkim de fidyeyi* ["fidye miktârını" yâhud "doyuracak miskîn ve fakîr sayısını"] *artırırsa, hakkında hayrlı*

tâkatı yeten (hasta ve seferî)ler] üzerine de, (tutmadığı günlerin sayısınca oruc tutmanın/kazânın yanısıra) fidye (de var, her gün için) bir miskîn (ve fakîr) doyumu; –herkim de hayrına fidyeyi artırırsa hakkın-

---

olur. Bununla birlikte, hasta veyâ yolcu olmanıza rağmen, mâdem ki oruca tâkat getirebiliyorsunuz, öyleyse Ramazan ayı'nda oruc tutmanız, sizin için fidye verip orucu kazâ etmenizden daha hayırlıdır, eğer bilirseniz. (E.Ö)

•Böylece anlaşılıyor ki, oruc mükellefiyyeti karşısında müslümanlar asıl itibâriyle üç sınıftır: A) Mukîm ve sağlıklı olan [hasta veyâ seferî olmayan] kimseler; ki bunlar, *–Ey îmân edenler! Oruc size yazıldı/farz kılındı* (Bakara: 183) ve *Onun için, sizden kim o ay şuhudda [sağlıklı ve mukim] ise, onu oruc tutsun/oruclu geçirsin* (Bakara: 185) âyetleri gereği– her hâlukârda Ramazan ayı'nda oruc tutmakla mükelleftirler. B) Hasta veyâ seferî/yolcu olup da oruca tâkatı yetmeyenler ve dolayısıyla Ramazan ayı'nda oruc tutamayanlar; ki bunlar, *–Tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde kazâ etsin* (Bakara: 184-185) âyetleri gereği– tutamadıkları gün sayısınca kazâ, sâdece kazâ ile mükelleftirler. C) Hasta veyâ seferî olmakla birlikte oruca tâkatı yetenler ve fakat oruc tutmayanlar/orucu erteleyenler/kazâya bırakanlar; ki bunlar da, *–Ona [oruca] tâkatı yeten (hasta ve seferî)ler üzerine de, (kazânın yanısıra fidye de vardır; (her gün için) bir miskin yiyeceği* (Bakara: 184) âyeti gereği– kazânın yanısıra fidye ile de mükelleftirler. (E.Ö)

•Hâmilelere gelince; bunlar –ki ayrı bir sınıf değillerdir–, Bakara/183-184. âyetlerde zikredilen üç sınıftan birinin hükmüne tâbidirler. Dolayısıyla bunlar için de üç durum sözkonusudur: a) Meşakkatsiz olarak oruca güç yetirme hâli; ki bu durumda oruc tutmakla mükellef olurlar. b) Oruca tâkat getirememe hâli; ki bu durumda sâdece kazâ ile yükümlü olurlar. c) Oruca tâkat getirmelerine [meşakkatle güç yetirmelerine] rağmen oruc tutmama/orucu erteleme hâli; ki bu durumda kazânın yanısıra fidye ile de mükellef olurlar. (E.Ö)

•Emzikli kadınların durumu ise daha farklıdır; zîrâ emzikli bir kadın, esâsen sırf emzikli olması hasebiyle oruc tutmakta bir meşakkatle karşılaşmaz. Ancak, bebeği sebebiyle orucunu ertelemek durumunda kalırsa, daha sonra tutmadığı orucları hem günü-gününe kazâ etmekle, hem de tutmadığı her gün için bir miskîn doyumu fidye vermekle yükümlü olur. (E.Ö)

•Yaşlılık/ihtiyarlık ve müzmin hastalık sebebiyle oruca tâkat getiremeyen, tabiatıyla ileride de tâkat getiremeyecek olanlara gelince; bunlardan, (–Mü'minûn: 62, Talâk: 7 ve benzeri âyetlerde zikredilen Kur'ân'ın temel ilkesi gereği–) edâsıyla-kazâsıyla oruc, dolayısıyla da fidye mükellefiyeti düşer. (E.Ö)

•Öyleyse, –ba'zılarının iddiâ ettiği gibi– hiç kimse, hiçbir durumda yalnızca fidye vererek oruc tutma yükümlülüğünden kurtulamaz. (E.Ö)

da daha hayrlıdır– bununla berâber, oruc tutmanız sizin için, (fidye verip orucu kazâya bırakmanızdan-kazâ etmenizden) daha hayrlıdır,[239a] eğer bilirseniz.

185. O şehr-i[239b] Ramazan [Ramazan ayı] ki, (–oruc onda farz kılındı–) insânları irşâd için hakk furkânı, hidâyet delîli beyyineler hâlinde Kur'ân onda, (onun mübârek bir gecesinde: kadr gecesi'nde) indiril(meye başlan)di.[240]

Onun için, siz (mü'minler)den herkim bu ay [Ramazan ayı'nda] şuhûda {yâni, hazarda [mukîm]}[241] ise, o (ayın başından so)nu(na kadar –ki

---

239a Ne kadar zor olursa olsun oruc tutmanız, sizin için fidye vermekten veyâ kazâya bırakmaktan daha hayrlıdır. (I/641)

239b *Şehr,* esâsında *şöhret*ten masdar olup "bir şeyi ızhâr etmek" ma'nasınadır. Bu ma'nâdan alınarak evvelâ semâda hilâl olarak zuhûr eden aya, ikinci olarak, bu ayın zuhûr ve istinâre ve nihâyet ıhtifâ [gizlenme] ve tekrâr doğma sûretiyle bir devrinden ibâret olan zamân müddetine *şehr* tesmiye edilmiştir ki 29 ile 30 gün arasında deverân eder. (I/642)

240 Âyetleri furkân ve hidâyetten ibâret apaçık delîller, bütün insânlara hidâyet olarak Kur'ân bu ayda [Ramazan ayında] indirildi (I/645). Başka bir tefsîre göre kasdedilen şudur: "Kur'ân, bu ayda [Ramazan ayında] nâzil olmaya başladı." (I/645-646 ve krş. Kadr: 1-5, not: 2 ve 3; Duhân: 3, not: 2 ve 3)
•Bizce doğru olan görüş, Kur'ân'ın Ramazan ayı'nda bulunan kadr gecesi'nde indirilmeye başlanmış olmasıdır. (E.Ö)

241 Sizden herkim bu ayda şâhid veyâ hazır veyâ bu aya şâhid olursa, bunda oruc tutsun. *Şuhûd,* esâsen *ğıyâb* mukâbili "huzûr" [hazırda bulunmak] demektir ki şehâdet ve müşâhede de bu huzûr [hazırda bulunmak] cümlesindendir. *Şehr,* zamân müddeti olarak bunun mef'ûl-i fîhi veyâ mef'ûl-i bihi olmak muhtemildir. Evvelkine göre, "bu ayda [Ramazan ayı'nda] bilfiil hazır olan, yâni vatanında mukîm olub misâfir olmayan" demektir. İkincisi de, Ramazan ayı'nın girdiğini yakînen bilen veyâ Ramazan ayı'nın hilâlini gören" demek olur.
Binâenaleyh, *Sizden her kim o şehr'e şâhid olursa* ifâdesi şu ma'nâlara muhtemeldir: A) Sizden herkim Ramazan'da mukîm ise, o ayda oruc tutsun. B) Sizden herkim Ramazan ayı'nın girdiğini yakînen bilirse, o ayda oruc tutsun. C) Sizden herkim Ramazan ayı'nın hilâlini görürse, o ayda oruc tutsun.
Vâhidî ve Zemahşerî gibi ekser muhakkikler birinci ma'nâya zâhib olmuşlardır. Fakat bence ikinci ma'nâ ["Ramazan ayı'nın girdiğinin yakînen bilinmesi" ma'nâsı] –hazf'tan sâlim olması sebebiyle– evlâdır. Dolayısıyla, "şuhûd-ı hilâl" [hilâlin görülmesi] ma'nâsı zarûrî değildir.
Mü'minlerden Ramazan ayı'nda hazır veyâ bu aya şâhid olanlara oruc tutmak

yirmidokuz veyâ otuz gündür– fecrin doğuşu ile güneşin batışı arasında) oruc tutsun, kim de (oruc tutamayacak derecede) hasta (ve)yâ-

farzdır. Hasta ve seferde olanlara ise tutmama ruhsatı vardır; tutmazlarsa diğer günlerde kazâ etmekle yükümlüdürler. Fakat hasta ve seferî olmayanlar için bu ruhsat yoktur, onlar kazâya bırakırsa, farzı terketmekle günâhkâr olurlar. Ve kasden oruclarını bozdukları takdîrde kazâdan başka, kefâret de lâzım gelir. (I/646-653)

•Kasdî olarak orucunu bozan kimseye, kefâret gerektiği yaygın bir kanâattir. Buna da, –Hadîs külliyâtının çoğunda birtakım farklılıklar ve çelişkilerle rivâyet edilen– özetle şu meâlde bir Hadîs sebeb olmuştur: "Ramazan ayı'nda kansıyla cinsî münâsebette bulunan ve Resûlullâh'a gelerek kendisine Allâh'ın hükmünü uygulamasını isteyen bir kişiye Resûlullâh, –kefâret olarak– bir köle/câriye âzâd etmesini söyler; adam buna gücü yetmeyeceğini ifâde edince, peşpeşe iki ay oruc tutmasını söyler; adamın, zâten bu durumun oruc yüzünden başına geldiğini hatırlatması üzerine de, altmış miskîni (veyâ fakîri) doyurmasını söyler; adam buna da imkânının bulunmadığını ifâde edince, Resûlullâh ona bir zenbil hurma vererek, miskînlere-fakîrlere yedirmesini söyler; adamın Medîne'de kendisinden daha miskîn-fakîr kimse bulunmadığını, hattâ aç sabahladıklarını belirtmesi üzerine de, Resûlullâh, onu [hurmaları], âilesiyle birlikte kendisinin yemesini söyler". (E.Ö)

•Âlimlerin ba'zıları –Hadîs'in lafzını/zâhirini esâs alarak– sâdece orucunu cimâ [cinsel ilişki] yoluyla bozan kimseye; ba'zıları ise –aynı Hadîs'i delîl getirerek ve kıyâsla– hasta ve seferde olmadığı, bir mâzereti de bulunmadığı hâlde herhangi bir şekilde kasdî olarak orucunu bozan herkese kefâretin (–ki Hadîs'te zikredildiği üzere bir köle-câriye âzâd etmek, ona gücü yetmiyorsa iki ay oruc tutmak, ona da gücü yetmiyorsa altmış miskîni veyâ fakîri doyurmaktır–) farz olduğunu söylemişlerdir. Ba'zı âlimler ise, her ne şekilde olursa olsun orucunu bozan kimseye kefâret gerekmediğini ifâde etmişlerdir, ki bizce de doğru ve Kur'ân'a uygun olan budur. Zikri geçen Hadîs'in/rivâyetin tüm versiyonları incelendiğinde ve baş tarafı tesbit edildiğinde, hâdisenin şu şekilde cereyân ettiği anlaşılır: Sözkonusu kişi, sırf oruc tutabilmek için –Ramazan ayına mahsûs olmak üzere– hanımına zıhâr yapar, fakat yine de (ba'zı rivâyetlere göre gündüz, ba'zılarına göre ise *gece* [*leylen-leyleten*]) dayanamayıp karısıyla cinsî münâsebette bulunarak zıhârını bozar ve Resûlullâh'a mürâcaat eder; Resûlullâh da tabii olarak, Kur'ân'ın hükmü olan zıhâr kefâretini (bkz. Mücâdele: 3-4) uygular. (E.Ö)

•Orucunu kasden bozan kimseye kefâret gerektiği iddiâsı, hâdisenin Ramazan ayı'nda cereyân etmesi sebebiyle mes'eleyi karıştırmaktan; derinlemesine

hud[242a] seferde (olduğu için Ramazan ayı'nda oruc tutamamış/oruc tutmaya tâkati yetmemiş) ise, (Ramazan'da) tutamadığı günler(in) sa-

incelemeden Resûlullâh'ın tatbik ettiği kefâretin oruc kefâreti olduğunu varsaymaktan kaynaklanmıştır. Aslında, kefârete delîl olarak ileri sürülen Hadîs dahi bu iddiâyı desteklemez; şöyle ki (E.Ö):

•A) Hadîs'in baş tarafı tesbit edildiğinde, hâdisenin zıhârla ilgili olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır. Zîrâ, Hadîs'te zikri geçen kişi, sırf oruc tutabilmek için –Ramazan ayı'na mahsûs olmak üzere– hanımına zıhâr yaptığını, fakat dayanamayıp hanımıyla cimâ etmek [cinsel ilişkiye girmek] sûretiyle zıhârını bozduğunu açıkça ifâde etmektedir. B) Sözkonusu Hadîs'in versiyonları, Hadîs kitâblarının ba'zılarında "Kitâbu't-Talâq, Bâbu'z-Zıhâr"da geçiyor; ki bu da, rivâyette anlatılan hâdisenin orucla değil, zıhârla ilgili olduğuna delâlet eder. C) Adamın, –zikri geçen Hadîs'teki– "Zâten bu durum oruc yüzünden başıma geldi" sözü de, mes'elenin zıhârla ilgili olduğunu gösterir. Yâni, adam demek istiyor ki: "Ben aşırı zaafım sebebiyle bir aylık Ramazan orucunu bile tutamaz iken, sırf Ramazan orucunu tutabilmek için karıma zıhâr yapmış ve buna rağmen dayanamayıp zıhârımı bozmuş iken, sen benden Ramazan orucuna ilâveten iki ay daha oruc tutmamı istiyorsun; hiç olacak şeymi?!" D) Zikri geçen rivâyetin ba'zı versiyonlarında adam, hanımıyla cinsel ilişkiye *geceleyin [leylen-leyleten]* girdiğini açıkça belirtir, ki bu durumda adamın orucu, *Oruc gecesi kadınlarınızla cinsel ilişkiye girmeniz helâl kılındı. (...) Artık (oruc gecelerinde) onlarla cinsel ilişkiye girebilirsiniz* (Bakara: 187) âyeti gereği zâten bozulmamış; Resûlullâh'ın tatbik ettiği kefâret de doğal olarak zıhâr kefâreti (bkz. Mücâdele: 3-4) olmuş olur. E) Ayrıca, Hadîs'in hiçbir versiyonunda Resûlullâh adama, "Sen orucunu kasden bozmuşsun, bunun kefâreti de iki ay oruc tutmaktır" veyâ "Orucunu kasden bozan kimseye iki ay kefâret gerekir" dememiştir. F) Hadîs'te zikri geçen kişi, hanımıyla gündüz cimâ etmiş [cinsel ilişkiye girmiş] olsaydı bile, yine kefâret gerekmezdi; zîrâ aynı rivâyetin ba'zı versiyonlarında Resûlullâh'ın adama, bir gün oruc tutmasını/kazâ etmesini emrettiği de kayıtlıdır. Zâten Kur'ân'a göre, oruc için hiçbir durumda kefâret [iki ay oruc tutmak] gerekmez. Netice olarak, –ba'zı âlimlerin de isâbetle kaydettikleri üzere– Ramazan orucunu kasden bozan veyâ hiç tutmayan (–ki sonuç itibâriyle Ramazan orucunu kasden bozmakla hiç tutmamak arasında bir fark yoktur–) kimseye, kefâret gerekmez. Bu durumdaki kişi, öncelikle günâhkâr olur ve tevbe etmesi gerekir; ikinci olarak da bozduğu veyâ tutmadığı orucları hem günü-gününe kazâ etmekle, hem de bozduğu veyâ tutmadığı her gün için bir miskîn doyumu fidye vermekle yükümlü olur. Ayrıca krş. Bakara: 184, not: 238. (E.Ö)

242a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yâhud* yerine *veyâhud* yazılmıştır. (E.Ö)

yısınca diğer günlerden kazâ etsin! Allâh size kolaylık irâde buyuruyor, zorluk irâde buyurmuyor. Hem, (irâde) buyuruyor ki, sayıyı ikmâl eyleye/[tamâmlaya]siniz de, size hidâyet buyurduğu vech [şekil] üzere [sizi hidâyete iletmesine mukâbil] Allâh'ı tekbir [Allâh'a ta'zîm: akd-ı kalb, kavl ve amel] ile büyükleyesiniz ve gerek ki şükredesiniz.

186. Ve şâyet kullarım sana Benden suâl ettilerse, muhakkak ki Ben çok yakınımdır; Bana du'â edince, du'âcının du'âsına icâbet ederim. O hâlde onlar da Benim da'vetime koşsunlar[442b] ve Bana hakkıyla[242c] îmân etsinler ki rüşd ile gid(ip arzularına eriş)ebilsinler.

187. Oruc gecesi kadınlarınız(l)a (cinsel) iliş(kiye gir)meniz[243] size helâl buyuruldu; –onlar sizin için bir libâs [örtü], siz de onlar için bir libâs mesâbesindesiniz;[244] Allâh, (oruc gecelerinde cinsî münâsebet konu-

242b *Allâh'ın yakınlığı,* "sür'at-i icâbet" demektir; mekân ve cihet yakınlığı değildir. (I/659)

Du'â, esâsen *–da'vet* gibi– "çağırmak" ma'nâsına masdardır. Sonra, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan "taleb ü niyâz" ma'nâsına örf olmuş ve isim olarak da kullanılmıştır ki "du'a dinledim", "du'â okudum" denilir. *Du'â*'nın hakîkati, "kulun Rabbinden istimdâd ve inâyet ü ma'ûnet istidâ etmesi"dir. (I/662)

•Meâl'de, *Benim da'vetime koşsunlar* diye çevirilen *yestecîbûlî* ibâresi, *Bana icâbet etsinler* demektir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (I/667), "Benim emirlerime candan icâbet ve imtisâl etsinler" diye açıklamıştır. (E.Ö)

242c •Âyette, *hakkıyla* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

243 Oruc gecesi [Ramazan ayının gecelerinde] –güneşin batışı ile fecr arasında– eşlerinizle cimâ etmeniz [*refes:* cinsel ilişkiye girmeniz] size helâl kılındı. Daha önce olduğu gibi, yatsıdan veyâ uyuyup uyandıktan sonra geceleyin cinsî münâsebet oruca mâni olmaz.

Oruc gecesi kadınlarınıza refes size helâl kılındı: Refes (–Meâl'de, *ilişmek* diye karşılık verilmiştir–), "fuhş-ı kelâm" [çirkin söz/çirkin konuşma], yâni "kinâyesi icab eden şeyi açık söylemek"tir, ki kinâye olarak "cinsî münâsebet" için de kullanılır; ki burada bu ma'nâya geldiğine dâir ittifâk vardır. (I/669-670)

244 *Onlar sizin elbiseniz; siz de onların elbisesisiniz/örtüsüsünüz.* Bu, bir istiâre-i belîğa'dır. Tasrih edilecek olursa ma'nâ şu olur: İki açıdan birbirinizin elbisesi mesâbesindesiniz: A) Elbise gibi yek-diğerinize sarılır sarmalaşırsınız; B) Elbisenin ayıbları örtmesi, soğuk ve sıcaktan koruması gibi, her biriniz diğerinin hâlini örtüp gizler, iffetini korur. (I/670)

sunda) nefsinize emniyet edemeyeceğinizi [zaaf göstereceğinizi/kendinizi sıkıntıya sokacağınızı] bildiği için mürâcaatınızı kabûl buyurdu [size lütufla döndü/yöneldi] ve (oruc gecesi cinsî münâsebeti helâl kılmak sûretiyle) sizden affetti [yükü kaldırdı].

Şimdi onlar(l)a [eşlerinizle] (oruc gecelerinde de) mübâşerette [cinsî münâsebette] bulun(ma husûs)un(da serbestsiniz)[245] ve (fakat cinsî münâsebet hakkında) Allâh'ın sizler için yazdığını [meşrû kıldığını] isteyin[246] ve tâ fecrin beyaz ipliği siyah iplikten sizce seçilinceye kadar[247] yeyin-için [yeyip içmekte serbestsiniz], sonra da ertesi geceye [akşama/güneş batana] kadar orucu tam tutun!– bununla berâber, siz mes-

245 •Elmalılı M. Hamdi Yazır tarafından Meâl'de, *Allâh nefsinize emniyet edemeyeceğinizi bildiği için mürâcaatınızı kabûl buyurdu ve sizden affetti* şeklinde çevirilen, Tefsîr metninde ise "Allâh'a ma'lûmdur ki bundan evvel muhakkak siz kendinize hıyânet ediyordunuz. O mülâbeset [münâsebet] dolayısıyla sabredemiyor, nefslerinizi tenkîs-i sevâba [sevâbın azalmasına] ve teveccüh-i ikâba [azâbın gelmesine] ma'rûz kılarak kendinize zulmediyordunuz. Binâenaleyh Allâh size atf-ı nazar etti, tevbenizi kabûl ve sizden oruc gecesi refes [cinsî münâsebet] günâhını affedip sildi" (I/670-671) şeklinde tercüme ve tefsîr edilen, *'alimallâhu ennekum tahtânûne enfusekum fe-tâbe 'aleykum ve 'afâ 'ankum* ibâresi şöyle de anlaşılabilir: "Allâh, (oruc gecesinde cinsî münâsebet husûsunda) kendinize ihânet ettiğinizi [zaaf gösterdiğinizi/kendinizi sıkıntıya soktuğunuzu] bildiği için size (lütufla) döndü/yöneldi ve (oruc gecesinde cinsî münâsebeti helâl kılmak sûretiyle) size genişlik tanıdı/zorluğu üzerinizden kaldırdı/yükünüzü hafifletti". *Aff/afv* kelimesinin; "hafifletme", "kolaylaştırma", "vazgeçme", "genişlik tanıma" ma'nâlarına da gelebileceğine dâir bkz. Müzzemmil: 20; A'râf: 95, not: 103; Mâide/101; Bakara: 219 ve 237. (E.Ö)

Onlarla mübâşerette [cinsî münâsebette] bulunun demek, "eşlerinizle (oruc gecesinde de) cinsî münâsebette bulunabilirsiniz, cinsî münâsebette bulunmanız yasak değildir" demektir. *Mübâşeret,* "derinin deriye [tenin tene] dokunması"dır. Bu münâsebetle, "cinsel ilişki" için de kullanılır, ki burada murâdın bu olduğu husûsunda ittifâk vardır. (I/671)

246 A) Ve Allâh'ın sizin için ezelde yazdığı, takdîr ettiği, levh-i mahfûza nakşettiği zürriyyeti taleb edin! B) Onlara, Allâh'ın meşrû kıldığı tenâsül yerinden yaklaşın! C) Kadr gecesi'ni arayın! (I/671)

•Bizce isâbetli olan veyâ isâbetli olması muhtemel bulunan, ikinci ma'nâdır. (E.Ö)

247 Yâni, şafak sökünceye, tan yeri iplik gibi ağarıncaya kadar... (I/671)

cidlerde îtikaf[248] hâlinde iken (de) onlar(l)a [eşlerinizle] (gündüzün yanısıra gece de) mübâşerette [cinsî münâsebette] bulunmayın!
Bunlar Allâh(ın) hudûdudur, sakın onlara yaklaşmayın! Böyle (apaçık bildirip) ayırdediyor Allâh âyetlerini insânlara, ki sakınıp korunsunlar.
188. Bir de, aranızda mallarınızı bâtıl[249a] sebeble(rle) yemeyin! Nâsın [insânların] emvâlin/[malların]den bir kısmını, bile bile günâh ile yemek için o malları hâkimlere (rüşvet olarak) sarkıtmayın!
189. Sana hilâl/[ayın geçirdiği evre]lerden soruyorlar.[249b]
"Onlar" de, "insânlara hacc için de vakit ölçüleridir".
Bununla berâber; (hayra) erginlik,[250] evlere arkalarından gelmenizle değildir;[251] velâkin (hayra) eren, (günâhlardan) korunandır. (Öyleyse) ev-

248 Lügatte ***îtikaf,*** "kendisini bir yerde hapsederek durup beklemek"tir. Şer'an ***îtikaf*** ise, "bir mescidde îtikaf niyetiyle durmak"tır. (I/675)

249a ***Bâtıl,*** lügatte "zâil, yâni vücûdda durmayan ma'dum olan" demektir. Binâenaleyh, ***bi'l-bâtıl*** [***bâtıl ile/bâtıl sebeblerle***], "yok yere, hakksız, bilâ sebeb-i hakîkî, şâyân-ı itibâr meşrû bir sebebi olmaksızın" demek olur. (I/679-680)

249b ***Ehille, hilâl***'in çoğuludur. ***Hilâl,*** "kamer'in ilk göründüğü sıradaki hâli"dir. Ayın evvelinden iki gece, "hilâl" adını alır. Zîrâ ilk görünüşü, bunlardan birinde olur, sonra "kamer" adını alır. Ebu'l-Heysem demiştir ki: "Kamer'e, ayın evvelinden iki gece, aynı şekilde ayın sonundan iki gece 'hilâl' denilir, arasında da 'kamer' diye isimlendirilir". (I/681)
•Meâl'de, ***Sana hilâllerden soruyorlar*** diye tercüme edilen ***yes'elûneke 'ani'l-ehilleti*** ibâresine, "Sana hilâlleri [ay'ın geçirdiği evreleri] soruyorlar" yâhud "Sana hilâller [ay'ın geçirdiği evreler] hakkında soruyorlar" şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

250 •Meâl'de, ***erginlik*** diye karşılık verilen ***birr*** lafzı için bkz. Mâide: 2, not: 8. (E.Ö)

251 Bu ifâdenin bir hakîkî, bir de kinâî ma'nâsı vardır: A) Câhiliye Arablarının ihramlıyken yaptıkları bu aksilik [evlere/çadırlara kapılarından girmemek], bir ibâdet değildir; B) Allâh'ın Resûlü'ne, ilm-i nücûm [astronomi] ile ilgili suâl sormak, hikmeti ve ilâhî hükümleri tebliğ edip açıklamak üzere gönderilmiş olan Peygamber'i, –hâşâ– bir müneccim, Kur'ân'ı da bir astronomi kitâbı yerine koymak ve ulûm-ı âdiye mekâsıdıyla [bilimin maksadlarıyla], nübüvvet ilminin taleblerini ayıramamak, işe tersinden başlamak demektir ki; işlere böyle tersinden başlamakla hayra/birr'e erilmez. (I/685)
•Bizce siyâka uygun ve doğru olan ikinci ma'nâdır. (E.Ö)

lere kapılarından gelin ve Allâh'a (isyândan) korunun ki felâh[252] bulasınız.

190-191. Korunun da,[253] siz(inl)e kıtâl eden/[savaşan]lerle fîsebîlillâh [Allâh yolunda] çarpışın –fakat hakksız taarruz etmeyin; çünkü Allâh hakksız taarruz edenleri sevmez– ve onları nerede yakalarsanız öldürün ve sizi çıkardıkları yer/[Mekke]den onları çıkarın! –O fitne[254] [mü'minleri dînlerinden döndürmek için yapılan baskı, zulm ve işkence], katlden eşeddir [öldürmekten daha beterdir].– Yalnız, Mescid-i Harâm yanında onlar siz(inl)e kıtâl etmedikçe [savaşmadıkça], siz de onlar(l)a kıtâl etmeyin, fakat (onlar orada) sizi öldürmeye kalkışırlarsa, hemen onları öldürün! Kâfirlerin cezâsı böyledir.

192. Artık şirkten[255] vazgeçerlerse, şübhesiz ki Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

193. Hem, bir fitne [baskı, zulm ve işkence] kalmayıp dîn yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın, vazgeçerlerse, artık husûmet ancak zâlimlere karşıdır.

194. Hürmetli ay, hürmetli aya ve bütün hürmetler birbirine kısastır.[256] O hâlde, kim size (saldırıp) tecâvüz ettiyse, siz de ona, size[257] ettiği tecâvüzün misliyle tecâvüz edin de, ileri gitmeye Allâh'dan kork(up korun)un ve bilin ki Allâh muttakîlerle berâberdir.

195. Ve Allâh yolunda infâk eyleyin [masraf verin] de, kendi ellerinizle (kendinizi) tehlikeye bırakmayın[258] ve güzel hareket edin; çünkü Allâh güzellik edenleri sever.

196. Hacc ve umreyi de Allâh için tamâm yapın; eğer ihsâra tutulmuş-

252 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

253 • Âyette, *korunun da* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

254 Lügatte *fitne*, "karışığını almak için altını ateşe koymak"tır. Bundan, "mihnet ve belâya sokmak" ma'nâsına kullanılmıştır, ki burada bu anlamdadır. (II/695)

255 • *Şirkten* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

256 *Hürmetli* [*harâm*] *ay(lar)*, "savaşın harâm olduğu Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları"dır [1., 7., 11. ve 12. aylar]. (II/698-700, III/1552 ve krş. Mâide: 2, not: 4). *Bütün hürmetler* ifâdesinden kasıd, "korunup saygı gösterilmesi vâcib olan, el uzatılması câiz olmayan şeyler"dir. (II/698-700)

257 • Meâl'in aslında atlanan *'aleykum* lafzına karşılık, *size* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

258 Allâh yolunda harbetmekten ve o uğurda mal sarfetmekten kaçınmak bir tehlikedir. (II/701)

sanız [engellenmişseniz],[259] o vakit hedy'in[260] [kurbanlık hayvânların] kolayınıza geleni(ni gönderin)! Bununla berâber, bu hedy [kurbanlık hayvân], mahalli/[yeri]ne varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin!

İçinizden hasta olana veyâ başından bir eziyeti bulunana tıraş için –oruc veyâ sadaka veyâ kurbandan ibâret– bir fidye var.

İhsâr/[engellenmek]dan aman bulduğunuz vakit de, herkim hacca kadar umre ile sevâb kazanmak isterse,[261a] ona da hedy'in [kurbanın] kolay geleni (var)! Bunu bulamayana ise oruc (var); üç gün hacc'da, yedi (gün) de avdet etti/[döndü]ğinizde, ki tam on gündür.

Ve şu hüküm;[261b] ehli [âilesi], Mescid-i Harâm mukîmlerinden olmayanlar [Mescid-i Harâm'da ikâmet etmeyenler] içindir.[262]

---

259 Nâfile bile olsa, başlanılan hacc veyâ umre'nin tamâmlanmasının farz olması sebebiyle, "ihrâma girdikten sonra engellenip de hacc veyâ umre'yi yapamazsanız..." (II/712)

260 Ka'be'ye hediye edilen deve, sığır [erkeği ve dişisiyle manda, düve, inek, tosun, boğa, öküz] ve davar [koyun-koç, keçi-teke] cinsinden kurbanlıklara *hedy* denir. (II/712)

261a •Meâl'de, *her kim hacca kadar umre ile sevâb kazanmak isterse* diye karşılık verilen *fe-men temette'a bi'l-'umreti ile'l-haccı* ibâresi Tefsîr'de (II/714), *her kim hacc zamânına kadar umre ile istifâde etmek* (yâni, umre'den tahallül ile hacc ihrâmına kadar serbest kalmak ve mahzûrât-ı ihrâmdan intifâ etmek sûretiyle hacc-ı temettu yapmak) *isterse* şeklinde çevirilip izah edilmiştir, ki bu daha uygundur. (E.Ö)

261b *Ve şu hüküm;* yâni, zikrolunan temettu –veyâ Şâfii'ye göre kurban kesme ve oruc tutma– hükmü, meskenleri mikat hâricinde olan kimseler içindir. (II/715)

262 *Hacc-ı kıran* ve *hacc-ı temettu,* mikatların dışında oturan ve Mekke'ye ihrâmsız girmeleri câiz olmayan âfâkîler içindir. Mikatların hâricinde oturmakla birlikte âfâkî olmayanlar, yalnızca *hacc-ı ifrad* yapmalıdır. (II/716)

Hacc-ı ifrad: Mikatta –umre'ye niyet edilmeden– yalnız hacc için ihrâma girilerek yapılan hacc.

Haccı temettu: Hacc mevsiminde umre yapılmak üzere mikatta veyâ daha önce ihrâma girilip umre tamâmlandıktan sonra ihrâmdan çıkılarak ve aynı mevsimde hacc için tekrâr ihrâma girilerek yapılan hacc.

Hacc-ı kıran: Hem hacc, hem de umre için mikatta veyâ daha önce ihrâma girilerek –aynı hacc mevsimi içinde– umre yapıldıktan sonra ihrâmdan çıkılmadan yapılan hacc.

Hâsılı, (emir ve nehiylere ri'âyetsizlikten kaçınarak) Allâh(ın azâbın)dan kork(up korun)un ve bilin ki, Allâh'ın ikâbı [azâbı/cezâlandırması] cidden çok[263a] şiddetlidir.

197-199. Hacc(ın edâ edilme vakti), ma'lûm [bilinen] aylar[263b] [Şevvâl, Zilkâde ve onuncu gününe kadar Zilhicce ayları]. Kim o aylarda hacca şurû ederse [başlarsa],[264] artık hacc'da ne refes [cinsel ilişki veyâ cinselliğe dâir söz], ne füsuk [şerî'atin sınırlarını ihlâl], ne cidâl [tartışma-çekişme] yok![265]

–Hayra dâir ise, ne işlerseniz Allâh onu bilir.–

Ve çünkü [kuşkusuz] azığın en hayrlısı takvâdır, (öyleyse takvâdan) azık tedârik edin de, Bana takvâ ile gelin ey beyni olanlar![266a] (Bununla birlikte, hacc mevsiminde) Rabbinizin fazlından, ticâret (yapıp kazanç) istemeniz size günâh değildir.[266b]

Kıran, "umre ile haccı birleştirmek" demektir. Câhiliyede umre ile hacc'ın hacc aylarında hacc'ta birleştirilmesi câiz değildi, bu âyet bunların meşrû olduğunu bildirmek için nâzil olmuştur. (II/709-710)

263a •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

263b Hacc'ın vakti, öteden beri insânlar arasında ma'lûm olan [bilinen]; Şevvâl, Zilkâde ve –onuncu gününe kadar– Zilhicce aylarıdır. (II/718)

264 Herkim bu aylarda hacc'ı kendine farz kılarsa; ihrâma girip telbiye eder veyâ Ka'be'ye kurban sevkeder ve böylece de haccı kendisine zorunlu kılarsa,... (II/719)

265 Hacc esnâsında cinsî münâsebette bulunmak veyâ çirkin söz sarfetmek [*refes*], harâm kılınmış şeyler yaparak şerî'atin sınırını aşmak [*füsuk*], hizmetçiler veyâ arkadaşlarla mücâdele etmek/çekişmek [*cidâl*] yasaktır. (II/719)
Refes (–Bakara: 187'de *ilişmek* diye karşılık verilmiştir–), "fuhş-ı kelâm" [çirkin söz/çirkin konuşma], yâni "kinâyesi icab eden şeyi açık söylemek"tir, ki kinâye olarak "cinsî münâsebet" için de kullanılır. (I/669-670)

266a •Meâl'de, *Ve çünkü azığın en hayrlısı takvâdır, azık tedârik edin de, Bana takvâ ile gelin ey beyni olanlar* diye çevirilen *ve tezevvedû fe-inne hayre'z-zâdi't-taqvâ vetteqûnî yâ ûli'l-elbâb* ibâresine, "Ve (takvâ ile) azıkların –ki kuşkusuz takvâ azığın hayrlısıdır– ve Bana ittikâ edin ey lübb [kâmil akıl] sâhibleri" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

266b Geçmiş emirlere ri'âyet şartıyla, hacc mevsiminde ticâret yaparak kazanç sağlamanız yasak değildir. Deniliyor ki: Câhiliyye devrinde Arablar hacc mevsimlerinde Ukâz, Mecenne, Zülmecâz gibi pazar ve panayırlar açar ve geçimlerini bu yolla te'min ederlerdi. İslâm dîni gelince, müslümanlar, hacc esnâsında

Derken Arafat'tan (cemaatle) ifaza [akın] ettinizmi,[267] Meş'âr-ı Harâm yanında [Müzdelife'de] Allâh'ı zikredin; hem O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi [için][268] zikredin! Doğrusu siz bundan evvel cidden şaşırmışlardan idiniz.

Sonra, (siz de) nâsın [insânların] ifaza [akın] eylediği yerden ifaza [akın] edin ve Allâh'ın mağfiretini isteyin, çünkü Allâh ğafûr [çok bağışlayıcı], rahîm/[çok merhametli]dir.

200-202. Nihâyet, menâsiki/[hacc ibâdetleri]nizi bitirdinizmi, vaktiyle atalarınızı andığınız gibi, hattâ daha şiddetli bir anışla Allâh'ı anın/zikredin!

Çünkü nâsın [insânların] kimisi, "Rabbenâ [Rabbimiz]!" der, "Bize (sâdece) dünyâda ver!" –Buna âhirette kısmet yoktur.– Kimisi de, "Rabbenâ! Bize dünyâda bir güzellik ver, âhirette de bir güzellik (ver) ve bizi ateş azâbından koru!" der.

İşte bu (iki kısım insâ)nlar (var ya),[269] bunlar(dan her kısım)a kazandık/[yaptık]larından bir nasîb var. Allâh'ın hesâbı da çabuktur.

---

bu pazar ve panayırlarda ticâret yapmaktan sakınmaya başladılar. İşte bu âyet, bu durum hakkında nâzil oldu. (II/721)

267 Yâni, Arefe günü Arafat Dağı'ndaki vakfe'den cemaatle boşanıp aktığınızda... (II/721)

268 Ve Allâh'ın size böyle güzel hidâyetler bahşettiği gibi [bahşetmesine mukâbil/bahşettiği için/bahşetmesine bir şükrâne olarak], siz de orada durup telbiye, tehlil ve du'âlarla, bildiğiniz güzel güzel zikrlerle O'nu yâd edin [anın/zikredin]! (II/721-722)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *gibi* kelimesini *için* veyâ *mukâbilinde* veyâ *bir şükrâne/teşekkür olarak* anlamında kullanmış olabilir. Zîrâ, *gibi* karşılığı verilen *kemâ* lafzının, *bir şükrânesi olarak* anlamına da gelebileceğini açıkça ifâde etmektedir (bkz. Bakara: 282, not: 392). Bu durumda ibâreye şöyle ma'nâ verilebilir: *Size doğrusunu öğrettiği için O'nu zikredin* veyâ *Size doğrusunu öğretmesine mukâbil O'nu zikredin* veyâ *Size doğrusunu öğretmesine bir şükrâne olarak O'nu zikredin*... (E.Ö)

269 "İşte bu iki kısım insânın da, sûret-i taleb ve du'âlarına göre kazançlarından bir nasîbi vardır". Müfessirlerin çoğu *ûlâike* [*işte bunlar*] ism-i işâretinin, ikinci kısma (yâni, hem dünyâda, hem de âhirette güzellik isteyenlere) râci olup 'nasîb'in de onlara âit olduğunu söylemişlerse de, Ebû Hayyân'ın beyânı vechile, her iki kısma da şâmil olması, *Herkim âhiret ekimi isterse ona ekinini artırırız; her kim de dünyâ ekimi isterse ona da ondan veririz, ammâ âhirette ona hiç nasîb yoktur* (Şûrâ: 20) âyetine çok uygundur. (II/727)

203. Bir de, sayılı günlerde[270] Allâh'ı zikredin (tekbir alın)! Bunlardan, iki gün içinde avdet [dönmek] için acele edene günâh yok, taahhur [dönmeyi te'hir] edene de günâh yok; ammâ, (günâhlardan) korunan için. Allâh'a (isyândan) korunun ve bilin ki, siz O'n(un huzûrun)a haşrolunacak/[toplanacak]sınız.

204. Nâs [insânlar] içinden kimi de vardır ki, dünyâ [süflî/yakın] hayât[271] hakkında(ki) sözleri seni imrendirir. Bir de, kalbindekine Allâh'ı şâhid tutar, hâlbuki o, İslâm[272] hasım/[düşman]larının en yamanıdır.

205. İşbaşına geçtimi yeryüzünde, içine kadar fesâd vermek ve hars u nesli helâk etmek için sa'y eder [çalışır]. Allâh da fesâdı sevmez.

206. Ona, "Allâh'tan kork!" denildiği zamân da, kendisini günâh ile onur tutar;[273] (bundan ötürü) cehennem de onun hakkından gelir. Cidden ne fenâ yataktır o!

207. Yine, nâs [insânlar] içinden kimi de vardır ki, Allâh'ın rızâsına ermek için kendini fedâ eder. Allâh ise kullarına çok re'fetli/[şefkatli]dir.

208. Ey o bütün îmân edenler! Kâffeten [topluca] silm'e[274] [Allâh'a teslîmiyyet yoluna] girin de şeytân(ın) adımlarına uymayın;[275] çünkü o, sizin aranızı açan belli (ve açık) bir düşmandır.[276]

---

270 "Eyyâm-ı teşrik" de denen bu *sayılı günler,* özellikle "Zilhicce'nin 11., 12. ve 13., yâni Kurban bayramı'nın 2., 3. ve 4. günleri"dir. (II/730)

271 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108 ve Mülk: 5, not: 1. (E.Ö)

272 • *İslâm* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

273 Yâni, izzet-i nefsi daha ziyâde günâha sokar. (II/732)

274 Hepiniz böyle olgunluk ve yetkinlikle boyun eğip hep birlikte barış içinde kâmil müslim olun (II/735). İlâhî emirlere boyun eğerek öyle mükemmel bir toplum, öyle muazzam bir İslâm yurdu teşkil edin ki; aranızda isyândan, çekişme ve ayrılıktan, birbirinize ezâdan, eğrilikten, Allâh'ın ve kulların hukûkuna tecâvüzden... kısacası Allâh'ın rızâsına aykırı hareketlerden eser bulunmasın da, herkes emniyet, karşılıklı muhabbet ve huzûr içinde görevleriyle meşgul olsun, istikbâl ve âhiretine tam bir neş'eyle yürüsün ve bunu ihlâl edecek fesâdlara meydan verilmesin. (II/736)

275 İnsânları yoldan çıkaran kâfir ve sapkınların söz ve fiillerine uymayın; isyân, tefrika ve şeytânlık yollarına sapmayın! (II/735). Şu fânî ve süflî hayât hakkında parlak, yaldızlı sözler söyleyip de, kalbleri acımasız düşmanlıklarla dolu olan şeytânlık ehlinin arkasından gitmeyin! (II/537)

276 • Meâl'de, *Çünkü o, sizin aranızı açan belli bir düşmandır* diye çevirilen *innehu lekum 'aduvvun mubîn* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tara-

209. Size bunca beyyine/[açık delîl]-ler geldikten sonra, yine (dè doğru yoldan) kay(ıp sap)arsanız, iyi bilin ki Allâh çok onurlu(dur) [bir azîzdir], bir hakîmdir[277] [hikmet sâhibidir].

210. Onlar sâde(ce şunu) gözetiyor/[bekliyor]lar, ki Allâh buluttan gölgelikler içinde meleklerle geliversin de, kendilerine iş bitiriliversin.[278] Hâlbuki bütün işler Allâh'a götürülür [döndürülür].

---

fından Tefsîr'de ilk ma'nâ olarak, *Zîrâ o şeytân size* (*gizli de gelse*) *her hâlde* [*şübhesiz*] *açık bir düşmandır* şeklinde –lafza daha uygun– tercüme ve tefsîr edilmiş, ardından da "İkinci bir ma'nâ ile" denilerek, "O sizin, Allâh ile ve birbirinizle aranızı açacak ve sizi perişan edecek bir düşmandır" (II/735) şeklinde açıklama yapılmıştır. (E.Ö)

277 •Meâl'de, *Çok onurlu bir hakîmdir* diye çevirilen, *azîzun, hakîmun* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından bir-iki istisnâ dışında *azîz, hakîmdir/azîzdir, hakîmdir* şeklinde karşılanmıştır. (E.Ö)

Allâh muhakkak bir azîz ü hakîmdir: Misli bulunmaz, gâlib-i ğayr-i mağlûb bir izzet sâhibidir ki hükmüne karşı gelinmez, dilediğini yapar, emrini behemehâl [mutlaka/her hâlukârda] infaz eder. Bununla berâber hikmet sâhibidir, her hikmeti bilir, yaptığını hikmet ile muhkem [sağlam] yapar. (II/736)

278 Allâh, cismânî sûrette gelip gitmekten münezzeh olduğundan, âyetin te'vîlinde [tefsîrinde/yorumunda] başlıca iki ma'nâ vardır: A) Allâh'ın gelmesi, ilâhî emr ve irâdenin bütün kudret ve şiddetiyle zuhûrundan kinâyedir. Sâdece bunu beklemek de bu (günâha batmış) mücrim/[suçlu]lerin cezâları husûsunda her türlü sebeb ve vâsıtanın tükenmiş ve ancak her şeyi bitirecek olan ilâhî emr ve irâdenin zuhûru kalmış olması demektir. B) Allâh'ın gelmesi muhâl olduğundan, bunların, îmân etmeyi muhâle bağlamış oldukları ve doğru haber ve açık delîller ile vâki olan uyarılara, vukûundan evvel inanmayacakları ve dolayısıyla hiç ihtimâl vermedikleri bir ânda belâlarını bulacakları ifâde edilmiş olur. (II/737)

Hakîkat ile kinâyenin cem' edilmesi [bir araya getirilmesi] mümkün olacağına göre, hâsılı ma'nâ şu olabilir: Böyle (günâha batmış) mücrimler [suçlular], Allâh'ı görmedikçe, doğru haber ve açık delîl ile îmân etmek istemez ve vukûundan evvel hiçbir uyarıya kulak asmaz, Allâh'a ve Allâh'ın uyarılarına inanmak için Allâh'ın Kendisini bütün kudretiyle âşikâre [apaçık] göstérivermesini ve gelecek musibetlerin bilfiil başlarına gelmesini beklerler. Bunun için îmân etmezler de, şeytânet [şeytânlıklar] arkasında koşar dururlar; böyle olduklarından dolayı işler akıl ve beşer kudreti dâiresinde tanzim olunabilmekten [düzenlenebilmekten] öyle çıkar ve hâlleri o kadar bozulur ki, belâlarını bulma-

211. (O'nun, emir ve irâdesinin hilâfına hareket edenlerin hâline misâl ararsan) Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] sor, Biz onlara ne kadar açık âyet vermiştik...[279] Fakat Allâh'ın ni'metini herkim –kendine geldikten sonra– değiştirirse, şübhe yok ki Allâh'ın ikâbı [azâbı] şiddetlidir.[280]

212. Küfredenlere o dünyâ [süflî/yakın] hayât[281] (süslenip) bezendi de, îmân edenlerle eğleniyorlar. Hâlbuki (kötülüklerden) korunan o mü'minler[282a] Kıyâmet Günü onların fevkin/[üstün]dedir. Allâh dilediğine hesâbsız ni'metler verir.[282b]

213. İnsânlar tek bir ümmet idi,[283a] (ihtilâf edip) ayrılmaları üzerine[283b] Allâh rahmetinin[284] müjdecileri ve

---

ları için yalnız ilâhî emr ve irâdenin zuhûr edivermesi kalır; çünkü onsuz da hiçbir şey olmaz, o zamân da her iş biter, kıyâmetler kopar, insânlara geçmişte yaptıklarından başka birşey kalmaz. (II/738)

279 İsrâîloğulları'na sor, Biz onlara nice açık âyetler verdik, onlar bunları [o âyetleri] dinledikleri zamân ne oldular, dinlemeyip hâllerini değiştirdikleri/bozdukları zamân ne oldular? Allâh'ın ni'metini, –bunlar gibi– değiştirip bozanlara, karışıklık/bozgunculuk peşinde koşanlara, elbette Allâh şiddetli azâb verir. (II/738-739)

280 •Krş. Enfâl: 53. (E.Ö)

281 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108. (E.Ö)

282a •*O mü'minler* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

282b •Meâl'de, *ni'metler verir* diye çevirilen *yerzuqu* kelimesi, *rızklandırır* ma'nâsına gelir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (II/739), *rızk verir* diye çevirmiştir. (E.Ö)

283a İnsânlar, –Âdem kıssasından da anlaşıldığı üzre– hepsi bir asıldan türemiş, yaratılış fıtratı gereğince kânûn-ı hakk üzere hareket eder, tek bir cemaat, tek bir millet idi. İnsânlar hilkatlerinin bidâyetinde [yaratılışlarının başlangıcında] dînsiz, cemiyetsiz yaşamış değildir; hayvânların ahvâli bile gözden geçirilirse hilkatinin bidâyetinde –anası koynunda olsun– ictimâiyyetle yetişmeyen hiçbir hayvân yoktur. Her doğan fıtrat üzere doğar, insânlar da ber-muktezâ-yı fıtrat bidâyetinde tek bir cemaat idi, sonradan ihtilâf ettiler. (II/741 ve bkz. A'râf: 172)

283b •*Ayrılmaları üzerine* ibâresinin âyette lafzî karşılığı yoktur. Bununla birlikte, *(ihtilâf edip) ayrılmaları üzerine* ibâresi, –Yûnus: 19'da, *fahtelefû* [*sonra/derken ihtilâf ettiler*] şeklinde zikredildiğinden– mahzuf kabûl edilerek parantezli veyâ parantezsiz metne dâhil edilebilir. (E.Ö)

284 •Âyette, *rahmetinin* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

azâbının[285] habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi[286] ve berâberlerinde hakk ile Kitâb indirdi, ki nâs [insânlar] arasında –ihtilâf ettikleri noktada– hakem olsun.

Bu (Kur'â)n'da da,[287a] sırf o Kitâb verilenler, kendilerine bunca beyyine/[açık delîl]ler geldikten sonra tuttular –aralarındaki ihtiras[287b] [*bağy*: azgınlık/taşkınlık] yüzünden– ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine Allâh onların ihtilâf ettikleri hakka, –izn-i ilâhîsiyle– bu îmân edenleri doğrudan doğru(ya) muvaffak buyurdu.[288] Öyle ya, Allâh dilediğini doğru yola çıkarır.

214. Yoksa siz, kendinizden evvel geçenlerin mesel olmuş hâlleri hiç başınıza gelmeksizin cennete girivereceksinizmi sandınız?! Onlara öyle ezici mihnet/[meşakkat]ler, kımıldatmaz zarûretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki... hattâ peygamber ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân edenler, "Ne zamân (gelecek) Allâh'ın nusreti [yardımı]?" diyeceklerdi.

Bak işte Allâh'ın nusreti [yardımı] yakın.

215. Sana soruyorlar: Ne(re)ye [kimlere] infâk edecekler(ini).

De ki: "(Hayr nâmına) maldan[289] verdiğiniz nafaka; ana-baba, en yakınlar, öksüzler/(yetîmler), bîçâre/[fakîr

---

285 •Âyette, *azâbının* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibâre, *mübeşşirler [müjdeciler] ve münzirler [uyarıcılar] olarak nebiler ba's etti [gönderdi]* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

286 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gönderdi* yerine *gön* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

287a Kendilerine apaçık âyetler gelmesine rağmen Ehl-i Kitâb, sırf bağy ü hasedlerinden [taşkınlık/azgınlık ve çekememelerinden] ötürü bu Kitâb'da [Kur'ân'da] da ihtilâf çıkardılar. (II/742)

287b •Meâl'de, *ihtiras* diye çevirilen *bağy* kelimesi, Tefsîr'de (II/742) *bağy ü hased* şeklinde karşılanmış, "ileri gitmek, peygamberlerle bile yarış etmek da'vâsından nâşi..." diye de izah edilmiştir. Aynı ibârenin [*bağyen beynehum* ibâresinin] diğer bir çevirisi ve izahı için bkz. Şûrâ: 14, not: 17b. (E.Ö)

288 •Meâl'de, *muvaffak buyurdu* şeklinde tercüme edilen *yehdî* kelimesini, Elmalılı M. Hamdi Yazır birçok yerde, *hidâyet etti/doğru yola çıkardı* diye çevirmiştir. *Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10; Bakara: 2 ve 5. (E.Ö)

289 •Meâl'in aslında atlanan *min-hayrin* [*hayrdan/maldan*] lafzına; Tefsîr metninde, *Hayr cinsinden*, yâni *envâ-i maldan* (II/755) şeklinde karşılık verildiği için, lafzın karşılığı olarak *maldan* kelimesi, tarafımızdan (parantez içine alınmadan) metne dâhil edilmiştir. (E.Ö)

ve miskîn]ler, yolda kalmışlar için-dir. Hayr olarak daha her ne yaparsanız, her hâlde [elbette] Allâh onu (da) bilir".

216. (Allâh yolunda) kıtâl [savaş] üzerinize yazıldı [farz kılındı]; gerçi o size hoş gelmez; fakat olur ki, siz bir şeyi (sevmez, ondan) hoşlanmazsınız, *hâlbuki hakkınızda o bir* hayrdır ve (yine) olur ki, (siz) bir şeyi seversiniz, hâlbuki hakkınızda o bir şerrdir. Siz bilmezken Allâh bilir.

217. Sana hürmetli aydan[290a] [harâm aylardan] ve[290b] on(lar)da kıtâl/[savaşlden soruyorlar.

De ki: "Onda [harâm aylarda] bir kıtâl [savaş], büyük bir günâhtır.[291] Maamâfih [bununla berâber], Allâh yolundan bir men (ve engelleme) ve O'na bir küfr ve Mescid-i Harâm'dan men(edip engellemek) ve ehlini [Muhammed ve ashâbını] ondan çıkarmak, Allâh yanında daha büyük (bir günâhtır); ve (dînlerinden döndürmek için mü'minlere yapılan) fitne [baskı, zulm ve işkence] katl/[adam öldürmek]den daha büyüktür".[292]

Onlar, güçleri yeterse, sizi dîninizden döndürmek için sizinle muhârebe etmekten [savaşmaktan] (hiç)-bir zamân geri durmazlar. Sizden de herkim dîninden döner ve kâfir olarak can verirse, artık onların bütün amelleri dünyâ ve âhiret(te) heder olmuştur ve artık onlar ashâb-ı nâr/[ateşin arkadaşıldırlar (ve) hep orada muhalled [sürekli/ebedî] kalırlar.

218. Şübhesiz îmân edenler ve Allâh yolunda muhâcir olup [hicret edip] da mücâhede [cehd ve gayret] edenler (var ya), muhakkak bunlar Allâh'ın rahmetini umarlar. Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

219-220. Sana hamr[293] [içki] ve mey-

290a • Kendisinde savaşılması yasak olan *hürmetli ay(lar)* [*harâm aylar*]; –Kamerî takvimin 1., 7., 11. ve 12. ayları olan– Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları'dır. (E.Ö)

290b • Âyette, *ve* bağlacının karşılığı olmadığı gibi, ma'nâyı da bozmaktadır. (E.Ö)

291 • Âyette, *günâhtır* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

292 Hz. Muhammed'i ve ashâbını Mekke'den çıkarmak, şirk ve küfr, insânların İslâm'a girmesini engellemek, dînsizlik neşriyle herkesi belâya sokmak, İbn Hadramî'nin öldürülmesinden daha fecîdir. (II/759)

293 Lügatte *hamr*, "örtmek" ma'nâsına masdar olduğu hâlde, çiğ üzüm şırasından ağırlaşmış ve köpüğünü atmış olan *şarâba* [içkiye] isim olmuştur. Zîrâ şarâb [içki/alkol], aklı bürüyüp örter ve kafayı dumanlar. (II/761)

sir/[kumar]den; (yâni, içki ve kumarın hükmünü) soruyorlar.[294]
De ki: "Bu ikisinde büyük bir günâh, bir de nâsa [insânlara] ba'zı menfaatler var. Fakat günâhları, menfaatlerinden daha büyüktür".
Yine sana soruyorlar: Neyi infâk edecekler(ini).
De ki: "Sıkmayanını [ihtiyâc fazlasını]!"[295]
Böyle beyân ediyor Allâh size âyetlerini, ki düşünesiniz dünyâ ve âhiret hakkında.
Bir de, sana yetîmlerden [yetim çocukları/yetîm çocuklar hakkında] soruyorlar.[296]
De ki: "Onlar hakkında bir ıslâh [düzeltme], (uzak durup) karışmamaktan daha hayrlıdır. Kendilerine de karışırsanız (dînde) ihvânınız/[kardeşleriniz]dirler. Allâh muslihi [düzelteni] müfsid/[bozan]den[297] ayırır. Eğer Allâh dilese idi, sizi mut[lak(a) sarpa sardırırdı. Şübhesiz ki Allâh azîz/[kuvvetli]dir, hakîm/[hikmetli]dir".[298]

221. Maamâfih [bununla birlikte], müşrike/[müşrik kadın]leri -îmân et-

294 •Meâl'de, *Sana hamr ve meysirden soruyorlar* diye tercüme edilen *yes'elûneke 'ani'l-hamri ve'l-meysir* ibâresine, *Sana içki ve kumarı(n hükmünü) soruyorlar* yâhud *Sana içki ve kumar hakkında soruyorlar* şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

295 Âyetteki *mâ zâ yunfiqûne* [*neyi infâk edecekler*] ibâresi iki ma'nâya gelir: A) İnfâk edilecek, mal sarfedilecek insânlar kimlerdir, yerler nereleridir? B) Malımızın hangisini, ne kadarını infâk edelim? Yukarda, birincisinin cevâbı verilmişti. İkinciye cevâben buyuruluyor ki: *Afvı* [*sıkmayanını*], yâni "kendinizin ve bakmakla yükümlü olduğunuz kimselerin zarûrî ihtiyâclarından fazlası"nı infâk edin! (II/767)

296 •Cümlenin çevirisiyle ilgili olarak bkz. Bakara: 219, not: 294. (E.Ö)

297 Düzeltmek üzere yetîmlerin hâlleriyle, mallarıyla ilgilenmek, faydalarını, istikbâllerini gözeterek işlerine bakıp kendilerini terbiye etmek ve mallarını artırmak, elbette onlardan uzak durmaktan daha iyidir. Bunun için onlarla gerektiği gibi ilgilenin de ıslâh görüntüsü altında ifsâda kalkışmayın. Zîrâ Allâh bozanı ve düzelteni bilir; hakk ettikleri cezâ ve mükâfâtı verir. (II/768-769)

298 •*Azîz*, "kendisine üstün gelinemeyen güç ve kuvvet sâhibi, irâde ettiği hiçbir şey kendisi için imkânsız olmayan, cezâlandıracağı ve intikâm alacağı hiçbir kimsenin elinden kurtulamadığı zât" şeklinde ta'rîf edilmiştir. (E.Ö)
•*Hakîm* ise "ilm, derin kavrayış ve âdil yargı sâhibi, her şeyi yerli-yerinde yapan" gibi anlamlara gelir. Krş. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

medikçe– nikâh etmeyin! Bir müşrike [müşrik kadın] sizi imrendirse bile, îmân etmiş bir câriye her hâlde [elbette] ondan daha hayrlıdır.
Müşrik erkeklere de, (mü'min kadınları) nikâh ettirmeyin! Bir müşrik [müşrik erkek] size hoş görünse bile, mü'min bir kul [köle], elbette (ondan) daha hayrlıdır.
Onlar [müşrik erkek ve kadınlar] sizi ateşe da'vet ederler, Allâh ise –izniyle– cennete ve mağfirete da'vet ediyor da âyetlerini insânlara beyân buyuruyor, gerek ki hatırda tutarlar.

222. Sana hayızdan [hayız hakkında] da soruyorlar.[299]
De ki: "O bir ezâdır".
Onun için, hayız zamânı kadınlardan çekilin ve (hayızdan) temizlenene [hayız kanları kesilene] kadar onlara yanaş(ıp cinsel ilişkide bulun)mayın, (hayızdan) iyi(ce) temizlendilermi [hayız kanları tamâmen kesildimi], o vakit, Allâh'ın (size) emrettiği (üreme) yer(in)den onlara varın! Her hâlde [şübhesiz] Allâh, çok tevbe edenleri de sever, çok temizlenenleri de sever.

223. Kadınlarınız sizin için bir hars/[ekinlik]tır;[300] o hâlde (–üreme yerinden olmak şartıyla–) harsı/[ekinliğ]inıza nasıl isterseniz (öyle) varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ve Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ve her hâlde [mutlaka] O'nun huzûruna varacağınızı bilin! Müjdele mü'minlere.

224. Bir de, sözünüzde durmanız[301a] ve muttakî[301b] olmanız ve nâsın [insânların] arasını düzeltmeniz için Allâh'ı yemînlerinize hedef veyâ siper edip durmayın! Allâh semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir.[302]

---

299 •Cümlenin çevirisiyle ilgili olarak bkz. Bakara: 219, not: 294. (E.Ö)

300 Esâsen *hars*, "ziraat gibi ekin ekmek" demek olup "ekin yeri, mezraa" ma'nâsına isimdir. Bu ta'bîrle, kadının kadınlık uzvu [üreme organı] tarlaya, erkeğin nutfesi tohuma, doğacak çocuk da ürüne benzetilerek bir istiâre yapılmış ve bununla, Allâh'ın meşrû kıldığı ekin yeri (yâni, kadınlara nerelerinden yaklaşılması gerektiği) belirtilmiştir. (II/777)

301a Allâh'a çok yemîn etmezseniz barr, muttakî, muslih olabilirsiniz; veyâ birr, takvâ ve dargınları barıştırmak için de olsa Allâh'a çok yemîn etmeyin; yâhud yemînleriniz bahânesiyle iyilik etmenize, fenâlıktan korunmanıza, dargınları barıştırmanıza Allâh'ı engel yapmayın! (II/781)

301b •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

302 •Âyette karşılığı bulunan, Osmanlıca Yazma nüsha'da da *Allâh semîdir, alîmdir* şeklinde çevirilmiş olan bu cümle, Matbu nüsha'da atlanmıştır. (E.Ö)

225. Allâh sizi yemînlerinizde bilmeyerek ettiğiniz {lağv}le[303] muâhaze etmez [cezâlandırmaz], velâkin kalblerinizin (bilerek) irtikâb ettiği yemînlerle[304] muâhaze eder. Ve Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], halîm/[hilm sâhibi]dir.

226. Kadınlarından perhiz yemîni {îlâ} edenler[305] için, dört ay beklemek vardır. Şâyet (bu müddet içinde yemînlerinden) rücû eder/[döner]lerse, şübhesiz Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[merhametli]dir.

227. Yok eğer (yemînlerinden dönmeyip) talâka [boşamaya] azmetmişlerse, şübhesiz Allâh söylediklerini[306] işitir, kurduklarını[307a] bilir.

228. Ve tatlîk edilen [boşanan] kadınlar, kendi kendilerine üç âdet [hayız] (müddeti) beklerler [beklemeleri gerekir] ve Allâh'ın rahimlerinde yarattığını ketmet/[gizle]meleri kendilerine helâl olmaz, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmânları varsa ketmeț/[gizle]mezler.[307b] Kocaları da barışmak istedikleri takdîrde –o müddet zarfında– onları geri almaya ehakktırlar [herkesten daha fazla hakk sâhibidirler].

Onların lehlerinde de aleyhlerindeki meşrû hakka mümâsil [benzer] bir hakk vardır, yalnız, erkekler için onlar üzerinde bir derece [üstünlük] var. Ve Allâh'ın izzeti var, hikmeti var.[308]

229-230. O (dönüşü mümkün olan) talâk [boşama] iki defâdır, ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır.

–Onlara verdiklerinizden birşey almanız da sizlere helâl olmaz, meğer ki erkekle kadın Allâh'ın çizdi-

303 Yalan kasdı bulunmadan doğru zannedilip de hakîkate aykırı çıkan yemînlerden ötürü cezâlandırmaz. (II/782)

304 Yalan kasdıyla, bile bile yalan yere edilen yemînlerden dolayı sorumlu tutar, cezâlandırır. (II/782)

305 "Eşleriyle/hanımlarıyla cinsel ilişkide bulunmamaya yemîn edenler..." (II/783)

306 •Âyette, *söylediklerini* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

307a •Âyette, *kurduklarını* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

307b •Âyette, *ketmetmezler* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

308 Eşlerini [hanımlarını] koruyup gözetmekten, onların geçimini sağlamaktan dolayı erkeklerin eşleri üzerinde bir dereceleri/üstünlükleri vardır, fakat bunu sû-i isti'mâl etmemeleri gerekir. Aksi takdîrde Allâh, hükümlerine muhâlefet edenlerden intikâmını alır, zîrâ O azîzdir/izzetlidir. Allâh'ın koyduğu hükümler, her şeyi kuşatan ilminin gereği maslahatlarla doludur, zîrâ O hakîmdir/hikmetlidir. (II/786)

ği hudûdda duramayacaklarından korksunlar.–

–Eğer siz de bunların, hudûd-ı ilâhîyyeyi [Allâh'ın sınırlarını] (doğru)-dürüst tutamayacaklarından korkarsanız; kadın'ın, ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günâh yoktur.–

–Bunlar işte, Allâh'ın ta'yîn ettiği hudûddur, sakın bunları aşmayın! Herkim Allâh'ın hudûdunu aşarsa, işte onlar hep zâlimlerdir.–

Derken kadını bir daha [üçüncü defâ] boşarsa, bundan sonra artık (o kadın) ona helâl olmaz, tâ başka bir kocaya varıncaya (ve o kocadan da boşanma veyâ ölüm sebebiyle dul kalıncaya) kadar.

(Vardığı) bu (yeni koca) da onu boşarsa (veyâ ölür de kadın dul kalırsa,) –Allâh'ın hudûdunu sağlam tut(up aşmay)acaklarına ümidvar oldukları takdîrde– evvelkilerin birbirlerine dönmeleri kendilerine günâh değildir.

–Bunlar işte, Allâh'ın ta'yîn ettiği hudûd, ilm ehli olanlar için bunları beyân buyuruyor.–

231. Hem, kadınları boşadınız da iddetleri/[bekleme sürelerilni bitir-(meye yaklaş)dilermi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veyâ iyilikle salın, yoksa hakklarına tecâvüz (etmek) için zararlarına olarak tutmayın![309] Bunu kim yaparsa, nefsine [kendine] zulmetmiş olur.

–Sakın Allâh'ın âyetlerini şaka (ve eğlence) yerine tutmayın, Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini ve size kendisiyle[310] va'zlar [öğüdler] vererek indirdiği Kitâb(ı) ve Hikmeti unutmayın düşünün, hem Allâh(a isyân)-dan kork(up korun)un ve bilin ki Allâh her şeyi bilir.–

232. Kadınları boşadınız da iddetleri/[bekleme sürelerilni bitirdilermi, –aralarında meşrû sûrette rızâlaş(ıp anlaş)tıkları takdîrde– kendilerini, kocalarına nikâh edecekler diye tazyik de etmeyin [sıkıştırmayın da]![311a]

309 Hul'a [mal karşılığında boşanma talebinde bulunmaya] mecbûr bırakmayın. Niyet ve maksadımız güzel geçinmek değilse, ilk boşamada salıverin ki, bir iddet müddetiyle kurtulsunlar. İddet müddetlerinin sonuna doğru tekrâr tekrâr dönüp iki veyâ üç kere iddet beklemeye mecbûr etmeyin. (II/791)

310 •Meâl'in aslında atlanan *bihi* lafzına karşılık olarak, *kendisiyle* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

311a Eşini boşayan kocanın, iddet sona erince geri dönme hakkı kalmaz, ancak kadının râzı olması hâlinde yeniden nikâh yapabilir. Buna da –ma'rûf üzere olmak şartıyla– hiç kimsenin, hattâ velîlerin bile mâni olmaya hakkları yoktur. (II/793)

–Bu işte, içinizden Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân etmiş olanlara verilir bir öğüddür. Bu, sizin hakkınızda daha hayrlı ve daha nezihtir.[311b] Siz bilmezken Allâh bilir.–

233. (Boşanmış) vâlideler [anneler], evlâdlarını, –emziğin [emzirmenin] tamâmlanmasını isteyen (baba)ler için– (a'zamî) iki bütün yıl emzirirler [emzirsinler/emzirmeleri gerekir]. Evlâd kendisinin olan (babanın boynun)a da, emzirenlerin yiyecekleri (ve) giyecekleri lâyıkıyla borç! –Maamâfih [bununla birlikte] herkes ancak vüs'una [gücüne] göre mükellef olur, ne yavrusu (dolayısı)yla bir ana, ne de yavrusu (dolayısı)yla bir baba ızrâr edilmesin [zarara sokulmasın]!– Vârise [babanın veyâ çocuğun vârisine] düşen de aynı borç![312] Eğer baba ve ana birbirlerinin müşâvere ve rızâlarıyla (çocuğu) memeden kesmek isterlerse, kendilerine günâh yok ve (ey babalar,) şâyet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, vereceğiniz (ücret)i güzel-güzel verdikten sonra yine size günâh yok. –Bununla berâber Allâh'tan korkun ve bilin ki, Allâh her ne yaparsanız görür/basîrdir.–[313]

234. İçinizden vefât edip de arkaların(d)a kadın bırakanların zevce/[eşlleri, nefs/[kendi]lerini dört ay on gün bekletecekler[314] [bekletsinler/bekletmeleri gerekir]; iddetleri/[bekleme süreleri]ni bitirdilermi, artık kendi hakklarında meşrû olarak ihtiyâr edecekleri [yaptıkları/yapacakları] hareketten (dolayı) size mes'ûliyet yok.[315] –Allâh her ne yaparsanız habîr/[haberdar]dir.–

Âyete şu ma'nâ da verilmiştir: "Ey kocalar! Eşlerinizi boşamanızdan ve iddetlerini bitirmelerinden sonra, sıkıştırıp da başka kocaya varmalarına engel olmayın!" (II/793-794)

•Bizce ilk ma'nâ, tercihe daha şâyandır. (E.Ö)

311b •Meâl'de, *Bu, sizin hakkınızda daha hayrlı ve daha nezihtir* diye çevirilen *zâlikum ezkâ lekum ve etharu* ibâresi Tefsîr'de, *Bu, sizin için en feyizli ve en temiz, pek ziyâde mucib-i taharet ve nezâhet bir hükümdür* (II/795) şeklinde tercüme ve tefsîr edilmiştir.

312 Babanın ölmesi durumunda çocuğun sorumluluğunu [emzirenin masraflarını], ya onun/ölen babanın ya da çocuğun vârisi üstlenmelidir. (II/797)

313 •*Basîr* [*gören/âşinâ*] kelimesi için bkz. Bakara: 96, not: 121. (E.Ö)

314 Bu müddet zarfında başkasıyla nikâhlanamaz, süslenemez ve görücüye çıkamazlar. (II/801)

315 Dört ay on gün bekledikten sonra, şerî'atin reddetmeyeceği şekilde yaptıkları hareketlerden dolayı size bir günâh yoktur. (II/801)

235. (İddet bekleyen) kadınlara namzetliği çıtlatmanızda[316] veyâ gönlünüzde tutmanızda da size bir beis [sakınca] yoktur. Allâh biliyor ki, siz onları mutlaka anacaksınız, ancak, kendileriyle bir gizliye va'dleşmeyin;[317] yalnız, meşrû bir söz söylemeniz başka.
(Beklenmesi) farz olan iddet (müddeti), sonunu bulmadıkça da nikâhın akdine azmetmeyin! Muhakkak Allâh gönlünüzde ne varsa bilir, bunu bilin de ondan[318] [harâmdan/iddet bekleyen kadınları nikâhlamaktan] hazer edin [kaçının], hem de bilin ki Allâh ğafûr [bağışlayıcı], halîm/[hilm sâhibi]dir.[319]

236. Eğer (nikâhladığınız) kadınları, kendilerine el sürmeden veyâhud bir mehir kesmeden boşadınızsa, –olmaz değil [üzerinize bir günâh yoktur]; şu kadar ki– onları müstefid edin [faydalandırın]; eli geniş olan kaderince genişliği ölçüsünce],[320a] eli dar olan da kaderin/[imkânı ölçüsün]ce...[320b] ve güzellikle bir mut'a[321] verin! Bu, muhsin/[güzel hareket eden]ler üzerine borç(tur)/bir hakktır.

237. Ve eğer onları [nikâhladığınız kadınları], kendilerine el sürmeden boşar da, mehir kesmiş bulunursanız, o vakit borç; o kestiğiniz miktârın yarısıdır, meğer ki kadınlar affetsinler [hakklarından vazgeçip hiç almasınlar] veyâ nikâhın düğümü elinde bulunan erkek[322a] [boşama yetkisine sâhib olan erkek] affet-

316 Vefât iddeti bekleyen kadınlarla evlenmeyi düşünmenizde veyâ onlara nikâh namzetliği nevinden yaptığınız ta'rîzde sizin için bir günâh yoktur. (II/803)

317 Yâni, o kadınlarla vat'a [cimâ'ya/cinsel ilişkiye] va'dleşmeyin. (II/803)

318 Ondan, yâni harâma azm ü karârdan sakınıp iddet bekleyen kadınları nikâhlamaktan kaçının. (II/803-804)

319 • *Ğafûr*, "kulların günâhlarını örten, suçlarından ve hatâlarından geçen"; *halîm* ise "mühlet veren, yumuşak davranan, hakk ettikleri cezâyı vermeyen/erteleyen" gibi anlamlara gelir. (E.Ö)

320a • Matbu nüsha'da *kaderince* şeklinde dizilen bu kelimenin, *kadrince* olması da mümkündür. Zîrâ, Osmanlıca Yazma nüsha'daki yazılış her iki okumaya da müsâiddir. (E.Ö)

320b • Matbu nüsha'da *kaderince* şeklinde dizilen bu kelimenin, *kadrince* olması da mümkündür. Zîrâ Osmanlıca Yazma nüsha'daki yazılış her iki okumaya da müsâiddir. (E.Ö)

321 Herkes gücü ölçüsünde onlara bir şeyler verip faydalandırsın. (II/805)

322a • Âyette, *erkek* kelimesinin karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Ham-

sin[322b] [kesilen mehirin –yarısını değil– tümünü versin].
(Ey) erkekler![322c] Sizin affet/[kesilen mehirin tümünü ver]meniz, takvâya daha yakındır. Aranızdaki fazlı [birbirinize karşı lütuf ve faziletle davranmanız gerektiğini] unutmayın.[323] –Şübhesiz ki Allâh her ne yaparsanız görür.–[324]

238-239. –Namazlara dikkat edin, hele orta namaza[325] ve kalkın Allâh için divan durun! Eğer bir korku hâlinde iseniz, yaya veyâ süvârî (olarak) giderken kılın, emniyeti bulduğunuz vakit de, böyle bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği gibi[326] [i-çin/öğretmesine mukâbil] hemen Allâh'ı zikredin!–[327]

240. Ve içinizden zevce/[eş]lerini geri(de) bırakarak vefât edecek olanlar(a), –zevce/[eş]leri için– senesine kadar, (oturdukları evden) çıkarılmaksızın bir intifâı [faydalanmayı/geçimlerinin sağlanmasını] vasiyet etmek var! Bunun üzerine, kendileri çıkarlarsa, kendi hakklarında yaptıkları meşrû bir hareketten dolayı size bir mes'ûliyet yoktur. –Maamâfih [bununla berâber], Allâh azîzdir [yenilmez kudret sâhibidir], hakîmdir [hikmet sâhibidir].–[328]

241-242. Mutallakaların [boşanan (ka-

---

di Yazır da Tefsîr'de (II/806), ***nikâh düğümü elinde olan kimse*** şeklinde tercüme etmiştir. Bkz. Bir sonraki not: 322b. (E.Ö)

322b *Veyâ nikâh düğümü elinde olan* –yâni, akdedilmiş nikâha ve onu çözmek hakkına sâhib bulunan– ***kimse,*** yâni "boşayan koca", (boşadığı kadının hakkından/hakk ettiğinden) fazlasını [kesilen mehirin tümünü] versin. (II/806)

322c •*Erkekler* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

323 Birbirinize karşı lütuf ve faziletle muâmele etmeyi elden bırakmayın. (II/807)

324 •Meâl'in aslında *görür* kelimesinden sonra, kelimenin aslı olan *basîr* kelimesi de (Arab harfleriyle yazılı) bulunmaktadır. *Basîr* kelimesi için bkz. Bakara: 96, not: 121. (E.Ö)

325 *Salât-ı vustâ*'nın [*orta namaz*'ın], hangi namaz olduğunu kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir. Bütün namazlara îtinâ edilmesini sağlamak üzere, *salât-ı vustâ*'nın hangi namaz olduğu belirtilmemiştir. (II/807-814)

326 •Meâl'de, *gibi* karşılığı verilen ***kemâ*** lafzının, ***için*** veyâ ***mukâbilinde*** veyâ ***bir şükrânesi olarak*** anlamına da gelebileceği husûsunda bkz. Bakara: 198, not: 268 ve Bakara: 282, not: 392. (E.Ö)

327 •Nikâh ve talâk [boşama] mes'elesinin arasına sıkıştırılmış bir ara-söz durumunda olan 238-239. âyetlerden sonra tekrâr asıl mes'eleye dönülüyor. (E.Ö)

328 •*Azîz* kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2, Fâtır: 2, not: 5; Bakara: 220, not: 298. (E.Ö)

dın)ların) da ma'rûf vechile bir istifâde hakkları (var)dır, ki ihkâkı [bu hakkın yerine getirilmesi], Allâh(a itaat ederek azâbın)dan korkan/[korunan]lara bir vazifedir.

İşte, akıllarınız ersin diye Allâh size âyetlerini böyle beyân buyuruyor.

243. Bakmazmısın o kimselere[329] ki, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyârlarından çıktılar, Allâh da kendilerine, "Ölün!" dedi. Sonra da onlara bir hayât verdi.

Her hâlde [hakîkaten] Allâh insânlara karşı bir fazl [lütuf] sâhibi, velâkin insânların pek çokları şükretmiyorlar.

244. O hâlde Allâh yolunda çarpışın ve Allâh'ın semî [işiten], alîm [bilen] olduğunu bilin!

245. Hani kim var Allâh'a bir karz-ı hasen arzedecek[330] ki, Allâh ona birçok katlarını katlayıversin.[331] Allâh hem sıkar, hem açar,[332] hep[333] de döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

246. Baksana Benî-İsrâîl'in [İsrâîloğulları'nın] Mûsâ'dan sonra yüze gelenlerine,[334] hani bir peygamber-

329 •Matbu nüsha'da *kimseler* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *kimselere* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

330 Kim vardır hüsn-i niyet ve ihlâsla dişinden-tırnağından kesip ödünç verecek, Allâh yolunda infâk edecek ki, Allâh da ona yarın kat kat versin. (II/822)

331 •Matbu nüsha'da *katlayıverirsin* şeklinde hatâlı dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *katlayıversin* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

332 "Allâh, neden önceden kat kat ihsân etmiyor" demeyin; çünkü Allâh ferdlere de, cemaatlere de ba'zan darlık verir, ba'zan genişlik. Darlıkta me'yus olmayın [ümidsizliğe kapılmayın], genişlikte de azıtmayın, her iki durumda da herkes hâline göre Allâh yolunda –mâlen ve bedenen– infâk etsin ki sonu genişlik olsun. Zîrâ ne kadar kaçınsanız da, âkibet [sonunda] Allâh'a döndürülecek, mükâfât veyâ cezânızı göreceksiniz. (II/823)

333 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hep* yerine *hem* yazılmıştır. (E.Ö)

334 Müfessirlerin çoğu *mele*'yi, "ileri gelenler ve eşrâf" ma'nâsıyla tefsîr ederler. Râğıb el-İsfehânî *Müfredât*'ında şöyle demiştir: A) *"Mele,* 'bir rey [görüş-fikir/maksad] üzerine toplanıp debdebeleri gözleri, kıymetleri gönülleri dolduran cemaat' demektir; B) *Mele,* –daha umûmî olmak üzere– 'iyilik ve güzellikle dolu halk'a denir". *Mele* kelimesi, çeşitli ma'nâlara ıtlâk edilmiştir ki hepsini ihtivâ eden en mühimi Râğıb el-İsfehânî'nin beyân ettiği birinci ma'nâdır. Bu ma'nâ, zamânımızda Frenklerin 'sosyete' dedikleri 'cemiyet' ma'nâsınadır ki bunda bir maksad üzere toplanma ve bir de güzel intizâm ve kıymet, en esâslı mefhûmu teşkil eder. İleri gelenlere ve eşrâfa, *mele* denilmesi de bu haysiy-

lerine, "Bize bir melik [kral] gönder (de), Allâh yolunda muhârebe [mukâtele] edelim" dediler.
(O da,) "Nasıl" dedi, "üzerinize savaş[335a] farz kılınırsa, muhârebe [mukâtele] etmeyiverirmisiniz?"[335b]
"Biz" dediler, "niye Allâh yolunda[336] muhârebe [mukâtele] etmeyelim; [savaşmayalım] yurdlarımızdan çıkarıldık, evlâdlarımızdan cüdâ [mahrûm] edildik!?"
Vaktâ ki, bunun üzerine muhârebe[337a] [kıtâl/savaş] kendilerine farz kılındı, fakat pek azından maada/[başka]sı dönüverdiler. Allâh o zâlimleri bilir.
247. Peygamberleri onlara, "İşte" demişti, "Allâh size melik [kral] olmak üzere Tâlût'u gönderdi".
"Â!.." dediler, "Ona, bizim üzerimize melik [kral] olmak nereden; melikliğe biz ondan daha lâyık iken, (ayrıca o,) malca bir genişliğe de nâil edilmiş değil!?"
(Peygamberleri onlara,) "Onu" dedi, "sizin üzerinize Allâh intihâb [seçip ta'yîn] etmiş ve ilmde, cisim/[beden]de ona ziyâde bir vüs'at [genişlik/üstünlük] vermiş, hem Allâh, mülkünü dilediğine verir, Allâh vâsidir,[337b] alîm/[bilen]dir".
248. Peygamberleri onlara şunu da söylemişti: "Haberiniz olsun, onun melikliğinin [krallığının] alâmeti, size o tâbût'un[338] gelmesi olacaktır, ki onda Rabbinizden bir sekîne ve

---

yetledir. Dolayısıyla *mele* [*cumhur cemaat*], Fir'avn'ın kendileriyle istişâre ettiği "halkın gözünü dolduran o debdebeli/debdebe sâhibi topluluk" demektir. (IV/2226-2228)

335a •Meâl'in aslında [Osmanlıca Yazma ve Matbu nüsha'da] atlanan *qıtâl* lafzına karşılık, *savaş* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

335b "Savaş farz kılındığında ya savaşmazsanız?" (II/828)

336 •Meâl'in aslında atlanan *fîsebîlillâh* lafzına karşılık olarak, *Allâh yolunda* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

337a •*Kıtâl/mukâtele* ile *harb/muhârebe* arasında fark bulunduğundan –bu âyette geçen– *qıtâl, tuqâtilû* ve *nuqâtile* kelimelerine "harb/muhârebe" karşılığı verilmemelidir. (E.Ö)

337b •*Allâh'ın vâsi* olması hakkında bkz. Bakara: 115, not: 148. (E.Ö)

338 "Sandık" demek olan *tâbût*, "mürâcaat" demek olan *tevb* maddesinden mübâlağa sîğası olmak hasebiyle "dönüp dolaşıp gelinecek, bütün işler için başvurulacak makâm" meâlinde bir mefhûm da ifâde eder. Bu *tâbût*'tan murâd da, "Tevrât sandığı"dır ki Hz. Mûsâ'dan sonra ellerinden çıkmış, refolunmuştu. Bununla birlikte, Râğıb el-İsfehânî'nin naklettiği üzere *tâbût*'un "kalb", *sekî-*

Âl-i Mûsâ ile Âl-i Hârûn'un metrûkâtmdan bir bakiyye vardır,[339] onu melâike getirecektir. Elbette bunda size kat'î bir alâmet vardır, eğer mü'minlerseniz".

249. Vaktâ ki, Tâlût ordu(su) ile hareket etti (ve), "Muhakkak" dedi, "Allâh sizi bir nehir ile imtihân edecek; kim ondan içerse benden değil, –kim onu(n suyundan) tatmazsa işte o benden– ancak eliyle bir avuç alan (da) müstesnâ [hâriç]".

Derken, varır varmaz ondan içtiler, ancak içlerinden pek azı müstesnâ [hâriç] kaldılar.

Derken, Tâlût ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân edenler nehri geçtiler.[340]

O vakit de (sudan içip de geride kalanlar), "Bizim bugün Câlût ile ordusuna (karşı savaşacak) tâkatımız yok" dediler.[341]

Allâh'a mülâki olacak/[kavuşacak]larına[342] kâni olanlar ise şu cevâbı

ne'nin de ondaki "ilm" olduğu söylenmiştir. Buna göre meâl şöyle olur: "Onun krallığının hakîkî alâmeti, isyân ve gurûrla zâyi olmuş ve sizi perişan etmiş olan kalbinizin yerine gelmesi ve hakîkate îmân ederek sükûnet-i itmi'nâna ermenizdir". Hakîkî delîli, âfâkî olmaktan ziyâde enfüsîdir. Siz fesâd fikriyle zâyi olmuş kalbinizi bulup iddiâyı bırakarak ona bi'at ettinizmi mes'ele biter. Aksi hâlde Allâh'ın ona verdiği kudret ve vereceği başarı, size onun krallığını açıkça kabûl ettirir. İşte onun krallığına kesin delîl, bu zâhirî ve bâtınî tâbût'un gelmesidir. (II/830-832)

339 O tâbût'ta veyâ onun gelişinde size Rabbinizden bir sekîne ve itmi'nân, Âl-i Mûsâ ve Âl-i Hârûn'dan kalma mebrûkâttan [tebrike şâyeste, kutlu şeylerden] bir bakiyye vardır ki onunla sükûnet bulur, emniyet ve itmi'nâna erer, onlar gibi amel edersiniz. (II/833)

340 •*Derken Tâlût ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân edenler nehri geçtiler* cümlesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da atlanmış, fakat kenara çıkma yapılarak cümlenin bir kısmı *maiyyetinden îmân* şeklinde eksik olarak yazılmıştır. Ancak bu eksiklik, silinme veyâ kesim nedeniyle olabilir. (E.Ö)

341 Nehri geçmeyip geride kalanlar, "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı harbedecek gücümüz yok" dediler. Yâhud bunlar değil de nehri geçen mü'minlerin zayıf kısmı, düşmanın çokluğunu görünce ümidsizliğe düşüp birbirlerine böyle söylediler. Zîrâ mü'minlerin de îmânda dereceleri farklıdır. (II/835)
•Bizce isâbetli olan, ilk ma'nâdır. (E.Ö)

342 Yâni, ölümden kaçmanın mümkün olmadığını, bugün bu savaşta ölmezlerse, başka bir gün mutlaka öleceklerini ve nihâyet Allâh'ın huzûruna çıkacaklarını bilen, bu nedenle, ahdinde sâbit olanlar veyâ zafer ümidiyle şehîd ya da gâzi olmaya azmeden ehl-i yakîn olanlar. (II/835)

verdiler: "Nice az bir cemiyet, çok bir cemiyete –Allâh'ın izniyle– galebe çalmışlar,[343] Allâh sabırlılarla berâberdir".

250. Ve vaktâ ki Câlût ve ordusuna karşı meydana çıktılar, (Allâh'a yakarıp) şöyle dediler: "Ey bizleri yetiştiren/Rabbimiz![344] Üzerlerimize sabır dök ve ayaklarımıza sebât ver ve bizi kâfirler kavmine karşı muzaffer buyur!"

251. Derken Allâh'ın izniyle onları tamâmen bozdular. (Tâlût'un ordusunda bulunan) Dâvûd, Câlût'u öldürdü ve Allâh kendisine mülk [hükümranlık] ve hikmet verdi ve daha dilediğinden o'na (öğretip) ta'lîm de buyurdu.

Allâh'ın, insânları birbiriyle defetmesi olmasa idi, arz [yeryüzü] mutlak(a) fesâd bulmuş gitmişti; velâkin Allâh'ın zevi'l-ukûl [akıl sâhibi] âlemlerine[345] [âlemlere/insânlara] bir fazlı [lütfu] var.

252. İşte bunlar Allâh'ın âyetleri...[346] Onları sana bi-hakkın tilâvet ediyoruz,[347] muhakkak ki sen o gönderilen(lerdensin)/resûllerdensin.

253. O işâret olunan[348] resûller (var ya), Biz onların ba'zısını ba'zısından efdâl kıldık;[349] içlerinden kimi var (ki), Allâh (bizzâ) kelâmına kelîm

---

343 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çalmışlar* yerine ***etmişler*** yazılmıştır, ki aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

344 •Meâl'de, *Ey bizleri yetiştiren Rabbimiz* diye çevirilen ***rabbenâ*** lafzına, *Rabbimiz*, veyâ *Ey bizleri yetiştiren* karşılığı verilmelidir. ***Rabb*** kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

345 Bütün âlemlere ve özellikle akıl sâhibi varlıklara... (II/837)
•Âyette, ***zevi'l-ukûl***'ün karşılığı bulunmadığından ***Allâhe zû-fadlın 'alâ'l-'âlemîn*** ibâresine, ***Allâh âlemlere/âlemler [insânlar] üzerine fadl sâhibidir*** karşılığı verilmelidir. (E.Ö)

346 Bunlar, yânî 243. âyetten başlayıp buraya kadar devâm eden kıssalar, Allâh'ın ibret alınacak âyetleridir. (II/838)

347 Biz bunları sana, her türlü kuşku ve hatâdan, tahrif ve galat şâibesinden uzak, sırf hakk ve hakîkat olarak Cebrâîl vâsıtasıyla peşpeşe okuyoruz. (II/838)

348 Ey Muhammed! O resûller, o işâret olunan peygamberler, şunun-bunun intihâb u ta'yîni ile değil, bizzat Allâh'ın gönderdiği o Allâh sefîrleri, senin de içinde bulunduğun resûller tâifesi yokmu... (II/840)

349 Tümü resûl, risâletin aslında hepsi eşit olmakla birlikte, resûllerin ba'zısına ve hattâ her birine ayrı bir meziyet, özel bir fazilet, mümtaz bir rütbe verdik. (II/840)

etti[350] [onunla konuştu], ba'zısını da derecelerle daha yükseklere çıkardı. Meryem'in oğlu Îsâ'ya da o beyyine/[açık delîl]leri[351] verdik ve kendisini rûhu'l-kudüs[352] ile te'yid eyledik [destekledik].

Eğer Allâh dilese idi, bunlann arkasındaki(ler)/ümmetler, kendilerine o beyyine/[apaçık delîl]ler geldikten sonra birbirlerinin kanına girmez/[birbirlerini katletmez]lerdi, velâkin ihtilâfa düştüler;[353] (onlardan) kimi îmân etti, kimi küfr.

Yine Allâh dilese idi, birbirlerinin kanına girmez/[birbirlerini katletmez]lerdi, velâkin Allâh ne isterse yapar.

254. Ey o bütün îmân edenler! Size (ihsân edip) merzûk kıldığımız [rızık olarak verdiğimiz] şeylerden (Allâh uğrunda) infâk edin [harcayın], gelmeden evvel bir gün, ki onda alım-satım yok, dostluk da yok, şefâ'at de yok!

Kâfirler ise hep o zâlimlerdir.

255. Allâh –(ki) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O– dâima yaşayan, dâima duran tutan/hayy u kayyûm O; ne ğaflet basar O'nu, ne uyku; göklerdeki ve yerdeki(lerin) hep(si) O'nun.

Kimin haddine ki, O'nun izni olmaksızın huzûrunda şefâ'at edecek.

(O,) onların önlerinde ne var, arkalarında ne var(sa) hepsini bilir, onlar ise O'nun dilediği kadarından başka ilm-i ilâhîsinden[354] hiçbir şey kavrayamaz/[kuşatamaz]lar.

O'nun kürsîsi[355] bütün gökleri ve yeri kucaklamış/[kuşatmış]tır; her iki-

350 Resûllerden kimine Allâh bizzat kelâm söyleyip onunla konuştu, kelîmullâh yaptı. Nitekim Mûsâ, Tûr [Sînâ] Dağı'nda Allâh'ın –arada melek olmaksızın– kelâmını dinledi. (II/840)

351 Risâletini ve faziletini bildiren o açık delîlleri, yâni İncîl'i, İncîl'deki o te'sirli öğüd ve nasihatleri, ölülerin diriltilmesi ve anadan doğma körlerin iyileştirilmesi mu'cizelerini verdik. (II/841)

352 Kudsî ve nezih bir haslete mazhâr kıldık. (II/841 ve krş. Bakara: 87 ve Mâide: 110)

353 Çeşitli fırkalara ve milletlere ayrıldılar... (II/844-845)

354 •Meâl'de, *ilm-i ilâhîsinden* diye çevirilen *min-'ilmihî* lafzı, *ilminden* [*O'nun ilminden*] anlamına gelir. (E.Ö)

355 Bu âyet, saltanat-ı melekût-i ilâhînin gâyet beliğ ve özlü bir tasvîrini yapmaktadır. (...) Lügatte *kürsî*, "üzerine münferiden oturulan ma'lûm şey"dir; ki esâsen "taht ve ilm-i şerîf'in aynı sûrette olan makâm-ı mahsûsu ve mümtâzı" demektir. Burada *kürsî*, "bir hâkimiyet ve saltanat, bir şeref ve azamet, bir nüfûz" mefhûmu ifâde eder. (II/851-860)

sini (birden) görüp gözetmek O'na bir ağırlık da vermez. O öyle ulu, öyle büyük azametlidir.

256. Dînde ikrâh [zorlama] yok![356] Rüşd, dalâlden [doğruluk sapıklıktan] cidden ayrıldı. Artık herkim tâğûta [azgınlara] küfredip Allâh'a îmân eylerse, o işte, en sağlam tutamağa yapışmıştır, öyle ki onun için kopmak yok. Allâh (her şeyi) işitir, bilir.

257. Allâh îmân edenlerin velîsi/[dost ve hâmisi]dir; onları zulümâttan nûra [karanlıklardan aydınlığa] çıkarır. Küfredenlerin[357] ise velîleri tâğûttur;[358] onları nûrdan zulümâta [aydınlıktan karanlıklara] çıkarırlar. Onlar işte,[359] ashâb-ı nâr [ateşin arkadaşları] (ve) hep orada kalacaklardır.

258. Baksana ona; o kendine Allâh meliklik [hükümdarlık ve hükümranlık] verdi diye (mağrûr olup da) İbrâhîm(İ)e Rabbi hakkında hüccet [delîl] yarışına kalkana!

İbrâhîm ona, "Benim Rabbim, o kâdir-i kayyûmdur[360] ki; hem diriltir, hem öldürür" dediği vakit, (o hükümdar, –mugâlata yaparak–) "Ben (de) diriltirim ve öldürürüm" demişti.

(Bunun üzerine) İbrâhîm, (onun mugâlata yapmasına imkân tanımayacak bir delîle başvurarak,) "Allâh güneşi meşrık/[doğu]dan getiriyor, haydi sen onu mağrib/[batı]den ge-

356 Küfredenler, hep cebr ü ikrâh isterler; dîne da'vet edildikleri zamân, "Allâh istiyorsa, bizi zorla dîndar yapsın" derler. Lâkin dînde ikrâh yoktur; Allâh onu zorla kimseye vermez. Dîni, ihtiyâr/tercih ile dilemek/istemek gerekir; dînde ikrâh kânûnu yoktur. Bunu böyle anlamalıdır. Çünkü *fi'd-dîn,* "ikrâh"e müteallık değil, haberdir. Ma'nânın aslı, *ikrâh, dînde yoktur* demek olur. Yâni, dînin dâiresinde, sâdece dîne sokmak için değil, hiçbir şeye zorlama yoktur. Kısacası, reddedilip yasaklanan zorlama, yalnız dîne zorlama değil, her şeye zorlamadır. Bu bakımdan, "Dîne zorlama yoktur amma, dünyâya zorlama olabilir" demek değildir. Dînin şânı ikrâh değil, aksine ikrâhtan korumaktır. (II/860-863)

357 •*Küfr* kelimesi için bkz. Bakara: 98, not: 124. (E.Ö)

358 "Sırf tuğyân kesilmiş, tuğyânkâr, azgın, azman, azıtkan" demek olan *tâğut,* Taberî'ye göre; "Allâh'a karşı tuğyânkâr olup cebr veyâ rızâ yoluyla kendisine tapınılan insân, şeytân, put vb." demektir. Kadı Beyzavî buna, "Allâh yolundan menedenler"i de ilâve etmiştir. (II/869-870)

359 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlar işte* yerine *işte onlar* yazılmıştır. (E.Ö)

360 •Âyette, *kâdir-i kayyûmdur* ibâresinin karşılığı yoktur. Ayrıca bu ibâre Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kâdir ve kayyûmdur* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

tir!" deyiverince, o küfreden herif donakaldı. Öyle ya, Allâh zâlimler gürûhunu muvaffak etmez.[361]

259. Yâhud o kimse gibi ki, bir şehre uğramıştı; altı üstüne gelmiş ıpıssız yatıyor. "Bunu, bu ölümünden sonra Allâh (nasıl ve) nerden diriltecek?!" dedi.

Bunun üzerine, Allâh onu (öldürüp) yüz sene öl(ü vaziyette dur)dürdü, sonra diriltti (de), "Ne kadar kaldın?" diye sordu.

"Bir gün yâhud bir günden eksik kaldım" dedi.

Allâh buyurdu ki: "Hayır, (tam) yüz sene kaldın; öyle iken bak yiyeceğine-içeceğine, henüz bozulmamış! Hele (bir de) merkebine bak; (nasıl çürüyüp sırf kemik kalmış)! –Hem, bunlar, seni insânlara karşı kudretimizin canlı bir âyeti [delîli] kılayım diyedir.– Hele o (merkebinin) kemikler(in)e bak; onları nasıl birbirinin üzerine kaldırıyoruz, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz!.."[362]

Bu sûretle, vaktâ ki ona hakk tebeyyün etti [açıkça belli oldu]; "Şimdi biliyorum" dedi, "hakîkaten Allâh her şeye kadîrdir".

260. Bir vakit de İbrâhîm, "Yâ Rabbî![363] Göster bana, ölüleri nasıl diriltirsin!" demişti.

"İnan(ıp îmân et)madınmı ki?" buyurdu.

"İnan(ıp îmân et)dım, velâkin kalbim(i) iyice yatış(tırıp rahatlat)mak için (fiilen görmek istiyorum)" dedi.

(Allâh,) "Öyle ise" buyurdu, "kuşlardan dördünü tut da, onları kendine çevir(ip alıştır), iyice tanıdıktan[364a] sonra her dağ başına onlardan birer parça dağıt, sonra da çağır onları, sana koşa koşa gelsin-

361 •Meâl'de, ***muvaffak etmez*** şeklinde tercüme edilen ***lâ yehdî*** ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle ***doğru yola çıkarmaz, hidâyet etmez*** veyâ ***hidâyete erdirmez/iletmez*** diye tercüme edilmiştir. Bkz. Fâtiha: 6, not: 10; Bakara: 2, not: 3. (E.Ö)

362 Allâh'ın öldürme ve diriltmedeki mükemmel kudretini anlamak için, şu mahzûn ve kederli şahsın hârikulâde vâkı'asını münferid bir hârika olarak değil, çeşitli açılardan ibret verici vukûât ile dolu olan bir misâl olarak alıp emsâliyle tefekkür edin ve bütün türleriyle hayâtın cereyânının her ân ölüm ve hayâtı içine alarak tekrârlanan misâller içinde ayniyet ve şahsiyet ifâde eden bir vâkı'a olduğunu anlayın ve küllî her kânûnun, başlangıçta münferid bir hârikanın ta'mîmi bulunduğunu bilin! (II/880-881)

363 •Meâl'de, ***yâ Rabbi*** diye karşılık verilen ***rabbi*** lafzına, ***Rabbim*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

364a •***İyice tanıdıktan*** ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

ler;[364b] ve bil ki, Allâh hakîkaten azîzdir [sınırsız kudret sâhibidir], hakîm/[hikmetli]dir".

261. Mallarını Allâh yolunda infâk eden/[harcayan]lerin meseli, (öyle) bir tâne [tohum] meseli gibidir ki; yedi başak bitirmiş, her başakta yüz tâne...[365] Allâh dilediğine daha da katlar, Allâh vâsi/[geniş rahmet sâhibi]dir,[366] alîm/[çok iyi bilen]dir.

262. Fîsebilillâh [Allâh yolunda] mallarını infâk eden [harcayan], sonra, verdiklerinin arkasından başa kakmayı, gönül incitmeyi revâ görmeyen kimseler (var ya), Rabb'leri indinde [yanında] onların ecr/[mükâfât]leri vardır, onlara bir korku yoktur ve onlar mahzûn olmayacaklardır.

263. Bir tatlı dil, bir mağfiret [hatâyı örtme/bağışlama], arkasına ezâ takılacak sadakadan daha iyidir. Allâh ğanidir, halîmdir.[367]

264. Ey o bütün îmân edenler! Sa-

364b Bununla, tutulacak kuşların mâhiyet ve hüviyetlerini teşkil eden husûsî sûretleriyle iyice teemmül, tasavvur ve idrâk olunarak hayât sırrına mahzâr olan özellik ve alâmetlerinin hakîkatiyle tanınıp ilm-i İbrâhîm'e idhâl, hakîkî sûretleri ve a'yan-ı sâbiteleriyle nefs-i İbrâhîm'e zammolunmalarının, diriltme kudreti için bir şart olduğu gösterilmiştir. Bu vechile; tutulan kuşlar, vech-i hayâtlarıyla ilm-i İbrâhîm'de sâbit olarak nefs-i İbrâhîm'e ilhâk olunacak, İbrâhîm'in de Allâh'a kendi isteğiyle rücû-ı kâmili dolayısıyla bu nokta, diriltilecek ölülerin Allâh'a dönüşünün başlangıcına bir misâl teşkil edecektir. Bu olduktan sonra da, ilm ile irâde arasındaki alâkanın zuhûrundan ***kün*** [*ol*] emrinin bir lemhada tecellisinden başka birşey kalmayacağını anlamak kolay olur. İşte bu usûl-i mühimmeye tenbîhen buyuruluyor ki: Onları tut, kendine imâle ve nefsine zammet, hakîkat-i mahsûsalarıyla ilmine al, kendine ilhâk et, sonra nefsinde parça parça tahlil et, cüz' cüz' ayır ve her dağın başına bunlardan bir cüz' koy, sonra onları çağır, Allâh'ın izniyle hükm-i irâde ve dirilme zâhir olsun da sana koşarak gelsinler. (II/889)

•Bizce bu, bir temsîlden ibâret olup kuşların kesilip parçalanmaları ve dirilip gelmeleri sözkonusu değildir. (E.Ö)

365 •Mallarını Allâh yolunda infâk edenlerin hâlinin, –alelâde bir tâneye/tohuma değil– yedi başak bitiren ve her başağında yüz tânesi bulunan; yâni bire-yediyüz veren bir tâneye/tohuma benzetildiğine dikkat edilmelidir. (E.Ö)

366 •***Allâh'ın vâsi*** olması hakkında bkz. Bakara: 115, not: 148. (E.Ö)

367 Hiçbir ihtiyacı olmayan, her şeyden müstağni [***ğanî***], bütün hazinelerin sâhibi olan Allâh, sizin sadakalarınıza muhtaç değildir. Fakîr-fukarâya –Allâh rızâsı için– sadaka vermeniz, kendi menfaatinizedir. Sadaka vermediğinizde veyâ verdiklerinizi başa kakarak insânlara ezâ ettiğinizde bir cezâya çarptırılmıyor-

dakalarınızı, başa kakmak(la), gönül kırmakla boşa gidermeyin; o herif gibi ki, nâsa [insânlara] gösteriş için malını dağıtır da ne Allâh'a inanı(p îmân ede)r, ne Âhiret Günü'ne... Artık onun meseli, bir kaya meseline benzer ki; üzerinde biraz toprak varmış, derken şiddetli bir sağanak inmiş de onu yapyalçın [çırılçıplak] etmiş bırakıvermiş...[368] (B)öyleler(i), kesblerinden [yaptıklarından] hiçbir şe(kilde) y(ararlanıp) istifâde edemezler. Allâh kâfirler[369] gürûhunu doğru yola çıkarmaz.[370]

265. Allâh'ın rızâsını aramak ve kendilerini(n tamâmım) veyâ kendilerinden bir kısmını Allâh yolunda pâyidâr [sâbit] kılmak için mallarını infâk eden/[harcayan]lerin meseli ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer; ki kuvvetli bir sağanak düşmüş de ona, yemişlerini iki kat vermiştir; bir sağanak düşmezse ona, mutlak bir çisenti vardır.[371] Allâh amellerinizi (görüp) gözet(li-

sanız bu, hakk etmediğinizden değil, Allâh'ın halîm olmasındandır. Tevbe etmeniz için Allâh size mühlet verir, hilminden ötürü cezâlandırmada acele etmez. (II/901)

Lügatte, "rücû etmek" demek olan *tevbe*, şer'an da "kabahatten, sırf kabahat olduğu için pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarar gibi herhangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere tevbe değildir. *Tevbe*, "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse onun haddı-zâtında çirkinliğini duyup tiksinerek vazgeçmek"tir. (...) Evet *tevbe*, kabahatlerden, başka bir sebeble değil, sırf çirkinlikleri, yâni Allâh'ın rızâsına muhâlif bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık ve ırtikâbından şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karâr vermekle olur. (VII/5126-5127)

368 Sadakalarını; başa kakarak, gönül kırarak boşa gideren kimsenin hâli, üzerinde biraz toprak bulunan, şiddetli bir yağmurla cascavlak kalan, üzerinde toz bile kalmayan yalçın bir kayanın hâli gibidir. Öyle bir sadaka, böyle bir kaya üstüne atılmış tohum gibi zâyi olur gider. (II/902)

369 • *Küfr* kelimesi için bkz. Bakara: 98, not: 124. (E.Ö)

370 Allâh kâfirler gürûhunu hayra muvaffak etmez. Bu yüzden, sadaka vermemekle, verdiklerinde de başa kakıp gönül kırmakla kâfirlerin riyâkârca vermelerine benzeten mü'minler de, onlar gibi hayr ve mükâfâttan mahrûm kalırlar. (II/902)

371 Böyle bir bahçeye, sağanak şeklinde yağmur düşmese bile hafif bir yağmur, hattâ az bir nem dahi yetişir, vereceğini yine verir. (II/903)

yor, bil)iyor; (öyleyse sakın gösteriş yapmayın, gizlide âşikârda ihlâstan ayrılmayın).

266. Arzu edermi hiç biriniz ki, kendisinin hurmalık ve üzümlüklerden bir bahçesi olsun, altından çay/[nehirler] akıyor, içinde her türlü mahsûlâtı bulunuyor; üstüne de ihtiyârlık çökmüş... ve (kendisi böyle yaşlı ve âciz iken, bir de) elleri ermez, güçleri yetmez birtakım zürriyyeti [yavrucakları] var... Derken, (kendisinin ve yavrucaklarının biricik geçim kaynağı olan) ona [o bahçeye] ateşli bir bora isâbet ediversin de, o bahçe yanı(p kül olu)versin?!

İşte Allâh, âyetlerini böyle anlatıyor [beyân ediyor/bildiriyor], gerek ki düşünesiniz.

267. Ey o bütün îmân edenler! İnfâkı [Allâh uğrunda hayra sarfedeceklerinizi], gerek kazandıklarınızın ve gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın (iyi ve) temizlerinden yapın,[372] –ken-dinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız/(olamayacağınız kadar)– fenâsını vermeye yeltenmeyin[373] ve Allâh'ın ğani,[374] hamîd[375] olduğunu bilin!

268-269. Şeytân[376a] sizi fakîrlikle korkutup çirkin çirkin şeylere[376b] [cimriliğe] teşvik ediyor, Allâh ise

372 Kazançlarınızın temizlerinden; helâl kazançla ele geçirdiğiniz her türlü malın iyi, güzel ve hoş olanlarından, kısacası gerek ticâret yoluyla kazandığınız mal ve paradan, gerekse sizin için topraktan bitirdiğimiz meyve ve ürünlerin iyilerinden infâk edin! (II/907)

373 Kötüsünü vermeyin! Alacağınıza karşılık kötü malları almazken, Allâh'a olan borcunuzu böyle kötü ve aşağı mallarla ödemeye kalkışmayın! (II/910)

374 Hiçbir ihtiyacı olmayan, her şeyden müstağni [*ğanî*], bütün hazinelerin sâhibi olan Allâh, sizin sadakalarınıza muhtaç değildir. O'na, kirli [*göz yummadan alınmayacak kötü*] şeyler takdim etmeniz, felâketinize sebeb olabilir. Fakîr fukarâya –Allâh rızâsı için– sadaka vermeniz kendi menfaatinizedir. (II/901)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ğanî* kelimesinden sonra *ve* bağlacı da bulunmaktadır. (E.Ö)

375 *Allâh hamîddir*, "mahmûddur; herkes O'na hamd ve şükre borçludur". Diğer bir ma'nâ ile: *Allâh hamîddir*; "Kendi nâmına yapılan hayr ve hasenâtı (kabûl ederek) daha yüksek ni'met ve iyiliklerle karşılar". (II/912)

376a Allâh'ın rahmetinden ümidini kesmiş olan o İblîs veyâ hayr işlerine karşı gizliden yâhud açıktan ümidsizlik telkin ederek yanlış ve aldatıcı fikirler, hissler aşılamaya çalışan her tür şeytân veyâ kötülüğü emreden nefs, sizi fakîrlikle korkutarak, "Aman malınızı infâk etmeyin, yoksa fakîr düşersiniz" der ve size çirkin şeyler yapmanızı telkin eder. (II/913)

376b *Çirkin çirkin şeylere* [*fahşâ*]; yâni, bahilliğe-hasisliğe [cimriliğe] sevkeder, mal-

lütfundan bir mağfiret ve fazla bir kâr va'd buyuruyor. Allâh'ın kudreti geniş, ilmi çok. Dilediğine hikmet verir, (kendisine) hikmet verilene ise çok (büyük) bir hayr verilmiş demektir ve bunu, ancak temiz akıllılar anlar.

270. Her ne nafaka verdiniz [infak ettiniz] veyâ ne adak[376c] adadınızsa, her hâlde [şübhesiz] Allâh onu bilir, fakat zâlimlerin yardımcıları yoktur.

271. Sadakaları açık(tan) verirseniz, o, ne iyi; ve eğer onları gizler de fukarâya [fakîrlere] öyle verirseniz, bu, sizin için daha hayrlıdır ve günâhlarınızdan bir kısmına kefâret olur.[377] Hem, Allâh her ne yaparsanız haberdardır.

272. (Ey Resûl!) Onların yola ge(tiri)lmesi [kalblerine hidâyet vermek], senin üzerine (vazife) [kudretinde] değil,[378] velâkin Allâh'tır ki dilediğini yola getirir.

Ve hayr nâmına her ne infâk eder/[harcar]seniz, hep kendi lehinizedir. (Ey mü'minler! Zâten siz) ancak, sırf Allâh(ın) yüzü/[rızâsı]nü gözeterek verirsiniz. Bu vechile hayra dâir her ne verirseniz, karşılığı size tamâmen ödenir ve hiç hakkınız yenmez.[379]

273. (Özellikle,) verin o fakîrlere ki;

---

larınızı fenâlıklara/kötülüklere, hevâiyyâta, fuhşiyyâta, isyânlara sarf için teşvik de eyler. (II/913)

376c *Nezr* (–Meâl'de, *adak* diye çevirilmiştir–), "ahid ve adak" demektir ki, "bir kimsenin üzerine vâcib olmayan hayrlı bir işi kendine vâcib/zorunlu kılarak 'yapayım' [yapacağım] diye taahhüd etmesi"dir. (VIII/5504)

377 Günâhlarınızdan, çirkinliklerinizden ba'zısını Allâh'ın örtmesine/mağfiretine tarafınızdan bir sebeb, bir kefâret olur. (II/932-933)

378 Ey Muhammed! Onları bilfiil yola getirmek [onların kalblerine hidâyet vermek/kalblerinde hidâyet yaratmak], senin üstüne vazife [kudretinde] değil, sen ancak kötülüklerden nehy ile hayra irşâd edip uyarmaya ve teşvik etmeye me'mûrsun. Bilfiil hidâyete, yâni kalblerde hidâyet yaratmaya gelince, onu sen yapacak değilsin, velâkin Allâh her kime hidâyet dilerse, ona bilfiil hidâyet de nasîb eder, yol gösterdiği gibi yola da götürür, doğru yolu bulma arzusu da verir. (II/938)

379 İster müslim, ister gayr-i müslim olsun, herhangi bir fakîre sadaka vermekten, hem de iyisini vermekten çekinmeyin! Mâdem ki Allâh mü'min-kâfir herkesin rabbidir ve mâdem ki sadakalarınız Allâh içindir, öyleyse mü'mine de kâfire de Allâh için sadaka verebilirsiniz ve her ikisinden de mükâfâtınızı alırsınız. Fakat, sadakaları, özellikle Bakara: 273'de vasıfları sayılan fakîrlere vermek en iyisidir. (II/939)

Allâh yolunda kapanmışlardır, yeryüzünde[380] şuraya-buraya dolaşamazlar,[381] istemekten çekindikleri için bilmeyen onları zengin [ihtiyaçsız] zanneder. Onları sîmâ/[alâmet-tavır]larından tanırsın;[382a] (dilenerek) halkı bîzar etmezler. Hem, işe yarar her ne verirseniz,[382b] hiç şübhesiz Allâh onu bilir.[382c]

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr hayra[382d] sarfeden kimseler (var ya), işte onların, Rabb'lerinin yanında ecr/[mükâfât]leri sırf kendilerinindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzûn olacak değildir onlar.

275. Ribâ[383] [fâiz] yiyen kimseler, şeytân(ın) çarp(masın)dan sersemleyen[384a] kimse nasıl kalkarsa öyle kalkarlar.[384b] Bu işte, onların, "Bey'

380 •Meâl'in aslında atlanan *fi'l-arz* ibâresine karşılık olarak, *yeryüzünde* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

381 Sadakalar, kendini dîn uğrunda ilme, cihâda vakfetmiş olup Allâh yolunda meşgûliyetlerinden veyâ hastalık ve âcizlik gibi sebeblerden dolayı geçimlerini sağlayamayan fakîrler içindir. (II/939)

382a Dikkat edildiğinde hâllerinden anlaşılacak edeb ve nezâhetin [hayânın-temizliğin], yüzlerinde görülecek zarûret ve fakîrliğin eserleri gibi alâmetleriyle tanırsın. (II/940)

382b *Hayrdan infak ettiğiniz şeyi...* yâni, "herhangi bir mal infak ederseniz..." yâhud "maldan, câhdan [makâm'dan, mansıb'dan, kadrden, itibârdan], ilmden, nasihatten, delâletten, hizmet-i nefsden, i'zâz u ikrâm ve ta'zimden, irâde-i kalbden, hattâ ihtirâm ve selâmdan herhangi bir hayr yaparsanız..." (II/941)

382c *Allâh onu [hayrdan infak ettiğiniz şeyi] bilir;* ecrini zâyi etmez. (II/941)

382d •Âyette, *hayra* kelimesinin karşılığı yoktur; ancak, zımnen *hayra sarfetmek/ Allâh yolunda infâk etmek* ma'nâsı vardır. (E.Ö)

383 Lügatte *ribâ,* "artmak, fazlalaşmak" ma'nâsına masdar olup *fâiz* dediğimiz özel artışın adıdır. Şerî'atte ise *ribâ,* "değiş-tokuşta, alış-verişte karşılığı bulunmayan fazlalık"tır. (II/952)

384a •Meâl'in orijinalinde karşılığı verilmeyen *yetehabbetuhu* kelimesine karşılık olarak, *sersemleyen* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

384b Sara'dan, cinnetten kalkamazlar, ancak Kıyâmet Günü'nde şeytân çarpmış saralı veyâ deli gibi perişanlık içinde kalkarlar. Esâsen "dokunmak" demek olan *mess,* –Arab dilinde– "delirmek" ma'nâsına da gelir ve mecnûna, saralıya *memsus* denir. Bu hastalıklar, künhüne erilemeyen gizli sebeblerden neş'et eden kötü hastalıklar olduğu için cinn'e ve şeytâna nisbet edilerek "cinn tutmuş, şeytân çarpmış" denilegelmiştir. (II/957)

[alış-veriş] (de) tıpkı ribâ [fâiz] gibidir" demeleri yüzünden. Hâlbuki Allâh, bey'i [alış-verişi] helâl kıldı, ribâyı [fâizi] harâm.

Bundan böyle herkim –Rabbi tarafından kendine bir öğüd gelir de– ribâdan vazgeçerse, artık geçmişi ona ve hakkında(ki) hüküm (de) Allâh'a âittir. Herkim de döner yeniden (fâiz) alırsa, işte onlar, ashâb-ı nâr/[ateşin arkadaşı]dırlar (ve) hep orada kalacaklardır.

276. Allâh ribâyı [ribâ/fâiz alanın/iyiliklerinin sevâbını] mahveder de, sadakaları nemâlandırır[385] [sadaka verenlerin sevâbını artırır]. Hem, Allâh vebâl yüklenici musırr [günâhta ısrârcı] kâfirlerin hiç birini sevmez.

277. Îmân edip iyi işler yapan ve namaz kılıp zekât veren kimselerin, Rabb'leri indinde ecrleri [mükâfâtları], şübhesiz kendilerinindir ve onlara bir korku yoktur ve mahzûn olacak değildir onlar.

278-279. Ey o bütün îmân edenler! Allâh(a isyân)dan korku(p korunu)n ve ribâ [fâiz] hesâbından kalan bakayayı[386] [arta kalanı] bırakın; eğer gerçekten mü'minlerseniz. Yok eğer yapmazsanız, o hâlde Allâh ve (O'nun) Resûlü'nden mutlak bir harb olunacağını bilin;[387] ve eğer tevbe

---

•Şeytânın çarpmasından/dokunmasından kişinin sersemlemesinin/dengesinin bozulmasının veyâ kişiyi emri altına almasının/ele geçirmesinin, sara yâhud delîlik ile alâkalı olduğunu, kalkışın da Kıyâmet Günü olacağını gösteren kesin bir delîl yoktur. (E.Ö)

385 Ribâcıların/fâizcilerin zannettiği gibi, fâiz malı artırır da sadaka eksiltir değildir. Allâh, malı artırır zannedilen fâizi, tedrîcen eksilte eksilte nihâyet mahveder: Fâiz içinde ayın ondördü gibi parlak görülen servetleri hilâl gibi küçülte küçülte nihâyetinde gözlerden nihan eyler de, malı eksiltir zannedilen sadakaları nemâlandırır [artırıp bereketlendirir]. Fâiz, nihâyetinde ana-paranın da batmasına sebeb olur. Hâlbuki sadakalar, ecr-i hayât ve bereket olür. (II/969)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın izahına/yorumuna katılmak mümkün değildir. Zîrâ, her şeyden önce vâkı'aya ve tecrübeye aykırıdır. Âyetin kasdı, bizzat ribâ'mn/fâiz'in ya da fâizli malın/fâizcinin malının mahvedilmesi ve bizzat sadaka'nın ya da sadaka verenin malının artırılması değildir. Nitekim, herkesin de bildiği ve tecrübe edebileceği üzere, fâiz sebebiyle dünyâda mal artar; sadaka, infak, zekât sebebiyle de dünyâda mal azalır. (E.Ö)

386 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bakayayı* yerine *bakiyyeyi* yazılmıştır. (E.Ö)

387 "Ribâ'nın [fâizin] harâm olduğuna inanmaz veyâ inanır da terketmezseniz [fâiz almaya/yemeye devâm ederseniz], Allâh ve O'nun Resûlü tarafından size bir savaş [harb] açılacağını bilin!" Başka bir kırâate göre ma'nâ, "Allâh ve O'nun

ederseniz, re'su'l-mallarınız [ana paranız] sizindir, (böylece) ne zâlim olursunuz, ne de[388] (zulme uğramış) mazlûm.

280. Ve şâyet borçlu sıkıntıda ise, o hâlde bir kolaylı(k göstererek eli bollu)ğa (kavuşup ödeyebilecek duruma gelinceye kadar) intizâr[389] [beklemek gerekir]; bununla berâber, (alacağınızın tamâmından vazgeçip ana parayı da) tasadduk etmeniz, hakkınızda daha hayrlıdır, eğer bilirseniz.

281. Hem, (günâhlardan) korunun (da) öyle bir güne hazırlanın ki, döndürülüp o gün Allâh'a götürüleceksiniz; sonra, herkese kazandığı(nın/yapıp ettiklerinin karşılığı) tamâmıyla ödenecek ve hiçbir zulme ma'rûz olmayacaklar.

282. Ey o bütün îmân edenler! Muayyen bir vâde ile borçlaştığınız vakit[390] onu yazın; hem, aranızda doğrulukla tanınmış[391] bir yazı bilen yazsın; (ve hiç)bir yazı bilen de, kendisine Allâh'ın öğrettiği gibi[392] [öğ-

---

Resûlü tarafından kendinize harb ilân edin!" şeklindedir (II/970). Kur'ân dilinde *Allâh ve Resûlü'nün harbi* ta'bîri, ba'zan hakîkaten savaş için, ba'zan da suçun büyüklüğünü ve zararını tasvîr için uyan makâmında mecâz olarak kullanılır. (II/971)

388 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

389 Ödeyebilecek duruma gelinceye kadar, borçluya mühlet verilmesi gerekir. (II/975)

390 Gün, ay gibi belirlenmiş bir zamâna kadar borç muâmelesi yaptığınızda... (II/979)

391 •Meâl'de, *aranızda doğrulukla tanınmış bir yazı bilen yazsın* diye çevirilen *ve'l-yektub beynekum kâtibun bi'l-'adli* ibâresine, –âyette *tanınmış* kelimesinin karşılığı bulunmadığından– lafzen: *ve yazsın aranızda bir kâtib adâletle* şeklinde; cümleyi toparlarsak: *bir kâtib [bir yazıcı/yazı bilen bir kimse] aranızda adâletle yazsın* şeklinde; veyâ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'deki tercüme ve açıklamasına uygun olarak: *Âdil/adâletli bir kâtib aranızda yazsın* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de, "Ve bunu, tarafeynden [taraflardan/iki taraftan] hiç birine meyletmeyecek, ale's-seviye [eşit bir şekilde] iki tarafın da hukûkunu olduğu gibi gözeterek yazabilecek bî-taraf [tarafsız] bir kâtib-i 'adl [âdil bir kâtib/yazıcı] aranızda yazsın" (II/979) şeklinde tercüme ve tefsîr etmiştir. (E.Ö)

392 *Yazı bilen de kendisine Allâh'ın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın* ibâresi, üç şekilde anlaşılabilir: A) Kâtib/yazı bilen, sözleşmenin yazılmasında, taraflar

retmesine mukâbil] yazmaktan kaçınmasın da yazsın!
Bir de, hakk kendi üzerinde olan (yâni, borçlu) adam söyleyip yazdırsın! Ve her biri, rabbi Allâhı[393] zü'l-celâlden korksun da, hakk/[borç]dan birşey eksiltmesin!
Şâyet borçlu,[394] bir sefih[395] [budala/hafif akıllı] veyâ küçük veyâ kendisi söyleyip yazdıramayacak ise, velîsi dosdoğru söyleyip yazdırsın! Erkeklerinizden iki hâzırı şâhid de yapın, şâyet (şâhidlerden) ikisi de erkek olamıyorsa,[396] o zamân doğruluğuna emîn olduğunuz şâhid/[hazır bulunan]lerden bir erkekle iki kadın(ı şâhid tutun), ki biri unutunca [şaşırınca] diğeri hatırlatsın. Şâhidler de çağırıldıklarında (şâhidliklerden) kaçınmasınlar!
Siz yazanlar da; -az olmuş, çok olmuş- onu vâdesine kadar yazmaktan (üşenip) usanmayın! Bu, Allâh yanında, adâlete[397] daha muvâfık olduğu gibi, hem şehâdet için daha sağlam, hem şübheye düşmemeniz için daha elverişlidir, meğer ki, aranızda hemen devredeceğiniz (peşin) bir ticâret olsun. O zamân bunu yazmamanızda size bir beis yoktur.
Alım-satım yaptığınız vakit de şâhid tutun!
Bir de; ne yazan, ne de[398] şehâdet eden(ler/şâhidler) zararlandırılmasın, eğer (onlara bir zarar) ederseniz o, mutlak(a) kendinize dokunacak bir fısk [itaatten çıkış] olur.[399]

---

arasında ifâde edilip kararlaştırılmış olan şartlara uygun olarak yazsın! B) Kâtib/yazı bilen, adâlet ve hakkâniyet çerçevesinde yazsın! C) Kâtib/yazı bilen, Allâh'ın bir ihsânı olan yazma kudretinin şükrânesi olarak yazsın! (II/980)
•Bizce üçüncü ma'nâ, siyâka daha uygundur; ilk iki ma'nâ zâten âyette ifâde edilmektedir. (E.Ö)

393 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâhı* yerine *Allâhu* yazılmıştır. (E.Ö)

394 •Âyette iki kere geçen *aleyhi'l-haqqu* lafızlarının biri, ***hakk kendi üzerinde olan;*** diğeri ise ***borçlu*** diye tercüme edilmiştir. Netice itibâriyle arada bir fark yoktur. Zîrâ birincisi, ibârenin lafzî karşılığı; ikincisi ise, ibâreyle kasdedilen ma'nânın karşılığıdır. (E.Ö)

395 • *Sefih/süfehâ* kavramı için bkz. Bakara: 13, not: 20. (E.Ö)

396 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olamıyorsa* yerine *olmuyorsa* yazılmıştır. (E.Ö)

397 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *adâlete* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

398 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

399 (Kâtibe/yazana ve şâhidlere) zarar vermeniz, Allâh'a itâatten çıkmanız demektir. (II/986-987)

Hem,[400a] Allâh'tan korkun,[400b] Allâh size ilm[400c] öğretiyor ve Allâh her şeyi bilir.[401]

283. Ve eğer seferber [yolculukta] iseniz, bir yazıcı da bulamadınızsa o vakit, kabzedilmiş [alınmış] rehinler;[402] yok (eğer)[403] birbirinize emîn olmuşsanız,[404] kendisine inanıl(ıp güvenil)an adam, rabbi olan Allâh'tan korksun da üzerindeki emâneti te'diye etsin [ödesin]!

Bir de, şehâdeti ketmet/[gizle]meyin, onu kim ketmederse, mutlak(a) onun kalbi vebâl içindedir. Ve Allâh, her ne yaparsanız bilir.

284. Allâh'ındır hep göklerdeki ve yerdeki(ler). Siz nefs/[içl]erinizdekini açsanız da, gizleseniz de Allâh onunla sizi hesâba çeker; sonra, dilediğine mağfiret eyler, dilediğine de azâb; ve Allâh, her şeye kadîrdir.

285. Peygamber, Rabbinden kendisine[405] ne indirildi ise ona îmân getirdi, mü'minler de (öyle; ve) her biri Allâh'a ve melâikesi/[melekleri]ne ve Kitâblarına ve peygamberlerine –"(Kimine îmân edip kimini inkâr ederek, Allâh'ın) peygamberlerinden[406] hiç birinin[407] arasını ayırmayız" diye– îmân getirdiler.

400a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hem* yerine ***hemen*** yazılmıştır. (E.Ö)

400b *Vettequllâbe* [***Allâh'a ittikâ edin***]: Allâh'tan korkun, yâni, Allâh'ın ıkâbından [cezâsından-cezâlandırmasından] korunun, vikâyesine girin! (II/987; ***ittikâ, takvâ*** ve ***vikâye*** için bkz. Bakara: 2, not: 4)

400c •Âyette, ***ilm*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

401 •***Bu, Allâh yanında*** ... diye başlayıp ***Allâh her şeyi bilir*** şeklinde sona eren kısım, ara-cümle niteliğindedir. (E.Ö)

402 Bu durumda, alacağınız rehin, sözleşme/vesîka yerine geçer. Rehin almak, yalnız bu şartlara mahsûs değildir. Seferde olunmadığı, kâtib ve şâhid bulunduğu hâlde de rehin almak câizdir. (II/987)

403 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***eğer*** kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

404 Alacaklı, rehin almayıp borçluya güvendiği takdîrde, kendisine güvenilen borçlu da borcunu (zamânında) ödesin, güvene lâyık olduğunu göstersin! (II/988)

405 •Meâl'in aslında atlanan ***ileyhi*** lafzına karşılık, ***kendisine*** ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

406 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *peygamberlerinden* yerine *peygamberlerden* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

407 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hiç birinin*** yerine ***hiç birisinin*** yazılmıştır, ki aralarında fark yoktur. (E.Ö)

Ve şöyle dediler: "İşittik ve itaat ettik,[408] ğufrânı/[affı]nı dileriz yâ Rabbenâ[409a] [Rabbimiz], Sanadır gidiş". **286.** –Allâh kimseye vus'undan [gücünden] öte teklif yapmaz, herkesin kazandığı (iyilik) lehine, yüklendiği (kötülük) aleyhinedir.–

"Yâ Rabbenâ[409b] [Rabbimiz]! Eğer unuttuk veyâ kasdımız olmayarak (bir hatâ) yaptıksa, bizi muâhaze buyurma [cezâlandırma]!

"Yâ Rabbenâ![409c] Hem bize, –bizden evvelkilere yüklediğin gibi– ağır yük[409d] yükleme! [409e]

408 •Meâl'in orijinalinde *İşittik [kabûl] ve itaat ettik* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *semi'nâ ve eta'nâ* ibâresi bulunmaktadır. Arabca ibârenin yerine –Tefsîr'den ve Meâl'in muhtelif yerlerinden istifâdeyle– meâlini koyduk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tefsîr'de bu ibâreyi şöyle tercüme edip açıklamaktadır (E.Ö):

Dinledik ve itaat ettik: Hakk'tan gelene kulak verdik, belledik, hem de istemeyerek değil, isteyerek kendi rızâmızla seve seve tuttuk. (II/996)

409a •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzı, *Rabbimiz* anlamına gelir. O nedenle, ya –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi, ya da –yine Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– aslı üzere [*Rabbenâ* şeklinde] bırakılması gerekir. (E.Ö)

409b •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

409c •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

409d *Isr,* asl-ı lügatte "esr ü habs" ma'nâsıyla alâkadar olup "altındakini yerinde tutan ağır yük ve bağ" demektir ki boyunduruk gibi "ağır mîsâka, zor tahammül edilir ahd ü tab'iyete", kezâlik "rahim ü karâbete" ıtlak edilir. Anlaşılıyor ki, târihlerde görüldüğü üzere yehûdi ve hristiyanlar gibi geçmiş ümmetlerde şiddetli hükümler ve teklifler vardı. (II/1005)

409e "*Allâh kimseye vus'undan [gücünden] öte teklif yapmaz* buyurulduktan sonra, bu du'âya ne hâcet vardı?" denilmesin. Çünkü evvelâ; *vus'u, tâqat*'ten geniş ise de *tâqat* ma'nâsına kullanımı da meşhurdur. O hâlde, teklifin tâqat ile mütenâsib olması da muhtemil bulunur. Bu da, tazyik ve şiddetten başka birşey değildir; geçmiş ümmetlerde bunun vukûu da sâbittir. Dolayısıyla, bu icmâlin ref'i ile vus'un zâhir olan ma'nâ-yı yusr'de tesbîti istirhâm edilmiştir. İkinci olarak; *amel, teklif*'ten daha umûmidir. Bunların bizzat teşri ve teklîf-i ilâhî olarak değil, teklîf-i hakkın hilâfına giden Fir'avn ve sâire gibi cebbârların tasallutuyla sırf terbiye için olması da mümkündür. Bunun için *haml* ta'bîr olun-

"Yâ Rabbenâ![409f] Hem de bize, tâkatımız olmayanı [tâkat yetiremeyeceğimiz/taşıyamayacağımız ağır yükü] yükletme[410a] ve bizden günâhlarımızı aff buyur ve bizlere mağfiretini revâ,[410b] rahmetini atâ kıl![411] Sensin mevlâmız [yardımcımız ve koruyucumuz]; bizi mansur buyur [bizi gâlib ve muzaffer et/bize yardım eyle] artık Seni tanımayanlara[412] karşı!"
Kahrolsun kâfirler.[413]

---

muştur. Sûrenin başından beri gelen Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] kıssalarında her iki cihet de ihtâr olunmuştur. Aynı ma'nâ, bir sonraki du'â cümlesinde daha ziyâde melhuzdur. (II/1005-1006)

409f •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

410a Yâni, hiç çekilmez, tâkat getirilmez, teklîfî olursa yapılamaz, isyân ve ihtilâle sevkeder; tekvînî olursa ta'zib olur, mahv u ihlâk eder mâlâyutak [güç/tâkat yetmez/yetirilmez] belâlar altında inletme ey Rabbimiz. Bunu rahmetinden dolayı teklîf olarak yapmasan bile, imtihânen veyâ âsilere ğazabından dolayı ta'ziben yapabilirsin. Binâenaleyh, bize ne teklîfen, ne imtihânen, ne ta'ziben mâlâyutakı tahmil etme [yüklemel]! (II/1006)

410b Bize mağfiret et [bizi bağışla], ayıblarımızı örtüp gizle, eller içinde bizi rezil-rüsvâ eyleme! (II/1007)

411 Rahmetinle bize ni'metler ihsân eyle! (II/1007)

412 •Meâl'in aslında, *Seni tanımayanlara* diye çevirilen *qavmi'l-kâfirîn* ibâresi, Tefsîr'de *O kâfirler gürûhuna* (II/1007) şeklinde karşılanmıştır, ki bu lafza daha uygundur. (E.Ö)

413 •*Kahrolsun kâfirler* cümlesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3. ÂL-İ 'İMRÂN SÛRESİ

MEDENÎ, 200 ÂYET

§

İsmini, 33. ve 35. âyetlerde geçen peygamberler halkasının müşterek menşeine yapılan atıftan alan ve hicretin III. yılında nâzil olan *Âl-i 'İmrân sûresi*'nde, sapkın inançlarından vazgeçip Kur'ân'ın rehberliğini kabûl etmeleri husûsunda özellikle hristiyanlar uyarılmaktadır.

İlâhî vahylerden, mesajın özü ile çatışan sonuçlar çıkarılmaması gerektiğine dikkat çekilerek; Îsâ'nın, ta'kîbcileri tarafından ilâhlaştırılması ve bir peygamberin mesajının nasıl tahrif edildiğinin en belirgin örneklerinden birisi olması hasebiyle bu sûrede, 'İmrân'ın soyundan olan Meryem ile Îsâ'nın, Zekeriyyâ ile Yahyâ'nın kıssaları üzerinde durulur ve "Îsâ'nın ilâh olduğu" yolundaki hristiyan doktrini reddedilerek, o'nun "beşerîliği ve fâniliği" tekrâr tekrâr vurgulanarak, "yalnızca Allâh'a ibâdet etmeye da'vet ettiği"; "Allâh'ın Kitâb, hüküm ve nübüvvet verdiği bir beşerin insânlara, "Allâh'ın dûnundan [aşağısından] bana ibâdet edin" (79. âyet) demesinin mümkün olmadığı, aksine "Kitâb ta'lîm etmekte olduğunuz ve ders alıp vermekte bulunduğunuz için rabbânîler olun" dediği (79. âyet); "melekleri ve nebîleri aslâ rabbler edinmeyi emretmediği" (80. âyet) kaydedilir.

Yine sûrede; Allâh'ın vahdâniyyeti [birliği/biricikliği, eşsizliği/benzersizliği; tek ilâh olduğu ve Kendisinden başka ilâh bulunmadığı] ve insânın O'na mutlak bağımlılığı ve muhtaçlığı ilkesi, birçok yönden açıklığa kavuşturulup, buradan, insânın inancı mes'elesine ve îmânın dâima ma'rûz kaldığı –beşerî zaaflardan kaynaklanan– ifsâd edici, baştan çıkarıcı etkenlere geçilerek söz, –küçük müslüman cemaatinin başına gelen acı, acı olmakla birlikte daha sonra kaydedilen gelişme açısından faydalı derslerle dolu bir felâket olan– Uhud savaşı'na getirilir. Sûrenin yarısına yakını, bu tecrübe ve ondan çıkarılması gereken çok yönlü ahlâkî dersle alâkalıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1a]
2. Allâh, (ki) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O,[1b] hayy O, kayyûm[2] O.
3-4. O sana Kitâbı bihakkın[3] indirmekte, önündekileri bir musaddık [tasdikleyici] olmak üzere; ki önceden nâsa [insânlara] hidâyet için Tevrât'ı ve İncîl'i indirmişti, bir de (hakkı bâtıldan, hayrı şerrden) ayırdeden/Furkân[4] indirdi.
(Buna rağmen, hakkı bâtıldan ayıran, doğru yolu gösteren ilâhî delîlleri ve) Allâh'ın âyetlerini (inkâr edip) tanımayanlar (yokmu), şübhesiz onlara şiddetli bir azâb var. Öyle ya, Allâh'ın izzeti var, intikâmı var [Allâh, intikam sâhibi bir azîzdir].
5-6. Allâh(a karşı gizlilik ne mümkün); şübhesiz ki O'na, ne yerde ve[5] ne gökte hiçbir şey gizli kalmaz.
Rahimlerde sizi dilediği keyfiyette tasvir ed(ip şekillendir)en O, (ki) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O, azîz [kudret sâhibi] O, hakîm [hikmet sâhibi] O.
7-9. O'dur indiren sana bu muazzam[6a] Kitâbı, (ki) bunun bir kısım âyâtı [âyetleri] vardır, muhkemât[6b] –(ki) onlar ummu'l-kitâb/ana ki-

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • *O* harfi/kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da atlanmıştır. (E.Ö)

2 • *Hayy,* "her zamân var olan, hayât ile mevsuf olan, hayât sâhibi/diri" demektir. *Kayyûm* ise "zevâl bulmayan, hıfz, sebât, kendisiyle kâim olmak, himâye, ri'âyet, bir şeyin hakkını tam vermek, idâre etmek ve düzeltmek" anlamlarına gelir. (E.Ö)

3 *Sana Kitâbı hakk ile:* Hakk ve hukûk sebebiyle, hakk ve hakîkati içeren bir şekilde... (II/1020)

4 Sana indirilen ve furkân olan bu Kitâb, hakkı bâtıldan, hayrı şerrden ayırmış, hakkın ve hayrın yollarını, kânûnlarını ta'yîn etmiş, alâmetler, delîller, âyetler ikâme etmiştir. (II/1021-1022)

5 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* kelimesi yoktur. (E.Ö)

6a • Âyette, *muazzam* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

6b *Muhkemât,* "kasdedilen ma'nâya delâletleri kat'î, ibâreleri ihtimâl ve şübheden uzak âyetler"dir. (II/1035)
• İster muhkem, ister müteşâbih olsun, Kitâb'ın/Kur'ân'ın tüm âyetlerinin ma'nâya delâletleri kat'î, ibâreleri ihtimâl ve şübheden uzaktır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "muhkem"le ilgili yorumunu kabûl edersek, –"müteşâ-

tâb–;[7] diğer birtakımları da müteşâbihâttır.[8]

Ammâ, kalblerinde bir yamukluk [bozukluk/eğrilik] bulunanlar sâde(ce) onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler; fitne aramak, te'vîlini aramak için.[9a] Hâlbuki onun te'vîlini [sonunun nereye varacağını/nasıl ve ne zamân gerçekleşeceğini/mâhiyetini] ancak Allâh bilir.[9b]

---

bih"le ilgili açıklamasından da hareketle– Kur'ân âyetlerinin büyük çoğunluğunu "muhkem" kabûl etmememiz (yâni, âyetlerin çoğunun ma'nâya delâletlerini katî, ibârelerini ihtimâl ve şübheden uzak bulmamamız) gerekir; zîrâ âlimlerin ma'nâsında ihtilâf etmedikleri âyet sayısı azdır. Dolayısıyla, Resûlullâh'tan (s.a) ve o'nun ashâbından sonraki insânların, ma'nâya delâletlerini katî bulmadıkları âyetleri "muhkem" saymamak, onları birden fazla anlaşılma ihtimâli bulunan, fakat muhâtaba nazaran hangisinin kasdedildiği açık olmayan "müteşâbih" âyetler olarak kabûl etmek, doğru bir anlayış olmasa gerek. (E.Ö)

7 Bunlar, anlamada asıl ve esâstırlar. Hakk ve bâtılın ayırdedilmesi, hakîkatlerin tasdîki bunlarla olur. İlm ve amelde uyulması gereken esâs delîller, hidâyetin burhânı bunlardır. Diğerleri, bunların ışığında anlaşılır. Tevrât'ın İncîl, İncîl'in Kur'ân doğrultusunda anlaşılması ve tasdîk edilmesi gerektiği gibi, Kur'ân'da da bu muhkemât esâstır. (II/1035-1036)

8 *Müteşâbihât,* "birden fazla anlaşılma ihtimâli bulunan, fakat muhâtaba nazaran hangisinin kasdedildiği açık olmayan âyetler"dir. (Geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. II/1036-1037)

•Bu görüşe katılmak mümkün değil; zîrâ müfessirlerin ihtilâflarından hareketle varılmış bir sonuçtur. Resûlullâh ve ashâbı için durum hiç de böyle değildi. (E.Ö)

9a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *fitne aramak, te'vîlini aramak için* yerine –yanlışlıkla– *fitne aramak, te'vîlini aramak, fitne aramak için* yazılmıştır. (E.Ö)

9b *Te'vîl,* asl-ı lügatte "herhangi bir şeyi varacağı gâyeye vardırmak" demektir, bilhassa bir lafzın meâlini, yâni varacağı ma'nâyı ihtiyâr edip tefsîr eylemeye ıtlak edilir. (II/1046)

Onun [müteşâbih âyetlerin] te'vîlini, yâni meâlinin, sonunun nereye varacağını Allâh'tan başka kimse bilmez. Umûmî ma'nâsıyla müteşâbihât içinde husûsî ma'nâsıyla müteşâbih olan bir kısım vardır ki, bunun meâlini murâdı üzere ancak Allâh bilir. (II/1040)

• *Te'vîl* kelimesi, "yorum"dan, "tefsîr"den, "ta'bîr"den, "izah"tan, "şerh"ten, "ma'nâ"dan-"anlama"dan, "ma'nâyı/anlamı bilmek"ten" farklıdır. Dolayısıyla, –müteşâbih âyetler de dâhil– herkes âyetlerin ma'nâsını anlayabilir, bilebilir; ama müteşâbih âyetlerin te'vîlini –Allâh'tan başka– kimse bilemez. (E.Ö)

(O nedenle,) ilmde rusûhu [mütemekkin/sâbit] olanlar[9c] da derler ki: "Biz îmân ettik[10a] ona;[10b] hepsi Rabbimiz indinden[10c] [yanından]".
–Maamâfih [bununla birlikte], özü temiz olanlardan [*ûlû'l-elbâb*'dan: lübb sâhiblerinden] başkası düşünemez.–
(Ardından da şöyle du'â ederler:) "Yâ Rabbenâ[11] [Rabbimiz]! Bizleri hidâyetine erdirdikten sonra kalblerimizi yamultma da ledünnünden [yanından] bize bir rahmet ihsân eyle! Şübhesiz Sensin bütün dilekleri veren vehhâb[12a] Sen. Yâ Rabbenâ![12b] Muhakkak ki Sen insânları, geleceğinde hiç şübhe olmayan bir gün-(d)e toplayacaksın. Şübhesiz ki Allâh (va'dinden dönmez), miâdını [va'dettiği günün vaktini] şaşırmaz".

10-11. O küfredenler (yokmu), muhakkak ki onlara ne malları, ne evlâdları Allâh'tan (gelecek azâba karşı) zerrece fayda vermeyecektir; onlar o ateşin çırasıdırlar. (Onların gidişâtı da) tıpkı Âl-i Fir'avn'ın ve onlardan öncekilerin[13] gidişi gibi(dir); ki (Âl-i Fir'avn ve onlardan öncekiler) âyetlerimizi tekzib etti/[yalanladılar de, Allâh onları cürüm/[suçlleriyle tutup alıverdi; (çünkü) Allâh'ın ikâbı [cezâsı/azâbı] çok şiddetlidir.

12. O küfredenlere de ki: "Siz mut-

9c *İlmde rusûhu/mütemekkin olanlar* [*ve'r-râsihûne fi'l-'ilm*]: Eğilmez, eğrilikten hoşlanmaz, ilim yolunda kavi, bildiğini-bilmediğini seçebilir, ma'lûmâtıyla mechûlâtını [mechûllerini] mümkün-mertebe hâlle kâdir ilim erbâbı. (II/1044)

10a •Meâl'in aslında, *Biz îmân ettik* cümlesi yerine, Arabca karşılığı olan *âmennâ* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

10b •Meâl'in orijinalinde atlanan *bi* zamîrine karşılık, *ona* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

10c •Meâl'in orijinalinde atlanan *'ındi* lafzı sebebiyle, *Rabbimizden* kelimesini, *Rabbimiz indinden* [*yanından*] yaptık. (E.Ö)

11 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesi, *Rabbimiz* anlamına geldiğinden –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

12a • *Vehhâb*, "kullarına hem çeşitli ve çok, hem de sürekli ihsânda bulunan" veyâ "hakk sâhibi olmadıkları hâlde insânlara lütf u ihsân eden" demektir. (E.Ö)

12b •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesi, *Rabbimiz* anlamına geldiğinden –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

13 •Meâl'in orijinalinde atlanan *vellezîne min-qablihim* lafzına karşılık olarak, *ve onlardan öncekilerin* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

lak(a) yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz".[14] O ise ne fenâ döşektir!

13. Muhakkak bir âyet [işâret/delîl] oldu size, çarpışan iki cemiyette; bir cemiyet Allâh yolunda vuruşuyordu, diğeri de kâfir(di ve) onları [mü'minleri] göz göre-(göre) kendilerinin iki misli görüyorlardı,[15a] Allâh da nusretiyle [yardımıyla] dilediğini te'yid buyuruyordu [destekliyordu]. Görecek gözleri olanlar için, elbette bunda şübhesiz bir ibret [âyet/alâmet] var.[15b]

---

14 •Yazma nüsha'da, *sürüleceksiniz* yerine *sürükleneceksiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

15a Yâni, kâfirler/müşrikler mü'minleri, kendilerinin iki misli {2.000 kadar} görüyorlardı. (IV/2410)

•Bizce bu yorum, *Onları [kâfirleri/müşrikleri] sizin [siz mü'minlerin] gözlerinizde azaltıyor/gözlerinize az gösteriyor, sizi [siz mü'minleri] de onların [kâfirlerin/müşriklerin] gözlerinde azaltıyordu/gözlerine az gösteriyordu* (Enfâl: 44) âyetinin açık beyânına aykırıdır. O nedenledir ki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Enfâl: 44 âyetinin tefsîrinde şöyle diyor (E.Ö):

"Henüz savaşa girişmeden evvel Allâh, müşriklerin cür'etlerini artırmak, gurûr ve saygısızlıkla gayr-ı muntazam bir sûrette savaşa çattırmak için mü'minleri müşriklere az gösteriyordu. Fakat savaşa çattırdıktan sonra müşriklerin gözlerinde mü'minleri birdenbire büyütmüş, çoğaltıvermişti. Âl-i 'İmrân: 13 âyetinde geçtiği üzere, *Göz görüşleriyle kendilerinin iki misli* {yâni, 313 kadar zâtı, 2.000 kişi kadar} *görüyorlardı* ve bu sûretle de ödleri kopuyordu". (IV/2410)

•Elmalılı Muhammmed Hamdi Yazır'ın bu izahı, delîlden yoksun bir yakıştırma gibi görünüyor. O yüzden âlimlerin bir kısmı, bu ibâreyi [*yeraunehum misleyhim ra'ye'l-'ayni* ibâresinil (Âl-i 'İmrân: 13), *...(Bedir Günü mü'minler –ki 300 civârında idiler–) onları [kâfirleri/müşrikleri (–ki 1.000 civârında idiler–)], gözleriyle kendilerinin iki misli (yâni, 600 kişi kadar) görüyorlardı* şeklinde anlamışlardır. Ve krş. Enfâl: 44, not: 51. (E.Ö)

15b Bedir savaşı'nda Resûlullâh'ın müşrikleri bozguna uğratmasını gören Medîne yehûdileri, "Vallâhi işte bu, Mûsâ'nın bize va'dettiği ve Tevrât'ta sıfatları zikredilen o Ümmî Nebî'dir" demişler ve o'na tâbi olma arzusunu göstermişlerdi. İçlerinden ba'zılan ise, "Acele etmeyin, bakalım bir vak'a daha görelim" demişler, Uhud savaşı'ndan sonra da tereddüde düşüp Resûlullâh ile olan andlaşmalarını bozmuşlardı. İşte, müslümanlarla yehûdiler arasında savaş durumu sözkonusu olduğu bir zamânda bu âyetler inerek, "Ey yehûdiler! Biri mü'min, öteki kâfir-müşrik olan ve Bedir'de çarpışan o iki cemiyette sizin için bir ibret var. Neden aklınızı başınıza alıp îmân etmiyorsunuz? Aksi takdîrde siz de yenilip cehenneme sürüleceksiniz" tarzında onlan uyarmıştır. (II/1049-1050)

14. İnsânlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar [*en'âm:* büyük ve küçük-baş sağmal evcil hayvânlar], ekinler kabilinden şehevât sevgisi bezen(ip güzel gösteril)di. Fakat bunlar dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın geçici[15c] metâı [kazanımı]. Hâlbuki Allâh(ın yanındaki ni'metler öylemi?!) Âkıbet güzelliği, O'nun yanındadır.[16]

15-17. De ki: "Size o istediklerinizden daha hayrlısını haber vereyimmi? (Günâhlardan) korunan kullar için Rabb'lerinin yanında cennetler var, ki altlarından ırmaklar akar, içlerinde ebedî kalmak üzere onlar. Hem, orada kendilerine (yâni, muttakî erkek ve kadınlara) gâyet pâkize [temiz] zevce/[eşller var. Hele Allâh'tan bir rıdvân [rızâ] var (ki)..."

Ve Allâh görür o kulları; onları ki, "Yâ Rabbenâ!"[17] derler, "İnandık/îmân getirdik, artık bizim suçlarımızı bağışla ve o ateş azâbından koru bizleri!"

(Allâh görür o kulları;) o sabredenleri, o sıdk u sadâkatle gidenleri, o divan duranları, o nafaka verenleri ve o seher vakitleri istiğfâr eyleyenleri...

18. Şehâdet[18] eyledi Allâh şu hakîkate, "(Allâh'tan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O".[19]

Bütün meleklerle, ilm ululuları [*ûlû'l-'ilm:* ilm sâhibleri] da ad(â)l(et) ve hakkâniyetle durarak (aynı hakîkate)

15c •Âyette, *geçici* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

16 *Şehvet,* "nefsin arzu ettiği şeye atılışı"dır, ki "gönül çekmek" denir. Şehvetle alâkası çok olan mallara muhabbet veyâ sırf şehevât için sevilen şeyler insânlara güzel gösterildi/çekici kılındı, insânlar bunların sevilecek şeyler olduğunu zannettiler (II/1051). Böyle zannetmeleri, kendilerini kötülüklere sürükler. Bunların, gâye edinmeye değer bir kıymetleri yoktur. Bunlar sâdece dünyâda yaşamak ve Allâh'a gitmek için faydalanılsın diye verilmiş vâsıtadır. Bu bakımdan, onlara bağlanıp Allâh yanındaki güzel geleceği fedâ etmek ne kadar budalalık, ne kadar alçaklıktır! (II/1052)

17 •Bkz. Âl-i İmrân: 8, not: 11. (E.Ö)

18 Lügatte *şuhûd ve şehâdet,* "hazır bulunma" demek olup "nefsinde gerek hazır bulunma, gerek vücûda gelme ile yerleşip karâr bulan ilmî edâ ile bir hakkı isbâta *şehâdet*" denir. *Allâh'ın şehâdet etmesi,* "bir hakkı alel-ıtlak bildirmek, açıklamak ve ilân etmek" veyâ "delîller ikâme ederek isbât etmek, ilm-i şuhûdî ile hükmetmek" ma'nâlarından biriyle tefsîr edilir. (II/1055)

19 •Meâl'in aslında, *(Allâh'tan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O* cümlesinden önce, cümlenin orijinali olan *lâ ilâhe illâ huve* ibâresi de –tırnak içinde– bulunmaktadır. (E.Ö)

şâhid: "(Allâh'tan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O".
Azîz [yenilmez kudret sâhibi] O, hakîm [hikmet sâhibi] O.

19. Doğrusu Allâh indinde (tek) dîn islâmdır [insânın O'na teslîmiyyetidir].[20] O Kitâb verilenlerin ihtilâf etmeleri ise, sırf –kendilerine ilm geldikten sonra– aralarındaki bağy/[hased-çekememezlik]den (ve) ihtirastandır. Herkim de Allâh'ın âyetlerine küfrederse,[21] şübhe yok ki Allâh çabuk hesâblıdır.

20. Buna karşı seninle münâkaşaya kalkışanlara[22] de ki: "Ben yüzümü [kendimi/tüm benliğimi], islâm [teslîmiyyet] ile tertemiz (bir sûrette) Allâh'a tuttum, bana tâbi olanlar da (öyle yaptılar)".[23]

O Kitâb verilen/[yehûdi-hristiyan]lerle, verilmeyen ümmî/[Kitâbsız Arab müşrik]lere[24] de de ki: "Siz islâmı [teslîmiyyeti] kabûl (edip kendinizi Allâh'a teslîm) ettinizmi?"
Eğer nizâı [çekişmeyi] keser islâma [Allâh'a teslîmiyyet yoluna] girerlerse, doğru yolu tutmuşlardır, yok yüz çevirirlerse, sana da düşen ancak tebliğdir. Allâh görüyordur o kulları da.

21-22. Her hâlde [doğrusu] onlar, o Allâh'ın âyetlerini (inkâr edip) tanımayanlar ve hakksızlıkla peygamberleri katleyleyen/[öldüren]ler ve insânlar içinde ad(â)l(et) ve insaf[25a] emreden kimseleri katleden/[öldüren]ler (yokmu), şimdi hep bunlara elîm [acı] bir azâb müjdele.

---

20 Allâh'ın râzı olduğu ve insânları saadete ulaştıracak hakk dîn, şübhesiz ki islâmdır [Allâh'a teslîmiyyettir]. (II/1061)

21 "Ni'meti örtmek/nankörlük" demek olan *küfr*, şer'an îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır. (I/207)
Küfr, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalkışanlara* yerine *kalkışırlarsa* yazılmıştır. (E.Ö)

23 •Meâl'de, *Ben yüzümü, islâm ile tertemiz Allâh'a tuttum* diye çevirilen *eslemtu vechiye lillâhi* ibâresine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de ifâde ettiği üzere– *Ben kendimi [tüm benliğimi] Allâh'a teslîm ettim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)
Ben kendimi Allâh'a teslîm ettim; tertemiz, şekksiz-şübhesiz, hâlis-muhlis bir sûrette Allâh'ın yolunu/dînini tuttum, sâdece Allâh'a yöneldim, bana tâbi olanlar da böyle yaptılar. (II/1066 ve krş. Bakara: 112)

24 *Kitâb verilenler:* Yehûdiler, hristiyanlar ve benzerleri. *Ümmîler:* Kitâb'sız Arab müşrikleri ve onlar gibi Kitâb'ı olmayanlar. (II/1067, IV/2297)

25a •Meâl'de, *adl ve insaf* karşılığı verilen kelime, *qıst*'tır. (E.Ö)

İşte bunlar, dünyâ ve âhirette amelleri heder olmuş kimselerdir ve onları kurtaracak (kimse) da yoktur.

23-24. Baksana[25b] o kendilerine Kitâbdan bir nasîb verilmiş olanlara; aralarında hakem olması için Allâh'ın Kitâbına da'vet olunuyorlar da sonra, içlerinden bir kısmı yüz çevirerek dönüp gidiyorlar.

Bunun sebebi: Çünkü onlar, "Sayılı günlerden başka bize aslâ ateş dokunmaz" demekte ve uyduragelidikleri yalanlar dînlerinde kendilerini aldatmaktadır.

25. Bakalım, o geleceğinde şübhe olmayan gün için kendilerini topladığımız ve hiç kimseye zulmedilmeyerek herkese (iyilik ve kötülükten) her ne kazandıysa, (karşılığı) tamâmen ödendiği vakit nasıl olacak (hâlleri)!?

26-27. De ki: "Ey mülkün [egemenliğin] sâhibi Allâhım! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın ve dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin, hayr yalnız Senin elindedir, muhakkak ki Sen her şeye kadîrsin. Geceyi gündüzün içine sokarsın, gündüzü gecenin içine sokarsın, ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın, dilediğine de hesâbsız rızk verirsin".

28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri[26] dost edinmesin, –ve onu herkim yaparsa Allâh'tan ilişiği kesilmiş olur– ancak onlardan bir korunma yapmanız başka.[27] Maamâfih [bununla birlikte], Allâh sizi Kendisinden tahzir buyurur [sakındırır], nihâyet de gidiş Allâh'adır.

29. De ki: "Gizleseniz de sînelerinizdekini,[28] belli etseniz de, Allâh

---

25b *Elemtere/Elemtera:* Ne acâib şunlara baksan a! (II/1067 ve ayrıca, *elemtere* kelimesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. II/818-819)

26 • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

27 Ancak o kâfirler tarafından gelmesi muhtemel olan ve çekinilmesi gereken herhangi bir zarardan korunmak için yaptığınız dostluk [*taktiyye*] hâriç. Allâh size bu ruhsatı veriyor, ancak asıl azâbından korkulması ve korunulması gereken Allâh'tır. Bunu hatırınızdan çıkarmayın, zîrâ sonunda (yaptıklarınızdan ve yapmanız gerekirken yapmadıklarınızdan hesâba çekilmek üzere) O'nun huzûruna çıkacaksınız. Bununla birlikte, mü'minlerin kâfirlere karşı güzel davranmaları, adâletli olup ihsân etmeleri yasak değildir. Hukûka ri'âyet, sözde sebât/durmak, ciddiyet, mürüvvet, merhamet ve îmânın gereği olan her türlü güzel ahlâk mü'minin şi'ârıdır. Fakat mü'min, her şeyden önce dîninde ve îmânında samimi olmak durumundadır. (II/1073-1075 ve krş. Nahl: 106)

28 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sînelerinizdekini* yerine *sînelerinizde* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

onu bilir ve bütün göklerde ne var, yerde ne varsa (onları da) bilir. Ve Allâh her şeye kadîrdir".

30. Her nefs [kişi] ne hayr işlemiş ve ne kötülük yapmış ise, önüne konmuş bulacağı gün ister ki, onlarla arasında uzak bir mesâfe bulunsaydı.

Yine Allâh sizi Kendisinden tahzir buyuruyor [sakındırıyor] ve Allâh kullarını çok esirgiyor.[29a]

31. De ki: "Eğer siz Allâh'ı seviyorsanız, hemen bana uyun ki, Allâh da sizleri sevsin ve suçlarınızı [zenblerinizi/günâhlarınızı] mağfiretle örtsün".[29b]

Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

32. De ki: "Allâh'a ve Peygamber'e [o Resûl'e: Muhammed'e] itaat edin!"

Eğer (itaat etmeyip) aksine giderlerse, şübhe yok ki Allâh kâfirleri sevmez.

33-34. Gerçek[30] (şu ki,) Allâh Âdem'i ve Nûh'u ve Âl-i İbrâhîm'i[31a] ve Âl-i 'İmrân'ı[31b] süz(üp seç)dü, âlemîn [tüm insânlar] üzerine[32] ıstıfâ

29a •Elmalılı M. Hamdi Yazır, *raûf* kelimesine *esirgemek* karşılığını vermiş, oysa *rahmân* kelimesinin tefsîri münâsebetiyle, *esirgeme*'nin *kıskanmak* [*cimrilik etmek/cimri olmak*] ma'nâsına geldiğini ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

29b •Meâl'de, *suçlarınızı mağfiretle örtsün* diye çevirilen *yağfirlekum zunûbekum* ibâresinin, *zenblerinizi* [*günâhlarınızı*] *mağfiret etsin/örtsün* [*bağışlasın*] şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gerçek* yerine *gerçi* yazılmıştır. Ancak doğrusu, Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

31a *Âl,* "karâbette [yakınlıkta-akrabalıkta] veyâ mezhebde bir şahsa râci olan"dır. *Âl-i İbrâhîm*'den murâd, "bütün mü'minlerdir" denilmişse de, doğrusu *"Ben seni bütün insânlara imâm yapacağım" dedi. "Rabbim! Zürriyyetimden de" dedi. Buyurdu ki: "Benim ahdime zâlimler nâil olamaz"* (Bakara: 124) âyeti gereğince *âl-i İbrâhîm,* "ilâhî ahidde dâhil bulunanlar: zâlim olmayan evlâd, İbrâhîm zürriyyeti ve özellikle Muhammed Mustafâ"dır. (II/1092)

31b *Âl-i 'İmrân*'a gelince: 'İmrân da iki tânedir. Birincisi Mûsâ ve Hârûn'un babaları olan 'İmrân, ikincisi ise Meryem'in babası olan 'İmrân'dır. Burada *Âl-i 'İmrân,* ikisine de muhtemel bulunmakla berâber, ikinci 'İmrân'a [Meryem'in babası olan 'İmrân'a] masruf olması, beyânın siyâkına nazaran daha zâhir görülmüştür. Fakat umûmî müşterek sûretiyle "gerek birinci ve gerek ikinci alel-ıtlak 'Âl-i 'İmrân' nâmını taşıyanlar" demek olduğu daha doğrudur. (II/1092)

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerine* yerine *üzre/üzere* yazılmıştır, ki arada fark yoktur. (E.Ö)

buyurdu[33] [süzüp seçti] bir zürriyet olarak birbirinden [hep tevhîd dîninden]. Ve Allâh'tır (her şeyi) işiten, bilen.

35. (Ey Muhammed!) 'İmrân'ın haremi [karısı] (şöyle) dediği vakit (sen yanında değildin): "Yâ Rabb![34a] Ben karnımdakini her kayıttan azâde olarak[34b] Sana adadım, hemen kabûl buyur benden, çünkü bir Sensin işiten bilen Sen".

36. Derken vaktâ ki, hamlini[35a] [onu: yükünü/çocuğunu] vaz'etti [doğurdu], "Yâ Rabbî![35b] Onu dişi vaz'ettim [doğurdum]" dedi, –Allâh daha iyi bilirken (onun) ne vaz'ettiğini [doğurduğunu], hâlbuki erkek, dişi gibi değildi–[35c] "bununla berâ-

---

33 •Meâl'deki, ... ***süzdü, âlemîn üzerine ıstıfâ buyurdu*** şeklindeki cümlede, ya ***süzdü*** kelimesi ya da ***ıstıfâ buyurdu*** ibâresi fazladır. O nedenle, ya ***süzüp seçti*** ya da ***ıstıfâ etti*** denmesi daha uygun olur. (E.Ö)
Istıfâ, lügatte "bir şeyin safını, yâni en sâfî hulâsasını almak"tır. ***Tasfiye,*** "bir şeyin karışığını, bulanıklık şâibelerini giderip hulâsasını/özünü çıkarmak, saff olanı karışık olandan ayırmak" olduğu gibi, ***ıstıfâ*** da "en sâfisini seçip almak"tır. Bir mâdeni tasfiye edip cevherini almak bir ***ıstıfâ***, o cevherler miyânından herhangi bir şeye en elverişli olanını intihâb etmek [seçmek] de bir ***ıstıfâ***'dır. (II/1081)

34a •Meâl'de, ***yâ Rabb*** diye karşılık verilen ***rabbi*** lafzına, ***Rabbim*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

34b ***Muharrer*** (–Meâl'de, ***her kayıttan azâde olarak*** diye çevirilmiştir–), esâsen "iyice azâdlanmış [azâd edilmiş], hâlis hürr yapılmış" demektir, ki "ibâdette muhlis [ihlâslı]" veyâ "ma'bed hizmetcisi" veyâ "dünyâdan azâde" ma'nâlarıyla tefsîr edilmiştir. (II/1094)

35a •Meâl'de, ***hamlini*** diye karşılık verilen ***ha*** zamîri, ***onu*** [***yükünü/taşıdığını/karnındakini/çocuğunu***] ma'nâsına gelir. (E.Ö)

35b •***Rabbi*** lafzına, –***Yâ Rabbî*** yerine– ***Rabbim*** diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

35c •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ***Allâh daha iyi bilirken (onun) ne vaz'ettiğini [doğurduğunu], hâlbuki erkek, dişi gibi değildi*** şeklinde çevirdiği bu ibâreyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın çevirisine göre, ***ve leyse'z-zekeru ke'l-unsâ*** [hâlbuki erkek, dişi gibi değildi] ifâdesi de Allâh'ın sözüne dâhil olmaktadır, ki ibâreyi böyle anlayan müfessirler de vardır. Buna göre ma'nâ şöyle olur: ***Onu doğurunca, –Allâh onun doğurduğu şeyi/ne doğurduğunu çok iyi bildiği ve (onun istediği) erkek (çocuğun), (Allâh'ın plânı açısından doğan bu) dişi/kız [Meryem] gibi olmadığı/olmayacağı hâlde– "Rabbim! Kuşkusuz ben onu dişi doğurdum" dedi.*** (E.Ö)

ber, ben onun adını Meryem koydum ve işte ben onu ve zürriyyetini o racîm [la'netlenip tardedilmiş] şeytânın[36a] şerrinden Sana ısmarlıyorum".

37. Bunun üzerine, Rabbi onu [Meryem'i] güzel bir kabûl ile kabûl buyurdu ve güzel bir sûrette yetiştirdi[36b] (ve onu) Zekeriyyâ'nın himâyesine verdi.

Zekeriyyâ onun üzerine mihrâba[37a] her girdikçe, yanında yeni bir rızk bulur, "Yâ Meryem! Bu, sana nereden?"[37b] derdi. O da, "Allâh tarafından" derdi.

Şübhe yok ki Allâh dilediğini hesâb-

•Fakat, âlimlerin bir kısmı, bu ibârenin [*ve leyse'z-zekeru ke'l-unsâ* ibâresinin] de, 'İmrân'ın karısına [Meryem'in annesine] âit olduğu kanaatindedirler. Bu durumda ise ma'nâ şöyle olur: *Onu doğurunca, –Allâh onun doğurduğu şeyi/ne doğurduğunu çok iyi bilirken/bildiği hâlde– "Rabbim! Kuşkusuz ben onu dişi doğurdum; (benim nezrimin gâyesi açısından uygun olan ise) erkek(tir, bu bakımdan erkek) dişi gibi değildir" dedi.* (E.Ö)

•Yine, *ve leyse'z-zekeru ke'l-unsâ* (lafzen: "erkek, dişi gibi değildir") sözünün, 'İmrân'ın karısına [Meryem'in annesine] âit olduğunu belirten âlimlerdan ba'zısı da, ibârede, *–unsâ*'nın [dişi'nin] avret olması hasebiyle– *zeker* [erkek] lafzının takdim edildiğini [öne alındığını], dolayısıyla ma'nânın, *dişi/kız, erkek gibi değildir* şeklinde olduğunu söylemiştir. (E.Ö)

36a *Racîm*'in kökü olan *recm*, lügatte "taşlamak" demektir. Sonra teşbîhen "katl, kazf gibi sövme ve söz atma, mücerred zann ile konuşma [atma, ğayb taşlama], tard ve la'net" ma'nâlarına gelir. *Şeytâni'r-racîm*, bu ma'nâlardan her biriyle de tefsîr olunmuştur. A) *Şeytân racîmdir*: Atar, indî hükümler verir, ğayb taşlar, yalan söyler, iftirâ eder. Zikredilen müstehzîler [istihzâ edenler/alaycılar] gibi söver, söz atar, fırsat bulursa hakksız yere öldürür. B) *Şeytân mercûm*'dur [*taşlanmıştır*]: Kovulmuştur, la'netlenmiştir. (V/3049)

36b •Lafzen, "ve güzel bir bitki gibi onu bitirdi" veyâ "ve onu güzel bir bitki gibi bitirdi" diye tercüme edilebilecek olan *ve enbetehâ nebâten hasenen* ibâresine, "ve nâdide bir çiçek misâli onu (ihtimamla) yetiştirdi" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

37a *Mihrâb*, ma'lûmdur ki mescidlerin ön tarafında imâmın duracağı husûsî mevki'dir. Zikr-i cüz' [parçanın zikredilmesi], irâde-i küll [bütünün irâde edilmesi] yoluyla "mescide", kezâlik "en şerefli, en ileri mevki'e" dahi *mihrâb* denilir. Fakat burada *mihrâb*'dan murâd, "mescidde merdivenle çıkılan bir mahfil" olduğu beyân ediliyor, ki Meryem, Zekerriyâ (a.s) tarafından buraya konulmuş ve burada muhâfaza edilmiş idi. (II/1094)

37b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nereden* yerine *nerden* yazılmıştır. (E.Ö)

sız merzûk buyurur [rızklandırır].

38. O aralık Zekeriyyâ Rabbine du'â etti (de), "Yâ Rabb"[38a] [Rabbim]! dedi, "Bana ledünnünden [tarafından/yanından] bir temiz zürriyyet ihsân eyle! Şübhesiz ki Sen du'âyı işitensin".[38b]

39. Derken melâikeler[39a] kendisine (şöyle) nidâ ettiler: –(Bu esnâda) o kalkmış mihrâbda[39b] namaz kılıyordu– "Haberin olsun (ki), Allâh sana Yahyâ'yı müjdeliyor; (ki o,) Allâh'tan bir kelimeyi [Îsâ'yı] tasdik edecek, hem bir efendi, hem gâyet zâhid ve (hem de) bir peygamber sâlihînden [doğru ve erdemli kimselerden]".[39c]

40. (Zekeriyyâ,) "Yâ Rabb!"[40] dedi, "Benim için bir oğul nasıl olur; kendime ihtiyârlık çatmış, haremim [karım] de kısırken!?"

(Allâh) buyurdu ki: "Öyle (ammâ), Allâh ne dilerse yapar".

41. (Zekeriyyâ,) "Yâ Rabb" [Rabbim] dedi, "(Buna dâir) bana bir âyet (bir alâmet) yap!"

(Allâh) buyurdu ki: "Âyetin [alâmetin], nâsa [insânlara] üç gün –sâde(ce) işâretten başka– söz söyleyememendir. Bununla berâber, Rabbini çok zikret ve akşam-sabah [her dâim] tesbîh [tenzih ve takdis] eyle!"

42-43. (Ey Muhammed!) Hem, melekler (şöyle) dediği vakit (de, sen orada bulunmuyordun): "Yâ Meryem! Her hâlde [hakîkaten] Allâh seni süzüp seçti ve seni çok temiz/pak kıldı, hem seni âlemîn [yeryüzündeki tüm] kadınlarının fevkin/[üstün]de[41] seçti. Yâ Meryem! Rabbine divan dur [kunut/itaat et] ve

---

38a • Bkz. Âl-i 'İmrân: 35, not: 34. (E.Ö)

38b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işitensin* yerine *işititrsin* yazılmıştır. (E.Ö)

39a • *Melâike* [melekler] kelimesi çoğul olduğundan, *melâikeler* yerine ya *melâike*, ya da *melekler* denilmelidir. (E.Ö)

39b • *Mihrâb* için bkz. Âl-i 'İmrân: 37, not: 37a. (E.Ö)

39c *Seyyid* [*bir efendi*]: Kerîm, halîm, bâtıla tenezzül etmeden güzel bir şekilde insânların nzâsını alan, akrânına fâik, riyâsete lâyık.
Hasûr [*gâyet zâhid*]: Kudreti varken gerek kadınlardan ve gerek dünyâ şehvetlerinden nefsini son derece koruyan, iffetli, zâhid, târik-i dünyâ [dünyâyı terketmiş].
Yahyâ, işte böyle bir efendi, böyle sâlih bir nebîdir-resûldür. (II/1096)

40 • Bkz. Âl-i 'İmrân: 35, not: 34. (E.Ö)

41 Hiçbir kadında tecelli etmemiş şekilde Hz. Îsâ'ya ana olması haysiyyetiyle Meryem, âlemdeki kadınların tümünden mümtaz [üstün] oldu. (II/1097)

secdeye kapan [inkıyâd et] ve rükû' eden/[boyun eğen]lerle berâber rükû'a var [boyun eğ]!"

44. Bu(nlar) işte, sana ğayb haberlerinden; on(ları) (b)u (şekilde) sana vahyle bildiriyoruz {yâ Muhammed!} Yoksa, Meryem'i hangisi himâyesine alacak diye kalemleriyle kur'a atarlarken de sen yanlarında değildin, çekişirlerken de yanlarında değildin.

45-46. (Yine ey Muhammed,) melekler (şöyle) dediği vakit (de orada yoktun): "Yâ Meryem! Haberin olsun, Allâh seni tarafından bir kelime[42] ile müjdeliyor, (o'nun) ismi Mesîh[43] Îsâ[44] ibn Meryem, dünyâ ve âhirette vecîh[45] [itibârlı-şerefli] olarak, hem de mukarrebînden[46] [Allâh'a yakın/en ileri mertebede olanlardan] ve nâsa [insânlara] kelâm söyleyecek; hem beşikte, hem yetişkin iken, hem de sâlihîn/[doğru ve erdemli kimseler]den (olacak)".

47-51. (Meryem,) "Yâ Rabbî!"[47] dedi, "Bir çocuk nerden olabilir benim için, ki bana bir beşer [erkek] dokunmadı?!"

(Melek/rûh) buyurdu ki: "Öyle, Allâh neyi dilerse yaratır; O bir emri(n/şeyin olmasını) murâd edince, sâde(ce) ona 'Ol!' der, o (da) oluverir.[48] (Ey Meryem! Oğlun Îsâ'ya Allâh lütfunu daha da artıracak) ve o'na hem kitâbet[49] öğretecek, hem hikmet, hem Tevrât, hem İncîl, hem Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğullan'na] bir resûl olarak (gönderecek); şöyle ki":

"Ben size, Rabbinizden bir âyet/[alâmet]le geldim; ben size çamurdan kuş biçimi gibi bir mahluk biçer (şekillendirir)im de içine üflerim, Allâh'ın izniyle derhal bir kuş olur.

"Yine Allâh'ın izniyle gözsüzü [körü]

---

42 Allâh, –Kendi tarafından olan– garib bir kelime, bir fiil ve te'sir, âdetin aksine bir emr-i tekvîn, ma'nâlı bir eser ile seni müjdeliyor. (II/1101)

43 Hz. Îsâ'nın lakabı olan *mesîh*, İbrânice'de *mübârek* anlamına gelir. (II/1100)

44 • *Îsâ* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da atlanmıştır. (E.Ö)

45 *Vecîh:* Kuvvetli, şerefli, itibârlı. (II/1102)

46 *Mukarrebînden:* Allâh'a çok yakın olanlardan ve O'nun en büyük rıdvânına/rızâsına erenlerden. (II/1102)

47 • Bkz. Âl-i 'İmrân: 36, not: 35. (E.Ö)

48 • Krş. Meryem: 16-22. (E.Ö)

49 *Kitâb* (–Meâl'de, *kitâbet* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "kitâbet" ma'nâsına masdardır. Demek ki Hz. Îsâ, yazı yazmasını bilen bir hakîm idi. (II/1103)
• Bir resûl-nebi için, yazı yazmayı bilmek, neden zikre-övgüye değer olsun ki?!.. (E.Ö)

ve abraşı[50] [alaca hastalağına mübtelâ olanı] iyi eder ve ölüleri diriltirim ve evlerinizde[51] ne yiyor ve ne biriktiriyorsanız[52] size haber veririm. –Elbette[53] bun(lar)da size şübhesiz bir âyet [delîl/işâret] vardır; eğer îmân edecekseniz.–

"Hem Tevrât'tan önümde bulunanı bir tasdikçi olarak ve hem size harâm edilenin ba'zısını helâl kılayım diye (gönderildim).

"Ve Rabbinizden bir âyetle size geldim.

"(Öyleyse) artık Allâh'tan korkun da bana itaat edin! Şübhe yok ki Allâh benim de rabbim, sizin de rabbinizdir; onun için hep O'na ibâdet edin; bu işte, (dos)doğru yoldur".

52-53. Bunun üzerine, vaktâ ki Îsâ onlardan[54] küfrü[55] hissetti (de), "Kim benim Allâh (yolund)a arkadaşlarım [ensârım/yardımcılarım]?" dedi. Havâriyyûn [havârîler], "Biziz" dediler, "Allâh (yolunda senin) arkadaşlan(n) [ensârın/yardımcıların], biz Allâh'a îmân ettik, hem bizim, îmânı lekesiz[56] müslimler[57] [Allâh'a teslîm olan kimseler] olduğumuza şâhid ol!"

(Ardından da şöyle du'â ettiler:) "Yâ Rabbenâ![58] İndirdiğine îmân ettik ve (Senin o) Resûlün(ün) ardınca gittik; imdi, bizi o şâhidlerle berâber yaz!"[59]

---

50 • *Abraş:* –bir cilt hastalığı olan– "Alaca hastalığı". (E.Ö)

51 • Matbu nüsha'da *evlerinize* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *evlerinizde* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

52 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *biriktiriyorsanız* yerine *biriktiriyorsunuz* yazılmıştır. Netice itibâriyle ikisi de ayna ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

53 • *Elbette* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da yoktur. (E.Ö)

54 Îsâ'nın tevhîde da'veti üzerine, İsrâîloğulları'nın az bir kısmı îmân etmiş, çoğu ise îmân etmemişti. Îmân etmeyenler, küfrlerini ve kötü niyetlerini Îsâ'ya ihsâs ettiler [hissettirdiler], o da –bunlardan küfrü hissedince– kendine, özü Allâh'a doğru yardımcılar aradı. (II/1107)

55 • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

56 • *Îmânı lekesiz* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

57 "Allâh'a/Allâh'ın ehadiyetine [tekliğine-biricikliğine, eşsiz ve benzersizliğine] îmân edip Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne itaatkâr olduğumuza şâhid ol!" (II/1108)

58 • *Rabbenâ* [*Rabbimiz*] lafzının, *yâ Rabbenâ* şeklindeki çevirisi için bkz. Âl-i 'İmrân: 8, not: 11. (E.Ö)

59 Bizi, birliğine şehâdet eden melekler, peygamberler [nebîler-resûller], ilm sâhibleri ve özellikle –âhirette bütün ümmetlere şâhidlik edecek olan– Muham-

54. (Havârîlerin îmân edip böyle du'â etmelerine mukâbil, diğerleri hem inkâr etti, hem de) bununla berâber mekrettiler[60] [hile ve tuzak kurdular], Allâh da mekrlerine (karşılık) mekretti[61] [onları cezâlandırdı]. Öyle ya, Allâh hayru'l-mâkirîndir.[62a]

55. O vakit ki Allâh (şöyle) buyurdu: "Yâ Îsâ! Emîn ol, Ben seni eceline yetir(ip vefât ettir)eceğim[62b] ve seni Bana ref' edeceğim [yükselteceğim] ve seni o küfredenlerden (temizleyip) paklayacağım ve sana tâbi olanları, o küfredenlerin –Kıyâmet Günü'ne kadar– fevkinde [üstünde] kılacağım, sonra da hep dönümünüz Banadır; ihtilâf edip durduğunuz şeyler hakkında o vakit aranızda hükmü Ben vereceğim".

56-57. Hâsılı, o küfredenleri dünyâda ve âhirette şiddetli bir azâb ile ta'zîb edeceğim [cezâlandıracağım], hem onlara yardımcılardan eser yoktur. Ammâ, îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onlara ecr/[mükâfât]lerini tamâmıyla öder. (Mekre)de(nlerin hayrlısı olan) Allâh zâlimleri sevmez; (onun içindir ki, küfrleriyle zulmedenlerin mekrlerine karşı onlara bu mekri, sana da bu ihyâyı takdîr etti).

58-59. (Ey Muhammed! İhtilâf ettikleri husûsta vereceğimi va'dettiğim) işte o hüküm (var ya), Biz onu sana bu âyetlerden ve hikmetli

---

med ve o'nun ümmeti ile berâber yaz. (II/1109)

•Havârîlerin *şâhidler* ifâdesiyle, özellikle "Muhammed ve o'nun ümmetini" kasdettikleri iddiâsı, delîlden yoksun olup bir yakıştırmadan ibârettir. (E.Ö)

60 Havâriler îmân edip böyle du'â etti, diğerleri ise hîle ve tuzak kurup sû-i kasd yaptılar. Hîle ve tuzak kuranların, ilk ânda havâriler olduğu zannedilebilir, fakat bunlar, Îsâ'yı inkâr eden yehûdilerdir. *Mekr*; "karanlık, gizli, hissedilmeyecek hîle ve tuzakla birine zarar vermeye çalışmak"tır. İsrâîloğulları'nın buradaki mekrleri [hîle ve tuzakları], Hz. Îsâ'yı yok etmek için gizli gizli tuzaklar kurup o'nu âniden öldürmek üzere el altından ba'zı kişileri görevlendirmeleridir. Bu sû-i kasd, Hz. Îsâ'nın hem maddî hayâtına, hem ma'nevî hayâtına yönelik idi. (II/1110)

61 *Allâh da onlara mekretti;* yâni, "onların hile ve tuzaklarının cezâsını verdi". (II/1111)

62a *Hayru'l-mâkirîndir:* Mekr yapanların en hayrlısıdır. *Allâh'ın mekr'i*, lügatteki şerr anlamıyla değil, ona cezâ olan ve benzetme yoluyla *mekr* denilen bir hayrdır. (II/1111)

62b •Îsâ'nın (a.s) vefât ettiği-ettirildiği, öldüğü husûsunda ayrıca bkz. Mâide: 117, not: 190. (E.Ö)

zikrden peyderpey okuyoruz: "Doğrusu, Allâh indinde Îsâ(nın) meseli, Âdem(in) meseli gibidir; o'nu topraktan yarattı, sonra da o'na, 'Ol!' dedi, o hâlde olur".

60-61. Bu hakk(tır ve) senin Rabbinden(dir); binâenaleyh [öyleyse] şübhe edenlerden olma! Sana gelen ilm/[vahy]den sonra artık herkim bu husûsta[63] seninle münâkaşaya kalkarsa, "Haydi" de, "gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendilerimizi ve kendilerinizi çağıralım, sonra can u gönülden ibtihâl ile [yalvararak] du'â edelim de Allâh'ın la'netini yalancıların[64] boynuna geçirelim".

62-63. Doğrusu, işte budur o kıssanın hakk ifâdesi; yoksa, Allâh'tan başka bir ilâh yoktur ve hakîkat(en) Allâh o; öyle azîz [kudretli], öyle hakîmdir [hikmetlidir]. Yine (bu hakîkatten) yüzçevirirlerse, muhakkak ki Allâh müfsid/[fesâdcı kimse]leri bilir.

64. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Gelin sizinle bizim aramızda müsavi bir kelimeye, şöyle ki: Allâh'tan başka ma'bûd tanımayalım[65] [Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyelim] O'na hiçbir şeyi şerîk [ortak] koşmayalım ve ba'zımız ba'zımızı Allâh'tan beride[66] rabb(ler) ittihâz etmesin [edinmesin]".[67]

Eğer buna karşı (çıkıp hakîkatten) yüzçevirirlerse, o vakit şöyle deyin: "Şâhid olun ki, biz hakîkaten müslimiz/müsâlemetkârız [kendimizi Allâh'a teslîm etmişiz]".

65. Ey Ehl-i Kitâb! Niçin İbrâhîm

63 •Meâl'in aslında atlanan *fîhi* lafzına karşılık olarak, *bu husûsta* (*bunda* yâhud *onun hakkında* yâhud *onunla ilgili* de olabilir) ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yalancıların* yerine *zâlimlerin* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

65 •Burada, *Allâh'tan başka ma'bûd tanımayalım* diye karşılık verilen *ellâ na'bude illâllâhe* ibâresine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın genellikle yaptığı üzere– *Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyelim* veyâ *Allâh dışında, (kimseye) ibâdet etmeyelim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

66 Allâh denildiğinde, O'ndan daha ilerisi-ötesi, yücesi-yükseği bulunmayan en mükemmel zât kasdedildiğinden, Allâh'ın üstünde ilâh iddiâsına kalkışmak sözkonusu olmamıştır. Allâh'a ortak koşanlar, hep Allâh'tan beride/aşağıda başka velîler, hâmiler edinirler. (VI/4117)

67 Sorulan bir suâle Hz. Peygamber, "Siz, papaların ve ötekilerinin sözlerine, sırf onların sözleri olduğu için itaat etmezmiydiniz?! İşte bu, onları rabb edinmektir" cevâbını vermiştir. (II/1132)

hakkında münâkaşa ediyorsunuz? Hâlbuki Tevrât ve İncîl, ancak[68] o'ndan sonra indirildi, bunu da mı akletmiyorsunuz?!

66. İşte siz öylesiniz. Haydi biraz bilginiz olan şeyde münâkaşa ettiniz, ya hiçbir ilminiz olmayan şeyde niçin münâkaşa edersiniz?! Hâlbuki Allâh bilir; siz bilmiyorsunuz.

67. İbrâhîm ne yehûdi idi, ne nasrânî [hristiyan]; velâkin müslim [kendini Allâh'a teslîm eden] bir hanîf[69] [lekesiz bir muvahhid] idi ve müşriklerden olmamıştı.

68. Doğrusu, insânların İbrâhîm'e en yakını, her hâlde [şübhesiz] o'nun izince gidenler ve şu Peygamber [Muhammed] ve îmân edenlerdir. Allâh da mü'minlerin velîsidir [dostu ve yardımcısıdır].

69. Ehl-i Kitâb'dan bir tâife arzu etti ki, sizi şaşırtsalar. Hâlbuki sırf kendilerini şaşırtıyorlar da farkına varmıyorlar [şu'ûrunda değiller].

70. Ey Ehl-i Kitâb! Niçin Allâh'ın âyetlerine küfrediyorsunuz?[70a] Hâlbuki (gerçeği) görüp duruyorsunuz.

71. Ey Ehl-i Kitâb! Niçin hakkı bâtılla bulay(ıp karıştırıy)orsunuz da hakkı ketmediyorsunuz [gizliyorsunuz]? Hâlbuki (gerçeği) bilip duruyorsunuz.[70b]

72-74. Ehl-i Kitâb'dan bir tâife de şöyle dedi: "Varın o mü'minlere indirilene güpegündüz îmân edin, âhirinde [sonunda] de dönüp küfredin;[71] –(böylece) belki onlar da dönerler– ve (fakat) kendi dîninize

68 •*Ancak* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da yoktur. (E.Ö)

69 *Müslim bir hanîf:* Allâh'a teslîm olmuş bir muvahhid. *Hanîf,* "dalâletten istikâmete, çarpıklıktan doğruluğa yönelen, eğriliği bırakıp doğrusuna giden" demektir. Örfte İbrâhîm milletine [dînine-yoluna] isim olmuştur, ki "başka dînlerden, bâtıl ilâhlardan yüzçevirip yalnızca tek Allâh'a yönelen muvahhid" demektir. (VI/3822)

70a •Bu âyetin, *Ey Ehl-i Kitâb! Şâhid olduğunuz/şâhidlik ettiğiniz hâlde niçin Allâh'ın âyetlerine küfrediyorsunuz?* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. Ayrıca, *küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

70b •Bu âyetin, *Ey Ehl-i Kitâb! Bildiğiniz hâlde niçin hakkı bâtılla bulay(ıp karıştırıy)orsunuz da, hakkı ketmediyorsunuz [gizliyorsunuz]?* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

71 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklamada bulunmadığı, *Varın o mü'minlere indirilene güpegündüz îmân edin, âhirinde de dönüp küfredin...* ibâresi hakkında –lafzın zâhiri veyâ nüzûl ortamı dikkate alınarak– şu izahlar yapılmıştır: A) Sabah îmân edin, akşam inkâr edin...; B) Gündüzün başında Ka'be'ye doğru namaz kılın, gündüzün sonunda da Ka'be'nin kıble oldu-

tâbi olanlardan başkasına eman vermeyin [güvenmeyin/îmân etmeyin]!"
De ki: "Her hâlde [şübhesiz] hidâyet,[72] Allâh(ın) hidâyeti(dir). Size verilen gibisi (başka) birine veriliyor veyâ Rabbinizin huzûrunda size galebe edecekler diyemi bu?"
De ki: "Doğrusu fazl [lütuf], Allâh'ın elindedir, onu dilediğine verir ve Allâh vâsidir[73] [rahmet ve lütfunda sınırsızdır], alîm/[her şeyi bilen]dir;
rahmetiyle imtiyâzı dilediğine bahşeder, daha Allâh çok büyük fazl sâhibidir".

75. Ehl-i Kitâb'dan öylesi vardır ki, ona yüklerle emânet bıraksan, onu sana te'diye [iâde] eder; gene[74] onlardan öylesi vardır ki, ona bir dinar emânet etsen, tepesine binmedikçe onu sana te'diye [iâde] etmez. Bunun sebebi: Çünkü bunlar, "Bizim aleyhimize ümmîler/[yehûdi olmayan kimseler]de[75] bir yol yoktur" derler ve (böylece) Allâh'a karşı bile bile yalan söylerler.
76. Hayır, yol var; Allâh var... Herkim ahdine vefâ eder ve (günâhlardan) korunursa, şübhe yok ki Allâh o muttakîleri[76] sever.

---

günu inkâr edip Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılın; C) Dînleri yok oluncaya kadar münâfıklık etmeye devâm edin; D) Muhammed'in söylediklerinin bir kısmını kabûl ediyor görünün, bir kısmını da inkâr edin; eğer her husûsta Muhammed'i yalanlarsanız, sizin câhilleriniz yalancı olduğunuzu anlarlar. Fakat o'nun getirdiği şeylerin bir kısmını kabûl edip bir kısmını inkâr ederseniz, câhil halk sizin o'nu yalanlamanızın, inadınızdan değil, adâletinizden kaynaklandığını zanneder. (E.Ö)

72 *Hidâyet,* –amacında hayr bulunmak şartıyla– "amaca ulaştırmak üzere lütufla, nezâketle, güzellik ve yumuşaklıkla rehberlik etmek"tir. Bu bakımdan, hırsıza rehberlik etmeye, "hidâyet" denmez. (I/119)

73 •"Ölen bir kimsenin, çocuklarına göz-kulak olmak, yanındaki emânetleri sâhiblerine iâde etmek, borçlarını ödemek, vasiyetlerini yerine getirmek üzere hayâttayken ta'yîn ettiği kişi" anlamındaki *vasî* kelimesiyle, "kayıt ve sınır altına alınamayan, ilmi ve rahmeti her şeyi kuşatan, lütfu çok olan, nzkı bütün mahlûkâta şâmil olan" anlamındaki *vâsi* kelimesi birbirine karıştırılmamalıdır. (E.Ö)

74 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gene* yerine *yine* yazılmıştır. (E.Ö)

75 Ehl-i Kitâb'dan (özellikle yehûdiler kasdediliyor) ba'zıları, "Ümmîlerin, okuyup yazması olmayanların [Kitâbı olmayanların veyâ yehûdi olmayanların] hakkını olurmuş?! Vesîkası, kuvvetli bir destekçisi bulunmayan, hele yehûdi olmayan kimselerin hakkını yemek helâldir" derler. (II/1138)

76 *İttikâ,* "vikâyeyi kabûl etmek, vikâyeye girmek"tir. *Vikâye* de; "kişinin, elem ve

77. Fakat onlar, o Allâh'ın ahdini ve kendi yemînlerini birkaç paraya satanlar (yokmu), işte onların âhirette hiç nasîbi yoktur. Allâh onlara kelâmıyla hitâb etmeyecek ve Kıyâmet Günü nazar buyurmayacak ve kendilerini temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı, elîm [acı] bir azâbdır.

78. Bir de, onlardan bir fırka vardır, dillerini Kitâb'a eğer-bükerler, onu Kitâb'dan sanasınız diye; hâlbuki Kitâb'dan değildir.

Hem, "O Allâh tarafındandır" derler, hâlbuki Allâh tarafından değildir de, Allâh nâmına bile bile yalan söylerler.

79-80. Hiçbir beşer için o salâhiyet yoktur ki, Allâh ona kitâb versin, hüküm versin, peygamberlik versin de o, sonra insânlara "Allâh'tan beride[77] bana kul olun!" diyebilsin. Velâkin (tam aksine), "Kitâb ta'lîm etmek/[öğretmek]te olduğunuz ve ders alıp vermekte bulunduğunuz için rabbânîler [Rabbe kulluk edenler] olunuz!" der ve hiçbir zamân size melâikeyi [melekleri] ve peygamberleri rabbler ittihâz etmenizi[78] [edinmenizi] de emredemez.

Ya siz müslüman [îmân edip Allâh'a teslîm] olduktan sonra size küfrü[79] emredebilirmi?!

81. Hem, Allâh vaktiyle peygamber/[nebîlerin şöyle mîsâkını [taahhüdünü] almıştır: "Celâlim hakkı için, size Kitâb ve hikmetten her ne verdimse, sonra size[80a] berâberinizdekini tasdik eden bir resûl geldiğinde, ona mutlak(a) îmân edeceksiniz ve lâ-büdd [muhakkak] ona yardımda bulunacaksınız".

(Ardından da Allâh,) "Buna ikrâr verdinizmi ve bunun üzerine ağır ahdimi boynunuza aldınızmı?" buyurdu.

(Onlar da,) "İkrâr verdik" dediler.

(Bunun üzerine Allâh,) "Öyle ise" bu-

---

zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice koruması"dır. Öyleyse, *ittikâ* ve onun ismi olan *takvâ*, –lügatte– "kuvvetli bir himâyeye girerek korunmak, kısacası kendini iyi sakınıp korumak"tır. (Bu şekilde korunan kişiye de *muttakî* denir.) Hakîkî korunma ise, ancak Allâh'ın vikâyesine girmekle tahakkuk edebilir. (I/168-169)

77 •*Min-dûnillâh* [*Allâh'tan beride/Allâh'ın berisinden*] ibâresi için bkz. Âl-i 'İmrân: 64, not: 66. (E.Ö)

78 •Melekleri, peygamberleri rabbler edinip onlara kulluk ve ibâdet etmenizi aslâ söylemezler. (E.Ö)

79 •*Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

80a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *size* kelimesi yoktur. (E.Ö)

yurdu, "şâhid olun, Ben de sizinle berâber şâhidlerdenim".

82-83. Demek ki, bunun arkasından herkim (bu ağır mîsâktan/taahhüdden) dön(er)se, artık onlar hep dîn/[itaat]den çıkmış (kimselerdir)/fâsıklardır.

(Peygamberlerin Allâh'a isyân edip fâsık olma ihtimâlleri olmadığına göre,) daha [hâlâ] Allâh(ın) dîninin gayrısınımı arıyorlar?! Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi, ister-istemez O'na teslîm olmuş, hep döndürülüp O'na götürülüyorlar.[80b]

84. De ki: "Biz inandık/Allâh'a îmân getirdik; bize indirilene de, İbrâhîm'e ve İsmâîl'e ve İshâk'a ve Ya'kûb'a ve esbât'a [onlann soyundan gelenlere] indirilene de, Mûsâ'ya ve Îsâ'ya ve nebiyyûna [öteki nebîlere] Rabb'lerinden verilene de (îmân ettik). Onlardan (hiç) birinin arasını (–kimine îmân edip kimini inkâr ederek–) ayırmayız ve biz ancak O'na boyun eğer (kimseleriz)/müslimleriz".

85. Herkim de islâmın [Allâh'a teslîmiyyetin] gayrı bir dîn ararsa, artık ondan ihtimâli yok kabûl olunmaz ve âhirette o hüsrân çeken/[kaybeden]lerden olur.

86. Nasıl muvaffak[81] eder Allâh (şöyle) bir kavmi, ki kendilerine beyyine/[açık delîl]ler gelmiş ve Peygamber'in hakk olduğuna şehâdet getir-

80b • *Meâl'de, Allâh dîninin gayrısınımı arıyorlar?! Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa hepsi ister-istemez O'na teslîm olmuş, hep döndürülüp O'na götürülüyorlar* diye çevirilen *E-fe ğayre dînillâhi yebğûne ve lehu esleme men fi's-semâvâti ve'l-ardı tav'an ve kerhen ve ileyhi yurce'ûn* ibâresine, "Allâh'ın dîninin gayrısınımı anyorlar; göklerde ve yerde bulunanlar/bulunan kimseler, isteyerek ve istemeyerek O'na teslîm olduğu ve O'na döndürülecekleri hâlde?!" veyâ "Göklerde ve yerde bulunanlar/bulunan kimseler, isteyerek ve istemeyerek O'na teslîm olduğu ve O'na döndürülecekleri hâlde Allâh'ın dîninin gayrısınımı arıyorlar?!" veyâ "Göklerde ve yerde bulunanlar/bulunan kimseler, isteyerek ve istemeyerek O'na teslîm olmuşlarken ve O'na döndürüleceklerken Allâh'ın dîninin gayrısınımı arıyorlar?!" veyâ "Göklerde ve yerde bulunanlar/bulunan kimseler, isteyerek ve istemeyerek O'na teslîm olmalarına ve O'na döndürülecekleri gerçeğine rağmen Allâh'ın dîninin gayrısınımı arıyorlar?!" şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

81 • Bu âyette, iki defâ *muvaffak* kelimesiyle karşılanan kelimenin aslı *hidâyet*'tir. (E.Ö)

Hidâyet, "amacında hayr bulunmak şartıyla, arzu edilen amaca ulaştırmak üzere, lütufla, nezâketle, güzellik ve yumuşaklıkla rehberlik etmek"tir. Bu bakımdan, hırsıza rehberlik etmeye, 'hidâyet' denmez. (I/119 ve daha geniş açıklama için bkz. Fâtiha: 6, not: 10)

mişlerken, îmânlarının arkasından nankörlük edip[82a] küfre[82b] sapmışlardır!? Hâlbuki Allâh zâlimler gürûhunu muvaffak etmez.

87-89. Onlar (yokmu), işte onların cezâları: Allâh'ın, meleklerin, insânların hepsinin la'neti üzerlerindedir, ebediyyen onun içindedirler, azâbları hafifletilmez ve kendilerine mühlet verilmez. Ancak, onun arkasından tevbe edip salâha giren/[ıslah olan]ler başka, çünkü Allâh gafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

90. Elbette îmânlarının arkasından küfretmiş, sonra da küfrde ileri gitmiş kimselerin tevbeleri(nin) kabûl olunmak ihtimâli yoktur; bunlar hep dalâl(et/şaşkınlık)[83] içinde kalmış(lardır)/sapıklardır.

91. Küfretmiş ve kâfir oldukları hâlde ölüp gitmiş kimseler (yokmu), her hâlde [doğrusu] bunların her biri kendini kurtarmak için dünyâ dolusu altın verecek dahi olsa, hiç birinden kabûl edilmek ihtimâli yoktur; bunların hakkı, elîm [acı] bir azâbdır ve kendilerini kurtaracak (kimse) da yoktur.

92. Sevdiğiniz şeylerden (Allâh yolunda) infâk etme/[sarfetme]dikçe siz birr'e [hayr'a] eremezsiniz. Maamâfih [bununla berâber], (Allâh uğrunda) her ne infâk eyle/[sarfet]seniz, şübhesiz Allâh onu da bilir.

93. Tevrât indirilmeden evvel –İsrâîl'in [Ya'kûb'un] nefsi/[kendi]ne harâm kıldığından başka– yiyeceğin hepsi Benî-İsrâîl'e[84] [İsrâîloğulları'na] helâl idi.

De ki: "Haydi Tevrât'ı getirin de onu güzelce[85] okuyun, eğer (iddiânızda) sâdıksanız".

94. Demek (ki), ondan sonra Allâh nâmına o yalanı kim(ler) uydurmuşsa, artık onlar o zâlimlerdir.

95. De ki: "Allâh doğru söyledi.[86] O hâlde, hakk-perest bir hanîf[87] ola-

82a • Âyette, *nankörlük edip* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

82b • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

83 *Hudâ*'nın zıddı olan *dalâl*, "yolu kaybetmek" ya da "hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak"tır. *Dalâl*, ba'zan gaflet ve şaşkınlıktan kaynaklanır ve bu nedenle de, "gaflet, hayret, kaybolmak ve helâk" ma'nâlarında da kullanılır. (I/135 ve VII/4571)

84 • *Benî-İsrâîl* [*İsrâîloğulları*] için bkz. Bakara: 40, not: 48. (E.Ö)

85 • Âyette, *güzelce* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

86 • Meâl'in aslında, *Allâh doğru söyledi* cümlesinin yerine, cümlenin orijinali olan *sadaqallâh* kelimesi bulunmaktadır. (E.Ö)

87 *Hanîf*, "dalâletten istikâmete, çarpıklıktan doğruluğa yönelen, eğriliği bırakıp doğrusuna giden" demektir. Örfte İbrâhîm milletine [dînine/yoluna] isim ol-

rak İbrâhîm milleti/[dîni]ne tâbi olun; (ki) o, hiçbir zamân müşriklerden olmadı".

96-97. Doğrusu, insânlar için vaz'olunan [kurulan/yapılan] ilk ma'bed, elbette Mekke'deki[88a] o çok[88b] mübârek ve bütün[88c] âlemîne [insânlara] hidâyet olan Beyt/[Ka'be]dir;[88d] –onda açık âyet/[alâmetler var, İbrâhîm'in makâmı var ve ona dehâlet eden [girip sığınan] eman bulur– yoluna gücü yeten her kimsenin o Beyt'i haccetmesi de insânlar üzerine Allâh'ın bir hakkıdır ve kim (gücü yettiği hâlde) bu hakkı tanıma(yıp hacc yapma)zsa,[89] her hâlde [doğrusu] Allâh'ın ihtiyacı yok, O bütün âlemînden [her şeyden ve herkesten] ğani/[müstağni]dir.[90]

98. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Niçin Allâh'ın âyetlerine küfrediyorsunuz,[91] Allâh yaptıklarınızı görüp duruyor(ken)?"

99. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Niçin Allâh'ın doğru yolundan, îmân edenleri menediyorsunuz, görüp durdu-

---

muştur, ki "başka dînlerden, bâtıl ilâhlardan yüzçevirip yalnızca tek Allâh'a yönelen muvahhid" demektir. (VI/3822)

88a *Bekke* (–Meâl'de, *Mekke* diye karşılık verilmiştir–), "Mekke" olabileceği gibi, beldenin ismi "Mekke", Mescid-i Harâm'ın yeri de "Bekke" olabilir. (II/1148)

88b •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

88c •Âyette; *bütün* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

88d •Meâl'deki *ma'bed* kelimesi fazladır, ya da *–ma'bed* kelimesi *beyt*'in karşılığı ise– *beyt* kelimesi fazladır. Dolayısıyla âyete şu karşılıklar verilebilir: "Doğrusu insânlar için (tevhîd sembolü bir ma'bed olarak) vaz' olunan [yapılan/inşâ edilen] ilk ev, Bekke'dekidir; o ki mübârektir ve âlemîn için hidâyettir" veyâ "Doğrusu, (bir tevhîd sembolü olarak) insânlar için binâ edilen ilk ev [beyt], âlemîn [insânlar] için hidâyet ve bereket kaynağı olan Bekke'deki (ev)dir [Ka'be'dir]". (E.Ö)

89 *Küfr*'ün (–Meâl'de, *tanımazsa* diye çevirilmiştir–) aslı olan *kefir*, "sıradan bir örtmek" iken; *küfr*, "ni'meti örtmek, yânî nankörlük"tür. Şer'an *küfr* ise, îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır (I/207). Müfessirlerin çoğuna göre âyetten murâd, kudreti varken haccı terketmektir. (II/1149)

90 *Ğani*, "hiç kimseye (ve hiçbir şeye) ihtiyacı olmayan, her şeyden (ve herkesten) müstağni olan" demektir. (II/901)

91 •Bu âyetin, *De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Allâh amellerinize/işlediğiniz şeylere şehîd [şâhid/tanık] olduğu hâlde niçin Allâh'ın âyetlerine küfrediyorsunuz?"* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. Ayrıca *küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

ğunuz hâlde niçin onun çarpıklığını istiyorsunuz? Allâh yaptıklarınızdan ğâfil değildir".

100. Ey o bütün îmân edenler! Eğer o Kitâb verilenlerden herhangi bir fırkaya uyarsanız sizi, îmânınızdan sonra çevirirler kâfir ederler.

101. Sizler ise küfre nasıl dönersiniz, ki önünüzde Allâh'ın âyetleri okunuyor, içinizde[92] Resûlü bulunuyor! Hâlbuki herkim Allâh'a sıkı tutunursa o, muhakkak bir doğru yola çıkarılmıştır.

102. Ey o bütün îmân edenler! Allâh(ın azâbın)a (karşı) nasıl korunmak gerekse, öyle korunun (da) hakkıyla muttakî[93] olun ve her hâlde müslim [ancak Allâh'a teslîm olmuş kimseler] olarak can verin!

103-104. Topunuz bir(den) Allâh(ın) ipine[94] sımsıkı tutunun, birbirinizden ayrılmayın ve Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini düşünün; sizler birbirinize düşmanlarken O sizin kalblerinizin arasında ülfet husûle [dostluk meydana] getirip (sizi birbirinize) yanaştırdı da (O'nun) ni'meti sâyesinde uyanıp kardeş oldunuz, hem, sizler ateşten bir çukurun tam kenarında bulunuyordunuz da O, tuttu sizi ondan kurtardı.

Şimdi böyle size âyetlerini beyân ediyor ki, Allâh'a doğru gidebilesiniz.[95] Hem (ey îmân edenler) siz(in hepiniz)den[96] müteşekkil önde gider, hayra da'vet eder, ma'rûf ile

---

92 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinizde* yerine *içinde* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

93 •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

94 *Hablullâh* [*Allâh'ın ipi*], "Allâh'a vuslat sebebi olan delîl, vâsıta" demektir, ki "Kur'ân, tâat, cemaat, ihlâs, İslâm, Allâh'ın ahdi, Allâh'ın emri olduğu" şeklindeki rivâyetlerle tefsîr edilmiştir. Aslında bunların hepsi de birbirine yakındır. Bu âyetle müslümanların, cemaat ve ictimâiyyet ile emrolunduklarında şübhe yoktur. Bununla berâber, burada cemaat, *hablullâh'ın* [*Allâh'ın ipinin*] aynı değil, ona sarılıp tutunmanın sonucudur. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a), "Gökten yere indirilmiş olan Allâh'ın ipi [*hablullâh*], Kur'ân-ı Kerîm'dir" buyurmuştur. (II/1153-1154)

95 •Meâl'de, *Şimdi böyle size âyetlerini beyân ediyor ki, Allâh'a doğru gidebilesiniz* şeklinde tercüme edilen cümleye şöyle karşılık vermek daha uygun olur: *Hidâyete ermeniz için/eresiniz diye, Allâh âyetlerini size işte böyle beyân ediyor* [*bildiriyor*]. (E.Ö)

96 *Minkum* (–Meâl'de, *sizden* diye tercüme edilmiştir–) ibâresindeki *min* edatı, tecrîdî veyâ teb'îzî olmak üzere iki ma'nâya muhtemeldir: A) Her müslüman (ve tüm toplum) bu görevi [*emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker* görevini]

emr(eyler) ve münkerden nehyeyler bir ümmet olsun, işte onlardır o felâh bulacaklar.

105. Ve şunlar, şu kendilerine beyyine/[açık delîl]ler geldikten sonra ayrılık çıkarıp ihtilâf edenler gibi olmayın, onlar için büyük bir azâb var.

106-107. O birtakım yüzlerin ağaracağı ve birtakım yüzlerin kararacağı gün (var ya), o vakit o yüzleri kara çıkanlara şöyle denecek: "Yâ!.. Îmânınızdan sonra küfrettiniz ha?! O hâlde tadın azâbı, ettiğiniz nankörlüğün cezâsı (olarak)".

Ammâ, yüzleri ak olanlar, hep Allâh'ın rahmeti içindeler, onlar onun içinde ebednişinler[97] [ebedî kalacaklar].

108. İşte bunlar Allâh'ın âyetleridir, onları sana hakk sebebiyle tilâvet[98] ediyo/[okuyo]ruz, yoksa Allâh, âlemîne [âlemlere/insânlara] bir zulm murâd edecek değil.

109. Hem, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır, bütün işler de Allâh'a irca' olunur [döndürülür].

110. Siz, insânlar için çıkarılmış en hayrlı bir ümmet olmak üzere vücûda geldiniz; ma'rûfu emredersiniz, münkerden nehyeylersiniz ve Allâh'a inanır îmân getirirsiniz.

Ehl-i Kitâb da îmâna gelse idi, elbette hakklarında hayrlı olurdu, içlerinden îmân edenler varsa da, ekserisi dîn/[itaat]den çıkmış (kimselerdir)/fâsıklardır.[99]

---

yerine getirmelidir. B) İslâm cemaatinin, bu görevi yerine getirecek özel bir grub oluşturması gerekir. (II/1155 ve krş. Âl-i 'İmrân: 110)

•Doğru olan birinci ma'nâdır; zîrâ, âyetin sonunda, *İşte böyleleri felâha erecek* buyuruluyor. Yalnızca emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker yapanlar felâha ereceğine, bu görevi yerine getirmeyenler ise felâha eremeyeceğine göre, Yüce Allâh'ın, mü'minlerden sâdece bir kısmını bununla yükümlü kıldığı nasıl söylenebilir?!.. (E.Ö)

97 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ebednişinler* yerine *ebednişindirler* yazılmıştır, ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

98 *Tilâvet*, "ta'kîb etmek, arkasına düşmek" demektir. Râğıb el-İsfehânî'nin beyânına göre, "özellikle Allâh'ın indirdiği Kitâbları okumak" veyâ "onların içindeki emir ve nehiyleri, teşvik ve uyarıları îtiyadla ta'kîb etmek"tir. Burada ise, "Cebrâîl vâsıtasıyla okumak" veyâ "tenzîl"den [inmekten/indirilmekten] mecâzdır. (V/3718 ve krş. Bakara: 252, not: 347)

99 •Meâl'de, *Dînden çıkmış fâsıklardır* diye çevirilen *fâsiqûn* kelimesine, ya *fâsıklar* ya da *dînden [itaatten] çıkmışlar* ma'nâlarından birinin verilmesi yeterlidir. *Fısk/fâsık* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133. (E.Ö)

111-112. Size, ezâdan başka bir zarar edemezler ve sizinle çarpışacak olsalar, size arkalarını döner (kaçıp gider)ler, sonra da nusret [yardım] bulamazlar. Nerede bulunsalar zillet altında kalmaya mahkûmdurlar, meğer ki Allâh'ın ahdine [habline] ve mü'minlerin[100a] [insânların] ahdine [habline] sığınmış olsunlar.

Döne-dolaşa Allâh'ın gazabına[100b] müstahakk oldular ve meskenet altında ezilmeye mahkûm kaldılar;[101] çünkü Allâh'ın âyetlerine küfrediyorlardı[102] ve peygamberleri, bile bile hakksızlıkla öldürüyorlardı, çünkü âsi olmuşlardı ve aşırı gidiyorlardı.

113-115. Hepsi bir değiller, Ehl-i Kitâb[103] içinden kalkınan [doğru/âdil] bir ümmet[104] [topluluk] var, –(ki onlar) gece vakitleri Allâh'ın âyetlerini okuyup secdelere kapanıyorlar, (işte onlar) Allâh'a inanı(p îmân ede)rlar, Âhiret Günü'ne inanı(p îmân ede)rlar, ma'rûfu emrederler, münkerden nehyederler, hayrlara koşuşurlar– ve işte bunlar sâlihîndendirler [doğru ve erdemli kimselerdendirler] ve hayra dâir her ne yaparlarsa, hiçbir zamân o (yaptıkları)na (mukâbil) küfrân [nankörlük] ile karşılanmayacaklar;[105] (işledikleri hayrların karşılığını tastamâm alacaklar)dır. Ve Allâh o muttakîleri[106] bilir.

116. Küfredenler[107] (yokmu), her hâlde [doğrusu] onların ne malları,

---

100a • Meâl'de, *mü'minlerin* diye çevirilen *nâs* lafzı, *insânların* anlamına gelir. (E.Ö)

100b • *Ğazab* kelimesi için bkz. Fâtiha: 7, not: 14. (E.Ö)

101 • Krş. Bakara: 61, not: 75. (E.Ö)

102 • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

103 Müfessirlerin çoğuna göre buradaki *Ehl-i Kitâb* ile, Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'ya îmân edenler kasdedilmiştir. Ba'zı müfessirlere göreyse buradaki *Ehl-i Kitâb*, müslümanları da kapsayan bir ma'nâya sâhibdir. Âyetin siyâkının da, *Ehl-i Kitâb da îmâna gelse idi, elbette hakklarında hayrlı olurdu, içlerinden îmân edenler varsa da...* (Âl-i 'İmrân/110) cümlesindeki mü'minleri beyân ettiği zâhirdir. (II/1160)

104 *Kalkınan bir ümmet* [*ümmet-i kâime*], "hakk-şinâs, doğru, doğrulan" veyâ "Allâh için kalkan, müstakîm, âdil ümmet" anlamlarına gelir. (II/1159)

105 • Yaptıkları hayrların mükâfâtları eksiksiz olarak verilecek. (E.Ö)

106 • *Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

107 • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

ne evlâdları, kendilerini Allâh'tan kurtaracak değildir. Onlar, ashâb-ı nâr/[ateşin arkadaşları]dır (ve) hep onda kalacaklar.

117. (Kâfirlerin) bu dünyâ hayâtında[108] [süflî/yakın hayât'ta] yapmakta oldukları masrafın [infâkın/harcamanın] meseli, bir rüzgâr meseline benzer,[109] ki onda kavurucu bir soğuk var, nefslerine [kendilerine] zulmeden bir kavmin ekinine sataşmış da onu mahvetmektedir.

Ve onlara Allâh zulmetmemişti, velâkin (onlar) kendilerine zulmediyorlardı.

118. Ey o bütün îmân edenler! Ağyârınızdan yar tutmayın;[110] sizi şaşırtmakta kusur etmezler, sarpa sarmanızı arzu ederler. Görmüyormusunuz buğzları[111] [kin ve öfkeleri] ağızlarından taşmakta,[112] sînelerinin gizlediği ise daha büyüktür. İşte size âyetleri[113] sarih [açıkça] bildirdik, (eğer) aklederseniz.

119. Ha [bakın], sizler öyle kimselersiniz ki onları seversiniz, onlar ise bütün (ilâhî) Kitâb(lar)a îmân ettiğiniz hâlde sizi sevmezler. Hem, yüzünüze geldilermi, "Biz îmân ettik"[114] derler ve tenhâ(da birbirleriy-

108 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *hayât-ı dünyâ* terkibinin, –hakklı olarak– *dünyâ hayâtı* ma'nâsına gelmediğini, *en yakın* veyâ *süflî/pek alçak* ma'nâsına geldiğini ifâde etmişti. Bkz. Bakara: 86, not: 108. (E.Ö)

109 •Kâfirlerin bu dünyâda yaptıkları infâkın meselinin, mücerred bir rüzgâr meseline değil, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinine sataşan, kendisinde kavurucu bir soğuk bulunan rüzgârın mahvettiği ekine benzetildiğine dikkat edilmelidir. (İşte kâfirlerin de dünyâda yaptıkları infâk böyle mahvolur, hiçbir işe yaramaz.) Yâni, kâfirlerin dünyâda yaptıkları infâkın meseli, rüzgâra değil, misâlin tümüne birden benzetilmektedir. (E.Ö)

110 Bu âyetle mü'minlerin, kâfirleri ve münâfıkları, iç yüzlerine vâkıf olacak özel işlerde ve muâmelelerde kullanmaları yasaklanmıştır. (II/1162)

111 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *buğzları* yerine –yanlışlıkla– *boğazları* yazılmıştır. (E.Ö)

112 Onlar size zarar vermekten geri durmazlar, size meşakkat ve zahmet veren şeylerden memnun olurlar. Kin ve öfkeleri ağızlarından taşmış, sürekli aleyhinizde propaganda yapıyorlar, göğüslerinde/içlerinde gizledikleri öfke ve kin ise çok daha şiddetlidir. (II/1163)

113 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *size âyetleri* yerine *âyetleri size* yazılmıştır, ki neticede bir fark yoktur. (E.Ö)

114 •Meâl'in aslında, *Biz îmân ettik* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *âmennâ* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

le yalnız) kaldılarmı, gayzlarından [öfke ve kinlerinden] aleyhinizde[115] parmaklarını ısırırlar.
De ki: "Gayzınızla [öfke ve kininizle] ölün!"
Her hâlde [şübhesiz] Allâh bütün sînelerin künhünü bilir.

120. Size bir iyilik dokunursa fenâlarına gider, başınıza bir musibet gelirse onunla (sevinip) ferahlanırlar. Ve eğer siz sabırlı olur ve iyi korunursanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez, çünkü Allâh onları kendi amelleriyle kuşatmıştır.

121-122. Hani bir vakit erkenden ehlin/[âilen]den (ayrılıp savaş için) çıkmıştın, mü'minleri, muhârebe[116a] [kıtâl/savaş] için elverişli mevki'lere yerleştiriyordun;[116b] –ve Allâh'tı bir işiten, bilen– o dem ki içinizde(n) iki tâife yılmak istemişlerdi, Allâh zahîr/[destekçi]lleriyken ve ancak Allâh'a demek (güvenip) dayanmalı mü'minler.

123. Filhakîka [hakîkaten] sizler birkaç bîçâre iken Bedir'de Allâh sizi, mahzâ nusretiyle [sırf yardımıyla] muzaffer buyurdu. O hâlde, Allâh(ın emir ve yasakların)a (ri'âyet ederek) korunun ki şükredesiniz.

124. O vakit ki, mü'minlere şöyle diyordun: "İndirilmekte bulunan üçbin melâike [melek] ile Rabbinizin size imdâd [yardım] etmesi, yetişmezmi size?!"

125-128. Evet, siz sabr u sebât eder ve itaatsizlikten sakınırsanız [ittikâ ederseniz], onlar da şu dakîkada üzerinize geliverirlerse, Rabbiniz size beşbin melâike ile imdâd edecek, (hem de) nişanlı-nişanlı (meleklerle) –ve bunu, Allâh size[117a] sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı, yoksa nusret [yardım] ancak Allâh'tandır;[117b] (zîrâ) azîz [yenilmez kudret sâhibi] O, hakîm [hikmet sâhibi] O– tâ ki o küfredenlerden bir kolu kessin ve-

---

115 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *aleyhinizde* kelimesi yoktur. (E.Ö)

116a • Âyette *qıtâl* [*kıtâl*] deniyor. *Harb/muhârebe* ile *kıtâl/mukâtele* [*savaş*] arasında fark vardır. (E.Ö)

116b Bu ve bundan sonraki âyette, Uhud savaşı'na [ğazvesi'ne] işâret ediliyor. (II/1165)

117a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh size* yerine *size Allâh* yazılmıştır, ki netice itibâriyle aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

117b • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Meâl'de, *Yoksa nusret ancak Allâh'tandır* diye çevirilen *ve mâ'n-nasru illâ min-'ındillâhi* lafzının tam karşılığı, *ve Allâh indinden* [*yanından*] *olması hâriç yardım yoktur* şeklindedir. Aynı ibârenin diğer bir çevirisi için bkz. Enfâl: 10, not: 10a. (E.Ö)

yâ onları[118] perişan etsin de hâib ü hâsir[119] dönüp gitsinler, –senin elinde emr/[hüküm]den birşey yok–[120] yâhud onlara tevbe ettirsin veyâhud azâb etsin; çünkü onlar zâlimdirler.

129. Hem, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır; dilediğine mağfiret eder, dilediğine azâb... ve Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir.

130-131. Ey o bütün îmân edenler! Öyle kat kat katlayarak ribâ [fâiz][121] yemeyin, Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ki felâh[122] bulasınız. Hem, o kâfirler için hazırlanmış ateşten korunun.

132-135. Allâh'a ve Peygamber'e itaat edin ki rahmete erdirilesiniz ve koşuşun Rabbinizden bir mağfirete ve bir cennete, ki onun[123] eni, semâvât u arz [gökler ve yer] genişliğidir, muttakîler[124] için hazırlanmıştır.

O muttakîler ki, bollukta ve darlıkta (Allâh yolunda) infâk eder/[harcar]ler ve kızdıklarında öfkelerini yutarlar ve nâsın [insânların] kusurlarını affedicidirler –Allâh da muhsin/[güzel hareket eden]leri sever– ve onlar ki, bir kabahat yaptıkları veyâ nefslerine bir zulmettikleri vakit Allâh'ı anarlar da, derhal günâhlarına istiğfâr ederler, –günâhları da Allâh'tan başka kim mağfiret eder?!– hem[125] onlar[126] yaptıkların(d)a bile bile ısrâr etmezler.

136. İşte bunların mükâfâtı, Rabb'-

---

118 •Meâl'de atlanan *hum* zamîrine karşılık, *onları* kelimesini metne koyduk. (E.Ö)

119 *Hâib ü hâsir dönüp gitsinler;* yâni, "amaçlarına ulaşamayıp elleri boş dönsünler". (II/1172)

120 "Ey Muhammed! Başkaları şöyle dursun, sen bile bizzat hiçbir emre, hiçbir hükme mâlik değilsin, sâdece görevlendirilmiş bir kulsun. Allâh'ın emri olmayınca, o kâfirlere veyâ muhâliflere hiçbir şey yapamazsın". (II/1172)

121 Lügatte *ribâ;* "artmak, fazlalaşmak" ma'nâsına masdar olup *fâiz* dediğimiz özel artışın adıdır. Şeri'atte ise "değiş-tokuşta, alış-verişte karşılığı bulunmayan fazlalık"tır. (II/952)

122 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

123 •Meâl'in orijinalinde atlanan *ha* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

124 • *Muttakî* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)

125 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hem* yerine –yanlışlıkla– *hep* yazılmıştır. (E.Ö)

126 •Meâl'in orijinalinde atlanan *hum* zamîrine karşılık, *onlar* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

lerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akar cennetlerdir, içlerinde ebedî kalmak üzere onlar. Ne de güzeldir ecri [mükâfâtı], (güzel) iş yapanların.

137. Sizden evvel kânûn olmuş birtakım vak'alar[127] geçti, onun için arzda [yeryüzünde] dolaşın da bir bakın; peygamberleri[128] tekzib eden/[yalanlayan]lerin âkıbetleri nasıl olmuş?!

138. Bu işte, ümûm insânlar için bir beyân[129] [bildiri/duyuru] ve bilhassa korunacak (kimseler)/muttakîler için bir va'z u irşâddır.[130]

139. Fütûr getirmeyin [yılmayın] ve mahzûn olmayın –daha yükselecekken sizler– gerçek mü'minlerseniz.

140-141. Eğer size bir yara (veyâ ıztırâb/belâ) dokundu ise, (öteki) heriflere de öyle bir yara dokundu. Hem o (zafer ve galebe) günler(i)[131] (var ya), Biz onları insânlar arasında evirir-çeviririz; (kâh falanların lehine, kâh da filanların. Böyle yapmamızın sebebi ise,) hem Allâh îmân edenleri bileceği [ortaya çıkaracağı] ve sizden şehîdler/şâhidler tutacağı için –(ma'lûmdur) ki Allâh zâlimleri sevmez–[132] ve (hem de) Allâh îmân edenleri seçip, kâfirleri[133] mahvedeceği için.

142-143. Yoksa siz zannettinizmi ki, Allâh içinizden o mücâhede [cehd ü gayret] edenleri hiç (ortaya çıkarıp) belli etmeden, sabredenleri belli etmeden cennete girivereceksiniz?! Celâlim hakkı için, siz o ölümle kar-

---

127 Âyette geçen *sünen* (–Meâl'de, ***kânûn olmuş birtakım vak'alar*** diye çevirilmiştir–) kelimesi, burada *vekâyi* [*vak'alar*] ma'nâsınadır. (II/1179)

128 •Âyette, *peygamberleri* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

129 Sözkonusu bu ihtâr ve gerisi/devâmı, insânların tümüne bir beyân, fakat yalnız muttakîler [günâhlardan korunanlar/Allâh'ın emir ve nehylerine riâyet edenler] için bir hidâyet ve öğüddür. (II/1180)

130 *Va'z u irşâd* [*mev'ize*], "dîn yolunda lâyık olmayan şeylerden nehyetmeyi ifâde eden –öğüd/nasihat türünden– kelâm"dır. (II/1180)

131 O zafer ve galebe günleri... (II/1182)

132 Herhangi bir zamânda kâfirlerin bir zafer günü görmüş olmaları bile, bir nevi îmân ile alâkadardır. Meselâ, kâfirlerin bâtıla îmânlarının kuvveti, mü'minlerin hakka îmânlarının kuvveti ile mukâyese edildiği zamân kâfirin bâtıla olan îmânında daha ziyâde bir şiddet ve kuvvet varsa, o kâfirler, o mü'minlere galebe edebilirler, ki bu galebe, bâtılın hakka galebesi değil, bir îmânın diğer îmâna galebesi demektir. (II/1183)

133 •*Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

şılaşmadan evvel onu temenni ediyordunuz,[134] fakat işte onu gördünüz, bakıp duruyordunuz.

144. Muhammed de ancak bir resûldür; –o'ndan evvel resûller hep geldi-geçti– şimdi o ölür veyâ katledilir/[öldürülür]se, siz ardınıza dönüverecekmisiniz?![134] Herkim ardına dönerse, elbette Allâh'a bir zarar edecek değil, fakat şükredenlere[135] Allâh yarın mükâfât verecek.

145. Hem, Allâh'ın izni olmadıkça, kimseye ölmek yok. O (ölüm), vâdesiyle yazılmış şaşmaz bir yazı(dır).[136]

Bununla berâber, kim dünyâ sevâbını isterse, ona, ondan veririz; kim de âhiret sevâbını isterse, ona da ondan veririz; şükredenlere ise muhakkak mükâfât vereceğiz.

146-148. Nice peygamber maiyyetin/[berâberin]de rubûbiyyet[137] âşi-

134 •143. âyetteki *temennevne'l-mevte min-qabli en-telqavhu* ibâresinin tam karşılığı, *onunla karşılaşmadan evvel o ölümü temenni ediyordunuz* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

İnkılâb 'ale'l-'aqıb, esâsen "ökçeler üzerinde dönmek" demektir ki –asker yürüyüşünde olduğu gibi– "tam sağdan veyâ soldan geri dönmek"tir. İki ökçeyi birden yerinde çevirmek sûretiyle *inkılâb 'ale'l-'aqıbeyn*, ayakları çaprazlaştırdığından yürümeyi imkânsız kılar. Kur'ân-ı Kerîm'de bu ta'bîr, ya harbde/savaşta firârdan kinâye veyâ dînde irtidâddan mecâz olmak üzere iki ma'nâya muhtemeldir. Burada zâhir olan, "irtidâd" ma'nâsınadır ki harbden firâr dolayısıyla istifhâm-ı inkârî ile, "irtidâdmı edeceksiniz?!" diye bir kınama ifâde eder. (II/1193)

135 Burada *şükredenler*'den maksad, "İslâm'da sebât ederek vazifelerini yerine getirenler"dir. (II/1194)

136 Ölüm, Allâh indinde belirlenip takdîr edilmiştir; ne ileri gidebilir, ne de geri kalabilir, tam belirlenen vakitte gerçekleşir. (II/1195)

137 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *rubûbiyyet* yerine *rubûbiyyete* yazılmıştır. (E.Ö) *Ribbiyyûn* (–Meâl'de, *rubûbiyyet âşınâ* diye karşılık verilmiştir–), *ribbî*'nin çoğuludur ki *rabbânî* gibi Rabbe nisbet olup "Rabbe kulluk eden" demektir. *Rabbânî*, "mürebbi" demek olan *rabbana* nisbet olarak mülâhaza edilebildiği gibi, *ribbî* de, "cemaat" demek olan *ribbe*'ye nisbet olarak tahlil edilmiştir ki esâsında ictimâî mefhûmu mülâhazasıyla "cemaat" diye tefsîr edilmiştir. Bunlardan başka Vâhidî'nin Ferrâ'dan nakli vechile *ribbiyyûn*, "evvelûn" [evvelkiler] ma'nâsına da gelir. Ba'zıları, *rabbânî* ile *ribbî* arasında bir ma'nâ farkı bulunduğunu söylemişlerdir. Ezcümle İbn Zeyd demiştir ki: "*Rabbânî*, 'eimme-i vülât'; *ribbî* de 'raiyye'dir ki ribbe müntesibdirler. Binâenaleyh, *rabbânî* de *ribbî* de, 'Rabbe intisâb' ma'nâsını mutazammın olmakla berâber *rib-*

nâ [Rabbe kulluk eden] birçok erenler harbettiler[138] de Allâh yolunda başlarına gelenlerden dolayı fütûr getirmediler [yılmadılar], zaaf göstermediler, miskînlik etmediler, –Allâh da sabredenleri sever– başka bir söyledikleri de yoktu, sâde(ce), "Yâ Rabbenâ[139a] Bize günâhlarımızı ve işimizde(ki) taşkınlıklarımızı mağfiret buyur, cihâd meydanında[139b] ayaklarımızı iyi dire ve kâfirlere karşı bizleri mansur kıl [bize yardım et]!" diyorlardı.

Binnetice [netice olarak] Allâh da kendilerine hem dünyâ sevâbını verdi, hem de âhiretin güzel sevâbını. Öyle ya, Allâh güzel iş yapan(lar)ı/muhsinleri[140a] sever.

149-150. Ey o bütün îmân edenler! Eğer kâfirlere itaat edecek olursanız, sizi tersinize çevirirler de, öyle bir inkılâba uğrarsınız[140b] ki, (büs)bütün hüsrân içinde kalırsınız.

Doğrusu, sizin mevlâ/[dost-hâmi ve yardımcı]nız bir[141a] Allâh'tır ve O, yardım (edenlerin ve) edeceklerin en hayrlısıdır.

151. Allâh'ın, (hakklarında) hiçbir burhân[141b] [*sultân:* hüccet, kesin delîl] indirmediği şeyleri O'na[141c] şe-

---

biyyûn, 'ribbe intisâb ile terbiye ve ta'lîm görmüş cemaat'; *rabbânî* ise 'Rabbe intisâb ile diğerlerini ta'lîm ve terbiye edebilecek yüksek seviyede bulunanlar' diye tefrik edilmek en uygun ma'nâ olacaktır". Bununla birlikte, bunların müterâdif [eş anlamlı] veyâ *ribbiyyûn rabbâniyyûn*'dan e'amm olarak da kullanılması câiz olur. (II/1197 ve krş. Mâide: 44, not: 78)

138 • *Harb/muhârebe* ile *kıtâl/mukâtele* arasında fark vardır. (E.Ö)

139a • Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

139b • Âyette, *cihâd meydanında* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

140a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yapan muhsinleri* yerine *yapanları* yazılmıştır. (E.Ö)

140b • Bkz. Âl-i 'İmrân: 144, not: 134. (E.Ö)

141a • Âyette, *bir* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

141b • Meâl'de, *burhân* diye karşılık verilen kelimenin orijinali *sultân*'dır. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *sultân* kelimesiyle ilgili olarak şöyle demektedir (E.Ö): *Sultân*, "hüccet, burhân ve delîl" demektir. (II/1198)

141c • Meâl'in aslında, *Allâh* [*Allâh'ın*] lafzı ile *hi* [*O'nun*] zamîrinin yeri değiştirildiği için ibârede bir karışıklık oluşmuştur. O nedenle ibârenin meâlini –aslına uygun olarak– yeniden verme ihtiyacı duyduk: "Allâh'a ortak koştukları şey-

rîk[142] [ortak] koştukları için, Biz o kâfirlerin kalblerine korku[143] düşüreceğiz. Onların varacakları yer cehennemdir.[144a] Ne de kötüdür o zâlimler(in) yatağı!..

152. Filhakîka [hakîkaten] Allâh'ın size va'di[144b] doğru çıktı; o hengâmda (yâni, Uhud savaşı'nın başlarında) onları [Mekke müşriklerini] –O'nun izniyle–[145] doğruyordunuz,[146a] tâ o sevdiğiniz galebeyi [zafer ve ganimeti] Allâh size gösterdikten sonra isyân edip (Resûlullâh tarafından) verilen emirde nizâa kalkarak yıldığınız lahzâya [âna] kadar; ki kiminiz dünyâyı istiyordu, kiminiz âhireti istiyordu.

Sonra, Allâh sizi mübtelâ kılmak [denemek] için[146b] onlardan çevirdi. Maamâfih [bununla birlikte] sizden aff

---

ler –ki O, hakklarında/onlar hakkında aslâ bir sultân [hüccet/delîl] indirmemiştir– sebebiyle o küfredenlerin kalblerine ru'b ilqâ edeceğiz [kalblerine korku bırakacağız/kalblerini korku ile dolduracağız]" veyâ "O küfredenlerin kalblerine, Allâh'a ortak koştukları şeyler –ki O, hakklarında/onlar hakkında aslâ bir sultân indirmemiştir– sebebiyle ru'b ilqâ edeceğiz" veyâ "O'nun, hakklarında/onlar hakkında aslâ bir sultân indirmediği şeyleri Allâh'a ortak koşmaları sebebiyle o küfredenlerin kalblerine ru'b ilqâ edeceğiz" veyâ "O küfredenlerin kalblerine, Allâh'a ortak koştukları şeyler –ki O, hakklarında/onlar hakkında bir sultân indirmemiştir– sebebiyle ru'b ilqâ edeceğiz". (E.Ö)

142 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şerîk* yerine *şirk* yazılmıştır. (E.Ö)

143 *er-Ru'b,* "kalbi dolduran korku" demektir. (II/1198)

144a •Meâl'de, *cehennem* diye çevirilen *en-nâr* kelimesi, *o ateş* demektir. (E.Ö)

144b •*Allâh'ın va'di* için bkz. Âl-i 'İmrân: 124-125. (E.Ö)

145 •Meâl'in aslında atlanan *bi-iznihî* ibâresine karşılık olarak, *O'nun [Allâh'ın] izniyle* ifâdesini –Tefsîr'den (II/1199) istifâdeyle– metne dâhil ettik. (E.Ö)

146a *İz tahussûnehum [onları/düşmanları/Mekke müşriklerini kesip doğruyordunuz].* Bu ibâredeki *hass,* "qatl ile ibtâli hissetmek" ma'nâsına "qatl-i kesîr [çok öldürmek] ve kökünü kesmek" ma'nâlarına gelir. Yâni, düşmanınızı Allâh'ın tevfikiyle/yardımıyla bozmuş, önünüze katmış 'ale't-tevâlî [aralıksız/habire] kesiyordunuz ve kesecektiniz; fakat siz bu nusretin/yardımın tamâm olması için sabr, ittikâ ve emre itaat gibi lâzım gelen şartlara ri'âyet etmediniz, onun için va'din tahakkuku o zamâna kadar devâm edebildi, ki nihâyet zaaf-ı kalbe düştünüz, sabredemeyip ganimete hırs ettiniz, emir ve kumandada münâzaa ettiniz ve isyân eylediniz. (II/1199)

146b Kalblerinizin zaafı, isyân ve çekişmeniz üzerine sizi, o musibetlere mübtelâ kılmak ve imtihân etmek için düşmanlarınızdan geri çevirdi. (II/1199)

da etti;[146c] Allâh'ın mü'minlere (büyük) bir fazlı [lütfu] var.

153. O sıra siz boyuna (kaçıp) uzaklaşıyordunuz, kimseye dönüp bakmıyordunuz, Peygamber ise arkanızdan sizleri çağırıp duruyordu; bunun üzerine, Allâh sizi gam'a karşı gam ile müsâb kıldı[147] ki, ne elinizden giden zafere, ne de başınıza gelen musibete mahzûn olmayasınız; ve (çünkü) Allâh biliyor[148] ne yapıyordunuz.

154. Sonra, o (keder ve) gam'ın arkasından üzerinize bir emniyet indirdi; bir uyku ki içinizden bir tâifeyi sarıyordu,[149] bir tâife de nefslerinin) sevdâsına düşmüşlerdi,[150] Allâh'a karşı câhiliyye zannı; nâ-hakk [hakksız/bâtıl] bir zann besliyorlardı[151] (da), "Varmı biz(im elimizd)e (savaş konusunda) o emr/[hüküm]den birşey?" diyorlardı.

(Ey Muhammed! Onlara,) "Hakîkat(en) emrin [hüküm ve takdîrin] hepsi Allâh'ın" de.

(Ey Muhammed!) Onlar nefs/[iç]lerinde,[152] sana açamadıkları[153] birşey gizliyorlar (ve), "Bizim, (savaş ko-

---

146c Nedâmetiniz/pişmanlığınız sebebiyle sizi afv [aff] da etti. (II/1199)

147 A) Allâh sizi keder üstüne kederle cezâlandırdı; aldığınız ganimetler zâyi oldu, yaralanıyor, öldürülüyor, düşmanın zaferiyle üzüntüye garkoluyor, Peygamber'i (s.a) öldürmek için yapılan hücûmla perişan oluyordunuz. B) Siz isyânınızla Resûlullâh'ı kederlendirdiniz, Allâh da ona karşılık sizi kederlendirdi. C) Peygamber (s.a) sizin başınıza gelen felâketlerin acısını yüklenerek size gam-küsar oldu. (II/1204)

148 •Meâl'de, *biliyor* karşılığı verilen kelimenin aslı ***habîr***'dir ki –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (II/1204) verdiği ma'nâya göre– ***haberdardır/haber alandır*** anlamına gelir. (E.Ö)

149 Ma'lûmdur ki insânı şiddetli korku içinde uyku tutmaz, uykusuzluk devâm ettikçe de perişanlık artar. O nedenle, böyle bir hâl içinde uyuyabilen korkuyu unutmuş, bir emniyet duymuş, bir sükûnet-i kalbiye bulmuş demektir. (II/1204-1205)

150 Münâfıklar yalnız kendilerini düşünüyor, dînî ve Peygamber'i umursamıyorlardı; sâdece ganimet almak veyâ ihtilâl çıkarmak için gelmişlerdi. (II/1206)

151 Allâh hakkında kötü zannda bulunuyor, "Artık Peygamber'in işi bitti, Muhammed hakk peygamber olsaydı, Allâh o'na kâfirleri böyle musallat etmezdi" diyorlardı. (II/1206)

152 Gönüllerinde veyâ kendi aralarında birşey, bozuk bir fikir, bir küfr gizliyorlar ki onu sana açamazlar. (II/1206)

153 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *açamadıkları* yerine ***açmadıkları*** yazılmıştır. (E.Ö)

nusunda) emr/[hüküm]den bir hissemiz olsa [bizim görüşümüze göre hareket edilse] idi,[154] burada katlolunmaz/[öldürülmez]dik" diyorlar. (Onlara) de ki: "Evinizde de olsa idiniz, üzerlerine[155] katl [ölüm/öldürülmek] yazılmış bulunanlar[156] yine çıkacak, düşüp kaldıkları yerleri çâresiz boylayacaklardı".

Allâh sînelerinizdekini yoklamak ve yüreğinizdekini meydana çıkarmak içindir ki, bunu başınıza getirdi. Allâh sînelerin künhünü bilir.

155. O iki cemiyet(in Uhud'da) çarpıştığı gün, içinizden arkasını çevirenler(e gelince), hakîkaten onları şeytân –sırf ba'zı kesbleri bahânesiyle [işledikleri günâhlar sebebiyle]– (yoldan çıkarıp) kaydırmak istedi.[157a] Maamâfih [bununla berâber], Allâh kendilerinden affetti;[157b] (çünkü) Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, halîm/[hilm sâhibi]dir.

156. Ey o bütün îmân edenler! Sakın şunlar gibi olmayın, ki küfrettiler de ihvân/[kardeş]ları –arzda [yeryüzünde] bir seyahat ettikleri veyâ gazâya gittikleri vakit– hakklarında şöyle dediler: "Yanımızda olsalar ne ölürlerdi, ne katlolunur/[öldürülür]lardı".

Allâh bunu, kalblerinde bir hasret olarak bıraksın diye...[158]

Hâlbuki, hayâtı veren de Allâh, memâtı [ölümü] veren de. Ve Allâh her ne yaparsanız görüp duruyor[159] [vâkıftır/âşinâdır].

157. Celâlim hakkı için, eğer Allâh yolunda katlolunur [öldürülür] veyâ ölürseniz, her hâlde [elbette] sizin i-

---

154 *Bizim için o va'dolunan emrden birşey olsa idi;* yâni, "Muhammed'in va'di doğru olsa idi" yâhud "bizim rey ve tedbirden hissemiz olsa da, reyimiz ile hareket edilse idi..." (II/1207)

155 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerlerine* yerine *üzerine* yazılmıştır. (E.Ö)

156 Uhud'a çıkmayıp da evlerinizde otursaydınız, öldürülmeleri takdîr edilmiş olanlar, şübhe yok ki devrilip düştükleri yerlere çıkacak, yine öldürüleceklerdi. (II/1208)

157a Muhakkak ki, işledikleri günâhlar nedeniyle şeytân onların ayaklarını kaydırmak istedi. (II/1209)

157b Muhakkak ki, Allâh onların günâhlarını affetti. (II/1209)

158 Yâni, o itikâdın neticesi, kalblerin ebediyyen hasrette kalmasıdır. (II/1211)

159 *Basîr* (–Meâl'de, *görüp duruyor* diye karşılık verilmiştir–), *a'mâ*'nın [*kör*'ün] zıddıdır. Bununla berâber, *basar*'dan veyâ *basîret*'ten sıfat-ı müşebbehe olduğu için "*habîr*, her vechile işlerin zâhir ve bâtınına [iç yüzüne] *âşinâ*" anlamına gelir. (I/425)

çin Allâh'ın bir mağfiret(i/bağışlaması) ve rahmeti, onların dünyâda kalıp[160a] toplayacakları şeylerden daha hayrlıdır.

158. Celâlim hakkı için, ölseniz de, katlolunsanız [öldürülseniz] da her hâlde [mutlaka] hep Allâh(ın huzûrun)a haşrolunacak/[toplanacak]sınız].[160b]

159. Demek[161] mahzâ [sırf] Allâh'tan bir rahmet iledir ki sen onlara (karşı) yumuşak bulundun; eğer katı yürekli bir nobran [kaba, kırıcı] olsa idin, elbette etrâfından dağılmış gitmişlerdi.

O hâlde, kusurlarını[162a] affet de günâhlarına[162b] istiğfâr ediver ve emr/[topluma âit işler]de reylerini al,[162c] sonra da (bir karar üzerinde) azmettinmi, artık Allâh'a mütevekkil[163] ol [güvenip dayan], çünkü Allâh mütevekkil olanları sever.

160. Eğer Allâh size nusret verirse [yardım ederse], o vakit size gâlib

---

160a •Âyette, *dünyâda kalıp* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

160b *Le-ilallâhi tuhşerûn [her hâlukârda Allâh'a haşrolunacaksınız]*; yâni, başkasına değil, ancak Allâh'a haşrolunacaksınız. O'na sevkolunub O'nun huzûruna toplanacaksınız; ecrinizi/mükâfâtınızı, cezânızı O'ndan alacaksınız. (II/1212)

161 •Matbu nüsha'da *demeki* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *demek* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

162a •Meâl'de, *kusurlarını* diye tercüme edilen kelimenin aslı *'anhum*'dur [*onlardan*'dır]. (E.Ö)

162b •Meâl'de, *günâhlarına* diye çevirilen kelimenin aslı *lehum*'dur [*onlara*'dır veyâ *onlar için*'dir]. (E.Ö)

162c *Emr'de [topluma âit işlerde] reylerini al;* yâni, vahy vârid olmayıp rey ve ictihâda bağlı bulunan savaş gibi toplumla ilgili işlerde onların görüşünü al! (II/1213)

•Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husûs vardır: Şûrâ'nın, meşrûtiyet ya da demokrasi ile hiçbir ilgisi yoktur; hattâ bunlar, temel/esâs ve zihniyet itibâriyle birbirlerine taban-tabana zıddır. Resûlullâh (s.a) veyâ o'ndan sonraki halîfeler/emîrler, istişâre ile me'mûrdurlar; fakat, –son dönemlerde ba'zılarının zann ve iddiâ ettiği gibi– çoğunluğun görüşüne uyma mecbûriyyetleri yoktur; istişâreden sonra, dilediği kararı verme hakk ve yetkisine sâhibdirler. (E.Ö)

163 *Allâh'a mütevekkil ol:* "Allâh'a güvenip dayan, itimâd et, karar verdiğin husûsta azimle işe koyul!" (II/1213). İmâm Fahreddîn Râzî der ki: "*Tevekkül*, –ba'zı câhillerin zannettiği gibi– insânın kendisini ihmâl etmesi demek değildir. Böyle olsa idi, müşâvere emri tevekküle mâni olurdu. *Tevekkül*, 'zâhirî sebeblere ri'âyet ettikten sonra, onlara değil, Allâh'a güvenip dayanmak'tır". (II/1218)

(gelecek) yoktur ve eğer O sizi yardımsız bırakırsa, kimin haddinedir ki O'ndan sonra size yardım etsin!?[164] Ancak Allâh'a (güvenip) dayansın o hâlde mü'minler.

161. Bir peygamber için, emânete hıyânet olur şey değildir! Herkim hıyânet eder, ganimet ve hâsılâttan birşey aşırırsa,[165a] boynuna aldığını Kıyâmet Günü yüklenir getirir, sonra da herkese kazandığı (iyilik ve kötülüğün karşılığı) ödenir, hiç birine zulmedilmez.

162. Ya o vakit Allâh'ın rıdvânı [rızâsı] peşinde giden kimse, Allâh'ın hışmına uğrayan ve yatağı [me'vâ'sı/barınağı] cehennem olan kimseye benzermi?! O ne fenâ meâd/[durak]dır![165b]

163. Onlar [Allâh'ın rızâsı peşinde gidenler ve Allâh'ın hışmına uğrayıp da me'vâsı cehennem olanlar], Allâh indinde [yanında] derece derecedirler[166] ve Allâh her ne yapıyorsanız[167] görüp duruyor.[168]

164. Hakîkaten (de) Allâh mü'minleri minnettâr kıldı, zîrâ içlerinde[169] kendi (cins)lerinden[170] bir Resûl ba's buyurdu [çıkardı/gönderdi], onlara Allâh'ın âyâtı/[âyetleri]ni okuyor, on-

---

164 •Bu cümle iki şekilde anlaşılabilir: A) O'ndan [Allâh'tan] sonra... B) O'nun [Allâh'ın] yardımsız bırakmasından sonra... (E.Ö)
Bedir savaşı, Allâh'ın yardımının/yardım etmesinin, Uhud savaşı ise Allâh'ın yardımsız bırakması hâlinde, başlarına neler geleceği ihtâr edilmiş ve fiilen gösterilmiş olmaktadır. (II/1218)

165a •Âyette, *ganimet ve hâsılâttan birşey aşırır(sa)* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

165b *Ve bi'se'l-masîr*: O cehennem ne kötü dönüş yeridir! (II/1219)

166 Elbette onlar eşit olamazlar; bir kısmı cennette, diğer kısmı ise cehennemdedir. (II/1219)

167 •Meâl'de, *her ne yapıyorsanız* diye çevirilen *bi-mâ ya'melûn* ibâresi, –Tefsîr'de (II/1219) doğru olarak tercüme edildiği üzere– *her ne yapıyorlarsa* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

168 •*Basîr* [*görüp duruyor*] kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 156, not: 159. (E.Ö)

169 Yâni, İbrâhîm ve İsmâîl zürriyyeti içinden. (I/538 ve krş. Bakara: 151, not: 205 ve 206; Cum'a: 2)

170 Yâni, sizin gibi/kendileri gibi insân cinsinden güzide bir resûl. Beşer nevinin, yine beşer olarak bir peygambere mazhâriyeti ne büyük ni'mettir. (I/538 ve krş. Bakara: 151, not: 205 ve 206; Cum'a: 2)

ları tezkiye ediyor [temizleyip arındırıyor], onlara Kitâb(ı) ve hikmet(i)[171a] öğretiyor, hâlbuki bundan evvel açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde idiler.

165-168. Böyle iken, size, hasımlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir musibet isâbet ediverince,[171b] "Bu nereden"mi dediniz?!

De ki: "O, kendi tarafınızdan" (yâni, yaptıklarınız yüzünden).

–Çünkü Allâh her şeye kadîr.–

(Uhud'da) o iki cemiyet(in: mü'minlerle müşriklerin) çarpıştığı gün başınıza gelen de, yine Allâh'ın izniyledir; hem, mü'minleri (açığa çıkarıp) belli edeceği için, hem münâfıklık edenleri belli edeceği için; ki bunlara, "Gelin Allâh yolunda muhârebeye[172a] girin [kıtâl edin/savaşın] veyâ müdâfaada olsun bulunun!" denilmişti (de), "Bir muhârebe[172b] [kıtâl/savaş] (olacağını) bilsek arkanızdan gelirdik" dediler.

Onlar o gün, îmândan ziyâde küfre[172c] yakın idiler; (çünkü) ağızları ile kalblerinde olmayanı söylüyorlardı; –Allâh daha iyi bilirken neyi gizliyorlardı?!– onlar ki (savaşa gitmeyip evlerinde) oturdular da, muhârebeye giden[172d] ihvân/[kardeş]ları için, "Bizi dinleselerdi katlolunmaz/[öldürülmez]lardı" dediler.

De ki: "Haydin o hâlde kendinizden ölümü defedin, eğer (söylediğinizde) gerçekseniz".

169-171. Ve sakın Allâh yolunda katledilen/[öldürülen]leri ölmüşler sanma; hayır, hep hayâttadırlar, Rabb'lerinin indinde [yanında] yaşarlar.[173a] Allâh'ın fazlın/[lütfun]dan kendilerine bahşettiği saadetle[173b] şadkâm [sevinçli] olarak merzûk olur/[rızklanır]lar, arkalarından şehâdetle[173c]

171a *Kitâb*, "zavâhir-i şerî'ate"; *hikmet* de "onun mehâsin ve ledünniyâtına, esrâr-ı ilel ve menâfiine" işârettir. (II/1224)

171b Yâni, Bedir'de düşmanlarınızın başına gelen musibetin yarısı Uhud'da sizin başınıza gelince... (II/1225)

172a • *Harb/muhârebe* kelimesiyle, *kıtâl/mukâtele* [*savaş/savaşmak*] kelimesi arasında fark vardır. (E.Ö)

172b • Bkz. Bir önceki not. (E.Ö)

172c • *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

172d • Âyette, *muhârebeye giden* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

173a • Âyette, *yaşarlar* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

173b • Âyette, *saadet* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

173c • Âyette, *şehâdet* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

kendilerine yetişemeyen mücâhidler[173d] hakkında da şunu istibşâr eder/[müjdeler]ler, ki onlara bir korku yok, onlar da mahzûn olmayacaklar. (Yine,) Allâh'ın bir ni'metini, bir de fazlını ve Allâh'ın[173e] mü'minlerin ecri/[mükâfâtı]nı zâyi etmeyeceğini istibşâr eder/[müjdeler]ler. **172-174.** Hele o kendilerine (savaşta bir) yara değdikten sonra Allâh'ın ve Peygamber'in emrine[174] [çağrısına] icâbet eyleyenler, (evet) mü'minler içinden bilhassa böyle ihsân [iyilik yapmada sebât] ve ittikâ[175] edenler için pek büyük bir ecr [mükâfât] var. Onlar ki; nâs [insânlar] kendilerine, "Haberiniz olsun, nâs [insânlar] sizin için tahşidât yaptı/[ordu topladılar, onun için onlardan korkun!" dediler[176] de bu, kendilerinin îmânlarını artırdı; "Allâh yetişir bize, O ne güzel vekîl"[177] dediler, sonra da kendilerine hiçbir keder dokunmaksızın, Allâh'tan bir ni'met ve bir fazl ile avdet etti/[bir lütuf ile döndüler ve (çünkü) Allâh'ın rızâsı ardınca git(miş)tiler. Daha[178] çok büyük bir[179] fazlın [lütfun] sâhibidir Allâh.

175. Size, o (düşmanlarınızın ordu topladığı) haberi(ni) getiren[180] şeytân,[181] sâde kendi dostlarını [dostla-

---

173d • Âyette, *mücâbid* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

173e • Matbu nüsha'da *Allâh* şeklinde dizilen bu lafız, Osmanlıca Yazma nüsha'da *Allâh'ın* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

174 • *Emrine* kelimesinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

175 • *İttikâ* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)

176 • Meâl'de, *dediler* diye çevirilen *qâle* lafzı, *dedi* anlamına gelir. (E.Ö)

177 • Meâl'in aslında, *Allâh yetişir bize, O ne güzel vekîl* cümlesinden sonra, –tırnak içinde– cümlenin orijinali olan *hasbunallâh ve ni'me'l-vekîl* ibâresi de Arab harfleriyle yazılı bulunmaktadır. Ve ayrıca krş. Nisâ: 132, not: 157. (E.Ö)

178 • Osmanlıca Yazma nüsha'da *daha* kelimesinden sonra, *bir* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

179 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *büyük bir* ibâresi yoktur. (E.Ö)

180 • Âyette, *Size o (düşmanlarınızın ordu topladığı) haberi(ni) getiren* ifâdesinin karşılığı olmamakla berâber, siyâkın gerektirdiği bir ilâve olduğundan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından metne dâhil edilmiştir. Zîrâ 175. âyet, 173. âyetteki konunun devâmı niteliğindedir. (E.Ö)

181 Müfessirlere göre buradaki *şeytân* ile, "müslümanları alıkoymak isteyen o herif" veyâ "onu sevkeden kişi"; *dostları* ile de, "Ebû Süfyân ve arkadaşları" kasdedilmiştir. (II/1233)

rından/dostlarıyla] korkutur,[182a] siz on(lar)dan[182b] korkmayın da, Bana isyândan korkun,[183] eğer mü'minlerseniz.

176. Sana da, o küfrde[184] yarışanlar hüzün vermesin, çünkü onlar Allâh'a bir zarar edebilecek değiller. Allâh onlara âhirette bir hazz [nasîb] vermemek istiyor, onlara azîm [büyük] bir azâb var.

177. Şübhesiz, îmân bedeline küfrü satın alanlar, Allâh'a zerrece zarar verecek değiller ve onlar için elîm [acı] bir azâb var.

178. Bir de, o küfredenler, kendilerini (mahvetmeyip) bırakışımızı, zinhar [sakın] kendileri için bir hayr sanmasınlar; Biz onları, sırf günâhlarını artırsınlar diye bırakıyoruz. Hem, onlara zillet verici [alçaltıcı] bir azâb var.

179. Allâh mü'minleri, bulunduğunuz hâl üzere bırakacak değildir, nihâyet murdarı [pisi] temizden ayıracak.[185] Allâh sizleri ğayba muttali kılacak da değil,[186] velâkin Allâh ona resûllerinden dilediğini seçer, onun için Allâh'a ve resûllerine[187] îmân edin ve eğer îmân eder (günâhlardan) korunursanız, size de azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] var.

180. Allâh'ın fazlın/[lütfun]dan ken-

182a •Meâl'de, *Size, o haberi getiren şeytân, sâde kendi dostlarını korkutur* diye çevirilen *innemâ zâlikumu'ş-şeytânu yuhavvifu evliyâehu* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr'de (II/1233), *Sizi alıkoymak isteyen şeytân* [yâhud *o şeytân*] *sizi dostlarından korkutuyor* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

182b •Meâl'de, *o(ndan)* diye çevirilen *hum* zamîri, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (II/1233) doğru olarak çevirdiği üzere– *onlar(dan/şeytânın dostlarından)* anlamına gelir. (E.Ö)

183 •Meâl'de, *Bana isyândan korkun* diye çevirilen *hâfûnî* lafzı, *Benden korkun* anlamına gelir. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de (II/1233), *Benden korkunuz* diye çevirmiştir. (E.Ö)

184 •*Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

185 Allâh mü'minleri, münâfıklarla karışık bir hâlde bırakmayacak, öyle sebebler tertib edecek ki nihâyet murdarı temizden, yâni münâfığı mü'minden ayıracak, farkettirecektir. (II/1235)

186 Evet, Allâh münâfıkları mü'minlerden ayıracak ama bunu, sizi münâfıkların kalblerine muttali ederek yapacak değil. (II/1235)
•Siyâka dikkat edilirse, bu yorumun uygun olmadığı anlaşılır. (E.Ö)

187 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *resûllerine* yerine *Resûlü'ne* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

dilerine bahşettiği şey(lerd)e bahil/ [cimrilik edenler, sakın onu kendilerine hayrlı sanmasınlar. Hayır o, onlar için bir şerrdir; yarın Kıyâmet Günü o kıskandıkları mal(lar) boyunlarına tomruk edilecek. Kaldı ki göklerin ve yerin mirâsı hep Allâh'ın ve Allâh her ne yaparsanız haberdardır.

181-182. Elbette Allâh onların –o "Her hâlde [şübhesiz] Allâh fakîrdir, bizler zenginiz" diyenlerin– lakırdılarını işitti. O dediklerini, peygamberleri nâ-hakk [hakksız] yere öldürdük/[öldürme]leriyle berâber yazacağız[188] da diyeceğiz (ki): "Tadın bakalım[189] o yangın azâbını. Bu, sizin ellerinizin takdim ettiği (günâhlar sebebiyle) ve Allâh'ın zulümkâr olmaması yüzünden (ilâhî bir adâlet)dir o kullara".

183. Onlar [yehûdiler] ki, "Allâh" dediler, "bize şöyle and verdi": "Bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirinceye kadar, hiçbir resûle îmân etmeyeceğiz".[190a]

De ki: "Size, benden evvel birtakım resûller beyyinelerle [apaçık delîllerle] gelmiş ve o dediğinizi de getirmiş(ler) idi. Ya onları niçin katlettiniz [öldürdünüz], (iddiânızda) doğru iseniz?"

184. Şimdi seni tekzib etti/[yalanladılarsa, senden evvel de birçok resûller tekzib olundu [yalanlandı], ki o beyyine/[apaçık delîl]ler ve o hikmetli sâhifeler[190b] ve o nûrlu [münîr/aydınlatıcı] Kitâb ile gelmişlerdi.

185. Her nefs [kişi] ölümü tadacak, ecrleriniz [yaptıklarınızın tam karşılığı], ancak Kıyâmet Günü (verilip) tamâmlanacak; o vakit, kim ateşten uzaklaştırılır da cennete konulursa, işte o, murâda erdi. Yoksa, dünyâ

188 Buradaki *yazmak* [*kitâbet*], ya hakîkati üzeredir, ki iki şekilde olabilir/anlaşılabilir: A) Amel defterlerine geçirip kaydedeceğiz; B) Kur'ân'da yazıp târihe geçirecek, teşhir edeceğiz. Yâhud da, *kitâbet* [*yazmak*] burada, "cezâsı verilmek üzere Allâh'ın ilminde saklanıp unutulmaması ve ihmâl edilmemesi" ma'nâsına mecâz veyâ kinâyedir. (II/1239-1240)

189 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bakalım* kelimesi yoktur. (E.Ö)

190a Ba'zı yehûdilerin Resûlullâh'a gelerek, "Sen, Allâh'ın seni bize resûl gönderdiğini ve sana bir Kitâb indirdiğini iddiâ ediyorsun, oysa Allâh bize, resûl olduğunu iddiâ eden biri, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe ona îmân etmemizi emretmiştir. Eğer sen bu mu'cizeyi gösterirsen sana inanırız" demeleri üzerine bu âyet inmiştir. (II/1241-1242)

190b •Burada [Âl-i 'İmrân: 184] *hikmetli sâhifeler* diye çevirilen *ez-zubur* kelimesine, Fâtır: 25'te *suhuflar*, Nahl: 44 ve Kamer: 43'te *Kitâblar* karşılığı verilmiştir. (E.Ö)

[süflî/yakın] hayât[191] aldatıcı bir metâ/[yararlanma]dan[192] başka birşey değil.

186. Lâ-büdd [muhakkak] mallarınız (husûsun)da ve canlarınız (husûsun)da imtihân olunacaksınız ve her hâlde [şübhesiz] gerek sizden evvel Kitâb verilenlerden ve gerek müşriklerden birçok incitecek sözler işiteceksiniz, eğer sabreder ve takvâ yoluna gider[193] korunursanız; işte bu(nlar), azmolunacak umûr/[işler]dandır.[194]

187. Vaktiyle Allâh, kendilerine Kitâb verilen(lerin)/okur-yazarların[195] şöyle mîsâkını [ağır taahhüdünü] aldı: "Celâlim hakkı için, onu nâsa [insânlara] (ilân edip) anlatacaksınız, ketmetmeyecek/[gizlemeyecek]siniz!"

Derken, onlar onu omuzlarının arkasına attılar da, mukâbilin/[karşılığın]de biraz para aldılar. Bakın ne kötü alış-veriş!

188. O ettiklerine sevinen ve yap-(ma)dıkları[196a] işle medholunmayı [hamdolunmayı] seven kimseleri de, sakın azâbdan âzâde [kurtulacak]

---

191 *Dünyâ*, "en yakın" yâhud "pek alçak" ma'nâsına bir sıfattır. Dolayısıyla, *hayât-ı dünyâ [el-hayâtu'd-dunyâ]*, "dünyâ hayâtı" değil, dünyâ denilen "süflî/alçak hayât" yâhud içinde bulunulması itibâriyle "en yakın hayât" demektir. (I/403)

192 *Metâ*, "satılık kumaş, kullanılacak âlet-edevât, mal, faydanılacak lüzûmlu şeyler"dir. (II/1246)

193 •Meâl'de, *takvâ yoluna gider korunursanız* diye çevirilen *tetteqû* ibâresine, *ittikâ ederseniz/korunursanız* karşılığının verilmesi yeterlidir. *Takvâ, ittikâ, muttakî* kelimeleri için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

194 Sayılan bu şeylere karşı sabreder ve başkalarından yüzçevirip bütün varlığınızla Allâh'ın vikâyesine girerek korunursanız, işte bu sabr ve ittikâ işi, azmedilmesi gereken şerefli, meziyetli, önemli işlerdendir. İmtihânı başarmak da bununla mümkündür. (II/1251)

195 • *Okur-yazarların* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

196a •Meâl'de, *yapdıkları* diye çevirilen *lem yef'alû* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (II/1254) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *yapmadıkları* anlamına gelir. Bu sebeble, *yapdıkları* kelimesini, *yapmadıkları* şekline getirdik. (E.Ö)

Bu âyet, münâfıklar dolayısıyla nâzil olmuş bulunmakla berâber, hükmü, gerek sâir kâfirler ve müşriklerden ve gerekse müslümanlardan bu ahlâkta bulunan gurur sâhiblerinin hepsine şâmildir. (II/1254)

•İbn Abbâs'a ve birçok müfessire göre âyet, –münâfıklar hakkında değil– yehûdîler hakkında nâzil olmuştur. (E.Ö)

sanma,[196b] hem onlara elîm [acı] bir azâb var.

189. Göklerin ve yerin mülkü [egemenliği] Allâh'ındır ve Allâh her şeye kadîrdir.

190. Elbette o göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün ardarda gelişinde, şübhesiz âyet/[işâret]ler var [vicdânları temiz] ûli'l-elbâb [kâmil akıl sâhibleri] için.

191-194. Onlar ki, gerek kıyâm u kuûdda [ayakta ve otururken] ve gerek yanları üzerinde (yatarken)[197] hep Allâh'ı zikrederler ve göklerin, yerin yaratılışı (husûsu)nda fikr [tefekkür] ederler (de), "Yâ Rabbenâ[198] [Rabbimiz]!" derler, "Bunu[199] Sen boşuna yaratmadın, (her türlü noksanlıktan) sübhânsın [münezzehsin, yücesin].[200] O hâlde bizleri o ateş azâbından koru!

"Rabbenâ [Rabbimiz]! Çünkü Sen, kimi o ateşe sokarsan, onu muhakkak (rezil)-rüsvâ ve perişan etmişsindir. Zâlimlerin de, yardımcıları yoktur.

"Rabbenâ! Cidden bizler, bir münâdî [çağırıcı] işittik, îmâna çağırıyor, 'Rabbinize îmân edin!' diyordu. (Biz de) dinledik, îmân ettik.

"Rabbenâ! Mağfiretinle artık günâhlarımızı bizlere bağışla, kabahatlerimizi bizlerden kefâret buyur ve bizleri Sana ermiş kulların/[ebrâr]la[201]

196b •Meâl'de, "O ettiklerine (mağrûr olup) sevinen ve yapmadıkları işle medholunmayı seven kimseleri de, sakın azâbdan azâde [kurtulacak] sanma" diye çevirilen *ve lâ tahsebennellezîne yefrahûne bi-mâ etev ve yuhibbûne en yuhmedû bi-mâ lem-yef'alû fe-lâ tahsebennehum bi-mefâzetin mine'l-'azâbi* ibâresi, Tefsîr'de "Yaptıkları herhangi bir işle ferahlanan [mağrûr olan] ve yapmadıkları birşey ile medh u senâ edilmelerini hoşlanan kimseleri sakın azâbdan kurtulacak bir mevki'de zannetme, aslâ zannetme" (II/1254) şeklinde tercüme edilerek ikinci *tahsebenne* fiili de gösterilmiştir. (E.Ö)

197 Yâni, bir şeyle meşgul olurken de, dinlenirken de; her durumda Allâh'ı zikrederler... (II/1258)

198 •Bkz. Âl-i 'İmrân: 8, not: 11. (E.Ö)

199 *Bunu;* yâni, gökleri, yeri ve içindekilerle birlikte tüm kâinâtı... (II/1261)

200 *Sübhânsın yâ Rabb:* Seni tenzih ederiz, Sana lâyık olmayan vasıf ve fiillerden, kısacası hikmetsiz birşey yaratmaktan, mülkünü, irâde ve san'atını bâtıla yönelmekten münezzeh tanırız. (II/1262)

201 •Bu âyette [Âl-i 'İmrân: 193] *Sana ermiş kullar,* Âl-i 'İmrân: 198'de *ermişler* karşılığı verilen *ebrâr* kelimesi, *birr*'in de esâsı olan *berr*'in (yâhud *bârr*'ın) çoğuludur. *Birr* kelimesi için bkz. Bakara: 44, not: 51 ve Mâide: 2, not: 8. (E.Ö) •Meâl'de, *Ve bizleri Sana ermiş kullarınla berâber yanına al* diye çevirilen *ve*

berâber yanına al [bizi ebrâr olarak vefât ettir]!
"Rabbenâ [Rabbimiz]! Hem, peygamberlerine karşı bizlere va'dettiklerini ihsân buyur da, Kıyâmet Günü yüzlerimizi kara çıkarma! Şübhe yok ki Sen va'dinde(n) hulfetmez/[dönmez]sin".
195. Rabb'leri de (onlarn) du'âlarına[202a] şöyle icâbet buyurdu: "Her hâlde [şübhesiz] Ben, içinizden –gerek erkek ve gerek dişi– hiçbir hayr işleyenin işlediğini boşa gidermem; –hep birbirinizdensiniz–[202b] Benim için[202c] hicret edenlerin, yurdlarından çıkarılanların, Benim yolumda işkenceye uğrayanların,[203] cihâda giden/[cehd ü gayret gösteren]lerin ve bu uğurda[204] katledilen/[öldürülen]lerin kabahatlerini taraflarından[205a] kefâretley(ip ört)eceğim, onları altından ırmaklar akar cennetlere koyacağım, tasavvur edemeyeceğiniz[205b] bir sevâb ile Allâh tarafından mü-

---

teveffenâ ma'a'l-ebrâr ibâresi, Tefsîr'de (II/1263), *Ve bizim rûhlarımızı ebrâr ile berâber olarak kabzet* diye tercüme edilmiş; "yâni, bizi onlardan ma'dud kıl [onlardan say/onlara kat], onlarla berâber haşret" diye de açıklanmıştır. (E.Ö)

•Âl-i 'İmrân: 193. âyete şöyle karşılık verilmesi daha uygun olabilir: *Rabbimiz! Doğrusu biz, "Rabbinize îmân edin!" diye îmâna çağıran [nidâ eden] bir münâdî işittik; hemen îmân ettik. Rabbimiz! O hâlde günâhlarımızı bağışla ve kötülüklerimizi ört ve bizi ebrâr [hayrda ileri gitmiş kimseler] olarak vefât ettir.* (E.Ö)

202a •Meâl'de [Matbu nüsha'da], *du'âlarına* diye tercüme edilen *lehum* lafzı, *onlara/bunlara* demektir. Nitekim Osmanlıca Yazma nüsha'da da *bunlara* şeklindedir. (E.Ö)

202b •Âyetteki, *ba'dukum min-ba'dın* [*hep birbirinizdensiniz*] ibâresi uygun yere konmadığından, anlaşılmayı zorlaştırmaktadır. Şöyle olması daha uygun olur: *Rabb'leri de onlara icâbet etti: "Kuşkusuz Ben sizden: erkek veyâ dişiden –ki birbirinizdensiniz– bir âmilin amelini zâyi etmem..."* (E.Ö)
•Ayrıca, *bayr* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

202c •*Benim için* ibâresinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

203 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *uğrayanların* yerine *uğraşanların* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

204 •Âyette, *bu uğurda* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

205a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *taraflarından* yerine *tarafından* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

205b •*Tasavvur edemeyeceğiniz* ibâresinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

sâb [mükâfâta nâil] olacaklar. Sevâbın [mükâfâtın] da en güzeli Allâh yanında".

196-197. O Allâh'ı tanımayanların[206] [Allâh'a küfreden o kimselerin] refâh içinde diyâr diyâr dönüp dolaşmaları,[207] sakın seni aldatmasın; az bir zevk, sonra varacakları (yer) cehennem; (o ise) ne fenâ döşek!

198. Lâkin, o Allâh(a isyân)tan korkan/korunan [ittikâ eden] kullar(a[208] gelince), onlar için cennetler var, –altından ırmaklar akar, (o cennetlerin) içlerinde (sürekli) kalmak üzere onlar– Allâh tarafından konukluklar[209] (var). Allâh yanındaki ise, (hayra) ermişler [*ebrâr*] için daha hayırlıdır.

199. Şübhesiz Ehl-i Kitâb içinden[210a] kimi de vardır ki; Allâh'a îmân ettikleri gibi, –Allâh için hakka boyun eğerek– kendilerine indirilene de, size indirilene de îmân ederler, Allâh'ın âyâtı/[âyetlerilnı birkaç paraya satmazlar.

İşte bunlar (var ya), Rabb'lerinin indinde [yanında] kendilerinin ecr/[mükâfât]leri vardır.

Şübhe yok ki Allâh hesâbını çabuk yapar.[210b]

---

206 •Meâl'de, *o Allâh'ı tanımayanların* diye tercüme edilen *ellezîne keferû* ibâresine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın genellikle verdiği gibi– *O külfredenlerin veyâ küfreden o kimselerin* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

207 Müşriklerin veyâ yehûdilerin zenginlik-bolluk içinde rahat-keyifli yaşayıp seyahat ettiklerini gören ba'zı mü'minlerin, "Allâh'ın düşmanları böyle refah ve keyif içinde dolaşıyor, biz ise açlıktan, sıkıntıdan helâk oluyoruz" demeleri üzerine bu âyetler indi. (II/1264)

208 •Meâl'de, *o Allâh'tan korkan/korunan kullar* diye çevirilen *ellezîne't-teqav rabbehum* ibâresine, *Rabb'lerine [kendilerinin Rabbine] ittikâ eden o kimseler [korunanlar]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

209 *Nüzûl [konukluk]*, "misâfire, ilk geldiği sırada ikrâm edilmek üzere hazırlanan yiyecek-içecek ve benzeri diğer ikrâmlar"dır, ki Türkçe'de buna *konukluk* denir. (II/1264)

210a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinden* yerine *içinde* yazılmıştır, ki neticede aynı ma'nayı ifâde eder. Lafzın orijinali ise, *min-ehli'l-kitâbi* [Ehl-i Kitâb'dan] şeklindedir. (E.Ö)

210b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *innallâhe serî'u'l-hisâb* ibâresini, *Çünkü Allâh'ın muhâsebesi çok sür'atlidir* (Mâide: 4), *Haberiniz olsun ki Allâh'ın hesâbı serîdir* (İbrâhîm: 51), *Şübhesiz ki Allâh'ın hesâbı serîdir* (Mü'min: 17) diye de çevirmiştir ki bunlar daha uygundur. (E.Ö)

200. Ey o bütün îmân edenler! Sabredin[211] ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin[212] ve cihâd için hazır ve râbıtalı [birbirinize kenetli] bulunun[213] ve Allâh'a (isyândan) korunun ki felâh bulasınız.[214]

---

211 *Sabr* üç çeşittir: A) Belâ ve musibete sabr; B) Allâh'ın emirlerini yerine getirmek ve itaat etmek husûsunda sabr; C) Günâh işlememek husûsunda [günâha karşı] sabr. (II/1265 ve I/439. *Sabr* kelimesinin geniş bir açıklaması için bkz. 'Asr: 3, not: 3)

212 •Meâl'de, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından– ***sabredin ve sabır yarışında düşmanlarınızı geçin*** diye çevirilen ***ve sâbirû*** ibâresine, ***–düşmanlarınızı geçin*** ibâresinin âyette karşılığı bulunmadığından– ***ve sabrda yarışın*** şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

213 Birbirinize kenetlenin, görevlerinizi aksatmayın, özellikle savaşa –düşmanlarınızdan daha– hazırlıklı bulunarak atlarınızı bağlayıp hazırlayın, düşmana yakın sınırlarda nöbet bekleyin! *Ribat,* "Allâh yolunda mülâzemet"tir. Bu, esâsen "rabt-ı hayl"den [at bağlamaktan] me'huzdur ki "düşmana karşı atını bağlayıp [hazırlayıp] tarassud [gözetlemek] ve intizâr etmek" [beklemek] demektir. (II/1265)

214 Arzularınıza ve temennilerinize kavuşasınız, du'âlarınızın kabûl edildiğini göresiniz. (II/1265 ve ayrıca *felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12)

4. NİSÂ SÛRESİ

MEDENÎ, 176 ÂYET

§

Türlerinin –erkek ve kadın şeklinde– farklılığına rağmen insân cinsinin birliğini/aynılığını, kadın ve erkeğin birbirlerine karşı yükümlülüklerini vurgulayarak başlayan; mirâs hukûku, belli derecede kan bağı bulunanlar arasında evliliğin harâmlığı ve evlilik ilişkileri gibi konuları kapsayan bu sûre, âile hayâtı ile kadın hakklarını ele aldığından *Nisâ* diye isimlendirilmiştir.

Büyük bir kısmı, savaş ve barışa ilişkin düzenlemelere ve mü'minlerin kâfirler/müşrikler, özellikle de münâfıklar ile münâsebetlerine tahsis edilen sûrenin 150-152. âyetlerinde, resûllerin-nebîlerin tümüne îmân etmeden Allâh'a îmân etmenin mümkün olmadığı/beyhûde olduğu vurgulanmakta, buradan da Muhammed (s.a) ile Îsâ'nın (a.s) nübüvvetini inkâr eden yehûdiler, peygamberliğini ve beşerîliğini reddederek Îsâ'yı ilâhlaştırıp Muhammed'in nübüvvetini inkâr eden hristiyanlar konusuna geçilmektedir.

Sûrenin sonunda da –insânın gâyelerinin, ictimâî davranışlarından ayrılmazlığı vurgulanmak istenircesine– tekrâr mirâs hükümlerine dönülmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o bütün insân kümeleri! Sakının o Rabbinize karşı gelmekten, ki sizleri birtek nefs/[cins]ten yarattı, o (cinsin ay)n(ısın)dan eşini[1] (de baş-

---

[1] *O, o nefsin eşini de ondan yarattı:* "Nefs-i Âdem/nefs-i beşerî/nefs-i insânî denilen o bir tek nefsin [cinsin] eşi olan dişisini, Havva nev'ini/türünü de ondan/onun cinsinden yarattı". Aynı nefs/[cins]ten hem erkek hem dişi (türünü) yarattı. Erkekleri Âdem'den/insândan yapıp da kadınları başka bir menşe'den bir hayvân yapmadı. İnsânın eşini, yine insândan yaptı. Bu bakımdan, erkek ve kadın ayrı nevi/[tür]lerden olsa da, ikisi de aynı cinstendir; insândır, beşerdir. Dolayısıyla, erkeğiniz ve dişinizle siz iki nefsten değil, bir nefs cinsinden-

ka bir tür olarak) yarattı da ikisinden birçok erkekler ve dişiler üretti.[2a] Sakının o Allâh'a karşı gelmekten, ki siz O'nun ve rahimlerin [akrabalığın] hürmetine birbirinizden dilek dilersiniz.[2b] Çünkü o Allâh üzerinizde gözcü bulunuyor.

2. Allâh'tan korkun da[3a] yetîmlere mallarını verin ve temizi murdara {helâli harâma} değişmeyin; onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin; çünkü o, büyük bir vebâl bulunuyor.

3-4. Eğer yetîmlerin hakklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız[3b] [yetîmler hakkında kıst yapamayacaksanız], size helâl olan[3c] (veyâ hoşunuza giden) (yetîm kız ve) ka-

siniz. Allâh onun eşini de onun cinsinden yarattı. (IV/2350-2351 ve krş. A'râf: 189)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu âyetin tefsîri sadedinde konuyu biraz daha farklı ele almıştır. Bkz. II/1271-1275. (E.Ö)

2a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üretti* yerine *türedi* yazılmıştır. (E.Ö)

2b Hamza kıraatinde *mim* esre (*ve'l-erhâmi*), diğerlerinde ise *mim* üstün (*ve'l-erhâme*) okunur. Binâenaleyh, bunda iki tefsîr vechi vardır: A) Yek-diğerinizden birşey ricâ ederken, "Allâh aşkına, Allâh için senden şunu ricâ ederim" diye nâmına and verdiğiniz Allâh'a isyânı etmekten ve o rahimlerin/akrabaların hukûk u haysiyyetini gözetmemekten korkun. B) O Allâh'a isyândan korkun, öyle ilâhî ve rahmânî bir ahlâk ile hareket edin ki, siz o Allâh'a ve rahimlere [yakınlığa-akrabalığa] and vererek yek-diğerinizden dilekleşirsiniz. Arablar, akrabalık hasebiyle mühim bir istirhâmda bulunacaklan zamân, *es'elüke billâhi ve'r-rahimi* [*Allâh ve rahim/akrabalık hakkı için ricâ ederim*] derlermiş. Bu ikinci ma'nâ, her iki kıraate göre de mümkündür. Fakat evvelki ma'nâ, Hamza kıraatinin maadâsında/[dışında]dır. Evvelkinde hukûkî nokta-i nazar sarîh, ahlâkî nokta-i nazar zımnîdir. İkincisi de bilakisdir [bunun aksidir].

Erhâm, rahm'in çoğuludur. *Rahm –hâ*'nın kesriyle– ma'lûm ki "kadında çocuk yatağı olan özel uzuv"dur. Fakat, "esbâb-ı karâbet [yakınlık sebebleri] ve akrabalık" için de kullanılır. Nitekim, *sıla-i rahm*, "akrabaya ihsân"; *kat'-ı rahm*, "alâka-i karâbeti [yakınlık/akrabalık alâkasını] kesmek" demektir. Burada da "esbâb-ı karâbet" [yakınlık-akrabalık sebebleri] ma'nâsındadır. (II/1276)

3a •Âyette, *Allâh'tan korkun da* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

3b *Eğer yetîmler hakkında ıqsat yapamayacağınızdan* {yâni, gerek canlan, gerek ırzlan ve gerek mallan itibâriyle ezher cihet adl ü hakka riâyet edemeyeceğinizden} *korkarsanız*, –ki böyle bir günâhtan elbette korkarsınız ve korkmanız lâzım gelir– o hâlde... (II/1281)

3c *Mâ tâbe lekum:* Size helâl ve hoş olanları {nikâh ediniz}. (II/1281)

dınlardan ikişer, üçer, dörder, (beşer, altışar ilh.) nikâh edin ve eğer bu sûrette [müteaddid kadınlar arasında da] adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız[3d] (–ki bundan da korkmalısınız–), o zamân bir tâne veyâ milkiniz (olan) câriye alın;[4] –ağmamanız [adâletten sapmamanız] için bu daha muvâfıktır– ve aldığınız kadınlara mehirlerini efendicesine verin, şâyet ondan birazını, kendileri gönül hoşluğuyla size[5] bağışlarlarsa, onu da içinize[6] sine sine yeyin!

5-6. Maamâfih [bununla berâber], Allâh'ın sizi başına diktiği mallarınızı sefih/[aklı ermez]lere[7] vermeyin de bunlarda yapacağınız tasarruf ile onları besleyin ve giydirin ve kendilerine güzel güzel nasihat edin ve

3d *Fe-in hıftum ellâ ta'dilû:* Ve eğer müteaddid kadınlar beyninde [arasında] de adâlet yapamayacağınızdan korkarsanız, [–ki bundan da korkmalısınız– o hâlde]... (II/1281)

4 •Eski müfessirlerin çoğu âyetteki, *ikişer-üçer-dörder*... ifâdesine ve birtakım zayıf rivâyetlere dayanarak, "Kur'ân'ın, çok evliliğe müsâde ettiğini, fakat bunu dörtle sınırlandırdığını" ileri sürmüşler, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da buna katılmıştır (II/1281-1291). Bir de son zamânlarda, "Kur'ân'ın, tek evliliği tavsiye ettiği/emrettiği" iddiâsı ortaya atılmıştır. Ancak her iki görüş de, ne âyetin-metnin siyâk ve maksadına, ne de Resûlullâh'ın sünnetine uygundur. Zîrâ, müslümanların çok sayıda şehîd verip geride birçok babasız kız ve kocasız kadın bıraktığı Uhud savaşı'nın akabinde nâzil olan bu âyet, evlilik hukûkunu değil, (–çünkü evlilik hukûku zâten düzenlenmiş, daha yerinde bir ifâdeyle: mevcud-fiilî durum onaylanmış ve yürürlükte olup tabii seyrinde devâm etmekte idi–) Uhud savaşı sonrasında oluşan ictimâî probleme çözüm getirmek amacıyla yetîm [korumasız/yalnız/tek kalmış kız ve kadınların] hukûkunu düzenlemektedir. Binâenaleyh bu âyet, çok evlilik husûsunda bir sınırlama değil, olağanüstü durum nedeniyle bir artırma, bir teşvik, hattâ bir emir içermektedir. Ayrıca, *mesnâ ve sülâse ve rubâ'a* [*ikişer-üçer-dörder*] ifâdesinin, sınırlandırmaya delâlet etmediği husûsunda bkz. Fâtır: 1, not: 3. (E.Ö)

5 •Meâl'in aslında atlanan *lekum* lafzına karşılık, *size* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinize* kelimesi *içinir* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

7 *Sefih*, "aklı veyâ dîni eksik olan, "akla veyâ dîne aykırı davranan ahmak veyâ fâsık" demektir. Yâni, mallarınızı böyle eksik akıllı veyâ fâsıklara teslîm edip de telef etmeyin, fısk ve sefâhate revaç vermeyin, ki bu da bir hamâkat/ahmaklık ve sefâhattir/hafif akıllılıktır. (II/1292)

yetîmleri (bâliğ olup) nikâh çağına ermelerine[8] kadar gözetip deneyin; o vakit kendilerinden bir rüşd hissettinizmi[9] hemen mallarını kendilerine teslîm edin, büyüyecekler de ellerine alacaklar diye o malları israfla yemeye kalkmayın! –İhtiyacı olmayan tenezzül etmesin, muhtaç olan da meşrû sûrette birşey yesin.– Mallarını kendilerine teslîm ettiğiniz zamân da karşılarında şâhid bulundurun! Hesâbınızı doğru tutmak için[10] Allâh'ın harekâtınızı (ve yaptıklarınızı) hesâba çekmekte olması[11] yeter.

7. Erkeklere bir pay var ana-baba-(nın) ve en yakın akrabanın bıraktığından, dişilere de bir pay var ana-baba(nın) ve en yakın akrabanın bıraktığından; azından da çoğundan da farz kılınmış birer pay.

8-9. Mirâs taksim olunurken uzak karâbeti [akrabalığı] bulunanlar ve yetîmler, miskîn/[yoksul ve fakîr]ler de hazır bulunuyorlarsa,[12] hem kendilerine ondan biraz birşey verin,[13]

---

8 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu âyetteki *belâğu'n-nikâha* ibâresini, *Nihâyet nikâh çağına erdikleri, yâni bâliğ oldukları vakit* (II/1293) şeklinde tercüme ve tefsîr ederken, Talâk: 4 âyetindeki, *Hayız görmeyenler(in iddetleri) de öyle: (üç aydır)* ibâresinin tefsîrinde ise –buna aykırı olarak– "Bunlar, gerek 17 yaşından küçük olup henüz bülûğa ermemiş olduklarından dolayı hayız görmemiş olanlara ve gerek bülûğ yaşının âzamisi olan 17 yaşını geçmiş ve dolayısıyla yaş itibâriyle bâliğ bulunmuş oldukları hâlde hayız görmemiş bulunanlara şâmildir" (VII/5066) demektedir. (E.Ö)

9 Yâni, akıllarının ve dînî terbiyelerinin tamâm olduğunu ve kendilerini güzel bir şekilde idâre edebileceklerini anlarsanız, derhal mallarını kendilerine teslîm edin! (II/1293)

10 •Âyette, *hesâbınızı doğru tutmak için* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olması* yerine *olduğu* yazılmıştır. Neticede aynı ma'nâyı ifâde etseler de, Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bulunuyorlarsa* yerine *bulunurlarsa* yazılmıştır. Netice itibâriyle ikisi de aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

13 Mirâs taksim edilirken orada bulunan mirâscı olmayan akrabalara, akraba olmayan yetîmlere, yoksul ve fakîrlere de o maldan bir şeyler verilip onların gönüllerini alacak güzel sözler söylenmelidir. Bu âyetteki emirler, nedb'e [mendubluğa, yapılması daha hayırlı/güzel olan yâhud terkedilmesi, sırf terketme olması bakımından herhangi bir kınama gerektirmeyen emredilmiş iş ma'nâsına] hamledilmiştir. Ancak ba'zı âlimler bu emirlerin, vücûb ifâde ettiğine [zorunlu/farz olduğuna] kâil olmuşlardır. (II/1295)

hem de gönüllerini alacak sözler söyleyin!

Hem, titresin o kimseler ki, arkaların(d)a elleri ermez, güçleri yetmez bir zürriyyet [yavrular] bırakacak olsalardı, (hâlleri nice olur diye) onlara karşı korkacaklardı. O hâlde, Allâh(ın emrine aykırı davranmak)tan kork(up korun)sunlar ve sağlam söz söylesinler![14]

10. Yetîmlerin zulmen mallarını yiyenler, muhakkak karınlarında[15] sırf bir ateş ye(miş demekti)rler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar.

11. Allâh size mirâs taksimini şöyle (yapmanızı) fermân buyuruyor: Evlâdı/[çocuklarl]nız (arasın)da(ki mirâs paylaşımında), erkeğe, iki dişi payı kadar (verin)![16]

Eğer (çocukların) hepsi dişi olmak üzere ikiden ziyâde [fazla] iseler, bunlara terekenin üçte-ikisi (düşer)... Ve eğer (mirâsçı) bir tek kız ise, o zamân ona (terekenin) yarısı (verilir)!

(Vefât edenin) ebeveyni [ana-babası] için, her birine ölenin terekesinden altıda-bir (verilir); şâyet (ölenin) çocuğu varsa... Ammâ (ölenin) çocuğu yok da (yalnız) anası-babası vâris bulunuyorsa, anasına üçte-bir (düşer, gerisi babanın olur)... Eğer ölenin kardeşleri de varsa, o vakit anasına altıda-bir (verilir).

(Ancak) hep (bu hükümler, ölenin) ettiği vasiyet(in yerine getirilmesin)den veyâ borcun(un edâsın)dan sonra (uygulanır).

–Babalarınız ve oğullarınız(a gelince), bilmezsiniz ki; onların hangisi menfaatçe size daha yakındır.–[17]

–Bütün bunlar, Allâh'tan birer fari-

14 Vefât edip geride zayıf ve güçsüz çocuklar bırakacak olanlar çocukları için endişe duyacaklardı. Öyleyse, bu gibi işlerde kendilerine söz düşenler, kendilerini ölen kişinin, onun yetîm çocuklarını da kendi çocuklarının yerine koyup düşünsünler de sözlerini ona göre söylesinler. Yetîmler hakkında kendi çocukları gibi hareket etsinler. (II/1295-1296)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***karınlarında*** yerine ***karınlarda*** yazılmıştır. (E.Ö)

16 Âile hayâtında infâk [evin/âilenin geçimini sağlama] mükellefiyeti erkeğe yüklenmiştir; erkek, bir kendisi, bir de eşi olmak üzere en az iki kişi besleyecektir. Binâenaleyh, erkeğin masrafı çok, kadınınki bundan az olacaktır, masrafın ise gelir ile mütenâsib olması gerekir. Masraf erkeğe yüklenirken, mirâstan kadına erkekten fazla yâhud erkekle eşit hisse verilmesi, hem iktisâd kâidesine, hem de adâlet ve hakka muhâlif bir zulüm olur. (II/1302)

17 Bu, bir taraftan yapılan vasiyetin yerine getirilmesinin lüzûmunu, bir taraftan da vârislerin bir kısmını tercih edip bir kısmını kısmen veyâ tamâmen mahrûm edecek bir vasiyet yapılmamasını ihtâr ve aynı zamânda evlâda nazaran ana-

za! Her hâlde [şübhesiz] Allâh alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.—[18]

12. (Ey erkekler!) Size ise (ölen) zevce/[eş]lerinizin terekesinin yarısı (düşer; eğer) bir çocukları yoksa... Ve eğer bir çocukları varsa, o zamân size dörtte-bir (düşer).

(Ancak bu hükümler,) ettikleri vasiyet(in yerine getirilmesin)den veyâ borç(larının edâ edilmesin)dan sonra (uygulanır).

(Ve ey erkekler!) Onlara da sizin terekenizden dörtte-bir (düşer); eğer bir çocuğunuz yoksa... Ve eğer bir çocuğunuz varsa, o zamân onlara sekizde-bir (düşer).

(Bu hükümler,) ettiğiniz vasiyet(in edâsın)den veyâ borç(larınızın ödenmesin) dan sonra (uygulanır).

Ve eğer bir erkek veyâ kadının [çocuğu ve babası yok da] kelâle cihetinden [yan koldan] mirâsına konuluyor ve [ana]-bir birâderi veyâ bir hemşiresi [kızkardeşi] bulunuyorsa, her birine altıda-bir (verilir)... Ve eğer bundan ziyâde iseler, o zamân (terekenin) üçte-birinde ortaklar.

(Bu hükümler,) ızrâr [zarâr verme] kasdı olmaksızın edilen vasiyet(in yerine getirilmesin)den veyâ (yapılan) borç(ların edâsın)dan sonra (uygulanır).

Ki bütün bunlar, Allâh'tan fermân! Allâh ise hem alîm/[ilm sâhibi]dir, hem halîm [hilm sâhibi].[19]

---

babaya az hisse verilmesinin, onların şânlarının noksanlığından kaynaklanmadığını ve dolayısıyla onlara ihtiramda kusur edilmemesini tavsiye ile ana-babayı bir taltiftir. Ayrıca, vasiyet hükmünün yerine getirilmesi husûsunda da ihtârdır; yâni, vefât eden usûlünüz olsun, fürûunuz olsun vasiyet yapmayıp size fazla mal bırakanınmı, yoksa vasiyet yapıp malı azaltmakla berâber sevâba sebeb olanınmı sizin için daha faydalı olduğunu siz bilemezsiniz, fakat Allâh bilir ve bildiği için de vasiyet yapanın faydaca yakın olduğunu anlatıyor ve vasiyetin yerini getirilmesini tavsiye ediyor. (II/1308)

18 İşâretle de gösterdiğimiz üzere bir ara-cümle niteliğinde olan bu kısım, konulan hükümlerden dolayı müslümanları uyarmaktadır: Bu hükümleri takdîr ve size tavsiye eden Allâh, her şeyi bilendir ve hikmet sâhibidir. Bu nedenle, bu hükümlerin dünyâ ve âhirette hayrınıza olduğundan aslâ şübhe etmeyin; bu paylaştırmanın ne kadar isâbetli ve adâletli olduğunu kavrayamasanız bile gereğiyle amel edin! (II/1309)

19 • *Hilm*, "gücü yettiği hâlde intikâm almayıp affetme, öfkesine mağlûb olmama, teenniyle hareket etme, mühlet verme, yumuşak davranma, hakk ettikleri hâlde cezâyı geciktirme veyâ cezâ vermeme" gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüce vasıfların kendisinde toplandığı zâta da *halîm* denir. (E.Ö)

13-14. İşte bütün bu ahkâm [hükümler], Allâh'ın kes(ip ta'yîn et)tiği hudûddur.
Ve herkim Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne itaat ederse, Allâh onu altından ırmaklar akar cennetlere[20] koyar; içlerinde ebedî kalmak üzere onları. –Bu ise, o fevz-i azîmdir [büyük kurtuluştur].– Herkim de Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne âsi olup O'nun[21] hudûdunu aşarsa, onu da bir ateşe sokar, içinde ebedî kalmak üzere o. Hem ona tezlil [zelil] edici bir azâb var.
15. Kadınlarınızdan fuhşu [o fâhişeyi: seviciliği/lezbiyenliği] irtikâb edenlerin[22] aleyhlerine sizden dört şâhid getirin, eğer şehâdet ederlerse, o kadınları evlerde[23] hapsedin; tâ ölüm kendilerini alıp götürünceye veyâ Allâh hakklarında bir yol açıncaya kadar.
16. Siz(in erkek)ler(iniz)den onu [o fâhişeyi: lûtîliği/homoseksüelliği] irtikâb edenlerin[24] ikisini de eziyete koşun, eğer tevbe edip ıslâh olurlarsa onlardan vazgeçin; çünkü Allâh tevvâb [tevbeleri kabûl edici], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.
17-18. Fakat, Allâh'ın kabûlünü va'd

20 Lügatte *cennet,* masdar olması sebebiyle bir *örtüş,* bir *setr* demektir ve bu kelimenin bütün türevlerinde bir nevi *setr/örtme* anlamı vardır. Nitekim *cinn* herkese görünmez, "gizli bir çeşit mahlûk"; *cinnet* "aklın kaybolması"; *cenn* "kararmak, görülen eşyânın bakışlardan gizlenmesi" demektir. İkinci olarak *cennet,* "setr" anlamından hareketle, "zemini görünmez, gâyet girift ağaçlarla örtülü bahçe ve bostan" için kullanılmıştır. Üçüncü olarak, lisân-ı dîn'de, dünyâ gözüyle görülemeyen, ğayb-ı hakk'da gizli dâru's-sevâb'ın [mükâfât yurdu'nun] ismi olmuştur, ki Kur'ân'da *el-cennet* denildiğinde bu anlaşılır. Fakat, *lam*'sız olarak *cennet* denildiği zamân, makâmına göre ya bu ma'nâya, ya da ikinci ma'nâya gelir. *Cennâtun tecrî min-tahtihe'l-enhâru* [*altlarından nehirler/ırmaklar akan cennetler*] şeklinde geçtiğinde ise, *el-cennet*'in cüz'leri ve mertebeleri kastolunur. (I/274-275)

21 •Meâl'in aslında atlanan *–hudûdehû* lafzındaki Allâh'a giden– *hû* zamîrine karşılık, *O'nun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

22 *Fâhişe* [*fuhş*], "haddini tecâvüz etmiş pek çirkin, aşın edebsizlik" demektir. *el-Fâhişe* ise, "zinânın bir ismi"dir. (II/1314)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *evlerde* yerine *evlerinde* yazılmıştır. (E.Ö)

24 "Erkeklerden fuhşiyâtta bulunanlara gelince, sizden onu yapanların ikisine de ezâ edin, yâni sizce takdîr edilmek üzere, söz ile veyâ fiilen tâzir ile te'dib edin!" Müfessirlerin çoğu, Nisâ: 15-16 âyetleriyle, zinâ eden kadın ve erkeğin kasdedildiğini, ancak daha sonra inen Nûr: 2 âyetiyle buradaki *evlerde sürekli*

buyurduğu tevbe, o kimseler içindir ki, bir câhillikle [kendini tutamayarak] bir kabahat yaparlar da sonra çok geçmeden tevbe ederler. İşte Allâh bunların tevbelerini kabûl buyurur; ve (çünkü) Allâh alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor. Yoksa kabahatleri yapıp yapıp da tâ her birine ölüm gelince, "İşte ben şimdi tevbe ettim" diyen kimselere tevbe yok, kâfir oldukları hâlde[25] ölenlere de yok. Bunlar (yokmu), işte bunlara Biz elîm [acı] bir azâb hazırlamışızdır.

19. Ey o bütün îmân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları tazyik etmeniz[26] [sıkıştırmanız] de helâl olmaz; meğer ki arayı açacak

---

bapsedilme hükmünün neshedildiğini, mücmel olan *tâzir* cezâsının ise açıklığa kavuşturularak *hadd*'e tahvil edildiğini söylemişlerdir, ki en uygun olan da bu olsa gerektir. Diğer taraftan, Mücâhid'den, bu âyetin *zinâ* hakkında değil, *livata* [*erkeğin erkekle cinsî münâsebette bulunması*] hakkında olduğu ve dolayısıyla *vellezânî* ibâresiyle iki erkeğin kasdedildiği nakledilmiş, Ebû Müslim el-İsfehânî de bunu tercih etmiştir. (II/1315)

•Ebû Müslim el-İsfehânî'nin görüşü eksik aktarılmıştır, zîrâ o, Nisâ: 15 âyetini *sevicilik/lezbiyenlik* ile, Nisâ: 16 âyetini ise *lûtîlik/homoseksüellik* ile tefsîr etmiştir. Aynca, zinâ ve zinânın cezâsıyla ilgili olarak, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da içlerinde bulunduğu– müfessirlerin çoğunun görüşünün yanlışlığı ve eleştirisi için bkz. Nûr: 2, not: 4. E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *oldukları hâlde* yerine *olarak* yazılmıştır. Ma'nâ itibâriyle arada bir fark yoktur. (E.Ö)

26 Bu âyet şu iki sebebden biri dolayısıyla nâzil olmuştur: A) Câhiliyyede kişi/erkek, ölen yakınının eşinin/hanımının üstüne veyâ çadırına abasını atıp, "Kendisine vâris olduğum gibi, karısına da vâris olacağım" dermiş ve böyle dedimi o kadın üzerinde herkesten fazla hakk sâhibi olurmuş; dilerse mehir vermeden onunla evlenir, dilerse de onu başkasıyla evlendirir ve mehirini kendisi alırmış. Ve isterse, ölen kocasından alacağı mehirden vazgeçirmek için kadını kendisi almadığı gibi, başkasıyla evlenmesine de mâni olurmuş. B) Ba'zılan da, mirâsına konmak için, hoşlanmadığı ve güzel geçinmediği eşini zorla tutar, ölümünü gözlermiş.

Şu hâlde birinciye göre, kadınların kendilerine vâris olmak helâl değildir; yâni kadın mirâs olmaz. İkinciye göre ise, kadınların mallarına zorla vâris olmak helâl değildir. (II/1319)

•Bizce uygun olan ikincisidir. (E.Ö)

Ba'zıları da, bırakmak istediği karısına mehir ve nafaka vermemek ve onu hul'a

bir fuhş [aşırı bir çirkinlik/edebsizlik] irtikâb eylemiş olsunlar.[27]
Haydin onlarla [eşlerinizle] güzel geçinin! Şâyet, kendilerini (sevmediniz, onlardan) hoşlanmadınızsa, olabilir ki siz bir şeyi (sevmez, ondan) hoşlanmazsınız da, Allâh onda birçok hayrlar takdîr etmiş bulunur [kılar/yapar].
20-21. Ve şâyet, bir zevceyi [eşi] bırakıp da yerine diğer bir zevce [eş] almak istiyorsanız, evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız, içinden birşey almayın!
Ne diye alacaksınız, bir bühtân [iftirâ] ederek ve açık bir vebâl yüklenerekmi?!
Nasıl alırsınız ki, birbirinize karıştınız[28] ve onlar sizden kuvvetli bir mîsâk[29] [taahhüd] almışlardı.
22. Bir de babalarınızın nikâhı geçmiş (bulunan) kadınları nikâhlamayın![30] (Ancak) geçen geçti...[31] Şübhe yok ki o pek çirkindi, iğrençti, o ne fenâ âdetti.
23-24. Sizlere şunlar(la evlenmek) harâm kılındı: Analarınız(la), kızlarınız(la), hemşireleriniz(le/kızkardeşlerinizle), halalarınız(la), teyzelerinizle), birâderlerinizin kızları(yla), hemşire/[kızkardeş]lerinizin kızları(yla) ve sizi emziren süt analarınızla, süt hemşireleriniz(le) ve kadınlarınızın anaları(yla) ve kendileriyle zifafa gir-

---

[mehirin tamâmından veyâ bir kısmından vazgeçmeye] mecbûr etmek için sıkıştırırdı. Bunlara karşı da buyuruluyor ki: "Tazyik etmeniz [sıkıştırmanız] helâl olmaz", yâni zevciyet nasîbinden menetmeyin! (II/1319)

27 "Meğer ki pek açık, karı-koca arasını ayıracak aşırı bir edebsizlik yapmış olsunlar". Ancak o zamân ayrılmaya onlar sebebiyet vermiş olacaklarından *bulu* [mal karşılığında boşama] talebinde mâzûr olabilirsiniz, aksi hâlde böyle yapmayın, kadınlarınızla ma'rûf üzere muâşerette bulunun! Burada *ma'rûf*tan kasıd, yatak ve infâk husûslarında insaflı, sözde-sohbette tatlı dilli olmak gibi husûslardır. (II/1319-1320)

28 Birbirinize geçtiniz, halvet oldunuz, bununla mehire hakk kazandılar, karşılığı alındı, size hakk-ı hizmetleri sâbit oldu. (II/1320)

29 Bu *mîsâk*, "Allâh'ın emri ve Peygamber'in sünneti üzere yapılan nikâh akdi ve hükümleri"dir ki bununla, güzel geçim mümkün olamadığı takdîrde ihsân ile memnûn ederek bırakmak taahhüd edilmiştir. (II/1321)

30 Bu âyetle, câhiliye dönemi Arablarının, babalarının hanımlarıyla [üvey anlarıyla] evlenme âdeti kesin olarak harâm kılındı. (II/1321)

31 Bir kere olmuş bulundu, artık vazgeçilmez, tevbe edilmez sanıp da ısrar etmeyin, hemen ayrılın! (II/1322)

diğiniz[32] kadınlarınızdan (olan –ve) ellerinizde bulunan– üvey kızlarınız-(la) –şâyet analarıyla zifafa girmemişseniz (onlarla evlenmenizde) beis yok– ve kendi sulbünüzden gelmiş oğullarınızın (ve torunlarınızın) halîleleri(yle/eşleriyle), ve (ayrıca) iki hemşire beynini cem' etmeniz [iki kızkardeş arasını birleştirmeniz][33] (de size harâm kılındı); –geçen geçti, ona (karşı) Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor– (ve) bir de, harb esîri olarak ellerinizde milk [câriye olarak] bulunanlar[34] müstesnâ [hâriç] olmak üzere evli kadınlar (size harâm kılındı).

İşte bütün bunlar(la evlenmek) size Allâh yazısı olarak [ilâhî yasayla] harâm (kılındı).

Bunların maadası [hâricindekiler] ise, –sifah/[zinâ]dan kaçınarak[35] namuslu yaşamak üzere mallarınızla isteyesiniz[36] diye– size helâl kılındı. O hâlde hangilerinden nikâh ile müstefid oldunuzsa [istifâde ettinizse] mehirlerini kendilerine verin,[37] –ki farzdır– (fakat) o mehri kesiştikten sonra (karşılıklı anlaşıp) rızâlaştığınızda da size bir cünhâ[38] [günâh]

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zifafa girdiğiniz* yerine *zifaf ettiğiniz* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

33 "İki kızkardeşle aynı anda evli bulunmanız" harâmdır. Ancak biri öldükten sonra diğeri ile evlenebilirsiniz. Yine aynı şekilde, biri erkek farzedildiği takdîrde diğerine nikâhı câiz olmayan iki kadınla, –meselâ, kız ile birlikte kızın teyzesi veyâ halası ile– evlenmeniz de/evli bulunmanız da harâmdır. (II/1324)

34 •Her ne kadar burada *mâ meleket eymânukum* ibâresiyle, "savaşta esîr düşmüş câriyeler" kasdedilse de, bu ibârenin her durumda "savaşta esîr düşmüş köle ve câriyeler" olarak çevirilmesi yâhud yorumlanması ya da kölelik ve câriyeliğin sâdece savaşta esîr düşmekle sınırlandırılması, en azından yetersizdir. Zîrâ, bir kimsenin, köle veyâ câriye olması için mutlaka savaşta esîr düşmüş olması gerekmez. Doğum yoluyla/doğuştan köle ve câriyeler de bulunmaktadır. (E.Ö)

35 *Sifah'tan* [*zinâ'dan*] *kaçınarak* kaydından anlıyoruz ki, *mut'a nikâhı*, başka bir deyişle (açık ya da gizli) *metres tutmak* helâl değildir, *bir sifah*'tır [*bir zinâ*'dır]. (II/1328)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *isteyesiniz* yerine *isteyiniz* yazılmıştır; netice itibâriyle aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verin* yerine *veriniz* yazılmıştır. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cünhâ* yerine *cünâh* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

yoktur. Her hâlde [şübhesiz] Allâh alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.

25. İçinizden herkim hürr olan mü'min kadınları nikâh edecek (maddî imkân ve) genişliğe güç yetiremiyorsa, ona da ellerinizin altındaki mü'min câriyelerinizden[39] var. –Allâh kadrinizi îmânınızla bilir. (Siz) mü'minler hep birbirinizden sayılırsınız.– Onun için fuhuşta bulunmayarak, gizli dost da edinmeyerek nâmuslu yaşadıkları hâlde onları [câriyeleri] sâhiblerinin izniyle nikâh ediniz ve mehirlerini güzellikle kendilerine veriniz. Eğer evlendikten sonra bir fuhuş [zinâ] irtikâb ederlerse o vakit üzerlerine, hürr kadınlar üzerine terettüb edecek (yüz değnek) cezâ(sı)nın yarısı lâzım gelir.[40]

(Fakat) şu sûret, (yâni, câriyelerle evlenme izni,) günâha girmek korkusu olanlarınız içindir, yoksa sabretmeniz sizin için daha hayrlıdır.[41] Bununla berâber, Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

26-27. Allâh sizlere bilmediklerinizi bildirmek ve sizden öndekilerin yollarını göstermek ve salâha rücûunuzu [hayra erişinizi] görerek günâhlarınızı bağışlamak diliyor. Hem, Allâh alîm/[ilm sâhibi]dir, hakîm/[hikmet sâhibi]dir. Allâh tevbekâr olduğunuzu görerek size (rahmetle) nazar buyurmak istiyorken, o şehvetleri ardında koşanlar sizin büyük bir yamuklukla yamulmanızı istiyorlar.[42]

28. Allâh siz(in üzeriniz)den ağır teklifleri[43] (kaldırıp mes'ûliyetlerinizi) hafifletmek istiyor. Öyle ya, insân zayıf yaratılmıştır.

---

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *câriyelerinizden* yerine *câriyelerden* yazılmıştır; fakat aslına uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

40 •Krş. Nûr: 2. (E.Ö)

41 Nikâhı altında hürr ve mü'min bir kadın bulunan hürr-mü'min erkeğin, onun üzerine câriye nikâhlaması aslâ câiz olmadığı gibi, hürr ve mü'min kadın nikâhlamak kudretine sâhib bulunan hürr-mü'min olan bekâr erkeğin de câriye ile evlenmesi mekruh veyâ harâmdır. Zinâya düşme korkusu bulunmadığı takdîrde ise, hürr kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen hürr erkeğin câriye ile evlenmesi de câiz değildir; bu durumda olan erkek, hürr bir kadınla evlenmeye güç yetirinceye kadar sabretmelidir. (II/1330-1332)

42 Şehvetleri peşinde koşup keyiflerine uyanlar ise doğru yoldan çıkmanızı, harâm helâl tanımayarak fenâlık yollarında dolaşmanızı ve uçurumlara yuvarlanmanızı istiyorlar. (II/1335)

43 •Âyette, *ağır teklifleri* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

29-30. Ey o[44] bütün îmân edenler! Mallarınızı aranızda bâtıl [hakksız/gayr-i meşrû] bahânelerle yemeyin, –kendiliğinizden (anlaşıp) rızâlaşarak akdettiğiniz bir ticâret (yoluyla) olmak başka– kendilerinizi öldürmeyin de![45] –Allâh size (karşı) cidden rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.– Herkim de tecâvüz ederek, zulmederek onu yaparsa, yarın onu bir ateşe yaslayacağız. Allâh'a göre bu kolay bulunuyor.

31. Eğer siz nehyedildiğiniz günâhların büyüklerinden ictinâb eder/[kaçınır]seniz, sizden kabahatlerinizi kefâretleriz [örtüp bağışlarız] ve sizi hoş bir meslek'e [yere/cennete] koyarız.

32. Bir de, Allâh'ın ba'zınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin! Erkeklere çalışmalarından bir nasîb vardır, kadınlara da çalışmalarından bir nasîb vardır.[46] (Öyleyse) çalışın da, Allâh'tan fazlını [lütfunu] isteyin! Her hâlde [doğrusu] Allâh her şeye alîm [vâkıf] bulunuyor.

33. Erkek ve dişi(den) her biri için baba ve ananın ve en yakın akrabanın ve akd ile yemînlerinizin bağladığı kimselerin [karı-kocanın][47] terekelerinden vârislere de (pay) tahsis ettik. Onlara da nasîblerini verin! Çünkü Allâh her şeye karşı şâhid bulunuyor.

34. Er(kek) olanlar kadınlar üzerinde hâkim dururlar;[48] çünkü bir kere Allâh birini diğerinden üstün ya-

---

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

45 Birbirinizin mallarını hakksız şekilde yerseniz, helâk olur ve birbirinizi helâk edersiniz. (II/1334)

46 Erkek olsun, kadın olsun hiç kimsenin çalışması ve kazancı boşa gitmez; mutlaka kendisine onun karşılığı verilir. Bu âyetin, Ümmü Seleme'nin, "Ey Allâh'ın Resûlü! Erkekler savaşıyor, biz savaşmıyoruz ve mirâstan hakkımız yarım oluyor. Keşke biz de erkek olsaydık" diye temennide bulunması üzerine indiği rivâyet ediliyor. (II/1346-1347)

47 Nikâh akdi ile karı veyâ kocanın, yâhud dostluk/kardeşlik akdi ile mevlâlık akdi yapanların terekelerinden mirâs alacak vârisler yaptık. (II/1347)
•Allâh Teâlâ'nın, dostluk/kardeşlik ile mevlâlık akdi yapanların terekelerinden mirâs alacak vârisler yaptığı iddiâsı, âyete değil, birtakım zayıf rivâyetlere dayanmaktadır. Dolayısıyla, Kur'ân'ın açık beyânları karşısında bunlara itimad edilmez. (E.Ö)

48 Erkeklerin mirâs hakklarının fazla olması, kadınların işlerine bakmalarından, dikkatle gözetip muhâfaza etmelerinden, kâhyaları, müdirleri, muhâfızları olmalarından dolayıdır. (II/1318)

ratmış,[49] bir de er(kek)ler mallarından (kadınlara) infâk etmek/[sarfetmek]tedirler; onun için iyi [*sâlih*] kadınlar (kocalarına) itaatkârdırlar, Allâh(ın) kendilerini sakladığı cihetle kendileri de ğaybı muhâfaza ederler.[50]

Serkeşliklerinden[51] endişe ettiğiniz kadınlara gelince, evvelâ kendilerine nasihat edin, sonra yattıkları yerde mehcur [yalnız] bırakın, yine dinle(yip itaat et)mezlerse dövün, sizi[52] dinledikleri hâlde (onları) incitmeye bahane aramayın! Çünkü Allâh çok yüksek, çok büyük bulunuyor.

35. Eğer kan-koca arasının açılmasından endişeye düşerseniz,[53a] bir hakem onun tarafından, bir hakem de bunun tarafından gönderin![53b] Bunlar [hakemler] gerçekten barıştırmak, (taraflar da barışmak) ister-

---

49 "Çünkü Allâh erkek ve kadınların ba'zısını diğerine hilkaten tafdîl [yaratılış itibâriyle üstün, farklı, özellikli] etmiştir". *Hum* zamîrinin delâletiyle bundan, erkeklerin kadınlara fazl u rüçhânı anlaşılmakla berâber, âyetin öyle güzel bir beyânı vardır ki bu fazl u fazileti (*bi-mâ faddalehumullâhi 'aleyhunne* diyerek) sâdece erkeklere hass kılmamış, mübhem olarak ba'zısının diğerine tafdîlini [meziyet ve özelliğini] ifâde eylemiştir. Bu ise erkeğin, kadında bulunmayan birtakım fıtrî (özellik ve) meziyetleri hâiz olduğu gibi, aynı zamânda kadının da erkekte bulunmayan ba'zı fıtrî (özellik ve) meziyetleri hâiz olduğunu ve bundan dolayı her ikisinin yek-diğerine muhtelif cihetten muhtaç bulunduklarını ve bu sûretle erkekle kadının fıtraten birbirinden farklı ve karşılıklı özelliklere-meziyetlere sâhib olduğu gibi, her erkeğin ve kezâlik her kadının da seviyelerinin bir olmadığını; dolayısıyla her erkeğin her kadın ile ferden mukâyese edilemeyeceğini, bununla berâber bütün bunlar topyekün karşılaştırılınca kadınların erkeklere olan ihtiyacının, erkeklerin kadınlara olan ihtiyacından fazla olduğunu anlatmaktadır. (II/1348-1349)

50 Kocalarının ğıyâbında kendilerini, mal, nâmus, haysiyet ve âile sırrları gibi muhâfaza edilmesi lâzım gelen husûsları –Allâh'ın kendilerini muhâfaza etmesine istinâden– muhâfaza ederler. (II/1350)

51 Serkeşliklerinden, "kafa tutup itaatsizlik etmelerinden" korktuğunuz... (II/1351)

52 •Meâl'in aslında atlanan ***kum*** lafzına karşılık olarak, *sizi* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

53a Şâyet bunlar arasında bir şikâk vukûundan korkar, yâni zevciyyet bâki olduğu hâlde aralarının açıldığını anlarsanız... (II/1352)

53b Hakemlerin akrabadan olmaları müstehab bulunduğu, yoksa ecânebden [akraba olmayanlardan] nasbları da câiz olabileceği beyân olunmuştur. (II/1352-1353)

lerse, Allâh aralarındaki dargınlık yerine geçim verir. Şübhesiz ki Allâh bir alîm [bilen], habîr [haberdar] bulunuyor.

36-37. Hem, Allâh'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi şerîk [ortak] koşmayın!

Sonra, babaya-anaya ihsân edin, akrabanıza da, öksüzlere de, yoksullara da, yakın komşuya da, uzak komşuya da, (yanındaki) arkadaşa da, yolda kalmışa da, ellerinizdeki memluk/[köle ve câriye]lere de (ihsân edin)!

Her hâlde [şübhesiz] Allâh kurumlu, övüngen olanların hiç birini sevmez; onlar ki hem (cimrilik edip mallarını) kıskanırlar, hem de herkese (cimrilik ve) kıskançlık tavsiye ederler ve Allâh'ın kendilerine fazlın/[lütfun]dan verdiği şeyleri (yoksullara vermeyip) saklarlar. Biz de öyle nankörlere terzîl [rezil] edici bir azâb hazırlamışızdır.

38. Onlar ki, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inanmaz/[îmân etmez]lar da mallarını nâsa [insânlara] gösteriş için sarfederler. Her kim(in) de kendine şeytân arkadaş [qarîn/yoldaş] olursa, artık o ne fenâ arkadaştır!

39. Ne vardı, bunlar Allâh'a îmân getirseler ve Âhiret Günü'ne inan(ıp îmân et)salar da, Allâh'ın kendilerine merzûk [ihsân] buyurduğu şeylerden (Allâh yolunda) infâk etse/[sarfetse]lerdi... ziyânını ederlerdi?! Allâh kendilerini bilirdi.

40. Her hâlde [doğrusu] Allâh zerre miskâli zulmetmez ve eğer bir hasene [iyilik] olursa, onu kat kat artırır, bir de tarafından azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] verir.

41-42. Bakalım nasıl olacak (hâlleri), her ümmetten bir şâhid[53c] getirdiğimiz, (ey Muhammed) seni de onların üzerine şâhid getirdiğimiz vakit?!..

İşte o gün, öyle arzu edecek o küfredip Peygamber'e âsi olanlar ki, keşke hâk ile yeksân edilselerdi de, Allâh'a (karşı) bir sözü ketmet/[gizle]meselerdi.[54a]

43. Ey o[54b] bütün îmân edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın, (ne)

53c Her ümmetin şâhidinin, o ümmetin peygamberi olduğu, müfessirler tarafından beyân olunmuştur. (II/1355-1356)

54a •Elmalılı M. Hamdi Yazır aynı ibâreyi Tefsîr'de (II/1356), *Keşke yere geçmişler, üzerleri düzlenmiş, kendilerinden hiçbir eser kalmamış olsa idi diye arzu edecekler ve Allâh'a hiçbir sözü ketmede/[gizleye]meyecekler* diye çevirmiş; hiçbir sözü ketmedemeyecek olmalarını da, "Çünkü –Yâ-Sîn sûresi'nde geleceği üzere– ağızları mühürlenecek, elleri-ayakları söyleyecektir" ifâdesiyle izah etmiştir. (E.Ö)

54b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

söylediğinizi bilinceye kadar; cünübken[54c] de (namaza yaklaşmayın), –yoldan geçmeniz [sefer hâlinde bulunmanız][55a] başka– guslünüzü[55b] edinceye kadar!

Ve eğer hasta olur veyâ seferde bulunursanız veyâ biriniz hâcet yerinden gelir[55c] veyâ kadınlara dokunursanız[56] (ve) da(hi) suya güç yetiremezseniz, o zamân temiz bir toprağa teyemmüm[57] [kasd] edin, niyetle[58a] yüzünüze ve ellerinize mesheyleyin! Cidden Allâh affı çok bir ğafûr[58b] [bağışlayıcı] bulunuyor.

44-45. Bakmazmısın şu kendilerine Kitâbdan bir nasîb verilmiş olanlara?![59] Kendileri sapkınlığı satın alıyorlar da, istiyorlar ki siz de yolu sapıtasınız. Düşmanlarınızı Allâh (sizden) daha çok biliyor. (Bu bakımdan,) velî de [dost olarak da] Allâh (size) yeter, nasîr de [yardımcı olarak da] Allâh (size) yeter.

46. O yehûdi olanlardan ki(mileri), kelimeleri mevzî/[yer]lerinden tahrif ediyorlar[60] ve dillerini eğerek, dî-

---

54c *Cünüb,* "cenâbet olan", yâni "inzâl vâki olmuş bulunan". (II/1358)

55a Âyette geçen *âbiri's-sebîl* ibâresi, "yolda gidenler, sefer hâlinde bulunanlar" demektir. (II/1358)

55b *İğtisâl,* "gusletmek", yâni "baştan-başa yıkanmak"tır. (II/1358)

55c *Ğâtt* (–Meâl'de, *hâcet yerinden gelmek* diye karşılık verilmiştir–), "engin, çukur yer" demek olup helâya/tuvâlete işârettir. *Bundan gelmek* de, "hadesten, abdest bozmaktan" kinâyedir. (II/1358)

56 Kadının [mahrem ya da gayr-i mahrem bir kadının] herhangi bir tarafına mücerred dokunmakla abdest bozulmaz. (II/1359)

57 *Sa'îd* (–Meâl'de, *toprak* diye çevirilmiştir–), "yeryüzü" demektir ki taşa-toprağa şâmildir. Binâenaleyh, eline hiç toprak bulaşmasa bile, bir taş ile teyemmüm câiz olur. *Tayyib* (–Meâl'de, *temiz* diye karşılık verilmiştir–), "tertemiz" demektir. Dolayısıyla, mülevves veyâ şübheli olmamalıdır. *Teyemmüm* ise, lügatte "kasd" demektir. (II/1359 ve krş. Mâide: 6)

58a • Âyette, *niyetle* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

58b • *Affı çok bir ğafûr* şeklinde bir tercüme, lafza uygun değildir. Benzeri ibârelerin çevirisi için krş. Mücâdele: 2; Hacc: 60; Nisâ: 99. (E.Ö)

59 Burada bahis konusu olanlar, yehûdilerdir. (II/1362)

60 Tahrifin keyfiyyeti hakkında üç sûret nakledilmiştir: A) Kitâbette tahrif, –ki bu, genellikle tercüme yoluyla olur–; B) Şübhe telkin etmek ve bozuk te'vîllerle bir lafzı öteye-beriye çekerek ma'nâsını hakktan bâtıla çevirmek, –ki bu da, tefsîr ve izahta yapılan ma'nevî tahriftir–; C) Gerçek düşüncelerini veyâ doğruları

ne dokunarak [dînde ta'n ederek], "Dinledik isyân ettik" (ve) "Dinle, dinlenilme(ye)si"[61] ve[62] "Râ'înâ"[63] diyorlar.

Böyle diyeceklerine, "İşittik, itaat ettik, dinle ve bizi gözet [*unzurnâ*]!" deselerdi, elbette hakklarında daha hayrlı ve daha dürüst olurdu; velâkin küfrleri yüzünden Allâh kendilerini la'netlemiştir; onun için îmâna gelmezler, meğer ki pek az.

47. Ey o kendilerine Kitâb verilenler! Gelin o berâberinizdekini tasdiklemek üzre indirdiğimiz bu Kitâba îmân edin, Biz birtakım yüzleri silip de enselerine çevirmezden[64] veyâ onları ashâb-ı sebt'i[65] la'netlediğimiz gibi la'netlemezden evvel;

söylememek, duydukları sözleri çarpıtmak. Nitekim yehûdiler, Hz. Peygamber'in söylediklerini tahrif ederlerdi. (II/1362-1363)

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dinlenilmesi* yerine *dinlenmesi* yazılmıştır. (E.Ö)

62 •Meâl'in orijinalinde atlanan *ve* bağlacım metne dâhil ettik. (E.Ö)

63 Yehûdiler *râ'înâ* [bize ri'âyet et: bizi gözet, teenni buyur, müsâde et ki anlayalım] kelimesini, –ağızlarını eğip bükerek– Hz. Peygamber'e hakâret anlamı taşıyan bir şekle: *râ'înâ* [Arabca'da "bizim çoban", İbrânîce veyâ Süryânîce'de "dinle a dinlenmeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif"] şekline sokuyorlardı. (I/452-455 ve krş. Bakara: 104, not: 134)

64 *Tams,* esâsen "bir şeyin eserlerini/izlerini mahvetmek ve alâmetlerini izâle etmek" ma'nâsına olmakla berâber burada, "yüzlerin kılığından çıkıp yüz denecek hâllerinin kalmaması"nı ifâde eder. (II/1365)

•Âlimler, *min-qabli en natmise vücûhen fe-neruddehâ 'alâ edbârihâ* (–ki Meâl'de, *birtakım yüzleri silip de enselerine çevirmezden önce* diye tercüme edilmiştir–) ibâresi hakkında farklı görüşler serdetmişlerdir: A) Bu ibâre, "arkasından hiçbir şekilde hidâyet bulamayacağınız bir sapıklıkla saptırmazdan önce" demektir. B) "O, birtakım yüzleri hidâyetten çevirip, böylece onları gerisin geriye, yâni dalâlete döndürmezden evvel" demektir ki maksad, o yüzlerin türlü türlü mahrûmiyyet, terkedilmişlik ve dalâlet karanlıklarına atılacağını beyân etmektir. C) Bu tehdid, Benî-Kurayza ve Benî-Nadîr kabilelerinin Medîne'den sürülmesiyle yehûdilerin başına gelmiştir. D) Bu ifâde, ümidlerin boşa çıkmasını ve onların sona erdirilmesini ifâde eder. (E.Ö)

65 *Sebt,* "Cum'artesi günü" ma'nâsına isim olduğu gibi, "bugüne ta'zîm ile ibâdete hasr ve diğer işlerle meşgul olmaktan uzak durmak" anlamına masdar da olur, ki burada öyledir. *Ashâb-ı Sebt,* "Cum'artesi günü, ibâdet yerine başka şeylerle meşgul olan yehûdiler"dir. (I/378, IV/2310 ve krş. Bakara: 65, A'râf: 163)

yoksa Allâh'ın emri (dâima) fiile çıkarılagelmiştir.

48. Doğrusu Allâh, Kendine şirk koşulmasını mağfiret [aff] etmez, ondan berisini dilediğine mağfiret [aff] buyurur. Kim de Allâh'a şirk koşarsa pek büyük bir cinâyet iftirâ etmiş olduğunda şübhe yoktur.

49. Bakmazmısın şu nefs/[kendilerini tezkiye edip [temize çıkarıp] duranlara... Hayır, yalnız Allâh dilediğini tezkiye eder [temize çıkarır]. Onlar da kıl kadar zulme (düçar e)dilmezler.[66a]

50. Bak Allâh'a karşı nasıl yalan uyduruyorlar! Açık günâh (olarak) da bu yeter.

51-52. Bakmazmısın şu kendilerine okuyup yazmaktan[66b] biraz nasîb verilmiş olanlara, –cibt ve tâğût'a[67] inanı(p îmân edi)yorlar da– Allâh'ı tanımay(ıp küfred)anlara,[68a] "Bunlar mü'minlerden yolca daha doğru" diyorlar.

Onlar Allâh'ın la'netlediği kimseler. Her kimi de Allâh la'netlerse, artık onu bir kurtaracak bulamazsın.

53. Yoksa onlara mülk/[egemenlik/hükümranlık]ten bir hissemi var?! Öyle olsa nâsa [insânlara] bir çekirdek bile vermezler.

54-56. Yoksa o nâsa [insânlara] Allâh'ın fazlın/[lütfun]dan verdiği ni'meti çekemiyorlar da hasedmi ediyorlar?![68b]

Evet, Biz Âl-i İbrâhîm'e Kitâb(ı) ve

66a *Fetîl* (–Meâl'de, ***kıl kadar*** karşılığı verilmiştir–), "hurma çekirdeğinin yarığındaki ince iplik/lif"tir, ki "hakîr miktar ve ölçü"den kinâyedir. Krş. Nisâ: 124, not: 145b. (III/1476)

66b •Meâl'de, ***okuyup yazmaktan*** diye çevirilen kelimenin aslı ***kitâb***'dır. Aynı kelime ve ibârenin diğer çevirisi için bkz. Nisâ: 44. (E.Ö)

67 Kâhinlere de ıtlak edildiği nakledilen *cibt*, "put" demektir. (II/1368) *Tâgût* ise, "sırf tuğyân kesilmiş, tuğyânkâr, azgın, azman, azıtkan" demektir. Taberî'ye göre ***tâğût;*** "Allâh'a karşı tuğyânkâr olup cebr veyâ rızâ yoluyla kendisine tapınılan insân, şeytân, put vb." demektir. Kadı Beyzavî buna, "Allâh yolundan menedenler"i de ilâve etmiştir. (II/869-870 ve krş. Bakara: 257: not: 358)

68a •Meâl'de, ***Allâh'ı tanımayanlara*** diye çevirilen ***küfr*** kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

68b •Meâl'de, ***Yoksa o nâsa Allâh'ın fazlından verdiği ni'meti çekemiyorlar da hasedmi ediyorlar?!*** diye çevirilen ***em yahsudûne'n-nâse 'alâ mâ âtâhumullâhu min-fadlihî*** ibâresine, "Yoksa Allâh'ın fazlından onlara verdiği şey sebebiyle o insânlara hasedmi ediyorlar" (veyâ "o insânları çekemiyorlarmı")?! şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

hikmet(i) verdik, hem de azîm [büyük] bir mülk verdik. Onun için, onlardan kimi o'na îmân etmekte, kimi de o'ndan meneylemekte, ona da cehennem alevi elvermektedir.

Şübhesiz, âyetlerimizi (inkâr edip) tanımayan[68c] kâfirler (yokmu), muhakkak ki Biz onları yarın[68d] bir ateşe yaslayacağız; derileri (her kavurulup) piştikçe, azâbı(n acısını tekrar aynı şiddette hissedip) duysunlar diye kendilerine tebdîlen [değiştirmek üzere] başka deriler vereceğiz. Çünkü Allâh, izzetine nihâyet olmayan bir hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.

57. Îmân edip sâlih sâlih işler yapan(lara)/mü'minlere[68e] gelince, bunları, altından ırmaklar akar cennetlere koyacağız, –içlerinde ebedî kalmak üzere onlar– kendilerine orada temiz, gâyet temiz zevce/[eş]-ler var.

Hem onları, sâyebân edecek bir sâyeye koyacağız[69] [tükenmez ve sürekli ni'metlere, huzûr ve saadete eriştireceğiz].

58. Haberiniz olsun ki, Allâh size şunları emrediyor: Emânetleri ehline veresiniz[70] ve insânlar arasında hükmettiğiniz vakit adâletle hükmedesiniz.[71] Hakîkat(en) Allâh size ne güzel va'z [nasihat/öğüd] veriyor. Şübhesiz ki Allâh semî [işiten],

---

68c •Âyette, *tanımayan* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

68d •Âyette, *yarın* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

68e •Âyette, *mü'minlere* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

69 Âyette geçen *zıllen zalîlen* (–Meâl'de, *sâyebân edecek bir sâyeye koyacağız* diye çevirilmiştir–) ibâresi, "gölgeli gölge, koyu gölge" demektir, ki tam ve sürekli (ve sonsuz) ni'mete, (huzûr ve saadete) işârettir. (II/1369)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veresiniz* yerine *veriniz* yazılmıştır. Netice itibâriyle ikisi de aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)
Emânet, esâsen "emîn ve mutemed olması", yânî, "kendine maddî veyâ ma'nevî herhangi bir şeyin itmi'nân-ı kalb ile korkusuz bir sûrette teslîm olunabilir ve arzu edildiği zamân sâlimen alınabilir bir hâlde bulunması" ma'nâsına masdar ve hâsıl-ı masdar olduğu gibi, insânın bu haysiyyet-i emânetine gerek Allâh ve gerek kullar tarafından herhangi bir sûretle bırakılmış olan şeye de masdar bi-ma'nâ mef'ul olarak isim olmuştur, ki burada *emânet* bu ma'nâyadır. Ve bunların, sâhiblerine edâsıyla, insânlığın ilâhî bir emânet olan haysiyyet ve nâmus emânetinin muhâfazası emredilmiştir. (II/1370-1371)

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hükmedesiniz* yerine *hükmediniz* yazılmıştır. Netice itibâriyle ikisi de aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

basîr[72] [gören/işlerin içyüzüne âşinâ] bulunuyor.

59. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin, sizden olan ulü'l-emr'e[73] [yetki sâhiblerine] de (itaat edin)! Sonra,[74] bir şeyde nizâa (ve anlaşmazlığa) düştünüzmü[75a] hemen onu Allâh(a) ve Resûlü'ne [Resûl'e] arzediniz; –Allâh'a ve Âhiret Günü'ne gerçekten inanı(p îmân ede)r (kimselerseniz)/mü'minlerseniz– o, hem hayrlı, hem de netice itibâriyle daha güzeldir.

60-61. Bakmazmısın şunlara; o hem sana indirilene, hem senden evvel indirilen(ler)e îmân ettiklerini söyler gezer[75b] kimselere, ki o tâgût'a {o azgın şeytâna}[76a] muhâkeme olmak istiyorlar. Hâlbuki onu (inkâr edip) tanımamakla emrolunmuşlardı. O şeytân da onları bir daha dönemeyecekleri kadar uzak bir dalâle(te/şaşkınlığa) düşürmek istiyor; "Allâh'ın indirdiği hükme[76b] gelin, Peygamber'e gelin!" denildiği vakit de onlara, görüyorsun o münâfıkları ki, senden (olabildiğince uzaklaşıp) çekiniyorlar da çekiniyorlar.

62. Ya ellerinin yaptığı (kötülükler) yüzünden başlarına bir musibet geldiği zamân (hâlleri) nasıl (olacak)?! Sonra, gelmişler de sana, "Billâhi!

---

72 *Basîr, a'mâ*'nın [*kör*'ün] zıddıdır. Bununla berâber, *basar*'dan veyâ *basîret*'ten sıfat-ı müşebbehe olduğu için *bahîr*, yâni "her vechile işlerin zâhir ve bâtınına *âşinâ*" anlamına gelir. (I/425)

73 Mü'min olmayan ulü'l-emr'e itaat, dînen vâcib değildir. Mü'min olan ulü'l-emr'e itaat ise, Resûl'e atfen ve sırf Resûl'e itaat etmeye tebean emredilmiştir. Böylece hem itaatin aynı kuvvetle mutlak olduğu, hem de isyânın sözkonusu olduğu durumların hükümden hâriç tutulduğu anlatılmıştır. (II/1374-1375)

74 • *Sonra* karşılığı, *fe-in* ibâresindeki ta'kîbiye *fe*'sine verilmiştir. (E.Ö)

75a Ey mü'minler! Birbirinizle veyâ ûli'l-emr ile ihtilâfa düşerseniz, veyâ ûli'l-emr olanlar birbirleriyle ihtilâfa düşerse... (II/1378)

75b • Meâl'de, *söyler gezer* diye çevirilen *yez'umûn* kelimesine, *zu'm/iddiâ eden* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

76a Buradaki *tâgût* {*azgın şeytân*} ile, A) Yehûdilerin reislerinden Ka'b b. Eşref'in, B) Cüheyne kabilesinden bir kâhin'in, C) Ebû Berde el-Eslemî'nin kasdedildiği şeklinde değişik rivâyetler bulunmaktadır. (II/1383-1384, II/869-870 ve ayrıca *tâgût* kelimesi için bkz. Nisâ: 51, not: 67; Bakara: 257, not: 358)

76b • Meâl'de, *Allâh'ın indirdiği hükme...* diye çevirilen *ilâ mâ enzelallâhu* ibâresi, *Allâh'ın indirğine/indirdiği şeye* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

Murâdımız sırf bir iyilik yapmak ve ara bulmaktan ibâret idi" diye yemîn ediyorlar.

63-64. Onlar öyle kimseler ki, kalblerinde olanı Allâh bilir, onun için sen onlara aldırma da, kendilerine va'z et [nasihat et/öğüd ver] ve nefsleri hakkında kendilerine beliğ, müessir [te'sirli] söz söyle! (Çünkü,) Biz herhangi bir peygamberi gönderdikse, mahzâ [sırf/ancak] –Allâh'ın izniyle– itaat edilmek için gönderdik.[77a]

Eğer onlar nefs/[kendi]lerine zulmettikleri zamân sana gelseler de günâhların(d)a(n)[77b] Allâh'a[77c] mağfiret [aff/bağışlanma] dileseler, Peygamber de kendileri için istiğfâr ediverse [aff/bağışlanma dilese] idi, elbette Allâh'ı tevvâb[78] [çok bağışlayıcı], rahîm [çok merhametli] bulacaklardı.[79]

65. Yok, yok! Rabbine kasem [yemîn] ederim ki, onlar aralarında çıkan çapraşık (ve ihtilâflı) işlerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden nefslerinde hiçbir darlık duymaksızın tam bir teslîmiyyetle teslîm olmadıkça îmân etmiş olmazlar.

77a Bu bakımdan, Peygamber'e itaat, Allâh'ın emrine itaattir, o'na isyân Allâh'a isyândır. (II/1385)

77b • *Günâhların(d)a(n)* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

77c • Meâl'in orijinalinde atlanan, *Allâh'a* lafzını yerine koyduk. (E.Ö)

78 • Yüce Allâh'ın sıfatı olarak *tevvâb,* "itaatına yönelerek Kendisine dönen için bağışlamaya dönen" yâhud "kullarının hoşlanmadıkları şeylerden, sevdikleri şeylere dönen" veyâ "kullarının tevbelerini çokça kabûl eden" şeklinde ta'rîf edilir. (E.Ö)

Lügatte, "rücû etmek" demek olan *tevbe,* şer'an da, "kabahatten, sırf kabahat olduğu için nedâmet/pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarar gibi herhangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere [işlediği kötülüklere/günâhlara] tevbe değildir. *Tevbe,* "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse onun haddı-zâtında çirkinliğini duyup tiksinerek vazgeçmek"tir. (...) Evet *tevbe,* kabahatlerden, başka bir sebeble değil, sırf çirkinlikleri, yâni Allâh'ın rızâsına muhâlif bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık duyarak ve irtikâbından şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karar vermekle olur. (VII/5126-5127)

79 • Osmanlıca Yazma nüsha'da *bulacaklardı* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *bulacacaklardı* şeklinde –tashihli– olarak dizilmiştir. (E.Ö)

66-68. Eğer onlara, "Nefslerinizi öldürün!" veyâ "Diyârınızdan çıkın!" diye yazsa idik,[80] pek azından maada/[başka]sı onu yapmazlardı. Fakat kendilerine va'z olunanı[81] [nasihat edileni/öğüdleneni] yapsalardı, elbette hakklarında çok hayrlı ve pâyidâr kılmak itibâriyle de en sağlam bir hareket olurdu. Elbette o zamân kendilerine ledünnümüzden [tarafımızdan] pek büyük bir ecr [mükâfât] de verirdik ve elbette kendilerini doğrudan doğru(ya) bir tarîk-i müstakîme [dosdoğru bir yola] çıkarırdık.

69. Öyle ya, herkim Allâh'a ve Peygamber'e mutî [itaatkâr] olursa, işte onlar Allâh'ın kendilerine in'âm eyledi/[ni'metler verdi]ği enbiyâ [nebiler], sıddîkîn [doğru olan ve hakîkati doğrulayanlar], şühedâ [hakîkate hayâtlarıyla şâhidlik edenler] ve sâlihîn [dürüst ve erdemli kimseler] ile birliktedirler. Bunlarsa, ne güzel arkadaş [*refîk*].

70. İşte bu fazl [lütuf] Allâh'tan. Elverir ki bilen Allâh olsun.

71. Ey o bütün îmân edenler! Hazırlığınızı görün de müfrezeler hâlinde[82] harekete gelin yâhud toplu olarak seferber olun!

72-73. Maamâfih [bununla berâber], içinizden öylesi vardır ki, her hâlde [muhakkak] ağır(dan) alacaktır. Bakar, eğer size bir musibet isâbet ederse,[83] "Cidden" der, "Allâh bana lütfetti; zîrâ onlarla berâber hazır bulunmadım". Ve eğer size Allâh'tan bir fazl[84] [lütf u ihsân: ganimet] nasîb olursa –sanki kendisiyle aranızda hiçbir ülfet [yakınlık-sevgi] olmamış gibi– mutlak(a) diyecektir ki: "Ah!.. N'olaydım, onlarla berâber olaydım da, büyük bir murâda ereydim".[85a]

---

80 "Farz kılıp teklif etseydik". (II/1385)

81 "Eğer onlar, kendilerine verilen ve verilecek olan va'z u nasihatleri tutmuş olsalardı". (II/1386)

82 "Uyanık ve ihtiyatlı olun; düşmandan korunacak maddî-ma'nevî sebeb ve vâsıtaları tedârik edin, silâhınızı alın da takım takım, bölük bölük harekete gelin!" (II/1391)

83 Yâni, başarılı olamadığınız, meşakkatler çektiğiniz veyâ (yaralandığınız, yenildiğiniz,) şehîd olduğunuz takdîrde, sizinle birlikte bulunmadığına memnûn olur. (II/1391)

84 Yâni, "Allâh tarafından bir lütf u ihsâna kavuşur, fütûhât ve ganimete nâil olursanız..." (II/1391)

85a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *...büyük bir murâda ereydim* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

74. O hâlde, seferber olun da,[85b] o geçici dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı, âhiretin ebedî hayâtına[85c] satacak olanlar, Allâh yolunda[86] çarpışsın! Herkim Allâh yolunda çarpışır da, katlolunur [öldürülür] veyâ gâlib gelirse, iki sûrette de Biz ona yarın pek büyük bir ecr [mükâfât] vereceğiz.

75. Hem siz neyinize çarpışmayasınız Allâh yolunda ve o zebûn edilmiş [zayıf bırakılmış] erkekler, kadınlar, yavrular[87] uğrunda, ki "Yâ Rabbenâ![88] Bizleri bu ahâlisi zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sâhib gönder, tarafından bize bir yardımcı gönder!" diye yalvarıp duruyorlar?

76. Îmân edenler Allâh yolunda cenk ederler, küfredenler ise tâgût'un[89a] yolunda cenk ederler. O hâlde siz şeytânın yâranını [dost ve yandaşlarını] öldürmeye bakın![89b] Her hâlde [şübhesiz] şeytânın hilesi çürüktür.

77-78. Bakmazmısın o kendilerine "Ellerinizi çekin[90] ve namaz kılın, zekât verin!" denilmiş olan kimselere? Şimdi üzerlerine kıtâl [savaş] ya-

---

85b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O hâlde, seferber olun da* ibâresi bulunmamaktadır. Ayrıca âyette de, *seferber olun da* ibâresinin karşılığı yoktur.

85c •Meâl'de, *âhiretin ebedî hayâtına* diye çevirilen *bi'l-âhireti* ibâresine, *âhirete* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

86 •74. âyette iki defa geçen *fî sebîlillâh* [*Allâh yolunda*] ibâresinin ilki, Meâl'in aslında atlanmış olduğundan, parantez içine alınmadan metne konuldu. (E.Ö)

87 •Bunlar, Medîne'ye hicret edemeyip zorâki olarak Mekke'de kalanlardır. (E.Ö)

88 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

89a • *Tâgût* kelimesi için bkz. Nisâ: 51, not: 67. (E.Ö)

89b •Meâl'de, *Şeytânın yâranını öldürmeye bakın* diye çevirilen *qâtilû evliyâe'ş-şeytâni* ibâresine, *şeytânın evliyâlarına* [*dostlarına/taraftarlarına*] *karşı savaşın* karşılığını vermek daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (II/1393), "şeytân dostlarına, şeytân taraftarlarına (karşı) muhârebe edin" diye tercüme etmiştir. (E.Ö)

90 Harbin zamânı değilken, "Bize bir hükümdar (ta'yîn edip) gönder de Allâh yolunda savaşalım" diyen (yehûdi)ler gibi harbe taraftar olup da, "Sakın yapmayınız, harbe sebebiyet vermeyiniz" denenlerden bir kısmı, savaş farz kılınıp kesin bir vazife hâlini alınca Allâh'tan korkar gibi veyâ daha şiddetli bir şekilde insânlardan korkmaya başladılar. (II/1394)

zılınca [farz kılınınca], onlardan bir kısmı,[91] insânlardan, Allâh'tan korkarcasına –veyâ daha bile ziyâde– korkuyorlar; ve (bu sebeble) şöyle dediler: "Ey bizim Rabbimiz![92] Niçin üzerimize bu kıtâli [savaşı] yazdın [farz kıldın]; n'olurdu bizi yakın bir ecele [süreye] te'hir edeydin?"[93] De ki: "Dünyâ zevki ne olsa azdır, âhiret ise Allâh(a isyân)dan[94] kork(up korun)anlar için sırf hayrdır. Hem, kıl kadar hakkınız yenmez. Her nerede olsanız ölüm size yetişir, eflâke ser çekmiş burclarda da olsanız".[95]

Bununla berâber, kendilerine bir güzellik er(iş)dimi, "Bu Allâh'tan" diyorlar, bir musibet de değdimi[96] [isâbet ettimi], "Bu senden [senin yüzünden]" diyorlar. De ki: "Hepsi Allâh tarafından". Fakat niye bu adamlar söz anlamaya yanaşmıyorlar?!

79-80. Sana[97] güzellikten her ne erse, bil ki Allâh'tandır; kötülükten de başına her ne gelirse anla ki sendendir.

(Ey Muhammed!) Biz seni insânlara bir resûl [elçi] olarak gönderdik, şâhid (olarak) ise Allâh yeter. Kim Resûl'e itaat ederse Allâh'a itaat etmiş olur, kim de (nefsine uyar) yan bükerse üzerlerine seni gözcü de göndermedik.

81. "Başüstüne" diyorlar, sonra da yanından çıktıklarında içlerinden birtakımı, dediklerinin hilâfına tezvirât yapıyorlar,[98] Allâh da yaptıkları tezvirâtı kaydediyor. Onun için sen yüzlerine vurmaktan vazgeç de

---

91 •Meâl'in orijinalinde atlanan *izâ ferîqun minhum* ibâresine karşılık olarak, *onlardan bir kısmı* ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

92 •Meâl'de, *Ey bizim Rabbimiz* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

93 "Bir müddetçik daha bize mühlet verseydin de biraz daha yaşasak ne olurdu?" (II/1394)

94 •Âyette, *Allâh'tan* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

95 Yânî, yüksek kalelerde veyâ müstahkem saraylarda, hattâ gökteki yıldızlarda dahi bulunsanız yine gelir bulur. (II/1395)

96 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *değdimi* yerine *geldimi* yazılmıştır. (E.Ö)

97 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sana* yerine *sonra* yazılmış; ancak Matbu nüsha'daki doğrudur. (E.Ö)

98 *Başüstüne* demelerine rağmen, sana verdikleri sözün, veyâ senden aldıkları emrin aksini yapmak için gâile çıkarmaya uğraşırlar. (II/1400)

Allâh'a havâle et! Allâh vekîl (olarak) yeter.

82. Hâlâ Kur'ân'ı im'ân[99a] [dikkat ve ihtimâm] ile teemmül etmez/[düşünmezlermi?

Eğer o, Allâh'tan başkası tarafından olsa idi, elbette (onun) içinde birçok (ihtilâflar)/ahenksizlikler bulacaklardı.

83. Hem (onlar[99b]), emn(iyyet) ve havf'e [korkuya] dâir bir haber geldiği vakit kendilerine, onu[100] (herkese) yayıveriyorlar.[101] Hâlbuki onu Peygamber'e ve içlerinden ûli'l-emr [söz sâhibi] olanlara[102] arzetseler, elbette bunların *istinbâta kâdir* olanları[103] [istinbâtta bulunabilenleri] onu anlar, (ne yapılması gerektiğini) bilirler (ve ona göre davranırlar)di.

Eğer Allâh'ın fazl [lütuf] ve rahmeti üzerinizde[104] olmasa idi, pek azınız-

---

99a •Buradaki *im'ân* (–ki "mübâlağa etme, bir işte pek ileri varma, dikkat, gayret, özen-ihtimâm" gibi anlamlara gelir–) kelimesi, *îmân* kelimesiyle karıştırılmamalıdır. (E.Ö)

99b •Yâni, 77-78. âyetlerde sözü edilen kimseler. (E.Ö)

100 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onu* [*o haberi*] kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

101 Kendilerine emniyet veyâ korkuyla ilgili bir haber geldimi, –doğru olup olmadığını, açıklamakta bir mahzûr bulunup bulunmadığını düşünmeden, kimseye danışmadan– hemen onu ifşâ edip yayıyorlar. Burada, gazetecilerin de hâllerine temâs eden bir ihtâr vardır. (II/1402-1403)

102 *Ûli'l-emr olanlara,* yâni, o işe selâhiyet ve ihtisâsı bulunan zevâta [zâtlara/kişilere] veyâ ümerâya [emirlere] danışsalar ya da (o haberi/mes'eleyi onlara) havâle etseler... (II/1403)

103 Yâni, selâhiyet ve ihtisâsı bulunan zevât [zâtlar] veyâ ümerâ [emirler] içinden ma'lûmâtları, tecrübeleri ve basîretleri sâyesinde mes'eleyi hâlledecek, (ne yapılması gerektiğini anlayıp ona göre davranacak) kimseler...
İstinbat, "nebıt"tır [çıkarmaktır]. *Nebıt* da, "bir kuyu kazılırken ilk çıkan su" demektir. İşte, hâlledilmesi taleb edilen bir hâdise, bir mes'ele karşısında, evvelki ve mevcûd ma'lûmâtı etrâflıca tetkik ve mukâyese ederek yeni bir ilm çıkarmaya (ne yapılması gerektiğini/nasıl davranılması icab ettiğini) *istinbat* ve *istihrac* ta'bîr olunur, ki bu bir meleke ve özel bir yetenektir-kudrettir. Herhangi bir işte böyle bir ehliyyet ve iktidârı [kudreti] hâiz olanlar, o işin müctehidi, bi-hakkın sâhibi ve Allâh indinde/yanında ûli'l-emrdirler [emr sâhibidirler]. (II/1403)

104 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerinizde* yerine *üzerinde* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

dan maada/[başka]sı şeytâna[105] uymuş gitmiştiniz.

84. Onun için Allâh yolunda çarpış, –ancak nefsin/[kendin]den başkasıyla mükellef değilsin– mü'minleri de çarpışmaya teşvik et; me'muldür [umulur] ki Allâh o küfretmekte bulunanların tazyikini [zarar ve kuvvetini] defetsin. Allâh tazyikçe [güç ve kudretçe] de daha şiddetli, tenkilce de [cezâlandırmak bakımından da] daha şiddetlidir.

85. Herkim güzel bir şefâ'atte bulunursa,[106] ona ondan bir nasîb olur, herkim de kötü bir şefâ'atte bulunursa, ona da ondan bir nazîr [pay] olur. Allâh her şeye nâzır[107] bulunuyor.

86. Size herhangi bir sûretle sağlık [selâm] verildiği zamân, siz de ondan daha güzeli ile sağlık [selâm] verin veyâ (–en azından–) aynıyla mukâbele edin! Allâh her şeyi hesâba çekmekte bulunuyor.

87. Allâh, (ki) başka (ilâh)/tapılacak yok, (ilâh) ancak O. Celâli[108] hakkı için, O sizi muhakkak Kıyâmet Günü'ne toplayacak; –(ki) onda şübhe yok– Allâh'tan daha doğru sözlü kim olabilir?!

88-90. O hâlde (ey mü'minler), siz niye münâfıklar hakkında iki fırka oluyorsunuz?! Allâh onları kazandıkları vebâl yüzünden terslerine döndürdüğü hâlde, Allâh'ın saptırdığını yola getirmekmi istiyorsunuz?! Her kimi Allâh saptırırsa, artık sen ona yol bulamazsın. Arzu ettiler ki, kendilerinin küfre[109] saptıkları gibi, siz de (küfre) sapasınız da berâber olasınız; onun için onlar Allâh yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin, yok aldırmazlarsa o vakit bulduğunuz[110] yerde

---

105 Eğer Allâh'ın fazl [lütf] u rahmeti üzerinizde olmasa idi, çoğunuz, şeytân gibi münâfıklara, onların aldatıcı görüş ve fikirlerine tâbi olur, fenâ yollara sürüklenir giderdiniz. (II/1405)

106 Yâni, Allâh rızâsı için bir hayra tavassut [aracılık] ve delâlet [öncülük] ederse... (II/1406-1407)

107 *Allâh her şeye nâzır bulunuyor;* yâni, Allâh her şeye muktedirdir ve her şeyi lâyıkıyla gözetir; iyiyi iyiliğinden, kötüyü kötülüğünden kadrine göre hissedâr eder. (II/1407)

108 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *celâli* yerine *celâl* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

109 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *küfre* kelimesi yoktur. (E.Ö)

110 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bulduğunuz* yerine *bulunduğunuz* şeklinde –tashihli/yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

kendilerini tutun ve öldürün![111] Ve onlardan ne bir dost, ne de bir yardımcı edinmeyin!

Ancak şöylelerine dokunmayın, ki sizinle aralarında mîsâk [andlaşma/taahhüd] olan bir kavme vâsıl olmuş [ulaşmış-sığınmış] bulunurlar,[112] yâhud ne size (karşı) harbet/savaş]meyi, ne de kendi kavmlerine (karşı) harbet/[savaş]meyi havsalalarına sığdıramayarak size gelmişlerdir. –Eğer Allâh dilese idi bunları üzerinize musallat kılardı da, sizinle harbeder/[savaşır]lerdi.– O hâlde sizi bırakıp bir tarafa çekildikleri ve sizinle harbet/[savaş]meyip sulha yat(arak barışa yanaş)tıkları takdîrde de, Allâh (onların) aleyhlerine size bir yol vermemiştir.[113]

91. Diğer birtakımlarını bulacaksınız ki, hem sizden emîn olmak, hem de kavmlerinden emîn kalmak isterler, (fakat mü'minlerle) fitneye [savaşa] sevkedildikçe de döner döner içine atılırlar.

Eğer bunlar sizden çekinmezler ve sulha yatıp (barışa yanaşmazlar ve) taarruzdan ellerini çekmezlerse, kendilerini bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün! İşte bunlar aleyhinde size açık bir fermân verdik.

92. Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz, meğer ki hatâ (ile) ola!

Ve kim bir mü'mini hatâ (ile kazâ)ra öldürürse, mü'min bir esîr[114] [köle veyâ câriye] âzâd etmesi ve ölenin vârislerine teslîm edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir, meğer ki vârisler (diyetten vazgeçip) tasadduk edeler.

Eğer öldürülen (kişi) –kendi mü'min olmakla berâber– size düşman bir kavmden ise, o zamân öldüre-

---

111 Yâni, Harem-i Şerîf içinde de olsa öldürün! (II/1413)

112 Sizinle savaşanları terkedip, sizinle andlaşmalı olan bir kavmin ahd ve emanına iltihak edenler [sığınanlar], o kavmle yapmış olduğunuz andlaşmanın hükmüne tâbi olurlar. (II/1413)

113 Sizinle de, düşmanınız olan kendi kavmleriyle de savaşmak istemeyip size gelenleri –aranızda bir andlaşma olmadığı için– öldürmeye veyâ esîr almaya hakkınız yoktur. Sizinle savaşmaktan kaçınıp arz-ı inkıyâd etmeleri [boyun eğdiklerini bildirmeleri], taarruzdan mâsûniyetlerine [saldırıdan yana güvende olmalarına] yeterli bir sebebdir. (II/1414)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vermemiştir* yerine *vermiştir* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

114 •Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *esîr* diye çevirdiği *reqabe* kelimesi, –Tefsîr'de (II/1418) ifâde ettiği üzere– *erkek veyâ kadın köle* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

nin (diyet vermeyip yalnızca) mü'min[115a] bir esîr[115b] [köle veyâ câriye] âzâd etmesi lâzım gelir.
Ve eğer (öldürülen kişi, –bir kâfir olmakla birlikte–) kendileriyle aranızda bir mîsâk [andlaşma/taahhüd] bulunan bir kavmden ise, o zamân vârislerine teslîm edilecek bir diyet vermek ve mü'min bir esîr[115c] [köle veyâ câriye] âzâd etmek lâzım gelir. Bunlara gücü yetmeyen(e) de –Allâh tarafından tevbesinin kabûlü için– ardı ardına iki ay oruc tutmak lâzım gelir. Allâh alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.
93. Herkim de bir mü'mini müteammiden [kasden] öldürürse, artık onun cezâsı cehennemde hulûddur [sürekli/ebedî kalmaktır]. Allâh ona ğazab[116a] etmiş, la'net etmiş, azîm[116b] [büyük] bir azâb hazırlamıştır.
94. Ey o bütün îmân edenler! Allâh yolunda adım attığınız vakit iyi anlayın dinleyin;[117a] size islâm selâmı veren kimseye,[117b] –dünyâ hayâtının[118] [süflî/yakın hayât'ın] geçici

---

115a • Meâl'in orijinalinde tercüme edilmeyip atlanan *mü'min* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

115b • Meâl'de, *esîr* diye çevirilen *reqabe* kelimesi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (II/1418) belirttiği üzere– *erkek veyâ kadın köle* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

115c • Meâl'de, *esîr* diye çevirilen *reqabe* kelimesi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (II/1418) belirttiği üzere– *erkek veyâ kadın köle* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

116a • *Ğazab* kelimesi için bkz. Fâtiha: 7, not: 14. (E.Ö)

116b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *azîm* yerine *elîm* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

117a *Fe-tebeyyenû* (–Meâl'de, *iyi anlayın dinleyin* diye çevirilmiştir–): "*Tebeyyün ve vuzûh arayın*, alelacele şübhe ve tevehhüm üzerine ve zayıf te'vîllerle değil, teenni ve yakîn ile kılıç vurun". Hamza, Kisâî, Halef-i Âşir kıraatlerinde *sebât*'tan *fe-tesebbetû* okunmuştur, ki buna göre ma'nâ, "iyi tutunun, ayağınızı denk alın, acele ile çürük tahtaya basmayın, ayağınız kaymasın" şeklinde olur. (II/1425)

117b "İslâm selâmı veren, kendini islâm gösteren kimseye..." Başka bir kıraate göre: "Size teslîmiyyet ve inkıyâd vesîleleri takdim eden kimseye..." (II/1425)

118 • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *hayâti'd-dunyâ* terkibinin, *dünyâ hayâtı(nın)* değil, *dünyâ* [*süflî/alçak veyâ yakın*] *bayât(ın)* anlamına geldiğini ifâde etmişti. Bkz. Âl-i 'İmrân: 185, not: 191. (E.Ö)

metâına [faydalarına] göz dikerek– "Sen mü'min değilsin" demeyin![119a] –Allâh yanında çok ganimetler var.– Önce siz de öyle idiniz, Allâh kerem buyurdu da sizleri îmân ile tanıttı,[119b] onun için iyi anlayın dinleyin![119c] Muhakkak ki Allâh ne yaparsanız habîr [haberdar] bulunuyor.

95-96. Mü'minlerden özür sâhibi olmaksızın oturanlar ve Allâh yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd [cehd ü gayret] edenler müsavi [bir/eşit] olamazlar. Allâh, mallarıyla ve canlarıyla (cihâd edip) mücâhid olanları, oturanların, derece itibâriyle üzerine geçirdi. Gerçi Allâh ikisine de husnâyı [cenneti] va'd buyurmuştur. Bununla berâber Allâh mücâhidlere [cehd ü gayret gösteren kimselere], oturanların fevkinde [üstünde] azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] ihsân etmiştir;[119d] tarafından derece derece rütbeler ve bir mağfiret ve rahmet... Öyle ya, Allâh bir ğafûr [çok bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

97. O kimseler ki, nefs/[kendi]lerine zulmetmektelerken melekler canlarını aldılar, "Ne işte idiniz?"[120] dediler.

119a Bir başka kıraata göre: *"Sana eman yok" demeyin!* (II/1426)

119b *Fe-mennallâhu 'aleykum* (–Meâl'de, *Allâh kerem buyurdu da, sizi îmân ile tanıttı* diye çevirilmiştir–): *"Allâh size in'âm etti;* canınızı-malınızı taarruzdan masûn tuttu, sonra yükselttikçe yükseltti, sıdk u istikâmetle mümtâz, kemâl-i îmân ile be-nâm [namlı/meşhur] kıldı, mahkûmiyyetten hâkimiyyete yükseltti ve ilâhî hazinesinde nice ganimetlere namzed eyledi. Şimdi iş başına geçip harekete geldiğiniz vakit dünyevî ağrâza [niyetlere/maksadlara] dalarak bu ahvâli unutmayın". (II/1428)

119c *Fe-tebeyyenû* (–Meâl'de, *onun için iyi anlayın dinleyin* diye çevirilmiştir–): "Tebeyyün gözetin" veyâ "ihtiyatlı bulunun". (II/1428 krş. Nisâ: 94, not: 117a)

119d •Aynı âyette iki kere geçen *faddale* kelimesi birincisinde, *üzerine geçirdi,* ikincisinde *ihsân etmiştir* şeklinde çevirilmiştir. (E.Ö)

120 Melekler, hicret etmeyenleri, "Ne hâlde idiniz, dîninizle alâkalı ne yapıyordunuz?" diye azarlayacaklardır. Hicret farz olduğu hâlde, gücü yetmesine rağmen hicret etmeyen kimselerin barınakları cehennemdir. Bu âyet, Mekke'de müslüman olmuş ve hicret farz bulunduğu esnâda hicret etmemiş olan birtakım kimseler hakkında nâzil olmuştur. Müfessirlerin beyânına göre bu âyet, bir yerde dînini ikâmeye imkân bulamayan bir kimsenin, oradan hicret etmesinin vâcib olduğuna delâlet etmektedir. (II/1436-1437)

•Müfessirlerin bu görüşünün, her zamân, her mekân ve her şart-durum için geçerli olduğunu iddiâ etmek doğru değildir. (E.Ö)

"Biz" dediler, "bu arzda [memlekette] zebûn [zayıf-güçsüz] idik".
(Melekler,) "Yâ!.." dediler, "Allâh'ın arzı geniş değilmiydi, oraya hicret etsenizdi[121] ya?!"
İşte bunların me'vâ/[barınak]ları cehennemdir, ona gidiş de ne fenâ şeydir!

98-99. Ancak, hakîkaten zebûn [zayıf-güçsüz] olanlar;[122] hiçbir çâreye gücü yetmeyen ve hicret (etmek) için yol bulamayan erkekler, kadınlar, çocuklar müstesnâ [hâriç]. Çünkü bunlardan, Allâh'ın o günâhı aff buyurması[123] me'muldür [umulur]. Allâh, affı çok bir ğafûr [bağışlayıcı] bulunuyor.

100. Herkim Allâh yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Ve herkim Allâh'a ve (O'nun) Peygamber(in)e[124] hicret kasdıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, muhakkak ki onun ecri(ni/mükâfâtını vermek) Allâh'a düşer. Allâh bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

101-102. Yeryüzünde[125] sefer ettiğiniz vakit[126a] o küfredenlerin size bir fenâlık yapmalarından korkuyorsanız, namazdan kıs(ıp kısalt)manız-(da) artık size bir günâh olmaz –muhakkak ki kâfirler size açık bir düşman bulunuyorlar– ve o (korkulu) vakit(te ey Muhammed) sen içlerinde olup da onlara namaz kıldırdığında, içlerinden bir kısmı seninle berâber namaza dursun, –silâhları-

121 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etsenizdi* yerine *etse idiniz* yazılmıştır; ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

122 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olanlar* yerine *onlar* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

123 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *aff buyurması* yerine *affetmesi* yazılmıştır; ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

124 •Meâl'in orijinalinde, *Peygamber'e* şeklinde çevirilen *resûlihî* kelimesi, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (II/1438) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *O'nun Resûlü'ne [Elçisi'ne/Peygamberi'ne]* anlamına gelir. (E.Ö)

125 •Meâl'in aslında atlanan *fi'l-ardı* lafzına karşılık olarak, *yeryüzünde* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

126a Yâni; cihâd, hicret ve ticâret için veyâ herhangi bir sebeble yolculuğa çıktığınız zamân... Bununla berâber, âyetin cihâd seferiyle ilgili olduğu siyâkından anlaşılmaktadır. Bunun için, mutlak anlamda seferî namazlara bir îmâ bulunsa bile, asıl konu düşman korkusuyla ilgili olan savaş veyâ hicret seferi olduğundan, âyetin hükmü, seferî namazından ziyâde, korku namazıyla alâkalıdır. (II/1441-1442)

nı da yanlarına alsınlar– bunlar secdeye vardıklarında diğer kısım arkanızda beklesin/[düşmana karşı siper alsın]ler.[126b]

Sonra o[127] namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, seninle berâber kılsınlar –ve ihtiyatlı bulunsunlar ve silâhlarını yanlarına alsınlar, (zîrâ) kâfirler arzu ederler ki, silâhlarınızdan ve eşyânızdan bir ğâfil bulunasınız da size birdenbire bir baskın bassalar.

Eğer yağan yağmurdan (dolayı size) bir eziyet varsa veyâ hasta iseniz, silâhları(nızı)[128] bırakmanızda beis yoktur. Bununla berâber ihtiyatı elden bırakmayın. Çünkü [kuşkusuz] Allâh kâfirler için mühîn [alçaltıcı] bir azâb hazırlamıştır.–

103. O korkulu zamânda namazı kıldınızmı, gerek ayakta(yken) ve gerek otururken ve gerek yanlarınız üzerinde (yatarken)[129a] hep Allâh'ı zikredin, derken korkudan itmi'nân [sükûn] bul(up güvenliğe kavuş)dunuzmu, o vakit namazı tam erkânıyla edâ edin; çünkü namaz mü'minler üzerine muayyen [belirli] vakitlerle yazılı bir farz bulunuyor.[129b]

104. Düşmanınız olan kavmi ta'kîb etmekte zaaf [gevşeklik] göstermeyin; eğer siz elemleni(p zorluk çeki)yorsanız, şübhe yok ki sizin elemlendiğiniz gibi onlar da elemleni(p zorluk çeki)yorlardır. Kaldı ki siz Allâh'tan onların ümid edemeyecekleri[130] şeyler umuyorsunuz. Al-

126b Yâni, askeri evvelâ iki kısım yap, bir kısmı düşman karşısında beklesin [düşmana karşı siper alsın], bir kısmı da seninle berâber namaza dursunlar. (II/1444)

127 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

128 •Meâl'in aslında, *silâhları* diye çevirilen *eslihâtekum* kelimesi, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (II/1445) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *silâhlarınızı* anlamına geldiğinden, *silâhları* kelimesini, *silâhlarınızı* yaptık. (E.Ö)

129a Her durumda Allâh'ı hatırlayın, hattâ düşmana kılıç sallayıp ok atarken, yaralanıp yere düştüğünüzde dahi Allâh'ı kalbinizden çıkarmayın, dilinizden düşürmeyin! Diğer bir ma'nâ ile: Ahvâl şiddetlendiği [savaş kızıştığı] vakit, namaz kılmak istediğinizde, her biriniz bulunduğunuz vaziyete göre; meselâ ayaktakiler ayakta, oturanlar oturdukları yerde, yatanlar yattıkları yerde, nasıl rastgelirse öylece îmâ ile namazı kılın ve bu hâl içinde Allâh'ı zikredin! (II/1448)

129b •Fazlalıklar sebebiyle âyetin meâlini yeniden vermeyi gerekli gördük: *Namazı kadâ ettiğinizde* [*tamâmladığınızda*], ... *namazı ikâme edin. Kuşkusuz namaz, mü'minler üzerine vakitli olarak yazılmıştır* [*farz kılınmıştır*]. (E.Ö)

130 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edemeyecekleri* yerine *edemeyeceği* yazılmıştır. (E.Ö)

lâh da alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.

105-106. Elhakk Biz sana bihakkın Kitâb indirdik, ki insânlar arasında Allâh'ın sana gösterdiği vechile hükmedesin; hâinlere müdâfaa vekîli olma,[131] ve Allâh'a istiğfâr eyle; çünkü Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

107-108. Nefslerine hıyânet edip duranlar tarafından [adına] mücâdeleye kalkışma! Çünkü Allâh vebâl yüklenen, hıyânetkâr olan kimseleri sevmez; (zîrâ) insânlardan gizlemeye çalışırlar da, Allâh'tan gizlemeyi düşünmezler. Hâlbuki O'nun râzı olmayacağı tezvirâtı tertib ederlerken[132] O yanı başlarında(dır). Hem, Allâh her ne yaparlarsa muhît [kuşatmış] bulunuyor.[133]

109. Haydi (diyelim ki) siz öyle yaptınız; bu dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[134] tuttunuz taraflarından [onlar adına] mücâdele ediverdiniz, fakat Kıyâmet Günü onlar tarafından [adına] Allâh ile[135] kim mücâdele edecek veyâ üzerlerine kim vekîl [himâyeci] olacak?![136]

110-112. Hâlbuki, kim bir kötülük yapar veyâ nefsine zulmeder de sonra Allâh'ın mağfiretine sığınırsa Allâh'ı bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulur. Maamâfih [bununla birlikte] kim bir vebâl kazanırsa, onu sırf kendi aleyhine kazanır. –Allâh alîm, hakîm de bulunu-

---

131 Yâni, kim olursa olsun, isterse ümmetinden bulunsun hâinleri müdâfaa için suçsuz olanlara, kâfir olsa bile husûmet etme, hâinleri savunma! (III/1457). Kirmânî, bu âyetlerin, Benî-Zafer ibn Hâris'ten Tu'me ibn Ubeyrık hakkında nâzil olduğunda, müfessirlerin icmâ ettiklerini söylemiştir. Ancak Ebû Müslim ibn Bahr el-İsfehânî, münâfıklar hakkında nâzil olduğunu ve, *O hâlde siz niye münâfıklar hakkında iki fırka oluyorsunuz?* (Nisâ: 88) âyetine merbut [bağlı] bulunduğunu ifâde etmiştir. (III/1457-1458)

132 Bunlar, herkesten gizli olarak geceleri birtakım kötü fikirler üretir, Allâh'ın râzı olmayacağı kararlar verirler. (III/1461)

133 "Oysa Allâh yaptıklarının tümünü kuşatmıştır; hiç birini kaçırmaz, erinde-gecinde cezâlarını verir". (III/1461)

134 •*Dünyâ hayât* [*süflî hayât* veyâ *en yakın hayât* veyâ *şimdiki hayât*] ibâresi için bkz. Bakara: 86, not: 108; Âl-i 'İmrân: 185, not: 191. (E.Ö)

135 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *Allâh ile* (–*Allâh'a karşı* da olabilir–) ibâresini –âyette karşılığı bulunduğundan– metne dâhil ettik. (E.Ö)

136 "Bütün amelleri kuşatan Allâh'ın azâbına karşı, onların himâyesini, avukatlığını kim üzerine alacak?!" (III/1462)

yor.–[137] Herkim de bir cinâyet [günâh] veyâ bir[138] vebâl kazanır da sonra onu bir bî-günâhın [ma'sûm birinin] üzerine atarsa, şübhesiz bir bühtân [iftirâ] ve açık bir vebâl daha yüklenmiş olur.

113. Allâh'ın fazl [lütuf] ve rahmeti üzerinde olmasaydı, onlardan bir tâife seni bile hükümde hakktan şaşırtmayı kurmuşlardı. Maamâfih [bununla berâber] onlar yalnız kendilerini şaşır(t)ırlar, sana hiçbir zarar edemezler. Nasıl edebilirler ki, Allâh sana Kitâb(ı) ve hikmet(i) indirmekte ve bilmediklerini sana bildirmektedir. Hem, Allâh'ın senin üzerinde fazlı [lütfu] çok büyük bulunuyor.

114. Onların (toplanıp gizli gizli) fısıldaşmalarının çoğunda hayr yoktur. Ancak sadaka vermeyi veyâ ma'rûf işlemeyi veyâ insânların arasını düzeltmeyi emreden(lerin toplanıp gizlice konuşmaları) başka. Ve herkim bunu Allâh'ın rızâsını arayarak yaparsa, yarın Biz ona büyük bir ecr [mükâfât] vereceğiz.

115. Herkim de kendisine hakk tebeyyün ettikten [açıkça belli olduktan] sonra Peygamber'e muhâlefette bulunur ve mü'minler(in) yolunun gayrısına giderse, Biz onu gittiğine bırakırız ve kendisine cehennemi boylatırız, ki o ne fenâ gidiştir.

116-121. Doğrusu, Allâh Kendine şirk [ortak] koşulmasını mağfiret buyurmaz [bağışlamaz], ondan berisini [aşağısını] ise dilediğine mağfiret buyurur. Kim de Allâh'a şirk koşarsa hakîkatte pek uzak dalâle [sapıklığa] sapmıştır.

O'nu bırakıp da sâde dişilere [tanrıçalara] tapıyorlar[139] [du'â ediyorlar/çağırıyorlar] ve (böyle yapmakla as-

137 "İnsânların her maksadını, gizli-açık her günâhını bilen [*alîm*] Allâh, hikmet sâhibi [*hakîm*] olmasından dolayı da günâhı, işleyene isnâd eder, cezâsını ona çektirir". (III/1362)

138 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

139 Allâh'a şirk koşanlar, Allâh'ı bırakarak ancak dişilere/tanrıçalara du'â ederler, kancıklara çağırır, kancıklara kulluk/ibâdet ederler, onların en fazla perestiş ettikleri, gönül verip yalvardıkları veyâ nâmına da'vet ettikleri ma'bûdları kancıklar olur. Bunların nazarında ilâh mefhûmu, ma'bûd tasavvuru her şeyden evvel bir kadın hayâlidir ve bunun içindir ki, putlarının ekserisi kadın sûret ve ismindedir. (...) Evet müşrikler Allâh'ı bırakırlar da, ancak dişilere/tanrıçalara du'â ve kulluk/ibâdet ederler veyâ Allâh'ın mâdûnunda/[berisinde/aşağısında]kilere kadın gibi yalvarırlar ve böyle yapmakla, Allâh'ı bırakıp hayrla alâkası olmayan kaypak bir şeytâna du'â ve kulluk/ibâdet etmekten başka birşey de yapmış olmazlar. (III/1468-1471)

lında) sâde(ce) yalabık[140] bir şeytâna tapıyor/[du'a ediyor/çağırıyor]lar, ki Allâh onu la'netledi, o da şöyle dedi: "Celâlin hakkı için, kullarından bir mukadder pay alacağım ve lâ-büdd [mutlaka] onları sapıtacağım ve her hâlde [muhakkak] onları ümniyyelere[141] düşürüp olmayacak kuruntularla aldatacağım[142] ve lâ-büdd onlara emredeceğim de hayvânların kulaklarını dilecekler[143] ve lâ-büdd [mutlaka] onlara emredeceğim de, Allâh'ın halkını tağyir edecekler [yarattıklarını/yaratışını değiştirecekler]".[144]

Ve herkim Allâh'ı bırakıp şeytânı veli ittihâz ederse [dost ve yardımcı edinirse] şübhesiz açıktan açığa hüsrâna düşmüştür.

O (şeytân) onlara (boş) va'd verir, ümniyyelere/ümidlere düşürür, fakat şeytân onlara kuru bir aldatmadan başka ne va'deder (ki)?!

İşte onların varacakları yer cehennemdir ve ondan halâsa [kurtuluşa] hiçbir çâre bulamayacaklardır.

122. Îmân edip de iyi iyi işler yapan kimselere gelince, yarın onları altından ırmaklar akar cennetlere koyacağız, ebediyyen onlarda kalacaklar; (işte bu da, şeytânın boş va'dine karşılık) hakkâ [mutlaka gerçek-

---

•Meâl'de, *O'nu bırakıp da sâde dişilere tapıyorlar* diye çevirilen *in yed'ûne min-dûnihi illâ inâsen* ibâresine, "Başka değil, O'nun dûnundan [aşağısından/berisinden] inâsa [zayıflara-dişilere/dişi isimleri taktıkları putlara] du'â ediyorlar [yakarıyorlar/yöneliyorlar/çağırıyorlar]" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

140 *Merîd/mârid* (–Meâl'de, *yalabık* diye çevirilmiştir–), "hayr ile alâkası olmayan, kaypak" demektir. Türkçe'de *meret/mered* denir. (III/1471)

141 Yâni, dibsiz emeller, boş ümidler, yalan sevdâlar, bâtıl mefkûreler, idealler ile imrendireceğim. (III/1472, I/393 ve krş. Bakara: 78, not: 98)

142 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve lâ-büdd onları sapıtacağım ve her hâlde onları ümniyyelere düşürüp olmayacak kuruntularla aldatacağım* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

143 "Hayvânların kulaklarını doğrayacak, Allâh'ın helâl kıldığını harâm edecekler". Arablar, bir deve beş kez doğurur ve beşincisi de erkek olursa kulağını dilip artık ondan faydalanmayı harâm sayarlardı. Müfessirlerin ba'zıları da şöyle demişlerdir: "Arablar putlara ibâdet için kurbanlık nişânesi olmak üzere hayvânların kulaklarını keser ve bunu ibâdet sayarlardı". (III/1472)

144 Hilkatin sûretini veyâ sıfatını değiştirerek, vechini tahvil edecekler; fıtratı, kemâline götürecek yerde bozup çığırından çıkaracaklar. (III/1472-1473)

leşecek olan] Allâh(ın) va'di,[145a] Allâh'tan daha doğru sözlü kim olabilir?!

123-124. O (cennetlere girmek), sizin kuruntularınızla da değil, Ehl-i Kitâb'ın kuruntularıyla da değil; –kim bir kötülük yaparsa onunla cezâlanır ve Allâh'tan beride ne bir velî [dost] bulabilir, ne de bir nasîr [yardımcı]– gerek erkekten, gerek dişi(den) herhangi bir kişi de mü'min olarak iyi işlerden bir iş tutarsa, işte böyleler(i) cennete girerler ve zerrece hakkları yenmez.[145b]

125. Hem, kimdir o kimseden daha güzel dînli ki, özü muhsin olarak yüzünü tertemiz (bir şekilde) islâm [teslîmiyyet] ile Allâh'a tutmuş ve hanîf [sâde hakka boyun eğer muvahhid müslim] olarak İbrâhîm(in) milletine[146] uymuştur?! Allâh ki İbrâhîm'i halîl [dost] edindi.

126. Hâlbuki göklerdeki ve yerdeki(ler) hep Allâh'ındır ve Allâh her şeyi muhît [kuşatmış][147] bulunuyor.

127-128. Bir de senden, kadınlar hakkında fetvâ istiyorlar.

De ki: "Onlar hakkındaki fetvâyı size Allâh veriyor":[148]

–(Ancak ondan önce şunu bir daha hatırlatıyor:) Yazılmış hakkları olan mirâsı kendilerine vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz[149] [istediğiniz] öksüz kızlar hakkında ve mağ-

---

145a "Bu da, (–şeytânın boş va'dine mukâbil–) Allâh'ın va'didir ve gerçekleşeceğinde şübhe yoktur". (III/1474)

145b Bir nıqır [*naqîr*] kadarcık bile zulmedilmezler. Yâni, en cüz'î, en ehemmiyyetsiz bir miktarda bile hakkları kesilmez. *Naqîr* (–Meâl'de, *zerrece* diye karşılık verilmiştir–), esâsen "hurma çekirdeğinin zahrında beyaz çukurcuk"a denilir ki fidan bundan biter. Nitekim (hurma çekirdeğinin) yarığındaki ipliğe/life *fetîl*, çekirdeğe yapışık ince kabuğa da *qıtmır* denilir ve bunlar, hakîr miktar ve ölçüden kinâye olur. Lisânımızda da "pek ufak-tefek" yerine *nıqır qıtmır* ta'bîri ma'rûftur. (III/1476)

146 "İbrâhîm'in izince giden topluluğa..."; ki bunlar, Nisâ: 69'da bahsi geçen kimselerdir. (III/1476)

147 •*Muhît* kelimesi için bkz. Nisâ: 108, not: 133. (E.Ö)

148 •Kadınlar hakkında istenen ve Allâh tarafından verilen fetvâ, 128. âyetten itibâren başlıyor. (E.Ö)

149 Veyâ, "Kendinize nikâhlamaya rağbet ettiğiniz..." ya da "Kimseye nikâh etmek istemediğiniz..." (III/1485)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *istemediğiniz* yerine *istediğiniz* yazılmıştır; ki lafza uygun olan da budur. (E.Ö)

dur çocuklar hakkında ve yetîmlere insaf ile bakmanız hakkında Kitâbda yüzünüze karşı okunup duran âyetler var. Daha da hayra dâir ne yaparsanız, şübhe yok ki Allâh ona da alîm bulunuyor.–[150]

"Ve eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden,[151] veyâ (kendisinden) yüzçevirmesinden endişe ediyorsa, bir sulh ile aralarını düzeltmelerinde kendilerine bir günâh yoktur. Sulh hep hayr(lı)dır, nefslerse kıskançlığa hazırlanagelmiştir. Eğer arayı düzeltir ve geçimsizlikten sakınırsanız, şübhe yok ki Allâh her ne yaparsanız habîr [haberdar] bulunuyor.

129. "Kadınlarınız arasında her vechile âdil davranmaya ne kadar hırs besle(r)seniz[152] (besleyin) yine muktedir olamazsınız. Bâri (birine) büsbütün meyledip de ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın![153] Ve eğer arayı düzeltir ve hakksızlıktan korunursanız, şübhe yok ki Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

130. "Yok eğer (eşler) ayrılırlarsa, Allâh kudretiyle her birini diğerinden müstağni kılar(ak birbirine muhtaç etmez. Zîrâ) Allâh kudreti geniş bir hakîm[154] [hikmet sâhibi] bulunuyor."

131. Allâh'ındır bütün göklerdeki(ler) (ve) yerdeki(ler). Celâlim hakkı için, sizden evvel Kitâb verilenlere de tavsiye ettik, size de, (şöyle) ki: Allâh(a îmân edip emir ve yasaklarına aykırı davranmak)tan kork(up korun)un. Ve eğer tanımamazlık ederseniz,[155] haberiniz olsun ki, Allâh'ındır bütün göklerdeki ve yer-

---

150 • *Yazılmış olan hakkları*... ibâresinden başlayıp –Meâl'de işâretle gösterdiğimiz üzere– âyetin sonuna kadar devâm eden kısım, bir ara-söz niteliğinde olup Nisâ: 2-6 âyetlerine gönderme yapılmaktadır. (E.Ö)

151 "Kocasının kendisinden hoşlanmayıp surat ve geçimsizlik ederek yanına yaklaşmamasından ve hakkını menetmesinden endişe ederse..." (III/1485-1486 ve krş. Nisâ: 34, not: 51)

152 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *besleseniz* yerine *beslerseniz* yazılmıştır. (E.Ö)

153 Eşlerinizin birine büsbütün meyledip diğerini/diğerlerini ne kocalı, ne kocasız gibi muallâkta bırakıp ihmâl etmeyin! (III/1487)

154 • *Hakîm*, "ilm, derin kavrayış ve âdil yargı sâhibi, her şeyi yerli-yerinde yapan, her söz ve fiilinde isâbetli olan" gibi anlamlara gelmektedir. Krş. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

155 "Küfr ve nankörlük edecek olursanız..." (III/1489)
• *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

deki(ler) ve Allâh bir ğani, hamîd[156] bulunuyor.

132-133. Allâh'ındır bütün göklerdeki (ve) yerdeki(ler); –(güvenip) dayanılacak {vekîl}[157] (olarak) de Allâh yeter– dilerse sizleri giderir de ey insânlar, (yerinize) başkalarını getirir. Allâh ona da kadîr bulunuyor.

134. Kim dünyâ sevâbı [ni'meti] istiyorsa, bilsin ki dünyâ sevâbı da, âhiret sevâbı da Allâh'ın yanındadır. Ve Allâh bir semî [işiten], basîr[158] bulunuyor.

135. Ey o bütün îmân edenler! Hakkâniyetle durup adâleti yerine getirmeye uğraşır[159] hâkimler, Allâh için şâhidler olunuz; gerekse nefs/[kendi]lerinizin veyâ ebeveynizin [ana-babanızın] veyâ en yakınlarınızın aleyhine olsun, gerek zengin ve gerek fakîr bulunsun! Çünkü, Allâh(ın hakkı) ikisinden de akdem/[önce]ldir;[160] onun için hakktan udûl edip [sapıp] de nefsin arzusuna tâbi olmayın! Ve eğer dilinizi eğer-(büker de hakîkati çarpıtırsanız) veyâ (gerçeği söylemekten) çekinirseniz,[161] şübhe yok ki Allâh her ne yaparsanız habîr [haberdar] bulunur.

136. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'a da, (O'nun) Resûlü'ne de, Resûlü'ne tenzîl buyurduğu [lütfedip indirdiği] Kitâb'a da, daha evvel inzâl buyurduğu [indirdiği] Kitâb(lar)a da îmân getirin! Herkim Allâh'a

---

156 Allâh her şeyden ğani, sizin ibâdetinizden müstağnidir. O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Siz hamdedseniz de, hamdedmeseniz de O kendi zâtında hamîddir; övülmeye ve hamde müstahakktır. (III/1489)

157 Göklerdeki ve yerdeki işlerin ve onların işlerinin tümünü tedbir ve idâre eden ve her birini kendi hesâbına göre görüp gözetmekte vekîl... (III/1489)

158 • *Basîr* kelimesi için bkz. Nisâ: 58, not: 72. (E.Ö)

159 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *uğraşır* yerine *uğraşırlar* yazılmıştır. (E.Ö)

160 Zengine müdâhane etmek veyâ fakîri gözetmek için adâletten ve doğru şâhidlikten kaçınmayın, istikâmetten ayrılmayın. Zengini de, fakîri de Allâh sizden daha iyi gözetir. (III/1495)

161 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çekinirseniz* yerine *çekerseniz* yazılmıştır. (E.Ö) Hakktan sapıp hevâya uymayın, keyf ü arzuya tâbi olmayın yâhud adâlet ediyoruz zannıyla hevâya uyup fakîri zengine, akrabayı yabancıya tercih ederek hakkı gizlemeyin veyâ tahrif etmeyin. Ve şâyet hakkın yerine getirilmesi husûsunda veyâ şehâdette dillerinizi eğer-bükerseniz, hakkı yerine getirmeyi veyâ şehâdeti hakkıyla yapmazsanız veyâ tamâmen terkederseniz, bilin ki, Allâh yaptıklarınızdan haberdardır; hiç biriniz yakanızı kurtaramazsınız. (III/1495)

ve (O'nun) meleklerine ve Kitâblarına ve resûllerine ve Âhiret Günü'ne kâfirlik ederse, uzak, pek uzak bir dalâl(et/şaşkınlık) ile sapmış, sapmış[162] gitmiştir.[163]

137-139. Şunlar ki, îmân ettiler, sonra tuttular küfre gittiler, sonra yine îmân ettiler, sonra yine küfre gittiler, sonra da küfrde ileri gittiler; (bu nedenle) Allâh onları mağfiret [aff] edecek de değil, doğru bir yola çıkaracak da değildir. Müjdele münâfıklara ki, onlara elîm [acı] bir azâb var.

Onlar ki, mü'minleri bırakarak kâfirlerin velâyetine tutunuyorlar; izzeti onların yanındamı arıyorlar?! Fakat izzet tamâmıyla Allâh'ındır.

140-141. O size Kitâbında şunu da indir(ip emret)miştir: Allâh'ın âyetleri (hakkında münâsebetsiz sözler edildiği)ni işittinizmi; (onların) hakkları(nın) inkâr ediliyor ve onlarla eğleniliyor (olduğunu duydunuzmu), artık o heriflerin yanlarında oturmayın; –tâ ki (ondan)[164a] başka bir lakırdıya dalsınlar– çünkü o(nlarla oturmaya devâm ettiğiniz) zamân siz de onlar gibisiniz (demek) dir.[164b] Şübhesiz ki Allâh o münâfıklarla kâ-

---

162 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sapmış* kelimesi bir kere geçmektedir. (E.Ö)

163 Artık yolunu bulamayacak derecede şaşırmıştır. (III/1496)

164a •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *ondan* kelimesini parantez içine alarak metne dâhil ettik. Krş. En'âm: 68. (E.Ö)

164b O hâlde onlarla berâber oturmaktan bile sakınmak ve îmânın izzetini muhâfaza etmek lâzım gelirken, onlarla müvalât etmek ve onlardan izzet beklemek nasıl olur?!

Mekke müşriklerinin ahvâline karşı Hz. Peygamber'e hitâben, *Âyetlerimiz hakkında münâsebetsizliğe dalanları gördüğün vakit de, kendilerinden yüzçevir, –tâ ki ondan başka bir söze dalsınlar–* (En'âm: 68) buyruğu nâzil olmuştu. Medîne'de de yehûdi ahbârları, bulundukları meclislerde Kur'ân'dan küfr ve istihzâ ile bahsederler ve münâfıklar da onlarla berâber bulunur dinlerlerdi. Bundan dolayı o âyet meâlen tezkir olunmuş ve bu sûretle Peygamber'e hitâbın, bütün ümmetine hitâb demek olduğu anlatılmış ve buyurulmuştur ki, *innekum izen misluhum* [*kuşkusuz o vakit siz de onların mislisinizdir*]. Bu takdirde, yâni Allâh'ın âyetleriyle küfr ü istihzâ edilirken, berâberlerinde oturduğunuz sûrette siz onların, o kâfir müstehzilerin mislisinizdir. O vakit, siz de onlar gibi kâfir olursunuz.

Bu âyetin zâhirine nazaran Allâh'ın âyetleriyle istihzâ küfr olduğu gibi, istihzâ edildiği esnâda istihzâ edenlerin yanında oturmak dahi küfr olacağı anlaşılıyor. Bununla birlikte akâid âlimleri bunu, "rızâ" ile takyid etmişlerdir [ka-

firleri cehennemde toplayacak, (hem de) topunu bir; onlar ki, sizi gözet-(leyip bekl)iyorlar; eğer Allâh'tan size bir fetih (nasîb) olursa, "Berâber değilmiydik?" diyecekler ve eğer kâfirlere bir nasîb düşerse, "Biz sizden üstün gelmedikmi? Sizi mü'minlerden kurtarmadıkmı?" diyecekler.[165] Artık Kıyâmet Günü Allâh beyninizde [aranızda] hükmünü verir ve elbette kâfirler için mü'minler aleyhine bir yol verecek değil.

142-143. Her hâlde [doğrusu] münâfıklar Allâh'a hud'a[166] [hile] yapmaya çalışırlar; –Allâh[167] da hud'a/[hile]larını başlarına geçirir– namaza kalktıkları vakit de üşene üşene kalkarlar, halka gösteriş yaparlar; yoksa Allâh'ı pek az hatıra getirirler. (Mü'minlerle kâfirler) ara(sın)da müzebzeb[168] bir hâldedirler; ne onlara, ne onlara... Her kimi de Allâh şaşırtırsa, artık ona sen yol bulamazsın.

144. Ey o bütün îmân edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri başlarınıza geçirmeyin;[169] istermisiniz ki

---

yıtlamışlardır], ki buna karine de sebeb-i nüzûlün münâfıklar hakkında olmasıdır. Fakat rızâ, itirazı terketmek demek olduğuna göre, sarahaten veyâ zımnen itiraz edilmedikçe, küfrden kurtulunmamak lâzım gelir. Kalkıp gitmek de bir itiraz demektir. (III/1499-1500)

165 Bu söz başlıca iki ma'nâya müsâiddir: A) Fırsat elimizdeydi; biz de mü'minlerle birlikte size karşı harbetseydik sizi mağlûb etmezmiydik?! Hâlbuki siz dışardan uğraşırken, biz kaleyi içinden fethettik; mü'minlere yardım etmedik, sizin hesâbımıza propaganda yaptık, onları aldatıp kalblerine zaaf düşürdük, siz de bu sâyede gâlib geldiniz. Dolayısıyla bizim mevki'imiz sizden yüksektir. B) Siz müslümanları güçlü sanıp müslüman olacakken, sizi engellemedikmi; 'Muhammed'in işi zayıflayacak, siz kuvvetleneceksiniz' diyerek sizi îmân etmekten vazgeçirmedikmi?! Bakın işte dediğimiz oldu. Öyleyse bu zaferin ganimetine, sizden fazla biz lâyığız. (III/1501)

166 Şübhe yok ki münâfıklar, kalblerinde küfr saklayıp zâhirde mü'min görünüyorlar ve sanki bununla Allâh'ı aldatmak istiyorlar (III/1502). Esâsında bir gizlilik ma'nâsını tazammun eden *hud'a*, "başkasına karşı zâhiren selâmet [iyilik] ve sedat [doğruluk] vehmettiren birşey yapıp, bâtında o kimseye zarar verecek bir şeyi gizlemek"tir. (I/223 ve krş. Bakara: 9, not: 17)

167 • *Allâh* lafzıyla karşılanan *huve* zamîri, *O* demektir. (E.Ö)

168 Mü'minlerle kâfirler arasında bocalar dururlar. *Müzebzeb*, "müttereddid/kararsız, şaşkın/şaşırmış" demektir. (III/1502)

169 • Meâl'de, *başlarınıza geçirmeyin* diye çevirilen *lâ tettehızû... evliyâe* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Âl-i 'İmrân: 28'de ve bu âyetin tefsîri sa-

Allâh için aleyhinizde açık bir saltanat husûle getiresiniz?

145-146. Her hâlde [şübhesiz] münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar. İhtimâli yok, onlara (yardım edecek) bir (kimse de, onları) kurtaracak (bir şahıs) da bulamazsın. Ancak tevbe edip hâllerini düzelten ve Allâh'a sarılıp dînlerini Allâh için hâlis kılan kimseler müstesnâ [hâriç]; çünkü bunlar mü'minlerle berâberdir, mü'minlere ise Allâh azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] verecektir.

147. Siz şükreder, îmân ederseniz Allâh size azâbı nidecek!? Hâlbuki, Allâh şükrü bilir bir alîm bulunuyor.

148-149. Allâh fenâ sözün açıklanmasını sevmez, –mazlûm olan başka–[170] Allâh semî [işiten], basîr[171] [gören] bulunuyor; bir hayrı açık (o)lar(ak yaparsanız) veyâ gizlice iş)lerseniz,[172] yâhud (size yapılan) bir kötülüğü affederseniz, şübhe yok ki Allâh affı çok bir kadîr bulunuyor.

150-151. O kimseler ki, ne Allâh'ı tanırlar,[173] ne peygamberlerini; ve o kimseler ki, Allâh'ı tanımak, lâkin peygamberlerini tanımayıp ayırmak isterler; ve o kimseler ki, "Peygamberlerin[174] ba'zısına inanı(p îmân ede)rız, ba'zısını tanımayız [ba'zısına küfrederiz]" derler ve böyle küfr ile îmân[175] arasında bir yol tutmak isterler.

---

dedinde (III/1503) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *evliyâ/velîler edinmeyin* anlamına, *velî* ise "dost, hâmi ve yardımcı" ma'nâsına gelir. (E.Ö)

170 Zulme uğramış kimse, zâlim aleyhine açıkça beddu'â edebilir, yâhud onun kötülüklerini söyleyebilir, hattâ kötü sözlerine karşılık verebilir. (III/1506)

171 • *Basîr* kelimesi için bkz. Nisâ: 58, not: 72. (E.Ö)

172 "Herhangi bir hayrı açık veyâ gizli yaparsanız..." (III/1506)

173 • Bu âyette 4 defa geçen ve; *tanırlar, tanımak, tanımayıp, tanımayız* şeklinde çevirilen kelime *küfr*dür. *Küfr* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 19, not: 21. (E.Ö)

174 • *Peygamberlerin* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de ibâreyi, *–peygamberlerin* kelimesini zikretmeden– *Biz ba'zısına inanırız ve ba'zısına inanmayız* (III/1508) diye tercüme etmiştir. (E.Ö)

175 • Âyette, *küfr ile îmân* ibâresinin karşılığı yoktur; dolayısıyla ibâre, *arada bir yol tutmak isterler/tutmayı irâde ederler* şeklinde olur. (E.Ö)
Bu âyetten anlaşılıyor ki kâfirler üç kısımdır: A) Allâh ve peygamber tanımayan, hiç birine îmân etmeyenler. B) Îmânda Allâh ile peygamberi ayıranlar,

İşte bunlar, hakkâ [mutlak] kâfirdirler. Biz de kâfirler için mühîn [alçaltıcı] bir azâb hazırlamışızdır.

152. Allâh'a ve (O'nun) peygamberlerine îmân eden ve (–kimine îmân edip kimini inkâr ederek–) peygamberlerinden[176] hiç birinin arasını ayırmayan kimselere gelince, işte bunların –yarın kendilerine– ecr/[mükâfât]lerini vereceğiz.[177] Ve Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

153-154. Ehl-i Kitâb(dan yehûdiler)[178] senden üzerlerine semâ/[gök]dan (–semâvî bir hat ile yazılmış mücessem–) bir kitâb indirivermeni istiyorlar.[179] Çok görme! Mûsâ'ya bundan daha büyüğünü teklif ettiler; "Allâh'ı bize açıktan göster!" dediler de, zulümleri (sebebi)yle ken-

---

yâni Allâh'a îmân iddiâsında bulunup da resûllere inanmayanlar. C) Peygamberlerin ba'zısını tanıyıp da ba'zısını tanımayanlardır; ki Ehl-i Kitâb'dan yehûdi ve hristiyanlar bu kısımdandır. (III/1507-1508)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, âyetin Tefsîr'deki tercüme ve açıklamasında, *Allâh ile resûlleri arasında îmânda tefrik etmek [ayırım yapmak] isteyenler, [bunu da] "Biz ba'zısına inanırız ve ba'zısına inanmayız" diye(rek göstere)nler ve bu sûretle îmân ile küfr beyninde [arasında] bir yol tutmak isteyenler* demek sûretiyle (III/1508) kâfirleri üç kısımdan, iki kısıma indirmiştir. Ba'zı müfessirler ise bu âyetin Ehl-i Kitâb hakkında nâzil olduğunu, dolayısıyla iki veyâ üç kısım kâfirden değil, tek bir kısım kâfirden bahsettiğini söylüyorlar; ki bizce de uygun olan budur. (E.Ö)

176 •Meâl'de, *peygamberlerinden* diye çevirilen *minhum* lafzı, *onlardan/bunlardan* anlamına gelir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr kısmında ibâreyi, *–peygamberlerinden* lafzını zikretmeden– *Allâh'a ve peygamberlerine îmân edip bunlardan hiç birinin arasını ayırmayanlar* (III/1509) şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

177 •Meâl'de, *vereceğiz* diye tercüme edilen *yu'tî* kelimesi, *verecektir* anlamına gelir. (E.Ö)

178 Âyetin zâhirinden de anlaşılacağı üzere –müfessirlerin çoğunun beyânına göre– buradaki *Ehl-i Kitâb*'dan murâd, "yehûdiler"dir. (III/1513)

179 Ey Muhammed! Ehl-i Kitâb [yehûdiler] –senin risâletine inanmak için– Allâh tarafından Kur'ân'ın sana kelâm hâlinde indirilmiş olmasını kâfi görmüyorlar da, senden kendilerine semâdan/gökten (somut) bir kitâb indirivermeni istiyorlar. Kur'ân'ın *kelâm/söz* hâlinde senin kalbine vahyedilmesini yeterli görmeyip kendilerine *semâvî bir hat ile yazılmış levhaların veyâ sayfaların cisim olarak* gökten düşmesini arzu ediyorlar. (III/1512)

dilerini yıldırım çarptı. Sonra, kendilerine o kadar açık mu'cizeler gelmişken tuttular dana/[buzağı]ya taptılar. Derken Biz bunlardan (dolayı azâb etmeyip kendilerini) affettik de Mûsâ'ya kâhir bir saltanat[180] verdik ve mîsâk(ların)a[181] [taahhüdlerine] bağlanmaları için Tûr'u [Sînâ Dağı'nı] üstlerine kaldırdık da, "Girin secdelere kapanarak o kapıya!" dedik onlara, hem "Sebt [Cum'artesi] günü(nün hürmetine) tecâvüz etmeyin!" dedik de onlara, kendilerinden ağır bir mîsâk [söz/taahhüd] aldık.

155-159. Bunun üzerine, mîsâklarını nakzet/[taahhüdlerini-sözlerini çiğne]meleri[182] ve Allâh'ın âyâtına [âyetlerine] küfrleri ve enbiyâyı nâhakk yere katilleri [nebileri hakksız yere öldürmeleri] ve 'Kalblerimiz kılıflı'[183] demeleri sebebiyle... –ki doğrusu Allâh o(nların) kalblerin(in) üzerini küfrleri (sebebi)yle tab'etmiş/[damgalamış]tır[184] de onun için îmâna gelmezler, meğer ki pek az– yine küfrleri ve Meryem'e karşı azîm [büyük] bir bühtân [iftirâ] (atıp çirkin sözler) söylemeleri[185a] ve, 'Biz

180 Üzerlerinde nüfûzu zâhir, hâkim bir sulta verdik. (III/1514)

181 •Meâl'de, *mîsâka* şeklinde çevirilen *mîsâqıhim* kelimesi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (III/1514) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *mîsâklarına [onların/kendilerinin mîsâkına]* anlamına gelir. O nedenle, *mîsâka* kelimesini *mîsâklarına* yaptık. (E.Ö)

182 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nakzetmeleri* yerine *nakzettikleri* yazılmıştır. (E.Ö)

183 *Kalblerimiz kılıflı* ibâresinde iki ma'nâ vardır: A) Bizim kalblerimiz ilm mahfazalarıdır. İlmimiz sâyesinde artık peygamberlerden, falandan-filandan müstağniyiz; B) Kalblerimiz kabuklu, kaşarlıdır; ne söylense te'sir etmez, yapılan da'vet ve telkinlerin hiç biri kulağımıza girmez. (III/1515)
Ğulf, "ağlef"in çoğulu, *ağlef*, ise –ğulfe veyâ ğılâf'tan– "kabuklu, yâni sünnetsiz veyâhud kılıflı" demektir ki burada *kaşarlı/kaşarlanmış* anlamındadır. Hâsılı yehûdiler, "Bizim kalblerimiz kılıflıdır", yâni "kaşarlıdır, kabukludur" demekle, Muhammedî da'vete ve Kur'ânî irşâdlara karşı kalblerinin kapalı olduğunu, bunları dinlemeye/anlamaya yanaşmak niyetinde olmadıklarını alaylı bir dille söylemek ve ilâhî hidâyetten müstağni bulunduklarını iddiâ etmek sûretiyle iftihâr etmek istediler. (I/415 ve krş. Bakara: 88, not: 111)

184 Hayır, kalblerinin ilm mahfazası veyâ fıtraten kabuklu/kaşarlı olması sebebiyle değil, ısrar/inad ve itiyâd hasebiyle Allâh küfrü onlara tabiat yaptığı için îmân etmezler. (III/1515)

185a "Meryem'e (r.anha) –İsâ'yı babasız doğurmasından ötürü– zinâ iftirâsı atmaları..." (III/1516)

Allâh'ın resûlü Mesîh Îsâ ibn Meryem'i [Meryem oğlu Îsâ Mesîhi] katlettik'[185b] demeleri sebebiyle (Biz de belâlarını verdik).

Hâlbuki o'nu ne katletti/[öldürdü]ler, ne salbetti/[astı]ller, velâkin kendilerine bir benzetme yapıldı[186] ve filhakîka [hakîkaten] onda ihtilâf edenler, bundan dolayı şekk[187] (ve şübhe) içindedirler, o'na dâir bir ilmleri yoktur, ancak zann ardında giderler. Hâlbuki o'nu yakînen katletmediler; doğrusu Allâh o'nu Kendine doğru ref' eyledi.[188] Allâh bir azîz [kudret sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.

Ve (nitekim) Ehl-i Kitâb'dan hiç biri yoktur ki, –celâlim hakkı için– ölümünden evvel o'na mutlak(a) îmân edecek olmasın;[189] Kıyâmet Günü de o, (onların) aleyhlerine şâhid olacak.

160-161. Hasılı, o yehûdi olanların zâlimlikleri ve bir çoklarını Allâh yolundan çevirmeleri,[190] nehyedildikleri hâlde ribâ [fâiz] almaları ve

---

185b Yâni, risâlet vasfıyla istihzâ [alay] ve böyle bir zâtı "katlettik/öldürdük" diyerek iftihâr etmeleri sebebiyle... (III/1516)

•Ba'zı müfessirler ise bu ibâreyi şöyle izah etmişlerdir: "Onlar/yehûdiler, (Îsâ ibn Meryem için,) 'Allâh'ın resûlü' demediler, velâkin Allâh, 'Allâh'ın resûlü' dedi". (E.Ö)

186 Şübheye düşürüldüler, onlara öyle gibi gösterildi. (III/1516)

187 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şekk* yerine *şikâk* yazılmıştır. (E.Ö)

188 Allâh o'nu Kendine ref' eyledi: Îsâ'yı göklere çıkardı (III/1519). Allâh Îsâ ile birçok ölü kalblere hayât vermiştir. Risâlet, kelime, rûh: İşte Hz. Îsâ'nın son hakîkati bunlardan ibârettir. "Îsâ öldürülmedi, asılmadı" veyâ "Îsâ henüz ölmedi, göklere çıkarıldı" denildiği zamân, bu hakîkatten başka birşey anlaşılmamalıdır. (III/1537)

•Burada Îsâ'nın göğe ref' edildiği değil, Allâh'ın o'nu Kendisine ref' ettiği söyleniyor. Îsâ'nın (a.s) vefât ettiği-ettirildiği (Âl-i 'İmrân: 55, Mâide: 117) Kur'ân ile sâbit olduğundan, dolayısıyla ref'inin de maddî olamayacağından; "Îsâ'nın ölmediği, gökte olduğu, Kıyâmet'e yakın geleceği" gibi iddiâlar, Kur'ân dışı bâtıl iddiâlardır. (E.Ö)

189 Yehûdiler Îsâ'yı inkârdan, hristiyanlar da Îsâ'ya ilâh demekten –ölüm gelmeden, tevbe kapısı kapanmadan, can boğaza dayanmadan önce– vazgeçip tevbe ederek mutlaka o'na îmân etmek mecbûriyetindedirler. Aksi takdîrde Îsâ Kıyâmette onların aleyhine şâhidlik edecektir. (III/1519-1520)

190 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *çevirmeleri* kelimesinden sonra, *ve* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

halkın emvâlini [mallarını] hakksızlıkla yemeleri sebebleriyledir ki, evvelce onlara helâl kılınmış birçok pak ve hoş nı'metleri kendilerine harâm ettik ve kâfir (olarak) kalanlarına elîm [acı] bir azâb hazırladık.

162. Lâkin içlerinden ilmde rusûhu olanlarla[191a] mü'minler, senden evvel indirilen(ler)le berâber sana indirilene de îmân ediyorlar. Hele o namaza devâm eden kullarıma bak! Onlar ve zekât verenler, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inan(ıp îmân ed)an bütün mü'minler (var ya), işte hep bunlara yarın azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] vereceğiz.

163-165. Filhakîka [hakîkat şu ki], Biz sana [yâ Muhammed] öyle vahy indirdik[191b] ki, (tıpkı) Nûh'a ve o'ndan sonra gelen bütün peygamberlere vahyettiğimiz gibi; hem İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, esbât'a [onların soyundan gelenlere], Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a,[192a] Hârûn'a, Süleymân'a vahyettiğimiz, hem Dâvûd'a Zebûr'u [bir zebûr][192b] verdiğimiz gibi, hem gerek sana evvelce naklettiğimiz resûlleri ve gerek nakletmediğimiz resûlleri gönderdiğimiz gibi, hem de Allâh'ın Mûsâ'ya kelâm söylemesi gibi. (Bunların tümü) hep rahmet müjdecileri, azâb habercileri olarak gönderilmiş peygamberler, ki artık insânlar için Allâh'a karşı peygamberlerden sonra bir îtizâr[193] [mâzeret] bahanesi olamasın. Allâh azîz,[194] hakîm[194] bulunuyor.

•Ayrıca, Meâl'de, *Ve bir çoklarını Allâh yolundan menetmeleri sebebiyle* diye çevirilen *ve bi-saddihim 'an-sebîlillâhi kesîran* ibâresine, "ve Allâh yolundan çokça menetmeleri [sapmaları-saptırmaları] sebebiyle" şeklinde de karşılık verilmesi mümkündür. (E.Ö)

191a "Ehl-i Kitâb'dan –Abdullâh ibn Selâm ve arkadaşları gibi– ilmde rusûhu [*râsih:* mütemekkin/sâbit] bulunanlar ve gerçekten îmân edenler..." (III/1521)

191b •Âyette, *vahy indirdik* diye çevirilen *evhaynâ* lafzına, *vahyettik* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

192a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Yûnus'a* kelimesi yoktur. (E.Ö)

192b •*Zebûr'u*... değil, *bir zebûr*... olmalıdır. Nisâ: 163 [*Ve âteynâ dâvûde zebûren=hem Dâvûd'a bir zebûr verdiğimiz gibi*] ve krş. İsrâ: 55 [*Ve âteynâ dâvûde zebûren=ve Dâvûd'a bir zebûr verdik*]. (E.Ö)

193 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *îtizâr* yerine *itirâz* yazılmıştır. (E.Ö)

194 •*Azîz,* "kendisine üstün gelinemeyen, güç ve kuvvet sâhibi, irâde ettiği hiçbir şey kendisi için imkânsız olmayan, intikâm almak ve cezâlandırmak istediği hiçbir kimsenin elinden kurtulamadığı zât" şeklinde ta'rîf edilmiştir. *Ha-*

166. Lâkin, Allâh bilhassa sana indirdiğiyle şehâdet ediyor ki, onu Kendi ilm-i sübhânisiyle[195] indirdi.[196] Melekler de şehâdet ediyorlar. Maahâzâ [böyle olmakla birlikte] (başka şâhide ihtiyâc yoktur, zîrâ) Allâh'ın şâhid olması kâfidir.

167. Şübhesiz ki[197] küfredip Allâh yolundan[198] menedenler hakktan saptılar, (hem de) uzak (bir şekilde) saptılar.

168-169. Şübhesiz küfr [inkâr] edip hakksızlık edenleri[199] Allâh mağfiret edecek değil, cehennem yolundan başka bir yola (sevkedip) çıkaracak da değil. Onlar ebediyyen onda muhalled [kalacaklar]; bu da Allâh'a nazaran kolay bulunuyor.

170. Ey insânlar! Hakîkat(en) size Rabbinizden hakk ile Resûl geldi. Hakkınızda hayr(lı) olma(sı ve cehennemden kurtulma)k için hemen o'na îmân edin! Ve eğer küfredecek olursanız, şübhe yok ki göklerde ve yerde ne varsa Allâh'ın ve Allâh alîm [ilm sâhibi], hakîm [hikmet sâhibi] bulunuyor.

171. Ey Ehl-i Kitâb! Dîninizde gulüvv etmeyin [ifrâta gitmeyin];[200] Allâh'a karşı hakk olmayanı söylemeyin; Mesîh Îsâ ibn[201] Meryem, sâde(ce) Allâh'ın resûlü ve Meryem'e ilka' eylediği kelimesi ve O'ndan bir rûhtur,[202] başka birşey değil. Gelin Allâh'a ve resûllerine[203] îmân getirin (de ne 'İlâhlar', ne de 'Allâh) üç-

---

kîm ise; "ilm, derin kavrayış ve âdil yargı sâhibi, her şeyi yerli-yerinde yapan" anlamlarına gelir. Krş. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

195 •Meâl'de, *ilm-i sübhânisiyle* diye çevirilen *bi-'ilmihî* lafzı, *ilmiyle* demektir. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de (III/1532) böyle karşılamıştır. (E.Ö)

196 Sana onu, Kendine mahsûs olan ilmiyle indirdi. (III/1532)

197 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ki* kelimesi yoktur. (E.Ö)

198 "Hakk olan İslâm dininden..." (III/1533)

199 "Hz. Muhammed'in nübüvvet ve risâletini inkâr etmek gibi hakksızlıkta bulunanları..." (III/1533)

200 "Ey hristiyanlar! Îsâ'ya (a.s) ulûhiyyet isnâd ederek dîninizde aşırı gitmeyin!" (III/1536)

201 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bin/b.* şeklindedir. (E.Ö)

202 Îsâ, Allâh'ın –Cebrâîl'in üfürmesiyle– Meryem'in rahmine bırakıp "Ol" emriyle yarattığı bir rûhtur, ki Allâh o'nunla ölü kalblere hayât vermiştir. (III/1536-1537)

203 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *resûllerine* yerine *Resûlü'ne* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

(tür)'[204] demeyin, (bundan) vazgeçin, hakkınızda hayrlı olur. Allâh ancak bir tek ilâhtır. O sübhân(dır)/ bir veledi [çocuğu] olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa O'nun, vekîl[205] (olarak) de Allâh yeter.

172-173. Hiçbir zamân (Îsâ) Mesîh de Allâh'ın bir kulu olmaktan çekinmez, melâike-i mukarrebîn [Allâh'a yakın/en ileri mertebede olan melekler] de. Ve herkim O'na ibâdetten çekinir ve kibirlenirse, bilsin ki, O yarın hepsini toplayıp huzûruna haşredecek.[206] İşte o zamân o îmân edip salah işlemiş olanlara ecrlerini [mükâfâtlarını] tamâmıyla ödeyecek, hem de fazlın/[lütfun]dan onlara ziyâdesini verecek. Ammâ o kibirlerine yediremeyip (Allâh'a ibâdetten) çekinenleri, elîm [acı] bir azâb ile ta'zîb edecek [cezâlandıracak] ve onlar[207] Allâh'a karşı[208] kendilerine ne bir hâmi,[209] ne de bir yardımcı bulamayacaklar.

174-175. Ey insânlar! Bakın size Rabbinizden burhân [apaçık bir delîl] (olan Muhammed) geldi; size açık bir nûr (olan Kur'ân'ı) indirdik.[210] İmdi, kimler Allâh'a [Allâh'ın

---

204 Ey hristiyanlar! Îsâ'ya ilâhlık isnâd ederek ifrâta gitmeyin. "İlâhlar üçtür: Allâh, Mesîh ve Meryem" veyâ "Allâh üçtür: Baba, Oğul ve Rûhu'l-Kudüs" demeyin! (III/1537)

205 Bütün bunlan yaratıp tedbir etmekte ve Kendi nâmına zabt u idârede Allâh'ın hiçbir kimseyi vekîl tutmaya ihtiyacı yoktur. O, bizzat hüküm ve tasarrufa kâdirdir. (III/1537)

206 •Meâl'de, *O yarın hepsini toplayıp huzûruna haşredecek* diye çevirilen *fe-seyahşurubum ileyhi cemî'an* ibâresine, *O, (hesâb günü) onların tümünü Kendine/huzûruna toplayacak* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

207 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *lehum* lafzına karşılık, *onlar* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

208 •Meâl'de, *Allâh'a karşı* diye çevirilen *min-dûnillah* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *Allâh'tan başka, Allâh'ı bırakıp, Allâh'tan beride* ve *Allâh'ın berisinden* (bkz. Bakara: 165, Âl-i 'İmrân: 64, İsrâ: 97) şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

209 •Meâl'de, *hâmi* diye çevirilen *velî* kelimesi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle aslı üzere bırakılmış [*velî*], yâhud *dost* diye çevirilmiştir. (E.Ö)

210 *Burhân* [apaçık delîl] ile "Hz. Muhammed", *nûr* ile de "Kur'ân" kasdedilmektedir. (III/1539)

vahdâniyyetine] îmân edip bu (Kur'-â)na sarılırlarsa,[211] yarın onları taraf-ı ilâhîsinden[212] mutlak bir rahmet içine koyacak, (–ayrıca) bir de fazl [lütuf] (var–) ve onları doğru-(ca) Kendisine varan bir yolun yolcusu edecek.

176. Senden fetvâ istiyorlar.

De ki: "Allâh size kelâle [babası ve çocuğu olmayan] hakkında şöyle fetvâ veriyor: Bir kişi ölür, çocuğu yok (da) bir kızkardeşi var(sa) buna, (ölenin) terekesinin yarısı (verilir).[213] O (ise, babası ve çocuğu bulunmayan kızkardeşinin ölmesi durumun)da, buna vâris olur [terekenin tümünü alır].

"Bunun [ölen erkeğin] çocuğu yoksa, eğer iki kızkardeşi varsa bunlara, onun terekesinin üçte-ikisi (verilir).[214]

"Eğer (ölen erkeğin) erkekli-dişili kardeşleri varsa o vakit, erkeğe iki dişi payı kadar (verilir)".

Şaşırıyorsunuz[215] [şaşırmayasınız] diye Allâh size (hükümlerini) beyân buyuruyor. Allâh her şeye alîm/[vâkıf]dir.

---

211 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sarılırlarsa* yerine *sarılırsa* yazılmıştır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *va'tasamû bihî* ibâresini, *buna sarılırlarsa* diye çevirerek, ibâredeki *hî* zamîrini *nûr*'a [*Kur'ân*'a] göndermiştir. Ancak *hî* zamîrini, –Âl-i 'İmrân/101'de geçen *ya'tasım billâhi* [*Allâh*'a *sarılırsa*] ibâresine de işâretle– daha yakın olan *Allâh*'a gönderenler de vardır. (E.Ö)

212 •Meâl'de, *taraf-ı ilâhîsinden* diye karşılık verilen *minhu* lafzı, *Kendinden/tarafından* demektir. (E.Ö)

213 Terekenin diğer yansı ise, asabesi varsa ona, yoksa o da redden kızkardeşine verilir. (III/1541)

214 Kalan üçte-bir ise, asabe varsa ona, yoksa redden diğerlerine verilir. (III/1541)

215 *En tedıllû* (–Meâl'de, *şaşırıyorsunuz* karşılığı verilmiştir–) ibâresini, Basralılar, *(Allâh,) şaşırmanızı istemediği için (size açıklıyor);* Kûfeliler ise, *Şaşırmayasınız diye (Allâh size açıklıyor)* şeklinde tefsîr etmişlerdir. (III/1542)

5. MÂİDE SÛRESİ

MEDENÎ, 120 ÂYET

§

Adını, havârîleri tarafından istenen *mâide*'den [*yemekli sofra*'dan] ve Îsâ'nın bununla ilgili du'âsından alan sûre, mü'minlere ictimâî ve ma'nevî sorumluluklarını yerine getirmeleri çağrısı ile başlamakta ve insânın –göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin, doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin hükümranı olan– Allâh'a kesin bağımlılığını hatırlatarak sona ermektedir.

Ayrıca mü'minler, –sûrede sıkça vurgulanan yehûdi ve hristiyanların peygamberleri tarafından kendilerine tebliğ edilen hakîkatleri çarpıttıkları ve terkettikleri, böylece Kitâb-ı Mukaddes'in asıl mesajıyla ilgilerinin kalmadığı gerçeğinin bir neticesi olarak– yehûdi ve hristiyanları velî edinmemeleri husûsunda da uyarılmaktadır; çünkü yehûdiler, kalben kör ve sağır kesilmişler, hristiyanlar da Îsâ'yı ilâhlaştırmışlardır.

Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân edip sâlih amel işleyenlerin, âhirette [öteki dünyâda/gelecek hayâtta] korkudan emîn olacakları ve mahzûn olmayacakları bu sûrede de vurgulanmıştır.

Sûrenin en dikkat çekici ifâdesi ise, ***İşte bugün sizin için dîninizi kemâle yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamâma erdirdim ve size dîn olarak islâm(ı/Allâh'a teslîmiyyeti seçip on)a rızâ verdim*** (Mâide: 3) âyetidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o bütün îmân edenler! Akidlerinizi [andlaşmalarınızı ve yükümlülüklerinizi] ifa ediniz[1] [yerine getiriniz]!

---

1 "Yaptığınız akidlerin [andlaşmaların] gereğini yerine getirin!" Öncelikle îmân bir akiddir ve siz bu akid [andlaşma] ile Allâh'a bağlandınız. Yine, kendiliğinizden veyâ aranızda veyâ diğer insânlarla yaptığınız akidlerin [andlaşmaların] tümünü yerine getirin! (III/1548)

(Hacc ve umre için) ihrama girdiğinizde avı helâl say(ıp avlan)mamanız şartıyla, size en'âm behâimi'nin[2] âtide [aşağıda] okunacak olanlardan maada/[başka]sı helâl kılındı. Şübhe yok ki Allâh ne isterse hükmeder.

2. Ey o bütün îmân edenler! Ne Allâh'ın şe'âirine,[3] ne şehr-i harâma,[4] ne kurbanlık (olarak Ka'be'ye gönderilen) hediyelere, ne gerdanlıklarına,[5] ne de mevlâ/[Rabb]larının[6] gerek fazlını [lütfunu][7] ve gerek rızâsını arayarak Beyt-i Harâm'a [Ka'be'ye] doğru gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin; ihramdan çıktığınız zamân isterseniz avlanın.

Sizi Mescid-i Harâm'dan menettiler diye birtakımlarına karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecâvüze sevketmesin! Birr[8] ve takvâ[8] üzere yardımlaşın, günâh ve taaddi[9a] [düşmanlık/suç] üzere yardımlaşmayın! Allâh(ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek

---

2 *En'âm behâimi:* İbil [cemel-nâqah/erkeğiyle dişisiyle deve], sığır [erkeğiyle dişisiyle manda ve düve, inek, tosun, boğa, öküz] ve davar cinsi [koyun-koç, keçi-teke]. (III/1549)

3 *Allâh'ın şe'âirine* [*hacc alâmetlerine*]; yâni, ihram, mîkatlar, cemreler, Safâ, Merve, Meş'ar-i Harâm, arefe, rükun, tavaf, sa'y, kurban, tahlık ve ihlâl gibi menâsik denilen şi'arlara... (III/1552)

4 Savaşmanın harâm olduğu Receb, Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem aylarına, savaş veyâ nesi [ay geriletme] ile ri'âyetsizlikte bulunmayın! (III/1552 ve krş. Bakara: 194, not: 256)

5 Kurbanlık hediyelerin gerdanlıklarına: Kurbanlık nişânesi olmak üzere hayvânlara –herhangi bir şeyden– takılan gerdanlıklara, özellikle bunların takıldığı kılâdeli kurbanlıklara... (III/1552)

6 •Meâl'de, *mevlâları(nın)* diye çevirilen *rabbihim* kelimesi, *Rabb'leri(nin)* veyâ *onların/kendilerinin Rabbi(nin)* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

7 Yâni, dünyevî bir ticâret için Beyt-i Harâm'a [Ka'be'ye] gelenlere de hürmetsizlik etmeyin. (III/1552)

8 *Birr,* "geniş hayr" ma'nâsına isim, "tevessü fi'l-hayr" [hayrda genişlemek/ileri gitmek] ma'nâsına masdar olur ki, esâsı *vâsi* [*geniş*] demek olan *berr* kelimesindendir. Dolayısıyla, "geniş iyilik, bol bol iyilik etmek, ihsân, geniş hayr, kemâl-i hayr" demek olan *birr,* her türlü iyiliğe, her nevi hayra şâmildir. (I/339, II/1145-1146)

• *Takvâ* (*ittikâ* ve *muttaki*) kavramı için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

9a *Günâh ve taaddi;* yâni, günâh ve düşmanlık/suç husûsunda birbirinizle yardımlaşmayın. (III/1553)

azâbın)dan kork(up korun)un; çünkü Allâh'ın ikâbı [azâbı] çok şiddetlidir.

3. Size şunlar harâm kılındı: Ölü [leş], (dökülen/akıtılan[9b]) kan, hınzır [domuz] eti, Allâh'tan başkasının nâmına boğazlanan, bir de boğulmuş yâhud vurulmuş yâhud (yukardan düşüp) yuvarlanmış yâhud süsülmüş [boynuzlanmış] yâhud canavar[10] [yırtıcı hayvân veyâ kuş] (tarafından) yırt(ılarak parçalan)mış olup da canı üzerinde iken kes(e)medikleriniz ve dikili taşlar[11] üzerinde boğazlanan (hayvân)lar ve zarlarla kısmet paylaşmanız.[12]

Hep bunlar birer fısk [yoldan çıkıştır].

9b • *Dökülen/akıtılan* lafzını, En'âm: 145'te açıkça zikredilen *meşfûhan* [dökülen/akıtılan] lafzına binâen koyduk. (E.Ö)

10 *Sebu'u* (–Meâl'de, *canavar* diye çevirilmiştir–); "köpek, kurt, arslan, kaplan, sırtlan gibi yırtıcı hayvân" (–pençesi bulunan yırtıcı kuşlar da bu ma'nâda dâhildir–) demektir. Bunlar tarafından telef edilen hayvânların etinin yenmesi harâmdır. (III/1558)

11 Ba'zı müfessirler bunu [*nusub*'u] (–Meâl'de *dikili taşlar* diye çevirilmiştir–), *asnâm* [*sanemler*] diye tefsîr etmişlerdir; fakat diğerleri *asnâm* ile *ensâb*'ın [*nusubların*] farkını göstermişlerdir. Şöyle ki: *Asnâm* [*sanemler*], "tasarlanmış, resmedilmiş, sûreti olan ve işlenmiş taşlar/putlar"dır. *Nusub*(un çoğulu olan *ensâb*) ise "dikili taşlar/putlar"dır ki, tasarlanmış, resmedilmiş olması, sûreti bulunması ve işlenmiş olması şart değildir, *vesen* gibidir. *Vesen* de, Batı dillerinde Dînler Târihi kitâblarında *fetiş* denilendir. Demek ki *nusub* –tasarlanmış, resmedilmiş olması, sûreti bulunması ve işlenmiş olması şart olmayarak– *evsân/fetiş* kabilinden ihtirâm için dikilmiş taşlardır. Hâsılı, müşrik Arablar, Ka'be'nin etrâfında böyle dikilmiş taşlara hürmet ve ta'zîm ederler ve üzerlerinde kurban keserlerdi (bu taşların, hem putlarına kurban ettikleri, hem de tüketime tahsis ettikleri hayvânları –kutsama adına– boğazladıkları taş sunaklar olduğu anlaşılıyor) ve hattâ bunların kendilerine bile kurban keserlerdi. (III/1564)

12 *Zarlarla kısmet paylaşmanız/zarlarla kısmet istemeniz veyâ almanız:* Câhiliyye Arabları bir sefere, bir gazâya, bir ticârete, bir nikâha, hâsılı mühim bir işe teşebbüs edecekleri zamân üç zar ile kısmet çekerlermiş; zarın birinde, "Rabbim emretti" yâhud "Yap" diye emir, diğerinde "Rabbim nehyetti" yâhud "Yapma" diye nehiy yazılı, üçüncüsü de boş olurmuş; torbaya elini sokar birini çeker, emir çıkarsa yaparlar, nehiy çıkarsa yapmazlar, boş çıkarsa karıştırıp bir daha çekerlermiş. Bu zarların kumar ve piyango için kullanılan yedi ve on zar olduğu da beyân edilmektedir. Velhâsıl, bir ma'nâya göre "falcılık", bir ma'nâya göre de "kumarcılık" nehyedilmiş olmaktadır. (III/1566-1567)

Bugün kâfirler dîninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler. Onlardan korkmayın, yalnız Benden korkun! İşte bugün sizin için dîninizi kemâle yetirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamâma erdirdim ve size dîn olarak islâm(ı/Allâh'a teslîmiyyeti seçip on)a rızâ verdim.

Şu kadar ki, herkim son derece açlık hâlinde (olup) çâresiz kalır da, –günâha meyl(etme) maksadı olmaksızın– o (harâm kılına)nlardan yemeye muztarr [mecbûr] olursa, elbette Allâh (ona karşı) ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

4. Sana soruyorlar; kendileri için helâl kılınan(ların) ne(ler olduğunu). De ki: "Sizin için bütün pak ni'metler helâl kılındı".

Alıştırarak ve Allâh'ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz (köpek, doğan, şâhin, atmaca, kartal gibi) avcı hayvânların da size tutuverdiklerinden yeyin ve üzerine bismillâh çekin[13] ve Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un; çünkü Allâh'ın muhâsebesi [hesâb sorması] çok sür'atlidir.

5. Bugün pak ni'metler sizin için helâl kılındı; hem, kendilerine Kitâb verilen ümmetlerin taam/[boğazladıkl]arı[14] size helâl, sizin taamlarınız da onlara helâl. Mü'min kadın-

---

13 Av için yetiştirdiğiniz köpeği veyâ (atmaca, doğan şâhin gibi) kuşu salarken besmele çekin! (III/1576)

• *Avcı hayvânların size tuttuklarından yeyin ve üzerine Allâh'ın ismini zikredin* ibâresinden, köpeği ya da kuşu ava salarken besmele çekilmesi gerektiği sonucunu çıkarmak zordur. (E.Ö)

14 Âyetten kasıd, yehûdi ve hristiyanların avladıkları ve boğazladıkları hayvânların helâl olduğunu bildirmektir; zîrâ bunlar, –zâhirde tevhîd iddiâ ettiklerinden– kestikleri hayvânları Allâh'tan başkasının nâmına kesmezler. Ekmek, zeytinyağı ve benzeri yiyeceklere/yemeklere gelince; bunlarda Ehl-i Kitâb ile diğerlerinin [müşriklerin-mecûsilerin] farkı yoktur. Ehl-i Kitâb'la diğerleri arasındaki fark, yalnızca kesme ve av mes'elesindedir. Bununla birlikte, yehûdi ve hristiyanların kesmeyip öldürdükleri hayvânların veyâ Allâh'tan başkası adına kestikleri develerin, sığır ve davarların eti ile, hristiyanların kestikleri domuzun eti –Allâh adına kesilse bile– harâmdır. (III/1577-1579 ve krş. Mâide: 3, En'âm: 145)

• Konuyla ilgili âyetlerden anlaşılıyor ki, kesilen hayvânın helâl olması –kim tarafından kesildiğine değil– kim adına/kimin adı anılarak kesildiğine bağlıdır. Öyleyse, kesen kimse ister müslüman, ister Ehl-i Kitâb olsun Allâh adına kesmemişse veyâ Allâh'ın harâm kıldığı bir hayvânı kesmişse kestiği harâmdır; bu-

ların hürr olanlarıyla, sizden evvel Kitâb verilen ümmetlerin hürr kadınları da –iffetlerinizi muhâfaza ederek, zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınız takdîrde– size helâldir.

Ve herkim şeri'atin ahkâmını tanımazsa,[15] her hâlde [şübhesiz] bütün işlediği (ameller) heder (olup gitmiş)dir ve âhirette o, hüsrânda kalanlardandır.

6. Ey o bütün îmân edenler! Namaza kalkacağınız vakit, yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi [kollarınızı] (yıkayın)[16] ve başlarınıza meshedip her iki topuğa kadar ayaklarınızı (da)[16] yıkayın;[16] cünübseniz

---

na mukâbil, kesen kimse ister müşrik, ister mecûsi olsun Allâh adına ve Allâh'ın helâl kıldığı bir hayvânı kesmişse kestiği helâldir. Bkz. *O hâlde, –eğer O'nun âyetlerine îmân eden kimselerseniz– üzerlerine Allâh'ın ismi anılmış olanlardan yeyin! O size, –(yemeye) mecbûr olduklarınız müstesnâ olmak üzere– harâm kıldığı neler ise ayrı ayrı bildirmişken, üzerlerine Allâh(ın) ismi anıl(arak boğazlan)mış olan (hayvân)lardan niye yemeyeceksiniz?!* (En'âm: 118-119) ve *(Müşrikler,) diğer birtakım en'âmı da Allâh'ın ismini anmadan boğazlarlar* (En'âm: 138) âyetleri. Birinci âyette [En'âm: 118-119], mü'minlere, Allâh adına ya da Allâh'ın adı anılarak kesilenlerden yemeleri emredilmektedir. İkinci âyetten [En'âm: 138] ise, müşriklerin, genelde hayvânları, Allâh adına kestikleri anlaşılmaktadır. (E.Ö)

15 •Meâl'de, *şerî'atin ahkâmını tanımazsa* diye çevirilen *ve men yekfur bi'l-îmâni* ibâresinin lafzî karşılığı, *kim îmâna küfrederse* yâhud *kim îmânı inkâr ederse* şeklindedir. (E.Ö)

16 Abdestte ayakların yıkanması veyâ meshedilmesi ihtilâflıdır. Bu husûsta üç görüş zikredilmiştir: A) Yıkamak farzdır; B) Meshetmek farzdır; C) Mükellef, yıkamak ile meshetmek arasında muhayyerdir.

Bunun en güzel ve en sahih hâl yolu, çıplak ayakların yıkanması, abdestle giyilmiş mest ve fotin üzerine de meshedilmesidir. Ehl-i Sünnet'in cumhurunun görüşü budur. (III/1584-1585)

•Koyduğumuz parantezler olmadığı takdîrde, çeviriden; *–yıkayın* kelimesinin yanlış yere konmasından ötürü– yüzü, kolları ve başı meshetmek gerektiği anlamı çıkabilir. Âyetin lafzî karşılığı; *...yüzlerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başlarınızı ve topuklara/aşık/tarak kemiklerine kadar ayaklarınızı meshedin...* şeklinde verilebilir. Buna göre –gramatik tartışmaları bir yana bırakarak– diyebiliriz ki: İbâreden, ayakların yıkanması değil, meshedilmesi sonucu çıkar. Bununla birlikte yıkamak, meshi de kapsar. (E.Ö)

•Mestler üzerine meshetme konusunda da üç görüş vardır: A) Mutlak olarak

tastamâm yıkanın; eğer hasta veyâ seferde olursunuz[17] veyâ biriniz hâcet yerinden [tuvâletten] gelir, veyâ kadınlara dokunursunuz da suyâ gücünüz yetmezse, o vakit de temiz bir toprağa teyemmüm[18] [kasd] edin [yönelin] (ve) niyetle[19] ondan yüzlerinize ve ellerinize mesheyleyin!

Allâh'ın murâdı sizi sıkıntıya koşmak değil, velâkin O sizi pampak etmek ve üzerinizdeki ni'metini tamâmlamak istiyor, ki şükredesiniz.

7. Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini[20] ve sizi, "İşittik [kabûl] ve itaat ettik"[21] dediğiniz vakit bağladığı mîsâkını[22] [taahhüdünü] unutmayın; Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un, çünkü Allâh bütün sînelerin künhünü bilir.

8. Ey o bütün îmân edenler! Allâh için duran hâkimler,[23] adâlet nu-

---

[seferde de, hazerde de] câiz. B) Seferde câiz, hazerde [ikâmet hâlinde] câiz değil. C) Mutlak olarak [seferde de, hazerde de] câiz değil. (E.Ö)

•Bizce de tercihe şâyân olan, mest üzerine mesh'in mutlak olarak [seferde de, hazerde de] câiz olmadığı görüşüdür. Çünkü Allâh, abdestin nasıl alınacağını ta'rîf buyurmuş; mest'in, çizmenin, fotinin, ayakkabının değil, çıplak ayakların meshedilmesini (–ki ifâdenin zâhirine göre tercihe şâyân olan budur–) veyâ yıkanmasını emretmiştir. Ayrıca, mest üzerine meshin kabûl edilip de, çıplak ayağa meshin reddedilmesi tuhaflığına şaşmamak mümkün değil. Kezâ, ayakları yıkamanın yeterli olmayıp mutlaka meshedilmesi gerektiği iddiâsı da, tuhaflıkta öncekinden geri kalmaz. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olursunuz* yerine *olursanız* yazılmıştır. (E.Ö)

18 •*Gâit* [hâcet yerinden gelmek], *sa'îd* [toprak/taşa-toprağa şâmil yeryüzü], *tayyib* [temiz/tertemiz] ve *teyemmüm* [kasd/yönelmek] için bkz. krş. Nisâ: 43, not: 55c ve 57. (E.Ö)

19 •*Niyetle* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

20 Özellikle de İslâm ni'metini unutmayın, hatırınızdan çıkarmayın, dâima anarak şükredin! (III/1590)

21 •Meâl'in orijinalinde, *İşittik ve itaat ettik* cümlesinin yerine; cümlenin orijinali olan *semi'nâ ve ata'nâ* ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

22 Bu *mîsâk*, âlemin yaratılışında ve Âdem'in hilkatinde mündemiç bulunan ezelî ahiddir [sözdür]. (III/1590-1591)

23 *Kûnû qavvâmîne lillâhi* (–Meâl'de, *Allâh için duran hâkimler olunuz* diye çevirilmiştir–) ibâresi, "dâima Allâh için kavvâm olunuz; yâni, yapmanız lâzım gelen her işe Allâh için sarılıp, Allâh için hükümleri icrâ ve işleri idâre edin!" demektir. (III/1593)

mûnesi şâhidler olunuz ve sakın bir kavme (olan) buğzunuz [öfkeniz] sizi adâletsizliğe sevketmesin! Adâlet(e ri'âyet) edin, takvâya en yakın olan odur.[24] Allâh(a isyân)dan korkun/muttakî olun, çünkü Allâh her ne yaparsanız habîrdir [haberdardır].[25]

9-10. Allâh o îmân edip sâlih amelleri yapan kullarına şöyle va'd buyurdu: Hem mağfiret var onlara, hem ecr-i azîm [büyük bir mükâfât].

Küfredip âyetlerimizi tekzib eden/[yalanlayan]lere de şu(nu va'detti): Onlar ashâb-ı cahîm [çok alevli ateşin ashâbı/arkadaşları].

11. Ey o bütün îmân edenler! Anın Allâh'ın üzerinizdeki o ni'metini, ki bir vakit size bir kavm el uzatmayı[26a] kurmuştu da O, bunların ellerini size dokunmaktan menetmişti. Siz hep Allâh'a (sığınıp) korunun ve mü'minler yalnız Allâh'a (güvenip) dayansınlar!

12. Celâli hakkı için ki, Allâh Benî-İsrâîl'den [İsrâîloğulları'ndan] mîsâk [söz/taahhüd] almıştı –ve içlerinden oniki nakîb[26b] göndermiştik– ve Allâh (şöyle) buyurmuştu: "Haberiniz olsun Ben sizinle berâberim. Celâlim hakkı için, eğer siz namazı kılar, zekâtı verir ve resûllerime inanı(p îmân ede)r, kendilerine kuvvetle yardım eder[27] ve Allâh'a karz-ı hasenle ikraz muâmelesi yaparsanız,[28] el-

---

24 Her fiiliniz ve her sözünüz Allâh için olsun, adâletin icrâsında numûne-i imtisâl olun; çünkü âdil olmak, Allâh'ın vikâyesine/korumasına girmenin en yakın vâsıtasıdır. (III/1593-1594)

25 Yaptığınız iyi veyâ kötü amellerin tümünden haberdar olan Allâh, hiçbir ameli hükümsüz bırakmaz, (mutlaka karşılığını verir). (III/1594)

26a Müşrikler mütemâdiyen müslümanları belâya sokmak, basmak, öldürmek, yağmalamak istiyorlardı. (III/1595)

26b *Nakîb*, "müfettiş" veyâ "teftiş veyâ tecrübe edilmiş emîn ve mûtemed" anlamına olup "bir kavmin hâlini bilen, işlerine ve maslahatlarına kefil olan nâzır ve emînler"ine denir ki "reis"ten başkadır. (III/1599)

27 *Ve 'azzertumuhum* (–Meâl'de: *Kendilerine kuvvetle yardım eder*; Tefsîr'de: *Ve onları müdâfaa eyler*–) ibâresindeki *ta'zîr*'in aslı, "fenâlığı/kötülüğü defedecek bir iş yapmak"tır. Kabahatli kimselere yapılan te'dib ve terbiyeye 'ta'zir' denilmesi de, kötülüğü men, iyiliği müdâfaa olması itibâriyledir. (III/1600)

28 "Âyette sayılan bu beş şeyi yaptığınız takdîrde..." (III/1601)
•Ayrıca *karz-ı hasen* ibâresi için bkz. Bakara: 245, not: 330 ve krş. Hadîd: 11 ve 18; Teğâbün: 17. (E.Ö)

bette tarafınızdan kabahatlerinizi kefâretlerim [örtüp bağışlarım] ve mutlak(a) sizi altından nehirler akar cennetlere korum. Bundan sonra da içinizden[29] herkim nankörlük eder(se)/küfre saparsa, artık düz yolun ortasında sapmış, kendini zâyi etmiş olur".

13. Sonra bu mîsâk/[taahhüd]larını nakzettik/[çiğnedik]leri içindir ki, Biz onları la'netledik ve kalblerini kaskatı ettik; (o nedenle) kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler.[30] İhtar edildikleri hakîkatlerden hazz almayı[31] unuttular. İçlerinden pek azı müstesnâ[32] [hâriç] olmak üzere onlardan dâima bir hâinliğe muttali olur durursun. Yine (de) sen onlar(ın yaptıkların)dan (ötürü üzülme), affet ve aldırma, çünkü Allâh ihsân edenleri sever.

14. "Biz nasârâyız [hristiyanız]" diyenlerden de mîsâk/[taahhüd]larını almıştık. Derken bunlar da ihtâr edildikleri hakîkatlerin bir çoğunu unuttular;[33] Biz de aralarına –Kıyâmet Günü'ne kadar sürecek– buğz u adavet [nefret ve düşmanlık] bıraktık.[34]

---

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinizden* kelimesi yoktur. (E.Ö)

30 Kelimeleri şuraya-buraya çekerek sözü tağyir ederler [değiştirip bozarlar]. Allâh'ın kelâmını ve arzularına uymayan ilâhî hükümleri tahrif ve tağyir ederler. Nitekim Tevrât'taki recm âyetini, –rüesâ hakkında– kömürle yüz karalamak diye te'vîle kalkışmışlardı. (III/1602)

•Zina edenler için Tevrât'ta recm âyeti bulunduğu iddiâsı bizce sâbit olmadığından, yehûdilerin Tevrât'taki recm âyetini, –rüesâ/reisler için– "sopa ve kömürle yüz karalamak" diye te'vîl ettikleri yolundaki rivâyete dayanarak bu âyeti yorumlamak, usûlen doğru değildir. Zîrâ bu, zannî bir bilgi üzerine kesin bir hüküm binâ etmek olur. (E.Ö)

31 *Hazz almayı unuttular:* A) Hatırlatılan ve öğretilen şeylerden en önemli bir kısmını unuttular. B) Bir kısmından hazz almayı, faydalanmayı unuttular, hatırlarına getirmez veyâ getiremez oldular. (III/1602-1603)

32 *Müstesnâ olanlar:* A) Cumhurun beyânına göre bunlar, Benî-İsrâil'den [İsrâîloğulları'ndan] îmân etmiş olanlardır. B) Bunlar, Benî-İsrâîl'den olup küfr üzere kalmakla berâber, yaptıkları siyâsî andlaşmaya bağlı kalıp hıyânet etmeyenlerdir. (III/1603)

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *unuttular* yerine *tuttular* şeklinde –yanlış/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

34 Biz de aralarında –Kıyâmet'e kadar sürecek– nefret ve düşmanlığı kışkırttık; birbirlerini tekfir edip öfke ve nefret saçtılar, birbirlerinin kanını döktüler, Kıyâmet'e kadar da dökeceklerdir. (III/1605)

Yarın Allâh onlara, ne san'atlar yaptıklarını haber verecek.[35]

15-16. Ey (Tevrât ve İncîl ile taahhüdleri alınmış) Ehl-i Kitâb! Şimdi size Resûlümüz (Muhammed) geldi;[36] Kitâbınızın[37] gizlemekte olduğunuz birçok yerlerini sizlere beyân ediyor, bir çoğundan da (vaz)geçi(p yüzünüze vurmu)yor. İşte size Allâh'tan bir nûr (ve) bir parlak[38a] Kitâb geldi; (ki) Allâh bununla rıdvânı [rızâsı] ardınca gideni, selâmet yollarına doğrultacak ve izniyle onları zulmet/[karanlık]lerden nûra [aydınlığa] çıkarıp[38b] doğru bir yola koyacak.

17. Kasem [yemîn] olsun ki küfretti[39] şunlar, "Allâh, o Meryem'in oğlu Mesîh'tir" diyenler.

De ki: "Eğer Allâh Meryem'in oğlu Mesîh'i ve anasını ve arz/[yer]da bulunanların hepsini helâk etmek murâd ederse, O'ndan kim birşey kurtarabilir. Bütün göklerin ve yerin ve aralarında ne varsa, hepsinin mülkü [egemenliği/hükümranlığı] Allâh'ın; dilediğini yaratır ve Allâh her şeye kadîrdir".

18. Bir de, yehûd(iler, "Biz Allâh'ın oğulları; yâni sevgilileriyiz" dediler,) ve nasârâ [hristiyanlar] (da aynı iddiâda bulunarak), "Biz Allâh'ın oğul-

35 Ne yaptıklarını Allâh ilerde kendilerine haber verecek; o zamân yaptıklarının karşılığını görecekler, acısını tadacaklar, ne yaptıklarını anlayacaklar. Bu cümle, şiddetli bir azâbla tehdid ve uyarıdır. Yaptıklarına "san'at" denmesi de, iki nükteyi ihtivâ eder: A) Kötülükleri, günâhları, isyânları san'at hâline getirmelerini; B) Sanayi ile övündüklerini, san'at sevdâsıyla Allâh'ı, Peygamber'i, dîn ve diyâneti unuttuklarını. (III/1605-1606)

36 Ey Ehl-i Kitâb; ey Tevrât ve İncîl ile mîsâkları [taahhüdleri] alınmış yehûdi ve hristiyanlar! Muhakkak Kitâblarınızda [Tevrât ve İncîl'de] vasıfları/nitelikleri zikredilerek va'dedilmiş ve müjdelenmiş olan Resûlümüz Muhammed (a.s) size geldi. (III/1608)

37 •Meâl'de, *Kitâbınızın* diye çevirilen *mine'l-kitâbi* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1608), *o mensub olduğunuz Kitâb münderecâtından* şeklinde açıkladığı üzere– *o Kitâb'dan* anlamına gelir. (E.Ö)

38a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *parlak* karşılığı verilen kelime, *mübîn*'dir, ki "apaçık" veyâ "apaçık ve açıklayıcı" demektir. (E.Ö)

38b Cehâletin, küfr ve şaşkınlığın karanlıklarından, tevhîdin yakîn nûruna [aydınlığına] çıkanp... (III/1609)

39 "Ni'meti örtmek, yâni nankörlük" demek olan *külfr*, şer'an îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır (I/207). *Küfr*, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek" demektir. (VI/4460)

ları[40] ve sevgilileriyiz" dediler.[41a] De ki: "Öyle de niçin size günâhlarınız (dolayısıy)la azâb ediyor?" Doğrusu siz (de diğerleri gibi) O'nun yarattıklarından bir(er) beşersiniz. (Allâh) dilediğine mağfiret ediyor, dilediğine azâb; göklerin ve yerin ve aralarındakilerin mülkü [egemenliği] bütün(üyle) Allâh'ındır, nihâyet dönüş de O'nadır.

19. Ey Ehl-i Kitâb! Peygamberlerin arası(nın) kesildiği/bilinmez hâle geldiği bir fetret zamânında, bakınız size Resûlümüz geldi, tatlı ve acı hakîkatleri[41b] size beyân ediyor. "Bize ne beşâretle sevindirecek bir müjdeci, ne ihtâr ile gocunduracak bir inzâr/[uyarı]cı gelmedi"[42] demeyesiniz. İşte size hem beşîr [müjdeci], hem nezîr [uyarıcı] bir peygamber[43] geldi. Ve Allâh her şeye kadîrdir.

20-21. Bir vakit de Mûsâ, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Allâh'ın size olan ni'metini düşünün, zîrâ içinizde peygamberler vücûda getirdi ve sizi müluk [krallar/hür kişiler] yaptı[44] ve size âlemînden [insânlardan] hiç birine vermediği şeyi verdi.

"Ey kavmim! Haydi Allâh'ın sizin için yazdığı[45a] arz-ı mukaddese[45b] gi-

---

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *oğulları* yerine *oğlu* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

41a *Biz Allâh'ın oğulları ve sevgilileriyiz:* Allâh'ın kendilerine bir baba gibi şefkatli ve kendilerinin Allâh yanında sevgili oğulları gibi nazlanabilecek derecede yakın ve kıymetli olduklarını iddiâ etmişlerdir, ki *Allâh'ın oğulları* ta'bîri mecâzdır. (III/1631-1632)

41b •Âyette, *tatlı ve acı hakîkatleri* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

42 •Meâlde, *Bize ne beşâretle sevindirecek bir müjdeci, ne ihtâr ile gocunduracak bir inzârcı gelmedi* diye çevirilen *mâ câenâ min-beşîrin ve lâ nezîrin* ibâresini şöyle tercüme etmek daha uygun olur: "Bize ne bir müjdeci [*beşîr*], ne de bir uyarıcı [*nezîr*] geldi" veyâ "Bize, bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi". (E.Ö)

43 •Âyette, *bir peygamber* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

44 Allâh Teâlâ'nın, İsrâîloğulları'nı *müluk* [*krallar*] *yapması*'ndan kasıd, "esâret ve mahkûmiyyetten kurtarıp *sultânlık/krallık* demek olan *hürriyyet*'e nâil etmesi"-dir. (III/1639-1641)

45a "Size vatan ve mesken olarak takdîr ve kısmet ettiği..." (III/1641)

45b *Arz-ı mukaddes,* "mutahhar [tertemiz] ve mübârek [bereketli] arz [yer/toprak]" demektir, ki "Beyt-i Makdis'in bulunduğu arz"dır. Vaktiyle birçok nebînin makarrı [yaşadığı yer] olduğundan böyle isimlendirilmiştir. (III/1642)

rin ve arkanıza dönmeyin, ki (sonra) hüsrâna düşerek berbat olursunuz".

22. (Onlar,) "Yâ Mûsâ!" dediler, "Orada bir kavm var, hepsi cebbâr;[46] onlar oradan çıkmadıkça biz oraya giremeyiz, şâyet çıkarlarsa biz de gireriz".

23. Onların, o korktukları kimselerden[47a] –Allâh'ın ni'met-i îmânına[47b] [îmân ni'metine] kavuşturduğu– iki er çıktı dedi(ler) ki: "Üzerlerine hücûm edin, kapıyı tutun, bir kere ona girdinizmi muhakkak gâlibsinizdir. Haydin Allâh'a mütevvekkil olun, gerçekten mü'minlerseniz".

24. (Fakat ötekiler,) "Yâ Mûsâ!" dediler, "Onlar orada bulundukça biz oraya ebedâ [aslâ] giremeyiz.[48] Haydi sen Rabbinle git, ikiniz harbedin! Biz işte burada oturu(yo)ruz".

25. (Mûsâ) dedi (ki): "Yâ Rabb![49] Görüyorsun ben nefsim/[kendim]le kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum; artık bizimle o fâsıklar [tâ'atten çıkanlar] kavminin arasını ayır!"

26. (Allâh) buyurdu ki: "Artık orası onlara kırk yıl harâm kılındı;[50] oldukları yerde sersem sersem dönüp duracaklar.[51] Artık acıma o fâsık kavme!"

27-29. Hem onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku: Ha-

---

46 *Cebbâr:* Mukâvemet edilemez, istediğini cebren yaptıran veyâ iri, güçlü-kuvvetli dev gibi adamlar. (III/1643)

47a A) Allâh'tan ve Allâh'ın emrine muhâlefetten korkanlardan iki adam. B) İsrâîloğulları'nın korktuğu cebbâr kavmden iki adam. (III/1747-1748)
•Tefsîr'de birinci anlamı tercihe daha şâyân bulan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, nedense Meâl'de ikinci anlamı tercih etmiştir. (E.Ö)

47b •Meâl'de, *Allâh'ın ni'met-i îmânına kavuşturduğu;* Tefsîr metninde ise *Allâh'ın in'amıyla mes'ûd eylediği* (III/1647) şeklinde karşılık verilen *en'amallâhu* ibâresine, *Allâh'ın in'âm ettiği [ni'metlendirdiği/ni'met verdiği]* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *giremeyiz* yerine *girmeyiz* yazılmıştır. (E.Ö)

49 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye çevirilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

50 Bu, *dînen* harâm olmak ma'nâsına değil, *men edilmek* ma'nâsına *tekvînî* harâmdır. (III/1649)

51 *Tîh'te kalmak* ta'bîri, iki ma'nâ ile mülâhaza olunmalıdır: A) Şaşırıp hayrette kalmak –ki bu peygamberler hakkında düşünülemez.– B) Çölde kalmak. (III/1649-1650)

ni[52] ikisi (de) birer yakınlık[53] takdim ettiler de birinden kabûl edildi, diğerinden edilmedi.
(Bunun üzerine, takdimi kabûl edilmeyen Kâbil, Hâbil'e,) "Seni mutlak(a) öldürürüm" dedi.
Öbürü, "Yok!" dedi, "Allâh ancak muttakîlerden[54] kabûl buyurur. Kasem [yemîn] ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsan da, ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim; ben rabbu'l-âlemîn[55a] olan Allâh'tan korkarım. Ben isterim ki; sen benim günâhımı [beni öldürmek günâhını] da, kendi günâhını[55b] [bundan önceki günâhlarını] da yüklenip (Allâh'ın huzûruna öylece) varasın da, o ateşe lâyıklardan olasın. Zâlimlerin cezâsı işte budur".
30. Bunun üzerine (Kâbil'in) nefsi

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hani* yerine *yâni* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

53 *Kurban* [*yakınlık*], "örfümüzde Allâh'a yakınlaşmak gâyesiyle kesilen hayvân"a denirse de, asıl ma'nâsı "Allâh'a yakınlaşmak amacıyla arz ve takdim edilen herhangi birşey" demektir ki hayvân kurban etmekten de, sadaka vermekten de daha umûmîdir. (III/1653)

54 •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

55a •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

55b Eğer, Kur'ân'da, ...*Vizr* [*cezâ/günâh*] *çekecek bir nefs* [*şahıs*] *başkasının vizrini* [*cezâsını/günâhını*] *çekmez*... (En'âm/164) buyurulduğu hâlde, kâtil maktulün günâhını nasıl yüklenir?!" denirse, şöyle karşılık verilebilir:
A) Burada *bi-ismî* [lafzen: *benim günâhımla*] demek, "şâyet sana karşı mukâbeleten el uzatırsam, gireceğim günâhın bir misli" demek olabilir. Dolayısıyla biri tecâvüz eder, diğeri de mukâbele eder de ikisi de maktul düşecek olursa, ilk saldıran iki cinâyet, diğeri de bir cinâyet yapmış/işlemiş olur; beriki mukâbele etmeyecek/karşılık vermeyecek olursa, bu bir cinâyetten de kurtulur. Fakat *kâtil* yine *iki cinâyet yapmış/işlemiş ve iki günâh yüklenmiş* olur ki *biri mazlûmu* katletmek, diğeri kendini ukûbete [cezâya] müstahakk kılıp ateşe atmak cinâyetidir.
B) Bundan başka, *ismî* (lafzen: *benim günâhım*) kelimesi, –hazf-ı muzâf ile– *ism-i katlî*, yâni "beni katletmek/öldürmek günâhı"; *ismike* (lafzen: *senin/kendi günâhın*) de, "bundan evvelki günâhın/günâhların", ezcümle "kurbanının kabûl edilmemesine sebeb olan günâhın/günâhların" demek olabilir ki bu ma'nâ; İbn 'Abbâs, İbn Mes'ûd, Hasan Basrî ve Katâde'den nakl de edilmiştir. (III/1654)
•Bizce isâbetli/doğru olan görüş, ikincisidir. Birinci görüş ise, ciddiye bile alınamayacak derecede sakattır. (E.Ö)

[hasedi-ihtirâsı] kendisine, kardeşini [Hâbil'i] öldürmeyi kolay gösterdi; tuttu onu öldürdü.
Artık hüsrâna düşenlerden olmuştu.
31. Derken Allâh bir karga gönderdi, yeri deşiyordu ki ona kardeşinin cesedini nasıl (gömüp) örteceğini göstersin. (Bunu gören Kâbil,) "Eyvah!" dedi, "Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini (gömüp) örtemedim ha!"[56]
Artık, pişmanlığa düşenlerden olmuştu.
32. Bu ecil/[sebeb]den, Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] Kitâbda bildirmiştik ki: Herkim bir nefsi [insânı], (kasden öldürdüğü) bir nefs [insân] mukâbili veyâ yeryüzünde bir fesâdı olmaksızın öldürürse, sanki bütün insânları öldürmüş gibi olur, kim de bir adamın hayâtını kurtarırsa bütün insânların hayâtını kurtarmış gibi olur.
Celâlim hakkı için, resûllerimiz onlara beyyine/[apaçık delîl]llerle geldiler de, sonra içlerinden bir çoğu bütün bunların arkasından hâlâ yeryüzünde fesâd ve cinâyette[57] israf etmekte [aşırı gitmekte] bulunuyorlar.[58]
33-34. Fakat Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne (karşı) harbetmeye kalkışan[59] ve yeryüzünde fesâd (çıkarmay)a çalışanların cezâsı, taktil olunma/[öldürülme]larından veyâ asılmalarından veyâ ellerinin-ayaklarının çapraz[60a] kesilmesinden veyâ bulundukları yerden nefyedilme/[sürülme]lerinden[60b] başka birşey olmaz; –bu, onlara dünyâda çekecekleri bir zillettir, âhirette ise kendilerine azîm [büyük] bir azâb vardır–

56 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ha* yerine *ab* yazılmıştır. (E.Ö)

57 •Âyette, *fesâd ve cinâyette* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

58 *Fesâd ve cinâyette israf etmekte bulunuyorlar:* Öldürmede ve fesâd çıkarmada pervâsızca aşırı gidiyorlar. (III/1660)

59 *Allâh ve O'nun Resûlü'ne karşı harbetmek/harbetmeye kalkışmak,* ya Allâh ve O'nun Resûlü'nün emir ve hükümlerine muhâlefetten veyâ o emir ve hükümleri tatbik eden kullara karşı harbetmekten mecâzdır. Ancak bu *harb*'in, bilinen anlamda bir "kıtal/savaş" olmadığı, siyâktan ve sebeb-i nüzûlden anlaşılmaktadır. (III/1662-1663)

60a •Meâl'de, *çapraz* diye çevirilen *hilâf* kelimesi, *karşıtlık/muhâlefet* ma'nâsına da gelir. Bu durumda ibâre, *muhâfeletlerinden ötürü ellerinin ve ayaklarının kesilmesi* şeklinde olur. (E.Ö)

60b *Bulundukları yerden nefyedilmelerinden;* yâni, "habsedilmelerinden" veyâhud da "sürgün edilmelerinden..." (III/1664)

ancak elinize geçirmezden evvel tevbe edenleri olursa, biliniz ki Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

35. Ey o bütün îmân edenler! Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ve O'na yaklaşmaya vesîle arayın[61] ve O'nun yolunda mücâhede [cehd ü gayret] edin ki felâha[62] erebilesiniz.

36-37. Şübhesiz o küfredenler[63] (yokmu), bütün arz/[yeryüzün]daki ve onunla birlikte[64] daha bir o kadarı onların olsa da Kıyâmet Günü'nün azâbından kurtulmak için fidye verecek olsalar, kendilerinden kabûl edilmez. Onlara elîm [acı] bir azâb vardır.

(Onlar) ateşten çıkmak isteyecekler, fakat ondan çıkacak değillerdir, onlara boyuna (sürüp) gidecek bir azâb vardır.

38-39. Hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın(ın –hırsızlığı) sâbit oldumu– ellerini kesin; kazandıklarına cezâen [yaptıklarına karşılık olarak] Allâh'tan kelepçek[65] (olmak üzere); –çünkü Allâh azîzdir, hakîmdir–[66] böyle iken, herkim de işlediği zulmün [hırsızlığın] (ve elinin kesilmesinin) arkasından tevbe edip salâha döner/[düzelir]se, Allâh elbette tevbesini kabûl buyurur;[67] çünkü Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır,

---

61 Mücerred îmân ve korkuyla yetinmeyip Allâh'a yakınlık için güzel ameller de işleyin! (III/1669)

62 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

63 • *Küfr* kelimesi için bkz. Mâide: 17, not: 39. (E.Ö)

64 • Meâl'in orijinalinde atlanan *maahû* lafzına karşılık olarak, *onunla birlikte* (–*onun berâberinde* de olabilir–) ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

65 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kelepçek*** yerine ***kelepçe*** yazılmıştır. Bunlar, iki kullanım olup ikisi de aynı ma'nâdadır. (E.Ö)
Yâni, yaptıkları çirkin işin [hırsızlığın] karşılığı olarak –bir daha hırsızlık yapmamaları için, bir bağ, bir kelepçe olmak üzere– ellerini kesin (yâni, birer ellerini kesin). (III/1675)

66 • *Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. Zümer: 1, not: 2, Fâtır: 2, not: 5, 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35; Bakara: 220, not: 298. (E.Ö)

67 Hırsızlık edip eli kesilen kişi [erkek veyâ kadın], tevbe edip düzelirse; Allâh onun tevbesini kabûl eder, suçunu bağışlar, âhirette ona başka azâb yapmaz. (III/1676)
Lügatte "rücû etmek" demek olan *tevbe*, şer'an da "kabahatten, sırf kabahat olduğu için nedâmet/pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarar gibi her-

rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

40. Bilmezmisin[68] ki: Allâh(ın –ki) bütün semâvât u arz(ın/gökler ve yerin) mülkü [egemenliği] O'nun– dilediğini azâba çeker, dilediğinin günâhını örter olduğunu?! Allâh her şeye kadîrdir.

41-42. Ey o şânlı[69] Resûl! Seni mahzûn etmesin o küfrde yarış edenler; gerek o ağızlarıyla, "Biz îmân ettik"[70] deyip de, kalbleri mü'min olmayanlardan olsun ve gerek yehûdi olanlardan.

Onlar yalancılık etmek için dinlerler; sana gelmeyen diğer bir kavm için dinlerler, yerli-yerinde söylenen kelimeleri sonradan tahrif ederler[71] (de), "Size böyle fetvâ verilirse tutun,[72] verilmezse sakının!"[73] derler. Kim ki Allâh onun fitneye [dalâlete] düşmesini murâd etmiştir, sen ihtimâli yok onun lehine Allâh'tan zerrece bir şeye mâlik olamazsın.

Onlar öyle kimselerdir ki, Allâh kalblerini tathîr etmek [temizlemeyi] murâd etmemiştir. Onların dünyâda hakkları bir zillet, âhirette de hakkları azîm [büyük] bir azâbdır; (onlar) boyuna yalancılık için dinlerler, boyuna harâm[74a] yerler.

---

hangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere tevbe değildir. *Tevbe,* "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse, onun haddi-zâtında çirkinliğini duyup/hissedip tiksinerek vazgeçmek"tir. (...) Evet *tevbe,* kabahatlerden, –başka bir sebeble değil– sırf çirkinlikleri, yâni Allâh'ın rızâsına muhâlif bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık duyarak ve irtikâbından [işlenmesinden] şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karar verme ile olur. (VII/5126-5127)

68 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***bilmezmisin*** yerine ***bilmezsin*** yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

69 •Âyette, ***şânlı*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

70 •Meâl'in aslında, ***Biz îmân ettik*** cümlesinin yerine, ***âmennâ*** lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

71 •Bkz. Mâide: 13, not: 30. (E.Ö)

72 Sana ve senin mahkemene gelenlere, "Şöyle hüküm verilirse tutun, verilmezse sakın yanaşmayın" derler, küfr telkin ederler. (III/1686)

73 Yâni, işlerine geldiğinde Kur'ân'ın hükmünü kabûl, işlerine gelmediğinde reddederler. (III/1686)

74a ***Suht*** (–Meâl'de, ***harâm*** diye tercüme edilmiştir–), "harâm mal" demektir, ki "bir şeyin kökünü kazımak" ma'nâsına ***saht***'ten me'huzdur. ***Harâm*** da, bereketi ol-

Artık sana gelirlerse ister aralarında hükmet, ister kendilerinden yüzçevir, –eğer yüzçevirirsen sana hiçbir zarar edemezler– şâyet hükmedersen aralarında adâletle hükmet, çünkü Allâh adâlet edenleri sever.

43. Yanlarında Tevrât, onda (da) hükmullâh [Allâh'ın hükmü] dururken seni nasıl hakem yapıyorlar,[74b] sonra arkasından ne diye dönüyorlar?![75] Öylelerin(in) mü'minlerle alâkası yok.[76]

44. Filvâki [hakîkaten] Biz Tevrât'ı indirdik,[77] onda bir hidâyet, bir nûr vardı. Müslim [Allâh'a teslîm] olan nebiyyûn [nebiler] yehûdilere onunla hükmederlerdi, rabbâniyyûn ve ahbâr[78] da –Kitâbullâh'ın [Allâh'ın Kitâbı'nın] muhâfazasına[79] me'mûr edilmiş olmaları ve üzerine nâzır ve murâkıb [gözcü] bulunmaları hasebiyle– (onunla) hükmederlerdi.

(Onun için ey İsrâîloğulları,) artık

---

madığı ve hânumanlar yıktığı için "suht" diye isimlendirilmiştir. *Suht*, her nevi harâma şâmildir. Bununla birlikte, çoğunlukla, sâhibinin gizlemek mecbûriyyetini hissettiği bir ayıb, bir ar olan hasis ve alçak menfaatlerde kullanılır. (III/1687)

74b Bunların hakeme [Resûlullâh'a] mürâcaatlarının, sırf hevâlarına [keyif ve arzularına] bir çâre aramak maksadıyla olduğunu beyân etmek için buyuruluyor ki: "Yanlarında Tevrât, Tevrât'ta da Allâh'ın hükmü dururken, onlar seni ne diye hakem yapıyorlar; sonra da nasıl dönüyorlar?! Hiç şübhe yok ki, Allâh'ın hükmüne ve îmân ettiklerini iddiâ ettikleri Kitâba/Tevrât'a îmânları yok da ondan". (III/1688)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *...sonra arkasından ne diye dönüyorlar* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

76 •Meâl'de, *Öylelerin mü'minlerle alâkası yok* diye çevirilen *ve mâ ulâike bi'l-mü'minîn* ibâresi, Tefsîr metninde (III/1688), *Bunlar aslâ mü'min değillerdir* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

77 •Meâl'de, *Filvâki Biz Tevrât'ı indirdik* diye çevirilen *innâ enzelnâhu't-tevrâte* ibâresine, "Şübhesiz/Doğrusu Biz o Tevrât'ı indirdik" şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

78 *Rabbânî*, "insânlar üzerinde ilmle icrâ-yı siyâset eden ve büyük ilmden önce küçük ma'lûmâtla terbiye eyleyen ilm erbâbı ve velâyet" demektir. *Ahbâr* ise "yüksek âlimler" ma'nâsına gelir. Fakat burada murâd, "müstakîm ve tam anlamıyla ahbâr olan yehûdi fukahâsı"dır. (III/1689-1690 ve krş. Âl-i 'İmrân: 146, not: 137)

79 Bu koruma/muhâfaza iki şekildedir: A) Ezberlemek, ta'lîm, tedris ve beyân etmek. B) Hükümlerine uyup gereğince amel ederek korumak. (III/1690)

insânlardan korkmayın, Benden korkun; Benim âyetlerimi birkaç paraya değişmeyin ey hâkimler; (çünkü) herkim Allâh'ın indirdiği ahkâm [hükümler] ile hükmetmezse onlar hep kâfirdirler.

45. Hem onda [Tevrât'ta] üzerlerine şöyle yazdık [farz kıldık]: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak,[80] dişe diş, cerhler [yara(lama)lar] birbirine[81] kısastır. Kim de bu hakkını sadakasına say(ıp bağışl)arsa o, ona kefâret olur ve herkim Allâh'ın indirdiği ahkâm [hükümler] ile hükmetmezse, onlar hep zâlimlerdir.

46-47. Arkadan da o peygamberlerin[82] iz/[ilke-öğreti]leri üzerinde Meryem'in oğlu İsâ'yı gönderdik –bir tasdikçi olmak üzere önündeki Tevrât için– ve o'na İncîl'i verdik, içinde bir hidâyet ve nûr ve önündeki Tevrât'ı musaddık [tasdikleyici] ve bir irşâd [hidâyet] ve mev'ıze [öğüd] olarak muttakîler için; (öyleyse) Ehl-i İncîl de, onun içinde Allâh'ın indirdiğiyle hükmetsin ve kim Allâh'ın indirdiğiyle hükmetmezse, hep onlar {dîn/[itaat]den çıkmış} (kimselerdir)/fâsıklardır.

48. Sana da bu hakk Kitâbı[83] indirdik, Kitâb cinsinden önünde olan-(lar)ı musaddık [tasdikleyici] ve üzer(ler)ine nigâhbân hâkim[84] olmak üzere; onun için sen de aralarında Allâh'ın indirdiğiyle hükmet, bu sana gelen hakktan ayrılıp da onların arzuları arkasından gitme!

Her biriniz için bir şir'a yaptık, bir de minhâc.[85] Allâh dilese idi hepi-

---

80 •Meâl'in orijinalinde atlanan *el-üzüne bi'l-üzüni* ibâresine karşılık olarak, *kulağa kulak* ifâdesini –Tefsîr'den (III/1690-1691) alarak– metne dâhil ettik. (E.Ö) Yâhud can cana mukâbildir, göz göze mukâbildir, burun buruna mukâbildir, (kulak kulağa mukâbildir), diş dişe mukâbildir. Eşitlik ve denkliğin mümkün olduğu kesilen her uzvun, her yaranın kısâs'ı, kendi mislidir. (III/1691)

81 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *birbirine* yerine *birbirlerine* yazılmıştır. (E.Ö)

82 •Meâl'de, *O peygamberler(in)* diye çevirilen *hum* zamîrinin karşılığı, *onlar(ın)* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

83 O asıl Kitâbı, o kâmil olan Kur'ân'ı da hakk ile sana indirdik. (III/1696)

84 *Nigahban hâkim:* Diğer Kitâblar üzerine emîn bir muhâfız ve şâhid, gözcü ve hâkim olmak üzere... (III/1696)

85 Ba'zıları, *şir'a* ile *minhâc*'ın aynı anlamda olup te'kid için tekrâr edildiğini söylemişlerse de, *şir'a* ve *minhâc* aynı ma'nâya gelmez. *Şir'a,* "zamânın, mekânın ve şartların değişmesiyle değişebilen dînin fürûu", *minhâc* ise "hiçbir zamân değişmeyen açık ve sürekli olan dînin usûlü"dür. Milletlerin mensub olduğu

nizi bir tek ümmet kılardı; lâkin sizi, her birinize verdiği şeyde imtihân edecek. O hâlde durmayın, hayrlara (koşup) yarış edin, nihâyet dönümünüz hep Allâh'adır; o vakit O sizlere nelerde ihtilâf ediyor idiğinizi[86] haber verecektir.

49-50. Ve (bir de) şu emri indirdik:[87a] "Aralarında sırf Allâh'ın indirdiği ile hükmet, keyiflerine tâbi olma ve onlardan sakın; Allâh'ın sana[87b] indirdiği ahkâmın [hükümlerin] bir (tek)inden (bile) seni şaşırtmasınlar".[88]

Yine yüzçevirirlerse bil ki, Allâh onların –ba'zı günâhları sebebiyle– başlarına mutlaka bir musibet getirmek istiyor.

Ve her hâlde [şübhesiz] insânlardan bir çoğu fâsık/[itaatten çıkmış]tırlar; durmuşlar da câhiliyet devrinin[89] hükmünümü istiyorlar? Kimmiş Allâh'tan daha güzel hüküm verecek?! Fakat bunu, yakîn[90] şânından olan bir kavm anlar.

51. Ey bütün îmân edenler! Yehûd(iler) ile nasârâ'yı [hristiyanları] (dost ve) yâr tutmayın,[91] onlar ancak birbirlerinin [yehûdiler yehûdilerin, hristiyanlar da hristiyanların] yâranıdırlar.[92] İçinizden herkim onlara yardaklık ederse, muhakkak

---

peygambere indirilen husûsî hükümler birer *şir'a*'dır; Allâh'a, peygamberlere [resûllere-nebîlere], âhirete îmân gibi tüm milletlerin müşterek oldukları usûl ise *minhâc*'tır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesinden itibâren bütün ümmetlerin minhâcı da, şir'ası da Kur'ân'dır. (III/1698-1699)

86 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ediyor idiğinizi* yerine *ediverdiğinizi* yazılmıştır. (E.Ö)

87a •Âyette, *şu emri indirdik* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

87b •Meâl'in orijinalinde atlanan *ileyke* lafzına karşılık olarak, *sana* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

88 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şaşırtmasınlar* yerine *şaşırmasınlar* yazılmıştır. (E.Ö)

89 •Âyette, *devrinin* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

90 *Yakîn*, "şübheden uzak olan kesin itikâd" demektir. Başka bir deyişle *yakîn*, "şekk bulunmayan, şübhe karışmayan, nakzına ihtimâl olmayan kesin ilm"dir. (I/201)

91 Allâh, yehûdi ve hristiyanlara velî olmaktan, iyilik etmekten değil, onları velî edinmekten; onlara itimâd edip yâr tanımaktan, onların dostluklarına, hükümlerine, yardımlarına mürâcaat etmekten nehyetmektedir. (III/1711-1712)

92 Yâni, yehûdiler birbirlerinin [yehûdilerin], hristiyanlar da birbirlerinin [hristi-

onlardan ma'dûddur [sayılır]. Allâh ise zulmedenleri doğru yola çıkarmaz.

52-53. Onun için, yüreklerinde nifâk illeti[93] olanları görürsün ki, onların içine koşar dururlar; "Ne yapalım, tersine bir devrin başımıza dönmesinden korkuyoruz"[94] derler. Me'mul [umulur] ki Allâh yakında o fethi veyâ nezd-i ilâhîsinden[95] bir emr [iş] ihsân ediverir[96] de nefs/[gönül]lerinde gizlediklerine pişmân olurlar.

Mü'minler de, "Ha [bakın]" derler, "şunlarını o sizinle berâber olduklarına olanca yemînleriyle (veyâ güçleriyle) Allâh'a yemîn edenler? Bütün çabaladıkları boşuna gitti de hüsrân içinde kaldılar".

54. Ey o bütün îmân edenler! İçinizden kim dîninden dönerse, duysun (ki), Allâh onun yerine öyle bir kavm getirecek ki; Allâh onları sever, onlar (da) Allâh'ı severler; (onlar) mü'minlere karşı boyunları aşağıda [alçak gönüllü ve merhametli], kâfirlere karşı başları yukarıda; Allâh yolunda mücâhede [cehd ü gayret] ederler; dil uzatanın levmin/[kınamasın]dan korkmazlar.

İşte o, Allâh'ın fazlı/[lütfu]dır, onu dilediğine verir ve Allâh(ın lütf u ihsânı çok ve) vâsi/[geniş]dir,[97] alîmdir [her şeyi çok iyi bilendir].

---

yanların] yâranıdır. Ne yehûdiler kendilerinden olmayana yâr olur, ne de hristiyanlar. (III/1712)

93 *Maraz [nifâk illeti]* ile, "kalbde olan ma'nevî ve ahlâkî hastalıklar" kasdedilmiştir ki bu da "nifâk, inkâr, kuşku ve şübhe"dir. (I/227 ve krş. Bakara: 10, not: 18)

94 Şartların değişip gücün kâfirlerin eline geçebileceğini düşünerek, böyle bir durumda onlardan da istifâde etmek için onlara koşarlar. (III/1712-1713)

95 •Meâl'de, *nezd-i ilâhîsinden* karşılığı verilen *min-'ındihi* lafzı, *indinden/yanından* demektir. (E.Ö)

96 Bu, ilâhî bir va'ddir. (III/1713)

97 *Allâh vâsi'dir:* "Lütufları/ni'metleri ve ihsânları çok, ihsânına mâni ve zorluk yoktur. O'nu hiçbir şey kayıt ve şart altına alamaz, en ümidsiz zamânda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder [yaratır]". (III/1717-1718)

Allâh vâsi'dir: "Rahmet ve kudreti geniş, her şeyi kuşatmış ve kullarına müsâdekâr"dır. (I/477)

Vâsi, "rahmet ve ihsânı çok fâil-i muhtâr"dır. (II/830)

Allâh alîm'dir: "Nasıl halqeder [yaratır], bunu yalnızca O bilir. Zîrâ O her şeyi bilir, dolayısıyla lütuf ve ihsânını kimlere ne şekilde vereceğini de çok iyi bilir". (III/1717-1718)

55-56. Sizin velîniz [dostunuz], evvel(â) Allâh, sonra Resûlü, sonra o îmân etmiş olanlardır ki, namaza devâm ederler ve rükû' hâlinde zekât verirler[98] ve herkim Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne ve[99] îmân edenlere yâr olursa, şübhe yok ki Allâh(ın) hizbidir[100] [taraftarlarıdır] ancak gâlib olacaklar.

57-58. Ey o bütün îmân edenler! Ne o sizden evvel Kitâb verilenlerden dîninizi eğlence ve oyuncak yerine tutanları, ne de diğer kâfirleri dost tutmayın; Allâh'tan korkun [Allâh'a ittika edin] eğer mü'minlerseniz.

Namaza (çağrı için) ezan okuduğunuz zamân onu bir eğlence ve oyun yerine koyuyorlar;[101] bu işte, onların akılları ermez bir gürûh olmalarından.

59. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Siz sırf şunun için bizden hoşlanmıyorsunuz: Biz Allâh'a îmân ettiğimiz gibi, hem kendimize indirilene, hem de daha evvel indirilmiş olan(lar)a îmân etmekteyiz, sizin ise ekseriniz [çoğunuz] fâsıksınız".

60. De ki: "Size, Allâh yanında cezâca [şerrce] ondan daha fenâsını [kötüsünü] haber vereyimmi: O kimseler ki; Allâh kendilerine la'net etmiş, ğazabına uğratmış, onlardan maymunlar, hınzırlar[102] [domuzlar],

---

98 •Meâl'de, *Sizin velîniz evvel Allâh, sonra Resûlü, sonra o îmân etmiş olanlardır ki, namaza devâm ederler ve rükû' hâlinde zekât verirler* diye çevirilen *innemâ veliyyukumullâhu ve resûlubu vellezîne âmenullezîne yuqîmûne's-salâte ve yu'tûne'z-zekâte ve hum râki'ûn* ibâresine şu karşılıklardan biri verilebilir: A) Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Resûlü ve îmân edip salâtı ikâme edenler, zekâtı verenler ve (Allâh'a) boyun eğenlerdir. B) Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Resûlü ve o îmân edenler ki salâtı ikâme ederler, zekâtı verirler ve onlar (Allâh'a) boyun eğerler. C) Sizin velîniz sâdece Allâh, O'nun Resûlü ve (Allâh'a) boyun eğerek îmân eden, salâtı ikâme eden ve zekâtı verenlerdir. (E.Ö)

99 •Meâl'in orijinalinde atlanan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

100 *Allâh'ın hizbi* [*hizbullâh*]: A) Allâh'ın ordusu; B) Allâh'ın dostları; C) Allâh'ın yardımcıları; D) Allâh'ın taraftarları. *Hizb,* lügatte "bir zâtın reyine tâbi olup kendisiyle berâber bulunan ashâbıdır, ki kendilerini tazyik eden bir iş için toplanmış kimseler" demektir. (III/1721)

101 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *koyuyorlar* yerine *koyanlar* yazılmıştır; ancak uygun olan Matbu nüshadakidir. (E.Ö)

102 *Maymun ve domuzlar yapmak,* "maymun gibi insân mukallidi, kararsız, dönek, sahtekâr, çirkin, suratsız bir maskaralık timsâli veyâ domuz gibi canavar,

tâğûta[103] tapanlar yapmış, işte bunlar mevki'ce daha fenâ ve düz yoldan daha (çok uzaklaşan) sapkındırlar.

61-63. Size geldiklerinde de, "Biz îmân ettik"[104] derler, hâlbuki kâfir girmişler, kâfir çıkmışlardır. Neler ketmediyor [gizliyor] idiklerini ise, Allâh kendilerinden daha iyi bilir. Onlardan bir çoğunu görürsün ki; günâha girmek, zulmetmek ve harâm yemekte sür'at yarışı yaparlar, her hâlde [doğrusu] ne fenâ yaparlar. Bâri, rabbâniyyûn ve ahbâr[105a] bunları günâh (işleyip yalan) söylemekten ve harâm[105b] yemekten nehyetseler. Ne fenâ [kötü] san'ata alışmışlar.

64. Bir de yehûdiler, "Allâh'ın eli bağlı[106] [sıkı]" dediler ve dedikleriyle elleri bağlandı ve mel'ûn [la'netli] oldular. Hayır! O'nun iki eli de açık; dilediği gibi bahşediyor. Celâlim hakkı için, sana Rabbinden indirilen onlardan bir çoğunun tuğyânını [azgınlığını] ve küfrünü artıracaktır.

Maamâfih [bunun yanısıra], Biz onların arasına Kıyâmet Günü'ne[107] kadar sürecek buğz ve adavet [nefret ve düşmanlık] bıraktık. Her ne zamân harb için bir yangın tutuşturdularsa Allâh onu söndürdü. Hep yeryüzünde fesâd için koşarlar, Allâh ise müfsidleri [fesâdçı kimseleri] sevmez.

65-66. Eğer Ehl-i Kitâb îmân etselerdi, Allâh'tan korksalardı, şübhesiz kabahatlerini kefâretler [örtüp bağışlar] ve kendilerini naîm [ni'-

---

boynu bükülmez, kafası estiğine gider, her kötülüğü yapar, her pisliği yer, iğrenç, menfur, ğazaba uğratılmış bir alçaklık timsâli olmak"tır. (III/1725-1726 ve I/378-379, krş. Bakara: 65)

103 • *Tâğût* kelimesi için bkz. Nisâ: 51, not: 67. (E.Ö)

104 • Meâl'in aslında, *Biz îmân ettik* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *âmennâ* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

105a • *Rabbâniyyûn* ve *ahbâr* kelimeleri için bkz. Mâide: 44, not: 78. (E.Ö)

105b • *Suht* (–Meâl'de, *harâm* diye çevirilmiştir–) için bkz. Mâide: 42, not: 74a. (E.Ö)

106 Arab dilinde *eli bağlı* ifâdesi, "cimrilikten, vermemekten"; *el açıklığı* ise "cömertlik ve ikrâmdan" kinâyedir. (III/1727-1730)

107 • Meâl'in orijinalinde, –âyette bulunan– *yevmi'l-qıyâmett* ibâresindeki *yevm* kelimesi atlanarak ibâre, *Kıyâmete* şeklinde eksik çevirilmiştir. O nedenle, *Kıyâmete* kelimesi yerine, –ibârenin tam karşılığı olan– *Kıyâmet Günü'ne* ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

met] cennetlerine koyardık; eğer onlar Tevrât'ı ve İncîl'i ve Rabb'leri tarafından kendilerine sâir [diğer] indirileni doğru tutsalardı[108] [ikâme etselerdi], elbette hem üstlerinden yerlerdi, hem ayaklarının altından.[109] İçlerinden mûtedil [âdil ve doğru] bir ümmet[110] yok değil, lâkin çoğu ne kötü işler yapıyorlar.

67. Ey şânlı[111] Resûl! Sana Rabbinden her indirileni tebliğ et, –etmezsen O'nun risâletini edâ etmiş olmazsın– Allâh seni insânlardan koruyacak, emîn ol Allâh kâfirleri murâdlarına erdirmeyecek.

68-69. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Siz Tevrât'ı ve İncîl'i ve daha size Rabbinizden indirileni tutup icrâ [ikâme] etmedikçe, (sağlam ve mûteber) hiçbir şey (üzerinde) değilsiniz".[112]

Celâlim hakkı için (ey Peygamber) sana Rabbinden indirilen [bu Kur'ân], onlardan bir çoğunun tuğyânı/[azgınlığı]nı ve küfrünü artıracak. O hâlde kâfirlere acıyacağın tutmasın.

---

108 Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabb'lerinden öteki resûllere-nebîlere ve dolayısıyla kendilerine indirilen diğer Kitâbları ve Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Kitâb'a [yehûdi ve hristiyanlara] hitâben indirilen âyetleri ikâme etseler [doğru tutsalar]; hiç birinden nasîblerini unutmaksızın içlerindeki ilâhî ahidleri yerine getirselerdi, risâlet-i Muhammediyye'ye îmân etmiş bulunacaklardı. (III/1734-1735)

109 A) *Üstlerinden ve ayaklarının altından yemek,* "yalnız alt-üst değil, her cihetle bolluk"tan kinâyedir ki, "hiçbir cihetten yoksulluk görmeyecek, baştan ayağa ni'mete garkolarak sürekli ni'met içinde olacaklardı" demektir. B) *Yukarıdan yemek,* "yağmur ve sâire gibi semâvî vâridâttan istifâde etmek"; *ayak altından yemek,* "yeryüzünün mahsullerinden istifâde etmek"tir. C) *Yukarıdan yemek,* "ağaçların meyveleri"ne; *aşağıdan yemek,* "ekinler"e işâret olabilir. D) *Yukarıdan yemek,* "çalışmaksızın ihsân olunacak rabbânî mevhibeler"i; *ayakların altından yemek* de "çalışıp çabalayarak kazanılacak ni'metler"i ifâde eder. E) *Yukarıdan yemek,* "devletin toplayıp dağıttığı umûmî faydalar"a; *ayakların altından yemek* de "şahsî teşebbüsle elde edilen ferdî gelir ve kazançlar"a delâlet edebilir. F) Âhiretteki ni'met cennetlerinden faydalanma tarzını da bir tasvîrdir. (III/1735)

110 *Mûtedil ümmet*'ten kasıd, "Ehl-i Kitâb içinde kendi dînlerinde âdil ve doğru olan, –Resûlullâh'a îmân etmemekle berâber– inadçı ve kaba olmayan, mûtedil ve tarafsız olanlar"dır. (III/1736)

111 •Âyette, *şânlı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

112 *Hiçbir şey değilsiniz;* yâni, "diyânetiniz yok, dîn nâmına gittiğiniz yol yolsuzluk, gidişiniz dînsizliktir". (III/1737-1738)

Şübhe yok ki îmân edenler[113] ve yehûdiler ve sâbiîler,[114] ve[115] nasrânîler [hristiyanlar]...[116] (evet,) bunlar içinden herkim Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân edip sâlih olarak çalışırsa,[117] artık onlara korku yoktur ve onlar mahzûn olacak değillerdir.

70-71. Celâlim hakkı için, Benî-İsrâîl'in [İsrâîloğulları'nın] mîsâkını [taahhüdünü] (bu îmân esâsı üzerine) aldık ve kendilerine resûller gönderdik. (Fakat) canlarının istemediği bir hüküm ile bir resûl geldikçe onlara, birtakımına[118] 'yalancı' dediler,[119] birtakımını da (yalanlamakla kalmayıp) öldürüyorlardı; hem (de işledikleri cinâyetlerden dolayı) başlarına bir fitne [belâ ve musibet] kopmayacak sandılar da (hakkın delîllerine) kör ve (hakîkatin sesine) sağır kesildiler;[120] sonra Allâh tevbelerini kabûl buyurdu, sonra içlerinden bir çoğu yine (hakka karşı) kör ve sağır kesildiler. Şimdi de Allâh görüyor ne yapıyorlar.

72. Elbette küfretti[121] şunlar; "Allâh Meryem'in oğlu (Îsâ) Mesîh'tir" diyenler.

---

113 *Îmân edenler;* yâni, "münâfıklar da dâhil olmak üzere zâhiren îmân edenler, 'müslüman' nâmını taşıyanlar". (III/1738, I/371 ve krş. Bakara: 62, not: 78)

114 • *Sâbiîler* için bkz. III/1742, 1750-1770; I/375 ve krş. Bakara: 62, not: 80. (E.Ö)

115 • Âyette karşılığı gösterilmeyen iki *ve* bağlacının karşılığını metne dâhil ettik: ... *ve (sâbiî) ve (nasrânî).* Mâide: 69 âyetine şöyle karşılık verilebilir: "Şübhesiz ki îmân eden kimseler(den), ve yehûdi ve sâbiî ve hristiyan olan kimseler(den)... kim Allâh'a ve Son Gün'e [Âhiret Günü'ne] îmân edip sâlih amel işlerse..." Ve krş. Bakara: 62, not: 79. (E.Ö)

116 Yalnız îmân edenlerden, yehûdilerden, sâbiîler ve hristiyanlardan değil, bunların hâricinde olmakla birlikte Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân edip sâlih amel işleyenlere de korku yoktur. (III/1770)

117 • Burada, *sâlih olarak çalışırsa* diye çevirilen *'amile sâlihan* ibâresi, birçok yerde Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *sâlih amel yaparsa/işlerse* diye çevirilmiştir. (E.Ö)

118 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir takımına* yerine *bir takımlarına* yazılmıştır. (E.Ö)

119 • Meâl'de, *yalancı dediler* diye çevirilen *kezzebû* lafzına, *yalanladılar/yalanlıyorlar(dı)* şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

120 *Kör ve sağır kesildiler;* yâni, "hakkın delîllerini görmeyip hakk sözü işitmez oldular". (III/1771)

121 • *Küfr* kelimesi için bkz. Mâide: 17, not: 39. (E.Ö)

Hâlbuki (Îsâ) Mesîh şöyle demişti: "Ey Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları]! Hep Allâh'a ibâdet ediniz, –muhakkak ki O[122] benim de rabbim, sizin de rabbiniz– Allâh'a kim şirk koşarsa Allâh ona *cennetini*[123] [cenneti] harâm etmiştir ve (onun) varacağı yer ateştir ve zâlimlerin ensârı [yardımcısı] yoktur".

73-74. Elbette küfretti şunlar; "Allâh üçün üçüncüsü" diyenler.[124]

Hâlbuki bir tek ilâhtan başka ilâh yok. Eğer bu dediklerinden vazgeçmezlerse, elbette içlerinden kâfir (olarak) kalanlarına şübhesiz ki bir elîm [acı] azâb dokunacaktır. (Öyleyse) daha [hâlâ] tevbe edip istiğfâr etmeyeceklermi? Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

75-76. Meryem'in oğlu (Îsâ) Mesîh –başka birşey değil– sâde(ce) bir resûldür, kendisinden evvel de birçok resûller geçti,[125] anası da gâyet doğru bir kadın(dı), ikisi de yemek yerlerdi.

Bak Biz âyetlerimizi[126a] onlara nasıl açık anlatıyoruz, sonra da bak onlar (bu apaçık hakk ve hakîkatten) nasıl çeviriliyor/[dönüyor-sapıyor]lar.

De ki: "Yâ!.. Daha siz Allâh'ı bırakıyorsunuz da, size kendiliklerinden ne bir zarara,[126b] ne bir faydaya

---

122 •Meâl'in orijinalinde atlanan *innehû* lafzına karşılık olarak, ***muhakkak ki*** O ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

123 •Matbu nüsha'da *cennetini* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *cenneti* şeklinde yazılmıştır, ki doğrusu da budur. (E.Ö)

124 Hristiyanlar, hem ***ilâh üçtür***, hem de ***Allâh'tan başka ilâh yoktur*** derler, bunu da ***Mesîh'ten başka ilâh yoktur*** sözüyle eşit sayarlar. ***İlâh üçtür*** demekle birlikte Mesîh'in hâricinde ilâh tanımazlar. ***Allâh üçün üçüncüsüdür*** demek, ***Allâh Meryem'in oğlu İsâ***'dır demenin diğer bir ifâdesidir. (III/1772-1778)

125 Îsâ (a.s), gönderilmiş ilk resûl de değil, o'ndan önce birçok resûller-nebîler gelip geçti. Allâh Teâlâ Îsâ'ya (a.s) bahşettiği mümtaz delîllerin benzerlerini diğer peygamberlere [resûllere-nebîlere] de bahşetmiş, onlar da bu mümtaz delîller/mu'cizeler ile risâletlerini isbat etmişlerdi. Öyleyse, aynen onlar gibi olan, gelip geçen, yemek yiyen, nefes almak için havaya muhtaç olan Îsâ'ya (a.s) nasıl ilâh denilebilir?!.. (III/1779-1780)

126a •Meâl'in orijinalinde, ***âyetlerimizi*** diye çevirilen ***âyâti*** kelimesinin doğru karşılığı –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1780), "âyât ve delâili" şeklinde ifâde ettiği üzere– ***âyetleri*** olmalıdır. (E.Ö)

126b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zarara* yerine *zarar* yazılmıştır. (E.Ö)

mâlik [sâhib] olmayan (âciz) şeyleremi tapıyorsunuz?! Hâlbuki Allâh (öylemi?!) İşiten, bilen ancak O".

77. De ki: "Ey Ehl-i Kitâb! Dîninizde hakksız (yere) ifrâta dalmayın;[127] bundan evvel şaş(ır)mış, bir çoklarını da şaşırtmış ve yolun doğrusundan sapmış bir kavmin hevâları ardından gitmeyin!"

78-79. Benî-İsrâîl'den [İsrâîloğulları'ndan] o küfredenler hem Dâvûd'un, hem Meryem'in oğlu Îsâ'nın lisânıyla tel'în edildi/[la'netlendiller. Bu, onların isyân etmeleri ve hakkın hudûdunu tecâvüz eder olmaları sebebiyle idi.

(Onlar,) işledikleri bir münker/[çirkin birşey]den (birbirlerini nehyedip) vazgeç(ir)mezlerdi.[128]

Filhakîka [hakîkaten] ne fenâ yapıyorlardı.

80-81. Onlardan (yâni, îmân iddiâsında bulunan Ehl-i Kitâb'dan) bir çoğunu görürsün ki, (Resûlullâh'a ve mü'minlere duydukları kin ve nefretten ötürü,) Allâh'ı(n birliğini inkârda diretip hakîkati) tanımayan (müşrik)lara[129] yardaklık ederler; elbette nefslerinin kendileri için (Kıyâmet Günü'ne) takdim ettiği (şu) hediye ne çirkin! Allâh onlara ğazab etti ve azâbda muhalled/[kalıcı-ebedî]dir onlar. Eğer Allâh ve Peygamber'e ve o'na indirilene îmânları olsa idi, o kâfirleri yâr tutmazlardı. Lâkin onların çoğu îmândan uzak (kimselerdir)/fâsıklardır.

82-84. Nâsın [insânların] mü'minlere adavetçe [düşmanlıkça] en şiddetlisini, her hâlde [doğrusu] yehûdilerle müşrikler bulacaksın.[130]

(İnsânların) mü'minlere meveddet/[sevgi]ce en yakınlarını da, her hâlde [doğrusu], "Biz nasârâyız [hristiyanız]" diyenler bulacaksın.[131]

(Bunun) sebebi (ise şudur): Çünkü

---

127 *Dînde hakksız (yere) ifrâta dalmak,* delîllere göz yumup şübhelerin arkasına düşerek ifrât veyâ tefritle hakkı çiğnemek, açık olan hakkı teslîm etmeyip aksini seçmektir ki buna taassub ve câhiliyye hamiyyeti denir. (III/1785)

128 • *İşledikleri bir münkerden vazgeçmezlerdi* diye çevirilen *kânû lâ yetenâhevne 'an münkerin fe'alûhu* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr'de (III/1787), *Yaptıkları bir münkerden birbirlerini nehyetmezlerdi* şeklinde tercüme edilmiştir ki bu daha uygundur. (E.Ö)

129 •Meâl'de, *Allâh'ı tanımayanlara* diye çevirilen kelime, *ellezîne keferû*'dur. (E.Ö)

130 Yehûdileri, mü'minlere düşmanlık bakımından müşriklerden bile ilerde bulacaksın/göreceksin. (III/1792)

131 Gerçi bunlar da umûmiyetle mü'min değildir. Mü'minlere düşmanlık bunlar-

bunların içinde âlim[132] keşişler ve târik-i dünyâ[133] [dünyâdan el-etek çekmiş] râhibler vardır ve bunlar kibretmezler.

Peygamber'e indirileni dinledikleri zamân da (onların) gözlerini görürsün ki,[134] âşinâ çıktıkları hakktan (dolayı) yaşlar(la) dolup boşanarak, "Yâ Rabbenâ!"[135] [Rabbimiz] derler, "İnandık/îmân getirdik, şimdi Sen bizi şehâdet getirenlerle[136] berâber yaz!

"Hem biz niye îmân etmeyelim Allâh'a ve bu bize gelen hakka, bütün emelimiz Rabbimizin bizi sâlihîn [dürüst ve erdemli kimseler] zümresinin maiyyetine koyması iken?"[137]

85-86. Böyle demelerine mukâbil Allâh da kendilerine sevâb [mükâfât] olarak altından ırmaklar akan cennetleri verdi, içlerinde muhalled [sürekli/ebedî] kalmak üzere onlar; ki işte muhsin/[güzel hareket edenl]lere[138] mükâfât odur. Küfredip âyetlerimizi tekzib eyleyen/[yalanlayanl]ler ise, onlar hep ashâb-ı cahîmdirler[139a] [çok alevli ateşin ashâbıdırlar].

---

da da vardır. Fakat diğerleriyle kıyâs edildiğinde, bunların onlar gibi şiddetli düşman olmadığı görülür. Bu bakımdan, bunların mü'minleri sevme kâbiliyeti –diğerlerine göre– daha fazladır. Bunun sebebiyse, içlerinde ilm ve ibâdetle uğraşan keşişlerin ve âhiret korkusuyla manastırlarda inzivâya çekilmiş, ibâdetlerle meşgul, dünyâdan yüzçevirmiş, el-etek çekmiş râhiblerin bulunmasıdır. Bunların içinde îmân edenler ve edecek olan ince kalbli, hakka âşinâ mü'minler vardır. (III/1792-1794)

132 •Âyette, *âlim* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

133 •Âyette, *târik-i dünyâ* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

134 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ki* kelimesi yoktur. (E.Ö)

135 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* karşılığı verilmelidir. (E.Ö)

136 "Onun ümmeti olan şâhidlerle..." ve krş. Âl-i 'İmrân, not: 18; Hadîd, not: 23. (III/1795)

137 "Sâlihler zümresi için takdîr edilenlere iştirak etmeyi, bizi de onlarla aynı yere koymasını arzu ederken..." (III/1795-1796)

138 *Muhsinlerin;* yâni, "hüsn-i niyyet ve güzel amel sâhiblerinin"; diğer bir deyişle, "yaptıkları işi en güzel şekilde yapmayı alışkanlık hâline getirenlerin" mükâfâtı... (III/1796)

139a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ashâb-ı cahîmdirler* yerine *ashâb-ı cehennemdirler* yazılmıştır; ancak kelimenin aslı *cahîm*'dir [çok alevli ateş'tir]. (E.Ö)

87-88. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ın size helâl kıldığı ni'metlerin hoşlarını kendinize harâm etmeyin, aşırı da gitmeyin,[139b] çünkü Allâh aşırı gidenleri sevmez. (Öyleyse,) hem Allâh'ın size merzûk [nasîb] kıldığı ni'metlerden helâl ve hoş olarak yeyin, hem de Kendisine mü'min [îmân etmiş] bulunduğunuz Allâh'tan korkun!

89. Allâh sizi, yemînlerinizde [bilmeyerek ettiğiniz]/lağv[140] ile muâhaze etmez [sorumlu tutmaz]; velâkin bile bile akdettiğiniz yemînlerle sizi muâhaze buyurur[141] [sorumlu tutup cezâlandırır]. Bunun da kefâreti; çoluğunuza-çocuğunuza yedirdiğiniz (yemeğ)in orta derecesinden on fakîri doyurmak, yâhud giydirmek, yâhud bir esîr[142] [erkek veyâ kadın köle] azâd etmektir. Bunlara gücü yetmeyen (ise, peşpeşe)[143] üç gün oruc tutar.

İşte yemîn ettiğiniz (ve bozduğunuz) vakit, yemînlerinizin kefâreti bu. Bununla berâber, yemînlerinizi gözetin.[144]

Böyle beyân ediyor Allâh size âyetlerini ki şükredesiniz.

90-91. Ey o bütün îmân edenler!

139b • Meâl'de, ***Allâh'ın size helâl kıldığı ni'metlerin hoşlarını kendinize harâm etmeyin, aşırı da gitmeyin*** diye çevirilen ***lâ tuharrimû tayyibâti mâ ehallâhu lekum ve lâ ta'tedû*** ibâresine, ***Allâh'ın sizin için helâl kıldığı tayyibâtı, haddi aşarak harâm kılmayın*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

140 Yalan kasdı bulunmadan doğru zannedilerek yapılıp hakîkate aykırı çıkan yemînlerden ötürü cezâlandırmaz. (II/782 ve krş. Bakara: 225, not: 303)

141 "Şöyle yapacağım, böyle yapacağım" yâhud "Şöyle olursa şöyle edeceğim" tarzında istikbâlle ilgili olmak üzere kendinizi bağladığınız yemînlerden dolayı sizi sorumlu tutar (III/1801). Ve ayrıca, "Yalan kasdıyla bilerek yalan yere edilen yemînlerden dolayı cezâlandırır". (II/782 ve krş. Bakara: 225, not: 304)

142 • Meâl'de, ***esîr*** diye çevirilen ***reqabe*** kelimesi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1802) ifâde ettiği üzere– ***erkek ve kadın köle*** anlamına gelir. (E.Ö)

143 İbn Mes'ûd Mushafı'nda ***selâseten eyyâmin mutatâbi'ât*** şeklinde olduğundan, bu üç gün'ün, fâsılasız birbiri arkasına tutulması da vâcibdir. (III/1802-1803) • Sırf İbn Mes'ûd'un Mushafı'nda bu şekilde olması, daha doğrusu olduğunun rivâyet edilmesi sebebiyle birşey vâcib olmaz. (E.Ö)

144 Yâni, öncelikle: her şeye yemîn etmeyin; ikinci olarak: ettiğiniz yemîni ihmâl ile unutmayın; üçüncü olarak: günâh olmayan ve bir hayrı menetmeyen yemînlerde mümkün mertebe sebât edin, bozmayın; son olarak da: bozduğunuz takdîrde kefâretini vererek yemînin şânını muhâfaza edin! (III/1803)

İçki, kumar, putlar,[145] kısmet çekilen zarlar[146] hep şeytân işi murdar bir şeydir;[147] onun için siz on(lar)dan kaçının ki yakayı kurtarasınız.

(Başka yollarla olduğu gibi) içki ve kumar (yoluyla) da şeytân sırf aranıza adavet [düşmanlık] ve kin düşürmeyi ve sizi Allâh'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymayı ister. Artık (bu pisliklerden) vazgeçiyorsunuz değilmi?

92. (O hâlde) Allâh'ı dinleyi(p itaat edi)n, Peygamber'i dinleyi(p itaat edi)n[148] de (muhâlefetten) sakının; eğer kulak asmazsanız biliniz ki, *Resûlümüze düşen sâde(ce) açık bir* tebliğden ibârettir.

93. Îmân edip de salâhlı salâhlı işler yapan kimseler, bundan böyle (harâmdan) sakındıkları ve îmânlarında sebât ile sâlih sâlih işlerine devâm eyledikleri, sonra takvâlarında ve îmânlarında rusûh buldukları [sâbitleşip kesinliğe eriştikleri], sonra bu takvâ[149] ile berâber her yaptığını güzel yapan ihsân mertebesine erdikleri takdîrde, mukaddemâ [önceden] tattıklarında(n dolayı)[150] kendilerine bir beis yoktur.

Allâh muhsin/[güzel hareket eden]leri sever.

94. Ey o bütün îmân edenler! Haberiniz olsun, Allâh ğaybda[151] Kendisinden korkanları meydana çıkarmak için, muhakkak ki sizleri (ihramda iken) av gibi bir şeyle imtihân edecek; bir av bolluğu ki, isteseniz elleriniz de yetişebilecek, mız-

---

145 •Meâl'de, *putlar* diye çevirilen *ensâb* kelimesi için bkz. Mâide: 3, not: 11 (E.Ö)

146 •Meâl'de, *Kısmet çekilen zarlar* diye karşılık verilen *ezlâm*'ın bir açıklaması için bkz. Mâide: 3, not: 12. (E.Ö)

147 İçki, piyango ve kumar, ibâdet için dikilmiş putlar, piyango kalemleri, okları ve zarları [çekilişleri], aklınızın tiksineceği, iğreneceği pis ve murdar birer rics-tir. (III/1804)

148 •Meâl'de, *Allâh'ı dinleyin, Peygamber'i dinleyin* diye çevirilen *ve atî'ullâhe ve atî'u'r-resûle* ibâresine, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok âyette çevirdiği ve Tefsîr'de (III/1806) de ifâde ettiği üzere, *Allâh'a itaat edin ve Resûl'e itaat edin* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

149 • *Takvâ* (*ittikâ, muttakî*) kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

150 *Mukaddemâ [daha önce] tattıklarında(n dolayı):* Harâm kılınmadan önce içtikleri içkiden ötürü... (III/1806)

151 "Allâh, Kendini ğıyâbında tanıyıp îmân edenleri, azâbından korkanları bilmek/meydana çıkarmak..." (III/1811 ve krş. Enbiyâ: 49; Kâf: 33; Mülk: 12; Bakara: 3, not: 5; Meryem: 61)

raklarınız da. Kim bunun üzerine tecâvüzde bulunursa işte ona elîm [acı] bir azâb var.

95. Ey o bütün îmân edenler! Sizler ihramda iken avı öldürmeyin, içinizden herkim onu amden [kasden][152] öldürürse ona, mevâşiden [yabânî hayvândan] öldürdüğünün misli[153] bir cezâ vardır, ki Ka'be'ye vâsıl olmuş bir kurbanlık olmak üzere, –buna aranızdan adâlet sâhibi iki adam hükmeder– veyâ bir kefâret vardır, ki o nisbette fukarâyı doyurmak, veyâ onun dengi oruc tutmaktır. Tâ ki, bu sûretle ettiğinin vebâlini tatsın. Allâh geçmişi aff buyurdu, fakat kim bir daha yaparsa Allâh ondan onun intikâmını alacak; (zîrâ) Allâh azîz/[kudret sâhibi]dir, intikâmı vardır.

96. Deniz avı ve yemesi, (ihramlı iken de) size helâl kılındı, ki size ve seyyar [yolcu] olanlarınıza medâr [rızk-geçim vâsıtası] olsun. Kara avı ise, ihramda bulunduğunuz müddetçe üzerinize harâm kılındı. Hep huzûruna haşroluna/[toplana]cağınız[154] Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un!

97. Allâh Ka'be'yi; o Beyt-i Harâm'ı insânlar için bir medâr-ı hayât kıldı,[155] o şehr-i harâmı[156] da, o boyunları bağsız ve bağlı kurbanlıkları[157] da.

Bütün bunlar şunu bilesiniz içindir ki, Allâh göklerdekini ve yerdekini bilir ve hakîkat(en) Allâh her şeye alîmdir.

98. Ma'lûmunuz olsun ki, hakîkaten şedîdü'l-ikâb/[azâbı şiddetli olan]dır Allâh. Hem de hakîkaten ğafûr [bağışlayıcı] ve rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır Allâh.

99. Peygamber'in üzerindeki (vazi-

---

152 Âyetin zâhirinden, avın kasden öldürülmeyip kazâ veyâ unutmak sûretiyle öldürülmesi hâlinde cezâ gerekmez zannedilebilir. Lâkin mefhûm-ı muhâlifin mûteber olmadığının da unutulmaması gerekir. (III/1815)

153 Öldürdüğü avın karşılığı olarak, –deve, sığır [erkeğiyle dişisiyle manda, ve düve, inek, tosun, boğa, öküz] veyâ davardan [koyun ile koçtan, keçi ile tekeden]– ona benzer bir kurban kesmesi gerekir. (III/1815)

154 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *haşrolunacağınız* yerine *haşrolunacaksınız* yazılmıştır. Bu bağlamda uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

155 Halk bununla tutunur, kalkınır, dîn ve dünyâları bununla kâimdir. (III/1817)

156 *Şehr-i harâm* [*harâm ay(lar)*], "savaşmanın harâm olduğu Kamerî aylardan Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları"dır. (III/1552 ve krş. Mâide: 2, not: 4; Bakara: 194, not: 256)

157 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kurbanlıkları* yerine *kurbanları* yazılmıştır. (E.Ö)

fe), ancak bir tebliğdir. Açıkladığınız ve gizlediğiniz şeylerin hepsini bilecek olan ise ancak Allâh'tır.

100. De ki: "Murdar/[*habîs*]la temiz [*tayyib*] bir olmaz; murdarın çokluğu tuhafın(ız)a da gitse.[158] O hâlde ey temiz özü, düşünür beyni olanlar![159a] Allâh'a (isyândan) korunun ki felâha eresiniz".

101-102. Ey o bütün îmân edenler! Öyle şeylerden suâl etmeyin ki, size açılı(p açıklanı)rsa fenânıza gidecektir. Hâlbuki Kur'ân indirilmekte iken sorarsanız, onlar size açılır, (cevâbı verilir de kederlenir, pişman olursunuz). Allâh (sizi) onlardan şimdilik[159b] aff [muaf] buyurdu;[160] Allâh ğafûr [bağışlayıcı], halîm/[hilm sâhibi]dir. Filvâki [hakîkaten], öyle mes'eleleri sizden evvel bir kavm sordu da, sonra o yüzden kâfir oldular.

103-104. Ne bahîre, ne sâibe, ne vasîle, ne hâm'dan[161] hiç birini Allâh meşrû kılmadı, lâkin küfretmekte olan kimseler Allâh nâmına (o) yalan(ı) söyleyerek O'na iftirâ ediyorlar.[162a] (Onların) çoklarının da aklı

158 Şahıslarda, amellerde, mallarda, hâsılı herhangi bir şeyde habîsin [pisin-kötünün] çokluğu hoşuna [acâibine/tuhafına] gitse bile hiçbir zamân habîs ile hoş/güzel, iyi ile kötü, pis ile temiz eşit olmaz. (III/1818)

159a • Meâl'de, *temiz özü, düşünür beyni olanlar* diye çevirilen ibâre, *ûli'l-elbâb*'dır [*lübb sâhibleri*'dir]. (E.Ö)

159b • Âyette, *şimdilik* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

160 Allâh bunlardan sizi affetmiş [muaf kılmış], mükellef tutmamıştır. (III/1821)

161 Câhiliye Arabları bir dişi deve beş batın doğurur ve beşincisi erkek olursa, kulağını yarıp salıverirlerdi ve artık sağmaz, binmez ve kullanmazlardı. Buna *bahîre* derlerdi. Bir adam başına bir dert geldiği, meselâ hasta olduğu zamân, "Şifâ bulursam, nâkam [dişi devem] sâibe olsun" diyerek nezreder/adar, bahîre gibi salıverir, ondan faydalanmayı harâm kılardı. Buna da *sâibe* derlerdi. Koyun dişi yavru doğurursa kendilerinin, erkek yavru doğurursa ilâhlarının olurdu, erkekli-dişili ikiz yavru doğurursa, dişiden dolayı erkeğini de kurban etmezlerdi. Buna da *vasîle* derlerdi. Erkek devenin dölünden on batın yavru doğarsa, ona [o erkek deveyel binmeyi harâm kılar, onu hiçbir sudan ve mer'adan/otlaktan menetmezlerdi. Buna da *hâm* derlerdi. (III/1823)

162a • Meâl'de, *Allâh nâmına yalan söyleyerek O'na iftirâ ediyorlar* diye karşılık verilen *yefterûne 'alellâhi'l-kezibe* ibâresine, *Allâh üzerine o yalanı uyduruyorlar/uyduranlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; En'âm: 93 ve 144; Saff: 7; Şûrâ: 24, not: 33. (E.Ö)

ermez.[162b] Bunlara, "Gelin Allâh'ın indirdiği ahkâma[162c] [hükümlere] ve Peygamber'e!" denildiği zamân da, "Bize, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyler yeter" diyorlar. Ya ataları birşey bilmez ve doğru yola gitmezler idiyse de mi (onlara uyacaklar)?

105. Ey o bütün îmân edenler! Sizler kendinizi düzeltmeye bakın, siz doğru gittikten sonra öte taraftan sapanlar size bir ziyân dokunduramaz. Hepinizin (dönüp dolaşıp huzûruna) varacağı, nihâyet Allâh; o vakit haber verecek O size neler yapıyordunuz.

106. Ey o bütün îmân edenler! (Emrolunduğunuz şeylerden biri de,) herhangi birinize ölüm hâli geldiği o[163] vasiyet zamânı, aranızdaki şehâdet(tir. Böyle durumlarda,) ya kendinizden[164] adâlet sâhibi iki adam(ı) veyâ yeryüzünde[165] yolculuk ediyordunuz da ölüm musibeti başınıza geldiyse, sizin gayrinizden[166] iki diğeri(ni vasiyetinize şâhid tutmalısınız, şâhidler de şehâdeti edâ etmeli)dir. Bunları namazdan sonra alıkorsunuz şübhelendiğiniz takdîrde şöyle yemîn ederler: "Billâhi! Hısım da olsa yemînimizi hiçbir bedele değişmeyiz, Allâh'ın şehâdetini ketm de etmeyiz [gizlemeyiz de], (eğer gizlersek) biz o takdîrde şübhesiz vebâle girenlerden oluruz".

107. Eğer bunların bir vebâle müs-

162b •Meâl'de, *çoklarının da aklı ermez* diye çevirilen; Tefsîr metninde ise, "ve bu kâfirlerin ekserisinin, alelhusûs avamının akılları da ermez, onlara tâbi olur giderler" (III/1823) diye tercüme ve tefsîr edilen *ve ekseruhum lâ ya'qılûn* ibâresine, *ve onların ekserisi* [*çoğu/çokları*] *akletmezler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

162c •Meâl'de, *Allâh'ın indirdiği ahkâma* [*hükümlere*]; Tefsîr'de ise, *Allâh'ın inzâl buyurduğu şer'î hakka* (III/1824) diye çevirilen *ilâ mâ enzelellâhu* ibâresine, *Allâh'ın indirdiğine/indirdiği şeye* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

163 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. Ayrıca *o* kelimesinden önce, *ve* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

164 *Sizden/kendinizden adâlet sâhibi iki kişi;* yâni, akrabanızdan, taallukâtınızdan ve mü'minlerden adâlet sâhibi iki kişi. (III/1830)

165 •Meâl'in orijinalinde atlanan *fi'l-ard* lafzına karşılık, *yeryüzünde* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

166 *Gayrinizden iki ikişi;* yâni, "gayr-i müslimlerden iki kişi" (III/1830). Cumhura göre *gayrinizden* demek, "mü'min olup da kabilenizden olmayan" demektir. (III/1831)

tehakk olduklarına vukûf hâsıl edilirse,[167] o vakit ercâh olan [yapılması gereken] (şudur): Bu iki (kişi)nin yerine, bunların aleyhlerinde bulundukları mukâbil [karşı] taraftan diğer iki kişi dikilir, şöyle yemîn ederler: "Billâhi! Bizim şehâdetimiz, onların şehâdetinden[168] daha doğrudur ve (biz) hakkı tecâvüz etmedik; (eğer edersek) şübhesiz o takdîrde zâlimlerden oluruz".

108-109. Bu işte, şehâdeti olduğu gibi edâ etmelerine, veyâ yemînlerinden sonra yemînlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın bir çâredir. Allâh(ın o gününden/azâbın)dan kork(up korun)un ve iyi dinleyin;[169] çünkü Allâh fâsık/[itaatten çıkmış]lar[170] gürûhunu doğru yola çıkarmaz. O gün[171] ki, Allâh bütün resûlleri toplayacak da, "Size ne cevâb verildi?" buyuracak, "Bizde ilm yok, Sensin allâmu'l-ğuyûb [ğaybları/onların kalblerinde îmân olup olmadığını/hulûs-i kalb ile îmân edip etmediklerini çok iyi bilen] Sen"[172] diyecekler.

110. Allâh(ın şöyle) buyurduğu [buyuracağı] vakit(ten sakının):

Yâ Îsâ ibn Meryem![173] Sana ve vâlidene [anana] olan ni'metimi düşün: Hani seni rûhu'l-kudüs[174] ile müey-

---

167 Yâni, hakîkati tahrif etmek gibi bir günâh işlediklerine muttali [vâkıf] olunursa... (III/1835)

168 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şehâdetinden* yerine *şehâdetlerinden* yazılmıştır. Ayrıca, *onların şehâdetinden* diye çevirilen *şehâdetihimâ* kelimesi, lafzen *o ikisinin şehâdetinden* demektir. (E.Ö)

169 Yâni, Allâh'ın tavsiye ettiği hükümleri dinleyin, icâbet edin! (III/1837)

170 •*Fâsık/fisk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133. (E.Ö)

171 Bu âyetteki *yevm* [*gün*] kelimesi, 108. âyetteki *ittequllâhe* [Allâh'a ittikâ edin/Allâh'ın o gününden korunun] ibâresindeki *Allâh* lafzından bedeldir. (III/1838)

172 Yâni, ümmetlerimizin zamîrlerinde [kalblerinde/içlerinde] gizlediklerini, arkamızdan neler yaptıklarını ancak Sen bilirsin, zâhirde bize gösterdiklerini de Sen bizden iyi bilirsin... (III/1838)

173 • *Yâ Îsâ ibn Meryem:* Ey Meryem'in oğlu Îsâ! (E.Ö)

174 Îsâ'ya, *Hani seni Rûhu'l-Kudüs ile takviye ettim* [*destekledim*] hitâbı, öncelikle ve bizzat Cebrâîl ile takviyeyi ifâde etmekle berâber, arkasından yine Cebrâîl'in nüzûlü ve bi'set-i Muhammediyye ile dahi takviyesine [desteklenmesine] bir işâreti muhtevidir. Ve ma'nâ şu demek olur: "Ey Meryem oğlu Îsâ! Seni Rûhu'l-Kudüs ile, senden sonra da Muhammed'i Rûhu'l-Hakk ve Rûhu'l-Emîn olarak tecelli eden Cebrâîl'le takviye ettim [destekledim], günâhtan temizlen-

yed kıldım [Cebrâîl veyâ tertemiz bir kelâm ile takviye ettim]; nâsa [insânlara] kelâm söylüyordun[175] hem beşikte, hem yetişkin iken; ve hani sana kitâbet(i),[176] hikmet(i), Tevrât ve İncîl(i) öğret(miş)tim; ve hani Benim iznimle çamurdan kuş biçimi gibi (birşey) tas(ar)l(ayıp yap)ıyordun, içine üflüyordun da Benim iznimle bir kuş oluveriyordu; (ve hani) hem anadan doğma a'mâyı [körü] ve (hem de) abraşı[177] [alaca hastalığına yakalananı] Benim iznimle iyi ediyordun; ve hani ölüleri Benim iznimle (diriltip) hayâta çıkarıyordun; ve hani senden, (küfreden) Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] defetmiştim.

–O vakit ki onlara o açık mu'cizeleri [beyyinâtı/apaçık delîlleri] getirmiştin de, içlerinden kâfirlik edenler şöyle demişti: "Bu apaçık bir sihrden başka birşey değil".–

111. Ve hani, "Bana ve Resûlüme [Resûlüm Îsâ'ya] îmân edin!" diye havâriyyûna [havârilere] ilham [vahy] etmiştim.[178]

(Onlar da,) "Îmân ettik; bizim (şekksiz) şübhesiz müslimler[179] [Allâh'a teslîm olan kimseler] olduğumuza şâhid ol!" demişlerdi.

112. Bir vakit de o havâriyyûn, "Yâ Îsâ ibn[180] Meryem! Rabbin bize semâdan bir mâide [üzerinde yiyecekler bulunan bir sofra] indirebilirmi?"[181] demişlerdi.

---

miş kuvvetli/sağlam bir rûhî hayâta mazhâr ve dînî ihyâ eden müessir [te'sirli] bir kelâmla takviye ettim [destekledim]". (III/1841-1842 ve krş. Bakara: 253, not: 352)

175 İnsânlarla hem beşikte bir bebekken, hem de yetişkin iken konuşuyor ve, "Ben Allâh'ın kuluyum, O bana Kitâb verdi..." diyordun. (III/1842)

176 •*Kitâbet* diye çevirilen kelime *Kitâb*'dır. (E.Ö)

177 •*Abraş*, "alaca hastalığı"dır. (E.Ö)

178 *Ve hani, "Bana ve Resûlüme [Resûlüm Îsâ'ya] îmân edin!" diye havâriyyûna [havârilere] ilhâm [vahy] etmiştim:* A) (Ey Îsâ!) Sana ve diğer nebilere (ve resûllere) vahyettiğim Kitâblar ile (havârîlere) emreylemiştim. B) (Havârîlerin) kalblerine böyle ilhâm etmiştim. (III/1843)

•Bizce ilk ma'nânın doğru olma ihtimâli zayıftır, hattâ hiç yoktur. (E.Ö)

179 Yâni, îmânımızda muslih [ihlâslı/samimi] olduğumuza... (III/1843)

180 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ibn* yerine *bin/b.* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

181 Diğer bir kıraate göre ibâre, "Semâ/[gök]dan bize sofra indirmesini Rabbinden isteyebilirmisin?" ma'nâsındadır. Ba'zı müfessirler, *indirebilirmi?* ifâdesinin, "indirmek, Rabbinin hikmet ve irâdesine muvâfık olabilirmi?" demek olduğu-

(Îsâ da,) "Allâh(ın emir ve nehiylerine riâyet ederek azâbın)dan kork(up korun)un eğer mü'minseniz" dedi.

113. (Bunun üzerine havârîler,) "Biz" dediler, "istiyoruz ki ondan yiyelim, kalblerimiz itmi'nân [sükûn] bulsun[182] da senin bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona şehâdet edenlerden olalım".

114. Îsâ ibn[183] Meryem şöyle yalvardı: "Yâ Allâh![184a] Ey bizim yegâne Rabbimiz![184b] Bize semâdan bir mâide [sofra] indir,[185] ki (onun indiği gün)[186] bizim için; hem evvelimiz, hem âhirimiz [sonramız] için bir bayram ve kudretinden bir nişâne ola ve bizleri merzûk eyle [rızklandır]; ki Sen hayru'r-râzıkînsin [rızk verenlerin en hayrlısısın]".

115. Allâh buyurdu ki: "Ben onu sizlere elbette indiririm; fakat ondan sonra içinizden herkim nankörlük ederse artık onu, (bu dünyâda) âlemînden [insânlardan] hiç birine yapmayacağım bir azâb ile ta'zîb ederim [azâblandırırım]".

116-118. Hem Allâh(ın şöyle) buyurduğu [buyuracağı] vakit(ten sakının): "Ey Meryem'in oğlu Îsâ! Senmi dedin o insânlara, 'Beni ve anamı Allâh'ın yanında [dûnundan] iki ilâh edinin!' diye?"

(Îsâ,) "Hâşâ!" der, "Münezzeh(sin)/ sübhânsın[187] yâ Rabb![188a] Benim için hakk olmayan bir sözü söyle-

---

nu; diğer ba'zıları ise, "indirmek talebine Rabbin muvâfakat edermi; hâsılı, istersen indirirmi?" demek olduğunu söylemişlerdir. (III/1845)

182 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bulsun* yerine *dolsun* yazılmıştır. (E.Ö)

183 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ibn* yerine *bin/b.* yazılmıştır. (E.Ö)

184a •Meâl'de, *Yâ Allâh* diye çevirilen *allâbumme* lafzına, *Allâhım* diye de karşılık verilebilir. (E.Ö)

184b •Meâl'de, *Ey bizim yegâne Rabbimiz!* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzı, *Rabbimiz* ma'nâsına geldiğinden, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde tercüme ettiği gibi– *Rabbimiz* diye tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

185 Ba'zı müfessirler bu sofranın indirildiğini, ba'zıları ise indirilmediğini söylemişlerdir. Mücâhid ise –nakledildiğine göre– şöyle demiştir: "Bu, Allâh'ın mu'cize talebinde ısrâr edenler için verdiği bir meseldir". (III/1847-1848)

186 Yâni, o sofranın indiği gün... (III/1846)

187 Seni, Sana lâyık olan nezâhet ile tenzih (ve takdis) ederim [Seni her türlü noksanlıktan tenzih eder yüceltirim]. (III/1852)

188a •Âyette, *yâ Rabb* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

mekliğim [söylemem] bana yakışmaz, eğer (ben onu) söyledimse, elbette (o Senin) ma'lûmundur.[188b] Sen benim nefsim/[içim/kalbim]dekini bilirsin, ben ise Senin zâtın/[nefsin]dakini bilmem. Şübhesiz ki Sen allâmu'l-ğuyûbsun [ğayblar çok iyi bilensin].[189]

"Sen bana ne emrettinse, ben onlara ancak onu söyledim; hep '(Benim de) rabbim ve (sizin de) rabbiniz (olan) Allâh'a kulluk (ve ibâdet) edin!' dedim ve içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde şâhid idim; vaktâ ki beni içlerinden aldın[190] [vefât ettirdin], üzerlerinde murâkıb [gözcü/gözetleyici] (olarak) ancak Sen kaldın ve zâten Sen her şeye şâhidsin. Eğer onlara azâb edersen, şübhe yok[191] ki Senin kullarındırlar ve eğer kendilerine mağfiret kılarsan, yine şübhe yok ki Sen o azîz [kudretli], hakîmsin [hikmetlisin]".

119. Allâh buyurur[192] ki: "Bu işte, (ahidlerinde/sözlerinde duran, akidlerini/sözleşmelerini yerine getiren) sâdıklara sadâkatlerinin [doğrulara doğruluklarının] fayda vereceği gündür. Onlara[193] altından ırmaklar a-

188b •Meâl'de, *eğer söyledimse, elbette ma'lûmundur* diye çevirilen *in kuntu qultuhu fe-qad 'alimtehu* ibâresine, *eğer onu ben söylemiş olsaydım, Sen onu mutlaka bilirdin* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

189 Bütün ğaybları bilen ancak Sensin. (III/1853)

190 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *beni içlerinden aldın* diye çevirdiği, Tefsîr'de (III/1853) ise, *beni vefât ettirdin* diye çevirip, "içlerinden aldın, kaldırdın" diye de açıkladığı *teveffeytenî* kelimesi, *beni vefât ettirdin* anlamına gelir ve açıkça İsâ'nın (a.s) öldüğünü bildirir. Aynı hakîkate, Âl-i 'İmrân: 55'te de dikkat çekilir. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Âl-i 'İmrân: 55'teki *innî müteveffîke* ibâresini ise, *Emîn ol Ben seni eceline yetireceğim* diye çevirmiştir; ancak, *Kuşkusuz Ben seni vefât ettireceğim* diye çevirilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

191 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şübhe yok* yerine *şübhesiz* yazılmıştır. (E.Ö)

192 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *buyurur* yerine *buyurulur* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

193 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlara* yerine *onları* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

Nâfi kıraatinde nasb ile *yevme* okunduğuna göre, Allâh buyurdu ki: Bu suâl ve cevâb, doğrulara doğruluklarının menfaat vereceği gündedir; o gün vâki olacaktır. Dünyâda ahid/[söz]lerinde duran, akidlerini [sözleşmelerini/andlaşmalarını] yerine getiren sâdıklara Allâh öyle va'd u tebşir eder [müjdeler], ki

kar cennetler var, ebediyyen içlerinde kalmak üzere onlar. Allâh onlardan râzı olmuş, onlar da Allâh'tan râzı; işte o fevz-i azîm [büyük başarı/kurtuluş] bu!"

120. Allâh'ındır bütün o göklerin ve yerin ve bunlarda ne varsa hepsinin mülkü [hükümranlığı]; ve O her şeye kadîr, (hem de) dâima kadîrdir.[194]

---

onların sıdk u ihlâslan [doğruluk ve samimiyetleri] Dîn Günü olan o korkunç toplanma ve suâl gününde mutlaka kendilerine fayda verecek. (III/1855)

194 • *Dâima kadîrdir* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, aynı veyâ benzer ibâreleri –bağlam farklılığı bulunmadığı hâlde– farklı farklı çevirmiştir (bununla, te'kid edatı *inne*'ye [*şübhe yok ki, şübhesiz, şübhesiz ki, hakîkat, hakîkaten, çünkü, muhakkak ki* şeklinde] verilen karşılıklar arasındaki farklılıkları kasdetmiyoruz). Şöyle ki: (E.Ö)

• *İnnallâhe 'alâ külli şey'in qadîrun* [*şübhe yok ki Allâh her şeye kadîr, dâima kadîrdir*] (Bakara: 20, 109), [*şübhesiz ki Allâh her şeye kadîr*] (Bakara: 148), [*hakîkat Allâh her şeye kadîr, çok kadîr*] (Nûr: 45); [*şübhe yok ki Allâh her şeye kadîr*] (Nahl: 77), [*şübhesiz Allâh her şeye kadîr*] ('Ankebût: 20), [*hakîkat Allâh her şeye kadîrdir*] (Fâtır: 1) (E.Ö);

• *Ennallâhe 'alâ külli şey'in qadîrun* [*Allâh her şeye kadîr, dâima kadîrdir*] (Bakara: 106); [*hakîkaten Allâh her şeye kadîrdir*] (Bakara: 259), [*çünkü Allâh her şeye kadîr*] (Âl-i 'İmrân: 165), [*Allâh her şeye kadîrdir*] (Talâk: 12) (E.Ö);

• *Ve huve 'alâ külli şey'in qadîrun* [*ve O her şeye kadîr, dâima kadîrdir*] (Mâide: 120); [*O ise her şeye kadîrdir*] (Hûd: 4), [*daha da her şeye kadîrdir O*] (Rûm: 50), [*ve her şeye kadîr O'dur*] (Şûrâ: 9), [*hem O her şeye kadîrdir*] (Hadîd: 2), [*ve O her şeye kadîrdir*] (Teğâbün: 1, Mülk: 1) (E.Ö);

• *Vallâhu 'alâ külli şey'in qadîrun* [*ve Allâh her şeye kadîrdir*] (Bakara: 284, Âl-i 'İmrân: 26, 189, Mâide: 17, 19), [*Allâh her şeye kadîrdir*] (Mâide: 40, Tevbe: 39), [*daha Allâh her şeye kadîr*] (Enfâl: 41), [*ve Allâh her şeye kadîrdir*] (Haşr: 6) (E.Ö);

• *İnneke 'alâ külli şey'in qadîrun* [*muhakkak ki Sen her şeye kadîrsin*] (Âl-i 'İmrân: 26), [*şübhesiz ki Sen her şeye kadîrsin*] (Tahrîm: 8) (E.Ö);

• *Fe-huve 'alâ külli şey'in qadîrun* [*yine O her şeye kadîrdir*] (En'âm: 17) (E.Ö);

• *Ve ennehu 'alâ külli şey'in qadîrun* [*ve hakîkaten her şeye kadîr olmasındandır*] (Hacc: 6) (E.Ö);

• *İnnehu 'alâ külli şey'in qadîrun* [*hakîkat O her şeye kadîrdir*] (Fussılet: 39), [*hiç şübhe yok ki O her şeye kadîrdir*] (Ahkâf: 33). (E.Ö)

6. EN'ÂM SÛRESİ

MEKKÎ, 165 ÂYET

§

Adı, müşrik Arabların putlarına adadıkları hayvânlarla ilgili birtakım bâtıl inanç ve uygulamalarına yapılan (136-146. âyetler arasındaki) atıflardan alınmış olan sûrenin büyük bir kısmı, yaratılmış varlıklara yâhud hayâlî güçlere ilâhî ya da yarı-ilâhî vasıflar izâfe etme eğilimine karşı çok yönlü bir reddiye mâhiyetinde olup reddiyenin özü de, Allâh'ın vahdâniyyetinin ortaya konulmasıdır. O, tüm mahlûkâtın ana sebebidir, fakat beşerî hiçbir görüş ve tasavvur O'nu ihata edemez [kuşatamaz]; zîrâ O, insânların görüş ve tasavvurlarını aşan bir yüceliğe sâhibdir.
Resûlullâh Muhammed'in (s.a) de –diğer insânlar gibi– bir beşer olduğunu; olağanüstü hiçbir güce sâhib olmadığını, ğaybı bilmediğini; yalnızca kendisine vahyedilene tâbi olduğunu vurgulayan pasaj, sûrenin en göze çarpan ifâdelerinden birini teşkil etmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Hamd, o Allâh'ın hakkıdır ki gökleri ve yeri yarattı, zulmet/[karanlık]-leri ve nûru [aydınlığı] yaptı; sonra da (hakîkati inkârda diretip) hakkı tanımayanlar,[1] bunlar[2] kendilerini yaratana[3a] denk tutuyorlar.

---

1 •Meâl'de, ***hakkı tanımayanlar*** diye çevirilen ***ellezîne keferû*** [*o **küfredenler***] ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr'de (III/1868), ***bütün bu ni'metlere nankörlük edenler*** diye tercüme edilip açıklanmıştır. (E.Ö)

2 •***Bunları*** kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3a •Meâl'de, ***kendilerini yaratana*** diye tercüme edilen ***bi-rabbihim*** ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1868) açıkladığı üzere– ***Rabb'lerine*** [***kendilerinin Rabbine***] (veyâ ***Rabb'leri*** [***kendilerinin Rabbi*** ***ile***) anlamına gelir. (E.Ö)

2-3. O, o hâlık/[yaratıcı]dır[3b] ki sizi bir çamurdan yarattı, sonra bir eceli [süreyi] bitirdi,[3c] bir ecel [süre] de nezdinde müsemmâ[4] [tâyin ve takdîr edilmiş]; sonra da siz daha şübhe ediyorsunuz.

Hâlbuki O, göklerde de (ma'bûd olan bir) Allâh, yerde de; sizin içinizi de bilir, dışınızı da; daha ne kesbedeceksiniz [yapacaksanız] onu da bilir.

4-5. Böyle iken, onlara Rabb'lerinin (tenzîlî veyâ tekvînî) âyetlerinden[5] herhangi bir âyet gelmiyor ki, mutlak(a) ondan yüzçevirmiş olmasınlar.[6]

İşte en belli hakk [Kur'ân] geldiği zamân da kendilerine, "yalan" dediler.[7] Fakat yakında onlara ne ile istihzâ [alay] etmekte olduklarının[8] haberleri (mutlaka) gelecek; (hakk ile alay etmenin ne demek olduğunu o zamân anlayacaklar).[6]

6. Görmedilermi, önlerinde kaç karn [toplum] helâk ettik? Bu yer(yüzün)de onlara, size vermediklerimizi vermiştik ve üzerlerine semâyı[9a] [semânın bolluk ve bereketini] bol bol

---

3b •Âyette, *o hâlıkdır* ibâresinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *huvellezî halaqakum min-tînin* ibâresine, *O ki sizi bir tîn'den halqetti* [*çamurdan yarattı*]... şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

3c *Sonra bir ecel* [*süre*] *kadâ etti:* Takdîr ve hükmedip bilfiil mevki-i icrâya koydu, her dünyâya geleni, ölümüne kadar bir ecel ile te'cil eyledi ki her eceli yetenin ölmekte olduğu zâhir ve hepinizin ma'lûm ve meşhûdudur.
Ecel, "bir vakt" veyâ "o vaktin nihâyeti" demektir. Bu âyette, her iki ma'nâ da câizdir; bununla birlikte birincide "vakt", ikincide "nihâyet" ma'nâsı daha uygundur. (III/1874)

4 Her insânın (dünyâda) ölümüyle sona erecek bir ecel/süre takdîr (ve tâyin) etti. Bir de Kıyâmet ve dirilişle başlayacak ve sona ermeyecek ikinci bir ecel/süre vardır. (III/1874-1877)

5 Yâni, Allâh Teâlâ'nın ulûhiyyetine, vahdâniyyetine [birliğine-biricikliğine, eşsizliğine-benzersizliğine], kudret ve ahkâmına [hükümlerine] delâlet eden tenzîlî [indirilen/indirilmiş olan] veyâ tekvînî [yaratılan/yaratılmış olan] delîllerinden... (III/1878)

6 •Krş. Şu'arâ: 5. (E.Ö)

7 •Meâl'de, *"yalan" dediler* diye çevirilen *kezzebû* lafzı, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1878) doğru olarak karşılık verdiği üzere– *(hakkı/Kur'ân'ı) tekzîb ettiler* [*yalanladılar*] demektir. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olduklarının* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

9a Yâni, semânın feyzini [bolluk ve bereketini]... (III/1879)

salıvermiştik, ırmakları ayaklarının altından[9b] akar bir hâle getirmiştik, öyle iken onları günâhları (sebebi)yla helâk ettik de, arkalarından yeni bir karn[10a] [toplum] olarak başkalarına neş'et verdik.[10b]

7. Sana kağıt üzerinde yazılmış olarak bir kitâb indirseydik de, onu elleriyle yoklasaydılar, her hâlde [mutlaka] o küfrlerinde inad edenler yine diyeceklerdi ki: "Bu apaçık bir sihr/[göz boyama]den başka birşey değil".

8-9. Bir de, "Şunun üzerine bir melek indirilse de görsek (y)a!" diyorlar.

Eğer öyle bir melek indirse idik, her hâlde [doğrusu] (hüküm verilip) iş bitirilmiş olur, sonra[11] kendilerine bir ân bile göz açtırılmazdı.

(Gönderdiğimiz o Resûl'ün) kendisini bir melek kıla(cak olsa)ydık, yine o'nu bir er(kek şeklinde) kılacaktık[12] ve düşmekte bulundukları şübheye onları yine düşürecektik.

10. Kasem [yemîn] olsun ki {yâ Muhammed,} senden evvel gönderilen peygamberlerle de eğlenildi [istihzâ/alay edildi], fakat o eğlendikleri hakk, içlerinden[13] o maskaralığı edenleri çep(e)çevre kuşatıverdi.

11. De ki: "Yeryüzünde dolaşın da bakın, o peygamberlere 'yalancı' diyenlerin[14] âkıbeti nasıl olmuş!?"

9b •Meâl'de, *ayaklarının altından* diye çevirilen *min-tahtihim* ibâresinin doğru karşılığı, *onların altından* veyâ *altlarından* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

10a *Karn* [*qarn*], iki ma'nâya gelir: A) Zamândan bir müddete mukterin olan ümmet, bir zamân ahâlisi olan hey'et-i ictimâiyye. B) Müddet-i zamânın kendisine denir ki 'asr' gibi ekseriyetle 100 sene takdîr edilmiştir. Burada murâd evvelkidir; yâni, Biz, zamân zamân ne sivrilmiş ümmetler, ne cemaatler helâk ettik, ki... (III/1878)

10b Onların ardından, yerlerine başka nesiller ve cemaatler getirdik. (III/1879)

11 •Meâl'in orijinalinde atlanan *summe* lafzına karşılık olarak, *sonra* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

12 "O gönderdiğimiz Peygamberi beşer değil, –dedikleri gibi– melek yapsaydık, mutlaka o'nu bir erkek şekline sokar da öyle gönderirdik" buyurulması dikkate şâyândır. Bununla, meleğin kadın şeklinde gönderilmesi ihtimâli olmadığı özellikle anlatılmıştır. Zîrâ bu kâfirler, melekleri dişi olarak tahayyül ediyorlardı. (III/1881-1882)

13 •Meâl'in orijinalinde atlanan *min-hum* lafzına karşılık olarak, *içlerinden* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

14 •Meâl'de, *Peygamberlere yalancı diyenlerin* şeklinde çevirilen *mükezzibîn*

12-13. "Kimin şu göklerdeki ve yerdeki(ler)" d(iy)e (sor ve cevâbını da kendin verip,) "Allâh'ın!" de.
O, Kendi uhdesine rahmeti yazdı.[15] Her hâlde [mutlaka] (O,) sizi Kıyâmet Günü'ne toplayacak, bunda şübheye mahal yok. Nefs/[kendi]lerine yazık edenlerdir ki (bu hakîkate) îmân etmezler. Hâlbuki gecede, gündüzde barınan ne varsa O'nun ve (her şeyi) işiten, bilen ancak O.
14. "Yâ!.." de, "O göklerin, yerin yaradanı [fâtır] (olan) Allâh'tan başkasınımı velî ittihâz edeceğim [dosthâmi edineceğim]?! Hâlbuki O (yedirip) besliyor da, Kendisi (yedirilip) beslenmekten münezzeh bulunuyor".
"Ben"[16] de,[17] "cidden ehl-i islâmın [kendini Allâh'a teslîm edenlerin] birincisi[18a] olmakla emrolundum ve (bana,) 'Sakın müşriklerden olma!' buyuruldu".[18b]
15. (Yine,) "Ben" de, "Rabbime isyân edecek olursam, cidden büyük bir günün azâbından korkarım".
16. Kim (ki), kendisinden o gün azâb[18c] bertaraf edilirse, işte onu rahmetiyle yarlığamıştır [bağışlamıştır] ve işte ayan-beyân kurtuluş odur.
17-18. Eğer Allâh *sana* bir keder dokundurursa onu, O'ndan başka aç(ıp kaldır)acak yoktur ve eğer sana bir hayr dokundurursa, yine O her şeye kadîrdir; kullarının üstünde kâhir O, hakîm O, habîr O.[19]

---

ibâresini, Elmalılı M. Hamdi Yazır Tefsîr'de (III/1883), *(hakkı) tekzib edenlerin [yalanlayanların]* diye tercüme edip açıklamıştır ki bu daha uygundur. (E.Ö)

15 Her şeye kâdir olduğu hâlde, lütf u ihsân yoluyla tüm mahlûkâtına rahmeti/merhameti Kendi üzerine –irâdesiyle– vâcib kıldı; rahmeti ahlâk edindi. (III/1886)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *ben* kelimesinden önce, *ve* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi yoktur. (E.Ö)

18a *Ehl-i islâmın birincisi:* Kendini Allâh'a teslîm ederek ihlâs üzere boyun eğenlerin evveli... (III/1890)

18b •Âyette, *buyuruldu* kelimesinin karşılığı yoktur. O nedenle ibâreye şöyle karşılık verilebilir: *Doğrusu ben, teslîm olan kimselerin evveli olmakla ve müşriklerden olmamakla emrolundum* veyâ *Doğrusu bana, teslîm olan kimselerin evveli olmam ve müşriklerden olmamam emredildi* veyâ *Doğrusu bana, "teslîm olan kimselerin evveli ol ve müşriklerden olma" diye emredildi.* (E.Ö)

18c •Âyette, *azâb* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

19 *Kâhir:* Her şekilde üstün, dâima gâlib ve kâdir. *Hakîm:* Fiillerinde hikmet sâhibi. *Habîr:* Her şeyden haberdar olan, kullarının hâllerini bilen. (III/1891)

19. De ki: "Hangi şey şehâdetçe en büyüktür?"
De ki: "Allâh şâhid benimle sizin aranızda, ve bana bu Kur'ân vahyolundu[20] ki, sizi ve her kime (ulaşıp) ererse onu, bununla inzâr edeyim [uyarayım]".
Ya siz, Allâh ile berâber diğer ilâhlar olduğuna gerçekten şehâdetmi ediyorsunuz?
De ki: "Ben (Allâh ile berâber ilâhlar bulunduğuna aslâ) şehâdet etmem".
(Yine) de ki: "Hakîkat ancak şu; O, bir tek ilâh ve şübhesiz ki ben sizin şerîklerinizden [Allâh'ın ortakları olduğunu zann ve iddiâ ettiğiniz ilâhlarınızdan] tamâmen berîyim [uzağım]".

20-22. Kendilerine Kitâb verdiğimiz ümmetlerin ulemâsı[21] o peygamberi[22] kendi oğullarını bilir gibi bilirler. Kendilerine yazık edenlerdir ki ancak îmân getirmezler. Allâh'a iftirâ ederek yalan uyduran[23] veyâ O'nun âyetlerine 'yalan' diyen kimseden[24a] daha zâlim kim olabilir?!
Şübhe yok ki zâlimler felâh bulmazlar. Hele hepsini mahşere toplayacağımız,[24b] sonra o şirk koşanlara (şöyle) diyeceğimiz gün: "Hani

---

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vahyolundu* yerine *vahyolunuyor* yazılmıştır. (E.Ö)

21 •Âyette, *ümmetlerin ulemâsı* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

22 •Meâl'de, *o peygamberi* karşılığı verilen *hû* zamîri, *onu* anlamına gelir ve bu zamîrle de, *Hz. Peygamber*'inmi, yoksa *Kur'ân*'ınmı kasdedildiği ihtilâflıdır. Siyâka göre Kur'ân'ın kasdedilme ihtimâli daha fazladır. Krş. Bakara: 146 ve En'âm: 114. (E.Ö)

23 •Meâl'de, *Allâh'a iftirâ ederek yalan uyduran kimseden* diye çevirilen *meni'fterâ 'alellâhi keziben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uyduran kimseden* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd eden kimseden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Aynı ve benzeri ibârelerin –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından yapılan– daha uygun tercümeleri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

24a •Meâl'de, *yalan diyen kimseden* şeklinde çevirilen *mimmen kezzebe* lafzına, *yalanlayan kimseden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da birçok yerde *tekzib eden/yalanlayan kimseden* diye karşılık vermiştir. (E.Ö)

24b •Meâl'de, *mahşere toplayacağız* diye çevirilen *nahşuru* kelimesine, sâdece *toplayacağız* veyâ *bir araya getireceğiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

nerde o sizin (Allâh'ın ortakları olduğunu) zu'm [zann ve iddiâ] etmekte olduğunuz şerîkleriniz [ilâhlarınız]?"

23. Sonra, başka fitnelik [cevâb verip mâzeret beyân] edemeyecekler, sâde şöyle diyecekler: "Rabbimiz Allâh'a yemîn ederiz, vallâhi bizler müşrik [şirk koşan kimseler] değildik".

24. Bak, vicdânlarına karşı nasıl yalan söylediler; kayboluverdi de kendilerinden o[25a] uydurdukları ma'bûdlar [ilâhlar].[25b]

25-26. İçlerinden kimi de vardır (ki), seni Kur'ân okurken dinler (görünürler), fakat Biz onların kalblerine onu zevkiyle anlamalarına[26] mâni (olacak örtü ve) kabuklar geçirmişizdir, kulaklarında da bir ağırlık vardır; (o yüzden) her mu'cizeyi [*âyeti:* delîl ve alâmeti] görseler de ona[27] îmân etmezler, hattâ sana geldiklerinde, seninle cidâl [tartışma] yapmaya kalkışarak der ki o hakk tanımaz kâfirler: "Bu, eskilerin esâtirin/[hurâfelerin]den[28] başka birşey değil".

Öbürleri ise hem ona yaklaşmaktan nehyederler, hem de kendileri ondan uzaklaşırlar ve bu sûretle, mücerred [sırf] nefs/[kendilerini helâk ederler de farkına varmazlar.

27. Görsen ateşin başın(d)a durdurulup da (onların), "Âh!.." dedikleri vakit(i), "Âh! N'olurdu (dünyâya) bir geri çevrilsek de Rabbimizin âyetlerini inkâr etmesek, mü'minlerden olsaktı".

28-29. Hayır! Evvelce gizleyip durdukları (kötülükleri, nifâkları, habis amelleri) karşılarına çıktı da ondan

---

25a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

25b •Meâl'de, *ma'bûdlar* diye çevirilen *mâ*'nın karşılığı, *şey/şeyler* olmalıdır. (E.Ö)

26 •Meâl'de, *zevkiyle anlamalarına* şeklinde karşılık verilen kelime *yefqahu*'dur. *Yefqahu;* yâni, *fıkhetme* için bkz. En'âm: 65, not: 64. (E.Ö)

27 •Meâl'in orijinalinde atlanan ***hû*** zamîrine karşılık olarak, *ona* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

28 Râzî'nin beyânına göre, cumhur, "*Esâtiru'l-evvelîn,* eskilerin yazdıkları şeylerdir" demişlerdir. *Esâtir*'in asıl ma'nâsı, bugünkü ta'bîrimizle "târih, târih-i kadîm" demektir. *Esâtiru'l-evvelîn* ta'bîri, kelimelerin ma'nâsına nazaran "uydurma, hurâfât" demek değildir. Fakat *esâtir,* içinde birçok efsâneler bulunduğundan ve daha doğrusu *esâtiru'l-evvelîn,* efsâne hâlinde kaldığından uydurma, saçma, hurâfât mefhûmları, *esâtiru'l-evvelîn* ta'bîrinin bir lâzımı olmuş ve bunun muhaffefi olarak *esâtir* kelimesi, Arablarca *hurâfeler*'den kinâye olarak kullanılmıştır. (III/1903-1907)

(böyle diyorlar), yoksa geri çevrilselerdi mutlak(a) o nehyedildikleri fenâlığa yine döneceklerdi,[29] –şübhesiz yine yalancılar– yine dönüp, "Hayât, sırf dünyâ hayâtımızdan ibâret; biz bir daha dirilecek değiliz" diyeceklerdi.[30]

30. Hem görsen onları, Rabb'lerinin huzûruna durduruldukları vakit (Allâh), "Nasıl!.." diyecek, "Şu gördüğünüz[31a] hakk değilmiymiş?"

"Evet! Rabbimiz hakkı için (hakkmış/gerçekmiş)" diyecekler.

"O hâlde" buyuracak, "tadın azâbı; küfrettiğinizin cezâsı (olarak)".

31. Hakîkat(en) hüsrânda kaldı, o Allâh'ın karşısına çıkacaklarını inkâr eden[31b] kimseler, ki nihâyet (Kıyâmet) Sâ'at(i) gelip ansızın kendilerini bastırıverince,[31c] "Eyvah! Hayâtta[31d] yaptığımız taksir/[kötülük]lerden dolayı hasretlerimize bak" derler.

O dem ki bütün (günâh ve) vebâllerini sırtlarına yüklenmiş götürüyorlardır. Bak ki ne fenâ yükler götürüyorlar!

32. Dünyâ [süflî/yakın] hayât[31e] bir oyundan, bir oyalanmadan başka nedir?! Elbette dâr-ı âhiret [âhiret yurdu] korunan(lar)/muttakîler[32] [Allâh'ın emir ve nehiylerine ri'âyet

---

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *döneceklerdi* yerine *düşeceklerdi* yazılmıştır. (E.Ö)

30 •Meâl'de, *diyeceklerdi* diye tercüme edilen *qâlû* lafzı, *derler/diyorlar* anlamına gelir. Dolayısıyla bu âyetlerin şöyle çevirilmesi daha uygun olur: *Hayır! Geçmişte gizledikleri karşılarına çıktı da ondan (böyle diyorlar), yoksa (dünyâya) tekrâr gönderilselerdi/geri çevrilselerdi, yine nehyedildikleri şeyi yaparlardı; doğrusu onlar yalancıdır. "Bu hayâtımızdan başka hayât yoktur, (öldükten sonra) yeniden diriltilecek değiliz" derler/diyorlar.* (E.Ö)

31a •Meâl'de, *şu gördüğünüz* diye çevirilen *hâzâ* lafzı, *bu* demektir. (E.Ö)

31b •Meâl'de, *inkâr eden kimseler* diye çevirilen *ellezîne kezzebû* ibâresine, *tekzib eden/yalanlayan kimseler* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

31c •Meâl'de, *Sâ'at gelip ânsızın kendilerini bastırıverince* diye çevirilen *izâ câethumu's-sâ'atu bağteten* ibâresine, *o Sâ'at ânsızın onlara geldiği vakit* veyâ *o Sâ'at onlara ânsızın geldiği vakit* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

31d •Meâl'de, *hayâtta* diye çevirilen *fîhâ, onda/orada* demektir. (E.Ö)

31e •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108; Âl-i 'İmrân: 185, not: 191. (E.Ö)

32 *Vikâye,* "kişinin, elem ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice koru-

ederek azâbdan korunanlar] için daha hayrlıdır, hâlâ akıllanmayacakmısınız?

33-34. Celâlim hakkı için, biliyoruz ki söyledikleri laf seni cidden incitiyor. Maamâfih [bununla berâber], onların 'yalancı' dedikleri sen değilsin;[33] lâkin zâlimler Allâh'ın âyetlerine cehudluk [âyetlerini bile bile inkâr] ediyorlar.[34]

Celâlim hakkı için, senden önce gönderilen peygamberler tekzib olundu [yalanlandı] da, tekzib ve ezâ(ya düçar) edilmelerine karşı sabrettiler, nihâyet kendilerine nusretimiz [yardımımız] geldi.

Öyle ya, Allâh'ın kelimât-ı va'dini[35a] değiştirebilecek hiçbir kuvvet yoktur. Alimallâh sana mürselîn [risâletle gönderilenlerin] kıssalarından[35b] haber de geldi.

35-36. Eğer onların (yüz çevirip) omuz dönmeleri sana pek ağır geliyorsa, haydi kendi kendine yerin dibine inecek bir baca veyâ göklere çıkacak bir merdiven arayıp (bul) da onlara bambaşka bir âyet [mu'cize] getirmeye gücün yettiği takdîrde hiç durma!

Allâh dilemiş olsa idi, elbette onları hidâyet üzere toplardı. O hâlde câhillerden olma; (zîrâ) sâde(ce, hakkı) işitme (meleke)si olanlar da'vete icâbet eder, ölülere gelince, on-

---

ması"dır. Öyleyse, *ittikâ* ve onun ismi olan *takvâ* –lügatte– "kuvvetli bir himâyeye girerek korunmak", kısacası "kendini iyi sakınıp korumak"tır. (Bu şekilde, kuvvetli bir himâyeye girerek korunan, kendini iyi sakınıp koruyan kimseye de *muttakî* denir). Hakîkî korunma ise, ancak Allâh'ın vikâyesine/korumasına girmekle gerçekleşebilir. (I/168-169)

Takvâ, "Allâh'ın vikâyesine [korumasına] girmek: emrini tutup azâbından korunmak"tır. (VI/4434)

33 •Bu âyette, *Yalancı dedikleri sen değilsin* şeklinde çevirilen *lâ yükezzîbûneke* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de (III/1913) belirttiği üzere– *seni yalanlamıyorlar* [*yalanladıkları sen değilsin*] demektir. (E.Ö)

34 Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. (III/1913)

35a Allâh'ın tehdidlerini... (III/1916)
•Meâl'de, *Allâh'ın kelimât-ı va'dini* diye çevirilen *li-kelimâtillâh* ibâresine, *–va'd* kelimesinin âyette karşılığı olmadığı için– *Allâh'ın kelimelerini* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

35b •Meâl'de, *sana mürselîn kıssalarından haber de geldi* diye çevirilen *câeke min-nebei'l-mürselîn* ibâresine, *–kıssalar* kelimesinin âyette karşılığı bulunmadığından– *sana mürselînin* [*gönderilenlerin*] *nebesinden* [*haberinden/haberlerinden*] *de geldi* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

ları Allâh diriltir, sonra hepsi O'nun huzûruna çıkarılırlar.[36]

37-38. Durmuşlar da, "O'na Rabbinden[37a] bambaşka[37b] bir âyet [mu'cize] indirilse ya!" diyorlar.

De ki: "Şübhesiz Allâh öyle bir mu'cizeyi indirip durmaya kâdirdir".

Velâkin (onların)[38] ekserisi [çoğu/çokları] bilmezler. Hem, yerde debelenen hiçbir hayvân ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar.[39] Biz Kitâb'da hiçbir tefrit [noksanlık] yapmamışızdır.

(Evet, tekrâr belirtelim ki, o ölüleri Allâh diriltir,) sonra (onların) hepsi toplanır Rabb'lerine haşrolunurlar.[40a]

39. Âyetlerimize 'yalan' diyenler,[40b] (hakkı işitmemekte ısrâr eden) bir-

---

36 •Meâl'de, *hepsi O'nun huzûruna çıkarılırlar* diye tercüme edilen *ileyhi yurce'ûne* ibâresine, *O'na döndürülürler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

37a •Meâl'in orijinalinde atlanan *min-rabbihî* lafzına karşılık olarak, *Rabbinden* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

37b •Âyette, *bambaşka* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

38 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onların* kelimesini –parantez içine alarak– metne ilâve ettik. (E.Ö)

39 Bu âyetin sevki, iki vech ile mülâhaza olunur: A) İlmi ve âhirete îmânı olmayıp hayâtı bu dünyâ [süflî/yakın] hayât'tan ibâret farzedenlerin umûmiyyetle hayvânlardan fazla bir meziyyeti hâiz olmadıklarını anlatmaktır ki, *İşte bunlar, behâim [hayvânlar] gibi, hattâ daha şaşkındırlar* (A'râf: 179) âyeti gibidir, nitekim ikinci âyet de bunu tavzih eyler. B) Allâh'ın kudret ve delîllerini anlamak için diğer hayvânların yaratılışlarında ve hayât tarzlarında insânların istifâde edeceği pek çok sırrlar bulunduğunu ihtârdır. Yâni, hepsi sizin gibi başlangıçta topraktan yaratılmış, hayâta mazhâr edilmiş, bir nizâm altına alınmış, rızkları, ecelleri takdîr olunmuş, mukadder bir vakte kadar yer-içer, beslenir, hepsi sizin gibi birbirine muhtelif sûretler içerisinde bir benzerlik taşır. Hepsi aslî fıtratları ve varlıklarının nizâmıyla ilâhî kudretin birer delîli ve hikmet kitâbının âyetleridir. (III/1919-1920)

40a •Meâl'de, *hepsi toplanır Rabb'lerine haşrolunurlar* diye çevirilen *ilâ rabbihim yuhşerûn* ibâresine, *Rabb'lerine haşrolunurlar [Rabb'lerinin huzûruna toplanırlar]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

40b •Meâl'de, *yalan diyenler* diye çevirilen *ellezîne kezzebû* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1922) belirttiği üzere– *tekzib edenler [yalanlayanlar]* demektir. (E.Ö)

takım sağırlar[41a] ve (hakkı itirâfa yanaşmayan) dilsizlerdir;[41b] (onlar cehâlet, taklid, hevâ ve ihtirâs) zulmetler(i/karanlıkları) içindedirler.[41c] Kimi (şaşırtmayı) dilerse Allâh (onu) şaşırtır, kimi de (hidâyete erdirmeyi) dilerse (onu da) bir tarîk-i müstakîm [dosdoğru bir yol] üzerinde bulundurur.

40-41. De ki: "Bir düşünürmüsün(üz) kendinizi, eğer Allâh'ın azâbı başınıza gelir veyâ o Sâ'at başınıza gelir ise, Allâh'tan başkasınamı du'â edersiniz, eğer doğru söylerseniz söyleyin bakayım!?"[41d]

Doğrusu yalnız O'na du'â edersiniz de, dilerse o feryâda geldiğiniz belâyı üzerinizden kaldırır ve o lahzâ siz o şirk koştuklarınızın hepsini unutursunuz.[42]

42-45. Celâlim hakkı için, senden önce birtakım ümmetlere resûller gönderdik, (fakat) dinlemediler[43a] [inkâr ettiler] de, (Biz de) onları şiddet(li fakîrlik, âfet)ler ve zarûretlerle sık(ıştır)dık; gerek ki yalvarsınlar diye.

Hiç olmazsa böyle tazyikimiz geldiği vakit bâri yalvarsaydılar, velâkin (fakîrlik ve sıkıntılara alışıp) kalbleri katılaşmış, şeytân da her ne yapıyorlarsa kendilerine süslü (ve güzel) göstermişti. Bu sebeble vaktâ ki edilen ihtârları unuttular, üzerlerine her şeyin kapılarını açıverdik, nihâyet kendilerine verilen bu genişlik ve serbestlik ile tam ferahlandıkları sırada ansızın tuttuk kendilerini (azâbla) yakalayıverdik; ne bakarsın, hepsi bir anda bütün ümidlerinden mahrûm düştüler; artık o zulmedip duran kavmin kökü kesilmişti.

Hamdolsun Allâh'a, o rabbu'l-âlemîne [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin, doğunun-batının ve o

---

41a *Sağırlar:* Âyetlerimizi gereği gibi düşünüp akletmezler. (III/1922)

41b *Dilsizdirler:* Hakkı söylemezler. (III/1922)

41c *Zulmetler içindedirler:* Küfr, cehâlet, taklid, hevâ ve ihtirâs karanlıkları içinde önlerindekini görmezler, yuvarlanır giderler. (III/1922)

41d •Âyette iki kere geçen ve *başınıza* karşılığı verilen kelime *kum*'dur [*size*'dir]. Ayrıca Meâl'de, *eğer doğru söylerseniz söyleyin bakayım* diye çevirilen *in kuntum sâdiqîn* ibâresine, Tefsîr'de *eğer siz sâdık iseniz* (III/1927) şeklinde karşılık verilmiştir, ki bu, lafza daha uygundur. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve o lahzâ siz o şirk koştuklarınızın hepsini unutursunuz* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

43a •Âyette, *dinlemediler* [*îmân etmediler/küfrettiler/inkâr ettiler*] kelimesinin lafzen karşılığı yoksa da, zımnen mevcuddur. (E.Ö)

ikisi arasındakilerin rabbine/sâhibine].

46. De ki: "Söyleyin bakayım, eğer Allâh sizin kulaklarınızı ve gözlerinizi alıverir[43b] ve kalblerinizi mühürleyiverirse,[44] kimdir Allâh'tan başka bir ilâh ki onu[45a] size getirip verecek?"

Bak Biz âyetlerimizi[45b] nasıl evirip çevirip türlü sûretlere sokuyoruz; sonra da onlar nasıl (yüzçevirip) geçiveriyorlar!

47. De ki: "Gördün(üz)mü kendinizi[46] [söyleyin bakalım], şâyet Allâh'ın azâbı ânsızın yâhud açıktan (açığa) başınıza geliverirse, zâlimler gürûhundan başkasını helâk olacak?!"

48-49. Biz o gönderilen peygamberleri, ancak rahmetimizin müjdecileri ve azâbımızın habercileri olmak üzere göndeririz; onun için kim îmân edip salâh yolunu tutarsa onlara korku yoktur ve mahzûn olacaklar onlar değildir. Âyetlerimize 'yalan' diyenlerdir[47] ki fıskı[48] âdet edindikleri için kendilerine azâb dokunacaktır.

50. De ki: "Ben size 'Allâh'ın hazineleri benim yanımdadır' demem, ğaybı da bilmem, size 'Ben meleğim' de demem; ben ancak bana verilen vahye ittibâ ederim [uyarım]".[49]

(Yine) de ki: "Kör, görenle bir olurmu; artık bir düşünmezmisiniz?"

51. Hem, bununla şunları inzâr eyle [uyar], ki Rabb'lerinin huzûruna

---

43b *Kulaklarınızı ve gözlerinizi alıverirse:* Kulaklarınızı sağır, gözlerinizi kör ederse... (III/1932)

44 *Kalblerinizi mühürleyiverirse:* Kalblerinizi hayr ve hidâyeti anlamayacak bir hâle kor veyâ mecnûnlar [deliler] gibi akıllarınızı giderir veyâ hiçbir şey hissedemeyecek şekilde kalblerinizi öldürür, bütün şu'ûrunuzu selbediverir [giderir] ise... (III/1932)

45a *Onu,* yâni "kulaklarınızdan, gözlerinizden ve kalblerinizden birini veyâ onların tümünü birden..." (III/1932)

45b •Meâl'de, *âyetlerimizi* diye çevirilen *âyâti* lafzı, *âyetleri* ma'nâsına gelir; nitekim En'âm: 65'de de bu şekilde karşılanmıştır. (E.Ö)

46 "Vicdânınızı iyi tartın da şunu bana haber verin: ..." (III/1934-1935)

47 •Meâl'de, *yalan diyenler* diye tercüme edilen *ellezîne kezzebû* lafzına, *tekzîb edenler/yalanlayanlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

48 •*Fısk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Ben ancak bana verilen vahye ittibâ ederim [uyarım]* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

haşrolun(up toplan)acaklarından korkarlar; –öyle ki kendileri için O'nun huzûrunda[50] ne bir dost, ne de bir şefâ'atçi yok– gerektir ki onlar korunurlar.

52. Ve öyle Rabb'lerinin cemâlini [rızâsını] isteyerek sabah-akşam [dâima-sürekli] O'na du'â eden (zayıf ve fakîr mü'min)leri (–onlarla bir arada bulunmak istemeyen müşriklerin arzusuna uyarak–) yanından kovayım deme; sana onların hesâbından birşey yok, senin hesâbından da onlara birşey yok ki, biçâreleri kovup da zâlimlerden olacaksın.

53. (İşte) böyle, ba'zılarını ba'zısıyla fitneye de düşürmüşüzdür[51] [imtihân da etmişizdir] ki şöyle desinler: "Â!.. Şunlarmı o Allâh'ın aramızdan lütfuna lâyık gördüğü kimseler?"

Allâh şükreden kullarını daha iyi bilir değilmi?

54. Âyetlerimize îmân ediyor olanlar[52] yanına geldikleri zamân da, de ki: "Selâm sizlere! Rabbiniz Kendine rahmeti yazdı; içinizden herkim bir câhillikle bir kabahat yapmış, sonra arkasından tevbe edip düzelmişse ona karşı ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] olmayı irâde buyurdu".

55. Daha [işte] böyle âyetlerimizi tafsîl edeceğiz [bölümlere ayırararak açıklayacağız], hem, mücrim/[suçlu]lerin yolu seçilsin diye.

56. (O küfre saplananlara) de ki: "Ben sizin Allâh'tan başka taptıklarınıza ibâdet etmekten nehyedildim".

(Yine onlara) de ki: "Ben sizin (keyif ve) hevâlarınıza tâbi olmam; (eğer olursam) o takdîrde şaşırmışım ve ben hidâyete erenlerden değilmişim demek olur".

57. (Şunu da bildirip) de ki: "Ben Rabbimden bir beyyine [apaçık bir delîl] üzerindeyim, siz ise onu tekzib etti/[yalanladı]niz. Acele istediğiniz azâb[53] benim elimde değil. Hüküm ancak Allâh'ındır. O, hakkı anlatı(p ortaya koya)r; hem O, da'vâ

---

50 •Meâl'de, *O'nun huzûrunda* diye çevirilen *mın-dûnihî* [*O'nun dûnundan/berisinden/aşağısından*] ibâresi, *O'ndan başka* veyâ *O'na karşı* şeklinde tercüme edilebilir. Krş. En'âm: 70. (E.Ö)

51 Kovulması ve küçük görülmesi gerektiği zannedilen fakîr ve zayıfları, îmân ve ihlâs ile memnûn ve muazzez ederek, onların bir kısmını diğer kısmıyla imtihân ettik... (III/1941)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olanlar* yerine *onlar* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

53 •*Azâb* kelimesinin âyette karşılığı mevcud değildir. (E.Ö)

fasleden/[işi tamâmiyle ayırıp bitirenlerin[54] en hayrlısıdır."

58. (Şu hakîkati de ortaya koyup) de ki: "(Eğer)[55] o acele istediğiniz (azâbı getirmek) benim elimde olsa idi, sizinle aramızda iş çoktan hüküm giymişti; maamâfih [bununla birlikte] hakksızları [zâlimleri] (ve onlara ne yapacağını) Allâh daha çok [iyi] bilir".

59. Ğaybın anahtarları[56] O'nun yanındadır, onları ancak O bilir, hem kara ve denizde ne varsa bilir; bir yaprak düşmez ve arzın zulumâtı [yerin karanlıkları] içine bir habbe de gitmez ki O bilmesin; ne bir yaş, ne de bir kuru yoktur ki her hâl [mutlaka] bir kitâb-ı mübînde[57] olmasın.

60. O odur ki, sizleri geceleyin (uyutarak) kendinizden geçirir (idrâk ve bilincinizi) alır,[58] –bununla berâber gündüz (yapıp) kazandıklarınızı bilir, tutar– sonra sizi onun [gün-

54 •Âyette, *da'vâ* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
Nâfi', İbn Kesîr, Âsım, Ebû Ca'fer kıraatlerinde يقص الحق [*yequssu'l-haqq*], diğerlerinde يقض الحق [*yequddu'l-haqq*] okunur ki birisi *qass*'dan [قص], diğeri ise *qadâ*'dandır [قضاء]. *Qadâ*'nın [قضا] aslı, "bir işi tamâmiyle fasletmek, ayırıp bitirmektir", ki "kesip atmak" da denilir. *Hükm*'ün aslı da "menetmek"tir. Bâtılı menetmesi itibâriyledir ki *hükm* denilmiştir. *Qasas* ve *qıssa*'dan *qass* [قص], "bir haberi tebliğ ve tefhim etmek"tir ki Türkçe "ayıtmak" ta'bîr olunur. Bunu, "ayıltmak" masdarıyla karıştırmamalıdır. *Qadâ*, kavlî veyâ fiilî veyâ her ikisi ile olur. *Qass* ise, kavlî olur. *Qassu'l-eser*, "iz gütmek" ma'nâsına da gelir ve o zamân fiilî olur. Hâsılı, hükm ve hâkimiyette, kadâ ve kadılıkta biri ilmî, diğeri amelî iki haysiyyet vardır. *Qass*, daha ziyâde bunun ilmî haysiyyetine, *qadâ* da daha ziyâde amelî haysiyyetine bakmaktadır. Ve hakk ile bâtılı fasl, bunların hasıllarıdır. Binâenaleyh, burada hem teşrîî ve ilmî, hem de icrâî ve amelî hükm ve hâkimiyetin ancak Allâh'a mahsus ve ilâhî hükmün hem hakk, hem hayr olduğu anlatılmıştır. (III/1946)

55 •Matbu nüsha'da bulunmayan *eğer* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da mevcuddur. (E.Ö)

56 *Mefteh, mim*'in fethiyle ism-i mekân, "açılacak yer" demektir. *Mim*'in kesriyle de *miftâh* gibi ism-i âlet olup "anahtar" demektir. Yâni, daha açılmayan, vücûda gelmeyen, bilgimizin erişmediği [taalluk etmediği] o kadar ğayb hazineleri vardır ki, bunların kapıları veyâ anahtarları yalnızca Allâh'ın nezdinde, Allâh'ın elindedir. (III/1947)

57 Allâh'ın ilminde veyâ levh-i mahfûz'da... (III/1947 ve krş. Sebe: 3, not: 4)

58 Yâni; uyutur, kendinizden geçirir, şu'ûr ve idrâkinizi alır. (III/1948-1949)

düzün] içinde ba'seder[59] [uyandırır] ki, mukadder [takdîr edilmiş] olan bir ecel [süre] tamâmlansın. Sonra O'nadır yine nihâyet dönümünüz, sonra size haber verecek neler işliyordunuz.

61-62. Kullarının fevkin/[üstün]de kâhir [dâima kâdir] O; üzerinize harekâtınızı [hareketlerinizi] zabteden hafaza (melekleri) gönderir, hattâ birinize ölüm geldiği vakit onu(n canını) gönderdiğimiz melekler kabzederler –ve onlar vazifelerinde kusur etmezler– sonra o (canları) kabzolunanlar, hakk mevlâları [tek ve gerçek efendileri] Allâh'a redd ve teslîm edilirler. Âgâh olun [iyi bilin ki] hüküm O'nun ve[60a] O hesâb görenlerin en serîi [hızlısı/sür'atlisi].

63-64. De ki: 'Kim kurtarır sizi o karanın (ve) denizin zulmet/[karanlık]lerinden; gizliden gizliye yalvara yalvara du'âlar ederek (şöyle) dediğiniz demler': "Ahdimiz olsun, eğer bizi bundan kurtarırsan,[60b] şekksiz şübhesiz şâkirînden [şükreden kimselerden] oluruz".

De ki: "Allâh kurtarır sizi ondan ve her sıkıntıdan, sonra da siz müşriklik edersiniz".

65-67. (Yine) de ki: "O size üstünüzden veyâ ayaklarınızın altından[61a] bir azâb[61b] salıvermeye, yâhud birbirinize katıp ba'zınızın ba'zınızdan hıncını tattırmaya[62] da kâdirdir". –Bak âyetleri nasıl tasrîf ediyoruz,[63] ge-

---

59 *Sizi onun içinde ba'seder:* Sizden aldığı şu'ûr ve idrâkinizi sabahleyin size tekrâr iâde edip sizi uyandırır. (III/1949)

60a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* bağlacı atlanmıştır. (E.Ö)

60b Âsım, Hamza, Kisâî, Halef-i Âşir kıraatlerinden ma'dâsında *encânâ* okunur ki gâib sîğasıyla "kurtarırsa" demektir. (III/1952)

61a •Meâl'in orijinalinde, *altınızdan* diye eksik çevirilen *min-tahti ercülikum* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1952-1953) belirttiği gibi– *ayaklarınızın altından* ma'nâsına geldiğinden, *altınızdan* kelimesi yerine, *ayaklarınızın altından* ibâresini metne koyduk. (E.Ö)

61b *Üstten gelen azâb:* Yıldırım düşmesi, taş yağması, tûfân gibi semâvî âfetler. *Ayakların altından gelen azâb:* Zelzele, yerin göçmesi, su ve ateş çıkması gibi yeryüzü âfetleri. (III/1953)

62 Yâni, sizi muhtelif fırkalara ayırıp birbirinize düşürerek çarpıştırmaya ve size ölümün acısını, darlık ve sıkıntının şiddetini tattırmaya... (III/1953)

63 •Burada, *bak âyetleri nasıl tasrîf ediyoruz* diye çevirilen *unzur keyfe nusarrifu'l-âyâti* ibâresi, En'âm: 46'da, *Bak Biz âyetlerimizi nasıl evirip çevirip türlü sûretlere sokuyoruz* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

rek ki fıkhıyla [iyice] anlasınlar.–[64] Bu, böyle hakk iken kavmin buna 'yalan' dedi.[65] (Öyleyse onlara) de ki: "Üzerinize vekîl değilim. Her haberin mukarrer [kararlaştırılmış] bir zamânı var, artık (başınıza gelecekleri) ileride bilirsiniz".

68-69. Âyetlerimiz hakkında münâsebetsizliğe dalanları gördüğün vakit de, kendilerinden yüzçevir, –tâ ki (ondan)[66] başka bir söze dalsınlar– şâyet şeytân bunu sana bir an unutturursa, hatırına geldiği gibi hemen kalk, o zâlimler gürûhu ile berâber oturma!

Gerçi Allâh'tan[67] korkanlara [ittikâ edenlere], onların hesâbından birşey düşmez, velâkin (Allâh'tan ittikâ edenlere düşen), bir ihtâr (ve uyarı) olur (ümidiyle hatırlatmaktır); belki sakınırlar (diye).

70. Bırak o dînlerini oyun ve eğlence edinen ve dünyâ [süflî/yakın] hayât(a[68] kapılıp) kendilerini aldatmış bulunan kimseleri[69] de, bu vesîleyle şunu ihtâr et ki: Bir nefs [şahıs] kendi kesbiy/[yaptıkları sebebiy]le besâlet kabzasına [azâbın pençesine] düşmeyegörsün, o vakit Allâh'ın huzûr-ı celâlinde[70] ona Allâh'tan[71] başka ne bir sehâbet [himâye] eden bulunur, ne de bir şefâ'at, her türlü fidyeyi denkleştirse bile ondan[72] kabûl edilmez.

---

64 "Bir şeyi, bir sözü illet ve hikmetiyle zevkine vararak anlamaya, hattâ tatbik edecek şekilde anlama"ya *fıkh* denir. (III/1901)

65 •Meâl'de, *yalan dedi* şeklinde çevirilen *kezzebe* lafzına, *yalanladı* anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

66 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *ğayrihî* kelimesindeki *hî* zamîrine karşılık, *ondan* kelimesini, –paranteze alarak– metne dâhil ettik. Krş. Nisâ: 140, not: 164. (E.Ö)

67 •Âyette, *Allâh'tan* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

68 •*Dünyâ [süflî/yakın/şimdiki] hayât* için bkz. Bakara: 86, not: 108; Âl-i 'İmrân: 185, not: 191. (E.Ö)

69 •Matbu nüsha'da *kimselere* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *kimseleri* şeklinde yazılmış –ki doğru olan da budur– ve Tefsîr'de de bu doğrultuda açıklanmıştır. (E.Ö)

70 •*Allâh'ın huzûr-ı celâlinde* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

71 •Meâl'in orijinalinde atlanan *Allâh'tan* lafzı, –âyette karşılığı bulunduğundan– metne tarafımızdan konuldu. (E.Ö)

72 •Meâl'in orijinalinde atlanan *minhâ* lafzına karşılık olarak, *ondan* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

Onlar yaptıkları yüzünden[73] azâbın kabza-i besâletine [pençesine] teslîm olunmuş[74] kimselerdir. Nankörlük ettiklerinden dolayı onlara sâde(ce) hamîmden bir şarâb [kızgın sudan bir içecek] ve elîm [acı] bir azâb vardır.

71-72. De ki: "Hiç biz Allâh'ı bırakır da [Allâh'ın dûnundan/aşağısından] bize ne menfaat, ne zarar yapamayacak nesnelere yalvarırmıyız ve Allâh bizi hidâyetine kavuşturmuş iken ardımıza döner (de küfre girer)miyiz o avanak gibi ki, arzda [yeryüzünde] şaşkın şaşkın dolaşırken kendini şeytânlar ayartıp uçuruma çekmekte, beride ise arkadaşları var, 'Bize gel!' diye onu doğru yola çağırıp duruyorlar".

De ki: "Her hâlde [şübhesiz] hidâyet Allâh(ın) hidâyeti ve biz şöyle emredildik: "Hâlis müslim [samimiyetle teslîm olan kimseler] olalım rabbu'l-âlemîne!"[75]

(Ve yine bize şöyle emredildi:) "Hem namazı kılın ve O'n(un azâbın)dan kork(up korun)un; (çünkü) haşrolunup [toplanıp huzûruna] varacağınız O(dur)".

73. Ve o gökleri, yeri yaratan hakkıyla O, (ki bunları boş yere yaratmadı. 'Bu huzûra toplanma işi ne zamân olacak?' denirse, işte cevâbı:) Hem "Ol!"[76] diyeceği gün, o da oluverir; hakk O'nun dediği. Sûr üfürüleceği [Kıyâmet borusu çalınacağı] gün de, mülk [hükümranlık] O'nun.

(O,) hem ğayba [sizce ğayb olana] alîm, hem şehâdete[77] [sizce müşâ-

---

73 •Âyette karşılığı bulunduğu hâlde Meâl'in orijinalinde atlanan, *yaptıkları yüzünden* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

74 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olunmuş* yerine *olmuş* yazılmıştır; ancak Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

75 Ve bize, bilhassa rabbu'l-âlemîne islâm ve inkıyâd [teslîm olup boyun eğmemiz] emredildi. (III/1958)

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ol* yerine *o* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

77 Sûr üfürüldüğü, Kıyâmet borusu çalındığı gün, mülk [hükm ü saltanat] tamâmen ve müstakillen O'nun, yalnızca O'nundur. Sûr üfürüldüğü gün meydana çıkacak olan ğaybı ve yıkılacak olan bugünkü meşhûdâtı bilen (sâdece) O'dur. (III/1959)

•*Ğayb* kelimesinin, Allâh açısından değil, insân nokta-i nazarından kullanıldığına dikkat edilmelidir. Çünkü göklerde ve yerde olan hiçbir şey, Allâh açısından "ğayb/ğâib" değildir. (E.Ö)

hade olunana]; hakîm[78a] O'dur, habîr [her şeyden haberdar] O.

74. Vaktiyle İbrâhîm babası Âzer'e, "Ne!.." demişti, "Sen putları kendine bir sürü ilâh ediniyorsun öylemi?! Doğrusu ben, seni ve kavmini açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde görüyorum".[78b]

75. (İşte) bu sûretle İbrâhîm'e, göklerin ve yerin melekûtunu[79] [Allâh'ın irâdesine tâbi olduğunu] gösteriyorduk ki, yakîn[80] hâsıl edenlerden [kesin bir ilim/inanç sâhibi] olsun.

76. Vaktâ [ne zamân] ki (o'nun/İbrâhîm'in) üzerini gece kapladı, bir

---

78a • *Hakîm* kelimesi için bkz. Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34; En'âm: 18, not: 19; Bakara: 220, not: 298. (E.Ö)

78b İmdi, mevcud ve muhayyel herhangi bir şeyin hayâlini temsîl eden cansız putlar önünde insânlığı tezlil eden yapma putlara tapanların açık bir dalâlette oldukları *ihtâr olunduktan sonra*, buna sebebiyet veren nücûm-perestlerin [yıldız tapıcılarının] de nazarî dalâletlerini göstermek ve bir beşer olan Hz. İbrâhîm'in ilâhî lütuf ile bütün gökler ve yerin melekûtuna ıttılâ ve îkânını ve bu sâyede insânlığı Allâh'ın gayrı şeylere esâret ve mahkûmiyyet kaydından kurtarmak ile beşeriyyeti doğrudan doğruya sâdece Allâh'a yöneltmek için tevhîd ve hanîfliği nasıl isbât ve takrîr ettiğini beyân için buyuruluyor ki: ***İşte bu sûretle/böyle açık bir gösterişle...*** (III/1965)

79 ***İşte bu sûretle/böyle açık bir gösterişle Biz İbrâhîm'e gökler ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.*** Yıldızlarıyla, ay ve güneşiyle gökleri ve yeri gözüne göstermekten başka, hey'et-i mecmuasıyla bütün âlemin bir mülk ve saltanata tâbi bir memleket olduğunu ve bu memleketi zabt u idâre eden rubûbiyyetin sırrlarını ve saltanatın *kânûnlarını kalbine* bildiriyorduk. Bütün bunlar, yerde bir beşer-i cismânî olan İbrâhîm'in nefsinde temessül ve tahakkuk ediyordu. İbrâhîm görüyordu ki, mekânı ve zamânı ile bütün bu âlemleri toplayıp nefs-i İbrâhîm'e indiren, maddiyyâtı ve mâneviyyâtı ile o'na rabt edip hepsini birden idâre ve tedbir eden rabbânî kudret; hepsinin mâlik ve hâkimi bulunan, ortağı ve benzeri olmayan bir kudret-i vahdâniyyeden ibârettir. Ve İbrâhîm O'na, gökteki yıldızlar ve gezegenlerden daha uzak değildir. Yıldızların gökte birer mevki'leri varsa, yerdeki İbrâhîm'in hepsinin üstünde bir şerefi vardır. Ve böyle bir şerefi hâiz olan bir mahlûkun [insânoğlunun] o hakîkî Mâlik'in aşağısında herhangi bir mahlûka bende olup alçalması pek büyük bir dalâlet, pek tehlikeli bir küfrândır/nankörlüktür. İşte İbrâhîm'e bu melekûtu gösteriyorduk ki, öyle desin ve yakîne erenlerden olsun. (III/1966)

80 *Yakîn*, "vâkı'aya mutâbık, şekk bulunmayan, şübhe karışmayan, nakzına ihtimâl olmayan kesin ilm, inanç" demektir. (I/201 ve krş. Bakara: 4, not: 10)

yıldız gördü, "Bu imiş rabbim (ha)!?" dedi.[81a]
Derken batı/[kayboluJverince, "Ben öyle batan/[kaybolan]ları sevmem" dedi.

77. Vaktâ [ne zamân] ki ay(ı) doğmak üzere iken gördü, "Bu imiş rabbim (ha)!?" dedi.[81b]
Derken batınca [kaybolunca], "Kasem [yemîn] ederim ki" dedi, "Rab-

81a Binâenaleyh İbrâhîm (a.s), *Vakta [ne zamân] ki gece karanlığıyla başına çöküp ortalığı örttü, o zamân bir kevkeb: seyyârâttan bir yıldız görerek, "Bu benim rabbim ha!" dedi.* Evvelâ, bir yıldızın bir insânı terbiye edebileceğini (–ki *rabb* kelimesinin, bir anlamı da "terbiye edici"dir–) imkânsız görerek etrâfındakilere bir ta'rîz yaptı. Çok sürmeden o yıldız kaybolunca/bir şeyin arkasında kalıp görünmez olunca, "Ben kaybolanları sevmem" dedi. Bununla, evvelâ rubûbiyyet ve ubûdiyyette muhabbetin hakîkî sağlam temel olduğunu, fakat hareketin ve kaybolmanın te'sir delîli değil; mahlûkiyyet [yaratılmış olma], teessür [te'sir altında kalma], mahkûmiyyet, hudûs [sonradan olma] ve fenâ [yok olma] delîli olduğunu ve binâenaleyh, kaybolanın rabb olamayacağını ve kaybolana muhabbet etmenin, sonu boşa çıkacak bir dalâlet/sapıklık olduğunu ve Rabbin, bunda müessir [te'sirli] ve bunu muharrik [hareket ettirici] olan ve zevâlden [yok olmaktan] münezzeh bulunan bir yaratıcı kudret olması lâzım geldiğini anlattığı gibi, bilhassa kaybolmaya nazar-ı dikkati celbetmekle, yıldızların-gezegenlerin kaybolmasından dolayı onların yerine putları ikâme edenlerin dalâletlerini/sapıklıklarını ve çelişkilerini de gösterdi. Zîrâ, kaybolmalarından dolayı, asıllarının kâfî olmadığını teslîm ettikleri hâlde, o kaybolanların [yıldızın, ay ve güneşin], yapılan timsâllerine itibâr etmek, ne büyük tenâkuzdur/çelişkidir! (III/1966-1967)

81b Bunu müteâkib, *vaktâ [ne zamân] ki ay'ı doğarken gördü,* aynı ma'nâ ile, *"Bu benim rabbim ha!" dedi. Bu da ufûl edince [kaybolunca/bir şeyin arkasında kalıp görünmez olunca],* hem Rabbine olan yakînini ızhâr ederek, "Bu benim rabbim" sözlerinin iltizâmî olmayıp ilzâmî ve inkârî olduğunu anlatmak, hem de her ân Rabbine olan ihtiyacını itirâf ile hidâyetine şükretmek için, *"Hiç şübhe yok Rabbim bana hidâyet etmese, ben de behemahal o dallîn [mutlaka şaşkınlar/sapkınlar] gürûhundan olacaktım" dedi.* Zîrâ, bütün mes'ele, rûhâniyyet ve cismâniyyetin, enfüs ve âfâkın birleştiği bir lemha içinde tecelli eden bir hiss ve idrâke dayanıyor; bu görüş ve gösteriş olmazsa veyâ fâniyi bâki zannetmek gibi bir isâbetsizlik olursa, dalâlet/sapıklık muhakkak. Ve birdenbire ay'ın letâfet ve câzibesine kapılıvermemek de hayli zor. Binâenaleyh, doğru ve isâbetli olan, akıl ve idrâki bahşeden Allâh Teâlâ'nın bir lemha-i tevfîk ve hidâyeti olmasa, karanlıktaki beşeriyyet ay'a da tapacak, yıldıza da tapacak, puta da tapacak. (III/1967-1968)

bim beni hidâyetine mazhâr etmese idi, muhakkak şu şaşkın kavmden olacakmışım".

78-79. Vaktâ [ne zamân] ki güneş(i) doğmak üzere iken gördü, "Bu imiş rabbim (ha), bu hepsinden büyük (olduğuna göre, rabb olmalı öylemi)?!" dedi.[81c]

O da batınca [kaybolunca], "Ey kavmim!" dedi, "Haberiniz olsun, ben sizin (Allâh'a) şirk koştuğunuz şeylerden berîyim [uzağım]. Ben her dînden geçip sâde(ce) hakka eğilerek yüzümü, gökleri ve yeri yaratmış olan(a)/Fâtır'a döndüm ve ben müşriklerden değilim".

80-82. Kavmi de kendisine karşı ihticâca [delîl yarışına] kalkıştı.[81d] (Bu-

---

81c Bundan sonra, *vakta [ne zamân] ki güneşi doğarken gördü.* Ve üzerindeki gece karanlığı tamâmen açılıp gündüzün aydınlığına erdi. *"Bu benim rabbim ha!.. Bu hepsinden büyük!.." dedi* ve daha büyük bir ta'riz yaptı. *Sonra bu da uful edince [kaybolunca], "Kuşkusuz ben sizin Rabbime şerîk/ortak koştuğunuz şeylerden berîyim/uzağım. Ben hanîf, tertemiz bir muvahhid olarak bütün mevcûdiyyetimle yüzümü tüm muhteviyâtıyla şu gökleri ve yeri yaratan zât-ı ecell-i a'lâya tevcih ettim ve ben müşriklerden değilim" dedi.* Önce ve sonra müşriklere aslâ iştirâk etmediğini tasrih ederek [açıkça ifâde ederek], tevhîde yakînini ilân ve hanîfliği isbât ve takrîr eyledi.

Evet, Hz. İbrâhîm, tevhîdi isbât ve şirki ibtâl için birçok makâmda evvelâ babasıyla, sonra kavmiyle, sonra da zamânın kralı ile münâzara etmiştir. İbrâhîm'in (a.s), Allâh'ın lütfu ile göklerin ve yerin melekûtuna ıttılâ ve îkânını ve bu sâyede insânlığı Allâh'tan başka şeylere esâret ve mahkûmiyyet bağından kurtarıp beşeriyyeti sâdece Allâh'a yöneltmek için tevhîd ve hanîfliği nasıl isbât ve takrîr ettiği şöyle beyân ediliyor: İbrâhîm (a.s) yıldızı, ay'ı ve güneşi görüp her biri için, *Bu benim rabbim!* dedi. Ardından da kaybolmalarına dikkat çekerek, *Ben kaybolanları sevmem* dedi. Böylece yıldızın, ay ve güneşin insânın rabbi olabileceğini mümkün görmeyerek etrâfındakilere bir ta'riz yaptı. Sonra da sözlerinin *iltizâmî* olmayıp, *ilzâmî* ve *inkârî* olduğunu anlatmak için Rabbine olan ihtiyacını itirâf etti. (III/1965-1968)

•Bunun böyle olduğu, yâni –ba'zılarının iddiâ ettiği gibi– bir ânlığına da olsa İbrâhîm'in (a.s) yıldızı, ay'ı ve güneşi Rabb/ilâh sanmadığı/kabûl etmediği, aksine en başından itibâren tevhîd/vahdâniyyet üzere bulunduğu; yıldızı, ay'ı ve güneşi, şirki ibtâl, tevhîdi isbât için kavmine karşı delîl olarak kullandığı, babasını ve kavmini de tevhîde da'vet ettiği, 74-75 ve 83. âyetten de rahatlıkla anlaşılabilir. (E.Ö)

81d İbrâhîm (a.s) bu şekilde; yıldızın, ay ve güneşin ilâh-rabb olamayacağını göstererek, şirki ibtâl ve tevhîdi/vahdâniyyeti isbât edince, kavmi de o'na karşı

nun üzerine) o, "Siz" dedi, "bana (karşı) Allâh hakkında ihticâcamı kalkışıyorsunuz? Hâlbuki O bana hakîkati doğrudan doğru(ya) gösterdi. Sizin O'na şirk koştuğunuz şeylerden ise ben hiçbir zamân korkmam, Rabbim dilemedikçe onlar bana hiçbir şey yapamaz; Rabbim her şeyi ilmen ihata buyurdu [kuşattı], artık bir düşünmezmisiniz?

"Hem nasıl olur da ben sizin (Allâh'a) şirk koştuklarınızdan korkarım; baksanıza siz Allâh'ın, hakkında size[82] hiçbir burhân [delîl] indirmediği şeyleri O'na şerîk[83] [ortak] koşmaktan korkmuyorsunuz.

"Şu hâlde korkudan emîn olmaya iki taraftan hangisi ehakk [daha lâyık], eğer bilecekseniz (söyleyin bakalım)?!

"Îmân edip de îmânlarını bir hakksızlıkla[84] telbis etmeyen [şirkle karıştırmayan] kimseler (var ya), işte korkudan emîn olmak onların hakkıdır ve hidâyete erenler (de) onlardır".

83. Bu işte, Bizim o hücceti/[delîlî]miz ki kavmine karşı İbrâhîm'e vermiştik. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz; şübhesiz ki Rabbin hakîm(dir/hikmetlidir),[85] alîmdir [çok iyi bilendir].

84-87. Bundan maada [başka] o'na [İbrâhîm'e] İshâk ile Ya'kûb'u da ihsân ettik ve her birini hidâyete erdirdik, –daha evvel Nûh'u (hidâyete) erdirmiştik– zürriyyetinden Dâvûd'u da, Süleymân'ı da, Eyyûb'u da, Yûsuf'u da, Mûsâ'yı da, Hârûn'u da (hidâyete erdirdik), –işte muhsinler [güzel hareket eden kimselere] böyle mükâfât ederiz– Zekeriyyâ'yı da, Yahyâ'yı da, Îsâ'yı da, İlyâs'ı da (hidâyete erdirdik), –hep (bunlar) sâ-

mücâdele ve korkutma ile hüccet/delîl yarışına kalkıştılar, galebe fikrine düştüler. Cevâben İbrâhîm (a.s), onların kavlî [sözlü] ve fiilî cidâl [tartışma] ve tehdidlerini de hafife alarak ve muhabbet nokta-i nazarından ahkâm-ı rubûbiyyet ve ubûdiyyeti [rubûbiyyet hükümlerini ve kulluğu] takrîr eyleyerek galebe-i kâmilesini [mükemmel sûretteki galebesini/gâlibiyyetini] te'min eden şu hüccet/delîl ile dedi ki: ... (III/1968)

82 • Meâl'in orijinalinde atlanan *bihî 'aleykum* lafzına karşılık olarak, ***hakkında size*** ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

83 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şerîk* yerine *şirk* yazılmıştır, ki netice itibâriyle aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

84 • *Zulm* kavramına verilen, ***hakksızlık*** karşılığı yetersizdir. (E.Ö)

85 • *Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35, Fâtır: 2, not: 5; En'âm: 18, not: 19 ve Bakara: 220, not: 298. (E.Ö)

lihînden [sâlihlerden/dürüst ve erdemli kimselerden]– İsmâîl'i de, Elyesâ'ı da, Yûnus'u da, Lût'u da (hidâyete erdirdik) –her birini âlemînin [insânların] üstüne geçirdik– atalarından, zürriyyetlerinden ve kardeşlerinden bir kısmını[86] da (hidâyete erdirdik). Ve hep bunları seçtik ve hep bunları bir (dos)doğru yola hidâyetçi kıldık [hidâyet ettik/kılavuzladık].

88-90. İşte o yol (ve kılavuzlama), Allâh(ın) hudâsı/[kılavuzlamasıl]dır. O bunu(nla) kullarından dilediğine hidâyet eyler ve eğer bunlar şirk etmiş olaydılar bütün (çaba ve) mesâileri heder olmuş gitmişti. İşte bunlar kendilerine Kitâb, hüküm, nübüvvet verdiğimiz kimseler.

Şimdi şu karşıdaki (müşrik)ler buna körlük [küfr] ediyorlarsa, Biz ona körlük [kâfirlik] etmeyen bir ümmeti [kavmi][87] müekkel[88] [vekîl] kılmışız; işte o(nlar)/peygamberler[89] Allâh'ın hidâyetine eriştirdiği kimseler(dir); sen de onların gittiği yoldan yürü (ve), "Ben" de, "buna karşı sizden bir ecr [ücret] istemem. O [Kur'ân] mahzâ [sırf] âlemîni [insânları] irşâd[90] için ilâhî bir yâdigârdır".[91]

91. Allâh'ı gereği gibi (takdîr edip) tanıyamadılar; çünkü "Allâh[92] (hiçbir) beşere birşey indirmedi"[93] dediler.

---

86 •Bu kelime Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kısmı* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

87 •Meâl'de, –iki kere– *körlük etmek* diye çevirilen lafızlar *küfr* ve *kâfir*'dir. *Ümmet* diye çevirilen kelime ise *qavm*'dir. (E.Ö)

88 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mûekkel* yerine *müekkil* yazılmıştır. (E.Ö)

89 •Âyette, *peygamber* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

90 •Meâl'de, *irşâd* diye çevirilen kelime, *zikr*'dir [*hatırlatma, öğüd*'dür]. (E.Ö)

91 •Âyette, *ilâhî bir yâdigârdır* ibâresinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *in huve illâ zikrâ li'l-âlemîn* cümlesine şöyle karşılık verilebilir: *O, âlemîn* [*âlemler: tüm insânlar*] *için bir zikrden* [*hatırlatmadan* veyâ *öğüdden*] *başka birşey değildir.* (E.Ö)

92 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh* kelimesinden önce, *bir* kelimesi de vardır. (E.Ö)

93 Bu sözün bir müşrik sözü olduğu ve yukarıdan beri anlaşılageldiği üzere Mekke müşriklerinin de bu fikirde bulunduğu zâhirdir. Fakat bunu, Medîne'de yehûdilerin haham-başılarından Mâlik ibn Sayf söylemiştir. (III/1977-1978)

•Bu âyetin, yehûdilerden bir grub, yehûdilerden Finhas ya da yehûdilerin haham-başılarından Mâlik ibn Sayf hakkında nâzil olduğu yolunda rivâyetler bulunmaktadır. Ancak, âyeti bu rivâyetleri esâs alarak izah etmenin uygun olma-

De ki: "Kim indirdi o –Mûsâ'nın insânlara bir nûr, bir hidâyet olarak getirdiği– Kitâbı, ki siz onu parça parça kağıtlar yapı(p işe yaramaz kağıt tomarları olarak görü)yorsunuz, (sonra da) bunları(n bir kısmını) ortaya atıyorsunuz da bir çoğunu gizliyorsunuz, bununla berâber şimdi size ne sizin, ne atalarınızın bilmediğiniz hakîkatler öğretilmekte".

(Ey Muhammed! Onlar buna ne derlerse desinler, sen, "Onu indiren) Allâh" de, sonra bırak onları daldıkları batak(lık)ta oynaya dursunlar.

92. İşte bu (Kur'ân) da Bizim indirdiğimiz bir Kitâb (ki) feyiz ve bere-

dığı kanaatindeyiz. Zîrâ, bir yehûdinin, bir haham-başının, *Allâh beşere birşey indirmedi* demesi, acaba mümkünmü?! Nitekim, *qâlû* [*dediler*] lafzı da gösteriyor ki bu, tek kişinin sözü değildir. Bu sözün, yehûdilerin tümüne atfedilmesi de imkânsızdır; zîrâ, *Biz (yalnızca) kendimize indirilene îmân ederiz* diyerek gerisini inkâr eden; *seçilmişliklerini, Allâh'ın oğulları/sevgilileri olduklarını* (Mâide: 18), *Son Yurd'un sâdece kendilerine mahsûs olduğunu* (Bakara: 94), *Sayılı günler hâriç ateşin kendilerine dokunmayacağını* (Bakara: 80, Âl-i 'İmrân: 24), *Allâh'ın kendilerine, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere îmân etmemelerini emrettiğini* (Âl-i 'İmrân: 183) ve daha birçok şeyi Tevrât'a (–ki İsrâîloğulları'nın içinden seçilen peygamberlere indirilen vahylerden oluşmaktadır–) bağlayan yehûdilerin, *Allâh beşere birşey indirmedi* dediklerini kabûl etmek makul olmaz. Öyleyse bu söz yehûdilere değil, müşriklere âit olmalıdır. Nitekim İbn 'Abbâs, Mücâhid b. Cebr ve Abdullâh ibn Kesîr, *"Allâh bir beşere birşey indirmedi" dediler. De ki: "Kim indirdi, Mûsâ'nın insânlara bir nûr, bir hidâyet olarak getirdiği o Kitâb'ı?!"* buyruğunun muhâtabının müşrikler olduğunu ifâde etmişler, İbn Cerîr et-Taberî ve İbn Kesîr de bu görüşü tercih etmiştir. Katâde de, *Ve size, sizin ve atalarınızın bilmedikleri öğretilmekte* buyruğuyla, Arab müşriklerinin kasdedildiğini söylemiştir. Bu nedenle âyet şöyle de anlaşılmıştır: (E.Ö)

•A) (Müşrikler) Allâh'ı gereği gibi takdîr edemediler; çünkü "Allâh hiçbir beşere birşey indirmemiştir" dediler. (Resûlüm Muhammed) de ki: "Peki Mûsâ'mn insânlar için bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği, sizin ise kağıt parçaları olarak gördüğünüz o Kitâbı –ki (yehûdiler) onun bir kısmını açıklıyor, bir çoğunu ise gizliyorlar– kim indirdi?!" (E.Ö)

•B) Allâh'ı gereği gibi takdîr edemeyerek, "Allâh hiçbir beşere birşey indirmedi" diyen müşriklere de ki: "Peki Mûsâ'nın insânlar için bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği, yehûdilerin ise tomarlar hâline getirerek bir kısmını açıklayıp, bir çoğunu gizledikleri o Kitâb'ı kim indirdi?!" (E.Ö)

keti dünyâyı tutacak, evvelki Kitâblar bu tasdik etmedikçe mûteber olmayacak,[94] bir de (hem) Ummu'l-Kurâ'yı[95] [Mekkelileri] ve hem (de) bütün çevresindekileri inzâr edesin [uyarasın] diye (indirdik onu sana), ki âhiret(e îmân ederek âkıbetlerin)i te'min edecekler[96] buna îmân ederler ve onlar namazlarının üzerine muhâfız olurlar.

93. Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd eden veyâ kendine birşey vahyedilmemişken, "Bana vahyolunuyor" diyen kimseden, bir de "Allâh'ın indirdiği âyetler gibi ben de indireceğim" demekte olan kimseden daha zâlim kim olabilir?

Görsen o zâlimler(i) ölüm dalgaları içinde boğulurken, melâike ellerini uzatmış, "Çıkarın" diye, "canlarınızı! Bugün zillet azâbıyla cezâlanacaksınız; çünkü Allâh'a karşı hakk olmayanı söylüyordunuz ve çünkü Allâh'ın[97a] âyetlerinden istikbâr ed(erek/büyüklenerek yüzçevir)iyordunuz".

94. (Yine,) "Celâlim hakkı için, işte geldiniz Bize teker teker, ilk defâ yarattığımız gibi ve o size bahşedip hayâline daldırdığımız[97b] servetleri arkalarınızın gerisine bıraktınız. Hani, o sizin mevcûdiyetinizde şürekâ [ortak] olduklarını zu'm [zann ve iddiâ] ettiğiniz şefâ'atçilerinizi[98] de ya-

---

94 •Meâl'de, *Feyiz ve bereketi dünyâyı tutacak, evvelki Kitâblar bu tasdik etmedikçe mûteber olmayacak* diye karşılık verilen *mübârekun musaddıqullezî beyne yedeyhi* ibâresi, *mübârek/bereketli, önündekini doğrulayan* anlamına gelir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (III/1979-1980), *mübârektir, önündekini musaddık* [tasdikleyici/doğrulayıcı], müeyyid [te'yid edici] ve mümeyyizdir [temyiz edicidir]" şeklinde çevirip izah etmiştir. (E.Ö)

95 Bütün karyelerin anası/merkezi demek olan *Ummu'l-Qurâ*, Mekke'nin bir ismidir ki "cihânın merkezi", "insânların kıblesi" demek gibidir. İnzâr [uyarı], Mekke'nin kendisine değil, ahâlisine olacağı ma'lûm bulunduğundan ma'nâ, mecâz veyâ isnâd-ı mecâz sûretiyle *Ummu'l-Qurâ'nın ehlini* demektir. (III/1980)

96 •Meâl'de, *âhireti te'min edecekler* diye çevirilen *ellezîne yu'minûne bi'l-âhireti* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1980) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *âhirete îmân edenler* anlamına gelir. (E.Ö)

97a •Meâl'de, *Allâh'ın* diye karşılık verilen *hû* zamîri, *O'nun* demektir. (E.Ö)

97b •Âyette, *hayâline daldırdığımız* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

98 Varlığınız üzerinde rubûbiyyet [rabblık] hissesine sâhib ve ortak olduğunu zann ve iddiâ ettiğiniz, Allâh'a karşı size şefâ'at edeceğini sandığınız o ilâhlarınızı yanınızda görmüyoruz... (III/1983)

nınızda görmüyoruz; gördünüz ya aranızdaki râbıta/[bağlılar didik didik koptu ve o (ilâh olduklarını) zu'm [zann ve iddiâ] ettiklerinizin hepsi sizden kaybolup gitti" (dediğimiz vakit, görsen neler olacak neler)!

95. Allâh o tâneleri, çekirdekleri pörtleten; ölüden diri çıkarır ve diriden ölü çıkaran. İşte size söylüyorum, Allâh o. Şimdi söyleyin nereden (ve nasıl O'ndan) çevriliyor (da başkalarına tapıyor)sunuz!?

96. O tan attırıp sabah çıkaran,[99] geceyi bir âramgâh [dinlenme vakti] kılmış, şems u kameri de [güneş ve ay'ı da] birer nişâne-i hisâb [hesâb ölçüsü]. O(nların tümü) işte o azîz [kudret sâhibi], alîmin [her şeyi bilenin] takdîri.

97. Hem odur O ki, kara ve denizin karanlıklarında[100] yolu doğrultmanız için size yıldızları sebeb kılmıştır.[101] Hakîkat(en Biz) ilm ehli olanlar için âyetleri tafsîl[102] eyledik [bölümlere ayırarak açıkladık].

98. Hem odur O ki, sizi bir tek nefs/[cins]ten, (erkekli-dişili iki tür olarak) halk [inşâ] etti.[103] Demek bir müstekarr, bir de müstevda[104] var. Hakîkat(en) ince anlayışlı/fıkıh ehli olanlar için âyetleri tafsîl eyledik [kısım kısım ayırıp genişçe açıkladık].

---

99 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *attırıp sabah çıkaran* ibâresi yerine –sâdece– *attıran* kelimesi bulunmaktadır. (E.Ö)

100 •Âyetteki *zulumât* [*karanlıklar*] lafzının atlanması sebebiyle Meâl'de, *karada ve denizde* diye eksik çevirilen *fî zulumâti'l-berri ve'l-bahri* ibâresinin –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/1989) doğru olarak tercüme ettiği üzere– tam karşılığı, *kara ve denizin karanlıklarında* şeklindedir. O yüzden *kara ve denizde* ibâresini, –atlanan *zulumât* [*karanlıklar(ında)*] kelimesini ilâve ederek– *kara ve denizin karanlıklarında* şekline getirdik. (E.Ö)

101 Yâni, kara ve denizin karanlıklarında bunların delâletleri [yol göstermeleri] ile hedefinizi, yönlerinizi, kıblenizi, maddî-ma'nevî yolunuzu doğrultasınız diye yıldızları yapmıştır. (III/1989)

102 *Tafsîl*, "bir şeyi kısım kısım/bölüm bölüm yapıp belirli kısımlara ayırmak ve açıklamak"tır. (IV/2751)

103 •Krş. Nisâ: 1, not: 1 ve A'râf: 189 ve bkz. II/1271-1272 ve IV/2350-2351. (E.Ö)

104 Çeşitli yorumlara konu olan bu kelimeler, hem 'sâbit', hem de 'geçici' olmayı ifâde eder. Aynı menşe'den olduğunuz hâlde vücûda gelmeniz muhtelif; hâller, davranışlar, bir hâlden bir hâle geçme husûslarında hem müttefik, hem muhtelif de muhtelif. (III/1990-1993)

99. Yine odur O ki, semâ/[gök-bulut]dan bir su indirdi; derken onunla her şeyin nebâtını [bitkisini] çıkardık, derken ondan bir yeşillik çıkardık, ondan birbiri üzerine binmiş tâneler çıkarıyoruz, hurma ağacından da tal'ından [tomurcuğundan] sarkan salkımlar ve üzümlerden bağlar (çıkardık), zeytini de, narı da (çıkardık, ki bunlar hem) birbirine benzer, (hem) benzemez. Bakın her birinin meyvesine; bir meyve verdiği vakit, bir de kemâle erişin(c)e; şübhesiz şu size gösterilen(ler)de îmân ehli olanlar için birçok âyet/[alâmet]ler vardır.

100-101. Bir de tuttular, Allâh'a cinnleri [gizli mahlûkları] şerîk [eş/ortak] koştular; hâlbuki O onları yarattı. Bundan başka O'na oğullar ve kızlar (isnâd ederek) saçmaladılar, ne dediklerini bildikleri yok.[105]

O'nun zât-ı sübhânisi[106] onların vasıfla(ndırmala)rından[107] çok münez-

105 *Cinn* ismi altında dâhil olan, nazarlardan örtülü karanlık mahlûkâta veyâ gözle görünmez maba'de't-tabii rûhanî kuvvet ve cevherlere ulûhiyyetten veyâ rubûbiyyetten velâ hâlıkıyyetten hisse/pay vererek onları Allâh'a denk veyâ mâdun [düşük/aşağı] ortak yaptılar, kimi melek, kimi İblis cinsine, kimi ise hepsine muhtelif namlarla taptılar veyâ zâtî kudret ve te'sir isnad ettiler.
Müfessirlerin beyânına göre, buradaki *cinn*, "meleklere ve şeytânlara dahi şâmil umûmî bir ma'nâya masruf"tur. İbn 'Abbâs demiştir ki: "*Cinn* lafzı, istitar'dan müştaktır. Melekler ve ale'l-umûm rûhânîler de gözle görünmezler ve sanki gözlerden müstetir gibidirler. (III/1998)
•Meâl'de, *O'na oğullar ve kızlar saçmaladılar, ne dediklerini bildikleri yok* diye çevirilen *haraqû lehu benîne ve benâtin bi-ğayr-i 'ilm* ibâresine, *Hiçbir ilme dayanmaksızın O'na oğullar ve kızlar uydurdular/icad ettiler/isnâd ettiler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, *bi-ğayr-i 'ilm* için bkz. En'âm: 119, not: 131. (E.Ö)

106 •Âyette, *zât-ı sübhânisi* ibâresinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *sübhânehû ve te'âlâ 'ammâ yasıfûn* ibâresine şöyle karşılık verilebilir: *O, onların vasıflandırmalarından [tavsiflerinden/nitelendirmelerinden] sübhân/münezzeh ve yücedir.* Yâhud: *O, münezzeh ve yücedir onların vasıflandırmalarından/tavsiflerinden.* Yâhud: *Münezzeh ve yücedir O, onların vasıflandırmalarından/tavsiflerinden.* Yâhud: *Onların vasıflandırmalarından/tavsiflerinden münezzeh ve yücedir O.* (E.Ö)

107 •Meâl'de, *vasıflarından* diye çevirilen *ammâ yasıfûne* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2005) doğru olarak çevirdiği üzere– *tavsiflerinden [vasıflandırmalarından/nitelendirmelerinden/isnâdlarından]* anlamına gelir. (E.Ö)

zeh ve müteâli/[yüce]dir; göklerin ve yerin (ve bunlarda bulunan her şeyin) mübdîi[108] [örneksiz/yoktan yaratıcısıdır]. O'na veled [O'nun çocuğunun olması] nasıl tasavvur edilir ki, bir eşi bulunmak mümkün değil; (zâten) O(dur) her şeyi yaratmış (olan) ve her şeye alîm [her şeyi çok iyi bilen].

102-103. İşte size bu evsaf [vasıflar] ile işâret olunan zât-ı a'lâ/[yüce zât]-dır[109] Allâh rabbiniz;[110] (ki O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O, her şeyin hâlıkı [yaratıcısı] O; o hâlde O'na kulluk edin, her şeye karşı (güvenip) dayanılacak vekîl de O.[111] O'nu gözler (görmez ve) idrâk etmez, gözleri O (görür ve) idrâk eder. Öyle latîf [bütün inceliklere nüfûz eden veyâ tasavvur ve idrâk ötesinde bulunan], öyle habîr[112] [her şeyden haberdar] O.

104. (Ey hakk ma'bûddan yüz çevirip Allâh'ın Resûlü'nü yalanlayanlar!) Hakîkat(en) Rabbinizden size (bu ilâhî kelâm yoluyla) birçok basîretler[113] [anlama ve kavrama vâsıtaları] geldi; artık kim gözünü açar görürse kendi lehine, kim de körlük ederse kendi aleyhinedir; ve o

---

108 *Göklerin ve yerin mübdîi [ibda edicisi]*: Göklerin, yerin ve bunlarda bulunan her şeyin –örneksiz olarak– ibda edicisi; yâni, örneksiz yaratıcısı/yoktan varedeni. (III/2005-2006)

109 •Âyette, *size bu evsaf ile işâret olunan zât-ı a'lâdır* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

110 •Meâl'de, *Allâh rabbiniz* diye çevirilen *Allâhu rabbukum* lafzının doğru karşılığı, *rabbiniz Allâh* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

111 •Meâl'de, *Her şeye karşı dayanılacak vekîl de O* diye çevirilen *ve huve 'alâ külli şey'in vekîl* ibâresine, *Ve O, her şeye vekîldir* veyâ *Ve O, herşey üzerine/üzerinde vekîldir* yâhud *Ve herşey üzerine/üzerinde vekîl O'dur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

112 *Latîf ancak O'dur*: Her lütuf O'nundur. *Habîr de O'dur*: Her şeye muttali olan, her doğru haberi veren ancak O'dur. (III/2017)
•Bu âyetteki *latîf* kelimesine, *lütuf* ma'nâsı vermek, –buradaki bağlamı açısından– pek uygun görünmemektedir. O nedenle burada *latîf* kelimesini, ya "Allâh'ın, insânın tasavvurunun, tahayyül ve idrâkinin erişemediği bir konumda bulunduğu"; ya da "Allâh'ın her şeye, bütün inceliklere nüfûz ettiği" şeklinde anlamak daha uygun olur. Ve ayrıca krş. Hacc: 63; Lokmân: 16; Ahzâb: 34; Mülk: 14, not: 7. (E.Ö)

113 *Basîretler*; yâni, kalb gözüyle görülebilecek uyarıcı, tenbih edici şeyler, şâhidler geldi. (III/2017-2018)

hâlde (onlara de ki:) "Ben size karşı muhâfız değilim".[114a]

105-106. Yine âyetleri böyle şekilden şekile koyuyoruz ki, hem (hakka karşı) o körlük edenler sana, "(Sen gizlice) ders almışsın"[114b] desinler, hem on(lar)u –ilm şânından olanlar[115a] için– tebyîn [beyân] edelim. Rabbinden sana ne vahyolunuyorsa ona tâbi ol, –(ki Allâh'tan) başka ilâh yok, (ilâh) ancak O– (ve o) müşriklere bakma!

107. Allâh dilese idi, (onları cebren mü'min kılardı da) müşrik olmazlardı.[115b] Biz seni onların üzerine murâkıb[115c] [gözcü-muhâfız] (olarak) göndermedik, sen onlara vekîl de değilsin.

108. *Maamâfih* [öyle iken],[116] onların Allâh'tan beride taptıklarına sebb

---

114a "Basîretleri [kalb gözleri] kör olanlara Allâh hafîz [muhâfız] ismiyle muâmele etmez". Burada müfessirler *hafîz* ismini, cezâ veyâ mükâfât vermek üzere amelleri murâkabe ve hıfz eden *raqîb* ma'nâsıyla tefsîr ettiklerinden dolayı, "Bu âyet Hz. Peygamber'in lisânı üzere vârid olmuştur" diyorlar. Ve bunu, *Yâ Muhammed! De ki: "Sizin üzerinize hafîz, yâni amellerinizi murâkabe ve hıfz ederek cezâlandıracak olan raqîb ben değilim Allâh'tır, ben sâdece bir resûlüm"* meâlinde tefsîr ediyorlar. Fakat biz bu te'vîli pek de uygun bulmuyoruz. (III/2019-2020)

114b İbn Kesîr ve Ebû Âmir kıraatlerine göre *dâreste* [*müdârese etmişsin*]; yâni, "Kitâb Ehli, okumuş birtakım kimseler ile müzâkere etmişsin, bu ma'lûmâtı o sûretle ediniyorsun ve söylediklerini vahiyle değil, o müzâkere ile söylüyorsun" şeklindedir. İbn Âmir kıraatine göre ise, *dereset* [bunlar, yâni senin okuduğun şeyler zamânı geçmiş, bugün için hükmü kalmamış eski şeyler] şeklindedir. (III/2020-2021)

115a *Li-qavmin ya'lemûn* [*bilen bir kavm için/ilim şânından olanlar için*]: Âyetlerin ma'nâ ve mefhûmlarını bilecek olanlar için... (III/2021)

115b *Allâh dilese idi, onlar da müşrik olmazlardı;* îmânı onların ihtiyârlarına [tercihlerine] bırakmaz, onları şirkten muhâfaza eder, cebren mü'min kılardı/yapardı. (III/2021)

115c •Meâl'de, *Biz seni onların üzerine murâkıb göndermedik* diye çevirilen *ve mâ ce'alnâke 'aleyhim hafîzâ* ibâresi; Tefsîr'de, *Biz seni onların üzerine muhâfız da ta'yîn etmedik* [*kılmadık/yapmadık*] şeklinde tercüme edilmiştir, ki bu, daha uygundur. (E.Ö)

116 •Meâl'de, *Allâh'tan beride taptıklarına* diye çevirilen *yed'ûne min-dûnillâhi* ibâresi, Tefsîr'de (III/2022), *Allâh'tan başkasına yalvaranlara, tapanlara...* şeklinde tercüme edilmiştir. Meâl'deki tercümeye göre, "Allâh'ı bırakıp çağır-

de etme/[sövmelyin ki, (onlar da) cehâletle tecâvüz ederek[117] Allâh'a sebbetmesinler.[118] Her ümmete böyle amellerini tezyîn etmişiz/[güzel göstermişiz]dir. Sonra ise hep dönüp Allâh'a[119] varacaklar, o vakit kendilerine tamâmen haber verecek ne yapıyorlardı.

109-110. Bir de, olanca yemînleriyle Allâh'a kasem [yemîn] ettiler, ki eğer kendilerine bambaşka[120a] bir âyet [mu'cize] gelirse imiş, her hâlde [mutlaka] ona îmân edeceklermiş.

(Ey Resûlüm) de ki: "Âyet/[mu'cize]ler ancak Allâh'ın nezdinde [yanında]: (mu'cizeye kâdir olan yalnızca O'dur)!"

Siz ne bileceksiniz ki, doğrusu onlar o âyet[120b] [mu'cize] geldiği vakit de îmân etmeyecekler. Biz onların kalblerini ve gözlerini ters döndürürüz; ilkin buna îmân etmedikleri gibi bırakıveririz kendilerini de tuğ-

---

dıkları ilâhlar", Tefsîr'deki tercümeye göre ise "Allâh'tan başkasına çağıran kimseler/müşrikler" kasdedilmektedir. (E.Ö)

117 •Meâl'de, *cehâletle tecâvüz ederek...* diye karşılık verilen *'adven bi-ğayr-i 'ilm* ibâresine, *(öfke ve) düşmanlıkla bir ilme/hakîkate dayanmaksızın, hevâlarına uyup zanna dayanarak* şeklinde karşılık vermek belki daha uygun olabilir. Dolayısıyla âyetin ilk cümlesi şöyle çevirilebilir: "Onların, Allâh'ın dûnundan/Allâh'ı bırakıp (yardıma) çağırdıkları (veyâ Allâh'tan başkasına/Allâh'ın aşağısından ilâh edindikleri şeylere çağıranlar) hakkında kötü konuşmayın, yoksa (onlar da öfke ve) düşmanlıkla hiçbir ilme/hakîkate dayanmaksızın Allâh hakkında kötü/uygunsuz konuşurlar". Ayrıca krş. En'âm: 119, not: 131; En'âm: 143-145, not: 170. (E.Ö)

118 Yâni, onlara; taptıkları, kendilerine hürmet ettikleri şeyleri karıştırarak, meselâ, "Kahrolsun taptığınız" veyâ "Dîni şöyle böyle" gibi bir sebb ve şetm ile hitâb ederek söverseniz; vicdânlarına, hissiyyâtlarına basmış olursunuz, onlar da hiddetlenerek ve cehâletlerinden dolayı misliyle [aynıyla] karşılık verdikleri zannında bulunarak, "Biz de sizinkine" diye sizin söylediklerinizi iâde ederler. (...) Hâsılı, herhangi bir milletin, ne kadar bâtıl olursa olsun mukaddesâttan saydıkları [kutsal kabûl ettikleri] şeylere şebbetmekten [sövmekten] sakınmak gerekir. (III/2022-2023)

119 •Meâl'de, *Allâh'a* diye çevirilen *rabbihim* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2024) doğru olarak açıkladığı üzere– *Rabb'lerine* [*onların/kendilerinin Rabbine*] demektir. (E.Ö)

120a •Âyette, *bambaşka* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

120b •*Âyet* kelimesinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

yân/[taşkınlık]ları içinde kör(ü)körüne bocalar[120c] giderler.

111. Biz onlara, dedikleri gibi melekler indirmiş olsak da, ölüler kendileriyle konuşsa da ve bütün mevcûdâtı karşılarında fevc fevc[120d] haşrederek [toplayarak] kefil göstersek de yine –ihtimâli yok– îmân edecek değillerdi; meğer ki Allâh dilemiş olsun. Lâkin (onların) [müşriklerin] çokları bu hakîkatin câhili bulunuyorlar.[121a]

112. Ve böyle Biz her peygambere ins ü cinn şeytânlarını[121b] düşman kılmışızdır. Bunlar aldatmak i-çin birbirlerine lafın yaldızlısını[122] telkin eder dururlar. Eğer Rabbin dilese idi bunu yap(a)mazlardı; o hâlde bırak şunları, uydurdukları hurâfât [hurâfeler/iftirâlar] ile haşrolsunlar![123]

113. Bir de (ona)/o yaldızlı lafa, âhirete inanmayan/[îmân etmeyen]ların gönülleri aksın ve onu (beğenip ondan) hoşlansınlar ve bu ele geçirmekte oldukları vâridâtı [kötülükleri] elde etsinler diye öyle yaparlar.

120c •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bocalar* yerine *bocalarlar* yazılmıştır. Netice itibâriyle aynı ma'nâyı verse de, Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö.)

120d •Âyette, *fevc fevc* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

121a •Meâl'de, *lâkin çokları bu hakîkatin câhili bulunuyorlar* diye tercüme edilen *lâkinne ekserahum yechelûn* ibâresine, *lâkin/fakat onların çoğu/çokları câhillik ediyor* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. Ayrıca, buradaki (ve diğer âyetlerdeki) *cehlin-câhilliğin,* "tahsilsizlik-bilgisizlik" ile bir alâkasının olmadığı da unutulmamalıdır. (E.Ö)

121b İnsânın dostu/yakını olmayıp onunla münâsebeti bulunmayan ve nazarından örtülü bulunan yabancılar ve perde arkasında hareket edenler de *ins* mukâbili olan *cinn* mefhûmuna dâhil olabilir. Ancak cinni, buna hasretmek doğru olmaz. Velhâsılı, ister insândan, ister cinnden olsun; serkeş, mütekebbir, fitneci, inadçı, kaypak, yola gelmez olanların tümüne "şeytân" denilir. (III/2029-2031)

122 İçi bozuk, dışı süslü aldatıcı sözler... (III/2032)

123 •Âyette, *hurâfât ile haşrolsunlar* ibâresinin karşılığı yoktur. Bu âyette, *O hâlde bırak şunları, uydurdukları hurafât ile haşrolsunlar* diye çevirilen *fe-zerhum ve mâ yefterûn* ibâresi, En'âm: 137'de *O hâlde bırak onları, uydurdukları kânûnlarla ne hâlleri varsa görsünler* şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ibâreye, "Öyleyse bırak onları ve uydurduklarını/uydurduklan şeyleri!" yâhud "Öyleyse onlan, uydurduklarıyla/uydurdukları şeylerle (başbaşa) bırak!" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

114. "Şimdi" de, "Allâh[124] size, mufassalan[125] [hiçbir şübhe ve karışıklığa meydan vermeyecek şekilde hakk ile bâtılı ayırıp apaçık ortaya koyan] Kitâb indirmiş iken, ben Allâh'tan başkasını(n)mı hakem (olmasını) isteyeceğim?!"[126]

Kendilerine Kitâb verdiklerimiz de bilirler ki, o [Kur'ân] tamâmıyla hakk olarak senin Rabbinden indirilmiştir;[127] sakın şübhelenenlerden olma!

115. Rabbinin kelimesi [kelâmı] doğrulukça da, adâletçe de tam kemâlindedir; O'nun kelimelerini değiştirebilecek yok.[128] Semî [işiten] O, alîm [bilen] O.

116. Yer(yüzün)de (bulunan) ki(mse)lerin ekserisine uyarsan seni Allâh yolundan saptırırlar;[129] onlar (Allâh'tan gelen bir ilme dayanmaz,) sırf zann ardında gider ve sâde atarlar.

117. Her hâlde [elbette] Rabbindir en ziyâde bilen; kim yolundan sapıyor, doğru gidenleri en ziyâde bilen de O.

118-119. O hâlde eğer O'nun âyetlerine inanan(lar)/mü'minler iseniz, üzerlerine Allâh(ın) ismi anıl(arak boğazlan)mış olan (hayvân)lardan yeyin!

O size –(yemeye) muztarr [mecbûr] olduklarınız müstesnâ [hâriç] olmak üzere– harâm kıldığı neler ise ayrı ayrı bildirmiş[130] iken, üzerlerine Allâh(ın) ismi anıl(arak boğazlan)mış

---

124 •Meâl'de, *Allâh* karşılığı verilen lafız, *huve*'dir [*O*'dur]. (E.Ö)

125 Hiçbir şübhe ve karışıklığa meydan vermeyecek şekilde hakkı bâtıldan ayırarak hükmünü açıkça ve kesin olarak bildiren Kitâb indirmişken, ben şimdi şeytânların yaldızlı sözlerine meylederek aramızda hakkkıyı-hakksızı ayırmak için Allâh'ın hükmünü bırakıp ona karşı Allâh'tan başkasınımı hakem seçeceğim?! (III/2033)

126 Allâh, hakkı bâtıldan ayıran Kitâb indirip hükmünü apaçık bildirmişken, –kimin hakklı olduğunu anlamak için– Allâh'ı bırakıp başka hakem seçmem olacak şeymi?! (III/2034)

127 Kendilerine Kitâb verdiğimiz kimseler [yehûdi ve hristiyanlar] o Kitâbın, yâni Kur'ân'ın, hakk ile Rabbinden indirildiğini bilirler. (III/2034)

128 Rabbinin kelimelerini değiştirebilecek; ona karşı hâkimlik, mümeyyizlik, musahhihlik edecek hiçbir şey, hiçbir kimse yoktur. (III/2035)

129 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *saptırırlar* yerine *saptırlar* yazılmıştır, fakat netice itibâriyle aynı anlamı verir. (E.Ö)

130 • *Tafsîl* [*ayrı ayrı bildirilen şeyler*] hakkında bkz. Mâide: 3-5 ve En'âm: 97, not: 102. (E.Ö)

olan (hayvân)lardan niye yemeyeceksiniz?!
Evet, bir çokları bildiklerinden değil,[131] mücerred [sırf] hevâlarıyla halkı behemehâl [her hâlukârda] dalâlete düşürüyorlar. Şübhesiz ki Rabbindir o mütecâvizleri[132] en ziyâde bilen.

120-121. Günâhın açığını da bırakın, gizlisini de; çünkü günâh kazananlar yarın kazandıklarının cezâsını muhakkak çekecekler. Üzerlerine Allâh(ın) ismi anıl(arak boğazlan)mamış olanlardan yemeyin; çünkü o kat'î bir fıskтır.[133]
Bununla berâber şeytânlar[134] kendi yâranı/[dostları]na sizinle mücâdele etmeleri için mutlaka telkinâtta bulunacaklardır, eğer onlara itaat ederseniz şübhesiz siz de müşriksinizdir.

122-123. Hem, bir adam ölü iken Biz onu diriltmişiz ve kendisine bir nûr vermişiz, insânlar içinde onunla yürüyor; hiç o, –bi't-temsîl– zulmet/[karanlık]ler içinde kalmış ve ondan bir türlü çıkamayacak bir hâlde bulunan kimse gibi olurmu?!
Fakat kâfirlere amelleri öyle yaldızlı (ve güzel) gösterilmektedir. (İşte) böyle(ce) her karye/[memleket]de de (oranın) mücrimlerinin [günâha batmış suçlularının] büyüklerini mevki'de bulundurmaktayız[135] ki, orada mekr [entrika] yapsınlar. Hâlbuki bunlar mekri başkasına değil, kendilerine yapıyorlar da farkına varmıyorlar.

124. Bunlara, bir âyet [Peygamber'in doğruluğuna delâlet eden bir alâmet/delîl] geldiği zamân, "Allâh'ın peygamberlerine verilen risâlet aynıyla bizlere (de) verilmedikçe sana aslâ îmân etmeyiz" diyorlar.

---

131 •Meâl'de, ***bildiklerinden değil*** diye çevirilen ***bi-ğayri 'ilm*** ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de (III/2038) açıkladığı üzere– ***(sağlam, şaşmaz bir kaynaktan, yâni Allâh'tan gelen) bir ilme dayanmaksızın*** anlamına gelir. Ayrıca krş. En'âm: 143-145, not: 170; III/2073. (E.Ö)

132 Kimlerin hakktan bâtıla, helâlden harâma geçtiklerini en iyi bilen ve cezâlarını verecek olan Rabbindir ey Muhammed! (III/2038)

133 ***Fısk,*** "itaatten çıkmak, emre itaat etmemek, ba'zı durumlarda dînden çıkmak ve şirke düşmek"tir. (III/2042)

134 ***Şeytânlar***'dan kasıd, "gizli şeytânlar, İblîs ve ordusu, yâni cinn şeytânları"; ***bunların dostları***'ndan murâd da "insân şeytânları ve tâbileri" olduğu zâhirdir. (III/2043)

135 Her karyede; her köy ve şehirde, her belde ve memlekette de, oranın büyüklerini [ekâbir ve eşrâf takımını] o karyenin suçluları yaptık... (III/2046)

Allâh risâletini nereye (ve kime) tevdî edeceği/[vereceğil]ni daha iyi bilir. Mekkârlık/[hilekârlık yaptık]larından dolayı öyle (günâha gömülmüş) mücrim/[suçlulere yarın Allâh yanında hem bir küçüklük (ve zillet), hem pek şiddetli bir azâb isâbet edecek.

125-127. Hâsılı, Allâh her kimi hidâyetine erdirmek isterse onun[136] islâma [Kendisine teslîm olma arzusuna] sînesini açar/gönlüne genişlik verir;[137] her kimi de dalâlet(t)e bırakmak isterse, onun da kalbini daraltır, öyle sıkıştırır ki, sanırsın öfkesinden[138] göğe çıkacak. Îmâna gelmezleri Allâh o murdarlık içinde hep böyle bırakır; bu islâm[139] ise doğrudan doğru(ya) Rabbinin yolu.[140]

Cidden aklını başına alacak bir kavm için âyetleri tafsîl[141] eyledik [bölüm

---

136 •Meâl'de karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık olarak, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

137 *Sînenin [göğsün] açılması/gönle genişlik verilmesi,* hem kuvvet ve tahammülden, hem de sürûr ve ferâhtan kinâyedir. *Göğsün islâm [teslîmiyyet] için açılması* ise, kişiyi hakkı seve seve kabûle hazırlamaktan ve ona muhâlefetten arındırılmış bir kâbiliyyet bahşetmekten kinâyedir. (III/2049-2050)

138 •Âyette, *öfkesinden* kelimesinin karşılığı olmadığı gibi, *sanırsın öfkesinden göğe çıkacak* şeklindeki çeviri de uygun değildir. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de, "Göğsünü daraltır, sıkar, son derece tıkar bunaltır. Hem öyle alelâde ve kısa bir yokuşa değil, sanki dik yukarı göğe tırmanıyormuş gibi olur; göğe tırmanmak kendisince nasıl icrâsı mümkün olmayan bir külfet ve zahmet ise, îmân ve islâm da ona o derece güç gelir" (III/2050) açıklamasını yapmıştır. (E.Ö)

139 •Âyette, *islâm* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

140 •Meâl'de, *Bu islâm ise doğrudan doğru Rabbinin yolu* diye çevirilen *hâzâ sırâtu rabbike mustaqîmen* ibâresine, şu karşılıklardan biri verilebilir: A) *Bu* (kânûn/sebeb-sonuç kânûnu, yâni Allâh'ın, hidâyete ulaştırmayı irâde ettiği kimsenin göğsünü Kendisine teslîmiyyet için genişletmesi, dalâlette kalmasını irâde ettiği kimsenin de göğsünü göğe tırmanıyormuş gibi daraltması), *Rabbinin dosdoğru [şaşmaz/değişmez] yoludur.* B) *Bu* (kânûn, yâni hidâyetine erdirmeyi irâde ettiği kimsenin göğsünü, Allâh'ın, Kendisine teslîm olma arzusuyla dolduracağı; dalâlette bırakmayı dilediği kimsenin göğsünü ise daraltacağı ve murdarlık içinde bırakacağı kânûnu), *Rabbinin yoludur; dosdoğrudur.* (E.Ö)

141 •*Tafsîl* kelimesi için bkz. En'âm: 97, not: 102. (E.Ö)

bölüm yapıp açıkladık]. Rabb'lerinin indinde [yanında] selâm [esenlik] yurdu[142a] onlarındır, bütün yapacak oldukları işlerde [amelleri sebebiyle] kendilerinin velîsi [yakını-dostu] de O'dur.

128. O hepsini toplayıp haşredeceği[142b] gün, "Ey cinn ma'şeri [şeytânî topluluk]! Hakîkaten şu ins(ân kümelerin)e çok (kötülük) ettiniz" diye(cek).

Bunların ins(ânlar)den olan yardak/[dost]ları (da), "Yâ Rabbenâ!"[143] diyecekler, "Yekdiğerimizden istifâde ettik ve bizim için takdîr buyurmuş olduğun ecele;[144] ecelimize[145] yettik".[146]

(Bunun üzerine Allâh) buyuracak ki: "Ateş ikâmetgâhınız; Allâh'ın dilediği zamânlardan başka hepiniz[147] ondasınız".

Hakîkat(en) Rabbin hakîm/[hikmet

142a •Meâl'in orijinalinde, *selâm yurdu* ibâresinin yanında, –Matbu nüsha'da tırnak içinde, Osmanlıca Yazma nüsha'da ise tire içinde– ibârenin orijinali olan *dâru's-selâm* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

142b •Bu âyette, *hepsini toplayıp haşredeceği* diye karşılık verilen *yahşuruhum cemî'ân* ibâresine, Sebe: 40'ta *onları birlikte mahşere toplayacağız* şeklinde karşılık verilmiştir. Ancak her ikisi de uygun değildir. Ve *haşr* kelimesiyle ilgili olarak krş. Yûnus: 45 ve Fussilet: 19. (E.Ö)

143 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzı, *Rabbimiz* anlamına geldiğinden –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* diye karşılanması daha uygun olur. (E.Ö)

144 •Meâl'de, *Bizim için takdîr buyurmuş olduğun ecele yettik* diye eksik çevirilen *ve belağnâ ecelene'llezî eccelte lenâ* ibâresine, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr kısmında (III/2053) şöyle karşılık verilmiştir: *Ve bizim için ta'yîn ve tesmiye ettiğin [isimlendirdiğin/belirlediğin] ecelimize yettik; bize verdiğin mühletin nihâyetine erdik.* (E.Ö)

145 •Meâl'in orijinalinde atlanan *ecelenâ* lafzına karşılık, *ecelimize* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

146 Yâni, –sûrenin başında, *müsemmâ bir ecel de indindedir [isimlendirilmiş/belirlenmiş bir süre de yanındadır]* diye beyân olunan– haşr ve Kıyâmet Günü'ne ulaştık. (III/2053)

147 •Âyette, *zamânlardan* ve *bepiniz* kelimelerinin karşılığı yoktur; dolayısıyla ibâreye şöyle karşılık verilmesi uygun olur: *İkâmetgâhınız ateştir, –meğer ki Allâh dileye– temelli onda kalacaksınız* veyâ *İçinde temelli kalmak üzere ikâmetgâhınız ateştir; meğer ki Allâh dileye.* Âyetin kasdı şudur: "Allâh, içinde temelli kalmak üzere ikâmetgâhınızın ateş olmasını dilemiştir". (E.Ö)

sâhibi]dir, (her şeyi) habîrdir[148] [bilendir].

129. Ve işte Biz zâlimlerin ba'zısını ba'zısına –kesbleri [kazandıkları/işledikleri günâhlar] sebebiyle– böyle dost ederiz.

130. (Allâh,) "Ey ins ü cinn ma'şeri [şeytânî topluluk]! İçinizden size, âyetlerimi anlatır ve bu gününüzün gelip çatacağını haber verir[149a] peygamberler gelmedimi?" (diye soracak.)

(Onlar da cevâben, "Evet geldi;) yâ Rabbenâ!"[149b] diyecekler, "kendilerimizin aleyhine şâhidleriz".

Evet, dünyâ [süflî/yakın/şimdiki] hayât[150] onları aldattı da –kendileri aleyhlerinde olarak– kâfir idiklerine şâhid oldular.

131-132. Bu şundan ki; Rabbin memleketleri, (uyarıcı bir peygamber göndermeden) ahâlisi (hakktan) ğâfil hâldeler iken, zulüm ile helâk edici değildir.

Ve her biri için amellerinden dereceler vardır; Rabbin ne işlediklerinden ğâfil de değil.

133. Rabbin ğanî[151] [ihtiyaçsız], merhametli; yoksa dilerse sizi ortadan kaldırır, arkanızdan yerinize dilediğini getirir, nasıl ki sizi başka bir kavmin zürriyyetinden inşâ buyurdu.

---

148 • Âyetteki *hakîmun alîmun* lafzı, Matbu nüsha'da *hakîmdir, habîrdir* şeklinde –yanlış– dizilmiş, Osmanlıca Yazma nüsha'da ise *alîmdir, hakîmdir* diye yazılarak ibâre tersine çevirilmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (III/2054) doğru olarak karşıladığı üzere bu ibâre, *hakîm* [*çok hikmetli/hikmet sâhibi*], *alîm* [*çok iyi bilen*] anlamına gelir. (E.Ö)

149a • Meâl'de, *...size âyetlerimi anlatır ve bu gününüzün gelip çatacağını haber verir...* diye çevirilen ibâre, Tefsîr metninde (III/2055) ise, "Size sizden resûller gelmedimi?! Onlar size Benim âyetlerimi nakl ü beyân ediyor ve bu gününüzün, bu korkunç haşr günü'nün bu dehşetli telâkisini [buluşmasını/karşılaşmasını/kavuşmasını] haber vererek sizi inzâr ve tahzir eyliyor/[uyarıyor ve sakındırıyor]lar değilmi idi?!" şeklinde daha serbest bir karşılık verilmiştir. Bu ibâreye, *...âyetlerimi size anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınız husûsunda sizi inzâr eden/uyaran...* veyâ *...âyetlerimi size anlatan ve bu gününüze kavuşacağınıza dâir sizi inzâr eden...* şeklinde karşılık verilmeşi mümkündür. Aynı ibârenin diğer bir çevirisi için bkz. Zümer: 71, not: 74. (E.Ö)

149b • *Yâ Rabbenâ* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

150 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108, (daha geniş bilgi için bkz. I/402-403). (E.Ö)

151 *Ğanî:* Hiçbir ihtiyacı olmayan, her şeyden (ve herkesten) müstağni, bütün hazinelerin sâhibi. (II/901)

134. Size edilen va'd ve va'îd[152] [tehdid] muhakkak başınıza gelecektir, siz (Allâh'ı âciz bırakıp) onun önüne geçemezsiniz.[153a]

135. "Ey kavmim!" de, "Bütün kuvvetinizle yapın yapacağınızı,[153b] ben vazifemi yapıyorum. Artık yakında bileceksiniz, dünyâ[154] evinin sonu kimin olacak?! Şu muhakkak ki zâlimler felâh bulmazlar".

136. Tuttular, Allâh (ve ilâhları/putları) için, O'nun yarattıklarından; hars [hâsılât/ekinler] ve en'âmdan[155] [deve, sığır ve davar cinsi hayvânlardan] bir(er) hisse ayırdılar, –zu'mlarınca [zann ve iddiâlarınca]– "Şu" dediler, "Allâh için, şu da şerîk/[ortak/ilâh]-lerimiz için".[156a]

Ammâ, şerîkleri [ortakları/ilâhları/putları] için olan Allâh tarafına geç-

152 •Âyette, *ve va'îd* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

153a •Bu âyette, *Siz onun önüne geçemezsiniz* diye çevirilen *ve mâ entum bimu'cizîn* ibâresi Yûnus: 53'te *Ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız*; Hûd: 33'te *Ve siz O'nu âciz bırakacak değilsiniz*; 'Ankebût: 22'de *Siz de âciz bırakacak değilsiniz*; Şûrâ: 31'de *Siz âciz bırakacak değilsiniz* şeklinde tercüme edilerek, aynı aynı beş âyette geçen aynı ibâreye –bağlamın zorunlu kıldığı bir farklılık bulunmadığı hâlde– beş farklı karşılık verilmiştir. (E.Ö)

153b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, *Bütün kuvvetinizle yapın yapacağınızı, ben vazifemi yapıyorum* diye çevirdiği ve hiçbir açıklamada bulunmadığı ibâreye şöyle karşılık verilmesi daha uygun olabilir: *Bulunduğunuz hâl üzere sâbit kalın, ben bulunduğum hâl üzere sâbit kalmaya devâm edeceğim;* yâni, küfrünüz ve bana karşı gösterdiğiniz düşmanlığınızda kararlı olun, ben de İslâm'da ve size karşı sabır göstermede kararlı olacağım. (E.Ö)

154 •Âyette, *dünyâ* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

155 *Hars:* Hâsılât/ekinler (III/2059). *En'âm:* (Erkeği ve dişisiyle) deve, sığır [(erkeği ve dişisiyle) manda, düve, inek, tosun, boğa, öküz], koyun-(koç), keçi-(teke). (III/1549, 2060, V/3087, 3127-3128, 3398)

156a Arab müşrikleri ekinlerden bir kısmı ile, (erkeği ve dişisiyle) deve, sığır [(erkeği ve dişisiyle) manda, düve, inek, tosun, boğa, öküz] ve davar cinsinden: koyun (ile koçtan), keçi (ile teke)den ba'zılarını kendi fikirlerince Allâh ve ilâhları nâmına ayırırlar; Allâh için ayırdıklarını misâfir ve fakîrlere, ilâhları için ayırdıklarını ise onların masraflarına, huzûrlarında yapılacak âyinlere, kesilecek kurbanlara ve ilâhların hizmetçilerine sarfederlerdi. Eğer Allâh için ayırdıkları iyi çıkar, gelişip artarsa onu ilâhlarına tahsîs ederler, fakat ilâhları için ayırdıkları iyi çıkarsa onu onlar nâmına bırakıp, "Allâh'ın ihtiyacı yok, bunlar ise fakîr" derlerdi. Böylece ilâhlarını Allâh'a tercih eder, Allâh için ayırdıklarını Allâh için harcamazlardı. (III/2060)

mez,[156b] Allâh için olana gelince o, şerîkleri tarafına geçer;[156c] ne fenâ hükûmet yapı(p hüküm veri)yorlar.

137. Yine bunun gibi müşriklerden (bir) çoğuna evlâdlarını öldürmeyi de o taptıkları şerîkler(i)[157] iyi birşey gibi gösterdi; hem kendilerini ifnâ [helâk] etmek için, hem (de İbrâhîm'den kalan) dînlerini[158] (karıştırarak) berbat edip (onları) şaşır(t)mak içiri.

Eğer Allâh dilese idi, bunu yapmazlardı. O hâlde bırak onları, uydurdukları kânûnlarla ne hâlleri varsa görsünler![159]

138. (Yine, Allâh'tan gelen hiçbir ilme dayanmaksızın, sırf) zu'm/[zann ve iddiâ]larınca dediler ki: "Şunlar ilişilmez [dokunulması yasak olan] en'âm [evcil ve sağmal hayvânlar] ve hars [hâsılât/ekinler]; –bunları(n etini ve mahsulünü) ancak dilediğimize yedireceğiz–[160] şunlar da sırtları harâm edilmiş en'âm [evcil ve sağmal hayvânlar]".[161]

Diğer birtakım en'âmı [evcil ve sağ-

156b "Allâh'a vâsıl olmaz, Allâh uğruna sarfedilmez". (III/2059)

156c "Şerîklerine [ortaklarına/Allâh'a ortak koştukları ilâhlarına] vâsıl olur, onlar uğruna sarfedilir". (III/2059)

157 •Meâl'de, *şerîkler* [*ortaklar*] diye çevirilen *şürekâihim* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2062) belirttiği gibi– *şerîkleri* [*ortakları/ilâhları*] anlamına gelir. *Şerîkleri* ibâresini ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır şöyle açıklıyor (E.Ö):
"O taptıkları ve nâmına masraf yaptıkları şerîkleri [ortakları/ilâhları], o insân ve cinn şeytânları..." (III/2062-2063)

158 *Dînleri*'nden kasıd, İbrâhîm ve İsmâîl'den mirâs kalan dînleridir. (III/2063)

159 •Âyette, *kânûnlarla ne hâlleri varsa görsünler* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
•Bu âyette, *O hâlde bırak onları, uydurdukları kânûnlarla ne hâlleri varsa görsünler* diye çevirilen *fe-zerhum ve mâ yefterûn* ibâresi; En'âm: 112'de, *O hâlde bırak şunları, uydurdukları hurâfât ile haşrolsunlar* şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ibâreye, "Öyleyse bırak onları ve uydurduklarını!" yâhud "Öyleyse onları uydurduklarıyla (başbaşa) bırak!" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

160 •Meâl'de, *Bunları ancak dilediğimize yedireceğiz* diye karşılık verilen *lâ yat'amuhâ illâ men neşâu* ibâresine, *dilediklerimiz/dilediğimiz kimse(ler) hâriç onları(n etinden ve mahsulünden kimse) yiyemez* yâhud *dilemeniz hâriç onlar kimse tarafından yenmez* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

161 •Dokunulmasını yasak/harâm kıldıkları hayvânlar için bkz. Mâide: 103, not: 161. (E.Ö)

mal hayvânları] da Allâh'ın ismini anmadan boğazlarlar; hep bunları Allâh'a iftirâ ederek yaparlar. İftirâ ettikleri için Allâh yakında cezâlarını verecek.

139. Bir de, "Şu en'âmın [hayvânların/evcil ve sağmal hayvânların] karınlarındaki yavrular (diri doğarsa) sırf erkeklerimizin, kadınlarımıza ise harâm; eğer ölü doğarsa o vakit onda (kadın-erkek) hepsi ortak" dediler.

Allâh onlara isnâdlarının cezâsını yakında verecek; her hâlde [şübhesiz] O hakîm/[hikmetli]dir,[162] alîm/[her şeyi bilen]dir.

140. Bilgisizlikle, düşüncesizlikle[163] evlâdlarını öldürenler ve Allâh'ın kendilerine merzûk [ihsân] buyurduğu ni'metleri Allâh'a iftirâ ederek harâm ve memnu [yasak] kılanlar şübhe yok ki ziyân ettiler, şübhe yok ki yanlış gittiler ve hiçbir zamân muvaffak olmadılar.[164]

141. O ma'rûş ve ğayr-i ma'rûş cennet-âsâ[165a] bağları, o tatları (ve) yemişleri[165b] muhtelif mezrûâtı [ekinleri], o hurmaları, zeytinleri, narları

---

162 • *Hakîm* kelimesi için bkz. En'âm: 18, not: 19. (E.Ö)

163 • Meâl'de, *bilgisizlikle, düşüncesizlikle* diye çevirilen *sefehen bi-ğayr-i 'ılm* ibâresi, Tefsîr metninde (III/2064), *ilmsizlikle sefâhet ve hamâkat* [*ahmaklık*] *yüzünden* diye tercüme edilmiştir. Bu ibâre basit bir *bilgisizlik ve düşüncesizlik* anlamından ziyâde, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de belirttiği üzere (III/2038)– *(sağlam, şaşmaz bir kaynaktan, yâni Allâh'tan gelen) bir ilme dayanmaksızın sefihce* [*ahmakca/budalaca/akılsızca*] anlamına gelir. *'Ilm* kelimesinin, –hevâdan kaynaklanan– *zann*'ın karşıtı olarak kullanıldığına dikkat edilmelidir. Krş. En'âm: 108, not: 117; En'âm: 119, not: 131; En'âm: 143-145, not: 170. *Şerîkleri* [*ortakları/Allâh'a ortak koştukları ilâhları*], *müşriklerin bir çoğuna evlâdlarını öldürmeyi güzel gösterdi* (En'âm: 137) âyetinin de delâletiyle buradaki *bi-ğayr-i 'ılm* [*ilâhî bir vahye/Kitâba, bir peygambere dayanmaksızın*] *evlâdlarını öldürmeleri*, –kız çocuklarını diri diri gömmelerinin dışında– erkek çocuklarını, bir ilâhî vahye/Kitâba, bir peygambere istinâd ederek değil, sırf hevâlarından kaynaklanan zannlarına uyarak dînî bir gelenek, bir ibâdet olarak putlarına kurban etme âdetlerine bir atıf olabilir. (E.Ö)

164 • Meâl'de, *muvaffak olmadılar* diye tercüme edilen *ve mâ kânû muhtedîn* lafzına, Tefsîr metninde (III/2065) –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından– şöyle meâl verilmiştir: *Asla doğru yola gidenlerden değildirler.* (E.Ö)

165a *Ma'rûş ve ğayr-i ma'rûş cennetleri:* Çardaklı-çardaksız, köşklü-köşksüz bağları, hurmalıkları, ekinleri... (III/2069)

165b • *Tatları (ve) yemişleri* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

birbirlerine hem benzer, hem benzemez bir hâlde vücûda getiren hep O'dur. Her biri mahsul verince mahsulünden yeyin, hasad(ı)[166] günü [hasad edildiği vakit] hakkını da verin, bununla berâber israf etmeyin [haddi aşmayın]; çünkü O israf edenleri sevmez.

142. En'âm [hayvânlar/evcil-sağmal hayvanlar] içinden gerek yük götüreni ve gerek serileni[167] vücûda getiren de O; (öyleyse) Allâh'ın size merzûk [rızk] kıldığı ni'metlerden yeyin, fakat (Allâh'ın size verdiği rızkları keyfinize göre harâm kılarak) şeytânın adımlarına uymayın;[168] çünkü o sizin için açık bir düşmandır.

143. (Şeytânın peşinden gidenler, Allâh'ın insânlara rızk olarak verdiği) sekiz eş[169a] (hayvândan/evcil ve sağmal hayvânlardan); koyun (ile koç)dan iki, keçi (ile teke)den iki[169b]

166 •Meâl'de, *hasad günü* diye çevirilen *yevme hasâdihî* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2070) doğru olarak izah ettiği üzere– *hasadı, mahsullerin hasadı günü, yâni kesilip toplandıkları vakit* ma'nâsına gelir. Zîrâ *hasad günü* ibâresi, muayyen bir vakte, önceden bilinen belli bir vakte işâret eder; *hasadı günü* ibâresi ise, muayyen/belirli ve bilinen bir vakte değil, herhangi bir vakte; yâni mahsulün hasad edildiği vakte işâret eder ki, ne gün/ne vakit hasad edilirse o vakittir. (E.Ö)

167 Döşek gibi yere döşeneni, yatırılıp kesileni veyâ yünlerinden, kıllarından döşekler, yaygılar, sergiler, pöstekiler yapılanı veyâ yeryüzüne serilip yayılanı... (III/2071)

168 Şeytânın adımlanna uyup da Allâh'ın helâl kıldığı rızklarınızı, –müşriklerin yaptığı gibi– "Şu bahîre'dir, şu sâibe'dir..." diyerek harâm kılmayın! (III/2071 ve krş. Mâide: 103, not: 161)

169a *Zevc* [*eş*], "cinsinden bir diğeriyle berâber bulunan" demektir ki bunlardan her biri diğerine nazaran *zevc*, kendi kendine *ferd* tesmiye olunur. Ve binâenaleyh *zevc*, ikisinin değil, ikiden birinin diğerine nazaran ismidir. Şu hâlde *zevc*, tam ma'nâsıyla bizim *çift* dediğimiz değil; *eş*, yâni *bir çiftin her bir tekî*dir. Bu bakımdan *sekiz çift* dediğimiz zamân *on altı eş* anlaşılır. *Semâniyete ezvâc* [*sekiz zevc/eş=dört çift*] ise, –âyette açıklandığı gibi– ikisi koyun (ile koç), ikisi keçi (ile teke), ikisi (erkeği ve dişisiyle) deve [cemel ve nâqah], ikisi sığır [düve-inek ile tosun-boğa-öküz] olmak üzere erkekli-dişili *dört çift*, yâni *sekiz zevc*[*eş*]tir. (III/2072)

169b •*Dâ'n* ve *ma'z* kelimelerinin, sâdece "koyun" ve "keçi" diye çevirilmesi, eksik ve yetersizdir. Zîrâ *dâ'n*, "koyun ile koç"u; *ma'z* ise "keçi ile teke"yi birlikte kapsar. Nitekim âyetin devâmındaki, *iki erkeğimi harâm kıldı, yoksa iki dişiyimi...* cümlesi de bunu te'yid etmektedir. (E.Ö)

(türü ba'zı hâllerde harâm sayıyorlar).
De ki: "(Allâh,) iki erkeğimi [koç ile tekeyimi] harâm kıldı, yoksa iki dişiyimi [koyun ile keçiyimi], yoksa iki dişinin [koyun ile keçinin] rahimlerinin müştemil oldukları/[barındırdıkları]nımı?! Eğer (iddiânızda) sâdıksanız bana bir ilm ile haber verin!"
144. Ve (yine o şeytânın peşinden gidenler) deve/[ibil]den [cemel ile nâqah'tan] iki, sığır/[inek ile boğa/tosun]dan iki (türü de ba'zı hâllerde harâm sayıyorlar).
De ki: "(Allâh,) iki erkeğimi [cemel ile tosunumu/boğayımı] harâm kıldı, yoksa iki dişiyimi [nâqah ile ineğimi], yoksa iki dişinin [nâqah ile ineğin] rahimlerinin müştemil oldukları/[barındırdıkları]nımı?! Yoksa, Allâh size bu tahrîmi [yasağı] fermân buyururken şâhidlermiydiniz?!"
Öyle bi-ğayr-i ilmin [Allâh'tan gelen hiçbir ilme/vahye dayanmaksızın] nâsı ıdlâl[170] [insânları dalâlete düşürmek] için uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd edenden daha zâlim kim olabilir?! Her hâlde [elbette] Allâh zâlimler gürûhunu doğru yola çıkarmaz.
145. De ki: "Bana vahyolunanlar içinde bu harâm dediklerinizi, yiyecek bir adama harâm kılınmış birşey bulmuyorum; meğer ki şunlar olsun: Ölü, yâhud (akıtılıp) dökülen kan, yâhud hınzır [domuz] eti –ki o şübhesiz bir pistir– yâhud Allâh'tan başkasının ismi anılmış sarih [açık] bir fısk;[171] ki bunlarda(n) da herkim (yemeye) muztarr [mecbûr] olursa,[172a] –diğer bir muztarr'a tecâvüz etmediği[172b] ve zarûret miktârını aşmadığı takdîrde– şübhe yok ki Allâh[173] ğafûr/[bağışlayıcı]dır,[174] rahîmdir [rahmeti sürekli olandır]".

---

170 •"Allâh'tan gelen bir ilm/vahy olmaksızın, zann ve hevâlarına uyarak insânları saptırıp yoldan çıkarmak için..." (E.Ö)
Bir şeyin harâmlığının, ancak Allâh'tan gelen vahyle bilinebileceğini anlatmak için de, Hz. Peygamber'e hitâb edilerek, onların iddiâ ettikleri hayvânların harâm olmadığı belirtilmektedir. (III/2073 ve krş. En'âm: 119, not: 131, III/2038)

171 "Allâh'tan gayrısının/başkasının adına kesilmesi..." (III/2074)
•*Fısk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133. (E.Ö)

172a •Krş. En'âm: 119, 121; Mâide: 3-5; Bakara: 173, not: 226 ve 227. (E.Ö)

172b •*Ğayre bâğin* [bâği olmadığı, yani "arzu/iştah duymadığı, açgözlü bir şekilde saldırmadığı" takdirde]... ve krş. Bakara: 173, Mâide: 3, Nahl: 115. (E.Ö)

173 •*Allâh* diye çevirilen *rabbeke* kelimesi, –Elmalılı'nın da Tefsîr'de (III/2075) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *Rabbin* [*senin Rabbin*] demektir. (E.Ö)

174 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ğafûrdur* yerine *ğafûr* yazılmıştır. (E.Ö)

146. Yehûdilere (sığır/bakar ve ğanem/davar cinsi hâriç) her tırnaklıyı harâm kıldık; bir de bunlara, sığır ve en'âm[175a] [*ğanem*/davar] (cinsin)dan (hayvânların) sırtlarında olan veyâ bağırsakları üzerinde bulunan veyâ kemikle ihtilât eden [karışan] kuyruk kısmından maada [başka] yağlarını dahi harâm kıldık.[175b] Fakat bunu onlara, bağyleri [taşkınlıkları: isyân ve tecâvüzleri] yüzünden bir cezâ (olarak) yaptık.[175c] Şübhesiz Biz her husûsta sâdıkız [doğruyu söyleriz].

147. Bunun üzerine seni tekzibe [yalanlamaya] yeltenirlerse, de ki: "Rabbiniz bitmez-tükenmez bir rahmet sâhibi, fakat (günâha gömülmüş) mücrim/[suçlu]ler gürûhundan be'si[176] [azâbı] de reddedil(ip geri çeviril)emez".[177]

148-149. Müşrik olanlar diyecekler ki: "Allâh dilese idi ne biz müşrik olurduk, ne atalarımız, ne de bir şey(i) harâm kılabilirdik".

Bunlardan evvelkiler de böyle tekzib etmiş/[yalanlamışllerdi; nihâyet azâbımızı tattılar.

"Hiç" de, "(yanınızda, iddiânızı destekleyen) ilm denecek bir şeyiniz varmı ki (onu) bize çıkarasınız?! Siz sırf (hevâdan kaynaklanan) bir zann ardından gidiyorsunuz ve siz ancak atıyorsunuz".

175a •Meâl'de, *en'âm* diye karşılık verilen kelime *ğanem*'dir ve *en'âm* ile *ğanem* farklıdır. *En'âm, ğanem*'i de kapsayan daha umûmî bir lafızdır. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (IV/2078), *ğanem*'i, *davar* diye çevirmiştir. *En'âm,* "erkeğiyle dişisiyle deveyi [ibil'i: cemel ve nâqah'ı], erkeğiyle dişisiyle mandayı ve düveyi, ineği, tosunu, boğayı, öküzü, koyunu, koçu, keçiyi, tekeyi" kapsar (bkz. Mâide: 1, not: 2 ve En'âm: 136, not: 155); *ğanem* [*davar/davar cinsi*] ise, "koyunu, koçu, keçiyi, tekeyi" kapsar. (E.Ö)

175b Bizim anladığımıza göre *külle zî zufurin* [*her tırnaklı*], "bakar" [sığır cinsi: erkeği ve dişisiyle manda, düve, inek, tosun, boğa, öküz ve yavruları] ve "ğanem" [davar cinsi: koyun-koç, keçi-teke ve yavruları] hâriç olmak üzere gerek beygir gibi tek tırnaklı olsun, gerek parmak veyâ parmak nişâneleri bulunsun tırnağı bulunan hayvanâtın umûmuna şâmil olmalıdır. Zîrâ burada *zî zufur,* "bakar" [sığır] ve "ğanem" [davar] ile mütekâbil gibi zikredilmiştir. (...) O hâlde ma'nâ şu olur: Yehûdilere, "bakar" [sığır cinsi] ve "ğanem" [davar cinsi] hâriç olmak üzere diğer tırnaklı hayvanâtın hepsini harâm kıldık. (IV/2078)

175c Aslında bunlar kendilerine harâm değildi. (III/2079)

176 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *be'si* yerine *be's* yazılmıştır. (E.Ö)

177 *Mücrimler gürûhundan be'si de reddedilemez,* yâni, suçlular azâbdan kurtulamaz. (III/2080)

"İşte" de, "hüccet-i bâliğa[178] [sağlam/kesin delîl] ancak Allâh'ın. Evet! O dilese idi sizi hep birden hidâyete erdirirdi".[179]

150. "Haydin" de, 'Allâh bunu harâm etti' diye şehâdet edecek şâhidlerinizi getirin!"

Eğer gelir şehâdet ederlerse, sen onlarla berâber şehâdet etme! Âyetlerimizi tekzib eden/[yalanlayan]lerin, o âhirete inanmayan/[îmân etmeyen]ların hevâlarına tâbi olma! Nasıl olursun ki, bunlar Rabb'lerine başkasını denk tutuyorlar.

151-153. De ki: "Geliniz size Rabbiniz(in) neleri harâm kıldı(ğını)[180] okuyayım: "O'na hiçbir şeyi şerîk [ortak] koşmayın;[181a] babanıza-ananıza iyilikten ayrılmayın;[181b] yoksulluk yüzünden evlâdı/[çocukları]nızı

178 Suçlu, iftirâcı ve yalancı olduğunuzu açık bir şekilde isbât edecek sağlam, sâbit ve ibtâli imkânsız hüccet [delîl]... (III/2085)

179 Niçin müşrikliği ve yalancılığı beğenip tercih ediyorsunuz da, îmân ve doğrulukta cebr istiyorsunuz?! (III/2087)

180 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kıldı*** yerine ***kıldığını*** yazılmıştır. (E.Ö)

181a İtikâd nokta-i nazarından Allâh'a herhangi bir şeyi hiçbir vechile şerîk [ortak] iddiâ etmeyin; amel nokta-i nazarından Allâh'a ma'siyet olan husûsta başkasına itaat etmeyin! (III/2092)

181b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'de, ***Babanıza-ananıza iyilikten ayrılmayın*** diye çevirdiği ***ve bi'l-vâlideyni ihsânen*** ibâresini; Tefsîr metninde, ***ve vâlideyninize {baba ve ananıza} ihsân {iyilik ve güzellik} ediniz*** (III/2092) diye tercüme etmiştir, ki aslına uygun olan da budur. (E.Ö)

Burada harâm kılınanların, nehyedilenlerin [yasaklananların] beyân olunacağı söylenmiş iken, böyle bir emrin nehyler [yasaklar] sırasında ne münâsebetle irad edilmiş olduğu suâli hatıra gelebilir. Bu husûsta şu izahlar yapılabilir: A) ***Harâm kılınanları okuyayım*** denilip de birtakım nehyler [yasaklar] ve emirler zikrolunduğu zamân, işte o harâm kılınanlar bu tafsilât içindeki nehyedilenlerdir demek olur. Ve maksadın, yalnız harâm kılınanları değil, onlarla şiddetli alâkası bulunan emirleri de beyân olduğu anlaşılır. B) Bununla şu da gösterilmiş olur ki hürmet [harâmlık], yalnız açık nehyden değil, ba'zan emrden de anlaşılır. Binâenaleyh, ***ana-babanıza ihsân edin*** emri, "onları aslâ incitmeyin" nehyini de müstelzimdir [gerektirir]. Yâni, ana-babayı incitmek o kadar harâmdır ki, hatır ve hayâle getirilecek şey değildir. Onlar hakkında ancak ihsân vazifesi düşünülmelidir ve ancak o yapılmalıdır. C) Bu sûret-i nazm şunu da îmâ eder ki, ana-babaya ihsân bu kadar yüksek bir vazife olmakla berâber, Allâh'a şirk istilzam etmemelidir [Allâh'a ortak koşmaya sebeb olmamalıdır]; yâni, ana-baba, çocuklarının Allâh'a isyân etmesiyle memnûn olacak-

öldürmeyin, –(çünkü) sizin de, onların da rızkını Biz veririz–; fevâhişe[181c] [iğrenç şeylere], açığına da gizlisine de yanaşmayın; Allâh'ın muhterem [harâm] kıldığı nefsi[182] hakksız (yere) öldürmeyin;[183] –işittiniz a,[184] işte size O bunları fermân buyurdu [tavsiye etti], gerektir ki aklınız erer–[185] ve yetîm malına yaklaşmayın, ancak rüşdüne erinceye kadar

---

lar ise, onları bu sûretle memnûn etmeye çalışmak, Allâh'a şirk ma'nâsında olacağından dolayı nehyedilmiştir ve harâmdır. (III/2092)

•*Ellâ tuşrikû bihî şey'en ve bi'l-vâlideyni ihsânen* ifâdesindeki *ve bi'l-vâlideyni ihsânen* ibâresinin, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın üçüncü şıktaki izahına göre– *(Gerçi Biz, ana-babaya ihsânı ve şükrü tavsiye ettik ama) ana-babaya ihsânda bulunurken* [*bulunarak/bulunayım diye*] *O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın...* şeklinde hâl cümlesi olarak tercüme edilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

•Ayrıca bu tercüme, şu âyetlerle birlikte düşünülmelidir: *Gerçi insâna anababasını da tavsiye ettik; –(zîrâ) anası onu zaaf zaaf üstüne taşıdı, süt(ten) kesimi de iki sene içinde (oldu)– şükret diye Bana ve ana-babana –ki (sonunda) Banadır geliş (ey insânoğlu; o vakit, şükredip etmediğinin hesâbını sorarım)– bununla berâber, o ikisi de sana, sence hakkında bir ilm olmayan hiç'i Bana ortak koşturmaya uğraşırlarsa, o vakit onlara itaat etme ve kendilerine dünyâda ma'rûf sûrette musâhabet eyle de Bana yüz tutanın yolunu tut, sonra dönüp Bana geleceksiniz de Ben size yaptıklarınızı haber vereceğim* (Lokmân: 14-15); *Bir vakit İsrâîloğulları'nın şöyle mîsâkını al(mış)dık: Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyeceksiniz; ana-babaya ihsân (edecek: her vechile iyilikte bulunup en güzel şekilde davranacaksınız)...* (Bakara: 83) ve *Allâh'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi şerîk koşmayın ve ana-babaya ihsân edin...* (Nisâ: 36). Ve En'âm: 151-152 âyetlerinin benzeri âyetler için bkz. A'râf: 33, İsrâ: 23-24. Ayrıca, *harâm* kelimesine, "zorunlu" ma'nâsı da verilmiştir. (E.Ö)

181c *Fevâhiş*, "zinâ ve livata [lûtîlik/homoseksüellik] (ve lezbiyenlik/sevicilik) gibi her tür fuhşiyât"tır. (III/2094)

182 Allâh'ın, İslâm ve ahid ile kanını masun ve muhterem, katlini/öldürülmesini harâm kıldığı herhangi bir kimseyi öldürmeyin. (III/2094)

183 (İster müslim, ister gayr-i müslim olsun) adam öldürmede aslolan harâm olmaktır. Helâl olması, ayrı bir delîl ile sâbit olabilir. (III/2095)

184 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işittiniz a* yerine *işittiniz e* yazılmıştır. (E.Ö)

185 Yâni, nehyedilen bu harâmların kötülüğü ve bu tavsiyelerin faydası, aklı olanlar için açık olduğundan, akıllarınızı kullanarak bu harâmlardan kendinizi mennedesiniz. (III/2095)

en güzel sûretle (olması) başka;[186] (alış-verişte) ölçeği,[187] tartıyı tam ve denk tutun; –(Biz) bir nefse ancak vus'unu [gücünün yettiğini] teklif ederiz– söz sâhibi olduğunuz vakit de hep adâleti gözetin, velevse hısım (ve akrabanız) olsun; Allâh'ın ahdini [size teklif ettiği taahhüdleri] yerine getirin!"[188] –İşittiniz a, işte size O bunları fermân buyurdu [tavsiye etti], gerektir ki düşünür tutarsınız".– Bir de şu: Benim dosdoğru yolum(u), hep onu ta'kîb edin, başka yollar(ı) ta'kîb etmeyin, ki sizi O'nun yolundan saptırıp (fırka fırka yaparak) parçalamasınlar". –Duydunuz a, işte size O bunu fermân buyurdu [tavsiye etti], gerektir ki korunur(sunuz, yâni) muttakî[189] olursunuz.–

154. Sonra Biz Mûsâ'ya o Kitâbı verdik, ki güzel tatbik edene (ni'metleri) tamâmlamak ve her şeyi tafsîl etmek[190] [bölüm bölüm yapıp açıklamak] ve bir hidâyet [rehberlik/kılavuzlama], bir rahmet olmak için. Gerektir ki onlar Rabb'lerinin likâsına[191a] [huzûruna çıkacaklarına] îmân etsinler.

155-157. Bu (Kur'ân) ise tam bir Kitâb, onu Biz indirdik, çok[191b] mübârek; bundan böyle buna tâbi o-

---

186 Yâni, yetişkin olana kadar korumak ve çalıştırıp kazanç sağlayarak artırmak hâriç... (III/2095 ve krş. Nisâ: 6)

187 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ölçeği* yerine *ölçüyü* yazılmıştır. (E.Ö)

188 Allâh'ın size teklif ettiği ahidleri, emirleri, nehiyleri, Allâh'a ve Allâh adına başkalarına verdiğiniz ahidleri, nezrleri [adakları], yemînleri, sahîh olan bütün taahhüdleri yerine getirin! (III/2096)

189 •*Muttakî* (*ittikâ, takvâ*) kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4; Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)
İşte bunu: Peygamber yoluna ittibâ etmek ve diğer muhtelif yollara ittibâ etmemek husûsunu Allâh size tavsiye etti ki korunasınız: Fenâlıklardan sakınıp tefrika ve ihtilâftan kurtularak tevhîd dâiresinde ilâhî vikâyede bulunasınız. (III/2098)

190 Allâh'ın ahidlerini yerine getirmek için dînde ihtiyâc duydukları her şeyi ayrı ayrı bildirmek için... (III/2099-2100)

191a Rabb'leri olan Allâh'ın huzûruna çıkacaklarına, öldükten sonra dirileceklerine/diriltileceklerine ve hesâba çekilip yaptıklarının karşılığını [mükâfât veyâ cezâsını] göreceklerine îmân etsinler [îmân etmeleri için/îmân etsinler diye]. (III/2100)

191b •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

lun ve korunun, gerektir ki rahmetimize eresiniz.[191c]
(İşte size de Kitâb indirdik, şöyle) demeyesiniz (diye) ki: "Kitâb yalnız (yehûdi ve hristiyanlardan oluşan) bizden evvel(ki) iki tâifeye indirildi ve doğrusu biz onların tedrisâtından [öğretilerinden] kat'iyyen ğâfil bulunuyoruz".[192]
Yâhud (şöyle) demeyesiniz (diye) ki: "Eğer bize Kitâb indirilmiş olsa idi, her hâlde [mutlaka] onlardan daha ziyâde muvaffak [hidâyette][193] olurduk".
İşte size Rabbinizden beyyine [açık delîl] geldi, hidâyet de geldi, rahmet de geldi;[194] artık Allâh'ın âyetlerini (hem yalanlayıp) inkâr eden ve (hem de insânları) onlardan men(edip çevirmey)e kıyâm eyleyenden daha zâlim kim olur?!
Elbette Biz, o âyetlerimizi men(etmey)e kıyâm edenleri, bu kabâhatleri yüzünden azâbın en müthişiyle [kötüsüyle] cezâlandıracağız.
158. Onlar ancak şunu gözeti(p bekli)yorlar, ki kendilerine melekler[195] geliversin veyâ Rabbin(in hükmü)[196] geliversin veyâ Rabbinin (azâbının) ba'zı alâmetleri geliversin.
Rabbinin (azâbının) ba'zı alâmetleri geldiği gün, evvelce îmân etmemiş veyâ îmânında bir hayr kazanmamış bir nefse [şahsa], o günkü îmânı hiçbir fayda vermez.
De ki: "Gözet(leyip bekley)in, çünkü biz şübhesiz gözet(leyip bekl)iyoruz".
159. Dînlerini tefrikaya düşürüp de şiy'a şiy'a [fırka fırka] olanlar[197] var

191c •Meâl'de, *rahmetimize eresiniz* diye çevirilen *turhamûn* lafzına, *rahmete eresiniz* ya da *merhamet olunasınız* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

192 O Kitâblarda bulunan hüküm ve bilgilerden habersiz bulunuyorduk. (III/2101)

193 Bize Kitâb indirilseydi elbette biz yehûdi ve hristiyanlardan daha fazla hidâyette olurduk; daha iyi anlar, daha iyi tatbik eder, daha doğru giderdik. (III/2103)

194 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hidâyet de geldi, rahmet de geldi* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

195 Kendilerine ölüm veyâ azâb meleklerinin gelmesini... (III/2104)

196 Kıyâmet'in kopup hakklarında rabbânî hükmün verilmesini... (III/2104)

197 Dînin hükümlerinin ba'zısını kabûl edip ba'zısını reddederek parçalayan veyâ dînlerini tevhîd-i hakkta toplamayıp muhtelif emeller, ma'bûdlar, tâbi olunanlar ve türlü türlü yollarla çatallandıranlar veyâ 'Dîn insânın bâtınına ve rûhuna âittir. Zâhirine ve cismâniyetine karışmaz' [*dîn bir vicdân mes'elesidir*] deyip işlerine karıştırmayanlar... (III/2110)

(y)a, senin onlarla hiçbir alâkan yoktur, onların işi Allâh'a kalmıştır; sonra O kendilerine ne(ler yapıp) ettiklerini haber verir (ve hak ettikleri karşılığı öder).

160. Kim bir hasene [iyilik] ile gelirse ona, (karşılık olarak) on misli verilir; kim de bir seyyie [kötülük] ile gelirse ona, ancak (yaptığının) misliyle cezâ edilir ve hiç birine hakksızlık edilmez.

161. De ki: "Beni Rabbim şekksiz (şübhesiz) dosdoğru bir yola hidâyet buyurdu; doğru, pâyidar bir dîne, başka dînlerden sıyrılıp sâde hakka müteveccih [yönelmiş] hanîf[198] olan İbrâhîm'in milleti/[yolu]dînine, ki o hiçbir zamân müşriklerden olmadı".

162-163. "Benim" de, "cidden namazım, ibâdetlerim (yâhud kurbanlarım),[199] hayâtım, memâtım [ölümüm] hep rabbu'l-âlemîn olan Allâh içindir, –(ki) şerîki [ortağı] yoktur O'nun– ben bununla emrolundum ve ben müslimînin [Allâh'a teslîm olanların] evveliyim".[200]

164. "Allâh" de, "her şeyin rabbi iken, hiç ben O'ndan başka rabbmi isterim?!"

Herkesin kazandığı (vebâl ve günâh), ancak kendi boynuna geçer; vizr [yük/cezâ] çekecek bir nefs başkasının vizrini [yükünü/cezâsını] çekmez,[201] sonra hep(iniz) dönüp Rabbinize varacaksınız, o vakit O size ihtilâf etmekte bulunduğunuz hakîkati haber verecek.[202a]

---

198 *Hanîf*, "dalâletten istikâmete, çarpıklıktan doğruluğa yönelen, eğriliği bırakıp doğrusuna giden" demektir. Örfte, İbrâhîm milletine [dînine/yoluna] isim olmuştur, ki "başka dînlerden, bâtıl ilâhlardan yüzçevirip yalnızca Allâh'a yönelen *muvahhid*" demektir. (VI/3822)

199 Âyetteki *nusukî* kelimesine, *ibâdetlerim* yâhud *kurbanlarım* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (III/2114)

200 *Müslimînin evveliyim:* Allâh'ın emrine teslîm olanların birincisiyim, en önündeyim. (III/2114)

201 Ne günâhta, ne de cezâsında vekâlet olmaz, kimse kimsenin günâhını ve cezâsını yüklenmez; günâhı kim işlemişse cezâsını da o çeker. (III/2115)

202a O vakit âkıbeti görecek, akı-karayı seçecek, acıyı-tatlıyı tadacaksınız. O nedenle bugün dünyâda herhangi bir işi yapacağınız zamân başka düşünceleri, muhtelif dînleri, mezhebleri, arzuları bırakın da yaptığınız (ve) yapacağınız fiilin, sülûk edeceğiniz dîn ve mezhebin Allâh indinde/yanında ne olduğunu düşünerek ve bu son mes'ûliyeti hesâb ederek samimi bir niyet ve ihlâs ile hareket edin! (III/2115-2116)

165. O odur ki, sizi arzın [yeryüzünün] halîfeleri yaptı[202b] ve ba'zınızı ba'zınızın derecelerle fevki/[üzeri]ne çıkardı. Bunun hikmeti ise; sizi, size verdiği şeylerde imtihân etmektir.[203] Şübhe yok ki Rabbin serî'u'l-îkab[204] [karşılık vermede çabuk], yine şübhe yok ki O yegâne[205] ğafûr [bağışlayıcı], yegâne[205] rahîm [merhametli].

202b *O Allâh'tır ki sizi arzın halîfeleri kıldı/yaptı:* Bu yeryüzünde nice ümmetler gelip geçmiş, Hatemu'l-Enbiyâ'nın [nebilerin mührü/sonuncusu olan Muhammed'in] gönderildiği siz insânlar, siz ümmet-i Muhammed; hepsinin halefi olmuş, yerlerine ikâme edilmiş bulunuyorsunuz. Allâh'ın bundan böyle yeryüzünde temellük ve tasarruf ve icrâ-yı ahkâm edecek [hükümleri uygulayacak] olan me'murları, mes'ûlleri sizsiniz. Allâh Teâlâ, *Kuşkusuz Ben arzda [yerde/yeryüzünde] bir halîfe yapacağım* (Bakara: 30) ilâhî fermânı ile Âdem'e takdîr buyurduğu ve meleklere bile nasîb etmediği bu yüksek şeref makâmına bundan böyle hey'et-i umûmiyyenizle sizi nasb edip bu ağır mes'üliyyeti size tevdi etti. (III/2116)

203 *Ba'zınızı diğerinin üstünde derecelerle yükseltti; size verdiği şeylerde sizi denemek için:* Bir kısmınızı akıl ve ilm, şeref ve mevki', mal ve rızk gibi birtakım husûslarda birçok derecelerle diğerlerinin üstüne çıkardı ki size verdiği şeylerde hepinizi imtihân etsin, imtihân muâmelesi yapsın, verileni yerinde güzel kullanarak şükredip etmeyeni açığa çıkarsın. En güzel amel yapanları seçsin de istikbâlde vereceğini ona göre kazancınız [yapıp ettikleriniz] ile versin. (III/2116)

•Meâl'de, *Bunun hikmeti ise; sizi, size verdiği şeylerde imtihân etmektir* diye çevirilen; Tefsîr metninde ise, *...ki size verdiği şeylerde hepinizi imtihân etsin* (III/2116) diye –lafza daha uygun– tercüme edilen *li-yebluvekum fî mâ âtâkum* lafzına, "Size verdiği şeylerde sizi imtihân etmek/denemek için" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

204 "Rabbinin azâbı [îkabı/cezâlandırması] sür'atlidir; murâd ettiğinde bir ânda belâlarını verir". (III/2117)

205 •Âyette, *yegâne* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

7. A'RÂF SÛRESİ

MEKKÎ; 206 ÂYET

§

İsmini, 46. ve 48. âyetlerinde geçen bir kelimeden alan bu sûrede, –En'âm sûresi'nde genel çizgileriyle belirtilen– Allâh'ın vahdâniyyeti fikri ayrıntılı bir şekilde derinlemesine işlenmesinin yanısıra, Allâh'ın emri gereğince, istek ve irâdesini insânlara tebliğ etmesinin bir yolu/aracı olarak vahyle, resûllerin vazifesiyle alâkalı izahlara yer verilmektedir. Zîrâ zayıf olması; hevâsına kapılması, kendini beğenip kibirlenmesi... sebebiyle insânoğlu dâima nebevî rehberliğe muhtaçtır. İnsân tabiatının bu aslî yapısı; İblîs'e, Âdem ve eşine ilişkin temsîlî kıssayla tasvîr edilmiştir. Allâh'ın elçileri vâsıtasıyla ihsân ettiği rehberlik olmaksızın doğru yolun bulunması imkânsız olduğundan, *Âyetlerimizi yalanlayan ve onlara îmânı kibirlerine yediremeyen kimselere semânın kapıları açılmaz* (40. âyet) buyurulmuştur.

59. âyetten itibâren sûrenin büyük bir kısmı; Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şu'ayb ve Mûsâ kıssalarına ayrılmıştır. 172. âyetle söz, tekrâr insânın kompleks rûhî yapısına, Allâh'ın vahdâniyyetini idrâk husûsundaki fıtratına; ardından da Allâh'ın ihsân ettiği âyetlerden sıyrılıp çıkan kimsenin hâline getirilir: *Onu şeytân arkasına takıp da sapkınlardan oldu* (175. âyet).

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm-Sâd.*[1a]
2-3. Bir Kitâb ki, sana indirildi; sakın bun(un Allâh)dan (indirildiği husûsunda kalbinde bir tereddüt, görevinin zorluğundan) dolayı yüreğinde bir sıkıntı olmasın. (Bu Kitâbın sana indiriliş amacı) da (şu ki,) bununla (kâfirleri) inzâr edesin [uyarasın], mü'minlere de şu bir ihtâr (ve öğüdü veresin): Rabbinizden si-

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

ze indirilene ittibâ edin [tâbi olun/uyun], O'n(u bırakıp da güç)suz[1b] birtakım velî/[hâmi]lere ittibâ etmeyin [tâbi olmayın/uymayın]! Siz pek az düşünüyorsunuz.

4-5. Biz nice memleket(in halkını) helâk etmişizdir, ki gece yatarlarken[2] yâhud gündüz uyurlarken baskınımız on(lar)a gelivermiştir. Azâbımız kendilerine geldiği vakit de, "Bizler hakîkaten zâlimler idik" demekten başka da'vâları [sözleri] olmadı.

6-7. Sonra, elbette peygamber gönderilen ümmetlere, "(Peygamberleri nasıl karşıladınız, onlara ne cevâb verdiniz?" diye) soracağız; elbette gönderilen peygamberlere de, "(Nasıl ve ne cevâb ile karşılandınız?" diye) soracağız; soracağız da kendilerine karşı olan-biteni mutlak bir ilmle behemehâl [muhakkak] anlatacağız. Öyle ya, Biz onlardan gâib değildik.[3]

8-9. Hem, vezn [her şeyin ölçülüp tartılması] o gün tam (anlamıyla) hakk[4] [gerçekleşecek]; artık kimin mîzân/[terâzi-tartı]ları ağır basarsa, işte onlar o felâh[5] bulacak (olan)lar; kimin de mîzân/[terâzi-tartı]ları hafif gelirse, bunlar da işte –âyetlerimize zulmetmeleri (sebebi)yle– kendilerine yazık edenler.

10. Şânım hakkı için, sizi arzda [yeryüzünde] yerleştirdik ve sizin için onda birçok geçimlikler yaptık; (buna rağmen) siz pek az şükrediyorsunuz.

11. Hakîkat(en) sizi evvelâ halkettik[6] [yarattık], sonra size sûret verdik, sonra da melâikeye (ve İblîs'e) dedik ki: "Âdem'e secde edin!"[7] (Melekler) hemen secde ettiler, ancak İblîs secde edenlerden olmadı.

1b •Meâl'de, *O'nsuz* diye çevirilen *min-dûnihî* [*O'nun dûnundan/aşağısından*] lafzı, Tefsîr'de (III/2123), *Rabbinizi bırakıp* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yatarlarken* yerine *yatarken* yazılmıştır. (E.Ö)

3 Yaptıklan her şeye şâhiddik. (III/2124)

4 Her şeyin, her amelin en doğru, tamâmen adâlet ve hakkâniyyetle tartılması da o gün olacaktır. (III/2124)

5 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizi evvelâ halkettik* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

7 Melâikeye/meleklere, "Âdem'e/beşer cinsine boyun eğip itaat ve inkıyâd ile hizmet edin!" dedik. Âdem'i, beşer cinsinin mâhiyetini temsîl eden bir misâl-i küll, diğer bir ta'bîrle alem-i cins [cins isim] olarak mülâhaza etmek, âyetin siyâkına [bağlamına] daha uygundur. (III/2129-2130 ve krş. Bakara: 34, not: 41 ve 42; I/318-321)

12. (Allâh,) "Sana"[8] buyurdu, "emrettiğim hâlde secde etmemene[9] mâni ne oldu?"
(İblîs,) "Ben" dedi, "ondan hayrlıyım; beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın".
13. (Allâh,) "Hemen" buyurdu, "in oradan! Ne haddine ki orada tekebbür ed(ip büyüklen)esin. Haydi çık, çünkü sen alçaklardansın".
14. (İblîs,) "Bana" dedi, "ba'solunacakları [diriltilecekleri] güne kadar mühlet ver!"
15. (Allâh) buyurdu ki: "Haydi mühlet verilenlerdensin".
16-17. (İblîs,) "Öyle ise" dedi, "beni azdırmana karşılık, yemîn ederim ki ben de onları saptırmak için[10a] her hâlde [mutlaka] Senin doğru yoluna oturacağım, sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım; Sen de çoğunu şükredici bulmayacaksın".[10b]
18. (Allâh,) "Çık oradan mezmûm [kınanmış/zemmedilmiş], matrûd [tardedilmiş] olarak!" buyurdu (ve ardından da şu hükmü verdi:) "Kasem [yemîn] ederim ki, onlardan herkim sana uyarsa kat'iyyen ve kâtibeten [tereddütsüz] sizin mecmûunuz/[topunuz]dan cehennemi doldururum".
19. Ve (sonra da,) "Yâ Âdem! Mesken et o cenneti sen zevcen/[eşin]le de, ikiniz dilediğiniz yerden yeyin[10c] ve şu ağaca yaklaşıp da zâlimlerden olmayın!" (buyurdu.)
20. Derken şeytân bunlara, –kendilerinden (gizlenip) örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de–

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sana* yerine *ona* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

9 •"Secde etmemenin sebebi nedir?" veyâhud "Secde etmemene sebeb nedir?" veyâhud "Secde etmene ne mâni oldu?" veyâhud "Secde etmene mâni olan nedir?" denilebilirse de, *Secde etmemene mâni ne oldu?* denemez; zîrâ bu, *Neden secde ettin?* anlamına gelir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da, hem bu âyetin yorumu esnâsında Tefsîr metninde {–*Sana ne mâni oldu da secde etmemeye cüret eyledin?* şeklinde–} (III/2130), hem de Sâd: 75 âyetinde {–*Secde etmene ne mâni oldu?* şeklinde–} bu ibâreyi daha uygun bir şekilde tercüme etmiştir. (E.Ö)

10a •Meâl'de, *onları saptırmak için* şeklinde karşılık verilen *lebum* lafzı, Tefsîr metninde –tam karşılığı olan– *onlar için* şeklinde çevirilmiş; "o nevi âdemi azıtmak için" (III/2136) diye de açıklanmıştır. (E.Ö)

10b •Krş. Nisâ: 117-119. (E.Ö)

10c Yâni, sâkin olun da [oturup yerleşin de], neresinden dilerseniz yeyin –mübahtır–. (III/2139)

vesvese verdi ve, "Sizi, Rabbiniz başka birşey için değil, sırf melek olacağınız yâhud ebediyyen (hayâtta) kalanlardan[11] olacağınız için bu ağaçtan nehyetti"[12] dedi.

21-22. Ve (ardından da,) "Her hâlde [gerçekten] ben sizin hayrınızı isteyenlerdenim" diye ikisine de yemîn etti. Bu sûretle (onları) kandırarak ikisini de sarktırdı.[13a]

Onun üzerine vaktâ ki o ağacı(n meyvesinden) tattılar; ikisine de çirkin yerleri açılı(p görünü)verdi ve başladılar cennet yapraklarından üzerlerine üstüste yama (yapı)yorlardı.[13b] Rabb'leri de kendilerine (şöyle) nidâ etti: "Ben sizi bu ağaçtan nehyetmedimmi ve size, 'Haberiniz olsun bu şeytân açık bir düşmandır size' demedimmi?"

23. "Rabbenâ!" dediler, "Nefs/[kendi]lerimize zulmettik,[14] eğer Sen bize mağfiret etmez, merhamet buyurmazsan, şübhe yok ki hüsrâna düşenlerden oluruz".

24-25. Buyurdu ki: "İniniz ba'zınız ba'zınıza düşman olarak; size bir zamâna kadar arz/[yer]da bir[15] karargâh tutmak ve bir nasîb almak mukadder".

(Ardından da) buyurdu ki: "Onda [yeryüzünde] yaşayacaksınız ve onda öleceksiniz ve ondan (diriltilip) çıkarılacaksınız".

---

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kalanlardan*** kelimesinin sonundaki ***dan*** ekinin üzeri çizilmiştir. (E.Ö)

12 •Krş. Bakara: 36, Tâ-Hâ: 120-124. (E.Ö)

13a Nezâhet mertebesinden, ağaçtan yemeye tenezzül ettirdi. Âdem ve Havva, hiç kimse yalan yere Allâh'a yemîn etmez sandılar, aldandılar. (III/2142 ve krş. Bakara: 36)

13b İnsân, hilkatinin [yaratılışının] bütün kuvveleri şöyle dursun, fiilen muhtevî olduğu eczâsına [cüz'lerine] bile tamâmen vâkıf olamaz. Bu sûretle beşer hilkati, iyiye de kötüye de müstaittir [istidatlıdır]. Ve bu istidâtın inkişâfı [gelişmesi], yaratılıştan sonra Allâh'ın emr ü nehyiyle ta'yîn ve tahdid buyurduğu faaliyet hudûduna ri'âyet derecesiyle mütenâsibdir. Binâenaleyh, hilkatin evveli, emrin haddi ile mütenâsib olduğundan fıtrat, ahsen-i takvîm üzerine olmakla berâber irâde kuvvetinin mertebe-i zuhûrundan itibâren emre muhâlefet imkân dâhilinde bulunduğundan, o ahsen-i takvîmin zımnında bir de esfel-i sâfilîne sükût [inme/düşme] kâbiliyeti mündericdir ki işte dîn ve emr-i ilâhî insânlığı bu sükûttan muhâfazaya yönelik olduğu gibi, azm-i şeytân da bu insânlarda o ayıbların ızhânıyla [ortaya çıkarılmasıyla] bu sükûta yöneltmektir. (III/2140)

14 *Nefslerimize zulmettik:* Kendimize yazık ettik. (III/2142)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

26. Ey Âdemoğulları! Bakın size çirkin yerlerinizi örtecek libâs [elbise] indirdik [ihsân ettik], hilat indirdik,[16] fakat takvâ libâsı[17] (var ya), o hepsinden hayrlı. Bu işte, Allâh'ın âyetlerinden(dir),[18] gerektir[19] ki düşünür ibret alırlar.

27-28. Ey Âdemoğulları! Babanızla ananızı –çirkin yerlerini[20] kendilerine göstermek için ikisinin de elbiselerini soyarak–[21] şeytân cennetten çıkardığı gibi, sakının sizi de (aldatıp şaşırtarak) belâya uğratmasın; çünkü o ve kabilesi [o kâbilden olanlar] sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz cihetten görürler.

Biz o şeytânları, o kimselerin velîleri[22] kılmışızdır, ki îmâna gelmezler ve bir edebsizlik yaptıkları zamân da, "Atalarımızı böyle bulduk ve bize bunu Allâh emretti" derler.

"Allâh" de,[23] "edebsizliği emretmez; bilmediğiniz şeyleri Allâh'ın üzerinemi atıyorsunuz?!"

29-30. De ki: "Rabbim ad(â)l(et) ve insâfı emretti, hem her mescidde

---

16 Bir de *rîş* [*hilat*], yâni cemâl [güzellik veyâ Allâh'ın lütuf ve ihsânıyla tecellisi] ve iftihâr edilecek şeref kisvesi yâhud servet ve refâh indirdik [lütf u ihsân ettik]. (III/2145)

• *Tenzil/indirme* kavramı, *lütf u ihsân* anlamında da kullanılır. (E.Ö)

17 Takvâ hissi veyâ takvâ hissi ile giyim, yâni hayâ hissi ve Allâh korkusu ile giyilen ve Allâh'ın izniyle maddî-ma'nevî ayıbdan, kötülükten, zarârdan, mahv u helâkten vikâye edecek [koruyacak] olan korunma elbisesi yokmu, işte bu, mutlak hayrdır, sırf faydadır. (III/2146)

18 Elbisenin inzâl edilmesi/indirilmesi [lütf u ihsân edilmesi], Allâh'ın âyet/lişâret-alâmet]lerindendir: İnsânlığa olan lütfuna, inâyet ve rahmetine delâlet eden delîl ve alâmetlerdendir. (III/2146)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gerektir* yerine *gerek* yazılmıştır. (E.Ö)

20 *Sev'elerini* [*çirkin/fenâ yerlerini*], yâni –Mücâhid'in tefsîrine göre– kendilerine fenâlık veren ma'siyetlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak; üzerlerindeki takvâ libâsını/elbisesini sıyırtarak cennetten çıkmalarına sebeb olduğu gibi... (III/2147)

21 •Meâl'in orijinalinde atlanan *yenzi'u 'anhumâ libâsehumâ* ibâresine karşılık olarak, *ikisinin de elbiselerini soyarak* ifâdesini –parantez içine almadan– metne dâhil ettik. (E.Ö)

22 *Velîleri:* Âmirleri, iş başları, başlarına musallat qarînleri [arkadaşları, dostları]... (III/2148)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* yerine *da* yazılmıştır; fakat doğrusu Matbu nüshadakidir. (E.Ö)

yüzlerinizi doğru tutun[24] ve O'na –dîni mahzâ [sırf] O'nun için hâlis kılarak– ibâdet[25] [du'â] edin! Sizi ibtidâ [ilkin] O yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz; (öyle ki) bir kısmın(ız)a hidâyet buyur(muş, doğru yolu tut)du(rmuş), bir kısmın(ız)a da dalâlet(te/şaşkınlıkta kalmak) hakk ol(muş) du(rumda döneceksiniz);[26] çünkü bunlar Allâh'ı bırakıp şeytânları evliyâ [dostlar] ittihâz etti/[edindi]ler, bir de kendilerini hidâyette [doğru yolu tutmuş] zannederler".

31. Ey Âdemoğulları! Her mescid huzûrunda zînetinizi tutunun[27] [zînet olan örtünüzü alın/elbisenizi giyin] ve yeyin-için de (zînetleri, yiyecek ve içecekleri helâl-harâm kılarak) isrâf etmeyin [haddi aşmayın]; çünkü O müsrif/[haddi aşan kimse]leri sevmez.

32. De ki: "Allâh'ın kulları için çıkardığı zîneti ve temiz/hoş rızkları kim harâm etmiş?!"

(Yine) de ki: "Onlar dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[28] îmân edenler için, Kıyâmet Günü (ise), hâlis olaraktır [sâdece onların olacaktır]".[29]

Bu sûretle ilm ehli olanlar için âyetleri tafsîl[30] ediyoruz [kısım kısım ayırıp açıklıyoruz].

33. "Rabbim" de, "ancak şunları harâm buyurdu: Bütün fuhşiyâtı[31] [çirkin ve iğrenç şeyleri] –açığını gizli-

---

24 Her secde zamânı ve mekânında, her namaz veyâ namazgâhta yüzlerinizi doğru O'na, O'nun kıblesine dönerek ibâdetinize teveccüh edin! (III/2149)

25 •Meâl'de, *ibâdet* diye çevirilen kelimenin aslı, *du'â*'dır. (E.Ö)

26 Nasıl ki sizi ilkin O [Allâh] yarattı, sonunda da yine O'na döneceksiniz; öyle ki, bir kısmınızı hidâyete erdirmiş, bir kısmınızı da sapkınlıkta bırakmış bir hâlde. (III/2150-2151)

27 *Her mescid indinde/yanında zînetinizi alın:* Tavâf ve namaz esnâsında elbisenizi giyin! (III/2152)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tutunun* yerine *tutun* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

28 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108. (E.Ö)

29 O zînetler ve temiz/hoş rızklar aslında mü'minlerin faydalanması için çıkarılmaktadır. Bununla birlikte, dünyâda kâfirler de onlara iştirâk ederler. Fakat Kıyâmet Günü onlar [zînet ve tayyibât], yalnız mü'minlere mahsûs olacak, kâfirler aslâ iştirâk edemeyeceklerdir. (III/2154)

30 •*Tafsîl* kelimesi için bkz. En'âm: 97, not: 102. (E.Ö)

31 *Fuhşiyâtı*, yâni "çirkinliği aşırı olan kötülükleri/iğrençlikleri, özellikle nâmussuzlukları..." (III/2155 ve krş. En'âm: 120-121)

sini– ve her türlü vebâli [günâhı] ve hakksızlıkla bağyi[32] [taşkınlığı] ve Allâh'a, hiçbir zamân bir burhân [delîl] indirmediği herhangi bir şeyi şirk[33] koşmanızı ve Allâh'a, bilmediğiniz şeyler isnâd etmenizi.[34a] (Evet sâdece bunları) harâm buyurdu".[34b]

34. Her ümmet için, bir müddet mukadder [takdîr edilip belirlenmiştir]. Müddetleri gelince bir lahzâ [ân] (bile) geri de kal(a)mazlar, öne de geçemezler.

35-36. Ey Âdemoğulları! Size her ne zamân içinizden Benim âyetlerimi ayıtır [tebliğ eden] resûller gelir de, herkim bunlara muhâlefetten sakınır[34c] ve salâhı iltizâm eylerse [kendini düzeltirse], artık onlara korku yoktur ve mahzûn olacak olanlar[35] onlar değildir; (fakat) âyetlerimizi tekzib eden/[yalanlayan]lere ve bunlara îmânı kibirlerine yediremeyenlere[36a] gelince, böyleler(i) ashâb-ı nâr/[ateşlik]dır (ve) hep onda muhalled/[kalıcı]dirler.

37. Zîrâ (herhangi) bir yalanı (uydurup) Allâh'a iftirâ [isnâd] eden[36b] veyâ O'nun âyetlerine 'yalan' diyen[37]

32 Cana, mala, ırza, yâni haysiyyet ve hukûka saldırmayı ve zulmü... (III/2155)

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk* yerine *şerîk* yazılmıştır, ki netice itibâriyle bir fark yoktur. (E.Ö)

34a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *koşmanızı ve Allâh'a, bilmediğiniz şeyler isnâd etmenizi* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

34b •Bu âyette, hem başta hem de sonda tekrâr edilen *harâm buyurdu* ibârelerinden biri fazladır; âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

34c •Meâl'de, *herkim bunlara muhâlefetten sakınır* diye çevirilen *fe-men ittiqâ* ibâresinin tam karşılığı, *kim ittikâ ederse* [*korunursa*] şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

35 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olacak olanlar* yerine *olacaklar* yazılmıştır; fakat netice itibâriyle aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

36a •Meâl'de, *ve bunlara îmânı kibirlerine yediremeyenlere* diye çevirilen *ve'stekberû 'anhâ* ibâresinin tam karşılığı, *ve onlara [âyetlerimize] karşı kibirlenenlere/büyüklük taslayanlara* şeklindedir. (E.Ö)

36b •Meâl'de, *Bir yalanı Allâh'a iftirâ eden kimseden...* diye çevirilen *meni'fterâ 'alellâhi kezîben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uydurandan* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd edenden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

37 •Meâl'de, *yalan diyen(den)* şeklinde çevirilen *(mimmen) kezzebe* lafzına, –Elmalılı'nın da Tefsîr'de (III/2159) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *tekzîb eden-(den)* [*yalanlayan(dan)*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

kimseden daha zâlim kim olabilir?! Bunlara kitâb/[rızk]dan nasîbleri erişir,[38a] (tâ ölecekleri zamâna kadar).
Nihâyet (hayât süreleri dolunca) kendilerine göndereceğimiz melekler[38b] gelip canlarını alırlarken,[39] "Hani o Allâh'ı bırakıp da taptıklarınız nerede?" dediklerinde, "Onlar bizi bıraktılar da kayboldular" derler ve kâfir idiklerine kendi aleyhlerinde şâhidlik ederler.
38. (Allâh,) "Girin bakalım sizden evvel ins ü cinnden geçen ümmetlerin içinde ateşe!" buyurur.
Her ümmet girdikçe hemşiresine[40] [dîndaşına] la'net eder.
Nihâyet hepsi orada birbirlerine (eklenip) ulanırlar, sonrakileri öndekilerini göstererek, "Rabbenâ!" derler, "İşte[41] şunlar bizi yoldan çıkardılar, onun için onlara ateşten iki katlı azâb[42a] ver!"
(Allâh,) "Her birinize" buyurur, "iki katlı (azâb var), velâkin bilmiyorsunuz".
39. Öndekiler de sonrakilere derler ki: "Sizin de bize karşı bir (üstünlük ve) meziyetiniz olmadı, artık kendi kesbinizin [yaptıklarınızın] cezâsı (olarak) tadın azâbı!"
40-41. Elbette âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] ve onlara îmânı kibirlerine yediremeyen[42b] kimselere semânın kapıları açılmaz[42c] ve cemel [deve] iğnenin deliğinden ge-

38a Takdîr edilen rızklarından, ömürlerinden, dünyâ metâından kısmetlerini alırlar ve asıl nasîbleri olan yüz-karasıyla giderler. (III/2159)

38b •Meâl'de, *göndereceğimiz melekler* diye çevirilen *rusulunâ* kelimesinin tam karşılığı, –âyette *göndereceğimiz* kelimesi bulunmadığından– *resûllerimiz/elçilerimiz* şeklinde olmalıdır. Buradaki *rusulunâ* [*resûllerimiz/elçilerimiz*] lafzıyla da, "Allâh'ın melekleri" kasdedilmektedir. (E.Ö)

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *alırlarken* yerine *alırken* yazılmıştır; fakat netice itibâriyle aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

40 Arkasından gitmekle dalâlete/sapıklığa düştüğü dîn kardeşine... (III/2160)

41 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işte* kelimesi yoktur. (E.Ö)

42a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *azâb* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

42b •Meâl'de, *ve onlara îmânı kibirlerine yediremeyen* diye tercüme edilen *ve'stekberû 'anhâ* ibâresinin tam karşılığı, *ve onlara karşı kibirlenen* [*istikbar eden/büyüklük taslayan*] şeklindedir. (E.Ö)

42c Rûhları yükselemez, biraz fırlasalar bile meâliye nüfûz edemezler, esrâr-ı melekûta eremezler, düşerler, du'â ve niyâzları merdûd olur. Üzerlerine feyz u bereket inmez. (III/2161)

çinceye[43] kadar onlar cennete gir(e)mezler. İşte (günâha batmış) mücrim/[suçlu]leri Biz böyle cezâlandırırız. Onlara cehennemden bir dö-

43 *Cemel,* "deve" ma'nâsına geldiği gibi "urgan" ve "halat" ma'nâsına da gelir ki *cümmel, cümel, cüml, cümûl* dahi denilir. Müfessirlerin ba'zıları, halatın ipliğe benzerliğine ve dolayısıyla iğne ile –deve'den daha ziyâde– münâsebetine dayanarak "halat" ma'nâsını tercih etmişlerse de, müfessirlerin çoğu "deve" ma'nâsını tercih ederler. Her iki ma'nâya göre de bu bir darb-ı meseldir ki –bizim, *Balık kavağa çıkıncaya kadar* meselimiz gibi– bir şeyin muhâle bağlanmasını ifâde eder. Bu nokta-i nazardan ise, "deve" ma'nâsı daha beliğdir. Çünkü örfen "iğne deliği" küçüklükte, "deve" ise büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mübâlağa edileceği zamân, "İğne deliği gibi" denilir; irilikte mübâlağa için de "Deve gibi" denir, ki Arab dilinde bu pek ma'rûftur. "Halat" dahi misâl olabilirse de, "deve" kadar mesel değildir. Bu haysiyyetle, olmayacak bir şeyi anlatmak için; –irilikte mesel olan– deve'nin, –küçüklükte ve incelikte mesel olan– iğne'nin deliğine girmesiyle darb-ı mesel, şübhesiz ki daha beliğdir. Ayrıca, iriliğinden başka boynu, hörgücü, bacakları, eğri-büğrülüğü ve bütün acayibliği ile şekl-i mahsûsu da göz önüne getirildiğinde, deve'nin iğne deliğinden geçmesindeki imkânsızlık öyle bir kuvvetle tebârüz eder ki, bu kuvvet "halat"ta yoktur. Hâsılı, her iki takdîrde de ifâde, o kâfirlerin cennete giremeyeceklerini, girmelerinin muhâl olduğunu açık bir temsîl ile anlatmaktadır. Dolayısıyla, deve'nin iğne deliğinden geçmesi mümkünmüdür, değilmidir diye –ba'zı mülhidlerin yaptığı gibi– beyhûde münâkaşalara dalmaya lüzûm yoktur. (III/2161-2162)

•Burada aslolan, darb-ı meselde zikredilen şeyler (–ki örneğimizde, "deve" ile "iğne/iğne deliği"dir–) arasında münâsebet olup olmaması değil, imkânsızlığın kuvvetli bir şekilde tebârüz ettirilmesidir; tıpkı *Balık kavağa çıkıncaya kadar* meselinde olduğu gibi. "Balık" ile "kavak" arasında bir münâsebet bulunmadığı gerekçesiyle, meselin münâsebetsiz/çirkin olduğunu iddiâ etmek ne kadar saçma ise, "deve" ile "iğne/iğne deliği" arasında bir münâsebet bulunmadığı gerekçesiyle, meselin münâsebetsiz/çirkin olduğunu iddiâ etmek de o kadar saçmadır. Öyleyse, darb-ı meselde zikredilen şeyler arasında münâsebet olup olmamasının hiçbir önemi yoktur. *Hattâ,* ba'zan meselde zikredilen şeyler arasında münâsebet bulunmaması, vurgunun/imkânsızlığın kuvvetlenmesine katkı bile sağlar. O hâlde; A) Sırf "iğne" ile "halat/urgan" arasındaki münâsebet sebebiyle, kelimenin ma'nâsının "halat/urgan" olması gerektiğine hükmetmek, sakat bir yaklaşımdır. B) Hele hele, ba'zılarının, –sırf "deve" ile "iğne" arasında bir münâsebet bulunmamasından hareketle– Allâh'ın, *Deve iğne deliğinden geçinceye kadar...* şeklinde, münâsebetsiz bir mesel darbetmiş olamayacağını

şek ve üstlerin(e de cehennem)den örtüler (vardır) ve işte zâlimleri Biz böyle cezâlandırırız.

42-43. Îmân edip iyi iyi işler yapan kimseler(e gelince), –ki bir nefse [kişiye] ancak vüs'unu [gücünün yettiğini] teklif ederiz– bunlar işte, ashâb-ı cennet/[cennetlik]tirler ve hep onda muhalled/[kalıcı-ebedî]dirler; (hem de öyle) bir hâlde(ler) ki, derunlarında [içlerinde/kalblerinde] kin kabilinden ne varsa, hepsini söküp atmışızdır. (İçinde bulundukları cennetin) altlarından ırmaklar akar.

(Onlar orada,) "Hamdolsun o Allâh'a ki, hidâyetiyle [rehberliğiyle] bizi buna muvaffak kıldı,[44a] O [Allâh] bize hidâyet [rehberlik] etmese idi, bizim kendiliğimizden bunun yolunu bulmamıza imkân yoktu, hakîkat(en) Rabbimizin peygamber/[resûl]leri, emr-i hakk[44b] ile geldiler [doğruyu söylemişler]" demektedirler.

Ve şöyle nidâ olunmaktadırlar:[45a] "İşte bu gördüğünüz[45b] o cennet ki, buna amelleriniz sebebiyle vâris kılındınız".

44-45. Bir de o ashâb-ı cennet [cennetlikler], ashâb-ı nâra [cehennemliklere] şöyle nidâ etmektedirler:[46] "Hakîkat(en) biz Rabbimizin bize va'd buyurduğunu hakk [doğru olarak gerçekleşmiş] bulduk, siz de Rabbinizin (size) va'd buyurduğunu hakk (olarak) buldunuzmu?"

Onlar, "Evet" demektedirler.

Derken bir müezzin [tellal] aralarında şu meâlde bir ezan vermeye[47] başlamıştır: "Allâh'ın la'neti o zâlimler üstüne ki, Allâh yolundan menederler ve onu eğip bükmek ister-

---

iddiâ etmeleri, münâsebetsizliğin daniskasıdır. C) Yine ba'zılarının, "Genellikle mütercimler bu âyet-i kerîmeyi, İncîllerin etkisiyle, *Deve iğne deliğinden geçmedikçe...* şeklinde çevirmektedirler" iddiâsı da, külliyen yalandır. D) Allâh Teâlâ'nın, imkânsızlığı vurgulamak için darbettiği bir meselde, –ba'zı hastalıklı beyinlerin yaptığı gibi– "Allâh dilerse deveyi küçültüp iğnenin deliğinden geçirir" diyerek imkândan bahis açmak ise, –tıpkı "Merd-i Kıbtî şecaat arzedeyim derken sirkatin söyler" meselinde olduğu gibi– hamâkattır. (E.Ö)

44a •Meâl'de, ***hidâyetiyle bizi muvaffak kıldı*** diye çevirilen ***heda'nâ*** lafzının tam karşılığı, "bize hidâyet etti [bize rehberlik etti/bizi kılavuzladı]" şeklindedir. (E.Ö)

44b Peygamberlerin/resûllerin dedikleri doğru imiş. (III/2169)

45a O cennetliklere şöyle seslenilir: ... (III/2165)

45b •Âyette, ***gördüğünüz*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

46 •"Bir de cennetlikler, cehennemliklere şöyle seslenmektedirler". (E.Ö)

47 •"Bir münâdî/tellâl yüksek sesle şunu/şöyle ilân eder". (E.Ö)

ler ve âhireti münkir [inkâr eden] kâfirler idi".

46-47. Artık iki taraf arasında bir hicâb[48] [engel/sûr] (olacak).

Ve (orada) a'râf[49] üzerinde birtakım ricâl [kimseler] (bulunacak), ki (cennetlik ve cehennemliklerin) her birini sîmâlarıyla [alâmetleriyle] tanırlar. Ashâb-ı cennete [cennetliklere], "Selâmun 'aleykum" diye nidâ etmektedirler; –ki bu (cennetlik ola)nlar, ümid etmekle berâber henüz ona [cennete] girmemişlerdir.–[50]

(Cennetlik ve cehennemliklerin her birini alâmetleriyle tanıyan sûr üzerindeki kimselerin) gözleri ashâb-ı nâr [cehennemlikler] tarafına çevrildiği vakit de, "Yâ Rabbenâ![51] Bizleri o zâlimler gürûhuyla berâber kılma!" demektedirler.

48-49. O ashâb-ı a'râf [sûr üzerinde bulunan kimseler], sîmâlarıyla [alâmetleriyle] tanıdıkları (kâfirlerin ileri gelenlerinden) birtakım ricâle de[52] nidâ edip, "Gördünüzmü; cemiyetinizin ve yaptığınız kibir ve azametin size hiç faydası olmadı! Ta şunlarmıydı o sizin, 'Allâh bunları kâbil değil rahmetine erdirmez' diye yemîn ettikleriniz?" dedikten sonra, (ümid etmekle berâber henüz cennete girmemiş olan) berikilere dönüp, "Girin cennete, size korku yok, artık siz mahzûn olacak değilsiniz" demektedirler.

50-52. Ashâb-ı nâr [ateş ashâbı/cehennemlikler] da, ashâb-ı cennete [cennet ashâbına/cennetliklere] şöyle bağırışmaktadırlar: "Lütfen suyunuzdan veyâ Allâh'ın size merzûk

48 Bu ***hicâb,*** Hadîd: 13 âyetinde zikredilen *sûr*'dur. (III/2166)

49 *A'râf*'ın çoğulu olan *arf,* "yüksek yer" demektir. Meşhur olan görüşe göre *a'râf,* "cennetle cehennem arasındaki sûr'un yüksek tepeleri"dir (III/2166-2167). Fakat Hasan Basrî, *a'râf*'ın "ma'rifet"ten olduğunu söylemiştir ki buna göre ma'nâ, "cennetlik ve cehennemlikleri sîmâlarından [alâmetlerinden] tanıyan birtakım kişiler vardır" demektir. (III/2167)

50 Bu ibâre iki ma'nâya muhtemildir: A) Cennetliklere seslenen a'râf ehlinin hâlini beyân ediyor, yâni cennetlikler cennete girmiş, bunlar [a'râf ashâbı/ehli] ise henüz girmemişler, fakat girmeyi ümid ediyorlar. B) Cennetliklerin o sıradaki hâlini beyân ediyor, yâni henüz cennete girmemiş, fakat girmeyi ümid ettikleri sıradaki hâlini. (III/2167)

•Bizce doğru olan, ikinci ma'nâdır. (E.Ö)

51 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzı, *Rabbimiz* anlamına geldiğinden, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılanmalıdır. (E.Ö)

52 Velîd b. Muğîre, Ebû Cehl, Âs b. Vâil ve benzerlerine... (III/2167-2168)

[nasîb] kıldığı ni'metlerden[53] biraz da bizlere dökün!"
Onlar da demektedirler ki: "Doğrusu Allâh bunları kâfirlere harâm etti; o kâfirlere[54a] ki, oyunu-eğlenceyi kendilerine dîn edindiler ve o dünyâ [süflî/yakın] hayât kendilerini aldattı".
(Allâh da buyuracak ki:) "Onlar, bu günlerine mülâki olacak/[kavuşacak]larını unuttukları ve âyetlerimizi inkâr ettikleri gibi [için], Biz de bugün onları unutacağız".
Filhakîka [hakîkaten] Biz onlara öyle bir Kitâb gönderdik ki, îmân edecek herhangi bir kavme bir düstûr-ı hidâyet ve rahmet olmak için tam bir ilm üzere onu fâsıla fâsıla ayırdettik.
53. Onlar (ise), "Hele bakalım (sonu) nereye varacak?" diye[54b] onun (va'd ve tehdidlerinin) ancak te'vîlini [gelip çatmasını] gözet(leyip bek-)liyorlar, onun te'vîli [vukûu/gerçekleşme vakti] geleceği gün,[55] önceden onu unutmuş olanlar şöyle diyecekler: "Hakîkat(en) Rabbimizin peygamberleri hakkı tebliğ etmişlermiş;[56a] bak şimdi bizim şefâ'atçiler (olduğunu zann ve iddiâ ettiklerimiz)den hiç biri varmı ki, bize şefâ'at etsinler veyâ (dünyâya) geri döndürülürmüyüz ki, yaptığımız işin gayrısını yapsak!"
Yok! Doğrusu nefs/[kendi]lerine yazık ettiler ve (şefâ'atçi) o(lur zann ve ümidiyle Allâh'a ortak koşup) iftirâ ettikleri şeyler onlardan kaybolup gittiler.
54. Filvâki [hakîkaten] rabbiniz o Allâh'tır ki, gökleri ve yeri altı gün[56b] içinde yarattı, sonra arş üzerine istivâ buyurdu; geceyi gündüze bürür, o onu kışkırtarak ta'kîb eyler.

53 •Âyette, *ni'metler(in)den* kelimesinin karşılığı yoktur. Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ni'metlerden* yerine *ni'metlerinden* yazılmıştır. (E.Ö)

54a •Meâl'de, *kâfirlere* diye karşılık verilen *ellezîne* kelimesine, *o kimseler ki* veyâ *ki o kimseler/ki onlar* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)
•Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kâfirlere* yerine *kâfirler* yazılmıştır. (E.Ö)

54b • *"Hele bakalım nereye varacak?" diye* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

55 *Te'vîl,* esâsen "bir şeyi meâline irca' etmek, varacağına vardırmak" demektir. *Onun te'vîli geleceği gün,* yâni kendilerine yapılan va'd ve tehdidlerin te'vîli geleceği, yâni onların tatbik edileceği/vukûbulacağı gün: Kıyâmet Günü geldiği vakit... (III/2169)

56a "Peygamberlerin/resûllerin dedikleri doğru imiş"; bizim olmaz zannettiğimiz oldu. (III/2169)

56b •Göklerin ve yerin altı günde yaratılması hakkında bkz. Hûd: 7, not: 7a. (E.Ö)

Güneş ve ay ve bütün yıldızlar emrine musahhar.[57] Bak, halk [yaratma] O'nun, hüküm[58] O'nun. Evet o rabbu'l-âlemîn[59] olan Allâh ne ulu!

55-56. Rabbinize yalvara yalvara ve için için du'â edin, –ki her hâlde [doğrusu] O haddi aşanları sevmez– yeryüzünü ifsâd etmeyin ıslâhından sonra da, hem havf [korku], hem şevk [ümid] ile O'na kulluk edin![60] Her hâlde [şübhesiz] Allâh'ın rahmeti yakındır muhsin/[güzel hareket eden]lere.[61a]

57-58. Ve O, o Allâh'tır ki,[61b] rahmetinin önünde rüzgârları müjdeci (olarak) yollar, nihâyet bunlar o ağır ağır bulutları hafif birşey gibi kaldırıp yüklendiklerinde, bakarsın Biz onları (kuraklıktan kavrulup) ölmüş bir memlekete sevketmişizdir, derken ona su indirmişizdir[62] de orada[63] her türlüsünden semere/[ürün]ler çıkarmışızdır. İşte ölüleri (de) böyle (diriltip) çıkaracağız, gerektir ki düşünür ibret alırsınız.

(Ancak şunun da unutulmaması gerekir ki; yağmur yağmakla, her toprak ürün vermez, ancak toprağı verimli olan) hoş memleketin[64] nebâtı Rabbinin izniyle (iyi ve bereketli)

---

57 Hepsi ilâhî irâdeye tâbi, rabbânî saltanatın gereklerine itaatkâr, O'nun tedbir ve hikmetiyle değiştirmesine ve tasarrufuna göre cereyân eden vazifelidirler. 'Yürü' derse yürür, 'Dön' derse döner, 'Dur' derse durur, 'Parla' derse parlar, 'Sön' derse sönerler... (III/2191)

58 *Emr* [*hüküm*]: Teşrî/yürütme. (III/2191)

59 • ***Rabbu'l-âlemîn*** ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

60 •Meâl'de, *O'na kulluk edin* diye çevirilen *ved'ûhu* lafzına, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2196) ifâde ettiği üzere– *O'na çağırın* [*du'â edin/yalvarıp yakarın*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

61a Korku ve ümid ile du'â edenler, du'âda ihsân mertebesine ermiş muhsinlerden olurlar. Allâh da hiçbir husûsta muhsinlerin mükâfâtını zâyi etmez. Du'âda muhsin olanların da du'âlarını kabûl eder, yakında murâdlarına erdirir. (III/2196)

61b •Âyette, *o Allâh'tır* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *derken ona su indirmişizdir* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

63 •Meâl'de, *orada* karşılığı verilen *bihî* lafzı, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (III/2200) doğru olarak beyân ettiği üzere– *onunla* [*o su ile*] anlamına gelir. (E.Ö)

64 Toprağı iyi/verimli olan arâzinin bitkisi/ürünü kolay/çabuk çıkar, iyi ve bereketli olur. (III/2201)

çıkar, fenâsının ise çıkmaz, çıkan da bir şeye yaramaz.
Şükredecek bir kavm için âyetleri böyle tasrîf ederiz.[65a]

59. Celâlim hakkı için, Nûh'u kavmine resûl (olarak) gönderdik, vardı da, "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk edin; O'ndan başka bir ilâhınız daha yoktur.[65b] Cidden ben (sizin)[66] üzerinize büyük bir günün azâbı(nın) inmesinden korkuyorum".

60. Kavminden (ileri gelen) cumhur cemaat,[67] "Her hâlde [doğrusu] biz" dediler, "seni açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde görüyoruz".

61-63. (Nûh,) "Ey kavmim!" dedi, "Bende hiçbir dalâlet yok, velâkin ben rabbu'l-âlemîn[68] tarafından (gönderilmiş) bir resûlüm; size Rabbimin risâletleri/[bildirdikleri]ni tebliğ ediyorum ve (iyiliğinizi istediğim için) size nasihat ediyorum[69] ve Allâh'tan sizin bilemeyeceklerinizi biliyorum.

65a *Tasrîf ederiz:* Türlü türlü şekillere kor, tekrâr ederiz. (III/2201)

65b •Meâl'de, *O'ndan başka bir ilâhınız daha yoktur* diye çevirilen *mâlekum min-ilâhin ğayruhu* ibâresine, *sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

66 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizin* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

67 Müfessirlerin çoğu *mele*'yi, "ileri gelenler" ve "eşrâf" ma'nâsıyla tefsîr ederler. Râğıb el-İsfehânî *Müfredât*'ında şöyle demiştir: A) *"Mele,* bir rey [görüş/fikir/maksad] üzerine toplanıp debdebeleri gözleri, kıymetleri gönülleri dolduran cemaat demektir; B) *Mele,* –daha umûmî olmak üzere– iyilik ve güzellikle dolu halka denir". *Mele* kelimesi çeşitli ma'nâlara ıtlak edilmiştir ki hepsini ihtivâ eden en mühimi Râğıb el-İsfehânî'nin beyân ettiği birinci ma'nâdır. Bu ma'nâ, zamânımızda Frenklerin 'sosyete' dedikleri 'cemiyet' ma'nâsınadır ki bunda bir maksad üzere toplanma ve bir de güzel intizâm ve kıymet, en esâslı mefhûmu teşkil eder. İleri gelenlere ve eşrâfa, *mele* denilmesi de bu haysiyyetledir. Dolayısıyla *mele* [*cumhur cemaat*], Fir'avn'ın kendileriyle istişâre ettiği "halkın gözünü dolduran o debdebeli topluluk" demektir. (Daha geniş bilgi için bkz. IV/2226-2228)

68 •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

69 •*Ve ensahu lekum* (–Meâl'de, *ve size nasihat ediyorum* diye karşılık verilmiştir–) ibâresindeki *nasaha* fiili, "birine karşı içtenlikli/samimi, hayrhah olmak, birinin iyiliğini istemek" anlamına geldiğinden; ibâreye, *ve ben size hayrhah davranıyorum* veyâ *ve ben sizin hayrınızı/iyiliğinizi istiyorum* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. Bkz. Yûsuf: 11, not: 16; A'râf: 21, 62, 68, 79 ve 93; Tevbe: 91; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

"Size, (başınıza gelecek) korkunç âkıbeti haber vermek için ve (Allâh'a isyândan ve o korkunç âkıbetten) korunmanız için[70] ve belki rahmete mazhâr edilirsiniz[71] diye sizden bir adam vâsıtasıyla Rabbinizden size bir ihtâr geldiğine inan(ıp îmân et)mıyor da,[72a] (hayret ve) taaccübmü ediyorsunuz?"

64. Bunun üzerine o'nu tekzib etti/[yalanladı]ler, Biz de kendisini ve maiyyetinde(ki) îmân edenleri gemide necâta [kurtuluşa] erdirdik de âyetlerimizi tekzib eden/[yalanlayan]leri (tûfânda) garkeyledik [boğduk]; çünkü bunlar basîretleri [kalb gözleri] körelmiş bir kavm idiler.

65. Âd kavmine de, kardeşleri[72b] Hûd peygamberi gönderdik,[73] (varıp,) "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk edin; O'ndan başka bir ilâhınız daha yok. Hâlâ siz O'nun azâbından[74a] sakın(ıp korun)mayacakmısınız?"

66. Kavmin(in ileri gelenlerin)den o küfre dalmış cumhur cemaat dediler ki: "Her hâlde [doğrusu] biz seni bir çılgınlık[74b] içinde görüyoruz ve her hâlde [doğrusu] seni biz, yalancılardan biri zannediyoruz".

67-69. "Ey kavmim!" dedi (Hûd), "Bende hiçbir çılgınlık[74b] yok; lâkin ben rabbu'l-âlemîn tarafından (gönderilmiş) bir resûlüm! Size Rabbimin risâletleri/[bildirdikleri]ni[75] tebliğ ediyorum ve ben sizin için emîn [güvenilir] bir nâsihim [hayrhâhım].[76]

---

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve korunmanız için* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edilirsiniz* yerine *edilesiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

72a •Âyette, *inanmıyor da* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

72b Hûd peygamber de Âd kavminden olduğu için, o'nun hakkında, *kardeşleri* ifâdesi kullanılmıştır. (V/3633 ve krş. A'râf: 85, not: 92; Şu'arâ: 106)

73 •Âyette, *peygamberi gönderdik* ibâresinin lafzen karşılığı yoktur; dolayısıyla ifâdenin karşılığı, *Hûd'u...* şeklindedir. (E.Ö)

74a •Âyette, *O'nun azâbından* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

74b •Meâl'de, *çılgınlık* diye çevirilen kelime, *sefâhet*'tir [*sefîhlik*'tir]. *Sefîh/sülfehâ* için bkz. Bakara: 13, not: 20. (E.Ö)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *risâletlerini* yerine *risâletini* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

76 • *Ve ene lekum nâsihun emînun* (–Meâl'de, *Ve ben sizin için emîn bir nâsihim* [*nasihatcıyım*] ma'nâsı verilmiştir–) ibâresine, "Ve ben sizin için emîn/güvenilir hayrhah bir kimseyim" veyâ "Ve ben sizin iyiliğinizi/hayrınızı isteyen güvenilir bir kimseyim" veyâ "Ben sizin için hayrhah/size hayrhah olan/davranan

"Sizi inzâr etmek [uyarmak] için içinizden bir adam vâsıtasıyla size Rabbinizden bir ihtâr geldiğine inanmıyor da,[77a] (hayret ve) taaccübmü ediyorsunuz?

"Düşünün ki, O sizi kavm-i Nûh'tan sonra hulefâ kıldı [onların yerine geçirdi] ve size hilkatte [yaratılışta] ziyâde bir inbisât verdi,[77b] o hâlde Allâh'ın ni'metlerini unutmayıp zikredin ki felâh[78] bulabilesiniz".

70. "Yâ!.." dediler, "Sen bize yalnız Allâh'a tapalım,[79] atalarımızın tapageldiklerini bırakalım diyemi geldin?! Eğer (iddiânda doğru ve) sâdıklardan isen, haydi bizi tehdid edip durduğun o azâbı başımıza getir (de) görelim!"

71. "İşte" dedi (Hûd), "üzerinize Rabbinizden bir azâb fırtınası,[80] bir ğazab indi (inecek). Siz bana (karşı), sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler(den başka birşey olmayan sahte ilâhlar) hakkında mücâdelemi ediyorsunuz? Allâh onlara hiçbir zamân öyle bir hakk-ı saltanat[81] indirmedi. Artık gözet(leyip bekley)in, ben de sizinle berâber gözet(leyip bekley)enlerdenim".

72. (Nihâyet çok sürmedi azâbımız geldi;) bunun üzerine (Hûd'un) kendisini ve maiyyetindekileri, mahzâ [sırf] tarafımızdan bir rahmet ile necâta [kurtuluşa] erdirdik de, o âyetlerimizi tekzib edip [yalanlayıp] îmân etmeyenlerin kökünü kestik.

73. Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih peygamberi[82a] (gönderdik, varıp), "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk[82b] edin, O'ndan başka bir ilâhı-

---

güvenilir bir kimseyim" anlamı da verilebilir; hattâ verilmesi daha uygun olur. *Nasaba* fiiline verilen karşılıklar için bkz. Yûsuf: 11, not: 16; A'râf: 21, 62, 79 ve 93; Tevbe: 91; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

77a • Âyette, *inanmıyor da* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

77b • Krş. Tevbe: 69. (E.Ö)

78 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

79 • *Tapmak* kelimesinde az-çok şu'ûrsuzluk bulunduğu, dolayısıyla da *puta tapmak, haça tapmak* gibi yerlerde kullanıldığı hakkında bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

80 • Meâl'de, *azâb fırtınası* diye tercüme edilen *rîcs* kelimesi için bkz. Bakara: 59, not: 72a. (E.Ö)

81 *Sultân* (–Meâl'de, *hakk-ı saltanat* diye çevirilmiştir–) kelimesi, Kur'ân'da genellikle *burhân* ve *delîl* ma'nâsınadır. (IV/2815)

82a • Âyette, *peygamberi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

82b • *Kulluk, (ibâdet* ve *tapma/tapınma)* kelimeleriyle ilgili olarak bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

nız daha yok.[83] İşte size Rabbinizden açık bir mu'cize[84] [delîl] geldi: Bu Allâh'ın nâkası [dişi devesi] size bir âyet [işâret/alâmet]; bırakın onu Allâh'ın arzın/[otlağın]da otlasın, sakının ona bir fenâlıkla dokunmayın, ki sonra elîm [acı] bir azâba uğrarsınız".

74. (Sonra Sâlih sözünü şöyle sürdürdü:) "Ve düşünün ki O sizi Âd (toplumun)dan sonra hulefâ yaptı [onların yerine geçirdi] ve bu arz/[yer]da sizi yerleştirdi; düzlüklerinden köşkler ediniyorsunuz ve dağlarından evler yontuyorsunuz. (Öyleyse) artık hep Allâh'ın eltâfını [lütuflarını] zikredin de yeryüzünü fesâdçılıkla berbat etmeyin!"[85a]

75. Kavmi içinden (îmân etmeyi) kibirlerine yediremeyen cumhur cemaat,[85b] o hırpalanmakta olanlara, onlardan îmân eden kimselere, "Siz" dediler, "Sâlih'in hakîkaten Rabbi tarafından gönderilmiş (bir resûl) olduğunu biliyormusunuz?"

(Onlar,) "Biz" dediler, "doğrusu o'nun (kendisiyle) gönderildiği şeye (îmân edenleriz)/mü'minleriz".

76. O (îmânı) kibirlerine yedirememeyenler, "Doğrusu" dediler, "biz o sizin îmân ettiğiniz şeye (inanmayanlarız)/kâfirleriz".

77. Derken, o nâka'yı [dişi deveyi] tepele(yip öldür)diler ve Rabb'lerinin emrinden (çıkıp) tuğyân [azgınlık] ettiler ve dediler ki: "Hey Sâlih! Sen gerçek(ten) mürselîn/[gönderilen resûller]den isen, bizi tehdid etmekte olduğun azâbı getir (de) görelim!"

78. Bunun üzerine onları o recfe[86] [sarsıntı] tutuverdi (de) vatanlarında çökekaldılar.

79. (Sâlih, yüzçevirip) döndü de on-

---

83 •Meâl'de, *O'ndan başka bir ilâhınız daha yok* diye çevirilen *mâlekum min-ilâhin ğayruhu* ibâresine, *sizin için O'nun gayrı/O'ndan başka bir ilâh yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

84 •Meâl'de, *açık bir mu'cize* diye çevirilen *beyyine* kelimesi, *açık/apaçık bir delîl* anlamına gelir (bkz. Beyyine: 1, not: 1). Bu devenin [*nâqah*'ın/Sâlih'in dişi devesinin], mu'cizeyle bir ilgisi yoktur. *Sâlih'in (a.s) dişi devesi* veyâ bu *nâqatullâh* [Allâh'ın dişi devesi] hakkında Tefsîr ve Târih kitâblarında anlatılan tuhaf hikâyelerin hiç biri gerçek değildir. Krş. A'râf: 85-87. (E.Ö)

85a •Burada, *yeryüzünü fesâdçılıkla berbat etmeyin* diye çevirilen *ve lâ ta'sev fi'l-ardı müfsidîn* ibâresinin diğer iki çevirisi için bkz. Bakara: 60 ve Şu'arâ: 183. (E.Ö)

85b •*Mele* [*cumhur cemaat*] kavramı için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

86 *Recfe:* Şiddetli sarsıntı. (IV/2293, VIII/5556 ve krş. A'râf: 155; Nâzi'ât: 6)

lardan, "Ey kavmim!" dedi, "Ben size Rabbimin risâleti/[bildirdiği]ni tamâmıyla tebliğ ettim ve nasihat ettim/hayrınıza çalıştım, velâkin (siz) nasihat edenleri [hayrhah davrananları] sevmezsiniz".

80-81. Lût peygamberi[87] de (göndermiştik), ki bir vakit kavmine (şöyle) dedi: "Sizden evvel âlem/[kavm]lerden hiç birinin yapmadığı şenaatı[88] sizmi yapıyorsunuz; hakîkaten kadınları geçip de şehvetle erkekleremi varıyorsunuz? Yok! Siz pek[89] müsrif[90] [haddi çok aşmış] bir kavmsiniz".

82. Kavminin ise şöyle demelerinden başka cevâbı olmadı: "Çıkarın bunları memleketinizden, çünkü bunlar eteklerini çok temiz tutan insânlar!"[91]

83-84. Biz de o'nu ve ehlini kurtardık –ancak karısı (geride) kalıp yere geçenlerden oldu– ve (geri kalanlarının) üzerlerine bir azâb yağmuru yağdırdık. İşte bak mücrim/[suçlu]lerin âkıbeti nasıl oldu!

85-87. Medyen kavmine de kardeşleri[92] Şu'ayb peygamberi[93a] (gönderdik de), "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk edin; (sizin) O'ndan baş-

---

87 •Âyette, *peygamberi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

88 *Fâhişe* [*şenâat*], "haddini aşmış pek çirkin, aşırı edebsizlik" demektir. (II/1314, IV/2801 ve krş. Hûd: 77-79)
•Burada ise âyetin açık ifâdesinden anlaşıldığı üzere, *homoseksüellik/livata* kasdedilmektedir. (E.Ö)

89 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *pek* yerine *çok* yazılmıştır. (E.Ö)

90 *İsraf*, –mal sarfında meşhur ise de– "insânın yaptığı herhangi bir fiilde haddi aşması"dır. "Herhangi bir şeyde haddi aşan kimse"ye de *müsrif* denir. (V/3613, VI/4133)

91 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu âyette, *Çünkü bunlar eteklerini çok temiz tutan insânlar* diye tercüme ettiği *innehum unâsun yetetahharûn* ibâresini; Neml: 56'da, *Çünkü onlar, çok temizlik taslar kimseler* şeklinde çevirmiş ve hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Müşrik Lût kavminin ifâdesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır: A) Bu ifâde, Lût'un ve o'na îmân edenlerin, günâh ve ma'siyetlerden uzak durduklarını belirtmektedir. B) Bu ifâde, Lût'un ve o'na îmân edenlerin homoseksüellikten uzak durduklarını îmâ ederek onlarla alay etme amacına yöneliktir. (E.Ö)

92 Şu'ayb peygamber de onlarla [Medyenlilerle] aynı kavmden olduğu için *kardeşleri* ifâdesi kullanılmıştır. (V/3633 ve krş. A'râf: 65, not: 72; Şu'arâ: 106)

93a •Âyette, *peygamberi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

ka bir ilâhınız daha yok.[93b] İşte size Rabbinizden bir beyyine [apaçık delîl] geldi: Artık kileyi [ölçüyü/ölçeği], terâziyi tam tutun, nâsın [insânların] eşyâsın(ı eksik ölçüp tartarak onlar)a hakksızlık etmeyin; yeryüzünü ıslâhından sonra yine fesâda vermeyin! Bana inanırsanız, bu söylediklerim sizin için hayrlıdır.[93c]

"Hem öyle tehdid ederek her caddenin başına oturup da Allâh'ın yolundan O'na îmân edenleri çevirmeyin ve yolun çarpıklığını arzu etmeyin! Düşünün ki vaktiyle siz pek az idiniz, öyle iken O sizi çoğaltı ve bakın o müfsidlerin [yeryüzünde fesâd çıkaran kimselerin] âkıbeti nasıl oldu!

"Eğer içinizden bir kısmı benim (kendisiyle) gönderilmiş olduğum hakîkate[94a] inan(ıp îmân et)mış, bir kısmı da inan(ıp îmân et)mamış ise, Allâh aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin; ki O, hâkimlerin [hüküm verenlerin] en hayrlısıdır".[94b]

88-89. Kavmin(in ileri gelenlerin)-

93b •Meâl'de, *O'ndan başka bir ilâhınız daha yok* diye çevirilen *mâ-lekum min-ilâhin ğayruhu* ibâresine, *sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

93c •Meâl'de, *Bana inanırsanız, bu söylediklerim sizin için daha hayrlıdır* diye çevirilen *zâlikum hayrun lekum in kuntum mü'minîn* ibâresine, *Şu(nlar) sizin için hayrlıdır, eğer siz mü'minlerseniz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

94a •Âyette, *hakîkat* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

94b •Kıssaların o muhteşem anlatımını kesip yalınlığını birtakım teferruatla bulandırmamak için olsa gerek Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır genellikle hiçbir açıklamada bulunmadan kıssalarla okuyucuyu başbaşa bırakıyor. Elmalılı M. Hamdi Yazır kıssalar hakkında şöyle diyor (E.Ö):

"Kur'ân kıssalarından alınacak ders-i ibret ve ilhâm o kadar yüksek, o kadar açık ve feyizlidir ki, kütübhâneler dolusu târih kitâbları okunup tedkik edilse elde edilecek ders-i ibret, yükselmek için sarılınacak düsturlar bunlardan başka birşey olmayacak ve bunların verdiği ilhâmı vermeyecektir (...). Müfessirlerin bir kısmı bu kıssalarla ilgili –Kur'ân'ın nüzûlünden önce anlatılagelen– muhtelif rivâyet ve hikâyeleri nakletmişler ve bununla Kur'ân'ın onlardaki sapmaları nasıl bertaraf ettiği ve insânları hayâlden hakîkate nasıl götürdüğü husûsunda bir mukâyese dersi vermişlerdi. Fakat tefsîr mütâlaasına ehil olmayan bir çokları bunları, kıssaların tefsîri gibi telakki etmiş ve Kur'ân'ın nassından ziyâde bu rivâyetlerin arkasında koşarak Kur'ân-ı Kerîm'in açtığı hakîkat yolundan

den büyüklenmek isteyen cumhur cemaat,[95] "Yâ Şu'ayb! Kat'iyyen" dediler, "(ya) seni de, seninle berâber îmân edenleri de memleketimizden çıkarırız, yâhud ki sûret-i kat'iyyede milletimize [yolumuza-dînimize] dönersiniz".

(Şu'ayb,) "Ya" dedi, "(milletinize [yolunuza-dîninize] dönmek) istemesek de mi? Doğrusu Allâh bizi ondan[96] kurtarmış iken sizin milletinize [yolunuza-dîninize] dönecek olur isek, bir yalan söyleyerek Allâh'a iftirâ etmiş imişiz demek olur.[97] Ona [milletinize/yolunuza-dîninize] dönmemiz bizim için olacak şey değildir; meğer ki rabbimiz Allâh dilemiş olsun. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmış, biz Allâh'a (güvenip) dayanmışız. Ey bizim Rabbimiz![98] Kavmimizle bizim aramızı hakk ile fetih buyur [aç/hükm ver], Sen fâtihlerin [açanların/hükm verenlerin] en hayrlısısın".[99]

90. Kavmin(in ileri gelenlerin)den küfreden cumhur cemaat de (birbirlerine), "Yemîn ederiz" dediler, "eğer Şu'ayb'a uyarsanız, hiç şübhe yok o takdîrde siz kat'î hüsrâna düşeceksiniz".

91-92. Derken onları o recfe [sarsıntı] tutuverdi (de), derhal vatanlarında çökekaldılar. Şu'ayb'ı tekzib eden/[yalanlayan]ler, sanki orada bir şenlik tutmamışlardı,[100] Şu'ayb'ı tekzib edenler (yokmu), hüsrâna dü-

---

ma'kûs [ters/uğursuz] bir şekilde istifâde etmeye kalkışmışlar, dîni, sünnetten ziyâde mücerred garâbetlerde arama sevdâsına düşmüşlerdir". (III/2211)

95 •*Mele* [*cumhur cemaat*] kavramı için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

96 •Meâl'in aslında atlanan *minhâ* lafzına karşılık, *ondan* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

97 •Meâl'de, ...*Bir yalan söyleyerek Allâh'a iftirâ etmiş imişiz demek olur* diye tercüme edilen, *qadi'ftereynâ 'alellâhi keziben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uydurmuş oluruz* veyâ *Allâh'a yalan isnâd etmiş oluruz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

98 •Meâl'de, *Ey bizim Rabbimiz!* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

99 Kavmimizle bizim aramızda hüküm ver, Sen hüküm verenlerin [fâtihlerin] en hayrlısısın. (III/2215)

100 "Sanki oralarda hiç yaşamamışlardı". (IV/2813)

şen/[ziyân eden]ler (işte) onlar olmuşlardı.[101]

93. (Şu'ayb, yüzçevirip) döndü de onlardan, "Ey kavmim!" dedi, "Alim-allâh size Rabbimin risâletleri/[bildirdikleri]ni[102] iblağ [tebliğ] eyledim, size nasihat de ettim[103a] [size hayrhah da davrandım/sizin iyiliğiniz için de çalıştım]; şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım!?"

94-95. Biz hangi memlekete bir peygamber gönderdikse, ibtidâ [başlangıçta] ahâlisini şiddet ve zarûretle sık(ıştır)mışızdır ki niyâza düşsünler [yalvarsınlar].

Sonra da (durumlarını) fenâlık yerine güzelliğe tebdîl etmişiz/[değiştirmişiz]dir, tâ ki artmışlar[103b] ve (şöyle) demişlerdir: "Doğrusu atalarımıza sıkıntılı hâller de olmuş, sürûrlu [sevinçli] demler de".

Tam o vakit, Biz de kendilerini –hatırlarından geçmezken– ansızın tutmuş bastırıvermişlerdir [bastırıvermişizdir].[104]

96. Eğer o memleketin ahâlisi îmân edip Allâh'tan[105] kork(arak günâhlardan korun)saydılar elbette üzerlerine yerden, gökten bereketler açardık, velâkin tekzib etti/[yalanladı]ler de, kendilerini kesbleri [günâh işlemeleri] (sebebi)yle[106] tuttuk alıverdik.

97-99. Ya şimdi şu köy-kasaba ahâ-

101 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Şu'ayb'ı tekzîb edenler, hüsrâna düşenler onlar olmuşlardı* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

102 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *risâletlerini* yerine *risâletini* yazılmıştır. (E.Ö)

103a •Krş. A'râf: 62, not: 69 ve 76; Tevbe: 91, not: 107. (E.Ö)

103b *Afev* (–Meâl'de, *artmışlar* diye çevirilmiştir–), ba'zan "çoğalmak, fazlalaşmak" ma'nâsına gelir, ki Bakara: 219'da da *afv*'ın, *fazla* ma'nâsına olduğu geçmişti. Müfessirlerin çoğu *afv*'ı; "mal ve nüfûsça çoğaldılar, aded/sayı ve kuvvetçe fazlalaştılar" şeklinde tefsîr etmişlerdir. *Afv*'ın meşhur ma'nâsı dolayısıyla burada şöyle bir ma'nâ da mümkündür: Kötülükleri iyiliklere değiştirerek kendilerine öylesine refâh verdik ki, hayvân gibi bol bol yakından yediler, otladılar ve kendilerini her türlü teklif ve tekellüften muâf tuttular, ni'met kendilerini şımarttı, darlığı unuttular, dikkatsiz ve aldırmaz/umursamaz oldular; "Atalarımız da hem sıkıntılı, hem de ferâhlı günler yaşadılar" dediler. Yaşadıkları sıkıntı ve refâh hâllerinin Allâh tarafından terbiyevî bir sebeb ve hikmet ile alâkalı olduğunu düşünmediler... (III/2218-2219)

104 •Matbu nüsha'da, *bastırıvermişlerdir* diye dizilen bu kelime; Osmanlıca Yazma nüsha'da *bastırıvermişizdir* şeklinde yazılmıştır, ki doğrusu da budur. (E.Ö)

105 •*Allâh'tan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

106 İnkârları, isyânları ve işledikleri günâhları sebebiyle... (III/2220)

lisi geceleyin uyurlarken azâbımızın kendilerine baskın hâlinde gelivermeyeceğinden emînmi oldular?! Yine o köy-kasaba ahâlisi kuşluk vakti oynayıp eğlenip dururlarken kendilerine azâbımızın gelivermeyeceğinden emînmi oldular?! Ya artık Allâh'ın mekrinden[107] [ince tertibinden] emînmi oldular?! Fakat kendilerine yazık eden kavmlerden başkası Allâh'ın mekrin/[ince tertibin]-den emîn olmaz.

100. Hâlâ irşâd etmedimi o eski sâhiblerinden sonra bu arza [yeryüzüne] vâris olan kimseleri[108] şu hakîkat ki, eğer dilemiş olsak, onların da günâhlarını başlarına çarpardık?! Fakat kalblerinin üzerini tab'eder/mühürleriz[109] de onlar hakkı işitmezler.

101-102. İşte o (helâk ettiğimiz) memleketler... bunların başına gelenlerden ba'zısını[110a] sana kıssa olarak naklediyoruz. Celâlim hakkı için, onlara peygamberleri beyyine/[açık delîl]lerle geldiler; öyle iken îmân etmek istemediler, çünkü ondan evvel inkâr etmeyi âdet etmişlerdi.[110b] Allâh kâfirlerin kalblerini işte böyle tab'eder [mühürler]. Hem onların[110c] ekserisinde ahde vefâ görmedik;[110d] şu muhakkak ki, ek-

107 *Allâh'ın mekri* ta'bîri, "kullarını derece derece ve umulmadık yönden cezâlandırması" ma'nâsına bir istiâredir. (III/2221)

108 Bu toprakların sâhibiyken helâk olanların bugün yerlerini-yurdlarını işgal ederek kendilerine halef olanları [onlardan sonra gelenleri], özellikle de Mekke ve etrâfında yaşayanları... (III/2221)

109 Küfrü onlara böyle tabiat kılarız. (III/2222)

110a •Meâl'de, *bunların başına gelenlerden ba'zısını* diye çevirilen *mine'l-enbâi-hâ* ibâresine, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Tefsîr kısmında verdiği gibi– *onların nebelerinden [mühim haberlerinden] bir kısmını/ba'zısını* (III/2221) şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

110b •Meâl'de, *ondan evvel inkâr etmeyi âdet edinmişlerdi* diye çevirilen *bi-mâ kezzebû min-qabli* ibâresine, *önceden tekzib ettikleri/yalanladıkları şey sebebiyle (îmân etmediler)* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)
Önce tekzib ettikleri [yalanladıkları] hakîkatlere, –beyyinelerden [apaçık delîllerden] sonra da– îmân etmeleri ihtimâli olmadı; inad ettiler de ettiler [inadlarında direttikçe direttiler]. (III/2222)

110c •Meâl'in aslında atlanan *hum* zamîrine karşılık olarak, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de ifâde ettiği üzere (III/2222)– *onların* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

110d •Meâl'de, *ekserisinde ahde vefâ görmedik* diye çevirilen *mâ vecednâ li-ekseri-*

serisini tâatten çıkar (kimseler)/fâsıklar gördük.[110e]

103. Sonra onların arkasından âyetlerimizle Mûsâ'yı Fir'avn'a ve (onun ileri gelen) cemiyetine[111a] gönderdik, tuttular o âyetlere[111b] zulmettiler,[111c] ettiler[112a] de bak o müfsid/[fesâdçı kimse]lerin âkıbeti nasıl oldu!?

104-105. Mûsâ, "Ey Fir'avn!" dedi, "Bil ki ben rabbu'l-âlemîn tarafından (gönderilmiş) bir resûlüm. Birinci vazifem, Allâh'a karşı hakktan başka birşey söylememekliğim/[söylememem]dir. Hakîkat(en) ben size Rabbinizden bir beyyine [açık bir delîl] ile geldim; artık Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] benimle berâber gönder!"

106. "Eğer" dedi (Fir'avn), "bir âyet [mu'cize] ile geldinse, getir onu bakalım (iddiânda) sâdık/[doğru]lardan isen".

107-108. Bunun üzerine (Mûsâ) asâsını bırakıverdi; ne baksın o, (her hâliyle) koskoca bir ejderha[112b] [yılan] kesiliverdi ve (bir de) elini (koynundan) sıyırdı çıkardı; ne baksın o, bakanlara bembeyaz parlıyor.

109-110. Fir'avn'ın kavminden (ileri gelen) o cemiyet,[113] "Bu" dediler), "şübhesiz çok bilgiç [mâhir-usta] bir sihrbaz, sizi yerinizden (yurdunuzdan) çıkarmak istiyor".

---

bim min-'ahdin ibâresine, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde verdiği gibi (III/2222)– *Biz onların ekserisinde* [*çoğunda/çoklarında*] *ahid nâmına birşey bulmadık* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

110e • Meâl'de, *gördük* diye çevirilen *vecednâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Yazır'ın da Tefsîr metninde verdiği gibi (III/2222)– *bulduk* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

111a • *Mele* (Meâl'de, *cemiyet* diye çevirilmiştir) kavramı için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

111b • Meâl'de, *o âyetlere* diye çevirilen *bihâ*'ya, *ona/onlara* veyâ *onun/onların sebebiyle* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

111c *Zulmettiler*, yâni, Hz. Mûsâ'nın (a.s) risâletinin doğruluğuna alâmet ve burhân olan o açık mu'cizelerin hakkını vermediler, kat'î delâletlerini yalanlayıp inkâr ettiler. (IV/2228 ve 2230-2231)

112a • Âyette, *ettiler* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

112b • Burada, *koskoca bir ejderha* diye çevirilen *su'bânûn mubînun* ifâdesi, Şu'arâ: 32'de ise *apaçık bir ejderha* şeklinde çevirilmiştir. *Su'bân* kelimesini *ejderha* diye çevirmek uygun değildir; zîrâ "ejderha", hayâlî bir yaratıktır. (E.Ö)

113 • *Mele* [*cemiyet*] kavramı için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

(Fir'avn,) "Binâenaleyh [bu durumda] ne emredersiniz [görüş ve fikriniz nedir]?"[114] (diye sordu).

111-112. (Fir'avn'ın melesi,) "Onu ve kardeşini" dediler, "(bekletip) eğle ve şehirlere toplayıcılar yolla; mâhir (ve usta) sihrbazların hepsini sana getirsinler!"

113. Bütün sihrbazlar da Fir'avn'a geldiler (ve), "Elbette" dediler, "gâlib gelenler biz olursak bize mükâfât (verileceği) şübhesiz ya?"

114. (Fir'avn,) "Evet" dedi, "(size büyük bir mükâfât var), hem o vakit (mükâfâtın dışında) siz elbette (yanımda) gözde (kimse)lerden (olacaksiniz".

115. (Sihrbazlar,) "Yâ Mûsâ!" dediler, "Senmi hünerini (önce) ortaya atacaksın, yoksa (hünerini önce ortaya) atanlar bizmi olacağız?"

116. (Mûsa,) "Siz atın!" dedi.

Vaktâ [ne zamân] ki (sihrbazlar) atacaklarını attılar, nâsın [insânların] gözlerini büyülediler ve onları dehşete düşürdüler; hâsılı büyük bir sihr gösterdiler.

117-119. Biz de Mûsâ'ya, "Asânı bırakıver!" diye vahyettik.

(Mûsâ asâsını bırakınca) bir de baktılar ki, o onların bütün uydurdukları (sihr numaraları)nı[115a] yalayıp yutuyor. Artık hakk meydana çıktı ve onların bütün yaptıkları hiçe gitti. (Fir'avn ve adamları) artık orada mağlûb olmuşlardı, küçük düşmüşlerdi.

120-122. Sihrbazlar hep birden secdeye kapandılar (da), "Îmân ettik" dediler, "o rabbu'l-âlemîne; Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine".

123-124. Fir'avn, "Siz" dedi, "o'na, ben izin vermeden (önce) îmân ettiniz ha! Bu her hâlde [mutlaka] bir hud'a [hile]; siz bu hud'ayı [hileyi] şehirde (kararlaştırıp) kurmuşsunuz, yerli ahâliyi ondan çıkarmak istiyorsunuz; o hâlde yakında anlarsınız;

---

114 Şu'arâ: 34-35 âyetlerinde bu söz Fir'avn'ın ağzından nakledilmektedir. Demek ki ileri gelenler [*mele*], onun görüş ve teklifini tasdik ve te'yid ettiklerinden bu söz, yalnız Fir'avn'ın değil, cemiyetinin [melesinin/ileri gelenlerinin] de sözü olmuştur. Burada, "Ne rey ve fikirde bulunuyorsunuz?" makâmında, "Ne emredersiniz?" denilmesi, pek şâyân-ı dikkattir. (IV/2230-2231)

•Ba'zı müfessirler, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın aksine– 110. âyetteki, *fe-mâzâ te'murûne* [*öyleyse görüşünüz/öneriniz nedir?*] ibâresinin, Fir'avn'ın sözü olduğunu ifâde etmişlerdir ki, bize de bu daha uygun görünmektedir. (E.Ö)

115a •Bu âyette [A'râf: 117], *bütün uydurduklarını* diye tercüme edilen *mâ ye'fikûn* ibâresine, Şu'arâ: 45'te *her ne dolap çevirtiyorlarsa* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

mutlak(a) sizin ellerinizi, ayaklarınızı çaprazına keseceğim, sonra[115b] mutlak(a) sizi(n) hepinizi birden asacağım".

125-126. (Sihirbazlar,) "Biz" dediler, "şübhesiz Rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman da, sırf Rabbimizin âyet/[delîl-işâret]leri gelince îmân etmemizden (ötürüdür)".

(Ardından da şöyle du'â ettiler:) "Ey bizim Rabbimiz![116a] Üzerimize sabır yağdır ve canımızı îmân selâmetiyle al!" [116b]

127. Fir'avn'ın kavminden yine o (ileri gelen) cemiyet,[117a] "Yâ!.." dediler, "Mûsâ'yı ve kavmini bırakacaksın ki, seni ve ilâhlarını bıraksın(lar) da, yeryüzünde fesâd çıkarsınlar (öylemi)?!"

(Fir'avn, "Merak etmeyin;) yine" dedi, "oğullarını öldürürüz ve kadınlarını diri tutarız; (böylece) yine tepelerinde mutlak kahrımızı yürütürüz".

128. Mûsâ, kavmine, "Siz" dedi, "Allâh'ın avn ü inâyetini [yardım ve ihsânını] isteyin ve acıya tahammül edip dayanın.[117b] Her hâlde [şübhesiz] arz [yeryüzü] Allâh'ındır, ona kullarından dilediğini vâris kılar, âkıbet ise muttakîlerindir".

129. (Kavmi, Mûsâ'ya,) "Biz" dediler, "sen bize gelmezden evvel de ezâ(ya düçar) edildik, sen bize geldikten sonra da".

(Mûsâ da onlara,) "Umulur ki" dedi, "Rabbiniz hasmınızı helâk edip de sizi yeryüzünde halîfe kılacak; sizin de nasıl işler yapacağınıza bakacaktır".

130-131. Filhakîka [hakîkaten] Âl-i Fir'avn'ı[118] tuttuk senelerce kıtlık ve

---

115b •Meâl'in orijinalinde atlanan *summe* lafzına karşılık olarak, *sonra* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

116a •Meâl'de, *Ey bizim Rabbimiz!* diye çevirilen *rabbenâ* lafzı –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* diye karşılanmalıdır. (E.Ö)

116b •Meâl'de, *Ve canımızı îmân selâmetiyle al* diye çevirilen *ve teveffenâ müslimîne* ibâresini, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (IV/2254-2255), *Ve canımızı müslüman [teslîm olmuş kimse] olarak al* diye tercüme etmiştir ki bu daha uygundur. Ayrıca bu ibâreye, *Ve bizi, (Sana) teslîm olan kimseler olarak vefât ettir* şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

117a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cemiyet* yerine *cemaat* yazılmıştır. Ve ayrıca, *mele [cemiyet]* kavramı için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

117b •Meâl'de, *ve acıya tahammül edip dayanın* diye çevirilen *va'sbirû* kelimesine, *ve sabredin* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

118 •Matbu nüsha'da *Âl-i Fir'avn* şeklinde eksik yazılan bu ibâre, Osmanlıca Yaz-

hâsılât eksikliğiyle sıktık; gerekti ki düşünüp ibret alsınlar. Fakat kendilerine iyilik geldiği zamân, "Ha [bakın] bu bizim hakkımız" dediler ve başlarına bir kötülük gelirse, Mûsâ ile maiyyetinde/[berâberinde]kilerden teşe'üm ediyorlardı.[119] Şum kuşları[120] ise ancak Allâh yanındadır, velâkin (onların) [Âl-i Fir'avn'ın] ekserisi [çoğu/çokları] bilmezlerdi.

132. Ve (onun için de Mûsâ'ya), "Sen bizi büyülemek için her ne âyet getir(ir)sen (getir) imkânı yok sana inan(ıp îmân ed)acak değiliz" derlerdi.

133. Biz de kudretimizin ayrı ayrı âyet/[alâmet]leri olmak üzere başlarına tûfân gönderdik, çekirge gönderdik,[121] haşerât gönderdik, kurbağalar gönderdik, kan gönderdik, yine inad ettiler[122a] ve çok[122b] mücrim [suçlu] bir kavm oldular.

134. Vaktâ [ne zamân] ki azâb üzerlerine çöktü, "Yâ Mûsâ!" dediler, "Bizim için Rabbine du'â et, sana olan ahdi hürmetine; eğer biz(im üzerimiz)den bu azâbı sıyır(ıp kaldır)ırsan kasem [yemîn] olsun ki, sana kat'iyyen îmân ederiz ve Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] seninle berâber mutlak(a) göndeririz".

135-137. Vaktâ [ne zamân] ki erişecekleri bir müddete kadar azâbı kendilerinden sıyır(ıp kaldır)dık, derhal

---

ma nüsha'da *Âl-i Fir'avn'ı* şeklinde tam yazılmıştır. (E.Ö)
Âl, başlıca şân ve şöhret sâhiblerine muzâf olur. *Âl-i Fir'avn,* "Fir'avn'ın dîndaşları, kavmi, özellikle de görevlileri ve hizmetindekiler" demektir. (I/347)

119 Mûsâ'nın ve berâberindeki îmân eden kimselerin uğursuzluklarına hamlediyorlardı. (IV/2264)

120 Yâni; bahtları, tâlihleri, mukadderâtın iyi-kötü nasîbleri yalnızca Allâh'ın indindedir [yanındadır]. Yâhud, başlarına gelen ve gelecek olan musibetler ancak Allâh tarafındandır (IV/2264 ve krş. İsrâ: 13). Câhiliyye Arablarında *tıyâfet-i tayr* denilen bir falcılık âdeti vardı. Bir yere gidecekleri zamân bir kuş uçurular, sağa giderse uğurlu, sola giderse uğursuz olacağına hamlederlerdi. Yine, karga gibi ba'zı kuşların ötmesini/haykırmasını da uğursuzluğa hamlederlerdi. Bu münâsebetle herhangi bir şeyi uğursuz kabûl etmeye *tatayyur* denilmiş, kuş veyâ uğursuz [şom] sayılan şeye de *tayr, tâir, tıyara* denilmiştir. (...) Bu nedenle *tâir,* "bir kimsenin kaderden uçan nasîbi, bahtı, kısmeti, tâlihi, şansı" ma'nâsına gelir. (IV/2264-2265)

121 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çekirge gönderdik* ifâdesi atlanmıştır. (E.Ö)

122a •Meâl'de, *inad ettiler* diye çevirilen *festekberû* kelimesi, *kibirlendiler/büyüklendiler/büyüklük tasladılar* anlamına gelir. (E.Ö)

122b •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

yemînlerini bozdular. Biz de âyetlerimizi tekzib ettik/[yalanladık]leri ve onlara kulak asmadıkları için kendilerinden intikâm aldık da hepsini denizde boğduk ve o hırpalanıp ezilmekte bulunan kavmi, mâhut [bilinen/muayyen] arzın [yerin/toprağın] bereketlerle donattığımız meşrık/[doğullarına, mağriblerine [batılarına] vâris kıldık.

Ve (böylece) Rabbinin Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] olan o güzel kelimesi[123] [sözü/va'di], sabretmeleri sebebiyle tamâmen tahakkuk etti de, Fir'avn ile kavminin yapageldikleri masnûâtı[124] ve yükselttikleri binâları yerlere serdik.

138-139. Ve Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] denizi atlattık, derken bir kavme vardılar, toplanmışlar kendilerine mahsûs birtakım putlara tapıyorlardı. "Yâ Mûsâ!" dediler, "Bunların birçok ilâhları olduğu gibi, sen de bize bir ilâh yap!"

(Mûsâ,) "Siz" dedi, "gerçekten câhillik ediyorsunuz, çünkü o gördüklerinizin içinde bulundukları dîn, helâke mahkûmdur ve (onların) bütün yaptıkları bâtıldır".

140. (Ardından da,) "Hiç" dedi, "ben size Allâh'tan başka bir ilâhmı isterim!? O sizi âlemlerin [diğer kavmlerin] üstüne geçirdi".[125]

141. Hem düşünseniz a, sizi Âl-i Fir'avn'dan[126] kurtardığımız hengâmı [korkunç günleri], (ki) size azâbın (en) kötüsünü peyliyor/[yapıyor]lardı; oğullarınızı boyuna katlediyorlar, kadınlarınızı diri tutuyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından azîm [büyük] bir imtihân var-(dı).

142. Bir de Mûsâ'ya (otuz gün) otuz geceye va'd verdik ve onu bir on (gün on gece) ile (de) tamâmladık, bu sûretle Rabbinin (Mûsâ için) mîkâtı [ta'yîn ettiği vakit] tam (kırk gün) kırk gece oldu.[127] Ve Mûsâ, (kırk

123 Rabbinin, İsrâîloğulları'na olan o güzel kelimesi/sözü [va'di]; –Kasas: 5-6'da beyân olunan ve ilk önce Mûsâ'nın diliyle Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] A'râf: 129'da– müjdelenen ilâhî va'd tamâmen tahakkuk etti. (IV/2271)

124 Siyâsetlerini, san'atlarını başlarına geçirdik, medeniyetlerini, ma'mûriyyetlerini, köşklerini harâb ettik. (IV/2271)

125 O sizi, bildiğiniz tüm toplumların üstüne geçirdi; başkalarına vermediği ni'meti size verdi. (IV/2273)

126 • *Âl* kavramı için bkz. A'râf: 130, not: 118. (E.Ö)

127 Bu 40 gecenin gündüzleri de mîkâtta dâhil bulunduğu hâlde yalnızca *leyleten* denilmesinin, ayın geceden başlaması ve binâenaleyh 40 gece hesâbıyla tamâmlanmış olması hikmetine mebni olduğunu müfessirler beyân etmişlerdir. (IV/2275)

gün kırk gecelik va'd için mîkâtımıza geleceği vakit) kardeşi Hârûn'a şöyle dedi: "Kavmim içinde bana halef ol [benim yerime geç], ıslâha çalış da, müfsid/[fesâdçı kimse]lerin yoluna gitme!"

143. Vaktâ [ne zamân] ki Mûsâ mîkâtımıza[128] geldi ve Rabbi o'nu, kelâmıyla taltif buyurdu.[129]

(Bunun üzerine Mûsâ,) "Yâ Rabb!"[130] dedi, "Göster bana, bakayım Sana!" (Allâh) buyurdu ki: "Beni kat'iyyen göremezsin,[131] velâkin dağa bak, eğer (dağ) yerinde dururşa, demek (ki sen de) Beni göreceksin".

Derken Rabbi dağa bir tecelli buyurunca onu un-ufra [hurdahaş] ediverdi, Mûsâ da baygın düştü, sonra vaktâ [ne zamân] ki ayıldı, "Sübhânsın[132] [her türlü noksanlıktan münezzehsin, yüceler yücesisin]" dedi, "Sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim".[133]

144. (Allâh) buyurdu ki: "Yâ Mûsâ! Haberin olsun, Ben risâletlerimle ve kelâmımla seni o insânların üzerine intihâb [seçip ta'yîn] eyledim, şimdi şu sana verdiğimi al ve şükrünü bilenlerden ol!"

145-146. Ve onun için elvâh/[levhalar]da her şeyden yazdık; mev'izeye[134] [güzel öğüde/nasihate] ve ah-

128 Ta'yîn ettiğimiz özel vakitte geldi. (IV/2276)

129 *Kellemuhu [o'nunla konuştu]*: Meleklere olan kelâmı gibi vâsıtasız, fakat perde arkasından o'nunla [Mûsâ ile] konuştu. (IV/2276)

130 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* kelimesine, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

131 •Meâl'in orijinalinde, *Beni kat'iyyen göremezsin* cümlesinden sonra, cümlenin Arabca karşılığı olan *len terânî* ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

132 Seni [her türlü noksanlıktan] tenzih ederim Rabbim! Sen, fâni gözlerle görülmekten münezzehsin. (IV/2277)

133 *Ben mü'minlerin evveliyim;* yâni, bu dünyâda "Beni kat'iyyen göremezsin" tecellisine îmân edenlerin ilki benim. (IV/2277)
•Ahad, zayıf ve uydurma rivâyetlerin te'siriyle ve mezhebî baskılarla Allâh'ın âhirette görüleceği kabûlüne dayanan bu yorum, uygun değildir. Bu husûsta Allâh'ın, *Beni aslâ/kat'iyyen göremezsin* buyruğu herkes için yeterli olmalıdır. Bu açık ifâde ve hüküm, "Şu mekâna mahsûstur, bu mekâna mahsûstur" ya da "Kâfirlere yöneliktir, müşriklere yöneliktir" gibi indî varsayımlarla sündürülmemelidir. (E.Ö)

134 *Mev'ize,* "dîn yolunda lâyık olmayan şeylerden sakınıp kaçınmayı ifâde eden söz [öğüd/nasihat]" demektir. (II/1180 ve krş. Âl-i 'İmrân: 138, not: 130)

kâmın[135] tafsîline [hükümlerin ayrıntılarına] dâir her şeyi, (ve,) "Haydi" dedik, "bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, onları en güzeliyle tutsunlar!"

İlerde size o fâsık/[itaatten çıkan]ların[136] yurdunu göstereceğim. Âyetlerimden uzaklaştıracağım yeryüzünde o hakksızlıkla büyüklenenleri, ki her (türlü) âyeti görseler de ona îmân etmezler, rüşd yolunu görseler[137] de onu yol tutmazlar ve eğer sapıklık yolunu görürlerse onu yol tutarlar.

Öyle! Çünkü onlar âyetlerimizi tekzib etmeyi [yalanlamayı] âdet edinmişler ve hep onlardan ğâfil olagelmişlerdir.

147. Hâlbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşacaklarını tekzib eden/[yalanlayan]lerin bütün amelleri[138a] heder olagelmiştir. Her hâlde [elbette] çekecekleri, sırf kendi (kötü) amellerinin cezâsı/[karşılığı]dır.

148. Mûsâ'nın arkasından [Mûsâ mîkâtta iken] ise kavmi, tutmuşlar (tapmak için) huliyyât/[zînet eşyâ]larından[138b] bir dana ['*ıcl*: buzağı], böğüren bir heykel [*cesed*] edinmişlerdi. Görmemişlermiydi ki o, onlara bir söz de söyleyemezdi, bir yol da gösteremezdi. Fakat onu edin(ip ona ibâdet et)diler ve (çünkü) zâlim idiler.

149. Vaktâ [ne zamân] ki, ellerine kırağı düşürüldü[139] [şiddetli bir pişmanlık duydular] ve cidden (hakktan) sapmış olduklarını gördüler (de); "Kasem [yemîn] olsun ki" dediler, "eğer bize merhamet etmez de Rabbimiz (günâhlarımızı) mağfiret buyur(up bağışla)mazsa, her hâlde [şüb-

135 •Âyette, *ahkâmın* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

136 •*Fâsık/fısk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

137 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *görseler* yerine *gösterseler* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

138a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *amelleri* yerine *emelleri* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

138b •Aynı kıssanın diğer bir anlatımı için bkz. Tâ-Hâ: 83-98. (E.Ö)
Cesed, "rûhlu-rûhsuz herhangi bir kesif cisim" için de kullanıldığından, müfessirlerin çoğu bunun [bu cesedin/yapılan buzağının], altından ve rûhsuz bir cisim olduğuna kâil olmuşlardır. (...) *Cesed*'in, *'ıcl*'den [buzağıdan] bedel yapılmış olması da buna delâlet eder. (IV/2283)

139 *Ve lemmâ suqıta fî eydîhim* [ve vaktâ ki/ne zamân ki, onların ellerine kırağı düşürüldü] deyimi, *nedâmet* [*pişmanlık*] veyâ *şiddetli nedâmet* [*pişmanlık*] ifâde eden bir ta'bîrdir. (IV/2284)

hesiz] hüsrân/[ziyân]da kalanlardan olacağız".

150. Vaktâ [ne zamân] ki Mûsâ, (kavminin buzağıya taptığını öğrendi); ğazabnâk [öfkeyle dolu], esefnâk[140a] [çok esefli/üzgün] olarak döndü (de), "Bana arkamdan ne fenâ halef oldunuz?[140b] Rabbinizin emrini ivdinizmi [ğazabı husûsunda acelemi ettiniz]?"[141] dedi.

Ve (Mûsâ) elvâhı [levhaları] bırakıverip kardeşini başından tuttu, kendine doğru çekiyordu; (Hârûn, "Ey) anam oğlu!"[142] dedi, "İnan olsun bu kavm beni hırpaladılar, az daha beni öldürüyorlardı, sen de benimle (uğraşıp) düşmanları sevindirme[143] ve beni bu zâlim kavm ile berâber tutma!"

151. (Bunun üzerine Mûsâ Hârûn'u bıraktı ve du'â edip) dedi (ki): "Rabbim! Bana ve kardeşime mağfiret buyur ve bizi rahmetinin içine koy, Sen ki erhamu'r-râhimîn/[merhametliler merhametlisi]sin".

152-153. Şübhesiz o danayı [buzağıyı] (ilâh) edin(ip ona ibâdet ed)enlere Rabb'lerinden bir ğazab ve dün-

---

140a *Esef,* "hem ğadabın şiddeti, hem de hüzün" ma'nâsına gelir ve yerine göre her birinde kullanılır. *Esef,* "nefsin hoşlanmadığı bir mekruh karşısında aldığı hâlet-i mahsûsa"dır, ki o yukarıdan gelirse "hüzün ve inkıbaz", aşağıdan gelirse "ğadab ve heyecan" olur. Şu hâlde, *esef-i Mûsâ,* "kavmine karşı son derece ğadab, Allâh'a karşı da bir hüzün" demek olur. (...) Âyetin siyâkı "ğadab" üzerindedir. Öyleyse *ğadbâne esifen,* "kızarak [ğadab ederek] ve son derece kızarak [ğadabla dolu olarak]" demektir. (IV/2285-2286)

140b Benim, şirki nefyedip tevhîd ve ihlâs ile Allâh'a nasıl ibâdet ettiğimi ve sizi buna nasıl sevkettiğimi gördükten sonra benim ğıyâbımda, benim ahdime ri'âyet etmeyerek arkamdan ne kötü şeyler yaptınız, (buzağı ittihâz edip [edinip/yapıp]) buzağıya taptınız, yerime geçip böyle münkerleri menetmesi gerekenleriniz de bunu menetmedi ha! (IV/2286)

141 *Rabbinizin emrini ivdinizmi?* cümlesi üç şekilde anlaşılabilir: A) Rabbinizin dînini ve va'dlerini –acele edip– bıraktınızmı? B) Rabbinizin, bana va'dettiği kırk (gün, kırk) gece mîkâtı, acele edip vaktinden önce bitirmesini istediniz, otuz gün geçer geçmez beni öldü sandınız da –peygamberlerinden bir zamân sonra birçok ümmetlerin dînlerini bozması âdet olduğu gibi– siz de ale'l-acele dîninizi değiştirmeyemi kalktınız? C) Ale'l-acele Rabbinizin kahrını ve ğazabınımı istediniz? (IV/2286)

142 *(Ey) anam(ın) oğlu:* Ey benim ana gibi merhametli ve şefkatli olması gereken sevgili kardeşim! (IV/2287 ve krş. Tâ-Hâ: 94)

143 Yâni; bana, düşmanları sevindirecek birşey yapma! (IV/2288)

yâ [süflî/yakın] hayât'ta[144] bir zillet erişecek.

Ve işte (Allâh'tan başka ilâh uydurmaya kalkışan) müfterileri[145a] böyle cezâlandırırız. (Ancak) o kötü amelleri işleyip de sonra arkasından tevbekâr olup îmân edenler ise, şübhe yok ki Rabbin ondan sonra elbette ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir.

154. Vaktâ [ne zamân] ki Mûsâ'dan ğazab sustu,[145b] elvâhı [levhaları] aldı ve onlardaki yazıda bir hidâyet ve bir rahmet vardı, fakat öyle kimselere ki, onlar sırf Rabb'leri için rehbet duyar (günâhlardan korkar)lar.

155-157. Bir de Mûsâ, (belirlediğimiz özel vakitte tevbe etmek üzere) kavminden mîkâtımız için yetmiş er(kek) seç(ip getir)mişti.[146] Vaktâ [ne zamân] ki bunları o sarsıntı yakaladı.

(Mûsâ,) "Rabbim!" dedi, "Dilese idin bunları ve beni daha evvel helâk ederdin, şimdi bizi içimizden o süfehânın[147] [budalaların/hafif akıllıların]

---

144 • *Dünyâ hayât* için bkz. Bakara: 86, not: 108; Âl-i 'İmrân: 185, not: 191. (E.Ö)

145a Allâh'a karşı dîn uydurmaya kalkışanları... (IV/2289)

145b *Mûsâ'dan ğazab sükût etti;* yâni, (Mûsâ'nın öfkesi) sükûnet buldu, zâil oldu. Burada *sükûnet*'in *sükût* ta'bîriyle ifâde edilmesinde beliğ bir istiâre vardır, ki şöyle bir tasvîr ifâde eder: Ğazab, Mûsâ üzerinde mütehakkim bir âmire benziyordu. Âdeta ağzını açmış, onu durmadan şiddete teşvik ediyor; "Kavmine şöyle şöyle de", "Levhaları bırak", "Kardeşini başından tut çek" diye emirler veriyordu. (IV/2289-2290)

146 Mûsâ, kavminin en hayrlılarından olmak üzere yetmiş kişi seçti de ta'yîn ettiğimiz vakt-i mahsûsta [özel/husûsî vakitte] tevbe için aldı getirdi. (IV/2292)
Lügatte "rücû etmek" demek olan *tevbe,* şer'an da "kabahatten, sırf kabahat olduğu için nedâmet/pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarâr gibi herhangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere tevbe değildir. *Tevbe,* "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse onun haddi-zâtında çirkinliğini duyup tiksinerek vazgeçmek"tir. (...) Evet *tevbe,* kabahatlerden, başka bir sebeble değil, sırf çirkinlikleri, yâni Allâh'ın nzâsına muhâlif bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık duyarak ve irtikâbından [işlenmesinden/yapılmasından] şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karar vermekle olur. (VII/5126-5127)

147 *Sufehânın;* yâni, hikmetini bilmeyen, kayacak noktalarda kendini tutamayan hafif akıllıların [sefihlerin]... (IV/2293)

ettikleriyle helâkmı edeceksin?! O (budalaların/hafif akıllıların içinde bulundukları durum) sırf Senin fitnen [sınamandır], Sen bununla dilediğini dalâlet(t)e bırakır, dilediğine de hidâyet kılarsın. Sen bizim velîmizsin [dost ve yardımcımızsın/hâmimizsin], artık bize mağfiret buyur, merhamet buyur –Sen ki hayru'l-ğâfirînsin [kusurları örtüp bağışlayanların hayrlısısın]– ve bize hem bu dünyâda bir hasene [iyilik/güzellik] yaz [ta'yîn ve tesbit eyle, vâcib ve sâbit kıl], hem âhirette! Biz Sana cidden tevbe ile rücûa geldik".[148]

(Allâh) buyurdu ki: "Azâbımı(a gelince), onunla dilediğimi müsâb kılarım[149] [onu dilediğimi isâbet ettiririm], rahmetim ise her şeye vâsidir[150] [her şeyi kaplamıştır/kuşatmıştır]. İleride onu bilhassa onlar için yazacağım; (onlar) ki korunurlar ve zekât verirler, hem onlar ki âyetlerimize îmân ederler, onlar ki yanlarında(ki) Tevrât ve İncîl'de yazılı bulacakları o Resûl'e, o ümmî[151] Pey-

148 Biz, Sana dönüp tevbe ettik, tevbemizin kabûlü için bütün kavmimiz adına mürâcaata geldik. (IV/2294-2295)

149 Azâbımı, istediğim kimseye isâbet ettiririm. (IV/2295)

150 Rahmetim ise her şeyi kuşatmış, içine almıştır. (IV/2295)

151 *Ümmî* kelimesi üç şekilde anlaşılabilir: A) Anasından doğduğu hâl üzere kalıp fıtratı bozulmayan. B) Arab kavmine/toplumuna mensûb olan. C) Mekkeli olan. (IV/2297)

•Bizce zikredilen üç görüş de yetersizdir. Zîrâ Kur'ân'da, Resûlullâh'a (s.a) ve getirdiği mesaja karşı çıkan Kitâbsız, ilâhî Kitâb'ın bilgisinden habersiz müşrik Arablar (bkz. Âl-i 'İmrân: 20) için de; Kitâb'ı/Tevrât'ı bilmeyen, ümniyyeler kurup zann ardında dolaşan Ehl-i Kitâb/yehûdiler (bkz. Bakara: 78) için de *ümmî* kelimesi kullanıldığından, kelimenin, "fıtratı bozulmamış" ya da "Arab toplumuna mensub" ya da "Mekkeli" anlamına gelme ihtimâli düşüktür. Ehl-i Kitâb'ın [yehûdilerin], –kendilerine verilen emânetleri iâde etmeyip– *Bizim aleyhimizde ümmîlerde bir yol yoktur* (Âl-i 'İmrân: 75) demelerinden ve ilgili âyetlerden hareketle *ümmî* kelimesinin, "yehûdi olmayan, ilâhî Kitâb'a sâhib olmayan ve ilâhî Kitâb'ı bilmeyen" ekseninde kullanıldığı; Arabların ve Mekkelilerin de bu cihetle *ümmî* oldukları söylenebilir. Elmalılı Hamdi Yazır, *ümmî* kelimesiyle ilgili farklı açıklamalar yapmaktadır, şöyle ki (E.Ö):

"Bunların [Ehl-i Kitâb'ın/yehûdilerin] *ümmîleri* vardır ki, okuma-yazma bilmez, Kitâbı anlamazlar" (I/393, III/1472); "Ehl-i Kitâb'dan ba'zıları, 'Ümmîlerin, okuyup yazması olmayanların hakkını olurmuş?! Vesikası, kuvvetli bir destekçisi bulunmayan, hele yehûdi olmayan kimselerin hakkını yemek helâldir'

gamber'e[152] ittibâ ederler [uyarları], o onlara ma'rûf ile emreder ve onları münkerden nehyeyler ve temiz/hoş şeyleri kendileri için helâl, murdar şeyleri üzerlerine harâm kılar, sırtlarından ağır yüklerini ve üzerlerindeki bağları, zincirleri indirir atar. O vakit o'na îmân eden, o'na kuvvetle ta'zîm eyleyen,[153a] o'na yardımcı olan ve o'nun nübüvvetiyle[153b] berâber indirilen nûru [Kur'ân'ı] ta'kîb eyleyen kimseler (var ya), işte o murâda eren(ler)/müflihîn[154] onlar".

158. (Yâ Muhammed) de ki: "Ey insânlar! Haberiniz olsun ben size, sizin hepinize (gönderilen) Allâh'ın resûlüyüm. O Allâh ki, bütün semâvât u arzın mülkü [gökler ve yerin hükümranlığı/egemenliği] O'nun, (ki) O'ndan başka ilâh yok; hem diriltir, hem öldürür".

Onun için gelin îmân edin Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne; Allâh'a ve Allâh'ın bütün kelimâtı/[Kitâblarl]na[155] îmân getiren o ümmî Peygamber'e ve ittibâ edin [tâbi olun] o'na ki hidâyete erebilesiniz.

159. Evet! Mûsâ'nın kavminden bir ümmet de var(dı) ki, hakka irşâd ederler[156] ve onunla adâlet yaparlar(dı).

---

derler" (II/1138); "*Ümmîler,* Kitâbsız Arab müşrikleri ve onlar gibi Kitâb'ı olmayanlardır" (II/1067, IV/2297); "*Ümmîler*'den kasıd Arablardır. *Ümmî* kelimesinin meşhur olan ma'nâsı, 'anadan doğduğu hâl üzere bulunan', yâni 'okumasız-yazması olmayan, tahsilsiz' demektir." (VII/4957-4958)

152 •Âyette geçen *er-resûle'n-nebiyye'l-ümmiyye* ibâresine, *o Resûl'e, o ümmî Peygamber'e* karşılığını vermek pek uygun değildir. Zîrâ *peygamber* kelimesi, hem *resûl,* hem de *nebi* için kullanıldığından –ki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da genellikle böyle kullanmıştır–, özellikle de yanyana geldiklerinde *resûle* "resûl" [ilâhî elçi], *nebi*'ye de "nebi" [ilâhî haberci, ğaybdan/ğaybî haber veren/getiren kimse] demek daha uygun olur. (E.Ö)

153a *Ona kuvvetle ta'zîm eyleyen:* Onu [o ümmî Resûl'ü-Nebî'yi] düşmanlarına karşı müdâfaa eden... (IV/2300)

153b •Meâl'de, *o'nun nübüvvetiyle berâber indirilen* diye çevirilen *unzile ma'ahu* (lafzen: *o'nun berâberinde indirilen*) ibâresine, *–nübüvvetiyle* kelimesinin âyette karşılığı olmadığından– *o'na indirilen* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

154 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

155 *Kelimâtına:* Kelâmına, Kitâblarına, âyetlerine ve mu'cizelerine... (IV/2303)

156 •Meâl'de, *hakka irşâd ederler* diye çevirilen *yehdûne bi'l-hakkı* ibâresini, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (IV/2308), *hakkı iltizâm ile hidâyet ederler* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

160. Maamâfih [bunun yanısıra], Biz onları [İsrâîloğulları'nı] oniki sıbta [kabileye], o kadar ümmete ayırdık ve Mûsâ'ya –kavmi kendisinden su istediği vakit– şöyle vahyettik: "Vur asân ile taşa!"
(Vurunca,) o vakit ondan oniki göz [pınar] akmaya başladı, nâsın [insânların] her kısmı kendi su alacağı yeri belledi.
Bulutu da üzerlerine gölgelik çektik, kendilerine kudret helvasıyla bıldırcın da indirdik[157] [lütf u ihsân ettik], ki "Size merzûk [nasîb] kıldığımız ni'metlerin temizlerinden yeyin" diye.
Bununla berâber, (sapkınlıklarıyla) zulmü Bize etmediler, velâkin kendi nefslerine zulmediyorlardı.
161. Ve o vakit onlara denilmişti ki: "Şu şehre sâkin olun [yerleşin] ve ondan dilediğiniz yerde yeyin ve, 'Hıtta'[158] deyin ve secde ederek [boyun eğerek] kapıya girin ki size suçlarınızı bağışlayalım, muhsin/[güzel hareket edenl]lere ilerde ziyâdesini vereceğiz".
162. Derken içlerinden o zulmedenler sözü değiştirdiler; kendilerine söylenenden başka bir şekle koydular, zulmü âdet etmeleri[159] sebebiyle Biz de üzerlerine semâdan bir azâb salıverdik.
163-164. Sor onlara; o denizin hadâret bir iskelesi olan[160] o şehrin başına geleni: –o vakit sebt'te[161] [dünyevî işlerden uzak durmaları gereken ibâdet gününde] (balık avlamak sûretiyle örfe) tecâvüz ediyorlardı– O vakit ki, sebt [ibâdet için tâtil] yaptıkları gün balıkları yanlarına akın akın geliyorlardı, sebt yap-

157 • *Tenzil* [*indirme*] kavramı için bkz. A'râf: 26, not: 16. (E.Ö)

158 Bir nevi "indiriş" demek olan *hıtta*, "yükü husûsî bir tarzda yıkmaya veyâ boyunlardaki vebâli indirmeye karar verip bunun için du'â etme"ye denir. Umûm-ı mecâz sûretiyle çoğulu da mümkündür ki, "İnme kararını verin ve günâhlarınıza istiğfâr edin!" demek olur. (I/362)

159 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmeleri* yerine *edinmeleri* yazılmıştır, ki daha uygun görünüyor. (E.Ö)

160 Denize nâzır veyâ denizin bir ma'mûresi olan... (IV/2310)

161 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sebt'te* yerine *sebt'e* yazılmıştır. (E.Ö)
Dînlerinin gereği olarak Cum'artesi günü bütün işlerini bırakıp ibâdet edecekleri yerde, balık avlıyorlardı. (IV/2310-2311)
Sebt, "Cum'artesi günü" ma'nâsına isim olduğu gibi, "Cum'artesi gününe ta'zîm ederek bu günü ibâdete hasr ve diğer işlerle meşgul olmaktan uzak durmak" anlamına masdar da olur. (I/378 ve krş. Nisâ: 47, not: 65; Bakara: 65, not: 85)

mayacakları[162] gün ise gelmiyorlardı.

İşte Biz onları fâsıklıkları[163] [yoldan çıkmaları] sebebiyle böyle imtihâna çekiyorduk.

Ve içlerinden (–sâlih olmakla birlikte yoldan çıkanları uyarmayan–) bir ümmet [topluluk], (o yoldan çıkanlara nasihat eden sâlih kimselere,) "Niçin Allâh'ın helâk edeceği veyâ şiddetli bir azâb ile ta'zîb eyleye/ [cezâlandıra]ceği bir kavme va'z [nasihat] ediyorsunuz?"[164] dediği vakit, o vaiz/[nasihatciller dediler ki: "(Elimizde) Rabbinize[165] îtizâr [özür beyân] edebileceğimiz bir mâzeret olmak için (nasihat ediyoruz); bir de ne bilirsiniz, belki Allâh'tan korkar(lar)/sakınırlar".[166a]

165-166. Vaktâ [ne zamân] ki artık edilen nasihatleri unuttular, o kötülükten nehyedenleri necâta [selâmete] çıkarıp o zulmedenleri, yaptıkları fısklar sebebiyle şiddetli bir azâba giriftâr ettik.

Vaktâ [ne zamân] ki, artık o nehyedildikleri şeylerden dolayı kızıp (nasihat edenlere düşmanlık ve) tecâvüz etmeye de başla(yarak isyân ve azgınlıklarını büsbütün artır)dılar. Biz de onlara, "Maymun olun keratalar!"[166b] dedik.

167. Ve o vakit Rabbin şu ahdi îlâm buyurdu[167] [hükme bağladı]: Lâ-büdd

---

162 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yapmayacakları* yerine *yapamayacakları* yazılmıştır. (E.Ö)

163 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *fâsıklıkları* yerine *fâsıkları* şeklinde –tashihli/ eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

164 Demek ki, o şehir halkı iki kısımdan oluşuyordu: A) Bir kısım fâsık mütecâvizler gürûhu; B) Öteki kısmı da dîndar sâlihler cemaatiydi. Bu dîndar sâlihler cemaati de iki kısımdı: 1) Bir kısmı her yolu deneyerek fâsıkları uyarıp nasihat etmiş, nihâyet bıkmış, nasihatten vazgeçmiş; 2) Diğer kısmı ise her şeye rağmen uyarı ve nasihate devâm etmişlerdir. (IV/2311-2312)

165 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbinize* yerine *Rabbimize* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

166a •Meâl'de, *bir de ne bilirsiniz, belki Allâh'tan korkar sakınırlar* diye çevirilen *ve le-'allehum yetteqûn* (lafzen: *ve umulur ki ittikâ ederler*) ibâresine, *ve (bir de) ittikâ etmeleri [fısktan-günâhtan korunmaları] için* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

166b Alçak, hakîr, her taraftan kovulur zelîl maymunlar olun... (IV/2314 ve krş. Mâide: 60, not: 102)

167 Yâni, şu sözü hükme bağladı: ... (IV/2314)

[mutlaka] Kıyâmet Günü'ne kadar üzerlerine, hep o kötü azâbı peyleyecek[168] [uygulayacak] kimse(ler) gönderecek.
Şübhe yok ki Rabbin çok serî ikâblı,[169] yine şübhe yok ki O çok ğafûr [bağışlayıcı], çok rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir.

168. Ve onları yeryüzünde birçok ümmetlere (ayırıp) parçaladık; içlerinden sâlihleri de vardı, beri-benzerleri de![170] Ve onları kâh ni'met ve kâh musibet ile imtihân da ettik ki rücû ede/[hakka döne]ler.[171]

169-170. Derken arkalarından bunlara bozuk bir gürûh halef oldu, ki Kitâbı mirâs aldılar. Şu alçak dünyâ arazını [malını] irtikâb ile alırlar, (işledikleri günâhlar)da(n sonra) bir de,[172] "Bize mağfiret olunacak" derler. Mukâbil taraftan da kendilerine öyle[173] birşey gelse[174] onu da alırlar.
Ya Allâh'a karşı hakktan başka birşey söylemeyeceklerine dâir kendilerinden Kitâb mîsâkı alınmadımı idi ve onun içindekini ders edinip okumadılarmı?!
Hâlbuki âhiret evi, Allâh'tan korkanlar için daha hayrlıdır. Hâlâ akıllanmayacakmısınız?
Kitâba sarılanlar ve namazı ikâme etmekte bulunanlar ise, o muhsinlerin[175a] [muhlislerin: ıslâh olan ve ıslâh edenlerin] ecrini [mükâfâtını] Biz hiçbir zamân zâyi etmeyiz.

---

168 Onları azâba sürükleyecek ve onlara Kıyâmet'e kadar en kötü azâbı uygulayacak kimseleri musallat etmeyi vâcib kılmış ve binâenaleyh Buhtu Nassar'a müsâde edip Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] devleti aleyhinde böyle bir azâbı icab ve icrâ etmiş ve bu artık umûmu hakkında bir ikâb [cezâ/azâb] olmuştur. (IV/2314-2315)

169 "İkâbı [azâbı], dilediği ânda derhal geliverir". (IV/2315)

170 Ba'zıları da salâhın dûnunda [altında/aşağısında]; salâha yakın mertebeden tut da, kademe kademe muhtelif derekelere kadar inmiş kimselerdi. (IV/2315)

171 Küfr ve mâsiyetten [itaatsizlikten/isyândan] hakka döneler. (IV/2316)

172 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir de* yerine *beride* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

173 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *öyle* yerine *böyle* yazılmıştır. (E.Ö)

174 Bir rüşvet verilse onu da alırlar. (IV/2316)

175a •Meâl'de, *muhsinlerin* diye çevirilen *muslihîn* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (IV/2317) belirttiği üzere– *muslihlerin* [*ıslâh olmuş olanların/düzgün olanların ve ıslâh edenlerin/düzeltenlerin*] anlamı verilmelidir. (E.Ö)

171. Hem, bir vakit Biz o dağı bir gölgelik gibi tepelerine çekmiştik de kendilerine –(üzerlerine) düşüyor zannettikleri bir hâlde– demiştik ki: "Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içindekini hatırınızdan çıkarmayın, gerektir ki korunursunuz".

172-173. Hem Rabbin Benî-Âdem'-den [Âdemoğulları'ndan]; (onların bellerinden[175b] [sırtlarından] zürriyetlerini alıp[176a] da, onları nefs/[kendi]lerine karşı şâhid tutarak, "(Ben sizin) Rabbiniz değilmiyim?" diye işhâd ettiği [şâhid tuttuğu] vakit, (onlar) "Evet (Rabbimizsin)"[176b] dediler,[176c] "(biz kendi aleyhimize) şâhidiz".[177]

(Allâh, "Bakın" dedi,) "Kıyâmet Gü-

175b • Meâl'de, *bellerinden* diye çevirilen *min-zuhûrihim* ibâresi, *onların sırtlarından* anlmına gelir. O nedenle, *onların* kelimesini –parantez içine alarak– metne ilâve ettik. (E.Ö)

176a Rabbin, Benî-Âdem'den [Âdemoğulları'ndan], şimdikilerden tut da nesilden nesle Âdem'e varıncaya kadar Âdemoğulları'nın zürriyyet sâhibi olanlarından müteselsilen her birinin bellerinden [*zuhûrihim= onların sırtlarından*] zürriyetlerini aldı, yâni kudret eliyle ıstıfâ edip [seçip/süzüp] ayırdı, vücûda çıkardı. (IV/2323)

176b • Meâl'in aslında Arab harfleriyle yazılı bulunan *belâ* lafzı yerine, –Tefsîr'den (IV/2324) istifâdeyle– lafzın karşılığı olarak *Evet (Rabbimizsin)* ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

176c • Meâl'in aslında, *"Belâ" [evet Rabbimizsin] dediler: şâhidiz, Kıyâmet...* şeklindedir. Tefsîr'de ise, *"Biz şehâdet ettik [şehidnâ=şâhidiz]*; yâni, Benî-Âdem'in [Âdemoğulları'nın] sulbünden [*sırtlarından*] alınıp insân fıtratı verilen her zürriyyetin üzerinde fıtraten böyle bir taahhüd bulunduğuna *Biz azîmuşşân böyle şehâdet ettik...*" (IV/2333) şeklindedir. Böylece, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, yaptığı açıklamaların birinde *şehidnâ* lafzını Allâh'a âit kabul ederken, diğerinde –bir sonraki notta da görüleceği üzere– Benî-Âdem'in sırtlarından alınan zürriyete âit kabul etmiştir. Bizce uygun olan, yukarıda Meâl'deki gibi olmasıdır. (E.Ö)

177 *Evet Rabbimizsin, şâhidiz* diye terbiye ve emâneti kabûl ve şehâdeti taahhüd ettiler.

Müfessirlerin bir çoğu şöyle demişlerdir: "Bu âyetlerde bahsedilen husûslar *temsîl*dir; Allâh'ın insânların tümünü, tevhîde delâlet eden âfâkî ve enfüsî delîllerden yola çıkarak teslîm olmaya kâbiliyyetli yarattığını *istiâre-i temsîliyye* yoluyla tasvîrdir. Sanki öyle sorulmuş ve öyle cevâb verilmiş de bir andlaşma yapılmış gibi sağlam ve temiz bir fıtratın yaratılması sözkonusudur".

Seleften ba'zı müfessirler ise bunu, temsîl değil, hakîkat olarak izah etmişler-

nü, 'Bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz,[178] yâhud 'Ancak önceden atalarımız şirk[179] koştular, biz ise onlardan sonra (gelen) bir zürriyyet (olduğumuz için çâresiz onlara uyup şirke düşmüş) idik;[180] şimdi o bâtılı tesis edenlerin yaptıklarıyla bizi helâkmı edeceksin?!' demeyesiniz".

174. Ve işte Biz âyetleri böyle tafsîl[181a] ediyoruz [bölüm bölüm yapıp açıklıyoruz] ve gerektir ki rücû etsin/[hakka dönsünler].[181b]

175-176. Onlara o herifin kıssasını da oku, ki ona âyetlerimizi sunmuştuk da o onlardan sıyrıldı çıktı, derken onu şeytân arkasına taktı da sapkınlardan oldu. Eğer dilese idik Biz onu o âyetlerle yükseltirdik, velâkin o yere {alçaklığa} saplandı[181c] ve hevâsının ardına düştü.

Artık onun meseli, o köpeğin meseline benzer: Üzerine varsan dilini sal(ıp s)ar(kıtarak) solur, (kendi hâline) bıraksan yine dilini sal(ıp s)ar(kıtarak) solur.[181d] Bu işte, âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] o kavmin meseli.

Kıssayı kendilerine bir nakleyle, gerektir ki bir düşünürler.

177. Ne çirkin meseli var âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] o kavmin, ki sırf kendilerine zulmediyorlardı.

178. Allâh kime hidâyet ederse, hidâyet bulan o; kimi de dalâlet(t)e bırakırsa, hüsrâna düşenler de işte onlar.

---

dir. O nedenle, *elestü bi-rabbikum...* âyetlerinin mazmûnu yalnızca temsîl değil, aynı zamânda tahkiktir. (IV/2324-2328)

178 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *demeyesiniz* yerine *demeyiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

179 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk* yerine *şerîk* yazılmıştır. (E.Ö)

180 Şirki biz değil, atalarımız çıkardı ve biz onlardan sonra gelen bir nesildik; yâni yol ve delîl bilmez, atalarımızın istedikleri yere sürüklenmiş, şu'ûrsuz, âciz, mecbûr kimseler idik, günâh bizim değil onların bi'l-mecbûriyye üzerimizde kalmış mirâsları idi. (IV/2334)

181a •Bkz. En'âm: 97, not: 102; En'âm: 119, not: 130. (E.Ö)

181b İşte Biz böyle âyetleri ayırır, tafsîl ederiz ve bu tafsîli, o bâtıl mukallidleri hakka dönsünler diye yaparız. (IV/2334)

181c *Yere/arza {alçaklığa} saplandı:* Dünyâya ve sefâlete meyletti. (IV/2335 ve krş. Tevbe: 38, not: 50a)

181d *Sen onu sevketsen de lehseder, bıraksan da lehseder;* yâni, (köpeği) yorsan da dilini sarkıtır solur, rahat ettirsen de dilini sarkıtır solur. İşte o kimsenin hâlindeki sukut, köpeğin mesel olmuş olan bu en aşağılık hâli gibidir. (IV/2335)

179. Celâlim hakkı için, cinn[182a] ü ins'ten bir çoğunu cehennem için yarattık;[182b] onların öyle kalbleri vardır ki, onlarla (hakkı) duy(up anla)mazlar[183] ve öyle gözleri vardır ki, onlarla (hakkın işâret ve delîllerini) görmezler ve öyle kulakları vardır ki, onlarla (hakkı) işitmezler. İşte bunlar behâim [hayvânlar] gibi, hattâ daha şaşkındırlar. İşte bunlar hep o ğâfiller.

180. Hâlbuki Allâh'ındır en güzel isim/[nitelik]ler;[184] onun için siz O'na onlarla çağırın ve O'nun isim/[nitelik]lerinde sapıklık eden mülhidleri bırakın, yarın onlar yaptıklarının cezâsını çekecekler.

181. Yine Bizim halkettik/[yarattık]lerimizden bir ümmet de var ki, hakka rehberlik ederler ve onunla icrâyı adâlet eylerler.

182-183. Âyetlerimizi tekzib etmek/

182a • *Cinn* kavramı için bkz. En'âm: 112, not: 121b. (E.Ö)

182b • Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *yarattık* [*zere'nâ*] diye çevirdiği, fakat herhangi bir açıklama yapmadığı *zer'* kelimesi hakkında Arab dilcileri şöyle demektedir: "*Zer'*, –dildeki aslı itibâriyle– *ızhâr* [*ortaya çıkarmak*] anlamına gelir. *Zere'ellâhu halqa* ifâdesi, *Allâh mahlûkâtı yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr etti/ortaya çıkardı* anlamınadır. *Beyaz* için *zer'a* denilmesi, zâhir olması ve şöhreti/meşhur olması [*li-zuhûrihi ve şuhretihi*] sebebiyledir. *Zer'* kelimesi, En'âm: 136 ve Şûrâ: 11 âyetlerinde de bu anlamda, yâni "yaratmak: yokluktan îcâd sûretiyle ızhâr etmek" ma'nâsında kullanılmıştır." (E.Ö)

• Arab dilcileri, hemzesiz *zerv* hakkında ise şöyle demişlerdir: "Hemzesiz *zerv, iki şey arasındaki tefrika* [*ayrılık*] anlamına gelir; nitekim, *tezrûbu'r-riyâhu* [*rüzgârlar onu zer eder/savurur*] (Kehf: 45) âyeti ile Zâriyât: 1 âyetinde bu anlamdadır. Bundan dolayı, *zereytu'l-hıntate* ifâdesi, *–ızhâr* ma'nâsında olmayıp– *samanı buğdaydan ayırdım* demektir." (E.Ö)

183 • Osmanlıca Yazma nüsha'da *duymazlar* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *doymazlar* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

Allâh, cinn ve insânlardan bir çoğunu cehennem için yaratmıştır [*zer' etmiştir:* yokluktan icad sûretiyle ızhâr etmiştir]; lâkin sırf cebr yoluyla ve kendilerinin hiçbir sebebiyyeti nazar-ı itibâra alınmamak sûretiyle değil; hilkatlerinin/yaratılışlarının başlangıcında ahsen-i takvîm [en güzel kıvâm/kıvâmın en güzeli] üzere yaratılmış şu'ûr fıtratını taahhüd etmiş iken, sonra esfel-i sâfilîne [sefillerin en sefili/aşağıların en aşağısı durumuna] düşmüş ve cebren kurtarılmalarına meşiyyet taalluk etmemiş olmak hasebiyledir. (IV/2336)

184 • Matbu ve Osmanlıca Yazma nüsha'da *en güzel isimler* ibâresinin yanında, parantez içinde ibârenin orijinali olan *esmâ-i husnâ* [*esmâu'l-husnâ*] lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

[yalanlamak]te olanlar ise, (evet) Biz onları bilemeyecekleri cihetten istidrâc[185] ile [kademe kademe] (felâkete) yuvarlayacağız ve Ben onların ipini uzatırım, (koparıp da kaçarlar diye pervâ etmem;) çünkü keydim[186] [ince tertibim] pek metîndir [çok sağlamdır].

184. Bunlar bir düşünmediler de mi ki, kendilerine söz söyleyen zâtta[187] cinnetten eser yoktur, o ancak ilerideki tehlikeyi açık bir sûrette haber veren bir nezîrdir [uyarıcıdır].

185. Bunlar göklerin ve yerin ve Allâh'ın yarattığı herhangi bir şeyin bütün tedbir-i melekûtu [bütün şûnâtıyla zabt u tasarrufunu tedbir ve idâre eden kudret ve saltanatın azameti] hakkında bir nazar yürütmediler de mi ve şu ecellerinin cidden yaklaşmış olması ihtimâlini[188] bir düşünmediler de mi? O hâlde buna îmân etmedikten sonra hangi söze inanı(p îmân ede)rlar!?

186. (Her) kimi ki Allâh saptırır, artık onu yola getirecek yoktur; O onları bırakır tuğyânları içinde kör(ü)-körüne yuvarlanır giderler.

187. "Ne zamân demir atacak [kopacak]?" diye sana Sâ'at'den[189a] soruyorlar.

De ki: "Onun ilmi yalnız Rabbimin nezdindedir [yanındadır]. Onu vakti-vaktine tecelli ettirecek ancak O'dur. O öyle ağır (ve büyük) bir mes'ele ki, bütün semâvât [gökler] ve

185 *İstidrâc,* aslında "derece derece çıkarmak veyâ indirmek" demek olup, bundan, "bir kimseyi arzusuna göre bir noktaya kadar tedrîcen [yavaş yavaş/kademe kademe] götürmek, farkında olmadan felâkete düşürmek" anlamında kullanılmıştır. (IV/2342)

186 *Allâh'ın istidrac yapması* da, "bir kimseye hakkında hayrlı olmayan ni'metler verip, onun da bunları lütuf ve tuttuğu yolun kendisi için iyi olduğuna zâhib olarak gurûr ile tuğyânını/azgınlığını artırması ve nihâyet tam bir hayâl kırıklığıyla en acı ve feci şekilde azâbın tahakkuk etmesi"dir, ki bu, azâbların en şiddetlisi olur, "zâhiren lütuf, bâtınen kahrolmak" itibâriyle buna *keyd* denmiştir. (IV/2342-2343)

187 •Meâl'de, *kendilerine söz söyleyen zâtta* diye çevirilen *mâ-bi-sâhibihim* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr'de, "Sâhiblerinde, yâni ne zamândan beri bir arkadaş gibi görüşüp konuştukları ve çok iyi tanıdıkları Muhammed'de..." (IV/2342) şeklinde tercüme ve izah edilmiştir. (E.Ö)

188 Olabilir ki, kendilerinin eceli [süresi/sürelerinin sonu] yaklaşmıştır; başlarına Kıyâmet kopmak üzeredir. (IV/2344)

189a *Sâ'at'ten [Sâ'ati/Sâ'at hakkında] soruyorlar;* yâni, Kıyâmet'in ne zamân kopacağını soruyorlar. (IV/2344)

arzda [yerde] (ona) tahammül edecek yok. O size ancak bağteten [ânsızın] gelecek".
Sanki sen on(un ne zamân kopacağın)dan tefahhusla [araştırıp] haberdarmışsın gibi soruyorlar.
De ki: "Onun [Sâ'at'in/Kıyâmet'in ne zamân kopacağının] ilmi ancak Allâh'ın nezdindedir [yanındadır], velâkin insânların ekserisi [çoğu/çokları] bilmezler".[189b]

188. De ki: "Ben kendi kendime Allâh'ın dilediğinden başka bir menfaate de mâlik değilim, bir mazarrata [zarâr vermeye] da. Eğer ben bütün ğaybı bilir olsa idim, daha çok hayr yapardım ve kötülük denilen şey yanıma uğramazdı.[190a] Ben o değil, ancak îmân edecek bir kavm için inzâr u beşârete [uyarma ve müjdelemeye] me'mûr bir peygamberim".[190b]

189b Bu mes'eleye dâir ilmin, sâdece Allâh'm indinde/yanında olduğunu [peygamberler de dâhil, Kıyâmet'in ne zamân kopacağım Allâh'tan başka kimsenin bilmediğini/bilemeyeceğini] bilmezler de, beşerin dahi bilebileceği şeylerden olduğunu zannederler. (IV/2345)

•Allâh Teâlâ, *"Ne zamân demir atacak?" diye sana Sâ'at'i [Sâ'at hakkında/ Kıyâmet'in ne zamân kopacağını] soruyorlar. De ki: "Onun ilmi yalnız Rabbimin indindedir/yanındadır. (...) O size ancak ansızın gelecek". Sanki sen on(un ne zamân kopacağın)dan tefahhusla haberdarmışsın gibi soruyorlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allâh'ın indindedir/yanındadır, velâkin insânların ekserisi [çokları] bilmezler"* (A'râf: 187); *O insânlar sana Sâ'at'i [Sâ'at hakkında/Kıyâmet'in kopma vaktini] soruyorlar. De ki: "Onun ilmi Allâh indindedir/ yanındadır"* (Ahzâb: 63) ve *Sâ'at'e [Sâ'at'in ne zamân gerçekleşeceğine/Kıyâmet'in ne zamân kopacağına] dâir ilm O'na havâle edilir* (Fussılet: 47) buyurmasına rağmen, ba'zı rûh hastası şarlatanlar, –bir çeşit falcılık olan yöntemlerle– Kıyâmet'in kopma vaktini tesbit ettiklerini iddiâ ederek –Allâh'a meydan okurcasına– yılı ve ayı ile târih verme cür'etinde bulunmuşlardır. Yüce Allâh, Kitâb-ı Kerîmini ve müslümanları bunların tasallut ve şerrlerinden muhâfaza buyursun. (E.Ö)

190a Eğer ben ğaybı bilseydim, hem daha çok hayr yapardım, hem de bana kötülük, elem ve zarâr gelmezdi. Yâni; hâlim, şimdiki gibi bir beşer, bir âbid [ibâdet eden kimse] hâli olmazdı; Rabb olmam lâzım gelirdi. İlm ile kudret'in başka başka şeyler olduğu, yalnız ilm'in her zarârı defetmeye kâfi gelmeyeceği, dolayısıyla ğaybı bilmenin, rubûbiyyeti gerektirmeyeceği söylenmişse de; bütün ğaybı bilmeye, mümkün olan her şeyi yapabilmeyi bilmek (ve güç yetirmek) de dâhildir. (IV/2346)

190b •Meâl'de, *Ben o değil, ancak îmân edecek bir kavm için inzâr u beşârete [u-*

189. O odur ki, sizi bir tek nefs/[cins]ten yarattı, eşini de o (cinsin aynı)ndan (diğer bir tür olarak) yaptı,[191] ki gönlü buna ısınsın. Onun için, vaktâ [ne zamân] ki bunu derâğûş eyledi (de) bu hafifçe bir hamlin [yükün] hâmili [taşıyıcısı] oldu.[192] Bir müddet bununla geçti, derken ağırlaştı, o vakit ikisi bir kendilerini yetiştiren[193] [rabb'leri] Allâh'a şöyle du'â ettiler: "Bize yaraşıklı[194a] bir çocuk ihsân edersen, yemîn ederiz ki elbet şükreden kullarından[194b] oluruz".

190. Fakat Allâh kendilerine yaraşıklı [hilkati düzgün] bir çocuk verince, erkeği-dişisi tuttular O'na, (O'nun) vergisi (olan çocuk) üzerinde birtakım şerîkler [ortaklar] koşmaya başladılar.[195a] Allâh ise onların koş-

---

yarmaya ve müjdelemeye] me'mûr bir peygamberim diye çevirilen; Tefsîr metninde ise, *Ben başka değil, ancak bir nezîr [uyarıcı] ve îmân edecek herhangi bir kavm için beşîr ve müjdeciyim* şeklinde tercüme edilen *in ene illâ nezîrun ve beşîrun li-qavmin yu'minûn* lafzına, "Ben başka değil, bir uyarıcı ve îmân eden bir kavm için bir müjdeciyim" veyâ "Ben, bir uyarıcıdan ve îmân eden bir kavm için bir müjdeciden başka birşey değilim" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

191 *Eşini de ondan yaptı:* "Nefs-i Âdem/nefs-i beşerî/nefs-i insânî denilen o bir tek nefsin [cinsin] eşi olan dişisini, Havva nev'ini/türünü de ondan/onun cinsinden yarattı". Aynı nefs/[cins]ten hem erkek, hem dişi (olarak iki tür) yarattı. Erkekleri Âdem'den/insândan yapıp da, kadınları başka bir menşe'den bir hayvân yapmadı. İnsânın eşini, yine insândan yaptı. Bu bakımdan, erkek ve kadın ayrı nevi/[tür]lerden olsa da, ikisi de aynı cinstendir; insândır, beşerdir. (IV/2350-2351 ve krş. Nisâ: 1)

192 •Bu, karı-koca ilişkisinin ve bunun neticesinde kadının gebe kalışının nezih bir ifâdesidir. (E.Ö)

193 •Meâl'de, *kendilerini yetiştiren* diye tercüme edilen *rabbehumâ* lafzı, lafzen *o ikisinin de Rabbi* anlamına gelir, ki *rabb* kelimesinin bir anlamı da "besleyip büyüten, yetiştiren"dir. (E.Ö)

194a *Yaraşıklı [sâlih]*: Hilkati düzgün. (IV/2352)

194b •Meâl'de, *şükreden kullarından* diye çevirilen *mine'ş-şâkirîn* ibâresine, *şâkirlerden [şükreden/şükürlü kimselerden]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

195a Allâh vaktâ ki o ana-babaya bir sâlih nesil verdi; diledikleri gibi sağlam ve müstaid bir çocukları oldu, büyüdü, salâhı bilfiil tebeyyün ve tahakkuk etti, tenâsül etti, evlâdları oldu ve bunlardan da analar-babalar yetişti. O zamân o

tukları şirkten müteâli [ortaktan yücedir].

191-193. O'na, o hiçbir şey yaratamayan ve kendileri yaratılıp durmakta bulunan mahluklarını şerîk [ortak] koşuyorlar? Hâlbuki onlar, onların imdâdına yetişemezler, hattâ kendilerini bile kurtaramazlar ve eğer siz onları doğru yola çağıracak olsanız size uymazlar, ha onları çağırmışsınız, ya ki sâmitmişsiniz [çağırmayıp susmuşsunuz] aleyhinizde müsavi [eşit] gelir.

194. Çünkü Allâh'tan başka taptık/[du'â ettik/çağırdık]larınızın hepsi sizin gibi kullardır. Eğer (onların ilâh olduğu ve size yardım edeceği şeklindeki iddiâ ve) da'vânızda sâdıksanız, haydi onlara çağırın da size icâbet etsinler!

195-198. Ya onların yürüyecek ayakları veyâ tutacak elleri veyâ görecek gözleri veyâ işitecek kulaklarını var (ki size yardıma gelsinler)?! De ki: "Haydin (yardıma) çağırın şerîklerinizi [Allâh'ın ortağı olduğunu iddiâ ettiğiniz ilâhlarınızı], sonra bana istediğiniz tuzağı kurun da, elinizden gelirse bana bir lahza [an] bile göz açtırmayın! Zîrâ benim velîm [hâmim] o Kitâb(ı) indiren Allâh'tır ve O hep sâlih kullarına velîlik eder.

"Sizin O'ndan maada [başka] taptıklarınız [çağırdıklarınız/yakardıklarınız/du'â ettikleriniz] ise ne size yardım edebilirler, ne de kendilerine yardımları dokunur, (hattâ) siz onları doğru yolu göstermeye çağıracak olsanız[195b] duymazlar ve görürsün onları, sana bakıp duruyorlardır da görmezler".

199-200. Sen aff yolunu tut, 'urf [ma'rûf] ile emret ve kendilerini bilmezlerden sarf-ı nazar eyle! Her ne zamân da, şeytândan bir gıdık [tahrik] seni gıdıklayacak olursa hemen Allâh'a istiâze eyle [sığın]; O şübhesiz semîdir [her şeyi işitendir], alîmdir [her şeyi bilendir].

201. Her hâlde [doğrusu], Allâh(ın azâbın)dan kork(up korun)anlar[195c] kendilerine şeytândan bir tayf [vesvese] iliştiği zamân bir tezekkür e-

---

ilk ananın-babanın evlâdları veyâ torunları olan ve onların makâmına kâim olup ana-baba olan erkek ve dişi çiftleri, Allâh'ın kendilerine verdiği evlâdda O'na ortaklar koşmaya başladılar. (IV/2353)

195b •Aynı ibârenin A'râf: 193'teki çevirisiyle krş. (E.Ö)

195c •Meâl'de, *Allâh'tan korkanlar* diye çevirilen *et-teqav* ibâresine, *ittikâ edenler/korunanlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim, Elmalılı Muhammed Yazır da Tefsîr metninde (IV/2359), *muttakî olanlar* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

derler, derhal basîretlerine sâhib olurlar.[196a]

202. (Gizli/görünmez) şeytânların ihvânı[196b] [kardeşleri] (olan insânlar) ise, o (gizli şeytâ)nlar bunları dalâle(te/şaşkınlığa) sürüklerler, sonra da yakalarını bırakmazlar.[197a]

203-204. Ve (ey Peygamber) sen onlara bir âyet getirmediğin zamân,[197b] "(Oradan-buradan) der(ley)ip toplasa idin (y)a!" dediler.

De ki: "Ben ancak Rabbimden bana ne vahyolunuyorsa ona ittibâ ederim [uyarım]. Bütün bu Kur'ân,[198a] (tıpkı kalblerde hakkı/doğruyu idrâk etmeye vesîle olan basîretler gibi) Rabbinizden gelen basîretlerdir ve îmân edecek bir kavm için bir hidâyet [rehberlik/kılavuzlama] ve rahmettir. (Öyleyse) Kur'ân okunduğu zamân da, hemen onu dinleyin ve susun, gerek ki rahmete erdirilirsiniz [susun ki size merhamet olunsun]".[198b]

196a Muttakî olanlar [Allâh'ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbından korunanlar], kendilerine şeytândan bir vesvese, cüz'î bir hayâl eseri dokunduğu vakit mutlaka tezekkür eder, Allâh'a sığınmayı hatırlarlar ve hemen gözlerini açarlar; hatâ noktasını ve şeytânın hilesini görür, kaçınırlar. (IV/2359)

196b •Meâl'de, *şeytânların ihvânı* diye çevirilen *ihvânuhum* lafzı, *onların/kendilerinin* [*kendi*] *ihvânı/kardeşleri* demektir. Ayrıca, lafızdaki *hum* zamîrinin, –tekil olan– "şeytân"a değil, –çoğul olan– "ittikâ edenler"e râci olduğunu düşünmek daha uygun olabilir. (E.Ö)

197a Gizli şeytânların kardeşleri, dostları olan insân şeytânları ise, o cinn şeytânlarına iğvâ husûsunda yardım ederler, sonra da muttakîler gibi tezekkür edip kendilerini çekemezler. Dolayısıyla, şeytânlara kapıldıkça kapılır, aldandıkça aldanır, saptıkça sapıtır, ğayy ve helâke dalar giderler. (IV/2359-2360)

197b Yâni, ba'zan vâki olduğu üzere vahyde bir fâsıla olduğu zamân, o şeytânların kardeşleri, "Derse [derip toplasa] idin a, derip toplayamadın ha" derler, ki böyle demekle, diğer âyetleri de Peygamber'in şuradan-buradan kendi hesâbına toplayıp kendi tarafından söylemeye çalıştığı bir kelâm imiş gibi göstermek ve nübüvvete ta'rîz eylemek isterler. Bu ise, şeytândan bir tayf-ı hayâle, bir nezga misâldir. (IV/2360)

198a •Âyette, *Kur'ân* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

198b Ey mü'minler, hattâ ey insânlar! Namazda veyâ hutbede veyâ herhangi bir mecliste Kur'ân kıraat edildiği vakit hemen kulak verip onu dinleyin ve ağzınızı tutup susun ki rahmete erdirilmeniz me'mul olsun. Zîrâ, susmak iyi dinlemeye, iyi dinlemek basîrete, basîret îmân ve amele, îmân ve amel de rahmet ve ilâhî ni'metlere sebeb ve tarîktir [yoldur]. (IV/2360)

205. Hem (ey Muhammed! Sen) de sabahleyin ve akşamları içinden tazarru ile [ürpertiyle yakararak] gizlice ve cehrin mâdunu [kısık] sesle Rabbini zikret de,[198c] ğâfillerden olma!

206. Zîrâ Rabbinin yakınında olanlar,[199] (O'nun) ibâdetinden istikbâr eylemez/[büyüklenmez]ler,[200] O'nu hep tesbîh[201] [tenzih ve takdis] ederler, hem yalnız O'na secde[202] [inkıyâd] ederler.

198c İşte ey Muhammed, onları söyle ve nefsinde Rabbini zikret; bir tazarru' sûretiyle ve bir nevi havf [korku] ile [yalvararak ve korkarak, kalben ve fikren] ve cehrin mâdununda [yüksek olmayan] bir kavl [söz] ile, yâni sırrın fevkinde [içinden/gizli olmayan] ve kendin işitecek kadar kıraat veyâ du'â veyâ sâir kavlî [sözlü] zikirlerden müfred veyâ mürekkeb bir lafz ile mütekellim olarak lisânen ve hüsn-i tefekküre mâni olmayacak bir sûrette sabahları ve akşamları böyle nefsinde Rabbini zikretmeyi vird et ve ğâfillerden olma [kalbin dâimâ uyanık ve zikrullâhta dâim olsun].
Bu sûretle insânda hüsn-i tefekküre [güzel düşünceye] mâni olmayacak vechile ve kendisine işittirecek kadar zikr-i lisânî hazır olduğu zamân, bu zikr-i lisânîden hayâlde bir eser husûle gelir ve bundan rûha bir nûr yükselir, sonra bu nûrlar rûhtan lisâna, lisândan hayâle, hayâlden akla inikas eder. Karşılıklı aynalar gibi mütekâbilen birbirini takviye ve yekdiğerini istikmal eyler [kemâle erdirir]. Bunun, tezâyüd ve terakki [artma ve yükselme] mertebelerine nihâyet yoktur. Ve bu nâ-mütenâhî [sonsuz] deryânın yüce ve mukaddes makâmları nihâyetsizdir. Ma'rifet seferi, işte bu nihâyetsiz deryâda matlûb-ı hakka [taleb edilen hakka] yürümektir. Bu seyrin yegâne gemisi nefs ve yegâne dümeni zikrullâhtır. (IV/2362-2363)

199 Doğrusu Rabbinin yakınında/huzûrunda olan melâike-i mukarrebîn [Allâh'a yakın olan melekler], mele-i a'lâ [yüce melekler âlemi/meclisi]... (IV/2363)

200 O'na ibâdet etme husûsunda büyüklenmezler. (IV/2363)

201 *Tesbîh*, "Allâh'ı, O'na lâyık olmayan şeylerden –kavlen ve kalben– tenzih etmek, berî kılmak/uzak tutmak"tır. (VII/4729)

202 *Secde*, "son derece tevâzuyla alçalıp boyun eğmek"tir, ki "istikbâr etmenin/büyüklenmenin" tam zıddıdır. (I/318 ve krş. Bakara: 34, not: 41 ve 43)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *tilâvet secdesi*'ne ilişkin farklı yerlerde kısa kısa açıklamalar yapmıştır, ki tamâmı şundan ibârettir: A'râf: 206'nın tefsîrinde şöyle diyor. (E.Ö):
"Bu âyet okununca, tilâvet secdesi meşrû kılınmıştır". (IV/2363)
•Fussılet: 37'nin tefsîrinde şöyle diyor (E.Ö):
"İmâm Şâfii'ye göre secde, işbu *ta'budûn*'da yapılır. Lâkin Ebû Hanîfe'ye gö-

•••

re ikinci âyetin nihâyetinde *lâ yes'emûn*'da yapılmalıdır; çünkü kelâm orada tamâm oluyor". (VI/4208)

•Necm: 62'nin tefsîrinde şöyle diyor (E.Ö):

"Burada, ekser ehl-i ilm indinde secde vardır". (VII/4616)

•İnşikâk: 21'in tefsîrinde şöyle diyor (E.Ö):

"İmâm Ebû Hanîfe, bununla, burada tilâvet secdesinin 'vâcib' olduğuna istidlâl eylemiştir. Şâfii de 'sünnet' demiştir". (VIII/5684)

•'Alak: 19'un tefsîrinde şöyle diyor (E.Ö):

"*Sahîhayn*'da [*Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'de] sâbit olduğu üzere Resûlullâh, İnşikâk ve 'Alak sûresi'nde *tilâvet secdesi yapmıştır*". *(VIII/5963)*

•Ancak, *tilâvet secdesi*'nin vâcib ya da sünnet olduğu hükmünün ve hangi sûrelerin hangi âyetlerinin secde âyeti olduğunun –konuya ilişkin rivâyetler ışığında– ictihâd ile tesbit edildiği, sûreler ve âyetler üzerinde ittifâk bulunmadığı gözden ırak tutulmamalıdır. Ayrıca, ilgili âyetlerden, okuyanın veyâ işitenin –namaz secdesi gibi– secde etmesi gerektiği, secde etmesinin farz, vâcib ya da sünnet olduğu, secde etmemesi hâlinde günâha gireceği hükmünü çıkarmak mümkün değildir. (E.Ö)

8. ENFÂL SÛRESİ

MEDENÎ, 75 ÂYET

§

İsmini, ilk âyetinde geçen ganimetlerle ilgili atıftan [*yes'elûneke 'ani'l-enfâl*] alan *Enfâl sûresi*, hicretin ikinci yılında, Bedir savaşı sonrasında nâzil olmuştur ve neredeyse tamâmı, –öncesi ve sonrası ile– Bedir savaşı'na ve ondan çıkarılacak derse ilişkindir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Sana ganimetlerin taksiminden soruyorlar.
De ki: "Ganimetlerin taksimi (hakkında hüküm vermek) Allâh'a ve (o hükme göre icrâ etmek de) Resûlü'ne[1a] âit;[1b] onun için siz gerçekten mü'minlerseniz Allâh(ın hükümlerine aykırı davranmak)tan kork(up korun)un da birbirinizle aranızı düzeltin, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'nè itaat edin!"
2-4. Gerçekten mü'minler ancak o mü'minlerdir ki,[2] Allâh anıldığı zamân yürekleri ürperir, karşılarında O'nun[3] âyetleri okunduğu zamân îmânlarını artırır[4] ve Rabb'lerine te-

---

1a •Meâlde, *Resûlü'ne* diye çevirilen *resûli* kelimesinin doğru karşılığı, *Resûl'e* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

1b Yâni, ganimetler hakkında hüküm vermek Allâh'a mahsûstur. Allâh nasıl emrederse, Resûlullâh onu öyle tebliğ ve icrâ eder. (IV/2366-2367)

2 •Meâl'de, *o mü'minlerdir ki* diye tercüme edilen *ellezîne* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (IV/2367) verdiği gibi– *onlardır ki* veyâ *o kimseler ki* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

3 •Meâl'de, *âyetleri* diye çevirilen *âyâtuhû* ibâresinin tam karşılığı –Elmalılı'nın da Tefsîr'de belirttiği üzere (IV/2367)– *O'nun [Allâh'ın] âyetleri* şeklinde olduğundan, atlanan *hû* zamîrine karşılık, *O'nun* kelimesini metne koyduk. (E.Ö)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *karşılarında O'nun âyetleri okunduğu zamân îmânlarını artırır* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

vekkül ederler; o kimseler ki, namazı dürüst kılarlar ve kendilerine merzûk [nasîb] kıldığımız (maddî ve ma'nevî) şeylerden (Allâh yolunda) infâk eyler/[sarfeder]ler; işte hakka[5] [gerçek] mü'minler onlar.[6]

Onlara Rabb'lerinin yanında dereceler var, bir mağfiret ve bir rızk-ı kerîm[7] var.

5-6. Nasıl ki Rabbin seni hakk uğruna evinden çıkardı ve mü'minlerden bir kısmı ise istemiyorlardı; tebeyyün etmişken[8] [açığa çıkmışken] hakkta seninle münâkaşa ediyorlardı, sanki göre göre ölüme sevkolunuyorlardı.

7-8. Ve o vakit Allâh size iki tâifenin[9] [Kureyş kervanından veyâ Kureyş ordusundan] birini va'ediyordu, ki sizin olsun. Siz ise arzu ediyordunuz ki, şevketsiz [zayıf-kuvvetsiz] olan (kervan) sizin olsun. Hâlbuki Allâh kelimâtı [emir ve sözleri] ile hakkı ihkâk etmek [açığa çıkarıp göstermek] ve kâfirlerin arkasını kesmek diliyordu ki, hakkı hakk (olarak) tanıtsın ve bâtılı ibtâl etsin, varsın (küfre saplanmış) mücrim/[suçlu]ler istemesin.

9. O vakit siz Rabbinizden istimdât [yardım taleb] ediyordunuz da size, "(Kuşkusuz) Ben işte, ardı ardına bin melâike [melek] ile imdâd [yardım] ediyorum" diye icâbet buyurmuştu.

10. Ve bunu [bu imdâdı/yardımı] Allâh size sırf bir müjde olsun ve bununla kalbleriniz itmi'nân [huzûr ve emniyet] bulsun diye yapmıştı, yoksa nusret [yardım ve zafer] Al-

5 •Hem Osmanlıca Yazma nüsha'da, hem de Matbu nüsha'da ***hakka*** şeklinde yazılmıştır, fakat ***hakkâ*** olabilir. (E.Ö)

6 "Hakîkaten mü'minler ancak bunlardır". Başka bir deyişle, "Hakîkatte mü'min diye ancak bunlara denir". (IV/2367)

7 Sayısı sonsuz ve müddeti tükenmez, zarârı, fenâsı, derdi ve belâsı bulunmaz, sırf hayr olan kısmet edilmiş ni'metler vardır. (IV/2368)

8 Rabbin seni evinden –Bedir'e sevkettiği hurûc hareketini emrettiği zamân– hakklı ve muhakkak bir sebeble çıkarmıştı, mü'minlerden bir kısmı ise gönülsüzdü, savaşmak istemiyorlardı. Bunun için ilk çıkışta işin içyüzünü bilmiyorlar, mümkün olan hazırlıklarını yapmadan sâdece bir kervana gidiliyor diye gelişi-güzel çıkıvermiş bulunuyorlardı. (Mekkeli müşriklerle/Kureyş ordusuyla) savaş olacağı anlaşıldıktan sonra... (IV/2368-2369)

9 İki tâifenin biri, Ebû Süfyân'ın başında bulunduğu 40 süvârî himâyesinde Şam'dan gelen Kureyş'in ticâret kervanı, öteki ise Ebû Cehl kumandasında –kervanı kurtarmak üzere– Mekke'den yola çıkan 1.000 kişilik Kureyş ordusuydu. (IV/2369)

lâh'ın Kendindendir.[10a] Hakîkat(en) Allâh azîzdir [yenilmez kudret sâhibidir], hakîmdir[10b] [hikmet sâhibidir].

11. O vakit (Allâh) size –tarafından bir emniyet olmak üzere–[11] bir uyku sardırıyordu ve üzerinize semâ/ [gök-bulut]dan bir su indiriyordu, ki bununla sizi tathîr eylesin [arındırsın] ve şeytânın murdarlığını [vesvesesini] sizden gidersin ve kalblerinize râbıta [kuvvet] versin[12] ve bununla ayaklarınızı sağlam durdursun.

12. O vakit ki, Rabbin melâikeye [meleklere] (–mü'minlere ulaştırılmak üzere–) şu vahyi veriyordu: "(Ey mü'minler!) Ben sizinle berâberim".

(Ardından da meleklere,) "Haydin îmânı olanları tesbit edin [sağlamlaştırıp sebât ettirin] (ve mü'minlere şunu da bildirin" demişti:) "(Ben) kâfirlerin yüreklerine dehşet bırakacağım, (ey mü'minler siz de) hemen vurun boyunlarının üstüne, vurun onların parmaklarına (da işlerini bitirin)!"

13-14. (İşte) böyle! Çünkü onlar Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne karşı geldiler ve kim Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne karşı gelirse bilsin ki, Allâh'ın ikâbı [azâbı] şiddetlidir. İşte bunu gördünüz a (ey Allâh ve O'nun Resûlü'nün düşmanları)! Şimdi onu tadın, kâfirlere bir de cehennem azâbı var.

15-16. Ey o bütün îmân edenler! Ordu hâlinde kâfirler(l)e (karşılaşıp) çat(ış)tığınız vakit, artık[13] onlara arkalarınızı dön(üp firâr et)meyin!

Herkim böyle bir günde onlara –dönüp çarpışmak[14] için (bir savaş hi-

---

10a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Meâl'de, *Yoksa nusret Allâh'ın Kendindendir;* Tefsîr'de (IV/2374) ise, *Yoksa nusret ancak Allâh tarafındandır* diye çevirilen *ve mâ'n-nasru illâ min-'ındillâhi* lafzının tam karşılığı, *ve Allâh indinden* [*yanından*] *olması hâriç yardım yoktur* şeklindedir. Aynı ibârenin diğer bir çevirisi için bkz. Âl-i 'İmrân: 126, not: 117b. (E.Ö)

10b Hüküm ve irâdesine karşı durmak mümkün olmaz [*azîz*], fiili ve emri hikmetten hâli bulunmaz [*hakîm*]. (IV/2374)

11 "Korkunuzu gidermek için..." (IV/2375)

12 "Kalbleriniz kuvvet bulsun da Allâh'a tevekkül ve itimâdınız artsın, birlik ve berâberliğiniz bozulmasın..." (IV/2376)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *artık* kelimesi yoktur. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çarpışmak* yerine *çarpmak* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

lesi olarak) pırlanmak[15] [firâr ediyor görünmek] veyâ diğer birtakımda mevki' almak hâlleri müstesnâ olarak [dışında]– arkasını dön(üp firâr ed)erse, muhakkak Allâh'tan bir ğazaba değmiş[16a] olur ve varacağı yer cehennemdir, o ise ne kötü âkibettir.

17. Sonra, onları siz öldürmediniz; velâkin onları Allâh öldürdü, attığın vakit de sen atmadın; velâkin Allâh attı. Hem de, mü'minlere Kendinden[17] güzel bir imtihân geçirtmek için.[18] Hakîkat(en) Allâh semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir.

18. Bunu gördünüz, bir de kâfirlerin tedbirini Allâh'ın zayıf düşürmesi var.

19. Fetih istiyorsanız [ey kâfirler] işte size fetih geldi[19] ve eğer vazgeçerseniz hakkınızda daha hayrlı olur, yok döner yine başlarsanız Biz de başlarız; o vakit askeriniz[20] çok da olsa size zerre kadar fayda vermez, çünkü Allâh mü'minlerle berâberdir.

20-21. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaat edin ve işitip durduğunuz [anladığınız] hâlde ondan yan bükmeyin[21a] ve

15 Düşmanı daha iyi vurmak için –taktik gereği/bir savaş hilesi olarak– firâr ediyor gibi görünmek dışında... (IV/2378)

16a •Bkz. Bakara: 61, not: 76. (E.Ö)

16b *İmdi onları siz katletmediniz/öldürmediniz:* O maktul düşen müşrikler sizin kuvvetinizle düşmediler. *Ve lâkin onları Allâh katletti/öldürdü:* Size emr ü nusret vermek, üzerlerine sevk u taslıt eylemek ve kalblerine korku düşürmek sûretiyle onları O öldürdü. (IV/2379)

17 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *minhu* lafzına karşılık, *Kendinden* kelimesini metne dâhil ettik. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Meâl'de, *Hem de, mü'minlere (Kendinden) güzel bir imtihân geçirtmek için* diye karşılık verdiği *ve li-yubliye'l-mü'minîne minhu belâen hasenen* ibâresini; Tefsîr kısmında, "Ve Allâh mü'minlere tarafından güzel bir tecrübe [güzel bir ni'met olan bir tecrübe-i yardım ve zafer] vermek için ki bunları yaptı" (IV/2381) şeklinde tercüme ve tefsîr etmiştir. (E.Ö)

18 Allâh onunla mü'minlere, tarafından güzel bir tecrübe; güzel bir ni'met olan yardım ve zafer tecrübesi vermek için bunları yaptı. (IV/2381)

19 •Meâl'in aslında atlanan *câe* lafzına karşılık olarak, *geldi* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *askeriniz* yerine *ekseriniz* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

21a *Ondan yan bükmeyin:* O Allâh'ın Resûlü'nden çevrilmeyin... (IV/2383)

işitmedikleri hâlde 'işittik' diyenler gibi olmayın!

22-23. Çünkü yeryüzünde[21b] debelenen/[yürüyen-sürünen canlı]lerin indallâh [Allâh yanında][22] en kötüsü, (hakka kulaklarını tıkayan) o[23] sağırlar, (hakkı itirâf etmeye yanaşmayan) o dilsizlerdir ki, hakkı akıllarına koymazlar. Allâh onlarda bir hayr görseydi elbette kulaklarına sokardı ve bu hâllerinde kulaklarına soksa idi, yine aldırmazlar, döner giderlerdi.

24. Ey o bütün îmân edenler! Sizi, kendinize hayât verecek şeylere da'vet ettiği zamân Resûlü'yle Allâh'a[24] icâbet edin ve bilin ki Allâh hakîkaten kişi ile kalbinin arasını gerer[25] ve siz hakîkaten hep O'n(un huzûrun)a haşrolunacaksınız [toplanacaksınız].

25. Ve öyle bir fitneden [azâbdan] sakının ki, hiç de içinizden yalnız zulmedenlere dokunmakla kalmaz, ve bilin ki Allâh'ın ikâbı [azâbı] şiddetlidir.

26. Ve düşünün[26] ki, siz bir vakit yeryüzünde hırpalanıp duran bir a-z(ın)lıktınız, nâsın [insânların] sizi çarpı(p kapı)vereceğinden korkardınız. Öyle iken O sizi barındırdı, O sizi nusretiyle te'yid buyurdu [yardımıyla destekledi], O size temizlerinden rızklar [ganimetler] verdi ki şükredesiniz.

27-28. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne hıyânet etmeyin ki, bile bile emânetlerinize hıyânet etmeyesiniz. Ve iyi bilin[27] ki, mallarınız ve[28] evlâdlarınız bir fitneden [imtihân vesîlesinden] ibârettir. Allâh yanında ise a-

---

21b •Âyette, *yeryüzünde* kelimesinin karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (IV/2383), *ed-devvâb* kelimesine, "bütün dâbbelerin" [debelenenlerin/canlıların] şeklinde karşılık vermiştir. (E.Ö)

22 Yeryüzünde debelenen/hareket eden hayvânların [canlıların] Allâh indinde/yanında... (IV/2383)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *ve* yazılmıştır. (E.Ö)

24 •Meâl'de, *Resûlü'yle Allâh'a,* Tefsîr'de (IV/2386) ise *Allâh'a ve Resûlü'ne* diye karşılık verilen *lillâhi ve li'r-resûli* ibâresine, *Allâh'a ve o Resûl'e* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

25 O hâlde kalbinizle aranız açılmadan, ölmeden, henüz fırsat varken Allâh'ın Resûlü'nün –sizi ebedî hayâta yükseltecek– da'vetine uyun! (IV/2387)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düşünün* yerine *düşününüz* yazılmıştır. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bilin* yerine *biliniz* yazılmıştır. (E.Ö)

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* bağlacı da bulunmaktadır. (E.Ö)

zîm ecrler [büyük mükâfâtlar] vardır.

29. Ey îmân edenler! Allâh'a (isyândan) korunur (sâlih ameller yapar)sanız O size bir furkân[29] verir ve tarafınızdan (dünyâda) seyyiâtı/[kötülükleri-günâhları]nızı örter, sizin için (âhirette günâhlarınızı) mağfiret de eder;[30] Allâh azîm fazl [büyük lütuf] sâhibidir.

30. Hani bir vakit di,[31] o kâfirler seni tutup bağlamaları veyâ öldürmeleri veyâ sürüp çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı, onlar tuzak kurarlarken Allâh da karşılığını kuruyordu. Öyle ya, Allâh tuzakların hayrlısını kurar.[32]

31. Ve onlara âyetlerimiz okunacağı[33] zamân, "Artık işittik, dilesek bunun gibisini biz de söyleriz, bu eskilerin efsânelerinden[34] başka birşey değil" diyorlardı.

32. Bir vakit de, "Ey Allâh! Eğer bu Senin tarafından gelmiş hakk Kitâb[35] ise, durma üzerimize gökten taşlar yağdır veyâ bize daha elîm [acı] bir azâb ver!" demişlerdi.

33-35. Hâlbuki (ey Resûl) sen içlerinde iken Allâh onlara azâb edecek değil idi, (sen içlerinde olmasan bile) istiğfâr ettikleri (veyâ içlerinde istiğfâr edecek olanlar bulunduğu) hâlde de Allâh onlara azâb edecek değil. Şimdi ise Allâh'ın kendilerine azâb etmemesi için neleri var; mü'minleri[36a] Mescid-i Harâm'dan menediyorlar, hâlbuki hizmetine ehil de değiller.[36b]

---

29 *Furkân,* "fark ve temyiz" veyâ "ayıran" anlamına geldiği gibi, "sabah" ma'nâsına da gelir. Buna göre ma'nâ şöyle olur: "Sizi gece karanlığında parlayan şafak gibi bir fark ve imtiyâz ile parlatır da parlatır, iyi şöhretinizi bir nûr gibi âfâkta [ufuklarda] yayar". (IV/2392)

30 Ayıblarınızı örterek dünyâda hiç kimseye göstermez, âhirette de günâhlarınızı affeder. (IV/2392)

31 •Matbu ve Osmanlıca Yazma nüsha'da *vakit di* şeklinde olan bu kelimenin, *vakit de* şeklinde olması mümkündür. (E.Ö)

32 *Allâh tuzakların hayrlısını kurar:* Allâh kâfirlerin kurduğu tuzakları başlarına geçirir. (IV/2396)

33 *Âyetlerimiz okunacağı:* Kur'ân tilâvet edildiği [okunduğu]... (IV/2397)

34 •*Esâtîru'l-evvelîn* [*evvelkilerin/eskilerin esâtiri/efsâneleri*] ta'bîri için bkz. En'âm: 25, not: 28. (E.Ö)

35 •Âyette, *kitâb* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

36a •Âyette, *mü'minleri* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

36b •Ayrıca Meâl'de, *hâlbuki hizmetine ehil de değiller* diye çevirilen *ve mâ kânû*

Onun hizmetine ehil olanlar[36c] ancak muttakîlerdir,[37] velâkin (onların) [müşriklerin] çokları bilmezler. (Müşriklerin) Beyt'in huzûrunda [Ka'be'nin yanında] namaz (veyâ du'â)ları[38] ise, ıslık çalıp el çırpmaktan başka birşey değil!

O hâlde küfr ve küfrânınızdan dolayı tadın azâbı!

36-37. Şübhe yok ki Allâh yolundan menetmek için mallarını sarfeden o küfredenler,[39] onu yine sarfedecekler, sonra bu kendilerine yürek acısı olacak, nihâyet mağlûb olacaklar.

Ve (nihâyet) küfrlerinde ısrâr ed(ip de öylece öl)enler, toplanıp cehenneme sevkedilecekler, ki Allâh murdarı [pisi] temizden ayırsın ve murdar kısmı birbirinin üzerine bindirip hepsini terâküm ettirsin [yığsın] de, topunu (birden) cehenneme koysun. İşte bunlar, o hüsrân içinde kalanlar.

38-40. De o küfredenlere ki: "Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki günâhları bağışlanır; yok yine isyâna dönerlerse, kendilerinden evvelki ümmetlere tatbik edilen kânûn-ı ilâhî geçmişti, artık onu beklesinler".

---

evliyâehu ibâresine Tefsîr metninde (IV/2399), *ve (men)ederlerken onun evliyâsı da değillerdi* şeklinde –nisbeten lafza daha uygun– karşılık verilmiş, ardından da "ona ehliyyet ve salâhiyyetleri ve hakk-ı velâyetleri yoktu" diye izah edilmiştir. (E.Ö)

36c •Meâl'de, *hizmetine ehil olanlar* diye çevirilen *evliyâehu* kelimesi, Tefsîr'de (IV/2399) ise, *onun velîleri* diye –lafza daha uygun– tercüme edilmiştir. (E.Ö)
• *Ve hum yasuddûne 'ani'l-mescid-i harâmi ve mâ kânû evliyâehu in evliyâehu illâ'l-muttaqîûn* ibâresine, "Ve onlar, onun evliyâsı [velîleri] olmadıkları hâlde Mescid-i Harâm'dan alıkoyuyorlar; oysa ki onun evliyâsı [velîleri], muttakîlerden başkası değildir" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

37 • *Muttaki/ittikâ/takvâ* için bkz. Âl-i 'İmrân: 76, not: 76; Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

38 Du'â veyâ namaz adına yaptıkları... (IV/2400)

39 •Meâl'in orijinalinde, *sarfedenler* diye eksik tercüme edilen *ellezîne keferû yunfiqûne* lafzının –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (IV/2401) doğru olarak izah ettiği üzere– tam karşılığı, *sarfeden/infak eden o küfredenler/küfrde ısrâr edenler* olduğundan, metne o *küfreden* lafzını ekleyerek *sarfedenler* kelimesini, *sarfeden o küfredenler* şekline getirdik. (E.Ö)
•Ayrıca, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr kısmında ibâreye verdiği, *Her hâlde [kuşkusuz] o küfrde ısrâr edenler, Allâh yolundan (dîn-i hakktan) menetmek için mallarını sarfediyorlar, bundan böyle de onu/onları sarfedecekler* ma'nâsı, Meâl'deki çeviriden daha uygundur. (E.Ö)

Siz de ortalıkta bir fitne [tercih ettiği dînden ötürü insânlara baskı, zulüm ve işkence] kalmayıp dîn tamâmıyla Allâh'ın dîni[40] oluncaya kadar onlar(l)a cihâd edin [savaşın]!
Eğer (baskıdan, zulüm ve işkenceden) vazgeçerlerse, her hâlde [elbette] Allâh amellerini görür;[41] yok vazgeçmezlerse, artık bilin ki Allâh sizin mevlânız; ne güzel mevlâ [dost/hâmi], ne güzel nasîr [yardımcı]![42]

41. Bir de, ma'lûmunuz olsun ki, ganimet aldığınız herhangi birşey (olursa), mutlaka onun beşte-biri Allâh içindir; ki Peygamber'e ve o'na karâbeti [akrabalığı] olanlarla yetîmler(e) ve miskînler(e/yoksullara) ve yolda kalmışlaradır.[43]
Eğer siz Allâh'a îmân etmiş[44a] ve o furkân [hakk ile bâtılın ayrıldığı Bedir] günü;[44b] o (mü'min ve müşriklerden oluşan) iki cemiyetin çarpıştığı gün kulumuza indirdiklerimize[45a] îmân eylemiş iseniz bunu böyle bilin.[45b] (Ayrıca) daha Allâh her şeye kadîr.

42. O vakit ki, siz vâdinin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında, süvârileri de tam sizden aşağıda idiniz[46] [idiler], öyle ki onlarla

---

40 •*Dîni* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr metninde bu ibâreyi, "Dîn, tümüyle Allâh için olsun [oluncaya kadar]..." (IV/2403) şeklinde izah etmektedir. (E.Ö)

41 *Basîr* [*gören*], *a'mâ*'nın [*kör*'ün] zıddıdır. Bununla birlikte *basar* veyâ *basîret*'ten sıfat-ı müşebbehe olduğu için *habîr*, yâni "her vechile işlerin zâhir ve bâtınına *âşinâ*" anlamına gelir. (I/425)

42 Öyle bir *mevlâ* [*dost ve hâmi*] ki, sâhib olduğu zâyi olmaz; öyle bir *nasîr* [*yardımcı/yardım edici*] ki, yardım ettiği yenilmez. (IV/2403)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalmışlaradır* yerine *kalmışlardır* yazılmıştır. Cümle kuruluşuna göre iki türlü de olabilir. (E.Ö)

44a •Meâl'de geçen, *îmân etmiş* ve *îmân eylemiş* ibârelerinden birinin –bu cümle kuruluşunda ilk geçen *îmân etmiş* ibâresinin– âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

44b *Furkân günü:* Hakk ile bâtıl'ın ayrıldığı gün: Bedir günü... (IV/2407)

45a *Bedir* [*furkân*] *günü kulumuza indirdiklerimize,* yâni vahye, meleklere ve yardıma... (IV/2407)

45b •Âyette, *bunu böyle bilin* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

46 •Hem Osmanlıca Yazma nüsha'da, hem de Matbu nüsha'da *aşağıda idiniz* şeklinde –tashihli/yanlış– yazılan bu ibâre, *aşağıda idi/idiler* olmalıdır. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (IV/2407) böyle demiştir. (E.Ö)

(savaş için sözleşip) va'dleşmiş olsa idiniz, mutlak(a) miâd/[savaş zamânı ve husûsun]da ihtilâf ederdiniz;[47] velâkin Allâh (tarafından) mukadder [takdîr edilen] bir emri[48] [işi] yerine getirmek için o (öyle) yapılmıştı; ki hem helâk olan beyyine (yi/Allâh'ın apaçık delîlini gördük) den (sonra) helâk olsun, hem de yaşayan beyyine(yi/Allâh'ın apaçık delîlini gördük)den (sonra) yaşasın; ve çünkü Allâh her hâlde [gerçekten] (her şeyi) semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir.

43. O vakit ki, Allâh sana onları rü'yânda az gösteriyordu, eğer sana onları[49] çok gösterse idi, korkacaktınız ve kumandada nizâa düşecektiniz,[50a] velâkin Allâh selâmete bağladı;[50b] çünkü O, bütün sînelerin künhünü bilir.

44. Ve (yine) o vakit ki, karşılaştığınız sıra onları sizin gözlerinizde azaltıyor,[51] sizi de onların gözlerin-

---

47 Aranızdaki sayı, silâh, binek ve kuvvet farkını bilseydiniz cesâret edemez, sözünüzden döner, zaferden ümid keser, onlarla savaşmaktan kaçınırdınız. İş size ve zâhirî sebeblere kalsaydı, zafer kazanmanıza imkân yoktu, fakat Allâh arada bir sözleşme olmaksızın ve sizi kendinize bırakmaksızın iki tarafı öyle bir yerde karşı karşıya getirdi ki... (IV/2408)

48 Allâh tarafından takdîr edilen ve fiile çıkan [gerçekleşen/vukû bulan] o işi; o zaferi... (IV/2408)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sana onları* yerine *onları sana* yazılmıştır. (E.Ö)

50a Harb husûsunda görüşleriniz ayrılacak; kiminiz sebât, kiminiz firâr taraftarı olacaktınız. (IV/2409)

50b Selâmet ihsân etti; sana rü'yânda onların zâhirdeki çokluklarını değil, hakîkatteki kıymetsizliklerini gösterdi, sizi yıldırmadı ve nizâa meydan vermedi de, sâlim tuttu ve mebde-i müntehâya tevfik edip selâmete erdirdi. (IV/2409)

51 *Ve o vakit ki, karşılaştığınız sıra onları [müşrikleri] siz (mü'minler)in gözlerinizde azaltıyordu/Ve o vakit telâki ettiğiniz sırada onları gözünüzde size az gösteriyordu:* O vakit karşılaştığınız sırada onları [müşrikleri] gözünüzde size az gösteriyor: gözünüzü yıldırmıyordu. Peygamber'in rü'yâsını rü'yetinizle [gözünüz-görüşünüz ile] de tasdik ederek sizi korkudan sâlim kılıyor, cesâretlendiriyordu, sonra da onları gözünüzde büyütmüyordu. Hattâ İbn Mes'ûd, yanındakine, "Nasıl 70 kadar görüyormusunuz?" diye sormuş, o da, "100 kadar görüyorum" cevâbını vermişti.

Siz (mü'minler)i de onların [müşriklerin] gözlerinde azaltıyordu/gözünde pek azaltıyordu: Nitekim Ebû Cehl o sırada, "Muhammed ve ashâbı, 'bir deve yeyimi'" demişti. Bu, henüz savaşa girişmeden evvel, müşriklerin cür'etlerini ar-

de azaltıyordu; çünkü Allâh o fiile çıkarılmış olan emri yerine getirecekti. Öyle ya, bütün işler Allâh'a irca' olunur [döndürülür].

45. Ey o bütün îmân edenler! Bir düşman kümesiyle karşılaştığınız vakit sebât edin ve Allâh'ı çok zikreyleyin ki felâha[52] erebilesiniz [umduğunuza nâil olabilesiniz].

46. Hem, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaatten ayrılmayın ve birbirinizle (çekişip) nizâlaşmayın –sonra içinize korku düşer ve devletiniz [kudret ve şevketiniz] elden gider– ve sabırlı olun, çünkü Allâh sabredenlerle berâberdir.

47. O (mağrur olup büyüklük taslaya)nlar gibi olmayın, ki (onlar) diyârlarından çalım satarak ve nâsa [insânlara] gösteriş yaparak çıktılar ve Allâh yolundan menediyorlardı. Hâlbuki Allâh (onların) bütün amellerini (ilm ve kudretiyle kuşatıp) çember içine almıştı.

48. Ve o vakit ki şeytân[53] kendilerine amellerini tezyin eyle(yip güzel göster)miş de demişti (ki): "Bugün insânlardan size gâlib gelecek

---

tırmak, gurûr ve saygısızlıkla gayr-ı muntazam bir sûrette savaşa çattırmak için idi, ki savaşa çattırdıktan sonra Allâh müşriklerin gözlerinde mü'minleri birdenbire büyütmüş, çoğaltıvermişti. Âl-i 'İmrân sûresi'nde geçtiği üzere, *Göz görüşleriyle kendilerinin iki misli* (yâni, 313 kadar zâtı, 2.000 kişi kadar) *görüyorlardı* (Âl-i 'İmrân: 13) ve bu sûretle de ödleri kopuyordu". (IV/2410 krş. Âl-i 'İmrân: 13, not: 15a)

•Ne var ki, Elmalılı Muhammmed Hamdi Yazır'ın bu izahı, delîlden yoksun bir yakıştırmadan ibâret gibi görünüyor. O yüzden âlimlerin/müfessirlerin bir kısmı bu ibâreyi [*yeravnehum misleyhim ra'ye'l-'ayni* ibâresinil] (Âl-i 'İmrân: 13), *...(Bedir Günü/Bedir savaşı sırasında mü'minler –ki 300 kadar idiler–) onları [kâfirleri/müşrikleri (–ki 1.000 civârında idiler–)], gözleriyle kendilerinin iki misli (yâni, 600 kişi kadar) görüyorlardı* şeklinde anlamışlardır. Ve krş. Enfâl: 44, not: 51. (E.Ö)

52 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

53 *O şeytân;* yâni, o aldatıcı, gurûr ve nefsâniyet rûh-i habîsi kendilerinde veyâ karşılarında temessül ederek... (IV/2415)

•Sözkonusu *şeytân* ile, "Surâka b. Mâlik"in kasdedildiğine dâir görüş ve rivâyetler de bulunmaktadır. Buna göre, Kureyş müşrikleri Bedir'e doğru yola çıkmaya niyetlendikleri zamân, –içlerinden birini öldürdükleri– Bekr b. Kinâneoğulları'nın kendilerini [geride kalan Mekkelileri] arkadan vurmasından korktular. Bu nedenle, Bekr b. Kinâneoğulları'ndan olan Surâka b. Mâlik onlara kabilesi adına himâye sözü verdi. Böylece Kureyşliler, arkalarından emîn bir şekilde Bedir'e hareket ettiler. (E.Ö)

yok, ben de size zahîrim".[54] Fakat iki taraf karşı karşıya görününce ardına dönüverdi de, "Ben" dedi, "sizden kat'iyyen berîyim [uzağım], ben sizin göremeyeceğiniz şeyler görüyorum, ben Allâh(ın azâbın)dan korkarım".

Öyle ya, Allâh'ın ikâbı [azâbı/cezâlandırması] çok şiddetlidir.

49. O sıra münâfıklar ve kalblerinde bir maraz[55] [şübhe-tereddüt] bulunanlar şöyle diyorlardı: "Şunları [mü'minleri], dînleri aldattı".

Hâlbuki herkim Allâh'a tevekkül ederse, şübhe yok ki Allâh bir azîz [kudretli], hakîm/[hikmetli]dir.[56]

50-51. (Ey muhâtab!) Bir de görseydin, melekler canlarını alırken o küfredenlerin, yüzlerine ve arkalarına vura vura, "Tadın bakalım" diyerek, "yangın azâbını! Bu işte, sizin kendi ellerinizin (yapıp) takdim ettiği (günâhlar) yüzünden ve Allâh'ın kullarına zulümkâr olmadığındandır".

52. (Bunlar da Allâh'ın âyetlerine küfretmekle,) tıpkı Âl-i Fir'avn'ın[57] ve onlardan evvelkilerin gidişi gibi (azâba gidiyorlar. Zîrâ ötekiler,) Allâh'ın âyetlerini (inkâr edip) tanımadılar da, Allâh kendilerini günâhlarıyla tuttu alıverdi; çünkü Allâh çok kuvvetli ve ikâbı [azâbı] pek şiddetlidir.

53. Bu,[58] (yâni, Allâh'ın âyetlerine küfredenlerin azâba uğraması,) şunlar)dan (ötürüdür): Bir kere, Allâh bir kavme in'âm [ihsân] ettiği bir ni'meti, onlar nefslerindeki sebebi

---

54 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *zahîrim* diye çevirilen *câr* kavramı, –Arab kabile geleneğinde– *yardım* ve *destek*'ten çok öte ve önemli bir yere sâhibdir. Bu husûsta Sîret ve Siyer kitâblarının *Arab Kabile Geleneğinde Himâye Asabiyeti* bölümlerine mürâcaat edilebilir. (E.Ö)

55 Kalbleri henüz îmânla mutma'in olmadığından şübhe ve tereddüd içinde bulunanlar, "Şunları [mü'minleri] dînleri aldattı, gurûrlandırdı da tâkat getiremeyecekleri bir işe giriştiler. 300 küsur fukarâ, 1.000 kişilik kuvvetli bir düşmana karşı çıktılar" diyorlardı. Bir taraftan Medîne'deki münâfıklar, diğer taraftan Kureyş askeri içinde bulunan birtakım müstereddidler böyle diyorlardı. (IV/2416 ve krş. Bakara: 10, not: 18)

56 *Allâh azîz, hakîmdir:* Allâh'ın izzeti, O'na güvenip dayananı zelîl etmez, Allâh'ın hikmeti, dostlarına rahmet ve sevâb, düşmanlarına da zillet ve azâb öngörür. Mü'min ölse bile, Rahmân'ın rahmetine kavuşur. (IV/2417)

57 *Âl-i Fir'avn,* "Fir'avn'ın dîndaşları, kavmi ve özellikle görevlileri ve hizmetindekiler" demektir. (I/347 ve krş. Bakara: 49, not: 55)

58 *Bu,* yâni bu âdetin böyle olması, başlarına gelen azâbın amellerine tereddüb ettirilmesi [bağlanması/amelleri sebebiyle olması]... (IV/2419)

değiştirinceye kadar değiştirmiş değildir.[59]
Bir de, Allâh (her söyleneni) işitir, (her yapılanı) bilir.
54. (Evet, bunlar da Allâh'ın âyetlerini yalanlamakla,) tıpkı Âl-i Fir'avn'ın ve onlardan evvelkilerin gidişi gibi (azâba gidiyorlar,) ki (Âl-i Fir'avn,) Rabb'lerinin âyetlerini tekzib etti/[yalanladılar, Biz de kendilerini günâhlarıyla helâk ettik ve Âl-i Fir'avn'ı garkeyledik [denizde boğduk]. Hepsi de zâlimdiler.
55. (Yeryüzünde) bütün o debelenen/[hareket eden]lerin Allâh indinde [yanında] en şerrlisi, şol kimselerdir ki, küfretmişlerdir de îmâna gelmezler.
56-58. Onlar ki, kendilerinden muâhede [söz] almışındır da, sonra her defâsında ahid/[söz]lerini nakzeder/[çiğner]ler[60] ve hiç çekinmezler; onun için onları ne zamân harbde yakalarsan, (öyle bir tepele ki,) kendileriyle arkalarındakileri ürküt,[61] gerek ki ibret alırlar.
(Andlaşma yaptığın) herhangi bir kavmden de bir hıyânet(e uğramaktan) endişe edersen, evvel-emirde [nebzet]/ahidlerini reddettiğini[62] düpedüz kendilerine bildir; çünkü Allâh hâinleri sevmez.
59. Ve (bundan dolayı) o küfredenler aslâ zannetmesinler ki, ileri gitmişler (de Allâh'ın elinden yakalarını kurtarabilmişler)dir;[63] çünkü onlar (Allâh'ı) âciz bırakamazlar.
60. Siz de onlara karşı, gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihâd için (bağlanıp)[64] beslenen atlardan ha-

59 Yâni, o ni'mete nâil oldukları zamân, nefslerinde ona vesîle olan mîsâk-ı fıtratı, ahlâk ve güzel amelleri kendileri değiştirinceye kadar, Allâh'ın o ni'meti doğrudan doğruya değiştirme âdeti yoktur. İlâhî âdet, enfüsî sebeblerle verdiği ni'metin değiştirilmesini de, yine enfüsî sebeblere bağlamıştır, ki beşerin sorumluluğu da buna tereddüb eder. (IV/2419 ve krş. Bakara: 211)

60 Verdikleri sözde durmaz, yaptıkları andlaşmaları-sözleşmeleri her seferinde çiğneyip bozarlar. (IV/2422-2423)

61 Onları öyle bir tepeleyip sindir ki, arkalarındakiler akıllarını başlarına toplasınlar da verdikleri sözü, yaptıkları andlaşmaları bozmaktan kaçınsınlar. (IV/2423)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *reddettiğini* yerine *nakzettiğini* yazılmıştır. (E.Ö)

63 *İleri gittiklerini*, yâni "kaçıp kurtulduklarını, arkalarından yetişilemeyeceğini, yakalanamayacaklarını" sanmasınlar... (IV/2424)

64 •Meâl'de, yalnızca *beslenen* karşılığı verilen *ribât* kelimesinde, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (IV/2425) işâret ettiği üzere– *bağlı* anlamı da olduğundan *bağlanıp* kelimesini de –parantez içine alarak– metne dâhil ettik. (E.Ö)

zırlık yapın; onunla hem Allâh düşman(lar)ını korkutursunuz, hem sizin düşman(lar)ınızı, hem de onlardan başka diğerlerini (korkutursunuz), ki onları siz bilmezsiniz Allâh bilir.

Ve (şundan hiç şübheniz olmasın ki,) Allâh yolunda her ne masraf verseniz,[65] ecri [mükâfâtı] size tamâmen ödenir, hiç de ziyân etmezsiniz.[66]

61-63. Ve eğer silm'e[67] [barışa] yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allâh'a mütevekkil ol [güvenip dayan]; –çünkü işiten, bilen ancak O'dur– ve eğer (barış yanlısı görünerek) sana hud'a [hile] yapmak isterlerse, sana yetişecek Allâh'tır.

O'dur ki, seni nusretiyle [yardımıyla] ve mü'minlerle te'yid buyurdu [destekledi] ve (mü'minlerin) kalblerinin arasını te'lîf eyledi [birleştirdi], yoksa (sen), yeryüzünde ne varsa hepsini sarfetse idin, yine onların kalblerini te'lîf edemezdin [birleştiremezdin], velâkin Allâh onların beyn/[ara]lerini te'lîf buyurdu; çünkü O bir azîz [kudretli], hakîm/[hikmetli]dir.[68]

64. Ey o Peygamber! Yetişir [kâfî] sana Allâh, arkanda(n) gelen mü'minlerle (berâber).[69]

---

65 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verseniz* yerine *verirseniz* yazılmıştır. (E.Ö)

66 •Meâl'de, *Hiç de ziyân etmezsiniz* diye çevirilen *ve entum lâ tuzlemûne* ibâresi; Tefsîr'de, *"Ve siz zulme düçar edilmezsiniz,* yâni ameliniz zâyi olmaz, mutlaka semerelerini toplar, sevâbında zerre kadar eksikliğe ma'rûz bırakılmazsınız" (IV/2425) şeklinde tercüme ve izah edilmiştir. (E.Ö)

67 •Matbu nüsha'da *selm'e* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *silm'e* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

68 *O azîzdir:* Kudretine yetişilmez, irâdesine karşı gelinmez. *O hakîmdir:* Dilediğini nasıl teshîr edeceğini bilir. (IV/2427)

69 İbâre şu iki ma'nâya muhtemeldir: A) Allâh sana ve onlara yeter. B) Sana Allâh ve mü'minler yeter. (IV/2429)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, âyetin çevirisini, ikinci ihtimâle uygun olarak yapmıştır. Ancak Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın bu tercihi, kesinlikle yanlıştır. Öncelikle âyetin, *Ey Nebî! Allâh sana ve mü'minlerden sana tâbi olanlara kâfi/yeter* şeklindeki lafzî çevirisi, birinci ihtimâlin doğru olduğunu, daha açıkçası tek bir ihtimâl bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ma'nâ, sırf ibâre açısından değil, Kur'ân'ın bütünü/bütünlüğü açısından da daha uygundur. Zîrâ, Allâh Nebî'ye kâfi gelme husûsunda bir başkasına veyâ mü'minlere ihtiyâc duymaktan; mü'minlerle birlikte Nebî'ye kâfi gelmekten münezzehtir. Allâh tek başına hem Nebî'ye, hem de mü'minlere kâfidir. (E.Ö)

65. Ey o Peygamber! Mü'minleri cihâda teşvik eyle! Eğer sizden sabredecek yirmi kişi olursa, ikiyüz (kişiy)e galebe ederler ve eğer sizden (sabredecek) yüz kişi olursa, o küfredenlerden binine galebe ederler; çünkü onlar hakkı ve âkıbeti iyi idrâk etmez/fıkıhsız[70] bir kavmdirler. **66.** Şimdi Allâh sizden yükü hafifletti ve bildi ki sizde bir zaaf var; şimdi sizden sabredecek yüz kişi olursa ikiyüz (kişiy)e galebe ederler, sizden (sabredecek) bin (kişi) olursa –Allâh'ın izniyle– ikibin (kişiy)e galebe ederler[71] ve Allâh sabredenlerle (berâber)dir.

67. Hiçbir peygamber için, (düşmanlarını iyice kırıp) arz/[yeryüzün]da ağır basmadıkça,[72a] esîrleri olmak doğru değildir. –Siz (düşmanı öldürmek yerine, fidye için esîr almakla) dünyâ uruzunu [malını] istiyorsunuz,[72b] Allâh ise âhireti kazanmanızı diliyor; ve Allâh azîz/[yenilmez kudret sâhibi]dir, hakîm/[hikmet sâhibi]dir.–

---

70 Mebde ve meâdı anlamazlar, Allâh'a ve âhirete câhildirler. (IV/2430 ve krş. Tevbe: 81, not: 96)

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizden bin olursa –Allâh'ın izniyle– iki bine galebe ederler* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

72a *İsbân* (–âyette *yüsbine* şeklinde olup Meâl'de *ağır basmak* diye çevirilmiştir–) aslında "kalınlık" demek olan *sıbân* ve *sebânet*'ten "kalınlaştırmak" demektir. *Sıklet* [ağırlık] de *sebânet*'in lâzımı olmak itibâriyle, "falanı hastalığı veyâ yarası ağırlaştırdı; yerinden kımıldatmaz etti" ma'nâsına *esbanehu'l-marazu evi'l-cerbu* denilir. Sonra bu ma'nâdan alınarak harbde düşmana karşı esâslı kuvvetlerini iyiden iyiye vurarak ordusunu derin ve geniş bir sûrette yaralayıp kımıldanamayacak bir hâle koyacak derecede kesin mağlûb etmeye dahi *isbân* ta'bîr olunur. (IV/2432)

72b Hiçbir peygamber için, bulunduğu arzda [topraklarda], küfrü kahredecek ve İslâm'ı hâkim kılacak sûrette ehl-i küfre kesin galebe ile hakk kuvvetinin istilâ ve istikrârını te'min ve yaptığı harbde/savaşta, Allâh düşmanlarını iyice kırıp kuvvetlerini yok edinceye kadar esîrleri bulunması, yânî peygamberin askerinin, –düşmanı öldürmek yerine– fidye almak için esîr almakla/tutmakla meşgul olması, doğru ve meşrû bir hareket değildir. *İsbân* [düşmanın belini kırıp kımıldayamaz hâle getirme] hâsıl olduktan sonradır ki esîr almak meşrû olabilir. Öyle yapmakla siz dünyâ arazını/malını murâd ediyorsunuz; içinizde *isbân*'dan [düşmanın belini kırıp kımıldayamaz hâle getirmeden] evvel, fidye alabilmek için –öldürmek yerine– esîr tutmakla meşgul olanlar, gelip geçici bir dünyâ malı ele geçirmek gibi dünyevî bir maksad gözetirler. (IV/2432 ve krş. Muhammed: 4, not: 4)

68. Eğer Allâh'tan bir yazı geçmiş olmasa idi,[73] aldığınız (esîrlerden ve) fidyeden[74a] dolayı size mutlak(a) büyük bir azâb dokunurdu.

69. Artık (savaşta) elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yeyin ve Allâh'a (sığınıp) korunun; çünkü Allâh ğafûrdur [çok bağışlayıcıdır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

70. Ey Peygamber! Elinizdeki esîrlere de ki: "Eğer Allâh[74b] sizin kalblerinizde bir hayr (olduğunu) bilirse size, sizden almandan daha hayrlısını verir ve günâhlarınızı mağfiret buyurur; Allâh ğafûr, rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir".[75]

---

73 *Allâh'tan bir kitâb/yazı geçmiş olmasa idi:* A) İctihâdda bir hatâdan dolayı itab etmemek [cezâlandırmamak]. B) Ehl-i Bedir'e azâb etmemek. C) Sarahaten nehyedilmiş olmayanları cezâlandırmamak gibi ilâhî bir hüküm levh-i mahfuz'da yazılmış olmasa idi. (IV/2433)

•Elmalılı Hamdi Yazır'ın zikrettiği bu görüşler, herhangi bir delîl ve dayanaktan yoksun olup birer faraziyeden ibârettir. İkinci görüş [Ehl-i Bedir'e azâb etmemek] ise, hepten bâtıldır. Bu konuyla alâkalı olan Muhammed: 4'e bakınız. (E.Ö)

Hâsılı, Bedir muhârebesi'nde esîr tutmakla meşgul olmak ve esîrlerden fidye almak maksadını beslemek büyük bir tehlike idi, çünkü henüz düşman ordusunda tam *ishân* [tam mağlûbiyyet] hâsıl olmuş değildi ve henüz İslâm'ın şevketi kalınlaşmamıştı. (IV/2433)

74a •Âyette, *fidye* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

74b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh* lafzı atlanmıştır. (E.Ö)

75 Burada esîrlere, gönüllerini almak için hüsn-i nasihat emrolunuyor. Hükmün umûmî olduğunda şübhe yoktur. Fakat 'Abdullâh ibn 'Abbâs'ın rivâyetine göre sebeb-i nüzûlü babası 'Abbâs b. 'Abdu'l-Muttalib olmuştur. Şöyle ki: Bedir günü 'Abbâs da esîr olmuştu ve berâberinde 20 ukiyye de altın vardı –ki 1 ukiyye 40 dirhem ve toplamı 800 dirhem demektir.– Bunu, askeri doyurmak için çıkarmıştı ve kendisi Bedir'de Kureyş ordusunun yemeğini taahhüd eden on kişiden biri idi, fakat nöbet kendisine gelmeden esîr edilmişti. Bunun üzerine 'Abbâs, (Resûl-i Kerîm'e,) "Ben müslim idim, fakat bana ikrâh ettiler [beni zorladılar]" dedi. Resûlullâh da, "Dediğin doğru ise Allâh sana ecrini verir ve lâkin işinin zâhiri aleyhimizde idi" karşılığını verdi. Bunun üzerine 'Abbâs, Resûlullâh'a, "O altını bana iâde et" dedi. Resûlullâh ise, "Aleyhimizde istiâne için alıp çıktığın şeyi (öyle mi), hayır" cevâbını verdi. Bunun dışında Resûlullâh, 'Abbâs'a, esîr edilen yeğenleri Âkil ibn Ebî Tâlib ile Nevfel ibn Hâris'in fidyelerini de ödemesini teklif etti. Buna karşı 'Abbâs, "Ey Muhammed! Beni Kureyş'ten dilenecek bir hâlde bıraktın" dedi. (IV/2436)

71. Ve eğer (fidyeden kurtulmak için îmân ettiklerini söyleyerek) sana hıyânet etmek isterlerse, unutmasınlar ki bundan evvel Allâh'a hıyânet ettiler de, (O,) kahredilmelerine imkân verdi. Allâh alîm [çok iyi bilen], hakîm/[hikmetli]dir.

72. O kimseler ki îmân ettiler ve (hicret edip) muhâcir oldular ve mallarıyla, canlarıyla Allâh yolunda mücâhede [cehd ü gayret] eylediler; ve o kimseler ki (onları) barındırdılar[76] ve yardım(ların)a koştular; işte bunlar birbirlerinin velîleri/[yardımcı ve hâmileri]dirler.[77]

(Fakat,) îmân edip de hicret etmeyenler ise, –hicret (etme)lerine kadar– sizin için onlara velâyet nâmına birşey yoktur [işlerine müdâhale etmeyin/onları koruyup kollama sorumluluğunuz yoktur]. Bununla berâber, eğer dînde yardımınızı isterlerse, yardım etmek de üzerinize borçtur, ancak sizinle aralarında mîsâk [andlaşma/taahhüd] bulunan bir kavm [kabile] aleyhine değil. Allâh amellerinizi gözet(l)iyor.[78]

73. Kâfir bulunanlar da yekdiğerleri/[birbirleri]nin velîleri/[yardımcı ve hâmileri]dir.[79]

(Ey mü'minler! Velayet ve yardım işlerini) böyle yapmazsanız[80] yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesâd olur.

---

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***barındırdılar*** yerine ***barındırıldılar*** şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

77 Bu Muhâcir ile Ensâr yekdiğerinin velîleridirler; bir kısmının diğerine velâyeti vardır. Birbirlerine vâris olurlar. (IV/2437)

•Bu âyetten böyle bir hüküm [Muhâcirler ile Ensâr'ın birbirlerine mirâsçı olacağı hükmünü] çıkarmak, –usûl açısından– uygun değildir. (E.Ö)

78 •Meâl'de, ***gözetiyor*** diye çevirilen ***basîr*** kelimesi, ***gören/âşinâ*** anlamına gelir. ***Basîr*** kelimesi için bkz. Enfâl: 39, not: 41. (E.Ö)

79 Sizinle değil, hepsinin de değil, ba'zıları arasında mirâs cereyân eder. Binâenaleyh mü'minlerin alâkaları yoktur. Velev ki akraba olsun mü'minle kâfir arasında velâyet ve verâset cereyân etmez. Bir de her kâfirin her kâfire de velâyet ve verâseti olmaz. Dîn ve yurd farklılığı irse mânidir. (IV/2438)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***velîleridir*** yerine ***velîleridirler*** yazılmıştır. Ayrıca, bu âyetlerden (mirâsa dâir) böyle bir hüküm çıkarmak doğru olmaz; zîrâ Kur'ân'da, dîn farklılığının mirâsa mâni olduğuna delâlet eden herhangi bir âyet yoktur. (E.Ö)

80 Birbirinize velâyet ve yardım işlerini, size bildirilen bu esâsa göre uygulamazsanız, yeryüzünde öyle büyük ve korkunç bir fitne ve fesâd olur ki, künhünü takdîr edemezsiniz. (IV/2438)

74. O kimseler ki, îmân edip hicret ettiler[81] ve Allâh yolunda cihâda gittiler;[82] ve o kimseler ki (onları) îva ettiler[83] [yurdlarında ve evlerinde barındırdılar], (düşmanlarına karşı) yardım(ların)a koştular; işte bunlar, hakkâ [gerçek] mü'minlerdir,[84] bunlara (günâhlarından) bir mağfiret [bağışlanma] var ve kerîm bir rızk [cennet] var.

75. O kimseler ki, sonradan îmân ettiler ve hicret edip sizinle berâber mücâhede [cehd ü gayret] yaptılar, bunlar da sizdendir.

Bir de (ey mü'minler), erham sâhibleri [akrabalar], Allâh'ın kitâbında [hükmünde] (mirâs açısından) birbirine (diğer mü'minlerden) daha yakındır.[85]

Şübhe yok ki Allâh her şeyi bilir.[86]

---

81 Yâni, kavm ve kabilelerini, hısım ve akrabalarını, yurdlarını, evlerini, mallarını bırakıp yurdlarından/vatanlarından çıktılar. (IV/2438)

82 Allâh yolunda cihâda gittiler/mücâhede [cehd ü gayret] ettiler; Allâh'ın dîni uğrunda Allâh rızâsı için cehdlerini sarfetmek, sabr ve tahammülle zahmetler çekip kendilerini yormak husûsunda yarıştılar. (IV/2438)

83 Yâni, Allâh'ın Resûlü'nü ve Muhâcirleri yurdlarında ve evlerinde/meskenlerinde yerleştirip barındırdılar ve onlarla berâber olup düşmanlarına karşı her vechile yardım ettiler. (IV/2438-2439)

84 *İşte bunlar, hakkâ mü'minlerdir:* Muhâcirler [Mekke'den Medîne'ye hicret edenler] ve Ensâr [Muhâcirlere yardım edip onları barındıran Medîneliler], gerçek mü'minlerdir. (IV/2439)

85 Muhâcirler [Medîne'ye hicret edenler mü'minler] ile Ensâr [hicret edenlere yardım eden Medîneli mü'minler] bundan böyle –dîn kardeşliği nedeniyle– birbirlerine mirâsçı olmayacak, verâset [mirscılık] mü'min akrabalar arasında olacaktır. (IV/2439, VI/3871-3872)

•Âyetin mirâs konusuyla bir ilgisinin bulunmadığına, dolayısıyla böyle bir yoruma, böyle bir hüküm çıkarmaya müsâid olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bizce, bu âyetten böyle bir hüküm çıkarmak doğru olmaz. Krş. Enfâl: 72, not: 77; Enfâl: 73, not: 79 ve Ahzâb: 6, not: 7. (E.Ö)

86 Bu hükmün ve yukarıdan beri zikrolunan öteki hükümlerin sırr ve hikmetlerini bildiği gibi, bundan sonra gelecek olan Berâe hükümlerinin de sırr ve hikmetlerini bilir. (IV/2440)

9. TEVBE SÛRESİ[1]

MEDENÎ, 129 ÂYET

§

Berâet, el-Mukaşkışe, el-Mübaʿsire, el-Müşerride, el-Muhziye, el-Qadîme, el-Musîre, el-Hafire, el-Münekkile, el-Müdemdime, Sûretu'l-Azâb gibi isimlerle de anılan *Tevbe sûresi;* adını, günâh işleyenlerin tevbesine ve Allâh'ın tevbeleri kabûlüne ilişkin atıflardan almıştır. Bu sûreyi, ilk nazarda diğerlerinden ayıran husûsiyyet, başında *besmele* bulunmamasıdır. Birçok âlim, –nüzûl açısından aralarında uzun bir zamân aralığı olmasına rağmen, iki sûre arasındaki güçlü ilgi ve irtibat nedeniyle– Tevbe sûresi'ni Enfâl sûresi'nin devâmı olarak görmüşlerdir.

Sûrenin büyük bir kısmı, hicretin 9. yılındaki Tebük seferi'nden evvel Medîne'deki ictimâî-siyâsî şartlarla; İslâm toplumu içerisinde –sözkonusu seferin hazırlık döneminde ve uzun sefer esnâsında– zayıflık gösteren ba'zı kimselerle; münâfıklar tarafından sergilenen rûh hâli ve bunlara karşı takınılması gereken tavırla ilgilidir.

§

1. (Bu) bir ültimatom(dur) Allâh ve (O'nun) Resûlü'nden, muâhede ettiğiniz [andlaşma yaptığınız] (hâlde andlaşma hükümlerini çiğnemiş olan) müşriklere!

2. (O müşriklere ilân et ki,) bundan

---

1 Bu sûrenin başında *besmele* olmaması husûsunda başlıca iki hikmet beyân edilmiştir: A) Arada uzun müddet bir nüzûl fâsılası bulunduğu hâlde bu sûrenin Enfâl sûresi'ne ma'nâ bakımından/ma'nâ itibâriyle kuvvetli bir alâka ve irtibâtının bulunması. B) Savaşla ilgili nâzil olması itibâriyle, bu sûre, Enfâl sûresi'nin devâmı gibi olup ikisinin tek bir sûre addedilebilecek kadar birbirlerine benzer ve mütenâsib olması. (IV/2442 ve krş. Fâtiha: 1, not: 1)

•Bu ve benzeri izahlar, muayyen kabûllere veyâ zayıf rivâyetlere dayalı birer tahminden ibâret olup tatminden uzaktır. (E.Ö)

böyle yeryüzünde dört ay istediğiniz gibi dolaşın, şunu da bilin ki, siz Allâh'ı âciz bırakacak değilsiniz, Allâh her hâlde [mutlaka] kâfirleri (rezil)-rüsvay edecek.

3. Bir de Allâh ve (O'nun) Resûlü'nden hacc-ı ekber[2] günü insânlara bir ilân ki, Allâh müşriklerden berîdir [uzaktır], Resûlü de.

Derhal tevbe ederseniz o, hakkınızda hayrdır; yok eğer aldırmazsanız biliniz ki, siz Allâh'ı âciz bırakacak değilsiniz.

Ve (küfredenlere, yâni) Allâh'ı(n birliğini ve) Peygamber'i (inkâr edip) tanımayanlara elîm [acı] bir azâbı tebşir et [müjdele]!

4. Ancak muâhede [andlaşma] yapmış olduğunuz müşriklerden bilâhare size ahid/[söz]lerinde hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinizde hiçbir kimseye muzâharet [yardım] etmemiş bulunanlar müstesnâ [hâriç]; bunlara (andlaşmalarının) müddetlerine kadar ahidlerini tamâmıyla îfâ edin [yerine getirin]! Her hâlde [doğrusu] Allâh muttakîleri sever.

5. (Mühlet olarak verdiğimiz dört aylık) o harâm aylar[3] çıktımı, artık öbür müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve onlar için[4] bütün geçit başlarını tutun! Eğer tevbe ederler ve namaz kılıp zekâtı verirlerse sebîllerini [yollarını] tahliye edin [boşaltın], çünkü Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

6. Ve eğer müşriklerden biri eman[5] ile yakınına gelmek isterse ona eman[5] ver; tâ ki Allâh'ın kelâmını dinlesin (de da'vet olunduğu dînin hakîkatini anlama imkânına kavuşsun). Sonra da onu me'menine [gü-

2 *Hacc-ı ekber* hakkında birkaç görüş vardır: A) *Umre*'ye "hacc-ı asgar" [küçük hacc] denildiği cihetle, buna nazaran asıl *hacc*, "hacc-ı ekber"dir [en büyük hacc'tır]. B) Hacc amelini teşkil eden fiillerin en büyük kısmı demektir. C) Müslümanların ve müşriklerin toplandığı pek büyük bir toplantı ile dâr-ı İslâm'da ilk ve bir kere olarak yapılan ve bu berâeti [ültimatomu] ilân ile fevkalâde bir azameti hâiz olan hacc demektir. D) İslâm'ın izzetini ve şirkin zilletini ızhâr eden hacc demektir. (IV/2450-2451)

3 Sözkonusu bu *harâm aylar*–bilinen Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb ayları değildir– 2. âyette "müşriklere verilen dört aylık mühlet"tir. (IV/2456)

4 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *lehum* lafzına karşılık, *onlar için* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

5 •Matbu nüsha'da *aman* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *eman* şeklinde yazılmıştır. *Aman* kelimesi ise, *eman* kavramını ifâde etmek açısından yetersizdir. (E.Ö)

vende olacağı yere] kadar gönder, çünkü bunlar hakîkati[6] bilmez bir kavmdirler.

7. O müşriklerin Allâh yanında, Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir!? Ancak Mescid-i Harâm yanında muâhede [andlaşma] yaptıklarınız var ki, bunlar (andlaşmalarına ri'âyet edip) size (karşı) doğru durdukça, siz de onlara (karşı) doğru bulunun! Allâh hıyânetten sakınanları elbette sever.

8-10. Evet (o müşriklerin Allâh ve (O'nun) Resûlü yanında bir ahdi) nasıl olabilir ki, size (karşı) bir zafer bulsalar, hakkınızda ne bir zimmet gözetirler, ne de bir yemîn!?[7] Ağızlarıyla sizi hoşnud etmeye çalışırlar, kalbleri ise (sizden) ibâ eder [iğrenir] durur,[8] zâten (onların) ekserisi insânlık/[itaat]tan çıkmış (kimseler)/fâsıklar.[9] Allâh'ın âyetlerini bir semen-i kalîle [düşük bir bedele] sattılar da Allâh yolundan[10] menettiler. Hakîkat(en) bunlar ne fenâ şeyler yapmaktalar. Bir mü'min hakkında ne bir yemîn gözetirler, ne bir zimmet. Bunlar öyle (hakk tanımaz) mütecâvizler.

11. Bundan böyle eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse dînde kardeşleriniz olurlar. Bilecek [bilen] bir kavm için Biz âyetlerimizi daha tafsîl[11] ederiz [bölümlere ayırıp açıklarız].

12-13. Ve eğer verdikleri ahid/[söz]den sonra yemînlerini bozar ve dîninize taarruza kalkarlarsa, o küfr öncüllerini hemen öldürün,[12] –çünkü onların yemînleri yoktur–[13] ola

---

6 •Âyette, *hakîkati* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 Fırsat bulduklarında verdikleri sözleri, yaptıkları andlaşmaları bozar, akrabalık bağlarını koparırlar; beşerî ve ilâhî hiçbir hakk ve ahid tanımazlar. (IV/2465)

8 Sizi kandırıp râzı etmek için söyledikleri güzel sözler kalblerinde gizlediklerinin tam zıddıdır. (IV/2465)

9 • *Fâsık/fısk* kavramı için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

10 •Meâl'de, *Allâh yolundan* diye tercüme edilen *'an-sebîlihî* lafzının tam karşılığı, *O'nun yolundan* şeklindedir. (E.Ö)

11 "Bir şeyi kısım kısım yapıp belirli bölümlere ayırmaya ve açıklama"ya *tafsîl* denir. (IV/2751)

12 "Siz de ölüp öldürmeyi göze alarak o küfr imâmlarıyla harbedin!" (IV/2467)

13 Onların nazarında, ettikleri yemîn yok hükmündedir; kalblerinde ettikleri yemînin hiçbir hükmü ve kıymeti olmadığından, ağızlarıyla ettikleri yemînlerin hepsi boştur, bunlar yemîne/yemînlerine ri'âyet etmez, yemînlerini bozmakta hiçbir mahzûr görmezler. (IV/2467)

ki vazgeçerler. Ya öyle bir kavm(i)e muhârebe etmez/[savaşmaz]misiniz, ki (hem) yemînlerini bozdular ve (o) Peygamber'i (Mekke'den) çıkarmayı kurdular, hem de ilk evvel size taarruza onlar başladılar. Yoksa onlardan korkuyormusunuz? Eğer mü'minseniz, daha evvel Allâh'tan korkmalısınız.

14-15. Muhârebe edin [savaşın] onlar(ı)a ki, Allâh sizin ellerinizle kendilerini muazzeb kılsın;[14] (rezil)-rüsvay etsin, nusretiyle [yardımıyla] sizi üzerlerine muzaffer buyursun ve mü'min bir kavmin yüreklerine su serpsin ve kalblerindeki gayzı [öfkeyi] gidersin.

Hem Allâh dilediğine tevbe de nasîb eder. Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.[15]

16. Yoksa siz zannettinizmi ki, (kendi) hâlinize bırakılıvereceksiniz de,[16] Allâh içinizden mücâhede [cehd ü gayret] edenleri ve Allâh'tan, (O'nun) Resûlü'nden ve mü'minlerden maada [başka] sokulacak bir locaya tutunmayanları[17] hiç[18] de bilip görmeyecek!? Hâlbuki Allâh bütün amellerinize habîrdir [vâkıftır].

17-18. Müşrikler(in) –vicdanlarına karşı kendi küfrlerine kendileri şâhid olup dururlarken– Allâh'ın mescidlerini ma'mûr etmeleri kâbil değildir. Onların hayr nâmına bütün yaptıkları heder (olmuştur) ve ateş içinde onlar muhalled/[kalıcı]lerdir. Allâh'ın mescidlerini ancak Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inan(ıp îmân ed)an, namaza devâm eden, zekâtı veren ve Allâh'tan başkasından korkmayan [haşyet duymayan] kimseler ma'mûr eder. İşte bunların (hidâyet bulup) muvaffak olmaları me'muldür [ümid edilir].[19]

---

14 Onları cezâlandırsın; harbin acılarını tatsınlar, maldan ve candan zâyiat versinler. (IV/2471)

15 Her şeyi bilir, her fiil ve emri böyle nice hikmet ve maslahatlar içerir. (IV/2475)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bırakılıvereceksiniz de* yerine *bırakılacaksınız da* yazılmıştır. (E.Ö)

17 Bir başka deyişle, yalnızca Allâh'ı, O'nun Resûlü'nü ve mü'minleri sırdaş edinenleri... (IV/2476)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hiç* yerine *hiçbir* yazılmıştır. (E.Ö)

19 İşte bunlar, bu dört güzel haslete sâhib olan cemaat; hidâyeti bulmuş, murâdlarına ermişlerden olabilirler. Yâni, doğrudan doğruya ebedî saadete; cennete nâil olacak olanlar, böyle bir cemaatin içinde bulunabilir. Bunların bile her ferdi hakkında hüküm kat'i değil, yakın ihtimâldir. Artık müşriklerin durumu nasıl olur, tasavvur edilsin. (IV/2482-2483)

19. Ya siz hacılara sakalığı [su dağıtmayı] ve Mescid-i Harâm'da umreciliği,[20] Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân edip de Allâh yolunda cihâd etmekte bulunan (kimsenin yaptığı şeyler) gibimi tuttunuz?! Bunlar indallâh [Allâh yanında] müsavi [eşit] olmazlar. Allâh zâlimler gürûhuna hidâyet vermez.

20. Îmân edip hicret etmiş ve mallarıyla, canlanyla[21] fîsebîlillah [Allâh yolunda] cihâd etmekte bulunmuş olan kimseler, Allâh indinde [yanında] derece cihetiyle daha büyüktür ve bunlar işte, o murâda eren(lerdir)/fâizîndir.[22]

21-22. Müjdeler onların Rabbi kendilerini, Kendinden bir rahmet ve bir rıdvân [rızâ] ve cennetler ile; ki onlar için, içlerinde dâimî bir naîm [ni'met][23] var; (hem de) ebedî kalmak üzere orada onlar. Çünkü Allâh(ın, evet) O'nun yanındadır ancak azîm bir ecr [büyük bir mükâfât].

23. Ey o bütün îmân edenler! Babalarınız ve ihvânı/[kardeşleri]nız eğer îmâna karşı küfrü (tercih edip ondan) hoşlanıyorlarsa onları evliyâ [dost ve yardımcı] ittihâz etmeyiniz[24] [edinmeyiniz]; sizden herkim onları velî [dost ve yardımcı] tanıyacak olursa, işte onlar nefs/[kendi]-lerine zulmedenlerdir.

24. "Eğer" de, "babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz,[25a] kadınlarınız, hısım (ve akrabalar)ınız, kabileniz,[25b] elinize geçirdiğiniz mallar, kesada uğramasından[26] korktuğunuz bir ticâret, hoşunuza giden meskenler size Allâh ve (O'nun) Resûlü'nden ve O'nun yolunda cihâddan daha sev-

20 *Mescid-i Harâm'da umreciliği:* Mescid-i Harâm imâretini, yâni Ka'be'nin teçhiz [döşenmesi] ve tezyîni [süslenmesi] gibi umrânıyla alâkalı hizmetleri... (IV/2483)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *canlarıyla* yerine *canlarına* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

22 İşte bunlar, amacına ulaşıp felâha ve kurtuluşa erenlerdir [*fâizûn*'dur/fâizlerdir]. (IV/2484)

23 "Tükenmez, dâimî bir ni'met ve lezzet vardır". (IV/2486)

24 "Emir ve irâdelerine tâbi olup da küfre hizmet ve yardım etmeyin, onları kendinize dost ve yardımcı saymayın!" (IV/2488)

25a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kardeşleriniz* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

25b •Meâl'de, *kadınlarınız, hısımınız, kabileniz* diye çevirilen *ve ezvâcukum ve 'aşîretukum* ibâresine, *ve eşleriniz ve 'aşiretiniz* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *uğramasından* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

gili ise, artık Allâh'ın (azâb) emri[27] gelinceye kadar bekleyin; Allâh öyle fâsık/[itaatten çıkmış]lar[28] gürûhunu hidâyete erdirmez".

25-26. İnkâra mecal yoktur ki, Allâh size birçok mevki'lerde nusret [yardım] etti,[29] Huneyn Günü de (yardım edip sizi muzaffer kıldı). O lahza/[ân]da ki, çokluğunuz sizi güvendirmişti de bir faydası olmamıştı; yeryüzü o genişliğiyle başınıza dar gelmişti, sonra da bozularak arkanızı dönmüştünüz. Sonra Allâh, Resûlü'nün üzerine ve mü'minlerin üzerine sekînetini[30] [sükûnet veren rahmetini] indirdi ve (yanısıra meleklerden oluşan) görmediğiniz ordular[31] indirdi de, Kendisini tanımayanları azâba uğrattı ve bu işte, kâfirlerin cezâsı.

27. Sonra Allâh bunun arkasından dilediğine tevbe nasîb eder ve Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir.

28. Ey o bütün îmân edenler! Müşrikler bir pislikten ibârettirler;[32] artık bu yıllarından sonra (hacc ve umre için) Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar![33] Eğer (müşriklerin hacca ve umreye gelmelerinin yasaklanması sebebiyle) yoksulluk (girdabına sürükleneceğiniz)dan korkar(ak endişeye kapılıyor)sanız,[34] (hiç endişelenmeyin; çünkü) Allâh sizi faz-

---

27 *Allâh emriyle gelinceye kadar bekleyin:* Siz bildiğinizi yapın, O da başınıza getireceği felâketi getirsin, işinizi bitirsin de ne hâliniz varsa görün. (IV/2490-2491)

28 • *Fısk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

29 "Bedir, Ahzâb, Kurayza, Nadîr, Hayber gibi nice savaş yerlerinde Allâh sizi muzaffer kıldı". (IV/2491-2492)

30 Kalblere sükûnet veren rahmetini... (IV/2495)

31 Görünmeyen bu ordular, meleklerdir. Tercih edilen görüşe göre meleklerin indirilmesi, mü'minlerin kalblerine güzel duygular (ve cesâret) ilkâ' ederek takviye ve destek, müşriklerin kalblerine ise korku ilkâ' etmek [atmak/salmak] içindir. (IV/2495 ve krş. Enfâl: 9-12)

32 Müşrikler, maddî anlamda değil, ma'nevî anlamda pisliktir. Zîrâ müşriklik, ma'nevî pisliklerin en fenâsıdır. (IV/2500-2511)

33 Ebû Hanîfe'ye göre müşrikler, hacc ve umre yapamazlar. *Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar* demek, *hacc ve umreye gelmesinler* demektir. Zîrâ Mescid-i Harâm'a yaklaşmanın, ona mahsûs olan fiil ve ibâdetlerle ilgili olduğu zâhirdir ki, o da hacc ve umredir. (IV/2502)

34 Ey îmân edenler! Müşriklerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmalarının/hacc ve umre

lın/[lütfun]dan zenginleştirecektir inşâallâh.[35] Her hâlde [doğrusu] Allâh alîm/[her şeyi bilen]dir, hakîm/[hikmet sâhibi]dir.[36]

29. O kendilerine Kitâb verilenlerden oldukları hâlde ne Allâh'a, ne Âhiret Günü'ne inanma/[îmân etme]yan, Allâh'ın ve (O'nun) Resûlü'nün harâm ettiğini harâm tanımayan ve hakk dînini dîn edinmeyen kimseler(l)e, küçülmüş oldukları hâlde elden cizye verecekleri hâle kadar harbedin [savaşın]!

30-31. Yehûdiler, "Üzeyr Allâh'ın oğlu" dediler; nasrânîler de [hristiyanlar da], "(Îsâ) Mesîh Allâh'ın oğlu" dediler.

Bu, onların ağızlarıyla söyledikleri (asılsız) sözleri(dir), ki önceden küfredenlerin sözlerine benzetiyorlar.[37] Allâh kahredesi(ce)ler nereden saptırılı/[sapılıyorlar!?

(Yehûdiler) ahbârlarını [hahamlarını], (hristiyanlar da) ruhbân/[papaz]larını[38] Allâh'tan başka rabbler edindiler; (hristiyanlar,) Meryem'in oğlu (Îsâ) Mesîh'i de (rabb edindiler); hâlbuki hepsi ancak bir ilâha ibâdet (etmek)le emrolunmuşlardı; ki (O'ndan) başka ilâh yok, (ilâh) ancak O;

---

yapmalarının yasaklanması nedeniyle, ekonominin felce uğrayacağından; halkın, Hicaz'ın, hattâ bütün Arabistan'ın kâr ve kazancının kesileceğinden; özellikle başlıca geçimleri, ziyâretçilerin alış-verişlerine bağlı bulunan bu ekin bitmez vâdi halkının fakîrlikle, yoklukla/kıtlıkla karşı karşıya kalacağından korkuyorsanız... (IV/2503)

35 • *İnşâallâh* ibâresindeki *Allâh* lafzının âyette karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *yuğniyekumu'llâhu min-fadlihi inşâ'e* ibâresine, "Allâh sizi fazlından –eğer dilerse– zenginleştirir/sizin ihtiyaçlarınızı giderir" veyâ "Allâh sizi zenginleştirir/sizin ihtiyaçlarınızı karşılar fazlından, eğer dilerse" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

36 Allâh sizin ahvâlinizi çok iyi bilir [*alîm*], men'i de ihsânı da bir hikmete mebnidir. Onun için siz, ilm ve hikmet ile verilmiş olan bu emir ve nehiylere ri'âyet edin! (IV/2504)

37 Yehûdilerin (–ki "Üzeyr Allâh'ın oğludur" diyorlardı–) ve hristiyanların (–ki "Îsâ Allâh'ın oğludur" diyorlardı) Allâh'a oğul isnâd etmeleri, tıpkı "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" diyen müşriklerin sözlerine benzer bir küfr ve şirktir. (IV/2510-2511) • Allâh'a oğul veyâ kız isnad etmek ["Üzeyr Allâh'ın oğludur" veyâ "Îsâ Allâh'ın oğludur" veyâ "Melekler Allâh'ın kızlarıdır" demek], küfr olmakla birlikte şirk değildir. (E.Ö)

38 Örfte *ahbâr*, yehûdilerin "hahamlar"ı; *ruhbân* da hristiyanların "papazlar"ı için kullanılır. (IV/2511 ve krş. Mâide: 44, not: 78)

tenzih o sübhâna[39] onların koştukları şirkten.[40]

32. İstiyorlar ki, Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürsünler, Allâh da râzı olmuyor; (Allâh) ancak nûrunu itmâm eylemek [tamâmlamak] diliyor, kâfirler isterlerse hoşlanmasınlar.

33. O Allâh'tır ki O,[41] Resûlü'nü hidâyet kânûnu ve hakk dîni[42] ile bütün dînlerin üzerine geçirmek için gönderdi, müşrikler isterlerse hoşlanmasınlar.

34-35. Ey o bütün îmân edenler! Haberiniz olsun ki, ahbâr [hahamlar] ve ruhbân/[papazlar]dan[43] bir çoğu nâsın [insânların] mallarını hakksızlıkla yerler ve Allâh yolundan çevirirler. Altını, gümüşü hazineye tıkıp da onu Allâh yolunda sarfetmeyenler ise, işte onları elîm [acı] bir azâb ile müjdele! O gün ki, bu (altı)nların (ve gümüşlerin) üzeri cehennem ateşinde kızdırılacak da kendilerinin alınları, böğürleri,[44] sırtları bunlarla dağlanacak; "İşte bu" diye, "sizin nefs/[kendi]leriniz için der(ley)ip (hazineye) tıktıklarınız. Haydi tadın bakalım ne der(ley)ip (hazineye) tıkıyordunuz".

36. Doğrusu ayların sayısı Allâh yanında oniki aydır; –gökleri-yeri halkettiği [yarattığı] günkü Allâh yazısında–, bunlardan dördü harâm olanlardır.[45] Bu işte, en pâyidar, en doğru dîndir;[46] onun için bunlar hakkında nefs/[kendi]llerinize zul-

---

39 •Meâl'de, *Tenzih o sübhâna* diye çevirilen *sübhânehû* lafzına, *O [Allâh] sübhândır [(her türlü noksanlıktan) münezzehtir, yüceler yücesidir]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

40 Allâh Teâlâ'nın şân-ı ulûhiyyeti her türlü şirk [ortaklık] şâibesinden münezzehtir. Yüce Allâh hiç kimsenin tenzihine (ve takdisine) muhtaç olmadan Kendisini onların gizli-açık şirklerinden [ortaklıkla nitelendirmelerinden] tenzih eder ve binâenaleyh Allâh Teâlâ onlardan da berîdir. (IV/2515-2516)

41 •Meâl'de, *O Allâh'tır ki O* diye çevirilen *huvellezî* lafzına, *O ki* diye karşılık vermek daha uygun olur. (E.Ö)

42 Muttakîler [korunan/Allâh'ın korumasına giren kimseler] için hidâyet olan, hidâyet kânûnu Kur'ân ile Muhammed Mustafâ'ya risâlet verip hakk dîni; tevhîd ve İslâm dîni ile gönderdi. (IV/2516-2517)

43 •*Ahbâr* ve *ruhbân* için bkz. Tevbe: 31, not: 38; Mâide: 44, not: 78. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *böğürleri* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

45 Sözkonusu bu *harâm aylar*, Kamerî aylardan "Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Receb" aylarıdır. (IV/2523 ve IV/2456)

46 Doğru olan *nesî [ay geriletme]* değil, budur. Bu nedenle, İslâm ahkâmında

metmeyin[47] de müşrikler(in) siz(in)le kâffeten [topluca] harbettikleri gibi siz de onlar(l)a kâffeten harbedin[48] ve bilin ki Allâh (günâhlardan) korunanlarla berâberdir.

37. O *nesi*[49a] *(denilen sıvış âdeti)*, ancak küfrde bir fazlalıktır ki, onunla kâfirler şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl da harâm itibâr ederler ki, Allâh'ın harâm kıldığının sayısına uydursunlar da, Allâh'ın harâm buyurduğunu helâl kılsınlar. Bu sûretle kötü amelleri kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allâh da kâfirlerden ibâret bir kavmi hakka[49b] hidâyet etmez.

38. Ey o bütün îmân edenler! Ne oldu ki size, "Allâh yolunda seferber olun!" denilince, yerinize yığıldınız kaldınız?![50a] Yoksa âhiretten geçip dünyâ [süflî/yakın] hayât'a[50b] râzımı oldunuz? Fakat o dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın zevki [metâı/kazanımı], âhiretin yanında ancak pek az birşey.

39. Eğer toplanıp seferberlik etmezseniz, O sizi elîm [acı] bir azâb ile ta'zîb eder [cezâlandırır/azâblandı-

---

uyulması gereken hesâb bu esâsa göre olmalıdır. (IV/2523 ve *nesi* kavramı için bkz. Tevbe: 37, not: 49)

47 Onun için bu aylarda [harâm aylarda] kendinize zulmetmeyin; öncelikle uydurma sayılarla aylar hakkında kendinizi aldatmayın: Allâh'ın ta'yîn ettiği vakitleri tağyire kalkışmayın; *nesi* gibi ileri-geri birtakım aylar üzerinde oynamalarla harâmı helâl, helâli harâm yapmayın! (IV/2524 ve *nesi* kavramı için bkz. Tevbe: 37, not: 49)

48 Bu harâm aylarda cihâdı terk veyâ te'hir ederek kendinizi kıtâle/savaşa ve katle ma'rûz bırakmak sûretiyle kendinize zulmetmeyin! (IV/2527)

49a *Nesi*, örfte –masdar ma'nâsıyla– "ay geriletmek" demek olan özel bir te'hirdir. Müşrikler böylece harâm ayları yerlerinden oynatarak, helâlleri harâm, harâmları helâl kılarlardı. Meselâ: Savaşacaklan zamân, savaşın harâm olduğunu kabûl ettikleri ayı te'hir ederek onu başka bir ay sayarlar, başka bir ayı da onun yerine harâm kabûl ederlerdi. (IV/2528-2541)

49b •Âyette, *bakka* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

50a Yere meylederek, arzın [yeryüzünün/dünyânın] câzibesine kapılarak, yâni dünyâ düşüncesine düşerek ağır(dan) aldınız, betâet gösterdiniz, yâhud seferi giran gördünüz, kederinizden yerlere yığılakaldınız. (IV/2543-2544 ve krş. A'râf: 176, not: 181)

50b *Dünyâ*, "en yakın" yâhud "pek alçak" ma'nâsına bir sıfattır. *Hayât-ı dünyâ*, "dünyâ hayâtı" değil, "dünyâ denilen süflî/alçak hayât" yâhud içinde bulunulması itibâriyle "en yakın hayât" demektir. (I/403)

rır] ve yerinize başka bir kavm getirir ve siz O'na zerrece zarâr edemezsiniz. Allâh her şeye kadîr/[güç yetiren]dir.

40. Eğer siz o'na [Peygamber'e] yardım etmezseniz, biliyorsunuz a Allâh o'na yardım etti, o küfredenler o'nu (Mekke'den) çıkardığı sıra, iki (kişi)nin biri iken; ikisi ğâr/[küçük mağara]da (bulunuyor)lar iken, ki o lahza [ân] arkadaşına, "Mahzûn olma; çünkü Allâh bizimle berâber" diyordu. Derken Allâh o'nun üzerine sekînetini[51] indirdi, o'nu da görmediğiniz ordularla te'yid buyurdu [destekledi] da öyle yaptı ki, o küfredenlerin kelimesini[52] en alçak etti. Allâh'ın kelimesi[53] ise, en yüksek o. Öyle ya, Allâh bir azîzdir [kudret sâhibidir], hakîmdir[54] [hikmet sâhibidir].

41. Sizler, gerek sebükbâr [ağırlıksız] ve gerek ağırlıklı olarak seferber olunuz ve mallarınızla-canlarınızla Allâh yolunda cihâd [cehd ü gayret] ediniz! Eğer (hayrı) bilir takım(ın)dan[55] iseniz, bu sizin için hayr(lı)dır.

42. O (da'vet edildikleri hedef) bir yakın ganimet ve (uzun/meşakkatli olmayan) orta bir sefer olsa idi, (o geride kalanlar) mutlaka arkana düşerlerdi. Lâkin o meşakkatli mesâfe kendilerine uzak geldi. Bununla berâber, "Eğer istitaâtımız [gücümüz/imkânımız] olsa idi, elbette sizinle berâber[56] çıkardık" diye yakında Allâh'a[57] yemîn edecekler; kendilerini helâke sürükleyecekler. Allâh biliyor ki zîrâ onlar kat'iyyen yalancılardır.

43. Allâh senden affetti ya, şu (ka-

---

51 "Kalblere sükûnet veren rahmetini..." (IV/2495)

52 Dâvet ettikleri küfrü... (IV/2547)

53 ***Allâh'ın kelimesi,*** "kelime-i tevhîd"dir. (IV/2548)

54 ***Allâh azîzdir:*** "Yenilmez, yanılmaz, Kendisiyle uğraşılamaz, hükmüne karşı gelinemez, koruduğu kahredilemez, kahrettiği kurtarılamaz, sebebler Kendisine değil, Kendisi sebeblere hâkim". ***Allâh hakîmdir:*** "Hüküm ve tedbiri hikmetin ta kendisidir". Dîne yardım ve i'lâ-yı kelimetullâh için seferber olma emri, kullarının menfaat ve maslahatlarını te'min eden hikmetinin gereğidir. (IV/2548)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***takımdan*** yerine ***takımından*** yazılmıştır. (E.Ö)

56 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen ***ma'akum*** lafzına karşılık olarak, ***sizinle berâber*** ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

57 •Âyette karşılığı bulunmasına rağmen Meâl'in orijinalinde atlanan ***Allâh'a*** lafzını metne ilâve ettik. (E.Ö)

dar ki) neden onlara izin ver(mekte acele et)din de beklemedin, ki (böylece) doğru söyleyenler sence tebeyyün ede [açığa/ortaya çıka] ve yalancıları bilesin![58]

44-45. Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmânlı kimseler mallarıyla-canlarıyla cihâd [cehd ü gayret] edeceklerinden dolayı senden isti'zân etmez/[izin istemez]ler –ve Allâh o muttakîleri bilir–; ancak o kimseler senden isti'zân[59] eder/[izin ister]ler ki, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inanmaz/[îmân etmez]lar ve kalbleri işkilli/[şübhe içinde]dir de işkil/[şübhe]leri içinde çalkanır dururlar.

46. Eğer cihâda[60a] çıkmayı dileselerdi, elbet(te)[60b] onun için hazırlık görürlerdi. Lâkin (sefer için) davran(ıp kalk)malarını Allâh istemedi de, onları alıkoydu ve, "Oturun oturanlarla berâber" denildi.

47. Eğer içinizde[61] (sizinle birlikte) çıkmış olsalardı, bozgun(cu)luk etmekten başka bir faydaları olmayacak ve sizi fitneye [tefrikaya] uğratmak maksadıyla aralarınıza saldıracaklardı,[62] içinizde de onları dinleyecekler[63] vardı. Allâh o zâlimleri bilir.

48. Filhakîka [hakîkaten] bunlar fitneyi daha evvel çıkarmak istediler ve sana (karşı) türlü işler çevirdiler, nihâyet onların rağmına[64] hakk ye-

58 Mâzeret beyânında/bildiriminde doğru söyleyenler ile yalan söyleyenleri bilinceye kadar bekleseydin de her birine hakk ettiği şekilde muâmele etseydin daha iyi olmazmıydı?! (IV/2555-2556)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmezler [izin istemezler], –ve Allâh o muttakîleri bilir– ancak o kimseler senden isti'zan* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

60a •Âyette, *cihâda* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

60b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbet* yerine *elbette* yazılmıştır, ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinizde* yerine *içinizden* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

62 Sizi fitneye/tefrikaya düşürmek maksadıyla aranızda –sizi birbirinize düşürmek için– koşacaklardı. (IV/2561)

63 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dinleyecekler* yerine *dinlecekler* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)
Veyâ, "İçinizde onlar için muhbirlik edecekler de vardı". Yâni, münâfıkların fitnekâr sözlerine aldanabilecek zayıflar, yâhud onlar lehine casusluk edecek münâfıklar da eksik değildi. (IV/2561)

64 "Onlar hoşlanmasalar da/Onların hoşuna gitmemesine rağmen..." (IV/2564)

rine geldi ve Allâh'ın emri galebe çaldı.

49. İçlerinden, "Aman bana izin ver, başımı derde [beni günâha] sokma!" diyen de var. Bilmiş ol ki derde [günâha], asıl kendileri (böyle demekle) düştüler ve her hâlde [şübhesiz] cehennem kaplar elbette kâfirleri.

50. Sana (zafer ve ganimet gibi) bir güzellik kısmet olursa, fenâlarına gider (üzülürler) ve eğer bir musibet gelirse, "Biz tedbirimizi önceden almıştık" derler ve sevine sevine döner giderler.

51. De ki: "Hiçbir zamân bize, Allâh'ın bizim için yazdığından başka birşey isâbet etmez. O bizim mevlâ/[dost, yardımcı ve hâmi]mızdır ve mü'minler onun için yalnız Allâh'a mütevekkil olsun/[güvenip dayansın]lar!"

52. De ki: "Siz bize ancak (zafer veyâ şehâdet gibi) iki güzelliğin birini gözet(ip bekley)ebilirsiniz, biz ise size Allâh'ın Kendi tarafından veyâ bizim ellerimizle bir azâb indirmesini gözet(leyip bekl)iyoruz. Onun için gözet(leyip bekley)in, çünkü biz (de) berâberinizde gözet(leyip bekl)iyoruz".[65]

53. De ki: "(Allâh rızâsı için veriyormuş görüntüsü altında) gerek tav'an [isteyerek] infâk [sarf] edin, gerek kerhen[66] [istemeyerek]; sizden hiçbir zamân nafakalarınız[67] kabûl edilmeyecek, çünkü siz fâsık [tâatten çıkmış] bir kavm oldunuz.

54-55. Kendilerinden, (verdikleri) nafaka/[infâk]larının kabûl olunmasına mâni olan da sırf şudur: Çünkü bunlar, Allâh'a ve O'nun) Resûlü'ne küfrettiler[68] ve namaza ancak üşene üşene geliyorlar, verdiklerini de ancak istemeyerek veriyorlar.

(Öyleyse) sakın onların ne malları, ne evlâdları seni imrendirmesin; o (mal ve evlâdlar) hiçbir şey değil, ancak Allâh onları dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta bunlar (dolayısıy)la ta'zîb etmesini [cezâlandırmayı/azâblandırmayı] ve canlarının kâfir ol-

---

65 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Onun için gözet(leyip bekley)in, çünkü biz (de) berâberinizde gözet(leyip bekl)iyoruz* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

66 Allâh yolunda diye sarfettiğiniz malları, ister Allâh ve O'nun Resûlü'nden ilzâm vâki olmaksızın kendiliğinizden, isterse de bir ilzâm üzerine sarfetmiş olun, sizden aslâ kabûl edilmeyecektir. Bu nedenle, her ne görecekseniz burada göreceksiniz, verdiklerinizin âhirette bir karşılığı olmayacak, azâbdan kurtulamayacaksınız. (IV/2568)

67 •Âyette, *nafakalarınız* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

68 •*Küfr* kelimesi için bkz. Mâide: 17, not: 39. (E.Ö)

dukları hâlde çıkmasını murâd ediyor.[69]

56-57. Şekksiz-şübhesiz sizden olduklarına dâir Allâh'a yemîn de ederler, hâlbuki sizden değildirler; velâkin onlar öyle bir kavm ki, ödleri patlıyor; eğer sığınacak bir yer veyâ barınacak mağaralar veyâ sokulacak bir delik bulsalardı, başlarını diker ona[70] doğru koşarlardı.

58-59. İçlerinden sadakalar[71] hakkında (ey Peygamber) sana ta'riz eden(ler)[72] de var; çünkü ondan kendilerine verilmişse hoşnud olurlar, verilmemişse derhal kızarlar. Ne olurdu bunlar kendilerine Allâh ve (O'nun) Resûlü ne verdiyse râzı olaydılar da (şöyle) diye idiler: "Bize Allâh yeter, Allâh bize fazlın/[lütfun]dan yine verir, Resûlü de; bizim bütün rağbetimiz Allâh'adır".

60. Sadakalar [zekât] ancak şunlar içindir: Fukara, mesâkîn [miskînler-fakîrler], onun üzerine me'mûr [zekât toplamakla görevli] olanlar,[73] müellefetu'l-kulûb[74] [kalbleri ülfet ettirilecekler], rakabe/[köle ve câriyeller hakkında, borçlular, Allâh yolundakiler, yolda kalmışlar.

Allâh tarafından kat'î olarak böyle farz buyuruldu ve Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

61. Yine içlerinden öyleleri var ki, Peygamber'i incitiyorlar ve, "O, her söyleneni dinler bir kulak"[75] diyorlar.

---

69 •Krş. Tevbe: 85. (E.Ö)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ona* yerine *onu* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sadakalar* yerine *sâdıklar* şeklinde –tashihli/ yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

72 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eden* yerine *edenler* yazılmıştır. (E.Ö)
İmâlı veyâ gizliden söz atıp ayıblayan... (IV/2571)

73 *Onun üzerine me'mûr olanlar:* Zekât toplamakla görevlendirilen me'mûrlar, kâtibler ve muhâfızlar. (IV/2574)

74 *Müellefetu'l-kulûb* başlıca üç kısımdır: A) Şerrlerini ve müslümanlara eziyetlerini önlemek ve İslâm'a yardım etmelerini sağlamak için kendilerine atiyye verilenler; B) Eşrâftan olup kendilerinin ve kabilelerinin müslüman olmaları için atiyye verilenler; C) İslâm'a yeni girmiş, fakat niyetleri henüz zayıf olduğu için İslâm'a ülfetlerini artırmak ve îmânlarını takviye etmek için atiyye verilenler. (IV/2575-2582)

75 "Ne söylenirse dinler reddetmez, emârelerine göre şâyân-ı kabûl olup olmayanı ayırmaz, sanki mücerred bir kulak" diyorlar. (IV/2583)

De ki: "(O Nebi,) sizin için bir hayr kulağıdır, Allâh'a inanı(p îmân e-de)r, mü'minlere (güvenip) inanır ve îmân edenleriniz için bir rahmettir".
Allâh'ın Resûlü'nü incitenler için ise elîm [acı] bir azâb vardır.
62. Size gelirler, rızânızı celbetmek [sizi hoşnud etmek] için Allâh'a yemîn ederler, eğer bunlar mü'min iseler, daha evvel Allâh'ın ve Resûlü'nün rızâsını düşünmeleri icab eder.
63. Ya henüz şunu bilmedilermi, herkim Allâh(a) ve (O'nun) Resûlü'ne (karşı) yarış etmeye kalkarsa, ona muhakkak cehennem ateşi var, (hem de) ebedâ[76] [ebediyyen/sürekli] onda kalmak üzere; işte (rezillik ve) rüsva(y)lığın büyüğü o.
64. Münâfıklar, bütün kalblerindekilerle kendilerini haber verecek bir sûrenin tepelerine inmesinden çekinirler.
De ki: "Eğlenin bakalım, çünkü Allâh o sizin çekindiklerinizi meydana çıkaracak".
65-66. Şâyet kendilerine sorsan, "Biz sırf lafa dalmış şakalaşıyorduk" derler.
De ki: "Siz Allâh ile, O'nun[77] âyetleriyle, Peygamberi'ylemi eğleniyordunuz?"
Beyhûde (yere) îtizar [mâzeret beyân] etmeyin;[78] îmân ettiğinizi söyledikten sonra küfrünüzü[79] açığa vurdunuz.
İçinizden bir kısmını affedersek (bile), bir kısmını, cürümlerinde [suçlarında] ısrâr ettiklerinden dolayı azâbımıza uğratacağız.
67. Münâfıkların erkekleri de, kadınları da birbirlerinin tıpkı(sı)dırlar; münkeri emr(eder), ma'rûftan nehyederler ve ellerini sıkı tutarlar. Allâh'ı unuttular da Allâh da onları unuttu. Hakîkat(en) münâfıklar hep fâsıktırlar.
68. Allâh münâfıkların erkeğine, dişisine ve bütün kâfirlere ebedî olarak cehennem ateşini va'd buyurdu, o onlara yeter. Allâh onları rahmeti(nin) sahâsından uzaklaştırdı ve onlar için mukîm [devâmlı] bir azâb var.
69. (Ey münâfıklar! Siz de,) sizden

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ebedâ* yerine *ebedî* yazılmıştır; ki aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

77 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık olarak, *O'nun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

78 "Ağzınızı açmayın, mâzeret beyân etmek için boşuna çabalamayın!" (IV/2602 ve krş. Tevbe: 94)

79 •*Küfr* kelimesi için bkz. Mâide: 17, not: 39. (E.Ö)

evvelkiler gibi (âhireti hiçe sayıp dünyâda zevkediyor, helâke koşuyorsunuz. Hâlbu)ki, (öncekiler) kuvvetçe sizden daha çetin, mal ve evlâdça sizden daha çok idiler, (buna rağmen onları helâk ettik. Zîrâ o kavmler) de (âhireti unutup) dünyâ hayâtı'ndan[80] [süflî/yakın hayât'tan] kısmetleriyle zevk sürmeye bakmışlardı.[81] O sizden evvelkiler kısmetleriyle nasıl zevk sürmek istedilerse, siz de öyle kısmetinizle zevk sürmeye baktınız, siz de o batağa dalan(lar) gibi daldınız.

İşte bunların dünyâ ve âhirette bütün amelleri heder oldu ve işte bunlar hep o hüsrân [ziyân] içinde kalanlardır.

70. Bunlara, o kendilerinden evvelki (kavm)lerin; kavm-i Nûh'un, (kavm-i) Âd'ın, (kavm-i) Semûd'un, kavm-i İbrâhîm'in, ashâb-ı Medyen'in, mu'tefikelerin[82] haberi gelmedimi?[83] Hep bunlara peygamberleri beyyine/[açık delîl]lerle gelmişlerdi; (fakat inkâr ve isyân ettiler, bu yüzden de helâk oldular). Demek ki Allâh onlara zulmetmiş değil idi, velâkin kendileri kendilerine zulmediyorlardı.

71. Erkek-dişi bütün mü'minler ise birbirlerinin velî/[dost ve hâmi]leridirler; ma'rûfu emr(edip) münkerden nehyederler, namazı dürüst kılarlar, zekâtı verirler, Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne itaat eylerler. İşte bunları Allâh yarın rahmetiyle yarlığayacak [bağışlayacak], çünkü Allâh azîz [kudretli], hakîm/[hikmetli]dir.

72. Allâh mü'minlerin erkeğine-dişisine altından ırmaklar akar cennetler va'd buyurdu, içlerinde muhalled [sürekli/ebedî] kalacaklar. Hem (de) 'adn cennetlerinde hoş hoş meskenler... Allâh'ın bir rıdvânı [rızâsı] ise hepsinden büyük. İşte asıl fevz-i azîm [büyük saadet] de budur.

73. Ey o şânlı[84] Peygamber! Kâfir-

80 • *Dünyâ hayâtı'ndan* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *hayâti'd-dunyâ* terkibinin, *dünyâ hayâtı* şeklindeki çevirisinin yanlış olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Bakara: 86, not: 108. (E.Ö)

81 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bakmışlardı* yerine *başlamışlardı* yazılmıştır; ancak Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

82 *Mu'tefike,* "Lût kavminin (–âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı iğrençlikleri/homoseksüellikleri sebebiyle–) altı üstüne getirilen kasabaları/şehirleri" olarak tefsîr olunmuştur. (VII/4614 ve krş. Necm: 53)

83 • Matbu nüsha'da bu kelime, *gemedi* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

84 • Âyette, *şânlı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

lere, münâfıklara (karşı) mücâhede [cehd ü gayret] et ve onlara karşı kalın ol [yumuşak davranma, tâviz verme]! Onların varacakları yer cehennemdir, ki o ne kötü meâddır[85] [dönüş yeridir]!

74. (Münâfıklar) Allâh'a yemîn ediyorlar (ki, o çirkin sözü) söylememişler.

Kasem [yemîn] olsun o[86] kelime-i küfrü söylediler; islâma gel(ip teslîmiyyetlerini bildir)dikten sonra yine kâfirlik ettiler ve o muvaffak olamadıkları cinâyeti kurdular.[87a]

Hâlbuki intikâm almaya kalkmaları[87b] için, kendilerini Allâh'ın, Resûlü'yle –fazl-ı ilâhîsinden–[87c] zenginleştirmiş olmasından başka bir sebeb de yoktu.

Bunun üzerine tevbe ederlerse hakklarında hayrlı olur, yok yan çizerlerse, Allâh onları dünyâ ve âhirette elîm [acı] bir azâb ile ta'zîb eder [cezâlandırır] ve yeryüzünde onlar için ne himâye, ne imdâd [yardım] edecek kimse bulunmaz.

75-77. Yine onlardan kimi de Allâh'a şöyle ahdetmişlerdi: "Eğer bize fazlın/[lütfun]dan ihsân ederse(n),[88] her hâlde [mutlaka] zekâtını[89] [sadaka] veririz ve her hâlde [şübhesiz] sâlihînden [sâlihlerden-erdemli kimselerden] oluruz".

Vaktâ [ne zamân] ki Allâh fazlından, istediklerini verdi, buhl [cimrilik] edip yüz çevirdiler ve zâten yan çizip duruyorlardı. Allâh'a[90] verdikleri va'di tutmadıkları ve yalan söy-

85 •"O cehennem, ne kötü bir dönüş yeridir". Meâl'de, *mead* diye karşılık verilen kelime *masîr*'dir. (E.Ö)

86 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

87a Hz. Peygamber'i öldürmek için hazırlık (ve plân) yaptılar. (IV/2592)

87b •Bu âyette [Tevbe: 74 âyetinde], *intikâm almaya kalkmaları* diye tercüme edilen *neqamû* kelimesine, Burûc: 8 âyetinde *kızdıkları* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

87c •Âyette, *ilâhîsi(nden)* kelimesinin karşılığı yoktur. Ayrıca, *Allâh'ın Resûlü'yle fazl-ı ilâhîsinden zenginleştirmiş* diye çevirilen *ağnâhumullâhu ve resûluhu min-fadlihi* ibâresine, "Allâh ve O'nun Resûlü'nün fazlından zenginleştirmiş..." veyâ "Fazlından Allâh'ın ve Resûlü'nün zenginleştirmiş..." şeklinde karşılık verilmesi lafza daha uygun olabilir. (E.Ö)

88 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ederse* yerine *edersen* yazılmıştır. (E.Ö)

89 •*Zekât* diye karşılık verilen kelimenin aslı *sadaka*'dır. (E.Ö)

90 •Meâl'de, *Allâh'a* diye çevirilen *hû* zamîrinin karşılığı, *O'na* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

lemeyi[91] âdet edindikleri için, O[92] da bu fiillerinin âkıbetini kalblerinde Kıyâmet Günü'ne[93] kadar sürecek bir nifâka kalbedi/[dönüştürü]verdi.

78. Henüz bilmedilermi ki, Allâh onların sırr/[kalblerinde gizledik]lerini da bilir, fısıltılarını da ve Allâh allâmu'l-guyûbdur [ğaybları/size göre ğayb olan şeyleri çok iyi bilendir].

79-80. Mü'minlerden,[94] sadakât/[sadakalar]da farz olan zekâttan fazla olarak[95] kendi gönülleriyle teberruatta bulunanlara bir türlü ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlara diğer türlü laf atarak bunlarla eğlenenler (yokmu), Allâh onları maskaraya çevirdikten başka, bir de kendileri için elîm [acı] bir azâb var.

Onlar için dile istiğfâr et, dile etme (farketmez), onlar için yetmiş kere istiğfâr da etsen[96a] Allâh onlara hiç de mağfiret edecek değil. Böyle(dir); çünkü onlar Allâh'ı ve (O'nun) Re-

---

91 •Meâl'de, *Yalan söylemeyi âdet edindikleri için* diye çevirilen *bi-mâ kânû yekzibûn* lafzına, *yalanlamaları sebebiyle/yalanladıkları için* veyâ *yalanlamalarına mukâbil/yalanlamalarına karşılık olarak* şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

92 •Âyetteki *Allâh* lafzına, *O* diye karşılık verilmiştir. (E.Ö)

93 •Meâl'de, *Kıyâmet Günü'ne* diye çevirilen *yevme yelqavnehû* ibâresi, *O'na/Kendisine [Allâh'a] kavuşacakları/mülâki olacakları güne/âna* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

94 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *mine'l-mü'minîne* lafzına karşılık olarak, *mü'minlerden [îmân eden kimselerden]* ibâresini metne dâhil ettik. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de *ellezîne ...mine'l-mü'minîne* ibâresine, *onlar ki mü'minlerden* (IV/2594) şeklinde karşılık vermiştir. (E.Ö)

95 •*Farz olan zekâttan fazla olarak* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. Meâl'de, *Mü'minlerden sadakâtta farz olan zekâttan fazla olarak kendi gönülleriyle teberruatta bulunanlar* diye çevirilen (–ki bu, çeviriden ziyâde tefsîrdir–) *mutavvi'îne mine'l-mü'minîne fi's-sadaqâti* ibâresine Tefsîr kısmında (IV/2594), *Mü'minlerden sadakâtta mütetavvi' olanlar* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö) *Tatavvu'*, "üzerine vâcib olmayan ziyâde bir tâatte bulunmak"tır ki *teneffül* murâdifidir. Meselâ, *sadakalarda tatavvu'*, "vâcib olan zekâttan fazlasını vermek" veyâhud "kendine vâcib değil iken sadaka vermek" demektir ki diğer tâatlerde de böyledir. (IV/2594)

96a Yâni, ne kadar çok istiğfâr eylesen [bağışlanmalarını dilesen] de, Allâh onlara aslâ mağfiret etmez. (IV/2595)

sûlü'nü tanımadılar, Allâh ise öyle baştan çıkmış(lar)/fâsıklar gürûhuna hidâyet etmez.

81-82. (Sefere gitmeyip) arkada kalanlar, Resûlullâh'ın hilâfına olarak oturup kalmalarıyla ferahlandılar, Allâh yolunda mallarıyla-canlarıyla mücâhid olmayı (istemeyip ondan) hoşlanmadılar (da), "Bu sıcakta seferber olmayın!" dediler.

De ki: "Cehennem ateşi daha sıcak".

Fakat duy(up anla)salardı.[96b] Artık kazandıkları günâhın[97a] cezâsı [karşılığı] olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!

83. Bundan böyle Allâh seni onlardan bir kısmının yanına döndürür de, başka bir cihâda[97b] çıkmak için senden izin isterlerse, "Artık siz benim maiyyetim/[berâberim]de ebedâ [aslâ] (cihâda) çıkamayacaksınız ve hiçbir düşman(l)a benim maiyyetimde harbedemeyeceksiniz,[98] evvelki defâ oturup kalmayı arzu ettiniz, şimdi de artık geride kalanlarla berâber oturun!" de!

84. Ve içlerinden ölen birinin ebedâ [aslâ] namazını kılma ve kabrinin üzerinde durma; çünkü onlar[99] Allâh'ı ve (O'nun) Resûlü'nü tanıma(yıp onlara küfret)dılar[100a] ve kâfir[100b] [fâsıklar/itaatten çıkmışlar] olarak can verdiler.

85. Hem, onların ne malları(nın), ne evlâdları(nın çokluğu) gözüne batmasın [acâibine gitmesin]; o (mal ve evlâdlar) hiçbir şey değil, ancak Allâh onları dünyâda bunlar (dolayısıy)la muazzeb kılmayı [cezâlandırmayı/azâblandırmayı] ve kâfir oldukları hâlde canlarının çıkmasını murâd buyuruyor.[101]

86-87. "Allâh'a îmân edin ve (O'-

96b *Yefqahûn* [*fıkhetselerdi/kavrasalardı/anlasalardı*] (–Meâl'de, *duysalardı* diye tercüme edilmiştir–) kelimesi, "bir şeyi, bir sözü illet ve hikmeti ile zevkine vararak anlamak, hattâ tatbik edecek şekilde anlamak"tır. (III/1901)

97a •Âyette, *günâhın* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

97b •Âyette, *başka bir cihâda* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

98 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *harbedemeyeceksiniz* yerine *harbetmeyeceksiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

99 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlar* kelimesi yoktur. (E.Ö)

100a • *İnnehum keferû billâhi ve resûlihi:* Doğrusu onlar, Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne küfrettiler. (E.Ö)

100b •Mâl'de, *kâfir* diye çevirilen kelime *fâsıqûn* olduğundan; *kâfir* yerine, *fâsıklar* (veyâ *fâsık kimseler*) ibâresinin konması gerekir. (E.Ö)

101 •Krş. Tevbe: 55. (E.Ö)

nun) Resûlü'nün maiyyetin/[berâberin]de cihâda gidin!" diye bir sûre indirildiği zamân, içlerinde(n)[102] servet sâhibi olanlar senden izin istediler ve, "Bırak bizi, oturanlarla berâber olalım!" dediler; kadınlarla[103] berâber olmaya râzı oldular, (bu yüzden de) kalblerinin üzeri tab'edildi [mühürlendi], artık onlar gâyeyi fehm [idrâk] etmezler.[104]

88-89. Lâkin Peygamber ve maiyyetin/[berâberin]deki mü'minler mallarıyla-canlarıyla cihâd [cehd ü gayret] ettiler. Bunları görüyormusun, bütün hayrlar işte onlar için ve işte bunlar murâda eren(ler)/müflihler.[105] Allâh onlara altından nehirler akar cennetler hazırladı, içlerinde muhalled [sürekli kalıcı] olacaklar; işte o[106] fevz-i azîm [büyük başarı/kurtuluş] bu.

90. Bedevîlerden özür bahane edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne yalan söyleyenler de (ne izin almak için geldiler, ne de mâzeret beyân ettiler), oturdular (kaldılar). Muhakkak bunların kâfir olanlarına elîm [acı] bir azâb isâbet edecek.

91-92. Allâh ve (O'nun) Resûlü için nasihat ettikleri[107] [hayrhah olduklan] takdîrde, ne zuafâya [zayıflara], ne hastalara, ne de sarfedeceklerini bulamayanlara (sefere gitmemeleri/gidememeleri sebebiyle) harec [sorumluluk] yoktur, muhsin/[güzel hareket eden]leri muâhazeye [kınama-

---

102 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içlerinde* yerine *içlerinden* yazılmıştır; ki –her ne kadar Türkçe ve ma'nâ açısından netice değişmese de– lafzın orijinaline [*minhum*=onlardan/içlerinden] uygun olan da budur. (E.Ö)

103 •Meâl'de, *kadınlar(la)* karşılığı verilen *havâlif* lafzına, *geri(de) kalanlar(la)* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur, ki bu kadınların dışındaki çocuk, yaşlı, sakat gibi âcizleri de kapsar. Nitekim, Elmalılı Muhammed Yazır da, bu sûrenin 83. âyetinde *hâlifîn* lafzını, *geride kalanlar* diye çevirmiştir. (E.Ö)

104 •Meâl'de, *gâyeyi fehmetmezler* şeklinde çevirilen *lâ yefqahûn* [*fikhetmezler/kavramazlar*] ibâresi için bkz. Tevbe: 81, not: 96b. (E.Ö)

105 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

106 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

107 •"Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne karşı hayrhah, içten, samimi, dürüst oldukları..." Meâl'de, *nasihat ettikleri* diye tercüme edilen *nasaha* fiili, burada *nasihat etmek*'ten ziyâde *içtenlikli, samimi, ihlâslı, hayrhah olmak* anlamına gelir. Krş. A'râf: 21, 62, 68, 79 ve 93; Yûsuf: 11; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

ya] yol olmadığı gibi, Allâh da ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

(Şöyle) o(la)nlara da harec [sorumluluk] yoktur, ki her ne zamân kendilerini bindirip sevkedesin diye sana geldilerse, "Sizi bindirecek birşey bulamıyorum" dediğin cihetle, bu uğurda sarfedecekleri şeyi bulamadıklarından dolayı hüzün/[üzüntüllerinden gözleri yaş döke döke döndüler.

93-94. Muâhazeye [kınamaya] yol ancak o kimseleredir ki, zengin oldukları hâlde (sefere çıkmayıp geride) kalmak için senden izin isterler. Bunlar kadınlarla[108] berâber olmaya râzı oldular, Allâh da kalblerini tab'etti [mühürledi] de artık başlarına geleceği[109] bilmezler. (Ve onlar,) yanlarına avdet ettiğiniz/[döndüğünüz]de size îtizar [mâzeret sunup özür beyân] edecekler.

De ki: "(Boşuna) îtizar [mâzeret beyân] etmeyin,[110] ihtimâli yok size inanmayacağız. Doğrusu Allâh bize ahvâlinizden birçok haberler verdi. Bundan böyle de Allâh ve (O'nun) Resûlü amelinizi görecek, sonra hepiniz o ğayb [sizin açınızdan ğayb olanı] ve şehâdeti [sizce müşâhade olunanı] bilen Hakk'ın[111] huzûruna götürüleceksiniz, o vakit O size haber verecek neler yapıyordunuz".

95-96. Yanlarına döndüğünüz zamân kendilerinden sarf-ı nazar edesiniz[112] diye size yemîn-billâh edecekler. Siz de kendilerinden sarf-ı nazar edin; çünkü onlar murdar [pislik] şeylerdir, kesblerinin [işledikleri günâhların] cezâsı olarak varacakları yer de cehennemdir. Siz kendilerinden râzı olasınız diye size yemîn edecekler, fakat siz onlardan râzı olursanız[113] (dahi), her hâlde [aslâ] Allâh fâsıklar gürûhundan râzı olmaz.

97. A'râbî/[bedevîler[114] küfrce ve

---

108 •Meâl'de, *kadınlar(la)* diye çevirilen *havâlif* lafzının, *geri(de) kalanlar(la)* şeklinde tercüme edilmesi daha uygundur. (E.Ö)

109 •*Başlarına geleceği* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

110 *İtizâr etmeyin:* Ağzınızı açmayın, mâzeret beyân edip özür dilemek için boşuna yorulmayın! (IV/2602)

111 •*Hakk* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

112 Kabahatlerini görmeyesiniz, onları azarlayıp kınamayasınız, kendilerini rahat bırakasınız... (IV/2603)

113 •"Siz onlardan râzı olsanız bile..." (E.Ö)

114 *A'râb, Arab*ın çoğulu zannedilmemelidir. *Arab, Arabî*nin, *A'râb* da *A'râbî*nin ism-i cem'idir. Yâni, *Arab*ın tekilinde *Arabî, A'râb*ın tekilinde *A'râbî* denilir.

nifâkça daha şiddetlidirler, bununla berâber Allâh'ın, Resûlü'ne indirdiği ahkâmın [hükümlerin] hudûdunu[115] bilmemeye daha lâyıktırlar. Allâh alîm/[bilen]dir, hakîmdir [hikmetlidir].

98. A'râbî/[bedevî]lerden kimi vardır ki, (Allâh yolunda) verdiğini cerime[116] [ziyân] sayar, siz(in üzeriniz)e zamânın türlü türlü devr ü inkılâbını(n gelmesini) gözeti(p bekle)r.[117a] Kötü devir kendi başlarına (gelsin)! Allâh semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir.

99. Yine a'râbî/[bedevi]lerden kimi de vardır ki, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne inanı(p îmân ede)r ve vergisini[117b] Allâh yanında yakınlıklara ve Peygamber'in du'âlarına vesîle sayar. Filhakîka [hakîkaten] onlar kendileri için yakınlıklardır, ileride Allâh onları rahmeti(nin) içine koyacaktır; çünkü Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir.

100. Sâbikûnun[118] [hayr yarışında öne geçenlerin] birincileri, Muhâcirîn ve Ensâr ve ihsân ile[119] onların ardınca gidenler(dir),[120] Allâh onlar-

---

A'râb/A'râbî, "gerek Arab'dan, gerek Arab'ın mevâlisinden bilhassa bedevî olanlar, yâni bir karye [köy-şehir] veyâ kasabada ikâmet etmeyip çölde dolaşan göçebeler" için kullanılır. *Arab/Arabî* lafzı ise, medenî ve bedevîye şâmil olmakla berâber daha ziyâde "karye veyâ kasabada ikâmet edenler" için kullanılır, ki bunlara *A'râb* denemez. Arabî'ye, "Yâ A'râbî!" denilirse kızar. Fakat A'râbî'ye, "Yâ Arabî!" denilirse memnun olur. (IV/2603-2604)

115 • *Ahkâmın [hükümlerin] hudûdunu* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

116 *Cerime*, "bir cürüm/suç sebebiyle alınan vergi" veyâ "nakdî cezâ" olup sonra, "hakksız yere alınan şeyler"de kullanımı yaygınlaşmıştır. (VII/4564)
Allâh yolunda sarfedeceği malı: sadaka nâmına vereceği nafakayı, lâzım gelmiş bir ziyân kabûl eder. Allâh nzâsı için vermediği ve sevâbını ümid etmediği cihetle o, ona bir ganimet, bir kâr ve menfaat olmaz; riyâ ve takiyye gibi bir garaz-ı mahsûs ile verilen, sırf borç ve mutlak bir ziyân olur ve öyle telakki eder. (IV/2605)

117a Başınıza musibetlerin gelmesini, felâket girdablarına düşmenizi, galebenizin zevâl bulmasını (temenni edip) bekler. (IV/2605)

117b • *Vergisini*, yâni "infâk ettiği şeyi". (E.Ö)

118 *Sâbikûn:* Yarışıp ileri/öne geçenler. Bunlar, Hakk'a kullukta, îmân ve tâatte, hayr yarışlarında en öne geçenlerdir. (VII/4704)

119 *İhsân ile*, yâni "güzel amelde..." (IV/2607)

120 İbâredeki *min* edatının *teb'îziyye* kabûl edilmesi hâlinde ma'nâ, "Muhâcirler

dan râzı oldu, onlar da Allâh'tan râzı oldular ve onlara altlarında[121] nehirler akar cennetler hazırladı, ki içlerinde ebed(iyy)en[122] muhalled olacak/[kalacak]lar;[123] işte fevz-i azîm [büyük başarı] bu.

101. Hem etrâfınızdaki a'râbî/[bedevî]lerden[124] münâfıklar var, hem de Medîne ahâlisinden [şehirlilerden] münâfıklığa idman edenler[125] (var). Sen onları bilmezsin, onları Biz biliriz.[126] Biz onları iki kere ta'zîb[127] edeceğiz [cezâlandıracağız/azâblandıracağız], sonra da büyük bir azâba itilecekler.

102-103. Diğer birtakımı ise günâhlarını itirâf ettiler ve iyi bir amel ile diğer bir kötüyü karıştırdılar. Ola ki Allâh tevbelerini kabûl ede, çünkü Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır]. Bunların mallarından bir sadaka al ki, onunla kendilerini hem tathîr edersin, hem tezkiye![128] Bir de hakklarında du'â ediver; çünkü senin du'ân onların kalblerini yatıştırır. Allâh

ve Ensâr'dan hicret ve yardımda öne geçenler, yâni iki kıbleye [Beytu'l-Makdis'e ve Mescid-i Harâm'a/Ka'be'ye yönelerek] namaz kılanlar, Bedir'e katılanlar, yâhud Hudeybiye'de Biat-ı Rıdvân'da bulunanlar ve bunlara ihsân ile tâbi olan diğer Muhâcirler ve Ensâr" şeklinde olur. *Min* edatının *beyâniyye* kabûl edilmesi hâlinde ise ma'nâ, "öne geçenler, tüm Muhâcir ve Ensâr ve Kıyâmet'e kadar onlara uyan müslümanlar" şeklinde olur. (IV/2606-2607)

121 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *altlarında* yerine *altından* yazılmıştır. (E.Ö)

122 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ebeden* kelimesi yoktur. (E.Ö)

123 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olacaklar* yerine *kalacaklar* yazılmıştır. (E.Ö)

124 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *A'râbîlerden* yerine *Arablardan* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. *A'râb/A'râbî* ile *Arab/Arabî* arasındaki fark için bkz. Tevbe: 97, not: 114. (E.Ö)

125 Münâfıklıkta kaşarlanmış olanlar var. Onlar münâfıklıkta öyle mahâret kazanmışlardır, sırrlarını gizlemeye, takiyye yapmaya, töhmet mevki'lerinden kaçınıp yağ gibi suyun yüzüne çıkmaya öyle alışmışlardır ki, hâllerini senden, senin o yüksek dirâyet ve ferâsetinden bile gizleyebilirler de vahy nâzil olmayınca münâfıklıklarını kat'iyyen bilemezsin. (IV/2610-2611)

126 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onları Biz biliriz* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

127 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ta'zîb* yerine –yanlışlıkla– *tekzîb* yazılmıştır. (E.Ö)

128 "Günâh lekelerinden temizlenmelerine ve hasenâtlarının artmasıyla ihlâs sâhiblerinin derecesine yükselmelerine sebeb olasın". (IV/2612)

semî/[dâima işiten]dir, alîm/[dâima bilen]dir.

104. Bilmedilermi ki, (doğrusu) Allâh... kullarından tevbeyi O kabûl eder de, sadakaları alır ve hakîkaten (o öyle) Allâh (ki), tevvâb [kullarına çok dönen], rahîm [rahmeti sürekli olan] O.

105. Ve (onlara) de ki: "Çalışın, çünkü amelinizi hem Allâh görecek, hem (O'nun) Resûlü, hem mü'minler... ve hepiniz mutlaka o ğayb [sizin açınızdan ğayb olanı] ve şehâdeti [sizce müşâhade olunanı] bilen Hakk'ın[129] huzûruna götürüleceksiniz,[130] o vakit O size haber verecek neler yapıyordunuz".

106. Diğer birtakımı da Allâh'ın emrine geri bırakılmışlardır;[131] (Allâh) ya kendilerini ta'zîb eder [azâblandırır/cezâlandırır] veyâ tevbelerini kabûl buyurur. Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

107. Bir de şunlar var ki, tuttular bir mescid yaptılar; inadına ızrâr [zarâr vermek] için, küfr(lerini artırmak ve takviye etmek) için, mü'minlerin arasına tefrika sokmak için ve bundan evvel Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne (karşı) harbeden herife bir pusu [gözetleme yeri] yapıvermek için. Bununla berâber, "Hüsn-i niyetten başka bir murâdımız yoktu" diye yemîn de edecekler. Fakat Allâh şâhid ki, bunlar şekksiz-şübhesiz yalancıdırlar.

108. Onun içinde .ebedâ[132] [aslâ/hiçbir zamân] namaza[133] durma! Tâ ilk günden temeli takvâ[134] üzerine[135] kurulan mescid,[136] içinde kıyâmına [durmana/namaz kılmana] elbette daha lâyık ve müstahakktır. Onun içerisinde öyle ricâl [kimseler] var ki, çok temizlenmeyi severler, Allâh da çok temizlenenleri sever.

---

129 • *Hakk* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

130 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *götürüleceksiniz* kelimesinden sonra *ve* bağlacı da bulunmaktadır. (E.Ö)

131 "Allâh'ın emri için te'hir edilmişlerdir" (IV/2615 ve krş. Tevbe: 118, not: 147). Tevbe ve itirâfları hemen kabûl edilmeyip hakklarındaki hüküm ertelenmiştir. Allâh hakklarındaki hükmü ileride verecektir. (IV/2635)

132 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ebedâ* yerine *ebeden* yazılmıştır; ki aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

133 • *Namaza* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

134 • *Takvâ* kelimesi için bkz. En'âm: 32, not: 32. (E.Ö)

135 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerine* yerine *üzre/üzere* yazılmıştır. (E.Ö)

136 Kuba Mescidi veyâ Medîne'deki Mescid-i Nebevî... (IV/2617-2618)

109-110. O hâlde binâsını (takvâ)/ Allâh korkusu[137] ve Allâh rızâsı üzerine kurmuş olanmı hayrlıdır, yoksa binâsını sel bıçığında[138a] sarkan bir yarın kenarına kurup da onunla berâber cehennem ateşine[138b] yuvarlananmı?! –Allâh zâlimler gürûhunu hidâyete erdirmez.–

Onların kurmuş oldukları bünyânları [binâları/mescidleri], kalblerinde bir nifâk ukdesi olup kalacak, meğer ki kalbleri parçalansın. Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

111. Allâh mü'minlerden, canlarını ve mallarını, cennet muhakkak kendilerinin olmak pahasına satın aldı. Allâh yolunda çarpışacaklar da öldürecekler ve öldürülecekler. (Bu va'd, Allâh'ın;) Tevrât'ta da, İncîl'de de, Kur'ân'da da hakk (ol)a(rak) taahhüd buyurduğu bir va'd. Allâh'tan ziyâde ahdine vefâ edecek kim (vardır)?!

O hâlde akdettiğiniz şu biatten dolayı size müjdeler olsun ve işte o fevz-i azîm [büyük başarı] bu.

112. O tevbekârlar, o âbid/[ibâdet eden]ler,[139] o hâmidler[140] [hamdedenler], o oruc tutanlar,[141] o rükû'a varanlar, o secdeye kapananlar, o ma'rûfu emredip münkerden nehyeyleyenler ve Allâh'ın hudûdunu muhâfaza eyleyenler (var ya, işte Allâh'ın hakk olarak taahhüd ettiği va'de ve müjdeye lâyık olup büyük başarıya erecek olanlar bunlardır. Öyleyse) müjdele hem(en) o bütün mü'minleri!

---

137 •Meâl'de, *Allâh korkusu* şeklinde tercüme edilen lafız, *takvâ*dır. (E.Ö)

138a *Curuf*(–Meâl'de, *sel bıçığı* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "dere kenarında sel tarafından dibi oyulup da yar üzerinde kalan ve her an çökmeye hazır bulunan toprak veyâ çamur çıkıntısı"dır. Âyette geçen *hâr* kelimesi ise, "yar'ın, geriden çatlamış devrilmek üzere olanı"dır. Bunun üzerine yapıldığı farzolunan bir binânın ne kadar çürük ve çökmeye mahkûm olduğu tasavvur olunsun. (IV/2619)

138b •Meâl'in orijinalinde, *cehenneme* diye eksik çevirilen *nâr-ı cehennem* ibâresinin tam karşılığı, *cehennem ateşi(ne)* olduğundan, *cehenneme* kelimesini, *cehennem ateşine* yaptık. (E.Ö)

139 *Âbidler*; yâni, "Allâh'a ibâdette ihlâslı olanlar". (IV/2625)

140 *Hâmidler*; yâni, "sevinçli veyâ sıkıntılı her durumda Allâh'a hamdedenler". (IV/2625)

141 •Meâl'de, *oruc tutanlar* diye çevirilen *sâihûne* kelimesi için Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de, "Seyyahlar, yâni sâimler [oruc tutanlar]" dedikten sonra, "Kasdedilen, yeryüzünde seyahattir" (IV/2625) diyenlerin olduğunu da belirtmektedir. (E.Ö)

113-114. Ne Peygamber'e, ne îmân edenlere –akraba bile olsalar– cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten [belli olduktan] sonra müşrikler için istiğfâr etmek [bağışlanma dilemek] yoktur! İbrâhîm'in, babası hakkındaki istiğfârı da, sırf ona vermiş olduğu bir va'dden dolayı idi. Böyle iken, onun bir Allâh düşmanı olduğu kendisine tebeyyün edince [belli olunca], ondan teberri etti [uzaklaştı]. Her hâlde [doğrusu] İbrâhîm çok yanık,[142] çok halîm idi.

115. Allâh(ın), bir kavmi hidâyete çıkardıktan sonra nelerden sakınacaklarını kendilerine beyân etmedikçe onları dalâle(te)[143] düşürmek ihtimâli yoktur.[144] Hakîkat(en) Allâh her şeye alîmdir.

116. Hakîkat(en egemenlik) Allâh(ın, evet) bütün göklerin, yerin mülkü [egemenliği] O'nun; diriltir de, öldürür de ve size[145] O'ndan başka ne bir velî [dost/hâmi] vardır, ne bir nasîr [yardımcı].

117. Şânına kasem [yemîn] olsun ki, Allâh yine lütfetti Peygamber'e ve

---

142 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *yanık* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *uyanık* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. Krş. Hûd: 75. (E.Ö) *Evvâh* (–Meâl'de, *yanık* diye çevirilmiştir–), asl-ı iştikâkı itibâriyle "çok âh eden" demektir. (...) Lisânımızda bu ma'nâyı tefhîm [anlatmak] için "çok ince kalbli, yanık, âşık adam" ta'bîri meşhurdur. (...) Ancak burada *evvâh*'tan kasıd, mücerred âh u vâh etmek değil, bir haslet-i kalbiyyeyi [kalbî bir hasleti] beyân olup "kalb rikkatinin [inceliğinin/hassâsiyetinin] kemâli ile aşırı merhamet ve şefkat"ten kinâyedir. Şu inceliğe de dikkat edilmelidir: Âyette *evvâh* buyurulduktan sonra, bunun bir de *halîm* ile tavsif edilmesi [vasıflandırılması/nitelendirilmesi], pek ma'nidardır. Zîrâ, "çok âh etmek", aynı zamânda bir hiddet ve sabırsızlığa da delâlet edebilir. *Halîm* vasfıyla bundan sakınılarak şu anlatılmış oluyor ki: İbrâhîm'in *evvâh* olması, hiddetinden, sabırsızlığından, tahammülsüzlüğünden ve kalbinin zaafından değil idi. İbrâhîm, hakîkaten *halîm* {hiddetten uzak, eziyet ve mihnete/meşakkate çok sabırlı} olmakla berâber bir *evvâh* idi. (IV/2629-2630)

143 •*Dalâl(et)* kavramı için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83. (E.Ö)

144 İlâhî hüküm kendilerine bildirilip açıklanmadan önce bilmeyerek yaptıklan hatâlardan dolayı onları hakk yoldan sapmış olmakla vasıflandırıp ithâm etmez. Hakk yoldan sapanlarla ilgili hükümleri, onlara tatbik etme sünneti/âdeti yoktur. (IV/2630-2631)

145 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *ve size* ibâresi, –yanlışlıkla– *ve size ve size* şeklinde iki defâ yazılmıştır. (E.Ö)

o[146] güçlük sâ'atinde o'na ittibâ eyleyen [tâbi olan] Muhâcirîn [Muhâcirler] ve Ensâr'a, ki içlerinden bir kısmının kalbleri az daha eğilecek gibi olmuş iken.
Sonra (bir kere daha) kendilerine, tevbelerinin kabûlüyle iltifat buyurdu. Hakîkat(en) O onlara raûftur [şefkatlidir], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

118. (Allâh) o üç kişiye de, (tevbelerini kabûl ederek iltifat buyurdu), ki (Allâh'ın emrine) geri bırakılmışlardı.[147] Nihâyet o derece[148] bunalmışlardı ki, yeryüzü bütün genişliğiyle başlarına dar geldi, vicdanları da kendilerini tazyik etti [kalbleri daraldıkça daraldı] ve Allâh'tan, yine Allâh'a[149] sığınmaktan başka çâre olmadığını anladılar.
Evet, sonra[150] tam o vakit tevbelerinin kabûlüyle tekrâr iltifat buyurdu, ki o tevbekârlar miyânına rücû etsinler [arasına girsinler]. Hakîkat(en o öyle) Allâh (ki), O'dur öyle tevvâb[151] [kullarına çokça dönen/tevbeleri çokça kabûl eden], öyle rahîm [rahmeti sürekli olan].

119. Ey o bütün îmân edenler! Allâh(a isyândan ve O'nun azâbın)dan kork(up korun)un ve sâdık/[doğru]larla berâber olun![152]

120. Ne medenî/[şehirli-Medîne'de ikâmet edenl]erin,[153] ne de etrâflarındaki bedevîlerin Resûlullâh'tan tahallüf etmeleri[154] [geri kalmaları] ve

---

146 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

147 Tevbe ve itirâfları hemen kabûl edilmeyip *Allâh'ın emrine geri bırakılmışlardı* (Tevbe: 106) âyetinin delâletine göre, hakklarındaki hükmün ertelendiği o üç kişinin de tevbesini kabûl etti. Bunlar Ka'b b. Mâlik, Hilâl ibn Ümeyye ve Murâre ibn Rebî idi, ki Ka'b b. Mâlik, ehl-i Akabe'den, diğer iki arkadaşı ise ehl-i Bedir'den idiler. (IV/2635 ve krş. Tevbe: 106, not: 131)

148 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *derece* yerine *derecede* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

149 •Meâl'de, *Allâh'a* diye çevirilen zamîr, *O'na* demektir. (E.Ö)

150 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *summe* lafzına karşılık olarak, *sonra* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

151 • *Tevvâb* kelimesi için bkz. Nisâ: 64, not: 78. (E.Ö)

152 Allâh'ın râzı olmayacağı şeylerden sakınıp rızâsını kazanmak için can atın, îmânlarında, ahidlerinde ve her husûsta doğru olanlara uyun! (IV/2644)

153 *Medenîlerin:* Medîne halkının... (IV/2644)

154 Resûlullâh'ın hükmünün hilâfına davranmaları veyâ o'nun gittiği gazâdan geri kalmaları... (IV/2644)

o'nun nefsinde ne yaptığına bakmayıp da kendi nefsleriyle mukayyet olmaları[155] [nefslerini düşünmeleri] yaraşmaz. Çünkü onların Allâh yolunda ne bir susuzluk, ne bir yorgunluk, ne bir açlık çekmeleri ve ne küffârı ğayza getirecek [kâfirleri kızdıracak] bir mevki'i çiğnemeleri, ne de düşmandan bir muvaffakiyete nâil olmaları olmaz ki, mukâbilinde [karşılığında] kendileri için mutlak(a) bir amel-i sâlih yazılmış bulunmasın. Çünkü Allâh muhsin/[güzel hareket edenl]lerin ecrini [mükâfâtını] zâyi etmez.

121. Ve, (Allâh yolunda) küçük-büyük bir masraf yapmazlar ve bir vâdi katetmezler ki, amellerinin daha güzeliyle Allâh kendilerine mükâfât etmek için hesâblarına yazılmış olmasın.

122. Bununla berâber, mü'minlerin kâffesi [tümü] birden toplanıp (Medîne'ye, Resûlullâh'ın yanına) seferber olacak değillerdir; fakat her fırkadan bir tâife (veyâ bir kişi) toplansa da, dînde fıkıh tahsil etseler[156] ve döndükleri zamân kavmlerini inzâr eylese/[uyarsa]ler, gerek ki sakınırlar.

123. Ey o bütün îmân edenler! Kâfirlerin size yakın olanlarıyla çarpışın; hem (öyle ki,) onlar sizde kalın[157] [şiddetli ve sarsılmaz] bir kuvvet (ve metânet) görsünler. Ve bilin ki, Allâh, (emir ve nehiylerine ri'â-

155 Kendi canlarını Peygamber'den fazla sevmeleri, Peygamber'in kendini sakınmadığı şeylerden kendilerini sakınmaları... (IV/2645)

156 Her belde halkından veyâ büyük bir kabileden bir kısmı, dînde tefakkuh etmek, külfet ve meşakkate katlanıp fıkıh tahsil eylemek için hareket etseler... (IV/2646)

• *Dînde tefakkuh*'un/*fıkhetme*'nin, *fıkıh ilmi tahsil etmek*'le hiçbir ilgisinin bulunmadığına dikkat edilmelidir. *Fıkhetmek/tefakkuh* için bkz. Tevbe: 81, not: 96b. (E.Ö)

• Ayrıca bu âyetin, "Mü'minlerin tümü sefere/savaşa gitmeyip bir kısmı dînde tefakkuh/fıkhetmek üzere geride kalsın!" şeklinde anlaşılmasının uygun olmayıp şöyle anlaşılması gerektiğini söyleyen âlimler de vardır: "Medîne dışında yaşayan mü'minlerin tümünün Medîne'ye; Resûlullâh'ın yanına akın etmeleri gerekmez, her cemaatten bir kısmının (veyâ bir kişinin) Medîne'ye/Resûlullâh'a gelip dînde fıkhetmeleri [dîn hakkında derin bir anlayış/kavrayış sâhibi olmaları], sonra dönüp kabilelerini uyarmaları yeterlidir". Bizce de bu ma'nâ daha uygundur. (E.Ö)

157 Kâfirler sizde, savaşa karşı büyük bir sabır ve şiddet; delinmez, yıkılmaz, kalın ve güçlü bir azîm ve metânet olduğunu anlasınlar. (IV/2647)

yet ederek azâbından) korunanlarla berâberdir.

124-125. Bir sûre [necm] indirildimi, (o münâfıkların) içlerinden biri(leri)[158] çıkar, (inkâr ve istihzâ/alay yoluyla,) "Bu hanginizin îmânını artırdı, (hadi söyleyin) bakalım?" der(ler).[159]

Evet, (indirilen her sûre,) îmânı olanların îmânını artırmıştır ve onlar müjdelenip duruyorlar. Kalblerinde bir maraz[160a] [nifâk, inkâr/küfr ve kuşku gibi hastalık] olanlara gelince, onların da küfrlerine küfr katmıştır[160b] ve onlar[161] kâfir olarak ölüp gitmişlerdir.

126-127. Görmezler de mi ki, her yıl bir veyâ iki kere fitneye [belâ ile imtihâna tâbi] tutulurlar,[162] sonra da tevbe etmezler, (düşünüp) ibret almazlar![163] Bir sûre indirildimi, "Sizi birisi görüyormu?" diye birbirlerine göz ederler, sonra sıvışır giderler. Allâh kalblerini (hakktan çevirip) burkmuştur; çünkü bunlar fıkhı istemez[164] [anlayışsız-kavrayışsız] kimselerdir.

128. Şânım hakkı için, size bir Re-

---

158 Onlardan, yâni kâfirlerin bir kısmı olan o münâfıklardan kimileri... (IV/2649)

159 •Meâl'de, *der* diye çevirilen *yeqûlû* lafzı, *derler* anlamına gelir. (E.Ö)

160a "Bedenin aslî mîzacını değiştirip dengesini bozan, görevini gerektiği şekilde yapmasına engel olan hâlet-i ârıza"ya [hastalığa], *maraz* denir. Burada ise, "kalbde bulunan ma'nevî ve ahlâkî hastalık" kasdedilmiştir ki bu da "nifâk, inkâr, kuşku ve şübhe"dir. (I/227)

160b •Elmalılı Hamdi Yazır tarafından Meâl'de, *onların da küfrlerine küfr katmıştır* diye çevirilen *fezâdethum ricsen ilâ ricsihim* ibâresi, Tefsîr'de, *onların murdarlıkları üzerine murdarlıklarını artırdı* şeklinde tercüme edilmiş, "eski küfrlerine küfrler, akîdesizliklerine akîdesizlikler, kötü huylarına nifâklar ilâve etti" (IV/2651) diye de açıklanmıştır. (E.Ö)

161 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onlar* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

162 Kendilerine suçlarını itirâf ettirecek, Allâh'ın huzûrunda suçlu olarak dikilmenin dehşetini yâdedecek, tevbeyi ihtâr edecek hastalık, kıtlık, nifâklarının meydana çıkmasıyla rüsvay olmak, Resûlullâh cihâda çıktıkça îmânsızlık yüzünden can havliyle kıvranmak gibi türlü türlü belâlara uğruyorlar... (IV/2651)

163 *İbret almazlar;* yâni, akıllarını başlarına alıp düşünmezler. (IV/2651)

164 *Bunlar fıkhı istemezler;* yâni, bunlar iyi anlamazlar, hakkı tedebbür ve takdîr etmezler, eğer anlayıp takdîr etselerdi, derhal tevbe edip Kur'ân'a sarılırlardı. (IV/2652)

sûl geldi, –ki kendi (cinsi)nizden–[165] gâyet izzetli, zorlanmanız[166] o'na ağır geliyor, üstünüze hırs ile titriyor,[167] mü'minlere raûf [şefkatli], rahîm/[merhametli]dir.[168]

129. Eğer aldırmazlarsa de ki: "Bana Allâh yetişir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na (güvenip) dayanmaktayım ve O, o büyük arşın sâhibidir".[169]

---

165 *Kendinizden;* yâni, kendi cinsinizden, melek değil beşerden, aslı ve nesebi ma'lûm Arabî. (IV/2653 ve krş. Âl-i 'İmrân: 164, Bakara: 151)

166 *Zorlanmanız;* yâni, sizin sıkılmanız gücüne gider: azâb görmeniz şöyle dursun, zahmet çekmeniz bile o'nu müteessir eder. (IV/2653)

167 *Üstünüze titrer;* yâni, *Sen onların hidâyet bulmalarına harîs isen...* (Nahl: 37) âyetinde işâret buyurulduğu vechile hidâyet ve salâhınıza, hayr ve faydanıza harîstir. Üzerinize toz kondurmak istemediği gibi, sizi tam bir saadet ve selâmete çıkarmak, cennet ve ridvâna erdirmek için bütün hırsıyla uğraşır. (IV/2653)

168 Bütün mü'minlere karşı raûftur, yâni gâyet ince bir şefkat ve merhameti vardır. Yine, bütün mü'minlere karşı rahîmdir, yâni fıtraten Allâh tarafından pek ziyâde merhametlidir. Günâhkârlara bile acır. O nedenle ey insânlar! Kur'ân'da vârid olan teklifler, özellikle bu sûredeki berâet, tevbe, cihâd ve sâire hakkındaki emir ve hitâblar, ağırınıza gelmemeli, gücünüze gitmemelidir. Bütün bunlar küfr ve nifâkın zarârına karşı umûmiyyetle mü'minlere gâyet büyük bir merhamet ve şefkatin tecellileridir. Onun için, derhal bunlara îmân edip gereğince amel etmelisiniz! (IV/2653-2654)

169 *Büyük arşın rabbidir;* yâni, tüm kâinâtı kuşatmış olan hüküm ve saltanatın sâhibi ve pâdişahıdır. (IV/2654)

10. YÛNUS SÛRESİ

MEKKÎ, 109 ÂYET

§

Adını, 98. âyetinde Yûnus'a (a.s) ve kavmine/toplumuna yapılan atıftan alan sûrenin ana tema'sı, bizâtihi vahy olgusu olup sûre boyunca, husûsiyetle üzerinde durulan husûs; Kur'ân'ın Yüce Allâh tarafından Muhammed'e (s.a) indirilen bir vahy olduğu, –müşriklerin iddiâlarının aksine– Muhammed (s.a) tarafından uydurulup Allâh'a isnâd edilmiş bir söz/Kitâb olmadığı/olamayacağı hakîkatidir.

Bu tema etrâfında sûrenin dokusu, kavmleri tarafından yalanlanmış olan önceki peygamberlere [nebilere-resûllere] ilişkin atıflarla örülmek sûretiyle, verilmek istenen asıl mesaj, İslâm'ın temel ilke ve öğretileri çok yönlü olarak sergilenmektedir: Bu cümleden olarak; Allâh'ın vahdâniyyeti [birliği/biricikliği], eş ve ortaktan münezzeh bulunduğu, mutlak ve sınırsız kudret sâhibi olduğu; insânlığa indirdiği vahylerin sürekliliği (sonrakinin öncekini tasdik etmesi); ölümden sonra diriliş ve hesâbın kaçınılmazlığı; son bir uyarı ve hatırlatma olarak da, "hidâyeti kabûl edenin/hidâyete tâbi olanın yalnızca kendi lehine, sapıklıkta kalmayı tercih edenin de sâdece kendi aleyhine tercihte bulunmuş olacağı" hakîkati vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Râ.*
İşte bunlar, o hakîm[1] [hikmet dolu] Kitâbın âyetleri.

2. İnsânlar için, içlerinden bir er(keğ)e,[2] "Bütün insânları inzâr et [uyar] ve îmân edenleri müjdele; kendile-

---

1 *Hakîm;* "hikmetli/hikmetle dolu, muhkem [sağlam], hükmü kat'î/kesin" ma'nâlarına gelir. (IV/2664)

2 *İçlerinden bir erkeğe;* yâni, melek değil, beşer cinsinden bir erkeğe... (IV/2665 ve krş. Tevbe: 128, Âl-i 'İmrân: 164, Bakara: 151)

ri için Rabb'lerinin nezdinde [yanında] bir kadem-i sıdk[3] [yüksek bir makâm] var" diye vahyedişimiz,[4] hiç işitilmedik bir acîbemi oldu[5] (da) kâfirler, "Her hâlde [mutlaka] bu apaçık[6] bir sâhir[7] [sihrbaz]!" dediler.

3. Rabbiniz o Allâh'tır ki, gökleri ve yeri altı günde olarak yarattı, sonra arş üzerine istivâ buyurdu; (kâinâtın) emri(ni/işlerini) tedbir (ve idâre) ediyor.[8] Hiç şefâ'atçi yok, ancak O'nun izninden sonra (olması başka).

İşte bu evsâfın [vasıfların] sâhibi Allâh'tır rabbiniz;[9] o hâlde O'na ibâdet ediniz! Artık düşünmezmisiniz!

4. Dönüşünüz hep O'nadır; (bu,) hakkâ [gerçekleşeceği kesin olan] Allâh'ın va'di(dir).[10] Çünkü O, (in-

3 *Kadem-i sıdk* ta'bîrini, müfessirler "sâlih amel", "hayrda önde olmak", "saadet", "yüksek bir rütbe ve makâm" gibi ma'nâlarda tefsîr etmişlerdir. Fakat âyetin siyâkından da anlaşıldığı; Hasan Basrî ve Katâde'den de rivâyet olunduğu üzere maksadın, Hz. Peygamber'in şefâ'ati olduğu zâhirdir. (IV/2666-2667)

•Âyette, ibârede ve siyâkta [bağlamda], Hz. Peygamber'in (s.a) şefâ'atinin zâhir [açık/belirgin] olması şöyle dursun, şefâ'atle ilgili bir îmâ ve işâret bile mevcud değildir. Aksine Kur'ân, müşriklerin ve Ehl-i Kitâb'ın (–ki şefâ'at iddiâ ve talebi onlara mahsûstur, mü'minlerin ise şefâ'at iddiâ ve talebleri olmamıştır/ olamaz–) şefâ'at iddiâ ve taleblerinin tümünü kesin bir şekilde reddetmiş, dünyada da, âhirette de şefâ'atin olmadığını ve olamayacağını tekrar tekrar vurgulamıştır. Buna rağmen, –Allâh'ı hakkıyla takdîr edememekten kaynaklanan– şefâ'at inancı, zamân içinde zayıf ve uydurma rivâyetlerden hareketle Kur'ân'a zorla yüklenmiştir. (E.Ö)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vahyedişimiz* yerine *vahyetmişiz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

5 "İnanılmayıp şaşılacak, ucûbe sayılacak bir şeymi oldu?!" (IV/2665, 2667)

6 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *mübîn* lafzına karşılık olarak *apaçık* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sâhir* yerine *sâhirdir* yazılmıştır. (E.Ö)

8 Bütün kâinâtı taht-ı hükmünde tutarak hepsi üzerinde hüküm ve saltanatını icrâ etmeye başladı; yâni kâinâtın işlerini tedbir [düzenleyip takdîr] ve idâre etmektedir. (IV/2670-2671)

9 •Meâl'de, *İşte bu evsâfın sâhibi Allâh'tır rabbiniz* diye çevirilen *zâlikumullâhu rabbukum* ibâresinin şöyle çevirilmesi daha uygun olur: *İşte rabbiniz Allâh şudur/budur* veyâ *İşte o Allâh'tır rabbiniz*. (E.Ö)

10 Bu, Allâh'ın va'didir ve gerçekleşeceğinde şübhe yoktur. (III/1474)

sânı) ibtidâ halkediyor [ilkin yaratıyor], sonra onu [yaratışı] geri çevir(ip insânları dirilt)ecek; îmân edip iyi iyi işler yapan kimselere adâletle karşılık vermek için; küfredenlere ise hamîmden [kızgın sudan] bir şarâb [içecek] ve elîm [acı] bir azâb var, küfrettikleri için.

5-6. O odur ki, güneşi (kuvvetli ve parlak) bir ziyâ [ışık] yaptı, kamer'i [ay'ı] bir nûr[11] ve buna menzil menzil miktarlar ta'yîn buyurdu ki, senelerin adedini [sayısını] ve hesâbı bilesiniz. Allâh bunu [güneş ve ay'ı] (amaçsız değil,) ancak hakk-hikmet ile yarattı.[12]

Bilecek bir kavm için âyetleri (işte böyle) tafsîl[13] ediyor [kısımlara ayırararak açıklıyor]. Elbette gece ile gündüzün birbiri ardınca değişip durmasında ve Allâh'ın göklerde ve yerde yarattığı kâinâtta [şeylerde], korunacak bir kavm için birçok âyet/[alâmet]ler var.

7-8. Onlar ki; Bizim likâmızı[14] [diriltilip huzûrumuza getirilmeyi] arzu [veyâ ümid] etmezler ve dünyâ [süflî/yakın] hayât ile râzı olup onunla mutma'in olmuşlardır ve onlar ki; Bizim âyetlerimizden ğâfildirler. İşte bunların, kesbleri [kötü düşünceleri, kötü huyları ve kötü işleri] sebebiyle varacakları yer ateştir.

9-10. Ammâ, îmân edip güzel güzel ameller yapan kimseler(e gelince), onların Rabbi kendilerini, îmânları sebebiyle hidâyetine erdirir, naîm [ni'met] cennetlerinde altlarından ırmaklar akar. Orada du'â (ve nidâ)ları, "(Ey yüceler yücesi) Allâhım! Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz",[15] sağlıkları [Allâh'tan, meleklerden aldıkları iltifat ve birbirlerine

---

11 *Ziyâ* ile *nûr*, esâsen karanlığın mukâbili olan "aydınlık"ı ifâde eder. Fakat *nûr*, ziyâ'dan [ışıktan] daha genel; *ziyâ* ise nûr'dan daha özel veyâ daha kuvvetlidir. (IV/2672)

12 Yâni, bunlar, rastgele bir tesâdüf ile veyâ bir oyuncak gibi hikmetsiz [amaçsız] ve faydasız, boş ve abes bir sûrette yaratılmış değildir. Allâh bunları, aslında/işin hakîkatinde sâbit ve tahakkuk eden [*hakk*] hikmet ile yarattı. (IV/2675-277)

13 • *Tafsîl* kelimesi için bkz. Tevbe: 11, not: 11; En'âm: 97, not: 102. (E.Ö)

14 (Öldükten sonra) diriltilip huzûrumuza getirilmeyi arzu etmeyenler veyâ hesâba çekileceklerini ummayanlar... (IV/2679)

15 •Meâl'in orijinalinde, *sübhâneke allâhumme* ibâresi Arabca olarak yazılı bulunmaktadır. İbâreye karşılık olarak, *(Ey yüceler yücesi) Allâhım! Seni her türlü eksiklikten tenzih ederiz* cümlesini, Meâl ve Tefsîr'den istifâdeyle metne dâhil ettik. (E.Ö)

verdikleri sağlık tekrimi] (dâimi bir) "selâm(et/esenlik)", du'âlarının sonu da, "Hakîkat(en) hamd, o rabbu'l-âlemîn Allâh'ın hakkıdır"[16] (şeklinde olacaktır).

11. Eğer Allâh insânlara şerri, onların[17] hayr[18] ivercesine ivdikleri gibi ivecek olsa idi,[19] ecellerini kendilerine yetiriverirdi; fakat likâmızı [Bizimle karşılaşmayı] arzu etmeyenleri bırakınız tuğyân/[azgınlık]larında kör(ü)körüne giderler.

12. İnsâna bir sıkıntı da dokundumu; gerek yan yatarken, gerek otururken, gerek dikilirken Bize du'â eder durur. Derken kendisinden sıkıntısını açı(p gideri)verdikmi; sanki kendine[20] dokunan bir sıkıntı için Bize yalvarmamış gibi geçer gider. İşte o müsrif/[kendilerini heder eden]lere,[21] yaptıkları ameller böyle tezyîn edil(ip güzel gösteril)mektedir.

13. Celâlim hakkı için, Biz sizden evvelki kurûnu [toplulukları], kendilerine peygamberleri beyyinât [açık delîller] ile geldikleri hâlde zulmettikleri ve îmâna gelmeleri ihtimâli kalmadığı vakit helâk eyledik. İşte (günaâha batmış) mücrim [suçlu] kavmleri Biz böyle cezâlandırırız.

14. Sonra onların arkasından sizi arz/[yeryüzün]da halîfeler yaptık, ki bakalım nasıl ameller işleyeceksiniz.

15. Böyle iken âyetlerimiz birer beyyine [açık delîl] olarak karşılarında okunduğu zamân, likâmızı [Bizimle karşılaşmayı] arzu [ümid] etmeyenler, "Bundan başka bir kur'ân getir veyâ bunu değiştir!" dediler.

---

16 •Meâl'in orijinalinde, *el-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn* ibâresi, Arabca olarak yazılı bulunmaktadır. İbâreye karşılık olarak, *Hamd, o rabbu'l-âlemîn Allâh'ın hakkıdır* cümlesini Meâl ve Tefsîr'den istifâdeyle metne dâhil ettik. Ayrıca, *rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onların* yerine *olanların* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bayr* yerine *bayrı* yazılmıştır. (E.Ö)

19 •"Eğer Allâh insânlara şerri, onların hayrı çarçabuk istedikleri gibi alelacele verseydi..." (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kendine* yerine *kendilerine* yazılmıştır. (E.Ö)

21 Hakkı tanımak ve sâlih amel yapmak için kendilerine bahşedilen aklı ve fikri, gelip geçici şehvetler için kullanarak, Hakkın âyetlerinden gaflet edip ebedî olan âhireti, gelip geçici olan alçak ve hasis heveslere fedâ eden kimselere... (IV/2683)

De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmekliğim benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana ittibâ ederim [uyarım], ben Rabbime isyân edersem, şübhesiz büyük bir günün azâbın(a ma'rûz kalmak)dan korkarım".

16. (Yine) de ki: "Eğer Allâh dilese idi ben onu size okumazdım, hiçbir sûretle de (Allâh) size onu bildirmezdi. Bilirsiniz ki, ben sizin içinizde bundan evvel bir ömür durdum. Artık bir kere aklınıza mürâcaat etmezmisiniz?!"

17-18. Artık bir yalanı (uydurup) Allâh'a iftirâ eden(den)[22] veyâ O'nun âyetlerine 'yalan' diyenden[23] daha zâlim kim olabilir?! Şübhe yok ki, (Allâh üzerine yalan uyduran ve Allâh'ın âyetlerini yalanlayan) mücrim/[suçluller felâh[24] bulmaz. Allâh'ı bırakıyorlar da; kendilerine ne zarâr, ne menfaat vermeyecek şeylere tapıyorlar; ve "Ha [işte] onlar bizim Allâh yanında şefâ'atçilerimizdir" diyorlar.

De ki: "Siz Allâh'a göklerde ve yerde bilmediği birşeymi haber vereceksiniz?!" Hâşâ! O onların isnâd ettikleri ortaklıklardan münezzeh/sübhân, yüksek çok yüksektir.

19. İnsânlar bir tek ümmetti;[25a] sonra ihtilâf ettiler,[25b] eğer Rabbinden ezelde[26] bir kelime sebketmiş olma-

22 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından, ***Bir yalanı Allâh iftirâ eden-(den)...*** diye çevirilen ***meni'fterâ 'alellâhi keziben*** ibâresine, ***Allâh üzerine yalan uydurandan...*** veyâ ***Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd edenden...*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

23 •Meâl'de, ***yalan diyenden*** şeklinde çevirilen ***(mimmen)-kezzebe*** lafzına, ***yalanlayandan/yalanlayan kimseden*** karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

24 •***Felâh-müflih*** kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

25a İnsânlar, fıtratın esâsında hepsi aynı hukûk ve şartlara tâbi bir neviden/türden ibâret idiler, bugünkü gibi birbirlerini insân yerine koymayan muhtelif milletler, cemaatler yoktu. (IV/2693 ve krş. Bakara: 213)
•Bu yorumun herhangi bir delîli yoktur. (E.Ö)

25b Bir kısmı vahdeti bırakıp şirke geçtiler; bağîler [azğınlar], müşrikler türedi, türlü türlü ma'bûdlar peşine düşüp nizâ ve cidâle başladılar, birbirlerine karşı hakk tanımaz, her zulmü revâ görür muhtelif ırklara, milletlere, türlü türlü cemaatlere ayrıldılar. (IV/2694)

26 •Âyette, ***ezelde*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

sa idi,[27] o ihtilâf edip durdukları şeylerde şimdiye kadar beyn/[ara]lerinde hüküm verilmiş bitmişti.

20. Bir de, "Ona Rabbinden bambaşka bir âyet [mu'cize] indirilse ya!" diyorlar.

Sen de de ki: "Ğayb(ı bilmek) ancak Allâh'a mahsûs.[28] İntizâr edin [bekleyin], ben de sizinle berâber muntazır olanlardanım [bekleyenlerdenim]".[29]

21. İnsânlara dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırdığımız zamân da âyetlerimiz hakkında derhal bir mekrleri vardır.[30]

De ki: "Allâh'ın mekri daha çabuktur".

Haberiniz olsun, elçi/[yazıcı melek]lerimiz yaptığınız mekrleri yazıp duruyorlar.

22-23. O odur ki, sizleri karada ve denizde gezdirtir, hattâ gemilerde bulunduğunuz ve onlar[31] içindekileri alıp hoş bir hava (ve rüzgâr) ile aktıkları [seyrettikleri] ve tam onunla (sevinip) ferahlandıklan sırada ona şiddetli bir fırtına gelir çatar ve her yerden onlara dalga(lar) gelmeye başlar ve zannederler ki, tamâmen ihata olunup [kuşatılıp] bittiler.

---

27 *Eğer Rabbinden ezelde bir kelime sebketmiş olmasa idi...:* Rahmeti gerektiren ve azâbı hakk eden her ümmete bir süre takdîr edip aralarını kesin bir şekilde ayıracak olan hüküm ve kazâsını Kıyâmet Günü'ne te'hir etmese/[ertelemeseIydi... (IV/2694)

28 Yâni, taleb ettiğiniz mu'cize henüz ğaybdır, olup olmayacağını ben bilemem. Çünkü ğaybı bilmek de, tekvîn etmek [yaratmak/meydana getirmek] de Allâh'a mahsûstur; onu indirip indirmemek/gönderip göndermemek, ancak Allâh'ın bileceği bir şeydir. (IV/2696)

29 Siz mu'cizenin inmesini/gelmesini bekleyin, ben ise bu kadar açık âyetleri [alâmetleri, işâretleri, delîlleri, belgeleri] inkâr etmeye cür'et edip mu'cize talebinde ısrâr ve inad etmenize karşılık Allâh'ın size ne yapacağını, başınıza ne indireceğini bekliyorum. (IV/2696)

30 Çektikleri acıdan sonra, kendilerine rahmet tattırıldığı zamân, Hakk'ın âyetlerine hürmet göstereceklerı, Allâh'a şükredecekleri yerde, o acıyı unutarak tekvînî [yaratılan] ve tenzîlî [indirilen] âyetlerin hakkını teslîm etmemek, onlardan ibret almamak için mutlaka entrika çevirmeye, gizliden-gizliye hilekârlık yapmaya kalkarlar. "Sıkıntı ve acı şundan oldu", "Bu ni'met şundan veyâ bizim dirâyetimizden geldi" gibisinden sözler etmeye, Allâh'a karşı tuzak ve hileler kurmaya başlarlar. (IV/2697)

31 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onlar* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

O vakit (tüm sahte ilâhlarını bırakıp) Allâh'a –dînî [boyun eğişi] O'na[32] hâlis [özgü] kılarak–[33] du'â ederler:[34] "Andolsun ki" derler, "eğer bizi bundan halâs edersen [kurtarırsan] şekksiz-şübhesiz şükreden kullarından[35] oluruz".

Derken, vaktâ [ne zamân] ki onları halâs eder [kurtarır], (fakat onlar karaya) çıkar çıkmaz yeryüzünde hakksızlıkla bağye [taşkınlığa, fesâd ve isyâna] başlarlar.

Ey insânlar! Bağyiniz [azgınlığınız/taşkınlığınız] sırf kendi aleyhinizedir, o alçak hayât'ın biraz zevkini sürersiniz, sonra döner Bize gelirsiniz, Biz de bütün yaptıklarınızı size haber veririz.

24. O dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın meseli, sırf şunun gibidir: Bir su, Biz onu semâ/[gök/bulut]dan indirmişiz, derken onunla yeryüzünün otu –insân ve davar [en'âm/hayvân] yiyeceğinden– birbirine girmiştir, nihâyet arz [yeryüzü] bütün zînetini takınıp süslendiği, ehli (olan insân kümeleri) de onun üzerine kendilerini kâdir zannettikleri bir sırada geceleyin veyâ gündüzün ona emrimiz gelivermiş, bir lahzâ/[an]da ona öyle bir tırpan atıvermiştir ki, sanki dün (orada) hiçbir şenlik [yaşam/canlılık] yokmuş.

İşte (Biz,) düşünecek bir kavm için âyetleri böyle tafsîl[36a] ediyoruz [kısımlara ayırarak açıklıyoruz].

25. Allâh (böylece insânları) dâru's-selâma [esenlik yurduna/cennete] çağırıyor ve dilediğini bir doğru yola hidâyet buyuruyor.

26. Hasenât [güzel amelleri en güzel şekilde] yapanlara husnâ [daha güzeli/cennet], bir de ziyâde [Allâh'ın rızâsı] var[36b] ve (Kıyâmet Gü-

32 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *O'na* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

33 Can havli içinde mahvolduklarını zannettikleri o korkunç ortamda kalblerindeki şirk ve inkâr atıp taptıkları şeylerden alâkalarını keserek Allâh'tan başka sığınacak ma'bûd bulunmadığını anladıklarından, dînî, bütün bir ihlâs [samimiyyet] ile... (IV/2700)

34 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ederler* yerine *edenler* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

35 • *Kullar(ından)* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

36a • *Tafsîl* kelimesi için bkz. Tevbe: 11, not: 11; En'âm: 97, not: 102. (E.Ö)

36b "Allâh'ın nazarına lâyık ve rızâsına muvâfık güzel ameller yapan ve onları lâyık oldukları vechile güzel yapan kimselere daha güzeli, hem de ziyâde/fazla var". Yâni, yaptıkları hasenâtın daha güzeli olmak üzere bir misli ecr ve mükâfât ha-

nü onların)[37] yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne (de bir) zillet. Onlar ashâb-ı cennet, hep orada muhalled/[kalıcı-ebedî]dirler.

27. Seyyiât kazananlara [kötü ameller işleyenlere] gelince, kötülüğün cezâsı misliyledir ve onları(n yüzlerini) bir zillet kaplar, –Allâh'tan kendilerini kurtaracak yoktur– sanki yüzleri gece parçalarından kaplanmış kapkaranlık; (işte) onlar ashâb-ı nâr [ateşin arkadaşları], hep orada muhalled/[kalıcı-ebedî]dirler.

28-29. Ve o gün ki, hepsini mahşere[38a] toplayacağız, sonra (şöyle) diyeceğiz o şirk koşanlara: "Yerinize(d)e(n kımıldamayın);[38b] siz de, şerîkleriniz [Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarınız] de!"

Artık aralarını açmışızdır. Şerîkleri [Allâh'a ortak koştukları ilâhları] şöyle demektedir: "Siz bize tapmıyordunuz,[39] –şimdi sizinle bizim aramızda şâhid olarak Allâh yeter– doğrusu sizin (bize) ibâdet (ettiğ)inizden bizim aslâ haberimiz yoktu".

30. İşte burada her nefs [şahıs] geçmişte yaptığını(n karşılığını/tabii sonucunu) deneyecek [tecrübe edecek/tadacak],[40] hepsi hakk mevlâları [gerçek efendileri] (olan) Allâh'a reddolunmuş [döndürülmüş] ve (Allâh indinde şefâ'atçilerimiz diye) uydurdukları şeyler; (o hayâlî ma'bûdlar, o evham ve hayâller) kendilerinden kaybolmuş gitmiş bulunacaktır.

31-32. De ki: "Size gökten ve yer-

---

zır olduktan başka, Allâh'ın lütfundan bir de ziyâde/fazlalık var ki, on katından yediyüz katına ve daha fazlasına doğru artar, artar gider. *Ziyâde;* "mağfiret ve rıdvân", *husnâ* "cennet"tir, *ziyâde* "likâ"dır dahi denilmiştir. (IV/2703-2704)

37 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen ***hum*** zamîrine karşılık, ***onların*** kelimesini –parantez içine alarak– metne dâhil ettik. (E.Ö)

38a *Hepsini,* yâni "hasenât [iyilikler-güzellikler] yapmış olanlarla seyyiât [kötülükler] kazanmış olanların –henüz hesâblarını görmeden– hepsini..." (IV/2706)
•Ayrıca, *mahşere* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Âyetteki *nahşuruhum* lafzı, *onları haşrecedeceğiz* [*toplayacağız/bir araya getireceğiz*] demektir. (E.Ö)

38b *Yerinize,* yâni "yerinizden kımıldamayın" [ayrılmayın yerinizden/kalın yerinizde]! (IV/2706)

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tapmıyordunuz* yerine *tapıyordunuz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

40 İşte orada; o gün o dehşetli makâmda her can/kişi, önceden yaptığını bulacak, tecrübe edecek; iyi-kötü amel veyâ terk ne yaptıysa o gün hakîkaten tadıp anlayacak. (IV/2707)

den kim (maddî ve ma'nevî) rızk veriyor? Ya o semî' [işitme] ve ebsâr [görme melekeleri] kimin mülkü [egemenliği] (altında) bulunuyor ve kim o ölüden diri çıkarıyor ve diriden ölü çıkarıyor[41] ve (kâinâtın) emri(ni/işlerini) kim tedbir (ve idâre) ediyor?!"[42]

Derhal diyecekler ki: "Allâh!"

De ki: "O hâlde sakınmazmısınız [ittikâ etmezmisiniz/korunmazmısınız]?[43] İşte o Allâh, sizin hakk rabbiniz. Hakktan sonra da dalâl(et)den[44] başka ne vardır?! O hâlde (hakktan) nasıl çevrilirsiniz?!"

33. Öyle büsbütün hakk (ve itaat)tan çıkmış(lara)/fâsıklara[45] Rabbinin kelimesi şöyle hakk oldu: Onlar artık îmâna gelmezler.

34. De ki: "Sizin şerîklerinizden halkı [Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarınızdan yaratmayı] ilkin yapacak, sonra da çevirip (tekrâr) yapacak varmı?"

De ki: "Allâh[46] halkı ibtidâ [yaratmayı ilkin] yapar, sonra çevirir yine yapar. Artık nasıl (hakktan) saptırılırsınız?!"[47]

35. De ki: "Sizin şerîk/[Allâh'a ortak koştuğunuz ilâh]lerinizden hakka hidâyet eden varmı?"

De ki: "Allâh hakka hidâyet eder. O hâlde hakka hidâyet edenmi ittibâya ehakk/[uyulmaya lâyık]tır, yoksa hidâyet olunmadıkça kendi kendine (hidâyete) eremeyenmi? O hâlde ne oluyorsunuz, nasıl hükmediyorsunuz?!"

---

41 Dün ortada yokken, bugün –cansız maddelerden– hayât sâhibi; bir nebât, bir hayvân, bir insân meydana geliyor ve sonra ölüyor. Bu hayâtı ve ölümü yapan, bunları dirilten ve öldüren kimdir? (IV/2709)

42 *Emri/işleri kim tedbir ediyor:* Kâinâtın işlerini düzenleyen ve idâre eden kim?! (IV/2709)

43 O hâlde korkmuyormusunuz? Bu ma'lûm iken nasıl olup da O'nun kahrından korkmaz, O'na karşı şirk ve isyândan çekinmez, felâketten kendinizi korumaz, başkalarını bırakıp O'nun korumasına girmezsiniz?! (IV/2709-2710)

44 *Hudâ*'nın zıddı olan *dalâl,* "yolu şaşırmak", ya da "hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak"tır. Gaflet ve şaşkınlıktan kaynaklandığında ise, "gaflet, hayret, kaybolmak, helâk" anlamlarında kullanılır. (I/135, VII/4571)

45 • *Fâsık/fisk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *De ki: "Allâh...* yerine *Allâh de ki:...* yazılmıştır. (E.Ö)

47 Şirk ve fısk ile nasıl bir çıkmaza, nasıl bir batağa saplandığınızın farkındamısınız? (IV/2716)

36. Maamâfih [böyle iken], (onların) ekserisi sırf bir zann ardında gider; fakat zann, hakktan hiçbir şey ifâde etmez. Her hâlde [elbette] Allâh onların ne yaptıklarını bilip duruyor.
37. Bu Kur'ân, Allâh'ın mâsivâsından [dûnundan] uydurulamaz, velâkin o, önündekinin [kendinden önceki ilâhî Kitâbların] bir tasdiki ve (o) Kitâbın tafsîli [kısımlara ayırararak açıklaması] olarak rabbu'l-âlemînden[48] indirilmiştir,[49] bunda hiç şübhe yoktur.[50]
38. Yâ!.. "Onu (Muhammed) uydurdu"mu diyorlar?[51a]
De ki: "Öyle ise, haydin onun misli bir sûre getirin ve Allâh'tan başka kime gücünüz yeterse çağırın,[51b] eğer (iddiânızda) sâdıksanız bunu yapın!"[52a]
39. Hayır! Onlar ilmini ihata etmedikleri ve (tehdidlerinin) te'vîli [vukûu] (henüz) kendilerine hiç gelmemiş olan bir şeyi tekzib etti/[yalanladılar. Bunlardan evvel geçenler de böyle[52b] tekzib etmiş/[yalanlamışlardi, ammâ bak zâlimlerin âkıbeti nasıl oldu?!
40. İçlerinden buna [Kur'ân'a] inan(ıp îmân ed)acak da var, inan(ıp îmân et)mayacak da var. Rabbin o müfsidlere a'lem/[fesâdçıları çok iyi bilen]dir.
41. Eğer seni tekzib/[yalanlamak]de

48 • *Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

49 • *İndirilmiştir* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

50 • *Lâ raybe fîh* [*onda rayb yoktur*] (–Meâl'de, *bunda hiç şübhe yoktur* diye çevirilmiştir–) ibâresi iki ma'nâya gelebilir: A) Onda, yâni Kitâb'ın/Kur'ân'ın rabbi'l-âlemînden (indirilmiş) olduğunda rayb [şübhe/kuşku] yoktur; B) Rabbi'l-âlemînden indirildiği için onda (yâni, Kitâb'da/Kur'ân'da/Kur'ân'ın içinde) rayb [tenâkuz, âhenksizlik, kalbi tırmalayacak birşey] yoktur. Ve krş. Bakara: 2, not: 2; Nisâ: 82. (E.Ö)

51a • Bu âyetin ilk cümlesi, –başındaki *em* edatı her zamân soru belirtmediğinden– şöyle de çevirilebilir: *Ama onlar, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar.* Veyâ: *(Buna rağmen) yine de onlar, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar.* Ve krş. Bakara: 133, not: 182; Hûd: 13, not: 13; Hûd: 35; Enbiyâ: 21, 24; Secde: 3, not: 2. (E.Ö)

51b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve Allâh'tan başka kime gücünüz yeterse çağırın* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

52a • Âyette, *bunu yapın* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

52b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *böyle* yerine *öyle* yazılmıştır, ancak netice itibâriyle aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

ısrâr ederlerse, de ki: "Bana (benim) amelim, size de (kendi) ameliniz. Siz benim (yaptığım ve) yapacağımdan berî/[mes'ûl değil]siniz, ben de sizin (yaptığınız ve) yapacağınızdan berîyim".

42-43. İçlerinden seni dinlemeye gelenler de var, fakat akılları(nı kullanmaya) da (niyetleri) yokken, (hakka karşı) sağırlara senmi işittireceksin!? İçlerinden sana bakanlar da var, fakat basîretleri de yokken körlere senmi hidâyet[53] edeceksin!?

44. Her hâlde [elbette] Allâh insânlara zerrece zulmetmez, velâkin insânlar kendilerine zulmediyorlar.

45. Sanki (dünyâda) gündüzün bir sâ'atinden başka durmamışlar gibi hepsini mahşere sevkedeceği[54a] gün, beynlerinde [aralarında] tanışacaklar. Allâh'ın karşısına çıkacaklarını tekzib edip [yalanlayıp] de doğru yolu tutmamış olanlar hakîkat(en) hüsrâna düşmüş bulunacaklar.

46. Onlara va'dettiğimizin ba'zısını sana behemehâl [mutlaka] göstersek de, veyâ seni (vefât ettirip) tamâmen alsak da, her iki takdîrde (de) onların nihâyet dönümü Bizedir, sonra Allâh ne yapacaklarına da şâhiddir.[54b]

47. Her ümmet için bir resûl vardır, o resûlleri geldiği vakit aralarında adâletle hüküm verilir, hiç birine zulmedilmez.

48. "Ne zamân (gerçekleşecek) bu va'd, (iddiânızda) sâdık/[doğruy]sanız (söyleyin bakalım!)" diyorlar.

49. De ki: "Ben kendi kendime –Allâh'ın dilediğinden başka– ne bir menfaate, ne de bir mazarrata [zarâr vermeye] mâlik değilim. Her ümmet için bir ecel [süre] vardır, ecelleri geldiği [süreleri sona erdiği] vakit, artık bir saat geri de kalamazlar,[55] ileri de gidemezler".

50-52. De ki: "Söyleyin bakayım, şâyet size O'nun azâbı (gece) yatarken veyâ gündüzün gelecekse, mücrim/[suçlu]ler bunun hangisini isti'câl ediyorlar [acele istiyorlar]?!"

Ya sonra (azâb) vâki olduğu zamân-

53 *Hidâyet,* "amacında hayr bulunmak şartıyla, taleb edilene ulaştırmak üzere bir kimseye lütufla, nezâketle, güzellik ve yumuşaklıkla rehberlik etmek"tir. Bu bakımdan, hırsıza rehberlik etmeye "hidâyet" denmez. (I/119)

54a •Meâl'de, *Hepsini mahşere sevkedeceği* diye karşılık verilen *yahşuruhum* kelimesine, *onları haşredeceği* [*"toplayacağı/bir araya getireceği"* veyâ *"sevkedeceği"*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

54b •Krş. Ra'd: 40. (E.Ö)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalamazlar* yerine *bırakılmazlar* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

mı ona îmân edeceksiniz?! (O zamân size,) 'Yâ!.. Şimdi ha?! Hani siz bunu acele istiyordunuz (y)a!' (denilecek).

Sonra denilecek o zulmedenlere ki: "Tadın bakalım huld[56] [ebedî cehennem] azâbını, vaktiyle kazandığınız (günâhlar)dan başka bir sebeble cezâlandırılacak değilsiniz".

53. "Sahih [gerçekten] doğrumu bu?" diye senden istifsar ediyor/[soruyor]-lar.

De ki: "Evet, Rabbime kasem [yemîn] ederim ki, o dosdoğru ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız".[57a]

54. Zulmetmiş olan her nefs [kişi], bütün arzdakine [yerdeki şeylere] mâlik olsa idi, azâbı gördükleri vakit hepsi içten içe nedâmet ederek[57b] [pişmanlık duyarak] kendini kurtarmak için onu fedâ ederdi, fakat[58] beynlerinde kazâ [aralarında hüküm] adâletle imzâ edilmiştir, hiç birine zulmedilmez.

55. Uyan! Göklerde ve yerde ne varsa Allâh'ındır. Uyan! Allâh'ın va'di muhakkak hakktır [gerçekleşecektir], velâkin (onların) ekserisi [çoğu/çoklan] bilmezler.

56. O hem diriltir, hem öldürür ve

56 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *huld* yerine *hulûd* yazılmıştır. (E.Ö)

57a •Bu âyette, *Ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız* diye çevirilen *ve mâ entum bi-mu'cizîn* ibâresi, En'âm: 134'te, *Siz onun önüne geçemezsiniz;* Hûd: 33'te, *Ve siz O'nu âciz bırakacak değilsiniz;* 'Ankebût: 22'de *Siz de âciz bırakacak değilsiniz;* Şûrâ: 31'de, *Siz âciz bırakacak değilsintz* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

57b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın burada [Yûnus: 54], *içten içe nedâmet ederek;* Sebe: 33'te ise, *içlerinden pişmanlık getirmektedirler* diye çevirdiği ve hiçbir açıklama yapmadığı *eserrû'n-nedâmete* ibâresinin lafzî karşılığı, "pişmanlıklarını içlerinde gizlerler/gizleyecekler" veyâ "pişmanlıklarını sır yaparlar/sır hâline getirirler" veyâ "pişmanlıkları sır olur/sır hâline gelir" şeklinde olabilir. Ancak, Kur'ân'ın konuyla ilgilli başka açıklamalarında, Hesâb Günü'nde günâhkârların, pişmanlıklarını içlerinde gizlemeleri şöyle dursun, aksine onu şiddetle ızhâr ettikleri/edecekleri görülür. Ayrıca ba'zı âlimler, *eserrâ* fiilinin zıdd anlamlı olduğunu, dolayısıyla *eserrû'n-nedâmete* ibâresinin, "pişmanlıklarını açığa vururlar/vuracaklar" ma'nâsına geldiğini belirtmişlerdir. Fakat ba'zı dilbilimciler buna, dilbilim açısından şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu ibâre, *–sırr* kelimesinin aslî ma'nâsı gözetilerek– "günâhkârların, içlerindeki pişmanlıklarını gösterecek/ızhâr edecek, dile getirecek mecâli kendilerinde bulamadıkları/bulamayacakları" şeklinde anlaşılabilir. (E.Ö)

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hepsi içten içe nedâmet ederek kendini kurtarmak için onu fedâ ederdi, fakat* ifâdesi atlanmıştır. (E.Ö)

hep döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

57. Ey insânlar! İşte size Rabbinizden bir mev'ize [öğüd] ve gönüller derdine bir şifâ ve mü'minler için bir hidâyet[59] ve rahmet geldi.

58. De ki: "Allâh'ın fazlıy/[lütfuy]la, rahmetiyle, (evet) ancak onunla artık ferahlanın! O, onların toplayıp durduklarından hayırlıdır".

59. De ki: "Baksanıza Allâh sizin için rızk olarak neler (neler) indirdi[60] [ihsân etti] de, siz on(lar)dan bir (kısmını) harâm, bir (kısmını) helâl yaptınız!"

"Size" de, "(böyle yapmanız için) Allâh'ın mı izin verdi, yoksa (keyfinize göre helâl-harâm kılıp sonra da O'na isnâd ederek) Allâh'a iftirâmı ediyorsunuz?!"

60. (Allâh'ın ihsân ettiği rızkları, keyiflerine göre helâl-harâm kılıp, sonra da Allâh'ın harâm veyâ helâl kıldığı) yalanı(nı uydurup) Allâh'a iftirâ edenler[61] Kıyâmet Günü'nü ne zannediyorlar?

Her hâlde [doğrusu] Allâh insânlara karşı bir lütuf sâhibidir, velâkin (onların) ekserisi [çoğu/çokları] (bu lütuf ve ihsânların kıymetini) bil(ip şükret)mezler.[62]

61. (Ey Peygamber!) Herhangi bir şe'nde [her ne hâl ve durumda] bulunsan, (O'nun tarafından indirilen) kur'ân/[hitâbe]dan her ne okusan[63] ve (siz de ey insânlar) herhangi bir

---

59 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

60 •*Nüzûl* [*indirme*] kelimesi, *lütf u ihsân* anlamına da gelir. (E.Ö)

61 •Meâl'de, *yalanı Allâh'a iftirâ edenler...* diye çevirilen *ellezîne yefterûne 'alellâhi'l-kezibe* ibâresine, *Allâh üzerine o yalanı uyduranlar/isnâd edenler...* şeklinde karşılık verilmesi daha uygundur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33. (E.Ö)

62 •Meâl'de, *bilmezler* diye karşılık verilen *lâ yeşkurûn* lafzı, *şükretmezler* anlamına gelir. (E.Ö)

63 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *minhu* lafzına karşılık verilmeksizin *Kur'ân'dan her ne okusan* diye çevirilen *mâ tetlû minhu min-qur'ânin* ibâresinin lafzî karşılığı, *Ondan, kur'ân'dan* (veyâ: *onun/kur'ân'ın hitâbesinden*) *her ne tilâvet etsen* veyâ *Ondan, kur'ân'dan herhangi birşey tilâvet etmeyesin ki* şeklindedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklamada bulunmadığı bu âyetteki *minhu* kelimesindeki zamîrin neye râci olduğu husûsunda ihtilâf edilmiş, şu izahlar yapılmıştır: A) Bu zamîr, *Allâh'a* râcidir. Dolayısıyla, kelâmın takdîri şöyle olur: *O'ndan, yâni Allâh'tan gelen kur'ân'dan* [*ilâhî kelâmdan/hitâbe'den*] *her ne okusan;* B) Bu zamîr, âyetteki *qur'ân*

amel yapsanız, siz ona dalıp coşarken mutlak(a) Biz üzerinizde şâhid bulunuruz; Rabbinden ne yerde, ne gökte zerre miskâli –ve ondan ne daha küçük, ne daha büyük– hiçbir şey kaçmaz, hepsi bir kitâb-ı mübîndedir [apaçık bir kitâbdadır/kütükte kayıtlıdır].

62-64. Uyan ki, Allâh'ın evliyâsı[64] (Kıyâmet Günü güvendedir); ne üzerlerine korku vardır, ne de onlar mahzûn olurlar. Onlar ki, Allâh'a[65a] îmân etmişlerdir ve hep takvâ[65b] ile korunur dururlar.

Müjde onların, dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[66] da, âhirette de; –Allâh'ın kelimâtına tebdîl [değişme] yok–[67] o işte, fevz-i azîm [büyük başarı] o.

65. Ötekilerin lafları seni mahzûn etmesin; çünkü izzet hep Allâh'ındır. O, (söylediklerinin) hepsini işitiyor, (yaptıklarının) hepsini biliyor.

66-67. Uyan! Göklerde kim var, yerde kim varsa hep(si) Allâh'ındır. Allâh'tan başkasına tapan/[du'â eden]lar dahi şerîklerin [Allâh'a şirk koştukları ilâhların] teb'ası olmazlar, ancak zanna tebâiyyet ederler [tâbi olurlar] ve ancak kendi mızraklarıyla ölçer [indî faraziyelerde bulunur] yalan söylerler.[68] (Hâlbuki) O odur ki; içinde durup dinlenesiniz diye sizin için geceyi yaptı, gündüzü (ise) göz açıcı (kıldı).[69]

---

lafzına râcidir. Buna göre kelâmın takdîri şöyle olur: *Kur'ân'dan bir âyet okumayasın ki;* C) c/1. Bu zamîr, âyetteki *şe'n* [*hâl ve durum*] lafzına râcidir. O nedenle, kelâmın takdîri şöyle olur: *Ondan, yâni içinde bulunduğun hâl ve durumdan/içinde bulunduğun hâl ve duruma dâir her ne okusan;* c/2. *Ondan, yâni içinde bulunduğun hâl ve duruma dâir sana Kur'ânî bir hüküm okunacak olmasın ki,* yâhud *içinde bulunduğun hâl ve durum hakkında sana, tilâvet olunacak bir Kur'ânî buyruk inecek olmasın ki.* (E.Ö)

64 *Allâh'ın evliyâsı,* "Allâh'a dost olanlar, Allâh için dost olanlar, Allâh için icrâ-yı velâyet edenler" ma'nâlarına gelebilir. (IV/2730-2731)

65a • *Allâh'a* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

65b • *Hep takvâ ile korunur dururlar* yerine *ittikâ ederler* [*korunurlar*] denilmesi daha uygun olur. *Takvâ-ittikâ-muttakî* için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

66 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Bakara: 86, not: 108. (E.Ö)

67 Yâni, bu va'dlerin, müjdelerin değişmesi mümkün değildir. (IV/2732)

68 İndî farzıyyât/faraziyeler ve tahminler ile yalan söylemekten başka birşey yapmazlar. (IV/2734)

69 Yâni, gündüzü aydınlık yapmıştır ki; etrâfınızı görüp işlerinizi (rahatça) yapabilesiniz. (IV/2736)

Elbette bunda dinley(ip ders almak istey)ecek bir kavm için birçok âyet/lişâret]ler var.

68. Dediler ki: "Allâh veled [çocuk] edindi".[70]

Hâşâ o sübhâna,[71] [her türlü noksanlıktan uzak olan yüceler yücesi O], ğani [çocuk edinmekten de/çocuk sâhibi olmaktan da, her türlü ihtiyâcdan da münezzeh] O; göklerdeki ve yerdeki(lerin) hep(si) O'nun.

Elinizde ona [Allâh'ın çocuk edindiğine] dâir hiçbir burhân [delîl] yoktur. Allâh'a karşı ilmle isbat edemeyeceğiniz[72] şey(i)mi (O'na) isnâd ediyorsunuz?

69-70. De ki: "Elbette (o) yalanı (uydurup) Allâh'a (isnâd ve) iftirâ edenler[73] felâh bulmazlar".

(Onlarınki sâdece) dünyâda cüz'î bir zevk, sonra dönüşleri Bizedir; sonra Biz onlara, o küfrlerinden dolayı şiddetli[74] azâbı tattıracağız.

71-72. Hem, onlara Nûh'un kıssasını oku! (Nûh) bir vakit kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) duruşum ve Allâh'ın âyetlerini ihtâr edişim size ağır geliyorsa, bilin ki; ben Allâh'a (güvenip) dayanmışım. Artık siz ve şerîkleriniz [Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarınız] her ne yapacaksanız toplanıp bütün azminizle karar verin, –sonra yapacağınız, size hiçbir gam da teşkil etmesin– sonra hükmünüzü bana icrâ edin [uygulayın] ve elinizden gelirse, bana bir lahzâ [ân] göz de açtırmayın.

"Eğer (öğüdlerime) aldırmazsanız, ben de sizden bir ecr [ücret] istemedim (y)a! Benim ecrim [ücretim/

---

70 "Allâh oğul veyâ kız evlâd edindi" diye iftirâ ettiler. Müşrikler, "Melekler Allâh'ın kızları"; yehûdiler, "Üzeyr Allâh'ın oğlu"; hristiyanlar, "Mesîh [İsâ] Allâh'ın oğludur" dediler. (IV/2737)

71 •Meâl'de, *hâşâ o sübhâna* diye karşılık verilen *sübhânehû* lafzına, *O [Allâh] sübhândır [her türlü noksanlıktan münezzehtir]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

72 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *edemeyeceğiniz* şeklinde tam yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *edemeyeceğiz* şeklinde –eksik/tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

73 •Meâl'de, *yalanı Allâh'a iftirâ edenler* diye karşılık verilen *ellezîne yefterûne 'alellâhi'l-kezibe* ibâresinin, *Allâh üzerine o yalanı uyduranlar* veyâ *Uydurduğu o yalanı Allâh'a isnâd edenler* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. Aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33. (E.Ö)

74 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *şedîd* lafzına karşılık olarak, *şiddetli* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

mükâfâtım] ancak Allâh'adır ve ben O'nun birliğine[75] boyun eğen(lerden)/müslimînden olmakla emrolundum".[76]

73. Bunun üzerine yine o'nu tekzib etti/[yalanladı]ler, Biz de o'nu ve berâberindekileri gemide necâta [selâmete] çıkarıp bunları yeryüzünün halîfeleri kıldık, âyetlerimizi tekzib edenleri ise (suda/tûfânda) garkettik [boğduk]. Bak işte inzâr olunan/[uyarılan]ların âkıbeti nasıl oldu!

74. Sonra, o'nun [Nûh'un] arkasından birçok peygamberleri kavmlerine gönderdik, onlara (ap)açık (delîllerle)/mu'cizelerle[77a] vardılar,[77b] fakat önce 'yalan' dediklerine[78] bir türlü inanmak istemediler.

İşte Biz, tecâvüzü itiyâd [azgınlığı alışkanlık] ed(in)enlerin kalblerini böyle tab' ederiz [mühürleriz].

75-76. Sonra bunların arkasından Mûsâ ile Hârûn'u,[79] Fir'avn ve (onun ileri gelen) cemaatine[80] âyetlerimizle gönderdik, îmân (etmey)ı kibirlerine yediremediler[81] ve (çünkü günâha batmış) mücrim [suçlu] bir kavm idiler, tarafımızdan kendilerine hakk geldiği vakit, "Her hâlde [şübhesiz] bu açık bir sihr" dediler.

77. Mûsâ, "Yâ!.." dedi, "Size hakk

---

75 •Âyette, *O'nun birliğine* ibâresinin karşılığı yoktur. Ayrıca, "Allâh'ın birliğine boyun eğmek/teslîm olmak", uygun bir ifâde değildir. Krş. Yûnus: 84, not: 88. (E.Ö)

76 •Meâl'de, *Ve ben O'nun birliğine boyun eğen müslimînden olmakla emrolundum* diye tercüme edilen *ve umirtu en ekûne mine'l-müslimîn* ibâresini, "Ve ben (O'na/Allâh'a) teslîm olanlardan/kendini (O'na) teslîm edenlerden olmakla emrolundum" veyâ "Ve ben (O'na) teslîm olmakla emrolundum" şeklinde tercüme etmek daha uygun olur. (E.Ö)

77a •Meâl'de, *açık mu'cizeler* diye çevirilen kelime, *beyyinât*'tır [*beyyineler/açık delîller*'dir]. *Beyyinât* [*beyyineler*] için bkz. Beyyine: 1, not: 1. (E.Ö)

77b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vardılar* yerine *varıldı* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

78 •Meâl'de, *yalan dediklerine* diye çevirilen *bi-mâ kezzebû bihî* lafzına, *o yalanladıklarına* şeklinde karşılık vermek daha uygun olur. (E.Ö)

79 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Hârûn'u* yerine *Hârûn* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

80 •Meâl'de, *cemaat* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

81 •Meâl'de, *îmânı kibirlerine yediremediler* diye çevirilen *festekberû* ibâresi, *kibirlendiler/büyüklendiler/büyüklük tasladılar* anlamına gelir. (E.Ö)

gelince böylemi diyorsunuz?[82] Bu sihrmi? Hâlbuki sihrbazlar felâh[83] bulmazlar".

78. "Sen" dediler, "bizi, atalarımızı üzerinde bulduğumuz yoldan çeviresin de, bu yerde devlet ikinizin olsun diyemi geldin?! Biz ikinize de inan(ıp îmân ed)amayız".[84]

79. Fir'avn da, "Bana bütün bilgiç (ve usta) sihrbazları getirin!" dedi.

80. Bunun üzerine sihrbazlar geldiği vakit Mûsâ onlara, "Ne ortaya atacaksanız siz atın!" dedi.

81-82. Vaktâ [ne zamân] ki (sihrbazlar ip ve sopalarını ortaya) at(ıp sihrlerini yap)tılar, Mûsâ, "Bu sizin yaptığınız" dedi, "sihr(den başka birşey değil); her hâlde [elbette] Allâh onu ibtâl edecek, her hâlde [doğrusu] Allâh müfsid/[fesâdçı kimse]lerin ameline salâh vermez.[85] Allâh kelimâtıyla [sözleriyle, hüküm ve takdîriyle] hakkı ihkak [açığa çıkarıp takviye] edecek,[86] isterse (günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler hoşlanmasınlar".

83. Hâsılı, Fir'avn ve (kendi) cemiyet(ler)inin[87] [ileri gelenlerinin] belâsı [baskı, zulüm ve işkence yapması] korkusundan ibtida [başlangıçta] Mûsâ'ya, kavminin bir zürriyetinden başka îmân eden olmadı; çünkü Fir'avn o yerde çok üstûn, (çok güçlüy)dü ve çok aşırı giden(lerdendi)/müfsidlerdendi.

84. Mûsâ da, "Ey kavmim! Siz gerçekten Allâh'a îmân ettinizse, O'nun birliğine ihlâs ile teslîm olmuş(larsanız)/müslimlerseniz,[88] artık O'na itimâd edin!" dedi.

---

82 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *diyorsunuz* yerine *yapıyorsunuz* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

83 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

84 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *inanamayız* yerine *inanmayız* yazılmıştır; ki bu daha uygundur. (E.Ö)

85 •"Doğrusu Allâh fesâdçıların işini yoluna koymaz". (E.Ö)

86 •Allâh, kelimeleri [sözleri/hüküm ve takdîri] ile hakkı açığa çıkaracak... (E.Ö)

87 •Meâl'de, *Fir'avn ve cemiyetinin* diye çevirilen *fir'avne ve meleihim* ibâresine, *Fir'avn'ın ve kendilerinin* [*kendi kavmlerinin/İsrâîloğulları'nın*] *melesinin* [*ileri gelenlerinin*] diye karşılık verilmesi gerekir. Çünkü bu âyetteki *fir'avne ve meleihim* [*Fir'avn ve kendilerinin melesi*] lafzı, A'râf: 103, Yûnus: 75, Mü'minûn: 46, Kasas: 32 ve Zuhruf: 46'daki *fir'avne ve meleihî* [*Fir'avn ve onun melesi*] ile Yûnus: 88'deki *fir'avne ve meleehu* [*Fir'avn ve onun melesi*] lafzından farklıdır. (E.Ö)

88 •Meâl'de, *O'nun birliğine ihlâs ile teslîm olmuş müslimlerseniz* diye çevirilen

85-86. Onlar da, "Biz Allâh'a (tevekkül ve) itimâd ettik" (diye cevâb verdiler, ardından da,) "Yâ Rabbenâ![89] Bizi o zâlim kavmin fitnesine düşürme [baskı ve zulmüne ma'rûz bırakma] ve rahmetinle bizi o kâfir kavmden kurtar!" dediler.

87. Biz ise Mûsâ'ya ve kardeşine şu vahyi verdik: "Kavminiz için Mısr'da birtakım evler ihzâr edin [hazırlayın] ve evlerinizi kıble tarafına yapın ve namaz kılın; hem de mü'minleri tebşir eyle [müjdele]!"

88. Mûsâ, "Yâ Rabb![90] dedi, "Sen Fir'avn'a ve (ileri gelen) cemiyetine[91] dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[92] bir zînet [süs] ve haşmet ve nice nice mallar[93a] verdin; yolundan sap-

---

in kuntum müslimîn ibâresi, *Eğer (Allâh'a) teslîm olmuş kimselerseniz;* yâhud *Eğer kendinizi (Allâh'a) teslîm eden kimselerseniz* ma'nâsına gelir. Zîrâ, ibârede ne Allâh'ın birliğinden, ne de ihlâs'tan bahis vardır. Ayrıca, Allâh'ın birliğine değil, Allâh'a teslîm olunur. Ve ayrıca krş. Yûnus: 72. (E.Ö)

89 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

90 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye çevirilen *rabbenâ* kelimesine, *Rabbimiz* şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)
•Ayrıca Meâl'de, *...yolundan saptırsınlar diyemi yâ Rabb?!* şeklinde karşılık verilen *rabbenâ li-yudillû 'an-sebîlike* ibâresine, "Rabbimiz! Buna rağmen, (şükretmiyorlar da, insânları) Senin yolundan saptırıyorlar" veyâ "Öyleyken Rabbimiz, (şükredecekleri yerde, hem kendileri sapıyor, hem de başkalarını) Senin yolundan saptırıyorlar" veyâ "Rabbimiz! Bunun neticesi olarak Senin yolundan (sapıyor ve) saptırıyorlar" diye karşılık verilmesi daha uygun olur. Zîrâ, hem *li-yudillû* lafzındaki *lâm* [*li* takısı], –tıpkı Kasas: 8'de olduğu gibi– *lâmu'l-'âkıbe* [*sonuç bildiren lâm*] olup *...içinmi* veyâ *...diyemi* anlamına gelmez; hem de Mûsâ'nın (a.s), "Sen Fir'avn'a ve onun melesine dünyâ [süflî/yakın] hayâtta bir zînet ve mallar verdin; Senin yolundan saptırsınlar diyemi?!" şeklinde Allâh'a hesâb sorar tarzda konuşmuş olduğu düşünülemez. (E.Ö)

91 •Meâl'de, *cemiyet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

92 *Dünyâ,* "en yakın" yâhud "pek alçak/düşük" ma'nâsına bir sıfattır. Bu durumda, *hayât-ı dünyâ* terkibi, "dünyâ hayâtı" değil, dünyâ denilen *süflî/alçak hayât* yâhud içinde bulunulması itibârîyle *en yakın hayât* demek olur. (I/402-403)

93a •Meâl'de, *Bir zînet ve haşmet ve nice nice mallar* diye karşılık verilen *zîneten ve emvâlen* ibâresine, *zînet* [*görkem/haşmet*] *ve mallar* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

tırsınlar diyemi yâ Rabb?![93b] Yâ Rabb![93c] Mallarını sil-süpür ve kalblerini şiddetle sık; (çün)ki o elîm [acı] azâbı görmedikçe îmân etmeyecekler".

89. (Allâh,) "Peki" buyurdu, "du'ânız kabûl olundu. Siz yine istikâmet (üzere dosdoğru hareket etmek)te devâm edin ve kendini bilmeyenlerin mesleğine [yoluna] uymayın!"

90. Derken Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı], denizi (yarıp) geçirdik, derhal Fir'avn askerleriyle –ta'kîb ve taarruz için– arkalarına düştü, nihâyet gark kendini derdest edince [boğulacağı ân], "İnandım, hakîkat(en) Benî-İsrâîl'in [İsrâîloğulları'nın] îmân ettiğinden başka ilâh yok; ben de O'na teslîm olanlardanım" dedi.

91-92. "Yâ!.. Şimdi (îmân edip teslîm oluyorsun) ha?! Hâlbuki bundan evvel isyân etmiştin, müfsid/[fesâdçı kimselerden idin. Biz de bugün seni bedeninle bir tepeye atacağız ki, arkandan geleceklere bir ibret olasın".

Maamâfih [böyle iken] insânların bir çoğu âyetlerimizden cidden ğâfildirler.

93. Filhakîka [hakîkaten] Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] cidden güzel bir yurda yerleştirdik ve hoş ni'metlerden merzûk kıldık [rızklandırdık], nihâyet ihtilâf etmeleri de, kendilerine ilm geldikten sonra oldu. Şübhe yok ki o ihtilâf edip durdukları şeylerde, Rabbin Kıyâmet Günü aralarında hükmünü verecek.

94-95. Şimdi şu[94] sana indirdiğimiz şeylerde –bilfarz– şekk [şübhe] edecek olursan, senden evvel Kitâb okuyanlara sor; kasem [yemîn] olsun ki sana[95] Rabbinden hakk gel-

---

93b •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesi, *Rabbimiz* anlamına gelir. (E.Ö)

93c •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

94 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *–şın* harfinin noktaları unutulduğundan– *şu* yerine *su* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

95 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *İndirdiğimiz şeylerde –bilfarz– şekk edecek olursan, senden evvel Kitâb okuyanlara sor; kasem olsun ki sana* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

Bu âyet, yukarıdaki kıssaların doğruluk ve hakkânîyyetini te'yid ile risâlet-i Muhammediyye'yi te'kid ve takviye siyâkındadır. Ma'lûm ya farz, ne vukûu ne de imkânı icab edeceğinden, burada da ne şekk ne de suâl vâkidir. (IV/2744)

di, sakın şübhe edenlerden olma ve sakın Allâh'ın âyetlerini tekzib eden/[yalanlayan]lerden olma ki, hüsrâna düşenlerden olmayasın.

96-98. Hakîkat (şu ki,) aleyhlerinde Rabbinin (azâb) kelimesi [sözü] hakk olmuş olanlar îmâna gelmezler, –velevse kendilerine her (türlü) âyet [mu'cize] gelmiş olsun– tâ o elîm [acı] azâbı görecekleri âna[96] kadar.

Fakat (keşke azâbın gelip çattığı) o vakit, îmân edip de îmânları kendilerine fayda vermiş bir memleket olsa idi. Ancak Yûnus'un kavmi (azâba çarptırılacaklarını anlayıp) îmân ettikleri vakit, dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[97] o rüsva(y)lık azâbını kendilerinden aç(ıp kaldır)mış ve bir zamâna kadar onlan (ni'metlerden) müstefîd etmiş [istifâde ettirmiş] idik.

99-100. Eğer Rabbin dilese idi, yeryüzünde kim varsa hepsi topyekün îmân ederlerdi. O hâlde insânları, hep(si) mü'min olsunlar diye senmi ikrah edeceksin [zorlayacaksın]?! Allâh'ın izni olmadıkça hiçbir nefs [kimse] için îmân edebilmek (ihtimâli) yoktur ve (Allâh) akıllarını hüsn-i isti'mâl etmeyenleri [doğru kullanmayanları] o pislik içinde bırakır.

101-102. De ki: "Bakın! Göklerde, yerde neler var!"

Fakat o âyetler, o inzâr/[uyarı]lar îmân etmeyecek bir kavme ne fayda verir!? Onun için, onlar sırf kendilerinden evvel geçenlerin (o acıklı) günleri gibi bir gün gözlerler.

De ki: "Gözleyin, ben de sizinle berâber gözleyenlerdenim".

103. Sonra (o acıklı azâb geldiğinde) resûllerimizi ve îmân edenleri kurtarırız. Biz böyle uhdemiz/[üzerimiz]de bir hakk olarak mü'minleri kurtarırız.

104. De ki: "Ey insânlar! Eğer benim dînimde(n) şekk [şübhe] ediyorsanız, haberiniz olsun ki, ben sizin Allâh'tan başka taptıklarınıza tapmam, velâkin ben sizin canınızı alacak olan Allâh'a kulluk ederim ve ben şöyle emrolundum ki, mü'minlerden olayım".[98a]

105-106. Hem sırf hakka müteveccih/hanîf[98b] olarak dîne yüz tut [yönel] ve sakın müşriklerden olma ve

96 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âna* yerine *güne* yazılmıştır; fakat ma'nâ açısından aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

97 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

98a •"Ben mü'minlerden olmakla emrolundum" veyâ "Bana mü'minlerden olmam emredildi". (E.Ö)

98b *Hanîf*, "dalâletten istikâmete, çarpıklıktan doğruluğa yönelen, eğriliği bırakıp

Allâh'ın mâsivâsından [hâricindekilerden] sana, kendi kendine ne menfaat ve ne mazarrat [zarâr] yapamayacak şeylere perestiş [du'â ve ibâdet] etme, eğer edersen, o hâlde sen şübhesiz nefsine zulmedenlerden olursun.

107. Ve eğer Allâh sana bir keder dokunduracak olursa onu, O'ndan başka açacak [giderecek] yoktur ve eğer O sana bir hayr murâd ederse, o vakit de O'nun fazl (ve ihsân)ını reddedecek [engelleyecek] yoktur; O onu kullarından dilediğine nasîb eder. O öyle ğafûr [bağışlayıcı], öyle rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.

108. "Ey insânlar! İşte Rabbinizden size hakk geldi. Artık hidâyeti[99] kabûl eden, kendi nefsi için [kendi lehine] kabûl etmiş olur, sapkınlık eden de kendi aleyhine sapmış olur ve ben sizin üzerinize vekîl değilim" de (ey Muhammed)!

109. Ve (sana gelince, sen sâdece) sana ne vahyolunuyorsa ona tâbi ol ve sabret, tâ ki Allâh hükmünü versin. Hâkimlerin [hüküm verenlerin] en hayrlısı O'dur.

---

doğrusuna giden" demektir. Örfte, İbrâhîm milletine [dînine/yoluna] isim olmuştur, ki "başka dînlerden, bâtıl [sahte] ilâhlardan yüzçevirip yalnızca tek ve bir Allâh'a yönelen *muvahhid*" demektir. (VI/3822)

99 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

11. HÛD SÛRESİ

MEKKÎ, 123 ÂYET

§

Adını –50-60. âyetlerinde zikredilen– Hûd (a.s) ve toplumuna ilişkin kıssadan alan sûrenin ana tema'sı, Allâh'ın irâdesinin, peygamberleri vâsıtasıyla vahyedildiği hakîkati ve nübüvvet olgusunun önceki toplumlardaki tezâhürü olup bu bağlamda şu uyarı yapılmaktadır: Şirkten vazgeçip yalnızca Allâh'a ibâdet edin; Resûlullâh'a (s.a) itaat edin; öteki dünyâda hesâbın kaçınılmazlığı inancı mihverinde bir hayât sürün.
Yûnus sûresi'nde kısaca değinilen geçmiş resûllere-nebilere ilişkin kıssaların ba'zıları bu sûrede mufassal olarak işlenmektedir. Muhtevâsının da te'yid ettiği gibi *Hûd sûresi*, Mekke'de –büyük bir ihtimâlle *Yûnus sûresi*'yle aynı dönemde– nâzil olmuştur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-4. *Elif-Lâm-Râ.*
(Bu,) bir hakîm-i habîrin[1] [her şeyden haberdar olan hikmet sâhibinin] ledünnünden [tarafından] âyetleri ihkâm edilmiş,[2] sonra da tafsîl [bölümlere ayırılıp apaçık izah] olunmuş[3] bir kitâb (olarak gönderilmiştir. Gönderiliş amacı da) şöyle

1 •Matbu nüsha'da *hakîm-i habîrin* [*her şeyden haberdar olan hakîmin/hikme sâhibinin*] şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da *hakîm(in* [*hikmet sâhibi(nin)*], *habîrin* [*her şeyden haberdar olanın*] şeklinde yazılmıştır ki bu, aslına daha uygundur. *Hakîm* kelimesi için bkz. Tevbe: 40, not: 54; Bakara: 220, not: 298. *Habîr* kelimesi için bkz. En'âm: 18, not: 19. (E.Ö)

2 Âyetleri her türlü eksiklik ve bozukluktan korunmuş, bozulma ihtimâli yok, gâyet sağlam ve muntazam veyâ hikem-i beliğayı muhtevî, nizâm-ı hikmetle manzum kılınmış... (IV/2751)

3 "Bir şeyi kısım kısım yapıp belirli bölümlere ayırmaya ve açıklama"ya, *tafsîl* denir. (IV/2751)

ki: Allâh'tan başkasına kul olmayın [ibâdet etmeyin]!
(Ey Muhammed de ki:) "Ben size O'nun tarafından tebşir [müjdelemek] ve inzâr [uyarmak] için gönderilmiş bir peygamberim. Hem, Rabbinizin mağfiretini isteyin, sonra O'na tevbe edin ki sizi bir müsemmâ ecele [belirli bir süreye] kadar güzel bir sûrette yaşatsın[4a] [güzel bir istifâde ile istifâde ettirsin] ve her fazl [erdem] sâhibine fazlını(n/erdeminin karşılığını) versin.[4b]
"Ve eğer (şu emrolunan tevhid, istiğfar ve tevbeden) yüzçevirirseniz, haberiniz olsun ki, ben size büyük bir günün azâbın(ın gelip çatmasın)dan korkarım. Hep dönümünüz Allâh'adır, O ise her şeye kadîr/[güç yetiren]dir".

5. Bak ammâ, onlar O'ndan gizlenmek için göğüslerini büküyorlar[5] [hakktan yan çizip kaçınıyorlar/hakîkate kulak tıkıyorlar]. Evet ammâ onlar örtülerine bürünürlerken O, onların neyi gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir; çünkü O bütün sînelerin künhünü bilir.

6. Yerde hiçbir debelenen [canlı] de yoktur ki, rızkı Allâh'a âit olmasın; O onun karâr ettiği [durduğu] yeri de bilir, emânet bulunduğu yeri de;[6] hepsi açık bir kitâbda/[levh-i mahfuzda yazılı]dır.

7. Hem O odur ki, gökleri ve yeri altı gün/[vakit]de[7a] yarattı; –arşı su

---

4a •Meâl'de, *sizi güzel bir sûrette yaşatsın* diye karşılık verilen *yümetti'kum metâ'an hasenen* ibâresine Tefsîr'de, *sizi güzel bir temettu ile müstefid etsin* [güzel bir istifâde ile istifâde ettirsin] karşılığı verilmiştir (IV/2753); ki bu, lafza daha uygundur. (E.Ö)

4b Tâat ve amelde daha ziyâdesini yapan veyâ mükellef olduğundan fazla nâfilelerle Allâh'a yaklaşmaya çalışan veyâ vazifesinden fazla sa'y ve mücâhedeyle –Allâh için– Allâh'ın kullarının menfaatlerine hizmet eden fazilet sâhiblerine mükâfâtını versin. (IV/2754)

5 *Allâh'tan gizlenmek için göğüs bükmek*, "hakktan yan çizip kaçınmak" ma'nâsınadır. *Göğüs bükmek* ta'bîri, "münâfıklık etmek"ten de kinâye olabilir. (IV/2755)

6 Durduğu yeri de, gezdiği yeri de, sulb'ü de, rahimi de, yatağını da, öleceği yeri veyâ vakti de bilir. (IV/2758)

7a Müfessirlerin ba'zısı bu *altı yevm'i/gün'ü*, "dünyâ günleri" olarak telakki etmişlerdir. Fakat henüz arz ve güneşin bulunmadığı yaratılış sırasında bu ma'nâ ile bir "gün" tasavvur olunamayacağı bedihi ve Kur'ân'ın birçok yerinde olduğu gibi *yevm*'in [*gün*'ün], "vakit" ma'nâsına geldiği de lisânen ma'lûm bulunduğundan, burada da *altı gün*'ün, "altı vakit" ma'nâsıyla tefsîr edilmesi lâzım geldiği birçok müfessir tarafından ihtâr edilmiştir. Bunun miktârının ise, ma'lûm

üstünde idi–[7b] hanginiz daha güzel amel yapacaksınız diye sizi imtihân meydanına çıkarmak için.[7c] Böyle iken, alimallâh "Siz öldükten sonra ba'solunacaksınız" [diriltileceksiniz] dersen, küfredenler[8] mutlak(a) şöyle derler: "Bu apaçık bir aldatmadan [sihrden] başka birşey değil".

8. Ve eğer ilerideki sayılı bir müddete kadar kendilerinden azâbı te'hir edersek, o vakit de mutlak(a) şöyle derler: "Onu(n hemen vukûbulmasını) ne menediyor?"[9]

O (azâb) onlara geleceği gün, kendilerinden çevrilecek değildir ve istihzâ [alay] ettikleri şey kendilerini sar(ıp kuşat)mış bulunacaktır.

9-10. Ve şâyet insâna tarafımızdan bir rahmet tattırır, sonra da onu ondan alıverirsek, şübhesiz ki o çok me'yustur [ümidsizdir], nankördür.[10] Ve şâyet ona dokunan bir (sıkıntı

---

olan güne müsavi veyâ ondan kısa ya da uzun olması mümkündür. (III/2172 ve kr. A'râf: 54)

7b Esamm'ın Tefsîr'inde, "Arşın su üzerinde olması, semânın arz üzerinde olması kabilindendir, ittisal tarîkiyle [bitişme yoluyla] değildir" denilmiştir. (IV/2758) Ebû Müslim el-İsfehânî burada *arş*'ı, masdar olmak üzere *binâ* ma'nâsına hamlederek, *Binâsı su üzerinde idi* [*binâsını su üzerine kurdu*] diye te'vîl eylemiştir ki, "Allâh'ın semâvât u arzı [gökler ve yeri] binâ etmesi, su üzerine vâki oldu" demektir.

Fakat benim anlayışıma göre, *Arşı su üstünde idi* ifâdesi, *...Sonra arş üzerine istivâ buyurdu* (A'râf: 54) âyetine mukâbil olarak düşünülüp mütâlaa edilmesi gerekir. İkisinde de *arş*, meşhur olan *taht* ma'nâsından alınmış olarak, "hâkimiyyet/egemenlik ve saltanat"tan kinâyedir. Ve *...Sonra arş üzerine istivâ buyurdu* mukâbilinde "arşın su üzerinde olması" da, istivâ'ya mukâbil cereyân'dan kinâyedir. (IV/2759)

7c •Meâl'de, *sizi imtihân meydanına çıkarmak için* diye çevirilen *li-yebluvekum* ibâresinin tam karşılığı, *sizi belâlandırmak* [*denemek/imtihân etmek*] *için* şeklindedir. (E.Ö)

8 "Ni'meti örtmek/nankörlük" demek olan *küfr*, şer'an îmân'ın zıddı olan *îmânsızlık*'tır (I/207). *Küfr*, "îmân'ın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

9 Allâh kâfirlere azâb edecekse neden etmiyor; o azâbı engelleyen nedir?! (IV/2763)

10 İlerisi hakkında bütün ümidlerini yitirir; "Allâh yine verir" demez, geçmişi hemen unutur, şükretmez, büsbütün nankör kesilir, verilen ni'metlerin tümünü inkâra kadar gider, tevbe ve istiğfâr hatırına gelmez. (IV/2767)

ve) zarûretten sonra bir saadet tattırıverirsek, "Her hâlde [doğrusu] benden bütün seyyiât [kötülükler] gitti" der ve şübhesiz (o), sevinir, övünür.

11. Ancak her iki hâlde (de) sabredip sâlih sâlih ameller işleyenler başka! İşte onlar için bir mağfiret ve büyük bir ecr [mükâfât] var.

12-14. Şimdi ihtimâl ki sen, "O'na bir hazine indirilse ya!" veyâ "Berâberinde bir melek gelse ya!" diyorlar diye göğsün daralarak sana vahyolunanın ba'zısını bu sebeble[11] terked(ip onlara okumaktan vazgeç)ecek olursun.

Fakat (unutma ki,) sen sırf bir nezîrsin [uyarıcısın], Allâh ise her şeye karşı vekîl.[12a]

Yoksa, "Onu, (Muhammed) kendi uydurdu"mu diyorlar?[12b]

"Öyle ise" de, "haydin onun gibi uydurma on sûre getirin, –Allâh'tan başka gücünüzün yettiğini de çağırın– eğer doğru söylüyorsanız bunu yaparsınız".[13a]

Yok eğer bunun üzerine size cevâb veremedilerse[13b] artık bilin ki, o [Kur'ân], ancak Allâh'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl, artık (kendinizi, Allâh'ın irâdesine) teslîm ediyor(sunuz)/müslüman oluyorsunuz değilmi?

15-16. Herkim dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı[14] ve zîneti/[süsü]ni murâd ederse, Biz onlara amellerini(n karşılığını) dünyâda tamâmen öderiz ve bu bab/[husûs]da kendilerine densiz/[hakksız]lik yapılmaz. Fakat onlar âhirette öyle olurlar ki, kendilerine ateşten başka birşey yoktur ve orada, (dünyâda) işledikleri bütün iyilikler heder olmuştur ve bütün yaptıkları boştur.

17. Ya onlara benzermi artık o kim(se ki), Rabbinden bir beyyine [açık bir delîl: akıl ve izan] üzerinde bulunmuş,[15] hem bunu O'ndan

---

11 •Âyette, *bu sebeble* ibâresinin karşılığı yoktur. Zâten gerek de yoktur. (E.Ö)

12a Her husûsta Allâh'a tevekkül ve itimâd et, O seni korur. (IV/2769)

12b •Bu cümle, şöyle de tercüme edilebilir: *Bu sebeble* (veyâ: *Buna rağmen/Yine de/Böyle olduğu hâlde*) *onlar, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar.* Krş. Hûd: 35; Bakara: 133, not: 182; Yûnus: 38, not: 51; Enbiyâ: 21, 24; Secde: 3, not: 2. (E.Ö)

13a •Âyette, *bunu yaparsınız* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

13b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veremedilerse* yerine *vermedilerse* yazılmıştır. (E.Ö)

14 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

15 *Rabbinden bir beyyine üzerinde olan;* yâni, akıl ve izanı bulunan... (IV/2773)

(gelen) bir şâhid [Kur'ân] ta'kîb ediyor, hem de önünden (geçmiş bulunan ve kendisine şâhidlik eden) –bir imâm [rehber] ve rahmet (ü mükâfât sebebi) olarak– Mûsâ'nın Kitâbı var?!

(Ardında ve önünde böyle iki mukaddes şâhidi bulunan Muhammed ve ashâbı, evet) işte bunlar ona îmân ederler; hiziblerden [fırkalardan] herkim de o (Kur'â)na küfrederse,[16] artık ateş onun mev'ididir [gideceği yerdir].

Sakın bu (vahyin hakk olduğu ve Rabbinden geldiği husûsu)nda şübheye düşme; çünkü bu hakktır, Rabbindendir; velâkin nâsın [insânların] ekserisi îmâna gelmezler.

18-20. Hem bir yalanı (uydurup) Allâh'a (isnâd ve) iftirâ edenden[17] daha zâlim kim olabilir?! Bunlar Rabb'lerine arzolunacak/[sunulacak]lar, şâhidler de şöyle diyecekler: "Ta [işte] şunlar Rabb'lerine karşı yalan söyleyenler".

Haberiniz olsun Allâh'ın la'neti zâlimler üstüne; onlar ki, Allâh yolundan menederler ve onu eğriltmek isterler, hem de âhireti onlar münkirdirler [inkâr ederler]. Bunlar arz/[yeryüzün]da (Allâh'ı) âciz bırakacak değillerdir, kendilerini Allâh'tan kurtaracak bir hâmileri de yoktur.[18] Onlara azâb katlanacaktır; (zîrâ) hem (hakkı) işitmeye tahammül edemiyorlardı, hem de (hakkın işâretlerini) görmüyorlardı.[19]

21-22. İşte bunlar kendilerine yazık etmiş kimselerdir ve o –(Allâh'a) iftirâ ettikleri–[20] uydurma (ilâh)ları hep kendilerinden kaybolup gitmişlerdir. Şübhe yok, bunlar âhi-

16 •*Küfr* kelimesi için bkz. Hûd: 7, not: 8. (E.Ö)

17 •Meâl'de, *Bir yalanı Allâh'a iftirâ edenden...* diye tercüme edilen *meni'fterâ 'alellâhi keziben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uydurandan* veyâ *Allâh'a herhangi bir yalan isnâd edenden* veyâ *(Uydurduğu/uydurulmuş) bir yalanı Allâh'a isnâd edenden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; Zümer: 32 ve 60. (E.Ö)

18 •Meâl'de, *Kendilerini Allâh'tan kurtaracak bir hâmileri de yoktur* diye çevirilen *mâ kâne lehum min-dûnillâhi min-evliyâe* ibâresinin, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın başka yerlerde tercüme ettiği gibi– *Kendileri için Allâh'ın dûnundan [berisinden/altından/aşağısından, Allâh'tan başka] evliyâ [dostlar/yakınlar/hâmiler] da yoktur* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. Krş. Kehf: 43. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hem de görmüyorlardı* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

20 •Âyette, *iftirâ ettikleri* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

rette en ziyâde hüsrân çeke(cek o-la)n (kimse)lerdir.

23. Fakat îmân edip sâlih sâlih a-meller yapanlar(a)[21] ve mevlâlarına edeb ve itmi'nân ile itaatkâr olan-lar(a[22] gelince), işte bunlar ashâb-ı cennet; (ve) hep orada muhalled/ [kalıcı-ebedî]dirler.

24. Bu iki fırkanın meseli, kör ve sağır ile gören ve işiten(in durumu) gibidir, hiç bunlar müsavi [bir/eşit] olurlarmı?! Artık düşünmezmisiniz?

25-26. Celâlim hakkı için, vaktiyle Nûh'u kavmine gönderdik, şöyle di-ye ki: "Haberiniz olsun, ben size a-zâbın sebeblerini ve halâsın [azâb-dan kurtuluşun] yolunu beyân eden bir nezîrim[23a] [uyarıcıyım]. Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin! Cidden ben size elîm [acı] bir günün azâ-bın(ın gelip çatmasın)dan korkuyo-rum".

27. Buna karşı kavminden küfre-den cumhur-cemaat[23b] dediler ki: "Biz seni, ancak bizim gibi bir be-şer görüyoruz ve sana tâbi olanlan da ilk nazarda en aşağılıklarımızdan ibâret görüyoruz. Sizin bize (karşı) fazla bir meziyetinizi de görmüyo-ruz, hattâ sizi zannediyoruz ki, ya-lancılarsınız".

28. (Nûh,) "Ey kavmim!" dedi, "Söy-leyin bakayım reyiniz [görüşünüz] nedir? Eğer ben Rabbimden [bir bey-yine]/açık bir burhân üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet bah-şetmiş de size onu görecek göz ve-rilmemiş ise, biz size onu istemedi-ğiniz hâlde ilzâmmı edeceğiz [zor-lamı kabûl ettireceğiz]?!"

29-30. (Nûh sözlerini şöyle sürdür-dü:) "Hem ey kavmim! Buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, be-nim ecrim [mükâfâtım] ancak Allâ-h'a âittir ve ben o îmân edenleri (ya-nımdan) kovacak değilim, elbette onlar Rabb'lerine kavuşacaklar, ve-lâkin ben sizi câhillik eder bir kavm (olarak) görüyorum. Hem ey kav-mim! Ben onları (yanımdan) kovar-sam Allâh'tan beni kim kurtaracak?! Artık bir düşünmezmisiniz?"

---

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yapanlar* yerine *yaparlar* şeklinde –tashihli– ya-zılmıştır. (E.Ö)

22 •Veyâ, "Huşû ve tevâzu ile Rabb'lerine bağlananlara..." (E.Ö)

23a •Meâl'de, *Haberiniz olsun, ben size azâbın sebeblerini ve halâsın yolunu be-yân eden bir nezîrim* şeklinde çevirilen *innî lekum nezîrun mübînun* ibâresi-ne, *Kuşkusuz ben size/sizin için apaçık bir nezîrim [uyarıcıyım]* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

23b •Meâl'de, *cumhur cemaat* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

31. (Sonra da sözünü şöyle bağladı:) "Ben size ne 'Allâh'ın hazineleri benim yanımda', ne de 'Ğaybı bilirim' demiyorum, 'Ben bir meleğim' de demiyorum. O sizin gözlerinizin horladıkları (kimseler) hakkında, 'Allâh onlara hiçbir hayr vermez' de demem; –onların içlerindekini en iyi bilen Allâh'tır– (eğer öyle birşey diyecek olursam) ben o hâlde zâlimlerden olmuş olurum".

32. (Kavminin ileri gelenleri,) "Ey Nûh!" dediler, "Cidden biz(iml)e mücâdele ettin, cidâlimizde çok ileri de gittin;[24] de haydi bizi tehdid edip durduğun azâbı getir de görelim, (eğer iddiânda) sâdık/[doğrulardan isen".

33-34. (Nûh,) "Onu" dedi, "ancak Allâh getirir dilerse ve siz O'nu[25] âciz bırakacak değilsiniz.[26] Ben size nasihat etmek[27a] istemiş isem [size hayrhah davransam/sizin iyiliğinizi istesem] de, –Allâh sizi helâk[27b] etmek murâd ediyorsa– benim nasihatım[27c] [hayrhah davranmam/iyiliğinizi istemem] size fayda da vermez. Rabbiniz O ve siz nihâyet O'na irca' edilecek/[döndürülecek]siniz".

35. –Yoksa, "(Muhammed) onu uydurdu"mu diyorlar?

---

24 •"Bizimle tartıştın, hem de bunu gereksiz yere uzattın/çok ileri götürdün". (E.Ö)

25 •Âyette, *O'nu* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

26 •Bu âyette [Hûd: 33], *Ve siz O'nu âciz bırakacak değilsiniz* diye çevirilen *ve mâ entum bi-mu'cizîn* ibâresi, En'âm: 134'te *Siz onun önüne geçemezsiniz;* Yûnus: 53'te *Ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız;* 'Ankebût: 22'de *Siz de âciz bırakacak değilsiniz;* Şûrâ: 31'de *Siz âciz bırakacak değilsiniz* şeklinde tercüme edilerek, ayn ayrı beş âyette geçen aynı ibâreye beş farklı karşılık verilmiştir. (E.Ö)

27a •Meâl'de, *nasihat etmek* diye çevirilen *nasaha* fiili için bkz. Yûsuf: 11, not: 16; A'râf: 21; 62, not: 69; 68, not: 76; 79 ve 93; Tevbe: 91, not: 107; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

27b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *helâk* kelimesi yoktur. (E.Ö)
•Ayrıca Meâl'de, *Sizi helâk etmek...* diye tercüme edilen *yuğviyekum* ibâresine, *sizi iğva etmek/azdırmak...* veyâ *sizi azgınlık/taşkınlık içinde bırakmak, (dolayısıyla da cezâlandırmak/helâk etmek)...* şeklinde karşılık verilmesi mümkündür. (E.Ö)

27c •Meâl'de, *nasihatim* diye tercüme edilen *nasaha* fiili için bkz. Yûsuf: 11, not: 16; A'râf: 21; 62, not: 69; 68, not: 76; 79 ve 93; Tevbe: 91, not: 107; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

(Ey Resûl) de ki: "Eğer onu[28] [Kur'ân'ı] uydurdumsa, vebâlim[29] benim boynumadır. Hâlbuki ben sizin yüklendiğiniz vebâlden berîyim [uzağım]".–[30]

36-37. Bir de Nûh'a vahyolunmuştu ki: "Haberin olsun,[31] kavminden, îmân etmiş olanlardan maada [başka] hiç biri îmân etmeyecek, onun için her ne yaparlarsa gam yeme de, Bizim nezâretimiz altında[32a] ve vahyimiz dâiresinde (bir) gemi yap! Hem o zulmedenler hakkında Bana hitâb etme; çünkü onlar (suda/tûfânda) garkedilecekler [boğulacaklar]".

38-39. (Nûh) gemiyi[32b] yapıyordu, kavminden herhangi bir gürûh[32c] da yanından geçtikçe, ("Bu gemiyi hangi suda yüzdüreceksin?!" diye) o'nunla eğleniyorlardı.

(O da onlara) dedi (ki: "Siz şimdi) bizimle eğleniyorsanız,[33] (yakında) biz de sizi(nle)[34] –sizin eğlendiğiniz gibi– eğleneceğiz. İlerde bileceksiniz kime rüsvay edecek azâb gelecek ve daimî azâb (kimin) başına inecek!"

---

28 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

29 •Meâl'de, *vebâli* diye çevirilen *icrâmî* lafzı, *vebâlim/cürmüm* [*suçum*] anlamına geldiğinden, *vebâli* kelimesini *vebâlim* yaptık. (E.Ö)

30 •Resûlullâh'a (s.a) hitâb eden bu âyet, Nûh kıssasının arasma yerleştirilen bir ara-söz niteliğindedir. (E.Ö)

31 •Meâl'de, *haberin olsun* diye çevirilen *inne* edatına, bağlama göre farklı karşılıklar verilebilir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *inne* edatına verdiği karşılıklar için bkz. Bakara: 30, not: 36. (E.Ö)

32a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *altında* kelimesi yoktur. (E.Ö)

32b Hz. Nûh'un gemisinin evsafı/vasıfları (eni, boyu, uzunluğu, yüksekliği, hangi malzemelerden yapıldığı, kaç anbarlı olduğu) hakkında ba'zı sözler nakledilmişse de, bu gibi tafsilâta girişmek beyhûde, doğrusunu ta'yîn ve tesbit etmek ise imkânsızdır. (IV/2780)

32c •Meâl'de, *herhangi bir gürûh* diye tercüme edilen *mele* [*ileri gelenler/eşraf/bir rey* [*görüş/fikir/maksad*] *üzerine toplanıp debdebeleri gözleri, kıymetleri gönülleri dolduran cemaat*] kelimesi için bkz. Bakara: 246, not: 334. (E.Ö)

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eğleniyorsanız* yerine *eğleniyorsunuz* yazılmıştır, ki bu durumda cümle şöyle olur: *Bizimle eğleniyorsunuz (ama, yakında) biz de sizinle...* (E.Ö)

34 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizi(nle)* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

40. Nihâyet emrimiz geldiği ve tennur feverân ettiği[35] vakit dedik ki: "Yükle içine (elinizdeki hayvânların) her bir (cins)inden (erkekli-di-

35 *Tennûr,* "kapalı bir ocak, bir fırın"dır, ki buna dilimizde "tandır" denir. *Feverân* ise, "kuvvet ve şiddetle kaynamak, fışkırmaktır". Müfessirlerin çoğu *tennûr*'un, –zâhirî anlamda– "bir ocak" olduğunu söylemişlerdir. Ba'zı müfessirler ise ibâreye, "yeryüzünden suların fışkırması", "fışkıran suların yeryüzünün yüksek yerlerine ulaşması", "şafak atıp sabah olması", "işin kızışması/şiddetlenmesi" gibi mecâzî ma'nâlar vermişlerdir. Ancak *tennûr*'un, "gemiye âit hakîkî bir ocak/fırın" olması daha zâhirdir. Nitekim, *Emrimiz geldi ve tennûr feverân etti* cümlesi de bize bu geminin yelken gemisi [yelkenli bir gemi] olmayıp, vapur gibi ocaklı ve istim gibi feverânlı, yâni kaynayıp fışkıran bir kuvve-i muharrikeyi [hareket ettirici bir kuvvetli] hâiz bir gemi olduğunu ifham etmektedir. (IV/2780-2783)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Nûh'un gemisinin bir yelkenli olmayıp, vapur gibi ocaklı ve istim gibi feverânlı, yâni kaynayıp fışkıran bir hareket kuvvetini hâiz büyük/çok büyük bir gemi/vapur olduğunu iddiâ ediyor. Vapuru görmemiş olanların buna intikâl edemeyip, "Acaba bu ocak feverânı ne demektir? Bu, olsa olsa bir işârettir!" diye düşüneceklerini söylüyor. Ardından da, "O zamân öyle bir vapur nasıl yapılabilir, yapılmış olsa bu san'at unutulurmuydu?!" diyecek olanlara, "Önceden bilinip de sonra kaybolan nice sanayi-i tecrübiyyenin târihte misâlinin eksik olmadığını; içine, erkeği-dişisi bulunan her şeyden ikişer tâne sığabilen/yüklenen, dağlar gibi dalgalar içinde batmadan yüzebilen hârikulâde bir geminin, kendi kendine hareket edemeyen, ancak rüzgâr sâyesinde yüzebilen alelâde bir yelkenli olamayacağını" söyleyerek güya cevâb veriyor (IV/2780-2783). Fîl sûresi münâsebetiyle Elmalılı M. Hamdi Yazır, "kuşları evvelâ bir sinek, sonra da bir mikrob, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar bir toz" (IX/6135) olarak te'vîl ettiğini söylediği Muhammed Abduh'u, "1400 sene evvel, henüz insânlara mikrobun bildirilmemiş, gösterilmemiş olduğu bir zamânda, vak'anın zâhirî sebebi olmak üzere bilmedikleri mikrobdan bahsedip de, onunla fîl'i mukâyeseye da'vet etmeye kalkışmak ma'nâsız olurdu" (IX/6142) diye tenkid ettikten sonra, –hakklı olarak– "Sûre nâzil olduğu zamân, bu lisânı anlayan Arab büleğâ ve şu'arâsının *tayran ebâbîl* ile *bi-hicâretin min-siccîl*'den, "göze görünmez fırka fırka mikrob veyâ mikroblu taşlar" ma'nâsını anlamış oldukları ve bu âyetlere öyle bir ma'nâ vermiş bulundukları kabûl olunabilirmi?!" (IX/6142) diye soruyor. (E.Ö)

•Biz de aynı suâli Elmalılı M. Hamdi Yazır'a soralım: "1400 sene evvel, henüz Arabların buharlı/motorlu vapuru/gemiyi görmedikleri/bilmedikleri bir zamânda, Nûh'un gemisinin buharlı/motorlu olduğunu söylemek (–hem de geminin

şili) ikişer çift[36] [eş] ve aleyhinde hüküm sebketmiş olan (oğlun)dan[37] maada [başka] ehlini ve îmân edenleri!"

Maamâfih [bununla birlikte], (kavminin) pek azından maada/[başka]sı berâberinde îmân etmemişti.

41. (Nûh, îmân edenlere şöyle) dedi: "Binin içine Allâh'ın ismiyle; mecrâsında[38a] da, mürsâsında[38b] da. Hakîkat(en) Rabbim şübhesiz bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır".[39]

42. Gemi içindekilerle birlikte, dağlar gibi dalgalar içinde akıp gidiyordu. Nûh oğluna (şöyle) bağırdı: –(bu esnâda o) ayrı bir yere çekilmişti– "Ay[40a] oğlum! Gel (îmân et

---

buharlı/motorlu olup olmamasının, Kur'ân'ın ve kıssanın maksadı açısından hiçmi hiç önemi yokken–) ma'nâsız olmazmıydı?! Sûre nâzil olduğu zamân bu lisânı anlayan Arab büleğâ ve şu'arâsının *et-tennûr*'dan, "rüzgâra ihtiyâc duymadan kendi kendine hareket eden ocaklı/buharlı gemi/vapur" ma'nâsını anlamış oldukları ve bu âyete öyle bir ma'nâ vermiş bulundukları kabûl olunabilirmi?!" Elbette ki hayır! Bkz. Fîl: 3-4, not: 6. (E.Ö)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın ve birçok müfessirin bu kâbil sakat yorumları, Nûh tûfânının umûmî olduğu [bütün yeryüzünü kapladığı ve insânlar da dâhil tüm canlıları yok ettiği] ve erkeği-dişisi bulunan her şeyden/her hayvândan gemiye birer çift yüklenmesinin emredildiği varsayımına dayanmaktadır. Oysa ki Allâh, *Biz, bir resûl ba'setmedikçe/göndermedikçe azâb edici değiliz* (İsrâ: 15) buyurmaktadır. Aynca, Nûh'un yeryüzünde kaç cins hayvân yaşadığını bilmesi, bilse bile onlardan erkekli-dişili birer çift yakalaması, yakalasa bile onları –buharlı-motorlu da olsa– bir gemiye/vapura sığdırması mümkün değildir. (E.Ö)

36 *Her çiften;* yâni, erkeği-dişisi bulunan her şeyden ikişer tâne/birer çift gemiye yükle! (IV/2783)

•Bu hayvânların, dünyâda bulunan her hayvândan birer çift değil, ellerinde mevcûd olan evcil hayvânlardan birer çift olması daha ma'kûldür. (E.Ö)

37 *Aleyhinde hüküm sebketmiş olandan,* yâni, tûfânda boğulması takdîr edilmiş olan oğlundan... (IV/2783)

38a •*Mecrâsı,* "yüzüp gitmesi"dir. (E.Ö)

38b •*Mürsâsı,* "durması"dır. (E.Ö)

39 •Matbu nüsha'da *ğafûri rahîmdir* şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da *ğafûr, rahîmdir* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

40a •Osmanlıca Yazma ve Matbu nüsha'da *ay* şeklinde olan bu kelimenin aslı, *yâ/[ey]*dır. (E.Ö)

de,) bizimle berâber (gemiye) bin; kâfirlerle berâber olma!" dedi.[40b]
43. O, "Ben, beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi.
(Nûh,) "Bugün" dedi, "Allâh'ın emrinden [azâbından] koruyacak yoktur, meğer ki O rahmet buyura".[41]
Derken dalga aralarına giriverdi, o da boğulanlardan oldu.
44. Bir de denildi (ki): "Ey arz [yer] yut suyunu ve ey semâ [gök] (tut suyunu ve) açıl!" (Böylece) su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cûdi[42] [engince bir dağ] üzerinde durdu.
O zâlim kavme, 'Defolun!' denilmiş (ve böylece onlar mahvedilmiş)ti.[43]
45. Nûh, Rabbine nidâ etti de, "Yâ Rabb!"[44] dedi, "Elbette oğlum benim ehlimdendir ve elbette Senin va'din hakktır ve Sen ahkemu'l-hâkimînsin"[45] [hâkimlerin hâkimisin].
46. (Allâh,) "Yâ Nûh!" buyurdu, "O senin ehlinden değil, o gayr-i sâlih bir amel,[46] binâenaleyh [öyleyse] bilmediğin şeyi Benden isteme; Ben seni câhillerden olmaktan tahzir ederim [sakındırırım]".
47. (Nûh,) "Yâ[47a] Rabb!" dedi, "Senden, bilmediğim şeyi istemekten Sana sığınırım, Sen bana mağfiretini re-

---

40b •Âyette, *dedi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

41 Bu tûfândan, bu azâbdan dağ değil, hiçbir şey kurtaramaz. Ancak Allâh'ın merhamet ettikleri kurtulabilir, ki onlar da îmân edip gemiye binenlerdir. (IV/2783)

42 *Cûdi*, "engince dağ" demektir. *Cûdi*'nin "her dağ için kullanılan bir cins isim" olduğu da söylenmiştir. (IV/2784)

43 O zâlim kavm bu sûretle mahvedildi. (IV/2785)

44 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* kelimesine, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

45 *Ahkemu'l-hâkimînsin:* Hâkimlerin hâkimisin, hükümdarların hükümdarısın. (VIII/5941 ve krş. Tîn: 8)

46 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir açıklama getirmediği, *innehu 'amelun ğayru sâlihin* [*kuşkusuz o gayr-i sâlih bir amel*] ibâresi hakkında şu izahlar yapılmıştır: A) Ey Nûh! Doğrusu o, yâni senin oğlun, uygun olmayan bir iş yaptı; şirk koştu ve yalanladı; B) Ey Nûh! O, yâni *Elbette oğlum benim ehlimdendir ve elbette Senin va'din hakktır* diyerek oğlunun kurtarılması için istekte bulunman, uygun olmayan bir istektir; C) İbâdet ve iyiliği çok olan kimse için "O, serâpa amel, cömertlik ve keremdir" denilir. Burada da durum böyledir. Bâtıl işlere çokça dalmasından ötürü Nûh'un oğlu için, gayr-i sâlih bir amel/iş denilmiştir. (E.Ö)

47a •Âyette, nidâ *yâ*'sının karşılığı yoktur. (E.Ö)

vâ, rahmetini atâ kılmazsan[47b] ben hüsrâna düşenlerden olurum".

48. "Yâ Nûh!" denildi, "İn, Bizden bir selâm ve birçok berekât ile, sana ve berâberindeki kimselerden (meydana gelecek) birçok (mü'min) ümmetlere. (Onlardan,) daha birçok (kâfir) ümmetler (de meydana gelecek, ki) ileride onları da müstefid edece/[istifâde ettirece]ğiz, sonra onlara Bizden bir elîm [acı] azâb dokunacak".

49. –(Ey Muhammed!) İşte bunlar ğayb haberlerinden,[48] sana bunları vahy ile bildiriyoruz; bundan evvel onları ne sen bilirdin, ne kavmin. Böyle! O hâlde (sen de Nûh gibi) sabret; her hâlde [şübhe yok ki] âkıbet muttakîlerindir.–[49]

50. Âd (toplumun)a da kardeşleri[50] Hûd'u (resûl olarak) gönderdik; (varıp onlara,) "Ey kavmim!" dedi, "Allâh'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız daha yok! Siz (Allâh'tan başka ilâhlar kabûl edip onlara tapmakla) sâde(ce asılsız şeyler uyduruyor) iftirâ edip duruyorsunuz".

51. (Hûd sözlerini şöyle sürdürdü:) "Ey kavmim! (Hayrınıza olan) buna [bu nasihat ve tavsiyeme] karşı(lık) ben sizden bir ecr [ücret] istemiyorum, benim ecrim [ücretim/mükâfâtım] ancak beni yaratana âittir. Artık akıllanmayacakmısınız?!"

52. (Sonunda da şöyle dedi:) "Hem ey kavmim! (Günâhlarınızı itirâf edip) Rabbinizin mağfiretini [bağışlamasını] isteyin, sonra O'na tevbe ile mürâcaat edin ki, üzerinize bol bol semânın [göğün] feyzini indirsin[51] ve sizi –kuvvetinize kuvvet katarak– müzdat buyursun [çoğaltsın]. Gelin mücrim mücrim [suçlu suçlu] dönüp gitmeyin!"[52]

53-57. (Kavmi,) "Ey Hûd!" dediler, "Sen bize bir beyyine [açık bir delîl] getirmedin; biz ise senin sözünle ilâhlarımızı terketmeyiz ve biz sana inan(ıp îmân et)mayız, yalnız-

---

47b • *Bana mağfiretini revâ, rahmetini atâ kılmazsan:* Beni bağışlamaz, bana merhamet etmezsen... (E.Ö)

48 Burada Nûh kıssasının hisse-i ibreti ihtâr olunmuştur. (IV/2786)

49 • *Muttakî (ittikâ* ve *takvâ)* kelimeleri için bkz. En'âm: 32, not: 32. (E.Ö)

50 Hûd da onlarla aynı kavmden olduğu için *kardeşleri* kelimesi kullanılmıştır. (V/3633 ve krş. A'râf: 65, not: 72; A'râf: 85, not: 92; Şu'arâ: 106)

51 "Size kuraklık çektirmesin, hayâtınızı kuru maddelerin tazyikinden kurtarıp yükseltsin". (IV/2790)

52 "Cürüm/[suçlerinizde ısrâr ederek bu güzel nasihatleri dinlememezlik etmeyin!" (IV/2790)

(ca) deriz ki: Her hâlde [muhakkak ki] ilâhlarımızın ba'zısı seni fenâ çarpmış".
(Hûd) dedi ki: "İşte ben Allâh'ı işhâd ediyo/[şâhid tutuyo]rum, siz de şâhid olun. İşte ben –O'ndan başka– (Allâh'a) koştuğunuz şerîk/[ortak]lerin hiç birini tanımıyorum. Artık hepiniz toplanın, bana istediğiniz tuzağı kurun, sonra bana bir lahza [ân] (bile) müsâde de etmeyin! Her hâlde [doğrusu] ben,[53] hem benim rabbim, hem sizin rabbiniz olan Allâh'a (güvenip) dayanmışım. Hiç yerde bir debelenen [canlı] yoktur ki, nâsiyesini O tutmuş olmasın.[54] Şübhe yok ki Rabbim doğru bir yol üzerindedir.[55]
"Şimdi siz yüzçevirirseniz, ben işte size, gönderilmiş olduğum vazifemi tebliğ ettim. Hem Rabbim sizin yerinize başka bir kavmi getirir de, siz O'na zerrece zarâr edemezsiniz. Her hâlde [elbette] Rabbim her şeye karşı hafîzdir [gözetleyicidir]".[56]
58. Vaktâ [ne zamân] ki (azâb) emrimiz geldi, Hûd'u ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân etmiş olanları tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık,[57a] hem onları[57b] ğalîz [şiddetli/büyük] bir azâbdan kurtardık.
59-60. İşte Âd (kavminin harâbeleri gözünüzün önünde duruyor. Peki o korkunç azâba neden uğradıklarını biliyormusunuz: Onlar) Rabb'lerinin âyâtını [âyetlerini] inkâr ettiler ve peygamberlerine isyân eylediler ve her bir inadçı cebbârın [zorbanın] emri ardın(c)a gittiler; (o yüzden de) hem bu dünyâda bir la'netle ta'kîb edildiler, hem Kıyâmet Günü'nde...

---

53 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *innî* lafzında mündemiç olan zamîre karşılık olarak, *ben* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

54 *Nâsiyesinden tutmak/perçeminden yakalamak*, zabt u teshîr'de [boyun eğdirmek'te] meseldir. (IV/2792)

55 *Rabbim doğru bir yol üzerindedir*: Doğruluğun hâmisi, doğruların yardımcısıdır. Rızâsı hakk, adâlet ve istikâmettedir. (IV/2792)

56 Rabbim her şeyin üzerinde nâzır ve nigehbandır; hiçbir şeyi kaçırmaz ve yaptıklarınız O'ndan gizli kalmaz. O'na hiçbir zarâr ihtimâli olmaksızın cezânızı bulursunuz. (IV/2793)

57a *Bi-rahmetin* lafzındaki *bâ*, sebebiyye ve *rahmetin* tenvini, tefhîm içindir, ki "tarafımızdan büyük bir rahmet sebebi ile" demektir. Ve bu *büyük rahmet*'ten murâd da, "îmân ni'metine hidâyet ve tevfik"tir. (IV/2793)

57b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tarafımızdan bir rahmetle kurtardık, hem onları* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

Bak Âd (kavmi) Rabb'lerine hakîkaten küfrettiler; bak defoldu gitti o Hûd(un) kavmi Âd.

61. Semûd (toplumun)a da kardeşleri[58] Sâlih'i (elçi olarak) gönderdik; (varıp onlara şöyle) dedi: "Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız daha yok.[59a] Sizi arz/[yer/toprak]dan O neş'et ettirdi [inşâ etti-yarattı] ve onda îmâr ve umrâna sizi O ikdâr ve me'mûr etti, onun için O'nun mağfiretini isteyin, sonra O'na tevbe ile mürâcaat edin; her hâlde [şübhesiz] Rabbiniz yakındır, mucîbdir".[59b]

62. "Ey Sâlih!" dediler, "Bundan evvel sen bizim içimizde ümid beslenir bir zâttın, şimdi bizi babalarımızın tapındığına tapmaktan nehymi ediyorsun? Her hâlde [doğrusu] biz, senin bizi da'vet ettiğin şeyden çok kuşkulandıran bir şekk [şübhe/kuşku] içindeyiz".

63. "Ey kavmim!" dedi (Sâlih), "Söyleyin bakayım, reyiniz [görüşünüz] nedir; eğer ben Rabbimden bir beyyine [açık bir delîl] üzerinde isem ve bana tarafından bir rahmet bahşetmiş ise, ben Allâh'a isyân ettiğim takdîrde beni O'ndan kim kurtarabilir?! Demek ki siz bana hasar ètmekten[60] başka birşey yapmayacaksınız".[61]

64. (Sâlih sözlerini şöyle sürdürdü:) "Hem ey kavmim! İşte şu, Allâh'ın[62] nâkası [dişi devesi] size âyet; bırakın onu Allâh'ın arzın/[otlağın]da yayılsın ve ona kötü bir maksadla el sürmeyin, sonra sizi yakın bir azâb yakalar".

65. Derken onu tepele(yip katlet)diler,[63a] bunun üzerine (Sâlih) dedi

---

58 Sâlih (a.s) de onlarla aynı kavmden olduğu için *kardeşleri* denmiştir. (V/3633 ve krş. A'râf: 65, not: 72; A'râf: 85, not: 92)

59a •Meâl'de, *Sizin O'ndan başka bir ilâhınız daha yoktur* diye çevirilen *mâ lekum min-ilâhin ğayruhu* ibâresine, *sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

59b •Du'âlarınıza icâbet eder. (E.Ö)

60 •Bana zarâr vermekten, benim zarârımı artırmaktan... (E.Ö)

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yapmayacaksınız* yerine *yapamayacaksınız* yazılmıştır. (E.Ö)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh'ın* yerine *Allâh* yazılmıştır. (E.Ö)

63a •Bu âyette [Hûd: 65], *derken onu [nâqayı/dişi deveyi] tepelediler* diye tercüme edilen *fe-'aqarûhâ* ibâresi; Şu'arâ: 157'de, *derken onu [nâqayı/dişi deveyi] vurdular* şeklinde; Şems: 14'de ise, *...da devirdiler onu [nâqayı/dişi deveyi]* şeklinde çevirilmiştir. Ayrıca, A'râf: 77'de, *fe-'aqarû'n-nâqate* ibâresine, *derken o nâ-*

ki: "Ev(ler)inizde üç gün (daha) yaşayın ve işte bu (öyle) bir va'd ki, (aslâ) yalan çıkarılmamış/[çıkarılmayacak]tır".[63b]

66. Vaktâ [ne zamân] ki (azâb) emrimiz geldi, Sâlih'i ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân etmiş olanları tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık, hem de o (korkunç) günün zilletinden. Çünkü Rabbin öyle kavî,[64] öyle azîz.[65]

67-68. O zulmedenleri ise, sayha[66] [korkunç bir ses/zelzele] tutuverdi de, diyârlarında çökekaldılar, sanki orada (hiç yaşamamış), bir şenlik kurmamışlardı.[67]

Bak Semûd (kavmi) hakîkaten Rabb'lerine küfrettiler;[68] bak def/[mahv]-oldu gitti Semûd (kavmi).

69. Şânım hakkı için İbrâhîm'e de (melekten) resûllerimiz (selâmet ve evlâd) müjde(si)[69a] ile geldiler, "Selâmen!"[69b] [selâmla selâmlıyoruz] dediler, (o da) "Selâm(un) [selâm ol-

---

qayı tepelediler şeklinde; Kamer: 29'da ise, *fe-'aqare* ibâresine, *...da ayaklarını çırptı* şeklinde karşılık verilmiştir. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Kamer: 29'un tefsîrinde, "*'Aqr*, bir hayvânı ayağından biçerek devirip yıkmaktır" (VII/4648); Şems: 14'ün tefsîrinde ise, "*'Aqr*'ın aslı, bir hayvânın ayaklarını biçip onu yıkarak öldürmektir" (VIII/5865) açıklamasını yapmıştır. (E.Ö)

63b •Meâl'de, *Evinizde üç gün yaşayın ve işte bu, bir va'd ki, yalan çıkarılmamıştır* diye çevirilen *temette'û fî dârikum selâse eyyâmin zâlike va'dun ğayre mekzûbin* ibâresine, "Dârınızda [yurdunuzda] üç gün daha metâlanın [faydalanın/istifâde edin]. Şu, yalansız/yalan olmayan bir va'ddir" veyâ "yalan çıkarılmayacak bir va'ddir" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kavî* yerine *raûf* yazılmıştır; fakat doğrusu Matbu nüsha'dakidir. *Kavî* [*qavî*], "kendisine aczin yol bulamadığı, kuvveti sonsuz olan, istediği her şeye güç yetiren" anlamına gelir. (E.Ö)

65 •*Azîz*, "kendisine üstün gelinemeyen güç ve kudret sâhibi, irâde ettiği hiçbir şeyin kendisi için imkânsız olmadığı, cezâlandıracağı ve intikâm alacağı hiçbir kimsenin elinden kurtulamadığı zât" ma'nâlarına gelir. Bkz. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34. (E.Ö)

66 *Sayha* –A'râf ve 'Ankebût sûrelerinde *recfe* [*sarsıntı*] denilmiştir ki– *zelzele*/[*deprem*]dir. (IV/2813)

67 "Sanki o diyârda hiç yaşamamışlardı". (IV/2813)

68 •*Küfr* kelimesi için bkz. Hûd: 7, not: 8. (E.Ö)

69a Bu *müjde*, "selâmet ve evlâd müjdesi"dir. (IV/2800)

69b •İbrâhîm (a.s) onlara, daha güzel bir selâmla karşılık vermek istediği için isim

sun]!" dedi, durmadan gitti, kızartılmış bir buzağı getirdi.

70. Baktı ki ona ellerini uzatmıyorlar, o vakit bunları acâib[70] gördü [yadırgadı] ve içinde –onlardan (ötürü)– bir nevi korku duydu.

Dediler (ki): "Korkma! Çünkü biz Lût kavmine gönderildik".

71. (İbrâhîm'in) ayakta duran[71] haremi [karısı] (de onları) dinliyordu, bunu duyunca güldü. Bunun üzerine o'na İshâk'ı müjdeledik, İshâk'ın arkasından da Ya'kûb'u!

72. "Vay!.." dedi, "Doğuracakmıyım; ben bir acûz [kocakarı], kocam da bu bir pîr [ihtiyar] iken?! Her hâlde [hakîkaten] bu çok ac(â)ib birşey!"

73. "Sen" dediler, "Allâh'ın emrinden [işi-kudreti husûsunda] taaccübmü [hayretmi] ediyorsun? Allâh'ın rahmeti ve berekâtı var üzerinizde ey ehl-i beyt! Şübhe yok ki, O bir hamîddir [hamde lâyık olandır], mecîd/[kerem ve ululuk sâhibi]dir".[72]

74-75. Vaktâ [ne zamân] ki İbrâhîm'den korku geçti ve kendine müjde geldi, Lût'un kavmi hakkında Biz(im elçilerimiz])e mücâdeleye girişti, (Bize yakardı;) çünkü İbrâhîm çok halîmdir, yanıktır, ilticâkârdır.[73]

76. (Melekler,) "Yâ İbrâhîm! Bundan vazgeç; çünkü Rabbinin (azâb) em-

---

cümlesiyle [*selâmun*] cevâb verdi, çünkü isim cümlesi, devâmlılığa daha fazla delâlet eder. (E.Ö)

•Burada ikinci 'selâm' kelimesinin merfu' olması [*selâmun*], İbrâhîm'in (a.s) onları, onların selâm'ından daha güzel bir şekilde selâm'ladığına delâlet etmek içindir. Çünkü ref', onlara verilen selâm'ın subûtuna [sâbit/kalıcılı/devâmlı olduğuna] delâlet eder. (E.Ö)

•Onlar İbrâhîm'i (a.s) selâmlarken mansub olarak *selâmen* demişler, İbrâhîm (a.s) onlara karşılık verirken merfu' olarak *selâmun* demiştir. Onlar selâm verirken, hudûs ve tecedddüde delâlet eden fi'l cümlesiyle selâm vermişlerdir, bu durumda âyet, *nusellimu selâmen* [selâmla selâmlıyoruz] ma'nâsındadır. İbrâhîm (a.s) ise, subûta delâlet eden isim cümlesiye selâm vermiştir. Bilindiği gibi isim cümlesi, fi'l cümlesinden daha kuvvetlidir. (E.Ö)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *acâib* yerine *acîb* yazılmıştır; ki aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

71 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *qâimetun* lafzına karşılık olarak, *ayakta duran* ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

72 •*Hamîd:* "Hamd olunan, (hamde lâyık olan)" (bkz. Fâtiha: 2, not: 2). *Mecd:* "Genişlik, kerem ve ululuk". (E.Ö)

73 •"İbrâhîm çok merhametli, çok içli ve Allâh'a çokça yönelen, yalvarıp yakaran bir kimseydi". Ayrıca krş. Tevbe: 114, not: 142. (E.Ö)

ri geldi ve her hâlde [mutlaka] onlara, reddi gayr-i kâbil [geri çevrilmesi mümkün olmayan] bir azâb gelecektir" (dediler).

77. Vaktâ [ne zamân] ki resûllerimiz Lût'a (genç ve yakışıklı erkek sûretinde) vardılar. (Lût) onların yüzünden fenâlaştı, eli-ayağı dolaştı,[74a] "Bu çok müşkil [çetin] bir gün!" dedi.

78. Kavmi o'na [Lût'a], (genç ve yakışıklı erkeklerin misâfir oldukları haberini alınca, –iğrenç arzularını tatmin sevdâsıyla–) zıpır zıpır koşup gelmişlerdi ve bundan evvel (de) kötü kötü fiiller yapıyorlardı.

(Lût,) "Ey kavmim!" dedi, "Daha [bakın işte] şunlar kızlarım, onlar sizin için daha temiz.[74b] Artık Allâh'tan korkun, beni misâfirlerim hakkında rüsvay etmeyin! Hiç içinizde aklı başında bir adam[75] yokmu?"

79. "Her hâlde" [şübhesiz] dediler, "ma'lûmdur ki senin kızlarında bizim hiçbir alâkamız yoktur[76a] ve bizim ne istediğimizi (sen) pekâlâ bilirsin".

80. (Lût,) "Ne vardı" dedi, "benim size karşı bir kuvvetim olsa idi veyâ çok sarp bir kaleye sığınabilse idim".

81. (Bunun üzerine genç ve yakışıklı erkek sûretindeki melekler,) "Yâ Lût!" dediler, "Emîn ol biz Rabbinin resûlleriyiz; onlar sana, ihtimâli yok el uzatamazlar. Sen hemen ehlinle (berâber) geceden bir kısmında yürü, içinizden hiç biri geri kalmasın,[76b] ancak karın müstesnâ [hâriç]; çünkü ona da onlara gelen musibet gelecek. Haberin olsun mev'idleri [onlara va'dedilen azâbın vakti] sabahtır, sabah (da) yakın değilmi?!"

82-83. Vaktâ [ne zamân] ki (azâb)

74a •Bu âyette [Hûd: 77] *eli-ayağı dolaştı*, 'Ankebût: 33'te ise *bakklarında eli-kolu daraldı* diye çevirilen *zâqa bihim zer'an* ibâresine, "(çâresizlik ve sıkıntıdan) onlar adına bunaldı/göğsü daraldı" şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

74b "(Bu iğrenç fiilden vazgeçin;) kızlarımdan hangisini isterseniz onu nikâhlayın, bu sizin için daha temizdir, böylece günâha ve pisliğe bulaşmazsınız". (IV/2801)

75 •Matbu nüsha'da *âdem* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *adam* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

76a •"Biz ne senin kızlarınla, ne de başka kız ve kadınlarla ilgileniyoruz; biz sana gelen genç ve yakışıklı erkekleri istiyoruz". (E.Ö)

76b •Burada [Hûd: 81], *geri kalmasın* diye çevirilen *lâ yeltefit* ibâresi, Hicr: 65'te *ardına bakmasın* diye çevirilmiştir. Ayrıca, *geri kalmasın/ardına bakmasın [lâ yeltefit=iltifat etmesin]* ibâresi hakkında bkz. Hicr: 65, not: 32b. (E.Ö)

emrimiz geldi, o memleketin[76c] üstünü altına geçirdik ve üzerlerine istif edilmiş siccîlden[77] taşlar yağdırdık, ki Rabbinin indinde damgalanmışlar.[78]
Ve bunlar (hiçbir vakit) zâlimlerden baîd [uzak] değildir.

84-86. Medyen'e de kardeşleri[79] Şu'ayb'ı (resûl olarak) gönderdik;[80] (varıp onlara şöyle) dedi: "Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir ilâhınız daha yok; hem ölçeği, terâziyi eksik tutmayın, ben sizi bir hayr[81] [bolluk] içinde görüyorum ve (eğer noksan ölçü-tartı ile hakksızlıkta devâm ederseniz) ben size muhît [kuşatıcı] bir günün azâbın(ın gelip çatmasın)dan korkuyorum.
"Ey kavmim! Kileyi [ölçüyü/ölçeği], terâziyi dengi dengine/tam tutun ve nâsın [insânların] eşyâsına (–eksik ölçüp tartarak–) densizlik etmeyin[82] ve yeryüzünde müfsidlik [fesâdcılık] ederek fenâlık [kötülük] yapmayın! Allâh'ın helâlinden[83a] bıraktığı kâr

76c •Meâl'de, *o memleketin* diye çevirilen zamîrin karşılığı *onun* veyâ *oranın* olmalıdır. (E.Ö)

77 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *siccîl* yerine *siccîn* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

78 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *damgalanmışlar* yerine *damgalanmıştır* yazılmıştır. (E.Ö)
Sanki kilden, yâni, kum ile çamurdan yapılmış, dondurulmuş, cehennemde pişirilip kaskatı olmuş, Rabbin indinde damgalanarak istif edilmiş; her birinin kime isâbet edeceği ezelde takdîr olunmuş taşlar... (IV/2801)

79 Şu'ayb (a.s) da onlarla aynı kavmden olduğu için *kardeşleri* denmiştir. (V/3633 ve krş. A'râf: 65, not: 72; A'râf: 85, not: 92)

80 •Âyette, *gönderdik* kelimesinin lafzen karşılığı yoktur; ancak zımnen mevcud olması hasebiyle paranteze alınarak konulabilir. (E.Ö)

81 *Ben sizi bir hayr ile görüyorum.* Yâni, bir ni'met (ve bolluk) içinde bulunuyorsunuz, güç ve imkân sâhibisiniz, alış-veriş ediyorsunuz, bu hayrlı bir iştir. Bunun gereği hakksızlık etmek değil, insânların hakklarını gözetip amme menfaatine hizmet ederek Allâh'a şükretmektir. Öyleyse ölçüyü, tartıyı noksan tutup da hayrı berbat etmeyin. (IV/2806)

82 İnsânların eşyâlarına (–eksik tartıp noksan ölçerek–) hakksızlık etmeyin; (kimsenin hakkını yemeyin)! (IV/2806)

83a •Âyette, *helâlinden* kelimesinin karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (IV/2807), *Allâh'ın bakıyyesi* diye çevirmiş, "Allâh'ın size bırakacağı temiz, helâl bakıyye" diye de açıklamıştır. (E.Ö)

sizin için daha hayrlıdır, eğer mü'min iseniz.[83b]
"Maamâfih [bununla berâber] ben sizin üzerinizde gözcü değilim".
87. "Yâ Şu'ayb!" dediler, "Atalarımızın taptıklarını terketmemizi veyâ mallarımızda dilediğimizi yapma(ma)mızı[84] sana namazınmı[85] emrediyor? Her hâlde [doğrusu] sen çok uslu akıllısın!"[86]
88-90. "Ey kavmim!" dedi (Şu'ayb), "Söyleyin bakayım, eğer ben Rabbimden bir beyyine [apaçık bir delîl] üzerinde bulunuyorsam ve O Kendisinden bana güzel bir rızk[87a] ihsân etmiş ise[87b] ne yapmalıyım?

83b *Allâh'ın bakıyyesi* {yâni, harâmını attıktan sonra Allâh'ın size bırakacağı temiz ve helâl bakıyye/kâr} *sizin için daha hayrlıdır* {yâni, müfsidlikle [fesadcılıkla], hakksızlıkla, eksik ölçek ve tartı ile toplayacağınız harâm fazlalardan, netice itibâriyle daha kârlı, daha faydalıdır} *eğer mü'min iseniz* {yâni, hayr ise, îmân şartıyladır; îmân ederseniz hayr görürsünüz. Yoksa ben sizin üzerinize koruyucu değilim; yâni siz îmân edip korunmadıkça, ben sizi kötülükten ve başınıza gelecek azâbdan koruyamam. Hâsılı, bu nasihatları iyi dinleyin sonra kanşmam ha!..} (IV/2807)

84 •Meâl'deki, *dilediğimizi yapmamızı* şeklindeki çeviri uygun değildir. O bakımdan, ya *dilediğimizi yapmamamızı* diye, ya da –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de (IV/2807) yaptığı gibi– *dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi* şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

85 •Matbu nüsha'da, *namazınmı* yerine *namazını* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)
Allâh'ın huzûrunda divan durmanın, secdelere kapanmanın zevk ve ulviyyetini idrâk edemeyenlere beyhûde, faydasız bir külfetten ibâret görünen büyük bir amel olduğundan namaz kılanlarla eğlenmek küfrün muktezâsı ve azgın kâfirlerin mu'tâdıdır. Bunun için Şu'ayb'ın kavmi de o'nun tevhîde, hukûk ve ahlâka müteallık tebliğâtını redd ve inkâr etmek için, bunları bilhassa o'nun salâtına/namazına isnâd ederek akıl ve rüşdüne taarruz ve nübüvvetiyle alay ediyorlar. (IV/2808)

86 "Mallarımızda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi namazınmı emrediyor? Sofu, sen ne akıllısın be!" gibi mugâlata ile ta'riz ve istihzâya/alaya kalkışıyorlar. (IV/2808)

87a "Hem helâlinden mal, hem de ebedî hayâtın medârı olan nübüvvet ve hikmet nasîb etmişse..." (IV/2809)

87b •Meâl'de, *ve O, Kendisinden bana güzel bir rızk ihsân etmiş ise* diye çevirilen *ve rezaqanî minhu rızqan hasenen* ibâresine, *Ve O, Kendinden beni güzel bir rızık ile rızklandırmış ise* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

Ben size muhâlefet etmemle, sizi nehyettiğim şeylere kendim düşmek istemiyorum,[88] ben sâde(ce) gücüm yettiği kadar ıslâh (etmek/düzeltmek) istiyorum, muvaffakiyetim [başarım] de Allâh(ın hidâyet ve inâyeti) iledir, ben yalnız O'na (güvenip) dayandım ve ancak O'na yüz tutarım[89] [yönelirim].

"Ey kavmim! Bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nûh kavminin veyâ Hûd kavminin veyâ Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi bir musibete giriftâr etmesin; Lût kavmi de sizden uzak değildir. (O hâlde) Rabbinize istiğfâr edin, sonra O'na tevbe ile rücû edin [dönün]! Şübhe yok ki Rabbim rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır, vedûddur [sevgilidir]".

91. "Yâ Şu'ayb!" dediler, "Biz senin dediklerinin çoğunu iyi[90] anlamıyoruz ve her hâlde [doğrusu] biz seni içimizde pek zayıf buluyoruz, eğer taallukâtın/[akrabalarının]dan (hürmet ettiğimiz) beş-on kişi olmasa idi, mutlak(a) seni recmederdik.[91] Senin bize karşı hiçbir (önem ve) ehemmiyetin yok".[92]

92-93. "Ey kavmim!" dedi (Şu'ayb), "Benim taallukâtım [akrabalarım] size Allâh'tan dahamı azîz ki, O'nu arkanıza atıp unuttunuz?![93] Haberiniz olsun ki, Rabbim bütün amel/[işl]lerinizi muhîttir [çepeçevre kuşatmıştır].[94]

"Ve ey kavmim! Bütün kuvvetinizle yapacağınızı yapın, ben vazifemi yapıyorum, ileride bileceksiniz; kimmiş o kendine (rezil)-rüsvay edecek azâb gelecek ve kimmiş yalancı. Gözet(leyip bekley)in, ben de sizinle berâber gözet(leyip bekl)iyorum".

94-95. Vaktâ [ne zamân] ki (azâb)

88 "Ben, sizi nehyettiğim şeylere kendim konmak için size muhâlefet ediyor değilim". (IV/2809)

89 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tutarım* yerine *tuttum* yazılmıştır. (E.Ö)

90 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *iyi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

91 *Recmederdik:* Taşlayıp öldürürdük. (IV/2811)

92 "Seni saydığımızdan değil, sana uymayıp dînimizde sebât eden ve bizimle berâber olan birkaç akrabana hürmet ettiğimizden dolayı seni recmetmiyoruz [öldürmüyoruz]". (IV/2811)

93 ...ki, O'nu [Allâh'ı] arkaya atılmış, unutulmuş hükümsüz, kıymetsiz birşey gibi hiçe tuttunuz, hesâba almadınız, izzetten bir hisse bile vermediniz? (IV/2812)

94 "Yaptığınız hiçbir şey O'na gizli kalmaz, hiçbir kimse O'nun kudretinden kaçamaz, hiçbir kimse O'nun izzetine karşı gelemez, her ne yaparsanız cezânızı verir". (IV/2812)

emrimiz geldi, Şu'ayb'ı ve maiyyetinde(ki/berâberindeki) îmân edenleri tarafımızdan bir rahmet ile kurtardık, o zulmedenleri ise sayha[95] [korkunç bir ses/zelzele] yakaladı da, diyârlarında çökekaldılar; sanki orada (hiç yaşamamış, bir) şenlik kurmamışlardı.[96]

Bak Semûd (kavminin) defolduğu gibi, Medyen (kavmi) de defoldu gitti.

96-97. Celâlim hakkı için, Mûsâ'yı da âyetlerimizle ve bir sultân-ı mübîn[97] [apaçık bir delîl] ile gönderdik Fir'avn'a ve (ileri gelen) cemiyetine[98] de, bunlar Fir'avn'ın emrine tâbi oldular. Fir'avn emri [Fir'avnca iş] ise, reşîd [doğruya götürücü] değildir.[99]

98-99. (Fir'avn,) Kıyâmet Günü kavminin önüne düşer, derken onları suya götürür gibi ateşe götürmüştür, o varılan da ne fenâ maslaktır.[100]

Hem burada arkalarından bir la'netle ta'kîb edildiler, hem Kıyâmet Günü; bu vurulan destek ne fenâ destektir![101a]

---

95 • *Sayha* kelimesi için bkz. Hûd: 67, not: 66. (E.Ö)

96 "Sanki o memlekette hiç yaşamamışlardı". (IV/2813)

97 *Sultân* –ki Kur'ân'da genellikle "burhân" ve "delîl" anlamında kullanılır– kelimesinin burada, *galebe* ve *istilâ* ma'nâsına olması ve Mûsâ'nın Fir'avn'a karşı tezâhür eden kâhir [kahredici] gücünü ifâde etmesi daha zâhir görünmektedir.

Mübîn, ibâne'den ism-i fâ'ildir. *İbâne* ise, lâzım ve müteaddi olur. Lâzım olunca "mübîn, beyyin/açık" demektir. Müteaddi olduğunda da *mübeyyin* gibi "beyân ve tavzih" veyâ *furkân* gibi "ayırıcı" demek olur. (IV/2815)

98 • Meâl'de, *cemiyet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

99 Âyette geçen *Fir'avn* kelimelerinin ilkinde *Fir'avn'ın şahsı*, ikincisinde ise *vasfı* kasdolunmuştur. Bu nedenle, ilki *Fir'avn'ın emri* demek olduğu hâlde, ikincisi *Fir'avn emri*, yâni *Fir'avnca iş* demektir. (IV/2815-2816)

100 *O varılan da ne fenâ maslaktır*: "Tuh! Ne kötü su'dur o varılan ateş!" Zîrâ suya harâreti söndürmek, ciğeri soğutmak için gidilir; ateş ise bunun tam zıddıdır. İşte Fir'avnca işlerin âkıbeti böyledir. (IV/2817)

101a "Ne kötü la'nettir bu yapılan la'net".

Rifd, aslında "dayansın diye bir başkasına izâfe edilen şey"dir. Meselâ, "eğerin ve semerin altına konan keçe", "birine yapılan yardım", "verilen atiyye" *rifd*'dir.

Burada "cehennem ateşine" *vird* [*sıu*], "la'nete" *rifd* [*destek*] denilmesi, tahakküm için gâyet beliğ bir istiâredir. (IV/2817)

100-101. İşte bu, medeniyetlerin[101b] mühim haberlerinden, sana onu kısa olarak naklediyoruz.[102] Onlardan (hâlâ ayakta) duran (da) var, biçil(ip yok edil)en (de) var.

Biz onlara zulmetmedik, velâkin (onlar) kendilerine zulmettiler de, Allâh'ın berisi/[dûnu]nden[103] taptıkları ma'bûdları, Rabbinin (azâb) emri geldiği vakit kendilerine hiçbir fayda vermedi ve hasarlarını[104a] [zarârlarını] artırmaktan başka hiçbir şeye yaramadı.

102. Ve işte Rabbin, medeniyetleri[104b] zulmederlerken çarptığı vakit böyle çarpar, çünkü O'nun muâhazesi [yakalaması/azâbı] çok[105a] elîm [acı], çok şiddetlidir.

103-104. Her hâlde [elbette] bunda, âhiret azâbından korkan (kimse)lar için muhakkak bir ibret [âyet] vardır. O öyle bir gündür ki, onun için insânlar toplanacak; hem (yine) o öyle bir gün ki, mutlak(a) görülecektir[105b] ve Biz onu ancak sayılı bir ecel [süre] için te'hir ediyo/[erteliyo]ruz.

105. O (toplanma ve hesâb vakti) geleceği gün, hiçbir nefs [kişi] tekellüm edemez [konuşamaz], –ancak O'nun izniyle (olması) başka– artık (o gün insânların) kimi bedbaht, kimi mes'ûd.

106-107. İmdi, bedbaht [bahtı kara/mutsuz] olanlar ateştedirler; orada onlara öyle bir soluyuş ve hıçkırış vardır ki...

Onlar [o bedbahtlar/bahtı karalar] orada [ateşte], semâvât ve arz [gökler ve yer] durdukça muhalled [kalıcı/sürekli] olacaklar, –ancak Rabbinin dilediği müddet başka–[105c] çün-

---

101b •Meâl'de, *medeniyetler* diye çevirilen lafız, *el-qurâ*'dır. (E.Ö)

102 Ayrıntılarını bırakıp en mühim ibret noktalarını, dillerde destân olmak üzere beyân ve hikâye ediyoruz. (IV/2819)

103 Allâh'tan başka (veyâ Allâh'ı bırakıp)... (IV/2820)

104a *Hasarlarını;* yâni, helâk ve hüsrânlarını... (IV/2820)

104b •Meâl'de, *medeniyetler* diye çevirilen lafız, *el-qurâ*'dır. (E.Ö)

105a •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

105b O gün mutlaka gelecek, insânlar o günde toplanacaklar, o günü görecekler veyâ o günde her şeye şehâdet edilecektir. (IV/2821)

105c •Meâl'de, *Ancak Rabbinin dilediği müddet başka* diye çevirilen *illâ mâşâe rabbuke* ibâresine, *Rabbinin dilemesi/dilediği hâriç* veyâ *Meğer ki Rabbin dileye* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (IV/2823), *Rabbinin dilediğinden başka* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

kü Rabbin ne dilerse [irâde edersel yapar.[106a]

108. Ammâ, mes'ûd [mutlu/bahtiyâr] olanlar cennettedirler, –Rabbinin di-

Bu âyetlerde, Kıyâmet Günü'nden ve bunu ta'kib edecek olan âhiret hâllerinden bahsedilmekte olduğu için buradaki semâvât u arzdan maksad, dünyânın değil, âhiretin semâvât u arzı olacağı zâhirdir. Bunun ise, dünyâdaki gibi belirli bir müddeti olmayıp devâmı, nâmütenâhi olduğunda şübhe yoktur. (...) Fakat bu nâmütenâhi devâm ve hulûdun, Allâh'tan bağımsız, Allâh'a rağmen olmadığını/olamayacağını, aksini dileme kudretine sâhib olmakla birlikte Allâh'ın böyle dilediği için böyle olduğunu/olacağını beyân için de, *Rabbinin dilemesi hâriç/Meğer ki Rabbin dileye* buyuruluyor. (IV/2823)

•Ba'zıları, –zayıf ve uydurma rivâyetlerin de arkasına saklanarak– "*Hulûd, ebed* ve *ahkâb* kelimelerinin lügat ma'nâlarında, 'uzun bir zamân' anlamı da vardır; cehennemin ve azâbının hâlid/hulûd ve ebedî olduğunun ifâde edilmesinin ardından *illâ mâşâallâh* [*Allâh'ın dilemesi hâriç/Meğer ki Allâh dileye*] istisnâsı getirilmektedir, ki bu da, cehennemin ve azâbının sonsuz olmadığını/olamayacağını gösterir" iddiâsında bulunmuşlardır. Oysa ki Kur'ân'da, "*hulûd, ebed* ve *ahkâb* kelimelerinin, lügat ma'nâlarında 'uzun bir zamân' anlamı da vardır" türünden kıvırmalara meydan vermeyecek başka âyetler de vardır. Şöyle ki: *Onlar o ateşten çıkacak değillerdir* (Bakara: 167); *Allâh onlara [küfrde yarışanlara] âhirette bir hazz [nasîb] vermemek istiyor, onlara azîm bir azâb var* (Âl-i 'İmrân: 176); *Deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremezler* (A'râf: 40); *Doğrusu o külfredenler yokmu, yeryüzündekiler ve onunla berâber bir o kadarı daha onların olsa da Kıyâmet Günü'nün azâbından kurtulmak için fidye verecek olsalar kendilerinden kabûl edilmez. Onlara elîm bir azâb vardır. Onlar ateşten çıkmayı irâde edecekler, fakat ondan çıkacak değillerdir. Onlar için boyuna sürüp gidecek [muqîm] bir azâb vardır* (Mâide: 36-37); *Kim bunda [bu dünyâda/bu hayâtta] kör ise, o âhirette de kördür ve yolca da şaşkındır/şapkındır* (İsrâ: 72); *Her ne zamân ondan [ateşten], onun bir gamından çıkmayı irâde etseler, ona/onun içine tâde edilirler ve "Hariq azâbını tadın" (denilir)* (Hacc: 22); *Fısk işleyenlerin barınakları ateştir, ondan çıkmayı her irâde ettiklerinde, ona/onun içine tâde edilirler ve onlara denir ki: "Yalanladığınız ateşin azâbını tadın!"* (Secde: 20); *Haberiniz olsun ki mücrimler cehennem azâbında muhalleddirler, kendilerinden o azâb gevşetilmez ve onlar onun içinde her ümidi kesmişlerdir* (Zuhruf: 74-75). Bunlara ilâveten Cenâb-ı Hakk, *Doğrusu Allâh, Kendine şirk koşulmasını mağfiret etmez* (Nisâ: 48) buyuruyor. (E.Ö)

•Cehennemin sonsuz olmadığını, dolayısıyla cehennemliklerin de orada sonsuza kadar kalmayacaklarını iddiâ edenlerin son bahaneleri de şudur: "Cen-

lediği müddetten başka[106b] semâvât [gökler] ve arz [yer] durdukça, onlar onda muhalled [sürekli] kalacaklar– bir atâ [ihsân] ki, kesilmesi yok.

109. O hâlde sakın şu (şirk içindeki sapkı)nların ibâdet edişlerinden[107] şübheye düşme, başka değil bundan evvel[108] atalarının ibâdet (ettikler)i gibi ibâdet ediyorlar. Biz de elbet kendilerine tamâmıyla nasîblerini veririz.

110. Kasem [yemîn] olsun ki, Mûsâ'ya Kitâbı verdik de onda ihtilâf edildi. Rabbinden bir kelime sebketmiş [söz/karar geçmiş] olmasa idi,[109] el-

---

net ve cennetlikler için kullanılan *illâ mâşâallâh* [*Allâh'ın dilemesi-dilediği hâriç/Meğer ki Allâh dileye*] istisnâsının ardından, *Bu kesintisiz bir ihsândır* (Hûd: 108) buyuruluyor; ki bu, cennetin sonsuz olduğunu gösterir. Ama cehennem ve cehennemlikler için kullanılan *illâ mâşâallâh* [*Allâh'ın dilemesi-dilediği hâriç/Meğer ki Allâh dileye*] (Hûd: 107) istisnâsının ardından böyle bir ifâde kullanılmıyor, ki bu da cehennemin sonlu olduğuna delâlet eder". Bu yorum da bir zorlama, hattâ bir tahriftir; zîrâ *Gökler ve yer durdukça onlar orada kalacaklardır* (Hûd: 108) ifadesiyle *hulûd*'un [sürekliliğin/sonsuzluğun] vurgulanmasının/isbat edilmesinin hemen ardından, *meşiyet* [*illâ mâşâallâh= Meğer ki Allâh dileye* (Hûd: 108)] kaydıyla *hulûd*'un [sürekliliğin/sonsuzluğun] ibtal edilmesinin, hemen akabinde de, *Bu kesintisiz bir ihsândır* (Hûd: 108) denilerek *hulûd*'un [sürekliliğin/sonsuzluğun] tekrâr isbat edilmesinin ma'nâsızlığı gün gibi âşikârdır. Dolayısıyla, hiç kimse, Allâh'a rağmen müşrikleri, kâfirleri ve münâfıkları kurtarmaya kalkışmamalı; Allâh'tan daha merhametliymiş, daha hikmetliymiş, daha adâletliymiş gibi tavırlar içine girmemelidir. Bkz. Nebe': 23, not: 8b. (E.Ö)

106a •Meâl'in aslında bulunan *fe'âlun limâ yurîd* ibâresi yerine, ibârenin karşılığı olan *Rabbin ne dilerse yapar* cümlesini –Tefsîr'den (IV/2824) aynen alarak– metne dâhil ettik. (E.Ö)

106b •Meâl'de, *Rabbinin dilediği müddetten başka* diye çevirilen *illâ mâşâe rabbuke* ibâresine, *Rabbinin dilemesi/dilediği hâriç* veyâ *Meğer ki Rabbin dileye* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır da Tefsîr'de (IV/2824), *Rabbinin dilediğinden başka* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

107 •Tefsîr'de bu cümleye, "Müşriklerin ma'bûd tanıdıkları şeylerin boş olduğundan hiç şübhen olmasın" (IV/2826) şeklinde anlam verilmiştir. (E.Ö)

108 •Meâl'in orijinalinde atlanan *min-qablü* lafzına karşılık, *bundan evvel* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

109 Rabbin bir süre takdîr etmemiş olsaydı... (IV/2828)

bette aralarında hüküm verilmiş, (işleri) bit(iril)mişti ve her hâlde [doğrusu] onlar bu (Kur'â)ndan kuşkulu bir şekk içindedirler.

111. Ve hakîkat(en) her biri öyle kimselerdir ki, lâ-büdd [mutlaka] Rabbin kendilerine amellerini(n karşılığını) tamâmıyla ödeyecektir; çünkü O her ne yapıyorlarsa habîrdir [haberdardır].

112. Onun için (sen), emrolunduğun gibi doğruluk et; sen ve berâberinde tevbe eden(ler) de aşırı gitmeyin; çünkü O her ne yaparsanız basîr/[görmekte]dir.

113. Ve zulmedenlere meyletmeyin; ki (yoksa) size (de gelecek hayâtta) ateş dokunur –ve Allâh'tan başka velî/[dost ve hâmi]leriniz de yoktur– sonra kurtulamazsınız.[110a]

114. Hem namaz kıl;[110b] gündüzün taraflarından ikisinde ve gecenin gündüze yakın saatlerinde;[110c] çünkü hasenât [iyilikler], seyyiâtı [kötülükleri] giderir. Bu,[111] idrâki olanlara bir öğüddür.

115. Ve (hem de) sabret, zîrâ Allâh muhsin/[güzel hareket eden]lerin ecrini [mükâfâtını] zâyi etmez.

116. Şimdi, (keşke) sizden evvelki kam/[toplum]lardan bakiyye [iyilik ve fazilet] sâhibleri[112] yeryüzünde fesâddan nehyeder olsalardı, lâkin onlardan necâta [kurtuluşa] erdirdiğimiz[113] pek az kimselerden başka (fesâddan nehyeden) yok. O zul-

110a *Sonra mansur olamazsınız:* Allâh'ın nusretine nâil olamaz, dokunacak ateşten kendinizi kurtaramazsınız. (IV/2831)

110b *Salâtı ikâme et:* Namaz kıldır! (IV/2831)

110c *Salâtı ikâme et, gündüzün iki tarafında ve geceden züleflerde,* yâni, gündüzün başlıca tahavvül saatlerinin ikisinde ve gecenin gündüze yakın saatlerinde. *Zülef, zülfe*'nin çoğuludur. Arabca'da çoğulun en azı üç olduğu için bununla, ikisi gündüz tarafında, üçü de geceden olmak üzere tam beş vakit namaz emredilmiş olduğu zâhirdir. Sabah namazı, gece namazlarından sayıldığına nazaran *tarafeyi'n-nehâr*'dan [gündüzün iki tarafı'ndan] murâd, "öğle ve ikindi"; *zülefen mine'l-leyl* [geceden züleflerde] de "akşam, yatsı, sabah" olmak lâzım gelir. (IV/2831)

111 Bu, yâni namaz, yâhud 112. âyetin başındaki *festaqım* [*dosdoğru ol*] emrinden buraya kadar olan hitâbe... (IV/2833)

112 Mûsevî ve İsevîlik [Yehûdilik ve Hristiyanlık] gibi eski dînlere mensûb olanlardan bakıyye sâhibleri, yâni hizmet eder, dîndar, hayra yarar faziletli cemiyetler bulunsaydı da... (IV/2835-2836)

113 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *erdirdiğimiz* yerine *erdirdiklerimiz* yazılmıştır, ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

metmekte bulunanlar ise,[114] (içinde) şımartıldıkları refâhın ardına düştüler ve hep (günâha batmış) mücrim/[suçlu](ler) oldular.

117-119. *Rabbin de o memleketleri*, ahâlisi muslihler [ıslâh olmuş ve ıslâh eden kimseler] iken zulm ile helâk edecek değildi ya! Hem, Rabbin dileseydi, elbet bütün o nâsı [insânları] bir tek ümmet yapardı; hâlbuki ihtilâf edip duracaklardır, ancak Rabbinin rahmetiyle yarhğadığı [bağışladığı] kimseler müstesnâ [hâriç]!

Ve onun içindir ki onları halketti [yarattı][115] ve (böylece) Rabbinin şu kelimesi tamâm oldu: "Ahdim olsun, cehennemi cinnlerden ve insânlardan tamâmen dolduracağım".

120. Peygamberlerin haberlerinden kalbini kendisiyle[116] tesbit edeceğimiz [kuvvetlendireceğimiz] (şeylerin) her türlüsünü sana kıssa olarak anlatıyoruz. Bu sûrede de[117] sana hakk ve *mü'minlere bir mev'ize* [öğüd] ve tezkir [hatırlatma] geldi.

121-122. Îmân etmeyenlere de, de ki: "Siz yerinizde sayarak yapacağınızı yapın –her hâlde [elbette] biz çalışıyoruz– ve (olacakları) gözet(leyip bekley)in, her hâlde [şübhesiz] biz gözet(leyip bekl)iyoruz".

123. Bununla berâber, göklerin (ve) yerin ğaybı Allâh'ındır, emrin [işin] de hepsi O'na irca' olunur [döndürülür].

(O hâlde,) yalnız[118] O'na ibâdet et ve O'na tevekkül kıl [güvenip dayan]! Rabbin ne yaptığınızdan ve (ne) yapacağınızdan ğâfil değil.

---

114 Yâni, içlerinden kurtuluşa eren o pek az kimseleri dinlemeyip fiilen yeryüzünde fesâd çıkararak veyâ fesâddan nehyetmeyi terkederek kendilerine zulmetmekte olanlarsa... (IV/2836)

115 *Ve onun içindir ki onları halketti* ibâresi üç şekilde anlaşılabilir: A) Yalnızca rahmetiyle yarlığadığı [bağışladığı] kimseleri, ihtilâf etmeyip bir ümmet olmaları için yarattı; B) Rahmetiyle yarhğadığı kimselerin hâricindekileri ihtilâf için yarattı; C) Tüm insânları, hangisinin güzel amel yapacağını ortaya çıkarmak, mü'min ve kâfirleri ayırmak için yarattı. (IV/2837)

116 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *bihî* zamîrine karşılık olarak, *kendisiyle* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

117 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi yoktur. Ayrıca, *Bu sûrede de* diye çevirilen *fî hâzihi* lafzının karşılığı, *Bunda da* olmalıdır. (E.Ö)

118 • *Yalnız* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

12. YÛSUF SÛRESİ

MEKKÎ, 111 ÂYET

§

Yûsuf sûresi, Mekke döneminin sonlarında, yâni Kureyş'in Resûlullâh'ı habsetme, sürme ve öldürme plânları yaptığı bir devrede nâzil olmuştur. Yûsuf kıssası Kur'ân'da, Allâh'ın insân hayâtı üzerindeki nüfûz edilemez yönlendirmesinin bir ifâdesi, bir sergilenmesi olarak işlenmekte ve böylece, bir yandan Kureyş'e –tıpkı Yûsuf'un karşısında olanlar gibi– kaybedecekleri uyarısı yapılırken, diğer yandan da –Yûsuf gibi başarıya ereceği müjdelenerek– Resûl-i Kerîm teselli edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. *Elif-Lâm-Râ.*[1a] Bunlar işte, âyetleridir sana o mübîn[1b] Kitâbın. Biz onu bir kur'ân [okunacak bir hitâbe] olmak üzere Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has] olarak indirdik, gerek ki akıl erdiresiniz [akledersiniz].[2]

3. Sana bu Kur'ân'ı vahyetmemizle Biz bir kıssa anlatıyoruz, ki ahsenu'l-kasas![3] Senin ise, doğrusu bundan evvel hiç haberin yoktu.

4. Bir vakit Yûsuf babasına, "Ey[4a]

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b *Mübîn* –geçişsiz olduğunda– "ne olduğu açık, kendini beyâna kendisi yeterli olan", –geçişli olduğunda– "açıklayıcı" veyâ "ayırdedici" anlamına gelir. (IV/2843 ve 2815)

2 • Matbu nüsha'da ***akıl erdiresiniz*** şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da ***akledersiniz*** şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

3 Bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle, "en güzel kıssayı anlatıyoruz" veyâ "kıssayı sana en güzel Biz naklediyoruz". (IV/2845)

4a • Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen nidâ *yâ*'sına karşılık olarak, *ey* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

babacığım!" dedi, "Ben rü'yâda on bir yıldızla, güneşi ve kameri [ay'ı] gördüm, gördüm onları ki bana secde ediyorlar".

5-6. (Ya'kûb,) "Ey[4b] yavrum!" dedi, "Rü'yânı birâder/[kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar; çünkü şeytân, insâna belli (ve açık) bir düşmandır.[5] Ve işte öyle (rü'yâda gördüğün gibi) Rabbin seni seçecek ve sana ehâdisin [sözlerin-hâdiselerin] te'vîlinden[6] ilmler[7] öğretecek, hem sana, hem Âl-i Ya'kûb'a ni'metini –bundan evvel ataların İbrâhîm ve İshâk'a tamâmladığı gibi– tamâmlayacak. Şübhe yok ki, Rabbin[8] alîmdir [her şeyi bilendir], hakîmdir[9] [her yaptığında hikmet bulunandır]".

7. Şânım hakkı için, Yûsuf ve birâder/[kardeşlerinde, soranlara ibret olacak âyet/[işâret]ler oldu.

8. Zîrâ (bir vakit) dediler ki: "Her hâlde [şübhesiz] Yûsuf ve birâderi[10] babamıza bizden daha sevgili, biz ise (daha)[11] mutaassıb bir kuvve-

---

4b •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen nidâ *yâ*'sına karşılık, *ey* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***insâna belli bir düşmandır*** yerine ***insânın belli bir düşmanıdır*** yazılmıştır. ***İnne'ş-şeytâne li'l-insâni 'aduvvun mubîn*** ibâresine, ***Kuşkusuz o şeytân, insân için apaçık bir düşmandır*** karşılığı verilebilir. (E.Ö)

6 ***Ehâdîsin te'vîlinden öğretmek:*** A) Rü'yâ ta'bîr etmek. B) Vahy veyâ ilâhî işâretlerin sırrlarını anlamak. C) Hâdiselerden, ileride varacağı hakîkati anlamak. (IV/2848 ve krş. Yûsuf: 21)

•***Te'vîl***in, "ta'bir'den, yorum'dan, tefsîr'den, anlamadan/anlamını bilmekten, izah ve şerh"ten farklı olduğu unutulmamalıdır. (E.Ö)

7 •Âyette, ***ilmler*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***Rabbin*** yerine ***Rabbim*** yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

9 ***Alîmdir:*** Her şeyi bilir; olmuşu da, olacağı da. ***Hakîmdir:*** Yaptığını ilm ve hikmetle yapar. (IV/2849)

10 Hepsi kardeş oldukları hâlde, ***Yûsuf ve birâderi*** [***kardeşi***] demelerinin sebebi, Yûsuf ve Bünyamin'in ana-baba-bir kardeş olmalarıdır. (IV/2851)

•Yûsuf ile kardeşinin [Bünyamin'in] ana-baba-bir kardeş olduğuna dâir her ne kadar açık bir ibâre yoksa da, âyetlerin uslûbundan, özellikle de, ***Eğer o [Bünyamin] çalmışsa bundan evvel bir kardeşi [Yûsuf] de çalmıştı*** (Yûsuf: 77) âyetinden böyle olduğu sonucuna varılabilir. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***daha*** kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

tiz.[12] Doğrusu babamız –belli ki–[13] yanılıyor".

9. (İçlerinden biri,) "Yûsuf'u öldürün yâhud o'nu[14a] (uzak) bir yere atın ki babanızın[14b] yüzü [sevgisi] size kalsın ve ondan sonra salâhlı bir kavm olasınız" (dedi).

10. İçlerinden bir söz sâhibi (de), "Yûsuf'u" dedi, "öldürmeyin de, bir kuyu dibinde bırakın, ki kâfilenin biri o'nu lekît [buluntu] olarak alsın. Eğer yapacaksanız, böyle yapın!"

11-12. (Sonra, planlarını uygulamak üzere babaları Ya'kûb'un yanına) vardılar, "Ey bizim pederimiz!"[15] dediler, "Sen niye bize Yûsuf'u inan(ıp güven)mıyorsun? Cidden biz o'nun için (kesinlikle) ricâcıyız[16] [hayrhahız]; yarın o'nu[17] bizimle berâber gönder (de), gezsin-oynasın, şübhesiz biz o'nu (kollayıp) gözetiriz".

13. (Ya'kûb,) "Beni" dedi, "o'nu [Yûsuf'u] götürmeniz her hâlde [doğrusu] mahzûn eder ve korkarım ki, o'nu kurt yer de o'ndan[18] haberiniz olmaz".

14. "Vallâhi" dediler, "biz mutaassıb

---

12 *'Usbe* (–Meâl'de, *mutaassıb bir kuvvet* karşılığı verilmiştir–) kelimesi, "sıkı, birbirine bağlı, mutaassıb bir cemaat" anlamına gelir. (IV/2851)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *babamız belli ki* yerine *belli ki babamız* yazılmıştır. (E.Ö)

14a •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *o'nu* [*Yûsuf'u*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

14b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *babanızın* yerine *babamızın* yazılmış, fakat lafzın orijinaline uygun olan Matbu nüsha'dakidir. Bu kullanımın bir uslub olması hâlinde ibâre, *...babamızın yüzü* [*sevgisi*] *bize kalsın* şeklinde olur. (E.Ö)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *pederimiz* yerine –aynı ma'nâda– *babamız* yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Meâl'de, *Cidden biz o'nun için ricâcıyız* diye çevirilen *innâ lehu le-nâsihûn* ibâresine, *Doğrusu biz hakîkaten o'nun iyiliğini istiyoruz/Kuşkusuz biz o'na elbette hayrhah davranıyoruz/o'nun için elbette hayrhahız* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

•Meâl'de, *ricâcıyız* diye çevirilen *nasaha* fiili, "birine karşı içtenlikli/samimi, hayrhah olmak, birinin iyiliğini/hayrını istemek" anlamına gelir. Krş. A'râf: 21, 62, 68, 79 ve 93; Tevbe: 91; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8, not: 18. (E.Ö)

17 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *o'nu* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

18 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *'anhu* zamîrine karşılık, *o'ndan* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

[birbirine bağlı] bir kuvvet[19] iken o'nu kurt yerse, biz o hâlde çok[20] hüsrân çekeriz".

15. Bunun üzerine, vaktâ [ne zamân] ki (babalarından izin alıp) o'nu [Yûsuf'u] götürdüler ve kuyunun dibine koymaya karar verdiler.

–Biz de o'na şöyle vahyettik: "Kasem [yemîn] olsun ki, sen onlara hiç farkında değillerken bu işlerini haber vereceksin".–

16-18. (Kararlarını da tatbik edip Yûsuf'u kuyunun dibine) bıraktılar[21] ve yatsı/[akşam]leyin, ağlayarak babalarına geldiler dediler (ki): "Ey pederimiz [babamız]! Biz gittik yarış ediyorduk, Yûsuf'u eşyâmızın yanında bırakmıştık; bir de baktık[22] ki o'nu kurt yemiş. Şimdi biz doğru da söylesek sen bize (güvenip) inanmazsın".

–Bir de gömleğinin üzerinde, (sürdükleri) yalan (ve sahte) bir kan getir(ip göster)diler.–

(Ya'kûb,) "Yok" dedi, "nefsleriniz [çekememezliğiniz/şeytânî dürtüleriniz] sizi aldatmış, (kötü) bir işe sevketmiş. Artık (bana düşen) bir sabr-ı cemîl[23] [güzel bir sabr] ve Allâh'tır ancak yardımına sığınılacak söylediklerinize karşı".

19. Öteden bir kâfile gelmiş, sucularını (kuyuya) göndermişlerdi, (sucu) vardı, kovasını saldı, "Â!... Müjde, bu bir gulâm [çocuk]" dedi.

Ve tuttular o'nu [Yûsuf'u] ticâret [satmak] için gizlediler.

Allâh ise biliyordu (onların) ne yapacaklar(ını).

20. Değersiz bir paha ile o'nu birkaç dirheme sattılar, hakkında rağbet/[istek]siz bulunuyorlardı.

21. Mısr'dan o'nu satın alan[24] (kişi) ise haremine [karısına] dedi ki: "Bu-

---

19 • *Mutaassıb bir kuvvet* ['*usbe*] için bkz. Yûsuf: 8, not: 12. (E.Ö)

20 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çok* kelimesi yoktur. Krş. A'râf: 21, 62, 68, 79 ve 93; Tevbe: 91; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20; Tahrîm: 8. (E.Ö)

21 • *Bıraktılar* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

22 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *baktık* yerine *bıraktık* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

23 *Sabr-ı cemîl:* "Güzel bir sabr"; yâni, "kendisini elemlendirmeyecek ve Allâh'ın takdîrine hüsn-i rızâ göstererek vazifesine bakacak şekilde bir sabr". (VIII/5356 ve krş. Me'âric: 5-7)

24 Yûsuf'u satın alan Mısrlı –rivâyete göre adı Kıtfîr veyâ Itfîr idi– (bir) azîz'dir [asılzâdedir]. (IV/2853)

• Yûsuf'u satın alan Mısrlının/Azîz'in adının hiçbir önemi yoktur. Ayrıca, onun adını tesbit etmeye yarayacak bir bilgi, belge ve kaynak da yoktur. (E.Ö)

na güzel bak! Umulur ki, bize faydası olacaktır yâhud o'nu[25] evlâd ediniriz".

Bu sûretle Yûsuf'u orada yerleştirdik, hem de o'na hâdisâtın meâlini [rü'yâda görülen hâdiselerin te'vîlini/içyüzünü, varıp dayanacağı neticeyi] istihrâca [çıkarmaya] dâir ilmler[26] öğretelim diye.

Öyle ya Allâh emri/[işi]ne gâlibdir; (hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz,) velâkin insânların ekserisi [çoğu] bilmezler.

22. Vaktâ [ne zamân] ki (Yûsuf, vücûd ve kuvvetçe) kıvâmına erdi,[27] Biz o'na bir hüküm ve bir ilm[28] bahşettik ve işte Biz muhsin/[güzel hareket eden]lere böyle karşılık veririz.[29]

23. Derken (Yûsuf'un) hânesin/[evin]de bulunduğu hanım [Azîz'in karısı], bunun nefsinden kâm almak istedi ve kapıları kilitledi, "Haydi seninim" dedi.

(Fakat) o [Yûsuf], "Allâh'a sığınırım" dedi, "doğrusu o benim efendim (olan azîz/asilzâde) bana güzel baktı.[30] Hakîkat bu ki, zâlimler felâh bulmaz".

24. (Azîz'in) hanım(ı) cidden o'na [Yûsuf'a] niyeti kurmuştu, o da ona kurmuş gitmişti; ammâ Rabbinin burhânını [kuvvetli delîlini] görmese idi;[31] o'ndan [Yûsuf'tan] fenâlı-

25 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *o'nu* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

26 •Krş. Yûsuf: 5-6, not: 6 ve 7. (E.Ö)

27 "Bedeni ve kuvveti kemâline erişti". (IV/2854)

28 "Fevkalâde bir nüfûz ve hâkimiyet ve ilm-i nübüvvet verdik". (IV/2854)

29 Sû-i kasdlardan kurtarır, yeryüzünde (güzelce) yerleştirir, işine gâlib olur, hüküm ve ilm veririz. Yâni, ey Muhammed, sana da böyle yapıyoruz. (IV/2854)

30 Bana güzel bir menzil ve makâm verdi; o iyiliğe karşı böyle şey olurmu?! Yâni, döşeğe hıyânet, iyiliğe karşı kötülük, ihsâna karşı nankörlük zulümdür. Eğer dediğini yaparsak ikimiz de felâh bulmayız. (IV/2855)
•Ba'zı âlimler, âyetteki *hû* zamîrinin, –Yûsuf'un efendisi olan *Azîz*'e değil– hemen öncesinde geçen *ma'âzallâh* lafzındaki *Allâh*'a gittiğini, dolayısıyla ma'nânın, "Doğrusu O [Allâh] benim rabbimdir; bana güzel bir menzil ve makâm verdi" şeklinde olduğunu söylemişlerdir. (E.Ö)

31 *O [Yûsuf] da ona [kadına] kasdetmiş gitmişti, amma Rabbinin burhânını görmese idi;* yâni Yûsuf, kasdetmedi, kadının hemm ü kasdına muvâfakat eylemedi; ammâ bunun, o'nun erkeklik hiss ve kuvvetinin eksikliği gibi tabiatındaki bir noksanlıktan dolayı olduğu zannedilmemelidir. Öyle olsa idi, Yûsuf'un iffetinin büyük bir ma'nâsı olmazdı. Bu başka sebebden değil, mahzâ/sırf bir ke-

ğı[32] ve fuhşu bertaraf edelim için öyle oldu.[33] –Hakîkat(en) o Bizim ihlâsa mazhâr edilmiş has[34] kullarımızdandır.–

25. İkisi-bir kapıya koştular. Hanım, (yakalamak için) o'nun gömleğini (çekti, Yûsuf'un gömleği) arkasından yırt(ıl)dı. Kapının yanında hanımın beyine rastgeldiler. Hanım (hemen atılarak), "Senin" dedi, "ehline [karına] fenâlık yapmak isteyenin cezâsı, zindana konulmaktan veyâ elîm [acı] bir azâbdan başka nedir?!"

26-27. Yûsuf,[35] "O kendisi" dedi, "benim nefsimden kâm almak istedi".

Hanımın akrabasından[36] bir şâhid

mâlden neş'et ediyordu. Vaziyet öyle bir vaziyet idi ki, tabii hükümlerin zuhûru için hâricî ve dâhilî bütün sevâik ve devâ'ı tamâm idi. Allâh saygısından başka hiçbir mâni yoktu. Eğer fiil helâl olsa idi, o da azmetmiş gitmişti. Fakat Yûsuf'un ismet ve nezâheti o kadar yüksek idi ki, öyle bir ânda bile Rabbinin burhânını görüyordu, harâmın çirkinliğini bütün hakîkatiyle ayne'l-yakîn müşâhede ediyordu. (IV/2855-2856)

•Bu âyet [*Kadın cidden niyeti o'na kurmuştu; Rabbinin burhânını görüyor olmasaydı, o [Yûsuf] da ona kurardı* âyeti], genellikle, "Yûsuf'un da Azîz'in karısına meyilli olduğu, onun zinâ talebine olumlu cevâb vermek üzereyken Rabbinin burhânını görmesi üzerine bundan vazgeçtiği" şeklinde anlaşılmıştır. Fakat bizce burada anlatılmak istenen, Yûsuf'un tam zinâya teşebbüs edeceği vakit Rabbinin burhânını görerek bundan vazgeçmesi değil, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da isâbetle kaydettiği üzere– Rabbinin burhânı sâyesinde zinâyı aslâ düşünmemesi ve tabii ki zinâya yaklaşmamasıdır. Eğer Yûsuf, Rabbinin burhânını her dâim gören kimselerden olmasaydı, –Rabbinin burhânını görmeyen kimseler gibi– o da zinâya meylederdi. Lâkin Yûsuf, Rabbinin burhânını, –sâdece zinâya teşebbüs edecekken (!) değil– her dâim görmekte olduğundan, yıllarca zindanda kalma pahasına Azîz'in karısının ve diğer kadınların talebini reddetmiştir. (E.Ö)

32 Yâni, Azîz'in iyiliğine karşı nankörlüğü... (IV/2856)

33 Yâni, "Ondan [Yûsuf'tan] o fenâlığı ve fuhşu defetmek için o burhânı gösterdik". (IV/2856)

34 İsm-i mef'ûl sîğası üzere *lâm*'ın fethiyle *muhlâs*, "sırf Allâh'a itaat için seçilmiş, lekesiz" demektir. *Lâm*'ın kesriyle *muhlis* ise, "dîni yalnız Allâh'a tahsis eden ihlâslı [*muhlis*]" demektir, ki burada her iki kıraat da vardır. (IV/2856)

35 •Âyette, *Yûsuf* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *akrabasından* yerine *arkasından* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

[orada hazır bulunan bir kişi] de şöyle şehâdet etti: "Eğer (Yûsuf'un) gömleği önden yırtılmış ise, hanım doğru söylemiş, bu [Yûsuf] yalancılardandır. Yok eğer gömleği arkadan yırtılmış ise, o [kadın] yalan söylemiş ve[37] bu [Yûsuf] sâdık/[doğru söyleyen kimse]lardandır".

28-29. Vaktâ [ne zamân] ki (kadının kocası olan Azîz, Yûsuf'un) gömleğini gördü; arkasından yırtılmış; "Anlaşıldı" dedi, "o, siz kadınların keydi/[hile ve düzeni]nizden (başka birşey değil). Her hâlde [doğrusu] sizin keydiniz çok büyük. Yûsuf! Sakın sen bundan (kimseye) bahsetme! Sen de kadın, günâhına istiğfâr et; cidden sen büyük günâhkârlardan oldun".

30. Şehirde birtakım kadınlar da, "Azîz'in karısı" dediler, "delikanlısının nefsinden murâd (almak) istiyormuş, o'na aşkından yüreğinin zarı çatlamış, karı besbelli çıldırmış".

31. Vaktâ [ne zamân] ki (Azîz'in karısı) bunların gizliden-gizliye dedikodularını işitti, onlara da'vetçi gönderdi ve onlar için dayalı-döşeli bir sofra hazırladı ve her birine bir bıçak verdi, beriden[38] de (Yûsuf'a,) "Çık karşılarına!" dedi.

Hepsi, o'nu görür görmez (gözlerinde) çok büyüttüler, kendilerinin ellerini doğradılar ve "Hâşâ!" dediler, "Allâh için bu bir beşer değil, mahzâ [sırf] bir melek-i kerîm [güzel bir melek]".

32. "İşte" dedi, "bu gördüğünüz, hakkında beni levmettiğiniz [ayıbladığınız/kınadığınız] (kişidir). Yemîn ederim ki, ben bunun nefsinden murâd (almak) istedim de, o fikr-i ismetle imtinâ etti [iffet ve nezâheti sebebiyle kaçındı]. Yine yemîn ederim (ki), eğer emrimi (yerine getirip dediğimi) yapmazsa, mutlak (ve) muhakkak zindana atılacak ve mutlak (ve) muhakkak zelillerden olacak".

33. (Yûsuf,) "Yâ Rabbi!"[39] dedi, "Zindan bana, bunların beni[40] da'vet ettikleri fiilden daha sevimli ve eğer Sen benden bu kadınların tuzaklarını bertaraf etmezsen, ben onların sevdâsına düşerim ve câhillerden olurum".

34. Bunun üzerine Rabbi (o'nun)

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* kelimesi yoktur. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *beriden* yerine *derken* yazılmıştır. (E.Ö)

39 •Meâl'de, *yâ Rabbi* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

40 •Âyette karşılığı bulunduğu hâlde Meâl'in orijinalinde atlanan *beni* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

du'âsını kabûl buyurdu da, o'ndan o (kadı)nların tuzaklarını bertaraf etti. Hakîkat (şu ki), O öyle semî [işiten], öyle alîm/[bilen]dir.

35. Sonra bu kadar âyâtı [delîlleri] gördükleri hâlde, o adamlara şu rey [fikir] galebe etti: Behemehal [n'olursa olsun] o'nu [Yûsuf'u] bir müddet zindana atsınlar.

36. Onun/[Yûsuf]la berâber zindana iki delikanlı daha girdi. (Onlardan) birisi, "Ben" dedi, "rü'yâda[41] kendimi görüyorum ki, şarâb(lık üzüm) sıkıyorum".

Diğeri de, "Ben" dedi, "rü'yâda[41] kendimi görüyorum ki, başımın üstünde bir ekmek götürüyorum, ondan kuşlar yiyor".

(Sonra da,) "Bize bunun ta'bîri/[te'vîl]ni haber ver, çünkü biz seni muhsinlerden [güzel hareket edenlerden] görüyoruz" (dediler).

37-41. (Yûsuf) dedi ki: "(Rü'yâda) size merzûk olacağınız [rızklanacağınız] bir taam [yemek] gelecek (olsa), her hâlde [şübhesiz] o (rü'yâdaki hâdise vukûa) gelmezden evvel ben size bunun ta'bîri/[te'vîl]ni haber vermiş bulunurum.[42]

"Bu bana Rabbimin ta'lîm buyurduk/[öğrettik]larındandır; çünkü ben, Allâh'a (ortak/şirk koşan, O'nun birliğine) inan/[îmân et]mayan ve hep âhireti inkâr edenlerden ibâret bulunan bir kavmin milletini [dînini] bıraktım ve atalarım İbrâhîm ve İshâk ve Ya'kûb'un milleti/[dîni]ne ittibâ ettim [tâbi oldum]. Bizim Allâh'a hiçbir şey(i) şerîk [ortak] koşmamız olamaz. Bu (tevhîd) bize ve insânlara Allâh'ın bir fazlıdır [lütf u ihsânıdır], velâkin insânların ekserisi [çoğu] şükretmezler.

"Ey benim zindan arkadaşlarım! Müteferrik [farklı farklı] birçok ilâhlarmı[43a] hayrlıdır, yoksa hepsine gâlib

---

41 •Âyette, *rü'yâda* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gelecek* yerine *gelecek a* yazılmıştır. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir açıklama getirmediği bu âyet hakkında ba'zı müfessirler şu izahı yapmışlardır: "Rü'yâda size rızklanacağınız bir yemek/yiyecek-içecek gelmesin ki; o, yâni o rü'yâ gerçekleşmezden/vukûbulmazdan evvel onun te'vîlini [nasıl gerçekleşeceğini] size haber vermeyeyim". (E.Ö)

•*Te'vîl* ile *ta'bîr*'in/*yorum*'un farklı olduğuna, herkesin rü'yâları ta'bîr edebilmesine (–ki rü'yâ ta'bîrinin hiçbir aslı ve değeri yoktur–) karşılık, te'vîl edemeyeceğine; rü'yâ ta'bîrinde hiçbir kesinliğin bulunmayıp Yûsuf'un rü'yâ te'vîlinde ise kesinlik bulunduğuna dikkat edilmelidir. (E.Ö)

43a •Meâl'de, *ilâhlar* diye tercüme edilen *erbâbun* kelimesi *rabbler* anlamına gelir. (E.Ö)

(ve) kahhâr[43b] [gâlib-hükümran] olan bir Allâh'mı?!
"Sizin O'ndan başka taptıklarınız, birtakım kuru isimlerden ibârettir, ki onları siz ve atalarınız takmışınızdır, yoksa Allâh onlar (hakkında)a öyle bir saltanat [sultân/delîl][44] indirmemiştir. Hüküm ancak Allâh'ındır: O size Kendisinden başkasına tapmamanızı emretti. Doğru ve sâbit dîn budur, velâkin nâsın ekserisi [insânların çoğu] bilmezler.[45]
"Ey benim zindan arkadaşlarım! Gelelim rü'yânıza:[46] Biriniz efendisine yine şarâb sunacak,[47] diğeri de asılacak, kuşlar başından yiyecek.
İşte fetvâsını istediğiniz emr [iş] hâllolundu".[48]
42. Bir de (Yûsuf), bunlardan, kurtulacağını zannettiğine [bildiğine], "Efendinin yanın(a vardığın)da beni(m durumumu) an(lat)!" dedi.
(Fakat) ona da şeytân, (Yûsuf'un hâlini) efendisine an(lat)mayı unutturdu da, (Yûsuf) senelerce zindanda kaldı.
43. Bir gün melik [kral], "Ben" dedi, "rü'yâda[49] görüyorum ki, yedi semiz inek [bakara/sığır], bunları yedi arık [zayıf] (bakara/sığır) yiyor ve yedi

---

43b • *Kahr*, "galebe" demektir. *Kâhir*, "gâlib gelen, hükmeden" anlamına gelir. *Kâhir*'in mübâlağa sîğası olan *kahhâr* ise, aynı ma'nâyı şiddet ve tekerrür sûretiyle ifâde eder. *Kahhâr*–Kur'ân'da kullanılışı itibâriyle– "hakk sâhibi olarak adâletle hüküm süren, karşısına hiç kimsenin çıkamayacağı tek hükümran ve gâlib" anlamlarına gelmektedir. (E.Ö)

44 *Sultân* (–Meâl'de, *saltanat* diye çevirilmiştir–), Kur'ân'da genellikle *burhân* ve *delîl* ma'nâsına kullanılır. (IV/2815)

45 •37. âyetten başlayıp 40. âyete kadar devâm eden bölüm, Hz. Yûsuf'un, rü'yâlarını te'vîl etmeden [rü'yâlarının *nasıl* gerçekleşeceğini bildirmeden] önce zindan arkadaşlarını tevhîde da'vet ve doğru yola irşâd etmesini, Rabbinin lütuf ve ni'metlerini anmasını hikâye eden bir ara söz niteliğindedir. Rü'yâların te'vîline 41. âyette başlanmaktadır. (E.Ö)

46 • *Gelelim rü'yânıza* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sunacak* yerine *sıkacak* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

48 •Meâl'de, *hallolundu* diye çevirilen *kazâ/kadâ* kelimesi, *hüküm, tamâmlama, gerçekleştirme* anlamına da gelir. Bu durumda ibâre şöyle çevirilebilir: "Fetvâsını [te'vîlini] istediğiniz mes'ele, (Allâh tarafından bu şekilde) hükme bağlandı/bu şekilde gerçekleşecek". (E.Ö)

49 • *Rü'yâda* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

yeşil başakla diğer yedi de kuru. Ey (ileri gelen) efendiler![50] Siz rü'yâ ta'bîr ediyorsanız, bana rü'yâmı hâlledin!"

44. Dediler ki: "(Senin) rü'yâ dediğin[51] edğâsu ahlâm(dır)/demet demet hayalâttır[52] [hayallerdir], biz ise hayalâtın te'vîlini bilmiyoruz".[53]

45. (Yûsuf'la birlikte zindanda bulunan) o ikisinden kurtulmuş olan da –nice zamândan sonra– (bu vesîleyle Yûsuf'u) hatırladı da dedi ki: "Ben size onun te'vîlini (öğrenir) haber veririm, hemen beni (zindana) gönderin!"

46. (Böylece izin alıp zindana koştu ve,) "Yûsuf! Ey sıddîk [özü-sözü dosdoğru]!" (dedi,) "Bize şunu hâllet": 'Yedi semiz inek [bakara/sığır], bunları yedi arık [zayıf] (bakara/sığır) yiyor ve yedi yeşil başakla diğer yedi de kuru'.

"Ümid ederim ki, o nâsa [insânlara] cevâb ile dönerim, gerektir ki (kıymet ve) kadrini bilirler".

47-49. (Yûsuf şöyle) dedi: "Yedi sene ber-mutat [her zamânki gibi] ekeceksiniz, biçtiklerinizi başağında bırakınız, biraz yiyeceğinizden maada [başka]; (çünkü bu yedi yıl sürecek bolluktan) sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önce(den) biriktirdiklerinizi yeyip götürecek, biraz saklayacağınızdan maada [başka]; sonra onun arkasından (öyle) bir yıl gelecek ki, halk onda sıkıntıdan kurtulacak, (bol bol) sıkıp sağacak".

50. Bunu duyan[54] melik de [kral da], "Getirin bana o'nu!" dedi.

Bunun üzerine (hemen) o'na (bir adam gönderildi), gönderilen adam[55] (o'nun yanına) gelince (Yûsuf, –ma'sûmiyeti kanıtlanıncaya kadar zindandan çıkmayı reddederek–), "Haydi efendine dön de sor ona, 'O el-

---

50 •Meâl'de, *efendiler* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

51 •*Rü'yâ dediğin* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

52 *Edğâsu ahlâm:* "Yaşı kurusuna karışmış ot demetleri gibi yenisi eskisine karışmış bir yığın uyku hayâlleri, hakîkatte hiçbir ma'nâsı olmayan eski-yeni birtakım evhâm ve hayâllerin karışmasından ibâret ma'nâsız hâdiseler". Demek ki –dilin aslında– sâdık [doğru] olanlara *rüyâ,* kâzib [yalancı] olanlara *ahlâm* denilmektedir. (IV/2863)

53 Yâni, hayâllerin te'vîli yoktur ki bilelim. (IV/2863)

54 •*Bunu duyan* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

55 •Matbu nüsha'da *âdem,* Osmanlıca Yazma nüsha'da ise *adam* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

lerini doğrayan kadınların maksadları neymiş?" Şübhe yok ki Rabbim onların hilelerine alîmdir [vâkıftır]" dedi.

51. (Durumun kendisine aktarılması üzerine) Melik, (hemen Azîz'in karısıyla birlikte) o kadınları(ı huzûruna getirtip onlar)a,[56] "Derdiniz ne idi ki, o vakit Yûsuf'un nefsin/[kendisin]den murâd almaya kalktınız?" dedi.

(O kadınlar,) "Hâşâ!" dediler, "Allâh için biz o'nun aleyhinde bir fenâlık bilmiyoruz".

Azîz'in karısı (da), "Şimdi" dedi, "hakk tezâhür etti [açığa çıktı]. Onun [Yûsuf'un] nefsin/[şahsın]den ben kâm [murâd] almak istedim, o ise şekksiz-şübhesiz sâdık/[doğru]lardandır".

52. (Azîzin karısı konuşmasına şöyle devâm etti:) "Bu işte(ki suçumu itirâf edip mes'elenin hakîkatini anlatmam) şunun için ki; bilsin (Yûsuf), hakîkaten ben o'na ğıyâbında hıyânet etmedim ve hakîkaten Allâh hâinlerin hilesini muvaffakiyyete erdirmez".[57]

53. (Nihâyet, azîz'in karısı sözlerini şöyle bağladı: "Yûsuf'un ğıyâbında bu itirâfı yapmakla) nefsi/[kendi]mi (hıyânetten büsbütün) tebrie de etmiyorum[58] [temize de çıkarmıyorum] çünkü (daha önce o çirkin sözleri söyledim, o çirkin işleri yaptım; hakîkaten) nefs [beşer tabiatı] cidden emmâredir/fenâyı emreder,[59] meğer ki Rabbim rahmetiyle yarlığaya[60] [bağışlaya/koruya]; çünkü Rabbim ğa-

56 •*Melik o kadınlara* ibâresinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

57 52. ve 53. âyetlerin, Hz. Yûsuf'un sözü olduğu akla gelebilirse de, öncesiyle irtibâtı cihetiyle (Mısrlı) Azîz'in [asilzâdenin] karısının sözünün devâmı olması daha zâhirdir. (IV/2872)

•Ba'zıları, sûrenin ve kıssanın amacını/verdiği dersi kavrayamadıklarından olsa gerek, bu güzel sözlerin Azîz'in kötü karısına yakışmadığını/yakışmayacağını vehmederek, âyetler-ibâreler arasındaki bağı koparıp sûnî bir boşluk icad etmişler, bu boşluğu da varsayımlarla doldurarak bu sözlerin Yûsuf'a âit olduğu iddiâsında bulunmuşlardır. Oysa ki, Elmalılı Hamdi Yazır'ın ve eski müfessirlerin bir çoğunun isâbetle belirttikleri üzere bu sözler Azîz'in karısına âittir. (E.Ö)

58 Yâni, ğıyâbında kendisine hıyânet etmediğimi Yûsuf bilsin diye hakkı itirâf ederken, kendimi hıyânetten büsbütün temize de çıkarmıyorum; çünkü daha önce söylediğimi söyledim, yaptığımı yaptım. (IV/2873)

59 Yâni, beşer nefsinin tabiatında şehvetlere meyletme vardır. Bu bakımdan sırf nefsine kalırsa insân fenâlığa düşer. (IV/2873)

60 Yâni, ancak Rabbimin yarlığadığı [koruduğu] –Yûsuf'un nefsi gibi bilhassa yarlığadığı/koruduğu– nefsler pak ve ma'sûm olurlar. Yâhud, ancak Rabbim rah-

fûr [çok bağışlayıcı], rahîm/[rahmeti sürekli olan]dir".[61a]

54. (Bütün bunlardan sonra) Melik[61b] [Kral] de (şöyle) dedi: "(Şimdi) getirin bana o'nu [Yûsuf'u], kendime tahsis ed(ip özel danışman edin)eyim".

Bunun üzerine, vaktâ [ne zamân] ki (Yûsuf zindandan getirildi, Kral) o'nunla konuştu(ktan sonra) dedi (ki): "Sen bugün nezdimizde [yanımızda] cidden (yüksek) bir mevki' sâhibisin, emîn (ve güvenilir bir kimse)sin".

55. (Yûsuf da Krala şöyle) dedi: "Beni arz [Mısr] hazineleri üzerine me'mûr et, çünkü ben (hakk ve emânetleri) iyi korur, (yönetmesini) iyi bilirim".

56-57. Ve işte bu sûretle Yûsuf'u o arz/[Mısr]da temkin ettik [yerleştirdik], neresinde isterse makâm tutuyordu.

Biz rahmetimizi dilediğimize nasîb ederiz ve muhsin/[güzel hareket eden]lerin ecrini [mükâfâtını] (dünyâda da) zâyi etmeyiz; ve elbette âhiret ecri daha hayrlı, fakat îmân edip takvâ yolunu tutanlar için.

58. (Günlerden) bir (gün) de Yû-

---

met ettiği vakit rabbânî emir, nefsânî emri hükümsüz bırakır veyâ nefs, rabbânî emr ile mutma'in olur da insân fenâlıktan korunur. (IV/2873-2874)

61a "Günâhını itirâf edip istiğfâr edenlere de mağfiret ve rahmet eder. Bunun için ben nefs-i emmâremi [fenâlığı emreden/fenâlığa meyleden nefsimi] temize çıkarmayarak gerçeği itirâf ettim ve sırf Rabbimin rahmetiyle hıyânetten korundum. Bundan böyle de Rabbimin mağfiret ve rahmetini taleb ve ümid ederim". İşte Azîz'in karısı böyle itirâf ve istiğfâr ederek hakkı ikrâr ve îmânını izhâr etti. (IV/2874)

61b Eski Mısr krallarına "Fir'avn" denilmesi ma'rûf olduğu hâlde buna "Fir'avn" yerine "Melik" [hükümdar] denilmesi, şu iki nükteden birini iş'ar etmekten hâli değildir: A) Fir'avn unvânı, zulm ile şöhret bulmuştur: *Fir'avn emri [Fir'avnca iş] ise reşîd değildir* (Hûd: 97). Hâlbuki Yûsuf'u zindandan çıkaran bu Melik'in [hükümdarın] övülmeye değer vasıfları, rüşd ü kiyâseti bahis mevzûdur. Bu sûretle bu Melik'in, sîret nokta-i nazarından bir Fir'avn olmadığına işâret edilmiş demektir. Nitekim Mücâhid'den bu Melik'in müslim olduğu nakledilmiştir. B) Esâsen Fir'avn lakabı, lisân ve kavmiyyet itibâriyle Mısrî [Mısrlı/Kıbtî] olduğuna göre, bu Mısr krallarının Fir'avn sülâlesinden ve Kıbt kavminden olduğuna da bir îmâyı tazammun eder. Nitekim ba'zı Târihlerde, "Amalika'dan idi" denilmiştir, ki Mısr târihinde "Hiksuslar" [çoban krallar] nâmı verilen ve Arabistan tarafından geçip Fir'avnlara galebe ederek 400 sene kadar Mısr'da saltanat sürdükleri söylenen kavm olacaktır.

suf'un birâder/[kardeşlleri çıkageldiler, geldiler[62] (o'nun)[63] yanına girdiler. (Yûsuf) derhal onları tanıdı, onlar ise o'nu tanımıyorlardı.

59-60. Ve vaktâ [ne zamân] ki (Yûsuf) onları bütün hazırlıklarıyla techiz etti [donattı], (sonra şöyle) dedi: "Bana sizin babanızdan olan bir kardeşi(nizi) getirin! Görüyorsunuz (y)a, ben ölçeği tam ölçüyorum ve ben misâfir-perverlerin en yararlısıyım [hayrlısıyım].[64] Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size (bir) kile (dahi zahire) yok ve (o vakit) bana yaklaşmayın (bile)!"

61. Dediler (ki): "Her hâlde [mutlaka] onun için babasından irâdesi/[izni]ni almaya çalışırız ve her hâlde [muhakkak] (bunu) yaparız".

62. (Yûsuf) uşaklarına da (şöyle) dedi: "Sermâyelerini yüklerinin içine koyuverin, belki âilelerine avdetlerin/[döndüklerinlde onu[65] anlarlar, belki yine gelirler".

63. Bu sûretle vaktâ [ne zamân] ki babalarına döndüler, "Ey pederimiz!" dediler, "Bizden ölçek menedildi.[66] Bu kere kardeşimizi bizimle berâber gönder ki ölçüp alalım ve her hâlde [mutlaka] biz onu (koruyup) muhâfaza ederiz".

64. (Ya'kûb) dedi (ki): "Hiç ben onu size inanı(p güveni)rmıyım; meğer ki bundan evvel kardeşini inan(ıp güven)dığım gibi ola![67] En hayr-

---

Hâsılı bu Melik, kıymet-şinâs bir zât idi. Hz. Yûsuf'u henüz görmeden bi'l-vücûh kemâlâtına meclûb oldu, zamânının vâhidi olduğunu anladı, o'nu kendine tahsis etmek istedi, getirilmesini emretti. (IV/2875-2876)

62 • *Çıkageldiler* yâhud *geldiler* kelimelerinden biri yeterlidir. Başka bir deyişle, ikisinden biri fazladır. (E.Ö)

63 • Elmalılı Hamdi Yazır neredeyse bütün zamîrlere karşılık verdiğinden, Meâl'in orijinalinde bilerek veyâ bilmeyerek karşılığı gösterilmeyen *hi* zamîrine karşılık, *o'nun* [*Yûsuf'un*] kelimesini –parantez içine alarak– metne dâhil ettik. (E.Ö)

64 • Matbu' nüsha'da *yararlısıyım* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *hayrlısıyım* şeklinde yazılmıştır; ki aslına uygun olan da budur. (E.Ö)

65 • Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

66 "Kardeşimiz (Bünyamin)i bizimle Mısr'a göndermediğin takdîrde, artık bize zahîre verilmeyecek". (IV/2888)

67 "Onun hakkında size aslâ güvenmem, güvensem bile bu, –daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size istemeyerek güvendiğim gibi– gönülsüz bir güven olur". Bu ifâde, şöyle bir ta'rîz ve reddi de anlatır: "Daha önce Yûsuf'u size emânet

lı hıfzedecek [koruyacak] de Allâh'tır ve O merhametlilerin en merhametlisidir".[68]

65. Derken metâ/[yük ve eşyâ]larını açtıklarında, sermâyelerini kendilerine iâde edilmiş buldular, "Ey pederimiz [babamız]!" dediler, "Daha ne isteriz, işte sermâyemiz de bize iâde edilmiş. (Eğer Bünyamin'i de bizimle gönderirsen, bu sermâye ile) yine âilemize erzak getiririz, kardeşimizi de (koruyup) muhâfaza ederiz, hem bir deve yükü fazla alırız, ki bu (getirdiğimiz) az birşey".

66. (Ya'kûb) dedi (ki): "İhtimâli yok, onu sizinle berâber göndermem,[69] tâ ki bana, hepiniz ihata edilmedikçe[70] [kuşatılıp çâresiz kalmadıkça] onu behemehal [mutlaka] getireceğinize dâir Allâh'tan bir mîsâk [taahhüd] veresiniz".[71]

Vaktâ [ne zamân] ki o'na[72] mîsâklarını verdi/[taahhüd ettiler. (Bunun üzerine Ya'kûb) dedi ki: "Allâh söylediklerimize karşı vekîl".

67. (Ardından da Ya'kûb, oğullarına nasihat ederek,) "Ey yavrularım!" dedi, "(Mısr'a hepiniz) bir kapıdan girmeyin de ayrı ayrı kapılardan girin; maamâfih [bununla berâber] ne yapsam, sizden, hiçbir şeyde Allâh'ın takdîrini defedemem; hüküm ancak Allâh'ındır. Ben O'na tevekkül kıldım [güvenip dayandım] ve hep O'na tevekkül etmelidir onun için bütün mütevekkiller".

68. Vaktâ [ne zamân] ki babalarının emrettiği (gibi, Mısr'a ayrı) yer(ler)den girdiler; (fakat) o(nların ayrı kapılardan girmeleri), onlardan Allâh'ın takdîrinden hiçbir şeyi defetmiyordu, ancak Ya'kûb'un nefsindeki bir hâceti kazâ etmişti.[73]

---

ettim de ne oldu?! Onu da koruyacağınıza söz vermiştiniz, ama ne yaptınız?! Şimdi bunu size nasıl emânet edeyim?!" (IV/2888)

68 •Meâl'in aslında, ***merhametlilerin en merhametlisidir*** cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan ***erhamu'r-râhimîn(dir)*** ibâresi Latin harfleriyle yazılı bulunmaktadır. (E.Ö)

69 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *göndermem* yerine *gönderememe* yazılmıştır. (E.Ö)

70 Yâni, hepiniz mağlûb olup yapacak hiçbir şeyiniz kalmadıkça, helâk olup çâresiz ve tâkatsız bir duruma düşmedikçe... (IV/2889)

71 "Mutlaka onu getireceğinize dâir Allâh'a yemîn edesiniz". (IV/2889)

72 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *bu* zamîrine karşılık, *o'na* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

73 Bu tedbirle gönlünün sıkıştırmasından kurtulmuş, nefsinde tedbirsizlikle bir kusur yapmış olmak ihtimâli bertaraf edilmiş oldu. (IV/2891)

Şübhe yok ki o [Ya'kûb] muhakkak bir ilm sâhibi idi;[74] çünkü Biz kendisine ta'lîm etmiş/[öğretmiş-bildirmiş]tik,[75] velâkin nâsın ekserisi [insânların çoğu] bilmezler.

69. Vaktâ [ne zamân] ki Yûsuf'un yanına girdiler, (o) kardeşi (Bünyami)ni kendine aldı ve, "Ben" dedi, "ben, haberin olsun senin kardeşinim. Sakın (ağabeylerinin yaptıklarına ve adamlarımın) yapacaklarına göcürgenme [gücenme]!"

70. Sonra onları bütün hazırlıklarıyla techiz ettiği vakit (Kralın) su kabını kardeşi (Bünyami)nin yükü içine koydu, sonra da bir münâdi [tellal] (şöyle) bağırdı:[76] "Ey kârbân [kâfile]! Siz her hâlde hırsızlık etmişsiniz".

71. (Yûsuf'un kardeşleri,) bunlara döndüler de dediler (ki): "Ne arıyorsunuz?"

72. "Melik'in [Kralın]" dediler, "suvâını [su tasını] arıyoruz". (Tellal da,) "Onu getirene bir deve yükü bahşiş var ve ben ona kefilim" (diye ekledi).

73. "Tallâhi!"[77a] dediler, "Size muhakkak ma'lûmdur ki, biz arz/[Mısr]da fesâd çıkarmak için gelmedik, hırsız da değiliz".

74. "Şimdi" dediler, "(eğer) yalancı çıkarsanız (sizde hırsızlığın) cezâsı ne?"

75. "Cezâsı" dediler, "kimin yükünde çıkarsa, işte o (kişi, hırsızlığının) cezâsı (olarak özgürlüğünü kaybeder). Biz zâlimlere böyle cezâ veririz".

76. Bunun üzerine, (aramaya,) kardeşi (Bünyami)nin kabından [yükünden] evvel onların kablarından başladı, sonra onu kardeşi (Bünyami)nin kabından çıkardı.

İşte Yûsuf için böyle bir tedbir yaptık; Melik'in [Kral'ın] dîninde [cezâ kânûnunda][77b] kardeşini (bu şekilde yanına) al(ıp alıkoy)masına çâre

---

74 Yâni, tedbirin takdîre mâni olamayacağını biliyordu. (IV/2891)

75 Biz o'na vahy veyâ tecrübe ve istidlâl ile bildirmiştik. (IV/2891)

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bağırdı* yerine *gönderdi* yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

77a Arabca'da, hayret ile berâber yemîn edileceği zamân, *vallâhi* veyâ *tallâhi* denilir. (IV/2898)

77b "Melik'in dîninde kardeşini zabtetmesine ihtimal yoktu." Burada, *dîn* kelimesinin ma'nâsı, câlib-i dikkattir. Belli ki bundan maksad, o zamân Mısr memleketinde yürürlükte olan "şeri'at" ve bilhassa "cezâ kânûnu"dur. Nakledildiğine göre, o vakit Mısr cezâ kânûnunda hırsızlığın cezâsı, hırsızı dövmek ve çaldığı malı iki kat tazmin ettirmekten ibâret idi. Yûsuf, kânûna aykırı hareketi tec-

yoktu, lâkin Allâh'ın dilemesi başka. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz ve her ilm sâhibinin fevkin/[üstün]de bir alîm [çok iyi bilen] vardır.

77. (Yûsuf'un ağabeyleri,) "Eğer" dediler, "o [Bünyamin] çalmış bulunuyorsa bundan evvel bir kardeşi [Yûsuf] de çalmıştı".

–O vakit Yûsuf bunu içine attı ve onlara belli etmedi. (Fakat içinden,) "Siz" dedi, "fenâ bir mevki'de/[durumda]siniz ve Allâh pekâlâ biliyor ne isnâd ediyorsunuz".–

78. (Ardından da,) "Ey şânlı[78] Azîz!" dediler, "Emîn ol ki,[79] bunun büyük bir ihtiyar pederi var; onun için yerine birimizi al; çünkü biz seni muhsin/[güzel hareket eden]lerden görüyoruz".

79. (Yûsuf,) "Allâh saklasın" dedi, "metâ/[eşyâ]mızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını tut(up alıkoy)mamızdan. Çünkü biz o takdîrde zulmetmiş oluruz".

80-82. Vaktâ ki o'ndan [Yûsuf'tan] ümidi kestiler, fısıldayarak [başbaşa görüşmek üzere] (bir kenara) çekildiler.

Büyükleri [kardeşlerin rey ve görüşce büyüğü/ileri olanı] dedi ki: "Babanızın[80] aleyhinizde Allâh'tan mî-

---

viz etmeyeceği ve babasının şeri'ati de Mısr'da ilan edilmemiş bulunduğu cihetle Mısr mahkemesi, ancak memleketin ma'rûf olan kânûnu ile hükmedebilirdi. Memleketin kânûnunda da, Yûsuf'un kardeşini kendisi için alıkoymasına çâre yoktu, lâkin Allâh'ın dilemesi müstesnâ. Allâh bir şeyi murâd edince, sebeblerini de hazırlar. Onun için, bir taraftan Yûsuf'a o şekli öğretip kardeşlerinin hakemliğine mürâcaat ettirdiği gibi, diğer taraftan kardeşlerine de işi sezdirmeyerek ol vechile cevâb ve hüküm verdirdi ve bu sûretle, hem memleketin kânûnunu ihlâl etmeden onları ikrarlarıyla ilzam eyledi, hem babasının şeri'atinden bir hükmün tatbikiyle Mısr örfüne amelî bir misâl verdi de, ma'rûf bir şekilde kardeşini alıkoymak hakkını bahşettikten başka, –hiç biri farkında olmayarak– öbür kardeşlerini de, yukarıdaki, *Hepiniz ihata edilmedikçe [kuşatılıp çâresiz kalmadıkça]* (Yûsuf: 66) âyetinin medlûlünce istisnâî bir vaziyete getirerek babalarına verdikleri taahhüdün mes'ûliyyetinden kurtardı. Eğer, "Cezâsı nedir?" sualine karşı kardeşleri, "Memleketinizin kânûnu ne ise onu uygulayın" deselerdi, Yûsuf matlûbuna eremeyecekti. Lâkin Allâh böyle diledi, öyle oldu. (IV/2901-2902)

78 •Âyette, *şânlı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

79 •Bkz. Bakara: 30, not: 36. (E.Ö)

80 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *babanızın* yerine *babamızın* yazılmıştır; ancak lafza uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

sâk almış olduğunu,[81] bundan evvel de Yûsuf hakkında ettiğiniz kusuru bilmiyormusunuz?! Artık ben buradan ayrılmam, tâ babam bana izin verinceye veyâ Allâh hakkımda bir hüküm ta'yîn edinceye kadar; ki O, hüküm verenlerin en hayrlısıdır.[82] Siz dönün babanıza[83] da deyin ki": "Ey bizim babamız! İnan (ki) oğlun hırsızlık etti. Biz ancak bildiğimize şehâdet ediyoruz, yoksa ğaybın hâfızları [bekçileri] değiliz.[84] (Eğer bize inanmıyorsan) hem bulunduğumuz şehr(in sâkinlerin)e sor, hem içinde geldiğimiz kârbâna [kâfileye] ve emîn ol ki[85] biz cidden doğru söylüyoruz".

83. (Ve babalarının yanına dönüp olup biteni kardeşlerinin söylediği gibi aktardıklarında Ya'kûb,) "Yok" dedi, "size nefsiniz bir emr [iş] tesvil etmiş,[86] artık (bana düşen) bir sabr-ı cemîl.[87] Yakındır ki, Allâh bana hepsini bir getire. Hakîkat bu (ki), alîm O, hakîm O".

84. Ve onlardan yüzünü çevirdi de, "Yâ esefâ 'alâ Yûsuf[88] [ey Yûsuf'un yâdigârı esef/şiddetli hüzün]!" dedi

81 Kardeşinizi [Bünyamin'i] geri getireceğinize dâir Allâh adına sizden kesin/sağlam söz aldığını... (E.Ö)

82 •Meâl'in aslında, ***hüküm verenlerin en hayrlısıdır*** cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan ***hayru'l-hâkimîn(dir)*** lafzı –Latin harfleriyle yazılı– bulunmaktadır. (E.Ö)

83 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***babanıza*** yerine ***babamıza*** şeklinde yazılmıştır; ancak lafza uygun olan Matbu nüsha'dakidir. Fakat, bunun bir uslub olması hasebiyle, ***babamıza*** diye de karşılık verilmesinde bir mahzur olmadığı kanaatindeyiz. (E.Ö)

84 •Bu ibâre iki şekilde anlaşılabilir: A) Biz melikin su tasının Bünyamin'in yükünden çıktığını gördük, fakat işin hakîkatini bilmiyoruz; B) Sana Bünyamin'i geri getireceğimize söz verdiğimiz zamân, kardeşimizin hırsızlık edeceğini bilemezdik. (E.Ö)

85 •Bkz. Bakara: 30, not: 36. (E.Ö)

86 •Nefsleriniz bu çirkin işi güzel gösterip sizi aldatmış ve bu işe sürüklemiş. (E.Ö)

87 *Sabr-ı cemîl:* Güzel bir sabır; kendini elemlendirmeyecek ve Allâh'ın takdîrine rızâ göstererek vazifene bakacak şekilde bir sabır. (VIII/5356 ve krş. Yûsuf: 18, not: 23; Me'âric: 5)

88 "Ey bana başka esef (–ki *hüzn*'ün şiddetlisidir–) duyurmayacak olan şiddetli gam, ey Yûsuf'un yâdigârı esef! Uzak durma, tam zamânıdır gel bana, ki hasretim arttı, son dereceye geldi". (IV/2907)

ve hüzünden gözlerine ak düştü,[89a] artık o[89b] yutkunuyor, yutkunuyordu.

85. (Oğulları,) "Tallâhi!"[90] dediler, "Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, nihâyet gamdan eriyeceksin veyâ helâk olanlara karışacaksın".

86-87. "Ben" dedi, "dolgunluğumu/hüznümü ancak Allâh'a şikâyet ederim ve Allâh'tan sizin bilemeyeceğiniz şeyler bilirim. Ey oğullarım! Haydi gidiniz de Yûsuf'la kardeşinden bir (haber almak için) tahassüste [araştırmada] bulununuz[91] ve Allâh'ın ravhından [merhamet ve lütfundan] (yana) ye'se [ümidsizliğe] düşmeyiniz,[92] çünkü Allâh'ın ravhından ye'se düşen(ler) ancak kâfirler gürûhudur".

88. Bunun üzerine (yola çıkıp Mısr'a vardılar,) vaktâ [ne zamân] ki (Yûsuf'un) huzûruna girdiler (ve) "Ey şânlı[93] Azîz!" dediler, "Bize ve ıyalimize zarûret messetti,[94] pek ehemmiyetsiz bir[95] sermâye ile de geldik, (ama) yine (de sen) bize tam ölçü ver ve bize tasadduk buyur; çünkü Allâh tasadduk edenlere mükâfâtını verir".

89. (Yûsuf,) "Siz" dedi, "biliyormusunuz, câhilliğinizde Yûsuf'a ve kardeşine ne yaptınız?"

90. "Aâl.. (Yoksa) sen... sen Yûsuf'musun?" dediler.

(O da, "Evet) ben" dedi, "Yûsuf'um, bu da kardeşim. Allâh bize lütfuyla in'âm [ihsân] buyurdu. Hakîkat bu (ki), herkim Allâh(ın azâbın)dan[96]

89a Yâni, cihânı görmez oldu [bütünüyle görmez/kör oldu]. Veyâ –bir rivâyete göre– zayıf görüyordu. (IV/2908)
•Ba'zı müfessirler, *ve'byaddat aynâhu mine'l-huzni* [lafzen: *ve hüzünden gözleri beyazlaştı/beyaz oldu*] ibâresinin, *gözleri yaşardı/gözleri yaşlarla doldu* ma'nâsına geldiğini söylemişlerdir; ki bu, bir resûl-nebi olan Ya'kûb'a ve kıssanın siyâkına daha uygun görünmektedir. Ayrıca krş. Tevbe: 92 ve Mâide: 83. (E.Ö)

89b •Meâl'de karşılığı gösterilmeyen *huve* zamîrine karşılık, *o* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

90 •Bkz. Yûsuf: 73, not: 77a. (E.Ö)

91 "...Bir haber almak için dikkatlice araştırın!" (IV/2909)

92 Yâni, darlıkları giderecek, daralan göğüslere ferâhlık verecek olan Allâh'ın lütuf ve merhametinden ümidinizi kesmeyin. (IV/2910)

93 •Âyette, *şânlı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

94 •"Biz ve âilemiz darlık ve sıkıntıya düştük". (E.Ö)

95 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

96 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

korkar(ak kötülüklerden korunur) ve (mihnete) sabrederse, her hâlde [elbette] Allâh muhsin/[güzel hareket edenlerin ecrini [amellerinin karşılığını] zâyi etmez".

91. Dediler (ki): "Tallâhi![97a] Seni Allâh bize üstün kıldı, biz doğrusu büyük suç işlemiştik".

92-93. Dedi (ki Yûsuf): "Size karşı tekdir [azarlama] yok bugün. Allâh sizi mağfiretiyle bağışlar[97b] ve O erhamu'r-râhimîn(dir/merhametliler merhametlisidir). Şimdi siz benim şu gömleğimi götürün de (onu) babamın yüzüne bırakın,[98] (o vakit) gözü açılır[99] ve bütün taallukâtınızla [âilenizle] toplanıp bana gelin!"

94. Vaktâ [ne zamân] ki, beriden kârbân [kâfile] ayrıldı, öteden babaları, "Doğrusu" dedi, "ben cidden Yûsuf'un kokusunu[100] duyuyorum, bana bunaklık isnâdına kalkışmasanız".

95. (Yanındakiler) dediler (ki): "Tallâhi,[101] sen cidden eski şaşkınlığında ber-devâmsın".

96. Fakat vaktâ [ne zamân] ki hakîkaten müjdeci geldi, gömleği o'nun[102] [Ya'kûb'un] yüzüne bıraktı, gözü (hemen) açılıverdi.[103]

97a • *Tallâhi* kelimesi için bkz. Yûsuf: 73, not: 77a. (E.Ö)

97b • Meâl'de, *Allâh sizi mağfiretiyle bağışlar* diye çevirilen *yağfirullâhu lekum* ibâresine, *Allâh size mağfiret eder* [*sizi bağışlar*] veyâ *Size Allâh mağfiret etsin* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

98 • Meâl'de, *Babamın yüzüne bırakın* diye çevirilen *fe'elqûhu 'alâ vechi ebî* ibâresi, ba'zı âlimler tarafından *onu babamın önüne koyun* yâhud *onu babama gösterin* şeklinde anlaşılmıştır. (E.Ö)

99 • Meâl'de, *gözü açılır* diye çevirilen *ye'ti basîran* ibâresine, ba'zı âlimler *durumu anlar* şeklinde karşılık vermişlerdir ki –kıssanın siyâkına– bu daha uygundur. Krş. Yûsuf: 84, not: 89. (E.Ö)

100 • Ba'zı âlimler, –Meâl'de, *koku* diye çevirilen– *rîh* kelimesinin; *devlet, şevket, kuvvet* ma'nâsına da kullanıldığını ifâde etmişlerdir. *Rîh* kelimesinin *devlet* [*şevket/kuvvet*] ma'nâsında kullanıldığına dâir bkz. Enfâl: 46. (E.Ö)

101 • *Tallâhi* kelimesi için bkz. Yûsuf: 73, not: 77a. (E.Ö)

102 • Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hî* zamîrine karşılık olarak, *o'nun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)
• Ayrıca Meâl'de, *Gömleği (o'nun) yüzüne bıraktı* şeklinde çevirilen *elqâhu 'alâ vechihî* lafzı, *Onu* [*gömleği*], *o'nun vechine/yüzüne bıraktı* [*önüne koydu*] anlamına gelir. (E.Ö)

103 • Bkz. Yûsuf: 93, not: 99 ve krş. Yûsuf: 84, not: 89. (E.Ö)

"Ben size" dedi, 'Allâh'tan sizin bilemeyeceklerinizi bilirim' demedimmi?"[104]

97. (Oğulları) dediler (ki): "Ey bizim şefkatli[105] pederimiz [babamız]! Bizim için günâhlarımıza istiğfâr ediver, bizler hakîkaten büyük günâh işlemiştik".

98. "Sizin için" dedi, "Rabbime sonra[106] istiğfâr edeceğim. Hakîkat bu (ki), ğafûr [bağışlayıcı] O, rahîm [rahmeti sürekli olan] O".

99. Vaktâ [ne zamân] ki (hep birlikte Mısr'a doğru hareket ettiler, kendilerini yolda karşılayan) Yûsuf'un yanına vardılar, ebeveynini[107] [babasıyla annesini] kucakladı, yanına aldı ve, "Buyurun" dedi, "Mısr'a, inşâallâh emn(iyet) ve istirahatle girin!"

100. Ve ebeveynini [babası ile annesini] taht üzerine çıkardı, hepsi o'nun için secdeye kapandı/[tevâzuyla boyun eğdiller.[108]

Ve (bunun üzerine Yûsuf,) "Ey babacığım!" dedi, "İşte bundan evvelki rü'yâmın te'vîli [tahakkuku/sonucu] bu.

"Hakîkaten Rabbim onu hakk kıldı [gerçekleştirdi], hakîkaten bana ihsân buyurdu; çünkü beni zindandan çıkardı ve sizi bâdiyeden[109] [çölden]

---

104 •Ya'kûb (a.s) bu sözüyle, Yûsuf'un (a.s) ölmediğini/hayâtta olduğunu zâten bildiğini, ayrıca kokusunu aldığını (veyâ devlet ve şevketini hissettiğini), Rabbinin o'nu seçeceğini, hâdiselerin te'vîlini [olacak olan hadîslerin/hâdiselerin nasıl cereyân edeceğini ve neye müncer olacağını] öğreteceğini, ataları İbrâhîm ve İshâk'a (a.s) ni'metini tamâmladığı gibi o'na da tamâmlayacağını bildiğini; (–çünkü Yûsuf'un görüp kendisine anlattığı rü'yâdan bunu anlamış ve ifâde de etmişti–), gömleğin gelmesiyle nerede ve nasıl bir mevki'de olduğunu da öğrenmiş bulunduğunu ifâde ediyor olabilir. Krş. Yûsuf: 5-6 ve 87. (E.Ö)

105 •Âyette, *şefkatli* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

106 •Âyette, *sonra* kelimesinin karşılığı yoktur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu cümleyi Tefsîr'de (IV/2923), *Yakında sizin için Rabbime istiğfâr ederim* şeklinde tercüme etmiştir, ancak bu çeviri de aslına uygun değildir. (E.Ö)

107 "Babası ile anasını" veyâ –bir rivâyete göre anası vefât ettiğinden üvey anası olan– "teyzesi ile babasını..." (IV/2925)
•Bir yararı bulunmayan, tesbiti ve doğrulanması da mümkün olmayan bu gibi ayrıntıları tefsîrden uzak tutmak gerekir. (E.Ö)

108 Esâsen lügatte *secde,* "son derece tevâzuyla alçalıp boyun eğmek"tir, ki kibrin/büyüklenmenin tam zıddıdır. Dolayısıyla burada secde, Hz. Yûsuf'a ibâdet anlamında değildir. (I/318 ve krş. Bakara: 34, not: 41 ve 42)

109 "Sizi *bedîv*'den getirdi. Bâdiyeden/alandan yâhud *Bedâ* isimli yerde bulun-

getirdi, şeytân benimle birâder/[kardeş]lerimin arasını dürtüştürdükten [bozduktan] sonra.

"Hakîkat(en) Rabbim meşiyyetinde latîf.[110] Hakîkat bu (ki), O öyle alîm [bilen], öyle hakîm [hikmetli]".

101. (Ardından da Yûsuf şöyle du'â etti:) "Yâ Rabb![111] Sen bana mülk/[hükümranlık]ten bir nasîb verdin ve bana ehâdisin te'vîlinden [rü'yâda görülen hâdiselerin varıp dayanacağı neticeden/olayların içyüzünden] bir ilm[112] öğrettin".[113a]

"(Ey) gökleri, yeri yaratan Rabbim![113b] Benim dünyâ ve âhirette velîm [dost ve yardımcım] Sensin. Beni(m canımı, Sana teslîm olmuş bir kimse)/müslim[114a] olarak al[114b] ve beni sâlihîne ilhak buyur [sâlihlerin arasına kat]!"

102. (Ey Muhammed!) Bu(nlar) işte, ğayb haberlerinden; sana onu vahy ile bildiriyoruz, yoksa onlar işlerine karar verip mekr [hile ve düzenler] yaparlarken sen yanlarında değildin.

103-105. Ve (şunu da unutma ki), insânların ekserisi –sen ne kadar (îmân etmeleri için) hırslansan (da)– mü'min (olacak) değildirler. (Oysa sen) buna karşı(lık) onlardan bir ecr [ücret] de istemiyorsun, o[115a] ancak

---

maktan kurtardı, getirdi" veyâ "Sizi bâdiyeden geçirerek taşradan Mısr'a getirdi". *Bedv,* iki ma'nâya gelir: A) Kişinin uzaktan zâhir olduğu/göründüğü düz ve açık yer –ki dilimizde "alan" denir–; B) Ma'rûf bir mevzi. Aslı, *bedâ-yebdû-bedven* fiilinden *zuhûr* ma'nâsına masdar olup sonra mekân, masdar ile tesmiye edilerek *bedîv* ve mukâbilinde *hadar,* nisbetlerinde *bedevî* ve *hadarî* denilmiştir. (IV/2926-2927)

110 "Dilediği iş için Rabbimin tedbiri ne hoş, ne incedir". (IV/2928)

111 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye çevirilen *rabbi* lafzı, *Rabbim* demektir. (E.Ö)

112 •Âyette, *bir ilm* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

113a •Bkz. Yûsuf; 5-6, not: 6 ve 7. (E.Ö)

113b •Meâl'de, *gökleri, yeri yaratan Rabbim* diye karşılık verilen *fâtırı's-semâvâti ve'l-ardı* ibâresine, –*Rabbim* kelimesinin âyette karşılığı bulunmadığından– *semâların* [*göklerin*] *ve arzın* [*yerin*] *Fâtırı* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

114a •"Allâh'a teslîm olmuş (itaatkâr) bir kimse..." (E.Ö)

114b •Meâl'de, *beni müslim olarak al* karşılığı verilen *teveffenî müslimen* ibâresi, Tefsîr metninde, *beni müslim olarak vefât ettir* –ki lafzın tam karşılığıdır– şeklinde çevirilmiş, "rûhumu öyle kabzet" (IV/2929) diye de açıklanmıştır. (E.Ö)

115a O, yâni "bu ihbâr" veyâ "Kur'ân..." (IV/2932)

bütün[115b] âlemîne [âlemlere/insânlara][116] ilâhî[117] bir tezkir/[hatırlatma ve nasihat]dir. Bununla berâber, göklerde, yerde (ibret alacak daha) ne kadar âyet [işâret] var... (fakat ne yazık) ki üzerine uğrarlar, onlardan yüzçevirir geçerler.

106-107. Onların ekserisi [çoğu] Allâh'a şirk koşmaksızın îmân etmez. Ya artık Allâh'ın azâbından, umûmunu [tümünü] saracak bir beliyye [belâ] gelivermesinden veyâ şu'ûrları yokken kendilerine ansızın Sâ'atin gelivermesinden emandamıdırlar?![118]

108. De ki: "İşte benim mesleğim [yolum] bu:[119a] (Körükörüne değil,) basîret üzere Allâh'a da'vet ederim; (hem) ben ve (hem de) bana tâbi olanlar (böyleyiz)".

Ve (yine de ki:) "Allâh'ı tesbîh ile tenzih eylerim[119b] ve ben müşriklerden değilim".

109. Senden evvel gönderdiğimiz peygamberler[119c] de başka değil, ancak şehirler ahâlisinden[119d] kendilerine vahyeylediğimiz birtakım er(kek)/[kimse]lerdi.

Ya şimdi o yer(yüzün)de bir gezmedilermi?! Baksalar a, kendilerinden evvel geç(ip de peygamberleri inkâr ed)enlerin âkıbetleri [sonları] nasıl olmuş!? Ve elbette âhiret evi, (günâhlardan) korunanlar[120] için da-

---

115b •Âyette, *bütün* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

116 *Âlemîne:* Bütün akıl sâhiblerine... (IV/2932 ve krş. Fâtiha: 2, not: 3)

117 •Âyette, *ilâhî* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

118 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emanda* yerine *amanda* yazılmıştır, ancak uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

119a "İşte bu da'vet, tevhîd ve ihlâsla îmân yolu, benim yolumdur". (IV/2933)

119b •Meâl'de, *Allâh'ı tesbîh ile tenzih eylerim* karşılığı verilen *subhânallâh* lafzına, *–ile tenzih* ifâdesinin âyette karşılığı bulunmadığından– *Allâh subhândır [münezzehtir]/Allâh'ı tesbîh [tenzih ve takdis] ederim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

119c •Âyette, *peygamberler* kelimesinin karşılığı olmadığından *gönderdiğimiz peygamberler* yerine *gönderdiklerimiz* denilmesi daha uygun olur. İbârenin lafzî karşılığı ise şöyle verilebilir: "Biz senden önce de –ehl-i qurâ'dan kendilerine vahyettiğimiz– ricâl dışında (kimseyi) göndermedik." (E.Ö)

119d •Meâl'de, *şehirler ahalisinden* diye çevirilen ibâre, *min-ehli'l-qurâ*'dır [*qurâ ehlinden*'dir]. (E.Ö)

120 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *korunanlar* [*ittikâ edenler*] yerine *korkanlar* yazılmıştır; ancak asla uygun olan Matbu nüshadakidir. (E.Ö)

ha hayrlıdır. Ya hâlâ akletmeyecekmisiniz?[121]

110. Nihâyet peygamberler, (nasihatlerinin tutulmasından) ümidlerini kesecek hâle geldikleri ve o (isyâ)n-(kâr kâfir)lar (da, peygamberler) yalana çıkarıldılar [peygamberlerin, va'd ve tehditlerinin yalan olduğu ortaya çıktı] zannettikleri vakit,[122] onlara nusretimiz [yardımımız] geldi de, dilediklerimiz[123] necâta [kurtuluşa] erdirildi.

(Günâha batmış) mücrimler [suçlular] gürûhundan ise azâbımız geri döndürülmez.

111. Hakîkat(en) onların kıssalarında ulü'l-elbâb [lübb sâhibleri/aklını doğru kullananlar] için bir ibret vardır.

Bu[124] (vahy, insânlar tarafından) uydurulur bir söz değil; velâkin önündekinin[125] tasdiki ve her şeyin tafsîli[126] [bölümlere ayırılıp açıklanması] ve îmân edecek [eden] bir kavm için bir hidâyet[127] [rehberlik], bir rahmettir.

---

121 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***akletmeyecekmisiniz*** yerine ***akletmeyeceklermi*** yazılmıştır; fakat doğrusu Matbu nüshadakidir. (E.Ö)

122 *Onlar [isyânkâr kâfirler]*, "vahy sözlerinin, (peygamberlere yapılan va'dlerin bir yalan olduğu" şeklindeki iddiâlarının doğru olduğunu zannedip peygamberlere, "Eğer iddiânızda doğruysanız, bu va'd ne zamân gerçekleşecek?" diye şımardıkları vakit... (IV/2938)

123 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***dilediklerimiz*** yerine ***dilediğimiz*** yazılmıştır. (E.Ö)

124 Kur'ân veyâ bu güzel kıssa... (IV/2939)

125 Yâni, bundan önce indirilmiş olan semâvî Kitâbların... (IV/2939)

126 • *Tafsîl* kelimesi için bkz. Tevbe: 11, not: 11. (E.Ö)

127 Yâni, doğru yolu gösteren bir rehberdir. (IV/2939)

13. RA'D SÛRESİ

DÖNEMİ İHTİLAFLI, 43 ÂYET

§

Adını, 13. âyetinde geçen *ra'd* [gök gürültüsü] kelimesinden alan sûrenin başlıca konusu, görmezden gelinmesi durumunda insânı kaçınılmaz felâket ve azâba sürükleyecek olan temel ba'zı ahlâkî hakîkatlere işâret etmek üzere Yüce Allâh'ın, resûlleri vâsıtasıyla insânoğluna vahy gönderme olgusudur. Öyle ki, bu hakîkatlerin kavranıp gözetilmesi, insânın huzûrlu bir hayâta ve en güzel âkıbete/sona ulaşmasını te'min eder; zîrâ, insânlar nefslerindekini [iç dünyâlarını] değiştirmedikçe, Allâh onların hâl ve durumunu değiştirmez.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm-Râ.*
İşte bunlar[1a] sana[1b] o Kitâbın âyetleri ve sana Rabbinden indirilen hakktır, velâkin nâsın [insânların] ekserisi [çoğu] îmân etmezler.
2. Allâh odur ki, semâ/[gök]lara direksiz irtifa [yükseklik] verdi, –onları(n direksiz durduğunu) görüyorsunuz– sonra arş üzerine istivâ buyurdu[2] [tahtına kuruldu] ve şems ü kameri [güneş ve ay'ı] teshîr eyledi;[3] her biri müsemmâ bir ecel [belirli bir süre] için cereyan ediyor; emri [işleri] tedbir,[4] âyetleri tafsîl[5] eyliyor

---

1a "Bu harfler" veyâ "bu sûre..." (IV/2941)

1b •Âyette, *sana* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

2 *Arşa istivâ eyledi:* Tahtına geçip hepsinin üzerinde hükümlerini uygulamaya başladı. (IV/2950)

3 "Güneş ve ay'ı, kudretine boyun eğdirip emrine âmâde kıldı". (IV/2950)

4 Yarattığı mahlûkların her birine âit fiil ve işleri ta'yîn edip düzenleyerek birbirleriyle âhenk içinde cereyân etmelerini sağlıyor. (IV/2951)

5 • *Tafsîl* kelimesi için bkz. Hûd: 1, not: 3; Tevbe: 11, not: 11. (E.Ö)

[bölümlere ayırıp açıklıyor]; ki sizler, Rabbinizin likâsına [huzûruna çıkacağınıza] yakîn[6] hâsıl edesiniz [şekksiz-şübhesiz îmân edesiniz].

3. Hem O odur ki, arza [yeryüzüne] bir imtidât verdi[7] ve onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaptı ve meyvelerin hepsinden onda iki çift[8] yarattı, geceyi gündüze bürüyüp duruyor.

Her hâlde [elbette] bun(lar)da, tefekkür edecek bir kavm için âyet/[işâret-delîl]ler var.[9]

4. (O Allâh ki,) arzda [yeryüzünde] mütecâvir kıtalar [birbirine yakın ve bitişik topraklar];[10] üzüm bağları, ekinlikler, hurmalıklar –çatallı çatalsız– (var etti). Bunların hepsi bir [aynı] su ile sulanır, hâlbuki yemişlerinde ba'zısını ba'zısına tafdîl ediyoruz [farklı/üstün kılıyoruz].

Her hâlde [şübhe yok ki] bun(lar)da aklı olan bir kavm için âyet/[işâret-delîl]ler var.

5. Eğer taaccüb [hayret] edeceksen, işte taaccüb [hayret] edilecek[11] şey onların şu lakırdısı: "Biz bir toprak olduğumuz vakitmi, hele hele bizmi mutlaka yeni bir hilkat [yaratılış] içinde bulunacağız!?"

İşte bunlar, Rabb'lerine küfretmiş olanlar ve işte bunlar, (inanç ve davranışlarından ötürü) tomruk/[bukağı-halka]ları boyunlarında (olan kimseler)[12] ve işte bunlar, ashâb-ı nâr [ateşliktir] (ve) hep onda kalacaklardır.

6. Bir de senden, hasene/[iyilik]den

---

6 *Emri tedbir, âyetleri tafsîl eyliyor ki sizler, Rabbinizin likâsına yakîn hâsıl edesiniz:* Sizin, birgün ecellerinizin geleceğini ve amellerinizin karşılığını görmek üzere ister-istemez Rabbinizin huzûruna çıkacağınızı yakînen bilmeniz için. (IV/2951)

7 Yâni, "yeryüzünü yayıp döşedi". (IV/2952)

8 "İkişer eş, yâni birer çift yaptı". *Zevceyn*, yâni "iki zevc [eş], erkek ve dişi gibi zevc ve zevce'den oluşan birer çift yaptı" demektir. (IV/2956)

9 Düşünen ferd ve cemiyetler için bunlarda Allâh'ın kudretine, tabiat üzerindeki tasarrufuna, başlangıç ve sona dâir pek çok delîller vardır. (IV/2958)

10 Arzda/eryüzünde birbirine yakın ve bitişik toprak parçaları vardır; bunlar birbirine yakın veyâ bitişik olduğu hâlde hâlleri ve vasıfları birbirine benzemez. (IV/2958)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edilecek* yerine *edecek* yazılmıştır; ancak Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

12 Şekâvet tomrukları [bukağıları/halkaları] şimdiden boyunlarına geçmiş sürüklenmektedirler veyâ kıyâmette öyle sürükleneceklerdir. (IV/2960)

evvel seyyieyi [kötülüğü/azâbı] isti'câl ediyorlar,[13a] hâlbuki önlerinde misâl olacak ukûbetler [cezâlar] geçti.
Ve (buna rağmen,) hakîkat(en) Rabbin insânların zulümlerine karşı bir mağfiret [affj sâhibi, bununla berâber (kuşkusuz) Rabbin (gerçekten) pek[13b] şedîdü'l-ikâb [azâbı çok şiddetli olandır].[14]
7. O küfredenler diyorlar ki: "Ona Rabbinden bambaşka bir âyet [mu'cize] indirilse ya!"
(Fakat) sen ancak bir münzirsin [uyarıcısın], her kavm için yalnız[15] bir hâdi [rehber/kılavuz] vardır.
8. Allâh o (ki); bilir her dişi neyi hâmil olur[16] [taşır] ve rahimler ne eksiltir, ne artırır.[17] Herşey O'nun indinde [yanında] bir miktâr [ölçü] iledir.
9. (O,) ğayb ve şehâdeti[18] bilen kebîr-i müte'âl.[19]
10-11. O'na [Allâh'a], içinizden sözü sırreden [gizleyen] ve açığa vuran, gece gizlenen, gündüz beliren mü-

13a İyilik ve güzelliği bırakıyorlar da, kötülük ve azâbın çarçabuk gelmesini isteyerek sana, "Bizi tehdid ettiğin azâbı neden erteliyorsun? Onu şimdi getirsene!" diyorlar. (IV/2961)

13b •Âyette, *pek* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

14 Onlar, isyân ile kendilerine yazık ederlerken, Allâh cezâlarını hemen vermeyip günâhlarını örtüyor, tevbelerine imkân ve zamân bırakıyor ise, bu, cezâlandırılmayacakları anlamına gelmez. Vakti geldiğinde, azâbın en şiddetlisini verir. (IV/2961)

15 • *Yalnız* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de, *Her kavm için bir hâdi [rehber/kılavuz] vardır* (IV/2962) şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olur* yerine *oluyor* yazılmıştır. (E.Ö)

17 Gerek insândan, gerek hayvândan, gerek nebâttan [bitkiden] herhangi bir dişinin yükünün erkekmi dişimi olduğunu, yaşayıp yaşamayacağını, mü'minmi kâfirmi olacağını, erkenmi geçmi doğuracağını ve benzeri şeylerin tümünü bilir. (IV/2962)

18 "Allâh hisslerden gâib olanı da, hazır olanı da bilir" veyâ "Var olanı da, olmayanı da bilir". Bu nedenle mu'cizeyi, hidâyet içinmi, inad içinmi istediklerini bilir. (IV/2963)

19 *Kebîr:* "Herşey kendisinin dûnunda [aşağısında/altında] olan ve hiçbir şekilde kuşatılamayan, yegâne büyük". *Müteâl:* "Kudretiyle her şeyden üstün, miktar ve sınır gibi mahlûkâtın vasıflarından münezzeh ve yüce olan yegâne yüksek". (IV/2963)

savi/[eşit-bir]dir; her biri için önünden ve arkasından ta'kîb eden (kuvvetler-refâkatçiler)/melâike vardır; onu Allâh'ın emrinden dolayı gözetirler.

Her hâlde [doğrusu] Allâh bir kavme verdiğini, onlar nefs/[iç]lerindekini bozmadıkça bozmaz.[20] Bir kavme de Allâh bir kötülük irâde buyurdumu, artık onun reddine [geri çevrilmesine] çâre bulunmaz. Öyle ya, onlar için O'ndan başka vâli [idâre ve tasarruf sâhibi] yok.

12-13. O odur ki, size korku ve ümid içinde şimşek gösterir ve o ağırlıklı bulutları inşâ eder; ra'd [gök-gürültüsü] O'na[21] hamd ile tesbîh [tenzih ve takdis] eyler, melekler de O'nun[22] korkusundan (tesbîh ve takdis ederler). Ve (O,) sâika/[yıldırım]-lar gönderir de onunla dilediğini çarpar.

(Durum böyle olduğu hâlde) onlar ise Allâh hakkında mücâdele ediyorlardır; hâlbuki O'nun muhavvilesi[23] [kudreti, karşılık vermesi ve intikâmı] çok şiddetlidir.

14. Hakk [icâbet edilecek] du'â ancak O'nadır;[24] O'ndan başka yalvarıp durdukları ise onlara hiçbir şeyle icâbet etmez; (hiçbir dileklerini yerine getiremez)ler.

Onlar(a du'â edenler), ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açana benzer, ki o ona gelmez.

Kâfirlerin du'âsı, hep bir dalâl içinde (olup icâbetsiz kalmaya mahkum)dur.[25]

15. Hâlbuki göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez Allâh'a secde [in-

---

20 •Krş. Nahl: 112-113. (E.Ö)

21 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *O'na [Allâh'a]* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

22 •Meâl'in aslında gösterilmeyen *hî* zamîrine karşılık, *O'nun [Allâh'ın]* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

23 "Kuvvet ve kudreti" veyâ "Mukâbil hilesi çok şiddetlidir". (IV/2967)

24 Bu cümle birkaç şekilde anlaşılabilir: A) Hakka da'vet, insânları hakk ma'bûda, hakk dîne da'vet, ancak O'na [Allâh'a] olan da'vettir. Allâh'tan başkası nâmına yapılan da'vetler bâtıldır; B) Hakk du'â, hakk yalvarış veyâ makbul olan [icâbet olunacak/kabûl edilecek] du'â, ancak Allâh'a yapılan du'â ve ibâdettir; C) Hakk matlûba da'vet edecek, öncelikle ve bizzat hakkı gösterip hidâyet edecek olan O'dur. Allâh'ın beyân ve irşâdına dayanmaksızın hakka da'vet olunamaz. (IV/2968)

25 •Kâfirlerin du'âsı hiçbir zamân yerini bulmaz, onların du'alarına aslâ icâbet edilmez. (E.Ö)

kıyâd] eder;[26] (sâdece) kendileri de (değil), gölgeleri de sabah-akşam [her dâim] (Allâh'a boyun eğerler).

16. (Müşriklere,) "Göklerin ve yerin Rabbi kim?" d(iy)e (sor, cevâbını da kendin verip) "Allâh" de.

"Daha [o hâlde]" de, "O'ndan başka –kendi kendilerine ne bir menfaat (vermey)e, ne bir mazarrata [zarâr vermeye] mâlik olmayan– birtakım velî/[hâmi]lermi tutuyorsunuz?!"

(Yine,) "Hiç" de, "kör ile gören bir olurmu yâhud zulumât[27] [karanlıklar] ile nûr bir olurmu?!"

Yoksa Allâh'a, O'nun halkı [yaratışı] gibi mahlûkât yaratan şerîkler [ortaklar] buldular da, (iki) halk [yaratma] kendilerine müteşâbih/[benzer]mi oldu?![28]

(Yine,) "Allâh" de, "her şeyin hâlıkı [yaratıcısı] ve O öyle vâhid, öyle kahhâr".[29]

17-18. (Allâh) yukarı/[bulut]dan[30] bir su indirdi de, vâdiler kendi miktârınca sel oldu, sel de yüze çıkan bir köpük yüklendi. Bir zînet [süs] veyâ bir metâ [eşyâ] yapmak için ateşte üzerini[31] körükledikleri mâdenlerden de onun gibi bir köpük vardır.

İşte Allâh hakk ile bâtılı böyle çarpıştır(ıp misâlle anlat)ır.

Ammâ, köpük atılır gider, nâsa [insânlara] menfaati olan ise arz/[yer]de kalır. İşte Allâh, emsâli [meselleri] böyle darbeder.[32a]

Rabb'lerinin emrine[32b] icâbet edenlere, daha güzeli [cennet] var. O'n(un çağrısın)a icâbet etmeyenler ise, arzda [yeryüzünde] bulunanın cemîsi

---

26 "Allâh'a boyun eğer, inkıyâd eyler". (IV/2971)

27 •Bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zulmet* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

28 Allâh'ın yarattığı ile Allâh'a ortak koştukları sahte ilâhların yarattığı, farkedilemeyecek derecede birbirine benzedi de şübhedemi kaldılar?! (IV/2974)

29 Ulûhiyyette ortağı ve eşi-benzeri bulunmayan ve bütün mâsivâyı taht-ı hükmünde [kâinâtı emri altında] mağlûb ve mahkûm edip hepsinin mukadderâtını kudret elinde tutan bir Rabbdir. (IV/2974)

30 • *Yukarı* diye çevirilen kelime *semâ*'dır. (E.Ö)

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerini* yerine *üzerine* yazılmıştır. (E.Ö)

32a Hakkı ve bâtılı göstermek üzere Allâh işte böyle temsîl ve tasvîr yapar. Semâdan/gökten [buluttan] inen ve medâr-ı hayât olan hâlis su, Kur'ân'ın/vahy-i Hakk'ın temsîlidir. (IV/2975)

32b •Meâl'de, *Rabb'lerinin emrine* diye çevirilen *li-rabbihim* ibâresi, *Rabb'lerine* demektir. (E.Ö)

[tümü], bir misli de berâber kendilerinin olsa, (azâbdan kurtulmak için) hepsini fidye-i necât [kurtuluş fidyesi] olarak verirlerdi.
İşte onlar (yokmu), hesâbın kötüsü onlar içindir, me'vâ/[barınak]ları da cehennemdir ve o ne fenâ yataktır!
19-24. Şimdi, Rabbinden sana indirilenin, hakîkaten hakk olduğunu bilir kimse, (hakka karşı) a'mâ [kör] olan gibi olurmu?!
Fakat onu ancak akıl ve vicdânı temiz olanlar idrâk eder; onlar ki, Allâh'ın ahdine vefâ ederler ve mîsâkı bozmazlar ve onlar ki, Allâh'ın ri'âyet edilmesini emrettiği hukûka ri'âyet ederler, Rabb'lerine saygı besler ve hesâbın kötülüğünden korkarlar ve onlar ki, Mevlâ/[Rabb]larının rızâsına ermek için sabretmekte, namazı dürüst [dosdoğru ve sürekli] kılmakta, kendilerine verdiğimiz rızklardan (Allâh yolunda) gizli-açık infâk eylemekte/[sarfetmekte]dirler ve seyyieyi hasene [kötülüğü iyilik] ile def ederler.
İşte bunlar (var ya), dünyâ yurdunun[33] ukbâsı [sonu] onlara;[34] (ki yurdun sonu da) 'adn cennetleri(dir. İşte) onlara girecekler, (hem de) atalarından ve zevce/[eş]lerinden ve zürriyyetlerinden sâlih olanlar da (onlarla) berâber (olacak). Öyle ki, melekler her kapıdan üzerlerine girecek (ve şöyle) diyecekler: "Selâm sizlere, sabrettiğiniz için".
Bakın ne güzel yurdun ukbâsı [sonu]!
25. Ammâ, Allâh'ın ahdini, O'nun mîsâkı[35] [taahhüdü] ile tevsik ettikten [sağlamlaştırdıktan] sonra nakzeden/[bozan]ler ve Allâh'ın rabtedilme/[birleştirilme]sini emrettiği râbıta/[bağ]ları koparanlar ve yeryüzünü fesâda verenler... işte bunlar (yokmu), la'net onlara ve yurdun kötüsü onlara.
26. Allâh dilediği kimseye rızkı genişletir, daraltır da. Onlar ise dünyâ [süflî/yakın] hayât[36] ile ferahlanmaktalar. Hâlbuki dünyâ [süflî/yakın] hayât, âhiretin yanında bir yol azığından ibârettir.
27-29. Yine o küfredenler diyorlar

---

33 • Âyette, *dünyâ ...un* ibâresinin karşılığı yoktur, dolayısıyla *dünyâ yurdunun* değil, *yurdun* şeklinde olmalıdır. Zâten ibârenin devâmı da bu yurdun, dünyâ olmadığını göstermektedir. (E.Ö)

34 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlara* yerine *bunlara* yazılmıştır. (E.Ö)

35 • Meâl'in orijinalinde, *mîsâk* diye eksik çevirilen *mîsâqıhî* lafzı, *O'nun* [*Allâh'ın*] *mîsâkı* anlamına geldiğinden, hem *O'nun* kelimesini metne ilâve ettik, hem de *mîsâk* kelimesini, *mîsâkı* yaptık. (E.Ö)

36 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

ki: "Ona Rabbinden bir âyet [mu'cize] indirilseydi ya!"
De ki: "Hakîkat (şu ki), Allâh dilediği kimseyi şaşırtıyor, kim de gönül verirse Kendine hidâyet buyuruyor. Onlar ki, îmân etmişlerdir ve kalbleri Allâh'ın zikri[37] (olan Kur'ân) ile yatışır, evet (mu'cizeyle değil), Allâh'ın zikriyledir ki kalbler yatışır. Onlar ki, îmân etmişlerdir ve sâlih ameller işlemektedirler; ne hoş, tûbâ[38] [hoşluk, güzellik, hayr ve saadet] onların, istikbâl güzelliği onlann".

30. İşte seni böyle kendilerinden evvel nice ümmetler geçmiş olan bir ümmet içinde gönderdik, ki onlar Rahmân'a [bol rahmet sâhibine] küfrederlerken, sen onlara karşı sana vahyettiğimiz Kitâbı[39] okuyasın.
De ki: "O Rahmân[40] [bol rahmet sâhibi] benim rabbim, O'ndan başka ilâh yok. Ben O'na (güvenip) dayandım, tevbem [dönüşüm] de O'nadır".

31. Bir kur'ân [okunacak bir hitâbe] (olup da) onunla dağlar yürütülse (idi) veyâ onunla arz [yer] parçalansa (idi) veyâ onunla ölüler konuşturulsa (idi, yine de îmân etmezlerdi).
Fakat bütün emr [söz, kudret ve te'sir] Allâh'ın.[41] Daha îmân edenler, kâfirlerden ümidi kesip anlamadılarmı, ki Allâh dileseydi elbette insânlara hep birden hidâyet buyururdu?!
O küfredenler (yokmu), onların kendi san'atlarıyla[42] [sürekli işledikleri/işlemeyi alışkanlık hâline getirdikleri günâhları sebebiyle] başlarına musibet inip duracak veyâhud yurdlarının yakınına konacak, nihâyet Allâh'ın va'di gelecek. Her hâlde [şüb-

37 *Allâh'ın zikri*'nden murâd, –Enbiyâ: 50, Hicr: 9 ve Fussılet: 41-42 âyetlerinin mantûkunca– *Kur'ân*'dır. Yâni mü'minler, îmân etmek için Kur'ân'dan daha büyük ve daha faydalı bir mu'cize olamayacağını bildiklerinden, kalbleri bununla itmi'nân bulur da tezkîr değil, ilzâm ifâde edecek ve de îmânın verdiği faydayı veremeyecek olan mu'cize istemezler (IV/2983). Kur'ân'ın tezkîrâtıyla Allâh'ı zikretmeyen ve bununla itmi'nân bulmayan kalblerin, hiçbir mu'cizeyle itmi'nân bulmaları mümkün değildir. (IV/2985)

38 *Tûba:* A) Cennet. B) Hoşluk ve güzellik, kutluluk, hayr ve saadet. (IV/2985-2986)

39 • *Kitâbı* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

40 • Âyette, *Rahmân* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

41 "Maddî ve ma'nevî bütün kudret ve te'sir O'nundur". (IV/2990)

42 • *San'at* kelimesi için bkz. Mâide: 14, not: 35. (E.Ö)

hesiz] Allâh miâdını [va'dini ve va'dinin vaktini] şaşırmaz.

32. Kasem [yemîn] olsun ki, senden evvelki peygamberlerle istihzâ [alay] edildi de, Ben o küfredenlere bir müddet meydan verdim, sonra da tuttum onları[43] ikâba [cezâya] çektim.[44] O vakit ikâbım [azâbım] nasıl oldu!?

33-34. Böyle her nefsin [şahsın] bütün kazancı [yaptıkları] ile üzerinde kâim [gözcü-hâkim] olan zâta küfredilirmi?! (Oysa onlar) tuttular Allâh'a şerîk/[ortak]ler koştular.

De ki: "Söyleyin bakalım onların isimlerini! Ya O'na bu arzda [yerde] bilmediği bir şeymi haber vereceksiniz, yoksa ma'nâsı (ve hakîkati) yok sırf zâhirî [kuru ve boş] bir lafmı (söyleyeceksiniz)?!"

Doğrusu küfre saplananlara, mekrleri [tuzak ve düzenleri] hoş gösterildi ve hakk yolundan saptırıldılar. Her kimi de Allâh saptırırsa,[45] artık onu yola getirecek yoktur. Onlara dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[46] bir azâb vardır, âhiret azâbı ise elbet(te)[47] daha zorlu. Onları Allâh'tan vikâye ede/[koruya]cek de yoktur.

35. (İşte) muttakîlere[48] va'dolunan cennetin temsîli: Altından ırmaklar akar, yemişleri dâim, sâye/[gölge]si de (öyle).

Bu(dur) işte, takvâ[48] yolunu tutanların ukbâsı [sonu], kâfirlerin ukbâsı ise ateş.

36. Bir de, kendilerine Kitâb verdiklerimiz(den bir kısmı), sana indirilen bu Kur'ân[49] ile (sevinip) ferah(lık) duyuyorlar, ahzâb/[hizibler]dan[50] o-

---

43 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onları* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

44 •Meâl'de, *ikâba çektim* diye karşılık verilen *ebaztu* lafzına, *yakaladım/kıskıvrak yakaladım* veyâ *aldım/çekip aldım* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *saptırırsa* yerine *saptırsa* yazılmıştır. (E.Ö)

46 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbet* yerine *elbette* yazılmıştır, ki ma'nâ açısından aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

48 •*Muttakî (ittikâ, takvâ)* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4; Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)

49 •Âyette, *bu Kur'ân* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

50 *Ahzâb/[hizibler]dan;* yâni, Resûlullâh'a (s.a) karşı husûmet ve düşmanlıkta birleşip, birbirlerine muhâlif hizibler teşkil eden Ehl-i Kitâb'ın diğer fırkalarından... (IV/2996)

nun[51] [sana indirilenin] ba'zısını inkâr eden de var.
(Ey Muhammed) de ki: "Ben ancak Allâh'a kulluk etmekle ve O'na şirk[52] koşmamakla emrolundum, ben O'na da'vet[53] ederim, (sonunda huzûruna) varacağım O".
37. Ve işte Biz o Kur'ân'ı,[54] böyle Arabiyyen [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has bir] hâkim olmak[55] üzere indirdik. Kasem [yemîn] olsun ki, eğer sen sana vahy ile[56] gelen bu[57] ilmden sonra, onların hevâlarına uyacak olursan, sana Allâh'tan ne bir velî [dost ve yardımcı] vardır, ne de vikâye edecek [koruyacak].

38-39. Kasem [yemîn] olsun ki, Biz senden evvel de resûller gönderdik, onlara da hem zevce/[eş]ler verdik, hem zürriyyet.
Hiçbir resûlün ise, Allâh'ın iznine iktiran etmedikçe[58] bir âyet [mu'cize] getirmek haddi değildir.
Her ecel [süre/vakit] için bir yazı [hüküm] vardır.[59] Allâh dilediğini mahv(eder) ve (dilediğini) isbât da eder[60] ve ummu'l-kitâb[61] O'nun nezdindedir [yanındadır].
40. Onlara yaptığımız va'îdin [tehdidin] ba'zısını sana muhakkak göstersek de yâhud (göstermeden) seni vefât ettirsek de, her hâlde [elbet-

51 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk* yerine *şerîk* yazılmıştır. (E.Ö)

53 •*Dâvet* diye çevirilen kelime *du'â*'dır. (E.Ö)

54 •Âyette, *Kur'ân'ı* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

55 *Arabca bir hüküm olmak üzere;* yâni, Arab diliyle ve bu şart ile bütün ihtilâflara hâkim bir kânûn olarak indirdik. (IV/2997)

56 • *Vahy ile* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

57 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bu* kelimesi yoktur. (E.Ö)

58 Allâh'ın izniyle olması hâriç... (IV/3001)

59 Yâni, haber verilen o va'd ve va'îdlerin/tehdidlerin her birinin (takdîr edilmiş) bir vakit ve müddeti vardır. (IV/3002)

60 Yehûdiler, Kur'ân'ın kendi Kitâblarının ba'zı hükümlerini neshettiğini inkâr ediyorlardı. İşte bunlara ve benzerlerine cevâben, "İster tekvînde [oluşta/yaratışta], ister teşrîde [kânûn koymada] olsun, Allâh dilediği hükmü kaldırır, dilediği hükmü kor" buyurulmaktadır. (IV/3002)

61 *Ummu'l-kitâb* [*kitâb anası/kitâbın aslı-esâsı*], bütün kitâbların mebdei, aslı ve esâsı olan ve hiç değişmeyen ana/asıl kitâb, daha doğrusu kitâb anası; *levh-i mahfuz* veyâ *ilm-i ilâhî*dir. (IV/3003-3004)

te] belağ [tebliğ etmek] sana, hesâb (görmek) Bizedir.

41. Ya görmüyorlarmı da, Biz o arzı [yeri] etrâfından eksiltip duruyoruz.[62a]

Ve Allâh öyle hükm ü hükümet eder ki, hükmünü ta'kîb edecek yoktur. Hem O, çok[62b] serî hesâblıdır [hesâbı sür'atli/hızlı olandır].

42. Evet, onlardan evvelkiler de mekrettiler [hile yapıp entrika çevirdiler], fakat binnetice [netice olarak] bütün mekr Allâh'ındır.[63] O bilir her nefs [kişi] ne kesbediyor [yapıyor]. Yarın kâfirler de bilecek ki o yurdun ukbâsı [sonu] kimin.

43. O küfretmekte olanlar, "Sen bir mürsel[64] [gönderilmiş bir resûl] değilsin" diyorlar.

De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allâh yeter, bir de nezdinde [yanında] Kitâb ilmi bulunan".[65]

62a *Ya görmüyorlarmı da, Biz o arzı etrâfından eksiltip duruyoruz:* A) Çeşitli hâdiselerle yeryüzünü aşındırıp parçaladığımızı görmüyorlarmı?! B) O inkârcıların vatanlarını peyderpey etrâfmdan eksiltip küçülttüğümüzü, nüfûslarını, cemiyyetlerini kırarak, feyiz ve bereketlerini azaltarak, arâzilerini daraltarak izzetlerini zillete çevirdiğimizi görmüyorlarmı?! (IV/3005)

62b •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

63 Allâh'ın mekrine nazaran diğerlerinin mekri hiçtir. Zîrâ *mekr*'in hakîkati, "başkasına gizli, anlaşılmaz bir sûrette bir mekruh îsâl etmek/[ulaştırmak]"tir. Halbuki Allâh'tan başkasının bütün yaptıkları ve yapacakları Allâh'ın ilm ve kudreti altında cereyân ettiği için, mekr yapanların yaptıkları da bir kesbden başka birşey değildir. Bütün yaratma ve te'sir Allâh'tandır. Bu sûretle onlar mekre çalışırken evvel-emirde kendilerini aldatmış, kendi kendilerine mekre sebeb olmuş olurlar. Allâh bir raddeye kadar kesblerini halkeder [yaptıklarını yaratır] ve binâenaleyh onlar muvaffak oluyoruz zannederlerken, kesblerinin cezâsı olarak Allâh tarafından zannlarının hilâfına öyle gizli bir sûrette çarpılırlar ki mahvolur giderler. (IV/3006)

64 "Sen Allâh tarafından gönderilmiş bir resûl değilsin" diyorlar. (IV/3006)

65 Bu Kur'ân, risâletime başlı-başına bir delîldir. Ancak bunun böyle olduğunu bilmek için Kitâb ilmine sâhib olmak, Kitâbı anlamak lâzımdır. Ve hattâ bundan önceki Kitâblarda, meselâ Tevrât ve İncîl'de dahi, risâlet-i Muhammediye'yi müjdeleyen delîller vardır. Bunları hakkıyla bilen ve ilmine sâhib olup da taassub ve hevâya tâbi olmayan insaflı Ehl-i Kitâb âlimleri de buna şehâdet ettiler. (IV/3007)

14. İBRÂHÎM SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

§

Adını, 35. âyetinde geçen İbrâhîm'den alan sûrenin ana tema'sı, –bir önceki sûrede olduğu gibi– insânları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak üzere resûller vâsıtasıyla vahy gönderilme olgusudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. *Elif-Lâm-Râ.*
Bir kitâb ki, onu[1] sana indirdik; insânları Rabb'lerinin izniyle zulmet/[karanlık]lerden nûra [aydınlığa] çıkarasın[2] diye, doğru(ca) o azîz-hamîd'in [izzet ve kudret, hamd ü senâ Kendisinin olanın] yoluna, ki bütün izzet ve hamd O'nun,[3] o Allâh'ın ki, göklerde ne var, yerde ne varsa hep(si) O'nun.
Şiddetli bir azâbdan (dolayı) da veyl [yazıklar olsun] kâfirlere; onlar ki, dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı[4] sever, (onu) âhirete tercih ederler de, (başkalarını da) Allâh yolundan çevirirler ve onun eğrilmesini isterler. İşte bunlar çok uzak bir dalâl(et)[5] içindedirler.
4. Ve Biz, her gönderdiğimiz resûlü, ancak (mensub) bulunduğu kavminin diliyle (vahyedilmiş bir mesajla) gönderdik, ki (mesajı) onlara, iyi (ve kolay anlayacakları kendi dilleriyle) beyân etsin [bildirsin].
Sonra da, Allâh dilediğini dalâlette bırakır, dilediğini de hidâyete[6] erdi-

1 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen ***hu*** zamîrine karşılık, ***onu*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***çıkarasın*** yerine ***çıkarsın*** yazılmıştır, ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

3 •Âyette, ***bütün izzet ve hamd O'nun*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

4 •***Dünyâ hayât*** ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

5 •***Dalâl(et)*** kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

6 •***Hidâyet*** kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

rir ve öyle azîz [kudret sâhibi] hakîm[7] [hikmet sâhibi] O.

5. Celâlim hakkı için, âyetlerimizle Mûsâ'yı gönderdik, ki "Kavmini zulumâttan [karanlıklardan] nûra çıkar ve onlara Allâh(ın) günleriyle[8] [isyankârların helâkiyle sonuçlanan ibret verici vak'alarla] öğüd ver[9a] [hatırlatmada bulun]!" diye.

Şübhesiz ki bunda çok âyet/[işâretdelîl]ler vardır; çok sabırlı, çok şükredici her kimse için.

6-7. Ve o vakit Mûsâ, kavmine dedi ki: "Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini anın; bir vakit sizi Âl-i Fir'avn'dan[9b] kurtardı, sizi azâbın kötüsüne peyliyor/[uğratıyor]lardı ve oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı diri tutmak istiyorlardı ve bunda Rabbinizden size azîm [büyük] bir imtihân var(dı). Ve düşünün ki, Rabbiniz şöyle ilân buyur(muş)du: "Celâlim hakkı için, şükrederseniz, elbette size (ni'metlerimi) artırırım ve eğer nankörlük ederseniz,[10] haberiniz olsun ki azâbım (da) çok şiddetlidir".

8. Ve Mûsâ (sözlerine devâm edip) dedi ki:[11] "Siz ve bütün arzda [yerde] bulunan(lar)ın cemîsi [tümü] küfrân [nankörlük] etseniz, şu muhakkak ki, Allâh hepinizden müstağni ve zâtında hamîd [hamdedilen/hamde lâyık] bir ğanidir".[12a]

---

7 *Azîz;* yâni, "o Allâh her şeyden üstün, meşiyeti bütün sebeb ve âmillere hâkim". *Hakîm;* yâni, "hiçbir sebebe muhtaç olmamakla berâber, yaptığını hikmetle muntazam yapar, irâdesi sırf hikmet"tir. Onun için (resûl gönderip irâdesini) beyân etmeden önce kimseyi dalâlete mahkûm etmez. Saptırması da, hidâyeti de hikmetiyle cereyân eder. (V/3013)

8 "Târihte ümmetlerin başından geçen ve doğrudan doğruya Allâh'ın kudretini gösteren, Allâh dedirten acı-tatlı büyük vak'aları anlatarak nasihat et!" veyâ "Allâh'ın ni'metlerini, belâlarını hatırlatarak öğüd ver!" (V/3015 ve krş. Câsiye: 14, not: 12)

9a •Meâl'de, *Onlara Allâh'ın günleriyle öğüd ver* diye çevirilen *zekkirhum bi-eyyâmillâh* ibâresine, *Allâh'ın günlerini onlara hatırlat* veyâ *Allâh'ın günleriyle onlara hatırlatmada bulun* karşılığı da verilebilir. (E.Ö)

9b •Bkz. Bakara: 49, not: 55. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbette size artırırım ve eğer nankörlük ederseniz* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

11 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *ve qâle Mûsâ* lafzına karşılık olarak, *Ve Mûsâ dedi ki* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

12a •Meâl'de, *hepinizden müstağni ve zâtında hamîd bir ğanidir* diye tercüme

9. Size, önünüzden geçen (kavm)-lerin haberleri gelmedimi; kavm-i Nûh'un, (kavm-i) Âd'ın ve (kavm-i) Semûd'un ve daha onlardan sonra-kilerin, –ki tafsîllerini[12b] ancak Allâh bilir– onlara resûlleri beyyine/[açık delîl]llerle[13] geldiler de, ellerini ağız-larına ittiler[14] ve "Biz" dediler, "sizin (kendisiyle) gönderildiğiniz şey(le-r)i tanımıyoruz [inkâr ediyoruz] ve biz, sizin bizi da'vet ettiğiniz şey-den kuşkulu bir şekk [şübhe] için-deyiz".

10. Resûlleri, "Hiç" dediler, "gökleri ve yeri yaratan Allâh (hakkın)da şekk [şübhe] edilirmi?! O sizi, günâhları-nızı mağfiret etmek için çağırıyor ve müsemmâ bir ecele [belirli bir süre-ye] kadar size müsâde ediyor".

(Fakat onlar,) "Siz" dediler, "(pey-gamber falan değil,) bizim gibi bir beşersiniz; bizi babalarımızın taptık-larından çevirmek istiyorsunuz. O hâlde bize sultası açık bir burhân [apaçık-kuvvetli bir sultân/delîl] ge-tiriniz!"[15a]

11-12. Resûlleri onlara, "Evet" de-diler, "biz (de) sizin gibi bir beşer-den başka birşey değiliz, velâkin Al-lâh kullarından dilediğine (peygam-berlik) ni'metini ihsân buyurur[15b] ve Allâh'ın izni olmadıkça size bir

---

edilen *le-ğanîyyun hamîdun* ibâresine, *elbette ğanidir* [*ihtiyaçtan münezzeh-tir*], *hamîddir* [*hamdedilendir/hamde lâyık olandır*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, *ğanî* kelimesi için bkz. En'âm: 133, not: 151; Âl-i 'İm-rân: 97, not: 90. (E.Ö)

12b •Meâl'de, *ki tafsîllerini ancak Allâh bilir* diye çevirilen *lâ ya'lemuhum illâllâh* ibâresine, *onları Allâh'tan başkası bilmez* şeklinde karşılık verilmesi daha uy-gun olur. (E.Ö)

13 *Beyyinât* [*beyyineler*] *ile;* yâni "açık delîllerle, beyânlarla, mu'cizelerle" *geldi-ler...* (V/3019)

•*Beyyineler*'in, "mu'cizeler" olduğunu söyleyebilmek için delîle ihtiyâc vardır; oysa ki bu husûsta bir delîl yoktur. (E.Ö)

14 *Ellerini ağızlarına ittiler:* "Öfkelerinden parmaklarını ısırdılar" yâhud "Bütün güçleriyle resûllerin ağızlarını tutmaya, onları susturmaya çalıştılar" yâhud "O peygamberlerin kendilerine uzattıkları yardım elini ve hidâyetlerini ağızlarıyla reddettiler, öpmeleri gerekirken ısırdılar". (V/3019)

15a •İbârenin aslı *fe'tûnâ bi-sultânin mübîn* şeklindedir, ki *Öyleyse bize apaçık bir sultân* [*kuvvetli bir delîl*] *getirin* anlamına gelir. *Sultân-ı mübîn* için bkz. Hûd: 96, not: 97. (E.Ö)

15b •Meâl'de, *velâkin Allâh kullarından dilediğine ni'metini ihsân buyurur* diye çevirilen *velâkinnallâhe yemunnu 'alâ men-yeşâu min-'ibâdihi* ibâresine, *ve*

sulta(n) ve burhân[16] [delîl/hüccet] getirmek bizim haddimiz değildir ve hep Allâh'a tevekkül etmelidir [güvenip dayanmalıdır] onun için mü'minler."

(Resûller sözlerine şöyle devâm ettiler:) "Ve biz neyimize Allâh'a mütevekkil olmayalım ki, O bizlere yollarımızı dosdoğru gösterdi ve elbette bize yaptığınız ezâlara karşı sabredeceğiz ve hep Allâh'a tevekkül etmelidir [güvenip dayanmalıdır] onun için mütevekkiller".

13-14. Küfredenler[17] de resûllerine dediler ki: "Mutlak ve mutlak sizi toprağımızdan çıkarırız yâhud ki milleti/[dînî]mize dönersiniz".

Rabb'leri de onlara şöyle vahy verdi ki: "Muhakkak ve muhakkak zâlimleri ihlâk [helâk] edeceğiz ve arkalarından sizi o arza [yere] iskân eyleyeceğiz [yerleştireceğiz]. Bu işte, makâmımdan korkana, va'îdim/[tehdidim]den korkana va'dim".[18]

15-17. Hem fütûhât istediler,[19] hem de hâib oldu her cebbâr-ı anîd.[20] Arkasından (da onu) cehennem (bekliyor, orada) neler olacak (neler)... ve irin suyundan sulanacak; yutmaya çalışacak (fakat bir türlü) boğazından geçiremeyecek, her taraftan ona ölüm gelecek, hâlbuki ölmeyecek; arkasından da ğalîz [daha ağır/dehşetli] bir azâb...

18. Rabb'lerine küfredenlerin (amellerinin) meseli şudur: Amelleri bir

---

fakat Allâh kullarından dilediğine minnet buyurur şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

16 •Âyette, ya *sulta ve* ibâresinin, ya da *ve burhân* ibâresinin karşılığı yoktur. Krş. Bir önceki âyet ve dipnotu. Ayrıca, En'âm: 81'de *sultân* kelimesi, *burhân* ile karşılanmıştır. (E.Ö)

17 "Ni'meti örtmek: nankörlük" demek olan *küfr*, şer'an îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır (I/207). *Küfr*, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

18 •Âyette, *va'dim* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *zâlike li-men hâfe maqâmî ve hâfe va'îdi* ibâresine şöyle karşılık verilebilir: *İşte şu (va'd), makâmımdan korkan ve va'îdimden/tehdidimden korkan kimse içindir.* (E.Ö)

19 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir açıklama yapmadığı bu ibâreyle ilgili olarak şu görüşler zikredilmiştir: A) Peygamberler, kâfirlere karşı Allâh'tan fütûhât [yardım ve zafer] istediler (krş. 'Ankebût: 30) veyâ peygamberlerin ümmetleri Allâh'tan, düşmanlarıyla aralarında hüküm vermesini istediler (krş. A'râf: 89); B) Kâfirler fetih istedi (krş. Enfâl: 19). (E.Ö)

20 •İnadcı zorbaların hepsi –arzu ve emellerine ulaşamayıp– hüsrâna/ziyâna uğradı. (E.Ö)

küle benzer,[21] ki onu fırtınalı bir günde rüzgâr şiddetle savurmaktadır. (İşte, Rabb'lerine küfredenlerin amelleri de böyle heder olur;) kazandıklarından hiçbir şey ellerine geçmez. İşte budur, asıl o[22] uzak dalâl(et/şaşkınlık).[23]

19-20. Görmedinmi, Allâh gökleri ve yeri (boş/bâtıl yere değil) hakk[24] ile yaratmış? Dilerse sizi (yok edip) giderir, (yerinize de) yepyeni bir halk getirir ve Allâh'a göre bu ehemmiyetli [zor] birşey değildir.

21. Bir de hepsi toplanarak Allâh'ın huzûruna çıkmışlardır, zuafâ [zayıf] kısmı, büyüklük taslayanlara şöyle demektedirler: "Bizler sizlere tâbi idik, şimdi siz bizden Allâh'ın azâbından zerrece birşey def edebiliyormusunuz?"

(Büyüklük taslayanlar da,) "Eğer" demişlerdir, "Allâh bize hidâyet[25] verse idi, elbette (biz de) sizi hidâyete erdirirdik. Şimdi bizler sızlansak da sabretsek de müsavi/[eşit-bir]dir; bizim için kurtuluş yok".

22. İş bitince şeytân da der ki: "Doğrusu Allâh size hakk va'di va'd buyurdu, ben de bir va'd yaptım size, (fakat) yalan çıktım. Maamâfih [bununla berâber] benim size karşı bir sultam [gücüm/hâkimiyyetim] yoktu; ancak sizi da'vet ettim, siz de bana icâbet eylediniz.[26] O hâlde beni levmetmeyiniz [kınamayınız], nefs/[kendilerinizi levmediniz [kınayınız]! Ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtar(a)mazsınız.[27]

"(Ayrıca,) ben sizin bundan evvel beni (Allâh'a) şerîk [ortak] koşmanızı tanı(yıp onayla)madım".

Her hâlde [doğrusu], zâlimlerin hakkı elîm [acı] bir azâbdır.

23. Îmân edip sâlih sâlih ameller işleyenler ise altından ırmaklar akar cennetlere konulmuşlardır, Rabb'lerinin izniyle orada muhalled [sürekli/ebedî] olarak kalacaklardır, tahiy-

21 •"Rabb'lerine küfredenlerin amellerinin meseli"nin, herhangi bir küle değil, fırtınalı bir günde rüzgârın savurduğu bir küle benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yânî, küfredenlerin amelleri, sâdece küle değil, meselin tümüne birden benzetilmektedir. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

23 •*Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

24 •Krş. Yûnus: 5, Âl-i 'İmrân: 191 ve Sâd: 27. (E.Ö)

25 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eylediniz* yerine *ettiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kurtarmazsınız* yerine *kurtaramazsınız* yazılmıştır. (E.Ö)

yeleri [sağlık temennileri] orada selâmdır.[28]

24-25. Gördün (y)a,[29] Allâh nasıl bir *temsîl yaptı; hoş bir* kelimeyi [sözü]: (Hoş bir söz,) hoş bir ağaç gibi, ki kökü (yerde) sâbit (ve sağlam), dalı semâda, yemişlerini –Rabbinin izniyle– her dem verir.

Ve Allâh insânlara böyle temsîller yapar ki, kavrayıp düşünsünler.

26. Habis [kötü] bir kelimenin [sözün] temsîli de, habis [dayanıksız/çürük] bir ağaç gibidir, ki toprağın üstünden cüsselenmiş, kararı [kalıcılığı] yoktur.

27. Allâh îmân edenleri hem dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta,[30] hem de âhirette sâbit [sağlam] söz ile tesbit buyurur,[31a] Allâh[31b] (zâlimleri)/hakksızlık edenleri ise şaşırtır ve Allâh ne isterse yapar.

28-29. Bakmazmısın onlara ki, Allâh'ın ni'metini küfre [nankörlüğe] değiştiler ve kavmlerini helâk yurduna kondurdular: cehenneme... yaslanırlar ona, o ise ne fenâ makarrdır [konak yeridir]!

30. Ve Allâh'ın[32] yolundan sapıtmak için Allâh'a menend/[benzer-eşler uydurdular.

De ki: "Keyfinize bakın, çünkü gidişiniz ateşedir".

31. Söyle o îmân etmiş olan kullarıma: Namazı kılsınlar ve kendilerine merzûk [nasîb] kıldığımız şeylerden (Allâh yolunda) gizli ve açık infâk etsin/[sarfetsin]ler, öyle bir gün gelmeden evvel ki onda ne alım-satım var, ne dostluk.

32-33. Allâh öyle bir ilâhtır[33] ki, gökleri ve yeri yarattı ve yukarı/[bulut]dan bir su indirdi de onunla size rızk için türlü semere/[mahsul]ler çıkardı ve emriyle denizde cereyan

---

28 • *Selâm* kelimesi, *esenlikte olmak* ma'nâsına gelen *selâmet* masdarındandır. Krş. Ra'd: 23, Yâ-Sîn: 58. (E.Ö)

29 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gördün a* yerine *gördün ya* yazılmıştır. (E.Ö)

30 • Meâl'in aslında, *dünyâda* diye eksik çevirilen *hayâti'd-dunyâ* lafzının tam karşılığı olan, *dünyâ [süflî/yakın] hayâtta* ibâresini, *–dünyâda* kelimesinin yerine– metne koyduk. *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

31a • "Sâbit söz üzere sâbit kılar, o söz üzerinde sebât edip kalmalarını sağlar". (E.Ö)

31b • Âyette bulunan, fakat Meâl'in orijinalinde atlanan *Allâh* lafzını yerine koyduk. (E.Ö)

32 • Meâl'in aslında, *Allâh'ın* diye çevirilen zamîre, *O'nun* karşılığı verilmesi gerekir. (E.Ö)

33 • *İlâhtır* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

etmek için size gemileri musahhar kıldı [râm etti], size nehirleri de musahhar kıldı [faydalanmanız için verdi] ve sizin için birbiri ardınca şems ü kameri [güneş ile ay'ı][34] musahhar kıldı, yine sizin için leyl ü neharı [gece ile gündüzü][35] musahhar kıldı.

34. Hem, size istediğiniz şeylerin hepsinden verdi; öyle ki, Allâh'ın ni'met(ler)ini say(maya kalkış)sanız, onu (saymakla) bitiremezsiniz. Her hâlde [doğrusu] insân, çok zâlim, çok nankör.

35-41. Bir de, İbrâhîm'in (şöyle) dediği vakti an:

"Rabbim! Bu beldeyi[36] emîn [güvenli] kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak bulundur! Rabbim! Çünkü onlar [putlar] insânlardan bir çoğunu (doğru yoldan) şaşırttılar.[37]

"Bundan böyle kim benim izimce gelirse,[38] işte o bendendir, kim de bana isyân ederse, artık Sen ğafûrsun [bağışlayıcısın], rahîm/[rahmeti sürekli olan]sın.

"Yâ Rabbenâ![39] Ben zürriyyetimden ba'zısını, Senin Beyt-i Muharrem'inin [Ka'be'nin] *yanında, ekin bitmez bir* vâdide iskân ettim [yerleştirdim]; yâ Rabbenâ[40a] namazı ikâme etsinler diye. (O hâlde,) bundan böyle insânlardan birtakım gönülleri, onlara doğru akıt ve onları hâsılâttan merzûk buyur [mahsullerden rızklandır], gerek ki şükrederler.

"Yâ Rabbenâ![40a] Biz ne gizliyoruz ve ne ilân ediyoruz, her hâlde [elbette] Sen bilirsin ve ne yerde, ne gökte hiçbir şey Allâh'a karşı gizli kalmaz.

"Hamd o Allâh'a ki, bana ihtiyarlık hâlimde İsmâîl'i ve İshâk'ı ihsân bu-

---

34 •Krş. Nûh: 16, Rahmân: 5, Furkân: 61 ve Yûnus: 5. (E.Ö)

35 •Krş. Nebe: 10-11 ve Yûnus: 67. (E.Ö)

36 •*Bu beldeyi:* Bu şehri, yâni Mekke'yi... Krş. Bakara: 126. (E.Ö)

37 •Putların insânları saptırması mecâzîdir. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gelirse* yerine *giderse* yazılmıştır; netice itibâriyle *ma'nâ* aynıdır. (E.Ö)
•Ayrıca, *Bundan böyle kim benim izimce gelirse* diye çevirilen *fe-men tebi'anî* ibâresine, *Öyleyse kim bana tâbi olursa* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

39 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı'nın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

40a •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

yurdu. Şübhe yok ki, Rabbim her hâlde [her hâlükârda] du'âyı işitiyor.

"Rabbim! Beni namaza müdâvim kıl, zürriyyetimden de (namaza müdâvim olanlar yarat)!

"Yâ Rabbenâ![40b] Hem du'âmı kabûl buyur! Yâ Rabbenâ![40b] (Hem de) mağfiret [aff] buyur bana ve anamababama ve bütün mü'minlere; hesâb başa dikileceği [hesâbın görüleceği] gün!"

42-43. Bunları an[40c] ve sakın Allâh'ı (o) zâlimlerin yaptıklarından ğâfil sanma; onları O, ancak öyle bir güne te'hir eder [erteler] ki, o gün gözler (dehşetten) belerir [donakalır].[40d] (O gün onlar) başlarını dikerek koşarlar, nazar/[bakış]ları kendilerine dönmez ve yüreklerinin içi bomboş hava[41] kesilmiştir.[42]

44-45. Hem, inzâr[43] ile haber ver insânlara o azâbın geleceği günü![44a] O vakit diyecek ki o zulmedenler: "Yâ Rabbenâ![44b] Bizi yakın bir ecele [zamân için] te'hir buyur (da), da'vetine icâbet edelim ve peygamberlerin izince gidelim".

40b •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı'nın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

40c •Âyette, *bunları an* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

40d •Gözlerin belermesi [donakalması], hayretin ve dehşetin insânı kuşattığına, hiçbir mecâlin kalmadığına delâlet eder. (E.Ö)

41 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *hava* diye yazılan, Matbu nüsha'da ise *heva* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca yazılışı itibâriyle *heva* da, *hava* da okunur, ikisi de aynı ma'nâya, yâni *hava* anlamına gelir. (E.Ö)

42 •Yâni, o kâfirlerin kalbleri Kıyâmet Günü, kendilerini saran dehşet ve hayretin büyüklüğü nedeniyle bütün hâtıra ve düşüncelerden, başlarına gelen ikâb ve azâbdan ötürü her türlü ümidden, hüzün ve kederlerinin çokluğundan dolayı da her türlü sevinçten uzak olacaktır. (E.Ö)

43 *İnzâr,* "kendisinden korkulacak bir şeyi –tedbir alınması için– haber vermek"tir. Yâni, "İlerde şöyle bir tehlike var, aman dikkatli ol!" şeklinde uyarmaktır. (I/209)

44a •Meâl'de, *inzâr ile haber ver insânlara o azâbın geleceği günü* diye çevirilen *enziri'n-nâse yevme ye'tîhimu'l-azâbu* ibâresine, şu karşılıklardan birinin verilmesi daha uygun olur: A) O insânları, kendilerine o azâbın geleceği bir gün ile inzâr et/uyar! B) O azâbın kendilerine geleceği bir gün ile o insânları uyar! C) O azâbın kendilerine geleceği bir güne karşı o insânları uyar. (E.Ö)

44b •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı'nın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

(Ama onlara denir ki:) "Hani ya bundan evvel yemîn etmiş değilmiydiniz, sizin için zevâl yoktu ya?! Siz de o kendilerine zulmetmiş olanların meskenlerine sâkin oldunuz [yerleştiniz], onlara nasıl (azâb) yaptığımız ise sizce tebeyyün et(miş)ti [biliniyordu] ve size emsâl (de) göster(miş)dik".

46. Filhakîka [hakîkaten] onlar (yapabilecekleri) mekr/[tuzak ve hile]lerin (hepsin)i yaptılar; Allâh indinde [yanında] de onlara mekr var, isterse onların mekrleri dağları yerinden oynatacak (kadar güçlü) olsun, (yine de hiçbir sonuç alamazlar).

47. O hâlde sakın Allâh'ı, peygamberlerine olan va'dine hulfeder [va'dinden döner] sanma! Şübhesiz Allâh azîzdir [güçlüdür], intikâmı vardır.

48-50. O gün ki, arz [yeryüzü] başka arza [yere] tebdîl olunur [değiştirilir],[45] semâvât [gökler] da (başka semâvâtâ/göklere değiştirilir)[46] ve (o gün insânların) hep(si) o vâhid,[47] kahhâr[48] olan Allâh için (kabirlerinden) fırlarlar ve görürsün (günâha batmış) mücrim/[suçlu]leri o gün, birbirlerine çatılı çatılı bukağılardadırlar,[49] gömlekleri katrandan[50] ve yüzlerini ateş kaplıyor.

---

45 Arzın/yerin başka arza tebdîl olunması, iki ma'nâya gelebilir: A) Bu arzın mâhiyetinin değiştirilmesi. B) Bu arzın tümden başka bir arza/arz ile değiştirilmesi. (V/3030)

46 Yâni, kıyâmet kopacak, dünyâdaki yeryüzü ile gökyüzünün yerine, âhirette yeni bir yer ile gök kurulacaktır. (V/3032)

47 *Vâhid*, yâni "ortağı yok", dünyâda O'ndan başka ilâhlar olduğunu iddiâ edenler, başka ma'bûd, başka rabb tanımak isteyenler veyâ hevâlarına tapanlar o gün görüp anlayacaklar ki; Allâh'tan başka ilâh yoktur, O'nun ortağı olduğunu iddiâ ettikleri sahte ilâhlar, menfaat umdukları, kuvvet isnâd edip tâbi oldukları varlıklar, hâkim zannettikleri hayâller bir hiç imiş. (V/3033)

48 *Kahhâr*, yâni "her şeye gâlib, her şey O'nun hüküm ve kudretine mağlûb ve mahkûm, irâdesine karşı gelinme ihtimâli yok, kahrına yerler-gökler dayanmaz", onun için yerler-gökler değişmiş, herkes O'nun huzûrunda boyun bükmüştür. (V/3033)

49 •Krş. Hâkka: 32. (E.Ö)

50 Unutulmaması gerekir ki, bütün yer ve gökleriyle âlemin değişeceği o gün, eşyânın hassa ve vasıfları da bambaşka olacaktır. Bu nedenle o katran, bugün bildiğimiz katranla takdîr ve ta'yîn olunamayacak bir şeydir. O hâlde ifâde, bir temsîl demek olur. Şurası da açıktır ki, bu ta'bîrden, son derece bir sefâlet anlaşılır. (V/3033-3034)

51. (Bunların tümü olacak;) çünkü Allâh her nefsi [ferdi] (günâh veyâ sevâbdan) kazandığıyla, (ya) cezâlandıracak (ya da mükâfâtlandıracak).[51] Haberiniz olsun ki, Allâh'ın hesâbı serî/[sür'atli]dir.

52. Bu işte,[52] insânlara beliğ [açık] bir tebliğdir, hem bununla inzâr[53] edilsinler [uyarılsınlar], hem O'nun ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler, hem de öğüd alsın ak(ı)l ve vicdânı temiz olanlar.

---

51 (Bütün bunlar,) Allâh'ın her insâna –iyi veyâ kötü– yaptıklarının karşılığını vereceği içindir. (V/3034)

52 Yâni, İbrâhîm sûresi veyâ bu sûrenin hatîmesini teşkil eden işbu, *Allâh'ın hesâbı serîdir* ihtârı... (V/3035)

53 • *İnzâr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 44, not: 43. (E.Ö)

15. HİCR SÛRESİ

MEKKÎ, 99 ÂYET

§

Adını, resûlleri yalanlayan ve bu yüzden helâk edilen –80. ve devâmındaki âyetlerde zikri geçen– Ashâb-ı Hicr'den (*Hicr*, Semûd kavminin yaşadıkları vâdinin ismidir) alan sûrenin ana tema'sı, Allâh'ın *yaratma* etkinliğinin açık delîl ve alâmetleriyle izhârı ve Kur'ân'ın vahyedilmesiyle insâna lutfedilen hidâyet olgusudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Râ.*
Bu(nlar)[1a] işte, sana[1b] Kitâbın ve bir kur'ân-ı mübînin [açık ve açıklayıcı olan hitâbenin] âyetleri.
2. Bir zamân olur, küfredenler[2a] arzu çekerler[2b] ki, müslüman [kendi-

---

1a *Bu(nlar):* Bu sûre, bu harfler... (V/3037)

1b •Âyette, *sana* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

2a Kur'ân'ın Allâh tarafından indirildiğini inkâr edenler... (V/3037)

2b Bu arzu, müslümanların güzel hâllerini müşâhede ettikleri zamân veyâ ölüm sırasında veyâ Kıyâmet Günü'nde veyâ âsî müslümanların cehennemden çıktıklarını gördükleri sırada olacaktır. (V/3037)
•"Âsî müslümanların, önce cehenneme gidecekleri, günâhları nisbetinde cezâ çektikten sonra cehennemden çıkıp cennete girecekleri" iddiâsı, mesnedden yoksun olup, *Sayılı günlerden başka bize aslâ ateş dokunmaz* (Âl-i 'İmrân: 24) diyen yehûdilerin sözlerine benzemektedir. Öncelikle şunu belirtelim ki: Kur'ân'a göre hiçbir mü'min cehenneme gitmez/gönderilmez, cehenneme giden bir kimse de oradan aslâ çıkamaz/çıkarılmaz. Hadîs kılığına sokulan, "günâhkâr müslümanların önce cehenneme gidecekleri, günâhları nisbetinde cezâ çektikten sonra cehennemden çıkarılıp cennete konulacakları" iddiâsı, başka dîn ve kültürlerden alınmış olmalıdır. Nitekim mecûsilere göre cehennem, kirlenen rûhlar için arınıp temizlenme yeri olup burada arınıp temizlenen rûhlar daha sonra cennete gideceklerdir. (E.Ö)

lerini Allâh'a teslîm etmiş kimseler] olsa idiler.

3. (Şimdilik) bırak onları; yesinler, içsinler, zevketsinler, emel kendilerini[3] eğleyedursun, sonra bilecekler.[4]

4-5. Biz hiçbir memleketi, her hâlde [doğrusu] ma'lûm [levh-i mahfûza yazılmış, unutulmaz ve şaşmaz] bir yazısı[5] olmaksızın helâk etmedik. (Zâten) hiçbir ümmet, ecelini ne sebkede(bili)r, ne de geriletebilirler.[6]

6-7. (Bu duruma rağmen) bir de (o müşrikler), "Ey o kendisine zikr [Kur'ân/vahy] indirilmiş olan!"[7] dediler, "Mutlaka sen mecnûnsun[8] [cinnlenmişsin]; getirsen a o melâikeyi [melekleri] bize,[9] (iddiânda) sâdıklardan isen!"

8. Biz o melâikeyi ancak hakk ile indiririz ve o (melekleri indirdiğimiz) vakit onlara göz açtırılmaz.[10]

9. Şübhe yok, o zikri [vahyi/Kur'ân'ı] Biz indirdik Biz; her hâlde [elbette] Biz onu muhâfaza da edeceğiz.[11a]

10-13. Celâlim hakkı için senden ön-

---

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da ***kendilerini*** şeklinde tam yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da ***kendilerin*** şeklinde –tashihli/eksik– dizilmiştir. (E.Ö)

4 "Başlarına geleceği görecekler". (V/3038)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yazısı* yerine *yazı* yazılmıştır. (E.Ö)

6 "Hiçbir ümmet, o yazıda ta'yîn edilen vaktini, ne öne alabilir, ne de erteleyebilir/geciktirebilir". (V/3039)

7 Müşrikler böyle diyerek Hz. Peygamber ile alay ediyorlardı. (V/3040)

8 "Seni cinn tutmuş, sen delirmişsin". (V/3041)

9 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *nâ*'ya karşılık, *bize* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *açtırılmaz* yerine *açtırmayız* yazılmıştır. (E.Ö)

11a •Meâl'de, ***Şübhe yok, o zikri Biz indirdik Biz; her hâlde Biz onu muhâfaza da edeceğiz*** şeklinde çevirilen ***innâ nahnu nezzelnâ'z-zikra ve innâ lehu le-hâfizûn*** ibâresine, Tefsîr metninde (V/3042), ***Hiç şübhe yok ki o zikri Biz indirdik Biz; hiç şübhesiz onun hıfzedicisi de her hâlde Biziz*** diye karşılık verilmiştir, ki bu, diğerinden daha uygundur. (E.Ö)

Buradaki *lehu* zamîrinde iki vech-i tefsîr vardır: A) Zikr'e râci olmasıdır –ki cumhur kavlidir–; B) Resûlullâh'a râci olmasıdır –ki Ferrâ ve İbnu'l-Enbârî'nin kavlidir–; bu sûretle ma'nâ, "o'nu cinn, şeytân şerrinden, düşman tecâvüzünden koruyan ve koruyacak olan da Biz Allâhu azîmu'ş-şânız" demek olur. Bu da sahih bir ma'nâ olmakla berâber, âyetten ilk nazarda zâhir olan evvelkidir.

ce, evvelkilerin şiy'aları[11b] içinde de resûller gönderdik ve onlara hiçbir resûl gelmiyordu ki, onunla istihzâ [alay] eder olmasınlar. Biz ona [zikre/Kur'ân'a], (günâha batmış) mücrim/[suçlu]lerin kalblerinde böyle bir sülûk veririz (de) ona îmân etmezler, hâlbuki önlerinde evvelkilerin

Yâni, Allâh Teâlâ bununla, ziyâde ve noksan ile tağyîr ve tahriften korunacağını taahhüd ve mahfûzan bekâsını ihbar buyurmuştur. "O hâlde bu va'd varken, sahâbe Kur'ân'ın Mushaf'a cem'iyle niçin meşgul oldular?" suâli de vârid olmaz. Çünkü hâfızların hıfzı gibi onların cem'i [toplaması] de Allâh Teâlâ'nın koruma sebebleri cümlesindendir. Allâh onun korunmasını taahhüd ettiği içindir ki onları bu sûretle cem' u zabta muvaffak etmiştir. (V/3042)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın bu izahına –ki bu, birçok âlim ve müfessirin de görüşüdür– katılamıyoruz. Evet, âlimlerin ve müfessirlerin çoğunluğu, *Doğrusu Biz, Biz indirdik o zikri [vahyi] ve doğrusu Biz onun için muhâfızız* (Hicr: 9) âyetine dayanarak, –üzerine aldığı taahhüd gereği– Allâh'ın Kur'ân'ı her türlü tebdil ve tahriften, eksiklik ve fazlalıktan Kıyâmet'e kadar koruyacağını va'dettiğini ileri sürmüşlerdir. Kur'ân'ın günümüze kadar korunduğu doğrudur. Öyle ki, öküzün altında buzağı arayan İslâm ve Kur'ân düşmanı müsteşrikler dahi bu hakîkati itirâf ediyorlar. Kur'ân'ın lafzen korunduğu doğru olmakla birlikte âlimlerin ekserisinin –vâkı'ayı da arkalarına alarak– Kur'ân'ı Allâh'ın koruduğuna/korumayı üzerine aldığına ve bu korumanın da Kıyâmet'e kadar süreceğine delîl olarak zikrettikleri âyet [Hicr: 9 âyeti], bu ma'nâyı ifâde etmez. Allâh'ın korumaya yönelik taahhüdü, Allâh ile Resûlü arasındaki süreç içindir. Zîrâ müşrikler, vahyin Resûlullâh'a (s.a) şeytânlar ve cinnler tarafından indirildiğini/getirildiğini iddiâ ediyorlardı. Buna mukâbil Allâh Teâlâ, *Onu şeytânlar indirmedi; bu onlara hem yaraşmaz, hem de (onların buna) güçleri yetmez. Onlar (vahyi) işitmekten kesinlikle azledilmişlerdir* (Şu'arâ: 210-212) ve *Doğrusu Biz, Biz indirdik o zikri [vahyi] ve doğrusu Biz onun için muhâfızız* (Hicr: 9) buyurdu, ki bu ma'nâda koruma, aynıyla diğer ilâhî vahyler/Kitâblar için de sözkonusudur. Resûller tarafından tebliğ edilmesinin ardından vahyi koruma görevi, onun izleyicilerine âittir. Nitekim, *Doğrusu Tevrât'ı Biz indirdik; onda bir hidâyet ve bir nûr vardı. Teslîm olan nebîler ile rabbânîler ve ahbâr da –Allâh'ın Kitâbından muhâfazasına me'mûr edilmiş olmaları ve üzerine şâhid bulunmaları hasebiyle– yehûdilere onunla hükmederlerdi* (Mâide: 44) âyeti de buna işâret etmektedir. (E.Ö)

11b •"Önceki ümmetler ve onların peşisıra gelen nesiller içinde de peygamberler gönderdik". *Şiy'a* kelimesi, "taraftarlar" demek olup müfredi *şi'a*'dır. Ayrıca *şi'a*, "ümmet" anlamına da gelir. Birbirlerine tâbi olup, birbirlerine benzedikleri için ümmete bu isim verilmiştir. (E.Ö)

sünneti [öncekilere tatbik edilen ve her dâim geçerli olan ilâhî kânûn] geçmiştir.[12]

14-15. Üzerlerine semâ/[gök]dan bir kapı açsak da orada urûc ediyor [çıkıyor/yükseliyor] olsalar,[13] diyeceklerdi ki: "Her hâlde [mutlaka] gözlerimiz döndürüldü, belki biz büyüye tutulmuş bir kavmiz".

16-18. Şânım hakkı için, Biz semâ/[gök]da burçlar yaptık ve onu, ehl-i nazar [ibretle bakanlar] için tezyin eyledik [süsledik], hem onu (insân veyâ cinnden olan) her şeytân-ı racîmden[14] [rahmetten tardedilmiş her şaytândan] hıfzettik [koruduk], ancak kulak hırsızlığı eden olur(sa)[15] onu da parlak bir şihâb [ateş alevi/uyarı âyetleri] ta'kîb etmektedir.[16]

19-20. Arzı [yeri] da meddettik [yayıp döşedik] ve ona (dağlan, sizi sarsmasın diye) ağır baskılar (olarak) bıraktık ve onda mevzun [mütenâsib/ölçülü] her şeyden bitirdik; hem sizin için, hem sizin râzıkı [rızık vericisi] olmadığınız kimseler için onda geçimlikler husûle [meydana] getirdik.

21. Hiçbir şey yoktur ki, Bizim yanımızda hazineleri olmasın, fakat Biz[17] onu ancak ma'lûm bir miktâr ile indiririz [ihsân ederiz].

22-23. Bir de aşılayıcı rüzgârlar gönderdik de semâ/[bulut]dan bir kadr

12 Yâni, geçmişte yalanlayan ve alay eden îmânsızları Allâh'ın mahvettiği ve bunun öteden beri cereyân edegelen ilâhî bir sünnet, ilâhî bir kânûn olduğu tecrübeyle sâbit bir hakîkat iken ve önlerinde ders alacak bunca târihî ibret dururken yine de îmân etmiyorlar. (V/3045)

13 "Gökten bir kapı açsak melekler (gözlerinin önünde) açıktan açığa inip çıkıyor olsalar" veyâ "Bizzat kendileri çıkıyor olsalar..." (V/3045-3046)

14 *Şeytân-ı racîm:* A) Şeytân racîmdir; mücerred zann ile konuşur/gaybı taşlar, indî hükümler verir, yalan söyler, iftirâ eder; B) Şeytân tardedilmiş, la'netlenmiş, taşlanmış, kovulmuştur. (V/3048-3049)

15 İnsân ve cinn şeytânlarından hiç biri göğün hâllerine vâkıf olamaz, yerdeki gibi gökte şeytânlıklar yapamaz. Gök korunduğu için şeytânlar mele-i a'lâyı [melekler âleminî] dinleyemez, kulak verip semâvîleri dinlemekle ma'lûmât edinemezler. Ancak nâzil olan semâvî ilm ve haberlerden ba'zılarını çalarak şeytânlıklarını icrâ etmek için kulak hırsızlığı edenler vardır. (V/3049-3050)

16 *Şihâb,* lügatte "ateş alevi" demektir. "Parlaklıklarından dolayı yıldızlara ve süngüye" de *şihâb* denir (V/3050). *Kur'ân'ın şihâbları;* "o şeytânlara, kâfirlere, mücrimlere, cehennem ateşiyle ilâhî azâbı gösteren uyarı âyetleri"dir. (V/3052)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Biz* yerine *Bizi* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

[ölçü] ile bir su indirip sizi onunla[18] suvardık. Onu hazinelerde[19] tutan da siz değilsiniz. Her hâlde [şübhesiz] Biz, mutlak(a) hem bir hayât veririz, hem öldürürüz. Hepsine[20a] vâris [bâkî/kalıcı] de Biziz.[20a]

24-25. Kasem [yemîn] olsun ki, içinizden öne geçmek isteyenler de ma'lûmumuz, geri kalmak isteyenler de ma'lûmumuz ve hakîkat(en) Rabbin o(dur ki); onları(n) hep(sini) haşredecek [huzûruna toplayacak]. Hakîkat(en) O hakîm/[hikmetli]dir, alîm/[bilen]dir.

26-27. Filhakîka [gerçek şu ki], Biz insânı bir salsâl/[kurumuş çamur]dan, mesnûn[20b] [değişken, dökülmüş veyâ tasvîr edilmiş] bir balçıktan yarattık. Cânn(a/cinnlere gelince), onu da bundan evvel nâr-ı semûmdan[21a] [derideki gözeneklere nüfûz edici veyâ zehirleyici ateşten] yaratmıştık.

28-29. Ve düşün o vakti ki, Rabbin melâikeye [meleklere], "Ben" demişti, "salsâl/[kurumuş çamur]dan, mesnûn[21b] bir balçıktan bir beşer halkedecek/[yaratacağım. Binâenaleyh onu tesviye ettiğim [beşer şekline getirdiğim] ve içine rûhumdan nefheyledi/[üfürdüğim vakit, derhal onun için secdeye kapanın!"[22]

30-31. Onun üzerine, melâike(nin)

---

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onunla* yerine *onlarla* yazılmıştır. (E.Ö)

19 Yâni, yağdıktan sonra dağlarda, pınarlarda, kuyularda, göllerde, havuzlarda, mahzenlerde, küplerde, testilerde tutan... (V/3054 ve krş. Mü'minûn: 18)

20a • *Hepsine* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)
Vâris [kalıcı/bâkî] de Biziz; yâni, bu dünyâda ber-hayât iken milk ve tasarruf iddiâ edenlerin ve edecek olanların hepsi fenâ-pezir olur. Milk-i mecâzîleri, tasarruf-ı sûrîleri alınır da, evvel ve âhir bâkî mâlik-i mutlak azamet-i şânımızla Biz kalırız. (V/3055)

20b Müfessirler, *mesnûn* hakkında şu görüşleri serdetmişlerdir: A) Değişken; B) Sürtülmüş, kazınmış veyâ bilenmiş; C) Dökülmüş; D) Bir sûret ve misâl üzere tasvîr olunmuş. Diyebiliriz ki: *Hame-i mesnûn,* "insân tohumu olan nutfe"dir. (V/3057-3058)

21a "Cinn cinsini teşkil eden şeytân ve cinnleri de şiddetli sam ateşinden yarattık". *Nâr-ı semûm,* "derideki gözeneklere nüfûz edici" veyâ "zehirleyici" mefhûmlarını ifâde eder. (V/3059)

21b • *Mesnûn* için bkz. Hicr: 26, not: 20b. (E.Ö)

22 Burada, *min-rûhî [rûhumdan]* izâfeti, bir izâfet-i teşrif, *nefh [üfürme]* ta'bîri de bir temsîldir. Yâni, maddenin istidâtını kemâle erdirip bâtınına ilâhî bir emr [iş] olan rûhtan feyz verdiğim zamân Allâh'ın emrine itaat ederek, o rûh bulunan insâna boyun eğin! (V/3062)

hepsi toptan secde ettiler, ancak İblîs secde edenlerle berâber olmaktan ibâ eyledi [kaçındı].

32. (Allâh,) "Yâ İblîs!" dedi, "Sen niye secde edenlerle berâber olmadın?"

33. (İblîs,) "Benim" dedi, "bir salsâl/ [kurumuş çamurdan, bir mesnûn balçıktan yarattığın bir beşere secde etmem kâbil değildir".

34-35. (Allâh,) "O hâlde" dedi, "çık oradan, çünkü sen racîmsin[23] [la'netlisin] ve bu la'net, Cezâ Günü'ne[24] kadar üzerindedir".

36. (İblîs,) "Rabbim!" dedi, "Öyle ise bana onların ba'solunacakları [diriltilecekleri] güne kadar mühlet ver!"

37-38. (Allâh,) "Haydi" dedi, "sen, vakti (Bizce) ma'lûm (olan ilk üfürme) gününe[25] kadar mühlet verilenlerdensin".

39-40. (İblîs,) "Rabbim!" dedi, "Beni azdırmana (karşılık), kasem [yemîn] ederim ki, her hâlde [mutlaka] ben onlar için arzda [yeryüzünde] tezyinât yapacağım ve hepsini iğvâ edeceğim [azdıracağım], ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ [hâriç]".

41-44. (Allâh,) "Bu" dedi, "bir cadde, taahhüd ederim dosdoğru.[26] Hakîkat (şu ki), o kullarım (var ya), senin onlar üzerine bir sulta'n [gücün] yoktur, ancak azgınlardan sana uyanlar başka! Elbet bunların da hepsinin mev'idleri [gidecekleri yer] şübhesiz cehennem, onun yedi kapısı vardır, her kapıya onlardan bir cüz'-i maksûm[27] [taksim edilmiş bir kısım] (vardır)".

45-46. Elbette muttakîler[28] cennetler, pınarlar içinde (olacaklar. Kendilerine,) "Girin onlara, selâmetle emîn emîn!" (denilecek).

47-48. (Onların) sînelerindeki kinleri soymuşuzdur [çıkarıp almışızdır] da, ihvân [kardeşler] olarak köşkler [tahtlar] üzer(ind)e karşı karşıya o-

---

23 •Bkz. Hicr: 17, not: 14. (E.Ö)

24 • *Cezâ [Dîn/Hesâb] Günü* için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

25 Allâh indinde/yanında belli olan "ecel günü"ne kadar, ki bu da "birinci üfürme"dir. (V/3062)

26 *Bu, bir cadde, taahhüd ederim ki dosdoğru:* A) İşte bu dediğin, azdıramayacağım itirâf ettiğin o ihlâs ve tevhîd bir yol, bir kânûndur ki; Bana âittir, yâni Bana ulaştırır, Ben onun dosdoğru olduğuna kefilim; B) İşte Benim taahhüd ettiğim hakk kânûn budur, (yâni, değişmez kânûn, senin ihlâslı kullarımı azdıramayacağındır). (V/3064-3065)

27 Her kapı için o azgınlardan bir kısım ayrılmıştır. (V/3065)

28 Şeytâna uymaktan sakınan, küfr ve isyândan korunanlar... (V/3066)

tururlar. Orada kendilerine hiçbir zahmet dokunmaz, onlar oradan çıkarılacak da değildirler.

49-50. Haber ver kullarıma ki: Hakîkat[29a] Ben, Benim öyle ğafûr [bağışlayıcı], öyle rahîm [rahmeti sürekli olan]; bununla berâber azâbım da azâb-ı elîm [acı bir azâb].

51-52. Hem, onlara İbrâhîm'in (semâvî/melek) misâfirlerinden bahset: O vakit ki yanına girdiler de, 'Selâm!' dediler. (İbrâhîm,) "Biz" dedi, "sizden cidden korkuyoruz".

53. (Semâvî misâfirler/melekler,) "Korkma!" dediler, "Biz sana alîm bir oğul tebşir ediyoruz [müjdeliyoruz]".

54. (İbrâhîm,) "Benimi" dedi, "(bir oğulla) tebşir etti/[müjdeledi]niz; bana ihtiyârlık gelip çatmışken artık beni ne sûretle tebşir eder/[müjdeler]siniz!?"

55. (Semâvî misâfirler/melekler,) "Seni" dediler, "emr-i[29b] hakk [mutlaka gerçekleşecek bir söz/va'd] ile tebşir ettik [müjdeledik], onun için ümidi kesenlerden olma!"

56. (İbrâhîm,) "Rabbinin[30] rahmetinden" dedi, "sapkınlardan başka kim ümid keser?!"

57. (Ardından da,) "Ey mürseller [gönderilen semâvî elçiler]!" dedi, "Bunu müteâkib me'mûriyetiniz [göreviniz/asıl işiniz] nedir?"

58-60. (Semâvî elçiler/melekler,) "Haberin olsun" dediler, "biz (günâha gömülmüş) mücrim [suçlu] bir kavm(i helâk etmek üzer)e gönderildik, ancak Âl-i Lût müstesnâ [hâriç]; biz onların hepsini behemehal [mutlaka] kurtaracağız; ancak (Allâh, 'Lût'un) karısını(n geride kalanlardan olmasını) takdîr ettik' (buyurduğundan), o muhakkak (geride) kalacaklardandır".

61-62. Bunun üzerine, vaktâ [ne zamân] ki Âl-i Lût'a mürsel/[gönderilen semâvî elçiler geldiler; (Lût,) "Siz" dedi, "cidden ürkülecek bir kavmsiniz".[31a]

63-65. (Semâvî elçiler/melekler,) "Yok" dediler, "biz sana, onların şekk [şübhe] edip durduklarını [azâbı] ge-

---

29a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hakîkat*** yerine ***hakîkaten*** yazılmıştır. (E.Ö)

29b •Âyette, ***emr-i*** kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, ***Seni hakk ile müjdeledik*** veyâ ***Sana hakkı müjdeledik*** şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***Rabbinin*** yerine ***Rabbimin*** şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

31a •Burada [Hicr: 62'de], ***ürkülecek bir kavmsiniz*** diye çevirilen ***qavmun münkerûn*** ibâresi, Zâriyât: 25 âyetinde ***görülmedik bir kavm*** diye çevirilmiştir. (E.Ö) ***Münker***, "tanınmayan şey"dir [tanınmayan, bilinmeyen, yabancı şey, şeyler, kimselerdir]. (V/3118)

tirdik ve sana, emr-i[31b] hakk [gerçekleşmesi kaçınılmaz olan şey] ile geldik; emîn ol biz sâdıklarız[32a] [doğruyu söylüyoruz]. Hemen gecenin bir kısmında (–karın hâriç–) ehlini [âileni] yürüt ve sen (de) arkalarından git ve içinizden hiçbir kimse ardına bakmasın,[32b] emrolunduğunuz yere geçin gidin!"

66. Ona kat'î olarak şu emri vahyettik[33a] [kadâ/kazâ ettik]: "Sabaha çıkarlarken şunların arkaları [kökleri] kat'iyyen kesilecektir".

67. Şehir ahâlisi de (Lût'a genç ve yakışıklı erkekler geldiğini) haber alıp (iğrenç arzularını tatmin sevdâsıyla) keyif içinde gelmişlerdi.[33b]

68-69. (Lût,) "Amanın!" dedi, "Onlar benim misâfirlerim, artık beni (rezil)-rüsvay etmeyin, Allâh'tan korkun, beni utandırmayın!"

70. "Seni" dediler, "âlem(ler)den [başkalarının işine karışmaktan] nehyetmedikmi?!"

71. (Lût,) "Ta [işte] şunlar kızlarım, eğer yapacaksanız"[34] dedi.

72. –Resûlüm[35] (Muhammed)! Ömrüne kasem [yemîn] olsun ki, hakîkaten onlar sarhoşlukları içinde ne haltettiklerini bilmiyorlardı.–[36]

31b • Âyette, *emr-i* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *Biz sana hakk ile geldik* veyâ *Biz sana hakkı getirdik* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

32a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve sana, emr-i hakk ile geldik, emîn ol biz sâdıklarız* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

32b • Burada [Hicr: 65'te], *ardına bakmasın,* Hûd: 81'de *geri kalmasın* diye tercüme edilen *lâ yeltefit* [*iltifat etmesin*] ibâresi, Lût (a.s) ile îmân edenlerin; günâhkâr şehir halkına, geride bıraktıklarına aldırmamalarını, onlarla maddî-ma'nevî/kalbî bütün ilgi, alâka ve ilişkilerini kesmelerini ifâde eder. (E.Ö)

33a • Meâl'de, *vahyettik* diye çevirilen kelime, *qadaynâ*'dır [*kadâ ettik*'tir]. (E.Ö)

33b • Krş. Hûd: 77-78. (E.Ö)

34 "Bu iğrenç fiilden vazgeçin; kızlarımdan hangisini isterseniz onu nikâhlayın, bu sizin için daha temizdir, böylece günâha ve pisliğe bulaşmazsınız". (IV/2801 ve krş. Hûd: 77-81)

35 • *Resûlüm* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

36 • Herhangi bir açıklama yapmamakla birlikte, âyete verdiği meâlden, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın bu âyeti, doğrudan doğruya Allâh'ın Muhammed'e (s.a) hitâbı olarak kabûl ettiği anlaşılmaktadır. Ba'zı müfessirler ise bu sözü, semâvî elçilerin/meleklerin Lût'a (a.s) hitâbı olduğunu kabûl ederek şöyle anlamışlardır: *(Bunun üzerine melekler,) "Ömrüne andolsun ki (ey Lût" dediler,) "onlar (bu durumda iken seni aslâ dinlemezler; baksana) şehvetten sarhoş olmuş, ne haltettiklerini bilmiyorlar".* (E.Ö)

73-74. Derken işrak [sabah] vaktine girdikleri sırada, bunları o sayha [korkunç ses/zelzele] tutuverdi, derhal şehirlerinin üstünü altına getiriverdik ve üzerlerine siccîlden[37] taşlar yağdırdık.

75-76. Elbette bunda, fikir ve ferâseti olanlara âyet/[işâret]ler var. Hem o(nlardan geriye kalan) harâbe(ler) yol üstünde duruyor.

77. Elbette (bütün) bun(lar)da, îmânı olanlar için bir âyet [ibret] var.

78-79. Hakîkaten Ashâb-ı Eyke[38] de zâlimler idi; onlardan da intikâm aldık, ikisi de[39] apaçık (göz) ön(ün)-de bulunuyor.

80-84. Hakîkaten Ashâb-ı Hicr[40] dahi peygamber/[risâletle gönderilen]-leri tekzib etti/[yalanladılller ve Biz onlara âyetlerimizi vermiştik[41] de ondan i'râz ediyor/[yüzçeviriyor]lardı, dağlardan emniyetli emniyetli[42] evler yontuyorlardı. Bunları da sabahleyin (o) sayha [peşinden zelzelenin geldiği helâk sayhası][43] tutuverdi de, o kesbedegeldikleri şeylerin [güçlerinin, yaptıkları sağlam ev ve kalelerin] kendilerine hiç faydası olmadı.[44]

85-86. Öyle ya, Biz semâvât u arzı ve mâbeynlerini [gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri], (bâtıl ve beyhûde yere değil,) ancak[45] hakk ile halkettik [bir gâyeye mebni olarak yarattık] ve (dolayısıyla) elbette Sâ'at muhakkak gelecek.

Şimdi sen safh-ı cemîl[46] [güzellik ve yumuşaklık] ile muâmele et, çünkü Rabbin o(dur ki); öyle hallâk [yaratıcı], öyle alîm [bilen].

---

37 •Bkz. Hûd: 82-83, not: 77 ve 78. (E.Ö)

38 *Eyke,* "sık, birbirine karışmış ağaçlık" demektir. *Ashâb-ı Eyke,* –Ashâb-ı Medyen gibi– Hz. Şu'ayb'ın peygamber olarak gönderildiği kavmdir. Yerleri ağaçlık olduğu için *Ashâb-ı Eyke* denilmiştir. (V/3071)

39 Yâni, Lût kavminin Sodom harâbesiyle Eyke veyâ Eyke ile Medyen... (V/3071)

40 Yâni, *Hicr* adındaki bölgede yerleşen ve helâk olan Semûd kavmi... (V/3071)

41 "Peygamberler vâsıtasıyla mu'cizeler de göstermiştik". (V/3071)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emniyetli* kelimesi bir defâ yazılmıştır. (E.Ö)

43 •Bkz. A'râf: 78 ve Hûd: 67. (E.Ö)

44 "Güvendikleri san'atları, kuvvetleri, yıkılıp tahrib olunmaz sandıkları sağlam evleri ve kaleleri kendilerini azâb ve helâktan korur sanıyorlardı, oysa hiçbir faydası olmadı". (V/3072)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ancak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

46 Güzel bir şekilde onlardan yüzçevir, aldırma, eziyetlerine tahammül ederek yumuşaklıkla muâmele et! (V/3074)

87-89. Celâlim hakkı için, (ey Resûl) sana seb'a mesânî'yi[47] ve Kur'ân-ı azîmi verdik; sakın o kâfirlerden birtakımlarını zevk-yâb ettiğimiz şeylere (imrenip) göz atma[48] ve onlara karşı mahzûn olma da, mü'minlere kanadını indir[49] [şefkatle kolkanat ger] ve de ki: "Haberiniz olsun ben, o nezîr-i[50] mübînim[51] [apaçık uyarıcıyım] ben".

90-93. (Evet, sen o nezîr-i mübînsin/ hakk ve hakîkati apaçık bildirip Allâh'ın azâbıyla uyarıcısın,) tıpkı (kendilerine) indirdiğimiz (Kitâblarda geleceğini haber verdiğimiz) gibi o taksimcilere; o Kur'ân'ı kısım kısım tefrik ede(rek, işlerine gelen kısmına inanan, işlerine gelmeyen kısmını inkâr ede)nlere[52] ki, Rabbin hakkı için, Biz onların hepsine[53] mutlak ve

---

47 Zümer: 23 âyetinde, "Kur'ân" için *mesânî* denilmiştir. Burada ise *mesânî* ile –Enfâl ve Berâe [Tevbe] sûreleri bir kabûl edilerek– Bakara'dan Berâe'ye/Tevbe'ye kadarki sûrelerin veyâ Fâtiha'nın kasdedildiği rivâyet edilmiştir. Bu konuda daha başka görüşler de vardır. (V/3075-3076)
•Bu sûre Mekkî olduğuna göre, *seb'an mine'l-mesânî* [*mesânîden yediyi*] ibâresi ile, nasıl Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl ve Tevbe gibi Medenî olan sûreler kasdedilmiş olabilir?! Fâtiha sûresi'nin kasdedildiği iddiâsı da, bir delîle değil, birtakım ahad veyâ zayıf rivâyetlere ve Fâtiha'nın 7 âyet olduğu kabûlüne dayanmaktadır. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *atma* yerine *etme* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

49 "Tevâzu ve şefkat ile onları maiyyetine al!" (V/3077, V/3647 ve krş. İsrâ: 24, Şu'arâ: 215)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nezîr-i mübînim* [*apaçık nezîrim/uyarıcıyım*] yerine *zikr-i mübînim* [*apaçık hatırlatıcıyım*] şeklinde –tashihli/yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

51 *Nezîr-i mübînim:* Hakk ve hakîkati apaçık bildirip Allâh'ın azâbıyla korkutan bir uyarıcıyım. (V/3077)

52 Yâni, Kur'ân'ı parça parça/kısım kısım etmek isteyen taksimcilere/yehûdi ve hristiyanlara, indir(diğimiz Kitâblarda haber ver)miştik. Hoşlarına giden kısmına inanıp hoşlarına gitmeyen kısmını inkâr etmek sûretiyle Kur'ân'ı parça parça etmek isteyen ve muhtelif kısımlara ayrılmış bulunan yehûdi ve hristiyanlara indirilmiş olan Kitâblarda böyle bir nezîr [uyarıcı] geleceği haber verilmişti, onlar ise Allâh'tan korkmuyor, Kur'ân'ı parçalamak/parça parça etmek istiyorlar. (V/3077)

53 Gerek böyle Kur'ân'ı kısım kısım tefrik edenlerin ve gerek kâfirlerin diğer sı-

muhakkak bütün yaptıklarını(n[54] hesâbını) soracağız.

94-96. Şimdi sen her ne ile emrolunuyorsan, kafalarına çatlat(ırcasına tekrâr tekrâr bildir) ve müşriklere aldırma! Her hâlde [şübhesiz] Biz s(enden y)ana o müstehzilerin [alaycıların] hakkından geliriz.

Allâh ile berâber diğer (bir) ilâh tutan o herifler yarın bilirler!

97-99. Celâlim hakkı için, biliyoruz ki, onların [kâfirlerin-müşriklerin] tefevvühâtına [ileri-geri konuşmalarına] senin cidden göğsün daralıyor. O hâlde, Rabbine hamd ile tesbîh[55] et ve secdekârlardan [inkıyâd edenlerden/boyun eğenlerden] ol(maya) ve Rabbine kulluk yap(maya devâm et), tâ sana o yakîn [ölüm] gelene kadar.

---

nıflarının cümlesini, bütün yaptıklarından mes'ûl tutacağız. Burada, *'ammâ kânû yekfurûn* buyurulmayıp da, gerek kalbî gerek bedenî, gerek söz gerek fiil ve gerek terk bütün işlere şâmil olarak *'ammâ kânu ya'melûn* buyurulması ne büyük ve müthiş bir inzâr [uyarı] olduğundan gaflet olunmamalıdır. Kur'ân'ın bütün vahdetiyle küllüne îmân ve itikâd iddiâ edip de amele gelince, gönlüne göre bölüp ayırmaya kalkışanlar dahi bu müthiş inzârda [uyarıda] dâhil olmuş oluyorlar. (V/3077-3078)

54 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *ammâ kânû ya'melûn* lafzına karşılık olarak, *bütün yaptıklarını* ibâresini metne ilâve ettik. (E.Ö)

55 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

16. NAHL SÛRESİ

MEKKÎ, 128 ÂYET

§

Adını, –68-69. âyetlerinde geçen– Allâh'ın yaratıcı aksiyon ve etkinliğinin, O'nun arıya verdiği içgüdü ya da sevk-i tabiîde [vahyde] kendini gösteren hârikulâde örneğine ilişkin göndermeden alan sûrenin başlıca konusu, Allâh'ın yüce bir gâyeye dayanan yaratıcı aksiyon ve etkinliğinin bârizliğidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Allâh'ın emri[1] geldi, sakın onu isti'câl etme/[acele isteme]yin!
O sübhân/onların şirklerinden münezzeh, yüksek, (hem de) çok yüksek.
2. Kullarından dilediğine emrinden[2] rûh[3] [vahy] ile melâike indiriyor da buyuruyor ki; şu hakîkati bildirin: "Benden başka ilâh yok, hemen Bana (îmân edip şirk ve isyândan) korunun!"
3. (Allâh) gökleri ve yeri (bâtıl ve beyhûde değil,) hakk ile [bir gâyeye mebni olarak] yarattı. O onların şirklerinden yüksek, (hem de) çok yüksek.
4. (Allâh) insânı bir nutfe/[meni]den yarattı; bir de bakarsın o, (yaratanı-

1 Buradaki *emr* kelimesinin, *umûr*'un [işler'in] müfredi/tekili, yâni ilâhî icabın gereği olan *şe'n* [*iş/durum*] ma'nâsına *emr* olması muhtemel olduğu gibi, *evâmir*'in [emirler'in] müfredi/tekili, yâni "Allâh'ın nefsi icabı, hüküm ve fermânı" ma'nâsına *emr* olması da muhtemeldir. Birinciye göre maksad, *azâb ve Kıyâmet* olur ki bu durumda, *geldi* demek, *gelecek* ma'nâsına mecâz olur. İkinciye göre ise *geldi* demek, *Allâh'ın hükmü geldi* demek olacağından, *geldi* kelimesi hakîkati üzeredir. (V/3083)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emrinden* yerine *emreden* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

3 Burada *rûh* kelimesi ile, –Mü'min: 15 âyetinde olduğu gibi– *vahy* kasdedilmiştir. (V/3084)

na karşı) natûk [açık] bir muhâsım [hasım] kesilmiştir.

5-7. (Allâh) en'âmı[4] da yarattı, sizin için onlarda (hem) bir ısınıklık [korunma vâsıtaları] ve birtakım menfaatler vardır ve[5] hem (de) onlardan yersiniz. Akşam (ahıra) getirir, sabah (otlağa) salarken onlarda sizin için bir cemâl [güzellik-zevk] de vardır. (O hayvânlar) ağırlıklarınızı da yüklenir, canlarınızın yarısını tüketmeden varamayacağınız beldelere kadar götürürler.

Her hâlde [doğrusu] Rabbiniz size çok re'fet/[şefkat]li, çok merhametli.

8. Hem binesiniz diye, hem de zînet[6] [süs, güzellik ve görkem] olarak atları, katırları, merkebleri de yarattı ve bilemeyeceğiniz daha neler yaratacak.[7]

9. Yolu doğrultmak da Allâh'a âittir,[8] ondan sapan da var. Maamâfih [bununla berâber] Allâh dilese hepinizi hidâyette kılardı.

10-11. O odur ki, semâ/[gök-bulut]dan bir su indirdi, size ondan bir içecek var, yine ondan bir ağaç (ve çayır çıkarır) ki onda hayvân yayarsınız, (yine) onunla size ekin(ler), zeytin(likler), hurmalıklar, üzüm(lük)ler, her[9] türlüsünden meyveler biti-

---

4 *En'âmı da yarattı,* –En'âm: 143-144 âyetlerinde belirtildiği üzere– "erkeği ve dişisiyle koyunu-koçu, keçiyi-tekeyi, sığırı [erkeğiyle dişisiyle mandayı, düveyi, ineği, tosunu, boğayı, öküzü] ve erkeğiyle dişisiyle deveyi de yarattı". (V/3087)

5 •Matbu nüsha'da bulunmamakla berâber, Osmanlıca Yazma nüsha ile âyette *ve* bağlacı vardır. (E.Ö)

6 Atları, katırları ve eşekleri de binmeniz ve zînetlenmeniz için yarattı. Bu bakımdan, bunları yememelidir. (V/3088)

7 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ***Bilemeyeceğiniz daha neler yaratacak*** diye çevirdiği ***yahluqu mâ lâ ta'lemûn*** ifâdesine, o gün bilinmeyen şimendifer, otomobil, tayyâre ve benzeri şeyleri örnek göstermektedir (V/3088). Ancak –tercümenin yanlışlığı bir yana– âyetin bunlarla hiçbir alâkası yoktur. Burada, Muhammed Abduh'un Fîl sûresi'yle ilgili bilimci tefsîr tarzının Elmalılı M. Hamdi Yazır tarafından nasıl eleştirildiği hatırlanmalıdır (bkz. Fîl: 4, not: 6). Ayrıca, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın bilimci tefsîr tarzına yönelttiğimiz bir eleştiri için bkz. Hûd: 40, not: 35. (E.Ö)

8 Hakk maksûda götürecek olan doğru yol Allâh Teâlâ'ya âit olduğu gibi, doğru yolu, hakk şerî'ati bildirecek olan ve onun doğruluğunu taahhüd eden de yüce Allâh'tır. (V/3088-3089)

9 •Meâl'in aslında atlanan ***külli*** lafzına karşılık olarak, ***her*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

rir. Elbette bunda, tefekkür edecek bir kavm için bir âyet [işâret/delîl] var.

12. Hem (Allâh) sizin için geceyi ve gündüzü ve şems ü kameri [güneş ve ay'ı] teshîr[10a] buyurdu, bütün yıldızlar da O'nun emrine musahhardırlar [boyun eğmişlerdir]. Elbette bunda aklı olan bir kavm için âyet/[işâret]ler var.

13. Daha sizin için (Allâh'ın) arzda [yeryüzünde] muhtelif renklerle yarattıkları neler var (neler)... Elbette bun(lar)da tezekkür edecek [aklını başına alıp eksiğini tamâmlayacak][10b] bir kavm için bir âyet [delîl] var.

14. Yine odur ki O, deniz(leri, göl ve nehirler)i teshîr etmiş/[kullanımınıza vermiş]tir, ki ondan tâze bir et yiyesiniz ve içinden (inci-mercân gibi) giy(ip süslen)eceğiniz bir zînet [süs] çıkarasınız.[11a] Gemileri de görürsün ki, on(lar)da yara yara akar giderler; hem fazlın/[lütfun]dan nasîb (ve kazanç) arayasınız diye, hem de gerek ki şükredesiniz.

15-16. Hem (yine o O'dur ki,) arzda [yeryüzünde] (dağları) ağır baskılar (olarak) bırakı, ki sizi çalka(layıp sa)r(smasın) diye; hem de nehirler ve yollar (yaptı) –gerek ki doğru gidesiniz– ve alâmetler (yarattı), yıldızla(rla) da onlar yol doğrulturlar.

17. İmdi, yaratan yaratamayana benzermi?! Artık siz bir tezekkür etmezmisiniz [aklınızı başınıza alıp eksiğinizi tamâmlamazmısınız]?[11b]

18-19. Hâlbuki Allâh'ın ni'met(ler)ini say(maya kalkış)sanız, ihsâ edemez/[sayamaz-saymakla bitiremez]siniz.

Her hâlde [doğrusu] Allâh çok[11c] ğafûr [bağışlayıcı], çok[11c] rahîm/[rahmeti sürekli olan]dır.[12] Hem Allâh neyi sırr (olarak) tutar, neyi ilân ederseniz hepsini bilir.

20-21. Allâh'tan başka yalvardıklarınız ise hiçbir şey yaratamazlar,[13] hâlbuki kendileri yaratılıp duruyorlar. (Onların) hep(si) ölüdürler, bizzat hayy [diri] değildirler, ne zamân ba'solunacak/[diriltilecek]larına da şu'ûrları yoktur.

10a •Ra'd: 2, not: 3. (E.Ö)

10b •Bkz. Furkân: 62, not: 63. (E.Ö)

11a •Krş. Rahmân: 22. (E.Ö)

11b •Bkz. Furkân: 62, not: 63. (E.Ö)

11c •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

12 •Krş. İbrâhîm: 34. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yaratamazlar* yerine *yaratmazlar* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

22. İlâhınız bir tek ilâhtır. Öyle iken âhirete inan(ıp îmân et)mayanlar(ın) –kendilerini büyüksündüklerinden dolayı– kalbleri münkirdir [inkârcıdır].

23-24. Şübhe yok ki Allâh onların ne gizlediklerini, ne açıkladıklarını hep[14] bilir. Her hâlde [doğrusu] O, kibirlenen/[müstekbir]leri sevmez. Onlara, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiği vakit de, "Eskilerin masalları" dediler.

25. (Böyle demeleri) şunun için ki, Kıyâmet Günü kendi vebâllerini kâmilen yüklendikten başka, –ilmsizlikleri[15] yüzünden [hiçbir ilme dayanmaksızın]– idlâl ettikleri [saptırdıkları] kimselerin vebâllerinden bir kısmını da yüklenecekler. Bak ne fenâ yük yükleniyorlar!

26. Evet, onlardan evvelkiler (de) hileler kurmuşlardı, Allâh da kurduk-

ları bünyâna[16a] [binâlara] kâide/[temel]lerinden geldi de, sakıf [tavan] tepelerinden üzerlerine çöktü [tamâmen helâk edildiler] ve azâb kendilerine, duyamayacak/[şu'ûrunda olamayacak]ları cihetten geldi.

27-29. Sonra Kıyâmet Günü (Allâh) onları (rezil)-rüsvay edecek ve diyecek (ki): "Hani nerede o sizin hakklarında şikâk çıkarıp [çekişip] durduğunuz (Benim sözde) şerîklerim [ortaklarım]?"

Kendilerine ilm verilmiş olanlar dedi/[diyecek]ler ki: "Hakîkat (şu ki), bütün sefâlet ve zillet bugün kâfirlerin üstünedir;[16b] onlar ki; melekler onları(n canlarını, –Allâh'a şirk koşmaları hasebiyle)– nefslerinin zâlimleri olarak kabzederler [alırlar/almışlardı]".

(İşte böyleleri, hesâba çekildiklerin)-

---

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hep* kelimesi yoktur. (E.Ö)

15 • ***İlmsizlikleri*** diye çevirilen ***bi-ğayr-i 'ilm*** ibâresinin, basit bir ***bilgisizlik*** olmadığına, ***'ilm*** kelimesinin, –hevâ'dan kaynaklanan ***zann***'ın karşıtı olarak– ***Allâh'tan gelen bilgi*** [***vahy***] anlamında kullanıldığına dikkat edilmelidir. Krş. En'âm: 108, not: 117; En'âm: 119, not: 131 ve En'âm: 140, not: 163; En'âm: 143-145, not: 170. (E.Ö)

16a •Meâl'de, ***kurdukları bünyâna*** diye çevirilen ***bünyânehum*** lafzına, ***–kurdukları*** kelimesinin âyette karşılığı bulunmadığından– ***binâlarına/onların binâlarına*** şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

•Ayrıca, ***fe-etâ'llâhu bünyânehum mine'l-qavâid*** ibâresi, resûllerin da'vetini etkisiz hâle getirmek, kendi bâtıl itikadlarını ve hegemonyalarını devâm ettirmek için mekrler/entrikalar yapan önceki kavmlerin tamâman helâk edildiğini ifâde eden bir deyimdir. (E.Ö)

16b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***üstündedir*** şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

de; o vakit bakarsın şöyle diyerek teslîm olmuşlardır: "Biz bir kötülükten (ötürü) yapmıyorduk".
(Onlara denir ki:) "Hayır (yalan söylüyorsunuz, zîrâ) Allâh sizin ne maksadla yapıyor (ol)duğunuzu tamâmen biliyor. Onun için girin bakalım cehennemin kapılarına, içinde sürekli[17] kalmak üzere!"
Bak artık mütekebbir/[kibirlenip büyüklenen]lerin mevki'i ne fenâ!
30-32. Allâh(ın azâbın)tan korkup[18] korunanlara ise, "Rabbiniz ne indirdi?" denildiğinde, "Hayr (indirdi)" demişlerdir.
Bu dünyâda güzel iş yapanlara güzel bir mükâfât var ve elbette âhiret yurdu (onlar için) daha hayrlıdır; muttakîlerin[19] [Allâh'ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbından korunanların] yurdu da ne hoş: 'adn cennetleri... (işte) on(lar)a girecekler, altından nehirler akar, onlara orada ne isterlerse var.
İşte Allâh muttakîlere [korunanlara] böyle mükâfât eder. O (koruna)nlar ki, melekler onların(ın canlarını) hoş hoş kabzeder/[alır]ler (de), "Selâm size, girin cennete, çünkü çalışıyordunuz" derler.
33-34. O *kâfirler*[20] başka değil, ancak kendilerine o meleklerin gelmesine veyâ Rabbinin (azâb) emri(nin) gelmesine bakarlar.
Onlardan evvelkiler de böyle yaptılar ve onlara Allâh[21] zulmetmedi, velâkin (inkâr etmekle) kendileri nefs/[kendi]lerine zulmediyorlardı, onun için amellerinin fenâlıkları başlarına musibet oldu ve o istihzâ [alay] ettikleri şey kendilerini sarıverdi.
35. Bir de müşrikler dediler ki: "Allâh dileseydi ne biz, ne atalarımız O'ndan başka hiçbir şeye tapmazdık [ibâdet etmezdik] ve O'nsuz [O'na rağmen/kendi kendimize][22] hiçbir şey(i) tahrîm [harâm] etmezdik [edemezdik]".
Bunlardan evvelkiler de böyle yaptılar, buna karşı peygamber(ler)in[23]

17 •Meâl'in orijinalinde atlanan *hâlidîne* lafzına karşılık olarak, *sürekli* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

18 •*Allâh'tan korkup* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

19 •*Muttakî (takvâ, ittikâ)* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

20 •Âyette, *kâfirler* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh* yerine *Allâh'a* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

22 •Krş. En'âm: 148. (E.Ö)

23 •Meâl'de, *Peygamber'in* diye çevirilen *rusuli* kelimesi, *resûl/[peygamber]lerin* ma'nâsına geldiğinden, *Peygamber'in* kelimesini *peygamberlerin* yaptık. (E.Ö)

vazifesi, ancak açık bir tebliğden ibârettir.

36. Celâlim hakkı için, Biz her ümmette, "Allâh'a ibâdet edin ve tâğûttan[24] ictinâb eyleyin [kaçının]!" diye (tebliğ etmek üzere) bir resûl ba'settik [çıkardık/gönderdik], sonra[25] içlerinden kimine Allâh hidâyet[26] nasîb etti, kiminin de üzerine dalâlet[27] hakk oldu.

Şimdi yeryüzünde bir gezin de bakın; peygamberleri[28] tekzib eden/[yalanlayan]lerin âkıbeti nasıl oldu!

37. Sen onların hidâyet bulmalarına (çok) harîs [düşkün] isen (de), her hâlde [doğrusu] Allâh dalâlette bırakacağı kimselere hidâyet vermez, onların yardımcıları da yoktur.

38-39. "Allâh ölen kimseyi ba'set/[dirilt]mez" diye olanca yemîn/[güç]leriyle Allâh'a kasem [yemîn] de ettiler.

Hayır (bu doğru değil,) ba'sedecek [diriltecek]; bu, O'nun taahhüd buyurduğu hakk [mutlaka gerçekleşecek] bir va'd, velâkin nâsın [insânların] ekserisi bilmezler. (Evet) ba'sedecek [diriltecek] ki, onlara, ihtilâf ettikleri hakkı[29] anlatsın ve onu inkâr edenler kendilerinin yalancı olduklarını bilsinler.

40. Bizim herhangi birşey için sözümüz, onu(n olmasını) murâd ettiğimiz zamân sâde(ce) ona şöyle dememizdir:[30] "Ol!" Hemen oluverir.

41-42. Allâh uğrunda zulme ma'rûz olduktan sonra hicret edenlere gelince de, elbette onları dünyâda güzel bir sûrette yerleştiririz, maamâfih [bununla berâber], âhiret ecri [mükâfâtı] her hâlde[31] [elbette] daha büyüktür, eğer bilseler. Onlar ki, sabretmişlerdir ve hep Rabb'lerine tevekkül kılar/[güvenip dayanır]lar.

43-44. Senden evvel de resûl olarak

---

24 *Tâğût;* "tuğyânkâr, azgın, azman, azıtkan" demektir. Taberî'ye göre, Allâh'a karşı tuğyânkâr olan, isteyerek veyâ istemeyerek kendisine tapınılan Fir'avn, Nemrut gibi insânlara, şeytâna, sihrbazlara, kâhinlere, putlara ve benzerlerine *tâğût* denir. (II/869-871)

25 •*Sonra* kelimesi, *fe-minhum* ibâresindeki ta'kîbiye *fe*'sine karşılık olarak konmuştur. (E.Ö)

26 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

27 •*Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

28 •Âyette, *peygamberleri* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hakkı* kelimesi yoktur. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dememizdir* yerine *demektir* yazılmıştır. (E.Ö)

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *her hâlde* kelimesi yoktur. (E.Ö)

başka değil, ancak kendilerine vahy veriyor idiğimiz erler [kimseler] göndermişizdir, ehl-i zikre[32] sorun bilmiyorsanız.

(Eğer sorarsanız size, kendilerini) beyyine/[apaçık delîl]lerle ve Kitâblarla[33] (gönderdiğimiz peygamberlerin de melek olmayıp birer beşer olduklarını söyleyeceklerdir).

Sana da bu zikri [Kur'ân'ı] indirdik ki, kendilerine indirileni nâsa [insânlara] anlatasın[34] ve gerek ki tefekkür edeler.[35]

45-47. Ya şimdi emanmı buldu [kendilerini tamâmen emniyettemi görüyorlar] o kimseler; o fenâlıkları yapmak için hile (ve tuzak) kurup duranlar, Allâh'ın kendilerini yer(in dibin)e geçirmesinden veyâ hatır ve hayallerine gelmez cihetlerden kendilerine azâb gelivermesinden veyâ dönüp dolaşırlarken kendilerini yakalayıvermesinden –ki onlar (Allâh'ı) âciz bırakacak değillerdir– yâhud da kendilerini korkuta korkuta, eksilte eksilte alıvermesinden? Demek ki Rabbiniz çok re'fet/[şefkat]li, çok merhametli.

48. Ya görmediler de mi; herhangi bir şeyden Allâh'ın yarattığına bir baksalar a, (o zamân görüp anlarlar ki,) gölgeleri sağ ve sollarından sürünerek Allâh'a secdeler [inkıyâd] ederek[36] döner-dolaşır.

49-50. Hem, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi (irâdî veyâ gayr-i irâdî) Allâh'a secde [inkıyâd] eder; gerek dâbbe [bir bedeni olup kendi kendine hareket eden] kısmından olsun ve gerek melâike ve bunlar, (Allâh'a boyun eğip ibâdet etme husûsunda) kibirlenmezler, fevk/[üst]-

---

32 • *Ehl-i zikr*'den maksad, "Ehl-i Kitâb", yâni "yehûdi ve hristiyanlar"dır. (E.Ö)

33 44. âyette geçen *bi'l-beyyinâti ve'z-zuburi* [o *beyyineler ve o zubur/Kitâblar ile*] ibâresindeki *bi* edatı, 43. âyetteki *erselnâ* fiiline müteallıktır, (dolayısıyla ma'nâ şöyledir: "...Kendilerine vahyettiğimiz erkekleri [kimseleri] beyyineler/apaçık delîller ve zubur/Kitâblar ile gönderdik"). (V/3099)

34 • Meâl'de, *anlatasın* diye çevirilen *li-tübeyyine* lafzını, *bildiresin/ilân edesin/duyurasın* şeklinde tercüme etmek daha uygun olur. (E.Ö)

35 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edeler* yerine *ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

36 Burada *secde*'den murâd, ihtiyârî bir fiil olmayan *mutlak inkıyâddır* [*boyun eğmedir*]. Yâni, gölgesi bulunan eşyâların gölgeleri bile sâhiblerinin hükmüne değil, Allâh'ın emrine mahkûm ve musahhardır [âmâdedir]. Eşyânın gölgeleri üzerinde de hüküm ve tasarruf Allâh'a âittir. Onlar yerde sürünürken, sâhiblerine değil, Allâh'a boyun eğerler ve Allâh'ın vahdâniyyetini [tekliğini/biricikliğini] ilân ederler. (V/3100)

lerinden Rabb'lerinin mehâfeti/[korkusu]ni duyarlar ve her ne emrolunurlarsa yaparlar.

51. Allâh da buyurmuştur ki: "İki ilâh tutmayın, O ancak bir ilâhtır; onun için Benden, yalnız Benden korkun!"

52. Hem, göklerde, yerde ne varsa O'nun, dîn [itaat] de dâima (O'nadır)/O'nundur; öyle iken siz Allâh'ın gayrısındanmı korkuyor/[ittikâ ediyor]sunuz?

53-55. Hem, sizde ni'met nâmına her ne varsa hep Allâh'tandır, sonra size keder dokunduğu zamân da hep O'na feryâd edersiniz, sonra sizden o kederi (giderip) açtığı zamân da içinizden bir kısmı derhal Rabb'lerine şirk ederler [ortak koşarlar]; (böylece) kendilerine verdiğimiz ni'meti, küfrân [nankörlük] ile karşılamak için [karşılarlar].

Şimdi (bu dünyâda) zevkedin bakalım, fakat yarın (öteki dünyâda) bileceksiniz.

56. Bir de, Bizim kendilerine merzûk kıldığımız [rızık olarak verdiğimiz] şeylerden, tutuyorlar ilm şânından olmayan [hakklarında hiçbir ilm bulunmayan/hakklarında hiçbir şey bilmedikleri][37] nesnelere bir nasîb [pay] ayırıyorlar.[38]

Tallâhi![39] Siz bu yaptığınız iftirâlardan mutlak(a) mes'ûl olacak/[sorumlu tutulacak]sınız.

57-59. Allâh'a kızlar da isnâd ediyorlar, –hâşâ O sübhâna[40] [O münezzehtir/her türlü noksanlıktan berîdir/uzaktır]–, kendilerine ise canlarının istediği(ni/erkekleri ayırıyorlar).[41]

Hâlbuki onların birine, dişi (babası olduğu/bir kızının dünyâya geldiği) müjdelendiği vakit, öfkesinden yüzü simsiyah oluyor, verilen müjdenin sû-i [kötü] te'siriyle kavminden gizleniyor, hakâret üzere [bu zillete katlanarak] onu tutacakmı, yoksa toprağamı gömecek... (düşünüp duruyor).

Bak ne fenâ [kötü] hükümler veriyorlar!

60. Âhirete îmânı olmayanlar için kötülük meseli sıfatlar var, Allâh için

---

37 •Krş. 'Ankebût: 8. (E.Ö)

38 •Krş. En'âm: 136. (E.Ö)

39 Arabca'da, hayret ile berâber yemîn edileceği zamân, *vallâhi* veyâ *tallâhi* denir. (IV/2898)

40 •Meâl'de, *hâşâ o sübhâna* diye çevirilen *sübhânehû* lafzına, *O [Allâh] sübhândır [her türlü noksanlıktan münezzehtir/berîdir/uzaktır]* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

41 •Krş. Zuhruf: 19, Tûr: 39 ve Necm: 21. (E.Ö)

ise en yüksek sıfatlar;[42] ve[43] (çünkü) azîz O'dur, hakîm O.

61. Maamâfih [bununla berâber], Allâh insânları zulümleriyle muâhaze ediverse [cezâlandırıverse] idi, yeryüzünde bir deprenen [canlı-insân] bırakmazdı, velâkin onları mukadder bir ecele [takdîr edilmiş bir süreye] kadar te'hir eder, ecel/[süre] leri geldiği vakit de (onu) bir saat ne geriletebilirler, ne öne geçebilirler.

62. Hem Allâh'a, kendilerinin (hoşlanmadıkları)/hoşlanmayacakları şey/[kız]ler(i)[44] isnâd ediyorlar, hem de dilleri kendilerine yalan söylüyor: 'En güzel âkıbet onlarınmış!..' Doğrusu ateş onların, hem onlar ona en önde gidecekler.

63. Tallâhi![45] Biz senden evvel birçok ümmetlere resûller[46a] gönderdik, buna karşı şeytân onlara amellerini[46b] tezyin etti [güzel gösterdi]. Bugün de o [şeytân] onların velîsidir [dostudur] ve onlara elîm [acı] bir azâb var.

64. Sana bu Kitâb'ı indirmemiz de ancak şunun içindir ki, onlara, hakkında ihtilâf ettikleri şeyi(n doğrusunu bildirip) beyân edesin ve (o Kitâb) îmân edeceklere bir hidâyet[47] [yol gösterme], bir rahmet olsun.

65. Evet, Allâh semâ/[gök-bulut]dan bir su indirdi de onunla arza [kupkuru toprağa], ölümünden sonra hayât verdi. Her hâlde [şübhesiz] bunda, dinley(ip hakîkati idrâk ed)ecek

---

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sıfatlar* kelimesinden sonra, *var* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)
•Meâl'de, *Âhirete îmânı olmayanlar için kötülük meseli sıfatlar var, Allâh için ise en yüksek sıfatlar* diye çevirilen *lillezîne lâ yu'minûne bi'l-âhireti meselu's-sev'i ve lillâhi'l-meselu'l-a'lâ* ibâresine, "O kötü mesel, âhirete îmân etmeyen kimseler içindir, en yüce/yüksek mesel ise Allâh içindir" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* bağlacı yoktur. (E.Ö)

44 Nitekim, kendileri kız evlâddan hoşlanmazlarken, "Allâh'ın kızları var" derler. Kendileri *riyâsette* şerîkten/ortaktan hoşlanmadıkları hâlde, Allâh'a ortak koşarlar. (V/3105)

45 •Bkz. Nahl: 56, not: 39. (E.Ö)

46a •Âyette, *resûller* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

46b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *amellerini* yerine *emrlerini* [*işlerini*] yazılmıştır; fakat lafza uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

47 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

bir kavm için bir âyet [işâret/delîl] vardır.[48]

66. Her hâlde [doğrusu] size, sağmal hayvânlarda da bir ibret vardır; size onun butûnundakinden [onların karınlarından] fers ile dem [bağırsaklarla kan] arasından (çıkan) hâlis bir süt içiriyoruz, ki içenlerin boğazından kayar gider.

67. Hurmalıkların ve üzümlüklerin meyvalarından: (ürünlerinden/üzüm ve hurmadan elde edilen sulardan) da[49] (size içiriyoruz); bun(lar)dan hem bir müskir [içki] çıkarırsınız, hem de bir[50] güzel rızk. Her hâlde [doğrusu] bunda aklı(nı çalıştırmakta) olan bir kavm için elbet bir âyet [işâret] var.

68-69. Rabbin bal arısına da şöyle vahyetti:[51] "Dağlardan ve ağaçlardan ve (insânların) kuracakları köşk/[kovan]lerden göz göz evler edin, sonra meyvaların[52] [ürünlerin: bitki ve çiceklerin] hepsinden ye de Rabbinin müyesser kıldığı yollara koy!"[53] (İşte bundan ötürü, arıların) içlerinden renkleri muhtelif bir (yiyecek ve) içecek peyda olu(p çıka)r, ki onda insânlara bir şifâ vardır.

Her hâlde [şübhesiz] bunda, tefekkür edecek bir kavm için elbet bir âyet [işâret/ibret] var.

---

48 Âyette, "ba'de'l-mevt [ölümünün ardından] hayâta sebeb olan semâvî suyun indirilmesi" ihtâr olunurken, *li-qavmin yesme'ûne* [*dinleyecek olanlar*] buyurulması şâyân-ı dikkattir. Halbuki suyun inmesine/indirilmesine uygun olan *dinlemek* değil, *görmek* veyâ *düşünmek*tir. Bu bakımdan, bunda mühim bir nükte vardır ki o da, zikrolunan suyun, Kur'ân'ı temsîl olduğuna işârettir. Nitekim Ra'd: 17'de de bunun bir benzeri geçmişti. (V/3106)

•Ölümünün ardından/kupkuru olmasından sonra toprağın diriltilmesi/toprağa hayât verilmesi, –Kur'ân'ın birçok yerinde– ölümden sonra dirilişe misâl olarak da gösterilmiştir. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *meyvalarından da* yerine *meyvelerinden de* yazılmıştır. (E.Ö)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

51 Arıya vahyedilmesinden murâd, ona o fıtrat rûhunu [içgüdüyü] vermek ve zâhirî bir vâsıta olmaksızın gizli bir sûrette terbiye ederek ona o hiss ve san'atı öğretmektir. (V/3108)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *meyvaların* yerine *meyvelerin* yazılmıştır. Ayrıca, *meyvalar/meyveler* diye çevirilen kelime *semerât*tır. (E.Ö)

53 •Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın açıklama yapmadığı bu ibâre hakkında ba'zı müfessirler şu izahı yapmışlardır: "Ey bal arısı! Emrolunduğun/Rabbinin sana kolaylaştırıp öngördüğü yolları –diretmeksizin– boyun eğerek ta'kîb et!" (E.Ö)

70. Hem, Allâh sizi halketti [yarattı], sonra sizi vefât ettiriyor; içinizden kimi de erzel-i ömre reddolunuyor [ömrün en rezil çağına/ihtiyarlık ve düşkünlüğe erdiriliyor], ki biraz ilmden sonra birşey bilemez olsun. Her hâlde [doğrusu] Allâh hem alîm [her şeyi bilendir], hem kadîr [her şeye gücü yetendir].

71. Allâh ba'zınızı ba'zınıza rızkda [mal, servet ve konum husûsunda] tafdîl [üstün] de etti, (kendilerine) fazla (rızk) verilenler; rızklarını, ellerinin altındaki (köle)lere reddediyor/[veriyor]lar da, hepsi onda [rızkda] müsavi [eşit] oluyorlar da değil. Şimdi Allâh'ın ni'metinimi inkâr ediyorlar?![54]

72-73. Allâh size kendi (cins)lerinizden[55] zevce/[eş]ler de verdi ve size zevce/[eş]lerinizden oğullar ve torunlar verdi ve sizi hoş hoş ni'metlerden merzûk buyur/[rızklandır]du. (Buna rağmen) şimdi bâtıla inanı(p îmân edi)yorlar da onlar, Allâh'ın ni'metine küfr [nankörlük]mü ediyorlar?! Allâh'ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden zerrece bir rızk (sağlamay)a mâlik olmayan ve olmak ihtimâli bulunmayan şeylere tapıyorlar.

74. Artık Allâh'a temsîller yapmaya kalkmayın; çünkü Allâh bilir, siz bilmezsiniz.

75. Allâh şunu temsîl getirdi: Bir abd-i memluk [köle] (düşünün ki), hiçbir şeye kudreti yok;[56] bir de o zât(ı düşünün) ki, kendisine tarafımızdan güzel bir rızk nasîb etmişiz de ondan (Allâh yolunda) gizli-açık infâk [sarf] edip duruyor.

(Şimdi söyleyin bakalım,) hiç bunlar müsavi [eşit] olurlarmı?!

Bütün hamd Allâh'ın (hakkı)dır, ammâ (onların) çokları[57] bilmezler.

76. Allâh şunu da bir temsîl getirdi:

---

54 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir izah getirmediği bu âyetle ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: Bu, Allâh'a ortak koşanlara ve Allâh'a ortak koşulmasına bir reddiye olup sanki şöyle denilmektedir: "Allâh, efendileri kölelerine üstün kılmış ve köleyi efendisiyle berâber herhangi bir mülke kâdir kılmamış, onu mülk sâhibi yapmamıştır. Binâenaleyh, sizler, mülkiyet husûsunda kölelerinizi kendinize eşit ve denk kılmazken, nasıl olur da, ubûdiyyet husûsunda putları Allâh'a denk ve eş tutarsınız?!.." (E.Ö)

55 •Krş. Rûm: 21. (E.Ö)

56 Allâh'tan başkasına tapanlar, köle gibi hürriyyetini verip bir mahlûka kul olmuş köleler kabilindendir. Allâh'tan başka ilâh tanımayanlar ise hürrdürler. (V/3111)

57 •Meâl'de, *çokları* diye çevirilen *ekseruhum* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *onların ekserisi* [*çoğu/çokları*] şeklinde tercüme edilmiştir ki lafza uygun olan da budur. (E.Ö)

İki kişi (düşünün); biri dilsiz, hiçbir şeye kudreti yok, efendisine sâde(ce) bir ağırlık, ne tarafa gönderilse hiçbir hayra yaramaz.[58]
Hiç bu, adâletle âmir olan [emreden] ve doğru bir yolda giden kimseye müsavi [eşit] olabilirmi?!

77. Bütün semâvât u arzın [gökler ve yerin] ğaybını bilmek de Allâh'a mahsûs. Sâ'at(in vukûbulma) emri [işi] ise sâde(ce) lemh-i basar[59] [göz açıp kapama] gibi yâhud (o) daha (kısa)/yakın (bir zamânda olup bitecek)dır.
Şübhe yok ki, Allâh her şeye kadîr [güç yetirendir].

78. Ve Allâh sizi analarınızın karınlarından öyle bir hâlde çıkardı ki, hiçbir şey bilmiyordunuz. Öyle iken size işitme(niz için kulaklar, görmeniz için) gözler, (anlamanız için) gönüller verdi ki şükredesiniz.

79. (Hakkı inkârda diretenler) görmedilermi, baksalar a kuşlara, cevv-i semâda musahharlar[60] [göğün boşluğunda Allâh'ın koyduğu yasalara boyun eğmişler] iken onları Allâh'tan başka tutan nedir?! Elbette bunda îmân edecek bir kavm için çok âyet/[işâret]ler var.

80. Allâh size evlerinizden bir mesken [huzûr ve sükûn yeri] yaptı ve en'âm[61] derilerinden size gerek göç gününüzde ve gerek ikâmetiniz gününde hafif hafif taşıyacağınız evler ve yünlerinden, yapağılarından, kıllarından bir zamâna kadar {giyinecek, kuşanacak, serilecek,[62] döşenecek} bir esâs[63] ve {ticâret edilecek} bir metâ yaptı.

---

58 İşte kâfirlerin durumu budur: Hakk söz söylemez, hakka karşı dilsizdir, mevlâsı olan Allâh'a muhtaçtır, fakat O'nun emirlerini yerine getirmez, yer-içer, bir hayra yaramaz. (V/3112)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *lemh-i basar* yerine *lemha-i basar* yazılmıştır; ki ikisi de aynı anlama gelir. (E.Ö)

60 •Gökyüzünde Allâh'ın kudretine boyun eğerek veyâ sizin menfaatiniz için Allâh tarafından boyun eğdirilmiş olarak uçan kuşları veyâ uçanları görmüyorlarmı?! Çoğulu *tayr* olan *tâir* kelimesi, herhangi bir "uçan varlık" anlamına gelir. Dolayısıyla *tâir/tayr* kelimesi, mutlaka "kuş/kuşlar" ma'nâsma gelmez. Krş. Nûr: 41-43. (E.Ö)

61 *En'âm:* Deve cinsi [*ibil:* cemel/erkek deve ve nâqah/dişi deve], sığır cinsi [*bakara:* erkeğiyle dişisiyle manda, ve düve, inek, tosun, boğa, öküz] ve davar cinsi [*ğanem:* koyun-koç, keçi-teke]. (III/1549, V/3087 ve 3127-3128 ve 3398)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *serilecek* kelimesi yoktur. (E.Ö)

63 •*Esâs* kelimesi, yatak ve giysiler kabilinden "çeşitli ev eşyâları" anlamına gelir. (E.Ö)

81. Allâh halkettiği [yarattığı] (diğer) şeylerden sizin için gölgeler yaptı ve sizin için dağlardan siperler yaptı, hem sizi sıcaktan vikâye [muhâfaza] edecek esvab/[elbise]lar, hem de harb(iniz)de[64] vikâye [muhâfaza] edecek esvab/[zırh]lar yaptı.

Bu sûretle, üzerinizde olan ni'metini tamâmlayacak ki, siz hâlis[65a] müslüman olup [kendinizi Allâh'a samimiyetle teslîm edip] selâmet neşredesiniz.[65b]

82-83. (Bütün) bun(lar)a karşı(lık, îmân etmezler de) eğer yüzçevirirlerse, artık senin üzerine düşen ancak tebliğ-i beliğ/[apaçık tebliğ]dir. Allâh'ın ni'metini tanırlar, sonra da onu inkâr ederler ve (onların) ekserisi [çoğu] kâfirdirler.

84. Bir gün de gelecek ki, her ümmetten bir şâhid ba'sedeceğiz [çıkaracağız]; sonra o küfredenlere,[66] ne (mâzeret beyân etmeleri için) izin verilecek, ne de onlardan tarziye[67] [özür dilemeleri] istenecek.

85. Ve o zâlimler azâbı gördükleri vakit, artık o onlardan ne tahfif olunacak [hafifletilecek], ne de kendilerine mühlet verilecek.

86. Ve o müşrikler şerîklerini [Allâh'a ortak koştukları ilâhlarını] gördükleri vakit, "Yâ Rabbenâ![68a] İşte şunlar Seni bırakıp da kendilerine taptığımız[68b] şerîklerimiz [ortaklarımız]" diyecekler.

Onlar da onlara şu sözü fırlatacaklar: "Her hâlde [doğrusu] siz kat'iyyen yalancılarsınız".

87. Ve o gün Allâh'a arz-ı teslîmiyyet etmişlerdir ve bütün o uydur(up ilâh ol)dukları(nı iddiâ ettikleri) şeyler kendilerini bırakarak kaybolup gitmişlerdir.

88-89. O hem küfretmiş,[69] hem de

64 •Meâl'de, *harbde* diye çevirilen *be'sekum* lafzı, *harbinizde* [*be'sinizde*] anlamına geldiğinden, *harbde* kelimesini *harbinizde* yaptık. Ayrıca krş. Enbiyâ: 80. (E.Ö)

65a • *Hâlis* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

65b • Âyette, *selâmet neşredesiniz* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

66 • *Küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

67 • Krş. Mürselât: 36. (E.Ö)

68a • Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı'nın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

68b • Meâl'de, *taptığımız* diye çevirilen *ned'û* kelimesine, *du'â ettiğimiz* veyâ *çağırdığımız* veyâ *yalvarıp yakardığımız* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

69 • *Küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

Allâh yolundan çevirmiş olanlar (yokmu, işte) onlara[70] –diğerlerini de ifsâd ettikleri cihetle– o azâb üstüne bir azâb ziyâde etmişizdir.

Hele her ümmet içinde, kendilerinden, üzerlerine bir şâhid ba'sede/[çıkara]ceğimiz, seni de onlar üzerine şâhid getirdiğimiz[71a] gün (vay hâline o kâfirlerin)!

Ve bu Kitâb'ı sana ceste ceste [parça parça] indirdik ki, her şeyi beliğ bir sûrette beyân etmek, hem bir hidâyet kânûnu,[71b] hem bir rahmet, hem de müslimîne [Allâh'a teslîm olanlara] bir müjde olmak için.

90. Haberiniz olsun ki, Allâh size ad(â)l(et)i, ihsânı[72] ve yakınlığı olana atâyı[73] [vermeyi] emrediyor ve (sizi) fuhşiyâttan [iğrenç şeylerden], münkerden,[74] bağyden [azgınlıktan] nehyediyor, size va'z [öğüd/nasihat] ediyor, ki dinleyip/anlayıp tutasınız [tezekkür edesiniz].

91. Bir de muâhede ettiğiniz/[sözleştiğiniz]de Allâh'ın ahdini yerine getirin ve sağlam sağlam ettiğiniz yemînleri bozmayın; nasıl olur (da bozarsınız), ki ona[75] [üzerinize] Allâh'ı kefil kılmıştınız! Şübhe yok ki Allâh ne yaparsanız tamâmen bilir.

92-93. Ve (sakın) bir ümmet [topluluk], diğer bir ümmetten [topluluktan] daha nemâlı [çok ve güçlü] olduğu için yemînlerinizi aranızda bir hud'a ittihaz ederek [aldatma/hile vâsıtası yaparak], o ipliğini kat kat kuvvetle büktükten sonra sökmeye çalışan karı gibi olmayın!

Her hâlde [doğrusu] Allâh sizi onunla imtihân eder ve elbette o ihtilâf etmekte olduğunuz şeyleri Kıyâmet Günü size muhakkak beyân

---

70 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onlara* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

71a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *getirdiğimiz* yerine *getireceğimiz* yazılmıştır, ki netice itibâriyle aynı anlamı verir. (E.Ö)

71b •Âyette, *kânûnu* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

72 *İhsân* kelimesi, lügatte iki anlamda kullanılır: A) Yaptığını güzel yapmak; B) İnsânlara iyilik yapmak. Burada her iki ma'nâya da muhtemeldir ve her ikisiyle de tefsîr olunmuştur. (V/3117-3118)

73 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *atâyı* yerine *îtâ'yı* yazılmıştır. (E.Ö)

74 *Münker*, şerî'atte ve örfte "tanınmayan şey"dir. Yâni, "hakkı olmayan şeyi taleb etmek, başkalarının hakkına tecâvüz etmektir, ki *adâlet*'in zıddı, yâni *zulm*"dür. (V/3118)

75 •Meâl'in orijinalinde, *ona* diye çevirilen *'aleykum* lafzının karşılığı, *üzerinize* olmalıdır. (E.Ö)

edecek/[bildirecek]tir. Allâh dilese idi, elbet[76] hepinizi bir tek ümmet yapar; (hidâyet üzere toplar)dı, velâkin O dilediğine dalâlet,[77] dilediğine hidâyet[78] buyurur ve her hâlde [şübhesiz] hepiniz bütün yaptıklarınızdan mes'ûl olacaksınız.

94. (Onun için) yemînlerinizi aranızda hud'a [aldatma/hîle] ve fesâda vesîle ittihâz etmeyin; ki sonra, sağlam basmışken bir ayak kayar ve Allâh yolundan saptığınız için (dünyâda) fenâ acı tadarsınız, âhirette de size pek büyük bir azâb olur.

95-96. Allâh'ın ahdini cüz'î bir bedele değişmeyin!

Her hâlde [sâdece] Allâh yanındaki, (evet o) sizin için daha hayrlıdır, eğer bilirseniz; (çünkü) sizin yanınızdaki tükenir, Allâh'ın yanındaki ise bâkidir.

Elbette Biz o sabredenlere, yaptıkları amelin daha güzeliyle ecrlerini [mükâfâtlarını] muhakkak vereceğiz.

97. Erkekten-dişiden herkim mü'min olarak iyi bir amel işlerse, muhakkak ona hoş bir hayât yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle ecr/[ödül]lerini muhakkak vereceğiz.

98-100. İmdi, Kur'ân okuduğun vakit evvelâ Allâh'a sığın o racîm[79] [la'netlenmiş/Allâh'ın rahmetinden kovulmuş] şeytândan! Hakîkat bu ki, îmân edip de Rabb'lerine tevekkül edenler üzerin(d)e onun sultası [gücü] yoktur. Onun sultası, ancak onu[80] velî ittihâz eden/[dost ve hâmi edinen]lere ve Allâh'a şirk koşanlaradır.[81]

101. Bir âyeti, bir âyetin yerine be-

---

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbet* yerine *elbette* yazılmıştır, ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

77 •*Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

78 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

79 *Racîm şeytândan:* A) Şeytân racîmdir; mücerred zann ile konuşur/ğaybı taşlar, indî hükümler verir, yalan söyler, iftirâ eder; B) Şeytân tardedilmiş, la'netlenmiş, taşlanmış, kovulmuştur. (V/3048-3049)

80 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onu* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

81 •Meâl'de, *ve Allâh'a şirk koşanlaradır* diye çevirilen *vellezînehum bihî müşrikûne* ibâresindeki zamîr, "Rabb'lerine" kelimesine gidiyorsa çevirinin, *Ve O'na [Rabb'lerine] şirk koşanlaradır;* "şeytâna" gidiyorsa, *Ve onu [şeytânı] (Allâh'a) şirk koşanlaradır* şeklinde olması gerekir. (E.Ö)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *koşanlaradır* yerine *koşanlardır* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

del yaptığımız [getirdiğimiz] vakit[82a] –Allâh indirdiğine ve indireceğine a'lem [vâkıf] iken– o şeytân yârânı[82b] [dostları], "Sen sırf müfterisin[83a] [uydurup uydurup Allâh'a isnâd ediyorsun]" dediler. Hayır (bu doğru değil)! Onların çoğu bilmezler.

102. Söyle onlara: "Onu Rabbinden hikmet-i[83b] hakk ile Rûhu'l-Kudüs[83c] [Cebrâîl] indirdi, ki îmân edenleri tesbit etmek [îmânda sâbit kılmak] ve müslüman/[Allâh'a teslîm olan]lara bir hidâyet [kılavuzlama], bir beşâret [müjde] olmak için".

103. Muhakkak biliyoruz ki onlar, "Mutlaka onu (Muhammed'e) bir beşer ta'lîm ediyor [öğretiyor]" da diyorlar. İlhad/[kendisine meyl]etmek istedikleri kimsenin lisânı a'cemî/[Arabca değil]dir,[84] bu Kur'ân ise gâyet beliğ bir Arabî [her bakımdan Arab'a has bir] lisân.

104-105. Allâh'ın âyetlerine inan/[îmân et]mayanları, elbette Allâh hidâyete erdirmez ve onlara elîm [acı] bir azâb vardır. Yalanı ancak Allâh'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur/iftirâ ederler, işte onlar kendileridir ki o yalancılardır.[85]

106-107. Herkim îmânından sonra

82a Rivâyet olunduğuna göre: Evvelâ şiddetli bir âyet, sonra da yumuşak bir âyet nâzil oldumu, Kureyş kâfirleri, "Muhammed, ashâbı ile eğleniyor, bugün birşey emrediyor, yarın da ondan nehyediyor. Kuşkusuz bunları, o kendiliğinden uyduruyor da Allâh'a iftirâ ediyor" derlerdi. (V/3125)

82b •Âyette, *o şeytân yârânı* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

83a "Sen peygamber değilsin, bu Kur'ân'ı kendin uydurup Allâh'a iftirâ ediyorsun" dediler. (V/3124)

83b •Âyette, *hikmet-i* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

83c *Rûhu'l-Kudüs* (*kudsiyet rûhu*), yâni, "hiçbir şâibe ile lekelenmek ihtimâli olmayan pâklık rûhu, bir emniyete şâyan, mukaddes, tertemiz rûh" demektir, ki "Cebrâîl"dir. (V/3125)

84 Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e öğrettiğini iddiâ ettikleri kişinin, ne kendisi Arab, ne de dili Arabca'dır. Bu durumda nasıl olur da Kur'ân'ı, kendisi Arab, dili Arabca olmayan bir yabancının öğrettiği iddiâ edilebilir?! (V/3127-3128)

85 •Meâl'de, *Yalanı ancak Allâh'ın âyetlerine inanmayanlar uydurur iftirâ ederler* diye çevirilen *innemâ yefteri'l-kezibellezîne lâ yu'minûne bi-âyâtillâh* ibâresine, "O yalanı, sâdece Allâh'ın âyetlerine îmân etmeyenler uydurur" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

•Yine Meâl'de, *İşte onlar kendileridir ki o yalancılardır* şeklinde tercüme edilen, *ve ulâike humu'l-kâzibûn* ibâresi; Tefsîr'de, *Ve yalancı ancak onlardır* (V/3129) diye çevirilmiştir, ki bu diğerine nisbetle daha uygundur. İbâreye, *Ve*

Allâh'a küfrederse[86] –kalbi îmân ile mutma'in olduğu hâlde ikrâh edilen [inkâra zorlanan] başka, velâkin küfre sînesini açan kimse(ler yokmu)–[87a] lâ-büdd [mutlaka] onların üstüne Allâh'tan bir ğazab[87b] [öfke ve hışım] iner ve onlara azîm [büyük] bir azâb vardır. Bunun sebebi (şudur): Çünkü onlar dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı[88] sevmiş, âhirete tercih etmişlerdir. Allâh da kâfirler gürûhunu doğru yola çıkarmaz.

108-109. Onlar öyle kimselerdirler ki; Allâh kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir ve işte onlardır ki, hep ğâfillerdir. Çâre yok, onlar âhirette tamâmen hüsrâna düş(üp kaybed)eceklerdir.

110. Sonra, şübhesiz ki Rabbin o mihnete mübtelâ [eziyet ve işkenceye ma'rûz] olmalarının arkasından hicret eyleyen, sonra mücâhede(de/cehd ü gayrette bulunan) ve sabreden kimseler hakkında –şübhesizdir ki Rabbin bunun arkasından– elbette ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

111. O gün ki herkes nefsi(ni/kendini kurtarmak) için mücâdele ederek gelir, her nefse [kişiye] işlemiş olduğu amel(in karşılığı) tamâmıyla ödenir ve hiç birine zulmedilmez.

112. Bir de, Allâh (şöyle) bir şehri(n halkını) mesel yaptı, ki (onlar) emniyet ve asâyiş [itmi'nân] içinde idiler), on(lar)a her yerden rızk(lar)ı bol bol geliyordu, derken (o şehir halkı) Allâh'ın ni'metlerine nankörlük etti, Allâh da on(lar)a o[89] yaptıkları san'atla[90] açlık ve korku libâ-

---

işte onlar, onlardır yalancılar veyâ *Ve işte onlar, yalancıların ta kendileridir* veyâ *Ve işte onlar, yalancılar onlardır* şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

86 • *Allâh'a küfr/küfretme* ibâresi, "Allâh'ın varlığını inkâr etme" olarak anlaşılmamalıdır; zîrâ Kur'ân'ın muhâtabı olan kâfirler –müşrikler de dâhil– Allâh'ın varlığı konusunda en küçük bir şübhe taşımıyorlardı. Ayrıca, *küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

87a Küfrden hoşlanan, yâni zorlanmadığı hâlde rızâsıyla küfr kelimesini söyleyen veyâ zorlandığında kalbini bozup da küfre itikâd edenler... (V/3131)

87b • *Ğazab* kelimesi için bkz. Fâtiha: 7, not: 14. (E.Ö)

88 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

89 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

90 Yaptıklarına, *san'at* denmesi, iki nükteyi ihtivâ eder: A) Kötülükleri, günâhları, isyânları san'at hâline getirmelerini; B) Sanâyi ile övündüklerini, san'at sevdâsıyla Allâh'ı, Peygamber'i, dîn ve diyâneti unuttuklarını. (III/1605-1606)

sı/[belâsıl]nı tattırıverdi[91] [açlık ve korku belâsıyla çepeçevre kuşattı].

113. Celâlim hakkı için, onlara içlerinden bir resûl geldi de ona, "Yalan söylüyor" dediler; zulmederlerken azâb da kendilerini yakalayıverdi.[92]

114. Onun için siz, Allâh'ın size verdiği rızklardan helâl ve hoş [tayyib] olarak yeyin de, Allâh'ın ni'met(ler)ine[93] şükredin, eğer gerçekten[94a] O'na ibâdet edecek iseniz.

115. O size ancak ölüyü [leşi] ve (dökülen/akıtılan[94b]) kanı ve hınzır [domuz] etini, bir de Allâh'ın gayrisinin nâmına kesileni harâm kıldı, herkim de (bunlardan yemeye) muztarr [mecbûr] olursa, -bâği [arzu/iştah duymadığı] ve mütecâviz [zaruret miktarını aşar] olmadığı hâlde (yerse)– artık şübhe yok ki, Rabbin ğafûrdur, rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

116-117. Sâde(ce) dilinizin yalan (yere) tavsifiyle [vasıflandırmasıyla], "Şu helâl, şu harâm" demeyin, ki (eğer böyle derseniz, o) yalanı Allâh'a (isnâd ederek) iftirâ etmiş olursunuz.[95] Şübhe yok ki, (uydurduğu) yalanı Allâh'a (isnâd ederek) iftirâ edenler[96]

•Bizce, zikredilen ikinci ihtimâlin [sanâyi ile övünmenin, san'at sevdasının], âyetin kasdıyla hiçbir alâkası yoktur. (E.Ö)

91 •*Açlık ve korku elbisesinin tattırılması*'nın, "insânı elbise gibi her taraftan kuşatan felâketten kinâye" olduğu söylenmiştir. (E.Ö)

92 •Krş. Ra'd: 11. Ayrıca Meâl'de, *Ona, "Yalan söylüyor" dediler* diye tercüme edilen *'fe-kezzebûhu* ibâresine, *onu yalanladılar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

93 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh'ın ni'metine* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

94a •Meâl'de, *gerçekten* diye çevirilen *iyyâ* lafzına, *ancak/yalnızca/sâdece* karşılığını vermek daha uygun olur. Krş. Fâtiha: 5. (E.Ö)

94b •(*Akıtılan/dökülen*) lafzını, En'âm: 145'te açıkça zikredilen "dökülen/akıtılan [*mesfûhan*]" lafzına binâen koyduk. (E.Ö)

95 •Meâl'de, *Yalanı Allâh'a iftira etmiş olursunuz* diye çevirilen *li-tefterû 'alellâhi'l-kezibe* ibâresine, *O yalanı Allâh üzerine uydurmuş olursunuz* veyâ *Uydurduğunuz o yalanı Allâh'a isnâd etmiş olursunuz* karşılığının verilmesi daha uygundur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33. (E.Ö)

96 •Meâl'de, *yalanı Allâh'a iftirâ edenler* şeklinde karşılık verilen *ellezîne yefterûne 'alellâhi'l-kezibe* ibâresini, *Allâh üzerine o yalanı uyduranlar* veyâ *Uydurdukları o yalanı Allâh'a isnâd edenler* diye çevirmek daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33. (E.Ö)

felâh bulmazlar [umduğuna nâil olmazlar]. (Dünyâda) az bir istifâde (edebilirler) ve (fakat âhirette) hakklarında elîm [acı] bir azâb vardır.

118. Yehûdi olanlara ise, bundan evvel sana naklettiklerimizi[97] harâm kıldık ve (bununla) onlara Biz zulmetmedik, velâkin (onlar) kendi kendilerine zulmediyorlardı.[98a]

119. Sonra şübhesizdir ki Rabbin, bir cehâletle kötülük işleyen, sonra arkasından tevbe edip düzelen kimseler hakkında, (evet) şübhesiz ki Rabbin bunun arkasından elbette ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

120-121. Muhakkak ki İbrâhîm başlı başına bir ümmet [hayr önderi] idi;[98b] tek bir hanîf[99] olarak Allâh'a itaat için kıyâm etmişti ve hiçbir zamân müşriklerden olmadı. O'nun ni'metlerine[100] şâkir [şükreden bir kimse] idi. O o'nu seçmiş ve doğru bir yola hidâyet buyurmuştu.

122. Ve Biz o'na [İbrâhîm'e] hem dünyâda bir hasene [iyilik] verdik,[101] hem de şübhesiz ki o, âhirette elbette sâlihînden [dürüst ve erdemli kimselerden].[102]

123-124. Sonra da sana vahyeyledik ki: "Hakperest [hanîf] olarak İbrâhîm(in) milleti/[dînî]ne ittibâ et [uy]; o hiçbir zamân müşriklerden olmadı".

Sebt tutmak, ancak onda [sebt günü üzerinde] ihtilâf eden (hristiyan ve yehûdi)lere farz kılındı.[103]

Her hâlde [şübhesiz] Rabbin onların

---

97 •Bkz. En'âm: 146. (E.Ö)

98a •Krş. Nisâ: 160-161. (E.Ö)

98b Yâni, insânlar hep kâfir iken o, bâtıl dînlerin cümlesinden teberrî ile hakka teveccüh etmiş bir muvahhid olarak Allâh için kıyâm etmişti. (V/3135)

99 *Hanîf*, yâni "bâtıl dînlerin tümünden teberrî ile hakka yönelmiş temiz bir muvahhid..." (V/3135)

100 İbrâhîm'i (a.s) insânlara imâm/önder kılmak üzere nübüvvete seçmesi, doğrudan doğruya Allâh'a götüren hakk dîne kılavuzlaması, Allâh'ın ni'metlerindendir. (V/3136)

101 "Çok güzel bir hâlet ve mazhâriyyet ihsân ettik; bütün insânlar arasında zikr-i cemîl [güzel hatırlanma/anılma] ile senâya [övgüye] mazhâr kıldık". (V/3136)

102 "Cennette yüksek derecelere sâhib olacaktır". (V/3136)

103 *Sebt tutmak* [*Cum'artesi günü hiçbir iş yapmamak, o günü ibâdete ayırmak*], İbrâhîm'in dîninden değildir. Bu, onda ihtilâf eden İsrâîloğulları'na harâm kılındı. Bize göre âyet, *sebt* hakkında yehûdilerle hristiyanlar arasındaki ihtilâfa işâret ediyor. Zîrâ hristiyanlar sebt'in [Cum'artesi gününün ibâdete ayrılması-

–o ihtilâf edegeldikleri şeyler hakkında– Kıyâmet Günü beyn/[ara]lerinde hükmünü elbette verecek.

125. (İbrâhîm'in milletine/dînine ittibâ, Cum'artesi veyâ Pazar gününü tâtil yapmakla değil, şöyle olur ey Muhammed: Sen) Rabbin(in) yoluna da'vet et; hikmetle ve güzel güzel mev'ize [va'z u nasihat] ile, onlar(l)a da en güzel olan sûrede mücâdele yap; çünkü Rabbin odur (ki), en ziyâde bilen yolundan sapanı, doğru gidenleri en iyi bilen de ancak O'dur.

126. Ve (ey mü'minler!) Şâyet ikâb [şiddet/eziyet/cezâ] ile mukâbele edecek olursanız, ancak size edilen ukûbetin [eziyetin/cezânın] misliyle [benzeriyle/aynıyla] muâkabe[104] ediniz [cezâlandırınız] ve şâyet (size yapılan eziyete) sabreder, (karşılık vermez)seniz, kasem [yemîn] olsun ki o,[105] sabredenler için elbette daha hayrlıdır.

127-128. (O hâlde, onların söylediklerine) sabret, sabrın da ancak Allâh'ın inâyeti [yardımı] iledir ve onlar(ın yaptıkların)a karşı mahzûn olma, yaptıkları mekr/[tuzak ve hile]den telaş da etme; zîrâ muhakkak ki Allâh, iyi korunanlar ve hep güzellik yapanlarla berâberdir.

---

nın] mensuh [neshedilmiş] olduğunu kabûl ederek, onun yerine Pazar gününü koyarlar. Buna göre ma'nâ şöyle olur: "Cum'artesi (yasağı/Cum'artesi günü sebt tutmak), İbrâhîm'in dîninden değildi, İsrâîloğulları'na konmuştu. İsrâîloğulları'ndan olan yehûdi ve hristiyanlar ise onda ihtilâf etmektedirler". (V/3137-3138 ve krş. Bakara: 65, not: 85)

•Meâl'de, ***Onda [sebt günü üzerinde/hakkında] ihtilâf edenlere...*** diye çevirilen *'ale'l-lezîna'htelefû fîhi* ibâresine, ba'zı müfessirler, ***Onun [İbrâhîm'in] hakkında/üzerinde ihtilâf edenlere, yânî yehûdilere*** ma'nâsını vermişlerdir. Buna göre ibâre şu anlama gelir: "Sebt tutmak, sâdece o'nun [İbrâhîm] hakkında ihtilâf eden (İsrâîloğulları'na/yehûdi)lere farz kılınmıştı". (E.Ö)

104 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***muâkabe*** yerine ***mukâbele*** yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

105 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen ***huve*** zamîrine karşılık, *o* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

17. İSRÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 111 ÂYET

§

Sübhân ve *Benî-İsrâîl* de denen sûre; adını, ilk âyetinde geçen *isrâ* [gece yürüyüşü] kelimesinden almıştır. Uyarı, öğüd ve buyruğun mükemmel bir bileşimi olan sûrede müşrikler, İsrâîloğulları ve diğer kavmlerin kötü âkıbetlerinden ders almaları husûsunda uyarılırken; Resûlullâh'a, sıkıntı ve zorluklara katlanması, kâfirlere aslâ tâviz vermemesi emredilmekte; müslümanlara da, alaylardan, baskı ve işkencelerden yılmamaları tavsiye edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Tenzih o sübhâna [her türlü noksanlıktan münezzeh olan o Allâh] ki,[1] kulunu bir gece Mescid-i Harâm'dan, o havâlisini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya isrâ buyurdu[2] [geceleyin yürüttü]; o'na[3] âyet/[işâret-alâmet]lerimizden gösterelim diye. Hakîkat bu, O'dur o (her şeyi) işiten, (her şeyi) gören.

2-3. Mûsâ'ya da Kitâb verdik ve onu Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] için bir hidâyet/rehber(l)i(k) kıldık, şöyle ki: "Benden başka bir vekîl tutmayın!" diye.[4]

---

1 •Meâl'de, *tenzih o sübhâna ki* diye karşılık verilen *sübhânellezî* ibâresi, *(Her türlü noksanlıktan) münezzeh O (Allâh) ki* veyâ *O (her türlü noksanlıktan) münezzeh olan (Allâh) ki* şeklinde çevirilebilir. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (V/3142), "Tesbîh O'na ki" diye karşılık vermiştir. (E.Ö)

2 *İsrâ* –yaya veyâ binekli– *gece yürüyüşü* demektir. Müteaddî olduğundan burada *yürütmek* anlamındadır. (V/3140)

3 Veyâ, "Onu, yâni Muhammed'i âyetlerimizden olarak gösterelim diye yürüttük". Buna göre mirâc, Peygamber'e âyet göstermekten ibâret değil, Peygamber'i bir âyet olarak kâinâta göstermek olmuştur. (V/3152)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *diye* kelimesi yoktur. (E.Ö)

Ey Nûh ile berâber (gemiye) yüklediğimiz (ve tûfândan kurtardığımız) kimselerin zürriyyeti(nden olan bugünkü insânlar)![5] O (Nûh), doğrusu çok şükredici bir kul idi.

4. Biz Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] kitâbda şu kazıyyeyi [hükmü] de takdîr ettik: "Muhakkak siz arzda [yeryüzünde] iki kere fesâd yapacaksınız ve muhakkak büyük bir yükseliş yükseleceksiniz [kibirlenip kabaracaksınız]!"

5. İmdi, o iki (fesâd devre)sinden[6a] birincisinin vâdesi (yetip cezâ sırası) geldiği vakit, üzerinize milkimiz (olan) şiddetli harb ehli birtakım kullar göndereceğiz[6b] de, onlar (umûmî yerlerden başka) tâ evlerin aralarına (kadar) girip (öldürmek için İsrâîloğullan'nı) araştıracaklar.[6c] Ve bu, fiile çıkarılmış [gerçekleşmiş] bir va'd [uyarı] oldu.

6. Sonra size tekrâr onların üzerine devleti iâde ettik ve size mallarla ve oğullarla imdâd [destek] verdik ve sizi cemiyetçe daha çoğalttık.

7. (Ve dedik ki:) "Eğer güzellik yaparsanız, kendi (lehi)nize güzellik etmiş olursunuz; yok eğer kötülük yaparsanız, o da ona [kendi aleyhinizedir]".

Derken, sonraki (fesâd devresi)nin vâdesi (dolup cezâ vakti) geliverdi(ğinde de, ce)mi(yetinizi darmadağın edip) yüzlerinizi kötületsinler için, evvelki defâ ona[6d] girdikleri gibi yine mescide girsinler için ve her istilâ ettiklerini mahvetsinler de etsinler için (düşmanları tekrâr size musallat ettik).

8. (Bundan böyle,) ola ki Rabbiniz size rahmetini göndere;[7] eğer yine

---

5 Yâni, ey bugünkü insânlar! (V/3154)

6a •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *humâ* lafzına karşılık olarak, *o ikisinden [iki kere yapacağınız fesâddan]* ibâresini metne ilâve ettik. (E.Ö)

6b •Meâl'de, *göndereceğiz* diye çevirilen *ba'asnâ* kelimesi, *gönderdik* demektir. Nitekim, Elmalılı da Tefsîr'de (V/3161) *saldık* diye karşılık vermiştir. (E.Ö) Âyette, *'ibâden lenâ* buyurulması, bunların, Allâh'a izâfetle yâd olunacak makbul ma'rifet ve ibâdet kullan olmadığına işârettir. (V/3161)

6c •Meâl'de, *araştıracaklar* diye çevirilen *fe-câsû* kelimesi, *araştırdılar* demektir. (E.Ö)

6d •Meâl'in orijinalinde atlanan *hu* zamîrine karşılık, *ona* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

7 Rabbinizin size rahmet etmesi yakındır. Yâni, âlemlere rahmet olan Son Peygamber'in gönderilmesi ve sizin o tasallutlardan kurtulmanız ümidi artık yakındır; ancak, salâh yolunu tutmanız şartıyla. (V/3164)

(eskisi gibi fesâda) dönerseniz, Biz de (yine cezâlandırmaya) döneriz. Öyle ya, Biz cehennemi kâfirlere hisar[8] [zindan] yapmışız.

9-10. (İşte Rabbinizden size rahmet:) Haberiniz olsun ki bu Kur'ân, insânları en doğru yola hidâyet eder ve sâlih sâlih ameller yapan mü'minlere tebşir eyler [müjdeler], ki kendilerine büyük bir ecr [mükâfât] vardır. Âhirete inan(ıp îmân et)mayanlara dahi elîm [acı] bir azâb hazırlamışızdır.

11. İnsân da şerri öyle da'vet ediyor ki, hayra du'â eder gibi; ve (bu ise şundan): insân pek aceleci olmuştur.[9]

12. Hâlbuki Biz geceyi, gündüzü iki âyet[10] [delîl] yaptık, sonra gece âyetini mahvettik[11] [kararttık] ve gündüz âyetini gösterici kıldık ki, Rabbinizden (geçimlik için) fazl taleb edesiniz ve senelerin sayısını ve hesâbı bilesiniz.

Hem, her şeyi tafsîl[12] etmiş de etmişiz [kısım kısım yapıp bölümlere ayırarak açıklamışız].

13-14. Her insânın da kuşunu [ka-

---

8 *Hasîr* (–Meâl'de *hisar* diye çevirilmiştir–), "içinden çıkılması imkânsız olan bir mahbis/zindan" demektir. (V/3164)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hisar* yerine –kelimenin Arabcası olan– *hasîr* yazılmıştır. (E.Ö)

9 İnsân, hayra du'â eder gibi şerre du'â eder veyâ şerri da'vet eder, yâhud yaptıklarıyla azâbı da'vet eder, bunun sebebi de pek aceleci olmasıdır. Sonra olacak şeyi, vaktinden evvel oluversin ister; sabr ve tahammül, gücüne gelir de îmân ile sâlih ameller işleyerek o büyük ecri isteyecek yerde, acelesinden îmânsızlar için hazırlanmış olan acı azâba du'â eder, onun bir an evvel icrâ edilivermesini bir hayr ister gibi ister ve bu sûretle kendisine şerr da'vet etmiş olur. İnsânın acul [aceleci] olması bir de şu ma'nâyı tazammun eder: İnsân peşincidir; veresiyeden ziyâde peşine heves eder, âhireti dünyâda görmek ister, onun için insânların bir çoğu âhireti bırakır da dünyâyı ister, o büyük ecre ehemmiyet vermez, o acı azâbı hesâba almaz da, bu sûretle kendisine hayr istiyormuş gibi şerri da'vet eder. Ki bu ma'nâ, biraz sonra gelecek olan, *men kâne yurîdu'l-'âcilete [her kim peşin istiyorsa/kim peşini/âcil olanı irâde ediyorsa]* (İsrâ: 18) âyetiyle tavzih olunacaktır. (V/3168)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âyet* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

11 *Gece âyeti,* "karanlık" veyâ "ay"dır, *gündüz âyeti* ise "ışık/aydınlık" veyâ "güneş"tir. *Gece âyeti*'nden maksadın, ay olup karanlığın ayın mahvından ötürü olduğunu kabûl etmek daha zâhirdir. (V/3169)

12 • *Tafsîl* kelimesi için bkz. En'âm: 97, not: 102; Tevbe: 11, not: 11. (E.Ö)

derini/amelini/sorumluluğunu] boynunda kendine takmışızdır[13] ve onun için Kıyâmet Günü (amellerini kayd, hesâbını irâe eden) bir kitâb [defter] çıkarırız, ki neşrolunarak [açılarak] onu şöyle karşılar: "Oku kitâbını, muhâsebeci [hesâb görücü] (olarak) bugün üzerinde nefsin yeter!"

15-16. Kim doğru giderse sırf kendi lehine gider, kim de sapıklık ederse ancak (kendi) aleyhine eder ve hiçbir vizr[14a] çeken [günâhkâr], diğerinin vizrini [günâhının cezâsını] çekmez.

(Bununla berâber,) Biz bir resûl gönderinceye kadar, ta'zîb [azâb] de etmeyiz. Bir memleketi helâk etmek murâd ettiğimiz[14b] vakit ise, onun [o memleketin] devletlilerine[15] [refâh içinde yaşayanlarına] {itaat} emrederiz, onlar itaat etmez de,[16] orada[17] fısk[18] yapar/[itaatten çıkarlar; bunun üzerine o memleket aleyhine hüküm hakk olur; artık[19] onu tedmîr [yerle-bir] eder de ederiz.

---

13 "Her insânın (tâirini/kuşunu, yâni) baht ve kaderini, ğayb âleminden uçup gelecek olan hayr ve şerrden nasîbini kendi zimmetine ilzâm ettik; mes'ûliyeti/sorumluluğu, taleb ve ameline bağladık, yâhud vebâlini, kendi nefsine bağladık". (V/3171 ve krş. Yâ-Sîn: 19)

14a "Ağırlık, ağır yük, ağır günâh, vebâl" anlamına gelen *vizr* burada, ***günâhın cezâsının ağırlığı*** demektir. Herkes kendi günâhından sorumlu olur; günâhının cezâsını çeker. (Fâtır: 18, VI/3985)

14b Bu sûretle herkesin tâirinin kendi boynuna ilzâm edilmiş olması, her insânın sırf kendi boynundaki vebâliyle mes'ûl tutulması, yalnız ferdlere mahsus olmayıp her cemiyetin yıkımı da kendi içinden, kendi boynuna geçirilen baykuşlarından nâşi olduğunu anlatmak için de, ***Biz bir karyeyi helâk etmeyi irâde ettiğimiz vakit...*** buyuruluyor. (V/3172)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *devletlilerine* yerine *devletlerine* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

16 • ***Onlar itaat etmez de*** ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın parantez içinde koyduğu {*itaat*} kelimesi de, bu ibâreye meşrûiyyet kazandırma amacına yöneliktir. Ba'zı müfessirler buradaki *emernâ* {*emrederiz*} kelimesinin, *çoğaltırız* veyâ *söz sâhibi yaparız/iş başına getiririz* ma'nâsına geldiğini ifâde etmişlerdir. Ve bu âyetle bağlantılı olarak krş. Sebe: 34. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *orada* yerine –yanlışlıkla– *arada* yazılmıştır. (E.Ö)

18 • ***Fısk*** kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *artık* kelimesi yoktur. (E.Ö)

17. Hem, Nûh'tan sonra ne kadar karnlar [toplumlar/nesiller] helâk ettik. Kullarının günâhlarına, Rabbinin habîr [vâkıf], basîr[20a] [âşinâ] olması yeter.

18. Herkim peşin istiyorsa,[20b] ona dünyâda peşin veririz, –dilediğimiz kadar istediğimize– sonra da ona cehennemi tahsis ederiz, mezmûm [kınanmış], matrût [tardedilmiş] bir hâlde ona yaslanır.

19. Herkim de âhireti ister, ona lâyık bir sa'y [gayret] ile[21] onun için mü'min olarak çalışırsa, işte bunların sa'yleri [çalışmaları] meşkûr olur[22] [karşılıksız bırakılmaz].

20. Hepsine imdâd ederiz [veririz]; –hem o (dünyâ için çalışa)nlara, hem o (âhiret için çalışa)nlara– mahzâ [sırf] Rabbinin atâsın/[ihsânın]dan.[23] Rabbinin atâsı [ihsânı] yasak değildir.

21. Bak bir kısmını diğerine nasıl tafdîl [üstün] etmişiz ve elbette âhiret, derecâtça [dereceler açısından] da daha büyük, tafdîlce [üstünlük itibâriyle] de daha büyüktür.

22. (Ey insânoğlu!) Allâh'ın maiyyetinde [berâberinde] diğer bir[24a] ilâh yapma ki, mezmûm, mahzûl [kınanmış, kendi hâline terkedilmiş olarak] kalmayasın.

23-24. Rabbin şunları kat'î (olarak) fermân buyurdu: O'ndan başkasma ibâdet etmeyin, ebeveyne [ana-babaya] güzellik(le davranıp iyilik) edin! (Onlardan) ya birisi yâhud ikisi de yanın(ız)da ihtiyârlık hâline gelirse, sakın onlara 'Üff!' (bile) deme(yin) ve onları azarlama(yın), ikisine de ikrâmlı söz söyle(yin), ikisine de merhametten döşenerek kanat indir(in)[24b] [tevâzu ve şefkatle onları maiyyetinize alın] ve de(yin) ki:

20a *Basîr, a'mâ*'nın [kör'ün] zıddıdır. Bununla berâber, *basar*'dan veyâ *basîret*'ten sıfat-ı müşebbehe olduğu için *bahîr*, yâni "her vechile işlerin zâhir ve bâtınına *âşinâ*" anlamına gelir. (I/425)

20b Yâni, herkim dünyâ için çalışır, amelinin ecrini ölmeden bu dünyâda almak isterse... (V/3172)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sa'y ile* yerine *sa'y'e* yazılmıştır. (E.Ö)

22 Dünyâdaki çalışmaları boşa gitmez, kıymeti takdîr edilip daha büyük mükâfât ile karşılanır. (VIII/5511)

23 Yâni, amellerinin karşılığı olarak değil, Rabbine mahsûs olan bitmez-tükenmez atiyyeden, sırf bahşiş olarak veririz. (V/3173)

24a •Matbu nüsha'da *bir* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *bir* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

24b *Kanat indirmek*, "tevâzu ile merhamet ve şefkat" ma'nâsına istiâredir. (V/3647).

"Rabbim(iz)! İkisine de merhamet buyur, beni [bizi] küçükken terbiye ettikleri gibi[25] [için]!"

25. Rabbiniz nefs/[içllerinizdekini daha iyi bilir. Eğer siz ehl-i salâh iseniz, şübhesiz ki O, çok tevbekâr olanlara (karşı) bir ğafûr [bağışlayıcı] bulunuyor.

26-27. (Ey insânoğlu!) Karâbet sâhibine de [akrabaya da] hakkını ver, miskîn (ve fakîr)e de, yolda kalmışa da (hakkını ver)! Bununla berâber, (amaçsız olarak) saçıp savurma; çünkü saçıp savuranlar, şeytân(lar)ın[26] ihvânı/[kardeşleri]dırlar. Şeytân ise Rabbine (karşı) çok nankör bulunuyor.

28. Ve eğer Rabbinden ümid ettiğin bir rahmeti aramak için [elinin darlığı nedeniyle] o müstahakk/[hakk sâhibi olan]lardan[27] sarf-ı nazar etmek mecbûriyetinde (kalır da onlara birşey veremez) isen, o vakit de onlara yumuşak bir söz söyle!

29-30. Hem elini bağlayıp boynuna asma, hem de[28] onu büsbütün açıp saçma,[29] ki (sonra) pişman olur, açık(ta) kalırsın; çünkü Rabbin hem dilediğine rızkı bast eder [genişletir], hem de sıkar; çünkü O, kullann(ın durumun)a habîr [vâkıf], basîr[30] [âşinâ] bulunuyor.

31. Bir de züğürtlük korkusuyla evlâdlarınızı öldürmeyin, –onlara da rızkı Biz veririz, size de– elbette onlan öldürmek büyük bir cinâyet bulunuyor.

32. (Ve sakın) zinâya da yaklaşmayın, çünkü o pek çirkin, yolca da pek fenâ bulunuyor.

33. (Ve yine) Allâh'ın (öldürülmesini) tahrîm [harâm] eylediği nefsi [ki-

"Tevâzu ve şefkatle onları maiyyetine al!" (V/3077 ve krş. Hicr: 88, not: 49 ve Şu'arâ: 215, not: 77)

25 •Veyâ, "Beni küçükken terbiye ettikleri için" yâhud "Beni küçükken terbiye etmelerine mukâbil". Krş. Bakara: 198, not: 268; Bakara: 282, not: 392. (E.Ö)

26 •Meâl'de, *şeytân* diye –eksik– tercüme edilen *şeytânîn* lafzı, *şeytânlar* anlamına geldiğinden, *şeytânın* kelimesini *şeytânların* yaptık. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *müstahakklardan* yerine *müstahakklarından* yazılmıştır. (E.Ö)

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hem de* ibâresi –yanlışlıkla– iki kere yazılmıştır. (E.Ö)

29 Arab dilinde *eli bağlı* [*elini bağlayıp boynuna asma*] ifâdesi, "cimrilikten ve vermemekten"; *el açıklığı* [*büsbütün açıp saçma*] ise "cömertlikten ve ikrâmdan" kinâyedir. (III/1727-1730 ve krş. Mâide: 64, Tevbe: 67)

30 •*Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20a. (E.Ö)

şiyi] katl de etmeyin, meğer ki hakk sebeble[31] ola ve herkim mazlûmen [suçsuz olduğu hâlde] katledilirse, onun velîsi için Biz bir tasallut hakkı [kısas yetkisi] vermişizdir.[32] O da katl/[öldürme]de isrâf etmesin [haddi aşmasın], çünkü o mansur [yardıma mazhâr edilmiş] bulunuyor.

34. Yetîm malına da yaklaşmayın, ancak rüşdüne [yetişkinlik çağına] erinceye kadar en güzel olan sûretle (yaklaşmanız) başka!

Ahdi [verdiğiniz sözü] de yerine getirin, çünkü ahidden (ötürü) mes'ûliyet muhakkak bulunuyor.

35. Ölçtüğünüz vakit de tam ölçün ve doğru terâziyle tartın, bu hem hayrlı, hem de âkıbetçe [sonuç itibâriyle] daha güzeldir.

36. Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme; çünkü kulak, göz (ve) gönül... (evet) bunların her biri ondan me'sûl bulunuyor.

37. Hem yeryüzünde azametle yürüme, çünkü sen ne arzı yırtabilirsin, ne de boyca dağlara yetişebilirsin.

38-39. Bütün bunların[33a] menhî olanı [kötü olup yasaklananları] Rabbin indinde mekruh [çirkin] bulunuyor. İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir.

(Öyleyse ey insânoğlu!) Sakın Allâh ile berâber diğer bir ilâh uydurma;[33b] ki sonra levm ü tard olunarak [kınanarak hor ve hakir bir durumda] cehenneme atılırsın.

40. Yâ!.. (Demek) şimdi Rabbiniz sizi (seçip) oğullarla mümtaz [imtiyâzlı] kıldı da, Kendisi melâikeden dişiler [kızlar] edindi öylemi?![34] Hakîkaten siz çok büyük (ve ağır) bir söz söylüyorsunuz.

41. Biz bu ihtâri, bu Kur'ân'da türü-

---

31 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sebeble* yerine *sebebiyle* yazılmıştır. (E.Ö)

32 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vermişizdir* yerine *vermemişizdir* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

33a • Bütün bunlar, yâni *Rabbin şunları kat'î ferman buyurdu* diye başlayan 23. âyetten buraya kadar zikredilenlerin/sayılanların yasaklananları, Rabbinin indinde/yanında/katında çirkin şeylerdir. (E.Ö)

33b • Meâl'de, *uydurma* diye çevirilen *ve lâ tec'al* kelimesine, *kılma/yapma* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

34 • Meleklerin, 'Allâh'ın kızları' olduklarını iddiâ eden müşriklerin azarlandığı bu ibâreyi, *e-fe asfâkum rabbukum bi'l-benîne ve'ttehaze mine'l-melâiketi inâsen* ibâresini, şöyle çevirmek de mümkündür: "Yâ!.. Demek Rabbiniz oğulları size ayırdı, Kendisi de meleklerden dişiler/kızlar edindi öylemi?!" Krş. Nahl: 57, Tûr: 39, Necm: 21. (E.Ö)

lü şekillerle ifâde ettik ki, düşünüp akıllarını başlarına alsınlar. Hâlbuki o onların ancak ürkekliğini artırıyor.

42. De ki: "Allâh ile berâber,[35] –dedikleri gibi– ilâhlar olsa idi, o takdîrde onlar o arşın [saltanat tahtının] sâhibine elbet bir yol ararlardı".[36]

43. O sübhân/onların dediklerinden çok münezzeh ve çok yüksek, hem pek büyük bir yükseklikle yüksektir.

44. (Öyle ki) O'nu yedi semâ [gök] ile arz [yer] ve bütün bunlardaki zevi'l-uqûl[37a] [akıl sâhibleri] tesbîh[37b] [tenzih ve takdis] eder ve hattâ hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile[38] tesbîh etmesin, velâkin siz onların tesbîhlerini iyi anlamazsınız.

O cidden halîm,[39] ğafûr [bağışlayıcı] bulunuyor.

45-46. Bir de, sen Kur'ân'ı kıraat ettiğin [okuduğun] vakit, Biz, seninle âhirete inan(ıp îmân et)mayanların arasına görünmez bir hicâb [perde] çekeriz ve kalblerinin üzerine, onu iyi anlamalarına mâni (olacak) kabuklar geçiririz ve kulaklarına bir ağırlık veririz; (onun için) Rabbini Kur'ân'da vâhid [bir/tek başına, tek ilâh] olarak andığın vakit de ürkerek arkalarına döner giderler.

47. (Çünkü) Biz pekâlâ biliyoruz; seni(n okuduğun Kur'ân'ı) dinlerken ne sûretle dinliyorlar, birbirleriyle fısıldaşırlarken de (neler konuşuyorlar,) ve o zâlimler (birbirlerine şöyle) derlerken de (Biz onlardan haberdarız): "Başka değil, sırf bir sihrli adama tâbi oluyorsunuz".

48. Bak seni nelere kıyâs ettiler de nasıl dalâlete[40] düştüler, onun için bir yol bulmaya tâb u tüvânları [kuvvet ve tâkatları] yok.

49. Bir de dediler ki: "Biz bir sürü kemik olduğumuz ve ufalanıp toz-

35 •Meâl'de, *Allâh ile berâber* diye çevirilen *ma'ahû* lafzına, *O'nunla berâber* veyâ *O'nun berâberinde* şeklinde karşılık verilmelidir. (E.Ö)

36 Buna iki ma'nâ verilmiştir: A) Her biri egemenliğin sâhibi olan Allâh'a galebe etmek için çâre ararlardı. B) Her biri O'ndan kuvvet ve kudret almadan birşey yapamayacaklarını bildiklerinden hepsi O'na yaklaşmak için bir yol ararlardı. (V/3180)

37a •Âyette, *zevi'l-uqûl* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

37b • *Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

38 •Matbu nüsha'da *hamdiyle* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *hamd ile* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

39 • *Halîm* kelimesi için bkz. Nisâ: 12, not: 19. (E.Ö)

40 • *Dalâlet* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83. (E.Ö)

duğumuz vakitmi, cidden bizmi yeni bir hilkatle [yaratılışla] ba'solunacağız [diriltileceğiz]?!"

50-52. De ki: "Muhakkak (diriltileceksiniz, hattâ) ister taş olun, ister demir, isterse gönlünüzde büyüyen (ve hayât verilmesini imkânsız gördüğünüz) herhangi bir halk [varlık] (olun, yine de öldükten sonra diriltileceksiniz)".

(Bunun üzerine,) "O hâlde bizi kim (diriltip hayâta) iâde edebilir?!" diyecekler.

"Sizi" de, "ilk defâ yaratmış olan kudret sâhibi (diriltecektir)".

O vakit, (alaylı alaylı) sana başlarını sallayacaklar da, "Ne vakit o?" diyecekler.

De ki: "Yakın olması me'mul [umulur]".

O[41] sizi çağıracağı gün, derhal O'n(un çağrısın)a[42] kemâl-i ta'zîmle[43a] icâbet edeceksiniz ve zannedeceksiniz ki, (kabirlerinizde) pek az bir müddet kaldınız.[43b]

53. Kullarıma söyle ki: En güzel olan kelimeyi [sözü] söylesinler;[44a] çünkü şeytân aralarını gıcıklar, çünkü şeytân insâna açık bir düşman bulunuyor.

54-55. Rabbiniz sizi daha çok bilir; dilerse size merhamet buyurur, dilerse size azâb eder.

(O nedenle,) seni de üzerlerine vekîl (olarak) göndermedik (ey Resûl). Hem, Rabbin göklerde ve yerde kim varsa hepsine a'lemdir [vâkıftır]. Celâlim hakkı için, peygamberlerin de ba'zısını ba'zısına tafdîl ettik [üstün kıldık] ve Dâvûd'a bir zebûr verdik.[44b]

56. De ki: "O'ndan başka (ilâh ol-

41 • *O* kelimesinin âyette lafzen karşılığı yoksa da, zımnen karşılığının bulunması hasebiyle metne konulabilir. (E.Ö)

42 • Meâl'de, ***O'na kemâl-i ta'zîmle*** diye karşılanan ***bi-hamdihî*** lafzı, ***O'na hamd ile*** veyâ ***O'nun hamdi ile*** anlamına gelir. (E.Ö)

43a • Meâl'de, ***kemâl-i ta'zîmle*** diye karşılık verilen ***hamd*** kelimesine, ***emir/çağrı*** ma'nâsı da verilmiştir. Bu durumda ***bi-hamdihi*** ibâresi, ***O'nun hamdine*** [***çağrısına***] şeklinde karşılanabilir. (E.Ö)

43b • Ba'zı müfessirler bu kalışın, dünyâda olduğunu iddiâ etmişlerse de, bu doğru değildir. (E.Ö)

44a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***söylesinler*** yerine ***söylemesinler*** şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

44b • İsrâ: 55 [***Ve âteynâ dâvûde zebûren=ve Dâvûd'a bir zebûr verdik***] ve krş. Nisâ: 163 [***Ve âteynâ dâvûde zebûren=hem Dâvûd'a Zebûr'u verdiğimiz gibi***]. (E.Ö)

duğunu) zu'm [zann ve iddiâ] ettiklerinize çağırın, (o vakit) anlarsınız ki, başınızdan sıkıntıyı ne[45] defedebilirler, ne de tahvil [değiştirebilirler]".

57. Onların yalvarıp durdukları (şeyler), Rabb'lerine, hangisi daha yakın (olacak) diye vesîle ararlar ve O'nun[46] rahmetini umarlar, (O'nun) azâbından korkarlar, çünkü Rabbinin azâbı korkunç bulunuyor.

58. Hiçbir memleket (ahâlisi) de yoktur ki, Biz onu Kıyâmet Günü'nden evvel helâk edecek veyâ şiddetli bir azâb ile ta'zîb eyleyecek [cezâlandıracak] olmayalım, kitâbda[47] [levh-i mahfuz'da] bu, mestûr [yazılmış] bulunuyor.

59. (Kureyş tarafından) o istenilen âyetler/[mu'cizeler]le risâlet vermek/[resûl göndermek]ten[48] Bizi meneden de yoktur, ancak onları evvelki ümmetler tekzib etti/[yalanladı]ler. Semûd (toplumun)a gözleri göre göre o nâkayı [dişi deveyi] verdik de onu (hu)n(harca öldürmek sûretiy)la kendilerine zulmettiler,[49] (o yüzden de kökleri kazındı); hâl-

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ne* kelimesi yoktur. (E.Ö)

46 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *rahmetehu* ve *'azâbehu* lafızlarındaki *hu* zamîrlerinden ilkine karşılık, *O'nun* kelimesini metne dâhil ettik, ikincisine karşılık olarak da *(O'nun)* kelimesini parantez içine alarak koyduk. (E.Ö)

47 Burada *kitâb*'dan kasıd, *levh-i mahfuz*'dur. (V/3183)

48 O âyetler [mu'cizeler] ile resûl göndermekten Bizi hiçbir şey menetmiş değil, ancak onları evvelkiler yalanladılar ve binâenaleyh kökünden mahv ü tedmir edildiler. (...) Ey Muhammed! Sana gönderdiğimiz âyetleri azâb ve helâk için değil, âhiret azâbından korkutmak için gönderiyoruz. Binâenaleyh onların inadına istedikleri âyetlerin gönderilmemesi, ilâhî kudrete karşı bir mâni bulunduğundan dolayı değil, ümmet-i Muhammed hakkında, –Semûd kavmi gibi– köklerini kurutacak/kazıyacak bir azâb murâd-ı ilâhî olmadığından dolayıdır. (V/3184)

•Meâl'de, *O istenilen âyetler/[mu'cizeler]le risâlet vermekten Bizi meneden de yoktur; ancak onları evvelki ümmetler tekzib ettiler* diye çevirilen *ve mâ mene'anâ en-nürsile bi'l-âyâti illâ en-kezzebe biha'l-evvelûne* ibâresine, şu karşılıklardan birinin verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz: A) Evvelkilerin onları yalanlamaları dışında Bizi o âyet/[mu'cize]lerle göndermekten meneden birşey yoktur. B) Bizi o âyet/[mu'cize]leri göndermekten meneden, evvelkilerin onları yalanlamalarından başka birşey değildir. C) Mu'cizeler göndermeyişimizin sebebi, evvelkilerin onları yalanlamış olmalarıdır. (E.Ö)

49 •Krş. A'râf: 73 ve 77, Hûd: 62-65, Şu'arâ: 155-157. (E.Ö)

buki Biz o âyet/[mu'cizelleri ancak korkutmak için göndeririz.

60. Ve unutma ki vaktiyle sana, "Haberin olsun ki" dedik, "Rabbin o insânları ihata etmiştir [kuşatmıştır].[50] O sana gösterdiğimiz temâşa/[rü'yâ]-yı[51] ve Kur'ân'da la'net edilen ağacı[52a] da sırf insânlara bir imtihân için yapmışızdır. Biz onları tehdid ediyoruz,[52b] (fakat) o onlara büyük bir tuğyân [azgınlık] artırmaktan başka netice vermiyor".

61-62. Yine unutma ki, bir vakit melâikeye, "Âdem için secde [inkıyâd] edin[53] [boyun eğin]!" demiştik, derhal secde ettiler;[54] lâkin İblîs[55] (secde/inkıyâd etmeyip) "Hiç" dedi, "ben bir çamur(dan şekillendirip beşer) hâlinde yarattığın kimseye secdemi ederim?!"

(Ardından da,) "Baksana" dedi, "şu benim üzerime tekrîm ettiğine [bana üstün tuttuğuna];[56a] kasem [yemîn] ederim ki, eğer beni Kıyâmet Günü'ne kadar te'hir edersen, ben onun zürriyyetini –pek azı müstesnâ [hâriç] olmak üzere– mutlak(a) kumandam altına alırım".

63-64. Allâh buyurdu ki: "Defol haydi! Onlardan herkim sana tâbi olursa, haberiniz olsun ki cehennem de sizin cezânızdır, (hem de) mükemmel bir cezâ! Hem, onlardan gücün(ün) yettiğini sesinle oynat,[56b] sü-

---

50 •Krş. Enfâl: 47. (E.Ö)

51 *Bu rü'yâ/temâşa [gece görüşü]*, İsrâ: 1'deki rü'yete işârettir. (V/3185)

52a Bu *ağaç*tan [*Kur'ân'da la'net edilen ağaç*'tan] maksad, –Sâffât: 62-63, Duhân: 43 ve Vâkı'a: 52'de bahsi geçen– *zakkum ağacı*'dır. (V/3186-3187)

52b •Meâl'de, *Biz onları tehdid ediyoruz* diye çevirilen *ve nuhavvifuhum* ibâresine, *Biz onları korkutuyoruz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

53 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, A'râf: 11'de aynı ibâreye, *Âdem'e secde edin* diye karşılık vermişti. (E.Ö)

54 •Bkz. A'râf: 206, not: 192; Bakara: 34, not: 41 ve 42. (E.Ö)

55 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Meâl'de, *Melâikeye, "Âdem için secde edin!" demiştik, derhal secde ettiler; lâkin İblîs*... diye çevirilen *qulnâ li'l-melâiketi'scudû li-âdeme fesecedû illâ İblîs* ibâresine, "Meleklere, 'Âdem'e/Âdem için inkıyâd edin!' dedik de, İblîs hâriç inkıyâd ettiler" veyâ "Meleklere, "Âdem'e boyun eğin" dedik, –İblîs hâriç– hemen boyun eğdiler" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

56a •Kendisine ikrâm edip benden üstün tuttuğun o kimseyi göreceksin... (E.Ö)

56b •Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Kur'ân'da 3 yerde geçen –ki üçü de bu sûredir– *istifzâz* fiiline, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından üç farklı kar-

vârilerin ve piyâdelerinle üzerlerine bas gürültüyü ve mallarına, evlâd/[çocuk]larına ortak ol ve onlara va'dler yap!"
–Fakat (nereden bilsinler ki) şeytân onlara bir aldanıştan başka ne va'deder?!–

65. (Ardından da buyurdu ki:) "Doğrusu (ey İblîs,) o Benim (ihlâslı) kullarım yokmu, senin onlar üzerin(d)e hiçbir (güç ve) saltanatın yoktur; vekîl (olarak) ise Rabbin yeter".

66. Rabbiniz o kâdirdir[57a] ki, fazlın/[lütfun]dan nasîb arayasınız diye sizin için denizde gemiler sevkediyor, hakîkaten O size rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

67. Denizde size bir tazyik elverdi/[tehlike geldi]ği vakit,[57b] O'ndan başka yalvardıklarınız kaybolur, derken O sizi kurtarıp karaya çıkarınca da (Allâh'tan) yüzü(nüzü) çeviriverir, (yine şirk koşmaya devâm eder)siniz; insân (ne kadar) da çok nankör bulunuyor.

68. Ya (karaya) çıktığınızda, kara tarafında (Allâh'ın) sizi yere geçirivermesinden veyâ üzerinize çakıllı bir rüzgâr salıvermesinden, sonra da kendinize hiç vekîl bulamamanızdan emniyetemi erdiniz?!

69. Yoksa sizi bir defâ daha oraya iâde edip [denize döndürüp] de üstünüze, kırıp büken bir fırtına salıvererek[58] hepinizi –ettiğiniz küfrân [nankörlük] (sebebi) ile– garkedi/[boğu]vermesinden, sonra da Bize karşı onun bir öcünü alacak (kimse) bulamamanızdan emînmi oldunuz?!

70-72. Şânım hakkı için Biz benî-Âdem'i tekrîm ettik [Âdemoğlu'na ikrâmda bulunduk]; karada ve denizde binitlere yükledik ve hoş hoş ni'metlerden (ihsân edip) besledik, yarattıklarımızdan çoğunun üzerine geçirdik. (Fakat akıldan çıkarılmamalıdır ki,) günün birinde her sınıf insânları imâm/[önder]larıyla[59] çağıracağız, o gün her kime kitâbı sağ

şılık verilmiştir, şöyle ki: *Oynat* [*ve'stefziz*] (İsrâ: 64), *iz'ac* [*yestefizzûne*] (İsrâ: 76), *belinletmek* [*yestefizze*] (İsrâ: 103). (E.Ö)

57a •Âyette, ***kâdirdir*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

57b •Denizde fırtınaya yakalanıp boğulma tehlikesiyle karşılaştığınız vakit... (E.Ö)

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***salıvererek*** yerine ***salıverecek*** şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

59 ***İmâm***, "hidâyet ve dalâlette öne geçirilip arkasına düşülen, kendisine tâbi olunan" demektir ki bir peygambere, bir kitâba, bir dîne, bir mezhebe veyâ herhangi bir reis ve kumandana denilebilir. (V/3191-3192 ve krş. Bakara: 124, not: 161; I/491)

eliyle [kimin kitâbı sağ eline] verilirse, işte onlar kitâblarını okuyacaklar ve kıl kadar zulme (düçar e)dilmeyecekler. Herkim de bu(rada)/dünyâda[60] (hakka karşı) körlük ettiyse, o artık âhirette [âhiret husûsunda] daha kör ve gidişçe daha şaşkın (olacak)dır.[61]

73-75. (O küfre saplanmış olanlar,) az daha seni bile, sana vahyettiğimizden gayrısını Bize karşı iftirâ edesin diye fitneye düşüreceklerdi [aldatacaklardı] ve o takdîrde seni (kendilerine) halîl [dost] edeceklerdi ve eğer Biz sana sebât vermemiş olsa idik, sen onlara az birşey meyledeyazdındı ve o takdîrde Biz sana muhakkak hayâtın da katmerli, memâtın da [ölümün de] katmerli acısını tattırırdık,[62] sonra Bize karşı, kendin için hiçbir yardımcı bulamazdın.

76-77. Ve az daha seni bu arzdan [Mekke'den] çıkarmak için iz'ac [tâciz] edeceklerdi ve o takdîrde kendileri de[63] arkandan pek az kalacaklardı; senden evvel gönderdiğimiz bütün peygamberler(imiz)in[64] sünneti vechile; ki sen Bizim sünnetimiz(d)e [sosyal yasamızda] bir tahvîl [değişiklik] bulamazsın.

78. Güneşin kaymasından, gecenin[65a] kararmasına kadar namazı güzel kıl, bir de kıraatiyle mümtaz [önemli] olan sabah namazını;[65b] zîrâ sabah (namazının) kur'ânı [okuması/kıra-

60 • *Dünyâ* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Meâl'de, *bu dünyâda* diye çevirdiği *fî bâzihi* [*bunda*] ibâresine, Tefsîr metninde *burada* karşılığını vermiş ve "bu dünyâda" (V/3192) diye de tefsîr etmiştir. (E.Ö)

61 Yâni, bunda/burada [bu dünyâda] kalb-gözü kör olup da doğru yolu görmeyen, hakk imâma uymayan, o ikrâm ve üstünlük ni'metlerine nankörlük eden, âhirette, yâni âhiret husûsunda daha kör ve yolca daha sapıktır. (V/3192 ve krş. Hacc: 46)

62 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tattırırdık* yerine *tattırdık* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

63 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi yoktur. (E.Ö)

64 • Meâl'de, *peygamberler* diye çevirilen *rusulinâ* lafzı, *resûllerimiz* [*peygamberlerimiz*] anlamına geldiğinden *peygamberlerin* kelimesini *peygamberlerimizin* yaptık. (E.Ö)

65a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gecenin* yerine *gecesinin* yazılmıştır. (E.Ö)

65b • Meâl'de, *Kıraatiyle mümtaz olan sabah namazını* diye çevirilen *ve qur'âne'l-fecr* ibâresi, *ve o fecr kur'ânını* [*sabah kıraatini*] demektir. (E.Ö)

ati] hakîkaten meşhûddur [şuhûda mazhârdır].

79. (Ve) geceden de sana mahsûs fazla(dan) bir namaz olarak uykudan kalk, Kur'ân ile[66] teheccüd kıl![67] Yakındır ki Rabbin seni bir makâmı mahmûda [övülecek bir makâma] ba'sede [çıkara].

80. Ve de ki: "Rabbim! Beni sıdk girdirimi girdir ve sıdk çıkarışı çıkar[68] ve benim için ledünnünden [tarafından] bir sultân-ı nasîr kıl!"[69]

81. Ve (yine) de ki: "Hakk [Allâh'ın dînî] geldi, bâtıl [küfr ve şirk] zevâle erdi, hakîkaten bâtıl pek zevâlli/ [çok çabuk zevâl bulucu/zevâle ericildir".[70a]

82-83. ("Hakk ne ile geldi" denilirse, işte cevâbı:) Biz de Kur'ân'dan peyderpey öylesini indiririz [indiriyoruz] ki, mü'minler için o bir şifâ[70b] ve bir rahmettir, zâlimlerin ise ancak hasarını[71] artırır.

Öyle ya, Biz insâna ni'met verdiğimiz zamân, (şükredeceği yerde) aldırmaz, yan büker[72] [büyüklük taslar], kendisine şerr dokunduğu zamân da pek me'yûs [ümidsiz] olur.

84. De ki: "(İnsânların) her biri kendi uyarına [hâl ve mizâcına] göre ha-

66 •Meâl'de, *Kur'ân ile* diye çevirilen *bihî* ibâresinin karşılığı, *onunla* olmalıdır. (E.Ö)

67 *Teheccüd*, "gece uykudan kalkıp namaz kılmak" demektir. (V/1394; ayrıca krş. Müzzemmil: 1-7 ve 20)

68 Yâni, beni bir işe başlatırken doğrulukla ve güzel bir şekilde başlat veyâ bir yere girdirirken doğrulukla ve güzel bir şekilde girdir, çıkaracağın bir işten veyâ bir yerden doğrulukla ve güzel bir şekilde çıkar! Emrettiğin kulluk vazifelerinin başında ve sonunda, üzerime yüklediğin risâlet görevini yapıp tamâmlamada doğruluk ve sadâkatle başan ihsân edip âhiretin başlangıcı olan kabre koyduğunda doğrulukla koy, çıkardığında da doğrulukla çıkar! (V/3194-3195)

69 Tarafından bana, kâfirleri hezimete uğratacak bir delîl, üstün bir kudret ver! (V/3195)

70a •Matbu nüsha'da *zavallıdır* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *zevâllidir* (yâni, *zevâl bulucudur/zevâle ericidir*) şeklinde yazılmıştır. Ve krş. Sebe: 49. (E.Ö)

70b •Kur'ân'ın veyâ Kur'ân'dan indirilenlerin neye şifâ olduğuna dâir bkz. Yûnus: 57. (E.Ö)

71 •Matbu nüsha'da *basarın* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *basarını* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

72 *Neâ bi-cânibihi*: Yüzçevirir ve yan çizerek uzaklaşır; ni'mete nankörlük eder. (V/3196)

reket ediyor. O hâlde yolca en doğru olan(ın) kim olduğunu daha ziyâde Rabbiniz bilir".

85. Bir de sana rûhtan [vahyden] soruyorlar.[73]

De ki: "Rûh Rabbimin emrinden/[işinden]dir[74] ve size ilmden ancak az birşey verilmiştir".

86-87. Celâlim hakkı için, dilersek sana vahyettiğimizi de tamâmen gidervîriz; sonra Bize karşı kendine bir vekîl de bulamazsın, ancak Rabbinden bir rahmet (olması) başka! Hakîkat(en) senin üzerinde O'nun fazlı [lütfu] pek büyük bulunuyor.

88. De ki: "Yemîn ederim, eğer ins ü cinn bu Kur'ân'ın misli/[benzeri]-ni getirmek üzere toplansalar,[75] onun[76] bir mislini [benzerini] getiremezler; birbirlerine zahîr [destek] de olsalar".

89-93. Celâlim hakkı için, Biz bu Kur'ân'da insânlar için[77] dillere dâsitân [destân] olacak her ma'nâdan türlü türlü ifâdeler yaptık.[78a]

(Buna rağmen,) yine (de) nâsın [insânların] ekserisi [çokları] gavurlukta ısrâr ettiler[78b] ve, "Biz" dediler, "sana, ihtimâli yok inanmayız, tâ ki bizim için şu yerden bir menba [pınar] (fışkırtıp) akıtasın, yâhud senin

---

73 •Bu ibâreyi (*yes'elûneke 'ani'r-rûhi* ibâresini), *Sana rûh'u soruyorlar* veyâ *Sana rûh hakkında soruyorlar* şeklinde çevirmek daha uygun olur. Buradaki *rûh*'tan maksadın, –her ne kadar Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır başka şeyler söylüyorsa da– *vahy* (ya da *vahy meleği*) olduğu, âyetin siyâkından anlaşılmaktadır. Ayrıca krş. Mü'min: 15, Şûrâ: 52, Nahl: 2. (E.Ö)

74 Burada *emr*, "iş" yâhud "kumanda" ma'nâsına gelir. (V/3200)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *toplansalar* yerine *toplansınlar* şeklinde –hatâlı/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

76 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *bi-mislihî* lafzındaki *hî* zamîrine karşılık, *onun* [*Kur'ân'ın*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

77 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *li'n-nâsi* lafzına karşılık olarak, *insânlar için* (–*insânlara* da olabilir–) ibâresini metne ilâve ettik. Krş. Kehf: 54. (E.Ö)

78a •Meâl'de, *Celâlim hakkı için Biz bu Kur'ân'da insânlar için dillere dâsitân olacak her ma'nâdan türlü türlü ifâdeler yaptık* diye çevirilen *ve leqad sarrafnâ li'n-nâsi fî hâze'l-qur'âni min-külli meselin* ibâresine, *Andolsun ki Biz, insânlar için bu Kur'ân'da her türlü meseli tasrif ettik* [*sayıp döktük*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

78b •Bu âyette [İsrâ: 89], *gavurlukta ısrâr ettiler* diye çevirilen ibâre, İsrâ: 99'da *gavurluktan başkasına baktıkları yok* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

için hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bahçe ola da aralarında şarıl şarıl çaylar akıtasın, yâhud zu'm [zann ve iddiâ] ettiğin gibi üzerimize semâyı [göğü] kıta kıta [parça parça] düşüresin, yâhud Allâh'ı ve melekleri kefil getiresin, yâhud senin altın'dan (yapılmış) bir evin olsun, yâhud semâya [göğe] çıkasın; ona çıktığına da aslâ inanmayız, tâ ki üzerimize okuyacağımız bir mektub indiresin".

De ki: "(Fe)sübhânallâh![78c] Ben ancak beşer bir resûlüm".[79]

94. Kendilerine doğru yolu gösteren hidâyetçi geldiğinde, nâsın [insânların] îmân etmelerine, ancak şöyle demeleri mâni oldu: "Allâh bir beşerimi[80] resûl gönderdi; (bu olacak şeymi)?!"

95. Söyle onlara:[81a] "Eğer arzda hep uslu uslu [mutma'in olarak] yürüyen melâike [melekler] olsa idi, elbette onlara semâdan melek bir resûl gönderirdik".[81b]

96. De ki: "Allâh, sizinle benim aramda şâhid (olarak) yeter; her hâlde [şübhesiz] O, kullarına habîr [vâkıf], basîr[82] [âşinâ] bulunuyor".

97. Ve her kime Allâh hidâyet[83] [rehberlik] ederse, o doğru yolu tutar; her kimi de dalâlette[84] bırakırsa, artık onlar için O'nun berisinden[85] velîler [dost ve hâmiler] bulamazsın ve Biz onları Kıyâmet Günü kör, dilsiz, sağır oldukları hâlde yüzleri

---

78c • Meâl'de, *sübhânallâh* diye karşılık verilen *sübhâne rabbî* ibâresine, *Rabbim sübhândır [münezzehtir]* ya da *Rabbimi tenzih ederim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

79 • Meâl'de, *Ben ancak beşer bir resûlüm* diye çevirilen *bel küntü illâ beşeren resûlen* ibâresine, *Ben beşer bir resûlden başka birşeymiyim (ki benden böyle şeyler istiyorsunuz)?* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

80 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *beşerî* yerine *beşer* yazılmıştır. (E.Ö)

81a • Âyette, *onlara* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

81b • Meâl'de, *gönderirdik* diye çevirilen *nezzelnâ* kelimesi, *indirirdik* anlamına gelir. (E.Ö)

82 • *Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

83 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

84 • *Dalâlet* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

85 *Allâh* denildiğinde, O'ndan daha ilerisi, daha yücesi, daha ötesi mümkün olmayan *en mükemmel zât* denilmiş olduğundan, Allâh'ın üstünde ilâh iddiâsına kalkışmak bahis konusu olamaz. Şirk koşanlar dâima Allâh'tan aşağıda [beride] birtakım velîlere, hâmilere, sâhiblere tutunup yapışırlar. (VI/4117)

üstü haşrederiz [toplarız]. Varacakları yer cehennem, her din(ip hafifle)dikçe (onun ateşi), onlara bir sa'îr [alevli-yakıcı ateş] artırırız.

98. O, onların cezâlarıdır; çünkü onlar âyetlerimize küfrettiler de, "Yâ!.. Biz bir yığın kemik olduğumuz ve ufalanıp tozduğumuz vakitmi, bizmi cidden yeni bir hilkatle [yaratılışla] ba'solunacağız [diriltileceğiz]?!" dediler.

99. Gökleri ve yeri yaratmış olan Allâh'ın, kendilerinin mislini yaratmaya [benzerini/öldükten sonra kendilerini eşkalleri üzere yeniden yaratmaya] kâdir olduğunu görmediler de[86] mi?! Kendileri(ni öldürüp yeniden diriltmek) için de, bir ecel [zamân/süre] ta'yîn etmiş(tir, ki) onda hiç şübhe yok.

Fakat zâlimlerin, gavurluktan başkasına baktıklan yok.[87a]

100. De ki: "Rabbimin rahmeti hazinelerine siz mâlik olsa idiniz, o vakit el(imiz)den çıkar (da) ma(hrûmiyet içinde) k(alırız) korkusuyla imsâk eder/[sımsıkı tutar, kimseye birşey vermez]diniz; (çünkü) insân bir de pek cimri olmuştur".

101. Celâlim hakkı için, Mûsâ'ya, açık açık dokuz âyet [mu'cize] verdik.

Sor Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na]; (Mûsâ) onlara geldiği vakit (neler olduğunu sana anlatsınlar). Fir'avn o'na dedi ki: "Her hâlde [doğrusu] ben seni yâ Mûsâ, bir büyüye tutulmuş zannediyorum".

102. (Mûsâ da,) "Alimallâh"[87b] dedi, "pekâlâ bilirsin ki, bunları o göklerin (ve) yerin Rabbi, sırf birer basîret [hakîkati gösterici ve uyarıcı] olmak üzere indirdi. Her hâlde [doğrusu] ben de seni yâ Fir'avn, helâk (olacaklardan) olmuş zannediyorum".

103. Derken (Fir'avn) onlan arzdan [bulundukları yerden] belinletmek [dağıtmak] istedi; Biz de hem kendisini ve hem de maiyyetin/[berâberin]dekileri, hepsini birden (denizde) garkedi/[boğu]verdik.

104. Arkasından da Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğullan'na] dedik ki: "Haydin arzda sâkin olun [yeryüzünde yerleşin], sonra âhiret va'di geldiği vakit, hepinizi dürüp bükerek getireceğiz".

105-106. Bunu [Kur'ân'ı] da bi-hakkın [hakk ile] indirdik ve (o da) bi-

---

86 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *görmediler de* şeklinde tam olarak yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *görmdiler de* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

87a •Bu âyette [İsrâ: 99], *gavurluktan başkasına baktıkları yok* diye çevirilen ibâre, İsrâ: 89'da *gavurlukta ısrâr ettiler* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

87b •*Alimallâh:* Andolsun ki. (E.Ö)

hakkın indi[88a] ve (ey Resûl) seni (de) ancak sevâbımızın müjdecisi ve azâbımızın habercisi olarak gönderdik.[88b]

Hem onu, bir kur'ân [okunacak bir hitâbe] olmak üzere âyet âyet[89a] ayırdık ki, nâsa [insânlara] dura dura [hâlin iktizâsına göre] okuyasın.[89b] Hem de (onu), tenzîl sûretiyle[90] ceste ceste [parça parça/kısım kısım] indirdik.[91]

107-108. De ki: "İster inanın ona, ister inanmayın; çünkü bundan evvel ilm verilmiş olanlar,[92] kendileri-

---

88a Yâni, Kur'ân-ı Kerîm, hiç bozulmadan indirdiğimiz gibi bi-hakkın indi, nazmı da hakk ma'nâsı da hakk, inişi de hakk, indiği de hakktır. Hikmet-i hakk ile hakîkaten hakk Peygamber'e inmiştir. Onun haber verdikleri muhakkak olacaktır. (V/3212)

88b • Meâl'de, *Ve seni ancak sevâbımızın müjdecisi ve azâbımızın habercisi olarak gönderdik* diye çevirilen *ve mâ erselnâke illâ mübeşşiran ve nezîran* ibâresine, *Ve seni başka değil, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik* veyâ *Ve seni, müjdeci ve uyarıcı olmak dışında göndermedik* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

89a • *Âyet âyet* ibâresinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

89b Ağır ağır, vakit vakit insânlara okuyasın diye, onu ayırd ettik, yâni kısım kısım yaptık. (V/3212-3213)

90 *Tenzîl sûretiyle,* yâni, "hepsini birden değil, insânların maslahatlarına, ihtiyâclarına, şartlara uygun olarak tedrîcen [ceste ceste/parça parça]..." (V/3213)
• *Tenzîl* kelimesinin, "tedrîcen [ceste ceste/parça parça] indirme"ye delâlet ettiğine dâir herhangi bir delîl yoktur. (E.Ö)

91 • *Ve nezzelnâhu tenzîlen* ibâresine, *Hem de tenzîl [tedrîcen/ceste ceste indirmek] sûretiyle ceste ceste indirdik* şeklinde karşılık verilmesi pek uygun görünmüyor. Bir önceki dibnotta *tenzîl*'in, "toptan olmayıp tedrîcen/ceste ceste indirme" ma'nâsına geldiği iddiâ edildiğine göre, *Tenzîl sûretiyle ceste ceste indirdik* demekle, *Tedrîcen/ceste ceste, ceste ceste indirdik* denilmiş olmakta; böylece âyette yanyana bulunan *nezzele* fiiline de –ki Elmalılı M. Hamdi Yazır bu fiilin de, "tedrîcen/ceste ceste indirme"ye delâlet ettiğini iddiâ etmektedir– *tenzîl* lafzına da aynı karşılık verilmiş olmaktadır. Bkz. İnsân: 23, not: 14; İsrâ: 85-87 ve ayrıca krş. Bakara: 23; Nahl: 89 ve I/268; II/1020; III/1496; V/3213, 3561. Ayrıca, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da az önceki notta belirttiği üzere– Kur'ân-ı Kerîm'in hitâbeler şeklinde kısım kısım yapıldığı âyette zâten ifâde edilmektedir. (E.Ö)

92 *İlm verilmiş olanlar:* Kur'ân'dan önce nâzil olan Kitâbları tedkik edip de vah-

ne (Kur'ân) tilâvet olununca çeneleri üstü secdelere[93] kapanıyorlar ve diyorlar ki": "Tesbîh [tenzih ve takdis] Rabbimize![94] Hakîkat (şu ki), Rabbimizin va'di kat'iyyen [kesin olarak] fiile çıkarılmış bulunuyor".

109. Ve (işte böyle deyip) ağlayarak çeneleri üstü (yerlere) kapanıyorlar, o (Kur'ân'ın okunması) onların huşûunu da artırıyor.

110-111. De ki: "(İster) Allâh deyin, (ister) Rahmân deyin,[95] hangisini deseniz[96] hep O'nundur o en güzel isim/[nitelik]ler".

Bununla berâber salâtın/[du'ân]da[97] pek bağırma, pek de (sesini) gizleme; ikisinin arası bir yol tut ve şöyle de: "Hamd o Allâh'a ki hiçbir veled [çocuk] edinmedi, O'na mülkte bir şerîk de [egemenlikte bir ortak da] olmadı, O'na zülden bir velî de olmadı".[98]

(İşte) O'nu (bu şekilde) tekbir ile büyükle de büyükle!

---

yin, Kitâb'ın, dîn ve şeri'atin ne olduğunu anlayan, nübüvvetin delîllerine vâkıf olan ilm sâhibleri... (V/3213)

93 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *secdelere* yerine *secdeye* yazılmıştır. (E.Ö)

94 *Sübhâne rabbinâ* [*Rabbimiz sübhândır*] (–Meâl'de, *tesbîh Rabbimize* diye çevirilmiştir–): Ne büyük şân ve şeref, şükrler olsun Rabbimize... (V/3214)
•*Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201.

95 "İster Allâh diye du'â edin, ister Rahmân diye du'â edin, hangi isme çağırırsanız..." (V/3214)

96 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *deseniz* yerine *dersenız* yazılmıştır. (E.Ö)

97 *Salâtında,* "Namazda Kur'ân okurken" veyâ "du'â ederken..." (V/3214)

98 Zilletten korunup izzet bulmak için yardımına ihtiyâc duyulan dost ve yardımcıdan münezzehtir. (V/3215)

18. KEHF SÛRESİ

MEKKÎ, 110 ÂYET

§

Adını, 9-20. âyetlerinde geçen *Ashâb-ı Kehf* [mağara arkadaşları] kıssasından alan sûre, –neredeyse tümüyle– bu fânî hayâta ölçüsüz bağlanma tavrıyla tam bir karşıtlık içinde Allâh'a îmân ve teslîmiyyet tema'sı etrâfında örülen mesellerden/temsîllerden müteşekkildir. *Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zînet [süs] yaptık ki insânları imtihân edelim; hangisi daha güzel amel yapacak* (Kehf: 7) âyeti, sûrenin anahtar cümlesi olup bununla anlatılmak istenen husûs, 32-44. âyetlerde geçen "zengin ile yoksul adam" meselinde açık bir şekilde tasvîr edilmektedir.

Ashâb-ı Kehf kıssası, tevhîd inancı uğruna dünyevî olandan ferâgat etme tavrını yansıtmasının yanısıra, ölümden sonra dirilişe de bir kanıt olarak sunulmaktadır.

Mûsâ (a.s) ile Allâh indinden/katından kendisine rahmet bahşedilen ve ilm öğretilen kulun kıssasında ise, Allâh'ın irâdesi gereği meydana gelen şeylerin arkasında –insânlar anlamasa da, yanlış/kötü gibi görünse de– derin bir hikmet bulunduğu, ğayb perdesi kaldırılacak olsaydı bu hikmetin apaçık görüneceği mesajı verilmektedir.

Büyük güç ve servet sâhibi bir kral olmasına rağmen Allâh'a teslîm olan Zülkarneyn kıssasıyla da, Mekkeliler uyarılmakta, Zülkarneyn'den ders almaları istenmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Hamd o Allâh'a ki, kuluna Kitâb indirdi, hem on(d)a hiçbir yamukluk [eğrilik] yapmaksızın doğru (bir hâkim olarak indirdi); ledünnünden [yanından/tarafından] şiddetli bir be's[1] [azâb] ile inzâr et-

[1] •Osmanlıca Yazma nüsha'da *be's* şeklinde doğru olarak yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *beis* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)

mek [uyarmak] ve sâlih sâlih amel yapan mü'minlere şunu müjdelemek için ki, kendilerine cidden güzel bir ecr [mükâfât] var, ebediyyen onda ârâm edecekler [kalacaklar].

4-5. Hem (ayrıca, bu ilâhî kelâmın indirilişi) şunları inzâr etmek [uyarmak] için ki, "Allâh veled [çocuk] edindi" demekteler. (Oysa) buna [Allâh'ın çocuk edindiğine] dâir[2] ne kendilerinin bir ilmi vardır, ne de babalarının. O ne büyük (ne ağır) bir kelime [söz]; ki ağızlarından çıkıyor,[3] sırf bir yalan söylüyorlar.

6. Şimdi bu söze [mesaja] inanmazlarsa, belki arkalarından esef ile kendini üzeceksin.

7-8. Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zînet [süs] yaptık ki, insânları imtihân edelim; hangisi daha güzel bir amel yapacak. Bununla berâber, şu da muhakkak ki, Biz onun üzerinde ne varsa hepsini bir kuru toprak etmekteyiz.

9. Yoksa Ashâb-ı Kehf u Rakîm,[4] Bizim (öteki) âyet/[işâret]lerimizden[5] (daha fazla) bir acîbe[6] oldularını sandın?![7]

10. O vakit ki, o genç yiğitler kehf'e [mağaraya] çekildiler de şöyle dedi-

---

2 •Âyette bulunan *bihî* kelimesindeki *bî* zamîrinin –yukarıda Meâl'de olduğu gibi– Allâh'ın çocuk edindiği iddiâsına râci olduğunu söyleyenlerin yanısıra, bu zamîrin, Allâh'a râci olduğunu söyleyenler de vardır, ki buna göre ma'nâ, *O'nun [Allâh] hakkında ne kendilerinin, ne de atalarının bir ilmi vardır* şeklinde olur. (E.Ö)

3 Ağızlarından çıkan o söz, Allâh'a karşı büyük bir cür'et, büyük bir günâh olan ağır bir laf oldu. (V/3224)

4 Dağdaki mağaraların geniş olanına *kehf*, küçüğüne ise *gâr* denilir. *Rakîm* de, bizim *kitâbe* dediğimiz yazılı taştan, mâdenden veyâ diğer şeylerden olan *levha* demektir. (V/3225)

5 •Matbu nüsha'da *âyâtımızdan* [*âyetlerimizden*] şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *âyetlerimizden* şeklinde yazılmıştır; ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

6 "Şaşılacak bir âyet [işâret] olduklarınımı sanıyorsun?!" (V/3225)

7 Yâni, kuru topraklardan şâyân-ı hayret zînetler/süsler çıkarıp insânları imtihân eden ve bu sûretle en güzel amelleri imtihân içinde meydana çıkaran ve nihâyet bütün o zînetleri mahvettiği hâlde sâlih amel işleyenleri güzel mükâfât ile ebedîleştirecek olan kudret-i ilâhiyyemizin hepsi hayret verici ve emsâlsiz olan eser ve alâmetleri yanında, Ashâb-ı Kehf u Rakîm'in şaşılacak/hayret edilecek tek âyet/işâret olduğunumu sanıyorsun?! Hayır bunda şaşılacak birşey yok. (V/3225)

ler: "Yâ Rabbenâ![8] Bizlere ledünnünden [yanımdan] bir rahmet ihsân eyle ve bizim için işimizden bir muvaffakıyyet hazırla!"

11-12. Bunun üzerine müteaddid [uzun] seneler kehf'te [mağarada] kulakları üzerine vurduk [çok ağır ve derin bir uykuya daldırdık], sonra da onları ba'settik [uyandırdık] ki, hep bil(ip fiilen açığa çakararak tahakkuk ettir)elim;[9] iki hizbin[10] hangisi bekledikleri gâyeyi iyi hesâb etmiş.

13-16. Biz sana onların kıssalarını doğru olarak naklediyoruz: Hakîkat (şu ki), bunlar birkaç genç yiğit(ti), Rabb'lerine îmân ettiler, Biz de hidâyetlerini artırdık ve kalblerine râbıta [kuvvet/bağlılık] verdik; o vakit ki, kıyâm ettiler de dediler (ki): "Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin rabbi(dir). Biz ihtimâli yok O'ndan başka bir ilâha (yalvarıp) tapmayız;[11] (eğer Allâh'tan gayrısına yalvarıp 'ilâh' dersek,) doğrusu o sûrette [takdîrde] cidden saçma söylemiş oluruz.

"Şunlar; şu bizim kavmimiz olacaklar, tuttular O'ndan başka ilâhlar edindiler, onlara karşı[12] açık bir burhân [delîl] getirselerdi ya! Artık bir yalanı (uydurup) Allâh'a iftirâ edenden[13] daha zâlim kim olabilir?!..

"Mâdem ki onlardan ve Allâh'tan ma-

---

8 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* karşılığı verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı'nın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

9 Burada, *bilelim* demek, "açığa çıkaralım, fiilen tahakkuk ettirelim de, kendileri de anlasın" demektir. (V/3226)

10 *İki hizib*den maksad, "biri muvahhid ve mü'min olan *Ashâb-ı Kehf* [*müşrik kavmlerinin baskısı ve zulmü sebebiyle kaçıp mağaraya sığınanlar*], diğeri de hasımları olan *müşrikler*"dir. (V/3226)

11 •Meâl'de, *tapmayız* diye çevirilen *len-ned'uve* lafzı, *çağırmayız, yalvarmayız/du'â etmeyiz* anlamına gelir. Tefsîr'de, "Biz O'ndan başkasına hiçbir vakit ilâh demeyiz" (V/3231) şeklinde karşılık verilmiştir. Ayrıca, Elmalılı M. Hamdi Yazır, *tapmak* kelimesinde, bir şu'ûrsuzluk anlamı olduğunu ve Allâh hakkında kullanılmasının uygun olmayacağını ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

12 Onların ilâh olduklarına dâir açık bir delîl getirselerdi ya! Getiremediklerine göre Allâh'a karşı yalan uydurdukları açıktır. (V/3234)

13 •Meâl'de, *Bir yalanı Allâh'a iftirâ edenden* diye çevirilen *men-ifterâ 'alellâhi keziben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uydurandan* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd eden kimseden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7 ve bir önceki dipnot. (E.Ö)

ada [başka] taptıklarından uzleti ihtiyâr [ayrılmayı tercih] ettiniz, o hâlde kehfe {mağaraya} çekilin ki, sizin için Rabbiniz, rahmetinden kısmet neşretsin[14] ve size işinizden bir kolaylık hazırlasın".

17. Güneşi görüyorsun (y)a,[15] doğduğu vakit kehf/[mağara]lerinden sağ tarafa meyleder, battığı vakit de onları sol tarafa makaslar[16] ve onlar onun içinde bir geniş sahadadır.

–Bu işte, Allâh'ın âyet/[işâret-delîl]lerindendir.[17] Allâh her kime hidâyet[18] [rehberlik] ederse işte o hidâyete[19] ermiştir, her kimi de saptırırsa[20] artık onu irşâd edecek bir velî bulamazsın.–

18. Bir de, onları(n) uyanık (olduk)lar(ını) zannedersin, hâlbuki uykudalardır ve Biz onları sağa-sola çeviririz, köpekleri de (mağaranın) medhal(in/girişin)de iki kolunu[21] uzatmış (vaziyette yatmaktadır). Üzerlerine çıkavarsan, mutlaka onlardan döner kaçardın ve her hâlde [şübhesiz] onlar(ın durumun)dan (ötürü) dehşet(le) dolardın.

19-20. Yine böyle,[22] onları ba's da

---

14 "Sizin için Rabbiniz rahmetinden yayıp döşesin". (V/3235)

15 •Matbu nüsha'da *görüyorsun a* şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da *görüyorsun ya* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *makaslar* yerine *mikraslar* yazılmıştır, ki *mikras* da "makas" demektir. (E.Ö)
Yâni, üzerlerine güneş değip onları rahatsız etmez. (V/3235)

17 •Matbu nüsha'da, *âyâtındandır* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *âyetlerindendir* şeklinde yazılmıştır, ki aynı ma'nâya olup aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)
Ashâb-ı Kehf'in Allâh için kıyâm etmeleri, kavmlerini terkedip mağaraya sığınmaları ve mağaradaki durumları; Allâh'ın alâmetlerinden, kudret ve rahmetinin delîllerindendir. (V/3237)

18 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

19 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *el-mühtedi* lafzına karşılık olarak, *hidâyete* kelimesini metne dâhil ettik. Elmalılılı Tefsîr'de, *(hidâyete) ermiştir* yerine *doğru yolu tutandır* (V/3237) şeklinde karşılık vermiştir. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *saptırırsa* yerine *saptırsa* yazılmıştır. Ayrıca *dalâl* [sapma] kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

21 •*İki kolunu*, yâni, ön ayaklarını... (E.Ö)

22 *Yine böyle*, yâni, bir âyet [işâret/alâmet/delîl] olarak senelerce uyuttuğumuz gibi... (V/3238)

ettik [uyandırdık] ki; aralarında (kendi hâllerini anlamak için) soru(p konu)şsunlar diye!
İçlerinden bir söyleyen, "(Mağarada) ne kadar (süre uyuyup) durdunuz?" dedi.
(Diğerleri de,) "Bir gün yâhud bir günün birazı"[23] dediler.
(Sonra da,) "Ne kadar dur(up uyu)duğunuza" dediler, "Rabbiniz a'lemdir [vâkıftır/çok iyi bilir]. Şimdi siz birinizi şu gümüş paranızla şehre gönderin de baksın; hangisi yiyecekçe daha temiz (ise) ondan size bir rızk getirsin; hem çok kurnaz davransın ve zinhar [sakın] sizi birine sezdirmesin; çünkü ellerine geçirirlerse sizi muhakkak recmederler [taşlayıp öldürürler] yâhud millet/[yol-dîn]lerine döndürürler ve bu takdîrde ebedâ [aslâ] felâh[24] bulamazsınız".

21. Bu sûretle de, kendilerine vukûf peydâ ettirdik[25] ki, Allâh'ın va'di(nin) hakk olduğunu ve Sâ'at(in) hakîkaten şübhesiz bulunduğunu bilsinler.
O sırada (kavmleri kendi) aralarında, (Ashâb-ı Kehf'in/mağaraya sığınanların) emr/[işl]leri; (durumları, başlanma) ne(ler geldiği husûsunda) nizâ edi(p tartışı)yorlardı.[26] Bunun üzerine, (bir kısmı) dediler ki: "Üstlerine bir binâ yapın,[27] Rabb'leri onları daha iyi bilir".
Onların emri [işi] üzerine galebe etmiş olanlar,[28] "Elbette" dediler, "biz bunların[29] üzerine bir mescid ediniriz".

22. (Ashâb-ı Kehf'in/mağaraya sığınanların sayısı hakkında, ba'zıları,) "Üçtür, dördüncüleri köpekleri"[30a] diyecekler.
(Ba'zıları da, "Mağaraya sığınanların sayısı) beştir, altıncıları köpekleri" diyecekler.

---

23 Yâni, kimi "Bir gün" dedi, kimi de "Bir günün birazı" dedi. (V/3238)

24 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

25 Yâni, içlerinden birini şehre gönderdiler, böylece Allâh onların tanınmasını takdîr etti. (V/3239)

26 Kavmleri, Ashâb-ı Kehf'in [mağara arkadaşlarının/mağaraya sığınanların] yaptıkları iş husûsunda tartışıyorlardı. (V/3240)

27 "Mağaranın onlara kabir olması için üzerlerine bir binâ yapın". (V/3240)

28 Yâni, Ashâb-ı Kehf'in ta'kîb ettiği iş üzerine giderek düşmanlarına karşı galebe edenler... (V/3240)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bunların* yerine *onların* yazılmıştır, ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

30a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *köpekleri* yerine *köpekleridir* yazılmıştır. (E.Ö)

–(Bunlar) ğayb taşlama [boş laftır].– (Ba'zıları ise –aynı minvalde–) "Yedidir ve sekizincileri köpekleri"[30b] diyecekler.[31]

–De ki: "Onların aded/[sayı]lerine Rabbim a'lem/[vâkıf]dir, onları ancak pek azı bilir".–

–Artık bunlar hakkında kimse ile zâhirî bir[32] münâkaşadan başka münâkaşa etme ve bunlar hakkında onlardan kimseye birşey sorma!–

23-24. –Hiçbir şey hakkında da, Allâh'ın meşiyyeti [dilemesi] ile takyid etmeden[33a] [kayıtlamadan], "Ben bunu yarın muhakkak yaparım" deme ve unuttuğun vakit Allâh'ı[33b] [Rabbini] zikret ve şöyle de: "Ola ki Rabbim beni bundan[34] daha yakın bir vakitte dosdoğru bir muvaffakiyete îsâl buyura [eriştire]".–

25. (Ba'zıları da,) "Onlar kehf/[mağara]lerinde üçyüz sene[35] durdular, dokuz (sene) da ziyâde ettiler"[36] (diyecekler).

30b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***köpekleri*** yerine ***köpekleridir*** yazılmıştır. (E.Ö)

31 Demek ki bu söz/görüş, evvelkiler gibi ğayb taşlama değildir. Tamı-tamına doğru olmasa bile, doğruya daha yakındır. (V/3241)
•*Üçtür, dördüncüleri köpekleri* ve *Beştir, altıncıları köpekleri* sözleri ğayb taşlama olurken; *Yedidir, sekizincileri köpekleri* sözü, nasıl hem ğayb taşlama olmuyor, hem de tamı-tamına doğru olmasa da doğruya yakın oluyor?! Birinci ve ikinci grub, tam sayıyı tahminde iki ve üç hatâ yaparken, üçüncü grub tek hatâmı yapmış ki, diğerlerininki ğayb taşlama olurken, bunlarınki ğayb taşlama olmayıp tamı-tamına doğru olmasa bile doğruya yakın olmuş?! Doğrusu bu, tuhaf bir yaklaşım. Ba'zı müfessirlerin de ifâde ettiği üzere, bu söz/görüş de, diğerleri gibi ğayb taşlamadır. (E.Ö)

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

33a Yâni, Allâh'ın irâdesine/dilemesine bağlamadan [dilemesiyle kayıtlamadan], "inşâallâh" demeden... (V/3243)

33b •Meâl'in aslında *Allâh'ı* diye çevirilen *rabbeke* lafzının doğru karşılığı, *Rabbini* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

34 Ashâb-ı Kehf'in başarısından... (V/3243)

35 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sene* kelimesi yoktur. (E.Ö)

36 Bu âyet hakkında çeşitli görüşler vardır: A) Müfessirlerin ba'zıları, âyette zikredilen 309 senenin beyân-ı ilâhî olduğunu söylemişlerdir. B) Ba'zıları, –İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiği üzere– *qâlû* [*dediler*] takdîriyle, sayıda ihtilâf edenlerin sözü olduğunu ifâde etmişlerdir. C) Ba'zıları da, 21. âyette sözü geçen, *Üzerlerine mescid yapalım* diyenlerin sözü olduğunu tercih etmişlerdir. (V/3243)
•Meâl'de de gösterdiğimiz gibi bizce doğru olan, İbn Mes'ûd'un görüşüdür. (E.Ö)

26. "Allâh" de, "(onların) ne kadar durduklarını daha iyi bilir. Göklerin, yerin ğaybı O'nundur; O öyle güzel görür,[37] öyle güzel işitir ki...
Bütün onlara O'ndan başka velâyet eden yoktur.[38] O, kimseyi hükmünde teşrik [ortak] de etmez".
27. "Öyle" de ve Rabbinin kitâbından[39] sana vahyolunanı tilâvet [ta'kîb] eyle (veyâ oku/ilet)! O'nun kelimâtını sözlerini/hükümlerini] tebdîl edecek [değiştirecek] yoktur ve O'ndan başka bir penâh [sığınak] bulamazsın.
28. Nefsince [sen] de, o (fakîr mü'min) kullarla berâber sabret, (onlar) ki sabah-akşam {her vakit} Rabb'lerine du'â eder, cemâli/[rızâsı]ni isterler. Sen[40] dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın[41] zînetini [süsünü] arzu ederek onlardan gözlerini ayırma ve o kimseye itaat etme, ki kalbini zikrimizden [Bizi hatırlamaktan] ğâfil bırakmışız,[42] keyfinin [hevâsının] ardına düşmüş ve işi, haddini aşmak olmuştur.
29. Ve de ki: "O hakk[43] [Kur'ân], Rabbinizdendir,[44] artık dileyen îmân etsin, dileyen küfr!"[45]
Çünkü Biz, zâlimler için öyle bir ateş müheyya kılmış/[hazırlamışlızdır ki, sertak/[alev]ları[46] kendilerini ku-

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *görür* kelimesinden sonra, *ve* kelimesi de bulunmaktadır; yâni, *görür* yerine *görür ve* şeklindedir. (E.Ö)

38 "Onların O'ndan başka velîsi yoktur", yâni Ashâb-ı Kehf, "Allâh çocuk edindi" diyenlerden değildir. (V/3244)

39 •Meâl'in orijinalinde, *Rabbinden* diye eksik çevirilen *min-kitâbi rabbike* ibâresi, *Rabbinin kitâbından* anlamına geldiğinden, *Rabbinden* kelimesi yerine, *Rabbinin kitâbından* ibâresini koyduk. (E.Ö)

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sen* yerine *ve o* yazılmıştır. (E.Ö)

41 •Meâl'in orijinalinde, *dünyâ* diye eksik çevirilen *hayâti'd-dunyâ* lafzı, *dünyâ [süflî/yakın] hayât(ın)* ma'nâsına geldiğinden, *hayâtın* kelimesini metne dâhil ettik. Ayrıca, *dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bırakmışız* yerine *kılmışız* yazılmıştır, ki neticede aynı ma'nâyı verir. (E.Ö)

43 • *O hakk*, yâni, Kur'ân... (E.Ö)

44 •Bu kelime Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbimizdendir* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

45 • *Küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sertakları* yerine *sirtakları* yazılmıştır; kelimenin aslı ise *surâdıq*'tır [*surâduquhâ*]. (E.Ö)

şatmaktadır ve eğer[47] istiğâse [yardım taleb] ederlerse, erimiş cesed [mâden] gibi bir su ile imdâd edilirler, (ki o) yüzleri civirir [kavurur]. O ne fenâ içki ve o ne fenâ kurultay![48]

30-31. Ammâ, îmân edip sâlih sâlih ameller işleyenler(e gelince), şübhe yok ki Biz öyle güzel amel işleyenin ecrini [mükâfâtını] zâyi etmeyiz. Öyleler(i var ya), işte onlara 'adn cennetleri var, altlarından nehirler akar, orada altın bileziklerden (takınarak süslenip) zînetlenecekler, sündüs ve istebraktan [ince ve kalın ipeklerden] yeşil esvab [elbiseler] giyecekler, (yine) orada[49] erike/[sedir]-ler üzerine dayanıp kurulacaklar. O ne güzel sevâb [karşılık/mükâfât] ve ne güzel kurultay!

32-34. Ve onlara iki adamı temsîl getir: Birine her türlü üzümden (oluşmuş) iki bağ vermişiz ve ikisinin[50] de etrâfını hurma (ağaç)lar(ıy)la donatmışız, ikisinin arasına da bir ekinlik yapmışız, iki bağın ikisi de yemişlerini vermiş, hiçbir şey noksan bırakmamış. (Ayrıca) ikisinin ortasından bir de nehir akıtmışız, başkaca da bir geliri var.

Bundan dolayı bu adam (birgün) arkadaşına muhâvere ederek, "Ben senden malca daha servetli, cemiyetce[51] daha izzetliyim [kalabalık ve güçlüyüm]" dedi.

35-36. Ve (o adam, gurur ve kibirle) bağına girdi –(malı ve oğullarının çokluğuyla gururlanmakla) kendine yazık ediyordu– (ve şöyle) dedi: "Ebedâ [aslâ] zannetmem ki, bu helâk olsun ve zannetmem ki, Kıyâmet kopsun (da insânlar diriltilip Rabb'lerine döndürülsün). Bununla berâber, şâyet (Kıyâmet kopar da di-

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *eğer* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *eker* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

48 •Bu ve 31. âyette geçen ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından hiçbir açıklama yapılmayan *murtefaq* (–Meâl'de, *kurultay* diye çevirilmiştir–) kelimesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır: A) Durak/konaklama/toplanma yeri. B) Dayanak/dinlenme yeri. (E.Ö)

49 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *ha* zamîrine karşılık, *orada* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ikisinin* yerine *ikincisinin* yazılmıştır; ancak uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

51 •Meâl'de, *cemiyetce* diye çevirilen *neferan* kelimesinin, *evlâdca/oğulca* anlamına geldiği de söylenmiştir, ki bu ma'nâ, 37. âyetteki *malca ve evlâdca beni kendinden az görüyorsan* ibâresiyle de desteklenmektedir. (E.Ö)

riltilerek) Rabbime reddedili(p döndürülü)rsem, her hâlde [mutlaka] bundan[52] daha hayrlı bir âkıbet bulurum".

37-38. Arkadaşı da ona muhâvere ederek dedi ki: "Sen o Rabbine[53] küfrmü [nankörlükmü] ediyorsun, ki seni bir topraktan, sonra bir nutfeden [bir damla sudan] yarattı, sonra da seni bir adam seviyesine getirdi? Lâkin benim, o Allâh rabbim ve ben Rabbime kimseyi şerîk [ortak] koşamam".

39-41. (Ve arkadaşı sözünü şöyle sürdürdü:) "Bağına girdiğin vakit, 'Mâşâallâh, lâ kuvvete illâ billâh'[54a] dese idin olmazmıydı?

"Eğer malca, evlâdca beni kendinden az görüyorsan, ne bilirsin belki Rabbim bana senin bağ(lar)ından daha hayrlısını verir, seninki(leri)nin üzerine de semâ/[gök]dan bir âfet indiriverir de yalçın [çıplak] bir toprak olakalır(lar), yâhud suyu çekiliverir de bir daha onu aramakla bulamazsın".

42-43. Derken (o kendine zulmeden herifin) bütün serveti istilâ ediliverdi. Bunun üzerine on(lar)a yaptığı masraflara karşı avuçlarını oğuşturdu kaldı [pişmanlık içinde dizlerini dövmeye başladı];[54b] –o (bağların) çardakları, üzerine çökmüş kalmıştı– "Ah!..." diyordu, "N'olaydım, Rabbime hiçbir şerîk [ortak] koşmamış olaydım".

Allâh'tan başka kendisine[55] yardım edecek bir cemaati de olmadı, kendi kendini de kurtaramadı.

44. İşte burada velâyet [koruma ve yardım] elhakk Allâh'ındır. O sevâbca [karşılık/mükâfât olarak] da hayr, ukbâca [netice olarak] da hayrdır.

45. Onlara dünyâ [süflî/yakın] ha-

---

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bundan* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

53 •Âyette, *Rabb* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla *ekferte billezî* ibâresine, "Sen nönkörlükmü ediyorsun, O ki..." veyâ "Sen O'na nönkörlükmü ediyorsun, ki..." şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

54a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tercüme ve tefsîr etmeyip aslı üzere bıraktığı (–ki çevirilmesi hakîkaten çok zor olan–) bu ibâre, kabaca şu şekillerde çevirilebilir: A) (Her şey) Allâh'ın dilemesiyle (olur; çünkü), Allâh(ın dilemesi) hâriç kuvvet yoktur. B) (Bu,) Allâh'ın dilemesiyledir; (zâten) Allâh'tan başka kuvvet yoktur. C) (Bu,) Allâh'ın dilemesiyledir; (zâten) Allâh(ın dilemesi) hâriç kuvvet yoktur. (E.Ö)

54b •*Avuçlarını oğuşturmak*, pişmanlıktan kinâyedir. (E.Ö)

55 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık olarak, *kendisine* kelimesini metne ekledik. (E.Ö)

yât'ın meselini de şöyle yap: Sanki bir su, onu semâ/[gök-bulut]dan indirmişiz, derken onunla arzın nebatâtı [yerin bitkileri] birbirine karışmış, derken bir çöp kırıntısı olmuştur, rüzgârlar onu savurur gider.[56] Allâh her şeye muktedir bulunuyor.

46. O mal ve oğullar dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın zîneti/[süsü]dür, bâki kalacak sâlih ameller ise Rabbinin[57] indinde [yanında] sevâbca [mükâfât açısından] da hayrlıdır, emelce[58] [ümidvar olmak açısından] de hayrlıdır.

47-48. Düşün o günü[59] ki, dağları yürütürüz [yerle-bir ederiz],[60a] arzı görürsün çır(ıl)çıplak ve onları(n) hep(sini) mahşere toplamışızdır[60b] da, hiçbir kimse bırakmamışızdır ve hepsi saff(lar hâlinde dizili) olarak Rabbine arzedilmişlerdir. "İşte" buyurur, "celâlim hakkı için, ilk defâ yarattığımız gibi Bize geldiniz,[61] fakat size hiçbir mev'id yapmayacağız zu'm [hesâb vakti ta'yîn etmeyeceğimizi zann ve iddiâ] etmiştiniz[62] değilmi?"

49. (Yapılan her şeyin kaydedildiği) defter de (ortaya) konulmuştur; artık o (günâha batmış) mücrimleri [suçluları] görürsün (ki), bulundukları hâileden halecanlar[63] içinde titreşiyor ve (şöyle) diyorlardır: "Eyvah bize! Bu defter de ne acâib; ne

---

56 •*Dünyâ [süflî/yakın] hayât*'ın; suya veyâ yalnızca bitkilere değil, semâdan/gökten [buluttan] indirilen su ile yeşerip büyüyen, sonra da rüzgârın savurduğu çöp kırıntısı hâline gelen bitkilere benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yâni, *dünyâ hayât,* meselin tümüne birden benzetilmektedir. (E.Ö)

57 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbinin* yerine *Rabbin* yazılmıştır. (E.Ö)

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emelce* yerine *amelce* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *günü* yerine *gün* yazılmıştır. (E.Ö)

60a •Krş. Tâ-Hâ: 105-107, Vâkı'a: 5-6. (E.Ö)

60b •Meâl'de, *mahşere toplamışızdır* diye çevirilen *haşernâhum* lafzına, *onları haşretmişiz/haşredeceğiz [toplamışız/toplayacağız]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

61 •Krş. En'âm: 94, Meryem: 80. (E.Ö)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *zu'm etmiştiniz [zann ve iddiâ etmiştiniz]* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *zulmetmiştiniz* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)

63 •İbâreye şöyle karşılık vermek daha uygun olur: *Suçluların, onun [defterin] içinde (kayıtlı) olanlardan ötürü titrediklerini görürsün...* (E.Ö)

küçük komuş ne büyük, hepsini zabtetmiş!"
Ve bütün yaptıklarını (karşılarında) hazır bulmuşlardır; Rabbin kimseye zulmetmez.

50. Yine düşün o vakti ki, melâikeye, "Âdem için secde edin!"[64a] demiştik, hemen secde ettiler, ancak İblîs –cinndendi de– Rabbinin emrinden çıktı. Ya şimdi siz Beni bırakıp da onu ve zürriyyetini kendinize evliyâmı ittihâz ediyorsunuz [dost ve yardımcımı ediniyorsunuz]; onlar size öyle düşman iken?! Zâlimler için ne fenâ bedel![64b]

51. Ben onları,[64c] ne göklerin ve yerin yaratılışına, ne de kendilerinin yaratılışına şâhid kılmadım ve hiçbir zamân mudilleri [saptırıcıları] kol [yardımcı] tutmuş değilim.

52. Ve o gün ki (Allâh şöyle) diyecek: "Ünneyin[65] [seslenin] bakalım o (ilâh olduğunu) zu'm [zann ve iddiâ] ettiğiniz (sözde) şerîklerime [ortaklarıma]!" Derken onlara çağırmışlar, yalvarmışlardır, fakat kendilerine icâbet etmemişlerdir ve aralarına Biz bir mehleke [uçurum veyâ düşmanlık] koymuşuzdur.

53. Ve (o vakit günâha batmış) mücrimler [suçlular] ateşi görmüş, artık ona düşeceklerini anlamışlardır da ondan savuş(up kaç)acak bir yer bulamamışlardır.

54-55. Şânım hakkı için hakîkat(en) Biz bu Kur'ân'da insânlara ibret olacak her türlü meselden tasrîf yapmışızdır.[66]
(Buna rağmen,) insân ise her şeyin cedelce ekseri olmuştur.[67] (Nitekim) kendilerine doğru yolu gösteren peygamber[68] geldiği hâlde insânları îmân etmekten ve Rabb'lerinden[69] günâhlarının mağfiretini istemekten

64a •Aynı ibâreye A'râf: 11'de, *Âdem'e secde edin* şeklinde karşılık verilmiştir. Ayrıca *secde* kelimesi için bkz. Bakara: 34, not: 41 ve 42; A'râf: 206, not: 192. (E.Ö)

64b •Yâni, Allâh yerine İblîs ve zürriyyetini evliyâ [velîler] edinmeniz veyâ Allâh'ı bırakıp İblîs ve zürriyyetine ibâdet etmeniz ne kötü bir değiş-tokuş. (E.Ö)

64c •Yâni, İblîs ve zürriyyetini... (E.Ö)

65 •Matbu ve Osmanlıca Yazma nüsha'da *ünneyin* şeklinde olan bu kelimede tashih olabilir; zîrâ, Meâl boyunca *ünleyin/ünlemek* şeklinde geçmektedir. (E.Ö)

66 •Krş. İsrâ: 89 ve ayrıca *tasrîf* kelimesi için bkz. En'âm: 65, not: 63. (E.Ö)

67 •"Yaratıkların/yaratılanların en tartışmacısı insândır". (E.Ö)

68 •Âyette, *peygamber* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

69 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *rabbehum* lafzına karşılık olarak, *Rabb'lerinden* (lafzen: *kendilerinin/onların Rabbinden*) kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

alıkoyan da başka değil, ancak kendilerine evvelkilerin sünneti(nin)[70] gelmesi(ni) veyâ âhiret azâbının gözleri önüne[71] gelmesi(ni beklemeleri) kaziyye/[düşünce]sidir.

56. Hâlbuki Biz gönderdiğimiz peygamberleri ancak mübeşşir [müjdeleyici] ve münzir [uyarıcı] olmak üzere göndeririz. Küfredenler ise hakkı bâtılla[72a] kaydırmak için mücâdele ediyorlar. Âyetlerimizi[72b] ve kendilerine edilen inzârı [uyarıyı] eğlence yerine tuttular.

57. O kimseden[73] daha zâlim de kim olabilir ki, Rabbinin âyâtı [âyetleri] ile (kendisine) nasihat edilmiştir[74] de, onlardan yüzçevirmiş ve ellerinin takdim ettiği şeyleri unutmuştur; çünkü Biz onlann kalbleri üzerine, onu iyi anlamalarına mâni (olacak) birtakım kabuklar ve kulaklarına bir ağırlık koymuşuzdur; sen onları doğru yola çağırsan da o hâlde(lerken) onlar ebed(iyy)en yola gelmezler.

58-59. Hem o mağfireti [bağışlaması] çok, rahmet sâhibi Rabbin onları kesbleriyle [işledikleri günâhlar sebebiyle] derhal muâhaze ediverecek [cezâlandıracak] olsa idi, hakklarında azâbı elbette tâcil buyururdu [hemen gönderirdi]; fakat onlar için bir miâd [belirlenmiş bir vakit/süre] vardır, ki o (vakit) gelince, hiçbir çâre-i necât [kurtuluş çâresi] bulamazlar. Daha [bakın işte] o memleketler ki, Biz onları zulmettiklerinde helâk etmişiz ve helâklerine bir mev'id[75] [vakit] ta'yîn eylemişiz.

60. Bir vakit de Mûsâ, fetâsına[76] demişti ki: "Durmayacağım, tâ iki denizin cem' olduğu [birleştiği] yere kadar varacağım yâhud senelerce gideceğim".

---

70 • *Sunnetu'l-evvelîn* [*evvelkilerin sünneti*]: Allâh'ın önceki toplumlara/inkârcılara uyguladığı ictimâî/toplumsal yasası; inkârcılan helâk etmesi... (E.Ö)

71 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *önüne* yerine –yanlışlıkla– *önce* yazılmıştır. (E.Ö)

72a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bâtılla* yerine *bâtıla* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

72b • Meâl'de, *âyetlerimizi* diye çevirilen *âyâtî* kelimesi, *âyetlerimi* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

73 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kimseden* yerine *kimselerden* yazılmıştır. (E.Ö)

74 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edilmiştir* yerine *edilmişler* yazılmıştır. (E.Ö)

75 • Matbu nüsha'da *miâd* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *mev'ıd* şeklinde yazılmıştır; ki aslına uygun olan da budur. (E.Ö)

76 "Hizmetinde bulunan gence..." (V/3256)

61. Bunun üzerine ikisi-bir vaktâ [ne zamân] ki, iki denizin arasının[77] cem' olduğu [birleştiği] yere vardılar, balıklarını unuttular, o vakit o (balık) denizde bir deliğe yolunu tutmuştu.

62. Bu sûretle, vaktâ [ne zamân] ki (orayı) geç(ip git)tiler, (Mûsâ) fetâsına[78] [hizmetinde bulunan gence], "Getir" dedi, "kuşluk yemeğimizi, hakîkaten biz bu seferimizden yorgunluğa giriftâr olduk".

63. (Fetâsı/hizmetindeki genç,) "Gördünmü" dedi, "kayaya sığındığımız vakit, doğrusu ben balığı unuttum, –ve bana onu söylememi her hâlde [mutlaka] şeytân unutturdu– o acâib bir sûrette denizdeki yolunu tutmuştu".

64-65. "İşte" dedi (Mûsâ), "aradığımız o ya!"

Bunun üzerine izlerini ta'kîb ederek gerisin geri döndüler, derken kullarımızdan bir kul buldular, ki Biz ona nezdimizden bir rahmet vermiş[79] ve ledünnümüz/[yanımız]den bir ilm öğretmiştik.

66. Mûsâ ona, "Öğretildiğin ilmden bana bir rüşd[80] [hayra iletecek bir bilgi] öğretmen şartıyla sana ittibâ edebilir/[tâbi olabilir]miyim?" dedi.

67-68. (Rahmet bahşettiğimiz ve ilm öğrettiğimiz kul,) "Doğrusu" dedi, "sen benimle (birlikteyken karşılaşacağın hâdiselere) sabredemezsin; havsalanın almadığı[81] şeye nasıl sabredeceksin?!"

69. (Mûsâ,) "İnşâallâh" dedi, "beni sabırlı bulacaksın ve senin hiçbir emrine âsi olmam".

70. (Bir rahmet bahşettiğimiz ve bir ilm öğrettiğimiz kul,) "O hâlde" dedi, "eğer[82] bana tâbi olacaksan, bana hiçbir şeyden suâl etme, tâ ben sana ondan bir söz açıncaya kadar!"

71. Bunun üzerine ikisi-bir gittiler, nihâyet gemiye bindiklerinde, (nezdimizden bir rahmet bahşettiğimiz ve tarafımızdan bir ilm öğrettiğimiz kul) tuttu gemiyi yaraladı.

---

77 •Meâl'de, *iki denizin arasının* diye karşılık verilen *beynihimâ* lafzı, *o ikisinin arasının* demektir. (E.Ö)

78 •*Fetâ* kelimesi için bkz. Kehf: 60, not: 76. (E.Ö)

79 Yâni, vahy ve nübüvvet ni'metiyle ni'metlendirmiş... (V/3260)
•Allâh'ın, indinden/yanından rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği bu kul'un, vahy ve nübüvvet ni'metiyle ni'metlendirilmiş bir beşer, yâni peygamber [nebî-resûl] olduğuna dâir hiçbir delîl yoktur. (E.Ö)

80 *Rüşd,* "hayra isâbet" demektir. (V/2363)

81 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *almadığı* yerine *almayacağı* yazılmıştır. (E.Ö)

82 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eğer* kelimesi yoktur. (E.Ö)

(Mûsâ,) "Â!.." dedi, "Ahâlisini [yolcularını] garketmek [boğmak] içinmi yaraladın onu? Alimallâh müthiş birşey[83] yaptın!"

72. (Bir rahmet bahşettiğimiz ve bir ilm öğrettiğimiz kul,) "Demedimmi" dedi, "doğrusu sen benimle (birlikteyken karşılaşacağın olaylara) sabredemezsin?"

73. (Mûsâ,) "Beni" dedi, "unuttuğum-(dan do)la(yı) muâhaze etme [kınama] ve bana bu işimden dolayı güçlük çıkarma!"

74. Yine gittiler, nihâyet bir oğlana rastgeldiler, (nezdimizden bir rahmet bahşettiğimiz ve tarafımızdan bir ilm öğrettiğimiz kul) tuttu onu öldürüverdi.

(Mûsâ,) "Â!.." dedi, "Tertemiz [suçsuz] bir nefsi [kişiyi], bir nefs mukâbili olmaksızın öldürdünmü? Alimallâh çok münker [çirkin] birşey yaptın!"

75. (Bir rahmet bahşettiğimiz ve bir ilm öğrettiğimiz kul,) "Doğrusu, 'sen benimle (birlikteyken karşılaşacağın olaylara) sabredemezsin' demedimmi sana?" dedi.

76. (Mûsâ,) "Eğer" dedi, "bundan sonra sana birşey sorarsam, artık bana musâhib [arkadaş] olma, doğrusu tarafımdan son özre erdin".

77. Bunun üzerine yine gittiler, nihâyet bir karyenin ehline [kasabanın/şehrin halkına] vardılar, ki oranın halkından yiyecek istedikleri hâlde[84] (onlar) bunları misâfir etmekten imtinâ ettiler [kaçındılar], derken orada yıkılmak isteyen [yıkılmak üzere olan/yıkılmaya yüztutmuş/ha yıkıldı ha yıkılacak] bir duvar buldular, (rahmet bahşettiğimiz ve ilm öğrettiğimiz kul) tuttu onu doğrultuverdi.

(Mûsâ,) "İsteseydin" dedi, "her hâlde [elbet] buna karşı bir ücret alırdın".

78-82. (Nezdimizden bir rahmet bahşettiğimiz ve yanımızdan bir ilm öğrettiğimiz kul,) "İşte" dedi, "bu, seninle benim aramın ayrılması. Sana o sabredemediğin şeylerin te'vîlini [iç yüzünü/yapılış sebebini] haber vereyim:

"Evvelâ, gemi denizde çalışan birtakım biçâre/[miskîn]lerin idi, ben onu ayıplandır(ıp kusurlu hâle sok)mak istedim, (şu nedenle) ki: Ötelerinde bir melik [kral] vardı, her sağlam gemiyi gasben [zorla] alıyordu.

"Oğlana gelince, ebeveyni [ana-babası] mü'minlerdi, onun için bunları tuğyân [azgınlık/taşkınlık] ve küfr-

83 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *birşey* yerine *bir iş* yazılmıştır. (E.Ö)

84 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *istet'amâ ehlehâ* lafzına karşılık, *oranın halkından yiyecek istedikleri hâlde* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

le[85] sarmasından[86] sakındık da, istedik ki, kendilerinin Rabbi –ona bedel (olarak)– bunlara temizlikçe daha hayrlısını ve merhametçe daha yakınını versin.

"Gelelim duvara, (o,) şehirde (bulunan) iki yetîm oğlanın idi, altında onlar için saklanmış bir define vardı ve babaları sâlih bir zâttı, onun için Rabbin irâde buyurdu ki": 'İkisi de rüşdlerine [yetişkinlik çağına] ersinler ve definelerini çıkarsınlar'. "Hep bunlar, Rabbinden bir rahmet olarak (yapılmış)tır[87] ve ben hiç birini kendi reyimden yapmadım. Ve işte senin sabredemediğin şeylerin te'vîli [içyüzü/yapılış sebebi]".

83. Bir de sana Zülkarneyn'den[88] suâl ediyorlar.

De ki: "Size ondan bir yâdigâr[89] okuyacağım".

84. Biz onun için arzda [yeryüzün-

---

85 •Bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da ***küfrle/küfrile*** şeklinde okunabileceği gibi, ***küfrüyle*** şeklinde de okunmaya müsâiddir. (E.Ö)

86 Yâni, oğlan göründüğü gibi ma'sûm değildi, bülûğa ermiş azgın bir kâfirdi, ana-babasını da küfr ve azgınlığının istilâsı altına almak üzereydi. Yâhud henüz bülûğa ermemiş ise de, küfr ve azgınlığa meyyaldi, ki sağ kalırsa ilerde ana-babasını bile azıtacak, onları da küfre bürüyecekti. (V/3269)

•Bu izahın, bir faraziye olduğu gözden ırak tutulmamalıdır. Ayrıca, sözkonusu çocuk, bülûğa ermiş olsa dahi, sırf kâfir olması sebebiyle onun, durup dururken dünyâda bir insân tarafından öldürülmesi câiz olmaz. (E.Ö)

87 •Elmalılı M. Hamdi Yazır, ***rahmeten mın-rabbike*** ibâresini, ***Hep bunlar, Rabbinden bir rahmet olarak (yapılmış)tır*** şeklinde tercüme etmek sûretiyle, kıssanın tümüne teşmil etmiştir. Ba'zı âlimler ise, ***rahmeten mın-rabbike*** ibâresini, sâdece definenin çıkarılmasıyla bağlantılı kabûl ederek şöyle tercüme etmişlerdir: ***...definelerini –Rabbinden bir rahmet olarak– çıkarsınlar.*** (E.Ö)

88 Bir lakab olan ve en meşhur ma'nâsıyla, "yeryüzünün doğu ve batısına sâhib" anlamına gelen [–ki lisânımızda buna "cihangir" denilir–] ***Zülkarneyn***'in kim olduğuna dâir çeşitli görüşler vardır: A) Himyer krallarından biri; B) İran krallarından biri; C) Yunanlı İskender. (V/3275-3279)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, İskender'in muvahhid bir hakîm olduğunu, bununla birlikte –Kur'an'da zikredilen Zülkarneyn olmadığını ifâde etmektedir. İskender, nereden muvahhid bir hakîm oluyormuş?! İskender, ne –Kur'ân'da zikredilen muvahhid ve sâlih kral– Zülkarneyn'dir, ne de muvahhid bir hakîmdir. Aksine, bir putperesttir. (E.Ö)

89 Yâni, onu hatırlatacak unutulmaz bir hâtıra, hatırlarda tutulacak, dillere destan olacak bir muhtıra okuyacağım. (V/3279)

de] bir müknet[90] [maddî-ma'nevî kuvvet ve kudretler] hazırladık[91] ve ona, (amacına ulaşması için; zâhirî ve bâtınî ilm, kudret, âlet ve vâsıtalar gibi) her şeyden bir sebeb verdik.[92]

85-86. Derken, bir sebebi ta'kîb etti, tâ gün-batıya [yeryüzünün en batısına] vardığı vakit,[93] onu [güneşi] balçıklı bir gözde gurûb ediyor [batıyor] buldu,[94] bir de bunun yanında bir kavm buldu.

Dedik ki: "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) ta'zîb edersin [azâblandırırsın] veyâ hakklarında bir güzellik ittihâz eylersin".[95]

87-88. (Zülkarneyn de cevâben şöyle) dedi: "Herkim (zulüm ve) hakksızlık ederse, onu muhakkak ta'zîb ederiz [cezâlandırırız]; sonra (o,) Rabbine iâde olunur, O da onu görülmedik bir azâba çeker; ammâ herkim de îmân edip iyi bir iş tutarsa [sâlih amel işlerse], buna da mükâfât olarak en güzel âkıbet vardır ve ona emrimizden bir kolaylık söyleriz".[96]

---

90 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *müknet* yerine *hükümet* yazılmıştır. (E.Ö)

91 *Müknet hazırladık*, yâni, "maddî-ma'nevî kuvvetleri, kudretleri onun için hazırladık". (V/3282)

92 "Amacına ulaşması için zâhirî ve bâtınî ilm, kudret, âlet ve vâsıtalar gibi her türlü sebebi ihsân ettik. Öyle ki, neye el atsa ondan maksûduna yol bulur, muvaffak olurdu". (V/3282)

93 "Bir sebeble, batıya doğru yürüdü, yeryüzünün en batısına ulaştı". Müfessirlerin beyân ettikleri vechile, "Okyanus" denilen Bahr-i Muhit-i Garbî Atlasî'nin [Batı Atlas Okyanusu'nun] kenarına/kıyısına erdi/ulaştı. (V/3282-3283)

94 *Onu, bir 'ayn-ı hâmie'de batıyor buldu* veyâ *–hâmiye* kıraatına göre– *kızgın bir gözde batıyor buldu.* Müfessirler buradaki *'ayn* [göz] kelimesini, "su gözü", *hamie*'yi "balçıklı", *hâmiye*'yi de "kızgın" ma'nâsına tefsîr etmişlerdir ki; "güneşi balçıklı veyâ kızgın bir göz içinde batıyor buldu" demek olur. Bu duruma göre *su gözü*'nden maksad, Bahr-i Muhit [Atlas Okyanusu] ve özellikle denizin ufuktaki batma noktasıdır. (V/3283)

95 *Dedik ki: "Ey Zülkarneyn!..."* kavli, Zülkarneyn'in nübüvvetinde zâhirdir. "Onları cezâlandırmakta ve affetmekte serbestsin". Demek ki Zülkarneyn, azâb veyâ ihsân hususunda dilediğini yapmakta muhayyer bırakıldığı hâlde, yine sebebsiz hareket etmedi; ta'zîbi/cezâyı zulmedenlere, ihsân ve mükâfâtı da îmân edip sâlih amel yapanlara tahsis etti; kudret ve ihtiyârını sû-i isti'mâle kalkışmadı; zîrâ kendisinin de nihâyet Rabbine döndürüleceğini biliyordu. (V/3284)

96 •"Yerine getirilmesi kolay olan şeylerle yükümlü tutarız". (E.Ö)

89-90. (Zülkarneyn) sonra da (başka) bir sebebi ta'kîb etti, tâ gün-doğu cihetine vardığı vakit onu [güneşi], bir kavm üzerine doğuyor buldu, ki onlara güneşin önünden bir siper yapmamıştık.[97]

91. (İşte) böyle! Hâlbuki onun [Zülkarneyn'in] yanında neler vardı, tamâmını Biz biliyorduk.[98]

92-93. Sonra da diğer bir sebebi ta'kîb etti, tâ iki sedd arasına vardığı vakit önlerinde bir kavm buldu, ki hemen hemen söz anlayacak bir hâlde değil gibiydiler.[99]

94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Haberin olsun Ye'cûc ile Me'cûc bu arzda [bölgede] fesâd yapıp duruyorlar, onun için onlarla bizim aramıza bir sedd yapman şartıyla sana biz bir harc [vergi] versek olurmu?"

95-96. (Zülkarneyn cevâben) dedi ki: "Rabbimin beni içinde bulundurduğu iktidâr çok hayrlıdır, haydin siz bana kuvvet ile yardım edin de ben onlarla sizin aranıza (sedden daha sağlam ve daha büyük) bir redim[100] yapayım".

(Akabinde,) "Bana demir kütleleri

97 •Elmalılı, *lem nec'al lehum min-dûnihâ sitren* ibâresini, Tefsîr'de, *Biz onlara onun berisinden bir sütre nasbetmemiştik* diye çevirmiş; "binâları ve elbiseleri yok(tu); güneşin altında yanıyorlar(dı)" şeklinde de tefsîr etmiştir (V/3284). Ba'zı âlimler ise, *lem nec'al lehum min-dûnihâ sitren* ibâresiyle şunun kasdedildiğini söylemişlerdir: "*Biz onlara/onlar için, ona [güneşe] karşı bir sütre/siper yapmamıştık;* yâni Zülkarneyn, yeryüzünde güneşin uzun müddet batmadığı bölgelere ulaştı. Yeryüzünün diğer bölgelerinde olduğu gibi burada gece ile gündüz birbirini ta'kîb etmiyor; güneş gökyüzünde çok uzun müddet/günlerce kalıyor ve onu örtecek, ona sütre/siper olacak karanlık/gece bulunmuyordu". Müfessirlerden ba'zısı ise, *Onlar için güneşe karşı bir siper yapmamıştık* ibâresinden maksadın, güneşin üzerlerine ilk doğduğu [yeryüzünün en doğusunda bulunan] kimselerin durumunu anlatmak olduğunu ifâde etmiştir. (E.Ö)

98 Yâni, onların çıplaklığı karşısında Zülkarneyn'in mülkünde o kadar çok sebeb ve vâsıtalar vardı ki, tamâmını ancak Allâh biliyordu. Zülkarneyn'e her şeyden sebeb veren Allâh bunları güneşin alnına koymuş, örtünecek birşey bile vermemişti. Bunları gördüğü zamân Zülkarneyn'in neler hissettiğini, ne işler yaptığını da Allâh bilir. (V/3285)

99 Yâni, başka dil bilmedikleri gibi, zihinleri basit, anlayışları kısaydı. Başka bir kıraate göre, hemen hemen söz anlatamayacak bir hâldeydiler; dilleri garib, ifâdeleri kusurluydu. Zülkarneyn'e her şeyden bir sebeb vermeseydik, bunlara söz anlatamayacak, onlar da dertlerini anlatamayacaklardı. (V/3287)

100 *Redim,* yâni, sedden daha sağlam, daha büyük, daha metîn bir gergi/engel. (V/3289)

getirin!" (emrini verdi. Getirilen demirlerin) tam iki ucu(nu) denkleştirdiği vakit, "Körükleyin!"[101] dedi. Tam onu bir ateş hâline koyduğu vakit, "Getirin bana" dedi, "üzerine erimiş bakır dökeyim!"

97. Artık (Ye'cûc ve Me'cûc) onu ne aşabildiler, ne de delebildiler.

98. (Zülkarneyn,) "Bu" dedi, "Rabbimden bir rahmettir, Rabbimin va'di geldiği vakit de onu dümdüz edecektir. Rabbimin va'di de hakk oldu".[102]

99. Ve o (Kıyâmet) Gün(ü geldiğinde) onları bırakıvermişizdir, bir kısmı diğerinin içinde dalgalanıyorlar, sûr'a da üfürülmüştür, artık hepsini toplamış da toplamışızdır.

100-101. Ve cehennemi o gün kâfirlere bir gösteriş göstermişizdir; onlar ki, Beni ihtâr eden âyetlerimden gözleri bir ğıtâ [perde] içinde idi, (hakîkati) işitmeye de tahammül edemiyorlardı.

102. Ya o kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı kendilerine mevlâ ittihâz edeceklerinimi [dost ve yardımcı edineceklerinimi] zannettiler?! Biz cehennemi o kâfirler için bir konukluk hazırladık.

103-104. "Size" de, "amelleri en ziyâde hüsrâna gidenleri [ziyân olanları] haber vereyimmi: Onlar ki, dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta sa'y/[çalışma]ları boşa gitmektedir. (Buna rağmen) de kendilerini zannederler ki, cidden güzel san'at [işler] yapıyorlar".

105. Bunlar işte o kimselerdir ki, Rabb'lerinin âyetlerine ve likâsına [huzûruna çıkacaklarına] küfretmişlerdir de, hayr nâmına yaptıkları bütün amelleri heder olmuştur; artık Kıyâmet Günü Biz onlara hiçbir (değer vermez, amelleri için) vezin [ölçü ve tartı] tutturmayız.[103]

106. İşte böyle... onların cezâları cehennemdir; çünkü küfretmişler ve Benim âyetlerimi ve peygamberlerimi eğlence yerine tutmuşlardır.

107-108. İmân edip sâlih sâlih amel-ler işleyen kimselere gelince, onlar için firdevs cennetleri bir (ikrâm ve) konukluk olmuştur, içlerinde mu-

---

101 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***körükleyin*** yerine ***getirin bana*** şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

102 Yâni, bu [*redim:* sedden daha sağlam ve büyük engel], ne sizin işiniz, ne benim; sırf ilâhî ni'metlerden olan rabbânî bir lütf u ihsândır. Bununla berâber, bunun da bir süresi vardır, Rabbimin va'di olan Kıyâmet [Sâ'at] geldiği zamân, onu hâk ile yeksân edecektir, Kıyâmet de muhakkak kopacaktır. (V/3291)

103 • *Onlara hiçbir vezin tutturmayız:* Onlara hiç değer vermeyiz, amellerini tarttırmayız, doğrudan doğruya cehenneme yollarız. (E.Ö)

halled [kalıcı/sürekli] olmak üzere kalırlar, onlardan çıkmak istemezler.

109. De ki: "Eğer Rabbimin kelimâtı(nı/ilm ve hikmeti kelimelerini yazmak) için deniz(ler) mürekkeb olsa idi, her hâlde [mutlaka] Rabbimin kelimâtı [ilm ve hikmeti kelimeleri] tükenmeden deniz(ler) tükenirdi; (hattâ) bir misli de meded [takviye] getirsek bile".

110. De ki: "Ben sırf sizin gibi bir beşerim;[104] (dolayısıyla, Allâh'ın ilm ve hikmeti kelimelerini ihata edemem/kuşatamam,) ancak bana şöyle vahyolunuyor":[105] "İlâhınız ancak bir tek ilâhtır. Onun için herkim Rabbinin likâsını [huzûruna çıkmayı] (ümid ve) arzu ederse, sâlih bir amel işlesin ve Rabbinin ibâdetine hiçbir şirk[106] kanştırmasın [ortak katmasın]".

---

104 *Ben sırf sizin gibi bir beşerim;* yâni, Allâh Teâlâ'nın tüm kelimâtını (ilm ve hikmeti kelimelerini) ihata edemem [kuşatamam], öyle bir iddiâda bulunmuyorum. Şu kadar ki, bana vahyolunuyor... (V/3296)

105 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vahyolunuyor* yerine *buyuruluyor* yazılmıştır; fakat aslına uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

106 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk* yerine *şerîk* yazılmıştır. (E.Ö)

19. MERYEM SÛRESİ

MEKKÎ, 98 ÂYET

§

Adını, –yaklaşık olarak sûrenin üçte-birini teşkil eden– Meryem ile Îsâ'nın kıssasından alan *Meryem sûresi*'nde, yüceler yücesi Allâh'ın kudretinin bir nişânesi ve Meryem ile Îsâ kıssasına bir giriş olarak, kendisi ihtiyâr, kansı da kısır olan Zekeriyyâ'ya Yahyâ'nın bahşedildiği bildirilmekte; ardından da Îsâ'nın (a.s) babasız doğduğu, –yehûdilerin iddiâsının aksine– Meryem'in iffetli bir kadın, Îsâ'nın da bir resûl-nebî olduğu; –hristiyanlann iddiâlarının aksine de– Îsâ'nın (a.s) ilâh olmayıp Allâh'a ibâdet eden bir beşer olduğu, Allâh'ın çocuk edinmekten münezzeh ve müstağni bulunduğu vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd.*[1a]
2. (Bu,) Rabbinin rahmetini bir anış Zekeriyyâ kuluna!
3-6. O vakit ki[1b] (Zekeriyyâ,) Rabbine nidâ etmişti –gizli bir nidâ– demişti (ki): "Yâ Rabb![2] İşte ben(im hâlim meydanda); artık kemik gevşedi benden [iyice ihtiyârladım, elden-ayaktan kesildim] ve baş bembeyaz alev aldı [saçlarım iyice ağardı]. Sana du'â ile ise Rabbim hiçbir zamân bedbaht olmadım.[3]

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] denilen bu harflerle ilgili olarak bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o vakit ki* yerine *vaktâ ki* yazılmıştır; ancak Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

2 • Meâl'de, *yâ Rabb* diye çevirilen *rabbi* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

3 • Yâni, du'âlarımı her zamân kabûl ettin. (E.Ö)

"Bu hâlimle ben arkamdan yerime kalacak taallukât/[akrabalar]dan endişedeyim, hâtunum[4] da akîm [kısır] bulundu, onun için bana ledünnün-

4 •Türkçe'de her ne kadar *eş, hatun, hanım, karı* kelimeleri eş anlamlı/aynı ma'nâda kullanılıyorsa da, ba'zı ilm adamları, Kur'ân'da, *imrae* [*karı*] kelimesiyle *zevc* [*eş*] kelimesinin kullanımı arasında fark bulunduğunu belirtiyorlar; şöyle ki: "*İhânet, dîn farklılığı, dulluk, kısırlık* sözkonusu olduğunda Kur'ân'da *zevc* [*eş*] kelimesi kullanılmaz. Meselâ; Yûsuf'un nefsinden kâm almak isteyen ve böylece kocasına ihânet eden Azîz'in karısı, kocalarıyla aynı dînden olmayan Nûh ile Lût'un karıları (ki kocalarının aksine kâfir idiler) ve Fir'avn'ın karısı (ki kocasının aksine mü'min idi), dul olması hasebiyle 'İmrân'ın karısı, kısır olmaları nedeniyle İbrâhîm ile Zekeriyyâ'nın karıları bahis mevzû olduğunda *zevc* kelimesi değil, *imrae* kelimesi kullanılmış; fakat Zekeriyyâ'nın kısır olan karısı Allâh tarafından ıslâh edilerek doğurmaya elverişli hâle getirilip de Zekeriyyâ (a.s), Yahyâ'nın doğumu ile müjdelenince onun hakkında –kısırlığı giderilmeden önce kullanılan *imrae* lafzı yerine– *zevc* [*eş*] kelimesi kullanılmıştır". (E.Ö)

•Bununla birlikte, Kur'ân'da, önceki resûllere-nebilere de –*zevc* kelimesinin çoğulu olan *ezvâc* kelimesi kullanılarak– *eşler* verildiği ifâde edilir (Ra'd: 38). Rasûlullâh'ın hanımları için de hem *Ey Nebi! Eşlerine*... (Ahzâb: 28 ve 59) buyurularak *ezvâc* [*eşler*] kelimesi, hem de *Ey Nebi'nin kadınları*... (Ahzâb: 30 ve 32) denilerek *nisâ* [*kadınlar*] kelimesi kullanılmıştır. Mü'minlerin eşleri için ise –hem de bir defâsında kâfirlere kaçmaları bahis mevzû edilirken, bir defâsında da içlerinden ba'zısının mü'minlere düşman olduğu ifâde edilirken– *ezvâc* [*eşler*] (Mümtehine: 11, Teğâbün: 14) kelimesi kullanıldığı gibi, *nisâ* [*kadınlar*] (Ahzâb: 59 ve Nisâ: 129) kelimesi de kullanılmıştır. Yine, kocasının nüşûzundan veyâ kendisinden yüz çevirmesinden korkan mü'min kadın için de *imrae* [*karı/kadın*] (Nisâ: 128) kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca, Mûsâ'nın Medyen suyu başında rastladığı –ki biri ilerde hanımı olacak– iki kız için *imraeteyni* [*iki kız*] (Kasas: 23) ve yine Mûsâ'nın (a.s) hanımı için –*zevc, imrae, nisâ* kelimelerinden biri değil– *ehl* [*âile/hanım*] (Tâ-Hâ: 10) kelimesi kullanılmıştır. Tebbet: 4'te ise; kısırlık, dulluk, dîn farklılığı ve ihânet olmadığı hâlde, Ebû Leheb'in karısı için *imrae* kelimesi kullanılmıştır. Yine kısırlık, dîn farklılığı ve ihânet bulunmamasına rağmen (dul olup olmadığı ise belli değildir) 'İmrân'ın hâmile olan eşi (ve Meryem'in annesi) için de, *imraetu 'imrân* [*'İmrân'ın karısı*] (Âl-i 'İmrân: 35) ifâdesi kullanılmıştır. *İmrae* kelimesinin geçtiği âyetler: Bakara: 282; Âl-i 'İmrân: 35, 40; Nisâ: 128, A'râf: 83; Hûd: 71, 81; Yûsuf: 21, 30 ve 51; Hicr: 60; Meryem: 5, 8; Neml: 23, 57; Kasas: 9 ve 23, 'Ankebût: 32, 33; Zâriyât: 29; Tahrîm: 10 ve 11; Tebbet: 4. (E.Ö)

den[5] [yanından] bir velî [yakın-yardımcı] ihsân eyle,[6] ki hem benim mirâsımı, hem Ya'kûb hânedânının mirâsını ala, hem de onu rızâya mazhâr kıl Rabbim!"

7. (Bunun üzerine melekler o'na şöyle seslendiler:) "Ey Zekeriyyâ! Haberin olsun biz sana bir oğul tebşir ediyo/[müjdeliyo]ruz, adı Yahyâ (ve Allâh,) 'Bundan evvel hiçbir adaş[7] yapmadık o'na' buyuruyor".[8a]

8. (Zekeriyyâ) dedi (ki): "Yâ Rabb![8b] Benim için bir oğul nereden olacak?! Hâtunum akîm [kısır] bulunuyor, ben de ihtiyârlıktan kağşamak derecesine [ayakta duramayacak hâle] geldim".

9. (Melekler) buyurdu(lar ki): "Öyle, fakat Rabbin buyurdu ki": "O Bana (göre) kolaydır, bundan evvel seni yarattım, hâlbuki hiçbir şey değildin".

10. (Zekeriyyâ) dedi (ki): "Yâ Rabb![8b] Bana bir alâmet yap!"

(Melekler, Allâh'ın irâdesini iletip) buyurdu(lar) ki: "Alâmetin, sap(a)-sağlam olduğun hâlde (üç gün) üç gece nâsa [insânlara], (işâretle olması hâriç) söz söyleyememendir".[9]

11. Derken (bir gün alâmet gerçekleşti, Zekeriyyâ'ya) mihrâb/[ma'bed]-dan kavmine karşı çıktı da, "Sabah ve akşam [her dâim] (Rabbinizi) tesbîh [tenzîh ve takdis] edin!" diye onlara işâret verdi.

12-14. "Ey Yahyâ! Kitâbı kuvvetle tut!" {dedik} ve daha sabî [çocuk] iken o'na hikmet verdik, hem de ledünnümüz/[yanımız]den bir rikkat [merhamet] ve bir paklık (verdik; öyle) ki, çok takvâ-şiârdı ve vâlideynine [ana-babasına] ihsânkârdı, cebbâr [zorba], isyânkâr değil idi.

15. Selâm o'na hem doğduğu gün, hem öleceği gün, hem de diri olarak ba'solunacağı [çıkarılacağı] gün.

16-17. Kitâb'da Meryem'i de an: O vakit ki, âilesinden (uzaklaşıp) çe-

5 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *min-ledünke* ibâresine karşılık olarak, *ledünnünden* [*indinden/yanından*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

6 •Âl-i 'İmrân: 38 âyetinde ise Zekeriyyâ (a.s), Allâh Teâlâ'ya, *Rabbim! Bana ledünnünden* [*indinden/yanından*] *bir temiz zürriyyet ihsân eyle!* şeklinde du'â ve niyâz etmektedir. (E.Ö)

7 •Meâl'de, *adaş* karşılığı verilen *semiyyâ* kelimesinin, *benzer/nazîr* ma'nâsında olması muhtemeldir. Krş. Meryem: 65. (E.Ö)

8a •Âyette, *buyuruyor* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

8b •Bkz. Meryem: 4, not: 2. (E.Ö)

9 •7. âyetten 10. âyete kadar olan parantezleri, Âl-i 'İmrân: 39 âyetine dayanarak koyduk. (E.Ö)

kildi de, şark [doğu] tarafında[10] bir mekâna, onlardan öte bir perde çekti. Derken, kendisine rûhumuzu[11] [Cebrâîl'i] gönderdik de düzgün bir beşer [erkek] hâlinde ona temessül ediverdi [görünüverdi].

18. [Meryem] ona, "Ben" dedi, "her hâlde [doğrusu] senden Rahmân'a [bol rahmet sâhibine] sığınırım, sakınırsın eğer bir takî [günâh ve azâbdan korunan bir kişi] isen".

19. [Rûh] dedi (ki): "Haberin olsun, ben sana gâyet temiz bir oğlan [ğulâm] vermek için sırf Rabbinin resûlüyüm [elçisiyim]".

20. (Meryem) dedi (ki): "Benim için bir oğlan [*ğulâm*] nasıl olur; bana bir beşer [erkek] dokunmadı, ben bir kahbe de değilim?"

21. (Buna karşılık Rûh şöyle) dedi: 'Öyle, fakat Rabbin buyurdu ki': "O Bana göre kolay, hem o'nu nâsa [insânlara] kudretimizin bir burhânı [delîli/alâmeti] ve tarafımızdan bir rahmet kılacağımız için, hem de o bir kazâ edilmiş emr [hükme/karara bağlanmış bir iş] bulunuyor".

22-23. Bu sûretle o'na [Îsâ'ya] hâmil(e) oldu ve bu hamli [yükü] ile uzak bir yere çekildi, derken (doğum) ağrı(sı/sancısı) onu bir hurma dalına götürdü. (Babasız çocuk doğurduğu için iffetsizlikle suçlanacağı endişesiyle,) "Ay!" dedi, "N'olaydım bundan evvel öleydim ve unutulmuş gitmiş olaydım".[12]

24-26. Derken (doğurduğu çocuk: Îsâ) ona altından (şöyle) nidâ etti:[13] "Sakın mahzûn olma; Rabbin senin altında bir su arkı[14] vücûda getirdi. Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine derilmiş [olgunlaşmış] tâze hurmalar dökülsün. Artık ye-iç gözün aydın olsun. Bunun ü-

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tarafında* yerine *tarafındaki* yazılmıştır. (E.Ö)

11 •Krş. Enbiyâ: 91, not: 72. (E.Ö)

12 •Müfessirlerin ba'zıları, Meryem'in bu sözü, doğum sancısı sebebiyle söylediğini iddiâ etmişlerdir; ki bizce bu çirkin bir yakıştırmadır; Meryem'i bundan tenzih ederiz. Müfessirlerin ba'zıları ise Meryem'in bu sözü, babasız çocuk doğurmasından ötürü kavminden gelecek tepkilerden korkması, kavminin yanında iffet ve takvâ sâhibi biri iken, zinâ etmiş fâsık bir kadın durumuna düşecek olması sebebiyle söylediğini ifâde etmişlerdir ki bizce de tercihe şâyân olan budur. (E.Ö)

13 •Meryem'in altından nidâ edenin kim olduğu hakkında da iki görüş vardır: A) Îsâ; B) Cebrâîl. Fakat nidâ edenin Îsâ olması, bizce daha zâhirdir. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *arkı* yerine *barkı* yazılmıştır; aynı ma'nâda iki ayrı söyleyiştir. (E.Ö)

zerine, şâyet beşerden birini görürsen (ve sana çocuktan/benden suâl ederse, işâretle), "Ben" de, "Rahmân'a[15] [bol rahmet sâhibine] oruc[16] [*savm:* susma/konuşmama] adadım, onun için bugün hiçbir ins(ân)e söz söylemeyeceğim".

27-28. Derken (ç)o(cuğu)nu yüklenerek kavmine getirdi.

"Hey Meryem!" dediler, "Alimallâh yumurcak birşey getirdin. Ey Hârûn'un hemşiresi [kızkardeşi]! Baban bir kötülük adamı değildi, anan da bir kahbe değildi".

29. Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşmalan için) o'na [İsâ'ya] işâret etti.

"Beşikteki bir sabî [bebek] ile nasıl konuşuruz?!" dediler.

30-33. O (beşikteki bebek) dedi ki: "Haberiniz olsun ben Allâh'ın kuluyum, O bana Kitâb verdi ve beni bir peygamber yaptı ve beni her nerede olsam mübârek kıldı ve ber-hayât [hayâtta] olduğum müddetçe bana namaz (kılmayı) ve zekât (vermeyi) tavsiye buyurdu ve beni vâlide/[anne]me hürmetkâr kıldı, bir cebbâr şakî [azgın bir zorba] kılmadı. Ve selâm bana hem doğduğum gün, hem öleceğim gün, hem diri olarak ba'solunacağım [çıkarılacağım] gün".

34. İşte hakkında nizâ edip durdukları Îsâ ibn[17] Meryem hakk sözü olarak budur.

35. Allâh'ın veled ittihâz etmesi [çocuk edinmesi/çocuğunun olması] hiçbir zamân olur şey değildir. Tenzih o sübhâna [O, onların iddiâ ve isnâdlarından münezzeh ve yücedir]. O, bir emri(n/şeyin-işin olmasını) murâd edince, sâde(ce) ona, "Ol!" der, (o da) oluverir.

---

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***Rahmân'a*** yerine ***Rabbime*** yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

16 •Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *oruc* karşılığı verdiği, Tefsîr'de ise açıklama yapmadığı *savm* kelimesinin birincil anlamı, "kendini tutmak, kaçınmak, ferâgat etmek, bir şeyi bırakıp uzak durmak"tır. Burada, –şerî'atteki oruc (yâni, niyetle berâber fecrin doğuşundan güneşin batışına kadar yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten ve tabii ki günâhlardan-harâmlardan kaçınmak/nefsi tutmak) anlamında değil– "konuşmaktan kaçınmak" anlamındadır. Nitekim Abdullâh b. Mes'ûd'un Mushafı'nda da âyetteki *savm* kelimesinin, –muhtemelen açıklayıcı bir not olarak– *samt* [*susmak/konuşmaktan kaçınmak*] şeklinde yer aldığı rivâyet edilmektedir. Ayrıca, Enes b. Mâlik'ten de aynısı rivâyet edilmiştir. (E.Ö)

17 •Matbu nüsha'da *ibin* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *bin/b.* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

36. Hem o[18] [İsâ], "Haberiniz olsun" dedi,[19] "Allâh benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; onun için hep O'na ibâdet ediniz! İşte yegâne doğru yol budur".

37-39. Sonra (Ehl-i Kitâb'dan olan fırka ve) hizibler, kendi aralarında (İsâ hakkında) ihtilâfa düştüler.[20] Artık büyük bir günün görülecek hâilesin/[dehşetin]den veyl [yazıklar olsun] o küfredenlere;[21] neler işitecek, neler görecekler onlar Bize gelecekleri gün!..

Lâkin o zâlimler bugün açık bir dalâl(et/şaşkınlık)[22] içindeler. Onlar gaflet içinde iken, onlar îmân etmezlerken o hasret gününün, o (her) iş(in hükme bağlanıp) bitirildiği Sâ'at'in dehşetini kendilerine haber ver!

40. Her hâlde [mutlaka] (o gün gelip çatacak); arza [yere] ve bütün üzerindekilere Biz vâris olacağız Biz ve hep onlar Bize irca' olunacaklar [döndürülecekler].

41-45. Kitâb'da İbrâhîm'i de an; çünkü o bir sıddîk (ve) bir peygamber idi. Bir vakit babasına demişti (ki): "A babacığım! O işitmez, görmez ve sana hiç faydası olmaz şeylere niçin taparsın?

"A babacığım! Emîn ol, bana ilm/[vahy]den sana gelmeyen hakîkat geldi. Gel bana uy da seni bir düz yola çıkarayım.

"Babacığım! Şeytâna tapma, çünkü şeytân Rahmân'a [bol rahmet sâhibine] âsi oldu. Babacığım! Ben cidden korkarım ki, sana o Rahmân'dan bir azâb dokunur da şeytâna yâr olursun".

46. (Babası,) "Sen" dedi, "benim ma'bûdlarımdan geçmekmi istiyorsun yâ İbrâhîm? Yemîn ederim ki eğer (bu tutumundan) vazgeçmezsen, (seni) muhakkak recmederim [taşlayıp kovalarım veyâ öldürürüm veyâ ağır sözler söylerim], hem beni uzun müddet bırak git!"

---

18 • Âyette, *o [İsâ]* harfinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

19 • Âyette, *dedi* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibâreye şöyle karşılık verilebilir: *Ve (İsâ'nın dâima söylediği hakîkat şuydu:) "Muhakkak ki Allâh benim de rabbim, sizin de rabbinizdir; öyleyse (yalnızca) O'na ibâdet edin: sırât-ı mustakîm budur".* (E.Ö)

20 Yehûdiler bir türlü söyledi, (yânî Meryem'e zinâ isnâd ettiler, İsâ'nın (a.s) peygamberliğini reddettiler); hristiyan fırkaları türlü ihtilâflara düştüler; kimi "İsâ Allâh'ın oğludur", kimi "İsâ Allâh'ın kendisidir", kimi "İsâ üçün biridir", kimi de "İsâ Allâh'ın kulu ve peygamberidir" dediler. (V/3305)

21 • *Küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

22 • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

47-48. (İbrâhîm) dedi (ki): "Selâm sana! Senin için Rabbime istiğfâr edeceğim, çünkü O bana çok lütufkârdır. Hem sizi, Allâh'tan başka taptıklarınızla bırakıp çekilirim de Rabbime du'â ederim, umulur ki Rabbime du'â ile bedbaht olmam".[23]

49-50. Vaktâ [ne zamân] ki[24] onları ve Allâh'tan başka taptıklarını bırakıp çekildi, Biz de o'na İshâk'ı ve Ya'kûb'u bahşeyledik ve her birini birer peygamber yaptık ve bunlara rahmetimizden ihsânlar eyledik ve hepsine dillerde yüksek bir yâd-ı sıdk[25] [doğrulukla anılma/nam ve şân] verdik.

51. Kitâb'da Mûsâ'yı da an, çünkü o bir muhlis[26a] [seçilmiş veyâ ibâdeti sâdece Allâh'a hass kılmış bir kimse] idi ve bir resûl, bir peygamber [nebi][26b] idi.

52-53. Hem o'na Tûr'un cânib-i eymeninden [Sînâ Dağı'nın sağ yanından] nidâ ettik [seslendik], hem de o'nu makâm-ı münâcâtta mertebe-i kurb'a [yakınlık mertebesine] erdirdik ve rahmetimizden o'na birâderi Hârûn'u da bir peygamber [nebi] olarak ihsân eyledik.

54-55. Kitâb'da İsmâîl'i de an; çünkü o cidden va'dinde sâdık idi ve bir resûl, bir peygamber[27] [nebi] idi ve hânedânına [ehline] namaz ve zekât ile emrederdi ve Rabbinin in-

23 •Krş. Meryem: 4, not: 3. (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vaktâ ki* yerine *vaktiyle* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

25 •Meâl'de, *Hepsine dillerde yüksek bir yâd-ı sıdk verdik* diye çevirilen cümlenin lafzî karşılığı, *Onlar için sıdk lisânı* [*lisân-ı sıdq*] *kıldık/yaptık* şeklindedir. *Lisân-ı sıdq* ibâresi için bkz. Şu'arâ: 84, not: 31. (E.Ö)

26a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın açıklama yapmadığı *muhlasan* (–Meâl'de, *muhlis* diye çevirilmiştir–) kelimesi hakkında şu açıklama yapılmıştır: Bu kelime, *muhlas* şeklinde okunursa, "seçilmek ve tercih edilmek" ma'nâsına, *muhlis* şeklinde okunursa, "ibâdeti yalnız Allâh'a hass kılmak" ma'nâsına gelir. (E.Ö)

26b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, hem *resûl* ve hem de *nebi* kelimelerine birçok yerde *peygamber* karşılığı vermiştir. Oysa sözkonusu kelimeleri *peygamber* lafzıyla çevirmek, en azından yetersiz bir çeviridir. Hele buradaki gibi peşpeşe/yanyana gelen *resûl* ve *nebi* kelimelerinin birini *resûl*, diğerini *peygamber* lafzıyla karşılamak –yetersiz olmasının yanısıra– tuhaftır da. O nedenle, ya her iki kelime de orijinal hâliyle [*Resûl, Nebi* şeklinde] kullanılmalı, ya da her ikisi de tercüme edilmelidir. (E.Ö)

27 •Bkz. Bir önceki not. (E.Ö)

dinde [yanında] marzî[28] [rızâya ermiş] idi.

56-57. Kitâb'da İdrîs'i de an, çünkü o bir sıddîk [özü-sözü dosdoğru], bir peygamber [nebi] idi ve Biz o'nu yüksek bir mekâna ref'et/[yükselt]tik.

58. İşte bunlar, Allâh'ın kendilerine in'âm eyle/[ni'met verldiği peygamberlerden; Âdem zürriyyetinden ve Nûh ile berâber (gemide) taşıdıklarımızdan ve İbrâhîm ve İsrâîl[29] [Ya'kûb] zürriyyetinden ve hidâyete erdirdiğimiz ve intihâb eylediği/[seçtiğilmiz kimselerdendir. Kendilerine, Rahmân'ın [bol rahmet sâhibinin] âyetleri tilâvet olunduğu[30] zamân, ağlayarak secdelere kapanır/[hüküm ve tedbirine boyun eğer]lardı.

59. Sonra arkalarından bozuk bir gürûh halef oldu, namazı zâyi ettiler ve şehvetleri ardına düştüler, bunlar da ğayyâ'yı boylayacaklar.[31]

60-61. Ancak tevbe edip îmâna gelen ve sâlih amel işleyenler müstesnâ [hâriç], çünkü bunlar zerre kadar hakkları yenmeyerek[32] cennete gireceklerdir; Rahmân'ın [bol rahmet sâhibinin] kullarına ğaybda/ğıyâben[33] va'd buyurduğu 'adn cennetlerine! Şübhe yok ki O'nun va'di icrâ olunagelmiştir.

62-63. Orada (onlar) hiç boş söz işitmezler, ancak bir selâm, rızkları

28 •Bu kelime Matbu nüsha'da, *merdıyy* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *İsrâîl* yerine –yanlışlıkla– *İsmâîl* yazılmıştır. (E.Ö)

30 *Tilâvet*, "ta'kîb etmek, arkasına düşmek"tir. Râğıb el-İsfehânî'nin beyânına göre, "özellikle Allâh'ın indirdiği Kitâbları okumak veyâ onların içindeki emir ve nehiyleri, teşvik ve uyarıları îtiyâdla ta'kîb etmek"tir. (V/3718)

31 *Ğayyâyı boylayacaklar*: "Azgınlıklarının cezâsı olarak bir şerre çatacaklar". Denilmiştir ki: "*Ğayyâ*, cehennemde bir vâdidir". Nitekim, bizim dilimizde de *ğayyâ kuyusu* ta'bîri meşhurdur. (V/3310)

•*Ğayyâ*'nın, "cehennemde bir vâdi" olması, uzak bir ihtimâldir, hattâ mümkün değildir. Zîrâ, Kur'ân'ın kendi dilleriyle nâzil olduğu Arablar [müşrikler]; âhirete, ölümden sonra dirilişe, dolayısıyla da cennet ve cehenneme îmân etmiyorlar ki, onların dilinde *ğayyâ*, "cehennemde bir vâdi" anlamına gelsin. (E.Ö)

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yenmeyerek* yerine *yenmeyecek* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

33 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *bi'l-ğaybi* ibâresine karşılık, *ğaybda/ğıyâben* (–*ğayb ile* de olabilir–) kelimesini metne dâhil ettik. *Ğayb* [*bi'l-ğaybi*] ibâresi için bkz. Bakara: 3, Mâide: 94, Enbiyâ: 49, Kâf: 33, Mülk: 12 ve Hadîd: 25. (E.Ö)

da vardır orada sabah-akşam [her dâim]. O cennettir[34] ki, kullarımızdan herkim korunur/takî ise ona mirâs kılarız.

64-65. (Ve melekler, şöyle derler:) "Bir de, Rabbinin emri olmayınca biz [Rabbinin resûlleri] inemeyiz. Önümüzdeki, ardımızdaki ve bunun arasındaki(ler) hep O'nundur ve Rabbin seni unutmuş değildir.

O, bütün semâvât u arzın [gökler ve yerin] ve aralarındakilerin rabbi(dir); binâenaleyh [öyleyse] O'na ibâdet et ve O'nun[35] ibâdetine sebâtla sabreyle! Hiç sen O'na bir adaş[36] bilirmisin?!"

66. Böyle iken insân diyor ki: "Her ne zamân ölürsem, ileride mutlak bir zî-hayât [diri] olarak çıkarılacakmıyım?!"[37]

67. Ya o insân bundan evvel[38] hiçbir şey değil iken Bizim kendisini halketmiş [yaratmış] olduğumuzu düşünmezmi?

68-70. Evet! Rabbine kasem [yemîn] ederim ki, Biz onları [kâfirleri] ve o şeytânları muhakkak ve muhakkak mahşere toplayacağız,[39a] sonra onları muhakkak ve muhakkak dizleri üstü (çökmüş vaziyette) cehennemin etrâfın(d)a ihzâr [hazır] eyleyeceğiz, sonra her zümreden Rahmân'a [bol rahmet sâhibine] karşı en ziyâde serkeşlik eden(ler) hangileri ise (onları) muhakkak ve muhakkak nez'edeceğiz [diğerlerinden ayıracağız], sonra elbette Biz o cehenneme[39b] yaslanmaya evlâ olanların kimler olduğunu daha iyi biliriz.

71. Hem (ey kâfirler), içinizden hiç biri yoktur ki, mutlak(a) ona vara-

---

34 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O cennettir* yerine *O, o cennettir* yazılmıştır. (E.Ö)

35 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen ***hu*** zamîrine karşılık, ***O'nun*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

36 •Meâl'de, ***adaş*** diye çevirilen ***semiyyâ*** kelimesi için bkz. Meryem: 7, not: 7. (E.Ö)

37 •Meryem: 33'te Îsâ'nın dilinden ifâde edilen, ***Diri olarak ba'solunacağım*** [çıkarılacağım] ***gün*** ibâresiyle ve Meryem: 15'te Yahyâ için söylenen, ***Diri olarak ba'solunacağı*** [çıkarılacağı] ***gün*** sözüyle karşılaştırın! (E.Ö)

38 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen ***min-qablü*** lafzına karşılık olarak, ***bundan evvel*** ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

39a •Meâl'in aslında, ***onları mahşere toplayacağız*** diye karşılık verilen ***nahşurannahum*** ibâresine, ***onları haşredeceğiz*** [toplayacağız/bir araya getireceğiz] ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

39b •Meâl'de, *o cehenneme* diye karşılık verilen ***hâ*** zamîri, ***ona*** demektir. (E.Ö)

cak olmasın ve bu, Rabbinin uhdesi/[üzeri]ne vâcib kıldığı bir kaziyye-i muhkeme[40] [kat'î bir hüküm/karar] olmuştur.

72. Sonra muttakî [Allâh'ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbından korunmuş] olanlara necât [kurtuluş] veririz de, zâlimleri orada[41] dizleri üstü (çökmüş bir hâlde) bırakırız.

73. (Hakîkat bu iken,) âyetlerimiz kendilerine açık açık tecvid üzere[42] [delîller hâlinde] okunduğu vakit de, o küfredenler dediler ki îmân edenlere: "Bu iki ferikin [fırkanın] hangisi makâmca [mekân itibâriyle] daha iyi ve meclis ü mahfilce[43] [meclis ve hey'et/konum itibâriyle] daha güzel?"

74. Hâlbuki Biz kendilerinden evvel metâ ve manzaraca [varlık ve görünüşce] daha güzel nice karn/[toplum]lar helâk etmişiz.

75. De ki: "Kim dalâlette ise, Rahmân [bol rahmet sâhibi] onun istediği kadar meddini [ömrünü] uzatsın, nihâyet va'dolundukları şeyi gördükleri vakit –(ki bu,) ya (dünyâda bir) azâb veyâ Sâ'at(tir)– o zamân bilecekler ki, kimmiş o mevki'i daha fenâ ve irâdesi[44] [ordusu/gücü] daha zayıf (olan)".

76. Hidâyeti kabûl edenlere ise, Allâh daha ziyâde hidâyet verir ve bâki kalacak olan sâlih ameller Rabbinin indinde [yanında] sevâbca da daha hayrlı, âkıbetce [sonuç itibâriyle] de daha hayrlıdır.

77. Şimdi şu âyetlerimize[45] küfredip de, "Bana muhakkak mal ve veled[46]

---

40 •Matbu nüsha'da *kaziyye-i mahkeme* şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da *kaziyye-i muhkeme* [*sağlam bir kaziyye/kat'î bir hüküm-karar*] şeklinde yazılmıştır; ki doğrusu da budur. (E.Ö)

41 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *fîhâ*'ya karşılık, *orada* (–*onda* da olabilir–) kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

42 • *Tecvid üzere* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca, tecvid kâideleri ve Kur'ân'ın tecvid üzere okuması, Resûlullâh'tan çok sonraları ortaya çıkmıştır. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mahfilce* yerine *mehâfilce* yazılmıştır. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *irâdesi* şeklinde yazılan, Matbu nüsha'da da aynı şekilde dizilen bu kelimenin aslı *cünden*'dir. *Cünd* kelimesi ise *ordu(su)* [*güc(ü)-kuvvet(i)/cemaat(i)*] anlamına gelir. (E.Ö)

45 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *bi-âyâtinâ* lafzına karşılık olarak, *âyetlerimize* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veled* [*çocuk*] yerine *evlâd* [*çocuklar*] yazılmıştır; fakat kelimenin orijinali *veled*'dir. (E.Ö)

[çocuk/oğul] verilecek" diyen herifi[47a] gördün a!

78. (O herif,) ğayba muttalimi olmuş, yoksa Rahmân'ın [bol rahmet sâhibinin] huzûrunda[47b] (bunların kendisine verileceğine dâir) bir ahidmi [sözmü/taahhüdmü] almış (ki böyle iddiâlarda bulunuyor)?!

79-80. (Elbette ki) hayır! Biz onun dediğini yazacağız ve kendisine azâbdan bir medd çekeceğiz[48] [sona ermeyacek bir azâb nazırlayacağız] ve o söylediği şeyleri hep elinden alacağız da, o Bize tek başına gelecek.

81-82. Tuttular, Allâh'tan başka ma'bûd/[ilâh]lar edindiler ki, kendilerine izzet ve kuvvet olsun diye. (Fakat) hayır! Yarın (Kıyâmet Günü o ilâhlar,) onların[49] ibâdetlerini inkâr edecekler de aleyhlerine (dönüp) zıdd olacaklar.

83-84. Görmedinmi Biz o şeytânları o kâfirlerin üzerine salmışız, onları kaynatıp oynatıp kıvrandırıyorlar; (öyleyse) aleyhlerinde (Allâh'tan azâb istemekte) acele etme, Biz onlar için ancak bir sayı [gün] sayıyoruz.[50]

85-87. Muttakî/[korunan kimse]leri veft [heyet] hâlinde (bir meb'us olarak) huzûr-ı Rahmân'a [bol rahmet sâhibine] cem'edeceğimiz [toplayacağımız] gün, (günâha batmış) mücrim/[suçlu]leri de susuz olarak cehenneme sevkedeceğiz. Rahmân'ın nezdinde [katında], bir ahid [söz] almış olan kimseden başkaları şefâ'ate mâlik olamayacaklar.

88. (Durum böyleyken,) "O Rahmân veled [çocuk] edindi" dediler.

89-92. Kasem [yemîn] olsun (ki, böyle demekle) pek ağır, pek şenî [çirkin] bir cür'ette bulundunuz. Az daha ondan (ötürü) gökler çatlayacak, yer yarılacak/çatlayacak[51] ve

---

47a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *herifi* –ki lafza uygun olan budur– yerine *kâfiri* yazılmıştır. (E.Ö)

47b • Meâl'de, *Rahmân'ın huzûrunda* diye tercüme edilen *'inde'r-rahmâni* ibâresine, *Rahmân indinde* [*yanında*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

48 • *Azâbdan bir medd çekeceğiz:* Azâb süresini uzattıkça uzatacağız: aslâ son bulmayacak. (E.Ö)

49 • Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *him* zamîrine karşılık, *onların* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

50 • "Biz onların günlerini sayıyoruz". (E.Ö)

51 • Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *tenşaqqu'l-ardu* ibâresine karşılık olarak, *yer yarılacak/çatlayacak* ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

dağlar yıkılıp yerlere geçecek; o Rahmân'a veled [çocuk] iddiâ (ve isnâd) ettiler diye.

93-95. Hâlbuki veled [çocuk] edinmek Rahmân'a yaraşmaz; göklerde ve yerde hiçbir kimse yoktur ki o Rahmân'a kul olarak gelecek olmasın. Kasem [yemîn] olsun ki hepsini ihsâ etmiş [sayıp kaydetmiş], (hem de) hepsini (tek tek) sayısıyla tâdât buyurmuştur [saymıştır] ve hepsi Kıyâmet Günü O'na tek olarak gelecektir.

96-98. Îmân edip sâlih işler yapanlar(a gelince), muhakkak Rahmân [bol rahmet sâhibi] onlar için bir meveddet [bir sevgi] verecek, (yâni onları) gönüllere sevdirecektir.[52] Sırf o(nu)/Kur'ân'ı[53] senin lisânın (olan Arabcay)la (indirmek sûretiyle) şunun için müyesser [kolay] kıldık ki; onunla muttakîleri[54] müjdeleyesin, inad edenleri de inzâr edesin [uyarasın]. Hem onlardan evvel (inad eden) nice karn [kavm/nesil] helâk ettik, hiç onlardan birini hissediyormusun yâhud gizli bir seslerini işitiyormusun?!

---

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sevdirecektir* yerine *sevindirecektir* yazılmıştır. Ayrıca âyette, *gönüllere sevdirecektir* ibâresinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibâre şu şekilde anlaşılabilir: "Îmân edip sâlih ameller/sâlihât işleyenler(e gelince), muhakkak Rahmân onlar için bir sevgi kılacak/yapacak [onları sevgili kılacak, sevgi(sini) bahşedecek veyâ onları Kendisine dost ve sevgili edinecek]". (E.Ö)

53 •Meâl'de, o *Kur'ân'ı* diye karşılık verilen *hu* zamîri, *onu* demektir. (E.Ö)

54 •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

20. TÂ-HÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 135 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen "mukatta'a harfleri"nden alan *Tâ-Hâ sûresi*'nin başlıca tema'sı; Allâh'ın resûlleri [elçileri] vâsıtasıyla insânlığa teklif ettiği öğretinin ve semâvî dînlerin özünde mevcûd olan temel ilkelerin/prensiblerin aynılığı olgusudur; ki Mûsâ kıssası da bu hakîkati göstermeye yöneliktir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Tâ-Hâ.*[1a]

2-5. Kur'ân'ı sana bedbaht olasın diye indirmedik; ancak saygısı olana tezkir [öğüd/hatırlatma] için –bir tenzîl [lütf u ihsân] olarak– indirdik[1b] o yaratandan ki, hem arzı [yeri] yarattı,[2] hem o yüksek yüksek gökleri. O Rahmân arş üzerine istîvâ buyurdu.[3]

6. Bütün semâvâtta/[göklerde]kiler ve bütün arzda/[yerde]kiler[4] ve bütün bunların aralarındakiler ve bütün yerin dibindekiler hep O'nun.

7. Sen bu sözü (açıktan) ilân edeceksen de; O (yalnız açığı değil), hem sırrı [gizliyi] bilir, hem (de gizlinin) daha gizlisini.

8. Allâh, (ki) başka tanrı yok, (*ilâh*) ancak O; hep O'nundur o en güzel isim/[nitelik/vasıflar.[5]

1a • *Huruf-ı mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Krş. İsrâ: 106, not: 91; İnsân: 23, not: 14. (E.Ö)

2 • *Yarattı* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 *O Rahmân arş üzerine istivâ buyurdu:* Tahtına geçip hükümlerini uygulamaya, (hükümranlığını/egemenliğini yürütmeye) başladı. (IV/2950)

4 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve bütün arzdakiler* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

5 • Meâl'in aslında, *en güzel isimler* [*sıfatlar/nitelikler/vasıflar*] ibâresinin yanında, parantez içinde ibârenin orijinali olan *esmâ-i husnâ* [*esmâu'l-husnâ*] lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

9. Hem geldimi Mûsâ'nın kıssası sana?!

10. Bir vakit o hani bir ateş gördü de ehli/[âilesi]ne, "Durun!" dedi, "Benim gözüme bir ateş ilişti, belki size ondan bir yalın [kor] getiririm yâhud ateşin[6] üzerinde [başında] bir kılavuz bulurum".

11-16. Vaktâ [ne zamân] ki ona vardı, kendine şöyle nidâ olundu: "Yâ Mûsâ! Haberin olsun Benim, Ben Rabbin! Hemen pabuçlarını çıkar, çünkü sen mukaddes vâdide; Tuva'dasın ve Ben seni (peygamber olarak) ihtiyâr buyurdum [seçtim], şimdi verilecek vahyi dinle!

"Hakîkaten Benim, Ben Allâh, (ki) Benden başka ilâh yok, onun için Bana ibâdet et ve zikrim için namaz kıl!

"Çünkü (o) Sâ'at muhakkak gelecek, Ben hemen hemen onu gizliyorum[7] ki, her nefs [şahıs] sa'y'iyle [yapıp ettikleriyle] (c)ezâlansın[8] [karşılık görsün: iyiler iyiliklerinin, kötüler kötülüklerinin karşılığı alsınlar]. Binâenaleyh [öyleyse] sakın ona inanmayıp da kendi hevâsına uyan kimse seni ondan alıkoymasın; sonra helâk olursun".

17. (Ardından da,) "O yemînindeki [sağ elindeki] de ne(dir) yâ Mûsâ?" (diye sordu).

18. (Mûsâ,) "O" dedi, "asâm, üzerine dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak çırpanım, benim onda daha (buna benzer) diğer hâcetlerim de vardır".

19. (Allâh) buyurdu ki: "Bırak onu yâ Mûsâ!"

---

6 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *nâr* [*ateş*] lafzına karşılık olarak, *ateş(in)* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

7 •Ba'zı müfessirler, *ekâdu uhfîhâ li-tüczâ küllü nefsin bimâ tes'â* ibâresine, "Her şahsın, (iyi veyâ kötü) yapıp ettiklerinin karşılığını gömesi için onu neredeyse ızhâr edeceğim/açığa çıkaracağım [kıyâmeti neredeyse koparacağım]" veyâ "Onu neredeyse ızhâr edeceğim/açığa çıkaracağım [Kıyâmet'i koparacağım] ki, her kişi (iyi ya da kötü) çalışmasının karşılığını görsün" şeklinde ma'nâ vermişlerdir. Zâten gizli olan ve Allâh'tan başka kimsenin bilmediği bir şeyin, "hemen hemen/neredeyse gizlenmesi" sözkonusu olamayacağından, bu ma'nâ daha uygundur. (E.Ö)

8 •Matbu nüsha'da *ezâlansın* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *cezâlansın* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

•Meâl'de, *...Her nefs sa'yiyle cezâlansın* diye çevirilen ibâreyi, *Her şahıs çalışmasının/yaptıklarının (–iyi veyâ kötü–) karşılığını [mükâfât veyâ cezâsını] görsün* şeklinde tercüme etmek daha uygun olur. Ayrıca, *cezâ* kelimesi için bkz. Fâtiha: 4, not: 5; Zümer: 34, not: 37. (E.Ö)

20. (Bunun üzerine Mûsâ onu) bıraktı; ne baksın, o bir yılan olmuş koşuyor.

21. (Allâh,) "Tut onu" buyurdu, "ve korkma, Biz onu evvelki sîretine [durumuna/şekline] iâde edeceğiz".

22-23. (Sonra Allâh Mûsâ'ya şöyle dedi:) "Bir de elini koynuna sok; çıksın bembeyaz bir âfetsiz[9] diğer bir âyet [mu'cize] olarak, ki sana en büyük âyet/[işâret]lerimizden gösterelim".[10]

24. (Bütün bunlardan sonra Allâh Mûsâ'ya şöyle emretti: "Şimdi) git Fir'avn'a; zîrâ o pek azdı".

25-35. (Mûsâ Allâh'a yakanp) dedi (ki): "Yâ Rabb![11] Benim göğsüme genişlik [bana tahammül ve dayanma gücü] ver[12] ve bana işimi kolaylaştır ve dilimden ukdeyi [düğümü] çöz (de) sözümü iyi anlasınlar ve bana ehlim/[âilem]den bir vezîr ver; kardeşim Hârûn'u! O'nunla sırtımı pekit [kuvvetlendir/sağlamlaştır] ve o'nu işimde (bana) şerîk [ortak] et ki Seni çok tesbîh[13] edelim ve çok zikreyleyelim. Şübhe yok ki Sen bizi görüp duruyorsun".

36. (Allâh,) "Haydi" buyurdu, "erdirildin dileğine[14] yâ Mûsâ!"

37-39. "Şânım hakkı için, Biz lütfeylemiştik sana diğer bir defâ daha: O vakit ki, anana verilen şu ilhâmı verdik": "Onu tâbût [sandık] içine koy da, deryâya [Nil nehrine] bırak, deryâ da o'nu sâhile bıraksın, o'nu hem Bana düşman, hem o'na düşman biri alsın".

"Ve üzerine Benden bir sevgi koydum ki, hem nezâretim altında yetiştirilesin".[15]

40-41. "O vakit hemşiren [kızkardeşin], (Fir'avn'ın âilesine) gidiyor da diyordu(ki)": "Ona iyi bakacak birini buluvereyimmi size?"

"Bu sûretle seni anana iâde ettik ki, gözü aydın olsun da mahzûn olmasın."

---

9 Yâni, elinin beyazlanması, bembeyaz olması, bir hastalık ve âfet neticesi değildir, sırf bir mu'cize daha olması içindir. (V/3658)

10 •Krş. Neml: 7-12 ve son cümle için bkz. Necm: 18. (E.Ö)

11 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

12 •Krş. İnşirâh: 1. (E.Ö)

13 *Tesbîh*, "Kendisine lâyık olmayan şeylerden Allâh'ı –itikâden, kavlen ve kalben– tenzih etmek, uzak tutmak"tır. (VII/4729)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dileğine* yerine *dilediğine* yazılmıştır. (E.Ö)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yetiştirilesin* yerine *yetiştirilsin* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

"Hem bir adam öldürdün de, seni gam (ve tasa)dan kurtardık ve türlü mihnet/[sıkıntı]lerle seni imtihân ettik; bu sebeble senelerce ehl-i Medyen içinde kaldın, sonra da bir kader üstüne geldin yâ Mûsâ! (Çünkü) Ben seni Kendim için yetiştirdim".

42-44. "Git âyetlerimle;[16] sen ve birâderin (Hârûn) ve Benim zikrimde[17] gevşeklik etmeyin! Fir'avn'a gidin; çünkü o pek azdı. Varın da ona –belki dinle(yip tezekkür ede)r[18] veyâ korkar diye– yumuşak dille söyleyin!"

45. (Mûsâ ve Hârûn,) "Rabbenâ [Rabbimiz]!" dediler, "Korkarız ki, bize şiddetle saldırır [bize karşı ifrat eder] yâhud tuğyânını [azgınlığını] artırır".

46-48. (Allâh,) "(Sakın) korkmayın!" buyurdu, "Çünkü Ben sizinle berâberim; işitirim ve görürüm. Haydin varın da ona deyin ki": "Haberin olsun biz Rabbinin resûlleriyiz, artık Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] bizimle gönder ve onları ta'zîb etme [cezâlandırma]! Biz sana[19] Rabbinden bir âyetle geldik, selâm [esenlik] da doğruya tâbi olanadır. İnan ki bize şöyle vahyolundu": "Her hâlde [şübhesiz] azâb, tekzib edip [yalanlayıp] yüzçevirenedir".

49. (Fir'avn,) "Hele" dedi, "sizin Rabbiniz kim yâ Mûsâ?"

50. (Mûsâ,) "Bizim" dedi, "Rabbimiz, her şeye hilkatini veren [her şeyi yaratan], sonra da yolunu gösterendir".[20]

51. (Fir'avn) dedi (ki): "Ya öyleyse kurûn-ı u'lâ'nın [önceki karnların/nesillerin] hâli ne?"[21]

---

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âyetlerimle* yerine *âyetlerimizle* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

17 •Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın hiçbir açıklama yapmadığı *zikr* kelimesiyle ilgili şu görüşler zikredilmiştir: A) Benim zikrimi [Beni anmayı], maksadınızı gerçekleştirme vesilesi/vâsıtası edinin ve hiçbir işin Benim zikrim [adım] olmadan, kimseye müyesser olmayacağına inanın. B) Zikr'den murâd, risâleti tebliğdir. C) Fir'avn'ın yanında Beni anma husûsunda gevşek davranmayın! (E.Ö)

18 •Meâl'de, *dinler* diye çevirilen lafız, *yetezekker*'dir [*tezekkür eder*]. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sana* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

20 •Krş. A'lâ: 1-3. (E.Ö)

21 Yâni, dediğin gibi her şeyi yarattıktan sonra hidâyet edip yolunu da göstermişse, önceki nesiller niye o hidâyete ermemiş, niçin senin dediğin gibi ihlâs ve tevhîd ile ibâdet etmemiş de putlara tapmış?! Böylece Fir'avn, Allâh tarafından hidâyet ve irşâdı ve binâenaleyh nübüvveti inkâr etmek istiyor. (V/3323)

52. (Mûsâ,) "Onun" dedi, "ilmi, Rabbimin indinde [yanında] bir kitâbdadır; Rabbim[22] şaşmaz ve unutmaz".

53-55. O (Allâh) ki, sizin için arzı [yeri] (âdeta) bir beşik yaptı, onda size yollar açtı ve semâ/[gök-bulut]-dan bir su indirdi de, bu sebeble muhtelif nebâttan [bitkilerden] çiftler (bitirip) çıkarmaktayız; hem yeyiniz, hem hayvânlarınızı güdünüz (diye).

Her hâlde [elbette] bun(lar)da ûli'nnühâ[23] [sağduyu sâhibleri] için çok âyet/[delîl]ler var; sizi o arz/[toprak]-dan yarattık, yine sizi ona iâde edeceğiz, hem de ondan sizi diğer bir defâ daha (diriltip) çıkaracağız.

56. Kasem [yemîn] olsun, Biz ona âyetlerimizin hepsini gösterdik, öyle iken o yine "yalan" dedi,[24a] dayattı.

57-58. "Sen" dedi, "sihrinle bizi yerimizden (yurdumuzdan) çıkarmak içinmi geldin bize yâ Mûsâ?! O hâlde bilmiş ol ki, biz de onun gibi bir sihr sana yapacağız. Şimdi sen, seninle aramızda bir mîâd [buluşma günü ve yeri] ta'yîn et, ki ne senin, ne bizim hulfetmeyeceğimiz [caymayacağımız] denk bir mahal [yer] olsun".

59. (Mûsâ,) "Siz(inl)e (benim aramdaki) mîâd[24b] [buluşma]" dedi, "zînet günü (olsun) ve (zamânı da) nâsın [insânların] toplanacağı kuşluk vakti (olsun)".

60. Bunun üzerine Fir'avn tedbire girişti; bütün hilesini der(le)di-topladı da, sonra (adamlarıyla birlikte buluşma yerine) geldi.

61. Mûsâ onlara, "Veyl[25] [yazıklar olsun] sizlere!" dedi, "Allâh'a yalanı[26] iftirâ etmeyin,[27] sonra bir azâb-

---

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbim* yerine *Rabbimiz* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

23 *Nühâ*, "bâtıla ve fenâ/kötü şeylere uymaktan nehyeden akıl" demektir. (V/3324 ve krş. Tâ-Hâ: 128)

24a •Meâl'de, *"yalan" dedi* diye çevirilen *kezzebe* lafzına, *yalanladı/tekzîb etti* anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

24b •Meâl'de, *size mîâd* diye çevirilen *mev'idukum* kelimesi, lafzen *mev'idiniz* [*buluşmanız*] demektir. (E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veyl* yerine –yanlışlıkla– *evvel* yazılmıştır. (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yalanı* yerine *yalan* yazılmıştır. (E.Ö)

27 •Meâl'de, *Allâh'a yalanı iftirâ etmeyin* diye çevirilen *lâ tefterû a'lellâhi kezîben* ibâresine, "Allâh üzerine yalan uydurmayın" veyâ "Uydurduğunuz yalanı Allâh'a isnâd etmeyin" diye karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve

la kökünüzü[28] keser, filhakîka [hakîkat şu ki], iftirâ eden hâib oldu"[29] [arzu ve emeline nâil olamayıp hüsrâna uğradı].

62-64. Şöyle ki: (Fir'avn ve adamları) aralarında işlerine kavraştılar [yapacakları şeyi kararlaştırdılar] ve gizli(ce) fısıldaştılar: "Her hâlde [doğrusu]" dediler, "bunlar iki sihrbaz, sihrleriyle[30] sizi yerinizden-(yurdunuzdan) çıkarmak ve numûne-i imtisâl olan tarîkatinizi[31] [şerefli, emsalsiz dîninizi/hayât tarzınızı] gider/[ortadan kaldır]mek istiyorlar. Siz de bütün hilenize ittifâk edin, sonra da saff hâlinde gelin, bugün üstün gelen muhakkak felâhı buldu [başarıya ulaştı]".

65. (Sihrbazlar,) "Yâ Mûsâ!" dediler, "Ya (önce sen) at yâhud ilk atan biz olalım".

66. (Mûsâ,) "Haydin siz atın!" dedi. (Onlar ip ve sopalarını atınca, Mûsâ) ne baksın; onların ipleri ve sopaları sihrlerinden o'na öyle tahyîl olunuyor [görünüyor] ki, cidden bunlar koşuyorlar.

67. Birdenbire Mûsâ, içinde bir nevi korku duydu.

68-69. "Korkma" dedik, "çünkü sensin üstün sen. Ve elindekini bırakıver, o onların yaptıklarını yalar-yutar; çünkü onların yaptıkları sırf sihrbaz hilesidir, sihrbaz ise her nerede olsa felâh[32] bulmaz".

70. Binnetice [neticede] (herşey bildirdiğimiz gibi gerçekleşti, bunun üzerine) bütün sihrbazlar secdeye kapandılar (da), "Hârûn ile Mûsâ'nın Rabbine îmân ettik" dediler.

71. (Fir'avn,) "Yâ!.." dedi, "Ben size izin vermeden (önce) o'na îmân ettiniz ha?! O, her hâlde [mutlaka] size sihri öğreten büyüğünüz [ustanız]. O hâlde ahdim olsun; ben de elbet sizin ellerinizi ve ayaklarınızı

---

benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

28 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kökünüzü*** yerine ***könüzü*** şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

29 • ***Hâib olmak***, "arzu ve emeline nâil olamayıp hüsrâna [zarâr ve ziyâna] uğramak"tır. (E.Ö)

30 • Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen ***bi-sihrihimâ*** ibâresine karşılık olarak, ***sihrleriyle*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

31 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***tarîkatinizi*** [yolunuzu] yerine ***tarîkatimizi*** [yolumuzu] şeklinde yazılmıştır; fakat lafzın orijinaline uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

32 • ***Felâh-müflih*** kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

çaprazlama[33a] keseceğim ve elbette sizleri hurma dallarına asacağım ve her hâlde [kuşkusuz] bileceksiniz ki, hangimiz azâbça daha şiddetli ve daha bekâlı [devâmlı]".

72-73. (Sihrbazlar,) "İhtimâli yok" dediler, "bize gelen bu açık mu'cizelere ve bizi yaratana karşı seni tercih edemeyiz; artık neye hükmün geçer, ne yapabilirsen yap! Senin, olsa olsa bu dünyâ [süflî/yakın] hayât'a[33b] hükmün geçer. Doğrusu biz günâhlarımıza ve bizi zorladığın sihre karşı –bize mağfiret etsin [bağışlasın] diye– Rabbimize îmân ettik. Allâh(ın) hem (mükâfâtı) daha hayrlı, hem (azâbı) daha bekâlıdır [süreklidir]".

74. Herkim Rabbine mücrim [suçlu] olarak varırsa, şübhesiz ki ona cehennem var; onda ne ölür, ne dirilir [yaşar].

75-76. Herkim de O'na, mü'min olarak sâlih ameller işlemiş bir hâlde varırsa, işte onlara en yüksek dereceler var: 'adn cennetleri. (Onların) altından nehirler akar, onlarda muhalled [sürekli] olarak kalacaklar ve o işte, (günâhlardan) temizlenen kimsenin mükâfâtı.

77. Ve fîlhakîka [hakîkaten] Mûsâ'ya şöyle vahyettik: "Kullarımla geceleyin yürü de, onlara denizde kuru bir yol aç; yetişilmekten korkmazsın [korkmaksızın] ve pervâ etmezsin[34a] [etmeksizin]".

78-79. Derken, Fir'avn ordularıyla onları ta'kîb etti, kendilerini de deryâ/[deniz]dan saran sarıverdi. Velhâsıl Fir'avn, kavmini dalâlete[34b] sürükledi, hidâyete[35] götürmedi.

80-81. Ey Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları]![36] Sizi düşmanınızdan kurtardık ve size Tûr'un [Sînâ Dağı'nın] sağ tarafın(d)a (buluşmak üzere) va'd verdik ve üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Size verdiğimiz rızkların en hoşlarından yeyin ve (onlar) hakkında tuğyân [taşkınlık] etmeyin, ki sonra üzerinize ğazabım

---

33a • Meâl'de, *çaprazlama* diye karşılık verilen *sulb* kelimesi için bkz. Mâide: 33, not: 60a. (E.Ö)

33b • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

34a • Meâl'de, *pervâ etmezsin* diye çevirilen *lâ tahşâ* ibâresine, *haşyet duymazsın/duymaksızın* karşılığının verilmesi ve cümlenin, "Yetişilmekten korkmaksızın ve haşyet duymaksızın kullarımla geceleyin yürü de, onlara denizde kuru bir yol darbet [aç]" şeklinde düzenlenmesi daha uygun olur. (E.Ö)

34b • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83 ve krş. Hûd: 97. (E.Ö)

35 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10 ve krş. Hûd: 97. (E.Ö)

36 • *Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları]* ta'bîri için bkz. Bakara: 40, not: 48. (E.Ö)

iner, her kim(in)[37] üzerine de ğazabım inerse, o uçuruma gider.

82. Bununla berâber, şübhe yok ki Ben tevbe eden ve îmân edip sâlih amel yapan, sonra da doğru giden kimse için ğaffârım [çok bağışlayıcıyım].

83. (Mûsâ, kavmini bırakarak Sînâ Dağı'nın sağ tarafına geldiğinde, Allâh,) "Hem seni acele ile kavminden (öne) geçiren ne yâ Mûsâ?" (diye sordu.)

84. (Mûsâ,) "Onlar" dedi, "benim izim [*eserim:* öğretim] üzerindeler[38] ve ben Sana (gelmekte) acele ettim ki Rabbim hoşnud olasın".

85. (Allâh,) "Ammâ" dedi, "Biz senin ardından kavmini fitneye düşürdük [imtihân ettik], (artık onlar senin eserin/öğretin üzere değiller; zîrâ) Sâmiri onları şaşırttı".

86. (Bunun üzerine,) derhal Mûsâ kavmine ğazabnâk, esefnâk [öfkeli ve üzgün] olarak döndü (de,) "Ey kavmim!" dedi, "Rabbiniz size güzel bir va'd va'detmedimi?! (Peki bu va'din) zamân(ı)mı uzadı, yoksa üzerinize Rabbinizden bir ğazab inmesini arzu ettiniz de mi bana olan va'diniz(d)e(n) hulfettiniz [döndünüz]?"

87. "Biz" dediler, "senin va'dine [sana verdiğimiz sözden] kendiliğimizden hulfetme/[dönmeldik, velâkin o kavmin zînetinden birtakım ağırlıklar yüklenmiş idik, onları ateşe[39a] attık, kezâlik [aynı şekilde] Sâmiri de bıraktı".[39b]

88. Derken (Sâmiri) onlara bir dana; böğürmesi var bir cesed [heykel] çıkardı.[40] Bunun üzerine (onlar birbirlerine) dediler ki: "İşte bu sizin ilâhınız ve Mûsâ'nın ilâhı, fakat (o) unuttu".

---

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kim* yerine *kimin* yazılmıştır. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerindeler* yerine *üzerindedirler* yazılmıştır. Ayrıca, Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklama yapmadığı bu cümleyi, müfessirlerin çoğu, "Onlar benim ardım sıra geliyorlar; yakında burada olurlar" şeklinde maddî ve somut anlamıyla tefsîr etmişlerdir. Fakat bizce Mûsâ (a.s) bu cevâbıyla, –85. âyetten de açıkça anlaşıldığı üzere– kendisinin yokluğunda da kavminin doğru yoldan sapmayacakları kanaatini dile getirmektedir. Ama kıssanın devâmından da anlaşılacağı gibi olaylar Mûsâ'nın (a.s) beklentisinin aksine cereyân etmiş; Sâmiri, İsrâîloğulları'nı Mûsâ'nın eserinden/izinden [öğretisinden/doğru yoldan] saptırıp buzağıya taptırmıştır. (E.Ö)

39a •Âyette, *ateşe* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

39b •Bu bölümün devâmı 92. âyettedir. (E.Ö)

40 •Krş. A'râf: 148. (E.Ö)

89. Şu hakîkati görmüyorlarmı idi ki, o (heykel/buzağı heykeli) onlara bir söz iâde edemiyor [karşılık veremiyor] ve kendilerine ne bir zarar, ne de bir menfaat eriştirmeye mâlik olamıyordu?!

90. Kasem [yemîn] olsun ki, önceden Hârûn onlara, "Ey kavmim! Siz bununla sırf bir fitneye [imtihâna tâbi] tutuldunuz ve doğrusu sizin Rabbiniz ancak Rahmân'dır. Gelin bana tâbi olun ve emrime itaat edin!" demişti.

91. (Fakat onlar,) "Biz" dediler, "bunun başına devâm edip durmaktan aslâ ayrılmayız, tâ dönünceye kadar bize Mûsâ".

92-93. (Öfkeli bir şekilde dönen Mûsâ, kardeşinin sakalına-başına yapışarak) "Ey Hârûn!" dedi, "Sana ne mâni oldu da bunların dalâlete[41] düştüklerini gördüğün vakit, benim ardımca gel(ip yaptığım gibi yapmadın: onları ıslâh ederek puta tapmalarını engelle)medin, (yoksa) emrime isyânmı ettin?"[42]

94. (Hârûn,) "Ey anamın oğlu!"[43] dedi, "Sakalımı-başımı tutma! Emîn ol ki, 'Dediğime bakmadın [aldırmadın] da, Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] arasına tefrika düşürdün' dersin diye korktum".[44]

95. (Bunun üzerine Mûsâ o'nü bırakıp,) "Ya (sen) ey Sâmiri! Senin derdin ne?" (diye haykırdı.)

96. (Sâmiri,) "Ben" dedi, "onların görme/[kavrama/sezme]diklerini gördüm [kavradım/sezdim] de, Resûl'ün izinden [eserinden/öğretisinden] bir avuç avuçla(mış)dım da onu attım;

---

41 • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83. (E.Ö)

42 • Mûsâ (a.s), *Benim ardımca gelmedin [bana ittibâ etmedin/tâbi olmadın], emrime isyânmı ettin?* sözüyle, Allâh'ın kendisine, kırk geceye va'd vermesi nedeniyle Sînâ Dağı'na giderken Hârûn'a, *Kavmim içinde bana halef ol [benim yerime geç] ve ıslâh et, o müfsidlerin [fesâdcıların/bozguncuların] yoluna uyma!* (A'râf: 142) şeklindeki tenbihine işâret etmektedir. Yâni, Mûsâ (a.s), "Seni yerime geçirip –aynen benim yaptığım gibi– onları ıslâh etmeni sana emrettiğim hâlde, neden onların buzağıya tapmalarına engel olmadın, onlarla niçin mücâdele edip onları ıslâh etmedin?" demek istemiştir. (E.Ö)

43 *Ey anamın oğlu,* yâni, "ey bana karşı ana gibi merhametli ve şefkatli olması gereken sevgili kardeşim!" (IV/2287)

44 • Hârûn (a.s) bu sözüyle, –Mûsâ'nın (a.s), *Kavmim içinde bana halef ol [benim yerime geç] ve ıslâh et [düzelt], o müfsidlerin [fesâdcıların/bozguncuların] yoluna uyma!* (A'râf: 142) şeklindeki tenbihine binâen– tefrika çıkmasından endişe ettiği için onlara zorla mâni olmaya çalışmadığını anlatmak istemektedir. (E.Ö)

ve bana nefsim böyle (yapmayı) hoş gösterdi".[45]

97. (Mûsâ,) "Haydi" dedi, "defol! Çünkü sana hayâtta şöyle demek var: 'Temâs yok!' Hem sana (öteki dünyâ için) bir va'îd[46] var ki, ona aslâ hulfedilmeyeceksin.[47] O[48] başını bekleyip durduğun ilâhına da bak, her hâlde [mutlaka] biz onu yakacağız da yakacağız, sonra da kül edip onu muhakkak deryâya [denize] dökeceğiz".

98. (Ardından Mûsâ İsrâîloğulları'na dönerek,) "Sizin ilâhınız, ancak o Allâh'tır,[49] ki O'ndan başka ilâh yok. O, ilmi ile her şeyi kuşatmıştır" (dedi).

99. İşte sana böyle (yâ Muhammed) geçmişin mühim haberlerinden kıssa naklediyoruz. Şübhe yok ki, sana ledünnümüz/(yanımız)den bir zikr [vahy/Kur'ân] verdik.

100-103. Herkim ondan yüzçevirirse şübhesiz o, Kıyâmet Günü bir ve-

45 • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklama getirmediği bu âyet, Tefsîrlerin çoğunda hurâfeye boğulmuş; Türkçe Meâller de –bir kaçı hâriç– bunları aynen yansıtmıştır. Oysa Fahruddîn er-Râzî'nin, Ebû Müslim b. Bahr el-İsfehânî'den naklettiği ve katıldığı yorum gâyet mâkuldür. Buna göre âyetteki *besure* fiili, *basîret* kökünden olup –gözle görmekten ziyâde– ***anlamak, kavramak, idrâk etmek, vâkıf olmak, sezmek*** ma'nâsında ***şu'ûrî bir görme***'yi ifâde eder. *Eser* kelimesi ise –"iz" ma'nâsının yanısıra– mecâzen *öğreti, ilke/prensib* ma'nâlarına da sâhibdir. *Kabza* ise –"bir avuç" ma'nâsının yanısıra– ***bir nebze, bir miktar*** anlamına da gelir. *Nebeze* fiil-kökü de Kur'ân'da daha ziyâde ***bir emrin terkedilmesi, bir ahdin bozulması*** için kullanılmıştır. ***Resûl*** kelimesiyle de, ***Mûsâ*** (a.s) kasdedilmiştir. Şimdi bu açıklamalar istikâmetinde âyetin meâlini vermeyi deneyelim: *(Sâmiri,) "Ben" dedi, "onların [İsrâîloğullarının/sana îmân edenlerin] kavrayamadıklarını (yânî, üzerinde olduğun şeyin bakk olmadığını) kavradım. Resûl'ün eserinden/öğretisinden (yânî, ey Mûsâ senin eserinden/öğretinden) bir nebze almıştım, onu da terkettim (ve buzağı heykelini yaptım). Nefsim bana böyle yön verdi".* (E.Ö)

46 • *Va'îd* diye karşılık verilen kelimenin aslı *mev'îd*'dir. (E.Ö)

47 • "Âhirette mutlaka karşılaşacağın bir azâb seni beklemektedir ki bu, aslâ vazgeçilmeyecek bir mev'îd'dir [va'ddir/buluşmadır]". (E.Ö)
• Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hulfedilmeyeceksin*** yerine ***hulfedemeyeceksin*** yazılmıştır. (E.Ö)

48 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O* yerine *ve* yazılmıştır. Ancak, âyetin orijinalinde *vav* [*ve*] şeklindedir. (E.Ö)

49 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***Allâh'tır*** yerine ***hâlik'tır*** yazılmıştır; fakat doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

bâl yüklenecek, ebediyyen onun altında kalacaklar, ki onlar için Kıyâmet Günü o ne fenâ yüktür; o gün ki, sûr üfürülecek ve (günâha batmış) mücrim/[suçlu]leri o gün gömgök mahşere toplayacağız[50a] (da onlar,) "(Kabirde) on (gün)dan fazla durmadınız"[50b] diye aralarında gizli gizli konuşacaklar.

104. Gidişçe en beri benzerleri, "(Kabirde) bir günden fazla durmadınız" deyince, (şaşkınlıkla) ne diyeceklerini Biz biliriz.

105-107. Bir de sana dağlardan soruyorlar,[51] binâenaleyh [öyleyse] de ki: "Rabbim onları un-ufra [yerle-bir] edip savuracak da yerlerini düpedüz bomboş bırakacak, onda ne bir eğrilik, ne bir yumruluk göremeyeceksin".

108. O gün da'vetçiye i'vicacsız tebâiyet edecekler,[52a] öyle ki Rahmân'ın heybetinden[52b] sesler kısılmıştır, artık bir hışıltıdan başka birşey işitmezsin.

109-110. O gün şefâ'at fayda vermez, ancak Rahmân'ın izin verdiği ve sözüne râzı olduğu kimse müstesnâ [hâriç]; O, onların önlerindekini ve arkalarındakini bilir, onlar ise O'nu ilmen ihata edemezler [kavrayamazlar].

111-112. Ve bütün yüzler o hayy u kayyûma[53] baş eğmiş ve bir zulüm yüklenen cidden hâib olmuştur.[54] Herkim de mü'min olarak sâlih a-

---

50a • Meâl'de, *mahşere toplayacağız* diye çevirilen *nahşuru* lafzına, sâdece *toplayacağız* veyâ *bir araya getireceğiz* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

50b • Bu *on gün* veyâ *bir gün* kalışla ilgili sözlerin, ölümden sonra kabirde kalış müddetiyle ilgili olduğuna dâir bkz. Rûm: 55-56. (E.Ö)

51 • Meâl'de, *Sana dağlardan soruyorlar* diye çevirilen, *yes'elûneke 'ani'l-cibâli* ibâresi, *Sana dağları* (veyâ *dağlar hakkında) soruyorlar* diye de çevirilebilir. (E.Ö)

52a • "Kıyâmet Günü onlar, –muhâlefet etmeksizin– çağıranın peşine düşecekler". (E.Ö)

52b • Meâl'de, *Rahmân'ın heybetinden* diye çevirilen *li'r-rahmâni* ibâresine, *Rahmân'a karşı* veyâ *Rahmân karşısında* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

53 • *Hayy* kelimesi, kısaca "hayât sâhibi, diri" demektir. Allâh'ın sıfatı olarak her zamân "var olan, hayât ile mevsuf olan"dır. *Kayyûm* ise –Allâh hakkında– "zevâl bulmayan dâim, her şeyi hıfz ve himâye edip her şeyin rızk, tedbir ve tasrifini istediği şekilde deruhte eden kayyim", yâni "idâre eden" demektir. (E.Ö)

54 • *Hâib olmak* ta'bîri için bkz. Tâ-Hâ: 61, not: 29. (E.Ö)

mellerden işlerse o vakit o, ne bir zulümden korkar, ne de (hakkının) çiğnenme(sin)den.

113. Ve işte onu [vahyi], böyle Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a mahsûs] bir kur'ân [hitâbe] olarak indirdik ve bunda va'îd/[tehdid]den türlü şekilde tekrâr yaptık ki, belki (günâhlardan) korunur(lar)/takvâ yolunu tutarlar, yâhud da onlara bir zikr ihdas eyler [hatırlatmada bulunur].

114. Demek ki Allâh o hakk şehinşah [melik/kral], yüksek çok yüksek. Maamâfih [bununla berâber] sana onun[55] vahy(edilmes)i tamâm edilmeden evvel Kur'ân'ı acele etme ve de ki: "Rabbim! Artır beni ilmce!"[56]

115. Filhakîka [gerçekten] bundan evvel Âdem'e ahid [tavsiye ve emir][57] verdik de unuttu ve Biz o'nda bir azim bulmadık.[58]

116-119. Ve düşün o vakti ki melâikeye, "Âdem için[59] secde edin!" dedik, hemen secde ettiler, ancak İblîs dayattı.

Bunun üzerine Biz de, "Yâ Âdem!" dedik, "Haberin olsun, bu [İblîs], sana ve zevcene [eşine] düşmandır, sakın sizi cennetten çıkarmasın; ki sonra bedbaht olursun(uz); çünkü senin (ve eşinin) acıkmaman(ız), çıplak kalmaman(ız), orada (kalmanıza bağlı)dır ve sen (eşinle birlikte) orada susamazsın(ız) ve güneşte yanmazsın(z)".

120. Derken şeytân o'na (şöyle) vesvese verdi: "Ey Âdem! Sana kılavuzluk edeyimmi; huld[60] [ölümsüzlük] ağacına ve çürümez mülke [yıkılmaz hükümranlığa] (erişmen için)?" dedi.

121. Bunun üzerine ikisi de on(un meyvasın)dan yediler, derhal kendilerine kötü yerleri açılıverdi ve üzerlerine cennet yaprağından yamamaya başladılar; ve Âdem Rabbine âsi oldu da şaşkın düştü.

---

55 •Meâl'in aslında gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

56 •Meâl'in orijinalinde, *Rabbim! Artır beni ilmce* cümlesiyle birlikte, cümlenin orijinali olan *Rabbi zidnî 'ilmen* ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

57 •Bu tavsiye ve emir için bkz. Bakara: 35, A'râf: 19-22. (E.Ö)

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bulmadık* yerine –yanlışlıkla tam tersi– *bulduk* yazılmıştır. (E.Ö)

59 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır aynı ibâreye A'râf: 11'de, *"Âdem'e secde edin!" dedik* şeklinde karşılık vermiştir. *Secde* kelimesi ve meleklerin Âdem'e secde etmesi hakkında bkz. Bakara: 34, not: 41. (E.Ö)

60 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *huld* yerine *hulûd* yazılmıştır. (E.Ö)

122-124. Sonra Rabbi o'nu ıstıfa[61] etti [süzüp seçti] de tevbesini kabûl buyurdu ve yol gösterdi; buyurdu ki: "İniniz ikiniz de oradan hepiniz,[62] ba'zınız ba'zınıza düşman olarak, sonra ne zamân size Benden bir hidâyetçi[63] [rehberlik] gelir de herkim hidâyetçi/[rehberliği]me uyarsa işte o, dalâlete[64] düşmez ve bedbaht olmaz. Herkim de zikrim/[âyetlerim]-den yüzçevirirse ona, dar bir maişet [huzursuz bir hayât] vardır ve onu Kıyâmet Günü kör olarak haşrederiz".

125. "Rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki ben gözl(eri gör)ü(r bir kimse) idim" der.

126. Buyurur ki: "Öyle! Sana âyetlerimiz geldi de onları unuttun, bugün de (sen) böyle (unutulup) bırakılacaksın".

127. Ve işte Rabbinin âyâtına [âyetlerine] îmân etmeyip israf[65] edeni [haddi aşan kimseyi] Biz böyle cezâlandıracağız ve elbette o âhiret azâbı daha şiddetli ve daha bekâlıdır [süreklidir].

128. Daha onları şu irşâd etmedimi ki, kendilerinden evvel nice kurûn [kavmler/nesiller] helâk etmişiz, onların meskenlerinde yürüyüp duruyorlar.

Her hâlde [doğrusu] bunda ibret alacak aklı olanlar için çok âyet/[delîl-işâret]ler[66] var.[67]

129. Rabbinden bir kelime sebket-

---

61 *Tasfiye,* "bir şeyin karışığını, bulanıklık şâibelerini giderip özünü çıkarmak, saff olanı kanşık olandan ayırmak"tır, *ıstıfa* da "en sâfisini/en safım seçip almak"tır. (II/1081)

62 •Bkz. Bakara: 38, not: 45. (E.Ö)

63 Yâni, resûl veyâ Kitâb gibi herhangi bir delîl, bir hidâyet sebebi [rehberlik/kılavuzlama]... (I/327)

64 •*Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83. (E.Ö)

65 "Herhangi bir şeyde haddi aşıp aşırı gitme"ye, *israf* denir. (V/3613, 3752 ve VI/3807, 4133)
•Meâl'de, *Rabbinin âyâtına îmân etmeyip israf edeni* diye çevirilen *men esrefe ve lem yu'min bi-âyâtinâ rabbihî* ibâresine, "israf eden [haddi aşan] ve Rabbinin âyetlerine îmân etmeyen kimseyi/kimseleri" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

66 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âyetler* yerine *ibretler* yazılmıştır; ancak lafza uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

67 •*Ûli'n-nühâ* [*nühâ sâhibleri*] (–Meâl'de, *ibret alacak aklı olanlar* diye çevirilmiştir–) için bkz. Tâ-Hâ: 54, not: 23. (E.Ö)

miş [geçmiş] olmasa idi,[68] her hâlde [mutlaka] azâb lizâm[69] olurdu, fakat müsemmâ bir ecel [ta'yîn edilmiş bir zamân] var.

130. O hâlde, (hakîkati inkâr edenlerin) dediklerine sabret de Rabbine hamd ile tesbîh [tenzih ve takdis] eyle; güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel, gece saatlerinde de (Rabbini) tesbîh [tenzih ve takdis] et, gündüzün etrâfında da,[70] ki rızâya erebilesin.

131. Ve sakın öyle şey(ler)e gözlerini (dikip) uzatma [üzülme], ki Biz onun hakkında kâfirleri fitneye düşürmek [onlarla kâfirleri imtihân etmek] için onunla onlardan birkaç çiftini dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın[71] cici-bicisinden zevkyâb etmişizdir. Hâlbuki Rabbinin (sana olan) rızkı[72] [ni'met ve hayrı] hem daha hayrlı, hem (de netice itibâriyle) daha bekâlıdır [kalıcıdır].

132. Hem ehline [yakınlarına/âilene] de namaz ile emret, hem de kendin ona sabırla devâm eyle! Biz senden bir rızk istemiyoruz, Biz seni merzûk ederiz [rızklandırırız] ve (güzel) âkıbet, takvâ (erbabı)nındır.

133. Bir de (hakîkati inkâr edenler/kâfirler, "Eğer Muhammed peygamberse), Rabbinden bize[73a] bir âyet [mu'cize] getirse ya!" dediler.

Ya kendilerine, evvelki (Tevrât, İncîl ve sâir semâvî) Kitâblar/[Suhuf-

---

68 •Bkz. Yûnus: 19, not: 27. (E.Ö)

69 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *lizâm* yerine *lâzım* yazılmıştır. (E.Ö)
Lizâm –Âd ve Semûd kavmine olduğu gibi– hemen "dünyâda gelen azâb" demektir. (V/3337)

70 Burada da, *Rabbine hamd ile tesbîh [tenzih ve takdis] eyle; güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel, gece saatlerinde de (Rabbini) tesbîh et, gündüzün etrâfında da (Rabbini tesbîh et)* ifâdesiyle, namaz vakitleri [beş vakit namaz] tamâmiyle gösterilmiştir. (V/3337)
•Âyetteki *tesbîh*'in [tenzîh ve takdis'in], –Tâ-Hâ: 132 âyetinin de delâletiyle– "salâta/namaza"; âyette zikredilen vakitlerin [*güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel, gece saatleri, gündüzün etrâfı*] ise, beş vakit namazın vakitlerine işâret ettiği genellikle kabûl edilmiştir. Ayrıca krş. Hûd: 114. (E.Ö)

71 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

72 •Yâni, senin âhirette elde edeceğin ecr/mükâfât, ni'met ve hayr, onların elde ettiği/edeceği dünyâ malından daha hayrlı ve daha kalıcıdır. (E.Ö)

73a •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *nâ*'ya karşılık olarak, *bize* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

Sâhifeler]dakinin[73b] beyyinesi [apaçık delîli] (olan Kur'ân) gelmedimi ki?![74a]

134. Eğer Biz onları, bundan (yâni, resûl ve vahy göndermeden) evvel azâb ile ihlâk [helâk] etmiş olsa idik, (mutlaka) derlerdi ki: "A Rabbimiz![74b] Ne olurdu, bize bir resûl gönderseydin de; biz, –zelîl ve rüsvay olmadan evvel– âyetlerine ittibâ etseydik [tâbi olsaydık/uysaydık]!"

135. (Ey Resûl, onlara) de ki: "Hep(imiz) beklemekte(yiz/gözetlemekteyiz, siz de) bekleyin [gözetleyin] bakalım; çünkü yakında bileceksiniz doğru [düz] yol(un) sâhibleri [ashâbı/yolcuları] kimler ve doğru giden [hidâyette olan ve gâyeye eren] kim!"

[73b] •Meâl'de, *Kitâblardakinin* diye tercüme edilen *mâ fi's-suhufi* ibâresine, *Sâhifelerdekinin/Sâhifelerdeki şeylerin* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

[74a] *Evvelki Kitâblardakinin [sâhifelerdeki şeylerin] beyyinesi,* yâni Tevrât, İncîl ve sâir semâvî Kitâbların münderecâtını daha açık, daha parlak bir sûrette beyân ve isbât eden ve bu sûretle onlar hakkında dahi bir burhân [kuvvetli delîl] olarak nübüvvet-i Muhammediyye'nin açık bir mu'cizesi bulunan Kur'ân gelmedimi?! (V/3338)

[74b] •Meâl'de, *A Rabbimiz* diye tercüme edilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

21. ENBİYÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 112 ÂYET

§

Adını, ba'zı peygamberlerin [enbiyâ ve resûllerin] kıssalarına yapılan atıflardan alan sûrede; Allâh'ın vahdâniyyeti ve bu hakîkatin, bütün resûllere-nebîlere indirilen vahylerin özünü/esâsını teşkil ettiği, fakat insânoğlunun bunu sık sık unuttuğu vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Yaklaştı nâsa [insânlara] hesâbları, onlar ise hâlâ ğaflette (bulunup) aldırmıyorlar.
2-3. Rabb'lerinden kendilerine gelen her yeni ihtârı [zikri/hatırlatmayı] mutlak(a) eğlenerek dinliyorlar, kalbleri hep oyunda![1]
Hem onlar/o zâlimler (birbirlerine) şu gizli fısıltıyı sırrlaştılar: "Bu [Muhammed] sırf sizin gibi bir beşer; artık göre göre sihremi[2] (kapılıp) gidiyorsunuz?"[3]
4. (Resûlullâh) dedi[4] (ki): "Rabbim (gizli-açık her) söyleneni bilir; gökte de, yerde de; ve O öyle semî [işiten], öyle alîm/[bilen]dir".
5. (Müşrikler) dediler (ki: "Bunlar) edğâsu[5] ahlâm[6] [karmakarışık hayâller], yok onu (Muhammed) uydurdu, yok o bir şâir; yoksa bize evvel-

1 •Krş. Kamer: 1-3. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *sihre* [*sihire*] şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *sihere* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

3 •Krş. İsrâ: 47. (E.Ö)

4 •*Qâle* [*(Resûlullâh) dedi*] lafzı, âlimlerin bir kısmı tarafından *qul* [*(Ey Resûl) de ki*] şeklinde okunmuştur. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edğâsu* yerine –yanlışlıkla– *doğrusu* yazılmıştır. (E.Ö)

6 •*Edğâsu ahlâm* ta'bîri için bkz. Yûsuf: 44, not: 52. (E.Ö)

ki (peygamber)lerin (mu'cizeyle) gönderildikleri[7] gibi bir âyet [mu'cize] getirsin".[8]

6. Onlardan evvel ihlâk [helâk] ettiğimiz hiçbir karye [memleket halkı] îmân etmedi, şimdi onlarmı îmân edecekler?!

7-8. (Ey Muhammed!) Senden evvel de (melek veyâ) başka (bir şeyden) değil, ancak kendilerine vahy gönderdiğimiz birtakım ricâl(den/beşerden peygamberler) gönderdik. Haydin zikr ehline [Ehl-i Kitâb'a] sorun bilmiyorsanız; (size, gönderdiğimiz tüm peygamberlerin beşer olduğunu söyleyeceklerdir. Ayrıca) Biz onları, hem yemek yemez bir cesed yapmadık, hem de (onlar) muhalled [ölümsüz/kalıcı] değildiler.[9]

9. Sonra onlara olan va'de sâdık olduk da kendilerini ve dilediklerimizi necâta [selâmete] çıkarıp (kurtardık), müsrifleri [haddi aşanları] (ise) helâk ettik.

10. Şânım hakkı için, size bir Kitâb indirdik ki bütün şânınız[10] onda. Hâlâ akıllanmayacakmısınız?

11. Hâlbuki Biz zulmetmekte olan nice memleket (halkını) kırdık geçirdik ve onların[11] arkasından diğerlerini başka bir kavm olarak neşet ettirdik [vücûda getirdik].

12-13. Be'si/[azâbı]mizi hissettikleri vakit, hemen oradan üzengi tepi(p kaçmaya çalışı)yorlardı.[12a] (Biz de onlara,) "Yok" dedik, "(boşuna) tepinmeyin[12a] [üzengi tepmeyin], dönün o içinde şımartıldığınız[12b] şeylere ve meskenlerinize, ki sorguya çekileceksiniz".

---

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gönderildikleri* yerine *gönderdikleri* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *getirsin* yerine *getirsen* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)
Sanki inanacaklar gibi evvelki peygamberlerin mu'cizelerini istediler. (V/3341)

9 Yâni, cansız heykellerden ibâret değillerdi. (V/3341 ve krş. Furkân: 7)

10 Yâni, muhtaç olduğunuz nasihat, vird ü zikriniz olacak şân ve şeref bu Kitâb'dadır. (V/3341)

11 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık, *onların* [lafzen: *onun*] kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

12a •Aynı kelimenin (*rekz* [*üzengi tepmek*] kelimesinin) –ki 12-13. âyetlerde *yerkuzûne* ve *terkuzû* şeklindedir– diğer çevirisi ve açıklaması için bkz. Sâd: 42, not: 36b. (E.Ö)

12b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şımartıldığınız* yerine *şımardığınız* yazılmıştır. (E.Ö)

14-15. (Bunun üzerine,) "Vay bizlere; bizler cidden zâlimler idik" dediler. Artık bütün da'vâ/[feryâd u figan]ları bu (sözü söylemekten ibâret) oldu kaldı. Nihâyet onları öyle yaptık ki, biçildiler-söndüler.

16-17. Biz o göğü ve yeri ve o ikisi arasındakileri[13] oyunculuk etmek (ve eğlenmek) üzere yaratmadık;[14] eğer bir eğlence ittihaz etmiş [edinecek] olsa idik, onu, Kendi ledünnümüzden ittihaz eder/[yanımızdan edinir]dik;[15] yapacak olsa idik (b)öyle yapardık.

18-20. Hayır! Biz hakkı bâtılın tepesine fırlatırız da, o onun[16] beynini parçalar, bir de bakarsın (bâtıl) o ânda mahvolmuştur.

Vay sizlere de; (Allâh'a) o (isnâd) ettiğiniz vasıflardan (ötürü)! Hâlbuki göklerde, yerde kim varsa O'nundur ve O'nun huzûrundakiler O'na ibâdetten ne çekinirler, ne de yorgunluk duyarlar; gece-gündüz [her dâim] O'na tesbîh [O'nu tenzih ve takdis] ederler, fütur getirmezler [bıkıp usanmazlar].

21-22. Yoksa birtakım ilâhlar edindiler de arz/[yer]dan (ba'zı nesneleri-varlıkları),[17] neşri [ölüleri diriltme işini] onlarmı yapacaklar?![18a] Yerde, gökte Allâh'tan başka ilâhlar olsa idi, ikisi de fâsid [harâb] olmuş gitmişti.

---

13 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *ve mâ beynehumâ* lafzına karşılık olarak, *ve o ikisi arasındakileri* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

14 •Krş. Sâd: 27 ve Duhân: 39. (E.Ö)

15 Yâni, sırf ilâhî bir eğlence edinirdik. (V/3345)

16 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîrlere karşılık, *o [hakk] onun [bâtılın]* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

17 •Meâl'de, *arz* kelimesiyle *neşr* kelimesi yanyana geldiğinden, *Arzdan neşri onlarmı yapacaklar?!* gibi bir ma'nâ anlaşılabilir. O nedenle âyetin çevirisini –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın kabûl ettiği ma'nâya göre– yeniden vermeyi uygun bulduk: *Yoksa arzdan/yerden birtakım ilâhlar edindiler de, (ölüleri) onlarmı diriltecekler?!* (E.Ö)

•Bu meâle alternatif olarak, âyete şu ma'nâlardan biri de verilebilir: A) Yine de arzdan ilâhlar ediniyorlar; ölüleri onlar diriltecekler (sanki). B) Böyleyken, arzdan ilâhlar ediniyorlar; (sanki) ölüleri onlar diriltecekler! C) Buna rağmen, –ölüleri onlar diriltecekmiş gibi– arzdan ilâhlar ediniyorlar. D) Böyle olduğu hâlde, arzdan ilâhlar ediniyorlar; ölüleri onlarmı diriltecekler?! (Ve krş. Bakara: 133, not: 182; Yûnus: 38, not: 51; Hûd: 13, not: 13; Hûd: 35; Enbiyâ: 24; Secde: 3, not: 2). (E.Ö)

18a "Ölüleri kabirlerinden onlarmı diriltip kaldıracaklar?!" (V/3345)

(Onun içindir ki) Rabbin;[18b] o arşın rabbi Allâh münezzeh(tir)/sübhândır, onların isnâd ettikleri vasıflardan.

23-25. O, yaptığından mes'ûl olmaz, onlar ise mes'ûldürler; (buna rağmen) yoksa O'ndan başka ilâhlarmı edindiler?[19a]

De ki: "Haydi (onların ilâh olduklarına dâir) getirin burhânınızı [delîlinizi]. İşte bu[19b] (tevhîd öğretisi), benimle berâber olanların[20] zikri [öğretisi] ve benden evvelkilerin zikri [öğretisi]".

Fakat (onların) çokları[21] hakkı bilmezler de onun için i'raz ederler [yüzçevirirler]. (Hâlbuki) senden evvel hiçbir resûl göndermedik ki; ona şöyle vahyetmiş olmayalım: "Hakîkat bu (ki), Benden başka ilâh yoktur; onun için hep Bana ibâdet edin!"

26-27. Böyle iken (melekleri kasdederek) dediler ki: "Rahmân veled ittihaz etti [çocuk edindi]". Tenzih o sübhâna[22] [O bundan münezzehtir]! Doğrusu onlar (–müşriklerin iddiâ ettikleri gibi Allâh'ın çocukları değil–) ikrâm[23a] olunmuş [şerefli] kullar(ı)dır; O'nun sözünün önüne geçmezler, hep O'nun emriyle hareket ederler.

28. O onların önlerindekini, arkalarındakini bilir ve (bundan dolayı) onlar, O'nun[23b] nzâ verdiği kimselerden başkasına şefâ'at etmezler ve

---

18b •Âyette, *Rabbin* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

19a •Enbiyâ: 24 âyeti şöyle de çevirilebilir: *Buna rağmen O'nun dûnundan [berisinden/aşağısından/altından/O'ndan başka] ilâhlar ediniyorlar.* (Krş. Bakara: 133, not: 182; Yûnus: 38, not: 51; Hûd: 13, not: 13; Hûd: 35; Enbiyâ: 21; Secde: 3, not: 2). (E.Ö)

19b •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâzâ*'ya karşılık olarak, ***bu*** kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olanların* yerine *onların* şeklinde –yanlış/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

21 •Meâl'de, *çokları* diye çevirilen *ekseruhum* lafzının tam karşılığı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da genellikle verdiği gibi– *onların ekserisi/çoğu/çokları* olmalıdır. (E.Ö)

22 •Meâl'de, *tenzih o sübhâna* diye karşılık verilen *sübhânehû* lafzı, *O [Allâh], (çocuk edinmekten) sübhândır [münezzehtir]* anlamına gelir. (E.Ö)

23a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ikrâm* yerine *ekrem* yazılmıştır. (E.Ö)

23b • *O'nun* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca, şefâ'atin ve şefâ'atçinin bulunmadığı/imkânsızlığı husûsunda bkz. Sebe: 23, not: 31. (E.Ö)

hepsi O'nun haşyetinden [saygı ve korkusundan] titrerler.

29. Ve içlerinden herkim, "Ben O'ndan başka bir ilâhım" derse, Biz ona cehennemi cezâ (olarak) veririz; zâlimleri Biz böyle cezâlandırırız.

30. Ya o küfredenler görmediler de mi ki, semâvât u arz [gökler ve yer] bitişik idiler de Biz onları ayırdık,[24] hayâtı olan her şeyi sudan yaptık. Hâlâ inanmıyor/[îmân etmiyor]lar mı?![25]

31-33. (Görmüyorlarmı,) arzda [yeryüzünde] da, onlan çalkala(yıp sa)r-(smasın) diye (dağları ağır) baskılar (olarak) oturttuk, hem onda bol bol açıklık/[meydan ve yol]lar yaptık, ki doğru gidebilsinler.[26] Semâyı [göğü] da mahfuz[27] [korunmuş] bir sakf [tavan] yaptık.

Onlar ise, O'nun (bunca) âyet/[işâret]lerinden yüzçeviriyorlar.[28] Hâlbuki O, o hâlık[29] [yaratan] ki, geceyi, gündüzü ve şems ü kameri [güneş ve ay'ı] yaratmış, bütün o ecram(ın/gök cisimlerinin) her biri birer felekte [yörüngede] yüzüyorlar.

34. Bir de, (hatırlat ki ey Peygam-

---

24 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tefsîr'de ilk ma'nâ olarak, "Gökler ve yer (şu gördükleri âlemin yukan kısmını teşkil eden yüksekler ve alt kısmını teşkil eden yer) 'ratk' idiler; (yânî) ikisi de deliksiz idi; yukandan yağmur yağmıyor, yerden ot bitmiyordu" görüşünü zikrettikten sonra şöyle diyor (E.Ö): *Ratk,* lügatte "bir şeyin bir şeye bitişikliği", *fatk* da "kopanp ayırmak"tır. Bu âyetteki *ratk* ve *fatk* hakkında başlıca üç ma'nâ beyân etmişlerdir: A) Abdullâh ibn Ömer ve Abdullâh ibn 'Abbâs'tan: Semâ [gök], ratk idi, yağmur yağmıyordu ve arz/yer ratk idi, ot bitmiyordu; sonra Allâh semâyı fatk etti yağmur yağdırdı, arzı fatk etti ot bitirdi; B) Abdullâh ibn 'Abbâs, İkrime, Hasan Basrî, Katâde ve İbn Cübeyr'den: Semâvat [gökler] ve arz [yer] ikisi bitişik bir şeydi, Allâh aralarını ayırdı; C) *Ratk,* ademde iştirak [yoklukta müştereklik/yer ve gökler yok idi], *fatk* "icad ve temyiz"dir [Allâh onları icad etti ve ayırdı]. Âyet her üç ma'nâya da muhtemeldir. (V/3351)

25 "(Buna rağmen) yine de îmâna gelmiyorlar ha?!" Buradaki soru hemzesi, inkâr ve taaccüb içindir. (V/3352)

26 "Hidâyeti bulabilsinler; matlûblarına doğru gidebilsinler veyâ hakk yolunu tutsunlar". (V/3353 ve krş. Nahl: 15-16)

27 "Hicr: 17 âyeti mantûkunca şeytânların saldırısından mahfûz [korunmuş] veyâhud belirlenmiş vakte kadar bozulup yıkılmaktan korunmuş..." (V/3353)

28 Gökte Allâh'ın kudretine ve birliğine delâlet eden bunca delillerin delâletlerinden yüzçevirip geçiyorlar. (V/3353)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hâlık* yerine *hâlıktır* yazılmıştır. (E.Ö)

ber,) Biz senden evvel hiçbir beşer için huld[30] [ölümsüzlük] nasîb etmedik. Şimdi sen ölürsen (sanki) onlar muhalled [sürekli/ebedî]mi kalacaklar?![31]

35. Her nefs [şahıs] ölümü tadacak ve sizi bir imtihân olarak şerr ve hayr[32] ile mübtelâ kıl(ıp denemeye tâbi tut)acağız, hepiniz de nihâyet Bize irca olunacaksınız [döndürüleceksiniz].[33a]

36. O küfredenler,[33b] seni gördükleri vakit de seni alaya tutuyorlar (ve birbirlerine), "Bumu ilâhlarınızı (kötü vasıflarla) anıp duran?!" diyorlar. Hâlbuki onlar hep Rahmân'ın zikrine [mesajına] küfrediyorlar.

37. İnsân aceleden yaratıldı.[34] Yarın Ben onlara[35] [size] âyet/[işâret]lerimi göstereceğim, şimdi siz (onu Benden istemekte) acele etmeyin![36]

38. Bir de, "Bu (Sâ'at) va'd(i) ne zamân, doğru iseniz (söyleyin bakalım)?!" diy(erek alay ediy)orlar.

39. Bilseler o küfredenler; ne yüzlerinden, ne arkalarından ateşi menedemeyecekleri ve hiçbir taraftan yardım olunmayacakları o demi, (böyle alay edemezlerdi).

40. Doğrusu, o onlara bağteten [ansızın] gelecek de kendilerini dondurakalacak, artık ne reddine [geri çevirmeye] güçleri yetecek, ne de kendilerine mühlet verilecek.

41. Kasem [yemîn] olsun ki (ey Muhammed), senden evvel (de) birçok[37] peygamberlerle istihzâ [alay] edildi de, içlerinden alay edenleri, o istihzâ ettikleri şey kuşatıverdi.

42. De ki: "Sizi gece ve gündüz o Rahmân(ın azâbın)dan kim koruyabilir?"

---

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***huld*** yerine ***hulûd*** yazılmıştır. (E.Ö)

31 Yâni, senin ölümünü gözeten o kâfirler bâkîmi kalacaklar ki senin ölümünle teselli buluyorlar?! (V/3356 ve krş. Enbiyâ: 3 ve 7-8)

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***şerr ve hayr*** yerine ***hayr ve şerr*** yazılmıştır. (E.Ö)

33a Bize döndürüleceksiniz de haşr u neşr olunup hesâb görülecek, imtihânların hayr veyâ şerr mücâzât ve mükâfâtı verilecek. (V/3356)

33b •***Küfr*** kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

34 •Yâni, insân çok acelecidir, tez-canlıdır, çok aceleci bir tabiata sâhibdir, çok aceleci bir tabiatta yaratılmıştır. (E.Ö)

35 •Meâl'de, ***onlara*** diye karşılık verilen ***kum*** lafzı, ***size*** anlamına gelir. (E.Ö)

36 •Meâl'de, ***Şimdi siz acele etmeyin*** diye çevirilen ***fe-lâ testa'cilûni*** ibâresine, ***Şimdi (bunu/onu/onları) Benden acele istemeyin*** şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. Ve krş. Nahl: 1. (E.Ö)

37 •Âyette, ***birçok*** kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

Fakat onlar Rabb'lerinin zikrinden [uyarısından/mesajından] sarf-ı nazar etmişlerdir.

43. Yoksa onlar için, kendilerini önümüzden menedecek [elimizden kurtaracak] ilâhlarını var?! O (tapı)n(dık)lar(ı nesneler) kendi nefslerini bile kurtaramayacakları gibi, Bizden sahâbet de olunmazlar [destek de görmezler].

44. Doğrusu Biz onları ve atalarını yaşattık, hattâ o ömür onlara uzun geldi, fakat şimdi görmüyorlarmı, o arzı [yeri] etrâfından eksiltip duruyoruz;[38] o hâlde gâlib onlarmı,[39] (yoksa Bizmiyiz)?

45. De ki: "Ben sizi ancak vahyle inzâr ediyorum [uyanyorum]".

Ammâ ne kadar inzâr edilseler (de/ uyarılsalar da, hakka karşı) sağır (olan)lar da'veti işitmezler.

46. Maamâfih [bununla berâber], kasem [yemîn] olsun, Rabbinin azâbından onlara bir nefha [ufak birşey] dokunursa muhakkak diyeceklerdir ki: "Vay bizlere, bizler cidden zâlimlerdik".

47. Biz ise Kıyâmet Günü için mîzânlara [terâzilere] adâleti koruz[40] da hiçbir nefs [kişi] zerrece zulme (düçar e)dilmez, (yaptığı şey) bir hardal tânesi ağırlığınca da olsa onu getirir (terâziye) koruz, hesâbçı (olarak) da Biz yeteriz.

48-49. Celâlim hakkı için, Biz Mûsâ ile Hârûn'a furkân[41] ve bir ziyâ ve bir zikr[42] vermiştik muttakîler için, o muttakîler için ki, Rabb'lerine ğıyâbda[43] haşyet [korku ve saygı] beslerler ve o Sâ'at'ten titrer dururlar.

50. İşte bu {Kur'ân} da Bizim indirdiğimiz mübârek zikrdir.[44] Şimdi siz bunumu inkâr ediyorsunuz?!

51-52. Şânım hakkı için, bundan evvel de İbrâhîm'e rüşdünü [doğruyu bulma kâbiliyetini ve hidâyetini] vermiştik ve Biz o'nu(n güzel hâlle-

---

38 •Meâl'de, *o arzı* diye çevirilen *ne'ti'l-arda (nenqusu)hâ* ibâresinin tam karşılığı, *arza geliyoruz da onu (kısıyoruz/eksiltiyoruz)* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlarmı* yerine *olurlarmı* şeklinde –yanlış/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

40 •"Kıyâmet Günü'ne mahsûs hassas/şaşmaz terâziler kurarız..." (E.Ö)

41 *Furkân*, yâni "hakk ile bâtılı ayıran hükümler..." (V/3358)

42 *Ziyâ ve zikr*, yâni "aydınlatan/ışık saçan ve uyarıp hatırlatarak öğüd verip doğruya ileten..." (V/3358)

43 •Krş. Bakara: 3, not: 5; Yâ-Sîn: 11. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zikrdir* yerine *zikrimizdir* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

rini, buna ehil olduğunu) biliyorduk;[45] o vakit ki babasına ve kavmine, "Ne bu başına toplanıp durduğunuz temâsil [putlar]?" dedi.

53. (Onlar da cevâben,) "Atalarımızı bunlara ibâdet ediyor bulduk; (o nedenle biz de tapıyoruz)" dediler.

54. (İbrâhîm,) "Kasem [yemîn] olsun ki" dedi, "siz de atalarınız da açık bir dalâl(et/şaşkınlık)[46] içindesiniz".

55. Dediler (ki): "Ciddimi söylüyorsun, yoksa sen şakacılardanmısın?"

56. (İbrâhîm,) "Doğrusu" dedi, "Rabbiniz, o göklerin ve yerin rabbidir, ki onları yaratmıştır ve ben buna şehâdet edenlerdenim".

57. Ve (ardından da kendi kendine şöyle dedi:) "Tallâhi![47] Siz dönüp gittikten sonra putlarınıza lâ-büdd [mutlaka] bir tedbir yapacağım".

58. Derken onları [putları] parça parça etti, ancak bir büyüklerini bırakıtı, ki belki ona mürâcaat ederler.

59. (Olup biteni gördüklerinde,) "Bunu bizim ilâhlarımıza kim yapmış? Her hâlde [mutlaka] o zâlimlerden biri" dediler.

60. (İçlerinden ba'zıları,) "Bir delikanlı işittik bunları (kötü vasıflarla) anıyor(muş, ki o'nun) adına[48] İbrâhîm deniyormuş" dediler.

61. (Bunun üzerine berikiler,) "Haydin" dediler, "getirin o'nu nâsın[49] [halkın] gözleri önüne, belki şehâdet ederler".[50]

---

45 •Meâl'in aslında atlanan *ve künnâ bihî âlimîn* ibâresine karşılık olarak, *Ve Biz o'nu(n güzel hâllerini, buna ehil olduğunu) biliyorduk* cümlesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

46 *Hudâ*'nın zıddı olan *dalâl*, "yolu şaşırmak" ya da "hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak"tır. Gaflet ve şaşkınlıktan kaynaklandığında ise *dalâl*, "gaflet, hayret, kaybolmak, helâk" anlamlarında kullanılır. (I/135, VII/4571)

47 • *Tallâhi* kelimesi için bkz. Nahl: 56, not: 39. (E.Ö)

48 •Meâl'de, *adına* diye çevirilen *lehû* lafzı, *ona/kendisine* demektir. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nâsın* yerine *nâsa* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

50 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın, hakkında herhangi bir açıklama yapmadığı bu ibâre birkaç şekilde anlaşılmıştır: A) İbrâhîm'in aleyhine tanıklık edecek kimselerin bulunabilmesi için; B) İnsânların, İbrâhîm'e verilecek cezâyı görmeleri, cezâya şâhid olmaları için; C) Hem İbrâhîm aleyhine tanıklık eden kimselerin bulunabilmesi ve hem de ona verilecek cezâyı görmeleri için. Ancak, âyetin devâmıyla da uygunluk arzeden ikinci görüş daha isâbetli görünmektedir. (E.Ö)

62. (İbrâhîm halkın huzûruna getirildiğinde) dediler (ki): "Senmi yaptın bunu ilâhlarımıza yâ İbrâhîm?"
63. (İbrâhîm,) "Belki" dedi, "şu[51] büyükleri (olan put) yapmıştır; sorun bakalım onlara [kırılan putlara], eğer (konuşabilip de kendilerini kimin kırdığını) söylerlerse!"
64. Bunun üzerine, vicdânlarına mürâcaat ettiler de (birbirlerine) dediler (ki): "Doğrusu siz hakksızsınız".
65. Sonra yine tepeleri üstü ters [eski kafalarına/düşüncelerine] döndüler (ve), "Sen cidden bilirsin ki, bunlar (söz) söylemez" dediler.
66-67. (İbrâhîm,) "O hâlde" dedi, "Allâh'ı bırakıp da, size hiçbir fayda veremeyecek,[52] zarâr da edemeyecek nesneleremi[53] tapıyorsunuz? Yuf [yazıklar olsun] size ve Allâh'tan başka taptıklarınıza! Hâlâ akıllanmayacakmısınız?"
68. "Siz bunu" dediler, "yakın da ilâhlarınızın öcünü alın, (eğer) bir iş yapacaksanız".
69-71. (Fakat Biz,) "Ey nâr [ateş]! Serin ve selâmet ol İbrâhîm'e!" dedik. (Bu arada onlar) o'na bir dolap [tuzak] kurmak istediler, Biz de daha ziyâde kendilerini hüsrâna düşürdük ve o'nu Lût ile berâber kurtarıp içinde âlemîne [âlemlere] bereketler verdiğimiz arza [yere/toprağa] çıkardık.
72-73. Ve (ayrıca) o'na İshâk'ı ihsân ettik, fazla olarak Ya'kûb'u da (verdik) ve her birini sâlihîn/[sâlihler]den kıldık ve hepsini[54] emrimizle yol gösteren imâmlar [öncüler/önderler][55] ettik ve kendilerine hayrlar işlemeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyeyledik ve hep Bize âbid [ibâdet eden kimseler] idiler.
74-75. Lût(u da, doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirip) o'na da bir hüküm, bir ilm verdik ve o'nu habâset/[kötülük]ler işleyen o karye/[memleket]den kurtardık, hakîkat(en) onlar kötü, fâsık[56a] [yoldan çıkmış] bir kavm idiler. Onu ise rahmetimize idhal [dâhil] eyledik; çünkü o cidden sâlihîn/[sâlihler]den idi.
76-77. Nûh'u da (doğru yola ve

51 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şu* kelimesi yoktur. (E.Ö)

52 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veremeyecek* yerine *vermeyecek* yazılmıştır. (E.Ö)

53 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nesnelere* yerine *nesneleri* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

54 • Meâl'de, *hepsini* diye tercüme edilen *hum* zamîrinin tam karşılığı, *onları* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

55 • *İmâm* kelimesi için bkz. İsrâ: 71, not: 59; Bakara: 124, not: 161. (E.Ö)

56a • *Fısk-fâsık* kelimeleri için bkz. En'âm: 121, not: 133; Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

kurtuluş sebeblerine eriştirdik), zîrâ mukeddemâ [önceden/İbrâhîm ve Lût'tan önce] (Bize) nidâ etmişti, Biz de du'âsını kabûl ettik[56b] de, kendisini ve ehlini büyük bir sıkıntıdan kurtardık ve âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] kavmden öcünü aldık. Hakîkat(en) onlar kötü bir kavm idiler, Biz de hepsini birden garkettik [suda boğduk].

78-79. Dâvûd ile Süleymân'ı da (doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirdik. Hani) o vakit ki; ikisi de hars [ekin] hakkında hüküm veriyorlardı; o vakit ki, ekinde geceleyin kavmin davarı [koyun sürüsü] yayılmıştı. Biz de hükümlerine şâhid idik. Derhal onu Süleymân'a anlattık[56c] [fehmettirdik: derinlemesine anlamasını sağladık].

Bununla berâber, her birine bir hüküm ve bir ilm vermiştik ve Dâvûd'un maiyyetinde [berâberinde] dağları musahhar kılmıştık;[57] kuşlarla berâber tesbîh[58] ediyorlardı[59] ve Biz bunları yaparız.

80. Bir de o'na [Dâvûd'a] sizin için, sizi harbinizin şiddetinden korusun diye giyecek [zırh] san'atı ta'lîm e(dip öğre)tmiştik;[60] şimdi siz şükrünü edâ ediyormusunuz?!

81-82. Süleymân için de, şiddetli rüzgân (boyun eğdirmiştik), ki o içine[61] bereketler verdiğimiz arza [top-

---

56b •Meâl'de, *Biz de du'âsını kabûl ettik* diye çevirilen *fe'stecebnâ lebu* ibâresine, *Biz de o'na hemen icâbet ettik* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

56c •Meâl'de, *Derhal onu Süleymân'a anlattık* diye çevirilen *fe-fehhemnâhâ süleymâne* ibâresine, *Hemen onu Süleymân'a fehmettirdik* veyâ *Süleymân'ın onu hemen fehmetmesini* [*derinlemesine anlamasını*] *sağladık* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

57 *Teshîr* [*musahhar kılmak*], "bir şeyi zorla hizmete koşmak, boyun eğdirip itâat ettirmek, tâbi kılmak"tır. (VI/4312)

58 *Tesbîh;* "Allâh'ı, O'na lâyık olmayan şeylerden –îtikâden, kavlen ve kalben– tenzih etmek, uzak tutmak"tır. (VII/4729)

59 •Krş. Sâd: 17-20, Sebe: 10. (E.Ö)

60 •Meâl'de, *Bir de o'na sizin için, sizi harbinizin şiddetinden korusun diye giyecek san'atı ta'lîm etmiştik* diye çevirilen *ve 'allemnâhu san'ata lebûsin lekum li-tuhsinekum min-be'sikum* ibâresi şöyle de anlaşılabilir: "Sizin için o'na, başınıza gelecek her türlü zarâr ve musibete/belâ ve sıkıntıya/darlık ve tehlikeye karşı korunma elbisesiyle donanma san'atı öğrettik". Krş. A'râf: 26'daki *libâsu't-takvâ* [*takvâ elbisesi*] kavramı. (E.Ö)

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içine* yerine *içinde* yazılmıştır. (E.Ö)

raklara/ülkeye] emriyle cereyan ediyordu; –ve Biz her şeyi bilirizşeytânlardan da o'nun için dalgıçlık edenleri ve daha başka amel (ve işler) için çalışanları teshir [emre âmâde] etmiştik ve hep onları[62] zabteden Biz idik.[63]

83-84. Eyyûb'u da (doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirmiştik), zîrâ, "Doğrusu, bana (büyük bir) sıkıntı/belâ isâbet etti, ama Sen merhametliler merhametlisisin"[64] diye Rabbine nidâ etti.

Biz de (o'nun) du'âsını kabûl ettik[65a] de hemen kendisindeki durr'u [sıkıntıyı/belâyı] (giderip) açtık ve tarafımız/[yanımız]dan bir rahmet ve âbidler [ibâdet edenler] için bir muhtıra [zikr/hatırlatma] olmak üzere o'na[65b] ehlini ve berâberlerinde onların bir mislini de verdik.

85-86. İsmâîl'i de, İdrîs'i de, Zülkifl'i de (doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirmiştik). Hepsi de sâbirîn/[sabredenler]den. Bunları da rahmetimize idhal [dâhil] eyledik; çünkü cidden sâlihîn/[sâlihler]dendirler.

87. Zennûn'u[66] [Yûnus'u] da (doğru yola, kurtuluş sebeblerine eriştirdik). Hani (o kavmine) öfkelenerek gitmişti de, Biz kendisini aslâ sıkıştırmayız zannetmişti. Derken zulmet/[karanlık]ler içinde (kalıp), "Senden başka ilâh yok, Sana arz-ı tesbîh [Seni tenzih ve takdis] ederim, ben doğrusu zâlimlerden oldum"[67a] diye nidâ etti.

---

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onları* yerine *bunları* yazılmıştır; ki aynı ma'nâyı verir. (E.Ö)

63 •Krş. Sebe: 13. (E.Ö)

64 •Meâl'in aslında bulunan, *enni messeniye'd-durru ve ente erhamu'r-râhimîn* ibâresi yerine, –ibâreye karşılık olarak– *Doğrusu, bana (büyük bir) sıkıntı/belâ isâbet etti, ama Sen merhametliler merhametlisisin* cümlesini dâhil ettik. (E.Ö)

65a •Meâl'de, *Du'âsını kabûl ettik* diye çevirilen *fe's-tecîbnâ lehu* ibâresi, lafzen: *o'na icâbet ettik* demektir. Aynı ibârenin doğru/lafzî tercümesi için bkz. Enbiyâ: 88 ve 90. (E.Ö)

65b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o'na* kelimesi yoktur. (E.Ö)

66 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *Zünnûn'u* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *Zennûn'u* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

67a •Meâl'in orijinalindeki, *lâ ilâhe illâ ente subhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn* ibâresine karşılık olarak, *Senden başka ilâh yok, Sana arz-ı tesbîh [Seni tenzih] ederim, ben doğrusu zâlimlerden oldum* cümlesini, Tefsîr'den (V/3366) alarak metne koyduk. (E.Ö)

88. Biz de du'âsını kabûl ile[67b] o'na[67c] icâbet ettik de kendisini gam (ve tasa)dan kurtardık ve işte mü'minleri böyle kurtarırız.

89. Zekeriyyâ'yı da (doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirdik). Hani Rabbine, "Rabbim! Beni tek (başıma) bırakma, gerçi Sen vârislerin en hayrlısısın"[68] diye nidâ[69] etmişti.

90. Biz de du'âsını kabûl ile[70a] o'na[70b] [Zekeriyyâ'ya] icâbet ettik de, kendisine Yahyâ'yı verdik ve o'nun için (kısır olan) zevcesi/[eşi]ni ıslâh eyle(yip doğurmaya elverişli hâle getir)dik.[70c] Hakîkat(en) bunlar, hayratta musâraat (ederler/hayrlarda yarışırlar) ve Bize rağbet [ümid] ve rehbetle [korkuyla] du'â ederlerdi ve Bizim için hâşî/[huşû duyan kimsellerdi.[71]

91. Ve o dişiyi [Meryem'i] de (doğru yola ve kurtuluş sebeblerine eriştirmiştik), ki (o) ırzını [iffetini] muhkem [sağlam] korudu da, kendisine rûhumuzdan nefhettik[72] [üfledik] ve (böylece) kendisiyle oğlunu âlemîne [bütün insânlara] bir âyet [delîl/alâmet] kıldık.

92. (Ey îmân edenler!) İşte bu[73] (tevhid ve islâm milleti), sizin ümmeti-

---

67b •Âyette, *du'âsını kabûl ile* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

67c •Meâl'in orijinalinde atlanan *lehu* lafzına karşılık, *o'na* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

68 •Meâl'in orijinalindeki *rabbi lâ tezernî ferden ve ente hayru'l-vârisîn* ibâresi yerine, ibâreye karşılık olarak, *Rabbim! Beni tek (başıma) bırakma, gerçi Sen vârislerin en hayrlısısın* cümlesini, Tefsîr'den (V/3367) alarak metne dâhil ettik. (E.Ö)

69 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nidâ* yerine *du'â* yazılmıştır; ancak aslına uygun olan matbu nüshadakidir. (E.Ö)

70a •Âyette, *du'âsını kabûl ile* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

70b •Meâl'in aslında atlanan *lehu* lafzına karşılık, *o'na* kelimesini metne koyduk. (E.Ö)

70c •Krş. Meryem: 2-10. (E.Ö)

71 •Yâni, Bize karşı saygı ve tevâzu ile boyun eğen kimselerdi. (E.Ö)

72 Yâni, *Rûh Rabbimin emrindendir* (İsrâ: 85) âyetinin ma'nâsına göre, Meryem'e, emrimizden olan ve Âdem'e de üflenen rûh cinsinden üfledik, Meryem'in içinde Îsâ'ya hayât verdik. Yâhud, *rûhumuzdan* demek, "rûhumuz olan Cebrâîl", diğer adıyla "Rûhu'l-Kudüs vâsıtasıyla üfledik" demektir. (V/3367 ve krş Meryem: 17, Tahrîm: 12)

73 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bu* kelimesi yoktur. (E.Ö)

niz[74] [milletiniz: yolunuz/dîniniz] bir tek ümmet, Rabbiniz de bir Benim; onun için hep Bana kulluk [ibâdet] edin!

93. (Fakat) onlar kumanda/[emr]larını beynlerinde [vahdet-i milliyeyi/dînlerini aralarında] parçaladılar,[75] fakat hepsi Bize rücû edecek/[dönecekl]ler.

94. İmdi, herkim mü'min olarak sâlihâttan bir amel işlerse, onun sa'yine [çalışmasına] küfrân yok[76] ve her hâlde [mutlaka] Biz onun (çalışmasını) hesâbına yazarız.

95-97. İhlâk [helâk] ettiğimiz (herhangi bir) karyeye [memlekete] dahi harâmdır ki, rücû etmeye/[dönmeyelcek olsunlar;[77] nihâyet Ye'cûc ve Me'cûc(u tutan o sedd; dîn-i tevhîd seddi) açılıp da, her tepeden saldırdıkları[78] ve hakk va'd[79a] [Kıyâmet] yaklaştığı vakit.

O zamân işte, o küfredenlerin derhal gözleri (dehşetten) belerecek[79b] (de) [faltaşı gibi açılacak/donakalacak da], "Eyvah bizlere, biz bundan ğaflet ettik. Hayır! Kendimize zulmetmiş olduk" diyecekler.[80]

98-99. (O vakit onlara denecek ki:) "Haberiniz olsun ki, siz ve Allâh'tan başka taptığınız nesneler hep cehennem mermisi/[yakıtı]siniz, siz (hep

---

74 Yâni, şu önünüzdeki millet [dîn/yol], bu Kur'ân ile verilen tevhîd ve islâm/teslîmiyyet milleti [dîni/yolu] sizin ümmetinizdir [dîninizdir]; sizin me'mûr olduğunuz millet/[dîn]dir. Ümmet-i vâhide [tek ümmet] olarak; bütün peygamberlerinki [nebi ve resûllerinki] gibi imâmı bir, şerî'ati bir, kıblesi bir olarak öne düşmüş bir cemaat hâlinde. (V/3370)

75 •(Tevhîd inancından uzaklaşarak) dînlerinde ihtilâfa düştüler, bölük-pörçük oldular. Krş. En'âm: 159, Mü'minûn: 52-53. (E.Ö)

76 •"Onun çalışması karşılıksız bırakılmaz". (E.Ö)

77 Yâni, sûrenin 11-15. âyetlerinde geçtiği üzere, helâka mahkûm ettiğimiz bir memleket halkına da, ***dönün bakalım*** denildiği zamân inkârlarından dönecekler, dönmemeleri mümkün değildir. ***Eyvah! Bizler zâlim idik*** diye itirâf edip feryâd ede ede biçilip sönecekler. (V/3371)

•Mücâhid ve Hasan Basrî'den gelen bir görüşe göre ise, âyetin ma'nâsı şöyledir: "Helâk etmeye karar verdiğimiz herhangi bir memleket halkının şirklerinden dönmeleri ihtimâl dâhilinde değildir". (E.Ö)

78 •Krş. Kehf: 94-99. (E.Ö)

79a Yâni, Kıyâmet alâmetleri (ve Kıyâmet)... (V/3371)

79b •***Gözlerin belermesi*** hakkında bkz. İbrâhîm: 42, not: 40d. (E.Ö)

80 •***Diyecekler*** kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

birlikte) ona [cehenneme] vürûd edecek/[girecek]siniz".
Onlar [Allâh'tan başka tapınılanlar] ilâh olsalardı, ona [cehenneme] vürûd etmez/[girmez]lerdi, hâlbuki hepsi onda muhalled [sürekli] kalacaklar.
100. Öyle ki, onların orada bir zefîri[81] [iç çekişleri] var... bunlar da orada (onlarla berâber) iken işitmeyecekler.[82]
101-102. Şübhe yok ki, hakklarında Bizden husnâ sebkedenler [güzellik takdîr edilenler], (evet) bunlar ondan [cehennemden] uzaklaştırılmışlardır; onun hışıltısını bile duymazlar[83] ve bunlar canlarının istediği (şeyler içi)nde (cennette) muhalled [sürekli] kalacaklardır.
103. O feze-i ekber [en büyük dehşet], bunları mahzûn etmeyecek ve bunları melekler şöyle (diyerek) karşılayacaklar: "Bu işte, sizin o gününüz ki va'dolunuyordunuz".
104. O (Kıyâmet) Gün(ü) ki, semâyı [göğü] kitâblar için defter[84] dürer gibi düreceğiz, evvel başladığımız gibi halk'ı iâde edeceğiz [yaratışı tekrârlayacağız], (ki bu,) uhde/[üzer]ilmizde (bulunan) bir va'd; şübhe yok ki Biz (bunu) yaparız.
105-106. Şânım hakkı için, Zikrden [Tevrât'tan] sonra Zebûr'da[85] da yazmıştık ki: "Her hâlde [mutlaka] arz(a/ yeryüzüne, evet) ona Benim sâlih kullarım vâris olacaktır." Şübhe yok ki bunda, âbid [ibâdet eden] bir kavm için kâfi bir öğüd vardır.
107. Ve seni (ey Muhammed), sâde(ce) âlemîne [tüm insânlara] rahmet(imizin bir işâreti) olarak göndermişizdir.

---

81 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zefîri* yerine *zaferi* şeklinde –yanlış/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

82 Yâni, hem müşrikler, hem de taptıkları ilâhlar hep birlikte cehennemde ebediyyen kalacaklar, müşrikler cehennemde iç çekip inledikleri, (çığlık çığlığa yardım istedikleri,) ilâhları da orada oldukları hâlde onları işitmeyecek, (onlara yardım etmeyeceklerdir-edemeyeceklerdir). (V/3371-3372)

83 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen, *lâ yesme'ûne hasîsehâ* ibâresine karşılık, *onun [cehennemin] hışıltısını bile duymazlar* cümlesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

84 •Bu cümle şöyle de tercüme edilebilir: "O gün ki, göğü, kitâb tomarları dürer gibi düreceğiz". (E.Ö)

85 Yâni, *Zikr*'den [*Tevrât*'tan] veyâ bu husûstaki ba'zı ihtâr/[hatırlatma]lardan sonra, (Dâvûd'a verdiğimiz) Zebûr'da... (V/3373)
•Müfessirlerin bir kısmı, buradaki *zikr*'in, "ummu'l-kitâb/levh-i mahfûz"; *zebûr*'un ise "indirilmiş ilâhî Kitâblar" olduğunu söylemişlerdir. (E.Ö)

108. De ki: "Bana sâde(ce) vahyolunuyor ki, 'ilâhınız ancak bir ilâhtır', şimdi siz müslüman [Allâh'a teslîm] oluyormusunuz?"

109. Bunun üzerine aldırmazlarsa, o hâlde de de ki: "Size düpedüz[86] [birbiri üstüne-eşit olarak] ilân ettim ve bilmem bu size edilen va'd ve va'îd [tehdid] pek yakınmı, yoksa uzakmı?

110-111. "Şübhe yok ki O, söylenen(ler)den açığa vurulanı da bilir, gizlediğinizi de bilir. Ve bilmem belki (o tehdidin hemen yerine getirilmemesi ve size verilen) bu [mühlet], sizin için bir imtihân ve bir vakte kadar bir istifâdedir".

112. Dedi[87] (ki): "Yâ Rabb![88] (Aramızda) hakka hükmet!"[89]

(Yine de ki:) "Ve Rabbimiz Rahmân'dır ancak, ("Sihrdir, edğâsu ahlâmdır/karmakarışık hayâllerdir, iftirâdır, şiirdir" gibi) isnâdlarınıza karşı sığınılacak/müsteân".[90]

---

86 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düpedüz* yerine *düpdüz* yazılmıştır. *Düpedüz/düpdüz* diye karşılık verilen kelime *sevâin*'dir. (E.Ö)

87 • *Qâle* [*dedi*] kelimesi, *qul* [*de ki*] şeklinde de okunmuştur. (E.Ö)

88 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

89 "Rabbim! (Aramızda) hakk ile hükmünü ver, (aramızı hakk ile ayır)". (V/3378)

90 "Yardım taleb edilecek ancak O'dur". (V/3378)

22. HACC SÛRESİ

MEKKÎ, 78 ÂYET

§

Adını, 27. âyet ve devâmında geçen Ka'be'nin tavâfına ve bununla ilgili ba'zı şe'âir'e ilişkin atıftan alan sûre, esâs itibâriyle Mekkî'dir; nüzûlü, Mekke'de başlamakla birlikte Medîne'de inen âyetleri de vardır; fakat bunların ta'yîninde ihtilâf bulunmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o bütün insânlar! Rabbinize (sığınıp) korunun; çünkü o Sâ'at(in) zelzelesi [sarsıntısı] çok büyük (ve dehşetli) bir şeydir.

2. Onu göreceğiniz gün, her emzikli emzirdiğinden geçer ve her yüklü [hâmile] kadın hamlini vaz' eder [çocuğunu düşürür] ve nâsı [insânları] hep sarhoş (gibi) görürsün, hâlbuki sarhoş değillerdir; velâkin Allâh'ın azâbı şedîd/[şiddetli]dir.

3-4. Nâs/[insânlar]dan kimi de vardır (ki), Allâh hakkında bi-ğayr-i 'ılm[1] [bir ilme değil, sırf zann ve hevâlarına dayanarak] mücâdele eder de, her kaypak (ve azgın) şeytânın ardına düşer, (oysa) ki onun üzerine şöyle yazılmıştır [hükme bağlanmıştır]: "Herkim buna dost olursa, muhakkak onu sapıtır ve doğru(ca) sa'îr [alevli-yakıcı ateş/cehennem] azâbına götürür".

5. Ey insânlar! Eğer ba's'den [ölülerin diriltileceğinden] şübhede iseniz, şu muhakkak ki; Biz sizi bir topraktan halketmekteyiz, sonra bir nutfe/[bir damla su]den,[2] sonra bir aleka'dan, sonra hilkati belli belirsiz bir

---

1 Yâni, (şaşmaz kaynaktan gelen) yakînî bir ilme dayanarak değil, sırf zannına ve hissine tâbi olarak... (V/3386)

2 •Âyette karşılığı olduğu hâlde, Matbu nüsha'da atlanıp tercüme edilmeyen, *sümme min-nutfetin* ibâresinin karşılığı olan *sonra bir nutfeden* [*meniden*] ibâresi, Osmanlıca Yazma nüsha'da mevcuddur. Bu nedenle tarafımızdan metne dâhil edilmiştir. (E.Ö)

mudga'dan [bir çiğnem etten] (yaratmaktayız), ki size (kudretimizi gösterip) anlatalım diye.[3]
Hem, müsemmâ bir ecele [belirlenmiş bir süreye] kadar dilediğimiz müddet rahimlerde durduruyoruz da sonra sizi bir bebek olarak çıkarıyoruz, sonra da[4] (akıl ve temyiz açısından olgunluk ve) kuvvetinize ermeniz için (büyütüyoruz). Bununla berâber, içinizden kimisi (küçükken) vefât ettiriliyor, yine içinizden kimisi de, –biraz ilmden sonra birşey bilmesin diye– erzel-i ömre [ömrün en rezil çağına/ihtiyarlık ve düşkünlüğe] doğru geri itiliyor.[5a]
(Ey insânoğlu! Ölümden sonra dirilişten nasıl şübhe edersin?!) Arzı da görürsün sönmüş kül hâlinde, derken üzerine suyu indirdiğimiz zamân ihtizaz eder [canlanıp hareketlenir] kabarır da her dilber [güzel] çiftten nebatlar [bitkiler] bitirir. (İşte ölümden sonra diriliş de böyledir.)

6. İşte bunlar(ın vukûbulmasının sebebi), hep Allâh'ın şübhesiz hakk (olmasından) ve O(nun) muhakkak ölüleri diriltiyor (olmasından) ve hakîkaten her şeye kadîr olmasındandır.[5b]

7. Ve hakîkat (şu ki) o Sâ'at gelecektir, onda hiç şübhe yoktur. Ve hakîkat Allâh kabirlerdeki kimseleri ba'sedecek/[diriltecek]tir.

8-10. (Durum bu iken,) nâs/[insânlar]dan kimi de vardır ki; ne bir ilme, ne bir rehbere, ne de tenvîr eder [aydınlatır] bir Kitâba istinâd etmeksizin [dayanmaksızın] Allâh hakkında mücâdele eder; Allâh yolundan şaşırtmak[6] için, (kibir ve azametle) yanını bükerek.[7]
(Bundan dolayıdır) ki, dünyâda ona bir (rezillik ve) rüsva(y)lık vardır, Kıyâmet Günü de kendisine o yangın azâbını tattıracağızdır; "(İşte) bu" diye, "senin iki elinin takdim ettiği (şeylerin karşılığı) ve Allâh'ın,

3 Yâni, size kudretimizin delîlini gösterelim, sizi beyâna mazhâr edelim de şübhe etmeyesiniz diye. (V/3382)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *da* kelimesi yoktur. (E.Ö)

5a "Kuvvetten düşürülüp ihtiyarlaştırılarak çok düşkün bir hâle getirilir". (V/3383)

5b •Meâl'de, *Hakîkaten her şeye kadîr olmasındandır* diye çevirilen *ennehu 'alâ küllî şey'in qadîrun* ibâresine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de (V/3384) verdiği gibi– *Hakîkaten O, her şeye kadîrdir* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şaşırtmak* yerine *şaşırmak* yazılmıştır. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bükerek* yerine *büker* yazılmıştır. (E.Ö)

kullarına zulümkâr olmadığı içindir".

11. Nâs/[insânlar]dan kimi de Allâh'a kıyıdan kıyıya [şartlı/bir hesâb üzere] ibâdet eder;[8] (bu yüzden de) eğer kendisine bir hayr isâbet ederse on(unl)a yatışır (hoşnud olur) ve eğer bir mihnet [belâ/musibet] isâbet ederse yüzüstü dönüverir; dünyâsı da âhireti de hüsrân[9] olur, işte hüsrân-ı mübîn [açık hüsrân/ziyân] odur.

12. Allâh'ı bırakır da kendine ne zarar, ne menfaat vermeyecek şeylere yalvarır, işte dalâl-i baîd[10] odur.

13. Her hâlde (kendi aklmca), zarârı nef'in/[menfaatin]den daha yakın olan zât diye yalvarıyor, (fakat) o ne fenâ efendi, o ne fenâ yardak [yoldaş]!

14. Şübhe yok ki, Allâh îmân edip sâlih ameller işleyenleri, altından ırmaklar akar cennetlere koyacak; şübhe yok ki, Allâh ne isterse yapar.

15. Herkim o'na[11] [Muhammed'e], Allâh dünyâda ve âhirette aslâ yardım etmez zannediyorsa, hemen semâya [göğe] bir ip uzatsın, sonra nefesini kessin[12] de baksın; keydi ğayzı/[tuzağı kızgınlığını] giderecekmi!

---

8 Yâni, can u gönülden değil de bir kenardan [kıyıdan-kıyıya], özel bir maksad için dîndarlık eder veyâ dil ucuyla müslüman olur. (V/3386)

9 •Matbu nüsha'da ***hasıre'd-dünyâ ve'l-âhirete*** şeklinde dizilen, Osmanlıca Yazma nüsha'da ise ***hasırete'd-dünyâ ve'l-âhirete*** şeklinde yazılan bu ibârenin yerine, ***dünyâsı da âhireti de hüsrân*** ifâdesini metne koyduk . (E.Ö)

10 •***Dalâl-i baîd*** ifâdesi, çölde yolunu büsbütün/iyice şaşıran ve bu şaşkınlığı uzun müddet devâm eden kimselerin –ki bu kaçınılmaz ölüm demektir– durumuna benzetilerek kullanılan (mecâzî) bir ifâdedir. ***Dalâl(et)*** kelimesi için bkz. Enbiyâ: 54, not: 46. (E.Ö)

11 •Âyetteki ***hu*** zamîrinin neye-kime râci olduğu husûsunda iki görüş vardır: A) Bu zamîr, Resûlullâh'a (s.a) râcidir, ki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da bunu tercih etmiştir. B) Bu zamîr, –ki Elmalılı M. Hamdi Yazır bu görüşten hiç bahsetmemiştir– âyetin başındaki ***men*** [***kim***] lafzına râcidir. Buna göre ma'nâ şöyle olur: "Her kim, dünyâ ve âhirette Allâh'ın kendisine yardım etmeyeceğini/yardım için yeterli olmadığını zannediyorsa..." (E.Ö)

12 "İntihâr etsin de baksın bakalım". Yâni, Allâh'ın Muhammed'e yardım etmeyeceğini zannetmesi, buğz ve hasedinden [çekememesinden], Peygamber'in dünyâ ve âhirette Allâh'ın yardımına mazhâr olup başarıya erişmesini görmek istememesindendir. Onu istemeyenlerin hakkı, kahırlarından kendi kendilerini boğmaktır. Öyleyse, Peygamber'in ve İslâm'ın zaferini arzu etmeyen kimse –onu dünyâda görmek istemediği için– intihâr etsin, âhiretten baksın; İslâm'ın

16. Ve işte Biz onu böyle âyât-ı beyyinât [apaçık delîllerden ibâret âyetler] olarak indirdik ve çünkü Allâh istediğine hidâyet[13] eder.

17. Onlar ki îmân ettiler ve onlar ki yehûdi oldular ve o sâbiîler ve o nasârâ[14] [hristiyanlar] ve o mecûs(îler) ve o şirk (koşup çeşitli ilâhlar kabûl) edenler... her hâlde [elbette] Allâh Kıyâmet Günü bunların beynini [arasını] şübhesiz fasledecektir [ayıracaktır], çünkü Allâh her şeye şâhiddir.

18. Gör(müş gibi bil)medinmi[15] hep Allâh'a secde ediyor [boyun eğiyor] göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler; güneş, ay ve yıldızlar, dağlar, ağaçlar, bütün hayvânlar. Ve (insânoğluna gelince,) insânlardan bir çoğu (da istek ve irâdeleriyle Allâh'a boyun eğmekte),[16] bir çoğunun da üzerine (–boyun eğmeyip isyân ettikleri için–) azâb hakk olmuş. Her kimi de Allâh tahkir [zelîl] ederse, artık ona ikrâm edecek yoktur. Şübhesiz, Allâh ne dilerse yapar.

19-22. (Bir kısmı isyânkâr kâfir, diğer kısmı itaatkâr mü'min olan) şu ikisi, Rabb'leri hakkında muhâkemeye duruşmuş iki hasımdırlar.[17] Binâenaleyh [o hâlde], (işte Allâh'ın hükmü): O küfredenler için ateşten çamaşırlar biçilmiştir; başlarının üstünden kaynar su dökülür, bununla karınlarındaki (organları) ve de-

---

muzaffer olmaması için yaptığı hîle ve çevirdiği desîse, Allâh'ın yardımına mâni olacakmı?! (V/3387-3388)

13 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

14 • Krş. Bakara: 62 ve Mâide: 69. (E.Ö)

15 Yâni, kalb gözüyle idrâk etmedinmi veyâ haberin yokmu?! (V/3390)

16 Yâni, insânlara gelince; hepsi değil bir kısmı, boyun eğmeyenlerden daha çok değilse de haddi-zâtında bir kesret teşkil eden bir kısmı Allâh'a boyun eğiyor. Gerçi Allâh'ın te'sirât-ı cebriyyesine insânların tümü ister-istemez boyun eğer. Bu yönüyle, insân da *arzdakilere* dâhildir, fakat ihtiyâr [tercih] ile alâkadar olan irâdî inkıyâdı ve itâat secdesini yapan, insânların ancak bir kısmıdır, ki onlar da mü'minlerdir. (V/3390-3391)

17 Yâni, insânlardan secdekâr olan kısım ile olmayan kısım; mü'minlerle kâfirler iki hasım olup Rabb'leri hakkında da'vâlaşıyorlar. Allâh Kıyâmet Günü bunların da'vâsına bakacak ve aralarında hüküm verecektir. Allâh'ın hükmü ise şöyledir: "Kâfirler için ateşten elbiseler biçilecek, başlarından kaynar su dökülecek..., (mü'minler ise cennete konulacak, ipek elbiseler giyecek, altın bilezikler ve incilerle süslenecekler)". (V/3392)

rileri eritilir. Bir de bunlara demirden kamçılar vardır; her ne zamân ateşten, onun bir (keder ve) gamından çıkmak isterlerse, yine içine iâde olunurlar (da), "Haydi tadın yangın azâbını!" (denir).

23-24. Şübhesiz Allâh, o îmân edip sâlih sâlih ameller işleyenleri altından ırmaklar akar cennetlere koyacak, orada altın bileziklerden ve inci(lerden takınıp) süslenecekler, elbiseleri de orada ipek; (zîrâ onlar,) hem sözün hoşuna (ve güzeline) hidâyet edilmişlerdir, hem de Hamîd'in [hamdedilenin/hamde lâyık olanın] yoluna hidâyet edilmişlerdir.

25. Ammâ şunlar ki; (hem) küfrettiler, hem (de) Allâh yolundan ve o[18] Mescid-i Harâm'dan menediyorlar, (oysa) ki Biz onu mukîm [orada oturanlar] ve (dışardan ziyârete gelen) misâfirler için de müsavi [eşit] olmak üzere umûm insânlar için yapmışız ve herkim onun içinde zulüm ile ilhad[19] ile bir (kötülük) irâde ederse,[20] ona, muhakkak elîm [acı] bir azâb tattırırız.

26-29. Hem unutma o vakti ki, o Beyt'in [Ka'be'nin] yerini İbrâhîm'e şöyle diye(rek) hazırlamıştık: "Sakın Bana hiçbir şey(i) şirk koşma ve beytimi, dolaşanlar [tavaf edenler] ve duranlar ve rükû'a ve[21] sücûda varanlar için (maddî ve ma'nevî pisliklerden) tertemiz et ve umûm nâs [insânlar] içinde haccı ilân eyle[22] (de) gelsinler sana; -gerek yaya ve gerek her derin vâdiden gelerek (zayıflayıp) incelmiş her bir[23] binit üzerinde- gelsinler (de), kendilerine âit birtakım menfaatlere şâhid olsunlar ve (Allâh'ın; deve, sığır [manda, tosun, boğa, öküz, düve, inek], davar [koyun-koç, keçi-teke] gibi)

---

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

19 *İlhad,* esâsen "lahde koymak" demek olup "doğruluktan eğrilmek, hakktan bâtıla sapmak" ma'nâsına da gelir. (VI/4209)

20 "Herkim Mescid-i Harâm'da hakksızlıkla istikâmetten sapmak isterse/irâde ederse..." (V/3397)

21 •Matbu nüsha'da bulunmamakla berâber Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

22 Hasan Basrî gibi ba'zıları bu emirlerin Hz. Peygamber'e hitâb olduğuna kâil olmuşlardır. Zîrâ, temizleme emri, buna daha uygundur. Buna göre, Resûlullâh ve ümmetine haccın farziyeti, bu âyetlerin nüzûlünden itibâren başlamış olur. Lâkin, zâhir olan, Hz. İbrâhîm'e olan hitâbları akla getirmesidir. (V/3397-3398 ve krş. Bakara: 125)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

en'âm behîmelerinden[24] kendilerine merzûk [rızk olarak ihsân] buyurduğu kurbanlıklar üzerine, (Kurban bayramı'nın) ma'lûm günler(in)de[25] Allâh'ın ismini an(arak boğazla)sınlar da –(Ey Muhammed ve ashâbı! Siz de) o (günlerde kurban ettiğiniz hayva)nlardan yeyin ve yoksulu,[26] fakîri doyurun!–[27] sonra kirlerini atsınlar[28] ve adaklarını[29a] yerine getirsinler ve Beyt-i Atîk'i [Ka'be'yi] tavaf etsinler".[29b]

24 *En'âm behîmesi;* "deve, sığır [manda, düve, inek, tosun, boğa, öküz] ve davar cinsidir [koyun-koç ve keçi-tekedir]". (V/3398)

25 *Ma'lûm günler*'den kasıd, "Kurban bayramı'nın 1., 2. ve 3. günleri"dir. (V/3399)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yoksulu* yerine *yoksul* yazılmıştır. (E.Ö)
Yeyin emri *ibaha* [*mübahlık*], *doyurun* [*yedirin*] emri ise *vücûb* içindir. (V/3399)

27 Burada, [yâni, *(Ey Muhammed ve ashâbı! Kurban ettiğiniz) o (bayvâ)nlardan yeyin ve yoksulu, fakîri doyurun!* ifâdesinde], gıyâbdan hitâba iltifat vardır ki bununla hitâb, Resûlullâh'a ve ümmetine yönelmiştir. (V/3399)

28 Yâni, hacc menâsikini tamâmladıktan sonra tırnakları kesmek, bıyık ve sakalı düzeltmek, koltuk altlarındaki kılları yolmak, saç ve kasığı tıraş etmek gibi temizlikle ilgili ihtiyâçlarını gidersinler. (V/3399)

29a *Nezr,* "ahid ve adak" demektir ki, "bir kimsenin üzerine vâcib olmayan hayrlı bir işi kendine vâcib kılarak 'yapayım' diye taahhüd etmesi"dir. (VIII/5504)

29b *Beyt-i Atîk'i tavâf etsinler;* yâni, "Ka'be'yi tekrâr tekrâr dolaşsınlar". 1 tavâf 7 şavt, 1 şavt 1 dolaşımdır. 7 şavtın 4'ü farz, 3'ü vâcibdir. Müfessirlerin cumhûru demişlerdir ki: "Buradaki tavâf'tan murâd, haccın erkânından olan 'ifaza tavâfı', diğer bir deyişle 'ziyâret tavâfı'dır ki tehallülün tamâmı bununladır. Yâni, bu tavâf yapılmadan ihramdan çıkılmaz".
Atîk, "kadim" ma'nâsına gelir; "evvel zamândan kalma" demektir. Gerçi ba'zan bu ma'nâda *eski* ta'bîri de kullanılır; lâkin *eski* daha ziyâde "köhne ve harâb"lık ifâde eder. Halbuki *atîk* ve *kadim,* "köhne" değil, "antika" demektir. *Atîk* kelimesi ve Ka'be'ye *Beyt-i Atîk* denilmesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır: A) Ka'be, yeryüzünde mevcud ma'bedlerin en kadimi olmak itibâriyle *atîk* diye isimlendirilmiştir. B) *Atîk,* "ceyyid ve mûteber" ma'nâsına gelir. Bu ma'nâca *Beyt-i Atîk,* "Beyt-i şerîf ve mükerrem" demektir. C) *Atîk,* "azâd ve hürr" ma'nâsma gelir. Ka'be de zâlim ve zorbaların tasallutundan azâde olduğu için *atîk* diye isimlendirilmiştir. D) Kimsenin malı olmadığından dolayı "hürrü'l-asl" ma'nâsına *atîk* diye isimlendirilmiştir. E) *Atîk,* "mu'tık" ma'nâsınadır ki "haccedenlerin boyunlarını günâhlardan azâd eder" demektir. İmdi, bu izahattan anlaşılır ki, *Beyt-i Atîk* unvânının –bu ma'nâlann hepsine kâbil bir sûrette tercüme edilemeyeceği cihetle– aynen muhâfaza edilmesi gerekir. (V/3400-3401)

30-31. Emir budur (böyle yapılması gerekir). Herkim de Allâh'ın hürmetlerine[30] ta'zîm ederse bu, kendisi için Rabbi indinde [yanında] mutlak hayrdır.

Size ise –karşınızda, (harâm kılındıkları) tilâvet olunup [okunup/bildirilip] duranlar müstesnâ [hâriç] olmak üzere– bütün en'âm [hayvânlar/sağmal hayvânlar][31] helâl kılındı.

O hâlde o evsân/[putlar]dan, o pislikten[32] kaçının ve tezvir[33] [yalan] sözden kaçının! Allâh için, O'na şirk koşmayan hanîfler[34] olun, herkim Allâh'a şirk koşarsa öyle olur ki, sanki semâ/[gök]dan düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor[35] veyâ rüzgâr onu ücrâ[36] bir yere sürüklüyordur.

32-33. Bu budur. Herkim de Allâh'ın şe'âirine [kurbanlıklarına][37] ta'zîm ederse şübhesiz o, kalblerin takvâsındandır.[38] Sizin için o (kurbanlık hayva)nlarda muayyen [belirli] bir zamâna kadar birtakım menfaatler vardır, sonra da (onların) varacakları yer, Beyt-i Atîk'e müntehîdir.[39]

34-35. Ve her ümmet için, Allâh'ın[40] kendilerine merzûk [nasîb] kıldığı

30 Herkim Allâh'ın hürmetlerine ta'zîm ederse, yâni Allâh'ın emir ve yasaklarına; Beyt-i Harâm, Mescid-i Harâm, Beled-i Harâm, Meş'ar-i Harâm, Şehr-i Harâm gibi muhterem kıldığı şeylere ri'âyetin vâcib olduğunu bilerek ve gereğince amel ederek hürmet gösterirse... (V/3401-3402 ve krş. Mâide: 2)

31 •*Harâm ve helâl kılınan hayvânlar* için bkz. Mâide: 3-4, En'âm: 143-144. (E.Ö)

32 Pislikten, yâni leş gibi maddî ve hissî pisliklerle berâber putlar gibi ma'nevî pisliklerden de kaçının! (V/3402)

33 Yalanı söylemediğiniz gibi, yalan sözü taşıyıp yaymaktan, Allâh'ın helâl kıldığı hayvânlara "harâm" demekten kaçının! (V/3402)

34 "Her dînden çekilip/uzaklaşıp ihlâs ile tevhîde/Allâh'ın birliğine sarılan bir cemaat olun!" (V/3402)

35 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kapışıyor* yerine *parçalıyor* yazılmıştır. (E.Ö)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *ücrâ* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *ocara* şeklinde –yanlış– dizilmiştir. (E.Ö)

37 •Krş. Mâide: 2. (E.Ö)

38 "Korunma sebeblerindendir". (V/3403)

39 "Sizin için o kurbanlıklarda belirli bir vakte kadar –sütünden, yavrusundan, yününden, hizmetinden yararlanmak gibi– birçok faydalar vardır; sonra da Ka'be'ye getirilir, Mina'da kurban edilirler ki bu da uhrevî faydasıdır". (V/3403)

40 •*Allâh'ın* lafzı, yanlış yere konduğu için, meâl de aslına uygun olmamıştır. (E.Ö)

en'âm behimesi[41] [deve, sığır, davar] üzerine (Allâh'ın)[42] ismini zikretsinler diye bir ma'bed[42] [mensek] yapmışızdır.
İmdi, hepinizin tanrısı bir tek tanrıdır, onun için yalnız O'na teslîm olan(lar)/müslüman(lar) olun![43]
Ve müjdele o mûtî [itaatkâr] mütevâzileri, ki Allâh anıldığı vakit kalbleri (titreyip) oynar ve kendilerine isâbet eden (sıkıntı ve zahmetler)e sabırlı ve namaza devâmlıdırlar [salâtı ikâme ederler] ve (kendilerine) kısmet ettiğimiz şeylerden (Allâh yolunda) infâk [sarf] da ederler.

36. Hem o bedeneler[44] [o (iri) gövdeli hayvânlar][45] var (y)a, Biz onları sizin için[46] Allâh şe'âirinden[47] [nişânelerinden] kıldık, sizin için onlarda (dînî-dünyevî faydalar ve) hayr vardır.
Binâenaleyh [öyleyse], ön ayaklarının biri bağlı olarak bir düziye (ayakta dururlarken) üzerlerine Allâh'ın ismini an(arak boğazlay)ın, yanları (üzerine cansız olarak) yere (düşüp) yaslandığı vakit de onlardan yeyin, kanaatli (davranıp istemeyen kimse)ye[48] ve isteyene it'âm da edin [yedirin de]!

---

41 •*En'âm behîmesi* için bkz. Hacc: 28, not: 24. (E.Ö)

42 •*Allâh'ın* lafzını, –olması gerektiği yere– parantez içine alarak koyduk. İbârenin aslına uygun çevirisi şöyle verilebilir: *Her ümmet için, kendilerine rızk olarak verdiğimiz en'âm behîmesi [deve cinsi/erkeğiyle dişisiyle deve, sığır cinsi/erkeğiyle dişisiyle manda ve düve, inek, tosun, boğa, öküz ve davar cinsi /koyun-koç, keçi-teke] üzerine Allâh'ın ismini zikretsinler diye...* (E.Ö)
•Ayrıca, Elmalılı burada *ma'bed* diye –Hacc: 67'de ise *ibâdet yolu* diye– çevirdiği *mensek* kelimesini, *ibâdet ve kurban yeri* (V/3403) olarak açıklamıştır. *Mensek* kelimesiyle alâkalı farklı görüşler için bkz. Hacc: 67, not: 77. (E.Ö)

43 •Meâl'de, *...Yalnız O'na teslîm olan müslüman olun!* diye çevirilen *lehû eslimû* ibâresine, *O'na /Yalnız O'na teslîm olun* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bedeneler* yerine *bedenelere* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

45 Yâni, Harem'e gönderilen/hediye edilen develer... (V/3404)

46 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *lekum* lafzına karşılık olarak, *sizin için* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

47 •Krş. Mâide: 2. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kanaatliye* yerine *kanaatiyle* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

O[49] böyle onları size musahhar kıldı ki şükredesiniz.

37-38. Elbette onların ne etleri, ne kanları Allâh'a (ulaşıp) ermez, velâkin O'na sizden olan takvâ erecektir. Böyle onları size musahhar kıldı ki, size yolunu gösterdiğinden dolayı Allâh'ı tekbir ile büyükleyesiniz.

Ve (öyleyse ey Muhammed) müjdele o vazifelerini güzel yapan(ları)/muhsinler!![50] Haberiniz olsun ki (ey güzel hareket edenler)! Allâh, îmân edenler tarafından müdâfaa edecektir;[51] çünkü Allâh herhangi bir hâini, nankörü sevmez.

39-41. İzin verildi o kendilerine (karşı) kıtâl edilen/[savaşılan]lere, çünkü onlara zulmolundu ve şübhesiz ki Allâh onları muzaffer kılmaya her hâlde [elbette] kadîrdir; onlar ki, "Rabbimiz[52] bir[53a] Allâh'tır" demelerinden başka bir sebeb, bir hakk olmaksızın diyâr/[yurd]larından çıkarıldılar.

Allâh'ın da nâsın [insânların] bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasa idi, her hâlde [muhakkak] manastırlar, kiliseler, havralar,[53b] mescidler yıkılırdı, ki bunlarda Allâh'ın ismi çok zikrolunur.

Ve elbette Allâh Kendi (dîni)ne nus-

---

49 •Âyetin bu cümlesine, hem aslında olmayan *O [Allâh]* kelimesi eklenmiş, hem de ***kıldık*** yerine ***kıldı*** denilmiştir. Onun için, cümlenin çevirisini yeniden vermeyi uygun bulduk: ***Şükretmeniz için*** (veyâ ***şükredesiniz diye***) ***onları size musahhar kıldık/emrinize âmâde kıldık.*** (E.Ö)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***muhsinleri*** yerine ***muhsinlere*** yazılmıştır. (E.Ö)

51 "Muhakkak ki Allâh mü'minlerden, kâfirlerin taarruzlarını defeder". Binâenaleyh, –yukarıda söylendiği üzere– Allâh yolundan ve hacc'dan men'e kıyâm eden ve edecek olan kâfirlere karşı müdâfaaya güzel bir şekilde hazırlansınlar. (V/3407-3408)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbimiz* yerine *Rabbiniz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

53a •*Bir* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

53b *Savâmi'u ve biye'un ve salâvâtun* (–Meâl'de sırasıyla ***manastırlar, kiliseler*** ve ***havralar*** diye çevirilmiştir–) kelimelerine gelince: *Savma'*, eşâsen "tepesi sivri yüksek binâ" demektir, ki İslâm'dan evvel Hristiyan râhiblerinin "manastır"larına ve Sâibe sofularının "zâviye"lerine ıtlak edilirdi. Sonra müslümanların ezan yerleri olan "minâre"lerde de kullanıldı. Fakat burada murâd, Hristiyanların manastırları veyâ Sâibe'nin zâviyeleridir. *Bî'a,* hristiyan ibâdethânesi olan "kilise" demektir. *Salât,* burada İbrânice *saluta*'nın muarrebidir [Arabcalaştırılmışıdır], ki "yehûdilerin namazgâhı", yâni "havra" demektir. (V/3408-3409)

ret [yardım] edeni mansur[54] [yardımına mazhâr] kılacaktır. Şübhe yok ki Allâh çok kuvvetli, çok izzetlidir.
O (yardıma mazhâr olacak ola)nlar ki, şâyet kendilerini arz/[yeryüzün]-da makâm-ı iktidâra getirirsek namazı kılarlar, zekâtı verirler, ma'rûf ile emr(eder) ve münkerden nehyederler.
Bütün umûrun [işlerin] âkıbeti de sırf Allâh'a âittir.

42-44. Ve eğer seni tekzib eder/[yalanlar]lerse (ey Muhammed), emîn ol (ki), onlardan evvel kavm-i Nûh da tekzib etti [yalanladı], (kavm-i) Âd da, (kavm-i) Semûd da, kavm-i İbrâhîm de, kavm-i Lût da, ashâb-ı Medyen de (gönderilen resûlleri yalanladı). Mûsâ da tekzib olundu [yalanlandı].
Ben de o kâfirlere bir mühlet verdim, sonra da kendilerini tuttum alıverdim; nasıl oldu o vakit Benim inkârım!?

45. Evet, nice memleketler vardı ki, Biz onları zulmetmektelerken helâk ettik de, şimdi onlar, (duvarları)[55] damlarının üzerine çökmüş, ıpıssız, hem nice muattal [kullanılmayan] kuyu ve meşîd[56] [boş] köşk (öylece durmakta).

46. Ya o yerde niye bir (dolaşıp) seyretmediler ki, kendileri için akıllanmalarına sebeb olacak kalbler ve işitmelerine sebeb olacak kulaklar olsun.[57] Zîrâ hakîkat budur ki, (sâdece) gözler körelmez, velâkin sînelerdeki kalbler (de) körelir.

47. Bir de senden acele azâb istiyorlar. Elbette Allâh va'dinde(n) hul-

54 •Matbu nüsha'da bu kelime, *mensur* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

55 •Krş. Bakara: 259 ve bkz. II/881. (E.Ö)

56 •Matbu nüsha'da *müşeyyed* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'daki yazılışına göre *müşeyyed* de, *meşîd* de okunabilir; ancak doğrusu *meşîd*dir. (E.Ö)

57 •Meâl'de, *Kendileri için akıllanmalarına sebeb olacak kalbler ve işitmelerine sebeb olacak kulaklar olsun* diye çevirilen *lehum qulûbun ya'qılûne bihâ ev âzânun yesme'ûne bihâ* ibâresinin lafzî karşılığı şöyle verilebilir: "Onlar için onda akledecek kalbler veyâ işitecek kulaklar olsun". (E.Ö)
•Yine aynı âyetteki, *Zîrâ hakîkat budur ki, gözler körelmez, velâkin sînelerdeki kalbler körelir* diye karşılık verilen, *fe-innehâ lâ ta'me'l-ebsâru velâkin ta'me'l-qulûbulletî fî's-sudûri* ibâresine şu karşılıklar da verilmiştir: A) Doğrusu o [akletmemek/ibret almamak, işitmemek/hakkı kabûl etmemek], gözlerin körlüğünden değil, velâkin göğüslerdeki kalblerin körlüğündendir. B) Şübhesiz (sâdece) gözler kör olmaz ve fakat göğüslerdeki kalbler de kör olur. C) Asıl körlük, gözlerin körlüğü değil, göğüslerdeki kalblerin körlüğüdür. (E.Ö)

fetmez [dönmez], bununla berâber, Rabbinin indinde [yanında] bir gün, sizin sayacaklarınızdan bin sene gibidir.

48. Zulmetmektelerken kendilerine mühlet verdiğim nice memleket vardı, ki (sonra)[58] Ben onu tutmuş alıvermiştim. Bütün inkılâb [dönüş] nihâyet Banadır.

49. De ki: "Ey o bütün insânlar! Ben size, ancak (gelecek tehlikeyi ve vehâmetini) açık(ça) anlatan bir nezîrim [uyarıcıyım]".

50-51. İmdi, îmân edip sâlih sâlih iş yapanlar (var ya), onlar için hem bir mağfiret var, hem bir rızk-ı kerîm [cennet]. Âyetlerimiz hakkında muaccizlik[59] [âyetlerimizi geçersiz kılmak] için koşuşanlar ise, işte onlar ashâb-ı cahîm [çok alevli ateşin ashâbı].

52. Hem Biz senden evvel ne bir resûl ve ne bir nebi göndermedik ki, (o) bir temennî kurduğu vakit şeytân onun ümniyyesine[60] bir ilkâ'[61] yapmış olmasın. Bunun üzerine, Allâh şeytânın ilkâ' ettiğini derhal nesh [izâle] eder de sonra Allâh âyetlerini muhkemle(ştiri)r;[62] ve (çünkü) Allâh alîmdir [bilendir], hakîmdir[63a] [hikmetlidir].

53. (Allâh'ın şeytâna böyle fırsat vermesi,) şunun için ki, şeytânın ilkâ' edeceğini kalbleri katı olanlar

---

58 •Meâl'in orijinalinde atlanan *summe* lafzına karşılık olarak, *sonra* kelimesini (parantez içine alarak) metne koyduk. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***muaccizlik*** yerine ***muâcizlik*** yazılmıştır. (E.Ö)

60 *Temennî*'nin esâsı, "gönlün arzu ettiği şeyi hayâlde takdîr ve tasvîr etmek"tir. Ve bununla nefste hâsıl olan sûrete, ***ümniyye*** veyâ ***münye*** denir ki Fransızca'da *ideal* ta'bîr olunur, ki Türkçe'ye de ***mefkûre*** diye tercüme edilmiştir. Şu hâlde *temennî*, "bir ümniyye beslemek; bir mefkûre kurmak" demek olur. (V/3414-3415 ve krş. Bakara: 78, not: 98)

61 Nebî ve resûl –insânlık hâli– bir temennide bulunduğu zamân, şeytân onun ümniyyesine ilkâ'ât yapar; hakk olmayan şübheler karıştırır. Ümniyye, hevâ ve hayâlden, isâbetsizlikten hâli kalmaz. Demek ki peygamberlerin ismeti, yakînî, vahy haysiyyetiyledir. Yoksa ictihâdıyla hareket ettiği zamân hatâ mümkündür. (V/3415)

•Bu yorum, âyetin siyâkına uygun değildir. (E.Ö)

62 "Hiçbir şekilde reddedilmesi mümkün olmayacak, hatâ ihtimâli bulunmayacak biçimde kuvvetlendirir". (V/3415)

63a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hakîmdir*** yerine –yanlışlıkla– ***kadîrdir*** yazılmıştır. (E.Ö)

ve kalblerinde bir maraz[63b] [hastalık: şübhe-nifak] bulunanlar için bir fitne [imtihân vesîlesi] kılacaktır.
Ve çünkü, o zâlimler uzak bir şikâk [ayrılık ve muhâlefet] içindedirler.[64]

54-55. Bir de (Allâh'ın şeytâna fırsat verip sonra şeytânın ilkâ'sını izâle ede/[gidere]rek âyetlerini muhkem/[sağlam]leştirmesi, şunun içindir): Kendilerine ilm verilmiş olanlar onun muhakkak Rabbinden gelen hakk olduğunu bilsinler ve ona îmân etsinler de, kalbleri ona saygı duysun.
Ve çünkü Allâh îmân edenleri (o sûretle) doğru bir caddeye çıkarır.
O küfredenler de kendilerine o Sâ'at bağteten [ansızın] gelinceye veyâ akîm[65] bir günün azâbı gelinceye kadar ondan bir şekk [kuşku] içinde kalır giderler.

56-57. Mülk [hükümranlık/hâkimiyet] o gün bir[66] Allâh'ındır; (mü'minlerle kâfirlerin) beynlerinde [aralarında] hükmünü verir. (İşte Allâh'ın vereceği hüküm:) Artık îmân edip sâlih iş yapmış olanlar na'îm [ni'met] cennetlerindedir;
kâfirlik edip âyetlerimize 'yalan' demiş olanlar[67] ise, işte bunlara mühîn [alçaltıcı] bir azâb vardır.

58-59. Allâh yolunda hicret edip de sonra katledilmiş [öldürülmüş] veyâ ölmüş olanlar ise, elbette Allâh onları muhakkak güzel bir rızk ile merzûk edecektir [rızklandıracaktır] ve çünkü Allâh, elbette rızk verenlerin en hayrlısı O'dur.
O elbette onları hoşnud olacakları bir medhâl'e[68] [yere] koyacaktır ve çünkü Allâh gâyet alîm [çok iyi bilen], gâyet halîmdir[69] [hilm sâhibidir].

63b • *Maraz* kelimesi için bkz. Bakara: 10, not: 18. (E.Ö)

64 *O zâlimler uzak bir şikâk içindedirler;* yâni, araları o kadar açıktır ki iltiyam [kapanma] kabûl etmez. Her biri bir ümniyye ile hakktan uzaklaşmış, şiddetli düşmanlık ve tam bir muhâlefet içindedir. (V/3416)

65 • *Akîm gün*'den murâdın ne olduğu husûsunda değişik görüşler vardır: A) Bedir savaşı günü; B) Hayırsız gün; C) Gecesi olmayan gün. (E.Ö)

66 • *Bir* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

67 • Meâl'de, *yalan demiş olanlar* diye çevirilen *(ellezîne) kezzebû* lafzına, *yalanlayanlar/tekzîb edenler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

68 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *medhâl'e* yerine *mahâll'e* yazılmıştır. (E.Ö)

69 • *Hilm,* "gücü yettiği hâlde intikâm almayıp affetme, öfkesine mağlûb olmama, teenniyle hareket etme, mühlet verme, yumuşak davranma, hakk ettikleri hâlde cezâyı geciktirme veyâ cezâ vermeme" gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüce vasıfların kendisinde toplandığı zâta da *halîm* denir. (E.Ö)

60. Bu böyle! Bir de, herkim kendine edilen ukûbete [eziyete], onun[70] misliyle [benzeriyle/aynıyla] mukâbele eder de, sonra yine üzerine bağyolunursa[71a] [saldırılırsa], elbette Allâh ona nusret [yardım] eder; çünkü Allâh'ın affı çok, mağfireti çoktur.[71b]

61. (Böyledir;) çünkü Allâh (öylesine sınırsız bir kudret sâhibidir ki,) geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar ve Allâh semîdir [her şeyi işitendir], basîrdir[72] [her şeyi bilip görendir/her şeye âşinâdır].

62. (Böyledir;) çünkü Allâh'tır ancak zât-ı hakk,[73a] o (Allâh'a şirk koşa)nların O'ndan başka da'vet ettikleri[73b] ise hep bâtıldır ve Allâh'tır ancak yegâne yüksek, yegâne büyük.[73c]

63. Görmedinmi Allâh semâ/[gök-bulut]dan bir su indirmekle arz [yer] yemyeşil oluveriyor; hakîkat(en) Allâh çok latîf bir habîrdir.[74]

•Ayrıca, *'alîmun halîmun* ibâresine, "gâyet alîm, gâyet halîmdir" şeklinde karşılık verilmesine lüzûm yok; *alîmdir, halîmdir* demek yeterli olur. (E.Ö)

70 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

71a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bağyolunursa* yerine *bağyolursa* yazılmıştır. (E.Ö)

71b •Meâl'de, *çünkü Allâh'ın affı çok, mağfireti çoktur* diye çevirilen *innallâhe le-'afuvvun ğafûrun* ibâresine, *Kuşkusuz Allâh, elbette afuvvdur, ğafûrdur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

72 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *basîrdir* yerine *alîmdir* yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. *Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

73a •Meâl'de, *Çünkü Allâh'tır ancak zât-ı hakk* diye çevirilen *ennallâhe huve'l-haqq* ibâresine, *Kuşkusuz Allâh, hakk O'dur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

73b •Meâl'de, *O'ndan başka da'vet ettikleri* diye çevirilen *mâ yed'ûne min-dûnihî* ibâresine, "O'nu bırakıp yalvardıkları" veyâ "O'ndan başka çağırdıkları" veyâ "O'nun berisinden/aşağısından du'â ettikleri" karşılığı verilebilir. (E.Ö)

73c •*Allâh'tır ancak yegâne yüksek, yegâne büyük* diye çevirilen *ennallâhe huve'l-'aliyyu'l-kebîr* ibâresine, "Kuşkusuz Allâh, yüce-büyük O'dur" veyâ "Doğrusu Allâh, O'dur yüce-büyük olan" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

74 •Yâni, Allâh sizin ihtiyâclarınızı eksiksiz bilir ve ona göre size lütufta bulunur. *Latîf:* Lütuf ve ihsân sâhibi veyâ tedbîri ve sun'u ince olan, her şeyin en ince ve gizli yönlerine nüfûz eden. *Habîr:* Her şeyden haberdar olan; kendisinden hiçbir şey gizli kalmayan. (E.Ö)

64. Göklerdeki ve yerdeki(lerin) hep(si) O'nundur ve hakîkat(en) Allâh, hamdolunacak yegâne ğani [ihtiyâcdan münezzeh] ancak O'dur.

65-66. Görmedinmi, Allâh hakîkaten bütün yerdekileri ve denizde emriyle yüzüp giden gemileri[75] sizin için musahhar[76] kıldı [boyun eğdirdi], semâyı [göğü] da –izni olmaksızın– yere düşmekten (menedip O) tutuyor.

Hakîkaten Allâh insânlara çok re'fetli [şefkatli] bir rahîmdir. (Nitekim) size hayâtı veren de O'dur, sonra sizi öldürüyor, sonra sizi yine diriltir. (Bütün bunlara rağmen) hakîkat(en) insân (Rabbine karşı) çok nankördür.

67-68. Biz her ümmet için bir ibâdet yolu[77] [*mensek*] yapmışızdır, ki onlar onun âbidleridir [*nâsikidir*], binâenaleyh emrde[78] [dîn işin]de sana aslâ münâzaa [muhâlefet] etmesinler ve (sen) Rabbine da'vet et; çünkü sen cidden hakka götüren[79] doğru bir yol üzerindesin.

Ve eğer sana (karşı) mücâdele ederlerse de ki: "(Her) ne yapıyorsanız[80] Allâh pekâla biliyor".

69. Ve (onun için ki, ihtilâfa düşerek birbirinize) muhâlefet edip durduğunuz şeyler hakkında Kıyâmet Günü Allâh aranızda hükmünü verecek.

70. Bilmezmisin ki, Allâh gökte ve yerde ne varsa bilir; muhakkak o

---

75 •Meâl'in aslında atlanan *ve'l-fülke tecrî fi'l-bahri bi-emrihî* ibâresine karşılık, *ve denizde emriyle yüzüp giden gemileri* cümlesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

76 *Musahhar kılmak:* Bir şeyi zorla hizmete koşmak, boyun eğdirip itaat ettirmek, tâbi kılmak. (VI/4312)

77 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır burada *ibâdet yolu* diye çevirdiği ve bir açıklama yapmadığı *mensek* kelimesini, Hacc: 34'te *ma'bed* diye çevirmiş, *ibâdet ve kurban yeri* diye de açıklamıştır. *Mensek* kelimesiyle alâkalı görüşlerin başlıcaları şunlardır: A) Kurban kestikleri bayram günü. B) Kesilen kurbanlar. C) İbâdetleri edâ etmek için alışmış oldukları belirli mekân veyâ zamân. D) Şerî'at ve yol. (Özellikle bu son görüşü krş. Mâide: 48). (E.Ö)

78 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir izahta bulunmadığı *emrde* kelimesiyle ilgili olarak da şu görüş zikredilmektedir: *Emrde*, yâni "kurban husûsunda/boğazlanan ve boğazlanmadan ölen hayvânlar hakkında..." Çünkü müşrikler, "Allâh'ın öldürdüğü hayvânın etini yemek, insânlar tarafından boğazlanan hayvânların etini yemekten daha hayrlıdır" diyorlardı. (E.Ö)

79 •*Hakka götüren* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

80 •Matbu nüsha'da *yapıyorsunuz* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *yapıyorsanız* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

bir kitâbdadır. Her hâlde [elbette] o, Allâh'a göre kolaydır.

71. (Buna rağmen) onlar Allâh'ın karşısında öyle bir şeye tapıyorlar[81] ki, O [Allâh], ona öyle bir fermân indirmedi ve öyle birşey ki, ol bâbda [onların ilâh olduğu husûsunda] lehlerine hiçbir ilm yok. Zâlimlere ise yardımcı yoktur.

72. Kendilerine karşı âyetlerimiz birer beyyine [apaçık delîl] olarak okunduğu zamân da, o kâfirlerin yüzlerinde münkirliklerini(n izlerini görür) tanırsın, hemen hemen karşılarında âyetlerimizi tilâvet eden/[okuyan]lere saldırıverecek gibi olurlar.

De ki: "Şimdi size ondan daha şerr(li) olanını haber vereyimmi: (o) ateş!.."

Allâh onu küfredenlere[82] va'd buyurdu, ki o ne fenâ âkıbettir.

73. Ey insânlar! Bir mesel darbedil(erek size misâl veril)di, şimdi ona iyi kulak verin: Haberiniz olsun ki, sizin Allâh'tan başka taptıklarınız[83] bir sinek (dahi) yaratamazlar –hepsi onun için toplansalar bile–, ve şâyet sinek onlardan birşey kaparsa onu ondan kurtaramazlar; tâlib [taleb eden] de zayıf, matlûb [kendisinden taleb edilen] da.[84]

74. Allâh'ın kadrini gereği gibi takdîr edemediler, hakîkat (şu ki), Allâh yegâne kavî [kuvvetli], yegâne azîzdir [üstündür].

75-76. Allâh hem melâike/[melekler]den resûller (seçip) süzer, hem de insânlardan. Hakîkat(en) Allâh yegâne semî [işiten], yegâne basîr/[gören]dir.[85] (Melek ve insândan olan o resûllerin bilgisi sınırlıyken, Allâh'ın ilmi sınırsız olup onların) hepsinin önlerindekini ve arkalarındakini bilir ve bütün işler hep Allâh'a irca' olunur [döndürülür].

77. Ey o bütün îmân edenler! Rükû' edin, secde edin, Rabbinize kulluk (ve ibâdet) edin, hayr işleyin ki felâh[86] bulabilesiniz.

---

81 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tapıyorlar* yerine *toplanıyorlar* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)
• Ayrıca Meâl'de, *tapıyorlar* diye çevirilen *ya'budûn* kelimesine *ibâdet ediyorlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

82 • *Küfr* kelimesi için bkz. İbrâhîm: 13, not: 17. (E.Ö)

83 • Meâl'de, *taptıklarınız* diye çevirilen *ellezîne ted'ûne* lafzı, *çağırdıklarınız/du'â ettikleriniz* anlamına gelir. (E.Ö)

84 • "Taleb eden de âciz, kendisinden taleb edilen de". (E.Ö)

85 • *Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

86 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

78. Ve (ey îmân edenler!) Allâh uğrunda hakk cihâdıyla mücâhede eyleyin! (Düşmanlarına karşı cihâd için) sizi O seçti,[87] üzerinize dînde bir harec [güçlük] de yükletmedi,[88] haydin [tıpkı] babanız İbrâhîm'in milletine [yolun(d)a-dînin(d)e] (olduğu gibi).
Bundan evvel(ki Kitâblarda) ve bunda [bu Kur'ân'da] size "müslüman" ismini O [Allâh] taktı, ki Peygamber size karşı şâhid olsun, siz de bütün insânlara karşı şâhidler olasınız. Haydin namazı kılın, zekâtı verin ve Allâh'a sıkı tutunun, ki mevlânız [dost ve yardımcınız] O'dur. Artık ne güzel mevlâ [dost], ne güzel nasîr [yardımcı]!

87 Yâni, ey Muhammed ümmeti! Düşmanlarına karşı cihâd için sizi Allâh Kendisi seçti. (V/3424)

88 Yâni, size emrettiği dînde, tekliflerini gücünüzle orantılı yaptı, diğer dînler gibi, üzerinize ağır, çekilmez yükler yüklemedi, herkesin çâresizliğine/mecbûriyetine, ihtiyacına, mâzeretine göre ruhsatlar verdi, cihâdı da güç yetirmekle orantılı kıldı, ki tıpkı babanız İbrâhîm'in milleti/dîni(nde olduğu) gibi. (V/3424)

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 118 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *mü'minûn* [mü'minler] kelimesinden alan sûrenin ana tema'sı, Allâh'ın vahdâniyyeti ve her şeye kâdir olduğu, âhiretin [ölümden sonra diriliş ve hesâbın: cezâ ve mükâfâtın] kaçınılmazlığı; dolayısıyla Resûlullâh'a (s.a) indirilen ilâhî mesajın kabûl ve ta'kîb edilmesi gerektiği mihverinde dönmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Hakîkat (şu ki), felâh[1] buldu o mü'minler;
2. Ki onlar, namazlarında ¸huşûludurlar;[2]
3. Onlar ki, beyhûde işe/boş lafa bakmazlar;
4. Onlar ki, (o) zekât vermek [arınmak/nefslerini temizlemek] için çalışırlar;[3]
5-7. Ve onlar ki, ırzlarını korurlar, –ancak zevce/[eş]lerine ve kendilerinin milki [malı] olan câriyelerine karşı müstesnâ [hâriç], çünkü bunlar(dan ötürü) levmolunmaz/[kınanmaz]lar, kim de bundan ötesini ararsa, işte artık onlar haddi aşanlardır–;
8. Ve onlar ki, emânetlerine ve a-

---

1 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

2 *Huşû*, "aslı kalbde, tezâhürü bedende olmak üzere, hem korku ve ürperme gibi kalbin, hem de –hareket etmeme, sağa-sola dönmeme gibi– uzuvların fiilleri"ni kapsar. (V/3428)

3 *Li'z-zekâti fâ'ilûn* [*onlar, o zekât için fâildirler/o zekâta fâildirler*]: Bu, "mallarının zekâtını verirler" demektir. Fakat ba'zıları buradaki *zekât*'tan murâdın, *(ma'nevî) arınma/temizlenme* olduğunu söylemişlerdir. Bununla berâber, *zekât işini yaparlar* demek nefsî, bedenî, malî zekâtın hepsini de kapsayabilir. (V/3429)

hid/[mukâvele-taahhüd]lerine ri'âyetkârdırlar;[4]

9. Onlar ki, namazlarının üzerine muhâfızlık ederler.

10-11. İşte onlardır[5] o vârisler, ki Firdevs (cennetin)e vâris olacak, onda muhalled [sürekli/ebedî] kalacaklardır.

12-14. Şânım hakkı için, Biz insânı çamurdan bir sülâleden[6a] yarattık, sonra onu oturaklı bir karargâhta bir nutfe[6b] [meni içindeki bir tohumcuk] yaptık [yarattık], sonra o nutfeyi bir aleka [ilişken-yapışkan] yarattık,[7] derken o alekayı bir mudğa [bir çiğnem et parçası] yarattık,[8] derken o mudğayı [bir çiğnem eti] birtakım kemik yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra ona diğer bir hilkat [yaratış] neş'eti[9] verdik.[10] Bak ne şânlı o Allâh, yaratanların en güzeli![11]

15-16. Sonra, siz bunun arkasından muhakkak öleceksiniz, sonra siz Kıyâmet Günü muhakkak ba'solunacaksınız [diriltilecet ve çıkarılacaksınız].

17. Filhakîka [hakîkaten], Biz sizin

---

4 *Emânet,* yalnız malla sınırlı değildir; bütün şer'î mükellefiyetler, Allâh ve kul hakkları, vekâletler, me'mûriyetler ve benzerleri de emânetin kapsamına girer. *Ahid* de, hem Allâh ve O'nun Resûlü, hem de insânlar ile yapılan mukâvele ve taahhüdleri içerir. (V/3429)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlardır* yerine *bunlardır* yazılmıştır, ki netice itibâriyle aynı sonucu verir. (E.Ö)

6a *Sülâle* kelimesi, *sell* masdarından me'huzdur. *Sell,* "bir şeyi bir şeyden rıfk u mülâyemetle sıyrıp çıkarmak" demektir. Bir şeyin sülâlesi, o şeyden sıyırılıp çıkarılan bir netice demek olur. Evlâd ve zürriyyete de *sülâle* denilmesi bu ma'nâ iledir. *Sülâle,* aslın değil, ondan çıkarılan hulâsanın ismidir. (V/3431-3432)

6b *Nutfe,* yalnız meninin ismi değil, daha ziyâde meni içindeki tohumun ismidir. (V/3434)

7 "Nutfeyi rahime iliştirip aşılayarak tutturup kan pıhtısı gibi bir tutuk hâline dönüştürdük". *'Aleka,* esâsen "ilişken, yapışkan şey" demektir. (V/3435)

8 *Mudğa yarattık:* Bir çiğnem et parçası hâline dönüştürdük. (V/3436)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hilkat neş'eti* yerine *neş'et hilkati* (–*neş'et-i hilkati* de okunabilir–) yazılmıştır. (E.Ö)

10 "Cihazlarıyla, rûhuyla, kuvvetleriyle, endâmıyla onu öyle güzel yarattık ki, hiçbir mahlûka benzemez, bambaşka bir yaratılışta bir insân oldu". (V/3436)

11 •Meâl'in aslında, bu cümlenin orijinali olan *fe-tebârekellâhu ahsenu'l-hâliqîn* ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

fevkinizde [üstünüzde] yedi tarîk[12] [yol] yarattık ve halk/[yaratış]tan gâfil olmadık.

18. Ve semâ/[gök-bulut]dan bir kader [ölçü] ile bir su indirdik de, onu yerde iskân (ve muhâfaza) eyledik,[13] hâlbuki Biz onu giderivermeye de şübhesiz kâdiriz.

19-20. Öyle iken, (o suyu yerde) durdurduk da onunla sizin için hurmalıklar, üzümlükler kabilinden bağlar-bahçeler yaptık, ki içlerinde sizin için birçok yemişler var, onlardan yer ve geçinirsiniz. Ve (yine o su ile) bir ağaç (yaptık), ki Tûr-i Sînâ'dan [Sînâ Dağı'ndan] çıkar, yağ ve yiyenlere bir katıkla[14] biter.[15]

21-22. En'âmda[16] da sizin için cidden bir ibret vardır, karınlarındakinden sizi[17] iska ediyor/[suvarıyor]uz, sizin için de onlarda hem birçok menâfî [yararlar] vardır; hem de onlardan yersiniz, hem onlara ve hem gemiye (biner), yükle(ri)ni(zi de yükle)rsiniz.

23. Celâlim hakkı için, Biz Nûh'u kavmine resûl (olarak) gönderdik de dedi ki: "Ey benim kavmim! Allâh'a ibâdet edin; O'ndan başka bir tanrınız yoktur, binâenaleyh [öyleyse] (isyândan) korunmazmısınız?"

24-25. Bunun üzerine, kavminden küfreden kodaman gürûh[18] şöyle dedi: "Bu, başka değil, ancak sizin gibi bir beşer; (peygamberlik iddiâ ederek) üstünüze (çıkıp başınıza) geçmek istiyor, (beşerden elçi olduğu nerde görülmüş); eğer Allâh (elçi göndermeyi) dilese idi, elbette birtakım melekler gönderirdi. Biz evvelki atalarımız içinde bunu[19] işitmedik.

---

12 Biz bu *yedi tarîk*ten/*yol*dan, insânlan üstlerinden kuşatan "yedi idrâk yolu"nu anlıyoruz, ki bunlar, "beş duyu ile akıl ve vahy yolları"dır. (V/3439)

13 •Krş. Hicr: 19-22. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***katıkla*** yerine ***katıklık*** yazılmıştır. (E.Ö)

15 Bu ağaç, zeytin ağacıdır. (V/3443)

16 "Hayvânlarda, özellikle en çok faydalanılan deve cinsinde, sığır cinsinde (yâni, erkeğiyle dişisiyle mandada ve düvede, inekde, tosunda, boğada, öküzde) ve davar cinsinde (yâni, koyunda-koçta, keçide-tekede)..." (V/3444)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizi* yerine *size* yazılmıştır. (E.Ö)

18 •Meâl'de, ***kodaman gürûh*** diye çevirilen ***mele*** kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

19 Bu ibâre birkaç şekilde anlaşılabilir: A) Nûh'un "Allâh'tan başka ilâh yoktur" sözünü. B) Beşer olup da peygamberlik iddiâ edeni. C) Bir beşere melek indirilmesini... ki bu son ma'nâ, nazmın âhengine daha uygundur. (V/3449-3450)

Her hâlde [mutlaka] o öyle bir adam ki, kendisinde bir cinnet var; binâenaleyh [o bakımdan] gözet(ley)in bunu bir zamâna kadar".

26. (Nûh) dedi (ki): "Yâ Rabb![20] Beni tekzib etme/[yalanlama]lerine karşı Sen bana nusret [zafer] ver!"

27. Biz de o'na şöyle vahyettik: 'Bizim nezâretimiz ve vahyimizle gemiyi yap, sonra emrimiz gelip de tennûr feverân edince[21] [yerden sular fışkırınca/iş kızışınca] hemen ona (hayvânların) topundan bir-iki çift[22] ve –onlardan[23] aleyhinde (azâb) söz(ü) sebketmiş [tûfânda boğulmasına karar verilmiş] olan (oğlun)dan başka–[24] ehlini (ve mü'minleri) sok ve o[25] zulmedenler hakkında Bana bir hitâbda bulunma; çünkü onlar (tûfânda) garkolunacak/[boğulacak]lardır.

28. "Binâenaleyh [öyleyse] sen, mayyetin/[berâberin]dekilerle geminin üzerine çıktığında da, de ki": "Hamd

---

20 •Meâl'de, *yâ Rabb* karşılığı verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* diye karşılık vermek daha uygun olur. (E.Ö)

21 *Tennûr*, "kapalı bir ocak, bir fırın"dır, ki buna dilimizde "tandır" denir. *Feverân* ise "kuvvet ve şiddetle kaynamak, fışkırmak"tır. Müfessirlerin çoğu *tennûr*'un, –zâhirî anlamda– "bir ocak" olduğunu söylemişlerdir. Ba'zı müfessirler ise, ibâreye "yeryüzünden suların fışkırması, fışkıran suların yeryüzünün yüksek yerlerine ulaşması, şafak atıp sabah olması, iş kızıştı/şiddetlendi" gibi mecâzî ma'nâlar vermişlerdir. Ancak *tennûr*'un, "gemiye âit hakîkî bir ocak/fırın" olması daha zâhirdir. (IV/2780-2783)

•Nûh tûfânının umûmî olduğu [bütün yeryüzünü kapladığı] ve erkeği-dişisi bulunan her şeyden/her hayvândan gemiye birer çift yüklenmesinin emredildiği (oysa ki, Nûh'un yeryüzünde kaç cins hayvân yaşadığını bilmesi, bilse bile onlardan birer çift yakalaması, yakalasa bile onları bir gemiye, –bu gemi isterse buharlı/motorlu (!) olsun– sığdırması mümkün değildir) varsayımına dayanan bu yorumun uygunsuzluğu ve eleştirisi için bkz. Hûd: 40, not: 35. (E.Ö)

22 *Her çiftten/topundan bir-iki çift*; yâni, erkeği-dişisi bulunan her şeyden ikişer tane/birer çift gemiye yükle! (IV/2783 ve krş. Hûd: 40)

•Bununla, her şeyden/her hayvân cinsinden erkekli-dişili birer çift değil, ellerindeki evcil hayvânlardan birer çift yüklemeleri emrediliyor olsa gerek. (E.Ö)

23 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *minhum* lafzına karşılık, *onlardan* kelimesini meme ilâve ettik. (E.Ö)

24 •*Aleyhinde söz/hüküm sebketmiş olandan*, yâni "tûfânda boğulmasına karar verilmiş olan oğlundan" başka. Krş. Hûd: 42-43. (E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* zamîri yoktur. (E.Ö)

o Allâh'a ki bizi o zâlim kavmden kurtardı".

29. "Ve (yine) de ki": "Rabbim! Beni bir mübârek menzile kondur, konuklay(ıp ikrâmda bulun)anların en hayrlısı Sensin".

30. İşte bunda çok âyet/[işâret]ler vardır ve hakîkat(en) Biz çok imtihâncıyızdır.

31-32. Sonra arkalarından başka bir karn [kavm] inşâ eyledik, onların i-içinde(n)[26] de kendilerinden[27] bir resûl gönderdik, şöyle (desin diye) ki: "Allâh'a ibâdet edin; O'ndan başka bir tanrınız yok, artık (isyândan) korunmazmısınız?"

33-38. Dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[28] kendilerine refâh verdiğimiz hâlde küfredip âhiret likâsı/[buluşması]nı tekzib eyle/[yalanla]yen kavminden o [mele]/kodaman gürûh[29] ise[30] (halka) şöyle dedi: "Bu, başka değil, ancak sizin gibi bir beşer; yediğinizden yiyor, içtiğinizden içiyor ve şâyet sizin gibi bir beşere itaat ederseniz, muhakkak ki siz o hâlde kat-'iyyen hüsrândasınızdır.

"(O size,) 'Siz öldüğünüz ve bir toprak, bir yığın kemik olduğunuz vakit muhakkak (diriltilip kabirlerden) çıkarılacaksınız' diyemi va'dediyor?! Heyhat,[31] heyhat![32] O va'dolunduğunuz şey ne kadar uzak! O bizim dünyâ hayâtımızdan başka birşey değildir, ölürüz ve yaşarız,[33] fakat biz (öldükten sonra) ba'solunmayız [diriltilmeyiz].

"O, ancak öyle bir adam ki, bir yalanı (uydurup) Allâh'a iftirâ etti;[34] biz o'na inanacak değiliz".

---

26 *Onların içinden,* yâni "o kavmden"... (I/538 ve krş. Bakara: 151, not: 205)

27 *Kendilerinden,* yâni "(melekten değil) beşerden"... (I/538, krş. Bakara: 151, not: 206)

28 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

29 •*Mele* [*kodaman gürûh*] kelimesi için bkz. Â'raf: 60, not: 67. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ise* kelimesi yoktur. (E.Ö)

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *beyhat* yerine –yanlışlıkla– *hayât* yazılmıştır. (E.Ö)

32 •Meâl'in orijinalinde atlanan ikinci *beyhat* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

33 Yâni, kimimiz bir taraftan ölür, kimimiz de yeni doğar hayâta geliriz, bu böyle devâm edip gider. (V/3453)

34 •Meâl'de, *Bir yalanı Allâh'a iftirâ etti* diye çevirilen *ifterâ 'alellâhi keziben* ibâresinin, *Allâh üzerine yalan uyduran* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd eden* şeklinde çevirilmesi daha uygun olur. Aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz.' En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; Zümer: 32 ve 60. (E.Ö)

39. (Bunun üzerine o resûl,) "Yâ Rabb!"[35] dedi, "Beni tekzib ettik/[yalanladık]leri cihetle (onlardan) öcümü al!"[36]

40. (Allâh) buyurdu ki: "Az bir zamânda nâdim [pişmân] olacaklar".

41. Derken onları (azâb) sayha(sı) [korkunç bir ses/zelzele] bihakkın alıverdi de, kendilerini bir sel süprüntüsü yapıverdik; artık öyle bir defolmuş oldu ki o kavm, o zâlimler.[37]

42-43. Sonra, arkalarından başka karnlar [nesiller-toplumlar] inşâ ettik; (zîrâ her ümmetin bir ayakta kalma süresi vardır; o süre dolduğunda) hiçbir ümmet eceli/[süresini sebkedemez [öne alamaz] ve geriletemezler.[38]

44. Sonra ardı ardına resûllerimizi gönderdik. Her ümmete resûlü geldikçe onu tekzib etti/[yalanladılar, Biz de onları birbiri ardınca (helâk uçurumuna) yuvarladık ve hepsini birer efsâne yaptık. Artık defolsun öyle bir kavm ki îmâna gelmezler.

45-46. Sonra birtakım âyetlerimiz ve açık bir fermân [sultân] ile Mûsâ'yı ve kardeşi Hârûn'u gönderdik Fir'avn'a ve (ileri gelen) cemiyetine[39] de, bunlar (îmân etmeyi) kibirlerine yediremediler ve (çünkü) dikbaşlı bir kavm idiler.

47. Onun için, "Biz" dediler, "bizim gibi iki beşere îmânımı ederiz; hâlbuki onların kavmi bize kulluk [kölelik] ediyor?!"

48-49. Bu sûretle onları tekzib etti/[yalanladılar de helâk edilenlerden oldular. Şânım hakkı için, berikiler doğru yolu tutabilsinler diye Mûsâ'ya o Kitâbı da verdik.

50. (Îsâ) ibn Meryem'i de anasıyla bir âyet [alâmet/işâret] kıldık ve ikisini bir oturaklı ve temiz, sulu bir tepeye (yerleştirip) barındırdık.

51. Ey resûller! Helâl ve hoş şeylerden yeyin ve güzel işler yapın; çün-

35 •Bkz. Mü'minûn: 26, not: 20. (E.Ö)

36 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, lafızları aynı olan Mü'minûn: 26 âyetiyle Mü'minûn: 39 âyetlerini farklı tercüme etmiştir. Şöyle ki: *Dedi: "Yâ Rabb! Beni tekzib etmelerine karşı Sen bana nusret ver!"* (Mü'minûn: 26); *"Yâ Rabb!" dedi, "Beni tekzib ettikleri cihetle öcümü al!"* (Mü'minûn: 39). (E.Ö)

37 "Artık defolsun öyle zâlimler". (V/3454)

38 "Hiçbir toplum, kendileri için ta'yîn edilen vakitten önce helâk olmaz, o vakitten geri de kalmazlar". (V/3039 ve krş. Hicr: 5)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *geriletemezler* yerine *geriletilmezler* yazılmıştır. (E.Ö)

39 •*Mele* [*cemiyet*] kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

kü Ben, (her) ne yaparsanız tamâmen bilir (ve karşılığını/mükâfâtını verir)im.

52. Ve işte bu (helâl ve hoş şeylerden yeyip sâlih amel işlemek üzere Allâh'a teslîmiyyet ve tevhîd esâsında toplanmak); sizin ümmeti/[milleti-dîni]niz, (hem de) bir tek (hakk) ümmet[40] [dîn] ve Rabbiniz de Ben(im); artık hep Bana (sığınıp) korunun!

53. (Hakîkat bu iken, resûllerin izleyicileri olduklarını iddiâ eden kavmler,) derken kumandalarını aralarında kitâb kitâb parçalaştılar,[41] her hizib kendilerininkine güveniyor [yanındakinden memnun].

54. Şimdi sen onları bırak dalgınlık (ve şaşkınlık)ları içinde, tâ bir deme kadar.

55-56. Kendilerine imdât ettiğimiz [verdiğimiz] mal ve evlâd ile sanıyorlarmı ki, onların hakîkaten hayrlarına müsâraat ediyo/[çalışıyo]ruz?! Hayır (o mal ve oğulları kendilerinin hayrı için vermedik; bunlar sâdece birer imtihân vesîlesidir, fakat onların bunu idrâk edecek) şu'ûrları yok.

57-61. Her hâlde [şübhesiz] Rabb'lerinin haşyetinden [saygı ve korkusundan] titreyenler ve Rabb'lerinin âyetlerine îmân edenler ve Rabb'lerine hiç şirk[42] koşmayanlar ve Rabb'lerinin huzûruna varacaklarından (ötürü) yürekleri çarparak vergilerini verenler (var ya), işte bunlar hayrlarda sür'at[43] yarışı yaparlar ve hem (de) onun için ileri giderler.

62. Maamâfih [bununla berâber] Biz kimseye vüs'undan [kaldıracağından] başka(sını) teklif etmeyiz[44] ve nezdimiz/[yanımız]de bir kitâb vardır hakkı söyler; onlar da zulme (dûçar e)dilmezler.

63-64. Fakat o (aralarındaki birliği bozup fırka fırka ola)nların kalbleri bundan bir (gaflet ve) dalgınlık içindedir, hem onların ondan başka birtakım (kötü) işleri (daha) vardır ki, hep onlar için çalışırlar; nihâyet refâhlı(k ve bolluk içinde) olanları-

---

40 *İşte bu;* yâni, tayyibâttan [temiz ve helâl şeylerden] yeyip sâlih amel işlemek üzere islâm [teslîmiyyet] ve tevhîd esâsında toplanmak, hepinizin, bir tek ümmet olarak ümmetidir, yâni bütün peygamberlerin dîn ve şerî'atinin esâsı budur. (V/3457 ve krş. En'âm: 159, Enbiyâ: 92)

41 •Krş. En'âm: 159 ve Enbiyâ: 93. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk* yerine *şerîk* yazılmıştır. (E.Ö)

43 •Âyette, *sür'at* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

44 "Allâh kimseye gücünün üstünde yük yüklemez ve kimseyi gücünün ötesindeki şeylerle sorumlu tutmaz". (II/997)

nı azâba çekiverdiğimiz zamân hemen feryâda başlayacaklardır.

65-67. (Fakat onlara denir ki: "Boşuna) feryâd etmeyin bugün, çünkü siz Biz(im elimiz)den kurtarılamazsınız;[45] (zîrâ) karşınızda âyetlerim okunuyordu da siz ardınıza dönüyordunuz, ona kafa tutarak, müsâmere [geceleri toplantı] yaparak hezeyânlar ediyordunuz".

68. Ya hâlâ o kelâmı tedebbür etmez/[düşünmez]lermi? Yoksa onlara, evvelki atalarına gelmemiş birşeymi geldi?!

69. Yoksa Peygamberlerini tanımadılarmı da onun için inkâr ediyorlar?!

70. Yoksa, "Onda bir cinnet var"mı diyorlar? Hayır (o'nda cinnetten eser yok, aksine) o onlara hakk ile geldi, fakat (onların) ekserisi [çoğu] hakkı (sevmiyor, ondan) hoşlanmıyorlar.

71. Eğer hakk onların keyiflerine tâbi olsa idi, semâvât u arz [gökler ve yer] ve bunlardaki kimseler kat-'iyyen fâsid olurdu.[46]

Hayır! Biz onlara unutulmaz ders olacak zikrlerini[47] getirdik de onlar zikrlerinden i'raz ediyor/[yüzçeviriyor]lar.

72. Yoksa sen onlardan bir haracmı istiyorsun?! Rabbinin haracı daha hayrlıdır, hem O, rezzâk/[rızk veren]ların en hayrlısıdır.

73-74. Doğrusu sen onları dosdoğru bir caddeye çağırıyorsun, fakat âhirete inanmayan/[îmân etmeyen]lar, caddeden[48] sapmaktadırlar.

75. Eğer Biz onlara acıyıp da baskı (ve sıkıntı)larını açı(p gideri)versek (bile, onlar) mutlaka tuğyân/[azgınlık]larında inad eder, (hakîkate dâir) hiçbir şey görmezler.

76-77. Filhakîka [hakîkaten] Biz onları azâba tuttuk da, yine Rabb'lerine karşı uslanmadılar ve yalvarmıyorlar. Nihâyet üzerlerine şedîd [çetin] azâblı bir kapı açtığımız vakit de, onun içinde ye'se [ümidsizliğe] düşüvereceklerdir.[49a]

78. (Ey insânlar! Rabbinizin mesaj-

---

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kurtarılamazsınız* yerine *kurutulamazsınız* yazılmıştır. (E.Ö)

46 •Krş. Enbiyâ: 22. (E.Ö)

47 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir izahta bulunmadığı *zikr* kelimesi hakkında değişik görüşler vardır: A) Şân ve şeref. B) Va'z u nasihat. C) Kur'ân ve delîlleri. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *caddeden* yerine *cidden* yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

49a •Krş. Rûm: 12, Zuhruf: 75. (E.Ö)

larına neden kulak vermiyorsunuz?) Hâlbuki sizin için o kulağı, o gözleri, o gönülleri inşâ eden O; (buna karşılık) siz pek az şükrediyorsunuz.

79. Ve sizi arz/[yer]da yaratıp yayan (da) O(dur; ve sonunda) hep(iniz) O(nun huzûru)na haşrolunacaksınız [toplanacaksınız].[49b]

80. Ve o öldüren ve dirilten O, gece ve gündüzün ihtilâfı [değişip durması] da hep O'nun için [eseri].

(O hâlde) artık akıllanmayacakmısınız?

81-82. Hayır! Evvelkilerin dedikleri gibi dediler: "Öldüğümüz ve bir turâb [toprak], bir yığın kemik olduğumuz vakitmi, cidden bizmi mutlak(a) ba'soluna/[diriltile]cağız?!"

83. (Ardından da,) "Yemîn ederiz ki; bize de, atalarımıza da bu, bundan evvel va'dolundu, (fakat) bu (ölümden sonra diriliş iddiâsı), eskilerin masallarından başka birşey değil" dediler.

84-85. (Ey Muhammed! Onlara,) "Kimin o arz [yeryüzü] ve ondaki kimseler, eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım)?" d(iy)e (sorsan), 'Allâh'ın!' diyecekler.

"O hâlde düşünmezmisiniz?" de![50]

86-87. (Yine onlara,) "Kim o yedi

[49b] •Burada [Mü'minûn: 79], *Ve sizi arzda yaratıp yayan O, hep O'na haşrolunacaksınız;* Mülk: 24'te ise, *O'dur sizi arzda zürriyet hâlinde yaratıp yayan. Nihâyet de hep toplanıp O'na haşrolunacaksınız* diye çevirilen *huvellezî zere'ekum fi'l-ard ve ileyhi tuḥşerûn* ibâresine, "O ki sizi arzda zer'etti [yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr etti/ortaya çıkardı] ve ancak O'na/O'nun huzûruna toplanacaksınız" veyâ "Sizi arzda zer'eden [yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr eden/ortaya çıkaran] ve Kendisine [huzûruna] toplanacağınız O'dur" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

•*Zer'* kelimesi hakkında Arab dilcileri şöyle demektedir: "*Zer'*, –dildeki aslı itibâriyle– *ızhâr* [*ortaya çıkarmak*] anlamına gelir. *Zere'ellâhu halqa* ifâdesi, *Allâh mahlûkâtı yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr etti/ortaya çıkardı* anlamınadır. *Beyaz* için *zer'e* denilmesi, zâhir olması ve şöhreti/meşhur olması [*lı-zuhûrihi ve şuhretihi*] sebebiyledir. *Zer'* kelimesi, En'âm: 136 ve Şûrâ: 11 âyetlerinde de bu anlamda, yâni "yaratmak: yokluktan îcâd sûretiyle ızhâr [ortaya çıkarmak]" ma'nâsında kullanılmıştır. Hemzesiz *zerv* ise, *iki şey arasındaki tefrika* [*ayrılık*] anlamına gelir; nitekim, *tezrûhu'r-riyâhu* [*rüzgârlar onu zer eder/savurur*] (Kehf: 45) âyeti ile Zâriyât: 1 âyetinde bu anlamdadır. Bundan dolayı, *zereytu'l-hıntate* ifâdesi, *–ızhâr* [ortaya çıkarmak] ma'nâsında olmayıp– *samanı buğdaydan ayırdım* demektir." (E.Ö)

[50] •Osmanlıca Yazma nüsha'da, 85. âyetin meâli olan *"Allâh'ın!" diyecekler, "O hâlde düşünmezmisiniz?" de!* ibâresi tamâmen atlanmıştır. (E.Ö)

semânın [göğün] rabbi ve o azametli arşın rabbi?" d(iy)e (sorsan), "(Yedi göğün de, azametli arşın da rabbi Allâh'tır, onlar) Allâh'ın(dır)" diyecekler.

"O hâlde (O'na îmân edip isyândan) kork(up korun)mazmısınız?" de!

88-89. (Yine onlara,) "Kim o her şeyin melekûtu [egemenliği] yed'in/[elin]de (bulunan) ve o kayırır da O'na karşı kayırılmaz [himâye eder de kendisine karşı kimse himâye edilmez] olan?[51] Eğer ilminiz varsa (söyleyin bakalım)?" d(iy)e (sorsan), "(Her şeyin egemenliği) Allâh'ın!"[52a] diyecekler.

"O hâlde nereden büyüleniyorsunuz?" de!

90. Doğrusu Biz onlara hakkı getirdik ve şübhesiz onlar yalancılar(dır; çünkü bunca delîle rağmen Allâh'ın çocuk edindiği, Allâh ile birlikte başka ilâhlar bulunduğu, ölümden sonra dirilişin olmadığı yalanını söylüyorlar).

91-92. Allâh hiç veled ittihâz etmedi [çocuk edinmedi], berâberinde bir tanrı da yok, (eğer Allâh ile berâber başka ilâhlar olsaydı,) o sûrette her tanrı kendi yarattığı ile giderdi ve elbette biri diğerine kibrederdi. O isnâd ettikleri vasıflardan sübhân [münezzeh] o Allâh; (zîrâ) O, ğayb ve şehâdetin âlimi; binâenaleyh [o nedenle] onların koştukları şirklerden çok yüksek.

93-94. De ki: "Rabbim! Eğer onlara edilen va'îdi[52b] [tehdidi] bana behemehal [mutlaka] göstereceksen, beni o zâlimler gürûhun(un arasın)da bulundurma Rabbim!"

95. Şübhesiz ki Biz onlara yaptığımız va'îdi[52b] [tehdidi] sana göstermeye elbette kâdiriz.

96. (Fakat, onlar ne derse desin, ne yaparsa yapsın, yine de) sen o kötülüğü en güzel olan hasletle defet;

51 •Himâye ile alâkalı olan ve Meâl'de, ***kayırır da kayırılmaz olan*** şeklinde tercüme edilen ***yucîru ve lâ yucâru*** [***himâye eder de himâye edilmez/himâye eder, fakat himâye edilmez/himâyeye muhtaç olmaz***] ibâresi, –Arab kabile geleneğinde– "kayırmak"tan çok öte ve önemli bir yere sâhibdir. "İstediğini himâye eder, fakat kimsenin himâyesine muhtaç değildir" veyâ "İstediği kimseyi himâye eder, fakat kimse ona karşı birini himâye edemez" türünden sözler, Arab kabile geleneğinde, kabilenin güç ve şerefinin büyüklüğünü gösterir ve bir kabile için bundan daha büyük bir övünç kaynağı olamaz. Bu husûsta Sîret, Siyer ve Târih kitâblarının, ***Arab Kabile Geleneğinde Himâye Asabiyeti*** ile alâkalı bölümlerine mürâcaat edilebilir. (E.Ö)

52a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh'ın* yerine *Allâh* yazılmıştır. (E.Ö)

52b •Kelimenin aslı, *va'd*'dır. (E.Ö)

Biz onların ne halt (ettiklerini ve) edeceklerini[52c] daha iyi biliriz.

97-98. Ve de ki: "Sana sığınırım Rabbim o şeytânların dürtüştürmelerinden ve Sana sığınırım Rabbim huzûruma gelmelerinden".

99-100. Nihâyet her birine ölüm geldiği vakit diyecek ki: "Rabbim! Döndür, (hayâta geri) döndür beni, (n'olur) döndür! Belki ben o bıraktığım (dünyâ)da sâlih bir amel işlerim".

Hayır, hayır! O (onun söylediği boş) bir kelimedir, ki onu o söyler. (Gerçek ise şudur: Vefât edenlerin) ötelerinden ise (dirilmelerine ve dünyâya geri dönmelerine mâni olan) bir berzah [ölüm engeli] vardır, tâ ba'solunacak/[diriltilip çıkarılacak]ları (Kıyâmet) Gün(ün)e kadar.

101. (Ancak Kıyâmet gelip de) o vakit sûr üfürüldümü (dirilirler, fakat) artık beyn/[ara]llerinde o gün ne ensâb(ın) [soyun-sopun] (faydası) vardır, ne de (sorup) soruş(tur)urlar.

102-104. O zamân her kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar o felâh[53] bulanlardır, her kimin de tartıları yeğni [hafif] gelirse, işte onlar kendilerine yazık edenler; cehennem'de kalanlardır.[54] (Orada) ateş yüzlerini yalar, o hâlde ki, içinde dişleri sıntır.

105. (Allâh o ateştekilere,) "Değilmiydi, âyetlerim size okunuyordu da siz onları tekzib ediyor/[yalanlıyor]dunuz?!" (diyecek.)

106-107. (Onlar ise cevâben,) "Rabbimiz!" derler,[55] "Bize şekâvetimiz [bedbahtlığımız] galebe etti ve biz sapkın bir kavm idik. Ey bizim Rabbimiz![56] Çıkar bizleri bu (ateş azâbı)ndan, (eğer) döner bir daha (tekzib) edersek, her hâlde [hakîkaten] bizler zâlimiz".

52c •Meâl'de, *Biz onların ne halt edeceklerini...* diye çevirilen ***bi-mâ yasıfûn*** ibâresine, –Mü'minûn: 91'de olduğu gibi– "vasıflandırdıkları/vasfettikleri/nitelendirdikleri şeyleri" [(Allâh'ı) tavsif ettikleri/nitelendirdikleri şeyleri] veyâ "(Allâh'a) isnâd ettikleri vasıfları/yakıştırdıkları şeyleri" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

53 •***Felâh-müflih*** kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kalanlardır*** yerine ***kalacaklardır*** yazılmıştır; ancak her ikisi de nihâyetinde aynı ma'nâyı verir. (E.Ö)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***derler*** yerine ***dediler*** yazılmıştır. (E.Ö)

56 •Âyette nidâ *ya*'sı bulunmadığından, ***rabbenâ*** lafzını, ***ey bizim Rabbimiz*** yerine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– ***Rabbimiz*** diye karşılamak daha uygun olur. (E.Ö)

108-111. (Allâh) buyurur ki: "(Kesin sesinizi) sinin orada, (söz) söylemeyin Bana; çünkü kullarımdan bir fırka vardı, "Rabbimiz! Biz îmân ettik; onun için bize mağfiret ve merhamet buyur, Sen merhametlilerin en hayrlısısın"[57] diyorlardı da, siz onları maskara yerine tuttunuz, hattâ size Benim yâdımı [Beni hatırlamayı] unutturdular; onlara öyle gülüyordunuz. İşte onlara Ben, sabretmelerine mukâbil [karşılık] bugün bu mükâfâtı verdim. Onlardır onlar murâda erenler".

112. (Allâh ateştekilere, "Ölümden sonra) arz/[yer/mezar]da seneler sayısı (olarak) ne kadar kaldınız?" buyurur.

113. (Cevâben,) "Bir gün veyâ bir günün birazı kaldık,[58] sayanlara sor!" derler.

114-115. Buyurur ki: "Bilmiş olsanız, cidden pek az kaldınız. Ya zannettinizmi ki, Biz sizi sırf bir abes(lik olsun diye boş yere) yarattık ve siz Bize irca edilmeyecek/[döndürülmeyecek]siniz?!"

116. Demek ki Allâh, o hakk pâdişah, yüksek çok yüksek. (O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O; o[59] arş-ı kerîm'in [hayr ve bereket tahtının] rabbi.

117. Ve herkim Allâh'ın berâberinde diğer bir tanrı (olduğunu iddiâ ve) da'vâ ederse onun, o (iddiâsı)na hiçbir burhânı [delîli] yoktur ve ancak Rabbinin indinde [yanında] hesâbı vardır. Hakk bu ki, kâfirler felâh[60] bulmazlar.

118. Hem şöyle de: "Rabbim! Bana mağfiret ve merhamet buyur, Sen merhametlilerin en hayrlısısın".[61]

---

57 •Meâl'in orijinalinde, *Rabbimiz! Biz îmân ettik; onun için bize mağfiret ve merhamet buyur, Sen merhametlilerin en hayrlısısın* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *Rabbenâ! Âmennâ; fa'ğfirlenâ ve'rhemnâ ve ente hayru'r-râhimîn* ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

58 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *lebisnâ* lafzına karşılık olarak, *kaldık* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* zamîri yoktur. (E.Ö)

60 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

61 •Meâl'in aslında, *Rabbim! Bana mağfiret ve merhamet buyur, Sen merhametlilerin en hayrlısısın* cümlesi yerine, cümlenin orijinali olan *Rabbi'ğfir ve'rham ve ente hayru'r-râhimîn* ibâresi bulunmaktadır. (E.Ö)

24. NÛR SÛRESİ

MEDENÎ, 64 ÂYET

§

Adını, 35. âyetinde geçen *nûr* kelimesinden alan ve büyük bölümü kadın-erkek ilişkileri ve bu ilişkiler çerçevesinde gözetilmesi gereken ba'zı ahlâkî kurallar ile alâkalı olan sûrede; –2-9. âyetlerde– gayr-i meşrû münâsebetlere ilişkin hukûkî müeyyideler getirilmekte; –27-29. ve 58-59. âyetlerde ise– ferdî-âilevî mahremiyetin korunmasına yönelik tedbirler üzerinde durulmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Bir sûre ki, onu[1] (Biz) indirdik ve (içindeki hükümleri) farz[2] kıldık, hem içinde açık açık âyetler indirdik; gerek ki beller tutarsınız.

---

1 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

2 *Farz kıldık*, yâni bu sûre, kesinlikle farz kılınan birtakım temele âit hükümleri ve bunların delîllerini teşkil eden birtakım beyyin [açık] ve vâzıh [âşikâr] âyetleri muhtevîdir [ihtivâ etmektedir]. (V/3466)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tahrîm: 2'deki *farz* kelimesiyle ilgili olarak da şu izahı yapmaktadır (E.Ö):

"*Farz* kelimesi, –Râzî Tefsîri'nde Sâhibu'n-Nazm'dan nakledildiği üzere– ba'zan *icab* [*gerekli/zorunlu*], ba'zan da –Tûr sûresi'nin (•–Tûr değil, Nûr olmalı; zîrâ *faraznâhâ* ibâresi sâdece Nûr sûresi'nin ilk âyetinde bulunmaktadır– E.Ö) evvelindeki *faraznâhâ* [*onu farz kıldık*] ibâresindeki gibi *beyân* [*bildirmek/ilan etmek*] ma'nâsına gelir. *Qad 'alimnâ mâ faraznâ 'aleyhim* [*onlara ne farz kıldığımız ma'lûmumuz*] (Ahzâb: 50) âyetindeki gibi *'alâ* ile sılalandığı zamân "icabdan" [gereklilikten/zorunluluktan] başkaya ihtimâli olmaz. Ancak buradaki gibi *lam* ile sılalandığı zamân, iki veche de muhtemil olur. Onun için burada Mukâtil, *Allâh beyân etti* [*bildirdi/ilan etti*]; diğerleri de, *Allâh farz kıldı* diye tefsîr etmişlerse de ikisi de muhtemeldir". (VII/5109)

2. Zâniye [zinâ eden kadın] ve zânî[3] [zinâ eden erkek] (hakkındaki hükme gelince: Evli olsun, bekâr olsun) hemen bunlardan her birine yüz değnek[4] vurun, –Allâh'ın dîninde bunlara bir acıyacağınız tutmasın, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne gerçekten inanıyorsanız– hem mü'min-

3 *Zâniye*, "zinâ eden kadın"; *zânî* de "zinâ eden erkek"tir. Ancak *mezniyye* denilmeyip *zâniye* denildiğine dikkat edilmeli, çünkü *zâniye*, "kendi isteğiyle zinâ eden kadın"dır, *mezniyye* ise "kendisiyle zinâ edilen kadın"dır. Bu ise, zorla da olabileceğinden, buna zinâ haddi gerekmez. İşte o nedenle *mezniyye* değil, *zâniye* denmiştir. (V/3468)

4 *Celde* (–Meâl'de, *değnek* diye çevirilmiştir–), "deriye [cilde] vurmak"tır ki bu nedenle ete, kemiğe işlememesi gerekir (V/3469-3470). Âyetin zâhiri, zinâ eden erkek ve kadın için evli-bekâr ayırımı yapmadan yüz celde/değnek öngörüyor ise de, Mâiz ve Gâmidiyye hakklarında meşhur olan fiil-i Peygamberî, yâni meşhur Sünnet ile bu âyetin hükmü, evli olmayanlara tahsis edilmiştir (V/3470). Bu âyetin nüzûlünden evvel İslâm'da zinânın cezâsı, Nisâ: 15-16 âyetleri mantûkunca, kadınlar için vefât edinceye veyâhud Allâh bir yol açıncaya kadar evlerde hapis, erkekler için de hâkimin görüş ve takdîrine bağlı bir ezâ ile ta'zir idi, takdîr edilmiş bir haddi [sınırı] yoktu. Bu âyetin nüzûliyle, bekârlar için 100 celde ile sınırlandırıldı ve va'dolunan yol gösterilmiş oldu (V/3471). Evlilerin cezâsı ise, recm'dir. (V/3482)

•İddiâya göre, önce Nisâ: 15-16 âyetleri indirilerek zinâ eden kadınlar için, "ölünceye veyâ Allâh bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedilme"; zinâ eden erkekler için ise "ezâ/eziyet" hükmü getirilmiş; sonra Nisâ: 15-16 âyetlerindeki kadınlar için "ölünceye veyâ Allâh bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedilme" erkekler içinse "ezâ/eziyet" hükümleri, Nûr: 2 âyetindeki "100 celde" hükmüyle neshedilerek (!) teke indirilmiş; sonra Nûr: 2 âyetindeki hüküm de Sünnet [hadîs/rivâyet] ile bekârlara/evli olmayanlara tahsis edilmiş... Şu işe bakın: Zinâ cezâsını belirlemek için özel âyetler: Nisâ: 15-16 âyetleri iniyor; fakat bir müddet sonra –ne hikmetse– bunların hükmünü kaldıran ve zinânın cezâsını ta'yîn ve tesbit eden başka bir âyet, Nûr: 2 âyeti iniyor... Peki mes'ele hâlloldumu? Ne gezer! Zîrâ, evli olduğu hâlde zinâ eden hürr erkek ve kadınların cezâsının ne olduğu hâlâ belli değil. Peki ne olacak? Kolayı var: Nûr: 2 âyeti, –Resûlullâh'ın Sünneti'ni bildirdiği iddiâ edilen– birtakım hadîsler/rivâyetler ile tahsis ettirilerek bekârlara hasredilir, evliler içinse yeni bir cezâ belirlenir: recm!.. Oysa ki *Kur'ân'da, –evli-bekâr, erkek-kadın ayırımı yapılmadan gâyet açık ve net bir şekilde– zinâ eden hürr erkek ve hürr kadınların cezâsı "100 celde"; evli olduğu hâlde zinâ eden câriyelerin cezâsı ise bunun yarısı: "50 celde"* olarak tâyin ve tesbit edilmektedir. (E.Ö)

lerden bir tâife (de) azâblarına şâhid olsun!

3. Zânî [zinâ eden erkek], bir zâniye [zinâ eden bir kadın] veyâ müşrike/[müşrik kadın]den başkasını[5] nikâh etmez, zâniye(ye gelince), onu da bir zânî veyâ müşrik (bir erkek)-ten başkası nikâh etmez. Mü'minlere ise bu harâm kılındı.[6]

4-5. Irz ehli kadınlara (zinâ suçu) atan, sonra da dört şâhid getir(e)-meyen kimselere de, seksen değnek vurun ve ebedâ [hiçbir zamân] bunların şehâdetini kabûl etmeyin; bunlar öyle fâsık/[yoldan çıkmış]-lardır; –ancak onun arkasından tevbe edip ıslâh-ı hâl eden/[hâllerini düzelten]ler başka,[7] zîrâ Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir [merhametlidir]–.

6-7. Zevce/[eş]lerine (zinâ suçu) atan, (fakat) kendi nefslerinden başka şâhidleri[8] de olmayan kimseler(in) ise, her biri şöyle şehâdet [yemîn] etmelidir: –dört şehâdet– "Billâhi kendisi şübhesiz sâdık/[doğru]-lardan" diye, (yemîninin) beşincisi de, "Eğer kâzib/[yalancı]lerden ise, muhakkak Allâh'ın la'neti(nin) boynuna (olmasını dilemesidir)".

8-9. (Kocası tarafından zinâ suçu isnâd edilen) kadından azâbı [cezâyı], dört kere şöyle şehâdet etmesi defeder: "Billâhi o [kocası] muhakkak yalancılardan". (Yemîninin) beşincisi de, "Eğer o sâdık/[doğru]lar-dan ise muhakkak Allâh'ın ğazabı-(nın) kendinin üzerine (olmasını dilemesi)dir".[9]

10. Ya olmasa idi üzerinizde Allâ-

---

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *başkasını* yerine *başkasına* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

6 •Bu âyet, şöyle de anlaşılmıştır: "Zinâkâr bir erkek, kendisi gibi zinâkâr bir kadından veyâ müşrik bir kadından başkasıyla zinâ etmez/ilişkiye girmez. Zinâkâr bir kadın da, kendisi gibi zinâkâr bir erkekten veyâ müşrik bir erkekten başkasıyla zinâ etmez/ilişkiye girmez. Şu, mü'minler üzerine harâmdır". Ayrıca, krş. Nûr: 26. (E.Ö)

7 Irz ehli/namuslu kadınlara zinâ isnâd ve iftirâsında bulunduktan sonra tevbe edip düzelenlerin, *cezâ*'dan ve *şâhidlik*'ten değil, *fisk* hükmünden istisnâ edildiklerine dikkat edilmelidir. Zîrâ, zinâ isnâd ve iftirâsında bulunan kişiye, tevbe edip düzelse de 80 değnek vurulur ve şehâdeti de ebediyyen [aslâ/hiçbir zamân] kabûl edilmez. (V/3840)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şâhidleri* yerine *şehâdetleri* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerinedir* yerine *üzerindedir* yazılmıştır. (E.Ö)

h'ın fazl [lütuf] ve rahmeti ve hakîkat(en) Allâh'ın hakîm[10] [hikmet sâhibi] bir tevvâb [tevbeleri kabûl edip bağışlayıcı] olması?!

11. Haberiniz olsun ki, ifk[11] ile gelenler ['Âişe'ye zinâ iftirâsında bulunanlar], içinizden[12a] birtakımıdır;[12b] onu hakkınızda bir şerr sanmayın, belki [aksine] o hakkınızda bir hayrdır.

O (iftirâ ata)nlardan her kişiye, o vebâlden kazandığı(nın cezâsı vardır);[13a] içlerinden, onun[13b] büyüğüne tasaddi eden(e/iftirâda başı çekene gelince),[14] ona da büyük bir azâb vardır.

---

10 •*Hakîm* kelimesi için bkz. Bakara: 220, not: 298; Tebve: 40, not: 54. (E.Ö)

11 *İfk*, "aslından ve esâsından çevirilmiş, hakîkati tahrif edilmiş söz", yâni "yalan, iftirâ, bühtân" demektir. (V/3485)
Umûmiyyetle Tefsîr ve Hadîs kitâblarında rivâyet olunduğu üzere bu âyetlerin nüzûl sebebi şöyledir: Benî-Mustalık ğazvesi'nde Resûlullâh'ın yanında bulunan 'Âişe, Medîne'ye dönüş sırasında bir konaklama yerinde tabiî ihtiyacını karşılamak üzere ordugâhtan uzaklaşır, ordugâha dönerken kolyesini düşürmüş olduğunu farkeder ve dönüp aramaya koyulur. Bu esnâda ordu harekete geçer ve 'Âişe'nin, –içinde bulunduğu zannıyla– hevdecini de deveye yüklerler. 'Âişe konaklama yerine döndüğünde, ordunun gitmiş olduğunu görür ve hevdecinde bulunmadığını farkedip kendisini aramak için döneceklerini düşünerek orada bekler. Bir müddet sonra, ordunun ardcısı olan Safvan ibn Muattal gelir ve 'Âişe'yi görerek onu devesine bindirip orduya yetiştirir. Bu durumu gören münâfıklar 'Âişe ile Safvan'ı dillerine dolayarak ortalığı karıştırırlar. Müslümanlardan ba'zıları da buna katılır. Nihâyetinde vahy gelerek, 'Aişe'nin ma'sûmiyyetini ilan eder. (V/3485-3489)

12a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *içinizden* yerine *içinden* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

12b *'Usbe* (–Meâl'de, *birtakımdır* diye çevirilmiştir–), "10'dan 40'a kadar bir cemaat, sayılı bir gürûh" demektir. (V/3489)

13a İftirâ atanlardan veyâ atılan iftirâya ortak olanlardan her kişi, söz ve davranışının karşılığını görecektir. Onlardan kimi susmuş, kimi gülmüş, kimi söylenmiştir. (V/3489)

13b •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *minhum* lafzı ile *hû* zamîrine karşılık olarak, *içlerinden* ve *onun* kelimelerini –Tefsîr metninden (V/3489) alarak– metne ilâve ettik. (E.Ö)

14 "O gürûh içinden, (Hz. 'Âişe'ye) o iftirâyı kasden atan ve ortalığa yayılmasını arzu ederek vebâlin büyümesine sebeb olan (münâfıkların lideri) Abdullâh b. Ubeyy b. Selûl'e gelince..." (V/3489)

12. Ne vardı onu işittiğiniz vakit, erkek ve kadın mü'minler kendi kendilerine hüsn-i zann etselerdi de, "Bu açık bir ifk'tir[15] [iftirâdır]" deselerdi ya!

13. O (iftirâcılar, iftirâları)na dört şâhid getirselerdi ya! Mâdem ki şâhid getiremediler, o hâlde onlar[16] Allâh indinde [yanında] yalancılardan ibârettirler.

14-15. Eğer dünyâ ve âhirette Allâh'ın fazl [lütuf] ve rahmeti üzerinizde olmasa idi, o daldığınız yaygarada size mutlak(a) büyük bir azâb dokunurdu; o sıradaki dillerinizle onu[17] [o iftirâyı] telâkki ediyordunuz [birilerinden alıp birilerine yetiştiriyordunuz] ve ağızlarınızla, (hakkında) hiçbir ilminiz olmayan birşey söylüyor ve onu kolay (ve önemsiz) sanıyordunuz, hâlbuki o, Allâh yanında büyük bir vebâl.

16. Onu işittiğiniz vakit, "Bunu söylemek bize gerekmez. Hâşâ,[18] bu bir büyük bühtân/[iftirâ]dır" desenizdi[19] ya!

17-18. Böyle bir şeye ebedâ [aslâ] avdet etmeye/[dönmeye]siniz –eğer mü'minseniz– diye Allâh size va'z [öğüd/nasihat] veriyor[20a] ve Allâh[20b] sizin için âyetleri beyân buyuruyor, ki Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

19. Mü'minler içinde bî-edebâne [edeb dışı] sözlerin (yayılıp) şuyû bulmasını arzu edenler için muhakkak dünyâ ve âhirette elîm [acı] bir azâb vardır ve (her şeyin önünü sonunu) –siz bilmediğiniz hâlde– Allâh bilir.

---

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ifk'tir* yerine *iftirâdır* yazılmıştır; ki neticede aynı ma'nâya gelir. *İfk* için bkz. Nûr: 11, not: 11. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlar* yerine *onlara* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

17 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

18 •Meâl'de, *hâşâ* diye çevirilen *sübhâneke* lafzı, *Sen münezzehsin* veyâ *Seni tenzih ederiz* anlamında olup, böyle bir iftirâ karşısında hemen Allâh'ı hatırlamalarını tenbih eden bir ara-cümle niteliğinde olabilir. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *desenizdi* yerine *deseydiniz* yazılmıştır, ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

20a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *veriyor* yerine *ediyor* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

20b •Âyet-i kerîmede bulunmasına rağmen, Meâl'in aslında atlanan *Allâh* lafzını yerine koyduk. (E.Ö)

20. Ya olmasa idi üzerinizde Allâh'ın fazl [lütf] u rahmeti ve hakîkat(en) Allâh'ın bir raûf-ı rahîm olması?!

21. Ey o bütün îmân edenler! Şeytânın adımlarına uymayın; herkim şeytân(ın) adımlarına uyarsa, şübhe yok ki o, çirkin ve merdud şeyler emreder.

Eğer üzerinizde Allâh'ın fazl [lütf] u rahmeti olmasa idi, içinizden hiç biri ebedâ [aslâ] temize çıkamazdı; velâkin Allâh dilediğini temize çıkarır ve Allâh semî/[işiten]dir, alîm/[bilen]dir.

22. Bir de içinizden fazl ve vüs'at sâhibi [eli geniş] olanlar, karâbet sâhiblerine [yakınlara/akrabalara], miskînlere-(fakîrlere) ve Allâh yolunda muhâcirlere [hicret edenlere] vergisini vermekte kusur etmesin ve affetsin,[21] aldırmasın! Allâh'ın size mağfiret etmesini arzu etmezmisiniz?! Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[merhametli]dir.

23-24. Şübhe yok ki ırz ehli bî-haber[22] mü'min kadınlara (zinâ iftirâsı) atanlar, dünyâda ve âhirette mel'ûndurlar ve onlara büyük bir azâb vardır; o gün ki, aleyhlerinde dilleri ve elleri ve ayakları yaptıklarına şehâdet edecektir.

25. O gün Allâh onlara hakk (ettikleri) cezâlarını[23a] tamâmen[23b] verecek ve Allâh'ın âşikâr hakk olduğunu bileceklerdir.

26. Habîsât [kötü/eteği kirli kadınlar] habîs/[kötü erkekler için, habîsler habîsât için[24] ve tayyibât [temiz kadınlar] tayyib/[temiz erkek]-

---

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve affetsin* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

22 Burada, *(muhsa'nâti'l-)ğâfilât* (–Meâl'de, *ırz ehli bî-haber/habersiz* diye çevirilmiştir–) vasfı, övgü gâyesiyle kullanılmıştır. Yâni, Hz. Peygamber'in hanımları gibi her bakımdan kötülükten habersiz olan, öyle birşey aslâ hatırından geçmeyen îmânlı kadınlara... (V/3492)

23a "O gün Allâh, onların hakk dînlerini, yâni cezâlarını/karşılıklarını tam verecek". (V/3492)

23b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tamâmen* kelimesi yoktur. (E.Ö)

24 *Habîsât,* "eteği kirli kötü kadınlar, çirkin söz ve fiiller ve her türlü çirkin ve iğrenç şeyler" için kullanılabilir. *Habîsler,* yalnız kötü erkekler için hakîkat olarak kullanılır. Bu duruma göre ma'nâ şöyle olur: "Eteği kirli, hiyânetkâr kötü kadınlar, murdar erkeklerin dengidir yâhud iftirâ, yalan, zinâ gibi murdar/çirkin söz ve fiiller, murdar kişilerden sâdır olur. Murdar erkekler de, eteği kirli kötü kadınlar içindir yâhud murdar kişiler/erkekler, murdar/çirkin söz ve fiiller içindir". (V/3493-3494)

ler için, tayyibler tayyibât içindir.[25] Bunlar,[26] onların dediklerinden müberrâ/[berî/uzak]dırlar, kendilerine bir mağfiret ve bir rızk-ı kerîm [cennet] vardır.

27. Ey o bütün îmân edenler! Kendi oda/[ev]larınızın gayrı [hâricindeki] oda/[ev]lara, sâhib/[ehl]lerine isti'nas[27] edip [tanışıklık/yakınlık göstertip] selâm vermeden (paldır-küldür) girmeyiniz. Bu (şekilde davranmamız) sizin için hayrlıdır, gerek ki düşünürsünüz.

28. Bunun üzerine onlarda kimse(yi) bul(a)mazsanız –size bir izin verilmedikçe– içeri girmeyin ve (sâhibleri evde olmasına rağmen) eğer size, "(Müsâid değiliz,) dönün!" derlerse dönün, o sizin için daha temizdir ve Allâh bütün amellerinize alîmdir [vâkıftır].

29. Meskûn olmayan[28] [içinde oturulmayan] ve içinde bir intifâ [faydalanma ve girme] salâhiyetiniz [yetkiniz] olan[29] (han, hamam, dükkân gibi umûma açık binâlara, evlere ve) odalara (izinsiz) girmenizde size bir günâh yoktur.

(Her) neyi açıklar ve (her) neyi saklarsanız Allâh bilir.

30. Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (harâma ve ayıb şeylere karşı) sakınsınlar ve ırzlarını (apışlarını) muhâfaza etsinler; bu kendileri için daha temizdir. Her hâlde [kuşkusuz] Allâh ne yaparlarsa habîrdir [haberdardır].

31. Mü'min kadınlara da söyle, göz-

---

25 Temiz kadınlar temiz erkekler içindir. Yâhud, ikinci ma'nâ ile: Güzel söz ve fiiller temiz kimselerin şi'ârıdır. Temiz erkekler de temiz kadınlar içindir; temiz olmayan kadınları ne alırlar, ne tutarlar. Yâhud, temiz insânlar, ancak güzel söz ve fiiller içindir. (V/3494)

26 Yâni, o yüksekler: o yüksek temizler, o tayyibîn ve tayyibâtın en güzidesi olan ehl-i beyti Mustafâ [Peygamber'in hanımları]... (V/3494)

27 Burada *isti'nas*'ı, "izin istemek" olarak tefsîr edenler olduğu gibi, "izin istemeden evvel, durumun içeriye girmeye müsâid olup olmadığını anlamaya veyâ insân bulunup bulunmadığını öğrenmeye çalışmak" ma'nâlarıyla da tefsîr edenler olmuştur. Zâhir olan burada *isti'nas*'ın, "baskın yapar gibi birdenbire vahşîce girmeyip insânlığa yakışır, duruma uygun bir şekilde bir tanışıklık/yakınlık göstermek" ma'nâsında olmasıdır. (V/3497-3498)

28 "Oturanlan içinde bulunmayan veyâ içinde kimse oturmayıp boş olan veyâ ev olarak kullanılmayan..." (V/3501)

29 • *Olan* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da –yanlışlıkla– *olan olan* şeklinde peşpeşe iki defâ yazılmıştır. (E.Ö)

lerini (harâma ve ayıb şeylere karşı) sakınsınlar, ırzlarını [iffetlerini] muhâfaza etsinler, (tabii) zînetlerini[30] açmasınlar –zâhir olanı[31] başka– ve başörtülerini(n uçlarını) yakalarının üzerin(d)e vursunlar[32] [birbirlerine çatsınlar/birbirine çatsınlar], (tabii) zînetlerini açmasınlar; ancak kendi kocalarına yâhud kendi babalarına yâhud kocalarının babalarına yâhud kendi oğullarına yâhud kocalarının oğullarına yâhud kendi birâderlerine yâhud kendi birâderlerinin oğullarına yâhud hemşîre/[kızkardeş]lerinin oğullarına yâhud kendi kadınlarına[33] yâhud kendi ellerindeki memlûk/[câriye]lerine yâhud ihtiyacı olmayan erkeklerden uyuntulara[34] yâhud henüz kadınların avretlerine [mahrem yerlerine] muttali olmayan[35] çocuklara (karşı açmaları) müstesnâ [hâriç]; gizledikleri (tabii) zînetleri

30 Ba'zı âlimler, *zînet*'ten maksadın; "küpe, bilezik, gerdanlık gibi zînet eşyâları" olduğunu; ba'zıları ise "küpe, bilezik ve gerdanlık gibi zînet eşyâlarının yerleri" olduğunu söylemişlerse de *zînet*'in, hem kadının süs ve takı yerleri olan *tabiî zînetlerini*, hem de küpe, gerdanlık, bilezik gibi *sûnî zînetlerini* kapsadığında şübhe yoktur. (V/3504-3505)

•Konuya ve âyetlerin siyâkına uygun olan *zînet*'ten kasdın, "tabiî zînetler" olmasıdır. Ancak *tabiî zînetler*, sâdece "takı yerleri" [zînet eşyâlarının takıldığı yerler] değil, –el, ayak ve yüz dışında– "kadının tüm vücûdu/bedeni"dir. (E.Ö)

31 *Zâhir olan*, "elbisenin dış tarafıyla, eller ve yüz"dür. (V/3505)

•Âlimlerin bir kısmı, eller ve yüze, ayakları da dâhil etmişlerdir. (E.Ö)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da *olanı* kelimesi, *olan* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

32 "Başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını, sînelerini açıkta bırakmayıp sımsıkı örtsünler". Aslında câhiliye kadınları başörtüsü kullanırlardı. Fakat, başörtülerini enselerinden bağlarlar veyâ iki ucunu arkalarına sarkıtırlardı; yakaları önden açık kalır, (boyunları, kulakları), gerdanları ve gerdanlıkları görünürdü. Görülüyor ki, bu emirde tesettürün farz kılınmasının yanısıra, tesettürün özel bir şekli de gösterilmiştir. (V/3506)

33 Yâni, müslüman kadınlara veyâ hizmet ya da sohbetlerinde ihtisâsı bulunan müslim ve gayr-i müslim kadınlara... (V/3506-3507 ve krş. Ahzâb: 55, not: 68)

34 Yâni, kadına ihtiyâc duymayan, şehveti kalmamış sâlih ihtiyarlar veyâ erkekliği bulunmayan hizmetçiler veyâ kadın nedir bilmeyen ahmak miskînlere... (V/3507)

35 •Yâni, yaşlarının küçüklüğü nedeniyle kadınların mahrem/avret yerlerinin ne demek olduğunu bilmeyen... (E.Ö)

bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar.[36]
Hepiniz Allâh'a tevbe edin ey mü'minler, ki felâh bulabilesiniz.
32-33. Bir de (ey mü'minler)! Sizden [mü'minlerden] (hürr) olan dulları[37] [evli olmayan erkek ve kadınları] ve kölelerinizden, câriyelerinizden sâlihleri[38] evlendirin.
Eğer (onlar) fukarâ iseler, (bundan kaygıya kapılmayın;) Allâh onlara fazlından ganâ [genişlik] verir. Allâh vâsidir,[39] alîmdir [çok iyi bilendir].
Bir (kadını) nikâh(lamay)a (imkân ve) çâre bulamayanlar, Allâh kendilerine fazlından bir ganâ [genişlik] verinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar.
Memluk/[köle ve câriyellerinizden mükâtebe[40] [âzâd olmak] isteyenleri de, –eğer kendilerinde bir hayr biliyorsanız– hemen kitâbete kesin [âzâdlık mukâvelesi yapın] ve onlara, Allâh'ın –size verdiği– malından verin ve dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın geçici metâını kazanacaksınız diye câriyelerinizi fuhşa ikrâh etmeyin[41] [zorlamayın], –hele iffetli olmak is-

---

36 Yâni, baştan ayağa örtündükten başka, yürürken de edeb ve vakar ile yürüsünler, örtüp gizledikleri tabiî veyâ sûnî zînetleri bilinsin diye bacak oynatıp ayak çalmasınlar, çapkın yürüyüşle nazar-ı dikkati üzerlerine çekmesinler, çünkü böyle davranmaları, erkekleri tahrik eder, şübhe uyandırır. (V/3508)

37 *Eyâmâ* (–Meâl'de, *dullar* diye çevirilmiştir–) kelimesi, *eyyim*'in çoğuludur. *Eyyim* ise, gerek bâkire olsun, gerek dul olsun "kocası olmayan kıza/kadına ve karısı olmayan –bâkir ya da dul– erkeğe" denir, ki biz bunların tümüne *bekâr* diyoruz. *(V/3510)*

38 Buradaki *salâh*'ın ma'nâsı, "ahlâkî salâh ile berâber nikâha ve nikâh hukûkuna kâbiliyyet"tir. (V/3511)

39 *Allâh vâsi'dir:* Allâh'ın rahmet ve kudreti geniştir, O her şeyi kuşatmış ve kullarına *müsâdekârdır (I/477). Vâsi,* "rahmet ve ihsânı çok fâil-i muhtar"dır [dilediğini yapma kudretine sâhibdir]. (II/830)
Allâh vâsi'dir: Allâh'ın lütufları/ni'metleri ve ihsânları çoktur, ihsânına mâni ve zorluk yoktur. O'nu hiç birşey kayıt ve şart altına alamaz, en ümidsiz zamânda en umulmadık yerden, en umulmaz kimselerde neler neler halkeder [yaratır]. (III/1717-1718)

40 *Mükâtebe,* "köle ve câriyenin, –ödemeyi taahhüd ettiği– bir bedel karşılığında âzâd olmak üzere kendisini efendisinden satın almak için yaptığı mukâvele"dir. (V/3512)

41 Bu cümle, şu ma'nâyı da iş'âr eder: "Yukardaki emirleri ihmal etmek, iffetli kimseleri zinâya sürüklemeye sebeb olur". (V/3512)

terlerse–. Herkim de onları (para kazanmak için veyâ evlendirmeyerek zinâya) ikrâh ederse, şübhesiz Allâh onlara (karşı) –ikrâh/[zorlanma]-larından sonra– ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîm/[merhametli]dir.

34. Kasem [yemîn] olsun ki, size beyân edici âyetler ve sizden evvel geçenkilerinki kabilinden bir mesel[42] ve muttakîler için bir mev'ize [öğüd] indirdik.

35. Allâh semâvât u arzın [gökler ve yerin] nûrudur. Nûrunun temsîli: Sanki bir mişkât [oyuk/pencere] içinde bir misbâh [lamba], misbâh bir sırçada[43] [cam içinde], sırça sanki bir kevkeb-i dürrî [bir inci yıldız], mübârek bir ağaçtan tutuşturulur; bir zeytinden ki ne şarkîdir, ne garbî,[44] yağı hemen hemen kendisine[45] ateş dokunmasa bile ziyâ [ışık] verir; nûr üzerine nûr.

Allâh, nûruna (veyâ nûruyla) dilediğini hidâyet buyurur ve insânlar için meseller darbeyler [temsîller yapar] ve Allâh her şeye alîmdir.

36-38. (Allâh'ın nûrunun temsîli olan oyuk/pencere içindeki lamba) o evlerde [mescid ve câmilerde] (bulunur) ki, Allâh onların rif'atlandırılmasına [yükseltilmesine] ve içlerinde isminin zikredilmesine izin vermiştir.

Onlarda sabah ve akşam-üstleri O'na tesbîh eder(ek o yüce)ler (yücesini tenzih ve takdis eden) nice erler (vardır) ki, ne ticâret, ne bey' [alış-veriş] kendilerini zikrullâh/[Allâh'ı hatırlamak]tan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymaz. (Onlar) kalblerin ve gözlerin (dehşetten ters dönüp) kıvranacağı günden korkarlar; çünkü Allâh kendilerine işledikleri amellerin en güzeliyle ecr [mükâfât] verecek, fazlın/[lütfun]dan da ziyâdesini bahşeyleyecektir ve Allâh dilediğine hesâbsız rızk verir.

---

42 Burada özellikle –Yûsuf ve Meryem kıssalarında geçtiği üzere– geçmişteki büyük insânların da buna benzer iftirâlara ma'rûz kaldıklarına işâret edilmiştir. (V/3514)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sırçada* yerine *sıraçta* yazılmıştır. (E.Ö)

44 *Ne şarkî, ne garbî* ta'bîrinde başlıca iki ma'nâ vardır: A) Yalnız öğleden önce güneş gören doğu tarafında değil, yalnız öğleden sonra güneş gören batı tarafında da değil, hem doğuya hem batıya bakan tepenin tam ortasında. B) Cihet şâibelerinden uzak, yâni bildiğiniz dünyâ zeytinlerinden değil, mekânı olmayan bir zeytin demek olur. (V/3522-3523)

45 •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *kendisine* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

39. Küfredenlerin (bir kısmının) ise amelleri(nin hâli),[46] bir engin çölde(ki) serâb gibidir,[47] (ki) susayan onu bir su zanneder; nihâyet ona vardığı vakit onu birşey bulmaz da yanında vicdânı, Allâh'ı bulur, O da ona tamâmıyla hesâbını görüverir ve Allâh serî hesâblıdır[48] [hesâbı sür'atlidir].

40. Y(ine, küfredenlerin diğer kısmının) a(mellerinin) h(âl) u d(urumu ise,) derin bir denizdeki zulümât[49] [karanlıklar] gibidir[50] (ki) onu bir dalga bürüyor, (onun) üstünden bir dalga (daha, onun) üstünden (de) bir bulut; öyle zulumât[49] [karanlıklar] ki, birbiri üstüne, elini çıkardığı vakit onu görmesi ihtimâli yok.

(Öyle ya,) her kime de Allâh bir nûr yapmamışsa, artık onun için hiç nûr yoktur.

41-42. Baksana; (kâfirlerin küfrlerine rağmen) hakîkat (şu ki, herşey) Allâh(ı tesbîh ve takdîs ediyor); o semâvât u arzdaki [gökler ve yerdeki] kimseler ve o kanat çırpıp süzülen-dizilen kuşlar[51a] hep O'nun için tesbîh [hür türlü noksanlıktan tenzih] ediyor, her biri cidden salâtını

---

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***küfredenlerin ise amelleri*** ibâresinden sonra, fazladan bir ***ise*** kelimesi daha bulunmaktadır. (E.Ö)

47 •Küfredenlerin amellerinin, sâdece engin bir çöldeki serâba değil, susayanın su zannettiği, fakat yanına vardığında hiçbir şey olmadığını gördüğü ve orada vicdânının Allâh'ı bulduğu bir serâba benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yâni, küfredenlerin amelleri, meselin tümüne birden benzetilmiştir. Ve ayrıca krş. Bakara: 17-18. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***serî hesâblıdır*** yerine ***serî'u'l-hisâbdır*** yazılmıştır, ki aynı anlamı ifâde eder. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***zulumât*** [karanlıklar] yerine ***zulmet*** [karanlık] yazılmıştır; ancak doğrusu ve lafzın orijinaline uygun olanı Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

50 •Kâfirlerin amellerinin, sâdece derin bir denizdeki karanlıklara değil, derin bir denizde üstüste dalgaların ve bulutun bürüdüğü, elin görülmesinin dahi imkânsız olduğu kat kat/birbiri üstüne karanlıklara benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yâni, kâfirlerin amelleri, meselin tümüne birden benzetilmektedir. Ve ayrıca krş. Bakara: 19-20. (E.Ö)

51a •Meâl'de, ***ve o kanat çırpıp süzülen, dizilen kuşlar*** diye çevirilen ***ve't-tayru sâffâtin*** [***ve o saff saff/safflar hâlinde uçanlar***] ibâresi, Tefsîr kısmında (V/3529), "saff saff (yâni, kanatlar gerip) uçan kuşlar" şeklinde tercüme edilmiştir. Krş. Nahl: 79, not: 60. (E.Ö)

[yönelişini] ve tesbîhini bilmiş.[51b] Allâh da, ne yapıyorlarsa hep biliyor ve (çünkü) bütün o göklerin ve yerin mülkü [hükümranlığı/egemenliği] Allâh'ın, hem bütün gidiş O'na.[52]

43. Baksana şu hakîkate,[53] Allâh bir bulut sevkediyor, sonra onun açıklığını te'lîf eyliyor [kapatıyor/arasını birleştiriyor], sonra onu terâküm ettiriyor [üstüste yığıyor] da, yağmuru[54] görüyorsun (onun) hilâlinden [arasından] çıkıyor.

Bir de o semâdan, ondaki dağlar (gibi bulutlar)dan bir dolu indiriyor da, dilediğini onunla musab kılıyor [zarâra uğratıyor] ve dilediğinden onu bertaraf ediyor, şimşeğinin parıltısı (da) hemen hemen gözleri alı(p kör edi)verecek.

44. Allâh geceyi gündüzü taklîb[55] ediyor [peşpeşe getiriyor],[56] şübhe yok ki bunlarda, (kalb) gözü (açık) ol(up da basîretle bak)anlar için muhakkak bir ibret vardır.

45. Hem, Allâh her hayvânı [canlıyı] bir [aynı] sudan yarattı; öyle iken onlardan[57a] kimisi karnı üstü yürüyor [sürünüyor], kimisi iki ayak üzerin(d)e yürüyor, kimisi de dört ayak üzerin(d)e yürüyor.

Allâh ne dilerse yaratır; hakîkat(en) Allâh her şeye kadîr, çok kadîr.[57b]

46. Kasem [yemîn] olsun ki, cidden beyân edici âyetler indirdik ve (bununla birlikte) kimi dilerse Allâh (onu) doğru bir caddeye [yola] hidâyet eyler.

47-49. Bir de, "Allâh'a ve Resûlü'ne[58a] [o Resûl'e] inandık [îmân ettik] ve itaat ettik" diyorlar da, sonra

---

51b *Her biri cidden salâtını ve tesbîhini bilmiş:* Hareketlerinde ve hareketsizliklerinde, iltică ve tenzihinde yaratılışının hikmet-i hakîkati olan vazifesini şaşırmadan eksiksiz yapar. Hepsi O'ndan dilek diler, hepsi O'nu kendine göre takdîs eder. (V/3529)

52 •Âyetin aslındaki ***Allâh*** lafzının karşılığı; *O'na* değil, ***Allâh'a*** olmalıdır. (E.Ö)

53 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hakîkate*** yerine ***hakîkat*** yazılmıştır. (E.Ö)

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***yağmuru*** yerine ***yağmur*** yazılmıştır. (E.Ö)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***taklîb*** yerine ***ta'kîb*** yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

56 •Krş. Furkân: 62. (E.Ö)

57a •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen ***minhum*** zamîrine karşılık, ***onlardan*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

57b •Âyette, ***çok kadîr*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

58a •Meâl'in orijinalinde, *Resûlü'ne* diye çevirilen *bi'r-resûli* kelimesi, *o Resûl'e* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

bunun arkasından onlardan bir kısmı[58b] yan çiziyorlar; bunlar mü'min değillerdir; (çünkü) aralarında hükmetmesi için Resûlü ile Allâh'a[59] da'vet olundukları vakit de bakarsın bunlardan bir kısmı çekinirler ve eğer hakk kendilerinin (lehine) olursa münkâd [itimâd edip boyun eğmiş] olarak o'na gelirler.

50. (Bunların) kalblerinde bir marazmı[60a] [hastalıkmı: şübhe ve nifâkmı] var, yoksa Allâh ile (O'nun) Resûlü'nün onlara hakksızlık edeceğinden kuşkulandılar veyâ korktular (da ondan)mı (böyle davranıyorlar)?!

Hayır (bunun sebebi, Allâh ve (O'nun) Resûlü'nün onlara zulmedeceği endişesi değil,) (bilakis) kendileri(nin) zâlimler (olmasıdır).

51-52. Aralarında hükmetmesi için Resûlü ile Allâh'a[60b] da'vet olundukları zamân mü'minlerin sözü ancak, "Dinledik [kabûl] ve itâat ettik"[61a] demeleridir. İşte bunlar, felâh bulacak olanlardır.

Ve herkim Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itâat eyler ve Allâh'a (karşı) haşyet [saygıyla birlikte bir korku] besler ve O(nun emir ve yasakları)na (ri'âyet ederek) korunursa, işte murâda erecek olanlar bunlardır.

53. (Münâfık olan) ötekiler(se) Allâh'a en kuvvetli yemînleriyle kasem [yemîn] ettiler:[61b] Vallâhi kendilerine emredersen behemehal [mutlaka] bilâ-tereddüd [tereddüdsüz] (evlerinden ve diyârlarından)

58b • Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *ferîqun minhum* lafzına karşılık, *onlardan bir kısmı* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

59 • Meâl'de, *Resûlü ile Allâh'a* diye tercüme edilen *ilallâhi ve resûlihî* ibâresinin, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hem Tefsîr kısmında (V/3532) ifâde ettiği, hem de Meâl boyunca tercüme ettiği üzere– *Allâh'a ve Resûlü'ne* (veyâ *Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne*) şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

60a • *Maraz* kelimesi için bkz. Bakara: 10, not: 18. (E.Ö)

60b • Meâl'de, *Resûlü ile Allâh'a* diye tercüme edilen *ilallâhi ve resûlihî* ibâresinin, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hem Tefsîr kısmında (V/3532) ifâde ettiği, hem de Meâl boyunca tercüme ettiği üzere– *Allâh'a ve Resûlü'ne* (veyâ *Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne*) şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

61a • Meâl'in aslında bulunan *semi'nâ ve ata'nâ* ibâresi yerine, ibârenin karşılığı olan *Dinledik [kabûl] ve itâat ettik* cümlesini Tefsîr metninden (V/3532) alarak metne dâhil ettik. (E.Ö)

61b • Burada [Nûr: 53'te], *Allâh'a en kuvvetli yemînleriyle kasem ettiler* diye çevirilen *ve aqsamû billâhi cehde eymânihim* ibâresine, Nahl: 38'de, *Olanca yemînleriyle Allâh'a kasem ettiler* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

çıkar, (savaşmak üzere sefere) giderlermiş, (gûyâ o derece itaatkârlarmış)!
De ki: "Yemîn etmeyin; (sizden istenen) ancak bir tâat-ı ma'rûfa.[62] Her hâlde [elbette] Allâh bütün yaptıklarınıza ve yapacaklarınıza habîrdir [vâkıftır]".
54. De ki: "Allâh'a itaat edin ve Resûl'e itaat edin!"
Yine dinlemez (yüzçevirir)seniz, artık o'nun üzerindeki (vazife), ancak o'na yükletilen (uyarma vazifesidir); sizin üzerinize (düşen) de, size yükletilen (itaat vazifesi)dir ve eğer o'na itaat ederseniz, hidâyete erersiniz.[63a]
Resûl'ün üzerindeki (vazife) ise, ancak açık bir tebliğdir, (ki o onu yerine getirdi, size de itaat vazifesi kaldı).
55. Sizden îmân edip sâlih ameller işleyenlere Allâh şöyle va'd buyurdu: Kasem [yemîn] olsun ki, onlardan evvelkileri istihlaf [hükümran] ettiği gibi, kendilerini arz/[yeryüzün]da mutlak ve muhakkak istihlaf [hükümran] edecek ve behemehal [mutlaka] onlara kendileri için marzîsi olan [râzı olduğu] dînlerini kuvvetle icrâ [tatbik] kudreti verecek ve behemehal [mutlaka] onları korkularının arkasından emn(iyet)e erdirecek (de), hakkımda hiçbir şeyi şerîk [ortak] koşmayarak hep Bana ibâdet edecekler.
Kim de bundan sonra küfrân/[nankörlük]da bulunursa, artık onlar hep fâsık/[itaatten çıkmış]lardır.
56. Hem, namazı kılın, zekâtı verin ve Peygamber'e itaat edin ki rahmete erdirilesiniz.
57. Sakın o küfredenleri, arz/[yer]da (Allâh'ı) âciz bırakabilirler sanma! Onların varacakları yer[63b] ateştir ve her hâlde [doğrusu] o pek fenâ gidiştir.
58. Ey o[64] bütün îmân edenler! Ellerinizdeki memlûkleriniz [köle ve câriyeleriniz] ve sizden henüz bülûğa ermeyenler, (şu) üç vakit(te o-dalarınıza girmek için) siz(d)e(n) isti'zan [izin taleb] etsinler: Sabah namazından evvel ve öğle sıcağın-

62 "Ne kadar itâat ettiğiniz ortada, o nedenle yalan yere yemîn etmeyin!" veyâ "Sizden istenen, yalan yere yemîn ile münâfıkça bir tâat, zulme, münkere itâat değil, adâlet dâiresinde samimi bir tâattir". (V/3533)

63a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *erersiniz* yerine *eresiniz* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

63b •*Me'vâhum* [onların/küfredenlerin me'vâsı/barınakları, varacakları yer] krş. Nisâ: 97. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* kelimesi yoktur. (E.Ö)

dan elbisenizi çıkardığınız sırada, bir de yatsı namazından sonra, ki (bu vakitler) sizin üç eksikli [örtüsüz] vaktinizdir.
Bunların maadası/[dışı]nda(ki vakitlerde, izin almadan odalarınıza girmelerinde) ne size, ne onlara günâh yoktur, (zîrâ onlar sürekli) üzerinize (girip çıkarlar, yanınızda) dolaşırlar, birbirinize bakarsınız, (bu nedenle her zamân izin istemeleri güç olur.)
İşte böyle size Allâh âyetleri[65a] beyân ediyor[65b] ve Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.
59. Sizden olan çocuklar dahi bülûğa erdiklerinde, (sâdece bu üç vakitte değil,) kendilerinden evvelki (büyük)lerin isti'zan [izin taleb] ettikleri gibi (her vakitte) isti'zan etsin/[izin istesin]ler.[66]
İşte böyle size Allâh âyetlerini beyân ediyor ve Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.[67]
60. Nikâh ümidi kalmayan oturmuş (kalmış yaşlı) kadınlara ise –bir zînet [süs] ile gösterişe çıkmamaları şartıyla– çarşaflarını (çıkarıp) bırakmalarında kendilerine bir günâh yoktur. Maamâfih [bununla berâber], iffâne [iffetli davranıp] sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır ve Allâh semîdir [işitendir], alîm/[bilen]dir.[68]
61. A'mâya harec [darlık] yok, topala harec yok, marazlı/[hasta]ya hiç

65a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âyetleri* yerine *âyetlerini* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

65b • Burada [Nûr: 58], *İşte böyle size Allâh âyetleri beyân ediyor* diye çevirilen *kezâlike yubeyyinullâhu lekumu'l-âyâti* ibâresi, Nûr: 61'de *İşte böyle size Allâh âyetlerini beyân ediyor* şeklinde (*âyâti* lafzı *âyetleri* yerine, *âyetlerini* şeklinde) hatâlı tercüme edilmiştir. Ve Nûr: 59'daki *kezâlike yubeyyinullâhu lekum âyâtihî* ibâresinin tercümesiyle de karşılaştırın! (E.Ö)

66 Bülûğa eren çocuklarınız da, sâdece üç vakitte değil, –Nûr: 27'de büyüklere emredildiği gibi– her zamân izin isteyip yanınıza öyle girsinler. (V/3539)

67 • *Hakîm* kelimesi için bkz. Tevbe: 40, not: 54; 'Ankebût: 42, not: 35. (E.Ö)

68 Yâni, hayız ve nifastan kesilmiş kadınlar, Nûr: 31 âyetindeki emir mucibince [gereğince] gizlemeleri lâzım olan zînetlerden hiç birini göstermemek şartıyla üzerlerindeki çarşaf, ferâce gibi dış elbiselerini bırakıp yalnız başörtüsü ile çıksalar bir beis yoktur, günâh olmaz. (...) Bununla berâber, iffetli davranıp sakınmaları; üst örtülerini bırakmamaları kendileri için daha hayırlıdır. Yâni, süslü olmadıkları hâlde de, gençler gibi sakınmaları/üst örtülerini bırakmamaları hakklarında daha hayırlıdır. Allâh gizlide ve açıkta ne söylediklerini işitir, maksadlarını da bilir; sonunda ona göre yaptıklarının karşılığını verir. Onun için,

rec yok,[69] kendilerinize de kendi evlerinizden veyâ babalarınızın evlerinden veyâ analarınızın[70] evlerinden veyâ birâderlerinizin evlerinden veyâ hemşîre/[kızkardeşlerinizin evlerinden veyâ amcalarınızın evlerinden veyâ halalarınızın evlerinden veyâ dayılarınızın evlerinden veyâ teyzelerinizin evlerinden veyâ anahtarlarına mâlik [sâhib] olduğunuz (ev ve odalar)dan[71] veyâ sadîkınızın [dostunuzun] evinden yemenizde harec [darlık/günâh] yok; gerek toplu ve gerekse dağınık yemenizde de beis yoktur.

Binâenaleyh [bunun üzerine], evlere girdiğiniz vakit, Allâh tarafından mübârek, hoş bir sağlık (ve esenlik temennisi) olmak üzere kendilerinize [birbirinize/evdekilere] selâm veriniz.

İşte böyle size Allâh âyetlerini[72] beyân ediyor [bildiriyor/ortaya koyuyor], gerek ki akledersiniz.[73]

62. Mü'minler ancak şöyleler(i)dir ki, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne îmân etmişlerdir, o'nun [Peygamber'in] berâberinde[74] cemiyetli [bütün toplumu ilgilendiren] bir işte[75] bulundukları vakit de o'ndan isti'zan

---

"Müslümanız" diyen zamâne kadınları, bu âyetleri dinlesinler de düşünsünler! (V/3540)

69 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, kör, topal ve hasta kimselere, hangi konuda darlık veyâ günâh olmadığı husûsunda, birlikte veyâ başkasının evinde izinli-izinsiz yemek yemekle alâkalı görüşler zikretmektedir. (E.Ö)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *analarınızın* yerine *annelerinizin* yazılmıştır. (E.Ö)

71 •"Anahtarları elinizde bulunan evlerden". (E.Ö)

72 •Meâl'de, *âyetlerini* diye çevirilen, *âyâti* ibâresine, *âyetleri* şeklinde karşılık verilmelidir. Aynı ibârenin doğru çevirisi için bkz. Nûr: 58, not: 65. (E.Ö)

73 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *akledersiniz* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *akıl erdiresiniz* diye dizilmiştir. (E.Ö)

74 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ma'ahû* lafzına karşılık olarak, *o'nun [Peygamber'in/Resûl'ün] berâberinde* (*o'nunla birlikte* de olabilir) ibâresini metne ilâve ettik. Nitekim Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de (V/3542) *ma'ahû* lafzına, *o'nun mâiyyetinde* [*o'nun berâberinde*] diye karşılık vermiş; *yâni Peygamber'in mâiyyetinde* [*berâberinde*] diye de izah etmiştir. (E.Ö)

75 *Cemiyetli bir işte,* yâni Cum'a, bayram, istişâre, savaş gibi toplanmayı gerektiren veyâ faydası ve zarârı bütün toplumu ilgilendiren bir iş üzerinde bulundukları zamân... (V/3542)

etmeyince [izin almayınca] gitmezler.
Filhakîka [hakîkaten], (izinsiz sıvışmayıp) senden izin isteyenler (var ya), onlar öyle kimselerdir ki, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne inanırlar [îmân ederler].
Binâenaleyh [öyleyse], ba'zı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver, onlar için Allâh'tan mağfiret [bağışlanma] isteyiver; şübhe yok ki Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[merhametli]dir.
63. Peygamber'in (size olan) du'â/[çağrı]sını, aranızda birbirinize ettiğiniz du'â [birbirinizi çağırmanız] gibi farzetmeyin![76] İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp sıvışıp gidenleri Allâh muhakkak biliyor; binâenaleyh [dolayısıyla] o'nun emrinden hilâfına gidenler [emrine aykırı davranan kimseler], başlarına bir fitne [dert/musibet] inmekten veyâ elîm [acı] bir azâb ermekten hazer etsinler [kaçınsınlar]![77]
64. Uyanın! Her hâlde [şübhesiz] göklerde ve yerde ne varsa hep(si) Allâh'ındır; (dolayısıyla) muhakkak (ki) O, sizin 'ne (ve hangi hâl) üzerinde' bulunduğunuzu bilir, hele (onların) O'na irca olunacakları [döndürülecekleri] gün(ü biliyor);[78] ki (o gün), ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir ve Allâh her şeye alîmdir.

---

76 Peygamber'in sizi çağırmasını, birbirinizi çağırmanıza kıyâs etmeyin; o'nun da'vetine icâbet etmek farzdır. (V/3543)

77 Onun [Allâh'ın Resûlü'nün] emrine aykırı davrananlar, başlarına dünyâda bir belâ ve sıkıntı gelmesinden veyâ âhirette acı bir azâba uğramaktan sakınsınlar. (V/3543-3544)

78 Muhakkak ki O, sizin üzerinde bulunduğunuz hâli ve onların/o muhâliflerin O'na [Kendisine] döndürüleceklerini biliyor; binâenaleyh, onlara yaptıklarını anlatacaktır. (V/3544)

25. FURKÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 77 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *furqân* kelimesinden alan sûrenin ana tema'sını da *furqân* [hakkı bâtıldan/doğruyu eğriden ayırmaya yarayan şaşmaz ölçü] teşkil etmektedir. Bu da, her ilâhî mesajın en temel amacının; insânoğluna –hakkı bâtıldan/doğruyu eğriden ayırmaya yarayan– şaşmaz bir ölçü vermek ve buna bağlı olarak da ferd ve toplumu kayıt altına alacak ma'nevî/ahlâkî bir değerlendirme ölçüsü te'min etmek olduğu husûsudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Tebârek/ne yüce [feyyâz]dır[1a] O ki, bütün[1b] âlemîne bir nezîr [tüm insânlara bir uyarıcı] olsun diye kuluna Furkân'ı [hakk ile bâtılı ayıran Kur'ân'ı] indirdi. O ki; hep göklerin, yerin mülkü [egemenliği] O'nun. Hem hiçbir veled [çocuk] edinmedi, hem de mülkte [hükümranlıkta/egemenlikte] O'na hiç ortak da yok. Her şeyi yarattı da bir takdîr [ölçü] ile her birinin hadd [sınır] ve miktarını ta'yîn ederek hepsinin mukadderâtını hazırladı.

3. Böyle iken, (o müşrikler) O'ndan başka birtakım ma'bûd/[ilâh-put]lar edindiler, (oysa) ki (onlar) hiçbir şey halkedemez/[yaratamaz]ler; (zîrâ) kendileri halkolunup duruyorlar, kendi kendilerine (de, onlara da) ne bir zarâra, ne de bir menfaate mâlik [sâhib] değiller, ne mevte [ölüme] mâlikler, ne hayâta, ne de

---

1a *Bereket* kelimesinin ayrıca bir Türkçe'sini kullanmadığımızdan *tebârek* fiilinin tercümesine hiç imkân bulamıyoruz. O nedenle, bu fiili aynen muhâfaza etmekle birlikte *Ne yüce feyyaz O* ta'bîriyle bir tefsîr ifâde etmek istedik. Bunun yerine *Yüksek, çok yüksek O*, yâhud *Çok, pek çok feyz u bereket sâhibi O*, yâhud *Ne yüce kutlu O* denebilirdi. (V/3561)

1b •Âyette, *bütün* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

(ölümden sonra) nüşûra [diriltmeye].

4. Ve o küfredenler, "Bu (Kur'ân) sırf bir iftirâ; onu o uydurdu,[2] diğer bir kavm[3] de buna karşı o'na[4] muâvenette [yardımda] bulundu" dediler (de) doğrusu zulüm ve tezvire[5] gittiler.

5. Ve (bu kadarla da kalmayarak,) "O evvelkilerin esâtiri[6] [masalları/hurâfeleri], onları yazdırtmış da sabah-akşam [sürekli] kendisine onlar okunuyor" dediler.

6. De ki: "Onu, o göklerde ve yerde (her) sırrı bilen (Allâh) indirdi. Hakîkaten O rahîm [merhametli] bir ğafûr [bağışlayıcı] bulunuyor".

7-8. Bir de, "Bu Peygamber'e ne oluyor; (hiç böyle peygamber olurmu)?!" dediler, "Yemek yiyor ve çarşılarda yürüyor, o'na bir melek indirilse de maiyyetin/[berâberin]de yaver bir savulcu olsa[7] ya, veyâ o'na (gökten) bir hazine bırakılıverse yâhud güzel bir bahçesi olsa da ondan yese ya!"[8]

Hem[9] o zâlimler (birbirlerine), "Siz (Muhammed'e uyarsanız), sırf büyülenmiş bir adama tâbi oluyorsunuz (demektir)"[10] dediler.

9. Bak senin hakkında ne kıyâslar,[11a] ne temsîller yaptılar da çıkmaza saptılar; artık hiçbir yol bulamazlar.[11b]

10. Öyle yücedir O ki, dilerse sana, (müşriklerin sözünü ettiği) o (bah-

2 •Meâl'de, *Bu sırf bir iftirâ; onu o uydurdu* diye çevirilen *in-hâzâ illâ ifkün iftarâhu* ibâresine, "Bu (Kur'ân), o'nun uydurduğu ifk'ten [bühtândan] başka bir şey değildir" yâhud "Bu (Kur'ân), başka değil, o'nun uydurduğu bir ifktir [iftirâdır]" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

3 Yâni, yehûdiler. (V/3570 ve krş. Nahl: 103)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o'na* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

5 "Büyük bir hakksızlığa ve yalana gittiler". (V/3570)

6 •*Esâtir* kelimesi için bkz. En'âm: 25, not: 28. (E.Ö)

7 Yâni, zannettiği gibi Muhammed bir peygamber olsaydı, yanında/berâberinde bir melek bulunur, söylediklerinde o'nu tasdik eder, o'na muhâlefet edenleri bundan menederdi. (V/3571)

8 •Krş. İsrâ: 90-95 ve Furkân: 20. (E.Ö)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hem* yerine *hemen* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

10 •Krş. İsrâ: 47. (E.Ö)

11a •Âyette, *ne kıyâslar* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11b •Krş. İsrâ: 48. (E.Ö)

çe ve bosta)n(lar)dan[12] daha hayrlısını verir, (hem de bir bahçe değil, âhirette va'dettiği,) altından ırmaklar akar cennet/[bahçe]ler (gibi, dünyâda da bahçeler verir), sana köşkler de yapar.

11-13. Fakat onlar Sâ'at'i tekzib etti/[yalanladılar. Biz ise, o Sâ'at'i tekzib edenlere [yalanlayanlara] öyle bir sa'îr/çılgın bir ateş hazırladık ki, onları uzak bir mekândan[13] gördüğü vakit,[14] ona mahsûs bir hışımlanma,[15a] bir zefîr[15b] [homurtu] işitirler[16] ve (elleri boyunlarına) çatılıp çatılıp onun dar bir yerine atıldıkları vakit de, orada helâke haykırırlar[17] [helâkın kendilerini kurtarması/helâk edilmeleri için feryâd ederler].

14. (Fakat onlara,) "Bir helâke haykırmayın bugün, çok helâke haykırın!" (denilir).

15-16. De ki:[18] "Ya omu[19] hayrlı, yoksa muttakîlere [Allâh'ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbından korunanlara] va'dolunan huld[20] [ebedîlik] cennetimi?!"

(O cennet) ki, kendilerine bir mükâfât ve âkıbet [neticede] varacakları bir me'vâ [konak/barınak] bulunuyor. Onlar için orada ne isterlerse var, hem ebedî kalacaklar; Rab-

---

12 Yâni, müşriklerin söyledikleri hazine ve cennetlerden [bahçelerden/bostanlardan]... (V/3574)

13 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *min-mekânin ba'îdin* lafzına karşılık olarak, *uzak bir mekândan* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vakit* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

15a *Teğayyüz* (–Meâl'de, *hışımlanma* diye çevirilmiştir–), "gayzlanmak, öfkelenmek"tir. (V/3575)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hışımlanma* yerine *hışımlanması* yazılmıştır; fakat –cümlenin kuruluşu itibâriyle– Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

15b *Zefîr*, "içeri nefes almak"tır. (V/3575)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *işitirler* yerine *işitilir* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

17 *Orada sabûra feryâd ederler*; yâni, "Ey sabûr, ey helâk! Neredesin? Gel de bizi kurtar!" diye feryâd ederler. (V/3576)

18 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *qul* lafzına karşılık olarak, *de ki* ibâresini metne ilâve ettik. (E.Ö)

19 •Yâni, o cayır cayır yanan ateşte azâb içinde kıvranıp helâk olmayı/yok olmayı istemekmi iyi, yoksa... (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *huld* yerine *hulûd* yazılmıştır. (E.Ö)

binin uhdesinde [üzerinde] bu, bir va'd-i mes'ûl bulunuyor.[21]

17-18. Hele o gün ki, onları, Allâh'tan başka taptıkları [ibâdet ettikleri] şeylerle haşredip [bir araya getirip] de, "Sizmi saptırdınız (şu) kullarımı, yoksa kendilerimi yolu kaybettiler?" diyeceği gün, "Sübhânsın [her türlü noksanlıktan münezzehsin]" demişlerdir, "Senden başka velîler ittihaz etmemiz [dostlar edinmemiz]/{olunmamız} bize yaraşır değildi,[22] velâkin Sen onları ve atalarını zevke daldırdın, o kadar ki, nihâyet zikri [öğüd ve uyarıları] unuttular ve helâke giden bir kavm oldular".

19. Demek sizi sözünüzde yalancı çıkarmışlardır;[23] artık ne (azâbı kendinizden) savmaya, ne de bir yardıma çâre bulamayacaksınız ve içinizden herkim (Allâh'a ortak koşarak) zulmederse, ona büyük bir azâb tattıracağız.[24]

20. Biz senden evvel de peygamberleri başka türlü göndermedik; şübhesiz onlar hem yemek yiyorlar, hem çarşılarda geziyorlardı {sokaklarda yürüyorlardı}.

Bir de, ba'zınızı diğerine bir fitne [imtihân vesîlesi] kılmışızdır ki, bakalım sabredecekmisiniz?[25] Maamâfih [bununla berâber] Rabbin (her

---

21 Yâni Allâh, ebedîlik cennetini kullar tarafından istenilmek şartıyla va'd ve taahhüd etmiştir. (V/3576)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Onlar için orada ne isterlerse var, hem ebedî kalacaklar; Rabbinin uhdesinde bu, bir va'd-i mes'ûl bulunuyor* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

22 •Krş. Sebe: 40. (E.Ö)

23 •"İlâh diye tapındığınız varlıklar, kendilerinin ilâh değil, Allâh'ın kulu olduğunu itirâf ederek, sizin onlara ilâhlık isnâdınızı reddetmiş ve sizi yalanlamışlardır". (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve içinizden herkim zulmederse ona, büyük bir azâb tattıracağız* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

25 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir izahatta bulunmadığı, *Ba'zınızı diğerine bir fitne [imtihân vesilesi] kılmışızdır ki, bakalım sabredecekmisiniz?* ifâdesi hakkında şu izahlar yapılmıştır: A) Ahkâf: 11 âyetinin de delâletiyle bu ifâde, müşriklerin ileri gelenleriyle fakîr sahâbe hakkındadır. B) Tüm insânlar hakkında genel bir ifâdedir. C) Sıkıntıda olan ile refahta olan kimseler hakkındadır. D) Bu ifâde, peygamberliğin [nübüvvet ve risâletin], beşer olan Muhammed'e (s.a) verildiği husûsunda müşriklere karşı bir delîl getirme olup buna göre, Allâh Teâlâ peygamberleri, gönderildikleri kavmlerin eziyetleriyle imtihân etmiştir. (E.Ö)

şeye) basîr[26] [vâkıf-âşinâ] bulunuyor.

21. Bununla berâber, likâmızı [Bizim huzûrumuza çıkarılacaklarını] ümid etmeyenler dediler ki: "O melâike bizim üzerimize indirilse ya yâhud Rabbimizi görsek a!"

Celâlime kasem [yemîn] ederim ki, doğrusu nefslerinde kendilerini büyüksündüler, büyük azgınlık ettiler.

22-24. Melâikeyi [melekleri] görecekleri gün (var ya), mücrim/[suçlu]lere o gün müjde yoktur; "Hıcren mehcûren/yasak yasak"[27] diyeceklerdir. Hem, varmışızdır da her ne amel işledilerse onu bir hebâ-i mensûra [heder edilip saçılmış toz zerrelerine] çevirmişizdir.[28a] (Fakat) ashâb-ı cennettir ki, o gün, eğlendiği yer hayrlı, dinlendiği yer pek güzeldir.

25-29. Hem o (gün); semânın [gökyüzünün] ğamâm [bulut] ile yarılacağı ve melâikenin [meleklerin] peyderpey indirileceği gün, mülk [egemenlik] o gün elhakk Rahmân'ındır, kâfirlere ise o, pek zorluklu bir gün olur.

Hem o gün ki, zâlim, ellerini ısıracak[28b] [hiddet, hasret ve pişmânlık içinde], "Eyvah!.." diyecek, "Keşke Peygamber'in maiyyetinde [berâberinde] bir yol tutaydım. Eyvah!.. Keşke falanı dost tutmayaydım; vallâhi o sapıttı beni[29] zikrden[30] bana gelmiş iken".

---

26 •*Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

27 *Hıcren mehcûren,* bir düşmanla veyâ hoşlanılmayan bir şeyle karşılaşıldığı zamân söylenen bir ta'bîrdir. Yerine göre bir yalvarma ve sığınma yâhud bir men ve tehdid ifâde eder. *Yeqûlûne [diyeceklerdir]* fiilinin zamîrinin mücrimlere/suçlulara yönelik olması hâlinde, mücrimler [suçlular] meleklere, "Aman etmeyin, kıymayın, yaklaşmayın bize, öte öte!" demiş olurlar. Zamîrin meleklere yönelik olması durumunda ise, melekler mücrimlere [suçlulara], "Davranmayın, size müjde yok, cennet size yasak!" demiş olurlar. (V/3580 ve krş. Furkân: 53, not: 50)

28a "Hayr kabilinden [hayra dâir] yaptıkları şeyleri heder edip saçılmış toz zerrelerine çevirmişizdir, dolayısıyla onların [yaptıkları iyiliklerin] hiçbir hayrını görmezler". (V/3580-3581)

28b *El ısırmak,* hiddet ve hasret ile nedâmetten [pişmanlıktan] kinâyedir. (V/3582)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *beni* yerine *bizi* yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

30 *Zikr*'den maksad, "zikrullâh, Kitâbullâh" yâhud "Peygamber'in va'z u nasihatı" yâhud da sebeb-i nüzûlüne göre "kelime-i şehâdet"tir. (V/3582)

Öyle ya, şeytân insâna çok hızlankâr[31] bulunuyor.

30. Peygamber de (o gün), "Yâ Rabb(i)! Kavmim bu Kur'ân'ı mehcûr[32] tuttular [terkettiler veyâ hezeyân saydılar]" demekte.[33]

31. Ve işte Biz böyle (ey Muhammed, sana yaptığımız gibi) her peygamber için (de günâha batmış) mücrim/[suçlu]lerden bir düşman yapmışızdır.

Maamâfih [bununla birlikte], hâdi [rehber/kılavuz] (olarak) de Rabbin yeter, nasîr [yardımcı] (olarak) de (Rabbin yeter).

32. Yine o küfredenler dediler ki: "O Kur'ân o'na, cümlesi birden [toptan] indirilseydi ya!"

Biz onu(nla senin) gönlün(ü v)e (kalbini) iyi(ce) tesbit edelim [pekiştirelim/sağlamlaştıralım] diye[34a] böyle (parça parça) indirdik ve (onu)[34b] fevkalâde[34c] bir tertîl [düzen ve bütünlük] ile tertîl eyledik[34d] [düzenleyip okuduk].

33. Hem, (Kur'ân'ın toptan değil de, parça parça indirilmesinin bir hikmeti de şudur ki,) onlar sana her-

---

31 *Hızlan,* "yardımsız bırakmak"tır. Dolayısıyla, cinnden veyâ insândan olan şeytân, insânın hayrına dost olmaz, bir felâkete sürüklemek için dost görünür, nihâyet başı derde girince onu yardımsız bırakır. (V/3583)

32 *Mehcûr tutmak,* iki ma'nâya gelir: A) Terkedip uzak durmak; amel etmemek. B) Hakkında hezeyân etmek; "saçma, eskilerin masalları" diye saçmalamak. (V/3583)

33 Yâni, bir taraftan da Peygamber, "Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı mehcûr tuttular [terkedip uzak durdular veyâ hezeyân saydılar]" diyerek şikâyet etmektedir. Peygamber'in bu sûretle şikâyetini söylemek ise, büyük bir tehdiddir. Çünkü peygamberler, kavmini Allâh'a şikâyet ettikleri zamân hakklarında azâb çabuklaştırılmıştır. (V/3583)

•Siyâka göre, Resûlullâh'ın bu şikâyeti dünyâda iken yaptığına değil, âhirette yapacağına hükmetmek daha uygun olur. (E.Ö)

34a •Meâl'de, *Biz onu gönlüne iyi tesbit edelim diye...* şeklinde tercüme edilen *linüsebbite bihî fuâdeke* ibâresine, "Fuâdını [gönlünü/kalbini] onunla pekiştirmek/sağlamlaştırmak/güçlendirmek için..." şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

34b •Meâl'in orijinalinde atlanan *bu* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini –parantez içinde– metne koyduk. (E.Ö)

34c •Âyette, *fevkalâde* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

34d "Ağır ağır, güzel bir okuyuşla okuduk". (V/3584 ve *tertîl* kelimesi için bkz. Müzzemmil: 4)

hangi bir mesel[35a] ile gelmezler ki, mutlak(a) Biz sana hakkı ve tefsîrin daha güzelini[35b] getirmiş olmayalım.

34. O yüzleri üstü cehenneme (sürülüp) haşrolunacaklar[36] [toplanacak olanlar] (yokmu), onlar mevki'ce [yerce] çok fenâ, yolca da en sapıktırlar.

35-36. Celâlim hakkı için, Mûsâ'ya o Kitâbı verdik, birâderi [kardeşi] Hârûn'u da maiyyetinde [berâberinde] vezîr yaptık (da,) "Haydi âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] o kavme gidiniz!" dedik.[37]

(Fakat onlar uyarılara aldırmayıp inkârda direndiler, Biz de) binnetice [neticede] o kavmi tedmir [yerle-bir] ederek helâk ettik.

37. Nûh kavmini[38a] de resûlleri tekzib ettik/[yalanladık]lleri vakit (tûfânda) garkedip [boğup] kendilerini insânlara bir ibret kıldık, (ayrıca) hazırladık da zâlimlere elîm [acı] bir azâb.

38-39. (Kavm-i) Âd'ı da, (kavm-i) Semûd'u da, Ashâb-ı Ress'i[38b] de, bunların arasında daha birçok kurûnu [kavmleri] da (helâk ettik. Oysa) ki, her birine nasihat olarak[38c] emsâl [meseller] anlatmıştık, (fakat hiç aldırmayıp resûlleri yalanlamakta diretmişlerdi) ve (neticede Biz de) her birini mahv u perişan ettik de ettik.

40. Celâlim hakkı için, (Kureyşliler) o fenâlık yağmuruna tutulan karyeye [şehre] de vardılar, artık onu görüyor değillermiydi?! Doğrusu (onlar öldükten sonra) nüşûr(u/dirilme-

---

35a "Mesel denecek derecede şaşırtıcı herhangi bir soru veyâ hâl ile gelmezler ki..." (V/3585)

35b "Tefsîrce daha güzelini getirmiş olmayalım". İşte, Kur'ân'ın, cümlesinin birden [toptan] indirilmemesinde (necm necm/parça parça indirilmesinde) bir de bu fayda vardır. (V/3585)

36 Yâni, tepeleri aşağı veyâ sürüklenerek yâhud kalbleri süflîyyâta meylettiği gibi yüzleri de ona mütevecciih [yönelik] olarak haşrolunacak [toplanacak/bir araya getirilecek] kimseler... (V/3585)

37 •Krş. Tâ-Hâ: 43. (E.Ö)

38a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kavmini* yerine *kavmi* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

38b *Ress*, "örülmemiş kuyu" demektir. Lâkin, *Ashâb-ı Ress*'in kimler olduğu ta'yin edilemiyor. Bu husûsta birbirinden farklı bir çok rivâyet ve iddiâ bulunmaktadır. (V/3587)

38c •Âyette, *nasihat olarak* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

yi) arzu (ve ümid) etm(eyip inkâr ed)iyorlar,[39] (o nedenle de ibret alıp gafletten) uyanmak istemiyorlardı.[40]

41-42. (Bu yüzden ey Muhammed) seni de gördükleri vakit, sırf bir eğlence yerine tutuyorlar (da), "Bumu o Allâh'ın peygamber diye gönderdiği?!" diyorlar.[41] (Sonra da,) "Sahih be, az kaldı bizi ma'bûd/[ilâh]larımızdan sapıtacaktı; eğer üzerlerine sebât etmesekti" diyorlar.[42]

Fakat ileride bilecekler, azâbı görecekleri gün, kimmiş o yolu daha sapık olan (anlayacaklar)!

43-44. Gördünmü o ilâhını hevâsı ittihâz edeni [edineni]?[43] Artık ona senmi vekîl olacaksın!? Yoksa onların ekserisini (mesajı) işitirler veyâ aklederlermi zannediyorsun?! Onlar sırf hayvân gibi, hattâ gidişçe daha sapkın/[şaşkın]dırlar.

45-46. Bakmazmısın Rabbine, gölgeyi nasıl uzatmakta, dilese idi elbet onu sâkin (ve sâbit) de kılardı; sonra nasıl güneşi ona delîl [gösterici] kılmışız, sonra nasıl tutup onu azar azar (çekip) Kendimize almaktayız!?[44]

47. Odur O ki, size, (uzatılan göl-

---

39 •Meâl'de, *arzu etmiyorlar* diye çevirilen *lâ yercûne* ibâresine, *ümid etmiyorlar/inanmıyorlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Furkân: 21'de aynı kelimeyi, *ümid etmeyenler* diye çevirmiştir. (E.Ö)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmiyorlar* yerine *etmeyenler* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

40 • *Uyanmak istemiyorlardı* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca da, bu ibâre parantez içinde metne konulacak ise, *uyanmak istemiyorlar* denilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

41 • *Diyorlar* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *diyorlar* yerine *diyor* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

42 •Âyette, *diyorlar* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

43 *Hevâsını ilâh edinen* denilmeyip *ilâhını hevâsı edinen* denilerek, ikinci mef'ûlün öne alınması, kasr ifâde etmesi içindir ki bu durumda ma'nâ, *Canının/keyfinin istediğinden başka kendine ilâh tanımayan* demek olur. (V/3590, VI/4321 ve krş. Câsiye: 23)

44 Yâni, güneş doğdukça gölge çekilmekte ve Allâh'tan geldiği gibi yine tedrîcen [kademe kademe/yavaş yavaş] Allâh'a döndürülmektedir. Hakîkat güneşi görününce/parlayınca gölge söner/kaybolur, Hakk'a döner. İşte, Hakk'tan uzanmış bir gölgeden ibâret olan bütün âlemin de mâhiyyeti bu, sonu budur. Fakat, iş

geden biri olarak) geceyi bir geygi [örtü] yaptı,[45] uykuyu bir tâtil[46] [faaliyet ve hareketi bırakıp dinlenme] de, gündüzü bir nüşûr kıldı [yeni bir hayât(a kalkış kıldı)].[47]

48-49. Yine odur O ki, rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci(ler olarak)[48a] göndermekte ve semâdan [gökten-buluttan] pampak [pak ve paklayıcı] bir su[48b] indirmekteyiz, diriltelim diye bununla ölü bir beldeyi ve sulayalım diye mahlûkâtımızdan nice hayvân sürülerini ve birçok insân kümelerini.

50. Celâlim hakkı için, onu aranızda[49a] [aralarında] evirip çevirmekteyiz; düşünsünler, ibret alsınlar diye; yine de nâsın [insânların] ekserisi

bununla da kalmayacaktır. Bu kabzın [tutup almanın] bir de nüşûru [dirimi], bu ölümün âhirette yeni bir dirimi vardır, ki bunu bir sonraki âyetten anlayabilirsiniz. (V/3598)

45 O uzatılan gölgeden/gölgelerden birisi, arzın/yeryüzünün gölgesi olan geceyi, bedeni örten bir elbise gibi üzerinize bir örtü yaptı ki sizi güneşin tâcizinden, yabancıların kötü bakışlarından saklar, istirahatinizin sebeblerinden birini teşkil eder. (V/3598)

46 *Sübat* (–Meâl'de, *tâtil* diye çevirilmiştir–), "tâtil etmek" ma'nâsından alınmış olarak *rahat* ve *ölüm* ma'nâlarına gelir. Nitekim, istirahat gününe *yevm-i sebt* denilmiştir. "İlleti dinip istirahat eden hasta"ya *mebsut* denildiği gibi, "ölüye de hayâtı kesildiği için" *mebsut* denir. Ebû Müslim el-İsfehânî *sübat*ı, "rahat" ile tefsîr etmiş, *Keşşâf* sâhibi (Zemahşerî) de "ölüm" ma'nâsını tercih etmiştir; çünkü, mukâbilinde *nüşûr* [*diriliş*] gelmektedir. (V/3598)

47 Yâni, gecenin kabzolunduğu [çekip alındığı] gündüzü de yeniden bir hayâta kalkış, bir ba'su ba'de'l-mevt kıldı. Geceleyin rahat döşeğine yatıp çalışmayı bırakarak, *Ve O ki, geceleyin sizi vefât ettirir* [*sizin bilincinizi/şu'ûrunuzu/idrâkinizi alır*] medlûlünce ölmüş bulunanlar, sabahleyin –o gölge/gece çekip alınırken– uyanıp hareket ve intişâra [yayılmaya] başlar, yeni bir hayâta atılırlar. Bu nüşûru ummayanlar, o hayâtı arzu etmeyenlerdir. (V/3598)

48a *Buşrân* (–Meâl'de, *müjdeci* diye çevirilmiştir–), *beşîr*'in çoğuludur. Ba'zı kıraatlerde ise *–nâşir*'in çoğulu olarak– *neşrân* okunur, ki "neşriyâtcılar/yayıcılar" demektir. (V/3599)

48b •Meâl'in orijinalinde, *pampak bir su* ibâresinin yanında, parantez içinde *bir mâ-i tahûr* [pampak/tertemiz veyâ pampak/temiz ve paklayıcı/temizleyici bir su/yağmur] lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

49a •Meâl'de, *aranızda* diye çevirilen *beynehum* kelimesi, *aralarında/onların* [*insânların*] *arasında* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

[çoğu/çokları] (küfrde diretip) dayatmakta, nankörlükten başkasına yanaşmamakta.

51-52. Dilese idik, elbet her köyde bir nezîr [uyarıcı/peygamber] gönderirdik. Mâdem ki yalnız seni gönderdik,[49b] o hâlde kâfirlere itaat eyleme de bununla [Furkân/Kur'ân ile] onlara (karşı) cihâd [cehd ü gayret] et, büyük cihâd!

53. O odur ki, iki deryâyı [denizi/büyük su kütlesini] birbirine salmış, şu tatlı yürek tâzeler, şu tuzlu çorak; aralarına da bir berzah [engel/mânia] ve bir hıcr-i mehcûr[50] koymuştur.[51]

54. Odur O ki, sudan bir beşer yarattı da, onu bir neseb ve bir sıhr kıldı;[52] Rabbin (her şeye) kadîr bulunuyor.

55. Böyle iken, Allâh'ı bırakıp da kendilerine ne menfaat, ne zarâr edemeyecek şeylere tapıyorlar ve kâfir, o (yüce) Rabbinin aleyhine (şeytâna) zahîr [destek] oluyor.[53]

56-57. Hâlbuki seni mahzâ [sırf] bir mübeşşir [müjdeci] ve nezîr [uyarıcı] olarak gönderdik.

(O hâlde ey Muhammed,) "Ben buna karşı(lık) sizden bir ecr [ücret] değil, ancak Rabbine (doğru) bir yol tutmak isteyen kimseler (olmanızı) istiyorum" de!

58-59. Ve o ölümsüz diriye[54] tevekkül [ve itimâd] kıl da O'na hamd ile tesbîh eyle![55] Kullarının günâhlarına O'nun habîr [vâkıf] olması yeter. O hayyi lâ yemût[56] [ölümsüz diri] ki, gökleri ve yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı ve sonra arşın üze-

---

49b • *Mâdem ki yalnız seni gönderdik* cümlesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

50 Yâni, bir nefret ve zıddıyet koymuş, bir hadd-i mahdud [belirli bir sınır] çizmiştir ki, birbirlerine *davranma yasak* der dururlar. (V/3601 ve krş. Furkân: 22, not: 27)

51 • Krş. Rahmân: 20. (E.Ö)

52 *Onu bir neseb ve bir sıhr kıldı:* Soy-sop olmak üzere iki nev'e tenevvü ettirdi: erkek ve dişi [tek cinsten yaratıp erkek ve dişi olarak iki türe ayırdı]; bu şekilde insânlara bir husûsiyyet verdi. (V/3602)

53 "(Allâh'ın) Resûlü'ne itaat etmediği gibi, bir de husûmet/düşmanlık için çalışıyor". (V/3603)

54 • Meâl'in orijinalinde, bizim *ölümsüz diri'ye* şeklinde karşılık verdiğimiz *hayyi lâ yemût'a* lafzı bulunmaktadır. (E.Ö)

55 • *Tesbîh* [Allâh'ı bütün noksanlıklardan tenzih edip takdis etmek] kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

56 • Âyette, *hayyi lâ yemût* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

rine istivâ buyurdu[57] o Rahmân.[58] Haydi ne[59] dileyeceksen o Habîr'den [her şeyden haberdar olandan] dile![60]

60. Maamâfih [bunun yanısıra], "Rahmân'a secde [inkıyâd] edin/(boyun eğin)!" denildiği vakit onlara, "Rahmân ne imiş; bize emrediyorsun diye secdemi ederiz!" dediler ve daha ziyâde vahşetlerini [nefretlerini] artırdılar.[61]

61. Tebârek/ne yücedir[62] O ki, semâ/(gök)da burçlar yapmış, hem içlerinde bir kandil, bir de nûrlu bir ay asmış.

62. Yine O'dur ki, tezekkür etmek veyâ şükreylemek[63] isteyenler için gece ile gündüzü birbirine halef [ardıl] kılmıştır.

63. Ve o Rahmân'ın (has) kulları onlar ki, arz/[yer]ın üzerinde (tevâzu ve) mülâyemetle yürürler ve câhiller kendilerine laf attığı vakit, (muhâtab olmayıp sâdece,) "Selâmetle!" derler.

64. Ve (Rahmân'ın has kulları) onlar ki, Rabb'lerine secdeler,[64] kıyâmlar ederek yatarlar.

65-66. Ve (Rahmân'ın has kulları) onlar ki, "Yâ Rabbenâ!"[65] derler, "Sav bizlerden cehennem azâbını, cidden onun azâbı, (bir alacaklı gibi enseye binen) belâ-yı mübremdir [defedilmez bir belâdır]. Filhakî-

---

57 *Arşın üzerine istivâ buyurdu:* Tahtına kuruldu; hüküm ve saltanatını yürütüyor. (V/3604, IV/2950 ve krş. A'râf: 54)

58 •*Rahmân* kelimesi için bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ne* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

60 Yâhud, bu yaratma ve emr işinde daha fazla bilgi istersen, başkasından değil, her şeyi bilen o Habîr'den [her şeyden haberdar olandan/Allâh'tan] sor, çünkü başkası bilmez. (V/3605)

61 •Elmalılı M. Hamdi Yazır, Meâl'de, *Ve daha ziyâde vahşetlerini artırdılar* diye karşılık verdiği *ve zâdehum nufûran* ibâresini Tefsîr kısmında (V/3605), *Ve bu emir onların daha ziyâde vahşet[nefret]lerini artırdı* diye çevirip açıklamıştır ki bu, daha uygun bir karşılıktır. (E.Ö)

62 •*Tebârek* kelimesi için bkz. Furkân: 1, not: 1. (E.Ö)

63 Yâni, aklını başına alıp eksiğini tamâmlamak [*tezekkür etmek*], ilmî ve amelî bir iş görmek [*şükretmek*] isteyenler... (V/3611)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *secdeler* yerine *secdeler ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

65 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

ka [hakîkaten] o ne kötü makarr [durak], ne kötü makâm!"

67. Ve (Rahmân'ın has kulları) onlar ki, (Allâh için) infâk ettik/[sarfettik]leri vakit israf[66] etmezler [haddi aşmazlar], hisset [cimrilik] de yapmazlar, ikisi arası denk giderler.

68-69. Ve (Rahmân'ın has kulları) onlar ki, Allâh'ın berâberinde diğer bir tanrıya du'â etmezler, Allâh'ın (öldürülmesini) harâm kıldığı nefsi [canı/kişiyi] hakksız (yere) katleylemezler [öldürmezler] ve zinâ yapmazlar.

Herkim de bunları[67] yaparsa ağır cezâya çarpar, Kıyâmet Günü ona azâb katlanır ve (hem de) o (azâbı)n (ortasını)da muhakkar [hor-hakîr bir şekilde] muhalled [sürekli] kalır.

70-71. Ancak tevbe ve îmân edip sâlih bir amel işleyenler başka, çünkü bunların seyyiâtını [kötülüklerini], Allâh hasenâta [iyiliklere] tebdîl eder [değiştirir] ve Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.

Ve herkim tevbe edip de salâh ile çalışırsa, o muhakkak Allâh'a makbul olarak döner.

72. Ve (Rahmân'm has kulları) onlar ki, (yalan söylemedikleri, yalancı şâhidlik etmedikleri gibi, yalan söylenen yerlerde bulunup) yalana şâhid (de) olmazlar ve lağv'e[68] rastgeldikleri vakit kerîmâne [onurlu bir şekilde] geçerler.[69]

73. Ve (Rahmân'm has kulları) onlar ki,[70] Rabb'lerinin âyetleriyle va'z

66 *İsraf,* herhangi bir şeyde "haddini aşırmak"tır. *İnfâkta israf* ise, "sarfiyyâtta haddini aşırmak"tır ["boş, zarârlı, gayr-i meşrû yerlere veyâ gerektiğinden fazla harcamak"tır]. Şu hâlde; zarûret, hâcet, güzel olmayan, faydasız, zarârlı, gayr-i meşrû cihetlere yapılan sarfiyyât israftır. Fakat hayr u hasenât ve insânların faydası için yapılan harcamalar ne kadar çok olursa olsun israf sayılmaz. (V/3613)

67 •Matbu nüsha'da *bualarî* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *bunları* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

68 *Lağv,* "faydasız ve zarârlı olması nedeniyle terkedilip ortadan kaldırılması gereken lüzûmsuz şeyler" demektir. (V/3614)

69 Bunun tefsîri, *Ve (Rahmân'ın has kulları onlar ki) lağv işittikleri zamân ondan yüzlerini çevirirler de, "Bize kendi amellerimiz, size de kendi amelleriniz. Selâmun 'aleykum/Allâh'a ısmarladık, biz câhillik edenleri aramayız" derler* (Kasas: 55) âyetidir. (V/3614)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Yalana şâhid olmazlar ve lağv'e rastgeldikleri vakit kerîmâne geçerler* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

70 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Ve onlar ki* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

u nasihat edildikleri[71] zamân, üstüne kör-sağır yıkılıp yatmazlar.[72]

74. Ve (Rahmân'ın has kulları) onlar ki, "Yâ Rabbenâ![73] Lütfunla bizlere zevce/[eşlerimizden (ve) zürriyyetlerimizden, gözler sürûru, (gönüller sevinci çocuklar) ihsân buyur[74] ve bizi[75] muttakî/[günâhlardan korunan kimse]lere pîşuvâ[76] [imâm/önder] kıl!" derler.

75-76. İşte hep bunlar, sabrlarına mukâbil gurfe ile [cennet şehnişini ile][77] mükâfâtlan(dırıl)acaklar[78] ve orada sağlık ve selâm(et/esenlik) ile karşılanacaklar, orada ebedî kalacaklar, ne güzel makarr [ikâmet yeri], ne güzel makâm!

77. De ki (ey Peygamber): "Rabbim size ne kıymet verir, du'ânız [ibâdet ve kulluğunuz] olmasa?!"

---

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***edildikleri*** yerine ***ettikleri*** şeklinde –hatâlı/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

72 Kendilerine ihtârda bulunulduğu, va'z u nasihat edildiği, ders verildiği zamân, kör ve sağır gibi davranmaz; dinlememezlik etmezler, aksine şevkle dinlerler. (V/3614-3615)

73 •Bkz. Furkân: 65, not: 65. (E.Ö)

74 Burada [***min-ezvâcına*** ibâresinde] ***min***'in beyâniyye veyâ ibtidâiyye olmasına göre iki ma'nâ câizdir: A) Bizlere gözler sürûru eşler ve zürriyyetler ver! B) Eşlerimiz ve zürriyyetlerimiz yüzünden bizlere gözler sürûru ni'metler, saadetler ver! (V/3615)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***bizi*** yerine ***bizleri*** yazılmıştır. (E.Ö)

76 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***pîşuva*** yerine ***pîşvâ*** şeklinde yazılmıştır; kelimenin aslı ise ***imâm***'dır. (E.Ö)
Pîşuvâ, "öncü/öncül, kendisine tâbi olunan" demektir. (V/3615)
İmâm [***pîşvâ-pîşuvâ***], "hidâyette ve dalâlette öne geçirilip arkasına düşülen, tâbi olunan" demektir ki; bir peygambere, bir Kitâba, bir dîne, bir mezhebe, herhangi bir reis yâhud kumandana ıtlak olunabilir. (V/3191-3192)
İmâm [***pîşvâ-pîşuvâ***], "öne düşmek, maksûd-ı metbu" [kendisine tâbi olunmak istenen] ma'nâsına masdariyetten 'me'mum' ma'nâsına isim olmuştur, ki "kendisine tâbi olunan, ön/öncül" demektir. Bu bakımdan, ***imâmet-i kübra***, dîn ve dünyâ işlerinde insânlara riyâset etmektir, bunun en yükseği de risâlet mertebesidir. (I/491)

77 Yâni, en yüksek dereceye/makâma, cennet köşklerinin en yükseklerine çıkarılacaklar. (V/3615)

78 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***mükâfâtlanacaklar*** yerine ***mükâfâtlandırılacaklar*** yazılmıştır; ki netice değişmez. (E.Ö)

(Du'â-ibâdet ve kulluk etmediğinize göre,) demek ki tekzib ettiler[79] [tekzib ettiniz/yalanladınız]; o hâlde yarın (tekzib etmenizin/yalanlamanızın) cezâ(sı yakanıza) yapışacak.[80]

79 •Meâl'de, *tekzib ettiler* diye çevirilen *kezzebtum* lafzı, *tekzib ettiniz* [*yalanladınız*] anlamına gelir. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (V/3616), *tekzib etmişsiniz* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

80 Yâni, yaratılışınızın hikmeti, ibâdet ve kulluktur. Onun için, ibâdet ve kulluğunuz olmasa Allâh indinde/yanında ne kıymet ve ehemmiyetiniz olurdu!? Du'ânız [ibâdet ve kulluğunuz] olmadığı takdîrde, "yalanlamışınız, Rabbinize îmân etmemişiniz" demektir. O sûrette de o yalanlamanın cezâsı/karşılığı, lüzûm kesbeder, yarın boynunuza geçer. (V/3616)

26. ŞU'ARÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 227 ÂYET

§

Adını, 224. âyetinde geçen *şu'arâ* [*şâirler*] kelimesinden alan sûrede, dikkat çekilen husûs, insânın değişmeyen zayıf tabiatı ve kendisini kandırma/aldatma eğilimidir; ki, –her devirde– insânların kısm-ı âzamının hakîkati inkâra böylesine meyyâl bulunmasının, netice olarak da servete, nüfûz ve iktidâra, şân ve şöhrete kul-köle olmasının, basmakalıp düşüncelere, kültür ve ideolojilere körükörüne teslîmiyyetinin altında da onun bu zayıf yanı yatmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Tâ-Sîn-Mîm.*[1a]
2. Bunlar sana, o mübîn [apaçık ve açıklayıcı] Kitâbın âyetleri.
3. Sen âdeta kendine kıyacaksın, mü'min olmayacaklar diye.
4. Dilersek, üzerlerine semâ/[gök]dan (onları îmâna zorlayacak) bir âyet [mu'cize] indiririveririz de, ona boyunları eğilekalır.
5-6. Bununla berâber, Rahmân'dan kendilerine yeni bir zikr [hatırlatma] gelmiyor ki, ondan yüzçevirmiş olmasınlar.
Evet, tekzib etmekte/[yalanlamakta]ler, fakat onlara o istihzâ [küçümseyip alay] ettikleri şeyin müthiş haberleri (mutlaka) gelecek;[1b] (hakk ile alay etmenin ne demek olduğunu o zamân anlayacaklar.)
7-9. Arza [yeryüzüne] bir bakmadılar da mı, Biz onda her hoş[2] çiftten[3] [faydalı her çeşitten] ne kadar

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Krş. En'âm: 4-5. (E.Ö)

2 *Kerîm* [*hoş*]: Her şeyin iyisi, a'lâsı, faydalısı. (V/3619)

3 *Zevc* (–Meâl'de, *çift* diye çevirilmiştir–) kelimesi, burada *sınıf, cins, nevi* [*çeşit/tür*] demektir. (V/3619)

bitirmişiz?[4] Şübhesiz ki bunda[5] mutlak bir âyet[6] [delîl] var, (fakat, bütün bunlara rağmen) hem de (onların) ekserisi [çokları] mü'min olmadı. Ve şübhesiz ki Rabbin o; öyle azîz [izzetli], öyle rahîm [merhametli].

10-11. Bir vakit de Rabbin Mûsâ'ya nidâ buyurdu [seslendi] (da), "Git o zâlim kavme" dedi,[7] "Fir'avn kavmine, daha (isyândan kaçınıp azâbdan) sakın/[korun)]mayacaklarmı?"

12-14. (Mûsâ,) "Yâ Rabb(i)!"[8] dedi, "Doğrusu ben korkarım ki, beni tekzib eder/[yalanlar]ler ve göğsüm daralır, dilim açılmaz, –onun için, Hârûn'a da risâlet ver–[9] hem onlara (karşı) üzerimde bir günâh var,[10] ondan dolayı korkarım ki hemen beni öldürürler".

15-17. (Allâh,) "Hayır (korkma)" buyurdu, "haydi ikiniz-bir âyetlerimizle gidin; her hâlde [şübhesiz] Biz sizinle berâberiz, (her şeyi) dinliyoruzdur. Haydin Fir'avn'a varın da deyin (ki)": 'İnan biz rabbu'l-âlemînin[11] resûlüyüz; Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] bizimle berâber salıver!'

18-19. (Mûsâ ile Hârûn varıp da Fir'avn'a, "Biz rabbu'l-âlemînin[12a] resûlüyüz; Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] bizimle berâber salıver" dediklerinde, Fir'avn Mûsâ'ya,) "Â!.." dedi, "Seni çocukken bizde büyütmedikmi?! Hem bizde ömründen senelerce kaldın, hem de o yaptığın fiili yap-

---

4 *Bitirmek,* zâhiren nebâtlarla sınırlı görünürse de, aslında hayvânları ve insânları da kapsar. (V/3619)

5 *Bunda,* yâni "bitirilmede" veyâ "biten her hoş cinste..." (V/3620)

6 Bunda, Allâh'ın birliğine [vahdâniyyetine], rahmetinin genişliğine, kudretinin büyüklüğüne/sınırsızlığına, âhiretin varlığına delâlet eden, îmân etmeyi gerektiren bir delîl var. (V/3620)

7 • *Dedi* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

8 • Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

9 • Meâl'de, *Onun için, Hârûn'a da risâlet ver!* diye çevirilen *fe-ersil ilâ hârûne* ibâresine, *Onun için, Hârûn'u gönder* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim, 15-17. âyetler de bunu doğrulamaktadır. (E.Ö)

10 *Onlara (karşı) üzerimde bir günâh var* sözüyle Hz. Mûsâ, –Kasas: 15'te zikredileceği üzere– kazâra bir Kıbtî'yi öldürmesini/ölümüne sebeb olmasını kasdetmektedir. (V/3623)

11 • *Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

12a • *Rabbu'l-âlemîn* için bkz. Fâtiha: 2, not: 3 ve Şu'arâ: 23-24, 26, 28. (E.Ö)

tın;[12b] o hâlde sen o nankör(lerden-sin)/kâfirlerdensin".

20-22. (Mûsâ,) "O vakit" dedi, "o fiili yaptım, (zîrâ) şaşkınlardandım. Onun üzerine, vaktâ ki sizden korktum, içinizden kaçtım; derken Rabbim bana hüküm ihsân buyurdu ve beni mürselîn/[risâletle gönderilenler]den kıldı. O başıma kaktığın (beni büyütmekten ibâret olan) bir ni'-met de; Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] kul-köle edinmiş olman (dolayısıy-la)dır".

23. Fir'avn, "(Hem) rabbu'l-âlemîn(in mâhiyeti)[12c] de nedir?" dedi.

24. (Mûsâ,) "Göklerin ve yerin ve bütün aralarındakilerin rabbi, eğer ehl-i yakîn[13] iseniz (anlarsınız)" dedi.

25. (Fir'avn) etrâfındakilere, "Dinlemezmisiniz, (bakın bakın neler söylüyor)?!"[14] dedi.

26. (Mûsâ, "O, hem) sizin Rabbiniz[15] ve (hem de) evvelki atalarınızın Rabbi" dedi.

27. (Fir'avn,) "Her hâlde [doğrusu] size gönderilmiş olan Resûlünüz mutlak(a) mecnûn"[16a] [cinnlenmiş] dedi.

28. (Mûsâ, "Allâh) meşrık [doğu] ve mağribin [batının] ve bütün aralarındakilerin rabbi, eğer siz âkil [aklınızı kullanır] iseniz (bunu anlarsınız)" dedi.

29. (Fir'avn,) "Yemîn ederim ki" dedi, "eğer benden başka bir ilâh tutarsan, seni mutlak ve muhakkak zindandakilerden ederim".

30. (Mûsâ,) "Ya" dedi, "sana apaçık isbât edecek[16b] birşey getirdimse de mi?"

31. (Fir'avn,) "Haydi" dedi, "getir onu bakayım, sâdıklardan [doğru söylüyor] isen".

12b • Yâni, o Kıbtî'yi öldürdün. (E.Ö)

12c ***Mâ*** ile suâl/soru, mâhiyetten suâldir. ***Mâhiyet*** kelimesi ***mâ***'ya nisbettendir, yâni, ***mâ*** suâline verilecek cevâbdır. Fir'avn, bu suâl ile, rabbu'l-âlemîn'in mâhiyetini sormuş oluyor. Bir şeyin mâhiyeti ise, emsâliyle berâber müşterek oldukları hakîkat-i külliyesidir. (V/3623)

13 • ***Yakîn*** kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

14 Yâni, Fir'avn, "Bakın bakın, ben ne soruyorum, o ne cevâb veriyor!" demek istedi. (V/3624)

15 • Meâl'in aslında, ***Rabbinizin*** diye çevirilen ***rabbukum*** lafzı, ***Sizin Rabbiniz*** anlamına geldiğinden, ***Rabbinizin*** kelimesi yerine ***sizin Rabbiniz*** ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

16a • ***Mecnûn*** [***cinnlenmiş***] kelimesi için bkz. Bakara: 275, not: 384. (E.Ö)

16b • Âyette, ***isbât edecek*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

32-33. Bunun üzerine (Mûsâ) asâsını bırakıverdi (de) o,[17a] apaçık bir ejderha[17b] [her hâliyle koskoca bir yılan] kesiliverdi, bir de elini (koynundan) çekti çıkardı, o da bakanlara bembeyaz oluverdi.

34-35. (Fir'avn,) etrâfındaki (ileri gelen) cemiyete,[18a] "Bu" dedi, "her hâlde [gerçekten] bilgiç [*'alîm:* usta] bir sihirbaz, sihriyle sizi yerinizden (yurdunuzdan) çıkarmak istiyor; binâenaleyh [bu durumda] ne emredersiniz [fikriniz nedir]?"

36-37. "Bunu ve kardeşini" dediler, "eğle [alıkoyup beklet], şehirlere de derleyiciler yolla, bütün bilgiç [*'alîm:* usta] sihirbazları sana[18b] getirsinler".

38-39. Bu sûretle ma'lûm bir gün mîkât [buluşma zamânı] ta'yîn olunarak sihirbazlar cem' olundu [toplandı] ve halka, "Siz (de) toplu (olarak hazır bekliyor)musunuz?" denildi.

40. (Onlar da, "Evet hazırız,) sanırız bizler sihirbazlara tâbi olacağız, şâyet onlar olursa gâlibler" (diye cevâb verdiler).

41. Derken vaktâ ki sihirbazlar geldiler Fir'avn'a, "Elbette biz gâlib gelirsek, bize mutlak(a) ecr [mükâfât] var ya?" dediler.

42. (Fir'avn,) "Evet" dedi, "(size hem büyük bir mükâfât var,) hem (de) siz o vakit (benim yanımda), muhakkak mukarrebîndensiniz [en yakın, en gözde kimselerden olacaksınız]".

43. Mûsâ onlara, "Atın" dedi, "siz ne atacaksanız!"

44. Hemen iplerini ve sopalarını ortaya attılar ve, "Fir'avn'ın izzeti hakkı için elbette biz gâlib (geleceğ)iz şübhesiz" dediler.

45. Mûsâ da asâsını koyuverdi, bir de baktılar ki o, her ne dolap çeviriyorlarsa[18c] yutuyor.

17a •Meâl'in orijinalinde gösterilmeyen *hiye* zamîrine karşılık, *o* harfini metne dâhil ettik. (E.Ö)

17b •Burada, *apaçık bir ejderha* diye çevirilen *su'bânûn mubînun* ifâdesi, A'râf: 107'de ise *koskoca bir ejderha* şeklinde çevirilmiştir. *Su'bân* kelimesini, *ejderha* diye çevirmek uygun değildir; zîrâ *ejderha,* hayâlî bir yaratıktır. (E.Ö)

18a •Meâl'de, *cemiyet* diye tercüme edilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

18b •Meâl'in orijinalinde *getirsinler* diye çevirilen *ye'tûke* lafzının tam karşılığı, *sana getirsinler* şeklinde olduğundan, *sana* kelimesini parantez içine almaksızın Meâl'e ekledik. (E.Ö)

18c •Bu âyette [Şu'arâ: 45], *her ne dolap çeviriyorlarsa* diye tercüme edilen *mâ ye'fikûn* ibâresi, A'râf: 117'de *bütün uydurduklarını* şeklinde çevirilmiştir. (E.Ö)

46-48. (Bunun üzerine,) derhal sihrbazlar secdeye kapandılar, "Îmân ettik rabbu'l-âlemîne;[19a] Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine" dediler.

49. (Fir'avn,) "Ona" dedi, "ben size izin vermeden (önce) îmân ettiniz (ha); anlaşıldı ki, o size sihri ta'lîm ed(ip öğret)en büyüğünüz/[ustanız]müş, o hâlde mutlak(a) yakında bileceksiniz; çâresiz ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazına [muhâlefiniz/dönekliğiniz sebebiyle] kestireceğim,[19b] hem muhakkak hepinizi çarmıha gerdireceğim".

50-51. (Buna karşılık sihrbazlar şöyle) dediler: "Zarârı yok, her hâlde [şübhesiz] biz Rabbimize döneceğiz, her hâlde [doğrusu] biz mü'minlerin evveli olduğumuzdan dolayı Rabbimizin hatâlarımızı[20] bize mağfiret buyuracağını [bağışlayacağını] ümid ederiz".

52. Hem, Mûsâ'ya şu vahyi verdik: "Kullarımı gece yürüt, çünkü[21] ta'kîb edileceksiniz".

53-56. Fir'avn da şehirlere asker toplayıcılar gönderdi, "Şunlar, şübhe yok ki bir şirzime-i kalîledirler [küçük ve önemsiz bir toplulukturlar], fakat hakkımızda çok gayz [öfke ve kin] besliyorlar, biz ise[22] uyanık, ihtiyatlı bir cemiyet bulunuyoruz" di(yerek Mısrlıları İsrâîloğulları aleyhine kışkırtı)yordu.

57-59. –Bu sûretle bunları; bostanlardan, pınarlardan, hazinelerden ve dil-rûba [güzel] makâmlardan çıkardık ve onları [onlar gibisini] Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] mirâs kıldık.–[23a]

60. Derken (Fir'avn ve ordusu, Mısr'dan çıkan İsrâîloğulları'nın) arkalarına düştüler, güneş doğmuştu.[23b]

61. Vaktâ ki, iki cemiyet birbirine

19a •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

19b •Meâl'de, *çaprazına* diye çevirilen *hilâf* kelimesi, *karşıtlık/muhâlefet, dönekliğin* ma'nâsına da gelir. Bu durumda ibâre, *muhâfeletinizden/dönekliğinizden ötürü ellerinizi ve ayaklarınızı kestireceğim* şeklinde olur. (E.Ö)

20 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *hatâya'nâ* lafzına karşılık, *hatâlarımızı* kelimesini –parantez içine almaksızın– Meâl metnine ilâve ettik. (E.Ö)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çünkü* kelimesi yoktur. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ise* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

23a •Bu üç âyet [Şu'arâ: 57-59. âyetler], konu arasına yerleştirilmiş ara-cümle niteliğindedir. (E.Ö)

23b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *güneş doğmuştu* diye çevirilen *müşriqîn* kelimesine, *doğu istikâmetinde/doğuya doğru* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

göründü, Mûsâ'nın ashâbı, "(Eyvah) yakalandık!" dediler.

62. (Mûsâ,) "Hayır, aslâ!" dedi, "Rabbim muhakkak benimledir,[24] bana yolunu gösterecektir".

63. Bunun üzerine Mûsâ'ya, "Vur asân ile denize!" diye vahyeyledik, vurunca (deniz öyle) bir infilâk etti (ki), her bölük koca bir dağ gibi oluverdi.

64-66. Ötekileri de buraya yanaştırmıştık. Mûsâ'yı ve maiyyetinde/[berâberinde]kileri tamâmen necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık, sonra da ötekileri (denizde) garkettik [boğduk].

67-68. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [işâret/delîl] var, öyle iken (onların) ekserisi mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin, (evet) O;[25] öyle azîz [güçlü ve gâlib], öyle rahîm [merhametli].

69-70. Onlara İbrâhîm'in kıssasını [nebe'sini/önemli haberini] da oku: O bir vakit babasına ve kavmine, "Siz neye taparsınız?" dedi.

71. "Birtakım putlara taparız da" dediler, "onlar sâyesinde toplanırız".

72-73. (İbrâhîm,) "Onlar" dedi, "du'â ettiğiniz vakit işitirlermi veyâ size bir menfaat verir yâhud zarâr ederlermi?!"

74. "Yok" dediler, "atalarımızı bulduk böyle yapıyorlardı, (o nedenle biz de aynısını yapıyoruz)".

75-82. (İbrâhîm,) "Şimdi" dedi, "gördünüz a o sizin ve eski atalarınızın taptıklarınızı, hep onlar benim düşmanım, ancak o rabbu'l-âlemîn[26] başka!

"O (rabbu'l-âlemîn) ki, beni yarattı, sonra da bana O hidâyet eder.[27] Ve O (rabbu'l-âlemîn) ki, bana O yedirir, O içirir, hastalandığım vakit de bana O şifâ verir. Ve O (rabbu'l-âlemîn) ki, beni öldürür, sonra beni yine diriltir. Ve O (rabbu'l-âlemîn) ki, cezâ [hesâb ve karşılık: cezâ-mükâfât] günü[28] ben O'nun günâhımı [hatâmı] aff buyurmasını niyâz ederim".[29]

83-89. (Ve ayrıca İbrâhîm şöyle

---

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***benimledir*** yerine ***bizimledir*** yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

26 • ***Rabbu'l-âlemîn*** ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***eder*** yerine ***verdi*** yazılmıştır. (E.Ö)

28 •İnsânların diriltilip hesâba çekilecekleri ve iyi-kötü tüm yaptıklarının karşılıklarının verileceği gün, Kıyâmet Günü. (E.Ö)

29 •Meâl'de, ***niyâz ederim*** diye çevirilen ***atma'u*** lafzına, ***umarım/ümid ederim*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

du'â etmişti:) "Yâ Rabb(i)![30] Bana bir hüküm ihsân et ve beni sâlihîne ilhak buyur [sâlihler arasına kat] ve bana sonrakiler içinde bir lisân-ı sıdk[31] tahsis eyle ve beni naîm [ni'-met] cennetinin vârislerinden eyle! –Babama da mağfiret buyur; çünkü o yanlış gidenlerdendi.– Ve utandırma beni (insânların) ba'solunacak/[diriltilip çıkarılacak]ları gün, o gün ki ne mal fayda verir, ne oğullar; ancak Allâh'a selîm bir kalb[32a] ile varan (kimse) başka".

90-93. Hem (o gün), muttakîler için cennet yaklaştırılmış, azgınlar için de cehennem hortlatılmıştır ve bunlara, "Hani nerede o Allâh'ın gayrı-(sın)dan taptıklarınız; nasıl(mış... onlar) size yardım ed(ebil)iyorlar veyâ kendilerini kurtar(abil)ıyorlarmı?"[32b] denilmekte.

94-102. Ve arkasından hep onlar ve azgınlar[33] o(nun)/cehennemin i-çine[34a] fırlatılmaktadır ve bütün o İblîs orduları onun içinde birbirleriyle çekişirlerken şöyle demektedirler: "Tallâhi![34b] Biz doğrusu açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde imişiz; çünkü sizi rabbu'l-âlemîn[35] seviyesinde tutuyorduk ve bizi hep o (günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler şaşırtmıştı. Bak şimdi bizim için ne şefâ'atçiler var, ne de yakın bir sadîk [dost]. Bâri bizim için geriye bir dönmek olsaydı da mü'minlerden olsaydık".

103-104. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [delîl] var, öyle iken (onla-

30 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

31 *Lisân-ı sıdq,* "dünyâda, Kıyâmet'e kadar eseri bâkî kalacak güzel bir nâm" yâhud "zürriyyetim içinde dînimi yenileyecek, benim gibi sıdk ile tevhîde da'vet edecek bir sâdık [doğru] dil", ki bu Hz. Muhammed'dir. (V/3631 ve krş. Tevbe: 113-114, Meryem: 50; Mümtehine: 4-5)

32a *Selîm bir kalb:* Tertemiz, her lekeden arınmış, Allâh sevgisinde hâlis, tamâmen O'na teslîm olmuş kalb. (VI/4060 ve krş. Sâffât: 84, not: 32)

32b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kurtarıyorlarmı* yerine *kurtarabiliyorlarmı* yazılmıştır. (E.Ö)

33 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *ve'l-ğâvûne* lafzına karşılık olarak *ve azgınlar* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

34a •Meâl'de, *o cehennemin içine* diye çevirilen *fîhâ* lafzının tam karşılığı, *ona* veyâ *onun içine* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

34b •*Tallâhi* kelimesi için bkz. Nahl: 56, not: 39. (E.Ö)

35 •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

rın) ekserisi [çoğu] mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin o; öyle azîz, öyle rahîm.

105-110. Nûh kavmi, gönderilen-(leri)/resûlleri tekzib etti [yalanladı]. O vakit ki kardeşleri[36] Nûh onlara[37] şöyle demişti:

"Siz Allâh(a isyân)dan[38] kork(up korun)mazmısınız? Haberiniz olsun, ben size gönderilmiş bir resûlüm, bir emînim;[39a] gelin Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un;[39b] bana itaat edin!

"(Hem,) buna karşı(lık) ben sizden bir ecr [ücret] de istemiyorum, benim ecrim [ücretim/mükâfâtım] ancak rabbu'l-âlemîne âittir. Gelin Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un; bana itaat edin!"

111. "Â!.." dediler, "Hiç biz sana inanır/[îmân eder]mıyız; senin ardına hep o erâzil [reziller] düşmüş?"[40]

112-115. (Nûh,) "Benim ne ilmim olabilir" dedi, "onlar ne yapıyorlarmış?! Sizin şu'ûrunuz olsa (anlardınız ki,) onların hesâbı ancak Rabbime âittir. Hem, ben îmân edenleri kovmaya me'mûr değilim, ben ancak açık bir nezîrim [uyarıcıyım]".

116. "Andederiz ki" dediler, "eğer vazgeçmezsen yâ Nûh, mutlak ve muhakkak recmedilen/[taşlanıp öldürülen]lerden olacaksın".

117-118. (Nûh,) "Yâ Rabb!"[41] dedi, "Anlaşıldı ki kavmim beni tekzib etti/[yalanladı]ller, artık benimle onların arasını nasıl ayırdedeceksen et de, bana ve berâberimdeki mü'minlere necât [kurtuluş] ver!"

119-120. Bunun üzerine Biz de o'nu ve berâberindekileri, o dolu gemide necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık; sonra da arkasından, kalanları (suda) garkettik [boğduk].

121-122. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [delîl] var, öyleyken ekserisi [onların çoğu] mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin, (evet) O; öyle

---

36 •Bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlara* kelimesi yoktur. (E.Ö)

38 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

39a •Şu'arâ: 107, 125, 143, 162 ve 178. âyetlerde geçen *resûlün emînün* ibâresinin birine *bir resûlüm, bir emînim* karşılığı, diğerlerine *bir resûlüm, emînim;* Duhân: 18'de geçen aynı ibâreye ise *emîn bir resûlüm* karşılığı verilmiştir. (E.Ö)

39b •Meâl'de, *korkmak* olarak çevirilen *ittikâ* (–ki âyette *fettequllâhe,* ve Meâl'de, *Allâh'tan korkun* şeklindedir–) kelimesi için bkz. Bakara: 3, not: 4. (E.Ö)

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düşmüş* yerine *düşsün* şeklinde –hatâlı/tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

41 •Bkz. Şu'arâ: 12, not: 8. (E.Ö)

azîz [kudretli], öyle rahîm [merhametli].

123-135. Âd (kavmi de) gönderilen resûlleri tekzib etti [yalanladı]. O vakit ki kardeşleri[42] Hûd onlara (şöyle) demişti:

"Siz Allâh(a isyân)dan[43] kork(up korun)mazmısınız? Haberiniz olsun ki, ben size gönderilmiş bir resûlüm, emînim. Gelin Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ve bana itaat edin, buna karşı(lık) ben sizden bir ecr [ücret] de istemiyorum, benim ecrim [ücretim/mükâfâtım] ancak rabbu'l-âlemîne[44] âittir.

"Siz, her tepeye bir alâmet[45] binâ eder eğlenirmisiniz? Birtakım masnu'at[46] da ediniyorsunuz, ki sanki muhalled [sürekli/ebedî] kalacaksınız. Hem, tuttuğunuz vakit merhametsiz, cebbâr/[zorba]casına tutuyorsunuz. Artık Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ve bana itaat edin!

"O Allâh(a isyân)dan[47] kork(up korun)un ki, size o bildiğiniz şeylerle imdâd [yardım] buyurdu; en'âm[48a] [hayvânlar/sağmal hayvânlar], oğullar, cennet gibi bağlar, bahçeler,[48b] menba/[kaynak]larla size imdâd buyurmakta. Cidden ben size büyük bir günün azâbın(ın gelip çatmasın)dan korkuyorum".

136-140. "Sen" dediler, "ha va'z [öğüd/nasihat] etmişsin, ha va'z [öğüd/nasihat] edenlerden olmamışsın; bizce müsavidir [eşittir/birdir]. Bu, sırf eskilerin âdeti [icadı/uydurması]; biz

---

42 •Bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

43 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

44 •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

45 Büyük saray ve yüksek köşk gibi hakîkî veyâ hükmî hiçbir faydası olmayan binalar yapıp onlarla iftihar ederek eğleniyor, yâhud oyun/eğlence yerleri yapıyorsunuz. (V/3634-3635)

46 Yâni, san'athâneler. Bundan anlaşılıyor ki o zamân sanayinin bir ifrâdı varmış; cemiyetin faydası, mâneviyyâtı, ahlâkı gözetilmeyerek maddî masnu'ât ile zulm ve cebr yapılıyormuş. (V/3635)

47 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

48a *En'âm;* "deve cinsi, sığır cinsi [(manda da dâhil) düve, inek, tosun, boğa, öküz] (ve davar cinsidir:) [koyun-(koç), keçi-(teke)]dir. (III/1549; V/3087, 3127-3128, 3398 ve krş. Mâide: 1, En'âm: 143-144, Nahl: 5-6)

48b •Meâl'de, *cennet gibi bağlar, bahçeler* diye tercüme edilen *cennâtin* kelimesi, ya orijinali korunarak *cennetler,* ya da *bağlar-bahçeler* diye çevirilmelidir. (E.Ö)

(aslâ) ta'zîb [azâb] olunmayız" diye o'nu tekzib ettiler [yalanladılar] de, kendilerini helâk ediverdik.

Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [delîl] var, öyle iken (onların) ekserisi mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin o; öyle azîz, öyle rahîm.

141-152. Semûd (kavmi de) gönderilen resûlleri tekzib etti [yalanladı]. O vakit ki kardeşleri[49] Sâlih onlara (şöyle) demişti:

"Allâh(ın azâbın)dan kork(up korun)mazmısınız? Haberiniz olsun ki, ben size gönderilmiş bir resûlüm, emînim. Gelin Allâh(a isyân)dan[50] kork(up O'nun azâbından korun)un ve bana itaat edin! Buna karşı(lık) ben sizden bir ecr [ücret] istemiyorum, benim ecrim ancak rabbu'l-âlemîne[51] âittir.

"Siz burada emn(iyet) ve eman [güven] ile bırakılacakmısınız; o cennetler [bostan ve bahçeler], pınarlar, (hoş ve) latif tal'ı [tomurcuğu] sarkmış[52] hurmalar, ekinler içinde?! Ki bir de, dağlardan keyifli keyifli evler yontuyorsunuz.

"Gelin Allâh(a isyân)dan kork(up O'nun azâbından korun)un da bana itaat eyleyin, itaat etmeyin o haddi aşan kimselerin emrine,[53] ki yeryüzünü fesâda verirler de ıslâh etmezler [düzeltmezler]".

153-154. "Sen" dediler, "çok büyülenmişlerdensin. Sen bizim gibi bir beşerden başka nesin?! Haydi (nübüvvet ve risâletini kanıtlayan) bir âyet [delîl/mu'cize] getir, eğer (iddiânda) sâdık/[doğru]lardan isen".

155-156. (Sâlih,) "Ha [bakın]" dedi, "işte (bu) bir nâka [dişi deve]; –(kuyudan belirli bir gün) ona bir şirb[54]

---

49 •Bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

50 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

51 •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sarkmış* yerine *sarmış* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

53 •Meâl'in orijinalinde, *o kimselere* diye eksik tercüme edilen *emre'l-müsrifîn* ibâresi, *o müsriflerin [haddi aşan/aşırı giden kimselerin] emrine* demek olduğundan, *haddi aşan* ve *emrin(e)* kelimelerini metne dâhil ettik; *kimseler* kelimesini de *kimselerin* yaptık. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklamada bulunmadığı *O müsriflerin emrine itaat etmeyin* ibâresi, iki şekilde anlaşılabilir: A) Haddi aşan/aşırı giden kimselerin yaptığı gibi yapmayın! B) Haddi aşan/aşırı giden kimselerin emrine itaat etmeyin/sözüne uymayın! (E.Ö)

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirb* yerine *şurb* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

[içme] hakkı,[55] siz(in develeriniz)e de ma'lûm bir günün şirb[56a] hakkı– sakın ona bir kötülükle ilişmeyin; ki (sonra) o yüzden sizi büyük bir günün azâbı yakalar".

157-159. Derken onu vur(up öldür)dular, fakat nâdim [pişmân] oldular, çünkü kendilerini azâb yakalayıverdi. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [delîl/işâret] var. Öyle iken, (onların) ekserisi [çoğu] mü'min olmadı ve şübhesiz Rabbin, (evet) O; öyle azîz [güçlü ve gâlib], öyle rahîm [merhametli/rahmeti sürekli olan].

160-166. Lût kavmi (de) gönderilen resûlleri tekzib etti [yalanladı]. O vakit ki kardeşleri[56] Lût onlara (şöyle) demişti:

"Siz Allâh(a isyân)dan[57] kork(up O'nun azâbından korun)mazmısınız? Haberiniz olsun, ben size gönderilmiş bir resûlüm, emînim. Gelin Allâh'dan kork(up korun)un da bana itaat edin! Buna karşı(lık) ben sizden bir ecr [ücret] de istemiyorum, benim ecrim [ücretim] ancak rabbu'l-âlemîne [göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin sâhibine] âittir. "Âlemîn [insânlar] içinden erkekleremi gidiyorsunuz, bırakıyorsunuz da Rabbinizin[58] sizin için yarattığı çift/[eşlleri(nizi)?![59] (Hayır) doğrusu siz insânlıktan çıkmış [haddi aşmış azgın] bir kavmsiniz".[60]

167. "Andederiz ki" dediler, "vazgeçmezsen yâ Lût, mutlak ve muhakkak (memleketten sürülüp) çıkarılanlardan olacaksın".

168. (Lût,) "Ben" dedi, "doğrusu sizin (bu iğrenç) amelinize buğzedenlerdenim".

---

55 *Şirb hakkı* –fıkıhta– "içmek, hayvân ya da tarla sulamak veyâ kullanmak için su alma hakkı" demektir, yalnız *içmek için* olana *şefe* [*dudak*] *hakkı* denilir. (V/3636-3637)

56a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirb* yerine *şurb* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

56b •Bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

57 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

58 •Meâl'in aslında atlanan *rabbukum* lafzına karşılık, *Rabbinizin* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

59 •Meâl'de, *çiftleri* diye çevirilen *ezvâcikum* lafzı, *eşleriniz(i)* [*çiftleriniz(i)*] anlamına geldiğinden, *çiftleri* kelimesini *çiftlerinizi* yaptık. Krş. Neml: 54-55. (E.Ö)

60 •Meâl'de, *Doğrusu siz insânlıktan çıkmış bir kavmsiniz* diye karşılık verilen *bel entum qavmun 'âdûne* ibâresine, *Hayır siz, (hiç bir sınır tanımayan) azgın bir kavmsiniz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

169. (Sonra da Lût şöyle du'â etti:) "Yâ Rabb![61] Beni ve ehlimi bunların amellerinin şûmundan halâs et [yaptıklarının yol açacağı kötülüklerden kurtar]!"

170-173. Biz de o'nu ve ehlini tamâmen halâs ettik [kurtardık], ancak bir acûze [kocakarı] kaldı. Sonra geridekileri hep tedmir [yerlebir] eyledik ve üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki, ne fenâ idi o münzerin [uyarılan kimselerin] (başına yağdırılan taş) yağmuru![62]

174-175. Şübhesiz bunda mutlak[63] bir âyet [delîl] var, öyle iken (onların) ekserisi mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin (evet) O; öyle azîz [kudretli], öyle rahîm [merhametli].

176-184. Ashâb-ı Eyke[64] (de) gönderilen(leri)/resûlleri tekzib etti [yalanladı]. O vakit ki Şu'ayb onlara (şöyle) demişti: "Siz Allâh(a isyân)dan[65] kork(up O'nun azâbından korun)mazmısınız? Haberiniz olsun, ben size gönderilmiş bir resûlüm, emînim. Gelin Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un ve bana itaat edin! Buna karşı(lık) sizden bir ecr [ücret] istemiyorum, benim ecrim ancak rabbu'l-âlemîne[66a] [göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin rabbine] âittir.

"Ölçeği tam ölçün de hakk yiyenlerden olmayın ve doğru terâziyle tartın, halkın eşyâlarını değerinden düşürmeyin ve yeryüzünü ihtilâlcilikle[66b] fesâda vermeyin! O sizi ve sizden evvelki cibilleti [kavmleri] yaratan(a)/hâlık(a isyân)dan[67] kork(up korun)un!"

185-187. "Sen" dediler, "muhakkak sihrlilerdensin. Sen bizim gibi bir beşerden başka nesin?! Doğrusu biz seni her hâlde [kesinlikle] yalancı-

61 •Bkz. Şu'arâ: 12, not: 8. (E.Ö)

62 "Uyarılmalarına rağmen dinlemeyenlerin/aldırmayanların başına yağdırılan taş yağmuru". (V/3638)

63 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mutlak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

64 *Eyke;* "sık, birbirine karışmış ağaçlık" demektir. *Ashâb-ı Eyke,* –Ashâb-ı Medyen gibi– "Hz. Şu'ayb'ın peygamber olarak gönderildiği kavm"dir. Yerleri ağaçlık olduğu için *Ashâb-ı Eyke* denilmiştir. (V/3071)

65 •*Allâh'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

66a •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

66b •Burada, *ve yeryüzünü ihtilâlcilikle fesâda vermeyin* diye çevirilen *ve lâ ta'sev fi'l-ardı müfsidîn* ibâresi, Bakara: 60'da *müfsidlik ederek yeryüzünü fesâda vermeyin;* A'râf: 74'te ise *yeryüzünü fesâdçılıkla berbat etmeyin* diye çevirilmiştir. (E.Ö)

67 •*Hâlık'dan* lafzının âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

lardan sanıyoruz. Üzerimize semâ/[gök]dan bir kıtayı düşürüver haydi, (eğer iddiânda) sâdık/[doğru]lardan isen".

188. (Şu'ayb,) "Rabbim a'lemdir [her yönüyle ve bütün incelikleriyle vâkıftır]" dedi, "yaptıklarınıza".

189. Hasılı, o'nu [Şu'ayb'ı] tekzib etti/[yalanladı]ler, kendilerini de o zulle [gölgelik] gününün azâbı alıverdi, ki o cidden büyük bir günün azâbıydı.

190-191. Şübhesiz bunda mutlak bir âyet [delîl] var, öyle iken (onların) ekserisi mü'min olmadı ve şübhesiz ki Rabbin, (evet) O; öyle azîz, öyle rahîm.

192-195. Ve hakîkat (şu ki), bu {Kur'ân}, rabbu'l-âlemînin [göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin] şübhesiz bir tenzîli/[indirmesi]dir; onu Rûh-ı Emîn [Cebrâîl] indirdi senin kalbin(in) üzerine, –ki o münzir/[uyarıcı]lerden olasın–[68] açık/parlak bir Arabî lisân ile.

196-197. Hem o, şübhesiz evvelkilerin Kitâblarında da var, onu Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] ulemâsı/[âlimleri]nın bilmesi de onlara bir âyet {bir delîl} değilmi?

198-200. Eğer onu [Kur'ân'ı] Arabca bilmeyenlerin birine indirseydik de, o kendilerine onu[69] kıraat etse [okusa] idi, yine ona[70] îmân etme-

68 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olasın* yerine *olsun* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

Yâhud, *onunla {vahy/Kur'ân ile} o rûh-ı emîn indi senin kalbine {vicdan ve şu'ûrun menâtı olan mevcûdiyyetinin künhüne işletti ve bütün bundaki ahlâkı ve ma'rifeti sana meleke kıldı}, ki {tamâmen emniyet hâsıl edip} o uyarıcılardan olasın.*

Rûh-ı Emîn {o emîn rûh}, Allâh Teâlâ'nın emânetini hâiz olan kemâl-i emniyetle vahyini enbiyâsına [nebilerine-resûllerine] îsâl eyleyen [ulaştıran] rûh, Cibrîl-i Emîn'dir. (V/3644-3645)

•Tefsîr'deki çeviri ve izah, âyetin lafzına –Meâl'dekinden– daha uygundur. Ancak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, her iki çeviriye göre de, *er-rûhu'l-emîn* ile, "Cibrîl/Cebrâîl"in kasdedildiğini söylüyorsa da, Tefsîr kısmındaki çeviri *–onunla senin kalbine o rûhu'l-emîn indi* şeklindeki doğru çeviri– bizce buna izin vermez. (E.Ö)

69 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. Ayrıca, Elmalılı M. Hamdi Yazır tarafından *Arabca bilmeyen* diye çevirilen *a'cemîn* kelimesi, *Arab olmayan* şeklinde de anlaşılabilir. (E.Ö)

70 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hî* zamîrine karşılık, *ona* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

yeceklerdi.[71] Biz onu, (günâha gömülmüş) mücrim/[suçlu]lerin kalblerine öyle sokmuşuzdur.[72]

201-203. (O günâha batmış mücrimler/suçlular) îmân etmezler ona, tâ o elîm [acı] azâbı görecekleri deme kadar, ki geliversin de kendilerine ansızın –hiç farkında değillerken– desinler ki: "Acaba bize bir müsâde edilirmi?"

204. (Durum bu iken) ya şimdi azâbımızı(n tepelerine inmesini) iviyor/[acele istiyor]larmı?

205-207. Gördün a, artık onlara senelerce zevkettirsek,[73] sonra kendilerine edilen va'îd[74] [tehdid/azâb tehdidi] gelip çatarsa, o yaşatıldıkları[75] zevkin kendilerine hiç faydası olmayacaktır.

208-209. Maamâfih [bununla birlikte], Biz hangi memleketi helâk ettikse, her hâlde [mutlaka] onu inzâr edenler [uyaranlar] olmuştur; (evet onlar) ihtâr edilmiştir ve Biz zulmetmiş değilizdir.

210-212. Ve bunu [bu ilâhî vahyi], şeytânlar indirmedi; bu onlara hem yaraşmaz, hem (de onların buna) güçleri yetmez.

Onlar [şeytânlar] (ilâhî vahyi) işitmekten sûret-i kat'iyyede azledilmişlerdir[76a] [kat'i sûrette/kesin olarak menedilmişlerdir].

213. Binâenaleyh [öyleyse] (ey insânoğlu), sakın Allâh ile berâber diğer bir ilâha çağırma [du'a etme/yalvarıp yakarma] ki, o ta'zîb [azâb] edileceklerden olmayasın.[76b]

214-220. Hem (ey Muhammed,) en yakın hısımların(dan/âşiretinden başlayarak ulaşabildiğin tüm insân-

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmeyeceklerdi* yerine *etmeyecekti* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

72 •Yâni, Kur'ân'ın Allâh'tan geldiğine dâir bütün delîl ve işâretleri görmelerine rağmen îmân etmiyorlar; çünkü Allâh onun mesajının, kalblerine te'sir etmesine yol vermiyor. (E.Ö)

73 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zevkettirsek* yerine *zevkettirdik* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

74 •Kelimenin aslı, *va'd*'dir. (E.Ö)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yaşatıldıkları* yerine *yaşadıkları* yazılmıştır. (E.Ö)

76a *Onlar işitmekten sûret-i kat'iyyede azledilmişlerdir:* Şeytânlar, vahyi işitmekten menedilmişlerdir. (V/3646 ve bkz. Sâffât: 6-10, Cinn: 9)

76b Hz. Peygamber'e bu hitâbın böyle şirkten [Allâh'a ortak koşmaktan] nehiy sûretinde îrad buyurulması, tevhîde da'vette ihlâsı arttırmak için bir tehyic ve di-

lar)ı inzâr et [uyar], –ve sana ittibâ eden [tâbi olan] mü'minlere kanadını indir[77] [tevâzu ve şefkatle onları maiyyetine al]– bunun üzerine sana isyân ederlerse, "Ben sizin amellerinizden berîyim; (mes'ûliyetini kabûl etmem)" de ve o Azîz-Rahîm'e [kudret sâhibi merhametliye] mütevekkil ol [güvenip dayan]!

O (kudret ve merhamet sâhibi) ki, görüyor; (emr-i bi'l-ma'rûfa/Allâh yoluna da'vete) kıyâm ettiğin [kalktığın] vakit seni ve secdekârlar [inkıyâd edenler-Allâh'a boyun eğenler] içinde dolaşmanı; çünkü O öyle semî [işiten], öyle alîm/[bilen]dir.

221-223. Haber vereyimmi size, şeytânlar kimin üzerine inerler; vebâl yüklenici her bir sahtekâr üzerine inerler; (ki) onlar, (şeytânın telkin ve vesveselerine) kulak verirler ve onların[78] ekseri(si) [çoğu] yalan söylerler.

224. Şâirler(e gelince), bunların arkasına da çapkınlar,[79] sapkınlar[80] düşer.

225-227. Görmezmisin, bunlar [şâirler] her vâdide hayrân olurlar[81] [eğer mükellefleri tahzirde [sakındırmada] usve [örnek] olmak için bir inceliktir. (V/3647)

77 *Kanat indirmek*, "tevâzu ile merhamet ve şefkat" ma'nâsına istiâredir (V/3647). "Tevâzu ve şefkatle onları maiyyetine al!" (V/3077 ve krş. Hicr: 88, not: 49 ve İsrâ: 24, not: 24b).

78 •Meâl'de, *ve ekseri yalan söylerler* diye eksik ve hatâlı tercüme edilen *ve ekseruhum kâzibûne* ibâresine, *Ve onların ekserisi* [*çoğu/çokları*] *yalancıdır* diye karşılık verilebilir. Bu nedenle metne, hem *hum* zamîrinin karşılığı olan *onların* kelimesini koyduk, hem de *ekseri* kelimesini *ekserisi* yaptık. Zîrâ *ekseri* kelimesi, *çoğu/çokları* anlamında kullanıldığı gibi, *genellikle/çoğunlukla* ma'nâsında da kullanılır. (E.Ö)

79 •Meâl'de, *çapkınlar, sapkınlar* diye tercüme edilen *ğâvûn* kelimesi, Tefsîr'de (V/3649) *şaşkınlar ve azgınlar* diye karşılanmıştır. Bu kelimenin türevleri, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle "azgınlık" ile karşılanmıştır. (E.Ö)

80 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sapkınlar* kelimesi yoktur. (E.Ö)

81 Şâirlerin ardına düşenler, hakk ve hakîkat peşinde değil, mücerred hevâ ve hevesleri peşinde giden, hep zevk ve eğlence arayan şaşkınlar ve azgınlardır. Şâirler ise, eğri ve doğru, iyi ve kötü her mevzuya dalar, her vâdide/alanda otlar, –ifâdede ne kadar hayrete, aşka, sevdâya ve şiddetli arzulara dalarsa o kadar te'sirli olacağından– her telden çalmak için iyi ve kötü her vâdide mest olmuşcasına şaşkın şaşkın dolaşır dururlar. (V/3649-3650)

ri-doğru, iyi-kötü her mevzûya dalar, her vâdide/alanda otlar, her telden çalmak için iyi-kötü her vâdide/alanda mest olmuşcasına şaşkın şaşkın dolaşır dururlar], hem de onlar yapmayacakları şeyleri söylerler.[82] –Ancak (şâirlerden) îmân edip iyi [sâlih] ameller işleyenler ve Allâh'ı çok zikredenler ve kendilerine (hicivle) zulmedildikten sonra (şiirle mukâbele edip kâfirleri hicvederek) öclerini alanlar müstesnâ [hâriç]!–[83]

Yarın bilecek o zulmeden (kâfir)ler, hangi inkılâba munkalib olacaklar.[84]

---

82 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve ennehum yeqûlûne mâ lâ yef'alûne* ibâresine karşılık, *hem de onlar yapmayacakları şeyleri söylerler* cümlesini –Tefsîr'den (V/3650) aynen alarak– metne dâhil ettik. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'de atlanan bu ibâreyi şöyle tefsîr ediyor (E.Ö): "Sözleri fiillerini tutmaz ve işte bu iki hasletlerinden dolayı da arkalarına çapkınlar ve sapkınlar düşerler. Bu sûretle bunlar da Muhammed ve Muhammedîlere benzemezler; şeytânîdirler". (V/3650)

83 Yâni, şiirlerinin ekserisi tevhîd, hamd ve ululama ile Allâh'ı zikr ve san'atlarından (ötürü Allâh'ın) kudretini tefekkür ve ilân ile tâatine dâir şiir söyleyen, mü'minlere yapılan hicvi reddetmek üzere kâfirleri hicvedip hakkı savunan Abdullâh b. Revâha, Hassan b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik ve Ka'b b. Züheyr gibi şâirler, bu hükümden istisnâdır. Bunlar sâdıktırlar, bunlara tâbi olanlar gâvûn [azgın] değildirler. (V/3650)

84 "Hangi inkılâba yuvarlanıyorlar veyâ hangi inkılâb meydanında yuvarlanacaklar". Bu cümlenin, zâlimlere ne kadar şiddetli bir tehdid ifâde ettiği âşikârdır. Yâni, bugün müslümanlara zulmeden o zâlimler, bugünkü yaptıkları zulümle nasıl bir uçuruma yuvarlanmakta olduklarını öldükleri zamân anlayacaklar. (V/3650)

27. NEML SÛRESİ

MEKKÎ, 93 ÂYET

§

Adını, Süleymân kıssası içinde –18. âyette– zikredilen *vâdi en-neml* [karınca vâdisi] ifâdesinden alan *–Sûre-i Süleymân* ve *Tâ-Sîn* de denen– sûrenin ana tema'sı, vahyin rehberliğinden ancak Allâh'a ve âhirete îmân edenlerin yararlanabilecekleri ve dolayısıyla mükâfâta erebilecekleri husûsudur. Bu da, karşıtlık içinde tasvîr edilen geçmiş resûllere, kral ve kavmlere ilişkin kıssalarla gözler önüne serilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. *Tâ-Sîn.*[1a] Bunlar sana Kur'ân'ın ve mübîn [apaçık] bir kitâbın[1b] âyetleri;[2] birer hidâyet ve müjde olmak üzere o mü'minlere ki, namazı dürüst kılarlar ve zekâtı verirler, âhirete de onlar yakîn[3] edinirler.

4-5. (Bu müjde, niçin bunlara mahsûs da ötekiler ondan mahrûm denirse, işte cevâbı:) Çünkü âhirete inanmayanların yaptıklarını kendilerine müzeyyen [güzel] göstermişizdir de onlar ilerisini görmezler, kalbleri körelmiştir. Bunlar o kimselerdir ki, kendilerine azâbın kötüsü vardır ve bunlardır ki, âhirette en çok hüsrâna düşenlerdir.

6. Ve emîn ol ki sen bu Kur'ân'a, ilmine nihâyet olmayan bir Hakîm'in[4] ledünnünden [tarafından] erdiriliyorsun.

7. Hani bir vakit (soğuk ve karanlık bir gecede yolu şaşıran) Mûsâ, ehline (şöyle) demişti: "Ben cidden

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk] harfler için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b "Kur'ân'dan bu sûre, başlı-başına bir kitâb-ı mübîndir". (V/3654)

2 • Matbu nüsha'da bu kelime, *âytleri* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

3 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

4 • *Hakîm* kelimesi için bkz. En'âm: 18, not: 19; Bakara: 220, not: 298. (E.Ö)

bir ateş hissettim, ondan size bir haber getireceğim yâhud bir yalın şûle [meşâle] alıp geleceğim, gerek ki bir ocak yakar ısınırsınız".

8-12. Derken, vaktâ ki ona [ateşin yanına] vardı, (orada kendisine) şöyle nidâ olundu [seslenildi]: "Haberin olsun, mübârek kılınmıştır bu ateşteki kimse ve bunun havâlisindekiler.[5] Ve sübhândır[6] [her türlü eksiklikten münezzehtir] o âlemlerin rabbi[7] Allâh! Yâ Mûsâ! Hakîkat bu (ki), Benim (sana seslenen) o azîz, hakîm Allâh! Ve bırak asânı!" Derken (Mûsâ asâsını bırakıp da) onu çevik bir yılan gibi ihtizaz [hareket] ediyor görüverince, dönüp geri kaçtı ve arkasına (bile) bakmadı.

"Yâ Mûsâ! Korkma!" (buyurdu Allâh,) "Zîrâ Benim korkmaz yanımda resûl olanlar,[8a] ancak zulmeden, sonra da kötülüğün arkasından (tevbe edip hâlini) güzelliğe tebdîl eyleyen başka,[8b] ona da Ben ğafûr, rahîmim.

"Bir de elini koynuna sok, çıksın bembeyaz hiçbir âfetsiz[9] [hastalıksız] dokuz âyet[10] [alâmet/mu'cize] içinde Fir'avn'a ve kavmine; çünkü

---

5 Bu ateşin bulunduğu mevki', Kasas: 28'in ifâdesine göre mübârek bir yerdir. Bu yerde bulunan ve bu ateşin etrâfında dolaşan kimseler bereketlere mazhâr olmuştur. Sen de bu ateşe geldin; öyleyse, sen de mübârek oldun ey Mûsâ! (V/3657)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***havâlisindekiler*** yerine ***havlusundakiler*** şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

6 ***Sübhândır***: Her türlü noksanlıktan münezzehtir âlemlerin rabbi Allâh. (V/3657)

7 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ***rabbi'l-âlemîn*** ibâresinin, ***âlemlerin rabbi*** şeklinde tercüme edilmesinin "yetersiz, eksik ve kusurlu" olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

8a •Meâl'de, ***resûl olanlar*** diye çevirilen ***mürselûn*** kelimesi, ***irsâl edilenler/gönderilenler*** demektir. (E.Ö)

8b •Elmalılı M. Hamdi Yazır, Tefsîr'de âyeti şöyle çevirip izah etmiştir (E.Ö): "...Lâkin zulmeden başka {küçük veyâ büyük günâh işlemiş olan huzurda bulunmaktan korkar, çünkü mes'ûliyeti var}, zulmedip sonra kötülüğün ardından bir güzelliğe tebdîl etmiş {tevbekâr olmuş} olan da bilsin ki, Ben ğafûr, rahîmim {yâni sen de bir günâh işledim diye korkuyorsan korkma mağfûrsun}". (V/3658)

9 Yâni, elinin bembeyaz olması, bir hastalık ve âfet neticesi değil, sırf bir mu'cize olarak gerçekleşmiştir. (V/3658)

10 •***Dokuz âyet*** için bkz. A'râf: 133. (E.Ö)

onlar fâsık[11] [itaatten çıkmış] bir kavm oldular".

13. Bu sûretle âyetlerimiz, hakîkati gözlerine sokarak vardığı vakit onlara, "Bu, apaçık bir sihr" dediler.

14. Ve nefsleri [vicdânları] yakîn[12] hâsıl ettiği hâlde, mücerred [sırf] zulüm ve kibirden (dolayı) onlara cehudluk [onları/âyetlerimizi bile bile inkâr] ettiler, fakat bak o müfsid/ [fesâdçı kimse]lerin âkıbeti nasıl oldu!

15. Şânım hakkı için Dâvûd'a ve Süleymân'a bir ilm verdik; ikisi de, "Hamd o Allâh'a ki" dediler, "bizi mü'min kullarından bir çoğunun üzerine tafdîl buyurdu".[13a]

16. Ve Süleymân Dâvûd'a vâris olup, "Ey nâs [insânlar]!" dedi, "Bize mantıqu't-tayr {kuş dili}[13b] ta'lîm bu-

---

11 •*Fâsık-fısk* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133, Hucurât: 7, not: 8. (E.Ö)

12 •Vicdânları, o âyetlerin Allâh'tan olduğuna tam bir kanaat getirdiği hâlde, sırf zâlimliklerinden ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. *Yakîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

13a "Hamd, yalnız o Allâh'ın (hakkı)dır ki lütfuyla bize, mü'min kullarının bir çoğundan fazla fazilet verdi". (V/3663)

13b *Mantıq*, esâsen "nutq" demektir. Maamafih *mantıq*'ın menşei olan kuvve-i rûhiyyede ıstılâh olmuştur. Ma'rûf olan *nutq* ise, içtekini ifâde için seslenilen ve –ekserisi dil ile çıkarıldığından dolayı– "dil/lisân ve lügat" de denilen müfred ve mürekkeb elfâz-ı mevzûadır ve, *Âdem'e bütün esmâyı [isimleri] ta'lîm eyle(yip öğret)di* (Bakara: 31) âyetine göre, insâna mahsûstur. *Nutq*'da, aklî veyâ tabii delâlet dahi bulunabilirse de, aslolan delâlet-i vaz'ıyyedir [konventionel]. Onun için delâlet-i vaz'ıyyesi bulunmayan bir sesle tabii ve aklî bir münâsebetle bir ma'nâ ifâde edilecek olursa, ona, hakîkî olarak "nutq" denmez. Demek ki *nutq*'un hakîkatinde biri cins, diğeri fasıl gibi iki bâriz vasıf vardır. Biri lafız (velev-bilkuvve), biri delâlet-i vaz'ıyye. Bu sebeble, bu ikiden yalnız birisi mülâhaza olunarak teşbîhen veyâ mecâzen "nutq" ta'bîr olunduğu da çoktur. Meselâ, hiçbir ses çıkarılmaksızın yazı ve sâire gibi özel işâretler vaz'ıyle birşey anlatmak, bâtınî bir nutq'un ifâdesi olmak üzere mecâzen "nutq" addolunduğu gibi [*İşte Kitâbımız yüzünüze karşı hakkı söylüyor* (Câsiye: 29)], vaz'î bir delâleti bulunmayan herhangi bir sesle seslenişe dahi aklî veyâ tabii bir delâleti bulunmak veyâ mutlak sükûtun zıddı bir ses olmak hasebiyle teşbîhen veyâ müşâkele yoluyla "nutq" denildiği de vâkidir. Meselâ, güvercinin ötmesine "nataqati'l-hammâmetu", 'ûdun çalmasına "nataqa'l-'ûdu" denilmiştir.

Şu hâlde "nutq" mevhûmunda en ehemmiyetli rükün, ma'nâya delâlet olmak haysiyyetiyle mühmel olan sesler bertaraf olunup delâletin vaz'ıyyeti kaydından dahi sarf-ı nazar edilir de gerek vaz'î, gerek aklî, gerek tabii herhangi bir

yuruldu [öğretildi], hem bize (gerekli olan) her şeyden verildi. Şübhesiz ki bu, her hâlde [elbette] o fazl-ı mübîn [açık bir lütuf]".

17-18. Hem, Süleymân(ın huzûrun)a cinn ü ins [cinn ve insânlardan] ve tuyûr/[kuşlar]dan orduları toplandı,[14a] hep bunlar zabt u idâre olunuyorlardı.[14b] Hattâ Kannca deresi[14c] [vâdisi] üzerine vardıklarında, bir karınca şöyle dedi: "Ey karıncalar! Haydin meskenlerinize girin;

---

delâletle bir ma'nâ ifâde eden sesler mülâhaza olunursa, nutq'un insâna mahsûs olmayan bir mefhûmu elde edilmiş olur ki, işte bu *mantıqu't-tayr*'da da mülâhaza olunacak ma'nâ budur. Binâenaleyh, kuşun muhtelif hissleri arasındaki münâsebetleri idâre eden hassâsiyet kuvvesi "kuş mantıqı" ve hisslerini izhâr için çıkardığı sesler de "kuş dili" demek olur. Meselâ, horozun yem aramak için deşinmesinde bir mantıq vardır. Yemi bulduğu zamân "dık dık" diye tavukları çağırması da bir "nutq", bir "dil" demektir. Gerek kuşların ve gerek sâir hayvânların böyle sesleriyle yekdiğerine bir şeyler anlatıp tanıttıklarında şübhe yoktur. Lâkin bu ma'nâda kuş dilini bir dereceye kadar herkesin anlayabileceğine nazaran, "Hz. Süleymân'ın mu'cizesinde daha derin bir ma'nâ ile anlaşılmak lâzım gelmezmi?!" diye bir suâl hatıra gelir. Bundan dolayı "o'na mu'cize olarak kuşlar –aşağıda– Hüdhüd'ün söylediği gibi hakîkaten kelâm söylediler" demişler. Fakat bu ma'nâca da Süleymân'a kuş dili değil, kuşa insân dili bildirilmiş/öğretilmiş olur. Hâlbuki, *Bize mantıqu't-tayr* [*kuş dili*] *ta'lîm buyuruldu* [*öğretildi*] denilmiştir. Binâenaleyh, ehemmiyet, kuşun söylemesinden ziyâde Süleymân'ın anlamasında ve anlayışının derinliğindedir. Hem de Kur'ân'ın ta'bîrine nazaran sâde kuşun dilinde değil, lügatinde değil, mantıqındadır. O [Süleymân] yalnız kuşların sesleri veyâ hareketleri (ile) ifâde ettikleri hisslerini anlamakla kalmıyor, o hissleri idâre eden mantıqı, ledünniyyâtı da biliyordu.

Bu sûretle onların terennümlerindeki tesbîhât ve takdisâtı anladığı gibi, onları zabt u idâre ederek teşkilât-ı mahsûsasıyla ordusunda istihdam da ediyordu. (...) Bunun için, *mantıqu't-tayr* ta'lîminden bizim zihnimizde oluşan ma'nâ, kuşların hissiyâtındaki münâsebetleri sezecek kadar derin ve uzaklardaki cüz'iyyâta nüfûz edecek kadar yüksek bir hiss ve idrâk ile berâber aynı zamânda kuşların tabiatı olan tayerânın ilmi öğretilmiş olmasıdır. (V/3664-3666)

14a • Krş. En'âm: 112. (E.Ö)

14b • Bu âyette [Neml: 17], *zabt u idâre olunuyorlardı* diye karşılık verilen *yûza'ûn* kelimesine, Neml: 83'te *inzibat altında tevkif olunurlar*; Fussilet: 19'da ise *tevkif olunurlar* karşılığı verilmiştir. (E.Ö)

14c • Meâl'de, *dere* diye çevirilen kelime *vâdî*dir. (E.Ö)

Süleymân ve ordusu sizi farketmeyerek kırıp geçirmesin(ler)!"[15]

19. O da bunun sözünden gülercesine tebessüm etti de, "Yâ Rabb!"[16] dedi, "Beni nefsi/[kendi]me zâbît kıl[17] ki, bana ve vâlideynime in'âm [ana-babama ihsân] buyurduğun ni'metine şükredeyim ve râzı olacağın iyi bir amel yapayım ve beni rahmetinle sâlih kulların meyânına idhal [arasına dâhil] buyur!"

20-21. Bir de (Süleymân), kuşları teftiş etti de, "Bana" dedi, "ne oluyor (ki) Hüdhüd'ü görmüyorum, yoksa kayıplarama karıştı? Elbette ona şiddetli bir azâb ederim veyâ boynunu keserim yâhud da bana her hâlde [mutlaka] açık, kuvvetli bir burhân [mâzeret] getirir".

22-26. Derken bekledi, çok geçmeden (Hüdhüd) geldi, "Ben" dedi, "senin ihata etmediğin [kuşatamadığın] birşey ihata eyledim[18] ve sana Sebe'den[19] sağlam [*yaqîn*], (önemli) bir haber getirdim; çünkü ben bir kadın buldum, onlara meliklik [krallık] ediyor, kendisine (gerekli) her şeyden verilmiş, azametli bir tahtı da var.

"Onu ve kavmini buldum ki, Allâh'a değil, güneşe secde ediyorlar; şeytân onlara amellerini (güzel gösterip) yaldızlamış; –bu sûretle kendilerini yoldan sapıtmış da doğru gidemiyorlar– Allâh'a secde[20] etmeme/[boyun eğmeme]leri için. O Allâh'a ki, göklerde ve yerde gizli (olan her şe)yi (ortaya) çıkarır ve neyi saklıyorlar, neyi açıklıyorlarsa bilir. (Ve o, öyle) Allâh (ki; Kendisin-

---

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *geçirmesin* yerine *geçirmesinler* yazılmıştır. Fakat, netice itibâriyle ma'nâ aynıdır. (E.Ö)

16 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye tercüme edilen *rabbi* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın ba'zı yerlerde verdiği gibi– *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

17 "Beni kendi kendime bırakmayıp doğrudan doğruya idâre ederek nefsime hâkim kıl!" (V/3668-3669)
•Bu âyette [Neml: 19], *beni nefsime zâbit kıl* diye çevirilen *evzi'nî* kelimesine, Ahkâf: 15'te *beni öyle sevket* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

18 *Ben senin ihata etmediğin birşey ihata eyledim;* yâni, ben senin henüz varamadığın yere vardım, dolaşıp keşfiyyâtta bulundum, sence tamâm olmayan ma'lûmâtı ayrıntılarıyla öğrendim. (V/3670-3671)

19 *Sebe,* esâsen bir hânedân veyâ kabile ismi olup sonradan Yemen'de meskenleri olan Ma'rib şehrine dahi ıtlak edilmiştir. (V/3671)

20 •*Secde* kelimesi için bkz. Bakara: 34, not: 41. (E.Ö)

den) başka ilâh yok, (ilâh) ancak O, o azîm [büyük] arşın sâhibi O!"

27-28. (Süleymân,) "Bakalım" dedi, "(sözünde) sâdık/[doğru]mısın, yoksa yalancılardanmı oldun? Şu mektubumu götür bırak onlara, sonra dön kendilerinden (bir kenara çekil) de bak ne neticeye varacaklar!"

29-31. (Mektubu alan Sebe melikesi olan) kadın, (memleketin ileri gelenlerini toplayıp,) "Ey a'yan![21] [ileri gelenler]" dedi, "Bana bir mektub bırakıldı, –bana[22] (bırakılan bu mektub) çok mühim ve şâyân-ı tekrim– (ki o,) Süleymân'dan ve o[23] 'Rahmân, rahîm Allâh'ın ismiyle'[24] (diye başlıyor, devâmı da) şöyle ki": 'Bana karşı başkaldırmayın ve müslüman[25] [teslîm olup boyun eğmiş kimseler] olarak gelin bana!'[26]

32. (Sebe melikesi sözüne devâmla,) "Ey a'yan!" [ileri gelenler] dedi, "Bana (şu) emrim/[işim]de bir fetvâ verin; (bilirsiniz ki), sizin huzûrunuz [haberiniz] olmadan ben hiçbir emri [işi] kestir(ip atmış/karar ver)miş değilim".

33. (Ülkenin ileri gelenleri şöyle) dediler: "Biz bir kuvvet sâhibiyiz ve şiddetli harb ehliyiz; maamâfih [bununla birlikte] emir [söz/karar] sana âittir, (durumu düşün) bak, ne fermân buyurursun".

34-35. (Sebe melikesi,) "Doğrusu" dedi, "mülûk [krallar] bir memlekete girdilermi onu perişan ederler ve ahâlisinin azîz olanlarını zelîl kılarlar, evet böyle yaparlar. Ben ise onlara hediye ile bir heyet göndereceğim de bakacağım, sefir/[elçiler ne ile dönecekler".

36-37. Bunun üzerine (bir heyet gönderdi), gönderilen (heyet) Süleymân'a vardığı vakit (Süleymân), "Siz" dedi, "mal ile bana imdâd/[yardım]mı ediyorsunuz? Bakın Allâh'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyi. Hayır! Siz hediyenize güveniyorsunuz. Dön onlara (de ki)": "Vallâhi karşı gelemeyecekleri ordular-

---

21 •*A'yan* diye karşılık verilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

22 •Âyette, *bana* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* zamîri yoktur. (E.Ö)

24 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *besmele*'nin muhtemel bütün tercümelerini zikredip hepsini de eksik-yetersiz bulmasına ve netice olarak *besmele*'nin tercüme edilemeyeceğini/edilmemesi gerektiğini (bkz. Fâtiha: 1, not: 1) söylemesine rağmen, ne hikmetse burada tercüme etmiştir. (E.Ö)

25 •Bu ifâdeden iki ma'nâ anlaşılabilir: A) Bana teslîm olmuş/boyun eğmiş olarak gelin! B) Îmân etmiş olarak bana gelin! (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bana* kelimesi yoktur. (E.Ö)

la varırım da oradan kendilerini zilletler içinde hor-hakîr oldukları hâlde çıkarırım".

38. (Elçi gittikten sonra Süleymân ileri gelenlerini toplayıp,) "Ey heyet!"[27] [ileri gelenler] dedi, "Kendileri teslîm olarak[28] bana gelmezden evvel o kadının tahtını bana kim getirir?"

39. Cinnden bir ifrit,[29] "Ben" dedi, "onu sana, sen makâmından kalkmazdan evvel getiririm ve her hâlde [şübhesiz] ben buna karşı kuvvetli bir emînim".

40. Nezdinde [yanında] kitâbdan bir ilm bulunan zât ise, "Ben" dedi, "onu sana, gözünü kırpmadan[30] [açıp kapamadan] evvel getiririm".

Derken, onu yanında duruyor görünce (Süleymân), "Bu, Rabbimin fazlın/[lütfun]dan" dedi, "beni imtihân için ki, şükrmü edeceğim, yoksa küfrânımı [nankörlükmü]! Herkim şükrederse, sırf kendi lehine eder; herkim de küfrânda bulunursa, şübhe yok ki Rabbim ğanî/[müstağnî]dir, kerîmdir".

41. (Süleymân,) "Ona" [kadına/melikeye] dedi, "tahtını başkalaştırın, bakalım hakîkati tanıyacakmı,[31] yoksa tanımazlardanmı olacak!?"

42-43. Binâenaleyh, (Sebe melikesi) geldiğinde (ona), "Böylemi senin tahtın?" denildi.

(Melike,) "Sanki (bu) o, maamâfih bize ondan önce ilm verildi; müslüman olduk [kendimizi Allâh'a teslîm ettik]" dedi.[32]

---

27 •*Heyet* diye karşılanan *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

28 •Krş. Neml: 31, not: 25. (E.Ö)

29 İnsân için de kullanılan *ifrit,* "şerr ve habislikte, dehâ ve şeytânlıkta ileri gitmiş, tuttuğunu koparır, kuvvetli, becerikli, ele-avuca sığmaz bir kerata" demektir. (V/3678-3679)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kırpmadan* yerine *kapamadan* yazılmıştır. (E.Ö)

31 Yâni, doğruyu bulacakmı? (Tahtın) kendininki olduğunu bilecek, vaziyeti kavrayacak, hakîkati anlayacakmı? (V/3682)
•Bu âyetle ilgili diğer bir açıklama da şudur: "O bu sâyede/bununla, Süleymân'ın nübüvvetini anlayacakmı, anlamayacakmı?" (E.Ö)

32 "Bu mu'cizeden önce Hüdhüd'ün mektub getirmesi gibi gördüğümüz ve duyduğumuz diğer şeylerle Allâh'ın kudreti ve senin peygamberliğinin doğru olduğu husûsunda ilm sâhibi olduk ve îmân edip teslîm olduk". (V/3682)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Maamâfih bize ondan önce ilm verildi, müslüman olduk [kendimizi Allâh'a teslîm ettik]* ifâdesini de, Sebe melikesi'nin sözünün devâmı olarak değerlendirmiştir. Bundan sonraki, *Mukeddema [daha*

Mukaddemâ [daha evvel] Allâh'tan başka taptığı [ibâdet ettiği] şeyler ona mâni olmuştu; çünkü kâfir bir kavmdendi.

44. "Köşke gir!" denildi ona, derken onu görünce, derin bir su sandı ve paçalarından çemrendi.[33]

Süleymân,[34] "O" dedi, "mücellâ [parlak/cilalı] bir köşk, sırçadan [camdan]".[35]

(Bunun üzerine) kadın, "Yâ Rabb(i)!"[36] dedi, "Hakîkaten ben (daha) evvel (şirk koşup isyân etmekle) nefsime zulmetmiştim, şimdi Süleymân'ın maiyyetinde [berâberinde] teslîm oldum Allâh'a; o rabbu'l-âlemîne".[37]

45. Celâlim hakkı için, "Allâh'a ibâdet edin!" diye Semûd (toplumun)a da kardeşleri[38] Sâlih'i göndermiştik; derken bunlar iki fırka oldular, çekişiyorlardı.

46. (Sâlih,) "Ey benim kavmim!" dedi, "Niçin haseneden [iyilikten] önce seyyieyi [kötülüğü] iviyor/[acele istiyor]sunuz?[39] Ne olur Allâh'a istiğ-

---

evvel] Allâh'tan başka taptığı şeyler ona mâni olmuştu; çünkü kâfir bir kavmdendi ifâdesini ise, Allâh Teâlâ'nın sözü olarak kabûl etmiştir. Ne var ki bu değerlendirme, âyetlerin siyâkına pek uygun düşmemektedir. Ba'zı müfessirler, âyetlerin siyâkına daha uygun olan şu izahı yapmışlardır: "42-43. âyetlerde, Sebe melike'sinin sözü, *Sanki bu o* ifâdesinden ibârettir. Bundan sonraki ifâdeler, Süleymân (a.s) ve kavmine âittir". Bu izaha göre, 42-43. âyetlere şöyle karşılık verilebilir: "(Süleymân'ın yanına) geldiğinde kadına, 'Senin tahtın da böylemiydi?' diye soruldu. Kadın, 'Sanki bu, odur!' diye cevâb verdi. (Bunun üzerine Süleymân, yanındakilere,) 'Kâfir bir kavmden olmasına, Allâh'ı bırakıp taptığı şeylerin onu (Allâh'a boyun eğip teslîm olmaktan) alıkoymasına rağmen, (bu kadın, hakîkati görerek Allâh'a boyun eğip teslîm oldu. Bize gelince); ilm [ilâhî bilgi], ondan önce bize verildiği için biz (öteden beri) Allâh'a teslîm olan kimseleriz' dedi". (E.Ö)

33 "Islanmasın diye eteğini topladı". (V/3682)

34 • *Süleymân* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

35 "O, sırçalardan döşenmiş mücellâ bir meydandır". Yâni, bir sırça saray ve medhâlin/[girişin]den meydanına büyük bir havuz yapılıp su salınmış, içine balık vs. deniz hayvânları konulup üzeri şeffaf cam ile döşenmiş. (V/3683)

36 • Bkz. Neml: 19, not: 16. (E.Ö)

37 • *Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

38 • Bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

39 • "Niçin iyilikten [rahmetten] önce, acele kötülük [azâb] istiyorsunuz?!" (E.Ö)

fâr etseniz, belki rahmetine nâil olursunuz!"

47. "Biz, sen ve maiyyetindekiler [berâberindekiler] (sebebi) ile teşe'üm ettik[40] [uğursuzluğa uğradık]" dediler.

(Sâlih,) "Sizin" dedi, "şeametinizin [uğursuzluğa uğramanızın] sebebi[41a] Allâh'a ma'lûm.[41b] Doğrusu siz öyle bir kavmsiniz ki; imtihân olunuyorsunuz".

48-49. Şehirde dokuz (kişilik bir) çete[42] vardı, hep arzda [yeryüzünde] fesâd yaparlar, salâha yaramazlardı. Allâh'a yemînleşerek (şöyle) kavletti/[sözleştiler: "Andolsun, o'na ve ehline bir gece baskını yapalım, sonra da velîsine yemîn edelim: 'Biz o'nun ehlinin[43] helâkına şâhid olmadık' diyelim. Şübhesiz sözümüz sözdür, sâdıkızdır" dediler.

50. Böyle bir mekr [tuzak] kurdular, hâlbuki haberleri yok; Biz de bir mekr kurmuştuk.

51-53. Şimdi bak mekr/[tuzak ve düzen]lerinin âkıbeti nasıl oldu; kendileri(ni)[44] ve kavmlerini toptan[45] tedmîr [yerle-bir] ediverdik. Daha [işte] evleri... çökmüş zulümleri yüzünden, bomboş (duruyor).

Şübhe yok, bunda, ilm şânından olan bir kavm için ibret alacak bir âyet [işâret] var. Hâlbuki îmân edip (günâhtan) korunur olanları necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık.

54-55. Lût'a da risâlet verdik,[46] o vakit ki kavmine (şöyle) demişti: "Siz, gözünüz göre göre[47] o fuhşu yapa-

---

40 •Krş. A'râf: 131. (E.Ö)

41a •*Sebebi* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

41b •Meâl'de, *Allâh'a ma'lûm* diye çevirilen *indallâh* lafzı, *Allâh yanında* demektir. O nedenle, ibâreye, lafzen şöyle karşılık verilebilir: *Tâiriniz [kaderiniz/baht u tâlihiniz/hayr veyâ şerr başınıza gelenler] Allâh indindedir/yanındadır.* Ayrıca, krş. İsrâ: 13 ve Yâ-Sîn: 19. (E.Ö)

42 Bu ibârenin lafzî karşılığı *dokuz çete* ise de, müfessirlerin çoğu bunu *dokuz kişilik çete* şeklinde tefsîr etmişlerdir. (V/3685)

43 •Meâl'in aslında, *onun* şeklinde, karşılığı eksik verilen *ehlihî* lafzı, *onun ehlinin* anlamına geldiğinden, *ehlinin* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kendileri* yerine *kendilerini* yazılmıştır. (E.Ö)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *toptan* kelimesi yoktur. (E.Ö)

46 •Âyette, *risâlet verdik* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

47 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın hiçbir açıklama yapmadığı *tubsırûn* (–Meâl'de, *gözünüz göre göre* diye çevirilmiştir–) ifâdesi hakkında şu izahlar yapılmıştır: A) Siz, yaptığınız bu iğrenç fiilin, insân tabiatına aykırı olduğunu,

caksınız ha?! Sahih [gerçekten] siz, kadınları bırakıp[48] şehvet için mutlak(a)[49a] erkekleremi gideceksiniz? Doğrusu siz ne yaptığınızı bilmez[49b] bir kavmsiniz".

56. Buna kavminin cevâbı sâde(ce) şu olmuştu: "Çıkarın şu Lût âilesini memleketinizden, çünkü onlar çok temizlik taslar kimseler"[50] demişlerdi.

57-58. Bunun üzerine o'nu ve ehlini necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık, ancak karısını(n geride) kalanlardan (olmasını) takdîr etmiştik ve onların üzerlerine öyle bir yağmur yağdırmıştık ki... ne kötüdür o münzerin [uyarılara kulak asmayan kimselerin] (başına yağdırılan taş) yağmuru![51]

59. De ki: "Hamd Allâh'a, bir de selâm ıstıfâ[52] buyurduğu [süzüp seçtiği] kullarına".

Allâh'mı hayrlı, yoksa müşriklerin[53a] (Allâh'a) şirk koştukları (ilâhlar)mı?!

---

sizden önce kimsenin böyle bir halt işlemediğini, Allâh Teâlâ'nın erkeği erkek için yaratmadığını bildiğiniz hâlde; (bu iğrenç fiili yapmaya devâmmı edeceksiniz)? B) Siz, sizden önceki âsilerin-günâhkârların başlarına gelenleri bildiğiniz hâlde; (bu iğrenç fiili yapmaya devâmmı edeceksiniz)? (E.Ö)

48 •Krş. Şu'arâ: 166, not: 59. (E.Ö)

49a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mutlak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

49b •Meâl'de, *ne yaptığını bilmez* diye çevirilen *techelûn* kelimesine, *câhillik eden* diye karşılık verilmesi gerekir. Çünkü onlar, yaptıklan iğrençliği bile bile yapıyorlar ve yedikleri haltın pekâlâ farkındalar. Zâten, *cehl* kelimesinin de, "bilmemek-bilgisiz olmak" ile alâkası yoktur. Bu hatâ, *cehl*'in, *'ilm*'in zıddı olduğu kabûlüne dayanmaktadır. Oysa ki, *cehl*'in zıddı *hilm*'dir. Bkz. Hacc: 59, not: 69. (E.Ö)

50 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu âyette *Çünkü onlar, çok temizlik taslar kimseler* diye tercüme ettiği *innehum unâsun yetetahharûn* ibâresini, A'râf: 82'de, *Çünkü bunlar eteklerini çok temiz tutan insânlar* şeklinde çevirmiş ve hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Müşrik Lût kavminin, *Onlar, çok temizlik taslar kimseler/Bunlar, eteklerini çok temiz tutan insânlar* ifâdesiyle ilgili şu izahlar yapılmıştır: A) Bu ifâde, Lût'un ve o'na îmân edenlerin, günâh ve mâsiyetlerden uzak durduklarını belirtmektedir. B) Bu ifâde, Lût'un ve o'na îmân edenlerin homoseksüellikten uzak durduklannı îmâ ederek onlarla alay etme amacına yöneliktir. (E.Ö)

51 *Münzerin yağmuru:* Uyarılmalarına rağmen dinlemeyenlerin başına yağdınlan taş yağmuru. (V/3638 ve krş. Şu'arâ: 173)

52 •*Istıfâ* kelimesi için bkz. Tâ-Hâ: 122, not: 61. (E.Ö)

53a •*Müşriklerin* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

60. (Evet, söyleyin bakalım ey müşrikler, Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarmı hayrlı,) yoksa gökleri ve yeri yaratıp sizin için semâ/[gök-bulut]-dan bir su indirenmi?!
–(Öyle) bir su ki; indirip[53b] de, onunla gözler-gönüller açan hadîkalar[53c] [bahçe ve bostanlar] bitirmekteyiz, siz onların bir ağacını (bile) bitiremezdiniz.–
Bir tanrımı var Allâh'la berâber?!
Hayır, (aslâ Allâh'tan başka ilâh yok.) Onlar sapkınlık ediyorlar.
61. (Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarmı hayrlı,) yoksa arzı [yeri] bir karargâh[54] kılıp aralarında ırmaklar akıtan ve onun için[55] oturaklı dağlar yapıp iki deniz arasına bir haciz [engel] koyanmı?![56]
Bir tanrımı var Allâh'la berâber?!
Hayır, (aslâ Allâh'tan başka ilâh yok. Onların) ekserisi [çoğu/çokları] ilm ehli değiller.
62. (Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarmı hayrlı,) yoksa (başı) sıkı(şan ve bunalıp çâresiz ka)lan[57a] Kendine du'â ettiği zamân ona icâbet edip (o) fenâlığı açan[57b] [defeden] ve sizi arzın [yeryüzünün] halîfeleri kılanmı?![57c]

53b •Âyette, ***bir su ki; indirip*** ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

53c ***Behcet*** (–Meâl'de, ***gözler-gönüller açan*** diye çevirilmiştir–), "göze-gönüle neş'e ve şetâret veren güzellik, dilberlik" demektir.
Hadîqa (–çoğulu ***hadâiq*** olup, Meâl'de, ***hadîkalar*** diye çevirilmiştir–) ise, "içinde su bulunan, göz-bebeği gibi kıymetli bostan" demektir. (V/3693)

54 Yâni, yeryüzünü insân ve hayvânların barınıp yaşayabilecekleri şekilde o suyun durabileceği bir yer kılan. (V/3693)

55 Yâni, yeryüzünde insân ve hayvânların barınıp yaşayabilmesi ve ırmakların akması için oturaklı dağlar yapan. (V/3693)

56 Yâni, dağların altında ve aralarındaki deniz gibi tatlı sularla acı denizleri birbirine karıştırmayıp aralarına bir engel koyan, yâhud iki acı deniz arasına Arabistan kıtası gibi bir mânî'ayı koyup tutan zâtmı? (V/3693-3694 ve krş. Rahmân: 19-20)

57a ***Muztarr*** (–Meâl'de, ***sıkılan*** diye çevirilmiştir–), "hastalık veyâ diğer bir zarûret ile sıkışan, bunalan nâçar" demektir. Ancak murâd, cinstir. Dolayısıyla, her sıkılana/bunalana icâbet lâzım gelmez. (V/3694)

57b ***O fenâlığı/kötülüğü açan,*** yâni "o fenâlığı/kötülüğü defeden"... (V/3694)

57c ***Arzın halîfeleri,*** "yeryüzünde geçmişlerin yerlerine kalanlar" demek olabilirse de, "ilâhî hükümlerin tatbik edilmesiyle görevli olan hilâfet sâhibleri", yâni "arzın hükümdarları" ma'nâsına olması daha zâhirdir. Öyleyse bu cümle, daha İslâm'ın başlangıcında mü'minlere istikbâlin hilâfetini va'deden bir müjde ifâde

Bir tanrımı var Allâh'la berâber?!
Siz pek az düşünüyorsunuz.
63. (Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarmı hayrlı,) yoksa o kara ve deniz(in) karanlıklarında size yol gösteren ve rahmetinin önünde rüzgârlarn müjdeci gönderenmi?!
Bir tanrımı var Allâh'la berâber?! Yüksek, çok yüksek Allâh onların şirk koştuklarından.
64. (Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarmı hayrlı,) yoksa halkı [yaratmayı] ibtidâ [ilkin] yaratıp duran,[58] sonra onu [yaratmayı] iâde [tekrâr] edecek[59] olan ve size gökten ve yerden rızk verenmi?!
Bir tanrımı var Allâh'la berâber?!
De ki: "Haydin (ey müşrikler) getirin burhânı/[kanıtı]nızı, (Allâh'tan başka ilâh olduğu yolundaki iddiânızda) sâdıksanız".
65-66. De ki: "Göklerde ve yerde Allâh'tan başka kimse (o) ğaybı bilmez".
Onlar da ne zamân ba'solunacak/[diriltilip çıkarılacak]larını bilmezler. Fakat âhiret hakkında ilmleri tevâli etmekte,[60] fakat onlar ondan (yana)

---

eder. Bu nedenle sîğayı muhâfaza ederek bunu şöyle tercüme etmek daha uygundur: *Ve sizi yeryüzünün halîfeleri yapacak olanmı?* (V/3694-3695)
•Bu yorum, pek isâbetli görünmüyor; zîrâ âyetlerin siyâkı, muhâtabın, mü'minlerden ziyâde müşrikler olduğuna delâlet etmektedir. (E.Ö)

58 • *Yebdeu'l-halqa* ibâresine, *Halkı ibtidâ yaratıp duran* şeklinde karşılık verilmesi, ifâdede bir karışıklığa yol açmaktadır. İbâreye, *Yaratmayı/yaratılışı ilk defâ başlatan/yapan...* şeklinde karşılık verilmesi hâlinde, karışıklık ortadan kalkar. Ayrıca, benzeri iki ibârenin tercümesi için bkz. 'Ankebût: 19 ve 20. (E.Ö)
Yâni, (Allâh'tan başka) bir tanrı daha olsa idi, ibtidâ halk [ilkin yaratma/yaratılış] başlayamazdı; iki kuvvet çatışırdı. Biri galebe etse, mağlûb olan ilâh olamaz, biri diğerine galebe etmese hiç biri ilâh olamaz, birşey yaratılamazdı ve şu görülen hilkat nizâmı bulunamaz ve siz yerden ve gökten nzklanamazdınız. Demek ki bu hilkati [yaratılışı] ta başından yapan ve sizi gökten ve yerden maddî ve ma'nevî nzklandıran ve sonra çevirip soracak olan Allâh Teâlâ'dan başka tapılacak hiçbir şey yoktur. (V/3696)

59 "Sonra onu [yaratmayı/yaratılışı] döndürüp yine yaratacak [yapacak/tekrarlayacak]; dünyâya, bir de âhiret yapacak olan ...mı?!" (V/3695-3696)

60 Buna, "Belki ilmleri âhirette arkalarından ardarda yetişmektedir" şeklinde de ma'nâ verilmiştir. Lâkin bizce şu ma'nâ daha münâsibdir: Diriltilmenin hangi saatte olacağını bilmezlerse de, esâs itibâriyle âhiretin olacağına dâir kendilerine peygamberler vâsıtasıyla ve vak'aların cereyânıyla ardı-ardına ma'lûmât verilmekte, esbâb-ı ilmleri tekâmül etmektedir. (V/3696-3697)

bir şekk[61] [şübhe/kuşku] içindedirler, daha doğrusu onlar ondan (yana) kördürler.[62]

67-68. Ve o küfredenler şöyle dediler: "Bir toprak olduğumuz vakitmi, biz ve atalarımız, hakîkaten bizler mutlak(a diriltilip kabirlerden) çıkarılacakmıyız?! Yemîn ederiz ki bu, bize de va'dolundu, bundan evvel atalarımıza da; (fakat) bu, eskilerin esâtîrinden[63] [hurâfelerinden] başka birşey değil".

69. De ki: "Hele arz/[yeryüzün]da bir gezinin de bakın; (günâhkâr) mücrim/[suçlu]lerin âkıbeti nasıl olmuş?"

70. Ve (ey Muhammed,) onlar(ın inkârların)a karşı mahzûn olma [üzülme], yaptıkları mekr/[hile ve düzen]lerden bir darlığa da düşme!

71. Bir de, "Ne zamân (gerçekleşecek) bu (ölümden sonra diriliş) va'd(i; iddiânızda) gerçekseniz (söyleyin bakalım)?!" diyorlar.

72. De ki: "Belki o ivdiğinizin [çarçabuk gelmesini istediğinizin] bir kısmı[64] ensenize binmiş bulunuyor".

73. Ve her hâlde [doğrusu] Rabbin insânlara karşı mutlak bir fazl [lütuf] sâhibidir, velâkin onların ekserisi [çoğu] şükretmezler.

74-75. Hâlbuki sîneleri ne gizliyor ve ne ilân ediyorlar(sa), Rabbin her hâlde [mutlaka] hepsini biliyor ve (aynca) yerde, gökte hiçbir gâib [gizli sırr] yoktur ki; açık bir kitâbda[65] olmasın.

76-77. Haberiniz olsun ki bu Kur'ân, Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na], ihtilâf edip durdukları şeylerin ekserisini anlatır ve hakîkat(en) o doğruyu gösterir kat'î bir hidâyet[66] ve mü'minler için mahz-ı [sırf] rahmettir.

78. Elbette Rabbin hükmüyle beynlerinde [aralarında] kazâsını infaz buyuracaktır[67] ve azîz/[güçlü ve gâlib]dir O, alîmdir [her şeyi bilendir].

---

61 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şekk* yerine *şirk* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

62 Âhiret delîllerini görmezler, görmek istemezler. (V/3697)

63 •*Esâtîru'l-evvelîn* [*evvelkilerin esâtîri/eskilerin burâfeleri-masalları*] ibâresi için bkz. En'âm: 25, not: 28. (E.Ö)

64 O çarçabuk gelmesini istediğinizin bir kısmı Bedir'de gerçekleşti, gerisi de âhirette gerçekleşecek. (V/3699)

65 *Açık bir kitâbda:* "Levh-i mahfuz'da" veyâ "Allâh'ın ilminde". (V/3699)

66 •*Hidâyet* kavramı için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

67 *Beynlerinde* [*aralarında*], yâni "O ihtilâf eden Benî-İsrâîl'in [İsrâîloğulları'nın]: yehûdi ve hristiyanların aralarında" Kur'ân ile hüküm verecektir. (V/3700)

79. O hâlde Allâh'a itimâd (ve tevekkül) et; sen şübhesiz açık bir hakk üzerindesin.

80-81. Şübhesiz sen, (kalben) ölü (olan kimse)lere[68a] (sesini/hakîkati) işittiremezsin, arkalarını dönmüş kaçarlarken (hakka karşı) sağır (olan)lara da da'veti işittiremezsin, sen o (basîretleri) kör(elmiş)leri dalâletlerinden hidâyete erdirecek de değilsin.

Sen ancak âyetlerimize îmân edeceklere (hakîkatin sesini) işittirirsin de, onlar müslüman olur [kendilerini Allâh'a teslîm eder], selâmet bulurlar.[68b]

82. Söylenen[69] başlarına geleceği vakit de, onlar için arz/[yer]dan bir dâbbe[70] çıkarırız, nâsın [insânların] âyetlerimize yakîn[71] ile inanmaz i-diklerini[72] kendilerine söyler.

83. Ve her ümmetten âyetlerimizi tekzib eden [yalanlayan] kimselerden bir fevc [bölük] yaparak mahşere sevkedeceğimiz[73a] gün, artık onlar hep inzibat altında tevkif olunurlar.

84-85. Nihâyet geldikleri vakit,[73b] "Siz Benim âyetlerimi ilmen kavramadığınız hâlde tekzibmi ettiniz [yalanladınızmı], yoksa ne yapıyordunuz?" buyurur ve hakksızlık ettikle-

---

68a *Ölüler*'den kasıd, "hakkı duymayan kâfirler"dir. Hakk'ın âyetlerinden hiç etkilenmedikleri için duygusuzlukta ölülere benzetilmişlerdir. Nitekim, derece derece sağırlar ve körler de öyledir. (V/3701)

68b • *Selâmet bulurlar* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

69 Söylenen [*qavl*=söz], yâni kâfirlerin acele istedikleri o va'd, söylenen o azâb vukûbulacağı, başlarına Kıyâmet kopacağı vakit yâhud aleyhlerine hüküm verileceği zamân... (V/3701)

70 *Dâbbe*, genellikle hayvânlar için kullanılmakla birlikte, insân için de kullanılır (bkz. Hûd: 16, Nûr: 45). Âyette, *dâbbe* diye *nekre* olarak zikredilmesi bunun, bildiğimiz dâbbelerden başka bir dâbbe olduğunu gösterir. *Konuşan bir dâbbe* denilmesinden zâhir olan ise, bunun *insân* olmasıdır. (V/3701-3702)

71 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

72 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *idiklerini* yerine *idikleri* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

73a •Meâl'de, *mahşere sevkedeceğimiz* diye çevirilen *nahşuru* lafzı, *toplayacağımız* ma'nâsına gelir. Nitekim Meryem: 69'da aynı kelimeye, *mahşere toplayacağız* karşılığı verilmişti. Ayrıca krş. Fussılet: 19. (E.Ö)

73b *Nihâyet geldikleri vakit*'ten murâd, –Allâhu a'lem– "öldürülüp de Hakk'ın huzûruna getirildikleri vakit"tir. (V3705)

ri cihetle aleyhlerinde (azâb) söz(ü) hakk olur [söylenen başlarına gelir] de artık nutk'ları tutulur.[74a]

86. Görmedilermi Biz içinde sükûn bulsunlar diye geceyi yaptık, göz açmak üzere de gündüzü! Elbette bunda îmân edecek bir kavm için şübhesiz âyet/[işâret]ler var.

87. Hele (o) sûr üfürüleceği,[74b] üfürülüp de[74c] bütün göklerdeki kimseler, yerdeki kimseler –Allâh'ın dilediği müstesnâ [hâriç] olmak üzere– hepsi feza' [şiddetli korku] ile (sarsılıp) ürperdiği ve her biri O'na hor-hakîr[75a] geldikleri gün ne müthiştir![75b]

88. Bir de o dağları görür, câmid[76] [sâbit ve değişmez] sanırsın, hâlbuki onlar bulut geçer gibi geçer. (Bu,) her şeyi itkan eden [muntazam yapıp şaşmaz bir düzene bağlayan] Allâh'ın sun'u[77] [san'atı]! O şübhesiz habîrdir [haberdardır] ne yapıyorsanız.

89. Herkim hasene [iyilik] ile gelirse o vakit ona, ondan[78a] daha hayrlısı var ve onlar o günkü feza'dan[78b] [dehşetli korkudan] emîn kalırlar.

74a Yâni, ne itiraz, itizar [özür dileme] hiçbir şey söyleyemezler. (V/3705)

74b Ba'zıları Sûr'un üfürülmesiyle ölülerin kabirlerinden kalkıp toplanmalarının, bir orduyu harekete geçirmek için boru çalınmasına benzetilerek bir temsîl yapıldığını söylemişlerdir. (V/3707)

74c •Âyette, *üfürülüp de* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

75a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hor-hakîr* yerine *hor ve hakîr* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

75b •Âyette, *ne müthiştir* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

76 Müfessirler bunu, –Tekvîr: 3, Kâri'a: 5 âyetlerinde olduğu gibi– Kıyâmet Günü dağların yün gibi atılıp yürütülmesi manzarasının bir tasvîri olarak kabûl etmişlerse de, bizce bu âyet, hâl-i hazırın her dem kevn ü fesâdını göstererek Kıyâmet ve dirilişi tasavvur ettirmek için bir nevi istidlâl sadedinde sevkolunmuştur. Yâni, dağların kütlelerinin de, yekpâre bir hacimde sâbit kalmayıp her an değiştiğini ve dolayısıyla, en sâbit görünen şeylerin bile böyle her dem değişerek bir kıyâmete doğru gittiğini ve öyleyse günün birinde bir üfürme ile o koca dağların bütün kütleleriyle yok edilip yerin başka yere dönüştürüleceğini anlatmaktadır. (V/3709-3710)

77 "Bu, her şeyi ilm ve hikmetiyle yerli-yerinde sağlam ve muntazam yapan Allâh'ın san'atıdır". (V/3710)

78a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ondan* kelimesi yoktur. (E.Ö)

78b *Feza'*, "korkunç bir şeyden şahsa arız olan tutukluk ve ürkeklik, yâni şiddetli korku ile sarsılıp belinlemek" demektir. (V/3708)

90. Herkim de fenâlıkla gelirse, artık yüzleri ateşte sürtülür; başka değil, sırf yaptığınız amellerin cezâsı (olarak).

91-92. (Ey Muhammed! De ki:) "Ben sâde(ce) emrolundum ki, şu beldenin [Mekke'nin] –(ki O, onun) şânına hürmet veren(dir) [onu harâm/muhterem/dokunulmaz kılandır] (ve) herşey de Kendisinin olan(dır)– Rabbine ibâdet edeyim. Hem, emrolundum ki, hâlis müslimînden [ihlâs ile Allâh'a teslîm olan kimselerden] olayım ve (bu) Kur'ân(ı) okuya(rak insânlara ulaştıra)yım".

Bunun üzerine herkim hidâyeti kabûl ederse sırf kendi lehine eder, kim de sapagiderse, de[79] ki: "Ben sâde(ce bir uyarıcı olup) tehlikeyi haber verenlerdenim".

93. Ve (yine) de ki: "Hamdolsun Allâh'a! O size âyetlerini [işâretlerini-alâmetlerini] gösterecek de, onları tanıyacaksınız" ve Rabbin ne (yaptığınızdan, ne) yapacağınızdan gâfil değil.

79 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

28. KASAS SÛRESİ

MEKKÎ, 88 ÂYET

§

Adını, 25. âyetinde geçen *el-qasas* kelimesinden alan sûrenin ana tema'sı, Muhammed'in (s.a) nübüvveti-risâleti hakkındaki şübhe ve itirâzları bertaraf etmek, o'na îmân etmemek için ileri sürdükleri mâzeretleri-bahaneleri geçersiz kılmaktır, ki –sûrenin yarısına yakınını teşkil eden– Mûsâ kıssasının anlatılması da bu amaca yöneliktir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. *Tâ-Sîn-Mîm.*[1a] Bunlar sana,[1b] âyetleri o mübîn [açık veyâ açıklayıcı] Kitâbın.[1c] **3-4.** (Ey Muhammed) sana, Mûsâ ve Fir'avn kıssa/[*nebe*']sından hakkıyla biraz okuyacağız[2a] îmân edecek bir kavm için; çünkü Fir'avn o yerde [Mısır'da] başkaldırmış ve (oranın)

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Âyette, *sana* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

1c *Mübîn Kitâbın:* İfâdesi güzel, parlak Kitâbın" yâhud "açık, açıklayıcı Kitâbın" ki maksad, Kur'ân'dır. "Levh-i mahfuz" [hıfzedilmiş/korunmuş levha veyâ Allâh'ın ilmi] diyenler de vardır. (V/3718)

2a *Tilâvet* [*netlû*] kelimesi, (–Meâl'de, *okuyacağız* diye çevirilmiştir–) "ta'kîb etmek, arkasına düşmek" anlamına gelir. Râğıb el-İsfehânî'nin beyânına göre, *tilâvet,* "özellikle Allâh'ın indirdiği Kitâbları kıraat etmek/okumak veyâ onların içindeki emir ve nehiyleri, teşvik ve uyarıları itiyadla ta'kîb etmek/riâyet etmek"tir. Demek ki *tilâvet,* "kıraat"ten [okumaktan] daha özeldir. Burada ise *tilâvet,* Cebrâîl vâsıtasıyla "kıraat"ten [okumaktan] veyâ "tenzil"den [indirmekten] mecâzdır. (V/3718)

• Meâl'de, *kıssa* diye tercüme edilen kelime, *nebe*'dir [mühim-büyük haber'dir]. Dolayısıyla cümleye, "Sana, Mûsâ ve Fir'avn'ın nebe'sinden [önemli haberinden] hakk ile tilâvet edeceğiz" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

ahâlisini fırka fırka edip arkasına takmıştı.[2b] Onlardan bir tâifeyi [İsrâîloğulları'nı] ezmek[3] istiyor; (onların) oğullarını boğazlatıyor ve kadınlarını (ve kızlarını) hayâta atıyordu.[4] O cidden müfsidlerden [fesâdcı kimselerden] idi.

5-6. Biz de istiyorduk ki; o yerde ezilmekte olanlara lütfedelim, onları öncül(ler)/imâmlar[5] yapalım, hem onları vârisler kılalım ve arz/[yeryüzün]da onlara kuvvet ve müknet [iktidar] verelim de Fir'avn'a ve Hâmân'a ve ordularına, onlardan korktukları şeyi gösterelim.[6a]

7. O esnâda Mûsâ'nın anasına şu vahyi verdik: "Onu emzir, derken aleyhinde bir korku hissettinmi, o vakit o'nu deryâya[6b] [Nil'e] bırakıver! Hem, korkma ve mahzûn olma [üzülme]; Biz muhakkak o'nu sana iâde edeceğiz ve kendisini mürselîn/[gönderilen resûller]den (biri) yapacağız".

8. Bunun üzerine, Âl-i Fir'avn o'nu lekît[7a] [terkedilmiş] olarak (bulup) aldı; çünkü (Bizim takdîrimize göre) ileride kendilerine bir düşman, bir gam (ve keder kaynağı) olacaktı; doğrusu Fir'avn da, Hâmân da, askerleri de hep cânilerdiler.[7b]

9. Fir'avn'ın hatunu [karısı] ise, "(Bu

2b •Meâl'de, *ve ahâlisini fırka fırka edip arkasına takmıştı* diye tercüme edilen *ve ce'ale ehlehâ şiya'an* ibâresine, –"arkasına takmış" ibâresinin âyette karşılığı bulunmaması sebebiyle–, *ve onun/oranın [Mısr'ın] ehlini/halkını şiy'a şiy'a yapmıştı/şiy'alar hâline getirmişti* şeklinde karşılık verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ezmek* yerine *takmak* yazılmıştır; fakat doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)
Onlardan bir tâifeyi, yâni "Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı]... (V/3718)

4 •Krş. Bakara: 49, not: 56 ve 57. (E.Ö)

5 •*İmâm* kelimesi için bkz. Furkân: 74, not: 76; İsrâ: 71, not: 59; Bakara: 124, not: 161. (E.Ö)

6a Yâni, korktukları şeyi başlarına getirelim, İsrâîloğulları yüzünden devletlerinin zevâlini, kendilerinin helâkini görsünler. (V/3719)

6b *el-Yemm* (–Meâl'de, *deryâ* diye karşılık verilmiştir–): Nil (nehri). (V/3719)

7a •Krş. Yûsuf: 10. (E.Ö)

7b *Hâtıîn, hatâ*'dan değil, *hatîe*'dendir. Çünkü *hatâ*'da, *muhtıîn* denilir. Bu âyet, *Onlar için bir düşman ve hüzn/üzüntü sebebi olacak* (Kasas: 8) hikmetinin vechini beyândır. Yâni, (Fir'avn, Hâmân ve askerleri) câni oldukları için Allâh tarafından o sûretle mübtelâ/imtihan olacaklardır. (V/3719)

çocuk) bir gözbebeği bana ve sana; bunu öldürmeyin, belki bize yarar(lı olur), yâhud evlâd ediniriz" dedi ve (bunun üzerine onlar da o'nu öldürmekten vazgeçtiler) –(ki) onlar (o'nun kim olduğunun) farkında değillerdi.–

10. Mûsâ'nın anasının gönlü ise (şaşkınlık, üzüntü ve dehşetten) bomboş [aklı sıfıra inmiş bir hâlde] sabahı etti, az daha o'nu(n kim olduğunu) açıverecekti; kalbine râbıta [kuvvet] vermese idik eğer (va'dimize) îmânlılardan olsun [güvensin] diye!

11. (Sonra) o'nun hemşiresine [Mûsâ'nın kızkardeşine], "Onun[8a] [kardeşin Mûsâ'nın] izini ta'kîb et de, (bana o'ndan bir haber getir)!" demişti.

O da o'nu[8b] uzaktan gözet(le)ti,[9] onlar farkında değillerdi.[10]

12. Önceden o'na emzikcileri harâm etmiştik,[11] (Mûsâ'nın kızkardeşi) bu vesîle ile vardı da, "Sizin hesâbınıza bunun bakımını deruhte edecek [üstlenecek], hem o'na hayrhahâne [şefkatle] bakacak bir ehl-i beyt [emzikli bir kadın] buluvereyimmi size?" dedi.

13. Bu sûretle o'nu [Mûsâ'yı] anasına iâde eyledik ki, (anasının) gözü aydın olsun da hüzünlenmesin ve bilsin ki; Allâh'ın va'di muhakkak

---

8a •Mûsâ'ya işâret eden ve Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hi* zamîrine karşılık, *o'nun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)
Türkçe'mizde müzekker ve müennes zamîri ayrılmadığından, Türkçe'de ***hemşiresine*** [***kızkardeşine***] denilince, ***anasının kızkardeşine*** denilmiş gibi oluyor. Hâlbuki, ***li-uhtihâ*** [***kendi kızkardeşine***] değil, ***li-uhtihî***dir [***o'nun/Mûsâ'nın kızkardeşine***'dir]. Şu hâlde zâhir olan ***li-bintiha*** [***kendi kızına***] denilmek iken, ***li-uhtihî*** [***o'nun/Mûsâ'nın kızkardeşine***] denilmesi, şefkate vurgu yapmak açısından daha uygun ve yerinde olmuştur. Yâni, kendi kızı olduğu için değil, Mûsâ'nın kızkardeşi olduğu için (ona), o'nu/Mûsâ'yı ta'kîb etmesini emretmişti. (V/3720)

8b •Mûsâ'ya işâret eden ve Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hi* zamîrine karşılık, *o'nu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

9 •Meâl'de, ***gözetti,*** Tefsîr kısmında ise ***gözledi*** (V/3720) denilmiştir. Ancak, ***gözetledi*** denilmesi daha uygun olur. Çünkü ***gözetmek***te "koruyup kollamak", ***gözlemek***te ise "beklemek" ma'nâsı hâkimdir. (E.Ö)

10 Onlar, yâni Âl-i Fir'avn, onun kendilerini gözetlediğinin, yâhud (o kızın), çocuğun [Mûsâ'nın] kızkardeşi olduğunun farkında değillerdi. (V/3720)

11 •Yâni, anası hâriç, Mûsâ'nın hiçbir kadının sütünü emmemesini takdîr etmiştik. (E.Ö)

hakktır [gerçekleşecektir]. –Velâkin (onların) çokları[12] bilmezler.–

14. Vaktâ ki (Mûsâ) kıvâmına erip dengini buldu,[13] o'na bir (hüküm ve) hâkimiyetle[14] bir ilm verdik ve işte muhsin/[güzel hareket eden]lere böyle mükâfât ederiz.

15. Bir (vakit) de (Mûsâ) şehre girdi, –ahâlisinin bir ğaflet demiydi– derken orada iki adam buldu: dövüşüyorlardı; (onlardan) biri şiasın/[kendi halkın]dan, biri de düşmanından [Kıbtîlerden] (idi).

Binâenaleyh, şiasından olan, o'ndan, düşmanından olana karşı istimdâd [yardım taleb] etti; Mûsâ da ona bir yumruk indirdi, işini bitiriverdi; (fakat, yaptığına pişmân olup) "Bu" dedi, "şeytânın işinden; o cidden şaşırtıcı belli (ve açık) bir düşman".

16. (Ardından da Mûsâ,) "Yâ Rabb(i)!"[15] dedi, "Doğrusu ben nefsime [kendime] yazık [zulm] ettim, artık mağfiretinle [bağışlamanla] benim suçumu ört!"[16a]

O da o'na[16b] mağfiret buyurdu. Hâkîkat(en) O öyle ğafûr [bağışlayıcı], öyle rahîm/[merhametli]dir.

17. (Sonra da,) "Yâ Rabb(i)!"[16c] dedi (Mûsâ), "Bana olan bu in'âmın [ihsânın] hakkı için, artık[17] mücrim/[suçlu]lere aslâ zahîr [destek] olmam".

18. Derken şehirde korku içinde sabahı etti, (etrafı) gözet(l)iyordu; baktı ki dün kendisinden yardım iste-

---

12 •Meâl'de, *çokları* diye çevirilen *ekserehum* lafzının tam karşılığı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da birçok yerde verdiği gibi– *onların ekserisi/çokları*'dır. (E.Ö)

13 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de izah etmediği bu ibâre hakkında müfessirler şu açıklamayı yapmışlardır: "Aklen ve bedenen gelişip olgunlaştığında Mûsâ'ya hüküm ve ilm verdik". (E.Ö)

14 •Meâl'de, *hâkimiyet* diye çevirilen kelime *hüküm*'dür. (E.Ö)

15 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

16a •Meâl'de, *Artık mağfiretinle benim suçumu ört* diye çevirilen *fa'ğfirlî* ibâresine, *Beni bağışla* veyâ –daha güzeli– *Bana mağfiret et/buyur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

16b •Meâl'in aslında gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *o'na* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

16c •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *artık* kelimesi yoktur. (E.Ö)

yen (adam) yine o'na feryâd ediyor. Mûsâ ona, "Besbelli sen bir yaramazsın" dedi.

19. (Böyle) de(mesine rağmen gönlü elverme)yip de (yine) o ikisinin bir düşmanı olan herifi yakalayıvermek isteyince, "Yâ Mûsâ!" dedi, "Dün bir adamı öldürdüğün gibi, beni de öldürmekmi istiyorsun; ara düzelticilerden olmak istemeyip de yeryüzünde bir zorbamı olmak istiyorsun?"

20. (Bu sırada) şehrin öte başından bir adam da koşarak geldi, "Yâ Mûsâ!" dedi, "Haberin olsun, heyet[18] seni öldürmek için hakkında emri müzâkere ediyorlar, hemen (şehirden) çık! Ben cidden senin hayrhahlarındanım [iyiliğini isteyenlerdenim]".

21. (Mûsâ) derhal oradan korkuyla çıktı, (tedirginlik içinde etrafını) gözet(l)iyordu, dedi (ki): "Yâ Rabbî![19] Kurtar beni bu zâlim kavmden".

22. Vaktâ ki, Medyen cihetine yöneldi (ve), "Ola ki Rabbim beni düz yola çıkara" dedi.

23. Ve vaktâ ki (Mûsâ) Medyen suyuna [kuyusuna] vardı; üzerinde bir küme insân buldu: (hayvânlarını) suluyorlar; ötelerinde de iki dişi ehli [iki kız] buldu: (hayvânlarını sudan) sakın(dır)ıp duruyorlar.

(Mûsâ kızlara,) "Derdiniz nedir?" dedi.

(Onlar da,) "Biz, çobanlar çekip gitmeyince sulamayız ve bizim babamız büyük bir pirdir [çok yaşlı bir kimsedir]" dediler.

24. Bunun üzerine (Mûsâ, o) ikisi(nin yeri)ne (kuyudan su çekip onların hayvânlarını) sulayıverdi; sonra gölgeye çekildi de, "Yâ Rabbî![20] dedi, "Ben cidden bana indirdiğin hayrdan dolayı bir fakîrim".[21]

25. Derken o ikinin [iki kızın] birisi, bir edeb ve hayâ üzere yürüyerek o'na geldi (ve), "Babam seni da'vet ediyor; bize su çekiverdiğin ecrini [kuyudan su çekmenin ücretini] sana ödemek için" dedi.

Bunun üzerine (Mûsâ) varıp ona

---

18 •Meâl'de, *heyet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

19 •Matbu nüsha'da *yâ Rabbî*, Osmanlıca Yazma nüsha'da *yâ Rabb* diye tercüme edilen –nida *yâ*'sının bulunmadığı– *rabbi* lafzına, –Elmalılı Muhammed Yazır'ın da birçok yerde verdiği gibi– *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Krş. Kasas: 16, not: 15. (E.Ö)

20 •Bkz. Kasas: 16, not: 15. (E.Ö)

21 Bu ibâre iki şekilde anlaşılabilir: A) Rabbim! İndireceğin her hayra muhtâcım. B) Rabbim! Hakkımda hayr olmak üzere başıma getirdiğin olaylardan dolayı bir fakîr oldum, çok muhtâcım. İkinci ma'nâ daha zâhirdir. (V/3725)

(başından geçen) kıssayı anlatınca, "Korkma!" dedi, "Kurtuldun o kavmden, o zâlimlerden".

26. O ikinin[22] [iki kızın] biri, "(Ey) babacığım!" dedi, "Onu ecr [ücretli olarak] tut; çünkü tuttuğun ecr/[ücretli]lerin en hayrlısı, o kavî [kuvvetli], emîn adam!"[23]

27. (Kızların babası, Mûsâ'ya şöyle) dedi: "Haberin olsun, ben şu iki kızımın birini sana nikâh etmek istiyorum; (karşılığında) sen bana sekiz sene ecrlik [hizmet] etmek üzere, ki eğer on'u [on yılı] doldurursan, o da kendinden. Maamâfih [bununla birlikte] seni zorlamak istemiyorum; inşâallâh beni sâlihîn/[sâlihler]den[24] bulacaksın".[25]

28. (Mûsâ) dedi (ki): "O –benimle senin aramızda (anlaştığımız)– iki müddetin [sekiz ya da on senenin] her hangisini öder/[tamâmlar]sem, demek aleyhime husûmet [düşmanlık] yok ve Allâh mukâvelemiz üzerine [kavilleştiğimiz/söylediğimiz şeye] vekîl".

29. Vaktâ ki Mûsâ artık eceli ödedi [anlaşma süresini tamâmladı] ve ehliyle [âilesiyle] yola çıktı. Tûr cânibinden [dağ tarafından] bir ateş hissetti, ehline, "Durun!" dedi, "Ben bir ateş hissettim, ümid ederim ki size ondan bir haber getiririm veyâ o ateşten bir eksi [kor] (alırım), belki bir ocak yakar ısınırsınız".

30. Derken ona varınca vâdinin sağ kıyısından o mübârek buk'a'da [yerde] ağaçtan (kendisine) nidâ olundu [seslenildi], şöyle ki: "Yâ Mûsâ! Haberin olsun Benim, Ben Allâh; rabbu'l-âlemîn"[26] [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbi].

31-32. Ve (ardından) şöyle (dendi): "Bırak asânı!" (Mûsâ asâsını bıraktı,) derken onu sanki bir çevik yılan[27] gibi ihtizaz [hareket] ediyor görün-

---

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ikinin* yerine *ikisinin* yazılmıştır. (E.Ö)

23 •Âyet, şöyle de çevirilebilir: *O ikisinin [iki kızın] biri dedi ki: "Ey babacığım! Onu [Mûsâ'yı] ücretli olarak tut; ücretli olarak tuttuğunun/tutacağının hayırlısı, elbette güçlü ve güvenilir olan bu kişidir"/"...o güçlü ve güvenilir kimse, ücretli olarak tuttuğunun/tutacağının elbette hayırlısıdır" dedi.* (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *sâlihlerden* yazılmış, Matbu nüsha'da ise *sâlihînden* şeklinde dizilmiştir; ki ikisi de aynı anlamdadır. (E.Ö)

25 •Yâni, benim düzgün-dürüst davranan bir kimse olduğumu göreceksin. (E.Ö)

26 •*Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

27 •Meâl'in orijinalinde, *bir çevik yılan* ibâresinden önce, parantez içinde ibârenin karşılığı olarak *bir cânn* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

ce, öyle bir dönüp kaçtı ki, arkasına bile[28] bakmadı.

(Bunun üzerine kendisine şöyle dedik:) "Yâ Mûsâ! Yüzünü dön ve korkma, çünkü sen âminîn/[güvende olan kimselerl]densin.

"(Şimdi) elini koynuna sok; çıksın bembeyaz, bir âfetsiz[29] [hastalık olmaksızın] ve heybetten cenâhını kendine kavuştur![30]

"İşte bu ikisi, sana iki burhân [güçlü delîl] Rabbinden, Fir'avn'a ve (ileri gelen) cemiyetine;[31] çünkü onlar fâsık [itaatten çıkmış] bir kavm oldular".

33-34. (Mûsâ) dedi (ki): "Yâ Rabbî![32] Ben onlardan bir adam öldürdüm, korkarım beni hemen öldürürler. Birâderim Hârûn ise lisânca benden fesâhatlidir, beni tasdik eder bir muâvin [yardımcı] olmak üzere maiyyetimde [berâberimde] o'na da risâlet ver! Doğrusu ben, beni tekzib ederler [yalanlarlar] diye korkarım".

35. (Allâh) buyurdu ki: "Birâderinle pazuna kuvvet vereceğiz ve sizin için bir saltanat kuracağız[33] da size erişemeyecekler. Âyetlerimiz hakkı için, siz ve size tâbi olanlar gâlib geleceksiniz".

36. Vaktâ [ne zamân] ki Mûsâ bunun üzerine açık açık âyet/[işâretmu'cize]lerimizle onlara vardı, "Bu" dediler, "sırf uydurma bir sihr; biz bunu, evvelki atalarımızda dahi işitmedik".[34]

37. Mûsâ da, "Rabbim daha iyi bilir" dedi, "tarafından hidâyetle gelen kim ve yurdun âkıbeti [sonu] kimin

---

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bile* kelimesinden sonra *dönüp* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

29 •Krş. Neml: 12, not: 9; Tâ-Hâ: 22. (E.Ö)

30 Bu ibâre iki şekilde anlaşılabilir: A) Bu makâmda heybetten korkup kaçma da, kollarını kavuşturup emre âmâde dur! B) Herhangi bir korku durumunda da kaçma, kendini toparla, cesâretli ol! (V/3732)

31 •*Cemiyetine* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

32 •Bkz. Kasas: 16, not: 15. (E.Ö)

33 Yâni, size büyük bir tasallut ve galebe kuvveti vereceğiz, ikinize de [Mûsâ'ya da, Hârûn'a da] dokunamayacaklar; ne madden, ne mânen, ne ilmen, ne hücceten size ulaşabilecekler. (V/3733)

34 Yâni, senin âyet [mu'cize] diye getirdiğin şey, eskiden bilinmeyip yeni icad edilmiş bir sihr yâhud hiç aslı-esâsı olmayan sırf göz boyama kabilinden bir sihr veyâ atalarımızın ve bizim işitmediğimiz Allâh'a iftirâ edilen bir sihrdir. (V/3733)

olur? Doğrusu bu (ki), zâlimler felâh[35] bulmaz".

38. Fir'avn ise (ileri gelen adamlarına) dedi ki: "Ey millet(in ileri gelenleri)![36] Ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum. Haydi[37] benim için çamura ocağı yak da (tuğla pişir) yâ Hâmân, (ve) bana (yüksek) bir kule yap; belki (çıkar) Mûsâ'nın tanrısına muttali olurum. Maamâfih [bununla berâber], ben o'nu her hâlde [mutlaka] yalancılardan sanıyorum".[38]

39. Hem de o ve askerleri yeryüzünde hakksızlıkla kibirlenmek istediler ve zannettiler ki onlar, Bize iâde olunmayacaklar.

40. Biz de kendisini ve ordularını tuttuk da deryâya [denize] fırlatıverdik, şimdi bak o zâlimlerin âkıbeti nasıl oldu!?

41-42. Biz onları öyle başkumandanlar[39] [önder ve öncüller] yaptık ki, ateşe da'vet ederler ve Kıyâmet Günü yardım olunmazlar.

Hem kendilerine bu dünyâda arkalarından bir la'net yağdırmaktayız, hem de Kıyâmet Günü bunlar pek menfur/[iğrenç adam]lardandırlar.

43. Celâlim hakkı için, Biz Mûsâ'ya o Kitâbı, kurûn-ı û'lâ'yı ihlâk [önceki kavmleri helâk] ettiğimizden sonra nâsın [insânların] vicdanlarını tenvîr edecek [aydınlatacak] basîretler ve bir hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik, gerek ki tezekkür edeler.[40]

44-45. Sen ise (ey Muhammed), Mûsâ'ya o emri kazâ ettiğimiz[41] sıra(da) cânib-i garbîde [dağın batı tarafında] değildin, o şâhidlerden de değildin,[42] velâkin Biz birçok karn/[top-

---

35 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

36 • Meâl'de, *millet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

37 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *haydi* kelimesinden sonra, fazladan bir *Hâmân* kelimesi daha bulunmaktadır. (E.Ö)

38 • Krş. Mü'min: 36-37. Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Maamâfih, ben o'nu her hâlde yalancılardan sanıyorum* cümlesi atlanmıştır. (E.Ö)

39 • Meâl'de, *başkumandanlar* diye çevirilen *eimme* [*imâmlar*] lafzı için bkz. Furkân: 74, not: 76; İsrâ: 71, not: 59, Bakara: 124, not: 161. (E.Ö)

40 Yâni, nasihat dinler, akıllarını başlarına alırlar/toplarlar. (V/3742)
• Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edeler* yerine *ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

41 Yâni, ey Muhammed! Biz Mûsâ'ya, o vahy ve Tevrât'la hüküm verip peygamberliği işini sağlamlaştırdığımız zamân, sen Mûsâ'nın yanında değildin. (V/3740)

42 "O zamânda, o asırda mevcut olanlardan da değildin". (V/3740)

lum]lar inşâ eyledik de onların üzerlerine ömür uzadı; (nice devirler gelip geçti).
(Yine) sen, Medyen ahâlisi içinde ikâmet ederek âyetlerimizi onlardan okuyup öğrenmedin de, velâkin Biz olduk risâlet verip (seni) gönderen.
46. Hem, Biz (Mûsâ'ya) o nidâyı yaptığı/[seslendiğimiz vakit[43] sen Tûr'un [Sînâ Dağı'nın] cânibin/[yakının]de de değildin, velâkin Rabbinden bir rahmet olarak gönderildin, ki senden evvel kendilerine bir nezîr [uyarıcı] gelmemiş olan bir kavmi inzâr edesin [uyarasın], gerek ki tezekkür ede(r)ler.[44]
47. Ellerinin (yapıp) takdim eylediği günâhlar yüzünden başlarına birer musibet gelip de o vakit, "Yâ Rabbenâ![45] Bize bir resûl gönderseydin de âyetlerine uyup mü'minlerden olsaktı ya!" diyecek olmasalardı (seni göndermezdik, hiçbir bahaneleri kalmasın diye seni gönderdik).
48. Fakat şimdi onlara tarafımızdan hakk [Kur'ân] gelince, "Mûsâ'ya verilen gibisi verilse ya!" dediler.
Ya bundan evvel Mûsâ'ya verilene küfretmedilermi?![46] (Nitekim,) "İki sihr tezâhür etti"[47] dediler ve (ardından da,) "Biz hiç birisine inanmayız" dediler.
49. De ki: "O hâlde bu ikisinden [Mûsâ'nın Kitâbı ile Kur'ân'dan] daha doğru[48] bir Kitâb getirin Allâh tarafından da ben ona tâbi olayım, eğer (iddiânızda) sâdıksanız".
50. Yine sana icâbet etmek istemezlerse, artık bil ki onlar, sırf ken-

---

43 "Ey Muhammed! Biz, 'Ey Mûsâ! Benim, Ben Allâh, rabbu'l-âlemîn, bırak asânı!' diye seslendiğimiz zamân, sen Tûr'un [Sînâ Dağı'nın] yanında değildin". (V/3742)

44 Yâni, nasihat dinler, akıllarını başlarına alırlar/toplarlar. *Kendilerine uyarıcı gelmemiş kavm*'den murâdın, "Arablar" olduğu söyleniyor. Gerçi Arab'a daha önce peygamber olarak Hz. İsmâîl gönderilmişti. Lâkin o, Mûsâ'dan evvel kurûn-ı ûlâ'ya âittir; söz ise kurûn-ı vusta'dadır. (V/3742)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edeler* yerine *ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

45 •Bkz. Furkân: 65, not: 65. (E.Ö)

46 •"Mûsâ'ya verileni inkâr etmedilermi?!" (E.Ö)

47 "İki sihr birbirlerine destek oluyor" diyerek, Tevrât'ı da, Kur'ân'ı da, câzibesiyle insânı kandıran ve fakat aslı olmayan bir sihr farzettiler. (V/3743)

48 •Meâl'de, *daha doğru* diye çevirilen *ehdâ* lafzını, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr kısmında, *daha doğru daha hidâyetkâr* [*doğru yolu daha iyi gösteren/doğruya daha iyi ileten*] (V/3743) şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

di hevâları peşinde gidiyorlar. Hâlbuki Allâh'tan bir doğru delîl[49] olmaksızın, mücerred [sırf] kendi hevâsı peşinde giden kimselerden daha şaşkın kim olabilir?!
Muhakkak ki Allâh zâlimler gürûhunu muvaffak etmez.[50]

51. Celâlim hakkı için, onlar hakkında sözü uladık da uladık,[51] ki iyi düşünsünler.

52-53. (Kendileri için sözü uladıklarımız değil de,) bundan evvel kendilerine Kitâb verdiklerimiz, ona îmân ediyorlar. Hem, kendilerine tilâvet olunur olunmaz [okunur okunmaz], "Biz" dediler, "buna îmân ettik, bu şübhesiz hakk(tır ve) Rabbimizden(dir). Biz doğrusu evvelinden [öteden beri] müslüman [Allâh'a teslîm olan kimseler] idik".

54-55. İşte bunlar ecr/[mükâfât]lerine, (biri önceki, diğeri de sonraki teslîmiyyetlerinden ötürü) iki kere nâil kılınacaklar; çünkü sabretmişlerdir, hem de kötülüğü iyilikle defeyler ve kendilerine verdiğimiz rızktan hayra sarfederler ve lağv [boş laf] işittikleri zamân ondan yüzlerini çevirirler[52] de, "Bize kendi amellerimiz, size de kendi amelleriniz, selâmun aleykum/Allâh'a ısmarladık,[53] biz câhillik edenleri aramayız"[54] derler.

56. Doğrusu sen sevdiğine hidâyet

---

49 •Meâl'de, *doğru delîl* diye çevirilen *hüden* lafzına, *kılavuzlama/rehberlik* anlamının verilmesi daha uygun olur. Ve krş. Bir önceki not. (E.Ö)

50 •Meâl'de, *muvaffak etmez* diye tercüme edilen *lâ yehdî* [*hidâyet etmez/kılavuzlamaz*] lafzına, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de *doğru yola çıkarmaz* (V/3744) anlamı vermiştir. (E.Ö)

51 "Düşünüp îmân etmeleri için, Kur'ân âyetlerini vaslettik [birbiri ardınca gönderdik]". (V/3746)

52 *Lağv* [*boş/sakat söz*] için Mücâhid "ezâ ve sebb [sövmek]", Dahhâk "şirk", İbn Zeyd "Resûlullâh'ın vasfını yehûdilerin tağyiri [değiştirmesi/bozması]" demiştir. (V/3747 ve krş. Furkân: 63)

53 Bu selâm, tahiyye selâmı değil, *O Rahmân'ın kulları yeryüzünde tevâzuyla yürürler, câhiller kendilerine lâf attığı zamân, 'Selâmetle!' derler* (Furkân: 63) âyetinde olduğu gibi "vedâ selâmı"dır. Yâni, "kavga etmeyelim, Allâh'a ısmarladık" makâmındadır. (V/3747)

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Selâmun 'aleykum/Allâh'a ısmarladık, biz câhillik edenleri aramayız* ibâresi atlanmıştır. Ayrıca, Elmalılı Hamdi Yazır'ın bir açıklama getirmediği, *Biz câhilleri/câhillik edenleri aramayız* cümlesiyle, şu ma'nâların kasdedildiği söylenmiştir: A) Biz câhillere mukâbele etmeyiz; B) Biz bâtıla bâtılla karşılık vermeyiz; C) Biz câhillerle birlikte olmak istemeyiz. (E.Ö)

veremezsin, velâkin Allâh kimi dilerse (ona) hidâyet verir ve hidâyete erecekleri O daha iyi bilir.

57. Bir de, "Doğrusun ammâ, biz o doğru yolu tutar, seninle berâber olursak, derhal yerimizden-yurdumuzdan olur çarpılırız"[55] dediler.

Ya Biz onlara dâru'l-eman bir haremi mekân kılmadık da mı?[56] Ona ledünnümüzden [tarafımızdan] rızk olarak her şeyin semerâtı [ürünleri] toplanacak, velâkin (onların) ekserisi bilmezler (de Allâh'ın azâbından korkmaları gerekirken başkalarından korkarlar).

58. Bununla berâber, Biz maîşetiyle [servetleriyle] şımarmış nice memleket (halkını) helâk ettik, işte meskenleri... bir daha arkalarından meskun olmadı[57] –meğer ki pek az– ve hep(sine) Biz vâris olduk.

59. Hem Rabbin, memleketleri, ana noktasında kendilerine âyetlerimizi okur bir resûl göndermedikçe helâk edici değildir, hem de Biz o memleketleri hep ahâlisinin zulümleri hâlinde helâk etmişizdir.

60. Hem, size herhangi birşey verilmişse, sırf dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın[58] geçici metâı [faydası] ve zînetidir [süsüdür]; Allâh yanındaki ise hem daha hayrlı, hem (daha) bekâlı/[devâmlı]dır; artık akletmezmisiniz?![59]

61. Ya şimdi kendisine, (öldükten sonra diriltildiğinde mutlaka gerçekleşecek) güzel bir va'd va'dettiğimiz ve binâenaleyh [dolayısıyla] ona erecek olan kimse, hiç o kendisine dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın geçici zevkini yaşattığımız, sonra Kıyâmet Günü o ihzâr[60] [zorla/yaka-paça huzûra sevk] edilenlerden olacak kimse gibi olurmu?!

62-63. Hele onlara haykırıp da, "Nerede o (ilâh olduklarını) zu'm [zann

---

55 "Sana tâbi olup Arablara muhâlefet edersek, Arablar bizi mahveder". *Hatf*, "yırtıcı kuşların av kapması gibi sür'atle çarpıp alma"ya denilir. *Tebattuf* da, "bu sûretle çarpılmak"tır. (V/3748)

56 Yâni, Biz onları koruyup da mekânlarını emniyetli bir Harem kılmadıkmı?! Etrafında Arab'ın çarpışıp durduğu, Beyt'in hürmetiyle muhterem ve içindekiler için dâru'l-eman [korunak/sığınak/güvenlik] bulunan bir Harem?! (V/3748)

57 •"Onların ardından o meskenlerde kimse oturmadı". (E.Ö)

58 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *akletmezmisiniz* diye yazılan bu ibâre, Matbu nüsha'da *akıl etmezmisiniz* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

60 *İhzâr*, "suçlunun yakalanıp zorla (yaka-paça mahkemeye), Hakk'ın huzûruna çıkarılması" demektir. (V/3752)

ve iddiâ] ettiğiniz şerîklerim [ortaklarım]?"[61] diyeceği gün, aleyhlerinde (azâb) söz(ü) hakk olmuş[62] [gerçekleşmiş] olanlar şöyle demektedir: "Ey bizim yegâne Rabbimiz![63] Daha [bak] işte şunlar, o azdırdığımız kimseler. Biz onları, kendi azdığımız gibi azdırdık, Sana teberrî [ilticâ] ettik, onlar bizlere tapmıyor(lardı), (kendi keyiflerine tapıyor)lardı".

64. Bir de, "Haydin yalvarın bakalım şerîklerinize [ortaklarınıza]!" denilmiştir.

Binâenaleyh, yalvarmışlardır, fakat kendilerine icâbet etmemişler ve azâbı görmüşlerdir. Vaktiyle hakkı görselerdi ya!

65-66. Ve hele onlara haykırıp da, "Gönderilen peygamberlere ne cevâb verdiniz?" diyeceği gün, artık o gün onlara bütün haberler kör olmuştur, o vakit[64] onlar artık birbirlerine de (sorup) soruş(tura)mazlar.

67. Ammâ, tevbe ve îmân edip salâh ile çalışan kimse(ye gelince), işte o felâh[65a] bulanlardan olmayı umabilir.

68. Rabbin dilediğini yaratır ve ihtiyâr eyler [seçer], muhayyerlik [seçim] onların değil. Sübhân [münezzeh] o Allâh ve çok yüksek onların şirkinden.

69-70. Hem Rabbin bilir onların sîneleri ne saklıyor ve ne ilân ediyorlar. Allâh o (ki, Kendisinden) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O. Önünde (ve) sonunda hamd O'nun, hüküm O'nun, nihâyet döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

71. De ki: "Söyleyin bakayım, eğer Allâh üzerinizde geceyi Kıyâmet Günü'ne kadar sermedî[65b] [dâim] kılarsa, size bir ziyâ' [ışık/gündüz] getirecek Allâh'ın gayrı tanrı kim?! Hâlâ (hakkı) dinle(yip kabûl et)meyecekmisiniz?"

72. De ki: "Haber verin bakayım, eğer Allâh üzerinizde gündüzü Kıyâmet Günü'ne kadar sermedî [dâim] kılarsa, size içinde dinleneceğiniz bir

61 •"Nerede o Benim ortaklarım olduğunu zann ve iddiâ ettiğiniz ilâhlar?.," (E.Ö)

62 •Krş. Neml: 85. (E.Ö)

63 •Meâl'de, *Ey bizim yegâne Rabbimiz* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesi *Rabbimiz* anlamına gediğinden –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– *Rabbimiz* diye karşılanması daha uygun olur. Ve krş. Furkân: 65, not: 65. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o vakit* yerine *ve o vakit* yazılmıştır. (E.Ö)

65a •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

65b *Sermedî:* Muttarid, dâim. (V/3752)

gece getirecek Allâh'ın gayrı tanrı kim?! Hâlâ (hakîkati) gör(üp yola gel)meyecekmisiniz?"

73. Rahmetinden (ötürü) O sizin için hem geceyi, hem gündüzü yaptı, ki hem içinde dinlenesiniz ve hem çalışıp fazlından [lütfundan] (nasîbinizi) isteyesiniz de şükredesiniz.

74. Ve hele onlara haykırıp da, "Nerede o (ilâh olduklarını) zu'm [zann ve iddiâ] ettiğiniz şerîklerim [ortaklarım]?"[66] diyeceği gün.

75. Hem her ümmetten birer şâhid [peygamber] çıkardık da, (günâha batmış suçlulara,) "Haydin (getirin) burhânı/[delîli]nızı!" dedikmi, o vakit hakk(ın) muhakkak[67] Allâh'ın olduğunu bilmişler ve o (ilâh diye) uydurdukları şeyler kendilerinden kaybolup gitmişlerdir.

76-77. Hakîkaten Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de onlara karşı bağy [azgınlık] etmiş idi.[68] Ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarları cidden güçlü-kuvvetli bir bölüğe ağır geliyordu.

O vakit kavmi ona şöyle demişti: "(Servetine) güven(ip böbürlen)me, çünkü Allâh güven(ip böbürlen)enleri sevmez ve Allâh'ın sana bu vergisi içinde sen âhiret evini ara –ve dünyâdan nasîbini (de) unutma– da Allâh'ın sana ihsân ettiği gibi[69] ihsân et ve yeryüzünde fesâd arama;[70] çünkü Allâh müfsidleri [fesâdcı kimseleri] sevmez".

78. (Buna karşılık Kârûn,) "Ben ona sırf bendeki bir ilm sâyesinde nâil oldum" dedi.

Allâh'ın, ondan evvel o kurûn [kavmler] içinden, kuvvetçe ondan daha şiddetli [güçlü-kuvvetli] ve cemiyetçe daha kesretli [kalabalık] nice kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyormuydu?!

---

66 •"Nerede o Benim ortaklarım olduğunu zann ve iddiâ ettiğiniz ilâhlar?.." (E.Ö)

67 •Meâl'de atlanan *enne* lafzına karşılık, *muhakkak* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

68 "Kârûn, İsrâîloğulları'ndan ve Mûsâ'nın akrabasındandı, ihtikâr yaptı, zekâtını vermedi, Mûsâ'ya isyân etti". (V/3755)

69 •Meâl'de, *Allâh'ın sana ihsân ettiği gibi ihsân et!* diye çevirilen *Ve ahsin kemâ ahsenellâhu ileyke* ibâresine, şöyle de karşılık verilebilir: "Allâh'ın sana ihsân etmesine mukâbil (veyâ "Allâh sana ihsân ettiği için", ya da "Allâh'ın sana olan ihsânına bir şükrâne olarak") sen de başkalarına ihsân et!" Krş. Bakara: 198, not: 268 ve Bakara: 282, not 392. (E.Ö)

70 Zîrâ, bu kadar hazineyi ihtikâr edip serveti hapsetmek, aslında bir fesâddır [bozgunculuktur]. (V/3755)

(Günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler, günâhlarından[71] suâl de olunmaz; (çünkü alâmet ve işâretlerinden tanınır, yaka-paça tutulurlar).[72]

79. Derken (birgün Kârûn bütün) **zî**neti içinde [süsü ve ihtişâmıyla] kavmine karşı hurûc etti [kavminin karşısına çıktı].

(Sâdece) dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı(n metâını) arzu edenler, "Ah!.." dediler, "Ne olurdu,[73] şu Kârûn'a verilen gibi bizim de olsa, o cidden büyük bir bahtiyâr".

80. Kendilerine ilm verilmiş olanlar ise, "Yazıklar olsun size!" dediler, "Allâh'ın sevâbı, îmân edip salâh ile çalışan kimseler için daha hayrlıdır, ona ise ancak sabredenler kavuşturulur".

81. Derken Biz onu [Kârûn'u], hem de sarayı ile (birlikte) yer(in dibin)e geçiriverdik, o vakit Allâh'a karşı yardımına gelecek taraftarları da olmadı, kendini kurtaracaklardan da değildi.

82. Dün onun [Kârûn'un] mevki'ini temenni edenler de bu sabah şöyle diyorlardı: "Vay be, demek ki Allâh rızkı kullarından dilediğine (genişce) seriyor[74] ve (dilediğine de) kısıyor; eğer Allâh bize lütfetmeseydi, bizi de (yere) batırmıştı. Ayy!.. Demek ki hakîkat bu, kâfirler felâh[75] bulmayacak".

83. O âhiret evi [son yurd] (var ya), Biz onu öyle kimselere veririz ki, yeryüzünde ne bir kibir, ne de bir fesâd istemezler ve o âkıbet, korunan (kimselerindir)/muttakîlerindir.[76]

---

71 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***günâhlarından*** yerine ***gürûhundan*** yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

72 Yâni, hangi suçu işlediği husûsunda ne başkalarına, ne kendilerine soru sorulmaya gerek görülmeksizin suçlular Allâh tarafından tanınıp bilinirler, melekler de onları sîmâlarından [alâmetlerinden] tanırlar ve derhal yaka-paça tutulurlar. (V/3756)

73 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***ne olurdu*** ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

74 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***seriyor*** yerine ***veriyor*** yazılmıştır. (E.Ö)
•Yâni, Allâh'ın, ba'zı kullarına rızkı bol vermesi onları sevdiğinden, dar vermesi de onları sevmediğinden/hakîr gördüğünden değilmiş; bir hikmete mebni imiş. (E.Ö)

75 •***Felâh-müflih*** kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

76 ***Ulüvv***'den (–Meâl'de, ***kibir*** diye çevirilmiştir–) murâd, "ululanmak; îmâna tenezzül etmemek, kibirlenmek, kafa tutmak"tır. ***Fesâd*** ise, "herhangi bir şeyi ve malı, istifâde edilebilecek hâlden çıkarmak ve özellikle Rabbine isyân ile kendini heder etmek"tir. (V/3757)

84. Herkim hasene[77] [iyilik] ile gelirse o vakit ona ondan daha hayrlısı var, herkim de seyyie [kötülük] ile gelirse, seyyiât [kötülükler] yapanlar hep yaptıklarıyla cezâlanırlar.[78]

85. Her hâlde [elbette] sana o Kur'ân'ı(n hükümlerini tatbik ve tebliğ etmeyi) farz kılan (Allâh), seni muhakkak bir meâda kadar geri getirecektir.[79]

(Hakîkati inkâr edenlere) de ki: "Rabbim daha iyi bilir hidâyetle gelen kim, açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde olan kim!?"

86-88. Sen, sana Kitâb indirileceğini ümid eder değildin, fakat Rabbinden bir rahmet (olarak indirildi. İşte Mekke'ye geri dönmen de öyle ümid edilmezken sırf Rabbinden bir ni'met olarak gerçekleşecek).

O hâlde, sakın kâfirlere zahîr [destek] olma ve sakın sana indirildikten sonra Allâh'ın âyâtından [âyet-

---

Ve o güzel âkıbet muttakîler içindir cümlesinin, –bir tekrârdan ibâret olmaması için– ayrıca bir faydayı anlattığında/ifâde ettiğinde şübhe yoktur. Kendileri, Fir'avn ve Kârûn gibi olmayı arzu etmemelerinin yanısıra, Fir'avn ve Kârûn gibilerin ortaya çıkmasına meydan vermemek için de sakınıp korunanlar (muttakîler) demek olur. (V/3758 ve ayrıca *muttakî [ittikâ/takvâ]* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 76, not: 76)

77 Yâni, takvâ ile [sâlih amel/sâlihât işleyip günâhtan korunmuş olarak] Hakkın huzûruna gelirse... (V/3758)

78 •"Kötülük yapanlar ise, sâdece yaptıklarının karşılığını görürler". (E.Ö)

79 Bu âyet, Mekke'den Medîne'ye hicret sırasında Cuhfe'de indiğine göre, *meâd* ile "ölüm", *geri getirmek* ile de tekrâr "Mekke'ye döndürmek" kasdedilmiştir. Yâni, âhirete göçmeden [ölmeden] evvel, seni çıkarıldığın Mekke'ye geri getirecek, Mekke'yi fethedecek/[fethettirecek]tir. (V/3759)

•Bu âyetin, Mekke'den Medîne'ye hicret esnâsında nâzil olduğu yolundaki rivâyetlerin yanısıra, hicretten çok önce (Mekke döneminin ortalarında) indiğini bildiren rivâyetler de vardır. Onun için ba'zı müfessirler bu ibâreyi şöyle anlamışlardır: "Ey Muhammed! Allâh seni öldürecek, sonra Kıyâmet Günü'ne döndürecek/diriltecek ve gözetmeni, ri'âyet etmeni istediği peygamberlik/risâlet mükellefiyetinden soracaktır". Âlimlerin ba'zısı da, muhâtabın Resûlullâh olduğunu, fakat âyetin dünyâ ya da âhiretle sınırlandırılmasını gerektirecek bir sebeb bulunmadığını ifâde eder. Âlimlerin ba'zısı ise, âyetin muhâtabının bütün mü'minler olduğunu ve yalnızca bedenî ölümden sonraki dirilişi/hayâtı değil, dünyâda tadılacak ma'nevî dirilişi veyâ yeniden doğuşu da va'dettiğini belirtir. (E.Ö)

lerinden] seni çevirmesinler, hemen Rabbine da'vet et!
Ve sakın müşriklerden olma, Allâh'ın yanında diğer bir tanrıya daha çağırma; (çünkü O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O! O'nun vechin/[yüzün]den [zâtından-rızâsından] başka herşey helâktedir,[80] hüküm O'nun ve nihâyet döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

80 *O'nun yüzü*'nden, yâni *O'nun zâtı*'ndan başka herşey, her mevcud haddi-zâtında ma'dum [yok] demektir veyâ yok olacaktır. Çoğunun tercih ettiği ma'nâ budur. Diğer bir ma'nâya göre, *vech* [*yüz*], "kasd ve teveccüh olunan cihet" ma'nâsına olarak *O'nun yüzü*'nden, yâni *O'nun rızâsı kasdolunan cihet*'ten başka herşey helâktedir demek olur ki âhiret ni'metlerinin fâni olmadığını anlatır. Bir de, her şeyin Allâh'a muzâf olan vechi, ilm-i ilâhîdeki hakîkî şûreti demek olur ki her şeyin Allâh'a rücûu [dönüşü] bununladır. (V/3759-3760)

29. 'ANKEBÛT SÛRESİ

MEKKÎ, 69 ÂYET

§

Adını, 41. âyetinde geçen *'ankebût* [örümcek] temsîlinden alan sûrenin ana tema'sı; ittikâ'nın [Allâh'ın emir ve yasaklarına ri'âyet ederek azâbından korunmanın] gereklerinden olan sabr ve sadâkatle Allâh yolunda mücâhedenin [cehd ü gayret göstermenin] lüzûm ve ehemmiyetinin bildirilmesi; bâtıl inanç ve değerlerin, hakîkat karşısında eninde-sonunda yok olmaya mahkûm olduğunun vurgulanmasıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1a]

2. Sandımı o insânlar; "Biz îmân ettik"[1b] demeleriyle bırakılacaklar da, imtihân edilmeyecekler?!

3. Şânım hakkı için, Biz onlardan evvelkileri ne fitne/[belâ ve musibet]lerle imtihân ettik[1c] (de, samimi olan ve olmayanlarını ortaya çıkardık). Yine, Allâh elbette (sizi de sınayıp) sadâkat edenleri bil(ip gözler önüne ser)ecek ve elbette yalancıları bil(ip gözler önüne ser)ecek.[1d]

4. Yoksa sandımı o kötülükleri yapanlar; Bizden savuş(up/kaçıp kurtul)acaklar?! Ne fenâ hükmediyorlar!

5. Herkim (Kıyâmet Günü) Allâh'a

1a • *Huruf-ı mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Meâl'in orijinalinde bulunan *âmennâ* lafzı yerine, –ona karşılık olarak– *Biz îmân ettik* cümlesini koyduk. (E.Ö)

1c • Meâl'de, *fitnelerle imtihân ettik* diye çevirilen *fetennâ* lafzına, *fitnelendirdik* veyâ *imtihân ettik* ma'nâlarından birinin verilmesi yeterli olur. (E.Ö)

1d Burada, *bilecek* demekten murâd, sebebi zikr ile müsebbebe tenbihtir, yâni "imtihân eder gibi tahkik, tebyîn ettirecek de mükâfât ve mücâzât edecek [cezâlandıracak]" demektir. (V/3765-3766)

ermek[2] arzu ederse, elbette Allâh'ın ta'yîn ettiği ecel [süre/vakit: (ölüm veyâ Kıyâmet)] muhakkak gelecektir ve O (söylediklerinizi) işitir, (yaptıklarınızı) bilir. (Öyleyse hazırlıklı olun!)

6. Mücâhede [cehd ü gayret] eden,[3] sırf kendi hesâbına [lehine] mücâhede [cehd ü gayret] eder, çünkü Allâh ğani; âlemînden[4] [herkes ve her şeyden] müstağnidir.

7. Bununla berâber, îmân edip de sâlih sâlih ameller yapanların her hâlde [şübhesiz] taraflarından kötülüklerini kefâretle/[örte]riz ve elbette kendilerine yaptıkları amellerin (karşılığı olarak, hakk ettikleri mükâfâtın) daha güzelini veririz.

8. Hem insâna vâlideyni [ana-babası] hakkında güzellik tavsiye ettik. Maamâfih [bununla birlikte], sana, hakkında sence[5] hiçbir ilm bulunmayan bir şeyi Bana şirk koşasın diye uğraşırlarsa, o vakit onları dinleme! Dönümünüz Banadır, Ben o vakit size yaptıklarınızı haber veririm.

9. Îmân edip sâlih sâlih ameller yapanlar ise, elbette onları sâlihîn [sâlihler] zümresi içine katacağız.

10. İnsânlar içinde kimi(leri) de vardır (ki), "Allâh'a îmân ettik" der, sonra da Allâh uğrunda (kendilerine) bir eziyet edildimi, insânların mihneti/[eziyeti]ni Allâh'ın azâbı gibi tutar(lar, fakat) –celâlim hakkı için– Rabbinden bir nusret [yardım/zafer] gelirse,[6] "Cidden biz sizinle berâberdik" diyeceklerinde şübhe yoktur.

---

2 *Men kâne yercû liqâellâhi* [*kim Allâh ile (iyi bir şekilde) karşılaşmayı/Allâh'ın (iyi bir şekilde) karşılamasını ümid ederse/ediyorsa*]: "Herkim Allâh'ın cemâline kavuşmayı" veyâ "Allâh'ın va'dettiği sevâba kavuşmayı isterse..." (V/3766)
•Birinci yorum [Allâh'ın cemâline kavuşmak], âyetin lafzından ziyâde, –rivâyetler ma'rifetiyle– Allâh'ın âhirette görüleceği/görülebileceği kabûlüne dayandığı için ciddiye alınamaz. (E.Ö)

3 *Mücâhede eden*, "Allâh yolunda imtihânlara, zorluklara, belâlara göğüs gerip çalışan..." (V/3767)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *âlemînden* yerine *âlemlerden* yazılmıştır. (E.Ö)
•Ayrıca Meâl'de, *çünkü Allâh ğani; âlemînden müstağnidir* diye çevirilen *innallâhe le-ğaniyyun 'ani'l-'âlemîn* ibâresine, "Allâh kuşkusuz, âlemlerden elbette ğanidir/müstağnidir" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *sence* kelimesi yoktur. (E.Ö)

6 Mekkî olan sûrenin bu âyetlerinin Medîne'de inmiş olması çok muhtemeldir; çünkü münâfıklar Medîne'de idiler. Eğer bu âyetler de Mekke'de inmişse, ğayb haberi verilmiş demek olur. (V/3767)

(Peki) ya Allâh bütün âlemînin [insânların] sîne/[göğüs]lerindekine a'lem [vâkıf] değilmi?!

11. Ve elbette Allâh îmân etmiş olanları her hâlde [muhakkak] bilecek ve elbet münâfıkları da behemehal [mutlaka] bilecek.

12. Bir de (o) küfredenler, o îmân etmiş olanlara, "Bizim yolumuza uyun, (sizin) günâhlarınızı da (biz) yüklenelim" dediler.

Hâlbuki onlar, onların günâhlarından hiçbir şey yüklenecek değiller ve elbette onlar kat'iyyen [kesinlikle] yalancılar.

13. Maamâfih [bununla birlikte], kendi (günâhlarının) ağırlıklarını ve o ağırlıklarla berâber (yoldan çıkarıp saptırdıkları ve îmân etmelerine engel oldukları kimselerin günâhları gibi) daha birçok ağırlıkları (da) yüklenecekler –bu şübhesiz– ve her hâlde [mutlaka] Kıyâmet Günü,[7] o ettikleri iftirâlardan suâl olun(up mes'ûl tutul)acaklar, bu da şübhesiz.

14. Ve[8a] celâlim hakkı için, Nûh'u kavmine gönderdik de içlerinde elli yılı müstesnâ [hâriç] bin sene durdu. (Fakat inad ve inkârlarında direnmeyi sürdürdüler de,) derken onları tûfân yakalayıverdi; (zîrâ) hep zulmediyorlardı.

15. Binnetice [neticede] o'nu ve gemi arkadaşlarını necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık ve o gemiyi[8b] (veyâ o hâdiseyi) âlemlere bir âyet [tüm insânlara bir alâmet ve ibret vesîkası] kıldık.

16-18. İbrâhîm'i de (kavmine gönderdik). Kavmine (şöyle) dediği vakit(i düşün): "Hep Allâh'a ibâdet edin ve O'na (isyândan) korunun, bu sizin için daha hayrlıdır, eğer bilirseniz.

"Siz Allâh'ı bırakıp da sâde(ce) birtakım evsân'a[9a] [putlara] tapıyorsunuz ve yalan [*ifk*[9b]] uyduruyorsunuz.

---

7 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *yevme'l-qıyâmeti* ibâresine karşılık olarak, *Kıyâmet Günü* ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

8a Yukarıda, *Şânım hakkı için, Biz onlardan evvelkileri ne fitnelerle imtihân ettik* ('Ankebût: 3) buyurulmuş, fakat bu imtihândan örnek verilmemişti. İşte burada, öncekilerin imtihânlarıyla ilgili misâller verilecektir. Onun için bu *vav* [*ve*] harfi, kasem/yemîn değil, oraya atıftır. (V/3768)

8b •Meâl'de, *o gemiyi* diye çevirilen *hâ* zamîrinin karşılığı *onu* olmalıdır. (E.Ö)

9a *Evsân* (–tekili *vesen*–), "taş ve sâireden tapılan herhangi birşey; fetiş", ki *esnâm*'dan (–tekili *sanem*–) daha umûmîdir. Meselâ; "ensâb, salîb [haçl", hep *evsân*'dır. (V/3771-3772)

9b •Meâl'de, *yalan* diye çevirilen *ifk* kelimesi için bkz. Nûr: 11, not: 11. (E.Ö)

"Haberiniz olsun ki, o sizin Allâh'tan beride[10a] ma'bûd diye taptıklarınız,[10b] sizin için bir rızka mâlik [sâhib] olamazlar; onun için rızkı Allâh yanında arayın ve O'na kulluk [ibâdet] edip O'na şükreyleyin; hep döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

"Ve eğer (beni) tekzib eder/[yalanlar]seniz, sizden evvel birtakım ümmetler de (resûllerini) tekzib etmişlerdi. Resûl'ün vazifesi ise[11] açık bir tebliğden ibârettir".

19. –Ya görmedilermi[12] de, Allâh halkı [yaratmayı/yaratılışı] ibtidâ [ilkin] nasıl yapıyor? Sonra onu [yaratmayı] iâde [tekrâr] de eder. Şübhesiz bu Allâh'a göre kolaydır.

20-21. (Ey Muhammed) de ki: "Arz/[yer]da bir gezinin de bakın, halkı [yaratmayı] ibtidâ [ilkin] nasıl yapmış, sonra da Allâh neş'et-i uhrâ [öteki hayâtı] inşâ edecek".

Şübhesiz Allâh her şeye kadîr, dilediğine azâb eder, dilediğine de rahmet ve hep O'na çevril(ip götürül)eceksiniz.

22. Siz de (Allâh'ı) âciz bırakacak değilsiniz,[13] size de ne yerde, ne gökte Allâh'tan başka ne bir velî [dost/hâmi], ne de bir nasîr [yardımcı] yoktur.

23. Allâh'ın âyâtına [âyetlerine] ve likâsına [huzûruna çıkacaklarına] inanmayanlar [küfredenler] ise, hep onlar O'nun rahmetinden[14] ümidi

---

10a Allâh denilince, Kendisinden daha ilerisi/ötesi, daha yücesi bulunmayan *en mükemmel zât* kasdedilmiş olduğundan, Allâh'ın üstünde ilâh iddiâsına kalkışmak sözkonusu olmamıştır. Şirk koşanlar, dâima Allâh'ın dûnundan [berisinden]/O'ndan aşağıda başka dostlar, yardımcılar, hâmiler edinmişlerdir. (VI/4117)

10b •Meâl'de, *Allâh'tan beride ma'bûd diye taptıklarınız* şeklinde çevirilen *ta'budûne min-dûnillâh* ibâresine, *Allâh'ın dûnundan ibâdet ettikleriniz* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ise* yerine –yanlışlıkla– *size* yazılmıştır. (E.Ö)

12 *Ya görmedilermi* ifâdesinden başlayıp 23. âyetin sonuna kadarki kısım, –Hz. İbrâhîm'in sözü değil– Hz. Peygamber'e hitâb olup ara-söz olarak sevkedilen Allâh'ın sözüdür. Onun için fâsıla değişmiştir. (V/3772)

13 •Bu âyette ['Ankebût: 22], *siz de âciz bırakacak değilsiniz* diye çevirilen *ve mâ entum bi-mu'cizîn* ibâresine En'âm: 134'te, *siz onun önüne geçemezsiniz;* Yûnus: 53'te, *ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız;* Hûd: 33'te, *ve siz O'nu âciz bırakacak değilsiniz;* Şûrâ: 31'de, *siz âciz bırakacak değilsiniz* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

14 •Meâl'de, *O'nun rahmetinden* diye çevirilen *min-rahmetî* lafzı, *Benim rahmetimden* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

kesmiş olanlardır ve onlar için elîm [acı] bir azâb vardır.–

24. Onun için,[15] o'na [İbrâhîm'e] kavminin cevâbı sâde(ce) şu oldu: "Öldürün o'nu veyâ yakın (o'nu)!" dediler.

Allâh da o'nu o ateşten kurtardı.

Elbette bunda, îmân edecek bir kavm için şübhesiz âyetler [alâmetler-işâretler-delîller] var.

25. Ve (İbrâhîm) dedi ki: "Siz sâde dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[16] aranızda (toplanıp) sevişmek için[17] Allâh'ı bırakıp birtakım evsân'a[18] [putlara] tutulmuşsunuz; ammâ, sonra Kıyâmet Günü ba'zınız ba'zınıza küfredecek ve ba'zınız ba'zınızı la'netleyecek. (Bu gidişle) varacağınız yer ateştir, sizin için yardımcılardan eser de yoktur".

26. Bunun üzerine o'na [İbrâhîm'e] bir Lût îmân etti. Hem (İbrâhîm), "Ben" dedi, "Rabbime bir muhâcirim [hicret edeceğim]. Hakîkat bu (ki), azîz O, hakîm O".

27. Ve Biz o'na İshâk ile Ya'kûb'u da ihsân ettik ve nübüvveti, Kitâbı zürriyyetinde kıldık[19] ve kendisine hem dünyâda ecrini [mükâfâtını] verdik, hem de âhirette o[20] şübhesiz sâlihînden [sâlihlerlen/dürüst ve erdemli kimselerden].

28-29. Lût peygamberi[21] de (gönderdik). Hani kavmine (şöyle) dediği vakit(i düşün): "Siz cidden o şenî [iğrenç] fiili yapıyorsunuz ha!? Sizden evvel, âlemînden [toplumlardan] hiç biri bu haltı etmedi. Cidden siz hâlâ (kadınları bırakıp)[22a] erkeklere gidecek ve yolu kesecek[22b]

15 •Burada tekrâr 18. âyetle bağlantı kurulmakta; kaldığı yerden konuya devâm edilmektedir. Dolayısıyla, 19-23. âyetler ara-cümle niteliğindedir. (E.Ö)

16 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

17 Yâni, sırf dünyâ [süflî/yakın] hayâtta birbirinizin hissiyâtını okşayarak toplanıp sevişmek için, yâhud dünyâ [süflî/yakın] hayâtta sevdiklerinizin hayâlini ta'kîb ederek ülfet etmek için. [Çünkü bütün putlar, sevilen kimselerin bir hâtırası olmak üzere etrâflarında toplanılmak için edinilmiştir]. (V/3772)

18 •Bkz. 'Ankebût: 17, not: 9. (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da ***kıldık*** diye yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da ***kılbık*** şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* zamîri yoktur. (E.Ö)

21 •Âyette, *peygamberi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

22a •Krş. Şu'arâ: 166, Neml: 55, A'râf: 81. (E.Ö)

22b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklama yapmadığı bu ibâre hakkında müfessirler şu izahları yapmışlardır: A) Şehvetiniz yüzünden yol-

ve meclisinizde edebsizlik yapıp duracakmısınız?"
Buna, kavminin cevâbı, ancak şöyle demeleri oldu: "Haydi getir bize Allâh'ın azâbını, (iddiânda) sâdık/[doğru]lardan isen".
30. (Bunun üzerine Lût,) "Yâ Rabb(i)!"[23a] dedi, "Ortalığı fesâda veren bu kavme karşı[23b] bana nusret ver [yardım et]!"[24]
31. Ve vaktâ ki elçilerimiz İbrâhîm'e (bir oğul) müjde(si)yle vardılar.[25] (Müjdeyi verdikten sonra da,) "Haberin olsun" dediler, "biz bu karyenin [memleketin] ahâlisini ihlâk [helâk] edeceğiz; çünkü onun ahâlisi hep zâlim oldular".
32. (İbrâhîm, şaşkınlık ve telâşla, "Fakat) onda Lût var a!" dedi.
(Melekler,) "Biz" dediler, "onda kim var idiğini pekâlâ biliriz; her hâlde [elbette] o'nu [Lût'u] ve ehlini [o'na îmân edenleri] kurtaracağız, ancak karısı ötekilerden oldu".[26a]
33-34. Ve vaktâ ki elçilerimiz Lût'a çıkavardılar, onlar yüzünden fenâlaştı ve hakklarında eli-kolu daraldı.[26b] Onlar da, "Korkma" dediler, "ve keder etme; çünkü biz seni ve ehlini kurtaracağız, ancak karın ötekilerden oldu. Haberin olsun, bu karye [memleket] ahâlisinin yapageldikleri fıskları [itaatten çıkmaları] yüzünden üzerlerine semâ/[gök]dan bir feci[27] azâb indireceğiz".
35. Ve celâlim hakkı için, ondan[28]

---

dan geçenleri bile çevirerek fenâlık yapıp onları yola gitmekten menedip duracakmısınız?! B) Katl, şekâvet ve gasb ile yolu kesip duracakmısınız?! C) Meşrûyu bırakıp gayr-i meşrûya meylederek neslin üreme yolunu âtıl bırakıp duracakmısınız?! (E.Ö)

23a •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

23b •Meâl'de, *Ortalığı fesâda veren bu kavme* şeklinde çevirilen *'ale'l-qavmi'l-mûfsidîn* ibâresine, *O mûfsidler [fesâdcılar] kavmine karşı* şeklinde ma'nâ verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

24 •Bu bölümün devâmı, 'Ankebût: 33'tedir. (E.Ö)

25 •Bkz. Hicr: 51-55, Hûd: 71. (E.Ö)

26a •Bu bölüm ('Ankebût: 31-32 âyetleri), Lût kıssası arasında bir ara-söz niteliğindedir. (E.Ö)

26b •Burada, "hakklarında eli-kolu daraldı" diye çevirilen *zâqa bihim zer'an* ibâresinin diğer bir çevirisi ile krş. Hûd: 77, not: 74a. (E.Ö)

27 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir feci* yerine *feçi bir* yazılmıştır. (E.Ö)

28 *Ondan:* O karyeden [o memleketten]... (V/3774)

bir âyet {bir nişâne}[29] bırakmışızdır, ki taakkul [akl] edecek bir kavm için beyyine [apaçık bir delîl] olsun.

36. Medyen'e de, kardeşleri[30a] Şu'ayb'ı (gönderdik), vardı (da onlara) dedi ki: "Ey kavmim! Allâh'a ibâdet edin de Son Gün'e [Âhiret Günü'ne] ümid besleyin, müfsidlikle [fesâdcılıkla] yeryüzünü berbat etmeyin!"

37. Buna karşı o'nu [Şu'ayb'ı] tekzib etti/[yalanladı]ler; derken onları o recfe [şiddetli sarsıntı] tutuverdi de, yurdlarında dizleri-üstü çökekaldılar.

38. (Kavm-i) Âd'a da, (kavm-i) Semûd'a da –(gönderdiğimiz resûlleri yalanladıkları için– azâb ettik), ki size bunlar meskenlerin(in harâbelerin)den belli olmaktadır.

Şeytân onlara amellerini tezyin etmişti [süsleyip güzel göstermişti] de, kendilerini (doğru) yoldan çevirmişti, hâlbuki gözleri açık adamlar idiler.

39. Kârûn'a ve Fir'avn'a ve Hâmân'a da –(gönderdiğimiz elçileri yalanladıkları için– azâb ettik); celâlim hakkı için, onlara Mûsâ beyyine/[açık delîl]lerle geldi de, onlar o yerde kibirlenip kafa tuttular.[30b] Hâlbuki (azâbımızın) önüne geçecek değillerdi.

40. Hâsılı, her birini günâhıyla yakaladık; kiminin başına bir taş yağdıran (kasırga) gönderdik, kimini sayha [korkunç bir ses/zelzele] alıverdi, kimini yer(in dibin)e geçirdik, kimini de garkettik [suda boğduk/suya gömdük].

Allâh onlara zulmetmiyordu, velâkin onlar[31a] (günâhlara dalmakla) kendi nefslerine [kendilerine] zulmediyorlardı.

41. Allâh'tan başka velî/[dost ve hâmi]llere tutunanların[31b] meseli, örüm-

---

29 *Âyet* [*nişâne*]: "Lût kavminin başına gelenlerin hikâyesi" veyâ "yerle-bir edilmiş memleketlerinin kalıntısı/harâbesi". (V/3774)

30a • *Kardeşleri* [*Medyen'e de Medyenlilerin kardeşleri...*] ta'bîri için bkz. A'râf: 65, not: 72 ve A'râf: 85, not: 92. (E.Ö)

30b • Meâl'de, *kibirlenip kafa tuttular* diye çevirilen *fe'stekburû* lafzına, *kibirlendtler* veyâ *büyüklendiler* veyâ *büyüklük tasladılar* veyâ *istikbar ettiler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

31a • Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onlar* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

31b • *Meselüllezîne't-tahaze min-dûnillâhi evliyâe:* "Allâh'ın dûnundan [berisinden/altından/aşağısından] evliyâ/velîler edinenlerin meseli..." Ayrıca, *dûn/min-dûnillâh* lafzı için bkz. 'Ankebût: 17, not: 10. (E.Ö)

cek meseli gibidir;[32a] bir ev edinmiştir.[32b] Fakat evlerin en çürüğü de şübhesiz örümcek evidir, eğer bilselerdi.

42. Her hâlde [elbette] Allâh biliyor ki, onlar O'nun berisinden[33] nelere, ne gibi şeylere yalvarıyorlar. Hâlbuki azîz[34] O'dur, hakîm[35] O.

43. Hem bu mesel/[temsîlller yokmu, Biz onları insânlar için darb [îrad] ediyoruz. Maamâfih [bununla birlikte], onlara âlimlerden[36] maada/[başka]sının aklı ermez.

44. Allâh o semâvât u arzı [o yüksekleri ve aşağıyı] (boş yere değil), hakk ile halketmiştir [yaratmıştır], elbette bunda mü'minler için bir âyet [alâmet] var.

45. Sana vahyolunan Kitâb'ı güzel güzel[37] oku; (düşün) ve namazı kıl, sahih[38] namaz edebsizlikten ve uygunsuzluktan nehyeder ve her hâlde [şübhesiz] Allâh'ın zikri[39] en büyük iştir ve Allâh her ne işlerseniz bilir.

46. Ehl-i Kitâb(I)a en güzel olan sûretten başkasıyla mücâdele de etmeyin[40] –ancak içlerinden[41] zulmedenler başka– ve deyin ki: "Biz hem bize indirilene îmân ettik, hem size

---

32a İhtiyâclarını giderir, kendilerine faydası dokunur, işlerini görür, tehlikeden kurtarır diye Allâh'tan başkalarını dost, hâmi kabûl ederek ma'bûd edinenlerin durumu, kendisine, –hafif bir rüzgârla târumâr olan, hiçbir tehlikeden koruyamayan– bir yuva yapan örümceğin durumuna benzer. (V/3777-3778)

32b •Burada, *edinmiştir* yerine *yapmıştır* demek daha uygun olur. (E.Ö)

33 •*Berisinden* [*dûn*] ifâdesi için bkz. 'Ankebût: 17, not: 10. (E.Ö)

34 *Aziz:* Mağlûb edilme ihtimâli olmayan, dilediğini dilediği anda mahvedebilen, nihâyetsiz bir izzet ve kudret sâhibi olan. (V/3778)

35 *Hakîm:* Her fiili hikmet olan. (V/3778)

36 Yâni, Allâh'ın hâricindekilerin fâni ve âciz; dolayısıyla O'ndan başkasına ibâdetin bâtıl olduğunu bilenlerden... (V/3779)

37 •*Güzel güzel* kelimelerinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

38 •*Sahih* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

39 *Allâh'ın zikri:* "Allâh'ın anılması/namaz kılınması" veyâ "Allâh'ın sizi zikretmesi/anması". (V/3781)

40 Meselâ, kabalığa incelikle, sertliğe yumuşaklıkla, öfkeye hazmla [tahammülle], gevezeliğe nasihatla, şiddete vakarla mukâbele ederek hakkın delîlini açıklayıp izah etmek gibi. (V/3783)

41 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *minhum* lafzına karşılık olarak, *içlerinden* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

indirilene ve bizim ilâhımızla sizin ilâhınız bir (ve aynıdır), şu kadar ki, biz yalnız O'na müslimiz [teslîm olmuşuz].

47. İşte sana böyle (bir rûh içinde) Kitâb indirdik, onun için kendilerine Kitâb verdiklerimiz[42] ona [o Kitâb'a] îmân ederler, şunlar/[Arablar]-dan da ona îmân eden var ve Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr eder.

48. Sen bundan evvel Kitâb okur değildin, hâlâ da elinle yazı yazmazsın, öyle olsaydı mubtiller[43] şübhelenebilirlerdi.

49-50. Fakat o (Kur'ân) kendilerine ilm verilmiş kimselerin sînelerinde parıldayan parlak âyetlerdir[44] ve Bizim âyetlerimizi ancak zâlimler inkâr eder. Nitekim, "Ona Rabbinden âyet/[mu'cize]ler indirilse ya!" dediler. De ki: "O âyet/[mu'cize]ler hep Allâh'ın indindedir [yanındadır], ben ancak açık bir nezîrim [uyarıcıyım]".

51. Yetişmedimi daha onlara ki, sana Kitâb indirdik, karşılarında okunup duruyor? Şübhesiz ki onda, îmân edecek bir kavm için muhakkak bir rahmet ve ilâhî[45] bir ihtâr var.

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şâhid (olarak) Allâh yeter, (zîrâ) O göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla îmân edip de Allâh'a küfredenler ise,[46] işte onlardır hep hüsrâna düşenler".

53. Bir de senden acele azâb istiyorlar, eğer müsemmâ bir ecel [ta'yîn edilmiş bir süre] olmasa idi, o

---

42 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ***kendilerine Kitâb verdiklerimiz*** ifâdesiyle, "yehûdi ve hristiyanlar"ın, ***şunlardan*** ibâresiyle de "Arablar"ın kasdedildiğini söylemektedir (bkz. V/3784). Ancak, bu konuda başka görüşler de vardır: A) ***Kendilerine Kitâb verilenler:*** Muhammed'den (s.a) önce yaşamış olan Ehl-i Kitâb; ***Şunlar:*** Muhammed'in (s.a) zamânında yaşayan Ehl-i Kitâb. B) ***Kendilerine Kitâb verilenler:*** Geçmiş peygamberler; ***Şunlar:*** Ehl-i Kitâb. C) ***Kendilerine Kitâb verilenler:*** Bu ilâhî vahyi kavrama yeteneğine sâhib olanlar; ***Şunlar:*** Yehûdi ve hristiyanlar. (E.Ö)

43 ***Mubtiller:*** "Bâtıl peşinde giden" yâhud "ibtâle bahâne arayan o hakksız kâfirler..." (V/3784)

44 O Kur'ân'ın Allâh tarafından bir alâmet, parlak mu'cizeler olduğu, ilm ehlinin gönüllerinde âyan-beyân açık ve hiç bir şübheye mahâl vermeyecek kadar zâhirdir. (V/3785)

45 •***İlâhî*** kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

46 •Matbu nüsha'da olmamakla birlikte, Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *ise* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

azâb onlara muhakkak gelmişti ve elbette o kendilerine gelecek, (hem de) şu'ûrları olmayarak ansızın gelecek.[47a]

54. Senden acele azâb istiyorlar, hâlbuki cehennem kâfirleri kuşatıp duruyor.

55. (Ta'yîn edilen) o gün ki, azâb onları hem üstlerinden, hem ayakları altından[47b] [dört-bir yandan] saracak da, (Allâh onlara), "Tadın bakalım neler yapıyordunuz!?"[47c] buyuracak.

56. Ey Benim îmân eden kullarım![48] Haberiniz olsun Benim arzım geniştir; o hâlde (hicret edin de yalnız) Bana ibâdet edin, o hâlde Bana![49]

57-59. (Hicretin tehlikesinden ve ölümden korkuyorsanız, bilin ki,) her nefs [şahıs] ölümü tadacak, sonra döndürülüp Bize getirileceksiniz ve îmân edip sâlih sâlih ameller yapmış olanlar (var ya), elbette onları cennetin, altlarından[50] ırmaklar akan şehnişin/[köşk]lerine yerleştireceğiz, o hâlde ki; orada ebedî kalacaklar. Ne güzeldir ecri [mükâfâtı] o iş görenlerin, ki sabretmişlerdir ve yalnız Rabb'lerine (güvenip) dayanırlar.

60. Öyle ya, nice hayvânlar var rızkını (yanında) taşıyamaz, Allâh onlara da rızk veriyor, size de,[51] (zîrâ) O öyle semî [işiten], öyle alîm [bilen].

47a •Son cümlede iki kere geçen *gelecek* kelimelerinden birinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

47b •*Azâbın, üstlerinden ve ayaklarının altından sarması,* "azâbın onları her yandan/dört-bir yandan kuşatmasını" tasvîr etmektedir. (E.Ö)

47c •"Yaptıklarınızı(n karşılığını) tadın bakalım" veyâ "Yaptıklarınızı(n karşılığı olarak azâbı) tadın bakalım". (E.Ö)

48 •Elmalılı Hamdi Yazır, "*Ibâdî* [*kullarım*] hitâbı, hitâb-ı teşriftir. O nedenle, *ibâdî* izâfetinde kâfir dâhil olmaz" (V/3789) diyorsa da, bu doğru değildir. Zîrâ Furkân: 17'de *ibâdî* [*kullarım*] lafzıyla mü'minler değil, kâfirler kasdedilmiştir. (E.Ö)

49 Yâni, bulunduğunuz memlekette sâdece Bana ibâdet etmek kolay olmaz, dînînizi açıklamak ve tatbik etmek husûsunda size baskı yapılır da daralırsanız, orada bağlanıp kalmayın, Benim arzım geniştir; dîninizi serbestçe tatbik edebileceğiniz bir yere gidin; hicret edin! (V/3790)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *altlarından* yerine *altından* yazılmıştır. (E.Ö)

51 Müslümanlara hicret etmeleri emredilince, ba'zıları, "Geçimliğimiz olmayan yabancı memlekete nasıl gideriz?!" demişlerdi; bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. (V/3791)

61. Celâlim hakkı için, sorsan[52] onlara, "Kim o gökleri ve yeri yaratıp şems u kameri [güneş ve ay'ı] teshîr etmiş?"[53] (diye,) elbette şübhesiz "Allâh" derler. O hâlde nasıl (Allâh'ın birliği gerçeğinden) çevrili(p şirk koşu)yorlar?!

62. Allâh, kullarından dilediğine rızkı (genişçe) serer de, kısar da ona. Şübhesiz Allâh her şeye alîm [vâkıf].

63. Celâlim hakkı için, yine sorsan onlara, "Kim o semâ/[gök-bulut]dan peyderpey bir su indirip de, arza [yeryüzûne] ölümünden sonra onunla[54] [o su ile] hayât vermekte?" (diye,) elbette şübhesiz "Allâh!" diyecekler.

(Öyleyse,) "Elhamdulillâh[55] [Allâh'a hamdolsun]" de!

Fakat onlann ekserisi [çoğu/çokları] aklı ermezlerdir [akletmezler].[56]

64. Bu dünyâ [süflî/yakın] hayât[57] bir eğlence ve oyundan ibâret ve hakîkaten son yurd,[58] işte hâlis hayât o, ammâ (keşke) bilselerdi.

65-66. Baksana, gemiye bindiklerinde dînî [itaati/boyun eğmeyi] Allâh'a[59] hâlis kılarak O'na[59] muhlisâne [içtenlikle] du'â ederler de, der-

---

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sorsan* yerine –tashihli olarak/yanlışlıkla– *sonra* yazılmıştır. (E.Ö)
O Mekke müşrikleri, "Gökleri ve yeri Allâh'ın yarattığını ve Allâh'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu ikrar etmelerine rağmen, ulûhiyyete gelince, nasıl O'ndan dönüp şirke gidiyorlar?!" Bu husûsta en çok ileri sürülen rızk mes'elesi olduğu için de, 62. âyette Allâh'ın dilediğine rızkı genişçe verdiği, dilediğine de kıstığı ifâde ediliyor. (V/3791)

53 *Teshîr*, "bir şeyi zorla hizmete koşmak, boyun eğdirip itaat ettirmek, tâbi kılmak"tır. (IV/2950, VI/4312)

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onunla* yerine –tashihli olarak/yanlışlıkla– *onlara* yazılmıştır. (E.Ö)

55 •*Hamd* için bkz. Fâtiha: 2, not: 2. (E.Ö)

56 •Matbu nüsha'da *aklı ermezlerdir* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *akletmezler* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

57 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

58 •Meâl'in orijinalinde, *son yurd* ibâresinin yanında parantez içinde, ibârenin orijinali olan *dâr-ı âhiret* [*dâre'l-âhirete*] lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

59 •Meâl'in aslında/orijinalinde, *Allâh* lafzı ile *hu* [*O'na*] zamîrinin yerleri değiştirilmiştir. Doğrusu, *Gemiye bindiklerinde dînî O'na hâlis kılarak Allâh'a du'â ederler* şeklinde olmalıdır. Ayrıca âyette, *muhlisâne* kelimesinin de karşılığı yoktur. (E.Ö)

ken kendilerini karaya çıkardımı derhal şirke koyulurlar, ki kendilerine verdiğimiz ni'mete nankörlük etsinler ve hayâttan zevk alsınlar diye. Fakat ilerde, (yaptıklarının başlarına ne getireceğini görüp) bilirler.

67. Ya görmediler de mi Biz (Mekke'yi) bir harem yapmışız emniyet içinde, hâlbuki etrâflarında nâs [insânlar] çarpılıp kapılıyor; artık bâtıla inanıyorlar da Allâh'ın ni'metine küfrânmı [nankörlükmü] ediyorlar?!

68. (Şirk koşarak) Allâh'a karşı bir yalanı (uydurup) iftirâ eden,[60] yâhud hakk kendine gelince ona[61] 'yalan' diyen[62] kimseden daha zâlim kim olabilir?!

Cehennemde değilmidir ancak kâfirlerin yeri?!

69. Bizim uğrumuzda mücâhede [cehd ü gayret] edenlere gelince, elbette Biz onlara yollarımızı gösteririz ve şübhesiz ki Allâh her hâlde [elbette] muhsinlerle [güzel hareket edenlerle] berâberdir.

---

60 •Meâl'de, *Allâh'a karşı bir yalanı iftirâ eden kimseden* diye çevirilen *meni'fterâ 'alellâhi keziben* ibâresine, *Allâh üzerine yalan uyduran kimseden* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'a isnâd eden kimseden* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

61 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *ona* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

62 •Meâl'de, *yalan diyen(den)* şeklinde çevirilen *(men) kezzebe* lafzı, *yalanlayan(dan)* [*yalanlayan kimse*'den] ma'nâsına gelir ki bu durumda ma'nâ şöyle olur: "Allâh üzerine yalan uyduran kimseden..." veyâ "Hakk kendine gelince onu yalanlayan kimseden..." (E.Ö)

30. RÛM SÛRESİ

MEKKÎ, 60 ÂYET

§

Adını, ilk âyetlerindeki Rûmlara/Bizanslılara ilişkin ğaybî ihbardan alan sûrede, bunun ardından asıl konuya geçilir: Allâh'ın yarattığı mevcûdât karşısında hayranlık; sürekli olarak ölüden diri çıkarması ve böylece Kıyâmet'te ölüleri diriltme kudret ve va'dinin vurgulanması.

Ancak ne var ki, insânların çoğu, –sâdece şu fânî hayâtın zâhirini bildiklerinden, ebedî ve nihâî olandan habersiz olduklarından– bunu anlamamakta ayak diremekte; bu yüzden de –yaptıklarının neticesi olarak– kara ve denizlerde fesâd meydan almaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1a]

2-5. Rûm(lar/Bizanslılar) mağlûb oldu arzın yakınında,[1b] maamâfih [bununla birlikte] onlar bu mağlûbiyetlerinin arkasından, birkaç sene içinde[2] muhakkak galebe ed(ip İranlıları yen)ecekler. Önünde de sonunda da emir [irâde, hüküm ve kumanda] Allâh'ın.

Ve, (Rûmların İranlılara gâlib geleceği) o gün, mü'minler Allâh'ın[3] nusretiyle[4] ferahlanacaklar; O kimi di-

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b Yâni, Mekke topraklarının en yakınında; Şam'da yâhud Rûm [Bizans/Doğu Roma] pâyitahtının çok yakınında; Anadolu'da, İstanbul civârında. (VI/3797)

2 *Fî bid'i sinîn* (–Meâl'de, *birkaç sene içinde* diye çevirilmiştir–), "üç ila dokuz sene içinde..." demektir. (VI/3797)

3 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh'ın* yerine *Allâh* yazılmıştır. (E.Ö)

4 Yâni, ötede Rûmlar [Bizanslılar/Doğu Romalılar] İranlılara gâlib gelirken, aynı zamânda beride müslümanlar da Allâh'ın nusretiyle/yardımıyla müşriklere karşı muzaffer olacaklar ve yalnız Rûmların galebesiyle değil, Allâh'ın özellikle kendilerini muzaffer kılan yardımıyla sevineceklerdir. (VI/3798)

lerse muzaffer kılar ve azîz O'dur, rahîm O.

6-7. Allâh'ın va'di bu, Allâh (ise) va'dine hulfetmez [va'dinden dönmez], velâkin nâsın [insânların] ekserisi [çoğu] bilmezler. Onlar[5] bir zâhir bilirler[6] dünyâ [süflî/yakın] hayât'tan, âhiretten ise hep ğâfildirler.

8. Nefs/[iç]lerinde bir düşünmediler de mi, Allâh o gökleri ve yeri ve ikisinin arasındakileri, başka değil, ancak hakk sebeb ve müsemmâ bir ecel ile halk buyurmuştur [belirli bir süre için yaratmıştır].

Bununla berâber, doğrusu insânlardan bir çoğu Rabb'lerinin likâsına kâfirdirler [huzûruna çıkacaklarını inkâr ederler].

9. Ya yeryüzünde gezip bir[7] bakmadılar da mı, nasıl olmuş âkıbeti kendilerinden evvelkilerin; (ki onlar,) kuvvetçe kendilerinden daha şiddetliydiler, arzı [yeri] aktarmışlar[8] ve onu kendilerinin îmârından ziyâde îmâr etmişlerdi, peygamberleri de onlara beyyinât [açık delîller] ile gelmişlerdi, (fakat resûlleri inkâr ettikleri için onları helâk ettik, güç ve kuvvetleri hiçbir işe yaramadı).

Demek Allâh onlara zulmetmiyordu, velâkin kendileri nefs/[kendi]lerine zulmediyorlardı.

10. Sonra, o fenâlık yapanların âkıbeti en fenâsı oldu; çünkü Allâh'ın âyetlerini tekzib etti/[yalanladı]ler ve onlarla eğleniyorlardı [istihza/alay ediyorlardı].

11. Allâh halkı [yaratmayı] ilkin[9] yapar, sonra da çevirir onu yeniden yapar, sonra hep(iniz) döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

12-13. O Sâ'at (gelip) çattığı gün, mücrim/[suçlu]ler her ümidi keserler; (çünkü) kendilerine şerîk/[ortak/ma'bûd]lerinden[10] şefâ'at edenler de bulunmaz, şerîklerine hep kâfir olmuşlardır.[11]

14-16. Hem o Sâ'at (gelip) çattığı

---

5 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onlar* kelimesi, tarafımızdan metne dâhil edilmiştir. (E.Ö)

6 Yâni, bugün kim gâlib gelirse, yüze ne çıkarsa ona bakar, onu bilirler. (VI/3803)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gezip bir* yerine *bir gezip* yazılmıştır; ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

8 Yâni, ekin ekmek veyâ su, mâden çıkarmak için toprağın altını üstüne çevirmişler... (VI/3805)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ilkin* yerine *yeniden* yazılmıştır. (E.Ö)

10 Allâh'a karşı uydurup şirk [ortak] koştukları ma'bûdlarından... (VI/3807)

11 •Allâh'a ortak koştukları ilâhlarına küfretmişlerdir. (E.Ö)

gün, (evet) o gün (mü'minlerle kâfirler) ayırdolur; (herkese, yaptık)-lar(ının karşılığı tastamâm verilir): İmdi, îmân edip sâlih ameller yapmış olanlar(a gelince), o vakit onlar bir ravzada[12] neşelenirler; âyetlerimize ve âhiret likâsı/[buluşmasıl]na 'yalan' deyip[13] de küfredenlere gelince, işte bunlar, o vakit azâb içinde ihzâr[14] [zorla, yaka-paça huzûra/ mahkemeye sevk] olunurlar.

17-18. O hâlde tesbîh[15] [tenzih-takdis] Allâh'a; o zamân ki, akşam edersiniz ve o zamân ki, sabah edersiniz –hem hamd O'na göklerde ve yerde– ve ikindileyin ve o zamân ki, öğle edersiniz.

19. O, ölüden diri çıkarır,[16] diriden ölü çıkarır ve toprağa ölümünden sonra hayât verir. Sizler de (kabirlerinizden) işte öyle çıkarılacaksınız.

20. Ve O'nun âyet/[delîl-işâret]lerindendir ki, sizi bir topraktan yarattı, sonra da siz şimdi bir beşersiniz, intişâr edip [üreyip çoğalarak yayılıp] duruyorsunuz.

21. Yine O'nun âyet/[işâret-delîl]lerindendir ki, sizin için (ey erkek ve kadınlar, kendi) nefs/[cins]lerinizden zevce/[eşler][17] yaratmış –kendilerine ısınırsınız diye– ve aranızda bir sevgi ve bir esirgeme [merhamet] yapmış.

Şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavm için âyet/[işâret-delîl]ler var.

22. Yine O'nun âyet/[delîl-işâret]lerindendir göklerin ve yerin yaratılışıyla dillerinizin ve beniz/[sîmâ ve renk]lerinizin muhtelif oluşu.

---

12 *Ravza,* "esâsında sulu, yeşillikli güzel bostan" demek olup burada murâd, cennet ravzalarından bir ravzadır [âhiretteki bostanlardan/bahçelerden bir bostandır/bahçedir]. (VI/3807)

13 •Meâl'de, *yalan deyip* şeklinde çevirilen *kezzebû* lafzına, –Meâl'deki cümleye göre– *yalanlayıp* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

14 *İhzâr,* "suçlunun yakalanıp zorla, yaka-paça mahkemeye [Hakk'ın huzûruna] getirilmesi"dir. (VI/3807 ve V/3752)

15 Allâh'ı tesbîh edin; yânî, hem şirkten ve hem de her türlü eksiklik/noksanlık şâibesinden tenzih edin! Tenzih, ya yalnız kalb ile olur: cezmen itikad veyâ onunla berâber dil ile olur: zikr-i hiss'i yâhud da bunlarla berâber bir de erkân ve ef'al-i mahsûsa ile olur ki amel-i sâlihtir. (VI/3807)

16 *Ölüden diri çıkarır:* "Gıdâdan canlı, yumurtadan civciv, nutfeden insân, câhilden âlim, kâfirden mü'min" gibi. (VI/3808)

17 Yânî, maymun veyâ diğer hayvânlardan değil, beşer cinsinden eşler yaratmış... (VI/3811 ve krş. Nisâ: 1, not: 1; A'râf: 189, not: 191)

Şübhesiz ki bunda âlimler için âyet/[delîl-işâret]ler var.

23. Yine O'nun[18] âyet/[delîl-işâret]lerindendir gecede, gündüzde uyumanız ve fazlın/[lütfun]dan nasîb aramanız.

Şübhesiz ki bunda (hakîkati) işit(ip kabûl ed)ecek bir kavm için âyet/[işâret-delîl]ler var.

24. Yine O'nun âyet/[delîl-işâret]lerindendir (ki), size hem korku ve hem tamâ [ümid] için şimşek gösteriyor ve semâ/[gök-bulut]dan bir su indiriyor da, onunla arza [yere], ölümünden sonra hayât veriyor.

Şübhesiz ki bunda akledecek bir kavm için âyet/[işâret-delîl]ler var.

25. Yine O'nun âyet/[delîl-işâret]lerindendir göğün ve yerin O'nun emriyle durması. Sonra sizi bir çağırış çağırdığı vakit, arz/[mezarlar]dan derhal siz (hesâba çekilmek üzere) çıkarsınız.

26. Hem, göklerde ve yerde kim varsa O'nun; hepsi O'na divan durmaktadır [qânittirler].

27. Hem odur O, halkı [yaratılışı] ilkin yaratan,[19] sonra onu çevirip yeniden yapacak olan, ki bu (yeniden yaratma/diriltme) O'na daha kolaydır. Göklerde ve yerde destan/en yüksek şân[20] O'nun ve azîz[21] O, hakîm[22] O.

28. (Allâh) size kendinizden bir temsîl yaptı: (Şimdi söyleyin bakalım,) hiç size kısmet ettiğimiz şey(ler)de elleriniz altındaki milk/[köle]lerinizden ortaklarınız bulunur da onlarla siz onda[23] [sâhibi olduğunuz şeylerde] müsavi [eşit] olur, kendi-

---

18 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *bi* zamîrine karşılık, *O'nun [Allâh'ın]* lafzını metne dâhil ettik. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (bkz. VI/3814) ibâreyi tam olarak çevirmiştir. (E.Ö)

19 •Krş. Rûm: 11. (E.Ö)

20 Yâni, göklerde ve yerde kudret-i tâmme, hikmet-i bâliğa, hâlikıyyet, ma'bûdiyyet gibi en yüksek vasıflar O'nundur. (VI/3816)
•Ba'zı müfessirler tarafından âyette geçen *ve lehu'l-meselu'l-a'lâ fi's-semâvâti ve'l-ardı* ibâresinin ma'nâsının, *Göklerde ve yerde en yüce sıfat O'nundur* şeklinde olduğu; "en yüce sıfat" ile de, Kendisinden başka ilâhın bulunmadığının kasdedildiği ifâde edilmiştir. (E.Ö)

21 •*Azîz* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hakîm* yerine –yanlışlıkla– *rabîm* yazılmıştır. *Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35. (E.Ö)

23 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *fîhi* lafzına karşılık, *onda [sâhibi olduğunuz şeylerde]* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

lerinizi saydığınız gibi onları sayarmısınız?!
(Elbette saymazsınız, peki siz kölelerinizi kendinize eşit saymazken, her şeyin rabbi olan Allâh'a nasıl ortaklar koşuyorsunuz?!)
İşte (Biz,) akledecek[24] bir kavm için âyetleri böyle ayırdediyoruz.
29. Fakat (Allâh'a şirk koşmak sûretiyle) zulmedenler, (bu husûsta) hiçbir ilm(e değil, sâdece delîl)siz hevâ/[keyiflarına uydular. Artık Allâh'ın (yoldan çıkarıp) şaşır(t)dığını kim yola getirebilir?! Onlara yardımcılardan eser de yoktur.
30. O hâlde şen[25] yüzünü [özünü/bütün varlığınla kendini] dîne, bir hanîf[26] olarak tut [çevir]; o Allâh fıtratına ki, insânları onun üzerine yaratmıştır.[27] Allâh(ın) yaratışına bedel bulunmaz, doğru, sâbit dîn odur, velâkin nâsın [insânların] ekserisi [çoğu/çokları] bilmezler.
31-32. Başkasından geçerek hep O'na gönül verin ve O'na (isyândan) korunun ve namaza devâm edin de müşriklerden olmayın; onlardan ki, dînlerini ayırıp öbek öbek olmuşlardır, her hizib kendilerindekine güvenmektedir.[28]
33-34. Bununla berâber, insânlara bir keder dokunduğu vakit, her şeyden geçerek O'na yönelir,[29] (yalnız) Rabb'lerine yalvarır/du'â ederler, sonra tarafından bir rahmet tattırıverdiği vakit de bakarsın, onlardan bir kısım tutar o Rabb'lerine şirk[30] koşarlar; ki (böylece) kendilerine verdiği ni'mete küfrân [nankörlük] etsin/[eder]ler.
Haydi zevkedin bakalım; yarın (başınıza gelecekleri) bileceksiniz.

---

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***akledecek*** yerine ***anladıkça*** şeklinde –hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

25 •Meâl'in orijinalinde –âyette karşılığı bulunduğu hâlde– atlanıp tercüme edilmeyen ***sen*** kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

26 ***Hanef***, "dalâletten istikâmete, eğrilikten doğruluğa meyl"dir. Öyleyse ***hanîf***, "eğriliği bırakıp doğruya giden" demektir. ***Hanîf***, örfte İbrâhîm milletine [dînine-yoluna] isim olmuştur, ki "başka dînlerden, bâtıl ma'bûdlardan çekinip yalnız Allâh'a yönelen muvahhid" demektir. (VI/3821)

27 Yâni, tüm insânlar fıtrat mîsâkında, "Rabbiniz değilmiyim?" hitâbına, "Evet Rabbimizsin" demişlerdir. (VI/3822)

28 •Krş. En'âm: 159. (E.Ö)

29 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen ***münîbîne ileyhi*** ibâresine karşılık olarak, ***O'na yönelir*** ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***şirk*** yerine ***şerîk*** yazılmıştır. (E.Ö)

35. Yoksa Biz onlara bir fermân[31] indirmişiz de, O'na şirk koşmalarını omu söylüyor?!

36. Bir de Biz insânlara bir rahmet tattırdığımız vakit ona güveni(p şı-marı)yorlar da, ellerinin (yapıp) takdim ettiği bir (günâh) sebeb(iy)le başlarına bir fenâlık gelirse her ümidi kesiveriyorlar.

37. Görmediler de mi, Allâh dilediğine rızkı (genişçe) serer, hem de sıkar. Şübhesiz bunda îmân edecek bir kavm için âyet/[alâmet]ler vardır.

38. O hâlde yakınlığı olana da hakkını ver, miskîne-(fakîre) de, yolcuya da! Allâh(ın) yüzü/[rızâsı]nü murâd edenler için o daha hayrlıdır, felâh[32a] bulanlar [umduğuna nâil olanlar] da işte onlardır.

39. Nâsın [insânların] mallarında nemâlansın [artsın] diye verdiğiniz ribâ [fâiz] Allâh yanında nemâlanmaz,[32b] Allâh(ın) yüzünü [rızâsını] murâd ederek verdiğiniz zekât ise, (asıl) katlayanlar işte onlardır.

40. Allâh odur ki, sizi yarattı, sonra da size rızk verdi, sonra sizi öldürür, sonra sizi diriltir. Hiç sizin şerîklerinizden[33] bunlardan birini yapacak varmı? Çok münezzeh ve çok yüksektir O sübhân[34] onların şirkinden.

---

31 *Fermân:* Kitâb ve burhân [delîl/hüccet]. (VI/3827)

32a • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

32b Burada, *ribâ* hakkında iki ma'nâ beyân etmişlerdir: A) Ba'zıları, buradaki *ribâ*'nın, ma'rûf olan *ribâ*, yâni *fâiz* olduğunu söylemişlerdir, ki zâhir olan da budur. B) Birçok müfessir ise, burada *ribâ* ta'bîrinin mecâz olup murâdın, ziyâdesiyle karşılığı gözetilerek verilen fazla hediyyeler, atiyyeler olduğuna kâil olmuşlardır. Buna göre, fazlasıyla karşılığı gözetilerek verilen hediyyeler bir nevi fâizciliğe benzetilerek kötülenmiş olacağından, bi'l-iktiza ribânın menedilmesinde daha beliğ olmuş olur. Nitekim, ma'rûf *ribâ* [fâiz] hakkında, "yemek" ta'bîri kullanılmıştır. Şu hâlde ma'nâ şöyle olur: "Halkın mallarında ribâ gibi nemâlanarak fazlasıyla karşılığını almak için verdiğiniz atiyyeler, hediyyeler Allâh yanında nemâlanmaz, artmaz: ribânın Allâh yanında hiçbir sevâbı olmadığı gibi, halktan karşılığı ziyâdesiyle birlikte alınmak niyetiyle verilen hediyyeler de öyledir. Gerçi bu günâh değildir, fakat sevâbı da yoktur". (VI/3828-3829)

33 • Allâh'a ortak koştuğunuz ilâhlarınızdan... (E.Ö)

34 • *Münezzeh* kelimesi, *sübhân*'ın karşılığı olduğundan, hem *münezzeh*, hem de *o sübhân* demeye lüzûm yoktur. Zîrâ, *sübhânehû* lafzı, isim-sıfat olmadığından, *o sübhân* ma'nâsına değil, *O münezzehtir/sübhândır* anlamına gelir. Bu durumda, *sübhânehû ve te'âlâ 'ammâ yüşrikûn* ibâresine şöyle karşılık verilebilir: *O [Allâh] onların şirkinden münezzeh ve yücedir.* (E.Ö)

41. İnsânların ellerinin kesbi [işledikleri ganâh, zulm, şirk] (sebebi)yle[35] karada ve denizde fesâd meydan aldı, yaptıklarının ba'zısını kendilerine (bu dünyâda) tattırmak için ki (şirkten ve günâhlardan, tevhîde) rücû etsin/[dönsünler].

42. De ki: "Arzda [yeryüzünde] bir gezin de bakın, bundan evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş; onların ekserisi [çoğu/çokları] müşriktiler".

43-46. (Böyle) de de, yüzünü o doğru ve sâbit dîne tut/[çevir]; Allâh'tan, redd(edilip çevrilmes)ine hiç[36] çâre olmayan bir gün gelmezden evvel, ki o gün (mü'minlerle kâfirler) hep ayırdolur, (herkese yaptık)lar(ının karşılığı verilir): Herkim küfrederse,[37] küfrü kendi aleyhinedir, herkim de salâh ile çalışırsa,[38] sırf kendileri için (âhiretlerini güzelce hazırlayıp) döşemiş olurlar; çünkü îmân edip de sâlih sâlih işler yapanlara (Allâh) fazlın/[lütfun]dan mükâfât verecek.

Çünkü [doğrusu] O, kâfir/[nankörlük edenlleri sevmez; ve (zîrâ), O'nun âyet/[delîl-işâret]lerindendir[39] (yağmur ve diğer faydalar için) müjdeciler hâlinde rüzgârlar göndermesi; ki hem rahmetinden size tattırmak için, hem emriyle gemiler(i yüzdürüp) ak(ıt)mak için, hem arayıp fazlından kazanmanız için, hem gerek ki şükredesiniz diye.

47. Celâlim hakkı için, senden evvel birçok resûlleri kavmlerine gönderdik de, onlara beyyine/[açık delîl]lerle vardılar, (buna rağmen onlar inkârda direttiler,) onun üzerine cürüm [suç] işleyenlerden intikâm aldık, mü'minlere ise nusret [yardım etmek] uhdemizde [üzerimizde] bir hakk oldu.

48-49. Allâh odur ki, (faydalı) rüzgârları gönderir de, (onlar) bir bu-

---

35 İnsânların işledikleri günâhlar; fıtrata aykırı olarak ta'kîb edilen şirk, ahlâksızlık, zulüm/hakksızlık, muhtelif hevâlar, türlü yollarla beşerî ihtirasların çarpışması sebebiyle... (VI/3833)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hiç* yerine *bir* yazılmıştır. (E.Ö)

37 "Ni'meti örtmek" [küfrân-ı ni'met], yâni "nankörlük" demek olan *küfr*, şer'an îmânın zıddı olan *îmânsızlık*'tır (I/207). *Küfr*, "îmânın mukâbili inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

38 •"Sâlih amel işlerse..." (E.Ö)

39 Bu âyetler, *ibâresiyle* [*lafzıyla*], kevnî hâllerdeki tasarrufları ifâde ederken, *işâretiyle* [*delâletiyle*] de ictimâî hâllerdeki inkılâbları temsîl etmektedir. Rüzgârların, inkılâbların uyarıcıları olduğu gibi, müjdecileri de vardır. Tabiata ârız olan fesâd [bozukluk] onlarla düzelir. (VI/3833)

lut savururlar, derken onu semâda [gökde] nasıl dilerse öyle serer, parça parça da eder, derken yağmuru görürsün aralarından çıkar, derken onu kullarından kimlere diliyorsa döküverdimi derhal yüzleri gülüverir, (her ne kadar daha) önce; o kendilerine indirilmezden evvel ümidi kesmiş, ye'se düşmüş iseler de!

50. Şimdi bak Allâh'ın rahmeti(nin) âsârına [eserlerine]; arzı [yeri] ölümünden sonra nasıl diriltiyor!? Şübhe yok ki O her hâlde [mutlaka] ölüleri diriltir, daha da her şeye kadîrdir O.

51. Celâlim hakkı için, (zarârlı) bir rüzgâr göndersek de onu –(rahmet yağmurunun) o eser(ler)i(ni)– sararmış görseler, mutlak(a) onun arkasından küfrâna [nankörlüğe] başlarlar.

52-53. Çünkü sen (kalben) ölü (kimse)lere işittiremezsin o da'veti, (hakîkate kulak tıkayan) sağırlara da işittiremezsin arkalarını dönmüş giderlerken, (kalb gözleri) kör(elmiş kişi)lerin de –şaşkınlıklarından (kurtaracak)– yol göstericisi değilsin, (sen o da'veti) ancak âyetlerimize îmân edeceklere işittirirsin de onlar islâma gelir[40] [teslîm olur], selâmeti bulurlar.[41a]

54. Allâh o kâdir[41b] ki, sizi bir zaaftan[42] yaratmakta, sonra zaafın arkasından bir kuvvet yapmakta,[43] sonra da kuvvetin arkasından (tekrâr) bir zaaf ve bir saç aklığı yapmakta.[44] Neyi dilerse halkediyor [yaratıyor]; O öyle alîm [bilen], öyle kadîr [muktedir].

55. O gün ki Sâ'at gelir, Kıyâmet kopar,[45a] (günâhkâr) mücrim/[suçlu]ler (kabirlerinde) bir saatten fazla durmadıklarına yemîn ederler. (Onlar, daha) evvel (dünyâdayken) de böyle (hakktan bâtıla) çevriliyorlardı.

56. Kendilerine ilm ve îmân verilenler de demektedirler ki: "Alimal-

40 • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından *İslâma gelir* diye karşılık verilen *müslimûn* kelimesine, "(Allâh'a) teslîm olanlar" yâhud "Kendilerini (Allâh'a) teslîm edenler" anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

41a • *Selâmeti bulurlar* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

41b • Âyette, *kâdir* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

42 • *Zayıf/âciz, güçsüz bir hâlde dünyâya getirmesi:* Bebeklik ve çocukluk dönemi. (E.Ö)

43 • *Zaafın arkasından kuvvet yapması:* Gençlik ve olgunluk dönemi. (E.Ö)

44 • Yâni, "ihtiyârlık dönemi". (E.Ö)

45a • Âyette, *Kıyâmet kopar* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

lâh,[45b] Allâh'ın kitâbı'nca ba's [dirilme] gününe kadar durdunuz. İşte bu, ba's günü, velâkin siz (hakîkati) bilmezler gürûhu idiniz".

57. Artık o gün o zulmedenlere mâzeretleri fayda vermez ve dertlerinin çâresine bakılmaz.

58. Celâlim hakkı için, bu Kur'ân'da insânlar için[46] her türlü meselden temsîl getirdik.

Yemîn ederim ki, sen onlara başka bir âyet de getirsen, o küfredenler yine diyecekler ki: "Siz her hâlde [mutlaka] mubtil/[palavracı kimseler]siniz".[47]

59. İlmin [vahyin] kadrini[48] bilmeyenlerin kalblerini Allâh öyle tab'eder [mühürler].

60. Şimdi sen sabret, çünkü Allâh'ın va'di muhakkak hakktır [gerçekleşecektir]; ve sakın îkânı[49] [sâbit ve güçlü bir inanca sâhib] olmayanlar seni hafifliğe [sabırsızlığa] sevketmesinler!

45b • *Altmallâh* [*leqad*]: Andolsun ki/yemîn olsun ki. (E.Ö)

46 • Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *li'n-nâsi* lafzına karşılık, *insânlar için* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

47 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mubtilsiniz* yerine *mubtelisiniz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. Ayrıca *mubtil* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 48, not: 43. (E.Ö)

48 • Âyette, *ilmin kadrini* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

49 • *Yakîn/yaqîn* kelimesiyle aynı kökten gelen ve –köken itibâriyle "suyun havuzda durması ve orada istikrar bulması" anlamında olan– *îkân/îqân*, "herhangi birşey hakkındaki hüküm ve kanaatin, zihinde iyice yerleşmesine bağlı olarak anlayış ve idrâkin sükûnet bulması"dır. Ayrıca *yakîn/yaqîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

31. LOKMÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 34 ÂYET

§

Adını, –12-19. âyetlerinde– oğluna verdiği nasihatlerin zikredildiği Lokmân-ı Hakîm'den alan sûrenin ana tema'sı, şirkin anlamsız ve saçma olduğu, Muhammed'in (s.a) getirdiği tevhîd öğretisinin yeni birşey olmayıp geçmişte de hikmet sâhiblerinin aynı hakîkati ifâde ettikleri husûsudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1a]
2-5. Bunlar sana,[1b] o hikmetl(e yükl)i Kitâb'ın âyetleri; hidâyet [rehberlik] ve rahmet için o {güzellik yapan} (kimselere)/muhsinlere;[1c] ki (onlar) namazı kılarlar ve[2] zekâtı verirler, âhirete de onlar yakîn[3] edinirler. İşte bunlar, Rabb'lerinden bir hidâyet üzeredir ve işte bunlardır o felâh[4] bulan/[umduğuna nâil olan]lar. **6.** Bayağı[5] insânlardan kimi de vardır ki, Allâh yolundan, bilmeyerek[6]

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Âyette, *sana* kelimesinin karşılığı yoktur (E.Ö).

1c *Muhsinlere* [*güzellik yapan/güzel davranan kimselere*]: Bu Kur'ân'da indirildiği üzere amelde ihsân yapanlara. (VI/3838)

2 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* bağlacı yoktur. (E.Ö)

3 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Bakara: 4, not: 10. (E.Ö)

4 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

5 • *Bayağı* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

6 Yâni, saptırdığını hissettirmeden, yaptığı işin âkıbetini sezdirmeden... (VI/3839) • Meâl'de, *bilmeyerek* diye çevirilen *bi-ğayri 'ilm* ibâresi, basitçe bir *bilgisizlik/bilmemek/cehâlet* anlamına gelmez. Zîrâ, onlar bilmeyerek değil, Allâh yolundan bile bile saptırmaktadırlar. *Bi-ğayri 'ilm* ibâresi için bkz. En'âm: 108, not: 117; En'âm: 119, not: 131 ve En'âm: 140, not: 163; En'âm: 143, not: 170. (E.Ö)

[bir ilme değil, hevâ ve heveslerinden kaynaklanan bir zanna dayanarak] sapıtmak ve onu eğlence yerine tutmak için laf eğlencesi[7] satın alır, işte bunlara mühîn [alçaltıcı] bir azâb vardır.

7. Karşısında âyetlerimiz okunduğu vakit de, kibirlenerek ensesini döner, sanki onları işitmemiş, sanki kulaklarında bir ağırlık varmış (gibi); sen de onu elîm [acı] bir azâb ile müjdele!

8-9. Fakat îmân edip de iyi işler [sâlih ameller] yapanlar(a gelince), şübhesiz ki onlara naîm [ni'met] cennetleri var, (hem de) içlerinde muhalled [sürekli/ölümsüz] olmak üzere onlar.

Hakkâ[8] [gerçekleşeceğinde şübhe olmayan] Allâh'ın va'di bu ve azîz[9] O'dur, hakîm[10] O.

10. Gökleri direksiz yarattı, –onların(n direksiz durduğunu) görüyorsunuz– arza [yere] da sizi çalkala(yıp sa)r(smasın) diye (dağları) ağır baskılar (olarak) bıraktı ve onda her bir hayvândan üretti.

Hem gök/[bulut]ten bir su indirdik de orada[11] [yeryüzünde] her hoş çeşitten (bitkiler) yetiştirdik.

11. İşte (bütün) bu(nlar) Allâh'ın yarattığı (şeyler), haydi gösterin Bana,[12] (ilâh olduklarını iddiâ ettiğiniz) O'ndan berikiler ne yaratmış?!

Fakat o zâlimler apaçık[13] dalâl(et/şaşkınlık) içindeler.

12. Şânım hakkı için, Lokmân'a hikmet verdik ki, şükret(sin) Allâh'a diye; ve (çünkü) herkim şükrederse kendi lehine eder, herkim de nankörlük ederse, her hâlde [doğrusu] Allâh ğanidir [hiçbir şeye muhtaç değildir], hamîddir [hamde lâyık olup hamdedilendir].

13. Hani Lokmân da (kendisine verilen hikmetten olmak üzere–) oğluna (şöyle) demişti: –ona va'z [nasihat] ediyordu– "(Ey) yavrum! Allâ-

---

7 *Laf eğlencesi/eğlence söz [lehve'l-hadîs]*: İnsânı oyalayan, işinden alıkoyan söz, asılsız hikâye, masal, roman, târih kılıklı efsâne, güldürücü lakırtı, gevezelik, teganni gibi eğlendirici şeyler. (VI/3838)

8 "Bu Allâh'ın va'didir ve gerçekleşeceğinde şübhe yoktur". (III/1474)

9 •*Azîz* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

10 •*Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

11 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *fîhâ* lafzına karşılık olarak, *orada* (–veyâ *onda*, yâni *yeryüzünde*–) kelimesi, tarafımızdan metne dâhil edilmiştir. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Bana* yerine –yanlışlıkla– *daba* yazılmıştır. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *apaçık* yerine *açık* yazılmıştır. (E.Ö)

h'a şirk koşma, çünkü şirk çok büyük bir zulmdür..."[14]

14-15. Gerçi insâna ebeveynini [anababasını] de tavsiye ettik; –(zîrâ) anası onu[15] zaaf zaaf üstüne taşıdı, süt(ten) kesimi de iki sene içinde (oldu)–[16] şükret diye Bana ve ana[17] babana –ki (sonunda) Banadır geliş (ey insânoğlu; o vakit, şükredip etmediğinin hesâbını sorarım)– bununla berâber, o ikisi de sana, sence hakkında bir ilm olmayan hiç'i[18] Bana şerîk [ortak] koşturmaya uğraşırlarsa, o vakit onlara itaat etme ve kendilerine dünyâda ma'rûf sûrette musâhabet [güzel davranıp yardım] eyle[19] de Bana yüz tutanın [yönelenin] yolunu tut, sonra dönüp Bana geleceksiniz de, Ben size yaptıklarınızı haber vereceğim.

16-19. (Lokmân nasihatini şöyle sürdürdü: "Ey) yavrum! Haberin olsun ki; (yaptığın iyilik ya da kötülük) bir hardal tânesi tartısı(nca/ağırlığınca) olsa da, bir kaya içinde veyâ göklerde veyâ yerin dibinde gizlense, Allâh onu getirir (âhirette) mîzânına [terâzisine] kor;[20] –çünkü Allâh latîf/[gizliliklere nüfûz eden]dir,[21] habîr/[her şeyden haberdar]dır.–[22a] (Ey) yavrum! Namazı kıl, ma'rûfu emr ve münkerden nehy (et) ve başına gelene sabret –çünkü bunlar azmolunacak işlerdendir–; hem, nâsa [insânlara] avurdunu şişirme[22b] ve yeryüzünde çalımla yürüme –çünkü

14 (Bu bölümün devâmı, 16. âyettedir.) 14-15. âyetler, Lokmân'ın nasihatını hikâye esnâsında ve şirkten nehyi te'kid siyâkında bir münâsebetle/yeri gelmişken söylenen parantez arasında başlı-başına bir kelâm-ı ilâhîdir. (VI/3844)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onu* yerine *ona* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Krş. Ahkâf: 15. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *anana* yerine *anaki* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

18 Yâni, (Allâh'tan gelen) hiçbir ilmde [vahyde] yeri olmayıp muhâl olan şirki [putları/sahte ilâhları]... (VI/3845-3846)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eyle* yerine –aynı ma'nâda– *et* yazılmıştır. (E.Ö)

20 •*Mîzânına kor* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

21 *Latîftir:* Lütfu, letâifi çok, kudreti en ince, en gizli şeylere yetişir. (VI/3846 ve krş. En'âm: 103, not: 112)

22a *Habîrdir:* İlmi ile her şeyi bilir/(her şeyden haberdar olur). (VI/3846)

22b *İnsânlara avurdunu şişirme;* yâni, "böbürlenip kibirlenme". *Sa'r,* bir derttir ki deveye ânz olur da boynunu büker. Şu hâlde *tas'îr,* boynu dertli deve gibi "ba-

Allâh övüngen[23] kurulganın [övünüp kasılanların] hiç birini sevmez–; (yürüyüş ve) gidişinde mûtedil ol, sesini pesten al;[24] çünkü seslerin en beti [çirkini] her hâlde [gerçekten] eşekler(in) sesidir".

20-21. Görmedinizmi Allâh'ı zülcelâl[25] sizin için göklerdekini ve yerdekini musahhar[26] kılmış, üzerinize zâhiren ve bâtınen ni'metlerini ifaza buyurmakta [akıtmakta]?

Bununla berâber, nâs [insânlar] içinde kimisi de var ki, ne bir ilme, ne bir mürşide,[27] ne de tenvîr eder [aydınlatır] bir Kitâba istinâd etmeksizin [dayanmaksızın] Allâh hakkında mücâdele ediyor ve, "Allâh'ın indirdiğine tâbi olun!" denildiği vakit kendilerine, "Hayır, biz atalarımızı neyin üzerinde bulduksa onun ardınca gideriz" diyorlar.

Ya şeytân onları sa'îr [alevli-yakıcı ateş/cehennem] azâbına da'vet ediyor idiyse de mi (atalarının ardınca gidecekler)?

22. Hâlbuki herkim özü muhsin olarak yüzü/[benliğini]nü, tertemiz (olarak) Allâh'a tutarsa [teslîm ederse] o, hakîkaten en sağlam kulpa yapışmıştır.

Öyle ya, bütün işlerin âkıbeti, Allâh'a (varıp) dayanır.

şını yana bükmek" demek olur ki kibirli kimselerin âdetidir. Lisânımızda buna "avurt etmek" veyâ "kasalmak" ta'bîr olunur. Buna, "insânlara yanağını eğme, boyun eğme", yâni "kendini tezlil etme" ma'nâsını veren dahi olmuştur. Bu da muhtemel olmakla berâber üstüne-altına muvâfık olan evvelkisidir. (VI/3847)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *övüngen* yerine *övünen* yazılmıştır. (E.Ö)

24 "Sesini biraz indir, söylerken bağırma..." (VI/3847)

25 •*Zülcelâl* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca, *Allâhı zülcelâl* ibâresi, Osmanlıca Yazma nüsha'da iki şekilde okunabilir: *Allâhı zülcelâl* veyâ *Allâhu zülcelâl.* (E.Ö)

26 •*Musahhar* [*teshîr*] kelimesi için bkz. 'Ankebût: 61, not: 53; Hacc: 65, not: 76. (E.Ö)

27 •Meâl'de, ...*Ne bir ilme, ne bir mürşide, ne de tenvîr eder bir Kitâba istinâd etmeksizin*... diye çevirilen *ve mine'n-nâsi men-yucâdilu fillâhi bi-ğayr-i 'ılmin ve lâ huden ve lâ kitâbu'n-münîrin* ibâresine şu karşılıklardan biri de verilebilir: A) İnsânlardan kimisi, (iddiâsına delîl teşkil edeçek Allâh'tan) bir rehberlik ve aydınlatıcı bir Kitâb yokken, Allâh hakkında bi-ğayr-i 'ılm [zann ve hevâsına dayanarak] tartışıyor/mücâdele ediyor; B) İnsânlardan kimisi, Allâh(ın birliği) konusunda bi-ğayr-i 'ılm [Allâh'tan gelen bir ilme dayanmaksızın/zann ve hevâsına dayanarak] tartışıyor; oysa (bu husûsta Allâh'tan gelen ve iddiâsını destekleyen) ne bir rehberlik, ne de aydınlatıcı bir Kitâb vardır. (E.Ö)

23. Kim de küfrederse[28] artık onun küfrü seni mahzûn etmesin. Onlar dönüp Bize gelecekler, o vakit Biz onlara bütün yaptıklarını haber vereceğiz. Her hâlde [şübhe yok ki] Allâh bütün sînelerin künhünü bilir.

24. Biz onlara biraz zevkettiririz de, sonra kendilerini ğalîz [ağır] bir azâba (katlanmaya) muztarr [mecbûr] kılarız.

25. Celâlim hakkı için, sorsan onlara, "O gökleri ve yeri kim yarattı?" (diye), her hâlde [şübhesiz] elbet(te)[29] "Allâh!" diyecekler.

"Elhamdulillâh [Allâh'a hamdolsun]" de!

Fakat (onların) pek çokları[30] bilmezler.

26. Göklerde ve yerde ne varsa Allâh'ındır. Hakîkat(en) Allâh öyle ğani [ihtiyâcdan münezzeh/kendi kendine yeterli], öyle hamîddir [hamdedilen/hamde lâyık olandır].

27. Eğer yerdeki ağaçlar hep kalem olsa, deniz(ler) de mürekkeb, arkasından (da) yedi deniz (daha ilâve edilse), Allâh'ın kelimâtı [kelimeleri/ilm ve hikmeti kelimeleri] tükenmez. Hakîkat(en) Allâh azîz[31] [kudretli], hakîm/[hikmetli]dir.[32]

28. Sizin yaratılmanız da, (öldükten sonra) ba'solunma/[diriltilip çıkarılma]nız da ancak tek bir nefs(in yaratılıp diriltilmesi) gibidir. Hakîkat(en) Allâh semî/[işiten]dir, basîr/[gören]dir.

29. Görmedinmi, Allâh geceyi gündüze sokuyor, gündüzü geceye sokuyor ve şems u kameri teshîr[33] etmiş [güneş ve ay'ı emrine/irâdesine boyun eğdirmiş]; hepsi müsemmâ bir ecele [ta'yîn edilmiş bir sona] doğru cereyân edi(p gidi)yor ve filvâki [gerçekten] Allâh bütün yaptıklarınıza habîr/[vâkıf]dir.

30. Bu şundan: Çünkü Allâh; hakîkat(en) hakk O, –O'ndan başka çağır(ıp yalvar)dıklarınız hep bâtıl– ve hakîkat(en) Allâh; yegâne yüksek,

---

28 • *Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

29 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbet* yerine *elbette* yazılmıştır. (E.Ö)

30 • Burada, *pek çokları* diye çevirilen *ekseruhum* lafzı, –birkaç istisnâ dışında– *onların ekserisi* [çoğu-çokları] şeklinde tercüme edilmiştir ki, tam ve doğru karşılığı da budur. *Pek çokları* şeklindeki tercüme, ma'nânın doğru anlaşılmasını engelleyebilecek, yanlış veyâ eksik anlaşılmasına sebeb olabilecek bir ifâdedir. (E.Ö)

31 • *Azîz* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

32 • *Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

33 • *Teshîr* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 61, not: 53, Hacc: 65, not: 76. (E.Ö)

yegâne büyük O.

31-32. Baksana –size âyet/[işâret-belge]lerinden göstermek için– Allâh'ın[34] ni'metiyle gemilerin denizde (yüzüp) akışına.

Şübhe yok ki bunda, pek sabrlı ve çok şükrlü olanlar için birçok âyet/[alâmet-delîl]ler vardır.

Ve (nitekim denizde,) kara bulutlar gibi dalga sardığı vakit onları, dînî Allâh'a[35] hâlis kılarak Allâh'a[36a] yalvarırlar; sonra karaya çıkardığı vakit (kendilerini), içlerinden doğru giden de bulunur.[36b]

Ve Bizim âyetlerimize ancak gaddar,[37] (aşırı) nankör olanlar[38] cıfıtlık eder.

33. Ey insânlar! Rabbınız(ın azâbın)dan kork(up korun)un ve bir gün'ü sayın; ki (o gün), ata evlâdın(ın hesâbın)dan birşey ödeyemez, evlâd(ın durumu da aynı); o da atasın(ın hesâbın)dan birşey ödeyecek değildir.

Muhakkak Allâh'ın (ölümden sonra yeniden diriltme ve hesâba çekme) va'di hakk [gerçekleşecek], o hâlde sakının dünyâ [süflî/yakın] hayât[39] sizi aldatmasın ve sakının o mağrûr [aldatıcı] (şeytân)[40] sizi (aldatıp) Al-

---

34 •Âyette karşılığı olduğu hâlde Meâl'in aslında atlanan *Allâh* lafzına karşılık, *Allâh'ın* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

35 •Meâl'de, *Allâh'a* diye çevirilen *hu* zamîrinin tam karşılığı, *O'na* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

36a •Meâl'in aslında atlanan *Allâh* lafzına karşılık, *Allâh'a* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

36b •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "İçlerinden doğru giden de bulunur" diye çevirdiği *fe-minhum muqtasıdûn* ibâresiyle ilgili izahta bulunmamıştır. Müfessirler ise şu izahları yapmışlardır: A) Burada hazf vardır; takdîri şöyledir: İçlerinden bir kısmı orta yolu tutar, bir kısmı da küfr/nankörlük eder; B) İçlerinden ba'zıları küfrde orta yolu tutar; C) İçlerinden ba'zıları ihlâsta orta yolu tutar; D) İsrâ: 67 ve 'Ankebût: 65 âyetlerinin de delâletiyle bu ibâre şu ma'nâya gelir: Onlar, îmân ile küfr arasında kalırlar. (E.Ö)

37 *Gaddâr* [*hattâr*] *olanlar:* Sözünde durmayıp ahidlerini çok bozanlar. (VI/3852) •*Hattâr* (–Meâl'de, *gaddâr* diye çevirilmiştir–) kelimesinin *sabbâr*'ın [*pek sabırlı*], *kefûr* [*nankör*] kelimesinin de *şekûr*'un [*çok şükrlü*] zıddı olarak kullanıldığı dikkate alınırsa ma'nâ daha iyi anlaşılır. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olanlar* yerine *olan* yazılmıştır. (E.Ö)

39 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

40 •Krş. Fâtır: 5-6. (E.Ö)

lâh'a güvendirmesin [mağrurlandırmasın].[41]

34. Her hâlde [muhakkak ki] (sâdece ve sâdece) Allâh(ın yanındadır, evet) Sâ'at(in)e (dâir) ilm O'nun yanındadır ve yağmuru O yağdırır, rahimlerde ne var O bilir ve hiçbir nefs [kişi] yarın (başına ne geleceğini, hayr ve şerrden) ne kazanacağını[42] bilmez, (hiç)bir nefs [kişi] (–Kıyâmet'in ne zamân kopacağını bilmek şöyle dursun–) hangi yerde öleceğini de bilmez.

Şübhesiz ki, (yalnızca) Allâh alîm/[her şeyi bilen]dir, habîr/[her şeyden haberdar]dır.

---

41 •Krş. Fâtır: 5. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *kazanacağını* şeklinde doğru olarak yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *kazanacağımı* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

• *Yarın ne kazanacağını bilmez* ifâdesinden maksad şudur: "Hiç kimse, ileride başına ne geleceğini, eline ne geçeceğini; hayrını-şerrmi kazanacağını bilemez". (E.Ö)

32. SECDE SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

§

Adını, 15. âyetinde geçen *secde* [*inkıyâd/boyun eğme*] tema'sından alan sûrenin ana konusu, usûl-i îmândan olan nübüvvettir. 'Secde' adıyla iki sûre vardır; biri bu, diğeri de "Hâ-Mîm. Fussılet"tir. Aralarını ayırmak için buna "Lokmân secdesi", ona da "Hâ-Mîm secdesi" denilir. Bir de buna "Madâcı sûresi", ona da "Fussılet sûresi" adı verilir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Elif-Lâm-Mîm.*[1a]
2-3. İndirilişi[1b] bu Kitâbın –şübhe[2a] yok bunda– rabbi'l-âlemîndendir.[2b] Yoksa, "Onu (Muhammed) uydurdu!"mu diyorlar?[2c] Hayır (o Kitâb aslâ Muhammed tarafından uydurulmuş değildir); (aksine) hakktır[3] o, Rabbindendir; kendilerine senden önce gocundurucu [uyarıcı] peygamber[4] gelmemiş o-

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *indirilişi* yerine –yanlışlıkla– *indirilmiş* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

2a • Meâl'de, *şübhe* diye çevirilen *rayb* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 2; Sebe: 54, not: 66. (E.Ö)

2b • *Rabbi'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

2c • Âyetteki *em* edatı her zamân soru belirtmediğinden, bu cümlenin şöyle çevirilmesi mümkün ve belki daha uygundur: *Ama (yine de) onlar, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar.* Veyâ: *(Buna rağmen) yine de onlar, "Onu (Muhammed) uydurdu" diyorlar* (ve krş. Bakara: 133, not: 182; Yûnus: 38, not: 51; Hûd: 13, not: 13; Hûd: 35; Enbiyâ: 21, 24). (E.Ö)

3 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hakktır* yerine *hakîkattir* yazılmıştır. (E.Ö)

4 • *Peygamber* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

lan[5] bir kavmi gocundura/[uyara]-sın diye (sana indirilmiştir), gerek ki hidâyeti kabûl edeler.

4. Allâh o ki, gökleri ve yeri ve o ikisi arasındakileri[6] altı günde yaratmış, sonra arş üzerine istivâ[7] buyurmuştur;[8] sizin için O'ndan başka ne bir velî[9] [dost/hâmi] vardır, ne bir şef(â'atç)i [yardımcı], artık düşünmezmisiniz?

5. Semâdan zemine [yukarıdan aşağıya] emri [işi] tedbîr[10] eder, sonra da o (iş) O'na urûc[11] eyler [çıkar] bir günde,[12] ki miktârı, sizin sayınızdan bin sene eder.[13]

6-9. O'dur işte ğaybı da, şehâdeti

---

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olan* kelimesi yoktur. (E.Ö)

6 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve mâ beynehumâ* lafzına karşılık olarak, *ve o ikisi arasındakileri* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

7 •*İstivâ* kelimesi için bkz. Tâ-Hâ: 5-6, not: 3; Furkân: 59, not: 57; Ra'd: 2, not: 2; A'râf: 54. (E.Ö)

8 *Allâh'ın arşa istivâsı,* –Tevrât'tan zannedildiği gibi "dinlenmek" ma'nâsına değil– "işleri tedbir ile hüküm ve saltanatını icrâ etmek" ma'nâsınadır. (VI/3858)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *velî* yerine *vekîl* yazılmıştır, fakat doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

10 *Tedbir,* "bir işin arkasını görerek, gereğini ona göre ta'yîn etmek"tir. *Allâh'ın tedbiri* ise, "hikmetine göre' irâde etmesi"dir. Şu hâlde burada *emr, –umur*'un müfredi olarak– *şe'n* [iş] ma'nâsınadır. Yâni, dünyânın işini, melâike gibi semâvî sebebler ve kuvvetler ile yukarıdan aşağıya indirmek sûretiyle tedbir ve idâre eder. (VI/3859)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *urûc* yerine *rücû* yazılmıştır; ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

12 Ba'zıları yalnızca çıkışın *bir günde* olduğunu söylemişlerse de tercih edilen görüş, işin tedbirinin [düzenlenmesinin/inişinin] de, çıkışının da aynı günde olmasıdır ki *o gün,* insânların sene hesâbına göre "1.000 yıl" eder. Me'âric: 4'te ifâde edildiği üzere, *bir gün*'ün "50.000 sene" edeni de vardır. (VI/3859)

13 Demek ki, bir irâde-i ilâhiyyenin hükmü olan bir iş, bir hâdise ba'zan böyle 1.000 senelik bir devr ile biter. O'nun *1 gün*'ü, böyle "büyük bir devr" teşkil eder. Onun için, *Gökleri ve yeri altı günde* [*yevm*'de] *yarattı* denildiği zamân, o günleri alelâde günler zannetmemelidir. Me'âric sûresi'nde geleceği üzere, bunun *50.000 sene* edeni de vardır. Demek ki, *1.000 sene* denilmesi, misâl yoluyladır. Yâhud, –ba'zı müfessirlerin dedikleri gibi– *1.000 yıl* ta'bîri, uzun bir devirden kinâyedir. Dolayısıyla, daha az ve daha çok olmasına mâni değildir. (VI/3859)

de bilen azîz [yenilmez kudret sâhibi], rahîm [merhamet sâhibi].
O ki, yarattığı her şeyi güzel yarattı.[14]
Ve (nitekim) insânı yaratmaya bir çamurdan başladı, sonra da bir sülâleden,[15] bir hakîr sudan neslini yaptı, sonra onu tesviye edip [ona şekil verip] içine rûhundan nefh buyurdu [üfledi] ve sizin için o işitmeyi, o[16] görmeleri ve gönülleri yaptı. (Buna rağmen) siz pek az şükrediyorsunuz.
10. (Nitekim, insânların büyük) bir (kesimi, şükretmediklerini) de (açıkça göstermek üzere), "Â!.. (Çürüyüp) arz/[yer]da kaybolduğumuzdamı, cidden bizmi muhakkak yeni bir hilkatte [yaratılış içinde] olacağız?" dediler.
Fakat onlar, Rabb'lerinin likâsını [huzûruna[17] varacaklarını] inkâr eden (kimselerdir)/kâfirlerdir.
11. De ki: "Size müvekkel [vekîl] kılınmış olan melekü'l-mevt [ölüm meleği] canınızı alacak, sonra döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz".
12. Görsen o vakit ki, (günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler Rabb'lerinin huzûrunda başlarını eğmişler (de), "Rabbenâ! Gördük, dinledik; şimdi bizi (dünyâya) geri çevir, sâlih bir amel işleyelim, zîrâ yakîn[18] hâsıl ettik" derlerken.
13. Eğer dilemiş olsa idik, her nefse [şahsa] hidâyetini verirdik, velâkin Benden şu kavl [söz] hakk oldu:
"Elbette ve elbette cehennemi dolduracağım bütün cinnlerle insânlardan".
14. (Allâh o günâhkâr mücrim/[suçlu]lere şöyle diyecek:) "O hâlde tadın (azâbı), unuttuğunuz için bu (hesâb) gününüzün (gelip) çatmasını –işte Biz de sizi unuttuk (bugün)–[19] ve tadın huld[20] [devâmlılık/sonsuzluk] azâbını; yapıp durduğunuz işler yüzünden".

---

14 Burada *güzellik*'ten maksad, "hikmet ve maslahata uygunluk"tur. Gül güzel olduğu gibi, dikeni de güzeldir. (VI/3859)

15 •Krş. Mü'minûn: 12-14, not: 6a. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *ve* yazılmıştır. (E.Ö)

17 •Öldükten sonra diriltileceklerini ve yapıp ettiklerinden dolayı hesâba çekileceklerini inkâr ederler. (E.Ö)

18 *Yakîn*, "vâkı'aya mutâbık/uygun ve herhangi bir şübheye düşürme teşebbüsüyle zâil [yok] olmayacak şekilde şekk ve şübheden uzak olan sâbit ve kesin inanç" demektir. (I/198-203)

19 Yâni, unutmuş gibi cehennemde bıraktık. (VI/3862)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *huld* yerine *hulûd* yazılmıştır. (E.Ö)

15-16. Bizim âyetlerimize öyle kimseler îmân ederler ki, onlarla kendilerine nasihat verildiği vakit secdelere kapanırlar [boyun eğerler] ve Rabb'lerine hamd ile tesbîh[21a] ederler de kibirlenmezler, yanları yataklardan aralaş(ıp uzaklaş)ır, korku ve ümid içinde Rabb'lerine du'â ederler ve kendilerine verdiğimiz rızklardan onlar (Allâh yolunda, Allâh'ın rızâsı için) hayra masraf yapar/[harcar-infak eder]lar.[21b]

17. Şimdi, kimse bilemez[22] onlar için (hazırlanıp) gizlenmiş olan gözler sürûrunu [sevincini], yaptıkları amellere mükâfât için.

18. Öyle ya, mü'min olan, fâsık [itaatten çıkmış aşırı günahkâr] olan gibi olurmu?! Onlar (aslâ) müsavi [eşit-bir] olmazlar.

19. Evet, îmân edip o[23] sâlih amelleri işleyen kimselerin amellerine mukâbil, konukluk [ikrâm] olarak kendilerine me'vâ [barınma] cennetleri vardır.

20. Ammâ, fâsıklık etmiş [itaatten çıkmış] olanların me'vâ/[barınak]ları ateştir; ondan her çıkmak istedikçe onlar, içine iâde olunurlar da kendilerine, "Haydi tadın o ateşin –tekzib edip [yalanlayıp] durduğunuz– azâbını!" denilir.

21. Şu da muhakkak ki, onlara (âhiretteki) o en büyük azâbdan beride [evvel], (dünyâdaki) o yakın azâbdan[24] da tattıracağız, gerek ki (doğru yola gelip küfrden) rücû ede/[döne]ler.[25]

22. Rabbinin âyetleriyle (kendisine) nasihat edilip de sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zâlim de kim olabilir?! Muhakkak ki (günâha batmış) mücrim/[suçlu]lerden Biz intikâm alırız.

23-24. Şânım hakkı için, muhakkak ki vaktiyle Mûsâ'ya Kitâb(ı)[26a] ver-

---

21a *Tesbîh;* "Allâh'ı, O'na lâyık olmayan şeylerden –itikâden, kavlen ve kalben– tenzih etmek, uzak tutmak"tır. (VII/4729)

21b •Burada, *hayra masraf yaparlar* diye çevirilen *yunfiqûn* kelimesine, Elmalılı Hamdi Yazır genellikle *infak ederler* şeklinde karşılık vermiştir. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bilemez* yerine *bilmez* yazılmıştır. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *de* yazılmıştır. Fakat, lafza uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

24 *Yakın azâb* "dünyâ azâbı", *en büyük azâb* ise "âhiret azâbı"dır. (VI/3863)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edeler* yerine *ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

26a •Mûsâ'ya verilen Kitâb'ın, "Tevrât" olduğu yolunda yanlış bir kanaat vardır. Oysa ki Kur'ân'da Mûsâ'ya, "Tevrât" verildiğinden değil; "Kitâb, Suhuf ve Levha" verildiğinden bahsedilir. (E.Ö)

miştik –şimdi de sen onun likâsından [Kitâbın sana verilişinden] şübheye düşme–[26b] ve onu[27] Benî-İsrâîl [İsrâîloğulları] için bir hidâyet[28] rehberi kılmıştık ve içlerinden öncül(ler)/imâmlar[29] yetiştirmiştik, ki sabrettiklerinde emrimizle hidâyet [rehberlik] ediyorlardı ve âyetlerimize yakîn[30] ile sarılmışlardı.

(Ey Muhammed! Aynı durum, sana indirdiğimiz Kitâb için de, senin ümmetin için de vâriddir).

25. Şimdi ihtilâf edip durdukları şeylerde, hiç şübhesiz ki Rabbin Kıyâmet Günü beynlerini fasledecektir [aralarını ayıracaktır/aralarında hüküm verecektir].

26. Daha irşâd etmedimi onları ki, kendilerinden evvel nice karn/[toplum]lar helâk etmişiz, (onların, harâbeye dönmüş) meskenlerinde geziyorlar!?

Elbette bunda, şübhesiz (ibret alacak) âyet/[alâmet]ler var, hâlâ kulak vermeyeceklermi?

27. Ya hiç görmediler de mi; Biz kır yere [kupkuru toprağa] suyu salıveriyoruz da onunla bir ekin/(bitki) çıkarıyoruz, ondan hayvânları da yiyor, kendileri de?!

Hâlâ gözlerini açmayacak/[hakîkati anlamayacak]larmı?

28. Bir de, "Ne vakit o fetih [insânların diriltilip aralarında hüküm verileceği gün], eğer (iddiânızda) doğru iseniz (söyleyin bakalım)?" diyorlar.

29. De ki: "Küfredenlere,[31] o fetih [hüküm] günü, îmân (edip hakîkati itirâf)ları fayda vermez ve onlara göz açtırılmaz".

30. Şimdi onlardan yüzçevir de gözet(leyip bekle), çünkü onlar gözet(leyip bekl)iyorlar.

26b Yâni, vaktiyle Mûsâ'ya verdiğimiz gibi, şimdi de ey Muhammed, –sûrenin başında ***İndirilişi bu Kitâbın rabbu'l-âlemîndendir*** (Secde: 2) buyurulduğu üzere– sana Kitâb veriyoruz. Bunda zerrece şübheye düşme! (VI/3864)

27 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onu* yerine *onun* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

28 • Meâl'de, ***hidâyet rehberi*** diye çevirilen ***huden*** kelimesine, ***rehberlik/kulavuzlama*** ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. ***Hidâyet*** kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

29 • ***Öncül(ler)*** kelimesi, âyette geçen –ve ***imâm***'ın çoğulu olan– ***eimme*** lafzının karşılığı olduğundan, ***öncül imâmlar*** demek lüzûmsuzdur. ***İmâm(lar)*** kelimesi için bkz. İsrâ: 71, not: 59. (E.Ö)

30 • ***Yakîn*** kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

31 • ***Küfr*** kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

33. AHZÂB SÛRESİ

MEDENÎ, 73 ÂYET

§

Adını, müşrik Arab kabilelerinin Kureyş'in liderliğinde Medîne'yi kuşatmalarına (–ki "Ahzâb" ya da "Hendek savaşı" diye anılır–) ilişkin atıflardan (9-27. âyetler) alan sûrede; nesebe, mirâsa, nikâha, talâka, tesettüre, terbiyeye dâir hükümler teşri buyurulmuştur. Sûrenin önemli bir bölümünde ise, Resûlullâh'ın şahsî durumları, çağdaşları ile –özellikle âilesiyle– olan münâsebetleri ve o'nun eşleri bağlamında ba'zı davranış kuralları konu edinilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Ey o Peygamber! (Yalnızca) Allâh'tan kork [Allâh'a ittikâ et] ve kâfirlere, münâfıklara itaat etme –muhakkak ki Allâh bir alîm, hakîm bulunuyor– ve Rabbinden sana ne vahyolunuyorsa onun ardınca git –muhakkak ki Allâh ne yaparsanız[1] habîr [haberdar] bulunuyor– ve Allâh'a tevekkül [itimât] kıl, ki vekîl[2] (olarak) Allâh yeter.

4. Allâh (hiçbir) adam için, içinde iki kalb yapmamıştır[3] ve kendilerinden zıhâr yaptığınız zevce/[eş]lerinizi analarınız kılmamıştır,[4] evlâd-

1 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yaparsanız* yerine *yapıyorsanız* yazılmıştır. (E.Ö)

2 • *Vekîl* kelimesi için bkz. Nisâ: 132, not: 157; Nisâ: 171: not: 205. (E.Ö)

3 Hiçbir kimseye iki vicdan verilmemiştir, hiçbir adam kalbinde bir'e, iki demez, hakkın birliğinin şâhidi olan bu kalb ve vicdan birliği her duygunun ve her bilginin en esâslı kânûnudur. (VI/3869)

4 *Zıhâr*, "bir adamın eşine, 'Sen bana anamın sırtı gibisin' demesi"dir ki "anam bana nasıl harâm ise sen de bana öyle harâmsın" demek olur. Arablar böyle denilen bir kadını, ana gibi addederler, hemen ayırırlardı ve ana gibi kabûl edildiğinden tekrâr nikâh edilmeleri de mümkün olmazdı. Burada onlara ana gibi demekle, hakîkaten ana gibi olmayacakları anlatılarak bu âdetin düzeltilmesi gerektiğine işâret etmektedir. (VI/3869)

lıklarınızı da oğullarınız kılmamıştır; o, sizin ağzınızda(n çıkan boş) lafınızdır; Allâh ise hakkı söylüyor ve doğru yola hidâyet eyliyor.

5. Onları, babaları(nın) nâmına [adına nisbet ederek] çağırınız; –Allâh yanında o daha doğrudur–, eğer babalarını bilmiyorsanız dînde kardeşleriniz ve yârânınız/[mevâliniz]dirler.

Bununla berâber, (babasına nisbet husûsunda) hatâ ettiklerinizde, üzerinize bir günâh yoktur, velâkin kalblerinizin taammüd [kasd] ettiğinde (günâh) vardır. Hem Allâh bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.

6. Peygamber, mü'minlere nefs/[kendilerinden daha evlâdır, (o'nun) zevce/[eşlleri de onların analarıdır,[5] ulü'l-erhâm [akraba] da Allâh'ın kitâbında [hükmünde] birbirlerine, diğer[6] mü'minlerden ve muhâcirlerden (mirâsçı olma bakımından) daha evlâdırlar. Ancak dostlarınıza bir ma'rûf [bir vasiyet] yapmanız[7] müstesnâ [hâriç], (ki) Kitâb'da o yazılı bulunuyor.

7-8. Ve unutma o peygamberlerden mîsâk/[taahhüd]larını aldığımız vakti, –hele senden ve Nûh ve İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ ibn[8] Meryem'den [Meryem oğlu Îsâ'dan]– ki onlardan ağır bir mîsâk [taahhüd] aldık; (Allâh) sâdık/[doğru]lara sadâkat/[doğruluk]lerinden soracağı[9] için, kâfir-

5 •Âyette geçen *ummehâtuhum* kelimesi, *ummehâtukum* olarak değerlendirilmiş olmalı ki, Meâl'de ibâre, *analarınızdır* diye çevirilmiştir. İbârenin tam ve doğru karşılığı ise, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (VI/3871) ifâde ettiği üzere– *onların [mü'minlerin] analarıdır* şeklinde olduğundan; *analarınızdır* ifâdesi yerine *onların [mü'minlerin] analarıdır* ibâresini metne koyduk. (E.Ö)

6 •*Diğer* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 •Birçok müfessir gibi Elmalılı M. Hamdi Yazır da, hicretten sonra Muhâcirler ile Ensâr'ın kardeşlik akdiyle birbirlerine mirâscı olduklarını, Ahzâb: 6 ve Enfâl: 75 âyetlerinin bu hükmü neshedip bundan böyle sâdece mü'min akrabaların birbirlerine mirâscı olacağı hükmünü getirdiğini, ancak (mirâs düşen) akrabalara değil de (mirâs düşmeyen akrabalara ve) dostlara yapılan vasiyeti istisnâ tuttuğunu söylemekte ve bu âyette geçen *ma'rûf* kelimesiyle de *vasiyet*'in kasdedildiğini ifâde etmektedir (VI/3871-3872 ve IV/2439). Fakat, bu yorumun, âyetlerin siyâkıyla bağdaştığını söylemek zordur. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ibn* yerine *bin/b.* yazılmıştır, ki ma'nâ açısından bir fark yoktur. (E.Ö)

9 "Sâdıkların sadâkatlerini [doğruların doğruluklarını], imtihân ile açığa çıkarmak için peygamberlerden ağır bir mîsâk [taahhüd] aldı". (VI/3873)

ler için ise elîm [acı] bir azâb hazırladık.[10]

9. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ın üzerinizdeki ni'metini anın: O vakit ki size ordular gelmişti[11] de, üzerlerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular salıvermiştik ve ne yapıyordunuz Allâh görüyordu.

10-11. O vakit ki; hem üstünüzden gelmişlerdi, hem aşağı tarafınızdan ve o vakit ki; (heyecan ve şaşkınlıktan) gözler kaymış [dışarı fırlamış], (dehşetli korkudan) yürekler gırtlaklara dayanmıştı [ağızlara gelmişti] ve Allâh (hakkında)a türlü türlü zannlarda bulunuyordunuz. İşte burada mü'minler imtihân olunmuş ve şiddetli bir sûrette sarsılmışlar da sarsılmışlardı.

12-13. Ve o vakit ki; münâfıklar ve kalblerinde bir maraz[12] bulunanlar, "Allâh ve (O'nun) Resûlü bize bir aldanıştan başka bir va'd yapmamış" diyorlardı.

Ve o vakit ki; bunlardan bir tâife, "Ey Yesrib [Medîne] ahâlisi! Sizin için duracak yer yok, hemen dönün!"[13] diyorlardı.

Yine onlardan bir kısmı da Peygamber'den izin istiyor, (bahâne olarak da,) "Cidden evlerimiz açık/[korumasız]dır" diyorlardı. –Hâlbuki açık değil(di); sırf kaçmak istiyorlardı.–

14-15. Ve eğer (kendileri de evlerinin içindeyken) onların her tarafından üzerlerine girilse, (o açık/korumasız) de(dikleri evleri müdâfaamı edecekler?!

Hayır! Hem bu kadar da değil, onlara saldırılsa da) sonra kendilerinden fitne [küfre dönmeleri] istenilse derhal onu yapacaklardı, onunla da (evlerinde veyâ şehirlerinde) pek az duracaklardı.[14a]

---

10 •Bu kelime Tefsîr kısmında ***hazırladı*** (VI/3873) şeklinde çevirilip buna göre tefsîr edilmiştir. (E.Ö)

11 Arabistan'ın önemli kabilelerinin birleşip üç kolordu teşkil ederek hicretin 5. yılında Medîne'yi kuşatmalarına –ki ***Hendek*** ve ***Ahzâb savaşı*** isimleriyle anılır– işâret edilmektedir. (VI/3876-3877)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***gelmişti*** yerine –yanlışlıkla– ***göndermişti*** yazılmıştır. (E.Ö)

12 ***Kalblerinde bir maraz*** [***hastalık: kuşku-nifak***] ***bulunanlar***; yâni, "itikâdları zayıf olanlar". (VI/3880 ve krş. Bakara: 10, not: 18)

13 Bu ifâde birkaç şekilde anlaşılabilir: A) Evlerinize dönün! B) Müşrikliğe dönün! C) Muhammed'e yaptığınız biatten dönün de o'nu düşmanlarına teslîm edin! (VI/3881)

14a Yâni, o küfrü yaptıklan takdîrde o evlerde veyâ şehirde pek az durabilirlerdi; mahvedilirlerdi. (VI/3882)

Hâlbuki bundan evvel Allâh'a ahid [söz] vermişlerdi; arkalarını dönmeyeceklerdi. Allâh'ın ahdi [Allâh'a verilen söz] ise mes'ûliyetlidir; mutlak(a hesâbı) sorulur.

16. De ki: "Eğer ölümden veyâ katlolunma(k)dan [öldürülmekten] kaçıyorsanız, kaçmak size aslâ menfaat vermez, –bilfarz– verdiği takdîrde de istifâde ettirilmezsiniz, meğer ki pek az".[14b]

17. De ki: "Kimin haddine ki, sizi Allâh'tan (koruyup) saklasın; şâyet (Allâh) size bir felâket (vermeyi) murâd eder yâhud size bir rahmet (tattırmayı) murâd ederse?!"

Hem, Allâh'tan başka kendilerine bir velî [dost-hâmi] de bulamazlar, bir nasîr [yardımcı] de.

18-19. Allâh şübhesiz biliyor içinizden o savsaklayanları ve ihvân/[kardeşlerine, "Bize gelin!" diyenleri, ki (onlar) harbe pek az geliyorlardı, (geldikleri zamân da) size karşı kıskançlık ediyorlardı.[15]

Derken o korku hâli gelince gördün onları ki, ölüm (korkusun)den (kendini) baygınlık sarmış kimse gibi, gözleri dönerek sana bakıyorlardı, derken o korku gidince size (karşı) keskin keskin diller(ini kılıç gibi) sıyırdılar, hayra [ganimete] karşı kıskançlık ediyorlardı.

İşte bunlar îmân etmediler de Allâh amellerini hiçe çıkardı. Allâh'a göre o ehemmiyetsiz bulunuyor.

20. (Onlar) ahzâbı[16] [Medîne'yi kuşatan müşrik Arab kabilelerini], sanıyorlar(dı)[17] ki gitmediler, eğer o ahzâb bir daha gelecek olsa, arzu ederler ki, bâdiyeye [çöle]; bedevî Urbânın[18] [Arabların] içine çıksalar, sizin havâdislerinizden sorsalar. İçinizde kalacak olsalar da harbetmezler, meğer ki pek az.

21. Şânım hakkı için, muhakkak ki (ey mü'minler) size, (en zor durumda bile sarsılmaz bir azim gösteren)

14b •Krş. Nisâ: 77 ve Tevbe: 38. (E.Ö)

15 •Harbe geldikleri zamân da canlarını bu yola koymakta, size yardım etmekte cimrilik ediyorlardı; sizinle berâber savaşmıyorlar, savaşa katılmamak için olmadık bahâneler ileri sürüyorlardı. (E.Ö)

16 Yâni, Arab kabilelerinden oluşan ve Medîne'yi kuşatan orduları [müşrik Arab kabilelerini]... (VI/3876-3877 ve bkz. Ahzâb: 9-10, not: 11)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sanıyorlar* yerine *sanıyorlardı* yazılmıştır, ki netice değişmez. (E.Ö)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *Urbâ'nın* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *Urabâ'nın* şeklinde dizilmiştir, ancak doğru olan Osmanlıca Yazma nüsha'dakidir. (E.Ö)

Resûlullâh'ta pek güzel bir örnek[19] vardır; Allâh'a ve son güne [âhirete] ümid besler olup da Allâh'ı çok zikreyleyen kimseler için.

22. Mü'minler, gördükleri vakit de o ahzâbı [Medîne'yi kuşatan müşrik kabileleri], "Bu işte, Allâh'ın ve (O'nun) Resûlü'nün bize va'dettiği;[20] Allâh ve (O'nun) Resûlü doğru çıktı" dediler ve onların îmânını ve teslîmiyyetini artırmaktan başka birşey yapmadı.

23. (Gerçek) mü'minlerdendir o erler ki, Allâh'a verdikleri ahde [söze] sadâkat ettiler; (onlardan) kimi (şehîd olarak) adağını ödedi, kimi de (ödemeyi) gözetiyor ve hiçbir sûretle (sözlerini) değiştirmediler.

24. (İnsânlar bu şekilde sınanarak verdikleri sözde duranlarla durmayanlar ortaya çıkarılacak;) çünkü Allâh, sâdıklara sadâkatleriyle mükâfât edecek, münâfıklara da dilerse azâb veyâ tevbe verecek. Şübhe yok ki Allâh bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.

25-27. Allâh hem o kâfirleri[21] –hiçbir hayra elleri ermeksizin– gayzlarıyla [öfkeleriyle] defetti ve bu sûretle Allâh mü'minler(d)e(n yana) kıtâlin [savaşın] hakkından geliverdi,[22] –ve (çünkü) Allâh kavî [güçlü], azîz [üstün] bulunuyor– hem de Ehl-i Kitâb'dan[23] onlara muzâheret

---

19 *Usve [örnek]*, "tâbi olunacak, arkasından gidilecek, uyulacak, örnek, numûne-i imtisâl" demektir. (VI/3883)

20 Mü'minler düşman ordusunu gördüklerinde, hatırlarına ilk gelen bu oldu. Çünkü Allâh Teâlâ, *Yoksa siz kendinizden evvel geçenlerin mesel olmuş hâlleri hiç başınıza gelmeden cennete girivereceksinizmi sandınız? Onlara öyle ezici sıkıntılar, kımıldatmaz zarûretler dokundu ve öyle sarsıldılar ki... hattâ peygamber ve berâberindeki îmân edenler, 'Ne zamân Allâh'ın yardımı?' diyeceklerdi. Bak işte Allâh'ın nusreti yakın* (Bakara: 214) buyurmuştu. Resûlullâh da şöyle demişti: "Kabilelerin bir araya gelmesiyle iş sıkışacak, fakat âkıbet sizin lehinize olacak". (VI/3885)

21 •Medîne'yi kuşatan Kureyş ve diğer Arab kabilelerini... (E.Ö)

22 Yâni, mü'minleri savaştan kurtardı, savaş yaptırmadan düşmanlarını defetti. (VI/3886)

23 Bu *Ehl-i Kitâb*, "yehûdilerden Benî-Kurayza'dır. Bunlar Hz. Peygamber'le andlaşma yaptıkları hâlde, ihânet ederek Medîne'yi kuşatan Kureyş ve diğer Arab kabilelerine yardım etmişler, müslümanları sırtlarından vurmuşlardı. Müşrik ordusu eli boş dönünce, müslümanlar Benî-Kurayza'yı muhâsara ettiler. Sa'd b. Mu'az'ın hükmüne râzı olarak kalelerinden inmeye mecbûr oldular; o da, savaşçıların katline, kadın ve çocukların köleleştirilmesine hükmetti. (VI/3886)

[yardım] edenleri, kalblerine korku düşürerek kulelerinden[24] indirdi; bir kısmını katledi/[öldürü]yordunuz, bir kısmını esîr ve (böylece onların) arâzilerini ve yurdlarını ve mallarını size mirâs kıldı. Bir de (size başka) bir arzı [yeri] (mirâs kıldı), ki daha ona ayak basmadınız. Allâh her şeye kadîr bulunuyor.

28-29. Ey o Peygamber! Zevce/[eş]lerine şöyle söyle: "Eğer dünyâ [süflî/yakın] hayât[25] ve (onun) zîneti/[süsü]ni istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim,[26] yok eğer Allâh ve (O'nun) Resûlü'nü ve âhiret evini istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allâh içinizden güzellik edenlere pek büyük bir ecr [mükâfât] hazırlamıştır".

30-31. Ey Peygamber'in kadınları! Sizden herkim açık bir terbiyesizlik ederse ona, azâb iki kat katlanır ve Allâh'a o kolay bulunuyor.

Yine (ey Nebi'nin kadınları), sizden herkim Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne divan durup sâlih bir amel işlerse, ona da ecrini [mükâfâtını] iki kere veririz, hem onun için kerîm bir rızk hazırlamışızdır.

32-34. Ey Peygamber'in kadınları! Siz kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz, eğer korunur/takvâlı olursanız,[27] onun için (yabancı erkeklere söz) söylerken kırıtmayın[28] da kalbinde bir maraz [kötülüğe meyil] bulunan (kimseler) tamâ'a [arzu ve ümide] düşmesin; güsgüzel/dosdoğru söz söyleyin![29] Hem vakarınızla evlerinizde durun da, evvelki câhiliyet çıkışı gibi süslenip çıkmayın;[30a] namaz kılın, zekât verin, Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne itaat edin! –Allâh (bu tavsiyeleriyle si-

---

24 *Sayâsî* (–Meâl'de, *kulelerinden* diye çevirilmiştir–) kelimesi, *sıysâ*'nın çoğuludur. *Sıysâ*, "dağın ucuna, her şeyin aslına ve çulha tarağına" denir. Burada ise "müstahkem yüksek kale, hisar ve kule" ma'nâsınadır. (VI/3886)

25 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

26 Rivâyet edildiğine göre bu âyetler, eşlerinin Hz. Peygamber'den zînet elbiseleri ve fazla nafaka istemeleri üzerine inmiştir. (VI/3888)

27 "Durumunuza uygun bir şekilde korunacaksanız..." (VI/3890)

28 "Yılışarak, kırıtarak (edâlı, cilveli, işveli) konuşmayın!" (VI/3890)

29 Yâni, (karşıdakine ümid vermeyecek şekilde) yapmacıklıktan uzak, vakar ve ciddiyetle dosdoğru konuşun veyâ sert olsa da mâkul, meşrû ve güzel söz söyleyin! (VI/3890)

30a "İslâm'dan evvelki câhiliyye kadınlarının yaptığı gibi süslerinizi göstererek ve görünmek için kırıtarak çıkmayın!" (VI/3890)

zi sıkıntıya sokmayı değil,) sâde-(ce) şunu istiyor: Sizden kiri uzaklaştırsın da ey ehl-i beyt[30b] [ey Nebi'nin kadınları-eşleri], sizi tertemiz,

30b *Ehl-i Beyt:* "Peygamber'in *ehl-i beyt*'i, Peygamber'in hânesine nisbet-i hassası bulunan bahtiyârlar, hânedân-ı Nebî".
Kelâm, Peygamber'in kadınlarına hitâb ettiği için *ehl-i beyt*'ten de ilk evvel onlar anlaşılır. Lâkin murâdın yalnızca onlar olmadığı anlatılmak için, müzekker zamîri olan ...*kum* [*'ankum* ve *yutahhirakum*] ile hitâb edilmiştir. Zîrâ ilm-i usûl'de ma'lûm olduğu üzere cem'-i müennes sîğası yalnız müenneslere mahsûs olduğu hâlde, cem'-i müzekker sîğası erkeğe ve kadına şâmil olur. (...) Peygamber'in kızı Fâtıma, torunları Hasan ile Hüseyn *ehl-i beyt*'ten oldukları gibi, Peygamber'in evinde yetişmesi ve Fâtıma ile muâşereti dolayısıyla Ali de *ehl-i beyt*'tendir. Lâkin bunların *ehl-i beyt*'ten olması, Hz. Peygamber'in diğer kızları ve torunlarının da *ehl-i beyt*'ten olmasını engellemez; aksine gerektirir. Fakat ne tuhaftır ki Şia, âyetin mevzûunu teşkil eden Peygamber'in eşlerini dâhi hesâba almayarak *ehl-i beyt*'in "Ali, Hasan, Hüseyn ve Fâtıma'dan ibâret" olduğunda ısrâr etmişler ve bu yüzden târihte çok büyük gürültüler çıkarmışlardır. Selmân bile *ehl-i beyt*'e dâhil edildiği hâlde, Hz. Peygamber'in eşlerinin *ehl-i beyt*'in dışında tutulmaları ne garib bir taassubdur! (VI/3892)
•Ahzâb: 28-34. âyetlerdeki hitâblar, sâdece Resûlullâh'ın (s.a) eşlerine-kadınlarına (hem de yalnızca o gün yaşayan eşlerine-kadınlarına) mahsûs olduğundan, sırf 33. âyette cem'-i müzekker zamîri olan ...*kum* [*'ankum* ve *yutahhirakum*] hitâbı hasebiyle Resûl-i Kerîm'in erkek-kız bütün çocuklarının, torunlarının ve Ali'nin *ehl-i beyt*'e dâhil olması sözkonusu olamaz. Zîrâ 33. âyetteki *'ankum* ve *yutahhirakum* lafızlarındaki cem'-i müzekker zamîri olan *kum* hitâbı, –erkeklerin de *ehl-i beyt*'e dâhil olduklarını anlatmak için değil– müzekker olan *ehl* lafzına uygun olarak müzekker getirilmiştir. Arablar genellikle müzekker sîğalarını lafza uygun olarak kullanırlar; tıpkı, İbrâhîm'in (a.s) karısına hitâben söylenen, ...*'aleykum ehle'l-beyti*... (Hûd: 73) ve Mûsâ'nın (a.s) ehline/hanımına hitâben söylediği, *Qâle li-ehlihî... âtîkum*... (Kasas: 29) âyetlerinde olduğu gibi. Öyleyse, –henüz mezheblerin tam olarak teşekkül etmediği bir dönemde– âlimlerden ba'zısının da dediği gibi, "Allâh, Ahzâb: 33'teki *ehl-i beyt* ifâdesiyle, Nebî'nin 'bütün hanımları'nı (yalnızca onları) kasdetmektedir. Onlarla birlikte erkeklerden bir kişi dahi yoktur". Ayrıca, bu âyetin indiği esnâda Hasan (d. hicrî 3) ile Hüseyn (d. hicrî 5) henüz bebeklik dönemlerinde olduklarından, zâten hitâbın muhâtabı olamazlar. Bunlardan başka, *Ey îmân edenler! Size izin verilmesi hâriç Nebi'nin beytlerine/evlerine/odalarına* [*buyûte'n-nebiyyi*] *girmeyin*... (Ahzâb: 53) âyeti de, Ahzâb: 33'teki *ehl-i beyt* ta'bîri ile yalnızca Resûlullâh'ın eşlerinin-kadınlarının kasdedildiğini gösterir; şöyle ki: Ah-

pampak etsin.– Oturun da[31a] evlerinizde okunan[31b] âyâtullâhı [Allâh'ın âyetlerini] ve hikmeti anın![32] Şübhe yok ki Allâh latîf [gizliliklere nüfûz eden], habîr [her şeyden haberdar] bulunuyor.

zâb: 53'teki *buyûte'n-nebiyyi* [*Nebi'nin beytleri/evleri/odaları*] ifadesinde *buyût* [*evler/odalar*], "Nebî'nin kadınlarının-eşlerinin evleri/odaları" olduğu gibi; Ahzâb: 33'teki *beyt* de, "Nebî'nin kadınlarının-eşlerinin evleri/odaları"dır; dolayısıyla Ahzâb: 33'teki *ehl* de, "Nebî'nin kadınları-eşleri"dir. Son olarak: Kur'ân'da 3 yerde geçen *ehl-i beyt* ibârelerinin üçünde de "kadınlar" kasdedilmiştir: Hûd: 73'te "İbrâhîm'in karısı", Kasas: 12'de "Mûsâ'nın anası", Ahzâb: 33'te "Resûlullâh'ın eşleri-kadınları". (E.Ö)

•Ahzâb: 33. âyetteki *ehl-i beyt* ibâresiyle, sâdece "Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyn'in kasdedildiği", *tathîr* ile de "onların ve nesillerinin ma'sûm [günâhsız/günâhtan berî] kılındıkları" iddiâsı, esâsen ciddiye alınmaya bile değmez. Bu konuda fazla söze hâcet olmamakla birlikte şu kadarını söyleyelim ki: Aklı şaşkınlaşma ve taassubla dumûra uğrayıp kalbi körelenler yâhud zayıf ve uydurma rivâyetleri Kur'ân'a hâkim kılanlar dışında herkes, Ahzâb: 28-34. âyetlerdeki hitâbların bütünüyle ve sâdece Nebî'nin eşlerine-kadınlarına (hem de yalnızca yaşayan eşlerine-kadınlarına) yönelik olduğunu anlar. *Tathîr*'e gelince: Nasıl ki, *Ey îmân edenler! (...) Allâh sizi sıkıntıya koşmayı irâde etmiyor, velâkin sizi temizlemeyi* [*yutahhirakum*] *irâde ediyor* (Mâide: 6) ile *Onların* [*zenblerini/günâhlarını itirâf eden ve iyi amelle kötü ameli karıştıran müslümanların*] *mallarından bir sadaka al ki onları tathîr ve tezkiye edesin* [*temizleyesin ve arındırasın=tutahhiruhum ve tüzekkîhim*] (Tevbe: 103) âyetlerindeki *tathîr* ve *tezkiye*'nin, îmân edenleri ve müslümanları "ma'sûm/günâhsız kılmak"la bir alâkası yoksa, bu âyetteki *tathîr* [*temizleme/tertemiz kılma=yutahhirakum tathîran*] de öyledir. Şâyet buradaki *tathîr*, "ma'sûm/günâhsız kılmak" ma'nâsında olsaydı, ma'sûm/günâhsız kılınanlar da zâten Nebî'nin eşleri-kadınları olurdu. Ayrıca, bu iddiâ sâhiblerinin, hevâları uyarınca icad edip îmân umdesi hâline getirdikleri ve "imâm" unvânıyla peygamberleştirdikleri, rabbleştirdikleri, ilâhlaştırdıkları kişilerde (–ki bu kişiler, fırka ve hiziblerin hevâlarına göre belirlenmekte, sayıları ve kimlikleri de fırka ve hiziblere göre değişmektedir–) vehmettikleri tarzda bir ma'sûmiyet, peygamberlerde bile yoktur. (E.Ö)

31a •Âyette, *oturun da* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

31b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *okunan* yerine –yanlışlıkla– *okuyun* yazılmıştır. (E.Ö)

32 Toplanıp müzâkere edin, yâni Kur'ân'ı ve Peygamber'in sünnetlerini belleyin, düşünün, bu sûretle Allâh'ın ve Peygamber'in emirlerini belleyin, ilm tahsil

35. Bütün müslim/[Allâh'a teslîm olan erkek]ler ve müslime/[Allâh'a teslîm olan kadın]ler, mü'min (erkek)ler ve mü'mineler [mü'min kadınlar], kânitler ve kâniteler,[33] sâdıklar ve sâdıkalar,[34] sabreden erkekler ve sabreden kadınlar,[35] hâşîler ve hâşîalar,[36] mutasaddıklar ve mutasaddıkalar,[37] sâimler ve sâimeler,[38] ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını koruyan) kadınlar, Allâh'ı çok anan (erkekler)/zâkirler ve (Allâh'ı çok anan kadınlar)/zâkireler[39] (var ya), hep bunlara Allâh bir mağfiret ve bir büyük[40] ecr [mükâfât] hazırlamıştır.

36. Bununla berâber, gerek bir mü'min (erkek) için ve gerek bir mü'mine [mü'min bir kadın için], Allâh ve (O'nun) Resûlü bir işe hüküm verdiği zamân o işlerinden ihtiyâr [tercih] kendilerinin olmak olamaz

---

edin ve bu yüzden mazhâr olduğunuz şân ve şerefi hatırdan çıkarmayıp şükrünü bilin! (VI/3893)

•Âyetteki *hikmet*'in, "Peygamber'in sünneti" olarak yorumlanması uygun değildir. (E.Ö)

33 *Kânitler ve kâniteler:* Divan durup tâate devâm üzere bulunan erkekler ve kadınlar. (VI/3894)

34 *Sâdıklar ve sâdıkalar:* Sözünde-işinde sadâkatle doğruluk yapan erkekler ve sözünde-işinde sadâkatle doğruluk yapan kadınlar. (VI/3894)

35 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve's-sâbirîne ve's-sâbirât* ibâresine karşılık, *sabreden erkekler ve sabreden kadınlar* ifâdesini metne koyduk. (E.Ö) *Sabreden erkekler ve sabreden kadınlar:* Sabırlı olan, gerek tâate ve gerek meâsiden [itaatsizlikten-isyandan] sabreden erkekler ve kadınlar. (VI/3894)

36 *Hâşîler ve hâşîalar:* Kalbleri ve azaları ile tevâzulu olan erkekler ve kadınlar. (VI/3894)

37 *Mutasaddıklar ve mutasaddıkalar:* Sadaka veren/tasadduk eden erkekler ve sadaka veren/tasadduk eden kadınlar. (VI/3894)

38 *Sâimler ve sâimeler:* Farz olan orucları tutan erkekler ve farz olan orucları tutan kadınlar. (VI/3894)

•Bu âyetteki *sâimîn* ve *sâimât* kelimeleri, *oruc tutmak*tan başka bir anlama da gelebilir. Bkz. Tahrîm: 5, not: 12. (E.Ö)

39 • *Zâkir,* "zikreden erkek"; *zâkire* de, "zikreden kadın" olduğundan, hem *anan/zikreden,* hem de *zâkir ve zâkire* demeye lüzûm yoktur. Dolayısıyla ibâre şöyle çevirilebilir: *(Allâh'ı çok) zikreden/hatırlayan erkekler ve (Allâh'ı çok) zikreden/hatırlayan kadınlar.* (E.Ö)

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir büyük* yerine *büyük bir* yazılmıştır. (E.Ö)

ve herkim Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne âsi olursa açık bir sapıklık etmiş olur.

37. Hem hatırla o vakti ki, o kendisine hem Allâh'ın in'âm [ihsân] ettiği, hem senin in'âm ettiğin kimseye, "Zevceni [eşini] kendinde sıkı tut [boşama] ve Allâh'tan kork!" diyordun da, nefsinde, Allâh'ın açığa çıkar)acağı şeyi gizliyordun,[41] nâsı [insânları] sayıyordun;[42] hâlbuki Allâh, Kendisini saymana daha (lâyık ve) gerekti.

Sonra vaktâ ki Zeyd o kadından ilişiğini kesti, Biz (de) onu sana tezvîc [eş olarak takdîr edip emr] eyledik;[43] tâ ki oğullukların(ın)[44] ilişiği(ni)[45] kestikleri zevce/[eş]leri(yle evlenmek mes'elesi)nde mü'minlere bir darlık olmasın. Allâh'ın emri de fiile çıkarılmış [gerçekleşmiş] bulunuyor.

38-39. Peygamber'e, Allâh'ın kendisi için[46] takdîr ettiği/mübah kıldığı[47] şeyde bir darlık yoktur. Bundan evvel geçen bütün peygamberler[48] hakkında Allâh'ın sünneti [âdeti/kânûnu] böyle(ydi). –Ve Allâh'ın emri biçilmiş bir kader[49] bulunuyor.– Onlar ki Allâh'ın risâlet/[bil-

41 "Boşamasını münâsib görüyordun yâhud (boşaması durumunda –câhiliyyenin, evlâdlıkların hanımlarıyla evlenilemeyeceği yolundaki âdetini kaldırmak için– onu) nikâhlamayı düşünüyordun da söylemiyordun". (VI/3902)

42 "İnsânların, (–'Muhammed, oğlunun hanımıyla evlendi' diye–) dedikodu etmelerinden çekiniyordun". (VI/3902)

43 "Senin çekinmene rağmen biz, Zeyd'in boşadığı o kadınla evlenmeni sana emrettik". (VI/3903)

44 •Meâl'de, *oğulluklarn* diye çevirilen *ed'iyâihim* lafzının karşılığı –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr kısmında (VI/3903) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *oğulluklarının* olmalıdır. O nedenle, *oğulluklarn* kelimesini *oğulluklarının* yaptık. (E.Ö)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ilişiği* yerine *ilişiğini* yazılmıştır. (E.Ö)

46 •Meâl'in aslında atlanan *lehû* lafzına karşılık, *kendisi için* (–*onun için* de olabilir–) ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

47 •Meâl'de, *Allâh'ın takdîr ettiği/mübah kıldığı* diye çevirilen *farazallâhu* lafzını, Elmalılı M. Hamdi Yazır Tefsîr metninde, "(Peygamber'e,) Allâh'ın (lehinde olarak) farz ve takdîr buyurduğu, yâni helâl ve mübah kıldığı..." (VI/3904) şeklinde çevirip açıklamıştır. *Farz* kelimesi için bkz. Tahrîm: 2, not: 2. (E.Ö)

48 •*Bütün peygamberler* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

49 "Ezelde takdîr edilmiş kat'î bir hükümdür". (VI/3905)

dirdik]lerini tebliğ ederler ve O'ndan korkar/[haşyet duyar]lar, Allâh'tan başka kimseden korkmaz/[haşyet duymaz]lardı. Hesâba alacak (zât olarak) da Allâh yeter.[50]

40. (Ey mü'minler!) Muhammed sizin ricâli/[erkekleri]nizden hiç birinin babası değil, velâkin Allâh'ın resûlü ve peygamber/[nebi]lerin hâtemidir [mühürdür/sonuncusudur]. Allâh her şeye alîm [vâkıf] bulunuyor.

41-42. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ı çok anış anın ve O'na sabah-akşam[51] [her dâim] tesbîh[52] [tenzih ve takdis] edin!

43-44. Odur ki O, –sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için– üzerinize feyiz ve bereket indiriyor [inâyet ediyor];[53] ve melekleri de.[54] Ve (Allâh) mü'minlere rahîm [merhametli] bulunuyor; O'na kavuşacakları gün, tahiyyeleri selâmdır[55] [her türlü sıkıntı ve zahmetten selâmet haberidir] ve (O,) onlar için kerîm bir ecr [en güzel mükâfâtı/cenneti] hazırlamıştır.

45-46. Ey o Peygamber! Biz seni

---

50 Veyâ, "Hesâb görücü olarak da Allâh yeter". (VI/3905)

51 *Sabah-akşam* ta'bîri, –Türkçe'mizde olduğu gibi– Arabca'da da vakitleri genelleştirme ile devâmdan kinâye olur. (VI/3910)

52 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

53 *Yusallî 'aleykum* (–Meâl'de, *Üzerinize feyiz ve bereket indiriyor* karşılığı verilmiştir–) lafzı, hem Allâh'a, hem de meleklere isnâd edilmiş olduğundan, rahmet ve istiğfâra şâmil bir inâyet-i mahsûsa [özel/husûsî bir yardım] ma'nâsı ifâde eder. (VI/3910)

54 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve melâîketuhû* lafzına karşılık olarak, *ve melekleri de (salât/ınâyet ediyor)* ibâresini metne ilâve ettik. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'de atlanan bu ibâreyle birlikte cümleyi Tefsîr metninde, *Hem Kendisi, hem melekleri üzerinize salât yağdırıyor* şeklinde çevirmekte ve izahını da, "*Salât,* Allâh'tan rahmet, meleklerden istiğfâr, mü'minlerden du'â demektir" (VI/3910) diye yapmaktadır. Ancak, bir kelime (–ki burada *salât* kelimesi–), tek kullanımda birden fazla/iki farklı ma'nâya gelmez. Onun için ibâreye şöyle karşılık verilmesi daha uygun olur: *O ki size salât [ınâyet/yardım] ediyor ve O'nun melekleri de (size salât/ınâyet ediyor)... Yusallî [salât ediyor]* kelimesi, burada "inâyet/yardım etmek, destek olmak" anlamındadır. Ve ayrıca krş. Ahzâb: 56, not: 71. (E.Ö)

55 *O'na kavuşacakları gün, tahiyyeleri selâmdır:* Öldükleri, yâhud kabirden çıktıkları, yâhud cennete girdikleri gün tahiyyeleri, her türlü mahzûr ve âfetten selâmet haberidir". (VI/3910)

(hem) hakka[56] bir şâhid, hem bir müjdeci, hem bir gocundurucu [uyarıcı] (olarak) gönderdik, hem Allâh'a –izniyle– bir da'vetçi ve nûrlar saçan bir şavk [ışık].

47. Mü'minlere müjdele: Onlara, Allâh'tan bir büyük fazl [lütuf] var.

48. Kâfirlere ve münâfıklara itaat etme, onların ezâlarını (bir tarafa) bırak[57] da Allâh'a mütevekkil ol! Allâh vekîl olunca hepsine yeter.

49. Ey o bütün îmân edenler! Mü'mineleri [mü'min kadınları][58] nikâh ettiğiniz, sonra onlara dokunmadan talâk verdiğiniz [boşadığınız] vakit, –üzerlerinde, sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur;– derhal mut'alarını verip[59] onları güzel bir sûrette salıverin!

50-51. Ey o Peygamber! Biz bilhassa sana şunları helâl kıldık: Mehirlerini vermiş olduğun zevce/[eş]lerini ve Allâh'ın sana ganimet kıldıklarından milk-i yemînin [sana âit] olan câriyeyi ve ammin [amcan] kızlarından, halan kızlarından,[60] dayın kızlarından, teyzen kızlarından seninle berâber hicret etmiş olanları, bir de mü'mine/(mü'min) bir kadın[61a] kendisini Peygamber'e (mehirsiz olarak) hibe ederse[61b] –Peygamber nikâh etmek istediği takdîr-

56 •*Hakka* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

57 Yâni, bundan dolayı onların sana yaptıkları ve yapacakları eziyetlere, rahatsızlıklara aldırma da, Allâh'a mütevekkil ol [tevekkül et/güvenip dayan]. (VI/3911)

58 Ehl-i Kitâb [yehûdi ve hristiyan] kadınları da aynı hükme dâhildir. Ancak, mü'min erkeklere yaraşanın, mü'min kadınları nikâh etmek olduğunu anlatmak için, yalnız mü'min kadınlar zikredilmiştir. (VI/3912)

59 Bakara: 236'da belirtildiği üzere, kendisine el sürmeden ve mehir kesilmeden eşini boşadığı takdîrde erkeğin üzerine –mâlî gücü ölçüsünce– kadına *mut'a [mal/para] vermek*, el sürmeden ve mehir tesbit edildikten sonra boşadığı takdîrde ise tesbit edilen *mehirin yarısını vermek* vâcibdir. (VI/3913)

60 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *benâti 'ammâtike* lafzına karşılık olarak, *halan kızlarından* ibâresini metne ekledik. (E.Ö)

61a •*Mü'mine*, zâten *mü'min kadın* demek olduğundan, *mü'mine bir kadın* demeye gerek yoktur. (E.Ö)

61b *Nefsini Peygamber'e hibe eden mü'mine/(mü'min) bir kadın*, yâni, mehirsiz olarak bıd'ını temlik eden kadın. Böyle mehirsiz olarak nikâh da, Peygamber'in hassasındandır [Peygamber'e mahsûstur]. (VI/3913-3914)

•*Nefsini/kendisini Nebi'ye hibe eden mü'min kadının*, "mehirsiz olarak bıd'ını temlik eden mü'min kadın" olarak tefsîr edilmesi, mehirsiz nikâhın/evliliğin Nebî'ye mahsûs kılınması, bizce doğru değildir. Öncelikle, mehir, nikâhın sa-

de– onu; sâde(ce) sana (helâl kıldık), sâir [diğer] mü'minlere değil. Onlara, zevce/[eş]leri ve milk-i yemîn/[câriye]leri hakkında ne farz kıldığımız ma'lûmumuz.[62]
Bunlar, sana hiçbir darlık olmamak içindir. –Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.–
(Ey Muhammed! Kendilerini sana hibe eden) o (kadı)nlardan dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın, azleylediğin (o kadınların için)den de arzu ettiğin (biri olduğu takdîr)de (onu da yanına almakta) sana günâh yoktur. Onların gözleri(nin) aydınlanıp mahzûn kalmamalarına ve kendilerine verdiğinle hepsinin hoşnud olmalarına en elverişli olan budur. Allâh kalblerinizdekini bilir, (zîrâ) Allâh hem alîm [bilen], hem halîm bulunuyor.
52. Bundan başka kadınlar(la evlenmen) sana helâl olmaz, bunları başka zevce/[eş]ler(l)e[63] değiştirmek de (helâl) olmaz, –isterse hüsün/[güzellik]leri çok hoşuna gitsin– meğer ki milk-i yemînin [câriyen] ola. Allâh her şeye gözcü bulunuyor.
53. Ey o bütün îmân edenler! Vaktine bakmaksızın[64a] yemeğe izin ve-

---

hihliğinin şartlarından değildir (bkz. Bakara: 236). İkinci olarak, bütün kadınlar, mehirlerini –kısmen veyâ tamâmen– kocalarına bağışlamak hakk ve yetkisine sâhibdirler (bkz. Bakara: 237, Nisâ: 4). (E.Ö)

62 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ma'lûmumuz* yerine *ma'lûmunuz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

63 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zevcelere* yerine *zevcelerle* yazılmıştır. (E.Ö)
Muhayyer kılınıp da seni tercih eden dokuz eşinden başka kadın almak câiz olmaz. Bunları boşayıp yerlerine başka kadınlar alman da câiz olmaz. (VI/3916)
•Âyette geçen, *lâ yahıllu leke'n-nisâu min-ba'du* [*bunun ardından/bundan sonra sana kadınlar helâl değildir*] ibâresinin, –ki bu âyet indiğinde Resûlullâh'ın dokuz eşi bulunduğu ifâde ediliyor– "Dokuz kadından fazlası sana helâl değildir" şeklinde anlaşılması zorunlu değildir. İbâre, "Şu ândan itibâren sana evlenmek helâl değildir" şeklinde de anlaşılabilir; ki bu durumda hüküm, Resûlullâh'ın (s.a) eşlerinin sayısıyla ilgili değil, zamânla ilgili olur; ki âyetin Medîne döneminin sonlarında, Resûlullâh'ın (s.a) ölüme yaklaştığı bir vakitte inmiş olması ve –Ahzâb: 53'ün sonunda ifâde edildiği üzere– Resûl-i Kerîm'in vefâtından sonra eşlerinin evlenemeyecek olmaları hasebiyle bizce bu yorum tercihe daha şâyândır. (E.Ö)

64a *Ğayre nâzirîne inâhu* [*vaktine bakmaksızın*]; yemek vaktine, vaktine bakmaksızın yâhud yemeğin olmasını gözetmeksizin veyâ gözetmemek üzere girmeyin.

rilmedikçe size, Peygamber'in evlerine girmeyin, velâkin çağırıldığınız vakit de girin, yemeği yediğinizde de hemen dağılın, söz-sohbet için de izinsiz girmeyin;[64b] çünkü o (şekilde izinsiz ve vakitsiz girmeniz, orada söze-sohbete dalmanız) Peygamber'e ezâ veriyor, üzerine de, ("Girmeyin, çıkın" demeye) sizden utanıyor, fakat Allâh hakkı söylemekten sıkılmaz.

Hem (Peygamber'in) harem/[eşl]lerine gerekli birşey soracağınız (veyâ onlardan birşey isteyeceğiniz) vakit de, bir perde arkasından sorun (veyâ isteyin);[64c] öyle yapmanız hem

---

İnâ, "bir şeyin vaktinin gelip çatması" yâhud "kemâlini bulup yetişmesi" ma'nâlarına gelir. Burada ikisiyle de tefsîr edilmiştir. İşbu *ğayre nâzirîn* kaydı, *lâ tedhulû*'nun fâilinden hâldir; yâni, "vaktine bakmaksızın girmeyin" yâhud "*lekum*'daki *kum*'dan hâldir; yâni, "vakti gözetmemeniz beklememeniz üzere size yemeğe izin verilmedikçe girmeyin". (VI/3920)

64b •Meâl'de, *çağırıldığınız vakit de girin* diye çevirilen *izâ du'îtum fe'dhulû* ibâresine, "çağırıldığınız vakit hemen girin" veyâ "çağırıldığınız vakitte girin" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olabilir. (E.Ö)

•Yine Meâl'de, *söz-sohbet için de izinsiz girmeyin* şeklinde karşılık verilen *ve lâ müste'nisîne li-hadîsin* ibâresine, *söze/sohbete dalmaksızın* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Çünkü *lâ müste'nisîne* ibâresinin, –Elmalılı'nın, kendisinden önceki *lâ tedhulû* lafzının fâilinden hâl saydığı *ğayre nâzirîne inâhu* [*vaktine bakmaksızın*] ibâresi üzerine ma'tûf kabûl etmesinin (VI/3920) aksine– kendisinden önceki *fenteşirû* [*hemen dağılın*] kelimesinin fâilinden hâl olması bizce daha doğrudur. Bu durumda ibârenin ma'nâsı, *söz-sohbet için de izinsiz girmeyin* değil, *yemeği yediğiniz zamân da söze/sohbete dalmaksızın hemen dağılın* şeklinde olur. (E.Ö)

64c İzin ile girdiğiniz takdîrde de kadınlara [Resûlullâh'ın eşlerine] gerekli birşey soracağınız veyâ onlardan birşey isteyeceğiniz vakit bir hicâb, yâni görülmelerine mâni bir perde, bir siper arkasından sorun veyâ isteyin. Bundan böyle harem farz kılınmıştır, ki o zamâna kadar Arab'da âdet değildi. (VI/3921)

•Bu âyet şu şekilde de anlaşılmıştır: "Âyetteki *hicâb* terimi, –kapı yerine– kapı boşluğuna sarkıtılan/gerilen *perde* anlamındadır. Dolayısıyla bu âyette müslümanlardan, Resûlullâh'ın (s.a) eşlerinden birşey istemek veyâ onlara birşey sormak durumunda kaldıklarında bunu, hicâbın/perdenin gerisinden istemeleri veyâ sormaları, bunun için eve/odaya girmemeleri/dalmamaları isteniyor. Bu durumda âyetin, –Resûl-i Kerîm'in eşleri de dâhil– *kadınların örtünmesi, görünmemesi, yüzlerinin örtülü/peçeli olması* [*hicâb-barem-peçe*] ile bir ilgisi yoktur"; ki bizce de bu yorum, diğerinden daha uygundur. (E.Ö)

sizin kalbleriniz ve hem (de) onların kalbleri için daha temizdir ve sizin Resûlullâh'a ezâ etmeniz olamaz, arkasından zevce/[eşlerini nikâh eylemeniz de ebediyyen [aslâ][65] olamaz, çünkü o günâh Allâh indinde çok büyük bulunuyor...[66]

54. Eğer[67] birşey açıklar veyâ gizlerseniz şübhe yok ki Allâh her şeye alîm [vâkıf] bulunuyor.

55. O zevce/[eşlere şunlar(ın yanın)da (başörtüsüz bulunmalarında) günâh yoktur: Ne ataları, ne oğulları, ne birâderleri [kardeşleri], ne birâderlerinin oğulları, ne hemşîrelerinin [kızkardeşlerinin] oğulları, ne kendi kadınları,[68] ne de ellerindeki milk/[câriye]lerinde.[69]

Bununla berâber, Allâh'a (isyândan) korunun [ey Peygamber'in zevce/[eşleri], çünkü Allâh herşey üzerine şâhid bulunuyor.

56. Muhakkak ki Allâh ve melâikesi [melekleri] Peygamber'e hep salât ile tekrim ederler.[70] Ey o bütün îmân edenler! Haydin (siz de) o'na teslîmiyyetle salât ve selâm getirin![71]

57. ...Çünkü, Allâh ve (O'nun) Re-

65 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ebeden* lafzına karşılık olarak, *ebediyyen* [*aslâ*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

66 •Bu bölümün devâmı, Ahzâb: 57'dedir. (E.Ö)

67 •Bu (54, 55 ve 56.) âyetler, ara-söz niteliğindedir. (E.Ö)

68 "Alelumûm taallukâtlarından [akrabalarından] olan kadınlar ile tanıdıkları müslüman kadınlar". (VI/3922 ve krş. Nûr: 31, not: 33)

69 •Krş. Nûr: 31. (E.Ö)

70 Allâh, rahmet ve ihsânıyla, melekler de istiğfâr ve hizmetleriyle Peygamber'e ikrâmda bulunurlar. Bu sâyede, –Ahzâb: 43'de buyurulduğu üzere– mü'minlere feyz-i ilâhî inmektedir. (VI/3923 ve krş. Ahzâb: 43, not: 53 ve 54)

•Meâl'de, *Muhakkak ki Allâh ve melâikesi Peygamber'e hep salât ile tekrim ederler* diye çevirilen *innâllâhe ve melâiketebu yusallûne 'alâ'n-nebiyyi* ibâresine, "Allâh ve O'nun melekleri kuşkusuz o Nebî'ye salât ederler [inâyet/yardım ederler-destek olurlar]" şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

71 •Bu çeviri, lafızca da, ma'nâca da âyete uygun değildir. 56. âyete şöyle karşılık verilebilir: *Allâh ve O'nun melekleri kuşkusuz o Nebî'ye salât* [*inâyet/yardım*] *ederler. Ey îmân edenler! Siz de o'na salât* [*inâyet/yardım*] *edin ve sellimû teslîmen* [*tam bir teslîmiyyetle teslîm olun* veyâ *tam bir emniyetle emniyet sağlayın*] yâhud da *Allâh ve O'nun melekleri kuşkusuz o Nebî'ye salât* [*inâyet/yardım*] *ederler. Ey îmân edenler! Siz de o'na –tam bir teslimiyyetle teslim olduğunuz hâlde– salât* [*inâyet/yardım*] *edin.* Ayrıca krş. Ahzâb: 43, not: 53 ve 54. (E.Ö)

sûlü'ne ezâ edenler[72] (yokmu), muhakkak ki Allâh onları dünyâda ve âhirette la'netlemiş (rahmeti(nin) sahasından kovmuş) ve onlara pek hakaretli bir azâb hazırlamıştır.

58. Mü'minîn ve mü'minâta [îmân eden erkeklere ve îmân eden kadınlara] –istihkak kesbetmedikleri [hakk etmedikleri] bir vechile– ezâ edenler de, şübhesiz (hem) bir bühtân [iftirâ], (hem de açık bir günâh)/ (açık bir vebâl) yüklenmişlerdir.

59. Ey o Peygamber! Zevce/[eşllerine ve kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına hep söyle: Cilbablarından[73] üzerlerini sıkı örtsünler; bu, onların (iffetli olarak) tanınmalarına, (iffetli) tanınıp da ezâ edilmemelerine en elverişli olandır. Bununla berâber, Allâh bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.

60-62. Celâlim hakkı için, eğer (e-

---

72 *Allâh'a ezâ* ta'bîri mecâzdır. "Allâh hakkında lâyık olmayan söz söyleyen" veyâhud "Allâh'ın râzı olmayacağı fiiller yapan" ya da "Allâh'ın sevdiği kullarına ezâ eden" demektir. (VI/3924)

73 *Cilbâb*, "vücûdu baştan aşağı örten çarşaf, ferâce, câr gibi dış elbise"nin adıdır. *İdnâ*, "yaklaştırmak" demek ise de, *'alâ* ile sılalanması, tazmin sûretiyle "sarkıtmak" ma'nâsını da ifâde ettiğinden, "üzerinden sıkı örtmek" demek olur. *Cilbâbdan örtmek* ta'bîrinde iki veçih vardır: 1) Cilbâblarından birisiyle bütün bedenini sıkıca [bütünüyle/tastamâm] örtmek; 2) Bir cilbâbın bir tarafıyla başından yüzünü örtmek. Bu beyânda da iki sûret vardır: A) Kaşlarına kadar başını örttükten sonra, büküp yüzünü de örtmek ve yalnız tek bir gözünü açık(ta) bırakmak; B) Alnının üzerinden sıkıca sardıktan sonra burnunun üzerinden dolayıp gözlerinin ikisi de açık(ta) kalsa bile yüzün kısm-ı âzamını ve göğsü tamâmen örtmek. (VI/3927-3928 ve krş. Nûr: 31)

• *Cilbâb*'ın, "vücûdu boyun ve omuzlardan aşağı örten bir elbise" olduğu görüşü bizce daha uygundur. Zîrâ başların örtülmesi ayrıca emredilmiştir (bkz. Nûr: 31). (E.Ö)

Bu tesettür-cilbab, onların [mü'min kız ve kadınların] tanınmalarına, yâni mebzul câriyelerden, âdi kadınlardan vakar ve heybetle seçilerek hürmet edilmelerine ve binâenalayh incitilmemelerine elverişli olan sûrettir. (VI/3928)

• Ba'zıları, bu tanınmayı, –hürriyete tahsis ederek– "hürr olarak tanınmaları ve câriye zannedilmemeleri" şeklinde izah ediyor ve buna da Hz. Ömer'e isnad (veyâ iftirâ) edilen zayıf ya da uydurma bir rivâyeti delîl olarak gösteriyorlar: Güya Hz. Ömer, hürr gibi örtünen bir câriye görmüşmüş de, sopayla dürterek soyunmasını emretmişmiş! Oysa ki, Kur'ân'ın tesettür-cilbab emri, –mutlak olup herhangi bir sınıfı istisnâ etmediğine göre– mü'min câriyeleri de kapsar. (E.Ö)

zâdan) vazgeçmezlerse o münâfıklar, kalblerinde maraz[74] bulunanlar ve şehirde erâcif neşreden/tahrikât yapanlar[75] [ortalığı sarsacak yalan-yanlış uydurma haberler yayanlar], mutlak ve muhakkak seni kendilerine musallat kılarız, sonra orada civârına pek az yanaşabilirler, mel'ûn mel'ûn nerede ele geçirilirlerse tutulurlar ve öldürülürler; Allâh'ın bundan evvel geçen (günâhkâr)ler hakkındaki kânûnu (gereğince), ki Allâh'ın kânûnunu tebdîle [değiştirmeye] çâre bulamazsın.

63. O nâs [insânlar] sana (o) Sâ'at'ten soruyor.[76]

De ki: "Onun ilmi Allâh'ın nezdindedir ve ne bilirsin belki o Sâ'at yakında olur".

64-65. Şu muhakkak ki Allâh kâfirleri la'netlemiş ve onlara bir çılgın ateş hazırlamıştır, (hem de) onda muhalled [sürekli] kalırlar ve ne bir velî [dost-hâmi] bulabilirler, ne de bir nasîr [yardımcı].

66. O gün yüzleri ateşte çevirilirken, "Ah!.." derler, "Ah ne olurdu; bizler Allâh'a itaat edeydik, (o) Peygamber'e itaat edeydik".

67-68. (Ardından da,) "Yâ Rabbenâ!"[77] demektedirler, "Doğrusu bizler beylerimize ve büyüklerimize itaat ettik de (onlar) bizi yanlış yola götürdüler.

"Yâ Rabbenâ![77] Onlara (bize verdiğin) azâbın iki katını[78] ver ve kendilerini büyük bir la'net ile la'netle!"

69. Ey o bütün îmân edenler! Sizler, o Mûsâ'ya ezâ edenler gibi ol-

74 *Kalblerinde maraz bulunanlar*: Henüz İslâm terbiyesini almamış, fısk u fücûra meylederek îmân etmiş erkek ve kadınlara ezâ eden ahlâksızlar. (VI/3929 ve ayrıca *maraz* kelimesi için bkz. Bakara: 10, not: 18)

75 *İrcâf*, aslında "zelzele" ma'nâsına olan *recfe*'den alınarak/çıkarılarak "ortalığı sarsacak tahrikât yapmak" demektir ki fiilî de olur, kavlî de. Bundan dolayı "yapılan yalan-yanlış uydurma havâdisler neşretmeye" *ircâf* denildiği gibi, "o yoldaki yalanlara" da *erâcif* denilir. (VI/3929-3930)

76 •Bu ibâre şöyle de çevirilebilir: *O insânlar sana Sâ'at'i [Kıyâmet'in kopma vaktini] soruyorlar* veyâ *O insânlar sana Sâ'at hakkında soruyorlar*. (E.Ö)

77 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye tercüme edilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Yâhud da lafız, –yine Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– aslı üzere (*Rabbenâ* şeklinde) bırakılmalıdır. (E.Ö)

78 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *katını* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *kathsını* şeklinde dizilmiştir. Netice değişmemekle birlikte biz daha uygun gördüğümüz *katını* kelimesini tercih ettik. (E.Ö)

mayın! (Onlar Mûsâ'ya) ezâ ettiler de,[79a] Allâh o'nu onların dediklerinden tebrie etti/temize çıkardı; (zîrâ) o, Allâh yanında yüzlü[79b] [şerefli ve itibarlı] idi.

70-71. Ey o bütün îmân edenler! Allâh(ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbın)dan kork(up korun)un ve sağlam söz söyleyin ki (Allâh) işinizi yoluna koysun ve günâhlarınıza mağfiret buyursun. Herkim de Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaat ederse o, hakîkaten büyük murâda ermiştir.

72-73. Evet, Biz o emâneti [itaat sorumluluğunu] göklere, yere ve dağlara arzettik [sunduk/tevdi ettik], onlar onu(n vebâlini) yüklenmeye yanaşma(yarak ona ri'âyetsizlikten kaçın)dılar, on(a ihânet)dan korktular da (onun gereğini yerine getirdiler. Fakat) onu [tevdi edilen itaat sorumluluğunun vebâlini], (itaatsizlik etmek sûretiyle) insân yüklendi;[80]

79a •Âyette, *ezâ ettiler de* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

79b *Yüzlü* [*vecîh*]: Haysiyet ve mevki' sâhibi, şerefli, sevgili (ve itibârlı). (VI/3933 ve ayrıca krş. Âl-i 'İmrân: 45)

80 Allâh'ın –gerek kendi, gerek insânların hakklarıyla alâkalı– emir ve nehiylerinin tatbiki husûsunda Allâh'ın emîni, inanç me'mûru olmak demek olan emânetini, yâni Allâh'ın diğer mahluklarda olduğu gibi cebren değil, rızâ ve ihtiyâr ile yaptırmak istediği irâdî fiillerde emrine itaatle hilâfeti demek olan vazife ve mükellefiyyeti insân yüklendi; *belâ* [*evet*] dedi, teklif ve hilâfeti kabûl etti. Fakat görevini yerine getirmeyip kendine yazık ediyor. (VI/3935)

•Ahzâb: 72 âyetinin –bizim de tercih ettiğimiz– şu ma'nâya geldiğini beyân eden müfessirler de bulunmaktadır: Buradaki *emânet,* varlığa/fıtrata tevdi edilen kânûnlara [qânûnlara] ve dolayısıyla da Allâh'a itaat sorumluluğudur. *Emânetin arzedilmesi* de, irâde ve tercih sâhibi olan insânlar için teklîfî/şer'î, irâde ve tercih sâhibi olmayan varlıklar için ise tekvînî/tabii sorumluluğun tevdi edilmesidir. *Emânet'in hamli* [*yüklenilmesi*], onun gereğini yapmamak, boynunda taşımak, edâ etmemektir. Zîrâ, Arab dilinde, *Fulânun hâmilun li'l-emâneti ev muhtemilun lehâ* [*Filân, emâneti yüklenmiş veyâ onu üzerinde taşımakta*] ifâdesiyle, "emânete hiyânet edildiği, sâhibine iâde edilmediği, boynunda bir borç olarak kaldığı" anlatılmak istenir. O hâlde emânete ri'âyet etmek için, onu hamletmemek [yüklenmemek], zimmetinde tutmamak gerekir. Yâni, *emânetin hamlinden* [*emâneti yüklenmekten*] *kaçınmak,* "emânete ri'âyet etmektir, emâneti hakk sâhibine iâde etmek"tir. Bu durumda gökler, yer, dağlar vb. seçme irâdesi olmayan varlıklar, kendi tabiatlarına arzedilen Allâh'ın kânûn ve nizâmına tam bir teslîmiyyetle ri'âyet etmişlerdir. Yâni, *emâneti yüklenmekten;* emânetin boyunlarında kalmasından, emânete ihânetten kaçınmışlar, korkmuş-

o cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor; çünkü (kendisini nasıl bir âkıbetin beklediğini düşünmüyor. Oysa emâneti yüklenmenin/emânete ihânet etmenin neticesi şudur): Allâh münâfıkîn [münâfık erkeklere] ve münâfıkâta[81] [münâfık kadınlara] ve müşrikîn [müşrik erkeklere] ve müşrikâta[82] [müşrik kadınlara] azâb edecek(tir. Emânete ihânet etmeyen) mü'minîn [mü'min erkeklere] ve mü'minâta[83] [mü'min kadınlara] da Allâh tevbe ile nazar buyuracak [rahmetiyle yönelecek] ve (çünkü) Allâh ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [rahmeti sürekli] bulunuyor.

lardır. Nitekim, göklerin ve yerin, Allâh'ın, *İsteyerek veyâ istemeyerek gelin!* (Fussılet: 11) emrine karşı, *İsteyerek geldik* (Fussılet: 11) şeklindeki teslîmiyyetleri sembolik bir dille ifâde edilmiştir. İnsân ise, kendisine bahşedilen tercih kâbiliyyetini yanlış kullanmış; itaat etmesi gerekirken isyân etmiştir. Yâni, yukarıdaki anlamda emâneti yüklenmekte, emânete ihânet etmekte, onu bir yük/vebâl olarak boynunda taşımakta, Rabbine itaat şeklinde edâ etmemektedir. Bundan dolayı da insân, *Doğrusu o, çok zâlim, çok câhildir* şeklinde nitelendirilmektedir. Ayrıca *emânet* için bkz. Mü'minûn: 8, not: 4. (E.Ö)

81 *Münâfıkîn ve münâfıkâta:* Münâfık erkeklere ve münâfık kadınlara. (VI/3935)

82 *Müşrikîn ve müşrikâta:* Müşrik erkeklere ve müşrik kadınlara. (VI/3935)

83 *Mü'minîn ve mü'minâta:* Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara. (VI/3935)

34. SEBE SÛRESİ

MEKKÎ, 54 ÂYET

§

Adını, -insânın kudretinin, zenginlik ve ihtişâmının ebediyyen sürüp gitmeyeceğini gösteren- Sebe halkına ilişkin atıflardan (15-20. âyetler) alan sûrede, tevhîd ve âhiret [ölümden sonra diriliş, hesâb: mükâfât ve cezâ] konularıyla Muhammed'in (s.a) nübüvveti ele alınmakta; insânlar ahlâkî sorumluluklarını farketmeye da'vet edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Hamd[1] o Allâh'ındır, ki göklerde ne var, yerde ne varsa hep O'nun, âhirette de hamd O'nun.
Ve O öyle hakîm [hikmet sâhibi], öyle habîr [gizliliklere nüfûz eden] ki, yere ne giriyor ve ondan ne çıkıyor, gökten ne iniyor ve ona ne çıkıyor hepsini bilir; hem, O öyle rahîm [rahmeti sürekli], öyle ğafûr [bağışlayıcı].
3-5. Küfredenler ise, "Bize o Sâ'at gelmez" dediler. De ki: "Hayır (bu kesinlikle doğru değil, ğaybı bilen) Rabbim hakkı için o [Sâ'at] size behemehal [mutlaka] gelecek; ğaybı[2] bilen Rabbim[3] (hakkı için) ki, (bundan kurtuluş yoktur)".
O'ndan göklerde ve yerde zerre miktârı birşey kaçmaz; -ne o (zerre miktârı)ndan daha küçüğü, ne de daha büyüğü (kaçar- zîrâ) hepsi mutlak(a) bir kitâb-ı mübîndedir[4] [hepsi huzûrunda apaçık bir kitâb-

1 • *Hamd* kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 2. *Elhamdulillâh:* Allâh'a hamdolsun/Allâh hamde lâyıktır. (E.Ö)

2 et-Taberî'nin beyânına göre *ğayb*'dan murâd, "halkın vukûfu olmayan mümkinât"tır. (VI/3943)

3 • *Rabbim* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

4 Müfessirlerin çoğu *kitâb-ı mübîn*'i, *levh-i mahfûz* diye tefsîr etmişlerdir. Fakat

da imiş gibi bilinmektedir]; çünkü (Allâh) îmân edip iyi ameller işleyenlere mükâfât verecek: işte onlar için bir mağfiret [bağışlanma] ve bir rızk-ı kerîm [cennet] var. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışanlar(a gelince), onlar için de pislikten öyle bir azâb var ki, elîm [gâyet acı].

6. Kendilerine ilm verilmiş olanlar ise, sana Rabbinden indirileni görüyorlar, ki o, mahzâ [sırf] hakk ve izzetine nihâyet olmayan sâhib-i[5] hamdin[6] yolunu gösteriyor.

7-8. Böyle[7] iken, o küfreden (müşrik)ler[8] (kendi yandaşlarına) şöyle dediler: "Size bir adam gösterelim-miki, 'Tamâmen didik didik didiklendiğiniz, (toza toprağa karışıp yok olduğunuz) vakit muhakkak siz yeni bir hilkat [yaratılış] içinde bulunacaksınız (ve diriltileceksiniz)!' diye size peygamberlik ediyor [ğaybdan haber veriyor]!?"[9]

"(Çürüyüp toprak olduktan sonra diriltileceğinizi iddiâ eden bu adam,) bir yalanı (uydurup) Allâh'a (isnâd ve) iftirâ etmektemi,[10] yoksa kendisinde bir cinnetmi var (bilemiyoruz)!"

Hayır; (o ne Allâh üzerine yalan uydurmakta, ne de o'nda cinnetten

---

bunun ... *Ne bir yaş, ne de bir kuru yoktur ki her hâl [mutlaka] bir kitâb-ı mübîn de [apaçık bir kitâbda] olmasın* (En'âm: 59) âyetinde olduğu gibi, doğrudan doğruya *ilm-i ilâhî*'yi [Allâh'ın ilminil tasvîr olması daha zâhirdir. Yâni, ğâib ve şâhidiyle [gizli/görünmeyeni ve görüneniyle] bütün kâinât, Allâh'ın huzûrunda apaçık bir kitâb gibi zâhir ve ma'lûm ve zabtolunmuştur. (VI/3944 ve krş. En'âm: 59, not: 57)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *sâhib-i (hamdin)* şeklinde yazılan bu ibâre, Matbu nüsha'da *sâhib (hamdin)* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

6 *Hamîd: Sâhib-i hamd/hamdin sâhibi:* Dünyâda ve âhirette hamd Kendisinin hakkı olan Allâh. (VI/3945)

7 •*Böyle* kelimesi Osmanlıca Yazma nüsha'da iki defâ yazılmıştır. (E.Ö)

8 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

9 •Meâl'de, *peygamberlik ediyor* diye tercüme edilen *yünebbi'u* lafzına, *(ğaybdan/gelecekten) haber veriyor* şeklinde karşılık vermek herhâlde daha uygun olur. (E.Ö)

10 •Meâl'de, *Bir yalanı Allâh'a iftirâ etmektemi?!* diye çevirilen *efterâ 'alellâhi kezîben* ibâresine, *Allâh üzerine yalanmı uydurmakta* veyâ *Uydurduğu yalanı Allâh'amı isnâd etmekte* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Ayrıca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun tercümeleri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Şûrâ: 24, not: 33; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7. (E.Ö)

bir eser bulunmakta); doğrusu o[11] âhirete inanmayanlar uzak bir dalâletle azâb içindeler.

9. Ya gökten ve yerden önlerindekine ve arkalarındakine bir bakmazlarmı, (nasıl bir vaziyette bulunuyorlar? Şunun idrâkinde değillermi:) Dilersek kendilerini yere geçiririz,[12] yâhud gökten üzerlerine parçalar düşürüveririz.[13]

Hakîkaten on(lar)da/(gök ve yerde),[14] inâbe edecek {Hakk'a gönül verecek} bir kul için şübhesiz bir âyet [alâmet/delîl] vardır.

10-11. (İşte, hakka yönelip gök ve yerde Allâh'ın kudretinin ve ölümden sonra dirilişin muhakkak olduğunun delîlini/alâmetini görenlerin tarihteki örnekleri:) Şânım hakkı için, Dâvûd'a Bizden bir fazl [lütuf] verdik: "Ey dağlar! (Ötüp) çınlayın o'nunla berâber ve ey kuşlar (siz de)!"[15] dedik.

Ve o'na [Dâvûd'a] demiri yumuşattık;[16a] "Bol bol zırhlar yap ve iyi biçime yatır!"[16b] diye.

Siz de (ey Muhammed ümmeti) sâlâh ile çalışın, daha iyi işler yapın,[17] çünkü Ben her (yaptığınızı) yapacağınızı gözet(l)iyorum.[18]

12-13. Süleymân'a da rüzgârı; sabah gidişi bir ay, akşam dönüşü bir ay (olan rüzgârı boyun eğdirdik).

Erimiş bakır menbaı/[kaynağı]nı da o'na sel gibi akıttık; hem Rabbinin izniyle (o'nun) elinin altında cinnîlerden de çalışan vardı, –onlardan da herkim emrimizden inhiraf eder-

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* zamîri yoktur. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *geçiriveririz* yerine *geçiriveriz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düşürüveririz* yerine *düşürüveriz* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

14 "Gök ve yerde; onlara bakıp da önünü ve ardını düşünmekte..." (VI/3946)

15 •Krş. Enbiyâ: 79, Sâd: 18-19. (E.Ö)

16a Ba'zıları, bundan murâdın, "ateş ile ve âletler istimâliyle demir eritmeyi keşf ve istihrâc etti" demek olduğuna kâil olmuşlardır. (VI/3949)

16b "Dokumasını ve biçimini iyi ölç: Biçiminde mahâretli ol!" (VI/3950)

17 •Meâl'de, *Salâh ile çalışın, daha iyi işler yapın* diye çevirilen *va'melû sâlihan* lafzı, *sâlih amel işleyin* demektir. (E.Ö)

18 •Meâl'de, *çünkü Ben her yapacağınızı gözetiyorum* diye çevirilen *innî bimâta'melûne basîrun* ibâresine, *Kuşkusuz Ben amellerinizi görüyorum/görücüyüm [amellerinize âşinâyım]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. *Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

se [saparsa], ona sa'îr [alevli-yakıcı ateş/cehennem] azâbını tattırırız– onlar o'na mihrâblar,[19] timsâller[20a] ve havuzlar gibi çanaklar[20b] ve (yerinden kalkmaz ağır ve) sâbit kazanlardan[20c] her ne isterse yaparlardı.

"Çalışın ey Dâvûd hânedânı, şükr için çalışın! Maamâfih kullarım içinde şekûr[20d] olan [çok şükreden] azdır".

14. Sonra, vaktâ ki o'na ölümü hükmettik,[21a] onlara o'nun ölümünü sezdiren olmadı, yalnız bir güve böceği[21b] [arza] dayandığı asâsını yiyordu, bu sebeble (Süleymân yere) yıkıldığı zamân, tebeyyün etti [anlaşıldı/ortaya çıktı] ki, cinnler (gaybı bilmiyor), eğer gaybı bilir olsalar o zilletli azâb içinde bekleyip durmazlardı.

15. Celâlime kasem [yemîn] ederim ki, Sebe (halkı) için meskenlerinde [oturdukları bölgede] hakîkaten bir âyet [işâret/alâmet] vardı; sağ ve soldan iki (taraflı) cennet [bağlar, bostanlar, bahçeler] (ki; kendilerine hâl diliyle,) "Yeyin" diye(n), "Rabbinizin rızkından da O'na şükredin; ne güzel, hoş bir belde, ğafûr [bağışlayıcı] bir Rabb".

16-17. Fakat onlar (şükretmekten

---

19 *Mihrâblar* [*mehârîb*]: A) Horluktan korunmuş şerefli meskenler ve mahfiller [toplantı yerleri]. B) Mescidler. (VI/3952)

20a *Timsâl*, "canlı veyâ cansız bir şeyin sûretine benzer tasvîr olunan [resmi veyâ heykeli yapılan] herhangi bir sûret"tir. (VI/3952)

20b *Cifân*, "çanak" ma'nâsına *cefne*'nin çoğuludur. *Cevâb* da, "büyük havuz" ma'nâsına *câbiye*'nin çoğuludur. (VI/3953)

20c *Qudûr*, *qıdr*'in çoğulu, *qıdr* ise "gerek topraktan ve gerek sâir mâdenden çömlek, tencere ve kazan gibi yemek pişen kap"tır.
Râsiyât, "yerinden kalkmaz ağır ve sâbit" ma'nâsına *rasiy* veyâ *râsiye*'nin çoğuludur. Demek ki, çok yemekler pişiriliyor, çok büyük sofralar kuruluyormuş. (VI/3953)

20d *Şekûr*, "çok şükreden, bütün gücünü şükre sarfeden; kalbi, dili ve sâir a'zası hem itikâd, hem itirâf, hem çalışmak ile ve ekser vakitlerde şükr ile meşgul olan"dır. (VI/3953)

21a • *Sonra, ne zamân ki ölümü o'nun üzerine kadâ ettik;* yâni, "ölümü o'na gerçekleştirdik" veyâ "o'nun ölümünü gerçekleştirdik/o'nun üzerine ölüm vâki oldu". (E.Ö)

21b • Meâl'de, *güve böceği* diye çevirilen *dâbbe* [*dâbbetu'l-arz=arz dâbbesi/canlısı*] kelimesinin, kemirgen herhangi bir böcek-kurtçuk şeklinde anlaşılması herhâlde daha uygun olur. (E.Ö)

kaçınıp) bakma/[yüzçevir]dılar; Biz de üzerlerine arim selini[22] salıverdik ve o dilber [güzelim] iki[23] (taraflı) cennet/[bostan ve bahçe]lerini buruk [acı] yemişli, ılgınlık, az birşey de sidirden[24] iki harâb cennete [bostana/bahçeye] çevirdik.

Bunu onlara, nankörlüklerinin cezâsı (olarak) yaptık ve Biz, hep öyle[25] çok nankör olanları cezâlandırırız.

18. Biz onlarla, o feyiz ve bereket verdiğimiz memleketler arasında sırt sırta karye/[belde]ler meydana getirmiştik ve onlarda muntazam seyr ü sefer takdîr eylemiştik (de), "Gezin oralarda gecelerce ve gündüzlerce emniyet içinde" demiştik.

19. Buna karşı onlar, "Yâ Rabbenâ![26] Seferlerimizin arasını uzaklaştır!" dediler[27a] ve nefs/[kendi]lerine zulmettiler. Biz de onları efsânelere çevirdik ve tamâmen didik didik (edip) dağıttık.

Şübhesiz ki bunda[27b] [Sebelilerin kıssasında], çok şükredecek her sabırlı (kul) için elbette âyet/[işâret-alâmet]ler var.

20-21. Yine celâlime kasem [yemîn] ederim ki, İblîs onlar[27c] aleyhindeki zannını hakîkaten doğru buldu[28] da, içlerinde mü'minlerden ibâret bir

---

22 *Arim seli*, "önüne geçilmez sarp sel" yâhud "Arim denilen seddin seli" veyâ "Arim deresi'nin seli". (VI/3956-3957)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dilber iki* yerine *iki dilber* yazılmıştır. (E.Ö)

24 *Sidir*, "Arabistan'ın en makbul ağaçlarından olup *Arabistan kirazı*" da dendiği *Kâmus* tercümesinde yazılıdır. (VI/3957)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *öyle* yerine *böyle* yazılmıştır. (E.Ö)

26 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

27a Dilleriyle böyle demiş olmaları da; hâl ve tavırlarıyla, nankörlük ve isyânları ile demiş/istemiş olmaları da düşünülebilir. (VI/3958)

27b *Şübhesiz ki bunda/şunda*, yâni Sebe'nin zikrolunan bu kıssasında... (VI/3959)

27c *Onlar*, yâni "Sebeliler" veyâ "Âdemoğulları" aleyhinde zannını doğru çıkardı. *Rabbim! Beni azdırmana (karşılık), kasem [yemîn] ederim ki, her hâlde [mutlaka] ben onlar için arzda [yeryüzünde] tezyînât yapacağım ve hepsini iğvâ edeceğim [azdıracağım], ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ [hâriç]* (Hicr: 39-40) demiş olan İblîs, dediğini tahakkuk ettirdi. (VI/3959)

28 İblîs, Sebeliler veyâ Âdemoğulları aleyhindeki/hakkındaki zannını doğru çıkarttı; yâni, *Rabbim! Beni azdırmana (karşılık) kasem ederim ki muhakkak*

fırkadan maada/[başka]sı ona tâbi oldular.

Hâlbuki onun, onlar üzerinde hiçbir saltanat kudreti yoktu. Lâkin (şundan dolayı böyle irâde ettik: Çünkü) Biz âhirete îmânı olanı belli edecek, ondan (yana) şekk [şübhe/kuşku] içinde bulunandan ayırd eyleyecektik. Öyle ya, Rabbin her şeye karşı hafîz/[muhâfız ve hâkim]dir.

22. De ki: "Allâh'ın berisinden o (ilâh olduğunu) zu'm [zann ve iddiâ] ettiklerinize istediğiniz kadar yalvarın; ne göklerde, ne yerde zerre miktârına[29] güçleri yetmez. Onların bunlarda bir ortaklığı da yok, O'nun onlardan bir zahîri [destekçisi] de yoktur".

23. O'nun[30] huzûrunda şefâ'at fayda da vermez, ancak (Allâh'ın) kendisine[31] izin verdiği kimseninki müstesnâ [hâriç].

Nihâyet kalblerinden dehşet giderildiği zamân, (şefâ'at bekleyenler şefâ'atçilerine/şefâ'atçi olduğunu zannettiklerine), "Rabbiniz ne buyurdu?" derler; (şefâ'atçiler de,) 'Hakkı!' derler. "O öyle yüksek, öyle büyük".

---

ben onlar için yeryüzünde tezyinât yapacağım ve hepsini azdıracağım, ancak içlerinden ihlâs verilen kulların müstesnâ (Hicr: 39-40) diyen İblîs, dediğini yaptı/tahakkuk ettirdi. (VI/3959)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *miktârına* yerine *miktârı* yazılmıştır. (E.Ö)

30 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *O'nun [Allâh'ın]* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

31 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hû* zamîrine karşılık, *kendisine* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

•Ayrıca, Meâl'de, *(O'nun) huzûrunda şefâ'at fayda da vermez, ancak (kendisine) izin verdiği kimseninki müstesnâ* diye çevirilen *ve lâ tenfe'u'ş-şefâ'atu 'ındehu illâ li-men ezine lehu* ibâresine *O'nun indinde/yanında şefâ'atin faydası olmaz, meğer ki kendisine izin verilen kimseye ola* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

•Bununla birlikte şu da hatırda tutulmalıdır: Şefâ'at inancı, Allâh'ın hakkıyla takdîr edilememesinden, zayıf ve uydurma rivâyetlerin te'siriyle âyetlerin yanlış yorumlanmasından/tahrif edilmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa ki burada (ve şefâ'atle ilgili diğer âyetlerde), kime şefâ'at yetkisi verileceğinden/kimin şefâ'atinin faydalı olacağından bahsedilmediği gibi, şefâ'atin kime faydası olacağından da bahsedilmemektedir. Burada vurgulanan, şefâ'atçinin ve şefâ'atin bulunmadığı, dolayısıyla da şefâ'atin kimseye faydasının olmayacağı husûsudur. (E.Ö)

24. "Size" de, "göklerden ve yerden kim rızk veriyor?" (Hemen ardından cevâbını da kendin vererek,) "Allâh!" de ve (şunu da ilâve et:) "Her hâlde [elbette] (ya) biz veyâ siz mutlak bir hidâyet üzerindeyiz veyâ açık bir dalâl(et/şaşkınlık)[32] içinde(yiz)".

25. De ki: "Siz bizim cürm/[suç]lerimizden mes'ûl edilmezsiniz, biz de sizin yaptıklarınızdan mes'ûl olmayız".

26. De ki: "Rabbimiz (Kıyâmet Günü) hepimizi biraraya toplayacak, sonra da hakk hükmü ile aramızı ayıracak; (çünkü) O öyle fettâh [hükmedip ayıran], öyle alîmdir [bilendir]".

27. De ki: "O'na şerîk [ortak] diye (yakıştırıp) takıştırdıklarınızı bana gösterin bakayım. Hayır, öyle şey yok. Doğrusu bu (ki), Allâh yegâne azîz, yegâne hakîmdir".

28-29. Seni de (ey Muhammed), başka değil, ancak[33] bütün insânlara şâmil bir risâletle rahmetimizin[34] müjdecisi, azâbımızın[35] habercisi (olarak) gönderdik, velâkin insânların ekserisi [çoğu] bilmezler. Ve (onun için,) "Ne vakit bu (ölümden sonra diriliş ve hesâb) va'd(i), eğer (iddiânızda) gerçekseniz (söyleyin bakalım)?" diyorlar.

30. De ki: "Size bir gün mîâdı [buluşma günü] (ta'yîn edilmiştir), ki ondan bir saat geri de kalamazsınız,[36] ileri de geçemezsiniz".

31. Bununla berâber, o küfredenler,[37] "Biz ne bu Kur'ân'a inanırız, ne de önündekine" dediler.

Fakat görsen o zâlimler(i), yakalanıp Rabb'lerinin huzûruna durduruldukları zamân ba'zısı ba'zısına söz atarken, ki bir taraftan zebûn edilen/[zayıf düşürülenler, o büyüklük[38] taslayanlara şöyle diyor-

32 • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 90, not: 83. (E.Ö)

33 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ancak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

34 • Âyette, *şâmil bir risâletle rahmetimizin* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

35 • *Azâbımızın* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Dolayısıyla *ve mâ erselnâke illâ kâffeten li'n-nâsi beşîran ve nezîran* ibâresine, *Seni de başka değil, tüm insânlara (veyâ insânlar için) bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

36 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kalamazsınız* yerine *kalmazsınız* yazılmıştır. (E.Ö)

37 • *Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

38 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *büyüklük* yerine *büyük* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

lardır: "Siz olmasa idiniz, her hâlde [mutlaka] biz mü'min olurduk".

32. Diğer taraftan, büyüklük taslayanlar o zebûn edilen/[zayıf düşürülen]lere şöyle demektedir: "Yâ!.. Size hidâyet[39] geldikten [doğru yol gösterildikten] sonra sizi ondan bizmi çevirdik?! Hayır, siz kendiniz mücrimdiniz [suçluydunuz]".

33. O zebûn edilen/[zayıf ve güçsüz]ler[40a] de, o büyüklük taslayanlara (cevâben) demektedirler (ki): "Hayır! İşiniz, gece-gündüz dolab (çevirmekti), çünkü sizler bizlere hep Allâh'a küfr [nankörlük] etmemizi ve O'na menend/[denk]ler koşmamızı emrediyordunuz".

Ve böyle atışırlarken, hepsi azâbı gördükleri o demde, içlerinden pişmanlık getirmektedirler[40b] [derin bir pişmanlıkla için için yanmaktadırlar], tomrukları[41] geçirmişizdir de boyunlarına hep o küfredenlerin, sâde(ce) yaptıklarının cezâsını çekiyorlardır.

34-35. Biz herhangi bir memlekette [bir nezîr]/tehlikeyi haber veren bir resûl gönderdikse, her hâlde [mutlaka] onun refâh ile şımartılmış olanları dediler ki: "Biz sizin gönderildiğiniz şeyleri tanımayız" ve (ardından da) dediler ki: "Biz emvâl/[servet]ce de daha çoğuz, evlâdça da ve biz ta'zîb olun/[azâblandırıl]mayız".

36. De ki: "Rabbim rızkı dilediğine

---

39 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

40a • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zebûn edilenler* yerine –yanlışlıkla– *zulmedenler* yazılmıştır. (E.Ö)

40b • Elmalılı Hamdi Yazır'ın burada [Sebe: 33], *içlerinden pişmanlık getirmektedirler*; Yûnus: 54'te ise, *içten içe nedâmet ederek* diye çevirdiği ve hiçbir açıklama yapmadığı *eserrû'n-nedâmete* ibâresinin lafzî karşılığı, "pişmanlıklarını içlerinde gizlerler/gizleyecekler" veyâ "pişmanlıklarını sırr yaparlar/sırr hâline getirirler" veyâ "pişmanlıkları sırr olur/sırr hâline gelir" şeklinde olabilir. Ancak, Kur'ân'ın konuyla ilgilili başka açıklamaları dikkate alındığında, Hesâb Günü'nde günâhkârların, pişmanlıklarını içlerinde gizlemeleri şöyle dursun, aksine onu şiddetle ızhâr ettikleri/edecekleri görülür. Aynca ba'zı âlimler, *eserrâ* fiilinin zıdd anlamlı olduğunu, dolayısıyla *eserrû'n-nedâmete* ibâresinin, "pişmanlıklarını açığa vururlar/vuracaklar" ma'nâsına geldiğini belirtmişlerdir. Fakat ba'zı dilbilimciler buna, dilbilim açısından şiddetle karşı çıkmışlardır. Bu ibârenin, *–sırr* kelimesinin aslî ma'nâsı gözetilerek– "günâhkârların, içlerindeki pişmanlıklarını gösterecek/ızhâr edecek, dile getirecek mecâli kendilerinde bulamadıkları/bulamayacakları" şeklinde anlaşılması da mümkündür. (E.Ö)

41 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tomrukları* yerine *tomruklar* yazılmıştır. (E.Ö)

(bol verip) döşer, dilediğine (kısıp) sıkar, velâkin nâsın ekserisi [insânların çoğu] bilmezler".

37-38. Hâlbuki ne mallarınız, ne de evlâdlarınız değildir sizi huzûrumuza yaklaştıracak olan; ancak îmân edip salâh ile iş gören(ler[42a] var ya), işte onların amellerine karşı(lık) kendilerine kat kat mükâfât vardır ve onlar cennet şehnişin/[köşk]lerinde[42b] emniyet içindedirler. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarış ederek çalışanlar ise, (mahkeme edilmek için) Hakk'ın huzûruna[43] onlar azâb içinde ihzâr[44] [yaka-paça sevk] edileceklerdir.

39. De ki: "Hakîkaten Rabbim, kullarından dilediği kimseye rızkı hem (bolca verip) döşer, hem (kısıp) sıkar.[45] Ve her neyi hayra sarfederseniz O, o (hayr uğru)na (harcadığınız malın yerine) halef [daha çoğunu/iyisini] de verir, hem O rızk verenlerin en hayrlısıdır".

40. O gün ki, hep onları birlikte mahşere toplayacağız,[46] sonra melâikeye [meleklere] diyeceğiz (ki): "Şunlar sizemi tapıyorlardı?"

41. (Melekler ise cevâben şöyle) demişlerdir: "Zât-ı sübhânına arz-ı tenzih ederiz,[47a] Sensin onlara karşı bizim sığınacak[47b] velîmiz. Hayır! On-

---

42a • *Salâh ile iş gören:* Sâlih amel yapan/sâlihât işleyen. (E.Ö)

42b • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *cennet şehnişinlerinde* diye karşılık verdiği, Tefsîr'de ise hiçbir açıklama yapmadığı *fi'l-ğurfâti* ibâresine, *şehnişinlerde [köşklerde]* karşılığının verilmesi gerekir; zîrâ *cennet* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Ve krş. Furkan: 75 *[el-ğurfe]*, 'Ankebût: 58 *[mine'l-cenneti ğurfen]*. (E.Ö)

43 • *Hakkın huzûruna* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

44 • *İhzâr* kelimesi için bkz. Rûm: 16, not: 14; Kasas: 61, not: 60. (E.Ö)

45 Bu ifâde, Sebe: 36'dakinin bir tekrârı değildir. Zîrâ, 36. âyetteki ibârede iki farklı şahıstan bahsedilmektedir, bu âyette ise bir şahsın farklı zamânlardaki durumu sözkonusu edilerek; ba'zan rızkının genişleyip ba'zan da daraldığına dikkat çekilmektedir. (VI/3966)

46 • Meâl'de, *hep onları birlikte mahşere toplayacağız* diye çevirilen *yahşuruhum cemî'an* lafzına, *Onların tümünü toplayacağız* yâhud *Onların hepsini bir araya getireceğiz* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

47a • Meâl'de, *zât-ı sübhânına arz-ı tenzih ederiz* diye karşılık verilen *sübhâneke* kelimesine, *Seni (şirkten ve her türlü noksanlıktan) tenzih ederiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

47b • Âyette, *sığınacak* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

lar cinnlere tapıyorlardı, (onların) ekserisi [çoğu] onlara inanmışlardı".[47c]

42. İşte o gün, ba'zınız ba'zınıza ne bir menfaate, ne de bir zarâra mâlik olamaz ve o zulmedenlere[48] deriz (ki): "Tadın bakalım o 'yalan' deyip durduğunuz[49] ateşin azâbını".

43. Karşılarında açık beyyine/[delîl]ler hâlinde âyetlerimiz tilâvet olunduğu [okunduğu] zamân o zâlimler, "Bu, başka değil sırf sizi[50] atalarınızın taptığı[51] ma'bûdlardan menetmek isteyen bir adam" dediler.

Ve (yine,) "Bu {Kur'ân} başka birşey değil, sırf uydurulmuş bir iftirâ" dediler.

Ve (yine) o küfredenler, hakk kendilerine geldiği vakit, "Bu,[52] apaçık bir sihrden başka birşey değil" dediler.

44. Hâlbuki Biz onlara kendisinden[53] öyle ders alacakları Kitâblar vermedik ve kendilerine senden evvel bir nezîr [uyarıcı bir peygamber] de göndermedik.[54]

45. Onlardan evvelkiler de tekzib etmiş/[yalanlamış]lerdi, –hem bunlar onlara[55] verdiklerimizin ondabirine ermediler–[56] resûllerimizi tek-

---

47c •Meâl'de, *ekserisi onlara inanmışlardı* diye çevirilen *ekserehum bihim mü'minûn* ibâresinin tam karşılığı, "onların ekserisi [çoğu/çokları] onlara mü'minlerdi" şeklindedir. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zulmedenlere* yerine *zu'm edenlere* [*iddiâ edenlere*] şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

49 •Meâl'de, *O yalan deyip durduğunuz* şeklinde çevirilen *elletî kuntum bihâ tükezzibûn* ibâresine, *o yalanladığınız* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

50 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sizi* yerine *sizin* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

51 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *taptığı* yerine *taptıkları* yazılmıştır. (E.Ö)

52 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bu* yerine *o* yazılmıştır. (E.Ö)

53 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık olarak, *kendisinden* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

54 Yâni, Allâh'a ortak koşmaları, ne bir Kitâba, ne de bir peygambere dayanmaktadır; (sırf zann ve hevâlarından kaynaklanmaktadır). (VI/3966)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlardan evvelkiler de tekzib etmişlerdi, hem bunlar onlara* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

56 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ermediler* yerine *eremediler* yazılmıştır. (E.Ö)

zib ettiler de (bak) nasıl oldu inkârım?![57]

46. De ki: "Size sâde(ce) bir tek nasihat edeceğim, şöyle ki: Allâh için ikişer üçer[58] ve teker teker kalkarsınız, sonra da iyi(ce) düşünürsünüz;[59] (o zamân anlarsınız ki,) arkadaşınız (Muhammed)da cinnetten eser yoktur, o yalnız şiddetli bir azâbın önünde sizi sakındıracak bir peygamberdir".[60]

47. De ki: "Ben sizden ücrete dâir birşey istersem o, sırf sizin kendiniz içindir,[61] benim ecrim [ücretim/mükâfâtım] ancak Allâh'a âittir ve Allâh her şeye şâhiddir".

48. De ki: "Hakîkaten Rabbim hakkı fırlatır[62] [ortaya koyar]; (çünkü O,) allâmu'l-ğuyûbdur [ğaybları çok iyi bilendir]".

49. De ki: "Hakk geldi, bâtılın önü de kalmaz, sonu da".

50. De ki: "Eğer ben yanılırsam yalnız kendime kalarak yanılırım[63] ve eğer hidâyeti[64] bulmuşsam, bilmeli ki; Rabbimin bana vahy vermesiyledir, çünkü O yakındır, işitir işittirir".[65]

---

57 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *inkârım* yerine *inkârımız* yazılmıştır. (E.Ö)

58 •Meâl'de, *ikişer üçer* diye çevirilen *mesnâ* lafzı, *ikişer (ikişer)* demektir. Krş. Nisâ: 3 ve Fâtır: 1. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düşünürsünüz* yerine *düşünürseniz* yazılmıştır. (E.Ö)

60 •Meâl'de, *O yalnız şiddetli bir azâbın önünde sizi sakındıracak bir peygamberdir* şeklinde çevirilen *in huve illâ nezîrun lekum beyne yedey azâbin şedîdin* ibâresine şu karşılıklardan birini vermek daha uygun olur: A) "O, başka değil, başınıza gelecek şiddetli azâba karşı bir uyarıcıdır". B) "O sizin için –önünüzdeki şiddetli azâba karşı– bir uyarıcıdan başka birşey değil". C) "O, önünüzdeki şiddetli azâba karşı sizi uyarmaktan başka birşey yapmıyor". (E.Ö)

61 •Krş. Furkân: 57. (E.Ö)

62 Yâni, kullarından dilediğinin kalbine indirir, yâhud bâtılın tepesine atar da onun beynini parçalar, yâhud âfâka yayar. (VI/3968 ve krş. Enbiyâ: 18)

63 Bunda, Peygamber'in de kendi kendine ictihâd ile hareket ettiği takdîrde hatâ edebileceğine delâlet vardır. (VI/3968)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hidâyeti* yerine *hidâyet* yazılmıştır. *Hidâyet* kelimesi için de bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

65 •Meâl'de, *Çünkü O yakındır, işitir işittirir* diye çevirilen *innehû semî'un qarîbun* ibâresinin lafzî karşılığı şu şekilde verilebilir: *Muhakkak ki O işitendir, yakındır.* (E.Ö)

51-53. Görsen o telâşa düştükleri vakit, artık kaçamak yoktur; yakın yerden yakalanmışlardır ve, "İmân ettik ona" demektedirler.
Fakat onlara uzak yerden el sunmak nerede [iş-işten geçtikten sonra imân etmek neye yarar]![66a]
Hâlbuki evvel(ce) ona küfretmişlerdi, uzak yerden ğayba taş atıyorlardı.

54. (Ve böylece,) artık kendileriyle arzularının arasına set çekilmiştir, tıpkı bundan evvel emsâllerine yapıldığı gibi; çünkü hepsi (de) işkilli bir şekk[66b] [kuşku] içinde bulunuyorlardı.

66a *Tenâvüş, tenâvül;* (lafzî olarak) "el atmak, el sunmak" demektir. Dolayısıyla, *lehumu't-tenâvüşü min-mekânın ba'id* ibâresi, –lafzen "Onlar için uzak yerden el sunmak nerede" ma'nâsına gelmekle berâber– îmânın fayda vereceği teklif zamânı, teklif dünyâsı geçtikten, azâb gelip çattıktan sonra îmân etmenin faydasız olduğunu bildirmektedir. (VI/3969)

66b *Şekkin murîbin:* (–Meâl'de, *işkilli bir şekk* diye çevirilmiştir–), "rayb veren şekk", yâni "birçok kimseleri de şübheye düşürmek isteyen" veyâ "kendi içlerini de rahatsız eden işkilli, töhmetli şekk/şübhe". (VI/3969 ve *rayb* kelimesini krş. Bakara: 2, not: 2)

35. FÂTIR SÛRESİ

MEKKÎ, 45 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *fâtır* kelimesinden alan, (*Melâike* [Melekler] ismi de verilen) sûrenin ana tema'sı, Allâh Teâlâ'nın eşsiz yaratıcılığı, ölüleri diriltme kudreti ve resûlleri vâsıtasıyla irâdesini izhâr etmesidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Hamd[1] Allâh'a, o gökleri, yeri yaratan ve melâikeyi (elçiler) kılan Fâtır'a,[2] kanatlı kanatlı elçiler (kılan), (hem de) ikişer, üçer, dörder (kanatlı).[3]
Halkta [yaratmada] dilediği kadar ziyâde eder. Hakîkat(en) Allâh her şeye kadîrdir.

2. Allâh insânlara rahmet (hazines)inden (maddî-ma'nevî) her neyi açarsa onu (engelleyip) tutacak, kısacak yoktur, her neyi de tutar kısarsa onu da o (kısılması)ndan sonra[4] salacak yoktur. Öyle azîz, hakîm[5] O'dur.

3. Ey insânlar! Allâh'ın üzerinizde-

---

1 •*Hamd* kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 2. (E.Ö)

2 *Fâtır*, "gökleri ve yeri yaran ve ayıracak olan, dünyâyı yarattığı gibi, âhireti de yaratan" demektir. (VI/3972)

3 İfâdenin siyâkından anlaşıldığına göre, burada zikredilen "kanat sayıları", ta'yîn ve tahsis için değil, çokluğu beyân içindir. O nedenle, meleklerin kanatlarının dörtten fazla olmadığım göstermez. (VI/3973 ve krş. Sebe: 46, Nisâ: 3)
•Meleklerin, kuşlarınki gibi kanatları olduğunu düşünmemek gerekir; bunu, görevlerini yerine getirme husûsundaki sür'atlerinin, kuvvet ve kudretlerinin sembolü olarak değerlendirmek daha yerinde olur. (E.Ö)

4 •Veyâ, "Allâh'tan sonra". Ayrıca, krş. Fâtır: 41, not: 57; Şûrâ: 44, not: 50. (E.Ö)

5 *Azîz*'dir; "irâdesine, kudretine karşı gelinme ihtimâli yoktur, hiçbir kayıt ve şartın te'siri altında bulunmayan, hiçbir kânûnla bağlı olmayıp istediğini yapan,

ki[6] ni'metini anın; Allâh'ın gayrı bir hâlık [yaratıcı]mı var?! Size gökten ve yerden (O) rızk verir, (O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O; o hâlde nasıl çevrilirsiniz [tevhîdden çevrilip başka ilâhlara ibâdet edersiniz]?!

4. Ve eğer seni tekzib ediyor/[yalanlıyor]larsa (üzülme), bundan evvel[7] birçok[8] resûller de tekzib olundu. Bütün işler Allâh'a irca olunur [döndürülür].

5. Ey insânlar! Haberiniz olsun ki, Allâh'ın (ölümden sonra diriltme ve hesâb) va'di muhakkak hakktır [gerçekleşecektir]. Sakın o dünyâ [süflî/yakın] hayât[9] sizi aldatmasın ve sakın o mağrur şeytân[10a] sizi Allâh'a (karşı) da mağrurlandırmasın.

6-7. Haberiniz olsun ki, şeytân size düşmandır, (öyleyse) siz de onu düşman tutun; çünkü o, etrâfına toplanan[10b] hizbini [yandaşlarını], ancak[11] ashâb-ı sa'îrden [alevli-yakıcı ateşe girecek kimselerden] olsunlar diye da'vet eder. Küfredenler (yokmu), onlar için şiddetli bir azâb var, îmân edip sâlih ameller işleyenler(e gelince), onlar[12] için de bir mağfiret [bağışlanma] ve büyük bir ecr [mükâfât] var.

8. (Îmân edip sâlih ameller işleyen kimseye mağfiret [bağışlanma] ve büyük mükâfât var diye,) ya artık o

---

mağlûb olmayan bir gâlib"dir. Bununla berâber *hakîm*'dir de; "yaptığından hikmetler, kânûnlar çıkar". (VI/3974 ve krş. 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerinizdeki* yerine *üzerindeki* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

7 •Meâl'de, *bundan evvel* diye çevirilen *min-qablike* ibâresi, *(Ey Muhammed) senden evvel* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

8 •*Birçok* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibârenin ma'nâsı şöyle olur: *...Senden önce(ki) resûller de yalanlandı* veyâ *...Senden önce de resûller yalanlandı.* (E.Ö)

9 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

10a •Âyette, *şeytân* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

Sakın o aldatıcı mağrûr şeytân sizi Allâh ile de aldatmasın, Allâh'a da mağrûr etmesin; yânî "Allâh kerîmdir, Allâh ğafûr-rahîmdir, Allâh her şeye vekîldir" diyerek günâhlara, atâletlere, sefâhetlere sevketmesin, vazifelerinizi sû-i isti'mâl ettirmesin. (VI/3975 ve krş. Lokmân: 33)

10b •Âyette, *etrâfına toplanan* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ancak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlar* kelimesi yoktur. (E.Ö)

kimse de mi[13] (onun gibi olacak), ki kötü ameli kendisine allanmış pullanmış da onu güzel görmüş?! Şübhe yok ki Allâh dilediğini[14] şaşırtır, dilediğini doğru yola çıkarır, o hâlde nefsin onlara karşı hasretlerle geçmesin,[15] çünkü Allâh onların bütün san'atlarını [yaptıklarını ve yapacaklarını] bilir (ve bir gün belâlarını verir).

9. Allâh odur ki rüzgârları göndermiştir, derken bir bulut kaldırır, derken onu ölmüş bir beldeye sevketmişizdir, derken onunla arza [yere] ölümünden sonra hayât vermekteyizdir. İşte nüşûr [ölülerin dirilmesi] (da) böyledir.

10. Herkim izzet [şeref ve üstünlük] istiyorsa bilsin ki, izzet tamâmıyla Allâh'ındır. O'na hoş kelimeler yükselir, onu da amel-i sâlih yükseltir. Kötülükler kuranlara gelince, onlara şiddetli bir azâb vardır ve onların tuzakları hep târ-mâr[16] olur.

11. Hem, Allâh sizi bir topraktan, sonra bir nutfeden yarattı, sonra sizi (erkek ve kadın olarak) çift/[eş]ler[17] kıldı. O'nun ilmine iktirân etmeksizin [O'nun ilmiyle olması hâriç] ne bir dişi hâmil [gebe] olur, ne de vaz' eder [doğurur]. Bir yaşatılana çok ömür verilmek de, ömründen eksiltmek[18] de behemehal [mutlaka] bir kitâbda [Allâh'ın ilminde] yazılıdır. Şübhe yok ki o, Allâh'a göre kolaydır.

12. Hem, iki deniz müsavi [eşit] olmuyor; şu tatlı harâret keser, içer-

---

13 *Ya o kimse de mi* [*e-fe-men*]. Buradaki *fâ*, aşağıyı yukarıya tefri, *hemze* de bu tefri'i inkâr içindir, haber mahzuftur [hazfedilmiştir]. Kasıd şudur: "İmân edip sâlih amel işleyen kimselere mağfiret ve büyük mükâfât var diye, onun zıddı olan o mağrûr, (kötü ameli kendisine allanmış pullanmış da onu güzel görmüş) kimse de mi onun gibi olacak, (bu hiç mümkünmüdür)?!" (VI/3978)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dilediğini* yerine *dilediğinizi* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

15 "Üzülme de vazifene bak!" (VI/3979)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *târ-mâr* yerine –aynı ma'nâya gelen– *târ u mâr* yazılmıştır; ki her iki kelime de *karmakarışık, dağınık, perişan* gibi ma'nâlara gelmektedir. (E.Ö)

17 "O nutfe/[menilden sâdece erkek değil, dişiler de yaptı ve izdivâc kânûnunu koydu". (VI/3980)

18 Yâni, doğmadan ölmesi veyâ az yaşaması veyâ yaşadıkça ömrünün tükenmesi/azalması... (VI/3981)
•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eksiltmek* yerine *eksilmek* yazılmıştır. (E.Ö)

ken (boğazdan) kayar; şu da tuzlu (içerken boğazı ve mideyi) yakar-kavurur.

Bununla berâber, her birinden bir tâze et (çıkarıp) yersiniz ve bir zînet [süs] çıkarır giyini(p takını)rsiniz; gemileri de görürsün, onda yarar yarar giderler; fazlından nasîb arayasınız diye ve gerek ki şükredesiniz.[19]

13-14. (Allâh) geceyi gündüze sokuyor ve gündüzü geceye sokuyor,[20] şems ü kameri [güneş ve ay'ı] râm [teshir] etmiş,[21] her biri (müsemmâ bir ecele)/mukadder bir gâyeye (doğru) akıp gidiyor.

İşte bu gördüklerinizi yapan Allâh-(tır) rabbiniz,[22] (ki) mülk [egemenlik] O'nun; O'ndan beride[23] (kendilerine yalvarıp) çağırdıklarınız bir kıtmîr[24a] (bile) idâre edemezler;[24b] kendilerine du'â ederseniz du'ânızı işitmezler, işitseler bile size cevâbını veremezler; Kıyâmet Günü de şirkinize küfr [kendilerini Allâh'a ortak koşmanızı reddedip inkâr] ederler.

Sana bir Habîr [her şeyden haberdar olan Allâh] gibi haber veren olmaz.

15. Ey insânlar! Sizsiniz hep Allâh'a muhtaç olan[25] fukarâ, Allâh ise zen-

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şükredesiniz* yerine *şükredersiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

20 •Meâl'in aslında [hem Osmanlıca Yazma, hem de Matbu nüsha'da] atlanıp tercüme edilmeyen *ve yûlicu'l-nehâre fi'l-leyli* ibâresine karşılık olarak, *ve gündüzü geceye sokuyor* cümlesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

21 *Şems ü kameri râm etmiş* [*güneş ve ay'ı teshir etmiş/musahhar kılmış*]: Güneş ve ay'ı, kuvvet ve kudreti altında emrine âmâde/tâbi kılıp boyun eğdirmiş/eğdirdi. (IV/2950)

22 •Burada [Fâtır: 13], *İşte bu gördüklerinizi yapan Allâh rabbiniz* diye çevirilen, *zâlikumullâhu rabbukum* ibâresi, Zümer: 6'da *İşte rabbiniz Allâh o;* Mü'min: 64'te ise *İşte o Allâh'tır rabbiniz* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

23 •*Beride* [*dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

24a *Kıtmîr,* esâsen "hurma ile çekirdeğinin arasındaki ince zar" veyâ "çekirdeğin arkasındaki ince pürüz" demek olup sonra hakîr ve küçük olan şeyler hakkında mesel olmuştur. (VI/3982)

24b •Meâl'de, *bir kıtmîr idâre edemezler* diye çevirilen *mâ yemlikûne min-qıtmîrin* ibâresine, *bir kıtmîre bile mâlik olamazlar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

25 •Matbu nüsha'da olmamakla birlikte Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *olan* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

gin [ihtiyâcdan münezzeh] O, hamd[26] ile övülecek veliy-yi ni'met O.[27]

16-17. Dilerse sizi (ortadan kaldırıp) giderir ve yeni bir halk getirir ve[28] Allâh'a göre bu zor birşey değildir.

18. Hem, günâh çeken bir nefs [kişi], başkasının günâhını çekmeyecek, (günâh) yükü ağır basan (kimse), onun (başkası tarafından alınıp) yüklетilmesine [taşınması için] (yalvarıp) çağırsa da on(un günâhın)dan birşey yüklenilmeyecek, isterse bir yakını olsun.

Fakat sen ancak o kimseleri sakındırırsın ki, ğaybda[29] [kalblerinin derinliklerinde/hulûs-i kalb ile] Rabb'lerinin haşyetini [saygı ve korkusunu] duyarlar, namazı dürüst kılarlar.[30]

(Günâhtan) temizlenen de, sırf kendisi için temizlenir, nihâyet gidiş Allâh'adır.

19-23. Ne kör ile gören müsavi [eşit] olur, ne zulümât[31] [karanlıklar] ile nûr [aydınlık], ne de zıll ile harûr [gölge ile harâret], ölüler de müsavi [eşit] olmaz dirilerle.[32]

Gerçi Allâh her dilediğine işittirirse[33] de sen kabirlerdekine işittire-

---

26 •*Hamd* kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 2. (E.Ö)

27 •Meâl'de, ***Allâh ise zengin O, hamd ile övülecek veliy-yi ni'met O*** diye çevirilen ***vallâhu huve'l-ğaniyyu'l-hamîd*** ibâresine, "Allâh'a gelince, ğani [her şeyden müstağni/ihtiyâcdan münezzeh/hiçbir şeye ve hiçbir kimseye ihtiyacı olmayan], hamdedilen (veyâ her türlü hamde lâyık olan) O'dur" şeklinde karşılık verilmesi kanaatimizce daha uygun olur. (E.Ö)

28 •Matbu nüsha'da olmamakla birlikte Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

29 Yâni, henüz Rabb'lerinin huzûruna varmadan ğıyâbda haşyet beslerler; Allâh korkusu, Allâh saygısını duyarlar. (VI/3986, VI/4011, VII/5219, I/176-177 ve krş. Yâ-Sîn: 11, not: 5; Bakara: 3, not: 5; Mülk: 12, not: 6)

30 Bakara: 46'da da ifâde edildiği üzere, Rabb'lerinin huzûrunda, likâsına ereceklerine [O'na dönüp kavuşacaklarına/dönüp O'na kavuşacaklarına/O'nun huzûruna çıkacaklarına] kâni olarak kılarlar. (VI/3986)

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***zulumât*** yerine ***zulmet*** şeklinde –hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

32 •Matbu nüsha'da, ***ölüler de müsavi olmaz diriler de*** şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da ***ölüler de müsavi olmaz dirilerle*** şeklinde yazılmıştır ki, bu daha doğru görünmektedir. (E.Ö)

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***işittirirse*** yerine ***işittirse*** yazılmıştır. (E.Ö)

cek değilsin,[34] sen sâde(ce) bir nezîrsin [uyarıcısın].

24-26. Muhakkak ki Biz seni hakk ile hem bir beşîr [müjdeci], hem bir nezîr [uyarıcı] (olarak) gönderdik.

Hiçbir ümmet de yoktur ki, içlerinde bir nezîr [uyarıcı] geçmiş olmasın.

Seni tekzib ediyor/[yalanlıyor]larsa, bunlardan evvelkiler de tekzib etmiş/[yalanlamışlerdi, (hâlbuki) onlara peygamberleri beyyine/[açık delîl]lerle, suhuf/[hikmet yüklü Kitâb]larla[35a] ve nûrlu [aydınlatıcı] Kitâbla gelmişlerdi; sonra Ben o küfredenleri[35b] tuttum alıverdim [cezâlandırdım], (bak) o vakit inkârım nasıl oldu?!

27-28. Görmedinmi, Allâh yukarı/[semâ-bulut]dan[36] bir su indirdi de, onunla birçok meyveler [ürünler] çıkardık renkleri başka başka, dağlardan da yollar[37a] var; beyazlı-kırmızılı renkleri muhtelif, hem de kuzgûnî siyahlar.[37b] İnsânlardan, hayvânlardan, davarlardan da kezâlik [aynı şekilde] türlü renklileri var.

Ancak Allâh saygısını, kullarından bilenler duyar.[37c] Haberiniz olsun ki, Allâh azîz bir ğafûrdur.[38]

29-30. O, Allâh'ın Kitâbını okur, ardınca gider olanlar ve namazı kılıp

---

34 •Krş. Neml: 80-81, not: 68; Rûm: 52-53. (E.Ö)

35a •Burada [Fâtır: 25], *subuflar* diye çevirilen *ez-zubur* kelimesine, Âl-i 'İmrân: 184'te *hikmetli sâhifeler,* Nahl: 44 ile Kamer: 43'te ise *kitâblar* karşılığı verilmiştir. (E.Ö)

35b •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

36 •Meâl'de, *yukarıdan* diye çevirilen *semâ* kelimesi, –birkaç istisnâ dışında– ya aslı üzere bırakılmış, ya da *gök* diye tercüme edilmiştir. (E.Ö)

37a *Cüded* (–Meâl'de, *yollar* diye çevirilmiştir–), *cüdde*'nin çoğuludur. *Cüdde* ise, –bir rengi diğer renkten ayıran yol gibi– "ayırıcı çizgi"dir. (VI/3990)

37b *Ğarâbîbu sûdun,* "kapkara", yâni "koyu kuzgûnî siyah". *Ğarâbîb, ğırbîb*'in çoğuludur. *Ğırbîb* ise, "siyahın şiddetlisi" demektir ki te'kiden mübâlağası için kullanılır (VI/3990-3991)

37c "Allâh haşyetini [korkusunu, saygısını], kulları içinden ancak/sâdece ulemâ/âlimler duyar": Ancak Allâh'ı bilenler o haşyeti/saygıyı hissederler. (VI/3991)

38 Allâh yalnızca bağışlayıcı [*ğâfûr*] değil, öyle olsaydı nazlanmaya, hiçbir şeyden korkmadan ümid bağlamaya sebeb olabilirdi. Fakat Allâh bağışlayıcı olmasının yanısıra, hiçbir sebebe mağlûb olmayan, hiçbir kânûn altına alınma ihtimâli bulunmayan, dilediğini dilediği anda kahredip yerle-bir eden çok kuvvetli ve azametli gâlib bir kahhârdır [*azîz*'dir]. (VI/3991)

kendilerine merzûk [nasîb] kıldığımız şeylerden (Allâh yolunda) gizli ve açık infâk [sarf] etmekte bulunanlar, her hâlde [şübhesiz] öyle bir ticâret umarlar ki, hiç batmak ihtimâli yoktur. Çünkü Allâh ecrlerini [hakk ettiklerini] kendilerine tamâmen ödedikten başka, fazlın/[lütfun]dan da[39] onlara ziyâdesini verecektir, çünkü O hem ğafûr [bağışlayıcı], hem şekûrdur[40a] [amellerini karşılıksız bırakmaz].

31. Kitâblar içinde[40b] o sana vahyeylediğimiz Kitâb da, önündekileri [kendinden önceki Kitâbları] musaddık [tasdikleyici/doğrulayıcı] olmak üzere hakk ancak odur. Her hâlde [elbette] Allâh, kulların(ın durumların)a (–zâhir ve bâtınlarıyla–) habîr [haberdar] bir basîr[41] bulunuyor.

32. Sonra Biz o Kitâbı kullarımızdan (seçip) süzdüklerimize mirâs kıldık, onlardan da nefs/[kendilerine zulmeden[42] var, muktesid/orta (yolda) giden[43] var, Allâh'ın izniyle hayrlarda[44] ileri geçenler (de) var; işte büyük fazl [lütuf] o.

33-35. (Hayrlarda ileri geçenler için) adn cennetleri (var, onlar) ona girecekler, orada (hem) altın bileziklerden, hem de inci(lerden takınıp) süslenecekler, elbiseleri de orada ipektir ve şöyle demektedirler: "Hamdolsun Allâh'a, bizden o hüznü [üzüntüyü] giderdi, hakîkaten Rabbimiz çok[45a] ğafûr [bağışlayıcı], şekûr;[45b] fazlın/[lütfun]dan bizi[46] du-

39 •Matbu nüsha'da olmamakla berâber Osmanlıca Yazma nüsha'da bulunan *da* ekini metne dâhil ettik. (E.Ö)

40a *O [Allâh], ... şekûrdur:* Hizmetlerini fazlasıyla takdîr edip çalışmalarını makbul kılar; ihsân ve ikrâm ile karşılar (VI/3992). *Allâh, ... şekûrdur:* Güzel amellere güzel sevâb ve mükâfât ile karşılık verir, iyiliklerin mükâfâtını zâyi etmez. (VI/4242)

40b •*Kitâblar içinde* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

41 Allâh kullarının bâtın ve zâhirleriyle bütün husûsiyyetlerini kuşattığı, her hâllerinden haberdar [*habîr*] olup, tüm duygu ve düşüncelere âşinâ [*basîr*] olduğu için seni seçmiş ve sana Kitâbı vahyetmiştir. (VI/3993)

42 Yâni, Kitâba vâris olduğu hâlde gereği gibi tilâvet ile amel etmeyen... (VI/3993)

43 *Muktesid/orta (yolda) giden:* Ba'zan amel eden, ba'zan etmeyen. (VI/3993)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hayrlarda* yerine *hayrlardan* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

45a •*Çok* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

45b •Bkz. Fâtır: 30, not: 40a. (E.Ö)

46 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bizi* yerine *bizleri* yazılmıştır. (E.Ö)

rulacak yurda[47] kondurdu, burada bize yorgunluk gelmeyecek, burada bize usanç gelmeyecek".

36. Küfredenlere[48] gelince, onlara cehennem ateşi var. Hakklarında[49] hüküm verilmez ki ölsünler, kendilerinden biraz(cık olsun) onun[50] azâbı da hafifletilmez. İşte (Biz) her nankörü böyle cezâlandırırız.

37. Ve onlar orada şöyle feryâd ederler: "Yâ Rabbenâ![51] Bizleri (cehennemden) çıkar(ıp dünyâya geri gönder de) yapageldiklerimizin gayrı yarar(lı) bir amel yapalım".

(Biz de onlara deriz ki:) "Yâ!.. Orada[52] size düşünecek olanın düşüneceği kadar ömür vermedikmiki?! Hem (üstelik) size peygamber[53a] [nezîr/uyarıcı] de gel(miş)di! O hâlde (yaptıklarınızın karşılığı olarak ateş azâbını) tadın, çünkü zâlimleri kurtaracak yoktur".[53b]

38. Şübhe yok ki Allâh göklerin ve yerin ğaybına âlimdir [vâkıftır], elbette O sînelerin künhünü bilir.

39. O ki sizleri yeryüzünde halîfeler kıldı, o hâlde kim küfr [nankörlük] ederse küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlere küfrleri, Rabb'lerinin katında buğzdan [ğazabdan] başka birşey artırmaz, kâfirlere küfrleri hasardan başka birşey artırmaz.

40. De ki: "Gördünüz a, o Allâh'ın berisinden[54] yalvardığınız şerîk/[li-

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yurda* yerine *yerde* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

48 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

49 •Meâl'in orijinalinde atlanan *'aleyhim* lafzına karşılık olarak, *hakklarında* (*–onların üzerine/üzerlerine* de olabilir–) kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

50 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *onun* [*cehennem ateşinin*] kelimesi, tarafımızdan metne ilâve edildi. (E.Ö)

51 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

52 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *orada* [*dünyâda*] kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

53a •Meâl'de, *peygamber* diye çevirilen kelime, *nezîr*'dir [*uyarıcı*dır]. (E.Ö)

53b •Meâl'de, *çünkü zâlimleri kurtaracak yoktur* diye çevirilen *fe mâ li'z-zâlimîne min-nasîr* ibâresine, *çünkü zâlimler için yardımcıdan eser yoktur/zâlimlere yardım edecek biri/hiç kimse yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

54 •*Berisinden* [*min-dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

lâh]lerinizi;[55] gösterin bana onlar bu arz/[yer]dan hangi cüz'ü yaratmışlar, yoksa onların göklerdemi bir ortaklığı var?!"

Yoksa kendilerine bir Kitâb vermişiz de ondan bir beyyine [açık delîl] üzerindemi bulunuyorlar?!

Hayır! O zâlimler, (o sahte ilâhların Allâh katında kendilerine şefâ'at edeceklerini söyleyerek) birbirlerine, aldatmadan başka bir va'dde bulunmuyorlar.

41. Doğrusu, gökleri ve yeri zevâl buluvermelerinden [yıkılıp yok oluvermelerinden] Allâh tutuyor[56] [koruyor].

Celâlim hakkı için, zevâl buluverirlerse, onları O'ndan başka[57] kimse tutamaz.

O cidden halîm [hilm sâhibi] bir ğafûr [bağışlayıcı] bulunuyor.

42-43. Yemînlerinin en kuvvetlisiyle Allâh'a kasem [yemîn] de etmişlerdi, (şöyle) ki: Billâhi, kendilerine inzâr edici [uyarıcı] bir peygamber[58] gelse, her hâlde [mutlaka] ilerideki ümmetlerin en birincisinden daha kâbiliyetli olacaklar,[59] daha iyi yola geleceklerdi.

Fakat kendilerine inzâr edici [uyarıcı] bir peygamber[58] geldiği vakit, onlara sırf bir ürküntü artırdı, (doğru yola gelmeleri şöyle dursun,) yer-(yüzün)de bir kibirlenme ve bir sû-i kasd düzeni (artırdı).

Hâlbuki fenâ düzen, ancak sâhibinin başına geçer; o hâlde evvelkilerin sünnetinden [Allâh'ın önceki kâ-

---

55 Yâni, Allâh'a ortak koşarak taptığınız/ibâdet ettiğiniz veyâ nâmına da'vet ettiğiniz ma'bûdlarınızı/ilâhlarınızı... (VI/3998)

56 Yâni, şirk öylesine büyük bir zulüm ve cinâyettir ki, onun uğursuzluğundan yerler-gökler yıkılır, çünkü onlar ancak adâlet ve hakk ile ayakta duruyorlar. Hakkın dengesi bozulunca ayakta kalamazlar. Allâh, takdîr edilen vaktinden önce yıkılmasını istemediği için âlemi yıkılmaktan koruyor. (VI/3999 ve krş. Meryem: 89-91)

57 •Meâl'de, *O'ndan başka* diye tercüme edilen *min-ba'dihî* [*onun ardından/ondan sonra*] ibâresi, *onun* [*onların zevâl bulmalarının*] *ardından* demek olabileceği gibi, *O'nun* [*Allâh'ın*] *arkasından* veyâ *O'ndan* [*Allâh'tan*] *sonra* demek de olabilir. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Meâl'de, *O'ndan* [*Allâh'tan*] *başka* diye karşılık verdiği hâlde, Tefsîr'de ilk ma'nâ olarak o *zevâlden* [*yıkılıp yok oluvermekten*] *sonra* demiş, ardından da *yâhud Allâh'tan başka* (VI/3999) diye eklemiştir. Ayrıca krş. Fâtır: 2, not: 4; Şûrâ: 44, not: 50. (E.Ö)

58 •*Bir peygamber* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

59 •*Daha kâbiliyetli olacaklar* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

fir kavimlere tatbik ettiği toplumsal yasadan] başka ne gözetir/[bekler]-ler.[60]

O hâlde, Allâh'ın sünnetin(d)e [toplumsal yasasında] bir tebdîl (de) bulamazsın, Allâh'ın sünnetin(d)e bir tahvil de bulamazsın.[61]

44. Ya yeryüzünde gezip bir bakmadılarmı, kendilerinden evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş?

Hâlbuki onlar [önceki kâfirler], onlardan daha kuvvetliydiler. (O öyle bir) Allâh (ki); ne göklerde, ne yerde hiçbir şeyin O'nu âciz bırakmasına imkân ve ihtimâl yoktur; (çünkü) O, hiç şübhesiz alîm bir kadîr bulunuyor.

45. Bununla berâber, Allâh insânları kesbleriyle [günâhları sebebiyle] hemen muâhaze ediverecek [cezâlandıracak] olsa(ydı), yeryüzünde[62a] bir debrenen [canlı/insân] bırakmazdı,[62b] velâkin müsemmâ bir ecele [ta'yîn edilmiş bir vakte] kadar onları (cezâlandırmayı) te'hir buyurur [erteler], nihâyet ecelleri geldiği vakit, (evet) işte o vakit (onları öyle bir azâba çeker ki)...

Şübhe yok ki, Allâh kullarına basîr[63] [âşinâ] bulunuyor.

---

60 "Yalanlayıp kötülük yapanlar, önceki ümmetlerin başlarına gelen sünnetullâh'ı: kânûn-ı ilâhîyi bekliyorlar". (VI/4000)

61 "Hakkı/hakîkati yalanlayanlara ve kötülük yapanlara (takdîr edilen) azâb kânûnunu İslâm dîni neshedecek değil ve o azâbı, hakk edenlerden başkasına da çeviremezsin". (VI/4000)

62a •Meâl'de, *yeryüzünde* diye çevirilen *alâ zahrihâ* lafzının tam karşılığı, *onun [yerin] sırtında/üzerinde* olmalıdır. Benzeri bir ibârenin tercümesi için bkz. Mülk: 15 ve *zahrihî* kelimesinin çevirisi için bkz. Şûrâ: 33. (E.Ö)

62b *Yeryüzünde hiçbir deprenen bırakmazdı* ibâresinin tefsîri sadedinde, "İnsânların işlediği günâhların uğursuzluğundan bir hayvân bile kalmazdı" demişlerse de bunu, "deprenen bir insân bırakmazdı" ma'nâsına almak daha mâkuldür. Çünkü, şu fıkralardaki *hum* zamîri, akıllı varlıklarda zâhirdir. (VI/4001)

63 •*Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

36. YÂ-SÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 83 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *Yâ-Sîn* harflerinden alan, (*el-'Azîme, el-Mu'ammâ, Müdâfa'a-i Qâziye, Qalb-i Qur'ân* da denilen) sûrede, insânın ahlâkî sorumluluğu mes'elesi ve dolayısıyla ölümden sonra dirileceğinin ve hesâba çekileceğinin tartışılmazlığı/kesinliği konu edinilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Yâ-Sîn.*[1a]

2-6. Hikmetli [hikmet yüklü] Kur'ân'ın hakkı için, emîn ol ki (ey Muhammed) sen o risâletle gönderilen peygamberlerdensin,[1b] –bir sırât-ı mustakîm [dosdoğru bir yol] üzerindesin tenzîliyle o Azîz-Rahîm'in– inzâr edesin/vehâmeti haber veresin diye bir kavme, ki babaları inzâr edilmedi de haberleri yok/ğâfiller.[1c]

7-10. Celâlim hakkı için, daha çoklarına[2] karşı (azâb) söz(ü) hakk olmuştur da, onlar îmâna gelmezler; çünkü Biz onların boyunlarına kelepçekler geçirmişiz, onlar çenelerine dayanmıştır da burunları yukarı (kalkmış), gözleri aşağı (düşmüş,

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Meâl'de, *o risâletle gönderilen peygamberlerdensin* diye çevirilen *le-mine'l-mürselîn* ibâresine, "muhakkak o gönderilenlerdensin" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

1c • Meâl'de, *haberleri yok ğâfiller* diye çevirilen *ğâfilûn* lafzına, ya "haberler yok" ya da "ğâfiller" karşılıklarından birinin verilmesi yeterlidir. (E.Ö)

2 • Burada, *çoklarına* diye çevirilen *ekseribim* lafzına, Elmalılı Hamdi Yazır tarafından genellikle, *onların çoğu(na/çoklarına)* yâhud *onların ekserisi(ne/çoğuna/çoklarına)* şeklinde karşılık verilmiştir ki, ibâreye daha uygun olan da budur. (E.Ö)

öylece) somurtmaktadırlar,[3] hem (ayrıca), önlerinden bir sedd ve arkalarından bir sedd çekmişiz, kendilerini sarmışızdır da baksalar da[4a] görmezler ve onlarca müsavi/[eşit-bir]-dir: ha inzâr etmişsin [uyarmışsın] kendilerini, ha etmemişsin; inanmaz/[îmân etmez]lar.

11. (Sen) ancak, zikri [vahyedilen mesajı] ta'kîb eden[4b] ve ğaybda[5] [kalbinin derinliklerinden/hulûs-i kalb ile] Rahmân'a haşyet [korku ve saygı] besleyen kimseyi (uyarıp) sakındırırsın.

İşte onu hem bir mağfiretle, hem bir ecr-i kerîm [cennet] ile müjdele!

12. Hakîkat (şu ki), Biz Biziz,[6a] ölüleri diriltiriz ve takdim ettikleri şeyleri [hayâtlarında yaptıkları iyi-kötü bütün amelleri] ve (geriye) bıraktıkları (faydalı-zarârlı) eserleri[6b] (yazıp) kitâba geçiririz ve zâten her şeyi açık bir kütükte/bir imâm-ı mübînde ihsâ etmişizdir [sayıp zabtetmişizdir].

13-14. Ve onlara, o karye sâhiblerini [şehir halkını] temsîl getir: O dem ki, o (şehir halkın)na o gönderilen-(ler)/resûller varmıştı. O sıra ki, onlara o iki (kişi)yi göndermiştik, bun-

---

3 *Boyunlarına geçirilen kelepçekler...*, hem ferdin fıtrî kâbiliyetini yanlış hedeflere sevkeden bir cemiyet sultasının kötü baskılarını, hem de bâtıl itikâdlar, çirkin alışkanlıklar, kötü huylar, taklid, taassub, hevâ gibi küfr ve günâhı hoş gösteren, îmândan kaçındıran kötü melekelere ve keyfiyetlere nefslerin alıştırıla alıştırıla değişmez hâle getirilmiş olmasını temsîldir. (VI/4010)

4a •Âyette, *baksalar da* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

4b "Kitâbı/Kur'ân'ı dilinden düşürmey(ip üzerinde düşün)en, ondan öğüd alan..." (VI/4011)

5 *Ğaybda* [*bi'l-ğayb*]; yâni, –âhirette olacağı gibi– henüz huzûruna varmayıp ğıyâbında bulunduğu hâlde veyâ kendi ğaybında içinden, yâni sâdece zâhirî değil, Allâh'tan başka kimsenin vâkıf olamayacağı kalbinin derinliklerinden [hulûs-i kalb ile]... (VI/4011, VII/2519, I/176-177, VII/5219 ve krş. Bakara: 3, not: 5; Mülk: 12, not: 6)

6a Yâhud, "Biz, başka değil yalnız Biz..." Ma'lûmdur ki, Allâh Teâlâ'nın "Biz" buyurması, azamet içindir, yâni azamet şânımız olan Biz, izzet ve kudreti ma'lûm olan Allâh'ız. (VI/4012)

•Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Biziz* kelimesi yoktur. (E.Ö)

6b •Meâl'de, *bıraktıkları eserleri* diye çevirilen *âsârehum* lafzının tam karşılığı, *eserlerini/onların eserlerini* şeklinde olmalıdır. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VI/4012) *eserlerini* diye çevirmiş; "geriye bıraktıkları faydalı ve zarârlı eserlerini" diye de açıklamıştır. (E.Ö)

ları tekzib etti/[yalanladılar. Biz de bir üçüncü (kişi) ile (onlara) izzet [ve kuvvet] verdik[7a] de varıp dediler (ki): "Haberiniz olsun, biz sizlere gönderilmiş resûlleriz".[7b]

15. (Buna karşılık o şehir halkı,) "Siz" dediler, "bizim gibi bir(er) beşerden başka birşey değilsiniz, hem Rahmân [rahmetle dolu olan Allâh] hiçbir şey indirmedi, siz sırf yalan söylüyorsunuz".

16-17. (Resûller) dediler (ki): "Rabbimiz bili(yo)r (ki), inanın[8] biz gerçek(ten) size gönderilmiş resûlleriz, açık bir tebliğden ötesi ise bizim üstümüze (vazife) değil".

18. "Doğrusu" dediler, "biz sizinle teşe'üm ettik,[9] yemîn ederiz ki vazgeçmezseniz, sizi hiç tınmadan recmederiz [taşlarız] ve her hâlde [mutlaka] size bizden pek acıklı bir azâb dokunur".

19. (Resûller cevâben) dediler (ki): "Sizin şu'm kuşunuz[10] [uğursuzluğunuz] berâberinizde. Yâ!.. Nasihat edilirseniz (böyle yapacaksınız) öylemi? Doğrusu siz israfı [haddi aşmayı] âdet etmiş bir kavmsiniz".

20-25. O esnâda şehrin tâ (öteki) ucundan[11] bir er(kek) koşarak gel-

---

7a Bunun zâhiri, bunların, Allâh tarafından nübüvvet verilmiş resûller olduklarını gösterir. Ba'zıları bunların havârîlerden olduklarını ve Hz. İsâ tarafından gönderildiklerini söylemişlerdir. Fakat beyânın asıl hedefi temsîl olduğu cihetle, bunun bu sûretle ifâde buyurulması, risâlet-i Muhammediyye'nin şân ve izzetini temsîlde sarih denecek kadar bir işâretle göstermek içindir. Dolayısıyla ikinin, bir üçüncü ile takviye edilmesi; Mûsâ ve İsâ'nın (a.s) Muhammed'le (s.a) takviyesini temsîl etmektedir. "Önce Mûsâ ile İsâ'yı göndermiştik, bunları yalanladılar, sonra da Muhammed ile bunlara izzet ve kuvvet verdik" denilmiş gibi oluyor. (VI/4016)

7b •Meâl'de, *gönderilmiş resûlleriz* diye tercüme edilen *murselûn* ibâresine, "gönderilenleriz" veyâ "risâletle gönderilenleriz" karşılığı verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

8 •*İnanın biz* ibâresi, *innâ [doğrusu/kuşkusuz biz]* kelimesine karşılık olarak verilmiştir. Te'kid edatına verilen karşılıklar için krş. Bakara: 30, not: 36. (E.Ö)

9 •Bkz. A'râf: 131-132, not: 119. (E.Ö)

10 •Bkz. İsrâ: 13, not: 13. (E.Ö)

11 *Medîne,* "şehir" demektir. *Medînenin aqsâsı,* "şehrin en ucu, tâ öte başı" demek oluyor ki resûllerin tebliğâtı ve onlara karşı edilen muâmele şehrin her tarafından işitilmiş, belağ-ı mübîn [apaçık tebliğ] yapılmış idi. *Medînenin aqsâsından [şehrin öteki ucundan]* demek, o memleket ricâlinin en ileri gelenlerinden bir zât ma'nâsını da andırır. (VI/4017)

di (ve), "Ey hemşehrîlerim!"[12] dedi, "Uyun o gönderilen(lere)/resûllere, uyun sizden bir ecr [ücret] istemeyen o zâtlara, ki onlar hidâyete ermişlerdir.

"(Bana gelince,) hem neyime kulluk [ibâdet] etmeyeyim ben o beni yaratana; hep de döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

"Hiç ben O'ndan başka ma'bûdlarını [ilâhmarmı] tutarım?! Eğer o Rahmân [rahmetle dolu olan Allâh] bana bir keder [*durr*/zarâr] (vermeyi) irâde buyurursa, onların [ilâhlarınızın] şefâ'ati benden yana hiçbir şeye yaramaz ve (onlar) beni kurtaramazlar.

"Şübhesiz ben o vakit açık bir dalâl(et) içindeyim (demektir).

"(Ey kavmim!) Haberiniz olsun ki, ben Rabbinize îmân getirdim, gelin dinleyin beni!"

26-27. (Neticede şehîd edildi de kendisine) denildi ki: "Haydi gir cennete!" (Bunun üzerine,) "Ay" dedi, "n'olurdu kavmim bilselerdi, Rabbim(in) bana ne (büyük) mağfiret buyurdu(ğunu); beni (nasıl) ikrâm olunan kullarından kıldı(ğını)".

28-29. Onun[13] arkasından ise kavminin üzerine semâ/[gök]dan bir ordu indirmedik, indirecek de değildik, o yalnız bir sayha [korkunç bir ses/zelzele] oldu, derhal sönüverdiler.[14]

30. Ey!.. Ne hasret o kullara ki, kendilerine her gelen resûl ile mutlaka istihzâ [alay] ediyorlardı.

31-32. Baksalar a, kendilerinden evvel ne kadar karn/[toplum-nesil]lar helâk etmişiz, onlar hiç onlara dönüp gelmiyorlar, ancak hepsi toplanıp Bizim katımıza ihzâr[15a] [yakapaça sevk] edilmişlerdir.

33-35. Hem, (Allâh'ın kudretine ve ölüleri dirilteceğine) bir âyet/[delîl]dir onlara ölü arz [cansız/kupkuru toprak]; Biz ona (yağmur suyuyla) hayât verdik ve ondan habbe/[ürün]-

---

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da ***hemşehrîlerim*** şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da ***hemşerilerim*** şeklinde dizilmiştir. ***Hemşerilerim/hemşehrîlerim*** karşılığı verilen kelime ise ***qavm/kavm***'dir ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından –genellikle– tercüme edilmeden aynen bırakılmıştır: ***Yâ qavmi:*** Ey kavmim... (E.Ö)

13 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen ***hî*** zamîrine karşılık, ***onun*** kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

14 Kasdedilen, Îsevî da'vet karşısında müşrik Roma devleti'nin ortadan kalkmış olmasıdır. (VI/4020)

15a •***İhzâr*** kelimesi için bkz. Rûm: 16, not: 14; Kasas: 61, not: 60. (E.Ö)

ler[15b] çıkardık da, on(lar)dan yeyip duruyorlar ve onda cennetler [bostanlar, bağlar ve bahçeler] yaptık; hurma bahçeleri, üzüm bağları (ve daha neler) neler... içlerinde kaynaklar akıttık, yesinler diye (onların) mahsulünden ve kendi ellerinin ma'mûlâtından.[16]

(Bütün bunlara rağmen) hâlâ şükretmeyeceklermi?[17a]

36. Tenzih o yaratan sübhâna[17b] bütün o çiftleri(n)[18] hepsini; arzın [yerin] bitirdiklerinden ve (erkek-dişi) kendi nefslerinden ve daha bilemeyecekleri neler nelerden...

37. (Allâh'ın kudretine) bir âyet [de-

15b *Habb, habbe*'nin cins ismidir ki azı için de çoğu için de kullanılır. Çoğulu *hubub*, bunun çoğulu da *hububât*'tır. Lisânımızda olduğu üzere bilhassa "buğday, arpa, pirinç, susam" gibi yenen tânelerde kullanımı yaygın olmakla berâber, ale'l-umûm "ot ve çiçek tohumları"nda dahi mütearefitir. (VI/4024-4025)

16 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve kendi ellerinin ma'mûlâtından* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)
Burada, *mâ*'nın nâfiye olması da câiz görülmüştür ki buna göre, *min-semeribî* [*onların mahsulünden/ürünlerinden*] lafzında vakf [durmak] câiz olup ma'nâ şöyle olur: "Ellerinin yapmadığı [kendilerinin meydana getirmediği], Allâh'ın vergisi olan o bağların, bahçelerin mahsulünden/ürünlerinden yesinler/yiyebilsinler diye". (VI/4026)

17a Yâni, şirk ve küfrândan vazgeçip tevhid ü îmân ile ibâdet ve kulluk etmeyeceklermi? (VI/4026)

17b • *Tenzih* kelimesi, *sübhân*'ın karşılığı olduğundan *tenzih o ... sübhâna* demek pek uygun düşmemektedir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (VI/4028) ibâreye, *Tesbîh o yaratana* diye karşılık vermiştir. Ayrıca *sübhânellezî halaqa* ibâresine, *Tenzih yaratan sübhâna* veyâ *Tesbîh o yaratana* yerine, *Tenzih O'na ki/Münezzehtir O ki, yarattı/yaratmıştır* veyâ *Her türlü eksiklikten münezzeh ve yüce olan ki, yarattı/yaratmıştır*... diye karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

18 *Ezvâc* [*eşler*], *zevc*'in [*eş*'in] çoğuludur. *Zevc*, "çift ve eş" demektir ki Râğıb el-İsfehânî'nin beyânına göre, iki karîn'in her birine de ve bir diğerine mümâsil veyâ zıdd olarak alâkadar olan her şeye de denir. Bu itibârla, âlemdeki şeylerin hepsi, bir zıddı veyâ mümâsili yâhud herhangi bir terkib ve tekâbülü bulunmak haysiyyetiyle çifttir. Böylece âyet, bir şerîk/ortak ve nazîri/benzeri bulunan bütün eşlerin, bütün çiftlerin mahlûk [yaratılmış] olduğunu; dolayısıyla mahlûkun/yaratılmışın hâlıka/yaratana eş olamayacağını anlatarak hâlıkın/yaratanın nezâhet ve vahdâniyyetini [tekliğini/biricikliğini, eşsizliğini/benzersizliğini] isbat etmektedir. (VI/4028)

lîl/alâmet] de onlara gece; ondan gündüzü(n ışığını) soyarız [çekip alırız], bir de[19] bakarlar ki karanlığa dalmışlardır.

38-40. Güneş de (Allâh'ın kudretinin bir delîlidir/işâretidir onlara; o da) kendisine mahsûs bir müstakarr [durak/son] için[20] cereyan ediyor.[21] O işte, o Azîzi Alîmin[22] takdîridir.

Ay(d)a da (Allâh'ın kudretine bir alâmet var); menzil menzil ona miktarlar biçmişizdir, nihâyet dönmüş eski urcûn[23] [eğri salkım çöpü] gibi olmuştur.

Ne güneş(in) kendine, aya çatması yaraşır, ne de gece gündüzü geçer; her biri birer felekte yüzerler.

41-44. (Allâh'ın kudretine) bir âyet [alâmet] de onlara o dolu gemide zürriyyetlerini taşımamız ve kendilerine o misilliden [onun gibi] binecekleri şeyler yaratmamızdır. Dilersek onları (suda) gark da ederiz [boğarız da], o vakit ne onlara feryâdcı[24] vardır, ne de onlar kurtarılırlar, ancak tarafımızdan bir rahmet ve bir zamâna kadar yaşatmak için (olması) başka.

45-46. Hâl böyle iken onlara, "Önünüzdekini ve arkanızdakini gözetip[25a] [dünyâ ve âhiret azâbından]

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlara gece: ondan gündüzü soyarız, bir de* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

20 Bu ibâre birkaç şekilde anlaşılabilir: A) Kendisi için takdîr edilmiş muntazam bir kânûn ile cereyân ediyor; B) Kendi âleminde bir denge oluşturmak gâyesiyle yâhud sonunda durmak için cereyân ediyor; C) Duracağı bir vakte, ta'yîn edilmiş bir zamâna kadar cereyân eder; D) Yerinde sâbit olarak cereyân ediyor, mihverinde dönüyor. (VI/4030)

21 Güneşin cereyânını, yalnız mekânda hareket etmesi olarak anlamamalı, mekânî ve zamânî tüm eser ve durumlarıyla var olmaya devâm etmesi ma'nâsına anlamalıdır. Meselâ, ışık ve harâret yayması da onun cereyânıdır. (VI/4029-4030)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Azîzi Alîmin* yerine *Azîz Alîmin* yazılmıştır. (E.Ö)

23 *Urcûn*, "eğri salkım çöpü" demektir. Özellikle hurma salkımının dip çöpü, ki eskisi, yâni geçen seneninki daha ince, daha eğri, daha renkli olur. Bu benzetme, hilâlin ilk ve son şeklini göstermesinin yanısıra, ayın o menzillerde giderken dünyâ etrâfında bir ayda katettiği yörüngenin hattını da göstermiş oluyor. (VI/4031)

24 "Onlar için ne bir feryâd eden bulunur..." veyâ "Ne onların feryâdına yetişen bulunur..." (VI/4033)

25a • *Gözetip* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

korunun ki rahmete şâyan olasınız" denildiği zamân (aldırmazlar), kendilerine Rabb'lerinin âyetlerinden herhangi bir âyet de gelse, mutlaka ondan yüz çeviregeldiler.

47-48. "Allâh'ın size merzûk kıldığı [rızık olarak verdiği] şeylerden hayra sarfedin [infak edin]!" denildiği zamân da onlara, o küfredenler îmân edenler için şöyle dediler: "Biz hiç yedirirmiyiz o kişiye, ki Allâh dilese ona yiyeceğini verirdi, siz apaçık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde değil de nesiniz!?"

Ve (sonra da,) "Ne zamân (gerçekleşecek) bu (ölülerin diriltileceği) va'd(i,[25b] iddianızda) doğruysanız (söyleyin bakalım)?" diyorlar.

49-50. Başka değil, tek bir sayhaya [korkunç bir sese/zelzeleye] bakıyorlar, bir sayha ki onlar çekişip dururlarken kendilerini yakalayıverir, o zamân bir tavsiyeye[26] bile kâdir olamazlar, âilelerine de dönecek değillerdir.

51. Bir de sûr üfürülmüştür,[27] ne baksınlar; kabirlerinden (çıkmışlar) Rabb'lerine doğru akın ediyorlardır.

52. "Eyvah başımıza gelenler(den ötürü biz)e!" derler, "Kim kaldırdı bizi uyuduğumuz yerden?"

(Ardından da hakîkati anlar ve derler ki:) "Bu işte, o Rahmân'ın va'd buyurduğu (kalkım/dirilme günüdür); doğruymuş o gönderilen(ler)/resûller".[28]

53-54. Başka değil, sâde(ce) bir tek sayha [korkunç bir ses/zelzele] olmuş, derhal hepsi toplanmış huzûrumuza ihzâr[29] edilmişlerdir.

(O gün onlara,) "Artık bugün hiç kimseye zerrece zulmedilmez, ancak yaptıklarınızın cezâsını çekeceksiniz" (denilir).

55-58. Cidden ashâb-ı cennet [cennetlikler] bugün bir şuğl [saadet] içinde zevketmektedirler, kendileri ve zevceleri [eşleri] gölgeler altında[30] erîke/[sedir]ler üzerine kurulmuşlardır. Onlara orada bir meyve var, hem onlara orada ne iddiâ e-

---

25b *Ne zamân bu va'd,* yâni "bu ölülerin diriltilmesi, bu ihzâr va'di..." (VI/4033)

26 *Bir tavsiyeye bile kâdir olamazlar:* Hiçbir işleri hakkında bir kelime vasiyet etmeye bile güç yetiremezler. (VI/4034)

27 •Bkz. Neml: 87, not: 74. (E.Ö)

28 •*Resûl* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

29 •*İhzâr* kelimesi için bkz. Rûm: 16, not: 14; Kasas: 61, not: 60. (E.Ö)

30 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *fî zılâlin* lafzına karşılık olarak, *gölgeler altında* (–*gölgeler içinde* de olabilir–) ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

der/[ister]lerse var, bir selâm, rahîm bir Rabbden bir kelâm.[31]

59-64. Ve (Allâh o cehennemliklere buyurur ki:) "Haydin ayrılın bugün ey (günâhkâr) mücrimler [suçlular]! And vermedimmi size, 'Ey Âdemoğulları! Şeytâna kulluk etmeyin, o size açık bir düşmandır' diye; ve 'Bana kulluk edin, doğru yol budur' diye? Böyle iken, celâlime karşı o (şeytân) içinizden birçok cibillet/[cemaat]leri yoldan çıkardı. Ya o vakit sizin aklınız[32] yokmuydu? Bu işte, o cehennem ki va'dolunur durdunuz, bugün yaslanın ona bakalım küfr [inkâr] ettiğiniz için".

65. Bugün ağızlarını mühürleriz de, Bize elleri söyler ve ayakları şehâdet eyler neler kesbediyor/[yapıyor]lardı.[33]

66. Hem dilesek gözlerini, üzerinden silme kör ediverirdik[34] de yola dökülürlerdi,[35] fakat nereden gör(üp idrâk ed)ecekler?[36]

67. Daha dilesek, kendilerini oldukları yerde meshediverirdik[37] de, ne

---

31 "Mü'minleri rahmetiyle murâda erdiren ve ortağı, benzeri olmayan bir Rabb'den doğrudan doğruya söylenen bir selâm [selâmet] var". (VI/4036)

32 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *aklınız* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *akıllarınız* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

33 •Krş. Nûr: 24. (E.Ö)

34 Bunun âhirette olacağı zannedilmişse de dünyâya âit bir tehdid olarak, ***Başka değil, tek bir sayhaya bakıyorlar...*** (Yâ-Sîn: 49) âyetine atfedilmiş olması, ma'nâ itibâriyle daha uygundur. Yâni, âhirette öyle olacağı gibi, Biz dilersek şimdi o nankörlüğü yapan, ***Allâh dilese idi, it'am ederdi*** [***doyururdu***] diyen kâfirlerin gözlerini büsbütün siler-kör ediverirdik... (VI/4037)

35 "... siler-kör ediverirdik de, yola gelmekte yarış ederlerdi". Çünkü, her küfredenin gözü kör edilivermiş olsa idi, bu bir ilcâ [zorlama] olur, hepsi îmâna gelirdi. (VI/4037)

•Yâ-Sîn: 66 âyeti şöyle de anlaşılmıştır: "Biz dileseydik, onların idrâklerini îmân edecek hâle getirirdik de, o yola gelmekte [îmân etmekte] yarışırlardı. Bunca ilâhî âyetleri görmeyen o basîretsizler, böyle yapabileceğimizi idrâk etmezler (de inkârda diretirler)". (E.Ö)

36 ***Fakat nereden görecekler;*** yâni, bunca ilâhî âyetleri [işâretleri-alâmetleri] görmeyen o basîretsiz kâfirler, böyle yapabileceğimizi idrâk etmezler. (VI/4037)

37 "Dilesek onları en güçlü oldukları zamânda/gençken meshediverirdik, yâni kılıklarını değiştirir olduklan yerde donduruverirdik de ne geçebilirler, ne dönebilirlerdi". Şu hâlde, böyle irâde buyurulmuyorsa, yapılamayacağından değil, cezâları âhirette verileceği içindir. (VI/4037-4038)

ileri gidebilirlerdi, ne (geri) dönebilirlerdi.

68. Bununla berâber, her kimin (canını gençken almayıp da) ömrünü uzatıyorsak, hilkatte [yaratılış itibâriyle] onu tersine çeviriyoruz.[38] Hâlâ da akıllanmayacaklarmı?

69-70. Biz o'na şiir öğretmedik, –o'na yaraşmaz da– o sâde(ce) bir zikr [öğüd-hatırlatma] ve parlak [*mübîn*/apaçık] bir kur'ân/[hitâbe]dır, (kalbinde) hayât (ışığı)ı[39] olan(ları/akıl ve duygusu bulunanlar)ı (gafletten) uyandırmak, nankörlere de o (azâb) söz(ü) hakk olmak için.

71-73. Şunu da görmedilermi, Biz onlar için ellerimizin [bizâtihi Kendimizin] yaptıklarından[40] birtakım [en'âm]/yumuşak (başlı-evcil) hayvânlar[41] yaratmışız da, onlara mâlik bulunuyorlar ve onlan kendilerine zebûn[42] etmişiz [boyun eğdirmişiz] de; hem onlardan binitleri var, hem de onlardan yiyorlar, onlarda daha birçok menfaatleri ve türlü içecekleri de var.

(O hâlde) hâlâ şükretmeyeceklermi?

74-75. Tuttular da Allâh'tan başka birtakım ilâhlar edindiler, güya yardım olunacaklar. Onların onlara yardıma güçleri yetmez, onlar ise onlar için hazırlanan askerler.

76. O hâlde onların lakırdıları seni mahzûn etmesin [üzmesin] (ey Resûl), Biz onların içlerini de biliriz, dışlarını da.

77-78. Gör(üp bil)medimi o insân, Biz onu bir nutfe/[bir damla suyun içindeki meni tohumcuğun]den yarattık da, şimdi o çeneli bir çekişken kesildi. Yaratılışını unutarak, Bize bir de mesel fırlattı, "Kim diriltir o kemikleri, onlar çürümüşken?" dedi.

79-80. De ki: "Onları ilk defâ inşâ eden diriltir ve O[43] her (türlü) halkı [yaratmayı] bilir. O ki size yeşil

---

38 Yâni, gençliğin aksine olarak günden güne kuvvetten düşürüp zaafını artırıyor, ölüme doğru götürüyoruz. Bunu yapan kudretin, kılıklarını değiştirip kendilerini oldukları yerde dondurabileceğini anlayıp da doğru yolu tutmayacaklarmı? (VI/4040)

39 *Hayâtı (olanı)*, yâni aklı, duygusu olanı... (VI/4041)

40 Yâni, doğrudan doğruya Kendimizin yaptıklarından... (VI/4041)

41 • *Yumuşak (başlı) hayvânlar* diye çevirilen *en'âm* [erkeğiyle dişisiyle deve ve manda; erkeğiyle dişisiyle büyük ve küçük-baş sağmal evcil hayvanlar] lafzı için bkz. Mâide: 1, not: 2 ve krş. Zümer: 6, Mü'min: 79. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zebûn* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O* zamîri düşmüştür. (E.Ö)

ağaçtan[44] bir ateş yaptı da şimdi[45] siz ondan (ateş) tutuşturup duruyorsunuz".

81-82. Ya gökleri ve yeri yaratan, onlar gibisini [(öldükten sonra) onları eşkalleri üzere (yeniden)] yaratmaya kâdir değilmidir?

Elbette kâdir, (çünkü) hallâk [yaratıcı/yaratan] O, alîm [her şeyi bilen] O, (dolayısıyla) O'nun emri, bir şeyi(n olmasını) murâd edince, ona sâde(ce) "Ol!" demektir, o oluverir.

83. Artık tesbîh[46] [tenzih ve takdis] edilmezmi öyle her şeyin melekûtu[47] [saltanat ve egemenliği] yed'in/[elin]de bulunan[48] sübhâna;[49] (ki) hep de döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

---

44 Meşhur olan bu ağaç 'merh' ile 'afar' denilen iki ağaçtır ki ikisi de yemyeşil olup suları damlarken 'merh' çakmak makâmında 'afar'a sürtülmek sûretiyle ateş çıkarılır, bedevîlerce ma'lûmdur. Ba'zı müfessirler demişlerdir ki: "Ağaçtan murâd cinstir; *merh* ve *afar* temsîl yoluyla zikrolunmuştur". Ancak burada dikkate şâyân olan nokta şudur ki, bununla maksud, ağaçtaki odun veyâ kömürü göstermek değil, oğmak/oğuşturmak/sürtmek ve temâs ile yeşil ağaçtan meydana gelen harâret ve iştiâli [parlaklığı-alevi] anlatmaktır. (VI/4042)

45 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şimdi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

46 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

47 *Melekût, mülk*'ün mübâlağa şîğasıdır ki, "tam bir hâkimiyetle [egemenlikle/hükümranlıkla] saltanatın idâre sırrları" demektir. (VI/4043)

48 "Her şeyde dilediği gibi tasarruf eden..." (VI/4043)

49 • *Sübhâne* kelimesine *tesbîh edilmezmi... sübhâna* karşılığını vermek uygun değildir. Bu âyet şöyle çevirilebilir: *Öyleyse sübhândır [münezzehtir, yüceler yücesidir, her türlü noksanlıktan berîdir], ki her şeyin hükümranlığı O'nun elinde ve O'na döndürüleceksiniz* veyâ *Öyleyse sübhân [münezzeh, yüceler yücesi] O ki, her şeyin hükümranlığı O'nun elinde ve O'na döndürüleceksiniz.* Ayrıca krş. Yâ-Sîn/35, not: 17. (E.Ö)

37. SÂFFÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 182 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *sâffât* kelimesinden alan sûrenin başlıca konusu, –bir önceki sûrede olduğu gibi– insânların ölümden sonra dirilecekleri ve dünyâda yapıp ettiklerinden hesâba çekilecekleri olgusudur.
Ayrıca sûrede, günâha meyyâl oluşundan ötürü insânın her dâim nebevî rehberliğe muhtaç olduğunu vurgulamak amacıyla önceki resûllerden ba'zılarının kıssalarına tekrâr değinilmekte ve Allâh'ın tek ilâh olduğu, insân tasavvurunun üstünde bulunduğu gerçeği dile getirilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-5. Kasem [yemîn] olsun ol kuvvetlere; o saff dizip de duranlara,[1a] o haykırıp da sür(üp defed)enlere[1b] ve o yolda zikr okuyanlara[2] ki, ilâ-

---

1a *Sâffât,* "saff yapanlar" demektir, ki Ebu's-Suud'un beyânına göre, hem "dizilip saff olanlar", hem de "saff dizenler" ma'nâsına gelir. *Saff,* "müteaddid şeyleri düz bir hat nizâmı üzerinde sıra ile dizmek" ma'nâsına masdar olup "dizilen sıra"ya da isim olara *saff* denir.
Saff dizip duranlar ibâresiyle de, *haykırıp sürenler* ibâresiyle de "melekler" kasdedilmiştir. (VI/4046)
•Bu husûsta başka görüşler de bulunmaktadır: A) Bunlarla "mü'minler" kasdedilmiştir. B) Bunlarla "Kur'ân âyetleri" kasdedilmiştir. (E.Ö)

1b *Zecr,* (–Meâl'de, *ez-zâcirâti zecren* ibâresi, *haykırıp da sürenler* diye çevirilmiştir–) aslında "bir tasallutla bağırıp azarlayarak bir şeyden def etmek"tir. Haylayıp sevketmek ve bağırmaksızın menn ve nehy eylemek" ma'nâlarına da kullanılır. (VI/4046)

2 *Zikr okuyanlara:* Hakk'tan vahy/Kitâb/Kur'ân indirip ilm ve ma'rifet telkin edenlere... (VI/4047)

hınız birdir sizin, hep o göklerin, yerin ve aralarındakilerin rabbi ve bütün meşrık/[doğu]ların rabbi.

6-10. Bakınız Biz o dünyâ semâ'yı[3] [o yakın göğü] bir zînet/[süs]le donattık: kevâkib [yıldızlar/gezegenler]. Hem, mütemerrid [itaate yanaşmaz] ve[4] (fesâdcı) her şeytândan koruduk; o (şeytâ)nlar mele-i a'lâ'yı [melekler âleminî] dinleyemezler, (peygamberler gibi vahy alamazlar, kovulup) tard(edilmek) için her taraftan sıkıya tutulurlar –ve onlara (âhirette) ayrılmaz [dâimî] bir azâb vardır– ancak, (vahy ve ilhamdan) bir(şey) çalıp çarpan (olursa) onun da peşine bir şihâb-ı sâkıb [delici bir alev] takılır.

11. Şimdi sor onlara, yaratılışca kendilerimi daha çetin, yoksa[5] Bizim (öteki) yarattıklarımızmı?! Biz kendilerini bir cıvık çamurdan yarattık.

12-17. Fakat sen (Allâh'ın kudretine ve onların inkârlarına) taaccüb [hayret] ettin, onlar (ise) eğleniyorlar, ihtâr edildiklerinde de düşünmüyorlar, bir mu'cize[6] [âyet] gördükleri vakit de eğlence yerine tutuyorlar ve, "Bu (ölümden sonra diriliş iddiâsı/masalı)" diyorlar, "başka

---

3 *Semâ-i dünyâ* terkibinde ***dünyâ***, ***ednâ***'nın müennesidir [dişilidir] ki, ***en yakın*** demektir. (VI/4047 ve ayrıca bkz. Mülk: 5, not: 1 ve krş. Yûnus: 88, not: 92; Bakara: 86, not: 108)

4 •Bu *ve* kelimesi ya hiç konulmamalıydı, ya da *Ve mârid [tâate yanaşmaz] her şeytândan hıfzettik [koruduk/muhâfaza ettik]* denilerek cümlenin başına konulmalıydı. Yanlış yere, yâni cümlenin başına konulması gerekirken ortasına konulduğundan, cümleyi bozup ma'nâsızlaştırmaktadır. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VI/4048), *Hem de mârid [tâate yanaşmaz] her bir şeytândan hıfzeyledik* diyerek *ve* kelimesini hiç kullanmamıştır. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yoksa* kelimesi, –yanlışlıkla– iki kere yazılmıştır. (E.Ö)

6 •Bu bağlamda, *âyet* lafzına *mu'cize* diye karşılık vermek uygun değildir. Zîrâ burada, ölümden sonra dirilişin mümkün olduğunu ve mutlaka gerçekleşeceğini isbât sadedinde zikredilen âyet(ler/delîller, işâretler, alâmetler) sözkonusudur. Nitekim, cümlenin devâmından da anlaşıldığı üzere, müşrikler, (–kendilerine gösterilen herhangi bir mu'cizeyle değil–) ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğini bildiren/gösteren âyet(ler) ile alay etmekte, bunu imkânsız görerek *ölümden sonra diriliş* hakîkatini, *açık bir sihr* olarak değerlendirmektedirler. Yine, başka âyetlerde (meselâ: Neml: 65-69, Mü'minûn: 81-83, Ahkâf: 17) zikredildiğine göre müşrikler, *ölümden sonra diriliş* hakîkatini, *esâtiru'l-evvelîn [eskilerin masalları/hurâfeleri]* olarak da değerlendirmektedirler. (E.Ö)

birşey değil, apaçık bir sihr [aldatmaca]; öldüğümüz ve bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz vakitmi, bizmi ba'solunacak/[diriltilecek]mişiz, evvelki atalarımız da mı?!"

18-20. De ki: "Evet! Hem (de) siz çok hor-hakîr olarak (diriltileceksiniz)". Çünkü o (dirilme olgusu) bir zorlu kumandadan ibârettir; derhal gözleri açılıverir[7] (de hakîkati kavramaya başlayıp), "Eyvah bizlere" derler, "bu, o dîn [diriliş, hesâb, cezâ ve mükâfât] günü".[8]

21. (Onlara, "Evet" denir,) "bu işte, o sizin 'yalan' dediğiniz[9] fasl [ayrım] günü".

22-25. (Bunun ardından da Allâh'ın emri gelir:) "Toplayın mahşere[10] o zulmedenleri ve eş/[benzer]lerini[11] ve Allâh'tan başka taptıkları şeyleri! Toplayın da götürün onları sırâta/cehennem köprüsüne doğru[12] ve tevkif edin onları; çünkü sorguya çekilecekler".

(Ardından da onlara denir ki:) "Ne oldu sizlere, (niçin) yardımlaşmıyorsunuz?!"

26-27. Hayır (yardımlaşamazlar; zîrâ) bugün onlar (Allâh)a[13] teslîm olmuşlardır.

28. Ve (o gün, onların) ba'zısı ba'zısına dönmüş soruş(turup birbirlerini suçl)uyorlardır: "Siz" diyorlardır, "bize sağdan [hayrhah/iyiliğimizi istiyor görünerek] gelir[14] dururdunuz".

---

7 •Burada [Sâffât: 19], *Derhal gözleri açılıverir* diye karşılık verilen *fe izâhum yanzurûne* ibâresine; Zümer: 68'de, *Hep onlar (kalkmışlar) bakıyorlardır* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

8 •*Dîn Günü* ta'bîri için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

9 •Meâl'de, *yalan dediğiniz* diye çevirilen *tükezzibûn* lafzı, *yalanladığınız* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

10 •*Mahşere* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

11 Yâni, puta tapanı puta tapanla, yıldıza tapanı yıldıza tapanla, yâhud zulmedenlerin erkeğini-dişisini yâhud şeytânlardan olan arkadaşlarını... (VI/4054)

12 •Meâl'de, *sırâta/cehennem köprüsüne doğru* diye çevirilen *ilâ-sırâti'l-cahîm* ibâresine, *O cahîm(in) [çok alevli ateşin/cehennemin] yoluna* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

•Ayrıca, ba'zı müslümanlar tarafından cehennem üzerinde bulunduğu var sayılan, "kıldan ince kılıçtan keskin sırât köprüsü" [cehennem köprüsü] inancı, bize başka dîn ve kültürlerden gelmiştir. (E.Ö)

13 •*Onlara* kelimesi, *onlar* olmalıdır. (E.Ö)

14 *Sağdan gelmek*, "sağlam taraftan, iyi ve hayrhah bir şekilde gelmek"tir. (VI/4054)

29-32. (Diğerleri de,) "Yok" diyorlardır, "siz inanmamıştınız ve bizim size karşı cebredebilecek bir saltanatımız yoktu, fakat siz azmış bir kavmdiniz, onun için üzerimize Rabbimizin (azâb) kavli [sözü] hakk oldu, her hâlde [şübhesiz] hepimiz (yaptıklarımızın karşılığını) tadacağız. Evet, biz sizi kışkırttık, çünkü biz azgındık".

33. O hâlde hepsi o gün azâbda müşterek/[ortak]tirler.

34-36. İşte Biz (günâha gömülmüş) mücrimlere [suçlulara] böyle yaparız, çünkü onlar, "Allâh hâriç ilâh yok"[15] denildiği zamân kafa tutuyorlardı[16a] ve, "Hiç biz bir mecnûn-şâir için ilâhlarımızı bırakırmıyız?!" diyorlardı.

37. Hayır! (O, aslâ bir mecnûn-şâir değil; aksine) o hakk ile geldi ve bütün peygamberleri[16b] tasdik eyledi [doğruladı].

38-39. Elbette siz o elîm [acı] azâbı tadacaksınız. Maamâfih [bununla birlikte], başka değil, hep yaptığınız amellerinizle (karşılık görüp) cezâlan(dırıl)acaksınız.

40-44. (Yaptıkları sâlih amellerin karşılığını görmekten) müstesnâ [hâriç] (olup, amellerinin karşılığından kat kat fazlasıyla ödüllendirilecek kimselerse), ancak Allâh'ın ihlâs verilmiş kulları(dır); onlar için bir ma'lûm[17] [belli] (bir) rızk var; meyveler[18] ve onlar hep ikrâm olunurlar naîm [ni'met] cennetlerinde, karşılıklı tahtlar üzerinde!

---

15 •Meâl'in orijinalinde bulunan *lâ ilâhe illallâh* ibâresi yerine, ibârenin karşılığı olarak *Allâh hâriç ilâh yok* (veyâ *Allâh dışında ilâh yok* yâhud –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Allâh'tan başka ilâh yok* diye de karşılık verilebilir) cümlesini metne koyduk. (E.Ö)

16a •Meâl'de, *kafa tutuyorlardı* diye çevirilen *yestekbirûn* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *kibirleniyorlardı, kibrediyorlardı, kibirlerine yedirmiyorlardı, büyükleniyorlardı, büyüklük taslıyorlardı* şeklinde çevirilmiştir, ki bu daha uygundur. (E.Ö)

16b •Meâl'de, *bütün peygamberleri* diye çevirilen *el-murselîn* kelimesine, –her ne kadar "resûller" kasdedilmiş olsa da– *o irsal edilenleri/gönderilenleri* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

17 Devâm(lılığ)ı, lezzeti gibi özellikleri ma'lûm ve mukarrer [bildirilmiş] bir rızk var... (VI/4054)

18 *Meyveler* [*fâkihe*] ta'bîrinde iki nükte var: A) Meyvenin, sâdece lezzet için yenmesi sebebiyle, cennet ehlinin yeyip içmelerinin sırf zevk ve lezzet için olacağını ihtâr etmektedir. B) Bunların, dünyâdaki çalışmalarının semeresi olmasına işâret etmektedir. (VI/4054)

45-47. Ma'înden[19] bir ke's [kaynağından akan içecekten dolu bir kadeh] ile üzerlerine pırlanılır [fırıl fırıl dönülür], bembeyaz, içenlere lezzet (verir), onda ne bir gâile vardır, ne de başlarına vurur.

48-49. Yanlarında iri gözlü –nazarlarını kasretmiş [bakışlarını eşlerine dikmiş/eşlerinden başkasına bakmayan]– nâzenin (dilber)ler (var), sanki saklı yumurtalar.[20]

50-53. Derken, ba'zısı ba'zısına dönmüş soruşu(p konuşu)yorlardır. İçlerinden bir söyleyen,[21a] "Benim" der, "bir qarînim [arkadaşım] vardı, (bana) derdi (ki)": "Sen cidden inanan/[tasdik edenl]lardanmısın:[21b] öldüğümüz ve bir toprakla bir yığın kemik olduğumuz vakit hakîkaten biz (diriltilip) cezâlan(dırıl)acakmıyız?!"

54-59. (Ardından da, "Şimdi onun) nasıl bir (durumda olduğunu görmek için) bakı(p ara)ştırırmısınız?" der.[22]

Derken bakmış, onu tâ cehennemin[23a] [*cahîm*]in/bol alevli ateşin] ortasında görmüştür. "Tallâhi!"[23b] der, "Doğrusu sen az daha beni helâk edecektin, Rabbimin ni'meti olmasa idi, ben de bu ihzâr[24] [yaka-paça sevk] edilenlerden olacaktım. Nasılmış bak?! Biz (bundan böyle) ölecek değiliz ilk ölümümüzden başka

---

19 *Mâ'în,* aslında "menbaından/kaynağından çıkan" yâhud "göz önünde akan su" demek olup cennet içkisi bununla tavsif olunmuştur [vasıflandırılmıştır/nitelendirilmiştir]. (VI/4054, VII/4705 ve krş. Vâkı'a: 18, not: 8)

20 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın herhangi bir açıklama yapmadığı *beydun meknûn* [*saklı yumurtalar*], ifâdesi için ba'zı müfessirler şu izahı yapmışlardır: "Bu ifâde, deve kuşunun, yumurtalarını korumak için kuma gizlemesinden çıkarılmış eski bir Arab deyimi olup *kusursuzluk-mükemmelik* anlamına gelir". (E.Ö)

21a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *söyleyen* yerine *söyleten* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

21b •Meâl'de, *inananlardanmısın* diye çevirilen *mine'l-musaddiqîn* ibâresine, *tasdik edenlerdenmisin/doğrulayanlardanmısın* şeklinde karşılık verilmesi gerekir. (E.Ö)

22 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *qâle* lafzına karşılık olarak, *der* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

23a •Meâl'de, *cehennem* diye çevirilen kelime *cahîm*'dir [çok alevli ateş'tir]. (E.Ö)

23b • *Tallâhi* kelimesi için bkz. Nahl: 56, not: 39. (E.Ö)

24 • *İhzâr* kelimesi için bkz. Rûm: 16, not: 14. (E.Ö)

ve biz muazzeb [azâb görecek] değiliz".[25]

60-61. Bu işte, hiç şübhesiz o büyük murâd, büyük kurtuluş. Böyle bir murâd için çalışsın çalışan erler.

62-67. Nasıl, bumu [cennetmi] hayrlı kon(ukluk ve ağırlan)mak için, yoksa o zakkûm[26] ağacımı?! Ki Biz onu, zâlimler için bir fitne [imtihân vesîlesi] kılmışızdır. O (öyle) bir ağaçtır ki, cehennemin kökün/[dibin]de çıkar, tomurcukları şeytânların başları[27a] gibidir. Her hâlde [mutlaka] onlar ondan yiyeceklerdir, yiyecekler de ondan karınlarını dolduracaklardır. Sonra üzerine onların hamîmden [kızgın sudan] bir haşlamaları vardır.

68-70. Sonra da dönümleri şübhesiz ki cehennemedir,[27b] çünkü onlar babalarını dalâlette buldular, şimdi de onların izlerince koşturuluyorlar.[28]

71-73. Hakîkat (şu ki), onlardan

---

25 • *Biz ölecek değiliz ilk ölümümüzden başka ve biz muazzeb [azâb görecek] değiliz* cümlesinin, cennette olan kişinin kendi sözümü, yoksa cehennemde bulunan arkadaşından aktardığı bir sözmü olduğu açık değildir. Bu söz, *Fakat şu berikiler diyorlar ki: "İlk ölümümüzden ilerisi yok ve biz yeniden neşrolunacak [diriltilip çıkarılacak] değiliz"* (Duhân: 34-35) âyetlerinin delâletiyle, cehennemde bulunan kişinin sözü olarak değerlendirilebilir. Yine bu söz, *...(Orada) ilk ölüm(lerin)den başka ölüm tatmazlar* (Duhân: 56) âyetinin delâletiyle, cennette bulunan kişinin sözü olarak da değerlendirilebilir. (E.Ö)

26 *Zakkûm,* "Tihâme'de biten küçük yapraklı, acı ve kötü kokan bir ağacın ismi"dir. (VI/4055 ve krş. İsrâ: 60)

27a Buna üç ma'nâ verilmiştir: A) Son derece çirkinlikten kinâye olmak üzere hayâlî bir benzetme; B) *Şeyâtîn [şeytânlar],* "korkunç suratlı çirkin yılanlar" demektir. (Bu durumda, korkunç suratlı çirkin yılanların başı kasdedilmiş olur); C) *Ru'usu'ş-şeyâtîn,* "çirkin manzaralı bilinen bir otun meyvesi"dir. Biz de dördüncü bir ma'nâ anlamak istiyoruz: "Zâlimleri en çok aldatan, meftûn eden nokta, onun çiçek açıp meyvesini verecek olan noktalarıdır. Gelir kaynakları gibi görünen o noktalar, öyle iğfal edicidir [aldatıcıdır/baştan çıkarıcıdır] ki, sanki şeytânların başları yâhud rüesâsı [reisleri] gibi". (VI/4055-4056)

27b • Meâl'de, *dönümleri şübhesiz ki cehennemedir* diye tercüme edilen *inne merci'ahum le-ile'l-cahîm* ibâresine, *doğrusu onların merci'i [dönümleri] kuşkusuz cahîme'dir [çok alevli ateşe'dir]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

28 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *koşturuluyorlar* yerine *koşturuyorlar* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

evvel, eskilerin ekserisi [çoğu/çokları] dalâlette idi. Celâlim hakkı için, içlerinde inzâr edici [uyarıcı] peygamberler[29] de gönderdik, (fakat bütün uyarılara rağmen sapıklıkta ısrâr ettiler); sonra da bak o inzâr edilenlerin [uyanlanların] âkıbeti nasıl oldu!

74. Ancak, Allâh'ın ihlâs ile seçilen kulları (o kötü âkıbetten kurtuldu,) başka (hiç kimse kurtulamadı).

75-79. Celâlim hakkı için, Bize Nûh nidâ etmişti [seslenip yalvarmıştı], Biz de hakîkat(en) ne güzel mucîbiz [du'âlara icâbet ediciyiz]; hem o'nu ve ehlini [o'na îmân edenleri] o büyük sıkıntı/[tûfân]dan kurtardık, hem zürriyyetini bâki kalanlar kıldık, hem de nâmına (güzel bir anılma ve övgü) bıraktık[30a] sonrakiler içinde: Selâm [esenlik] Nûh'a bütün[30b] âlemler içinde.

80-82. Biz böyle mükâfât ederiz işte muhsin/[güzel hareket edenl]lere; çünkü o Bizim mü'min kullarımızdan(dı).

(İşte o'nu/Nûh'u ve o'nun berâberinde îmân edenleri böylece kurtardık), sonra da diğerlerini suya (batırıp) boğduk.

83-87. Şübhesiz İbrâhîm de o'nun kolundan[31] [Nûh'un şiasından], çünkü Rabbine selîm [tertemiz/hâlis/teslim olmuş] bir kalb[32] ile geldi, çünkü babasına ve kavmine şöyle de(miş)di: "Siz nelere tapıyor/[ibâ-

29 • *Peygamber* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

30a Bu [*nâmına bıraktık sonrakiler içinde: Selâm Nûh'a âlemîn/âlemler içinde* ibâresi], iki şekilde anlaşılabilir: A) "Nâmına zikr-i cemîl, hüsn-i senâ [kendisi/Nûh için güzel bir hatırlanma/anılma, güzel bir övgü] bıraktık" demektir. Bu durumda, *Selâm Nûh'a bütün âlemîn* [*âlemler*] *içinde* cümlesi, Allâh Teâlâ tarafından bir selâm olur. B) Hikâye yoluyla bu selâmın mef'ûl olmasıdır ki, bu ma'nâ daha zâhirdir. (VI/4060)

30b • *Bütün* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca, *âlemîn* [*âlemler*] kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

31 • Osmanlıca Yazma nüsha'da *kolundan* yazılan, Matbu nüsha'da ise *kolondan* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelimenin aslı *şi'a*'dır. (E.Ö)
Şi'a, "bir kimsenin arkasında izince giden taraftarı, peyrevleri [tâbi olanları/uyanları/ta'kîbcileri]" demektir. İbrâhîm (a.s) de, îmân ve ihlâs esnâsında ve Allâh yolunda müşriklere karşı mücâhede [cehd ü gayret] husûsunda ve şeri'atinin –teferruâtında değilse de– usûlünde o'nun [Nûh'un (a.s)] izince gitmiştir. (VI/4060)

32 *Selîm kalb:* Tertemiz, her lekeden arınmış, Allâh sevgisinde hâlis, tamâmen O'na teslîm olmuş kalb. (VI/4060 ve krş. Şu'arâ: 89)

det ediyor]sunuz;[33] yalancılık (ve Allâh'a iftirâ) etmek içinmi Allâh'tan başka ilâhlar istiyorsunuz? Siz rabbu'l-âlemîni [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbini] ne zannediyorsunuz?"

88-90. Derken bir bakım baktı da nücûma[34] [zihninde birşey tasarladı/aklına bir fikir geldi], "Ben" dedi, "hastayım" [*saqîmim*].

O vakit arkalarını dönerek başından kaçışıverdiler.

91. Derken (İbrâhîm) bir kurnazlıkla onların (putlardan edindikleri) ilâhlarına (gizlice) vardı da, "Buyursanıza" dedi, "(önünüze bırakılan yiyecekleri) yemezmisiniz?!"

92-93. (Ardından da,) "Neyiniz var; (bir söz) söylemiyorsunuz?!" diyerek bir takrib [vesîle] ile onlara kuvvetli bir darbe indirdi.

---

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tapıyorsunuz* yerine *tapınıyorsunuz* yazılmıştır. (E.Ö)

İfk (–Meâl'de, *yalancılık* diye çevirilmiştir–), "yalan-dolan, iftirâ" demek ki, "Allâh'tan başka ilâh var" demek yalancılıktır, iftirâdır, bühtândır. (VI/4060)

34 *Derken nücûmda bir nazar yürüttü* yâhud *bir bakıma baktı*. Bize göre, bundan akla gelen ma'nâ; *Vaktâ ki üzerini gece kapladı, bir yıldız gördü*... (En'âm: 76) âyetinde geçen fikir ve bakıştır. Bu durumda, *Baktı da, "Ben bastayım [saqîmim]" dedi* (Sâffât: 89) sözü, *Rabbim beni hidâyetine erdirmeseydi, muhakkak şu şaşkın kavmden olacakmışım* (En'âm: 77) meâlinde olur. Fakat müfessirler buna şöyle ma'nâ vermişlerdir: "Kendileriyle berâber ibâdet teklif ettikleri için nücûmda [yıldızlarda] bir bakıma baktı da, ahkâm-ı nücûma bakıyormuş gibi mevkı'lerini-ittisallerini gözden geçirdi, onlar müneccim oldukları için o da onlarla/yıldızlarla istidlâl ediyormuş gibi görünerek, 'Ben saqîmim/keyifsizim' dedi; ki İbrâhîm bununla, onların tekliflerinden rahatsız olduğunu kasdediyordu". (VI/4060-4061)

•Ba'zı âlimler ise şu izahı yapmışlardır: *Nazara fî*, "zihinde birşey tasarlamayı, aklına bir fikir gelmeyi, birşey hakkında düşünüp taşınmayı" ifâde eder. Arablar, düşünen kimse için, *nazara fî'n-nucûmi* derler, ki burada da *nücûm* [yıldızlar], "düşünmeyi" ifâde etmek için kullanılan bir deyimdir. Çünkü, düşünen kimse, somut görüntülere takılmamak ve sağlıklı düşünebilmek için gözlerini yukarıya/göğe çevirir. Bu âyetin kasdı, "nücûma [yıldızlara] bakmak" olamaz, zîrâ nücûm/yıldızlar, geceleyin doğarlar. Oysa bu ifâde, hem gündüz, hem gece düşünen kimse için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, âyette kasdedilen, İbrâhîm'in aklına/zihnine, halkın kutlamasına-eğlencesine katılmayıp onların putlarına ne yapacağına dâir bir fikir gelmesidir. Nitekim, A'râf: 185'te de *nazar* kelimesi, "düşünmek" anlamında kullanılmıştır. (E.Ö)

94. Bunun üzerine (putlarının kırıldığını öğrenen kavmi), birbirlerine girerek o'na yöneldiler.

95-96. (İbrâhîm,) "Â!.." dedi, "Siz kendi yonttuğunuz şeyleremi tapıyorsunuz? Hâlbuki sizi ve (yontup) yaptıklarınızı Allâh yarattı".

97. (Kavmi, birbirlerine,) "Haydin" dediler, "bunun için bir binâ yapın ve bunu ateşe atın!"

98. Böyle, o'na bir tuzak kurmak istediler, Biz de tuttuk kendilerini daha alçak düşürdük.

99. Bir de (İbrâhîm) dedi ki: "Ben Rabbime gidiyorum, O bana yolunu gösterir".

100. (Ve şöyle du'â etti:) "Rabbim! Bana sâlihînden [iyilerlerden-düzgün ve düzelticilerden] (olacak bir çocuk) ihsân buyur!"

101. Biz de o'na uslu [halîm] bir oğul (olan İsmâîl'i)[35] müjdeledik.

102. Vaktâ ki yanında koşmak [çalışmak] çağına erdi, "Ey yavrum!" dedi, "Ben menâm/[düş-rü'yâ]da[36] görüyorum ki, ben seni boğazlıyorum; artık bak ne gör(üştesin, ne düşün)ürsün (söyle bana)!"

(İsmâîl,) "Ey babacığım!" dedi, "Ne emrolunuyorsan yap; beni inşâallâh sâbirîn/[sabredenler]den bulacaksın".

103-106. Vaktâ ki, bu sûretle ikişi de (Allâh'ın emrine) teslîm oldular ve (İbrâhîm, boğazlamak için) o'nu tuttu şakağına[37] [şakağı üzerine] yıktı[38] ve (bunun üzerine Biz de) şöyle o'na nidâ ettik: "Yâ İbrâhîm! Rü'yâyı gerçek(ten) tasdik eyle(yip sadâkatle tatbik etmeye giriş)din".

Biz böyle mükâfât ederiz işte muhsin/[güzel hareket edenl]lere. Şübhesiz ki bu, açık bir ibtilâ/kat'î bir imtihân (idi) dedik.[39]

107-109. Ve o'na [İbrâhîm'e] büyük bir kurbanlık fidye verdik, nâmına da (güzel bir anılma ve övgü) bı-

---

35 Bu *uslu [halîm/bilm sâhibi] oğul*dan kasıd, "İsmâîl"dir; İshâk'ın müjdelenmesi bundan sonra (Sâffât: 112'de) aynca söylenecektir. (VI/4061 ve *halîm/bilm sâhibi* için bkz. Nisâ: 12, not: 19)

36 Peygamberlerin rü'yâsı, vahydir. Bu nedenle, Hz. İbrâhîm böyle vahy aldığından bu, yerine getirilmesi vâcib bir emir olmuş oluyor. (VI/4062)

37 Âyette geçen *cebîn* kelimesi, "şakak", yâni "alnın yanları" demektir. (VI/4062)

38 Boğazlanmak istenen oğulun İshâk olduğunu söyleyenler varsa da, *Bir de o'nu [İbrâhîm'i] sâlihlerden bir peygamber olmak üzere İshâk ile müjdeledik* (Sâffât: 112) atfı onları reddetmektedir. (VI/4064)

39 • *Dedik* kelimesinin âyette karşılığı yoktur; ayrıca ma'nâyı da bozmaktadır. (E.Ö)

raktık sonrakiler içinde: Selâm İbrâhîm'e.[40]

110-111. Böyle mükâfât ederiz işte muhsinlere [güzel hareket edenlere]; çünkü o Bizim mü'min kullarımızdan (idi).

112-113. Bir de o'nu, sâlihîn/[iyi ve erdemli-düzgün ve düzeltici kimselerlden bir peygamber olmak üzere İshâk ile müjdeledik; hem o'na [İsmâîl'e], hem İshâk'a bereketler verdik; ikisinin[41] zürriyyetinden de hem muhsin olan [iyi ve güzel davranan] var, hem de nefsi/[kendi]ne açık zulmeden.

114-116. Celâlim hakkı için, Mûsâ ile Hârûn'u da minnettâr eyledik; hem kendilerini ve kavmlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık, hem yardım ettik onlara da, gâlibler onlar oldular.

117-120. Hem, kendilerine o belli Kitâbı verdik ve kendilerini doğru yola çıkardık. Sonrakiler içinde de nâmlarına şunu bıraktık: Selâm Mûsâ ile Hârûn'a.

121-122. Biz böyle mükâfât ederiz işte muhsin/[güzel hareket eden]lere; çünkü ikisi de Bizim mü'min kullarımızdan (idiler).

123-126. Şübhesiz İlyâs da mürselîn/[gönderilenler]den, zîrâ kavmine (şöyle) demişti: "Siz Allâh'tan korkmazmısınız;[42a] bir ba'l'emi[42b] yalvarıyorsunuz, bırakıp da o halkeden/[yaratan]lerin en güzelini;[43] o (sizin de) rabbiniz ve evvelki atalarınızın da rabbi olan Allâh'ı?"

127-130. O vakit o'nu [İlyâs'ı] tekzib etti/[yalanladı]ller, şübhesiz ki onlar da ihzâr[44] edildiler, müstesnâ [hâriç] Allâh'ın ihlâslı kullan. Ona da sonrakiler (için)de şunu bıraktık: Selâm İlyâsîne.

---

40 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nâmına da bıraktık sonrakiler içinde: Selâm İbrâhîm'e* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

41 *İkisinin:* İsmâîl ile İshâk'ın... (VI/4065)

42a •Meâl'de, *Allâh'tan korkmazmısınız?* diye karşılık verilen *elâ tetteqûne* ibâresine, *(Allâh'ın azâbından) ittikâ etmezmisiniz/korunmazmısınız?* şeklinde de karşılık verilebilir. *İttiqâ* [*taqvâ/muttaki*] kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

42b *Ba'l,* "bir putun ismi"dir. (VI/4068)

43 •Meâl'in orijinalinde bulunan *ahsenu'l-hâliqîni* ibâresi yerine, ibârenin karşılığı olarak *halkedenlerin en güzelini* ifâdesini koyduk. (E.Ö)

44 *İhzâr,* "mahkemeye gelmek istemeyen suçlunun yakalanıp zorla, yaka-paça mahkemeye/Hakk'ın huzûruna çıkarılması" demektir. (V/3752, VI/3807 ve 4021)

131-132. Biz böyle mükâfât ederiz işte muhsinîne [güzel hareket edenlere], çünkü o Bizim mü'min kullarımızdan (idi).

133-138. Şübhesiz Lût da mürselîn/[gönderilenler]den, zîrâ kurtardık o'nu ve bütün ehlini, –kalan bir karıdan başka batanlar içinde– sonra diğerlerini tedmîr [yerle-bir] eyledik. Ve siz elbette onlar(ın yurdun)a uğrar ve (kalıntılarının) üzerlerinden geçersiniz sabahleyin ve geceleyin.

Ya akledip[45] de düşünmezmisiniz?

139-140. Şübhesiz Yûnus da o mürselîn/[gönderilenler]den. Hani bir vakit (kavmine kızıp) dolu gemiye kaçmıştı.[46]

141-146. (Ve sonra) kur'a çekişmişti de, (kaybetmiş, gemiden) kaydırı(lıp atı)lanlardan olmuştu, derken kendisini balık yuttu, melâmette [pişmânlık içinde kendini kınıyor] idi. Eğer (o, öteden beri Allâh'ı) çok tesbîh[47a] [tenzih ve takdis] edenlerden olmasa idi, her hâlde [şübhesiz] (insânların) ba'solunacak/[diriltilecek]ları güne kadar onun karnında kalırdı. (Allâh'ı çok tenzih ve takdis ettiği içindir ki,) hemen Biz o'nu (boş bir) alana attık, hastaydı ve üzerine kabak cinsinden bir ağaç bitirdik.

147-148. Ve o'nu, (sayıları) yüzbine (ulaşan o topluluğa tekrâr) resûl gönderdik –ve hattâ (yüzbini geçip) artıyorlardı–, o vakit o'na îmân ettiler de, onları bir zamâna kadar istifâde ettirdik.

149-150. Şimdi sor o seninkilere; "Rabbine kızlar, onlara oğullar öylemi?! Yoksa Biz melâikeyi [melekleri] dişi yaratmışız da, onlar şâhidmi bulunuyorlarmış?!"

151-153. Hâ [bak]!.. Onlar, şübhesiz ki (iftirâ ve) bühtânlarından[47b] (dolayı melekleri Allâh'ın kızları sa-

45 •Matbu nüsha'da *akıl edip* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *akledip* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

46 Yûnus'un (a.s) kıssasında, Allâh Teâlâ'nın bir peygamberini hapsedişinin bir ifâdesi vardır. Bunun burada zikredilmesi, daha ziyâde Hz. Peygamber'e bir tezkir [hatırlatma-nasihat] olmak haysiyetiyledir. Âyette geçen *ibak* [*kaçış/firâr*] kelimesi, "bir kölenin efendisinden kaçması/firâr etmesi"dir. *Yûnus'u da (doğru yola, kurtuluş sebeblerine eriştirdik). Hani (o, kavmine) öfkelenerek gitmişti...* (Enbiyâ: 87) buyurulduğu üzere, Yûnus (a.s) öfkelenip Allâh'tan izin beklemeksizin şehri [kavmini uyarmayı] terkettiğinden, *ibak* [*kaçış/firâr*] ta'bîri kullanılmıştır. (VI/4072)

47a • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21; A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

47b •Meâl'de, *bühtân* diye çevirilen *ifk* kelimesi için bkz. Nûr: 11, not: 11. (E.Ö)

yarak), "Allâh doğurdu" derler; –ve elbette bunlar yalancıdırlar– (Allâh) kızları oğullara tercihmi etmiş?!

154. Nah sizlere, nasıl hükmediyorsunuz?!

155. Hiç de mi düşünmezsiniz?

156-157. Yoksa sizin için açık bir fermânmı[48] [*sultân:* hüccetmi/kanıtmı] var?! O hâlde getirin kitâbınızı (iddiânızda) sâdık/[doğruy]sanız.

158-163. Bir de O'nunla[49] cinnler[50] beyninde [arasında] bir neseb[51] uydurdular.

Celâlim hakkı için, cinnler [rûhanîler ve özellikle melekler] bilir (ve şehâdet eder)ler ki, o (iftirâyı ata)nlar ihzâr[52] olunacak/[yakalanıp yaka-paça cehenneme atılacak]lardır, –münezzeh/sübhân o Allâh onlann isnâd ettikleri vasıflardan– lâkin Allâh'ın ihlâs ile seçilen kullan başka, çünkü siz ve taptıklarınız O'na karşı kimseyi (aldatıp) meftûn edemez/ [dalâlete düşüremez]siniz, meğer ki cahîme [çok alevli ateşe] (girmek için) saldıran olsun.

164-166. (O cinnler/melekler şöyle derler:) "Bizden ise her birimiz için bir makâm-ı ma'lûm vardır ve biz, elbette biz o saff dizenleriz ve biz, elbette biz o (yüce Allâh'ı, şânına lâyık olmayan vasıflardan) tesbîh [tenzih ve takdis] edenleriz".

167-173. Ve gerçek (şu ki) evvel(ce Kureyşliler) şöyle diyorlardı: "Eğer yanımızda evvelkilerinkinden bir zikr[53] [ilâhî bir Kitâb] olsaydı, her hâlde [mutlaka] Allâh'ın ihlâs ile seçilmiş kullarından olurduk".

Fakat şimdi (istedikleri o ilâhî Kitâb gelince) ona küfrettiler.

Artık ileride bilecekler; (zîrâ) celâlim hakkı için, risâletle gönderilen kullarımız hakkında şu kelimemiz sebkât etmiş/[geçmiş]tir: "Onlar, elbette onlar muhakkak muzaffer o-

48 •Meâl'de, *fermân* diye tercüme edilen *sultân* kelimesi için bkz. Hûd: 96, not: 97. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O'nunla* yerine *onlara* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

50 Burada *cinn*, melekleri de kapsayan umûmî bir ma'nâda kullanılmıştır ki, "bütün gizli mahlûklar, tabiat güçleri, tüm rûhânîler" demektir. (VI/4077 ve krş. En'âm: 112, not: 121)

51 Yâni, ulûhiyette iştirâki ifâde edecek şekilde bir münâsebet, bir ortaklık uydurmaya kadar gittiler. (VI/4077)

52 • *İhzâr* kelimesi için bkz. Sâffât: 127, not: 44. (E.Ö)

53 "Öncekilere gönderildiği gibi Allâh tarafından indirilmiş, fikirler açıp ibret dersi veren ilâhî bir Kitâb olsaydı..." (VI/4078)

lacaklardır ve elbette Bizim askerlerimiz, (evet) mutlak(a) onlar gâlib geleceklerdir".

174-175. Onun için yüzçevir de onlardan bir zamâna kadar, gör onları, yakında görecekler.

176-177. Ya şimdi Bizim azâbımızımı iviyor/[acele-çarçabuk istiyor]lar?![54] Ammâ (azâbımız) onların sahâsına indiği vakit, ne fenâdır o acı haber verilenlerin[55] sabahı!

178-179. Yine sen yüzçevir de onlardan bir zamâna kadar, gör, yakında görecekler.

180. Tesbîh[56] [tenzih ve takdis], o izzetin sâhibi (olan) Rabbine onların (isnâd ettikleri) vasıfla(ndırma)rından!

181. Ve selâm mürselîne [gönderilen resûllere]!

182. Ve hamd âlemlerin rabbi[57] Allâh'a.[58]

---

54 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *iviyorlar* yerine *eviyorlar* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

55 •Meâl'de, *acı haber verilenler(in)* diye çevirilen *münzerîn* kelimesine, *uyarılanlar(ın)* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. "Felâket/azâb" vurgulanmak istenirse, *(Başlarına gelecek felâket/azâb ile) uyarılanların* denebilir. (E.Ö)

56 •Bu âyete [Sâffât: 180], *O izzet sâhibi Rabbin, onların vasıflandırmalarından münezzeh ve yücedir* şeklinde de meâl verilebilir. *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

57 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *rabbi'l-âlemîn* ibâresinin, *âlemlerin rabbi* şeklindeki çevirisinin yetersiz ve mahzûrlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

58 •Krş. Fâtiha: 2, not: 2. (E.Ö)

38. SÂD SÛRESİ

MEKKÎ, 88 ÂYET

§

Adını, ilk âyetindeki *Sâd* harfinden alan (ve *Dâvûd* ismi de verilen) sûrenin başlıca konusu, ilâhî rehberlik mes'elesi ve kibirlerinden [büyüklük taslamalarından] ötürü hakkı kabûle yanaşmayıp bâtıla saplanan kimselerin bu rehberliği reddetmeleri husûsudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Sâd.*[1a]
Bu zikr [hatırlatmalar, uyarı ve öğüdler] ile meşhûn [dolu] Kur'ân'a bak![1b]

2. Fakat o küfredenler, (hakka/Kur'ân'a karşı) bir onur [büyüklenme] (ve hakktan) bir şikâk [ayrılık] içindeler.

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • Meâl'de, *Kur'ân'a bak* diye çevirilen *ve'l-qur'ân* lafzına; Tefsîr'de, *(O) Kur'ân'a kasem [yemîn] olsun ki* (VI/4084) şeklinde daha uygun bir karşılık verilmiştir. (E.Ö)

Zi'z-zikr (–Meâl'de, *zikr ile meşhûn/dolu;* Tefsîr'de ise, *sâhib-i zikr, zikrli, zikr dolu* diye karşılık verilmiştir–) lafzındaki *zikr,* burada şu üç ma'nâdan her biriyle tefsîr olunabilir: A) Nâmı anılmak: şeref ve şân ma'nâsına; *Muhakkak ki o [Kur'ân] hem senin için, hem kavmin için bir zikrdir* (Zuhruf: 44) gibi. B) Anmak-tezkir: va'z ve ihtar ma'nâsına; şeri'at ve ahkâm, va'd ve va'îd/tehdid, geçmiş ümmetlerin vak'alarından ibrete medar olan kıssa ve haberler gibi. C) Dînde ihtiyaç bulunan şeyleri anlatmak ma'nâsına; yâni şanlı, nasihatli dîn öğreten, ibret dersi veren gibi.

O Kur'ân'a kasem/yemîn olsun ki... Bu kasemin/yemînin cevâbı mahzuftur/hazfedilmiştir. *Bel [fakat],* o mahzufa ma'tuftur; yâni, "sen risâletinde sâdıksın [doğrusun], sana söylenen hakktır; o va'd u va'îd [tehdid] muhakkak yerini bulacaktır". (VI/4084)

3. Kendilerinden evvel (günâha batmış) nicelerini helâk ettik; (azâbımız geldiğinde) çığırıştı/[feryâd u figan edip yalvardı]lar, değildi fakat vakt-i halâs[1c] [kurtuluş vakti].

4-5. İçlerinden kendilerine, (gafletten) uyandırıcı bir peygamber[2] geldiğine şaştılar da dediler ki kâfirler: "Bu bir sihirbaz, bir kezzâb [aşırı yalancı]; ilâhları hep bir ilâhmı kılmış; bu, cidden şaşılacak birşey, çok tuhaf!"

6-8. İçlerinden o heyet[3] [ileri gelenler] de fırladı (şöyle) dedi:[4] "İlâhlarınız üzerinde sabr ve sebât edin –bu cidden arzu olunur birşey, bir murâd–, biz bunu diğer [sonraki/en son] millette [dînde/Hristiyanlık'ta veyâ şimdiye kadar] işitmedik, bu bir uydurmadır mutlak. O zikr; (Allâh'ın uyarı ve ihtârını hâvi olan o Kur'ân) aramızdan o'namı [Muhammed'emi] indirilmiş?!"

Doğrusu onlar Benim zikrim/[uyarı ve azâbım]dan bir kuşkulu şekk içindeler.

Doğrusu henüz azâbımı tatmadılar.

9-10. Yoksa sana onu veren azîz-vehhâb Rabbinin rahmeti-hazinelerî onların yanındamı, yoksa onlarınmı bütün o göklerin, yerin ve aralarındakilerin mülkü [hükümranlığı]?! Öyleyse, haydi esbâb [sebebler] içinde(n dilediklerine yapışarak arşın) üstüne çıksınlar (da vahyi istedikleri kimseye versinler).

11. Onlar burada, (geçmişte peygamberlere karşı çıkmış ve mahvolmuş) ahzâb döküntüsünden [muhtelif partilerden] (geriye kalan ve selefleri gibi hezimete mahkûm olan derme-çatma) bozuk bir ordu.

12-14. Onlardan evvel tekzib etmiş/[yalanlamış]tı Nûh kavmi ve Âd (kavmi) ve o kazıkların sâhibi[5a] Fir'avn ve (kavm-i) Semûd ve kavm-i Lût ve Eykeliler... Bunlar işte, (inkârda birleşen) o ahzâb [hizibler]. Başka

---

1c "Kurtulacak zamân değildi". (VI/4085)

2 •Meâl'de, *uyandırıcı bir peygamber* diye çevirilen *münzir* lafzı *uyarıcı* demektir. (E.Ö)

3 •Meâl'de, *heyet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö)

4 • *Dedi* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

5a *Zü'l-evtâd* [*kazıklar sâhibi*], "kuvvet ve sebât" ifâde eder. Müfessirler bu husûsta birkaç görüş zikretmişlerdir: A) Askerlerinin ve kondukları yerlerde çaktıkları çadır kazıklarının çokluğuna; B) İşkencelerinin şiddetine; C) Kuvvetli saltanat ve ricâl sâhibi olmasına işârettir. Bizim bundan anlayacağımız en açık ma'nâ, bu *evtâd*'ın, Mısr'da bulunan ehramlara [piramitlere] işâret olmasıdır. (VIII/5805 ve krş. Fecr: 10, not: 3)

değil, hepsi gönderilen[5b] elçileri [resûlleri] tekzib etti de, öyle hakk oldu azâbım.

15. Onlar da başka değil, bir tek sayhaya [korkunç bir sese/zelzeleye] bakıyorlar; öyle ki ona hık yok[6] [onun geri çevirilmesi ve gecikmesi yok].

16. Bir de (alay ederek), "Yâ Rabbenâ![7] Bizim (azâb) pusulamızı [hissemizi] hesâb gününden evvel acele ver!" dediler.[8]

17-20. Şimdi sen onların dediklerine sabret de kuvvetli kulumuz Dâvûd'u an! Çünkü o çok tercî yapar [evvâb][9] idi, çünkü Biz o'nun maiyyetinde dağları musahhar[10] kılmıştık, –tesbîh [tenzih ve takdis] eder-

5b • *Gönderilen* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

6 • Yâni, onun geri çevirilmesi ve takdîr edilmiş olan vaktinden bir an bile gecikmesi mümkün değil. (E.Ö)

7 • Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Yâhud da –yine Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– kelimenin orijinali olan *rabbenâ* lafzı muhâfaza edilir, nidâ *yâ*'sı konmaz. Ve krş. Furkân: 65, not: 65. (E.Ö)

8 "Hesâb Günü'ne/Kıyâmet'e kadar beklemeye lüzûm yok, o azâbdan bizim hissemizi şimdiden peşin ver!" diye alay etmek istiyorlar. (VI/4088)

9 *Evvâb*, "tevvâb" vezninde *evb*'den mübâlağalı ism-i fâildir. *Evb*, Râğıb el-İsfehânî'nin beyânına göre "rücûun [dönmenin] bir nev'i, irâdî olan kısmıdır; dönülmesi lâzım gelen yere dönmek" demektir. Bu ma'nâdan *evvâb*, –"tevvâb" gibi– "Allâh'a çok dönen/yönelen" demek olur. Onun için burada, "Allâh'ın nzâsına çok dönen" diye tefsîr etmişlerdir. Ancak *recca'*, hem *rücû*'dan, hem de müteaddisi olan *reci*'den olabilir. *Reci'* ise, "irca' ve terci'" ma'nâlarına geldiğine ve *seste terci'*, "nağme ve âhenk yapmak" veyâ "sadâ vermek" demek olduğuna göre *recca'*, "iyi terci' yapan mürecci'" ma'nâsını dahi ifâde etmiş olur. Nitekim *Ey dağlar! Çınlayın*... (Sebe: 10) âyetinde bu ma'nâ açıktır. Bu münâsebetle *evvâb*, –Mücâhid'den rivâyet olunduğu üzere– "çok tesbîh [Allâh'ı bütün eksikliklerden çok tenzih] eden" ma'nâsına da tefsîr edilmiştir. Ebu's-Suud şöyle diyor: "*Evvâb*, 'Allâh'a çok dönen/tevvâb' demek olduğuna göre de çok tevbekâr olanın âdeti de çok zikretmek [anmak/hatırlamak], çok tesbîh ve takdis etmektir [Allâh'ı bütün eksikliklerden tenzih etmek ve yüceltmektir]". *Kâmus*'ta *evb*, "kasd ve istikâmet" ma'nâlarına dahi geldiğinden *evvâb*, "çok doğru ve azîmkâr" demek de olabilir. (VI/4088-4089)

10 • *Musahhar* kelimesi için bkz. Hacc: 65, not: 76 ve krş. Enbiyâ: 79, not: 57. (E.Ö)

lerdi akşamleyin ve işrak vakti–[11] kuşları da toplu olarak (musahhar kılmıştık), hepsi o'nun için tercî yapar {evvâb} idi. Hem mülkünü kuvvetlendirmiştik, hem de kendisine hikmet ve fasl-ı hitâb[12] vermiştik.

21-22. Bir de hasım kıssası geldimi sana: Hani sûr/[duvar]dan[13] mihrâba [köşke][14] aştıkları vakit, o vakit Dâvûd'un üzerine (âniden) giriverdiler de, (Dâvûd) onlardan telâşa düştü, "Korkma!" dediler, "(Biz) iki hasımız, ba'zımız ba'zımıza [birimiz diğerinin hakkına] tecâvüz etti, şimdi sen[15a] aramızda hakk ile hükmet ve aşırı gitme de bizi doğru yolun ortasına çıkar!"[15b]

23. (Sonra da onlardan biri mes'eleyi şöyle arzetti:) "Şu benim birâderim, onun doksan dokuz dişi[16] koyunu var, benim ise birtek dişi[16] koyunum var; böyle[17] iken, 'Bırak onu (da) bana!' dedi, ve beni söyleşmede yendi".

24. (Dâvûd) dedi ki: "Doğrusu senin bir koyununu (da) kendi koyunlarına (katmak) istemesiyle sana zulmetmiş ve hakîkaten karışıkların[18] [bir cemiyette yaşayanların] çoğu birbirlerine tecâvüz ediyorlar; ancak îmân edip de salâh istey(erek sâlih amel işley)enler[19] başka, onlar da pek az".

Ve sanmış/[sezmiş-anlamış]tı ki Dâ-

---

11 ***İşrak vakti:*** Güneşin doğup doğu ufkunda biraz yükselerek ışığının berrak bir şekilde parlamaya başladığı vakit: kuşluk vakti. (VI/4089)

12 ***Fasl-ı hitâb:*** Hakkı bâtıldan ayırarak nizâı ayırd edip kesme hassası [çekişmeye son verme kâbiliyeti]. (VI/4090)

13 ***Sûr,*** "yüksek duvar" demektir. (VI/4090)

14 ***Mihrâb,*** "köşk" demektir. (VI/4090)

15a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***sen*** kelimesi yoktur. (E.Ö)

15b Bizi düz yolun ortasına {***sevâi's-sırât***} çıkar [bizi hakkın ta kendisine kılavuzla], yâni, adâlet yap. (VI/4091)

16 •Meâl'de, ***dişi koyun*** diye çevirilen ***na'ce*** kelimesine, –***koyun*** zâten ***dişi*** olduğundan, yâhud ***dişi*** olduğu için ***koyun*** dendiğinden– ***koyun*** diye karşılık verilmesi yeterlidir. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***böyle*** yerine ***öyle*** yazılmıştır. (E.Ö)

18 ***Huletâ***'yı (–Meâl'de, ***karışıkların*** diye çevirilmiştir–), ***şürekâ*** [***ortaklar***] diye tefsîr etmek bize yetersiz geliyor. ***Huletâ(nın)*** [***karışıkların***], "ihtilat hâlinde bulunan(ların)", yâni "bir cemiyette yaşayan insânlar(ın)..." (VI/4092)

19 •Meâl'de, ***salâh isteyenler*** diye çevirilen ***ellezîne 'amilu's-sâlihât*** ibâresine, Elmalılı tarafından genellikle ***sâlih sâlih ameller işleyenler*** karşılığı verilmiştir. (E.Ö)

vûd, onu[20] kendisine sırf bir fitne [imtihân vesîlesi] yaptık; hemen[21] Rabbine istiğfâr etti ve rükû' ederek yere kapanıp tevbe ile rücû etti.[22]

25. Biz de onu kendisine mağfiret buyurduk ve hakîkat(en) o'na indimiz/[yanımız]de kat'î bir yakınlık ve bir âkıbet güzelliği vardır.

26. (Onun için kendisine şöyle dedik:) "Yâ Dâvûd! Muhakkak ki Biz seni arzda [yeryüzünde] bir halîfe kıldık; imdi nâs [insânlar] arasında hakk ile hükmet de [keyfe]/hevâya tâbi olma ki, seni Allâh yolundan sapıtmasın. Çünkü Allâh yolundan sapanlar, –hesâb gününü unuttukları cihetle– kendilerine pek şiddetli bir azâb vardır".

27. Hem, o göğü ve yeri ve aralarındakileri Biz boşuna yaratmadık. O(nları boşuna yarattığımız düşüncesi), o küfredenlerin zannı(dır), onun için küfredenlere ateşten bir veyl var.[23]

28. Yoksa îmân edip de sâlih sâlih işler yapanları Biz o yerdeki müfsid/[fesâdcı kimse]ler gibi[24] yapar mıyız, yoksa o korunan(ları)/muttakîleri arsız çapkınlar[25] gibi yapar mıyız?!

---

20 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *bu* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

21 A) Dâvûd zannetmişti –girdikleri zamân veyâ bu bağy sözünü söylerken sanmıştı– ki Biz kendisini sırf bir fitneye düşürdük; yâni sevk-i ilâhî ile mülkünde bir ihtilâl oluyor, kendine bağy ile bir baskın yaptılar. B) Dâvûd sezmişti [bilmişti/anlamıştı] ki kendisine mücerred bir imtihân yaptık. (VI/4092)
•İkinci ma'nâ, siyâka daha uygun görünmektedir. Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sanmıştı ki Dâvûd, onu kendisine sırf bir fitne yaptık; hemen* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

22 • *Rükû' ederek yere kapanıp tevbe ile rücû etti* cümlesi, *ve harra râki'ân ve enâbe* ibâresinin tercümesinden ziyâde tefsîri sayılmalıdır. İbâreye, *Ve boyun eğerek yere kapandı ve (Rabbine) yöneldi* şeklinde karşılık verilmesi mümkündür. (E.Ö)

23 • *Küfredenlere ateşten bir veyl var.* Ateşten ötürü vay hâllerine o küfredenlerin. (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gibi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

25 • *Füccâr* (–Meâl'de, *arsız çapkınlar* diye çevirilmiştir–) kelimesi, *fâcir*'in çoğuludur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Şems: 8'de *fücûr*'u *bozukluk* diye çevirmiş ve "*Takvâ*'nın zıddı olarak *fücûr* kelimesi, 'hakktan sapmak, hakk yolunu yarıp nizâmından çıkarak fısk ve isyâna düşmektir'" (VIII/5857-5858) şeklinde de izah etmiştir. (E.Ö)

29. Bir Kitâb[26] ki –onu sana[27] indirdik– çok[28a] mübârek, âyetlerini düşünsünler [tedebbür etsinler] ve ibret alsın [tezekkür etsin] temiz özlüler [*ulü'l-elbâb:* lübb sâhibleri].

30-33. Bir de Dâvûd'a Süleymân'ı bahşettik, ne güzel kul(du). O cidden (her dâim Bize yönelirdi)/bir evvâb[28b] (idi).

Arzolundukta kendisine akşam-üstü[29a] sâfinât[29b] hâlinde hâlis[30] [cins koşu] atlar(ı), "Ben" dedi, "o hayr [at] sevgisini Rabbimin zikrinden (dolayı) sevdim".

Nihâyet (atlar) hicâba gizlendi.[31] (Süleymân,) "Geri getirin onları bana" (dedi. Getirildiklerinde de) tuttu (onların) bacaklarını, boyunlarını (okşamaya ve) sil(ip sıvazla)meye başladı.

34-35. Celâlim hakkı için, Süleymân'a bir fitne [imtihân vesîlesi] de verdik ve tahtının üstüne bir cesed bıraktık,[32a] sonra tevbeyle rücû etti

---

26 *Kitâb:* "Kur'ân" veyâ "bu sûre". (VI/4094)

27 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen ...*bu ileyke* ibâresine karşılık, *onu sana* ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

28a •Âyette, *çok* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

28b •*Evvâb* için bkz. Sâd: 17, not: 9. (E.Ö)

29a *'Aşiy* (–Meâl'de, *akşam-üstü* diye çevirilmiştir–): Öğleden sonra akşama kadar. (VI/4096)

29b Atın, üç ayağını basıp (ön ayaklarından) birinin tırnağını dikerek duruşuna *sufun* denilir ki, atın en güzel duruşudur. Böyle duran ata *sâfin,* çoğuluna da *sâfinât* denir. (VI/4096)

30 *Ciyâd* (–Meâl'de, *hâlis* diye tercüme edilmiştir–), –ki *cevad*'ın veyâ *cevâd*'in çoğuludur– "koşuda serî/hızlı olan öğdül at" demektir. Demek ki, *sâfinât* duruştaki, *ciyâd* da gidişteki/koşmadaki güzelliği ifâde etmektedir. (VI/4096)

31 *Atlar hicâba gizlendi:* "Atlar ahırlara çekildiler" veyâ "Koşuda gözden kayboldular/(koşup uzaklaştılar, görünmez oldular)". (VI/4096)

32a Bu fitne hakkında da birtakım garibeler [garib-tuhaf hikâyeler] söylenmiştir. Bakara sûresi'nde işâret olunduğu üzere, anlaşılıyor ki Süleymân (a.s) Beytu'l-Makdis'i yaptırdığı sırada celbettiği [getirttiği] san'atkârlar içinde sanâyi hilelerine vâkıf birtakım şeytânların [insân şeytanlarının] (düzenleyip) kurdukları bir ihtilâl yüzünden bir müddet nüfûzunu zâyi etmiş yâhud tahtından cüdâ olmuş, bu sûretle tahtında ya kendisi kuvvetsiz bir cesed hâlinde hükümsüz kalmış, yâhud tahtı da işgal olunup ona kırk gün kadar heykel gibi birisi oturtulmuş idi. (VI/4097)

[yöneldi] (de), "Yâ Rabb(i)![32b] Bana mağfiret buyur ve bana öyle bir mülk[33] bağışla ki, ardımdan kimseye yaraşmasın. Şübhesiz Sensin bütün dilekleri veren vehhâb Sen" dedi.

36-38. Bunun üzerine o'na rüzgârı musahhar ettik[34] [boyun eğdirdik], emriyle istediği yere yumuşacık cereyan ederdi; şeytânları da, bütün bennâ' [binâ ustalarını] ve gavvâs(ı);[35] daha diğerlerini (de o'na boyun eğdirdik) bend/[zincir]lerde çatılı çatılı.

39. "Bu işte" dedik, "Bizim atâmız [ihsânımız], artık diler(sen) kerem et [ver], diler(sen) imsak [verme], hesâbı yok".

40. Ve şübhesiz ki o'na huzûr-ı izzetimizde[36a] bir yakınlık ve bir âkıbet güzelliği var.

41-42. Kulumuz Eyyûb'u da an(ıp hatırla); o vakit ki, Rabbine şöyle nidâ etmişti: "Bak bana! Meşakkat ve elemle bana şeytân dokundu". (Biz de o'na,) "Debren[36b] ayağınla, işte serin bir yıkanacak ve içecek (su)" dedik.[36c]

43. Ve (böylece) o'na bütün ehlini ve berâberlerinde daha bir mislini

---

32b •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

33 Hz. Süleymân'ın istediği mülk [egemenlik/hükümranlık], fânî olan dünyâ mülkü [egemenliği/hükümranlığı] değil, âhiret mülküdür. (VI/4098)

34 •*Musahhar* kelimesi için bkz. Enbiyâ: 79, not: 57; Hacc: 65, not: 76. (E.Ö)

35 Bu şeytânlann hem birtakım san'at dehâlarına dahi şümûlünü ve hem üç mertebe üzere teşekküllerini anlatan şöyle bir bedel ile izah edilmesi, ne kadar dikkate şâyândır: Her türlü yapıcı, binâ yapmak san'atı olanların her türlüsü, her türlü binâ yapanlar ve yapıcılann her türlüsü: mimârı, ustası, kalfası. *Bennâ'* "binâ ustalan", *gavvâs* ise "dalgıç, denizlerin dibine dalmakta mâhir olanlar" demektir. (VI/4098)

36a •Meâl'de, *huzûr-ı izzetimizde* diye çevirilen *'ındenâ* lafzı, *indimizde/yanımızda* demektir. (E.Ö)

36b *Rekz,* "üzengi tepmek, kanat çırpmak kabilinden olan hareket"tir. Burada bu emir, Hz. Eyyûb'a söylendiği gibi hikâye olunarak *qulnâ* [*dedik*] hazfedilmiştir. Bu sûretle âyet, arada Hz. Peygamber'e hitâb eden bir cümle-i mu'teriza imiş gibi bir telmih de yapılmıştır. Ayak vurmak, ayakla deprenmek, üzengilemek, olduğu yerde tepinmeye, çabalamaya ya da sefer, hicret veyâ gazâ eylemeye, yâni mücâhedenin mümkün olabilen her kısmına sâdık olabileceğine göre bu telmih, kıssanın hisse noktalarından birini teşkil eder. (VI/4101)

36c •*Dedik* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

bahşettik, tarafımızdan bir rahmet olarak; hem de bir ders-i ibret temiz akıllılar için.

44. Bir de, "Al bir demet elinle[37] de, vur onunla,[38] hânis olma!"[39] (dedik.)

Hakîkat(en) Biz o'nu [Eyyûb'u] sabırlı bulduk; ne güzel kul(du); hakîkaten o bir evvâbdır.[40]

45-47. Kullarımız İbrâhîm'i, İshâk'ı, Yâ'kûb'u da an(ıp hatırla): Eller ve gözler sâhibleri idiler;[41a] çünkü Biz onları temiz bir hassa, hâlis yurd [âkıbet/âhiret] düşüncesi[41b] ile hâlislerimizden kılmışızdır ve çünkü onlar muhakkak nezdimizde [yanımızda] seçilmiş ahyârdan[42] [hayırlılardan] (idiler).

48. İsmâîl'i de, Elyesâ'ı da, Zü'l-Kifl'i de an(ıp hatırla): Hepsi de o ahyâr/[hayırlılar]dan (idiler).

49-52. İşte bu(nlar: geçen âyetlerde anılan güzellikler, dâima hatırda tutulup ibret alınacak) bir zikrdir [hatırlatmadır] ve şübhesiz korunan(lar)/muttakîler için her hâlde[43] [elbette] güzel[44] bir istikbâl [bir hüsn-i me'âb] var: 'Adn cennetleri... açıla-

---

37 Kanaatimizce bu emir, yalnız o ruhsatı göstermekle kalmıyor, eli altında bir cemaat teşkili lüzûmunu da kapsıyor. Nitekim, hemen peşinden gelen ve İbrâhîm'in, İshâk'ın, Yâ'kûb'un "eller ve gözler sâhibi" olduğunu ifâde eden âyette bu husûs daha açıktır. (VI/4102)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onunla* yerine *onlara* yazılmıştır. (E.Ö)

39 "Yemîninde durmamazlık etme!" (VI/4101)
•Bu çeviri veyâ yorumun, âyetin siyâk-sıbâkıyla uyuşup uyuşmadığına dikkat edilmelidir. Aynca, *hıns* için bkz. Vâkı'a: 46, not: 19. (E.Ö)

40 •*Evvâb* kelimesi için bkz. Sâd: 17, not: 9. (E.Ö)

41a *Eller ve gözler sâhibleri idiler,* yâni "amelde ve ilmde kuvvetleri: icrâ ve haber alma âletleri/vâsıtaları vardı". (VI/4102)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Meâl'de, *Eller ve gözler sâhibleri idiler* diye çevirdiği *ûli'l-eydî ve'l-ebsâri* ibâresini birçok müfessir, *(Dînde) kuvvet ve basîret [anlayış-kavrayış] sâhibi idiler* şeklinde anlamışlardır ki, bizce de uygundur. (E.Ö)

41b •Meâl'de, *yurd düşüncesi* diye çevirilen *zikre'd-dâr,* "yurd zikri/hatırlaması", yâni "yurdun akıldan çıkmaması, her dâim akılda tutulması"dır. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ahyârdan* yerine *ahyârdır* yazılmıştır. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *her hâlde* yerine *her hâl* yazılmıştır. (E.Ö)

44 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *güzel* yerine *güz* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

rak kendilerine bütün kapılar... içlerine kurularak orada birçok yemişle, bambaşka bir içki isteyecekler; yanlarında da gamzeleri kasan [bakışlarını eşlerine diken] hep bir yaşıt dilberler.

53-54. İşte bu(nlar), o hesâb günü için size va'dolunan. İşte ki bu, Bizim (size vereceğimiz) rızkımız, muhakkak ki ona hiç tükenmek yok.

55-58. Bu böyle, şübhesiz azgınlar için de fenâ bir istikbâl [şerr bir me'âb] var: cehennem... ona yaslanacaklar, fakat o ne çirkin döşek!

İşte (bu da, azgınlara va'dolunan), artık tatsınlar onu, bir hamîm [kızgın su] ve bir gassâk[45] ve o şekilden bir diğeri; çifte çifte.[46a]

59. (Kâfirler cehenneme atılırken, reislerine,) "Şu bir alay, maiyyeti/[berâberi]nizde göğüs germiş(lerdi" denildiğinde; kâfirlerin reisleri,) "Onlara merhaba yok, çünkü onlar cehenneme salınıyorlar" (derler).

60. (Bunun üzerine diğer kâfirler de reislerine,) "Hayır" derler, "size merhaba yok,[46b] onu bize siz takdim ettiniz, bakın ne fenâ yatak!"

61. (Ardından da,) "Yâ Rabbenâ!"[47] derler (kâfirler), "Bize bunu takdim eden (reislerimiz)e, ateşte azâbı hemen kat kat artır!"

62-63. Bir de derler ki (kâfirler): "Niye görmüyoruz (cehennemde) biz, (dünyâdayken) o eşrâr/[şerrliler]dan saydığımız birtakım adamları; –onları eğlence yerine tuttuktu ha!– yoksa onlardan kaydımı bu gözler?

64. Şübhesiz ki bu hakktır/muhakkak olacaktır; ehl-i nârın [ateş ehlinin] birbirine (düşmanlık ve) husûmeti.

65-66. De ki: "Ben ancak korkuyu haber veren bir peygamberim.[48] Baş-

---

45 *Gassâk*, "yaradan akan san su, irin, cerahat akıntısı" yâhud "kaynar suyun" [*hamîm*'in] zıddı olmak üzere "içilmez derecede gâyet soğuk ve çok çirkin kokulu içki/içecek"; ki *hamîm* [*kaynar su*] sıcaklığıyla yakar, *gassâk* da soğukluğuyla. (VI/4105)

46a *O şekilden/onun şeklinden*, yâni o tadılan azâb veyâ içecek [*hamîm ve gassâk*] kabilinden daha diğeri de var; çifte çifte, türlü türlü acılar, zehir-zıkkım içecekler. (VI/4105)

46b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yok* kelimesinden sonra fazladan bir *derler* kelimesi daha bulunmaktadır. (E.Ö)

47 •Bkz. Sâd: 16, not: 7. (E.Ö)

48 •Meâl'de, *Ben ancak korkuyu haber veren bir peygamberim* diye çevirilen *innemâ ene münzirün* ibâresine, "Ben yalnızca (size gelecek tehlikeyi haber veren) bir uyarıcıyım" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

ka bir tanrı da yok, ancak Allâh (var); o vâhid-i kahhâr [tek ve mutlak hükümran], o göklerin, yerin ve aralarındakilerin rabbi azîz [yenilmez kudret sâhibi], gaffâr [çok bağışlayıcı] var".

67-68. (Ey Muhammed) de ki: "Bu, bir azîm [çok önemli/büyük bir] haberdir, (buna rağmen) siz ondan yüzçeviriyorsunuz".

69-70. (Ve yine de ki:) "Benim mele-i a'lâya [melekler âlemi hakkında] ne ilmim olurdu, onlar münâkaşa ederlerken?![49] Fakat ben açık(ça) inzâr edecek [uyaracak] bir peygamber[50] olduğum içindir ki, o ilm[51] bana vahyolunuyor".

71-72. Rabbin melâikeye (şöyle) dediği vakit, (meleklerin ne söylediğini, bana vahyedildiği için biliyorum:) "Haberiniz olsun, Ben bir çamurdan bir beşer yaratmaktayım, onu tesviye ettim [düzelttim] de rûhumdan[52] ona nefheyledim/[üfledim]mi derhal ona secdeye kapanın!"

73-74. Onun üzerine melâikenin [meleklerin] hepsi toptan secde ettiler, yalnız İblîs kibirlenmek istedi ve kâfirlerden oldu.

75. (Rabbin ona,) "Ey İblîs!" buyurdu, "O Benim iki elimle[53] yarattığıma secde etmene ne mâni oldu sana; kibirlenmekmi istedin, yoksa âlî/[yüksek]lerdenmi bulunuyorsun?"

76. (İblîs) dedi ki: "Ben ondan hayrlıyım; beni bir ateşten yarattın, onu ise bir çamurdan yarattın".

77-78. (Rabbin) buyurdu ki: "Hemen çık oradan, çünkü artık sen matrut/(tardedilmiş)/[racîm]sin[54] ve

---

49 Yâni, Rabbin "Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım [yapacağım]" dediği vakit, meleklerin ettikleri münâkaşayı/ne dediklerini (–ki Bakara sûresi'nde tafsîl olunduğu üzere, *Â!.. Orada fesâd(çılık) edecek ve kanlar dökecek bir mahlukmu yaratacaksın?!* demişlerdi–) (Bakara: 30), eğer bana vahy gelmeseydi ben nereden bilecektim?!

Mele-i a'lâ: En yüksek heyet, melâike [melekler] âlemi. (VI/4108-4109)

50 • *Bir peygamber* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

51 • Âyette, *o ilm* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

52 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir beşer yaratmaktayım, onu tesviye ettim de rûhumdan* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

53 Yâni, hiçbir sebeb araya girmeksizin doğrudan doğruya ilâhî kudretimle yarattığıma... (VI/4110)

54 *Recm,* esâsında "taşlamak, öldürmek" anlamına gelirse de, burada mecâzen *zelîl etmek* [*küçültmek/alçaltmak*] ma'nâsında kullanılmıştır. (III/2134 ve krş. A'râf: 13; Hicr: 17, not: 14)

her hâlde [muhakkak] üzerindedir la'netim cezâ [hesâb, cezâ ve mükâfât] gününe[55] kadar".

79. (İblîs) dedi (ki): "Yâ Rabb![56a] O hâlde ba'solunacak/[diriltilip çıkarılacak]ları güne kadar beni geri bırak!"

80-81. (Rabbin,) "Haydi" buyurdu, "geri bırakılanlardansın; ma'lûm vakit gününe kadar".

82-83. (İblîs,) "Öyle ise" dedi, "izzetine kasem [yemîn] ederim ki, ben onların hepsini mutlak(a) iğvâ eder [azdırır] sapıtırım, ancak içlerinden ihlâsla seçilmiş has kulların müstesnâ [hâriç]".[56b]

84-85. (Rabbin) buyurdu ki: "O (ihlâslı kullarımı azdıramayacağın sözü) doğru ve Ben hep doğruyu söylerim:[56c] Celâlim hakkı için, cehennemi mutlak(a) dolduracağım senden ve onların sana tâbi olanlarından; topunuzdan tıka-basa".

86-88. De ki: "Bir ecr [ücret] istemiyorum sizden o (Kur'â)na; (o çok önemli/büyük habere) karşı(lık) ve (ayrıca) ben, o tekellüfçülerden [kendinde bulunmayanı iddiâ edip kendine iş çıkaran/kendi kendine gelin-güvey olan kimselerden] değilim.[57] O sırf bir zikr/bir öğüd/[hatırlatma]dır bütün âlemîn [insânlar] için ve her hâlde [elbette] onun (dünyevî ve uhrevî va'd, tehdid ve diğer) haber(ler)ini(n gerçek olduğunu) bir zamân sonra bileceksiniz".

---

55 •Meâl'de, *Cezâ Günü* diye çevirilen *yevmi'd-dîn* [*Dîn/Karşılık Günü*] ibâresi için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

56a •Bkz. Sâd: 35, not: 32. (E.Ö)

56b •Meâl'de, ***ancak içlerinden ihlâsla seçilmiş hass kulların müstesnâ*** diye çevirilen ***illâ ibâdeke min-humu'l-muhlisîn*** ibâresine, "onlardan o muhlis [ihlâslı] kulların hâriç/müstesnâ" karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

56c O hakk, yâni ihlâslı kullarımı iğvâ edemeyeceğin sözü doğrudur yâhud o hâlde hakkı, yâni iğvâ ettiğin sûrette/takdîrde hakkı, hakk cezâsı nedir bilirmisin? O hakkı da Ben söyleyeyim yâhud Ben hakk söylerim: ... (VI/4111)

57 Yâni, kendinde olmayan bir şeye özenerek gösterişle, sahte tavırla, allayıp pullayarak satmaya çalışan iddiâcılardan değilim. Ciddiyet ve samimiyetim sizce bilinmektedir. Yok yere nübüvvet iddiâ etmeyeceğimi, Kur'ân'ı uydurmaya kalkışmayacağımı kabûl etmeniz gerekir. (VI/4111)

39. ZÜMER SÛRESİ

MEKKÎ, 75 ÂYET

§

Adını, 71 ve 73. âyetlerinde geçen ve *zümer*'in çoğulu olan *zümerâ* [zümreler/takımlar] kelimesinden alan (ve *Guref* de denilen) sûrede; dikkatler, tabiatın tüm tezâhürlerinde mündemiç bulunan Allâh'ın vahdâniyyetinin [birliğinin/biricikliğinin, eşsizliğinin/benzersizliğinin] delîllerine çekilmekte; buradan da insânın kaderini sâdece O'nun ta'yîn ve takdîr ettiği/edeceği ve insânın yalnızca O'na karşı sorumlu olduğu/olması gerektiği husûsuna intikâl edilmektedir.

Ana fikri, ***Ey kendileri aleyhine haddi aşan kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; zîrâ Allâh, –(ölmeden önce pişmanlık duyup hakka yönelenlerin) bütün günâhlarını affeder*** âyetinde ifâdesini bulan sûrenin büyük bir kısmında ise, –insânları uyarmak ve korkutmak gâyesiyle– Kıyâmet ve hesâb gününe ilişkin teşbih ve tasvirlere yer verilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. İndirilişi bu Kitâbın Allâh'tan;[1] o azîz,[2] hakîm[3] [hikmet sâhibi] Allâh'tandır.[1] Emîn ol, Biz sana Kitâbı hakkıyla indirdik, onun için Allâh'a öyle ibâdet ve kulluk[4] et, ki dîni [itaati] O'na hâlis kılarak!

---

1 •Âyette, *Allâh'tan* veyâ *Allâh'tandır* lafızlarından birinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

2 *Azîz*, iki ma'nâya gelir: A) Mağlûb olmaz, gâlib ve kâdir; B) Ortağı ve benzeri olmayan tek. (VI/4116, VI/3944 ve krş. 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5)

3 •*Hakîm* [*hikmetli*] kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

4 • *Ve kulluk* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Ayrıca Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *kulluk*'un, "ibâdet"ten daha zayıf olan *ubûdiyet*'in karşılığı olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

3. İyi bil ki, Allâh'ın (hakkı)dır ancak hâlis dîn [ibâdet ve tâat].[5a] O'nun berisinden[5b] birtakım velîlere [dost ve hâmilere] tutunanlar da şöyle demektedirler:[6] "Biz onlara ibâdet etmiyoruz, ancak bizi Allâh'a yakın yaklaştırsınlar diye[7] (onları dost ve hâmi ediniyoruz)".
Şübhe yok ki Allâh onların aralarında ihtilâf edip durdukları şeyde (Kıyâmet Günü) hükmünü verecek. Her hâlde [doğrusu] yalancı, nankör olan kimseyi Allâh doğru yola çıkarmaz.
4. Allâh bir veled [çocuk] edinmek murâd etseydi, elbette yaratacağından dileyeceğini[8] seçecekti, (fakat) tenzih o sübhâna[9] [o yüceler yücesi çocuk edinmekten ve her türlü noksanlıktan münezzehtir]; (çünkü) o öyle bir Allâh ki, vâhid-kahhâr [tek ve mutlak hükümran].
5. (O,) gökleri ve yeri hakk ile yarattı, geceyi gündüzün üstüne sarıyor, gündüzü gecenin üstüne sarıyor, ay ve güneşi musahhar[10a] kılmış; her biri bir müsemmâ ecele [belirlenmiş bir sona doğru] cereyan ediyor.
Uyan! O öyle azîz [yenilmez kudret sâhibi], öyle gaffâr [çok bağışlayıcı].
6. O odur ki,[10b] sizi bir tek nefs/[öz-cins]ten yarattı, hem onun eşini de on(unla aynı nefs/cins)dan yap-

---

5a Şirk karışığı olmaksızın temiz ve hâlis tevhîd dîni, hâlis ibâdet ve tâat ancak Allâh'a yapılır ve yapılmalıdır. (VI/4117)

5b • *Berisinden* [*dûn*] kelimesi için bkz. Bakara: 165, not: 219. (E.Ö)

6 • Âyette, *şöyle demektedirler* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 • Meâl'de, *Biz onlara ibâdet etmiyoruz, ancak bizi Allâh'a yakın yaklaştırsınlar diye* şeklinde çevirilen *mâ na'buduhum illâ li-yuqarribûnâ ilallâhi zülfâ* ibâresine, *"Biz onlara, başka (bir sebeble) değil, bizi Allâh'a daha fazla yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz" (derler)* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

8 • Meâl'de, *yaratacağından dileyeceğini* diye çevirilen *mimmâ yahluqu mâ yeşâu* ibâresine, *yarattıklarından dilediğini* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur kanaatindeyiz. (E.Ö)

9 • *Tenzih* kelimesi, *sübhân*'ın karşılığı olduğundan, *tenzih o sübhâna* demek pek uygun düşmemektedir. Âyette geçen *sübhânehû* lafzına, *O [Allâh] sübhândır/münezzehtir* [*O, her türlü noksanlıktan münezzehtir/berîdir*] anlamı verilebilir. (E.Ö)

10a • *Musahhar* kelimesi için bkz. Hacc: 65, not: 76. (E.Ö)

10b • Âyette, *odur ki* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

tı[11] ve sizin için yumuşak başlı hayvânlardan[12] (erkeğiyle-dişisiyle) sekiz eş[13] en'âm[14] da indirdi[15] [lütf u ihsân etti]. Sizleri analarınızın karınlarında üç zulmet [karanlık] içinde[16a] hilkatten hilkate yaratıp duruyor.

İşte rabbiniz Allâh o, mülk [egemenlik] O'nun; O'ndan başka tanrı yok. O hâlde nasıl (tevhîdden) çevrilirsiniz?

7. Eğer küfr [nankörlük] ederseniz, şübhe yok ki Allâh'ın size ihtiyacı yok; bununla berâber, kulları hesâbına küfre râzı olmaz, ve eğer şükrederseniz, sizin hesâbınıza ona râzı olur.

Bir vizr[16b] [yük/günâh] çeken de di-

---

11 *O [Allâh], o nefsin eşini de ondan yarattı:* "Nefs-i Âdem/nefs-i beşerî/nefs-i insânî" denilen o bir tek nefsin eşi olan dişisini: Havva nev'ini de ondan/onun cinsinden yarattı. Aynı nefsten/cinsten [özden/asıldan] hem erkek hem dişi (olmak üzere iki tür) yarattı. Erkekleri Âdem'den/insândan yapıp da kadınları başka bir menşe'den bir hayvân yapmadı. İnsânın eşini, yine insândan yaptı. Bu bakımdan, erkek ve kadın ayrı nevi/[tür]lerden olsa da, ikisi de aynı cinstendir: insândır, beşerdir. Binâenaleyh, erkeğiniz ve dişiniz ile siz, iki nefsten değil, bir nefs cinsindensiniz: *Allâh onun [o nefsin] eşini de onun cinsinden [ondan] yarattı.* (IV/2350-2351 ve krş. Rûm: 21, A'râf: 189, Nisâ: 1)

12 • *Yumuşak başlı hayvânlardan* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. Zîrâ, M. Hamdi Yazır bu ibâreyi başka yerlerde *en'âm*'ın karşılığı olarak kullanmıştır. (E.Ö)

13 *Zevc* [eş], bizim *çift* dediğimiz değil; *eş*, yâni *bir çiftin her bir tekî*dir. Bu bakımdan *sekiz çift* dediğimiz zamân *onaltı eş* anlaşılır. *Sekiz zevc/eş [dört çift]* ise –En'âm: 143-144'te açıklandığı gibi– ikisi koyun (ile koç), ikisi keçi (ile teke), ikisi deve, ikisi sığır [düve-inek, tosun-boğa-öküz] olmak üzere erkekli-dişili *dört çift*, yâni *sekiz zevc/eş*tir. (III/2072 ve krş. En'âm: 143-145)

14 *Sekiz eş en'âm da indirdi* –En'âm: 143-144'te belirtildiği üzere– "Erkeği ve dişisiyle davar/ganem cinsini [koyunu-koçu, keçiyi-tekeyi], sığır/bakara cinsini [düveyi-ineği, tosunu-boğayı-öküzü, mandayı] ve deve/ibil cinsini [cemeli/erkek deveyi, nâqayı/dişi deveyi] yarattı" (V/3087). *En'âm,* (erkeğiyle dişisiyle) deve, sığır [düve-inek, tosun-boğa-öküz] ve davar cinsine [koyun ile koça ve keçi ile tekeye] denir. (III/1549 ve krş. Mâide: 1)

15 • *Nüzûl [indirme]* kelimesi, *lütf u ihsân* anlamında da kullanılır. (E.Ö)

16a *Üç zulmet [karanlık] içinde/üç zulmette [karanlıkta]*: Batın karanlığı, rahim karanlığı, meşime karanlığı içinde. (VI/4117)

16b Yâni, herkes kendi günâhından mes'ûl olur, kendi günâhının cezâsını çeker. (VI/3985 ve krş. Fâtır: 18; İsrâ: 15, not: 14)

ğerinin vizrini çekecek değildir.
Sonra dönümünüz Rabbinizedir; o vakit O size bütün yaptıklarınızı haber verecek; çünkü O bütün sînelerin [göğüslerin] künhünü bilir.
8-9. İnsâna bir sıkıntı dokunduğu vakit, Rabbine öyle du'â eder ki, bütün gönlünü O'na vererek. Sonra kendisine tarafından bir ni'met lütfediverdiği[17a] zamân da, önceden O'na du'â ettiği hâli unutur da, O'nun[17b] yolundan[18] sapıtmak için Allâh'a menend/[denk-benzer-eşller koşmaya başlar.
(Böylelerine) de ki: "Küfrünle biraz zevket, çünkü sen o ateşliklerdensin. Yoksa (Allâh'a ortak koşan) o (kişi), gece saatlerinde kalkan, secdeye kapanıp kıyâm durarak dâima vazifesini yapan, âhireti sayar ve Rabbinin rahmetini umar kimse gibi olurmu?!"
De ki:[19] "Hiç bilirlerle bilmezler müsavi [eşit] olurmu?!"
Ancak temiz akıllı olanlar [*ûlû'l-elbâb:* lübb sâhibleri] anlar.
10. Tarafımdan (şunu) söyle: "Ey îmân eden kullarım! Rabbinize takvâ ile [Rabbinizin emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbdan] korunun, bu dünyâda güzellik yapanlara bir güzellik var ve Allâh'ın arzı geniştir, ancak sabredenlerdir ki ecr/[mükâfât]lerine hesâbsız erdirilir".
11-12. De ki: "Ben Allâh'a, dîni O'nun için hâlis kılarak ibâdet edeyim diye emrolundum, hem O'nun birliğine teslîm olan(ların)/müslimînin evveli[20] olayım diye emrolundum".
13. De ki: "Ben korkarım Rabbime isyân edersem, büyük bir günün azâbından".
14-18. De ki: "Ben yalnız Allâh'a kulluk [ibâdet] ederim, dînimi O'na

17a •Meâl'de, *Kendisine, tarafından bir ni'met lütfediverdiği...* şeklinde tercüme edilen *havvelehu ni'meten minhu* ibâresine, "O'ndan ona/kendisine bir ni'met eriştiği/bahşedildiği..." veyâ "Ona, Kendinden bir ni'met verdiği..." karşılığı da verilebilir. (E.Ö)

17b •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hî* zamîrine karşılık, *O'nun [Allâh'ın]* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yolundan* yerine *yoldan* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

19 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *qul* lafzına karşılık olarak, *de ki* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

20 •Meâl'de, *O'nun birliğine teslîm olan müslimînin evveli* diye çevirilen *evvele müslimîn* ibâresine, *müslümanların/(Allâh'a) teslîm olanların evveli/ilki* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

hâlis kılarak, siz de O'nun berisinden[21] dilediğinize kul olun [ibâdet edin]!"

De ki: "Asıl hüsrâna düşenler Kıyâmet Günü kendilerine ve mensublarına ziyân edenlerdir. Evet, odur işte asıl açık hüsrân; onlara, (hem) üstlerinden ateş çatılır, (hem de) altlarından çatılır".

Duydunuz (y)a, işte Allâh kullarını bundan tahzir buyuruyor [bununla korkutuyor].

Ey kullarım! Onun için Bana (yönelin de tâğûta ibâdetten kaçınarak azâbdan) korunun! Tâğûttan,[22] ona kulluk [ibâdet] etmekten kaçınıp da tam gönülle Allâh'a yönelenlere gelince, onlarındır müjde.

Haydi tebşîr et [müjde ver] kullarıma; onlar ki sözü dinlerler, sonra da en güzelini tatbik ederler; işte onlar Allâh'ın kendilerine hidâyet[23] verdiği kimselerdir ve işte onlardır o temiz akıllılar.

19. (Tâğûta ibâdetten kaçınıp tam gönülle Allâh'a yönelenlere mağfiret ve büyük mükâfât var diye,) ya üzerine kelime-i azâb [azâb sözü] hakk olmuş kimse de mi (onun gibi olacak)?![24] Artık o ateşteki kimseyi senmi çıkaracaksın?!

20. Fakat (tâğûta ibâdetten kaçınıp) o Rabb'lerine (yönelerek O'nun emir ve nehiylerine ri'âyetle azâbdan) korunanlar (var ya), onlara (öyle) şehnişin/[köşk]ler var ki, üzerlerinden (de) şehnişinler yapılmış, altlarından ırmaklar akar.

(İşte bu,) Allâh'ın va'di; Allâh (ise) mîâdını [va'dinin vaktini] şaşırmaz, (sözünden dönmez).

21. Görmedinmi, Allâh'ın semâ/[bulut]dan bir su indirip de onu bir yoluyla arzda [yeryüzünde] menbalara koyduğunu [depo ettiğini]?[25] Sonra onunla bir ekin çıkarır türlü renklerle, sonra o (ekin) heyecana gelir (gelişip boy atar), bir de görürsün onu sararmış, sonra da onu bir çöpe çevirir.

Elbette bunda bir ihtâr [zikr/hatırlatma] var temiz akılları olanlar[26] [*ûlî'l-elbâb:* lübb sâhibleri] için.

22. Demek ki her kimin Allâh bağrını islâma [Kendisine teslîmiyyete] açmışsa işte o, Rabbinden bir nûr

---

21 • *Berisinden* [*dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

22 • *Tâğût* kelimesi için bkz. Nisâ: 51, not: 67; Bakara: 257, not: 358. (E.Ö)

23 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Fâtiha: 6, not: 10. (E.Ö)

24 • Krş. Fâtır: 8, not: 13. (E.Ö)

25 • Bkz. Hicr: 22, not: 19 ve Mü'minûn: 18. (E.Ö)

26 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *akılları olanlar* yerine *akıllılar* yazılmıştır. (E.Ö)

üzerinde(dir; böyle bir kimse ise, Allâh'ın uyarılarına karşı kalbi katı olanla bir) değil(dir; hiç bu ikisi bir olabilir)mi?!

O hâlde vay o Allâh'ın zikrin/[uyarılarını]dan (çekinmeyen) kalbleri katılara, onlar bir açık dalâl(et/şaşkınlık)[27] içindedirler.

23. Allâh, kelâmın [hadîsin/sözün] en güzelini indirdi; ikizli, ahenkli [*müteşâbih, mesânî*] bir Kitâb (olarak). Ondan, Rabb'lerine saygısı olanların derileri ürperir; sonra derileri de, kalbleri de Allâh'ın zikrine [Kitâbına-hatırlatmasına] (karşı) yumuşar.

O işte, Allâh(ın) rehber(liğ)idir; Allâh[28] onunla dilediğini doğru yola çıkarır, her kimi de Allâh şaşırtır/[dalâlette bırakır]sa, artık ona hidâyet[29] edecek yoktur.

24. O hâlde Kıyâmet Günü zâlimlere, "Tadın bakalım kazanıp durduklarınızı(n/günâhların karşılığını)" denilirken, o kötü azâb(a karş)ı (kendini) yüzü ile koruyacak kimse(nin hâli, huzûr ve güven içinde cen)ne(tte yaşayacak kimsenin hâli gibi) olur(mu)?!

25-26. Onlardan evvelkileri[30a] (de hakîkati) tekzib ettiler [yalanladılar], ettiler[30b] de, kendilerine, hatırlarına gelmez cihetten azâb geliverdi; geliverdi[30c] de, Allâh onlara dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta[31] zilleti tattırdı ve elbette âhiret azâbı daha büyüktür, velâkin bilselerdi.

27-28. Yemîn ederim ki bu Kur'ân'da insânlar için her türlüsünden temsîl getirdik; gerek ki iyi düşünsünler. Bir kur'ân [hitâbe] ki pürüzsüz[32] [tenâkuz ve ihtilâftan âzâde] bir Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has]; gerek ki (emir ve nehiylere ri-'âyetle azâbdan) korunsunlar.

29. Allâh şunu bir mesel yapmıştır: Bir adam (düşünün ki), onda birtakım ortaklar var, hırçın hırçın (onu) çekiştirip duruyorlar; bir adam da (düşünün ki,) selâmetle [yalnızca]

---

27 • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

28 • Âyette, *Allâh* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

29 • *Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

30a • Yâni, onlardan evvelki [kendilerinden önceki] kavmler. (E.Ö)

30b • Âyette, *ettiler* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

30c • Âyette, *geliverdi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

31 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92. (E.Ö)

32 • *Ğayre zî 'wec* (–Meâl'de, *pürüzsüz* diye çevirilmiştir–): Eğriliği bulunmayan [tenâkuz ve ihtilâftan âzâde]. (E.Ö)

bir adamın.[33] (Şimdi söyleyin bakalım,) hiç bu ikisinin hâl ü şânı bir olurmu?!

Hamd Allâh'ın (hakkı)dır, fakat pek çokları[34] bilmezler.

30-31. Elbet sen öleceksin ve elbet onlar da ölecekler, sonra siz muhakkak Kıyâmet Günü[35] Rabbinizin huzûrunda muhâkemeye duruşacaksınız.

32. Artık o kimseden daha zâlim (daha hakksız) kim olabilir ki?! Allâh üzerine yalan söylemiş, doğruyu da –kendisine geldiği vakit– tekzib eyle/[yalanla]mıştır.

Cehennemde değilmidir mevki'i kâfirlerin?!

33. Doğruyu getiren [*sıdq:* doğru/doğruluk ile gelen] ve onu tasdik eden(ler) ise, işte onlar korunan(lar)/muttakîler.[36]

34-35. Onlara Rabb'lerinin indinde [yanında] ne dilerlerse var; o işte, muhsin/[güzel hareket eden]lerin cezâsı[37] [karşılığı/mükâfâtı]. Çünkü Allâh onların mukaddemâ [evvelce] yaptıkları amelin en kötüsünü bile kefâretle(yip)/örtüp, işlemekte bulundukları güzel amellerin en güzeline göre ecr/[mükâfâ]llerini kendilerine ihsân edecektir.

36-37. Allâh kuluna kâfi değilmi?! Durmuşlar da seni, O'ndan beridekilerle[38] [hayâlî ilâhlarla] korkutuyorlar.

Her kimi ki Allâh şaşırtır [şaşkınlıkta bırakırsa], artık ona hidâyet[39] edecek yoktur, her kime de Allâh hidâyet verir(se), onu da şaşırtacak yoktur.

Bir intikâmı var azîz[40] değilmi Allâh?!

---

33 •Bu, tevhîd ile şirkin, yâni sâdece Allâh'a ibâdet eden ile, birçok sahte ilâha ibâdet eden kimsenin temsîlidir. (E.Ö)

34 •Meâl'de, *pek çokları* diye çevirilen *ekseruhum* lafzına, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın genellikle verdiği gibi– *onların ekserisi* [*çoğu/çokları*] karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

35 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *yevme'l-qıyâmeti* lafzına karşılık, *Kıyâmet Günü* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

36 •*Muttakî-ittikâ* için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

37 *Cezâ* kelimesi, –bugün kullanıldığı gibi– yalnızca "eziyet ve azâb" anlamına gelmeyip "yapılan iyi ve kötü işin, acı veyâ tatlı karşılığını vermek" ma'nâsına masdardır. (I/81-83)

38 •*Beridekiler* [*dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

39 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

40 •*Azîz* kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

38. Celâlim hakkı için, sorsan[41] onlara, "O gökleri ve yeri kim yarattı?" (diye,) elbette şübhesiz 'Allâh!' diyecekler.
De ki: "O hâlde gördünüz (y)a o Allâh'tan başka çağırdıklarınızı, eğer Allâh bana bir keder (vermeyi) murâd ederse, onlar [o hayâlî ilâhlar] O'nun kederini (benden giderip) açabilirlermi yâhud bana bir rahmet (tattırmayı) murâd ederse, onlar O'nun rahmetini (engelleyip) tutabilirlermi?"
De ki: "Allâh bana yeter, hep O'na (güvenip) dayanır mütevekkil olanlar".
39-40. De ki: "Ey kavmim! Hâliniz üzere çalışın; –her hâlde [şübhesiz] ben çalışıyorum– artık ileride bileceksiniz kimmiş o kendine (rezil)-rüsvay edecek bir azâb gelecek ve üstüne yerli [kalıcı] bir azâb inecek (olan)".
41. Biz insânlar için senin üzerine hakk ile Kitâb indirdik, o hâlde kim yola gelirse kendi lehinedir; herkim de saparsa, sırf kendi aleyhine olarak sapar ve sen değilsin üzerlerine vekîl.[42]
42. Allâh alır o canlan [nefsleri: akılları/idrâkleri ve bilinçleri/şu'ûrları], (insânlar) öldükleri zamân; ölmeyen (nefs)leri de uyuduklarında (akıl, idrâk ve şu'ûrlarını-bilinçlerini alarak kendilerinden geçirir).
Sonra, üzerlerine ölüm hükmü verdiklerini(n akıl/idrâk ve bilinçlerini/şu'ûrlarını)[43] alıkor da, diğerlerini(n akıl/idrâk ve bilinçlerini/şu'ûrlarını) salıverir bir müsemmâ ecele [belirlenmiş bir zamâna] kadar.[44]
Şübhesiz ki bunda, düşünecek bir

41 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sorsan* yerine *sorun* yazılmıştır; fakat uygun olan Matbu nüshadakidir. (E.Ö)

42 • *Vekîl* kelimesi için bkz. Nisâ: 132, not: 157; Nisâ: 171, not: 206. (E.Ö)

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verdiklerini* yerine *verildiklerini* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

44 *Nefsin vefât ettirilmesi,* "ölüm ve uyku hâllerinde olduğu gibi, kendinden geçirilip akıl ve temyizinin [idrâkinin/bilinçinin] kendisinden alınması"dır. Bu durumda ma'nâ şöyle olur: "Nefsleri, –öldükleri zamân– ancak Allâh kendilerinden alır, kabzeder, yok etmeksizin kendilerinden geçirir, şu'ûr ve temyizlerini alır. Ölmeyen nefsleri de uyudukları zamân alır da [kendilerinden geçirir, şu'ûr ve temyizlerini alır da], üzerine ölüm hükmünü verdiklerini alıkor, yeniden dirilişe kadar tutar, diğerlerini/henüz ölüm hükmü verilmemiş olan uykudakileri ise salıverir, takdîr edilmiş bir zamâna kadar, ki bu da ölecekleri zamândır". (VI/4128)

kavm için âyetler [alâmetler-delîller] var.[45]

43. Yoksa Allâh'ın berisinden[46] (birtakım hayâlî ilâhleri) şefâ'atçilermi edindiler?

De ki: "Hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de[47] mi (onları şefâ'atçiler edineceksiniz)?"

44. De ki: "Allâh'ındır o şefâ'at bütün; O'nundur mülkü [hükümranlığı] göklerin ve yerin, sonra hep döndürülüp O'na götürüleceksiniz".

45. Böyle iken Allâh bir olarak anıldığı vakit, âhirete inanmayan/îmân etmeyenlerin yürekleri burkulur da, O'ndan berikiler anıldığı vakit derhal yüzleri güler.

46. De ki: "Ey gökleri ve yeri yaratan ve ğayb ve şehâdeti bilen Allâhım! Kullarının arasında –o ihtilâf edip durdukları şeyler hakkında– Sen hüküm vereceksin".

47-48. Ve eğer bütün arz/[yer]dakiler, (hattâ) bir misli de berâber o zulmedenlerin olsa, Kıyâmet Günü azâbın fenâlığından kurtulmak için onu mutlak(a) fedâ ederlerdi; zuhûr edip de kendilerine Allâh'tan hiç hesâb etmedikleri[48] nesneler.

Öyle ki, yaptıkları amellerin fenâlıkları karşılarına çıkmış ve istihzâ [hafife alarak alay] edip durdukları şeyler kendilerini sarmıştır.

49. Fakat insâna bir sıkıntı dokunuverince Bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir ni'met bahşediverdiğimiz zamân da, "O (ni'met) bana (Allâh'tan gelen bir lütuf değil, bendeki bir meziyet), bir bilgi üzerine[49] verildi" der.

Belki [hayır, aksine] o bir fitnedir [imtihân vesîlesidir], velâkin (onların) pek çokları[50] (bunun bir imtihân vesîlesi olduğunu) bilmezler.

---

45 Allâh'tan başka ma'bûd olamayacağına ve sonunda hep Allâh'a gidileceğine/diriltilip O'nun huzûrunda hesâba çekileceğine ve Allâh'a karşı yalan uydurmuş olan kâfirlerin cehenneme atılıp azâb göreceklerine, mü'minlerin ise cennete gidip en güzel mükâfâtlara erişeceklerine dâir delîller/alâmetler vardır. (VI/4130)

46 •*Berisinden [dûn]* lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

47 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *erdiremezlerse de* yerine *erdiremezler de* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

48 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmedikleri* yerine *etmediği* yazılmıştır; ancak uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

49 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerine* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

50 •Meâl'de, *pek çokları* diye çevirilen *ekserehum* lafzına, –Elmalılı Hamdi Yazır'ın genellikle verdiği gibi– *onların ekserisi [çoğu/çokları]* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

50-51. Onu ["O ni'met-servet bana Allâh'tan gelen bir lütuf değil, bendeki bir meziyet ve bir bilgi üzerine verildi" sözünü], bunlardan evvelkiler de söyledi,[51] fakat o kazandıkları (bâtıl inanç ve servet) kendilerini kurtar(a)madı, neticede kazandıkları (günâhları)nın fenâlıkları başlarına geçti.

Şu (Kureyşli ola)nlardan o zulmedenlerin de kazandıklarının fenâlıkları başlarına geçecektir, onlar da (Allâh'ı âciz bırakıp) atlatacak değillerdir.

52. Hâlâ bilmedilermi ki, Allâh rızkı dilediğine (bol verip) açar (da, sıkıp) kısar da?!

Şübhesiz ki[52] bunda, îmân edecekler için âyet/[alâmet-delîl]ler vardır.

53. (Tarafımdan şu hitâbı tebliğ edip)[53] de ki: "Ey nefsleri aleyhine israf etmiş[54] [haddi aşmış] kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümidi kesmeyin; çünkü Allâh, (işlediği günâhlardan pişman olup Kendisine yönelen kimsenin) bütün günâhları(nı) mağfiret buyurur. Şübhesiz ki O, öyle ğafûr [bağışlayıcı], öyle rahîm [rahmeti sürekli] O".

54-58. Onun için ümidi kesmeyin de,[55] başınıza azâb gelmeden evvel tevbe ile Rabbinize dehâlet edin [yönelin] ve O'na hâlis müslümanlık yapın,[56] sonra (yardım göremez), kurtulamazsınız.

Haberiniz olmayarak ansızın başınıza azâb gelmeden evvel hâlis müslüman olun da,[57] Rabbinizden size indirilenin en güzelini ta'kîb ve tatbik edin; (şöyle) diyeceği gün bir nefs(in durumuna düşüp onun gibi dememek için): "Eyvah! Allâh yanında yaptığım eksikliklerden dolayı hasretime bak, doğrusu ben eğlenenlerden idim".

Yâhud (kişinin şöyle) diyeceği (zamânki durumuna düşüp onun gibi dememek için:) "Allâh bana yolunu

---

51 •Krş. Kasas: 76-81. (E.Ö)

52 •Matbu nüsha'da olmayan *ki* kelimesi Osmanlıca Yazma nüsha'da vardır. (E.Ö)

53 •Krş. Zümer: 10. (E.Ö)

54 *İsraf,* –mal sarfında meşhur ise de– "insânın yaptığı herhangi bir fiilde haddini aşması"dır. (VI/4133)

55 • *Ümidi kesmeyin de* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

56 •Meâl'de, *O'na hâlis müslümanlık yapın* diye çevirilen *eslimû lehû* ibâresine, *O'na teslîm olun* diye karşılık vermek daha uygun olur. (E.Ö)

57 • *Hâlis müslüman olun da* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

gösterse idi, her hâlde [mutlaka] ben muttakîlerden[58] olurdum".

Veyâhud (kişinin) azâbı gördüğü zamân (şöyle) diyeceği (anki durumuna düşüp onun gibi dememek için): "Bana (dünyâya) bir geri dönmek olsa idi de, muhsinlerden [amelde ihsân yapan kimselerden] olsa idim".

59. (O vakit Allâh buyurur ki:) "Hayır! (Artık ne dünyâya geri dönme, ne de sâlih amel işleme var; iş işten geçti. Zîrâ dünyâda iken) sana âyetlerim geldi de, sen[59] onlara 'yalan' dedin,[60] kibretmek istedin [büyüklük tasladın] ve kâfirlerden oldun".

60. Hem, o Kıyâmet Günü görürsün ki, Allâh'a karşı o yalan söyleyenlerin yüzleri kararmıştır.

Cehennemde değilmi mevki'i mütekebbirlerin [büyüklük taslayan kimselerin]?!

61. (Günâhlardan) korunan(ları)/muttakîleri[61] ise Allâh murâdlarınca necâta [esenliğe] çıkarır, onlara fenâlık dokunmaz ve onlar değildir mahzûn olacaklar.

62. Allâh her şeyin hâlıkı/[yaratıcısıldır, herşey üzerine vekîl[62] de O.

63. Bütün göklerin ve yerin kilitleri O'nundur. Allâh'ın âyetlerine küfredenler (yokmu), işte onlar kendilerine yazık edenlerdir.

64. De ki: "Böyleyken, şimdi o Allâh'ın gayrısınıamı kulluk [ibâdet] etmemi emrediyorsunuz bana ey câhiller?!"[63]

65. Celâlim hakkı için, sana da vahyolundu şu, senden evvelkilere de: "Yemîn ederim ki, eğer şirk koşarsan, çalışman[64] bütün(üyle) boşuna gider ve mutlak(a) kendine yazık eden(lerden)/hâsirlerden olursun".

66. Hayır! Onun için yalnız Allâh'a

---

58 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *muttakîlerden* yerine *küfredenlerden* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

59 •Âyette karşılığı [ـ/*te*] bulunduğundan, *sen* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

60 •Meâl'de, *Onlara yalan dedin* diye tercüme edilen *kezzebte bihâ* ibâresine, *sen onu* [*onları*] *yalanladın* [*tekzîb ettin*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

61 •*Muttakî-ittikâ* (ve *takvâ*) kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

62 • *Vekîl* kelimesi için bkz. Nisâ: 171, not: 206. (E.Ö)

63 •Buradaki *câhiller*'den maksad, "bilgisizler"den ziyâde, *ölçüyü kaçıran sefihler*'dir [kârını zarârını hesâb edemeyen hafif akıllılar, akılsızlar, akılsızlık eden ahmak budalalar, aklını doğru kullanmayanlardır]. (E.Ö)

64 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *çalışman* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

kulluk [ibâdet] et ve şükredenlerden ol!

67. (Müşrikler) Allâh'ı(n kudret ve azametini) hakkıyla takdîr edemediler; hâlbuki[65] bütün arz [yeryüzü] Kıyâmet Günü O'nun bir kabzası(na), gökler de yemînine[66a] [sağ eline] dürülmüşlerdir.[66b] Çok münezzeh ve çok yüksektir o sübhân[67] onların şirkinden.

---

65 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hâlbuki* kelimesinden sonra, fazladan *Allâh'ın* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

66a *Yemîn,* "sağ" demektir, "kuvvet ve kasem/yemîn" ma'nâlarına da gelir. Burada, "kuvvet" veyâ "kasem/yemîn" demek olabileceği de söylenmiştir. *O gün ki semâyı/göğü, kitâb tomarları dürer gibi düreceğiz* (Enbiyâ: 104) mantukunca, semâyı/göğü dürmeye ahdetmiş olduğu için tahkik itibâriyle bu ma'nâ dahi doğru ise de, evvelki ma'nâ ile kuvvet ve kudretin tasvîr ve temsîli daha kuvvetli, daha azametli bir ma'nâ ifâde ettiğini ihtâra hâcet yoktur. (VI/4137)

66b Zemahşerî, Kadı Beyzâvî, Ebu's-Suud gibi müfessirler diyorlar ki: "Bu âyet, Allâh'ın azametinin büyüklüğüne, kudretinin kemâline, zihinlerin hayret ettiği büyük fiillerin O'nun kudretine nisbetle çok küçük ve önemsiz kalacağına bir tenbih ve âlemi yıkıvermenin O'na göre çok kolay birşey olduğunu temsîl ve tahyîl yoluyla bir ifâdedir ki, *kabza* ve *yemîn* kelimelerinin hakîkat veyâ mecâz olmaları dikkate alınmaksızın, 'Gecenin zülfüne kır düştü' terkibi gibi topluca bir tasvîrdir".

Ba'zıları da demişlerdir ki: "Kelâmda asıl olan hakîkat olmakla berâber, Allâh Teâlâ hakkında *kabza* [*avuç*] ve *yemîn* [*sağ el*] gibi azaların sübûtu aklen imkânsız olduğundan, kelâmın mecâza hamledilmesi zorunludur. Zîrâ, 'Falan falanın kabzasında/[avucunda]dır' denilir ki, 'onun tedbir ve teshiri altındadır' demektir".

Ve mâ meleket eymânuhum (lafzen: *Onların sağ ellerinin altında bulunanlar/sağ ellerinin sâhib oldukları*) (Ahzâb: 50) ibâresinden murâd da, kendilerinin milki [malı/kölesi-câriyesi] olmaktır. "Şu ev, falanın yed'inde [elinde], filanın kabzında [avucunda] ve filanın kabzasına [avucuna] geçti" derler ki, bununla, onun hâlis malı olduğunu söylemek isterler. Hem bunlar, kullanılan ve meşhur mecâzlardır.

İbn Atıyye, "*Kabza* [avuç], *kudret*'ten ibârettir" demiştir. *Kabza,* esâsında "bir sıkım, bir tutam" veyâ "bir avuç" ma'nâlarına gelir. Burada "bir sıkım" demek, Kıyâmet'in tazyikini anlatmak itibâriyle daha vazıh olur. *Yemîn* ise, esâsen "sağ" demek olup, "kuvvet ve kasem/yemîn" ma'nâlarına da gelir. Burada "kuvvet" veyâ "kasem/yemîn" demek olabileceği de söylenmiştir. (VI/4136-4137)

67 •Meâl'de, *Çok münezzeh ve çok yüksektir o sübhân* diye çevirilen *sübhânehû*

68. Ve sûr üflenmiştir[68a] de, göklerde kim var, yerde kim varsa çarpılıp yıkılmıştır, ancak Allâh'ın dilediği (kimse) müstesnâ [hâriç].
Sonra ona bir daha üflenmiştir,[68b] bu kere de hep onlar kalkmışlar bakıyorlardır.[69]
69-70. Ve arz [yer] Rabbinin nûruyla parlamıştır, kitâb[70] [amel defterleri] (ortaya) konmuş, peygamberler ve şâhidler getirilmiş ve (kulların) beynlerinde [aralarında] hakk ile hüküm verilmektedir –hem, hiç zulmolunmazlar– ve her nefs(e/kişiye), ne amel yaptı ise (karşılığı) tamâmen ödenmiştir ve her ne yapıyorlarsa O, a'lem/[çok iyi bilen]dir.
71-72. Ve küfredenler[71] zümre zümre cehenneme sevkedilmektedir. Nihâyet ona vardıklarında, onun[72] [cehennemin] kapıları açılır ve bekçileri onlara şöyle der: "Size Rabbinizin âyetlerini okur ve sizi, bu günü-

ve te'âlâ ibâresine, *O, (her türlü noksanlıktan) münezzeh ve yücedir* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

68a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üflenmiştir* yerine *üfürülmüştür* yazılmıştır, ki ma'nâ açısından bir fark yoktur. (E.Ö)
Sûr'un ma'nâsı için Neml: 87, not: 74'e bakınız. Görülüyor ki burada iki *nefh* [*üfleme/üfürme*] beyân olunuyor. Birincisi, "yıkan, bayıltan, öldüren üfürme"; ikincisi ise "kaldıran üfürme"dir. Ve *kıyâmet* kelimesi, bu ikincideki *kıyâm* [*kalkış/kalkma*] ma'nâsından olmakla berâber, birinciyi de –başlangıç olmak üzere– mutazammındır. Onun için, Kıyâmet'in kopması, en büyük yıkımı ifâde eder. Buna *Sâ'at, Vâkı'a, Hâkka* dahi denilir. (VI/4137)

68b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üflenmiştir* yerine *üfürülmüştür* yazılmıştır, ki ma'nâ açısından bir fark yoktur. (E.Ö)

69 •Burada, *Hep onlar (kalkmışlar) bakıyorlardır* şeklinde karşılık verilen *fe izâhum (qıyâmun) yanzurûne* ibâresi, Sâffât: 19'da, "Derhal gözleri açılıverir" diye çevirilmiştir. (E.Ö)

70 Birçok âyette; "Kur'ân'a, burhân'a, hakk ve adâlete" *nûr* denilmiş olduğu gibi, burada da *nûr*'un, hakk ve adâlet tecellisi olduğu söylenmiştir. Fakat İbn 'Abbâs demiştir ki: "Burada *nûr*, güneş ve ayın nûru değil, Allâh'ın yaratıp arzı [yeryüzünü] aydınlatacağı başka bir nûr'dur". Bu rivâyet bizi, diğerinden daha bedî bir ma'nâ ile aydınlatmaktadır.
Burada *kitâb*, "amel defteri" ile tefsîr edilmiştir. (VI/4138)

71 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

72 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık, *onun* [*cehennemin*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

n(üzün)[73] likâsından [buluşmasından] (ötürü uyarıp) korkutur[74] resûller gelmedimi içinizden sizlere?!" (Onlar da,) "Evet" derler, "geldi, velâkin[75] kâfirler üzerine kelime-i azâb [azâb sözü] hakk oldu".

(Onlara) denilir (ki): "Girin cehennemin kapılarına, ebediyyen içinde kalmak üzere!"

Bak ne fenâdır mevki'i mütekebbirlerin!

73-74. Rabb'lerin(in) e(mir ve nehiylerine ri'âyetle azâbdan) korunmuş olan(lar)/muttakîler de, zümre zümre cennete sevkolunmaktadır.

Nihâyet ona vardıkları ve onun[76] kapıları açılıp bekçileri onlara, "Selâm(et/esenlik) sizlere, ne hoşsunuz, haydin girin onlara ebediyyen kalmak üzere" diye selâm durdukları, onlar da, "Hamd o Allâh'a ki, bize va'dini doğru çıkardı ve bizi arza [cennete] vâris kıldı; cennetten istediğimiz yerde makâm tutuyoruz" dedikleri vakit, bak artık ne güzeldir ecri o âmillerin [mükâfâtı o çalışanların]!

75. Melâikeyi [melekleri] de görürsün; arşı [kudret ve saltanat tahtını] etrâfından donatmışlar, Rabb'lerine hamd ile tesbîh[77a] ediyorlardır ve halk arasında[77b] hakk ile hüküm icrâ edilip (şöyle) denilmektedir: "Rabbu'l-âlemîn Allâh'a hamdolsun".[78]

---

73 •Meâl'de, *bu günün* diye çevirilen *yevmikum* lafzı, *bu gününüzün* anlamına geldiğinden, *bu günün* kelimesini *bu gününüzün* yaptık. Krş. En'âm: 130, not: 149a. (E.Ö)

74 •Meâl'de, *Sizi bu günün likâsından korkutur* diye çevirilen *yunzirûnekum liqâe yevmikum hâzâ* ibâresine, *Sizi, bu gününüzle karşılaşacağınız husûsunda inzâr eden/uyaran...* veyâ *Sizi, bu gününüze kavuşacağınıza dâir inzâr eden/uyaran...* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Krş. En'âm: 130, not: 149a. (E.Ö)

75 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *velâkin* yerine *fakat* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyadır. (E.Ö)

76 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *ha* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

77a •*Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

77b •Elmalılı Hamdi Yazır tarafından, *halk arasında* diye çevirilen *beynehum* lafzının tam karşılığı, *onların arasında* veyâ *aralarında* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

78 •Meâl'in orijinalinde bulunan *el-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemîn* ibâresi yerine, –aynı ibârenin diğer çevirilerinden istifâdeyle– ibâreye karşılık olarak, *Rabbu'l-âlemîn Allâh'a hamdolsun* cümlesini koyduk. (E.Ö)

40. MÜ'MİN SÛRESİ

MEKKÎ, 85 ÂYET

§

Adını, 28. âyetindeki Âl-i Fir'avn'dan olup îmânını gizleyen bir mü'min'e yapılan atıftan alan (*Ğâfir* ve *Tavl* ismi de verilen) sûrenin ana tema'sı, insânın kibirlenmesi ve büyüklük taslaması olup, bu da, peygamber kıssaları ve geçmiş kâfirlerin âkıbetlerine ilişkin temaslarla gözler önüne serilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]

2-3. İndirilişi bu Kitâb'ın Allâh'tan; o azîz,[1b] alîm [her şeyi bilen], o günâh bağışlayıcı ve tevbe kabûl edici, ikâbı [azâbı] şiddetli, fazl [lütuf] sâhibi Allâh'tandır,[2] ki O'ndan başka tapılacak[3] [ilâh] yok, hem O'nadır dönüm.

4-5. Allâh'ın âyetlerinde ancak nankörlük eden(ler)/kâfirler mücâdele eder.[4] Şimdi onların beldeler içinde dönüp dolaşmaları seni aldatmasın, onlardan evvel Nûh'un kavmi, arkalarından da ahzâb[5a] tekzib etmiş/

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • *Azîz* kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2; 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

2 • *Allâh'tandır* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 • Meâl'de, *tapılacak* diye çevirilen kelimenin aslı *ilâh*'tır. Ve ayrıca *tapmak/tapınmak* kelimesinin Allâh hakkında kullanılmasının uygunsuzluğu ile ilgili olarak bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

4 • Meâl'de, *Allâh'ın âyetlerinde ancak nankörlük eden kâfirler mücâdele eder* diye çevirilen *mâ yücâdilü fî âyâtillâhi illellezîne keferû* ibâresine, *Allâh'ın âyetleri hakkında küfredenlerden başkası mücâdele etmez* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

5a • *Ahzâb* için bkz. Ra'd: 36, not: 50. (E.Ö)

[yalanlamış]lerdi ve her ümmet kendi resûllerini[5b] [resûlünü] yakalamak kasdında bulundu ve hakkı bâtılla gidermek için boşuna mücâdele ettiler de, Ben onları tuttum alıverdim, o vakit nasıl oldu ikâbım [cezâlandırmam]?!

6. Ve işte o nankörlük eden(lere)/ kâfirlere[6] Rabbinin (azâb) kelimesi şöyle[7] hakk oldu: Onlar nâra yanacaklar.[8a]

7-9. Arşı hâmil olan/[yüklenip taşıyan]lar ve onun etrâfındaki (melek)ler Rabb'lerinin hamdiyle tesbîh[8b] ve O'na îmân ederler ve îmân etmişler için de şöyle mağfiret dilerler: "Yâ Rabbenâ![9] Rahmet ve ilmin her şeye geniş [her şeyi kuşatmıştır], hemen mağfiret buyur onlara; o[10] tevbe edip yoluna uyanlara ve koru onları o cahîm[11] [çok alevli ateş] azâbından.

"Yâ Rabbenâ![9] Hem, koy onları o kendilerine va'd buyurduğun adn cennetlerine, atalarından ve zevce/ [eşlerinden ve zürriyyetlerinden salâhı olanları da –şübhesiz Sen, o azîz-hakîmsin Sen– ve onları fenâlıklardan koru!

"Sen her kimi fenâlıklardan[12] korursan, o gün muhakkak onu rahmetinle yarlığa/[bağışla]mışsındır. İşte

---

5b •Meâl'de, *resûllerini* diye çevirilen kelime, *resûl* olup tekildir. (E.Ö)

6 •Meâl'de, *Nankörlük eden kâfirler* diye çevirilen kelimenin aslı *ellezîne kefer*û'dur. O nedenle, ya *nankörlük edenler*, ya da *kûfredenler* denmesi yeterlidir. Ayrıca *küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

7 •Bu kelime, Matbu nüsha'da *öyle*, Osmanlıca Yazma nüsha'da *şöyle* şeklindedir. (E.Ö)

8a •Meâl'de, *Onlar nâra yanacaklar* diye çevirilen *ennehum ashâbu'n-nâr* ibâresinin tam karşılığı –Elmalılı Hamdi Yazır'ın da bir çok yerde verdiği gibi– *Kuşkusuz onlar, o ateşin asâbıdır/arkadaşlarıdır* şeklindedir. (E.Ö)

8b • *Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

9 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye çevirilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *ve* yazılmıştır; ancak Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cahîm* yerine *cehennem* yazılmıştır; kelimenin orijinali *cahîm* [çok alevli ateş] olmakla birlikte, netice itibâriyle aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *fenâlıklardan* yerine *fenâlıktan* yazılmıştır. (E.Ö)

asıl fevz-i azîm [büyük kurtuluş] de odur".

10. O küfredenlere[13] muhakkak şöyle bağırılacaktır: "Elbette Allâh'ın (size olan) buğzu [öfkesi], sizin nefs/[kendilerinize (olan) buğzunuzdan daha büyük, zîrâ siz îmâna da'vet olunuyordunuz da küfrediyordunuz".

11. Diyecekler ki: "Yâ Rabb![14a] Bizi iki (kere) öldürdün, iki (kere) de dirilttin,[14b] şimdi günâhlarımızı anladık, fakat varmı çıkmaya bir yol?"

12. İşte (içinde bulunduğunuz) bu (azâb) size şu yüzdendir ki, bir olarak Allâh'a çağırıldığın(ız)da küfrettiniz, O'na şirk koşulunca ise îmân

---

13 • *Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

14a • Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

14b Bu âyetten, kabir azâbına istidlâl edilmiştir. Deniliyor ki: ***Birinci öldürme,*** dünyâ [süflî/yakın] hayâtı bitiren ilk ölüm; ***ikinci öldürme,*** kabirdeki birinci ihyâ'yı [dirilmeyi/diriltilmeyi] ta'kîb eden ölüm; ***ikinci ihyâ*** da ba's'tır. Buna mukâbil mü'minler Sâffât sûresi'nde, ***Biz (bundan böyle) ölecek değiliz ilk ölümümüzden başka*** (Sâffât: 59) demişlerdi. Duhân sûresi'nde de muttakîler hakkında, ***Orada ilk ölüm(lerin)den başka ölüm tatmazlar*** (Duhân: 56) buyurulacaktır. Bu münâsebetle, bunlardan birincisinin bedene âid ölüm ve hayât, ikincisinin de rûha âid ölüm ve hayât diye mülâhaza edilmesi ve mü'min rûhunun bekâsına işâret olması da muhtemeldir. Burada, kâfirlerin sözlerindeki "iki"yi, ***Sonra yine çevir gözü(nü) tekrâr tekrâr [kerreteyn=iki kere] (bak)*** (Mülk: 4) âyetindeki tesniye gibi sırf "tekrâr" ve "teksir" maksadına hamledenler de olmuştur. Buna göre kâfirler şöyle demiş olurlar: "Sen bizi kaç kereler öldürdün, kaç kereler dirilttin; bunları görüp kudretinin azametini ve binâenaleyh iâdeyi [diriltmeyi] de yapabileceğini anladık". (VI/4148-4149)

• Bu yorum [bedenî-rûhî ölüm ve hayât, mü'minin rûhunun bekâsı, kabirdeki ihyâ/dirilme]; mezhebî, meşrebî ve şahsî ön kabûllerin Kur'ân'a giydirilmesinden başka birşey değildir. Uydurma, zayıf ve ahad rivâyetlerden veyâ mezhebî ve indî kabûllerden hareketle "kabir hayâtı, kabir azâbı, rûhî ölüm, rûhun bekâsı" gibi gaybî ve itikâdî umdeler vaz' etmek, son derece mahzûrludur. Birçok müfessirin de belirttiği üzere, ***iki kere öldürme*** ile "dünyâya gelmeden önceki yokluk durumları" ve "dünyâya gelip yaşadıktan sonra öldürülmeleri"; ***iki kere diriltme*** ile de, "yokluktan dünyâya getirilmeleri/diriltilmeleri" ve "ölümden sonra âhiretteki diriltilmeleri" kasdedilmiştir; ***Ölü idiniz, sizleri diriltti (yâni, sizi yoktan yarattı), sonra sizleri yine öldürecek, sonra sizleri yine diriltecek*** (Bakara: 28) âyetinde olduğu gibi. Krş. Bakara: 28, not: 34b. (E.Ö)

ediyordunuz. İşte hüküm o ulu/o büyük Allâh'ın.

13. O'dur ki, size âyetlerini gösteriyor ve sizin için semâdan bir rızk indiriyor,[15] fakat ancak gönül veren anlar.

14. O hâlde siz (ey mü'minler), dîni Allâh için hâlis kılarak hep O'na çağırın, isterse kâfirler hoşlanmasınlar.

15-16. O dereceleri yüksek,[16] arşın [tahtın/saltanatın] sâhibi, Telâki [buluşma/kavuşma] Günü'nün[17] dehşetini haber vermek için kullarından dilediğine (öyle yüksek dereceler veriyor ki), emrinden[18] rûh [melek ve vahy] indiriyor;[19] o (Telâki) Günü'n(ün dehşetini) ki, onlar (o gün) meydana fırlarlar, kendilerinden hiçbir şey Allâh'a karşı gizlenmez.

Kimin mülk [egemenlik] bugün?! (Tabii ki) o vâhid [tek/ortaksız], kahhâr[20] [mutlak gâlib ve hâkim] Allâh'ın!

17. Bugün her nefs [şahıs], kazan-

---

15 *Sizin için semâdan [gökten-yücelerden] bir rızk da indiriyor;* yâni, cismânî/maddî rızkınıza sebeb olan yağmur, ma'nevî rızkınıza sebeb olan ilm ve Kur'ân indiriyor. (VI/4150)

16 *Dereceleri çok yüksek;* meleklere ve sevdiği kullarına bahşettiği dereceler çok yüksek, yâhud dereceleri yükselten o arşın sâhibi, o saltanatın sâhibi, kullarından dilediğine öyle yüksek dereceler veriyor ki, kullarından dilediği kimseye emrinden rûh ilka buyuruyor, yâni melek indirip vahiy veriyor; o Telâki [buluşma/kavuşma] Günü'nü inzâr etmek için; onun korkunçluğunu haber vermek için. (VI/4150)

17 *Telâki/Telâqı [kavuşma] Günü,* "Kıyâmet Günü"dür, zîrâ o gün rûhlar ve cisimler, göktekiler ve yerdekiler, ameller ve amel işleyenler, ma'bûdlar ve ibâdet edenler telâki edecekler; birbirine kavuşacak veyâ çatışacaklar. Yâni, o gün halk, hep meydana çıkmışlar, kabirlerinden çıkmış açığa fırlamışlardır. Nefslerini örten, amellerini gizleyen hiçbir şey kalmamış, Allâh'a karşı hiçbir şeyleri gizli değildir. (VI/4150-4151)

•Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gününün* yerine *gününü* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

18 •Meâl'in orijinalinde atlanıp tercüme edilmeyen *min-emrihî* lafzına karşılık, *emrinden [O'nun/Kendi emrinden]* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

19 *Emrinden rûh indiriyor,* yâni "melek indirip vahyediyor". (VI/4150)

20 *Vâhid:* "Ortağı olmayan, tek". *Kahhâr:* "Bir ortağı olması şöyle dursun, herşey O'nun kahrına mahkûm, her şeye istediğini yapacak şekilde gâlib ve hâkim". (VI/4151)

dığı (iyilik ve kötülükler) ile (mükâfâtlandırılacak veyâ) cezâlan(dırıl)acak,[21] zulüm yok bugün. Şübhesiz ki Allâh'ın hesâbı serî/[hızlı]dir.

18-19. Hem haber ver onlara[22a] o yaklaşan Felâket [Âzife] Günü'nü;[22b] o dem ki, yürekler gırtlaklara dayanmış yutkunur[23] da yutkunurlar, zâlimler için ne ısınacak bir hısım[24] vardır, ne dinlenecek bir şef(â'atç)i; (çünkü Allâh) gözlerin hâin bakışını da bilir, gönüllerin gizlediğini de.

20. Allâh, hakkı yerine getirir. Onların O'ndan başka yalvardıkları ise hiçbir şeyi yerine getiremezler, çünkü Allâh'tır hakkıyla işiten-gören.

21-22. Yeryüzünde bir gezmediler de mi, baksalar a, kendilerinden evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş?! Onlar gerek kuvvetçe ve gerek arz/[yer]da âsarca [yeryüzündeki eserleri bakımından] kendilerinden daha çetin idiler, öyle iken Allâh onları günâhlarıyla tuttu alıverdi ve kendilerine Allâh'tan bir koruyucu bulunmadı; o şundan idi ki, onlara resûlleri beyyine/[apaçık delîl]lerle geliyorlardı da küfrettiler;[25] Allâh da tuttu kendilerini alıverdi; çünkü O'nun kuvveti çok, ikâbı [cezâsı] şiddetlidir.

23-24. Celâlim hakkı için, Mûsâ'yı âyetlerimizle ve açık bir burhân[26] ile gönderdik Fir'avn'a ve Hâmân'a

---

21 •Bu ibârenin, *Bugün her ferd, yapıp ettiklerinin karşılığını görecek* diye tercüme edilmesi daha uygun olur. Ayrıca, *cezâ* kelimesi için bkz. Zümer: 34, not: 37; Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

22a •Meâl'de, *hem haber ver onlara,* Tefsîr'de ise *onları korkut* (VI/4151) diye çevirilen *ve enzirhum* ibâresine, *onları uyar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

22b *Yevme'l-âzife* (–Meâl'de, *Felâket Günü* diye çevirilmiştir–), "yaklaşmakta olan felâket", "ölüm saati" yâhud "ölümü aratan Kıyâmet Sâ'ati" yâhud "hesâb görülüp cezâ kesilip de cehenneme girilmek üzere bulunulduğu saat"tir, ki Kıyâmet'in en acı saatidir. (VI/4151)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yutkunur* yerine *yutkur* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *hısım* kelimesinden sonra, fazladan *bir* kelimesi de vardır. Ayrıca *ısınacak bir hısım* şeklinde karşılık verilen kelime *hamîm*'dir. (E.Ö)

25 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

26 *Sultân* (–Meâl'de, *burhân* diye çevirilmiştir–) kelimesi, Kur'ân'da genellikle

ve Kârûn'a da dediler ki: "(O) bir sihirbaz, bir yalancı".

25. Bunun üzerine kendilerine tarafımızdan hakkı getiriverince de, "Onunla berâber îmân etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını diri tutun!" dediler. Kâfirlerin düzeni de hep dalâl içinde [boşa çıkar].

26. Bir de Fir'avn, "Bırakın beni" dedi, "öldüreyim Mûsâ'yı da o, Rabbine du'â etsin, zîrâ ben o'nun dînînizi değiştirmesinden, veyâhud arz/[Mısır]da bir fesâd çıkarmasından korkuyorum".

27. Mûsâ da, "Ben" dedi, "her hâlde [doğrusu] öyle hesâb gününe inanmaz her mütekebbirden Rabbim ve Rabbinize sığındım".

28. Âl-i[27] Fir'avn'dan mü'min bir er [kimse] de –ki îmânını saklıyordu–, "Â!.." dedi, "Bir adamı, "Rabbim Allâh!" diyor diye öldürecekmisiniz, size Rabbinizden beyyineler [apaçık delîller] ile de gelmişken?! Hem o bir yalancı ise çok sürmez yalanı boynuna geçer, fakat doğru ise size yaptığı va'îd/[tehdid]lerin bir kısmı olsun başınıza gelir. Şübhe yok ki, Allâh müsrif[28] [haddi aşan] bir yalancıyı doğru yola çıkarmaz".[29]

29. (Âl-i Fir'avn'dan olup da îmânını gizleyen kişi sözlerini şöyle sürdürdü:) "Ey benim kavmim! Bugün mülk [hâkimiyet/hükümranlık] sizin, arz/[yeryüzün]da yüze [üste] çıkmış bulunuyorsunuz, fakat Allâh'ın hışmından bizi kim kurtarır şâyet gelirse bize?"

Fir'avn, "Ben" dedi, "size (kendi) reyimden[30] [görüşümden-gördüğümden] başkasını göstermem ve her hâlde [şübhesiz] ben size, (Mûsâ'-

burhân ve *delîl* anlamındadır. Ancak burada, –Kasas: 35'te olduğu gibi– *galebe ve istilâ* ma'nâsında Hz. Mûsâ'nın Fir'avn'a karşı tezâhür eden "kâhir gücü"nü ifâde etmesi daha zâhir görünmektedir. (IV/2815 ve krş. Hûd: 96, not: 97)

27 •*Âl* ifâdesi için bkz. Bakara: 49, not: 55; A'râf: 130, not: 118. (E.Ö)

28 *İsraf*, "herhangi bir şeyde aşırı gitmek, haddi aşmak" demektir. "Aşırı gidip haddi aşan kimse"ye de *müsrif* denir. (V/3613, VI/4133)

29 Bu, iki ma'nâlı bir istidlâldir: A) O aşırı bir yalancı olsaydı Allâh o'na o apaçık delîlleri vermez, o'nu mu'cizelerle desteklemezdi. B) O aşırı bir yalancı ise, bir önemi olamayacağında şübhe yoktur, öldürmek için uğraşmaya ne gerek var?! Her iki ma'nâ ile de asıl maksad, Fir'avn'a ta'rîzdir. Yâni, sen bu kadar kan döken, haddi aşmış bir yalancısın, Allâh seni, o'nu öldürme husûsunda başarıya eriştirmez, kendin zarâr edersin. (VI/4158)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *reyimden* yerine *rey eden* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

nın öldürülmesi gerektiği yolundaki görüşümle) reşâd[31] yolunu[32] [bu mes'eledeki tek çıkar yolu] gösteriyorum".

30-35. O îmân etmiş olan zât da, "Ey kavmim!" dedi, "Doğrusu ben siz(in üzeriniz)e (de) ahzâb günleri gibi bir gün(ün gelmesin)den korkuyorum; Nûh kavminin, (kavm-i) Âd'ın, Semûd (toplumun)un ve daha sonrakilerin mâcerâları [başlarına gelenler] gibi, ki Allâh kullarına zulüm istemez.

"Hem ey kavmim! Hakîkaten ben siz(in üzeriniz)e o Çığırışma Günü[33] (gibi bir günün gelmesi)nden korkarım. O arkanıza dönüp gideceğiniz gün, yoktur size Allâh'tan bir himâye edecek. Her kimi de Allâh şaşırtırsa yoktur ona artık bir hidâyet[34] edecek.

"Bundan evvel size beyyine/[apaçık delîl]lerle Yûsuf gelmişti, o vakit de o'nun size getirdiği hakîkatte şekk [şübhe] etmiş durmuştunuz, nihâyet vefât ettiğinde de, "Bundan sonra Allâh aslâ resûl göndermez" dediniz.

"İşte müsrif [aşırı gidenleri], şübheci olanları Allâh böyle şaşırtır; onlar ki kendilerine gelmiş bir burhân [delîl] olmaksızın Allâh'ın âyetlerinde mücâdele ederler; (ki bu,) Allâh yanında ve îmânı olanlar indinde mebğuz [buğzedilenlerden] olmak için ne büyük, (ne kötü) huy. İşte Allâh her[35] cebbâr(ın/zorbanın, her) mütekebbirin kalbini öyle[36] bir tabiat ile mühürler".

36-37. Fir'avn da, "Yâ Hâmân!" dedi, "Bana bir kule yap, belki ben ererim o esbâba [sebeblere], semâların esbâbına da, Mûsâ'nın tanrısına muttali olurum ve her hâlde [doğrusu] ben o'nu yalancı sanıyorum". İşte bu sûretle Fir'avn'a kötü ameli

---

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *reşâd* yerine *rüşd* yazılmıştır; ancak aslına uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

32 •Fir'avn, *Ben size kendi reyimden başkasını göstermem ve her hâlde ben size reşâd yolunu gösteriyorum* sözüyle, Mü'min: 26'daki, *Bırakın beni Mûsa'yı öldüreyim; ... zîrâ ben o'nun dininizi değiştirmesinden, veyâhud arz/[Mısır]da bir fesâd çıkarmasından korkuyorum* sözüne ve fikrine atıf yapmaktadır. (E.Ö)

33 *Tenâdî* [çığırışma/bağırışma] *Günü*, "Kıyâmet Günü'nün bir ismi"dir. Çünkü o gün, birbirlerine feryâd u figan ile bağırışacaklar, "Yetişen yokmu?" diye yardım isteyeceklerdir. (VI/4158-4159)

34 •*Hidâyet* kelimesi için bkz. Yûnus: 43, not: 53. (E.Ö)

35 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *her* yerine *bir* yazılmıştır. (E.Ö)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *öyle* yerine *böyle* yazılmıştır. (E.Ö)

süslendiril(ip güzel gösteril)di de yoldan çıkarıldı. Fir'avn düzeni [keydi] hep hüsrândadır.

38-44. O îmân eden zât[37] ise (konuşmasını sürdürerek,) "Ey kavmim!" dedi, "Gelin ardımca (da) size reşad yolunu[38] göstereyim.

"Ey kavmim! Bu dünyâ [süflî/yakın] hayât[39] ancak {bir metâ}/bir kazançtan ibârettir, âhiret ise {dâru'l-karâr}/durulacak yurddur. Herkim bir kötülük yaparsa ona, onun gibi kötülükten başka karşılık olmaz, gerek erkekten, gerek dişi(den) herkim de mü'min olarak iyi bir iş işlerse, işte onlar cennete girerler, orada hesâbsız merzûk olur/[rızklanır]lar.

"Hem ey kavmim! Niye ben sizi halâsa [kurtuluşa] da'vet ederken, siz beni ateşe da'vet ediyorsunuz? Siz beni Allâh'a küfretmeye [Allâh'ın birliğini inkâr etmeye] ve bence hiç ilmde yeri olmayan şeyleri O'na şerîk [ortak] koşmaya da'vet ediyorsunuz, ben ise sizi, o azîz[40a] ğaffâra [bağışlayıcıya] da'vet ediyorum.

"Hiç kâbil-i inkâr [inkârı aslâ mümkün] değildir ki, hakîkatte sizin beni da'vet ettiğinizin ne dünyâda, ne âhirette bir da'vet hakkı yoktur ve hepimizin (dönüp huzûruna) varacağımız Allâh'tır ve (kuşkusuz) bütün müsrif/[haddi aşan-aşırı gidenler nâr'a yanacak/[ateş ashâbı]tır.[40b] Siz benim size[41] söylediklerimi sonra anlayacaksınız.

"(Bana gelince,) ben emri/[işi]mi Allâh'a tefviz [havâle] ediyorum. Her hâlde [elbette] Allâh kullarını görür gözetir".

45-46. Onun için Allâh o'nu onların kurdukları mekrin [düzenin] fenâlıklarından korudu da, Âl-i[42] Fir-

---

37 Bu zât [Âl-i Fir'avn'dan olup da mü'min olan adam], Mü'min: 28-33'te sözü edilen (ve o vakte kadar îmânını gizleyen) kişidir. (VI/4163)

38 "Murâda erdirecek doğru yolu..." (VI/4163)

39 *Dünyâ*, "en yakın" yâhud "pek alçak/düşük" ma'nâsına bir sıfattır. *Hayât-ı dünyâ*, "dünyâ hayâtı" değil, dünyâ denilen *süflî/alçak hayât* yâhud içinde bulunulması itibâriyle *en yakın hayât* demek olur. (I/402-403)

40a •*Azîz* kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2; 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

40b •Meâl'de, *nâr'a yanacaktır* diye çevirilen *ashâbu'n-nâr* ibâresinin lafzî karşılığı, *ateş ashâbıdırlar* [*ateşin arkadaşlarıdır/ateşliktirler*] şeklindedir. (E.Ö)

41 •Âyette karşılığı bulunduğu hâlde Meâl'de atlanan *size* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

42 •*Âl* ifâdesi için bkz. Bakara: 49, not: 55; A'râf: 130, not: 118. (E.Ö)

'avn'ı o kötü azâb kuşattı: ateş.[43] Onlar sabah-akşam[44] [sürekli/her vakit] ona arzolunur dururlar.[45] (O) Sâ'at kıyâm edeceği [Kıyâmet'in koptuğu] gün de, "Tıkın Âl-i Fir'avn'ı en şiddetli azâba!" (denilir).

47-48. Ve hele ateş içinde birbirlerine [ihticâc]/protesto ederlerken (onları bir görsen); o vakit zuafâ [zayıf] kısmı, o büyüklük taslayanlara (şöyle) diyorlardır: "Hani bizler sizin tebe'anız [ta'kîbciniz] idik, şimdi siz bizden bir ateş nöbetini (olsun) savabiliyormusunuz?"

Büyüklük taslayanlar da (onlara) şöyle demektedirler: "Evet, hepimiz onun içindeyiz, çünkü Allâh, kulları beyninde [arasında] hükmünü verdi".

49. Ve hep o ateştekiler, cehennem bekçilerine derler (ki): "Rabbinize du'â ediverin, bir gün (olsun) bizden azâbı biraz hafifletsin".

50. (Cehennemin bekçileri,) "Ya size" derler, "beyyineler [apaçık delîller] ile resûlleriniz geliyor değilmiydi ki?!"

(Onlar da,) "Evet (gelmişlerdi)!" derler.

(O vakit cehennemin bekçileri,)

---

43 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ateş* yerine *ateşe* yazılmıştır. (E.Ö)

44 *Akşam ve sabah* (–burada *sabah-akşam*–) ta'bîri, "her vakit" demek gibi devâmlılık ifâde eder. (VI/4169)

45 Yâni, Âl-i Fir'avn dünyâda kötü azâb ile mahvoldukları gibi, âhirete kadar berzah [kabir] âleminde de akşam-sabah [sürekli/dâima/her vakit] ateşe arzolunup azâb göreceklerdir. (VI/4165)

•Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın da dâhil olduğu müfessirlerin bir kısmı âyeti, –birtakım ahad, zayıf ve uydurma rivâyetlerden hareketle– kabir azâbına yorumlamışlarsa da, aslında âyetin kabir azâbına delâlet ettiğine dâir herhangi bir delîl ve işâret yoktur. Uydurma, zayıf ya da ahad rivâyetlere dayanarak, itikâdî umdeler vaz' etmek, son derece mahzûrludur. Esâsen, âyetin birinci kısmı [*Âl-i Fir'avn'ı o kötü azâb kuşattı: ateş. Onlar sabah-akşam* [*sürekli/her vakit*] *ona arzolunur dururlar*], Âl-i Fir'avn hakkındaki hükmü bildirmekte; ikinci kısmı [*Sâ'at kıyâm edeceği/Kıyâmet'in koptuğu gün de, "Tıkın Âl-i Fir'avn'ı en şiddetli azâba!" (denilir)*] ise, bu hükmün âhiretteki tatbikini ifâde etmektedir. Üzerine basarak söyleyelim ki: Kur'ân'da kabir azâbıyla ilgili âyet ve âyetler bulunması şöyle dursun, en küçük bir îmâ bile yoktur. Aksine Kur'ân'da, ölülerin çürüyüp toprak olduklarını, kabirlerinde can, hiss, şu'ûr, temyiz ve idrâkten yoksun bulunduklarını, diriltilmelerinin de sâdece Sâ'at kıyâm ettiği [Kıyâmet koptuğu] vakit olacağını, cezâ ve mükâfâtın da ancak dirilmenin ve hesâba çekilmenin ardından gerçekleşeceğini bildiren birçok âyet vardır. (E.Ö)

"Öyle ise kendiniz du'â edin!" derler.
(Ne var ki,) kâfirlerin du'âsı ise hep çıkmazdadır.

51-52. Elbette Biz resûllerimizi ve îmân edenleri mansur kılacağız[46] [destekleyecek; delîl, zafer ve kâfirlerden intikâm ile murâda erdireceğiz] hem dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta,[47] hem de (Kıyâmette meleklerden, peygamberler ve mü'minlerden) şâhidler(in)[48] dikileceği gün; o gün ki, zâlimlere özür dilemeleri fayda vermez, onlara la'net[49] vardır ve onlara yurdun kötüsü [cehennem] vardır.

53-55. Şânım hakkı için, Biz Mûsâ'ya o hidâyeti [muvaffakiyyeti] verdik[50] ve Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] o Kitâbı mirâs kıldık, ki akl-ı selim sâhiblerine bir irşâd ve bir ihtâr olmak için.
O hâlde sabret,[51a] çünkü Allâh'ın va'di hakktır. Hem, günâhına istiğfâr (eyle)[51b] ve (hem de) akşam-sabah[51c] [devâmlı] Rabbine[52] hamdiyle[53] tesbîh[54] et!

56. Çünkü o kendilerine gelmiş katî bir burhân [delîl] olmaksızın Allâh'ın âyetlerinde mücâdele edenler (yokmu), muhakkak ki onların sînelerinde ancak yetişemeyecekleri bir kibir vardır.
Sen hemen Allâh'a sığın, çünkü O;

---

46 *Elbette Biz resûllerimizi ve îmân edenleri mansur kılacağız;* yâni, "onlara yardım eder, kendilerini delîl, zafer ve kâfirlerden intikâm ile murâda erdiririz". (VI/4168)

47 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

48 Bunlar, Kıyâmet Günü insânlara karşı şâhidlik edecek olan melekler, peygamberler ve mü'minlerdir. (VI/4168)

49 *Onlara/kâfirlere la'net vardır:* Allâh'ın rahmetinden kovulmak, uzaklaştırılmak vardır. (VI/4168)

50 "Fir'avn'a karşı dünyâda o muvaffakiyyeti verdik". (VI/4168)

51a *O hâlde sabret;* yâni, müşriklerin ezâlarına tahammül ederek sebât et. Kuşkusuz *Allâh'ın va'di hakktır;* yâni, nusreti/yardımı muhakkak olacaktır. (VI/4169)

51b • *Zenbine istiğfar eyle;* yâni, tedârik edemediğin eksiklikleri örtmesi için Rabbinin mağfiretini iste. (VI/4169)

51c • *Akşam ve sabah* ta'bîri için bkz. Mü'min: 46, not: 44. (E.Ö)

52 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbine* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

53 • Bu kelime Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hamdiyle* yerine *hamd ile* şeklinde yazılmıştır, ki bu daha uygundur. (E.Ö)

54 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

semî [işiten] O'dur, basîr [gören/âşinâ] O.[55]

57. Elbette göklerin ve yerin halqı [yaratılması], o nâsın [insânların] halqın/[yaratılmasın]dan daha büyüktür, velâkin nâsın [insânların] ekserisi [çoğu/çokları] bilmezler.

58. Kör ise görenle müsavi [eşit/bir] olmaz; îmân edip iyi iyi işler yapan kimselerle, ne de kötülük yapan(lar bir olur).

Siz pek az düşünüyorsunuz.

59. Her hâlde [elbette] (herkese yapıp ettiklerinin karşılığı verileceği için) o Sâ'at muhakkak gelecek, –onda şübhe yok– lâkin nâsın [insânların] ekserisi [çoğu] inanmaz/[îmân etmez]lar.

60. Hâlbuki Rabbiniz (şöyle) buyurdu: "Yalvarın [du'a edin] ki Bana, size karşılık vereyim[56] [icâbet edeyim], çünkü Benim ibâdet (emr)imden[57] (yüzçevirip) kibirlenen/[büyüklük taslayan]ler,[58] yarın hor-hakîr olarak cehenneme girecekler".

61. Allâh o ki, sizin için geceyi yaptı içinde dinlenesiniz diye, gündüzü de göz açıcı (olmak üzere yaptı).

Hakîkat(en) Allâh insânlara karşı bir fazl [lütuf] sâhibi, velâkin insânların ekserisi [çoğu] şükretmezler.

62. İşte o Allâh'tır rabbiniz, (O'dur) her şeyi yaratan, (ki O'ndan) başka tanrı yok, (ilâh) ancak O.

O hâlde (tevhîdden) nasıl çevrilirsiniz?!

63. İşte Allâh'ın âyetlerine cehudluk [âyetlerini bile bile inkâr] edenler öyle çevriliyorlar.

64. Allâh o ki, sizin için arzı [yeryüzünü] bir makarr [yerleşme yeri] yaptı, semâyı [göğü] (da) bir binâ ve size sûret verdi, sonra da sûretlerinizi güzellendirdi, hoş ni'metlerden sizi merzûk da buyurdu [nzklandırdı da].

---

55 *Fe's-ta'ız billâhi innehu huve's-semî'u'l-basîr* [*Hemen Allâh'a sığın! Elbette O, semî/işiten, basîr/gören ancak O'dur*]: "Kibirden ve kibirli hasedcilerden Allâh'a sığın, çünkü senin ve onların bütün dediklerinizi işiten ve işitecek olan, bütün yaptıklarınızı gören ve görecek olan ancak O'dur". Bu, bir taraftan va'd, diğer taraftan va'îddir/tehdiddir. (VI/4173)

56 •Meâl'in aslında, *Yalvarın ki Bana, size karşılık vereyim* cümlesinden önce, cümlenin orijinali olan, *ud'ûnî estecib lekum* [*Bana du'â edin/çağırın, size icâbet edeyim*] ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

57 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ibâdetimden* [*Bana ibâdet etmekten*] yerine *ibâdetlerimden* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

58 •Yâni, büyüklük taslayıp Bana ibâdet etmeyenler veyâ Bana ibâdet etmeyi kibirlerine yedirememeyenler... (E.Ö)

İşte o Allâh'tır rabbiniz.[59] Ne yücedir o Allâh; rabbu'l-âlemîn.[60]

65. Hayy [diri] ancak[61] O, O'ndan başka tapılacak [ilâh] yok, onun için dînî hâlis kılarak O'na, hep O'na yalvarın! Hamd Allâh'ın, o rabbu'l-âlemînin.

66. De ki: "Bana Rabbimden beyyine/[açık delîl]ler geldiği vakit, ben o sizin Allâh'tan başka yalvardıklarınıza ibâdet etmekten kat'iyyen [kesinlikle] nehyedildim de, emrolundum ki, müslim [teslîm] olayım o rabbu'l-âlemîne [göklerin-yerin, doğunun-batının ve aralarındakilerin rabbine]".

67. O odur ki, sizi bir topraktan yarattı, sonra bir nutfeden, sonra bir alekadan, sonra sizi bir bebek olarak (analarınızın karnından) çıkarıyor, sonra kuvvetiniz(in son) çağına eresiniz diye büyütüyor, sonra da ihtiyâr olasınız diye (uzun ömür veriyor), –içinizden kimi de daha evvel vefât ettirilir– hem de müsemmâ bir ecele [belirlenmiş bir süreye] eresiniz diye (sizi yaşatıyor), bir de gerek ki akledesiniz[62] (diye).

68. O odur ki hem diriltir, hem öldürür, hâsılı O, bir emri(n/şeyin olmasını) istediği vakit, ona sâde(ce) 'Ol!' der, (o da) oluverir.

69. Bakmazmısın şimdi o Allâh'ın âyetlerinde mücâdeleye kalkanlara (ve onları yalanlayanlara), nereden (ve hakîkatten nasıl) döndürülüyorlar?

70-72. (İşte onlar,) Kitâba [Kur'ân'a] ve resûllerimizi (kendisiyle) gönderdiğimiz (diğer) şey/[vahyllere 'yalan' diyenler(dir;[63] ki) artık ileride bilecekler; o vakit ki, tomruk/[bukağılar boyunlarında(n geçirilecek) ve zincirler(le) sürüklenecekler hamîm-de [kızgın suda], sonra ateşte kaynatılacaklar.

73-76. Sonra (şöyle) denecek onlara: "Nerede o (Allâh'a) şirk koştuklarınız Allâh'ın berisinden?"[64]

Diyecekler ki: "Onlar bizden kay-

59 • Burada, *İşte o Allâh'tır rabbiniz* diye çevirilen *zâlikumu'llâhu rabbukum* [*Şudur rabbiniz Allâh/rabbiniz Allâh şudur*] ibâresi, Zümer: 6'da, *İşte rabbiniz Allâh o* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

60 • *Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

61 • *Ancak* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

62 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *akledesiniz* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *akıl edesiniz* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)

63 • Meâl'de, *yalan diyenler* şeklinde çevirilen *ellezîne kezzebû* lafzına, *yalanlayanlar* anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

64 • *Berisinden* [*dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

boldular, daha doğrusu biz bundan evvel bir şeye ibâdet eder değilmişiz".
(Bunun üzerine onlara,) "İşte Allâh kâfirleri böyle şaşkın eder" (denilecek); "bu (durum) şundan (dolayıdır): Çünkü yeryüzünde hakksızlıkla sevini(p mağrur olu)yordunuz ve çünkü güveni(p böbürleni)yordunuz. (Öyleyse) girin (şimdi) cehennemin kapıların(d)a(n), içlerinde[65] muhalled [sürekli] kalmak üzere! Bak ne çirkin[66] mevki'i, o kibirlenenlerin [büyüklük taslayanların]".
77. Onun için sabret, Allâh'ın va'di hakktır/muhakkak olacaktır. Artık onlara ettiğimiz va'îdin[67] [tehdidin] ba'zısını sana göstersek de, yâhud (göstermeden) seni Kendimize alsak da[68] onlar mutlak(a) döndürülüp Bize getirilecekler.
78. Celâlim hakkı için, Biz senin önünden nice resûller-(nebiler) göndermişiz, –onlardan kimini sana ayıt/[anlat]mışız, kimini de ayıt/[anlat]mamışızdır– hiçbir resûl-(nebi) için Allâh'ın izni olmaksızın bir âyet (bir mu'cize) getirmek (sözkonusu bile) olamaz.
Allâh'ın emri gelince de, hakk yerine getirilir ve işte hüsrâna burada düştü mubtiller.[69]
79-80. Allâh odur ki, sizin için (en-'âmı)/o yumuşak başlı hayvânları[70] yarattı, onlardan binit edinesiniz diye, –hem onlardan yersiniz, size onlarda daha birçok menfaatler var– hem onların üzerinde sînelerinizdeki bir hâcete eresiniz diye. Hem onlar üzerinde, hem gemiler üzerinde taşınırsınız.
81. Ve (işte böylece Allâh) size âyet/

---

65 •Meâl'de, *içlerinde* diye çevirilen *fîhâ* lafzına, *onda/onun içinde* veyâ *orada* karşılığının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

66 •Meâl'de, *çirkin* diye çevirilen *bi'se* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *kötü* olarak tercüme edilmiştir. (E.Ö)

67 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *va'îdın* yerine *va'dın* şeklinde yazılmıştır ki, kelimenin aslı da *va'd*dir. (E.Ö)

68 •Meâl'de, *Seni Kendimize alsak da...* diye tercüme edilen *neteveffeyenneke* ibâresine, *Seni vefât ettirsek de...* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

69 *Mubtiller:* Bâtıl peşinde gidenler veyâ ibtâle bahane arayan o hakksız kâfirler. (V/3784)

70 *En'âm* (–Meâl'de, *yumuşak başlı hayvânlar* diye çevirilmiştir–); "deve, sığır [erkeği ve dişisiyle manda, düve-inek, tosun-boğa-öküz] ve davar [koyun-koç ve keçi-teke] cinsi"dir. (III/1549, V/3087 ve 3127-3128)

[işâret]lerini gösteri(yo)r; şimdi Allâh'ın âyetlerinin hangisini inkâr edersiniz?

82-83. Daha [hâlâ] yeryüzünde gezip de bir bakmazlarmı, kendilerinden evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş?! Onlar kendilerinden hem (sayıca) daha çok, hem kuvvetçe ve arzda âsarca [yeryüzündeki eserleri bakımından] daha çetin idiler, öyle iken o kesbettikleri şeyler [kazandıkları servet-güç, bâtıl inançları] kendilerini kurtaramadı;[71] çünkü onlara peygamberleri beyyineler [apaçık delîller] ile geldikleri vakit, kendilerinde bulunan ilme güvendiler de, o istihzâ [hafife alıp alay] ettikleri şey kendilerini kuşatıverdi.

84-85. O vakit hışmımızı [be'simizi] gördüklerinde, "Allâh'(a, O'n)ın birliğine inandık[72a] ve O'na şirk koştuğumuz[72b] şeylere küfr [şeyleri inkâr] ettik" dediler.

Dediler[72c] ammâ, hışmı/[be'si]mızı gördükleri vakitki îmânları kendilerine fayda verecek değildi. Allâh'ın, kulları (hakkı)nda geç(ip sür)egelen sünneti [değişmez kânûnu] (böyledir) ve işte hüsrâna bu noktada düştü kâfirler.

---

71 •Matbu nüsha'da *kurtarmadı* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *kurtaramadı* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

•Elmalılı M. Hamdi Yazır, 83. âyetteki, *Kendilerinde bulunan ilme güvendiler* ibâresindeki *ilm*'in, fenleri ve felsefeleri olduğunu söylüyor (VI/4183) ise de, bu uzak bir ihtimâldir. Bununla ilgili şu izahlar da yapılmıştır: A) Bununla onların, –Kur'ân-ı Kerîm'de de nakledilen– şübheleri, zannları kasdedilmiştir. Meselâ onların, *O hayât, sırf bizim dünyâ hayâtımızdan ibârettir; ölürüz ve yaşarız ve bizi ancak dehr helâk eder* (Câsiye: 24); *Kim diriltir o kemikleri onlar çürümüşken?!* (Yâ-Sîn: 78); *Zannetmem ki Kıyâmet kopsun (da insânlar diriltilip Rabb'lerine döndürülsün). Bununla berâber, şâyet (Kıyâmet kopar da diriltilerek) Rabbime reddedili(p döndürülü)rsem, her hâlde [mutlaka] bundan daha hayırlı bir âkıbet bulurum* (Kehf: 36) şeklindeki sözleri kasdedilmiştir. B) Bununla, o kâfirlerin dünyâ işlerini bilmeleri ve o işleri güzelce yürütmeleri kasdedilmiş olabilir. Nitekim Allâh Teâlâ, *Onlar, bir zâhir bilirler dünyâ [süflî/yakın] hayâttan, âhiretten ise hep gâfildirler* (Rûm: 7) buyurmuştur. (E.Ö)

72a •Meâl'de, *Allâh'ın birliğine inandık* diye çevirilen *âmennâ billâhi vahdehu* ibâresine, "Allâh'a, O'nun vahdetine [birliğine-biricikliğine, eşsizliğine-benzersizliğine] îmân ettik" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

72b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirk koştuğumuz* yerine *şerîk koştuklarımız* yazılmıştır. (E.Ö)

72c • *Dediler* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

41. FUSSILET SÛRESİ

MEKKÎ, 54 ÂYET

§

Adını, 3. âyetinde geçen ve Kur'ân'ın âyetlerinin/mesajlarının ayırdedilmiş/apaçık bildirilmiş olduğunu ifâde eden *fussılet* fiilinden alan (*Secde, Hâ-Mîm's-Secde, Mesâbih, Akvat* da denilen) sûrede, insânın ilâhî vahyi bilinçli olarak kabûl veyâ bile bile reddetmesi konu edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]

2-5. O rahmân-ı rahîm'den[1b] indirilme öz[1c] Arabca [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has] bir kur'ân [hitâbe] olmak üzere âyetleri ayırd edilmiş[2] bir Kitâb, (hakîkati) bil(ip idrâk ed)ecek bir kavm için hem müjdeci olarak, hem gocundurucu [uyarıcı].

(Fakat anlayıp kavrama yeteneğinden yoksun olanlara gelince,) onun için(deki uyarılar kendilerine iletildiğinde onların) çokları başını çevirmiştir de onlar işit(ip idrâk et)mezler ve şöyle demektedirler: "(Ey Muhammed!) Kalblerimiz senin bizi çağırdığın şeyden örtüler içinde, kulaklarımızda da bir ağırlık var ve seninle bizim aramızdan bir gergi [perde] çekilmiştir. Haydi yap yapacağını, çünkü biz yapıyoruz".

6-7. De ki: "Ben sırf sizin gibi bir

1a • *Hurûf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • *Mine'r-rahmâni'r-rahîm:* O rahmân-rahîm'den. *Rahmân* ve *rahîm* kelimeleri için bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

1c • Âyette, *öz* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

2 *Âyetleri ayırd edilmiş [tafsîl olunmuş]:* Hem lafzı itibâriyle fâsılaları ve sûrelerinin evvel ve âhirleri [başları ve sonları] ayırd edilmiş, hem de ma'nâsı itibâriyle va'd u va'îd/tehdid, kısâs u ahkâm/hükümler ve sâir kısımlara ayrılarak tafsîl ve tavzih olunmuştur. (VI/4185)

beşerim, ancak bana şöyle vahy veriliyor": "Hepinizin tanrısı, (yalnızca) bir tanrıdır, onun için hep O'na (yönelip) doğrulun ve O'nun mağfiretini isteyin!"
Ve vay hâline o müşriklerin ki, zekâtı vermezler ve âhirete onlar kâfirdirler [onlar âhireti inkâr ederler].
8. Şübhesiz, îmân edip iyi iyi işler yapanlar (var ya), onlar için minnetsiz bir ecr [mükâfât] var.
9. De ki: "Siz gerçekten küfr [nankörlük] edip duracakmısınız o Hâlık'a [yaratıcıya] ki, arzı [yeri] iki günde yarattı. Bir de O'na menend/[eşdenkller koşuyorsunuz? O bütün âlemlerin rabbi".[3]
10. Hem ona [yeryüzüne], (sizi sarsmaması için dağları) üstünden ağır baskılar (olarak) yaptı ve onda bereketler husûle getirdi ve onda azıklarını takdîr buyurdu, araştıranlar (veyâ soranlar) için bir düzeye[4] dört gün[5] içinde.
11. Sonra semâya [göğe] doğruldu[6] da –o bir dumanken– ona ve arza [yeryüzüne], "Gelin ikiniz de ister istemez!" dedi.
(Onlar da,) "Geldik isteye isteye!" dediler.
12. Bu sûretle onları iki günde yedi semâ [gök] olmak üzere yerine koydu ve her semâda [gökte] ona âit emrine vahy verdi[7] ve dünyâ semâyı [en yakın göğü] kandillerle[8] donattık ve (şeytânlardan) hıfzettik [koruduk]. İşte bu, hep o azîz,[9] alîmin takdîridir.

---

3 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *rabbu'l-âlemîn* lafzının, *âlemlerin rabbi* şeklinde tercüme edilmesinin eksik ve kusurlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *düzeye* yerine *düziye* yazılmıştır. (E.Ö)

5 Önceki "iki gün" de, bu "dört gün"e dâhildir, yâni "ikisi birlikte dört gün" demektir. Yedi semâ'nın yerine konduğu iki gün ile "toplam altı gün" eder. Zîrâ bu âyetler, birçok âyette zikredilen, *Gökleri ve yeri altı gün içinde yarattı* (A'râf: 54) ifâdesinin beyânıdır. (VI/4189)

6 *Sonra semâya doğruldu* [*semâya istivâ etti*]: İrâdesini doğrudan doğruya semâya yöneltti... (VI/4190)

7 Yâni, her semâ'nın meleklerine orada cereyân edecek işlerin emrini de telkin etti. (VI/4193)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kandillerle* yerine –yanlışlıkla– *kendileriyle* yazılmıştır. (E.Ö)

9 •*Azîz* [*izzetli/izzet sâhibi*] kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2; 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

13. Bunun üzerine yine başlarını çevirirlerse, o vakit de ki: "Size, Âd ve Semûd (kavminin) sâikası [yıldırımı] gibi bir sâika(nın/yıldırımın başınıza inebileceğini) haber veriyorum".[10]

14. Onlara, "Allâh'tan başkasına tapmayın [ibâdet etmeyin]!" diye resûller –önlerinden ve arkalarından–[11] geldiği vakit, "Rabbimiz (resûl göndermeyi) dileseydi, (bir beşer değil,) melâike [melekler] gönderirdi; onun için biz sizin (kendisiyle) gönderildiğiniz şeylere inan/îmân et]mayız" dediler.

15-16. Sonra, Âd (kavmi) arzda bi-ğayr-i hakk [yeryüzünde hakksız yere] kibirlenmek istediler ve "Bizden daha kuvvetli kim var?!" dediler.

Ya kendilerini yaratmış olan Allâh'ın, onlardan daha kuvvetli olduğunu bir düşünmediler de mi?!

Fakat âyetlerimizi inkâr ediyorlardı; Biz de kendilerine dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta zillet azâbını tattırmak için nuhûsetli [uğursuz] günlerde üzerlerine bir sarsar [dondurucu-kavurucu] rüzgân[12] salıverdik ve elbette âhiret azâbı daha zilletlidir, hem de onlar kurtarıl(a)mayacaklardır [onlara yardım edilmez].

17-18. Semûd (kavmin)e gelince, Biz onlara yolu gösterdik de, onlar hidâyete karşı körlüğü sevmek istediler; derken ve[13a] kendilerini kesbleri [işledikleri günâhlar] sebebiyle o hor (ve hakîr eden) azâb sâikası [yıldırımı] alıverdi, îmân edip de (günâhlardan) korunur olanları ise kurtardık.

19-20. Allâh düşmanlarının toplanıp ateşe sevkolunacakları[13b] gün ise, artık onlar baştan âhire [sona] hep tevkif olunurlar, hattâ ona vardıklarında aleyhlerine kulakları ve gözleri ve derileri şehâdet eder; neler yapıyor idiyseler.

21-23. Derilerine, "Niçin aleyhimizde şâhidlik ettiniz?" derler.

---

10 Yâni, yıldırım gibi, bir çarpışta helâk edecek şiddetli bir azâb ile sizi uyarıyorum. (VI/4193)

11 Yâni, her şekilde çalıştılar, uğraştılar yâhud ilerisini-gerisini, geçmişi-geleceği anlatıp uyardılar. (VI/4194)

12 *Sarsar rüzgârı:* "Soğuğunun şiddetinden yakıp kavuran" yâhud "gürültüsü çok olan fırtına". (VI/4194-4195)

13a • *Derken ve* ibâresi, *ve derken* şeklinde olabilir. (E.Ö)

13b • Meâl'de, *Toplanıp (ateşe) sevkolunacakları* diye çevirilen *yuhşaru* lafzına, *(ateşe) haşrolunacakları* ["*toplanacakları*" veyâ *"sevkedilecekleri/sevkedilip toplanacakları"*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

(Derileri de,) "Bizi" derler, "her şeyi söyleten[14] Allâh söyletti".
Sizi de ilk defâ O yarattı, yine O'na götürülüyorsunuz. (Daha) evvel kulaklarınız ve gözleriniz ve derileriniz, aleyhinize şehâdet eder diye sakınmazdınız; velâkin zannetmiştiniz ki, Allâh yaptıklarınızdan bir çoğunu bilmez. İşte (şu zannınız); Rabbinize beslediğiniz o (bâtıl) zannınız, sizi helâke sürükledi[15a] de hüsrâna düşenlerden oldunuz.
24-25. Artık sabredebilirlerse, ateş kendilerine bir ikâmetgâhtır, yok eğer hoşnudluğa dönmek isterlerse, hoşnud edileceklerden değildirler.[15b]
Hem, onlara birtakım yanaşıklar[16]

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *söyleten* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *söylete* şeklinde –tashihli/eksik– çıkmıştır. (E.Ö)

15a *Erdâkum* (–Meâl'de, *sizi helâke sürükledi* diye çevirilmiştir–) lafzı, "helâk" ma'nâsına *redâ*'dan yâhud "yuvarlanmak" ma'nâsına *tereddüd*'dendir. İkinci sûrette aslı, *tereddede* olup (*teqazzeze'l-bâzî* ibâresinin) *teqazzâ'l-bâzî/teqazziye'l-bâzî* (olması) gibi *ya*'ya kalbolunmuştur. Nitekim, *mütereddiye* bundandır. (VIII/5879 ve krş. Leyl: 11, not: 4c)
•Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, *ve zâlikum zannukumu'llezî zanantum bi-rabbikum erdâkum* ibâresine verdiği, *İşte Rabbinize beslediğiniz o zannınız sizi helâke sürükledi* şeklindeki karşılık eksiktir. Biz, parantez içinde, *şu zannınız* ifâdesini ekleyerek eksikliği gidermeye çalıştık; ama bu sefer de hem lüzûmsuz bir tekrâr varmış görüntüsü oluştu, hem de *zanantum* lafzıyla *zannukum* lafzına aynı karşılık (*zannınız* karşılığı) verilmiş oldu. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Tefsîr'de (VI/4197) ise ibâreyi, *İşte bu sizin Rabbinize zannettiğiniz zannınızdır* diye çevirmiştir. Bizce ibâreye, *İşte şu zannınız –ki Rabbinize karşı* (veyâ, *Rabbiniz hakkında*) *zannetmiştiniz– sizi helâke sürükledi* (veyâ, *çukura yuvarladı*) şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

15b "Artık onlar arzulanna erdirilecek, yâni (dünyâya) döndürülecek değillerdir. Öldükten sonra (dünyâya) geri çevirilmek/döndürülmek yoktur". (VI/4197)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *arkadaşlar* diye yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *yanaşıklar* şeklinde dizilmiştir. Aynca Kur'ân'da, 1'i çoğul [*qurenâe*], 7'si tekil [*qarîn*] olarak geçen bu kelime, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından burada *yanaşıklar*, Nisâ: 38'de –iki kere–, Zuhruf: 36, 38'de ve Kâf: 27'de *arkadaş* diye çevirilmiş, Kâf: 23 ve Sâffât: 51'de ise çevirilmeden aslı üzere [*qarîn/karîn* şeklinde] bırakılmıştır. (E.Ö)
"Şeytânlardan kendilerine yoldaş olup yanaşan birtakım arkadaşlar yapmışız ki, kabuğunun yumurtayı sarması gibi onları sarmışlar, başlarına dolanmışlardır". (VI/4197)

[qarînler] sardırmışızdır da onlar onlara, önlerindekini ve arkalarındakini zînetleyi(p güzel gösteri)vermişlerdir.

Cinn ve ins(ân kümelerin)den önlerinden geçen ümmetler içinde onların aleyhine de (azâb) söz(ü) hakk olmuştur, çünkü hep kendilerine yazık etmişlerdir.[17]

26. Bir de dedi ki o küfredenler:[18] "Şu Kur'ân'ı dinlemeyin ve ona (karşı) yaygara yapın, belki bastırır/[ğalebe eder]sınız".

27-28. İşte Biz de onun için o küfredenlere şiddetli bir azâb tattıracağız ve kendilerine, yaptıkları amellerin en kötüsünün cezâsını vereceğiz.[19]

O işte, cezâsı Allâh düşmanlarının; o ateş, onlara ondadır ancak ebediyet evi,[20] âyetlerimize yaptıkları cehudluğun [âyetlerimizi bile bile inkâr etmelerinin] cezâsı (olarak).

29. Ve muhakkak diyecek ki o küfredenler: "Ey Rabbimiz![21] Göster bize cinn ü ins'ten [tanıdık-tanımadık] bizleri idlâl edenlerin [saptıranların] ikisini[22] de, ki onları ayaklarımızın altına alalım, en aşağılıklardan olsunlar".

30-32. Haberiniz olsun ki, "Rabbimiz Allâh!" deyip de, sonra doğru gidenler yokmu, onların üzerlerine şöyle (diyen) melekler iner: "Korkmayın,[23] mahzûn (da) olmayın,[24] va'dolunup durduğunuz cennetle neş'eyâb olun [neş'elenin]! Bizler sizin hem dünyâ [süflî/yakın] hayât'ta, hem â-

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *etmişlerdir* yerine *etmiştir* yazılmıştır. (E.Ö)

18 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

19 •Meâl'de, *Kendilerine, yaptıkları amellerin en kötüsünün cezâsını vereceğiz* diye çevirilen *ve le-neczîyennebum esvellezî kânû ya'melûn* ibâresine, "Onlara, yaptıklarının en kötüsüne göre karşılık vereceğiz" veyâ "Onları, yaptıklarının en kötüsüne göre cezâlandıracağız" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

20 •Meâl'in orijinalinde *ebediyet evi* ibâresinden önce, tırnak içinde ibârenin Arabca karşılığı olan *dâru'l-huld* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

21 •Meâl'de, *ey Rabbimiz* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

22 •Hem Osmanlıca Yazma nüsha'da, hem de Matbu nüsha'da, *ikisini* yerine *ikisine* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

23 *Korkmayın:* İstikbâlden endişe etmeyin... (VI/4200-4201)

24 *Mahzûn da olmayın:* Geçmişi de merâk etmeyin... (VI/4201)

hirette dostlarınızız[25a] ve size orada nefslerinizin hoşlanacağı (herşey) var, hem size orada ne isterseniz var, konukluk[25b] (ve ikrâm) olarak, mağfiret ve rahmetine nihâyet olmayan[25c] bir ğafûr-ı rahîmden".

33. "Ben şübhesiz müslüman/[teslîm olan]lardanım" deyip salâh ile çalışarak[26] Allâh'a da'vet eden kimseden daha güzel sözlü de kim olabilir?!

34. Hem, hasene [iyilik] de müsavi [bir] olmaz, seyyie [kötülük] de.[27a] Seyyieyi en güzel olan haseneyle def'et; o vakit bakarsın ki seninle arasında bir adavet [düşmanlık] bulunan kimse, yakılgan [şefkatli] bir hısım gibi olmuştur.

35. (Fakat) o rütbeye[27b] [kötülüğü en güzel hasene ile defetmek seciyyesine] ise, ancak sabredenler kavuşturulur ve o rütbeye,[27b] ancak (hayrdan) büyük bir hazz [nasîb] sâhibi olan kavuşturulur.[27c]

36. Şâyet seni şeytândan bir (vesvese) dürtüş dürtecek olursa, hemen Allâh'a sığın {istiâze et}, çünkü O'-dur ancak işiten, bilen.

37. Ve O'nun (kudretinin, ilm ve hik-

25a *Dünyâ hayâtta ve âhirette* kaydı gösterir ki, meleklerin inişi hem dünyâya hem âhirete şâmildir. Ancak ba'zıları bunun, doğrudan doğruya kelâm-ı ilâhî olduğuna kâil olmuşlardır ki, "Allâh îmân edenlerin velîsidir" kabilinden "veliyyü'l-emr, veliyyü'n-ni'met, hâmî ve hafîz" demek olur. Lâkin zâhir olan, meleklerin kelâmından olmasıdır. (VI/4201)

25b •Matbu nüsha'da *konuklu* şeklinde –tashihli/eksik– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *konukluk* şeklinde tam yazılmıştır. (E.Ö)

25c •Âyette, *mağfiret ve rahmetine nihâyet olmayan* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

26 •Meâl'de, *salâh ile çalışarak* diye çevirilen *'amile sâlihan* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *sâlih amel işleyerek/yaparak* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

27a "İyilikle kötülüğün bir olması şöyle dursun, her iyilik de bir olmaz, her kötülük de bir olmaz; hem güzel huyların, iyi amellerin eser ve hükümleri bakımından mertebeleri muhteliftir/farklıdır, hem de kötü huyların, kötü amellerin mertebeleri farklıdır". (VI/4206)

27b •Âyette, *o rütbeye* diye çevirilen *hâ* zamirinin karşılığı *ona* olmalıdır. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VI/4207) *ona* diye karşılık vermiştir. (E.Ö)

27c *Ona* {kötülüğü en güzel hasene ile defetmek seciyyesine} ise, ancak sabredenler; sabrı huy edinenler erdirilir. Ve *ona*, ancak azîz hazz sâhibi erdirilir; kuvve-i rûhiyye ve fezâil-i nefsiyyeden yüksek bir derece ile, ni'met-i ilâhiyyeden büyük bir nasîbe mazhar olmuş bahtiyâr nâil olur. (VI/4207)

metinin) âyet/[işâret-delîl]lerindendir leyl ü nehâr [gece ve gündüz], şems ü kamer [güneş ve ay]; (öyleyse) şems ü kamere secde [inkıyâd] etmeyin de, onları yaratan Allâh'a secde edin, gerçek(ten)[28a] O'na ibâdet edecekseniz.

38. Buna karşı (büyüklük taslayıp) kibretmek isterlerse, haberleri olsun ki; Rabbinin huzûrundakiler gece ve gündüz [sürekli/her dâim] O'na tesbîh[28b] ederler, hem onlar usanmazlar.

39. Ve O'nun âyet/[işâret-delîl]lerindendir ki; sen arzı [yeryüzünü] görürsün boynu bükük/huşû hâlinde, derken üzerine suyu indiriverdikmi, ihtizaz [hareket] eder ve kabarır. Şübhe yok ki ona o hayâtı veren, elbette ölüleri dirilticidir; hakîkat(en) O her şeye kadîrdir.

40. Âyetlerimizde ilhâda[29] sapan sapkınlar, elbette Bize gizli kalmazlar. O hâlde, ateşe atılanmı hayrlıdır, yoksa Kıyâmet Günü emniyet içinde gelecek olanmı?!

Düşünün de[30] istediğinizi yapın, çünkü [kuşkusuz] O, her ne yaparsanız[31] görür.

41-42. Onlar (da); o zikr [Kur'ân] kendilerine geldiği vakit ona körlük eden mülhidler[32a] (de Bize gizli kalmazlar). Hâlbuki o, misli bulunmaz/azîz bir Kitâb, ona ne önünden, ne ardından bâtıl yaklaşamaz, bütün kâinâtın övdüğü/hamîd bir hakîm/[hikmet sâhibin]den indirilme/bir tenzîl.[32b]

28a • Elmalılı M. Hamdi Yazır, burada ***gerçek(ten)*** diye çevirdiği ***tyyâ*** kelimesine, Fâtiha: 5 âyetinde ***sâde(ce)*** karşılığını vermişti, ki bu daha uygundur. (E.Ö)

28b • ***Tesbîh*** kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

29 ***İlhâd,*** esâsen "lahde koymak" demek olup "doğruluktan eğrilmek, hakktan bâtıla sapmak" ma'nâsına da gelir. *Râğıb der ki:* "***İlhâd*** iki türlüdür: A) Allâh'a şirk ilhâdı, B) Esbâbda [sebeblerde] şirk ilhâdı. İlki, îmâna münâfi olur, onu ibtâl eder; ikincisi ise onu ibtâl etmezse de tutamaklarını zayıflatır". ***Âyetlerde ilhâd*** ise, "onlara doğru ma'nâ vermeyip istikâmetten ayrılarak eğrisine çekmek" demek olur ki yalanlamayı, yanlış yorumlamayı ve tahrifi de kapsar. (VI/4209)

30 • Âyette, ***düşünün de*** ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

31 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yaparsanız* yerine *yapıyorsanız* yazılmıştır. (E.Ö)

32a • Meâl'de, ***körlük eden mülhidler*** diye çevirilen ***keferû*** lafzının tam karşılığı, ***küfredenler***'dir. (E.Ö)

32b • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ***hamd*** kelimesinin Türkçe'de anlamdaşı bulunmadığını, ***övmek*** kelimesinin ise ***medh*** ve ***senâ***'nın karşılığı olduğunu ifâde etmişti (bkz. Fâtiha: 2, not: 2). Ayrıca, ***bütün kâinâtın övdüğü*** ibâresi ***hamîd***'in,

43. Sana, senden evvelki resûllere (kâfirler tarafından) denilenden başka birşey denilmiyor.
Ve şübhe yok ki, Rabbin hem bir mağfiret [aff] sâhibidir, hem de elîm bir ikâb [acı bir azâb].
44. Ve eğer Biz onu a'cemî[33] [ğayr-i Arabî] bir kur'ân [hitâbe] yap(s)aydık, diyeceklerdi ki: "Onun[34] âyetleri (Arab diliyle indirilmek sûretiyle) tafsîl[35] edilseydi [anlaşılır kılınsaydı] ya; Arab'a acemcemi [yabancı bir dilmi]?!"[36a]
De ki: "O (ilâhî kelâm), îmân edenler için hidâyet [rehberlik/kılavuzlama] ve şifâdır,[36b] îmân etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o, onlara karşı körlüktür,[37] (sanki) onlara uzak bir mekândan haykırılır".
45. Celâlim hakkı için, Mûsâ'ya o Kitâbı verdik de, onda ihtilâf edildi[38a] ve eğer Rabbinden bir kelime geçmiş olmasa idi, aralarında iş bitirilirdi. Ve her hâlde [doğrusu] onlar, ondan kuşkulu bir şekk [kuşku] içindedirler.
46. İyi iş [sâlih amel] yapan kendi (lehi)ne (yapmış), kötü (iş) yapan yine kendi (aleyhi)ne (yapmış de-

---

indirilme kelimesi de *tenzîl*'in karşılığı olduğundan, *tenzîlun mine'l-hakîmin hamîdin* ibâresine, *Bütün kâinâtın övdüğü hamîd bir hakîmden indirilme bir tenzîl* şeklinde karşılık verilmekle, hem ibârede olmayan kelimeler ilâve edilmiş, hem de kelimeler tekrâr edilmiş olmaktadır. İbâreye, *O hamîd [hamde lâyık/hamdedilen] hakîm/[hikmetli]den indirilmiştir,* yâhud *O hakîm, hamîd tarafından indirilmiştir* diye karşılık verilebilir. (E.Ö)

33 Yâni, fasih Arabca'nın dışında bir dille indirseydik... (VI/4211)

34 •Meâl'in aslında gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *onun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

35 "Anlaşılacak bir dille ayırd edilip anlatılsa" veyâ "Her dilden ayrı ayrı olarak ba'zısı Arabca, ba'zısı başka dillerden olsa ne vardı?" (VI/4211)
•Siyâktan anlaşıldığı üzere *tafsîl*'den kasıd, "Kur'ân'ın/vahyin-mesajın Arab diliyle indirilmesidir". (E.Ö)

36a "Arab bir peygambere, Arabca dışında bir dille kur'ân [vahy/mesaj] indirilirmi?!" yâhud "Arablara, Arabca dışında yabancı bir dille hitâb edilirmi?!" (VI/4211)

36b •Kur'ân'ın neye şifâ olduğuna dâir bkz. Yûnus: 57. (E.Ö)

37 "Onun güzelliğini, hikmetlerini, inceliklerini göremezler". (VI/4212)

38a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edildi* yerine *ettiler* yazılmıştır. (E.Ö)
Onda [o Kitâb'da] ihtilâf edildi: Kimi (ona) inandı/îmân etti, kimi inanmadı/îmân etmedi. (VI/4213)

mek)dir; yoksa Rabbin kullara zulümkâr değildir.

47-48. Sâ'at'e (dâir) ilm O'na havâle edilir, hem O'nun ilmi olmaksızın ne meyvelerden biri tomurcuklarından çıkar ve ne bir dişi yüklü [hâmile] olur, ne de vaz' eder [doğurur].[38b]

"Neredeymiş (şu sözde) şerîklerim [ortaklarım]?" diye onlara haykıracağı gün ise (şöyle) diyeceklerdir: "Arzederiz huzûruna ki, bizden hiç şâhid yok".

(Böylece) önceden tapıp durduklarını[38c] şeyler onlardan kaybolup gitmişler ve onlar kendilerine hiçbir kaçamak (yolu) kalmadığını anlamışlardır.

49. İnsân hayr istemekten usanmaz da, kendisine bir şerr dokunuverirse hemen ümidi keser, ye'se [ümidsizliğe] düşer.

50. Ve şâyet ona dokunan bir sıkıntıdan sonra tarafımızdan bir rahmet tattırırsak, mutlak(a) der ki: "Bu benim hakkım ve zannetmem ki (o) Sâ'at başıma dikilmiş olsun; –bilfarz (o Sâ'at gelir de/Kıyâmet kopar da)– Rabbime döndürülecek olursam, muhakkak benim için O'nun yanında daha güzeli vardır".

Fakat o vakit Biz o küfredenlere, ne yaptıklarını haber vereceğiz [beyân edeceğiz/bildireceğiz] ve onlara muhakkak yoğun [*ğalîz*] bir azâb tattıracağız.

51. Evet (işte böyle, o nankör), *insâna ni'met* verdiğimiz vakit (şükredeceği yerde, yüzçevirip) yan büker[39a] [büyüklük taslar] başının tuttuğuna gider de, kendisine şerr dokunuverdimi artık enine-boyuna du'âya dalar.

52. De ki: "Söyleyin bakayım, eğer o Kur'ân[39b] Allâh tarafından da, sonra siz ona küfretmişseniz, (hakktan)

38b es-Sâ'at'in arkasından böyle semerât [meyveler/ürünler] ile hâmilelik ve doğumdan bahsedilmesi, âhiret hâllerine de bir işâreti havî olması itibâriyle ma'nidârdır; çünkü, dünyâ âhiretin mezraası olduğu için Kıyâmet, semerâtın [ürünlerin] ıktıtaf edileceği bir hasad zamânını andıracaktır. Aynı zamânda, *Ey insanlar! Rabbinize ittikâ edin; kuşkusuz o Sâ'at'in zelzelesi çok dehşetli bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli emzirdiğinden geçer ve her hâmile kadın çocuğunu düşürür* (Hacc: 1-2) mazmununa da bir işâret vardır. (VI/4216)

38c •Meâl'de, *tapıp durdukları* diye çevirilen *yed'ûne* lafzına, "çağırdıkları" veyâ "yalvarıp yakardıkları" veyâ "du'â ettikleri" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

39a •*Neâ bi-cânibihî* [*yan büker*] ifâdesi için bkz. İsrâ: 83, not: 72. (E.Ö)

39b •*Kur'ân* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

o uzak şikâka [ayrılığa] düşenden daha şaşkın kim olur?!"

53. İleride Biz onlara hem âfakta [Harem hudûdu dışında], hem nefslerinde[40] [Harem hudûdu içinde] (Kur'ân'ın hakk olduğuna delâlet eden) âyetlerimizi [delîl ve işâretlerimizi] öyle göstereceğiz ki, nihâyet onun hakk olduğu kendilerine tebeyyün edecek [iyice belli olacak/apaçık görünecek].[41]

(Buna şâhid istersen,) kâfi değilmi bu ki, Rabbin her şeye şâhid.

54. Uyan! Onlar Rabb'lerinin likâsından [huzûruna çıkacaklarından] şkil [kuşku] içindeler.[42]

Uyan! (Muhakkak) ki O, her şeyi muhît(tir/kuşatmıştır).[43]

---

40 "Onlara, Kur'ân'ın hakk olduğuna delâlet edecek delîllerimizi, hem kendilerinin bulunduğu Harem hudûdu hâricinde/dışında [*âfakta*], hem de Mekke ve Harem içinde [*nefslerinde*] göstereceğiz".
İslâm'ın ileride cihânın âfakına [ufuklarına] yayılacağını böyle kesin bir şekilde haber veren bu âyet, Kur'ân'ın, Allâh kelâmı olduğunu apaçık isbât etmiştir. (VI/4216)

41 Bedir savaşı'ndan Mekke'nin fethine kadar Mekke müşrikleri bunu, hem kendi nefslerinde, hem de âfakta gördüler. (VI/4217)

42 Kıyâmet Günü Hakk'ın huzûruna varacaklarına îmânları yoktur; onunla berâber şübheden de muztaribdirler. (VI/4217)

43 İlm ve kudretiyle her şeyi kuşatmıştır; onlar [o küfredenler] O'nun cezâsından kurtulacak değillerdir. (VI/4217)

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 53 ÂYET

§

Adını, 38. âyetinde geçen *şûrâ* [istişâre/danışma] ifâdesinden alan, (*Hâ-Mîm. 'Ayn-Sîn-Qaf*, yâhud sâdece *'Ayn-Sîn-Qaf* da denilen) sûrede; ilâhî vahy realitesi, resûllerin tümünün aynı temel hakîkati –yâni Allâh'ın vahdâniyyeti [tek/biricik, eşsiz ve benzersiz olduğu] hakîkatini– ve aynı ahlâkî prensibleri tebliğ ettikleri vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. *Hâ-Mîm. 'Ayn-Sîn-Qaf.*[1a]
3-5. İşte (hakîkati) böyle vahy(le) veriyor sana, –senden evvelki (peygamber)lere de (aynı hakîkati vahyetmişti)– Allâh;[1b] o azîz-hakîm.[2] (Vahyettiği hakîkat şudur:) O'nundur bütün göklerdeki ve yerdeki ve O öyle ulu, öyle azîm [büyük/azametli] ki, gökler hemen hemen (O'

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b *Keşşâf* sâhibi [Zemahşerî] şöyle der: "Yâni, Allâh Teâlâ, bu sûrenin içerdiği ma'nâların mislini [benzerini/aynısını], hem bu sûrenin gaynısında sana vahyetmiştir, hem de senden evvelki peygamberlere vahyeylemiştir. Bu sûretle Yüce Allâh bu ma'nâları Kur'ân'da ve semâvî Kitâbların hepsinde tekrâr buyurmuştur. Çünkü bunlarda, evvel-âhir kullarına beliğ bir tenbih ve azîm bir lütuf vardır. *Ûhiye* buyurulmayıp da *yûhiye* buyurulması da, böyle îha [vahy] etmenin, âdeti olduğuna delâlet içindir".
Bundan başka burada bir de şu ma'nâ vardır: "Allâh Teâlâ'nın sana ve senden evvelki peygamberlere [resûllere-nebilere] vahyinin tarzı, bu *Hâ-Mîm. 'Ayn-Sîn-Qaf* vahyi gibi, yâni bu sûrenin 51. âyetinde beyân ve ta'rîf olunduğu gibidir". (VI/4220 ve krş Nisâ: 163)

2 • *Azîz-hakîm* kelimeleri için bkz. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

tında ezilip) üstlerinden çatlayacak gibi titreşiyorlar, melekler hamd ile Rabb'lerine tesbîh[3] ediyorlar ve yerdeki kimse(ler/mü'minler) için mağfiret [bağışlanma] diliyorlar.[4]
Uyan! Allâh'tır ancak öyle ğafûr [bağışlayıcı], öyle rahîm [merhametli].
6. O'nun berisinden[5] velîlere [dost ve hâmilere] tutunanlara gelince, onların da üzerlerine Allâh gözcü, sen değilsin üzerlerine vekîl.[6]
7. Ve işte böyle sana Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a has] bir kur'ân [hitâbe] vahyetmekteyiz ki, Ummu'l-Kurâ'yı [Mekkelileri] ve çevresindekileri (uyarıp) sakındırasın ve o topla(n)ma gününün dehşetini haber veresin, –(ki o günün geleceğinde) şübhe yok– (o gün) bir fırka cennette, bir fırka sa'îrde [alevli-yakıcı ateşte/cehennemde].
8. Dilese idi Allâh elbet hepsini bir ümmet de yapardı, velâkin dilediğini rahmetine koyuyor da zâlimlere gelince, ne bir velî [dost-hâmi] var onlara,[7] ne de bir nasîr [yardımcı].
9. Yoksa O'ndan beride velîlermi[8] [dostlar-hâmilermi] edindiler? Fakat Allâh'tır ancak velî, ölüleri O diriltir ve her şeye kadîr (olan) O'dur.
10. İhtilâf ettiğiniz herhangi birşey hakkında da hüküm Allâh'a âittir.[9]

3 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. A'râf: 206, not: 201. (E.Ö)

4 *Yerdeki kimseler için mağfiret diliyorlar*: "Şefâ'at, ilham ve tâate sâik/sevkedici sebebleri ihzâr gibi vesilelere sa'y ederler". Bu ma'nâ ise umûmiyetle mü'mine ve kâfire şâmil olur. Hattâ *istiğfâr*, "eksiği örtmek" ma'nâsına tefsîr olunursa, hayvân ve bitkilere bile âmm olur. Tekâbül karinesiyle mü'minlere tahsis olunduğu takdîrde ise murâd, şefâ'attir. (VI/4221)
•Bu âyette, meleklerin –mü'min-kâfir ayrımı zikredilmeksizin/yapılmaksızın– yeryüzündeki kimseler için istiğfâr ettikleri bildirilmekle berâber, Mü'min: 7'de meleklerin istiğfârının mü'minler için olduğu açıkça ifâde edilmiştir. Bununla birlikte, bunun, klâsik anlamdaki şefâ'atle hiçbir ilgisi yoktur; meğer ki "Şefâ'at, du'a veyâ istiğfar'dan ibârettir" denile. (E.Ö)

5 • *Berisinden [dûn]* lafzı için bkz. Bakara: 165, not: 219. (E.Ö)

6 • *Vekîl* kelimesi için bkz. Nisâ: 171, not: 206. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlara* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *velîlermi* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *velîlerimi* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

9 Sizin ve gavurların, gerek dîn ve gerek dünyâ ile alâkalı işleri hakkında ihtilâf ettiğiniz herhangi bir şeyin hükmü –o ihtilâfı kesip atacak hüküm– Allâh'a âittir. Onu başkası değil, O hâlleder. O toplanma günü, hakklıyı-hakksızı O ayıracaktır. (VI/4224)

"İşte" de,[10] "o Allâh benim rabbim, ben O'na (güvenip) dayanmaktayım ve hep O'na sığınırım".[11]

11. O gökleri ve yeri yaratan, size kendi (nefs/cins)lerinizden çift/[eş]ler[12] yapmış, –en'âmdan[13] [deve, sığır ve davar: keçi-teke, koyun-koçdan] da (kendi cinslerinden erkekli-dişili) çift/[eş]ler (yaratmıştır)– sizi o sûretle üretip duruyor. (Fakat) O'nun misli gibi birşey yoktur ve O öyle semî [işiten], öyle basîr/[gören]dir.

12. Göklerin, yerin kilitleri O'nun; rızkı dilediğine (hem bol verip) açar ve (hem de) kısar, çünkü O her şeyi bilir.

13. (Ey Muhammed ve ümmeti!) Sizin (hayr ve menfaatiniz) için, dînden Nûh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyeylediğimizi ve İbrâhîm'e ve Mûsâ'ya ve Îsâ'ya tavsiye kıldığımızı teşrî buyurdu;[14] şöyle ki: "Dîni doğru tutun[15] ve onda tefrikaya düşmeyin!"

Müşriklere, bu da'vet ettiğin emr [putlardan, şirk ve tefrikadan vazgeçip Allâh'ı birlemek ve O'na teslîm olmak] ağır geldi,[16] Allâh ona[17a] dilediklerini seçecek ve (Kendisine

10 •Âyette, *de* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11 •Meâl'de, *sığınırım* diye çevirilen *ünîbu* lafzına, başka yerlerde *yönelirim* karşılığı verilmişti. (E.Ö)

12 Yâni, kendi cinsinizden, yine insân olarak eşler, dişiler yaratmıştır. (VI/4225, IV/2350-2351 ve krş. Nisâ: 1, not: 1; A'râf: 189, not: 191 ve Rûm: 21)

13 *En'âm;* "ibil [erkeği ve dişisiyle deve], bakara [düve, inek, tosun, boğa, öküz gibi erkeği ve dişisiyle sığır, erkeği ve dişisiyle manda] ve ğanem/davar [koyun-koç, keçi-teke gibi erkeği ve dişisiyle davar] cinsi"dir (III/1549, V/3087, 3127-3128, 3398 ve krş. Mâide: 1, not: 2; Nahl: 5, not: 4). *En'âm'dan da çiftler [eşler (yaratmıştır),* yâni "en'âm için de kendi cinslerinden eşler yaratmıştır" yâhud "sizin menfaatiniz için en'âm'dan da erkekli-dişili sınıf sınıf eşler yaratmıştır". (VI/4225)

14 *Teşrî buyurdu:* Açık yol, umûmî kânûn yaptı. (VI/4227)

15 *Dîni ikâme edin:* "Dürüst, doğru kılın, doğrultun, doğru tutun, doğru dîn tutun"; ki bu da, "îmân ve amelde ihlâs ile tatbik etmektir". *Dîn,* "ihtiyârî fiillerin iyiliğine veyâ kötülüğüne göre sonunda iyi veyâ kötü bir neticeye varacağına, mükâfât veyâ cezâ(dan) bir âkıbete sebeb olacağına inanarak Hakk Teâlâ indinde/yanında en güzel âkıbete ermek için tutulacak yol"dur. (VI/4228)

16 *Senin kendilerini da'vet ettiğin şey,* yâni "putlardan, şirk ve tefrikadan vazgeçip tevhîd ile islâma girmek [Allâh'ı birleyip O'na teslîm olmak], dîni doğrultmak işi" *onlara ağır geldi.* (VI/4229)

17a "Allâh ona [dînine] veyâ Kendisine..." (VI/4229)

yönelip) yüz tutanları ona hidâyetle erdirecektir.

14. Tefrikaya [ayrılığa] düşmeleri ise, kendilerine ilm geldikten sonra sırf aralarında(ki) bağy u ihtirastan[17b] [taşkınlık, hased/çekememezlik ve kıskançlıktan] dolayıdır ve eğer Rabbinden, "Müsemmâ bir ecele [belirlenmiş bir süreye/Kıyâmet Günü'ne] kadar" diye bir kelime geçmiş olmasa idi,[18] aralarında hükm-i kazâ mutlak(a) icrâ edilir [cezâları verilir], (işleri) bitirilirdi.[19]

Arkalarından Kitâb'a vâris kılınanlar da, ondan işkilli bir şekk [şüphe/kuşku] içindedirler.

15. Onun için sen durma da'vet et ve emrolunduğun gibi doğru git, onların hevâlarına tâbi olma ve de ki: "Ben Allâh'ın indirdiği her Kitâba îmân getirdim ve emrolundum ki, aranızda adâlet yapayım. Allâh bizim rabbimiz (olduğu gibi), sizin de rabbiniz. Bize (kendi) amellerimiz(in sorumluluğu), size de (kendi) amelleriniz(in sorumluluğu vardır; hakk açık olduğundan), sizinle aramızda hüccet [delîl getirmeye, tartışmaya hâcet] yok. Allâh hepimizi biraraya getirecek ve hep (dönülüp) O'na gidilecektir".

16-17. (O'nun) bu (da'veti) kabûl olunduktan[20] sonra Allâh (veyâ Allâh'ın dîni) hakkında ihticâca [tartışmaya] kalkışacakların, Rabb'leri huzûrunda hüccet/[delîl]leri sâkıttır [geçersizdir], üzerlerine bir ğazab ve kendilerine şedîd [şiddetli] bir azâb

17b •Meâl'de, *aralarında bağy u ihtirastan dolayıdır* diye tercüme edilen ibâre, *bağyen beynehum*'dur; ki *aralarındaki bağy [azgınlık/taşkınlık] sebebiyle* demektir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde, *aralalarındaki bağyden dolayıdır* şeklinde tercüme etmiş, "kıskançlık, çekememezlik, dünyâ hırsı ile hakksız istekler, aşırı sevdâlar yüzünden" (VI/4230) şeklinde de izah etmiştir. (E.Ö)

18 Yâni, azâb için ezelde –"belirli bir süreye kadar" diye– bir vakit ve saat takdîr edilmiş [belirlenmiş] bulunmasaydı, olacak olan Kıyâmet Günü'ne te'hir edilmeseydi [ertelenmeseydi], hemen ayrıldıkları sırada cezâları verilir, işleri bitirilirdi. (VI/4230)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bitirilirdi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

20 •Meâl'de, *bu kabûl olunduktan...* diye çevirilen *ma's-tücîbe lehû* ibâresi, Tefsîr'de şöyle tercüme ve izah edilmiştir (E.Ö):
"*O'na [Allâh'a] icâbet olunduktan* sonra, bu beyân gereğince bütün indirdiği Kitâba îmân edilip emri, istikâmetle tutulduktan sonra Allâh yâhud Allâh'ın dîni hakkında..." (VI/4232)

vardır; (çünkü) o Allâh'tır ki, hakka dâir Kitâb(ı) ve mîzan(ı)[21] [doğruyla eğriyi ayıracak ölçüyü] indirdi.
Ve ne bilirsin belki (o) Sâ'at yakındır.[22]

18. Onu, ona[23] inanmayan(lar)/îmânsızlar acele isterler, îmân edenler ise onun[24] hakk olduğunu (ve mutlaka kopacağını) bilirler de ondan korkar-sakınırlar.
İyi bil ki, o Sâ'at hakkında mücâdele edenler, her hâlde [şübhesiz] uzak bir dalâl içindedirler [hakktan çok uzağa sapmışlardır].

19. Allâh (Kıyâmet Günü'nden korkup vazifesini yapan) kullarına çok lütufkârdır, her dilediğini bir sûretle merzûk kılar [rızklandırır] ve O öyle kavî [güçlü], öyle azîz.[25]

20. Herkim âhiret ekimi isterse ona ekinini artırırız; herkim de dünyâ ekimi isterse ona da ondan veririz, ammâ âhirette ona hiç nasîb yoktur.

21. Yoksa onların (Allâh'a ortak olmak için küfr) şerîk/[ortak]leri var (da), onlara dînden Allâh'ın izin vermediği şeyleri meşrû kıldılar öylemi?!
Eğer o fasl kelimesi[26] olmasa idi, aralarında hüküm icrâ edilir, (işleri) bitirilirdi ve şübhesiz ki zâlimler için elîm [acı] bir azâb vardır.

22-23. Göreceksin o zâlimleri kazandıkları (günâhları)ndan (ötürü) titrerlerken, o [kazandıkları günâhların cezâsı] ise tepelerine inmekte. Îmân edip (sâlih amel işleyerek) gü-

21 *Mîzân,* "muvâzene/denge kânûnu, adâlet", ki bu sâyede eşyânın tartıldığı gibi ameller de tartılır, akıl ve nakilde hakkın hükmü tezâhür eder [açığa çıkar] ve ona göre karşılığı verilir. (VI/4233)

22 *(O) Sâ'at yakındır,* yâni, "amellerin tartılıp hesâbın görüleceği o Kıyâmet Günü gelmek üzeredir". (VI/4233)

23 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık olarak, *ona [Kıyâmet'in kopacağına]* kelimesini metne dâhil ettik. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VI/4233) ibâreyi, *Ona îmânı olmayanlar onu isti'cal ederler* şeklinde tam tercüme etmiştir. (E.Ö)

24 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık, *onun [Kıyâmet'in]* kelimesini metne ilâve ettik. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VI/4233) ibâreyi, *Îmân edenler ise ondan hazer üzere bulunurlar ve bilirler ki o hakktır* şeklinde tam tercüme etmiştir. (E.Ö)

25 •*Azîz* kelimesi için bkz. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5, 'Ankebût: 42, not: 34. (E.Ö)

26 *Fasl kelimesi:* "Azâbın, belirlenmiş bir süreye te'hirine dâir ezelde geçmiş olan söz". Burada *fasl;* "hüküm, beyân" veyâ "tefrik" ma'nâsına gelebilir. (VI/4239)

zel güzel işler yapanlar ise, cennetlerin hoş hoş ravzalarında,[27] onlara Rabb'lerinin indinde [yanında] ne dilerlerse var; işte bu, o büyük fazl [lütuf].

İşte bu müjdedir[28] ki, Allâh (onu) îmân edip iyi iyi işler [sâlih ameller] yapan kullarına tebşîr buyuruyor [müjdeliyor].

(Ey Muhammed) de ki: "Buna[29] karşı(lık) sizden yakınlıkta sevgi/[meveddet]den başka bir ecr [ücret/mükâfât] istemem".[30]

Ve herkim çalışır bir güzellik kazanırsa ona, (mükâfât olarak) onda daha ziyâde bir güzellik veririz,[31] çünkü Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], şekûrdur.[32]

24-26. Yoksa, "Allâh'a iftirâ etti bir yalan"mı diyorlar?[33]

(Ey Muhammed,) Allâh dilerse, senin de kalbini üstünden mühürleyi-

27 *Ravza,* "suyu ve yeşili bol yerler olup bağların, bahçelerin en güzel oturulacak yerleri" hakkında kullanılır. (VI/4240)

28 •*Müjdedir* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Onun yerine, bir önceki âyette ifâde edilen *lütuftur* kelimesinin –parantez içinde– konması daha uygun olur. (E.Ö)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *buna* yerine –yanlışlıkla– *bana* yazılmıştır. (E.Ö)

30 Bu ibâreye üç ma'nâ verilmişse de, âyetin siyâk-sibâkına en uygunu şudur: *Yakınlıkta meveddet [sevgi]*, "güzel amellerle Allâh'a yaklaşma husûsunda sevgi" demektir ki *qurbâ* neseb yakınlığı değil, *qurbet,* yâni "Allâh'a yakınlık" ma'nâsınadır. Zîrâ âyetin devâmında buyuruluyor ki: *Herkim bir hasene, güzel bir amel kazanırsa, Biz ona, onun hakkında daha ziyâde bir güzellik/daha güzel bir sevâb veririz.* (VI/4241)

31 "Biz ona onun hakkında daha ziyâde bir güzellik veririz; daha güzel sevâb veririz ve o sebeble hem o güzelliğin güzelliği artmış olur, hem de daha güzelini yapma melekesi ihsân edilir". (VI/4241-4242)

32 *Allâh, ... şekûrdur:* Güzel amellere güzel sevâb ve mükâfât ile karşılık verir, iyiliklerin mükâfâtını zâyi etmez. (VI/4242)
O [Allâh], ... şekûrdur: Hizmetlerini fazlasıyla takdîr edip çalışmalarını makbul kılar; ihsân ve ikrâm ile karşılar. (VI/3992)

33 •Meâl'de, *Yoksa, "Allâh'a iftirâ etti bir yalan"mı diyorlar?* diye karşılık verilen *em yaqûlûne'fterâ 'alellâhi keziben* ibâresi, Tefsîr'de şöyle tercüme edilmiştir: *Yoksa; "Allâh'a karşı bir yalan uydurdu"mu diyorlar?* (VI/4242). Bu tercüme, Meâl'dekinden daha uygundur. Aynca, aynı ve benzer ibârelerin daha uygun çevirileri için bkz. En'âm: 93 ve 144; Âl-i 'İmrân: 94; Nisâ: 50; Saff: 7; Zümer: 32 ve 60. (E.Ö)

verir.[34] Allâh bâtılı mahveder de, kelimâtı [kelimeleri] ile hakkı ihkâk eyler.[35]

Şübhesiz ki O bütün sînelerin künhünü[36] bilir. Hem odur ki O, kullarından tevbeyi kabûl eder ve (onların) kabahatler(in)den[37] (vazgeçip) aff buyurur ve her ne yaparsanız[38] bilir ve îmân edip sâlih ameller yapanlara icâbet buyurur, fazlın/[lütfun]dan onlara (gelecek hayâtta) ziyâde de verir; küfredenlere gelince, onlara şiddetli bir azâb var.

27. Bununla berâber, Allâh kullarına nzkı bol bol seriverse, arzda [yeryüzünde] azar ve taşkınlık ederlerdi;[39] velâkin dilediği kadar bir miktar ile indiriyor [ihsân ediyor]; şübhesiz ki O, kullarını(n durumun)a habîrdir [vâkıftır], basîrdir[40] [âşinâdır].

28. Ve öyledir ki O, ümidi kesmişlerken[41] feyz indirir ve rahmetini neşreder [yayar]. O öyle velî [hâmi-koruyucu], öyle hamîddir [hamdedilendir/hamde lâyıktır].

29. O göklerin ve yerin yaratılışı ve onlarda ürettiği her dâbbenin [canlının] üretilişi de O'nun âyâtın/[âyetlerin-alâmetlerin]dandır[42] ve O di-

---

34 *Senin kalbini de mühürleyiverir;* yâni "vahyini, lütfunu kesiverir". (VI/4242) •Bizce şu ma'nâ siyâka daha uygundur: Allâh kalbine sebat verir de müşriklerin suçlamaları-iftiraları sebebiyle kalbine bir zorluk ve sıkıntı arız olmaz. (E.Ö)

35 "O yalanlayanların bâtıl sözleri mahvolur da, senin hakk olan nübüvvetin tahakkuk edip sağlamlaşır ve Kur'ân'ın va'dleri sübût bulur". (VI/4242)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *künhünü* yerine *külfrünü* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

37 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kabahatlerden* yerine *kabahatlerinden* yazılmıştır. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yaparsanız* yerine *yapıyorlarsa* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

39 •Bu âyet, bir önceki âyetteki, *îmân edip sâlih ameller işleyenlere icâbet eder, fazlından onlara (gelecek hayâtta) ziyâde de verir* ibâresine açıklık getirmekte; asıl icâbetin, gelecek hayâtta ortaya çıkacağını/görüleceğini vurgulamaktadır. (E.Ö)

40 •*Basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

41 •Meâl'de, *kesmişlerken* diye tercüme edilen *min-ba'di mâ qanatû* ibâresine lafzen, *kesmelerinden sonra* şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

42 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *âyetlerindendir* yazılmış, Matbu nüsha'da ise *âyâtındandır* şeklinde dizilmiştir, ki arada bir fark yoktur. (E.Ö)

leyeceği zamân onları toplamaya da kadîrdir.

30-31. Başınıza (her) ne musibet geldi ise, kendi ellerinizin kazancı (olan günâhlar sebebi) iledir,[43] hâlbuki (günâhlarınızın) bir çoğundan (da vazgeçip sizi) affediyor.

Hem, siz arzda [yerde] (Allâh'ı) âciz bırakacak değilsiniz[44] ve size, Allâh'tan başka kurtaracak ne bir hâmi [koruyucu], ne de bir yardımcı yoktur.

32-34. Yine O'nun âyet/[delîl-işâret]-lerindendir; denizde, o dağlar gibi (büyük olmasına rağmen batmadan) akanlar [yüzen gemiler]. Dilerse (gemileri hareket ettiren) o rüzgârı durduruverir de onun[45] sırtı üzerinde durakalırlar;[46] şübhesiz ki bunda nice âyetler [işâret ve delîller] var; çok sabırlı, çok şükredici her kimse için, yâhud da onları, içindekilerin kazanç/[günâh]ları (dolayısı) ile helâka sürükler, bir çoğundan da (vazgeçip) aff buyurur.

35. Hem bilsinler diye o âyetlerimiz (hakkın)de mücâdele edenler ki, kendileri için kaçacak yer yoktur.

36-39. Hâsılı, size verilmiş bulunan şeyler hep dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın[47] geçici metâı/[kazancı]dır, Allâh yanındaki ise daha hayrlı ve daha bekâlı/[kalıcı]dır.

Fakat (bu mükâfât) o kimseler için ki, îmân etmişlerdir ve Rabb'lerine itimâd ed(ip tevekkül ed)erler ve onlar ki günâhın büyüklerine ve açık çirkinliklere uzak bulunurlar ve her ğazablandıkları vakit de onlar kusur örterler ve onlar ki Rabb'leri

---

43 Birtakım sebeblerle suçlu ve günâhkâr olmayanlara isâbet eden musibetler de varsa da, buradaki hitâb suçlu ve günâhkârlara mahsûstur. (VI/4245)

44 •Bu âyette [Şûrâ: 31], *siz âciz bırakacak değilsiniz* diye çevirilen *ve mâ entum bi-mu'cizîn* ibâresi; En'âm: 134'te, *siz onun* (veyâ *O'nun*) *önüne geçemezsiniz;* Yûnus: 53'te, *Ve siz bundan yakayı kurtaramazsınız;* Hûd: 33'te, *Ve siz O'nu âciz bırakacak değilsiniz;* 'Ankebût: 22'de, *Siz de âciz bırakacak değilsiniz* şeklinde tercüme edilerek, ayrı ayrı beş âyette geçen aynı ibâreye, –bir gerekçe bulunmadığı hâlde– beş farklı karşılık verilmiştir. (E.Ö)

45 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen zamîre [*hi* zamîrine] karşılık, *onun* [*denizin*] kelimesini metne ilâve ettik. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VI/4246) *'alâ zahrihi* ibâresine, *denizin sırtı üzerinde* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

46 •Eskiden gemilerin yelkenli olup rüzgâr ile hareket ettikleri, rüzgâr olmadığında kıpırdayamadıkları hatırlanmalıdır. (E.Ö)

47 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

için da'vete icâbet etmekte ve namazı kılmaktadırlar, buyrukları [emrleri/işleri] da aralarında şûradır [danışıklıdır], kendilerine kısmet ettiğimiz rızklardan onlar (hayr için) masraf da verirler ve onlar ki kendilerine bağy (hakklarına tecâvüz) vâki olduğu vakit yardımlaşır, onlar öcünü alırlar.

40. Kötülüğün cezâsı da misli (kadar) kötülüktür, fakat herkim affedip (arayı) ıslâh eder/[düzeltir]se,[48a] onun da ecri [mükâfâtı] Allâh'adır. Her hâlde [şübhesiz] O zâlimleri sevmez.[48b]

41-42. Ve elbette herkim zulmolunduktan [zulme uğradıktan] sonra öcünü alırsa, artık onlar üzerine [cezâ için] yol yoktur. (Cezâ için) yol, ancak hakksızlıkla yeryüzünde bağy [taşkınlık/azgınlık] ederek nâsa [insânlara] zulmeyleyenler üzerinedir. İşte onlara elîm [acı] bir azâb vardır.

43. (Fakat,) herkim de sabreder suç örterse,[49] işte o (davranış) azmolunacak umûr/[işler]dandır.

44. Her kimi de Allâh şaşırtırsa, artık ondan sonra[50] ona hiçbir velî [hâmi ve yardımcı] yoktur ve göreceksin o zâlimleri; (Kıyâmet Günü) azâbı gördükleri vakit diyecekler (ki): "Varmı (dünyâya) geri dönmeye bir yol?"

45-46. Ve göreceksin onları o ateşe[51] arzolunurlarken; zilletten bo-

---

48a Yâni, kendine kötülük eden kimsenin suçunu affedip onunla arasındaki husûmet hâlini düzeltirse, onun da ecri Allâh'adır [Allâh'ın uhdesindedir]; yâni, Allâh ona çok büyük bir ecir [mükâfât] ihsan eder. *Men 'afâ* [*kim afvederse*] diye *'afv*'ın tekil sîğasıyla îrâd edilmesi, bunun, hukûk-ı umûmiyyede değil, hukûk-ı şahsiyyede cereyân edeceğine bir tenbih gibidir. (VI/4251)

48b Yâni, gerek ibtidâen bağy u zulmedenleri, gerekse cezâda ileri gitmek sûretiyle zulmedenleri, hiç birini sevmez. (VI/4251)

49 Buradaki *suç örtmek* [*mağfiret*], yukarda zikredilen *aff/afv*'dır, *sabr* ise *ıslâh*'tır. Buna *sabr* denilmesi, aff ve mağfiretin sabra mütevakkıf [bağlı] olup bunun da ulü'l-azm [azim sâhibi] olan büyük kimselerin şânından bulunduğunu ve dolayısıyla affedip suç örtmenin âcizlerden değil, gücü yetenlerden sâdır olması hâlinde övgüye şâyân olduğunu anlatır. (VI/4252)

50 •Meâl'de, *Ondan sonra* diye çevirilen *min-ba'dihî* lafzı üç şekilde anlaşılabilir: A) O'nun (şaşırtmasının) ardından/O'n(un şaşırtmasın)dan sonra. B) O şaşırmanın arkasından/O şaşırmadan sonra. C) O'ndan [Allâh'tan] sonra. Krş. Fâtır: 2, not: 4; Fâtır: 41, not: 57. (E.Ö)

51 •Meâl'de, *o ateşe* diye çevirilen zamîre [*'aleyhâ*], -âyette, *ateş* kelimesinin karşılığı bulunmadığından– *ona* karşılığının verilmesi gerekir. (E.Ö)

yunlarını bükerek göz altından bakarlarken; îmân etmiş olanlar da şöyle demekte(dirler): "Gerçek hüsrâna düşenler, Kıyâmet Günü kendilerine ve âilelerine hasar [yazık] eden kimselermiş".

Bakın, zâlimler hakîkaten mukîm [dâimî/sürüp giden] bir azâb içindedirler ve onlara, Allâh'ın önünden kendilerini kurtaracak velî/[hâmi]ler de yoktur. Her kimi de Allâh saptırırsa,[52a] artık onun için yol yoktur.

47. Allâh'tan, redd(edilip geri çevirilmes)ine çâre olmayan bir gün gelmezden evvel Rabbinizin da'vetine icâbet ediniz; o gün sizin için ne sığınacak yer vardır, ne de inkâra çâre.

48. Yine aldırmıyorlarsa, Biz de seni üzerlerine murâkıb [gözcü] göndermedik a; sana düşen ancak tebliğdir.

Fakat Biz insâna, tarafımızdan bir rahmet tattırdığımız vakit onunla ferahlanır ise de, kendi ellerinin (yapıp) takdim ettiği sebeblerle başlarına bir fenâlık gelirse, o vakit insân hepsini unutan[52b] bir nankördür; (zîrâ nisyân insânın tabiatında vardır, sür'atle nankörlüğe gider, sanki hiç rahmet ve ni'met görmemiş gibi davranır).

49-50. Allâh'ındır bütün göklerin ve yerin mülkü [hükümranlığı]; dilediğini yaratır, dilediği kimseye dişiler bahşeder, dilediği kimseye de erkekler bahşeder; yâhud da onları erkekli-dişili ikizler (yapar); dilediğini de akîm [kısır] kılar.

Her hâlde [şübhesiz] O'nun ilmi çok, kudretine nihâyet yoktur.

51. Bununla berâber, hiçbir beşer için kâbil değildir ki, Allâh ona başka sûretle kelâm söylesin; ancak vahyle[53] veyâ bir hicâb [perde] arkasından[54] veyâhud (melekten) bir resûl gönderip de izniyle ona dile-

---

52a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *saptırırsa* yerine *saptırsa* yazılmıştır. (E.Ö)

52b •Âyette, *bepsini unutan* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

53 *Vahyle*, yâni "doğrudan doğruya vahyederek, gâyet serî ve gizli bir işâret hâlinde tefhîm ve birdenbire kalbe bırakıp ilham sûretiyle, ki kelâmın sırf rûhânî olarak vâsıtasız bir şekilde akla/hatıra gelmesi ve telakkisidir".
Hem enbiyâya [nebilere-resûllere], hem de Hz. Mûsâ'nın annesine olduğu gibi sâir insânlara da gerek uyanıkken ve gerek menamda/düşte olur. Gıyâbdan da olur, rü'yet hâlinde de; nitekim İsrâ gecesi Resûlullâh'a öyle olmuş [böyle vahyolunmuş] idi. (VI/4255)

54 *Hicâb arkasından söylemekle*, ki ba'zı cisimlerde ve kulakta kelâm yaratıp işittirir de, işiten kimin söylediğini görmez. Nitekim Hz. Mûsâ'ya böyle vahyedil-

diğini vahyettirmesi[55] müstesnâ [hâriç].
Çünkü [kuşkusuz] O çok yüksek [yüce], çok hakîm/[hikmetli]dir.
52-53. Ve işte sana böyle[56] emrimizden Biz rûh[57] vahyettirdik[58] [vahyettik].
(Bu mesaj sana gelmeden önce) sen Kitâb nedir, îmân nedir bilmiyordun, velâkin Biz onu bir nûr kıldık, onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emîn ol sen her hâlde [hakîkaten] doğru bir yola çağırıyor/[kılavuzluyor]sun;[59] o Allâh'ın yoluna ki, göklerde ne var, yerde ne varsa hep O'nundur.
Uyan! Bütün işler, döner-dolaşır Allâh'a varır.

---

mişti. Bu tür vahy, doğrudan doğruya kalbe değil, sâmiaya [işitme duyusuna] ilkâ' edilmiş olduğundan, perde arkasından olmuş oluyor. Resûlullâh'ın, "Ba'zan bana çan sesi gibi gelir" dediği kısım da bu kabîlden sayılmak lâzım gelir. (VI/4255)

55 *Veyâhud bir resûl,* yâni tebliğ vâsıtası bir melek gönderip dilediğini vahyettirmek sûretiyle, ki peygamberlere çoğu kere bu şekilde, yâni melek vâsıtasıyla vahyedilmiştir. *Mâ yeşâu [dilediğini]* buyurulmasından da anlaşılacağı üzere bu vahyetme ile meleğin vahyi; kalbe ilka, ses yâhud sessiz kelâm ile olabileceği gibi, meleğin gelişi de cismânî bir sûrette temessül edip etmemekten eammdır. (VI/4255)

56 *Ve işte sana böyle;* yâni "zikredilen bu üç şekildeki vahy ile" veyâ –sûrenin başında geçtiği üzere– "önceki peygamberlere vahyedildiği gibi bu üç tarz ile..." (VI/4260)

57 Yâni, ilm, irâde mebdei gibi bir ma'nevî hayât başlangıcı olan Kur'ân'ı vahyettik; diğer bir ma'nâ ile, rûh-ı emîn olan Cebrâîl'i vahyle gönderdik. (VI/4261) •Bizce ikinci ma'nâ (yâni, *Cebrâîl'i vahyle gönderdik* ma'nâsı) ihtimâl dışıdır. (E.Ö)

58 •Meâl'de, *vahyettirdik* diye çevirilen *evhaynâ* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Tefsîr metninde (VI/4260-4261) *vahyeyledik* şeklinde tercüme edilmiştir ki, doğru olan da budur. Ayrıca krş. İsrâ: 85, Nahl: 2, Mü'min: 15. (E.Ö)

59 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çağırıyorsun* yerine *çevirilyorsun* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. Ayrıca, Meâl'de *çağırıyorsun* diye çevirilen kelimenin aslı, *hidâyet*tir. (E.Ö)

43. ZUHRUF SÛRESİ

MEKKÎ, 89 ÂYET

§

Adını, 35. âyetinde geçen *zuhruf* ["yaldızlı zînet", özellikle "altın ve gümüş"] kelimesinden alan sûrenin ana tema'sı; Allâh'tan başka herhangi bir varlığa ilâhlık yakıştırmanın, ma'nevî olarak tahrib edici olmasının yanısıra, mantîken de kabûl edilemez olmasıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]
2-3. Bu parlak[1b] [açık ve hakîkati apaçık gösteren] Kitâbın kadrini bilin! Hakkâ Biz onu Arabî [dil ve kültür itibâriyle Arab'a mahsûs] olarak okunacak bir kur'ân [hitâbe] kıldık ki akıl erdiresiniz.[2]
4. Ve hakîkat o (hitâbe), Bizim nezdimiz/[yanımız]deki ana kitâbda,[3] çok yüksek, çok hikmetlidir.
5. Siz müsrif [haddi aşan] bir kavm olduğunuz için, şimdi sizden o öğüdü bertarafmı edeceğiz?![4]
6-8. Hâlbuki evvelkiler içinde Biz

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b *Mübîn* [*açık ve açıklayıcı*] *Kitâb:* Allâh yolunu apaçık gösterir bir nûr olan parlak Kitâb. (VI/4265 ve krş. Duhân: 2)

2 • Bu kelime [*akıl erdirirsiniz*], Osmanlıca Yazma nüsha'da *akledersiniz* şeklinde yazılmıştır; bununla berâber, *akledesiniz* denmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz. (E.Ö)

3 *Ana kitâb* [*ümmi'l-kitâb: kitâb'ın anası/kitâbın aslı-esâsı*]: "Levh-i mahfûz" yâhud onun da aslı olan "ilmullâh" [Allâh'ın ilmi]. (VI/4265)

4 Yâni; küfrde, hakksızlıkta diretmeyi, *cinâyette ileri gitmeyi* âdet etmiş müşrikler olduğunuz için, Peygamber'e bir zarârınız dokunur diye çekinip de size va'z u ihtârda bulunmaktan, bir öğüd/hatırlatma olan o Kitâbı indirmekten vazgeçeceğimizi, sizi kendi hâlinize bırakacağımızımı zannediyorsunuz?! (VI/4266)

nice (nebiler)/peygamber(ler)[5] gönderdik, hiçbir peygamber de gelmiyordu ki kendilerine, onunla mutlak(a) eğlenmesinler, onun için Biz onlardan[6] daha sert pençelileri helâk ettik ve (zâten) evvelkilerin meseli; (başlarına neler geldiği de daha önce) geçti.

9. Celâlim hakkı için sorsan onlara, "O gökleri ve yeri kim yarattı?" (diye,) elbette diyecekler (ki): "Onları o azîz,[7] alîm [çok iyi bilen] yarattı".

10. O ki, arzı [yeryüzünü] sizin için bir beşik yaptı ve doğru gidesiniz diye size onda[8] yollar açtı.

11. Ve O ki, yukarı/[semâ-bulut]dan[9] bir miktar [ölçü] ile bir su indirmekte ve onunla ölü bir beldeye hayât neşretmekte/[vermekte]yiz; işte siz de (diriltilip kabirlerinizden) öyle çıkarılacaksınız.[10]

12-14. Ve O ki, bütün çiftleri[11] yarattı.

Ve (O ki,) sizin için gemilerden ve yumuşak (başlı) hayvânlardan[12] bineceğiniz şeyler yaptı, ki sırtlarına kurulasınız; sonra üzerine kurulduğunuzda Rabbinizin ni'metini anıp (şöyle) diyesiniz: "Tenzih o sübhâna[13] [her türlü noksanlıktan münez-

---

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *peygamber* [*nebî*] yerine *peygamberler* yazılmıştır. Fakat netice itibâriyle ikisi de aynı kapıya çıkar. (E.Ö)

6 *Onlardan,* yâni Mekkeli müşriklerden... (VI/4266)

7 •*Azîz* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34; Fâtır: 2, not: 5; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

8 •Meâl'de karşılığı gösterilmeyen *fîhâ* karşılık, *onda* [*arzda/yeryüzünde*] (–veyâ, *onun içinde/onun üzerinde* de denebilir–) kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

9 •Meâl'de, *yukarı(dan)* diye çevirilen kelime *semâ*'dır. (E.Ö)

10 "Bir rûh olan [ölmüş kalbleri dirilten] Kur'ân ile siz de yepyeni bir hayâta çıkarılacaksınız" yâhud "Kabirlerden çıkarılacaksınız". (VI/4266)

11 Burada *çift* [*ezvâc/eşler*], "eşyânın çeşit ve sınıfları" veyâ genellikle "mütekâbiliyet" ile tefsîr edilmiştir. Muhakkikler, "Allâh'ın hâricindeki şeylerin hepsi çifttir, yalnız Allâh zıddı ve benzeri olmaktan münezzeh ferddir" demişlerdir. Şu da hatıra gelir ki: Herşey, zihnî ve hâricî sûreti itibâriyle çifttir, yalnız Allâh zihnî sûretle sınırlandırılamaz. (VI/4267)

12 •Burada *yumuşak hayvânlar(dan)* diye tercüme edilen *en'âm* kelimesi için bkz. Nahl: 5, not: 4; Mâide: 1, not: 2. (E.Ö)

13 •Meâl'de, *tenzîh o sübhâna* diye çevirilen *sübhânellezî* lafzına, *O (her türlü noksanlıktan) münezzeh olan ki* karşılığını vermek daha uygun olur. Zîrâ *tenzîh* kelimesi *sübhân*'ın karşılığıdır. (E.Ö)

zeh olan o yüceler yücesi] ki, bunu bize musahhar kılmış [boyun eğdirmiş], yoksa biz bunu yanaştıramazdık ve her hâlde [mutlaka] biz dönüp dolaşıp Rabbimize varacağız".

15. (Gökleri ve yeri Allâh'ın yarattığını) öyle (itirâf etmişler) iken,[14] (–tenâkuza bak ki–) tuttular kullarından O'na bir cüz' tasladılar.[15] Hakîkat(en) insân çok nankör(dür)/açık bir küfrbazdır.[16]

16. Yoksa O, yaratıp durduğu mahlûklarından Kendine kızlar edindi de, oğullarla[17] imtiyâz (sâhibi olmay)ı sizemi verdi?!

17-18. Hâlbuki içlerinden biri, o Rahmân'a fırlattığı mesel [isnâd ettiği kız çocuğu] ile kendisi tebşir kılındığı [müjdelendiği] vakit yüzü simsiyah oluyor da, kederinden yutkunup yutkunup dolukuyor; (ağlayacak duruma geliyor). Yâ!.. (Demek kendinize erkekleri ayırıp) o zînet [süs] içinde yetiştirilecek de, muhâsamaya [mücâdele ve çatışmaya] gelince beceremeyecek olan (kızları)ı (Allâh'a isnâd ediyorsunuz) öylemi?!

19. Rahmân'ın kulları olan melâikeyi [melekleri] de dişi yaptılar; yaratılışlarına şâhidmi idiler?!

Şehâdetleri yazılacak ve (hesâb günü) sorguya çekilecekler.

20. Bir de dediler ki: "Rahmân (meleklere tapmamamızı) dilese idi, biz onlara tapmazdık".

Bu bab/[husûs]da onların bir ilmleri yoktur, sâde(ce) atıyorlar.

21. Yoksa Biz onlara bundan evvel (–Allâh'ın yanısıra başka varlıklara ibâdet etme izni veren–) bir Kitâb vermişiz de onamı tutunuyorlar?!

22. Hayır; (ne meleklerin yaratılışına şâhid oldular, ne de Allâh'tan gelen bir ilme dayanmaktalar. Yalnızca) şöyle dediler: "Bizler ataları-

---

14 Bu âyet, Zuhruf: 9 âyetine bakıyor. Yâni, göklerin ve yerin yaratıcısının Allâh olduğunu ikrâr ve itirâf etmelerine rağmen, tenâkuza bak ki; tutarlar, Allâh'a kullarından bir cüz' yaparlar [kızları/melekleri Allâh'a isnâd ederler]. (VI/4268)

15 Burada birkaç ma'nâ vardır: A) Hulûlü ibtâl; B) Allâh'a çocuk isnâd edenleri kınama; C) Müşrikler her ilâha bir hisse vermekle, Allâh'a, kulların tümünü değil, yalnız bir kısmını tanımış, yalnız bir hisse vermiş oluyorlar. (VI/4268)

•Âyetin siyâkından, ibârenin, müşriklerin Allâh'a kızlar/dişiler isnâd etmeleriyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. (E.Ö)

16 •*Le-kefûrun mübîn* [*kesinlikle apaçık nankördür*] ibâresinin, "çok nankör, açık bir küfrbazdır" şeklinde çevirilmesi pek uygun değildir. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *oğullarla* yerine *oğullara* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

mızı bir ümmet [yol] üzerinde bulduk, biz de onların izince giderek murâda ereriz".

23. Yine böyle senden evvel hangi memlekette bir nezîr [uyarıcı] gönderdikse, onun refâhlı takımı [müreffeh hayâtın yozlaştırıp küstahlaştırdığı kesimi] demişti ki: "Bizler atalarımızı bir ümmet[18] [yol] üzerinde[19] bulduk, biz de onların izlerine uyarız".

24. (Resûlleri onlara,) "Ya" dedi, "size atalarınızı üzerinde bulduğunuz (dîn/yol)dan daha doğrusunu [hidâyetkârını] getirdimse de mi (onlara uymaya devâm edeceksiniz?")

(Buna karşılık, o müreffeh hayâtın yozlaştırıp küstahlaştırdığı kesim,) "Ha [bakın]!" dediler, "Biz o sizin (kendisiyle) gönderildiğiniz şeylere inanmıyoruz".

25. Onun üzerine Biz de onlardan, (yalanlamalarının) intikâmını aldık da; bak o tekzib eden/[yalanlayan]lerin âkıbeti nasıl oldu!

26-27. Bir vakit de İbrâhîm, babasına ve kavmine (şöyle) dedi: "Haberiniz olsun, ben o sizin taptıklarınızdan berîyim [uzağım], O beni yaratandan başka; zîrâ O'dur ki, beni (doğru yola) erdirecektir".

28. Ve onu[20] [tevhîdi], ardında [zürriyyetinde] kalan bir kelime yaptı, gerek ki (ona) rücû ede/[dönenler].[21]

29-30. Fakat şunları ve atalarını, tâ kendilerine hakk ve bir resûl-i mübîn [apaçık uyaran bir resûl] gelinceye kadar müstefid edip[22] [faydalandırıp] yaşattım, yaşattım da kendilerine hakk gelince, "Bu bir sihirdir, biz buna inanmayız" dediler.

31. Ve (yine,) "Ne olurdu; şu Kur'ân, iki memleketten[23] bir büyük adama indirilse idi" dediler.

---

18 *Ümmet:* "Arkasına düşülecek bir cemaat" veyâ "tarîkat [yol], millet [dîn]". (*Millet* kelimesi için bkz. Bakara: 120, not: 157a). (VI/4270)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerinde* yerine *üzere* yazılmıştır. (E.Ö)

20 *Onu,* yâni "kelime-i tevhîdi..." (VI/4272)

21 İbrâhîm, zürriyyeti içinde veyâ Allâh İbrâhîm'in zürriyyeti içinde kelime-i tevhîdi kalıcı yaptı; –onun için o'nun zürriyyetinde Allâh'ı birleyen hiç eksik olmadı– ki dalâlete/şirke düşenler muvahhidlerin ihtârı ile tevhîde dönsünler. (VI/4272)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edeler* yerine *ederler* yazılmıştır. (E.Ö)

22 •*Müstefîd edip [faydalandırıp]* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

23 *İki karye/memleket*ten [*qaryeteyn*'den] kasıd, "Mekke ile Tâif"tir. (VI/4272)

•*Qaryeteyn* (yâni, *iki karye/memleket*) ile, "Rûm [Bizans] ve İran"ın kasdedildiği de söylenmiştir. (E.Ö)

32. Rabbinin rahmetini onlarmı taksim ediyorlar?!
(Hayır, bu onlara düşmez. Nasıl ki) onların o dünyâ [süflî/yakın] hayât'taki[24] maişet/[geçimlik]lerini aralarında Biz taksim ettik ve bir kısmını (konum ve servet husûsunda) diğerlerinin derecelerle üstüne çıkardık; –ki ba'zısı ba'zısını tutsun çalıştırsın– (aynı şekilde, dilediğimize de ma'nevî bağışlarda bulunuruz.) Rabbinin (bu) rahmeti ise, onların toplayıp durdukları (dünyevî hayâtın tüm malları)ndan daha hayrlıdır.
33-35. Ve eğer insânlar hep {küfre sapacak} bir ümmet olacak olmasa idi,[25] Biz o Rahmân'a küfreden kimselerin her hâlde [mutlaka] evlerine gümüşten tavanlar ve üzerlerinde çıkacakları asansör/[merdiven]ler ve odalarına kapılar ve üzerlerine kurulacakları koltuklar, kanapeler ve altın zînetler yapardık.
Ve doğrusu bütün bunlar, dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın[24] geçici metâı [kazanımı], Rabbinin indinde [yanında] âhiret ise korunan(lar)/muttakîler[27] içindir.
36-37. Ve herkim Rahmân'ın zikrinden [Kur'ân'dan] (yüzçevirip) teâmî [körlük] ederse,[28] Biz ona bir şeytân sardırırız, artık o ona arkadaştır [qarîndir] ve her hâlde [şübhesiz] onlar onları yoldan çıkarırlar, onlar ise onları doğru sanırlar.
38. Nihâyet Bize geldiği vakit (arkadaşına/şeytâna), "Ah!" der, "Keşke benimle senin aranda iki meşrık buudu[29a] [iki doğu arası] (yâni, doğu ile batı arası kadar mesâfe) olsa

---

24 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Yûnus: 88, not: 92; Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

25 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olacak olmasa idi* yerine *olacaklarsa idi* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

26 • *Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

27 • *Rabbinin indinde/yanında âhiret {hayâtı ve saadeti} muttakîlere mahsustur:* Bir gün gelip Allâh'a gidileceğini sayarak küfr ve ma'siyetten korunup faziletlerle vasıflananlarındır. (VI/4273)

28 *Aşâ* (–Meâl'de, *teâmî ederse* diye çevirilmiştir–), "gözde bir tür zaaf ve 'tavuk karanlığı [karası]' denilen görmemezlik, bir çeşit körlük"tür. Fakat burada maksad, "görmemezlikten gelmek"tir.
Rahmân'ın zikri ise, "Kur'ân"dır. Yâni, kim Kur'ân'a göz yumup görmemezlik eder, onun irşâdını dinlemezse... (VI/4275)

29a • Lafzen, "iki meşrık/doğu" demek olsa da *meşriqayn* ile, "doğu ve batı" kasdedilmiştir; tıpkı *qameran* [iki kamer/ay] ibâresiyle, "ay ve güneş"in kasdedildiği gibi. (E.Ö)

idi; sen ne kötü arkadaşmışın [qarînmişin]!"

39. (O zamân kendilerine denir ki:) "Böyle demek,[29b] bugün size hiç de fayda sağlamaz, çünkü zulmettiniz, hepiniz azâbda müşterek/[ortak]sinizdir".

40. O hâlde senmi işittireceksin (hakka kulak tıkayan) o sağırlara yâhud (senmi) hidâyet edeceksin o (basîretleri) kör(elmiş)lere ve açık bir dalâl(et/şaşkınlık) içinde bulunanlara?!

41-42. Şu hâlde, şâyet Biz seni (dünyâdan) alır götürürsek, elbette onlardan intikâm alacağız yâhud onlara yaptığımız va'îdi[30] [tehdidi] sana gösterirsek, şübhe yok ki Biz ona da muktediriz.

43-44. Sen hemen o sana vahyolunana tutun, muhakkak ki sen doğru bir yol üzerindesin ve muhakkak ki o [Kur'ân] hem senin için, hem kavmin için bir şereftir [zikrdir/hatırlatmadır] ve ileride ondan mes'ûl olacaksınız.

45. Senden evvel gönderdiklerimize sor, (sor o) resûllerimizden, Biz Rahmân'dan başka ibâdet olunacak ilâhlar yapmışmıyız?!

46. Celâlim hakkı için, Mûsâ'yı âyetlerimizle Fir'avn'a ve cemiyetine[31] gönderdik, vardı (da onlara), "Haberiniz olsun" dedi, "ben bütün âlemlerin rabbinin[32] resûlüyüm".

47-48. Vaktâ [ne zamân] ki (Mûsâ) onlara böyle âyetlerimizle vardı, birdenbire onlar bunlara gülüverdiler.

29b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *demek* yerine –yanlışlıkla– *demekte* yazılmıştır. (E.Ö)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *va'îdi* yerine *va'di* yazılmış; ancak kelimenin aslı *va'd*'dir. (E.Ö)

31 •Burada *cemiyet* diye çevirilen *mele* kelimesi için bkz. A'râf: 60, not: 67. (E.Ö) Bu kıssanın sevkinde iki vech-i münâsebet vardır: A) Kureyş, Hz. Peygamber'in dünyâ serveti olmadığından dolayı büyüklüğünü takdîr etmedikleri gibi, Fir'avn da Hz. Mûsâ'ya karşı *Mısr(ın) mülkü [hükümranlığı/egemenliği] benim değilmi?!* (Zuhruf: 51) diye öyle gururlanmıştı. Bu sûretle bu kıssa, Hz. Peygamber'i teselli ve takviye ile hasımlarını uyarı sadedindedir. B) *Senden evvel gönderdiklerimize sor* (Zuhruf: 45) suâli üzerine bir cevâbı dahi içerir. Dolayısıyla asıl maksad, kıssanın tekrârı değil, bu cevâbların takrîridir [bildirilmesidir, yerleştirilip sağlamlaştırılmasıdır]. (VI/4277-4278)

32 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *rabbi'l-'âlemîn* ibâresinin, *âlemlerin rabbi* şeklinde çevirilmesinin eksik ve kusurlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. Ayrıca, *bütün* kelimesinin de âyette karşılığı yoktur, zâten lüzûm da yoktur. (E.Ö)

Her ne âyet [mu'cize] de gösteriyorsak onlara, mutlak(a) birbirinden büyüktü. (Fakat inkârda direttiler. Bu nedenle) tuttuk onları azâba da çektik ki rücû edeler [inkârlarından döneler].

49. Bu hâlde(yken bile) diyorlardı ki: "Gel ey sâhir [sihrbaz]! Bizim için Rabbine bir du'â et –sende olan ahdi hürmetine–, çünkü biz artık yola geleceğiz".

50. Bunun üzerine kendilerinden azâbı (kaldırıp) açtığımız vakit de, derhal (sözlerinden) cayıverdiler.

51-53. Ve Fir'avn, kavminin içinde şöyle bağırdı: "Ey kavmim! Mısr(ın) mülkü [hükümranlığı] benim ve onun[33] [Mısr'ın] hep şu nehirleri[33] benim altımdan akıyor değilmi?! Artık gözünüzü açsanıza! Yoksa ben şundan daha hayrlı değilmiyim, ki o hem hakîr,[34] hem de merâmını anlatamıyor?! Eğer o dediği gibi ise, üzerine altın bilezikler atılsa ya, yâhud yanında melekler[35] dizilse gelse ya!"

54. (Fir'avn) bu sûretle kavmini istihfâf etti [hafife alıp hor gördü], onlar da ona itaat eylediler; çünkü dîn /[itaat]den çıkmış (bir gürûh)/fâsık bir kavm idiler.

55-56. Böyle, vaktâ ki Bizi ğazaba[36] da'vet ettiler, Biz de kendilerinden intikâm aldık; hepsini birden garkedi/[boğu]verdik; garkediverdik[37a] de, onları sonrakiler için hem bir selef, hem bir mesel kıldık.

57-58. Vaktâ [ne zamân] ki Meryem'in oğlu (Îsâ'ya hristiyanların ilâh ve Allâh'ın oğlu demeleri ve bunun bâtıllığı) bir mesel olarak ortaya atıldı, derhal kavmin ondan (ötürü keyiflenerek) çığrıştılar (da), "Ya" dediler, "bizim (adına putlar diktiğimiz meleklerden oluşan) ilâhlarımızmı hayrlı, yoksa o'mu?! (O ilâh

---

33 •Meâl'in orijinalinde, *hep şu nehirler* diye tercüme edilen *hâzihi'l-enhâru* ibâresi, *onun [Mısr'ın] (bütün) bu nehirleri [Nil ve kolları]* anlamına geldiğinden, metne, hem *onun* kelimesini ilâve ettik ve hem de *nehirler* kelimesini *nehirleri* yaptık. (E.Ö)

34 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hakîr* yerine *kâfir* şeklinde –tashihli/yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

35 •Matbu nüsha'da *melâikeler* şeklinde –tashihli– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *melekler* şeklinde doğru yazılmıştır. *Melâike, melek*'in çoğulu olduğundan, *melâikeler* yerine *melâike* veyâ *melekler* denilmelidir. (E.Ö)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ğazaba* kelimesinden sonra fazladan bir *da* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

37a •Âyette, *garkediverdik* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

oluyor da, bizimkiler niye olmasın?!)"

Bunu sana sırf bir cidâl [münâkaşa vesîlesi] olarak fırlattılar. Doğrusu onlar çok husûmetli[37b] bir kavmdirler.

59-60. Hayır o ilâh değil,[38] hâlis bir kuldur;[39] Biz o'na (nübüvvet ve risâlet vermek sûretiyle) in'âm [ihsân] ettik ve kendisini Benî-İsrâîl için bir mesel[40] yaptık ve dilersek sizlerden de melâike [melekler] yaparız[41] (da) arzda [yerde] halef olurlar.[42]

61-62. Ve hakîkat (şu ki), o, Sâ'at için bir ilmdir,[43] onun için sakın o- (nun, yânî) Sâ'at'in geleceği (hak-

---

37b Yânî, o itirâzın hakk olduğuna kâni olup da bir hakkı ızhâr etmek için münâzara değil, gûyâ seni ilzâm edeceklermiş gibi sırf cedel için onu ileri sürüyorlar. Doğrusu onlar, düşmanlıkta şiddetli, çekişmeye harîs, nizâda mahâretli kimselerdir". (VI/4280)

38 • *Hayır (o) bir ilâh değil* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

39 • Meâl'de, *Hâlis bir kuldur (o)* diye çevirilen *in huve illâ abdun* ibâresine, *O –başka değil– bir kuldur* veyâ *O, bir kuldan başka birşey değildir* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VI/4280) ibâreyi, "O [*İsâ*] hakîkatte *başka birşey değildir;* ne ilâhtır, ne de Allâh'ın oğludur, ancak *bir abd* [*kul*], hâlis bir kul*dur*" şeklinde tercüme ve tefsîr etmiştir. (E.Ö)

40 İsâ'yı, İsrâîloğulları için uyulacak bir örnek olmak üzere şaşılacak bir alâmet; bir kudret delîli yaptık. Yoksa dedikleri gibi ilâh ve Allâh'ın oğlu değil. (VI/4281)

41 İsâ'yı, İsrâîloğulları için bir mesel olarak yaratıp (babası olmaksızın) Meryem'den doğurttuğumuz gibi, sizlerden de melekler doğurtarak, o sizin "Allâh'ın kızları" dediğiniz melekleri evlâdlarınız yapardık. (VI/4281)

• *Velev neşâu le-ce'alnâ minkum melâiketen fi'l-ardı yahluqûn* ibâresi şu şekillerde de anlaşılmıştır: A) Ve şâyet dileseydik, sizi yeryüzünde birbiri ardından gelen melekler yapardık. B) Şâyet dilemiş olsaydık, sizin yerinize, yeryüzünde yaşayacak melekler yapardık. C) Eğer dileseydik, sizin yerinize, yeryüzünü imar edecek melekler yaratırdık. (E.Ö)

42 "Yeryüzünde size halef olurlardı" veyâ "hilâfet yaparlardı". (VI/4281)

43 "Muhakkak ki İsâ, Sâ'at'in geleceğini/gerçekleşeceğini [Kıyâmet'in kopacağını], ölülerin diriltilip kıyâm edeceğini bildiren bir delîl ve alâmettir. Çünkü o, gerek doğumu ve gerek ölüleri diriltme mu'cizesi ve gerekse ölülerin dirilip kalkacağını haber vermesi itibâriyle Kıyâmet'in kopacağına bir delîl olduğu gibi, nüzûlü de –Hadîs'te vârid olduğuna göre– Sâ'at'in [Kıyâmet'in kopacağının] işâret ve alâmetlerindendir". (VI/4281)

kı)nde şekk [şübhe] etmeyin de Bana tâbi olun; işte bu, yegâne doğru yoldur. Ve sakın sizi şeytân (bu yoldan) çelmesin, çünkü o size (açık ve) belli bir düşmandır.

63-64. Îsâ da o beyyine/[apaçık delîl-mu'cizellerle geldiği vakit şöyle dedi: "Ben size hikmet ile ve ihtilâf edip durduğunuz şeylerin ba'zısını size beyân edeyim diye geldim, onun için Allâh(a itaatsizlik)tan kork(up azâbından korun)un ve bana itaat edin! Muhakkak ki Allâh, O hem benim rabbim, hem de sizin rabbinizdir, öyle ise O'na ibâdet edin;[44] işte bu, yegâne doğru yoldur".

65. Sonra o hizib/[fırka]ler[45] kendi aralarında ihtilâf ettiler, onun için elîm [acı] bir günün[46] azâbından vay o zulmedenlere!

66. Hep o Sâ'at'e, –hiç farkında değillerken– ansızın onun başlarına gelivermesine bakıyorlar.

•Müfessirlerin büyük bir kısmı –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi– *innehû*'daki *hû* [o] zamîrinin Îsâ'ya (a.s) yönelik olduğunu söylemişlerse de, ba'zı müfessirler zamîri Kur'ân'a irca' ederek *O [ilâhî kelâm/Kur'ân], Sâ'at için bir ilmdir; (Kıyâmet'in kopacağını, ölülerin diriltilip hesâba çekileceklerini bildiren bir delîl ve işârettir)* şeklinde anlamışlardır. (E.Ö)

•Îsâ'nın nüzûlünün [Sâ'at'e/Kıyâmet'e yakın bir zamânda gökten inmesinin], Kıyâmet'in alâmetlerinden olduğu görüşü/iddiâsı ise, Kur'ân'a değil, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da işâret ettiği üzere– birtakım rivâyetlere dayanmaktadır. Bu rivâyetler ise, böyle bir konuda delîl olma vasfını hâiz olmadıklan gibi, Kur'ân'a da aykırıdırlar. Zîrâ, Îsâ vefât etmiştir/ettirilmiştir (bkz. 'Âl-i 'İmrân: 55 ve Mâide: 117), Kıyâmet'e yakın bir zamânda gelmesi sözkonusu bile değildir. (E.Ö)

44 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *innallâhe huve rabbî ve rabbukum fa'budûh* ibâresine karşılık, *Muhakkak ki Allâh, O hem benim rabbim, hem de sizin rabbinizdir, öyleyse O'na ibâdet edin* (–şöyle de olabilir: *Muhakkak ki Allâh, benim de rabbim, sizin de rabbiniz O'dur; öyleyse O'na ibâdet edin*–) cümlesini metne ilâve ettik. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da, Meâl'de atlayıp tercüme etmediği bu ibâreyi Tefsîr metninde (VI/4282) şöyle tercüme etmektedir: *Haberiniz olsun, Allâh benim rabbim, sizin de rabbiniz ancak O'dur; onun için hep O'na ibâdet edin/ancak O'nu ma'bûd tanıyın.* (E.Ö)

45 Her biri bir maksadla toplanan fırkalar [hizibler] kendi aralarında ihtilâf çıkardılar/ihtilâfa düştüler: Yehûdiler başka söylediler, hristiyanlar da muhtelif fırkalara ayrıldılar. (VI/4282)

46 *Elîm [acı] bir günün*, yâni, "Kıyâmet Günü'nün..." (VI/4283)

67. Dostlar o gün birbirlerine düşmandırlar, müstesnâ [hâriç] ancak *muttakîler.*[47]

68-70. (O gün Allâh muttakî erkek ve kadınlara şöyle hitâb eder:) "Ey Benim kullarım! Size hiç korku yoktur bugün ve siz mahzûn da olmayacaksınız. (Ey) Benim âyetlerime îmân edip de hâlis müslüman [tüm benlikleriyle Bana teslîm] olan kullarım![48] Girin cennete, siz ve zevce/[eşlleriniz[49a] sürûrlar/neş'eler içinde!"

71-73. (Cennette) altından tepsiler ve küp/[sürâhi-testi]lerle[49b] (onların) üzerine dönülür dolaşılır, nefslerin hoşlanacağı, gözlerin lezzet alacağı şeyler hep orada.

Ve siz orada muhalled/[kalıcı-ebedî]siniz (ey mü'min ve muttakî kullarım) ve işte bu, sizin çalış(ıp yap)tığınız ameller sebebiyle vâris kılındığınız cennet, sizin için onda çok meyveler vardır, onlardan yiyeceksiniz.

74-75. Haberiniz olsun ki, (günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler cehennem azâbında muhalled/[sürekli kalıcı]dirler, kendilerinden o azâb[50a] gevşetilmez ve onlar onun içinde her ümidi kesmişlerdir.

76. Ve Biz onlara zulmetmemişizdir, velâkin kendileri zâlim idiler.

77. Ve (onlar, cehennemin muhâfızına) şöyle çığrışmaktadırlar: "Yâ Mâlik![50b] Rabbin (bizi öldürüp) işimizi bitiriversin!"

O demiştir ki: "Her hâlde [doğrusu] siz (orada ebedî) duracaksınız".

78. Celâlim hakkı için, Biz size hakkı [tevhîdi-Kur'ân'ı] gönderdik [getirdik], velâkin ekseriniz [çoklarınız]

---

47 •*Muttakî-ittikâ* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

48 •Meâl'de, *Benim âyetlerime îmân edip de hâlis müslüman olan kullarım* diye çevirilen *ellezîne âmenû bi-âyâtinâ ve kânû müslimîn* ibâresine, "–ki onlar, (Allâh'a) teslîm olmuş kimseler olarak âyetlerimize îmân etmişlerdir–" veyâ "–onlar ki, âyetlerimize îmân eden ve (Allâh'a) teslîm olan kimselerdir–" şeklinde –ara cümle olarak– karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

49a •Krş. Bakara: 25, not: 31. (E.Ö)

49b *Ekvâb* (–Meâl'de, *küpler* diye çevirilmiştir–), dilimizdeki küpten/küplerden farklıdır. 'Kulpu ve emziği olmayan ibrik' diye ta'rîf edildiğine göre, "sürâhi ve testi" demek olur. (VI/4286)

50a •Âyette, *azâb* kelimsenin karşılığı yoktur. (E.Ö)

50b *Mâlik*, "cehennem muhâfızının ismi"dir. (VI/4287)
•*Mâlik*'in, cehennem muhâfızının sıfatı/vasfı olma ihtimâli daha fazladır; meğer ki *ism* kelimesi *vasf* anlamında kullanılmış olsun. (E.Ö)

hakkı (sevmeyen/kerih gören, ondan) hoşlanmayanlarsınız.

79-80. İşi sıkıya büktüler?[51a] Fakat işte sıkı büken Biziz; yoksa Biz onların sırrlarını (bilmeyiz) ve fısıltılarını işitmeyizmi sanıyorlar?![51b] Hayır! İşitiriz,[52a] hem de yanlarında elçi/[melek]lerimiz vardır, (sırrlarını, aralarında konuştuklarını ve yapıp ettiklerini) yazarlar.

81. (Ey Muhammed) de ki: "Rahmân'ın bir veledi [çocuğu] olsa(ydı), ben ona tapanların [ibâdet edenlerin] birincisi olurdum".

82. Tenzih o sübhâna[52b] o göklerin ve yerin rabbi, rabbu'l-arşa [o arşın rabbine] onların vasıfla(ndırmala)rından.[53]

83-84. Şimdi bırak onları dalsınlar, oynayadursunlar, tâ va'dolundukla-

---

51a *İbram* (–Meâl'de, *sıkı bükmek* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "ipi katlayıp sağlam bükmek"tir. Bu ma'nâdan hareketle, her ne şekilde olursa olsun "bir şeyi sağlamlaştırmak" anlamında da kullanılır. *Mübrem,* "muhkem" demektir. Dolayısıyla ma'nâ şöyle olur: "O tartışmacı düşman kavm, hakktan hoşlanmamakla kalmayıp işi sağlamlaştırdılarmı/işi sıkıtmı tuttular? Resûlullâh'a (s.a) karşı bir tuzak kurmaya kararmı verdiler?" Fakat işin sağlamını Biz yapanz, onlarınki hiç kalır. (VI/4288)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından, *İşi sıkıtmı büktüler?* diye çevirilen *em ebremû emren* ibâresi, "(Hakktan hoşlanmamakla kalmayıp) bir de işi sağlamlaştırdılar/sıkı tuttular; (hakkın ne olması gerektiğine keyfî olarak –Kur'ân'ın bildirdiği hakîkate aykırı şekilde– karar verdiler)" şeklinde de anlaşılabilir. (E.Ö)

51b •Meâl'de, *Yoksa Biz onların sırrlarını (bilmeyiz) ve fısıltılarını işitmeyizmi sanıyorlar?* diye çevirilen *em yahsebûne ennâ lâ nes'me'u sırrahum ve necvâhum* ibâresi, "Onlann sırrlarını ve necvâlarını [gizli/özel konuşmalarını] işitmeyiz sanıyorlar?!" şeklinde de anlaşılabilir. Bu ma'nâyı destekleyebilecek bir âyet için bkz. Fussılet: 22-23. (E.Ö)

52a •*İşittiriz* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

52b •Meâl'de, *tenzih o sübhâna* diye karşılık verilen *sübhâne* lafzı, *(her türlü noksanlıktan) münezzehtir/berîdir (o göklerin ve yerin rabbi, arşın rabbi onların tavsiflerinden/nitelendirmelerinden)* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

53 •Yeterince açık olmadığından âyetin meâlini yeniden vermeyi gerekli gördük: *Münezzehtir o göklerin ve yerin rabbi, arşın [kudret ve hükümranlık tahtının] rabbi onların isnâd ettikleri sıfatlardan* veyâ *O göklerin ve yerin rabbi [sâhibi], arşın [kudret ve egemenlik tahtının] rabbi [sâhibi], onların vasıflandırmalarından münezzehtir [arıdır/temizdir-berîdir-uzaktır].* (E.Ö)

rı günlerine çatasıya [hesâb gününe ulaşana] kadar. Hem, (o vakit anlayacaklar,) O odur ki, gökte de ilâh, yerde de ilâhtır. Ve hakîm[54] [her işi hikmet olan] O'dur, alîm [çok iyi bilen] O.

85. Ve ne yücedir O ki; göklerin, yerin ve bütün aralarındakilerin mülkü [hükümranlığı] O'nun. (O) Sâ'at'e (dâir) ilm de O'nun nezdin/[yanın]dedir ve hep(iniz de) döndürülüp O'na götürüleceksiniz.

86. O'ndan başka yalvarıp durdukları şeyler, şefâ'at de edemezler, ancak bilerek hakka şehâdet eden kimseler müstesnâ [hâriç].

87. Celâlim hakkı için, sorsan onlara, kendilerini kim(in) yarattı(ğını),[55] elbette "Allâh!" derler. O hâlde (hakktan-tevhîdden) nasıl çevrilirler?!

88. Onun,[56] "Yâ Rabb!" demesi hakkı için, her hâlde [doğrusu] onlar îmâna gelmez bir kavmdirler.[57]

89. Şimdi (ey Muhammed) sen onlardan sarf-ı nazar et de, "Selâm!" de! Artık ileride bileceklerdir.

---

54 •*Hakîm* kelimesi için bkz. Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 35. (E.Ö)

55 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Sorsan onlara, "Kendilerini kim yarattı?"* ibâresi yerine, *Re'sen onlara, "Kendilerini kim yarattı?" diye sorsan* yazılmıştır. (E.Ö)

56 Yâni, Resûlullâh'ın... (VI/4288)

57 Âyetin başındaki *vav*'ın, atıf olması da muhtemel ise de, kasem/yemîn için olması selîstir. Yâni, "Peygamber'in, 'Yâ Rabb! Yâ Rabb!' diye du'â etmesi hakkı için söylerim ki: Şunlar {şu mekre kalkışan müşrikler}, îmâna gelmez kimselerdir". (VI/4288)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, –verdiği meâl ye izahtan da anlaşılacağı üzre– *Her hâlde onlar îmâna gelmez bir kavmdirler* ibâresini, Allâh'ın sözü ve hükmü kabûl etmektedir. Ancak ba'zı müfessirler, âyetin, *Ve o'nun [Peygamber'in], "Ey Rabbim! Doğrusu bunlar îmân etmeyecek bir kavm" dediğini (de işittiyoruz)* anlamında olup, sözkonusu ibârenin (yâni, *Doğrusu bunlar îmân etmeyecek bir kavm* ibâresinin) Resûlullâh'a (s.a) âit olduğunu, bununla kavmini Rabbine şikâyet ettiğini söylemişlerdir. (E.Ö)

44. DUHÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 59 ÂYET

§

Adını, 10. âyetinde geçen *duhân* [duman] kelimesinden alan sûrede; Kur'ân'ın beşer sözü olmayıp ilâhî bir vahy olduğu, Allâh'tan başka ilâh olmadığı, müşriklerin körü-körüne atalarını taklid ettikleri, kâinâtın boş yere/amaçsız olarak yaratılmadığı, âhiretin/ölümden sonra diriliş ve hesâbın kaçınılmazlığı üzerinde durulmakta, âhireti inkâr etmenin ahlâkî çöküntüye sebebiyet verdiğine dikkat çekilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]
2. Hem Kitâb-ı mübîn[1b] [açık ve hakîkati apaçık gösteren Kitâb] hakkı için.
3. Elhakk [hakîkaten] Biz onu [Kitâb-ı mübîni] bir mübârek[2] [bereketli/hayrı çok] gecede; (kadr gecesinde) indir(meye başla)dik;[3a] çün-

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b *Kitâb-ı mübîn:* Beyânı güzel, ifâdesi parlak Kitâb/Kur'ân... (VI/4293 ve krş. Zuhruf: 2, not: 1b)

2 *Mübârek,* "hayrı çok" demektir. (VI/4295 ve ***kadr gecesi*** için bkz. Kadr: 1-5, not: 2; Bakara: 185, not: 240)

3a Bu indirme husûsunda iki görüş vardır: A) Kur'ân önce bir bütün olarak dünyâ semâına, oradan Cebrâîl vâsıtasıyla –bir mübârek gecede [*leyletu'l-qadr: kadri yüce bir gecede/takdîr gecesi'nde*] indirilmeye başlanarak– peyderpey Resûlullâh'a inzâl edilmiştir. B) Kur'ân, mübârek bir gecede [*leyletu'l-qadr*] Resûlullâh'a inmeye başlamıştır/indirilmeye başlanmıştır. (VI/4294 ve krş. Kadr: 1-5, not: 2 ve 3; Bakara: 185, not: 240)

•Bizce doğru ve Kur'ân'a uygun olan, ikinci görüştür; yâni Kur'ân, mübârek bir gecede, Ramazan ayında bulunan (Bakara: 185) kadr gecesinde (Kadr: 1) indirilmeye başlanmıştır. (E.Ö)

kü Biz nezîr [uyarıcı] gönderiyorduk.[3b]

4-7. (Hem de öyle mübârek) bir gece ki, her hikmetli emr [iş] onda ayırdedilir,[4a] tarafımızdan emr [iş]; çünkü Biz resûl gönderiyorduk,[4b] Rabbinden bir rahmet olarak. Hakîkat(en) O öyle semî [işiten], öyle alîm/[bilen]dir. O göklerin ve yerin ve bütün aralarındakilerin rabbidir, ehl-i yakîn[5] olsanız (bunu anlardınız).

8. O'ndan başka tanrı yoktur, (O) hem diriltir, hem öldürür; hem sizin Rabbiniz, hem de evvelki atalarınızın Rabbi.

9. Fakat onlar şekk [şübhe/kuşku] içinde oynuyorlar.

10-12. O hâlde gözet(leyip bekle) o semânın [göğün] açık bir duman[6] ile geleceği günü, ki nâsı [insânları] saracaktır; bu bir elîm [acı] azâbdır. (O vakit,) "Rabbenâ [Rabbimiz]! Bizden bu azâbı (kaldırıp) aç, çünkü biz mü'minleriz"[7] diyecekler.

13-14. Onlara düşünmek, ibret almak nerede?!

Kendilerine apaçık anlatan[8a] bir Re-

3b •Meâl'de, *çünkü Biz nezîr gönderiyorduk* diye çevirilen *innâ kunnâ munzirîn* ibâresi Tefsîr'de (VI/4295), *çünkü Biz münzir idik/inzâr yapıyorduk* diye tercüme edilmiş, *inzâr edecek nezîr bir Peygamber gönderiyorduk* diye de açıklanmıştır. Bizce her iki tercüme de, uygun değildir; dolayısıyla ibâreye, *Biz kuşkusuz münziriz [uyarıcıyız]* şeklinde karşılık verilmesi kanaatimizce daha uygun olur. (E.Ö)

4a Her hikmetli mühim iş veyâ sağlam olması gereken tüm işler o mübârek [hayrı çok/bereketli] gecede (yâni, Ramazan ayında bulunan (Bakara: 185) kadr gecesi'nde (Kadr: 1) ayrılıp tedbir ve tevzi olunur. İcrâ edilmek üzere özel bir şekilde ayrılır yazılır. (VI/4295)

4b •Bu ibâre Tefsîr'de (VI/4296), *çünkü Biz risâlet veriyorduk* diye tercüme edilmiştir. (E.Ö)

5 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

6 *Açık/âşikâr duman* hakkında iki tefsîr rivâyet edilmiştir: A) Şiddetli açlık ve kıtlık seneleridir, çünkü çok aç olan kimseye; gerek gözlerinin zayıflığından, gerekse kuraklık ve kıtlık yıllarında havanın kötülüğünden semâ/gök dumanlı görünür. Bir de Arab, gâlib olan şerre *duhân* der. B) Kıyâmet'ten önce semâ/[gök]dan gelecek olan bir dumandır. (VI/4297-4298)
•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *duman* yerine –kelimenin orijinali olan– *duhân* yazılmıştır. (E.Ö)

7 Yâni, azâbı kaldırırsan îmân edeceğiz. (VI/4297)

8a •Âyette, *anlatan* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

sûl geldi de, sonra o'ndan (yüzçevirip) döndüler, "Öğretilmiş" dediler,[8b] "Bir mecnûn [cinnlenmiş/ cinn te'siri altında kalmış bir adam]" dediler.

15-16. Biz o azâbı biraz (kaldırıp) açacağız, fakat siz yine (îmân etme va'dinizden) döneceksiniz; ammâ o büyük satvetle [şiddetli bir şekilde yakalayıp] sıkıvereceğimiz gün her hâlde [mutlaka] Biz intikâm alacağız.[9]

17-21. Celâlim hakkı için, onlardan evvel Fir'avn'ın kavmini fitneye düşürdük [imtihân ettik], onlara da kerîm bir resûl gelmişti şöyle diye: "Allâh'ın kulları/İsrâîloğulları]nı bana teslîm edin; çünkü ben size (gönderilmiş) emîn [güvenilir] bir resûlüm.[10a]

"Ve Allâh'a karşı başkaldırmayın;[10b] çünkü ben size açık bir burhân[11] [delîl] ile geliyorum ve haberiniz olsun ki, ben sizin beni recminiz/[öldürmeniz]den Rabbim ve Rabbinize sığınmışımdır, onun için eğer bana îmân etmezseniz, bâri ben(im yolumun üzerin)den çekilin!"

22. Sonra (Mûsâ), Rabbine du'â etti (de), "Bak bunlar (günâha batmış) mücrim [suçlu] bir kavm" dedi.[12]

23-24. (Allâh,) "(Ey Mûsâ!) Hemen" buyurdu, "kullarımı geceleyin yürüt –çünkü siz (Fir'avn ve askerleri tarafından) ta'kîb olunacaksınız– ve denizi açık bırak, çünkü onlar ordu hâlinde gelip garkolunacak/[boğulacak]lar".[13]

25-27. Neler (neler) terketmişlerdi; ne cennetler [bostanlar-bahçeler], ne kaynaklar, ne çiftlikler, ne kerîm [yüksek-güzel] makâm(lar) ve içinde zevk sürdükleri ne ni'met ve refâh(lar)...

8b •İki kere tekrâr edilen *dediler* kelimesinden ilkinin âyette karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibâre, *"Öğretilmiş bir mecnûn" dediler* şeklindedir. (E.Ö)

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *intikâm alacağız* yerine *imtihân olacağız* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

10a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emîn [güvenilir] bir resûlüm* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

10b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve Allâh'a karşı başkaldırmayın* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

11 *Sultân* (–Meâl'de, *burhân* diye çevirilmiştir–) kelimesi, Kur'ân'da genellikle *burhân/delîl* anlamındadır. (IV/2815 ve krş. Mü'min: 23)

12 •*Dedi* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *garkolunacaklar* yerine *garkolacaklar* yazılmıştır. (E.Ö)

28-29. Evet öyle (oldu) ve hep onları başka bir kavme mirâs kıldık. Binnetice [neticede] ne gök ağladı üzerlerine, ne yer,[14] ne de imhâl olundular [kendilerine mühlet verildi].

30-33. Celâlim hakkı için, (Biz) Benî-İsrâîl'i [İsrâîloğulları'nı] kurtarmıştık o ihânetli [zelîl edici] azâbdan; Fir'avn(ın ağır azâbın)dan, çünkü o (katl ve cinâyette) üstün müsrif/[aşırı gidenl]lerden idi ve şânım hakkı için, Biz onları [İsrâîloğulları'nı] bir ilm üzere[15] âlemîne [diğer insânlara] karşı ihtiyâr eylemiş/[seçmiş]tik ve onlara âyetlerden öylesini vermiştik ki, onda açık bir ni'met ile[16] imtihân vardı.

34-36. Fakat şu beriki (müşrik)ler diyorlar ki: "İlk ölümümüzden ileri- si yok ve biz yeniden neşrolunacak [diriltilecek] değiliz; haydi (diriltip) getirin babalarımızı (da, öteki dünyânın varlığına şehâdet etsinler; ölümden sonra diriliş iddiânızda) doğruysanız".

37. Ya onlarmı hayrlı [kuvvetli ve şevketli], yoksa Tubba'ın kavmi ve onlardan evvelkilermi? Hep onları helâk ettik, çünkü (günâha batmış) mücrim [suçlu] idiler.

38-39. Ve (çünkü) Biz o göklerle yeri ve aralarındakileri oyunculuk (yapa)l(ım d)a (eğlenelim diye) yaratmadık, ikisini de ancak hakk sebebiyle [bir gâye için] yarattık, velâkin (onların) pek çokları[17] (bu hakîkati) bilmezler.

40-42. Haberiniz olsun ki o fasl [ayrım] günü (olan Kıyâmet), hepinizin

14 *Binnetice [neticede] ne gök ağladı üzerlerine, ne yer* ibâresi hakkında birkaç görüş vardır: A) Yeryüzünde sâlih bir amel yapmamışlardı ki yer ağlasın, semâya [göğe] da ne sâlih bir amelleri, ne de hoş bir sözleri çıkmamıştı ki gök ağlasın; müfessirlerin çoğunun görüşü budur. B) Ehl-i semâ ve ehl-i arz takdîrindedir; yâni ne melekler ağladı, ne mü'minler ağladı; aksine bunlar, onların helâkiyle sevindiler. C) Büyük bir adam vefât ettiği zamân, "Cihân ağladı, yergök ağladı" gibi ta'bîrlerle musibetin büyüklüğünü anlatmak için mübâlağa edilmek âdettir. (Buna göre, *Binnetice [neticede] ne gök ağladı üzerlerine, ne yer* ibâresi, onların kıymetsiz/değersiz, önemsiz kimseler olduğuna işâret etmektedir). (VI/4299)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzere* yerine *üzerine* yazılmıştır; ki aralarında bir fark yoktur. (E.Ö)

16 •*Ni'met ile* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

17 •Burada, *pek çokları* diye çevirilen *ekserahum* ibâresi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *onların ekserisi [çoğu/çokları]* şeklinde çevirilmiştir ki, ibâreye uygun olan da budur. (E.Ö)

mîkâtı/[buluşma zamânı]dır, o gün ki yâr yârdan birşey defedemez ve (hiç)bir taraftan yardım da olunmazlar, ancak Allâh'ın rahmetiyle yarlığadığı [bağışladığı] başka; çünkü O öyle azîz,[18] öyle rahîm/[merhametli]dir.

43-46. Şübhesiz o zakkûm ağacı,[19] çok vebâl yüklenenin yemeğidir, pota gibi karınlarında kaynar, (tıpkı) hamîm [sıcak su] kaynar gibi.

47-50. (Cehennemin görevlilerine şöyle emir verilir:) "Tutun onu da yaka-paça doğru cehennemin ortasına sürükleyin, sonra da başının üstüne hamîm [kaynar su] azâbından dökün (ve, 'Yaptıklarının karşılığı olarak azâbı) tat bakalım' deyin,[20] 'çünkü sen (gûyâ) azîzdin, kerîmdin! İşte o sizin şekk ve mücâdele[21a] edip durduğunuz bu'".

51-53. Elbette muttakî[21b] (kadın ve erkek)ler emîn bir makâmda; cennetlerde pınar başlarında, sündüs ve istebraktan [ince ve kalın ipekten] elbiseler giyerek karşı karşıya...

54. Evet böyle! Hem o (muttakî erkek ve kadı)nları iri gözlü hûrilerle[22] [hârikulâde gözlere sâhib engin rûhlu saff ve temiz eşlerle] tezvîc de etmi/[evlendirmi]şizdir.

55-57. Orada emniyetler içinde her türlü yemişi çağırır getirtirler, orada[23] ilk ölüm(lerin)den başka ölüm tatmazlar.

Korumuştur da (Allâh) onları, o cahîm [çok alevli ateş] azâbından.

(Bunların) hepsi Rabbinden bir fazl [lütuf ve ihsân] olarak (kendilerine verilmiştir).

İşte budur ancak fevz-i azîm [büyük başarı].

58. (Ey Resûl!) Biz onu [vahyi/Kur'-

---

18 *Azîz* iki ma'nâya gelir: A) Mağlûb olmaz, gâlib ve kâdir; B) Ortağı ve benzeri olmayan tek. (VI/4116 ve krş. 'Ankebût: 42, not: 34, Fâtır: 2, not: 5; Zümer: 1, not: 2)

19 *Zakkûm*, "Tihâme'de biten küçük yapraklı, acı ve kötü kokan bir ağacın ismi"dir. (VI/4055 ve krş. Sâffât: 62-66)

20 •*Deyin* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

21a •Âyette, *ve mücâdele* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

21b •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4; Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hûrilerle* yerine *hûriler* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. Ayrıca krş. Tûr: 20, Vâkı'a: 22 ve 34, Sâd: 52. Ve yine bkz. Nebe: 33, not: 10 ve Bakara: 25, not: 31. (E.Ö)

23 •Âyette karşılığı olmasına rağmen Meâl'in orijinalinde atlanan *orada* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

ân'ı] sâde senin dilinle (indirmek sûretiyle) müyesser kıldık [kolaylaştırdık],[24] gerek ki iyi düşünsünler.

59. O hâlde gözet(leyip bekle başlarına ne geleceğini), çünkü onlar ("o'nun istikbâli ne olacak?" diye) gözet(leyip bekl)iyorlar.[25]

24 "Biz onu, yâni Kur'ân'ı, bu güzel beyânı, bu açık ve kolay anlatışı, –anlasın düşünsünler diye– başka bir dil ile değil, yalnız Arabca ile indirdik". (VI/4304)

25 "Çünkü onlar, "Aceb o'nun istikbâli ne olacak?" diye gözlüyorlar". O gözlenip beklenen şeylerin beyânı da Câsiye sûresi'nde gelecektir. (VI/4304)

45. CÂSİYE SÛRESİ

MEKKÎ, 37 ÂYET

§

Adını, 28. âyetinde geçen ve ümmetlerin tümünün Kıyâmet Günü toplanmalarına yâhud diz çökmelerine işâret eden (*Şeri'at* ve *Debr* ismi de verilen) *câsiye* ["toplu" yâhud "diz çökmüş"] kelimesinden alan sûrenin ana tema'sı, tevhîd/Allâh'ın vahdâniyyeti ve âhirettir [ölümden sonra diriliş, hesâb: mükâfât ve cezâdır].

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]
2. Kitâb indirilmek, o azîz-hakîm[1b] Allâh'tan.
3. Her hâlde [şübhesiz] göklerde ve yerde mü'minler için âyet/[delîl-işâret]ler var.
4. Hayvânâtı [hayvânları] tenevvü ettirip [çeşit çeşit yapıp] üreterek (yeryüzüne yaymasında), sizi yaratmasında[2] da, yakîn[3] edinecek bir kavm için çok âyet/[delîl-işâret]ler var.
5. Gece ile gündüzün ihtilâfı/[değişip durması]nda[4] ve Allâh'ın semâ/[gök-bulut]dan bir rızk[5] [yağmur] indirip de onunla arzı [yeri] ölümünden sonra diriltmesinde ve rüzgâr-

---

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • *Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. Zümer: 1, not: 2; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

2 • *Sizi yaratmasında* ibâresi, *hayvânâtı tenevvü ettirip üreterek* ifâdesinden önce olmalıdır. Nitekim, Elmalılı M. Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VI/4308) ma'nâyı şöyle vermiştir: *...Sizin yaratılışınızda ve üretip durduğu hayvânlarda...* (E.Ö)

3 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

4 *Geceyle gündüzün ihtilâfında:* "Geceyle gündüzün değişip durmasında" yâhud "Geceyle gündüzün birbiri arkasından gelmesinde"... (VI/4308)

5 Yâni, nzka sebeb olması itibâriyle hem kudret, hem rahmet yönünden âyet [delîl/işâret/alâmet] olan yağmur ve karda... (VI/4308)

ları (evirip) çevirmesinde de, aklı olan [akleden] bir kavm için birçok[6] âyet/[delîl-işâretler] var.

6. İşte bunlar Allâh'ın âyetleri, sana[7] onları bihakkın [hakk ile] okuyoruz. Artık Allâh(a ve O'n)ın âyetlerin(d)e(n)[8] (yâni, onlara) inanmadıktan[9] sonra hangi söze inanır/[îmân eder]lar?!

7-10. Veyl [yazıklar olsun] o her bir vebâl yüklü sahtekâra; Allâh'ın âyetleri, karşısında okunurken, işitir de sonra kibirinden, hiç işitmemiş gibi (îmân etmemekte inad ve) ısrâr[10a] eyler.

İşte onu(n gibileri) elîm [acı] bir azâb ile müjdele; (çünkü) âyetlerimizden birşey ma'lûmu olduğu vakit de onu eğlenceye tutar.

İşte onlar (gibileri) için mühîn [alçaltıcı] bir azâb var, peşlerinde cehennem ve onlar(ın azâbın)dan, ne kazandıkları (servet ve makâm) birşey defedebilir, ne de Allâh'tan başka evliyâ [dost ve yardımcı] edindikleri şeyler, hem onlara azîm [büyük] bir azâb var.

11. Bu bir irşâd/[hidâyet]dır. Rabb'lerinin âyetlerine küfredenler(e) ise, (evet) onlara en fenâsından bir elîm [acı] azâb var.

12. Allâh odur ki; sizin (faydalanmanız) için denizi musahhar [emre âmâde] kıldı, onda –emriyle– gemiler aksın diye, hem fazlın/[lütfun]dan talebde bulunasınız diye ve gerek ki şükredesiniz.

13. Hem, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini kendinden (bir lütuf) olarak sizin için musahhar [emre âmâde] kıldı.

Şübhesiz ki bunda [bu teshirde],[10b]

---

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *birçok* yerine *çok* yazılmıştır, ancak âyette ne *birçok*, ne de *çok* kelimesinin karşılığı vardır. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sana* yerine –yanlışlıkla– *sonra* yazılmıştır. (E.Ö)

8 •Meâl'de, *Allâh'ın âyetlerine inanmadıktan sonra* diye çevirilen *ba'dallâhi ve âyâtihî* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (VI/4309) belirttiği üzere– *Allâh ve O'nun âyetlerinden sonra* anlamına gelir, ki Elmalılı Hamdi Yazır bunu şöyle izah eder (E.Ö):
Allâh ve (O'nun) âyetlerinden sonra artık hangi söze inanacaklar; yâni, "Allâh'a ve (O'nun) âyetlerine inanmadıktan sonra o îmânsızlar hangi söze inanırlar?! Hiç!" (VI/4309)

9 •*İnanmadıktan* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

10a *Israr*'ın aslı, "eşeğin kulaklarını dikip kıçın kıçın dayatması"dır. (VI/4309)

10b *Şübhe yok ki bunda:* bu teshirde/musahhar kılmada, *tefekkür edecek bir kavm için âyetler vardır;* ki Allâh'ın insân üzerindeki ni'metinin çokluğuna ve insâ-

düşünecek bir kavm için[11] âyet/ [delîl-işâret]ler var.

14. Söyle îmân edenlere: Allâh(ın) günlerini[12] ümid etmeyen kimselere mağfiret [aff] (i)le muâmele etsinler; çünkü (O), her kavmi kesb/ [yapıp ettik]leriyle (mükâfâtlandıracak, yâhud da) cezâlandıracak.[13]

15. Herkim iyi bir iş yaparsa kendi lehine, herkim de kötü (bir iş) yaparsa kendi aleyhinedir. Sonra hep döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz.

16. Şânım hakkı için, Biz vaktiyle Benî-İsrâîl'e [İsrâîloğulları'na] Kitâb vermiş,[14a] hüküm vermiş,[14b] nübüvvet vermiştik ve kendilerini pak rızklardan merzûk kılmış/[rızklandırmışlık, hem âlemlerin [diğer insânların] üstüne geçirmiştik.

17. (Ve onlara) bu emrden[15] beyyine/[apaçık delîl]ler de vermiştik. İmdi, ihtilâf etmeleri sırf –kendilerine ilm geldikten sonra– aralarında(ki) bağy u ihtirastan [taşkınlık ve hasedden] dolayıdır.

Muhakkak ki Rabbin, onların ihtilâf edip durdukları şeyde Kıyâmet Günü beynlerinde [aralarında] hükmünü verecektir.

18-19. Sonra (ey Muhammed), emrden[16a] bir şeri'at üzere seni me'mûr

---

na olan fadl u inâyetinin ehemmiyyetine ve insânın Allâh'tan başkasına kulluk etmesinin câiz olamayacağına delâlet eder. (VI/4313)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *musahhar kıldı. Şübhesiz ki bunda düşünecek bir kavm için* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

12 Arablar, harb gibi büyük târihî vak'alara *eyyâm* [günler] derler. Meselâ, Arabın büyük târihî vak'alarına *eyyâm-ı Arab* [*Arabların günleri*] denilir ki, meşhur bir mecâzdır. *Eyyâmullâh* da [Allâh'ın günleri de], "Allâh'ın düşmanlarının başına getirdiği belâlar" yâhud "Allâh'ın mü'minlere yardımı, mükâfâtı ve va'di, kâfirlere kahr u azâbı, tehdidi için ta'yîn ettiği vakitler" demek olur. (VI/4316 ve krş. İbrâhîm: 5, not: 8)

13 •*Her kavmi yaptıklarıyla cezâlandırmak* demek, "her kavme, yaptığı iyilik ve kötülüğün karşılığını vermek" demektir. *Cezâ* kelimesi, bugün Türkçe'de sâdece *eziyet/azâb* anlamında kullanıldığından, parantez içinde *mükâfât* kelimesini de koyduk. *Cezâ* kelimesi için bkz. Zümer: 34, not: 37. (E.Ö)

14a •Âyette, *vermiş* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

14b •Âyette, *vermiş* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

15 "Onlara bu dîn emrinden [işinden]..." (VI/4317)

16a *Emr'den:* "Dîn işinden", yâhud "Allâh'ın emrinden..." (VI/4317)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emrden* yerine *emrinden* yazılmıştır. (E.Ö)

kıldık, onun için sen o şeri'ate[16b] ittibâ eyle [tâbi ol] de, ilmi olmayanların hevâlarına uyma; çünkü onlar Allâh'tan gelecek hiçbir şeyi senden defedemezler ve çünkü zâlimler birbirlerinin velîleri [dost ve yardımcıları], Allâh ise muttakîlerin[17] velîsidir.

20. Bu[18] [Kur'ân], insânlara (kalb gözlerini açan) basîret nûrları ve yakîn[19a] edinecek bir kavm için mahz-ı[19b] [sırf] hidâyet ve rahmettir.

21-22. Yoksa, o kötülükleri yapıp duran kimseler, kendilerini o îmân edip sâlih ameller yapan kimseler gibi yapacağız, hayât ve mematlarını [ölümlerini] müsavi [eşit] kılacağızmı sandılar?! Ne fenâ hükmediyorlar!

Hâlbuki Allâh, o gökleri ve yeri hakk ile halketti [yarattı], hem de her nefsi –hiç hakkları yenmeksizin– kazandığı (sevâb ve günâhlar) ile (mükâfâtlandırmak ya da) cezâlandırmak[20] için.

23. Ya şimdi baksana o kimseye ki; ilâhını hevâsı ittihaz etmiş[21] [edinmiş], Allâh da onu bir ilm üzerine şaşırtmış, kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne de bir perde çekmiştir, artık onu Allâh'tan sonra kim yola getirir?! Hâlâ da düşünmezmisiniz?

16b •Meâl'de, *o şeri'ate* diye çevirilen *hâ* zamîri, *ona* demektir. (E.Ö)
Bahr'da der ki: "*Şeri'at,* insânların nehirlerden ve emsâlinden su almaya vardıkları mevzidir, dîn şeri'ati de bu ma'nâdandır; çünkü insânlar Allâh'ın emirlerine ve rahmetine ve kurbuna/yakınlığına ererler". Râğıb da demiştir ki: "*Şeri',* aslında masdardır. Sonra açık ve geniş yola isim yapılmış; *şeri', şir'a* ve *şeri'at* denilmiştir". (VI/4317)

17 •*Muttakî-ittikâ* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4; Âl-i 'İmrân: 76, not: 76. (E.Ö)

18 *Bu,* yâni "Kur'ân veyâ özellikle bu öğüd veyâ şeri'ate ittiba ile ittikâ [korunma] emri, insânlara basîret nûrlarıdır; yâni, hevâ ve şehvetlere ittiba, insânların kalblerini körelttiği, hakkı idrak etmelerine mâni olduğu gibi, Allâh'ın kelâmını ve emirlerini tutarak şeri'atine ittiba etmek de insânların hakka doğru kalb gözlerini açan basîret nûrlarıdır". (VI/4318)

19a •*Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

19b •Âyette, *mahz-ı* [*sırf*] kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

20 •Bkz. Câsiye: 14, not: 13. (E.Ö)

21 Hakkı düşünmeyip keyfi ne isterse onu ma'bûd edinmiş, kendi zevkinin sevdâsına düşmüş. (VI/4321, V/3590 ve krş. Furkân: 43, not: 43)

24-25. Hem dediler ki: "O hayât, sırf bizim dünyâ [şimdiki] hayâtımızdan ibârettir,[22] (âhiret diye birşey yoktur); ölürüz[23] ve yaşarız ve bizi ancak dehr [zamânın uzaması] helâk eder".
Hâlbuki (o müşriklerin) buna dâir (şaşmaz bir kaynaktan/Allâh'tan gelen) bir ilmleri yoktur, onlar sâde(ce hevâları doğrultusunda) zannederler.
Karşılarında açık açık beyyine/[delîl]ler hâlinde âyetlerimiz okunurken şöyle demekten başka bir tutunacakları (delîlleri) yoktur: "Haydi babalarımızı (diriltip) getirin (de, öteki dünyânın varlığına şehâdet etsinler; iddiânızda) doğru iseniz".
26. De ki: "Size Allâh hayât veriyor, sonra sizi O öldürür, sonra da sizi Kıyâmet Günü'ne toplayacak –bunda hiçbir şübhe ve tereddüte yer yoktur–[24] velâkin nâsın [insânların] ekserisi bilmezler".
27. Ve (çünkü) Allâh'ındır bütün göklerin ve yerin mülkü [hükümranlığı]; ve o gün ki (o) Sâ'at gelecek, o gün o mubtiller[25] hep hüsrâna düşeceklerdir.
28-29. Ve (o Kıyâmet Günü,) her ümmeti görürsün ki, diz çökmüştür (veyâ hesâb için toplanmıştır),[26] her ümmet (amellerinin tutanağı olan) kitâbına da'vet olunuyordur. (Onlara denir ki:) "Bugün o yaptığınız (iyi veyâ kötü) amellerin cezâsı [karşılığı] verilecek. İşte kitâbımız yüzünüze karşı hakkı söylüyor, çünkü Biz sizin yaptıklarınızı hep istinsah ediyor/[yazıyor]duk".
30. İşte o îmân edip de yaraşıklı işler [sâlih ameller] yapmış olan kimseler (var ya), o vakit onları Rabb'leri, rahmeti(nin/cennetinin) içine

22 •Aynı ibâre Mü'minûn: 37'de, *O, bizim dünyâ hayâtımızdan başka birşey değildir* şeklinde tercüme edilmişti ki bu tercüme, aslına daha uygundur. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *ölürüz* kelimesinden önce de *ve* kelimesi bulunmaktadır. (E.Ö)

24 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *lâ raybe fîh* ibâresine karşılık olarak, *bunda hiçbir şübhe ve tereddüte yer yoktur* cümlesini –Meâl ve Tefsîr'den istifâdeyle– metne ilâve ettik. Ayrıca *rayb* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 2; Tûr: 30, not: 13. (E.Ö)

25 •*Mubtil* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 48, not: 43. (E.Ö)

26 *Câsiye,* iki ma'nâ ile tefsîr edilmiştir: A) Diz çökmüş ma'nâsına ki lâzım-ı murâddır; zîrâ diz çökmek, derli-toplu en itinâlı ve en hürmetli vaziyettir. B) Toplanmış cemaat ma'nâsınadır ki murâd, hesâb için Hakk'ın huzûrunda toplanmaktır. (VI/4326)

koyacak. İşte o, fevz-i mübîn [apaçık başarı] o.

31-32. Küfredenlere gelince, (onlara da şöyle denecek:) "Değilmi (ki) karşınızda Benim âyetlerim okunurdu da, siz kibirlenmek istedinizdi ve mücrim [suçlu] bir kavm idiniz. Hem 'Allâh'ın va'di hakktır ve o Sâ'at'in geleceğinde şübhe yoktur' denildiğinde, demiştiniz ki": "Bilmiyoruz (o) Sâ'at nedir, yalnız bir zanndır zannediyoruz, fakat biz (onun hakkında) yakîn[27] edinmiş değiliz".

33. Derken onlara, yaptıkları amellerin kötülükleri yüzgöstermiş ve o istihzâ [alay] edip durdukları şey kendilerini kuşatıvermiştir.

34-35. Ve (onlara) denilmiştir ki: "Bu gün Biz (de) sizi, sizin bu gününüzün geleceğini unuttuğunuz gibi unutacağız; yatağınız ateştir ve sizin için yardımcılardan bir eser de yoktur.

"Bunun sebebi (şudur): Çünkü siz Allâh'ın âyetlerini eğlence yerine tuttunuz ve dünyâ [süflî/yakın] hayât sizi mağrûr etti [aldatıp ayarttı]".

Onun için bu gün (onlar) ateşten[28a] çıkarılmazlar ve kendilerinden tarziye [özür] de kabûl edilmez.

36. Binâenaleyh, hamd Allâh'ın; o göklerin rabbi, yerin de rabbi rabbu'l-âlemînin.[28b]

37. Ve göklerde, yerde büyüklük O'nun, O öyle azîz[29] [kudretli], öyle hakîm[30] [hikmetli].

---

27 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

28a • *Ateşten* diye çevirilen *minhâ* lafzı, *ondan* anlamına gelir. (E.Ö)

28b • *Rabbu'l-âlemîn* ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

29 • *Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

30 • *Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

46. AHKÂF SÛRESİ

MEKKÎ, 35 ÂYET

§

Adını, 21. âyetinde geçen *Ahkâf* (–ki, bir mevki' ismidir–) kelimesinden alan sûrenin ana tema'sı; tevhîd, vahy, nübüvvet ve âhiret olup bunlara bağlı olarak Kur'ân'ın Muhammed (s.a) tarafından uydurulmayıp Allâh tarafından indirildiği; gökleri, yeri ve o ikisi arasındakileri yaratan Allâh'ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan/yaratamayan, hiçbir çağrıya icâbet edemeyecek olan şeylere çağırmaktan daha büyük bir dalâletin/sapıklığın bulunmadığı; Muhammed'in de, önceki resûller/elçiler gibi bir resûl olduğu ve getirdiği Kitâb'ın da önceki Kitâbları tasdik ettiği vurgulanmakta ve Kur'ân'ı dinleyen cinnlerin hemen ona îmân ettikleri bildirilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Hâ-Mîm.*[1a]
2. Bu Kitâb'ın ceste ceste [parça parça] indirilmesi, azîz-hakîm[1b] Allâh'tandır.[2]
3. Biz o gökleri ve yeri ve o ikisi arasındakileri[3] ancak hakk [belirli bir gâye] ile ve müsemmâ bir ecel [belirli bir süre] ile yarattık, küfredenler ise inzâr edildikleri [uyarıldıkları] şeylerden alındırmıyor/[yüzçeviriyor]lar.
4. De ki: "Şimdi baksanıza şu sizin

1a • *Huruf-ı Mukatta'a* [kesik/kopuk harfler] için bkz. Bakara: 1, not: 1. (E.Ö)

1b • *Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

2 • Aynı ibâre, Câsiye: 2'de, *Kitâb indirilmek o azîz-hakîm Allâh'tan* diye çevirilmişti. Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da *Allâh'tan* yerine –yanlışlıkla– *Allâh'ın* yazılmıştır. (E.Ö)

3 • Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve mâ beynehumâ* ibâresine karşılık olarak, *ve o ikisi arasındakileri* ifâdesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

Allâh'ın berisinden[4] yalvarıp durduklarınıza; gösterin bana onlar arz/[yer]-dan hangi cüz'ü yaratmışlar, yoksa onların göklerdemi bir ortaklıkları[5] var?!

(Şâyet olduğunu iddiâ ediyorsanız,) haydin bana, bundan evvel (inmiş) bir Kitâb yâhud ilmden bir eser[6] getirin, eğer (iddiânızda) sâdık/[doğ-ruy]sanız".

5-6. Hem, o kimseden daha şaşkın kim olabilir ki; Allâh'ı bırakır da kendisine Kıyâmet Günü'ne[7] kadar cevâb veremeyecek kimselere du'â eder, onlar ise onların du'âlarından ğâfildirler (ve) nâs [insânlar] toplanıp haşrolunduğu[8] vakit de onlara düşman olurlar ve ibâdetlerini inkâr ederler.

7. Karşılarında âyetlerimiz açık a-çık/parlak parlak okunurken[9] de o küfredenler dediler ki: –hakkâ [hakk ile/hakk olarak] kendilerine geldiği zamân– "Bu parlak bir sihr".

8. Yok, "Onu[10] (uydurup 'Allâh indirdi' diye Allâh'a) iftirâ etti"mi diyorlar?[11]

De ki: "Ben onu (uydurup Allâh'a) iftirâ ettimse, siz beni Allâh'tan kurtaracak hiçbir şeye mâlik olamazsı-

---

4 • *Beri(sînden)* [*dûn*] kelimesi için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

5 • Osmanlıca Yazma nüsha'da *ortaklıkları* yerine *ortakları* yazılmıştır, ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

6 "Evvelki peygamberlerin ilmlerinden kalma rivâyet edilen bir ilm" yâhud "toz üstüne bir yazı..." (VI/4335)

7 • *Yevmi'l-qıyâmeti* ibâresindeki *yevm* kelimesi, Meâl'in orijinalinde atlanarak yalnızca *Kıyâmet'e* diye çevirilmiştir. O nedenle *Kıyâmet'e* kelimesini, –ibâre-nin tam karşılığı olan– *Kıyâmet Günü'ne* şeklinde düzelttik. (E.Ö)

8 • Meâl'de, *toplanıp haşrolunduğu* diye çevirilen *huşire* lafzına, *toplandıkları*, ya da *haşrolundukları* karşılığının verilmesi yeterlidir. (E.Ö)

9 • Aynı ibâre [*ve izâ tütlâ 'aleyhim âyâtunâ beyyinât* ibâresi], Câsiye: 25'te, *Karşılarında açık açık beyyineler* [*delîller*] *hâlinde âyetlerimiz okunurken*... diye çevirilmişti. Bu ibâreye, "Âyetlerimiz onlara beyyineler [açık delîller] olarak tilâvet edildiği vakit..." şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

10 • Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *onu* [*Kur'ân'ı*] kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

11 • Meâl'de, *"Onu iftirâ etti"mi diyorlar?* şeklinde çevirilen *em yeqûlûne'fterâhu* ibâresine, *"Onu uydurdu"mu diyorlar?* veyâ *Yine de, "Onu uydurdu" diyorlar* diye karşılık verilmesi daha uygun olur. Krş. Yûnus: 38; Hûd: 13, 35; Secde: 3. (E.Ö)

nız ve O, sizin niye yaygara edip durduğunuzu pekâlâ bilir; ona benimle aranızda şâhid (olarak) O yeter. Hem de ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] O".

9. De ki: "Ben peygamberler içinden bir türedi[12] değilim, bana ve size ne yapılacağını da bilmiyorum, yalnız bana gönderilen vahye ittibâ ediyorum [tâbi oluyorum]; ben başka değil, açık bir nezîrim [uyarıcıyım]".

10. De ki: "Şuna vicdânınızda bir rey (ve kanaat) edindinizmi; eğer bu, Allâh tarafından da siz ona küfrettinizse ve Benî-İsrâîl'den [İsrâîloğulları'ndan] bir şâhid onun[13] misline [benzerine] şehâdet edip îmân getirdi de, siz kibretmek istedinizse (hâliniz nice olur)? Şübhe yok ki Allâh zâlimleri doğru yola çıkarmaz".

11. Bir de küfredenler, îmân edenler hakkında dediler ki: "Eğer[14] o (Kur'â)nda bir hayr olsa idi, (şu değersiz kimseler) bizden evvel ona koşmazlardı". Bununla (gâyelerinde) muvaffak olamayınca da şöyle diyecekler: "Bu, eski bir yalan".[15]

12-14. Onun önünden [ondan/Kur'ân'dan önce] Mûsâ'nın Kitâbı var, bir imâm [rehber/önder] ve rahmet (olarak indirilmiş ve) bu (Kur'ân) da (kendinden evvelkileri) tasdikleyici bir Kitâb, Arabca dilli, zulmedenleri inzâr [uyarmak] için ve muhsin/[güzel davranan kimse]lere müjde (olmak üzere indirilmiştir).

"Rabbimiz Allâh!" deyip de, sonra doğru gidenler (var ya), her hâlde [elbette] onlara bir korku yoktur ve onlar mahzûn olmayacaklardır; onlar ashâb-ı cennet/[cennetlik]tir, işledikleri amellere mükâfeten orada ebedî kalacaklardır.

15. Hem, Biz o insâna, vâlideyni [ana-babası] hakkında ihsân [iyilik ve güzellik] tavsiye ettik. Anası onu (karnında) zahmetle taşıdı ve zahmetle vaz'etti [doğurdu], hamliyle [yüklenmesiyle] süt(ten) kesimi de otuz ay (sürdü). Nihâyet kemâline [olgunluk çağına] erdiği ve kırk ya-

---

12 *Bid'an* (–Meâl'de, *türedi* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "âdette hiç örneği geçmemiş, yeni türemiş, yâni (insânlar içinde) ilk olarak peygamberlik iddiâ eden", yâhud "hiçbir peygambere benzemeyip kendiliğinden –Allâh'ın izni olmaksızın– birtakım örneksiz şeyler icad eden" demektir. (VI/4335-4336)

13 *Mislihî*deki zamîrin [*hî*=onun], neye işâret ettiği husûsunda iki ihtimâl vardır: A) Kur'ân'ın Tevrât gibi Allâh'ın Kitâbı olduğuna; B) Hz. Muhammed'in Hz. Mûsâ gibi bir peygamber olduğuna... (VI/4336)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eğer* kelimesi yoktur. (E.Ö)

15 • *Yalan* diye karşılık verilen *ifk* kelimesi için bkz. Nûr: 11, not: 11. (E.Ö)

şına girdiği zamân, "Yâ Rabb(i)!"[16] dedi, "Beni öyle sevket ki, bana ve anama-babama[17] in'âm [ihsân] buyurduğun ni'metine şükredeyim ve râzı olacağın sâlih bir amel işleyeyim, zürriyyetim hakkında da benim için ıslâh nasîb eyle;[18] çünkü ben tevbe ile cidden Sana yüz tuttum [yöneldim] ve ben gerçek(ten) müslüman/[Sana teslîm olan]lardanım".

16. İşte bunlar, ashâb-ı cennet [cennetlikler] içinde o mümtazlardır ki, kendilerinden, yaptıkları amellerin en güzelini kabûlleneceğiz ve günâhlarından (vaz)geçeceğiz. Bu şaşmaz doğru va'd iledir ki va'dolunmakta bulunuyorlar.

17. Şöylesi ise ki, anasına-babasına, "Off size!" dedi, "Bana (öldükten sonra diriltilip mezardan) çıkarılacağımımı va'dediyorsunuz, (beni bununlamı tehdid ediyorsunuz;) hâlbuki benden evvel nice kam/[toplum]lar geçmiş, (hangisi diriltilmiş ki ben de diriltileyim)?"

İkisi de, –Allâh'a (sığınıp) el-aman çekerek– "Yazık(lar olsun) sana! Îmâna gel, her hâlde [şübhesiz] Allâh'ın va'di hakktır" diyorlar da, o yine diyor ki: "Bu (ölümden sonra dirilme iddiâsı), eskilerin[19] esâtirin/[hurâfelerin]den başka birşey değildir".

18-19. İşte bunlar, ins ü cinnden önlerinde geçen ümmetler içinde üzerlerine (azâb) söz(ü) hakk olmuş olan kimselerdir; çünkü bunlar hep hüsrâna mahkûm olmuşlardır; (öteki dünyâda mü'min ve kâfirden) her biri için de yaptıkları amellerden dereceler vardır, bu da, hiç hakkları yenmeyerek bütün amellerini(n karşılığını) kendilerine tamâmen ödemek içindir.

20. Ve küfredenler ateşe arzolunacağı gün şöyle denir: "Siz bütün tayyibâtınızı [lezâizinizi] dünyâ hayâtınızda (alıp) giderdiniz[20] ve onlarla zevk-yâb oldunuz, alacağınızı aldınız, artık bugün (zillet ve) hakâret azâbıyla cezâlan(dırıl)acaksınız; çün-

16 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* lafzına, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *anama-babama* yerine *anama ve babama* yazılmıştır. (E.Ö)

18 Yâni, salâhı onlara da sirâyet ettir, içlerinde sâbit kıl! (VI/4347)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *eskilerin* yerine *evvelkilerin* yazılmıştır. (E.Ö)

20 •"Siz payınızın tümünü dünyâda tükettiniz". Krş. *İnsânların kimisi, "Rabbimiz!" der, "Bize dünyâda ver!" Böylesine âhirette kısmet yoktur* (Bakara: 200). (E.Ö)

kü yeryüzünde hakksızlıkla kibir taslıyordunuz ve çünkü dîn/[itaat]den çıkıp fâsıklık ediyordunuz".[21]

21. Bir de (kavm-i) Âd'ın kardeşini[22] an; Ahkâf'ta kavmini inzâr ettiği [uyardığı] vakti ki:[23] –önünden ve ardından nice nezîr/[uyarıcı]ler de geçmiştir– "Allâh'tan başka ma'bûd [ilâh] tanımayın"[24] diye, "çünkü ben siz(in üzeriniz)e büyük bir günün azâbın(ın gelip çatmasın)dan korkuyorum".

22. "Sen" dediler, "bizi ma'bûd/[ilâh]larımızdan çevirmek içinmi geldin bize?! Haydi getir o bize va'dedip durduğun azâbı, (iddiânda) sâdık/[doğru]lardan isen".

23. (Buna karşılık Hûd şöyle) dedi: "O (azâbın size ne zamân geleceğine dâir) ilm ancak Allâh yanında, ben size (kendisiyle) gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum, velâkin sizi öyle bir kavm görüyorum ki, câhillik ediyorsunuz".

24-25. Derken vaktâ ki onu [azâbı], vâdilerine karşı gelen bir bulut hâlinde gördüler (de,) "Bu" dediler, "bir ârız [ufukta[25] beliren bir bulut]; bize yağmur yağdıracak".

(Hûd ise,) "Hayır!" (dedi,) "O, sizin acele istediğiniz şey; bir rüzgâr ki, onda çok acıklı bir azâb var, Rabbinin emriyle her şeyi tedmîr [yerle-bir] eder".

Derken öyle (mahv u perişan) olu(p, öyle silini)verdiler ki, meskenlerinden başka birşey görünmez oldu.

İşte öyle (günâh yüklü) mücrim [suçlu] bir kavme Biz böyle cezâ veririz.

26. Yemîn ile söylerim; doğrusu Biz onlara öyle şeyler vermiş idik ki, size o kuvvet ve mikneti[26] [kudret ve

---

21 •Meâl'de, *Dînden [itaatten] çıkıp fâsıklık ediyordunuz* diye karşılık verilen *kuntum tefsuqûn* lafzına, *dînden [itaatten] çıkıyordunuz*, ya da *fâsıklık ediyordunuz* ma'nâlarından birinin verilmesi yeterlidir. Ayrıca, *fisq* kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133 ve En'âm: 145, not: 171. (E.Ö)

22 *Âd (kavmi) gönderilen (resûl)leri yalanladı. O vakit ki kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: ...* (Şu'arâ: 123-124) buyurulduğu üzere, *Âd'ın kardeşi*, "Âd kavminin içlerinden kendilerine peygamber olan Hûd"dur. (VI/4354)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vakti ki* yerine *vakit ki* yazılmıştır. (E.Ö)

24 •Meâl'de, *Allâh'tan başka ma'bûd tanımayın* diye çevirilen *ellâ ta'budû illallâhe* ibâresine, *Allâh'tan başkasına ibâdet etmeyin* anlamı vermek gerekir. (E.Ö)

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ufukta* yerine *ufaktan* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

26 •Meâl'de *müknet* diye yazılan bu kelimenin doğru yazılışı *miknet*'tir. (E.Ö)

iktidârı] vermemişizdir. Hem kendileri için (hakkı duyacak) kulak(lar) ve (hakkı görecek) gözler (ve hakkı anlayıp idrak edecek) gönüller yapmıştık, (ammâ ne var) ki ne kulakları, ne gözleri, ne gönülleri kendilerine bir fayda vermedi; zîrâ Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı, o istihzâ [alay] ettikleri şey de kendilerini kuşatıverdi.

27. Celâlim hakkı için, hakîkaten etrâfınızdaki memleketleri helâk etmişizdir; âyetleri tasrîf de etmiştik,[27] gerekti ki (şirk ve isyândan vazgeçip tevhîde) rücû ede/[döne]ler.

28. O vakit Allâh'ın mâsivâsından[28] yakınlık için ilâh ittihâz eyledikleri [edindikleri] kimseler onları kurtarsalardı ya! (Kurtarmaları şöyle dursun,) bilakis onlardan savuşup yittiler gittiler, ki işte onların sapıtmalarının ve uydurup durdukları iftirâlarının hâsıl'ı [sonucu] budur.

29-32. Bir de şu vakti anlat ki, cinnlerden birtakımını Kur'ân dinlemek üzere sana sevketmiştik, bu sûretle vaktâ ki ona hazır oldular (da), "Susun dinleyin!" dediler.

Sonra, bitirildiği vakit de döndüler, inzâr etmek [uyarmak] üzere kavmlerine gittiler.

(Ve varıp,) "Ey kavmimiz!" dediler, "Haberiniz olsun, bizler bir kitâb [kelâm] dinledik, Mûsâ'dan sonra indirilmiş, önündekini[29] tasdik ediyor, hakka ve bir doğru yola hidâyet eyliyor".

(Ardından da dediler ki:) "Ey kavmimiz! Allâh'ın da'vetçisine [Muhammed'e] icâbet edin ve ona îmân getirin [edin] ki, (Allâh) ba'zı[30a] günâhlarınıza mağfiret buyursun ve sizi elîm [acı] bir azâbdan korusun.

Ve (şunu da bilin ki), herkim Allâh'ın da'vetçisine icâbet eylemezse, arzda [yeryüzünde] (Allâh'ı) âciz bırakacak değildir ve ona O'nun berisinden[30b] sâhib olacak velî/[dost

---

27 Yâni, uyarı/inzâr âyetlerini onlara türlü şekillerde evirip çevirerek tekrâr da etmiştik. (VI/4358)

28 • *Allâh'ın mâsivâsından [dûnundan]*: Allâh'tan başka/Allâh'ı bırakıp/Allâh'ın aşağısından/berisinden/altından... (E.Ö)

29 Önündekini, yâni Tevrât'ı, yâhud önceki bütün Kitâbları... (VI/4362)

30a Burada, ba'zıyyet ifâde eden *min* ile *min-zünûbikum* denilmesi, şayân-ı dikkattir. Denilmiş ki murâd, hâlis Allâh'ın hakkı olan günâhlardır; zîrâ, kulların hakkları, mücerred îmân ile mağfiret olunuvermez. (...) Daha diğer vecihle de (yâni, *min*'in ba'zıyyet ifâde etmediği, dolayısıyla maksadın bütün günâhların mağfireti olduğu da) söylenmiştir. (VI/4362-4363)

30b • *Berisinden [dûn]* lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

ve hâmiller de yoktur. Öyleler(i) açık bir dalâl(et)[31] içindedirler".

33. Ya görmediler de mi[32] ki, o gökleri ve yeri yaratmış ve onları yaratmakla yorulmamış[33] olan Allâh, ölüleri diriltmeye (de) muhakkak kâdirdir. Evet hiç şübhe yok ki O her şeye kadîrdir.

34. Ve o küfredenler[34a] ateşe arzolunacağı gün (Allâh onlara), "Nasıl bu hakk [gerçek] değilmi imiş?!" diye(cek.

Onlar da,) "Evet, Rabbimiz hakkı için (gerçekmiş)" diyecekler.

(Bunun üzerine Allâh) buyuracak (ki): "Öyle ise haydin tadın azâbı, küfredegeldiğiniz için".

35. Binâenaleyh [öyleyse] (ey Muhammed! Sen de) ûlû'l-'azm[34b] [azîm sâhibi] peygamberlerin sabrettiği gibi sabret ve onlar hakkında (azâb istemekte) ivedi [acele] etme, sanki onlar o va'dolundukları (azâb ve) acıyı görecekleri gün, gündüzün bir saatinden başka (dünyâda) durmamışa döneceklerdir.

(Bu,) kâfi bir tebliğ.

Demek ki ihlâk [helâk] edilecek[35] (olanlar), başka değil, ancak tâatten çıkmış(lar)/fâsıklar gürûhudur.

---

31 • *Dalâl(et)* kelimesi için bkz. Yûnus: 32, not: 44. (E.Ö)

32 Bu rü'yet, göz görüşünden kalb görüşü ile rey ve istidlâldir. (VI/4363)

33 Bu, yehûdilerin "(Allâh âlemi) altı günde yarattı da yedinci gün dinlendi" demelerine reddiyedir. (VI/4363 ve krş. Kâf: 38)

34a • *Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37. (E.Ö)

34b *Ûlû'l-'azm:* "Azm sâhibleri". *'Azm,* "bir işin icrâ ve infâzına kalbi kat'iyyetle bağlamak" yâhud "irâdede sabr u sebât ile ta'kîb-i murâd, ictihâd" demektir. *Mine'r-rusuli* ibâresindeki *min* edatı, beyâniyye de teb'ızıyye de olabilir. Beyâniyye olması hâlinde, *ûlû'l-'azm*'den murâdın, "resûller" olduğunu, "resûllerin hepsinin azm sâhibi oldukları"nı gösterir. Ba'zıyye olması durumunda da, "peygamberler içinden azmlerinin fevkalâdeliğiyle mümtaz bir kısım, yâni şeri'at sâhibi olup onun te'sis ve takririnde [bildirilmesinde, yerleştirilip sağlamlaştırılmasında] çok çalışan ve onun meşakkatlerine ve hasımların düşmanlıklarına tahammül ederek sabreyleyen rusul-i kirâm" demek olur ki bunların meşhurları, Ahzâb: 7-8 âyetlerinde isimleri sayılanlardır. Bu babda daha başka kaviller de vardır. Bizim fikrimizce, "Kur'ân'da isimleri zikrolunan peygamberlerin hepsi ûlû'l-'azm resûldür" denilmesi de doğrudur. (VI/4363-4364)

35 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *edilecek* yerine *edecek* şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

47. MUHAMMED SÛRESİ

MEDENÎ, 38 ÂYET

§

Adını, 2. âyetinde geçen *Muhammed* isminden alan (*Qıtâl* ismi de verilen) sûrede, ağırlıklı olarak Allâh yolunda kıtâle [savaşmaya] ilişkin husûslar ele alınmıştır.
Bu sûrenin başı ile, önceki sûrenin sonu arasındaki münâsebet, ihtâra hâcet olmayacak kadar açıktır; öyle ki, besmele okunmadan birleştirilirse, bunun ilk âyeti, onun doğrudan doğruya bir sıfat-ı kâşifesi olarak okunur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Onlar ki küfretmekte ve Allâh yolundan yüzçevirmektedirler, Allâh (da) amellerini boşa gidermektedir. Ve onlar ki îmân etmekte ve sâlih sâlih ameller işlemekte ve Muhammed'e indirilene îmân eylemektedirler –ki Rabb'lerinden gelen hakk da odur– (Allâh da) taraflarından kabahatlerini örtmekte ve hâl ü şânlarını [yüreklerini] düzeltmektedir.

3. Bu (iki grubun durumu)nun (böyle olmasının, yâni kâfirlerin şaşkınlığının, amellerinin boşa gitmesinin; mü'minlerin ise salâhının) sebebi (şudur): Çünkü küfredenler kendilerini bâtıla uydurmakta, îmân edenler ise Rabb'lerinden gelen hakka uymaktadırlar.
İşte Allâh insânlara kılıklarını böyle tanıtır.[1]

---

1 •Meâl'de, *İşte Allâh insânlara kılıklarını böyle tanıtır* diye çevirilen *kezâlike yadribullâhu linnâsi emsâlehum* ibâresi, Tefsîr'de şöyle tercüme edilip açıklanmıştır (E.Ö):
İşte Allâh insânlara (kendilerinin) mesellerini böyle darbeder, yâni her kavmin âlemde mesel olacak iyi veyâ kötü âkıbetlerini kendilerine bu sûretle yapıştırır, kılıklarını yüzlerine böyle çarpar, bâtıl peşinde koşanların meselleri şaşkınlık, hakka tâbi olanlann meselleri de hâllerinin iyilik ve güzelliği ile muvaffakiyyet olur. (VI/4371)

4-6. Onun için, küfredenlerle muhârebeye [savaşa] tutuştunuzmu (fidye için esîr almaya çalışmayın); hemen boyunlarını vurmaya bakın; tâ kuvvetlerini derinden kırıp tepeleyinceye kadar, –(kâfirleri iyice kırdınızmı) o vakit de bağı sıkı basın [esîr alın/alabilirsiniz]; ondan sonra da[2] (aldığınız esîrleri) ya (karşılıksız) azâd [serbest bırakırsınız], ya[3] fidye (karşılığında serbest bırakırsınız)– tâ harb ağırlıklarını atana kadar.[4]

Bu böyle! Gerçi Allâh dilese, elbet-

---

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *da* kelimesi yoktur. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ya* yerine *veyâ* yazılmıştır. (E.Ö)

4 "Esîr alınan kâfirler, ya karşılıksız veyâ fidye karşılığı serbest bırakılır; köleleştirilemez, öldürülemez" diyenler varsa da, ekseriyyetle ulemâ demişlerdir ki: "İmâm muhayyerdir: A) Müslüman olmadıklan takdîrde katlede/[öldüre]bilir; B) Köleleştirebilir; C) Hürriyyetleri mahfûz olmak üzere müslümanlara ehli zimmet olarak bırakabilir; D) Esîrlerle mübâdele edebilir; E) Fidye karşılığında serbest bırakabilir; F) Karşılıksız serbest bırakabilir" (VI/4371-4372). Taberî der ki: "Bu âyette öldürme zikredilmemişse de başka âyette öldürmeye izin verilmiştir. Resûlullâh da öyle yapmış: ehl-i harbden elinde esîr bulunanı ba'zan öldürmüş, ba'zan fidye karşılığında serbest bırakmış, ba'zan da karşılıksız serbest bırakmıştır. Bu âyette bilhassa fidye karşılığında veyâ karşılıksız serbest bırakmanın zikredilmiş olması ise, yukarıdan beri geçen âyetlerde öldürme emir ve izinlerinin mükerrer geçmiş olmasındandır" (VI/4374). Âyette, düşmanları iyice ezip kırıncaya kadar öldürmek emrediliyor. Esîr alındıktan sonra da bu gâyeyi tahakkuk ettirmek ma'nâsına dâhil olarak öldürme izni olmalıdır. Ondan sonradır ki, *Bağı sıkı basın* emri verilmiştir. Bunda, sâdece tutup yakalamaktan fazla bir şiddet ma'nâsı vardır ki köleleştirmeye de muhtemil olabilir. Ondan sonra da, *ya menn ya fidâ* denilmiştir. *Menn* [*karşılıksız serbest bırakmak*], –memleketine göndermek ile zimmet arasında serbest olmak üzere– karşılıksız hürriyyet; *fidâ* [*bir karşılık ile serbest bırakmak*] ise, mal veyâ müslüman esîrlerle mübâdeledir. (VI/4376 ve krş. Enfâl: 67-68)

•"Esîrlerin öldürülemeyeceği, köleleştirilemeyeceği, –karşılıklı veyâ karşılıksız– mutlaka serbest bırakılması gerektiği" iddiâsı, bizce de doğru değildir. Zîrâ Muhammed: 4 âyeti, esîrlerin mutlaka serbest bırakılmasını emretmez, nitekim Resûlullâh'ın (s.a) da ba'zı esîrlerin öldürülmesini emrettiği, ba'zı esîrleri de köleleştirdiği târihen sâbittir. Sözkonusu âyetteki, *karşılıksız veyâ fidye karşılığında serbest bırakma* ifâdesi, *kuvvetlerini iyice kırıncaya kadar boyunlarını vurmaya/öldürmeye bakın* emrinin akabinde gelmesi hasebiyle emir değil, muhayyerlik ifâde eder. Dolayısıyla âyetin, *Küfredenlerle karşılaştığınızda,*

te onlardan (bizzat) öç alıverir; velâkin sizi yekdiğerinizle imtihân edecek, (o nedenle savaşı emrediyor).

Allâh yolunda katledilenlere gelince, (Allâh) onların[5] amellerini aslâ boşa gidermez; ileride onları murâdlarına erdirir, rûhlarını şâdeder ve kendilerini cennete koyar, onu onlar için güzel kokularla donatmaktadır.

7-9. Ey o bütün îmân edenler! Eğer siz Allâh'a (itaat edip O'nun dînine ve Resûlü'ne) yardım[6] ederseniz, O size nusret verir [yardım eder] ve (savaş meydanlarında) ayaklarınızı kaydırmaz.

Küfredenler ise, yıkım onlara; (Al-

---

kuvvetlerini iyice kırıncaya kadar (esîr almayın) boyunlarını vurmaya/öldürmeye bakın. Kuvvetlerini iyice kırdıktan sonra onları esîr alabilirsiniz. Sonra da dilerseniz karşılıksız, dilerseniz fidye karşılığında serbest bırakabilirsiniz şeklinde anlaşılması gerekir. Ayrıca Allâh Teâlâ, *kuvvetlerini iyice kırıncaya kadar (esîr almayın) boyunlarını vurmaya/öldürmeye bakın* emrine rağmen, fidye almak için Bedir savaşı'nda düşmanın kuvvetini iyice kırıncaya kadar öldürmek yerine, esîr almaları sebebiyle Müslümanları kınamıştır, şöyle ki: *Yeryüzünde ağır basmadıkça hiçbir nebiye esîrleri olması yakışmaz; siz (düşmanı öldürmek yerine fidyeye tamah ederek esîr almakla) dünyâ malını irâde ediyorsunuz, Allâh ise âhireti irâde ediyor. (...) Eğer Allâh'tan bir yazı geçmemiş olsaydı, aldığınız (esîrler ve fidye) sebebiyle size azîm bir azâb dokunurdu* (Enfâl: 67). Şimdi, harbî müşriklerin/kâfirlerin nerede bulunursa öldürülmesini (Tevbe: 5, Bakara: 191), yakalanmasını, hapsedilmesini, onlar için bütün geçit başlarının tutulmasını emreden (Tevbe: 5), savaş alanında karşılaşılan düşman ordusunun kuvvetini iyice kırıncaya kadar onları öldürmek yerine esîr alanlan kınayan (Enfâl: 67) ve, *Ey Nebi! Sana şunları helâl kıldık: (...) Allâh'ın sana verdiği savaş esîrlerinden sağ elinin altında bulunanları [câriyeleri]*... (Ahzâb: 50) buyuran Yüce Allâh'ın, savaşta esîr alınan kâfir/müşrik düşmanların öldürülmesini veyâ köleleştirilmesini yasakladığını ve mutlaka serbest bırakılmasını emrettiğini iddiâ etmek, doğrusu anlaşılır gibi değildir. Eğer savaş esîrlerinin köleleştirilmesi Müslümanlara yasak olsaydı, Kur'ân'da köle ve câriyelerle ilgili hükümlerin bulunmaması ve köleliğin İslâm toplumunda –en azından ilk dört halife döneminde– ortadan kalkmış olması; ashâb-ı kirâmın hiç birinin köle veyâ câriyesinin olmaması gerekirdi. (E.Ö)

5 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık, *onların* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

6 Allâh, ihtiyâcdan münezzeh olduğu için *Allâh'a yardım* ta'bîri, "O'nun emrini tutmak, dînine ve Resûlü'ne yardım etmek" ma'nâsından mecâzdır. (VI/4379)

lâh onlara) ne yapacaklarını şaşırtmaktadır.[7]
Öyle, çünkü onlar Allâh'ın indirdiğini (sevmemiş, ondan) hoşlanmamışlardır, O da onların bütün amellerini heder etmektedir.
10. Ya yeryüzünde bir gezmediler mi, baksalar a, kendilerinden evvelkilerin âkıbeti nasıl olmuş; Allâh üzerlerinden tedmîr eylemiş [helâk yağdırmış].
O kâfirlere de öylesi yaraşır.
11. Öyle, çünkü Allâh (o) îmân edenlerin mevlâsıdır [yakını, hâmisi ve yardımcısıdır], kâfirlere gelince, onlar için mevlâ [yakın, hâmi ve yardımcı] yoktur.
12. Muhakkak ki Allâh îmân edip sâlih sâlih[8] ameller işleyenleri altlarından ırmaklar akar cennetlere koyacaktır; küfredenler ise zevketmeye bakarlar ve hayvânlar gibi yerler-içerler, hâlbuki ateş ikâmetgâhı onların.
13. Seni çıkaran karyen/[şehrin]den[9] daha kuvvetli n(ic)e karye/[memleket]ler vardı ki, Biz onları helâk ettik de onları kurtaran yok(tu).
14. Şimdi Rabbinden bir beyyine [açık bir delîl] üzerinde[10] bulunan kimse, hiç o kötü ameli kendine süslü (ve güzel) gösterilmiş de hevâ ve hevesleri ardına düşmüş kimselere benzermi?[11]
15. (Kötülüklerden) korunanlara va'dolunan cennetin temsîli (şöyledir): Onda ırmaklar var bir sudan ki, bozulması yok; (onda) ırmaklar var bir sütten ki, tadı değişmez; (onda) ırmaklar var bir şarâbdan ki, içenlere lezzet (verir; onda) ırmaklar var bir baldan ki, sâfi süzme.
Hem onlara semere/[ürün]lerin [hâsılatın] her türlüsünden var, hem de Rabb'lerinden bir mağfiret [bağışlama] var.
Hiç bunlar, o ateşte muhalled [kalıcı/ebedî] olan ve kaynar bir mâyiden [sudan] sulanıp da bağırsaklarını parçalamakta bulunan kimselere benzermi?!
16-17. Onlardan seni dinlemeye ge-

7 "Amellerini boşa gidermiştir". (VI/4380 ve krş. Muhammed: 1)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sâlih* kelimesi bir kere yazılmıştır. (E.Ö)

9 Yâni, Mekke'den; ki kasıd, "Mekke halkı/Mekke müşrikleri"dir. (VI/4384)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *karyenden* yerine *karyeden* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerînde* yerine *üzere* yazılmıştır. (E.Ö)

11 Bu âyet, iki tarafın hâlini mukâyese etmektedir. Şöyle ki: Beyyine [açık delîl] üzerinde olan Hz. Peygamber ve o'na tâbi olan mü'minlerdir, hevâlarına uyanlar da onlara zıdd giden kâfirlerdir. (VI/4385)

len de var,[12] hattâ yanından çıktıklarında kendilerine ilm verilmiş ol(up da hakîkate îmân etmiş ol)anlara derler ki: "O demin ne söyledi?"

Bunlar öyle kimselerdir ki, Allâh kalblerini tab'etmiş/[mühürlemiş]tir de hep hevâları ardına düşmektedirler. Hidâyeti kabûl edenlere gelince, Allâh[13] onların muvaffakiyetlerini artırmakta ve kendilerine (takvâlarını)/korunmalıklarını[14] vermektedir.

18. Artık o (inanmaya)nlar yalnız o Sâ'at'e, onun birden-bire kendilerine gelivermesine bakıyorlar, –çünkü işte alâmetleri geldi– fakat o başlarına[15] geldiği vakit anlamaları kendilerine ne fayda verir?![16]

19. (Öyleyse ey insânoğlu!) Şimdi şunu (iyi) bil ki, başka tanrı yok, (ilâh) ancak bir Allâh(tır.[17] Evet bu hakîkati) bil de (Kıyâmet kopmadan evvel hem kendi) günâhına ve (hem de) mü'minîn ve mü'minâta [erkek ve kadın mü'minlere] istiğfâr eyle! Allâh dolaştığınız yeri de bilir, durduğunuz yeri de.

20-21. (Hakîkaten) îmân edenler, "(Savaşa izin veren) bir sûre indirilseydi" di(yerek, iştiyâkla savaş emrinin verilmesini bekli)yorlar. Derken muhkem[18] bir sûre indirilip onda kıtâl [savaş] zikredilince, kalblerinde bir maraz[19] bulunanları görüyorsun; (korkularından) sana öyle bir bakış bakıyorlar ki, tıpkı ölümden baygınlık gelmiş kimsenin

12 Bunlar, münâfıklardır. (VI/4387)

13 •Âyette, *Allâh* lafzının karşılığı yoktur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (VI/4387), "Allâh yâhud Peygamber'in söylediği kelâm" şeklinde izahta bulunmuştur. (E.Ö)

14 "Takvâ hisslerini, korunmalarının sebeblerini artırmaktadır". (VI/4387)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *başlarına* yerine –yanlışlıkla– *başkalarına* yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *verir* yerine *verdi* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

17 •Meâl'in orijinalinde, *başka tanrı yok, ancak bir Allâh* cümlesinden önce, cümlenin orijinali olan *lâ ilâhe illallâh* ibâresi de bulunmaktadır. Ayrıca *Başka tanrı yok, ancak bir Allâh* diye çevirilen ibâreye, *Allâh bâriç/dışında ilâh yoktur* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

18 Yâni, savaşın farz kılındığını kesin bir şekilde bildiren bir sûre... (VI/4391)

19 *Maraz*, yâni "nifâk" veyâ "dîn zayıflığı" bulunanlar. (VI/4391 ve krş. Bakara: 10, not: 18)

bakışı;[20a] o da onlara pek yakındır.[20b] Fakat bir tâat ve güzel bir söz, sonra emr kat'iyyet kesbedince [iş kesinlik kazanınca/savaş farz kılınınca] Allâh'a sadâkat etselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

22. Nasıl?!.. (O korkaklıkla ardınızı) döner[21] de (savaştan kaçarak) arzı [yeryüzünü] fesâda [ordu-bozanlık edip düşmanın istilâsına sebebiyet] verir ve rahim/[akrabalarınızı[22] doğratabilirmisiniz?!

23. Öyleler(i yokmu), o(nlar öyle) kimselerdir ki, Allâh onları la'netlemiş [rahmeti sahasından tardeylemiş] de, (hakîkati işitip idrâk etme) duygularını almış[23a] ve (kalb) gözlerini kör etmiştir; (o nedenle enfüs ve âfâktaki âyetleri işitmez ve görmezler).

24. Öyle olmasa Kur'ân'ı bir tedebbür etmez/[düşünmez]lermi? Yoksa kalbler(i) üzerinde üstüste kilitlerimi var?

25-28. Haberiniz olsun ki, o kendi-

20a Yâni, gözünü açmaya dermanı olmayan bir muhtadar gibi baygın baygın gözlerini kaldıramıyor, yan yan bakıyorlar, öyle korkuyorlar. (VI/4391)

20b *Fe-evlâ lehum* [*o da onlara evlâdır/pek yakındır*]: Yâni, öyle kimseler için de ölüm, yaşamaktan daha evlâ, daha münâsibdir yâhud *veyl*'den ism-i tafdil olarak, "veyl'in de en dehşetlisi onlara" demektir. (VI/4391-4392)

•Bu âyette [Muhammed: 20], *o da [onlara] pek yakındır* diye tercüme edilen *evlâ* lafzına; Kıyâmet: 34-35'te, *gerektir [sana] o belâ* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

21 *Tevellî* (–Meâl'de, *döner* diye çevirilmiştir–) kelimesi, iki ma'nâda tefsîr olunmuştur: A) "Arkasını dönüp kaçmak" ma'nâsına *tevellî*'den; B) *Velâyet*'ten tefe'ul olarak "vâli olmak iş başına geçmek". (VI/4392)

22 *Erhâm* [rahmler], *rahm*'in çoğuludur. *Rahm* ise, esâsen "kadının çocuk yeri olan cihâzı"dır. Karâbet [yakınlık] menşei olmak hasebiyle, "akrabalığa" da *rahm* denilir. Bu ma'nâ ile akrabaya *ulü'l-erhâm* denildiği gibi, *erhâm* da denilir, ki burada bu ma'nâyadır.

Rahimlerinizi doğratabilirmisiniz, yâni "çoluk-çocuğunuzu, kadınlarınızı, hısımlarınızı parçalatabilirmisiniz?!" Çünkü müslüman ordusunda fesâd çıkarıp düşman istilâsına sebebiyet verildiği takdîrde hâsıl olacak netice budur. Diğer ma'nâya göre: Nasıl o korkaklıkla iş başına geçer, kumandayı elinize alır da vatanınızı câhiliyye devri gibi fesâda verir, ihtilâl içinde hısım ve akrabalarınızı yine öyle perişan edebilirmisiniz?! (VI/4392)

23a •Meâl'de, *duygularını almış* diye çevirilen *esammahum* lafzına, *onları (hakîkatin sesine) sağırlaştırmış* anlamını vermek de mümkündür. (E.Ö)

lerine hakk[23b] [hudâ/hidâyet] tebeyyün ettikten [belli olduktan] sonra gerisin-geri irtidata doğru gidenlere şeytân fit vermiş ve kendilerini uzun uzun emellere düşürmüştür.

Öyle, çünkü bunlar Allâh'ın indirdiğini (sevmeyen, ondan) hoşlanmayanlara demişlerdir ki: "Biz size ba'zı emr/[işler]de itaat edeceğiz".

Allâh ise onların o gizli konuşmalarını[23c] [sırrlarını] bilip duruyor.[24a]

O hâlde melekler onların, yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırlarken [vefât ettirirlerken], nasıl olacak bakalım (hâlleri)!

Öyle, çünkü onlar Allâh'ın hışmına sebeb olan şeylerin ardına düştüler de O'nun rıdvânını [rızâsını] istemediler; O da onların bütün amellerini heder etmiştir.[24b]

29. Yoksa o kalblerinde bir maraz [hastalık/nifâk-şübhe] bulunanlar, Allâh kendilerinin kinlerini aslâ meydana çıkarmazmı sandılar?![25a]

30-31. Dilesek Biz onları sana (teker teker açıkça) gösteriverirdik de, kendilerini bütün sîmâlarıyla [alâmetleriyle] tanırdın (ey Muhammed); ve (bununla birlikte), her hâlde [mutlaka] sen onları lakırdılarının [sözlerinin, konuşmalarının] edâsından tanırsın.

Allâh ise, bütün yaptıklarınızı bilir[25b] (ve karşılığını verir ey insânlar); celâlim hakkı için, sizi imtihâna sokacağız; tâ ki içinizden mücâhidleri

---

23b •Meâl'de, ***hakk*** diye karşılık verilen kelime, ***hudâ***'dır [*hidâyet*: rehberlik/kılavuzlama]. (E.Ö)

23c •Meâl'de, ***gizli konuşmaları(nı)*** diye karşılık verilen kelime, *ısrârehum*'dur [*sırrları(nı/içlerinde gizledikleri(ni)*dir]. (E.Ö)

24a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***bilip duruyor*** yerine ***duyuyor*** yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

24b *Fe-ahbeta a'mâlehum* [*O da onların bütün amellerini heder etmiştir/de amellerini ihbat eylemiştir*].

Ihbat, "amelin sevâbını giderip hiçe indirmek"tir. Güzel amel, günâha kefâret olup kötü ameli örttüğü gibi, kötü ameller de iyi amelleri ihbat eder. Bu sûretle *ihbat*, "kefâret ve mağfiret"in zıddı demek olur. Anlaşılıyor ki, onların iyi amelleri de yok değildi, fakat Allâh'ın gadabını da'vet eden şeyler yapıp rıdvânını kerih [rızâsını/hoşnudluğunu çirkin] gördüklerinden dolayı iyi amelleri habt olunmuştur. (VI/4394)

25a Yâni, Peygamber'e ve mü'minlere bildirmezmi zannettiler?! (VI/4396)

25b ***Allâh bütün amellerinizi bilir***: Hepinizin niyetine göre iyiye iyi, kötüye kötü karşılığını verir. (VI/4396)

[Allâh yolunda cehd ve gayret gösterenleri] ve sabredenleri (bilelim, yânî) belli edelim ve haberlerinizi imtihân meydanlarına numûne [örnek] yapalım.[25c]

32. Haberiniz olsun ki, o küfredip Allâh yolundan meneyleyen ve hakk[25d] [hudâ/hidâyet] kendilerine tebeyyün ettikten [belli olduktan] sonra Peygamber'e karşı gelenler, hiçbir zamân Allâh'a[25e] zerrece bir zarâr edecek değiller, O onların amellerini heder edecektir.

33. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'a itaat edin ve Resûl'e itaat edin[26] de, amellerinizi (küfr, nifak, riyâ, menn ve ezâ gibi itaatsizliklerle) ibtal eylemeyin!

34. Haberiniz olsun ki, küfredip Allâh yolundan sapan,[27] sonra da kâfir oldukları hâlde (Bedir'de) ölenleri Allâh hiçbir zamân mağfiret [affj buyurmaz.

35. Onun için (Allâh uğruna cihâdda) gevşeklik etmeyin de, sizler daha üstün olacak iken sulh'a [barış için] yalvarmayın;[28] (çünkü) Allâh sizinledir ve aslâ sizin amellerinize kıymaz, (onların karşılığını eksik ödemez).

36-37. Dünyâ [süflî/yakın] hayât[29] bir oyun ve eğlenceden ibârettir.[30] Hâlbuki siz îmân eder de, (âhiret için kötülüklerden) iyi korunursanız (Allâh) size hem ecrlerinizi [îmân ve takvânıza karşılık mükâfât-

---

25c •Meâl'deki, *Haberlerinizi imtihân meydanlarına numûne yapalım* karşılığı; *neblüve ahbârekum* ibâresinin, meâlinden ziyâde tefsîridir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VI/4397) ibâreye, *haberlerinizi deneyelim* karşılığını vermiştir. (E.Ö)

25d •Meâl'de, *hakk* diye karşılık verilen kelime, *hudâ*'dır [*hidâyet/kılavuzlama/rehberlik*'tir]. (E.Ö)

25e *Allâh'a zerrece bir zarâr edecek değiller:* Allâh'ın Resûlü'ne hiçbir zarâr eriştiremezler. (VI/4397)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve Resûl'e itaat edin* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

27 •Muhammed: 32'de aynı ibâreye, "O küfredip Allâh yolundan *meneyleyen*" karşılığı verilmişti. (E.Ö)

28 Bundan maksad, düşmanın barış teklifini her hâlukârda reddetmek değil, gevşeklik edip zilletle barışa tâlib olmamaktır. (VI/4398)

29 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

30 Şu dünyâ [süflî/alçak veyâ yakın] hayât, öyle sebâtsız ve ehemmiyetsizdir ki, ilerisi için bir kazanç ve korunma vâsıtası olmak üzere istifâde edilmediği zamân bir hiçtir. (VI/4398-4399)

larınızı] verir, hem de sizden (–Kendi uğrunda–) bütün mallarınızı (sarfetmenizi) istemez.

Eğer (Allâh) sizden onların [mallarınızın] hepsini (Kendi uğrunda sarfetmenizi) ister de, sizi (malsız-mülksüz) çıplak bırakacak olursa, buhl [cimrilik] eder dayatırsınız; (o vakit) bütün kinlerinizi de meydana çıkarır.

38. İşte siz şunlarsınız: Allâh yolunda infâk etmeye {iktizâ eden [gereken] masrafı vermeye} da'vet olunuyorsunuz da, yine içinizden kimisi (cimrilik edip) kıskanıyor; hâlbuki kim (cimrilik edip) kıskanırsa kendi (aleyhi)ne (cimrilik edip) kıskanmış olur; (zîrâ) Allâh ğani [ihtiyâcdan münezzeh], fukarâ sizsiniz {ihtiyâc sizin} ve eğer (Allâh yolunda sarfetmeyip) tersine giderseniz,[31] (Allâh) başka bir kavmi tutar yerinize getirir, sonra onlar sizin gibi olmazlar.[32]

---

31 *Ve eğer siz i'râz ederseniz* [*yüz çevirirseniz*], yâni o îmân ve ittikâ ile infâktan çekinerek bu emre [işe] sâhib olmayacak olursanız, size bedel başka bir kavmi tutar bu işin başına geçirir. (VI/4399-4400)

32 Yâni, îmân ve ittikâ ile bu işe sâhib olur, mev'ûd olan [va'dedilen] ecr ü fütûhâta onlar nâil olurlar. (VI/4400)

48. FETİH SÛRESİ

MEDENÎ, 29 ÂYET

§

Medîne'de değil, hicretten sonra nâzil olmuş ma'nâsına Medenî olan ve adını, ilk âyetindeki *feth*'e yapılan atıftan alan bu sûrede, Hudeybiye barış andlaşmasıyla birlikte gerçekleşen ve gerçekleşecek olan fetihten [başarıdan/nusret ve zaferden] bahsedilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Elhakk Biz sana bir feth-i mübîn[1] [açık ve kesin bir başarı(nın önünü)] açtık ki; Allâh senin zenbinden [hatâlarından] geçmişini ve geleceğini mağfiret [aff] buyurup, üzerindeki ni'metini tamâmlayacak ve seni dosdoğru[2] bir caddeye çıkaracak ve nazîr/[benzer]siz bir muzafferiyetle seni mansur [gâlib] ve muazzez kılacak.

4-5. O odur ki mü'minlerin kalblerine o sekîneti [huzûr ve sükûnu] indirdi, îmânları üstüne îmân artırsınlar diye. Öyle ya, Allâh'ındır bütün o göklerin ve yerin orduları[3] ve Allâh bir alîm [çok iyi bilen], hakîm [çok hikmetli] bulunuyor.

(Kalblerine huzûr ve sükûn indirerek mü'minleri Hudeybiye barışına yanaştırıp büyük fütuhâta hazırlaması); mü'min (erkek)leri ve mü'mineleri [mü'min kadınları] ebediyyen içinde kalmak üzere altından ırmaklar akar cennetlere koymak ve kabahatlerini taraflarından kefâretleyip örtmek için, ki Allâh yanında bu, bir fevz-i azîm [büyük başarı] bulunuyor.

---

1 *İstikbâli açan:* "İleride vukûbulacak birçok fetihlerin başlangıcı olan bir fetih". Ba'zı müfessirler bunun, Mekke'nin fethini ve'dettiğini söylemişlerse de, müfessirlerin çoğu, Hudeybiye barışı'nı ihbâr ettiğini ifâde etmişlerdir. (VI/4405)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dosdoğru* yerine *doğru* yazılmıştır. (E.Ö)

3 Mü'minlerin kalbine indirdiği sekîne de, O'nun ordularından biridir. (VI/4411)

6. Ve (yine, kalblerine) o (huzûr ve sükûnu indirmek sûretiyle mü'minleri Hudeybiye barışına yanaştırıp büyük fütuhâta hazırlaması), Allâh'a sû-i zann eden[4] münâfık (adam)ları ve münâfık (k)a(dın)ları ve müşrik (erkek)leri ve müşrikeleri [müşrik kadınları], o kötülük girdabı başlarına dönesi(ce)leri ta'zîb etmek [azâblandırmak] için(dir); ki Allâh onlara ğazab etmiş, la'net etmiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır, ona gidiş de ne fenâdır!

7. Allâh'ındır evet o göklerin ve yerin bütün orduları ve Allâh bir azîz,[5] hakîm[6] [hikmetli] bulunuyor.

8-9. Elhakk [doğrusu-gerçekten] Biz seni (ey Muhammed), hem (Allâh'ın birliğine/vahdâniyyetine) bir şâhid (olarak) gönderdik, hem bir mübeşşir [müjdeci], hem bir nezîr [uyarıcı] (olarak), ki (siz ey insânlar) Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne îmân edesiniz de bunu[7] [Resûl'ü] takviye (veyâ O'na/Allâh'ın dînine yardım) ve O'nu[8] tevkîr edip [büyükleyip] O'na sabah-akşam [her dâim] tesbîh[9] [tenzih ve takdis] edesiniz.

10. (Ey Muhammed!) Her hâlde [kuşkusuz] sana biat edenler, mahzâ [sırf] Allâh'a biat ederler, Allâh'ın eli onların elinin üstündedir; onun için herkim (sözünden) cayarsa sırf kendi aleyhine cayar, herkim de Allâh'a ahid [söz] verdiği şeyi îfa ederse, O da ona yarın bir ecr-i azîm [büyük bir mükâfât][10] verecektir.

11-12. Yakında diyecek sana o A'râbîler/[bedevîler]den (Hudeybiye seferine katılmak istemedikleri için) geri bırakılanlar[11] ki: "Bizleri mallarımız ve âilelerimiz oyaladı, onun

---

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sû-i zann eden* yerine –yanlışlıkla– *sû-i zannda* yazılmıştır. (E.Ö)

5 •*Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

6 •*Hakîm* kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35. (E.Ö)

7 Bu *hu* zamîrlerinin [*bunu/O'nu* veyâ *o'nu, O'na* ve *O'na*] tümü Allâh'a râci olabilir veyâ ilk iki zamîr [*bunu/o'nu ve o'na*] Resûl'e, sonuncu zamîr [*O'na*] ise Allâh'a râci olabilir. (VI/4413)

8 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık olarak, *O'nu* [*Allâh'ı*] kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

9 •*Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

10 Bu mükâfât [ecr-i azîm], cennet ve rızâdır/hoşnutluktur. (VI/4414)

11 Hudeybiye senesi umre için Mekke'ye gitmek isteyen Hz. Peygamber, Kureyş'in saldın ihtimâline karşı, müslüman olan Cüheyne, Müzeyne, Gıfar, Eşcâ,

için bize istiğfâr ediver [bağışlanma dileyiver]!"
–(Böylece) kalblerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söyleyecekler.–
De ki: "Şimdi hakkınızda Allâh'tan kim bir şeye mâlik [sâhib] olabilir; eğer size bir zarâr (vermeyi) irâde buyurur yâhud bir menfaat (sağlamayı) irâde buyurursa?! Doğrusu Allâh, ne yapıyor (ol)duğunuza habîr [her yönüyle vâkıf] bulunuyor. Doğrusu siz, Peygamber ve mü'minler(in) ebeden [aslâ] âilelerine dönemeyecekler(ini) zannettiniz ve bu (zann), kalblerinizde allandı-pullandı (da size hoş göründü). Kötü zanna düştünüz de düşkün bir kavm oldunuz a!"

13. Her[12] kim Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne inanmazsa bilsin ki, Biz kâfirler için bir çılgın ateş hazırlamışızdır.

14. Ve Allâh'ındır hep o göklerin, yerin mülkü [hükümranlığı]; kimine diler mağfiret [affı] buyurur, kimine de diler azâb eyler ve Allâh bir ğafûr [bağışlayıcı], rahîm [merhametli] bulunuyor.

15. Yakında diyecek(ler)[13] ki o geri bırakılanlar: –sizler birtakım ganimetlere koştuğunuz vakit onları almak için– "Bırakın bizi arkanızdan gelelim".
–(Bu şekilde) Allâh'ın kelâmını tebdîl etmek [değiştirmek] isteyecekler.–[14]
De ki: "Siz bizim arkamızdan aslâ gelmeyeceksiniz, hakkınızda bundan evvel Allâh böyle buyurdu".
Ona (karşılık) da diyecekler ki: "Hayır, bizi(m ganimete ortak olmamızı istemiyor, ganimeti) kıskanıyorsunuz".
Hayır (söyledikleri doğru değil; onlar, hakîkati) ince(den inceye) anlamaz (adamlar)dırlar, anlayışları az (olduğundan böyle diyorlar).

16. De ki o geri bırakılan A'rabî/

Düil ve Eslem kabilelerinin de sefere katılmalarını emretmişti. Bu kabileler Kureyş, Kinâne, Ehâbiş gibi güçlü düşman kabilelerinden korktular, henüz îmân kalblerinde yerleşmemiş olduğu için Resûlullâh ile gitmeyip geride kaldılar ve "Muhammed ve ashâbı bu seferden geri dönemez" dediler. İşte burada, Allâh onların sözlerini ve beyân edecekleri özürü Resûlü'ne –henüz o, bedevî kabilelerle karşılaşmadan önce– haber vermiştir. (VI/4417)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *her* yerine *hem* yazılmıştır. (E.Ö)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *diyecek* yerine *diyecekler* yazılmıştır. (E.Ö)

14 Allâh'ın kelâmını tebdîl etmek [değiştirmek] istemek, Allâh o ganimetleri, özellikle Hudeybiye'de bulunanlara va'detmişken, onlara iştirâk etmeye kalkışarak Allâh'ın va'dini değiştirmek istemektir. (VI/4417)

[bedevîlere: "Siz ileride şiddetli harb ehli bir kavme (karşı savaşmaya) çağırılacaksınız, –(ya) onlar(I)a muhârebe edersiniz yâhud müslüman olurlar– eğer itaat ederseniz, o vakit Allâh size güzel bir ecr [mükâfât] verir ve eğer bundan evvel yaptığınız gibi aksine giderseniz, sizi elîm [acı] bir azâb ile ta'zîb eyler [azâblandırır]".

17. A'mâya (savaşa katılma husûsunda) harec [zorlama-mecbûriyet] yok, aksağa [topala] da harec yok, hastaya da harec yok,[15] bununla berâber, (kör, topal ve hasta olanlardan) herkim Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaat (edip savaşa iştirak) eylerse, (Allâh) onu, altından ırmaklar akan cennetlere kor ve herkim (de mâzeretsiz olarak savaşa katılmayıp) aksine giderse, onu da elîm [acı] bir azâb ile ta'zîb eyler [azâblandırır].

18-19. Hakîkaten Allâh o mü'minlerden râzı oldu, ağacın altında sana biat ederlerken, ki kalblerindekini bildi de, üzerlerine o sekîneti [huzûr ve sükûnu] indirdi ve kendilerine bir yakın fethi [başarıyı] sevâb [mükâfât] (olarak) verdi, birçok da ganimetleri, ki onları (yakında) alacaklar.

Ve Allâh[16] bir azîz[17] [yenilmez kudret sâhibi], hakîm [hikmetli] bulunuyor.

20. Size Allâh birçok ganimetler va'd buyurdu, onları alacaksınız. Şimdilik[18] bunu size peşin verdi ve sizden o nâsın [insânların] ellerini çekti ki, mü'minlere (ileride va'dedilen fetih/başarı ve ganimetlerin tahakkuk edeceğine) bir âyet [alâmet/delîl] olsun ve sizi doğru bir caddeye çıkarsın.

21. (Ganimetin) bir diğerini daha (va'detti), ki ona henüz eliniz ermedi, fakat Allâh onu ihata buyur/[kuşatlmuştur,[19] daha da Allâh her şeye kadîr bulunuyor.

22-23. Eğer o küfredenler sizinle

15 Körlük, topallık ve hastalık gibi mâzeretleri olanlar, savaşa katılmaları için zorlan(a)mazlar, bunlar savaşa katılmayabilirler; bununla birlikte, savaşmaları yasak da değildir; kendi arzularıyla sefere ve savaşa katıldıkları takdîrde kendilerine engel olunmaz. (VI/4418-4419)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve Allâh* ibâresi düşmüştür. (E.Ö)

17 •*Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şimdilik* yerine *şimdi* yazılmıştır. (E.Ö)

19 Yâni, zaferinizi takdîr edip kesin olarak va'detti, mü'minler için saklamaktadır. (VI/4426)

çarpış(s)a idiler, mutlak(a) arkalarını dön(üp firâr ed)eceklerdi, sonra da ne bir velî [hâmi] bulabileceklerdi, ne de bir nasîr [yardımcı]; (zîrâ) Allâh'ın öteden beri cereyân edegelen sünneti [âdeti/ictimâî kânûnu] (böyledir).[20] Allâh'ın o sünnetin(d)e bir tebdîl [değişiklik] de bulamazsın.

24. Ve O'dur[21] ki; onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekti, Mekke deresinde onlara karşı size zafer vermişken; hem Allâh her ne yaparsanız basîr [âşinâ] bulunuyor.

25. Onlar, o küfredip de sizi Mescid-i Harâm'dan ve durdurulmakta bulunan hediyyeleri [kurbanlıkları] mahalline [Mina'ya] varmaktan meneden kimselerdir, (o bakımdan azâb ve cezâya lâyıktılar).

Eğer kendilerini bilmediğiniz birtakım mü'min erkekler ve mü'mine-(leri/mü'min) kadınları[22] bilmeyerek çiğneyip de şânınıza o yüzden şeyn [leke] gelecek olmasa idi, (Allâh onlarla savaşmanıza mâni olmazdı. Bir de) Allâh (zamânı geldiğinde) dilediğini rahmetine koyacağı için (savaşmanızı engelledi).[23]

Eğer o (inana)nlar (sizin tarafınıza) çekil(ip geç)ebilselerdi,[24] elbette iç-

---

20 Allâh'ın öteden beri süregelen sünneti/âdeti [kânûnu] böyledir, yâni O'nun peygamberlerinin gâlib gelmesi, târih boyunca cereyân edegelen bir âdettir. Bu âdette herhangi bir değişiklik olmamıştır, bugün de aynen geçerlidir. (VI/4426)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O'dur* yerine *O odur* yazılmıştır. (E.Ö)

22 •*Mü'mine,* zâten *mü'min [îmân eden] kadın* demek olduğundan, *mü'mine kadın* demeye lüzûm yoktur. (E.Ö)

23 Bu ibâre, "O îmân eden erkek ve kadınlar bulunmasaydı, ellerinizi onlardan çekmezdi; lâkin ellerinizi onlardan çekti; çünkü Allâh dilediğini rahmetine koyacaktır" şeklinde de anlaşılabilir. Fakat bizce şu ma'nâ daha uygundur: "Eğer o îmân edenler olmasa idi, lâkin mevcut oldular; çünkü Allâh –dilediğini rahmetine koyacağı için– onların îmânlarını dilemiş idi. Binâenaleyh o yüzden size bir zarâr gelmesin diye ellerinizi onlardan çekti". (VI/4430)

•Bu ibâre şöyle de anlaşılmıştır: "Bununla, istikbâlin fütûhâtı ile kâfirlerden, İslâm'a girip Allâh'ın rahmetine nâil olacak kimselerin bulunacağına işâret edilmektedir" (bkz. VI/4443). Bu ibârenin açılımı için bkz. Fetih: 29, not: 38. (E.Ö)

24 *Tezeyyül,* "fark u temyiz" (ayrılıp seçilmek) demektir. Yâni, o mü'min erkek ve kadınlar, kâfirlerde(n) ayrılabilseler, çiğnenmeksizin sizin tarafa geçebilselerdi yâhud kâfirlerle mü'minler (sizce bilinip) farkedilebilselerdi... (VI/4430-4431)

•Ayrıca Osmanlıca Yazma nüsha'da *çekilebilselerdi* yerine *çekinebilselerdi* yazılmıştır. (E.Ö)

lerinden o küfredenleri (sizin elinizle) elîm [acı] bir azâba düçar ederdik.[25]

26. O küfredenler kalblerinde o hamiyyeti; câhiliyye hamiyyetini[26] kaynattığı sıra, ki o vakit Allâh, Resûlü'nün ve mü'minlerin üzerine sekînetini [huzûr ve sükûn] indirdi[27] ve onlara kelime-i takvâyı [barış andlaşmasında sebât ile barış hükümlerini îfâ etmeyi] ilzam buyurdu,[28] onlar da ona[29] ehakk [lâyık] ve ehil idiler. Evet, Allâh her şeye alîm bulunuyor.

27. Şânına kasem [yemîn] olsun ki, Allâh hakîkaten Resûlü'ne o rü'yâyı[30] hakkiyle sâdık gösterdi;[31] şânına kasem olsun ki, inşâallâh Mescid-i Harâm'a emniyetler içinde, başlarınızı kazıtarak ve(yâ)[32] kırkarak,

---

25 Mekke halkı içinden kâfir olanları elbette acı bir azâba düçar ederdik, yâni ya öldürülürlerdi ya da esîr edilirlerdi. (VI/4431)

26 Râğıb el-İsfehânî der ki: "*Hamiyyet,* 'ğazab kuvvetinin kabarıp çoğalması'dır. 'Falana karşı hamiyyete geldim' demek, 'kızdım/öfkelendim' demektir". *Câhiliyye hamiyyeti:* "Câhiliyye milletinin hamiyyeti" yâhud "câhillik hamiyyeti" veyâ "câhilâne hamiyyet ki, yerinde olmayan ma'nâsız hamiyyet" yâhud "hakkı kabûle mâni olan hamiyyet". (VI/4431)

27 *Sekînetini indirdi:* Huzûr ve sükûn ile kalblerindeki heyecânı yatıştırıp hilm ve vakar verdi. (VI/4431)

28 "Onları sebât ve ahde vefâ, yâni barış andlaşması üzerinde durdurdu". *Takvâ,* "Allâh'ın vikâyesine girmek: emrini tutup azâbından korunmak"tır. Bir çokları *kelime-i takvâ*'dan murâdın, "kelime-i tevhîd" {*lâ ilâhe illallâh*} ve "şehâdet" {*eşhedu enlâ ilâhe illallâh*} olduğunu söylemişlerdir. Hasan Basrî'den nakledildiği üzere, ba'zıları da "sebât ve ahde vefâ" demişlerdir. Yâni, barış andlaşmasında sebât ile barış hükümlerini îfâ etmeyi iltizâm etmişlerdir. Buna göre *kelime-i takvâ,* "barış andlaşması" olur. Çünkü, bununla îmân eden erkek ve kadınlar korunacak, ilerisi için hazırlanacak idi. Bu ma'nâ, nazmın siyâkına daha yakındır. (VI/4434-4435)

29 *Ona,* yâni, barış andlaşmasını korumaya... (VI/4435)

30 Hz. Peygamber (s.a), Hudeybiye'ye çıkmadan evvel rü'yâsında, ashâbıyla birlikte emniyet içerisinde saçlarını kazıtmış ve(yâ) kısaltmış olarak Mekke'ye girdiğini görmüştü. (VI/4437)

31 *Sâdık gösterdi:* "Hakk olarak" veyâ "îmânında sâbit olanlarla olmayanları ayırdetmek gibi hakk bir sebeb ve hikmet ile doğru gösterdi" veyâ "doğru çıkardı, yalan çıkarmadı". (VI/4437)

32 •Meâl'in aslında atlanan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

korkunuz olmayarak sûret-i kat'iyyede [kesinlikle] gireceksiniz. Fakat (Allâh) sizin bilmediğiniz şeyleri bildi[33] de ondan önce yakın bir fetih yaptı.

28. O odur ki, Resûlü'nü hidâyet rehberi ve hakk dîni ile gönderdi, onu her dînin üstüne çıkarmak için; şâhid olarak da Allâh yeter.

29. Muhammed resûlullâhtır [Allâh'ın resûlü'dür], o'nun maiyyetindekiler ise küffâra karşı çok çetin, kendi aralarında gâyet merhametlidirler. Onları görürsün; cemaatle[34] rükû' [boyun eğerek], sücûd [inkıyâd] ederek Allâh'tan fazl u rıdvân[35] isterler. Sîmâ/[alâmet-nişânları secde eserinden yüzlerindedir.[36] Bu (zikrolunan), onların Tevrât'taki meselleri.

İncîl'deki meselleri de bir ekin gibidir, ki filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sak/[sap]ları üzerinde bir düze istikâmet almış, zürrâın [ekincilerin/çiftçilerin] hoşuna gidiyor.[37]

---

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bildi* yerine *diledi* yazılmış, fakat doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

34 • *Cemaatle* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Bu kelime, âyetteki *rükû'* ve *sücûd*'un, namazdaki rükû' ve sücûd farzedilmesi sebebiyle Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından metne ilâve edilmiş olsa gerek. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr metninde ibâreyi, *Onları hep rükû', sücûd hâlinde görürsün* diye çevirmiş, "O kadar çok namaz kılarlar, öyle itaatkâr ve âbiddirler" (VI/4440) diye de tefsîr etmiştir. Oysa buradaki *rükû'* ve *secde* kelimelerine, *boyun eğmek, inkıyâd ve itaat etmek* ma'nâlarının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

35 "Daha fazla sevâb ve rızâsını taleb ederler". (VI/4440)

36 Yâni, Allâh için hâlisâne secde edip [boyun eğip] durdukları, yüzlerinin salâh ile parlayan nûrânîliğinden bellidir (VI/4440). Mücâhid'den rivâyet edildiğine göre İbn Abbâs (r.a) şöyle demiştir: "O görebileceğiniz bir eser [iz] değildir, fakat islâm sîmâsı [teslîmiyyet alâmeti], seciyyesi, tavrı, huşûu ve tevâzuudur". (VI/4441)

37 •Müfessirlerin bir kısmı, *...Sîmâları [alâmetleri/nişânları] secde eserinden yüzlerindedir* ifâdesinin, mü'minlerin Tevrât'taki; *Bir ekin gibi ki filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, derken sak/[sap]ları üzerinde bir düze istikâmet almış, zürrâın [çiftçilerin] hoşuna gidiyor* ifâdesinin de İncîl'deki meselleri olduğunu söylemişlerdir, ki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da meâli buna göre vermiştir (VI/4441-4442). Diğer bir kısım müfessir ise, *...Sîmâ/[alâmet/nişân]ları secde eserinden yüzlerindedir* ifâdesinin, mü'minle-

Onlarla [sahâbîlerle] kâfirlere gayz [öfke] vermek için (Allâh kendilerini böyle yetiştirmiştir. Bununla birlikte), o (i)n(kârcı)lardan[38] îmân edip de sâlih sâlih ameller yapanlara Allâh hem bir mağfiret va'd buyurdu, hem de bir ecr-i azîm [büyük bir mükâfât].

---

rin hem Tevrât'taki, hem de İncîl'deki meselleri olduğunu ifâde ederek; *Filiz vermiş ekin...* temsîlinin –taraf-ı ilâhîden– yeni bir mesel olduğunu kabûl etmişlerdir (VI/4442). Ba'zı müfessirler ise, *Filiz vermiş ekin...* temsîlinin, mü'minlerin hem Tevrât'taki, hem de İncîl'deki meselleri olduğunu söylemişlerdir ki bu daha uygun görünmektedir. (E.Ö)

38 Yâni Allâh, Hz. Peygamber'in berâberindeki ashâbı ile, kâfirleri öfkelendirmek için onlardan; o kâfirler içinden îmân edip de sâlih ameller yapan kimselere mağfiret ve büyük mükâfât va'detti. Şübhe yok ki, kâfirleri bu şekilde îmâna da'vet etmek, onların câhiliyye hamiyyetlerine dokunur, onları kızdırır. Nitekim oğlu Ebû Cendel'in îmân etmesi, babası Süheyl'i ne kadar kızdırmıştı. Bu vechile burada, hem sahâbeye öfke duyanların kâfir oldukları anlatılmış, hem Ebû Cendel ve Ebû Nasîr vak'aları gibi kâfirleri kızdıran vukûata işâret edilmiş olduğu gibi, istikbâlin fütûhâtı [gelecekteki fetihler] ile (kâfirlerden) İslâm'a dâhil olup güzel hizmet edeceklerin (bulunacağı), mağfiret ve mükâfâta erişeceği de ayrıca anlatılmış oluyor. (VI/4443)

49. HUCURÂT SÛRESİ

MEDENÎ, 18 ÂYET

§

Adını, 4. âyetinde geçen *hucurât* kelimesinden alan sûrenin başlıca konusu, dâhilî nokta-i nazardan mü'minlere yönelik ta'limât ve düzenlemelerdir. Rasûlullâh'a saygı ile başlayan söylem, tüm mü'minlerin kardeşliği prensibinin vurgulanması ile sürmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin[1] [Allâh ve (O'nun) Resûlü'nün emir ve hükmünü gözetmeden hiçbir işi karara bağlamayın] ve Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un; çünkü Allâh işitir, bilir.

2. Ey o bütün îmân edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden üstün kaldırmayın ve o'na, birbirinize bağır(ıp çağ)ır(dığınız) gibi iri söylemeyin,[2] (aksi takdîrde) haberiniz olmadan amelleriniz hiçe iniverir.

3. Her hâlde [doğrusu] Resûlullâh'ın yanında (edebe ri'âyet ederek) seslerini kısanlar (var ya), onlar o kimselerdir ki, Allâh kalblerini takvâ[3] için imtihân etmiştir; onlara hem bir mağfiret [afv/aff], hem de büyük bir ecr [mükâfât] vardır.

---

1 *Allâh'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin* demek, "Allâh ve O'nun Resûlü'nün emir ve hükmünü gözetmeden hiçbir işi kestirip atmayın" demek olup, Kitâb ve Sünnet'in hükümlerini nazar-ı itibâra almaksızın aceleyle veyâ kendi başına bir işe girişmekten nehiydir. (VI/4448)

2 Yâni, Resûlullâh'a karşı sözde/konuşmada aşırı gitmeyin, seslerinizi Peygamber'in sesinin vardığı hadden ileri geçirmeyin, (laubâli davranarak kaba ve edeb dışı konuşmayın)! (VI/4451)

3 Fetih: 26'da geçtiği üzere, onları *kelime-i takvâ* üzerinde durdurup türlü mihnetlerle tecrübe sahâsında takvâya alıştırmış, takvâlarını bittecrübe [tecrübeyle] meydana çıkarmıştır. (VI/4452)

4-5. Hücrelerin [odaların] arkasından sana (bağırıp) ünleyenler (yokmu), her hâlde [şübhesiz] (onların) ekserisi aklı ermeyenlerdir.[4] Eğer onlar, sen kendilerin(in yanın)e çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette hakklarında hayrlı olurdu, bununla berâber Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîm/[merhametli]dir.

6. Ey o bütün îmân edenler! Eğer size bir fâsık, bir haberle gelirse, onu (araştırıp) tahkik edin; ki (eğer araştırmadan harekete geçerseniz), cehâletle [öfkenize mağlûb olarak aceleyle] bir kavme sataşırsınız da yaptığınıza pişman olursunuz.

7-8. Hem biliniz ki içinizde Allâh'ın Resûlü var;[5] (şâyet yalan ve bâtıl söylerseniz Allâh o'na doğrusunu bildirir,) eğer o birçok işlerde size itaat eder olsa(ydı), hâliniz yaman olurdu, velâkin Allâh size îmânı sevdirdi ve onu kalblerinize güzel gösterdi[6] (de gereğince amel edip Peygamber'e itaat ettiniz) ve (buna mukâbil) küfrü,[7] füsûku,[8] isyânı nazarınızda kerih [çirkin] kıldı.

İşte onlardır ki Allâh'ın fazl [lütuf] ve ni'metiyle rüşde ermişlerdir[9] ve Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

9. Ve eğer mü'minlerden iki tâife çarpışırlarsa, hemen aralarını bulun barıştırın, şâyet biri diğerine karşı

---

4 Henüz dînî öğrenmemiş, edeb ve erkân bilmez kaba bedevî gürûhudur. (VI/4455)

5 İçinizde Allâh'ın Resûlü var; o nedenle Allâh'tan korkun da yalan ve bâtıl söylemekten sakının, çünkü Allâh o'na doğrusunu bildirir ve bir haber işittiğiniz vakit de tebeyyün için o'na sorun size beyân eder, kendi görüşünüzle o'nu kandırmaya çalışmayın! (VI/4458)

6 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *ve zeyyenehû fî qulûbikum* ibâresine karşılık, *ve onu [îmânı] kalblerinize güzel gösterdi* cümlesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

7 *Küfr*, "îmânın zıddı inkâr ile Allâh'ın ni'metlerini örtmek"tir. (VI/4460)

8 *Füsûk*, esâsen "çıkmak" demek olup ba'zan "dînden çıkmak" ma'nâsına kullanılırsa da bu ma'nâ, küfrde dâhil olduğu için burada ondan beri bir ma'nâ kasdedilmesi gerekir. Bu sebeble, çoğunlukla "doğruluk ve tâatten çıkmak", yâni "kişinin sözünün veyâ fiilinin, îmânının gereklerine uymaması" anlamında kullanılır. Burada *küfr*, "îmâna"; *füsûk ve isyân* da "îmânın süslenip güzel gösterilmesine" mukâbil olduğundan *füsûk*'un, "yalan söyleyerek, kavlen [söz ile] doğruluk ve tâatten çıkmak", *isyân*'ın da "emri terk ile fiilen tâatten çıkmak" ma'nâsında olduğu tercih edilmiştir. (VI/4460)

9 "Hakk yolunda sarsılmadan dosdoğru giden kimselerdir". (VI/4461)

bağyediyorsa[10] o vakit bağî olan(I)a Allâh'ın emrine rücû edince/[dönünceye kadar kıtâl [mücâdele] edin; eğer rücû ederse yine adâletle beynlerini [aralarını] sulhedin ve hep insaflı-(adâletli) olun; çünkü Allâh adâlet yapanları sever.

10. Mü'minler ancak kardeştirler. Onun için iki kardeşinizin aralarını düzeltin ve Allâh'tan korkun (da bozuşmayın) ki rahmete şâyan olasınız.

11. Ey o bütün îmân edenler! Alay etmesin bir kavm bir kavm [erkekler erkekler] ile, belki (alay ettikleri kimseler) kendilerinden daha hayrlı olurlar; ne de birtakım kadınlar diğer kadınlarla, belki (alay ettikleri kadınlar) onlardan daha hayrlı olurlar. Hem, kendilerinizi [birbirinizi] ayıblamayın ve kötü lakablarla atışmayın; îmândan sonra fâsıklık ne kötü isimdir [namdır/vasıftır]; herkim de (bu suçu işledikten sonra) tevbe etmezse, artık onlar (zâlimlerdir)/kendilerine zulmedenlerdir.

12. Ey o bütün îmân edenler! Zannın bir çoğundan çekinin, –çünkü zannın ba'zısı vebâldir–[11] tecessüs[12] de etmeyin [birbirinizin gizli yönlerini ve eksiklerini de araştırmayın], ba'zınız ba'zınızı gıybet de etmesin; hiç arzu edermiki biriniz, kardeşinin ölü hâlinde etini yesin?! Demek ondan[13] tiksindiniz?![14] O hâlde (gıybeti terkederek) Allâh'a (sığınıp) korunun; çünkü Allâh tev-

10 Yâni, barış teşebbüsü yapıldığı ve şübheler giderildiği hâlde birisi barışa yanaşmayıp ne olursa olsun hakksızlıkla üste çıkmak isterse... (VI/4463)
•Müfessirlerden ba'zısı, *ve in tâifetâni mine'l-mü'minîne'qtetalû* (–Meâl'de, *ve eğer mü'minlerden iki tâife çarpışırlarsa* şeklinde ma'nâ verilmiştir–) ibâresini, *Ve şâyet mü'minlerden iki kişi dövüşürse/kavga ederse* şeklinde anlamışlardır. Zîrâ, *qıtâl* kelimesi, "iki kişinin kavga etmesi/dövüşmesi" anlamında da kullanılmaktadır: bkz. Kasas: 15. (E.Ö)

11 *İsm* (–Meâl'de, *vebâldir* diye çevirilmiştir–), "sonunda üzerine cezâ terettüb eden günâh"tır. (VI/4471)

12 Mü'minlerin eksiklerini bulacağız, kesin delîl ve emâreler elde ederek işin aslını öğreneceğiz diye câsus gibi inceden inceye araştırmayın da, zâhir olanı tutun, Allâh'ın örttüğünü örtün! (VI/4473)

13 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *bu* zamîrine karşılık, *ondan* [*ölü kardeşinizin etini yemekten*] kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

14 *Hiç arzu edermiki biriniz, kardeşinin ölü hâlinde etini yesin?!* Bu, bir kimsenin gıyâbında hoşlanmayacağı birşey söylemenin, yâni gıybetin, tab'an, aklen ve şer'an kötülük ve çirkinliğini tasvîrdir. (VI/4475)

vâbdır [tevbeleri çokça kabûl edendir], rahîm/[merhametli]dir.

13. Ey o bütün insânlar! Biz sizi(n her birinizi) bir erkekle bir dişiden yarattık, hem de sizi şa'b şa'b, kabile kabile[15] yaptık ki, (birbirinizi kolayca tanıyıp) tanışasınız (da yardımlaşasınız. Yoksa, kabilenizle, soyunuz ve atalarınızla övünesiniz diye böyle yapmadık). Haberiniz olsun ki Allâh yanında ekreminiz [en değerliniz], en takvâlınızdır [Allâh'ın emirlerine en fazla uyup, yasaklarından en fazla korunanınızdır], her hâlde [şübhesiz] Allâh alîmdir [her şeyi bilendir], habîr/[her şeyden haberdar olan]dır.

14. A'râbî/[bedevî]ler, "Îmân ettik!" dediler.

De ki (ey Resûl): "Siz henüz îmân etmediniz, velâkin –henüz îmân kalblerinizin içine girmemiş olduğu hâlde– 'islâma girdik' [inkıyâd ettik/teslîm olduk/boyun eğdik]! deyin!"[16] Ve eğer Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaat ederseniz, (Allâh) size amellerinizden hiçbir şey eksiklemez;[17] çünkü Allâh ğafûr(dur) [bağışlayıcıdır], rahîmdir [merhametlidir].

15. Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne îmân ettikten sonra şübheye düşmeyip Allâh yolunda mallarıyla, canlarıyla mücâhede [cehd ü gayret] etmektedirler, işte onlardır ki (îmân iddiâsında) sâdıklardır.

16. De ki: "Siz Allâh'a (dîninizi-)dîndarlığınızımı öğretiyorsunuz?[18a] Hâlbuki Allâh göklerdekini ve yerdekini bilir ve Allâh her şeye alîmdir [her şeyi bilendir]".

17. İslâm'a girdiklerini [teslîm olmalarını/boyun eğmelerini] senin başına kakıyorlar.

---

15 "Bir babanın sulbünden gelen kalabalık bir cemaate" ***kabîle,*** "çeşitli kabileleri kendinde toplayan ve tümü bir asl'a mensub olan büyük cemiyete" de ***re's*** veyâ ***şa'b*** denir. (VI/4478)

16 "Müslümanlığa ikrar verdik, silm'e girdik" deyin! Böyle derseniz yalan söylememiş olursunuz, zîrâ ***harbin*** zıddı olan ***silm'e girmek ve inkıyâd*** ma'nâsına ***islâm,*** savaşı terkedip zâhirde ikrar vermekle hâsıl olabilir. Bunu, "hakîkî ve hâlis Müslümanlık" mukâbilinde ***resmî Müslümanlık*** diye de ifâde edebiliriz. Bu, henüz Müslümanlık değil, Müslümanlık'a bir giriştir. Onun için, ***eslemnâ*** [***teslîm olduk/boyun eğdik***] ***deyiniz*** diye, lügavî nokta-i nazardan ihtâr yapılmıştır. (VI/4482-4483)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***eksiklemez*** yerine ***eksilmez*** şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

18a ***Allâh'a dîninizimi/dîndarlığınızımı öğrettiyorsunuz?*** Yâni, Allâh'a dîndarlığınızı haber verip bildirmekmi istiyorsunuz?! (VI/4485)

De ki: "İslâmınızı [teslîmiyyetinizi/ boyun eğmenizi] benim başıma kakmayın, belki [aksine] sizi îmâna hidâyet buyurduğundan dolayı Allâh sizin başınıza kakar,[18b] eğer (îmân ve teslîmiyyet iddiânızda samimi ve) sâdıksanız".

18. Göklerin (ve) yerin ğaybını (şübhesiz ki) Allâh bilir ve Allâh görür[19] her ne yaparsanız.

18b *Minnet,* o ni'mettir ki onu veren verdiği kimseden hiçbir karşılık istemez, yalnız onun ihtiyâcını kesmek [gidermek] ister. İşte fiilen böyle bir ni'met ile minnetdâr etmeye *menn* denildiği gibi, onu hesâba alıp söylemeye, yâni başa kakmaya da *menn etmek, minnet saymak* denilir. İkisi de "kesmek" ma'nâsına *menn*'den me'huzdur. *Ni'met vermek,* "fiilî ihtiyâcı keser", *söylemek* de "ni'meti keser ve şükrün kesilmesini gerektirir". (VI/4485)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *görür* yerine –yanlışlıkla olsa gerek– *ğafûr* yazılmıştır. (E.Ö)

50. KÂF SÛRESİ

MEKKÎ, 45 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinin başındaki *qâf* harfinden alan ve Kur'ân'a atıfla başlayıp biten sûrenin başlıca konusu; ölüm, ölümden sonra yeniden dirilme mes'elesi ve Allâh'ın buna kâdir olduğu husûsudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. *Kâf* ve Kur'ân-ı mecîd[1a] hakkı için (sen uyarıcısın).[1b]
2-3. Doğrusu şaştılar da, kendilerine içlerinden (–ölümden sonra diriltilip hesâba çekileceklerini haber vererek uyaran–) korkutucu bir peygamber[2] geldiğine, dediler ki kâfirler: "Bu, acîb [şaşılacak] birşey; öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz vakit (tekrâr diriltileceğiz) ha?! Bu[3] [ölülerin diriltilmesi], baîd bir irca" [gerçekleşmesi mümkün olmayan bir iddiâ].
4-5. Fakat arz [yer/toprak] onlardan neyi eksiltir[4] Bize ma'lûmdur ve nezdimizde [yanımızda] hıfzedici bir kitâb[5] vardır. Doğrusu, hakk kendilerine geldiği zamân tekzib etti/[ya-

1a "Şerefi, Kitâbların hepsinden büyük olan" yâhud "ma'nâsını bilip amel edeni şereflendiren şânlı Kur'ân..." (VI/4496)

1b Kasemin/yemînin cevâbı, maba'di karinesiyle mahzuftur [hazfedilmiştir], yâni "sen münzirsin [uyarıcısın], inzâr [uyarı] için geldin". (VI/4496)

2 • *Bir peygamber* ifâdesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 *Bu*, yâni "öldükten sonra diriliş, akıl veyâ âdetten uzak olan bir iâde/bir döndürüş" yâhud "gerçekleşmesi mümkün olmayan bir iddiâ"dır. (VI/4496)

4 Ölüp çürüyen ve toprak olan kavmlerin veyâ şahısların hüviyet ve ayniyyetlerini teşkil eden rükun ve şartlardan kalan nedir, eksilen nedir (Bize hepsi ma'lûmdur)... (VI/4497)

5 Nezdimizde/yanımızda korunmuş, değişmez, bozulmaz bir kitâb olup bunların hepsi onda kayıtlıdır. (VI/4497)

lanladı]ler de, şimdi karma-karışık bir ıztırâb içindeler.[6]

6. Artık üstlerindeki semâya [göğe] bir baksalar (y)a; Biz onu nasıl binâ etmişiz ve zînet/[süs]lemişiz, hiçbir gediği [yarığı-çatlağı/ayıbı-kusuru] yok.

7-8. (Ve) arza [yere] da (bir baksalar ya); ona (nasıl) bir imtidât vermişiz[7] [döşek gibi sermişiz] ve (sizi sarsmasın diye dağları) ona[8] ağır baskılar (olarak nasıl) oturtmuşuz ve onda[9a] her çeşitten çiftler(i nasıl) bitirmişiz, ki temâşâsına doyulmaz, gözler-gönüller açar, Yaratan'ın kudretini ihtâr eder, dersler verir birer nişâne-i basîret ve numûne-i ibret olmak üzere, hakka yüztutan [yönelen] her kul için.[9b]

9-11. Bir de semâ/[gök-bulut]dan[9c] mübârek [bereketli/çok faydalı] bir su indirip de onunla bağlar-bahçeler bitirmekteyiz ve biçilecek [hasad edilecek] tâneler ve semâya [göğe] ser çeken hurma ağaçları –ki sıvama dizilmiş bir tal'ı [tomurcuğu] vardır– kullara rızk için; ve onunla ölü bir beldeye hayât vermekteyiz. İşte o hurûc [diriliş/kabirlerden çıkış] da böyledir.

12-14. Tekzib etti [yalanlamıştı] onlardan evvel Nûh'un kavmi ve ashâb-ı Ress ve Semûd (kavmi) ve Âd (kavmi) ve Fir'avn (kavmi) ve ih-

---

6 Kendilerini yaratmış olan Allâh'ın ilmini ve gönderdiği Kitâbını ve Peygamberini yalanladılar da, şimdi onlar pek muztarib bir hâl içinde çalkalanıyorlar; Gâh "sihrbaz", gâh "kâhin", gâh "şâir" diyerek, gâh taaccüb, gâh inkâr ile ıztırâb [çalkantı] içinde istikbâlden, âhiret hayâtından ümidsiz bir hâlde kıvranıyorlar. (VI/4498)

7 "Yeryüzünü de o binânın döşeği gibi sermişiz". (VI/4498)
•Ayrıca, Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamîrine karşılık olarak, *ona* (*–onu* da olabilir: *onu nasıl serip döşemişiz–*) kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

8 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *fîhâ*'ya karşılık, *ona* (*–onda/orada* veyâ *içinde/üzerinde* de denilebilir–) kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

9a •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *fîhâ*'ya karşılık, *onda* (*–üzerinde* de olabilir–) kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

9b •Meâl'de bulunan, *ki temâşâsına doyulmaz, gözler-gönüller açar, Yaratan'ın kudretini ihtâr eder, dersler verir birer nişâne-i basîret ve numûne-i ibret olmak üzere, hakka yüz-tutan her kul için* ibâresi, *tabsireten ve zikrâ li-külli 'abdin münîb* lafzının tercümesi olmaktan ziyâde tefsîridir. (E.Ö)

9c •Vâkı'a: 69 âyetinde, suyun/yağmurun, *müzn*'den {*bulut*'tan yâhud *ak bulut*'tan (VII/4718)} indirildiği açıkça ifâde edilmiştir. (E.Ö)

vân-ı Lût [Lût'un kardeşleri/kavmi] ve ashâb-ı Eyke ve Tubba'ın kavmi... (evet, bunlardan) her biri gönderilen[10a] peygamberleri tekzib etti [yalanladı] de hakk oldu [gerçekleşti] va'îd(im/tehdidim).

15. Ya artık birinci yaratış ile yoruluverdikmi (ki, ikinci defâ yaratmaktan/ölüleri diriltmekten acze düşelim)?!

Doğrusu onlar, yeni bir yaratılıştan iltibas/[kuşku duymak]talar.

16-18. Hem, şânıma kasem [yemîn] ederim ki, hakîkat(en) insânı Biz yarattık ve biliriz nefsi onu ne ile vesveselendirir ve Biz ona habl-i verîdden[10b] daha yakınızdır [onun her hâline vâkıfız]. İki zabıt me'mûru zabıt tutarlarken; biri sağdan oturmuş, biri soldan; (hayra veyâ şerre dâir) her ne söz atarsa, mutlak(a) yanında hâzır bir gözcü vardır.

19-20. Ve (sonra) ölüm sekerâtı [sarhoşluğu] hakk ile geldikte, "İşte" diye, "o senin kaçıp durduğun" ve sûr üfürüldükte, ki işte o, va'îd(in/tehdidin gerçekleşme) günüdür.

21-22. Ve her nefs [kişi] gelmiştir, berâberinde bir sevk me'mûru [sâiq/sevkedici] ve bir şâhid vardır. Celâlim hakkı için, (ona şöyle) (denir): "Sen bundan bir gafletteydin, şimdi senden perdeni açtık, artık bugün gözün keskindir".

23. Ve qarînî[10c] demiştir (ki): "İşte bu yanımdaki hazır".

24-26. (Buyurulur) (ki): "Atın, atın[10d] cehenneme her nankör, anûd [inadçı], hayra engel,[11a] haşarı, işkilci [şüpheci] kâfiri, ki Allâh'ın yanında başka ilâh tutmuştur. Haydin ikiniz bir atın onu o şiddetli azâb içine!"

10a • *Gönderilen* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

10b *Habl-i verîd,* "bedenin etrâfından kalbe vürûd eden [ulaşan], yâni siyah kanı etrâfından kalbe götüren/taşıyan damarlar"dır. *Habl-i verîd'den daha yakınız* ifâdesi, "öyle yakından bilir, öyle yakından yetişir icrâ-yı te'sir ederiz" anlamındadır. (VI/4505)

10c • Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 23. âyetteki *qarînuhu* [*onun qarîni/karînî*] kelimesini, *sâiq* [*sevk me'mûru*] olarak tefsîr ederken, 27. âyetteki aynı kelimeyi, –dünyâda o kâfire musallat olup âhirette berâber sevkolunan– *şeytân* (VI/4516) olarak tefsîr etmektedir. *Qarîn* kelimesinin, *şeytân* için kullanıldığına dâir bkz. Nisâ: 38, Zuhruf: 36, Fussilet: 25, Sâffât: 51. (E.Ö)

10d • Veyâ, *ikiniz atın;* yâni, "Ey sâiq [sevkedici] ve şehîd [şâhid/tanık]! Siz ikiniz atın". Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da aynı kelimeyi 26. âyette, *ikiniz bir atın* diye çevirmiştir. (E.Ö)

11a • Burada [Kâf: 25] *hayra engel,* Kalem: 12'de *hayr engeli* diye çevirilen *mennâ'in li'l-hayr* ifâdesi için bkz. Kalem: 12, not: 10. (E.Ö)

27. Arkadaşı [*qarînî*] (olan şeytân ise şöyle) der: "Yâ Rabbenâ![11b] O-nu ben azdırmadım, velâkin kendisi (yoldan çok) uzak (düşüp kaybolmuştu), bir dalâl(et/şaşkınlık) içindeydi".

28-29. (Allâh) buyurur ki: "Hûzurumda çekişmeyin, Ben size önceden va'îd [tehdid] göndermiş iken Benim indim/[yanım]de söz değiştirilmez ve Ben kullara zulümkâr değilim".

30. O gün ki cehenneme, "Doldunmu?" diyeceğiz.
O, "Daha ziyâde varmı?" diyecek.

31-34. (O gün) cennet de, muttakî/[korunan]lere –(kâfirlerin zannettikleri gibi, Allâh'ın kudretinden) uzak olmayarak– yaklaştırılmış bulunacak, "İşte bu" diye, "o sizin va'dolunduğunuz; her bir tevbekâr, vazifesine ri'âyetkâr olan, ğaybda Rahmân'a haşyet[12] duyan ve inâbeli bir kalble[13] gelen kimselere. Girin ona bir selâm [esenlik] ile, bu işte,[14] o hulûd [kalıcılık/ebediyet] günü".

35. Orada onlara ne dilerlerse var, Bizim nezdimiz/[yanımız]de ise ziyâde var.

36. Hem, önlerinde nice karn [toplum] helâk ettik, onlar tutumca onlardan daha çetindiler, beldelerde

---

11b •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılanan *rabbenâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

12 Kâf: 31'deki, *Cennet de, muttakîlere –uzak olmayarak– yaklaştırılmış bulunacak* ibâresindeki, *uzak olmayarak* ifâdesi, yalnız te'kide hamledilmiş ise de, yukarıda (Kâf: 3'te) geçtiği üzere, *Bu [öldükten sonra diriliş], ba'îd bir irca' [akıl* veyâ *âdetten uzak olan bir iâde/bir döndürüş,* yâhud *gerçekleşmesi mümkün olmayan bir iddiâ]* diyenlerin sözlerini sarahaten redd içindir. Yâni, kâfirlerin zannettikleri gibi (ölümden sonra diriliş), Allâh'ın kudretinden uzak olmayarak (cennet) muttakîlere yaklaştırılmış bulunacaktır. (VI/4519)
Ğaybda [bi'l-ğayb: kalbinin derinlerinden/hulûs-i kalb ile] *Rahmân'a haşyet duyan* (Kâf: 33), yâni, "Rahmân'a ğıyâbında haşyet duymuş, yâni henüz huzûruna gelmeden, âhiret olmadan, perdeler açılmadan Rahmân'a îmân edip O'nun rahmetinin zevki, azâbının dehşeti ile saygısını duymuş olan..." (VI/4520, VI/4011, VII/5219, I/176-177 ve krş. Hadîd: 25, not: 34; Yâ-Sîn: 11, not: 5; Mülk: 12, not: 6)

13 Yâni, her şeyden geçip yalnız Rahmân'ın [rahmeti bol/sınırsız olanın] rahmetine sığınan bir kalb ile... (VI/4520)

14 *Bu işte,* yâni, ("işte) bu gün, ebedî kalmanın mukadder olduğu gündür". (VI/4520)

delik aradılar,[15] (fakat azâbımızdan) varmı bir kaçamak [kaçıp kurtulacak bir yer]?!

37-38. Şübhesiz ki bu söylenende, kalb (göz)i (açık) olan yâhud şuhûd hâlinde kulak tutan[16] kimse için (gafletten) uyandıracak[17] bir ihtâr vardır.

Şânım hakkı için, Biz o gökleri ve yeri ve aralarındakileri altı günde halkettik [yarattık], Bize bir yorgunluk da dokunmadı.[18]

39-40. O hâlde onların laflarına karşı sabret de Rabbine hamd ile tesbîh eyle güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel, geceden de tesbîh[19] et O'na, hem de secde arkalarında!

41-42. Ve dinle o münâdinin bağıracağı günü, yakın bir yerden; hakka çağıran o sayhayı [korkunç sesi/zelzeleyi] işitecekleri gün (var ya), işte o, hurûc [dirilip kabirlerden çıkış] günüdür.

43-44. Şübhesiz ki Biz Biziz, hem diriltiriz, hem öldürürüz ve dönüş Bizedir; o gün ki arz [yer] onlardan ayrılır sür'atle koşarlar;[20a] o, (müthiş) bir haşrdır [toplanıştır], ki ancak Bize kolaydır.[20b]

45. Biz pekâlâ biliyoruz ki; onlar ne diyorlar. Maamâfih [bununla birlikte] sen onlara karşı bir cebbâr [zorba] değilsin, şimdi sen Benim va'îd/[tehdid]lerimden korkacaklara bu Kur'ân ile öğüd ver [hatırlat/hatırlatmada bulun]![21]

---

15 Yâni, kuvvetli olduklarından yeryüzünü delik-deşik etmişler, ölümden [azâbdan/helâkten] kurtulmaya çâre aramışlardı. (VI/4521)

16 *Şâhid olarak kulak veren*, yâni "kendinden ğâfil olmayarak şu'ûruna sâhib, zihni hazır, can kulağıyla dinleyen..." (VI/4521)

17 •Âyette, *uyandıracak* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

18 Yâni, yehûdilerin dediği gibi Allâh yedinci gün dinlenmeye ihtiyâc duymuş değildir. (VI/4521-4522, 4363 ve krş. Ahkâf: 33)

19 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

20a •Âyette, *koşarlar* kelimesinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla ibâre şöyle olmalıdır: *O gün arz/yer onlardan sür'atle ayrılır.* (E.Ö)

20b Başkalarının yapabileceği birşey değildir. (VI/4524)

21 Şimdi sen Benim tehdidimden korkacak kimselere, bu Kur'ân ile va'z u nasihat et de [bu Kur'ân ile hatırlat da], o gün için korunsunlar; kalb-i münîb ile gelmeye, selâm ile dâr-ı huld'a girmeye çalışsınlar. (VI/4524)

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 60 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *zâriyât* sıfat-fiilinden alan sûre, Kâf sûresi'ndeki ihtârın bir müeyyidesi [yaptırımı], nihâyetteki va'îdin [tehdidin] bir tafsîlidir [ayrıntılı açıklamasıdır].

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-6. O tozdurup savuranlara,[1a] derken bir ağırlık taşıyanlara,[1b] derken bir kolaylıkla akanlara,[1c] derken bir emr [iş] taksim edenlere[1d] kasem [yemîn] olsun ki, muhakkak o size va'dolunan her hâlde [şübhesiz] doğrudur ve muhakkak ki cezâ[1e] [yapılanların karşılığını görmek], şübhesiz vâkidir.

7-9. O düzgün hâreli semâya[2] [göğe] kasem [yemîn] ederim ki, siz pek muhtelif kavl [görüşler] içinde

---

1a *Ve'z-zâriyâti zerven* (–Meâl'de, *o tozdurup savuranlar* diye çevirilmiştir–) ibâresindeki *zâriyât*, "kırıp ufalayan" yâhud "savuran" yâhud "toz-duman edip götüren kuvvetler" demektir. *Zerv* ise, "tozutup götürmek, savurmak, kırıp ufalamak" demektir. (VI/4527)

1b *Sonra bir ağırlık yüklenenler:* Yağmur yüklenen bulutlar, bulutları taşıyan rüzgârlar veyâ gebe kadınlar veyâ bütün bunların sebebleri. (VI/4527)

1c *Sonra da kolaylıkla akanlar:* Gemiler ve emsâli şeyler. (VI/4527)

1d *Sonra da bir emr taksim edenler:* Bütün bunları idâre etmek, tozdurulan, taşınan, götürülen şeyleri varacakları yerlere yetiştirmek için Allâh'ın emrini taksim ve tevzi eden Cebrâil gibi emir melekleri. (VI/4527)

1e Yâni, iyi veyâ kötü yapılan her şeyin karşılığı verilecektir, herkes ettiğini bulacaktır. (VI/4528)
• *Cezâ* kelimesi için bkz. Zümer: 34, not: 37; Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

2 "Bir kumaş gibi sıkı, sağlam ve düzgün dokunmuş güzel ve yüksek semâya [göğel..." (VI/4528-4529)

bulunuyorsunuz; ondan çevril(mesi takdîr edil)en (kimseler) çevrilir (îmân ederler).[3]

10-12. O kahrolası yalancılar, o sarhoşluk[4] içinde (ne) yaptığını bilmezler (şunu) soruyorlar: "Ne zamân o Cezâ Günü [Yevm-i Dîn]?"[5]

13-14. Ateş üzerinde kıvranacaklarını gün, "Tadın" diye(ceğiz), "fitnenizi[6] [azâbınızı]; bu işte, o sizin acele istediğiniz".[7]

15-19. Şübhesiz ki muttakîler [korunanlar] cennetlerde pınar başlarındadır, alarak Rabb'lerinin kendilerine verdiğini; çünkü onlar bundan evvel güzellik yapmayı âdet edinmişlerdi, geceden pek az uyuyorlardı ve seher vakitleri hep istiğfâr [bağışlanma taleb] ederlerdi ve mallarında sâil [isteyen/ihtiyacını arzeden] ve mahrûm[8] [istemeyen/ihtiyacını arzetmeyen] (fakîr-miskîn) için bir hakk vardı.[9]

20-21. Arzda [yerde] da âyet/[alâmet-delîl]ler var îkân ehli[10] için, nefs/[kendi]lerinizde de (alâmetler/delîl-

---

3 O muhtelif görüşlerden, dönmesi takdîr edilmiş olan döner, doğruya îmân eder. (VI/4529)

4 *Sarhoşluk içinde olan,* yâni "sırf zann ve tahminlerine göre atan, fikir diye sâdece kendi hevâlarını ileri süren yalancılar..." (VI/4529-4530)

5 • *Cezâ Günü [yevmi'd-dîn]* ta'bîri için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

6 *"Tadın" diye(ceğiz), "fitnenizi":* "Tadın azâbı" yâhud "azâb ve mihnete sebeb olan küfr ve fesâdınızın karşılığını..." (VI/4530)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *istediğiniz* yerine *ettiğiniz* yazılmıştır. (E.Ö)

8 *Sâil:* İsteyen, dilenen muhtaç. *Mahrum:* İffetinden dolayı dilenmediği, dilenmeye tenezzül etmediği için ihtiyâcı yok zannedilen, fakat kazançtan mahrûm bulunan yoksul. (VI/4531, VIII/5350 ve 5358)
• *Sâil*e, *dilenci* yerine, *ihtiyâcını arzeden/isteyen* karşılığının verilmesi daha uygun olur; zîrâ buradaki *sâil,* –günümüzde olduğu gibi– "dilenmeyi/dilenciliği meslek edinen, ihtiyâcı olsa da olmasa da isteyen kimse" anlamına olmasa gerek. Bu *sâil* ve *mahrûm*'lar, müslümanlardan olabileceği gibi, gayr-i müslimlerden de olabilir. (E.Ö)

9 •Krş. Me'âric: 24-25. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *îkân ehli* –ki doğrusu budur– diye yazılan ibâre, Matbu nüsha'da –yanlışlıkla– *îmân ehli* şeklinde dizilmiştir. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VI/4532) ibârenin orijinali olan *mûqınîn* lafzının, *yakîn edinecekler [yakîn ehli/îkân ehli]* ma'nâsına geldiğini belirtmektedir. *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. Ayrıca krş. Bakara: 4, Tûr: 36. (E.Ö)

ler var),[11a] hâlâ görmeyecekmisiniz?

22-23. Semâda da rızkınız [yağmur, harâret ve sâire gibi sebebleri] ve o va'd (ve tehdid) olunduğunuz (şey vardır).

İşte o göğün ve yerin rabbine kasem [yemîn] ederim ki, (size edilen) o (va'd-va'îd) şübhesiz hakktır, (tıpkı) sizin nâtık olmanız [konuşmanız] gibi.

24. Geldimi sana İbrâhîm'in ikrâm edilen (semâvî) misâfirlerinin kıssası?[11b]

25. O vakit ki (semâvî misâfirler) o'nun[12] [İbrâhîm'in] üzerine girdi-

---

11a Hem yerde, hem de nefslerinizde [yaratılışınızda], cezânın ve mes'ûliyyetin vâki' ve dînin hakk olduğunu gösteren nice delîller vardır: Yeryüzünde dolaşan ve yeri tetkik edenler; iyi çalışanlarla çalışmayanların, korunanlarla korunmayanların, tasdik edenlerle yalanlayanların âkıbetlerindeki farkı gösterecek çok alâmetler/işâretler/delîller bulurlar. Vicdânlara mürâcaat edildiğinde de, îmân şânından olan herkes yaratılışının aşamalarından Allâh'ın kudretini ve her günkü hayâtında bile vazife ve mes'ûliyyetinin varlığını anlar. (VI/4532 ve krş. Câsiye: 4)

11b *Hel etâke* (–Meâl'de, *geldimi sana* diye çevirilmiştir–) ta'bîri, kıssanın fehâmetine ve vahy ile bildirildiğine tenbihtir. *Hadîs* (–Meâl'de, *kıssa* diye çevirilmiştir–), "insâna gerek yakazada [uyanıklıkta/uyanıkken] ve gerek menâmda [düşte] vahy veyâ işitme sûretiyle gelen söz"e denilir. Biz bu gibi yerlerde *kıssa* diyoruz. *Dayf* (–Meâl'de, *misâfirler* diye çevirilmiştir–), aslında izâfet ve ziyâfetin menşei olan 'meyl' ma'nâsına masdar olmakla tekil ve çoğul için kullanılır. Eski Türkçe'de buna 'konuk' derlerdi, biz 'misâfir' diyoruz. Fakat biz bunu Arabca'da ma'rûf olan 'yolcu' ma'nâsıyla değil, Arabların *dayf* dediği ma'nâ ile Türkçe bir kelime gibi kullanıyoruz. Burada çoğuldur; çünkü, *mükremîn* [ikrâm edilenler] sıfatıyla tavsif olunmuşlardır [vasıflandırılmışlardır/nitelendirilmişlerdir]. Bunlar, Enbiyâ sûresi'nde, *'ibâdun mükremûn* [ikrâm olunmuş kullar] (Enbiyâ: 26) buyurulduğu üzere, Allâh indinde/yanında ikrâma mazhâr bulunan melâike-i kirâmdır. (VI/4535-4536)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Câşiye: 1'de geçen *hel etâke hadîsu'l-ğâşiye* ibâresini ise şöyle açıklamıştır (E.Ö):

Hel etâke istifhâmı, ehemmiyyetle dinlenmeye teşvik ve takrîr içindir. (...) *Hadîs* ise, "herkes tarafından birbirlerine nakl ve rivâyet edilerek söylenmeye, hikâye edilmeye ve her söylenişinde tâze gibi dinlenmeye lâyık söz ve haber" demektir. (VIII/5772)

12 •Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen *hi* zamîrine karşılık olarak, *o'nun* [*İbrâhîm'in*] kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

ler[13] de, 'Selâmen!'[14a] [sana selâmet dileriz] dediler.
(İbrâhîm de, "Selâm!"[14b] [*selâmun*] (diyerek karşılık verdi, içinden de,) "Görülmedik (tanınmadık tuhaf/acâib) bir kavm!" dedi.
26-27. Hemen bir bahaneyle ehline gitti; (kızartılmış) bir semiz dana [*'ıcl:* buzağı] getirdi[14c] de, onu yakınlarına koydu (ve), "Yemeğe buyurmazmısınız?" dedi.[14d]
28. (Yemeğe yaklaşmadıklarını görünce,) o vakit onlardan içine bir korku düştü.[15]
(Onlar ise,) "Korkma!" dediler ve kendisine alîm bir oğlan[16a] tebşîr etti/[müjdelediller.
29. Bunun üzerine, (İbrâhîm'in) hatunu bir çığlık içinde[16b] döndü de, elini yüzüne çarptı ve, "(Ben hem) akîm [kısır], (hem de) bir kocakarı (iken nasıl çocuğum olacak)?!" dedi.
30. (Semâvî elçiler/melekler) dediler (ki): "Öyle, Rabbin (böyle) buyurdu; şübhesiz alîm [her şeyi bilen] O, hakîm [hikmetli] O".
31. İbrâhîm,[17a] "O hâlde asıl me'-

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *girdiler* yerine *geldiler* yazılmıştır; ancak doğrusu Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

14a *Selâmen* kelimesi, *nusellimu selâmen 'aleyke* terkibinden hafifleştirilmiştir/kısaltılmıştır ki *sana selâm verir, selâmet dileriz* demek gibidir. (VI/4536)

14b *Selâm, 'aleykumselâm* demektir. Merfû'da "sübût" ma'nâsı olmak itibâriyle daha kuvvetli bir selâm ile cevâb vermiştir. (VI/4536)

14c *Derhal bir tedbir ile ehline sıvıştı,* yâni misâfirlere sezdirmeksizin evvel-emirde yemek tedâriki için âilesine koştu, –demek ki misâfire ikrâmın âdabından birincisi budur– gitti ne yaptı ise yaptı, çok geçmeden semiz bir buzağı getirdi. Hûd sûresi'nde, buzağının *hanîz* [kızartılmış/kebab edilmiş] (Hûd: 69) olduğu geçmiş idi. Burada ise semizliği [*semîn*] anlatılıyor. (VI/4536)

14d *"Yemezmisiniz?" dedi.* Bunun, "Yemeğe buyurun" ma'nâsına bir arz olduğu da, "Ne için yemiyorsunuz?" ma'nâsına bir istifsar olduğu da söylenmiştir. (VI/4536)

15 İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre, misâfirlerinin melek olduğunu sezen Hz. İbrâhîm (a.s), azâb için gelmiş/gönderilmiş olmaları ihtimâli hatırına geldiği için korktu. (VI/4536-4537)

16a Hûd sûresi'nde açıkça ifâde edildiği üzere *bu oğul,* "İshâk"tır. Sâffât sûresi'nde zikredilen ise İsmâîl idi. *Alîm bir oğlan/oğul,* yâni "bülûğa erdikten sonra çok âlim olacak bir oğul", ki nübüvvet ile tefsîr edilmiştir. (VI/4537)

16b *Sarre, sarîr*'den "sayha" ma'nâsınadır. Yâni, "Â... diye içini çekerek çığlık kopardı da..." (VI/4537)

17a •*İbrâhîm* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

mûriyeti/[göreviniz][17b] nedir ey mürselûn [gönderilenler/elçiler]?" dedi.

32-34. (Semâvî elçiler,) "Biz" dediler, "(günâha batmış) mücrim [suçlu] bir kavme gönderildik, üzerlerine çamurdan taşlar salmak için, (ki o taşlar) Rabbinin nezdin/[yanın]da damgalanmışlar müsrifler[18a] [haddi aşan kimseler] için".

35-36. Binnetice [neticede] orada bulunan mü'minleri (selâmete) çıkardık, fakat bir hâneden başka orada müslüman [teslîm olan] da bulmadık.

37. Ve öyle elîm [acı] azâbdan korkacaklar için orada bir âyet [alâmet] bıraktık.

38-40. (Azâbdan korunacaklar için) bir (alâmet) de, Mûsâ (ile Fir'avn kıssasın)da (bıraktık), ki o'nu bir sultân-ı mübîn [açık ve kuvvetli bir delîl] ile Fir'avn'a gönderdik de, o bütün kuvvetiyle tersine gitti[18b] (ve Mûsâ'ya,) "Sâhir [sihrbaz] veyâ mecnûn [cinnlenmiş]" dedi, onun üzerine Biz de tuttuk kendisini ve ordularını deryâya [denize] fırlatıverdik, nâmertlik ederken o leîm [alçak].

41-42. (Azâbdan korunacaklar için) bir (alâmet) de Âd (toplumun)da (bıraktık), ki üzerlerine o köklerini kesen rîh-i akîmi[19] [helâk edici rüzgârı] salıvermiştik, uğradığı bir şeyi bırakmıyor, mutlak(a) onu çürütüp kül gibi ediyordu.

43-45. (Azâbdan korunacaklar için) bir (alâmet) de Semûd (toplumun)da (bıraktık), ki onlara, "Bir zamâna kadar istifâde edin!" denilmişti de, Rabb'lerinin emrinden (çıkıp) azgınlık ettiler, bu yüzden o sâika [yıldırım] kendilerini yakalayıverdi, bakınıp duruyorlardı,[20] o vakit bir kalkınmaya[21] da güç yetiremediler, bir yardım da görmediler.

46. Daha evvel de Nûh kavmini (helâk etmiştik), çünkü hep onlar yoldan çıkmış/fâsık birer kavm idiler.

17b *Hatb,* (–Meâl'de, *asıl me'muriyet* diye çevirilmiştir–), "emr-i mühim [önemli iş]", demektir; yâni, "Bu müjdeden sonra asıl gönderilmenize sebeb olan iş nedir?" (VI/4538)

18a *Müsrifler için:* Suç işlemede, fısk ve fücûrda haddi aşmış, ifrâta sapmış azgınlar için. (VI/4538)

18b O [Fir'avn], rükniyle; yâni, bütün kuvvetiyle yâhud kavminden dayanmış olduğu kuvvetine [saltanat ve ordusuna] güvenerek i'râz etti [yüzçevirip yalanladı]. (VI/4539)

19 *Rîh-i akîm* [*kısır rüzgâr*]: Helâk edici bir rüzgâr. (VI/4539)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bakınıp duruyorlardı* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

21 Kendi kendilerine kalkmaya... (VI/4540)

47. Bir de semâya [göğe] bakın, Biz onu kuvvetle binâ ettik ve şübhe yok ki Biz çok vüs'a[22] [genişliğe] mâlikiz.[23]

48. Arzı [yeri] da döşedik, bakınız Biz ne güzel döşeriz!

49. Hem her şeyden iki çift[24] yarattık ki düşünesiniz.

50-51. (Ey Muhammed, de ki:) "O hâlde hemen Allâh'a kaçın,[25] haberiniz olsun ki ben size O'n(un tarafın)dan (gönderilen) bir açık[26] nezîrim [uyarıcıyım].

"Ve (sakın) Allâh'la berâber başka bir tanrı uydurmayın; haberiniz olsun ki ben size O'n(un tarafın)dan (gönderilmiş) bir açık[26] nezîrim [uyarıcıyım]".

52-53. (İşte) böyle, bunlardan evvelkiler, (kendilerine) bir resûl gelince, behemehal [mutlaka] ya "Sâhir" [sihrbaz] dediler, ya "Mecnûn" [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmışl.

Hep buna vasiyetleştilermi?![27]

Hayır! Hep onlar azgın kavmler.

54-55. Onun için onlardan[28] yüzçevir,[29] artık sen levmolunacak [kınanacak] değilsin, onunla berâber va'z u nasihate [öğüde] devâm et,

---

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vüs'a* yerine *vâsi* yazılmıştır. (E.Ö)

23 Bunda [*Biz çok vüs'a mâlikiz* ifâdesinde] iki ma'nâ vardır: A) Kuvvet ve kudretin genişliğini ifâde eder; kudret ve kuvvetimiz öyle geniştir ki, göğü binâ etmekle tükenmediği gibi, onu daha da genişletebiliriz. B) Zenginliği, ni'met ve ihsânda genişliği ifâde eder; Biz darlıkları genişletiriz, zor durumda olup yalvaranlara icâbet ederiz, sıkıntıları defeder, ihtiyâcları giderir, fakîrleri zenginleştiririz. (VI/4542-4543)

24 *İki çift* [*iki eş*] *halkettik*: "Hayvânları erkek ve dişi olarak yarattık" veyâ "her mahluktan iki cins/iki tür yarattık" veyâ "hareket-sükûn, gece-gündüz, gök-yer, siyah-beyaz, sağlık-hastalık, zevk-acı, mükâfât-cezâ gibi zıdd ve mütekâbil şeyleri yarattık". (VI/4543 ve krş. Zümer: 6, not: 13; Zuhruf: 12, not: 11; Ra'd: 3, not: 8; En'âm: 143-145, not: 169)

25 Allâh'ın azâbından korunmak, cennet ve pınarlar ile müjdelenen muttakîler arasına katılmak için îmân ve tehvîd, ihsân ve kulluk ile O'nun korumasına girin! (VI/4544-4545)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir açık* yerine *açık bir* yazılmıştır. (E.Ö)

27 Yâni, peygamberlere *sihrbaz* veyâ *mecnûn* demeyi, öncekilerle şimdikiler birbirlerine tavsiyemi ettiler?! (VI/4545)

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onlardan* yerine *bunlardan* yazılmıştır. (E.Ö)

29 Yâni, onlarla mücâdele ve münâkaşadan sarf-ı nazar et! (VI/4545)

çünkü va'z[30a] [öğüd] mü'minlere fayda verir.

56-58. Ve Ben, cinn ü ins'i [herkesi] ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım; Ben onlardan bir rızk istemiyorum, Bana yemek yedirmelerini de istemiyorum; şübhe yok ki Allâh; rezzâk [rızk veren], kuvvet sâhibi metîn[30b] O.

59. Onun için, muhakkak ki o zulmedenlere, arkadaşlarının payı gibi (azâbdan) dolgun bir pay vardır, şimdi onu, ("Bu tehdid ne zamân gerçekleşecek?!" diyerek istemekte) acele etmesinler![31]

60. Artık o va'dolundukları günlerinde (başlarına geleceklerde)n (ötürü) vay o küfredenlere!

30a •Meâl'de, *va'z u nasihate devâm et, çünkü va'z...* diye karşılık verilen *zekkir fe inne'z-zikrâ* ibâresi; Tefsîr metninde (VI/4546), *tezkire* [*hatırlatmaya*] *devâm et, çünkü tezkir* [*hatırlatma*]... şeklinde çevirilmiştir ki bu diğerinden daha uygundur. (E.Ö)

30b *Kuvvet sâhibi metîn:* Kuvveti şiddetli olan. (VI/4547)

31 Şimdi onu Benden acele istemesinler; "Bu va'd [tehdid] ne zamân?" deyip durmasınlar. (VI/4547)

52. TÛR SÛRESİ

MEKKÎ, 49 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *et-Tûr* [Sînâ Dağı] kelimesinden alan sûrenin başlıca konuları; âhiretin [ölümden sonra dirilişin, hesâbın, yapılan işlerin karşılığının: mükâfât ve cezâsının] kaçınılmazlığı, nübüvvet ve vahydir.
Sûrenin son kısmında da –müşrik Kureyş'in; "Muhammed kâhin, cinnlenmiş/mecnûn, şâir, Kur'ân'ı kendisi uyduruyor" demelerine karşı– Resûlullâh'a (s.a), Allâh'ın hükmü gelinceye kadar sabr u sebâta devâm etmesi, Rabbine hamd ve tesbîh ederek O'na tevekkül etmesi [güvenip dayanması] tavsiye edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Kasem [yemîn] olsun (Mûsâ'nın Allâh'ın kelâmını işittiği) o Tûr'a[1a] [Sînâ Dağı'na],
2-3. Ve (yemîn olsun) yayılmış[1b] bir varakta[1c] [ince bir deri üzerine] yazılmış[1d] bir kitâba,
4. Ve (yemîn olsun) Beyt-i Ma'mûr'a [Ka'be'ye],
5. Ve (yemîn olsun) sakf-ı merfûa [yüksek tavana/göğe],
6-8. Ve (yemîn olsun) bahr-i mescûra[1e] ki, Rabbinin (günâhkâr müc-

---

1a *et-Tûr* (*o Tûr*), "Mûsâ'nın, Allâh kelâmını işittiği dağ: Tûr-ı Sînâ". (VII/4550-4551)

1b *Menşûr* (*yayılmış*), "neşredilmiş, dürülü, kapalı" değil, "açılmış, yayılmış, satr, yazılı harfleri nizâma koymak" demektir. (VII/4551)

1c *Raqq* [*varak*], "kağıt hâline getirilmiş yazı yazılan ince deri"dir. (VII/4551)

1d *Mestûr* (*yazılmış*), "muntazaman yazılmış" demektir. (VII/4551)

1e *Bahr-i mescûr*: A) Alevlendirilmiş, kızdırılmış deniz; B) Dolgun, taşkın deniz; C) Suyu birbirine karışan veyâ tatlısı acısına karışan deniz; D) Boşalmış deniz, ki bunun, Tûr [Sînâ Dağı] karînesiyle Fir'avn'ın battığı/boğulduğu denize işâret olması da çok muhtemeldir. (VII/4552)

rim/[suçlu]ler için öngördüğü) azâbı (vâki) olacak muhakkak, yoktur onu hiçbir defedecek.

9-10. (Rabbinin müthiş azâbının vukûbulacağı) o gün ki, semâ [gök] bir çalkanış çalkanır, dağlar da bir yürüyüş yürür...

11-16. Vay artık o gün, o 'yalan' diyenlere,[2] ki onlar daldıkları bir batakta oynayıp duruyorlar. O gün ki, (onlar) cehennem ateşine[3] bir kakılış kakılacaklar, "İşte" diye, "bu sizin o 'yalan' deyip[4] durduğunuz ateş! Bu da mı sihr, yoksa siz görmüyormusunuz?! Yaslanın ona bakalım, ister sabredin, ister etmeyin, artık sizin için[5] hepsi bir; hep yaptıklarınızın cezâsını çekeceksiniz".

17-18. Fakat korunan(lar)/muttakîler[6] cennetler, ni'metler içinde Rabb'lerinin kendilerine verdiği ile zevkyâb olmaktadırlar, Rabb'leri korumuştur da onları o cahîm[7] [çok alevli ateş/cehennem] azâbından.

19-21. (Onlara,) "Yeyin, için –âfiyetler olsun çalıştığınız için– dayanarak sıra sıra dizilmiş a'lâ [yüksek] koltuk/[sedir]lara!" (denir).

Eş etmişizdir de kendilerine, güzel iri gözlü hûrileri ve îmân edenleri, ki[8] zürriyyetleri de îmân ile arkalarından gelmiş, (onlara uymuşlardır.

---

2 •Meâl'de, *yalan diyenlere* şeklinde çevirilen *li'l-mükezzibîne* lafzına, *yalanlayanlara/tekzib edenlere* (veyâ *yalanlayanlar/tekzib edenler için*) şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

3 •Meâl'in aslında *nâr* [*ateş*] lafzı atlanarak yalnızca *cehenneme* diye eksik çevirilen *ilâ nâri cehenneme* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (VII/4552) tam olarak tercüme ettiği üzere– *cehennem ateşine* ma'nâsına geldiğinden, Meâl'deki *cehenneme* kelimesinin yerine, *cehennem ateşine* ifâdesini koyduk. (E.Ö)

4 •Meâl'de, *yalan deyip* şeklinde karşılık verilen *tükezzibûn* lafzına, *tekzib edip/yalanlayıp* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

5 •Meâl'in aslında atlanan *'aleykum* lafzına karşılık olarak, *sizin için* ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

6 •*Muttakî* kelimesi için bkz. Bakara: 2, not: 4. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cahîm* yerine *cehennem* yazılmıştır; netice itibâriyle ikisi de aynı ma'nâya gelse de kelimenin orijinali *cahîm*'dir [çok alevli ateş'tir]. (E.Ö)

8 *Ve'llezîne âmenû* [*ve îmân edenler ki*] ibâresinde iki vecih vardır: A) *Hûrin 'în*'e [*iri gözlü hûriler*'e] ma'tuf mahallen mecrur olmasıdır ki, mü'minlerin mü'minlerle arkadaşlığını ifâde eder. Bunu, *'alleftuhu tibnen ve mâen bâriden*

Biz de îmân eden) zürriyyetlerini kendilerine ilhak etmişizdir; bununla berâber kendilerine amellerinden hiçbir şey eksiltmemişizdir, herkes kazancına bağlıdır.

22-23. Bir de onlara, bir meyve ve içlerinin çekeceği bir et yetiştirmekteyizdir.

(Ayrıca) orada bir peymâne[9] çekiştirirler ki, ne bir saçmala(t)ma vardır onda, ne bir günâha sokma.

24. Bırıl bırıl[10] [fırıl fırıl] da üzerlerine dönerler kendilerine mahsûs hizmetçiler, sanki sadeflerinde saklı inciler.[11a]

25. Ve ba'zısı ba'zısına dönmüş (hâllerini) soru(p konu)şuyorlardır.

26-28. (Ve onlar şöyle) demektedirler: "Evet, biz bundan evvel ilimizde (ve âilemiz arasında) korkular içinde idik; bakınız Allâh bize lütfetti ve bizleri o semûm [yakıcı ateş] azâbından korudu.

"Evet, biz bundan evvel O'na du'â ediyor, korumasını istiyorduk;[11b] hakîkat(en)[12] O öyle keremkâr [iyilik

---

kabilinden olarak, *ve qarannâhum billezîne âmenû* [*Biz onları mü'minlere yaklaştırdık*] meâlinde anlamak daha iyi olur. Bu sûrette *ve't-tebe'athum zürriyyetuhum* [*zürriyyetleri de onlara tâbi olmuştur*], *zevvecnâ*'ya [*eş etmişiz*'e] ma'tuf olur. B) *Ve'llezîne âmenû* mübteda, *ve't-tebe'athum âmenû*'ya ma'tuf olur. *Elhaknâbihim zürriyyetehum* da mübtedanın haberi olur ki, bir çokları bu vechi tercih etmişlerdir. Buna göre ma'nâ şu olur: "Hem o kimseler ki îmân etmişler, zürriyyetleri de bir îmân ile onların ardınca gitmişlerdir/onlara tâbi olmuşlardır, (Biz de) zürriyyetlerini kendilerine ilhak etmişizdir". Yâni, zürriyyetleri amel bakımından atalarından düşük olmakla berâber, îmân ile onlara ittibâ sâyesinde cennette onların derecelerine çıkanlarak yanlarında bulundurulur ki zevk u sürûrları tam olsun. (VII/4553)

9 *Ke's* [*peymâne*], "dolgun kadeh" demektir, mecâzen içindeki içkiye de denilir. *Kadeh çekiştirmek*, "kadehleri aralarında neşe ile dolaştırmak"tan mecâzdır. (VII/4555)

10 •Matbu nüsha'nın Meâl kısmında *bırıl bırıl*, Tefsîr kısmında ve Osmanlıca Yazma nüsha'da *pırıl pırıl* şeklinde olan bu ibâre ile, -Tefsîr'deki "hizmete âmâde ve emre müheyyâ [hazır] olarak" (VII/4555) şeklindeki açıklama da dikkate alındığında– *fır fır/fırıl fırıl/pervâne gibi* denilmek istendiği anlaşılır. Ayrıca, krş. Vâkı'a: 17. (E.Ö)

11a Yâni, sadeflerinde gizli [mahfaza içine gizlenmiş], hiç kirlenmemiş, el değmemiş, öyle beyaz, öyle sâfi, öyle temiz, öyle parıl parıl. (VII/4556)

11b •Âyette, *korumasını istiyor* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hakîkat* yerine *hakîkaten* yazılmıştır. (E.Ö)

ve ihsân eden], öyle rahîm [merhametli]".

29. O hâlde va'z u tezkîre [öğüd verip hatırlatmaya] devâm et; çünkü sen, Rabbinin ni'meti hakkı için ne kâhinsin, ne de mecnûn [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmış bir adam].

30. Yoksa (onlar, "O) bir şâir, biz o'na raybe'l-menûnu[13] gözet(leyip bekl)iyoruz"mu diyorlar?

31. De ki: "Gözet(leyip bekley)in, çünkü ben de sizinle gözet(leyip bekley)enlerdenim".

32. Yoksa onlara bunu (bu tenâkuzu) akıllarını [hilmlerimi] emrediyor?!

Yoksa (onlar aslında akıllarını kullanmayan, hakkı kabûl etmemek için direnen, haddini aşmış) azgın bir kavmmidirler?

33. Yoksa, "Onu (o Kur'ân'ı) kendisi uydurmakta"mı diyorlar?

Hayır, (bu söylediklerine) kendileri (bile) inanmazlar,[14] (ama yine de îmânsızlık ederler).

34. Haydi onun gibi bir söz (uydurup) getirsinler, (iddiâlarında) doğru iseler.

35-36. Yoksa kendileri lâ-şey'denmi [bir yaratıcı olmaksızınmı] yaratıldılar?![15]

Yoksa yaratan onlarmıdırlar?!

Yoksa (onlar), gökleri ve yerimi yarattılar?!

Hayır; (hiç biri değil, fakat yine de) îkân [yakîn][16] ehli değiller.

37-38. Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanındamı?![17]

Yoksa onlarmı istilâ etmişler?![18]

---

13 *Rayb,* "ıztırâb vermek" ma'nâsından olarak *raybe'l-menûn,* "dehrin [zamânın] ıztırâb veren musibeti" veyâ "ölüm felâketi" demektir. *Menûn,* "kesmek" ma'nâsına ömürleri ve diğer şeyleri kesmesi mülâhazasıyla "dehr ve zamân", bi de "ölüm" için kullanılır. (VII/4559)

14 Yâni, bu söylediklerini kendileri bile inanmayarak söylüyor veyâ îmânsızlıklarından böyle söylüyorlar. (VII/4560)

15 Yâni, kendilerinin yoktan yaratılmış oldukları ma'lûm, kendilerini yaratan bi yaratıcı yokmu? (VII/4561)

16 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

17 Yâni, seni yetiştirip rahmet ve ni'metiyle risâlet vererek gönderen Rabbinin *rahmeti hazineleri onların yanında, hazine* kâhyası onlar da, O'nun ni'metlerini onlarmı paylaştırıyorlar ki, o nübüvveti ve risâleti sana vermek istemiyorlar?! (VII/4562)

18 Yoksa onlar, Allâh'a galebe etmişler, hazinelerini zabtetmişler de O'nun ihsânını verdirmek istemiyorlar yâhud Allâh'ın verdiğini cebren almakmı istiyorlar?! (VII/4562)

Yoksa onlara mahsûs bir merdiven var da ondan (çıkıp Allâh'ın melekler âlemine verdiği emirleri, vahyleri) dinliyorlarmı?![19]

–Öyle ise dinleyicileri, (dinledikleri-ni isbât ve) beyân edecek bir burhân [delîl] getirsin!–

39. Yoksa kızlar O'na, oğullar size öylemi?!

40. Yoksa (ey Muhammed, tebliğine, nasihat ve hatırlatmana karşılık) kendilerinden bir ücret istiyorsun da cereme [ağır ve hakksız vergi] vermekten ezilmektelermi?!

41. Yoksa ğayb onların yanında da, onlar (keyifleri uyarınca)mı yazıyorlar?!

42. Yoksa bir tuzakmı kurmak istiyorlar?[20] –Fakat o küfredenler kendileri o tuzağa düşeceklerdir.–

43. Yoksa onların Allâh'tan başka bir ilâhlarımı var?!

Sübhân [yüce ve münezzehtir] Allâh onların şirkinden.[21]

44. Hem, onlar (istedikleri azâbın alâmeti olarak) semâ/[gök]dan bir kıtayı düşerken görseler, (yine inanmayıp,) "Terâküm etmiş [toplanmış] bir bulut" diyecekler.

45-46. O hâlde bırak onları, tâ o çarpıl(ıp helâk ol)acakları[22] günlerine kadar.

O gün ki, hiçbir tedbirlerinin kendilerine zerrece faydası olmayacaktır ve hiçbir sûretle kurtarılmayacaklardır.

47. O zulmedenlere ondan beride [önce] de[23] bir azâb vardır, velâkin (onların) pek çokları[24] bilmezler.

48-49. Hem Rabbinin hükmüne sab-

---

19 O merdivenlerle çıkıp Allâh'ın meleklere verdiği emirleri, vahyleri ve bütün sözleri dinliyorlar da, kimin kimden önce öleceğini ve Kur'ân'ın Allâh tarafından vahyedilmeyip uydurularak Allâh'a isnâd edildiğini o şekildemi biliyorlar?! (VII/4563)

20 Yâni, sana ve mü'minlere bir sû-i kasd tertib etmekmi istiyorlar ey Muhammed? Bu, (müşriklerin) Dâru'n-Nedve'de (Rasûlullâh'a) tertib etmek istedikleri suikasdı ihbardır. (VII/4564)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şirkinden* yerine *şerrinden* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

22 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çarpılacakları* yerine *çırpınacakları* yazılmıştır. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *de* kelimesi yoktur. (E.Ö)

24 •Meâl'de, *pek çokları* diye çevirilen *ekserahum* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *onların ekserisi* [*çoğu/çokları*] şeklinde tercüme edilmiştir ki uygun olan da budur. (E.Ö)

ret; –çünkü sen Bizim nezâretimiz altındasın– (ve) kalktığın sırada Rabbine hamd ile tesbîh[25] eyle, geceden de tesbîh et O'na, hem de nücûmun idbârı [yıldızların batmaya yaklaştığı] sıra![26]

25 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

26 Yâni, "yıldızların batmaya yaklaştığı sıra!" (VII/4566)

53. NECM SÛRESİ

MEKKÎ, 62 ÂYET

§

Adını, ilk âyetindeki *necm*'e [*Kur'ân'ın parça parça inen kısımlarına*] yapılan atıftan alan sûrede; müşriklerin bir önceki sûrede [Sûre-i Tûr'da] "Muhammed'in kâhin, mecnûn, şâir olduğu, Kur'ân'ı kendisinin uydurduğu" yolundaki iddiâları reddedilerek, Rasûlullâh'ın (s.a) *ilm*'e [*ilâhî vahy*'e] dayanan bir dîn getirdiği vurgulanırken, müşriklerin dîn ve akîdelerinin sırf –hevâ ve hevesten kaynaklanan– *zann*'a dayandığı bildirilmekte; Kur'ân'ın temel ilkelerinin, İbrâhîm (a.s) ve Mûsâ'nın (a.s) sâhifelerinde bildirilen temel ilkelerle aynı olduğu beyân edilmekte; sonra da Kıyâmet'in mutlaka kopacağı, onu önlemeye kimsenin gücünün yetmeyeceği ifâde olunmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-10. O necm'e[1a] [Kur'ân'ın parça parça inen her bir kısmına] kasem [yemîn] ederim indiği dem ki, şaşırmadı[1b] sâhibiniz[1c] [arkadaşınız Mu-

---

1a *Necm* –diğer ma'nâlarının yanısıra– "vakit vakit, parça parça verilen şeyin her kısmı" anlamına da geldiğinden, burada "Kur'ân'ın her defâsında inen parçası"nın kasdedildiği görüşünü tercih ediyoruz. (VII/4569)

1b *Dalâl* (–Meâl'de, *şaşırmadı* diye çevirilmiştir–), *hudâ*'nın zıddı, "yol gâib etmek" veyâ "hiç yol bulamayıp şaşkın kalmak"tır. (VII/4571)

1c *Sâhib*'den murâd, "Muhammed Mustafa"dır (s.a). Hitâb da, o'na, "Kur'ân'ı kendi uyduruyor" diyen Kureyş ve eşbâhınadır. Bunlara karşı *sâhibiniz* ta'bîri ma'nidardır. Zîrâ *sâhib*, "dâima sohbette bulunan arkadaş ve sahâbet edip koruyan hâmî" ma'nâlarını ifâde ettiği için şu meâli ifâde eder: Şimdiye kadar sohbetinde bulunarak pek iyi tanıdığınız, aklına, istikâmetine kâil olduğunuz, bundan sonra da sizi sahâbet edip hakk yolunu göstermek isteyen arkadaşınız, ne yolunu şaşırdı, ne de aklını: ne aldanır, ne de aldatır. (VII/4571)

hammed], azıtmadı[1d] da ve hevâ-(sın)dan söylemiyor; (size ilettiği) o[1e] (mesajlar) sâde(ce) bir vahydir, ancak[2] vahyolunur. Ta'lîm etti [öğretti] o'na[3] kuvveleri[4] şiddetli bir kuvvet sâhibi; hemen duruklandı [doruklandı][5] ve o en yüksek ufuktaydı, sonra yaklaştı da tedellî etti,[6] *qâbe qavseyni ev ednâ*[7] oldu da, verdi kuluna verdiği vahyi.

1d *Ğayy* (–Meâl'de, *azıtmadı* diye çevirilmiştir–), *rüşd*'ün zıddı, *ki* "aklın istikâmetini veyâ yolun doğrusunu kaybetmek"tir. (VII/4571)

1e O, yâni "Kur'ân" veyâ "o'nun nutku", ancak bir vahydir, başka türlü söylenemez vahyolunur: Allâh Teâlâ tarafından kendisine vahy ve tebliğ olunmak sûretiyle bilinip söylenebilir. (VII/4571)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ancak* kelimesi yoktur. (E.Ö)

3 *'Allemehu* [*ta'lîm etti o'na/onu*]: "Öğretti o'na [Muhammed'e]" veyâ "öğretti onu [Kur'ân'ı]..." (VII/4572)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kuvveleri* yerine *kuvvetli* yazılmıştır. (E.Ö)

5 Burada iki ma'nâ vardır: A) Cebrâîl ta'lîm etti de hakîkî sûret ve hilkati ile doğrudan doğruya semâda göründü; B) O kuvvetleri şiddetli kuvvet sâhibi ta'lîm etti de sâhibiniz (Muhammed) hemen istivâ etti, yâni ilm ü nübüvvete yükselip istikâmetini aldı. Biz, bu ikinci ma'nâyı tercih ediyoruz. (VII/4574 ve krş. Tekvîr: 23)
•Matbu nüsha'da *duruklandı* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *doruklandı* şeklinde de okunabilir. (E.Ö)

6 *Denâ fe-tedellâ* [*yaklaştı da tedelli etti*] ifâdesinden ba'zıları, *Cebrâîl yaklaştı Peygamber'e doğru sarktı* şeklinde anlamışlarsa da biz bunu, Peygamber'in vasfı olmak üzere *terakki* olarak anlıyoruz, ki yukardan *aşağıya sarkmak* değil, aşağıdan yukarıya *çekilip çıkmak* ma'nâsınadır, bununla tamâmen mirâca işâret edilmiştir. Yâni, Peygamber, Cebrâîl'in ta'lîmi üzerine kurb-i Hakk'a, Cenâb-ı Kuds'e doğru (yükselip) yaklaştı. (VII/4576)

7 *Qâbe qavseyni ev ednâ* ibâresinin, *yayın iki ucu* arasındaki mesâfeyi ifâde ettiği söylenmiştir ki, buna göre, "iki arşın kadar" denilmiş oluyor. Fakat daha güzel bir ma'nâ nakledilmiştir: Arablar, câhiliyye döneminde ittifâk andlaşması yapacakları zamân iki yayı birbiri üzerine koyarak ikisinin *qâb*ını birleştirir, sonra ikisini berâber çekip onlarla bir ok atarlardı. Bu, onların her birinin nzâ ve öfkesi, diğerinin rızâ ve öfkesi anlamına gelip, bozulmayacak ve geri dönülmeyecek şekilde sözleşip andlaştıklarına işâret olurdu. Bu durumda *qâb*, "miktar" ma'nâsında değil, "iki yayın birliğini gösteren kabza ile kiriş arası" demek oluyor. *Ev ednâ*'daki *ev* edatı ise, *hattâ* (demek olup böylece ibâre) *hattâ daha yakın* ma'nâsına bir terakki ifâde eder. (VII/4576-4577)

11-12. Gözün(ün) gördüğünü (kulunun) kalb(i) tekzib etme/[yalanlama]di. Şimdi siz o'n(unl)a, o görüşüne karşı mücâdelemi ediyorsunuz?!

13-18. Kasem [yemîn] olsun ki o onu bir daha da inişinde gördü sidre-i müntehâ'nın yanında, ki cennetu'l-me'vâ onun [sidrenin] yanında.[8]

O dem ki, o sidreyi bürüyen bürüyordu, (o'nun) göz(ü) ne şaştı, ne aştı, vallâhi gördü, (hem de) Rabbinin âyâtın/[alâmetlerin-işâretlerin]dan en büyüğünü gördü.

19-20. Siz de gördünüz değilmi (dişi isimleri taktığınız put ve ma'bûdlarınızdan) Lât ve Uzzâ'yı, üçüncü olarak Menât-ı uhrâyı?

21-22. Size erkek, O'na dişi öylemi?![9] Bu öyle ise çok hayıflı [zâlimâne/hakksız] bir taksim!

23. Onlar hiçbir şey değil, sırf sizin ve babalarınızın taktığınız kuru isimler(den ibârettir); Allâh onlara öyle bir saltanat indirmedi; yalnız zanna ve nefslerinin sevdâ/[hevâ]sına tâbi oluyorlar. Hâlbuki Rabb'lerinden kendilerine, doğru yolu gösteren (hidâyetçi) geldi.

24-25. Yoksa varmı insâna her kurduğu hülyâ? Fakat Allâh'ındır âhiret [sonu] ve ûlâ [önü].

26. Göklerde nice melâike [melek-

---

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ki cennetu'l-me'vâ onun yanında* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

Sidre-i müntehâ/müntehâ sidresi, terkib-i izâfîdir. *Sidre-i müntehâ,* "nihâyet sidresi" veyâ "son haddin sidresi" mefhumunu ifâder eder bir isimdir. *Sidre,* "bir ağaç"tır. *Kâmûs* tercümesinde, *sidr,* "şecer-i nebk" ismidir, ki "Arabistan kirazı" ta'bîr olunur. Trabzon hurması ol nevidendir. Tekili *sidre*'dir, çoğulu *siderat, sidirat, sider* ve *südür* gelir. Ve şecer-i mezbur iki gûne olur; biri bustânîdir, ki yemişi hoş olup yaprağıyla da gaslolunur; diğeri de berrîdir, ki yemişi kekre olur. Ve ikisinin de gölgesi gâyet koyu ve latif olur. Bu maddede, bir "hayret" ma'nâsı da vardır. *Seder* ve *sederat,* "göz kamaşmak ve hayran olmak" demektir. Bundan binâ-i nevi olduğu zamân da bir nevi tehayyür ifâde eder. Müfessirler, *sidre-i mentehâ*'yı, her iki ma'nâya işâret ederek tefsîr etmişlerdir. (VII/4580)

9 Erkek isimleri kendiniz alıp, dişi isimleri ma'bûdlara/ilâhlara veriyorsunuz öylemi?! Arabca'da isimler ya müzekker, ya müennes olurlar. Arab müşrikleri ise, putlarına hep dişi isimleri vermişlerdi. Bundan başka bir de müşrikler fikirlerince, "Putlar ilâhî kuvvetlerin ve meleklerin sûretleridir, melekler Allâh'ın kızlarıdır, biz onların sûretlerini yapıp dişi isimleri vererek onlara perestiş etmekle kendilerini Allâh indinde/yanında şefâ'atçi edinir şefâ'atlerini umarız" diyorlardı. (VII/4594)

ler] vardır da, –Allâh dileyip râzı olduğuna izin vermezden evvel (şefâ'at edemezler, ettikleri farzedilse bile)– şefâ'atleri hiçbir şeye yaramaz.

27-28. Evet, âhirete îmânı olmayanlar melâikeye [meleklere] dişi adı takıp duruyorlar.

Maamâfih [bununla birlikte] on(lar)a dâir bir bilgileri olduğundan değil, sırf zanna tâbi oluyorlar,[10] hâlbuki zann hakktan hiçbir şeyi muğnî olmaz.[11]

29-30. O hâlde (ey Resûl) bakma sen o Bizim zikrimiz/[vahyimiz]den yüzçevirip de dünyâ [süflî/yakın] hayât'tan[12] ötesini istemeyen kimselere!

İşte odur onların ilmden erebildikleri gâye.

Şübhesiz ki Rabbin (her şeyi bilendir; dolayısıyla) O'dur en (iyi) bilen yolundan sapanı, hem de O'dur en (iyi) bilen hidâyeti tutanı.

31. Hem bütün göklerdeki ve yerdeki(ler) hep Allâh'ındır. Âkıbet [sonunda] (O), kötülük yapanları yaptıklarıyla cezâlandıracak, güzellik edenleri de (yaptıklarının) daha güzeliyle mükâfâtlandıracak.

32. O (güzellik yapa)nlar ki, günâhın büyüklerinden, vebâlden,[13a] fuhşiyyâttan [her türlü çirkin ve iğrenç şeyden] kaçınırlar, ancak ufak-tefek kusur başka; şübhesiz ki (onlar için de) Rabbin geniş mağfiretlidir.

Hem (O), sizin her hâllerinize a'lemdir[13b] [vâkıftır], (hattâ) sizi arz/[yer]dan inşâ ettiği sıra[13c] ve sizler analarınızın karınlarında ceninlerken (bile nasıl ve ne hâlde olduğunuzu, istikbâlde neler yapacağınızı eksiksiz bilir).

Şimdi nefslerinizi tezkiyeye[14] [kendinizi temize çıkarmaya] kalkışmayın, O'dur en (iyi) bilen muttakî olanı!

33-34. Şimdi gördün a, o (hakktan)

---

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tâbi oluyorlar* yerine *ittibâ ediyorlar* yazılmış ki aynı ma'nâyadır. (E.Ö)

11 *Zann*, hiçbir şekilde hakkın yerini tut(a)maz, çünkü *zann*, sırf nefsî bir hâdisedir; *hakk* ise vâkideki hakîkattir. (VII/4602)

12 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

13a •Âyette, *vebâlden* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

13b Sizin her hâlinizi bilir, hükmünü de ona göre verir. (VII/4605)

13c *Sizi arzdan inşâ ettiğinde:* "Arzda ilk insân cinsinin hücresinin yaratılışı zımnında" veyâ "insân gıdâsının topraktan yaratıldığı sırada... (VII/4605)

14 *Nefslerinizi tezkiyeye kalkışmayın;* yâni, "kendinizi günâhsız, kusursuz tertemiz addederek övmeyin..." (VII/4605 ve krş. Şems: 9, not: 5a)

çevrileni ve biraz verip de dayatıvereni [cimrilik edeni]?[15a]

35. (Yoksa,) ğayb ilmi (onun) yanında da artık onu[15b] görüyormu?![15c]

36-39. Yoksa, habermi[16a] verilmedi Mûsâ'nın suhufun/[sayfaların]daki ve çok vefâkâr İbrâhîm'inkindeki [İbrâhîm'in sayfalarındaki] (şu hükümler) ki: Doğrusu bir vizr[16b] [günâhın cezâsını] çeken, başkasının vizrini [günâhının cezâsını] çekecek değil.[17a]

Doğrusu insânın sâ'yinden [çalışmasından/amelinden] başkası kendinin değil.

40-41. Ve elbette sâ'yi [çalışması/ameli] yarın [Kıyâmet Günü] (defterinde) görülecek (ve mîzânına ko-

---

15a *Küdye* (*dayattı, vermedi*), "kazılmaz/kazılamaz katı/sert yer ve yalçın kaya", *ikdâ* da "küdye'ye [kazılmayacak/kazılamayacak katı/sert yere ve yalçın/sert kayaya] varmak" ma'nâsınadır. Bundan, "buhl" [cimrilik] ve "men" ma'nâsına da kullanılmıştır. (VII/4608)

15b •Meâl'in aslında atlanan *huve* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

15c Şimdiden öteki dünyâyı [âhireti] görüyor da, günâhını başkasının yükleneceğini biliyormu?! (VII/4608)

•Ölümden sonra dirilişe/âhirete inanmayan bir müşriğin, orada günâhlarını başkasının yükleneceğini düşünmesi sözkonusu olamayacağından âyetin, *ğayb ilmine sâhib de, âbıretin; ölümden sonra dirilişin ve hesâbın olmadığını görüyor, biliyormu?!* şeklinde anlaşılması daha uygun olur. (E.Ö)

•Ayrıca, Osmanlıca Yazma nüsha'da, *görüyormu* yerine *güveniyormu* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

16a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mi* eki/kelimesi düşmüştür; yâni, *habermi* yerine *haber* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

16b *Vizr*, "günâh ve ağır yük" ma'nâsına gelir, ki burada "günâh ve günâhın cezâsını çekmek" ma'nâsındadır. (VII/4609)

17a Yâni, âhirette vizr çekecek/cezâ görecek kimse, hiç kimsenin vizrini/günâhının cezâsını çekecek değil, herkes kendi günâhının/suçunun cezâsını çekecektir. Meşhur ta'bîrimizce, her koyun kendi bacağından asılır. Şu hâlde, birisi başkasının günâhını boynuna almakla onu kurtaramaz. Ve yine, insânın kendi amelinden başkası kendisinin değil; yâni bir insân başkasının suçu ile sorumlu tutulup cezâlandırılmayacağı gibi, kendi amelinden başkasıyla sevâblanmak da kendisinin hass hakkı değildir.

İşte bu iki hüküm, Hz. Mûsâ ve Hz. İbrâhîm'in suhuf/[sâhife]larındakilerdendir. (VII/4609)

nulacaktır), sonra ona en değerli mükâfât [karşılık] verilecek.[17b]

42. Ve (eğer, "Bu ne zamân, kim tarafından verilecek?" denirse, işte cevâbı:) Elbette nihâyet Rabbine gidilecek,[18a] (O da herkesin yaptığının karşılığını eksiksiz/tam olarak verecek).

43. Hakîkat, O'dur güldüren (ve) ağlatan.

44. Hakîkat, O'dur öldüren (ve) dirilten.

45-47. Hakîkat, O'dur erkeği-dişiyi iki eş yaratan bir nutfeden, (rahime) ekildiği zamân.

Şübhesiz O'na âittir neş'et-i uhrâ [ölümden sonraki diriliş/sonraki hayât] da.

48. Hakîkat, zengin eden (ve) sermâye veren O.[18b]

49. Ve hakîkat, şi'râ (yıldızı)nın rabbi O.

50-54. Ve filvâki [kuşkusuz] O helâk etti evvelki Âd (halkın)ı ve Semûd (toplumun)u da, hiç bırakmadı. Daha evvel de Nûh'un kavmini (helâk etmişti); çünkü bunlar pek zâlim, pek azgındılar. Mu'tefike'yi[19] de hâviyeye attı [yerin altına geçirdi], sardırttı da onlara o sardırdığını.[20]

55. Şimdi Rabbinin hangi eltâfı/[lü-

17b •Meâl'de, *Sonra ona en değerli mükâfât verilecek;* Tefsîr'de ise, *Sonra ona en dolgun karşılık verilecektir* (VII/4610) diye çevirilen *summe yuczâhu cezâe'l-evfâ* ibâresinin; *–en değerli* ve *en dolgun* ibârelerinin âyette karşılığı bulunmadığından– "Sonra ona karşılığı verilecek, (hem de) tastamâm karşılık/karşılığı" veyâ "Sonra ona karşılığı –tastamâm karşılığı– verilecektir" şeklinde tercüme edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

18a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *gidilecek* yerine *gidecek* yazılmıştır; fakat Matbu nüsha'daki daha uygundur. (E.Ö)

18b *Ve hakîkat: O'dur iğnâ ve iqnâ eden;* yâni, fakîri zengin edip sermâyelendiren, fakîr bir kulunu ihtiyâcdan kurtarıp sermâyedâr eden, yâhud hoşnud eyleyen. (VII/4611)

19 *Mu'tefike*'nin, "Lût kavminin altı üstüne gelen şehirleri, Sodom ve sâire" olduğu söylendiği gibi, –Ebû Hayyân'ın beyânına göre– "herhangi bir şekilde yıkılan, altı üstüne gelen her memleket"in kasdedilmiş olma ihtimâlinin olabileceği de söylenmiştir. (VII/4614)

20 Bu ifâde (*sardırttı da onlara o sardırdığını* ifâdesi), onlara inen azâbın dehşetini göstermek içindir. Bu azâbların, insânların yaptıklarıyla hiçbir alâkası olmayan mücerred semâvî âfetler olduklan zannedilmemelidir; insânların yapıp ettiklerine, günâhlarına tereddüb eden âfetler-felâketler olduğu düşünülmelidir. (VII/4614)

tuflan]na (karşı) şekk [şübhe] edersin (ey insânoğlu)?

56-58. Bu işte, o evvelki inzâr/[uyarıl]lardan bir inzâr; yaklaştı yaklaşıcı [Kıyâmet], yoktur ona Allâh'tan başka açıcı.[21]

59-61. Şimdi siz bu kelâmamı taaccüb ediyorsunuz ve gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz, sizmi kafa tutuyorsunuz hey gâfiller?

62. Haydi Allâh'a[22] secdeye kapanın ve kulluk edin![23]

---

21 *Âzife,* "yaklaşan, yaklaşacak olan, yaklaşmakta bulunan" demek olup Kıyâmet'in isimlerindendir. Yâni, Kıyâmet Sâ'ati günden güne yaklaşmaktadır. Onun ıztırâblarını, korkunç ve ürpertici hâllerini Allâh'tan başka def' veyâ ref' edecek hiçbir kuvvet ve kudret yoktur. Yâhud, Kıyâmet'in ne zamân ve nasıl olacağını Allâh'tan başka bilecek kimse yoktur. (VII/4615)

22 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *lillâhi* kelimesine karşılık olarak, *Allâh'a* (–*Allâh için* de olabilir–) lafzını metne dâhil ettik. (E.Ö)
•Ayrıca, *Haydi Allâh'a secdeye kapanın ve kulluk edin!* diye çevirilen *fescudû lillâhi va'budû* ibâresine, *Haydi Allâh'a* (veyâ *Allâh için*) *inkıyâd edin* [*boyun eğin*] *ve (yalnız O'na) ibâdet edin!* şeklinde de karşılık verilebilir. (E.Ö)

23 •*Kulluk/ubûdiyyet* ve *ibâdet* kelimeleri arasındaki fark için bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

54. KAMER SÛRESİ

MEKKÎ, 55 ÂYET

§

Adını, ilk âyetindeki *şaqqa'l-qamer*'e [ayın yarılmasına] yapılan atıftan alan bu sûrenin bir önceki sûre ile münâsebeti, kamer [ay] ile necm'in [yıldızın veyâ Kur'ân'ın parça parça inen kısımlarının] münâsebeti kadar açıktır; öyle ki bu sûre, âdeta bir önceki sûrenin devâmı niteliğinde olup onu tafsîl etmektedir [bölümlere ayırararak açıklamaktadır].

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Yaklaştı (o) Sâ'at, yarıldı kamer[1] [ay].
2-3. (O Sâ'at'e îmân etmeyenler,) hâlâ (onun yaklaştığına dâir) bir âyet [işâret/delîl] görseler, yüzçevirip derler (ki): "Müstemirr[2] bir sihr". 'Yalan' dediler;[3] hevâlarına uydular.

---

1 *Ve'n-şaqqa'l-qamer* (–Meâl'de, *yarıldı kamer* diye çevirilmiştir–) ibâresi üç şekilde anlaşılmıştır: A) Ay, Resûlullâh'ın işâreti üzerine yarıldı; B) Ay, Kıyâmet'te yarılacaktır; C) *Qamerin inşiqâqı* [ayın yarılması/çatlaması], ay doğduğu esnâda karanlığın yarıl(ıp ortalığın aydınlan)masından ibârettir; dolayısıyla ma'nâ, *iş açığa çıktı* demektir; çünkü Arab, açık olan şeyde, ay'ı mesel darbeder. Nitekim karanlığın infilâkından dolayı sabaha, *felâk* denir ve infilâk'a da *inşikâk* ta'bîr edilir. Ancak ikinci ve üçüncü görüşler fâsiddir, bunlara itibâr edilmez. (VII/4621-4628)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın aksine, bizce ikinci ve üçüncü görüş, birinci görüşten daha kuvvetlidir. Doğru görüşün ise, üçüncü görüş olduğu kanaatindeyiz. Krş. Enbiyâ: 1-3. (E.Ö)

2 *Müstemirr* kelimesine birkaç ma'nâ verilmiştir: A) Süregelen; B) Gelip geçici; C) Sağlam. (VII/4638)

3 •Meâl'de, *yalan dediler* diye çevirilen, *kezzebû* lafzına, *yalanladılar* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Nitekim Elmahlı Muhammed Hamdi Yazır

Hâlbuki her emr [iş/şey] müstekırr.[4]
4-8. Celâlim hakkı[5] için, onlara kıssalardan[6a] öyleleri de geldi ki, onlarda, zecredecek[6b] haberler[6c] var; bir hikmet-i bâliğa.[7] Fakat inzâr/[uyarılar fayda vermiyor. (Mâdem ki uyarılar fayda vermiyor, öyleyse) sen de onlardan yüzçevir.
O gün ki; çağırıcı, görülmedik müthiş bir şeye çağırır,[8] gözleri (korku ve saygıdan) düşkün düşkün kabirlerden çıkarlar, –sanki çıvgın [sıçrayan] çekirgeler gibi (yayılıp)– çağırana koşarak der ki kâfirler: "Bu, pek zorlu bir gündür".
9. Onlardan evvel Nûh kavmi tekzib etti [yalanladı], 'yalancı' dediler[9] o kulumuza, 'mecnûn' [cinnlenmiş] dediler, (tebliğden menetmek için eziyet edip) çok incittiler.

---

da Tefsîr metninde kelimeyi, *tekzib edenler* [*yalanlayanlar*] (VII/4639) diye tercüme etmiştir. (E.Ö)

4 Yâni, Hz. Peygamber'in (s.a) işi/da'vâsı, zannettikleri gibi gelip geçici birşey değildir. Her işi, Allâh'ın ilm ve takdîrinde karârını almış, O'na doğru gitmektedir. (VII/4639)

5 •Matbu nüsha'da *bakkı* kelimesi, *kakkı* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

6a •Meâl'de, *kıssalardan* diye çevirilen *mine'l-enbâi* ibâresi, "nebeler/[önemli haberler]den" demektir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VII/4639) ibâreye, "mühim haberlerden" karşılığını vermiştir. (E.Ö)

6b *Zecredecek*, yâni "vazgeçirecek tehdid, sakındıracak öğüd" yâhud "sakınılması gereken acı âkıbetler" var. (VII/4639 ve bkz. Sâffât: 2, not: 1b)

6c •*Haber* kelimesinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 *Hikmet-i bâliğa*, "kuvvetlendirip sağlamlaştırmanın ve gâyeye isâbetin en yüksek derecesine ermiş hikmet" demektir. Yâni, bir hikmet-i bâliğa olan zecirler [tehdidler, öğüdler, acı âkıbetler] ve haberler ile Kur'ân geldi. Yâhud, bunların hepsi, cereyân-ı hâlin böyle olması, bir hikmet-i bâliğadır [en yüksek hikmettir]. (VII/4639)

8 Hesâba veyâ haşr'e [toplanmaya] yâhud haşr [toplanma] için neşr'e çağıracak. (VII/4640)

9 •Meâl'de, *yalancı dediler* diye çevirilen *kezzebû* lafzı, *tekzib ettiler/yalanladılar* anlamına gelir. Dolayısıyla *yalancı dediler o kulumuza, mecnûn dediler* diye karşılık verilen *fe-kezzebû 'abdenâ ve qâlû mecnûn* ibâresine, *Kulumuz (Nûh)u yalanladılar ve (o'na) "Mecnûn" [cinnlenmiş] dediler* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tefsîr'de, *o kulumuza yalan isnâd ettiler* (VII/4640) diye tercüme etmiştir, ancak bu da lafza uygun değildir. (E.Ö)

10. O da nihâyet Rabbine du'â etti: "Ben" dedi,[10a] "mağlûbum, hemen nusretini [yardımını] ver!"[10b]

11-14. Bunun üzerine, göğün kapılarını[11] açtık dökülen bir su ile şakır şakır, yeri de fışkırttık kaynaklar hâlinde; derken su birleşti bir emr üzerine, ki (ezelde) olmuştu öyle mukadder. Onu [Nûh'u] ise, taşıdık elvahlı ve kenetli[12a] bir hamûle [gemi] üzerinde, ki akar, nezâretimizle [gözetimimiz ve korumamız altında] giderdi, o nankörlük edilen zâta bir mükâfât olarak.

15. Celâlim hakkı için, bıraktık da onu [gemi cinsini] bir âyet [alâmet] olarak, fakat düşünenmi var?![12b]

16. Ki nasıl(mış) azâbım ve inzâr/[uyarı]larım!?

17. Şânım nâmına Kur'ân'ı müyesser de kıldık [kolaylaştırdık da] düşün(ül)mek için, fakat düşünenmi var?!

18. Tekzib etti [yalanladı] de Âd (kavmi), nasıl oldu azâbım ve inzâr/[uyarı]larım!?

19-21. Çünkü salıverdik üzerlerine müstemirr nuhûsetli [uğursuz ve kalıcı] bir günde bir soğuk rüzgâr, ki sarsar,[13a] insânları kökünden devrilen hurma kütükleri gibi yolar. Bak nasılmış azâbım ve inzâr/[uyarı]larım!?

22. Şânım nâmına, Kur'ân'ı müyesser de kıldık [kolaylaştırdık da] düşün(ül)mek için, fakat düşünenmi var?!

23-25. Semûd (kavmi) o inzâr/[u-

10a •Âyette, *dedi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

10b *İnnî mağlûbün fe'ntasır:* "(Doğrusu) ben mağlûbum, artık öcünü al!" (VII/4641)

11 *Göğün kapılarını açmak* ta'bîri, "bulutlardan suyun bolca boşanışı, kuvvetli bir sel ile göğün kapılarının açılıp gök-kubbenin yarılması manzarası"na benzetilen bir istiâre-yi temsîliyyedir. (VII/4641)

12a *Elvah, levh*'in çoğuludur. *Levh,* "her neyden olursa olsun tahta gibi yassı şey"e denir. *Düsür* (–Meâl'de, *kenetli* diye çevirilmiştir–), *disar*'ın çoğuludur. *Disar,* "eğser" yâhud "geminin tahtalarını birbirlerine bağladıkları râbıta, kenet, perçin veyâ halat"tır. *Zâti elvah* ve *düsür*'den murâd, "gemi"dir. Bir nevi ta'rîf için sıfat, isim makâmına ikâme olunmuştur. Yâni, birtakım tahtaların birbirlerine özel bir sûrette kenetlenmesiyle yapılmış olan gemiye bindirdik. (VII/4641-4642)

12b Burada murâd, aynen o geminin [Nûh'un gemisinin] kalması değil, mutlak gemi cinsinin onu hatırlatacak bir muhtıra olmasıdır. (...) Her gemiyi gören veya duyanın düşünmesi lâzım gelirken düşünenmi var?! (VII/4642)

13a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da ifâde ettiği üzere *sarsar,* "soğuk veyâ gürültülü fırtına/rüzgâr" (VII/4643) demek olduğundan, hem *bir soğuk rüzgâr,* hem de *sarsar* demeye lüzûm yoktur. (E.Ö)

yarılları tekzib etti/[yalanladılar (de) şöyle dediler: "İçimizden bir beşeremi tâbi olacağız;[13b] şübhesiz biz o vakit şaşkınlık içinde kalır, ateşlere yanarız (veyâ çılgınlık içinde kalmış oluruz),[13c] o zikr [vahy] aramızdan o'namı bırakılıyor?! Belki [aksine], (o'na zikr falan bırakıldığı yok;) o bir şımarık yalancıdır".

26-28. (Allâh, Sâlih'e dedi ki:) "İleride bilecekler o şımarık yalancı kimdir! İşte Biz onlara bir fitne [imtihân vesîlesi] olmak üzere o nâkayı [o dişi deveyi] salıyoruz; onun için gözet(leyip bekle) onları ve sabırlı ol! Hem haber ver onlara ki, su, (deve ile kendi) aralarında nöbetle taksim (edilmiştir) ve her su alış huzûr iledir".

29-30. Bunun üzerine sâhiblerine bağırdılar, o da silâha sarıldı da (devenin) ayaklarını çırp(ıp biçerek onu yık)tı.[14]

Fakat bak nasıl oldu azâbım ve inzâr/[uyarılarım]?

31. Çünkü Biz (onları cezâlandırmak için) üzerlerine tek bir sayha [korkunç bir ses/zelzele] salıverdik, ağılcı çırpısı gibi kırılıp dökülekaldılar.

32. Şânım nâmına, Kur'ân'ı müyesser de kıldık [kolaylaştırdık da] düşün(ül)mek için, fakat düşünenmi var?!

13b *Â! Bizden bir beşere, bir kişiyemi, (o'namı) tâbi olacağız?!* Evvelâ, *e-beşeren* [*bir beşeremi*] demekle, bir beşere tâbi olmayı kabûl etmek istemiyorlar, melek istiyorlar gibi görünüyor. Sonra, *minnâ* [*bizden*] demekle, kendilerinden ve kendi içlerinden olan bir beşere tâbi olmak istemediklerini anlatmış oluyorlar. Bunun mefhûm-ı muhâlifi, kendi içlerinden olmayıp da hâriclerinden bir beşer olsa tâbi olabileceklerini iş'ar eder ki, bu hâl, umûmiyyetle istiklâle lâyık olmayan kavmlerin hâlet-i rûhiyyelerini gösterir, kendi aralarında kıskançlıkla geçimsizlik ederler de, bir yabancının başlarına geçmesini memnûniyyetle karşılayarak esârete doğru giderler. Daha sonra da, *vâhideten* [*bir kişiye*] diyorlar ki kendi içlerinden bir ferde uymayı kabûl etmiyorlar, fakat bir cemiyyet olsa tâbi olabileceklerini ifâde etmiş bulunuyorlar. (VII/4645)

13c •Meâl'de, *ateşlere yanarız* diye çevirilen *su'urin* lafzına Tefsîr'de, *çılgınlık içinde kalmış oluruz* karşılığı verilmiş, ardından da *yâbud "o sûrette yolumuzu kaybetmiş ve ateşler içine düşmüş bulunuruz"* [yâni, burada *su'ur*, "ateş ve cinnet" ma'nâlarına tefsîr olunmuştur] (VII/4645) denmiştir. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *çırptı* yerine *çarptı* yazılmıştır. (E.Ö)
'Aqr (–Meâl'de, *ayaklarını çırptı* karşılığı verilmiştir–), "bir hayvânı ayağından biçerek devirip yıkmak'tır (VII/4648). *'Aqr*'ın aslı, "bir hayvânın ayaklarını biçip yıkarak öldürmek"tir. (VIII/5865)

33-35. Lût'un kavmi o inzâr/[uyarı]-lara 'yalan' dediler,[15] Biz (de) gönderdik üzerlerine taşlar yağdıran (melek yâhud rüzgâr), yalnız (–kâfir olan karısı hâriç–) Lût'un âilesini necâta [selâmete] çıkar(ıp kurtar)dık bir seher (vakti), tarafımızdan bir ni'met olarak. İşte şükredeni böyle karşılarız.

36-37. Celâlim hakkı için, (Lût,) satvetimizin [yakalayıp tutuşumuzun] şiddetini kendilerine ihtâr da etmişti, fakat o ihtârları cidâl (ve kuşku) ile karşıladılar ve o'nun (–yakışıklı delikanlı sûretinde gelen melek–) misâfirlerinden kâm almaya kalkıştılar.[16a] Biz de gözlerini, (yüzlerinde eseri kalmayacak şekilde) silip-ver(ip kör et)dik[16b] de, "Tadın bakalım" dedik, "azâbımı ve inzâr/[uyarı]-larımı!"

38-39. Ve celâlim hakkı için, bastırıverdi kendilerini bir sabah, bir azâb-ı müstekırr[17] [üzerlerine karâr bulmuş def'olunmaz bir azâb]; "Tadın bakalım azâbımı ve inzâr/[uyarı]larımı!" (denerek).

40. Şânım nâmına, Kur'ân'ı müyesser de kıldık [kolaylaştırdık da] düşün(ül)mek için, fakat düşünenmi var?!

41-42. Şânım hakkı için, Âl-i Fir'avn'a da geldi inzâr edici peygamberler,[18] (fakat onlar) âyetlerimizin hepsini[19] tekzib ettiler [yalanladılar]; Biz de onları öyle bir tutuşla (tu-

---

15 •Bkz. Kamer: 3, not: 3. (E.Ö)

16a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve o'nun misâfirlerinden kâm almaya kalkıştılar* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

16b •Meâl'de, *Biz de gözlerini siliverdik* diye çevirilen; Tefsîr'de ise, "yüzlerinde eseri bile kalmayacak vechile silme kör ettik, eve girdikleri hâlde hiçbir şey göremez oldular, nereden çıkacaklarını bile bilemediler de Hz. Lût tuttu çıkardı" şeklinde –İsrâîliyyât kokan bir tarzda– izah edilen *fe-tamesnâ a'yunehum* ibâresini ba'zı âlimler, "idrak ve bilinçten büsbütün yoksun bırakılmak" şeklinde anlamışlardır. (E.Ö)

17 *Azâb-ı müstekırr*: "Üzerlerine karârını bulmuş def'olunmaz" yâhud "onları karargâhları olan cehenneme götürene kadar devâm eden bir azâb".
"Tadın bakalım azâbımı ve inzâr/[uyarıllarımı!" denerek bastırdı, yâhud bu ifâde, onların hakk ettiklerini beyân için temsîlî bir hitâbdır. (VII/4650-4651)

18 •*Nüzür* kelimesine, Kamer: 23 ve 33'te *inzârlar* [*uyarılar*] ma'nâsını veren Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, burada *inzâr edici* [*uyarıcı*] *peygamberler* anlamını vermiştir. Fakat doğrusu *inzârlar/uyarılar* olmasıdır. (E.Ö)

19 •Âyette, *hepsini* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

tup) alıverdik ki, muktedir bir azîze[20] öyle yaraşır.

43. (Ey Mekkeliler!) Sizin kâfirleriniz, onlardan[21] [helâk edilen önceki kâfirlerden] hayrlımı, yoksa sizin için kitâblarda bir berâet/[muâfiyet]-mi var?![22]

44. Yoksa, "Biz yardımlaşır bir cemiyetiz" (öcümüzü alır, kendimizi kurtarırız)mi diyorlar?

45-47. Her hâlde [şübhesiz] o cemiyet bozulacak ve arkalarını dönüp gidecekler. Daha doğrusu, onların asıl mev'idi [azâb vakitleri] (o) Sâ-'at'tir ve o Sâ'at daha acı ve daha belâ(lı) ve beterdir.

Muhakkak ki (günâha batmış) mücrim/[suçlu]ler, (helâka giden) şaşkınlıklar ve çılgınlıklar (veyâ çılgın ateşler) içindedirler.

48. O gün ki (onlar), yüzleri-üstü ateşte sürüklenecekler, "Tadın ne imiş" diye, "mess-i seqar [seqarın/cehennemin dokunuşu]?!"

49-50. Haberiniz olsun ki, Biz her şeyi bir kader [ölçü ve ilm] ile yaratmışızdır. (Onun icrâsı için buyrultumuz veyâ) emri/[işi]miz[23] de; başka değil, bir (kelimeden, "Ol!" emrinden ibâret)dir,[24] (ya da) bir lemh-i basar[25a] [gözle bir bakış/bir şu'ûr ânı] gibi[25b] (kısa bir anda gerçekleşen bir fiil)dir.

51. Celâlim hakkı için, (şirk ve küfrde) emsâli/[benzerleri]niz (olan geçmiş ümmetler)i hep helâk da ettik, fakat hani düşünen!

52-53. Bununla berâber, işledikleri herşey defterlerdedir ve küçük-büyük hepsi satıra geçmiştir.

---

20 •*Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

21 "Ey Mekkeliler! Sizin gavurlarınız, Nûh kavminden Fir'avn'a kadar helâkları zikredilen kâfirlerden dahamı kuvvetli yâhud Allâh'ın azâbından kurtulmak için dahamı yararlıklı?!" (VII/4653)

22 Yâni, (ey Mekkeli müşrikler,) siz ne kadar inkâr ve isyân ederseniz edin, Allâh indinde/yanında cezâ ve mes'ûliyyetten muaf tutulduğunuza dâir semâvî Kitâblarda [*fi'z-zubur*] açık bir hükümmü var?! (VII/4653)

23 Yâni, işimiz veyâ herhangi bir şeyi halq [yaratmak] için buyrultumuz [emrimiz] da... (VII/4655)

24 Yâni, *kün* [*ol*] dediğimizde derhal oluverir. (VII/4655)

25a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *lemh-i basar* yerine *lemha-i basar* yazılmıştır; ancak ikisi de aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

25b *Lemh-i basar* [*basarla bir lemha*] *gibi*, yâni gözle serî bir bakış lahzası, yâni bir şu'ûr ânı gibi. (VII/4655)

54-55. Şübhesiz (küfr ve isyândan korunup sâlih amel işleyenler)/muttakîler cennetlerde nûr içinde,[26a] sadâkat meclisinde,[26b] kudretine nihâyet olmayan şehinşahın huzûr-ı kibriyâsında [yüce huzûrunda].[26c]

26a *Cennetlerde ve nûr cereyanı içindedir.* Burada *neher,* "nehr" gibi "ırmak" ma'nâsına olmak mütebâdir görünürse de, *nehar* maddesinden "nûr ve aydınlık" ma'nâsına olmak daha latiftir. (VII/4656)

26b *Mak'adı sıdq'ta [sıdk mak'adında]*: Sıdk [doğruluk] meclisinde, sadâkat sandalyesinde; yâni, "sâdıklara mahsûs olan ve yalan çıkması, zevâl bulması ihtimâli olmayan sâbit bir makâm ve mevki'de..." (VII/4656)

• *Fî maq'adı sıdq [mak'adı sıdq'ta/sıdk mak'adında]* ibâresinin, "râzı/hoşnud olunan bir mekânda/yerde" veyâ "râzı/hoşnud olacakları bir mekânda/yerde bulunacaklar" ma'nâsında olduğu da ifâde edilmiştir. (E.Ö)

26c *Melîkin muqtedirin* isimlerindeki tenvin, azamet içindir. *Muktedir melîkin indinde/yanında,* yâni, gâyet iktidarlı, kudretine nihâyet olmayın bir melîkin/kralın: pek büyük mülk [egemenlik/hâkimiyyet] sâhibi bir şehinşahın [–ki Rahmân Teâlâ'dır–] huzûr-ı kibriyâsında. (VII/4656)

55. RAHMÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 78 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *Rahmân* lafzından alan (*Arusu'l-Qur'ân* ismi de verilen) sûrede; Kur'ân'ın indirilmesinin Allâh'ın insânlara bir rahmeti olduğu, kâinâtın nizâmının Allâh tarafından te'sis edildiği, kimsenin müdâhalesinin sözkonusu olmadığı; kâinâttaki her şeyin fâni olup varlığını idâme için Allâh'a muhtaç bulunduğu; hiç kimsenin Kıyâmet Günü'ndeki sorgu ve hesâbdan kaçıp kurtulamayacağı vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. *Rahmân öğretti*[1] (o) Kur'ân'ı.
3-4. Yarattı insânı, belletti ona o güzel[2] beyânı.[3]
5-6. Güneş ve ay hesâblı (olarak cereyan eder,) çemen [nebât] ve ağaç secdedân [secde ederler].

---

1 *'İlm*'den "öğretmek" ma'nâsına *ta'lîm*, iki mef'ûle teaddi edeceği cihetle bu ma'nâca burada birinci mef'ûl hazfedilmiş ve bu sûretle maksad, şuna veyâ buna ta'lîmi değil, nefsi ta'lîmi ifâde olduğu anlatılmıştır, ki gerek Cebrâîl'e, gerek Peygamber'e, gerek ümmete olan ta'lîm kısımlarından hepsine muhtemel olur.
Ba'zıları da demişler ki: "Buradaki *alleme, alâmet*'tendir. Dolayısıyla Kur'ân'ı alâmet kıldı, yâni ibret alacak olanlara, yâhud nübüvvete bir alâmet ve mu'cize kıldı demektir". Bu sûretle diğer bir mef'ûlün hazfını gözetmeye hâcet kalmaz ve bir önceki Kamer sûresi'nin başındaki *enşaqqa'l-qamer* âyeti ile de mütenâsib olur. Şu hâlde, tercümede *öğretti* denilmeyip de *ta'lîm etti* denilirse, bu iki veche de işâret mahfûz kalmış olur. (VII/4662)

2 •Âyette *güzel* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 Yâni, kendini, içinde ve vicdânında olan duygu ve idrakleri, başkalarına açık ve güzel ifâde ile anlatmak, ifâde-i merâm ve anlatmak demek olan *nutuk* ve *lisân* ni'metini. (VII/4663)

7-9. Bak şu güzel[4a] semâya [göğe], verdi ona irtifâ [yükseklik], vaz' eyleyip mîzânı[4b] [denge ve adâlet kânûnunu koydu], ki taşmayın mîzânda[4c] [ölçü ve tartıda] ve doğru tutun adâletle tartıyı da aksatmayın mîzânı [ölçüyü/tartıyı/terâziyi]!

10-13. Arza [yere] da bir tevâzu verdi[5] berâ-yı enâm,[6] onda bir meyva ve ekmâmiyle[7] [tomurcuklarıyla] duran nahl-ı benâm[8] [hurma ağacları] ve o çimli tâneler[9] [hubûbât] ve o hoş-bû reyhân[10] [güzel kokulu bitkiler-çiçekler]

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na[11] dersiniz yalan?![12]

4a •Âyette, *bak şu güzel* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

4b *Mîzân,* –"mîsak" gibi– hem "vezin" [ölçü] ma'nâsına masdar, hem de "vezin [ölçü] âleti" ma'nasına ism-i âlet de olabilir. *Vezin,* eşyânın yekdiğerine [birbirine] nisbetle miktarı veyâ miktarının tanınmasıdır, ki asıl sıklette/ağırlıkta ma'rûftur. (VII/4665)

4c *Mîzânda taşmayasınız:* Şeri'at ve kânûna tecâvüz edip de haddinizi aşmayasınız, mîzânsız iş yapmayasınız yâhud maddî-ma'nevî tartıda-ölçüde taşkınlık etmeyesiniz de Allâh'ın emirlerine, hükümlerine itaat ve hukûka ri'âyet edesiniz. (VII/4666)

5 *Tevâzu verdi:* Aşağıya serdi. (VII/4667)

6 *Berâ-yı enâm:* "Halk" veyâ "cinnler ve insânlar" yâhud "yeryüzündeki mahlûkât. (VII/4667)

7 *Ekmâm:* Tomurcuk. (VII/4667)

8 *Nahl-ı benâm:* Hurma ağacı. (VII/4667)

9 *Çimli tâneler:* Buğday ve arpa gibi hububât. (VII/4667)

10 *Hoş-bû reyhân:* Güzel/hoş kokulu otlar, çiçekler. (VII/4667)

11 *Âlâ'* (–Meâl'de, *eltâf* diye çevirilmiştir–), "ni'metler ve eltâf" [lütuflar] demektir. *Ni'meti tekzib* ise, "inkâr ile nankörlük etmek"tir. Ni'metin ni'met olmasını inkâr veyâ ni'metlendirilene nisbetini inkâr veyâ her ikisini inkâr husûslarına şâmil olur. (VII/4668)

12 •Bu sûrenin 13, 16, 18, 21, 23, 25, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 45, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 75 ve 77. âyetlerinde *dersiniz yalan* diye çevirilen *tükezzibân* kelimesi, *yalanlıyorsunuz/yalanlarsınız* anlamına gelir. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (VII/4668 ve 4682), *İmdi Rabbinizin ni'metlerinin hangisini tekzib edersiniz/yalanlarsınız* ve *Şu hâlde Rabbinizin hangi ni'metlerini tekzib ve inkâr edersiniz?* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

14-16. Fağfur[13] gibi bir salsâl/[kupkuru çamur]dan[14] insânı yarattı; bir mâric[15] ateşten de o cânn'ı[16a] [cinni] yarattı.
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!

17-18. Hem iki meşrıkın [doğunun] rabbi, hem iki mağribin[16b] [batının] rabbi.
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!

19-21. Salmış iki deryâyı [denizi] de-

13 *Ke'l-fehhâr* (–Meâl'de, *fağfur gibi* diye çevirilmiştir–), "iyi pişkin saksı", yâni "fağfur gibi çın çın ses verecek kadar kurumuş, hayâttan o derece uzak kuru toprak"tan, ki insânın ilk menşei olan arz harâreti ile güneş karşısında bu derece hayâttan uzak iken Allâh Teâlâ ondan, tavırdan tavra bir sülâle ıstıfa ederek insânı yarattı. (VII/4669)

14 *Salsâl:* Tıngır tıngır ses veren kuru çamur. (VII/4669 ve krş. Hicr: 26-27)

15 *Mâric:* "Hâlis ateş, dumansız sâfi alev" yâhud "karışık dumanlı bir ateş". *Min-mâricin min-nâr* [*ateşten bir mâricten de cânn'ı yarattı*] ibâresindeki birinci *min* [*min-mâric*'teki *min*] ibtidâiyye, ikinci *min* [*min-nâr*'daki *min*] beyâniyye olarak, *bir mâric ateşten* demek olur. Burada *mâric,* iki ma'nâ ile tefsîr olunmuştur: 'Iztırab' ma'nâsına *merec*'ten olarak ateşten ibâret bir çalkalanan, yâni hâlis ateş, dumansız sâfi alev. B) *Merec*'in asıl ma'nâsı 'ihtilât' olmak itibâriyle muhtelit [karışık] dumanlı bir ateş. Hicr sûresi'nde geçen *nâr-ı semûm* ta'bîrine 'muhtelit" ma'nâsı daha muvâfık gibi görünür. Şu kadar ki, muhtelit, sâde duman karışık demek gibi ibtidâî bir ma'nâya olmayıp semûm mefhûmuna da mutâbık olmak üzere her şeye nüfûz ve ihtilât eden diye ateşin hakîkatini ifâde etmiş olsa gerektir. C) *Mâric,* müteaddi *merc*'ten olmak üzere 'haltedici', yâni 'karıştırıcı' demek de olabilir, ki bu da ateşin, yâni harâretin eşyâ üzerindeki kimyevî bir hassasını ifâde etmiş olur.
Hâsılı demek oluyor ki: İnsân yaratılmazdan evvel güneşte veyâ arzın bidâyetinde olduğu gibi çalkalanıp duran muztarib ve müteheyyic bir hâlde bulunan hâlis bir ateşten veyâ her şeye karışabilen nüfûz edici bir ateşten veyâhut eşyâyı birbirine karıştırmak hassasını hâiz bir ateşten, insânların gözlerine görünmeyen gizli birtakım hayât kuvvetleri, hayâtî unsurlar yaratılmıştır ki bunlara cânn tesmiye olunur. (VII/4670)

16a *Cann:* Cinn [cinn cinsi/türü (yâni cinnler)]. (VII/4670 ve krş. Hicr: 26-27)

16b *İki meşrık ve iki mağrib* ta'bîrinde birkaç vecih vardır: A) Güneş ve ayın meşrıkları/doğuları ve mağribleri/batıları. B) Yaz ve kış, günlerin uzayıp kısalmasına göre olan meşrık/doğu ve mağrib/batı. C) Nevi kasdıyla gerek güneşin ve gerek sâirlerinin meşrıkı/doğusu demek olabilir ki bütün cisimlerin doğusuna ve batısına işâret etmiş olur. (VII/4670-4671)

mâdem çatışırlar,[16c] beyn/[aralle]rinde bir berzah bir engel], bağyeylemez/[karışmaz]ler bir ân.[17]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!
22-23. Çıkar onlardan inci ile mercân.
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!
24-25. Hem O'nun (ni'metlerindendir) denizde akıp giden o münşeât-ı alem-nişân[18] [inşâ olunmuş dağlar misâli gemiler].
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!
26-28. (Onun/yerin) üzerindeki[19] her-

16c *İki denizi mercetti.* Burada *merc* müteaddi olup "salıverdi" demektir. Bu da esâs itibâriyle "karıştırmak" ma'nâsına müteferri ise de ayrıca bir isti'maldir. (VII/4671)

17 İki denizin çatışması, aralarında bir engel bulunması nedeniyle karışmamaları hakkında şu görüşler bulunmaktadır: A) Furkân: 53'e mutâbık olmak üzere biri tatlı diğeri acı/tuzlu iki deniz denilmiştir, meselâ Şab denizi'yle Nil nehri, Basra körfezi'yle Dicle nehri gibi. B) İkisi de acı/tuzlu olmak üzere Hind okyanusu ve Akdeniz ile temsîl edilmiştir ki, aralarındaki berzah Arabistan yarımadası veyâ kavuşmak üzere bulundukları Süveyş berzâhı'dır. C) Bu iki denizden kasdın, bahr-i semâ ile bahr-i arz [gök ile yer] olduğu da söylenmiştir ki denizlerle bulutlar veyâ daha geniş bir ma'nâ murâd olunabilir. D) Arzı/yeryüzünü etrâfından kuşatan dış deniz ile arzın kıtaları arasındaki iç deniz, ki bu iki deniz kavuşurlar, arz, aralarında bir berzâh hâlinde kalır, taşıp da onu istilâ etmezler. E) Meşrıkayn [iki doğu] ve mağribeyn [iki batı] ifâdesinde dahi geçtiği üzere acı-tatlı, iç-dış, semâvî-arzî ve hattâ hakîkat-mecâz her iki nev'iyle deniz demek de olabilir. (VII/4671-4672)

18 *Münşeât,* iki ma'nâ ile tefsîr olunmuştur: A) "İnşâ olunmuşlar" demektir ki inşâsının ehemmiyyetini ve Allâh'ın bir ni'meti olduğunu ve insânlar tarafından inşâ edilmelerinin Allâh'a âit olmalarına mâni olmadığını anlatır; B) "Yelkenleri açılmış" ma'nâsına da tefsîr edilmiştir. Çünkü *inşâ,* "ref' etmek, yukarı kaldırmak" ma'nâsına da geldiğinden *münşeât* "merfuat" demek olur ki gemiler hakkında bu vasıf, yelken veyâ bayrak açmış demek olabilir. *Ke'l-a'lâm [alemler* (yâni, *dağlar) gibi]* teşbihinde buna da îmâ vardır. Burada *alem,* "dağ" ma'nâsına olmakla berâber "bayrak ve alâmet" ma'nâsını da îmâ edebilir.
Evet, inşâ olunup da denizde yüzüp giden, inci ve mercan gibi nice faydalı şeyler taşıyan o dağlar gibi gemiler de Allâh'ın ni'metlerindendir. (VII/4673)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *alem-nişan* yerine *âlem-nişan* yazılmıştır. (E.Ö)

19 Bu *'aleyhâ [onun üzerindeki]* zamîri, *cevâri [akıp giden]* dolayısıyla yâhud doğrudan doğruya yukarıdaki *arz'a* râcidir. Yâni, o arz/yer üzerinde bulunan her-

kes fâni,[20] bâki o Rabbinin yüzü,[21a] o zü'l-celâli ve'l-ikrâm.[21b]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
29-30. O'ndan dilenir göklerde, hem yerde olan (ve) O her ân bir iştedir.[22]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
31-32. Yarın size kalacağız[23] [yakında sıranız gelecek, sizin de hesâbınızı göreceğiz] ey sekalân [insân ve cinn topluluğu].
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
33-34. Ey cinn ve insin mâşeri [topluluğu]! Gücünüz yeterse geçin gidin aktâr-ı arz ve semâ/[yer ve gök]dan,[24] geçemezsiniz olmazsa fermân [sultân].[25]

---

kes/herşey fânidir [geçicidir/yok-olucudur]; gerek o gemidekiler, gerek diğerleri su üzerinde akıp/yüzüp giden o gemiler gibi fenâya gidecekler, ölecekler/yok olacaklardır. (VII/4675-4676)

20 •Meâl'in orijinalinde, *üzerinde herkes fâni* cümlesinin yanında, cümlenin orijinali olan ***küllü men-'aleyhâ fân*** ibâresi de bulunmaktadır. (E.Ö)

21a *Ve yebqâ vechu rabbike* [*bâki Rabbinin yüzü*] ifâdesiyle, Allâh Teâlâ'nın "zât-ı kibriyâsı" vasıflanmıştır. O hâlde, *vechu rabbik,* "zâtu rabbik" demektir. "Zât"ın *vech* [yüz] ile ta'bîr olunmasının nüktesi ise, zât'ın yalnızca bâtında ve mücerred zât olarak değil, sıfat ve rubûbiyyetinin zuhûr ve tecellisi itibâriyle dahi bekâsına tenbihtir. (VII/4677-4678)

21b "O, ya celâl ya da ikrâm ile alâkalı bir iştedir". (VII/4679)

22 •Meâl'in orijinalinde bulunan ***külle yevmin huve fî şe'n*** ibâresi yerine –Tefsîr'den istifâdeyle– ibârenin karşılığı olarak, *O her ân bir iştedir* cümlesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

23 Yâni, bugünkü dünyâ işleri geçecek, bu alçak veyâ yakın hayât'ın ni'metleri sona erecek, bu mühlet ve müsâmahalar tükenecek, yarın hesâb vermek ve yaptıklarınızın karşılığını görmek üzere Allâh'ın huzûruna geleceksiniz de sırf sizin işinize bakılacak. (VII/4680)

24 "Yerin ve göğün sınırlarından, yâni Allâh'ın mülkünden, hüküm ve saltanatından çıkıp gitmeye..." (VII/4681)

25 Yâni, bütün göklerin ve yerin kuvvetlerini mağlup edecek başkaca bir kuvvet ve saltanat olmadıkça (yerin ve göğün sınırlarından) çıkamazsınız, ki öyle bir kuvvetiniz de yoktur. Daha doğrusu, Allâh tarafından bahşedilecek bir kuvvet veyâ bir ferman olmadıkça yerin ve göğün sınırlarından çıkıp kaçamaz, firâr edip kurtulamazsınız; öyleyse, Rabbinizin hangi ni'metlerini/lütuflarını tekzib/yalanlar ve inkâr edersiniz. (VII/4682)

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

35-36. (Geçmeye kalkışırsanız,) salınır üstünüze ateşten bir yalın (alev), bir zehir duman, kurtulamazsınız deseniz de el-aman.

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

37-38. Gök bir yarılıp oluverdimi bir gül; yağ gibi eriyen, kızaran, yanan.

Şimdi[26] Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

39-40. O gün sorulmaz cürmünden[27] artık ne bir insân, ne de bir cânn.

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

41-42. Tanınır da mücrim/[suçlu]ler sîmâ/[alâmet]larından, tutulur perçemleriyle ayaklarından.

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

43-45. İşte bu, mücrim/[suçlu]lerin 'yalan' dedikleri[28] cehennem, olacaklar bununla bir kızgın hamîmin [kızgın suyun] arasında pûyân.[29]

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

46-47. Rabbinin makâmından[30] kor-

---

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şimdi* kelimesi yoktur. (E.Ö)

27 Yâni, insânların mücrim/suçlu olup olmadığının ortaya çıkması için araştırma yapmaya muhtaç olunmaz. (Zîrâ suçlular sîmâlarından [alâmetlerinden/belirtilerinden] tanınır). (VII/4683)

28 •Meâl'de, *yalan dedikleri* diye çevirilen *elletî yükezzibu* lafzı, *yalanladıkları/tekzib ettikleri* anlamına gelir. (E.Ö)

29 "Kızgın suyun arasında dönüp dolaşan". (VII/4684)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *makâmından* yerine *makâmında* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

Burada *makâm* kelimesi, masdar-ı mimî ve isim-i mekân olabilir. Masdar olması durumunda, ya fâiline veyâ müteallakına muzâftır. Fâiline muzâf olması hâlinde, *Rabbinin makâmı*, "rabbu'l-âlemîn olan Allâh'ın kıyâmı ve herşey üzerindeki kayyûmiyyeti ve binâenaleyh insânlar üzerinde murâkıb ve nigehban; yâni, bütün hâllerine gözcü ve muhâfız oluşu" demek olur. Müteallakına muzâf olması durumunda ise, "insânların Kıyâmet Günü hesâb için Allâh'ın huzûrunda duruşu" demek olur. İsm-i mekân olması hâlinde de, –bu ma'nâ ile– "Rabbinin huzûruna duracağı mevki" demek olur. Ayrıca, *makâm* kelimesinin, kinâye sûretiyle mukham olup "Rabbinden korkan" ma'nâsına kinâye olması da tecviz edilmiştir.

Korku'dan murâd da, yalnız yürek helecanı değil, küfr ü küfrândan sakınıp îmân ve şükrân [ni'metlere şükr] ile itaat için "saygı ve ta'zîm" ma'nâsına lâzımdır.

kan kimseye iki cennet[31] (var) râygân [ihsân olarak].
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
48-49. Var her birinde envâ-i bostân, envâ-i ağsân.[32]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
50-51. Onlarda iki kaynak olur revân [akan].
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
52-53. Onlarda her meyveden çifte çifte hân.[33a]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
54-55. Dayanmışlar öyle mefrûşâta [döşeme takımlarına], kim[33b] astarları istebraktan[34] [kalın ipekten], her iki cennetin (meyvelerinin-ürünlerinin) derimi [toplanışı] de yakından.[35]
Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!
56-57. O cennetlerde öyle (edeb ve hayâ timsâli eşler): qâsırâtu't-tarf[36]

Hâsılı, rubûbiyyet ile kâlm ve kayyûm zü'l-celâli ve'l-ikram olan Rabbinin celâlinden korkan yâhud Kıyâmet Günü O'nun huzûr-ı celâline dikileceği makâmını sayıp da korkan her kimse için de iki cennet vardır. (VII/3687)

31 Biri cismânî, diğeri rûhânî olan iki cennet; yâhud biri "adn cenneti" diğeri "naîm" cenneti; ya da biri "dâru'l-islâm", diğeri "dâru's-selâm" olmak üzere iki cennet. (VII/4687)

32 *Zevâtâ efnân* [*ikisi de efnân sâhibleri*]. *Zevâtâ, zâta* gibi *zât*'ın tesniyesidir. Zîrâ "sâhibe" ma'nâsına *zât*'ın aslı *zevât* olup müfred ile cem'ini fark için *vav* hazfedilmiştir. *Efnân, fenn* yâhud *fenen*'in cem'idir [çoğuludur]. *Fenn*, "nevi" demektir. *Fenen* de, "ince ve yumuşak dal, gusun ve nihal" ma'nâsınadır. *Zevâtâ efnân* [*ikisi de efnân sâhibleri*/ *Var her birinde envâ-i bostan, envâ-i ağsân*]: Her birinde türlü türlü/çeşit çeşit bostanlar yâhud dallar, şu'beler vardır, ikisi de çeşitli. (VII/4688)

33a Her yemişten çifte çifte; meselâ yaşı da var kurusu da, yâhud ikizli, yâhud biri dünyâda bilinen diğeri de bilinmeyen olmak üzere iki sınıf. (VII/4688)

33b •Meâl'deki *kim* kelimesi, *ki* olabilir. (E.Ö)

34 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *istebraktan* kelimesinden sonra, fazladan bir de *şimdi Rabbinizin hangi eltâfına dersiniz yalan?* cümlesi bulunmaktadır. (E.Ö)

35 Yâni, meyvelerinin toplanışı da her vaziyette zahmetsizce alınıverecek derecede yakın. (VII/4689)

36 *Qâsırâtu't-tarf* ta'bîri, birkaç ma'nâ ile tefsîri kâbil bir övgü sıfatıdır: A) Yalnız eşlerine bakan, başkalarına atf-ı nazar etmeyen, sevgili, sadâkatlı, vefâlı dilberler; B) Bakışları celbeden, bir gören gözü başkasına bakmak istemeyecek de-

[bakışlarını kısan/eşlerine diken öyle] dilberler (vardır) ki, dokunmamıştır[37] onlara, onlardan evvel ins ü cânn [cinn].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

58-59. Sanırsın onlan yâkut u mercân.

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

60-61. İhsânın [iyiliğin] cezâsı [karşılığı] elbette ihsân.

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

62-63. Ötelerinden de diğer cennetân[38] [iki cennet].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

64-65. Yağız [koyu] yeşil, ne dilsitan [meftûn eden].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

66-67. Bunlarda [bu iki cennette] püsküren çifte şadravan.[39]

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

68-69. Bunlarda [bu iki cennette] bir meyve, bir başka hurma, bir başka rummân[40] [çekirdeksiz nar].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

70-71. İçlerinde dilber, hayrlı hûbân [güzeller].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütuflarını]na dersiniz yalan?!

72-73. Cibinlik/[haymellerde mestûr [örtülü, saklı], mahsûs hûriyân[41a] [hûriler/saff, temiz eşler].

---

recede kendisine bağlayan güzel dilberler; C) Şuraya-buraya bakmayan, edeb ve hayâ, vakar ve nezâhet ile mümtaz dilberler. (VII/4689)

37 *Tams;* esâsen "kanamak"tır; onun için "hayız kanına" *tams* denilir. Sonra bikr ile olan cimâa [cinsel ilişkiye] ıtlak edilmiştir. Sonra mutlak cimâa ta'mim olunduğu da söylenmiştir. Binâenaleyh, şöyle demek olur: "Onları (insânlardan ve cinnlerden) kimse kanatmamıştır, yâhud onlara kimse dokunmamıştır. Hep bâkiredirler". (VII/4690)

38 *Cennetân:* İki cennet. (VII/4691)

39 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *şadırvan* diye yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *şadravan* şeklinde dizilmiştir. (E.Ö)
Fîbimâ 'aynâni naddâhatâni [*nazzâhatâni*]: Onlarda [o iki cennette] püsküren çifte pınarlar yâhud fevvâreler, şadırvanlar.
Nadh [*nazh*], "suyun feverânı, püskürmesi"dir. Nokta ile *nadh* ise, "daha kuvvetlisi"dir ki burada noktalıdır. (VII/4691)

40 *Rumman:* Çekirdeksiz nar. (VII/4692)

41a Yâni, şurada-burada dolaşan takımından değil, evlerinin işiyle meşgul iffetli,

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!

74-75. Dokunmamıştır[41b] onlara, onlardan evvel ins ü câ'n [hiç bir kimse].

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!

76-77. Kurulmuşlar yeşil refref[42] ve güzel abkarîler[43] [hârikulâde halı ve kilimler] üzere şâdân.[44]

Şimdi Rabbinizin hangi eltâfı/[lütufları]na dersiniz yalan?!

78. Yüce, çok yüce Rabbinin adı, O'nun o celâl, O'nun o ikrâm.

---

beyaz tenli, kara gözlü mümtaz dilberler. *Hûr, ahver*'in veyâ *havrâ*'nın çoğuludur ki, "gözünün beyazı şiddetle/aşırı beyaz, karası da şiddetle/aşırı kara olan âhu gözlü"ye denilir. (VII/4692)

41b *Tams* [dokunmamış] için bkz. Rahmân: 56, not: 37. (E.Ö)

42 *Refref,* "perde ve döşeme yapılan yeşil kumaşa, ince ve nâzik ipek kumaşlara ve döşeklerin, tahtların, karyolaların, sedirlerin, yaygıların, perdelerin sarkan eteklerine ve saçaklarına ve salkım söğüt gibi dalları aşağı sarkan latif ve nâzik ağaca ve çadırların eteklerine, mergizâr ve çemenzâre" ve daha ba'zı şeylere ıtlak olunur. *Refref*'in, yatakların üzerine serilen çarşaf, minder, yaygı ve döşemeler, yastık gibi dayanılan şeyler, yüksek döşekler, tahtlardan sarkan pahalı örtüler, bahçelere benzeyen mensucât, cennet bahçeleri olduğuna dâir rivâyet ve görüşler de vardır. Bu tafsîlâttan sonra şöyle özetleyebiliriz: *Refref,* o yağız [koyu] yeşil cennetlerin çemenzârı olmak gerektir. (VII/4694-4695)

43 *Abkarî,* esâsen "Abkar'a mensub" demektir. Ebu's-Suud'un ve diğer müfessirlerin beyânına göre *Abkar,* Arab'ın zu'munca [zannınca ve iddiâsınca] bir cinn beldesinin ismidir ki Arablar acâib/şaşırtıcı, (nefis/hârikulâde) gördükleri her şeyi ona nisbetle tavsif ederek *Abkarî* derler. *Mu'cemu'l-Buldân*'da, şu tafsil zikredilmiştir: "*Abkar,* 'dolu', yâni 'buluttan inen donmuş su'dur ve demişlerdir ki: 'Cinnin sâkin olduğu bir arzdır'". (...) Gâliba bu, harab olmuş kadim bir belde imiş, nakışlı kumaşlar buna nisbet olunurmuş, sonra tanınamaz olunca onu cinne nisbet eylemişler. *Abkar*'ın Yemen'de, Yemâme'de bir yer, Cezire'de alaca kumaş yapılan bir dağ olduğu da söylenmiştir. Ba'zıları da demiştir ki: "*Abkarî*'nin aslı, vasfına hırs ile rağbet olunan her şeye sıfattır. Bunun da esâsı, çünkü Abkar'da döşeme ve sâire nakışları yapılırdı. Onun için her iyi şey Abkar'a nisbet edildi". *Abkarî* "kalın canfeslerdir" (Ferrâ); "ipek kumaştır" (Mücâhid); "halı ve kilimdir" (Katâde); "halı ve kilimin antikasıdır" (Sa'îd b. Cübeyr) demişlerdir. Bunlar *Abkar*'ı, bir isim yaptılar, bir yere nisbet etmediler. Bütün bu tafsîlâttan sonra özetleyebiliriz ki: *Abkarî,* cennetlerin –şimdiki hâlde izahı mümkün olmayan– güzel kisveleri olmak gerektir. (VII/4695-4697)

44 • *Şâdân:* Keyifli, neşeli, sevinçli. (E.Ö)

56. VÂKI'A SÛRESİ

MEKKÎ, 96 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *vâki'a* kelimesinden alan sûre; tevhîde, âhirete [ölümden sonra dirilişe, hesâba: yapılan işlerden ötürü mükâfât ve cezâya] ve müşriklerin Kur'ân hakkındaki şübhe ve itirazlarını redde tahsis edilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Koptumu o vâkı'a bir, olmaz vak'asına "yalan" diyen dil,[1] (ba'zılarını alçaltıp) indirir, (ba'zılarını) bindir(ip yükselt)ir.[2a]

4-14. Yer bir sarsılış sarsıldığı, dağlar bir serpiliş serpildiği, hepsi dağılıp berhevâ bir hebâ olduğu, siz de üç sınıf olduğunuz zamân ki,
Sağda[2b] ashâb-ı meymene,[3] –(ki) ne (hayrlı ve mutludur) ashâb-ı meymene–;
Solda[4a] ashâb-ı meş'eme,[4b] –(ki) ne

---

1 • Meâl'de, *yalan diyen dil* diye çevirilen *kâzibetun* lafzına, *yalanlayacak* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)
• *İzâ vaqa'ati'l-vâqi'a leyse li-vaq'atihâ kâzibetun* ibâresine, "O vâkı'a vukûbulduğu vakit, onun vukûunu yalanlayacak [tekzib edecek] yoktur" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)
O vâkı'a vukûa gelince, "Kıyâmet kopunca" demektir. *Vâkı'a,* esâsen "vukûa gelen, vukûu muhakkak olan hâdise" demektir. İstikbâlde vukûu muhakkak olmak itibâriyle bu isim verilmiştir. (VII/4702)

2a *İndirir, bindirir:* Ba'zı kimseleri alçaltır, ba'zı kimseleri yükseltir. (VII/4703)

2b • *Sağda* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 *Ashâb-ı meymene:* İhtirâm mevki'inde bulunan yüksek haysiyyet sâhibleri, hayrlı, faydalı kimseler. (VII/4703-4704)

4a • *Solda* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

4b *Ashâb-ı meş'eme:* Değersiz, uğursuz, hayrsız, zarârlı kimseler. (VII/4704)

(hayrsız ve mutsuzdur) ashâb-ı meş'-eme–;
İleride[5a] sâbikûn[5b] [hayr yarışında öne geçenler], işte o sâbikûn. Onlar (var ya), naîm [ni'met] cennetlerinde mukarrebûn,[6a] –(ki onların) bir çok(ları) evvelîn/[öncekiler]den, biraz(ı) da âhirîn/[sonrakiler]den.–
15-16. (Onlar) murassa [mücevherlerle işlenmiş veyâ birbirine yakın dizilmiş] tahtlar üstünde karşı karşıya kurulmuşlar.[6b]
17-21. Pırlanırlar [fırıl fırıl dönerler] (onların) etrâflarında muhalled [ölümsüz] evlâdlar,[7] küpler ve ibriklerle ma'înden bir piyâle,[8] ne başları ağrıtılır ondan, ne de erer zevâle. (Onlara) meyve(ler var): beğendiklerinden, kuş et(ler)i (var): istediklerinden.
22-23. (Onlara) hûr-i îyn[9] [hûriler/hârikulâde gözlere sâhib engin rûhlu, saff ve temiz eşler] (var, ki onlar), saklı inci timsâlleri gibi.
24-26. (Bütün bunlar,) işledikleri amellere bir[10] mükâfât için. Ne bir boş laf işitirler orada, ne de bir te'sîm,[11] ancak bir kelâm: selâmen se-

---

5a • *İleride* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *ve's-sâbıqûne's-sâbiqûn* lafzını Tefsîr'de, "sâbikûn da sâbikûndur/sebkedip ileri geçmişlerdir" şeklinde çevirmiştir. (E.Ö)

5b *Sâbikûn:* Yarışıp ileri/öne geçenler. Bunlar Hakk'a kullukta, îmân ve tâatte, hayr yarışlarında öne geçenlerdir. (VII/4704)

6a *Mukarrebûn:* Allâh indinde yakınlığa, en yüksek mertebe ve makâma erdirilmiş zâtlar. (VII/4705)

6b *Sürûr, serîr*'in çoğulu, *serîr* ise, "taht, sandalye ve köşk" demektir. *Mevdûne,* "altın, inci, yâkut, elmas gibi mücevherât çakmalı veyâ işlemeli, yâni murassa, yâhud birbirlerine yakın dizilmiş müretteb muntazam" demektir. (VII/4705)

7 *Muhalled evlâdlar:* Dâima vildan şeklinde tâze kalan genç hizmetçiler, garsonlar yâhud "hilede" denilen bir nevi küpe ile küpeli uşaklar. (VII/4705)

8 *Ekvâb* [*küpler*]: "Sapı ve emziği olmayan sürâhi, testi ve küp gibi kaplar". *Ebârıq* [*ibrikler*]: "Emziği ve sapı olan kaplar". *Ke's* [*piyâle*]: "Dolgun/dolu kadeh". *Ma'înden bir piyâle:* "Kaynağından akan içki/içecek". (VII/4705, VI/4054 ve krş. Sâffât: 45, not: 19)

9 •Krş. Duhân: 54, Tûr: 20, Sâd: 52, Vâkı'a: 34. (E.Ö)

10 •Matbu nüsha'da olmayan *bir* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da vardır. (E.Ö)

11 *Lağv* [boş, ma'nâsız laf veyâ çirkin lakırdı] ve *te'sîm* işitmezler. *Te'sîm,* "günâha nisbet etmek"tir. Yâni, kendilerine "günâh işlediniz" denilmez. (VII/4705)

lâm[12] [yalnızca selâmetle selâmlanmaktan ibâret bir söz işitirler].
27. Ashâb-ı yemîn[13] [meymene] ise, ne(dir) ashâb-ı yemîn(in mükâfâtı)?
28-33. (Onlar,) dalbastı kirazlar, sıvama muzlar[14a] içinde, memdûd bir sâye [uzanmış latif bir gölge], çağlayan bir su, birçok meyve; (ki) ne eksilir, ne menedilir.
34-40. (Onlar orada) yüksek döşek/ [yüce eşller(e sâhib olacaklar),[14b] Biz etmişizdir de onları yeniden inşâ, kılmışızdır bir yaşıt ebkâr-ı şeydâ[15] ashâb-ı yemîn [sağın ashâbı] için.
(O ashâb-ı yemînin) bir çok(ları) evvelîn/[öncekiler]den, bir çok(ları da) âhirîn/[sonrakiler]den.
41. Ashâb-ı şimâl[16] [meş'eme] ise, ne(dir) ashâb-ı şimâl(in cezâsı)?
42-44. (Onlar,) bir semûm [içe işleyen bir harâret] ve hamîm [kızgın su] ve zifirden bir zıll-i mağmûm[17] içinde (olacaklar), (ki o) ne serin, ne de kerîm.[18]
45-48. (Bu duruma düşmelerinin sebebine gelince:) Çünkü onlar bundan evvel mütrefîn/keyiflerine düşkün şımarık müsrifîn [haddi aşmış kimseler] idiler ve büyük cinâyet-(t)e[19] ısrâr ediyorlardı ve diyorlardı

12 Yâni, yalnızca bir söz işitirler ki o da selâmetle selâmlanmaktır. (VII/4705)

13 *Ashâb-ı yemîn:* Amel defterleri sağ yanlarından verilenler, yâhud yemîninde sâdık, ahdine vefakâr, işine sâhib bahtiyârlar. (VII/4706)

14a *Talh-ı mendûd* (–Meâl'de, *sıvama muzlar* diye çevirilmiştir–): "Meyvesi aşağıdan yukarı istifli, sıvama muz". Ba'zıları, "Muz değil, dünyâ muzuna benzer meyvesi baldan tatlı bir ağaçtır" demişlerdir. Daha başka görüşler de vardır. (VII/4707)

14b *Furuşin merfûa* (–Meâl'de, *yüksek döşekler* diye çevirilmiştir–) ibâresi hakkında Ebû Ubeyde şöyle demiştir: "Burada *firaş*'tan kasıd 'kadınlar'dır, *yükseklik* de 'ma'nevî yükseklik'tir". (VII/4708 ve krş. Tûr: 20, Vâkı'a: 22, Duhân: 54, Sâd: 52)

15 *Ebkâr-ı şeyda:* Bâkire, eşlerini çok seven, cilveli işvekâr, güzel söz söyleyen kadınlar. (VII/4709)

16 *Ashâb-ı şimâl:* Uğursuz, bedbaht kimseler. (VII/4711)

17 *Zifirden bir zıll-i mağmûm:* Kömür veyâ kurum gibi kararıp duran, sisli, boğucu bir gölge. (VII/4712)

18 Yâni, hiçbir hayr ve menfaati, hiçbir hoşluğu olmayan bir gölge. (VII/4712)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cinâyete* yerine *cinâyette* yazılmıştır. (E.Ö) *Hıns* (–Meâl'de, *cinâyet* diye çevirilmiştir–), esâsen *günâb* ma'nâsınadır. Müfessirlerin çoğu burada *hıns-ı azîmi,* "büyük günâh" [şirk] diye tefsîr etmişlerdir. Ba'zıları, "yalan yere yemîn" demişlerdir. es-Sübkî ise, "olanca kuvvetleriyle yemîn ederek ölümden sonra dirilişi inkâr etmeleri" demiştir. (VII/4712)

ki: "Öldüğümüz ve bir toprak, bir yığın kemik olduğumuz vakitmi, cidden bizmi mutlak(a) ba'solunacak/ [diriltilip çıkarılacak]mışız, ya evvelki atalarımız da mı?!"

49-55. De ki: "Muhakkak bütün[20a] evvelîn [öncekiler] ve âhirîn [sonrakiler] lâ-büdd [mutlaka] cem' olunacaklar [bir araya toplanılacaklar]; mîkâtın(d)a [buluşma zamânında] ma'lûm [belirli] bir günün.[20b]

Sonra siz ey sapkın münkirler [yalanlayıp yolu şaşıranlar]! Lâ-büdd [mutlaka] yersiniz de bir ağaçtan; zakkûmdan, (hem de) doldurursunuz da karınlarınızı ondan, içersiniz de üstüne o hamîm/[kızgın su]den, (hem de öyle bir) içersiniz (ki, tıpkı) hüyam [susuzluk] illetine tutulmuş, kanmak bilmez develer gibi!"

56. İşte bu, onların konuklukları[21] o Dîn Günü {Cezâ Günü}!

57. Biz yarattık sizi, hâlâ tasdik etmeyecekmisiniz?

58-59. Şimdi gördünüzmü o (rahime) döktüğünüz meniyi, sizmi yaratıyorsunuz on(dan çocuğ)u, yoksa Bizmiyiz yaratan?!

60-61. Biz takdîr ettik aranızda o ölümü ve Bizim önümüze geçilmez.[22a] Kılıklarınızı[22b] değiştirmek ve sizi bilemeyeceğiniz bir neş'ette [şekilde] inşâ etmek üzereyiz.

62. Her hâlde [elbette] ilk neş'eti [yaratmayı] biliyorsunuz, o hâlde düşünsenize![22c]

63-67. Şimdi gördünüzmü o (toprağa/tarlaya) ektiğiniz tohumu; sizmi bitiriyorsunuz onu, yoksa Bizmiyiz bitiren?! Dilesek[23] onları elbet bir

---

20a •Âyette, *bütün* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

20b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *lâ-büdd cem' olunacaklar; mîkâtına ma'lûm bir günün* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *konuklukları* yerine *kovuldukları* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

22a Yâni, kimse Bize üstün gelemez, irâdemizi alıkoyamaz/engelleyemez. Her dilediğimizi istediğimiz gibi yaparız, kâdiriz. (VII/4715)

22b *Mesel* (–Meâl'de, *kılık* diye çevirilmiştir–), "sıfat ve şekil ma'nâlanyla maddî ve ma'nevî temessülü ifâde eden huy ve kılık" demek olduğundan ma'nâ şu olur: Gerek efkâr ve ahlâkça, gerek şekil ve sûretçe bulunduğunuz ve bildiğiniz kılıklarınızı değiştirmeye ve sizi şimdi bilemeyeceğiniz bir neş'ette inşâ etmeye kâdiriz; kimse bunun önüne geçemez. (VII/4716)

22c •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Her hâlde ilk neş'eti biliyorsunuz, o hâlde düşünsenize!* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

23 •Meâl'de atlanan *neşâtı*'ya karşılık, *dilesek* kelimesini metne koyduk. (E.Ö)

çöpe çeviriverirdik[24] de şöyle geveler dururdunuz: "Her hâlde [şübhesiz] biz çok ziyândayız, daha doğrusu büsbütün mahrûmuz".

68-70. Şimdi gördünüzmü o içtiğiniz suyu; sizmi indiriyorsunuz onu buluttan, yoksa Bizmiyiz indiren?! Dilesek onu acı bir çorak ediverirdik; o hâlde şükretsenize!

71-72. Bir de, gördünüzmü o (birbirine sürtüp) çak(mak sûretiyle çıkar)dığınız (çıngıyı ve onunla yaktığınız) ateşi; sizmi inşâ ettiniz onun ağacını,[25] yoksa Bizmiyiz inşâ eden?!

73. Biz onu [o ağacı] hem bir muhtıra[26] [ihtâr/hatırlatıcı] kıldık, hem de bir istifâde; alandaki muhtaçlar için.

74. O hâlde tesbîh[27] et Rabbine azîm [büyük/yüce] ismiyle![28]

75-80. Artık (başka söze lüzûm) yok,

---

24 •Matbu nüsha'da, *çeviriverdik* şeklinde –tashihli/eksik– dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *çeviriverirdik* şeklinde tam yazılmıştır. (E.Ö)
Hutam (–Meâl'de, *çöp* diye karşılık verilmiştir–), "kuru şeylerin kırıntısı"na denir; çörçöp, ot çöpü, saman çöpü, kabuk kırıntıları gibi.
Tefekkûh (–Meâl'de, *geveleyip durmak* diye karşılanmıştır–) ise, esâsen "türlü yemiş yemek" demek olup mecâz olarak "taaccüb/hayret etmek ve pişmân olmak" ma'nâlarına da gelir. Burada murâd, "şaşkınlıkla şu lakırtıları, yemiş yer gibi tekrâr tekrâr söyler, çiğner, geveler dururdunuz" demektir. (VII/4717)

25 Bu ağaç, ma'rûf *merh u afar*'dır. Bununla berâber, her ağaçta ve elekrik istihsal edilen her şeyde ve çakmak taşında dahi bu ma'nâ vardır. Fakat, *merh u afar* şân almıştır. (VII/4719 ve krş. Yâ-Sîn: 80, not: 44)

26 *Biz onu* [o *ağacı*] *hem bir muhtıra kıldık, hem de bir mutâ'* [*bir temettu, bir intifâ ve kazanç vâsıtası*]: Maişet sebebleri kendisine bağlanıp hayât mücâdelesine numûne ve cehennem azâbının ateşini andırıp düşündürecek bir muhtıra [ihtâr/hatırlatıcı], hem de bir mutâ', bir temettu, bir faydalanma ve kazanç vâsıtası kıldık; alanda bulunanlar, yâni sahraya konup göçenler için. Çünkü çakmak çakarak ateş yakmak ihtiyâcı, medenîlerden [şehirlilerden/yerleşik olanlardan] ziyâde, bedevîlerde olur. O ağacı, en ziyâde onlar getirip satarlar. Diğer bir ma'nâ ile: "İhtiyacı çok olan fakîrler için". Zîrâ, başka bir kâr ve kazanç bulamayan fakîrler, hiç olmazsa odun toplayıp satarak geçimlerini sağlarlar. (VII/4719)

27 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

28 •Meâl'de, *Tesbîh et Rabbine azîm ismiyle* diye çevirilen *fesebbih bi'smi rabbike'l-azîm* ibâresine, *Azîm* [*yüce/büyük/kudretli*] *Rabbinin ismini tesbîh* [*tenzih ve takdis*] *et* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

(iş öyle zannettikleri gibi değil); o nücûmun[29] [Kur'ân'ın parça parça inen kısımlarının] mevki'lerine kasem [yemîn] ederim[30] –ve filhakîka [gerçekten] o, bilseniz çok büyük bir kasem/[yemîn]dir– ki, hakîkaten o bir kur'ân-ı kerîmdir [değerli/faydalı bir hitâbedir]; öyle bir kitâbda ki, mahfûz [saklı/koruma altında] tutulur, ona tertemiz temizlenmiş o-

29 Burada ***nücûm***'un; "Kur'ân'ın necm'leri", yâni "her tenzîlde indirilen kısımları" ma'nâsına olması daha uygundur. Bu ma'nâ, tevriye sûretiyle olsun her hâlde [mutlaka] murâd olacağından, ***nücûm***'un, "yıldızlar" diye tercüme edilmemesi gerekir. Buna göre, ***nücûm'un mevki'leri;*** meleklerin, Hz. Peygamber'in, hâfızların kalbleri, yâhud yazıldıkları sayfalar, veyâ ma'nâları ya da inişine sebeb olan vâki'alar ve hükümlerdir. (VII/4722-4723 ve krş. Necm: 1, not: 1)

30 ***Lâ uqsimu*** (–Meâl'de, ***kasem ederim*** diye karşılık verilmiştir–) ibâresindeki ***lâ*** hakkında müfessirler başlıca üç vecih beyân etmişlerdir: A) Kelâmın âhengini tezyin için ziyâde kılınan ve nefy ma'nâsı kasdedilmeyen ***lâ-i zâide***'dir. B) ***Lâm-ı te'kid***'dir ve aslı ***lâ qasem*** [kasem/yemîn yok] olup vakıf hâlinde olduğu gibi fethası işba' edilmiştir. C) ***Lâ vallâhi*** denildiği gibi aslı üzere ***nâfiye***'dir. Bizce de zâhir olan üçüncü ma'nâdır. Dolayısıyla ma'nâ şu olur: "Yok, iş öyle zannettikleri gibi değil, yemîn ederim", yâhud "artık başka söze lüzûm yok kasem/yemîn ederim". (VII/4722)

•Kıyâmet: 1-2 âyetlerinde geçen ***lâ uqsimu*** ibâresiyle ilgili olarak da Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır şöyle demektedir (E.Ö):

"Kasem-i nefy değil, "Hayır vallâhi, yok vallâhi, değil vallâhi" gibi nefyden sonra kasemdir/yemîndir. Cumhur, bu gibi ***lâ***'ların sıla, yâni mücerred te'kid için ilâve edilmiş, zâid olduğunu söyler, fakat Zemahşerî'nin beyânına göre bu ***lâ***, kelâmın arasında olursa, kasemi/yemîni te'kid için ziyâde edilmiş sıladır. Lâkin, bu sûrede ve Beled sûresi'nde olduğu gibi kelâmın başında olduğu zamân sıla değil nefydir. Bunun başına harf-i nefy getirilmekle sanki şöyle denilmiş gibi olur: "Şu söyleyeceğim söz o kadar mühim ve büyüktür ki, bunun büyüklüğünü tanıtmak için yemîn etmek bile etmemek gibidir". Bu ma'nâ ise, yemîni takviye etmiş olacağından nefy ile te'kid edilmiş olur. Ba'zıları, "Yemîne hâcet ve lüzûm yok, bu gâyet kuvvetli ve belli" ma'nâsıyla bu te'kidi ifâde etmişlerdir. Ba'zıları da yemînden evvel geçmiş olan muhâlif fikirleri redd için olduğunu söylemişlerdir. Biz Meâl'de bu ***lâ***'yı, bu ma'nâlara temâs edebilmek için *Yo!.*. diye ifâde etmeyi uygun gördük". (VIII/5472-5473)

•Bununla birlikte Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ***lâ uqsimu*** ibâresini, Beled: 1 ve Kıyâmet: 1-2'de *Yo!.. Kasem ederim,* Hakkâ: 38'de *Artık yok! Kasem ederim ki* şeklinde çevirmesine rağmen, Me'âric: 40'da *Yemîne ne hâcet* diye çevirmiştir. (E.Ö)

lan (melek)lardan başkası el süremez,[31] rabbu'l-âlemînden[32] [gökler ve yerin, doğu ve batının ve onların aralarındakilerin rabbinden] indirilmedir.

81-82. Şimdi bu kelâma siz yağmı süreceksiniz[33] ve rızkınızı tekzibiniz/[yalanlamanız]mi kılacaksınız?[34]

83-87. O hâlde, haydisenize, can hulkuma [boğaza] geldiği vakit, –ki siz o vakit bakar dururşunuz, Biz ise ona sizden yakınızdır, velâkin görmezsiniz– evet haydisenize, dîne boyun eğmeyecek/cezâ çekmeyecekseniz, onu [boğaza dayanan ölümü] geri çevir(ip tükenen hayâtı geri döndür)senize, da'vâ/[iddiâ]nızda doğru iseniz!

88-89. (Her can ölümü tadacaktır). Ammâ o (ölen kişi) mukarrebîn/[Allâh'a yakın kimseler]den[35] ise, artık (o öteki hayâtta) bir ravh u rey-

31 • Birçok müfessir gibi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da bu âyetin *nefy* ve *nehy* ma'nâsına olduğunu, dolayısıyla "Tahâretsiz kirli eller ona/Mushaf'a dokunmasın, yalnızca maddî-ma'nevî pislikten; hubs ve hadesten temizlenmiş îmânlı, abdestli kimseler dokunsun" (VII/4723) anlamına geldiğini söylüyor, ancak bu görüş, âyetin siyâkına uygun bir görüş değildir. Onun için ba'zı müfessirler, âyetteki *temizlenmiş olanlar* ifâdesiyle *melekler*'in kasdedildiğini, dolayısıyla âyetin, vahyi yalnızca meleklerin işitip getirebileceğini, cinn ve şeytânların ise onu işitemeyeceklerini, ona müdâhale edemeyeceklerini ifâde ettiğini belirtmişlerdir. (E.Ö)

• Bunun yanısıra âyeti, "Vahyden/Kur'ân'dan, sâdece temiz kalbli/nefsini arındırmış kimseler istifâde edebilir" şeklinde anlayan âlimler de bulunmaktadır. Fakat bizce isâbetli olan görüş, *temizlenmiş olanlar* ifâdesiyle *melekler*'in kasdedildiğini, dolayısıyla âyetin, vahyi yalnızca meleklerin işitip getirebileceğini, cinn ve şeytânların ise onu işitemeyeceklerini, ona müdâhale edemeyeceklerini ifâde eden görüştür. Dolayısıyla âyetin, temiz olmayan kimselerin [abdestsiz, gusülsüz, hayızlı ve nifaslı olanların] Mushaf'a/Kur'ân'a dokunup dokunmamasıyla hiçbir alâkası yoktur. (E.Ö)

• Ayrıca, zikrin [vahyin/Kur'ân'ın] mahfûz/korunmuş olmasıyla ilgili olarak bkz. Hicr: 9, Cinn: 27-28. (E.Ö)

32 • *Rabbu'l-âlemîn* [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbi] ibâresi için bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

33 "O söze/kelâma [vahye/Kur'ân'a] hürmetsizlik edip inkârama kalkışacaksınız, (onu küçümseyecekmisiniz)?!" (VII/4723)

34 Yâni, o Kitâb'dan nasîbinizi, onu yalanlamak, böylece o ni'mete nankörlük etmekten ibâretmi kılacaksınız?! (VII/4723-4724)

35 • *Mukarebbîn* lafzı için bkz. Vâkı'a: 11, not: 6; Âl-i 'İmrân: 45, not: 46. (E.Ö)

hân[36] ve bir cennet-i naîm[37] [ni'met ve saadet cenneti] (içinde olacaktır).

90-91. Ve ammâ (vefât eden o kimse) ashâb-ı yemînden[38] [sağın ashâbından/amel defteri sağından verilenlerden] ise, artık selâm sana ashâb-ı yemînden.

92-94. Ve ammâ o (ölen kişi) tekzib eden [yalanlayan] sapkınlardan ise, her hâlde [şübhesiz] konukluğu hamîm [kızgın su] ve yaslanacağı cahîmdir [çok alevli ateştir/cehennemdir].

95. İşte budur hakîkat(en) hakka'l-yakîn[39] [yakînin zirvesi].

96. Haydi tesbîh et Rabbine azîm ismiyle![40]

---

36 *Ravh u reyhân:* Rahat, rahmet, ferâh, dâimî bir hayât ve güzel bir rızk. (VII/4725)

37 *Cennet-i naîm:* Hiç kederi-tasası-üzüntüsü olmayan bir ni'met ve saadet cenneti... (VII/4725)

38 • *Ashâb-ı yemîn* –ki *ashâb-ı meymene* de denir– ibâresi için bkz. Vâkı'a: 8, not: 3; Vâkı'a: 27, not: 13. (E.Ö)

39 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

40 • Bkz. Vâkı'a: 74, not: 28. (E.Ö)

57. HADÎD SÛRESİ

MEKKÎ, 29 ÂYET

§

Adını, 25. âyetindeki ***hadîd***'e [demir'e] yapılan atıftan alan sûrede; mü'minler, –dünyânın fâniliğine/gelip geçiciliğine ilişkin bir temsîlle– âhireti kazanmak için infâka [Allâh uğrunda harcamaya] teşvik edilmekte; dünyâdaki darlık ve ferâhlığın, Allâh'ın takdîrine bağlı olduğu, dolayısıyla mü'minlerin darlıkta ve sıkıntıda me'yus olmamaları, ferâhlıkta da şımarmamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. (Dilleri veyâ lisân-ı hâlleriyle) tesbîh [tenzih] etmekte Allâh'ı göklerde ve yerdeki(ler;[1a] çünkü) O öyle azîz,[1b] öyle hakîm/[hikmetli]dir.[2]

2. Göklerin ve yerin mülkü [hükümranlığı] O'nun; hem diriltir, hem öldürür,[3] hem O her şeye kadîr/[güç yetiren]dir.

1a *Mâ* esâs itibâriyle akıllı olmayanlara mahsus ise de, ***mâ fi's-semâvâti ve'l-ard*** [göklerde ve yerde ne varsa hepsi] ta'bîri, bunlarda gerek cüz'iyyet ve gerek istikrar sûretiyle bulunanların hepsine şâmil olur. Binâenaleyh, gerek melekler ve mü'minler gibi lisân-ı kâl ile ve gerek sâirleri gibi lisân-ı hâl ile söyleyenlerin hepsi dâhil olmak üzere mecâz bir *ma'nâ murâd* olunmuştur. Çünkü mevcudât ferdlerinden her ferd, imkân ve hudûsu ve arzettiği san'at nizâmı ile Sâni' Teâlâ'nın noksanlıklardan münezzeh ve kemâl-i azamet ile muttasıf olun vücûd-ı sübhânîsine delâlet etmektedir. (VII/4730)

1b •***Azîz*** kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2, Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

2 •***Hakîm*** kelimesi için bkz. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5; Bakara: 240, not: 298. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***hem diriltir, hem öldürür*** ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

3. O'dur evvel ü âhir[4] [ilk ve son] ve zâhir u bâtın,[5] hem O her şeye alîmdir.

4. O odur ki gökleri ve yeri altı günde yarattı, sonra arş üzerine istivâ[6] buyurdu.

(O,) yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve ona yükseleni... hepsini bilir.

Ve her nerede olsanız sizinle berâberdir, hem Allâh her ne yaparsanız görür.

5. Bütün göklerin ve yerin mülkü [hükümranlığı] O'nundur; ve bütün işler Allâh'a irca olunur [döndürülür].

6. (Allâh,) geceyi gündüze sokar, gündüzü geceye sokar ve bütün sînelerin künhünü bilir.

7. Îmân edin Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne de, (O'nun) sizi kendisine[7] istihlâf buyurduğu [halef kıldığı] şeylerden (Allâh için) infâk eyle/[harcalyin, ki îmân edip (Allâh uğrunda) infâk eyleyen/[sarfeyleyen]leriniz için azîm bir ecr [büyük bir mükâfât] vardır.

8. Hem niye îmân etmeyesiniz Allâh'a ki, Peygamber sizi Rabbinize îmân edesiniz diye da'vet edip duruyor(ken)?! Hâl bu ise mîsâkı/[taahhüdü]nızı da aldı,[8] gerçek mü'min olacaksanız.

9. O odur ki, sizi karanlıklardan nûra çıkarsın diye kuluna (apaçık ve) parlak parlak âyetler indiriyor; muhakkak ki Allâh size çok re'fet/[şefkat]li bir rahîmdir.

---

4 *O evveldir*: "Her şeyden ilkin/önce, başlangıcı yok, hepsinden akdemdir [daha öncedir/daha kadimdir/daha kıdemlidir]"; çünkü hepsinin mebdei [kaynağı] ve mübdi'idir [ibda' edicisidir/yoktan var edicisidir]. *O âhirdir [sondur]*: Hepsinin fenâsından [yok olmasından] sonra bâkidir. (VII/4730)

5 *O zâhirdir*: "Varlığı her şeyden âşikârdır"; çünkü, herşey O'nun varlığına delîldir. Hiçbir şey yoktur ki vücûdda zuhûr ederken daha evvel O'nun vücûdunu [varlığını] isbât etmiş olmasın. *O bâtındır*: Duyularla hiss, hayâl ile tahayyül olunamayacağı gibi, hakîkati de akılların idrâk ve ihatasına sığmaktan münezzehtir. (VII/4731)

6 • *İstivâ* kelimesi için bkz. Furkân: 59, not: 57; Tâ-Hâ: 5, not: 3; Ra'd: 2, not: 2. (E.Ö)

7 • Meâl'in aslında karşılığı gösterilmeyen zamîre karşılık olarak, *kendisine* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

8 *Mîsâkınızı da aldı* ibâresindeki *ehaze* fiilinin gizli öznesi, "Allâh" da, "O'nun Resûlü" de olabilir. Allâh olması hâlinde *mîsâk*tan kasıd, "fıtrat mîsâkı" olan *qâlû belâ mîsâk*tır. Resûlullâh olması durumunda ise, *o'na yapılan biat*tır. (VII/4734)

10. Hem Allâh yolunda niye infâk etmeye/[sarfetmeye]siniz ki; göklerin, yerin mirâsı zâten Allâh'ın [hepsi O'na kalacaktır].

Fetihten[9] [Allâh'ın irâdesinin tecellisinden/kesin başarı ve sonuçtan] evvel (Allâh yolunda) infâk [sarf] edip çarpışanlarınız, diğerlerine müsavi [eşit] olamaz; onlar sonradan infâk[10] edip çarpışanlardan derece itibâriyle daha büyüktür. Bununla berâber, hepsine de Allâh husnâyı [cenneti] va'd buyurdu.

Allâh her ne yaparsanız da habîrdir [haberdardır].

11-12. Hani kim o Allâh'a bir[11] karz-ı hasen[12] [güzel bir ödünç] takdim edecek kimse ki, Allâh onu ona katlayıversin. Hem onun için çok hoş bir ecr [mükâfât] de var. O gün ki, göreceksin o mü'min (erkek)leri ve mü'mineleri [mü'min kadınları], önlerinde ve sağlarında nûrları koşuyor; "Müjde size" diye, "bugün o cennetler ki altlarından ırmaklar akıyor, içlerinde muhalled [sürekli/ebedî] kalacaksınız. İşte fevz-i azîm [büyük başarı/ asıl nâiliyât] odur".

13. O gün ki, o münâfık (adam)lar ve münâfık (k)a(dın)lar o îmân edenlere şöyle diyecek: "Bize bakınız (da), nûrunuzdan iktibas edelim!"

Denilecek ki: "Dönün gerinize de bir nûr araştırın!"

Derken aralarına bir sûr[13] çekilmiştir, bir kapısı vardır, (o sûrun veyâ

9 *Fetih*'ten maksad, ya Mekke'nin fethidir, yâhud (hakkında) Fetih sûresi'nin indiği Hudeybiye Barış Antlaşması'dır. Bu fıkradan da, bu âyetin Medenî olduğu anlaşılır. (VII/4735)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Hadîd sûresi'nin Medenî olduğunu söyleyenler olmuş ise de, cumhurun beyânına göre doğrusu Mekkî'dir" (VII/4728) demesine rağmen, *fetih*'ten maksadın Mekke'nin fethi veyâ Hudeybiye Barış Antlaşması olduğunu, dolayısıyla bu âyetin Medenî olması gerektiğini söylemektedir. *Fetih*'ten maksadın, Mekke'nin fethi veyâ Hudeybiye Barış Antlaşması olduğu kabûl edildiğinde, sûrenin Medenî olma ihtimâli daha fazla olur. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *infâk* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

11 •Matbu nüsha'da olmayan *bir* kelimesi, Osmanlıca Yazma nüsha'da vardır. (E.Ö)

12 *Karz-ı hasen*, "güzel bir ödünç" demekse de, burada "malın en iyisini seçip Allâh rızâsı için ihlâs ile cihâda sarfetmek" demektir. (VII/4738 ve krş. Bakara: 245, not: 330)

13 •Krş. A'râf: 46-47. (E.Ö)

kapının) içi(ne gelince), rahmet onda; dışı ise o cihetten azâb.

14. (Münâfık erkek ve kadınlar) onlara şöyle bağırışırlar: "Bizler sizinle berâber değilmiydik?!"

(Onlar da,) "Evet (zâhiren bizimleydiniz)" derler, "velâkin sizler (münâfıklık etmekle) kendilerinize fitne [zulüm] yaptınız,[14] (mü'minlere musibet gelmesini bekleyip) gözetti/[gözetlediniz,[15] işkillen(ip şübhelen)diniz, o kuruntular sizi aldattı, tâ Allâh'ın emri [ölüm] gelinceye kadar. Hem, sizi Allâh'a (karşı) mağrurlandırdı [aldattı] o aldatıcı mağrur [şeytân]".[16]

15. Artık bugün (ey münâfıklar) ne sizden, ne de o küfredenlerden[17] (kurtuluş) fidye(si) kabûl edilmez, sığınacağınız yer ateştir, lâyıkınız [mevlânız: dostunuz/yakınınız] odur, ona gidiş de ne fenâdır!

16. Ya o îmân edenlere çağı [zamânı] gelmedi[18] mi ki, kalbleri Allâh'ın zikrine ve inen hakk aşkına[19a] huşû ile coşsun[19b] ve bundan evvel kendilerine Kitâb verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zamân geçip de kalbleri katılaşmış ve ekserisi [çoğu] fıska [itaatsizlik ve isyâna] dalmış[20] bulunanlar gibi olmasınlar?!

17. İyi biliniz ki, Allâh arzı [yeri] ölümünden sonra diriltir. İşte size âyetleri beyân ettik, gerek ki aklınız ersin.

18. Şübhesiz sadaka veren erkekler ve (sadaka veren) dişiler ve Allâh'a öyle karz-ı hasen[21a] [güzel bir ödünç] takdim edenler (var ya), verdikleri kendileri hesâbına kat kat

---

14 Yâni, münâfıklıkla kendinizi mihnete düşürdünüz. (VII/4742)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***gözettiniz*** kelimesi yoktur. (E.Ö) *Gözettiniz [gözlediniz/gözetlediniz]*, yâni, mü'minlere musibet gelmesini beklediniz. (VII/4742)

16 "O aldatıcı mağrûr/şeytân sizi Allâh'a güvendirdi". (VII/4742)

17 •***Küfr*** kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***gelmedi*** yerine ***geldi*** şeklinde –tashihli/eksik– yazılmıştır. (E.Ö)

19a •Âyette, ***aşkına*** kelimesinin karşılığı yoktur; dolayısıyla ibâre, ***hakka huşû duysun*** şeklindedir. (E.Ö)

19b •Meâl'de, ***huşû ile coşsun*** diye çevirilen ***en-tahşa'a*** ibâresine, ***huşû duysun*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

20 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***dalmış*** yerine ***düşmüş*** yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. Ayrıca ***fısk*** kelimesi için bkz. En'âm: 121, not: 133. (E.Ö)

21a •***Karz-ı hasen*** ibâresi için bkz. Hadîd: 11, not: 12. (E.Ö)

katlanır, bir de onlara pek hoş bir ecr [mükâfât] vardır.

19. Hem Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne[21b] îmân edenler (yokmu), hep onlar ayn-ı sıddîklar[22] [sözünde-işinde doğru olanların] ve şehîdler/[Allâh'ın dîninin hakk olduğuna şâhidlik edenlerin ta kendileri]dir;[23] Rabb'lerinin indinde [yanında] onlara, onların [sözünde-işinde doğru olanların, Allâh'ın dîninin hakk olduğuna şehâdet edenlerin] ecr/[mükâfât]leri ve nûrları vardır.

Küfredenlere ve[24] âyetlerimizi tekzib edenlere [yalanlayanlara] gelince, işte onlar hep ashâb-ı cahîmdir [çok alevli ateşin/cehennemin ashâbıdır].

20. Biliniz ki (ey insânlar), dünyâ [süflî/yakın] hayât[25] bir oyun, bir eğlence, bir süs ve aranızda bir tefâhur [övünme] ve mal ve evlâdda bir çokluk yarışından, (evet, sırf dünyâ için yaşayanlara hayât bunlardan) ibârettir.[26]

(Evet, dünyâ/şimdiki hayât,) bir yağmur (ve bitirdiği ekin) temsîli gibi(dir) ki, otu rençber/[çiftçi]leri imrendirmiştir, sonra heyecana gelir (yetişip olgunlaşır, sonra) bir de görür-

---

21b •Meâl'de, *(O'nun) Resûlü'ne* diye çevirilen *rusulihi* lafzı, *(O'nun) resûllerine* ma'nâsına gelir. (E.Ö)

22 *Sıddîklar:* Allâh ve O'nun Resûlü'nü tasdik eden [doğrulayan] ve tasdikine sadâkatte en ileri gidenler. (VII/4747)

23 *Şehîdler,* "Fîsebîlillâh [Allâh yolunda] can veren mücâhidler, ki cennetlik olduklarına şehâdet edilmiş meşhûdlar" veyâ "Hakîkatte/gerçekte ölmüş olmayıp hayâtta bulunduklarına şehâdet edilmiş olmakla henüz hazır demek olan şâhidler". (VII/4747)

•*Şehîd* kelimesinin, kâfirler tarafından katledilmiş/öldürülmüş mü'min kimseye hasredilmesi doğru olmaz. Zîrâ *şehîd,* "tanık/şâhid ve hazır olan/hazır bulunan" anlamına gelir. Bu bakımdan *şehîd,* "Allâh'ın dîninin doğruluğuna hayâtıyla şehâdet eden kimse"dir. Bu, söz ve fiille olabileceği gibi, savaş yoluyla da olabilir. Allâh yolunda katlolunan mü'minlere de, Allâh'ın dîninin hakk olduğuna, onun dışındaki her yolun bâtıl olduğuna tanıklık/şâhidlik için canını fedâ ettikleri cihetle *şehîd* denilmiştir. Yoksa Kur'ân'da, Allâh yolunda [savaşta] katledilen mü'minler için *şehîd* kelimesi kullanılmaz. Bkz. Bakara: 154, Âl-i 'İmrân: 169 ve 195. (E.Ö)

24 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen *keferû ve* ibâresine karşılık olarak, *küfredenlere ve* ifâdesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

25 •*Dünyâ hayât* ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

26 •Krş. Tekâsür: 1-2. (E.Ö)

sün sararmıştır, sonra da olur bir çörçöp.[27]

Âhirette ise (insân hakkında ebedî hüküm verilecek: Kâfire) şiddetli (ve sürekli) bir azâb, (mü'min) bir (kimseye) de Allâh'tan bir mağfiret [bağışlanma] ve rıdvân [rızâ] vardır; (çünkü) dünyâ [süflî/yakın] hayât, bir aldanış metâından başka birşey değildir.

21. (Öyleyse) siz Rabbinizden bir mağfirete ve eni yerle göğün eni gibi (olan) bir cennete (girmek için) yarışın, ki (o), Allâh'a ve (O'nun) resûllerine[28] îmân edenler için hazırlanmıştır; (ki) o, Allâh'ın fazlıdır, onu dilediği kimselere verir ve Allâh çok büyük fazl [lütuf] sâhibidir.

22-24. Ne arz/[yer]da, ne de nefslerinizde bir musibet[29] başa gelmez ki, Biz onu fiile çıkarmazdan evvel bir kitâbda yazılmış olmasın.

Şübhesiz bu, Allâh'a göre kolaydır.

(Onun vukûbulmadan önce yazılması) şunun için ki, kaybettiğiniz (dünyâ metâı sebebiyl)e gam yemeyesiniz ve size verdiğine de güvenmeyesiniz; (zîrâ) Allâh, çok (büyüklenerek) övünen-kurulanın topunu [hiç birini] sevmez.

Onlar ki, hem bahil/[cimri]lik ederler, hem de halka bahil/[cimri]lik (etmelerini) emrederler.[30]

Her[31] kim de (Allâh yolunda infâktan yüzçevirip) ardını dönerse, haberi olsun ki Allâh, ğani-hamîd[32] O.

---

27 •*Dünyâ [süflî/düşük-yakın] hayât*'ın, yalnızca yağmura veyâ ekine değil, yağmur sâyesinde çıkan, gelişen ve olgunlaşan, sonra sararan, sonra da çer-çöpe dönen bir ekine benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yâni, *dünyâ [süflî/alçak-yakın] hayât*, meselin tümüne birden benzetilmekte; böylece de *dünyâ [süflî/yakın] hayât*'ın fâniliği, geçiciliği, öteki hayâta göre önemsizliği, bir var bir yokluğu, hiçliği vurgulanmaktadır. Krş. Kehf: 45, not: 56. (E.Ö)

28 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *resûllerine* yerine *Resûlü'ne* şeklinde –hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

29 *Musibet*, "hedefine isâbet eden mermi gibi insâna şiddetle dokunan hâdise ve felâket"tir. *Arzda musibet*, "yeryüzünde herhangi bir zarâra sebeb olan kuraklık, kıtlık, hayvânların telef olması, ev veyâ şehrin yıkılması, deprem gibi âfetler, ziyânlar"dır. *Nefslerdeki musibet* de "ölüm, hastalık, yara-bere, kırık, pislik, işkence, açlık, susuzluk, züğürtlük gibi şahıslarla ilgili acılar"dır. (VII/4754)

30 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emrederler* yerine *emreylerler* yazılmıştır; ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

31 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *her* yerine *bem* yazılmıştır. (E.Ö)

32 *Ğanî:* Hiç (bir şeye, hiçbir kimseye) ihtiyâcı olmayan. *Hamîd:* Zâtında mahmûd ve memdûh, hamde lâyık olan. (VII/4756)

25. Celâlim hakkı için, Biz resûllerimizi beyyinelerle [apaçık delîllerle] gönderdik ve berâberlerinde Kitâb ve mîzân[33] indirdik, ki insânlar adâletle tutunsunlar.
Bir de demiri indirdik [lütf u ihsân ettik], onda hem çetin bir sertlik, hem de insânlar için birçok menfaatler vardır ve çünkü Allâh kendisine ve resûllerine ğıyâbında[34] yardım edenleri (açığa çıkarıp) belli edecek.
Şübhe yok ki Allâh kavî/[kuvvetli]dir, azîz/[izzetli]dir.[35]
26. Hem, celâlim hakkı için, Nûh'u ve İbrâhîm'i (elçi olarak) gönderdik, zürriyyetlerinde de nübüvvet ve Kitâbı atâ kıldık.[36] Öyle iken içlerinden ba'zısı hidâyeti kabûl etmiş, çokları ise yoldan çıkmış(lardır)/fâsıklardır.[37]
27. Sonra onların izleri üzerinde resûllerimizle ta'kîb ettik, bir de Meryem'in oğlu Îsâ ile ta'kîb ettik ve o'na İncîl'i verdik ve o'na tâbi olanların kalblerinde bir rikkat[38] [incelik], bir merhamet yarattık [kıldık/yaptık], bir de rehbâniyet[39] ki, onu onlar ibda [icad] ettiler, Biz onu üzerlerine yazmamıştık, ancak Allâh(ın) rızâsını aramak için yaptılar, sonra da ona hakkıyla ri'âyet etmediler; Biz de içlerinden îmân etmiş olanlara ecr/[mükâfât]lerini verdik,

---

33 *Mîzân,* ma'lûm *terâzi* demektir ki âlemdeki denge kânûnunun bir alâmet ve miyârı [ölçüsü] olarak eşyânın dengesini ta'yîn için kullanılır. (VII/4756)

34 Yâni, Hakk'ın huzûruna varmadan evvel yardım edenleri, yâhud gösteriş için değil, temiz kalble yardım edenleri... (VII/4761 ve krş. Yâ-Sîn: 11, not: 5; Mülk: 12, not: 6; Bakara: 3, not: 5)

35 •*Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2, Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

36 Yâni, kendilerine risâlet verdikten başka, zürriyyetleri içinde de peygamberler yaptık ve onlara Kitâblar vahyettik. (VII/4764)

37 •Meâl'de, *yoldan çıkmış fâsıklardır* diye karşılık verilen *fâsıqûn* lafzına, *yoldan çıkmışlar,* ya da *fâsıklar* karşılıklarından birinin verilmesi yeterlidir. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *rikkat* yerine *firkat* şeklinde –yanlış– yazılmıştır. (E.Ö)

39 *Rehbâniyet,* "büyük bir korku hissiyle çekilip dünyâ lezzetlerini terkederek zühd, riyâzât ve ibâdette aşırı gitmek"tir, ki "*rehbân*'a mahsûs fiil ve hâl" demektir. *Rehbân* da, "çok korkmak" ma'nâsına *rehbet*'ten *râhib*'in mübâlağası olup "çok korkan" demektir. *Ruhbanlık* da denildiğini, Ebu's-Suud kaydeder. (VII/4766)

çokları ise yoldan çıkmış(lardır)/fâsıklardır.

28. Ey o bütün îmân edenler! Allâh'tan korku(p itaatsizlikten/isyândan korunu)n ve (O'nun) Resûlü'ne îmân edin ki, (Allâh) sizlere rahmetinden iki nasîb versin ve size bir nûr bahşeylesin ki onunla yürüyesiniz, hem de size mağfiret buyursun. Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[merhametli]dir.

29. Çünkü, Ehl-i Kitâb bilmeyecekmi ki,[40] Allâh'ın fazlın/[lütfun]dan bir şeye güç yetiremezler ve hakîkat(en) fazl [lütuf] Allâh'ın yedin/[elin]dedir[41] [yetki ve tasarrufundadır], onu dilediğine verir[42] ve Allâh çok büyük bir fazl sâhibidir.

---

40 Ehl-i Kitâb, bu hakîkatleri bilmedikleri içinmi îmân etmiyorlar?! Hayır, îmân etmezlerse, bunları bilmediklerinden değil, mücerret hased, taassub ve inad ile fısklarından [itâatten çıkmalarından] dolayı îmân etmezler. Zîrâ onlar da bilirler ki: Allâh'ın lütfu olan nübüvvet ve risâleti zorla alamazlar, Allâh'ın lütfuyla risâlet verdiği Resûlü'ne güç yetiremezler ve o'na îmân etmedikçe, o'na va'dedilen fazla mükâfâta nâil olamazlar. (VII/4769-4770)

41 • *Fazl/fadl Allâh'ın yedin/[elin]dedir*; yâni, Allâh Teâlâ'nın yetki ve tasarrufundadır. (E.Ö)

42 Fazl/fadl Allâh Teâlâ'nın elinde olduğu, onu dilediğine verdiği içindir ki, Resûlü'ne risâlet vermiş ve o'na îmân edenleri fazla/ziyâde ecr ü nûr ile mümtaz kılmıştır. (VII/4770)

58. MÜCÂDELE SÛRESİ

MEDENÎ, 22 ÂYET

§

Hem 'Mücâdele' hem de 'Mücâdile' şeklinde okunan ve adını, ilk âyetinde geçen *tucâdilu* fiilinden alan (*Qad Semi'a* da denen) sûre, Yüce Allâh'ın, bir kadın hakkında tecelli eden lütfunun beyânıyla başlamakta, ardından da Allâh ve O'nun Resûlü ile yarışa kalkışan kâfir ve münâfıklara hadlerini bildirmekte ve nihâyet mü'minlere va'd-i rıdvân ile sona ermektedir.

Bu sûrede, Mücâdele sûresi'nin evvel-emirde kadın ve âile hukûkunun tanzimine dâir ahkâm [hükümler] ile başlaması, hem dînden maksûd olan adâletin icrâsı için ilk evvel en zayıfların şikâyetlerini dinleyip insaf ve merhamet dâiresinde hakklarının mümkün olduğu kadar yerine getirilmesinin lüzûmuna, hem de düşmanlarla çarpışmazdan evvel dâhilî işlerin tanziminin vücûbuna bir tenbih gibidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Evet işitti Allâh, işitti o kadının dediğini, ki (kendisine zıhâr yapan) kocası hakkında sana (karşı) mücâdele ediyor ve Allâh'a şikâyet ediyordu. Allâh da muhâverenizi [konuşmanızı] dinliyordu, çünkü Allâh işitir, görür.[1]

2-4. (Bundan böyle) içinizden zıhâr[2] ile kadınlarından ayrılmaya kalkı-

---

1 •Bu âyeti şu şekilde çevirmek daha uygun olabilir: "Allâh, (kendisine zıhâr yapan) kocası hakkında seninle mücâdele eden ve Allâh'a şikâyette bulunan kadının sözünü (hakklı/doğru bulup) kabûl etti; (çünkü) Allâh konuşmanızı işitiyordu, şübhesiz Allâh semîdir [işitendir], basîrdir [görendir-âşinâ olandır]". (E.Ö)

2 *Zıhâr*, "bir adamın eşine, 'Sen bana anamın sırtı gibisin' diyerek onu, anası gi-

şan kimseler bilmelidirler ki, o kadınlar onların anaları değildir, anaları, ancak onları doğurmuş olanlardır. Bununla berâber, onlar, her hâlde [gerçekten] çirkin ve asılsız bir lakırdı söylüyorlardır. Maamâfih [bununla birlikte] Allâh'ın affı, mağfireti çok[3a] olduğunda da şübhe yoktur.

Ve öyle(yse) kadınlarından zıhâr ile ayrılmaya kalkıp da sonra dediklerini geri alacak olanlar(a), onun [zıhârdan dönmenin kefâreti] için –ikisi temâs etmezden evvel– bir kul [köle veyâ câriye] âzâd etmek lâzımdır.

–Bunu duydunuz a, işte siz bununla öğüdlenirsiniz ve Allâh her ne yaparsanız haberdardır.–

Ona [köle veyâ câriye âzâd etmeye] gücü yetmeyen de, –ikisi temâs etmezden [cinsel ilişkiden] evvel– sırasıyla [peşpeşe] iki ay oruc tutsun, ona da güç yetiremeyen altmış yoksul doyursun!

Bunlar, Allâh(a) ve (O'nun) Resûlü'ne îmân edesiniz diyedir ve bunlar Allâh'ın çizdiği hudûddur [sınırdır].

Kâfirler için ise elîm [acı] bir azâb vardır.

5-6. Muhakkak ki Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne hadd yarışına[3b] kalkanlar (dünyâda) çarpıldılar, tıpkı onlardan evvelkilerin çarpıldıklan gibi, hâlbuki açık açık âyetler de indirmiştik.

Kâfirlere hem de hakâretli bir azâb var; o gün ki, Allâh onları(n) hep(sini) ba'sedecek [diriltecek] de, bütün yaptıklarını kendilerine haber verecek. Allâh onu bir bir saymış,[4] onlarsa onu unutmuşlardır. Allâh[5] her şeye şâhiddir.

---

bi kendisine harâm kılması"dır. Arablar, böyle dedikleri eşlerini, anaları gibi kabûl eder, hemen ayırırlar, ana gibi kabûl edildiğinden tekrâr nikâh edilmeleri de mümkün olmazdı. (Böylece kadın, kendisine zıhâr yapan adamın/kocasının eşi olamadığı gibi, başkasıyla da evlenemezdi: Ne evli, ne dul olup muallakta kalırdı). (VI/3869 ve VII/4778)

3a • ***Affı, mağfireti çok*** şeklinde bir çeviri lafza uygun değildir. Ve krş. Nisâ: 43, 99; Hacc: 60. (E.Ö)

3b ***Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne hadd yarışına kalkanlar:*** "Allâh ve O'nun Resûlü'nün sınırını tanımayıp onlara [Allâh'a ve O'nun Resûlü'ne] düşmanlık edenler" yâhud "Allâh'ın ve O'nun Resûlü'nün belirlediği sınırın dışında hükümler koyan veyâ o hükümleri benimseyenler". (VII/4782)

4 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *saymış* yerine *yazmış* yazılmıştır. (E.Ö)

5 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***Allâh*** lafzından sonra *ise* kelimesi de vardır. (E.Ö)

7. Görmezmisin[6] Allâh göklerdekini ve yerdekini hep bilir.
Herhangi bir üçün [üç kişinin] bir fısıltısı oluyormu, mutlak(a) O dörtleyicileri; gerek beş (kişin)in mutlak(a) O altılayıcıları; gerek daha az, gerek daha çok her nerede olsalar mutlak(a) O berâberlerindedir, sonra bütün yaptıklarını Kıyâmet Günü kendilerine haber verir. Haberiniz olsun ki Allâh her şeyi tamâmıyla bilir.
8. (Ey Muhammed!) Bakmazmısın şunlara, gizli konuşmadan nehyedildiler de, sonra dönüp nehyolundukları şeyi yapıyorlar; günâh, udvân [mü'minlere düşmanlık] ve Peygamber'e isyân (husûsunda konuşup) fısıldaşıyorlar.
Yanına geldiklerinde de, seni Allâh'ın sağlık/[selâm]lamadığı bir sûretle sağlık/[selâm]lıyorlar; kendi içlerinde[7] de, "Allâh bizi söylediklerimizle ta'zîb etse [cezâlandırsa] ya!" diyorlar.[8]
Cehennem onlara yeter, ona yaslanacaklar, artık o ne fenâ âkıbettir.
9. Ey o bütün îmân edenler! Sizler (kendi aranızda konuşup) fısıldaştığınız vakit günâh, udvân [düşmanlık] ve Peygamber'e isyân (husûsunda konuşup) fısıldaşmayın, iyilik ve takvâ (husûsunda konuşup) fısıldaşın ve Allâh(a isyân)dan kork(up korun)un, ki O'n(un huzûrun)a haşrolunacak/[toplanacak]sınız.
10. O gizli konuşmalar (o fiskos) sırf şeytândandır; îmân etmiş olanları kederlendirmek için, hâlbuki onlara birşey zarâr ettirecek değildir, meğer ki Allâh'ın izniyle ola; mü'minler de onun için hep Allâh'a (güvenip) dayansınlar!
11. Ey o bütün îmân edenler! Sizlere, "(Gelene) meclislerde (yer açın) genişleyin!" denildiği vakit genişleyiverin (ki) Allâh da size genişlik versin.
"Kalkın!" denildiği zamân da kalkıverin ki Allâh îmân edenlerinizi yükseltsin, ilm verilenleri ise derecât [dereceler] ile (yükseltsin). Ve Allâh her ne yaparsanız haberdardır.
12. Ey o bütün îmân edenler! Pey-

---

6 *Elemtere*'de *rü'yet* [*görmek*], "müşâhede edilen alâmetlerden istinbat edilen ilm" ma'nâsınadır. Yâni, görüp temâşa ettiğin göklerin ve yerin melekûtundan, tedbir ve idâresinden onlarda her ne varsa, Allâh'ın hepsini bildiğine, sen kalbinle şehâdet etmezmisin? (VII/4786)

7 *İçlerinde*: "Kendi kendilerine aralarında" veyâ "gönüllerinde". (VII/4789)

8 Yâni, "Muhammed Allâh'ın Resûlü ise o'na tahiyye nâmına söylediğimiz söz –ki çirkin sözler söylüyorlardı– sebebiyle bize bir azâb verse ya!" diye dünyâda azâb istiyorlar. (VII/4789-4790)

gamber'e gizli ma'rûzâtta bulunmak [Peygamber'le başbaşa konuşmak] istediğiniz zamân fısıltı/[başbaşa özel konuşma]nızdan önce bir sadaka takdim ediniz! Bu sizin için hem bir hayr, hem daha ziyâde bir temizliktir, fakat gücünüz yetmezse, şübhe yok ki Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîm/[merhametli]dir.

13. Yâ!.. Fısıltı/[başbaşa özel konuşma]nızdan önce sadakalar takdim etmekten korktunuzmu? Mâdem ki yapmadınız, Allâh da size tevbe lütfetti, artık namaza devâm edin ve zekâtı verin ve Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne itaat edin, ki Allâh[9] habîrdir [haberdardır] her ne yaparsanız.

14. Bakmazmısın şunlara ki, Allâh'ın ğazab etmiş olduğu bir kavme yardaklık etmektedirler,[10] –onlar ne sizdendirler, ne onlardan– ve bilip dururken yalan yere yemîn ederler.

15-16. Allâh onlar için şiddetli bir azâb hazırladı. Hakîkat(en) onlar ne fenâ işler yapıyorlar; yemînlerini bir siper edindiler de Allâh yolundan menettiler, onun için onlara hakâretli bir azâb var.

17. İhtimâli yok onları ne malları, ne evlâdları hiçbir sûretle Allâh'tan kurtaramaz, onlar ashâb-ı nârdır [ateşin arkadaşlarıdır] (ve) hep onun içinde kalacaklardır.

18-19. O gün ki, Allâh onları toplayarak ba'sedecek[11a] [diriltecek] de, size yemîn ettikleri gibi O'na da yemîn edecekler ve sanacaklar ki birşey yapıyorlar.

İşte onlar, hep o yalancılardır. Şeytân üzerlerine istilâ etmiştir de, kendilerine Allâh düşüncesini[11b] unuttumuştur.

Onlar şeytân hizbi[12] (şeytân taraftarı)dırlar. Uyanık ol, ki şeytânın hizbi hep hüsrâna düşenlerdir.

20-21. Allâh ve (O'nun) Resûlü'ne (karşı) hudûd yarışına kalkanlar[13] (yokmu), her hâlde [şübhesiz] onlar en alçaklar içindedirler; (çünkü) Al-

9 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh* lafzı atlanmıştır. (E.Ö)

10 Münâfıklar yehûdilere yardaklık ediyor, mü'minlerin sırrlarını onlara aktarıyorlardı. (VII/4802)

11a •Meâl'de, *Allâh onları toplayarak ba'sedecek* diye çevirilen *yeb'asuhumullâhu cemî'an* ibâresine, *Allâh onların tümünü/hepsini ba'sedecek/diriltecek* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

11b •Meâl'de, *Allâh düşüncesi* diye çevirilen *zikrallâhi* lafzına, *Allâh'ı zikretme [anma/hatırlama]* karşılığını vermek daha uygun olur. Bkz. Haşr: 19. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hizbi* yerine –yanlışlıkla– *hizy* yazılmıştır. (E.Ö)

13 •Bkz. Mücâdele: 5, not: 3. (E.Ö)

lâh, (ezelde hükmünü vererek silinip bozulması mümkün olmayan bir yazı ile levh-i mahfuzda şöyle) yazdı: "Celâlim hakkı için, her hâlde [mutlaka] Ben yenerim, Ben ve (Benim) resûllerim".
Şübhe yok ki Allâh kavî/[kuvvetli]dir, azîzdir.[14]

22. Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân eder hiçbir kavmi, Allâh(a) ve (O'nun) Resûlü'ne (karşı) hudûd yarışına[15] kalkışan kimselerle sevişir bulamazsın; babaları veyâ oğulları veyâ kardeşleri veyâ hısımları (veyâ) hemşehrîleri[16] olsalar bile!
İşte Allâh, öyle kimseleri sevmeyen bir kavmin kalblerine îmânı yazmış ve kendilerini tarafından bir rûh ile te'yid buyurmuştur[17] ve onları altından ırmaklar akar cennetlere koyacak, içlerinde ebediyyen kalacaklardır, öyle ki, Allâh onlardan hoşnud, onlar Allâh'tan hoşnud. İşte onlar Allâh(ın) hizbidir.[18]
Uyanık ol, ki Allâh'ın hizbi muhakkak hep felâha[19] erenlerdir [amaçlarına ulaşıp umduğuna nâil olanlardır].

---

14 • *Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34. (E.Ö)

15 • Bkz. Mücâdele: 5, not: 3. (E.Ö)

16 • Matbu nüsha'da *hemşerileri* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *hemşehrîleri* şeklinde yazılmıştır. Ayrıca, *hısımları, hemşerileri/hemşehrîleri* diye karşılık verilen kelime, *'aşiretehum*/[aşiretleri]dir. (E.Ö)

17 "Kalblerine hayât veren ilâhî bir irfan nûruyla kuvvetlendirmiştir". (VII/4805)

18 "Allâh'ın askeri, Allâh'ın dîninin yardımcıları, Allâh yolunda mücâhede eden mücâhidlerdir". (VII/4805)

19 • *Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

59. HAŞR SÛRESİ

MEDENÎ, 24 ÂYET

§

Adını, 2. âyetinde geçen ***haşr*** [bir cemaati, yerlerinden çıkarıp iz'âc ederek/tâciz ve tedirgin edip bunaltarak harbe ve emsâline zorlamak] ifâdesinden alan (*Benî-Nadîr* de denen) sûrenin büyük bir kısmı, İslâm cemaati ile yehûdi Benî-Nadîr [Nadîroğulları] kabilesi arasındaki çekişmeyi ve bu kabilenin Medîne'den sürgün edilmesini konu almakta, ardından da savaş ganimetlerinin taksim şekli hakkındaki hükümlerin beyânına geçilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. (Dilleri veyâ lisân-ı hâlleriyle) tesbîh [tenzih] etmekte Allâh için göklerdeki ve yerdeki(ler). Hem de azîz [yenilmez gâlib], hakîm [hikmetli] O.[1]

2. O [Allâh] ki, Ehl-i Kitâb'dan [yehûdilerden] o küfredenleri ilk haşr için[2] diyarlarından çıkardı.

Siz çıkacaklarını zannetmediniz, onlar da zannettiler ki, kendilerini Allâh'tan koruyacak mâni'alarıdır kaleleri, istihkâmları. Fakat Allâh onları, hesâb etmedikleri cihetten bastırdı ve kalblerinin içine korku düşürdü, öyle ki evlerini bir taraftan kendi elleri, bir taraftan da mü'minlerin elleriyle harâb ediyorlardı.[3]

Düşünün de (bundan) ibret alın ey

---

1 •Bu âyetle, –lafızları hemen hemen aynı olan– Hadîd: 1 âyetinin çevirisini karşılaştırın! Ayrıca, ***azîz*** ve ***hakîm*** kelimeleri için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

2 Veyâ, "ilk haşirde..." ***İlk haşr için*** [bunun, bir küçük kıyâmet numûnesi olması için]. ***İlk haştrde*** [ilk savaşta]. (VII/4813-4814)

3 Diğer bir ma'nâ ile: Bir taraftan kendilerinin irtikâb ettikleri küfr ve cinâyetleri, bir taraftan da mü'minlerin îmân ve gayretle hücûmları arasında telâşlar içinde kendi evlerinin viran olmasına sebebiyet veriyorlardı. (VII/4815)

(hakîkati) görecek (kalb) gözleri(ne sâhib) olanlar.

3-4. Ve eğer Allâh onlara sürgünü yazmamış olsaydı, lâ-büdd [mutlaka] dünyâda kendilerine azâb edecekti, âhirette ise onlara ateş azâbı var; çünkü onlar Allâh ve (O'nun) Resûlü ile (düşmanca) karşılaşmaya kalkıştılar.

Herkim de Allâh ile (düşmanca) karşılaşmaya kalkışırsa, (bilsin ki); şübhe yok Allâh şedîdü'l-ikâbdır [cezâsı-azâbı şiddetli olandır].

5. (Savaşta, yehûdi kabilesi Nadîroğulları'na âit) herhangi bir hurma ağacı(nı) kestiniz veyâ kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa, hep Allâh'ın izniyle ve o fâsık/[itaatten çıkan]ları perîşan edeceği içindir.

6. Allâh'ın, Resûlü'ne onlar(ın malların)dan tahvil buyurduğu [verdiği] fey'e[4] gelince, siz ona ne at depretiniz [koşturdunuz], ne rikâb [deve]; velâkin Allâh, resûllerini dilediği kimselere musallat kılar ve Allâh her şeye kadîrdir.

7. Allâh'ın, Resûlü'ne kurâ [belde] ahâlisinden tahvil buyurduğu [verdiği] fey de, Allâh için ve Resûlü için ve (o'na) karâbet sâhibi (olanlar/Muhâcirler) ve yetîmler ve miskîn (ve fakîr)ler ve yolda kalmış kimseler içindir; ki sâde(ce) içinizden zenginler arasında dolaşır bir devlet [servet] olmaya!

Bir de Peygamber size (fey husûsunda) her ne emir verirse tutun,[5] (fey konusunda) nehyettiğinden de sakının[6] ve Allâh(ın azâbın)dan kork(up korun)un; çünkü Allâh şedîdü'l-ikâbdır [cezâsı şiddetli olandır].

8. (Evet, Allâh'ın, Resûlü'ne verdiği fey,) o fukarâ Muhâcirler için ki, yurdlarından ve mallarından çıkarıldılar; Allâh'tan bir fazl [lütuf ve rızk] ve rıdvân [rızâ] ararlar ve Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne hizmet [yardım] ederler,[7] ta onlardır işte sâ-

---

4 *Fey,* "meşakkat ve savaş olmaksızın kâfirlerden-müşriklerden alınan mal ve emlak"tır. (VII/4820-4822)

5 •Meâl'de, *Peygamber size her ne emir verirse tutun* diye çevirilen *ve mâ âtâkumu'r-resûlü fe huzûhu* ibâresine, *Resûl'ün (feyden) size verdiğini alın!* veyâ *Resûl size (feyden) ne verdiyse onu alın!* şeklinde karşılık vermek daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de, *Peygamber size her ne verdiyse onu ahzedin [alın]*! diye çevirmiş, izahında ise, "Feyden her ne nasîb verdiyse (onu) alın ve her ne emir verdiyse (onu) tutun!" (VII/4836) demiştir. (E.Ö)

6 "(Feyden) almayın dediğini almayın, yapmayın dediğini yapmayın!" (VII/4836)

7 •Meâl'de, *hizmet ederler* diye çevirilen *yansurûne* kelimesi, *yardım ederler* an-

dık olanlar [sözlerini fiilleriyle isbat edenler].

9. Ve (yine o fey, sözlerini fiilleriyle isbat eden) şunlar (için) ki, onlardan önce yurdu hazırlayıp îmâna sâhib oldular, kendi (şehir)lerine hicret edenlere muhabbet beslerler ve onlara verilen (fey)den nefs/[iç]-lerinde bir kaygı duymazlar,[8] kendilerinde ihtiyâc bile olsa, îsâr[9] ile (muhâcirleri) nefs/[kendi]lerine tercih ederler, herkim de nefsinin (cimrilik ve) hırsından korunursa,[10] işte onlardır o felâh[11] bulanlar [amaçlarına ulaşıp umduğuna nâil olanlar].

10. Ve (o fey) şunlar (için) ki, arkalarından gelmişlerdir,[12] şöyle derler: "Yâ Rabbenâ![13] [Rabbimiz]! Bizlere ve önden îmân ile bizi geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur ve gönüllerimizde îmân etmiş olanlara karşı kin tutturma! Yâ Rabbenâ![13] Şübhe yok ki Sen raûfsun [şefkatlisin], rahîm/[merhametli]sin".

11-12. Bakmazmısın şu münâfıklık yapanlara; Ehl-i Kitâb'dan [yehûdilerden] o küfreden ihvân/[kardeş]-larına[14] şöyle diyorlar: "Yemîn ederiz ki, eğer siz (beldenizden) çıkarılırsanız, her hâlde [mutlaka] biz

---

lamına gelir. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VII/4840), "Dînine hizmetle yardım ederler" demiştir. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *duymazlar* yerine *bulmazlar* yazılmıştır. (E.Ö)

9 *Îsâr*'ın mef'ûlü hazfedilmiştir. Yâni, Muhâcirlerin yâhud bütün mü'min kardeşlerinin ihtiyâcını kendi ihtiyâclarından daha üstün tutarak, onları kendilerine tercih ederler. (VII/4843)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nefsinin hırsından korunursa* yerine –yanlışlıkla– *nefsini hüsrândan korursa* yazılmıştır. (E.Ö)

11 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

12 "îmâna gelmişler veyâ hicret etmişler veyâ vücûda gelmişlerdir". Ferrâ, "Bunlar ashâbdan üçüncü kısım, yâni Hz. Peygamber'in (s.a) son zamânlarında îmân ve hicret etmiş olanlar" demiştir. Cumhur ise, "Bunlar, Muhâcirler ve Ensâr'dan sonra gelen ve onlara güzellikle tâbi olan bütün mü'minlerdir" demişlerdir. (VII/4847-4848)

•Bizce isâbetli olan görüş, Ferrâ'nın görüşüdür. (E.Ö)

13 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

14 "Küfr ve nankörlükte kardeşleri veyâ dostları olan yehûdilere..." (VII/4855-4856)

de sizinle berâber çıkarız ve sizin hakkınızda [aleyhinizde] ebedâ [aslâ] kimseye itaat etmeyiz ve şâyet siz(inl)e kıtâl [savaş] yapılırsa, muhakkak size yardım ederiz".
Hâl bu ise Allâh şehâdet ediyor ki, onlar kat'iyyen yalancılardır; celâlim hakkı için, eğer (yehûdiler beldelerinden) çıkarılırlarsa, (münâfıklar) onlarla berâber çıkmazlar ve eğer (onlara karşı) kıtâl [savaş] yapılırsa,[15] onlara yardım etmezler ve şâyet yardım edecek olsalar mutlak(a) arkalarına dön(üp firâr ed)erler, sonra da kurtarılmazlar.
13. Her hâlde [doğrusu] onların yüreklerinde sizin korkunuz, Allâh'ınkinden (daha) ziyâde; bu, onların fıkıhsız[16] [anlayışsız ve kavrayışsız] bir kavm olmalarındandır.
14. Siz(inl)e, hepsi toplanarak kıtâl [savaş] yapamazlar, ancak müstahkem mevki'lerde veyâ duvarlar, siperler arkasından (size karşı savaş) yaparlar. Aralarında be'sleri[17] şiddetlidir; sen onları toplu sanırsın, hâlbuki kalbleri dağınıktır, bu, onların akletmez bir kavm olmalarındandır.
15-16. (Benî-Nadîr yehûdilerinin âkıbeti de tıpkı) yakında önlerinden geçen (Kureyş müşrikleri veyâ Benî-Kaynuka yehûdi)ler(inin âkıbeti) gibi[18] (olacak); ki, (onlar), emr/[iş]lerinin vebâlini tattılar,[18] daha da onlara elîm [elem verici/çok acı] bir azâb var.
(Yehûdilere, "Eğer siz beldenizden

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yapılırsa* yerine –yanlışlıkla– *yaparlarsa* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

16 "Allâh'ın azametini, ilm ve kudretinin genişliğini, azâbının şiddetini bilmeyen bir kavm olmalarındandır". (VII/4857)

17 *Be's,* "güç, kuvvet, hızlı harb ve azâb" gibi ma'nâlara gelir. Burada müfessirler üç ma'nâ zikretmişlerdir: A) Onların kuvvet ve şecaatleri birbirleriyle çarpıştıkları zamândır. Mü'minlerin karşısına çıktıklarında hezimete uğrarlar. B) Onların kuvvet ve şiddeti, kendi aralarında atıp tutmaktan, aralarında toplandıkları zamân, "Şöyle asarız, böyle keseriz" diye tehdid savurmaktan ibârettir. C) Onlar birbirlerini sevmezler, aralarında boğuşur dururlar, dâhilî hâlleri perişandır. Buna göre şu beyân onun tefsîridir: *Sen onları toplu sanırsın, hâlbuki kalbleri dağınıktır.* (VII/4859)

18 *Yakında önlerinden geçenler gibi:* Bedir'de hezimete uğrayan Kureyş müşrikleri veyâ Benî-Kaynuka [Kaynukaoğulları] yehûdileri gibi... (VII/4859-4860). İşte Benî-Nadîr'in [Nadîroğulları'nın] yakında önlerinden geçen ve yaptıklarının vebâlini tadanlar Bedir'den [Kureyş müşriklerinden] sonra bunlardır [Benî-Kaynuka/Kaynukaoğulları yehûdileridir]. (VII/4861)

çıkarılırsanız biz de sizinle çıkarız, sizin aleyhinize kimseye itaat etmeyiz, şâyet sizinle savaşılırsa size yardım ederiz" diyen münâfıkların meseli ise,) tıpkı şeytânın meseli gibi,[19] ki hani (o,) insâna, 'Küfret!' dedi de, küfredince, "Ben" dedi, "senden berîyim [uzağım]; çünkü ben âlemlerin rabbi[20] olan Allâh'tan korkarım".

17. Sonra ikisinin de âkıbeti, ebediyyen ateşte kalmaları oldu ve işte zâlimlerin cezâsı budur.

18-19. Ey o bütün îmân edenler! Hep Allâh'a (itaat edip isyândan ve azâbdan) korunun[21] ve baksın bir nefs [kimse], yarın için ne takdim etmiş.

Hem, Allâh(ın emir ve nehiylerine ri'âyet ederek azâbın)dan kork(kup korun)un –çünkü Allâh her ne yaparsanız şübhesiz habîrdir [haberdardır]– ve onlar gibi olmayın ki, Allâh'ı unutmuşlardır da, Allâh da onlara kendilerini unutturmuştur, onlardır ki hep fâsık/[itaatten çıkmış]lardır.

20. Ashâb-ı nâr [ateş ehli] ile ashâb-ı cennet [cennet ehli] müsavi [eşit/bir] olmaz. Ashâb-ı cennettir ki hep murâda ermişlerdir.

21. Biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, her hâlde [şübhesiz] sen onu Allâh korkusundan başını eğmiş, çatlamış görürdün.[22]

O temsîller yokmu, işte Biz onları

---

19 •Âyette, yehûdilere destek veren münâfıkların hâlinin, mutlak anlamda şeytâna değil, insâna küfretmesini söyleyen, küfredince de, "Ben senden berîyim [uzağım]; çünkü ben rabbu'l-âlemîn olan Allâh'tan korkarım" diyerek onu yüzüstü bırakan bir şeytânın hâline benzetildiğine dikkat edilmelidir. Yâni, yehûdileri destekleyen münâfıkların hâli, meselin tümüne birden benzetilmektedir. (E.Ö)

20 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, ***rabbe'l-âlemîn*** ibâresinin, ***âlemlerin rabbi*** şeklindeki çevirisinin, aslına uygun olmadığını ve mahzûrlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

21 Ey Allâh'a, O'nun Resûlü'ne ve Âhiret Günü'ne îmân hasletiyle müşerref olmuş bütün mü'minler! Nifâktan-münâfıklardan, küfrden-kâfirlerden, zulümden-zâlimlerden, şeytânın şeytânetiyle o kötü âkıbete düşmekten sakınıp Allâh'ın vikâyesine [korumasına] sığının da, her işinizde O'nun emir ve nehyini tutarak azâbından korunun! (VII/4865)

22 Zemahşerî ve Ebû Hayyân gibi birçok müfessir şöyle demiştir: "Bu âyet de, –Ahzâb: 72 gibi– temsîl kabilindendir. Bundan maksad ise, insânların kalblerindeki kasveti/katılığı ve duygusuzluğu kınamadır". Nitekim, ibârenin devâmı da buna delâlet etmektedir. (VII/4868)

insânlar için yapıyoruz, gerek ki tefekkür ederler.

22. O öyle Allâh ki, O'ndan başka tanrı yok; ğaybı [hazırda olmayanı] da bilir, şehâdeti [hazırda olanı] de, O rahmândır[23] [rahmeti bol olandır], rahîmdir [rahmeti sürekli olandır].

23. O öyle Allâh ki, O'ndan başka tapılacak[24] (ilâh) yok. Öyle melik[25] [pâdişah] ki, kuddûs[26] [mukaddes], selâm(et/esenlik kaynağı)[27] îmân ve emniyet veren/mü'min,[28] gözeten-koruyan/müheymin,[29] azîz[30] [üstün/mağlûb olmaz bir gâlib], cebbâr[31] [eksikleri tamâmlayan, ihtiyâcları gi-

---

23 • *Rahmân* kelimesi için bkz. Fâtiha: 3, not: 4. (E.Ö)

24 • *İlâh* kelimesi, bir önceki âyette *tanrı*, burada ise *tapılacak* diye tercüme edilmiştir. Ayrıca, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Allâh hakkında *tapma* kelimesini kullanmanın uygun olmadığını, çünkü *tapmak* kelimesinde az-çok bir şu'ûrsuzluk bulunduğunu, o nedenle de bunun "puta tapmak, haça tapmak" gibi yerlerde kullanıldığını ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

25 *Melik:* "Mülkün [egemenliğin/hükümranlığın] sâhibi; bütün eşyânın egemenliği/hükümranlığı kendisinin olan. Bütün mevcûdât üzerinde emir ve nehiy, tedbir ve tasarruf, azl ve ta'yîn, ikrâm ve mahrûmiyyet, mükâfât ve cezâ ile zâhirde ve bâtında hüküm, kuvvet ve kudret kendisinin olan yegâne melik/hükümdâr/pâdişah". (VII/4871)

• Osmanlıca Yazma nüsha'da, *melik* yerine *mâlik* yazılmıştır; ancak aslına uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

26 *Kuddûs:* Gâyet mukaddes, her şâibeden münezzeh, her vasfında mükemmel, sınırlandırmaya ve tasvîre sığmaz, hiçbir leke kabûl etmez, tertemiz, pampak. (VII/4871-4872)

27 *Selâm:* Her selâmetin/esenliğin kaynağı, ayıbdan, kusurdan, eksiklikten/noksanlıktan, yok olup zevâle ermekten, kısacası her türlü eksiklik ve noksanlıktan münezzeh olduğu gibi, kendisinden selâmet umulan, selâmet arayanları selâmete erdirecek olan. (VII/4872)

28 • *Îmân ve emniyet veren* ifâdesi, *mü'min* lafzının karşılığı olduğundan, *îmân ve emniyet veren mü'min* demeye gerek yoktur. (E.Ö)

29 • *Gözeten-koruyan* ifâdesi, *müheymin* lafzının karşılığı olduğundan, *gözeten-koruyan müheymin* demeye lüzûm yoktur. (E.Ö)

30 • *Azîz* kelimesi için bkz. Duhân: 42, not: 18; 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2, Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

31 *Cebbâr:* Yaratılmışların eksikliklerini tamâmlayan, ihtiyâclarını te'min eden, işlerini düzelten, bu husûsta gerekenleri yapmakta çok iktidarlı olan hakîm [her

deren, işleri düzelten, dilediğini yapmaya ve yaptırmaya kâdir olan], mütekebbir[32] [ululuk ve azamet Kendisinin hakkı olan].
Tenzih o Allâh'a[33] [münezzeh ve yücedir Allâh] müşriklerin şirkinden.
24. O öyle Allâh ki, hâlık,[34] bâri,[35] musavvir.[36]
O en güzel isimler[37] [en mükemmel vasıflar] O'nun; bütün göklerdeki ve yerdeki(ler,[38a] dilleri veyâ lisân-ı hâlleriyle) O'na tesbîh[38b] [O'nu tenzih ve takdis] eder; (çünkü) O öyle azîz(dir) [mağlûb edilmez bir kudret sâhibidir], öyle hakîmdir [hikmet sâhibidir].[39]

---

işi hikmet olan hikmet sâhibi] veyâ yaratıklan irâdesine mecbûr eden, dilediğini yaptırmaya kâdir olan, hükmüne ve nüfûzuna karşı gelinme ihtimâli bulunmayan ceberrut sâhibi. (VII/4872-4874)

32 *Mütekebbir:* Çok büyük, her husûsta büyüklüğünü gösteren, büyüklük, ululuk, azamet ve kibriya kendisine mahsûs, kendisinin hakkı olan. (VII/4874)

33 •Meâl'de, *Tenzih o Allâh'a* diye karşılık verilen *sübhânallâh* lafzına, *Münezzehtir Allâh* veyâ *Allâh münezzehtir [her türlü eksiklikten berîdir, yücedir]* karşılığını vermek daha uygun olur. (E.Ö)

34 *Hâlık:* Her şeyi takdîr ve icad ederek yaratan. (VII/4875-4876)

35 *Bâri:* Öyle yaratıcı ki yarattıklarını temiz ve sağlam bir nizâm üzere seçip tesviye ve tekâmül ettirerek birbirinden farklı vasıf ve hassalar ile temyiz ettiren. (VII/4876)

36 *Musavvir:* Mahlûkâtın sûret ve keyfiyyetlerini takdîr edip dilediği şekilde icad ve tasvîr eden. (VII/4876-4877)

37 •Meâl'in aslında, *en güzel isimler* ifâdesinin yanında, parantez içinde ifâdenin orijinali olan *esmâ-i husnâ [esmâu'l-husnâ]* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

38a *Mâ* esâs itibâriyle akıllı olmayanlara mahsus ise de, *mâ fi's-semâvâti ve'l-ard* [göklerde ve yerde ne varsa hepsi] ta'bîri, bunlarda gerek cüz'iyyet ve gerek istikrâr sûretiyle bulunanların hepsine şâmil olur. Binâenaleyh, gerek melekler ve mü'minler gibi lisân-ı kâl ile ve gerek sâirleri gibi lisân-ı hâl ile söyleyenlerin hepsi dâhil olmak üzere mecâz bir ma'nâ murâd olunmuştur. Çünkü mevcudât ferdlerinden her ferd, imkân ve hudûsu ve arzettiği san'at nizâmı ile Sâni' Teâlâ'nın noksanlıklardan münezzeh ve kemâl-i azamet ile muttasıf olun vücûd-ı sübhânîsine delâlet etmektedir. (VII/4730)

38b • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

39 • *Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35. (E.Ö)

60. MÜMTEHİNE SÛRESİ

MEDENÎ, 13 ÂYET

§

Adını, 10. âyetinde geçen *fem'tehinû'hunne* [onları (yâni, muhâcir olarak Medîne'ye gelen îmân etmiş kadınları) imtihân edin] emrinden alan (*Mümtehane, İmtihân* ve *Meveddet* de denilen) sûrenin başlıca konusu; mü'minlerin, savaş ve barış hâllerinde kâfirlere karşı ta'kîb etmeleri gereken ba'zı ahlâk ve ahkâma [hükümlere] ilişkindir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o bütün îmân edenler! (Hem Benim) düşmanım (olanlar)ı ve (hem de sizin) düşmanınız (olanlar)ı dostlar yerine tutmayın; siz onlara mevedded ilka' ediyorsunuz,[1] onlar ise hakktan size gelene küfrettiler, rabbiniz Allâh'a îmân ediyorsunuz diye sizi ve Peygamber'i (yurdunuzdan) çıkarıyorlardı.
Eğer sizler Benim yolumda ve rızâm uğrunda cihâd (etmek) için çıktınızsa, (onlara sevgi ve dostluk göstermemeniz gerekir. Oysa) siz meveddet/[sevgi ve muhabbet]le onlara sır veriyorsunuz, hâlbuki Ben sizin gizlediklerinizi(n) de, açıkladıklarınızı(n) da hepsini bilirim ve içinizden herkim onu yaparsa, artık düz yolun ortasından şaşırmış olur.
2. Eğer onlar size (karşı) bir zafer bulurlarsa, hepinize düşman kesilirler ve sizlere fenâlıkla ellerini ve dillerini uzatır ve arzu ederler ki hep kâfir olasınız.

---

1 *Mevedded*, "muhabbet ve sevgi" demek olduğu gibi, "mektub" için de kullanılır, ki mevedded'in lâzımıdır. Burada bu ma'nâ da verilmiştir. *Mevedded ilka ediyorsunuz*: A) Kendilerine meveddet ilka edeceğiniz veyâ meveddet sebebiyle haber ilka edeceğiniz evliyâ edinmeyin; hâsılı meveddetle ahvâlinizden haber kaçırmayın. B) Müşriklere haber ulaştırıyorsunuz veyâ içlerinde bulunan yakınlarınız dolayısıyla müşriklere mektub göndererek ihbarda bulunuyorsunuz, ki bu, onların tümünü dost tutmaktır. (VII/4896)

3. Ne hısımlarınızın, ne de evlâdlarınızın size aslâ menfaati olmaz. (Allâh) o Kıyâmet Günü'nde aranızı ayırır ve Allâh hep amellerinizi gözetir.[2]

4-5. Sizin için güzel bir örnek, İbrâhîm ile berâberindekilerde oldu; vaktiyle onlar kavmlerine şöyle dediler: "Biz sizlerden ve Allâh'tan başka taptıklarınız/[ibâdet ettiklerinizi]-dan[3] berîyiz [uzağız] ve sizi tanımıyoruz, tâ ki siz Allâh'ın birliğine îmân edinceye kadar. Sizinle aramızda ebedî buğz u adavet [nefret ve düşmanlık] başladı".

Ancak İbrâhîm'in babasına, "Elbette senin için istiğfâr edeceğim, maamâfih [bununla birlikte] senin için Allâh'tan (gelecek) hiçbir şeye (mâni olmaya) gücüm yetmez" demesi müstesnâ [hâriç] (yâni, bu sizin için örnek değildir).

(Ve İbrâhîm'le berâberindeki mü'minler) dediler[4] (ki): "Yâ Rabbenâ![5] Biz ancak Sana tevekkül kıldık ve Sana gönül verdik ve bütün gidiş Sanadır.

"Yâ Rabbenâ![5] Bizleri o küfredenlerin fitnesi[6] kılma ve bizlere mağfiret buyur! Rabbimiz![7] Çünkü Sensin ancak öyle azîz [izzetli], öyle hakîm[8] [hikmetli]".

6. Hakîkaten sizler için güzel bir örnek onlarda olmuştur; Allâh'a ve

---

2 •Meâl'de, *gözetir* diye çevirilen *basîr* kelimesi için bkz. İsrâ: 17, not: 20. (E.Ö)

3 •Bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *taptıklarımızdan* şeklinde –tashihli/yanlış– yazılmış, Matbu nüsha'da da *taptıklarınızdan* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

4 •*Dediler* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)
Kıssanın hissesinin neticesi olmak üzere *qâlû* [*böyle deyin*] ma'nâsının da anlaşılabilmesi için kavil ve atıf hazfolunmuştur. (VII/4902)

5 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılanan *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi ya da –yine Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde yaptığı gibi– aslı üzere [*Rabbenâ* şeklinde] bırakılması daha uygun olur. (E.Ö)

6 Yâni, bizi onlara mağlûb etme, bizi onların ellerine düşürüp sıkıntı ve işkenceye uğratma, onların bize el-dil uzatmalarına meydan verme de bizim sıkıntımız yüzünden îmânı tahkir ile küfre meftûniyetlerini artırma! (VII/4902)

7 •Meâl'in aslında atlanan *rabbenâ* lafzına karşılık olarak, *Rabbimiz* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

8 •*Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35; Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

Âhiret Günü'ne ümid besleyenler için. Herkim de (yüz çevirip) aksine giderse, haberi olsun ki Allâh, (evet O) çok ğanidir[9] [ihtiyaçtan münezzehtir], (hamîddir, yâni) her hamd O'nundur.

7. Umulur ki Allâh sizinle, onlar içinde düşmanlaştıklarınız arasında bir meveddet [sevgi/yakınlık] husûle getire;[10] (çünkü) Allâh (her şeye) kadîrdir. (Ve) Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dur, rahîm/[merhametli]dir.

8. Allâh sizi, dîn hakkında siz(inl)e kıtâl [savaş] yapmayan ve sizi yurdlarınızdan çıkarmayan kimselerden, onlara iyilik etmeniz(den) ve kendilerine adâlet yapmanızdan nehyetmez; çünkü Allâh adâlet yapanları sever.

9. Allâh sizi ancak siz(inl)e dîn hakkında kıtâl yapan [savaşan] ve sizi yurdlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza muzâharet [yardım] eden kimselerden, onlara dostluk etmenizden nehyediyor.

Herkim de onlara dostluk ederse, işte onlar, kendilerine yazık eden(lerdir)/zâlimlerdir.[11]

10. Ey o bütün îmân edenler! Size mü'mine(ler/mü'min) kadınlar[12] muhâcir olarak geldikleri zamân kendilerini imtihân edin, –îmânlarını(n hakîkatini) Allâh bilir– imtihân üzerine onları(n) mü'mine [mü'min kadınlar] (olduklarını) bilirseniz, artık kendilerini kâfir/[müşrik erkek]lere geri çevirmeyin; (çünkü) mü'mine/[mü'min kadın]ler[13] kâfir/[müşrik er-

9 • *Ğanî* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 97, not: 90; En'âm: 133, not: 151. Ayrıca, *çok ğanidir* ibâresindeki *çok* kelimesinin, âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

10 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *getire* yerine *getirir* yazılmıştır. (E.Ö)

11 • *Kendilerine yazık eden* ifâdesi, *zâlim* kelimesinin karşılığı olduğundan, *kendilerine yazık eden zâlimlerdir* demeye lüzûm yoktur. (E.Ö)

12 Burada *mü'minât* [*mü'min kadınlar*] ta'bîri, îmânın gereği olan kelime-i şehâdeti ["şehâdet ederim ki Allâh'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed Allâh'ın resûlüdür" sözünü] zâhiren söylemiş ve ona aykırı bir hâl göstermemiş olmalan, yâhud imtihân ile îmânlarını isbat mevki'inde bulunmaları itibârîyle zâhirdir. Yoksa imtihâna tâbi tutulmalarının ma'nâsı olmazdı. Yâni, dâru'l-küfr'den dâru'l-İslâm'a hicret ederek 'mü'miniz' diye size geldikleri zamân onlan, kalblerinin de dillerine uygun olduğu zannına/kanaatine varacak şekilde sınayın! (VII/4909)

• *Mü'mine(ler)* kelimesi, *mü'min kadın(lar)* anlamına geldiğinden *mü'mine kadınlar* demeye lüzûm yoktur. (E.Ö)

13 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mü'mineler* [*mü'min kadınlar*] yerine –yanlışlıkla– *mü'minler* [*mü'min erkekler*] yazılmıştır. (E.Ö)

kek]llere[14] helâl değil, kâfir/[müşrik erkek]ler de mü'mine/[mü'min kadın]lere[15] helâl olmazlar. Maamâfih [bununla birlikte], sarfettikleri mehri o kâfirlere verin! Sizin o mü'mine/[mü'min kadın]leri nikâh etmenizde de[16] –kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdîrde– üzerinize bir günâh yoktur.

Kâfir(e)lerin [müşrik kadınların] ise ismetlerine [nikâhlarına] yapışmayın[17] ve sarfettiğiniz (mehr)i isteyin, kâfirler de sarfettiklerini istesinler!

Bunlar size Allâh'ın hükmüdür, aranızda (böyle) hükmediyor ve Allâh alîm/[bilen]dir, hakîm/[hikmetli]dir.

11. Ve eğer zevce/[eş]lerinizden bir(i) şey(tâna uyup) sizden küffâra kaçar (da, verdiğiniz mehri alamaz), siz de acısını alırsanız,[18] zevce/[eş]leri gitmiş olanlara, sarfettiklerinin

---

14 •Matbu nüsha'da *kâfirlere* kelimesi, *kâfirlere* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)

•Ayrıca Meâl'de, *mü'mine/[mü'min kadın]ler kâfirlere*... diye tercüme edilen zamîrler, *onlar [mü'min kadınlar] onlara [kâfir ve müşrik erkeklere]*... anlamına gelir. (E.Ö)

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *mü'minelere [mü'min kadınlara]* kelimesi, *mü'minlere [mü'min erkeklere]* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

•Ayrıca Meâl'de, *kâfir (erkek)ler de mü'mine/[mü'min kadın]lere*... diye çevirilen zamîrler, *onlar [kâfir ve müşrik erkekler] da onlara [mü'min kadınlara]*... ma'nâsındadır. Bu âyette zikri geçen *kâfirler ve kevâfir [kâfireler]* ile *müşrik ve kâfir erkekler ve müşrik kadınlar* kasdedilmektedir, yehûdi ve hristiyanlar da kâfirdirler, fakat onların kadınlarıyla evlenmek mü'min erkekler için helâldir; bkz. Mâide: 5. (E.Ö)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *etmenizde de* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *etmenizide de* şeklinde hatâlı dizilmiştir. (E.Ö)

17 *Kevâfir*, "kâfire"nin çoğulu, *'isem* de "ismet"in çoğuludur. *İsmet* ise, "dokunulacak tutamak" demek olup "gerdanlık, bilezik, bilek ve hıfz u siyânet" ma'nâlarına geldiği cihetle, gerek akid ve gerek sebeb herhangi bir tutamak için kullanılır. Burada murâd, müşrik kadınların nikâhlarının bâtıl olduğudur. Yâni, "dâru'l-harbden hicret etmeyip kâfir olarak kalan veyâ irtidat ederek dâru'l-harbe iltihak eden kadınlarla aranızda ne bir ismet, ne de bir evlilik bağı kalmasın; tutamaklarına tutunmayın", daha Türkçe'si "ellerine yapışmayın, ipleriyle kuyuya inmeyin!" (VII/4914)

18 "Acısını alırsanız", yâni "onların kadınlarından îmân ile size hicret edenler olursa, bu sûretle tazminât vermek nöbeti size düşerse" yâhud "ganimet alırsanız"... (VII/4915)

misli/[benzerilni veriniz ve Allâh(ın hükmüne ri'âyet ederek O'na isyân)-dan korku(p azâbından korunu)-nuz, eğer siz O'na îmân etmiş (kimselerseniz)/mü'minlerseniz.

12. Ey o Peygamber! Mü'mine/[mü'-min kadın]ler[19] sana şu şartlar üzerine biat etmeye geldiklerinde (biatlarını kabûl et. Şöyle ki:) Allâh'a hiçbir şey(i) şirk koşmayacaklar ve hırsızlık yapmayacaklar ve zinâ etmeyecekler ve evlâdlarını öldürmeyecekler ve elleriyle ayakları arasında [zinâ isnâdı, gıybet, koğuculuk/laf getirip götürme v.s. tarzında yapılması muhtemel olan iftirâdan, yalan, sahtekârlık gibi] bir bühtân [iftirâ] uydurup getirmeyecekler[20] ve sana hiçbir ma'rûfta âsi olmayacaklar.

(Evet) bu[21] sûretle onlara biat ver ve kendileri için Allâh'a[22] istiğfâr ediver,[23] çünkü Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîm/[merhametli]dir.

13. Ey o bütün îmân edenler! Öyle bir kavmi dost tanımayın; ki Allâh kendilerine ğazab etmiş,[24a] âhiretten ümidi kesmişler, ashâb-ı kubûr-

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *mü'mineler* [*mü'min kadınlar*] yerine *mü'minler* [*mü'min erkekler*] şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

20 Elleri ve ayakları arasından uydurulan bühtân [iftirâ], başka bir kadının doğurduğu çocuğu alıp veyâ kendi doğurduğu ile değiştirip 'Ben doğurdum' diyerek kocasına isnâd etmesidir. Gerçi bunun, başka bir erkekten gayr-i meşrû olarak aldığı çocuğu kocasına isnâd etme ma'nâsına olması düşünülebilirse de bu, önce geçen *zinâ etmeyecekler* ifâdesine dâhil olduğundan, bu ihtimâl düşmüştür. Dolayısıyla bu ifâdede zinâ isnâdı, gıybet, koğuculuk/laf getirip götürme v.s. tarzında yapılması muhtemel olan iftirâdan, yalandan, sahtekârlıktan nehyetme sözkonusudur. (VII/4918)

21 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bu* yerine *şu* yazılmıştır. (E.Ö)

22 •Âyette karşılığı bulunduğu hâlde Meâl'in orijinalinde atlanan *Allâh'a* lafzını metne dâhil ettik. (E.Ö)

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ediver* yerine *ediyor* şeklinde –hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

24a *Allâh'ın ğadab ettiği bir kavmi dost tanımayın:* Onların velâyetlerine tutunmayın, taraftarlık etmeyin, bir şeylerine heves edip de meyletmeyin.
Allâh'ın ğadab etmiş olduğu kavm ta'bîri, ekseriya 'yehûdiler' hakkında vârid olduğu cihetle burada da murâd onlar denilmiş; bundan sonraki sûrede İsrâîl-oğulları'ndan bahsedilmesi de bununla mütenâsib bulunmuş ise de, onlarla muvâlâtta bulunan münâfıklar veyâ sûrenin yukarısıyla münâsebetine nazarandır. Müşrikler ve özellikle Kureyş müşrikleri olması ihtimâlleri de söylenmiştir.

dan[24b] [kabirde/mezarda] olan kâfirlerin me'yûsiyetleri [ümidsiz olduk- ları] gibi ye'se [ümidsizliğe] düşmüşlerdir.

Fakat *qavmen* [bir kavm] kelimesi, nekre [belirsiz] olarak îrâd edilmiş bulunduğu cihetle bundan murâd, muayyen ve ma'hud bir kavme münhasır olmayıp zikrolunan vasf ile muttasıf her kavme şâmil olmak gerektir. (VII/4921)

24b *Mine'l-ashâbi'l-qubûr* [kubûr ashâbından/kabirdekilerden] ifâdesinde iki ma'nâ vardır: A) *Min*, beyâniyye olarak kâfirleri beyân olur, ki bu durumda "ashâb-ı kubûrdan olan [ölüp kabre giren] kâfirlerin me'yûsiyyetleri gibi" demek olur. Çünkü, ölmüş, kabre girmiş olan kâfirler, cehennemdeki ebedî mevki'lerini görmüş, âhiret ni'metlerinden mahrûmiyyetleri tebeyyün etmiş, ne ileride birşey kazanmak, ne de gerideki dirilerden bir imdâd/yardım almak ihtimâli kalmamış olduğundan, bütün ümidleri kesilmiş, ye'sleri tamâmen tahakkuk eylemiş bulunur. B) *Min*, ibtidâiyye olarak *ye'se* [ümidsizliğe] taalluk eder; bu durumda da "kâfirlerin, ashâb-ı kubûrdan [ölülerin dirileceğinden, hayâtından] ümid kestikleri gibi" demek olur. (VII/4921-4922)

61. SAFF SÛRESİ

MEDENÎ, 14 ÂYET

§

Adını, 4. âyetindeki *saffen* [*kenetlenip kaynaşmışcasına saff bağlamak*] kelimesinden alan (*Havâriyyun* ve *Îsâ* da denilen) sûrenin ana tema'sı, sıdk u sadâkatle Allâh yolunda cihâda teşvik ve ihzâr ve bu sûretle bir önceki sûrenin konusu ve imtihân mevzûu olan, *(Hem Benim) düşmanım (olanlar)ı ve (hem de sizin) düşmanınız (olanlar)ı dostlar yerine tutmayın* nehyini bir te'kid ve İslâm'ın istikbâlini tavzihtir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. (Dilleri veyâ lisân-ı hâlleriyle) tesbîh [tenzih ve takdis] etmekte Allâh için göklerdeki ve yerdeki(ler). O öyle azîz, öyle hakîm.[1a]

2-3. Ey o îmân edenler! Niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz?! Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allâh yanında çok mebğuzdur [buğzedilmiş, iğrenç ve menfur bir şeydir].[1b]

4. Haberiniz olsun ki Allâh, Kendi

1a • *Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35, Fâtır: 2, not: 5; Zümer: 1, not: 2. (E.Ö)

1b Sebeb-i nüzûlüne göre burada birkaç vecih vardır: A) Bu hitâb, hakîki mü'minlere nezrlerinin [adaklarının] îfâsı lüzûmunu ihtar için tehyictir. Buna göre, "yapmayacağınız bir şeyi adamayın, yapmayacağınız bir fiili nezretmeyin; mâdem ki adadınız, o hâlde sözünüzde durup adaklarınızı yerine getirin!" demektir. B) "Yapmadığınız şeyi niye söylüyorsunuz, mü'minlere yalan söylemek yakışırmı?!" meâlinde bir itabdır [azarlamadır]. C) Hitâb, zâhirde mü'min görünen münâfıklara tevbihtir.

Fakat, *mâ lâ tef'alûn*'da, *mâ lime tef'alû* gibi mâzî sîğası gözetmek lâzım geleceğine nazaran zâhir olan, istikbâle âit nezr/adak ma'nâsıdır.

Maqt, "şiddetli buğz, son derece mebğuzluk, menfurluk, iğrençlik" demektir. (VII/4926-4927)

yolunda kurşunlu bir binâ gibi (kenetlenip kaynaşmışcasına) saff bağlayarak çarpışanları sever.

5. Ve hani bir vakit Mûsâ, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Benim, size (gönderilmiş) Allâh'ın[2] resûlü olduğumu bildiğiniz hâlde niçin bana ezâ [eziyet] ediyorsunuz?"

Sonra vaktâ ki yamukluk ettiler, Allâh da kalblerini yamulttu. Öyle ya, Allâh fâsıklar gürûhunu doğru yola çıkarmaz.

6. Bir vakit de Meryem'in oğlu Îsâ şöyle dedi: "Ey İsrâîloğulları! Ben size (gönderilen) Allâh'ın resûlüyüm, önümdeki Tevrât'ın musaddıkı [tasdikleyicisi] ve benden sonra gelecek bir Resûl'ün müjdecisi[3] olarak geldim; ki o'nun ismi [vasfı] Ahmed'dir".

Sonra (Îsâ'nın geleceğini müjdelediği) o (Ahmed isimli resûl) onlara beyyine/[açık delîl]lerle gelince, "Bu apaçık[4] bir sihr" dediler.

7-8. İslâma [Allâh'a teslîm olmaya] da'vet olunurken, Allâh'a karşı (o) yalan(ı) uydurandan daha zâlim de kim olabilir?!

Allâh da zâlimler gürûhunu muvaffak etmez.[5] İstiyorlar ki Allâh'ın nûrunu ağızlarıyla söndürsünler,[6] Allâh ise nûrunu tamâmlayacaktır, isterse kâfirler hoşlanmasınlar.

9. O Allâh'tır[7a] ki, Resûlü'nü hidâyet kânûnu[7b] ve hakk dîni ile gönderdi, onu her dînin üzerine çıkarmak için, isterse müşrikler hoşlanmasınlar.

10-11. Ey o bütün îmân edenler! Size öyle bir ticâret göstereyimmi,[8] ki

---

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Allâh'ın* yerine *Allâh* yazılmıştır. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve benden sonra gelecek bir resûlün müjdecisi* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *apaçık* yerine *pek açık* yazılmıştır, ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)

5 •Burada, *muvaffak etmez* diye çevirilen *lâ yehdî* lafzına, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *doğru yola çıkarmaz* (bkz. Saff: 5, Cum'a: 5, Münâfıkûn: 6), *hidâyet etmez, hidâyete erdirmez* (bkz. VII/4936, Fâtiha: 6, Bakara: 2 ve 5) gibi karşılıklar verilmiştir. (E.Ö)

6 Bu ifâde, kâfirlerin hakkı ibtal etmek için çalışmadaki hâllerini tasvîr ve cüretlerini tahkirdir. Sanki, doğan güneşi ağızlarıyla "püf" diyerek söndürüvereceklermiş gibi, hakkı, yalan ve iftirâ ile ibtal etmek istiyorlar. (VII/4936)

7a •Âyette, *Allâh* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

7b •*Kânûnu* [*qânûnu*] kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mi* eki yoktur. (E.Ö)

sizleri elîm [acı] bir azâbdan kurtarır: Allâh(a) ve (O'nun) Resûlü'ne îmân edip mallarınız ve canlarınızla Allâh yolunda mücâhede [cehd ü gayret] eylersiniz. Bu, sizin için çok hayrlıdır, eğer bilirseniz.

12. (Şâyet mallarınız ve canlarınızla O'nun yolunda cihâd [cehd ü gayret] ederseniz, Allâh) günâhlarınızı mağfiret buyurur [örtüp bağışlar] ve sizi altından ırmaklar akar cennetlere ve 'adn cennetlerinde hoş hoş meskenlere koyar. İşte büyük kurtuluş[9] odur.

13. (Cihâdın ni'metlerinden) diğer biri de –ki onu seveceksiniz– Allâh'tan nusret [yardım] ve yakın bir fetih [başarı]. Hem mü'minleri müjdele!

14. Ey o bütün îmân edenler! (Bu müjdelere ermek için) Allâh(ın dîninin ve Resûlü'nün) yardımcıları olunuz.[10] Nitekim Meryem'in oğlu Îsâ, "Kim benim yardımcılarım Allâh'a doğru (giden yolda)?" dedi. Havâriyyun [havârîler], "Biz Allâh(ın dîninin) yardımcılarıyız"[11] dediler. Bunun üzerine, Benî-İsrâîl'den [İsrâîloğulları'ndan] bir tâife (Îsâ'ya) îmân et(miş)ti, bir tâife de küfret(miş)ti[12] de, Biz îmân edenleri düşmanlarına karşı te'yid eyledik [destekledik], o sûretle onlar üstün olup yüze çıktılar.

---

9 •Meâl'in aslında *büyük kurtuluş* ibâresinin yanında, ibârenin orijinali olan *fevz-i azîm* [*fevzu'l-'azîm*] lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

10 Ey îmân edenler! Bu müjdelere ermek için bütün irâdelerinizi Allâh yoluna sarfederek Allâh'ın dînine ve Resûlü'ne; Allâh için, Allâh'ın rızâsına kavuşmak için yardımcı olun! (VII/4943-4944 ve krş. Muhammed: 7)

11 •Krş. Âl-i 'İmrân: 52. (E.Ö)

12 •Matbu nüsha'da *küfre gitti* şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da *küfretti* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

62. CUM'A SÛRESİ

MEDENÎ, 11 ÂYET

§

Adını, Cum'a günü namaz için nidâ edildiğinde alış-verişi bırakıp Cum'a namazını îfâyı emreden 9-10. âyetlerinden alan sûrenin evveli, Allâh'ı tesbîh ve takdîs, risâlet-i Muhammediyye'nin Arab ve gayrılarına şâmil pek büyük bir lütuf ve ni'met-i ilâhiyye olduğunu beyân ile ta'zîm [büyültme/yüceltme]; ortası, yehûdilere tevbih [azarlama]; sonu da mü'minleri Cum'a namazına teşviktir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. (Dilleri veyâ lisân-ı hâlleriyle) tesbîh [tenzih ve takdis] eder Allâh için göklerdeki ve yerdeki(ler).[1] O öyle lekesiz/kuddûs[2] melik[3] [hükümdar] ki; hem azîz [kudretli], hem hakîm [hikmetli].[4]

2-3. O'dur ki ümmîler[5] [Arablar] içinde kendileri (gibi insân cinsi)nden[6] bir resûl gönderdi, üzerlerine O'nun âyetlerini okuyor ve onlan temize çıkarıp parlatıyor,[7] kendilerine Kitâb ve hikmet(i) öğretiyor –hâlbu-

1 •Krş. Hadîd: 1, Haşr: 1 ve 24, Saff: 1, Teğâbün: 1. (E.Ö)

2 •*Kuddûs* [*lekesiz*] kelimesi, için bkz. Haşr: 23, not: 26. (E.Ö)

3 •*Melik* [*kral*] kelimesi için bkz. Haşr: 23, not: 25. (E.Ö)

4 •*Azîz* ve *hakîm* kelimeleri için bkz. 'Ankebût: 42, not: 34 ve 35; Duhân: 42, not: 18; Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5. (E.Ö)

5 *Ümmîler*'den kasıd, "Arablar"dır. *Ümmî* kelimesinin meşhur olan ma'nâsı, "anadan doğduğu hâl üzere bulunan", yâni "okuması-yazması olmayan, tahsilsiz" demektir (VII/4957-4958). *Ümmîler*, "Kitâbsız Arab müşrikleri" ve onlar gibi "Kitâbı olmayanlar"dır. (II/1067, IV/2297 ve krş. Âl-i 'İmrân: 75, not: 75)

6 •Krş. Bakara: 151, not: 169 ve 170; Âl-i 'İmrân: 164, not: 169 ve 170. (E.Ö)

7 •Meâl'de, *ve onları temize çıkarıp parlatıyor* diye çevirilen *ve yüzekkîhim* ibâresine, *ve onları arındırıyor* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

ki bundan evvel açık bir dalâl(et) içinde idiler– ve (o Resûlü) daha onlardan başkalarına (da gönderdi), ki henüz onlara lâhık[8] olmadı/[katılmadı]lar. O öyle azîz [kudretli], öyle hakîm [hikmetli].

4. İşte o (risâlet/nübüvvet), Allâh'ın fazlı/[lütuf ve ihsânı]dır, onu dilediğine verir ve[9] Allâh çok büyük fazl [lütuf] sâhibidir.

5. Kendilerine Tevrât yükletilen, sonra onu hâmil olmayan [taşımayan/tatbik etmeyen] kişilerin[10a] meseli, cildlerle Kitâb[10b] [*esfâr*/sifrler] taşıyan eşeğin hâline benzer.

Allâh'ın âyetlerini tekzib eden [yalanlayan] kavmin meseli ne çirkin! Allâh zâlimler gürûhunu doğru yola çıkarmaz.

6. De ki: "Ey o yehûdi[11] olanlar! Siz, –sâir [öteki] insânlardan başka olarak– Allâh'ın dostları bulunduğunuzu zu'm [zann ve iddiâ] ediyorsanız, haydin ölmeyi temenni edin, eğer [da'vânızda] sâdık/[doğru]larsanız öyle yapın!"

7. Hâlbuki, ellerinin takdim ettiği günâhlar yüzünden onu ebeden [aslâ/hiçbir zamân] temenni edemezler. Allâh zâlimleri bilir.

8. De ki: "Haberiniz olsun, o kaçıp durduğunuz ölüm muhakkak gelip size çatacak, sonra o bütün ğayb ve şehâdeti bilen (Allâh)e iâde olunacaksınız da, O size neler yaptığınızı haber verecektir".[12a]

9-10. Ey o bütün îmân edenler! Cum'a günü namaz için nidâ olunduğunda, hemen Allâh'ın zikrine koşun ve alımı-satımı bırakın; o sizin

---

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *lâhık* yerine *ilhak* yazılmıştır. (E.Ö)

9 •Matbu nüsha ile Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* yerine *ye* şeklindedir, Tefsîr kısmındaki (VII/4957) tercümede ise *ve* şeklindedir. Biz de Meâl'i, buna göre, yâni *ye*'nin *ve* olması durumuna göre düzenledik. *Ye*'nin *ya* olması durumunda ise şöyle düzenlenebilir: "Ya Allâh çok büyük fazl sâhibi (değilmi)dir?!" Âyetin orijinalinde ise *ve* bağlacı yoktur. (E.Ö)

10a *Kendilerine Tevrât yükletilen, sonra onu hâmil olmayan [taşımayan/tatbik etmeyen] kişiler:* Tevrât'ın içindekileri anlayıp gereğince istifâde ve amel etmemiş olan kişiler... (VII/4957)

10b *Sifrler [esfâr]*: Koca koca Kitâblar. *Esfâr* ta'bîrinde, Tevrât'ın aksâmına [kısımlarına] "esfâr" denildiğine işâret vardır. (VII/4957-4958)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yehûdi* yerine *yehûd* yazılmıştır, ki neticede aynı ma'nâyadır. (E.Ö)

12a Kitâbından ve verdiği ilimlerden neleri tahrif ettiğinizi, neleri gizleyip neleri açıkladığınızı yüzünüze vuracak ve ona göre cezânızı verecek. (VII/4959)

için daha hayrlıdır, eğer bilirseniz. Sonra da, namaz kılındımı yeryüzüne[12b] dağılın [dağılıp] da Allâh'ın fazlından nasîb arayın[13] [arayabilirsiniz] ve Allâh'ı çok zikredin ki felâh[14] bulabilesiniz.

11. Böyle iken, bir ticâret [kazanç fırsatı] veyâ eğlenti gördüklerinde, ona fırladılar da, seni (minberde) ayakta bıraktılar.[15]

De ki: "Allâh'ın yanındaki (menfaatler), eğlentiden de, ticâretten de hayrlıdır ve Allâh rızk verenlerin en hayrlısıdır".

12b •Matbu nüsha'da *yeryüzünde* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *yeryüzüne* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

13 Yâni, namaz tamâmlandımı, dağılabilir, alış-veriş yapabilir, ziyârete gidebilir, istirahat edebilirsiniz. (VII/4990)

14 •***Felâh-müflih*** kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

15 •Matbu nüsha'da, ***bıraktılar*** yerine ***bıraktılar*** şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

Yâni, minberde hutbeye kalkmış Allâh'ı zikrederken seni ayakta bırakıp ticârete koşuştular. Âyette geçen *lehv* [*eğlenti*] için, "Ticâret kâfilesi gelirken çalınması mutad olan kös veyâ def, dünbelek, –ba'zıları– davul-zurna" demişlerdir. Bununla birlikte, âyette ***ileyhâ*** zamîri müennes olarak "ticâret"e gönderilmiş, "lehv" ile berâber ***ileyhimâ*** yâhud ***ileyhi*** diye "levh"e gönderilmemiştir. Bu da gösteririrki, çıkanların maksadı, "levh" değil, "ticâret" idi. (VII/4992)

63. MÜNÂFIKÛN SÛRESİ

MEDENÎ, 11 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *münâfiqûn* [*münâfıklar*] kelimesinden alan sûrenin başlıca konusu, hicretten sonra Medîne'deki İslâm cemaatinin karşılaştığı sistemli nifâk ve münâfıklar mes'elesidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Sana geldikleri vakit o münâfıklar dediler ki: "Şehâdet ederiz, hakîkaten[1a] sen, şübhesiz Allâh'ın Resûlü'sün".
Allâh da biliyor ki, hakîkaten sen, şübhesiz O'nun Resûlü'sün. Bununla berâber, Allâh şehâdet ediyor ki, doğrusu münâfıklar kat'iyyen yalancıdırlar.
2-3. (Onlar) yemînlerini bir kalkan edinip de Allâh yolundan yan çizmektedirler. Hakîkat(en) bunlar ne fenâ yapıyorlar; o şundan: Çünkü onlar îmâna gelmişler, sonra küfre gitmişlerdir de o, kalblerine tab' olunmuş[1b] [kazınmış] da artık (hakîkati) anlamaz olmuşlardır.
4-6. Sen onları gördüğün vakit cisimleri [görünüşleri] tuhafına [hoşuna] gider[2] ve (bir söz) söylerlerse

---

1a •Bu âyetin meâlinde ikişer defâ kullanılan *hakîkaten* ve *şübhesiz* kelimelerinin ilki, te'kid edatı olan *inne*'ye, ikincisi ise te'kid lam'ı olan *le*'ye karşılık olarak kullanılmıştır. (E.Ö)

1b "O küfr, onların huyu/tabiatı olmuş..." (VII/5000)
•Meâl'de, *O, kalblerine tab' olunmuş da artık anlamaz olmuşlardır* diye; Tefsîr'de ise, *Onun üzerine o küfr huyu olan fenâ ahlâk kalblerine tab' olunmuştur* (VII/5000) diye karşılık verilen *fe-tubi'a 'alâ qulûbihim* ibâresine, "Bu yüzden kalbleri mühürlenmiş/kalblerinin üzerine mühür vurulmuş" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

2 Zâhiren bakınca giyinip kuşanmaları, şıklıklan, cüsseleri/boylan-posları, güzellikleri ile bedenlerinin süsü hoşuna gider, imreneceğin tutar. (VII/5001)

dediklerine kulak verirsin,[3] (aslında onlar) sanki dayanmış keresteler[4] gibidirler, her sayhayı [bağırtıyı], sanırlar ki aleyhlerindedir.
Onlar düşmandırlar; onun için onlardan sakın! Onları Allâh gebertsin [kahretsin]! (Hakktan bâtıla nasıl ve) nereden çevriliyorlar [nasıl da hakktan sapıyorlar]?!
Onlara, "Gelin Resûlullâh sizin için istiğfâr ediversin!" denildiği zamân da, (tekebbürle yüz çevirerek) başlarını (eğip) bükerler ve görürsün ki, kibir(lenip büyüklük) taslayarak yan çizer giderler; onlar için istiğfâr etsen de, etmesen de aleyhlerinde müsavi/[eşit-bir]dir,[5] Allâh onlara aslâ mağfiret etmez ve Allâh fâsıklar [tâatten çıkmışlar] gürûhunu doğru yola çıkarmaz.
7. Onlardır ki, "Resûlullâh'ın yanındakilere nafaka vermeyin, tâ ki dağılsınlar"[6] diyorlar.
Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allâh'ındır, velâkin münâfıklar anlamazlar.
8. (O münâfıklar) diyorlar ki: "Eğer (sefer sona erip de) Medîne'ye dönersek, her hâlde [elbette] eazz [izzetli ve kuvvetli] olan, oradan, ezell [zelîl ve zayıf] olanı çıkaracaktır".
Hâlbuki izzet Allâh'ın ve Resûlü'nün ve mü'minlerindir, velâkin münâfıklar bilmezler.[7]
9. Ey o bütün îmân edenler! Sizleri ne mallarınız, ne evlâdlarınız Allâh'ın zikrinden alıkoymasın ve herkim öyle yaparsa, işte onlar hüsrâna düşenlerdir.
10. Ve sizlere merzûk [nasîb] kıldığımız şeylerden (Allâh yolunda) infâk yapın, her birinize ölüm gel-

---

3 "Güzel konuşmaları sebebiyle, konuştuklarında, mecliste bulunanlarını dinleyesi gelir". (VII/5001)

4 •Meâl'in aslında, *dayanmış keresteler* ifâdesinden önce, ifâdenin orijinali olan *huşub-ı müsennede* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)
•Ayrıca bu ibâre Osmanlıca Yazma nüsha'da, *haşb-ı müsennede* veyâ *huşb-ı müsennede* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

5 •Meâl'de, *aleyhlerinde müsavidir* diye çevirilen *sevâun 'aleyhim* lafzına, Bakara: 6'da *onlarca müsavidir* [*onlar açısından birdir/eşittir*] anlamı verilmiştir. (E.Ö)

6 Münâfıklar Ensâr'a [Medîneli mü'minlere], "Medîne'ye hicret edip gelen Muhâcirlere [Mekkeli mü'minlere] yardım etmeyin de bağları sökülsün, dağılıp gitsinler" diyorlar. (VII/5008)

7 Münâfıklar, izzet ve zillet nedir, kuvvetli ve zayıf kimdir bilmezler de öyle hezeyanlar ederler. Kibri izzet, izzeti kibr sanırlar. (VII/5009)

mezden evvel, ki sonra "Yâ Rabbi![8] Beni yakın bir ecele [süreye] kadar te'hir eylesen[9] de sadaka versem ve sâlihînden [sâlihlerden] olsam" der.

11. Hâlbuki Allâh bir nefsi [canı/kimseyi], eceli geldiği zamân aslâ te'hir buyurmaz ve her ne yaparsanız Allâh habîr/[haberdar]dir.

---

8 •Meâl'de, *yâ Rabbi* diye karşılık verilen *rabbi* kelimesine, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

9 "Çok değil, az bir müddet daha ömür versen..." (VII/5015)

64. TEĞÂBÜN SÛRESİ

MEDENÎ, 18 ÂYET

§

Adını, 9. âyetinde geçen *teğâbün [kâr/kazanç ve zarâr/kayıp]* kelimesinden alan sûre, Hadîd sûresi'nden beri gelen sûrelerin bir gâyesi ve bundan sonrakilerin de Mülk sûresi'ne doğru bir mukaddimesi gibidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. (Dilleri ve lisân-ı hâlleriyle) tesbîh [her türlü noksanlıktan tenzih ve takdis] eder Allâh'a göklerde(ki) ve yerdeki(ler;[1] (çünkü) mülk [hükümranlık] O'nun, hamd O'nun ve O[2] her şeye kadîrdir.

2. (İşte kudretinin eserlerinden ba'zıları:) O'dur sizi yaratan; öyle iken içinizden kimi kâfir, kimi mü'min.[3] Bununla berâber Allâh her ne yaparsanız görür.

3. O ki, gökleri ve yeri hakk ile yarattı ve size sûret verdi, sûretlerinizi güzel de yaptı, nihâyet gidiş(iniz) de O'nadır.

4. O [Allâh], göklerde ve yerde ne varsa bilir ve sizler her ne sırr tutar ve her ne açıklarsanız hepsini bilir[4] ve Allâh bütün sînelerin künhünü bilir.

5-6. Bundan evvel küfredenlerin haberi gelmedimi size, ki yaptıklarının vebâlini tattılar. Daha da onlara elîm [acı] bir azâb var; çünkü onlara peygamberleri beyyine/[apaçık delîl]lerle geliyordu da onlar, "Bizi bir

---

1 •Krş. Hadîd: 1; Haşr: 1 ve 24; Saff: 1. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O* zamîri yoktur. (E.Ö)

3 Mahlûkât içinde hepsinden farklı bir insân cinsi yaratmak, sonra da aynı cins içinde son derece mütebâyin [birbirine karşıt/birbirinin tersi] iki zıdd [mü'min-kâfir] yaratmak, şübhe yok ki yaratıcının her şeye kâdir olduğuna delâlet eden kudretinin eserlerinden bir mühim âyettir. (VII/5020-5021)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve sizler her ne sırr tutar ve her ne açıklarsanız hepsini bilir* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

beşermi yola getirecek?!" deyip küfretmişler[5] ve aksine gitmişlerdi.
Allâh da, müstağni olduğunu göster(ip onların köklerini kes)di, öyle ya, Allâh ğanidir [ihtiyaçtan münezzehtir], hamîddir[6] [hamdedilendir/hamde lâyık olandır].
7. Küfredenler, aslâ ba'solunmayacak/[diriltilmeyecek]lerini zu'm [zann ve iddiâ] ettiler.
De ki: "Hayır! Rabbim hakkı için, muhakkak ba'solunacak/[diriltilecek]sınız, sonra da muhakkak yaptıklarınız size anlatılacaktır ve o, Allâh'a göre kolaydır".
8. Onun için siz, Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne ve[7] indirdiğimiz (o) Nûra [Kur'ân'a] îmân ediniz ve (çünkü) Allâh her ne yaparsanız haberdardır.
9. Sizi o dernek gününe dereceği gün,[8] ki o gün, teğâbün günü/[kâr ve zarâr günü]dür.
Herkim Allâh'a îmân eder de yaraşıklı [sâlih] iş yaparsa, Allâh onun kabahatlerini örter de onu altından ırmaklar akar cennetlere kor, öyle ki; ebediyyen onlarda kalmak üzere. İşte büyük kurtuluş odur!
10. Küfredip[9] âyetlerimizi tekzib eyleyen/[yalanlayan]ler ise, onlar ashâb-ı nârdır/[cehennemliktir]lar (ve) orada muhalled [sürekli/ebedî] kalacaklardır. O ise ne fenâ varılacak yerdir!
11. Allâh'ın izni olmayınca hiçbir musibet isâbet etmez. Herkim de Allâh'a îmân ederse O, onun kalbine hidâyet verir ve Allâh her şeyi bilir.
12-13. Îmân edin de[10] Allâh'a itaat eyleyin ve Resûlü'ne [Resûl'e] itaat eyleyin, eğer aksine gider (isyân e-der)seniz, Resûlümüze[11] âit olan sâde(ce) açık bir tebliğden ibârettir. Allâh'tan başka tanrı yoktur. Onun için mü'minler hep Allâh'a (güvenip) dayansınlar.

---

5 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

6 *Ğanî:* Hiçbir şeye/hiçbir kimseye ihtiyâcı olmayan/ihtiyâctan münezzeh olan. *Hamîd:* Her güzelliği ve yüksekliği zâtında toplayan, her türlü hamd ve ta'zîme lâyık olan. (VII/5027)

7 •Âyette karşılığı bulunmasına rağmen Meâl'in orijinalinde atlanan *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

8 •"Sizi toplanma günü toplayacağı [bir araya getireceği] gün..." (E.Ö)

9 •*Küfr* kelimesi için bkz. Rûm: 44, not: 37; Hucurât: 7, not: 7. (E.Ö)

10 •Âyette, *îmân edin de* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Resûlümüze* yerine *Resûlünüze* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

14. Ey o bütün îmân edenler! Haberiniz olsun ki çift/[eş]lleriniz[12] ve evlâdlarınızdan size düşman (olanlar) vardır, onun için onların mahzûrlarından sakının,[13a] bununla berâber, affeder kusurlarına bakmaz, (suçlarını) örterseniz, şübhe yok ki Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîm/[merhametli]dir.

15. Her hâlde[13b] [doğrusu] mallarınız[14a] ve evlâdlarınız sâdece[14b] bir fitnedir[15] [imtihân vesîlesidir]. Allâh ise, büyük ecr [mükâfât] O'nun yanındadır.[16]

16. Onun için gücünüz yettiği kadar Allâh(ın emir ve yasakların)a (ri'âyetsizlikten) korunun, dinleyin, itaat edin, (Allâh yolunda) infâk edin, kendileriniz için hayr yapın! Herkim de nefsinin (cimrilik ve) hırsından korunursa, işte onlar felâh[17] bulanlardır.

17-18. Eğer Allâh'a bir karz-ı hasen arzederseniz[18] [malınızın en iyisin-

12 *Ezvâc*, (–Meâl'de, *çiftleriniz* diye çevirilmiştir–) *zevc*'in [eş'in] çoğuludur ki, erkek için de, kadın için de kullanılır. Burada hitâbın, zâhiren erkeklere olduğu dikkate alınırsa, *ezvâc*'tan [*eşler*den] maksad, onların eşleri olan "kadınlar"dır. Ancak, "Ey îmân edenler!" gibi, erkeklere olan hitâbların, ma'nâ itibâriyle kadınları da kapsadığı kâidesine göre, *ezvâc* [*eşler*] kelimesi, karşılıklı olarak hem erkeğe, hem de kadına hamledilir. (VII/5035)

13a •Meâl'de, *Onların mahzûrlarından sakının* diye çevirilen *fahzerûhum* lafzına, *onlardan hazer edin* [*onlara karşı dikkatli olun*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

13b •Âyette, *her hâlde* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

14a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mallarınız* yerine *bellerîniz* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

14b •Âyette karşılığı bulunmasına rağmen Meâl'de gösterilmeyen *innemâ* lafzına karşılık, *sâdece* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

15 *Fitnedir*, yâni "sizi meftun edip birtakım zahmetlere ve günâhlara sokmaya sebeb olan ve birtakım hayrlardan, tâatlerden alıkoyan bir imtihân vesîlesidir". (VII/5037)

16 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *yanındadır* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *yanıdadır* şeklinde –tashihli– dizilmiştir. (E.Ö)

17 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

18 *Karz-ı hasen*, "güzel ödünç" demek ise de burada, "malın en iyisini seçip Allâh rızâsı için ihlâs ile efdal yerlere sarfetmek"tir. (VII/4738)
Karz-ı hasen, "gönlünden koparak, hüsn-i niyyet ve ihlâsla ödünç vermek, Allâh yolunda mal sarfetmek"tir. (II/822)

den Allâh yolunda sarfederseniz], onu sizin için (artırıp) katlayıverir ve sizi de mağfiret buyurur [bağışlar], Allâh şekûrdur[19] [iyiliği iyilikle karşılar ve karşılığını fazlasıyla verir], halîmdir[20] [hemen cezâlandırmaz], ğayba da, şehâdete de alîm,[21] azîz[22] [mağlûb edilmez kudret sâhibi], hakîmdir[23] [her yaptığını hikmetle yapar].

19 *Şükr*, "iyiliği iyilikle karşılamak" demek olup Allâh da, rızâsı için yapılan azıcık bir iyiliğe bile büyük mükâfâtlar verir, onu büyültür. (VII/5040)

20 *Halîmdir*: Günâhkârları derhâl cezâlandırmaz, erteler. (VII/5040)

21 *Ğayba da, şehâdete de alîmdir*: Gizli yapılanları da, açık yapılanları da bilir, vücûda gelenleri de, gelmeyenleri de bilir. (VII/5040)

22 *Azîzdir*: İsyâna karşı kahrı ve azâbı şiddetlidir, dilerse suçluları ertelemez, hepsinin hesâbını görür. (VII/5040 ve krş. 'Ankebût: 42, not: 34; Zümer: 1, not: 2; Fâtır: 2, not: 5; Duhân: 42, not: 18)

23 *Hakîmdir*: Her yaptığını hikmetle yapar. (VII/5040-5041 ve krş. 'Ankebût: 42, not: 35; Fâtır: 2, not: 5)

65. TALÂK SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

§

Adını, konusundan alan ve İbn Mes'ûd tarafından *Küçük Nisâ* diye isimlendirilen sûrenin hemen tamamı, talâk [boşama-boşanma] mes'elesinin özel bir cephesine; boşanan kadınların yeni bir evlilik yapmadan önce ri'âyet etmeleri gereken iddet [bekleme süresi] ile ilgili kurallara tahsis edilmiş ve böyleçe, Bakara: 228-233 âyetleri iyice açılıp açıklanmıştır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o Peygamber! Kadınları boşadığınız vakit,[1a] iddetlerine [bekleme sürelerinin sona ermesine] doğru boşayın ve iddeti sayın[1b] ve rabbiniz Allâh(a isyân)dan kork(up ğazabından korun)un![1c]
(Boşadığınız kadı)nları, (iddetleri sona erinceye kadar) evlerin(iz)den çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar, meğer ki açık bir terbiyesizlik etmiş olalar.[2]
Bunlar, Allâh'ın ta'yîn ettiği hudûddur ve herkim Allâh'ın hudûduna[3] tecâvüz ederse nefsi/[kendi]ne zulmetmiş olur, (zîrâ) bilmezsin belki Allâh onun arkasından bir iş çıkarır.

1a Yâni, boşamak istediğiniz vakit... (VII/5045-5046)

1b Bu *iddet*, –Bakara: 228 âyeti gereğince– boşanan kadınların iddetidir [bekleme süresidir], ki o da *üç âdet* beklemeleridir. (VII/5054)

1c *Allâh'a ittikâ edin:* Allâh'ın ğazabından korkun, isyandan sakının, öğütlerini tutun! (VII/5062)

2 Meğer ki, açık bir edebsizlik [nüşûz/serkeşlik] yapıp da bir zarûretleri yokken kendileri çıkıp gitmiş olalar, ki bu durumda, başka bir kabahat yapmamış olsalar bile kendiliklerinden çıkmakla fâhiş/çok çirkin bir terbiyesizlik yapmış olurlar. (VII/5055)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *hudûduna* yerine *budûdunu* yazılmıştır. (E.Ö)

2-3. Sonra, (iddet) müddetlerini doldurmaya yaklaştıklarında onları (ya) güzellikle tutun, yâhud güzellikle ayrılın ve sizlerden adâlet sâhibi iki erkeği işhâd eyleyin [hazır bulundurup şâhid tutun].
(Ey şâhidler!) Şehâdeti de Allâh için doğru edâ edin!
Bu size söylenenleri duyduruz a,[4a] bununla, Allâh'a ve Âhiret Günü'ne îmân eder kimselere öğüd verilir.
Herkim de Allâh(ın emir ve nehiylerine ri'âyetle ğazabın)tan korkar (korunur)sa,[4b] Allâh ona bir mahrec müyesser kılar[4c] ve onu hatır ve hayâline gelmez cihetten merzûk eder [rızklandırır] ve herkim Allâh'a tevekkül kılarsa O, ona yetişir.
Her hâlde [şübhesiz] Allâh emrini [irâdesini/hükmünü] yerine getirir; Allâh herşey için bir miktar [ölçü-vakit] ta'yîn etmiştir.
4-5. Hayızdan kesilmiş olan kadınlarınız(a gelince), –şübhelendinizse–[5] onların iddeti [bekleme süresi] de üç aydır, (henüz) hayız görmeyenler(inki) de[6] öyle. Yüklü/[hâmile]lerin ise ecel/[bekleme süre]leri, haml/[yük]lerini vaz' etmeleri(yle/doğurmalarıyla sona erecek)dir.
Ve herkim (emir ve yasaklarına ri-'âyet ederek) Allâh'a (isyândan) korunursa,[7] Allâh onun işine bir kolaylık verir.
İşte bu [anlatılan ahkâm] Allâh'ın emridir, onu size indirdi. Ve herkim

---

4a Âyette, *söylenenleri duydunuz a* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

4b *Her kim de Allâh'a ittikâ ederse:* Allâh'ın ğazabından korkar, isyandan sakınır, öğütlerini tutarsa... (VII/5062)

4c "Ona, düştüğü darlıktan ve âile yüzünden çekmekte bulunduğu sıkıntılardan kurtulup çıkacağı bir yol, bir çâre gösterir". (VII/5062)

5 "Bunların iddetlerinin nasıl olacağını kestiremeyip de müşkil görüyor, işkilleniyor, soruyorsanız biliniz ki..." (VII/5065)

6 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır burada, hayız görmeyenlerle ilgili olarak, "Bunlar, gerek 17 yaşından küçük olup henüz bülûğa ermemiş olduklarından dolayı hayız görmemiş olanlara ve gerek bülûğ yaşının a'zamîsi olan 17 yaşını geçmiş ve dolayısıyla yaş itibâriyle bâliğ bulunmuş olduklan hâlde hayız görmemiş bulunanlara şâmildir" (VII/5066) derken, Nisâ: 6 âyetindeki *belağû'n-nikâha* ibâresini, –buna aykın olarak– *Nihâyet nikâh çağına erdikleri, yâni bâliğ oldukları vakit* (II/1293) şeklinde tercüme ve tefsîr etmiştir. (E.Ö)

7 Herkim Allâh'a korunursa [*yetteqillâhe/Allâh'a ittikâ ederse*], yâni O'nun emir (ve nehiy)lerini tutar, hukûkuna ri'âyet ederek vikâyesine sığınırsa [korumasına girerse]... (VII/5069)

(emir ve nehiylerine ri'âyet ederek) Allâh'tan korkarsa[8a] Allâh onun kabahatlerini örter ve ecrini [mükâfâtını] büyültür.

6. (Kendilerini boşadığınız iddet bekleyen) o kadınları, gücünüzün yettiğinden sâkin olduğu/[oturduğu]nuz yerin bir kısmında iskân ediniz ve üzerlerine tazyik yap(ıp yıldır)mak için onları ızrâra [zarâra sokmaya] kalkışmayınız ve eğer yüklü [gebe] iseler haml/[yük]lerini vaz' edinceye [doğuruncaya] kadar nafakalarını verin, sonra sizin hesâbınıza (çocuğunuzu) emzirirlerse o vakit de (emzirme) ecr/[ücret]lerini verin ve aranızda iyilikle emredin[8b] ve eğer (emzirme ücretinde ve nafakada birbirinize) zorl(uk çıkanp anl)aş(am)ıyorsanız, o hâlde baba hesâbına (çocuğu) diğer bir emzikli (kadın) emzirecektir.

7. (Maddî) genişliği olan genişliğin(ce servetin)den infâk [sarf] etsin, rızkı dar olan da Allâh'ın ona verdiğinden infâk [sarf] eylesin!

Allâh bir nefse, verdiğinden başka teklif etmez,[9] Allâh bir usr'un [zorluğun] arkasından bir yusr [kolaylık] yapar.

8-11. Nice memleket[10] (nice şenlik), (kendi) Rabbinin ve (O'nun) resûllerinin emrinden çıkıp azdı da, Biz onu (dünyâda) şiddetli bir hesâba çektik ve görülmedik bir azâba giriftâr eyledik [uğrattık], o sûretle emri/[işi]nin vebâlini tattı ve işinin âkıbeti bir hüsrân oldu.

Allâh öyleler(i) için (öteki dünyâda da) şedîd [şiddetli] bir azâb hazırlamıştır.

Ondan dolayı Allâh'tan korkun da (O'nun ğazab ve azâbından) korunun ey hâlis özü/temiz aklı olanlar, (ey) îmân edenler.

İşte Allâh size bir zikr indirdi, bir

8a • *Yetteqıllâhe* [*Allâh'a ittikâ ederse*]. Bkz. Bir önceki dibnot. (E.Ö)

8b "Ve aranızda ma'rûf üzere, yânî iki tarafın durumuna ve çocuğun menfaatine uygun bir şekilde anlaşıp –baba tarafından cimrilik yapılmaksızın, ana tarafından zorluk çıkarılmaksızın– emzirme ücretini ve çocuğun nafakasını kararlaştırın!" (VII/5072-5073)

9 Hâl u vakti yerinde/imkânı geniş olan kendi durumuna göre, orta hâlli olan kendi gücüne göre, fakîr olan da kendi hâline göre versin, zîrâ "Allâh kimseye, gücünün ötesinde birşey teklif etmez". (VII/5073-5074)

10 *Karye* (–Meâl'de, *memleket* diye çevirilmiştir–), Kur'ân'da "köy, şehir, memleket gibi cemiyet, medeniyet mahalli olan yerler ve halkı" için kullanılır. Aslında *ictimâ* [*toplanma*] ma'nâsından alınmadır.
Râğıb el-İsfehânî der ki: *"Karye,* insânların toplandığı yerin ve toplanan insânların ikisini de ifâde eder". (VII/5076)

resûl gönderdi,[11a] Allâh'ın nûrlar saçan, yollar açan[11b] âyetlerini sizlere karşı okuyor; ki îmân edip sâlih amel işleyenleri zulmet/[karanlık]lerden nûra [aydınlığa] çıkarsın.
Ve herkim Allâh'a îmân edip salâh ile çalışırsa [sâlih ameller işlerse] Allâh onu, altından ırmaklar akar cennetlere koyacak, orada ebediyyen muhalled/[kalacak]ler, öyle ki, Allâh ona hakîkaten güzel bir rızk ihsân etmiş.

12. O Allâh ki yedi semâ yaratmış, arz/[yer]dan da onların bir mislini, aralarından emir inip duruyor, şunu bilesiniz diye ki, Allâh her şeye kadîrdir ve Allâh her şeyi ilmiyle ihata etmiştir [kuşatmıştır].

11a *Zikr*, "hiç unutulmayıp gereğince amel edilmesi gereken bir öğüd", "Kur'ân" yâhud "bir müzekkir: öğüd verici, ihtâr ve nasihat edici"dir. Bu sûrette, *resûlen*, "zikr"i beyândır (yâni, *zikr*'den maksad, "resûl'dür" [Hz. Peygamber'dir]); evvelki sûrette, *ersele resûlen* [*gönderilen bir resûl*] ma'nâsıyla "inzâl"den [indirmeden/indirilmeden] bedeldir. *Resûl*'den murâd, Hz. "Muhammed"dir; tenvin, fehâmet içindir. Hz. Peygamber'e nazaran *resûl* de, "Cebrâîl"dir. (VII/5077) • Âyette, *gönderdi* kelimesinin lafzî karşılığı olmamakla birlikte, kâide gereği takdîr edilmiştir. (E.Ö)

11b • *Nûrlar saçan, yollar açan* ibâresi, *mübeyyinât* [*açık açık, apaçık bildiriciler, apaçık ortaya koyucular, açık hüccetler*] kelimesine –güya– karşılık olarak verilmiştir. (E.Ö)

66. TAHRÎM SÛRESİ

MEDENÎ, 12 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde "Resûlullâh'ın, Allâh'ın kendisine helâl kıldığı ba'zı şeyleri –eşlerinin hoşnudluğu için– kendisine harâm kılmasına" [kendini mahrûm bırakmasına] yapılan atıftan alan (*Mutaharrim* veyâ *Lime Tuharrimu* da denen) sûrede, Hz. Peygamber'in şahsî ve âilevî hayâtının ba'zı yönleri ele alınmış, mü'minlere birtakım tavsiyelerde bulunulmuştur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Ey o Peygamber! Sana Allâh'ın helâl kıldığını niçin (kendine) harâm (veyâ Allâh'ın helâl kıldığından niçin kendini mahrûm) edersin (de), zevce/[eşlerinin hoşnudluğunu arar-sın?![1] Maamâfih [bununla birlikte] Allâh ğafûr/[bağışlayıcı]dır, rahîmdir [merhametlidir]; Allâh sizin için yemînlerinizin çözümlüğünü farz kılmıştır[2] ve Allâh sizin mevlânızdır [hâminizdir-dostunuzdır], hem de alîm

1 Sûrenin asıl nüzûl sebebi, ne Mâriye, ne de bal şerbeti yemînidir. Doğrusu eşlerinin hepsinden *ilâ* yemînidir (VII/5113). Resûlullâh, eşlerinden birine bir sırr vermiş, o da bu sırrı Hz. Peygamber'in diğer bir eşine söylemişti. Bundan haberdar olan Resûlullâh, sırrı saklamadığından dolayı ona serzenişte bulunmuş ve buna karşı, ikisi birbirine arka çıkıp dünyâ refah ve zînetiyle ilgili ba'zı dileklerde bulunarak diğer eşlerini de alâkadar edecek bir tezâhürde bulunmaları sebebiyle Hz. Peygamber, hem dünyâ [bu fânî] hayâtın gözündeki önemsizliğini göstermek, hem de eşlerine güzel bir ders vererek, neticede rızâlarını yoklamak üzere kendisine helâli harâm eder tarzda bir yemînle, mutad olan hayât tarzından ve eşlerinden *ilâ* şeklinde uzaklaşıp selâmlık odasında bir ay uzlete çekilmişti. İşte bu sûre bu nedenle inmiştir. (VII/5084-5085)

2 *Farz* kelimesi, –Râzî tefsîrinde Sâhibu'n-Nazm'dan nakledildiği üzere– ba'zan *icab* [*gereklilik/zorunluluk*], ba'zan da Tûr sûresi'nin (•–Tûr değil, Nûr olmalı;

[her şeyi bilen], hakîm [her işi hikmetli olan] O'dur.

3. Ve hani Peygamber, zevce/[eş]lerinin ba'zısına sırr olarak bir söz söylemişti, vaktâ ki o onu (başkasına) haber verdi, Allâh da Peygamber'e onu açtı, açınca Peygamber –o zevcesi/[eşi]ne– birazını tanıttı,[3] birazından da sarf-ı nazar etti. Ona bu sûretle anlatıverince, "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. "Bana" dedi, "o Alîm [her şeyi bilen], Habîr [her şeyden haberdar olan Allâh] nübüvvetle[4] haber verdi".[5]

4. (Ey Peygamber'in eşleri!) Eğer Allâh'a tevbe ederseniz ne iyi, –çünkü ikinizin[6] de kalbleriniz eğildi– yok eğer o'na karşı tezâhüre [birbirinize arka çıkmaya] kalkışırsanız,

---

zîrâ *faraznâhâ* ibâresi sâdece Nûr sûresi'nin ilk âyetinde bulunmaktadır. E.Ö–) evvelindeki *faraznâhâ* [*onu farz kıldık*] ibâresindeki gibi *beyân* [*açıklama/bildirme*] ma'nâsına gelir. *Qad 'alimnâ mâ faraznâ 'aleyhim* [*onlara ne farz kıldığımız ma'lûmumuz*] (Ahzâb: 50) âyetindeki gibi *'alâ* ile sılalandığı zamân şübhesiz icabdan [gereklilikten/zorunluluktan] başkaya ihtimâli olmaz. Ancak buradaki gibi, *lam* ile sılalandığı zamân, iki veche de muhtemil olur. Onun için burada Mukâtil, *Allâh beyân etti* [*açıkladı/bildirdi*]; diğerleri ise, *Allâh farz kıldı* diye tefsîr etmişlerse de ikisi de muhtemeldir. (VII/5109)

3 Ba'zı müfessirler buradaki *'arrefe* [*tanıttı*] kelimesinin, *biraz azarladı, itab etti* demek olduğunu söylemişlerdir. Nitekim bu ma'nâca, "Ben onu sana bildiririm veyâ tanıtırım" demek, dilimizde de vardır. Kur'ân'ın birçok yerinde de (meselâ, *O size haber verecek neler yapıyordunuz* (Mâide: 105, En'âm: 60, Tevbe: 94 ve 105) âyetlerinde de) bu ma'nâyadır. Şübhe yok ki, söylediğinin birazını yüzüne vurmak da bir serzeniş, bir itabdır/azarlamadır. (VII/5115-5116)

4 •*Nübüvvetle* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *verdi* kelimesinden sonra, fazladan bir de *dedi* kelimesi vardır. (E.Ö)

6 Müfessirlerin bir kısmı, (âyette geçen ve Hz. Peygamber'in eşlerine hitâb eden) *ikinizin* ifâdesiyle, "Hz. Âişe ile Hz. Hafsa"nın kasdedildiğini söylemişlerdir. Bununla birlikte biz bundan diğer bir nükte anlamak istiyoruz: Murâd, yalnız şahsen iki eşin (Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'nın) değil, Hz. Peygamber'in eşlerinin (birbirine muhâlif) iki zümre hâlinde toplandıklarına işâretle, iki zümrenin hepsinin de kalblerine bir tenbih olmalıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in eşlerinin böyle iki zümre hâlinde tezâhür ettikleri rivâyet edilmiştir. Bundan sonraki âyette de hitâbın, *in tallaqakunne* [*şâyet o sizi boşarsa*] diye tümüne birden yöneltilmiş olması da bize bu fikri telkin etmektedir. (VII/5118)

haberiniz olsun ki; Allâh o'nun mevlâsı [dostu ve yardımcısı], hem Cibrîl ve mü'minlerin sâlih(ler)i, onun arkasından da melâike (o'nun) zahîr(i)/[destekçisi]dir.

5. Gerek ki Rabbi, –şâyet o sizi boşarsa– yerinize o'na sizlerden daha hayrlı zevce/[eşler verir, öyle ki müslimeler,[7] mü'mineler,[8] kâniteler,[9] tâibeler,[10] âbideler,[11] sâimeler,[12] seyyibeler[13] ve bâkir(e)ler.

6. Ey o bütün îmân edenler! Kendilerinizi ve âilelerinizi koruyun bir ateşten, ki onun[14a] (yakıtı)-yakacağı o insânlar ve[14b] o taşlardır.[15] (O ateşin) üzerinde öyle melekler var-

7 *Müslimeler:* (Allâh'a) teslîm olan kadınlar. (VII/5121)

8 *Mü'mineler:* Mü'min/îmân eden kadınlar. (VII/5121)

9 *Kâniteler:* Can u gönülden itaat eden kadınlar. (VII/5121)

10 *Tâibeler:* Tevbe eden [Allâh'a dönen/yönelen] kadınlar. (VII/5121)
Lügatte, "rücû etmek" demek olan *tevbe,* şer'an da "kabahatten, *sırf* kabahat olduğu için nedâmet/pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında (hissettiği) o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarâr gibi herhangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere tevbe değildir. *Tevbe,* "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse onun haddi-zâtında çirkinliğini duyup tiksinerek vazgeçmek"tir. (...) Evet *tevbe,* kabahatlerden, –başka bir sebeble değil– *sırf çirkinlikleri, yâni* Allâh'ın *rızâsına muhâlif* bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık duyarak ve irtikâbından şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karar vermekle olur. (VII/5126-5127)

11 *Âbideler:* İbâdette devâmlı olan kadınlar. (VII/5121)

12 *Sâimeler:* Dünyâ [süflî/yakın] hayâtı, bir yolculuk bilip maişette bir yolcu gibi olduğunu düşünerek sıyâm ve perhizkârlığı ahlâk edinip dâima ilerisini düşünen veyâ oruc tutan kadınlar. (VII/5122 ve krş. Ahzâb: 35, not: 38)

13 *Seyyibeler:* Dul kadınlar. (VII/5122)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da *seyyibeler* şeklinde tam yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *seyyibler* şeklinde –tashihli/eksik– dizilmiştir. (E.Ö)

14a •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hâ* zamirine karşılık, *onun* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

14b •Meâl'in orijinalinde atlanan/karşılığı gösterilmeyen *ve* bağlacını metne dâhil ettik. (E.Ö)

15 Bu taşlardan maksad, –kendilerine tapılan– heykeller, putlardır. (I/273 ve krş. Bakara: 24, not: 29)

dır ki, yoğunmu yoğun, çetinmi çetin, Allâh kendilerine ne emrettiyse ona isyân etmezler ve her neye me'mûr iseler (onu) yaparlar.[16]

7. Ey o küfredenler! O gün özür dilemeye kalkmayın; çünkü hep (bu hayâtta) yaptıklarınızın cezâsını çekecek/[karşılığını görecek]siniz.

8. Ey o[17] bütün îmân edenler! Allâh'a öyle tevbe edin ki, nasûh[18] {gâ-

16 •Meâl'de, *Allâh kendilerine ne emrettiyse ona isyân etmezler ve her neye me'mûr iseler yaparlar* diye tercüme edilen *ya'sûnallâhe mâ emerehum ve yef'alûne mâ yu'merûne* ibâresine şu karşılıklardan birinin verilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz: A) Kendilerine emrettiği bir şeyde (onlar) Allâh'a isyân etmezler, emredileni yaparlar; B) Onlar, kendilerine emrettiği bir şeyde Allâh'a isyân etmezler, emredileni yaparlar; C) Onlara emrettiği bir şeyde Allâh'a isyân etmezler, her ne emredilirse yaparlar. (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *bu* yazılmıştır. (E.Ö)

18 *Tevbe,* makâmât-ı ilâhiyyenin evveli, hakk yolculuğunun mebdei, vuslet kapısının anahtarıdır. Lügatte "rücû etmek [dönmek]" demek olan *tevbe,* şer'an da "kabahatten, sırf kabahat olduğu için nedâmet/pişmanlık duyarak vazgeçmek"tir. Vicdânında o çirkinliğinden dolayı değil de, bedenine veyâ malına veyâ haysiyyetine bir zarâr gibi herhangi bir korku ve ümid sebebiyle vazgeçmek, geçenlere tevbe değildir. *Tevbe,* "yaptığı kabahatin bir faydasını bile görse onun haddı-zâtında çirkinliğini duyup tiksinerek vazgeçmek"tir.

Burada *tevbe*'nin sıfatı olan *nasuh,* "ğafûr" vezninde mübâlağa sîğası olup "nush, nasahat, nasîhat" maddesindendir. Bu madde *Kâmûs* sâhibinin de *Besâir*'de beyân ettiği vechile, esâsen iki ma'nâya mevzudur: A) Hâlislik ve sâfîlik, ki bu ma'nâca *nasuh,* "çok hâlis ve çok temiz" demek olur. B) Söküğü dikmek, yırtığı yamamak sûretiyle onarıp düzeltmek, ki bu ma'nâca da *nasuh,* "çok ıslâh edici, hiçbir gedik bırakmayacak vechile eksiklikleri düzeltip iyi onarıcı" demek olur. Bu iki ma'nânın mecmûundan me'huz olarak da *nush,* "hüsn-i niyyet ve hulûs-i kalb ile hayrhahlık ederek eksiklikleri düzeltip ıslâh edecek öğüd vermek, va'zetmek, nasihat eylemek" ma'nâsına gelir ki nasihat, o verilen öğüdün ismidir. Bu ma'nâca da *nasuh,* "çok iyi nasihat edici" demek olur. Evvelki ikisinde *nasuh, tevbe*'nin doğrudan doğruya sıfatı olarak "hâlis, ciddî, temiz bir tevbe" veyâ "insânın dînini, ahlâkını çok ıslâh edecek müessir bir tevbe" demektir. Üçüncü ma'nâca ise *nasuh,* hakîkatte tevbe eden kimsenin vasfı olup tevbeye mecâz-ı aklî sûretiyle isnâd edilmiş olur. Yâni, bir tevbe ki, onunla tevbe eden kimse, evvelâ kendi nefsine, sonra da dolayısıyla başkalarına çok iyi nasihat verip düzeltmiş olacağından nefsin hakkıyla düzelmesine sebeb olan o tevbesine izâfet terkîbi ile "çok iyi nasihatcının tevbesi" ma'nâsına *tevbe-i nasuh* demek de daha beliğ olarak doğrudur. Bu tevbe na-

yet ciddi, müessir, öğüdçü) bir tevbe olsun. Gerek ki Rabbiniz sizden kabahatlerinizi kefâretle(r)/örter[19a] de, sizleri altından ırmaklar akar cennetlere koyar.

O gün ki Allâh, Peygamberini[19b] ve o'nun maiyyetinde [berâberinde] îmân edenleri utandırmayacak, nûrları önlerinde ve sağlarında koşacak, şöyle diyecekler: "Yâ Rabbenâ![20] Bizlere nûrumuzu tamâmla ve bizleri mağfiretinle yarlığa [bağışla]! Şübhesiz ki Sen her şeye kadîrsin".

9. Ey o Peygamber! Kâfirlere ve münâfıklara (karşı) mücâhede [cehd ü gayret] et ve onlara karşı kalın [sert] bulun, onların varacakları yer cehennemdir, ona gidiş de ne fenâ gidiştir![21]

10. Allâh, küfredenlere Nûh'un karısıyla Lût'un karısını bir mesel yaptı: O iki kadın, kullarımızdan birer sâlih kulun taht-ı ismetinde [nikâhı altında] idiler de, onlara hıyânet ettiler;[22] onun için o iki sâlih kul da onları Allâh'ın azâbından zerrece

---

sıl olur? Kabahatlerden, başka bir sebeble değil, sırf çirkinlikleri, yâni Allâh'ın nzâsına muhâlif bir kabahat oldukları için vicdânında pişmanlık duyarak ve irtikâbından şiddetli gam duyarak ve bir daha bir çirkinlik yapmamaya azmederek vazgeçmek ve nefsini buna alıştırıp hiçbir sebeb ve mânia karşısında dönmemeye karar vermekle olur. (VII/5126-5127)

•*Nasaha* fiili, –öğüdden/nasihatten (–ki Arabca'da "öğüdün/nasihatin" karşılığı *va'z*'dır–) ziyâde– "bir kimseye karşı samimi/ihlâslı/içten, hayrhah olmak, bir kimsenin iyiliğini istemek" ma'nâlarına gelir. Krş. A'râf: 21, 62, 68, 79 ve 93; Tevbe: 91; Yûsuf: 11; Hûd: 34; Kasas: 12 ve 20. (E.Ö)

19a •*Örter* kelimesi *kefâret*'in karşılığı olduğundan ...*kabahatlerinizi kefâretle örter* demeye lüzûm yoktur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr'de (VII/5128), ...*kabahatlerinizi örter* diye çevirmiştir. (E.Ö)

19b •Meâl'de, *Peygamberini* diye çevirilen *en-nebiyye* kelimesi, *Nebî'yi/Peygamber'i* demektir. (E.Ö)

20 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbenâ* kelimesine, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

21 Bu âyet, "Tahrîm vak'ası" (yâni, Hz. Peygamber'in, eşlerine îlâ yapıp bir ay uzlete çekilmesi) sırasında "Peygamber eşlerini boşamış, Gassânîler Medîne'ye hücûm etmeye hazırlanıyorlarmış" gibi şâyialar çıkarıp uydurma haberler yayarak zihinleri karıştırıp fesâd çıkarmaya çalışan kâfirlerin, münâfıkların hâlleriyle ilgilidir. (VII/5129 ve krş. Ahzâb: 60, Tevbe: 73)

22 *Onlara hıyânet ettiler:* Nankörlükle küfredip onlara inanmadılar. (VII/5130)

kurtaramadılar. O iki kadının ikisine de denildi ki: "Girin ateşe girenlerle berâber!"[23]

11. Allâh, îmân edenlere de, Fir'avn'ın hatununu [kansını] bir mesel yaptı: O vakit o hatun demişti ki: "Yâ Rabbi![24] Nezd-i ulûhiyetinde[25] [indinde/yanında] benim için cennette bir ev yap ve beni Fir'avn'dan ve onun amelinden kurtar,[26] beni o zâlimler kavminden necâta [selâmete] çıkar!"

12. (Allâh, îmân edenler için) bir de 'İmrân'ın kızı Meryem'i (mesel yaptı), ki (o, kendisine zinâ isnâd edenlerin zannının aksine) ırzını pek sağlam korudu, fakat Biz ona rûhumuzdan nefhettik[27] [üfledik] (de hâmile kaldı;) hem Rabbinin kelimâtını [haberlerini] ve Kitâblarını[28] tasdik etmişti, hem kânitîn/[itaatkârlar]den[29] idi.

---

23 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O iki kadının ikisine de denildi ki: "Girin ateşe girenlerle berâber!"* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

24 •Meâl'de, *yâ Rabbi* diye karşılık verilen *rabbi* kelimesine, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

25 •Meâl'de, *nezd-i ulûhiyetinde* diye çevirilen *indeke* kelimesi, *indinde/yanında* demektir. (E.Ö)

26 Yâni, beni hem Fir'avn'ın habis nefsinden, hem de şirk ve zulüm ile icra etmekte bulunduğu hükmünden, tasallutundan kurtar. (VII/5132)

27 Bir bedenden değil, doğrudan doğruya *rûh*'tan, yâni *Ol!* emriyle yaratılmış yüksek ve temiz bir hayât mebdei ve kuvvet olmak hasebiyle Allâh'a izâfetle müşerref kılınmış bir *emr-i Rabb* olan mukaddes rûh'tan, Cebrâil'den bir kelime üfürülür gibi ona Îsâ, Allâh tarafından üfürülmüştü. (VII/5133 ve krş. Enbiyâ: 91, not: 72; Meryem: 17)

28 *Kitâblar,* "peygamberlere indirilmiş olan bütün Kitâblar"dır; *kelimât* ise, "o Kitâblarda ifâde edilen ve Allâh'ın her şeye kâdir olduğunu, dilediğini (dilediği şekilde) yarattığını anlatan hârikulâde vâkı'alara ve mu'cizelere dâir vahy haberleri"dir, ki Meryem onlara inanmış/îmân etmiş olduğu gibi, bu sûretle Îsâ'ya hâmile kalmış olmakla o haberlerin bir kısmının doğruluğunu fiilen de göstermişti. (VII/5135)

29 *Kânitînden:* Kunut ve tâate, salât ve ibâdete devâm eden itaatkârlardan. *Kânitat:* Kunut, can u gönülden itaatte kâim olmak. (VII/5135, VII/5121)

67. MÜLK SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *mülk* [*hükümranlık*] kelimesinden alan (*Tebâreke, Mâni'a, Munciye, Mücâdele, Vâkıye* ve *Menna'a* da denilen) sûrede, insânın bilgisinin sınırlı olduğu, dolayısıyla vahyî rehberliğe muhtaç bulunduğu vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Ne yücedir O ki, mülk [hükümranlık] O'nun elinde ve O her şeye kadîrdir; O ki ölümü ve dirimi [hayâtı] takdîr edip[1a] yarattı; sizi imtihâna çekip şunu bildirmek için ki, hanginiz amelce daha güzel.
Hem O öyle azîz [yenilmez kuvvet sâhibi], öyle ğafûr [bağışlayıcı].
3. O ki, yedi semâ [gök] yaratmış birbiriyle mutâbık, göremezsin o Rahmân'ın yarattığında hiçbir nizâmsızlık; haydi çevir gözü(nü bak), görebilirmisin hiçbir çatlak, (hiç)bir kusur?!
4. Sonra yine çevir gözü(nü) tekrâr tekrâr (bak), sana döner o göz bîtab olarak zelîl ve hakîr.
5-6. Celâlim hakkı için, Biz o dünyâ [en yakın/en aşağı] semâyı[1b] takım takım kandillerle donattık ve

---

1a • Âyette, *takdîr edip* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

1b *Dünyâ* kelimesi, *en aşağı* yâhud *en yakın* demektir. *Semâ-i dünyâ* [*en yakın semâ/gök*] terkîbini, isim tamlaması zannederek *dünyânın semâsı* (veyâ *dünyâ semâsı*) şeklinde yanlış anlamaya alışmış olanlar, bizim *dünyâ semâ* demezimizi tuhaf bulurlarsa da, biz bunun doğrusunun, *dünyâ*'nın sıfat, *semâ*'nın da mevsuf olarak sıfat tamlaması olduğunu anlatmak için, başından beri *dünyâ semâ* [*en yakın semâ*] demeyi tercih ettik, ki *hayât-ı dünyâ* terkîbine *dünyâ hayât* [*süflî hayât/en yakın hayât/şimdiki hayât*] demezimiz de böyledir. *Dünyâ* lafzı Kur'ân'da hep sıfat olarak zikredildiğinden, sözkonusu o ma'nâyı muhâfaza etmek lâzımdır. (VII/5188)

onları şeytânlar[2] için atmalar[3] yaptık, hem onlar için o çılgın ateş azâbını hazırladık [ki azâb-ı sa'îr]. (Çünkü) kendilerinin Rabbine[4a] küfredenler için de cehennem azâbı vardır, ona gidiş de ne fenâ âkıbettir!

7-8. (O kâfirler cehennemin) içine atıldıkları vakit, onun öyle bir hıçkırışını [homurtusunu/solumasını] işitirler ki feverân edi(p kaynı)yordur, hemen hemen öfkeden patlayacak gibi bir hâle gelir. İçine, (kâfirlerden) bir alay atıldıkça, her defâsında onlara onun bekçileri, "Size gocundurucu [uyarıcı] bir peygamber [bir nezîr] gelmedimi?"[4b] diye sorarlar.

9. (Onlar da cevâben,) "Evet, doğrusu bize gocundurucu [uyarıcı] bir peygamber [bir nezîr] geldi, fakat biz ona inanmadık[4c] ve, 'Allâh hiçbir şey indirmedi, siz başka değil,[5]

---

2 Sözkonusu *şeytânlar* ile *cinn şeytânları* da, *ins şeytânları* da kasdedilmiş olabilir. *Cinn şeytânları* olarak anlaşılırsa, onların semâdan kovulması ile, semânın onların şerrlerinden muhâfaza edilmesi kasdedilmiş olur. *İns şeytânları* olarak anlaşılırsa, ğayb taşlayan, birtakım zann ve evhamlarla ğayb ve istikbâlden haber vermeye kalkışan müneccimler, kâhinler, cinnciler, falcılar, medyumlar kasdedilmiş olur. (VII/5202-5211 ve krş. Hicr: 16-18, Saffat: 6-10)

3 •Meâl'in orijinalinde *atmalar* kelimesinden önce, parantez içinde kelimenin orijinali olan *rucûm* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

4a •Meâl'de, *kendilerinin Rabbine* diye çevirilen *bi-rabbihim* lafzı, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından genellikle *Rabb'lerine* şeklinde tercüme edilmiş; fakat *Rabbihim* [*Rabb'leri/onların Rabbi/kendilerinin Rabbi*] kelimesinin, *Rabb'leri* şeklindeki çevirisinin yanlış anlaşılmaması için de birkaç yerde izahatta bulunulmuştu. Bkz. Bakara: 5, not: 11. (E.Ö)

4b •Meâl'de, *Size gocundurucu bir peygamber [bir nezîr] gelmedimi?* diye çevirilen *elem ye'tikum nezîrun* ibâresinin karşılığı, *Size bir nezîr [uyarıcı] gelmedimi?* şeklinde olmalıdır. (E.Ö)

4c •Âyette, *gocundurucu* ve *ona inanmadık* ibârelerinin karşılığı yoktur. Dolayısıyla âyete, *Derler ki: "Evet (geldi), andolsun ki bize bir nezîr/uyarıcı geldi de biz tekzib ettik/yalanladık ve dedik ki": "Allâh hiçbir şey indirmedi, siz başka değil, büyük bir dalâl içindesiniz"* veyâ *"Evet (geldi), andolsun ki bize bir nezîr/uyarıcı geldi de biz, 'Allâh hiçbir şey indirmedi, siz başka değil, büyük bir dalâl içindesiniz' diyerek tekzib ettik/yalanladık" derler* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

5 •Meâl'in orijinalinde atlanan *illâ*'ya karşılık olarak, *başka değil* ibâresini metne ilâve ettik. (E.Ö)

büyük bir dalâl(et) içindesiniz' diye tekzib ettik [yalanladık]" derler.

10. Ve (ardından da,) "Biz işitir veyâ akleder olsaydık, bu sa'îr [alevliyakıcı ateşin/cehennemin] ashâbı içinde bulunmazdık" derler.

11. İşte günâhlarını itirâf ettiler. Kahrolsun o hâlde ashâb-ı sa'îr [alevliyakıcı ateşin/cehennemin arkadaşları].

12. Çünkü (onların lâyıkı budur.) (Buna mukâbil,) o Rabb'lerine ğıyâbda[6] [hulûs-i kalb ile] saygı besleyenler [haşyet duyanlar] yokmu, muhakkak ki mağfiret [bağışlanma] ve büyük bir ecr [mükâfât] onlar içindir.

13. Sözünüzü ister sırr (olarak) tutun, ister açığa vurun (farketmez); çünkü O bütün sînelerin künhünü bilir.

14. Bilmezmi o yaratan, ki O öyle latîf[7] [gizliliklere nüfûz eden], öyle habîr [haberdar].

15. O hâlık/[yaratıcı]dır ki O, size arzı [yeri] zelûl[8] [münkâd] kıldı. (Öy-

---

6 Yâni, Allâh'ın azâbı gelip çatmadan, bilfiil müşâhede sahâsına çıkmadan evvel, henüz kendilerinden gâib iken yâhud mü'minlerin yanında mürâilik ederek değil de, yalnızken, kalbinden gelen bir samimiyetle korkup sakınarak Rabb'lerinin emir ve uyarılarına ta'zîm ve ihtirâm hissi besleyenler... (VII/5219 ve krş. Yâ-Sîn: 11, not: 5; Hadîd: 25, not: 34, Mülk: 12, not: 6; Bakara: 3, not: 5)

7 *Latîf, lütuf*'tan mübâlağalı ism-i fâil yâhud *letâfet*'ten sıfat-ı müşebbehe olabilir. Birincisinde, "gâyet lütufkâr" demek olur. *Lütûf,* "gâyet incelik, hoşluk ve uygunlukla gâyeye îsal [ulaştırmak], murâdı ihsân eylemek"tir. *Letâfet* de, *kesâfet* [yoğunluk/katılık/kalınlık] mukâbili olarak "incelik, hoşluk, nâziklik" demektir, ki mukâbili olan *kesâfet*'in derecesine göre nisbî olarak muhtelif mertebelerde mülâhaza olunur. (...) Allâh'ın *latîf* isminde iki tefsîr vardır: A) "En ince, en gizli işleri bütün inceliğiyle, kolayca bilen" demektir, ki bu ma'nâ, ilm sıfatının letâfetine râcidir; B) "Nasıl yapıldığı bilinmeyen en latîf [hoş/güzel] şeyleri yapan [işlerine akıl-sırr ermeyen] ve mahlûkâtının muhtaç olduğu şeyleri ihsân eden lütufkâr" demektir, ki bu da tekvin sıfatına râcidir. Râzî'nin dediği gibi, burada *habîr* sıfatı ayrıca tasrih edilmiş olduğundan, bu ma'nâ daha uygundur. (VII/5221-5222 ve krş. En'âm: 103, not: 112)

•Burada, –âyetin bağlamı dikkate alındığında– birinci ma'nânın kasdedildiği söylenebilir. (E.Ö)

8 *Zelûl,* "inkıyâd" demek olan *zıll* masdarından mübâlağa vasfıdır. Herhangi bir şeyden sana münkâd, yâni istediğin gibi kolaylıkla çekip götürecek şekilde tasarrufa müsâid olan uysal şeye, *zelûl* denir. Bunda aslolan, "hakâret ve horluk" ma'nâsı değil, "kolaylık, yumuşaklık, uygunluk", yâni "uysal" ma'nâsıdır. Birşey, *zelûl* olmakla berâber şerefli olabilir. Nitekim, tevâzu bir şereftir. "Hor, ha-

leyse) haydin o arzın[9a] [yerin] omuzlarında yürüyün[9b] de, o yaratan lâtîfi habîrin[10a] rızkından yeyin![10b] O'nadır fakat nihâyet nüşûr [gidiş].

---

kîr" demek olan *zelîl, zull* masdarından gelir. (...) Arza/yere *zelûl* denilmesi, teşbîhîdir. Arz/yer bu sûretle, her türlü istifâdeye müsâid olarak binilen ve incitmeden yürüyen uysal bir binit hâlinde tasvîr olunmuştur. (VII/5226-5227)

9a •Meâl'de, *o arzın* diye çevirilen zamîrin karşılığı, *onun* olmalıdır. (E.Ö)

9b Bunda iki yürüyüş anlaşılır: A) Onun üzerinde, omuzları içinde yürümektir ki bu, bildiğimiz şekilde arz üzerinde bizzat yürüyüşümüzdür. Biz bunda, yalnız arzın hudûdu içinde yürümüş oluruz. B) Bir at veyâ gemi sırtında gittiğimiz gibi arzın sırtında olarak onun yürüyüşü ile bilvâsıta yürümemizdir. Bunda Allâh'ın emriyle ilk olarak ve bizzat yürüyen arz, ikinci olarak da onun üzerinde bulunarak bilvâsıta yürüyen de biz olmuş oluruz. Bu sûretle yürüyüşümüz, arzın bir haddine doğru değil, semâya doğrudur.

Arzın menâkibi nedir? Ma'lum ki *menkib*, "omuz" demektir. Fakat görülüyor ki "iki omuzu" denilmemiş, çoğul olarak "omuzları" denilmiştir. Demek ki bunun omuzları, binit hayvanları gibi ikiden ibâret değil, çoktur. O halde bunlar nedir? Râzî'nin beyânına göre müfessirlerin bu husûsta üç görüşü vardır: 1) *Arzın menâkibi*, "dağları ve tepeleri" demektir. Buna göre ma'nâ şu olur: Ben size onun omuzlarında bile yürümeyi kolaylaştırdım, halbuki onlar onun tezlîl'den en uzak olan kısımlarıdır. O halde, diğer kısımlarında yürümek haydi haydi kolaydır. 2) *Arzın menâkibi*, "yolları, açıklıkları, etrâf ve yönleri"dir. 3) *Keşşâf* sâhibi demiştir ki: "*Omuzlarda yürümek* ta'bîri, tezlîl'in aşırılığında meseldir [tezlîl'in aşırılığını vurgulayan deyimsel bir ifâdedir]. Çünkü iki omuz ve onların mültekâsı olan ense kökü, devenin en ince ve binenin ayakla basıp da üzerine dayanabilmesinden en uzak olan şeyidir. Deve, omuzunda yürünebilecek bir hâle geldiği zamân, inkıyâd ve itaatte son dereceye gelmiş demektir". Bu sûrette, *onun omuzlarında yürüyün* ifâdesi, –arzın zelûliyyette son derecede olmasından kinâye olarak deveye teşbihi de anlatan bu ma'nâda– "onda istediğiniz gibi tasarruf edin" demek olur. (VII/5227-5228)

10a •Meâl'de, *O yaratan latîfi habîrin* diye çevirilen *hî* zamîrinin karşılığı *O'nun* olmalıdır. (E.Ö)

10b *Rızkından* [*o Hâlık'ın rızkından*] *yeyin* emrindeki *ekl* [yeme], yalnız yiyeceğe mahsûs olmayıp zikr-i hass [özelin zikredilmesi], irâde-i âmm [genelin irâde edilmesi] kabilinden olarak içecek, giyecek ve sâireye dahi şâmil olmak üzere "mutlak intifâ' [faydalanma]" ma'nâsına olduğu gibi, *rızk* da, *–Kendilerini rızklandırdığımız şeylerden infak ederler* (Bakara: 3) âyetinde geçtiği üzere– maddiyyâttan başka, ilm gibi ma'neviyyâta da şâmildir. (VII/5230-5231)

16. Emînmisiniz o semâ/[yüce-yüksek]dakinden;[11] (O'nun,) sizinle (birlikte) arzı [yeri] göçürüvermesinden?! O vakit bakarsınız ki, o arz [yer] çalkalanıyordur.

17. Yoksa emînmisiniz o semâ/[yüce-yüksek]dakinden; (O'nun,) üzerinize bir mermiler yağdırıcı[12a] gön-

11 *Men fi's-semâi* [*semâdaki kimse*]. Müfessirlerin ba'zıları, bunun, "melekler" olduğunu söylemişlerse de, sözün siyâkı, bundan murâdın, "Allâh" olduğu husûsunda daha zâhirdir. Seleften nakledilenler de ekseriyetle bu doğrultudadır. Ancak, "Allâh semâdadır" demek nasıl olur?! Bundan dolayı bu âyette birçok münâkaşalar yapılmıştır. Ebû Müslim el-İsfehânî gibi ba'zıları da, bunun, "Allâh göktedir" diye zu'm [zann ve iddiâ] eden müşriklerin zu'mlarına göre bir hitâb olduğuna zâhib olmuşlarsa da, burada da hitâbın, –evvelki âyetteki gibi– genel olması, sözün siyâkına daha uygun olacağı cihetle, bu da iyi bir görüş değildir. Diğer ba'zıları bunun, "hükmü, emri semâda câri" demek olduğunu söylemişlerdir. (...)

Burada *semâ*, –"gök" dediğimiz cismânî semâ'dan ibâret değil–, "mutlak yükseklik, üstünlük remzidir. Maddî-ma'nevî, cismânî-rûhânî bütün mahlûkâtın, mekânın ve zamânın fevki demek olan mutlak uluvv [yücelik] ve yükseklik" ma'nâsınadır. Ve bu ma'naca, *semâdaki kimse*, ancak "Allâh Teâlâ"dır. Zîrâ, her şeyin fevkinde, her şeyden üstün olan ancak O'dur. *Arş'ın üzerinde, Arş'ın fevkinde* demenin ma'nâsı da budur. (...) Bizim nazarımızda ulviyyetin [yüceliğin] en yüksek timsâli semâ olduğu için, Allâh'ın mutlak yüceliği de onunla ifâde buyurulmuştur. (...) Biz, "gök" kelimesinden de "yükseklik" anlarsak da bu kelimenin iştikâkı, "renk" ma'nâsına olan "göklük" ile alâkadar olduğu ve *semâ* ise "mutlak yükseklik" ma'nâsına olan *sumuvv*'dan muştak bulunduğu için *gök* ta'bîrinde *tecsîm*, *semâ* ta'bîrinde *yükseklik* ma'nâları daha bâriz olduğundan, *gök* demek, her zamân *semâ* demenin yerini tutmaz. Onun için, *Allâh semâdadır* demek, *Allâh şu mücessem göktedir* demek olmaz. (...) Allâh'ın semâda olmasını, güneşin semâda olması tarzında değil, ilmin hiss fevkinde, hâlıkın mahluk [yaratıcının yaratılmış] fevkinde, hâkimin mahkûm fevkinde, âmirin me'mur fevkinde olması gibi bir ma'nâya anlamalıdır. *'Ale's-semâi* [*semâ üzerinde*] buyurulmayıp da *fi's-semâi* [*semâda*] buyurulması ise, O'nun ulviyyeti zâhir ve bâtından, hâriç ve dâhilden muhît olduğunu, semânın yalnız üstünde değil, içinde dahi hükmünü, ulûhiyyet ve hâlıkıyyetini ifâde etmek gibi bir nükteyi tazammun eyler. (VII/5232-5235)

12a *Üzerinize bir mermiler yağdırıcı* [*hâsıb*] *göndermesinden*; yâni, –şeytânlara rücûmlar saldırdığı gibi– üzerinize semâdan bir hâsıb, taşlar, mermiler yağdırmaya me'mûr bir resûl, bir melek, bir rüzgâr gönderivermesinden emînmisiniz?! (VII/5237)

derivermesinden?!
O vakit bilirsiniz ki, nasılmış inzârım [uyarı ve ikazım]!?[12b]
18. Filhakîka [hakîkat şu ki], onlardan evvelkiler de tekzib etti/[yalanladı]ler, fakat nasıl oldu inkârım!?
19. Bakmazlarmıki üstlerinde uçan kuşlara, kanat süzerlerken ve yumarlarken? Rahmân'dır ancak onları tutan. Şübhesiz ki O her şeyi görür.
20. Yoksa kimdir o Rahmân'ın berisinden[12c] şu sizin ordularınız[13] ki, sizi (O'nun azâbından) kurtaracak?! Kâfirler başka değil, sâde(ce) bir ğurûr [aldanış] içindedirler.
21. Yoksa kimdir şu sizlere rızk verecek; O, rızkınızı keserse?!
Hayır! Bir ürküntü ve azgınlık içinde inada dalmışlar.
22. İmdi, yüzüstü kapanarak (sürüne sürüne) gidenmi daha doğru, yoksa dosdoğru bir cadde üzerinde düpedüz gidenmi?! Düşünmeli bir.
23. De ki: "O'dur ancak sizi inşâ eyleyen ve size dinleyecek kulak(lar), görecek gözler, du(yup anla)yacak gönüller veren. Fakat sizler pek az şükrediyorsunuz".
24. De ki: "O'dur sizi arz/[yer]da zürriyyet hâlinde yaratıp yayan. Nihâyet de hep toplanıp O'n(un huzûrund)a haşrolunacaksınız [bir araya geleceksiniz/toplanacaksınız]".[14]

12b Artık ileride bileceksiniz nasılmış Benim nezîrim [uyarıcım]: gönderdiğim nezîrim, Resûlüm/Peygamberim yâhud o'nunla haber verdiğim inzâr [uyarı] ve tehdidim?! (VII/5237)

12c • ***Berisinden*** [*min-dûn*] lafzı için bkz. İsrâ: 97, not: 85. (E.Ö)

13 "Putlarınız, şeytânlarınız, yardım beklediğiniz silâhlarınız, âletleriniz ve bütün avâneniz..." (VII/5240)

14 • Burada [Mülk: 24], ***O'dur sizi arzda zürriyet hâlinde yaratıp yayan. Nihâyet de hep toplanıp O'na haşrolunacaksınız;*** Mü'minûn: 79'da ise, ***Ve sizi arzda yaratıp yayan O, hep O'na haşrolunacaksınız*** diye çevirilen ***huvellezî zere'akum fi'l-ard ve ileyhi tuhşerûn*** ibâresine, "O ki sizi arzda zer'etti [yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr etti/ortaya çıkardı] ve (sonunda) O'na [O'nun huzûruna] toplanacaksınız" veyâ "Sizi arzda zer'eden [yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr eden/ortaya çıkaran] ve (sonunda) Kendisine [huzûruna] toplanacağınız O'dur" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

• ***Zer'*** kelimesi hakkında Arab dilcileri şöyle demektedir: "***Zer'***, –dildeki aslı itibâriyle– ***ızhâr*** [***ortaya çıkarmak***] anlamına gelir. ***Zere'ellâhu halqa*** ifâdesi, ***Allâh mahlûkâtı yokluktan îcâd etmek sûretiyle ızhâr etti/ortaya çıkardı*** anlamındır. ***Beyaz*** için ***zer'e*** denilmesi, zâhir olması ve şöhreti/meşhur olması [***li-zuhûrihi ve şuhretihi***] sebebiyledir. ***Zer'*** kelimesi, En'âm: 136 ve Şûrâ: 11 âyetle-

25. Böyle iken diyorlar ki: "Ne zamân bu va'd, eğer (iddiânızda) sâdıksanız (söyleyin bakalım)?"
26. De ki: "O(nunla ilgili) ilm ancak Allâh'ın indin/[yanın]dedir, ben sâde(ce) açık anlatan bir nezîr/[gocundurucu bir peygamber]im".
27. Derken, vakti gelip de onu yakından gördüklerinde, o küfredenlerin yüzleri kötüleşiverdi ve (onlara) denildi [denilecek] ki: "İşte o sizin kendilerinize da'vet edip durduğunuz budur".
28. De ki: "Gördünüzmü [düşünüp de söyleyin bakalım], Allâh beni ve berâberimdekileri helâk etse yâhud bize merhamet buyursa, iki takdîrde de kâfirleri elîm [acı] bir azâbdan kurtaracak kimdir?"
29. De ki: "O öyle rahmân [rahmeti bol olan], işte biz O'na îmân ettik ve O'na (güvenip) dayanmaktayız. İleride sizler de bileceksiniz ki, o açık bir dalâl(et/sapıklık) içinde bulunan kim?!"
30. De ki: "Gördünüzmü [düşünüp de söyleyin bakalım], sabaha kadar suyunuz (çekilip yerin dibine) batakalırsa, size bir âb-ı revân [su] getirecek kim?!"

---

rinde de bu anlamda, yâni "yaratmak: yokluktan îcâd sûretiyle ızhâr" ma'nâsında kullanılmıştır. Hemzesiz *zerv* ise, *iki şey arasındaki tefrika [ayrılık]* anlamına gelir; nitekim, *tezrûhu'r-riyâhu [rüzgârlar onu zer eder/savurur]* (Kehf: 45) âyeti ile Zâriyât: 1 âyetinde bu anlamdadır. Bundan dolayı, *zereytu'l-hıntate* ifâdesi, *–ızhâr* ma'nâsında olmayıp– *samanı buğdaydan ayırdım* demektir." (E.Ö)

68. KALEM SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *el-qalem* kelimesinden alan (*Nûn* veyâ *Nûn ve'l-Qalem* de denilen) sûre, ilk vahylerden biridir. Bir önceki sûrede Yüce Allâh'ın ihbar ettiği şeylerin, Resûlullâh'ın vahyle aldığı haberler olduğunu, müşrikler ise bunları şiire, sihr ve cünûna nisbet eyledikleri cihetle Allâh Teâlâ bu sûrede, Resûlü'nün berâetini ve onların ezâlarına sabretmesine mukâbil ecrini büyüteceğini ve o'nun ahlâkının güzelliğini beyân etmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-6. *Nûn* ve kalem[1] ve ehl-i kalemin[2] satıra dizdikleri, (dizmekte oldukları) ve dizecekleri hakkı için,[3] sen Rabbinin ni'meti ile mecnûn [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmış] değilsin ve tükenmez bir ecr [mükâfât] var muhakkak senin için ve her hâlde [elbette] sen pek bü-

1 Burada kendisine yemîn edilen *kalem*'den maksad, Hz. Peygamber'e bildirilmiş ve önce ma'lûm olmuş bulunan *fıtrat kalemi*'dir veyâ *kalem-i evvel* [ilk kalem] yâhud *kalem-i a'lâ* [yüce kalem] denilen *ilâhî kalem*'dir. Dolayısıyla, yazı yazan asıl kalem değil, onun arkasında göze görünmeyen bir akıl ve idrâk sâhibidir. Onun için husûsî kalemler, ehl-i kaleme delâlet ederler. Kalem'den maksûd da kendisi değil, o yazdıklarıdır. O hâlde kalem ve yazılardan, akıl sâhibi âlemleri ve ma'nâları ve onlardan da onları beşer aklına yazan ilk kalemi ondan da onun sâhibi olan rabbu'l-âlemîni anlamalıdır. (VIII/5262-5266 ve krş 'Alak: 4)

2 •Âyette, *ehl-i kalemin* ibâresinin karşılığı yoktur (E.Ö)

3 *Kalem ve yazdıklarına* dediğimiz zamân bundan *ehl-i kaleme* intikal, tasrîh edilmemiş olur. Bir de *yasturûn* muzâri sîğasıdır; devâmlılığa, hâl'e ve istikbâle delâlet eder. Bunu bir kelime ile ifâde edemeyiz. *Yazdıklarına ve yazacaklarına* dediğimiz zamân *yazıyor idiklerini* söylememiş oluruz. (VIII/5267)

yük bir ahlâk [karakter ve hayât tarzı] üzerindesin.[4]

Yakında (sen de) göreceksin ve (onlar da) görecekler; hanginizde imiş o fitne, o cünûn![5a]

7. Şübhesiz Rabbindir en (iyi) bilen yolundan sapan(lar)ı, yine O'dur en (iyi) bilen hidâyete erenleri.

8-9. O hâlde tanıma o 'yalan' diyenleri;[5b] arzu ettiler ki, müdâhene etsen[5c] (onlara), o vakit (kendileri de) müdâhene edeceklerdi (sana).[6]

10-13. Ve tanıma[7] şunların[8] hiç birini; çok yemîn edici, değersiz, gammaz,[9] koğuculukla gezer [laf taşır], hayr engeli,[10] mütecâviz,[11] vebâl (ve

4 *Sen pek büyük bir ahlâk üzerindesin;* yâni, "sa'y ü amel ile en yüksek hayr gâyesine ulaştıracak pek büyük (ve güzel) huylar, hakîkaten ta'zîme lâyık seciye [karakter], meleke [tabiat] ve ma'neviyyât üzere yaratılmış bulunuyorsun; onunla yürüyecek o gâyeye ereceksin. İşte o ahlâkı, sırât-ı mustakîmi, dîn-i hakk olan İslâm'ı teşkil eden edebi [–ki Kur'ân ve ahlâk-ı ilâhiyyedir–] Allâh bahşetmiştir". (VIII/5268)

5a *Meftûn,* ism-i mef'ûl olarak "fitne ve belâya tutulmuş mecnûn [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmış]" demek olduğu gibi, masdar olarak "fitne ve cünûn" ma'nâsına da gelir. (VIII/5270)

5b •Meâl'de, *tanıma o yalan diyenleri* şeklinde çevirilen *lâ tuti'il-mükezzibîn* ibâresi, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr metninde (VIII/5271) doğru olarak tercüme ettiği üzere– *itaat etme o tekzîb edenlere* [*yalanlayanlara*] anlamına gelir. (E.Ö)

5c Yâni; onları yağlasan, taptıklarına, alçak garazlarına, hakksızlıklarına ilişmesen, muvâfakat etsen, yalanlarına yağ sürsen diye istediler. (VIII/5271-5272)

6 Kendilerini yağlamanı; taptıklarına, alçak garazlarına, hakksızlıklarına ilişmemeni arzu ettiler, böyle davransaydın onlar da seni yağlayacak, yalanı tasdik edecek, "Ne büyük, ne akıllı adam!" diyeceklerdi. Lâkin sen müdâhene etmeyip Allâh'ın emrini tebliğ ettiğin için iftirâya kalkıştılar. (VIII/5271-5272)

7 •Meâl'de, *tanıma* diye çevirilen *lâ tuti'* lafzı, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da Tefsîr'de (VIII/5272) belirttiği üzere– *itaat etme* anlamına gelir. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şunların* yerine *onların* yazılmıştır. (E.Ö)

9 *Gammaz:* Şunu-bunu ayıblar, ta'n eder, gıybet eder, kötüleyip kınayarak insânları iğneler. (VIII/5273)

10 Burada [Kalem: 12] *hayr engeli,* Kâf: 25'de *hayra engel* diye çevirilen *mennâ'in li'l-hayr* ifâdesi, "hiç hayra yaramaz, gâyet cimri olduğu gibi başkalarının yapacağı hayra da mâni olur, hayr düşmanı" demektir. (VIII/5273)

11 *Mütecâviz:* Haddini aşan, hakkına râzı olmayan, zulümkâr. (VIII/5273)

günâh) yüklü, zobu,[12] sonra da (bir delme)-takma {zenîm}.[13]

14-15. (Sakın böylelerine,) mal sâhibi olmuş ve oğulları var diye (itaat etme! Mal ve oğullar sâhibi olduğu için kibirlenip gururlandı da) karşısında âyetlerimiz okunurken, "Eskilerin masalları!"[14] dedi.

16. (O yüzden) yakında Biz onu o hortumunun üzerinden damgalayacağız[15] [burnunu kıracağız/sürteceğiz].

17-20. Haberiniz olsun ki, Biz onlara belâ vermişizdir,[16] (tıpkı) o bağ sâhiblerini belâlandırdığımız gibi. O sıra ki, yemîn etmişlerdi; sabah olunca onu [ürünü] mutlaka devşireceklerdi. Bir istisnâ da yapmıyorlardı.[17]

Derken (geceleyin) ona [onu], Rab-

---

12 *Zobu:* Kaba, saygısız, zorba, obur, bulduğunu çarpıp yiyen, fâhiş [ahlâk dışı, edeb ve terbiye dışı] konuşan, gaddar, müstebid. (VIII/5274)

13 *Bir delme-takma [zenîm]*: Nesebi takma, uydurma, yâhud kötülükle mimli, şiretlikle damgalı, yâhud dalkavuk. (VIII/5274)

•Matbu nüsha'da *dakma* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *takma* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

•Ayrıca Tefsîr'de de, *(delme)-takma* şeklinde yazılmış ve buna göre izah edilmiştir. (E.Ö)

•Son olarak, Allâh Teâlâ bir kimseyi nesebi sebebiyle ("nesebi takma", "nesebi uydurma", "nesebi bozuk", "nesebi şübheli/karışık" veyâ "veled-i zinâ" diye) yermekten münezzehtir. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *masalları* yerine *masalı* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

15 •Meâl'in aslında atlanıp tercüme edilmeyen 16. âyetin [*senesimuhu 'alel'l-hurtûm* ibâresinin] çevirisini –Tefsîr'den aynen alarak– *yakında Biz onu o hortumunun üzerinden damgalayacağız* (VIII/5277) şeklinde metne dâhil ettik. (E.Ö)

Burada *burun* yerine *hortum* denilmesi, önceki âyette mukadder olduğunu söylediğimiz kibir ve gurûr fiiline işârettir. Kısacası, *hortumunu dağlamak, damgalamak*, Türkçe'deki *burnunu kırmak* ta'bîrinde olduğu gibi, "son derece aşağılamak"tan kinâyedir. (VIII/5277)

16 Yâni, mal ve oğullarına güvenip de âyetlerimizi, ("Eskilerin esâtiri/masalları/ hurâfeleri!" diyerek) yalanlayanları bir imtihâna sokmuşuzdur. (VIII/5278)

17 Yâni, "İnşâallâh, Allâh izin verirse..." yâhud "Sağ-sâlim sabaha çıkarsak, bir kazâ ve âfete uğramazsak..." gibi bir şart, bir kayd-ı ihtirâzî de koymuyorlardı. (VIII/5279)

binden bir dolaşan (âfet) dolaşıvermişti; –(o sırada) onlar uyuyorlardı– sabaha kadar o bağ sırıma[18] dönüvermişti [yanıp kül gibi kararakalmıştı].

21-22. Derken sabaha yakın birbirlerine seslendiler: "Haydin (ürününüzü) kes(ip devşir)ecekseniz[19] harsınıza[20a] [bağınıza/bahçenize] [kültürünüze] erkence koşun!" dediler.

23-25. Hemen fırladılar, (aralarında) şöyle mızırdaşı/[konuşu]yorlardı: "Sakın bugün aranıza bir miskîn (ya da fakîr) sokulmasın!" diyorlardı.

Sırf bir men'e[20b] [hırs ve ğazaba] güçleri yeterek erkenden gittiler.

26-27. Vaktâ ki, o (kül gibi kararakalmış) bağı gördüler (ve şaşakalıp), "Biz" dediler, "her hâlde [mutlaka] yanlış gelmişiz!"

(Sonra hakîkati anlayıp,) "Yok (yanlış falan gelmemişiz,) biz mahrûm edilmişiz" (diyerek bütün ümidlerini yitirdiler).

---

18 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *sırım'a* şeklinde yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da da aynen dizilmiştir, ancak büyük ihtimâlle bir hatâ eseri olarak *sarîm'e* yerine *sırım'a* yazılmıştır. Ayrıca, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından, *Sabaha kadar o bağ sırım'a/sarîm'e dönüvermişti* şeklinde çevirilen *fe-asbahat ke's-sarîmin* ibâresine, *Böylece o [bahçe] sarîm gibi olmuştu/(Dolaşıvermişti) de, o [bahçe] sarîm gibi olmuştu [kökünden kesilip yanmış, kül gibi karara kalmıştı]* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

Sarm, "bağ kesmek, üzüm ve meyve devşirmek" ma'nâsına geldiği gibi, "bir şeyi kökünden kesip tamâmen ayırmak" ma'nâsına da gelir. (...) *Sarîm*, "tamâmen kesilmiş" veyâ "kesik" demektir. "Meyvesi kesilmiş bağa", "hâsılâtı biçilmiş tarlaya", "geceden bir kıtaya/parçaya", "hiçbir şey bitirmeyen kumluk bir yere" de *sarîm* denilir. Burada birinci ma'nânın kasdedilmesi mümkün ise de, sonraki ma'nâlardan biriyle; o bağın sâdece meyvesinin değil, meyvesiyle birlikte kendisinin de kökünden kesilip yanmış, kül gibi kararakalmış olduğu rivâyet edilmiştir. (VIII/5279-5280)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *keseceksenîz* kelimesinden sonra, *kestiniz* kelimesi de bulunmaktadır. (E.Ö)

20a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *harsınıza* kelimesi yoktur. (E.Ö)
Burada *ilâ harsikum* [*harsınıza*] demiyorlar, *'alâ harsikum* [*harsınız üzerine*] diyorlar; onu ekin biçer gibi kesip bitirmek niyetiyle düşmanın üzerine saldırır gibi kıymak azmiyle aleyhine yürüyorlar, çünkü ondan kimseye birşey bırakmak istemiyorlar, son derece hırs ile hareket ediyorlar. (VIII/5280-5281)

20b Yâni, hızlı bir men' ü istibdâda, mücerred bir hırs u ğadaba güçleri yeterek... (VIII/5281)

28. Ortanca/[hayrlılları [en mu'tedilleri],[21] "Demedimmi size, (Allâh'ın şânını yüceltip O'nu) tesbîh [noksanlıklardan tenzih] etseydiniz" dedi.[22]

29-32. (Bunun üzerine,) "Sübhânsın [şânın yücedir, her türlü noksanlıktan münezzehsin] yâ Rabbenâ"[23] dediler, "bizler doğrusu zâlimlermişiz".

Sonra döndüler, kendilerine (şöyle) levmediyorlardı [ayıblayıp kınıyorlardı]: "Yazıklar olsun bizlere, bizler doğrusu azgınlarmışız. Ola ki Rabbimiz bize onun yerine daha hayrlısını vere, her hâlde [şübhesiz] biz bütün rağbetimizi Rabbimize çeviriyoruz".

33. İşte böyledir azâb; ve elbette âhiret azâbı daha büyüktür, fakat bilselerdi.

34-35. Şübhesiz ki korunan(lar)/muttakîler içindir Rabb'lerinin indinde [yanında] naîm [ni'met] cennetleri.

Ya artık müslim/[kendilerini Allâh'a teslîm edenler], (günâha gömülmüş) mücrim/[suçlular gibi kılarmıyız?!

36-38. Neniz var, nasıl hükmediyorsunuz? Yoksa (sâdece) size mahsûs (olarak indirilmiş semâvî) bir Kitâb var da, onda[24] şu dersimi okuyorsu-

---

21 İbn Cerîr et-Taberî'nin; İbn 'Abbâs, Mücâhid, Katâde ve Dahhak'tan rivâyet ederek tasrih ettiği vechile, Bakara: 143 âyetindeki *vasat* (–Meâl'de, *ortanca* diye karşılık verilmiş, *en mutedilleri* şeklinde de açıklanmıştır–) kelimesi, *âdil* ma'nâsına olduğu gibi, burada da onun ism-i tafdîli olarak *a'del*, yâni "en doğru, en hadşinâs [haddini çok bilen], en hayrlı", diğer bir ta'bîrle "en mu'tedili" demektir. (VIII/5282)

22 •Meâl'in orijinalinde atlanan *qâle* lafzına karşılık olarak, *dedi* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

23 •Meâl'de, *yâ Rabbenâ* diye karşılık verilen *rabbinâ* lafzına, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın birçok yerde verdiği gibi– *Rabbimiz* şeklinde karşılık verilmesi ya da aslı üzere bırakılması: *Rabbenâ* denmesi daha uygun olur. (E.Ö)

24 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *onda* yerine *ondan* yazılmıştır.

•Ve ayrıca 38. âyetteki *âlemde* kelimesi, eğer *fîhi* [*onda/içinde* veyâ *onun içinde*] lafzının karşılığı ise, uygun bir karşılık değil; yok değilse, *fîhi* atlanmış, *âlemde* kelimesi de fazladan konmuş demektir. (E.Ö)

Yâhud, "her neyi hayr sayarsanız hakkınızdır diye"; yâni sizin üstünüzde hâkim bir hakk, kendinizi uydurmaya mecbûr olacağınız bir hakîkat kânûnu yok, kün [ol] emri sizin elinizdedir, her istediğinizi yaratır, her yaptığınız yanınıza kâr kalır, hayr ve şerr mücerred sizin irâdenize tâbidir diye size özel bir düsturmu var?! (VIII/5290)

nuz: "Siz âlemde her neyi ihtiyâr ederseniz [beğenirseniz/tercih ederseniz] o, her hâlde [muhakkak] sizin olacak" diye?!

39. Yoksa size karşı üzerimizde[25] Kıyâmet Günü'ne kadar sürecek yeminler, taahhüdlermi var, "Siz her ne hükmederseniz her hâlde [mutlaka] öyle olacak" diye?!

40-43. Sor bakalım onlara, içlerinden ona kefil[26] hangisi? Yoksa onların şerîk/[ortak]lerimi[27] var?! O hâlde şerîk/[ortak]lerini getirsinler, –(iddiâlarında) sâdık [doğru] iseler– o (Kıyâmet) gün(ü); ki (o gün), sâk'tan bir keşf olunur[28] [her şeyin aslı meydana çıkar, korku ve dehşet son haddine varır] ve (onlar) secdeye [inkıyâda] da'vet edilirler, o vakit güçleri[29] yetmez, gözleri (utanç ve korkudan) düşmüş[30] kendilerini bir zillet sarmış bulunur, hâlbuki o secdeye [inkıyâda] onlar (dünyâda) sağ-salim iken da'vet olunuyorlardı.

44-45. O hâlde Bana bırak bu sözü tekzib eden/[yalanlayan]leri, Biz onları istidrac[31] ile çıkarır, bilemeye-

---

25 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *üzerimizde* yerine *üzerinizde* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

26 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kefil* yerine *kâfil* yazılmıştır, ki neticede aynı ma'nâya gelir. (E.Ö)

27 Onlara o hükümde iştirâk eden, gönüllerinin istediğine taklid sûretiyle tâbi olan ortakları veyâ kendilerinin tâbi oldukları ilâhlarımı var?! (VIII/5292)

28 *Sâq,* lügatte "topuktan baldıra doğru bacağın incik yeri"dir. *Keşşâf* sâhibi [Zemahşerî], "*Keşf 'an sâq* [*baldırlardan açmak*] ta'bîri, işin şiddetinde ve musibetin zorluğunda meseldir" demiştir. Mücâhid de, İbn 'Abbâs'tan bu günün, Kıyâmet'in en şiddetli, en feci ânı olduğunu rivâyet etmiştir. Ebû Hayyân da, "*Keşf-i sâq,* işin şiddetinden ve gittikçe büyümesinden kinâyedir" demiştir. Şu hâlde, *sâq'tan bir keşf olunur* ibâresi, "emr-i Hakk'ın/Rahmân'ın emri şiddetlenip işin büyüdüğü zamân" ma'nâsına gelir, ki o, Kıyâmet Günü'dür. (VIII/5292-5297)

29 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *güçleri* yerine –yanlışlıkla– *gözleri* yazılmıştır. (E.Ö)

Ne başlarını kaldırabilecekler, ne de bellerini eğebilecekler; belleri kazık kesilmiştir. (VIII/5300)

30 "Gözleri huşû içinde [bakışları aşağı inmiş], bir îmâya bile muktedir olamayacak şekilde düşkün/zelîl". (VIII/5300)

31 *İstidrâc ile,* yâni "kendileri için iyi zannettikleri aldatıcı servetler, zevkler vererek ve onları gittikçe artırıp hızlandırarak, hissettirmeksizin derece derece azâb uçurumuna çeker..." (VIII/5300-5301)

cekleri cihetten (cehenneme) yuvarlarız ve Ben onların ipini uzatırım,[32] (ipi koparıp da kaçarlar diye pervâ etmem); çünkü fendim [tuzağım] sağlamdır.

46. Yoksa sen (yaptığın tebliğ ve irşâd için) onlardan bir ücret istiyorsun da mı (ki onlar) cereme[33] vermekten [ağır borç yükü altında kalmaktan] ezilmişler?!

47. Yoksa ğayb[34] yanlarında da, onlarını yazıyorlar?![35a]

48-50. O hâlde sabret Rabbinin hükmüne de, Sâhib-i Hût [balık sâhibi/arkadaşı: Yûnus] gibi olma: Hani (o, kavmi hakkında) öfkeye boğulmuş da (görevini terketmişti; sonra, "Senden başka ilâh yok, Sana arz-ı tesbîh ederim, ben doğrusu zâlimlerden oldum" diye Rabbine[35b]) nidâ etmişti. Rabbinden bir ni'met yetişmiş olmasa idi o'na, elbette o fezâya [meydana/alana] fenâ bir hâlde atılacaktı. Fakat Rabbi[36] o'nu ıstıfâ[37] buyurdu[38] [süzüp seçti] da sâlihîn/[sâlihler/erdemli kimseler]den kıldı.

51. Ve gerçek(ten) o küfredenler o Zikri [vahyi/Kur'ân'ı] işittikleri vakit, az daha seni gözleriyle (helâk

---

32 *Ben onların ipini uzatırım:* İstediklerine bırakıvermişim gibi mühlet veririm; onu kendileri için bir hayr, bir kâr zannederler, zevklerine göre günâhlara dalar, sevinir, oynarlar. Artık kurtulduklarını, bu şekilde gideceklerini zannederler. (VIII/5301)

33 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cereme* yerine *cerime* yazılmıştır. (E.Ö)

34 Bu iki âyet, sûrenin başındaki, *Kalem ve ehl-i kalemin satıra dizdikleri ve dizecekleri...* âyetine kadar irca' etmiş ve bu sûretle *kalem*'den maksadın da ilm-i ğaybdan [ğayb ilminden] kâinâtın mukadderâtını yazan *kalem-i ilâhî* olduğu anlatılmıştır. (VIII/5302)

35a Yâni, Allâh'a mahsûs olan ğayb ilmi onların yanında, levh-i mahfûz'u yazan kalem-i a'lâ [yüce kalem] onlann elinde de, artık kâinâtın mukadderâtını, olup olacak vukûâtı onlarını yazıyor; yaptıkları cürümleri, küfr ü şirkin günâh olmayıp sevâb ve doğru olduğunu deftere onlarını kaydediyorlar ki; akıl ve nakle uymaz hükümler veriyor, zulümler ediyor, henüz ğaybda bulunan Hakk'ın hükmünün tepelerine ineceği günden çekinmiyorlar?! (VIII/5301-5302)

35b •Parantez içindeki uzunca ibâreyi, Enbiyâ: 87 âyetine istinâden koyduk. (E.Ö)

36 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *elbette o fezâya fenâ bir hâlde atılacaktı. Fakat Rabbi* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

37 •*Istıfâ* kelimesi için bkz. Âl-i 'İmrân: 33, not: 33; Tâ-Hâ: 122, not: 61. (E.Ö)

38 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *buyurdu* yerine *buyurup* yazılmıştır. (E.Ö)

edip) kaydıracaklardı.[39] Bir de durmuşlar, "O her hâlde [mutlaka] bir mecnûn" [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmış] diyorlar.

52. Hâlbuki o [Kur'ân] hâlis bir zikr/[hatırlatma-nasihat]dir, bütün ukalâ âlemleri [akıl sâhibleri/insânlar] için.

39 Kur'ân'ı işittiklerinde, aç ve kötü gözlerinin şerriyle –ellerinden gelse– seni helâk edeceklerdi. Göz değmesi hakkında birçok söz söylenmiş; inkâr edenler, isbat edenler olmuş ise de, biz tafsîline lüzûm görmüyoruz. Müşrikler, Peygamber'in Kur'ân'a mazhâriyyetini kıskanmış ve neredeyse yiyecek gibi bütün nazarlarını o'na dikmişlerdi. (VIII/5305)

69. HÂKKA SÛRESİ

MEKKÎ, 52 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinin ilk kelimesinden alan sûre, Kıyâmet Günü'nün hâllerinin şerh ve izahıyla öğüdler vermek için ona mukaddime olmak üzere resûlleri yalanlayan geçmiş toplumların dünyâdaki âkıbetlerini ihtâr ile başlamakta; sonunda da Hz. Peygamber'e (s.a) "Şâir, kâhin" diyen ve Kur'ân'ı, o'nun uydurduğu bir şiir veyâ kehânet sayarak o'nu tekzibe [yalanlamaya] kalkışan muâsırlarını redd ve inzâr ile hakîkati anlatmakta ve netice olmak üzere de Yüce Allâh'ın ismini yâd ile tesbîh ve tenzîhi emretmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. O hâkka [gerçekleşmesi kesin olan o an]! Ne (korkunç, ne dehşetli, ne müthiş hâiledir o) hâkka!
3. Ve ne bildirdi sana dirayetle, nedir o hâkka?!
4. İnanmadı[1a] Semûd ve Âd (kavmi) o kâri'aya.[1b]
5-8. Ammâ Semûd (kavmi) ihlak [helâk] ediliverdiler[2] o tâğiye [sayha'yla gelen zelzele] ile ve ammâ

1a •Meâl'de, *inanmadı* diye çevirilen ***kezzebe*** kelimesine, ***tekzib etti/yalanladı*** şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Dolayısıyla ibârenin karşılığı, ***Semûd ve Âd tekzib etti/yalanladı o kâri'ayı*** şeklinde olur. (E.Ö)

1b *Qâri'a* [***kâri'a***], lügatte "insânların başlarına çarpan, beyinlerinde patlayan vak'a" demek olup Kâri'a sûresi ile beyân olunacağı vechile insânların, çırpınıp yayılan pervâneler [küçük kelebekler], dağların didilmiş elvan/renkli yünler gibi olacağı hengâmı haber verip bildirmek üzere "Kıyâmet Günü'nün bir ismi ve hâkka'nın ba'zı ahvâli"dir ki bu zikrolunan kavmlerin helâklarında bundan birer küçük numûne vardır. (VIII/5313 ve krş. Kâri'a sûresi)
Qâri'a [***kâri'a***], "şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmak"tır. "O çarpacak belâ"; yâni, "Kıyâmet". (IX/6025)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ediliverdiler* yerine *ediliverdi* yazılmıştır. (E.Ö)

Âd (kavmine gelince), onlar da ihlâk [helâk] ediliverdiler bir sarsar rüzgârı/azgın bir fırtına ile; musallat etmişti Allâh onu üzerlerine yedi gece, sekiz gün husûm[3] hâlinde/köklerini kesmek üzere müstemirren [hiç durmadan]; bir de görürsün ki o kavmi, o müddet zarfında yıkılakalmışlar[4] ve sanki içleri kof hurma kütükleri imişler.

Bak şimdi görebilirmisin onlardan bir bakıyye [kalan]?!

9-10. Fir'avn da geldi, ondan evvelkiler de, mu'tefikeler[5] [o şehirlerin ahalisi/Lût kavmi] de, hep o hatâ ile; hep Rabb'lerinin (kendilerine gönderdiği) resûlüne âsi oldular; O da onları alıverdi mütezâyit [şiddetli] bir tutuş [kâhir bir kabza] ile.

11-12. Hâlbuki Biz, o su tuğyân ettiği (ve tûfânın her yeri kapladığı) vakit, sizi aka(r gibi yüzüp gide)n gemide[6] taşıdık, onu sizlere bir ânid [öğüd ve ibret] yapalım ve belleyici kulaklar[7] bellesin diye.

13-14. Çünkü sûr üfürülüp de bir tek nefha, o[8] yer ve dağlar yükletilip, arkasından da bir çarpılış çarpıldılarmı bir defâ...

15-17. İşte o gün, o vâkı'a vukûa gelmiştir [Kıyâmet kopmuştur] ve semâ [gök] yarılmış, o da o gün sarkmıştır, öyle ki melek(ler) kenarları üzerindedir ve (o meleklerin) üstlerinde o gün Rabbinin arşını sekiz (melek veyâ taşıyıcı) hâmil olur [taşır/yüklenir].

18. O gün (Hakk'ın huzûruna) ar-

---

3 *Husûm,* "uğursuzluk ve idman" ma'nâlarına masdar olduğu gibi, bir de hastalığı kökünden kesmek için "ardardına dağlamak, yarayı birbiri ardınca dağlamak" ma'nâlarına gelir. Burada bundan müstear olduğunu söylemişlerdir ki, "köklerini kesmek için müstemirren [ardardına/hiç durmaksızın]" demek olur. (VIII/5314-5315)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Bir de görürsün ki o kavmi, o müddet zarfında yıkılakalmışlar* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

5 *Mu'tefikeler,* "Lût kavminin karyeleri [şehirleri/kasabaları] ki maksad, o karyelerin ahalisi olan Lût kavmi"dir. (VIII/5314)

6 Yâni, (gökten suların boşandığı, yerden suların fışkırdığı) Nûh'un tûfânı zamânında sizi Biz taşıdık, yalanlayan diğerlerinin kökünü keserken sizin kökünüzü kesmedik de îmân eden atalarınızı (sizi de onları)n sulbünde –Nûh'un gemisinde– taşıyarak muhâfaza ettik. (VIII/5314)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kulaklar* yerine *kullar* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o* yerine *ve* yazılmıştır. (E.Ö)

zolunursunuz,[9a] öyle ki, gizli bir hâliniz kalmaz.

19-20. İşte o vakit, kitâbına [amel defterine] sağıyla erdirilmiş olan kimse der ki: "Ha [işte] alın okuyun kitâbımı [amel defterimi], çünkü ben sezmiştim ki, ben kavuşacağım hesâbıma".

21-23. Artık (kitâbı/amel defteri sağından verilen) o (kimse), hoşnud bir hayâtta, yüksek bir cennettedir; devşirimleri yakında.

24. (İşte böylelerine denir ki:) "Yeyin-için âfiyet olsun, takdim ettiklerinize mukâbil[9b] geçmiş günlerde".

25-29. Ammâ, kitâbına [amel defterine] soluyla erdirilmiş olan da der ki: "Eyvah! Keşke erdirilmese idim kitâbıma [amel defterime] ve vâkıf olmasa idim ne imiş hesâbıma! N'olurdu iş bitiren olsaydı o ölüm,[9c] hiçbir şeye yaramadı benden yana malım, mahvoldu benden saltanat u sâmânım".

9a "Diriltilip Hakk'ın huzûrunda hesâba çekilirsiniz". Burada *arz, hesâb*'dan mecâz olup bir hükümdâra, askerinin durumunu görmesi için arzolunmalarına benzetme yoluyla ifâde edilmiştir. (VIII/5326)

9b *İslâf*, "karşılığı veresiye olarak önceden arz ve takdim" demektir. Onun için şer'an da "selef", diğer bir ta'bîrle "selem" denilen muâmeleye ıtlak olunur, ki para peşin mal veresiye olmak üzere yapılan bir alış-veriş, daha doğrusu bir veriş-alıştır. Burada *esleftum* (–Meâl'de, *takdim ettiklerinize mukâbil* diye çevirilmiştir–) buyurulmakla, hem bu ma'nâya, hem *ve aqrazû'llâhe qarzen basenen* [güzel bir qarz ile Allâh'a qarzetmek] (bkz. Hadîd: 18, Müzzemmil: 20) ma'nâsına, hem de büyüğe takdim etmek ve ona hizmet eylemekteki büyük istifâdeye işâret buyurulmuştur. (VIII/5331)

9c • Âyette *ölüm* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
Yâ leytehâ kâneti'l-qâdıyeh (–Meâl'de, *n'olurdu iş bitiren olsaydı o ölüm* diye çevirilmiştir–): Ah n'olaydı o [ilk ölüm] kâdıye [işi kökten bitiren] olaydı.
Kadâ, "bir işi tamâmıyla kesip atmak, kat'î hükmü verip icrâ etmek"tir. Yâni, işi bitirip her şeyi kesip atan olaydı da beni bu felâketten, bu "hâkka"dan kurtaraydı. Bu yalnızca, "Keşke ölmekle iş biteydi" diye geçmişe âid bir temenni değil, ölümden kaçan o adamın gördüğü bu felâket içinde bir kere daha ölmeye mum olup da onu şimdi bir halâs [kurtuluş] çâresi olmak üzere hasretle temenni ettiğini ve bu sûretle "hâkka"nın ölümden çok daha şiddetli olacağını ifâde eder. *O artık ne ölür, ne dirilir/yaşar.* Sâdece şöyle hasret ve nedâmet çeker: *Mâ ağnâ 'annî mâliyeh* [*hiçbir şeye yaramadı benden yana malım*]. *Mâ*, burada nefy veyâ istifhâm-ı inkârîdir [inkâr tarzında sorudur]. Yâni, *"Neye yaradı benden yana malım?!* Hiçbir şeye yaramadı, yaradıysa başkalarına yaradı, bana ancak hasret ve azâbı kaldı". (VIII/5332)

30-37. (Böyleleri için de denir ki:) "Tutun onu, hemen bağlayın onu, sonra ancak cahîme [çok alevli ateşe/cehenneme] yaslayın onu, sonra bir zincirde –ki boyu yetmiş arşın–[10a] yollayın onu; çünkü o, Allâhu azîmu'ş-şâna inanmıyordu[10b] ve fukarânın yiyeceğine hiç bakmıyordu [miskîni-fakîri doyurmuyordu]; bugün de ona yok kanı sıcak bir hısım[11a] ["soğuk bir su" veyâ "yakın bir dost"] ne de bir ta'am [yemek]; bir ğıslîn/[irin]den[11b] başka, ki onu kimse yemez, hatâkâr(lardan)/cânilerden[11c] başka".

38-39. Artık yok! Kasem [yemîn] ederim ki gördüklerinize ve görmediklerinize!

40-43. O hiç şübhesiz kerîm [ihtirâma lâyık/şerefli] bir[12] Resûl'ün[13] ge-

10a •Krş. İbrâhîm: 49. (E.Ö)

10b •Meâl'de, *Allâhu azîmu'ş-şâna inanmıyordu* diye çevirilen *kâne lâ yu'minu billâhi'l-'azîm* ibâresine, *azîm* [*çok ulu/azametli/şânı yüce-ululuğuna, azametine ve şânının yüceliğine nihâyet olmayan*] *Allâh'a îmân etmiyordu* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

11a *Hamîm,* lügatte üç ma'nâya gelir: A) 'Veliy-yi hamîn' gibi "yakın, yakılgan hısım veyâ dost" demektir. B) "Kaynar-sıcak su" ma'nâsına gelir, ki cehennem suyuna *el-hamîm* denilmesi bundandır; fakat burada bu ma'nâya olmadığı zâhirdir. C) Kâmûs'ta zikredildiği üzere, "soğuk su" ma'nâsına da gelir. Ezdaddandır [zıdd anlamlı kelimelerdendir]. (VIII/5335)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'de, *hamîm*'e, *kanı sıcak bir hısım* ma'nâsı vermesine rağmen, Tefsîr'de *hamîm*'in ezdaddan [(hem *sıcak,* hem de *soğuk* anlamına gelen) zıdd anlamlı bir kelime] olup *soğuk su* anlamına da geldiğini zikrederek, "Burada *ta'am* [*yemek*] münâsebetiyle *soğuk su* ma'nâsı daha münâsib görünüyor, yâni *Bugün de ona yok bir soğuk su...*" (VIII/5335) demektedir. (E.Ö)

11b *Ğıslîn, ğasl* maddesinden "yıkantı" demek olan *ğusâle*'yi andırır bir kelimedir ki, lügatcilerden ba'zıları, "Yaradan yagırdan akan cerahatin yıkantısı" demişlerdir. İbn 'Abbâs'tan rivâyette, "cehennem ehlinden akan irin", diğer bir rivâyette de "yiyeceğin en şerri, en habîsi, en yutulmazı" olduğu ifâde edilmiştir. (VIII/5335-5336)

11c •Âyette, *câni(lerden)* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

13 *Haberiniz olsun o,* yâni, mücerred dirâyet ile bilinemeyecek olan o haberleri, size bu beliğ beyânât ile bildirip öğüd vermek üzere okunan Kur'ân, *kerîm* [tekrîm ve ihtirâma şâyân, kerem ve kerâmet sâhibi yüksek] *bir Resûl'ün,* bü-

tirdiği sözdür[14] ve o bir şâir sözü değildir, –siz pek az inanıyorsunuz– bir kâhin sözü de değildir; –siz pek az düşünüyorsunuz– o, rabbu'l-âlemînden [göklerin, yerin ve o ikisi arasındakilerin; doğunun, batının ve o ikisi arasındakilerin rabbinden] bir tenzîl/ [indirme]dir.

44-47. O [Resûl] Bize isnâden ba'zı laflar uydurmaya kalkışsaydı, elbette Biz o'nu –ondan dolayı– yemîniyle yakalar/[kuvvetle tutar hıncını alır]dık, sonra da o'ndan vetînini [iliğini]/[şah-can damarını] keser atardık, o vakit sizden hiç biriniz o'na siper de olamazdınız.

48. Ve o [Kur'ân] hiç şübhesiz unutulmayacak bir öğüddür [tezkiredir: hatırlatmadır], (muttakîler için/azâbdan) korunacaklar için.

49-51. Bununla berâber, Biz biliyoruz ki sizden inanmayanlar var, ve her hâlde [doğrusu] o, kâfirler üzerinde bir hasrettir[15] ve o, hiç şübhesiz hakka'l-yakîndir[16] [yakînin en ileri derecesidir].

52. Haydi tesbîh [tenzih ve takdis] et Rabbinin azîm ismiyle![17]

---

yük bir hakk Elçisi'nin *sözüdür*. –O, yalanlama ile değil, saygı ve inanç ile dinlenmesi lâzım gelen bir sözdür.– Çünkü Elçi'nin sözü, o'nu gönderenin sözüdür. Buradaki *resûl-i kerîm*'den murâd, *Hz. Peygamber*'dir (s.a). Tekvîr: 19'da geçen *resûl-i kerîm*'den murâd, *Cebrâîl* olduğu cihetle, burada da öyle olmasına zâhib olanlar olmuşsa da, oradaki karinelerle buradaki karinelerin farkı vardır. Orada, *pek kuvvetli/metîn, arşın sâhibi yanında mekîn [itibârlı], orada itaat edilir, emîn* vasıflarıyla, Hz. Peygamber'in [*sâhibukum/sâhibiniz*] açık ufuk'ta gördüğü kuvvetli *resûl*'ün, şeytân-ı racîm olmadığı anlatılmış olduğundan *o resûl-i kerîm*'in, Allâh tarafından Peygamber'e (s.a) gelen *Cebrâîl* olduğu zâhirdir. Halbuki o'nun *şâir, kâhin* olmadığını söyleyen şu âyetler [Hâkka: 41-42], burada Hz. Peygamber'in (s.a) kerâmetini beyânda zâhirdir. (VIII/5341-5342 ve krş. Tekvîr: 19-25, not: 9)

14 •Meâl'de, *kerîm bir resûlün getirdiği sözdür* diye çevirilen *le-qavlü resûlin kerîm* ibâresine, *kerîm bir resûlün sözüdür* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. Krş. Tekvîr: 19-20. (E.Ö)

15 "Kâfirler Kıyâmet Günü muttakîlerin [korunanların] sevâbını gördükleri vakit ilelebet hasrette kalacaklardır". (VIII/5346)

16 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

17 •Bu âyetin şöyle çevirilmesi daha uygun olur: "O hâlde, Rabbinin azîm [büyük/yüce] ismini tesbîh et!" Krş. Müzzemmil: 8. (E.Ö)

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

MEKKÎ, 44 ÂYET

§

Adını, 3. âyetinde geçen *me'âric* [merdivenler/yukarıya çıkma âletleri] kelimesinden alan (*Se'ele* ve *Mevâki* de denen) sûrede, küfrün yâhud îmân etmeye isteksizliğin îmâna yönelttiği meydan okuma ele alınmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-4. İstedi bir sâil [isteyen] bir azâbı –ki (vâki) olacak kâfirler için, yok onu defedecek– O mi'raclarını[1] sâhibi Allâh'tan ki, O'na melâike [melekler] ve Rûh urûc eder [çıkar] bir günde ki miktârı elli bin sene tutar.

5-7. O hâlde (ey Muhammed) sabret biraz, bir[2a] sabr-ı cemîl[2b] [güzel bir şabır] ile, çünkü onlar onu uzak görürler, Biz ise onu yakın görürüz.

8-14. O gün ki, olur semâ [gök] erimiş bir mâden gibi,[2c] dağlar da atılmış [didilmiş] elvân [renkli] yün[2d] gibi ve bir hısım bir hısıma[2e] hâlini sormaz.

---

1 *Mi'raclarını:* Aşağıdan yukarıya çıkma âletlerinin; merdivenlerin, asansörlerin yâhud çıkılacak derecelerin, mertebelerin, yüksekliklerin... (VIII/5351-5352)

2a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *bir* kelimesi yoktur. (E.Ö)

2b *Sabr-ı cemîl* [*güzel bir sabır*]: Kendini elemlendirmeyecek ve Allâh'ın takdîrine hüsn-i rızâ ile vazifene bakacak sûrette bir sabr. (VIII/5356)

2c *Ke'l-mühl* [*mâden gibi*]: *Mühl,* "yağ tortusu" yâhud "potada eritilen mâden gibi kaynar, türlü renkler arzeder". (VIII/5356)

2d *el-'Ihn;* "yün", özellikle "türlü renklere boyanmış olan elvan/renkli yün" demektir. (VIII/5356)

2e •Meâl'de, *bir hısım bir hısıma* diye çevirilen *hamîmun hamîmen* ibâresine, *bir yakın arkadaş/bir yakın dost bir yakın arkadaşa/bir yakın dosta* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

Birbirlerine gösterilirlerken, (günâha batmış) mücrim [suçlu] ister ki, fidye verse o günün azâbından[3a] (kurtulmak için) oğullarını ve refîkasını [eşini] ve birâderini [kardeşini] ve kendini barındıran[3b] fasîlesini[3c] [kabilesini] ve arzda [yeryüzünde] bulunanların hepsini de, sonra kendini kurtarsa.

15-16. Hayır (bu mümkün değil), çünkü o (alevli) salgın bir lezâ[3d] [ateş], etrâfı [derileri] soyan[4] nâr-ı cezâ![5a]

17-18. (O alevli ateş,) çağırır (da kendine çeker, hakîkate) arkasını dönüp tersine[5b] gideni ve toplayıp toplayıp (serveti) kasaya[5c] yığanı.

19. Hakîkat, o insân helûʾ[6] [taham-

3a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o günün azâbından* yerine *o gün azâbdan* yazılmıştır. (E.Ö)

3b •Âyette, *kendini barındıran* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

3c *Fasîlesi:* İçlerinde yetiştiği ve başı sıkıldığı/sıkıştığı zamân kendisini kucaklayan, barındıran kavmi, kabilesi, aşireti, obası. (VIII/5356)

3d *Lezâ [alevli salgın ateş]*: Cehennemin bir ismi *nezzâ'a, lezâ*'dan hâl yâhud *i'nâ* takdîriyle ihtisâs üzere mansûbdur. Merfû okunduğu kıraate göre haber ba'de haber veyâ sıfattır. *Nüzûʾ*'dan "saldırıcı", *nezi*'den "soyucu". (VIII/5356-5357)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *soyan* yerine *saran* yazılmıştır. (E.Ö) *Şevâ*, "el-ayak gibi etrâf", –nitekim avcı, kol-bacak gibi öldürmeyecek noktadan etrâfa isâbet ettirdiği zamân, *işvâ* derler– yâhud, "başın derisi" demek olan *şevât*'ın çoğuludur; yânî "eli-ayağı, tepeyi-tırnağı soyar". (VIII/5357)

5a •*Nâr-ı cezâ* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

5b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tersine* yerine *tepesine* şeklinde –hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

5c •Âyette, *kasaya* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

6 *Helûʾ*, esâsında bir 'çabukluk' ma'nâsı bulunan, "bir taraftan tahammülsüzlük, mızıkçılık, bir taraftan da şiddet ve hırs gibi muhtelif mefhûm arasında bir huysuzluk" ifâde eden mübhem bir vasıftır, ki şu iki âyet ile tefsîr edilmiştir: *Kendisine şerr dokunduğu zamân çok çok sızlanır* [kendisine, meselâ bir ağrı, bir sıkıntı, bir yoksulluk, hastalık gibi bir acı dokundumu kıvranır, sızlanır, feryâd eder başkalarından imdâd bekler], *kendisine bir hayr dokunduğu zamân da kıskanır* [bir servete, bir mansıba kondumu; hırsından, kıskançlığından kimseye birşey vermez, ağladığı günü derhal unutur. Başı ağrıdığı zamân her şeyden ümid bekleyen o mızmız adam bu kere biraz kuvvet bulunca kimseye bir habbe vermemek, hayra mâni olmak için sımsıkı bir afacan kesilir, hakk ve hayra arkasını döner. Eline geçeni toplayıp yığmaya, saklamaya çalışır]. (VIII/5357)

mülsüz, huysuz ve hırslı] yaratılmıştır.

20-34. (Onun içindir ki,) şerr dokundumu mızıkçı(lık edip sızlanır, feryâd u figana başlar), hayr dokundumu kıskanç [cimri kesilir]; müstesnâ(dır/hâriçtir bundan) ancak o musallî/[bilinçle ibâdet eden kimseler!

Onlar [o musallîler] ki, namazlarına müdâvim/[devâmlı]dirler; ve onlar ki, mallarında vardır bir hakk-ı maʿlûm[7] [belirli bir hakk] –hem sâil [isteyen/ihtiyacını arzeden] için, hem (de istemediğinden/ihtiyacını arzetmediğinden muhtâc olmadığı zannedilen ve sadakadan da) mahrûm (kalan için)–

Ve onlar ki, Dîn Günü'nü [Cezâ Günü'nü][8] tasdik ederler;

Ve onlar ki, Rabb'lerinin azâbından korkarlar; –çünkü Rabb'lerinin azâbından emîn olunmaz–

Ve onlar ki, apışlarını [iffet ve ırzlarını] korurlar; –ancak zevce/[eşlerine veyâ milk-i yemînlerine [câriyelerine] (karşı) başka; çünkü bunda(n[9] dolayı) levmolunmaz/[kınanmaz]lar, fakat ondan ötesini arayanlar (yokmu), işte onlar haddi aşan haşarılardır–

Ve onlar ki, emânetlerine ve ahid/

---

7 *Vardır bir hakk-ı maʿlûm:* Mallarında –sâdece keyfe kalmış nâfile [farz olmayan] bir iʿâne değil– malına göre belirli bir nisbette verilmesi farz bir Allâh borcu olmak üzere bir vergi vardır. O'na îmân edip de dilenen muhtaç ve dilenmek tenezzülünde bulunmadığı için zengin [ihtiyâcı yok] zannedilen ve fakat kazançtan mahrûm bulunan yoksullar için o hakkı seve seve iyi niyetle bizzat veyâ vekîlleri vâsıtasıyla verirler. (VIII/5358)

•İnfâk ve sadakayı, –zekât gibi devlet-idâre maʿrifetiyle toplanmadığı için– "keyfe kalmış nâfile bir iʿâne" olarak değerlendirmek, bizce doğru bir yaklaşım değildir. Her ne kadar alınış-veriliş biçimleri farklı da olsa, infâk ve sadaka da, tıpkı zekât gibi farzdır. (E.Ö)

•*Sâil* kelimesine, *dilenci* yerine, *ihtiyâcını arzeden, isteyen, yardım isteyen* maʿnâsının verilmesi daha uygun olur. Zîrâ, âyette işâret edilen *sâiller,* Türkçe'deki anlamıyla *dilenci,* yâni *ihtiyâcı olsa da olmasa da isteyen, dilenciliği meslek edinmiş kimseler* değillerdir. Bunlar, müslümanların fakîrleri olabileceği gibi, gayr-i müslimlerin fakîrleri de olabilir. (E.Ö)

8 *Dîn/Cezâ Günü'nü,* yâni "iyi veyâ kötü amellerin karşılığının verileceği dirilme ve hesâb gününü" tasdik ederler. (VIII/5358)

•*Dîn/Cezâ Günü* taʿbîrinin ayrıntılı izahı için bkz. Fâtiha: 4, not: 5 ve *cezâ* kelimesi için bkz. Zümer: 34, not: 37. (E.Ö)

9 •Osmanlıca Yazma nüshaʿda, *bunda* yerine *bundan* yazılmıştır. (E.Ö)

[söz]lerine[10] ri'âyet ederler;
Ve onlar ki, şâhidliklerinde (doğru ve) dürüsttürler;
Ve onlar ki, namazları üzerine muhâfızlık ederler.
35. İşte onlar, cennetlerde ikrâm oluna(cak ola)nlardır.[11a]
36-37. Şimdi ne var (ne oluyor) o küfredenlere ki, sana doğru boyunlarını uzatarak koşuyorlar sağdan ve soldan fırka fırka?[11b]
38. Onlardan her kişi, naîm [ni'met] cennetine sokulacağını ümidmi[12] ediyor?!
39. Yağma yok, Biz onları, o bildikleri nesneden yarattık.
40-41. Artık o meşrıklann [doğulaırn], mağriblerin [batıların] rabbi için yemîne ne hâcet, şübhesiz ki Biz elbette kâdiriz; onları kendilerinden hayrlısına tebdîl ede/[değiştire]biliriz ve Bizim önümüze geçil(e)mez.
42-44. O hâlde bırak onları, (boş iş ve sözlere) dalsınlar ve oynayadursunlar; tâ o va'dolunduklan gün(lerin)e[13] çatacakları deme kadar; o gün ki, kabirlerden[14] hızlı hızlı çıkacaklar, sanki çantalarıyla dikmelere (putlara) gidiyorlarmış gibi fırlayacaklar, gözleri düşkün, kendilerini bir zillet saracak da saracak. O işte, onların va'dolunup durduklan gün.

10 "Sözden, hâlden, fiilden, maldan, Allâh'ın hakklarından, kul hakklarından kendilerine emânet edilen şeylere, Allâh'a ve kullanna, ehline, iyaline, köle ve câriyesine, komşusuna, yakınına, uzağına verdiği söze sadâkatle ri'âyet eder, onları ihlâl etmekten sakınırlar".
Şeri'at hükümlerinin hepsi emânet olduğu gibi, Allâh Teâlâ'nın kullara vermiş olduğu a'za ve mallar, evlâd u ıyal, mansıb ve ikbâl ve sâir ni'metlerin hepsi de emânettir. Onları, uygun olmayan şekilde ve uygun olmayan yerlerde kullananlar emânete hıyânet etmiş olurlar. (VIII/5360)

11a •Krş. Zâriyât: 15-19. (E.Ö)

11b *'Izîn* (–Meâl'de, *fırka fırka* diye çevirilmiştir–), *'ızê*'nin çoğuludur ki aslı *'azv*-dendir. Her biri bir fırkaya ma'züvv/mensub olarak parça parça, müteferrik bir hâlde. (VIII/5363)

12 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mi* eki yoktur. (E.Ö)

13 •Meâl'in orijinalinde *gün(e)* diye çevirilen *yevmehum* lafzı, *günleri(ne)* ma'nâsına geldiğinden, *gün(e)* kelimesini *günleri(ne)* yaptık. (E.Ö)

14 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kabirlerden* kelimesi yoktur. (E.Ö)

71. NÛH SÛRESİ

MEKKÎ, 28 ÂYET

§

Adını, Nûh (a.s) ile kavmi arasındaki mücâdeleden alan sûrenin önemli bir bölümü, bu kıssaya tahsis edilmiş; böylece, Kureyş'in Muhammed'e (s.a) karşı takındığı tavrın, Nûh kavmi'nin Nûh'a karşı takındığı tavrın aynısı olduğu beyân edilerek müşriklere, –bu tavırlarından vazgeçmedikleri takdîrde– âkıbetlerinin Nûh kavmi'yle aynı olacağı uyarısı yapılmıştır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Haberiniz olsun ki, Biz Nûh'u kavmine gönderdik, "Kavmini inzâr et [uyar]" diye, "gelmezden evvel onlara bir azâb-ı elîm [acı bir azâb]!"

2-4. (Varıp) dedi ki (Nûh): "Ey kavmim! Haberiniz olsun, ben size (gönderilmiş) açık bir nezîrim [uyarıcıyım]. Şöyle ki: Allâh'a kulluk[1] (ve ibâdet) edin ve O'n(un emir ve yasaklarına ri'âyet ederek azâbın)-dan korunun ve Bana itaat eyleyin (ki), günâhlarınızdan size mağfiret buyursun ve sizi müsemmâ bir ecele [belirli bir süreye] kadar te'hir eylesin.[2a] Muhakkak ki Allâh'ın takdîr eylediği ecel[2b] [vakit/süre] gelince

---

1 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *kulluk* kelimesinin *ibâdet*'in değil, –ibâdet'ten daha zayıf olan– *ubûdiyyet*'in karşılığı olduğunu ifâde etmişti: Bkz. Fâtiha: 5, not: 8. (E.Ö)

2a Sizi belirli bir süreye kadar te'hir etsin [ertelesin] de, ecel gelmeden evvel bağışlandıktan başka, sevâb kazanacak güzel ameller yapmaya da fırsat bulasınız. Çünkü o belirli süre, îmân, ittikâ ve tâat şartıyla takdîr edilen bir süredir. Zîrâ Allâh'ın takdîr ettiği süre –ne hakkında olursa olsun– takdîr edildiği şekilde gelince, te'hir olunmaz [ertelenmez]. (VIII/5369)

2b •Meâl'de, *Allâh'ın takdîr eylediği ecel* diye çevirilen *ecelellâhu* ifâdesi, lafzen *Allâh'ın eceli* anlamına gelir; ki bu da, Allâh'ın belirlediği süredir. (E.Ö)

te'hir olunmaz [ertelenmez], eğer bilse idiniz".

5-7. (Bütün uyarı ve ikazlarına rağmen, kavminin inkârda diretmesi üzerine Nûh) dedi ki: "Yâ Rabb![3] Ben kavmimi gece-gündüz [sürekli/her dâim] da'vet ettim, fakat benim çağırmam onlara firârdan başka birşey artırmadı ve ben onları mağfiret buyurman için her da'vet ettiğimde, onlar parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve esvâblarına [elbiselerine] büründüler ve ısrâr ettiler ve kibirlendikçe kibirlendiler.

8-12. "(Rabbim!) Sonra ben onları yüksek sesle çağırdım, sonra hem ilân ederek söyledim onlara, hem gizli gizli söyledim, 'Gelin' dedim, 'Rabbinizin mağfiretini isteyin, –çünkü O mağfireti çok bir ğaffâr/[bağışlayıcı]dır– bol hayr ile üzerinize semâyı salsın[4a] ve size mallar[4b] ve oğullarla imdâd eylesin ve sizin için cennet/[bağlar-bahçeler yapsın, sizin için ırmaklar yapsın".

13-14. (Sonra dedim ki onlara,) "Niye siz ummazsınız Allâh için bir vakâr,[5] yaratmış iken O sizi tavır tavır bu tavra kadar.[6]

15-16. "Görmedinizmi nasıl yarat-

3 •Meâl'de, *yâ Rabb* diye karşılık verilen *rabbi* kelimesine, *Rabbim* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

4a •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından, *Bol hayr ile üzerinize semâyı salsın* diye çevirilen *yursilu's-semâe 'aleykum midrâren* ibâresine, –"hayr ile" ifâdesinin âyette karşılığı bulunmadığından– *üzerinize semâyı bolca göndersin* [*size bol bol/arka arkaya yağmur yağdırsın*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

4b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *mallar* yerine *mallarla* yazılmıştır. (E.Ö)

5 *Vakâr*, hafifliğin zıddı olarak "ağırlık, hilm ve temkin ile azamet" ma'nâlarına gelir. Nitekim *tevkîr*, "ta'zîm" demektir. "Allâh", fâili veyâ müteallakı beyândır. Yâni, siz niye Allâh'tan korkmuyorsunuz, Allâh'ın hilmiyle berâber bir azamet ve izzeti bulunduğuna ve O'nu saymayanın neticede helâk olacağına inanmıyor da O'na saygısızlık ediyor, putlara tapıyorsunuz? Bu ma'nâya göre kelâm, sırf tehdid olur. Yâhud, siz niçin Allâh'ın size ileride bir vakâr ve haysiyyet bahşederek tevkîr etmesini, terakki ettirip âkıbette büyük mertebeye ve sevâba erdirmesini ümid etmiyorsunuz da îmân ile O'nun yolunda gitmiyor, O'na küfr ile putlara tapıp zillet yolunu tercih ediyorsunuz? Bu durumda da âyet, tehdidden ziyâde teşvik olmuş olur. (VIII/5372-5373)

6 *Yaratmış iken O sizi tavır tavır bu tavra kadar:* "Allâh sizi tavır tavır nice hâllerden geçirerek yaratmıştır".
Burada, insân hilkatinin [yaratılışının, yaratılıştaki hâl ve tabiatının], ferd ve top-

mış Allâh yedi semâyı[7] uygun tabaka tabaka, kameri [ay'ı] kılmış içlerinde bir nûr, güneşi de kılmış bir lamba?!

17-18. "Ve Allâh (çıkarıp) yetiştirdi sizi arz/[yer]dan nebât [bitki] tarzıyla, sonra sizi onda [arzda] (öldürüp eski hâlinize) geri çevirecek ve (ardından) çıkaracak sizi bir çıkarış daha.

19-20. "Ve Allâh sizin için arzı [yeri] bir sergi (gibi geniş) yapmıştır, gidesiniz diye ondan geniş geniş yollarda".

21-23. Nûh (sözlerine devâmla) dedi ki: "Yâ Rabb![8] Ma'lûmun(dur ki) onlar bana isyân ettiler ve malı ve veledi [çocuğu] kendisine (ziyân ve) hasardan başka birşey artırmayan[9] kimsenin ardınca gittiler ve büyük büyük mekre [hile ve tuzaklar kurmaya] giriştiler ve, 'Sakın ilâhlarınızı [putlarınızı] bırakmayın ve sakın bırakmayın ne Vedd'i, ne Suvâ'ı, ne de Yeğûs'u ve Ye'ûk'u ve Nesr'i' dediler.

24. "Ve (böylece) çoğunu şaşırttılar; (öyleyse Rabbim) Sen de zâlimleri artırma, ancak şaşkınlıkça artır!"

25. –Birçok hatîat/[suçlarından dolayı (tûfânda) suya (gömülüp) boğuldular da ateşe atıldılar ve kendilerine Allâh'ın dûnundan[10] yardımcılar bulamadılar.–

26-27. (Yine) Nûh (beddu'â edip) demişti ki: "Yâ Rabb[11] [Rabbim]! Bırakma yeryüzünde kâfirlerden bir deyyâr;[12] zîrâ Sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarıyorlar ve nankör fâcirden başka da doğurmuyorlar".

28. (Ardından da şöyle du'â etmiş-

---

lum olarak geçirmiş olduğu tekâmül mertebelerine [kademelerine/aşamalarına] işâret edilmiştir. (VIII/5373)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *semâyı* kelimesinden sonra, –yanlışlıkla– *size* kelimesi de yazılmıştır. (E.Ö)

8 •Bkz. Nûh: 5, not: 3. (E.Ö)

9 •Matbu nüsha'da *arttırmayan* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *artırmayan* şeklinde yazılmıştır. Ancak ma'nâ açısından aralarında herhangi bir fark mevcud değildir. (E.Ö)

10 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *min-dûnillâh* [*Allâh'ın dûnundan/aşağısından-altından*] lafzını, ba'zan *Allâh'ın berisinden/Allâh'tan beride*, ba'zan *Allâh'tan başka*, ba'zan da *Allâh'ı bırakıp* şeklinde tercüme etmiştir. (E.Ö)

11 •Bkz. Nûh: 5, not: 3. (E.Ö)

12 Bununla, *Kâfirlerden yurd sâhibi, dâr u diyâr idâre eden hiçbir kimse bırakma* ma'nâsının kasdedilmiş olması daha uygundur. (VIII/5379)

ti:) "Yâ Rabb![13a] Mağfiret buyur bana ve babama-anama,[13b] mü'min olarak evime girene ve bütün mü'minîn ve mü'minâta [erkek ve kadın mü'minlere], zâlimleri ise artırma, ancak helâkça artır!"[14]

13a •Bkz. Nûh: 5, not: 3. (E.Ö)

13b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *anama* kelimesi atlanmıştır. (E.Ö)

14 •Meâl'de, *Zâlimleri ise artırma, ancak helâkça artır!* diye tercüme edilen *lâ tezidi'z-zâlimîne illâ tebârâ* ibâresine, "Zâlimlerin de –başka değil– helâkını artır!" veyâ "Zâlimler için de helâktan başka birşey artırma!" veyâ "Zâlimlerin de helâklarından başka bir şeyini artırma!" veyâ "Zâlimlerin de helâkından başka bir şeylerini artırma!" şeklinde karşılık vermek daha uygun olur. Ve krş. Nûh: 24. (E.Ö)

72. CİNN SÛRESİ

MEKKÎ, 28 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *cinn* lafzından alan (*Qul Ûhiye* de denen) sûrenin konusu cinnlerdir; Resûlullâh'tan (s.a) Kur'ân dinleyen cinnlerin ona îmân etmeleri ve dönüp kavmlerini bu yönde uyarmalarıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. De ki: "Vahyolundu bana, hakîkat birtakım cinn(ler)in (Kur'ân'ın ba'zı kısımlarını) dinleyip de (kabûl ederek kavmlerine) şöyle dedikleri":[1] "İnan olsun biz acâib[2] bir kur'ân [hitâbe] dinledik, rüşde [hakka ve doğruya] erdiriyor, biz de ona îmân eyledik; Rabbimize hiç kimseyi şerîk [ortak] koşmayacağız ve doğrusu o

---

1 *De ki: "Vahyolundu bana, hakîkat birtakım cinnin (Kur'ân) dinleyip de şöyle dedikleri..."* ibâresi iki şekilde anlaşılabilir:
A) Resûlullâh cinnleri görmemiştir; Allâh, cinnlerin gelip Resûlullâh'tan Kur'ân dinlediklerini ve dönüp kavmlerini uyardıklarını vahyle bildirmektedir.
B) Resûlullâh (s.a) cinnleri görmüş ve onlarla konuşup kendilerine Kur'ân okumuş, onlar da îmân ederek kavmlerini uyarmak üzere memleketlerine dönmüşlerdir.
Burada Resûlullâh'a vahyle bildirilen, –cinnlerin gelip Kur'ân dinlemeleri değil– kavmlerine döndüklerinde neler söyledikleridir. *Qul ûhiye ileyye* buyurulması da tamâmen bunu bildirmektedir. Aksi takdîrde, *qul inni's-tema'tu ennehu's-tema'a neferun mine'l-cinni fe-qâlû...* buyurulması gerekirdi. Dolayısıyla, kavmlerine döndükleri vakit bu sözleri söylerlerken Resûlullâh'ın cinnleri görmemiş ve dinlememiş olması, (onlara Kur'ân okurken de) kendilerini görmemiş olmasını gerektirmez. (VIII/5393-5394 ve krş. Ahkâf: 29-32)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *acâib* yerine *acîb* yazılmıştır ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

Rabbimizin şânı çok yüksek; ne bir arkadaş[3] [eş] edinmiş, ne de bir veled [çocuk]!

4-5. "Ve doğrusu bizim sefih [ahmak/budala], (Allâh'ın eş ve çocuk edindiğini iddiâ etmekle) Allâh'a karşı saçma (şeyler) söylüyormuş ve doğrusu biz, ins ü cinn [hiç kimse] Allâh'a karşı aslâ yalan söylemez sanmışız.

6. "Ve doğrusu ins/[insânlar]ten ba'zı ricâl, cinn(ler)den ba'zı ricâle[4] sığınıyorlardı da, onların istilâlarını artırıyorlardı.

7. "Ve doğrusu onlar (da)[5] sizin zannettiğiniz gibi zannetmişlerdi, ki" 'Allâh ebedâ [aslâ] hiçbir kimseyi (peygamber olarak) ba'setmeyecek [göndermeyecek]'.

8. "Ve doğrusu (Allâh'ın peygamber göndermeyeceği zannının yanlış olduğunu, Allâh'ın bir peygamber gön-

3 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *sâhibe* (–ki burada [Cinn: 3] ***arkadaş*** diye çevirilmiştir–) kelimesine, Me'âric: 12 ve 'Abese: 36'da ***refîka*** ma'nâsı vermiştir. (E.Ö)

4 Burada *cinn* hakkında ***ricâl*** ta'bîrinin kullanılması şâyân-ı dikkattir. Ba'zıları demiştir ki: "Cinnler için ***ricâl*** ta'bîri kullanılmaz, bu âyette geçen her iki ***ricâl*** kelimesiyle de ***insânlar*** kasdedilmiştir ve ma'nâ şudur: İnsânlardan birtakım ricâl [kimseler/adamlar], cinnlerin şerrinden korunmak için yine insânlardan birtakım ricâle [kimselere/adamlara] sığınıyorlardı, meselâ 'Bu vâdinin cinninden Huzeyfe'ye sığınıyorum' diyorlardı".

Bu sığınış ise, ölmüş veyâ diri bir adamın ismine ve rûhâniyetine veyâ kâhinlere mürâcaat sûretiyle de olabilir. Bu ma'nâ da güzeldir; bu sûrette, cinnin erkekliğine ve dişiliğine delâlet eden bir cihet yoktur. Lâkin cumhur, "Bu âyetin zâhiri, cinnlerin erkekleri ve dişileri bulunduğuna ve onların erkeklerine de ***ricâl*** ta'bîr olunduğuna delâlet eyler" demişlerdir.

Şu hâlde, hiçbir hayvânın erkeğine ***recûl*** denilmediği düşünülürse, burada ***ins*** [insân] mukâbili ***cinnler***'in –başka bir hayvân [canlı] olmayıp– ***insânların içinde gizli mahluklar olması gerekeceğini*** düşünmek lâzım gelir. Bunun için biz, *cinn* hakkında ***ricâl*** ta'bîrini, hakîkatleri itibâriyle değil, (insân sûretinde) temessülleri [görünmeleri] itibâriyle olmasına hamletmek istiyoruz. Hâsılı, insânlardan ba'zı ricâl [adamlar/kimseler], cinnlerden ba'zı ricâle [adamlara/kimselere] sığınıyorlardı da, o sığınan insânlar cinnlerin kibir ve azgınlığını artırıyorlardı. (VIII/5401)

5 Bu, ya cinnlerin birbirine olan sözlerini hikâye etmektedir ya da Allâh'ın insânlara hitâbıdır. Birinci durumda, cinnler cinnlere şöyle demiş olur: "Ey cinnler! Onlar [insânlar] da sizin gibi zannetmişlerdir..." İkinci durumda ise, ma'nâ şöyle olur: "Ey insânlar! Onlar [cinnler] da sizin gibi zannetmişlerdir..." (VIII/5402)

derdiğini anladık, çünkü) biz o semâyı [göğü] yokladık[6] [araştırdık] da, onu öyle bulduk ki, şiddetli muhâfızlar ve şihâb/[meşâle]larla doldurulmuş.

9. "Ve doğrusu biz o (semânın sırları)ndan dinlemek; (haber almak) için ba'zı mevki'lere otururduk, fakat şimdi herkim dinleyecek olursa, onun için gözet(ley)en bir şihâb [meşâle] buluyor.[7]

10. "Ve doğrusu biz bilmeyiz o arz/[yeryüzün]daki kimselere bir şerrmi irâde edilmiştir, yoksa Rabb'leri onlara bir hayr/[*reşed*]mı murâd etmiştir.[8]

11. "Ve doğrusu bizler (öyle hâldeyiz ki), bizlerden sâlih olanlar da var, olmayanlar da var,[9a] dilim dilim tarîkatler olmuşuz.[9b]

12. "Ve doğrusu biz anladık ki, Allâh'ı arz/[yeryüzün]da acze düşürmemize ihtimâl yok, kaçmakla da O'nu aslâ âciz bırakamayız.

13. "Ve doğrusu biz o hidâyet rehberini[9c] dinlediğimizde ona îmân ettik. Herkim o Rabbine îmân edersе, artık ne hakkı yenmek, ne de is-

---

6 *Lems* (–Meâl'de, *yokladık* diye çevirilmiştir–), esâsen *dokunmak, elle yoklamak*tır. *Semâyı yoklama*'nın, "taleb ve iltimas ile araştırmak istemek, sınamak" ma'nâsına mecâz olduğu beyân edilmiştir. (VIII/5403)

7 O Kur'ân'ın ve onu okuyan zâtın [Resûlullâh'ın] karşısında cinn ve şeytân böyle eriyecek bir vaziyette kalıyor, işte Allâh böyle bir kimse göndermiş. Burada ekseriyetle *şihâb*'ın zâhirî ma'nâsında ısrâr ediliyorsa da, biz bu ısrârda, ma'nâyı tecessüm ettirmekten başka bir fayda görmüyoruz, asıl maksadın, nübüvvet nûru ve Kur'ân âyetleri ile hakîkat âleminde parlayan ve bâtıl fikirlere karşı fırlatılan ateşin uyarıları anlatmak olduğunun, daha yüksek bir ma'nâ olduğu kanaatindeyiz. (VIII/5403-5404)

8 Yâni, önceden yaptığımız gibi ğaybdan dem vurmaya kalkışmayalım, zîrâ biz ğaybı ve Allâh'ın takdîrini bilmeyiz/bilemeyiz, o Allâh'a âittir. Bu nedenle, bu defâ da o semânın [göğün] korunmasından, o şihâbların [ateşin uyarıların] parlayışından yerdeki kimseler; insânlar ve cinnler korunup da hayrmı görecekler, yoksa korunmayıp da ateşlere yanarak zarârmı görecekler, orasını Allâh Teâlâ bilir. (VIII/5404-5405)

9a •Meâl'de, *olmayanlar da var* diye çevirilen *ve minnâ dûne zâlik* ibâresinin tam karşılığı, *ve bizden, şunun [sâlihlerin] dûnu [aşağısı] olanlar da var* şeklindedir. (E.Ö)

9b "Hepimiz aynı yolun yolcusu değiliz, çeşitli yollara ayrılmış, dilim dilim, fırka fırka olmuşuz". (VIII/5405)

9c •Âyette, *rehber* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

tilâ olunmak[10] [mükâfâtından birşey zâyi edilmek sûretiyle zulme uğramak] korkusu kalmaz.

14-15. "Ve doğrusu bizler (öyle durumdayız ki), bizlerden müslimler[11] [Allâh'ın irâdesine teslîm olan kimseler] de var, hakksızlar[12] da var. Müslim [kendini Allâh teslîm etmiş] olanlar(a gelince), işte onlar rüşd ü savâbı [doğruyu] arayanlardır,[13] ammâ hakksızlar cehenneme odun olmuşlardır".[14]

16-17. Ve hakîkat (şu ki, insânlar ve cinnler) o (îmân ve islâm yolunda bir) tarîkat üzere istikâmetle gitselerdi, elbette kendilerini bol bir su ile suvarırdık,[15] ki onları onun içinde imtihân edelim. Herkim de Rabbinin zikrinden [vahyinden] (ve O'na ibâdet etmekten) yüzçevirirse, O, onu (şiddeti) gittikçe yükseleri bir azâba sokar.

18-19. Ve hakîkat (şu ki), mescidler hep Allâh içindir, o hâlde Allâh'ın yanında başka birine du'â etmeyin!

Ve filhakîka, o Allâh'ın kulu (Muhammed) kalkmış O'na du'â ederken üzerine keçeleneyazdılar.[16a]

20. De ki: "Ben ancak Rabbime du'â

---

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *istilâ olunmak* yerine *istilâya uğramak* yazılmıştır ki aynı ma'nâyı ifâde eder. (E.Ö)
İstilâ olunmak korkusu kalmaz: Mükâfâtından birşey zâyi edilmek sûretiyle zulme uğramak korkusu kalmaz. (VIII/5406)

11 *Müslimler:* Allâh'ın birliğine îmân ve (Allâh'a teslîmiyyet ve) itaatle selâmet yolunu tutanlar. (VIII/5406)

12 *Hakksızlar [qâsıdlar]:* Îmân ve teslîmiyyet yolundan sapıp (küfre ve) zulme gidenler. (VIII/5406)

13 O hâlde, semânın [göğün] korunması ve peygamber gönderilmesi ile, kendilerini Allâh'a teslîm eden, rüşd ü savâbı [doğruyu] arayan kimseler hakkında hayr murâd edilmiş demektir. (VIII/5406)

14 *Qâsıdlar* (–Meâl'de, *hakksızlar* diye çevirilmiştir–), yâni kâfirler, zâlimler cehenneme odun olmuşlardır, yanacaklardır. Bunlar hakkında da şerr murâd edilmiş demektir. (VIII/5406)

15 "Biz onların hepsine bol bir su sunardık, yâni kendilerini bol rızklar içinde yaşatırdık". (VIII/5407)

16a Yâni, "O (Kur'ân) dinleyen cinnler, acelelerinden (o'nun) etrâfına öyle toplandılar ki, az daha keçe gibi birbirine geçeceklerdi". Cinnlerin sözü olması durumunda ma'nâ şöyle olur: "Cinnler kavmlerine, 'O Allâh'ın kulu kalkmış Allâh'a du'â ederken, müşrikler o'na [Resûlullâh'a] düşmanlıkla öyle bir toplanmışlardı ki, az daha birbirlerine geçip keçe gibi olacaklardı' dediler". Katâde'den ri-

ederim ve O'na hiçbir şerîk [ortak] koşmam".

21. De ki: "Haberiniz olsun, ben size kendiliğimden ne bir zarâr, ne de bir irşâd yapamam".[16b]

22-23. De ki: "(Allâh, Kendisinden başkasına du'â/ibâdet etmeyi yasakladığı hâlde, ben O'ndan başkasına du'â/ibâdet edersem) Allâh'tan beni kimse kurtaramaz ve ben O'ndan başka bir sığınacak bulamam. (Ben) ancak Allâh'tan ve risalâtından [bildirdiklerinden] bir tebliğ yapabilirim".

Herkim de Allâh'a ve (O'nun) Resûlü'ne isyân ederse, muhakkak ki ona cehennem ateşi var, içinde ebedâ [sürekli] kalmak üzere onlar.

24. (O hâlde, bırak o isyânkârları ne hâlleri varsa görsünler;) nihâyet o va'dolundukları şeyi gördükleri vakit artık bileceklerdir ki, yardımcısı en[17] zayıf ve sayıca en az olan kimmiş?!

25. De ki: "(Rabbim bildirmeyince,) dirâyet ile bilmem; yakınmı o size va'dolunan, yoksa Rabbim onun için bir uzun gâyemi yapar?"

26-28. O bütün ğaybı bilir, fakat ğaybına [ilmine] kimseyi apaçık âgah etmez, (râzı olup) ihtiyâr buyurduğu [seçtiği] bir resûlden başka![18] (Bildirilen şeylerin şeytânın vehmi olmadığını resûl nasıl bileçek denirse, işte cevâbı:) Çünkü onun önünden ve ardından râsıdlar [gözetleyiciler] dizer, bilsin diye ki, onlar Rabb'lerinin risâletlerini hakkıyla eriştirmişlerdir. Ve O,[19] onların nezdindekini ihata etmiş [kuşatmış] ve her şeyi sayısıyla ihsâ buyurmuştur [sayıp zabta geçirmiştir].

---

vâyet edilen üçüncü ma'nâ da şudur: "İnsân ve cinn kâfirleri, o'nun [Resûlullâh'ın] kıyâm ve da'vetini ibtâl etmek için öyle bir toplanmışlardı ki, az daha birbirlerine geçip keçe gibi olacaklardı". (VIII/5409)

16b •"Kuşkusuz ben size/sizin için, bir zarâra ve bir reşede mâlik değilim." (E.Ö)

17 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *en* kelimesi, *ne* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

18 •Krş. *Allâh sizi ğayba muttalî kılacak da değil, velâkin Allâh ona [ğayba (yânî ğaybı bildirmek için)] resûllerinden dilediğini seçer...* (Âl-i 'İmrân: 179). (E.Ö)

19 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *O [Allâh]* zamîri atlanmıştır. (E.Ö)

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

MEKKÎ, 20 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *müzzemmil* [*örtünen*] kelimesinden alan bu sûredeki *qum* [*kalk*] emrinin, Cinn sûresi'ndeki *Ve ilbakîka* [*hakîkat (şu ki)*], *o Allâh'ın kulu (Muhammed) kalkmış O'na du'â ederken üzerine keçeleneyazdılar* (Cinn: 19) kıyâmına bilhassa münâsebeti açıktır.

Yüce Allâh, resûllerinden seçtiği ve ins ü cinnin [insânların ve cinnlerin] şerrinden muhâfaza ederek zikrolunan niteliklere mazhar kıldığı o güzide Resûlü tanıtmak ve gizlilikten zâhire çıkarmak üzere *yâ eyyuhe'l-müzzemmil* [*ey o örtünen*] buyurarak sûreye başlıyor.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey o örtünen {müzzemmil}![1]
2-4. Kalk gece, meğer biraz(ı hâriç);[2] yarısı yâhud eksilt ondan biraz yâhud artır ve Kur'ân oku tertîl

---

1 *Müzzemmil*, "örtüsüne bürünüp örtünen" demek olmakla berâber, "büyük bir vâkı'a karşısında başını içine çekmek, gizlenmek, kaçınmak, rahata meyletmek" gibi kinâye ma'nâları da olabilir. Nitekim Râğıb el-İsfehânî, istiâre yoluyla "işe pek ehemmiyet vermeyen, gevşek davranan" ma'nâsına kinâye ve ta'rîz olduğunu söylemiştir. Bir de *müzzemmil*'in "yükü yüklenen" ma'nâsına geldiği söylenmiştir. İkrime ise, *müzzemmil*'in, "büyük/ağır yük yüklenen" mefhûmuyla mecâz olup, "Ey nübüvvet yükünü yüklenen!" demek olduğunu söylemiştir ki güzel bir ma'nâdır. (VIII/5421-5424)

2 *Meğer biraz* [*gecenin birazı müstesnâ*], yâni, gecenin birazından başkasında kalk, ne kadar: Gecenin yarısı kadar kalk, yâhud eksilt ondan biraz [yarısından azında kalk], yâni, o eksiltmek gecenin dörtte-birinden fazla olmasın, en az gecenin dörtte-biri kadar kalk, yâhud artır [yarısından fazlasında kalk], yâni, üçte-ikisi veyâ dörtte-üçü kadar kalk! (VIII/5425)

ile/yavaş yavaş, güzel güzel![3]

5-8. Çünkü Biz senin üzerine (tahammülü ve tatbiki) ağır [mes'üliyetli] bir söz ilka' (etmekteyiz ve) edeceğiz; çünkü gece neş'esi[4] hem daha dokunaklı, hem deyişçe daha sağlamdır; çünkü sana gündüzün uzun bir yüzüş[5] vardır. (Bununla birlikte) hem (gece, hem de gündüz) Rabbinin ismini an ve mâsivâdan [her şeyden] kesilerek O'na çekil!

9-10. O meşrık u mağribin [doğu ve batının] rabbi, başka tanrı yok, (ilâh) ancak O; o hâlde yalnız O'nu tut vekîl ve ağyârın [sana düşmanlık edenlerin] (dediklerine ve) diyeceklerine sabret ve onları bir hecr-i cemîl[6a] ile terket/ayrıl!

11-14. Ve bırak da Bana[6b] o tekzib edici [yalanlayıcı] zevk ve refâh sâhiblerini, mühlet ver onlara biraz; çünkü Bizim yanımızda bukağılar [prangalar] var ve bir cahîm [çok alevli bir ateş] var ve boğaza duran bir taam [yiyecek] ve bir azâb-ı elîm [acı bir azâb] var; o gün ki, yer ve dağlar sarsılacak, dağlar erimiş bir kum yığınına dönecektir.

15-16. Haberiniz olsun, Biz size bir Resûl gönderdik üzerinizde şâhid, nitekim gönderdiğimiz gibi Fir'avn'a bir Resûl, ki Fir'avn o Resûle isyân etti de, Biz onu vahim bir tutuşla tuttuk alıverdik.

17-18. O hâlde siz nasıl korunursunuz –küfrederseniz– o gün ki, çocukları ak saçlı kocalara çevirir?![7a]

---

3 *Tertîl*, "bir şeyi güzel düzen ve tertib ile kusursuz olarak açık açık hakkını vererek tebyîn eylemek"tir. Sözü, tâne tâne, yavaş yavaş mühlet ile, güzel te'lîf ve beyân ile söylemeye de *tertîl-i kelâm* denir. (VIII/5426-5427)

4 *Gece neş'esi* [*nâşiesi*]: Gece yetişen nefs veyâ gece vukûbulan hâdise veyâ gece kalkışı. (VIII/5429)

5 Burada *sebh* [*yüzmek/yüzüş*] üç şekilde tefsîr edilmiştir: A) Gündüz seni meşgul edecek, kıraate [okumaya] ve ibâdete mâni olacak işler vardır; B) Gündüz ihtiyâclarını ve mühim işlerini görebilecek müsâid bir zamân vardır; C) Kalkmakla me'mûr olduğun gecenin bir gündüzü gelecektir ki sen o zamân uzun bir nezâhet ve temizliğe ereceksin. (VIII/5430)

6a *Hecr-i cemîl ile*, yâni, kalben ve fikren onlardan uzak durup onlara uymamakla berâber kötülüklerine karşılık vermeye kalkışmayıp; müsâmaha, idâre ve güzel ahlâk ile güzel muhâlefet et! (VIII/5432)

6b Yâni, Ben onların hakklarından gelirim, cezâlarını veririm. (VIII/5433)

7a O kadar korkunç, o kadar dehşetli acı bir gün. Çünkü meseldir, gam ve keder saçları ağartır. (VIII/5435)

(O öyle dehşetli bir gün ki, yalnız dağlar erimekle, çocuklar ak saçlı kocalara dönmekle kalmayacak,) semâ[7b] [gök] (da) onunla çatlamıştır ve O'nun va'di fiile çıkarılmıştır.

19. İşte bu bir tezkire/[hatırlatma, uyarı ve nasihat]dir, artık dileyen Rabbine bir yol tutar.

20. Filhakîka [hakîkaten de], Rabbin biliyor ki; sen muhakkak gece(nin) üçte-ikisine yakın ve yarısı ve üçte-biri kalkıyorsun, berâberindekilerden de bir tâife (kalkıyor).

–Hâlbuki geceyi, gündüzü Allâh takdîr eder.–

(Fakat Allâh) bildi ki, siz onu bundan öte başaramazsınız; onun için size lütuf ile irca'-ı nazar buyurdu [döndü].

(Öyleyse) bundan böyle Kur'ân'dan ne (kadarı) kolay(ınıza) gelirse (o kadar) okuyun.[8] (Zîrâ Allâh) bildi ki; içinizden hastalar olacak, diğer birtakımları Allâh'ın fazlından bir kâr[9] (ve kazanç) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, diğer birtakımları da Allâh yolunda çarpışacaklar. O hâlde ondan ne (kadarı) kolay(ınıza) gelirse (o kadar) okuyun ve namazı kılın ve zekâtı verin ve Allâh'a karz-ı hasen[10] takdim edin, kendilerinizin hesâbına hayr olarak her ne de takdim ederseniz onu, Allâh yanında daha hayrlı ve ecrce [mükâfâtça] daha büyük olarak bulacaksınız.

Hem de (her dâim) Allâh'a istiğfâr edin! Şübhesiz ki Allâh ğafûrdur [bağışlayıcıdır], rahîmdir[11] [merhametlidir].

7b • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *semâ* yerine –yanlışlıkla– *sonra* yazılmıştır. (E.Ö)

8 "Gece kalkıp Kur'ân okumaktan tamâmen vazgeçmeyin, kalkmaya devâm edin, fakat gecenin çoğunu [üçte-ikisini] veyâ yarısını veyâ üçte-birini uykusuz geçirip Kur'ân okumak mecbûriyetinde değilsiniz, kolayınıza geldiği gibi kalkın ve Kur'ân okuyun!" (VIII/5441)

9 • Âyette, *kâr* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

10 • Bkz. Bakara: 245, not: 330. (E.Ö)

11 İsteyenleri mağfiret ve rahmetiyle begâm [isteğine, merâmına nâil, mes'ûd, bahtiyâr] eder. (VIII/5445)

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

MEKKÎ, 56 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *müddessir* [*bürünen/nübüvvet ve nefsî kemâllerle donanmış olan*] kelimesinden alan sûrede; Allâh'ın vahdâniyyeti [birliği/biricikliği ve eşsizliği/benzersizliği]; ölümden sonra diriliş ve hesâb [cezâ ve mükâfât]; insânın zayıf ve Allâh'a muhtac olduğu; her insânın yaptıklarından sorumlu bulunduğu; cennet ve cehennemin, kişinin dünyâdaki yaşantısının tabii sonuçları olduğu; semâvî dînlerin devâmlılığı prensibi gibi konular işlenmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Ey bürünen [müddessir][1] [nübüvvet ve nefsî kemâllerle donanmış olan]!

2. Kalk artık inzâr et [uyar]!

3. Ve Rabbini artık büyükle!

4. Ve elbiseni[2] [kendini-kalbini ve-

---

1 *Müddessir*, "bürünen" ma'nâsına gelmekle berâber, İkrime'nin beyânına göre, "nübüvvet ve nefsî kemâllerle donanmış olan" demektir. (VIII/5449)

2 *Elbise* [*siyâb*], ba'zan "sâhibinin kendisinden", *elbisesinin temizliği* de "sâhibinin kendisinin temizliğinden" kinâye olur. Nitekim, *Filanın eteği temizdir* denildiği zamân, "onun iffet ve ahlâkının temizliği" kasdolunur. Burada da *siyâb* [*elbise*], "nefsten" veyâ "kalbden" kinâye olmak üzere birçok müfessir bunu, "Kendini veyâ kalbini günâhtan, gadrden [vefâsızlıktan, sözünde durmamaktan, zulümden, hakksızlıktan ve merhametsizlikten] temiz tut, kötü ahlâktan sakın, güzel ahlâk ile hâllen!" diyerek, ma'nevî temizlik ve ahlâk güzelliği olarak tefsîr etmişlerdir.

Burada bir ma'nâ daha vardır ki o da *siyâb* [*elbise*] kelimesinin, "o'nu yakından saran etrâfından kinâye veyâ mecâz olması"dır. Buna göre ma'nâ, "Seni, elbisen gibi yakından sarmış olan toplumunu, etrâfındaki kimseleri temizle!" demek olur. Bu ma'nâ öncekini de kapsar. (VIII/5450-5451)

yâ etrafındaki kimseleri] artık temizle!

5. Ve o pislikleri[3] artık defeyle!

6-7. Hem, (sana yüklenen bu sorumlulukları) çoksunarak (zayıflık, gevşeklik gösterme veyâ yaptığın hizmeti çok görerek) menn etme[4] [başa kakma] ve Rabbin için [Rabbinin emirlerini yerine getirme husûsunda] sabreyle!

8-10. (İnsânları Kıyâmet Günü ile uyar;) çünkü o boru öttürüldümü bir, o işte, o gün pek zorlu (bir) gündür, (hele) kâfirlere hiç kolay değildir.

11-15. Bırak Bana o herifi ki; yarattım da temtek,[5] hem uzun boylu mal verdim, hem göz önünde oğullar, hem kendisine bir döşeyiş döşedim, sonra da tamâ [açgözlülük] eder ki, daha artırayım.

16-17. Hayır (yağma yok), çünkü o Bizim âyetlerimize (karşı) bir anûd [inadçı] kesildi; (onun için) Ben onu dimdik sarpa [yokuşa] sardıracağım.

18-25. Çünkü (âyetlerimiz kendisine okunduğunda) o bir düşündü, ölçtü-biçti, kahrolası nasıl (da ölçtü)-biçti, sonra kahrolası nasıl (da ölçtü)-biçti, sonra (etrafındakilere) baktı, sonra kaşını çattı ve ekşiyerek surat astı, sonra ardına döndü ve büyüklük tasladı da, "Bu" dedi, "başka değil bir sihr-i mü'ser[6] [aldatıcı/cezbedici bir söz], başka değil kavl-i beşer [beşer sözü]".

26. (Ondan ötürü) yaslayacağım o-

---

3 *Rücz/ricz* (–Meâl'de, *pislikleri* diye tercüme edilmiştir–) kelimesinin, *pislik ve azâb* ma'nâsına geldiği gibi, burada *putlar* demek olduğu da beyân edilmiştir. (VIII/5451)

4 Burada iki ma'nâ beyân edilmiştir: A) Yaptığın işi, hizmeti, iyiliği çok görerek başa kakma, amelinle nazlanma! (Bir başka deyişle: Sana yüklenen sorumlulukları çok görme/yüksünme)! B) İyilik ve yardımı, verdiğinin veyâ yaptığının daha fazlasını almak için yapma! (VIII/5451)

5 Burada *vâhiden* [*temtek*], *hâlık*'tan da, mahlûk olan *men*'den de hâl olabilir. Yâni, "Benimle (başbaşa) bırak o Benim ortaktan münezzeh yegâne hâlık olduğum hâlde yarattığım kimseyi", yâhud "kendisini tek başına, kimsesiz olarak yapayalnız yarattığım kimseyi" demek de olabilir. (VIII/5453)
•Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tem-tek* yerine *tam tek* yazılmıştır. (E.Ö)

6 Bu ta'bîrde [*sihrun yu'seru* ta'bîrinde] iki ma'nâ vardır: A) *Me'sur*, yâni ötedenberi öğretilip rivâyet edilegelen, ehlinden ehline öğrenilegeldiği söylenen bir sihr; B) *Yu'ser*, îsâr olunacak, diğer sihrlere tercih edilecek, beğenilecek bir sihr. Bu, "parlak sihr" ma'nâsına, *sihr-i mübîn* demelerine benzer. "Bunda aldatıcı bir câzibe var" demiş oluyor. (VIII/5456)

nu seqar'a[7] [yakıcı ateşe/cehenneme]!

27. Bilirmisin hem ne(dir) seqar?

28-29. (O,) ne bakiyye kor, ne bırakır; beşere[8] susamış bir susuz.

30. Üzerinde (vardır onun) ondokuz[9] (muhâfız/zebâni).

31. Hem, Biz o ateşin muhâfızlarını hep melâike [melekler] yaptık, sayılarını da ancak küfr [hakîkati inkâr] edenler için bir fitne [imtihân vesîlesi] kıldık, ki Kitâb verilmiş olanlar yakîn[10] edinsin ve îmân edenlere îmân artırsın, Kitâb verilenler ve mü'minler şübhelenmesin, kalblerinde bir maraz [hastalık] bulunanlarla kâ-

7 *Seqar*, "cehennemin isimlerinden"dir. Ba'zıları bunun ucmeliğine [dil tutukluğuna] kâil olmuşlarsa da, "güneşin yüzü çalıp kavurması" ma'nâsına *saqr*'dan müştakk [türemiş] olarak "yakıcı" mefhûmundan alınmış olduğunu söylemişlerdir. (VIII/5457)

8 Yâni, öyle sırnaşık bir seqardır ki, bir kere çattığı bir şeyi, hiçbir zerresi kalmayacak şekilde helâk eder tüketir; bundan sonra da yakasını bırakmaz; o helâk olan yeni bir hilkate tebdîl olunur, o da yine evvelki gibi azâb ile çatmakta devâm eder.

Beşer, "insân" demek olduğu gibi, "derinin, özellikle insân derisinin dış yüzü" ma'nâsına da gelir ki, "insân"a *beşer* denilmesi de bu yüzdendir.

Levvâha, levh'ten mübâlağa sîğasıdır. *Levh*, "susamak" veyâ "güneşin harâreti", yâhud "susuzluğun bir adamın çehresini bozması, yâni yakıp kavurup karartması", "zuhûr etmek", "şimşek çakmak", "gözle görmek" ma'nâlarına gelir ki *levvâha*, bunların hepsine muhtemildir. Yâni, "beşere susamış, yâhud mütemâdiyen beşer/[deriler kavuran, yüzler karartan, yâhud hep beşer gözeten, beşere taarruz eden". (VIII/5458)

9 Bundan sonraki âyetten anlaşılacağı üzere buradaki *ondokuz*, cehennemin muhâfızları/koruyucuları, bekçileri olan ve *(O ateşin) üzerinde öyle melekler vardır ki; yoğunmu yoğun, çetinmi çetin, Allâh kendilerine ne emrettiyse ona isyân etmezler ve her neye me'mûr iseler (onu) yaparlar* (Tahrîm: 6) âyetinde tavsif olunan [vasıflanan/nitelendirilen] zebâni meleklerdir.

Beşerin rûhî ve ahlâkî kuvvelerini tahlil ve tasnif [sınıflandırma] ile bu sayının sırr ve hikmetini izaha çalışmak isteyenler olmuş ise de, doğrusu bunun dirâyetle bilinecek bir ilm işi değil, mutlak bir îmân işi olmak üzere imtihân için olduğu, ikinci âyette bilhassa anlatılmıştır. Onun için bunun, kayıtsız-şartsız bir îmân ile inanılması/îmân edilmesi istenilen mutlak bir ihbâr-ı ilâhî olduğunu tasdik edip, "Te'vîlini [mâhiyetini] Allâh bilir" demek lâzım gelir. (VIII/5458-5459)

10 • *Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

firler de desin (ki): "Allâh bununla meselâ[11a] ne murâd etmiş?!"
İşte böyle, Allâh dilediğini şaşırtır, dilediğini de yola getirir.
Ve Rabbinin ordularını,[11b] ancak Kendisi bilir ve o [seqar veyâ bu âyetler] ancak bir öğüddür, düşünmek için beşer.[11c]

32-37. Hayır, hayır! (Doğup karanlıkta parlayan) o kamere[12a] [aya] ve (aydınlığa) döndüğü dem o geceye ve aç(ıp ağar)dığı sıra o sabaha kasem [yemîn] olsun ki, her hâlde [muhakkak] büyüklerin biridir o seqar[12b] [ateş]; gocundurmak [uyarmak] için beşeri, içinizden ileri gitmek veyâ geri kalmak isteyen kimseleri.

38-42. Her nefs [şahıs] kazancına bağlıdır, ancak ashâb-ı yemîn[13] hâriç;[14] (onlar) cennetlerdedir, soru(p konu)şur dururlar; (günâha gömül-

---

11a •Âyette, *meselâ* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11b *Cünûd* (–Meâl'de, *ordular* diye çevirilmiştir–), *cünd*'ün çoğuludur, ki "asker ve bir adamın yardımcıları, alây ve ordu" ma'nâlarına gelir. Kuvvet ve gılzati itibâriyle asker hakkında şöhret bulmuştur. Aslı, *cenud*'dan alınmıştır ki "taşlık, sert arazi"ye denir. (VIII/5460)

11c •Meâl'de, *ve o ancak bir öğüddür, düşünmek için beşer* diye çevirilen; Tefsîr kısmında ise, *ve o* ["seqar" veyâ "bu âyetler"] *ancak beşer* [beşerin menfaati] *için bir öğüd, bir muhtıradır* (VIII/5460-5461) şeklinde tercüme ve tefsîr edilen *ve mâ hiye illâ zikrâ li'l-beşer* ibâresine, *ve o, beşer için bir zikrden* [*ihtardan/hatırlatmadan*] *başka birşey değildir* şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

12a Burada *kamer* [*ay*], *gece* ve *sabah* kelimeleri, kendi ma'nâlarında ve Allâh'ın ordularının parıltılı tecellilerine işâret olmakla berâber, dünyânın karanlığa boğulduğu câhiliyye devri içinde nübüvvet nûrunun doğuşu ve o gecenin zevâle yüz-tutuşu ve parlamak üzere bulunan hayr ve hakîkat sabahının yaklaşışı demleri ile İslâm güneşinin doğma vaktine de işâret vardır. (VIII/5462-5463)

12b •Âyette, *seqar* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

13 •*Ashâb-ı yemîn* ta'bîri için bkz. Vâkı'a: 27, not: 13. (E.Ö)

14 •Meâl'in aslında atlanan *illâ*'ya karşılık, *hâriç* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

Her nefs [şahıs] kazancına bağlıdır, yâni Allâh indinde borçlu olarak yapıp ettiklerine rehindir, saadet ve felâketi yapıp ettikleriyle mütenâsibdir. Çalışır güzel ameller yapar, Allâh'a olan borcunu öderse, kendisini kurtarır. Ancak *ashâb-ı yemîn müstesnâ/hâriç*, ki bunlar, yalnız kendi yaptıklarına rehin kalmayarak takdîr-i ezelde Allâh'ın sırf lütuf ve kereminden nasîbleri, kısmetleri fazla takdîr edilmiş olan bahtiyârlardır. (VIII/5463)

müş) mücrimler(in/suçluların hâlin)-den, "Nedir" diye, "sizi sekara [ateşe/cehenneme] sokan?"

43-47. (Onlar da cevâben) derler (ki): "Biz namaz kılanlardan değildik ve fukarâya yemek yedirmezdik; (boş söz ve işlere dalan) batakçılarla dalar[15] giderdik ve Cezâ [Dîn] Günü'ne 'yalan' derdik,[16] tâ gelinceye kadar bize o yakîn [ölüm]".

48. Fakat fayda vermez o vakit şefâ'ati şefâ'atçi (olduğu zann ve iddia edilen)lerin.

49-51. Ya şimdi ne mâzeretleri var, o öğüdden yüzçevirirlerken; sanki ürkmüş yaban eşekleri arslandan[17a] (veyâ avcılardan) kaçmaktalar.

52. Yok! (Tümüne birden gönderilen uyarı ve ikazlarla yetinmiyorlar,) onlardan her kişi kendisine ayrı sâhifelerle tezkireler dağıtılmasını istiyor.[17b]

53. Hayır (hayır, öyle şey olmaz). Doğrusu (onlar) âhiretten korkmuyorlar.

54-55. Hayır, hayır! O muhakkak bir tezkire [uyarı/hatırlatma/ihtar], dileyen onu tezekkür ede(r/hatırlar).

56. Maamâfih [bununla berâber], Allâh dilemeyince düşünmezler [tezekkür etmezler/hatırlayıp öğüt almazlar], koruyacak da O'dur, mağfiret [aff] edecek de.

---

15 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *dâlar* yerine *batar* yazılmıştır. (E.Ö)

16 •Meâl'de, *(Cezâ Günü'ne) yalan derdik* diye çevirilen *künnâ nükezzibu* lafzına, *(Dîn/Karşılık/Cezâ ve Mükâfât Günü'nü) tekzîb ederdik/yalanlardık* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

17a *Qasvere* (–Meâl'de, *arslan* diye tercüme edilmiştir–), *qasr*'dan müştakk olarak "zorlu, zorba" demek gibi olup "zorlu avcı alayı" veyâ "arslan" ma'nâlarına geldiği beyân olunuyor. Lügatcilerin çoğu, *qasvere*'nin "arslan" olduğunu söylemişlerdir. (VIII/5467)

17b Veyâ, "Her biri bir peygamber olmayı arzu ediyor". (VIII/5468)

75. KIYÂMET SÛRESİ

MEKKÎ; 40 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *qıyâmet* kelimesinden alan (*Lâ Uqsimu* ismi de verilen) sûrenin, –16-19. âyetlerden oluşan ara bölüm dışında– hemen tamâmı, –adına uygun olarak– Kıyâmet ve âhiret [ölümden sonra diriliş ve hesâb/cezâ ve mükâfât] konularına tahsis edilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Yoo!.. Kasem [yemîn] ederim[1a] (ölülerin diriltileceği) o Kalkım Günü'ne[1b] (ki, siz öldükten sonra muhakkak diriltileceksiniz).
Yine yoo!.. Kasem [yemîn] ederim o pişmân(lık içinde kendini kınayan) cana[2a] (ki, siz ölümden sonra diriltilip hesâba çekileceksiniz).
3-4. İnsân sanırmı ki, derle(yip topla)yemeyiz (çürüyüp dağılan) kemiklerini?!
Evet[2b] derle(yip topla)riz kâdir ola-

1a *Lâ uqsimu,* kasem-i nefy [*yemîn yok/yemîne hâcet/lüzûm yok*] değil, *lâ vallâhi* [*hayır vallâhi, yok vallâhi, değil vallâhi*] gibi nefyden sonra kasemdir [yemîndir]: (Hayır/Yoo, kasem/yemîn ederim.) (VIII/5472)

1b •Meâl'in orijinalinde *Kalkım Günü'ne* ibâresinden sonra, parantez içinde ibârenin karşılığı olan *yevm-i qıyâme'ye* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)

2a •Meâl'in orijinalinde *pişman can'a* ibâresinden sonra, parantez içinde ibârenin orijinali olan *nefs-i levvâme'ye* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)
Yâni, o mutlaka vukûbulacak olan Kalkım/Kıyâmet Günü'nde, ona inanmayanlar, kendilerini kınayacak, yaptıkları gafletlere ve işledikleri günâhlara pişmân olacaklardır. (VIII/5473-5474)

2b *Belâ* (–Meâl'de, *evet* diye çevirilmiştir–), harf-i tasdîktir. Şu kadar ki *ne'am* [evet], *lâ* [hayır] gibi değil, nefyi isbât sûretiyle tasdîk ve takrîr eden bir harf-i tasdîktir. Meselâ, "Daha gelmedimi?" suâline karşı, *ne'am* [evet] yâhud *lâ* [hayır] denilse, "Evet gelmedi", "Hayır gelmedi" denilmiş gibi olduğu hâlde, *belâ*

rak tesviyeye bile parmaklarını.[2c] **5-6.** Fakat insân, ister, önünde [ilelebet] (fısk u) fücûr (ile Rabbine karşı terbiyesizlik) etmesini [etmeyi];[3] (onun için alaylı alaylı) sorar:[4] "Ne zamân" diye, "o Kıyâmet Günü?"

7-10. Ne vakit ki o göz şimşek çakar[5a] ve ay tutulur[5b] [kararır, görünmez olur] ve güneş ve ay topla-

---

denildiği zamân, "Evet geldi" denilmiş olur. Onun için biz *belâ* harfini, fiili zikretmeksizin tek başına tercüme edemiyoruz. Burada *ellen necmaʿa*'ya mukâbil, *belâ necmaʿa* [evet cem' ederiz/derleyip toplarız] demektir. *Qâdirîn* de, mukadder *necmaʿa*'nın fâilinden hâldir. Meâli: "Evet Biz onun kemiklerini öyle cem' eder [derler toplarız] ki, parmaklarını bile tesviyeye kâdir olarak"; yâni, sâde o iri kemikleri değil, bedenin en ince teşkilâtına varıncaya kadar hepsini, hattâ gövdesinin, etrâfının en ince uçları olan parmaklarını, uçlarındaki inceliklere varıncaya kadar tamâmiyle tesviye etmek şartıyla derleyip toplamaya kâdiriz. (VIII/5474-5475)

2c Yâni, sâdece o iri kemikleri değil, bedeninin en ince teşkilatına varıncaya kadar hepsini, hattâ gövdesinin, etrafının en ince uçları olan parmaklarını, uçlarındaki inceliklere varıncaya kadar tamâmiyle tesviye etmek şartıyla derleyip toplamaya kâdiriz. (VIII/5475)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın da beyân ettiği üzere, burada, –bilimi Kur'ân derecesine çıkaran ba'zı zavallıların zann ve iddiâ ettiği gibi– "parmak izi"nden bahsedilmiyor. (E.Ö)

3 Yâni insân, şehvetlerinden, günâhlarından, lezzetlerinden ayrılmamayı, ileride onlara devâm etmeyi ve hattâ ilelebet fısk u fücûr ile Rabbine karşı terbiyesizlik etmeyi ister, fücûrda devâmı, salâha tercih eder. (VIII/5476)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sorar* yerine –yanlışlıkla– *sonra* yazılmıştır. (E.Ö)

5a *Berq-ı basar* [*gözün şimşek çakması*], görülen dehşet ve şiddet hâlinden mecâz olarak "ansızın başa gelen helâk edici hâdisenin şiddetli elem ve ıztırâbıyla dehşet ve şaşkınlık içinde her şeyin hakîkatini bütün çıplaklığıyla görüp anlamayı" ifâde eder. (VIII/5477)

5b *Husuf-ı qàmer*, ayın güneşe istîkbâli hâlinde aralarına arz [yer küre] gölgesinin huylûleti demek olan ma'rûf "ay tutulmak" ma'nâsına da olabilirse de, hafif kalır. Bu daha ziyâde, o güne mahsûs bir tecellî olmak üzere nûr-ı qamerin [ayın aydınlığının] zâil olup o şimşek çakan göze [korkunç hâdisenin elem ve ıztırâbıyla dehşet ve şaşkınlık içinde her şeyin hakîkatini bütün çıplaklığıyla görüp anlayan idrake] görünmez olması veyâ puslu, hazîn bir manzara içinde kalması hâlini anlatır. Yâni, mehtâbında zevk u safâ ettiği o qamer/ay tab'an söner, puslanır, kararır ve görünmez olur. (VIII/5477)

nır,[5c] der o insân o gün: "Nereye kaçmalı?"[6a]

11-12. Hayır, hayır! Yok (kaçacak bir yer, yok sığınacak) bir siper, Rabbinedir ancak o gün karar.[6b]

13. Ayıtılır [haberdâr edilir] insân[7] o gün, yaptıkları ile, mukaddem [önceki] (ve) muahhar [sonraki].

14-15. Doğrusu insân kendine karşı bir basîrettir[8] [kendisinin idrakin-

---

5c Şems ü qamer [güneş ve ay] cem' olunur [toplanır], şimşek manzarasında olduğu gibi kurs-ı şems ile kurs-ı qamer yerlerinden oynatılarak çalkanır çalkanır bir araya gelir. Güneş ile ay'ın ictimâ'ı [toplanması] ta'bîr olunan mîhak gecesi gibi ay ve güneş biraraya gelmiş ve fakat yalnız ay değil, güneş de yokluk deryâsına dalmış, görünmez olmuş bulunur. (VIII/5477)

6a •Meâl'in aslında, *Nereye kaçmalı?* ibâresinden sonra, parantez içinde ibârenin orijinali olan *eyne'l-meferr* lafzı da bulunmaktadır. (E.Ö)
Eyne'l-meferr [*nereye kaçmalı?*]. *Meferr,* "firâr" ma'nâsına mimli masdardır. O fâcir insân, o vakit dehşetten kaçacak yer arar, ümidsizlik ve şaşkınlığından böyle der. Bu, ye's ifâde eden bir istifhâm-ı inkârîdir. *Kellâ lâ vezer* [*Hayır, hayır... (kaçacak bir yer, sığınacak) bir siper yok*] ise, ye'si tasrihtir. Ma'mafih, şaşkınlıkla hakîkî istifhâm da olabilir. Bu sûrette de, *kellâ lâ vezer* [*Hayır, hayır... yok (kaçacak bir yer, yok sığınacak) bir siper*] ifâdesi, taraf-ı ilâhîden o gün cevâbı redd veyâ bugün beyândır, şöyle ki: *Kellâ lâ vezer* [*Hayır, hayır... kaçacak, sığınacak bir yer yok*]. *Vezer,* aslında "ağırlık" ma'nâsından "sarp ve muhkem dağ" demektir. (...) Demek ki, *kellâ lâ vezer* [*Hayır, hayır... (kaçacak bir yer, sığınacak) bir siper yok*] sözü, o gün *eyne'l-meferr* [*nereye kaçmalı?*] diyen insânın sözünü hikâye olmak muhtemil olduğu gibi, o gün onu redd için yâhud bugün ihtâr için doğrudan doğruya kelâm-ı ilâhîden olmak da muhtemildir. *O gün karar Rabbineder* sözü de, onu beyân zımnında istînaftır. (VIII/5478)

6b *Müsteqarr,* "istiqrar" ma'nâsına mimli masdardır. "Karargâh" ma'nâsına ismi mekân da olabilir. Yâni, o gün, her kim olursa olsun kulların sığınma karârı, ancak Rabbin Allâh Teâlâ'yadır. O'ndan kaçmak isteyenler de o gün O'ndan başka sığınacak hiçbir penah bulamazlar. Son karar, O'na veyâ O'nun emrine varılmaktır. Diğer bir ma'nâ ile, o gün insânların varacakları karargâhının cehennemmi olacağını ta'yîn etmek Rabbine âittir. Bu hitâb, o gün kaçacak yer arayan insâna değil, muhâtabların efendisi olan Resûl-i Ekrem'e, dolayısıyla da alelumûm insânlara beyân-ı hakîkattir. (VIII/5478-5479)

7 Yâni, "İnsâna haber verilir" veyâ "İnsânın ne olduğu, hakkının neden ibâret bulunduğu anlatılır". (VIII/5479)

8 "Yaptıklarının, bahane ve mâzeretlerinin doğru olup olmadığını kendi vicdânında bilir". (VIII/5479)

dedir] dökse de ortaya mâzeretlerini.

16-17. (Ey Resûl!) Depretme [oynatma/hareket ettirme] ona[9] dilini, ivedin/[acelen]den onu,[9] çünkü Bize âittir onun cem'i [toplanması] ve kur'ânı[10] [kıraati/okutulması].[11]

18-19. (Onun için,) Biz onu[12] okudukmu, o vakit ta'kîb et o kur'ânı[13] [onun okunuşunu], sonra Bize âittir

---

9 Âyetteki *bihî* [*ona* ve *onu*] zamîrlerinin mercîi açık değildir. Hitâbın, mutlak insâna âit olması hâlinde, mâzeretlerini sayıp dökmeye kalkışan insânın vicdânındakine râci olabilir ve o takdîrde ma'nâ şöyle olur: "Ey insân! O gün Hakk'ın huzûrunda hesâba çekilirken vicdânındakini acele söyleyip de işin içinden çıkacağım diye telâş etme, sakın, dilini bile oynatma, zîrâ o bildiklerini derleyip toplayan sen değilsin Biziz, Biz onu derler-toplar sana okuruz, sen yalnız Bizim okuduğumuzun ardınca gel ki o vakit tam hakkı söylemiş, yanlışlığa düşmemiş olursun".

Âyetin akışından bu ma'nâ da anlaşılabilir, fakat hitâbın, özellikle Hz. Peygamber'e olması ve sonra da "kur'ân" denilmiş bulunması itibâriyle bu *bihî* [*ona* ve *onu*] zamîrlerinin Kur'ân'a râci olması gerekir. (VIII/5480-5481)

•Her ne kadar Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve müfessirlerin büyük bir ekseriyeti, hitâbın Resûlullâh'a (s.a) yönelik olduğunu söyleseler de, –yukarıda "vahy"den/"el-Qur'ân"dan, "Cebrâîl"den ve "Resûlullâh"tan herhangi bir bahis bulunmaması sebebiyle– hitâbın, 13-15. âyetlerdeki "insân"a yönelik olduğu görüşü daha uygun görünmektedir. (E.Ö)

10 Bu âyette geçen *kur'ân* [*qur'ân*] kelimeleri, isim değil, *kıraat* ma'nâsına *ruchan* anlamında masdardır. (VIII/5481-5482)

11 Yâni Kur'ân, kalbine, basîretine nâzil olurken sâdece dinle, iyi bellemek/iyi zabtetmek [unutmamak/hemen ezberlemek] ve acele okumak için dilini oynatma, çünkü Bize âittir onun cem'i ve kur'ânı, yâni tamâmını toplayıp Kur'ân hâlinde tesbit ederek okutmak Bizim taahhüd etmiş olduğumuz bir iştir. Onu, sana indiren okutacaktır. (VIII/5481)

•Bu âyetler ininceye kadar Resûlullâh, vahyin/el-Qur'ân'ın unutturulmadığını, birleştirilip toplandığını ve okutulduğunu anlamamışmı da dilini depreterek böyle bir uyanya ma'rûz kalmıştır?! Oysa ki, daha evvel Allâh Teâlâ Hz. Peygamber'e, *Bundan böyle sana okutacağız da unutmayacaksın* (A'lâ; 6) buyurmuştu. (E.Ö)

12 •Meâl'in orijinalinde atlanan *bu* zamîrine karşılık, *onu* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

13 Yâni, Cebrâîl kıraatini bitirdiğinde onun okuduğunu ta'kîb et; ardınca peyderpey oku! (VIII/5481)

yine onun beyânı.[14]

20-21. Hayır, hayır! Siz peşini[15a] [dünyâyı] seviyorsunuz ve âhireti[15b] bırakıyorsunuz.

22-25. Nice yüzler o gün ışılar parlar Rabbine[16a] nâzır, nice yüzler de o gün ekşir pusarır, anlar[16b] ki kendilerine bel-kıran yapılır.[17a]

26-30. Hayır, hayır! Ne zamân ki o can, köprücük (kemik)ler(in)e dayanır ve denilir: "Kim var bir okuyacak?"[17b] ve (kendi de) sezer o dem, temâme'l-firak [tam ayrılık] ve dolaşır el-ayak, bacağa-bacak, Rabbinedir o gün yalnız mesâk[17c] [sevk].

---

14 Yâni, lüzûm ve ihtiyâc hâsıl oldukça vücûh-ı beyândan (ki vücûh-ı beyân beştir: Beyân-ı takrîr, beyân-ı tefsîr, beyân-ı tağyîr, beyân-ı tebdîl ve beyân-ı zarûret) biriyle murâdın beyân ve izahı da Bize âittir. (VIII/5481)

15a *Peşini*, yâni "dünyâyı"... (VIII/5482)

15b •Krş. İnsân: 27. (E.Ö)

16a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabbine* yerine *Rabb'lerine* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

16b Burada *zann* (–Meâl'de, *anlar* diye çevirilmiştir–), "cezmen ve yakînen anlamak" ma'nâsındadır. Yâni, anlar ki, kendilerine fâqıre (bel-kıran) yapılacaktır. (VIII/5483)

17a *Tezunnu en yef'ale bihâ fâqıretun* [*anlar ki kendilerine bel-kıran yapılır*]: *Fâqıre*, "büyük musibet, dahiye-i azîme" demektir ki "amudi-fikarîye isâbet eden, yâni belleri kırıp hurduhaş eden şiddet" ma'nâsından gelir. Ba'zıları, "devenin burnunu dağlamak" ma'nâsına *faqr*'dan geldiğini söylemişlerdir. Birisi, şiddetini; birisi de azâbın acılığını ifâde eder. Lisânımızda, "Filan iş, falanın belini kırdı" ta'bîri kullanılmak itibâriyle biz buna Meâl'de, *bel-kıran* demeyi muvâfık/uygun bulduk. (VIII/5483)

17b *et-Terâqıye, terquve*'nin çoğuludur, ki "boynun dibinden kollara doğru olan köprücük kemikleri"ne denir. *İzâ belağati't-terâqıye* [*ne zamân ki o can köprücüklere/köprücük kemiklerine dayanır*]: *Raq, raqı*, yâni "ruqye, ırvâsâ yapan, naçarlık hâllerinde son bir tedbir olmak üzere mürâcaat edilen okuyucu, bir nefes edici veyâ kavlî, fiilî bir ırvâsâcı" demektir ki ölüm hâlinde çağırılan cismânî veyâ rûhânî doktordan ve okuyucudan e'amm olabilirse de, daha ziyâde rûhânî olan okuyucuda zâhirdir. İnanan da inanmayan da son bir teselli olmak üzere ona mürâcaat eder. (VIII/5484)

17c *Mesâk*, "sevk" demektir. Yâni, o gün o kişi yakalanır, başka birine değil, ancak Rabbine sevkedilir; hesâbı görülmek, cezâsı verilmek üzere cebren ve kahren O'nun huzûruna götürülür. (VIII/5485)

31-33. Fakat o ne sadaka verdi[18] [tasdik etti/doğruladı], ne namaz kıldı, velâkin 'yalan' dedi[19] ve döndü, sonra da gerneşe gerneşe [kurula kurula] ehline [âilesine] gitti.

34-35. Gerektir sana o belâ gerek, evet gerektir sana o belâ gerek[20] (oh olsun).

36. Sanırmı insân, (emre ve nehye muhâtab kılınmayıp) mühmel [ihmâl edilecek/kendi keyfine] bırakıla(cak)?![21]

37-39. (O, bir vakit) değilmiydi bir nutfe, dökülen meniden; sonra bir 'aleka oldu; derken (Allâh onu) biçimine koydu;[22] derken tesviye etti de, yaptı ondan da iki eşi: erkek ve dişi(yi).

40. (Öyleyse) O, ölüleri diriltmeye kâdir değilmi?!

---

18 *Felâ saddaqa* (–Meâl'de, *ne sadaka verdi* diye çevirilmiştir–) ibâresini, müfessirlerin çoğu *îmân* ma'nâsına *tasdikten* olmak üzere (*ne tasdik etti/ne doğruladı* şeklinde) tefsîr etmişlerdir, ki zâhiri de budur. Fakat ba'zıları da *–sadaka*'dan olarak– *sadaka vermedi* diye tefsîr etmişlerdir, ki bunda ziyâde bir ma'nâ vardır. (VIII/5486)

• *Yalanlamak/tekzib etmek* ile birlikte düşünüldüğünde, *doğrulamak/tasdik etmek* ma'nâsı tercihe daha şâyân olur; zîrâ biri diğerinin zıddı olarak kullanılmıştır. (E.Ö)

19 •Meâl'de, *yalan dedi* diye çevirilen *kezzebe* lafzına, *tekzib etti/yalanladı* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

20 *Evlâ leke fe-evlâ* [*Gerektir sana o belâ gerek, evet gerektir sana o belâ gerek*]: Arabca'da, *evlâ leke* ta'bîri, Türkçe'mizde, "Gerekti sana bu belâ oh olsun" demek gibi bir du'â ve teşeffî makâmında kullanılır. Ma'lûmumuz olan *evlâ*'dan, *evlâ leke el-veyl* [*evlâ ve elyaktır sana o veyl ü helâk*] ma'nâsındadır. Ba'zıları da, bu *evlâ*'nın, *veyl* kelimesinden maklûb olarak "en büyük veyl başına olsun" demek olduğunu söylemişlerdir. (VIII/5487)

•Bu âyetlerde [Kıyâmet: 34-35], *gerektir* [*sana*] *o belâ* diye çevirilen *evlâ* lafzına; Muhammed: 20 âyetinde, *o da* [*onlara*] *pek yakındır* şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

21 *Sudâ*, "mühmel, teklifsiz, başıboş, kendi keyfine bırakılmış ilişiksiz" demektir. (VIII/5487)

22 •Meâl'de, *biçimine koydu* diye çevirilen *halaqa* kelimesine, "halqetti/yarattı" şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

76. İNSÂN SÛRESİ

MEKKÎ, 31 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *insân* kelimesinden alan (*Dehr, Ebrâr, Emşâc, Hel Etâ* ismi de verilen) sûre, insânın yaratılışının başlangıcı ve tekâmülünün hikmeti ile beşerin gayret ve çalışmasının faydalarını göstermek üzere o ebedî hayâtı, o son ve gâyeyi tavzih etmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Filhakîka [hakîkaten] gel(ip geç)-di[1a] (o) insân üzerin(d)e(n) dehr/[za-mân]den bir müddet, o anılır [bu nâm ile tanınır] birşey olma(mış: in-

---

1a *Hel etâ* (–Meâl'de, *filhakîka geldi* diye çevirilmiştir–), istifhâm harflerinden olmakla berâber ba'zan *hel hâzâ illâ beşer* gibi *mâ* ma'nâsında nefy, ba'zan da –burada olduğu gibi– *qad* ma'nâsında isbat yerinde kullanılır. Müfessirler burada ve *hel etâke hadîsu'l-ğâşiye* [*Geldimi sana o ğâşiye* [*sarıp bürüyen salgın*] *hadîsi/haberi*] (Ğâşiye: 1) âyetinde *qad* ma'nâsında olduğunu söylemişlerdir. Bunun iki vechi vardır: A) *Hel,* aslında *qad* ma'nâsına tahkik veyâ takrib için olmaktır ki, "hakîkaten geldi" yâhud "yaklaştı geldi" demek olur. B) *Hel,* istifhâm-ı takrîrî olmak sûretiyle "geldimi geldi: geldi ya" diye aynı ma'nâyı ifâde etmesidir.

Bununla, insân hilkatinin tekvîn târihinde te'ehhürü tahkik ve takrîr olunmuştur, ki sonra da bunun hikmeti derece derece terbiye ve ıstıfâ ile tekemmül ettirilerek mebde ve gâyeyi anlayacak, ma'rifetullâh ile teklif sırrına kâbil bir hâle getirilerek, kendi şuûr ve gayretiyle ileri doğru daha yüksek bir hayâta ıstıfâ için imtihan ve ibtilâ meydanına sevk olduğu anlatılacak ve şükrünü bilmeyip bu vazifeden kaçınmak için kâfirlik edenlerin felâketleriyle, şükrünü bilip vazifelerini yapan ebrârın temiz rûhları ve tarz-ı mesâîleri ve onun semeresi olarak Âhirette erdikleri hayâtın zevkleri tasvir olunacaktır.

Burada, *o insân*'dan murâd, belirli bir insân değil, "insân cinsi"dir. Dolayısıyla hüküm, her ferd hakkında sâdıktır [doğrudur]. (VIII/5491-5492)

sân cinsi yaratılmamış)dı.[1b]

2. Çünkü Biz yarattık o insânı, birtakım katkılarla (karıştırılıp) meczedilmiş {*emşâc*}[1c] bir nutfe/[meni]den, (mükellef tutmak,) evire çevire mübtelâ [imtihâna tâbi] kılmak üzere de onu bir semî [işitip akleden], basîr [görüp anlayan] (bir varlık) yaptık.[2]

3. Her hâlde [şübhesiz] Biz ona (doğru) yolu gösterdik, ister şâkir [şükreden] olsun, ister nankör/kâfir.[3a]

4-6. Çünkü Biz kâfirler için zincirler, tomruk/[halka]lar, bir de sa'îr [alevli-yakıcı bir ateş/cehennem] hazırladık.

Haberiniz olsun, ebrâr[3b] [hayr sâhi-

1b •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olmadı* yerine *değildi* yazılmıştır, ki netice itibâriyle arada bir fark yoktur. (E.Ö)

Yâni, "İnsân cinsi, âlemin yaratılmasından çok sonra yaratılmıştır. Âlemin yaratılışıyla başlayan dehr'den [zamân-ı küll'den], insân cinsinin yaratılmasına kadarki müddet, sizin için meçhûldür. İşte o uzun müddet zarfında insân; anılır, bu nâm ile tanınır birşey olmamıştı, yâni insân cinsi yaratılmamıştı". Yâni, insân nâmıyla anılan, anlaşılan insânlık mâhiyetiyle düşünülen birşey olmamış, bugün insân unvânıyla tasavvur olunup zikrolunan cins vücûd bulmamıştı, ancak insân unvânıyla tanınmayan birşey olmuştu.

Dehr [*zaman-ı küll*], âlemin yaratılışının başlangıcından sonuna kadarki bütün müddeti ifâde eder, yâni *zamân-ı küll* demektir. Ve burada bu ma'nâyadır. Belli olmayan uzun zamânlar için de kullanılır.

Hîn (–Meâl'de, *bir müddet* diye çevirilmiştir–) ise, "zamândan, az veyâ çok mahdûd/sınırlı bir müddet"e denilir. (VIII/5492-5493)

1c *Nutfe*'ye sıfat yapılan *emşâc* kelimesi, "bir şeyi bir şeye karıştırmak, meczetmek" ma'nâsında olan *meşc* maddesindendir. (VIII/5494)

2 "Gerek kendisinde ve gerek etrâfında işitilecek görülecek tenzîlî ve tekvînî âyet ve delilleri işitecek, görecek, basîretle bilip ona göre şu'ûrla vazifesini yapacak mükellef bir mahlûk yaptık". (VIII/5497)

3a •Meâl'de, *nankör kâfir* diye çevirilen *kefûren* lafzına, *-şâkiren* kelimesinin zıddı olarak kullanıldığından– *kâfir*'den ziyâde, *nankör* anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

3b *Ebrâr, berr*'in çoğuludur. *Barr*'ın çoğulu olabileceği de söylenmiştir. *Berr*, "birr sâhibi", yâni "kemâliyle hayr sâhibi itâatkâr iyi insân" demektir. "Allâh'ın hakkını edâ ve nezrini/adağını îfâ eder kimse" diye de ta'rîf edilmiştir. Hasan Basrî'den, "Karıncayı incitmez, şerre râzı olmaz kimse" diye rivâyet edilmiştir (krş. Bakara: 44, not: 51; Mâide: 2, not: 8). *Barr*, "iyilik ve ihsân yapan", bir de "ahdinde ve yemîninde sâdık olan" ma'nâlarına gelir. (VIII/5500)

bi iyi insânlar) öyle dolgun bir kadehten içeceklerdir, ki mizâcı [katkısı] olmuştur kâfûr.[4a] (O öyle) bir çeşme (ki), ondan Allâh'ın (has) kulları içer, güzel yollar açarak akıtırlar (da) onu akıtırlar.[4b]

7-10. (Zîrâ onlar,) adaklarını[5a] yerine getirirler ve şerri salgın[5b] olan bir günden korkarlar; miskîne[5c] (ve fakîre), yetîme,[5d] esîre[5e] seve seve

---

4a *Mizâc,* "ism-i âlet" ma'nâsında olarak "bir şeye mezcolunan [katılan] katkı" demektir, ki hassası onda tebârüz eder. Meselâ, bir şerbete katılan gül suyu, onun mizâcıdır. *Hâ* zamîri *ke's*'e râcidir. Ke's dolu kabın kendisinin ismi olduğuna göre kâfûr, kadehin mizâcı olmuştur. (...) Bundan başka, mizâcı olmak, kabın kendisinden ziyâde içindeki içkiye/içeceğe daha münâsib olacağına nazaran burada *ke's*'ten murâd, içindeki içilecek şey demek olup onun mizâcı da o içilecek içkiye katılan temiz ve hoş bir katkı demek olur. Evvelki ma'nâya göre *kâfûr,* ma'rûf ma'nâsında mülâhaza olunabilir. Ma'lûm ki *kâfûr,* "beyaz ve zarif bir renkte hoş kokulu, serin, antiseptik, yânî pis kokunun zıddı, (pis kokuları gideren) ve mizâcı, kalbi takviye etmek hassasını hâiz, meşhur bir şey"dir. (...) *'Ayn*'ın *kâfûr*'dan bedel veyâ atf-ı beyân olması durumunda, o ke's'in mizâcı olan kâfûr, bir 'ayn (çeşme), diğer bir ta'bîrle bir menba', bir kaynak gözü, bir pınar"dır. *'Ayn*'ın, *yeşrebu*'nun mef'ulü olması durumunda ise, mizâcı kâfûr olan o ke's'ten mütemâdiyen akan ve ebedî hayat menba'ı olan bir çeşme [kaynak/pınar] suyu veyâ o su ile mezcedilmiş [karıştırılmış] bir içki içerler. (VIII/5502-5503)

4b *Yeşrebu bihâ 'ibâdullâhi* [*onunla* yâhud *ondan Allâh'ın kulları içer*]. *Yufeccirûnehâ tefcîren* [*güzel yollarla akıtırlar da onu akıtırlar*]: İstedikleri yerlere kolay kolay cereyan ettirirler, diledikleri gibi kana kana içerler. (VIII/5504)
•Meâl'de, *'aynen yeşrebu bihâ 'ibâdullâhi yufeccirûnehâ tefcîren* ibâresine verilen *bir çeşme, ondan Allâh'ın kulları içer, güzel yollar açarak akıtırlar onu akıtırlar* karşılığı pek uygun görünmüyor. (E.Ö)

5a *Nezr,* "ahid ve adak" demektir ki "bir kimsenin üzerine vâcib olmayan hayrlı bir işi kendine vâcib [zorunlu/mecbûri] kılarak 'yapayım' diye taahhüd etmesi"dir. (VIII/5504)

5b *Mustatîr* (–Meâl'de, *salgın* diye çevirilmiştir–), "uçan, uçuşan, yangının veyâ sabahın intişârı/yayılması gibi âfaka dağılıp yayılmak istidâtında bulunan" demektir. (VIII/5505)

5c *Miskîn,* "kendi kendine iktisâbdan/kazanmaktan âciz" olandır. (VIII/5505)

5d *Yetîm,* "kâsibi/kazananı ölmüş, kendisi de âciz" olandır. (VIII/5505)

5e *Esîr,* "memluk [köle-cârîye] olup olmamaktan, müslim olup olmamaktan eamm olarak hangi esîr olursa olsun". (VIII/5505)

[ona/yemeğe olan sevgilerine/arzularına rağmen] yemek yedirirler[5f] (de, içlerinden veyâ lisân-ı hâlleriyle), "Size ancak li-vechillâh it'âm ediyoruz [Allâh rızâsı için yediriyoruz], sizden ne bir karşılık isteriz, ne de bir teşekkür; çünkü biz Rabbimizden korkarız, bir suratsız kara günden" (derler).[5g]

11-12. Allâh da onları, o günün şerrinden korur ve kendilerini bir parlaklıkla bir sürûra [neş'e ve saadete] erdirir ve sabrlarına mukâbil [karşılık] onlara bir cennet ve (giyinip süslenecek) bir harîr [ipek] verir.

13-14. (Onlar) orada erîkeler[5h] [sedirler] üzerine dayanmışlardır, ne güneş [aşırı sıcak/harâret] görürler onlarda,[6a] ne de zemherîr[6b] [şiddetli soğuk], üzerlerine o cennet(in/ bahçelerin ve bostanların) gölgeleri sarkmış ve devşirimleri mebzul mebzul [bol bol] önlerine konmuştur.

15-16. Hem dolaşılır üzerlerine gümüşten kaplar ve küplerle, ki billur-

---

5f Burada *'alâ hubbihî* ibâresi, zamîrin merciine göre iki ma'nâ ifâde eder: A) "Ta'ama [yemeğe] sevgileri, yâni kendi ihtiyâcları hasebiyle istek ve arzuları bulunmakla berâber yemek yedirirler" demektir. (Bu durumda ibâreye, *Yemek yedirirler –ona/yemeğe olan sevgilerine/arzularına rağmen– miskîne, yetîme ve esîre* veyâ *Miskîne, yetîme ve esîre –ona/yemeğe olan ihtiyâçlarına/arzularına rağmen– yemek yedirirler* şeklinde karşılık verilebilir.) B) O it'amı [yedirmeyi/doyurmayı] kerhen/istemeyerek değil, bütün kalbleriyle isteye isteye, seve seve yaparlar" demektir. (VIII/5505)

• *'Alâ hubbihî*deki zamîrin [*bî* zamîrinin] merciinin "Allâh" olduğu (–ki bu durumda ibâreye, *O'na/Allâh'a duydukları sevgi sebebiyle miskîne, yetîme ve esîre yemek yedirirler* şeklinde karşılık verilebilir–) da söylenmiştir. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Meâl'de ikinci ma'nâyı [*seve seve yedirmek/doyurmak* ma'nâsını] tercih etmiştir, ancak bize göre birinci ma'nâ [*ona/yemeğe olan sevgilerine/arzularına rağmen* ma'nâsı] lafza daha uygun, tercihe daha lâyıktır. (E.Ö)

5g "Fakat bunu dilleriyle değil, kalblerinden ve hâlleriyle [lisân-ı hâl ile/hâl diliyle] söylerler". Onun için âyette *derler* ibâresi zikredilmemiş, söz, zımnî olarak ifâde edilmiştir. (VIII/5506)

5h *Erîke*, "gelin odasına kurulan serîr, donatılmış koltuk" demektir. (VIII/5507)

6a •Meâl'de, *onlarda* diye çevirilen *fîhâ* zamîrine, *orada* [*cennette*] şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

6b *Zemherîr*, "şiddetli soğuk" demektir. Zîrâ, sıcağın şiddeti azâb olduğu gibi, soğuğun şiddeti de azâbdır. (VIII/5507)

lar; gümüşten billurlar, onları türlü türlü biçime koymuşlardır.

17-18. Ve orada (onlara) bir kadeh sunulur ki, katkısı olmuştur zencefîl;[7] bir çeşme [pınar] ki, denir selsebîl.[8]

19-20. Ve dolanır etrâflarında muhalled [ölümsüz] evlâdlar [çocuklar], görünce onları sanırsın saçılmış inciler ve gördüğün zamân orada,[9] bir naîm [ni'met] ve pek büyük bir mülk [saltanat/hükümranlık] görürsün.

21-22. (Onların) üstlerinde bir sündüs esvâb [ince ipekten elbiseler] –(ki) yemyeşil– ve kalın istebrak-(tan/ipekten elbiseler[10] vardır ve onlar) gümüşten bileziklerle süslenmişler(dir ve) Rabb'leri onlara bir şarâb-ı tahûr[11] [tertemiz bir içecek] sunmaktadır, şöyle diye ki: "İşte bu sizin bir mükâfâtınızdı(r),[12] sa'yiniz [çalışma ve gayretiniz] meşkûr oldu[13] [fazlasıyla ödüllendirildi]".

23. Filhakîka [hakîkat şu ki], Biz indirdik Biz sana Kur'ân'ı, ceste ceste [parça parça] (veyâ bir lütf u ihsân olarak)![14]

---

7 *Zencefîl [zencebîl]*, "hoş kokulu bir baharat"tır. (VIII/5507)

8 *Selsebîl*'in, "akımı sürekli, içimi kolay ve tatlı bir su" olduğu söylenmiştir. Mukâtil ise, "Suyu, istedikleri meclise diledikleri gibi akan bir kaynak" olduğunu söylemiştir. (VIII/5507)

9 Yâni, o cennette gözün her nereye ilişse... (VIII/5508)

10 *Sündüs*, "gâyet ince ve zarif ipek kumaş/elbise" demektir. *İstebrak* ise, "kalın veyâ sırmalı ipek kumaşlar" demektir. (VIII/5508-5509)

11 *Şarâb-ı tahûr*: Hem temiz, hem de hiçbir keder ve leke bırakmayacak şekilde gâyet (temiz ve) temizleyici bir içecek. (VIII/5510)

12 •Matbu nüsha'da *mükâfâtınızdı* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *mükâfâtınızdır* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

13 "Dünyâdaki çalışmalarınız boşa gitmedi, kadri takdîr olunup daha büyük mükâfât ile karşılandı". (VIII/5511)

14 •Âyetteki *tenzîl* kelimesine, *lütf u ihsân* ma'nâsı verilebilir. O zamân ibârenin ma'nâsı, *Doğrusu o Kur'ân'ı bir lütf u ihsân olarak Biz indirdik sana* şeklinde olur. (E.Ö)

•Ayrıca, yukarıdaki çeviride *nezzele* fiiline –ki Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır *nezzele*'nin de, *tenzîl*'in de, *tedrîcen [ceste ceste] indirme*'ye delâlet ettiğini ifâde etmektedir– *ceste ceste indirdik* karşılığı verildiğine göre, âyetteki *tenzîl* lafzına ya herhangi bir karşılık verilmemiş ya da lafız, *Doğrusu Biz, Kur'ân'ı sana ceste ceste Biz indirdik; ceste ceste* şeklinde tekrâr edilmiş demektir. Bkz. Bakara: 23, Nahl: 89 ve I/268, II/1020, III/1496, V/3213 ve 3561. (E.Ö)

24-26. O hâlde sabret; Rabbinin hükmünü vermesi için de, itaat etme onlardan (herhangi) bir asîme[15] [günâhkâra] veyâ nanköre ve Rabbinin ismini an; hem erken, hem ikindi(le)yin, geceden de O'na secde et ve tesbîh[16] et O'na uzun gece!

27. Çünkü onlar peşini[17] [dünyâ zevklerini] severler ve önlerindeki ağır [dehşetli/korkunç] bir günü[18] [Kıyâmeti-Âhireti] bırakırlar [umursamazlar].

28. Biz yarattık onları ve kundaklarını Biz bağladık,[19] dilediğimiz vakit de kılıklarını tebdîl ederiz[20] [değiştiririz].

29. İşte bu, bir tezkiredir [hatırlatma ve nasihattir], dileyen Rabbine bir yol tutar.

30. Maamâfih [bununla birlikte], Allâh (o yolu göstermeyi/istikâmet üzere dosdoğru gitmenizi) dilemeyince, (siz onu) dile(ye)mezsiniz;[21] çünkü yegâne[22] âlîm [her şeyi dâima bilen], hakîm [hüküm ve hikmet sâhibi] Allâh'tır.

31. O dilediğini rahmeti içine kor, zâlimlere ise elîm [acı] bir azâb hazırlamıştır.

---

15 "Günâha da'vet eden bir günâhkâra". (VIII/5513)

16 •*Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

17 *Peşini*, yâni "dünyâyı"... (VIII/5482 ve krş. Kıyâmet: 20, not: 15)

18 Yâni, Kıyâmeti/(Âhireti)... (VIII/5514 ve krş. Kıyâmet: 21)

19 *Esâret* maddesi olan *esr*, aslında "sıkı bağlamak" ma'nâsına masdar olup, bağlama vâsıtası olan "bağ" için de kullanılır, ki burada "yaratılış bağları, bedenlerin mafsallarını bağlayan damar, sinir ve adaleler gibi bağlar" ile tefsîr olunmuştur. Biz bu *şedd-i esr*'i, Meâl'de, *kundaklarını bağlamak* ta'bîriyle ifâde etmeyi uygun bulduk. (VIII/5514-5515)

20 Burada *tebdîl-i emsâl*, "kendilerini helâk eder, yerlerine misillerini/benzerlerini yaratırız" ma'nâsına olabilirse de, "sıfat ve kılıklarını değiştirmek" ma'nâsına olması daha uygundur. Nitekim Vâkı'a: 61 âyetinde bu ma'nâ açıkça görülmektedir. (VIII/5515)

21 •Krş. Tekvîr: 28-29. (E.Ö)

22 •Âyette, *yegâne* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 50 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *mürselât* [*gönderilenler*] kelimesinden alan (*'Urf* ismi de verilen) sûre, Kıyâmet ve âhiretin kaçınılmazlığından [yeryüzünün hâlihazırdaki nizâmının alt-üst olup yeni bir nizâmın kurulacağından, ölülerin diriltilip hesâba çekileceğinden, dünyâda yaptıklarının tabii sonuçlarını mutlaka göreceklerinden], Kıyâmet ve Âhiret'i inkâr edenlerin âkıbetlerinden bahsetmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-6. Kasem [yemîn] olsun o 'urf için[1] gönderilenlere, derken büküp devirenlere ve neşrederek yayanlara,[2] derken seçip ayıranlara, sonra bir öğüd bırakanlara; gerek özr[3] için olsun, gerek inzâr [uyarmak].

7. Her hâlde [doğrusu] size va'dolunan muhakkak olacaktır.

8-11. (Ne zamânmış?) Hani o yıldızlar silindiği vakit ve o semâ [gök] açıldığı vakit ve o dağlar savurulduğu vakit ve o elçiler mîkâtlarına erdirildiği vakit![4]

12. (Peki) onlar hangi güne te'cil[5] edildi [ertelendi]?

13. Fasl [ayrım ve hüküm] Günü'ne!

---

1 *'Urf için gönderilen:* "Peyderpey/peşpeşe gönderilen" veyâ "tanınması lâzım gelen bir iyilik yapılmak için gönderilen..." (VIII/5519)

2 *Neşr,* "yaymak, dağıtmak" ya da "ölüleri [küfr ve cehâlet ile kalben ölmüş kimseleri] diriltmek, harekete getirmek" ma'nâsınadır. (VIII/5519)

3 *Özr:* Mâzur kılmak, yâni kabahati silmek... (VIII/5520)

4 Peygamberlerin bekleyip durdukları ve toplumlarına karşı şehâdet edecekleri vakit ve miâda erdirildikleri zamân, ki Kıyâmet'tir. (VIII/5521)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *te'cil* [*erteleme*] yerine *ta'cil* [*acele*] yazılmıştır, ancak doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

14. Bildinmi nedir Fasl [ayrım ve hüküm] Günü?

15. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin![6a]

16-18. Helâk etmedikmi evvelkileri?! Sonra arkalarına takacağız geridekileri, Biz öyle yaparız mücrimleri [suçluları].

19. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

20-22. Yaratmadıkmı sizi bir hakîr sudan, kılıp da onu bir makarrda [rahimde] temkin,[6b] ma'lûm bir kadere [takdîr edilmiş bir vakte] değin?![6c]

23. Demek ki ölçmüşüz, demek ki Biz ne güzel kâdiriz!

24. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

25-27. Ya kılmadıkmı arzı [yeryüzünü] bir tokat[7] [toplanma yeri] –gerekse diriler için, gerekse emvât [ölüler]– ve (sarsılmamanız için) oturtup da onda yumru yumru oturaklı dağlar,[8] sunmadıkmı size bir su, [tatlı] bir furat?!

28. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

29. (Fasl/ayrım ve hüküm gününde o yalanlayanlara,) "Haydi boşanın

---

6a •Bu sûrenin 15, 19, 24, 34, 37, 40, 45, 47 ve 49. âyetlerinde *yalan diyenler(in)* şeklinde çevirilen *mükezzibîn* lafzına, *yalanlayanlar(ın)* anlamı verilmesi daha uygun olur. Bu lafız, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından birçok yerde *tekzîb eden(ler/yalanlayanlar)*, birçok yerde de *yalan diyen(ler)* şeklinde tercüme edilmiştir. (E.Ö)

6b *Fî qarârın mekîn* (–Meâl'de, *bir makarrda temkin* diye çevirilmiştir–): Sağlam oturaklı karargahta, yâni rahim'de. (VIII/5522)

6c *İlâ qaderin ma'lûmin* (–Meâl'de, *ma'lûm bir kadere değin* diye çevirilmiştir–): (Allâh indinde/yanında) mukadder [takdîr edilmiş] bir vakte değin, ki o, vilâdet [doğum] vaktidir. (VIII/5522)

7 *Kifât* (–Meâl'de, *tokat* diye çevirilmiştir–), "birbirine eklenip katılarak sıkışıp toplanılacak yer, dernek [derilip toplanma] yeri" ve Ebû Ubeyde'nin kavlince "*vıa*, yâni *kap* [mahfaza]" demektir. Biz buna Meâl'de, *tokat* dedik. Bu *tokat*, "sille [şamar]" ma'nâsına *tokat* zannedilmesin. Sürüden kaçıp da ekinlere, bağlara ve bahçelere dalan firârî hayvânların bekçiler tarafından tutulup hapsolundukları mahall'e dahi [yere de] –Anadolu Türkçe'sinde– *tokat* denir. Tevkifhâne ma'nâsına *kapı-altı* ta'bîri de Anadolu'da ma'rûf idi. (VIII/5522)

8 *Revâsî* (–Meâl'de, *oturaklı dağlar* diye çevirilmiştir–): Ağır basan oturaklı dağlar. *Şâmihât* (–Meâl'de, *yumru yumru* diye çevirilmiştir–): Başını kaldırmış, mürtefi' [yüksek] yumru yüce. (VIII/5523 ve krş. Nahl: 15, Enbiyâ: 31, Lokmân: 10 ve Nâzi'ât: 32)

o 'yalan' dediğinize!"[9] (denecek.)[10]
30-33. (Bir kısmına da denecek ki:) "Haydi boşanın bir üç çatallı gölgeye (ki), ne gölgelendirir, ne alevden korur; çünkü o (alev saçan ateş etrâfa) öyle şirâreler [kıvılcımlar] (saçıp) atacaktır ki, her biri bir saray gibi, sanki sarı sarı hopalar[11] [erkek develer] gibi".[12]

34. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!
35-36. Bu gün nutkları tutulacağı gündür, kendilerine[13] izin de verilmez ki itizar edeler [özür dileyeler].
37. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!
38-39. Bu işte, o Fasl [ayrım ve hüküm] Günü; topladık sizi ve evvel-

9 •Meâl'de, *yalan dediğinize* diye çevirilen *tükezzibûn* lafzına, *yalanladığınız/tekzib ettiğiniz* şeklinde karşılık verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

10 Yâni, o yalanlayanlara/yalanlayıcılara o Fasl [ayrım-hüküm] Günü böyle denecek: "Dünyâda o ni'metler içinde tutulduğunuz arzdan boşanın da tekzib edegeldiğiniz azâbı boylayın, defolun" diye azarlanacak, o arz onlardan boşaltılacak, inkâr ettikleri azâba sevkolunacaklardır. (VIII/5523)

11 *İbil,* "deve/deve cinsi"; *nâqa,* "dişi deve", *cemel,* "erkek deve", *cemel*'in çoğulu olan *cimâle* de "erkek develer" demektir. Anadolu'da "erkek deve"ye, *cemel* yerine "hopa" denir. İrilik ve kuvvetlilik teşbihlerinde de "hopa gibi" denir. (VIII/5524-5525)

12 Bâtıl itikâdın cezâsı olmak üzere, bilhassa bir kısmına da şöyle denecek: "Haydin buradan boşanın; üç çatallı bir gölgeye gidin!" Yâni, Allâh'ın birliğine îmân eden muvahhid mü'minlere mahsûs olan koyu gölgede, arşın gölgesinde ni'metlenmeye ve gölgelenmeye sizin hakkınız yoktur. Siz ona inanmıyordunuz; şirke, teslise kâil oluyordunuz. Şimdi muvahhid mü'minler arşın gölgesinde, koyu gölgede gölgelenirlerken, siz itikâd ettiğiniz üç çatallı gölgeye sığının.
Ebû Hayyân'ın naklettiği vechile İbn 'Abbâs (r.a) demiştir ki: "Bu söz, salîb'e [haç'a] tapanlara söylenecektir". Mü'minler Allâh sâyesinde arşın gölgesinde korunacak; hristiyanlara ise, "Ma'bûdunuz olan salîb'in [haç'ın] gölgesine gidin!" denecek; çünkü salîb'in üç şu'besi [çatalı] vardır.
Şu'ab, "bir cisimden ayrılan çatallar"dır. Yâni, "salîb'in [haç'ın] bir kolu, gövdesi" demek olduğundan, şu'beleri üçtür. Demek ki, *bir çatallı üç gölge,* Hristiyanlık'taki teslis akidesinin, üç uknumun bir remzidir; salîb [haç] onu temsîl eder. (VIII/5523-5524)

13 •Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hum* zamîrine karşılık olarak, *kendilerine* kelimesini metne ilâve ettik. (E.Ö)

kileri, varsa bir fenniniz[14] [hileniz/hüneriniz] atlatın Beni.

40. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

41-42. Şübhesiz ki [korunan(lar)]/ muttakîler gölgelerde kaynakları(n başında) ve canlarının istediğinden meyveler içindedirler.

43. (Kendilerine denir ki:) "Yeyin, için –âfiyet olsun–; işlediğiniz amellere mukâbil!"

44. İşte Biz muhsin/[güzel hareket edenlleri böyle karşılarız [karşılık/ mükâfât veririz].

45. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

46. (Ey kâfirler! Siz de) yeyin, zevkedin biraz (dünyâda), çünkü (günâha batmış) mücrim/[suçlu]lersiniz.

47. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

48. Yerler, içerler de,[15] "Rükû' edin [boyun eğin]!" denildiği zamân onlara, rükû' etmez/[boyun eğmezller.

49. Vay hâline o gün, 'yalan' diyenlerin!

50. Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?!

---

14 • Osmanlıca Yazma ve Matbu nüsha'da ***keyd*** kelimesine, ***fenniniz*** karşılığı verilmiştir. Herhâlde ***fendiniz*** [***hileniz***] yerine –yanlışlıkla– ***fenniniz*** yazılmıştır. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kalem: 45'de ***keyd*** lafzını, ***fend*** [***tuzak/hile/hüner***] kelimesiyle karşılamıştır. (E.Ö)

15 • ***Yerler içerler de*** ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

78. NEBE' SÛRESİ

MEKKÎ, 40 ÂYET

§

Adını, 2. âyetinde geçen *nebe'i'l-azîm* [*büyük/önemli haber*] ifâdesinden alan (*'Amme* ismi de verilen) sûre, ölümden sonra diriliş ve hesâb [cezâ ve mükâfât] konusuna tahsis edilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Ne(y)den soru(p konu)şuyorlar? O büyük nübüvvet haberinden,[1] ki onlar on(un vukûu hakkın)da ihtilâfa düşüyorlar.
4. Hayır![2] İleride (o haberin doğru olduğunu) bilecekler.
5. Hayır hayır! İleride (o haberin doğru olduğunu) bilecekler.
6-7. Değilmiki Biz arzı [yeryüzünü] bir döşek yaptık ve dağları birer kazık?
8-11. Ve sizleri çift çift [erkek ve dişi olarak] yarattık ve uykunuzu bir sübât[3] [dinlenme veyâ ölüm sembolü] yaptık ve geceyi bir libas[4] [örtü] yaptık ve gündüzü bir meaş [hayât ve geçim için çalışma vakti] yaptık.

---

1 *Nebeu'l-'azîm*, "büyük/önemli haber, önemle karşılanması gereken haber, ki Kıyâmet [kalkış/diriliş] haberi"dir, "herkesin îmân ve amelinden hesâba çekileceği Âhiret Günü, diriliş günü"dür. (VIII/5529-5530)

2 *Hayır* [*kellâ*], ihtilâf ve inkârı redd, bâtıl zannları nefyederek haberin kat'iyyetini isbattır. (VIII/5530)

3 *Sübât*, "bir kesim", "kesik bir uyku", "bir kestirme", "bir rahat ve dinleniş"tir yâhud "hiss ve amelden kesilmek itibâriyle ölüm gibi sükûn ve sükûnet"tir. Uykunuzu, sizin için bir rahatlık ve huzûr kıldık, böylece dinlenirsiniz ve diri olduğunuz hâlde ölü gibi sükûnette olursunuz. (VIII/5533-5536)

4 *Libâs*, "bedeni bürüyüp örten geygi veyâ örtü"dür, ki burada "sırta giyilen iç çamaşırından [elbiseden]" ziyâde, "yorgan gibi üstten örtünülen örtü" ma'nâsı daha uygundur. (VIII/5536)

12-13. Ve üstünüze yedi sağlam binâ [semâ/gök] çattık ve içlerine şâşaalı panl parıl bir kandil astık.
14-16. Ve o mu'sıralardan[5] şarıl şarıl bir su indirdik; çıkaralım diye onunla tâneler ve otlar ve sarmaş dolaş bağlar bahçeler.
17-20. Şübhesiz ki o Fasl [ayrım] Günü, bir mîkât [buluşma vakti] olmuştur, o gün ki sûr üfürülür; derken (uykudan uyanır gibi kabirlerden kalkar) gelirsiniz fevcâ fevc[6] [bölük bölük] (ve o sırada) semâ [gök] da açılmış, olmuştur ebvâb [kapı kapı] ve dağlar yürütülmüş, olmuştur serâb!
21-22. Şübhesiz ki cehennem, olmuştur (pusuya yatıp gözetleyen)/ mirsâd,[7] azgınlar için (dönüp varılacak) bir meâb[8a] [son yer]!
23-26. Devirlerce[8b] (onun) içinde kalacak (ve aslâ çıkamayacak on)-

---

5 *Mu'sırât,* "bulutlar" veyâ "bulutları cendere gibi sıkıştıran rüzgârlar" veyâ "gökler" diye tefsîr edilmişse de, ta'yînine kalkışmaksızın, "sıkım zamânı gelmiş sıkılıp suyu çıkarılacak şeyler" veyâ "su çıkartanlar" ma'nâsıyla genel olarak anlaşılması daha kapsamlı olacağından, Meâl'de, *mu'sıralar* demeyi daha uygun bulduk. (VIII/5538)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *fevcâ fevc* yerine *fevc fevc* yazılmıştır, ki aynı ma'nâdadır. (E.Ö)

7 *Mirsâd:* "Gözetleme yeri" veyâ "gözetleyici". (VIII/5541)

8a *Meâb:* Dönüp varılacak son yer.
Azgınlar için ibâresi, *mirsâd*'a da, *meâb*'a da taalluk edebilir. Yâni cehennem, azgınlar için dönüp varılacak son yer olan bir mirsâd olmuştur. (VIII/5541)

8b *Ahqâb*'ın tekili olan *huqb,* "peşpeşe-ardarda" ma'nâsını tazammun ederek "qarn", "'asr" gibi ardarda birçok seneleri ihtivâ eden bir devirdir ki, "80 küsur yıl" diye şâyidir. "Her biri 1.000 sene olan âhiret günleriyle senesi 360 gün olmak üzere 80 yıl" diye rivâyet edilmiştir ki 29.000 sene kadar bir devir demek olur. "70.000 sene" diyenler de olmuştur. *Huqb*'un, sonlu/sınırlı bir müddet ifâde ettiğinden hareketle, cehennem azâbının da sona ereceği neticesini çıkarmak isteyenler olmuştur. Lâkin, gaflet edilmemelidir ki, tekil olan *huqb*'un sonlu/sınırlı olmasından, çoğul olan *ahqâb*'ın da sınırlı olması lâzım gelmez. Müfessirler demişlerdir ki: "Bu kelimede 'peşpeşe-ardarda' mefhûmu bulunduğu ve az bir müddetin de ardarda-peşpeşe sonsuza kadar gidebileceği cihetle *ahqâben* demek, 'devirlerce nâ-mütenâhî' demektir". Nitekim bir çokları da *huqb*'un, "dehr" [zamân-ı küll] olduğunu söylemişlerdir. Sonra, buradan sınırlılık fehmolunsa bile, bu bir mefhûm-ı muhâliftir; diğer âyetlerde sarih olan "ebed" nasslarına muâraza edemez. (VIII/5542)

lar, ne bir serinlik tadacaklar, ne de bir şarâb [içecek], ancak bir hamîm [kızgın su] ve bir gassâk [irin]; bir cezâ ki, ber-vech-i vifâk [tam uygun]!

27-29. Çünkü ummazlardı onlar hiç-

• *Hulûd, ebed* ve *ahkâb* kelimeleri Kur'ân'da, "uzun bir zamân" ma'nâsında kullanılmaz. Ayrıca Kur'ân'da, ateşin/cehennemin sürekli olduğunu açık ve kesin bir şekilde ifâde eden ve, "Bu kelimelerin lügat ma'nâsında 'uzun bir zamân' anlamı da vardır" türünden kıvırmalara meydan vermeyecek olan birçok âyet bulunmaktadır: *Onlar o ateşten çıkacak değillerdir* (Bakara: 167); *Allâh onlara âhirette bir hazz/nasîb vermemek istiyor, onlara azîm bir azâb var* (Âl-i 'İmrân: 176); *Doğrusu o küfredenler yokmu, yeryüzündekiler ve onunla berâber bir o kadarı daha onların olsa da Kıyâmet Günü'nün azâbından kurtulmak için fidye verecek olsalar kendilerinden kabûl edilmez. Onlara elîm bir azâb vardır. Onlar ateşten çıkmayı irâde edecekler, fakat ondan çıkacak değillerdir* (Mâide: 36-37); *Deve iğne deliğinden geçinceye kadar onlar cennete giremezler* (A'râf: 40); *Onlar orada [ateşte/cehennemde] gökler ve yer durdukça kalacaklardır* (Hûd: 107); *Her ne zamân ondan [ateşten], onun bir gamından çıkmayı irâde etseler, ona/onun içine iâde edilirler ve "Hariq azâbını tadın" (denilir)* (Hacc: 22); *Fısk işleyenlerin barınakları ateştir, ondan çıkmayı her irâde ettiklerinde, ona/onun içine iâde edilirler ve onlara, "Yalanladığınız ateşin azâbını tadın" denilir* (Secde: 20); *Haberiniz olsun ki mücrimler cehennem azâbında muhalleddirler, kendilerinden o azâb gevşetilmez ve onlar onun içinde her ümidi kesmişlerdir* (Zuhruf: 74-75). Bunlara ilâveten Cenâb-ı Hakk, *Doğrusu Allâh, Kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez* (Nisâ: 48) buyuruyor. (E.Ö)

• En'âm: 128 ve Hûd: 107'deki *illâ mâşâallâh* [*Allâh'ın dilemesi hâriç/Meğer ki Allâh dileye*] ifâdesinin, ateşin/cehennemin sürekliliğini/sonsuzluğunu ibtâl ettiği iddiâsına gelince: Bu âyetlerdeki *illâ mâşâallâh* ifâdesinden, cehennemin sonlu olduğu gibi bir sonuç çıkarılamayacağı, böyle bir çıkarımın zorlama, hattâ tahrif olduğu âşikârdır. Zîrâ aynı ifâde, cennetlikler için de, cennetliklerin orada muhalled olacakları, ebedî kalacakları söylendikten sonra da kullanılmaktadır. (E.Ö)

• "Cennetlikler için kullanılan, *Bir atâ/ihsân ki, kesilmesi yok* (Hûd: 108) cümlesinin, cehennemlikler hakkında kullanılmaması, cehennemin sonlu olduğuna delâlet eder" iddiâsına gelince: Bu iddiânın doğru olması hâlinde ortaya, *Gökler ve yer durdukça onlar orada muhalledlerdir* ifâdesiyle *hulûd*un [sürekliliğin/sonsuzluğun] vurgulandığı/isbât edildiği, hemen ardından *meşiyet* [*illâ mâşâallâh*] kaydıyla *hulûd*un [sürekliliğin/sonsuzluğun] ibtâl edildiği, akabinde de *Bu kesintisiz bir atâ/ihsân ki, kesilmesi yok* denilerek *hulûd*un [sürekli-

bir hesâb, âyetlerimizi tekzib ede ede kesilmişlerdi kezzâb [aşırı yalancı]; her şeyi ise Biz ihsâ etmiş [sayıp zabtetmiş] bir kitâba [kayıt defterine] geçirmişiz.

30. (Ve onlara diyeceğiz ki:) "Artık (yaptıklarınızın karşılığını) tadınız, artık size azâb artırmaktan başka birşey yapacak değiliz".

31-34. Şübhesiz ki korunanlara hâlâs [kurtuluş] ve kâm [murâdlarına erme] var, hadîkalar [bahçe ve bostanlar] var, (bağlar) üzümler[9] var ve turunç sîneli, (hepsi bir) yaşıt (kız)-lar[10] var ve bir dolgun peymâne [kadeh] var.

---

liğin/sonsuzluğun] tekrâr vurgulandığı/isbât edildiği gibi abes ve saçma bir durum çıkar. (E.Ö)

•Son olarak, istisnâ cümlesiyle ilgili şu husûs da hatırda tutulmalıdır: Şu'ayb'ın (a.s) kavminin melesi, Şu'ayb ile îmân edenlere, *Ey Şu'ayb! Kat'iyyen (ya) seni de, senin berâberinde îmân edenleri de memleketimizden çıkarırız, yâhud ki sûret-i kat'iyyede milleti[yolu-dînî]mize dönersiniz* (A'râf: 88) dediklerinde; Şu'ayb (a.s) onlara, *Ya (milletinize [yolunuza-dininize] dönmek) istemesek de mi? Doğrusu Allâh bizi ondan kurtarmış iken, sizin milletinize [yolunuza-dininize] dönecek olursak, Allâh üzerine yalan uydurmuş oluruz. Ona [milletinize/yolunuza-dininize] dönmemiz bizim için olacak şey değildir; rabbimiz Allâh'ın dilemesi hâriç/meğer ki rabbimiz Allâh dilemiş olsun* [*illâ en yeşâellâh*] (A'râf: 88-89) diye cevâb verdi. Bu durumda Şu'ayb'ın (a.s), müşrik kavminin dînine dönmeyi, Allâh'ın meşiyetine/dilemesine [*illâ en yeşâellâh*] bağlaması ne ma'nâya geliyorsa, cehennemin son bulmasının veyâ cehennemliklerin oradan çıkmalarının Allâh'ın meşiyetine/dilemesine [*illâ mâşâallâh*] bağlanması da o ma'nâya (yâni, imkânsız ma'nâsına) gelir. Krş. Hûd: 107, not: 105c. (E.Ö)

9 *A'nâb*, hem "üzüm", hem de "üzüm bağları"na denir. (VIII/5545)

10 *Kevâ'ıb, kâ'ib*'in çoğulu, ki "memeleri kübik", yâni "yeni ağırşaklanmış, turunç memeli denilen tâze kızlar"a denir. (VIII/5545)

•Ba'zı ilim adamlarının da dikkat çektiği üzere; *kâ'ib* isim-fiilinin türetildiği *ke'b* terimi, "çarpıcı olma", "göz alıcı olma", "üstünlük" yâhud "ihtişam" ma'nâsına da gelir. Böylece *ke'abe* fiili insân için kullanıldığında, "o, (başka birini) göz alıcı/çarpıcı, muhteşem veyâ hârika yaptı" anlamını kazanır. Hem *ke'abe* fiilinin, hem de *ke'b* isminin bu mecâzî anlamına bağlı olarak *kâ'ib* isim-fiili, "göğüsleri göz alıcı hâle gelen veyâ tomurcuklanan kız" için de kullanılmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Kur'ân-ı Kerîm'in, cennetin ni'metleriyle ilgili bütün teşbîhleri [benzetmeleri] hem erkekler, hem de kadınlar için aynı oranda geçerlidir. Dolayısıyla, *ve kevâ'ibe etrâben* ifâdesini, *(ittikâ eden erkekler ve kadınlar için) fevkalâde uyumlu hârika eşler* şeklinde anlamak daha uygun olur. Ayrıca krş. Bakara: 25, not: 31. (E.Ö)

35-38. Orada ne boş bir laf işitirler, ne de bir tekzib [yalanlama], (yalnızca) bir karşılık ki Rabbinden atâ [vergi/ihsân], –yetermi yeter–, o göklerin ve yerin ve bütün aralarındakilerin rabbi Rahmân(dan)!
(Ve) bir hitâba mâlik olamazlar O'ndan;[11] o gün ki, kıyâma duracak rûh ve melâike [melekler] saff saff, bir kelime (bile) söyleyemezler, o kimseden[12a] başka ki, o Rahmân ona izin vermiş, o da (sâdece) savâbı [doğruyu] söylemiştir.
39. O gün ki, hakktır [vukûbulması muhakkaktır], o hâlde dileyen Rabbine varacak bir yüz [meâb/yol] edinsin.[12b]
40. Çünkü Biz size yakın bir azâbı ihtâr ettik; o gün ki kişi, ellerinin ne takdim ettiğine bakacak ve diyecek ki kâfir: "Ah n'olaydı,[13] ben bir turâb [toprak] olaydım".

---

11 O öyle azametli ve şerîkten [ortaktan] münezzeh öyle bir zülcelâldir ki, göklerin ve yerin tüm sâkinleri, yukardaki ve aşağıdaki bütün mahlûkât O'nun işine müdâhele etmek şöyle dursun, O'nun nâmına kendiliklerinden bir söz söylemek veyâ O'na bir hitâbda bulunmak salâhiyyetine/yetkisine bile sâhib değiller; meğer ki Allâh izin vermiş ola! (VIII/5545)

12a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kimseden*** yerine ***kimselerden*** yazılmıştır, ancak uygun olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

12b Yâni, hâl böyle: O gün hakk ve bunun size haber verilmiş olduğu muhakkak olunca bundan sonra iş sizin meşiyyetinize [dilemenize], cüz'î irâdenizle kazanmanıza/amelinize bağlıdır. O hâlde her kim, o sıfat ve azameti anlatılan Rabbine doğru varmak, O'nun rahmetine erip merâmına nâil olmak isterse, O'na götürecek bir meâb, sonunda o gâyeye erdirecek bir merci' ve makâm edinsin, ona göre bir yol tutsun. (VIII/5548)

13 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***n'olaydı*** yerine ***n'olurdu*** yazılmıştır. (E.Ö)

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 46 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *nâzi'ât* kelimesinden alan (–*Sâhire* ve *Tâmme* ismi de verilen–) bu sûre, hemen ardından nâzil olduğu Nebe' sûresi'nin mazmûnunu –ki ölümden sonra diriliş ve hesâbdır [cezâ ve mükâfâttır]– tahkik eder.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-5. O daldırıp nez'edenlere ve usulcacık çekenlere ve yüzüp yüzüp gidenlere, derken yarışıp geçenlere, derken bir emr [iş] çevirenlere[1a] kasem [yemîn] olsun ki, [Kıyâmet (ve diriliş) var].[1b]

6-7. O gün ki sarsar râcife[2] [şiddetli sarsıntı], onu vely [ta'kîb] eder o râdife[3] [ikinci üfürme].

8-9. Yürekler o gün oynar kaygıdan, gözleri kalkmaz saygıdan.

10-12. (Oysa kâfirler bugün alaylı

1a Burada, beş fiili [*nez', neşt, sebh, sebk, tedbîr-i emr*] yapan kuvvetlere kasem/yemîn edilmiş, cevâbı da hazfolunmuştur ki "bunlar muhakkak olacak, o Kıyâmet ve ba's [diriliş] vukûbulacak" demektir. Bu kuvvetler, çeşitli şekillerde anlaşılmıştır. Fakat en zâhiri, "melekler" veyâ "faziletli nefsler" veyâ "kuvvetler" demektir. (VIII/5552-5556)

1b *Yevme tercufu*, kasemin/yemînin mahzuf olan cevâbına müteallik mef'ûl-i fîh olarak mansubdur; yânî, "o Kıyâmet ve ba's [diriliş] o gün olacak ki, tercufu o râcife recfedecek". (VIII/5556)

2 *Recf*, "şiddetle sarsmak" veyâ "sarsılmak" ma'nâsına müteaddî ve lâzım olur. Onun için *râcife*, "şiddetle sarsan sarsıntı, dünyâyı yerinden oynatan vâkı'a, ilk nefha [üfürme]", yâhud "o vakit şiddetle sarsılan [şiddetli sarsılacak olan] arz [yeryüzü] ve dağlar gibi cisimler" demek olabilir. (VIII/5556)

3 *Râdife*, "nefha-i sâniye [ikinci üfürme] vak'ası"dır. Âyetin siyâkı da bunu gösterir. Demek ki, gün'den murâd, recf'ten ba'se [dirilişe] kadar mümtedd olan vakittir. (VIII/5556)

bir tavırla) diyorlar ki: "Biz gerçek döndürülecekmiyiz o hufrede[4a] [eski hâlimizle diriltilecekmiyiz], ya (çürüyüp) ufalanmış kemikler[4b] olduğumuz vakit ha?!"

(Ardından da,) "O" dediler, "o hâlde (bizim için) hüsrânlı bir dönüş".

13-14. Fakat o, zorlu bir kumandadır [sâdece tek bir zecr'den/sayhadan ibârettir]; bakarsın uyan(ıp kabirlerinden kalk)mışlar hepsi meydandadır.[4c]

15. Geldi ya sana Mûsâ'nın kıssası [hadîsi]!

16-19. O vakit ki o'na Rabbi nidâ etmişti; –o mukaddes [tertemiz ve mübârek] vâdide; Tuvâ'da–[5a] "Haydi" demişti (Mûsâ'ya), "git Fir'avn'a da –çünkü o pek azdı– de ki: 'İstermisin (küfr ve azgınlık kirlerinden) temizlenesin ve Rabbine irşâd edeyim de seni, (ğazab ve azâbından korkup O'na karşı) saygılanasın?"

20. (Bunun üzerine Mûsâ) vardı o-

4a *Hâfir, hâfire;* esâsen "kazıcı" ma'nâsına sıfat olmakla berâber, "atın tırnağı"na isim olmuş ve o münâsebetle tırnağının kazdığı çukura, yâni izine ve o sûretle açılan çığıra dâhi *merdiyye* ma'nâsına *râdiye* gibi ıtlak olunur. Ve bundan Arab'da iki ta'bîr mesel olmuştur: I) "Geldiği yoldan dönmek"ten kinâye; II) Bir alış-verişte müşterinin ilk sözde parayı sayması. Dolayısıyla, *o hufrede döndürülecekmiyiz* [*ile-merdûdûne fi'l-hâfireti*] ibâresi, iki şekilde anlaşılabilir: A) Biz evvelki hâlimizde hayâta döndürülüp iâdemi olacağız?! B) Biz öldükten sonra kabirlerde gerisin geri döndürülüp diriltilecekmiyiz?! (VIII/5557)

4b *Nebire,* "çürümüş ufalanmış, rüzgârla savrulur" yâhud "delik-deşik göz göz olmuş, rüzgâr estikce ses verir, vızılar kemik" demektir. (VIII/5558)

4c *Sâhire,* "uyanık göz ve gözlere serâb görünen düpedüz açık yeryüzü, sahra, meydan" demek olup burada gözleri açılarak apaçık arz-ı mahşerde bulunacakları anlatılmıştır. (VIII/5558)

•Meâl'de, *Fakat o zorlu bir kumandadır; bakarsın uyanmışlar hepsi meydandadır* diye çevirilen *fe-innemâ zecretun vâhidetun fe-izâhum bi's-sâhireti* ibâresine Tefsîr'de, *O bir tek zecrden [zorlu bir kumanda ile bir sayhadan] ibârettir; derhal onlar bir sâhirede bulunurlar* (VIII/5558) karşılığı verilmiştir. Bu ibâreye, "Hâlbuki o, sâdece tek bir zecrdir [sayhadır]; onlar o vakit hemen o sâhiredede [arzdadır/sahradadır]" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

5a *Tuvâ,* o vâdinin ismi, atf-ı beyân evvelâ "mutahhar [tertemiz] ve mübârek [bereketli-çok hayrlı]" demek olan *mukaddes* vasfıyla tavsîfi [nitelendirilmesi], feyz-i ilâhînin ancak temiz kalblere vârid olacağına tenbihtir. Ba'zıları, "merreteyn" ma'nâsına, "iki kere takdis olunmuş [mukaddes kılınmış] vâdi" demek olduğunu söylemişlerdir. (VIII/5559)

na, (sözlü delîlleri dinlemeyince) o büyük mu'cizeyi[5b] (asânın yılana dönüşmesi mu'cizesini) de gösterdi.

21-24. Fakat o [Fir'avn] tekzib etti [yalanladı], isyân etti, sonra koşarak idbâra [tersine] gitti,[6] derken mahşerini [adamlarını] topladı da bağırdı: "Benim en yüksek rabbiniz!" dedi.

25. (Bunun üzerine,) Allâh da onu tuttu, sonuna-önüne nekâl [ibret] olmak üzere tenkîl[7] ediverdi [cezâlandırıverdi].

26. Şübhesiz ki bunda bir ibret var, (Rabb'lerine) saygı [huşû] duyacaklar için.

27. (Ey insânlar!) Sizmi daha çetinsiniz yaratılışca, yoksa semâmı [gökmü]?!

28-29. O Allâh onu binâ etti, boyuna irtifâ [yükseklik] verdi, nizâmına koydu, gecesini kararttı, kuşluğunu [gündüzünü] çıkardı.

30-33. Ondan sonra da arzı [yeri] döşedi,[8a] ondan suyunu ve mer'âsını [otlağını] çıkardı ve dağlarını oturttu sizin ve davar/[en'âm-hayvânlarınızın[8b] intifâı [faydalanması] için.

5b ***Büyük mu'cize,*** asâ'nın canlanıp yılan olma mu'cizesidir ki, ölülerin dirilmesine ve ***kün*** [*ol*] emrinin tecellisine bir burhândır [hüccettir/kat'î delîldir]. Sözlü delîli dinlemeyince bunu gösterdi. (VIII/5560)

6 Yâni, yalanlayıp isyân etmekle Mûsâ'nın getirdiklerini ibtâl etmekte başarılı olamadı, bununla birlikte boş durmadı, koştu-çalıştı, Allâh'a yönelecek yerde, ardını dönerek helâke doğru tersine gitti. (VIII/5560)

7 ***Tenkîl,*** "gören ve işitene ibret olacak ve ona sebeb olan şeylerden menedecek vechile azâb ve cezâ vermek"tir. (VIII/5561)

8a Yâni, semâyı [göğü] halq u tesviye ettikten [yaratıp düzenledikten] ve gecesini giderip gündüzünü çıkardıktan sonra yeryüzünü, üzerinde hayât ve süknâ [yaşamak ve yerleşmek] kâbil olacak vechile/şekilde yayıp serdi. Arzın [yerin], üzerinde yaşadığımız kışrını [yüzeyini] ondan sonra halqedip/yaratıp döşek hâlinde/gibi döşedi.

Dehâ, "bast etmek" ma'nâsında ***dahv*** veyâ ***dahy***'dandır. ***Bast*** da, döşek serer gibi "yaymak, döşemek" demektir. Netice itibâriyle ***arzın dahvi,*** "kışr-ı arzın [yerin yüzeyinin] böyle hayât ve süknâya [yaşamaya ve yerleşmeye] kâbiliyetli/elverişli bir sûrette döşenmesi" demektir. Nitekim bu hikmet, 33. âyette, ***Sizin ve hayvânlarınızın intifâı*** [***yaşaması (ve faydalanması)***] ***için*** denilerek tasrih olunuyor. (VIII/5566-5567 ve krş. Şems: 6, not: 2)

8b •Meâl'de, ***davarlar*** diye tercüme edilen ***en'âm*** [***erkeğiyle dişisiyle büyük ve küçük-baş sağmal evcil hayvanlar***] kelimesi için bkz. Nahl: 5, not: 4, Mâide: 1, not: 2, En'âm: 136, not: 155. (E.Ö)

34-36. Fakat geldiği vakit o tâmme-i kübrâ [güç yetmez belâ/Kıyâmet]; o –insânın neye koştuğunu anlayacağı– (dehşetli) gün ve cahîm [çok alevli ateş] hortlatıldığı vakit görür kimseler için.

37-39. Artık herkim azgınlık (ve taşkınlık) etmiş, (âhireti bırakıp) dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı[9] tercih eylemiş ise, muhakkak cahîmdir[10] [çok alevli ateştir/cehennemdir] onun varacağı (yer).

40-41. Herkim de Rabbinin makâmından[11] korkmuş ve nefsi(ni) hevâdan nehyeylemiş ise, muhakkak cennettir onun varacağı (yer).

42. Sana o Sâ'at(in ne zamân geleceğin)den soruyorlar: "Ne zamân demir atması?"[12]

43-45. Nerde senden onu anlatması, Rabbinedir onun müntehâsı.[13] Sen ancak bir münzirisin[14] [uyarıcısısın], ondan haşyet [ürperti-korku] duyacakların.

46. Onu görecekleri gün onlar, sanki (günün) bir akşam(ından) veyâ kuşluğundan başka durmamışa dönecekler.

---

9 •*Dünyâ hayât* [*süflî/yakın hayât* veyâ *şimdiki hayât*] ta'bîri için bkz. Mü'min: 39, not: 39. (E.Ö)

10 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *cahîmdir* yerine *cehennemdir* yazılmıştır; netice itibâriyle aynı ma'nâya gelse de, kelimenin orijinali *cahîm*'dir [çok alevli ateş'tir]. (E.Ö)

11 *Rabbinin makâmı,* "rûh ve meleklerin saff saff kıyâm durduğu o Kıyâmet Günü [kalkış/diriliş vaktij kulun huzûr-ı ilâhîde duracağı makâm"dır. (VIII/5568)

12 Yâni, Kıyâmet ne zamân kopacak? (VIII/5568)

13 "Bütün künhü ve tafsîlâtıyla onu bilmek Rabbine âittir, başkasına değil. Onu yalnızca O bilir". (VIII/5569)

14 •Meâl'de, "Sen ancak bir münzirisin, ondan haşyet duyacakların" şeklinde çevirilen *innemâ ente munziru men yahşâhâ* ibâresine, "Sen sâdece, ona haşyet duyan kimseye/kimselere bir münzirsin [uyarıcısın]" şeklinde karşılık verilebilir. (E.Ö)

80. 'ABESE SÛRESİ

MEKKÎ, 42 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinin başlangıcı olan yüklem'den ['*abese*'den] alan (*Sâbba* ve *Sefere* ismi de verilen) sûrenin ilk âyetlerinin nüzûl sebebi; Resûlullâh'ın (s.a), a'mâ/kör olan Ummu Mektum'a surat asmasıdır.

Sûrenin 11. âyetinden itibâren hitâb, Resûlullâh'ın (s.a) da'vetine inadla karşı koyan Mekkeli müşriklere döndürülmekte; sonunda ise, gidişâtlarından ötürü Kıyâmet Günü'nde dehşetli bir âkıbetle karşılaşacakları hatırlatılarak müşrikler tehdid edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. (Yüzü) ekşidi[1a] ve döndü[1b] [umursamadı]; çünkü o'na [Peygamber'e] a'mâ geldi.

3-4. Ne bilirsin, o belki (ma'nen) temizlenecek veyâ öğüd belleyecek de, o öğüd [Kur'ân] kendine fayda verecek.

5-10. Ammâ, istiğnâ edene [kendini Allâh'tan ve öğüdden müstağni görene] gelince, sen onun sadâsına

---

1a *'Abs* ve *'ubus*, "huzûrsuzluktan yüz burkulmak" ma'nâsınadır ki "yüz ekşitmek, burun civrilmek, çehre dürülmek, türş-ru [ekşi surat] olmak" ta'bîr olunur. *Kâmus Şerhi*'nin beyânına göre, müteaddî olarak da kullanılır ki "yüz ekşitmek, surat etmek, surat asmak, çehreyi dürmek, kaşını çatmak, çîn-i cebîn [asık surat] göstermek" ta'bîrleriyle ifâde edilir. Lâzım olarak, *'abese vechuhu* denilir ki "yüzü ekşidi" demek olur. Müteaddî olarak da, *vech*'in nasbıyla *'abese vechehu* denilir ki, "yüzünü ekşitti" demek olur. Ekseriyâ, "yüzü ekşidi" denilirse de, yerine göre sâdece "ekşidi" denilmekle de aynı ma'nâ ifâde edilir. "Falan gelince filan ekşidi" denildiğinde, "yüzü ekşidi, onun gelmesinden hoşlanmadı" demek olduğu bellidir. Burada da böyle *vech* [yüz] zikredilmeyerek, *'abese* buyurulmuştur ki, "hoşlanmadı ekşidi" demektir. (VIII/5574)

1b *Tevellâ*, "döndü: i'raz etti, öte yöneldi". (VIII/5574)

özeniyorsun,[1c] onun temizlenmemesinden[2] sana ne!?

Ve ammâ sana can atarak gelen, (Allâh'tan) haşyet [korku-saygı] duyarak gelmişken, sen ondan tegâfül ediyorsun [ona aldırmıyorsun].

11-16. Hayır hayır, zinhar [sakın öyle yapma]; çünkü o bir tezkiredir[3a] [hatırlatma ve nasihattir].

İmdi, onu, dileyen tezekkür etsin [belleyip düşünsün].[3b]

(O Kur'ân,) tekrim [hürmet ve ta'zîm] edilir,[3c] yüksek tutulur[3d] [kadri yüce] mutahhar[3e] [tertemiz] sâhi-

---

1c *Tesaddâ, sadede*'den yâhud *sadâ*'dan olabilir. *Sadede*'den olması hâlinde, "sen onun sadedinde oluyorsun; ona ikbâl ve teveccüh gösterip onun irşâd ve ıslâhına uğraşıyorsun" demek olur. *Sadâ*'dan olması hâlinde ise, "sen ondan sadâ bekliyor; –uzaktan uzağa, dağdan-taştan ses aksetmesini beklemek gibi– sesinin ondan aksetmesini gözetiyor, ona özeniyorsun [(ilgi ve) özen (göster)iyorsun]" demek olur. (VIII/5576)

2 Yâni, onun İslâm'a girmemesinden... (VIII/5576)

3a *Tezkire*, esâsen "tezkir etmek", yâni "ana ana belletmek ve hatıra getirmek" ma'nâsına masdar olmakla berâber, "bir şeyi unutturmayıp hatırlatmaya vesîle olan anımlık" ma'nâsına *müzekkire, muhtıra* gibi isim olarak da kullanılır. Meselâ, parmağa bağlanan bir iplik, unutulmayıp kulakta küpe olacak ibretli söz, bir muhtıra defteri, hep birer *tezkire* olduğu gibi, bu sûretle verilen öğüd, edilen va'z u nasihat, yazılan bir eser, bir mektub ve kitâblar da hep birer *tezkire*'dirler. Ki bunda, esâs itibâriyle "ma'lûm olan [bilinen] bir şeyi zuhûl [dalgınlık] zamânında hatıra getirip düşündürmek" ma'nâsı asıl olmakla berâber, "o sûretle yeniden birşey ihbâr ve ilkâ' etmek, fikir ve hatıra koyup belletmek" ma'nâsı da yok değildir. (VIII/5577)

3b Bu cümle, –Türkçe'deki "Cam isteyen dinlesin" denildiğinde kasdedilen ma'nâ gibi– bir uyarı ve tehdid mâhiyetindedir. (VIII/5577)

3c *Mükerrem [tekrîm edilir-muhterem]*: Allâh indinde/yanında şeref ve kerâmetle mümtâz kılınmış, hürmet ve ta'zîm ile telakki edilmesi vâcib, tekrîm edilir, muhterem. (VIII/5578-5579)

3d *Yüksek tutulur/tutulmuş*: Kadri âli [yüce-yüksek], yukarı, el üstünde tutulması lâzım. (VIII/5579)

3e *Mutahhar [tertemiz]*: Maddî ve ma'nevî kir bulaştırılmaz. Gâyet temiz tutulmasına îtinâ edilir. Kirli, tahâretsiz eller sürülmez. (VIII/5579)

•Bunun; tahâretsiz [abdestsiz, cünüb, hayızlı ve nifaslı] kimselerin Mushaf'a/Kur'ân'a dokunup dokunmamasıyla bir ilgisi yoktur. Bkz. Vâkı'a: 79, not: 31. (E.Ö)

felerde,[4a] kirâm-ı berere[4b] [Allâh yanında azîz kılınmış, çok hayrlı] sefere[4c] [yazıcıların/meleklerin] ellerinde.

4a *Suhuf, sahîfe*'nin çoğuludur. *Sahîfe*, "yazılı veyâ yazılacak kağıttan, kırtastan bir parça"dır ki bizim 'sahife' dediğimiz safhadan e'amm olarak 'yaprak' ve 'varak' dediğimiz kıt'a'dan ibârettir. Çoğulu, *–sahâif* ve *kütüb* gibi– *suhuf*tur. Bu sûretle, *sahîfe* ve *suhuf*, "mektuba, risâle ve kitâba" da denilir. (VIII/5578)

4b *Kirâm, kerâmet* veyâ *kerem*'den *kerîm*'in çoğuludur. "Tekrîm ve tevkîr" ma'nâsına *kerâmet*'ten olması hâlinde, "Allâh Teâlâ indinde/yanında muazzez ve muvakkarlar" demek olur. *Kerem*'den olması hâlinde ise, "mü'minlere âtufet ve şefkatli, onlara söyler ve hakklarında istiğfâr ederler" demek olur.
Berere de *–ebrâr* gibi– *berr*'in veyâ *bârr*'ın çoğuludur. *Berr*'in çoğulu olması hâlinde, "çok hayır sâhibi"; *bârr*'ın çoğulu olması hâlinde ise, "söz ve fiillerinde sâdık" demek olur ki ikisine şâmil olmak üzere "ehl-i takvâ, etkıyâ" diye tefsîr edilmiştir. Ve denilmiştir ki: "Kur'ân'da *ebrâr*, Âdemoğulları'ndan olanlar hakkında, *berere* de melekler hakkında vârid olmuştur". Zîrâ *ebrâr*, cem'-i kıllettir; Âdemoğulları içinde etkıyâ da azdır. *Berere* ise, cem'-i kesrettir; melekler de Âdemoğulları'ndan çok olduğu gibi muttakîleri de çoktur, hattâ hepsi muttakîdir. *(Melekler,) kendilerine emrettiği şeyde Allâh'a isyân etmezler, me'mur oldukları şeyi yaparlar* (Tahrîm: 6) oldukları için, lisân-ı şer'îde *sefere-i kirâm-ı berere*, "melekler" olmak üzere ma'rûftur. Ve çünkü, "sefîr ve resûl" ma'nâsı, *melâike* [melekler] kelimesinin de ma'nâsıdır. (VIII/5581-5582)
Kirâm-ı berere, sefere ellerinde: Allâh indinde/yanında azîz kılınmış (veyâ mü'minlere şefkatli, onlar için istiğfâr eden), çok hayrlı (veyâ sâdık) elçilerin (veyâ kâtiblerin), yâni meleklerin ellerinde. (VIII/5579-5582)

4c *Sefere, sâfir*'in çoğuludur; *kâtib ketebe* gibi. *Sâfir*, "ketb" vezninde ve aynı ma'nâda, yani "yazı yazmak" demek olan *sefr*'den "kâtib, kitâb yazıcı, hattat" ma'nâsına gelir. Nitekim, bu maddeden *sifr*'in, "kitâb" demek olduğu, *yahmilu esfâren* [*sifrler/cildlerle kitâb taşıyan*] (Cum'a: 5) âyetinde geçmişti. Bu maddenin aslı, "örtülü şeyi açmak, keşfetmek" ma'nâsına mevzu bulunduğu ve *yazı yazmak* da "ma'nâyı ve merâmı bir nevi keşf ve îzâh" demek olduğu cihetle "yazmaya" *sefr*, "yazana" *sâfir* ve "yazılana" *sifr* denilmiştir. *Sefr*, yine bu münâsebetle "süpürmek" ma'nâsına dahi geldiği cihetle bundan *sâfir*, "süpürüp temizleyici" demek de olabilir. "Bir yerden bir yere gitmek" ma'nâsına ma'lûm olan *sefer*'den *sâfir*, "misâfir veyâ seferber" ma'nâsına da gelirse de, bunun çoğulunda *sefere* denilmeyip *esfar* veyâ *süffar* denilir. *Sâfir*, bir de "sefîr" ma'nâsına gelir ki, "iki kavm arasındaki münâferet sebeblerini keşf ve ıslâh edici elçi" demektir. Bunun masdarında *sefer*'den ziyâde, *sifâret* ve *sefâret* kullanılır. Şu hâlde, "sahîfelere" nazaran *sefere*, "yazan ketebe" veyâ "getiren süfera" ve-

17. O kahrolası[4d] insân ne nankör şey![4e]

18. O yaratan[5] onu hangi şeyden yarattı?

19-22. Bir nutfe/[meni]den yarattı da onu biçimine koydu, sonra ona yolunu kolaylattı, sonra onu öldürdü de kabre gömdürdü, sonra dilediği vakit ona nüşûr [hayât] verecek.

23. Hayır hayır! Doğrusu o hiç O'nun emrini tam edâ etmedi.

24-32. Bir de, o insân taamına [yediklerine] baksın.[6] Biz o suyu (gökten-buluttan) bir dökûş dökmekteyiz, sonra o arzı [ye-

---

yâ "süpürüp temizleyen kitâb muhâfızları kitâbcılar" demek olabilir. Ekseriyetle *ketebe* veyâ *sûfera*, "melekler" ma'nâsına tefsîr edilmiştir.
Buhârî'deki tefsîrler şöyledir: "Buradaki *mutahhare; ona, mutahharlardan [tertemiz olanlardan] başkası dokunamaz [ona ancak mutahhar olanlar mess eder [dokunabilir]*) (Vâkı'a/79) demektir; onlar da 'melekler'dir. Ve bu, *İşi tedbîr edenlere* (Nâzi'ât: 5) gibidir. Hem melekleri, hem sahîfeleri mutahhar [tertemiz] kılmıştır. Çünkü suhuf [sahîfeler] üzere tathîr [temizleme] vâki olur. Onun için tathîr, onun gibi onların taşıyıcılarına da yapılmıştır. *Seferetun [sefere]*, 'melekler'dir. Tekili, *sâfir*'dir. *Sefertu*, 'aralarını ıslâh ettim' demektir. Melekler Allâh'ın vahyi ile indiklerinde ve onu te'diye husûsunda, kavmin arasını ıslâh eden sefîr gibi kılınmıştır". (VIII/5579-5580)

4d Arabca'da *qutile* (–Meâl'de, *kahrolası* diye karşılık verilmiştir–), Türkçe'mizde "kahrolası" ta'bîri gibi "ğadab [öfke] ve zemm"e [kötülemeye] delâlet eden bedu'â sûretinde "takbîh"ten kinâyedir. "Öyle fenâ bir hâlde bulunuyor ki, hayâtta hakkı kalmayacak derecede" demektir. (VIII/5583)
Qutile [kahrolsun] (–Burûc: 4'te, *tel'în edildi* [ilâhî rahmetten tardedildi] diye tercüme edilmiştir–) kelimesinin, hakîkat ma'nâsına [*katledildi/öldürüldü* ma'nâsına] olması tecviz edilmişse de, ma'nevî helâke de şâmil olmak üzere *tel'în*, yâni "ilâhî rahmetten tardedilme sûretiyle kahr ve tenkil" ma'nâsına tefsîri daha ma'rûftur. (VIII/5690)

4e *Mâ ekferehu* (–Meâl'de, *ne nankör şey* diye karşılık verilmiştir–), *küfrân*'dan fiil-i taaccüb olup onun sebeb ve menşeini beyândır. Yâni, o sehat u teşnîin sebebi, insânın şükredecek yerde, taaccüb edilecek derecede küfrânda ileri gitmiş olmasıdır. (VIII/5583)

5 •Âyette, *o yaratan* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

6 Yediği ni'metlerin nasıl bir kudret ve hikmetle peyderpey terakki ederek yetiştirildiğine baksın; böylece hem enfüsî, hem de afakî haysiyyetten ne kadar ni'metler içinde bulunduğunu ve onların hakkını ödeyerek istifâde etmek için nasıl çalışmak gerektiğini düşünsün! (VIII/5584-5585)

ri] bir yarış yarmaktayız;[7] bu sûretle onda tâne(li ekin)ler, (bağlar)-üzümler, yoncalar, zeytinlikler, hurmalıklar, âfâka ser çekmiş dilber [güzelim] bahçeler, (türlü türlü) meyveler, çayırlar (ve daha) neler (neler) yetiştirmekteyiz; sizin ve davar/ [en'âm-hayvânlarınızın[8] intifâı [faydalanması-yaşaması] için.

33-37. Ammâ, geldiği vakit o sâhha [o sayhasını dinletecek belâ], o kaçacağı (gün) kişinin, kardeşinden ve anasından-babasından ve refîkasından [eşinden] ve oğullarından...

(Evet) onlardan her kişinin bir şe'ni [meşgûliyeti-derdi] vardır o gün, başından aşar.

38-39. Yüzler vardır o gün ışılar-(parlar), güler,[9] sevinir[10] [müjdelenir].

40-42. Yüzler de vardır o gün üzerinde tor-toz, sarar onu bir kara; işte onlar o kefere-i fecere [kâfir ve fâcirler].

---

7 *Arzın yarılması*, "kupkuru olan toprağın, yağmurun inmesiyle harekete geçip çatlayarak bitkiler çıkarmaya başlaması"dır. (VIII/5585)

8 •Meâl'de, *davarlar* diye çevirilen *en'âm* kelimesi için bkz. Nahl: 5, not: 4; Mâide: 1, not: 2; En'âm: 136, not: 155. (E.Ö)

9 Çünkü, hesâbdan kurtulmuştur. (VIII/5590)

10 Çünkü, rahmet ü rıdvân ile Hakka kavuşmaktadır. (VIII/5590)

81. TEKVÎR SÛRESİ

MEKKÎ, 29 ÂYET

§

Adı, ilk âyetinde geçen *kuvvîret* fiilinden türetilmiş olan (*Kuvvîret* ismi de verilen) sûrenin ana tema'sı, Sâ'at/Kıyâmet ve risâlettir. Sâ'at/Kıyâmet sahnesinin tasvîrinin ardından, risâlet konusuna geçilerek Kur'ân'ın, –racîm [la'netlenmiş/tardedilmiş/rahmetten uzaklaştırılıp mahrûm edilmiş] şeytânın sözü olmayıp– Cebrâîl tarafından Muhammed'e (s.a) getirilen Allâh'ın kelâmı olduğu, Muhammed'in Cebrâîl'i apaçık gördüğü, mecnûn [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında] olmadığı vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. O güneş dürüldüğü[1] vakit;
2. Ve yıldızlar bulandığı[2a] [sönüp karardığı] vakit;
3. Ve dağlar yürütüldüğü[2b] [yerle-bir edildiği] vakit;
4. Ve kıyılmaz mallar[3] [doğurmak ü-

1 *Güneşin dürülmesi* iki şekilde anlaşılabilir: A) Etrâfının kabuk bağlayıp bir bohça gibi sarılarak ışığının sönmesi ve körelmesi; B) Güneşin tamâmen ortadan kaldırılıp atılması. (VIII/5595)

2a *Yıldızların bulanması* husûsunda iki ma'nâ rivâyet edilmiştir: A) Işıklarının sönmesi; B) Saçılıp dökülmeleri. (VIII/5596)

2b Dağların yürütülmesi, yeryüzünün recfe ve zelzele ile sarsılıp infilâk ederek dağların yün gibi atıldığı, yerlerinin serâb gibi olmak üzere başlar üzerinden geçen sehâb [bulut] gibi fezâya fırlatılıp hebâen mensûra serpildiği hengâmdır. (VIII/5597)

3 (Meâl'de, *kıyılmaz mallar* diye çevirilen) *işâru* ibâresinin izahı: Arablar, on aylık gebe deveye, doğuruncaya kadar *uşerâ* adını verirler ve bu, nazarlarında en kıymetli mallandır. Bu şekilde *uşerâ*'nın çoğulu olan *işâr* sürüsü, ba'zısı yeni doğurmuş, ba'zısı da doğurmak üzere olan ve en fazla bakılıp gözetilmesi gereken en kıyılmaz/kıymetli mallar demek olur. (VIII/5597)

zere veyâ yeni doğrumuş olan develer] bırakıldığı vakit;
5. Ve vuhûş [vahşî hayvânlar] toplandığı vakit;
6. Ve denizler ateşlendiği[4] vakit;
7. Ve nüfûs(un/insânların iyileriyle iyileri, kötüleriyle kötüleri) çiftlendiği[5] [bir araya getirildiği] vakit;
8-9. (Ve) o diri (diri) gömü(lerek öldürü)len (kız çocuklarına), hangi günâhla öldürüldü(kleri) sorulduğu vakit;[6]

---

4 *Tescîr* (–Meâl'de, *ateşlendiği* diye karşılık verilmiştir–), "alevli ateşle fırın kızdırmak veyâ doldurmak" ma'nâlarına gelir. Bu iki ma'nâdan hareketle üç şekilde tefsîr edilmiştir: A) Denizlerden volkan hâlinde ateşler çıkarak, sularının çekilmesi. B) Mücâhid'den rivâyet edildiği üzere "doldurmak" ma'nâsıdır, ki bu da iki vechile mülâhaza olunmuştur: a) Denizlerin ateşle doldurulmuş olması, b) Denizlerin yarılıp akıtılarak yeryüzünün her tarafını kaplaması. C) İbn Atiyye'nin *Tefsîr*inde şu görüş zikredilmiştir: "Denizlerin zabt u rabt altına alınması". (VIII/5600)

5 *Nüfûs*, –ma'lûm olduğu üzere– *nefs*'in çoğuludur. *Nefs* de, "zât [kişi] ve rûh [can]" ma'nâlarına gelir. Nitekim, "Şurada şu kadar nüfûs var" dediğimiz zamân, "şu kadar kişi" veyâ "şu kadar can var" demek olur.
Tezvîc (–Meâl'de, *çiftlendiği* diye karşılık verilmiştir–) de, "eşi eşe, dengi denge, emsâl ve akranı birbirine zam ve ilhâk edip bir yere getirmek, çatmak, çiftleştirmek-birleştirmek, hâsılı tasnif veyâ tevhîd" ma'nâlarını ifâde eder. Bunun tefsîrinde, başlıca iki rivâyet vardır: A) İnsânlar amelde benzerleriyle; iyiler iyilerle, kötüler kötülerle bir araya getirildiği vakit; B) Rûhların cesedlerle birleşip ölülerin diriltildiği vakit.
Fakat birinci tefsîr, rivâyet itibâriyle daha kuvvetli, ma'nâ açısından da daha kapsamlıdır. (VIII/5601-5603)

6 *Mev'ûde'ye [diri diri gömülerek öldürülen kız çocuğuna], hangi günâhla katledildiği/öldürüldüğü sorulduğu vakit. Mev'ûde*, "küçükken diri olarak gömülüp öldürülen kızcağız" demektir. Çocukları diri diri gömmenin mes'ûliyyetinin ağırlığı vurgulanmak üzere, evvel-emirde, hâmisi yok farzedilen diri diri gömülen kız çocuğunun suâli tasrih olunmuş ve bunun evvelâ kâtile değil, katlolunan/öldürülen ma'sûm kızcağıza sorulacağı anlatılarak, *Ve o diri diri gömülerek öldürülen kız çocuklarına hangi günâhla öldürüldükleri sorulduğu vakit* buyurulmuştur. Cinâyetin sebebinin, doğrudan doğruya câniye sorulmayıp da da'vâcısı olan ma'sûm kıza sorulmasında, o cinâyeti işleyen kâtilin vicdânını sızlatacak ve hâmisiz gördüğü mazlûmun karşısında mağlûbiyyetini hissettirecek ve hakksızlığını bütün ma'nâsıyla tanıtarak Hakk'ın huzûrunda hiçbir müdâfaaya kâdir olamayacak şekilde öfke ve cezâyı hakk ettiğini anlatacak şid-

10. Ve (herkesin yapıp ettiklerinin kaydedildiği) defterler açıldığı vakit;
11. Ve semâ [gök] sıyrıldığı [tüm hakîkatler tecelli ettiği] vakit;
12. Ve cehennem [*cahîm*] kızıştırıldığı vakit;
13. Ve cennet yaklaştırıldığı vakit;
14. (Evet işte o vakit, bilip) anlar (her) bir nefs [kişi], ne hazırlamıştır.
15-21. Şimdi kasem [yemîn] ederim o sinenlere,[7] o akıp akıp yuvasına girenlere ve yöneldiği dem o geceye ve nefeslendiği dem o sabaha ki, muhakkak o [Kur'ân], kerîm[8] bir resûlün[9] [rûh-i emîn Cebrâîl'in] ge-

detli bir ihtâr ve ta'rîz vardır. Nitekim, hristiyanlar muvâcehesinde Hz. Îsâ'ya, *Senmi dedin o insânlara, "Beni ve anamı Allâh'ın yanında [dûnundan/aşağısından] iki ilâh edinin" diye?* (Mâide: 116) sorulması da, hristiyanlara bu kabilden bir ta'rîz ile onları azarlama ve delîl ile susturmadır. (VIII/5603-5606)

•Bununla berâber, Tekvîr: 8-9 âyetleri, *Ve diri diri gömülerek öldürülen kız çocuğunun, hangi günâhı sebebiyle öldürüldüğü, (kâtiline) sorulduğu vakit* şeklinde de anlaşılmıştır. Ancak, zâhir olan önceki ma'nâdır. (E.Ö)

Bu âyete ve çocukların öldürülmesini yasaklayan diğer âyetlere nazaran çocukları yalnız diri diri gömmek değil, herhangi sûretle olursa olsun evlâdını kasden öldürmek de büyük bir cinâyettir. Şu hâlde (kürtaj ve) kasden çocuk düşürmek de, evlâdını öldürmektir; cinâyettir. Câhil bedevîlerin kız çocuklarını diri diri gömme vahşetlerini dinlerken tüyleri ürperen medenîlerin, (kürtaj ve) kasden çocuk düşürme cinâyetlerinden yüzlerinin kızarmamasına da ne kadar teessüf olunsa azdır. (VIII/5605)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *sinenlere* yerine *sînelere* şeklinde –tashihli/hatâlı– yazılmıştır. (E.Ö)

8 •Matbu nüsha'da *[Kur'ân]ı kerîm*... şeklinde dizilen bu ibâre, âyette geçen *kerîm* vasfının *Kur'ân*'a verildiği zehâbını uyandırmaktadır; ancak bu vasıf *Kur'ân*'a değil, *resûl*'e âittir. Nitekim, Osmanlıca Yazma nüsha'da *[Kur'ân], kerîm*... şeklinde yazılarak *kerîm* vasfı *Resûl*'e verilmiştir. Ayrıca, –bir sonraki notta da görüleceği üzere– Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr'de (VIII/5620), "Buradaki *kerîm resûl*'den maksad..." diyerek, *kerîm* vasfının *resûl*'e âit olduğunu açıkça ifâde etmiştir. (E.Ö)

9 Buradaki *kerîm resûl*'den maksad, Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Peygamber'e (s.a) getiren *rûh-ı emîn Cebrâîl*'dir. O, *pek kuvvetli* (yüklendiği risâleti, me'mûr bulunduğu emri îfa etmekte zaafı yok, mukâvemet olunmaz/karşı konulamaz, şübhe götürmez, şiddetli bir resûl/elçi). (Krş. ...*kuvvetleri şiddetli bir kuvvet sâhibi* [*şedîdu'l-quvâ zû mirretin*] (Necm: 5-6) âyetleri). Öyle ki, *arşın sâhibi* olan ve onu gönderen *Allâh indinde/yanında mekîn-mekânetli*, yâni "büyük bir şeref

tirdiği[10] kelâmdır.[11a] Bir resûl ki,[11b] pek kuvvetli/metîn, zü'l-arş'ın [hükümranlık tahtının sâhibi] nezdinde [yanında] mekîn[12] [itibârlı-haysiyetli], mutâ [itaat edilir] orada, emîn [güvenilir].

22-24. Yoksa sâhibiniz [arkadaşınız Muhammed] mecnûn [cinnlenmiş/cinnin te'siri altında kalmış] değil; vallâhi gördü onu [Cebrâîl'i] açık ufukta[13] ve o ğayb üzerine kıskanılır değil.[13]

---

ve haysiyyeti hâiz"; öyle ki, *muta' orada* [Allâh'ın huzûrunda melekler ona itaat ederler, onun emrini dinlerler, ondan emir alırlar ve ona mürâcaat ederler]. *Emîn* [her vechile itimâda şâyân vahy ü risâlette gâyet emniyyetli; emrolunduğu bir şeyde aslâ teaddîsi olmaz, vazifesini gereği gibi yerine getirir, getirmiş olduğu vahyde kusuru, hatâsı, hıyâneti aslâ melhuz değildir]. (VIII/5620 ve krş. Hâkka: 40, not: 13)

Hâkka: 40'daki *resûl-i kerîm*'den murâd ise, *Hz. Peygamber*'dir (s.a) ve o'nun *şâir, kâhin* olmadığını söyleyen Hâkka: 41-42 âyetleri de, Hz. Peygamber'in (s.a) kerâmetini [kerîmliğini] beyânda zâhirdir. Burada [Tekvîr: 19'da], *pek kuvvetli/metîn, arşın sâhibi indinde/yanında mekîn [itibârlı-haysiyetli], itaat edilir, emîn* vasıflarıyla dikkat çekilen *resûl-i kerîm*'e gelince: Bununla, Hz. Peygamber'in [*sâhibukum:* sâhibiniz/arkadaşınız] açık ufukta gördüğünün, "şeytân-ı racîm" olmadığı anlatılmış olduğundan, buradaki *resûl-i kerîm*'in, Allâh tarafından Peygamber'e gelen "Cebrâîl" olduğu zâhirdir. (VIII/5341-5342 ve krş. Hâkka: 40, not: 13)

10 •Âyette, *getirdiği* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

11a •Meâl'de, *kerîm bir resûlün getirdiği kelâmdır* diye çevirilen *le-qavlu resûlin kerîm* ibâresi, *elbette/kesinlikle kerîm bir resûl sözüdür* anlamına gelir. (E.Ö)

11b •Âyette, *bir resûl ki* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

12 *Zü'l-arş*'ın [arşın sâhibinin], yâni "Allâh"ın indinde/yanında *mekîn [haysiyetli ve şereflî]*. (VIII/5620)

13 *Vallâhi o sâhibiniz* [Muhammed], *onu* ['arş'ın sâhibi/Allâh indinde/yanında emîn, itaat edilen, mekîn [itibârlı-haysiyetli], kuvvetli olan kerîm resûlü: Cebrâîl'i] *gördü.* Hem de, *ufuk-ı mübîn*'de [beyân edici ufuk'ta veyâ açık ufuk'ta] gördü. Bu *ufuk-ı mübîn* [açık ufuk], Necm sûresi'nde *ufuk-ı a'lâ* [en yüksek ufuk] (Necm: 7) ta'bîr olunan ufuktur. (VIII/5621)

(*Kıskanılır* diye çevirilen kelime,) *danîn* ve *zanîn* olarak okunmuştur. *Danîn* olması hâlinde ma'nâ şöyle olur: "Muhammed, ğayb husûsunda; aldığı vahyi tebliğ etmekte cimrilik etmez" veyâ "Muhammed, ğayb hakkında kıskanılacak birisi değildir, o'nun ğaybdan haber vermesi, vahy alması çok görülmez". *Zanîn* olması hâlinde de ma'nâ şöyle olur: "Muhammed, ğayb konusunda töh-

25. Ve o, bir racîm[14] [ilâhî rahmetten tardolunmuş] şeytânın sözü değil.

26. (Öyle ise) siz nereye gidiyorsunuz?

27-28. O, hâlis bir zikrdir [akıldan çıkarılmaması gereken bir nasihattir/hatırlatmadır]; âlemîn [bütün insânlar] için, içinizden müstakîm [istikâmet üzere] olmak dileyenler için.

29. Fakat o âlemlerin rabbi[15] [göklerin-yerin, doğunun-batının ve onların arasındakilerin rabbi] Allâh (istikâmet üzere olmanızı) dilemeyince, siz (onu) dile(ye)mezsiniz.[16]

---

met altında tutulamaz, o güvenilir biridir" veyâ "Muhammed, hâfızası zayıf, vehim ve zannından söyleyen, hevâ ve hevesine kapılan biri değildir, vahyi alıp aktarmak husûsunda hiçbir zaafı yoktur". (VIII/5622-5623).

14 •*Racîm* kelimesi için bkz. Âl-i İmrân: 36, not: 36a; Hicr: 17, not: 14. (E.Ö)

15 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *rabbu'l-âlemîn* ibâresinin, *âlemlerin rabbi* şeklinde tercüme edilmesinin, hem aslına uygun olmadığını, hem de yetersiz ve mahzûrlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

16 •Krş. İnsân: 29-30. (E.Ö)

82. İNFİTÂR SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *infitâr* kelimesinden alan (*İze's-semâ'u'n-fetarat* da denilen) bu sûrenin başlıca konusu âhirettir.
Sâ'at'in/Kıyâmet'in [kâinâtın nizâmının altüst olmasının/edilmesinin] tasvîr edilmesinden sonra, hesâb günü'nün kaçınılmazlığı ve herkesin yaptıklarının karşılığını/tabii sonucunu göreceği; ebrâr'ın [hayrda ileri gitmiş olan kimselerin] cennette ni'metler içinde bulunacakları, fâcirlerin [kötü rûhlu günâhkâr kimselerin] cehennem azâbına mahkûm olacakları ifâde edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Semâ [gök] çatladığı vakit;
2. Ve yıldızlar [*kevâkib*] döküldüğü vakit;
3. Ve denizler akıtıldığı vakit;
4. Ve kabirler deşildiği vakit;
5. (Evet işte o vakit,) bilir (her) bir nefs [şahıs], nedir takdim ettiği [yaptığı] ve te'hir ettiği [yapmadığı].
6-8. Ey insân! Ne mağrûr [aldatıp isyâna sevk] etti seni o kerîm Rabbine, ki seni yarattı, düzenine koydu, tenâsüb ve itidâl verdi, dilediği herhangi bir sûrette terkib etti?
9. Hayır hayır (öyle mağrûr olmayın! Siz Rabbinizin kereminin kadrini bilmiyorsunuz). Doğrusu siz dîni [herkese yapıp ettiğinin karşılığının verileceği hesâb gününü] tekzib ediyor/cezâya[1] inanmıyorsunuz.
10-12. Hâlbuki üzerinizde hâfızlar[2] [yaptığınız her şeyi zabteden gözcü melekler] var, kirâm [görevlerinde

---

1 • *Dîn* ve *cezâ* [*yapılan iyi veyâ kötü işin acı ya da tatlı karşılığın vermek*] kelimeleri için bkz. Fâtiha: 4, not: 5; Zümer: 34, not: 37. (E.Ö)

2 *Hâfızlar var*; yânî, "iyi ve kötü her yaptığınızı gözetleyip hıfz ve zabtetmekle vazifeli hâfıza kuvvetleri, *hafaza* ve *hâfızîn* denilen gözcü melekler vardır". (VIII/5642)

kusur etmez] kâtibler var, her ne yaparsanız biliyorlar.

13-16. Şübhesiz ki iyiler [*ebrâr:* hayrda ileri giden kimseler] naîm [ni'metler] içindedir ve şübhesiz ki fâcir/[yoldan çıkmış kimse]ler cahîm [çok alevli ateş] içindedir, Dîn [herkese yaptıklarının karşılığının verileceği hesâb] Günü[3] ona yaslanacaklardır ve ondan gâib olmayacak/[kaçıp kurtulamayacak]lardır.

17. Ve bildinmi (ey insân) nedir Dîn Günü?

18. Evet bildinmi (ey insân) nedir Dîn Günü?

19. O gün ki; kimse kimse için bir şeye mâlik olmaz, emr o gün Allâh'ındır.

3 • *Dîn Günü* ta'bîri için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

83. MUTAFFİFÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 36 ÂYET

§

Adını, ilk âyetindeki –ölçü ve tartıda hîle yapan kimseleri ifâde eden– *mutaffifîn* kelimesinden alan (*Taffif* ismi de verilen) –ve Mekke'de inen son sûre olan– bu sûrenin de ana tema'sı âhiret-tir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Veyl[1] [yazıklar olsun] o mutaffifîne[2] ki, nâs [insânlar] üzerinden kendilerine ölçtükleri (veyâ tarttıkları) zamân (onlann aleyhine olarak) tam basarlar, onlara ölçtükleri veyâ tarttıkları vakit ise eksiltirler.

4-6. Zannetmezmi bunlar ki, büyük bir gün için ba'solunacak/[diriltilecek]ler; o gün ki, nâs [insânlar] rabbu'l-âlemîn için (kabirlerinden kalkıp) kıyâm edecekler?

7. Hayır hayır (insânlar yaptıklarının hesâbını vermek için mutlaka Rabb'lerinin huzûruna toplanacaklar; o nedenle alırken fazla, verirken eksik ölçüp tartmaktan sakının); çünkü fâcir/[yoldan çıkmış kimsellerin yazısı siccîn/[sicil]de (kayıtlı)dir.

8. Bildinmi siccîn nedir?

9. Terkîm [sağlamca] (kayd)olunmuş bir kitâb [yazı/defter]!

10-13. Veyl [yazıklar olsun] o gün

---

1 *Veyl:* Vay hâline, yazıklar olsun. Aslında, *vay hâline* demekle, *veyl ona* demeyi, tamâmen tercüme etmiş olmuyoruz; ancak lügavî mehâzına/kaynağına bir dereceye kadar işâret etmiş bulunuyoruz. (VIII/5648-5649, IX/6168)

2 *Mutaffifîn* [*mutaffifler*] kelimesi, *mutaffif* kelimesinin çoğuludur. *Mutaffifîn*'in [*mutaffifler*'in], "kendisine alırken dolgun/fazla, başkasına verirken eksik ölçenler" demek olduğu, bu âyetin hemen peşinden gelen iki âyetle anlatılmıştır. Türkçe'de *mutaffifîn* kelimesini karşılayacak müstakil bir kelime bulamadım. Kelimenin kök anlamı olan *taffif*, "eksiltmek, eksik ölçmek; ölçüde veyâ tartıda bir şeyler çalmak" demektir. (VIII/5649-5650)

o 'yalan' diyenlere,[3] o Dîn Günü'nü[4] [herkese yapıp ettiklerinin karşılığının verileceği bir günün geleceğini] tekzib eden/[yalanlayan]lere[5] ki, onu ancak her bir haddini aşkın, günâha düşkün tekzib eder [yalanlar].

Karşısında (herkesin diriltileceği ve yaptıklarının karşılığını göreceği bir günün gelip çatacağını haber veren) âyetlerimiz okunurken, "Evvelkilerin esâtiri [masalları/hurâfeleri]!" dedi.

14. Hayır hayır (öldükten sonra diriliş ve hesâb, eskilerin esâtiri/masalları/hurâfeleri değildir). Fakat onların kazançları[6a] [günâhları] kalblerinin üzerine pas bağlamıştır (da onun için kötülükte ısrâr edip ölümden sonra diriliş ve hesâbı inkâr ediyorlar).

15-17. Hayır hayır (kalblerin üzerini pas bağlatıp körelten günâhlardan uzak durun, zîrâ) muhakkak ki o (diriliş ve hesâbı yalanlaya)nlar o gün Rabb'lerin(in rahmetin)den hicâbda [mahrûm] kalacaklar,[6b] sonra onlar muhakkak cahîme [çok alevli ateşe] yaslanacaklar, sonra da (onlara şöyle) denecek:[7] "İşte bu, sizin o tekzib edip [yalanlayıp] durduğunuz".

---

3 •Meâl'de, *yalan diyenlere* şeklinde çevirilen *li'l-mükezzibîn* lafzına, *yalanlayanlara/tekzib edenlere* ma'nâsının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

4 •*Dîn Günü* ta'bîri için bkz. Fâtiha: 4, not: 5. (E.Ö)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *o Dîn Günü'nü tekzib edenlere* ibâresi atlanmıştır. (E.Ö)

6a *Kazançları;* "kesbedip [kazanıp/yapıp] durdukları ve kâr sandıkları günâhları" kalblerinin üzerine pas bağlamıştır: O kalbler o günâhları i'tiyâd [alışkanlık] ede ede pas tutmuş aynalar gibi körlenmiş kararmıştır da, artık duymaz/hissetmez ve göstermez olmuşlardır. İşte onların öyle demelerinin ve tekzib etmelerinin sebebi budur. (VIII/5658)

6b *Rabb'lerinden hicâbda [mahrum] kalacaklar:* Rabb'lerinden perdelenecekler, O'nu görmekten mahrûm kalacaklar. (VIII/5659)

•Ahad, zayıf ve uydurma rivâyetlerin te'siriyle ve mezhebî baskılarla Allâh'ın âhirette görüleceği kabûlüne dayanan bu yorum, uygun değildir. Bu husûsta Allâh'ın, *Beni aslâ/kat'iyyen göremezsin* (A'râf: 143) buyruğu herkes için yeterli olmalı; bu açık ifâde ve hüküm, "Dünyâya yâhud bu mekâna mahsûstur, şu mekâna mahsûs değildir" ya da "Kâfirlere-müşriklere yöneliktir" gibi indî varsayımlarla sündürülmemelidir. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *denecek* yerine *dönecek* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

18. Hayır, hayır (ölçü ve tartıda sakın hile yapmayın), çünkü ebrârın [iyilerin/hayrda ileri gidenlerin] yazısı [defteri] illiyyîndedir.

19. Bildinmi illiyyîn nedir?

20-21. Terkîm [sağlamca] (kayd)olunmuş bir kitâb [yazı/defter], ki ona mukarrebîn[8] [Allâh'a en yakın/en ileri mertebede olanlar] şâhid olurlar.[9]

22-24. Haberiniz olsun ki, ebrâr [iyiler-hayrda ileri giden kimseler] muhakkak bir naîm [ni'met] içindedir; erîke/[sedir]ler üzerinde nezâret ederler, yüzlerinde naîmin revnâkını[10a] [ni'metin parıltısını görüp] tanırsın.

25-28. Onlara öyle bir rahîkten[10b] [hâlis içecekten] sunulur ki mahtûm [mühürlü], hitâmı [sonu] misk (gibi kokar).

–İşte ona imrensin artık imrenenler.–[11a]

Hem (onlara) mizâcı [katkısı] tesnîmden[11b] bir çeşme [kaynak/pınar] (var), ki mukarrebîn[12] [Allâh'a ya-

---

8 "Allâh'a yakın yaklaştırılmış melekler..." (VIII/5660 ve krş. Mutaffifîn: 28'deki *muqarrebûn* [*muqarrebîn*] kelimesi, ve 12. dipnot)

9 Yâhud, "şehâdet ederler". (VIII/5660)

10a •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *revnâkını* yerine *revkını* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)
Nezâret ederler: Cennetin diledikleri manzaralarına diledikleri gibi nazar edecekler, cehennemin ahvâline de bakacaklardır. *Yüzlerinde naîmin revnâkını [parıltısını] tanırsın:* Her gören, yüzlerinde o ni'met ve saadet neş'esinin parıltısını tanır; neş'e ve saadetleri, ebrâr [iyilerden/hayrlılardan] oldukları yüzlerinden belli olur. (VIII/5661)

10b *Rahîk,* "hiç karışığı olmayan hâlis şarâb", "En eskisi, en hoşu" da denilmiş ve hepsinin yakın ma'nâlar olduğu söylenmiştir. (VIII/5661)

11a *Münâfese* [imrenmek/yarışmak], başkasında görülen bir kemâle imrenip ona yetişmek veyâ daha ileri gitmek için nefslerin nefâsette yarışması hissidir, ki nefsin şerefinden ve himmetinin yüceliğinden neş'et eder. *Hased* ile arasındaki fark açıktır. Hâsid, kemâle düşmandır, mahsûdun zarârından, ni'metin zevâlinden memnûn olur. Münâfis/yarışcı ise, kemâle âşıktır. O, karşısındakinin sukûtunu değil, kendisinin daha ileri gitmesini ister. (VIII/5663)

11b *Tesnîm,* "hörgüçleyerek yukarı yükseltmek, yükselmek" ma'nâsına masdar olup 'yüksek' ma'nâsıyla "cennet çeşmelerinden bir çeşmenin ismi"dir. (VIII/5663)

12 *Mukarrebûn,* "Allâh'ın huzûrunda bütün mertebelerin ilerisinde, en önde olan, en ileri gidenler"dir. (VIII/5664 ve krş. Mutaffifîn: 21'deki *mukarrebûn* [*mukarrebîn*] kelimesi, ve 8. dipnot)

kın/en ileri mertebede olanlar] onunla[13] içerler.

29-32. Evet, o cürüm [suç] işleyenler, îmân edenlere gülüyorlardı ve onlara uğradıkları[14a] zamân birbirlerine göz kırpıyorlardı ve evlerine[14b] [âilelerine/kendi inanç ve anlayışında olanlara] döndükleri zamân zevk anarak[14c] [zevklenerek/yaptıklarını anlatıp eğlenerek gülüşe gülüşe] dönüyorlardı ve onları gördükleri vakit, "Ha [bakın] işte bunlar[14d] (kesinlikle) sapıklar!" diyorlardı.[15]

33. Hâlbuki üzerlerine gözcü (ve muhâfız) gönderilmemişlerdi.[16]

---

13 Yâni, diğer cennetlikler, içeceklerine tesnîm karıştırılarken; mukarrebler katışıksız, saff olarak o tesnîmden içerler. (VIII/5664)

•Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***mukarrebîn onunla*** yerine ***mukarrebîn olanlar*** yazılmıştır. (E.Ö)

14a ***Onlara uğradıkları:*** "Mü'minler mücrimlerin yanlarından geçtikleri" veyâ "Mücrimler mü'minlerin yanlarından geçtikleri" vakit... (VIII/5666)

14b •Meâl'de, ***evlerine*** diye çevrilen ***ilâ ehlihim*** ibâresi, ***ehllerine*** [***âilelerine/kendi inanç ve anlayışında olanların yanına***] anlamına gelir. (E.Ö)

14c •Matbu nüsha'da ***zevk anarak*** şeklinde dizilen bu ibâre, Osmanlıca Yazma nüsha'da ***zevklenerek*** şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

14d Mücrimler, ***inne hâulâi le-dâllûn*** [***kuşkusuz bunlar, kesinlikle şaşkınlar/sapıklar***] ifâdesiyle, sâdece gördükleri/yanlarından geçtikleri mü'minleri değil, mü'minlerin tümünü kasdediyorlar. Yâni, "Göz önünde hazır dünyâ ni'metine, dünyâ zevkine bakmıyorlar da, aslı varmı-yokmu belli olmayan âhiret sevâbına inanarak akılsızlık ediyor, yanlış yolda gidiyorlar" diye bütün mü'minlerin şaşkınlığına, dalâletine/sapıklığına hükmediyorlardı ve bunu da te'kidlerle [***inne***/kuşkusuz ve ***le***/kesinlikle] kuvvetli kuvvetli söylüyorlardı. (VIII/5667)

15 Mü'minleri, uzaktan-yakından herhangi bir yerde gördüklerinde de, o mücrimler derlerdi ki: "Cidden bunlar {–ki ***bunlar*** ile murâdları, yalnızca gördükleri mü'minler değil, "mü'minler cinsi"dir–} dâllûn: yolunu kaybetmiş şaşkın sapıklar, yâni göz önünde hazır dünyâ ni'metine, dünyâ zevkine bakmıyorlar da, aslı varmı-yokmu belli olmayan âhiret sevâbına inanarak akılsızlık ediyor, yanlış yola gidiyorlar". Evet mücrimler böyle diyerek bütün mü'minlerin şaşkınlığına, dalâletine hükmediyorlardı ve bunu te'kidlerle [***inne***/kuşkusuz ve ***le***/kesinlikle] kuvvetli kuvvetli söylüyorlardı. (VIII/5667)

16 Hâlbuki öyle diyen mücrimler, o mü'minlerin üzerlerine Allâh tarafından muhâfız gönderilmemişlerdi; kendileri sonunu düşünmeyerek cürüm içinde yuvarlanırlarken, onlara acıyorlarmış gibi rüşd ve dalâletlerine hakemlik veyâ şâhidlik etmeye hakkları yoktu. (VIII/5667)

34-36. İşte bu gün [diriliş ve kalkış günü] de,[17] îmân edenler kâfirlere gülecekler, erîkeler [döşekler/kalın minderler] üzerinde (yaslanıp oturmuş vaziyette onlara) nazar edecekler.
Nasıl!.. Kâfirler ettiklerinin cezâsını buldularmı?![18]

---

17 *Bu günde,* yâni "o kâfirlerin inanmadıkları bu ba's u kıyâm [diriliş ve kalkış] ve Cezâ Günü [yapılanların karşılığının verileceği gün] de", îmân edenler kâfirlere gülecekler; o mü'minler erikeler [döşekler/kalın minderler] üzerinde (yaslanıp oturmuş vaziyette onlara) bakacaklar; o kâfirlerin o kibir ve gurûrdan, o zevk ve eğlenceden sonra cezâlarını çekmek üzere cehenneme yaslandıklarını illiyyûn [yükseklik/yücelik] sandalyelerinden, cennet hacelerinden [oturaklarından/evlerinden/odalarından] seyrederek gülecekler. (VIII/5667)

18 *Nasıl!.. Kâfirlere ettiklerinin/yaptıklarının sevâbı verildimi?* Evet, hep ettiklerini buldular, cezâsını çektiler; mü'minlerin o gün kâfirlere gülmesi, kâfirlerin önce onlara gülmelerinin cezâsıdır [karşılığıdır].
Tesvîb ve *isâbe,* "sevâb vermek" demektir. *Sevâb* da, esâsen "cezâ" [karşılık] gibi, "hayr veyâ şerr herhangi bir şeyin karşılığı"dır. Sonra da "sevâb", hayr'da meşhur olmuştur. Nitekim lisânımızda "cezâ", şerr'de şâyi olmuştur. Burada *tesvîb,* "tecziye" [cezâlandırma] ma'nâsındadır. İstifhâm [soru] da takrîr içindir. *Sevâb* ile ta'bîr olunması, kâfirlerin istihzâ ile gülmelerine karşı bir tahakküm ifâde etmek üzere, *Onları elîm/acı bir azâbla müjdele (!), Onlara elîm bir azâbı müjdele (!), Onu elîm bir azâb ile müjdele (!)* (Âl-i 'İmrân: 21; Tevbe: 3, 34; Lokmân: 7) kabilinden de olur. (VIII/5668)

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

MEKKÎ, 25 ÂYET

§

Adını, (–son Sâ'at [Kıyâmet'in kopma vakti/ânı] geldiğinde göğün çatlayacağını/yarılacağını, yeni bir gerçekliğin başlayacağını ifâde eden–) ilk âyetindeki *inşiqâq* [yarılma/parçalanma/çatlama] kelimesinden alan (*en-Şaqqat* ismi de verilen) bu sûrenin konusu, Sâ'at/Kıyâmet ve âhirettir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Semâ inşikâk ettiği[1] [gök çatladığı/yarıldığı] (vakit),

2. Ve Rabbini(n emrini) dinleyip hakklandığı[2a] vakit,

---

1 *Semâ [gök] yarıldığı veyâ parçalandığı vakit. Semânın yarılışı-parçalanışı,* "bu âlemin değişmesi için üstünden gelen ilâhî emrin nüzûl ve tahakkuk etmek üzere semâda zuhûru"dur. *İnşikâk,* bir taraftan dünyâ semâsının yıkımı, diğer taraftan âhiret semâsının kuruluşudur. *İnşikâk'ın başlangıcı,* "semânın bulut ile yarılışı ve meleklerin peyderpey indirilişi ve bu sûretle ilâhî emrin gelmeye başlayışı" diye tefsîr olunmuştur. (VIII/5671)

2a Yalnız inşikâk emrini değil, onunla berâber meleklerin peyderpey inmesi ve daha diğer rabbânî hükümlerin icrâsı gibi inşikâka tereddüb eden ilâhî emirlere inkıyâd ve itâat ettiği, yâni semâ'ya hakkâ vâki olduğu veyâ semâ hakklandığı: emr-i Hakk'a mağlûb olup hakk yerine getirildiği vakit... (VIII/5674)
Burada *üzün* [*kulak*] (–Meâl'de, *dinlemek* diye çevirilmiştir–) kelimesi, "kulak vermek, dinlemek" ma'nâsından olarak "inkıyâd [boyun eğme] ve itaat etmek"ten mecâzdır. Yâni, yaratılışın başlangıcında gök duman hâlinde iken Allâh ona ve yere, *Gelin ikiniz de ister-istemez* (Fussılet: 11) buyurduğu zamân, *Geldik isteye isteye* (Fussılet: 11) diye O'nun emrine boyun eğip bütün tabiatlarıyla vücûda geldikleri gibi, inşikâk [çatlama/yarılma] emri verildiği zamân da semâ hiç mukâvemet etmeksizin hemen inşikâk edip [çatlayıp/yarılıp] Rabbinin irâde ve kudretinin te'sirine boyun eğecektir. Ki semâ ona hakîk [lâyık] kılınmıştır, yâni semânın tabiatına yaraşan da odur. (VIII/5672-5673)

3. Ve arz [yeryüzü] medd [dümdüz] edildiği[2b] (vakit),
4. Ve içindeki(lerin hepsi)ni atıp boşaldığı (vakit),
5. Ve Rabbini(n emrini) dinleyip hakklandığı[2c] vakit;
6. Ey o insân, (işte o vakit) sen cidden Rabbine doğru çabalar da çabalar, nihâyet O'na mülâki olur/[kavuşur]sun.
7-9. O vakit, kitâbı sağ eline verilen, kolay bir hesâb ile muhâsebe olunur [hesâba çekilir] ve mesrûr [sevinçli] olarak ehline [âilesine-kendi inanç ve anlayışında olanların yanına] gider.
10-12. Ve ammâ, kitâbı arkasında(n) verilen, 'Helâk!' diye çağırır[3] ve sa'îre [alevli-yakıcı ateşe/cehenneme] yaslanır.
13-14. Çünkü o, ehli [âilesi/kendi inanç ve anlayışında olanlar] (içi)nde mesrûr [sevinçli] idi;[4] çünkü hiç inkılâb görmeyecek sanmıştı.[5]
15. Hayır (bu zannı bâtıldır; o, Rabbine dönüp yaptıklarının hesâbını mutlaka verecek); çünkü Rabbi onu gözet(l)iyordu.
16-19. İmdi, kasem [yemîn] ederim o şafaka[6] [akşama] ve geceye ve derlediğine ve derlen(ip dolunay hâline gel)diği zamân o aya[7] ki, siz(ler binip binip geçeceksiniz elbette tabaka/[durum]dan tabakaya [duru-

---

2b *Arz medd olunduğu*, yâni dağları-dereleri dekk ile tesviye edilip düzeltildiği veyâ çekilip uzatılarak genişletildiği... (VIII/5674)

2c Bunda da söz evvelki [İnşikâk: 2] gibidir (VIII/5675); bkz. İnşikâk: 2, not: 2a.

3 Yâni, "Ey helâk! Nerdesin, gel yetiş imdâdıma, helâk olayım da bu dertten kurtulayım!" diye feryâd eder. (VIII/5677)

4 Dünyâda, evinde, âilesi ve kavmi içinde ferahlı, keyfi yerinde, zevk u safâsındaydı, âhiret ve âkıbeti düşünmez, gam ve keder içinde ıztırâb çekenlere aldırmaz ve acımazdı. (VIII/5678)

5 "Çünkü, aslâ (Rabbine) dönmeyecek, sevinci kedere çevirilmeyecek, öldükten sonra diriltilip yaptıklarından mes'ûl tutulmayacak, azâb görmeyecek sanmıştı". (VIII/5678)

6 *Şafak*, "akşam güneş battıktan sonra ufukta görünen kırmızılığın ismi"dir. Türkçe'de *şafak*ın, *fecr* [sabahın tan'ı] ma'nâsında kullanımı her ne kadar yaygın ise de bu, âmiyâne bir ta'bîrdir. Arabca'da, şer'î ıstılâhta ve astronomların ıstılâhında *şafak*, "fecr"e mukâbil olarak "gurûbdan [güneşin batımından] sonraki kırmızılık"tır ki akşam namazı vaktidir. (VIII/5678-5679)

7 *Ayın derlenmesi*, "bedir olması"dır [ondört günlük olup dolunay hâline gelmesidir]. (VIII/5679)

ma],[8] (ve sonunda Rabbinize gideceksiniz).

20-21. O hâlde onlara ne var (ne oluyor) ki, îmân eylemezler ve karşılarında Kur'ân okunduğu vakit secde [inkıyâd] etmezler.

22-23. Hattâ o küfredenler tekzib eder/[yalanlar]ler. Hâlbuki Allâh içlerindekini biliyor.

24-25. Onun için, onlara elîm [acı] bir azâb müjdele!

Ancak îmân edip sâlih ameller yapanlar başka, onlara tükenmez bir ecr [mükâfât] var.

---

8 Yâni, siz de şafağın, gecenin ve muhteviyâtının ve ayın, hâlden hâle geçtiği gibi çeşitli durumlardan geçecek ve sonunda Rabbinize gideceksiniz. (VIII/5679)

85. BURÛC SÛRESİ

MEKKÎ, 22 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *burûc* kelimesinden alan sûre, bilhassa kâfirlerin mü'minlere karşı besledikleri kin ve öfkeye ve mü'minlerin, onlardan gördükleri baskı ve işkenceye katlanarak Allâh yolunda şehâdet ile büyük başarıya erdiklerine dâir dünyâ inkılâblarından bir inkılâb misâlini muhtevî olarak mü'minlere va'di, kâfirlere de va'îdi ve Kur'ân'ın şânına tenbihi tazammun etmektedir. Kureyş'in, mü'minlere işkence etmeleri sebebiyle nâzil olduğu anlaşılıyor.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. O semâ-i zâti'l-burûca[1a] [burclarla dolu göğe],

2. Ve o yevm-i mev'ûda[1b] [va'dedilen güne: Kıyâmet Günü'ne],

---

1a *Burûc, burc*'un çoğuludur. *Burc*, aslında "zâhir şey" demek olup sonra "her bakanın gözüne çarpacak vechile zâhir olan yüksek köşk (kasr-ı âlî)" ma'nâsında hakîkat olmuştur. Şehir sûrlarının, kalelerin yüksek yerlerine de, aynı vechile *burc* denilmiştir. Bunlara teşbîh yoluyla veyâ "zuhûr" ma'nâsıyla, "gökteki yıldızlar" veyâ "yıldızların büyükleri" veyâ "ba'zı yıldızların toplanmasından teşekkül eden sûretler" için de kullanılmıştır ve özellikle ma'rûf olan "oniki burc"da hakîkat olmuştur.
Burada, İbn Cerîr (et-Taberî) gibi bir çokları *burûc*'u, bu "oniki burc" ile tefsîr etmişler, ba'zıları "kasrlar/köşkler", ba'zıları "ayın menzilleri olan yıldızlar", ba'zıları "büyük yıldızlar", ba'zıları da "semânın kapıları" demişlerdir. *Keşşâf* sâhibi (Zemahşerî) ise şöyle demiştir: "Bütün bu görüşlerin hâsılı, burcların birer köşk mefhûmuyla tasvîrini tercih etmektir. Buradaki *burûc*, 'oniki burc'tur. Bunlar teşbîh üzere, semânın köşkleridir". (VIII/5688)

1b Yâni, mü'minlere va'd, kâfirlere va'îd [tehdid] olan Kıyâmet [Kıyâm/Kalkım] Günü'ne... (VIII/5689)

3. Ve şâhide[2] ve meşhûda[3] kasem [yemîn] olsun.
4-5. Tel'în [ilâhî rahmetten tard] edildi,[4a] sâhibleri o uhdûdun[4b] [ateşli hendeğin]; o çıralı ateş (hendeğin)in!

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şâhide* yerine *şâhid* yazılmıştır. (E.Ö)

3 Bu *şâhid* ve *meşhûd*, "hazır olmak" ma'nâsına *şuhûd*'dan da, *şehâdet*'ten de olabilir ve bundan dolayı birçok görüş ileri sürülmüşse de, en zâhir olan ma'nâ; o gün hazır olup da Kıyâmet'i gören veyâ onda şâhidlik edecek olanlarla, görülecek ve şehâdet edilecek olan dehşetli hâdiselerin ve vukûâtın hepsine şâmil olmak üzere herhangi bir şâhid ve meşhûd olmasıdır. (VIII/5689)

4a *Qutile* [*kahrolsun*] (–Meâl'de, *tel'în edildi* diye tercüme edilmiştir–) kelimesinin, hakîkat ma'nâsına olması tecviz edilmişse de, ma'nevî helâke de şâmil olmak üzere *tel'în*, yâni "ilâhî rahmetten tardedilme sûretiyle kahr ve tenkil" ma'nâsına tefsîri daha ma'rûftur. (VIII/5690)
Arabca'da *qutile* (–'Abese: 17'de, *kahrolası* diye karşılık verilmiştir–), Türkçe'mizde "kahrolası" ta'bîri gibi "ğadab" [öfke] ve "zemm"e [kötülemeye] delâlet eden beddu'â sûretinde "takbîh"ten kinâyedir. "Öyle fenâ bir hâlde bulunuyor ki, hayâtta hakkı kalmayacak derecede" demektir. (VIII/5583)

4b *Uhdûd* ve *hadd*, "yerde olan uzun hendek veyâ yarığa", bir de "kamçı ile dövülen kimselerin bedenlerinde yol yol kan oturarak moraran kamçı yerlerine" denir. *Ashâb-ı Uhdûd*, "mü'minleri îmânlarından vazgeçirmek üzere ateş hendeklerine atan kâfirler"dir. Bunların Necran'da veyâ Şam'da veyâ Habeş'de olduklarına; mecûsî veyâ yehûdi veyâ ba'zı krallar tarafından yapıldığına dâir çeşitli rivâyetler nakledilmişse de, Kur'ân'da ta'yînlerine kasd taalluk etmediğinden ancak vasıf ve fiilleriyle zikredilmişlerdir. Onun için biz de yalnız Kur'ân'ın beyânıyla iktifâ edelim: Hangi kavmden ve nerede olurlarsa olsunlar Ashâb-ı Uhdûd tel'în [ilâhî rahmetten tard sûretiyle ma'nen kahr u tenkil] edildiler.
Ebû Hayyân der ki: "Ashâb-ı Uhdûd hakkındaki görüşlerin hâsılı şudur: Kâfirlerden birtakım kimseler, yerde hendekler açtılar ve onlara ateş yaktılar; mü'minleri ona arzettiler, dîninden döneni bıraktılar, îmânda ısrâr edeni yaktılar. *Ashâb-ı Uhdûd*, 'mü'minleri (ateş dolu hendeklerde) yakanlar'dır".
Kaffâl da *Tefsîr*'inde demiştir ki: "Ashâb-ı Uhdûd kıssasında muhtelif rivâyetler zikretmişlerdir. Ancak içlerinde sahîh denecek derecede birşey yoktur. Fakat şunda müttefiktirler ki, mü'minlerden bir topluluk, kavmlerine yâhud üzerlerine hâkim olan kâfir bir krala muhâlefet etmişler, o da onları uhdûd'a [ateş dolu hendeklere] attırmıştır. Allâh Teâlâ bunu, Resûlü'nün ashâbına zikrederek dînleri hakkında ma'rûz oldukları ezâlara sabr u tahammül lüzûmuna tenbih buyurmuştur. Çünkü, haberlerde meşhur olduğu üzere Kureyş müşrikleri mü'minlere eziyet ediyorlardı". (VIII/5690-5691)

6-7. O vakit ki (onlar, ateşin) üzerine [başına] oturmuştular, mü'minlere yaptıklarına karşı şâhid de oluyorlardı.[5a]

8. Onlardan (böylesine vahşîce intikâm almaları; ateş çukuruna atarak öldürecek kadar onlara) kız(maları, yap)dıkları[5b] (bir kötülükten dolayı) da (değildi); yalnız azîz [kudret sâhibi], hamîd [hamde lâyık] olan Allâh'a îmân etmeleri(nden ötürü) idi.

9. (O Allâh'a) ki, bütün semâvât [gökler] ve arz(ın/yerin) mülkü[6] [egemenliği] O'nundur.
Ve Allâh her şeye şâhiddir.

10. O kimseler ki, mü'minîn ve mü'minâta [erkek ve kadın mü'minlere] fitne [işkence] yapmışlar, sonra da tevbe etmemişlerdir; muhakkak ki artık onlara cehennem azâbı var ve onlara yangın azâbı vardır.

11. O kimseler ki, îmân etmişler ve sâlih ameller işlemişlerdir; muhakkak onlara altından ırmaklar akar cennetler var. İşte o, o büyük kurtuluştur.[7]

12. Hakîkat(en) Rabbinin tutuşu [yakalaması] şedîd/[şiddetli]dir.[8a]

13. Çünkü O, hem mübdî [ilk defâ/örneksiz/yoktan yaratan], hem muîd/[öldürüp dirilten]dir.[8b]

5a Bu ibâre iki şekilde anlaşılabilir: A) Öyle katı yürekliydiler ki hem mü'minleri ateşe atıyor, hem de o fecâat karşısında oturup seyretmekten zevk alıyorlardı. B) Mü'minlere yaptıkları kendi başlarına geçmiş, o azâbı kendileri de görmüşlerdi. (VIII/5692)

•Bizce tercihe şâyân olan birinci ma'nâdır. (E.Ö)

5b •Bu âyette, ***kızdıkları*** diye çevirilen ***neqamû*** kelimesine, Tevbe: 74'de ***intikâm almaya kalkmaları*** şeklinde karşılık verilmiştir. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***mülkü*** yerine ***hükmü*** yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, ***kurtuluştur*** yerine ***kurtuluş odur*** yazılmıştır. (E.Ö)

8a ***Batş***, "unf u savlet [kabalık ve saldırı] ile sert bir sûrette/şekilde tutuş"tur. Böyle iken, bunun bir de "şedîd/şiddet" ile tavsifi [vasıflandırılması/nitelendirilmesi], o şiddetin fevkalâde olan fezâatini [dehşetini/korkunçluğunu] tefhim [anlatmak] içindir. (VIII/5694)

8b ***Mübdî ve muîd:*** "Yaratmayı ilkin yapan ve öldükten sonra Kıyâmet Günü tekrâr iâde eden/dirilten" veyâ "Her yaratılanı yaratan, her iâde olunanı [diriltileni] iâde eden" veyâ "Kâfirlere azâb etmeye başlar, sonra da iâde eyler" veyâ "Dünyâda azâb ettiği gibi âhirette de azâb eder". (VIII/5694-5695)

14-16. Onunla berâber ğafûr/[çok bağışlayıcı]dur, çok sevgili/[vedûd]dur,[8c] arşın sâhibi, şânlı/[mecîd]dir, dilediğini yapar/[*fa'âlün limâ yurîd*]dir.

17-18. Geldi ya sana kıssası o orduların [o cünûdun]; Fir'avn ve Semûd (toplumun)un!

19-20. Fakat o küfredenler hâlâ bir tekzib/[yalanlama]de, hâlbuki Allâh (onları) arkalarından [dört bir yandan çepeçevre] kuşatmış.[9a]

21-22. Fakat (inkâr ettikleri) o (ilâhî kelâm), şânlı bir kur'ân'dır [hitâbe'dir] bir levh-i mahfûz/[korunmuş bir levha]da.[9b]

8c *Vedûd,* "çok sevgili" veyâ "çok sevimli"dir. "Muhabbet; sevgi" ma'nâsına *vüdd*'den *vedûd,* "çok muhibb" veyâ "çok mahbûb" ma'nâlarına gelebilir. Ve ikisiyle de tefsîr edilmiştir. Ancak, *ğafûr*'a münâsib olan evvelkisidir, yâni "ihsânı çok". (VIII/5695)

9a Kitâblarını [amel defterlerini] arkalarından verecek, O'nun ilm ü kudretinden çıkıp kurtulmalarına imkân yok. (VIII/5696)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından, *onları arkalarından kuşatmış* şeklinde lafzî ma'nâsıyla çevirilen *min-verâihim muhît* ibâresini, kaçmanın ve kurtulmanın aslâ mümkün olmadığını ifâde eden bir mesel/deyimsel bir ifâde olarak değerlendirmenin ve "onları her yandan kuşatmıştır" ya da "onları dört bir yandan çepeçevre kuşatmıştır" şeklinde karşılamanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz. (E.Ö)

9b Allâh'ın hıfzıyla [korumasıyla/muhâfaza etmesiyle] tahriften, yanlışlıktan masun bir levh'te [levhada] sâbit ve mahfûzdur [korunmuştur/muhâfaza edilmiştir]. Bu *levh,* lisân-ı şer'îde meşhur olan levh-i mahfûzdur, ki –Yâ-Sîn sûresi'nde, *Her şeyi açık bir kütükte/bir imâm-ı mübînde ihsâ etmişiz/[sayıp zabtetmişiz]dir* (Yâ-Sîn: 12) buyurulduğu üzere– "bütün eşyânın yazıldığı sâhife-i vücûd"dur, onun da aslı ummu'l-kitâb olan ilmullâhtır [Allâh'ın ilmidir]. (VIII/5696)

86. TÂRIK SÛRESİ

MEKKÎ, 17 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *târıq* kelimesinden alan bu sûrede, insânın ölümden sonra dirilip Allâh'ın huzûruna çıkacağı ve Kur'ân'ın –şaka değil– keskin bir hüküm/doğruyu yanlıştan ayıran bir söz olup kâfirlerin hilelerinin boşa çıkacağı vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Kasem [yemîn] olsun o semâya [göğe] ve (o) târıka![1]
2. Bildinmi târık ne?
3. O, necm-i sâkıb![2]
4. Bir nefs [şahıs] yoktur ki, illâ üzerinde bir hâfız[3] [gözcü] olmasın.
5. Onun için insân düşünsün: neden yaratıldı?

---

1 *Târıq*, aslında *tarq*'tan ism-i fâildir. *Tarq*, "bir ses işitilecek şekilde şiddetle vurmak, çarpmak"tır. *Târıq*, esâsen "tokmak vurur gibi şiddetle vuran" demek olduğu hâlde, sonra "ayak vurmak, yol tepmek" ma'nâsıyla örf-i lügatte, yola giden "yolcuya" isim ve bu şekilde meşhur olup hakîkat olmuştur. Sonra, özellikle "gece gelen" ma'nâsına mahsûs olmuştur ki "geceleyin gelip kapı çalan, veyâ gönül hoplatan ziyâretçi" mefhûmunu ifâde eder. Sonra bu ma'nâdan, "her ne olursa olsun geceleyin ortaya çıkıp göze-gönle çarpan herşey, hattâ hayâlî sûretler" için dahi kullanılmıştır. Bir de *târıq*, özellikle "sabaha karşı doğan sabah yıldızı"na denir. (VIII/5699)

2 *Necm-i sâqıb*, "delen/delici yıldız" demek olup ışığının kuvvetinden dolayı karanlığı deliyor gibi görünen "her parlak yıldız" için kullanıldığı gibi, "gece doğan parlak" veyâ "yüksek yıldız" için de kullanılır. Necm sûresi'nin başında geçtiği üzere, "süreyya yıldızı" veyâ "nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm'in necmleri/parçaları" olması da muhtemeldir. (VIII/5699-5700)

3 *Hâfiz*, "kişinin her hâlini, bütün yaptıklarını ve onunla alâkalı her şeyi görüp gözetleyen, herşey Kendisinin hıfzı, nezâreti ve kontrolü altında cereyân eden (Allâh)"dir ki, levh-i mahfûzu da hıfzeden Allâh'tır. (VIII/5700-5701)

6-7. Bir atılgan sudan [meniden] yaratıldı, ki sulb ile sîne/[göğüs]ler arasından çıkar.

8. Elbette (insânı yoktan yaratan) O [Allâh], onu (öldükten sonra yeniden hayâta) döndürmeye (de) kâdirdir.

9-10. Yoklanacağı gün (kalblerdeki) bütün serâir [sırrlar]; o vakit ona ne bir kuvvet vardır, ne de bir nasîr [yardımcı].

11-14. Kasem [yemîn] olsun o semâ-i zât-i rec'a ve o arz-ı zât-i sad'a[4] ki, o [Kur'ân], her hâlde [şübhesiz] (hakk ile bâtılı ayıran bir sözdür); bir keskin hükümdür, şaka değildir.

15-16. Haberin olsun ki, onlar (Kur'ân'ı ibtal etmek için) hep hile kuruyorlar, Ben de kurarım hilelerine (karşı) hile.

17. Onun için, o kâfirleri imhal eyle, mühlet ver onlara biraz.

---

4 *Semâ-i zât-i rec'*den zihne gelen ilk ma'nâ; semânın kendisinde veyâ ihtivâ ettiği gök cisimlerinde ve hâdiselerde tekerrür eden devr-i harekât ve değişikliğin hepsine şâmil olan dönme veyâ döndürmedir. Bununla birlikte şu ma'nâlar da rivâyet edilmiştir: "Güneşin, ayın ve yıldızların hâlden hâle, menzilden menzile dönmesi" veyâ "Döndürüp döndürüp yağmur yağdıran semâ" veyâ "Dönüp dönüp yağan bulut". *Arz-ı zât-i sad'* [çatlak/çatlayan arz/yer] hakkında üç görüş zikredilmiştir: A) Toprağın bitki için çatlayışına; B) Herhangi bir sebeble yeryüzünde oluşan çatlaklara, yarıklara, arklara, hendeklere, vâdilere ve yolcuların çiğneyip iz yaptığı yollar gibi herhangi bir çatlaklığa; C) Kabirlere işârettir. (VIII/5728-5731)

87. A'LÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *a'lâ* [*yüce*] sözcüğünden alan (*Sebbih* ismi de verilen) bu sûre, –bir önceki sûrenin [Târık sûresi'nin] sonundaki Resûlullâh'ın gâlib olacağı va'dinin tasrih ve tahakkukunu te'yid etmek üzere evvel-emirde Rabbinin a'lâ [yüce] ismiyle te'minât vererek şükrân vazifesinin îfâsı siyâkında O'nu tesbîh [her türlü noksanlıktan tenzih] etmeye ve yüceltmeye da'vet ile başlamakta ve bunun bayram yapılmaya lâyık bir müjde olduğuna işâretle berâber, âhiretin daha hayırlı ve daha bekâlı olduğunu ve dolayısıyla hakîkî bayramın asıl o vakit olacağını anlatmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Tesbîh[1] [tenzih ve takdis] et Rabbinin a'lâ [en yüce/yüceler yücesi] ismine![2a]
2. O Rabbin[2b] ki, (her şeyi) yarattı da, (yaratılış gâyelerine uygun olarak) düzenine koydu.
3. O Rabbin[2b] ki, (bütün mahlûkâtın tabiatını) takdîr (ve ta'yîn) etti de, (her birine) hidâyet buyurdu [onları yaratılış gâyelerine doğru yöneltti].
4-5. O Rabbin[2b] ki, o mer'âyı [otla-

1 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

2a • Bu ibâreyi, *Rabbinin yüce ismini tesbîh [tenzih ve takdis] et!* diye çevirmek daha uygun olur. Nitekim Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde ibâreyi, *Rabbinin a'lâ [yüce] ismini tesbîh ile tenzih et!* diye çevirmiş; "Sen O'nun [Allâh'ın] bütün isimlerini O'na lâyık olmayacak eksikliklerden tenzih ve takdis ederek O'na tesbîh et!" (VIII/5737) diye de açıklamıştır. Ayrıca krş. A'lâ: 15, Müzzemmil: 8, Hâkka: 52. (E.Ö)

2b • *Rabbin* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

ğı] çıkardı, sonra da onu karamsı bir sel kusuğuna çevirdi.

6-7. Bundan böyle (ey Muhammed,) sana Kur'ân[3] okutacağız[4] da unutmayacaksın,[5a] –yalnız Allâh'ın dilediği [dilemesi] başka–[5b] çünkü O açığı da bilir, gizliyi de!

8. Ve seni en kolay yola muvaffak kılacağız.[6]

9-13. Onun için öğüd ver –öğüd fayda verirse; (ki herkes için olmasa bile faydası olacak)– (Allâh'a) saygısı olan öğüd alacaktır, pek bedbaht olan da ondan kaçınacaktır; o ki en büyük ateşe yaslanacaktır, sonra ne ölecek onda, ne hayât bulacaktır.

14-15. Doğrusu felâh[7] buldu tezekki eden [arman] ve Rabbinin ismini anıp da namaz kılan.

16-17. Fakat siz dünyâ [süflî/yakın] hayât'ı tercih ediyorsunuz, hâlbuki âhiret daha hayrlı ve daha bekâlı/[devâmlı]dır.

18-19. Haberiniz olsun ki, vardır bu(nların tümü)[8] evvelki suhuf/[sayfallarda; İbrâhîm ve Mûsâ'nın suhuflarında.[9]

---

3 •Âyette, *Kur'ân* lafzının karşılığı yoktur. (E.Ö)

4 "Rûh-ı Emîn, Rûhu'l-Kudüs olan Cebrâîl vâsıtasıyla sana okuyacağın bir Kitâb olan Kur'ân'ı vahyederek indirip belleteceğiz, ineni ve indirileceği kıraate [okumaya] muvaffak edeceğiz" yâhud "Vahy ile seni Kur'ân ve kıraat sâhibi yapacağız". (VIII/5758)

5a Ba'zıları şöyle demişlerdir: *"Unutmamak*tan maksad, gereğiyle *amel etmek*tir". (VIII/5758)

5b •*Allâh'ın dilemesi başka* ifâdesi, "yalnızca Allâh'ın dilediklerini unutacaksın" anlamına gelmez; aksine, *unutmayacaksın* ibâresinin te'kidi mâhiyetindedir. (E.Ö)

6 •Krş. Leyl: 7. (E.Ö)

7 •*Felâh-müflih* kelimeleri için bkz. Bakara: 5, not: 12. (E.Ö)

8 "Âhiretin dünyâdan hayrlı ve devâmlı olduğu yolundaki bu ihtâr" veyâ "Arınan kimsenin felâh bulacağı ihtârı" veyâ "Risâlet-i Muhammediye'nin muvaffak olacağı müjdesi". (VIII/5767)

9 *Suhuf* [*sâhifeler*], esâsen "kitâb" ma'nâsına *sâhife*'nin çoğuludur. *Mûsâ'nın suhuflarında:* Mûsâ'ya indirilen sâhifeler'de/Kitâb'da. (VIII/5768)

88. ĞÂŞİYE SÛRESİ

MEKKÎ, 26 ÂYET

§

Sûrenin adı, ilk âyetinde geçen *ğâşiye* isim-fiilinden alınmıştır. Bir önceki sûrenin sonunda "tezekki edenin felâh bulacağı ve âhiretin dünyâdan hayrlı olduğu" ifâde edilmişti. Bu sûre, "ğâşiye haberi" ile felâhın ma'nâsını ve hayriyyetin vechini izah etmekte; dünyânın, kuşatıcı/salgın bir felâket [Sâ'at/Kıyâmet] ile sona ereceğini; asıl felâh ve saadetin, o kuşatıcı/her yanı sarıp bürüyen felâketten başarıyla çıkıp ni'mete eren ve bu sûretle çalışmasından hoşnud kalan bahtiyârlara âit olacağını beyân ile tezkire [hatırlatma ve öğüde] devâm etmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Geldimi sana o ğâşiye hadîsi[1a] [haberi]?

2-5. Birtakım yüzler o gün eğilmiş zillete düşmüştür,[1b] çalışmış fakat

---

1a *Hel etâke* (–Meâl'de, *geldimi sana* diye çevirilmiştir–) istifhâmı, ehemmiyyetle dinlenmeye teşvik ve takrir içindir.
Ğâşiye, esâsında "bir şeyi her tarafından sarıp bürüyen salgın, sargın, müstevli şey" demektir. "At eğerinin örtüsüne ve kalb zarına ve insânı veyâ hayvânı içinden saran derde ve kâbus gibi her taraftan saran salgın müstevli belâ"ya ıtlak olunur. Bu ma'nâdan *lâm* ile *el-ğâşiye* de "kıyâmetin isimlerinden"dir; çünkü birden bire şiddetiyle halkı sarıp kuşatacak ve ahvâli [hâlleri], umûmu [her şeyi/herkesi] bürüyecektir.
Hadîs ise, "herkes tarafından birbirlerine nakl ve rivâyet edilerek söylenmeye, hikâye edilmeye ve her söylenişinde tâze gibi dinlenmeye lâyık söz ve haber" demektir, ki bu *ğâşiye hadîsi* de dâima böyle ehemmiyetle dinlenilmesi lâzım gelen bir haberdir. (VIII/5772-5733)

1b Nice kimseler o gün, yâni o ğâşiye sardığı gün huşû etmiştir: Evvel hakkı saymazken [umursamazken], o gün korku ve haşyetle boynunu bükmüş, zillete düşmüştür. (VIII/5773)

boşuna yorulmuştur.[1c] (O nedenle de) kızışmış bir ateşe yaslanırlar, kızgın bir menba'/[kaynaklıdan sulanırlar.

6-7. Yiyecekleri yok,[2a] ancak bir darî'[2b] [yenilip yutulması mümkün olmayan acı birşey/bir diken], (fakat) ne besler, ne açlıktan kurtarır.

8-11. Birtakım yüzler de o gün mes-'ûddur, sa'yinden [gayret ve çalış-

1c *'Âmiletun nâsıbetun* (–Meâl'de, *çalışmış fakat boşuna yorulmuştur* diye çevirilmiştir–): *'Amiletun*: Âmildirler. Yâni, vaktiyle gereği gibi çalışmazlarken, bugün hepsi ezici amel/işler içinde çalışmaktadırlar; *nâsıbetun*: zahmet çekmektedirler. Yâhud, vaktiyle çalışmamış, amel etmemiş değiller; çalışmışlar, amel yapmışlar, fakat boşuna zahmet çekmiş, meşakkate düşmüşlerdir. Zîrâ, bugün işe yarayacak vechile Allâh için hakk, doğru yolda sâlih amellere çalışmamışlardır. Bâtıl dîn, bozuk fikir ve itikâd ile küfre saparak çalışmışlar, beyhûde zahmet ve meşakkat çekmişler, şimdi de onun cezâsını çekiyorlar. (VIII/5773)

2a • *Leyse lehum ta'âmun:* Onlara/onlar için hiçbir yiyecek yoktur. (E.Ö)

2b *Darî'*i, gıslîn veyâ zakkûm ile aynı şey olmak üzere "ateşten bir ağaç" diye tefsîr edenler varsa da, hasr, başka başka sınıflara nazaran olarak her birinin başka bir ma'nâda olması da kâbildir. Bu babda bir kaç ma'nâ zikredilmiştir: Tefsîr-i Râzî'de Hasan Basrî'den bir rivâyette *elîmun-mulîmun, semîun-musmiun, bedîun-mubdiun* ma'nâsına olduğu gibi *darîun* da *mudarriun* ma'nâsına olur. Yemesinde sertliği, acılığı, yakıcılığı ile onlan zillet ve tazarrua mecbûr eden bir şeyden başka yiyecek yoktur demektir. Müfessirlerin çoğu ise, "*Darî'*, şibrık'ın kurusudur, şibnk da bir nevi dikendir; ki yaş iken deve yer, kuruyunca kaçınır" derler. İbn Cerîr der ki: "Arabda *darî'*, 'şibrık' denilen bir bitkidir ki kuruduğu zamân Hicazlılar *darî'* adını verirler. Diğerleri de, *şibrik*'in 'bir zehir' olduğunu söylerler". İkrime'den rivâyetinde ise şöyle denir: "Yere yapışık dikenli bir ağaçtır ki baharda Kureyş ona 'şibrık' der, kuruyup çöp olduğu zamân da *darî'* adını verirler". Ebû Hayyân'ın nakillerine göre, "*Darî'*, 'şibrık'tır ki kötü bir mer'âdır. Üzerinde yayılan hayvân ne yağ bağlar, ne et". Ba'zı lügatçiler, "Arfec (–ki ba'zılarına göre bu, 'beş parmak' denilen ottur–) kurusunun kırıntısı" demişlerdir. Zeccâc ise, "Asvec gibi bir ot" demiştir. Halîl de, "Yeşil ve gâyet kötü kokulu bir ottur ki deniz atar" demiştir. *Kâmus*'ta bu ma'nâlardan başka, hurma ağacının dikenine ve bulanık bozulmuş/kokmuş sularda ve uruk-ı arza [arzın toprağına] vâsıl olmayıp su içinde olan bir ota dahi denildiği de kaydedilmiştir. Demek ki Arabca'da *darî'*, insânın değil hayvânın bile yemesi kâbil olmayan dikenli, sert veyâ yumuşak olsa bile gâyet kötü kokulu zehir-zenberek birkaç türlü dikene ve bitkiye denilirmiş. Şu hâlde burada bunlardan herhangi birinin husûsiyeti değil, yenilip yutulmak ihtimâli olmayan acı birşey olması vasfı kasdedilmiş olmalıdır. (VIII/5775-5776)

masından] (ötürü) hoşnuddur, yüksek bir cennette, ki onda lağviyyâtan [boş sözlerden] bir kelime işitilmez.

12-16. Onda câri [akan] bir menba' [kaynak], onda yüksek serîr/[döşek]-ler,[3] konulmuş küpler, dizilmiş koltuklar, yastıklar,[4a] serilmiş nefs (hali ve) döşemeler (vardır).[4b]

17. Ya hâlâ (ölümden sonra dirilişi inkâr edenler) bakmazlarmı o deveye,[5] nasıl yaratılmış?

---

3 *Serîr*, "üzerinde sürür ile oturulan taht, sandalye" veyâ "yatılan karyola ve köşk" gibi şeyler için kullanılır. Rif'ati [yüksekliği] de zeminden yüksekliği veyâ şerefi itibâriyledir. (VIII/5779-5780)

4a *Numrûka* veyâ *numrika* (–kelime âyette, *nemâriqu* şeklindedir ve Meâl'de, *koltuklar, yastıklar* diye karşılık verilmiştir–), "dayanmak için konulan koltuk yastığı"dır. (VIII/5780)

4b *Zürbiyye*, "nefis ve fâhir döşeme"dir. *Kâmus*'ta zikredildiği üzere, *zerâbiyy*, "sararmış ve kızarmış olmakla berâber yeşilliği de bulunan otlar"a dahi denir. Döşemelere ıtlakının buna teşbih sûretiyle olduğu da söylenmiştir. Lâkin Râğıb, "*Zerâbiyy*, aslında bir yere mensub benekli dokumalardır, sonra döşemelere istîâre olunmuştur" demiştir. Ferrâ'nın beyânına göre ise, "ince tüylü halılar"dır. (VIII/5780)

5 Müberred gibi ba'zılan, "deve"ye dikkat çekilmesinin ardından "semânın/göğün" zikredilmesini uzak görerek, ma'tuflar [birbirine atfedilenler] arasında daha mütecânis bir münâsebet olması gerektiği düşüncesinden hareketle, "semâ/gök" karinesiyle *ibil*'den [*deve-develer*'den] murâdın, *bulut*'lar olduğuna kâil olmuşlardır. (VIII/5783-5784)

Keşşâf sâhibi (Zemahşerî) de, bu izah hakkında şöyle demiştir: "Bu izahı yapanlar bununla, *ibil*'in; "gamâm, müzn, rebab, ğaym" gibi *bulut* isimlerinden olduğunu değil, birçok Arab şiirinde bulut'un deve'ye teşbîh edilmiş olduğunu görerek burada da teşbîh ve mecâz yoluyla *ibil* ile *bulutlar*'ın kasdedildiğini söylemiş olmalılar".

Fakat mecâza hâcet yoktur. Deve'ye dikkat çekilmesinin ardından semâ'ya/göğe dikkat çekilmesi, özellikle vâdilerinde, çöllerinde, uzak seyr ü seferlerinde deveye ihtisâsı ma'lûm olan Arab'ın irşâdı bakımından gâyet tabiî ve latîftir. (VIII/5784)

• *İbil*'in (yâni, *deve*'nin/*develer*'in) ardından *semâ*'nın/*gök*'ün zikredilmesini uzak görüp ma'tuflar [birbirine atfedilenler] arasında daha mütecânis bir münâsebet bulunması gerektiği varsayımından hareketle, *ibil* [*deve-develer*] ile "bulutlar"ın kasdedilmiş olması gerektiğine hükmetmenin sakatlığı hakkında bkz. A'râf: 40, not: 43. (E.Ö)

18. Ve (bakmazlarmı) o göğe, nasıl (yükseltilip) kaldırılmış?
19. Ve (bakmazlarmı) o dağlara, nasıl dikilmiş?
20. Ve (bakmazlarmı) o arza [yere], nasıl satıhlanmış [düzlenip döşenmiş]?
21. Haydi ihtâr et [hatırlat]; (çünkü) sen şimdi[6] sırf bir öğüdcüsün [hatırlatıcısın].
22-24. (Sen onların) üzerlerine musallat (kılınmış zorla îmân ettirecek bir zorba) değilsin; ancak tersine giden ve küfreden başka,[7] ki Allâh onları en büyük azâb ile ta'zîb edecek [azâblandıracak].
25-26. Muhakkak onlar döne-dolaşa Bize gelecekler,[8] sonra da muhakkak Bize hesâb verecekler [hesâbları Bizim üzerimizeder].[9]

---

6 •Âyette, *şimdi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 *Üzerlerine musallat cebbâr değilsin;* yâni zorla nazar ettirip düşündürecek, her istediğin şeyi yaptıracak, kalblerine hükmedip dilediğin gibi itikâd ettirecek değilsin. *Ancak her kim aksine gidip küfrederse;* yâni, uyarı ve öğüdü dinlemez ve bu irşâda karşı küfrân eyleyerek küfrde ısrâr eylerse, ondan dolayı Allâh onu en büyük azâb (Âhiret azâbı) ile azâblandıracaktır. (VIII/5787)
•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın izahta bulunmadığı bu *illâ [başka/hâriç/istisnâ/müstesnâ]* hakkında şu görüşler zikredilmiştir: A) Sen, tersine giden ve küfreden hâriç hatırlat/öğüd ver. B) Sen, tersine giden ve küfreden hâriç, onlara musallat değilsin. C) Sen, onlardan dolayı resûl değilsin; ne var ki onlardan tersine gidip küfredenlere Allâh en büyük azâb ile azâb edecektir. (E.Ö)

8 *İnne ileynâ iyyâbehum [her hâlde/muhakkak onların dönüşleri nihâyet Bizedir];* yâni, Ne kadar yüz çevirirlerse çevirsinler, ne kadar kaçmaya çalışırlarsa çalışsınlar, âkıbet dönüp Bize geleceklerdir. (VIII/5787)

9 *Summe inne 'aleynâ hısâbehum [sonra da hesâbları elbette Bize âittir];* yâni, hesâblarını başkaları değil, Allâh görecek, Allâh'a hesâb vereceklerdir, ki o en büyük azâbdan kurtulmalarına imkân ve ihtimâl yoktur. (VIII/5787)

89. FECR SÛRESİ

MEKKÎ, 30 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *fecr* [*şafak*] kelimesinden alan bu sûrenin başlıca konusu, âhiretteki cezâ ve mükâfâttır.
Bununla birlikte, Allâh Teâlâ'nın (c.c) gözetleme yerinde olup azgınlık ederek fesâdı çoğaltan Âd kavmi'nin, İrem'e Zâti'l-İmâd'ın [direkli/sütunlu İrem'in], Semûd kavmi'nin ve Fir'avn'ın üzerine azâb kırbacını şaklattığı vurgulanmak sûretiyle hem Yüce Allâh'ın sınırsız kudreti ihtâr edilmekte, hem de Mekkeli müşrikler –dünyâda da azâba çarptırılacakları yolunda– tehdîd edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-4. Kasem [yemîn] olsun ki fecre[1a] [şafağa/sabâhın ilk aydınlığına] ve leyâli 'aşr'e[1b] [on geceye/Zilhicce'nin on gecesine] ve şef' u vetr'e [çift

---

1a *Fecr*, ma'lûmdur ki "gece karanlığının çatladığı sabahın ilk beyazı"dır, ki lisânımızda "şafak atması, tan sökmesi" ta'bîr olunur. Evvel olan amûdîsine "fecr-i kâzib" [yalancı fecr], ufkîsine "fecr-i sâdık" [sâdık/doğru fecr] denilir. Fecr-i kâzibe [yalancı fecre], şer'an oruç, namaz hükmü taalluk etmez, mu'teber olan fecr-i sâdıktır [sâdık/doğru fecrdir]. Bu sûretle *fecr*, "cihânın zulmetten nûra [karanlıktan aydınlığa] geçmek üzere gülümsediği en neş'eli, mes'ûd bir demi"dir. Bu itibâr ile lâm-ı cins olarak cins-i fecre kasem/yemîn, şübhesiz ki ma'nâlıdır. Bir çoklarının da görüşü budur. Bununla berâber, ba'zı sabahların daha ziyâde husûsiyyetleri bulunduğunda da şübhe yoktur. Bu itibâr ile de lâm-ı ahd olarak Cum'a, Bayram gibi mübârek günlerden birinin fecri mülâhaza olunabilir. Bu sûretle, en mütebâdiri Mücâhid'den rivâyet edildiği üzere, "Kurban bayramı gününün fecri" olmaktır ki Zilhicce'nin 10. günüdür. (VIII/5791)

1b Alel-ıtlak *aşr* [10] denilince, Zilhicce'nin 'aşr'i [10'u], yâni 1'inden Bayram günü olan 10'una kadar 10'u tebâdür ettiğinden, *leyâli 'aşr*, "bu 10 gece" demek olur. Bununla berâber, Ramazân'ın son 10 günü ve Muharrem'in aşurasına kadar

ve teke][1c] ve geceye, geçeceği sı-
ra![1d]

5. Nasıl? Bunlarda bir akıl sâhibi i-
çin bir kasem [yemîn] var değilmi?!

10'u da sayılı 10'lardandır. Gerçi burada ahde delâlet eden *lâm* getirilmeyip nekre olarak *ve leyâli 'aşr* denilmesi, muayyen bir 'aşr [10] maksud olmayıp bunların her birine ve belki her ayın koyu mehtâbına tekaddüm eden ilk 10 gecesine ihtimâline işâret edebilirse de, mutlak müşekkîn olduğu zamân kemâline masruf olması kâidesince bunun *lâm*'dan müstağni olarak en ma'rûf olan Zilhicce'nin 'aşrine [ilk 10 gününe/gecesine] hamli mütebâdir olduğu gibi, tenvînin de sâde tenkîr için değil, tefhîm için olarak bu gecelerin şeref-i mahsûsuna [özel şerefine] daha ziyâde bir tenbih ifâde ettiği de beyân olunmuştur. Bir de denilebilir ki, bunun tenkîri muayyen bir senenin Zilhicce'sinin 'aşr'i [10'u/ilk 10 gecesi] maksud olmayarak ferd-i münteşire işâret olmak içindir. Diğer bir 'aşr [10] olması ihtimâli melhuz olsa dahi her hâlde murâd, sonu fecr gibi neş'e ve sürûra müntehî olan bir 10 gece olmak iktizâ eder, 10. sabahı îd-i adhâ olan 10 Zilhicce de buna evfak, sonra kadr gecesi'ni muhtevi olması ihtimâli ve îd-i fıtr'a müntehî bulunması itibârı ile Ramazân'ın son 10 günü de muvâfıktır. Bu vechile, *leyâl-i 'aşr*, dünyâ ömrü mesâbesinde olarak sûrenin sonuna bir beraat-i istihsâl ma'nâsında da olmuş olur. Bu 'aşr'in [10'un], Kurban bayram'ından 'aşr-i evvel [ilk 10 gün] olduğuna dâir rivâyetler vardır. Bundan dolayı İbn Cerîr demiştir ki: "Doğru olan görüş, bunların 'aşr-i adhâ olmasıdır. Çünkü ehl-i te'vîlden hüccet bunun üzerinde icma etmiştir". (...) *Leyâli-i 'aşr*, 'aşr-i adhâ'da akvâ olmakla berâber, ikisine de, hattâ 10 Muharrem'e de sâdık olabilir. Her hangisi olursa olsun kasemden/yemînden anlaşılan aslî ma'nâ, dünyâ inkılâbâtının hükmünü anlatmak üzere bir muvaffakiyyet ve sürûr ile inkişâfa ve binâenaleyh bir îd'e [bayrama] müntehî olan muvakkat, zahmetli ibâdet ve mücâhede saatlerinin kıymetine ve bunları gaflet ve isyân ile geçirenlerin ebedî hüsrânına tenbihtir. Nitekim, sûrenin mündericâtı da bu mazmûnu tavzih edecektir. (VIII/5791-5793)

1c Yûnus, "Ehl-i Âliye, adedde [sayıda] *vetr*, "öc ve intikâm almak" ma'nâsında *vitr*; Temîm ise, ikisinde de *vitr* derler" demiştir. Bunun izahı: *Şef'* ve *vetr* kelimeleri, masdar ve isim olarak kullanılır; masdar olduğu zamân *eş-şef'*, "bir şeyi diğerine zammetmek" demek olup "çiftlemek ve şefâ'at etmek"; *vetr* de, "teklemek ve öc almak" ma'nâlarına gelir. İsim olduğu zamân da, *şef'* "çift", *vitr* "tek" demek olur. Demek ki *şef' u vetr*, "şefâ'at ve intikâm, çiftleme ve tekleme, çift ve tek" ma'nâlarına muhtemil bir cem' ve fark ifâde eder. Burada da *el-vetr*, on kıraât imâmının üçü tarafından *vitr* şeklinde, çoğunluğu tarafından ise *vetr* şeklinde okunmuştur. Yûnus'un zikrolunan görüşüne göre *vitr* kıraâti iki ma'nâya da muhtemil ise de, *vetr* kıraâti sâdece "tek" veyâ "tekleme" ma'nâ-

6-10. Gör(müş gibi bil)medinmi,[1e] İreme zâti'l-imâda [direkli/sütunlu Rabbin nasıl yaptı Âd (toplumun)a, İrem'e][2] –ki o beldeler içinde misli

sındadır. (...) Cumhûr kıraâti *vetr* şeklinde olduğu, bu da ancak "aded" [sayı] ma'nâsında Kureyş lügati bulunduğu için, müfessirler burada *vitr* kıraâtini de bu ma'nâya hamlederek (*vitr*'de bulunan) "intikâm" ma'nâsını hiç kaale almamışlar, adede [sayıya] müteallik olan "çift" ve "tek" ma'nâları üzerinde yürümüşlerdir, ki *şef'* ve *vetr* tekâbülünden zâhir olan da budur. Gerçi *vitr* kıraâti, ikisine de muhtemil ise de, *Görmedinmi Rabbin nasıl yaptı Âd'a* (Fecr: 6) âyetiyle anlatılan azgın müfsidler üzerine, *Onun için Rabbin de onlara bir azâb kamçısı yağdırıverdi* (Fecr: 13) ifâdesindeki ğazâb ve ilâhî intikâmı mübeyyin olması hasebiyle *vetr*'in bu ma'nâya hamline bir karine olabilirse de, *vetr* kıraâti buna müsâid görülmediği gibi, *şef' ve vetr* tekâbülü de "şefâ'at ve intikâm" ma'nâsında ma'rûf olmadığından bu ma'nâ, gizli bir îmâdan ibâret kalmış olur. O hâlde *şef' ve vetr* ta'bîrinden ne anlamak lâzım gelir? *Lâm*'lar çinse mahmul olduğu sûrette şübhe yok ki bu ta'bîr, bütün eşyâya şâmildir. Zîrâ eşyâ, çift ya da tek olmaktan hâli olmaz. Bu takdîrde, eşyâların tümüne kasem/yemîn edilmiş olur. Bundaki fayda ise, zamân tahavvülâtının her şeye sereyânına nazar-ı dikkati celb ile fâniliğini bir ihtârdan ibâret olur. Bu takdîrde murâd, *O'nun vechi hâriç her şey helâk olacaktır* (Kasas: 88) âyeti gereğince, Allâh'ın vechi dışında olan eşyâ olmak lâzım gelir. *Lâm*'lar ahde mahmul olduğu sûrette de *şef'* veyâ *vetr* olmakla ma'rûf birçok şeylere muhtemil olur. (VIII/5794-5795)

1d Bu kasemin/yemînin [1-4. âyetlerdeki kasem cümlesinin] cevâbına gelince: Bunda iki vecih vardır: A) Cevâb, 14. âyettir; yâni, *Şübhesiz ki Rabbin gözetlemektedir* âyetidir. Aradaki âyetler [5-13. âyetler], muterizadır [parantez içidir/ara-cümledir]. B) Sâhib-i *Keşşâf*'ın [Zemahşerî'nin] dediği gibi, asıl cevâb, mahzuf/hazfedilmiş olup delîli olan, *Görmedinmi Rabbin nasıl yaptı Âd (toplumun)a, İreme zâti'l-imâda [direkli/sütunlu İrem'e] –ki o beldeler içinde misli yaratılmamıştı– ve vâdilerde kayaları kes(ip biç)en Semûd (toplumun)a ve o kazıkların sâhibi Fir'avn'a?! Onlar ki, o memleketlerde tuğyân [azgınlık] etmişlerdi de, onlarda fesâdı çoğaltmışlardı, onun için Rabbin de üzerlerine bir azâb kamçısı yağdırıverdi* (6-13. âyetler) onun makâmına ikâme olunmuştur. Binâenaleyh esâs ma'nâ şu olur: Bunlara kasem/yemîn olsun ki, Rabbin kâfirlere azâb edecektir. (VIII/5799)

1e Buradaki *görmek*'ten maksad, "kalben görmek"tir, yâni "ilm"dir; eser ve haberlerden "görmüş gibi bilmek"tir. Zîrâ, Âd kavmi, Semûd kavmi ve Fir'avn'ın haberleri dillerde destân olarak tevâtüren naklolunagelmiştir. Âd ve Semûd kavmi, Arab-ı bâide'den olup Arabistan'da bulunuyorlardı; eserleri ve harâbeleri görülüyordu. Mısır da, Arabistan'a yakın olmakla berâber Fir'avn kıssalarını

yaratılmamıştı– ve vâdilerde kayaları kes(ip biç)en Semûd (toplumun)a ve o kazıkların sâhibi[3] Fir'avn'a?!

11-13. Onlar ki, o memleketlerde tuğyân [azgınlık] etmişlerdi de, onlarda fesâdı çoğaltmışlardı, onun için Rabbin de üzerlerine bir azâb kamçısı yağdırı/[şaklatı]verdi.

14. Şübhesiz ki Rabbin öyle mirsâd[4] ile gözet(le)mektedir.

15-16. Ammâ insân (öyle gâfil ki), her ne zamân Rabbi onu imtihân edip de ona ikrâm eyler, ona ni'metler verirse o vakit, "Rabbim bana ikrâm etti!" der; ammâ her ne zamân da imtihân edip rızkını daraltırsa o vakit de, "Rabbim bana ihânet etti!" der.

17-20. Hayır, hayır (refâh ve ni'meti mutlak ikrâm, rızk darlığını mutlak ihânet ve hakâret saymak doğru değil). Doğrusu siz yetîme ikrâm etmiyorsunuz ve birbirinizi, miskîni

---

Arablar Ehl-i Kitâb'dan da işitiyorlardı. Aslı meşhûd olan tevâtür de, görülmüş gibi şübheden uzak zarûrî ilm ifâde ettiğinden ve bu kıssalar Kur'ân'da da taraf-ı ilâhî'den mükerreren [tekrâr tekrâr] haber verildiğinden dolayı bu "ilm", *rü'yet* [görmek] ile ifâde olunmuştur. (VIII/5799)

2 Necm: 50 âyetinde *'âde'l-ûlâ* [*evvelkî/ilk Âd*] buyurulduğuna nazaran müfessirlerin çoğu burada da *Âd-ı İrem*'in, *ilk Âd* olduğu görüşündedir. *İrem* hakkındaki görüşler: A) Kabile adıdır –ki bu takdîrde Âd'ı beyân için atf-ı beyân olur–; B) Kadim demektir; C) Âd kavminin atasıdır; D) Âd kavminin kabirleridir; E) Âd kavminin büyük bir şehridir. *Zâti'l-ımâd* [*direkli/sütunlu*] hakkındaki görüşler: A) Uzun boylu veyâ boyları uzun olmaktan kinâyedir –Âd kavmi uzun, iri cüsseli olduklarından boyları direğe benzetilmiştir–; B) Göçüp kondukları çadırlarının direkleri demektir –çadır halkı olduklarına işârettir–; C) Binâlarının direkleri demektir. (VIII/5801-5803)

3 *Kazık,* kuvvet ve sebât vâsıtalarından olduğu için *zü'l-evtâd* [*kazıklar sâhibi*] vasfı da, "kuvvet ve sebât" ifâde eder. Müfessirler bu husûsta birkaç görüş zikretmişlerdir: A) Askerlerinin ve kondukları yerlerde çaktıkları çadır kazıklarının çokluğuna; B) İşkencelerinin şiddetine; C) Kuvvetli saltanat ve ricâl sâhibi olmasına işârettir.

Bizim bundan anlayacağımız en açık ma'nâ, bu *evtâd*'ın, Mısr'da bulunan ehramlara [piramitlere] işâret olmasıdır. (VIII/5805 ve krş. Sâd: 12)

4 *Mirsâd,* "râsıdların gözetleme yaptıkları mekân"dır. Kelâmda, istiâre-i temsîliyye vardır. Yâni, seni yetiştiren, her işini düzenleyen Rabbin, kulları üzerinde gözetleme yerinden gözetleyen bir râsıd [gözetleyici] gibi her dem ve her durumda gözetleyip duran bir şâhid ve nâzırdır. (VIII/5807)

(ve fakîri) it'âma [doyurmaya] teşvik eylemiyorsunuz. Hâlbuki mirâsı öyle bir yeyiş yiyorsunuz ki: dermecesine, ve malı öyle bir seviş seviyorsunuz ki: yığmacasına.

21-23. Hayır, hayır (öyle yapmayın, mala ve mirâsa hırs ile sarılmayın, yetîme ikrâm edip miskîn ve fakîri doyurun! Çünkü) arz [yeryüzü] dekken dekkâ [çarpıla çarpıla yıkılıp] düzlendiği ve Rabbinin emri[5] gelip melek(ler) saffen saffâ [saff saff] dizildiği vakit, -ki cehennem de o gün getirilmiş (göz önüne dikilmiş)-tir- o (ğâfil) insân (dünyâda anlamadığı hakîkati) o gün anlar, fakat o anlamadan ona ne fayda!..

24. (O gün kâfir,) "Ah!.." der, "N'olurdu, ben önce (âhiret) hayâtım için (sağlığımda hayrlar) takdim etmiş olsa idim".

25-26. Artık o gün O'nun ettiği azâbı kimse edemez ve O'nun vurduğu bağı kimse vuramaz.

27-30. (İtmi'nâna ermiş her kişiye de Allâh o gün şöyle buyuracak:) "Ey o Rabbine mutî [itaatkâr] olan[6] nefs-i mutma'inne [itmi'nâna ermiş/tatmin olmuş kişi]! Sen dön o Rabbine, hem râziye [hem sen Rabbinden râzı] olarak, hem marzıye [hem Rabbin senden râzı] (olarak; dön) de gir kullarım içine, gir cennetime!"[7]

---

5 •*Emri* kelimesinin âyette karşılığı yoktur. Dolayısıyla, *câe rabbuke* ibâresinin karşılığı, *Rabbin geldi(ği)*... şeklinde olur. (E.Ö)

6 •*Rabbine mutî olan* ibâresinin âyette karşılığı yoktur. (E.Ö)

7 Müfessirlerin bir kısmı, bu hitâbın, *nefs-i mutma'inne*'ye, dünyâda da her zamân için bir hitâb olduğu görüşündedirler. Bu bize daha vazıh ve daha faydalı görünmektedir. Bu durumda, "dönme" ile emredilmesi, "irâdî dönme olarak her işte ve bütün işlerinde râdiye/râziye [Rabbinden râzı] olmak kaydıyla Allâh'a, O'nun emir ve takdîrine dönmek husûsunda emir"dir. (VIII/5820)

Dünyâya gönül bağlayan ve itmi'nânını ancak dünyâ lezzetlerinde bulan kâfir insânın âkıbeti bu olduğu anlatıldıktan sonra, buna mukâbil, Allâh'a gönül bağlayan ve itmi'nânını ancak O'nun zikr ü itaati ile rızâsında bulan nefs-i mutma'inne'nin âkıbeti anlatılmak için de buyuruluyor ki: *Ey nefs-i mutma'inne*... (VIII/5812-5813)

•Her ne kadar önceki müfessirlerin çoğu ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *yâ eyyetuhâ'n-nefsu'l-mutma'inne* hitâbını, "îmânla itmi'nâna eren kişi"ye [mü'mine] yönelik olduğu varsayımından hareketle tefsîr etmişlerse de, siyâka dikkat edildiğinde bu yorumun problemli olduğu görülür. Zîrâ, son 4 âyet [27-30. âyetler] de, önceki 26 âyetin devâmı ve tamâmlayıcısı niteliğindedir. (E.Ö)

•Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ve önceki müfessirleri, Fecr: 27-30 âyetleri-

•••

ni böyle yorumlamaya sevkeden husûs, *nefsu'l-mutma'inne* terkibinin, hem *nefsu'l-emmâre* [kötülüğü emreden nefs] ve *nefsu'l-levvâme* [kendini kınayan nefs] terkiblerinin karşıtı olduğunu, hem de *mutma'in* lafzının mutlak olumlu olduğunu zannetmeleri olsa gerek. Oysa ki, *nefsu'l-mutma'inne* terkibi, *nefsu'l-emmâre* (Yûsuf: 53) ve *nefsu'l-levvâme* (Kıyâmet: 2) terkiblerinin karşıtı olmadığı gibi, *mutma'in* lafzı da mutlak olumlu değildir. Nitekim, *Onlar ki, Bizim likâmızı [diriltilip huzûrumuza getirilmeyi] arzu [veyâ ümid] etmezler ve dünyâ [süflî/yakın] hayât ile râzı olup onunla mutma'in olmuşlardır ve onlar ki; Bizim âyetlerimizden ğâfildirler. İşte bunların, kesbleri [kötü düşünceleri, kötü huyları ve kötü işleri] sebebiyle varacakları yer ateştir* (Yûnus: 7-8) ve *Bir de, Allâh (şöyle) bir şehri('n halkını) mesel yaptı, ki (onlar) emniyet ve itmi'nân içinde idi(ler), on(lar)a her yerden rızk(lar)ı bol bol geliyordu, derken (o şehir halkı) Allâh'ın ni'metlerine nankörlük etti, Allâh da on(lar)a o yaptıkları san'atla açlık ve korku libâsını tattırıverdi [açlık ve korku belâsıyla çepeçevre kuşattı]. Celâlim hakkı için, onlara içlerinden bir resûl geldi de ona, "Yalan söylüyor" dediler; zulmederlerken azâb da kendilerini yakalayıverdi* (Nahl: 12-13) âyetlerinde *mutma'in-itmi'nân* lafzı olumsuz ma'nâda kullanılmıştır. O hâlde Fecr: 27-30 âyetlerine, "Ey mutma'in-tatmin olmuş/itmi'nâna ermiş [dünyâya gönül bağlamış ve itmi'nânı dünyâ lezzetlerinde bulmuş kâfir/müşrik] kişi! *"Ah!.. N'olurdu, ben önce (âhiret) hayâtım için [sağlığımda hayrları] takdim etmiş olsa idim" dememek için* (putları/sahte ilâhları terkederek,) râzı olmuş ve râzı olunmuş şekilde (gerçek) Rabbine dön de, (sâdece Bana ibâdet eden has) kullarımın içine gir/arasına katıl ve cennetime gir!" şeklinde bir anlam takdîr edilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

90. BELED SÛRESİ

MEKKÎ, 20 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *beled* [*belde*] kelimesinden alan bu sûrenin konusu, insânın dünyâdaki durumu; Allâh'ın insâna (hayr ve şerrin/iyilik ve kötülüğün) iki yol(unu) gösterdiği, dolayısıyla Allâh'ın mesajlarına îmân edip hayr/iyilik yolunu izleyerek iyi/mutlu sona kavuşmanın, Allâh'ın mesajlarını inkâr edip şerr/kötülük yolunu izleyerek kötü/acı sona ma'rûz kalmanın, onun tercih ve çabasına bırakıldığı husûsudur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Yo!.. Kasem [yemîn] ederim bu beldeye [Mekke'ye], sen hıll iken[1] bu beldede;
3. Ve (yemîn ederim) bir vâlidle[2] ve-ledine[3] [baba ile çocuğuna] ki;
4. Hakîkaten Biz insânı bir meşakkat içinde (veyâ meşakkatlere dayanıklı) yarattık.[4a]

---

1 "(Ey Muhammed!) Sen bu beldede [Mekke'de] bulunurken" veyâ "Buradan çıkıp feth ile gireceğin zamân" veyâ "Sen ki hıllsin bu beldede, yânî burada bir ava bile taarruz harâm iken sana taarruz helâl sayılıyor". (VIII/5825)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vâlidle* yerine *vâlid'e* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

3 *Vâlidle veledine,* yânî "baba ile çocuğuna/zürriyyetine". Baba ve çocuğunun/zürriyyetinin kim olduğu hakkında birkaç rivâyet vardır: A) Âdem ve zürriyyetine; B) İbrâhîm ve oğlu İsmâîl'e ve zürriyyetinden olan Muhammed'e; C) İsmâîl'e ve o'nun çocuklarına; D) Her babaya ve çocuğuna; E) Doğuran ve doğurmayanlara. (VIII/5827-5830)

4a Cenâb-ı Allâh, insânın meşakkat [*kebed*] içinde yaratılmış olduğunu, dolayısıyla Rabbine doğru yükselmek için bu âlemde meşakkatlere göğüs germesi lâzım geleceğini te'kid ile beyân için yemîn etmiştir (VIII/5825). *Hakîkaten biz insânı bir kebed* [*bir şiddet ve meşakkat*] *içinde yarattık:* İnsân, hayâta bir an-

5. (Böyle diye) o (insân), kendisine karşı kimse güç yetiremezmi sanıyor?!
6. (Azamet satmak için iftiharla,) "Ben yığın yığın[4b] mal telef ettim" diyor.
7. Onu bir gören olmadımı zannediyor?![5]
8-10. Vermedikmi Biz ona iki göz ve bir dil ve iki dudak?!
(Biri hayr, diğeri şerr olmak üzere) iki de tepe [yol] gösterdik.[6a]

---

da kolaylıkla gelivermiş olmadığı gibi, kolaylıkla geçip gidiverecek de değildir. O, ciğerlere işleyecek şiddetli bir meşakkat ile kuşatılmış olarak ve Allâh'ın inâyeti ile tavırdan tavra [hâlden hâle] o meşakkatler içinden geçirtilerek yaratılmış, hayâta çıkarılmış, o sûretle insân olmuştur. O hâlde insânın, –kâmil bir insân olmak için– mihnet ve meşakkate göğüs germek ve o meşakkat içinde kendisini koruyup hayâta çıkaran, kuvvet veren yaratıcıya şükrünü edâ etmek üzere vazifeye devâm etmesi ve merhamete muhtaç kullara merhamet ederek kurtuluş ve rızâ yoluna gitmesi lâzım gelir. (VIII/5830 ve bkz. İnsân: 1-4)

4b *Lübed* (–Meâl'de, *yığın yığın* diye karşılık verilmiştir–), "sured" vezninde "çok mal" ma'nâsınadır, ki sanki "birbiri üstüne yığıla yığıla keçe gibi birbirine geçmiştir". (VIII/5835)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *zannediyor* yerine *sanıyor* yazılmıştır. (E.Ö)

6a *Necd*, "tepe gibi etrâfından ve havâlisinden yüksek olan tümsek arz"a denilir. Yüksek ve açık yola, yüksek mertebelere çıkan, yüksek işler gören adama *tallâu's-senâya* denildiği gibi, işlerde sâbit, gâlib ma'nâsına *tallâu encüd, tallû encide, tallâu'n-nicad* denilmesi dahi o ma'nâdandır ve başkalarının âciz oldukları zor işleri becerip içinden çıkan şecî, bahadır kimseye, gam ve tasa'ya dahi *necid* denilir. *Necid*, "hasma galebe etmek ve pek terlemek" ma'nâlarına masdar da olur. *Necdet* ve *necâdet* de; "bahadırlık, kahramanlık"tır. Bir de *necid*, "sînede [göğüste] tümsekliği" veyâ süt yolu olması hasebiyle "meme" ma'nâsında ma'rûftur.
Burada *necid* kelimesi, bütün bu ma'nâları îmâ etmekle berâber, yukardaki *kebed*, aşağıdaki *akabe* ile mütenâsib olmak üzere mücâhid bir kahramana gösterilen iki tepe gibi "yüksek iki gâye", "iki yol" ma'nâsı telkin etmektedir. Âyetin siyâk ve sibâkı ise bundan, istikbâle ve insânın mükellefiyetine taalluk eden geniş ve yüksek bir ma'nâ murâd olunduğuna delâlet etmektedir. Onun için müfessirler, burada *necdeyn*'in (–Meâl'de, *iki tepe* olarak tercüme edilmiştir–), "tümsek tepe" veyâ doğrudan doğruya "yüksek yol" ma'nâsından mecâz olarak "biri hayr, diğeri şerr yolu olan iki yüksek yol" ma'nâsına olduğunu, –diğer görüşlerden daha sahîh ve daha kuvvetli rivâyet ve dirâyetle te'yid ederek– beyân etmişler ve bunun, *Her hâlde Biz ona yolu gösterdik; ister şâkir olsun,*

11. Fakat o göğüs veremedi[6b] o [akabeye]/sarp yokuşa![6c]
12. Bildinmi o sarp yokuş[7] ne?
13-16. [Fekk-i rakabe]/esîr bir boyun(u)[8a] kurtar(ıp hürriyyetine kavuştur)mak veyâ salgın bir açlık gününde[8b] yemek yedirmek yakınlığı olan bir yetîme veyâ toprak döşenen[9a] bir miskîne (ve fakîre).
17. Sonra, (bir köleyi-câriyeyi hür-

ister nankör (İnsân: 3) âyetiyle aynı ma'nâda olduğunu söylemişlerdir. *Necdeyn*'in [*iki necd*'in/iki tepe'nin], İbn Mes'ûd'dan "hidâyet ve dalâlet", "hayr ve şerr yolu"; İkrime ve Mücâhid'den "hayr ve şerr"; Dahhâk ve Hasan Basrî'den "hayr ve şerr necdi"; İbn Zeyd'den "hayr ve şerr yolu" olduğu rivâyet edilmiştir. (VIII/5837-5838)

6b "Fakat o, kuvvetine ve malına güvenen mağrûr insân, o akabe'ye ıqtiham edemedi." *Iqtıham* (–Meâl'de, *göğüs veremedi* diye çevirilmiştir–), "hız ve tazyik ile bir şeye atılmak, saldırmak, kahramanlıkla hücûm etmektir", ki "düşünmeden bir işe kendini atmak" ma'nâsına *quhûm*'dan gelir. Yâni, o yüksek gâyeye ermek için çıkılması lâzım gelen o sarp ve çetin yokuşa göğüs verip de onun müşkilâtını yenmek üzere ona kendini atacak bir kahramanlık, bir necâdet/bahadırlık göstermedi. (VIII/5841-5842)

6c *Akabe*, "engin bir vâdiden yüksek bir dağa doğru çıkan sarp yokuş" demektir. (VIII/5841)

7 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *yokuş* yerine *tepe* yazılmıştır. (E.Ö)

8a *Esîr bir boyun:* Esâret bağıyla bağlanmış bir kimse. *Rakabe*, "boyun" demek olup mecâz olarak "zât" ve "şahıs" ma'nâsında kullanılır ve bilhassa "hürriyyetini kaybetmiş esîr veyâ köle-cârîye" hakkında kullanımı yaygındır. (VIII/5842)

8b *Mesğabe, seğab*'dan mimli masdar ki, "açlık", özellikle "meşakkat ve yorgunluk içinde açlık"tır. Ebû Hayyân'ın beyânına göre, "umûmî olan açlık"tır, susuzlukta da kullanılır. Umûmî olma ma'nâsı, *zî*'den anlaşılmak gerektir. Zîrâ, *fî yevm-i mesğabe* [açlık günü(nde)] denilmemiş, *fî yevmi zî mesğabe* [açlıklı bir günde/salgın bir açlık gününde] denilmiştir, ki "umûmiyyetle açlık hassası olan gün" demek olur. (VIII/5843)

9a *Metrabe, turab*'dan mimli masdar olarak "topraklanmak" demektir. *Zâ metrabe* (–Meâl'de, *toprak döşenen* diye karşılık verilmiştir–) ibâresi, Türkçe'de, "toprak döşenip taş yaslanan" ta'bîr edildiği vechile, "şiddetli fakr u ihtiyâc"tan kinâyedir. Öyle umûmî açlık zamanlarında böyle şiddetli fakr u ihtiyâc ile sefâlet içinde kalmış birçok kimseler bulunabileceği cihetle, uzak-yakın böyle bir bî-çâreye yemek yedirebilmek, şübhesiz ki ıqtihamı [atılganlığı/kahramanlığı] büyük, kuvvet-i kalb ile himmete mütevakkıf olan sarp bir akabedir [yokuştur]. (VIII/5844)

riyyetine kavuşturanlardan, kıtlık ve açlığın umûmî olduğu zamanda yakını olan bir yetîmi veyâ toprağa düşmüş bir miskîni-fakîri doyuranlardan) olamadı(ğı[9b] gibi), o îmân[9c] edip de sabra vasiyet/[tavsiye]leşen ve merhamete vasiyet/[tavsiye]leşenlerden[10] (de olamadı).

18. (Îmân edip, sabr ve merhamet tavsiye edenler,) ki onlardır işte meymenet sâhibleri [ashâb-ı meymene][11], [amel defterleri sağdan verilecekler].

9b Buradaki *summe kâne* (–Meâl'de, *sonra olamadı* diye çevirilmiştir–), *iqtehame* [atılganlık/kahramanlık] üzerine ma'tuf olduğundan, ma'nâ menfîdir. *Felâ iqtehame ve lâ kâne* demektir; yânî, "onlardan hiç birine girişemedikten, o malın şükrünü edâ edecek kahramanlardan olamadıktan başka, îmân edip de birbirlerine sabr tavsiye eden, merhamet tavsiye eden sabrlı, merhametli mü'minlerden de olamadı". (VIII/5844)

9c *Îmân,* asl-ı lügatte *emn ü eman*'dan if'aldir. Hemzesi ta'diye ve ba'zan sayrûret ma'nâlarında kullanılır. Ta'diye olması durumunda "eman vermek, emîn kılmak" demektir, ki Allâh'ın isimlerinden olan *mü'min* bu ma'nâdandır. Sayrûret olması durumunda da "emîn olmak" demek olur ve "vüsuk-ı itimâd" [sağlam inanma/güvenme] ma'nâsını ifâde eder ki lisânımızda "inanmak" denilir. Örf-i lügatte ise, mutlak olarak "tasdik etmek" ma'nâsınadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzibden [yalanlamadan] emîn kılmış veyâ kendisi kizbden [yalandan] emîn olmuş olur. (...) *Îmân,* 'bâ' ile ta'diye ettiği zamân "itirâf" ma'nâsını, 'lam' ile ta'diye ettiğinde ise "iz'an ve kabûl" ma'nâsını tazammun eder. (I/177-178)

• *Îmân,* lügatte –tam olarak– mutlak "tasdik etmek" ma'nâsına gelmez. Çünkü *tasdik,* her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için, haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. Ancak o zamân haberi veren için, "O kişiye îmân ettim" ve haber verilen şey için "O habere îmân ettim" denilir. Elbette tasdik kaçınılmazdır, ancak bu tasdik, gâib'in tasdikidir. Yoksa tanık/şâhid olunan şeye dâir verilen haberi tasdik etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân, el-emn* [güven] kökünden olup bu ise, ancak hakkında kuşku duyulabilen haberler hakkında olur, tanık olunan şeylerde ise kuşku olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdik etti" denilir, fakat "Biri diğerine îmân etti" denilmez. (E.Ö)

10 • Osmanlıca Yazma nüsha'da, *vasiyetleşenlerden* yerine *vasiyetleşenenlerden* şeklinde hatâlı yazılmıştır. (E.Ö)

11 *Meymenet sâhibleri* [*ashâb-ı meymene*]: Kitâbları/amel defterleri sağ taraflarından verilecek; kendilerine ve başkalarına uğurlu kimseler. (VIII/5845)

19-20. Âyetlerimize küfredenler ise, onlardır işte (asıl) şeâmet sâhibleri {ashâb-ı meş'eme}[12] [amel defterleri sol taraftan verilecek olanlar]; (onların) üzerlerine bir ateş bastırılıp kapıları kapanacak.[13]

12 *Şeâmet sâhibleri {ashâb-ı meş'eme}*: Kitâbları/amel defterleri sol taraftan verilecek; kendilerine de, başkalarına da uğursuz kimseler. (VIII/5845)

13 *Mu'sade, îsad*'dan ism-i mef'ûldür. *Âsedtu'l-bâbe* denir ki, "kapıyı kapadım, sımsıkı kilitledim" demektir. Üzerlerine ateşin yakılıp fırın gibi kapısının kapanması, ateşin şiddetini îcab edeceğinden, cehennemde azâblarının şiddet ve ebediyyetinden kinâyedir. (VIII/5845)

91. ŞEMS SÛRESİ

MEKKÎ, 15 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *şems* [*güneş*] kelimesinden alan bu sûrenin ana tema'sı, insândaki *fücûr* [hakktan sapma, hakk yolunu yanp nizâmından çıkarak fısk ve isyâna düşme] ve *takvâ* [Allâh'ın vikâyesinde kötülükten korunma] eğilimidir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Kasem [yemîn] olsun o güneşe ve parıltısına [duhâsına];[1a]
2. Ve (yemîn olsun) aya, uyduğu zamân ona[1b] [güneşe] (yâni, güneşin batışını müteâkib onu andırır şekilde doğduğu zamân);
3. Ve (yemîn olsun) gündüze, açtığı zamân onu [güneşi];[1c]
4. Ve (yemîn olsun) geceye, (bürüyüp) sararken onu [güneşi];[1d]

1a *Duhâ*'nın asıl hakîkati, güneşin doğduğu merî ufuktan yükselip ziyâsının/ışığının işrak ve inbisâtiyle bakanlara ıyân olmasıdır. Sonra da o vakitte hakîkat olmuştur. O vakit, vakt-i kerâhet geçmiş olur. O işrakın bidâyetine *dahve* [*kuşluk*] biraz sonrasına *duhâ/kaba kuşluk*, daha sonrasına zevâle yakına kadar –feth ve medd ile– *dahâ/koca kuşluk* denir. (VIII/5847-5848)

1b Aya da kasem/yemîn olsun, fakat her zamân değil, güneşe uyduğu zamân, onun batışını meteâkib onu andırır bir sûrette doğuduğu zamân, ki bu, tam ma'nâsıyla ayın 14'ünden 16'sına kadar "leyâli-i bîz" [beyaz geceler] denilen bedir [dolunay] gecelerinde zâhirdir. (VIII/5850)

1c *Ve'n-nehâri izâ cellâhâ* [*ve gündüze (kasem olsun), açtığı zamân onu*]. *Tecliye*, "tecelli ettirmek, cila ve vuzûh vermek", yâni "iyice açıp ızhâr eylemek"tir. *Cellâhâ*'daki *hâ* zamîri, zâhir olan "şems"e [güneşe] râcidir. (VIII/5853)

1d *Geceye kasem olsun, onu* [yâni, *güneşi*] *bürürken*. Bu da, gecenin güneşi ve bütün âfâkı sarıp kaplayarak aydınlık ve ışığı tamâmen örtmeye başladığı veyâ örtmekte istimrar üzere bulunduğu hâlindeki koyu karanlık hengâmına kasemdir/yemîndir. (VIII/5853)

5. Ve (yemîn olsun) göğe ve onu binâ edene[1e] [Allâh'a];
6. Ve (yemîn olsun) yere ve onu (yayıp) döşeyene;[2]
7-10. Ve (yemîn olsun) bir nefse [insâna/insân tabiatına] ve onu düzenleyene,[3] sonra da ona bozukluğunu [fücûrunu][4a] ve korunmasını [takvâsını][4b] ilham[4c] eyleyene ki,
Gerçek(ten) felâh bulmuştur onu temizlikle parlatan[5a] [îmân ve sâlih amelle tezkiye eden/arındıran kim-

1e Yâhud, "Onu [yeri/yeryüzünü] binâ/inşâ edişine: tarz-ı inşâsına, kânûnlarına". (VIII/5854)

2 Yâhud, "Onu [yeri/yeryüzünü] (yayıp) döşeyişine: döşeyişindeki bedî tarz-ı sûrete".
Tahâ, "döşeyip yaymak, düzgün sermek" ma'nâsına *tahiv*'dendir. Dolayısıyla *arzın tahvi*, "arzın/yerin sathının hayâta elverişli bir sûrette (yayılıp) döşenmesi"dir. (VIII/5854-5855 ve krş. Nâzi'ât: 30, not: 8a)

3 Yâhud, "Onu [nefsi] düzenleyişine". (VIII/5855)

4a *Fücûr* (–Meâl'de, *bozukluk* [*bozukluğunu*] diye çevirilmiştir–) kelimesi, "hakktan sapmak, hakk yolunu yarıp nizâmından çıkarak fısk ve isyâna düşmek" demektir. (VIII/5857-5858)

4b *Takvâ* (–Meâl'de, *korunmak* [*korunmasını*] diye çevirilmiştir–) kelimesi de, bunun [*fücûr*'un] zıddı olarak, "nefsi kurtarmanın, Allâh'ın vikâyesinde kötülükten korunmanın ismi"dir. Şu hâlde, *bir nefse* [*kimseye*] *fücûrunu ve takvâsını ilham*, fücûr yapmamasını ve ondan korunmasını kalbine duyurmak ve onu ikisi arasında serbest bırakmak ma'nâsına zannedilebilirse de asıl ma'nâ; fücûr'un nefse zarâr, dolayısıyla bozukluk, takvâ'nın ise nefsi koruma, dolayısıyla iyi olduğunu duyurarak fücûr'dan, şerr işlerden sakınmak, takvâ ve hayr olan işleri yaparak korunmak lâzım geldiğini telkîn etmektir. (VIII/5857-5858)

4c *İlham*, aslında "bir şeyi bir defâda yutmak" ma'nâsına *lehm*'den if'al olup "lahzada [bir ânda/bir kerede] yutturmak" ma'nâsınadır. Bundan, "bir ma'nâyı gönle ilkâ' ve telkîn eylemek" ma'nâsında müteâref olmuştur. (VIII/5857)

5a *Men zekkâhâ* [*onu* [*nefsi*] *tezkiye eden kimse*] (–Meâl'de, *onu temizlikle parlatan* diye karşılık verilmiştir–), yâni, nefsi fücûr'dan temizleyip takvâ ile terbiye ve tenmiye ederek [nemâlandırıp artırarak] feyizlendiren kimseler [diğer bir ma'nâ ile, Allâh'ın öyle tezkiye ettiği nefs-i mülheme-i zekiyye] gerçek felâh buldu; *Gir kullarım arasına, gir cennetime* (Fecr: 29-30) hitâbına mazhâriyyetle kurtulup murâda erdi.
Tezkiye, –keskin *ze* ile– *zekât*'ın aslı olan *zekâ*'dan tef'ildir. Bu ise, "arılık" dediğimiz "temizlik, paklık, tahâret" ma'nâsıyla "artıp büyümek" demek olan *ne-*

se] ve ziyân etmiştir onu (günâh ve küfrle) kirletip gömen.[5b]

11-13. Semûd (kavmi) inanma(yıp yalanla)dı[5c] azgınlığından, o en ya-

mâ, feyz ü bereket ma'nâsınadır. Binâenaleyh, *ze* ile *tezkiye*, "tathîr ve tenmiye [nemâlandırmak-artırmak], temizlemek ve feyizlendirip büyütmek ve temize çıkarmak" ma'nâlarına gelir. Bu sûretle *nefsi tezkiye* ta'bîri, başlıca üç ma'nâda kullanılır: A) Nefsi kirletip küfr, cehâlet, kötü hissler, yanlış itikadlar, fenâ/kötü ahlâklar gibi fücûrdan temizlemek. B) Nefsi temizleyip koruyarak îmân, ilm ü irfan, iyi ve hayrhah hissler, güzel, ilâhî ahlâk gibi takvâ hasletleriyle terbiye edip ilâhî tecellilere mazhâr olarak muhitine zekât verecek, hayr u bereket neşredecek vechile feyizlendirmek. C) Nefis tezkiyesi, "nefsin temizliğini takdîr veyâ son derece feyz ü nemâsına ermiş olduğuna hükmetmek sûretiyle temize çıkarmak, övmek" ma'nâsına gelir. Nitekim, "şâhidi tezkiye etmek" bu ma'nâdadır. İnsânın bu ma'nâ ile, nefsini/kendini tezkiye etmeye hakkı yoktur. *Nefislerinizi tezkiyeye kalkışmayın, O'dur en iyi bilen muttakî olanı* (Necm: 32) âyetinde, insânların kendilerini tezkiyeden nehyolunmaları bu ma'nâ iledir. (VIII/5860-5862)

5b *Men dessâhâ* [*onu* [*nefsi*] *tedsiye eden kimse*] (–Meâl'de, *onu kirletip gömen* diye karşılık verilmiştir–), yâni, onu korumayıp fücûr ile tereddî ettirerek gömen dessâs kimse (yâhud diğer bir ma'nâ ile, Allâh'ın öyle tereddî ettirip gömdüğü fâcir ve denî/alçak kimse) de, gerçek hâib ve hasîr oldu; kendini kurtaramayıp bütün hayalleri ma'kûs [tersine dönmüş] ve her ümidden mahrûm olarak ebedî azâb içinde hasret ve hüsrâna düştü gitti.

Tedsiye, tezkiye'nin zıddıdır. *Desv*, "bir şeyin neşv ü nemâ bulmayıp bodur ve cılız kalması ve gizlenmesi" ma'nâlarındadır. Bundan tef'il olan *tedsiye* de, "bir kimseyi desîse ile iğvâ edip ifsâd eylemek" ma'nâsına gelir. Demişlerdir ki: Bu kelimenin aslı, *dess*'den müştak *tedsîs*'tir. Muzâf olduğu için, mâzîsi *dessese*'de üçüncü *sin –teqazzezâ'l-bâzî/teqazziye'l-bâzî* yerinde *teqazze'l-bâzî* gibi– illet harfine kalbedilmiş ve *dessâ* olmuştur. *Dess* ve *dissîsâ*, "bir şeyi bir şeyin altına gömüp gizlemek ve toprağa gömmek" ma'nâsınadır. *Desîs*, "hiçbir ilaç ile defolmayan koltuk kokusuna ve câsusa ve küle gömülüp kebab olmuş ete" ıtlak olunur. *Dessâs* da, bir nevi "habis yılan"a denir. İşte *tedsîs* ve *tedsiye*, bu ma'nâlarla alâkadar olarak "çok dess ve desîse yapmak, bir şeyi desîse ile bozup fenâlaştırmak ve pek/iyice örtüp gizlemek, gömmek" ma'nâlarını ifâde eder. (VIII/5860-5863)

Müfessirlerin çoğunun beyânına göre, kasem/[yemîn]lerin cevâbı, bu iki cümledir. Aslolan, cevâbında *leqad* denilmek ise de, kasem/yemîn uzamış olduğu için *lam* hazfolunmuştur. Buna göre bu sûrenin rûhu ve bütün mâsikelehi bu iki cümlede fezleke edilmiştir [hulâsa edilmiştir/özetlenmiştir]. (VIII/5860)

ramazları fırladığı zamân, ki o vakit (şöyle) demişti onlara Allâh'ın resûlü[6] (Sâlih): "Gözetin Allâh'ın nâkasını [şu dişi devesini] ve sulanışını!"

14. Fakat inanmadılar o'na[7] [yalanladılar o'nu] da, (dişi deveyi hunharca öldürüp) devirdiler onu,[8] âlemlerin rabbi[9] [Rabb'leri] de günâhlarını başlarına geçiri-geçiriverdi de, o yeri düzleyiverdi.

15. Öyle ya, O, sonundan korkacak değil ki.[10]

5c •Meâl'de, *inanmadı* diye çevirilen *kezzebet* lafzına, *yalanladı* anlamının verilmesi daha uygun olur. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *resûlü* şeklinde doğru yazılan bu kelime, Matbu nüsha'da *resulü* şeklinde –tashihli/hatâlı– dizilmiştir. (E.Ö)

7 •Meâl'de, *inanmadılar o'na* diye tercüme edilen *kezzebûhu* ibâresi, *o'nu tekzib ettiler/yalanladılar* anlamına gelir. (E.Ö)

8 *'Aqr* (–Meâl'de, *devirdiler* karşılığı verilmiştir–), "bir hayvânı ayağından biçerek devirip yıkmak"tır (VII/4648). *'Aqr*'ın aslı, "bir hayvânın ayaklarını biçip yıkarak öldürmek"tir. (VIII/5865)

•Bu âyette [Şems: 14], *...da devirdiler onu* diye çevirilen *fe-'aqarûhâ* ibâresine ve *'aqare* kelimesine verilen diğer karşılıklar için bkz. A'râf: 73 ve 77, Hûd: 64-68, Şu'arâ: 155-159, Kamer: 27-31. (E.Ö)

9 •Meâl'de, *âlemlerin rabbi* diye çevirilen *rabbuhum* lafzı, *Rabb'leri* [*kendilerinin Rabbi*] anlamına gelir. Ayrıca, Elmalılı Hamdi Yazır, *rabbi'l-âlemîn* ifâdesinin, *âlemlerin rabbi* şeklindeki tercümesinin hem yetersiz ve aslına uygun olmadığını, hem de mahzûrlu olduğunu ifâde etmişti. Bkz. Fâtiha: 2, not: 3. (E.Ö)

10 *Ve lâ yehâfu 'uqbâhâ* [*onun âkıbetinden korkmuyordu/korkmuyorlardı*] ibâresi üç şekilde tefsîr edilmiştir: A) *Lâ yehâfu* [*korkmaz/korkmuyordu*] zamîrinin *Rabb*'e râci olmasına göre: *O, onun âkıbetinden korkmaz; yânî, Allâh cezâlandırmasının/helâk etmesinin sonucundan korkmaz, "Acaba sonunda bir zarâr veyâ mes'ûliyet gelirmi?" diye endişe edecek değildir.* Allâh'ın korkması tasavvur edilemeyeceği için bu ifâde, onların Allâh yanında zillet ve hakâretlerini tasvîr için bir istiâre-i temsîliyye olur. B) *Lâ yehâfu* [*korkmaz/korkmuyordu*] zamîrinin *Resûl*'e [Sâlih'e] râci olmasına göre: "O Resûl'e ne oldu?" suâl-i mukaddersine karşı, *o Resûl bu cezânın âkıbetinden korkmaz; zîrâ o onları uyarıp risâlet vazîfesini yaptığı için o'na korku ve mes'ûliyet yoktur.* C) Süddî, Dahhâk, Mukâtil ve Zeccâc'ın kavillerince *vav* hâliye olarak zamîrin *eşqâ*'ya [en şâki/en bedbaht kimseye] râci olmasına göre: *Halbuki o* [*eşqâ: en şâki/en bedbaht kimse*] *işlediği cinâyetin âkıbetinden korkmuyordu* (veyâ: *o en şâki ve onun işbirlikçileri, işledikleri cinâyetin âkıbetinden korkmuyorlardı*). (VIII/5866-5867)

•Bizce son görüş tercihe daha şâyândır. (E.Ö)

92. LEYL SÛRESİ

MEKKÎ, 21 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde gecen *leyl* [gece] kelimesinden alan bu sûrenin, *ve'ş-şemsi ve duhâhâ*dan [*kasem/yemîn olsun o güneşe ve parıltısına*] sonra *leyl ü nehâr'a* [*gece ve gündüze*] kasem/yemîn ile başlaması pek mütenâsib olduğu gibi, ondaki *qad efleha men zekkâha ve qad hâbe men dessâhâ* [*gerçek(ten) felâh bulmuştur onu temizlikle parlatan ve ziyân etmiştir onu kirletip gömen*] mazmûnunu bunda bir nevi tafsîl [açıklama] vardır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-4. Kasem [yemîn] olsun (güneşi veyâ gündüzü) bürürken o geceye, Ve (yemîn olsun) açıl(ıp aydınlan)dığı zamân o gündüze, Ve (yemîn olsun) erkeği-dişiyi yaratana[1a] ki, sizin sa'yi/[işleri]niz dağınıktır.[1b]

5-7. Bundan böyle ammâ herkim

1a Yâhud, "(Erkeği ve dişiyi) yaratışına". (VIII/5873)

1b *Sizin sa'yiniz müteşettittir;* yâni, "mesâiniz birbirini tutmaz sûrette müteferrik, dağınık, nizâmsızdır" yâhud "sizin sa'yiniz/çalışmanız çok farklıdır; kiminiz iyi çalışır kiminiz kötü, kiminiz yüksek kiminiz aşağı, kiminiz îmânlı kiminiz îmânsız".

Şettâ, –şetît'in çoğulu olup– "müteferrik, dağınık, perâkende ve perişan" ma'nâsınadır. Müfessirler burada bunu, hükümleri muhtelif, birbirinden uzak, kimi îmân, itâat ve hasenât gibi hayr u hidâyet; kimi küfr ü isyân ve seyyiât gibi şerr ü dalâldır" meâlinde tefsîr etmişlerdir. Çünkü gâyeleri, hükümleri muhtelif olan sa'ylerin hâsılı ayrılık ve perişanlıktır. Hayra koşan, şerre koşandan elbette ayrılır. Bununla berâber asıl murâd, câhiliyette olduğu gibi teşettüt [dağınıklık/perişanlık] ve tefrikanın kendisinden tahzir [sakındırmak] ve gönüllerde fikr-i tevhîd [fikir birliği] ile amellerde intizâma sevkolmak daha zâhirdir. (VIII/5874)

(Allâh yolunda vermesi gereken) vergi(yi)[2] verir, korunur ve husnâ'yı [en güzeli] tasdik eylerse, Biz onu yüsrâ'ya [en[3] kolayına] kolaylayacağız.

8-11. Ve ammâ, herkim bahil/[[cimrilik eder ve istiğnâ gösterir[4a] ve husnâ'yı [en güzeli: îmân ve ihsânı veyâ kelime-i tevhidi] tekzib eylerse [yalanlarsa], onu da usrâ'ya [en[4b] zoruna] kolaylayacağız ve (helâke ya da mezara) yuvarlandığı[4c] zamân onu malı kurtaramayacak.

12-13. Her hâlde [şübhesiz] doğruyu göstermek Bize (âittir) ve her hâlde [elbette] sonu da Bizim, önü de [âhiret de, dünyâ da].

14-16. Ben size bir ateş haber verdim ki köpürdükçe köpürür, ona ancak en şâki [bedbaht] olan yaslanır; o ki tekzib etmiş [yalanlamış] ve tersine gitmiştir.

17-21. O en muttakî olan ise ondan uzaklaştıkça uzaklaştırılacaktır; o ki malını verir tezekkî eder[5] [arınır] ve onda hiç kimsenin mükâfât edilecek bir ni'meti yoktur,[6] ancak Rabb-i a'lâsının [yüceler yücesi Rabbinin] rızâsını aramak için verir ve elbette o rızâya erecektir.

---

2 •Âyette, *vergi* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *en* kelimesi, –yanlışlıkla– *ey* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

4a Yâni, en güzel âkıbeti bulmuş, ilerisi için hiçbir ihtiyâcı kalmamış, artık korunmaktan vâreste olmuş addeder/sayar... (VIII/5878)

4b •Osmanlıca Yazma nüsha'da *en* kelimesi, –yanlışlıkla– *ey* şeklinde yazılmıştır. (E.Ö)

4c *Tereddâ* (–Meâl'de, *yuvarlandığı* diye çevirilmiştir–), "helâk" ma'nâsına *redâ*'dan yâhud "yuvarlanmak" ma'nâsına *tereddüd*dendir. İkinci sûrette aslı, *tereddede* olup (*teqazzeze'l-bâzî* ibâresinin) *teqazzâ'l-bâzî/teqazziye'l-bâzî* (olması) *ya*'ya kalbolunmuştur. Nitekim, *müteredditye* bundandır. (VIII/5879 ve krş. Fussilet: 23, not: 15a)

5 Yâhud, "Allâh indinde temizlenip nemâlanmak üzere malını verir". (VIII/5880)

6 Yâni, hiç kimseye borçlu ve minnettâr değildir ki, verirken ona karşılık olarak versin, yâhud herhangi bir kimseye verdiğini, ondan bir karşılık, bir mükâfât bekleyerek vermez. (VIII/5881)

93. DUHÂ SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *duhâ* [*kuşluk vakti*] kelimesinden alan bu sûrenin amacı, başta Resûlullâh olmak üzere, üzüntü ve sıkıntılara ma'rûz kalan mü'minleri teselli etmektir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. O duhâya [kuşluk vaktine] ve din(ginleşip sükûna er)diği zamân o geceye kasem [yemîn] olsun ki, vedâ etmedi Rabbin sana ve darılmadı (da)!
4. Ve her hâlde [şübhesiz] sonu, senin için önünden daha hayrlı (olacak).
5. Ve ileride Rabbin sana atâ [ihsân] edecek, (hem de) öyle atâ [ihsân] edecek ki, rızâya ereceksin [râzı ve hoşnud olacaksın].[1]
6. O seni bir yetîm iken seçip[2a] barındırmadımı?!

---

1 *Rızâya ereceksin:* Râzı olacaksın, bütün dileklerin husûle gelecek, hiçbir hüzün ve inkisâr [gücenme/kırılma], mihnet [gam/keder/eziyet/zahmet/belâ/musibet] ve intizâr [bekleme/gözleme] şâibesi kalmayacak derecede safâ ve bekâ âleminde hoşnud olacaksın. (VIII/5893)

2a •Meâl'in aslında atlanan *yecîd* lafzına karşılık, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de uygun gördüğü– *seçip* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)
Duhâ: 6-8 âyetlerinde üç defa geçen *v-c-d* [*bulmak*] fiilleri, bizim fikrimize göre *istıfâ* [*seçmek*] ma'nâsınadır, zîrâ birçok mevcudlar arasından birisini süzüp seçmek [*istıfâ etmek*], "kıymetli bir şeyi arayıp bulmak" ma'nâsına teşbîh ve temsîl sûretiyle ifâde edilmekte, ehemmiyyeti gösteren bir belâğat nüktesi vardır. Bu üç âyetten her birinde de böyle müterakkî bir *istıfâ* [süzüp seçmek] ma'nâsı vardır. Nitekim bu *istıfâ* [süzüp seçmek] ma'nâsına, *yetîm* lafzında bedî bir işâret bulunduğunu ihtâr etmişlerdir. Zîrâ asıl *yetîm*, "küçükken babadan öksüz kalan" demek olup bunda "tek başına yalnız kalmış olmak" ma'nâsı vardır. Onun için, "tek ve benzersiz veyâ pek nâdir bulunan kıymetli şey"e de *ye-*

7. Ve seni yol bilmez iken seçip[2b] yola koymadımı?![3a]
8. Ve seni bir yoksul iken seçip[3b] zengin etmedimi?![4]
9. Öyle ise ammâ[5] [hâl böyle olunca], (sen de Rabbinin bunca ihsân ve ni'metlerinin şükrânesi olmak üzere) yetîme kahretme[6] [hor bakma] (veyâ, yetîmi kahretme)!
10. Ve ammâ, sâili [isteyeni/ihtiyacını arzeden veyâ soran kimseyi] azarlama![7]
11. Fakat Rabbinin ni'metini anlat da anlat![8]

---

tîm denilir. "Eşi olmayan gâyet kıymetli inci"ye, *dürr-i yetîm* denilmesi de bundandır. Bu nedenle şöyle demişlerdir: "Ey Muhammed! Seni halk içinde benzersiz, imkân sadefinde eşsiz olarak seçip de kalbini Kendisine döndürmek/çevirmek sûretiyle koruma ve himâyesinde barındırmadımı?!" (VIII/5897-5900)

2b •Meâl'in orijinalinde atlanan *yecid* lafzına karşılık, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de uygun gördüğü– *seçip* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

3a Yâni, ey Muhammed sen nübüvvetten önce akılların yol bulamadığı hakîkat ve şerî'atten habersiz ve yol arayan bir yitik hâlde ne yapacağını bilmezken Rabbin seni seçip verdiği vahy, indirdiği Kitâb ile bilmediklerini bildirerek sana doğru yolu göstermedimi? (VIII/5901)

3b •Meâl'in orijinalinde atlanan *yecid* lafzına karşılık, –Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsîr'de uygun gördüğü– *seçip* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

4 Burada iki ma'nâ vardır: A) Malı olmayan bir yoksul iken seni yoksulluktan kurtarmadımı?! B) Birçok ashâbın vardı, ilm ve irşâdından feyiz bekliyorlardı, Allâh seninle onları iğnâ etti, hidâyete erdirdi. (VIII/5901-5902)

5 *Öyle ise ammâ*, yâni, hâl böyle olunca, sen de Rabbinin bu mevcud ve mev'ud atâ [ihsân] ve ni'metlerinin şükrânesi olmak üzere... (VIII/5092)

6 Herhangi bir yetîmi zayıf sayıp da hor bakma ki hakkını zâyi etmeyesin; çünkü yetîmliği tattın ve hakkındaki lütf-i ilâhîyi gördün. Râğıb el-İsfehânî'nin *Müfredât*ında *kahr*, hem "galebe", hem de "tezlil" için kullanılır. Şu hâlde yetîmi zayıf saymamalı ve zelîl etmemeli, şânına, hukûkuna ri'âyet ve îtinâ eylemelidir. (VIII/5902)

7 *Sâili/isteyeni [ihtiyâcını arzedeni]* veyâ *soranı azarlama*, yâni, azarlayarak kovma da lütfet; Hâcetini bitir, yâhud yumuşak dille reddet! (VIII/5903)

8 Rabbinin sana ihsân ettiği gibi yetîme şefkat, ihtiyâcını arzedene merhamet, Allâh'ın muhtaç kullarına maldan mal, ilmden ilm, va'dden va'd ile atâ ve ihsân ederek sonunun önünden, âhiretin dünyâdan daha hayırlı olduğunu duyur. Böyle tahdîs-i ni'met ile [ni'metleri anlatmak sûretiyle] Rabbinin büyüklüğünü âleme tanıt! (VIII/5906)

94. İNŞİRAH SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *inşirah* kelimesinden alan ve Duhâ sûresi'nin hemen ardından nâzil olan bu sûreyi, Tâvus b. Keysan ile Ömer b. Abdulazîz Duhâ sûresi'nin devâmı kabûl ederek, ikisini tek bir sûre saymışlar, namazda aralarını *besmele* ile ayırmadan tek rekâtta okumuşlardır.

Bunda da, –bir önceki sûrede olduğu gibi– Resûlullâh'a ve dolayısıyla tüm mü'minlere hitâb edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Şerhetmedikmi senin için bağrını?![1]

2-3. Ve indirmedikmi senden o bârını[2a] [ağır yükünü] –ki zâr etmişti bütün zahrını [belini bükmüştü/çökertmişti]–?![2b]

---

1 Yâni, nefesine genişlik, kalbine ferâh, nefsine kuvvet ve genişlik vermedikmi?! Hâl ve istikbâlde, dünyâ ve âhirette bütün murâdları izah edip her müşkili yenecek büyük bir rûh ile, ne yapacağını bilmez durumdan hidâyete, kederden sevince, darlıktan genişliğe erdirmedikmi?! (VIII/5911 ve krş. Tâ-Hâ: 25)

2a *İndirmedikmi bârını:* İndirmedikmi ağır yükünü?! *Vaz',* "mutlak koymak" ma'nâsına olduğu gibi "aşağılatmak, indirmek, ıskat etmek" ma'nâlarına da gelir. Burada, "yükü indirmek" ma'nâsınadır, ki bütün bütün ıskat etmek veyâ hafifletmekten e'amm olabilir. Zîrâ *vizr,* "ağır yük" demektir. (VIII/5917)

2b *Zâr etmişti bütün zahrını:* Belini bükmüştü/belini çatırdatmıştı. *İnqaz-ı zahr,* "yükün sırta ağır basarak kemiklerini çatırdatması" veyâ "üzüp zayıf düşürmesi, zât u zebûn etmesi" demektir; ki bizim "belini kütletti, kemiklerini birbirine geçirdi" ta'bîrlerimiz gibi ağırlık, zorluk tasvîrinde meseldir. Burada murâd, Hz. Peygamber'e (s.a), başlangıçta tahammülü ağır gelmiş olan sıkıntı ve zorlukların, böyle bir ağır yük şeklinde temsîlen tasvîridir. (VIII/5917-5918)

4. Ve yükseltmedikmi senin (için) zikrini?![3]

5-6. Demek ki, zorlukla berâber bir kolaylık var, evet o zorlukla berâber bir kolaylık var.

7-8. O hâlde, boşaldınmı [bir işi bitirdinmi], yine kalk yorul [başka bir işe koyul] ve ancak Rabbine rağbet et[4] [teveccüh et/yönel] hep O'na doğrul![5]

---

3 Yâni, senin için nâm ve şânını yükseltmedikmi?! Birtakımlarına verilen ve netice itibâriyle hakklarında âfet olan şöhretler gibi aleyhe değil, "sırf lehine olarak yükselttik" ma'nâsı ifâde edilmek için *leke* [senin için] yine *zikr*'e takdîm olunarak tekrâr tasrîh edilmiştir.
Zikr burada, "şeref ü şân" ma'nasınadır. Bununla berâber, "Kur'ân ve fikr" ma'nâsına da işâret olabilir. (VIII/5922)
•Meâl'de, *ve yükseltmedikmi senin zikrini?!* diye çevirilen *ve refe'nâleke zikreke* ibâresi, Tefsîr'de –1. âyette olduğu gibi– *ve/yine senin için zikrini* [*nâm u şânını*] *yükseltmedikmi?!* (VIII/5922) şeklinde lafzî olarak tercüme edilmiştir. (E.Ö)

4 *O hâlde boşaldığın vakit,* [yâni, bir vazifeden, bir ibâdetten fâriğ olup bir zorluktan bir kolaylığa geçtiğin, biraz dinlendiğin, meselâ aldığın vahyi tebliğ eylediğin, ferâizini îfâ ettiğin vakit] *yine yorul* [iş bitti diye rahata düşüp kalma da yine zahmet ihtiyâr edip diğer bir ibâdet için kalk, çalış, yorul, farz bittiyse nâfileye geç, namaz bittiyse du'âya geç, ki kolaylık da artsın, şükrde devâm etmiş olasın].
Ve ilâ rabbike ibâresindeki takdîm, kasr için olup "ve ancak/sâdece Rabbine" demektir. (VIII/5925)

5 •Âyette, *hep O'na doğrul* ifâdesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
O hâlde (yalnızca Rabbine) rağbet et; yâni, her ne umarsan O'ndan um, O'ndan berideki esbâb u ilelde veyâ gâyelerde tevakkuf edip kalma, başka maksada bağlanma da bütün mesâinde ancak/sâdece O'na teveccüh et, mütemâdiyen O'na doğru yürü, O'na doğrul. (VIII/5925)

95. TÎN SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *tîn* kelimesinden alan ve üç büyük peygamberin [İsâ, Mûsâ, Muhammed] zuhûr ettikleri ve vahy aldıkları yerlere yemîn ile başlayan bu sûrede; Sâ'at, ölümden sonra diriliş, hesâb ve karşılık [mükâfât ve cezâ] olgusu konu alınmıştır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Kasem [yemîn] olsun o Tîn'e ve o Zeytûn'e,[1a]
2. Ve (yemîn olsun) o Tûr-i Sînîn'e [Sînâ Dağı'na],[1b]
3. Ve (yemîn olsun Muhammed'in vahye mazhar olduğu) bu Beled-i Emîn'e[1c] [Emîn Belde'ye/Mekke'ye] ki,

---

1a *Tîn,* "incir", (*zeytûn* da "zeytin") demek ise de, burada öyle tercüme etmek pek muvâfık olmayacaktır. Zîrâ, müfessirlerin çoğunun beyânına göre burada *tîn* ve *zeytûn,* birer ism-i alem mevki'indedirler. Alem olmuş adların ise, tercümesine kalkışmak doğru değildir. Tefsîrlerde *tîn* ve *zeytûn* hakkında başlıca iki görüş nakledilmiştir: A) *Tîn* ve *zeytûn*'dan murâd, incir ve zeytin yemişleri veyâ ağaçlarıdır. B) *Tîn* ve *zeytûn*'dan murâd, bu isimlerle anılan mübârek yerlerdir; *Tûr-i Sînîn* ve *Beled-i Emîn* ile berâber zikredilmesi de buna karinedir. Âlûsî de, "Bunlar, mübârek, şerefli buk'alara kasemdir" görüşünü tercih etmiştir. Buraların "iki dağ", "iki mescid", "iki belde" olduğu yolunda rivâyetler vardır. Şöyle ki: 1) Dımeşk ve Beyt-i Makdis'te bulunan birer dağdır. 2) Dımeşk ve Beyt-i Makdis mescidleridir. 3) Dımeşk ve Beyt-i Makdis beldeleridir. Bunlarla [*o tîn ve o zeytûn* ile], nebilerin gönderildiği Sûriye, Şam ve Filistin, Beyt-i Makdis gibi yerler/mekânlar kasdedilmiştir. (VIII/5928-5931)

1b *Tûr-i Sînîn:* Hz. Mûsâ'nın ilâhî kelâma muhâtab olduğu dağ [*et-Tûr/Sînâ Dağı*]. (VIII/5931)

1c *Beled-i Emîn:* Muhammed'in (s.a) bulunduğu, doğup büyüdüğü, peygamber olarak gönderildiği, emîn vasfıyla ma'rûf olan belde: Mekke. (VIII/5933)

4. Biz insânı en güzel bir biçimde[1d] [kıvâmda] yarattık.
5-6. Sonra da çevirdik esfel-i sâfilîne kaktık[2a] [aşağıların en aşağısı/sefillerin en sefili yaptık]; ancak îmân[2b] edip yarar [sâlih] ameller yapan kimseler başka; onlar için kesilmez (ve tükenmez) bir ecr [mükâfât] vardır.

1d *Fî ahseni taqvîm* [*en güzel/en uygun kıvâmda*]: Maddî-ma'nevî her türlü güzelliğe şâmildir; belinin doğrulmasından, endâmının güzelleşmesinden, kuvvet ve melekelerinin yükselmesinden, akl u irfan ve ahlâkıyla ilâhî güzelliğe ermesine kadar. (VIII/5935-5936)

2a *Esfel-i sâfilîne kaktık*: "Aşağıların aşağısına döndürdük" veyâ "Sefillerin en sefili yaptık".
Summe'de [*sonra*'da] zâhir olan terâhî-i zamânîdir. Bununla birlikte, rütbî olmasının da melhuz olduğu söyleniyor. Bu durumda, ba'zı insânlar bidâyetten de ahsen-i takvîm'de olmamış olur. Bundan da teklîf-i mâlâyutak münâkaşası açılmak lâzım gelir. Doğrusu, ahsen-i takvîm'den [en güzel kıvâmda yaratılmaktan] hiç hissesi olmayana insân ismi sâdık olmaz. İnsân denilince, elbette ondan bir hissesi olmuştur. O hâlde, terâhî rütbî değil, zamânîdir; yâni, bir zamân sonra onu [o ahsen-i takvîm'de yaratılan insânı] esfel-i sâfilîne çevirdik [aşağıların aşağısına döndürdük yâhud sefillerin en sefili yaptık yâhud o güzel biçimden tahvil ettik de *maddeden-ma'nen* kötülemiş en sefil bir hâlde cehenneme veyâ cehennemin en aşağı tabakasına doğru ittik], temizlik yerine eğrilik, güzellik yerine çirkinlik, yükselme yerine alçalma, sıhhat yerine zaaf u maraz, gençlik yerine kocalık, akl u ma'rifet yerine cehâlet-bunaklık, sa'y u amel yerine atâlet, hürriyet yerine esâret, refah yerine darlık, izzet yerine zillet, lezzet yerine elem ile erzel-i ömre [ömrün en rezil çağına] ondan hayâta mukâbil ölüme, çürüyüp kokmaya, ondan Kıyâmet'te –dünyâya mukâbil– cehenneme veyâ cehennemin en alt tabakasına doğru kaktık. (VIII/5938)

2b *Îmân*, asl-ı lügatte *emn ü eman*'dan if'aldir. Hemzesi ta'diye ve ba'zan sayrûret ma'nâlarında kullanılır. Ta'diye olması durumunda "eman vermek, emîn kılmak" demektir, ki Allâh'ın isimlerinden olan *mü'min* [eman veren, emîn kılan] bu ma'nâdandır. Sayrûret olması durumunda da "emîn olmak" demek olur ve "vüsuk-ı itimâd" [sağlam inanmak/güvenmek] ma'nâsını ifâde eder ki lisânımızda "inanmak" denilir. Örf-i lügatte ise, mutlak olarak "tasdik etmek" ma'nâsınadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzîb'den [yalanlamadan] emîn kılmış veyâ kendisi kizb'den [yalandan] emîn olmuş olur. (...) *Îmân*, 'bâ' ile ta'diye ettiği zamân "itirâf" ma'nâsını, 'lam' ile ta'diye ettiğinde ise "iz'an ve kabûl" ma'nâsını tazammun eder. (I/177-178)
• *Îmân*, lügatte –tam olarak– mutlak "tasdik" ma'nâsına gelmez. Çünkü *tasdik*, her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için,

7. O hâlde (ey insân), sana dînî[3] [herkese yapıp ettiklerinin karşılığının verileceği Hesâb Günü'nü; cezâ ve mükâfâtı] ne tekzib ettirir]?
8. Allâh, ahkemu'l-hâkimîn[4] değil mi?!

---

haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. Ancak o zamân haberi veren için, "O kişiye îmân ettim" ve haber verilen şey için "O habere îmân ettim" denilir. Elbette tasdik kaçınılmazdır, ancak bu tasdik, gâib'in tasdikidir. Yoksa tanık olunan şeye dâir verilen haberi tasdik etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân, el-emn* [güven] kökünden olup bu ise, ancak hakkında kuşku duyulabilen haberler hakkında olur, tanık olunan şeylerde ise kuşku olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdik etti" denilir, fakat "Biri diğerine îmân etti" denilmez. (E.Ö)

3 *Dîn* [*karşılık*]: (Kötüler ve kötülükler için) "cezâ"; (iyiler ve iyilikler için) "mükâfât". (VIII/5940 ve krş. Fâtiha: 4, not: 5; Zümer: 34, not: 37)

4 "Allâh, hâkimlerin hâkimi, hükümdârların hükümdârı değilmi?!"
Hâkimler-hükümdârlar, isyan edenlere cezâ, itaat edenlere, iş görenlere ecr ü mükâfât verir, bir *dîn* demek olan *cezâ ve mes'ûliyyet* kânûnlarını tatbik ederler de, onların hepsinin üzerinde hâkim olan Allâh Teâlâ hükümnü infaz etmez, mükâfât ve cezâ vermez, dînini yürütmezmi?! Elbette olmaz. Hiç şübhe yok ki, insânı o ahsen-i takvîm [en güzel kıvâm] ile yaratan Allâh, ahkemu'l-hâkimîndir [hâkimler hâkimi, hükümdârlar hükümdârıdır]. O'nun dîni, her dînden üstün hakk dînidir. O dînini yürütecek, güzel ile çirkini, yalancı ile doğruyu ayıracak, îmân edip sıdk u hulûs [doğruluk, saflık ve samimiyyet] ile sâlih ameller işleyen mü'minlere ecir [mükâfât] verecek, kâfirleri-dînsizleri de esfel-i sâfilîne [aşağıların en aşağısına] yuvarlayacaktır. O hâlde insân, dînî yalanlamamalı, cezâyı inkâr etmemeli, "insân kuvvetli olunca hakklı olur, her yaptığı yanına kalır, cezâ görmez, kânûn-ı cezâ âcize hastır" sanmamalı, hâkim hükmünde kendi kuvvetine mağrûr olup da hakk ve adâletten ayrılmamalı; o ahkemu'l-hâkimînin [hâkimler hâkiminin, hükümdârlar hükümdârının] hükm ü kudretinden korkmalı, esfel-i sâfilîne yuvarlanmaktan sakınmalı, O'nun dînî ile mütedeyyin olmalı, O'na îmân edip Allâh'ın kullarına karşı adâlet ve âlemde salâha hizmet ile o tükenmez ecre ermelidir. Yoksa, o ahsen-i takvîmi [en güzel kıvâmı] yaratan Allâh, ahkemûl-hâkimîn [hâkimler hâkimi, hükümdârlar hükümdârı] değildir zanneden kimse kendine yazık etmiş olur.
Bu sûretle bu âyet, hem kâfirlere inzâr [uyarı], hem de mü'minlere tebşirdir [müjdedir]. (VIII/5941)

96. 'ALÂK SÛRESİ

MEKKÎ, 19 ÂYET

§

Adını, 2. âyetinde geçen *'alâq* kelimesinden alan (*Iqra* ismi de verilen) bu sûre, bir önceki sûrede geçen ahsen-i takvîm [en güzel/en uygun kıvâm] ile ahkemu'l-hâkimîn [hâkimler hâkimi] olan Allâh'ın dîninin icâbını tafsîl eylemektedir.
Âlimlerin büyük çoğunluğu, bu sûrenin 1-5. âyetlerinin, Kur'ân vahyinin başlangıcını teşkil ettiği kanaatindedirler. (•Ancak, bu husûsta bir kesinlik olmadığı gibi, buna karşı çıkanlar, hattâ bunun mümkün olmadığını söyleyenler de vardır. E.Ö)

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Oku[1] ismiyle o Rabbinin, ki yaşandan/tutunandan/asılandan] yarattı, insânı bir 'alâk'tan[2] [ilişip yapı- rattı.

---

1 *İmdi Kur'ân okuduğun vakit evvelâ Allâh'a sığın...* (Nahl: 98) âyetinde de geçtiği üzere, ***kıraat***'in [okumanın] hakîkati; "kelâmı, nasıl rastgelirse söylemekten daha güzel bir sûrette muntazaman rabt ederek [intizâmlı bir şekilde birbirine bağlayarak] birbiri ardınca ağızdan sesle çıkarmaktır ki gerek ezberden ve gerek yüzünden, gerek gizli ve gerek açık mutlaka okumak" demektir. Kitâbın kitâb olması için bilfiil yazılmış olması şart olmadığı gibi, okumak için de yazı şart değildir. Gözle mütâlaaya, zihinden tezekkür etmeye de –mecâzen– ***kıraat/okumak*** denilir. Hakîkatte kıraatin kemâli, ezbere okumaktır. (VIII/5949)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *'alâktan* yerine *'aleka'dan* yazılmıştır. (E.Ö)
'Aleqa'nın çoğulu telakki edilen *'alâq*, esâsen "yapışıp ilişmek" ma'nâsına gelir. Bundan, "kan, kırmızı kan" ve özellikle "pıhtılaşmış kan" için kullanılmıştır; ondan bir cüz' olmak itibâriyle veyâ doğrudan doğruya "ilişiklik" ma'nâsıyla "rahimdeki tutuğa" da *'aleqa* denmiştir. Ayrıca *'alâq*, rûhanî ve ma'nevî olarak *'aleqa* gibi "aşk ve muhabbet" ma'nâsına da gelir. Bu bakımdan, ma'nevî yönü de kapsamak üzere, mutlak "bir 'aleqa, bir ilişik" ma'nâsına müfred ola-

3-5. Oku,[3] o keremine nihâyet olmayan Rabbindir, kalemle[4] öğreten de (O'dur); O, insâna bilmediği şeyleri öğretti.

6-7. Sakın okumama(zlı)k etme,[5] çünkü insân muhakkak tuğyân [azgınlık] eder, kendini (kendine yeterli ve Rabbinden) müstağni görmekle.

8. Her hâlde [şübhesiz] nihâyet Rabbinedir dönüş.

9-10. Baksana,[6] o nehyedene bir kulu namaz kıldığında!

11-12. Baksana, o hidâyet üzere giderse yâhud takvâ ile emrederse fenâmı?!

13. Baksana, tekzib eder [yalanlar], aksine giderse iyimi?!

---

rak düşünülmesi, hem 'aleqa'nın yaratılmasına dahi başlangıç olan ve rabbânî bir izâfetten ibâret bulunan rûhî ilişiğe kadar insânın yaratılışının bütün başlangıçlarına şâmil, hem de okunanın rûhî bir sevgi ve alâka ile ta'kîb edilmesi husûsuna daha açık ve faydalı bir tenbîh olacağından daha ince, daha derin, daha beliğ olur. Bu nedenle meâle şöyle demeli: *O insânı bir ilişikten [ilişip yapışandan/tutunandan/asılandan] yarattı.* (VIII/5950-5951)

3 Bu ikinci *Oku!* emri, okumak melekesinin tekrâr ile husûle geleceğini tenbîh olmak üzere evvelkini te'kîd için bir tekrâr olduğu gibi, başkalarına *tebliğ* veyâ imlâ için okumak üzere ikinci bir emir de olur. (VIII/5951)

4 •Krş. Kalem: 1, not: 1. (E.Ö)

5 •Âyette, *sakın okumamak etme* ibâresinin karşılığı yoktur. (E.Ö)
Sakın okumamazlık etme yâ Muhammed! Çünkü insân muhakkak tuğyân eder, yânî azar, haddini aşar, hakka karşı gelir, halka ziyân eder kendini müstağni görmekle, yânî artık ihtiyacının olmadığını, gâyeye erdiğini, ğınâ [kendi kendine yeterlilik-ululuk] mertebesine geldiğini zannetmekle azar; onun için hiçbir zamân istiğnâ etme de Rabbinin ismiyle oku, tekrâr tekrâr oku, emirlerini yerine getir; zîrâ dönüş Rabbinedir, O'ndan kurtuluş yoktur.
Ruc'a (–Meâl'de, *dönüş* diye tercüme edilmiştir–), "büşrâ" vezninde *rücû* [*dönüş*] ma'nâsına masdardır. Yâni, "dönüş O'nadır [Rabbinedir/Allâh'adır], O'ndan kurtuluş yoktur". (VIII/5954-5955)

6 *Araeyte* (–Meâl'de, *baksana* diye karşılık verilmiştir–), gerek bir mef'ûle teaddi eden *rü'yet* veyâ *rey*'den, gerekse iki mef'ûlüne ta'diye eden *'ilm* ma'nâsından *gördünmü, gördün a, baksan a, ma'lûmun a, anladın a* gibi dikkati çeken bir hitâb ile, *Ne dersin, görüşün, reyin, bilgin ne ise bana haber ver* demek ma'nâsına kullanılan bir istifhâmdır ki çoğunlukla maksad, hakîkaten istifhâm ve istihbar olmayıp sorulan hâle dikkati çekerek bir *takbîh* [*beğenmeme/çirkin görme*] veyâ *tevbîh* [*azarlama*] veyâ *ta'cîb* [*hayrete düşürme*] olur. (VIII/3955)

14. Her hâl (ve durum)de Allâh'ın (kendisini) görüyor (ol)duğunu bilmiyormu?

15-16. Sakın,[7] celâlim hakkı için, eğer (akıllanıp) (bu tutumundan) vazgeçmezse, muhakkak sürükleyeceğiz[8] elbet Biz o alnı[9] [şahsı]; yalancı câni bir alnı [şahsı].

17-18. O vakit çağırsın o kurultayını/meclisini,[10] Biz (de) çağıracağız zebânileri[11] [azâb meleklerini].

19. (Ey Resûl,) sakın onu dinle(yip itaat et)me de, secde [inkıyâd] et ve yaklaş!

---

7 *Kellâ* [*bâyır hayır*], o azgının hâlinden redd ve sakındırmadır, yâni, hakîkat onun zannettiği gibi değil. (VIII/5960)

8 *Sefi'*, "şiddetle tutup çekmektir", yâni, "muhakkak yakalayıp sürükleyeceğiz o nâsiyeyi" yâhud "nâsiyesiyle..." (VIII/5961)

9 *O alnı*, yâni, "nâsiyeyi" yâhud "nâsiyesiyle..." *Nâsiye* [*alın*], ma'lûm ki "alındaki saç, perçem" demektir. Onun bittiği "cepheye, alına", yâni "alnın üstünde başın ön tarafına" dahi itlak olunur. Burada murâd, 'baş'tan ve dolayısıyla 'şahıs'tan kinâyedir. (VIII/5961)

10 *Nâdi* (–Meâl'de, *kurultay/meclis* diye çevirilmiştir–), "halkın meşveret gibi birşey için konuşmak üzere bir yere toplanmaları" ma'nâsına *nedve*'den gelir. Nitekim, İslâm'dan evvel Mekke'de Kureyş'in toplandığı parlaman binâsına, "Dâru'n-Nedve" denilirdi. *Nâdî*, "orada ve o gibi yerlerde toplanan heyet"tir ki "bezm", "meclis", "mahfil", "gongre", "parlaman" ta'bîrleri gibidir. Yeni Türkçe'de bu gibi büyük ictimâlara/toplantılara –eski bir ta'bîr ile– "kurultay" denilmek şâyi olduğu için, *felyed'u nâdiyehu* ibâresini, *çağırsın kurultayını* diye tercüme etmek daha uygun gelir. (VIII/5961)

11 *Zebânî, zebâniye*, "azâb melekleri"ne isim olmuştur. Demişlerdir ki: "Asıl lügatte; 'şurta', yâni 'zâbıta kuvveti' [polis] demektir". (VIII/5962)

97. KADR SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

§

Adını, ilk âyetindeki *qadr* kelimesinden alan (*İnnâ Enzelnâhu* diye de isimlendirilen) bu sûre, Kur'ân-ı Kerîm'in değer ve önemine tahsis edilmiş olup evvelki sûreye münâsebeti, ondaki *secde* [*inkıyâd et*] ve *iqterib* [*yaklaş*] emirlerinin ta'lîli [sebebi/illeti] siyâkında olmasıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Elhakk[1] [doğrusu] Biz indirdik [indirmeye başladık] onu[2] [vahyi/Kur'ân'ı], (Ramazan ayındaki) kadr [hüküm] gecesi(nde-mübârek bir gece-

---

1 *Hakkâ* denilmesi daha uygundur, fakat yeni yazıda *hakka* gibi okunacağından ve med işâreti koymak da mümkün olmadığından *elhakk* demeyi tercih ediyorum. (IX/5965)

•Böyle demesine rağmen Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Meâl'in ba'zı yerlerinde *hakkâ* kelimesini kullanmıştır. Bkz. Yûnus: 4, Enfâl: 4 ve 74. (E.Ö)

2 Yâni, oku da ancak Bize secde [inkıyâd] ve ibâdet et; çünkü şânı azametimizle Biz indirdik onu: o okunan Kur'ân'ı (IX/5965). Hattâbî, *innâ enzelnâhu* (ibâresindeki) zamîri(n) Yüce Allâh'ın *iqra'* kavline işâret olduğunu ve ondan dolayı bu sûrenin ondan [Alak sûresi'nden] sonraya konulduğunu söylemiştir. Kadı Ebû Bekr ibni'l-Arabî de bunu beğenmiş, "Bu, cidden bedî'dir" demiştir. *Iqra'* [oku], Kur'ân'ın ilk nâzil olan âyeti olduğu cihetle *onun inzâli*, "Kur'ân'ın indirilmeye başlaması" demek olacağı cihetle zamîrin ona irca'ı da hakîkatte cumhur kavline/görüşüne muhâlif olmaz. Ancak zamîrin mercii, evvelki sûrede [Alak sûresi'nde] geçmiş olmak itibâriyle, *o Kur'ân'ı* demek gibi lafzen de sarîh olmuş olur. Ve *indirmeyi*, "indirmeye başlamak" ile te'vîl etmeye hâcet kalmaz. Çünkü "Kur'ân'a râcidir" diyenlerin bir kısmı, –Şa'bî'den rivâyet olunduğu üzere– "indirmeye başlamak" ile tefsîr etmişler ve demişlerdir ki: "Kur'ân'ın tümünün bir gecede [kadr gecesi'nde] toptan değil, 23 senede parça par-

de)![3]

2. Ne bildirdi ki sana, ne(dir) kadr [hüküm] gecesi?[3]

3. Bin aydan hayr(lı)dır o kadr [hüküm] gecesi![3]

4. İner peyderpey melâike [melekler] ve rûh [Cebrâîl] onda [o gecede], izniyle Rabb'lerinin;[4] (hayr ile yâhud dîn ve dünyâ ile alâkalı) her bir emr/[iş]den.[5]

5. Bir selâm/[sırf selâmet]dır[6] o (gece), tâ tan atana kadar.

ça indiği ma'lûm olduğundan, *(Orucun farz kılındığı) o Ramazan ayı ki, Kur'ân o(nu)n (mübârek bir gecesin)da indirildi* (Bakara: 185) âyetinde olduğu gibi burada da murâd, 23 sene süren inzâlin başlangıcı olmak iktizâ eyler". Onun için zamîrin *ıqra'* [*oku*] emrine irca' edilmesi, aynı ma'nâyı daha ziyâde bir vuzûh ile ifâde etmiş olmakla berâber, *indirmeyi*, "indirmeye başlamak/indirmenin başlangıcı" ile te'vîl etmeye hâcet bırakmayan güzel bir ma'nâ olur. (IX/5966 ve krş. Duhân: 3, not: 2 ve 3; Bakara: 185, not: 240)

3 *Leyle-i qadr* [*kadr gecesi*] hakkındaki görüşlerden ba'zıları şunlardır: A) "Hüküm gecesi", yâni her hikmetli işin, takdîr-i ilâhîde hükme bağlanmış işlerin, veyâ birçok işe hâkim büyük muhkem işlerin ayırdedildiği mübârek gece; B) "Azamet ve şeref gecesi". (IX/5970-5971)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *Rabb'lerinin* yerine *Rabbinin* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. *Rabbihim* [*Rabb'lerinin/kendilerinin Rabbının*] kelimesinin çevirisiyle ilgili olarak bkz. Bakara: 5, not: 11. (E.Ö)

Müfessirlerin çoğunun görüşüne göre, *rûh*'tan murâd, *Cibrîl*'dir.

Fîhâ [*onda*] zamîrinde iki vecih vardır: A) Kadr gecesi'ne râci olmasıdır ki bu sûrette rûh, meleklere ma'tuf olarak, "O gecede melekler ve rûh peyderpey iner/iner de iner" demek olur; zâhiri de budur. B) Meleklere râci, *vav* da hâliyye olmaktır ki, "rûh içlerinde olarak/olduğu halde melekler iner" demektir. (IX/5978-5979)

5 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *emrden* yerine *emrinden* yazılmıştır; fakat doğru olan Matbu nüsha'dakidir. (E.Ö)

6 Yâni, sırf selâmettir veyâ Allâh tarafından bir selâmdır, korkulu her şeyden selâmettir yâhud selâmet müjdesi, selâmet tebliği olan bir selâmdır. (IX/5980)

98. BEYYİNE SÛRESİ

MEDENÎ, 8 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *beyyine* [*açık/apaçık delîl*] kelimesinden alan (*Kayyime, Münfekkîn, Beriyye, Lem-Yekun* da denilen) bu sûrede, ilâhî vahy ile birlikte peygamber gönderilmesinin hikmeti beyân edilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Ehl-i Kitâb ve müşriklerden o küfr [hakîkati inkâr] edenler, (içinde bulundukları durumdan) infikak edecek [ayrılacak] değildi, gelinceye kadar kendilerine beyyine [apaçık delîl]; Allâh'tan bir resûl[1] peyderpey mutahhar [tertemiz] sâhifeler okur; öyle ki, onlarda bütün kütüb-i kayyime![2]

4. Böyle iken, o Kitâb verilmiş olanlar, ancak geldikten sonra (–kimi îmân, kimi küfr ederek ihtilâfa düşüp–) ayrıldılar, kendilerine o beyyine [apaçık delîl/resûl Muhammed].[3]

---

1 *Beyyine*, –ma'lûmdur ki nûr gibi– "kendisi son derece açık olup başkasını da beyân eden, açıklatan" demektir. Onun için, iddiâcının iddiâsını açık ve kesin sûrette beyân ve isbât eden şâhide, sağlam nâtık hüccete ve mu'cizeye *beyyine* denilir. Burada da, "hakkı beyân ve isbât edecek açık ve kat'î nâtık hüccet/delîl veyâ mu'cize" demektir, ki murâdın ne olduğu şununla beyân olunmuştur: *Allâh'tan bir resûl;* ki *beyyine*/[*apaçık delîl*]den bedeldir yâhud mübtedâi mahzufun haberi olarak *beyyine*'yi [*apaçık delîl*'i] tefsîrdir. Yâni, "Allâh tarafından risâletle gönderilmiş bir Resûl/Peygamber gelinceye kadar ayrılacak değillerdi". (IX/5990)

2 Yâni, doğru sâbit kitâblar, bozulmaz pâyidar hakk yazıları o temiz sâhifelerin içindedir; ki bunlar, *iqra* diye okunması emredilen Kur'ân sâhifeleri, Kur'ân sûreleridir. (IX/5990)

3 Yâni, Ehl-i Kitâb, ancak kendilerine *o beyyine* geldikten sonra ayrıldılar, tefrikaya düştüler; kimisi *o beyyine*'ye: *o Resûl*'e îmân ettiği hâlde, kimisi küfre sa-

5. Hâlbuki onlar ancak şununla emrolunmuşlardı: Hakk-perest muvahhid [hanîfler] olarak dîni Allâh için[4] hâlis kılarak, yalnız Allâh'a ibâdet etsinler ve namazı dürüst kılsınlar ve zekâtı versinler; ve odur (işte) dîn-i kayyime.[5a]

6. Küfredenler –gerek Ehl-i Kitâb'dan olsun, gerek müşriklerden– muhakkak cehennem ateşindedirler (ve) orada muhalled [sürekli/ebedî] kalacaklardır, onlardır bütün şerru'l-beriyye [halkın en şerrlileri].

7. Muhakkak ki îmân[5b] edip yarar-

---

pıp eski hâllerinde kalmakta ısrâr ederek tefrika çıkardılar. O beyyine karşısında müşriklerin bile mâzereti kalmamışken, sırf hevâ ve inadlarından ötürü küfreden Ehl-i Kitâb'ın nasıl mâzeretleri olabilir?! (IX/5991)

Bu âyetler, Ehl-i Kitâb'dan [yehûdi ve hristiyanlardan] ve müşriklerden olan kâfirlerin, ***beyyine [apaçık delîl] olan Resûl*** gelinceye kadar bulundukları hâlden, dînlerinden, âdetlerinden ayrılmamakta mâzûr olsalar da, hakk dîni beyân eden Resûl geldikten sonra, özellikle Ehl-i Kitâb'ın o'na îmân etmeyip tefrika çıkarmalarının sırf küfr ve azâb sebebi olduğunu anlatmaktadır. Yâni, o kâfirler *o **beyyine olan resûl/peygamber*** gelinceye kadar bulundukları hâlden, dînlerinden, âdetlerinden ayrılacak vaziyette değillerdi; çünkü kendilerine hakkı beyân edecek olan *o **beyyine** [**apaçık delîl: Resûl***] henüz gelmemişti. Onun için onlara, hakk ve hayrı anlatacak kat'î bir delîl olmak üzere bu Kitâb indirilerek peyderpey okumak üzere Allâh tarafından o Resûl gönderildi, o geldikten sonra ise müşriklerden evvel Ehl-i Kitâb'ın o'na îmân edip önceki yanlış gidişâtlarından vazgeçmeleri, hakka karşı tefrika çıkarmamaları gerekirdi. Hâlbuki onlar öyle yapmadılar; o Resûl'e karşı tefrikaya düştüler, müşrikler gibi küfrettiler ve –*o **beyyine***'ye rağmen– böyle tefrikaya düşüp küfretmeleri de –başka bir sebebe mebni değil– sırf azgınlık ve inadlarından ve eski hâllerinden ayrılmak istememelerinden kaynaklandı. (IX/5996)

4 •Meâl'de, ***Allâh için*** diye karşılık verilen ***lehu'd-dîne*** lafzı, ***dîni O'na/dîni O'nun için*** veyâ ***dînînde/O'nun dîninde*** anlamına gelir. (E.Ö)

5a Yukarıda zikri geçen ***kütüb-i kayyime***'nin [doğru, bozulmaz sâbit hakk Kitâblarının] beyân ettiği dîndir. (IX/5999-6000)

5b ***İmân,*** asl-ı lügatte ***emn ü eman***'dan if'aldir. Hemzesi ta'diye ve ba'zan sayrûret ma'nâlarında kullanılır. Ta'diye olması durumunda "eman vermek, emîn kılmak" demektir ki Allâh'ın isimlerinden olan ***mü'min*** [eman veren, emîn kılan] bu ma'nâdandır. Sayrûret olması durumunda da "emîn olmak" demek olur ve "vüsûk-ı itimâd" [sağlam inanmak/güvenmek] ma'nâsını ifâde eder ki lisânımızda "inanmak" denilir. Örf-i lügatte ise, mutlak olarak "tasdik etmek" ma'nâsınadır. Çünkü tasdik eden, tasdik ettiğini tekzib'den [yalanlamadan] emîn

(lı/sâlih)[6] ameller yapanlar (var ya), onlardır bütün hayru'l-beriyye [halkın en hayrlıları].

8. Onların mükâfâtı, Rabb'leri indinde [yanında] altından ırmaklar akar 'adn cennetleridir,[7] onlar içinde ebediyyen muhalled olacak/[kalacak]-lar;[8] Allâh onlardan hoşnud, onlar da O'ndan hoşnud. Bu işte, Rabbine haşyet[9] duyanlara.

---

kılmış veyâ kendisi kizb'den [yalandan] emîn olmuş olur. (...) *Îmân*, 'bâ' ile ta'diye ettiği zamân "itirâf" ma'nâsını, 'lam' ile ta'diye ettiğinde ise "iz'an ve kabûl" ma'nâsını tazammun eder. (I/177-178)

•*Îmân*, lügatte –tâm olarak– mutlak "tasdîk etmek" ma'nâsına gelmez. Çünkü *tasdîk*, her türlü haber hakkında kullanılır. Oysa *îmân* teriminin kullanılabilmesi için, haber verilen şeyin ğayba taalluk etmesi gerekir. Ancak o zamân haberi veren için, "O kişiye îmân ettim" ve haber verilen şey için "O habere îmân ettim" denilir. Elbette tasdîk kaçınılmazdır, ancak bu tasdîk, ğâib'in tasdîkidir. Yoksa tanık/şâhid olunan şeye dâir verilen haberi tasdîk etmek, îmân değildir. Çünkü *îmân, el-emn* [güven] kökünden olup bu ise, ancak hakkında kuşku duyulabilen haberler hakkında olur, tanık olunan şeylerde ise kuşku olmaz. Onun içindir ki, bir şeyin bilinmesi husûsunda iki kişinin ortak olması durumunda, "Biri diğerini tasdîk etti" denilir, fakat "Biri diğerine îmân etti" denilmez. (E.Ö)

6 •Osmanlıca Yazma nüsha'da *hayr* diye yazılan, Matbu nüsha'da *yarar* diye dizilen kelimenin aslı *sâlihât*tır. (E.Ö)

7 •Meâl'in orijinalinde *'adn* lafzı atlandığından, terkibin diğer yarısı da *cennetler* şeklinde eksik tercüme edilmiştir. Bu nedenle, *cennetler* yerine, *cennâtu 'adnin* terkibinin tam karşılığı olan *'adn cennetleri* [ikâmet bahçeleri] ibâresini metne dâhil ettik. (E.Ö)

8 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *olacaklar* yerine *kalacaklar* yazılmıştır, ki netice itibâriye ma'nâ değişmez. (E.Ö)

9 *Haşyet*, "ta'zîm ile sevgi neticesi olan saygı ma'nâsına bir korku"dur. (IX/6004)

99. ZİLZÂL SÛRESİ

MEDENÎ, 8 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *zilzâl* lafzından alan (*Zelzele* ve *İzâ Zulzilet* de denilen) sûrenin konusu, Sâ'at [kâinâtın dengesinin alt-üst olması], ölümden sonra diriliş ve hesâb: cezâ ve mükâfâttır. O nedenle, dünyâda yapılan –zerre kadar olsa bile– her iyiliğin ya da kötülüğün âhirette mutlaka görüleceği vurgulanmaktadır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-5. Arz [yeryüzü], (Sâ'at'in) o (dehşetli) sarsıntısıyla sarsıldığı[1] ve arz [yer] ağırlıklarını[2a] [içinde bulunanları/ölüleri] çıkar(ıp dışarı fırlat)dı-

1 *Yeryüzünün o zelzelesi;* "yerin, 'hareket-i arz' dediğimiz zangır zangır sarsıntısı"dır. *Zell,* "hareket" ma'nâsı ifâde ettiği için *zelzele* ve *zilzâl,* onun muzâfı olarak "tekerrür"ü ifâde eder. Bilhassa izâfetle ifâde edilmesi, arzın/yerin, mümkün olabilen bütün şiddet ve dehşetiyle sarsıntısına işârettir ki murâd, –Hacc, Vâkı'a ve daha birçok sûrede beyân ve ihbar edilmiş [haber verilmiş] olan– *Sâ'at/Kıyâmet zelzelesi* dir. (IX/6008)

2a *Esqâl* (–Meâl'de *ağırlıklar* [*ağırlıklarını*] diye tercüme edilmiştir–), *seqâl*'in çoğuludur ki Râzî'nin ifâdesince *seqâl,* "ev eşyâsı" demektir. *Kâmûs*'ta *seqâl,* "misâfirin/yolcunun 'ağırlık' ta'bîr olunan metâ ve haşemine ve sâhibinin genellikle kullanmayıp koruyup kolladığı nefis ve kıymetli şey"e denir.
Esqâl, "yolcunun ağırlıkları, metâ ve haşemi" ma'nâsına olduğuna göre, *Arz ağırlıklarını çıkardığı...* buyurulmakla, o zelzele hâlinde arz/yer seferberlik yapan bir yolcuya ve içindeki ölüler ve künuzu [hazineleri] da o yolcunun ağırlığını teşkil eden metâ ve haşemine teşbih edilmek [benzetilmek] sûretiyle bir istiâre-i mekniyye yapılmış demek olur.
Esqâl'ın, *sıqâl*'ın çoğulu olabileceği de söylenmiştir ki "karın yükü" ma'nâsınadır. Bunun da künuz [defineler, hazineler, mâdenler] ve ölülere ıtlâkı, teşbih [benzetme] ve istiâre sûretiyledir. Bu ma'nâ, *Ve içindekileri atıp boşaldığı (vakit)* (İnşikâk: 4) âyetine daha muvâfıktır.

ğı[2b] ve insân (korku ve dehşet içinde), "N'oluyor buna!?" dediği vakit,[3] o gün (arz, hâlen veyâ kavlen) bütün haberlerini anlatır,[4] çünkü Rabbin ona vahyeylemiştir.

6-8. O gün nâs [insânlar] müteferrik sûrette [tek tek/bölük bölük] (kabirlerinden) fırlayacaklardır,[5] amelleri kendilerine gösterilmek için, ki herkim (dünyâda) zerre miktârı bir hayr işlerse (âhirette) onu [işlediği hayrı] görecek, herkim de (dünyâda) zerre miktârı bir şerr işlerse (âhirette) onu [işlediği şerri] görecek.

Râzî, *esqâl*'in "esrâr" [sırrlar] ma'nâsına olmasını da ikinci bir görüş olarak nakletmiştir. Yâni, "o gün arz/yer bütün esrârı/sırrları açacak, açıklayacak; lehte ve aleyhte şehâdet edecek" demektir. Âlûsî buna, "Me'sura muhâlif ve uzaktır" demiş ise de, muhtemeldir.

Maamafih en kuvvetli vecih, arzın/yerin seferberliğini ifâde eden birinci vecihtir; yâni, tahrik ile *seqâl*'in çoğulu olmasıdır. (IX/6009-6010)

2b *Arzın ağırlıklarını çıkarması* husûsunda iki rivâyet vardır: A) Ölüleri kabirlerinden fırlatıp çıkarmasıdır; B) İçindeki definelerin, hazinelerin, mâdenlerin meydana çıkarılmasıdır. (IX/6008)

•Birinci rivâyetin doğru olma ihtimâlinin daha yüksek olduğuna dâir bkz. 'Âdiyât: 9. (E.Ö)

3 Böyle [*"N'oluyor buna!?"*] denilmesi, korku ve dehşetin şiddet ve büyüklüğünü tasvîr içindir. (IX/6010)

4 O arz/yer, bütün haberlerini tahdis eyler; havâdislerini hâlen veyâ kavlen haber vererek anlatır. *Keşşâf*'ta (Zemahşerî) der ki: "Arzın tahdis ve îhâsı mecâzdır"; yâni Allâh Teâlâ arzda öyle ahvâl/haller ihdâs buyurur ki, onlar lisân ile tahdis [anlatma] makâmına kâim olur. (IX/6011)

5 O gün insânlar fırka fırka, muhtelif hâlde geleceklerdir. *Sudûr, vurûd*'un zıddıdır. *Vurûd,* "suya gitmek" olduğu gibi, *sudûr* da "sudan dönmek"tir. Diğer bir ta'bîrle *vârid* "gelen", *sâdir* "giden" demektir. Yâni, varmış oldukları yerden dönüp çıkacaklar, kabirlerinden mevkıfe, mahşere doğru muhtelif sûrette fırlayacaklar, kimisi yüz aklığıyla, kimisi yüz karasıyla, kimisi selâmet, kimisi korkular-dehşetler içinde, kimisi binitli, kimisi yayan, kimisi serbest, kimisi zincirlerle bağlı, hâsılı kimisi bahtiyâr, kimisi bedbaht, yâhud –İbn 'Abbâs'tan rivâyet olunduğu üzere– her dîn ve millet sâhibi ayrı olarak kendi önderleri arkasında, yâhud her ferd ilk yaratılışı gibi tek başına olarak; yâhud aktara göre dağılmış olarak gelecekler. Yâhud, mahşere vurûd ettikten sonra kimisi kitâbını sağından almış ashâb-ı yemînden olarak cennete gitmek üzere, kimisi de kitâbını solundan veyâ arkasından almış ashâb-ı şimâlden olarak cehenneme gitmek üzere mahşerden ayrılacaklar. (IX/6012)

100. 'ÂDİYÂT SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *'âdiyât* [*hızla koşmak, seğirtmek/saldırmak*] kelimesinden alan bu sûre de, arzın [yeryüzünün] bir zelzelesi ma'nâsında olan ve bir Kıyâmet Günü'nü [Sâ'at'i] andıran harb/kıtâl [savaş] hareketlerini ve kuvvetlerini ihtâr ile hayr ve şerr amellerin görünüşü hengâmını bir nevi tavzih ve dünyâyı âhirete tercih edenleri tehdid ve nihâyet Ceza [Dîn: hesâb ve karşılık] Günü'nün bir *tasvîr* olmak itibâriyle evvelki sûrenin [Zilzâl sûresi'nin] bir eşidir/benzeridir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. O harıl harıl koşular koşan,
2. Çakarak da ateşler saçan,[1]
3. Ve sabahleyin baskın basan,
4. Derken savurup da bir toz duman,

---

1 *'Âdiyât*, "hızla koşmak, seğirtmek" ma'nâsına *adv*'den ism-i fâil cem'i müennesi sâlimdir. Dolayısıyla at, deve ve diğer koşanların hepsine itlak olunur. *Kamus* sâhibinin *Besâir*'de beyânına göre bu *'adv* maddesi, esâsen "tecâvüz" ma'nâsına mevzudur. Gâh yürüyüş itibâriyle mülâhaza edilir, ona *adv*, yâni *seğirtmek* denir. Ve gâh kalbî olarak mülâhaza edilir, ona *'adavet* [*düşmanlık*] denilir. Gâh da adâleti ihlâl itibâriyle mülâhaza edilir, ona da *'udvan*, yâni *zulüm ve teaddî* denilir. Ve gâh da mekân ve mahall itibâriyle mülâhaza edilir, ona da *advâ*, yâni *sirâyet* denilir. "Ganiyy" vezninde *adiyy* ve "sâriye" vezninde *'âdiye*, "dâima harb ve kıtâle koşup hücûm eden cemaat"e denir.
Dabh, "atların koşu esnâsındaki nefeslerinin sesleri"dir; "hızlı nefes sesi olan bir harıltı ve hohlama"dır. *Kadh*, "çakmak çakmak", yâni "hızla çarpmak, çakmakla ateş çıkarmak"tır. Dolayısıyla bu ibâre (1. ve 2. âyet), atların koşarlarken hızlarından tırnak/[toynak]larıyla çarptıkları taşlardan çakmak gibi ateşler çakarak gitmelerini tasvîr eder ki bu da geceleyin görülebileceği ve hız eseri olduğu cihetle, onların hem kuvvetlerini, hem de geceleyin koştuklarını gösterir. (IX/6015-6016)

5-7. Bir derneği o demde ortalayan[2] kuvvetlere kasem [yemîn]· eylerim ki, pek nankördür o insân Rabbine ve o kendi şâhiddir[3] buna,
8. Ve o, sevdiği için serveti, katıdırçetindir ona!
9-11. Fakat (insânlar) bilmeyecekmi, (ki Kıyâmet ve Âhiret Günü gelip de) deşildiği zamân o (kabirler ve dışarı fırlatıldığı vakit) kabirlerdekiler[4] ve deril(ip gözler önüne seril)diği zamân o sadr(lar)/[göğüsler]-daki (sırrlar, niyet)ler;[5] (işte) o gün o Rabb'leri onlar(ın tüm sırrların)a elbette habîr [vâkıf] (olduğunu gösterecek)dir?[6]

---

2 "Bir düşman topluluğunun ortasına dalarak yâhud çevirip ortaya alarak mağlûb ve perişan eden kuvvetlere..." (IX/6019)

3 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *şâhiddir* yerine *şâhididir* şeklinde –tashihli– yazılmıştır. (E.Ö)

4 •Matbu nüsha'da *kabirdekiler* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *kabirlerdekiler* diye yazılmıştır ki doğrusu da budur. O nedenle, metindeki *kabirdekiler* kelimesini, *kabirlerdekiler* şekline getirdik. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Tefsîr metninde de (IX/6022), *kabirlerde gömülenler* demiştir. (E.Ö)

5 *Ve o sudûrdakiler tahsil edildiği, muhassalası alındığı vakit;* yâni, gönüllerde saklanan bütün gizli sırrlar, niyetler, garazlar, olgun hâsılât gibi derlip toplanıp bütün sonuçlarıyla meydana konduğu vakit, muhakkak o nankör insânlar dünyâda neler ettiklerini anlayacaklardır. (IX/6022)
•Meâl'in aslında *o sadrdakiler* [*göğüstekiler*] diye çevirilen *fi's-sudûr* kelimesi, *o sadrlardakiler* [*göğüslerdekiler*] ma'nâsına geldiğinden, *sadrdakiler* kelimesini *sadrlardakiler* yaptık. Nitekim, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da Tefsîr metninde (IX/6022), *o sudûrdakiler* şeklinde karşılık vermiştir. (E.Ö)

6 O gün Rabb'leri onların yaptıklarının zerresinden bile gâfil değil/olmayacak, O onların içlerini-dışlarını bilir, evvel de bilir sonra da bilir, fakat o gün hepsini kendilerine de bildirecektir. (IX/6022)

101. KÂRİ'A SÛRESİ

MEKKÎ, 11 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *qâri'a* kelimesinden alan bu sûre, Kıyâmet ve âhiret konusuna tahsis edilmiştir.
Önce Sâ'at'in/Kıyâmet'in dehşetli hâllerine, ardından da terâzileri/tartıları ağır basan kimselerin/mü'minlerin mutlu sonlarıyla, terâzileri/tartıları hafif gelen kimselerin/kâfirlerin perişan ve acıklı sonlarına atıf yapılmıştır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. O kâri'a,[1] ne (dehşetli)dir o kâri'a![2]

3. Ne bildirdi ki sana, nedir o kâri'a?[3a]

---

1 *O qâri'a* (o çarpacak belâ), yâni "Kıyâmet". Çünkü *qâri'a* [*kâri'a*], *qar'i*'dan müştaktır. ق-ر-ع maddesinden *qarı'*, "şiddetli bir ses çıkaracak derecede şiddetle dayanıp çarpmak"tır. Bu sûretle, çarpan her şeye *qâri'a*, çoğuluna da *qavari'* denilir. Sonra, "dehr'in başlara çarpan büyük hâdiseleri"ne *qâri'a* denilmiştir. Bilhassa, *lâm* ile *el-qâri'a*, "Kıyâmet"in isimlerindendir, ki başlangıcı nefha-i ûlâ [birinci üfürme], sonu fasl-ı kazâ'dır. (IX/6025)
Qâri'a [*kâri'a*], lügatte "insânların başlarına çarpan, beyinlerinde patlayan vak'a" demek olup Kâri'a sûresi ile beyân olunacağı vechile insânların, çırpınıp yayılan pervâneler [küçük kelebekler], dağların didilmiş elvan/renkli yünler gibi olacağı hengâmı haber verip bildirmek üzere "Kıyâmet Günü'nün bir ismi ve hâkka'nın ba'zı ahvâli"dir ki bu zikrolunan kavmlerin helâklarında bundan birer küçük numûne vardır. (VIII/5313)

2 *Mâ*, vaz'ında "mâhiyyet ve hakîkatten suâl"dir. Fakat burada murâd, *qâri'a*'nın [*kâri'a*] mâhiyyetinden ve hakîkatinden suâl değil, *qâri'a*'nın dehşetini göstermektir: "O ne dehşetli qâri'a'dır/kâri'a'dır". (IX/6026)

3a *Ne bildirdi sana ki nedir o qâri'a?* buyurulması da, onun hakîkatinin insânların ilmi hâricinde olduğunu, dolayısıyla hakîkati gösterilmedikçe şiddet ve

4-5. O gün ki, nâs [insânlar] çırpınıp yayılan pervâne/[kelebek]ler gibi olacak [çil yavrusu gibi dağılacaklar], dağlar da didilmiş elvân [renkli] yünler gibi atılacak/[zerre zerre uçuşacak]tır.

6-7. İşte o vakit, mîzânları [terâzileri/sâlih amel tartıları] ağır basan kimse [mü'min] (var ya), o artık hoşnud bir hayâttadır.

8-9. Fakat mîzânları [terâzileri/sâlih amel tartıları] hafif gelen kimse(ye/kâfire gelince), o vakit onun anası [sığınağı/barınağı] hâviyedir.[3b]

10. Ve bildinmi hâviye nedir?

11. Kızışmış bir ateş!

---

dehşetinin azametini hiç kimsenin, hattâ Peygamber'in bile dirâyetle bilemeyeceğini ihtar etmek sûretiyle o tehvil, te'kid ve takviye olunmuştur. (IX/6026)

3b *Onun anası hâviyedir:* A) Varacağı yeri-yatağı, kucağına sığınacağı ana-vatanı hâviyedir. Bannacak yeri kalmayacak, artık ***hâviye*** denilen cehennem uçurumunun kucağına atılacaktır; B) O öyle bir düşecektir ki anası ağlayıp yıkılacaktır; C) Onun beyninin kökü hâviye olacak, tepe-takla cehennemin dibine atılacak, öyle kaynayacaktır. (IX/6036)

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

MEKKÎ, 8 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *tekâsür* kelimesinden alan (Ashâb-ı Kirâm arasında *Makbûre* ismiyle anıldığı da rivâyet edilen) bu sûre, insânın sınır tanımaz ihtirâsına/aç gözlülüğüne ışık tutmakta olup, 'Qâri'a/Kâri'a' üzerine bir nasihat ve inzâr/[uyarı]dır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Oyaladı [oyalayıp duruyor] o çokluk kuruntusu [mal ve evlâd çoğaltma ihtirâsı] sizleri, tâ (ölüp de) ziyâret edişinize [boylayışınıza] kadar kabirleri.[1]

3-4. Öyle değil, ilerde bileceksiniz,

---

1 *Oyaladı [oyalayıp duruyor] o çokluk kuruntusu [mal ve evlâd çoğaltma ihtirâsı] sizleri, tâ (ölüp de) ziyâret edişinize [boylayışınıza] kadar kabirleri:* A) "Dünyâ hırsı, mal ve evlâd çokluğuyla övünme sevdâsı, sizleri iğfâl etti, eğleyip oyaladı durdu [duruyor], tâ kabirlere girinceye kadar"; yâni, canlarınız çıkıncaya kadar ömürlerinizi dünyâyı tutmak için sarfettiniz [sarfediyorsunuz], eğlence ile geçirdiniz [geçiriyorsunuz], âhiret için amel işlemediniz [işlemiyorsunuz], sâdece mal ve evlâd çoğaltmayı düşündünüz [düşünüyorsunuz]". Bu duruma göre *kabirleri ziyâret etmek*, "ölüm hâli"nden veyâ "ölüm"den ibârettir. B) Mezarları ve mezardakileri sayıp onların çokluğuyla övünmek sizleri oyaladı. C) Kabir azâbını tadıncaya kadar. (IX/6040-6048)

•Doğru olan birinci görüştür: *Hattâ zurtumu'l-meqâbir* (lafzen: "tâ kuburları/çukurları ziyâret edinceye kadar"] ibâresi, "ölüm hâli"nden veyâ "ölüm"den kinâyedir. Nitekim Arab, ölen kişi için, *zâre qabrehu* (lafzen: "kabrini ziyâret etti") der. Ayrıca krş. *Bilin ki dünyâ hayât, sâdece bir la'ib, bir lehv, bir zînet, aranızda bir tefâhur, mallar ve evlâdda bir tekâsürdür* (Hadîd: 20). Diğer ma'nâlar ciddiye alınmaya bile değmez. Zîrâ, sayıları hakkında iddiâlaşan iki kabilenin, dirileriyle yetinmeyip mezarlığa giderek ölülerini de saydıkları yolunda Tefsîrlerde zikredilen rivâyetin –ki rivâyet doğru olsa dahi– bu sûre ve bu âyetle hiçbir ilgisi yoktur, sözkonusu rivâyetin bu sûre ve âyetle irtibatlan-

sonra öyle değil ilerde bileceksiniz.
5. Öyle değil, ilme'l-yakîn[2] [sağlam biliş] bilseniz!
6-8. Kasem [yemîn] olsun o cahîmi [çok alevli ateşi] çâresiz göreceksiniz.

Sonra kasem [yemîn] olsun, onu çâresiz ayne'l-yakîn[3] göreceksiniz.
Sonra kasem [yemîn] olsun, o gün (size verilen maddî-ma'nevî) o naîmden[4] [ni'metlerden] muhakkak sorul(up sorgulan)acaksınız.

---

dırılması, tamâmen gülünç bir yakıştırmadan ibârettir. Bu ibârenin, kabir azâbına (!) delâlet ettiği iddiâsı ise, hepten zorlama ve saçmadır. (E.Ö)

2 • *Yaqîn/Yakîn* kelimesi için bkz. Secde: 12, not: 18. (E.Ö)

3 *'Ayne'l-yaqîn* terkibindeki *'ayn*, "göz" veyâ "zât" ma'nâsınadır: A) Yakîn gözüyle apaçık önünüzde göreceksiniz; B) Yakînin zâtından ibâret bir görüşle göreceksiniz. (IX/6059)

4 *Naîm*, "kendisiyle lezzet ve tad alınan/hoşnud olunan her türlü ni'met"e şâmildir: Hayât, sıhhat, âfiyet ve hattâ içilen bir yudum soğuk su dahi buna dâhildir. (IX/6059)

103. 'ASR SÛRESİ

MEKKÎ, 3 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *'asr* kelimesinden alan bu sûre, gâyet sâde ve kısa olmakla berâber, geçen sûrelerin bütün nasihatlerini özetleyen bir cem'iyyeti [yoğunluğu] hâizdir. Kendilerini tekâsür'ün [ihtirâs/aç gözlülük ile mal ve evlâd çoğaltmanın] iğfâl etmediği kimselerin hâllerini beyân ile *Sonra kasem/yemîn olsun, o gün (Allâh'ın ihsân ettiği maddî-ma'nevî) o naîm[ni'metler]den muhakkak sor(g)ula(na)caksınız* (Tekâsür: 8) âyetinin tefsîrini de tazammun ettiği için ondan sonraya konmuştur.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Kasem [yemîn] olsun ki 'asra[1] [târih şâhiddir], (doğrusu) insân[2] mutlak bir hüsrânda [zarâr ve ziyânda], ancak o kimseler başka ki, î-

1 *Ka'mûs*'ta zikrolunduğu üzere *'asr* lügatte, isim olarak "dehr", "gündüz ve gece", "gündüzün zevâlden evvel ve sonra iki tarafı" ve bilhassa öğleden sonra güneşin kızarmasına kadar olan "ikindi vakti", "reht", "aşîret" ve "yağmur"; masdar olarak da "habsetmek", "menetmek", "vergi vermek" ve "sıkıp suyunu çıkarmak" ma'nâlarına gelir. Ve "bir şeyin özel vakti"ne de denilir. Lâm-ı cins ile *el-'asr*, makâmına göre bunların her birinin cinsine veyâ mutlak hâlde hepsine muhtemel olduğu gibi, lâm-ı ahd ile de içlerinden muayyen biri veyâ herhangi bir şeyin muayyen bir zamânı için kullanılır. Ondan dolayı lisânımızda *'asr* kelimesinin, "mutlak zamân" ve bilhassa "içinde bulunulan zamân" ve "qarn: 80 veyâ 100 senelik bir zamân" ma'nâlarına kullanılması yaygınlaşmıştır. Burada müfessirler başlıca; "ikindi namazı", "ikindi vakti", "dehr/zaman", özellikle "asr-ı Muhammedî: Resûlullâh'ın risâletle gönderildiği zamân", "âhir zamân" ma'nâları üzerinde yürümüşlerdir.
İbn Cerîr *dehr* ile ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra der ki: "Bu husûsta doğru olan görüş şudur: Rabbimiz 'asr'a yemîn etmiştir. *'Asr*, 'dehr'in ismi'dir, 'ikindi'dir, 'gece ve gündüz'dür. Bu ismin [*'asr* isminin] şâmil olduğu ma'nâlardan

mân edip sâlih amel işlediler ve hep ve sabra vasiyetleştiler[3] [tavsiyeleş-
hakka vasiyetleştiler [tavsiyeleştiler] tiler].

---

birini tahsis etmemiştir. Onun için bu ismin lâzım olduğu her ma'nâ bu yemîne dâhil olur".

'Asr, çeşitli ma'nâlara gelen müşterek bir lafız olduğu ve birini ta'yîne karîne bulunmayıp hepsine de hamledilmesi doğru olabileceği cihetle, *'asr* denilen herşey ma'nâsıyla tümüne hamletmek en doğrusudur. (IX/6067-6068)

2 •Sözkonu edilen *insân*, rüşd çağına ulaşan, hayr ve şerri ayıran insândır; mükellefiyet çağına girmemiş çocuklar ile delîler bu hükmün dışındadır. Çünkü buradaki lâm-ı ta'rîften [*elif-lâm*'dan], ancak bu söze muhâtab olanlarca bilinen bir genelleme [istiğrak] kasdedilir. (E.Ö)

3 Hüsrânda [zarâr-ziyânda] olmayıp kârda olanlar şu dört vasıf ile vasıflananlardır: A) Îmân; B) Sâlih amel/sâlihat işlemek; C) Hakkı tavsiye; D) Sabrı tavsiye. Bu kimseler, bütün iyiliğin Hakk'ın elinde olduğunu bilerek ve fânî, geçici, aldatıcı, hasara götürücü şeylere aldanmayıp her şeyin hakkını gözeterek hep birbirlerine hakk tavsiye etmişler, her işte hakk, sâbit, doğru olanı yapmayı, hakk üzere birleşmeyi, hep hakka da'vet etmeyi, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkeri, hâsılı dâima hakk ve istikâmet üzere hareketi tavsiye ve nasihat eylemişler, öyle and edip o yolda muâmele eylemişlerdir. Yine bu kimseler, birbirlerine –hakk ve hayr yolunda– sabrı tavsiye etmişlerdir: Müşkil, zor vaziyet ve hâllerde caymamayı, yılmamayı, bıkmamayı, zaaf göstermemeyi ve böylelikle birbirlerini yardımsız, tesellisiz bırakmayıp gerek tâat ve amele, gerekse acılar ve musibetlere, gerekse de şehvetlere karşı sabr u metânet tavsiye etmeyi kendilerine şiâr edinmişlerdir.

Ma'lûmdur ki *sabr*, "nefsin iyi bir iş yapmak veyâ fenâlıklardan kaçınmak için acıya, meşakkate tahammül kuvveti"dir. Başlıca iki nevi olarak mülâhaza edilir: A) Elem ve külfete sabrdır ki, bununla tâat ve mücâdelenin ve güzel amellerin meşakkatlerine tahammül olunarak başarıya erilir; B) Lezzet ve şehvetlere karşı sabrdır ki, bununla da harâmlardan ve hoş görünüp de sonu fenâ olan aldatıcı, tehlikeli, maddeten ve ma'nen zarârlı şeylerin zarârlarından korunulur. (IX/6079-6082)

•Allâh'ın Kur'ân'da 70 küsur yerde zikrettiği ve hayr nâmına ne varsa onların çoğunu kendisine izâfe ettiği *sabr* üzerinde –önemine binâen– biraz daha durulmasında fayda vardır: *Sabr* kelimesi lügatte, mutlak "habs" anlamına gelir. *Sabr*'ın ıstılâhî anlamı ise, "aklın ve şerî'atin gerektirdiği şeyler üzerine nefsi habs ve vakf etmek ve bunlara devâm etmek, bunun yanısıra da aklın ve şerî'atin menettiği şeylerden nefsi uzak tutmak ve alıkoymak, bu gibi söz ve fi-

•••

illerden nefsi menetmek ve bunlardan kaçınmak"tır. *Sabr* dendiğinde –onun hakîkî ma'nâsından gaflet edilerek– "meskenete [miskînliğe], zillete" yakın birşey hatıra gelir ve *sabr*'ın, mutlak sûrette "her şeye katlanmak" olduğu zannedilir. Evet, meskenete [miskînliğe], zillete, hakârete, dövülmeye-sövülmeye, doğru-eğri, hakklı-hakksız üzerimize yüklenen her şeye, kısacası dînimizi, insânlık şerefimizi lekeleyecek musibetlerin, tecâvüzlerin hepsine katlanmak ve bunların hiç birine ses çıkarmamak *sabr* zannediliyor. Halbuki mes'ele hiç de böyle değildir. Evet, *sabr*'ın kısımlarından biri de "musibetlere katlanmak, uğranılan musibetler karşısında feryâd u figan etmeyerek onlara tahammül etmek"tir. Fakat *sabr*'ın bu kısmı, mutlak değildir. *Sabr*, öyle her şeye katlanmak değil, "aklın ve şerî'atin yâhud her ikisinin gerektirdiği –nefse güç gelen– şeylere göğüs germek; aklın ve şerî'atin gerekli gördüğü şeylere muhâlefet etmekten nefsi menetmek, arzu ettiği şeylerden nefsi alıkoymak"tır, ki bunun özü, şerî'atin emir ve nehiylerine boyun eğmektir. Çünkü *sabr*, "Allâh'a tâat ve günâhlardan kaçınma husûsunda sabretmekten, Allâh'tan gelen musibetlere göğüs gerip bundan dolayı kendini koyuvermemekten ve ilâhî yükümlülükleri yerine getirmek"ten başka birşey değildir. (E.Ö)

104. HÜMEZE SÛRESİ

MEKKÎ, 9 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *hümeze* [*koğucu, çekiştirici, kınayıcı, gammaz*] kelimesinden alan bu sûrede, –özellikle Kureyş'in zenginlerinde görülen– ahlâkî zaaf ve düşüklüklere dikkat çekilerek; insânlarla alay eden, onları küçük düşürüp haysiyetleriyle oynayan; bütün emelleri mal toplayıp yığmakta olan kimselerin uhrevî hüsrânları [kayıb ve ziyânları] beyân edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Veyl[1] [yazıklar olsun] bütün hümeze-lümeze[2] gürûhuna [insânları çekiştiren, kaş-göz işâretleriyle hafife alıp onların şeref haysiyyetiyle oynayan, şuna-buna kusur ve eksiklik isnâd ederek eğlenmeyi alışkanlık hâline getiren, kendini beğenmiş kimselere],

2-3. (Ve yazıklar olsun) ona ki, bir mal toplamış ve onu saymaktadır, malı kendisini muhalled [kalıcı/ebedî] kılmış sanır.

---

1 *Veyl:* Vay hâline, yazıklar olsun. Aslında, *vay hâline* demekle, *veyl ona* demeyi, tamâmen tercüme etmiş olmuyoruz; ancak lügavî mehâzına bir dereceye kadar işâret etmiş bulunuyoruz. (VIII/5648-5649, IX/6168)

2 Asıl hakîkati, "el ile sıkmak, dürtmek, vurmak, kırmak" olan *hümeze*'nin, "ağız ve dille ısırmak, inceden inceye ve geriden geriye hafife alıp alay ederek şunun-bunun nâmusu ve haysiyyeti ile oynayıp incitmeyi, gönül kırmayı, kötülemeyi, gıybet ederek ayıblayıp kınamayı, şunu-bunu dürtüştürerek koğuculuk etmeyi âdet ve san'at edinmiş çekiştirici gammaz" ma'nâsında kinâye olarak kullanımı yaygınlaşmıştır. (IX/6086)

Lümeze de, *hümeze* gibidir; "mızrak saplar gibi ta'n etmek, ayıblamak, kaş-göz kırparak, işâret ederek eğlence sûretiyle birini diğerine göstermek ma'nâsında herkesi ayıblamayı ve şuna-buna kusur ve eksiklik isnâd ederek eğlenmeyi âdet edinmiş, kendini beğenmiş, atak" demektir. (IX/6087)

4. Hayır (iş öyle zannettiği gibi değil, serveti onu elimizden kurtaramaz); celâlim hakkı için, (hor ve hakîr olarak) atılacaktır o (tamuya)/ hutameye[3] [ateşe/cehenneme]!
5. Ve bildinmi hutame ne(dir)?[4]
6-7. Allâh'ın tutuşturulmuş ateşi,[5] ki çıkar gönüller üstüne.[6]
8-9. (Muhakkak) o (ateş, salınıp) kapatılacaktır onlar(ın: o hümeze-lümeze gürûhunun) üstüne, uzatılmış sütunlarda.[7]

---

3 Önüne geleni kırıp geçirmek, yalayıp yutmak âdeti olduğundan dolayı bir adına da *hutame* denilen cehenneme atılacaktır. (IX/6092)

4 Yâhud, "Ne dehşetli hutame". (IX/6093)

5 *Allâh'ın ateşi/Allâh ateşi* denilerek ateşin Allâh'a izâfe edilmesi, dilimizde de, "Allâh'ın belâsı" dediğimiz gibi, büyüklüğünü ve dehşetini göstermek içindir, ki Allâh'ın ğazab ve celâline özellikle delâlet etmesi itibâriyle korku ve şiddetinin büyüklüğünü ifâde eder. (IX/6093)

6 Yüreklerin, kalblerin içi, merkezi demek olan *fuad*'ların, yâni idrâk mahalli olan gönüllerin üstüne çıkar: Tenden geçer rûhlara, mâneviyâta muttali olur, uzanır, çatar, sarar, canlar yakar, azâb eder. (IX/6094)

7 *Uzatılmış sütunlarda:* Direkler yâhud dayaklar içinde olarak. Bunda iki ma'nâ vardır: A) O ateşin kapıları kapanırken tazyikle açılmaması için uzun uzun dayaklar konacak. Bunda, bir fırının içini iyice yakıp da tamâmen kızdırmak için kapısını sağlam dayaklarla kapamak tarzında bir tasvîr vardır; B) Sürüklenmesi kâbil olmayan direkler hâlinde tomruklar içinde kımıldayamayacakları bir sûrette azâb ve işkencelerini tasvîr ve beyândır. (IX/6094-6095)

105. FÎL SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *Ashâb-ı Fîl*'e yapılan atıftan alan bu sûrede; Yüce Allâh'ın, dünyâda dahi büyük büyük fitneleri, hileleri, kurumları, kuruntuları hârikulâde bir sûrette bozup dağıtan kudretine meşhûd bir ibret misâli olmak üzere, Ka'be'yi yıkmak için gelen Ashâb-ı Fîl'in [Ebrehe ve ordusunun] nasıl perişan edildiği gösterilerek; Allâh'ın, Resûlü'ne inâyetinin, Ka'be'ye inâyetinden kuvvetli olduğuna ve hattâ bu hâdisenin o'nun terbiyesinin mukadimâtından bulunduğuna, dolayısıyla Resûlullâh'a hile yapmak/tuzak kurmak isteyenlerin hile ve tuzaklarının kendi başlarına geçirileceğine işâretle, Resûlullâh ve mü'minlere teselli ve takviye verilmiş; ve Allâh'ın kudretine karşı mal ve mülkün, hiçbir hile ve tuzağın hükmü olamayacağı anlatılmıştır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Görmedinmi[1] [görmüş gibi bilmedinmi] nasıl etti Rabbin Ashâb-ı Fîl'e[2] [fillerle gelip Ka'be'yi yıkmak isteyen Habeş vâlisi Ebrehe ve ordusuna]?!

2. Kılmadımı (düzen ve) tedbirlerini müstağrak tadlîle[3] [boşa çıkarıp mahv u perişan etmedimi]?!

3-5. Saldı da üzerlerine sürü sürü kuşlar *[(tayran) ebâbîl]*,[4] atıyorlardı

---

1 Yâni, "Gözünle görmüş gibi bilmiyormusun?" (IX/6098)

2 *Ashâb-ı fîl*, "Yemen'i istilâ eden ve ordusunda bulunan fillerle Ka'be'yi yıkmak için gelen Habeş vâlisi Ebrehe ve ordusu"dur. Ordudaki filler nedeniyle, *ashâb-ı fîl* denmiştir. (IX/6100)

3 "Düzenlerini [tedbirlerini] boşa çıkarıp zâyiâtlar verdirerek mahv u perişan etmedimi?" (IX/6100)

4 • *Kuşlar* kelimesinden sonraya konulduğu için *ebâbîl* kelimesinin, *kuş* ma'nâsına geldiği ya da *kuşun/kuşların adı* olduğu zannedilmemelidir. Zîrâ, ne mü-

onlara siccîlden[5] [katı/sert] taşlar;[6] derken kılıverdi onları (Rabbin, hay-

vânlar tarafından yenilmiş) bir yenik hasıl[7] [ekin] gibi.

---

fessirlerin imâmları, ne de Elmalılı M. Hamdi Yazır bu görüştedir (E.Ö):

Ebâbîl, "alay alay, fırka fırka, bölük bölük, birbiri ardınca katar katar, kıta kıta" demektir. *Tayr* ise, "uçan (şey)/kuş" demek olan *tâir*'in çoğuludur. *Tayran* diye nekre [belirsiz] olarak getirilmesi de, bunların tanınmadık garib birtakım kuşlar olduğunu gösterir.

Ebâbîl kelimesi hakkında Abdullâh ibn Hâris ibn Nevfel'den "bölük bölük, katar katar"; Sa'îd ibn Abdirrahmân el-Bezzâ'den, "muhtelif"; Hasan Basrî ve Katâde'den, "kesîre [çok, türlü türlü]"; Mücâhid'den, "muhtelif, ardı-ardınca, toplu hâlde"; İbn Zeyd'den, "şuradan-buradan her taraftan gelmiş muhtelif" dediği rivâyet edilmiştir. Zemahşerî de *ebâbîl*'i "cemaat" diye tefsîr etmiştir. Bundan başka, *ebâbîl* adıyla bilinen kırlangıca benzer bir de kuş vardır. Ba'zıları, bu âyette geçen *ebâbîl* ile, –"dağ kırlangıcı" da denen– bu kuşun kasdedildiğine câhib olmuşlardır. Lâkin yukarıda görüldüğü üzere müfessirlerin imâmları *ebâbîl*'in "bir kuş cinsinin adı olmayıp", "sürü sürü, bölük bölük gelen sürüleriyle çokluklarını ifâde eden bir sıfat veyâ hâl olduğunu" beyân etmişlerdir. *Ebâbîl*'i, bir kuş ismi olarak anlamak doğru değildir, *ebâbîl*'in bir kuş ismi olarak anlaşılması, sonradan olmuş olmalıdır. (IX/6103-6105)

5 *Siccîl*, "katı sert taş" demektir. (IX/6106)

6 •Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "kuşları evvelâ bir sinek, sonra da bir mikrob, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar bir toz" (IX/6135) olarak te'vîl ettiğini söylediği Muhammed Abduh'u, "1400 sene evvel, henüz insânlara mikrobun bildirilmemiş, gösterilmemiş olduğu bir zamânda vak'anın zâhirî sebebi olmak üzere bilmedikleri mikrobdan bahsedip de onunla fîl'i mukâyeseye da'vet etmeye kalkışmak ma'nâsız olurdu" (IX/6142) diye tenkid ettikten sonra, –hakklı olarak– "Sûre nâzil olduğu zamân bu lisânı anlayan Arab büleğâ ve şu'arâsının *tayran ebâbîl* ile *bi-hicâretin min-siccîl*'den, 'göze görünmez fırka fırka mikrob veyâ mikroblu taşlar' ma'nâsını anlamış oldukları ve bu âyetlere öyle bir ma'nâ vermiş bulundukları kabûl olunabilirmi?" (IX/6142) diye soruyor. Bununla birlikte, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır da ba'zı âyetlerin tefsîri sadedinde 19. ve 20. asırda ortaya çıkan birtakım teknolojileri, bilimsel ve ictimâî teorileri, tesbit ve kabûlleri kullanmaktan –ne yazık ki– kendini alamamıştır. Bir örnek olarak bkz. Hûd: 40, not: 35. (E.Ö)

7 *Asf*'ın (–Meâl'de, *hasıl* diye çevirilmiştir–) asıl ma'nâsı, "tâze ekin yaprağı"dır. (...) Henüz yeşil iken biçilen veyâ biçilmeden çayır gibi hayvâna verilen gök ekine lisânımızda *hasıl* (ve ba'zı yerlerde *kasıl*) denir; onun için biz de Meâl'de *asf*ı, *hasıl* diye tercüme etmeyi uygun bulduk. (IX/6107-6108)

106. KUREYŞ SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *Kureyş* kelimesinden alan (*li-îlâfi Kureyş* de denilen) –ve Kureyş'i, tevhîd ile ubûdiyyete [kulluğa] sevk amacına yönelik olan– bu sûre ile Fîl sûresi'ni tek bir sûre sayanlar olmuş ise de, bu doğru değildir. Zîrâ, ayrı sûreler oldukları, fâsılalarının başkalığından bellidir. (IX/5147)

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-2. Îlâfi[1a] [ülfeti-ülfetleşmesi/alışması-alıştırılması, ısınması-ısındırılması, andlaşma/ahidleşme yapması] için Kureyş'in,[1b] sefere[1c] îlâfları [a-

---

1a *Îlâf, ilâf, ilaf* şekillerinde okunan bu kelime, *ilf* ve *ülfet*'ten olmakla berâber, *îlâf* if'al bâbından "ülfet ettirmek" ma'nâsına masdar-ı ma'lûm olabileceği gibi, mufâale bâbından üçüncü masdar da olabilir ve bu sûrette "ülfet edişmek [ülfetleşmek], yâni anlaşmak, andlaşmak, muâhede yapmak" *ma'nâsına* olur. Ekser kıraate göre zâhiri if'al bâbından göründüğü için çokları, "ülfet ettirmek veyâ ettirilmek, yâni alıştırmak, alıştırılmak" ma'nâsıyla tefsîr etmişlerdir. Lâkin *ilâf*, mufâale bâbından olduğu için ba'zı müfessirler "muâhede" ma'nasını tercih etmişlerdir. (IX/6149)

1b *Kureyş*, Arab içinde Adnânîlerden, Adnânîler içinde Mudârîlerden, Mudârîler içinde Kinânîlerden, Kinânîler içinde Nadr ibn Kinâne evlâdından olan meşhur, büyük kabîlenin ismidir.
Li-îlâfi qureyş [*îlâfi için Kureyş'in*], "Kureyş'i alıştırmak, ısındırmak, Kureyş'in alıştırılması, alışması" demek olabileceği gibi, "Kureyş'in birbiriyle yâhud başkalarıyla ahidleşmesi, andlaşması, anlaşması, i'tilâf etmesi veyâ ettirilmesi" ma'nâlarını da ifâde eder. (IX/6150)

1c *Rıhlet* (–Meâl'de, *sefer* diye çevirilmiştir–), "göç, sefer" demektir. Abdullâh ibn 'Abbâs'tan rivâyet edildiği üzere, Kureyş, ticâret için kışın Yemen'e, yazın da Şam tarafına Busra'ya sefer ederlerdi, aynı şekilde gerek ticâret, gerek sâir

lıştırılmaları/ülfetleşip andlaşma yapmaları] yazın-kışın![1d]

3-4. Hiç olmazsa onun için (şirk ve isyândan vazgeçip) kulluk [ibâdet] etsinler rabbine bu Beyt'in [Ka'be'nin]. (O Beyt'in rabbi) ki, onları açlıktan (koruyup) doyurdu[2] ve (Ashâb-ı Fîl'i defederek) korkudan emîn buyurdu.[3]

---

maksadla yazın sayfiyye [yazlık] olarak Tâif'e göçerler, kışın da Mekke'ye göçerlerdi [dönerlerdi]. (IX/5155)

1d Yâni, "Özellikle kış-yaz sefere alıştırıldıkları için" veyâ "Kış-yaz seferde vardıklan yerlerde ülfet ve ünsiyete mazhâr edilmeleri için" veyâ "Kış-yaz seferi hakkında etrâf ile ülfetleşerek anlaşıp andlaşma ve sözleşme yapmaları için". (IX/6155)

2 Bu açlıktan doyurma hakkında üç görüş vardır: A) Hz. İbrâhîm'in, *Rabbimiz! Ben zürriyyetimden ba'zısını Senin Beyt-i Muharrem'inin [Ka'be'nin] yanında, ekin bitmez bir vâdide iskân ettim. Rabbimiz! Salâtı ikâme etsinler diye... Bundan böyle insânlardan birtakım gönülleri onlara meylettir ve onları ürünlerden merzûk buyur [rızıklandır]*! (İbrâhîm: 36) âyetinde zikredilen du'âsına işâret olmasıdır ki, Beyt-i Muharrem'in [Ka'be'nin] yanında Mekke ziraatsiz bir vâdi olduğu hâlde Hz. İbrâhîm'in du'âsı ve Ka'be'nin hürmeti sâyesinde İbrâhîm zürriyyetinden İsmâîl ve evlâdının ve onlardan olan Kureyş'in, *Onları ürünlerden merzûk buyur* du'âsının tahakkuku nedeniyle semerâttan merzûk [ürünlerden nzklandırılmış] olarak yaşayabilmesidir. B) Yine bu du'ânın semeresi ve Beyt'in [Ka'be'nin] bereketi olarak Kureyş'in yaz-kış ticâret seferlerine alıştırılması vâsıtasıyla o muhitte tabii olması lâzım gelen açlıktan korunmuş olmalarıdır, ki burada en zâhir olan budur. C) Yûsuf seneleri gibi süren şiddetli kıtlığa işâret olduğu da söylenmiştir. Öyle ki, leş ve kemikleri bile yemişler ve Hz. Peygamber'in du'âsı bereketiyle kurtulmuşlardı, fakat buna rağmen Kureyş müşrikleri îmân etmemişti. (IX/6160)

3 Bu, ashâb-ı fîl'in [Yemen'i istilâ eden ve ordusundaki fillerle Ka'be'yi yıkmak için gelen Ebrehe ve ordusunun –ki ordudaki filler sebebiyle *ashâb-ı fîl* denmiştir–] defedilmiş olan korkusudur. (IX/6160)

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 7 ÂYET

§

Adını, son âyetinde geçen *mâ'ûn* kelimesinden alan (*Eraeyte* ve *Dîn* de denilen) bu sûrede; âhirete îmân etmemenin insânda ne gibi ahlâkî düşüklüklere sebeb olduğu gösterilerek şu ihtâr yapılmaktadır: Dîni [herkesin yapıp ettiklerinin karşılığını göreceği hesâb: cezâ ve mükâfât gününü] yalanlayan kimselerin, insânın yaratıldığı ahsen-i takvîm'den [en güzel/en uygun kıvâmdan] ne kadar aşağı düştüklerini gör anla da, dînin rûh ve kıymetini bil!

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Gördünmü o dîni[1] [herkesin yapıp ettiklerinin karşılığını göreceği Hesâb ve Karşılık Günü'nü] tekzib edeni [yalanlayanı]?

---

1 *Eraeyte/Araeyte* [*gördünmü*]? Hitâb, Resûlullâh'a ve dolayısıyla umûmen hitâba kabiliyyeti olanların her birinedir. İstifhâm [suâl], taaccüb sûretiyle ızhâr içindir. Âlemde açlık ve tokluk, korku ve emniyyet gibi yekdiğerini ta'kîb etmekte olan acı-tatlı hâlleri görüp duran ve îlâf ve itilâf ile teâvün ve cemiyyet içinde yaşamak ihtiyacında bulunan insânlar içinde Allâh Teâlâ'nın cezâ ve mükâfâtını inkâr edenlerin, dîne [cezâ ve mükâfâta] inanmayanların bulunmasının taaccüb edilecek birşey olduğuna tenbih ederek, onların hâlet-i rûhiyyeleriyle hüviyyetlerini tanıtmak ve öylelerinin huylarındaki düşgünlüklerden mü'minleri sakındırmak için nazar-ı dikkati celbdir. Yâni, ey Muhammed! Kureyş içinde küfredenlerin neler yaptıklarını görerek anladın a! (IX/6165)
Burada da *dîn*, "karşılık" ma'nâsına olup, *Gördünmü o dîni tekzib edeni* ifâdesi, "insânların yaptıkları iyilik ve kötülük mukâbilinde Allâh'ın iyiliğe mükâfât, kötülüğe cezâ ile karşılık vereceğini gördünmü" demektir. Diğer bir ta'bîrle, herkesin bir gün olup da ettiklerini bulmaları Allâh'ın inanılması, inkıyâd ve teslîm olunup gereğince amel edilmesi lâzım gelen muhakkak bir hükmü, bir hakk dîni tasdik etmeyip de, "Dînin [diriliş, hesâb, cezâ ve mükâfâtın] aslı yoktur, o yalandır" diyen ve cezâya inanmayan kimseyi gördün a?" (IX/6165)

2-3. Odur ki, işte iter yetîmi ve kayırmaz doyurmak üzere miskîni.
4-7. Fakat veyl[2] [yazıklar olsun] o namaz kılan/[musallî]lara[3] ki, namaz/[salât]larından yanılmaktadırlar; onlar ki mürâîlik [riyâkârlık] ederler ve (en küçük bir) yardımlığı[4] (bile) sakınır(lar) {zekâtı vermezler}.[5]

2 *Veyl:* Vay hâllerine, yazıklar olsun o –cehennemin *veyl* denilen; kan ve irin akan deresine düşecek– namaz kılanlara, daha doğrusu namaz kılan mü'min görüntüsünde olanlara... (IX/6168, VIII/5648)

3 •*Namaz kılanlar* diye çevirildiğinde, anlam alanı daraltılmış olacağından, *musallîn* kelimesine *ibâdet edenler* karşılığını vermek daha uygun olabilir. (E.Ö)

4 *Mâ'ûn,* Lügat ve Tefsîrlerin beyânına göre; "zekâta, atıyye ve ihsâna, az-çok menfaati bulunan herhangi bir şeye ve konu-komşu arasında âriyet [ödünç] olarak verilip alınmak şânından olan çanak-çömlek, kap-kacak, sofra, balta, kürek ve daha böyle ev eşyâsı ve âlet-edevâta dâir yardımlık şeylere ve kimseden kıskanılmaz olan mübtezel şeylere" ıtlak olunur şümûllü [şeyler hakkında kullanılan kapsamlı] bir kelimedir.
Kelimenin aslında, iştikâkında ihtilâf edilmiş; ba'zıları, "az birşey' ma'nâsında *ma'ı*'dan olduğunu; ba'zıları, aslı "iâne ve yardım" demek olan *ma'une*'ten olduğunu; ba'zıları ise, *avn*'dan olduğunu söylemişlerdir. Şu hâlde, bu üç vechе göre *mâ'ûn,* esâsında "az-çok menfaati olan bir cımık/kıymık şey" yâhud "yardım veyâ yardımlık" demek gibi olarak zikrolunan ma'nâlarda kullanılmıştır. Bu nedenle, kimileri –Hz. Ali'den– "zekât" ile tefsîr ederken, birçokları da –İbn Mes'ûd'dan–, "çanak-çömlek gibi insânların ödünç alıp verdikleri kıskanılmaz cüz'î şey" ma'nâsıyla tefsîr etmişlerdir. (IX/6163-6164)
Velhâsılı, *mâ'ûnu menederler* (–Meâl'de, *yardımlığı sakınırlar* diye tercüme edilmiştir–): "Zekâtı vermezler" veyâ "kimsenin esirgemeyeceği âriyet [ödünç] gibi cüz'î bir yardımlığı bile sakınır, kimseye bir damla birşey vermek istemezler, öyle hasis, öyle nekes olurlar". Böyle olanların zekât vermeyecekleri ise, evleviyyetle/öncelikle anlaşılır. (IX/6170)
•*Mâ'ûn* kelimesinin, –Mekke'de inen ilk sûrelerden olan ve müşriklerden bahseden bir ibârede, müslümanlara mahsûs ma'rûf anlamıyla– "zekât" olarak tefsîr edilmesi uygun olmaz. (E.Ö)

5 •Elmalılı Hamdi Yazır, Mâ'ûn sûresi'ni, muhâtabların, *dîndar görünenler* [*münâfıklar*] olduğu varsayımından hareketle tefsîr etmiştir. Oysa, Mekke döneminin başlarında inen bu sûrenin muhâtabı müşriklerdir. Bu durumda, zikredilen vasıfların müşriklere âit olduğu, *salât* ile de onların "salâtları/ibâdetleri"nin kasdedildiği anlaşılır. Yine, ilk Mekkî sûrelerden olan ve müşriklere hitâb eden bir sûrede, müslümanlara mahsûs olan, ma'rûf anlamıyla zekâttan söz edilmesinin mümkün olup olmadığı husûsu üzerinde de durulmalıdır. (E.Ö)

108. KEVSER SÛRESİ

MEKKÎ, 3 ÂYET

§

Kur'ân'ın en kısa sûresi olan ve adını, ilk âyetinde geçen *kevser* [*pek çok hayr/bol ni'met*] kelimesinden alan (*Nahr* diye de isimlendirilen) bu sûrede, Hz. Peygamber (s.a) ve dolayısıyla mü'minler teselli edilmektedir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Biz verdik sana hakîkatte kevser(i)[1] [pek çok hayrı/bol ni'meti].
2. (Öyleyse) sen de, Rabbin için namaz kıl [salât et: kulluk/ibâdet et] ve[2] kurban kesiver[3] [nahret]!
3. Doğrusu, sana buğzedendir (asıl) ebter[4] [hayr ve ni'metten güdük/yoksun olan].

---

1 *Kevser,* "çok, pek çok hayr" demektir. (IX/6180)
• *el-Kevser:* "Kevserî" veya "o kevser"; yani, "muayyen/belirli, ma'lûm/bilinen kevser" demektir. (E.Ö)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *ve* kelimesi düşmüştür. (E.Ö)

3 •Bu sûrenin, Mekke döneminin ilk zamânlarında indiği, o esnâda ise namaz kılma ve kurban kesme emrinin sözkonusu olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, *Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!* diye tercüme edilen *fesalli li-rabbike ve'nhar* [Rabbine salât ve nahr et] ibâresine, başka ma'nâların da verildiği unutulmamalıdır. (E.Ö)

4 *Ebter,* "kesik/güdük" demektir. Yâni, böyle kevser'e [çok hayra/bol ni'mete] buğzedenin, onu sevmeyenin hayrsız kalacağında şübhe yoktur. ("Doğrusu sana buğzedendir hayrdan kesik/güdük olan"). (IX/6208-6209)

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

MEKKÎ, 6 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *kâfirûn* kelimesinden alan, *İbâdet* ve *İhlâs* ismi de verilen (ondan dolayı *Qul: Huvallâh* ile buna *İhlâsayn* denilir) bu sûre, Kevser sûresi'nin içerdiği ihlâs ile ibâdet emrinin ilânını emretmekte ve aynı zamânda Hz. Peygamber'e buğzeden ebterlerin [hayr ve ni'metten güdük/yoksun olanların] küfrlerine karşı da bir cevâb mevki'inde olarak onun ma'nâsını tafsîl etmektedir [bölümlere ayırararak açıklamaktadır].

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. De ki: "Ey kâfirler! Tapmam [ibâdet etmem] (sizin) o (Allâh'tan başka) taptıklarınıza [ibâdet ettiklerinize], siz de tapanlardan değilsiniz benim ma'bûduma [ibâdet ettiğime].
4-5. "Hem ben (hiçbir zamân) tapıcı [ibâdet edici] değilim sizin (Allâh'tan başka) taptıklarınıza[1] [ibâdet ettiklerinize], hem de siz tapıcı/[ibâdet edicilerden[2] değilsiniz benim ma'bûduma[3] [ibâdet ettiğime].
6. "Size (sizin) dîniniz, bana (da benim) dînim!"

---

1 *Mâ* edatının masdariyye olması hâlinde ma'nâ şöyle olur: "Ben sizin tapışınızı, o şirk ibâdetinizi hiçbir zamân yapıcı değilim" yâhud "O sizin benden istediğiniz şirk ibâdetinizi geçmişte yapmadığım gibi, şimdi ve bundan sonra da yapacak değilim". (IX/6224 ve krş. Yûnus: 104)

2 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *tapıcılardan* yerine *tapıcı* yazılmıştır, ki arada bir fark yoktur. (E.Ö)

3 Yâhud, "Siz de benim yaptığım tevhîd ve ihlâs ile ibâdeti yapmadınız, yapmıyorsunuz ve yapmazsınız". (IX/6225)

110. NASR SÛRESİ

MEDENÎ, 3 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *nasr* [*yardım*] kelimesinden alan (*İzâ Câe* ismi de verilen) bu sûre, evvelki sûredeki ihlâs ve tevhîd ile ibâdetin mükâfâtlarından olarak kevser'in dünyâda bir nevi tezâhürü demek olan İslâm'ın feyz ve intişârını ihbar siyâkında *veltye dîn*'de Hz. Peygamber'e izâfe olunan *dîn*'den murâdın, "islâm" [Allâh'a teslîmiyyet] olduğunu da beyân ederek Hz. Peygamber'in son vazifelerini bildirdiği cihetle, evvelki sûrenin bir âkıbeti olmak üzere onunla mütenâsibdir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1-3. Gelip de Allâh'ın nusreti [yardımı] ve feth [ilâhî hüküm/kesin başarı], gördüğün vakit nâsı [insânları] girerlerken Allâh(ın) dînine fevcâ fevc [akın akın], artık tesbîh[1] et Rabbine hamdiyle[2] [Rabbini hamd ile tenzih ve takdis et] ve O'nun[3] mağfiretini [bağışlamasını] dile! Muhakkak ki O bir tevvâb [tevbeleri kabûl edici] bulunuyor.

---

1 • *Tesbîh* kelimesi için bkz. Secde: 15, not: 21. (E.Ö)

2 • Matbu nüsha'da *hamdiyle* şeklinde dizilen bu kelime, Osmanlıca Yazma nüsha'da *hamdile/hamd ile* şeklinde yazılmıştır. *Hamd* kelimesi için bkz. Fâtiha: 2, not: 2. (E.Ö)

3 • Meâl'in orijinalinde karşılığı gösterilmeyen *hu* zamîrine karşılık, *O'nun* kelimesini metne dâhil ettik. (E.Ö)

111. TEBBET SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *tebbet* [yuh oldu/helâk olsun] kelimesinden alan (ve son kelimesinden ötürü *Mesed* de denilen) bu sûre, Resûlullâh'ın (s.a) iletti̇ği ilâhî mesaja karşı amcası Ebû Leheb ['Abdu'l-'Uzzâ] tarafından –sıla-yı rahimi keserek/akrabalık bağlarını koparark– gösterilen şiddetli düşmanlıkla alâkalıdır.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. Yuh oldu[1] [kahroldu-helâk oldu/kahrolsun-helâk/yok olsun] iki eli[2] Ebû Leheb'in, kendi de yuh[3] [kahrolacak/helâk-yok olacak].

---

1 *Tebbet, tebab*'dandır. *Tebab* ise, "helâk ve helâke götüren hüsrân ve emeği boşa çıkıp murâdına ermemek", yâni "muvaffakiyet"in zıddı olan "haybet, yuf olmak, yuh olmak, berbad olmak" ma'nâlarına gelir. Râğıb el-İsfehânî, "*Tebab,* "hüsrânda istimrardır" demiş, müfessirlerin çoğu da, "helâke götüren hüsrân veyâ helâk" demişlerdir. (IX/6256)

Tebbet [tebab oldu] (–Meâl'de, *yuh oldu* diye çevirilmiştir–) fiili, "kahrolası" gibi, beddu'â uslûbunda "hüsrân ve helâkı hakk ettiğini anlatarak lâzımı olan zemm ü takbîhi inşâ" ma'nâsına da olur. İlk nüzûle nazaran çokları bu ma'nâya hamletmişlerdir. Bundan dolayı, "elleri kurusun" diye tercüme edilmesi de şâyi olmuştur. "Eli kurusun" ta'bîri, daha ziyâde "eli çolak olsun" ma'nâsında zâhirdir. Bununla berâber, mecâz olarak, "elinde-avucunda birşey kalmasın, tutacağını tutamasın, her tuttuğu boşa çıksın" gibi hüsrâna du'â ve inkisar ma'nâsında da kullanılır, ki böyle tercüme edenlerin maksadı da odur. Bunu, "yuf olsun, yuha gitsin, berbad olsun" diye ifâde etmek, *tebab*'ın ma'nâsına daha uygun düşer. Ancak, Ebû Leheb Bedr savaşı'nı müteâkib ye's ü hirman ile vefât etmiş olup Nasr sûresi'nin nüzûlünde onun hüsrân ve helâkı tahakkuk etmiş bulunduğu cihetle, bu sûrenin tertibde buraya konulması, bunda ihbâr ma'nâsı maksûd olduğuna ve hattâ Peygamber'in vefâtıyla dahi Ebû Leheb'in

2. Ne malı fayda verdi ona, ne kazandığı[4] (veyâ kazancı).[5]
3-5. O [Ebû Leheb], bir alevli ateşe yaslanacak, (onun) karısı da (onunla berâber olacak. Ve o kadın,) odun hammalı [koğucu-laf taşıyıcı, fesâdcı] olarak[6] gerdanında bir ip (taşıyacak), ki fitillisinden.

---

murâdı hâsıl olmayıp aksine hüsrânı gittikçe daha ziyâde tahakkuk etmiş olacağına bir işâreti tazammun eder; bu da, lâzımı olarak yine zemm ü takbîhi, dolayısıyla ifâde etmesine mâni olmaz, yâni sâdece "yuf olsun" değil, "yuf oldu, yuha gitti" ma'nâsını da ifâde eder. (IX/6257-6258)

2 *Yedâ [iki eli],* yâni sağdan-soldan, gerek müsbet gerek menfî, gerek tutmak gerek itmek için kullanmak istediği bütün sebeb ve vâsıtaları, gerek dünyâya gerek dîne uzatmak istediği eller ikisi de hüsrâna düştü, o Peygamber'in (s.a) zaferine ve hakk dîninin ızhârına mâni olmak ve küfre sarılmak için mürâcaat ettiği maddî-ma'nevî herşey kendi aleyhine çıktı da "yuh" diye üflediği elleri hakîkaten yuh oldu. (IX/6258)

•Âlimlerden ba'zısı ise şöyle demiştir: "*Tebbet yedâ fulân* ifâdesi, 'falan helâk oldu' demektir. Çalışma ve tutma âleti olan *el* helâk/yok olduğu, kesildiği zamân, kişi de helâk/yok olmuş gibi olur. Arablar *el*'in helâk/yok olmasını, bizzât kişinin helâk/yok olmasından kinâye sayarlar. Kişinin iki elinin helâk/yok olması için beddu'â edildiğinde, kişinin helâk/yok olması için beddu'â edilmiş olur. Bunun için Allâh, beddu'â cümlesinden sonra, *ve tebbe* [o, yâni Ebû Leheb helâk/yok olacak] buyurmuştur. Yâni, ona yapılan beddu'â, mücerred bir sinirlenmek, nefret ve ğazab şiddetini ızhâr etmek için değildir. Bilakis bu beddu'âda Arabların bildiği anlamın yanısıra, onun gerçekleşecek bir durum olduğu anlamı da vardır. Dolayısıyla Ebû Leheb, mutlaka bilfiil helâk/yok olacaktır. *Ve tebbe*'deki *vav,* başlangıç içindir; yâni 'o helâk olacak'tır". (E.Ö)

3 "Murâdına eremeyip hüsrân ile ziyân ve helâk oldu, yuh oldu gitti". (IX/6260)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *kazandığı* yerine *kazancı* yazılmıştır; ki Tefsîr'de de *kazandığı* yâhud *kazancı* (IX/6261) denmiştir. (E.Ö)

5 "Ne çalışması, ameli, çektiği/verdiği emeği ile yaptığı işler, ne oğulları, mevki'i". (IX/6261-6262)

6 *Hammâlete'l-hatab* ta'bîri, "nemmâm, koğucu, öteye-beriye laf götüren fesâdcı" ma'nâsına mecâz olarak mesel olmuştur. Zemahşerî der ki: "İnsânlar arasında laf taşımakla koğuculuk eden müfside, 'Aralarında odun taşıyor' denilir ki, 'aralarında ateş tutuşturuyor, şerr getiriyor' demektir".
Bunda (yâni, *hammâlete'l-hatab* ta'bîrinde), "küçük düşürmek ve hakâret" ma'nâsı da bulunduğundan, *odun hammalı* diye çevirmeyi daha vazıh gördük. (IX/6263-6264)

112. İHLÂS SÛRESİ

MEKKÎ, 4 ÂYET

§

Dînin ana temeli olan tevhîdi, en hâlis/saff ve en güzel sûrette ifâde ettiği için bu sûreye *İhlâs* adının yanısıra, *Esâs* adı da verilmiş, ayrıca *Tevhîd, Tefrîd, Tecrîd, Necât, Velâyet* ve *Ma'rifet sûresi* dahi denilmiştir.

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. De (ki): "O, Allâh tek bir/[ehad]-dir.[1]

2. "Allâh o eksiksiz[2] samed/[ihyaçlar için kendisine yönelinen efendi]dir.[3]

---

1 *Ehad*, "ikincisi olmayan tek bir, evvel ve âhir ortaktan münezzeh"tir; *O'nun misli gibi birşey yoktur* (Şûrâ: 11), "hep bir, yegâne bir"dir. *Ehad* lafzı, "bir" demek olan *vâhid* ma'nâsında da kullanılabilirse de, aralarında mühim farklar vardır. *Vahdet*'in, "hâricindekileri nefyetmek" demek olan esâs ma'nâsında *ehad*, daha beliğdir; *vâhid*, itibârî de olabilir. *Ehad* ise, zâtında ne çokluk, ne başkalık-fazlalık hiçbir aded [sayı] kabûl etmeyen, hiçbir vechile iki olması ihtimâli bulunmayan "hakîkî bir"dir; "hep bir, dâima bir, maadası hiç olan bir"dir. *Vâhid*, "ehad"de dâhildir; fakat *ehad* "vâhid"de dâhil olmaz; yâni, her *ehad* "vâhid"dir, lâkin her *vâhid* "ehad" olmaz. *Ehad* denilmekle "vâhid" denilmiş olur, ama *vâhid* denilmekle "ehad" denilmiş olmaz. *Vâhid* isbâtta, *ehad* ise nefyde kullanılır; isbâtta *raeytu raculen vâhiden* [*bir adam gördüm*] denilir, nefyde ise *mâ raeytu ehaden* [*bir ehad görmedim*] denilir, umûm ifâde eder. (IX/6277-6280)

2 •Âyette, *eksiksiz* kelimesinin karşılığı yoktur. (E.Ö)

3 *Samed* ismi hakkında lügat nokta-i nazarından mülâhaza olunacak esâslı iki ma'nâ rivâyet edilmiştir: A) "Hamd" vezninde "kasd" ma'nâsına *samd* masdarından "masmud-i ileyh", yâni "kasd doğrudan doğruya kendisine müteveccih olan maksûd" ma'nâsına olmaktır. *Samede samdehu* ta'bîri ma'rûftur ki, "dosdoğru, düpedüz, hiç inhirafsız [sapmasız/sapma olmaksızın] ona kasd ve te-

3. "Doğurmadı ve doğurulmadı[4] [doğmadı].

4. "O'na bir küfüv [denk] de olmadı".

veccüh etti [yöneldi]" demektir. Ma'lûmdur ki *kasd*'da, "bir noktaya doğrudan doğruya teveccüh [yönelme]" ma'nâsı vardır. Bu ma'nâ ile, "bir kavmin seyyidine [efendisine], yâni işlerinde ve ihtiyaçlarında maksûd ve merci'i olan mâfevki bulunmayan en şerefli ulu kişisine, en büyük efendi"sine, *samedu'l-qavm* denilir. Ve mutlaka, "kadri yüksek, şânı yüce" ma'nâsına gelir, ki maksûdun lâzım ma'nâsıdır. B) "Hiç boşluğu olmayan, eksiksiz-gediksiz, deliksiz, nüfûz edilemez şey"e denir. Buna lisânımızda "som" ta'bîr olunur. Bunda "hâlislik" ma'nâsı vardır. Bu ma'nâda *samed*, "tıkamak" ma'nâsına olan *samd* masdarı ile alâkadardır. "Şişenin tıkacı"na, *simad* denilmesi de bundandır. Bu ma'nâca aslı *samet* olup *dal, tâ*'dan munkalib olmuş demektir. Bundan lâzımı ma'nâ olarak, "dâim ve bâkî" ma'-nâsına da gelir. "Harb ve savaş hengâmında aslâ susamaz ve acıkmaz olan kimse"ye dahi denilir ve mutlaka "yemez-içmez" ma'nâsına da olur.

İbn Enbârî demiştir ki: "Lügatciler arasında *samed*'in, 'insânların ihtiyaçlarında ve işlerinde kendisine samd olunur [doğrudan doğruya maksûd ve matlûb edinilerek mürâcaat ve iltica eylenir] ve mâ-fevki yok seyyid' demek olduğunda ihtilâf yoktur".

Zeccâc da şöyle demiştir: "*Samed*, sûded [ululuk] kendisine müntehî olan, kendisine samd olunandır [her şeyin kendisine dayandığı, kendisi maksûd ve merci' edinilendir]".

Alî ibn Ebî Talha (ö. 143 h.), Abdullâh ibn 'Abbâs'tan (ö. 83 h.) şöyle rivâyet eylemiştir: "*Samed*, sûdedinde [ululuğunda] kâmil olan seyyid, şerefinde kâmil olan şerîf, azametinde kâmil olan azîm, hilminde kâmil olan halîm, ilminde kâmil olan alîm, velhâsıl şeref ve ululuk çeşitlerinin hepsinde ekmel [en kâmil] olandır". (IX/6305-6307)

4 •Osmanlıca Yazma nüsha'da, *–doğurmadı ve doğurulmadı* yerine– *doğmadı ve doğurulmadı şeklinde* yazılmıştır. Ancak ne Osmanlıca Yazma, ne de Matbu nüsha'daki çeviri uygundur. İbârenin karşılığı, illâ da yukarıdaki gibi verilecekse, *doğurmadı ve doğmadı* veyâ *ne doğurdu, ne de doğdu* şeklinde verilebilir. Netice-i kelâm: O yüceler yücesi, –mahlûklara âit vasıflardan– eş ve çocuk sâhibi olmaktan da, ana ve babası bulunmaktan da münezzeh ve müstağnidir. (E.Ö)

113. FELÂK SÛRESİ

MEKKÎ, 5 ÂYET

§

Qul: E'ûzu emriyle başlayan (ve adını, ilk âyetinde geçen *felâq* kelimesinden alan) Felâk sûresi ile, bundan sonraki Nâs sûresi'ne *Muavvizeteyn*, ve İhlâs ile berâber üçüne *Muavvizât* denir ki "sığındırıcı sûreler" demektir. Bu sûrede, birbirlerine karşı mertebe mertebe şerri ihtivâ eyleyen eksikli mahlûk ve fânî fıtratın hükmü tavzih edilmekte, yâni Allâh'ı ihlâs ile tanıma, O'na aşağıdaki gibi iltica etme emredilmektedir. (Aynı durum sonraki sûre için de geçerlidir.) Birçok âlim, –birtakım zayıf, hattâ uydurma rivâyetlerin etkisiyle– Felâk sûresi'nin Medenî olduğu yolunda görüş beyân etmişlerse de Mekkî olma ihtimâli daha fazladır. (•Hattâ, kesin olarak Mekkî olduğu söylenebilir. E.Ö)

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. De ki: "Sığınırım rabbine o felâk'ın[1] [sabâhın-aydınlığın veyâ tüm mahlûkâtın];
2. "Şerrinden mâ halâkın [yaratılmış şeylerin],
3. "Ve şerrinden bir gâsık'ın [gecenin], daldığı [karanlığı bastırdığı/çöktüğü] zamân,[2]

---

1 *Şafaq* [*şafak: sabah/aydınlık*] vezninde *felâq* [*felâk*], sâdece çatlağın, çatlayışın kendisinden ibâret değil, daha ziyâde ondan belirip inkişâf ederek meydana gelen neticenin vasfıdır. (IX/6368)

2 *Vukubu sıra* [*girip daldığı* yâhud *bastığı* veyâ *battığı zamân*] *bir ğâsıq'ın şerrinden:* "Karanlığı çöktüğü/bastırdığı zamân gecenin şerrinden".
Ğâsıq kelimesi, birçok ma'nâ ile tefsîr edilmiş cemiyyetli bir kelimedir. Bunun masdarı olan *ğasaq* veyâ *ğusuq* veyâ *ğasaqan* lügatte, "şiddetli karanlık, dolgunluk, akmak, dökülmek, soğukluk ve kokarlık" ma'nâlarıyla alâkadardır; hepsinin esâsı da "dolmak" [*imtilâ*] veyâ "akmak" [*seyelân*] yâhud "dökülmek" [*insıbab*] ma'nâlarından birisi olduğu beyân olunuyor.

4. "Ve o ukde/[üp-düğüm]lere üfleyen (erkek ve kadın) neffâsların[3] [üfürükçülenin-sihrbazbazların veyâ dostluk bağlarını kesen, attıkları nemîme ateşiyle bu bağları yakan nemmâmların/koğucuların, laf taşıyan dedi-koducuların] şerrinden,[4]

5. "Ve şerrinden bir hâsid'in [hased kimsenin/hasedcinin], hased ettiği zamân".

Gecenin zulmeti/karanlığı hücûm edip dolarak pek karanlık olmasına, masdar olarak *ğasaq* ve *ğasaqan* ve *ğusuq* denildiği gibi, ilk koyu karanlığa dahi isim olarak *ğasaq* denilir. Buğday içinde bulunan karıncaya da, *ğasaq* ıtlak edilir. Gözün dumanlanıp seçimsiz olmasına veyâ yaşarıp sulanmasına, yâni iki sûretle de göz kararmasına, *ğusuq* veyâ *ğasaqan* ta'bîr olunur. Aynı şekilde, yaradan sarı su akmasına ve buluttan yağmur çisemesine ve memeden süt dökülmesine ve herhangi bir şeyin mutlaka insîbab sûretiyle dökülmesine dahi *ğasaqan* ta'bîr olunur. İçilemeyecek derecede gâyet soğuk ve kötü kokulu içki veyâ suya, *ğasaq* ve *ğassaq* denilir.

Bu izahattan anlaşılır ki, *ğâsıq*, asıl iştikâkına nazaran "ğasaq yapan" veyâ "ğasaqan eden" yâhud "ğasaqlı" ma'nâsına ism-i fâil olmakla "dolaşan, kararan, karanlık eden, akan, dökülen, domlu, posarık, soğuk olan" ma'nâlarına vasf olarak ıtlakı lügaten sahîh olur.

Vaqab (–Meâl'de, *daldığı* diye çevirilmiştir–) ise, masdarı *vaqb* ve *vuqub* gelir. Bunun aslı, *vaqbe* gibi "çukur"dur, kayalardaki hılkî [doğal] çukurlara, oyuntulara ve ba'zı yalçın kayalarda bir-iki adam boyu derinliğindeki kuyu tarzında oyuklara ve atın gözü üstündeki çukurlara ve insânın bedeninde göz ve omuz çukurları gibi çukurlara ve çarkın ve makaranın iğ geçen deliklerine ve alık [ahmak ve denî] kimseye *vaqb* denildiği gibi, masdar olarak *vaqb, vuqub* da, "çukura girmek" demek olup sonra "mutlak girmek ve gâib olmak ve gelmek ve ikbâl edip yönelmek ve karanlık basmak ve güneş batmak ve ay tutulmak" ma'nâlarına kullanılmıştır. (IX/6374-6377)

3 •Bu kelime Osmanlıca Yazma nüsha'da, *nefeslerin* şeklinde de, *nefslerin* şeklinde de okumaya/okunmaya müsâiddir. (E.Ö)

4 "Üfürükçü/sihrbaz kadınların şerrinden" ve "Erkeklerin gönüllerine üfler gibi verdikleri heyecanlar ve yumuşatıcı te'sirlerle onları görüşten görüşe, karârdan karâra çeviren, türlü fitnelere düşüren kadınların şerrinden sığınma emrediliyor" denmişse de, şu ma'nâ, hem ibâreye uygun olması, hem de diğer ma'nâları da kapsaması nedeniyle daha uygundur: Ukde/[üp-düğümlere üfleyen neffâsların [nefslerin/kişilerin-sihrbazların] şerrinden Allâh'a sığınmak, sihrden kinâyedir; dolayısıyla erkek ve kadın sihrbazların şerrinden Allâh'a sığınma emredilmektedir. (IX/6382-6403)

114. NÂS SÛRESİ

MEKKÎ, 6 ÂYET

§

Adını, ilk âyetinde geçen *nâs* [*insânlar*] kelimesinden alan bu sûreyle ilgili olarak bir önceki sûrenin (*Felâk sûresi'nin*) giriş kısmına bakınız.
Birçok âlim, (–birtakım zayıf rivâyetlerin etkisiyle–) Nâs sûresi'nin Medenî olduğu yolunda görüş beyân etmişlerse de, Mekkî olma ihtimâli daha fazladır. (•Hattâ, kesin olarak Mekkî olduğu söylenebilir. E.Ö)

§

BİSMİLLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHÎM

1. De ki: "Sığınırım rabbine nâsın [insânların],
2. "(Sığınırım) melikine [hükümdârına] nâsın [insânların],
3. "(Sığınırım) ilâhına nâsın [insânların];[1]
4-6. "Şerrinden o sinsî vesvâs'ın[2] [vesvesecilerin/vesvese vermeyi âdet edinenlerin]; –ki vesvese verir sînelerinde [göğüslerinde-kalblerinde] nâsın [insânların]– gerek cinn-(ler)den,[3] gerek ins(ânlardan)".

1 •Allâh; her şeyin rabbi, meliki ve ilâhı olduğu hâlde, bu ulûhiyet sıfatlarını özellikle insânlara izâfe etti; çünkü onlar O'nun nitelikleri hakkında vehme kapılmış ve onların hakîki ma'nâlarından sapmış; ni'metlerin tümünü veyâ bir kısmını kendilerine nisbet ettikleri rabbler edinmiş; ni'metlerin artırılması için onlara yönelmiş ve onlara şefâ'açiler ismini vermiş; onları hareketlerini düzenleyen ve amellerinin sınırlarını çizen rûhânî melikler olarak görmüşlerdi. (E.Ö)

2 Yâni, "Geri geri çekilip sinen, sinip sinip aldatmak, hakk yolundan geriletip kötülüğe sürüklemek için döne döne vesvese vermek âdeti olan o dönek, o sinsî, o geriletici vesvese kaynağının şerrinden insânların rabbine, insânların melikine/hükümdârına, insânlann ilâhına sığınınm". (IX/6422)

3 •İnsânlardan her birinin bir şeytânı [*cinn*] vardır; ki bu da, insânın içinde kötü düşünceler meydana getiren şerre meyilli bir kuvvettir/dürtüdür. (E.Ö)

والحمد لله الذى لااله الا هو
والصلاة وسلام على النبي
لاميالعربي الذى الانبي بعده

Hamd, Kendisi dışında ilâh bulunmayan Allâh'a; salât ve selâm kendisinden sonra nebî gelmeyecek olan Ümmî Arab Nebî'ye.

MUHTASAR KUR'ÂN İNDEKSİ VE SÛRELERİN MUSHAF TERTİBİNE ALFABETİK SIRAYA NÜZÛL SIRASINA GÖRE DİZİLİŞİ

والمنة
الحمد

MUHTASAR KUR'ÂN İNDEKSİ

-A-

Abdest: **5**:6.

Abdest, iki yıkama iki meshtir: **5**:6.

Abdestte ayaklar, mesh edilmek veyâ yıkanmak zorundadır: **5**:6.

Abdest, mest üzerine mesh edilerek alınamaz: **5**:6.

Abdestte mesh edilecek âzalar, baş ve tarak/aşık kemiklerine kadar ayakların üstüdür: **5**:6.

Abdestte yıkanacak azalar, yüz ve dirseklere kadar kollardır: **5**:6.

Abdesti bozan şeyler [tuvâletini yapmak, cünüblük/ihtilâm olmak, cimâ etmek]: **4**:43; **5**:6.

Abdestsiz, cünüb, hayızlı ve nifaslı kimselerin Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56**:79.

Abraş [alaca hastalığı]: **3**:49; **5**:110.

Abraş'ın [alaca hastalığının] Îsâ tarafından iyileştirilmesi: **3**:49; **5**:110.

A'cemî: **16**:103; **26**:198; **41**:44.

Acur/Hıyar: **2**:61.

Açlık: **2**:155; **5**:3; **9**:120; **16**:112; **90**:14.

Aç kalan [muztarr/mecbûr kalan] kimse harâm kılınan şeyleri yiyebilir: **2**:173; **5**:3; **6**:145; **16**:115.

Âd kavmi: **7**:65, 74; **9**:70; **11**:50, 59, 60; **14**:9; **22**:42; **25**:38; **26**:123; **29**:38; **38**:12; **40**:31; **41**:13, 15; **46**:21; **50**:13; **51**:41; **53**:50; **54**:18; **69**:4, 6; **89**:6.

Adaş [*semiyyen*]: **19**:7, 65.

Adak [*nezr*]: **2**:270; **3**:35; **19**:26; **22**:29; **76**:7.

Adâlet-Kıst [*qist*]: **2**:282; **3**:18, 21; **4**:3, 58, 129, 135; **5**:8, 42, 95, 106; **6**:115, 152; **7**:29, 159, 181; **11**:85; **16**:76, 90; **21**:47; **42**:15; **49**:9; **55**:9; **57**:25; **60**:8.

Adâlet takvâya en yakındır: **5**:8.

Adâletsizlik: **2**:182; **5**:8.

Adâlet edenleri Allâh sever: **5**:42.

Adam [bir insânı] öldürmek, bütün insânları öldürmek gibidir: **5**:32.

Adamın [bir insânın] hayâtını kurtarmak, bütün insânların hayâtını kurtarmak gibidir: **5:**32.

Âdem ve Âdemoğulları: **2:**31, 33, 34, 35, 37; **3:**33, 59; **5:**27; **7:**11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; **17:**61, 70; **18:**50; **19:**58; **20:**115, 116, 117, 120, 121; **36:**60.

Âdem'e 'ahid verdik de unuttu: **20:**115.

Âdem'in Allâh tarafından süzülüp seçilmesi: **3:**33.

Âdem'in durumu/meseli Îsâ'nın durumu/meseli gibidir: **3:**59.

Âdem'e yapılan secde: **2:**34; **17:**61; **18:**50; **20:**116.

Âdem ve eşinin şeytân tarafından kandırılması: **2:**36; **7:**20, 22; **20:**115, 120, 121.

Âdem'in Rabbinden kelimeler alması: **2:**37.

Âdem'in iki oğlunun [Hâbil ile Kâbil'in] kıssası: **5:**27-31.

Âdem'in iki oğlundan birinin diğerini [Kâbil'in Hâbil'i] öldürmesi: **5:**30.

Âdem'in bir oğlunun, öldürdüğü kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini kargadan öğrenmesi: **5:**31.

Âdemoğullan'nın sırtlarından zürriyyetlerinin alınıp nefislerine karşı şâhid tutulması, onların da "Evet (rabbimizsin)" demeleri [*qâlû belâ*]: **7:**172.

Âdet/hayız görmek: **2:**228, 231, 232, 234, 235; **33:**49; **65:**1, 4.

Âdet/hayız gören kadınların iddeti, üç quru'dur [âdet müddetidir]: **2:**228.

Âdet/hayız görmeyen [yaşının küçüklüğü sebebiyle hayız görmeyen] kadınların iddeti, 3 aydır: **65:**4.

Âdetten/hayızdan kesilen kadınların iddeti, 3 aydır: **65:**4.

Âdetli/hayızlı, nifaslı, abdestsiz ve cünüb kimselerin Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.

'Adn cennetleri: **9:**72; **13:**23; **18:**31; **19:**61; **20:**76; **35:**33; **38:**50; **40:**8; **61:**12; **98:**8.

Aff [*afv*]: **2:**52, 109, 178, 187, 219, 237; **3:**134, 152, 159; **4:**43, 95, 99, 101, 149, 153; **5:**13, 15; **7:**95, 199; **8:**43, 66; **22:**60; **24:**22; **26:**25, 30, 34, 40; **42:**37, 40, 43; **58:**2; **64:**14.

Ağaç: **2:**35; **7:**19, 20, 22; **13:**4; **14:**24, 26; **17:**60; **19:**19; **20:**11, 120; **22:**18; **23:**20; **24:**35; **27:**60; **28:**30; **31:**27; **36:**80; **37:**62, 64, 146; **44:**43; **48:**18; **55:**6; **56:**52, 72.

Ağır yük [*isr*]: **2**:286; **3**:81; **6**:31; **7**:157; **16**:25; **20**:87, 100; **47**:4; **94**:2, 3.
Ahbâr: **5**:44, 63; **9**:31, 34.
Ahd: **2**:27, 40, 63, 80, 83, 84, 93, 100, 124, 125, 127; **3**:76, 77, 81, 183, 187; **4**:21, 90, 154, 155; **5**:7, 12, 13, 14, 70; **6**:152; **7**:102, 134, 169; **8**:56, 72; **9**:1, 4, 7, 12, 111; **12**:66, 80; **13**:20, 25; **16**:91, 95; **17**:34; **19**:78, 87; **20**:86, 115; **23**:8; **31**:32; **33**:7, 15, 23; **36**:60; **43**:49; **48**:10; **57**:8; **70**:32.
Ahkâf: **46**:21.
Âhiret ve âhiret günü: **2**:4, 8, 62, 86, 94, 102, 114, 126, 130, 177, 200-201, 217, 220, 228, 232, 264; **3**:22, 45, 56, 77, 85, 114, 145, 148, 152, 176; **4**:38-39, 59, 74, 77, 134, 136, 162; **5**:5, 33, 41, 69; **6**:32, 92, 113, 150; **7**:45, 147, 156, 169; **8**:67; **9**:18-19, 29, 38, 44-45, 69, 74, 99; **10**:10, 64; **11**:16, 19, 22, 103; **12**:37, 57, 101, 109; **13**:26, 34; **14**:3, 27; **16**:22, 30, 41, 60, 107, 109, 122; **17**:7, 10, 19, 21, 45, 72, 104; **20**:127; **22**:11, 15; **23**:33, 74; **24**:2, 14, 19, 23; **27**:3-5, 66; **28**:70, 83; **29**:20, 27, 36, 64; **30**:16; **31**:4; **33**:21, 29, 57; **34**:1, 8, 21; **38**:7; **39**:9, 26, 45; **40**:39, 43; **41**:7, 16, 31; **42**:20; **43**:35; **53**:25, 27; **57**:3, 20; **58**:22; **59**:3; **60**:6, 13; **65**:2; **68**:33; **74**:56; **75**:21; **79**:25; **87**:17; **92**:13; **93**:4.
Âhirette Allâh resûllere, "Size ne cevâb verildi?" diye soracak: **5**:109; **7**:6.
Ahmed: **61**:6.
Ahzâb [Hendek] savaşı: **33**:9-24.
Âile: **3**:121; **4**:25, 35, 92; **5**:86; **7**:83; **11**:11, 40, 45, 46, 62, 65, 81, 88; **15**:65; **18**:77; **19**:16, 55; **20**:10, 29, 132; **21**:76, 84; **23**:27; **24**:27; **26**:169, 170; **27**:7, 49, 57; **28**:12, 29; **29**:32, 33; **33**:33; **35**:43; **36**:50; **37**:79, 134; **38**:43; **39**:15; **42**:45; **48**:11, 12; **51**:26; **52**:26; **66**:6; **75**:33; **83**:31; **84**:9, 13.
'Âişe'ye zinâ iftirâsı atılması: **24**:11-16.
Akidler yerine getirilmelidir: **5**:1.
Akrabalar: **2**:177, 215; **4**:7, 8, 33; **9**:24; **58**:22.
Akrabalık: **4**:1; **47**:22.
Akıl sâhibleri: **2**:164, 169, 197, 269; **3**:7, 190; **5**:100; **12**:11; **13**:19; **14**:52; **17**:12; **38**:29, 42; **39**:9, 18, 21; **40**:54; **65**:10.

Akıtılan/Dökülen kan [yenilip içilmesi harâm olan kan]: **2:**173; **5:**3; **6:**145; **16:**115.

Akletmek: **2:**44, 73, 75, 76, 164, 170, 171, 242; **3:**65, 118; **5:**58, 100; **6:**32, 126, 151; **7:**169; **8:**22; **10:**16, 42, 100; **11:**51; **12:**2, 109; **13:**4; **16:**12, 67; **21:**10, 67; **22:**46; **23:**80; **24:**61; **25:**44; **26:**28; **28:**60; **29:**35, 43, 63; **30:**24, 28; **36:**62, 68; **37:**138; **39:**43; **40:**67; **43:**3; **45:**5; **49:**4; **57:**17; **59:**14; **67:**10.

Akşam: **3:**41; **6:**52; **7:**205; **12:**16; **13:**15; **16:**6; **18:**28; **19:**11, 62; **24:**36, 58; **25:**5; **30:**17; **33:**42; **34:**12; **38:**18, 31; **40:**46, 55; **48:**9; **76:**25; **79:**46.

Alaca hastalığı [abraş]: **3:**49; **5:**110.

Alay [istihzâ]: **2:**14, 15, 67, 212; **4:**140; **5:**57, 58; **6:**5, 10; **7:**51; **9:**64, 65, 79; **11:**8, 38; **13:**32; **15:**11, 95; **16:**34; **18:**56, 106; **21:**36, 41; **23:**110; **25:**41; **26:**6; **30:**10; **31:**6; **35:**30; **37:**12, 14; **38:**63; **39:**48, 56; **40:**83; **43:**7; **45:**9, 33, 35; **46:**26; **49:**11.

Alçak-gönüllülük [tevâzu]: **17:**24, 37; **25:**63; **31:**18, 19.

Âlemîn [âlemler]: **1:**2; **2:**31, 47, 122, 131, 251; **3:**33, 42, 96, 97, 108; **5:**20, 28, 115; **6:**45, 71, 86, 90, 162; **7:**54, 61, 67, 80, 104, 121, 140; **10:**10, 37; **12:**104; **15:**70; **21:**71, 91, 107; **25:**1; **26:**16, 23, 47, 77, 98, 109, 127, 145, 164, 165, 180, 192; **27:**8, 44; **28:**30; **29:**6, 10, 15, 28; **32:**2; **37:**79, 87, 182; **38:**87; **39:**75; **40:**65, 66; **41:**9; **43:**46; **44:**32; **45:**16, 36; **56:**80; **59:**16; **68:**52; **69:**43; **81:**27, 29; **83:**6; **91:**14.

Âlemlerin rabbi [*rabbi'l-âlemîn*]: **1:**2; **2:**131; **5:**28; **6:**45, 71, 162; **7:**54, 61, 67, 104, 121; **10:**10, 37; **26:**16, 23, 47, 77, 98, 109, 127, 145, 164, 180, 192; **27:**8, 44; **28:**30; **29:**6, 10, 15, 28; **32:**2; **37:**87, 182; **38:**87; **39:**75; **40:**65, 66; **41:**9; **43:**46; **44:**32; **45:**36; **56:**80; **59:**16; **68:**52; **69:**43; **81:**29; **83:**6; **91:**14.

Alış-veriş/Alım-satım [*bey'*]: **2:**254, 275; **14:**31; **24:**37; **35:**29; **61:**10.

Alış-verişi/Alımı-satımı bırakın Cum'a'ya koşun: **62:**9.

Âl-i Dâvûd: **34:**13.

Âl-i Fir'avn: **2:**49, 50; **3:**11; **7:**130, 141; **8:**52, 54; **14:**6; **28:**8; **40:**28, 46; **54:**41.

Âl-i Fir'avn'dan îmânını gizleyen adam: **40:**28.

Âl-i Hârûn: **2:**248.

Âl-i İbrâhîm: **3**:33; **4**:54.
Âl-i 'İmrân: **3**:33.
Âl-i 'İmrân'ın Allâh tarafından süzülüp seçilmesi: **3**:33.
Âl-i Lût: **15**:59, 61; **27**:56.
Âl-i Medyen (Ashâb-ı Medyen, Ehl-i Medyen) ve Medyen: **7**:85; **9**:70; **11**:84, 95; **20**:40; **22**:44; **28**:22, 45; **29**:36.
Âl-i Mûsâ: **2**:248.
Âl-i Ya'kûb: **12**:6; **19**:6.
Allâh âhirdir: **57**:3.
Allâh bâtındır: **57**:3.
Allâh evveldir: **57**:3.
Allâh zâhirdir: **57**:3.
Allâh du'âlara icâbet eder: **27**:62.
Allâh'a îmân: **2**:8, 136; **3**:193; **4**:136, 175; **40**:84; **49**:15; **64**:8.
Allâh, gökleri ve yeri altı günde [*yevm*] yarattı: **7**:54; **10**:3; **11**:7; **25**:59; **32**:4; **50**:38; **57**:4.
Allâh, îmân edenlere Fir'avn'ın karısını mesel yaptı: **66**:11.
Allâh, küfredenlere Nûh ile Lût'un kansını mesel yaptı: **66**:10.
Allâh, insâna şah damarından yakındır: **50**:16; **56**:85.
Allâh, insânlara zulmetmez: **8**:51; **9**:70; **10**:44, 47; **11**:101; **30**:9; **50**:29.
Allâh, insânları boşuna yaratmamıştır: **23**:115.
Allâh, insâna tâkatı hâricinde teklifte bulunmaz: **2**:286; **65**:7.
Allâh kolaylık diler: **2**:185.
Allâh zorluk dilemez: **2**:185.
Allâh nûrunu tamâmlayacaktır: **9**:32; **61**:8.
Allâh peygamberlerden söz almıştır: **33**:7.
"Allâh üçtür" demeyin: **4**:171.
Allâh yolunda katledilenlere/öldürülenlere, 'Ölü' demeyin: **2**:154.
Allâh yolunda katledilenleri/öldürülenleri, ölmüş sanma: **3**:169.
Allâh'a güzel bir borç/ödünç [*karz-ı hasen*] vermek: **2**:245; **5**:12; **57**:11, 18; **64**:17; **73**:20.
Allâh'a tevekkül [güvenip dayanmak]: **11**:123; **14**:12; **25**:58; **29**:59; **33**:3; **42**:10; **64**:13; **79**:9.

Allâh'a oğul ve kızlar isnâd edilmesi: **5**:100.
Allâh'a ortak koşmak: **4**:48, 116; **5**:76; **6**:1, 41, 71, 100; **7**:190-191; **9**:30-31; **10**:34-35, 66; **11**:109; **12**:39, 40; **13**:16, 33; **16**:17; **17**:22, 40, 42, 56, 57; **18**:4; **19**:81, 88-93; **21**:18, 21, 22, 24, 29, 98, 99; **22**:62, 71; **23**:91, 117; **25**:3; **26**:213; **27**:59-64; **28**:71, 72; **30**:33-35, 40; **31**:11, 13, 20; **34**:22, 24, 27, 40; **35**:13, 40; **36**:74; **37**:85-96, 149-163; **39**:3, 4, 43, 67; **40**:42, 73; **41**:9, **43**:15-19; 47, 48, 86; **46**:4, 28; **52**:39, 43; **72**:18.
Allâh'ı ve Allâh'ın ismini istismâr etmek: **2**:224; **58**:16; **63**:2.
Allâh'ı seven, Muhammed'e tâbi olmalıdır: **3**:31.
Allâh'ın arş'a istivâsı: **13**:2; **20**:5; **25**:59; **32**:4; **57**:4.
Allâh'ın boyası [*sıbğatallâh*]: **2**:138.
Allâh dilediğini yapar: **2**:185, 253; **3**:26, 40; **5**:1; **11**:107; **14**:27; **22**:14, 18; **24**:45; **28**:68; **30**:54; **42**:49; **85**:16.
Allâh'ın dişi devesi [*nâqatullâh*]: **7**:73; **11**:64; **91**:13.
"Allâh'ın eli bağlı [Allâh cimri]" iddiâsı: **5**:64.
Allâh'ın iltifat buyurup tevbelerini kabûl ettiği/bağışladığı üç kişi: **9**:118.
Allâh'ın nâqası/dişi devesi [*nâqatullâh*]: **7**:73; **11**:64; **91**:13.
Allâh'ın vahdâniyyeti [birliği/biricikliği, eşsizliği/benzersizliği]: **2**:163, 255; **3**:2, 6, 18; **4**:87, 171; **6**:19, 101, 102, 164; **9**:31; **10**:68; **11**:14; **13**:16, 30; **16**:22, 51; **17**:42, 43, 111; **18**:110; **20**:8, 98; **21**:22, 25, 26, 108, 163; **23**:91, 116; **28**:70, 88; **27**:59-64; **35**:3; **37**:4-5, 180; **38**:65-66; **39**:4-6; **40**:2, 19, 62, 65; **41**:6; **43**:45, 81, 82, 84; **44**:8; **51**:50-51; **59**:22, 23; **64**:13; **73**:9; **112**:1-4.
Allâh ebedîdir: **2**:255; **25**:58; **28**:88; **55**:26; **57**:3.
Allâh her ân bir iştedir: **55**:29.
Allâh her şeyi bilir: **2**:29, 33, 231, 255, 282; **3**:29; **5**:7, 99; **6**:3, 59, 73; **11**:5; **13**:8-10; **14**:38; **16**:19, 23; **20**:7, 98; **21**:110; **22**:70, 76; **23**:92; **28**:69; **29**:45, 52; **31**:23, 34; **32**:6; **34**:2; **35**:38; **39**:7, 46; **40**:19; **41**:47; **42**:12, 24, 25; **57**:3-5, 6; **58**:7; **59**:22; **64**:4, 11, 18; **67**:13, 14.
Allâh her şeyi görür: **2**:96, 110, 233, 237; **3**:15, 20; **4**:58, 134; **17**:1, 17, 30, 96; **22**:61, 75; **34**:11; **35**:31, 45; **40**:20, 44, 56; **42**:11, 27; **57**:4; **58**:1; **67**:19; **84**:15.

Allâh her şeyi işitir: **2:**127, 137, 181, 224, 227, 244, 256; **3:**34, 35, 38, 121; **4:**58, 134, 148; **6:**13, 115; **7:**200; **8:**61; **10:**65; **12:**34; **14:**39; **21:**4; **24:**21, 60; **26:**220; **29:**5, 60; **34:**50; **40:**20, 56; **41:**36; **42:**11; **58:**1.

Allâh hiçbir şeye benzemez: **2:**22, **6:**101; **19:**65; **42:**11; **112:**4.

Allâh insânı Kendisine ibâdet etmesi için yaratmıştır: **15:**99; **51:**56-57; **67:**2; **72:**16-17.

Allâh, insânların ve cinnlerin bir çoğunu cehennem için yaratmıştır: **7:**179.

Allâh, ittikâ edenlere, furkân verir: **8:**29.

Allâh'ın her şeye gücü yeter: **2:**20, 106, 109, 148, 259, 284; **3:**26, 29, 65, 189; **4:**133, 149; **5:**17, 19, 40, 120; **6:**17, 37, 41, 65; **8:**41; **9:**39; **11:**4; **16:**70, 77; **17:**99; **22:**6, 39; **23:**18; **24:**45; **25:**54; **29:**20; **30:**54; **35:**1, 4; **36:**81; **42:**9, 21, 50; **46:**33; **48:**21; **57:**2; **59:**6; **65:**12; **66:**8; **67:**1; **70:**50; **75:**4, 40; **77:**23; **86:**8.

Allâh'ın la'neti: **4:**52, 118.

Allâh'ın mescidleri: **2:**114; **9:**17-18; **22:**40; **72:**18.

Allâh'ın sıfatları/nitelikleri: **2:**116-117, 255; **3:**2, 5, 6, 26, 27, 29, 129; **4:**87; **5:**98; **6:**12-14, 18, 73, 101-103, 115, 147; **7:**156; **9:**78, 116; **10:**44, 61, 64, 65, 107; **13:**8-10, 41, 42; **14:**38; **15:**24, 86; **16:**19; **17:**25, 54, 60, 99; **18:**109; **19:**35; **20:**82, 110; **21:**23, 110; **22:**70, 76; **23:**91, 92, 116; **24:**35, 64; **26:**9, 77-82, 217-220; **27:**73, 74; **28:**68-70, 88; **29:**20, 21, 42; **33:**43, 54; **34:**2; **35:**3, 8; **36:**12; **37:**1-5; **38:**65-66; **39:**4-6, 53; **40:**2-3, 19; **41:**6, 47; **42:**9, 11, 19, 25, 26, 31, 49, 50; **43:**85; **44:**8; **45:**36, 37; **49:**18; **50:**16; **53:**43-49; **55:**27; **57:**3; **58:**7; **59:**1, 22, 23; **64:**4, 13, 18; **67:**13, 14; **71:**156; **85:**12-16.

Allâh semâvât u arzın [gökler ve yerin] nûrudur: **24:**35.

Allâh mü'minlerden, canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır: **9:**111.

Allâh'a yakın olanlar: **3:**45; **4:**172; **56:**11, 88; **83:**21, 28.

Allâh'ın rızâsı/hoşnudluğu: **2:**207, 265, 272; **3:**15, 162, 174; **4:**114; **57:**27.

Allâh'ın vechi/yüzü [rızâsı/hoşnudluğu]: **2:**115; **30:**38, 39.

Allâh'ın sünneti [*sünnetullâh*]: **3:**137; **8:**38; **15:**13; **17:**77; **18:**55; **33:**38, 62; **35:**43; **40:**85; **48:**23.

Allâh'ın sünnetinde değişiklik olmaz: **17:**77; **33:**38-39; **35:**43; **48:**23.
Allâh'ın fıtratı: **30:**30.
Allâh'ın yaratışını-yarattıklarını değiştirmek: **4:**119; **59:**7.
Allâh'ın "kün" [ol] emri: **6:**73; **16:**40; **19:**35; **36:**82; **40:**68.
Allâh'ın hudûdu/sınırları: **2:**187, 229, 230; **4:**13; **9:**71; **65:**1.
Allâh'ın Îsâ'ya, "Senmi dedin o insânlara, 'Beni ve anamı Allah'ın yanında/dûnundan iki ilâh edinin!' diye?" demesi: **5:**116.
Allâh'ın Mûsâ'ya, "Beni kat'iyyen göremezsin" demesi: **7:**143.
Allâh'ın Mûsâ'ya, "Dağ yerinde durursa sen de Beni görürsün" demesi: **7:**143.
Allâh'ın dağa tecelli etmesiyle dağın un-ufra olması ve Mûsâ'nın bayılması: **7:**143.
Allâh'ın şe'âiri: **22:**36.
Allâh'ın saptırması: **2:**6, 257; **6:**39, 125; **7:**30, 186; **8:**23; **14:**27; **16:**37, 104; **17:**45-46, 97; **18:**57; **30:**59; **39:**37; **42:**44, 46; **45:**23.
Allâh'ın yol göstermesi: **2:**257; **6:**39, 125; **7:**30, 43, 178; **10:**25; **16:**104; **17:**97; **29:**69; **32:**13; **39:**22, 36; **49:**7, 8; **64:**11; **92:**12.
Allâh'ın yolu: **2:**120; **3:**73; **6:**71; **7:**86; **8:**36, 47; **11:**19; **14:**3, 30; **16:**88, 94; **22:**24, 25; **38:**26; **39:**8; **42:**53.
Allâh va'dinden dönmez: **14:**47; **22:**47; **30:**6.
Allâh bir kavme verdiği ni'meti, o kavm kendilerindekini değiştirinceye kadar değiştirmez: **8:**53.
Allâh ile resûllerinin arasını ayırmak küfrdür: **4:**150-151.
Allâh Uhud savaşı'ndan kaçanları bağışlamıştır: **3:**155.
Allâh'tan ümid kesmek: **12:**87; **15:**55-56; **22:**15; **29:**23; **30:**36; **39:**53; **41:**49.
Altın: **3:**14, 91; **9:**34, 35, 60; **11:**37; **17:**93; **18:**31; **22:**23; **23:**27; **35:**33; **43:**53, 71.
A'mâ [kör]: **2:**18, 171; **5:**71; **6:**50, 104; **7:**64; **10:**43; **11:**24, 28; **13:**16, 19; **17:**72; **20:**124-125; **22:**46; **24:**61; **25:**73; **27:**66, 81; **28:**66; **30:**53; **35:**19; **40:**58; **41:**17, 44; **43:**40; **47:**23; **48:**17; **80:**2.
Amca: **24:**61; **33:**50.
Amel defteri: **17:**71; **39:**69; **69:**19, 25; **84:**7, 10.

Amel defterleri [sicilleri] sağ tarafından verilenler: **17:**71; **69:**19; **84:**7-9.
Amel defterleri [sicilleri] sol tarafından verilenler: **69:**25.
Amel defterleri [sicilleri] arkalarından verilenler: **84:**10-15.
Amel terâzisi: **7:**8-9; **21:**47; **23:**102-104; **52:**17; **101:**6-9.
Ana-baba: **2:**83, 180, 215, 233; **4:**7, 11, 12, 23, 33, 36, 135; **5:**17, 75, 110, 116; **6:**151; **7:**27, 150; **12:**99, 100; **14:**41; **16:**78; **17:**23; **18:**80; **19:**14, 28, 32; **20:**38, 40, 94; **23:**50, 61; **27:**19; **28:**7, 10, 12, 13; **29:**8; **31:**14; **33:**4, 6; **39:**6; **46:**15, 17; **53:**32; **58:**2, 3; **71:**28; **80:**35.
Ana-babaya itaat ve güzel davranmak: **6:**151; **17:**23-24; **29:**8; **31:**14-15; **46:**15.
Ana-babaya ne zamân itaat edilmez: **29:**8; **31:**15.
Ana-babaya "Off" demek: **46:**17.
Ana-babaya "Üff" demek: **17:**23.
Ana kitâb [*ummu'l-kitâb:* kitâb anası/kitâbın aslı-esâsı]: **3:**7; **13:**39; **43:**4.
Antlaşma: **4:**33, 90, 92; **8:**72; **9:**1, 4, 7, 8, 10, 12.
Antlaşmayı bozmamak: **8:**56, 58, 72; **9:**12, 13.
A'râb-A'râbî [bedevî]: **9:**90, 97-99, 101, 120; **33:**20; **48:**11, 16; **49:**14.
Arabça [*Arabî*] kur'ân: **12:**2; **13:**37; **16:**103; **20:**113; **26:195;** 39:28; **41:**3, 44; **42:**7; **43:**3; **46:**12.
A'râf ve Ashâb-ı A'râf: **7:**46, 48.
Arafat: **2:**198.
Arı (bal arısı): **16:**68.
Arim seli: **34:**16.
Arkadaş/Yanaşık [*qarîn/karîn*]: **4:**38; **37:**51; **41:**25; **43:**36, 38; **50:**23, 27.
Arslan: **74:**51.
Arş: **7:**54; **9:**129; **10:**3; **11:**7; **12:**100; **13:**2; **16:**68; **17:**42; **20:**5; **21:**22; **23:**86, 116; **25:**59; **27:**23, 26; **32:**4; **39:**75; **40:**15; **43:**82; **57:**4; **81:**20; **85:**15.
Arş üzerine istivâ: **7:**54; **10:**3; **13:**2; **20:**5; **25:**59; **32:**4; **57:**4.
Arş'ı yüklenen melekler: **40:**7; **69:**17.
Arşın [uzunluk ölçüsü]: **69:**32.
Arz ve semâvât [yer ve gökler] altı günde [*yevm*] yaratılmıştır: **7:**54; **10:**3; **11:**7; **25:**59; **32:**4; **50:**38; **57:**4.
Arz/yer dâbbesi [*dâbbetu'l-arz*]: **27:**82; **34:**14.

Arzdan/yerden çıkarılacak dâbbe: **27:**82; **34:**14.
Arza/yere, semâvâta/göklere ve dağlara emânetin arzedilmesi/sunulması: **33:**72-73.
Arz-ı Mukaddes: **5:**21.
Asâ: **2:**60; **7:**107, 117, 160; **20:**18, 68; **26:**32, 44, 45, 63; **27:**10; **28:**31.
Ashâb-ı Eyke: **15:**78; **26:**176; **38:**13; **50:**14.
Ashâb-ı Fîl: **105:**1.
Ashâb-ı Hicr **15:**80.
Ashâb-ı Karye: **36:**13.
Ashâb-ı Kehf [mağaranın ashâbı/arkadaşları] kıssası: **18:**9-21.
Ashâb-ı Kehf'in [mağaranın ashâbının/arkadaşlarının] sayısı hakkında ğaybı taşlamak: **18:**22.
Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ba'zıları, "Üçtür, dördüncüleri köpekleri" derler: **18:**22.
Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ba'zıları, "Beştir, altıncıları köpekleri" derler: **18:**22.
Ashâb-ı Kehf'in sayısı hakkında ba'zıları, "Yedidir, sekizincileri köpekleri" derler: **18:**22.
Ashâb-ı Kehf'in mağarada kalış süreleri hakkında ğaybı taşlamak: **18:**25-26.
Ashâb-ı Kehf'in mağarada kalışı süresi için ba'zıları, "Üçyüz sene durdular, dokuz yıl da ziyâde ettiler" dediler: **18:**25.
Ashâb-ı Medyen (Âl-i Medyen, Ehl-i Medyen, Kavm-i Medyen) ve Medyen: **7:**85; **9:**70; **11:**84, 95; **20:**40; **22:**44; **28:**22, 45; **29:**36.
Ashâb-ı Meş'eme: **56:**9, 41; **90:**19.
Ashâb-ı Meymene: **56:**8; **90:**18.
Ashâb-ı Rakîm: **18:**9.
Ashâb-ı Ress: **25:**38; **50:**12.
Ashâb-ı Şimâl: **56:**41.
Ashâb-ı Uhdud: **85:**4-8.
Ashâb-ı Yemîn: **56:**27, 38, 90-91; **74:**39.
At(lar): **3:**14; **8:**60; **16:**8; **38:**31, 32; **59:**6.
At ve kuvvet hazırlamak (düşmana karşı): **8:**60.

Ateş: **2:**17, 266; **3:**183; **4:**10; **5:**64; **7:**12; **9:**81, 109; **11:**113; **13:**17; **15:**27; **20:**10; **21:**69; **24:**35; **27:**7; **28:**29; **36:**8; **38:**76; **40:**41; **55:**15; **56:**71; **57:**13; **85:**5; **101:**9.

Ateş-cehennem süreklidir, kâfirler-müşrikler de onda ebediyyen [devâmlı/sürekli/sonsuz olarak] kalacaklardır: **2:**86, 167; **3:**88; **4:**48, 168-169; **5:**36-37; **7:**40; **11:**107; **16:**52; **17:**72; **22:**22; **32:**20; **37:**9; **43:**74-75, 77; **45:**34-35; **78:**23.

Av için yetiştirilen hayvânlar: **5:**4.

Avcı hayvânların tuttukları yenir: **5:**4.

Av ve avlanmak: **5:**1-2, 94-96; **16:**14; **35:**12.

Avcı hayvânlar: **5:**4.

Avcı hayvânların yakaladığı hayvânları yemek helâldir: **5:**4.

Avla denenmek: **5:**94.

Avlanmanın [kara avının] yasak olduğu vakitler-durumlar: **5:**95.

Ay [*şehr*] geriletme [*nesî*]: **9:**37.

Ay [*şehr*] (29-30 günlük süre): **2:**185, 189, 194, 197, 217, 226, 234; **4:**92; **5:**2, 97; **9:**2, 5, 36; **34:**12; **46:**15; **58:**4; **65:**4; **97:**3.

Ay [*kamer/qamer*] ve hilâl: **2:**189; **6:**77, 96; **7:**54; **10:**5; **12:**4; **13:**2; **14:**32; **16:**12; **21:**33; **22:**18; **25:**61; **29:**61; **31:**29; **35:**13; **36:**39-40; **39:**5; **41:**37; **55:**5; **71:**16; **74:**32; **75:**8, 9; **84:**18; **91:**2.

Ay [*kamer/qamer*], hesâb ölçüsü kılınmıştır: **6:**96.

Ay [*kamer/qamer*] için İbrâhîm'in, "Rabbim bu" diyerek kavmine ta'rîzde bulunması: **6:**77.

Ay [*kamer/qamer*] şaqqoldu [yarıldı/çatladı]: **54:**1.

Ay(lar) [*şehr-eşhur*]: **2:**185, 194, 197, 217, 226, 234; **4:**92; **5:**2, 97; 9:2, 5, 36; **34:**12; **46:**15; **58:**4; **65:**4; **97:**3.

Ayakların ve ellerin çapraz kesilmesi: **5:**33; **7:**124; **20:**71.

Aybaşı/Ayhâli durumu: **2:**228, 231, 232, 234, 235; **33:**49; **65:**1, 4.

Aybaşı gören kadınların iddeti, üç quru'dur [âdet müddetidir]: **2:**228.

Aybaşı/Ayhâli görmez [hayızdan kesilmiş] olan kadınların iddeti/bekleme süresi 3 aydır: **65:**4.

Aybaşı/Ayhâli görmeyen [henüz hayız görmeyen] kadınların iddeti/bekleme süresi 3 aydır: **65:**4.

Azâb [cezâ]: **2:**7, 10, 49, 59, 85, 86, 90, 96, 104, 114, 126, 162, 165, 166, 174, 175, 178, 191, 201, 284; **3:**4, 16, 21, 56, 77, 87, 88, 91, 105, 106, 128, 129, 176-178, 181, 188, 191; **4:**14, 18, 25, 37, 56, 84, 93, 102, 123, 138, 47, 151, 161, 173; **5:**18, 29, 33, 36-38, 40, 41, 73, 80, 94, 115, 118; **6:**15, 30, 40, 47, 49, 65, 70, 93, 124, 138, 139, 146-148, 157, 160; **7:**5, 38-40, 59, 73, 97, 98, 100, 134, 135, 141, 147, 152, 156, 162, 164, 165, 167, 180; **8:**14, 32-35, 50, 68; **9:**4, 14, 26, 34, 39, 52, 55, 61, 66, 68, 74, 79, 85, 90, 101, 106; **10:**4, 13, 15, 50, 52, 54, 70, 88, 97-98; **11:**3, 8, 20, 26, 39, 48, 58, 64, 76, 84, 93, 103; **12:**25, 75, 107, 110; **13:**32, 34; **14:**2, 7, 17, 21, 22, 44; **15:**50; **16:**26, 45, 61, 63, 85, 88, 94, 104, 106, 113, 117, 126; **17:**10, 15, 54, 57-58; **18:**2, 55, 58, 86-87; **19:**45, 75, 79; **20:**47, 48, 61, 71, 127, 134; **21:**12, 29, 46; **22:**2, 4, 9, 18, 22, 24, 47, 55, 57, 64, 76, 77; **24:**2, 8, 11, 14, 19, 23, 63; **25:**16, 37, 42, 64-65, 69; **26:**135, 138, 156, 158, 189, 201, 204, 213; **27:**5, 21; **28:**64; **29:**10, 21, 23, 29, 34, 53-55; **30:**16; **31:**6, 7, 21, 24; **32:**14, 20, 21; **33:**8, 24, 30, 57, 68, 73; **34:**5, 8, 12, 14, 17, 33, 35, 38, 42, 46; **35:**7, 10, 36; **36:**18; **37:**9, 33, 38, 39, 53, 59, 176; **38:**8, 26, 41, 61; **39:**13, 19, 24-26, 40, 47, 54, 55, 58, 71; **40:**7, 40, 45, 46, 49; **41:**16, 17, 27, 28, 43, 50; **42:**16, 21, 26, 42, 44, 45; **43:**39, 48, 50, 65, 74, 75; **44:**11, 12, 15, 30, 48, 56; **45:**8-11, 20; **46:**21, 24, 25, 31, 34; **48:**6, 14, 16, 17, 25; **50:**26; **51:**22, 37; **52:**7, 18, 26, 47; **54:**16, 18, 21, 30, 37-39, 86; **57:**13, 20; **58:**4, 5, 8, 15, 16; **59:**3, 15; **61:**10; **64:**5; **65:**8, 10; **67:**5, 6, 28; **68:**33, 44; **70:**1, 11, 27, 28; **71:**1; **72:**17; **73:**13; **76:**31; **78:**30, 40; **79:**16, 25; **84:**24; **85:**10; **88:**24; **89:**13, 25.

Azâbın daha şiddetli hissedilmesi için derilerin yeni derilerle değiştirilmesi: **4:**56.

Âzer (İbrâhîm'in babası): **6:**74; **60:**4.

Azgınlık/taşkınlık [*tuğyân*]: **2:**15, 213; **3:**19; **5:**68; **7:**146; **10:**11, 23; **11:**112; **20:**45; **23:**75; **28:**76; **42:**27; **45:**17; **89:**11; **91:**11; **96:**6.

Azığın en hayrlısı takvâdır: **2:**197.

Azık: **2:**197; **4:**85; **41:**10.

Azm [kararlılık]: **2:**227, 235; **3:**159, 186; **10:**71; **20:**115; **31:**17; **42:**43; **46:**35; **47:**21.

–B–

Baal (put): **37:**125.

Baba ve ana: **2:**83, 180, 215, 233; **4:**7, 11, 12, 23, 33, 36, 135; **5:**17, 75, 110, 116; **6:**151; **7:**27, 150; **12:**99, 100; **14:**41; **16:**78; **17:**23; **18:**80; **19:**14, 28, 32; **20:**38, 40, 94; **23:**50, 61; **27:**19; **28:**7, 10, 12, 13; **29:**8; **31:**14; **33:**4, 6; **39:**6; **46:**15, 17; **53:**32; **58:**2, 3; **71:**28; **80:**35.

Babaya-anaya itaat ve ihsân/güzel davranmak: **6:**151; **17:**23-24; **29:**8; **31:**14-15; **46:**15.

Babaya-anaya ne zamân itaat edilmez: **29:**8; **31:**15.

Babaya-anaya "Off" demek: **46:**17.

Babaya-anaya "Üff" demek: **17:**23.

Bâbil: **2:**102.

Bağ-bahçe: **2:**265, 266; **6:**99, 141; **13:**4; **18:**32, 35, 39, 40; **23:**19; **25:**8; **26:**57, 134, 147; **27:**60; **30:**15; **34:**15, 16; **36:**34; **39:**74; **42:**22; **66:**11; **68:**17; **71:**12; **78:**16, 32; **80:**30.

Bağırsak: **6:**146; **47:**15.

Bağışlamak: **2:**178, 219, 237; **3:**134, 159; **5:**13; **7:**99; **42:**37, 40, 43; **64:**14.

Bağışlanan/tevbeleri kabûl edilen üç kişi: **9:**118.

Bağışlanma dilemek ve bağışlanmak: **2:**58, 175, 199, 221; **3:**16, 17, 135, 136, 159; **4:**64, 106, 110; **5:**9, 74; **8:**4, 33, 74; **9:**80, 113, 114; **11:**3, 11, 52, 61, 90; **12:**29, 97; **18:**55; **19:**47; **22:**50; **24:**26, 62; **27:**46; **30:**57; **34:**4; **35:**7; **36:**11; **38:**24; **40:**7, 55; **41:**6; **42:**5; **47:**15, 19; **48:**11; **51:**18; **60:**12; **63:**5, 6; **67:**12; **71:**10; **73:**20; **110:**3.

Bahîre: **5:**103.

Bakara [sığır]: **2:**67, 68, 69, 71; **6:**144, 146; **12:**43, 46.

Bakara [sığır] kıssası: **2:**67-71.

Bakır ve bakır mâdeni: **18:**96; **34:**12.

Ba'l (put): **37:**125.

Bal: **16:**68.

Bal arısı: **16:**68.

Balda şifâ vardır: **16:**69.

Balık: **7:**163; **18:**61, **21:**87; 63; **37:**142; **68:**48.

Balık sâhibi [*Zünnûn:* Yûnus]: **21:**87; **68:**48.

Balığın Yûnus'u yutması: **37:**142.
Başa kakmak: **2:**262, 264; **12:**92; **26:**22; **41:**8; **49:**17; **68:**3; **74:**6; **84:**25; **95:**6.
Başa ve ayaklara meshetmek: **5:**6.
Baş örtüsü: **24:**31.
Barış/Sulh: **2:**208; **4:**90, 91, 128; **8:**61; **47:**35; **49:**9, 10.
Batılar): **2:**115, 142, 177, 258; **7:**137; **24:**35; **26:**28; **28:**44; **43:**38; **55:**17; **70:**40; **73:**9.
Bâtıl-Hakk: **2:**42; **7:**118; **17:**81; **18:**56; **22:**62; **31:**30; **34:**49; **40:**5; **42:**24; **48:**28; **61:**9.
Bedevîler) [A'râb-A'râbî]: **9:**90, 97-99, 101, 120; **33:**20; **48:**11, 16; **49:**14.
Bedir: **3:**123.
Bedir savaşı: **3:**13, 123; **8:**7-19, 42-47, 65-71.
Bekârlar evlendirmek: **24:**32.
Bekke: **3:**96.
Bekke'deki beyt/ev [Ka'be], insânlar için vaz'olunan ilk beyt'tir: **3:**96.
Bekke'deki beyt [Ka'be], mübârektir ve âlemler için hidâyettir: **3:**96.
Benî-İsrâîl'in buzağıya tapması: **2:**51-59, 95; **7:**148-156; **20:**80-98.
Besmele [*bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm*]: **27:**30.
Beş ğayb [*muğayyebât-ı hamse*]: **31:**34.
Beşik: **2:**206; **3:**12, 46, 197; **5:**10; **7:**41; **13:**18; **19:**29; **20:**53; **38:**56; **43:**10; **78:**56.
Beşikte iken konuşması Îsâ'nın: **3:**46; **5:**110; **19:**29-30.
Beşîr [müjdeci]: **2:**119; **5:**19; **7:**188; **11:**2; **12:**96; **27:**63; **30:**46; **34:**28; **35:**24.
Bey' [alış-veriş/alım-satım]: **2:**254, 275; **14:**31; **24:**37; **35:**29; **61:**10.
Beyaz iplik [fecrin beyaz ipliği] siyah iplikten seçilinceye kadar Ramazan gecelerinde yenilip içilebilir: **2:**187.
Beyt [Ka'be], insânlar için vaz'olunan ilk beyt'tir: **3:**96.
Beyt [Ka'be], mübârektir ve âlemler için hidâyettir: **3:**96.
Beyt'in [Ka'be'nin] haccedilmesi, insânlar üzerine Allâh'ın hakkıdır: **3:**97.
Beyt'te [Ka'be'de] İbrâhîm'in makâmı vardır: **3:**97.
Beyt-i Atik: **22:**29, 33.

Beyt-i Harâm: **5**:2, 97.
Beyt-i Ma'mûr: **52**:4.
Beyt-i Muharrem: **14**:37.
Bıldırcın: **2**:57; **7**:160; **20**:80.
Bi'at: **48**:10, 18; **60**:12.
Bilezik: **18**:31; **22**:23; **35**:33; **43**:53; **76**:21.
Binek: **2**:239; **6**:142; 9:92; **36**:72; **43**:12.
Birr [iyilik/erginlik]: **2**:44, 177, 189, 224; **3**:92; **5**:2; **58**:9.
Birr [geniş hayr/kemâl-i hayr] ve takvâ üzere yardımlaşın: **5**:2.
Bizanslılar [Rûmlar]: **30**:2.
Boğazlamak/kesmek: **2**:49, 67, 71; **5**:3; **14**:6; **27**:21; **28**:4; **37**:102, 107; **108**:2.
Boğma-boğulma [*gark/ğarq*]: **7**:64, 136; **8**:54; **10**:73, 90; **11**:37, 43; **17**:69, 103; **18**:71; **21**:77; **23**:27; **25**:37; **26**:66, 120; **29**:40; **36**:43; **37**:82; **43**:55; **44**:24; **71**:25; **79**:1.
Borç işlemlerinde mukâvele yazılması gerekir: **2**:282.
Borçlu mukâveleyi yazdırmalıdır: **2**:282.
Borç mukâvelesinde iki erkek veyâ bir erkekle iki kadın şâhid tutulmalıdır: **2**:282.
Borç-borçlu: **2**:245, 280, 282; **4**:11-12; **5**:12; **9**:60; **52**:40; **57**:18; **64**:17; **68**:46; **73**:20.
Borçluya davranış şekli: **2**:280.
Borç, vasiyetten ve mirâs paylaşımından önce ödenir: **4**:11-12.
Boşamak [*talâq*]: **2**:227-237, 241; **4**:20-21; **33**:49; **65**:1-2, 4, 6-7; **66**:5.
Boşama usûlü: **2**:227-231; **4**:130; **60**:10-11; **65**:1-2.
Boşanan kadınların iddeti: **2**:228, 234; **65**:4.
Boş söz: **19**:62; **23**:3; **25**:72; **28**:55; **41**:21; **52**:23; **56**:25; **78**:35; **88**:11.
Bozgunculuk [*ifsâd*]: **2**:11, 12, 27, 30, 60, 205, 220; **4**:91; **5**:32, 33, 64; **7**:56, 74, 85, 86, 103, 142; **10**:40, 81, 91; **11**:85, 116; **12**:73; **13**:25; **16**:88; **17**:4; **18**:94; **26**:152, 183; **27**:14, 48; **28**:4, 77, 83; **29**:30, 36; **30**:41; **33**:14; **38**:28; **40**:26; **47**:22; **89**:12.
Böbürlenmek: **4**:36; **9**:25; **11**:10; **31**:18; **53**:32; **57**:20, 23; **102**:1.
Bukağı: **14**:49; **38**:38.

Bulut: **2:**19, 57, 164, 210; **7:**57, 160; **13:**12; **24:**40, 43; **25:**25; **27:**88; **30:**48; **35:**9; **46:**24; **52:**44; **56:**69; **71:**11; **78:**14.

Burçlar: **4:**78; **15:**16; **25:**61; **85:**1.

Buzağı (İsrâîloğulları'nın tapması): **2:**51, 92; **4:**153; **7:**148; **20:**87-90.

Burhân [açık delîl/hüccet]: **2:**111; **4:**174; **12:**24; **21:**24; **23:**117; **27:**64; **28:**32, 75.

Buruna burun [kısas]: **5:**45.

Bühtân [iftirâ]: **4:**20, 112, 156; **24:**16; **33:**58; **60:**12.

Büyü [*sihr*]: **2:**102; **5:**110; **6:**7; **7:**116; **10:**77, 81, **17:**47; **20:**57, 58, 66; **26:**35, 49, 185; **27:**13; **28:**36, 48; **34:**43; **37:**15; **43:**30; **46:**7; **52:**15; **54:**2; **61:**6.

Büyücü(ler) [sihrbaz(lar)]: **7:**109, 112, 113, 120; **10:**2, 66, 77, 79; **20:**58-73; **26:**34, 37, 40, 41, 46; **38:**4; **40:**24; **43:**49; **51:**39, 52; **113:**4.

Büyüklük taslamak [*kibr/tekebbür/istikbar*]: **2:**34, 87; **4:**36, 172, 173; **5:**82; **6:**93; **7:**13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; **9:**25; **10:**75; **14:**21; **16:**22, 23, 29, 46; **17:**37; **21:**19; **23:**46, 67; **24:**11; **25:**21; **28:**39; **28:**76-77; **29:**39; **31:**7, 18; **32:**15; **34:**31, 32, 33; **35:**43; **37:**35; **38:**74, 75; **39:**59, 60, 62; **40:**27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; **41:**15, 38; **45:**8, 31; **46:**10, 20; **57:**23; **63:**5; **71:**7; **74:**23; **90:**5.

–C–

Câhiliyye hamiyyeti: **48:**26.

Cahîm [çok alevli ateş]: **2:**119; **5:**10, 86; **9:**113; **22:**51; **26:**91; **37:**23, 55, 64, 68, 97, 163; **40:**7; **44:**47, 56; **52:**18; **56:**94; **57:**19; **69:**31; **73:**12; **79:**36, 39; **81:**12; **82:**14; **83:**16; **102:**6.

Câlût: **2:**249, 250, 251.

Canın hulkuma/boğaza gelmesi: **56:**83.

Cânn'ın [cinnlerin] mâric [dumansız] ateşten yaratılması: **55:**16.

Cânn'ın [cinnlerin] nâr-ı semûmdan [derideki gözeneklere nüfûz eden/zehirleyici ateşten] yaratılması: **15:**27.

Câriye(ler)-köle(ler): **2:**177, 178, 201, 221; **4:**3, 24, 25, 36, 92; **5:**89; **9:**60; **16:**71, 75; **23:**6, 47; **24:**31, 32, 33, 58; **26:**22; **30:**28; **33:**50, 52, 55; **39:**29; **47:**4; **58:**3; **70:**30; **90:**13.

Câriyelerle evlenme izni: **4**:25.

Cebrâîl/Cibrîl [Rûh, Rûhu'l-Kudüs, Rûhu'l-Emîn, Kerîm Resûl]: **2**:87, 97-98, 253; **5**:110; **16**:102; **19**:17; **26**:193; **53**:4-16; **66**:4; **78**:38; **81**:19-21.

Cehennem: **2**:24, 206; **3**:12, 106, 162, 197; **4**:10, 56, 97, 115, 121, 140, 169; **7**:18, 36, 38, 41, 179; **8**:16, 36, 37; **9**:34, 35, 49, 63, 68, 73, 81, 95, 109; **11**:119; **13**:18; **14**:14, 16, 17, 29; **15**:43, 44; **16**:29; **17**:8, 18, 39, 63, 97; **18**:100, 102, 106; **19**:68, 86; **20**:74, 127; **21**:29, 98, 100; **22**:4, 19, 22; **23**:103; **25**:11, 14, 34; **29**:54, 68; **31**:21; **32**:13, 20; **33**:64; **34**:12; **35**:6, 36, 37; **36**:63; **37**:60, 70; **38**:56, 85; **39**:24, 25, 32, 47, 48, 60, 71, 72; **40**:49, 60, 70, 76; **42**:7; **43**:74; **44**:43, 50; **45**:10; **48**:6, 13; **50**:24, 30; **52**:11, 13, 16; **54**:24, 27; **55**:37, 39, 41, 43, 44; **56**:41, 56; **58**:8; **66**:6, 7, 9; **67**:5, 6, 10, 11; **72**:15, 23; **76**:4; **78**:21, 30; **74**:26, 27, 31, 37, 42; **76**:4; **84**:12; **85**:10; **88**:1-7; **89**:23; **98**:6; **104**:1-9.

Cehennem ve cehennemlikler ebedîdir [devâmlıdır/süreklidir/sonsuzdur]: **2**:86, 167; **3**:88; **4**:48, 168-169; **5**:36-37; **7**:40; **11**:107; **16**:52; **17**:72; **22**:22; **32**:20; **37**:9; **43**:74-75, 77; **45**:34-35; **78**:23.

Cehennemin yedi kapısı: **15**:44.

Cehennemin bekçisi: **43**:77.

Cehennemde ölüm yoktur: **20**:74; **87**:12-13.

Cehennemin üzerinde on dokuz melek vardır: **74**:30.

Cemel [erkek deve] iğne deliğinden geçinceye kadar kâfirler cennete giremez: **7**:40.

Cenâze namazı: **9**:84.

Cennet(ler): **2**:25, 35, 82, 111, 214, 221; **3**:15, 133, 136, 142, 185, 195, 198; **4**:13, 57, 122, 124; **5**:12, 65, 72, 85, 119; **6**:99, 141; **7**:19, 22, 27, 40, 42, 43, 44, 46, 49, 50; **8**:4, 14, 23; **9**:21, 72, 89, 100, 111; **10**:9, 10, 62; **11**:23, 108; **13**:4, 23, 35; **14**:23; **15**:45-50; **16**:31, 32; **17**:91; **18**:31, 107; **19**:60, 61, 63; **20**:76, 117, 121; **21**:101-103; **22**:14, 23-24, 56; **23**:8-11, 19; **25**:10, 15, 24; **26**:57, 85, 90, 134, 147; **29**:58; **30**:15; **31**:8, 9, 35; **32**:19; **35**:33; **36**:26, 34, 55; **37**:43; **38**:49-55; **39**:20, 73, 74; **40**:8, 40; **41**:30; **42**:7, 22; **43**:70, 72; **44**:25, 51-57; **46**:14, 16;

47:6, 12, 15; **48**:5, 17; **50**:9, 31-35; **51**:15; **52**:17, 28; **53**:15; **54**:54, 55; **55**:46, 54, 62; **56**:10-26; **57**:12; **58**:22; **61**:12; **64**:9; **65**:11; **68**:34; **70**:35; **71**:12; **74**:40; **76**:5, 22; **78**:16, 31-38; **79**:41; **83**:22-36; **85**:11; **88**:8-16; **98**:8.

Cesed: **5**:31; **18**:29; **20**:88; **21**:8; **38**:34.

Cezâ [Dîn] Günü: **1**:4; **15**:35; **26**:82; **37**:20; **38**:78; **51**:12; **56**:56; **70**:26; **74**:46; **82**:9, 15, 17-18; **83**:11.

Cibt: **4**:51.

Cihâd: **2**:216; **3**:142-147, 158; **4**:74, 76-78, 84, 95; **5**:35; **8**:39; **9**:14-15, 20, 38-41, 73, 111-112; **22**:78; **45**:65-66; **47**:4-5, 35; **61**:4, 11; **66**:9.

Cimrilik: **3**:180; **4**:37, 128; **9**:34, 35; **17**:29, 100; **25**:67; **33**:19; **47**:37, 38; **53**:34; **57**:24; **59**:9; **64**:16; **68**:17-33; **69**:34; **70**:18, 21; **81**:24; **89**:17-18; **91**:10; **92**:8; **104**:1-3; **107**:3.

Cinnler [*cinn* ve *cânn*]: **6**:100, 112, 128, 130; **7**:38, 179; **11**:119; **15**:27; **17**:88; **18**:50; **27**:10, 17, 39; **28**:31; **32**:13; **34**:12, 14, 41; **37**:158; **41**:25, 29; **46**:18, 29; **51**:56; **55**:15, 33, 39, 56, 74; **70**:8; **72**:1, 5-6; **114**:6.

Cinn şeytânları: **6**:112.

Cinn ve insânların bir çoğu cehennem için yaratılmıştır/Cehennem onlarla doldurulacaktır: **7**:179; **11**:119; **32**:13.

Cinnlerin Allâh'a şerîk/ortak koşulması: **6**:100.

Cinnlerin [cann'ın] nâr-ı semûmdan [derideki gözeneklere nüfûz eden/zehirleyici ateşten] yaratılması: **15**:27.

Cinnlerin [cânn'ın] mâric [dumansız] ateşten yaratılması: **55**:16.

Cinnler ve insânlar bir araya gelseler Kur'ân'ın benzerini getiremezler: **17**:88.

Cinnler Süleymân'ın emrine verilmişti: **27**:17-18; **34**:12-13.

Cinnler ğaybı bilmez: **34**:14.

Cinnlere tapanlar/ibâdet edenler: **34**:41.

Cinnlere sığınan insânlar: **72**:6.

Cinnlerin Kur'ân dinlemesi: **72**:1.

Cinnlerle Allâh arasında neseb uydurdular: **37**:158.

Cinnler ve insânlar Allah'a ibâdet için yaratıldı: **51**:56.

Cinnlenme [*cünûn-mecnûn*]: **7:**184; **11:**199; **15:**6; **23:**25, 70; **26:**27; **32:**13; **34:**8, 46; **37:**36, 158; **44:**14; **51:**39, 52; **52:**29; **54:**9; **68:**2, 6, 51; **81:**22.
Cinsî münâsebet: **2:**187, 197, 222, 223; **4:**43; **5:**6; **6:**151; **7:**189; **17:**32.
Cizye: **9:**29.
Cömertlik: **17:**29; **92:**5, 17-18.
Cûdi [herhangi bir dağ, engince bir dağ]: **11:**44.
Cum'a namazı: **62:**9.
Cum'a'ya koşmak için alış-verişi/alımı-satımı bırakın: **62:**9.
Cum'artesi yasağı [sebt]: **2:**65; **4:**47, 154; **7:**163; **16:**124.
Cünüb-Cünüblük: **4:**43; **5:**6.
Cünüb/ihtilâm olan veyâ cimâ eden kimse gusletmelidir: **4:**43; **5:**6.
Cünüb, abdestsiz, hayızlı ve nifaslıların Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.

–Ç–

Çaktığınız ateş: **56:**71.
Çapraz kesim [ellerin ve ayakların çapraz kesilmesi veyâ karşıtlık/muhâlefet sebebiyle kesilmesi]: **5:**33; **7:**124; **20:**71.
Çekirge: **7:**133; **54:**7.
Çekişme, korkuya ve kuvvetin gitmesine sebeb olur: **8:**46.
Çisenti [yağmurun çiselemesi]: **2:**265.
Çocuğun sütten kesilmesi: **2:**233; **31:**14; **46:**15.
Çocuk emzirmek ve süresi: **2:**223; **31:**14; **46:**15; **65:**6-7.
Çocukları öldürmek: **6:**137, 140, 151; **16:**59; **17:**31; **81:**8-9.
Çocukları (kız çocuklarını) öldürmek: **16:**59; **81:**8-9.
Çocukların süt anneye verilmesi: **2:**233.
Çoğaltma yarışı/çokluk kuruntusu [*tekâsür*]: **102:**1.
Çok yanık [*evvâh*]: **9:**114; **11:**75.

–D–

Dâbbetu'l-arz [arz/yer dâbbesi/yerden çıkarılacak dâbbe]: **27:**82; **34:**14.
Dağ(lar): **2:**63, 93; **4:**154; **7:**74, 143, 171; **11:**42, 43, 44; **13:**3, 31; **14:**47;

15:19, 82; **16:**15, 68, 81; **17:**37; **19:**47, 52, 90; **20:**80, 105; **21:**31, 79; **22:**18; **24:**43; **26:**149; **27:**61, 88; **28:**29, 46; **31:**10; **33:**72; **34:**10; **35:**27; **38:**18; **41:**10; **42:**32; **50:**7; **52:**1, 10; **55:**24; **56:**5; **69:**14; **70:**9; **73:**14; **77:**10, 27; **78:**7, 20; **79:**32; **81:**3; **88:**19; **101:**5.

Dağlara, göklere ve yere emânetin arzedilmesi: **33:**72-73.

Dağların, göklerin ve yerin/arzın emânete ihânetten korkmaları [emânetin gereğini yerine getirmeleri]: **33:**72-73.

Dağın/Tûr'un [Sînâ Dağı'nın] İsrâîloğulları'nın üzerine kaldırılması: **2:**63, 93; **4:**154; **7:**171.

Dağların bulut gibi geçmesi: **27:**88.

Dağların atılmış/didilmiş elvân/renkli yün gibi olması: **70:**9; **101:**5.

Dağların erimiş kum yığınına dönmesi: **73:**14.

Dağların kazık gibi çakılması: **16:**15; **21:**31; **31:**10; **78:**6; **79:**32.

Dalâlet-hidâyet: **2:**175; **6:**125; **7:**30, 178, 186; **10:**108; **13:**27, 33; **14:**4; **16:**36-37; **17:**15, 97; **18:**17; **19:**75, 76; **27:**92, 93; **28:**50, 56, 85; **30:**29; **34:**24, 50; **34:**24, 50; **35:**8; **39:**23, 37, 38, 41; **40:**33; **68:**7.

Dalgıç: **21:**82; **38:**37.

Dâ'n [koyun-koç]: **6:**143.

Danışma [müşâvere/şûrâ/istişâre]: **2:**233; **3:**159; **42:**38.

Darb-ı mesel ve mesel(ler): **2:**17, 18, 19, 20, 26, 74, 171, 259, 261, 264-266; **3:**117; **6:**122; **7:**58, 176; **10:**24; **11:**24; **13:**14, 17-18; **14:**18, 24-25, 26, 45; **16:**60, 74-76, 112; **17:**48, 89; **18:**32-44, 45, 54; **22:**31, 73; **24:**34, 35, 39, 40; **25:**9, 33, 38, 39; **28:**61; **29:**41-43; **30:**28, 58; **31:**27; **35:**9; **36:**13-29, 78; **39:**27, 29; **43:**17, 57; **47:**3; **48:**29; **57:**20; **59:**16, 21; **62:**5; **66:**10, 11, 12; **68:**17-33.

Davar/Davar cinsi [*ğanem*: koyun-koç, keçi-teke]: **6:**146; **21:**79.

Dâvûd: **2:**251; **4:**163; **5:**78; **6:**84; **17:**55; **21:**78, 79; **27:**15, 16; **34:**10, 13; **38:**17, 19-22, 24, 26, 30.

Dâvûd'un Câlût'u öldürmesi: **2:**251.

Dâvûd'a hükümranlık ve hikmet verilmesi: **2:**251.

Dâvûd'a Zebûr'un verilmesi: **4:**163; **17:**55.

Dâvûd ile Süleymân'ın ekin hakkında hüküm vermeleri: **21:**78-79.

Dâvûd'a dağlar ile kuşların musahhar kılınması: **21:**79; **38:**18-19.

Dâvûd'a demirin yumuşatılması: **34:**10-11.
Dâvûd'a zırh sanatının öğretilmesi: **21:**80; **34:**10.
Dâvûd'un köşküne tırmanan iki hasım: **38:**21-25.
Dayı: **24:**61; **33:**50.
Dedikodu: **12:**31; **68:**11.
Defterleri [kitâbları/sicilleri] sağ tarafından verilecek olanlar: **17:**71; **69:**19; **84:**7-9.
Defterleri [sicilleri] sol tarafından verilenler: **69:**25.
Defterleri [sicilleri] arkalarından verilenler: **84:**10-15.
Dehr: **45:**24; **76:**1.
Demir: **13:**5; **17:**50; **18:**96; **22:**21; **34:**10, 33; **36:**8; **38:**38; **57:**25; **69:**30; **76:**4.
Deniz: **2:**50, 164; **5:**96; **6:**59, 63, 97; **7:**136, 138, 163; **10:**22, 90; **14:**32; **16:**14; **17:**66, 67, 70; **18:**60, 61, 63, 79, 109; **20:**77, 78, 97; **22:**65; **24:**40; **26:**63; **27:**61, 63; **28:**40; **30:**41; **31:**27, 31; **37:**141; **42:**32; **44:**24; **45:**12; **51:**40; **52:**6; **81:**6; **82:**3.
Deniz avı: **5:**96.
Deniz avı ve yemesi ihramlıya da helâldir: **5:**96.
Derilerin şehâdet etmesi: **41:**20, 21, 22.
Derilerin, azâbı daha iyi hissetmeleri için değiştirilmesi: **4:**56.
Derin su: **24:**40; **27:**44.
Deve(ler): **5:**103 [*bahîre*]; **6:**144 [*ibil*/deve cinsi]; **7:**40 [*cemel*/erkek deve], 73 [*nâqah*/dişi deve], 77 [*nâqah*]; **11:**64-65 [*nâqah*]; **12:**65 [*ba'îr*], 72 [*ba'îr*]; **17:**59 [*nâqah*]; **22:**36 [*büdn*=bedene/iri gövdeli hayvânlar: develer]; **26:**155 [*nâqah*]; **54:**27 [*nâqah*]; **56:**55; **59:**6 [*rikâb*]; **77:**33 [*cimâle*]; **81:**4 ['*işâru:* doğurmak üzere olan veyâ yeni doğuran deve]; **88:**17 [*ibil*]; **91:**13-14 [*nâqah*].
Deve [*cemel:* erkek deve] iğne deliğinden geçinceye kadar kâfirler cennete giremez: **7:**40.
Deve [dişi deve: *nâqah*]: **7:**73, 77; **11:**64; **17:**59; **26:**155; **54:**27; **91:**13.
Deve(ler) [erkek deve(ler): *cemel-cimâle*]: **7:**40; **77:**33.
Dırar mescidi: **9:**107.
Dikili taşlar: **5:**3, 90; **70:**43.

Dil [*lisân*]: **3:**78; **4:**46; **5:**15, 78; **7:**176; **9:**12, 58; **14:**4; **16:**62, 116; **19:**50, 97; **20:**27; **24:**15, 24; **26:**13, 84, 195; **28:**34; **33:**19; **41:**40, 44; **44:**58; **48:**11; **60:**2; **75:**16; **90:**9.

Dilenci/dilenen [*sâil:* soran, isteyen/ihtiyacını arzeden kimse]: **2:**177; **12:**7; **41:**10; **51:**19; **70:**1, 25; **93:**10.

Dilsiz(ler): **2:**18, 171; **6:**39; **8:**22; **16:**76; **17:**97.

Dîn: **2:**120, 130, 132, 135, 193, 217, 256; **3:**19, 24, 73, 83, 85, 95; **4:**46, 125, 146, 171; **5:**3, 41, 54, 57, 77; **6:**70, 137, 159, 161; **7:**29, 51, 88, 89; **8:**39, 49, 72; **9:**11, 12, 29, 33, 36, 122; **10:**22, 104, 105; **11:**87; **12:**37, 38, 40, 76; **14:**13; **16:**123; **18:**20; **22:**78; **24:**2, 55; **25:**24, 47; **29:**65; **30:**30, 32, 43; **31:**32; **33:**5; **39:**2, 3, 11; **40:**14, 26, 65; **42:**13, 21; **48:**28; **60:**8, 9; **61:**9; **98:**5; **109:**6; **110:**2.

Dîn [cezâ] günü: **1:**4; **15:**35; **26:**82; **37:**20; **38:**78; **51:**12; **56:**56; **70:**26; **74:**46; **82:**9, 15, 17-18; **83:**11.

Dinar: **3:**75.

Dînde ihlâs: **7:**26; **10:**22; **29:**65; **31:**32; **39:**2, 11; **40:**14, 65; **98:**5.

Dînde ikrah/zorlama yok: **2:**256.

Dînden dönmek [*irtidâd*]: **2:**108, 217; **3:**86-90; **4:**137; **5:**54; **16:**106-109; **47:**25; **53:**36-38.

Direkli-sütunlu/direkler-sütunlar sâhibi [*zâti'l-'imâd*]: **89:**7.

Diriliş: **5:**14, 64; **22:**5; **35:**39; **50:**11; **67:**15.

Diriliş günü: **2:**58, 113, 174, 212; **3:**55, 77, 161, 180, 185, 194; **4:**87, 109, 141, 159; **5:**36; **6:**12; **7:**32, 167, 172; **10:**60, 93; **11:**60, 98, 99; **16:**25, 27, 92, 124; **17:**13, 58, 62, 97; **18:**105; **19:**95; **20:**100, 101, 124; **21:**47; **22:**9, 17, 69; **23:**16; **25:**69; **28:**41, 42, 61, 71, 72; **29:**13, 25; **30:**56; **32:**25; **35:**14; **39:**15, 24, 31, 47, 60, 67; **41:**40; **42:**45; **45:**17, 26; **46:**5; **58:**7; **60:**3; **68:**39; **75:**1, 6.

Dişe diş [kısas]: **5:**45.

Dişi deve [*nâqah*]: **7:**73, 77; **11:**64-65; **17:**59; **26:**155; **54:**27; **91:**13-14.

Dişi devenin [*nâqah*'ın] öldürülmesi: **7:**77; **11:**65; **26:**157; **54:**29; **91:**14.

Diyet: **2:**178; **4:**92.

Doğu: **2:**115, 142, 177, 258; **7:**137; **19:**16; **24:**35; **26:**28; **37:**5; **43:**38; **55:**17; **70:**40; **73:**9.

Dolu: **24**:43.
Domuz [*hınzır*]: **2**:173; **5**:3, 60; **6**:145; **16**:115.
Domuz [*hınzır*] eti harâmdır: **2**:173; **5**:3; **6**:145; **16**:115.
Domuzlar ve maymun yapılması, yehûdilerin: **5**:60.
Dost [kadınlardan gizli dost] tutma harâmdır: **5**:5.
Dökülen/Akıtılan kan [yenilip içilmesi harâm olan kan]: **2**:173; **5**:3; **6**:145; **16**:115.
Du'â: **2**:68, 69, 70; **3**:38; **7**:37; **12**:34; **14**:39, 40; **40**:12.
Dul kadın: **66**:5.
Duman: **41**:11; **44**:10; **55**:35; **56**:43.
Duvar: **18**:29, 77, 82; **38**:21; **59**:14.
Dünyâ-âhiret dengesi: **28**:77.
Dünyâ [süflî/yakın] hayât bir imtihândır: **29**:2-3.
Dünyâ [süflî/yakın] hayât'ın geçiciliği: **18**:15-16; **57**:20.
Dünyâ [süflî/yakın] hayât, bir oyun ve eğlencedir: **6**:32; **29**:64; **47**:36; **57**:20.
Dünyâyı istemek: **17**:18.
Dünyâ ni'metleri: **3**:14; **4**:134; **57**:23.
Dünyâ ni'metlerinden yararlanmak: **7**:31-33.
Dünyâ ve âhiret ni'metleri: **3**:145, 148.
Düş [rü'yâ]: **12**:5, 43-44, 100; **17**:60; **37**:105; **48**:27.
Düşmanlara karşı kuvvet ve at hazırlamak: **8**:60.
Düşmanlık üzere yardımlaşmayın: **5**:2.

–E–

Ebeveyn [ana-baba]: **17**:23; **31**:14-15; **46**:15; **29**:8; **80**:34.
Ebû Leheb [Peygamber'in, İslâm düşmanı amcası]: **111**:1.
Ecel: **7**:185; **15**:5; **23**:43; **63**:11.
Ehl-i Beyt: **11**:73 [*İbrâhîm'in karısı*]; **28**:12 [*Mûsâ'nın anası*]; **33**:33 [*Muhammed'in eşleri-kadınları*].
Ehl-i Kitâb [yehûdi ve hristiyanlar]: **2**:105, 109; **3**:64, 65, 69-72, 75, 98, 99, 110, 113, 199; **4**:123, 153, 159, 171; **5**:15, 19, 47, 59, 65, 68, 77; **28**:12; **29**:46; **33**:26; **57**:29; **59**:2, 11; **98**:1, 6.

Ehl-i Kitâb, Kitâblarının birçok yerlerini gizlemişlerdir: **5**:15.
Ehl-i Kitâb; Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabb'lerinden kendilerine indirileni ikâme etmedikçe, hiçbir şey üzerinde değillerdir: **5**:68.
Ehl-i Kitâb'ın [yehûdi ve hristiyanların] taamı [kestikleri ve avladıkları] müslümanlara helâldir: **5**:5.
Ehl-i Kitâb'ın [yehûdi ve hristiyanların] kadınları müslümanlara helâldir: **5**:5.
Ehl-i Medyen: **28**:45.
Ejderha [*su'bân:* büyük yılan]: **7**:107; **26**:32.
Ekin(ler)/Ekinlik [*hars*]: **2**:71, 205, 223; **3**:14, 117; **6**:136, 138, 141; **13**:4; **14**:37; **16**:11; **18**:32; **21**:78-79; **26**:148; **32**:27; **39**:21; **42**:20; **48**:29; **57**:20; **80**:27; **105**:5.
Ekin yaprağı: **55**:12; **105**:5.
Ekin bitmez vâdi: **14**:37.
Elbise: **2**:187, 233; **3**:5; **5**:89; **7**:26, 27; **11**:5; **14**:50; **16**:5, 14, 81, 112; **18**:31; **21**:80; **22**:19, 23; **24**:58, 60; **25**:47; **33**:59; **35**:12, 33; **44**:53; **71**:7; **74**:4; **76**:21.
El çırpmak: **8**:35.
Elçi(ler): **2**:253; **3**:184; **4**:6, 64, 164, 165; **6**:130; **7**:35; **10**:74; **13**:38; **14**:4, 10-11; **15**:11; **16**:36; **17**:94; **19**:51, 55; **21**:25, 41; **22**:52; **23**:32, 44; **36**:30; **46**:9; **51**:52; **57**:25, 27; **61**:9.
El kesmek (hırsızlığın cezâsı olarak): **5**:38.
Ellerin ve ayakların çapraz (veyâ muhâlefet sebebiyle) kesilmesi: **5**:33; **7**:124; **20**:71.
Ellerin ve yüzün temiz toprakla meshedilmesi [*teyemmüm*]: **4**:43; **5**:6.
Elyesâ: **6**:86; **38**:48.
Emânet: **2**:283; **3**:75; **4**:58; **23**:8; **33**:72-73; **70**:32.
Emânetlerin ehline verilmesi: **4**:58.
Emânete riâyet: **2**:283; **3**:75; **4**:58; **23**:8; **70**:32.
Emânetin; göklere, yer ve dağlara arzedilmesi: **33**:72-73.
Emâneti; göklerin, yer ve dağların yüklenmemesi [ihânet etmemesi/emânetin gereğini yerine getirmeleri]: **33**:72-73.
Emânetin; insâna arzedilmesi: **33**:72-73.

Emâneti; insânın yüklenmesi [gereğini yerine getirmemesi/ihânet etmesi]: **33:**72-73.

Emânete, –zâlim ve câhil olması sebebiyle– insânın ihânet etmesi: **33:**72-73.

Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker [ma'rûfu emr, münkerden nehy]: **3:**104, 110, 114; **5:**79; **7:**157, 199; **9:**71, 122; **22:**41; **31:**17.

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker, bütün mü'minler için bir mükellefiyettir: **3:**104.

Emzirmek-emmek: **2:**233, **4:**23; **22:**2; **28:**7, 12; **65:**6.

Emzirme süresi: **31:**14; **46:**15.

En güzel isimler [*esmau'l-husnâ*]: **7:**180; **17:**110; **20:**8; **59:**22; **87:**2.

En'âm [büyük ve küçük-baş sağmal-evcil hayvânlar, yani erkeğiyle dişisiyle deve, manda ve düve-inek, tosun-boğa-öküz, koyun, koç, keçi, teke]: **3:**14; **4:**119; **5:**1; **6:**136, 138, 139, 142; **7:**179; **10:**24; **16:**5, 66, 80; **20:**54; **22:**28, 30, 34; **23:**21; **25:**44, 49; **26:**133; **32:**27; **35:**28; **39:**6; **40:**79; **42:**11; **43:**12; **79:**33; **80:**32.

Ensâr: **9:**100, 117; **59:**9; **63:**7.

Erkekler kadınlar üzerinde kavvâmdır [yöneticidir]: **4:**34.

Erzel-i ömr [ömrün en rezil çağı/ihtiyârlık ve düşkünlük hâli]: **16:**70; **22:**5.

Esâtiru'l-evvelîn [evvelkilerin esâtiri: hurâfeleri/masalları]: **6:**25; **8:**31; **16:**24; **23:**83; **25:**5; **27:**68; **46:**17; **68:**15; **83:**13.

Esbât: **2:**136, 140; **3:**84; **4:**163; **7:**160.

Eser: **5:**46; **18:**6, 64; **20:**84, 96; **30:**50; **36:**12; **37:**70; **40:**21, 82; **43:**22, 23; **46:**4; **48:**29; **57:**27; **74:**24.

Esfel-i sâfilîn [aşağıların en aşağısı/sefillerin en sefili]: **95:**5.

Esîrler: **4:**24; **8:**67, 70, 71; **47:**4.

Esîr almanın [savaşta öldürmek yerine, fidye için esîr almanın] kınanması: **8:**67.

Esîr almanın şartları: **8:**67; **47:**4.

Esîrler, karşılıklı veyâ karşılıksız serbest bırakılabilir: **47:**4.

Eskilerin [evvelkilerin/öncekilerin] esâtiri: hurâfeleri/masalları: **6:**25; **8:**31; **16:**24; **23:**83; **25:**5; **27:**68; **46:**17; **68:**15; **83:**13.

Esmâu'l-husnâ [en güzel isimler/nitelikler/vasıflar]: **7**:180; **17**:110; **20**:8; **59**:22; **87**:2.

Eşcinsellik [lûtîlik/livata/homoseksüellik]: **4**:16; **7**:80-81; **11**:78-79; **15**:67-69, 71; **21**:74-75; **26**:165-166; **27**:54-55; **29**:28-29; **54**:37.

Eşek(ler)/Merkeb(ler): **2**:259 [*merkeb*]; **16**:8 [*merkebler*]; **31**:19 [*seslerin en beti/çirkini eşeklerin sesidir*]; **62**:5 [*kitâb taşıyan eşek*]; **74**:50 [*yaban eşekleri*].

Eşek (kitâb taşıyan eşek): **62**:5.

Eşekler (yaban eşekleri): **74**:50.

Eşlerin anlaşmazlığı hâlinde hakem ta'yîn etmek: **4**:35.

Eşlerine zinâ isnâd edenlerin cezâdan kurtulması: **24**:6-7, 8-9.

Et: **2**:173, 259; **5**:3; **6**:145; **16**:14, 115; **22**:5, 37; **23**:14; **35**:12; **49**:12; **52**:22; **56**:21.

Eti harâm olan hayvânlar: **2**:173; **5**:3, 4; **6**:145; **16**:115; **22**:30.

Evlâd ve mal, imtihân vesîlesidir: **8**:28; **64**:14-15.

Evlâdlık/Oğulluk: **33**:4-5, 37.

Evlâdlığın/Oğullukların ilişiğini kestikleri kadınlarla evlenmek helâldir: **33**:37.

Evlâdlığınızı Allâh evlâdınız/oğullarınız kılmamıştır: **33**:4.

Evlenmek: **2**:221, 230, 232, 235, 237; **4**:3, 6, 19, 22, 25, 34-35, 127, 129; **24**:3, 32-33, 60; **28**:27.

Evlenilmesi helâl olan kadınlar: **5**:5.

Evlenilmesi harâm olan kadınlar: **4**:22-24.

Evlere girme âdâbı: **24**:28-29.

Evliyâ/Velî: **2**:107 [*velî*], 120 [*velî*], 257 [*velî* ve *evliyâ*]; **3**:28 [*evliyâ*], 68 [*velî*]; 175 [*evliyâ*], **4**:76 [*evliyâ*], 89 [*evliyâ*], 139 [*evliyâ*], 144 [*evliyâ*]; **5**:51 [*evliyâ*], 57 [*evliyâ*], 81 [*evliyâ*]; **7**:3 [*evliyâ*].

Evvâb(în)/Evvâblar: **17**:25; **38**:17, 19, 30; **50**:32.

Evvâh [çok yanık]: **9**:114; **11**:75.

Evvelkilerin esâtiri [evvelkilerin/eskilerin/öncekilerin masalları/hurâfeleri]: **6**:25; **8**:31; **16**:24; **23**:83; **25**:5; **27**:68; **46**:17; **68**:15; **83**:13.

Eyke: **15**:78; **26**:176; **38**:13; **50**:14.

Eyyûb: **4**:163; **6**:84; **21**:83-84; **38**:41-44.

—F—

Fâiz [*ribâ*]: **2**:275, 276, 278-279; **3**:130; **4**:161; **30**:39.

Fâiz [*ribâ*] yiyen kimseler, şeytân çarpmış/şeytânın dokunduğu kimseler gibi kalkarlar: **2**:275.

Fâiz [*ribâ*] ile alış-veriş arasında fark olmadığı iddiâsı: **2**:275.

Fâizi/ribâyı Allâh harâm kılmıştır: **2**:275.

Fakîr(ler) ve fakîrlik: **2**:83, 177, 184, 215, 236, 268, 271, 273; **3**:181; **4**:6, 8, 36, 135; **5**:89, 95; 6:151; **9**:28, 41, 60; **17**:26, 31; **18**:79; **22**:28, 36; **24**:22, 32; **28**:24; **30**:38; **35**:15; **47**:38; **51**:19; **56**:67; **58**:5; **59**:7, 8, 9; **68**:24, 27; **69**:34; **70**:25; **74**:44; **76**:8; **89**:18; **90**:16; **93**:8, 10; **107**:3.

Fal okları: **5**:3, 90.

Farz: **2**:178, 180, 183, 187, 197, 216, 236, 237, 246; **3**:154; **4**:7, 11, 24, 66, 77, 81, 118, 127; **9**:60; **22**:3; **24**:1; **28**:85; **33**:38, 50; **66**:2.

Fecrin beyaz ipliği siyah iplikten seçilinceye kadar Ramazan gecelerinde yenilip içilebilir: **2**:187.

Fetret zamânı: **5**:19.

Felek [yörünge]: **21**:33; **36**:40; **81**:1.

Ferâiz [mirâs taksimi]: **2**:240; **4**:7-12, 19, 33, 176; **5**:106-108; **8**:72, 75.

Fesâd: **2**:11-12, 27, 30, 60, 205, 220; **4**:91; **5**:32, 33, 64; **7**:56, 74, 85, 86, 103, 142; **10**:40, 81, 91; **11**:85, 116; **12**:73; **13**:25; **16**: 88; **17**:4; **18**:94; **26**:152, 183; **27**:14, 48; **28**:4, 77, 83; **29**:30, 36; **30**:41; **33**:14; **38**:28; **40**:26; **47**:22; **89**:12.

Fetih'ten [kesin başarıdan] önce infâk eden ve savaşanlar diğerleriyle bir olmaz: **57**:10.

Fey: **59**:6-8.

Fey'in paylaşımı: **59**:7-8.

Fıkh [derin kavrayış/anlayış]: **4**:78; **6**:25, 95, 98; **7**:179; **8**:65; **9**:81, 87, 122, 127; **11**:91; **17**:44, 46; **18**:57, 93; **20**:28; **48**:15; **59**:13; **63**:3, 7.

Fırın/ocak [*tennûr*]: **11**:40; **23**:27.

Fırtına: **10**:22; **14**:18; **17**:69.

Fıtrat: **30**:30.

Fıtratı değiştirmek: **4**:119.

Fidye: **2:**48, 85, 184, 196, 229; **3:**91; **4:**36; **10:**54; **12:**75; **13:**18; **37:**107; **39:**47; **47:**4; **57:**15; **70:**11.
Fîl Ashâbı: **105:**1.
Fîl vak'ası: **105:**1-5.
Fir'avn: **2:**49-50; **3:**11; **7:**103-104, 109, 113, 123, 127, 130, 137, 141; **8:**52, 54; **10:**75, 79, 83, 88, 90; **11:**97; **14:**6; **17:**101-102; **20:**24, 43, 60, 78-79; **23:**46; **26:**11, 16, 23, 41, 44, 53; **27:**12; **28:**3, 4, 6, 8, 9, 32, 38; **29:**39; **38:**12; **40:**24, 26, 28, 29, 36, 37, 43, 46; **43:**46, 51; **44:**17, 31; **50:**13; **51:**38; **54:**41; **66:**11; **69:**9; **73:**15-17; **79:**17; **85:**18; **89:**10.
Fir'avnca iş: **11:**97.
Fir'avn'ın ilâhlık iddiâ etmesi: **28:**38; **79:**24.
Fir'avn'ın Mûsâ ile tartışması: **7:**103-130; **10:**75-92; **20:**46-73; **23:**45-48; **26:**16-51; **28:**4-6; **43:**46-56; **51:**38-40; **73:**15, 16; **79:**15-24.
Fir'avn'ın kule inşâ ettirmesi: **28:**38; **40:**36-37.
Fir'avn'ın, "Ey Hâmân! Bana bir kule yap" demesi: **40:**36-37.
Fir'avn'ın, "Beni bırakın Mûsâ'yı öldüreyim" demesi: **40:**26.
Fir'avn'ın, sihirbazları ellerini ve ayaklarını çaprazlama (veyâ muhâlefetleri sebebiyle) kesmekle tehdid etmesi: **7:**124.
Fir'avn'ın karısı, îmân edenlere mesel yapılmıştır: **66:**11.
Fir'avn'ın karısının du'âsı: **66:**11.
Fir'avn ve ordusunun, Mûsâ ile İsrâîloğulları'nı güneş doğarken veyâ doğuya doğru ta'kîb etmeleri: **26:**60.
Fir'avn ve ordusunun, Âl-i Fir'avn'ın boğulması: **2:**50; **10:**90-92; **20:**78-79; **24:**64-66.
Fir'avn'ın, "Benî-İsrâîl'in îmân ettiğinden başka ilâh yok; ben de O'na teslîm olanlardanım" demesi: **10:**90.
Firdevs: **18:**107; **23:**11.
Fitne: **2:**102, 191, 193, 217; **3:**7; **4:**91, 101; **5:**41, 49, 71; **6:**23, 53; **7:**27, 155; **8:**25, 28, 39, 73; **9:**47, 48, 49, 126; **10:**85; **12:**83; **16:**110; **17:**60, 73; **20:**40, 85, 90, 131; **21:**35, 111; **22:**11, 57; **24:**63; **25:**20; **27:**47; **29:**2, 3, 10; **33:**14; **38:**24, 34, 63, 162; **39:**49; **44:**17; **51:**13, 14; **54:**27; **57:**14; **60:**5; **64:**15; **68:**6; **72:**17; **74:**31; **85:**10.
Fitne katlden/öldürmeden eşeddir/beterdir: **2:**217.

Fitne ortadan kalkıp dîn Allâh için oluncaya kadar savaşmak: **8:**39.
Fuâd [gönül]: **6:**110, 113; **11:**120; **14:**37, 43; **16:**78; **17:**36; **25:**32; **28:**10; **32:**9; **46:**26; **53:**11; **67:**23; **104:**7.
Furkân: **2:**53, 185; **3:**4; **8:**29, 41; **21:**48; **25:**1.
Fücûr: **38:**28; **71:**27; **75:**5; **80:**42; **82:**14; **83:**7; **91:**8.

–G-Q–

Gâlû [*qâlû*] belâ [Âdemoğulları'nın sırtlarından zürriyyetlerinin alınıp nefislerine karşı şâhid tutulması, onların da "Evet (rabbimizsin)" demeleri]: **7:**172.
Gam: **3:**153, 154; **10:**71; **20:**40; **21:**88; **22:**22; **73:**13.
Gamer/Qamer [ay] ve hilâl: **2:**189; **6:**77, 96; **7:**54; **10:**5; **12:**4; **13:**2; **14:**32; **16:**12; **21:**33; **22:**18; **25:**61; **29:**61; **31:**29; **35:**13; **36:**39-40; **39:**5; **41:**37; **55:**5; **71:**16; **74:**32; **75:**8, 9; **84:**18; **91:**2.
Gamer'in/Qamer'in [ay'ın] şaqqolması [yarılması/çatlaması]: **54:**1.
Ganem/Ğanem [davar cinsi: koyun-koç, keçi-teke]: **6:**146; **21:**79.
Ganimet: **8:**1, 41, 69.
Ganimetin paylaşımı: **8:**41.
Gâr [küçük mağara]: **9:**40.
Garîn/Qarîn [*qarîn*=arkadaş-yanaşık]: **4:**38; **37:**51; **41:**25; **43:**36, 38; **50:**23, 27.
Gark/Ğark [boğmak-boğulmak]: **7:**64, 136; **8:**54; **10:**73, 90; **11:**37, 43; **17:**69, 103; **18:**71; **21:**77; **23:**27; **25:**37; **26:**66, 120; **29:**40; **36:**43; **37:**82; **43:**55; **44:**24; **71:**25; **79:**1.
Qarz-ı hasen [güzel bir borç vermek]: **2:**245; **5:**12; **57:**11, 18; **64:**17; **73:**20.
Gayb: **2:**3, 33; **3:**44, 179; **4:**34; **5:**94, 109, 116; **6:**50, 59, 73; **7:**188; **9:**78, 94, 105; **10:**20; **11:**31, 49, 123; **12:**52, 81, 102; **13:**9; **16:**77; **18:**22, 26; **19:**61, 78; **21:**49; **23:**92; **27:**65; **32:**6; **34:**3, 14, 53; **35:**18, 38; **36:**11; **39:**46; **49:**18; **50:**33; **52:**41; **53:**35; **57:**25; **59:**22; **62:**8; **64:**18; **67:**12; **68:**47; **72:**26; **81:**24.
Gaybı bilmek: **2:**33; **3:**44, 179; **5:**109, 116; **6:**50, 59, 73; **7:**188; **9:**78, 94, 105; **10:**20; **13:**9; **16:**77; **18:**22; **19:**78; **23:**92; **27:**65; **32:**6; **34:**3, 14; **35:**38; **39:**46; **49:**18; **59:**22; **62:**8; **64:**18; **72:**26.

Gaybı [Kıyâmet'in ne zaman kopacağını/*Sâ'at*'in ne zaman gerçekleşeceğini] Allâh'tan başka kimse bilmez: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.

Gaybı [müteşâbih âyetlerin (–"ma'nâsını, izahını, tefsîrini/yorumunu" değil–) te'vîlini] Allâh'tan başka kimse bilmez: **3:**7.

Gaybı nebîler-resûller de bilmezler: **6:**50; **11:**31; **27:**65.

Gazabı [öfkeyi] yutmak: **3:**134; **12:**84; **16:**58; **40:**18.

Gebelik: **7:**189; **13:**8; **19:**22; **22:**2; **31:**14; **35:**11; **46:**15; **65:**4, 6.

Gebe kadınların iddetinin sonu: **65:**4.

Gece namazı: **17:**79.

Gece yürüyüşü [*isrâ*]: **17:**1, 60.

Gemi-Gemiler: **2:**164; **7:**64; **10:**22, 73; **11:**37, 38, 42, 43, 44; **14:**32; **16:**14; **17:**66; **18:**71, 79; **22:**65; **23:**22, 27, 28; **26:**119; **29:**15, 65; **30:**46; **31:**31; **35:**12; **36:**41, 140; **37:**140, **40:**80; **42:**32; **43:**12; **45:**12; **55:**24; **69:**11.

Gıybet: **49:**12; **104:**1.

Gıybetin iğrençliği: **49:**12.

Göklere, arza/yere ve dağlara emânetin arzedilmesi: **33:**72-73.

Göklerin başlangıçta duman hâlinde olması: **41:**11.

Göklerin, yerin/arzın ve dağların emânete ihânetten korkmaları [gereğini yerine getirmeleri]: **33:**72-73.

Göğe ve yere, 'İster istemez gelin!' denilmesi: **41:**11.

Göğün ve yerin, 'İsteye isteye geldik' demeleri: **41:**11.

Göğün, erimiş bir mâden gibi olacağı: **70:**8.

Göklerin ve yerin altı günde yaratılması: **57:**4.

Göklerin yaratılışı: **2:**117; **6:**14, 73, 101; **14:**32; **22:**65; **35:**1; **42:**11; **51:**47; **55:**17; **64:**3; **79:**27.

Göklerin yedi gök olarak yaratılması: **2:**29; **17:**44; **23:**17, 86; **41:**12; **65:**12; **67:**3; **71:**15; **78:**12.

Gölge ve gölgelenmek: **2:**210; **4:**57; **13:**15, 35; **16:**48, 81; **25:**45; **26:**189; **28:**24; **31:**32; **35:**21; **36:**56; **39:**16; **56:**30, 43; **76:**14; **77:**30, 31, 41.

Gölge (üç çatallı): **77:**30.

Gölge günü: **26:**189.

Gömlek: **12:**18, 25, 26, 27, 28, 93; **14:**50; **16:**81.
Gönül [*fuâd*]: **6:**110, 113; **11:**120; **14:**37, 43; **16:**78; **17:**36; **25:**32; **28:**10; **32:**9; **46:**26; **53:**11; **67:**23; **104:**7.
Gösteriş: **2:**264; **4:**38, 142; **8:**47; **33:**33; **107:**6.
Göz kırpmak: **16:**77; **54:**50.
Göze göz [kısas]: **5:**45.
Gözü harâmdan sakınmak: **24:**30, 31.
Gur'ânen/Qur'ânen Arabiyyen [*Arabî qur'ân*]: **12:**2; **13:**37; **16:**103; **20:**113; **26:195; 39:**28; **41:**3, 44; **42:**7; **43:**3; **46:**12.
Gurur/Ğurur [aldanış]: **67:**20.
Gusül: **4:**43; **5:**6.
Gümüş: **3:**14; **9:**34, 35; **43:**33; **76:**15, 16, 21.
Günâh: **2:**58, 81, 85, 173, 181, 182, 188, 197, 203, 217, 219, 229; **3:**11, 16, 31, 135, 147, 178, 193, 195; **4:**2, 17, 20, 25, 31, 48, 50, 111, 112; **5:**2, 3, 12, 18, 29, 49, 62, 63, 107; **6:**6, 120, 145; **7:**33, 100; **8:**52, 54, 102; **12:**29; **13:**10; **16:**25; **17:**15, 16, 31; **24:**11; **25:**58, 68; **26:**14; **28:**78; **29:**40; **33:**58, 71; **39:**53; **40:**3, 21, 55; **42:**37; **46:**31; **47:**19; **48:**2, 5; **49:**12; **52:**23; **53:**32; **56:**25, 46; **58:**8, 9; **61:**12; **67:**11; **71:**4, 25; **91:**14.
Günâh üzere yardımlaşmayın: **5:**2.
Güneş: **2:**528; **6:**78, 96; **7:**54; **10:**5; **12:**4; **13:**2; **14:**33; **16:**12; **17:**78; **18:**17, 86, 90; **20:**119, 130; **21:**33; **22:**18; **25:**45; **27:**24; **29:**61; **31:**29; **35:**13; **36:**38, 40; **39:**5; **41:**37; **50:**39; **55:**5; **71:**16; **75:**9; **76:**13; **81:**1; **91:**1.
Güneş için İbrâhîm'in, "Bu benim rabbim" diyerek kavmine târizde bulunması: **6:**78.
Güneş gölgeye delîl kılınmıştır: **25:**45.
Güneş, hesâb ölçüsü kılınmıştır: **6:**96.
Güneş, Allâh'ın kudretine bir âyettir/delîldir: **36:**38.
Güneşe secde edenler: **27:**24.
Güzel bir borç/ödünç vermek [*qarz-ı hasen*]: **2:**245; **5:**12; **57:**11, 18; **64:**17; **73:**20.
Güzel söz: **39:**18; **41:**33; **47:**21.

–Ğ–

Ğam: **3:**153, 154; **10:**71; **20:**40; **21:**88; **22:**22; **73:**13.

Ğanem [davar cinsi: koyun-koç, keçi-teke]: **6:**146; **21:**79.

Ğâr [küçük mağara]: **9:**40.

Ğayb: **2:**3, 33; **3:**44, 179; **4:**34; **5:**94, 109, 116; **6:**50, 59, 73; **7:**188; **9:**78, 94, 105; **10:**20; **11:**31, 49, 123; **12:**52, 81, 102; **13:**9; **16:**77; **18:**22, 26; **19:**61, 78; **21:**49; **23:**92; **27:**65; **32:**6; **34:**3, 14, 53; **35:**18, 38; **36:**11; **39:**46; **49:**18; **50:**33; **52:**41; **53:**35; **57:**25; **59:**22; **62:**8; **64:**18; **67:**12; **68:**47; **72:**26; **81:**24.

Ğaybı bilmek: **2:**33; **3:**44, 179; **5:**109, 116; **6:**50, 59, 73; **7:**188; **9:**78, 94, 105; **10:**20; **13:**9; **16:**77; **18:**22; **19:**78; **23:**92; **27:**65; **32:**6; **34:**3, 14; **35:**38; **39:**46; **49:**18; **59:**22; **62:**8; **64:**18; **72:**26.

Ğaybı [Kıyâmet'in ne zaman kopacağını/*Sâ'at*'in ne zaman gerçekleşeceğini] Allâh'tan başka kimse bilmez: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.

Ğaybı [müteşâbih âyetlerin (–"ma'nâsını, izahını, tefsîrini/yorumunu" değil–) te'vîlini] Allâh'tan başka kimse bilmez: **3:**7.

Ğaybı nebîler-resûller de bilmezler: **6:**50; **11:**31; **27:**65.

Ğazabı [öfkeyi] yutmak: **3:**134; **12:**84; **16:**58; **40:**18.

Ğurur [aldanış]: **67:**20.

–H–

Haberci(ler): **2:**213; **3:**79, 81, 161; **4:**163; **6:**112; **17:**55; **19:**51, 53, 55-56, 58; **25:**31; **33:**7, 38; **45:**16; **57:**26.

Hâbil-Kâbil (Âdem'in iki oğlunun veyâ iki Âdem-oğlunun) kıssası: **5:**27-31.

Hâbil'in Kâbil tarafından öldürülmesi: **5:**30.

Hâbil'in cesedini nasıl gömeceğini, Kâbil'in kargadan öğrenmesi: **5:**31.

Hacc: **2:**158, 189, 196-198, 200, 203; **3:**97; **5:**2, 95-97; **9:**3, 19; **22:**27-29, 32, 34.

Hacc-ı ekber [en büyük hacc]: **9:**3.

Hacılara su dağıtmak [*sikâye*]: **9:**19.

Hadd [cezâ]: **4:**15, 16; **5:**33, 34, 38, 39; **24:**2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 23, 24.

Haddi aşma [isrâf]: **4:**6; **5:**32; **6:**141; **7:**31; **17:**27; **20:**121; **25:**67; **39:**53; **40:**28-34.
Hakk-bâtıl: **2:**42; **7:**118; **17:**81; **18:**56; **22:**62; **31:**30; **34:**49; **40:**5; **42:**24; **48:**28; **61:**9.
Hakk geldi bâtıl zâil oldu: **17:**81.
Hakkı ve sabrı tavsiye: **103:**3.
Hala: **4:**23; **24:**61; **33:**50.
Halîfe: **2:**30; **6:**165; **7:**69, 74; **10:**14, 73; **27:**62; **35:**39; **38:**26.
Hâm [bazı durumlarda harâm kılman hayvân]: **5:**103.
Hâman: **28:**6, 8, 38; **29:**39; **40:**24, 36.
Hâmilelik: **7:**189; **13:**8; **19:**22; **22:**2; **31:**14; **35:**11; **46:**15; **65:**4, 6.
Hâmile/gebe kadınların iddetinin sonu: **65:**4.
Hamiyyet-i câhiliyye: **48:**26.
Hamr [içki]: **2:**219; **5:**90, 91; **12:**36, 41; **16:**67; **47:**15.
Hamr'da [içki'de] büyük bir günâh vardır: **2:**219.
Hamr'da [içki'de] insânlara ba'zı menfaatler vardır: **2:**219.
Hamr'ın [içki'nin] günâhı menfaatinden daha büyüktür: **2:**219.
Hamr [içki] şeytân işi murdar bir şeydir: **5:**90.
Hamr'da [içki'de] şeytân aranıza düşmanlık ve kin düşürmeyi, sizi Allâh'ı anmaktan ve namazdan alıkoymayı ister: **5:**91.
Hanîf-hunefâ: **2:**135; **3:**67, 95; **4:**125; **6:**79, 161; **10:**105; **16:**120, 123; **22:**31; **30:**30; **98:**5.
Harâm: **2:**85, 173, 275; **3:**50, 93; **4:**2, 23, 24, 160; **5:**3, 26, 42, 62, 63, 72, 87, 96; **6:**119, 138, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 150, 151; **7:**32-33, 50, 157; **9:**29, 37; **10:**59-60; **16:**35, 115, 116, 118; **17:**33; **21:**95; **24:**3; **25:**68; **28:**12; **66:**1.
Harâm aylar: **2:**194, 217; **5:**2, 97; **9:**5, 36-37.
Harâm olan yiyecekler-içecekler: **2:**173; **5:**3-4; **6:**145; **16:**115; **22:**30.
Harb/savaş esîrleri: **8:**67-68, 70-71.
Harbde/savaşta namaz: **4:**101-103.
Hârûn: **2:**248; **4:**163; **6:**84; **7:**122, 142; **10:**75; **19:**28, 53; **20:**30, 70, 90, 92; **21:**48; **23:**45; **25:**35; **26:**13, 48; **28:**34; **37:**114, 120.
Hârût-Mârût: **2:**102.

Hased: **2:90,** 109; **3:**19; **4:**54; **5:**30; **42:**14; **113:**5.
Hatâ ile adam öldürme kefâreti: **4:**92.
Havârîler: **3:**52; **5:**111, 112; **61:**14.
Havârîlerin semâdan sofra indirilmesini istemeleri: **5:**112.
Hâviye: **101:**9, 10, 11.
Havra [*salâvât*]: **22:**40.
Hayrda yarışmak: **2:**148; **5:**48; **35:**32; **57:**21; **23:**57-61.
Hayız: **2:**228, 231, 232, 234, 235; **33:**49; **65:**1, 4.
Hayız gören kadınların iddeti, üç quru'dur [âdet müddetidir]: **2:**228.
Hayız görmeyen [yaşının küçüklüğü sebebiyle hayız görmeyen] kadınların iddeti/bekleme süresi 3 aydır: **65:**4.
Hayızdan kesilen kadınların iddeti/bekleme süresi 3 aydır: **65:**4.
Hayızlı, nifaslı, abdestsiz ve cünüb kimselerin Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.
Hayvân(lar): **2:**173, 205; **3:**14; **4:**119; **5:**1, 3, 4, 95; **6:**136, 138, 139, 142, 145, 146; **7:**179; **10:**24; **16:**5, 66, 80, 115; **20:**54; **22:**18, 28, 30, 33, 34, 36; **23:**21; **28:**23; **32:**27; **36:**71; **39:**6, **40:**79; **42:**11; **43:**12; **47:**12; **79:**33; **80:**32; **81:**5.
Hayvânlara benzeyenler: **7:**179; **47:**12.
Hayvânlardan daha şaşkın olanlar: **7:**179.
Helâl: **2:**168, 187, 228, 229, 230, 275; **3:**50, 93; **4:**19, 24, 160; **5:**1, 4, 5, 87, 88, 96; **7:**157; **8:**69; **10:**58; **16:**114, 116; **22:**30; **33:**52; **60:**10; **66:**1.
Hendek [*Ahzâb*] savaşı: **33:**9-24.
Hendek ashâbı [*Ashâb-ı Uhdud*]: **85:**4-8.
Hesâb Günü: **2:**166, 281; **3:**30; **4:**41; **5:**9, 109, 116-119; **6:**22-24, 27, 30, 31, 94, 130, 160; **7:**6-9, 38-40, 147; **10:**4, 26-29; **11:**111; **13:**18; **14:**21, 22, 44-51; **16:**27-29, 85-87, 89, 111; **17:**13-15, 71; **18:**47-49, 52; **20:**111, 112; **21:**147; **22:**56; **23:**101-115; **25:**22, 23, 26-30; **24:**25; **28:**62-66, 74, 75; **32:**12; **36:**65, 66; **37:**20-34; **39:**24, 69, 70; **40:**10-12, 16, 17, 40, 52; **41:**20-23, 47, 48; **44:**40-41; **45:**28, 29, 31-35; **46:**19; **50:**21-29; **53:**38-41; **58:**6; **69:**18-20; **75:**12-15, 22-25; **78:**38-40; **82:**17-19; **83:**6-10; **84:**7-12; **86:**8, 9; **89:**21-24; **99:**7; **101:**6-11.

Hevâ: **2:**78, 120, 145; **4:**135; **5:**48, 49, 70, 77; **6:**56, 71, 119, 150; **7:**176; **13:**37; **14:**37, 43; **18:**28; **20:**16; **23:**71; **25:**43; **28:**50; **30:**29; **38:**26; **42:**15; **45:**18, 23; **47:**14, 16; **53:**3, 23, 53; **54:**3; **79:**40.

Hınzır [domuz]: **2:**173; **5:**3, 60; **6:**145; **16:**115.

Hınzır [domuz] eti harâmdır: **2:**173; **5:**3; **6:**145; **16:**115.

Hırsızlık: **5:**38; **12:**70, 73, 77, 81; **15:**18; **60:**12.

Hırsızlığın cezâsı: **5:**38.

Hitta: **2:**58; **33:**161.

Hıyar/Acur: **2:**61.

Hızırın [sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun Mûsâ ile arkadaşlığı: **18:**60-70.

Hızır [sâlih kul/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kul] ile Mûsâ kıssası: **18:**60-83.

Hızır'ın [sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun] gemiyi yaralaması: **18:**71.

Hızır'ın [sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun] bir çocuğu öldürmesi: **18:**74.

Hızır'ın [sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun] yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultması: **18:**77.

Hızır'ın [sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun] bir gemiyi yaralamasının, bir çocuğu öldürmesinin ve yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmasının te'vîlini yapması: **18:**78-82.

Hicret: **2:**218; **3:**109; **4:**89, 100; **8:**72, 74, 75; **9:**20, 100, 117; **14:**14; **16:**41, 110; **17:**76; **19:**46; **22:**58; **24:**22; **29:**26, 59, 60; **33:**6, 50; **39:**10; **59:**8, 9; **66:**5.

Hicret edenler: **2:**218; **8:**72; **22:**58; **24:**22.

Hidâyet-dalâlet: **2:**175; **6:**125; **7:**30, 178, 186; **10:**108; **13:**27, 33; **14:**4; **16:**36, 37; **17:**15, 97; **18:**17; **19:**75, 76; **27:**92, 93; **28:**50, 56, 85; **30:**29; **34:**24, 50; **34:**24, 50; **35:**8; **39:**23, 37, 38, 41; **40:**33; **68:**7.

Hidâyete tâbi olanlara selâm: **20:**47.

Hikmet: **2:**151, 231, 251, 269; **3:**48, 81, 164; **4:**54, 113; **5:** 110; **16:**125; **17:**39; **19:**12; **31:**12; **33:**34; **38:**20; **43:**63; **54:**5; **62:**2.

Hikmet verilene, çok büyük bir hayr verilmiş demektir: **2:**269.

Hikmeti Allâh dilediğine verir: **2:**269.

Hikmetli/hikmet sâhibi [*hakîm:* hikmeti dâim olan]: **2:**32, 129, 209, 220, 228, 240, 260; **3:**6, 18, 58, 62, 126; **4:**11, 17, 24, 26, 56, 92, 104, 111, 130, 158, 165, 170; **5:**38, 118; **6:**18, 73, 83, 128, 139; **8:**10, 49, 63, 67, 71; **9:**15, 28, 40, 60, 71, 97, 106, 110; **10:**1; **11:**1; **12:**6, 83, 100; **14:**4; **15:**25; **16:**60; **22:**52; **24:**10, 18, 58, 59; **27:**6, 9; **29:**26, 42; **30:**27; **31:**2, 9, 27; **33:**1; **34:**1, 27; **35:**2; **36:**2; **39:**1; **40:**8; **41:**42; **42:**3, 51; **43:**4, 84; **44:**4; **45:**2, 37; **46:**2; **48:**4, 7, 19; **49:**8; **51:**30; **57:**1; **59:**1, 24; **60:**5, 10; **61:**1; **62:**1, 3; **64:**18; **66:**2; **76:**30.

Hilâl ve ay [*kamer/qamer*]: **2:**189; **6:**77, 96; **7:**54; **10:**5; **12:**4; **13:**2; **14:**32; **16:**12; **21:**33; **22:**18; **25:**61; **29:**61; **31:**29; **35:**13; **36:**39-40; **39:**5; **41:**37; **55:**5; **71:**16; **74:**32; **75:**8, 9; **84:**18; **91:**2.

Hristiyanlar: **2:**62, 111, 113, 120, 135, 140; **3:**55, 61, 67, 69-73; **5:**14, 15, 17, 18, 47, 51, 69, 72, 73, 82-85; **9:**30, 31, 34; **10:**69; **19:**37; **22:**17; **43:**65; **57:**27.

Hristiyanlar, sâdece hristiyanların velîleridir: **5:**51.

Hristiyanlar, mü'minlere karşı, sevgice insânların en yakınıdır: **5:**82.

Hristiyanların, "Yehûdiler, sağlam ve tutarlı hiçbir şey üzerinde değil" demeleri: **2:**113.

Hristiyanların, 'Allâh Meryem'in oğlu Mesih'tir' demeleri: **5:**17; **5:**72; **9:**30.

Hristiyanların, 'Allâh üçün üçüncüsü' demeleri: **5:**73.

Hristiyanların, 'Allâh üç' demeleri: **4:**171.

Hristiyanların arasına Kıyâmet Günü'ne kadar sürecek buğz u adavet bırakılması: **5:**14.

Hristiyanların, râhiblerini-ruhbânlarını rabbler edinmeleri: **9:**31.

Hristiyanların, Meryem oğlu Mesih'i rabb edinmeleri: **9:**31.

Hristiyanların, Îsâ ve Meryem'i iki ilâh edinmeleri: **5:**116.

Hristiyanların, "Hristiyanlardan başkası cennete giremez" demeleri: **2:**111.

Hristiyanların, "Biz Allâh'ın oğullarıyız/sevgilileriyiz" demeleri: **5:**18.

Hristiyanların, la'netleşmeye [Allâh'ın la'netinin yalancıların üzerine olmasını dilemeye] dâvet edilmesi: **3:**61.

Hristiyanların ve yehûdilerin taamı [kestikleri/avladıkları] müslümanlara helâldir: **5:**5.

Hristiyanların ve yehûdilerin kadınları müslümanlara helâldir: **5**:5.
Homoseksüellik [lûtîlik/livata/eşcinsellik]: **4**:16; **7**:81; **11**:78, 79; **15**:67-69, 71; **21**:74, 75; **26**:165, 166; **27**:54, 55; **29**:28, 29; **54**:37.
Hûd: **7**:65; **11**:50, 53, 58, 60, 89; **26**:65.
Hudeybiye barışı: **48**:1, 10, 18.
Hul' [bedelli boşamak/boşanmak]: **2**:229, 231; **4**:19-20.
Huneyn savaşı: **9**:25, 26.
Hûriler: **37**:48, 49; **44**:54; **52**:20; **55**:72; **56**:22.
Huruf-ı Mukatta'a [kesik/kopuk harfler]: **2**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **3**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **7**:1 [*elif-lâm-mîm-sâd*]; **10**:1 [*elıf-lâm-râ*]; **11**:1 [*elif-lâm-râ*]; **12**:1 [*elıf-lâm-râ*]; **13**:1 [*elif-lâm-mîm-râ*]; **14**:1 [*elif-lâm-râ*]; **15**:1 [*elif-lâm-râ*]; **19**:1 [*kâf-hâ-yâ-'ayn-sâd*]; **20**:1 [*tâ-hâ*]; **26**:1 [*tâ-sîn-mîm*]; 27:1 [*tâ-sîn*]; **28**:1 [*tâ-sîn-mîm*]; **29**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **30**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **31**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **32**:1 [*elif-lâm-mîm*]; **36**:1 [*yâ-sîn*]; **38**:1 [*sâd*]; **40**:1 [*hâ-mîm*]; **41**:1 [*hâ-mîm*]; **42**:1-2 [*hâ-mîm. 'ayn-sîn-qâf*]; **43**:1 [*hâ-mîm*]; **44**:1 [*hâ-mîm*]; **45**:1 [*hâ-mîm*]; **46**:1 [*hâ-mîm*]; **50**:1 [*qâf*]; **68**:1 [*nûn*].
Hutame (cehennemin bir adı/vasfı): **104**:4.
Hüthüt (bir kuş): **27**:20.
Hüthüt'ün Sebe'den [Sebe melikesi ve yönetimi hakkında] getirdiği haber: **27**:22-26.

-I-

Irmak(lar/nehirler): **2**:25, 74, 249, 266; **3**:15, 136, 195, 198; **4**:13, 57, 122; **5**:12, 85, 119; **6**:6; **7**:43; **9**:72, 89, 100; **10**:9; **13**:3, 35; **14**:23, 32; **16**:5, 31; **17**:91; **18**:31, 33; **20**:76; **22**:14, 23; **25**:10; **27**:61; **29**:58; **39**:20; **43**:51; **47**:12, 15; **48**:5, 17; **54**:54; **57**:12; **58**:22; **61**:12; 64:9; **65**:11; **66**:8; **71**:12; **85**:11; **98**:8.
Irz [iffet] ve ırzı korumak: **24**:4; **21**:91; **23**:5; **24**:23, 30, 31, 35; **66**:12; **70**:29.
Irzını [iffetini/namusunu] muhkem [sağlam/titiz bir şekilde] koruyan kadın [Meryem]: **21**:91; **66**:12.
Islık çalmak: **8**:35.

İ

İblîs ve şeytân(lar): **2:**34; **4:**118-120; **7:**11-18, 27, 30, 200-202; **14:**22; **15:**16-18, 31, 32; **16:**98-100; **17:**27, 53, 61, 65; **18:**50-51; **19:**68-72; **20:**116; **24:**21; **25:**29; **26:**95; **29:**38; **34:**20, 21; **35:**5, 6; **36:**60, 62; **37:**6-11; **38:**71-85; **41:**6, 25; **43:**36-39; **47:**25; **58:**10, 19; **59:**15-17; **67:**5; **72:**8-10.

İblîsin Âdem'e secde etmemesi: **2:**34; **7:**11; **15:**31; **17:**61; **20:**116; **38:**74.

İblîs cinndendi: **18:**50.

İbrâhîm: **2:**124-127, 130, 132-133, 135-136, 140, 258, 260; **3:**33, 65, 67-68, 84, 95, 97; **4:**54, 125, 163, **6:**74, 75, 83, 161; **9:**70, 114; **11:**69, 74-76; **12:**6, 38; **14:**35; **15:**51; **16:**120, 123; **19:**41, 46, 58; **21:**51, 60, 62, 69; **22:**26, 43, 78; **26:**69; **33:**7; **37:**83, 104, 109; **38:**45; **42:**13; **43:**26; **51:**24; **53:**37; **57:**26; **60:**4; **87:**19.

İbrâhîm tek başına [başlı-başına] bir ümmet idi: **16:**120.

İbrâhîm bir sıddîk idi: **19:**41.

İbrâhîm bir resûl ve bir nebî idi: **19:**41.

İbrâhîm evvâh [çok yanık] idi: **9:**114; **11:**75.

İbrâhîm'e ve İsmâîl'e 'ahid verdik: **2:**125.

İbrâhîm'in makâmı: **2:**125; **3:**97.

İbrâhîm'in milleti [dîni/yolu]: **2:**130, 135; **3:**95; **4:**125; **6:**161; **12:**38; **16:**123; **22:**78.

İbrâhîm'in güzel örnekliği [*usvetu'l-hasene*]: **60:**4-6.

İbrâhîm'in suhufu [sâhifeleri/sayfaları]: **53:**37; **87:**19.

İbrâhîm'e, semâvî elçilerin [insân/erkek sûretinde meleklerin] gelmesi: **11:**69; **15:**51-52; **51:**24-25.

İbrâhîm'in, semâvî elçilere [insân/erkek sûretindeki meleklere] kızarmış buzağı/dana sunması: **11:**69; **51:**24-25.

İbrâhîm'e, büyük bir kurbanlık fidye verilmesi: **37:**107.

İbrâhîm'e, halîm/uslu bir oğul [İsmâîl'in] müjdelenmesi: **37:**101.

İbrâhîm'e, İshâk ile Ya'kûb'un müjdelenmesi: **11:**69-71; **15:**53; **37:**112; **51:**28.

İbrâhîm'in, –ihtiyarlığına rağmen– İshâk'la müjdelenmesine hayret etmesi: **15:**54.

İbrâhîm'in karısının gülmesi: **11:**71.
İbrâhîm'in karısının, –yaşlılığına rağmen– İshâk'la müjdelenmesine hayret etmesi: **11:**72; **51:**29.
İbrâhîm'in, hükümdar [Nemrut] ile tartışması: **2:**258.
İbrâhîm'in, yıldız [kevkeb] için, "Bu benim rabbim" diyerek kavmine târizde bulunması: **6:**76.
İbrâhîm'in, ay için, "Bu benim rabbim" diyerek kavmine târizde bulunması: **6:**77.
İbrâhîm'in, güneş için, "Bu benim rabbim" diyerek kavmine târizde bulunması: **6:**78.
İbrâhîm'in, nücûma [yıldızlara] nazar edip, "Ben saqîmim/hastayım" demesi: **37:**88-89.
İbrâhîm'in, babası ve kavmi ile tartışması: **6:**75-78; **19:**41-50; **26:**69-89.
İbrâhîm'in, babası için aff dilemesi: **9:**114.
İbrâhîm'in, babasından uzaklaşması: 9:114.
İbrâhîm'in, putları kırması ve ateşe atılması: **21:**51-73; **37:**83-99.
İbrâhîm'in, düşünde oğlunu kurban ettiğini görmesi: **37:**102.
İbrâhîm'in, oğlunu/İsmâîl'i kurban etmeye teşebbüs etmesi: **37:**101-105.
İbrâhîm'in, birtakım kelimelerle imtihân edilmesi: **2:**124.
İbrâhîm'in, imâm [önder] yapılması: **2:**124.
İbrâhîm'in, Ka'be'yi yapması: **2:**127.
İbrâhîm'in, zürriyyetinden ba'zısını Beyt-i Muharrem'in yanında ekin bitmez bir vâdide yerleştirmesi: **14:**37.
İbrâhîm'in, ölülerin nasıl diriltildiğini görmek istemesi: **2:**260.
İbrâhîm'e, "Dört kuş al" denilmesi: **2:**260.
İbtihâl âyeti: **3:**61; **24:**6-9.
İçki [*hamr*]: **2:**219; **5:**90, 91; **12:**36, 41; **16:**67; **47:**15.
İçki'de [*hamr*'da] büyük bir günâh vardır: **2:**219.
İçki'de [*hamr*'da] insânlara ba'zı menfaatler vardır: **2:**219.
İçki'nin [*hamr*'ın] günâhı menfaatinden daha büyüktür: **2:**219.
İçki [*hamr*] şeytân işi murdar bir şeydir: **5:**90.
İçki [*hamr*] sebebiyle şeytân aranıza düşmanlık ve kin düşürmeyi, sizi Allâh'ı anmaktan ve namazdan alıkoymayı ister: **5:**91.

İddet [boşanan veyâ dul kalan kadınların bekleme süresi]: **2:**228, 231, 232, 234, 235; **33:**49; **65:**1, 4.
İddet [kocası vefât eden kadının iddeti/bekleme süresi: 4 ay 10 gün]: **2:**234.
İddet [hayızdan kesilmiş kadınların iddeti/bekleme süresi: 3 ay]: **65:**4.
İddet [henüz hayız görmeyenlerin iddeti/bekleme süresi: 3 ay]: **65:**4.
İdrîs: **19:**56-57; **21:**85.
İdrîs bir nebi idi: **19:**56.
İdrîs bir sıddîk idi: **19:**56.
İdrîs, yüksek/yüce bir mekâna ref' edildi: **19:**57.
İffet: **24:**26, 30, 31, 33, 60; **33:**59.
İfk [iftirâ]: **7:**117; **24:**11, 12; **25:**4; **26:**45; **29:**17; **34:**43; **37:**151.
İfrit: **27:**39.
İfsâd [bozgunculuk]: **2:**11-12, 27, 30, 60, 205, 220; **4:**91; **5:**32-33, 64; **7:**56, 74, 85-86, 103, 142; **10:**40, 81, 91; **11:**85, 116; **12:**73; **13:**25; **16:** 88; **17:**4; **18:**94; **26:**152, 183; **27:**14, 48; **28:**4, 77, 83; **29:**30, 36; **30:**41; **33:**14; **38:**28; **40:**26; **47:**22; **89:**12.
İftirâ [bühtân ve ifk]: **4:**20 [*bühtân*], 112 [*bühtân*], 156 [*bühtân*]; **7:**117 [*ifk*]; **24:**11 [*ifk*], 12 [*ifk*], 16 [*bühtân*]; **25:**4 [*ifk*]; **26:**45 [*ifk*]; **29:**17 [*ifk*]; **33:**58 [*bühtân*]; **34:**43 [*ifk*]; **37:**151 [*ifk*]; **60:**12 [*bühtân*].
İftirâ'nın [zinâ iftirâsının] cezâsı: **24:**4.
İhlâs: **2:**112, 139; **3:**16-17; **7:**29; **15:**40; **31:**22; **38:**83; **39:**2, 11, 14; **40:**14, 65; **73:**8; **92:**19, 20; **98:**5.
İhram: **5:**1, 2, 95.
İhram kefâreti: **2:**196; **5:**95.
İhramlıya, deniz avı ve yemesi helâldir: **5:**96.
İhramlıya, kara avı ve yemesi harâmdır: **5:**1, 95.
İhramlıyken av öldürmenin kefâreti: **5:**95.
İhsân: **2:**83; **3:**8, 38, 172, 194; **4:**36, 95; **5:**13, 52, 93; **6:**84; **7:**189; **9:**76, 100; **11:**88; **12:**100; **14:**11, 39; **16:**90; **18:**10; **19:**5, 14, 50, 53; **21:**72; **25:**74; **26:**20, 83; **28:**77; **29:**27; **37:**100; **39:**35, 58; **46:**15; **55:**60-61; **66:**11.
İhtilam olmak [cünüb-cünüblük]: **4:**43; **5:**6.

İhtilâm/cünüb olan veyâ cimâ eden kimse gusletmelidir: **4:**43; **5:**6.
İhtilâm/cünüb olan, abdestsiz olan, hayızlı ve nifaslı olan kimselerin Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.
İhtiyacını arzeden/isteyen/soran kimse [*sâil*]: **2:**177; **12:**7; **41:**10; **51:**19; **70:**1, 25; **93:**10.
İhtiyacını arzeden/isteyen kimseye [*sâil*e] davranma şekli: **17:**28.
Îlâ [eşiyle cimâ etmeyeceğine yemîn etmek]: **2:**226.
İlliyyîn: **83:**18, 19.
İlyâs-İlyâsîn: **6:**85; **37:**123, 130.
İmâm [önder/örnek]: **2:**124; **9:**12; **11:**8; **15:**79; **17:**21; **21:**73; **25:**74; **28:**5, 41; **32:**24; **36:**12; **46:**12.
İmân edenler için meleklerin mağfiret dilemesi: **40:**7.
İmânın şartları: **2:**177; **4:**136.
İmân-islâm: **49:**14.
İmrae [karı-kız]: **2:**282; **3:**35, 40; **4:**128; **7:** 83; **11:**71, 81; **12:**21, 30, 51; **15:**60; **19:**5, 8; **27:**23, 57; **28:**9, 23; **29:**32, 33; **51:**29; **66:**10, 11; **111:**4.
'İmrân'ın âli: **3:**33.
'İmrân'ın âlinin Allâh tarafından süzülüp seçilmesi: **3:**33.
'İmrân (Meryem'in babası): **3:**33-35; **66:**12.
'İmrân'ın karısı (Meryem'in anası): **3:**35.
'İmrân'ın karısının [Meryem'in anasının], karnındakini [Meryem'i] Allâh'a adaması: **3:**35.
'İmrân'ın karısının [Meryem'in anasının], çocuğuna "Meryem" adını koyması: **3:**36.
'İmrân'ın karısının [Meryem'in anasının], çocuğunu/Meryem'i, şeytânın şerrinden Allâh'a ısmarlaması: **3:**36.
İmtihân [sınama/deneme]: **2:**49, 124, 155, 249; **3:**152, 154, 186; **4:**6; **5:**94; **6:**23, 53, 165; **7:**141, 155, 168; **8:**17, 28; **9:**126; **10:**30; **11:**7; **14:**6; **16:**92; **17:**13, 60; **18:**17; **20:**40, 85, 90, 131; **21:**35; **25:**20; **27:**40, 47; **29:**2, 3; **33:**11; **37:**63, 106; **38:**34; **39:**49; **44:**17, 33; **47:**4, 31; **49:**3; **51:**13, 14; **54:**27; **60:**10; **64:**15; **67:**2; **68:**17; **72:**17; **74:**31; **76:**2; **86:**9; **89:**15, 16.

İnci: **22:**23; **24:**35; **35:**33; **52:**24; **55:**22; **56:**23; **76:**19.
İncîl: **3:**3, 48, 65; **5:**46, 47, 66, 68, 110; **7:**157; **9:**111; **19:**30; **48:**29; **57:**27.
İncîl insânlara hidâyet için indirilmiştir: **3:**4; **5:**46.
İncîl Tevrât'ı tasdiklemiştir: **5:**46.
İncîl'de mü'minlerin meseli: **48:**29.
İncîl ve Tevrât İbrâhîm'den sonra indirildi: **3:**65.
İncîl ve Tevrât'ın tahrifi: **2:**75; **4:**46; **11:**27.
İncîl, Tevrât ve Kur'ân'da Allâh, mü'minlerin canlarını ve mallarını, cennet karşılığında satın aldığını va'd etmiştir: **9:**111.
İncîl ve Tevrât'ta Ümmî Resûl-Nebi yazılmıştır: **7:**157.
İncîl ile hükmetmeyenler fâsıklardır: **5:**47.
İncîl ehli, Allâh'ın onun içinde indirdiğiyle hükmetlidir: **5:**47.
İncir: **95:**1.
İnek [baqara/sığır]: **2:**67, 68, 69, 71; 6:144, 146; **12:**43, 46.
İnfâk: **2:**195, 215, 219, 245, 254, 262, 267, 270-274, 280; **3:**92, 134; **4:**8; **14:**31; **17:**26, 28; **23:**60; **24:**22; **34:**39; **51:**19; **57:**7, 18; **59:**9; **63:**10; **64:**17; **76:**8-10; **92:**5-7; **107:**2-3.
İnfâk ettiği malı başa kakmak: **2:**262-264.
İnsân, Allâh'ın halîfesi değil, yeryüzünde halîfe yaptığı bir varlıktır: **2:**30, **6:**165; **7:**69, 74; **10:**14, 73; **27:**62; **35:**39; **38:**26.
İnsân, Allâh'a ibâdet için yaratılmıştır: **15:**99; **51:**56-57; **67:**2; **72:**16-17.
İnsân hırslıdır: **70:**19-21; **89:**16-20.
İnsân öldürmek, bütün insânları öldürmek gibidir: **5:**32.
İnsânın hayâtını kurtarmak, bütün insânların hayâtını kurtarmak gibidir: **5:**32.
İnsân zâlim ve câhildir: **33:**72.
İnsân zayıf yaratılmıştır: **4:**28.
İnsân aceleden yaratılmıştır: **21:**37.
İnsân nankördür: **11:**9; **22:**66; **42:**48; **100:**6.
İnsân hüsrândadır: **103:**2.
İnsâna doğru yol gösterilmiştir: **76:**3.
İnsâna emânet arzedilmiştir/sunulmuştur: **33:**72-73.

İnsânın emâneti yüklenmesi [emânetin gereğini yerine getirmemesi/ emânete ihânet etmesi]: **33:**72-73.

İnsân –zâlim ve câhil olduğu için– emâneti yüklenmiştir [emânete ihânet etmiştir]: **33:**72-73.

İnsânın başına gelenler yaptıkları yüzündendir: **30:**41; **42:**30, 34.

İnsânın hizmetine sunulan varlık ve imkânlar: **2:**29; **13:**2-4; **14:**32-34; **16:**5-14, 78, 80-81; **17:**70; **21:**30-32; **22:**36-37, 63,65; **26:**132-134; **27:**60-64, 86; **28:**71-73; **29:**60-63; **30:**20-25, 50; **31:**20, 29, 31; **32:**37; **34:**24; **35:**12-13, 27-28; **36:**33-36; **39:**6, 21; **40:**61, 64, 79-80; **43:**10-13; **45:**12-13; **50:**7-11; **55:**1-12; **56:**58-59, 63-65, 68-73; **67:**15; **78:**6-16; **79:**30.

İnsânın yaratılışı: **2:**28, 30; **3:**6, 14; **4:**1; **6:**2, 98, 165; **7:**11, 189; **15:**26, 28; **16:**4, 72; **17:**99; **20:**55; **22:**5; **23:**12-14, 79; **25:**54; **30:**54; **32:**7-9; **35:**11; **36:**36, 77; **37:**11; **38:**71, 74; **39:**6; **40:**64, 67; **42:**49; **45:**4; **49:**13; **50:**16; **52:**35; **53:**3, 45, 46; **55:**14; **56:**57-59; **67:**23-24; **71:**14, 19; **75:**37-39; **76:**1-2, 28; **77:**20-22; **80:**18-20; **86:**5-7; **95:**1-5; **96:**1-2.

İnsânlar bir tek ümmet idi: **2:**213; **10:**19.

İnsânlar [yerdekiler] için meleklerin mağfiret dilemesi: **42:**5.

İnsânların farklı imkânlara sâhib kılınmasının hikmeti: **43:**32.

İnsânların kabile ve kavmlere ayrılmasının hikmeti: **49:**13.

İnsânın zaafları: **2:**30; **4:**28; **10:**2, 21-23; **11:**9-10; **12:**53; **16:**4; **17:**11, 67, 83, 100; **21:**37; **22:**66; **30:**33-34, 36; **43:**15; **75:**20-21; **76:**27; **80:**17; **100:**6-8.

İnsânları çekiştirmek: **49:**12; **104:**1.

İnsânlar Allâh'ın huzûrunda toplanacak: **6:**94, 134; **15:**85; **16:**84, 89; **17:**71; **18:**48; **20:**15; **21:**104; **22:**7; **29:**5; **30:**43; **34:**3; **40:**59; **39:**69; **42:**7, 19; **46:**3; **52:**1-8; **69:**1-3; **77:**1-7; **78:**39.

İnsânların cinnlere sığınması: **72:**6.

İnsânların ve cinnlerin bir çoğu cehennem için yaratılmıştır/Cehennem onlarla doldurulacaktır: **7:**179; **11:**119; **32:**13.

İpek: **18:**31; **22:**23; **35:**33; **44:**53; **76:**12, 21.

İrem: **89:**7.

İrin: **14:**16; **38:**58; **78:**25.

İrtidât [dînden dönmek]: **2:**108, 217; **3:**86-90; **4:**137; **5:**54; **16:**106-109; **47:**25; **53:**36-38.

Îsâ: **2:**87, 136, 253; **3:**45-52, 55, 59, 84; **4:**158, 159, 163, 171-172; **5:**17, 46, 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116-118; **6:**85; **9:**30-31; **19:**22, 27-29, 31-34; **21:**91; **23:**50; **33:**7; **42:**13; **43:**57-59, 61, 63, 64; **57:**27; **61:**6, 14.

Îsâ, "Ben Allâh'ın kuluyum" demiştir: **19:**30.

Îsâ Mesih, Allâh'ın kelimesidir: **4:**171.

Îsâ Mesih, O'ndan [Allâh'tan] bir kelimedir: **3:**45.

Îsâ, O'ndan [Allâh'tan] bir rûhtur: **4:**171.

Îsâ ne asıldı/çarmıha gerildi, ne de öldürüldü: **4:**157-159.

Îsâ vefât etmiştir/ettirilmiştir: **3:**55; **5:**117.

Îsâ'nın babasız doğması: **3:**45-49; **4:**171-172.

Îsâ'nın meseli Âdem'in meseli gibidir: **3:**59.

Îsâ'nın mu'cizeleri: **3:**46, 49; **5:**110; **19:**24-25, 29-30.

Îsâ'nın, doğduğunda, annesi Meryem'e altından, "Sakın mahzûn olma; Rabbin senin altında bir su arkı vücûda getirdi. Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine derilmiş [olgunlaşmış] tâze hurmalar dökülsün..." demesi: **19:**24-25.

Îsâ'nın, beşikte iken konuşması: **3:**46; **5:**110; **19:**29-30.

Îsâ'nın, çamurdan kuş yapıp üflemesiyle canlanması: **3:**49; **5:**110.

Îsâ'nın, körü iyileştirmesi: **3:**49; **5:**110.

Îsâ'nın, abraşı iyileştirmesi: **3:**49; **5:**110.

Îsâ'nın, ölüleri diriltmesi: **3:**49; **5:**110.

Îsâ'nın, evlerde yenen ve biriktirilenleri haber vermesi: **3:**49.

Îsâ'nın du'âsı: **5:**114, 118.

Îsâ'nın, yehûdilere harâm kılınanlann ba'zısını helâl kılması: **3:**50.

Îsâ'nın yehûdileri la'netlemesi: **5:**78.

Îsâ'nın, semâdan/gökten sofra indirilmesi için du'â etmesi: **5:**114.

Îsâ'nın, Ahmed'i [Muhammed'i] müjdelemesi: **61:**6.

Îsâ'nın rûhu'l-kudüs ile desteklenmesi: **2:**87, 253; **5:**110.

Îsâ'nın, "Hem doğduğum gün, hem öleceğim gün, hem diri olarak ba'solunacağım [çıkarılacağım] gün selâm bana" demesi: **19:**30-33.

Îsâ'ya İncîl'in verilmesi: **5:**46, 110; **19:**30; **57:**27.
Îsâ'ya İncîl'in öğretilmesi: **3:**48.
Îsâ'ya hikmet öğretilmesi: **3:**48.
Îsâ'ya kitâb öğretilmesi: **3:**48.
Îsâ'ya Tevrât öğretilmesi: **3:**48.
Îsâ'nın ref' edilmesi (Îsâ, vefât ettirildikten sonra Allâh'a/Allâh'ın yanına ref' edilmiştir): **3:**55.
Îsâ'nın, "Hem doğduğum gün, hem öleceğim gün, hem diri olarak çıkarılacağım gün selâm bana" demesi: **19:**30-33.
Îsâ'ya Allâh'ın, "Senmi dedin o insânlara, 'Beni ve anamı Allah'ın yanında/dûnundan iki ilâh edinin!' diye?" sorması ve Îsâ'nın cevâbı: **5:**116-118.
Îsâ'ya tâbi olanların kalblerinde bir rikkat [incelik], bir merhamet yarattık: **57:**27.
Îsâ'ya İncîl'i verdik: **57:**27.
İshâk: **2:**133, 136, 140; **3:**84; **4:**163; **6:**84; **11:**71; **12:**5-6, 37, 38; **14:**39; **19:**49; **21:**72; **29:**27; **37:**112, 113; **38:**45.
İslâm: **3:**19, 85; **5:**3; **6:**125; **9:**74; **39:**32; **49:**14, 17; **61:**7.
İslâm-Îmân: **49:**14.
İsmâîl: **2:**125, 127, 133, 136, 140; **3:**84; **4:**163; **6:**86; **14:**39; **19:**54; **21:**85; **37:**101-107; **38:**48.
İsmâîl'in kurban edilmeye teşebbüs edilmesi: **37:**101-105.
İsmâîl bir resûl, bir nebi idi: **19:**54-55.
İsrâ [gece yürüyüşü/yürütülüşü]: **17:**1, 60.
İsraf [haddi aşmak]: **4:**6; **5:**32; **6:**141; **7:**31; **17:**27; **20:**127; **25:**67; **39:**53; **40:**28-34.
İsrâîl: **3:**93.
İsrâîloğulları: **2:**40, 47, 83, 122, 211, 246; **3:**49, 93; **5:**12, 32, 70, 72, 78, 110; **7:**105, 134, 137, 138; **10:**90, 93; **17:**2, 4, 101, 104; **19:**58; **20:**47, 80, 94; **26:**17, 22, 59, 197; **27:**76; **32:**23; **40:**53; **43:**59; **44:**30; **45:**16; **46:**10; **61:**6, 14.
İsrâîloğulları'na bütün yiyecekler helâldi: **3:**93.
İsrâîloğulları'nın, peygamberleri öldürmeleri: **4:**155; **5:**70.

İsrâîloğulları'nın, Îsâ'nın diliyle/lisânıyla la'netlenmeleri: **5**:78.
İsrâîloğulları'nın, Dâvûd'un diliyle/lisânıyla la'netlenmeleri: **5**:78.
İsrâîloğulları ile Mûsâ'nın, Fir'avn ve ordusu tarafından güneş doğarken veyâ doğu istikâmetinde ta'kîb edilmeleri: **26**:60.
İsrâîloğulları'nın, buzağıya/danaya tapmaları: **2**:51, 54, 92; **4**:153; **7**:148; **20**:87-90.
İsrâîloğulları'na kudret helvası [*menn*] ve bıldırcın [*selvâ*] bahşedilmesi: **2**:57; **20**:80.
İsrâîloğulları'nın üzerine dağın kaldırılması: **2**:63, 93; **4**:154; **7**:171.
İsrâîloğulları'nı yıldırım çarpması: **4**:153.
İsrâîloğulları'nın, Allâh'ı âşikâre görmek istemeleri: **2**:55.
İsrâîloğulları'na, bir bakara [sığır] kesmelerinin emredilmesi ve onların tutumu: **2**:67-71.
İsrâîloğulları'na, Arz-ı Mukaddes'in kırk yıl harâm kılınması: **5**:26.
İsteyen/ihtiyacını arzeden/soran kimse [*sâil*]: **2**:177; **12**:7; **41**:10; **51**:19; **70**:1, 25; **93**:10.
İsteyen/ihtiyacını arzeden kimseye [*sâil*e] davranma şekli: **17**:28.
İstidrâc: **7**:182; **68**:44.
İstiğfâr: **3**:16-17; **4**:64, 106, 110; **9**:113, 114; **11**:3, 90; **47**:19; **110**:3.
İstihzâ [alay]: **2**:14, 15, 67, 212; **4**:140; **5**:57, 58; **6**:5, 10; **7**:51; **9**:64, 65, 79; **11**:8, 38; **13**:32; **15**:11, 95; **16**:34; **18**:56, 106; **21**:36, 41; **23**:110; **25**:41; **26**:6; **30**:10; **31**:6; **35**:30; **37**:12, 14; **38**:63; **39**:48, 56; **40**:83; **43**:7; **45**:9, 33, 35; **46**:26; **49**:11.
İstişâre [şûrâ/müşâvere/danışma]: **2**:233; **3**:159; **42**:38.
İstivâ: **2**:29; **7**:54; **10**:3; **13**:2; **20**:5; **25**:59; **32**:4; **41**:11; **57**:4.
İtikâf: **2**:125, 187.
İtmi'nâna eren/mutma'in olan nefs [*nefs-i mutma'inne*]: **89**:27.
İttikâ/takvâ: **2**:103, 197, 237; **3**:102, 172; **4**:131; **5**:2; **7**:26, 93, 169; **8**:56; **9**:108, 109, 119; **12**:57; **16**:52, 128; **20**:132; **22**:1, 32, 37; **26**:184; **30**:31; **39**:10; **48**:26; **49**:1, 3, 13; **57**:28; **58**:9; **59**:18; **64**:16; **74**:56; **91**:8; **96**:12.
İttikâ edenlere, furkân verilmesi: **8**:29.
İyiliği başa kakmak: **2**:262-264.

İyiliği emr, kötülükten nehy etmek: **3:**104, 110, 114; **5:**79; **7:**157, 199; **9:**71, 122; **22:**41; **31:**17.
İyilik de kötülük de Allâh'tan: **4:**78.
İyilik Allâh'tan, kötülük insândan: **4:**79.

–K–

Kabak: **2:**61; **37:**146.
Ka'be: **2:**125, 127, 158; **3:**96, 97; **5:**2, 97; **8:**5, 35; **11:**73; **14:**37; **22:**26, 29, 33; **71:**28; **106:**3.
Ka'be, insânlar için vaz'olunan ilk beyt'tir: **3:**96.
Ka'be, mübârektir ve âlemler için hidâyettir: **3:**96.
Ka'be'de İbrâhîm'in makâmı vardır: **3:**97.
Ka'be'nin haccedilmesi, insânlar üzerine Allâh'ın hakkıdır: **3:**97.
Kâbil-Hâbil kıssası: **5:**27-31.
Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi: **5:**30.
Kâbil'in Hâbil'in cesedini nasıl gömeceğini kargadan öğrenmesi: **5:**31.
Kabir(ler): **9:**84 [*qabr*]; **22:**7 [*qubûr*]; **35:**23 [*qubûr*]; **36:**51 [*ecdâs*]; **54:**7 [*ecdâs*]; **60:**13 [*qubûr*]; **70:**43 [*ecdâs*]; **80:**21 [*qabr*]; **82:**4 [*qubûr*]; **100:**9 [*qubûr*]; **102:**2 [*meqâbir*].
Kabir azâbına delâlet ettiği iddiâ edilen âyetler: **2:**28; **9:**101; **40:**11, 45-46.
Kabir hayâtına delâlet ettiği iddiâ edilen âyetler: **2:**28; **40:**11.
Kader: **2:**236; **20:**41; **23:**18; **33:**38; **54:**49; **77:**22.
Kadınların mahremleri: **33:**55.
Kadınların örtünmesi: **24:**31, 60; **33:**59.
Kadr gecesi: **44:**3-6; **97:**1-5.
Kadr gecesi bin aydan hayırlıdır: **97:**3.
Kâfirler-müşrikler ve nitelikleri: **2:**6-7, 27, 99-101, 105, 114, 212; **3:**10, 11, 116, 117, 176-178, 196; **4:**150, 167; **6:**4-9, 49, 112, 113; **8:**36, 55, 59; **9:**32; **10:**96, 97; **11:**5, 18-22; **13:**5, 25; **14:**3, 13; **16:**83, 105; **18:**56, 57, 100-102; **22:**55, 72; **23:**99, 100; **24:**57; **26:**198-202; **29:**12, 23; **30:**7, 8, 51-53; **31:**6, 7; **32:**22; **36:**45-47; **39:**32; **40:**4, 69; **41:**5;

42:16, 35; **45:**7-10; **48:**6; **61:**7, 8; **71:**31-33; **83:**13, 14, 29-33; **85:**8, 9; **92:**8-10; **96:**9, 10; **107:**1-3.

Kâfirler, deve [*cemel:* erkek deve] iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler: **7:**40.

Kâfirler-müşrikler ebediyyen [devâmlı/sürekli/sonsuz olarak] cehennemde-ateşte kalacaklar: **2:**86, 167; **3:**88; **4:**48, 168-169; **5:**36-37; **7:**40; **11:**107; **16:**52; **17:**72; **22:**22; **32:**20; **37:**9; **43:**74-75, 77; **45:**34-35; **78:**23.

Kâfirler-müşrikler, canlıların en kötüsüdür: **8:**55.

Kâfirler-müşrikler birbirlerinin velîsidir: **8:**73.

Kâfirler-müşrikler barışa yanaşırlarsa mü'minler de yanaşmalıdır: **8:**61.

Kâfirlerin/müşriklerin, 'İstesek biz de Kur'ân'ın benzerini söyleriz' demeleri: **8:**31.

Kâfirlerin/müşriklerin, Peygamber'i bağlamak, öldürmek veyâ sürgün etmek için tuzak kurmaları: **8:**30.

Kâfirlerin/müşriklerin, 'Ey Allâh! Bu Senin katından gelmişse üzerimize taş yağdır' demeleri: **8:**32.

Kâfirlerin/müşriklerin, Beyt'in yanındaki salâtları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibârettir: **8:**35.

Kâhin: **52:**29; **69:**42.

Kale: **4:**78; **33:**26; **59:**2.

Kalem: **3:**44; **31:**27; **68:**1; **96:**4.

Kalb: **2:**7, 10, 88, 93, 118, 225; **3:**7, 103, 118, 119, 126, 151, 154, 156, 167; **4:**63, 155; **5:**13, 41, 52, 113; **6:**25, 43, 46, 110, 113; **7:**100, 101, 179; **8:**2, 10, 11, 12, 49, 63, 70; **9:**8, 15, 45, 60, 64, 77, 87, 93, 110, 117, 125, 127; **10:**74, 88; **13:**28; **14:**43; **15:**12; **16:**22, 78, 108; **17:**36, 45, 51; **18:**14, 57; **21:**3; **22:**32, 35, 46, 53; **23:**60, 63, 78; **26:**89, 200; **30:**59; **32:**9; **33:**4, 5, 12, 26, 51, 53, 60; **37:**84; **39:**22, 23, 45; **41:**5; **46:**26; **47:**16, 20, 24, 29; **48:**4; **49:**14; **50:**33; **57:**16; **58:**22; **59:**2, 14; **61:**5; **63:**2; **66:**4; **67:**23; **74:**31; **79:**8; **83:**14.

Kamer [ay] ve hilâl: **2:**189; **6:**77, 96; **7:**54; **10:**5; **12:**4; **13:**2; **14:**32; **16:**12; **21:**33; **22:**18; **25:**61; **29:**61; **31:**29; **35:**13; **36:**39-40; **39:**5; **41:**37; **55:**5; **71:**16; **74:**32; **75:**8, 9; **84:**18; **91:**2.

Kamerin [ayın] şaqqolması [yanlması/çatlaması]: **54:**1.
Kan (dökülen/akıtılan ve yenilip içilmesi harâm olan kan): **2:**173; **5:**3; **6:**145; **16:**115.
Kan-Kanlar: **2:**30, 84, 173, 253; **5:**3; **6:**145; **7:**133; **12:**18; **16:**66, 115; **22:**37; 69:35.
Kan bedeli: **4:**92.
Karga: **5:**31.
Karganın, Âdem'in oğluna, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini öğretmesi: **5:**31.
Kara avı: **5:**96.
Kara avı ve onun yenmesi ihramlıya harâmdır: **5:**96.
Karı-koca arasını düzeltmek: **4:**35.
Kannca: **27:**18.
Kannca vâdisi/deresi: **27:**18.
Karîn [*qarîn*=arkadaş-yanaşık]: **4:**38; **37:**51; **41:**25; **43:**36, 38; **50:**23, 27.
Kârun: **28:**76, 79, 81; **29:**39; **40:**24.
Karz-ı hasen [güzel bir borç/ödünç vermek]: **2:**245; **5:**12; **57:**11, 18; **64:**17; **73:**20.
Kasden adam öldürmek: **4:**93.
Kasem [yemîn]: **2:**224, 225; **3:**77; **5:**89; **9:**12, 13; **16:**92, 94; **48:**10; **66:**2; **68:**10.
Kaş-göz işâreti: **83:**30.
Katır(lar): **16:**8.
Katran: **14:**50.
Kavm [erkekler] kavm [erkekler] ile alay etmesin: **49:**11.
Kavm-i Medyen: **7:85**,
Kavm-i Medyen'e, kardeşleri Şu'ayb gönderilmiştir: **7:**85; **11:**84; **29:**36.
Kazâ: **10:**54; **12:**68; **19:**21; **28:**44; **42:**14.
Kazâen adam öldürmenin kefâreti: **4:**92.
Kazan: **34:**13.
Kazıklar sâhibi [*zü'l-evtâd*]: **38:**12; **89:**10.
Keçi-Teke [*ma'z*]: **6:**143.
Kefâretler: **2:**196; **4:**92; **5:**89, 95; **58:**3-4; **66:**2.

Kehf [mağara] ve rakîm ashâbının kıssası: **18:**9-21.
Kehf [mağara] ve rakîm ashâbı hakkında ğaybı taşlamak: **18:**22, 25.
Kelâle: **4:**12, 176.
Kendini beğenmek: **4:**36; **9:**25; **11:**10; **31:**18; **53:**32; **57:**20, 23; **102:**1.
Kervan: **8:**42.
Kesat: **9:**24.
Kesik/kopuk harfler [*huruf-ı mukatta'a*]: **2:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **3:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **7:**1 [*elif-lâm-mîm-sâd*]; **10:**1 [*elif-lâm-râ*]; **11:**1 [*elif-lâm-râ*]; **12:**1 [*elif-lâm-râ*]; **13:**1 [*elif-lâm-mîm-râ*]; **14:**1 [*elif-lâm-râ*]; **15:**1 [*elif-lâm-râ*]; **19:**1 [*kâf-hâ-yâ-'ayn-sâd*]; **20:**1 [*tâ-hâ*]; **26:**1 [*tâ-sîn-mîm*]; 27:1 [*tâ-sîn*]; **28:**1 [*tâ-sîn-mîm*]; **29:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **30:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **31:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **32:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **36:**1 [*yâ-sîn*]; **38:**1 [*sâd*]; **40:**1 [*hâ-mîm*]; **41:**1 [*hâ-mîm*]; **42:**1-2 [*hâ-mîm. 'ayn-sîn-qâf*]; **43:**1 [*hâ-mîm*]; **44:**1 [*hâ-mîm*]; **45:**1 [*hâ-mîm*]; **46:**1 [*hâ-mîm*]; **50:**1 [*qâf*]; **68:**1 [*nûn*].
Kesmek/boğazlamak: **2:**49, 67, 71; **5:**3; **14:**6; **27:**21; **28:**4; **37:**102, 107; **108:**2.
Keşişler: **5:**82.
Kevkeb [yıldız/gezegen] için İbrâhîm'in, "Rabbim bu" diyerek kavmine ta'rîzde bulunması: **6:**76.
Kıble: **2:**115, 142-145, 148-150; **10:**87.
Kıntar: **3:**75; **4:**20.
Kısas: **2:**178-179, 194; **5:**45; **16:**126; **59:**20.
Kısasın farz kılınması (Tevrât'ta): **5:**45
Kısırlık: **3:**40; **19:**5, 8; **22:**55; **42:**50.
Kıst-Adâlet: **2:**282; **3:**18, 21; **4:**3, 58, 129, 135; **5:**8, 42, 95, 106; **6:**115, 152; **7:**29, 159, 181; **11:**85; **16:**76, 90; **21:**47; **42:**15; **49:**9; **55:**9; **57:**25; **60:**8.
Kıst edenleri/yapanları Allâh sever: **5:**42.
Kış: **106:**2.
Kıtlık: **12:**48.
Kıvılcım: **77:**32.

Kıyâmet [kalkım, dîn/cezâ] Günü: **1:**4; **6:**31; **7:**6-9, 187; **10:**60; **11:**103-105; **12:**167; **20:**105-108; **21:**47; **22:**1, 55, 56; **28:**62-67, 74; **31:**33; **34:**31-33; **36:**53; **37:**20-32; **39:**68; **40:**20; **41:**19-23; **43:**66, 67-73; **45:**27-35; **47:**18; **50:**20, 21-29; **54:**1; **56:**1-7; **69:**13-16; **73:**14, 17; **74:**8; **75:**1, 6-10, 12-15; **77:**8-13, 28-50; **78:**18-20, 38-40; **79:**6-14, 92-94; **80:**33-42; **81:**1-14; **82:**1-5, 19; **84:**1-6, 7-15; **89:**21-30.

Kıyâmet'in [*Sâ'at*'in] dehşeti: **7:**187; **14:**42, 43; **18:**47, 99; **20:**102, 103, 105-108; **21:**96, 97; **22:**1-2; **25:**25; **27:**82-85, 87; **30:**12-14; **36:**51-54; **37:**19; **39:**68; **42:**18; **48:**18; **52:**9-12; **53:**35-39; **54:**1, 6-8, 46-48; **56:**1-7; **68:**42, 43; **69:**13-17; **70:**8-14, 43, 44; **73:**14; **74:**8-10; **78:**18-20; **79:**6-9, 34-36; **75:**7-15; **77:**8-19; **80:**33-41; **81:**1-14; **84:**1-5; **89:**21-23; **99:**1-6; **101:**1-5.

Kıyâmet'in [*Sâ'at*'in] alâmetleri: **18:**97, 98; **21:**96, 97; **27:**82; **34:**14; **43:**43; **47:**18; **75:**6-10.

Kıyâmet'in ne zaman kopacağım [*Sâ'at*'in ne zaman gerçekleşeceğini] Allâh'tan başka kimse bilmez: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.

Kız çocuklarını diri diri gömmek: **16:**59; **81:**8-9.

Kibir [büyüklenmek/büyüklük taslamak/istikbar etmek]: **4:**34, 87; **4:**36, 172, 173; **5:**82; **6:**93; **7:**13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; **9:**25; **10:**75; **14:**21; **16:**22, 23, 29, 46; **17:**37; **21:**19; **23:**46, 67; **24:**11; **25:**21; **28:**39; **28:**76-77; **29:**39; **31:**7, 18; **32:**15; **34:**31, 32, 33; **35:**43; **37:**35; **38:**74, 75; **39:**59, 60, 62; **40:**27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; **41:**15, 38; **45:**8, 31; **46:**10, 20; **57:**23; **63:**5; **71:**7; **74:**23; **90:**5.

Kilise (hristiyan ibâdethânesi): **22:**40.

Kin: **5:**2, 8; **47:**29, 37; **108:**3.

Kiraz: **34:**16; **56:**78.

Kitâb anası [*ümmü'l-kitâb*: kitâbın anası/kitâbın aslı-esâsı]: **3:**7; **13:**39; **43:**4.

Kitâb taşıyan eşek gibidir yehûdiler: **62:**5.

Kitâb Ehli'nin [yehûdi ve hristiyanların] kadınları müslümanlara helâldir: **5:**5.

Kitâb Ehli'nin [yehûdi ve hristiyanların] taamı [kestikleri ve avladıkları] müslümanlara helâldir: **5:**5.

Kitâbı arkasından verilenler: **84:**10-12.
Kitâbı sağından/sağ eline verilenler: **17:**71; **69:**19-20; **84:**7-9.
Kitâbı solundan/sol eline verilenler: **69:**25.
Koç-Koyun [*dâ'n*]: **6:**143.
Komşu (uzak komşu): **4:**36.
Komşu (yakın komşu): **4:**36.
Korku ile ümid arasında olmak: **9:**16; **39:**9.
Korku namazı: **4:**101-102.
Koyun-Koyunlar [*na'ce-ni'âcî*]: **38:**23-24.
Koyun-Koç [*dâ'n*]: **6:**143.
Kün [ol]: **2:**117; **3:**47, 59; **6:**73; **16:**40; **19:**35; **36:**82; **40:**68.
Köle-câriye(ler): **2:**177, 178, 201, 221; **4:**3, 24, 25, 36, 92; **5:**89; **9:**60; **16:**71, 75; **23:**6, 47; **24:**31, 32, 33, 58; **26:**22; **30:**28; **33:**50, 52, 55; **39:**29; **47:**4; **58:**3; **70:**30; **90:**13.
Köle azad etmek: **4:**92; **5:**89; **24:**33; **58:**3; **90:**13.
Köpek: **5:**4; **7:**176; **18:**18, 22.
Köpük: **13:**17.
Kör [*a'mâ*]: **2:**18, 171; **5:**71; **6:**50, 104; **7:**64; **10:**43; **11:**24, 28; **13:**16, 19; **17:**72; **20:**124-125; **22:**46; **24:**61; **25:**73; **27:**66, 81; **28:**66; **30:**53; **35:**19; **40:**58; **41:**17, 44; **43:**40; **47:**23; **48:**17; **80:**2.
Kötü söz: **2:**197.
Kuba mescidi: **9:**108.
Kudret helvası [*menn*]: **2:**57; **7:**160; **20:**80.
Kule: **28:**38; **40:**36.
Kulağa kulak [kısas]: **5:**45.
Kumar [*meysir*]: **2:**219-220; **5:**90-91.
Kumar'da [*meysir*'de] insânlara ba'zı menfaatler vardır: **2:**219.
Kumar'da [*meysir*'de] büyük bir günâh vardır: **2:**219.
Kumar'ın [*meysir*'in] günâhı, menfaatinden daha büyüktür: **2:**219.
Kumar [*meysir*] şeytân işi murdar bir şeydir: **5:**90.
Kumar'da [*meysir*'de] şeytân aranıza düşmanlık ve kin düşürmeyi, sizi Allâh'ı anmaktan ve namazdan alıkoymayı ister: **5:**91.
Kupa: **12:**70, 72, 75, 76.

Kur'a: **37:**141.
Kuraklık: **7:**130; **12:**48.
Kur'ân: **2:**185; **4:**82; **5:**101; **6:**19; **7:**204; **9:**111; **10:**15, 37, 61; **12:**2, 3; **13:**31; **15:**1, 87, 91; **16:**98; **17:**9, 41, 45-46, 60, 78, 82, 88, 106; **18:**54; **20:**2, 113; **25:**33, 32; **27:**1, 6, 76, 91; **30:**58; **34:**31; **36:**1, 69; **38:**1; **39:**27, 28; **41:**3, 26, 44; **42:**7; **43:**3, 31; **46:**29; **47:**24; **50:**1, 45; **54:**17, 22, 32, 40; **55:**2; **56:**77; **59:**21; **72:**1; **73:**4, 20; **75:**17; **76:**23; **84:**21; **85:**21.
Kur'ân, Ehl-i Kitâb'ın Kitâblarından gizledikleri birçok şeyi beyân ediyor: **5:**15.
Kur'ân en doğru yola iletir: **17:**9.
Kur'ân (gönüller derdine) şifâ ve rahmettir: **10:**57; **17:**82.
Kur'ân indirilirken suâl sormak: **5:**101.
Kur'ân insânları karanlıklardan aydınlığa çıkarır: **57:**9.
Kur'ân [zikr/vahy], Allâh tarafından korunmuştur ("korunacak" değil): **15:**9.
Kur'ân Ramazan ayı'nda, Kadr gecesi'nde indirilmeye başlanmıştır: **2:**185; **97:**1.
Kur'ân mübârek bir gecede indirilmeye başlanmıştır: **44:**3.
Kur'ân acemî değildir: **41:**44.
Kur'ân Arabça'dır [*Arabî*dir]: **12:**2; **13:**37; **16:**103; **20:**113; **26:195; 39:**28; **41:**3, 44; **42:**7; **43:**3; **46:**12.
Kur'ân'a, temizlenmiş olan (melek)lardan başkası dokunamaz: **56:**79.
Kur'ân'a, abdestsiz, cünüb, hayızlı ve nifaslı kimselerin dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.
Kur'ânen/Qur'ânen Arabiyyen [*Arabî qur'ân*]: **12:**2; **13:**37; **16:**103; **20:**113; **26:**195; **39:**28; **41:**3, 44; **42:**7; **43:**3; **46:**12.
Kur'ân'ın Arabça indirilmesinin hikmeti: **41:**44; **42:**7.
Kur'ân'ın benzeri getirilemez: **2:**23 (*onun benzeri bir sûre getirin*); **10:**38 (*onun benzeri bir sûre getirin*); **11:**13 (*onun gibi on sûre getirin*); **17:**88 (*insânlar ve cinnler bir araya gelseler bu Kur'ân'ın benzerini getiremezler*]; **28:**49 (*Kur'ân'dan daha doğru/hidâyetkâr bir kitâb getirin*).

Kur'ân'ın parça parça indirilmesinin hikmeti: **25:**31-32.
Kurbağa: **7:**133.
Kurban(lık): **2:**196; **3:**183; **5:**2, 27, 95, 97, 103; **6:**145, 162; **14:**6; **16:**115; **22:**34, 36, 37; **37:**107; **48:**25; **108:**1, 2.
Kureyş: **106:**1.
Kureyşliler, yaz-kış sefere ülfet ettirilmiştir: **106:**1-2.
Kureyşliler açlıktan doyurulmuş, korkudan emîn buyurulmuştur: **106:**4.
Kureyşliler [Mekkeli müşrikler] önceden, "Eğer yanımızda evvelkilerinkinden bir zikr [ilâhî bir Kitâb] olsaydı, mutlaka Allâh'ın ihlâs ile seçilmiş kullarından olurduk" diyorlardı: **37:**167-169.
Kurşun: **61:**4.
Kurt: **12:**13, 14, 17.
Kuruntu: **4:**119; **52:**32; **57:**14.
Kuş dili/mantığı [*mantıqu't-tayr*]: **27:**16.
Kuş(lar): **2:**260; **3:**48; **5:**110; **6:**38; **16:**79; **21:**79; **24:**41; **27:**16, 20; **34:**10; **38:**19; **67:**19; **105:**3.
Kuşluk: **7:**98; **20:**59; **79:**46.
Kuşluk yemeği: **18:**62.
Kuvvet ve at hazırlamak (düşmana karşı): **8:**60.
Kuyu: **12:**10, 15; **22:**45.
Kül: **14:**18.
Kürsî: **2:**255; **38:**34.

–L–

Lağv: **2:**225; **5:**89; **19:**62; **23:**3; **25:**72; **28:**55; **41:**26; **52:**23; **56:**25; **78:**35; **88:**11.
Lağv yemîni: **2:**225; **5:**89.
Lakab takmak: **49:**11.
La'netlenmiş ağaç: **17:**60.
La'netleşme: **3:**61; **24:**6-9.
Lât (put adı): **53:**19.
Leş/ölü [*meyte*]: **2:**173; **5:**3; **6:**139, 145; **16:**115.
Levha(lar): **7:**145, 150, 154; **85:**22.

Levh-i mahfûz: **56:**78; **85:**22.
Lezâ [ateş/cehennem]: **70:**15.
Lezbiyenlik [sevicilik]: **4:**15.
Liân [la'netleşme]: **3:**61; **24:**6-9.
Lisân [dil]: **3:**78; **4:**46; **5:**15, 78; **7:**176; **9:**12, 58; **14:**4; **16:**62, 116; **19:**50, 97; **20:**27; **24:**15, 24; **26:**13, 84, 195; **28:**34; **33:**19; **41:**40, 44; **44:**58; **48:**11; **60:**2; **75:**16; **90:**9.
Livata [lûtîlik/homoseksüellik]: **4:**16; **7:**80, 81; **11:**78-79; **15:**67-69, 71; **21:**74, 75; **26:**165, 166; **27:**54, 55; **29:**28, 29; **54:**37.
Lokmân: **31:**12, 13, 16, 17.
Lokmân'a hikmet verilmiştir: **31:**12.
Lokmân'ın, oğluna va'z u nasihati: **31:**13, 16-19.
Lût ve kavmi: **6:**86; **7:**80, 81, 82-84; **11:**70, 74, 77, 81, 89; **15:**59, 61; **21:**71, 74; **22:**43; **26:**160, 161, 167; **27:**54, 56; **29:**26, 28, 32, 33; **37:**133; **38:**13; **50:**13; **54:**33, 34; **66:**10.
Lût'a semâvî elçilerin gönderilmesi/gelmesi: **11:**70, 77.
Lût kavminin semâvî elçiler için şehvetle seyirtmeleri: **11:**78.
Lûtîlik [livata/homoseksüellik]: **4:**16; **7:**80, 81; **11:**78-79; **15:**67-69, 71; **21:**74, 75; **26:**165, 166; **27:**54, 55; **29:**28, 29; **54:**37.
Lût'un karısı kâfirdi: **11:**81.
Lût'un karısı küfredenlere mesel yapılmıştır: **66:**10.

–M–

Mağara [*kehf*]: **9:**40, 57; **18:**9, 10, 11, 16, 17, 25.
Mağara arkadaşları [*Ashâb-ı Kehf*]: **18:**9-21.
Mağara arkadaşlarının [*Ashâb-ı Kehf*'in] sayısı hakkında ğaybı taşlamak: **18:**22.
Mağara arkadaşlarının [*Ashâb-ı Kehf*'in] uyuma süresi hakkında ğaybı taşlamak: **18:**25-26.
Makâm-ı İbrâhîm: **2:**125; **3:**97.
Makâm-ı mahmûd [övülecek bir makâm]: **17:**79.
Mal ve evlâd imtihân vesîlesidir: **8:**28; **64:**14-15.

Mal/servet yığmak: **3:**49; **9:**34-35; **64:**15-18; **104:**2-3.
Mal, sefihlere teslim edilmez: **4:**5.
Mal [servet/devlet] yalnız zenginler arasmda dolaşmamalıdır: **59:**7.
Mal vermek: **2:**195, 215, 219, 245, 254, 267, 270-274, 280; **3:**92, 134; **4:**8; **14:**31; **17:**26, 28; **23:**60; **24:**22; **34:**39; **51:**19; **57:**7, 18; **59:**9; **63:**10; **64:**17; **76:**8-10; **92:**5-7; **107:**2-3.
Mâlik (cehennem bekçisi): **43:**77.
Manastır: **22:**40.
Mantıku't-tayr [kuş dili/mantığı]: **27:**16.
Ma'rûfu emr, münkerden nehy [*emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker*]: **3:**104, 110, 114; **5:**79; **7:**157, 199; **9:**71, 122; **22:**41; **31:**17.
Mârût: **2:**102.
Ma'rûfu emr, münkerden nehy, bütün mü'minler için bir mükellefiyettir: **3:**104.
Maymun: **2:**65; **5:**60; **7:**166.
"Maymun olun" denilmesi yehûdilere: **2:**65; **7:**166.
Maymun ve domuzlar yapılması, yehûdilerin: **5:**60.
Ma'z [keçi-teke]: **6:**143.
Mecbûr kalan harâm kılman şeyleri yiyebilir: **2:**173; **5:**3; **6:**145; **16:**115.
Mecnûn(luk/cinnlenmek): **7:**184; **11:**199; **15:**6; **23:**25, 70; **26:**27; **32:**13; **34:**8, 46; **37:**36, 158; **44:**14; **51:**39, 52; **52:**29; **54:**9; **68:**2, 6, 51; **81:**22.
Me'cûc ve ye'cûc: **18:**94; **21:**96.
Mecûsiler: **22:**17.
Medîne [şehir]: **9:**101, 120; **33:**60; **63:**8.
Medîne [Peygamber şehri/*Yesrib*]: **33:**13.
Medyen: **7:**85; **9:**70; **11:**84, 95; **20:**40; **22:**44; **28:**22-23, 45; **29:**36.
Medyen ashâbı: **9:**70; **22:**43.
Medyen ehli: **28:**45.
Medyen kavmi: **7:**85,
Medyen kavmine, kardeşleri Şu'ayb gönderilmiştir: **7:**85; **11:**84; **29:**36.
Medyen suyu [kuyusu]: **28:**23.

Medyen suyunda/kuyusunda hayvanlarını engellemeye çalışan iki kız: **28:**23.

Mehir: **2:**236, 237; **4:**4, 20, 24, 25; **5:**5; **33:**50; **60:**10.

Mehir (el sürülmeden veyâ mehir kesilmeden önce boşanan kadınların faydalandırılması gerekir): **2:**236.

Mehir (el sürülmeden ve mehir kesildikten sonra boşanan kadınlara, kesilen mehirin yarısının verilmesi gerekir): **2:**237.

Mehir (el sürülmeden ve mehir kesildikten sonra boşanan kadınların, hakkları olan mehiri/kesilen mehirin yarısını affetmeleri/almamaları): **2:**237.

Mehir (el sürülmeden ve mehir kesildikten sonra boşanan kadınlara, hakkları olan mehir/kesilen mehirin yarısı yerine tümünün verilmesi takvâya daha yakındır): **2:**237.

Mekke: **3:**96; **48:**24.

Mekkeli müşrikler/Kureyşliler önceden, "Eğer yanımızda evvelkilerinkinden bir zikr [ilâhî bir Kitâb] olsaydı, mutlaka Allâh'ın ihlâs ile seçilmiş kullarından olurduk" diyorlardı: **37:**167-169.

Mele' [yüze gelenler, cumhur cemaat, godaman gürûh, cemiyet, herhangi bir gürûh, efendiler, a'yan, heyet, millet]: **2:**246; **7:**60, 66, 75, 88, 90, 103, 109, 127; **10:**75, 83, 88, 97; **11:**27, 38; **12:**43; **23:**24, 33, 46; **26:**34; **27:**29, 32, 38; **28:**20, 32, 38; **38:**6; **43:**46.

Mele-i a'lâ: **37:**8; **38:**69; **78:**38.

Melekler: **2:**32, 34, 97, 98, 102; **6:**61; **7:**11, 37, 206; **8:**9-12; **9:**17; **13:**11; **15:**7, 8, 28-31; **17:**61; **18:**50; **19:**64; **20:**116; **21:**19, 26-29; **22:**75; **32:**11; **35:**1; **37:**149, 164, 166; **38:**71-74; **39:**75; **40:**7-9; **42:**5; **43:**19; **50:**17; **53:**26, 27; **69:**17; **70:**4; **74:**31; **82:**10-12; **83:**21; **96:**18; **97:**4.

Meleklerin ikişer, üçer, dörder kanatlı olması: **35:**1.

Menât (put adı): **53:**20.

Meni: **16:**4; **18:**37; **22:**5; **23:**12, 13, 14; **32:**8; **35:**11; **36:**77; **40:**67; **53:**46; **75:**37; **76:**2; **77:**20; **80:**19; **86:**5, 6, 7.

Menn [kudret helvası]: **2:**57; **7:**160; **20:**80.

Mer'a: **20:**54; **79:**31; **80:**31; **87:**4.

Mercân: **55:**22, 58.

Mercimek: **2:**61.
Merdiven: **6:**35; **43:**33; **52:**38.
Merkeb(ler)/Eşek(ler): **2:**259 [*merkeb*]; **16:**8 [*merkebler*]; **31:**19 [*seslerin en beti/çirkini eşeklerin sesidir*]; **62:**5 [*kitâb taşıyan eşek*]; **74:**50 [*yaban eşekleri*].
Merkeb/Eşek (kitâb taşıyan): **62:**5.
Merkebler/Eşekler (yaban eşekleri): **74:**50.
Merve (tepesi): **2:**158.
Meryem: **2:**87, 253; **3:**36-37, 42-45, 47; **4:**156-157, 171; **5:**17, 46, 72, 75, 78, 110, 112, 114, 116; **9:**31; **19:**16, 27, 34; **23:**50; **33:**7; **43:**57; **57:**27; **61:**6.
Meryem'in babası ('İmrân): **3:**33-35; **66:**12.
Meryem'in doğumu: **3:**35-36.
Meryem'in, anası tarafından Allâh'a adanması: **3:**35.
Meryem'in, şeytânın şerrinden Allâh'a ısmarlanması: **3:**36.
Meryem'in annesinin du'âsı: **3:**35.
Meryem'in, Rabbi tarafından güzel bir kabûl ile kabûl edilip güzel bir sûrette yetiştirilmesi: **3:**37.
Meryem'in Zekeriyyâ'nın himâyesine verilmesi: **3:**37.
Meryem'in yanında dâima yeni rızk bulunması: **3:**37.
Meryem'in iffeti: **19:**20, 23.
Meryem'e meleklerin nidâ etmesi: **3:**45.
Meryem'in, Allâh'tan bir kelime ile müjdelenmesi: **3:**45.
Meryem'in Îsâ ile müjdelenmesi: **3:**45; **19:**18-21.
Meryem'e Rûh'un beşer kılığında gönderilmesi: **19:**17.
Meryem'in hâmile kalması: **19:**22.
Meryem'in doğum sancısıyla hurma dalına tutunması: **19:**23.
Meryem'in, –iffetsizlikle suçlanacağı endişesiyle– "Ay n'olaydım bundan evvel öleydim ve unutulup gitmiş olaydım" demesi: **19:**23.
Meryem'in Îsâ'yı doğurması: **19:**22-27.
Meryem'e, (doğurduğu çocuğun/Îsâ'nın) nidâ etmesi: **19:**24-25.
Meryem'in Rahmân'a, susma/konuşmama adaması: **19:**26.
Meryem'e zinâ isnâd edilmesi: **4:**156; **19:**27-28.

Meryem'in konuşması için bebeğe işâret etmesi: **19:**29.
Mescidler Allâh'ındır: **72:**18.
Mescidlerin ihyâsı: **9:**18-19.
Mescid-i Aksâ [en uzak mescid]: **17:**1.
Mescid-i Dırar: **9:**107-108.
Mescid-i Harâm: **2:**144, 146, 150, 191, 217; **5:**2; **8:**34; **9:**7, 19, 28, 108; **17:**1, 7; **22:**25; **48:**25, 27.
Mescid-i Kuba: **9:**108.
Mescid-i Nebevî: **9:**108.
Mesel(ler) ve darb-ı mesel: **2:**17, 18, 19, 20, 26, 74, 171, 259, 261, 264-266; **3:**117; **6:**122; **7:**58, 176; **10:**24; **11:**24; **13:**14, 17-18; **14:**18, 24-25, 26, 45; **16:**60, 74-76, 112; **17:**48, 89; **18:**32-44, 45, 54; **22:**31, 73; **24:**34, 35, 39, 40; **25:**9, 33, 38, 39; **28:**61; **29:**41-43; **30:**28, 58; **31:**27; **35:**9; **36:**13-29, 78; **39:**27, 29; **43:**17, 57; **47:**3; **48:**29; **57:**20; **59:**16, 21; **62:**5; **66:**10, 11, 12; **68:**17-33.
Mesh (başa ve ayaklara): **5:**6.
Mesih: **3:**45; **4:**157, 171, 172; **5:**17, 72, 75; **9:**30, 31.
Mesken: **9:**24, 72; **14:**45; **20:**128; **21:**13; **27:**18; **28:**58; **29:**38; **32:**26; **34:**15; **46:**25; **61:**12.
Meskenet: **2:**61; **3:**112.
Mest, ayakkabı, fotin, çizme, çorap üzerine mesh edilerek abdest alınamaz; zîrâ ayakların mesh edilmesi veyâ yıkanması zorunludur: **5:**6.
Mes'ûliyet: **2:**123, 286; **3:**182; **4:**111, 112, 123; **6:**160; **9:**115; **17:**15, 34, 36; **18:**29, 57; **22:**10, 76; **25:**16; **26:**15, 30; **28:**47; **30:**41, 44; **31:**33; **32:**46; **33:**15; **35:**18; **37:**24; **39:**7; **45:**15, 22; **46:**19; **52:**16, 21; **53:**31; **62:**7; **66:**7; **74:**38; **83:**14; **99:**7, 8.
Meş'âr-i Harâm: **2:**198.
Meşveret [şûrâ/danışma]: **2:**233; **3:**159; **42:**38.
Me'vâ cennetleri: **32:**19.
Mevlâ: **2:**286; **3:**150; **6:**62; **8:**40; **9:**51; **10:**30; **16:**76.
Meyte [leş/ölü/ölmüş, ölü doğmuş hayvân]: **2:**173; **5:**3; **6:**139, 145; **16:**115.
Mısr: **2:**61; **10:**87; **12:**21, 99; **43:**51.
Mikâl [Mikâîl]: **2:**198.

Millet: **2:**120, 130, 135; **3:**95; **4:**125; **6:**161; **7:**88, 89; **12:**37, 38; **14:**13; **16:**123; **18:**20; **22:**78; **38:**7.

Millet-i Âhire [diğer millet, en son/sonraki millet]: **38:**7.

Millet-i İbrâhîm: **2:**130, 135; **3:**95; **4:**125; **6:**161; **12:**38; **16:**123; **22:**78.

Mirâs: **4:**7-8, 11-13, 33, 176.

Mirâs taksimi [*ferâiz*]: **2:**180-182, 233, 240; **4:**7-12, 19, 33, 176; **5:**106-108; **8:**72, 75.

Mîsâk: **2:**27, 63, 83, 84, 93; **3:**81, 187; **4:**21, 90, 92, 154, 155; **5:**7, 12, 13, 14, 70; **7:**169; **8:**72; **12:**66, 80; **13:**20, 25; **33:**7; **57:**8.

Misk: **83:**26.

Miskîn: **2:**83, 177, 184, 215; **4:**8, 36; **5:**89, 95; **8:**41; **9:**60; **17:**26; **18:**79; **24:**22; **30:**38; **58:**4; **59:**7; **68:**24; **69:**34; **74:**44; **76:**8; **89:**18; **90:**16; **107:**3.

Mu'cize [İsâ'nın mu'cizeleri]: **3:**46, 49; **5:**110; **19:**24-25, 29-30.

- İsâ'nın, doğduğunda, annesi Meryem'e altından, "Sakın mahzûn olma; Rabbin senin altında bir su arkı vücûda getirdi. Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine derilmiş [olgunlaşmış] tâze hurmalar dökülsün..." demesi: **19:**24-25.
- İsâ'nın, beşikte iken konuşması: **3:**46; **5:**110; **19:**29-30.
- İsâ'nın, çamurdan kuş yapıp üflemesiyle canlanması: **3:**49; **5:**110.
- İsâ'nın, körü iyileştirmesi: **3:**49; **5:**110.
- İsâ'nın, abraşı/alaca hastalığını iyileştirmesi: **3:**49; **5:**110.
- İsâ'nın, ölüleri diriltmesi: **3:**49; **5:**110.
- İsâ'nın, evlerde yenen ve biriktirilenleri haber vermesi: **3:**49.

Mu'cize [Mûsâ'nın mu'cizeleri]: **2:**60-61; **7:**107-108, 117, 120-122, 160; **17:**101-104; **20:**20; **26:**32-33, 52-67; **27:**10; **28:**31; **26:**45.

- Mûsâ'nın, asâsı ile denize vurması ve denizin ikiye ayrılması: **26:**52-67.
- Mûsâ'nın, asâsı ile taşa vurması ve on iki pınar fışkırması: **2:**60-61; **7:**160.
- Mûsâ'nın asâsının büyük ve küçük yılana dönüşmesi: **7:**107; **20:**20; **26:**32; **27:**10; **28:**31.
- Mûsâ'nın asâsının ejderha [büyük yılan] olması: **7:**107; **26:**32.

•Mûsâ'nın asâsının yılana dönüşmesi: **20:**20; **27:**10; **28:**31.
•Mûsâ'nın asâsının, sihirbazların ortaya koydukları hileleri yalayıp yutması: **7:**117; **20:**68; **26:**45.
•Mûsâ'nın, sihrbazları mağlûb etmesi: **7:**117-19; **20:**68-70; **26:**45.
•Mûsâ'nın mu'cizeleri karşısında sihrbazların îmân etmesi: **7:**120-122, 125, 126; **20:**70, 72-73; **26:**46-48, 50-51.
•Mûsâ'nın elinin parlaması: **7:**108; **26:**33.
•Mûsâ'ya verilen dokuz âyet/mu'cize: **17:**101-104.
Muğayyebât-ı hamse [beş ğayb]: **31:**34.
Muhâcirler: **2:**218; **3:**195; **4:**97, 100; **8:**72, 74-75; **9:**100, 117-118, 218; **16:**41, 110; **22:**58; **59:**8-9.
Muhammed: **3:**144; **33:**40; **47:**2; **48:**29.
Muhammed âlemlere rahmettir: **21:**107.
Muhammed Allâh'ın elçisidir: **48:**29.
Muhammed'in eşleri mü'minlerin anneleridir: **33:**6.
Muhammed pek büyük bir ahlâk üzerindedir: **68:**4.
Muhammed mü'minlere öz canlarından daha yakındır: **33:**6.
Muhammed nebîlerin/peygamberlerin sonuncusudur: **33:**40.
Muhammed tüm insânlara gönderilmiştir: **34:**28.
Muhammed Tevrât ve İncîl'de müjdelenmiştir: **7:**157; **61:**6.
Muhammed'i, bir ticâret veyâ eğlenti gördüklerinde, ona fırlayıp minberde ayakta bırakmaları: **62:**11.
Muhammed'in evlerine, vaktine bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe girmeyin: **33:**53.
Muhammed'in evlerine, yemek için çağırıldığınız vakit girin, fakat yemeği yediğinizde, söze-sohbete dalmaksızın hemen dağılın: **33:**53.
Muhammed'in eşlerine/eşlerinden birşey soracağınız/isteyeceğiniz vakit hicâb arkasından sorun/isteyin: **33:**53.
Muhkem-Müteşâbih: **3:**7.
Muhsin: **2:**58, 112, 236; **3:**134, 148; **4:**125; **5:**85, 93; **6:**84; **7:**56, 161; **9:**91, 120; **11:**115; **12:**22, 36, 56, 78, 90; **22:**37; **28:**14; **29:**69; **31:**3, 22; **37:**80, 105, 110, 113, 121, 131; **39:**34, 58; **46:**12; **77:**44.

Mukatta'a harfleri [kesik/kopuk harfler]: **2:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **3:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **7:**1 [*elıf-lâm-mîm-sâd*]; **10:**1 [*elif-lâm-râ*]; **11:**1 [*elif-lâm-râ*]; **12:**1 [*elif-lâm-râ*]; **13:**1 [*elif-lâm-mîm-râ*]; **14:**1 [*elif-lâm-râ*]; **15:**1 [*elif-lâm-râ*]; **19:**1 [*kâf-hâ-yâ-'ayn-sâd*]; **20:**1 [*tâ-hâ*]; **26:**1 [*tâ-sîn-mîm*]; 27:1 [*tâ-sîn*]; **28:**1 [*tâ-sîn-mîm*]; **29:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **30:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **31:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **32:**1 [*elif-lâm-mîm*]; **36:**1 [*yâ-sîn*]; **38:**1 [*sâd*]; **40:**1 [*hâ-mîm*]; **41:**1 [*hâ-mîm*]; **42:**1-2 [*hâ-mîm. 'ayn-sîn-qâf*]; **43:**1 [*hâ-mîm*]; **44:**1 [*hâ-mîm*]; **45:**1 [*hâ-mîm*]; **46:**1 [*hâ-mîm*]; **50:**1 [*qâf*]; **68:**1 [*nûn*].

Mukaddes Arz: **5:**21.

Mûsâ: **2:**51, 53-55, 60, 61, 67, 87, 92, 108, 136, 246, 248; **3:**84; **4:**153, 164; **5:**20, 22, 24; **6:**84, 91, 154; **7:**103, 104, 115, 117, 122, 127, 128, 131, 134, 138, 142-144, 148, 150, 154, 155, 159, 160; **10:**75, 77, 80, 81, 83, 84, 87, 88; **11:**17, 96, 110; **14:**5-6, 8; **17:**2, 101; **18:**60, 66; **19:**51; **20:**9, 11, 17, 19, 36, 40, 49, 57, 61, 65, 67, 70, 77, 83, 86, 88, 91; **21:**48; **22:**44; **23:**45, 49; **25:**35; **26:**10, 43, 45, 48, 52, 61, 63, 65; **27:**7, 9, 10; **28:**3, 7, 10, 15, 18-20, 29-31, 36-38, 43, 44, 48, 76; **29:**39; **32:**23; **33:**7, 69; **37:**114, 120; **40:**23, 26, 27, 37, 53; **41:**45; **42:**13; **43:**46; **46:**12, 30; **51:**38; **53:**36; **61:**5; **79:**15; **87:**19.

Mûsâ'nın bebekliği: **28:**3-14.

Mûsâ'nın anasına, "Mûsâ'yı emzir, aleyhinde bir korku hissettinmi deryâya [Nil nehrine] bırak; o'nu sana iâde edeceğiz" diye vahyedilmesi: **28:**7.

Mûsâ'nın anasına, "Mûsâ'yı mürselîn/[gönderilenler]den yapacağız" diye vahyedilmesi: **28:**7.

Mûsâ'nın deryâya [Nil nehrine] bırakılması: **28:**7.

Mûsâ'nın, Âl-i Fir'avn tarafından bulunup alınması: **28:**8.

Mûsâ için Fir'avn'ın karısının, "Bir gözbebeği bana ve sana; o'nu öldürmeyin; belki bize yarar veyâ o'nu evlâd ediniriz" demesi: **28:**9.

Mûsâ'nın anasının, –Mûsâ'yı deryâ'ya/Nil nehrine bırakması sebebiyle– gönlünün bomboş sabah etmesi: **28:**10.

Mûsâ'nın anası –kalbine râbıta verilmeseydi– az daha Mûsâ'nın kimliğini açıklayacaktı: **28:**10.

Mûsâ'nın anasının, o'nun kızkardeşine, "Kardeşin Mûsâ'nın izini tâkib et, o'ndan bir haber getir" demesi: **28:**11.
Mûsâ'nın emzikçilere harâm kılınması: **28:**12.
Mûsâ'nın kızkardeşinin Âl-i Fir'avn'a, "Sizin hesâbınıza o'nun bakımını üstlenecek ve o'na hayırhahâne bakacak bir ehl-i beyt [kadın] bulayımmı size?" demesi: **28:**12.
Mûsâ'nın adam öldürüp Medyen'e kaçması: **28:**15-28.
Mûsâ'nın Medyen kuyusuna varması: **28:**23.
Mûsâ'nın kuyudan su çekerek iki kızın davarlarını sulaması: **28:**23-24.
Mûsâ'nın, davarlarını suladığı kızların/iki kızın babasının yanına çağırılması: **28:**25.
Mûsâ'nın, evlilik anlaşması yapması/evlenmesi: **28:**27.
Mûsâ'nın sekiz veyâ on yıl iki kızın babasına hizmet etmesi: **28:**27.
Mûsâ'nın senelerce Ehl-i Medyen'de kalması: **20:**40.
Mûsâ'nın Medyen'den ayrılması: **28:**29.
Mûsâ'nın Tûr cânibinden bir ateş görmesi: **20:**10; **27:**7; **28:**29.
Mûsâ'ya kırk gece için va'd verilmesi: **2:**51; **7:**142.
Mûsâ'ya, "Pabuçlarını çıkar" denilmesi: **20:**12.
Mûsâ'nın, sâlih kul/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kul [hızır] ile arkadaşlığı: **18:**60-70.
Mûsâ ile kendisine rahmet verilen ve ilm öğretilen kulun kıssası: **18:**60-82.
Mûsâ'nın, fetâsına, "İki denizin birleştiği yere kadar gideceğim" demesi: **18:**60.
Mûsâ ve fetâsının, iki denizin birleştiği yere varmaları: **18:**61.
Mûsâ ve fetâsının balıklarını unutması, balığın denizde bir deliğe yolunu tutması: **18:**61.
Mûsâ'nın, sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun gemiyi yaralamasına itirâz etmesi: **18:**71.
Mûsâ'nın, sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun bir çocuğu öldürmesine itirâz etmesi: **18:**71.
Mûsâ'nın, sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmasına itirâz etmesi: **18:**77.

Mûsâ'nın, sâlih kul/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kul ile arkadaşlağının sona ermesi: **18:**78.
Mûsâ'ya, sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun yaptıklarını te'vîl etmesi: **18:**79-82.
Mûsâ bir resûl, bir nebî idi: **19:**51.
Mûsâ'nın, "Ben onlardan bir adam öldürdüm, korkarım beni hemen öldürürler" demesi: **28:**33.
Mûsâ'nın, "Göğsüme genişlik ver, dilimden ukdeyi [bir ukde/düğüm] çöz" demesi: **20:**25-27.
Mûsâ'nın, Hârûn'a da nübüvvet-risâlet verilmesini istemesi: **20:**29-30.
Mûsâ'nın isteği üzerine Hârûn'un da peygamber/resûl-nebî yapılması: **19:**53; **20:**36.
Mûsâ'nın Allâh ile konuşması: **4:**164; **19:**51-53; **20:**9-42, 83-85; **27:**7-12; **28:**29-35; **79:**15-19.
Mûsâ'nın, Allâh'ı görmek istemesi: **7:**143.
Mûsâ'ya, Allâh'ın 'Beni kat'iyyen göremezsin' demesi: **7:**143.
Mûsâ'ya, Allâh'ın 'Dağ yerinde durursa sen de Beni görürsün' demesi: **7:**143.
Mûsâ'nın, –Allâh'ın tecelli etmesi neticesinde dağın un-ufra olmasıyla– bayılması: **7:**143.
Mûsâ'nın, asâsı ile denize vurması ve denizin ikiye ayrılması: **26:**52-67.
Mûsâ'nın, asâsı ile taşa vurması ve on iki pınar fışkırması: **2:**60-61; **7:**160.
Mûsâ'nın asâsının büyük ve küçük yılana dönüşmesi: **7:**107; **20:**20; **26:**32; **27:**10; **28:**31.
Mûsâ'nın asâsının ejderha [büyük yılan] olması: **7:**107; **26:**32.
Mûsâ'nın asâsının yılana dönüşmesi: **20:**20; **27:**10; **28:**31.
Mûsâ'nın asâsının, sihrbazların ortaya koydukları hîleleri yalayıp yutması: **7:**117; **20:**68; **26:**45.
Mûsâ'nın, sihrbazları mağlûb etmesi: **7:**117-19; **20:**68-70; **26:**45.
Mûsâ'nın mu'cizeleri karşısında sihrbazların îmân etmesi: **7:**120-122, 125, 126; **20:**70, 72-73; **26:**46-48, 50-51.
Mûsâ'nın elinin parlaması: **7:**108; **26:**33.

Mûsâ'nın Fir'avn'a gitmesi: **7:**103-129; **10:**75-86; **11:**96-99; **20:**43-76; **23:**45-49; **26:**10-51; **43:**46-56; **51:**38-40; **79:**20-25.

Mûsâ ve İsrâîloğulları'nın Fir'avn ve ordusu tarafından güneş doğarken/doğuya doğru ta'kîb edilmeleri: **26:**60.

Mûsâ'nın kırk gece için Allâh ile sözleşmesi: **7:**142-147.

Mûsâ'nın suhûfu/sâhifeleri: **53:**36; **87:**19.

Mûsâ'nın öfkeyle Hârûn'un başından ve sakalından tutması: **7:**150; **20:**94.

Mûsâ'nın, dana/buzağı heykeli yapan Sâmiri'yi kovması: **20:**97.

Mûsâ'nın, Sâmiri'nin yaptığı danayı/buzağıyı yakıp küllerini denize savurması: **20:**97.

Mûsâ'ya, "Pabuçlarını çıkar; çünkü sen kutsal vâdi Tuva'dasın" denilmesi: **20:**12.

Mûsâ'ya verilen dokuz âyet/mu'cize: **17:**101-104.

Mûsâ'ya, "Kullarımla geceleyin yürü de –yetişilmekten korkmadan– onlara denizde kuru bir yol aç" denilmesi: **20:**77.

Mushaf'a [Kur'ân'a], temizlenmiş olan (melek)lardan başkası dokunamaz: **56:**79.

Mushaf'a, abdestsiz, cünüb, hayızlı ve nifaslı kimselerin dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.

Mutma'in nefs/tatmin olan/itmi'nâna eren nefs/kişi [*nefs-i mutma'inne*]: **89:**27-30.

Muz (veyâ başka bir ağaç): **56:**29.

Mübârek gece [çok bereketli gece: Kadr gecesi]: **44:**3.

Mücrimler/suçlular sîmâ/[alâmet]larından tanınır; perçemleriyle ayaklarından tutulur: **55:**41-42.

Müellefe-i kulûb: **9:**60.

Müheymîn: **5:**48.

Müjde [*büşrâ*]: **2:**97, 155, 223; **3:**39, 45, 126, 170, 171; **8:**10; **9:**113; **10:**2, 64, 87; **11:**69, 71, 74; **16:**89, 102; **17:**9; **19:**7, 97; **22:**34, 37; **27:**2; **29:**31; **30:**46, 48; **33:**47; **36:**11, 101, 112; **39:**17; **42:**23; **46:**12; **51:**28; **57:**12; **61:**6, 13.

Müjdeci [*beşîr*]: **2:**119; **5:**19; **7:**188; **11:**2; **12:**96; **27:**63; **30:**46; **34:**28; **35:**24.

Mü'minler ve nitelikleri: **2:**3-5, 62, 82, 218, 277; **3:**16, 17, 104-106, 113, 114, 134-136, 195, 198; **4:**69, 152, 162, 175; **6:**48, 84; **7:**157; **8:**2-4; **9:**44, 71, 72, 88, 89, 111, 112; **11:**17, 23; **13:**19-24, 29; **16:**30; **17:**107-109; **22:**41; **23:**1-11, 57-61; **24:**51, 52; **25:**63-67; **27:**2, 3; **28:**52-55; **29:**9; **31:**4; **33:**35; **35:**29, 30; **39:**33-35; **41:**33; **42:**36-39; **51:**15, 16; **58:**22; **59:**9-10; **70:**22-35; **84:**25; **92:**5-7; **98:**7; **103:**2, 3.

Mü'minler birbirlerinin velîleridir: **9:**71.

Mü'minler kardeştir: **49:**10.

Mü'minler barıştırılmalıdır: **49:**9, 10.

Mü'minlerin canlarını ve mallarını Allâh cennet karşılığında satın almıştır: **9:**111.

Mü'minlerin-peygamberlerin yeryüzünde ağır basmadıkça esîrleri olması doğru değildir: **8:**67; **47:**4.

Mü'minlerin İncîl'deki meseli: **48:**29.

Mü'minlerin Tevrât'taki meseli: **48:**29.

Münâfık(lar): **2:**8-20, 77; **3:**118-120, 167, 168, 177, 204-206; **4:**60-63, 65, 66, 72, 73, 81-83, 88, 89, 138-143, 145; **5:**41, 52, 58; **8:**49; **9:**53-58, 61-69, 73-77, 80-87, 94-98, 101, 107, 110, 124-127; **24:**47-50, 53; **33:**1, 12-20, 24, 48, 57, 58, 60-71; **47:**16-24, 29, 130; **48:**6, 48; **57:**13-15; **58:**8, 14-18; **59:**11-17; **63:**1-8; **64:**1-8, 69; **74:**31.

Münâfıklar birbirlerindendir: **9:**67.

Münâfıklar cehennemin en alt tabakasındadırlar: **4:**145.

Münâfıklar münkeri emreder, ma'rûftan nehyederler: **9:**67.

Münâfıkların bir tipinin meseli: **2:**19-20.

Münâfıkların diğer tipinin meseli: **2:**21-22.

Münkerden nehy, ma'rûf emr, bütün mü'minler için bir mükellefiyettir: **3:**104.

Müşâvere [şûrâ/danışma/istişâre]: **2:**233; **3:**159; **42:**38.

Müşrik erkek ve kadınlarla evlenmek: **2:**221.

Müşrikler/Kureyşliler önceden, "Eğer yanımızda evvelkilerinkinden bir zikr [ilâhî bir Kitâb] olsaydı, mutlaka Allâh'ın ihlâs ile seçilmiş kullarından olurduk" diyorlardı: **37:**167-169.

Müşrikler ve yehûdiler, mü'minlere karşı, düşmanlıkta insânların en şiddetlisidir: **5:**82.
Müşrikler-kâfirler ebediyyen [devâmlı/sürekli/sonsuz olarak] cehennemde kalacaklar: **2:**86, 167; **3:**88; **4:**48, 168-169; **5:**36-37; **7:**40; **11:**107; **16:**52; **17:**72; **22:**22; **32:**20; **37:**9; **43:**74-75, 77; **45:**34-35; **78:**23.
Müşrikler, "Muhammed'in üzerine bir melek indirilse ya!" dediler: **6:**8.
Müşriklerin, "Alış-veriş de fâiz gibidir" demeleri: **2:**275.
Müşriklerin kız çocuklarını diri diri gömmeleri: **16:**59; **81:**8.
Müşriklerin çocuklarını –fakîrlik korkusuyla– öldürmeleri: **6:**151; **17:**31.
Müteşâbih-Muhkem: **3:**7.
Müteşâbih: **2:**25, 70; **3:**7; **13:**16; **39:**23.
Müteşâbih âyetlerin (–"ma'nâsını, izahını, tefsîrini/yorumunu" değil–) te'vîlini Allâh'tan başka kimse bilmez: **3:**7.
Mütevâzı olmak: **17:**37; **31:**18-19.
Müzdelife: **2:**198.

–N–

Nafaka: **2:**270; **9:**121.
Nâqah [dişi deve]: **7:**73, 77; **11:**64-65; **17:**59; **26:**155; **54:**27; **91:**13-14.
Nâqatullâh [Allâh'ın dişi devesi]: **7:**73; **11:**64; **91:**13.
Namaz [*salât*]: **2:**3, 43, 45, 83, 110, 153, 238, 239, 277; **4:**77, 102, 103, 162; **5:**6, 12, 55, 58, 91, 106; **6:**72, 92, 162; **7:**170; **8:**3, 35; **9:**5, 11, 71; **10:**87; **13:**22; **14:**31, 37, 40; **19:**31, 55; **20:**14, 132; **21:**73; **22:**35, 78; **23:**2, 9; **24:**37, 56; **27:**3; **29:**45; **30:**31, 39; **31:**4, 17; **33:**33; **35:**18, 29.
Namaz [*salâtu'l-vusta*/orta namaz]: **2:**238.
Namaz [*salât*], fahşâdan alıkor: **29:**45.
Namaz [*salât*] mü'minler üzerine muayyen/belirli vakitlerle farz kılınmıştır: **4:**103.
Namazın [*salât*ın] kısaltılması: **4:**101-102.
Namazın [*salât*ın], yaya ve binekli olarak kılınması: **2:**239.
Namuslu kadınlara iftirâ [zinâ iftirâsı] ve cezâsı: **24:**2-10.
Nar: **6:**99, 141; **55:**68.

Nasrânîler [hristiyanlar]: **5:**51, 69; **22:**17.
Nebî(ler): **2:**213; **3:**79, 81, 161; **4:**163; **6:**112; **17:**55; **19:**51, 53, 55, 56, 58; **25:**31; **33:**7, 38; **45:**16; **57:**26.
Nebî(ler)/Resûl(ler): **2:**253; **3:**184; **4:**6, 64, 164-165; **6:**130; **7:**35; **10:**74; **13:**38; **14:**4, 10-11; **15:**11; **16:**36; **17:**94; **19:**51, 55; **21:**25, 41; **22:**52; **23:**32, 44; **36:**30; **46:**9; **51:**52; **57:**25, 27; **61:**9.
Nebîlik ve nebîler-resûller: **2:**213; **3:**81; **4:**163; **5:**20; **6:**83-89, 112; **19:**58; **25:**31; **29:**27; **33:**6, 40; **43:**6; **45:**16; **57:**26.
Nebî-Resûl Muhammed: **3:**68; **5:**81; **8:**64, 65, 70; **9:**33, 61, 73, 113, 117; **33:**1, 6, 13, 28, 38, 45, 50, 53, 56, 59; **43:**88; **49:**2; **60:** 12; **65:**1; **66:**1, 3, 4, 8, 9.
Nebî-Resûl ve a'mâ: **80:**1-10.
Nebî-Resûl, mü'minlere öz canlarından daha yakındır: **33:**6.
Nebî'nin-nebîlerin ve resûllerin, arzda ağır basmadıkça esîrleri olması doğru değildir: **8:**67; **47:**4.
Nebîler-Resûller de beşerdir: **11:**31; **14:**11; **17:**93; **18:**110; **41:**6.
Nebîler-resûller arasında fark yoktur: **2:**136.
Nebîler-Resûller ile Allâh arasını ayırmak küfrdür: **4:**150-151.
Nebîler-Resûller arasında ayrım yapmak küfrdür: **4:**150-151.
Nebîler-Resûller ğaybı bilmezler: **6:**50; **11:**31; **27:**65.
Nebîler-Resûller kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmezler: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.
Nebîlerin hepsiyle alay edildi: **6:**10.
Nebî'ye-Resûl'e bi'at: **48:**10.
Nebî'ye-Resûl'e helâl kılman kadınlar: **33:**50.
Nebî'ye-Resûl'e –kendisini hîbe eden kadın hâriç– evlenmenin harâm kılınması: **33:**52.
Nebî'ye-Resûl'e isyân: **4:**115.
Nebî'ye-Resûl'e itâat: **4:**59, 64, 65, 80; **24:**54; **59:**7.
Nebî'ye-Resûl'e itâat Allâh'a itâattir: **4:**80.
Nebî'ye-Resûl'e salât ve selâm: **33:**56.
Nebî'ye-Resûl'e saygı: **24:**62-63; **49:**1-5.

Nebî'yi-Resûl'ü, bir ticâret veyâ eğlenti gördüklerinde, ona fırlayıp minberde ayakta bırakmaları: **62:**11.
Nebî'nin-Resûl'ün gece yürütülmesi [*isrâ*]: **17:**1, 60.
Nebî'nin-nebilerin, Resûl'ün-resûllerin yeryüzünde ağır basmadıkça esîrleri olması doğru değildir: **8:**67; **47:**4.
Nebî-Resûl Muhammed âlemlere rahmettir: **21:**107.
Nebîler-resûller de mesuldür: **7:**6.
Nebîlerin-resûllerin bir kısmı hakkında Kur'ân'da bilgi verilmemiştir: **40:**78.
Nebî-Resûl Muhammed'in ümmetine düşkünlüğü: **9:**128; **18:**6; **26:**3.
Nebî-Resûl Muhammed'le tartışan kadın: **58:**1.
Nebî-Resûl Muhammed'e şiir öğretilmemiştir: **36:**69.
Nebî-Resûl Muhammed'e şiir yakışmaz: **36:**69.
Nebî-Resûl Muhammed'i bağlamak, öldürmek veyâ sürgün etmek için kâfirlerin tuzak kurması: **8:**30.
Nebî-Resûl Muhammed'in mescidi [Mescid-i Nebevî]: **9:**108.
Nebi'nin evlerine, vaktine bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe girmeyin: **33:**53.
Nebi'nin evlerine, yemek için çağırıldığınız vakit girin, fakat yemeği yediğinizde, söze-sohbete dalmaksızın hemen dağılın: **33:**53.
Nebi'nin eşlerine/eşlerinden birşey soracağınız/isteyeceğiniz vakit hicâb arkasından sorun/isteyin: **33:**53.
Nefs [bir insânı] öldürmek, bütün insânları öldürmek gibidir: **5:**32.
Nefsin [bir insânın] hayâtını kurtarmak, bütün insânların hayâtını kur-tarmak gibidir: **5:**32.
Nefs-i emmâre [kötülüğü emreden nefs]: **12:**53.
Nefs-i levvâme [kendini kınayan nefs]: **75:**2.
Nefs-i mutma'inne [(dünyâ ve lezzetleriyle) mutma'in/tatmin olan/itmi'nâna eren nefs/kişi]: **89:**27-30.
Nefsini arındıran/temizleyen kurtulmuştur: **91:**9.
Nefsini kirleten ziyân etmiştir: **91:**10.
Nehir(ler/ırmaklar): **2:**25, 74, 249, 266; **3:**15, 136, 195, 198; **4:**13, 57, 122; **5:**12, 85, 119; **6:**6; **7:**43; **9:**72, 89, 100; **10:**9; **13:**3, 35; **14:**23, 32;

16:5, 31; **17:**91; **18:**31, 33; **20:**76; **22:**14, 23; **25:**10; **27:**61; **29:**58; **39:**20; **43:**51; **47:**12, 15; **48:**5, 17; **54:**54; **57:**12; **58:**22; **61:**12; **64:**9; **65:**11; **66:**8; **71:**12; **85:**11; **98:**8.

Nesh: **2:**106; **7:**154; **22:**52; **45:**29.

Nesi [ay geriletme]: **9:**37.

Nesr (put adı): **71:**23.

Nezr [adak]: **2:**270; **3:**35; **19:**26; **22:**29; **76:**7.

Nezîr [uyarıcı]: **2:**119, 213; **5:**19; **6:**48; **7:**184, 188; **11:**2, 12, 25; **13:**7; **15:**89; **17:**105; **18:**56; **22:**49; **25:**1, 51, 56; **26:**115, 194, 208; **27:**92; **28:**46; **29:**50; **32:**3; **33:**45; **34:**28, 34, 44; **35:**23, 24, 37, 42; **37:**72; **38:**4, 65, 70; **41:**4; **43:**23; **45:**9, 21, 29; **48:**8; **50:**2; **51:**50, 51; **67:**8, 9, 26; **71:**2.

Nifaslı, hayızlı, abdestsiz ve cünüb kimselerin Kur'ân'a dokunamayacağı hükmü çıkarılan âyet: **56:**79.

Nikâh: **2:**221, 230, 232, 235, 237; **4:**3, 6, 22, 25, 127; **24:**3, 32-33, 60; **28:**27; **33:**49-50, 53; **60:**10.

Nûh ve kavmi: **3:**33; **4:**163; **6:**84; **7:**59-64, 69; **9:**70; **10:**71-73; **11:**25-34, 36, 42, 45, 48, 89; **14:**9; **17:**3, 17; **19:**58; **21:**76; **22:**42; **23:**23; **25:**37; **26:**105-106, 116; **29:**14; **33:**7; **37:**75, 79; **38:**12; **40:**5, 31; **42:**13; **50:**12; **51:**46; **57:**26; **66:**10; **71:**1, 21, 26.

Nûh'a gemi yapma emrinin verilmesi: **11:**36-39.

Nûh'un ehlini ve îmân edenleri gemiye yüklemesi: **11:**40.

Nûh'un (ellerindeki evcil) hayvânlardan birer çift gemiye yüklemesi: **11:**40.

Nûh'un karısı kâfirdi: **66:**10.

Nûh'un oğlu kâfirdi: **11:**42-43.

Nûh'un süzülüp seçilmesi: **3:**33.

Nûh tufanı: **10:**73; **11:**40, 42, 43, 44; **21:**77; **23:**27; **25:**37; **26:**119-120; **29:**14; **37:**82; **54:**11, 12; **69:**11; **71:**25.

Nûh'un, oğlunu (îmân edip) gemiye binmeye dâvet etmesi: **11:**42.

Nûh'un oğlunun inkârda diretip dağa sığınarak tufandan kurtulacağını söylemesi: **11:**43.

Nûh'un oğlunun boğulması: **11:**43.

Nûh'un, "Rabbim! Oğlum da benim ehlimdendir" demesi: **11:**45.

Nûh'a, Allâh'ın, "O [oğlun] senin ehlinden değildir; o ğayr-i sâlih bir ameldir" demesi: **11**:46.
Nûh'a, Allâh'ın, "Bilmediğin şeyi Benden isteme; seni câhillerden olmaktan sakındırırım" demesi: **11**:46.
Nûh'un, "Rabbim! Bilmediğim şeyi Senden istemekten Sana sığınırım; bana mağfiret et" demesi: **11**:47.
Nûh'un gemisinin cûdiye [engince bir dağa] oturması: **11**:44.
Nûr: **2**:17, 257; **3**:184; **4**:174; **5**:15, 16, 44, 46; **6**:1, 91, 122; **7**:157; **9**:32; **10**:5; **13**:16; **14**:1, 5; **22**:8; **24**:30, 36, 40; **25**:61; **31**:20; **33**:43, 46; **35**:20, 25; **39**:22, 29; **42**:52; **57**:9, 12, 13, 19, 28; **61**:8; **64**:8; **65**:11; **66**:8; **71**:16; **78**:38.
Nûr-Zulmet [aydınlık-karanlık]: **2**:257; **5**:16; **6**:1; **13**:16; **14**:1; **33**:43; **35**:20; **57**:9; **65**:11.
Nutfe: **16**:4; **18**:37; **22**:5; **23**:13, 14; **35**:11; **36**:77; **40**:67; **53**:46; **75**:37; **76**:2; **80**:19.

–O–

Ocak/fırın [*tennûr*]: **11**:40; **23**:27.
'Off/Üff' demek (ana-babaya): **46**:17; **17**:23.
Oğulluk/Evlâdlık: **33**:4-5, 37.
Oğullukların/Evlâdlıkların ilişiğini kestikleri kadınlarla evlenmek helâldir: **33**:37.
Oğulluklarınızı/Evlâdlıklarınızı Allâh oğullarınız kılmamıştır: **33**:4.
Ol [*kün*] emri: **2**:117; **3**:47, 59; **6**:73; **16**:40; **19**:35; **36**:82; **40**:68.
Orta namaz [*salâtu'l-vusta*]: **2**:238.
Orta yol: **31**:32.
Ortak [şirk] koşmak: **3**:64, 151; **4**:36, 48, 116; **5**:72, 82; **6**:19, 22, 23, 64, 78, 79, 80, 81, 88, 100, 106, 107, 148, 151; **7**:33, 190, 191; **9**:31; **10**:18; **11**:54; **12**:38; **13**:33, 36; **14**:22; **16**:3, 35, 86, 100; **18**:38, 42, 110; **22**:17, 26, 31; **23**:92; **24**:55; **27**:59, 63; **29**:8, 65; **30**:31, 35, 40; **31**:13, 15; **34**:27; **35**:14; **39**:65, 67; **40**:12, 42; **41**:6; **43**:15; **52**:43; **59**:23; **60**:12; **72**:2, 20.
Oruc: **2**:183, 184, 185, 187, 196; **4**:92; **5**:89, 95; **9**:112; **33**:35; **58**:4; **66**:5.

Oruc, bizden öncekilere de farz kılınmıştır: **2:**183.
Oruc ittikâ etmemiz için farz kılınmıştır: **2:**183.
Oruc sayılı günlerde farz kılınmıştır: **2:**183-184.
Oruc, Kur'ân'ın inmeye başladığı Ramazan ayıyla sınırlı olan sayılı günlerde farz kılınmıştır: **2:**185.
Oruc gecelerinde cinsî münâsebet helâldir: **2:**187.
Oruc gecelerinde fecrin beyaz ipliği siyah iplikten seçilinceye kadar yenilip içilebilir: **2:**187.
Oruca gücü/tâkatı yetmeyen hasta ve yolcular sadece kazâ ile yükümlüdür: **2:**184.
Oruca gücü/tâkatı yettiği hâlde onu erteleyen hasta ve yolcular, kazânın yanısıra fidye ile de yükümlüdür: **2:**184.
Oruca gücü/tâkatı yeten hasta ve yolcuların oruc tutması, fidye verip orucu kazâya bırakmalarından daha hayırlıdır: **2:**184.
Otlak: **87:**4.

–Ö–

Öfkeyi yutmak: **3:**134; **12:**84; **16:**58; **40:**18.
Ölçüyü-tartıyı tam tutmak: **6:**152; **7:**85; **11:**84-85; **17:**35; **26:**181-183; **55:**8, 9; **83:**1-3.
Öldürmek/katletmek: **2:**191, 217, 253; **3:**181; **4:**29, 92, 155, 157; **5:**28, 30, 95; **8:**17, 30; **12:**10; **17:**31, 33; **25:**3, 14; **28:**9, 19, 20, 33.
Ölü/leş [*meyte:* ölmüş/ölü doğmuş hayvân]: **2:**173; **5:**3; **6:**139, 145; **16:**115.
Ölümden sonra diriliş: **2:**28, 73, 259, 260; **3:**106, 107; **6:**30, 36, 94; **7:**57; **16:**38, 39; **17:**50-52, 104; **18:**21, 52, 100; **19:**70; **20:**102.
Ölüm hâlinde îmân: **40:**84-85.
Ölümsüz(lük): **21:**8, 34; **56:**17; **76:**19; **104:**3.
Ölüm meleği: **32:**11.
Ömür: **2:**96; **10:**16; **15:**72; **16:**70; **21:**44; **22:**5; **26:**18; **28:**45; **35:**11, 37; **36:**68; **95:**5.
Öncekilerin [evvelkilerin] sünneti: **8:**38; **15:**13; **17:**77, **18:**55; **35:**43.
Öncekilerin [evvelkilerin/eskilerin] esâtiri [hurâfeleri/masalları]: **6:**25; **8:**31; **16:**24; **23:**83; **25:**5; **27:**68; **46:**17; **68:**15; **83:**13.

Örtünmek [tesettür]: **7:**26-27, 31-32; **24:**30-31, 60; **33:**32, 33, 53, 55, 59.
Örümcek ve örümcek ağı: **29:**41.

–P–

Pabuç: **20:**12.
Papazlar: **9:**31.
Peygamber(ler)/Resûl(ler): **2:**253; **3:**184; **4:**6, 64, 164-165; **6:**130; **7:**35; **10:**74; **13:**38; **14:**4, 10-11; **15:**11; **16:**36; **17:**94; **19:**51, 55; **21:**25, 41; **22:**52; **23:**32, 44; **36:**30; **46:**9; **51:**52; **57:**25, 27; **61:**9.
Peygamber'in evlerine, vaktine bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe girmeyin: **33:**53.
Peygamber'in evlerine, yemek için çağırıldığınız vakit girin, fakat yemeği yediğinizde, söze-sohbete dalmaksızın hemen dağılın: **33:**53.
Peygamber'in eşlerine/eşlerinden birşey soracağınız/isteyeceğiniz vakit hicâb arkasından sorun/isteyin: **33:**53.
Peygamberlik ve peygamberler: **2:**213; **3:**81; **4:**163; **5:**20; **6:**83-89, 112; **19:**58; **25:**31; **29:**27; **33:**6, 40; **43:**6; **45:**16; **57:**26.
Peygamberimiz (s.a): **3:**68; **5:**81; **8:**64, 65, 70; **9:**33, 61, 73, 113, 117; **33:**1, 6, 13, 28, 38, 45, 50, 53, 56, 59; **43:**88; **49:**2; **60:**12; **65:**1; **66:**1, 3, 4, 8, 9.
Peygamber ve a'mâ/kör: **80:**1-10.
Peygamber, mü'minlere öz canlarından daha yakındır: **33:**6.
Peygamber'e biat: **48:**10.
Peygamber'e helâl kılınan kadınlar: **33:**50.
Peygamber'e –kendisini hibe eden kadın hâriç– evlenmenin harâm kılınması: **33:**52.
Peygamber'e isyân: **4:**115.
Peygamber'e salât ve selâm: **33:**56.
Peygamber'e saygı: **24:**62-63; **49:**1-5.
Peygamber'i, bir ticâret veyâ eğlenti gördüklerinde, ona fırlayıp minberde ayakta bırakmaları: **62:**11.
Peygamber'in gece yürütülmesi [*isrâ*]: **17:**1, 60.

Peygamber'in-peygamberlerin yeryüzünde ağır basmadıkça esîrleri olması doğru değildir: **8:**67; **47:**4.
Peygamberimiz âlemlere rahmettir: **21:**107.
Peygamberler arasında fark yoktur: **2:**136.
Peygamberler arasında ayrım yapmak küfrdür: **4:**150-151.
Peygamberler ile Allâh arasını ayırmak küfrdür: **4:**150-151.
Peygamberler melek değildir: **11:**31.
Peygamberler de mes'uldür: **7:**6.
Peygamberlerin bir kısmı Kur'ân'da zikredilmemiştir: **40:78.**
Peygamberlerin hepsiyle alay edildi: **6:**10.
Peygamber'in ümmetine düşkünlüğü: **9:**128; **18:**6; **26:**3.
Peygamber'le –zıhar hakkında– tartışan kadın: **58:**1.
Peygamber'e itâat: **4:**59, 64, 65, 80; **24:**54; **59:**7.
Peygamber'e itâat Allâh'a itâattir: **4:**80.
Peygamber'e şiir öğretilmemiştir: **36:**69.
Peygamber'e şiir yakışmaz: **36:**69.
Peygamber'i bağlamak, öldürmek veyâ sürgün etmek için kâfirlerin tuzak kurması: **8:**30.
Peygamber'in mescidi [Mescid-i Nebevî]: **9:**108.
Peygamberler de beşerdir: **11:**31; **14:**11; **17:**93; **18:**110; **41:**6.
Peygamberler ğaybı bilmez: **6:**50; **11:**31; **27:**65.
Peygamberler kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmezler: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.
Pınar: **7:**160; **15:**45; **19:**24; **26:**57, 147; **36:**34; **37:**45; **44:**25, 52; **51:**15; **76:**6, 18; **77:**41.
Pişmanlık: **2:**167; **8:**36; **10:**54; **34:**33; **50:**33; **75:**2.
Pişmanlık günü: **19:**39.
Putlar: **6:**74; **7:**138; **10:**66, 71; **14:**35; **21:**57; **22:**30; **26:**71; **29:**17, 25; **37:**91.

–R–

Rabbi'l-âlemîn [âlemlerin rabbi: göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin rabbi; doğunun, batının ve ikisi arasındakilerin rabbi]: **1:**2; **2:**131;

5:28; **6:**45, 71, 162; **7:**54, 61, 67, 104, 121; **10:**10, 37; **26:**16, 23, 47, 77, 98, 109, 127, 145, 164, 180, 192; **27:**8, 44; **28:**30; **29:**6, 10, 15, 28; **32:**2; **37:**87, 182; **38:**87; **39:**75; **40:**65, 66; **41:**9; **43:**46; **44:**32; **45:**36; **56:**80; **59:**16; **68:**52; **69:**43; **81:**29; **83:**6; **91:**14.

Rabbinin makâmından korkan kimseye iki cennet var: **55:**46-47.

Râhib-Râhibler: **5:**82; **9:**31, 34.

Rakîm: **18:**9.

Rabbânîler: **3:**79, 146; **5:**44, 63.

Rahmân'ın yarattığında hiçbir nizamsızlık yoktur: **67:**3.

Ramazan ayı: **2:**185.

Ramazan ayı, Kur'ân'ın inmeye başladığı aydır: **2:**185.

Ramazan ayı, oruc ayıdır: **2:**184-185.

Ramazan ayını idrâk eden/Ramazan ayında hazır bulunan, onda oruc tutmalıdır: **2:**185.

Ramazan ayında oruca güç/tâkatı yetmeyen hasta ve yolcular orucu kazâ eder: **2:**184, 185.

Ramazan ayında oruca tâkatı yettiği hâlde oruc tutmayan hasta ve yolcular, hem kazâ, hem de fidye ile yükümlüdür: **2:**184.

Ramazan ayında oruca tâkatı yeten hasta ve yolcuların oruc tutması, kazâya bırakıp fidye vermelerinden daha hayırlıdır: **2:**184.

Ramazan ayı gecelerinde cinsî münâsebet helâldir: **2:**187.

Ramazan ayı gecelerinde fecrîn beyaz ipliği siyah iplikten seçilinceye kadar yenilip içilebilir: **2:**187.

Rehbâniyet: **57:**27.

Rehin almak: **2:**283.

Ress: **25:**38; **50:**12.

Resûl(ler)-nebi(ler): **2:**213, 253; **3:**79, 81, 161, 184; **4:**6, 64, 112, 163, 164-165; **6:**130; **7:**35; **10:**74; **13:**38; **14:**4, 10-11; **15:**11; **16:**36; **17:**55, 94; **19:**51, 53, 55, 56, 58; **21:**25, 41; **22:**52; **23:**32, 44; **25:**31; **33:**7, 38; **36:**30; **45:**16; **46:**9; **51:**52; **57:**25, 26, 27; **61:**9.

Resûllük-nebilik ve resûller-nebiler: **2:**213; **3:**81; **4:**163; **5:**20; **6:**83-89, 112; **19:**58; **25:**31; **29:**27; **33:**6, 40; **43:**6; **45:**16; **57:**26.

Resûller-nebiler de beşerdir: **11:31; 14:**11; **17:**93; **18:**110; **41:**6.

Resûller-nebiler arasında fark yoktur: **2:**136.
Resûller-nebiler arasında ayrım yapmak küfrdür: **4:**150-151.
Resûller-nebiler ile Allâh arasını ayırmak küfrdür: **4:**150-151.
Resûller-nebiler gaybı bilmezler: **6:**50; **27:**65.
Resûller-nebiler kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmezler: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.
Resûl-nebi Muhammed ve a'mâ/kör: **80:**1-10.
Resûl-nebi Muhammed, mü'minlere öz canlarından daha yakındır: **33:**6.
Resûl'e-Nebi'ye bi'at: **48:**10.
Resûl-nebi Muhammed'e helâl kılman kadınlar: **33:**50.
Resûl-nebi Muhammed'e –kendisini hîbe eden kadın hâriç– evlenmenin harâm kılınması: **33:**52.
Resûl'e-Nebi'ye isyân: **4:**115.
Resûl'e-Nebi'ye itâat: **4:**59, 64, 65, 80; **24:**54; **59:**7.
Resûl'e-Nebi'ye itaat Allâh'a itâattir: **4:**80.
Resûl'e-Nebi'ye salât ve selâm: **33:**56.
Resûl'e-Nebi'ye saygı: **24:**62-63; **49:**1-5.
Resûllerin hepsiyle alay edildi: **6:**10.
Resûllerin tümüne Allâh âhirette, "Size ne cevâb verildi?" diye soracak: **5:**109.
Resûl-nebi Muhammed'i, bir ticâret veyâ eğlenti gördüklerinde, ona fırlayıp minberde ayakta bırakmaları: **62:**11.
Resûl-nebi Muhammed'in gece yürütülmesi [*isrâ*]: **17:**1, 60.
Resûl-nebi Muhammed âlemlere rahmettir: **21:**107.
Resûller-nebiler de mes'uldür: **7:**6.
Resûllerin-nebilerin bir kısmı Kur'ân'da zikredilmiş, bir kısmı ise zikredilmemiştir: **40:**78.
Resûl-nebi Muhammed'in ümmetine düşkünlüğü: **9:**128; **18:**6; **26:**3.
Resûl-nebi Muhammed'le –zıhar hakkında– tartışan kadın: **58:**1.
Resûl-nebi Muhammed'e şiir öğretilmemiştir: **36:**69.
Resûl-nebi Muhammed'e şiir yakışmaz: **36:**69.
Resûl-nebi Muhammed'i bağlamak, öldürmek veyâ sürgün etmek için kâfirlerin tuzak kurması: **8:**30.

Resûl-nebi Muhammed'in mescidi [Mescid-i Nebevî]: **9:**108.
Resûl'ün-resûllerin ve Nebi'nin-nebilerin, arzda ağır basmadıkça esîrleri olması doğru değildir: **8:**67; **47:**4.
Resûl'ün evlerine, vaktine bakmaksızın yemeğe izin verilmedikçe girmeyin: **33:**53.
Resûl'ün evlerine, yemek için çağırıldığınız vakit girin, fakat yemeği yediğinizde, söze-sohbete dalmaksızın hemen dağılın: **33:**53.
Resûl'ün eşlerine/eşlerinden birşey soracağınız/isteyeceğiniz vakit hicâb arkasından sorun/isteyin: **33:**53.
Ribâ [fâiz]: **2:**275-276, 278; **3:**130; **4:**161; **30:**39.
Ribâ [fâiz] yiyen kimseler, şeytân çarpmış/şeytânın dokunduğu kimseler gibi kalkarlar: **2:**275.
Ribâ [fâiz] ile alış-veriş arasında fark olmadığı iddiâsı: **2:**275.
Ribâyı/fâizi Allâh harâm kılmıştır: **2:**275.
Riyâ [gösterişi]: **2:**264; **4:**38; **8:**47; **107:**6.
Rûh: **4:**171; **15:**29; **16:**2; **17:**85; **19:**17; **21:**91; **32:**9; **38:**72; **40:**15; **42:**52; **58:**22; **66:**12; **70:**4; **78:**38.
Rûh-Rûhumuz (Meryem'e rûh'un beşer kılığında gönderilmesi: *Derken rûhumuzu ona/Meryem'e gönderdik de düzgün bir beşer hâlinde ona temessül ediverdi*): **19:**17.
Rûhu'l-Emîn [*onunla senin kalbine rûhu'l-emîn indi*]: **26:**193.
Rûhu'l-Kudüs: **2:**87, 253; **5:**110; **16:**102.
Rûhu'l-Kudüs (Îsâ'nın rûhu'l-kudüs ile desteklenmesi): **2:**87, 253; **5:**110.
Ruhbânlar: **9:**31, 35.
Ruhbânlık [Rehbâniyet]: **57:**27.
Rûm(lar/Bizanslılar): **30:**2.
Rükû [boyun eğmek]: **2:**43, 125; **9:**112; **22:**26, 77; **48:**29; **77:**48.
Rüşvet: **2:**188.
Rü'yâ: **12:**4-5, 36, 41, 43-44, 100; **17:**60; **37:**105; **48:**27.

–S–

Sâ'at [Kıyâmet'in kopması]: **6:**31, 40; **7:**34, 187; **12:**107; **15:**85; **16:**77; **18:**21, 36; **19:**75; **20:**15; **21:**49; **22:**1, 7, 55; **25:**11; **30:**12, 14, 55;

31:34; **33:**63; **34:**3; **40:**46, 59; **41:**47, 50; **42:**17, 18; **43:**61, 66, 85; **45:**27, 32; **47:**18; **54:**1, 46; **79:**42.

Sâ'at'in [Kıyâmet'in] dehşeti: **7:**187; **14:**42, 43; **18:**47, 99; **20:**102, 103, 105-108; **21:**96, 97; **22:**1-2; **25:**25; **27:**82-85, 87; **30:**12-14; **36:**51-54; **37:**19; **39:**68; **42:**18; **48:**18; **52:**9-12; **53:**35-39; **54:**1, 6-8, 46-48; **56:**1-7; **68:**42, 43; **69:**13-17; **70:**8-14, 43, 44; **73:**14; **74:**8-10; **78:**18-20; **79:**6-9, 34-36; **75:**7-15; **77:**8-19; **80:**33-41; **81:**1-14; **84:**1-5; **89:**21-23; **99:**1-6; **101:**1-5.

Sâ'at'in [Kıyâmet'in] alâmetleri: **18:**97, 98; **21:**96, 97; **27:**82; **34:**14; **43:**43; **47:**18; **75:**6-10.

Sâ'at'in ne zaman geleceğini/gerçekleşeceğini [Kıyâmetin ne zaman kopacağını] Allâh'tan başka kimse bilmez: **7:**187; **31:**34; **33:**63; **41:**47; **43:**85; **79:**42-44.

Sabr: **2:**45, 153, 250; **3:**200; **6:**34; **7:**126; **12:**18, 83; **22:**35; **25:**42; **28:**54; **31:**17; **38:**6; **46:**35; **90:**17; **103:**3.

Sabrlı: **2:**225, 235, 263; **3:**125, 155; **4:**12; **5:**101; **8:**65, 66; **9:**114; **17:**44; **19:**65; **22:**59; **31:**31; **33:**35, 51; **35:**41; **37:**101; **38:**44; **64:**17.

Sabredenler: **2:**153, 155, 177, 249; **3:**17, 142, 146; **8:**46, 66; **11:**11; **14:**5; **16:**42, 96, 110, 126; **21:**85; **28:**80; **37:**102; **39:**10; **41:**35; **42:**33; **47:**31.

Sabreden yirmi mü'min ikiyüz kâfire galebe eder: **8:**65.

Sabreden yüz mü'min ikiyüz kâfire galebe eder: **8:**66.

Sabrsızhk: **21:**37.

Sâbiîler: **2:**62; **5:**69; **22:**17.

Sadaka: **2:**196, 263, 264, 276; **4:**114; **9:**79, 104; **57:**18; **58:**12, 13; **63:**10.

Sadakayı başa kakmak: **2:**262-264.

Sadakayı başa kakanların meseli: **2:**264.

Safâ (tepesi): **2:**158.

Sağanak: **2:**264, 265.

Sağın asâbı [*asbâb-ı yemîn*]: **56:**27, 38, 90-91; **74:**39.

Sağır-Sağırlar: **2:**18, 171; **5:**71; **6:**39, 46; **8:**22; **10:**42; **11:**24; **17:**97; **21:**45; **25:**73; **27:**80; **30:**52; **43:**40.

Sâibe [bazı durumlarda harâm kılınan hayvân]: **5:**103.

Sâil [soran, isteyen/ihtiyacını arzeden kimse]: **2:**177; **12:**7; **41:**10; **51:**19; **70:**1, 25; **93:**10.

Salât [namaz]: **2:**3, 43, 45, 83, 110, 153, 238, 239, 277; **4:**77, 102, 103, 162; **5:**6, 12, 55, 58, 91, 106; **6:**72, 92, 162; **7:**170; **8:**3, 35; **9:**5, 11, 71; **10:**87; **13:**22; **14:**31, 37, 40; **19:**31, 55; **20:**14, 132; **21:**73; **22:**35, 78; **23:**2, 9; **24:**37, 56; **27:**3; **29:**45; **30:**31, 39; **31:**4, 17; **33:**33; **35:**18, 29.

Salât [namaz], fahşâdan alıkor: **29:**45.

Salât [namaz] mü'minler üzerine muayyen/belirli vakitlerle farz kılınmıştır: **4:**103.

Salâtın [namazın] kısaltılması: **4:**101-102.

Salâtın [namazın], yaya ve binekli olarak kılınması: **2:**239.

Salâtu'l-vusta [orta namaz]: **2:**238.

Sâlih kadınlar, (kocalarına) itaatkârdırlar: **4:**34.

Sâlih peygamber: **7:**73, 75, 77; **11:**61-62, 66; **26:**142-159; **27:**45; **54:**23; **91:**13-14.

Sâlih peygamberin nâkasının [dişi devesinin] öldürülmesi: **7:**77; **11:**65; **26:**157; **54:**29; **91:**14.

Sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun [hızırın] Mûsâ ile arkadaşlığı: **18:**60-70.

Sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun [hızırın] gemiyi yaralaması: **18:**71.

Sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun [hızırın] bir çocuğu öldürmesi: **18:**74.

Sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun [hızırın] yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultması: **18:**77.

Sâlih kulun/Allâh'ın rahmet bahşettiği ve ilm öğrettiği kulun [hızırın] gemiyi yaralamasının, çocuğu öldürmesinin ve yıkılmak üzere olan bir duvarı doğrultmasının te'vîlini yapması: **18:**78-82.

Sâmirî: **20:**85, 87, 95.

Sâmirî'nin dana/buzağı heykeli yapması: **20:**97.

Sâmirî'nin, Mûsâ tarafından kovulması: **20:**97.

Sâmirî'nin yaptığı dana/buzağı heykelinin yakılıp küllerinin denize savurulması: **20:**97.
Sarhoşluk: **4:**43.
Sarmısak: **2:**61.
Savaş/cihâd: **2:**216; **3:**142-147, 158; **4:**74, 76-78, 84, 95; **5:**35; **8:**39; **9:**14, 15, 20, 38-41, 73, 111, 112; **22:**78; **45:**65, 66; **47:**4-5, 35; **61:**4, 11; **66:**9.
Savaş esîrleri: **4:**24; **8:**67-71; **47:**4.
Savaşa katılmamasına izin verilenler: **48:**17; **9:**91-92.
Savaşın yasak olduğu aylar: **2:**194, 217; **5:**2, 97; **9:**5, 36.
Savaşta meleklerin yardımı: **8:**12; **33:**9.
Savaşta/harbde namaz: **4:**101-103.
Savaştan kaçmak: **8:**15-16.
Savaştan özürsüz geri kalmak: **4:**95; **9:**38-40.
Seb'a mesânî [tekrarlanan yedi]: **15:**87.
Sebe(liler): **27:**22-44; **34:**15-21.
Sebe melikesi: **27:**22-44.
Sebt: **2:**65; **4:**47, 154; **7:**163; **16:**124.
Sebt'te (balık avlamak sûretiyle) tecâvüz edenler: **7:**163.
Sebze: **2:**61; **80:**28.
Sefâhet: **7:**66, 67.
Sefer: **3:**156; **4:**71, 101; **9:**38, 39, 41, 46, 81, 118, 122; **24:**53.
Seferberlik: **9:**122; **59:**2.
Sefih(ler): **2:**13, 130, 142, 282; **6:**140; **72:**4.
Sefihlere [rüşde ermemiş çocuklara] mal teslim edilmez: **4:**5.
Seher vakti: **54:**34.
Sekar: **74:**27, 42.
Sekine indirilmesi: **8:**11; **9:**26; **48:**4.
Sel: **13:**17; **34:**16; **54:**11.
Selâm: **4:**86, 94; **6:**54; **7:**46; **11:**69; **13:**24; **14:**23; **15:**52; **19:**47; **37:**79, 109, 120, 130; **43:**89; **51:**25, 26.
Selsebîl: **76:**18.
Selvâ [bıldırcın]: **2:**57; **7:**160; **20:**80.

Semâvât u arz [gökler ve yer] altı günde [*yevm*] yaratılmıştır: **7:**54; **10:**3; **11:**7; **25:**59; **32:**4; **50:**38; **57:**4.
Semâvâta/göklere, arza/yere ve dağlara emânetin arzedilmesi: **33:**72-73.
Semûd kavmi: **7:**73; **9:**70; **11:**61-68, 95; **14:**9; **15:**80-82; **17:**59; **22:**42; **25:**38; **26:**141; **27:**45; **29:**38; **38:**13; **40:**31; **41:**13, 17; **50:**12; **51:**43; **53:**51; **54:**23; **69:**4; **85:**18; **89:**9; **91:**11.
Serâb: **24:**39; **78:**20.
Servet: **24:**22; **70:**18.
Servet [*devlet*] yalnızca zenginler arasında dolaşmamalıdır: **59:**7.
Servete düşkünlük: **3:**14; **9:**24, 35, 58, 59, 67, 75, 76; **48:**15; **49:**14, 16, 17; **63:**8; **89:**20; **96:**6-8.
Serveti biriktirmek: **3:**49; **9:**34-35; **64:**15-18; **104:**1-4.
Sevicilik [lezbiyenlik]: **4:**15.
Sıbğatallâh [Allâh'ın boyası]: **2:**138.
Sıddîk/Sıddîkîn [sıddîk/sıddîklar]: **4:**69; **12:**46 [*Yûsuf*]; **19:**36 [*İdrîs*]; **19:**41 [*İbrâhîm*]; **57:**19.
Sığır [*bakara*]: **2:**67, 68, 69, 71; **6:**144, 146; **12:**43, 46.
Sığır [*bakara*] kıssası: **2:**67-71.
Sınama/imtihân: **2:**49, 124, 155, 249; **3:**152, 154, 186; **4:**6; **5** 94; **6:**23, 53, 165; **7:**141, 155, 168; **8:**17, 28; **9:**126; **10:**30; **11:**7; **14:**6; **16:**92; **17:**13, 60; **18:**17; **20:**40, 85, 90, 131; **21:**35; **25:**20; **27:**40, 47; **29:**2, 3; **33:**11; **37:**63, 106; **38:**34; **39:**49; **44:**17, 33; **47:**4, 31; **49:**3; **51:**13, 14; **54:**27; **60:**10; **64:**15; **67:**2; **68:**17; **72:**17; **74:**31; **76:**2; **86:**9; **89:**15, 16.
Sırât-ı mustakîm [dosdoğru yol]: **1:**6; **2:**142, 213; **3:**51, 101; **4:**68, 175; **5:**16; **6:**39, 87, 126, 161; **7:**16; **10:**25; **11:**65; **15:**41; **16:**26, 121; **17:**35; **19:**36; **22:**54; **23:**73; **24:**46; **36:**4, 61; **37:**18; **42:**52; **43:**43, 61, 64; **46:**36; **48:**2, 20; **67:**22.
Sicil/Siccîl: **11:**82; **15:**74; **21:**104; **105:**4.
Sicilleri [amel defterleri/kitâbları] sağ tarafından verilenler: **17:**71; **69:**19; **84:**7-9.
Sicilleri [defterleri] sol tarafından verilenler: **69:**25.
Sicilleri [defterleri] arkalarından verilenler: **84:**10-15.

Sidretu'l-müntehâ: **53:**14.
Sihr: **2:**102; **5:**110; **6:**7; **7:**116; **10:**77, 81; **17:**47; **20:**57, 58, 66; **26:**35, 49, 185; **27:**13; **28:**36, 48; **34:**43; **37:**15; **43:**30; **46:**7; **52:**15; **54:**2; **61:**6.
Sihrbaz-Sihrbazlar: **7:**109, 112, 113, 120; **10:**2, 66, 77, 79; **20:**58-73; **26:**34, 37, 40, 41, 46; **38:**4; **40:**24; **43:**49; **51:**39, 52; **113:**4.
Sihrbazların, sihrle insânları büyülemeleri: **7:**116.
Sihrbazların, Mûsâ'nın mu'cizeleri karşısında îmân etmeleri: **7:**120-122, 125-126.
Sihrbazların Fir'avn tarafından el ve ayaklarının çapraz kesilmesiyle tehdid edilmesi: **7:**124.
Sikâye [hacılara su dağıtmak]: **9:**19.
Sînâ Dağı: **2:**63, 93; **4:**154; **19:**52; **20:**80; **23:**20; **28:**29, 46; **95:**2.
Sinek: **22:**73.
Sivrisinek: **2:**26.
Siyah iplik fecrin beyaz ipliğinden seçilinceye kadar Ramazan gecelerinde yenilip içilebilir: **2:**187.
Sofra [*mâide:* yemekli sofra]: **5:**112, 114.
Soğan: **2:**61.
Solun ashâbı [*ashâb-ı şimâl*]: **56:**41.
Soran, isteyen/ihtiyacını arzeden kimse [*sâil*]: **2:**177; **12:**7; **41:**10; **51:**19; **70:**1, 25; **93:**10.
Sözünde durmak: **2:**177; **3:**76; **17:**34; **23:**8; **70:**32.
Su: **2:**22, 60, 74, 164; **4:**43; **5:**6; **6:**70, 99; **7:**50, 57, 160; **8:**11; **9:**14, 120; **10:**4, 24; **11:**7, 43, 44, 98; **12:**19, 70; **13:**4, 14, 17; **14:**16, 32; **15:**22; **16:**10, 65; **18:**29, 41, 45; **19:**24, 87; **20:**53, 119; **21:**30; **22:**5, 19, 63; **23:**18, 50; **24:**39, 45; **25:**48, 49, 54; **27:**44, 60; **28:**23, 24, 25; **29:**63; **30:**24; **31:**10; **32:**8, 27; **35:**27; **37:**67, 82; **38:**58; **39:**21; **40:**72; **41:**39; **43:**11; **44:**46, 48; **47:**15; **50:**9; **54:**11, 12, 28; **55:**44; **56:**31, 42, 54-55, 68, 93; **67:**30; **69:**11; **71:**25; **72:**16; **74:**28-29; **77:**20, 27; **78:**14, 25; **79:**31; **80:**25; **86:**6; **88:**5; **91:**13.
Suçlular/Mücrimler sîmâ/[alâmet]larından tanınır; perçemleriyle ayaklarından tutulur: **55:**41-42.
Suhuf-ı İbrâhîm [İbrâhîm'in sâhifeleri]: **53:**37; **87:**19.

Suhuf-ı Mûsâ [Mûsâ'nın sâhifeleri]: **53:**36; **87:**19.
Sû-i zann [kötü zann/zannın kötüsü]: **49:**12.
Sulh [barış]: **2:**208; **4:**90-91, 128; **8:**61; **47:**35; **49:**9, 10.
Sûr: **6:**73; **18:**99; **20:**102; **23:**101; **27:**87; **36:**51; **39:**68; **50:**20; **57:**13; **69:**13; **78:**18.
Sûre: **2:**23; **9:**64, 86, 124, 127; **10:**38; **11:**13, 120; **24:**1; **47:**20.
Suva (put adı): **71:**23.
Süleymân: **2:**102; **4:**163; **6:**84; **21:**78-79, 81; **27:**15-20, 27, 30, 36, 41, 44; **34:**12, 14; **38:**30, 33-34.
Süleymân ile Dâvûd'un ekin hakkında hüküm vermeleri: **21:**78-79.
Süleymân ne güzel kuldu: **38:**30.
Süleymân bir evvâb idi: **38:**30.
Süleymân'a kuş dili/mantığı [*mantıku't-tayr*] öğretilmesi: **27:**16.
Süleymân'ın cinnlerden, insân ve kuşlardan orduları: **27:**17-18; **34:**12-13.
Süleymân'a rüzgârın musahhar kılınması: **21:**81; **34:**12; **38:**36.
Süleymân'a atların arzolunması: **38:**31.
Süleymân'ın atlarının hicâba gizlenmesi: **38:**32.
Süleymân'ın, "Geri getirin atları" deyip onların bacaklarını-boyunlarını silip okşaması: **38:**33.
Süleymân ve karınca: **27:**18-19.
Süleymân'ın, karıncanın sözüne tebessüm etmesi: **27:**19.
Süleymân'ın, kuşları teftiş etmesi: **27:**20.
Süleymân'ın, hüthüt'ü sorması: **27:**20.
Süleymân'ın, hüthüt'ü cezâlandıracağını veyâ boynunu keseceğini söylemesi: **27:**21.
Süleymân'ın, hüthüt ile Sebe melikesine mektub göndermesi: **27:**28.
Süleymân'ın, Sebe melikesinin tahtını istemesi: **27:**38.
Süleymân'ın, Sebe melikesinin tahtını bir ânda yanında duruyor görmesi: **27:**40.
Süleymân'ın, 'Tahtı değiştirin' emrini vermesi: **27:**41.
Süleymân'ın, camdan yapılmış cilalı köşkü: **27:**44.
Süleymân'ın tahtının üzerine cesed bırakılması: **38:**34.
Süleymân'ın ölümü: **34:**14.

Süleymân'ın öldüğü, bir böceğin, dayandığı asâyı kemirmesiyle anlaşılmıştır: **34:**14.

Sünnetullâh/evvelkilerin sünneti [Allâh'ın öncekilere tatbik ettiği sosyal yasası]: **3:**137; **8:**38; **15:**13; **17:**77; **18:**55; **33:**38, 62; **35:**43; **40:**85; **48:**23.

Süt: **4:**23; **16:**66; **47:**15.

Süt kardeşlik: **4:**23.

Süt anne(lik): **2:**233; **4:**23.

Sütten kesmek: **2:**233; **28:**24; **46:**15.

Sütunlu-direkli/sütunlar-direkler sâhibi [*zâti'l-'imâd*]: **89:**7.

–Ş–

Şafak: **15:**73.

Şâhidlik: **2:**23, 40, 133, 143, 204, 282, 283; **3:**99, 140; **4:**6, 15, 69, 135; **5:**8, 106-108; **6:**19, 130, 144, 150; **7:**37, 172; **11:**17; **22:**78; **24:**4, 6-9, 23, 24; **25:**72; **39:**69; **41:**20-22; **57:**19; **65:**2; **70:**33, 35.

Şâirler: **21:**5; **26:**224-227; **36:**69; **37:**36; **52:**30; **69:**41.

Şâirlerin arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer: **26:**224.

Şâirler her vâdide hayran olurlar [şaşkın şaşkın dolaşırlar]: **26:**225.

Şâirler yapmayacakları şeyi söylerler: **26:**226.

Şarâb [içki]: **2:**219; **5:**90, 91; **12:**36, 41; **16:**67; **47:**15.

Şe'âir: **22:**36.

Şefâ'at: **2:**48, 123, 254, 255; **4:**85; **6:**51, 70, 94; **7:**53; **10:**3, 18; **19:**87; **20:**109; **21:**28; **26:**93, 100; **30:**13; **32:**4; **34:**23; **36:**23; **39:**43, 44, 69; **40:**18; **43:**86; **44:**41; **53:**26; **74:**48.

Şefâ'at bütünüyle Allâh'a âittir: **39:**44.

Şefâ'atin-şefâ'atçinin olmadığı, şefâ'atin kabûl edilmediği, şefâ'atin fayda vermediği gün: **2:**48, 123, 254; **6:**51, 70; **26:**100; **32:**4; **40:**18; **74:**48.

Şehir: **7:**123; **12:**30; **15:**67, 76; **18:**59; **26:**36, 53; **27:**48; **28:**18; **69:**9; **89:**8.

Şehîd(ler): **2:**154; **3:**157-158, 169, 195; **4:**69, 74; **9:**52, 111; **22:**58; **33:**23; **47:**24.

Şerî'at: **5:**48; **22:**67; **42:**13; **45:**18.

Şeytân(lar) ve İblîs: **2:**14, 34, 36, 102, 168, 208, 268, 275; **3:**36, 155, 175; **4:**38, 60, 76, 83, 117-120; **5:**90, 91; **6:**43, 68, 71, 112, 121, 142; **7:**11-18, 20, 27, 30, 175, 200-202; **8:**11, 48; **12:**5, 42, 100; **14:**22; **15:**16-18, 31, 32; **16:**63, 98-100, 101; **17:**27, 53, 61, 64, 65; **18:**50-51, 63; **19:**44, 45, 68, 83; **20:**116, 120; **21:**82; **22:**3, 52, 53; **23:**97; **24:**21; **25:**29; **26:**95, 210, 221; **27:**24; **28:**15; **29:**38; **31:**21, 33; **34:**20, 21; **35:**5, 6; **36:**60, 62; **37:**6-10, 65; **38:**37, 41, 71-85; **41:**6, 12, 25, 36; **43:**36-39, 62; **47:**25; **50:**27; **57:**14; **58:**10, 19; **59:**15-17; **67:**5; **72:**8-10, 28; **81:**25.

Şeytân'ın Âdem'e secde etmemesi: **2:**34; **7:**11; **15:**31; **17:**61; **20:**116; **38:**74.

Şeytân'ın, Âdem ve eşini kandırması: **2:**36; **7:**20-22; **20:**115, 120, 121.

Şeytânın, "Ben ondan hayırlıyım: beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın" demesi: **38:**76.

Şeytânın çarpması/dokunması: **2:**275.

Şeytân dâima çirkin/iğrenç ve murdar/merdud işleri/şeyleri emreder: **2:**169, 268, **24:**21.

Şeytânın hîlesi çürüktür: **4:**76.

Şeytân sâdece kendi dostlarını korkutur: **3:**175.

Şeytânlar, dostlarına vahyeder: **6:**121.

Şeytânın, îmân edenler/ihlâslılar üzerine bir sultası yoktur: **16:**99; **17:**65; **38:**82-84.

Şeytân insâna apaçık düşmandır: **2:**168, 208; **6:**142; **7:**22; **12:**5; **17:**53; **35:**6; **36:**60.

Şeytân insânı fakîrlikle korkutur: **2:**268.

Şeytân insânı yardımsız bırakır: **25:**29.

Şeytânlar mele-i a'lâ'yı dinleyemezler: **37:**8.

Şifâ: **10:**57; **16:**69; **17:**82; **26:**80; **41:**44.

Şifâ (Kur'ân'ın gönüller derdine şifâ olması): **10:**57; **17:**82.

Şifâ (balın şifâ olması): **16:**69.

Şiir: **36:**69.

Şiir öğretilmemiştir Peygamber'e: **36:**69.

Şiir yakışmaz Peygamber'e: **36:**69.

Şimşek: **2:**19, 20; **13:**12.

Şi'ra yıldızı: **53**:49.

Şirk [Allah'a ortak koşmak]: **4**:48, 116; **5**:76; **6**:1, 41, 71, 100; **7**:190, 191; **9**:30, 31; **10**:34, 35, 66; **11**:109; **12**:39, 40; **13**:16, 33; **16**:17; **17**:22, 40, 42, 56, 57; **18**:4; **19**:81, 88-93; **21**:18, 21, 22, 24, 29, 98, 99; **22**:62, 71; **23**:91, 117; **25**:3; **26**:213; **27**:59-64; **28**:71, 72; **30**:33-35, 40; **31**:11, 13, 20; **34**:22, 24, 27, 40; **35**:13, 40; **36**:74; **37**:85-96, 149-163; **39**:3, 4, 43, 67; **40**:42, 73; **41**:9, **43**:15-19; 47, 48, 86; **46**:4, 28; **52**:39, 43; **72**:18.

Şu'ayb: **7**:85-92; **11**:84-94; **26**:176-191; **29**:36-37.

Şûrâ [danışma/müşâvere/istişâre]: **2**:233; **3**:159; **42**:38.

Şükr: **2**:52, 56, 152, 172, 185, 243; **3**:123, 144, 145; **4**:147; **5**:6, 89; **6**:53, 63; **7**:10, 17, 58, 144, 189; **8**:26; **10**:22, 60; **12**:38; **14**:5, 7, 37; **16**:14, 75, 78, 114, 121; **17**:3; **21**:80; **22**:36; **23**:78; **25**:62; **27**:19, 40, 73; **29**:17, 63; **30**:46; **31**:12, 25, 31; **32**:9; **34**:13, 15, 19; **35**:12, 30, 34; **36**:35, 73; **39**:7, 66; **40**:61; **42**:23, 33; **45**:12; **46**:15; **54**:35; **56**:70, 82; **64**:17; **67**:23; **76**:3.

–T–

Ta'bîr: **12**:43.

Tâbût [sandık]: **20**:39.

Tâgût/Tâğût: **2**:256, 257; **4**:51, 60, 76; **5**:60; **16**:36; **39**:17.

Tâğût'a tapanlar (yehûdilerden): **5**:60.

Tahrif: **2**:75; **4**:46; **5**:13, 41.

Taht: **12**:100; **15**:47; **18**:31; **27**:23, 38, 40, 41, 42; **36**:56; **37**:44; **38**:35, 51; **43**:34; **52**:20; **55**:76; **56**:15; **76**:13; **83**:23, 35; **88**:13.

Takvâ: **2**:103, 197, 237; **3**:102, 172; **4**:131; **5**:2; **7**:26, 93, 169; **8**:56; **9**:108, 109, 119; **12**:57; **16**:52, 128; **20**:132; **22**:1, 32, 37; **26**:184; **30**:31; **39**:10; **48**:26; **49**:1, 3, 13; **57**:28; **58**:9; **59**:18; **64**:16; **74**:56; **91**:8; **96**:12.

Takvâ üzere yardımlaşın: **5**:2.

Takvâ temeli üzerine kurulan mescid [Mescid-i Nebevî veyâ Kuba mescidi]: **9**:108.

Talâk [boşamak]: **2**:227-237, 241; **4**:20, 21; **33**:49; **65**:1, 2, 4, 6, 7; **66**:5.
Talâk [boşama] usûlü: **2**:227-231; **4**:130; **60**:10, 11; **65**:1, 2.
Tâlût: **2**:247, 249.
Tartı: **6**:152; **7**:8, 85; **11**:84, 85; **17**:35; **23**:102, 103; **26**:182; **101**:6, 8.
Taşkınlık/Azgınlık [*tuğyân*]: **2**:15, 213; **3**:19; **5**:68; **7**:146; **10**:11, 23; **11**:112; **20**:45; **23**:75; **28**:76; **42**:27; **45**:17; **89**:11; **91**:11; **96**:6.
Tavâf: **2**:125, 158; **22**:26, 29.
Tecessüs: **49**:12.
Tefekkür: **2**:219, 266; **3**:191; **5**:18; **6**:50; **7**:176, 184; **10**:24; **13**:3; **16**:11, 44; **30**:8, 21; **34**:46; **39**:42; **45**:13; **59**:21.
Tefsîr: **25**:33.
Teheccüt [gece kalkmak]: **17**:79; **73**:2, 4, 6, 20; **84**:17.
Tek ümmet [*ümmet-i vâhid*]: **2**:213; **5**:48; **10**:19; **11**:118; **16**:93; **21**:92; **23**:22, 52; **42**:8; **43**:33.
Teke-Keçi [*ma'z*]: **6**:143.
Tekebbür [büyüklük taslamak/kibir]: **2**:34, 87; **4**:36, 172, 173; **5**:82; **6**:93; **7**:13, 36, 40, 48, 75, 76, 88, 133, 146, 206; **9**:25; **10**:75; **14**:21; **16**:22, 23, 29, 46; **17**:37; **21**:19; **23**:46, 67; **24**:11; **25**:21; **28**:39; **28**:76-77; **29**:39; **31**:7, 18; **32**:15; **34**:31, 32, 33; **35**:43; **37**:35; **38**:74, 75; **39**:59, 60, 62; **40**:27, 35, 47, 48, 56, 60, 76; **41**:15, 38; **45**:8, 31; **46**:10, 20; **57**:23; **63**:5; **71**:7; **74**:23; **90**:5.
Tekrârlanan yedi [*seb'an mine'l-mesânî*]: **15**:87.
Temiz kalb: **37**:84.
Tennûr [fırın/ocak]: **11**:40; **23**:27.
Terâzi [*mîzân*]: **7**:8, 9; **17**:35; **21**:47; **26**:182; **42**:17; **55**:7, 8, 9; **57**:25.
Tesettür [örtünme]: **24**:31, 60; **33**:59.
Tesnîm: **83**:27.
Tevâzu [alçak-gönüllülük]: **17**:24, 37; **25**:63; **31**:18-19.
Tevbe: **2**:160; **3**:89; **4**:17-18, 64; **5**:39; **6**:54; **11**:3, 61, 90, 112; **16**:119; **19**:60; **20**:82; **24**:31; **25**:70-71; **28**:67; **66**:8; **110**:3.
Tevbeleri kabûl edilen üç kişi: **9**:118.
Tevekkül: **11**:123; **14**:12; **25**:58; **29**:59; **33**:3; **42**:10; **64**:13; **79**:9.

Tevhîd: **2:**163, 255; **3:**2, 6, 18; **4:**87, 171; **6:**19, 101, 102, 164; **9:**31; **10:**68; **11:**14; **13:**16, 30; **16:**22, 51; **17:**42, 43, 111; **18:**110; **20:**8, 98; **21:**22, 25, 26, 108, 163; **23:**91, 116; **28:**70, 88; **27:**59-64; **35:**3; **37:**4-5, 180; **38:**65, 66; **39:**4-6; **40:**2, 19, 62, 65; **41:**6; **43:**45, 81, 82, 84; **44:**8; **51:**50, 51; **59:**22, 23; **64:**13; **73:**9; **112:**1-4.

Te'vîl: **3:**7 (iki kere); **7:**53 (iki kere); **10:**39; **12:**6, 21, 36, 37, 44, 45, 100, 101; **18:**78, 82.

- *Te'vîl* (müteşâbih âyetlerin te'vîli): **3:**7 (2 kere).
- *Te'vîl* (Kitâbın va'd ve va'îdlerinin te'vîli): **7:**53 (2 kere).
- *Te'vîl* (Kur'ân'dan ilmini ihata etmedikleri şeylerin te'vîli): **10:**39.
- *Te'vîl* (ehâdisin [hâdiselerin/sözlerin] te'vîli): **12:**6, 21, 101.
- *Te'vîl* (rü'yâda görülen şeyin/şeylerin te'vîli): **12:**36, 37, 100.
- *Te'vîl* (hayâllerin te'vîli): **12:**44, 45.
- *Te'vîl* (Mûsâ'nın sabredemediği hâdiselerin te'vîli): **18:**78, 82.

Tevrât: **3:**3, 48, 50, 65, 93; **5:**43, 44, 46, 66, 68, 110; **7:**157; **9:**111; **48:**29; **61:**6; **62:**5.

Tevrât ve İncîl'in tahrifi: **2:**75; **4:**46; **11:**27.

Tevrât'ta mü'minlerin meseli: **48:**29.

Tevrât ve İncîl İbrâhîm'den sonra indirildi: **3:**65.

Tevrât indirilmeden evvel –İsrâîl'in/Ya'kûb'un kendine harâm kıldığından başka– yiyeceklerin hepsi İsrâîloğulları'na helâl idi: **3:**93.

Tevrât insânlara hidâyet için indirilmiştir: **3:**4.

Tevrât yükletilip de onu tatbik etmeyen kişilerin meseli, cildlerle kitâb taşıyan eşeğin meseline/hâline benzer: **62:**5.

Tevrât, İncîl ve Kur'ân'da Allâh, mü'minlerin canlarını ve mallarını, cennet karşılığında satın aldığını va'd etmiştir: **9:**111.

Tevrât'tan sonra Zebûr'da da Allâh, mutlaka arza sâlih kullarının vâris olacağını yazmıştır: **21:**105.

Tevrât'ta bir hidâyet ve bir nûr vardı: **5:**44.

Tevrât'ta onlara; "cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralamalar birbirine kısastır" yazılıp farz kılınmıştı: **5:**45.

Tevrât ve İncîl'de Ümmî Resûl-Nebi yazılmıştır: **7:**157.

Teyemmüm [lugavî ma'nâsı: "kasdetmek-yönelmek"; ıstılâhî ma'nâsı: "ellerin ve yüzün temiz toprakla meshedilmesi"]: **4:**43; **5:**6.
Teyemmümün yapılabileceği durumlar: **4:**3; **5:**6.
Teyze: **4:**23; **24:**61; **33:**50.
Tohum: **3:**63; **5:**64; **6:**59.
Topal: **24:**61; **48:**17.
Tubba kavmi: **44:**37; **50:**14.
Tûfân: **7:**133; **29:**14; **69:**11-12.
Tûr [Sînâ] dağı: **2:**63, 93; **4:**154; **19:**52; **20:**80; **23:**20; **28:**29, 46; **52:**1; **95:**2.
Tutsaklar/esîrler: **4:**24; **8:**67, 70, 71; **47:**4.
Tuva vâdisi: **20:**12; **79:**16.

–U–

Uğur-uğursuzluk: **7:**131; **27:**47; **36:**18-19; **41:**16; **54:**19.
Uhud savaşı: **3:**120-129, 140-144, 152-154, 162, 165, 166, 168, 172.
Uhud savaşı'nda âhireti isteyenler: **3:**152.
Uhud savaşı'nda Allâh va'dini doğruladı: **3:**152.
Uhud savaşı'nda Allâh'a karşı câhiliyye zannı besleyenler: **3:**154.
Uhud savaşı'nda dünyâyı isteyenler: **3:**152.
Uhud savaşı'nda emirde nizaa kalkanlar [çekişenler]: **3:**152.
Uhud savaşı'nda yılgınlığa düşülmesi: **3:**152.
Uhud savaşı'nda arkasını dönenleri şeytân ba'zı kesbleri [yaptıkları] sebebiyle kaydırmak istedi: **3:**155.
Uhud savaşı'ndan kaçılması: **3:**153, 155.
Uhud savaşı'ndan kaçanların Allâh tarafından affedilmesi: **3:**155.
Ûli'l-elbâb [lübb sâhibleri]: **2:**179, 197; **3:**190; **5:**100.
Ûli'l-emr [emr/söz sâhibleri]: **4:**59, 83.
Ûli'l-emr'e (mü'minlerden olan emr/söz sâhiblerine) itaat edilmesi gerekir: **4:**59.
Umre: **2:**158, 196; **5:**1; **9:**19, 28.
Umre'nin tamâmlanması: **2:**196.
Ummu'l-kitâb [ana kitâb/kitâb anası=kitâbın aslı]: **3:**7; **13:**39; **43:**4.

Ummu'l-Kurâ: **6:**92; **28:**59; **42:**7.
Uyarıcı [*nezîr*]: **2:**119, 213; **5:**19; **6:**48; **7:**184, 188; **11:**2, 12, 25; **13:**7; **15:**89; **17:**105; **18:**56; **22:**49; **25:**1, 51, 56; **26:**115, 194, 208; **27:**92; **28:**46; **29:**50; **32:**3; **33:**45; **34:**28, 34, 44; **35:**23, 24, 37, 42; **37:**72; **38:**4, 65, 70; **41:**4; **43:**23; **45:**9, 21, 29; **48:**8; **50:**2; **51:**50, 51; **67:**8, 9, 26; **71:**2.
Uzak komşu: **4:**36.
Uzak mescid [*Mescid-i Aksâ*]: **17:**1.
Uzeyr: **9:**30.
"Uzeyr Allâh'ın oğlu" dedi yahûdiler: **9:**30.
Uzzâ (put adı): **53:**19.

–Ü–

'Üff/Off' demek (ana-babaya): **17:**23; **46:**17.
Ümid ile korku arasında olmak: **9:**16; **39:**9.
Ümmet(ler): **2:**118, 122, 128, 134, 141, 143, 146, 164, 213, 253; **3:**104, 110, 113; **4:**41; **5:**5, 48, 66; **6:**20, 38, 42, 89, 108; **7:**6, 34, 38, 159, 160, 164, 168, 181; **8:**38; **10:**19, 47, 49; **11:**48, 118; **13:**30; **15:**5; **16:**36, 63, 84, 89, 92, 93, 120; **17:**59; **21:**92; **22:**34, 67; **23:**43, 44, 52; **27:**83; **28:**75; **29:**18; **35:**24, 42; **40:**5; **41:**25; **42:**8; **43:**22, 23, 33; **45:**28; **46:**18.
Ümmet-i kâim: **3:**113.
Ümmet-i kânit: **16:**120.
Ümmet-i muktesid: **5:**66.
Ümmet-i vâhid [*insânlar tek ümmet idi*]: **2:**213; **10:**19.
Ümmet-i vâhid [tek ümmet]: **2:**213; **5:**48; **10:**19; **11:**118; **16:**93; **21:**92; **23:**22, 52; **42:**8; **43:**33.
Ümmet-i vasat [orta/âdil/hayrlı ümmet]: **2:**143.
Ümmî: **2:**78; **3:**20, 75; **7:**157-158; **62:**2.
Ümmî Resûl-Nebi: **7:**157.
Ümmî Resûl-Nebi Tevrât ve İncîl'de yazılmıştır: **7:**157
Ümmü'l-kitâb [ana kitâb/kitâb anası=kitâbın aslı]: **3:**7; **13:**39; **43:**4.
Ümniye: **2:**78, 94; **4:**119, 120; **22:**52.

Üvey kız: **4:**23.
Üvey kızlar [kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan olan ve ellerinizde bulunan üvey kızlar] ile evlenmek haramdır: **4:**23.
Üvey kızlar [analarıyla zifafa girilmeyen üvey kızlar] ile evlenmekte beis yoktur: **4:**23.
Üzeyr: **9:**30.
"Üzeyr Allâh'ın oğlu" dedi yahûdiler: **9:**30.

–V–

Vaftiz: **2:**138.
Vahdâniyyet [tevhîd]: **2:**163, 255; **3:**2, 6, 18; **4:**87, 171; **6:**19, 101, 102, 164; **9:**31; **10:**68; **11:**14; **13:**16, 30; **16:**22, 51; **17:**42, 43, 111; **18:**110; **20:**8, 98; **21:**22, 25, 26, 108, 163; **23:**91, 116; **28:**70, 88; **27:**59-64; **35:**3; **37:**4-5, 180; **38:**65, 66; **39:**4-6; **40:**2, 19, 62, 65; **41:**6; **43:**45, 81, 82, 84; **44:**8; **51:**50, 51; **59:**22, 23; **64:**13; **73:**9; **112:**1-4.
Vahy: **2:**23, 53, 97; **4:**163; **6:**91, 93, 112, 114, 155-157; **7:**2, 3; **10:**15, 16, 37; **11:**13-14, 110; **13:**1; **14:**1; **15:**9, 87; **16:**68, 89, 102-103; **17:**55, 105, 106, 85; **18:**1; **19:**11; **20:**38, 114; **21:**48; **23:**49; **25:**1, 2, 6, 32; **26:**192, 193, 210-212; **27:**6; **28:**30-32, 43, 51; **29:**47; **32:**2, 23; **36:**5, 6, 69; **39:**1, 2, 41; **40:**1, 15, 53; **41:**12, 45; **42:**3, 7, 51, 52; **43:**4, 43; **45:**1, 16; **46:**2; **51:**44, 46; **53:**3-6; **55:**1, 2; **56:**77-80; **57:**9; **69:**44-56; **75:**5; **76:**23; **81:**19; **87:**6; **97:**1.
Vahyin geliş şekilleri: **42:**51.
Vasîle [bazı durumlarda harâm kılınan hayvân]: **5:**103.
Vasiyet: **2:**180; **4:**9, 11, 12; **5:**106, 107.
Vasiyet, mirâs paylaşımından önce yerine getirilir: **4:**11, 12.
Vedd (put adı): **71:**23.
Verdiğini başa kakmak: **2:**262-264.
Velî/Evliyâ: **2:**107 [*velî*], 120 [*velî*], 257 [*velî* ve *evliyâ*]; **3:**28 [*evliyâ*], 68 [*velî*]; 175 [*evliyâ*], **4:**76 [*evliyâ*], 89 [*evliyâ*], 139 [*evliyâ*], 144 [*evliyâ*]; **5:**51 [*evliyâ*], 57 [*evliyâ*], 81 [*evliyâ*]; **7:**3 [*evliyâ*].
Vesîle: **5:**35.
Vezîr: **20:**29.

–Y–

Yaban eşeği: **74:**50.

Yağmur: **2:**19; **4:**102; **7:**84; **24:**43; **25:**40; **26:**173; **27:**58; **30:**48; **31:**34; **45:**5; **46:**24; **57:**20.

Yahyâ: **3:**39; **6:**85; **19:**7, 12; **21:**90.

Yahyâ'ya, "Kitâbı kuvvetle tut" denilmesi: **19:**12.

Yahyâ'ya hem doğduğu, hem öleceği, hem de diri olarak çıkarılacağı gün selâm: **19:**15.

Yahyâ'ya sabî iken hikmet, rikkat ve paklık/temizlik verilmesi: **19:**12-14

Yakın komşu: **4:**36.

Ya'kûb: **2:**132, 133, 136, 140; **3:**84; **4:**163; **6:**84; **11:**71; **12:**6, 38, 68; **19:**6, 49; **21:**72; **29:**27; **38:**45.

Yakut: **55:**58.

Yanaşık/Arkadaş [*qarîn/karîn*]: **4:**38; **37:**51; **41:**25; **43:**36, 38; **50:**23, 27.

Yanlışlıkla adam öldürmenin kefâreti: **4:**92.

Yaratmak/halketmek: **2:**29; **4:**1; **6:**2, 98; **7:**11, 54, 189; **10:**3, 5; **11:**7; **14:**32; **15:**26-29, 85; **16:**3, 5, 8, 17, 81; **19:**35; **20:**55; **21:**16, 30, 33; **22:**5; **23:**12-15; **24:**45; **25:**1, 2, 54, 59; **30:**54; **31:**10, 11; **32:**4, 7-9; **35:**1, 11, 16; **36:**71, 82; **37:**11; **38:**71; **39:**5, 6, 62; **40:**57, 67; **42:**11, 49; **43:**12; **44:**38-39; **46:**3; **49:**13; **50:**15, 16, 38; **52:**35-36; **53:**3, 45-46; **54:**49; **55:**14; **56:**57-59, 62, 71, 72; **57:**4; **64:**3; **65:**12; **67:**3, 23, 24; **74:**11; **75:**38, 39; **76:**2, 28; **77:**20; **79:**27; **80:**18-20; **86:**5; **87:**2; **96:**1, 2.

Yardım(laşmak): **2:**195, 215, 219, 245, 254, 267, 270-274, 280; **3:**92, 134; **4:**8; **14:**31; **17:**26, 28; **23:**60; **24:**22; **34:**39; **51:**19; **57:**7, 18; **59:**9; **63:**10; **64:**17; **76:**8-10; **92:**5-7; **107:**2, 3.

Ye'cûc-me'cûc: **18:**94; **21:**96.

Yeğus (put adı): **71:**23.

Yehûdiler: **2:**57, 62, 76-80, 88-91, 93-96, 100-104, 111, 113, 116, 118, 120, 135, 140, 146, 159, 174; **3:**21, 23, 24, 52, 54, 64, 67, 77, 78, 112, 181-184, 199; **4:**46, 49, 51-55, 60, 151, 153-157, 159-163; **5:**18, 41-44, 51, 62-64, 68, 69, 82; **6:**90, 91, 114, 146; **7:**156, 159-

161; **9**:30, 31, 34; **16**:118; **19**:37; **22**:17; **47**:26; **58**:14; **59**:2-7, 11-17; **62**:5-8; **74**:31.
Yehûdiler ve müşrikler, mü'minlere karşı, düşmanlıkta insânların en şiddetlisidir: **5**:82.
Yehûdiler, "Hristiyanlar, sağlam ve tutarlı hiçbir şey üzerinde değil" dediler: **2**:113.
Yehûdiler, sâdece yehûdilerin velîleridir: **5**:51.
Yehûdilere, 'Maymun olun' denilmesi: **2**:65; **7**:166.
Yehûdilerden maymun ve domuzlar yapılması: **5**:60.
Yehûdilerin, 'Allâh'ın eli bağlı [Allâh cimri]' demeleri: **5**:64.
Yehûdilerin, 'Allâh fakîr biz zenginiz' demeleri: **3**:181.
Yehûdilerin, 'Bize sayılı birkaç günden başka ateş dokunmaz' demeleri: **2**:80; **3**:24.
Yehûdilerin, sebt'te (balık avlamak sûretiyle) tecâvüz etmeleri: **7**:163.
Yehûdilerin, 'Ümmîlere [yehûdi olmayanlara] yaptığımız hakksızlıktan sorumlu tutulmayız' demeleri: **3**:75.
Yehûdilerin, elleriyle yazdıklarına, 'Allâh katındandır' demeleri: **2**:79.
Yehûdilerin, namaz için yapılan çağrı ile alay etmeleri/ezanı oyun ve eğlence yerine koymaları: **5**:58.
Yehûdilerin, ahbârlarını rabbler edinmeleri: **9**:31.
Yehûdilerin, 'Bizim kalblerimiz kılıflı' demeleri: **2**:88; **4**:155.
Yehûdilerin, Meryem'e zinâ isnâd etmeleri: **4**:156.
Yehûdilerin, 'Yehûdilerden başkası aslâ cennete giremez' iddiâsında bulunmaları: **2**:111.
Yehûdilerin, ateşin yiyeceği bir kurban istemeleri: **3**:183.
Yehûdilere harâm kılınan hayvânlar: **6**:146.
Yehûdilerin, "Biz Îsâ'yı katlettik" demeleri: **4**:157.
Yehûdilerin, "Biz Allâh'ın oğullarıyız/sevgilileriyiz" demeleri: **5**:18.
Yehûdilerin, "Üzeyr Allâh'ın oğlu" demeleri: **9**:30.
Yehûdilerin, nebileri/peygamberleri öldürmeleri: **4**:155; **5**:70.
Yehûdilerin, Dâvûd'un lisânıyla la'netlenmeleri: **5**:78.
Yehûdilerin, Îsâ'nın lisânıyla la'netlenmeleri: **5**:78.
Yehûdilerin Mûsâ'ya, "Bize Allâh'ı açıkça göster" demeleri: **2**:55.

Yehûdilerin ve hristiyanların taamları [kestikleri ve avladıkları] müslümanlara helâldir: **5**:5.
Yehûdilerin ve hristiyanların kadınları müslümanlara helâldir: **5**:5.
Yemîn: **2**:224, 225; **3**:77; **5**:89; **9**:12, 13; **16**:92, 94; **48**:10; **66**:2; **68**:10.
Yemîn kefâreti: **5**:89; **66**:2.
Yemînde lağv: **2**:225; **5**:89.
Yeniden diriliş: **2**:28, 73, 259, 260; **3**:106, 107; **6**:30, 36, 94; **7**:57; **13**:60; **16**:38-39; **17**:50-52, 104; **18**:21, 52, 100; **19**:70; **20**:102.
Yenilmesi harâm olan yiyecekler: **2**:173; **5**:3-4; **6**:145; **16**:115; **22**:30.
Yer/yeryüzü dâbbesi [*dâbbetu'l-arz*]: **27**:82; **34**:14.
Yerden/arzdan çıkarılacak dâbbe: **27**:82; **34**:14.
Yere/yeryüzüne/arza, göklere/semâvâta ve dağlara emânetin arzedilmesi: **33**:72-73.
Yerin/arzın, göklerin ve dağların emânete ihânetten korkmaları [emânetin gereğini yerine getirmeleri]: **33**:72-73.
Yere ve göğe, "İster-istemez gelin!" denilmesi: **41**:11.
Yerin ve göğün, "İsteye isteye geldik" demeleri: **41**:11.
Yerin dümdüz olması, bir eğrilik-çukur ve yumruluk-tümsek kalmaması: **20**:105-107.
Ye's hâlinde îmân: **40**:84, 85.
Yesrib [Medîne/Peygamber'in şehri]: **33**:13.
Yeşil ağaçtan tutuşturulan ateş: **36**:80.
Yetîmler: **2**:83, 177, 215, 220; **4**:2-3, 6, 8, 10, 13, 36, 127; **6**:152; **8**:41; **17**:34; **18**:82; **59**:7; **76**:8; **89**:17; **90**:15; **93**:6, 9; **107**:2.
Yetîm hukûku: **4**:2, 3, 5, 6, 10, 127.
Yetîmi itip kakmak: **107**:2.
Yetîmi kahretme: **93**:9.
Yeûk (put adı): **71**:23.
Yılan: **7**:107; **20**:20; **26**:32; **27**:10; **28**:31.
Yıldırım: **2**:19, 55; **4**:153; **13**:13; **41**:13, 17; **51**:44.
Yıldız(lar): **6**:76, 97; **7**:54; **16**:12, 16; **22**:18; **37**:88; **77**:8; **81**:2; **85**:1.
Yıldız [kevkeb: gezegen/sâbit yıldız] için İbrâhîm'in, "Rabbim bu" diyerek kaymine ta'rîzde bulunması: **6**:76.

Yiyeceklere ilişkin hükümler: **2:**168-172, 173; **3:**93; **4:**160; **5:**1, 3-5, 87, 93, 96; **6:**115, 118, 119, 121, 142, 143, 145, 146; **10:**59; **16:**114-116, 118.
Yiyeceklerin harâm olanları: **2:**173; **5:**3-4; **6:**145; **16:**115; **22:**30.
Yoksul(lar): **2:**83, 177, 215, 236, 271, 273; **3:**181; **4:**6, 8, 36, 135; **5:**95; **9:**60; **18:**79; **22:**28; **24:**32; **30:**38; **51:**19; **58:**12; **59:**7, 8; **68:**24; **69:**34; **70:**25; **76:**8; **89:**18; **90:**16; **93:**8; **107:**3.
Yoksulluk: **2:**61, 214, 268; **6:**151; **9:**28; **17:**31.
Yolda kalmışlar: **2:**177, 215; **4:**36; **8:**41; **9:**60; **17:**26; **30:**38; **59:**7.
Yonca: **80:**28.
Yörünge [*felek*]: **21:**33; **36:**40; **81:**1.
Yûnus: **4:**163; **6:**86; **10:**98; **21:**87; **37:**139-148; **68:**48-50 [*sâhib-i hût*/balığın arkadaşı].
Yûnus'un, kavmine kızıp dolu gemiye kaçması: **37:**139-140; **68:**48-50.
Yûnus'un kur'a çekmesi ve kaybetmesi: **37:**141.
Yûnus'un balık tarafından yutulması: **37:**142.
Yûnus'un pişmân olması: **37:**143.
Yûnus'un boş bir alana atılması: **37:**146.
Yûnus'un, nüfûsu yüzbin, hatta yüzbini geçen topluluğa tekrâr gönderilmesi: **37:**147-148.
Yûsuf: **6:**84; **12:**4, 7, 11, 17, 21, 29, 46, 51, 56, 58, 69, 76, 77, 80, 84, 85, 87, 89, 90, 99; **40:**34.
Yûsuf'un rü'yâsı: **12:**4-6.
Yûsuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması: **12:**10-18.
Yûsuf'un, kervancılar tarafından kuyudan çıkarılıp satılması: **12:**19-21.
Yûsuf'un, zinâya da'vet edilmesi: **12:**23-33.
Yûsuf'un zinâ talebini reddedip kaçması: **12:**25.
Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtılması: **12:**25.
Yûsuf'un zindana atılması: **12:**35.
Yûsuf'un, zindan arkadaşlarının rü'yâlarını te'vîl etmesi: **12:**36-41.
Yûsuf'un, melikin/kralın rü'yâsını te'vîl etmesi: **12:**46-49.
Yûsuf'un, Mısır'da en yüksek göreve getirilmesi: **12:**50, 54-56.
Yûsuf'un kardeşlerinin Mısır'a gelmesi:**12:**58, 69.

Yûsuf'un, kardeşinin yüküne su tasını koyması: **12:**70-79.
Yûsuf'un, kardeşini [Bünyamin'i] alıkoyması: **12:**74-80.
Yûsuf'a, –ağabeyleri tarafından– hırsızlık isnâd edilmesi: **12:**77.
Yûsuf'un, kardeşlerine kendini tanıtması: **12:**89-90.
Yûsuf'un, gömleğini babasına göndermesi: **12:**93-96.
Yûsuf'un, babası Ya'kûb ile karşılaşması/buluşması: **12:**99-101.
Yûn: **16:**82; **70:**9; **101:**5.

–Z–

Zafer: **2:**89, 250; **4:**141; **5:**52; **6:**135; **8:**19; **9:**14; **14:**15; **28:**37; **32:**28, 29; **48:**1, 18, 27; **61:**13; **110:**1.
Zakkûm: **17:**60; **37:**62; **44:**43; **56:**52.
Zakkûm ağacı cehennemin dibinde çıkar: **37:**64.
Zakkûm ağacı zâlimler için bir fitne kılınmıştır: **37:**63.
Zakkûm ağacından yiyecek kâfirler: **37:**66.
Zakkûm ağacının tomurcukları şeytânların başları gibidir: **37:**65.
Zâlim-Zâlimler, Zulm-Zulmetmek: **2:**54, 57, 59, 114, 140, 150, 165, 231, 272, 279, 281; **3:**25, 108, 117, 135, 161, 192; **4:**10, 30, 40, 49, 64, 77, 110, 124, 148, 153, 160, 168; **5:**29, 39; **6:**21, 82, 93, 131, 144, 157, 160; **7:**9, 23, 37, 103, 160, 162, 165, 177; **8:**25, 60; **9:**36, 70; **10:**13, 17, 27, 44, 47, 52, 54; **11:**18, 37, 67, 94, 101, 113, 116, 117; **12:**23; **13:**6; **14:**44, 45; **16:**33, 41, 61, 85, 111, 118; **17:**59, 71; **18:**15, 33, 49, 50, 57, 59, 87; **19:**60; **20:** 111, 112; **21:**3, 47; **22:**25, 39, 71; **23:**27, 62; **25:**4, 19; **26:**227; **27:**11, 14, 44, 52, 85; **28:**16, 37; **29:**40, 46, 68; **30:9**, 29, 57; **31:**13; **32:**22; **34:**19, 42; **36:**37, 54; **37:**22; **38:**24; **39:**32, 47, 51, 69; **40:**17, 31; **42:**41, 42; **43:**39, 65, 76; **45:**22; **46:**12, 19; **51:**59; **52:**47; **53:**52; **61:**7; **65:**1.
Zulmet/Zulumât-nûr [karanlık(lar)-aydınlık]: **2:**17, 19, 257; **5:**16, 116; **6:**1, 39, 45, 59, 63, 97, 122; **13:**16; **14:**1; **21:**87; **24:**40; **27:**63; **33:**43; **35:**20; **39:**6; **57:**9; **65:**11.
Zann: **2:**46, 78, 230, 249; **3:**154; **4:**157; **6:**116, 148; **7:**66, 171; **9:**118; **10:**22, 24, 36, 60, 66; **11:**27; **12:**42, 110; **17:**52, 101, 102; **18:**20, 53; **21:**87; **22:**15; **24:**12; **26:**186; **28:**38, 39; **33:**10; **34:**20; **37:**87; **38:**24,

27; **40:**37; **41:**22, 23, 48; **45:**24, 32; **48:**6, 12; **49:**12; **53:**23, 28; **59:**2; **69:**20; **72:**5, 7, 12; **75:**25, 28; **83:**4; **84:**14.

Zâti'l-'Imâd [direkli-sütunlu/direkler-sütunlar sâhibi]: **89:**7.

Zebânîler: **96:**18.

Zebûr: **4:**163; **17:**55; **21:**105.

Zebûr'da da Allâh, mutlaka arza sâlih kullarının vâris olacağını yazmıştır: **21:**105.

Zekât: **2:**43, 83, 110, 177, 277; **3:**180; **4:**77, 162; **5:**12, 55; **7:**156; **9:**5, 11, 18, 34, 71; **18:**35, 36, 81; **19:**13, 31, 55; **21:**73; **22:**41, 78; **23:**4; **24:**37, 56; **27:**3; **30:**39; **31:**4; **33:**33; **41:**7, 50; **58:**13; **72:**7; **73:**20; **87:**14; **107:**7.

Zekât/Sadaka verilecek kimseler/sınıflar: **9:**60.

Zekeriyyâ: **3:**37, 38; **6:**85; **19:**2, 7; **21:**89.

Zekeriyyâ'nın himâyesine Meryem'in verilmesi: **3:**37.

Zekeriyyâ'nın, Meryem'in yanına her girişinde yanında yeni bir rızk bulması: **3:**37.

Zekeriyyâ'nın çocuk için du'â etmesi: **3:**38; **19:**3-6.

Zekeriyyâ'nın kısır olan karısının ıslâh edilmesi [doğurmaya elverişli hâle getirilmesi]: **21:**90.

Zekeriyyâ'nın Yahyâ ile müjdelenmesi: **3:**39; **19:**7.

Zekeriyyâ'nın üç gün konuşamaması: **3:**41; **19:**10.

Zenginlerin malında yoksulların hakkı vardır: **51:**19; **70:**24-25.

Zer' [îcad sûretiyle ızhâr etme/yaratma]: **7:**179.

Zeyd (ve Zeyneb): **33:**37.

Zeytin: **6:**99, 141; **16:**11; **24:**35; **80:**29; **95:**1.

Zeytin mübârek bir ağaçtır: **24:**35.

Zıhâr: **33:**4; **58:**2-4.

Zıhâr kefâreti: **58:**3-4.

Zıhâr sebebiyle Peygamber'le tartışan kadın: **58:**1.

Zıhâr yapmak [eşlerine, "Sen bana anamın sırtı gibisin" demek], ağızdan çıkan boş laftır: **33:**4.

Zıhâr yapanlar [eşlerine, "Sen bana anamın sırtı gibisin" diyenler], çirkin ve asılsız bir söz söylüyorlar: **58:**3.

Zıhâr yaptığınız eşler, analarınız değildir: **58:**2.
Zıhâr yaptığınız eşlerinizi Allâh analarınız kılmamıştır: **33:**4.
Zıhârından dönecek olanlar, temâstan önce bir köle-câriye azad etmek, ona gücü yetmeyen peşpeşe iki ay oruc tutmak, ona da gücü yetmeyen altmış miskîni (veyâ fakîri) doyurmak zorundadır: **58:**3-4.
Zırh: **16:**81; **21:**80; **34:**11.
Zikr [vahy/Kur'ân], Allâh tarafından korunmuştur ("korunacak" değil): **15:**9.
Zillet: **2:**85, 114; **6:**124; **10:**26, 27; **11:**66; **42:**45; **68:**43; **70:**44; **72:**6.
Zinâ: **4:**25; **5:**5; **17:**32; **23:**6-7; **24:**2, 3, 4-5; **25:**68; **60:**12; **70:**29-31.
Zinâkâr erkek ve kadınla evlenmek: **24:**3.
Zinânın cezâsı (evli-bekâr hürr erkek ve kadınlar için 100 celdedir/değnektir): **24:**2.
Zinânın cezâsı (evli câriyeler için 50 celde/değnek): **4:**25.
Zinâ iftirâsı ve cezâsı: **24:**4.
Zinânın isbâtı için dört şâhid gereklidir: **24:**4-5, 11-13.
Zincirler: **14:**49; **40:**71; **69:**32; **76:**4.
Ziyâ'/Ziyâ' [ışık]: **10:**5; **21:**48; **28:**71.
Zulmet-nûr [karanlık-aydınlık]: **2:**257; **5:**16; **6:**1; **13:**16; **14:**1; **33:**43; **35:**20; **57:**9; **65:**11.
Zü'l-Evtâd [kazıklar sâhibi]: **38:**12; **89:**10.
Zülkarneyn kıssası: **18:**83-98.
Zülkarneyn'in sedd yapması: **18:**95, 96.
Zülkifl: **21:**85; **38:**48.
Zünnûn [balık sâhibi]: **21:**87; **68:**48.

TEFSÎR'DE AÇIKLANAN KELİME, KAVRAM ve İBÂRELERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

TEFSÎR'DE AÇIKLANAN KELİME, KAVRAM ve İBÂRELERİN ALFABETİK FİHRİSTİ

–A–

Âbide (Tahrîm, not: 11)
Âbidler (Tevbe, not: 139)
Âbiri's-sebîl (Nisâ, not: 55a)
'Abkar/'Abqar (Rahmân, not: 43)
'Abkarî/'Abqarî (Rahmân, not: 43)
'Abese ('Abese, not: 1a)
Abs ('Abese, not: 1a)
'Âde'l-ûlâ [*evvelki/ilk Âd*] (Fecr, not: 2)
'Âd-ı İrem (Fecr, not: 2)
'Adiv ('Âdiyât, not: 1)
'Âdiyât ('Âdiyât, not: 1)
'Âdiye ('Âdiyât, not: 1)
Afev (A'râf, not: 103b)
Afv [*affi*] (Bakara, not: 295; A'râf, not: 103b)
'Aqr (Kamer, not: 14; Şems, not: 8)
Aqabe (Beled, not: 6b)
Ağlef (Bakara, not: 111; Nisâ, not: 183)
Âhiret yurdu (Bakara, not: 119)
Ahbâr (Tevbe, not: 38)
Ahqâb (Nebe', not: 8b)
Ahqâben (Nebe', not: 8b)
Ahzâb (Ra'd, not: 50)
Ahsen-i taqvîm (Tîn, not: 1d)
Akabe/Aqabe (Beled, not: 6c)
Âl (Bakara, not: 55; Âl-i 'İmrân, not: 31a; A'râf, not: 118)
'Alâ hubbihi (İnsân, not: 5f)
'Alâq ('Alâk, not: 2)

'Aleqa ('Alâk, not: 2)
Alem (Rahmân, not: 18)
Âl-i Fir'avn (A'râf, not: 118)
Âl-i 'İmrân (Âl-i 'İmrân, not: 31b)
Alîm (Nisâ, not: 137; Yûsuf, not: 9)
Allâh âhirdir (Hadîd, not: 4)
Allâh bâtındır (Hadîd, not: 5)
Allâh evveldir (Hadîd, not: 4)
Allâh zâhirdir (Hadîd, not: 5)
Allâh'ın arşa istivâ etmesi (Ra'd, not: 2)
Allâh azîzdir (Tevbe, not: 54)
Allâh hakîmdir (Tevbe, not: 54)
Allâh şekûrdur (Şûrâ, not: 32)
Allâh ve O'nun Resûlü'nün harbi (Bakara, not: 387)
Allâh ve O'nun Resûlü'ne hadd yarışına kalkanlar (Mücâdele, not: 3b)
Allâh vâsidir (Mâide, not: 97)
Allâh'a ezâ (Ahzâb, not: 72)
Allâh'ın evliyâsı/velîleri (Yûnus, not: 64)
Allâh'ın gelmesi (Bakara, not: 278)
Allâh'ın hizbi (Mâide, not: 100)
Allâh'ın istidrâcı (A'râf, not: 186)
Allâh'ın mekri (Âl-i 'İmrân, not: 61, 62; A'râf, not: 107)
Allâh'ın oğulları ve sevgilileri olduğunu iddiâ etmek (Mâide, not: 41a)
Allâh'ın kelimâtı (A'râf, not: 155)
Allâh'ın kelimesi (Tevbe, not: 53)
Allâh'ın salâvâtı (Bakara, not: 210a)
Allâh'ın şe'âiri (Mâide, not: 3)
Allâh'ın şehâdet etmesi (Âl-i 'İmrân, not: 18)
Allâh'ın ve O'nun Resûlü'nün önüne geçmeyin (Hucurât, not: 1)
Allâh'ın yakınlığı (Bakara, not: 242b)
Allâh'tan bir kitâb/yazı geçmesi (Enfâl, not: 73)
Allâh'tan gizlenmek için göğüs bükmek (Hûd, not: 5)
Âlemlerin rabbi [*rabbi'l-'âlemîn*] (Fâtiha, not: 3)

Altı gün (Hûd, not: 7a)
'Âmiletun nâsibetun (Ğâşiye, not: 1c)
A'nâb (Nebe', not: 9)
Ana Kitâb [*ummu'l-kitâb/ümmü'l-kitâb*] (Zuhruf, not: 3)
Arab (Tevbe, not: 114)
Arabî (Tevbe, not: 114)
A'râb (Tevbe, not: 114)
A'râbî (Tevbe, not: 114)
Arayte/Eraeyte ('Alak, not: 6)
A'râf (A'râf, not: 49)
A'râf ashâbı/ehli [*a'râf üzerinde bulunanlar*] (A'râf, not: 50)
Arf (A'râf, not: 49)
Arş (Hûd, not: 7b)
Arza [*yere*] *saplanmak* (A'râf, not: 181c)
Arz-ı mukaddes (Mâide, not: 45b)
Arz-ı zât-ı sad' (Târık, not: 4)
Arzın dahvi (Nâzi'ât, not: 8a)
Arzın halifeleri (Neml, not: 57c)
Arzın yarılması ('Abese, not: 7)
Aşf (Fîl, not: 7)
Ashâb-ı a'râf [*a'râf ashâbı/a'râf üzerinde bulunanlar*] (A'râf, not: 50)
Ashâb-ı Eyke [*Eykeliler*] (Hicr, not: 38)
Ashâb-ı fîl (Fîl, not: 2)
Ashâb-ı meş'eme [*şûm ehli/uğursuzlar/hayrsızlar*] (Vâkı'a, not: 4b)
Ashâb-ı meymene [*uğurlular/hayrlılar*] (Vâkı'a, not: 3)
Ashâb-ı şimâl (Vâkı'a, not: 16)
Ashâb-ı uhdûd [*hendek ashâbı/îmân edenleri, kazdıkları hendeklerde yakıp seyredenler*] (Burûc, not: 4b)
Asnâm [*sanemler*] (Mâide, not: 11)
'Asr ('Asr, not: 1)
Aşâ (Zuhruf, not: 28)
Avuçlarını oğuşturmak (Kehf, not: 54b)
Ayne'l-yakîn (Tekâsür, not: 3)

Ay yarıldı/çatladı [*şaqqa'l-qamer*] (Kamer, not: 1)
Ayakların altından gelen azâb (En'âm, not: 61b)
Âyetlerde ilhâd (Fussılet, not: 29)
Âyetleri ayırd edilmiş [*tafsîl olunmuş*] (Fussılet, not: 2)
Ayın derlenmesi (İnşikâk, not: 7)
Ayın yarılması/çatlaması [*şaqqa'l-qamer*] (Kamer, not: 1)
Ayn (Kehf, not: 94)
Azâbdan medd çekmek (Meryem, not: 48)
Azâb-ı müstekırr (/Kamer, not: 17)
Azife (Necm, not: 21)
Âzife Günü (Mü'min, not: 22b)
Azîz (Bakara, not: 176, 298; Nisâ, not: 194a; İbrâhîm, not: 7; Teğâbün, not: 22)
'Azm (Ahkâf, not: 34b)

–B–

Bahîre (Mâide, not: 161)
Bahr-i mescûr (Tûr, not: 1)
Bakar/Baqar (Bakara, not: 87)
Bakr/Baqr (Bakara, not: 87)
Bakara/Baqara (Bakara, not: 87)
Bağy (Bakara, not: 287b; Şûrâ, not: 17b)
Bâri (Bakara, not: 62; Haşr, not: 35)
Barr (İnsân, not: 3b)
Basîr (Bakara, not: 121)
Basîretler (En'âm, not: 113)
Bast (Nâzi'ât, not: 8a)
Bâtıl (Bakara, not: 249a)
Batş (Burûc, not: 8a)
Bedâ (Yûsuf, not: 109)
Bediv (Yûsuf, not: 109)
Behcet (Neml, not: 53c)
Bekke (Âl-i 'İmrân, not: 88a)

Belâ (Bakara, not: 58; Kıyâmet, not: 2b)
Belâğu'n-nikâh (Nisâ, not: 8)
Beled-i Emîn (Tîn, not: 1c)
Benî-İsrâîl (Bakara, not: 48)
Berâ-yı enâm (Rahmân, not: 6)
Berere ('Abese, not: 4b)
Berq-ı basar [*gözün şimşek çakması*] (Kıyâmet, not: 5a)
Berr (İnsân, not: 3b)
Be's (Haşr, not: 17)
Besmele'nin Kur'ân'dan olup olmadığı (Fâtiha, not: 1)
Besmele'nin tercümesi (Fâtiha, not: 1)
Beşer (Müddessir, not: 8)
Beyyine [*apaçık delil*] (Bakara, not: 109b; A'râf, not: 84; Beyyine, not: 1)
Bî'a (Hacc, not: 53b)
Bid'an (Ahkâf, not: 12)
Bi-ğayr-i 'ilm [*ilmsiz/hiçbir ilme dayanmaksızın*] (Nahl, not: 15)
Bi'l-ğayb (Yâ-Sîn, not: 5)
Birr [*hayrda genişlik/ileri gitmek*] (Bakara, not: 51; Mâide, not: 8; İnsân, not: 3b)
Burc (Burûc, not: 1a)
Burûc [*burclar*] (Burûc, not: 1a)

–C–

Câhiliyye hamiyyeti (Fetih, not: 26)
Cann (Rahmân, not: 16)
Câsiye (Câsiye, not: 26)
Cebbâr (Mâide, not: 46; Haşr, not: 31)
Celde (Nûr, not: 4)
Cemel [*erkek deve*] (A'râf, not: 43; Mürselât, not: 11)
Cennet (Nisâ, not: 20)
Cennet-i naîm [*ni'met cennetleri*] (Vâkı'a, not: 37)
Cenud (Müddessir, not: 11b)
Cerime (Tevbe, not: 116)

Cevâb (Sebe, not: 20b)
Cevâd (Sâd, not: 30)
Cevd (Sâd, not: 30)
Cezâ (Fâtiha, not: 5)
Cibt (Nisâ, not: 67)
Cidâl [*çekişme*] (Bakara, not: 265)
Cifân (Sebe, not: 20b)
Cilbâb (Ahzâb, not: 73)
Cimâle [*erkek develer*] (Mürselât, not: 11)
Cinn (Nisâ, not: 20; Cinn, not: 4)
Cinnet (Nisâ, not: 20)
Ciyâd (Sâd, not: 30)
Cûdi [*engince bir dağ*] (Hûd, not: 42)
Curuf (Tevbe, not: 138a)
Cüdde (Fâtır, not: 37a)
Cüded (Fâtır, not: 37a)
Cünûd (Müddessir, not: 11b)
Cünüb (Nisâ, not: 54c)

–Ç–

Çimli tâneler (Rahmân, not: 9)
Çok evlilik [*teaddüd-i zevcât*] (Nisâ, not: 4)

–D–

Dâbbe (Neml, not: 70)
Dabh ('Âdiyât, not: 1)
Dâll (Fâtiha, not: 15)
Dâlâl (Fâtiha, not: 15; Âl-i 'İmrân, not: 83)
Dâlâlet (Fâtiha, not: 15)
Dâllîn (Fâtiha, not: 15)
Da'n (En'âm, not: 169b)
Danîn (Tekvîr, not: 13)
Darî' (Ğâşiye, not: 2b)

Dâru'l-âhire [*âhiret yurdu*] (Bakara, not: 119)
Dayf (Zâriyât, not: 11b)
Debâ (Nâzi'ât, not: 8a)
Dehr (İnsân, not: 1b)
Denâ fe-tedellâ [*yaklaştı da tedelli etti*] (Necm, not: 6)
Desîs (Şems, not: 5b)
Dess (Şems, not: 5b)
Dessâs (Şems, not: 5b)
Dilsizler (En'âm, not: 41b)
Dîn (Fâtiha, not: 5)
Dînde tefekkuh/fıkhetme (Tevbe, not: 156)
Dîn Günü [*Karşılık Günü*] (Fâtiha, not: 5)
Dîni ikâme etmek (Şûrâ, not: 15)
Disar (Kamer, not: 12a)
Dissîsâ (Şems, not: 5b)
Du'â (Bakara, not: 242b)
Dünyâ (Bakara, not: 108; Tevbe, not: 50b)
Dünyâ hayât [*hayât-ı dünyâ*] (Bakara, not: 108; Tevbe, not: 50b)
Dünyâ semâ [*semâ-ı dünyâ*] (Mülk, not: 1b)
Dürr-i yetîm (Leyl, not: 2a)
Düsür (Kamer, not: 12a)

–E–

Ebâbil (Fîl, not: 4)
Ebârıq (Vâkı'a, not: 8)
Ebsâr (Bakara, not: 15)
Ebter (Kevser, not: 4)
Edgâsu ahlâm (Yûsuf, not: 52)
Efnân (Rahmân, not: 32)
Ehad (İhlâs, not: 1)
Ehâdisin te'vîli [*sözlerin/hâdiselerin te'vîli*] (Yûsuf, not: 6)
Ehille [*hilâller*] (Bakara, not: 249b)
Ehl-i a'râf (A'râf, not: 50)

Ehl-i beyt (Ahzâb, not: 30b)
Ehl-i zikr (Nahl, not: 32)
Ekbâr-ı şeyda (Vâkı'a, not: 15)
Ekmâm (Rahmân, not: 7)
Ekvâb (Zuhruf, not: 49b; Vâkı'a, not: 8)
Elemtera/Elemtere (Mücâdele, not: 6)
Eli açık olmak (Mâide, not: 106)
Eli bağlı olmak (Mâide, not: 106)
Ellerini ağızlarına ittiler (İbrâhîm, not: 14)
Eltâf (Rahmân, not: 11)
Elvah (Kamer, not: 12a)
Emânî (Bakara, not: 98)
Emîn (Tekvîr, not: 9)
Emşâc (İnsân, not: 1c)
En'âm [*sığır ve davar cinsi*] (En'âm, not: 155; Nahl, not: 4; Şûrâ, not: 13)
En'âm behâimi (Mâide, not: 2)
Enne (Bakara, not: 36)
Ensâb (Mâide, not: 11)
Emr (A'râf, not: 58; Nahl, not: 1; İsrâ, not: 74)
Erayte/Araeyte ('Alak, not: 6)
Erdâ (Fussılet, not: 15a)
Erhâm (Nisâ, not: 2b; Muhammed, not: 22)
Esâret (İnsân, not: 19)
Esâs (Nahl, not: 63)
Esâtir (En'âm, not: 28)
Esâtiru'l-evvelîn [*evvelkilerin esâtiri/hurâfeleri*] (En'âm, not: 28)
Esfel-i sâfilîn (Tîn, not: 2a)
Esr (İnsân, not: 19)
Esef (Yûsuf, not: 88)
Eser (Tâ-Hâ, not: 45
Esfâr (Cum'a, not: 10b)
Esqâl (Zilzâl, not: 2a)
Esîr (İnsân, not: 5e)

Eslâmnâ (Hucurât, not: 16)
Eşini de ondan [o/aynı nefsten] yaptı (A'râf, not: 191)
Evlâ (Kıyâmet, not: 20)
Evlâ leke fe-evlâ (Kıyâmet, not: 20)
Evlâ lehum [onlara evlâdır/pek yakındır] (Muhammed, not: 20b)
Evlere arkalarından girmek (Bakara, not: 251)
Evsân (Mâide, not: 11)
Evvâb (Sâd, not: 9)
Evvâb (Tevbe, not: 142)
Evvelki Kitâblardakinin [suhufdakinin/sâhifelerdeki şeylerin] beyyinesi (Tâ-Hâ, not: 74a)
Eyâmâ (Nûr, not: 37)
Ey anamın oğlu (Tâ-Hâ, not: 43)
Eyke (Hicr, not: 38)
Eyke ashâbı (Hicr, not: 38)
Eyyâm-ı Arab [Arab günleri] (Câsiye, not: 12)
Eyyâm-ı teşrik (Bakara, not: 270)
Eyyâmullâh [Allâh'ın günleri] (Câsiye, not: 12)
Ezlâm (Mâide, not: 12)
Ezvâc [eşler] (Zuhruf, not: 11; Teğâbün, not: 12)

–F–

Fâqıre (Kıyâmet, not: 17a)
Faqtulû enfüsekum [nefislerinizi katledin/öldürün] (Bakara, not: 63)
Fağfur (Rahmân, not: 13)
Fâhişe [çirkin/haddini aşmış şey] (Nisâ, not: 22; A'râf, not: 88)
Fahşâ (Bakara, not: 376b)
Fâiz (Bakara, not: 383; Âl-i 'İmrân, not: 121)
Farz (Tahrîm, not: 2)
Fâsile (Me'âric, not: 3c)
Fasl (Şûrâ, not: 26)
Fasletmek [ayırmak/hüküm vermek] (En'âm, not: 54)
Fasl-ı hitâb (Sâd, not: 12)

Fasl kelimesi (Şûrâ, not: 26)
Fâtır (Fâtır, not: 2)
Fecr (Fecr, not: 1a)
Fe-evlâ lehum [*o da onlara evlâdır/pek yakındır*] (Muhammed, not: 20b)
Felâh (Bakara, not: 12)
Felâk (Felâk, not: 1)
Fenen (Rahmân, not: 32)
Fenn (Rahmân, not: 32)
Fesâd (Kasas, not: 76)
Feth-i mübîn [*istikbâli açan*] (Fetih, not: 1)
Fetih (Hadîd, not: 9)
Fetîl (Nisâ, not: 66a)
Fevâhiş (En'âm, not: 181c)
Fey (Haşr, not: 4)
Feza' (Neml, 78b)
Fıkhetmek [*yefqahûn*] (Tevbe, not: 96b)
Fısk (En'âm, not: 133)
Fidâ (Muhammed, not: 4)
Firaş (Vâkı'a, not: 14a)
Fir'avn (Hûd, not: 99)
Fitne (Bakara, not: 254; Teğâbün, not: 15)
Fuhş (Nisâ, not: 22)
Fuhşiyât (A'râf, not: 31)
Furkân (Bakara, not: 61; Enfâl, not: 29)
Furkân Günü (Enfâl, not: 44b)
Furuşin merfûa (Vâkı'a, not: 14b)
Füccâr (Sâd, not: 25)
Fücûr (Şems, not: 4a)
Füsuk (Bakara, not: 265; Hucurât, not: 8)

—Q—

Qâb (Necm, not: 7)
Qâbe qavseyni ev ednâ (Necm, not: 7)

Qadr gecesi [*leyle-i qadr*] (Kadr, not: 3)
Qalem (Kalem, not: 1)
Qarn (En'âm, not: 10a)
Qamer yarıldı (Kamer, not: 1)
Qarı' (Kâri'a, not: 1)
Qâri'a (Hâkka, not: 1b; Kâri'a, not: 1)
Qarîn (Kâf, not: 10c)
Qarye (Talâk, not: 10)
Qarz-ı hasen (Bakara, not: 330; Hadîd, not: 12)
Qâsırâtu't-tarf (Rahmân, not: 36)
Qâsıtlar (Cinn, not: 14)
Qasvere (Müddessir, not: 17a)
Qayyûm (Âl-i 'İmrân, not: 2)
Qazâ/Qadâ (Hâkka, not: 9c)
Qıdmır (Nisâ, not: 145b)
Qıtâl [*savaş*] (Hucurât, not: 10)
Quhûm (Beled, not: 6c)
Qur'ân (Kıyâmet, not: 10)
Qutile ('Abese, not: 4d; (Burûc, not: 4a)

–G–

Gâb (Necm, not: 7)
Gâbe gavseyni ev ednâ (Necm, not: 7)
Gadab/gazab (Fâtiha, not: 14)
Gadr gecesi [*leyle-i qadr*] (Kadr, not: 3)
Gafûr (Bakara, not: 319)
Galem (Kalem, not: 1)
Gammaz (Kalem, not: 9)
Gamer yarıldı (Kamer, not: 1)
Gani (Bakara, not: 367; Âl-i 'İmrân, not: 90; En'âm, not: 151)
Garı' (Kâri'a, not: 1)
Gâri'a (Hâkka, not: 1b; Kâri'a, not: 1)
Garîn (Kâf, not: 10c)

Garye (Talâk, not: 10)
Gassâk (Sâd, not: 45)
Gâsırâtu't-tarf (Rahmân, not: 36)
Gâsıtlar (Cinn, not: 14)
Gasvere (Müddessir, not: 17a)
Gayyâ (Meryem, not: 31)
Gayyûm (Âl-i 'İmrân, not: 2)
Geceyle gündüzün ihtilâfı (Câsiye, not: 4)
Gıdmır (Nisâ, not: 145b)
Gıtâl [savaş] (Hucurât, not: 10)
Ğıdr (Sebe, not: 20c)
Göğün kapılarını açmak (Kamer, not: 11)
Göğsün açılması (En'âm, not: 137)
Göklerin ve yerin mübdî (En'âm, not: 108)
Gözlerin beyazlaşması (Yûsuf, not: 89a)
Ğudûr (Sebe, not: 20c)
Guhûm (Beled, not: 6c)
Gur'ân (Kıyâmet, not: 10)
Gutile ('Abese, not: 4d; (Burûc, not: 4a)
Güneşin dürülmesi (Tekvîr, not: 1)

-Ğ-

Ğafûr (Bakara, not: 319)
Ğâit (Nisâ, not: 55c; Mâide, not: 18)
Ğanem [davar] (En'âm, not: 175a)
Ğanî (Bakara, not: 367; Âl-i 'İmrân, not: 90; En'âm, not: 151)
Ğâr (Kehf, not: 4)
Ğarâbîb (Fâtır, not: 37b)
Ğarâbîbu sûdun (Fâtır, not: 37b)
Ğassâk (Sâd, not: 45)
Ğâsıq (Felâk, not: 2)
Ğâşiye (Ğâşiye, not: 1a)
Ğayb (Bakara, not: 5)

Ğayy (Necm, not: 1d)
Ğazab/Ğadab (Fâtiha, not: 14)
Ğırbîb (Fâtır, not: 37b)
Ğıslîn (Hâkka, not: 11b)
Ğulf (Bakara, not: 111; Nisâ, not: 183)

–H–

Habb-Habbe (Yâ-Sîn, not: 15b)
Habîr (En'âm, not: 19)
Habl-i verîd (Kâf, not: 10b)
Hablullâh [*Allâh'ın ipi*] (Âl-i 'İmrân, not: 94)
Hacc (Bakara, not: 211)
Hacc-ı ekber (Tevbe, not: 2)
Hacc-ı ifrad (Bakara, not: 262)
Hacc-ı kıran (Bakara, not: 262)
Hacc-ı temettu (Bakara, not: 262)
Hadd (Burûc, not: 4b)
Hâde, yehûdü, hevden (Bakara, not: 79)
Hadîqa (Neml, not: 53c)
Hadîs (Zâriyât, not: 11b; Ğâşiye, not: 1a)
Hafaza (İnfitâr, not: 2)
Hâfız (Târık, not: 3)
Hâfir (Nâzi'ât, not: 4a)
Hâfire (Nâzi'ât, not: 4a)
Hâfızûn (İnfitâr, not: 2)
Hakkâ (Kadr, not: 1)
Hâib olmak (Tâ-Hâ, not: 29)
Hakîm (Bakara, not: 177, 298; Nisâ, not: 154; Yûnus, not: 1; İbrâhîm, not: 7)
Hâlık (Haşr, not: 34)
Halîm (Nisâ, not: 19; Teğâbün, not: 20)
Hâm (Mâide, not: 161)
Hamd (Fâtiha, not: 2)

Hâme-i mesnûn (Hicr, not: 20b)
Hamîd (Fâtiha, not: 2; Bakara, not: 375)
Hâmie (Kehf, not: 94)
Hamîm (Hâkka, not: 11a)
Hâmiye (Kehf, not: 94)
Hamiyyet (Fetih, not: 26)
Hamiyyet-i câhiliyye [*câhiliyye hamiyyeti*] (Fetih, not: 26)
Hammâlete'l-hatab (Tebbet, not: 6)
Hamr (Bakara, not: 293)
Hanîf (Bakara, not: 185; Âl-i 'İmrân, not: 69, 87; En'âm, not: 198)
Hâr (Tevbe, not: 138a)
Harâm/hürmetli ay(lar) (Bakara, not: 256, 290; Mâide, not: 156)
Hars (Bakara, not: 300; En'âm, not: 155)
Hasîr (İsrâ, not: 8)
Hass (Âl-i 'İmrân, not: 146a)
Hasûr (Âl-i 'İmrân, not: 39c)
Haşyet (Beyyine, not: 9)
Hatb (Zâriyât, not: 17b)
Hâtıîn (Kasas, not: 7b)
Hâviye (Kâri'a, not: 3b)
Hayy (Âl-i 'İmrân, not: 2; Tâ-Hâ, not: 53)
Hayât-ı dünyâ [*sûflî/en yakın hayât*] (Bakara, not: 108; Tevbe, not: 50b)
Hayr (Bakara, not: 236, 289)
Hecr-i cemîl (Müzzemmil, not: 6a)
Hedy (Bakara, not: 260)
Hel (İnsân, not: 1a)
Hel etâ (Zâriyât, not: 11b; İnsân, not: 1a; Ğâşiye, not: 1a)
Helû' (Me'âric, not: 6)
Hendek ashâbı/îmân edenleri, kazdıkları hendeklerde yakıp seyredenler [*ashâb-ı uhdûd*] (Burûc, not: 4b)
Hıns (Vâkı'a, not: 19)
Hıtta (Bakara, not: 70; A'râf, not: 158)
Hızlan (Furkân, not: 31)

Hicren mehcûren (Furkân, not: 27)
Hidâyet (Fâtiha, not: 10)
Hidâyetçi (Bakara, not: 46a)
Hikmet (Bakara, not: 174, 208)
Hikmet-i bâliğa (Kamer, not: 7)
Hilâf [*çapraz/karşıtlık/muhâlefet*] (Mâide, not: 60a; Şu'arâ, not: 19b)
Hilâl/hilâller [*ehille/ayın evreleri*] (Bakara, not: 249b)
Hilm (Nisâ, not: 19)
Hîn (İnsân, not: 1b)
Hoş-bû reyhân (Rahmân, not: 10)
Hud'a (Bakara, not: 17)
Huqb (Nebe', not: 8b)
Hul' (Bakara, not: 309)
Huletâ (Sâd, not: 18)
Hûr (Rahmân, not: 41)
Huruf-ı Mukatta'a [*kesik/kopuk harfler*] (Bakara, not: 1)
Husûm (Hâkka, not: 3)
Huşû (Mü'minûn, not: 2)
Hutam (Vâkı'a, not: 24)
Hümeze (Hümeze, not: 2)
Hürmetli ay [*harâm ay(lar)*] (Bakara, not: 256, 290)

İ

İbâdî ('Ankebût, not: 48)
İhbat (Muhammed, not: 24b)
İhn (Me'âric, not: 2d)
İsr (Bakara, not: 409d)
İsrar (Câsiye, not: 10)
İstıfâ [*süzüp seçmek*] (Âl-i 'İmrân, not: 33)
İşâr (Tekvîr, not: 3)
İşâru [*kıyılmaz mallar/doğurmak üzere olan deve*] (Tekvîr, not: 3)
İyâfet-i tayr (A'râf, not: 120)
İzîn (Me'âric, not: 11b)

İ

İbâdet (Fâtiha, not: 8)
İbâdî ('Ankebût, not: 48)
İbil [*deve cinsi*] (Mürselât, not: 11)
İbrâhîm'in makâmı (Bakara, not: 164b)
İbram (Zuhruf, not: 51a)
İfk (Nûr, not: 11; Sâffât, not: 33)
İğtisâl (Nisâ, not: 55b)
İhsân (Nahl, not: 72)
İhzâr (Sâffât, not: 44)
İkân/İqân (Rûm, not: 49; Zâriyât, not: 10)
İkdâ (Necm, not: 15a)
İktıhâm/Iqtıhâm (Beled, not: 6b)
İlâf (Kureyş, not: 1a)
İlhâd (Fussılet, not: 29)
İlham (Şems, not: 4c)
İllâ mâşâallâh [*meğer ki Allâh dileye*] (Nebe', not: 8b)
İllâ mâşâe rabbuke [*meğer ki Rabbin dileye*] (Hûd, not: 105c)
İlm verilmiş olanlar (İsrâ, not: 92)
İmâm (Bakara, not: 161b; İsrâ, not: 59)
Îmân (Bakara, not: 5)
İm'ân (Nisâ, not: 99a)
İmrae [*karı-kız*] (Meryem, not: 4)
İnqaz-ı zahr (İnşirah, not: 2b)
İnkılâb 'ale'l-'aqıb (Âl-i 'İmrân, not: 134)
İnne (Bakara, not: 36)
İnsâ (Bakara, not: 136)
İnsânın tek nefsten/cinsten yaratılması (Nisâ, not: 1)
İnşâ (Rahmân, not: 18)
İnşikâk (İnşikâk, not: 1)
İnzâl (Bakara, not: 8)
İnzâr (Bakara, not: 13b)
İrcâf (Ahzâb, not: 75)

İrem (Fecr, not: 2)
İsâbe (Mutaffifîn, not: 18)
İsâ'nın Rûhu'l-Kudüs ile takviye edilmesi (Mâide, not: 174)
İsâr (Haşr, not: 9)
İshân (Enfâl, not: 72a)
İslâf (Hâkka, not: 9b)
İslâm (Bakara, not: 172; Hucurât, not: 16)
İsrâf (A'râf, not: 90)
İsrâîl (Bakara, not: 48)
İsrâîloğulları (Bakara, not: 48)
İsrâîloğulları'nın mülûk [*kralları*] *yapılması* (Mâide, not: 44)
İsm [*cezâ terettüb eden günâh*] (Hucurât, not: 11)
İsmî [*bana karşı işlediğin günâh*] (Mâide, not: 55b)
İsmike [*senin günâhın/günâhların*] (Mâide, not: 55b)
İsrâ (İsrâ, not: 2)
İsraf (Tâ-Hâ, not: 65)
İsmet (Mümtehine, not: 17)
İstebrak (İnsân, not: 10)
İsti'âne [*yardım*] (Fâtiha, not: 9)
İstidrâc (A'râf, not: 185; Kalem, not: 31)
İstiğfar (Şûrâ, not: 4)
İstihzâ (Bakara, not: 23)
İstinbat (Nisâ, not: 103)
İşrâb (Bakara, not: 118)
İşvâ (Me'âric, not: 4)
İtikaf (Bakara, not: 248)
İtizâr etmek (Tevbe, not: 110)
İttikâ [*korunma*] (Bakara, not: 4; Âl-i 'İmrân, not: 76; En'âm, not: 32)
İyyâke [*sâdece ama sâdece*] (Fâtiha, not: 7)

-Q-

Qâb (Necm, not: 7)
Qâbe qavseyni ev ednâ (Necm, not: 7)

Qadr gecesi [*leyle-i qadr*] (Kadr, not: 3)
Qalem (Kalem, not: 1)
Qarn (En'âm, not: 10a)
Qamer yarıldı (Kamer, not: 1)
Qarı' (Kâri'a, not: 1)
Qâri'a (Hâkka, not: 1b; Kâri'a, not: 1)
Qarîn (Kâf, not: 10c)
Qarye (Talâk, not: 10)
Qarz-ı hasen (Bakara, not: 330; Hadîd, not: 12)
Qâsırâtu't-tarf (Rahmân, not: 36)
Qâsıtlar (Cinn, not: 14)
Qasvere (Müddessir, not: 17a)
Qayyûm (Âl-i 'İmrân, not: 2)
Qazâ/Qadâ (Hâkka, not: 9c)
Qıdmır (Nisâ, not: 145b)
Qıtâl [*savaş*] (Hucurât, not: 10)
Quhûm (Beled, not: 6c)
Qur'ân (Kıyâmet, not: 10)
Qutile ('Abese, not: 4d; (Burûc, not: 4a)

–K–

Kabile (Hucurât, not: 15)
Kabza (Zümer, not: 66a)
Kadâ/Kazâ (Hâkka, not: 9c)
Kadem-i sıdk (Yûnus, not: 3)
Kadh ('Âdiyât, not: 1)
Kadr gecesi [*leyle-i qadr*] (Kadr, not: 3)
Kâfûr (İnsân, not: 4a)
Kâbir (En'âm, not: 19)
Kahhâr (İbrâhîm, not: 48; Mü'min, not: 20)
Kahr (Yûsuf, not: 43b)
Kâ'ıb (Nebe', not: 10)
Kalb-i selîm (Sâffât, not: 32)

Kalem (Kalem, not: 1)
Kamer yarıldı (Kamer, not: 1)
Kanat indirmek (İsrâ, not: 24b)
Kânite (Tahrîm, not: 9)
Kânitîn (Tahrîm, not: 29)
Kâri'a (Hâkka, not: 1b; Kâri'a, not: 1)
Karn (En'âm, not: 10a)
Karîn (Kâf, not: 10c)
Karye (Talâk, not: 10)
Karz-ı hasen (Bakara, not: 330; Hadîd, not: 12)
Kâsırâtu't-tarf (Rahmân, not: 36)
Kâsıtlar (Cinn, not: 14)
Kayyûm (Âl-i 'İmrân, not: 2)
Kazâ/Kadâ (Hâkka, not: 9c)
Kazıklar sâhibi [*zu'l-evtâd*] (Fecr, not: 3)
Ke'abe (Nebe', not: 10)
Kebîr (Ra'd, not: 19)
Ke'b (Nebe', not: 10)
Kebed (Beled, not: 4a)
Kehf (Kehf, not: 4)
Kellâ (Nebe', not: 2)
Kelime-i fasl (Şûrâ, not: 26)
Kelime-i takvâ (Fetih, not: 28)
Kemâ (Bakara, not: 326)
Kerâmet ('Abese, not: 4b)
Kerîm Resûl/resûlin kerîm [*Cebrâîl*] (Tekvîr, not: 9; Hâkka, not: 13)
Kerîm Resûl/resûlin kerîm [*Muhammed (s.a)*] (Hâkka, not: 13; Tekvîr, not: 9)
Ke's (Tûr, not: 9; Vâkı'a, not: 8)
Kesik/kopuk harfler [*huruf-ı mukatta'a*] (Bakara, not: 1)
Keşf-i sâq (Kalem, not: 28)
Kevâ'ib (Nebe', not: 10)
Kevser (Kevser, not: 1)

Kıble (Bakara, not: 195)
Kıraat [*okuma*] ('Alâk, not: 1)
Kısas (Bakara, not: 233)
Kıtâl [*savaş*] (Hucurât, not: 10)
Kifât (Mürselât, not: 7)
Kirâm ('Abese, not: 4b)
Kitâb (Âl-i 'İmrân, not: 49)
Kitâb anası/Kitâb'ın aslı (Zuhruf, not: 3)
Kitâbet (Âl-i 'İmrân, not: 188)
Kitâb verilenler (Âl-i 'İmrân, not: 24)
Kuddûs (Haşr, not: 26)
Kur'ân [*kıraat/okuma*] (Kıyâmet, not: 10)
Kur'ân'ın/vahyin [*zikr'in*] *korunması/muhâfaza edilmesi* (Hicr, not: 11a)
Kurbanlık [*yakınlık*] (Mâide, not: 53)
Kureyş (Kureyş, not: 1b)
Kutile ('Abese, not: 4d)
Küdye (Necm, not: 15a)
Küfr (Bakara, not: 13a)
Kürsî (Bakara, not: 355)

–L–

Lağv (Bakara, not: 303, 304)
Lâ-raybe fîh [*onda rayb yoktur*] (Yûnus, not: 50)
Latîf (En'âm, not: 112; Mülk, not: 7)
Lâ-ya'lemûn (Bakara, not: 145)
Letâfet (Mülk, not: 7)
Lemh-i basar/Lemha-i basar (Kamer, not: 25b)
Lems (Cinn, not: 6)
Leyle-i kadr [*kadr gecesi*] (Kadr, not: 3)
Levh (Kamer, not: 12a; Müddessir, not: 8)
Levvâha (Müddessir, not: 8)
Lezâ (Me'âric, not: 3d)

Libâs (Nebe', not: 4)
Lizâm (Tâ-Hâ, not: 69)
Lübed [*yığın yığın/üstüste binmiş/çok fazla*] (Beled, not: 4b)
Lümeze (Hümeze, not: 2)
Lütûf (Mülk, not: 7)

–M–
Mâ (Kâri'a, not: 2)
Mâ ekferehu ('Abese, not: 4e)
Mahrûm (Zâriyât, not: 8)
Mak'adı sıdq [*doğruluk meclisi/sandalyesi*] (Kamer, not: 26b)
Makâm-ı İbrâhîm (Bakara, not: 164b)
Mâlik (Zuhruf, not: 50b)
Mâ meleket eymânukum (Nisâ, not: 34)
Mantıq (Neml, not: 13b)
Maraz [*hastalık*] (Bakara, not: 18; Mâide, not: 93; Muhammed, not: 19)
Mâric (Rahmân, not: 15)
Mârid (Nisâ, not: 140)
Ma'rûş ve gayr-ı ma'rûş cennetler (En'âm, not: 165a)
Mâ'ûn (Mâ'ûn, not: 4)
Maymun ve domuzlar yapmak (Mâide, not: 102)
Ma'z (En'âm, not: 169b)
Meâb (Nebe', not: 8a)
Mecd (Hûd, not: 72)
Medenîler (Tevbe, not: 153)
Medîne (Yâ-Sîn, not: 11)
Mefer (Kıyâmet, not: 6a)
Mefteh (En'âm, not: 56)
Meftûn (Kalem, not: 5a)
Meğer ki Rabbin dileye [*illâ mâşâallâh*] (Hûd, not: 105c)
Mehcur tutmak (Furkân, not: 32)
Mekîn (Tekvîr, not: 9)
Mele (Bakara, not: 334; A'râf, not: 67)

Meleklerin Âdem'e secde etmesi (A'râf, not: 7)
Melekût (Yâ-Sîn, not: 47)
Melik [kral/hükümdâr] (Haşr, not: 25)
Melîki muqtedir (Kamer, not: 26c)
Memsus (Bakara, not: 384b)
Menn (Muhammed, not: 4)
Menşûr (Tûr, not: 1b)
Menûn (Tûr, not: 13)
Merîd (Nisâ, not: 140)
Merve (Bakara, not: 210b)
Mesâk (Kıyâmet, not: 17c)
Mesânî (Hicr, not: 47)
Mescid-i Harâm (Bakara, not: 199b)
Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar (Tevbe, not: 33)
Mescid-i Harâm'da umrecilik (Tevbe, not: 20)
Mesel (Vâkı'a, not: 22b)
Mesîh (Âl-i 'İmrân, not: 43)
Mesnûn (Hicr, not: 20b)
Meşğabe (Beled, not: 8b)
Mess (Bakara, not: 384b)
Mestûr (Tûr, not: 1d)
Me'sur (Müddessir, not: 6)
Meşhûd (Burûc, not: 3)
Metâ (Âl-i 'İmrân, not: 192)
Metîn (Zâriyât, not: 30b)
Metrabe (Beled, not: 9a)
Mevedded (Mümtehine, not: 1)
Mev'ize (Âl-i 'İmrân, not: 130; A'râf, not: 134)
Mev'ûde (Tekvîr, not: 6)
Mısr (Bakara, not: 74)
Miftâh (En'âm, not: 56)
Mihrâb (Âl-i 'İmrân, not: 37a)
Millet (Bakara, not: 157a)

Minhâc (Mâide, not: 85)
Minnet (Hucurât, not: 18b)
Mi'raclar (Me'âric, not: 1)
Mirsâd (Nebe', not: 7; Fecr, not: 4)
Mîsâk (Nisâ, not: 29)
Miskîn (İnsân, not: 5c)
Mîzân (Şûrâ, not: 21; Hadîd, not: 33)
Mubtiller ('Ankebût, not: 43)
Mûqınîn [*ûqân ehli*] (Rûm, not: 49; Zâriyât, not: 10)
Muqtasıd ümmet [*mûtedil ümmet*] (Mâide, not: 110)
Muhalled evlâdlar (Vâkı'a, not: 7)
Muharrer (Âl-i 'İmrân, not: 34b)
Muhkemât (Âl-i 'İmrân, not: 6b)
Muhlâs (Yûsuf, not: 34)
Muhlis (Yûsuf, not: 34)
Muhsinîn [*muhsinler*] (Mâide, not: 138)
Mukarrebîn/Mukarrebûn (Âl-i 'İmrân, not: 46; Vâkı'a, not: 6a; Mutaffifîn, not: 12)
Mukatta'a harfler [*kesik/kopuk harfler*] (Bakara, not: 1)
Murtefaq (Kehf, not: 48)
Mûsâ'dan ğazab sükût etti (A'râf, not: 145b)
(Mûsâ'nın,) "Onlar benim eserim [*öğretim*] *üzerindeler" demesi* (Tâ-Hâ, not: 38)
Mu'sade (Beled, not: 13)
Mûsâ'nın suhufu/sâhifeleri (A'lâ, not: 9)
Musavvir (Haşr, not: 36)
Mu'sırât (Nebe', not: 5)
Musibet (Hadîd, not: 29)
Mustatîr (İnsân, not: 5b)
Muta' (Tekvîr, not: 9)
Mutaffif (Mutaffifîn, not: 2)
Mutaffifîn (Mutaffifîn, not: 2)
Mutahhar ('Abese, not: 3e)

Muttakî (Bakara, not: 4; En'âm, not: 32)
Mûtedil ümmet [*ümmetun muqtasıdun*] (Mâide, not: 110)
Mu'tefike (Tevbe, not: 82; Necm, not: 19; Hâkka, not: 5)
Muztarr (Neml, not: 57a)
Mübârek (Duhân, not: 2)
Mübâşeret (Bakara, not: 245)
Mübdî (En'âm, not: 108; Burûc, not: 8b)
Mübdî ve muîd (Burûc, not: 8)
Mübîn (Mâide, not: 38a; Hûd, not: 97; Yûsuf, not: 1b)
Müddessir (Müddessir, not: 1)
Müellefetu'l-kulûb (Tevbe, not: 74)
Müflih (Bakara, not: 12)
Mühl (Me'âric, not: 2c)
Mükâtebe (Nûr, not: 40)
Mükerrem ('Abese, not: 3c)
Müknet hazırladık (Kehf, not: 91)
Mükremîn/Mükremûn (Zâriyât, not: 11b)
Münâsefe (Mutaffifîn, not: 11a)
Münker (Nahl, not: 74)
Münşeât (Rahmân, not: 18)
Münzerin yağmuru (Neml, not: 51)
Müsellemetun [*salma*] (Bakara, not: 89b)
Müslim(ler) (Tahrîm, not: 7; Cinn, not: 11)
Müsrif (A'râf, not: 90; Zâriyât, not: 18a)
Müsteqarr (Kıyâmet, not: 6b)
Müstekirr (Kamer, not: 2)
Müteâl (Ra'd, not: 19)
Mütecâviz (Kalem, not: 11)
Mütekebbir (Haşr, not: 32)
Müteşâbihât (Âl-i 'İmrân, not: 8, 9b)
Müzebzeb [*kararsız*] (Nisâ, not: 168)
Müzn (Kâf, not: 9c)
Müzzemmil (Müzzemmil, not: 1)

–N–

Nadh (Rahmân, not: 39)
Nâdi ('Alak, not: 10)
Nâqa (Mürselât, not: 11)
Naqîr (Nisâ, not: 145b)
Nahl-ı benâm (Rahmân, not: 8)
Naîm cenneti (Vâkı'a, not: 37)
Nakîb (Mâide, not: 1826b)
Nâr-ı semûm (Hicr, not: 21a)
Nasaha (Tevbe, not: 107)
Nasarâ (Bakara, not: 79)
Nasrânî (Bakara, not: 79)
Nâsiye ('Alak, not: 9)
Nâsiyesinden tutmak (Hûd, not: 54)
Nasuh (Tahrîm, not: 18)
Nasuh tevbe [*samimi/içten tevbe*] (Tahrîm, not: 18)
Nâşie (Müzzemmil, not: 4)
Nebei'l-'azîm [*büyük/muazzam/çok önemli haber*] (Nebe', not: 1)
Necd (Beled, not: 6a)
Necdeyn (Beled, not: 6a)
Necm (Necm, not: 1)
Necm-i sâqıb (Târık, not: 2)
Neferan (Kehf, not: 51)
Nefs (Tekvîr, not: 5)
Nefsin vefât ettirilmesi (Zümer, not: 44)
Nefslerinizi katledin/öldürün [*faqtulû enfusekum*] (Bakara, not: 63)
Nefyedilmek (Mâide, not: 60b)
Neqâmu (Burûc, not: 5b)
Neher (Kamer, not: 26a)
Nehire (Nâzi'â, not: 4b)
Nesh (Bakara, not: 135)
Nesi [*ay geriletme*] (Tevbe, not: 49a)
Nesta'în (Fâtiha, not: 9)

Neşr (Mürselât, not: 2)
Nezîr-i mübîn [*apaçık uyarıcı*] (Hicr, not: 51)
Nezr [*adak*] (Bakara, not: 376c; İnsân, not: 5a)
Nıqır (Nisâ, not: 145b)
Nigahban hâkim (Mâide, not: 84)
Numrika (Ğâşiye, not: 4a)
Nûr (Yûnus, not: 11)
Nush (Tahrîm, not: 18)
Nusub (Mâide, not: 11)
Nusuk (En'âm, not: 199)
Nutfe (Mü'minûn, not: 6b)
Nutq (Neml, not: 13b)
Nücûm (Vâkı'a, not: 29)
Nüfûs (Tekvîr, not: 5)
Nühâ (Tâ-Hâ, not: 23)
Nüşûz [*serkeşlik*] (Nisâ, not: 51)
Nüzûl (Âl-i 'İmrân, not: 209)

–O–

Orta namaz [*salât-ı vustâ*] (Bakara, not: 325)
Oruc (Bakara, not: 237, 238, 239a, 241)

–P–

Perçemden yakalamak (Hûd, not: 54)
Peşin (Kıyâmet, not: 15a)

–R–

Rabb (Fâtiha, not: 3)
Rabbânî (Âl-i 'İmrân, not: 137; Mâide, not: 78)
Rabbi'l-âlemîn (Fâtiha, not: 3)
Rabbinin dilemesi hâriç (Hûd, not: 105c)
Rabbinin makâmı (Nâzi'ât, not: 11)
Rabbinin vechi/yüzü (Rahmân, not: 21a)

Râcife (Nâzi'ât, not: 2)
Racîm (Âl-i 'İmrân, not: 36a)
Râdife (Nâzi'ât, not: 3)
Raqq (Kıyâmet, not: 17b; Tûr, not: 1c)
Raqabe (Bakara, not: 232c; Nisâ, not: 114; Beled, not: 8a)
Raqi (Kıyâmet, not: 17b)
Rahîk (Mutaffifîn, not: 10b)
Rahîm (Fâtiha, not: 4)
Râ'înâ (Bakara, not: 134; Nisâ, not: 63)
Rahm (Nisâ, not: 2b; Muhammed, not: 22)
Rahmân (Fâtiha, not: 4)
Rahmân arşa istivâ etti (Tâ-Hâ, not: 3)
Rakabe (Bakara, not: 232c; Nisâ, not: 114; Beled, not: 8a)
Rakîm (Kehf, not: 4)
Râsiyât (Sebe, not: 20c)
Ravh u reyhân (Vâkı'a, not: 36)
Ravza (Şûrâ, not: 27)
Rayb (Bakara, not: 2; Tûr, not: 13)
Recfe (A'râf, not: 86)
Recm (Âl-i 'İmrân, not: 36a)
Recmetmek (Hûd, not: 91)
Redâ (Leyl, not: 4c)
Redîm (Kehf, not: 100)
Refes (Bakara, not: 243, 265)
Refref (Rahmân, not: 42)
Rehbân (Hadîd, not: 39)
Rehbâniyet (Hadîd, not: 39)
Rekz (Sâd, not: 36b)
Re's (Hucurât, not: 15)
Rıhlet (Kureyş, not: 1c)
Ricz (Bakara, not: 72a)
Rîh (Yûsuf, not: 100)
Rîh-i akîm [*kısır rüzgâr*] (Zâriyât, not: 19)

Ribâ (Bakara, not: 383; Âl-i 'İmrân, not: 121)
Ribânın mahvedilmesi (Bakara, not: 385)
Ribât (Enfâl, not: 64)
Ribbiyyûn (Âl-i 'İmrân, not: 137)
Ricz (Müddessir, not: 3)
Rift (Hûd, not: 101a)
Riqâb (Bakara, not: 232c)
Rîş (A'râf, not: 16)
Ru'b (Âl-i 'İmrân, not: 143)
Rûh (Nahl, not: 3; Şûrâ, not: 57)
Ruhbân (Tevbe, not: 38)
Rûh-i Emîn [*Rûhu'l-Emîn*] (Şu'arâ, not: 68; Tekvîr, not: 9)
Rûhu'l-Kudüs (Bakara, not: 109c; Nahl, not: 83c)
Rummân (Rahmân, not: 40)
Rükû (Fetih, not: 34)
Rüşd (Kehf, not: 80)
Rücz (Müddessir, not: 3)

—S—

Sâ'at (A'râf, not: 189a)
Sâbiîn (Bakara, not: 80)
Sâbikûn (Tevbe, not: 118; Vâkı'a, not: 5b)
Sabr (Âl-i 'İmrân, not: 211; 'Asr, not: 3)
Sabr-ı cemîl (Yûsuf, not: 23)
Sadâ ('Abese, not: 1c)
Sadakanın artırılması (Bakara, not: 385)
Saded ('Abese, not: 1c)
Sâdir (Zilzâl, not: 5)
Safâ (Bakara, not: 210b)
Saff-Sâffât (Sâffât, not: 1a)
Sâfin (Sâd, not: 29b)
Sâfinât (Sâd, not: 29b)
Sâfir ('Abese, not: 4c)

Sâq (Kalem, not: 28)
Sağırlar (En'âm, not: 41a)
Sâhib (Necm, not: 1c)
Sâhibe (Cinn, not: 3)
Sâhife ('Abese, not: 4a)
Sâhire (Nâzi'ât, not: 4c)
Sâibe (Mâide, not: 161)
Sa'îd (Nisâ, not: 57)
Sâihûn (Tevbe, not: 141)
Sâil [*isteyen/ihtiyâcını arzeden*] (Bakara, not: 232b; Zâriyât, not: 8)
Sâime (Tahrîm, not: 12)
Salât/salâvât (Hacc, not: 53b)
Salâtı ikâme etmek (Bakara, not: 6)
Salâtında bağırma (İsrâ, not: 97)
Salât-ı vustâ [*orta namaz*] (Bakara, not: 325)
Salsâl (Rahmân, not: 14)
Samed (İhlâs, not: 3)
(Sâmiri'nin,) "Ben onların görme/[kavrama]diklerini gördüm [kavradım], Resûl'ün eserinden/öğretisinden bir avuç avuçla(mış)dım onu da attım; ve nefsim bana böyle (yapmayı) hoş gösterdi" demesi (Tâ-Hâ, not: 45)
San'at (Nahl, not: 90)
Sanem (Mâide, not: 11)
Sarîm (Kalem, not: 18)
Sarm (Kalem, not: 18)
Sarre (Zâriyât, not: 16b)
Sarsar rüzgârı (Fussılet, not: 12)
Savaşın harâm olduğu aylar (Mâide, not: 4)
Savm (Meryem, not: 16)
Savma' (Hacc, not: 53b)
Sayâsî (Ahzâb, not: 24)
Sayha (Hûd, not: 66)
Sebe (Neml, not: 19)

Sebb (Müzzemmil, not: 5)
Sebt (Bakara, not: 85; Nisâ, not: 65; A'râf, not: 161)
Sebt ashâbı (Nisâ, not: 65)
Sebt tutmak [*Cum'artesi yasağına uymak*] (Nahl, not: 103)
Sebu'u (Mâide, not: 10)
Secde (Bakara, not: 41; A'râf, not: 202; Yûsuf, not: 108; Nahl, not: 36)
Seder (Necm, not: 8)
Sederat (Necm, not: 8)
Sefere ('Abese, not: 4c)
Sefertu ('Abese, not: 4c)
Sefîh-Süfehâ (Bakara, not: 20, 194; Nisâ, not: 7)
Sefi' ('Alak, not: 8)
Sefr ('Abese, not: 4c)
Seqal (Zilzâl, not: 2a)
Seqar (Müddessir, not: 7)
Sekîne (Bakara, not: 338)
Selâm (İbrâhîm, not: 28; Zâriyât, not: 14a; Haşr, not: 27)
Selâmen (Hûd, not: 69b; Zâriyât, not: 14a)
Selîm kalb (Sâffât, not: 32)
Selsebîl (İnsân, not: 8)
Semâ (Mülk, not: 11)
Semâ-i dünyâ [*en yakın gök*] (Mülk, not: 1b)
Semâ-i zât-ı rec' (Târık, not: 4)
Semâya doğruldu [*semâya istivâ etti*] (Fussılet, not: 6)
Semiyyâ (Meryem, not: 7)
Serîr (Vâkı'a, not: 6b; Ğâşiye, not: 3)
Serkeşlik [*nüşûz*] (Nisâ, not: 51)
Sevâb (Mutaffifîn, not: 18)
Sevâbgâh (Bakara, not: 164b)
Sevm (Bakara, not: 56)
Sev'e (A'râf, not: 20)
Seyyid (Âl-i 'İmrân, not: 39c)
Seyyibe (Tahrîm, not: 13)

Sıddîklar [*özü-sözü dosdoğru olan kimseler*] (Hadîd, not: 22)
Sırtlarının arkasına/gerisine atmak [*verâe zuhûrihim: umursamamak/önemsememek/değer vermemek*] (Bakara, not: 126b)
Sıysâ (Ahzâb, not: 24)
Siccîl (Fîl, not: 5)
Sidr/Sidir (Necm, not: 8; Sebe, not: 24)
Sidre (Necm, not: 8)
Sidre-i münteha/müntehâ sidresi (Necm, not: 8)
Sifah (Nisâ, not: 35)
Sifr ('Abese, not: 4c)
Sifrler (Cum'a, not: 10b)
Sihr (Bakara, not: 129)
Sihrun yu'seru (Müddessir, not: 6)
Silm (Hucurât, not: 16)
Sîmâ [*alâmet*] (Fetih, not: 36)
Sînenin/göğsün açılması/şerhedilmesi (En'âm, not: 137)
Siyâb [*elbise*] (Müddessir, not: 2)
Siyâbın/elbisenin [kişiliğin] temizliği (Müddessir, not: 2)
Sû' (Bakara, not: 224)
Su'bân (A'râf, not: 112b)
Subhân (Âl-i 'İmrân, not: 200)
Sudûr (Zilzâl, not: 5)
Sufun (Sâd, not: 29b)
Suht (Mâide, not: 74a)
Suhuf ('Abese, not: 4a; A'lâ, not: 9)
Suhuf-ı Mûsâ (A'lâ, not: 9)
Sultân (Âl-i 'İmrân, not: 141b; A'râf, not: 81; Hûd, not: 97)
Sunnetu'l-evvelîn (Kehf, not: 70)
Sûr (Sâd, not: 13)
Sübât (Nebe', not: 3)
Sücûd (Fetih, not: 34)
Südâ (Kıyâmet, not: 21)
Sülâle (Mü'minûn, not: 6b)

Sündüs (İnsân, not: 10)
Sünen (Âl-i 'İmrân, not: 127)
Sürür (Vâkı'a, not: 6b)

–Ş–

Şa'b (Hucurât, not: 15)
Şâdân (Rahmân, not: 44)
Şafak (İnşikâk, not: 6)
Şaqqa'l-qamer [*ay yarıldı/çatladı*] (Kamer, not: 1)
Şâhid (Burûc, not: 3)
Şâhid olarak kulak veren (Kâf, not: 16)
Şarâb-ı tahûr (İnsân, not: 11)
Şatr (Bakara, not: 199b)
Şeâir (Bakara, not: 210b)
Şedd-i esr (İnsân, not: 19)
Şef' (Fecr, not: 1c)
Şedîdu'l-quvâ [*kuvvetleri şiddetli olan/Cebrâîl*] (Tekvîr, not: 9)
Şehâdet-şuhûd (Bakara, not: 241; Âl-i 'İmrân, not: 18)
Şehîd (Hadîd, not: 23)
Şehîdler (Hadîd, not: 23)
Şehr [*ay/29-30 günlük süre*] (Bakara, not: 239b)
Şehvet (Âl-i 'İmrân, not: 16)
Şekûr (Sebe, not: 20d)
Şettâ (Leyl, not: 1b)
Şevâ (Me'âric, not: 4)
Şeytân racîmdir [*şeytân tardedilmiştir/la'netlenmiştir*] (Âl-i 'İmrân, not: 36a; Hicr, not: 14; Nahl, not: 79)
Şeytânın adımlarına uymayın (Bakara, not: 223)
Şeytânlar (En'âm, not: 134)
Şihâb (Hicr, not: 16)
Şir'a (Mâide, not: 85)
Şiya (Hicr, not: 11b)
Şu'ab (Mürselât, not: 12)

Şuhûd-şebâdet (Bakara, not: 241; Âl-i 'İmrân, not: 18)
Şükr (Teğâbün, not: 19)

–T–

Tâbût (Bakara, not: 338)
Tafsîl (En'âm, not: 102)
Tâğût (Bakara, not: 358; Nisâ, not: 67, 76; Nahl, not: 24)
Tahâ (Şems, not: 2)
Tahrîm vak'ası (Tahrîm, not: 21)
Tâibe (Tahrîm, not: 10)
Tâir (A'râf, not: 120; Nahl, not: 60)
Takiyye (Âl-i 'İmrân, not: 27)
Takvâ [*korunma/Allâh'ın emir ve nehiylerine riâyetle günâhtan ve azâbdan korunma*] (Bakara, not: 4; Âl-i 'İmrân, not: 76; En'âm, not: 32)
Talh-ı mendûd (Vâkı'a, not: 14a)
Tallâhi (Yûsuf, not: 77a)
Tams (Nisâ, not: 64; Rahmân, not: 37)
Târıq (Târık, not: 1)
Tarq (Târık, not: 1)
Tasfiye (Tâ-Hâ, not: 61)
Tasrîf (A'râf, not: 65a)
Tatayyur (A'râf, not: 120)
Tayr (A'râf, not: 120; Nahl, not: 60; Fîl, not: 4)
Tayyib (Nisâ, not: 57)
Teaddüd-i zevcât [*eşlerin artırılması*] (Nisâ, not: 4)
Tebab (Tebbet, not: 1)
Tebbet (Tebbet, not: 1)
Tebdîl-i emsâl (İnsân, not: 20)
Tedsis (Şems, not: 5b)
Tedsiye (Şems, not: 5b)
Tefekküh (Vâkı'a, not: 24)
Teheccüd (İsrâ, not: 67)
Tekâsür [*çoğaltma hırsı/yarışı*] (Tekâsür, not: 1)

Tek nefsten/cinsten yaratma/yaratılma (Nisâ, not: 1)
Telâki/Telâqı Günü (Mü'min, not: 17)
Tenkîl (Nâzi'ât, not: 7)
Tennûr (Hûd, not: 35)
Tenzîl (A'râf, not: 16; İsrâ, not: 90, 91; İnsân, not: 14)
Terâqıye (Kıyâmet, not: 17b)
Tereddâ (Leyl, not: 4c)
Tereddüd (Leyl, not: 4c)
Terquve (Kıyâmet, not: 17b)
Tertîl (Müzzemmil, not: 3)
Tesaddâ ('Abese, not: 1c)
Tesbîh [*tenzih ve takdis*] (A'râf, not: 201; Tâ-Hâ, not: 13)
Tescîr (Tekvîr, not: 4)
Teshîr ('Ankebût, not: 53)
Te'sîm (Vâkı'a, not: 11)
Tesnîm (Mutaffifîn, not: 11b)
Tesvîb (Mutaffifîn, not: 18)
Tevbe (Bakara, not: 367)
Tevbe-i nasuh [*samimi/içten tevbe*] (Tahrîm, not: 18)
Tevkîr (Nûh, not: 5)
Tevvâb (Nisâ, not: 78)
Tevellî (Muhammed, not: 21)
Te'vîl (Âl-i 'İmrân, not: 9b; A'râf, not: 55)
Te'vîlu'l-ehâdis [*hadîslerin/hâdiselerin te'vîli/nasıl ve ne zamân gerçekleşeceği*] (Yûsuf, not: 6)
Tezeyyül (Fetih, not: 24)
Tezkire ('Abese, not: 3a)
Tezkiye (Şems, not: 5a)
Tezvic (Tekvîr, not: 5)
Tıyara (A'râf, not: 120)
Tib'te kalmak (Mâide, not: 51)
Tilâvet (Âl-i 'İmrân, not: 98; Meryem, not: 30)
Timsâl (Sebe, not: 20a)

Tîn (Tîn, not: 1a)
Tûba (Ra'd, not: 38)
Tûr (Bakara, not: 82; Tûr, not: 1a)
Tûr-i Sînâ [*Sînâ Dağı*] (Bakara, not: 82)
Tûr-i Sînîn [*Sînâ Dağı*] (Tîn, not: 1b)
Tuvâ (Nâzi'ât, not: 5a)

–U–

'Ubus ('Abese, not: 1a)
Ufuk-ı a'lâ (Tekvîr, not: 13)
Ufuk-ı mübîn (Tekvîr, not: 13)
Uhdûd (Burûc, not: 4b)
Uhdûd ashâbı [*hendek ashâbı/kazdıkları hendekleri ateşle doldurup mü'minleri içine atanlar*] (Burûc, not: 4b)
Ûli'l-emr [*emir/söz sâhibi/sâhibleri*] (Nisâ, not: 102)
Ûli'l-'azm [*azim sâhibi/sâhibleri*] (Ahkâf, not: 34b)
Ûli'n-nühâ [*nühâ sâhibleri*] (Tâ-Hâ, not: 23)
Ulüvv (Kasas, not: 76)
Umre (Bakara, not: 211)
Ummu'l-Kitâb [*kitâbın anası/aslı/esâsı*] (Ra'd, not: 61; Zuhruf, not: 3)
Unzurnâ (Bakara, not: 134)
Urcûn (Yâ-Sîn, not: 23)
'Urf için gönderilen (Mürselât, not: 1)
'Usbe (Yûsuf, not: 12)
Usve (Ahzâb, not: 19)
Uşerâ [*on aylık gebe deve/doğurmak üzere olan deve veyâ yeni doğuran deve*] (Tekvîr, not: 3)

–Ü–

Ümmet (Zuhruf, not: 18)
Ümmet-i kâime (Âl-i 'İmrân, not: 104)
Ümmet-i muqtasıd [*mûtedil ümmet*] (Mâide, not: 110)
Ümmî (A'râf, not: 151; Cum'a, not: 5)

Ümmîler (Âl-i 'İmrân, not: 24, 75; A'râf, not: 151; Cum'a, not: 5)
Ümmü'l-kitâb [*kitâbın anası/aslı/esâsı*] (Ra'd, not: 61; Zuhruf, not: 3)
Ümniyye (Bakara, not: 98)
Üstlerinden ve ayaklarının altından yemek (Mâide, not: 109)
Üstten gelen azâb (En'âm, not: 61b)
Üzün (İnşikâk, not: 2)

–V–
Vâhid (İbrâhîm, not: 47; İhlâs, not: 1)
Vahyen [*vahyle*] (Şûrâ, not: 53)
Vahyin/Kur'ân'ın [*zikr'in*] *muhâfaza edilmesi* (Hicr, not: 11a)
Vaqab (Felâk, not: 2)
Vaqb (Felâk, not: 2)
Vakâr (Nûh, not: 5)
Vâkı'a (Vâkı'a, not: 1)
Vallâhi (Yûsuf, not: 77a)
Vârid (Zilzâl, not: 5)
Vasat (Bakara, not: 197; Kalem, not: 21)
Vâsi (Bakara, not: 148; Mâide, not: 97)
Vasî (Âl-i 'İmrân, not: 73)
Vasîle (Mâide, not: 161)
Vaz' (İnşirah, not: 2a)
Vecih (Âl-i 'İmrân, not: 45)
Vedûd (Burûc, not: 8c)
Vehhâb (Âl-i 'İmrân, not: 12a)
Ve lemmâ suqıta fî eydîhim [*ve vaktâ ki/ne zamân ki onların ellerine kırağı düşürüldü*] (A'râf, not: 139)
Velî (Nisâ, not: 169; A'râf, not: 22)
Ve'n-şaqqa'l-qamer [*yarıldı/çatladı ay*] (Kamer, not: 1)
Verâe zuhûrihim [*sırtlarının arkasına atmak*] (Bakara, not: 126b)
Vesen (Mâide, not: 11)
Vetr (Fecr, not: 1c)
Veyl (Mutaffifîn, not: 1; Hümeze, not: 1)

Vezer (Kıyâmet, not: 6a)
Vezin tutturmayız (Kehf, not: 103)
Vikâye (Bakara, not: 4; Âl-i 'İmrân, not: 76; En'âm, not: 32)
Vird (Hûd, not: 101a)
Vitr (Fecr, not: 1c)
Vizr (İsrâ, not: 14a; Necm, not: 16b; İnşirâh, not: 2a)
Vuqub (Felâk, not: 2)
Vurûd (Zilzâl, not: 5)

–Y–

Yakınlıkta meveddet/sevgi (Şûrâ, not: 30)
Yakîn/Yâqîn (Bakara, not: 10; Mâide, not: 90)
Yemîn (Zümer, not: 66a)
Yemînde lağv (Mâide, not: 140, 141)
Yere saplanmak (A'râf, not: 181c)
Yetîm (İnsân, not: 5d; Duhâ, not: 2a)
Yevme'l-âzıfe (Mü'min, not: 22b)
Yevmi'd-Dîn [*Dîn/Karşılık Günü*] (Fâtiha, not: 5)
Yıldızların bulanması (Tekvîr, not: 2)
Yu'ser (Müddessir, not: 6)
Yûsuf da ona [*kadına/Azîz'in karısına*] *kasdederdi, Rabbinin burhânını görmese idi* (Yûsuf, not: 31)

–Z–

Zakkûm (Sâffât, not: 26)
Zâ metrabe (Beled, not: 9a)
Zanîn (Tekvîr, not: 13)
Zann (Necm, not: 11; Kıyâmet, not: 16b)
Zâriyât (Zâriyât, not: 1a)
Zarlarla kısmet paylaşmak/istemek [*ezlâm*] (Mâide, not: 12)
Zâti'l-imâd (Fecr, not: 2)
Zebânî ('Alak, not: 11)
Zebâniye ('Alak, not: 11)

Zecr (Sâffât, not: 1b)
Zecredecek (Kamer, not: 6b)
Zefîr (Furkân, not: 15b)
Zekât üzerine me'mur olanlar (Tevbe, not: 73)
Zelîl (Mülk, not: 8)
Zell (Zilzâl, not: 1)
Zelûl (Mülk, not: 8)
Zelzele [*yer sarsıntısı/deprem*] (Zilzâl, not: 1)
Zencefîl [*Zencebîl*] (İnsân, not: 7)
Zenîm (Kalem, not: 13)
Zer' (A'râf, not: 182b; Mülk, not: 14)
Zerv (A'râf, not: 182b; Zâriyât, not: 1a)
Zevâtâ (Rahmân, not: 32)
Zevc (En'âm, not: 169a; Meryem, not: 4)
Zevceyn (Ra'd, not: 8)
Zeytûn (Tîn, not: 1a)
Zıhâr [*eşin, "Sen bana anamın sırtı gibisin" denilerek harâm kılınması*] (Mücâdele, not: 2)
Zıllen zalîlen (Nisâ, not: 69)
Zifirden bir zıll-ı mağmûm (Vâkı'a, not: 17)
Zikr (Talâk, not: 11a; İnşirah, not: 3)
Zikr'in [*vahyin/Kur'ân'ın*] *muhâfaza edilmesi* (Hicr, not:11a)
Zilzâl [*zelzele/yer sarsıntısı/deprem*] (Zilzâl, not: 1)
Ziyâ (Yûnus, not: 11)
Zobu (Kalem, not: 12)
Zubur (Âl-i 'İmrân, not: 190b)
Zulmetler [*karanlıklar*] *içindedirler* (En'âm, not: 41c)
Zü'l-arş [*arşın sâhibi*] (Tekvîr, not: 12)
Zülef (Hûd, not: 110c)
Zü'l-evtâd [*kazıklar sâhibi*] (Fecr, not: 3)
Zülfe (Hûd, not: 110c)
Zürbiyye (Ğâşiye, not: 4b)

SÛRELERİN MUSHAF TERTİBİNE GÖRE DİZİLİŞİ

SÛRE NO	SÛRE ADI	ÂYET SAYISI	SAYFA NO	SÛRE NO	SÛRE ADI	ÂYET SAYISI	SAYFA NO
1	Fâtiha	7	127	58	Mücâdele	22	1072
2	Bakara	286	133	59	Haşr	24	1077
3	Âl-i 'İmrân	200	232	60	Mümtehine	13	1084
4	Nisâ	176	277	61	Saff	14	1090
5	Mâide	120	323	62	Cum'a	11	1093
6	En'âm	165	359	63	Münâfıkûn	11	1096
7	A'râf	206	405	64	Teğâbün	18	1099
8	Enfâl	75	451	65	Talâk	12	1103
9	Tevbe	129	468	66	Tahrîm	12	1107
10	Yûnus	109	497	67	Mülk	30	1113
11	Hûd	123	518	68	Kalem [Nûn]	52	1120
12	Yûsuf	111	544	69	Hâkka	52	1128
13	Ra'd	43	567	70	Me'âric	44	1133
14	İbrâhîm	52	577	71	Nûh	28	1137
15	Hicr	99	587	72	Cinn	28	1141
16	Nahl	128	598	73	Müzzemmil	20	1146
17	İsrâ	111	618	74	Müddessir	56	1149
18	Kehf	110	637	75	Kıyâmet	40	1154
19	Meryem	98	656	76	İnsân [Dehr]	31	1160
20	Tâ-Hâ	135	668	77	Mürselât	50	1166
21	Enbiyâ	112	683	78	Nebe'	40	1170
22	Hacc	78	698	79	Nâzi'ât	46	1175
23	Mü'minûn	118	714	80	'Abese	42	1179
24	Nûr	64	726	81	Tekvîr	29	1184
25	Furkân	77	743	82	İnfitâr	19	1189
26	Şu'arâ	227	757	83	Mutaffifîn	36	1191
27	Neml	93	773	84	İnşikâk	25	1196
28	Kasas	88	789	85	Burûc	22	1199
29	'Ankebût	69	805	86	Târık	17	1203
30	Rûm	60	817	87	A'lâ	19	1205
31	Lokmân	34	826	88	Gâşiye	26	1207
32	Secde	30	833	89	Fecr	30	1211
33	Ahzâb	73	838	90	Beled	20	1217
34	Sebe	54	857	91	Şems	15	1222
35	Fâtır	45	869	92	Leyl	21	1226
36	Yâ-Sîn	83	879	93	Duhâ	11	1228
37	Sâffât	182	889	94	İnşirah [Şerh]	8	1230
38	Sâd	88	902	95	Tîn	8	1232
39	Zümer	75	913	96	'Alâk	19	1235
40	Mü'min [Gâfir]	85	927	97	Kadr	5	1238
41	Fussılet	54	941	98	Beyyine	8	1240
42	Şûrâ	53	951	99	Zilzâl [Zelzele]	8	1243
43	Zuhruf	89	962	100	'Âdiyât	11	1245
44	Duhân	59	974	101	Kâri'a	11	1247
45	Câsiye	37	980	102	Tekâsür	8	1249
46	Ahkâf	35	986	103	'Asr	3	1251
47	Muhammed	38	993	104	Hümeze	9	1254
48	Fetih	29	1002	105	Fîl	5	1256
49	Hucurât	18	1010	106	Kureyş	4	1258
50	Kâf	45	1015	107	Mâ'ûn	7	1260
51	Zâriyât	60	1020	108	Kevser	3	1262
52	Tûr	49	1027	109	Kâfirûn	6	1263
53	Necm	62	1033	110	Nasr	3	1264
54	Kamer	55	1040	111	Tebbet [Mesed]	5	1265
55	Rahmân	78	1047	112	İhlâs	4	1267
56	Vâkı'a	96	1056	113	Felâk	5	1269
57	Hadîd	29	1064	114	Nâs	6	1271

SÛRELERİN ALFABETİK DİZİLİŞİ

SÛRE ADI	SÛRE NO	ÂYET SAYISI	SAYFA NO
–A–			
'Abese	**80**	42	1179
'Âdiyât	**100**	11	1245
Ahkâf	**46**	35	986
Ahzâb	**33**	73	838
A'lâ	**87**	19	1205
'Alâk	**96**	19	1235
Âl-i 'İmrân	**3**	200	232
'Ankebût	**29**	69	805
A'râf	**7**	206	405
'Asr	**103**	3	1251
–B–			
Bakara	**2**	286	133
Beled	**90**	20	1217
Beyyine	**98**	8	1240
Burûc	**85**	22	1199
–C–			
Câsiye	**45**	37	980
Cinn	**72**	28	1141
Cum'a	**62**	11	1093
–D–			
Duhâ	**93**	11	1228
Duhân	**44**	59	974
–E–			
En'âm	**6**	165	359
Enbiyâ	**21**	112	683
Enfâl	**8**	75	451
–F–			
Fâtiha	**1**	7	127
Fâtır	**35**	45	869
Fecr	**89**	30	1211
Felâk	**113**	5	1269
Fetih	**48**	29	1002
Fîl	**105**	5	1256
Furkân	**25**	77	743
Fussılet	**41**	54	941
–G–			
Gâşiye	**88**	26	1207
–H–			
Hacc	**22**	78	698
Hadîd	**57**	29	1064
Hâkka	**69**	52	1128
Haşr	**59**	24	1077
Hicr	**15**	99	587
Hucurât	**49**	18	1010
Hûd	**11**	123	518
Hümeze	**104**	9	1254
–İ–			
İbrâhîm	**14**	52	577
İhlâs	**112**	4	1267
İnfitâr	**82**	19	1189
İnsân	**76**	31	1160
İnşikâk	**84**	25	1196
İnşirah	**94**	8	1230
İsrâ	**17**	111	618
–K–			
Kadr	**97**	5	1238
Kâf	**50**	45	1015
Kâfirûn	**109**	6	1263
Kalem	**68**	52	1120
Kamer	**54**	55	1040
Kâri'a	**101**	11	1247
Kasas	**28**	88	789
Kehf	**18**	110	637
Kevser	**108**	3	1262
Kıyâmet	**75**	40	1154
Kureyş	**106**	4	1258
–L–			
Leyl	**92**	21	1226
Lokmân	**31**	34	826
–M–			
Mâide	**5**	120	323
Mâ'ûn	**107**	7	1260
Me'âric	**70**	44	1133
Meryem	**19**	98	656
Muhammed	**47**	38	993
Mutaffifîn	**83**	36	1191
Mücâdele	**58**	22	1072
Müddessir	**74**	56	1149
Mülk	**67**	30	1113
Mü'min	**40**	85	927
Mü'minûn	**23**	118	714
Mümtehine	**60**	13	1084
Münâfıkûn	**63**	11	1096
Mürselât	**77**	50	1166
Müzzemmil	**73**	20	1146
–N–			
Nahl	**16**	128	598
Nâs	**114**	6	1271
Nasr	**110**	3	1264
Nâzi'ât	**79**	46	1175
Nebe'	**78**	40	1170
Necm	**53**	62	1033
Neml	**27**	93	773
Nisâ	**4**	176	277
Nûh	**71**	28	1137
Nûr	**24**	64	726
–R–			
Ra'd	**13**	43	567
Rahmân	**55**	78	1047
Rûm	**30**	60	817
–S–			
Sâd	**38**	88	902
Saff	**61**	14	1090
Sâffât	**37**	182	889
Sebe	**34**	54	857
Secde	**32**	30	833
–Ş–			
Şems	**91**	15	1222
Şu'arâ	**26**	227	757
Şûrâ	**42**	53	951
–T–			
Tâ-Hâ	**20**	135	668
Tahrîm	**66**	12	1107
Talâk	**65**	12	1103
Târık	**86**	17	1203
Tebbet	**111**	5	1265
Teğâbün	**64**	18	1099
Tekâsür	**102**	8	1249
Tekvîr	**81**	29	1184
Tevbe	**9**	129	468
Tîn	**95**	8	1232
Tûr	**52**	49	1027
–V–			
Vâkı'a	**56**	96	1056
–Y–			
Yâ-Sîn	**36**	83	879
Yûnus	**10**	109	497
Yûsuf	**12**	111	544
–Z–			
Zâriyât	**51**	60	1020
Zilzâl	**99**	8	1243
Zuhruf	**43**	89	962
Zümer	**39**	75	913

SÛRELERİN NÜZÛL SIRASINA GÖRE DİZİLİŞİ

	HZ. OSMÂN SIRALAMASI	İBN 'ABBÂS SIRALAMASI	CA'FER ES-SÂDIK SIRALAMASI		HZ. OSMÂN SIRALAMASI	İBN 'ABBÂS SIRALAMASI	CA'FER ES-SÂDIK SIRALAMASI
1	'Alâk	'Alâk	'Alâk	**58**	Sebe	Fussılet	Zümer
2	Kalem	Kalem	Kalem	**59**	Zümer	Şûrâ	Mü'min
3	Müzzemmil	Duhâ	Müzzemil	**60**	Mü'min	Zuhruf	Fussılet
4	Müddessir	Müzzemmil	Müddessir	**61**	Fussılet	Duhân	Şûrâ
5	Fâtiha	Müddessir	Tebbet	**62**	Şûrâ	Câsiye	Zuhruf
6	Tebbet	Fâtiha	Tekvîr	**63**	Zuhruf	Ahkâf	Duhân
7	Tekvîr	Tebbet	A'lâ	**64**	Duhân	Zâriyât	Câsiye
8	A'lâ	Tekvîr	Leyl	**65**	Câsiye	Gâşiye	Ahkâf
9	Leyl	A'lâ	Fecr	**66**	Ahkâf	Kehf	Zâriyât
10	Fecr	Leyl	Duhâ	**67**	Zâriyât	Nahl	Gâşiye
11	Duhâ	Fecr	İnşirah	**68**	Gâşiye	Nûh	Kehf
12	İnşirah	İnşirah	'Asr	**69**	Kehf	İbrâhîm	Nahl
13	'Asr	Rahmân	'Âdiyât	**70**	Nahl	Enbiyâ	Nûh
14	'Âdiyât	'Asr	Kevser	**71**	Nûh	Mü'minûn	İbrâhîm
15	Kevser	Kevser	Tekâsür	**72**	İbrâhîm	Ra'd	Enbiyâ
16	Tekâsür	Tekâsür	Mâ'ûn	**73**	Enbiyâ	Tûr	Mü'minûn
17	Mâ'ûn	Mâ'ûn	Kâfirûn	**74**	Mü'minûn	Mülk	Secde
18	Kâfirûn	Fîl	Fîl	**75**	Secde	Hâkka	Tûr
19	Fîl	Kâfirûn	Felâk	**76**	Tûr	Me'âric	Mülk
20	Felâk	İhlâs	Nâs	**77**	Mülk	Nebe'	Hâkka
21	Nâs	Necm	İhlâs	**78**	Hâkka	Nâzi'ât	Me'âric
22	İhlâs	'Abese	Necm	**79**	Me'âric	İnfitâr	Nebe'
23	Necm	Kadr	'Abese	**80**	Nebe'	İnşikâk	Nâzi'ât
24	'Abese	Şems	Kadr	**81**	Nâzi'ât	Rûm	İnfitâr
25	Kadr	Burûc	Şems	**82**	İnfitâr	'Ankebût	İnşikâk
26	Şems	Tîn	Burûc	**83**	İnşikâk	Mutaffifîn	Rûm
27	Burûc	Kureyş	Tîn	**84**	Rûm	Bakara	'Ankebût
28	Tîn	Kâri'a	Kureyş	**85**	'Ankebût	Enfâl	Mutaffifîn
29	Kureyş	Kıyâmet	Kâri'a	**86**	Mutaffifîn	Âl-i 'İmrân	Bakara
30	Kâri'a	Hümeze	Kıyâmet	**87**	Bakara	Haşr	Enfâl
31	Kıyâmet	Mürselât	Hümeze	**88**	Enfâl	Ahzâb	Âl-i 'İmrân
32	Hümeze	Kâf	Mürselât	**89**	Âl-i 'İmrân	Nûr	Ahzâb
33	Mürselât	Beled	Kâf	**90**	Ahzâb	Mümtehine	Mümtehine
34	Kâf	Târık	Beled	**91**	Mümtehine	Fetih	Nisâ
35	Beled	Kamer	Târık	**92**	Nisâ	Nisâ	Zilzâl
36	Târık	Sâd	Kamer	**93**	Zilzâl	Zilzâl	Hadîd
37	Kamer	A'râf	Sâd	**94**	Hadîd	Hacc	Muhammed
38	Sâd	Cinn	A'râf	**95**	Muhammed	Hadîd	Ra'd
39	A'râf	Yâ-Sîn	Cinn	**96**	Ra'd	Muhammed	Rahmân
40	Cinn	Furkân	Yâ-Sîn	**97**	Rahmân	İnsân	İnsân
41	Yâ-Sîn	Fâtır	Furkân	**98**	İnsân	Talâk	Talâk
42	Furkân	Meryem	Fâtır	**99**	Talâk	Beyyine	Beyyine
43	Fâtır	Tâ-Hâ	Meryem	**100**	Beyyine	Cum'a	Haşr
44	Meryem	Şu'arâ	Tâ-Hâ	**101**	Haşr	Secde	Nasr
45	Tâ-Hâ	Neml	Vâkı'a	**102**	Nûr	Münâfıkûn	Nûr
46	Vâkı'a	Kasas	Şu'arâ	**103**	Hacc	Mücâdele	Hacc
47	Şu'arâ	İsrâ	Neml	**104**	Münâfıkûn	Hucurât	Münâfıkûn
48	Neml	Yûnus	Kasas	**105**	Mücâdele	Tahrîm	Mücâdele
49	Kasas	Hûd	İsrâ	**106**	Hucurât	Teğâbün	Hucurât
50	İsrâ	Yûsuf	Yûnus	**107**	Tahrîm	Saff	Tahrîm
51	Yûnus	Hicr	Hûd	**108**	Teğâbün	Mâide	Saff
52	Hûd	En'âm	Yûsuf	**109**	Saff	Tevbe	Cum'a
53	Yûsuf	Sâffât	Hicr	**110**	Cum'a	Nasr	Teğâbün
54	Hicr	Lokmân	En'âm	**111**	Fetih	Vâkı'a	Fetih
55	En'âm	Sebe	Sâffât	**112**	Mâide	'Âdiyât	Tevbe
56	Sâffât	Zümer	Lokmân	**113**	Tevbe	Felâk	Mâide
57	Lokmân	Mü'min	Sebe	**114**	Nasr	Nâs	—